Irodalmi Ujság

XVI. évfolyam 1. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1965. január 1.

KÉTSZER KETTŐ

AZ ÚJÉV KÜSZÖBÉN, azzal a nagy középkorias kulcscsörgéssel, amely a kelet-berlini várfalat résnyire megnyitotta, egy berozsdált börtönajtó is megcsikordult, kitántorgott rajta, a szigorú berlini télbe, egy sovány kísértet. Nyolc éves, régi szabású kabátja alól nyilván túl széles pantalló látszik ki ; a szemerkélő hó megül furcsán hajtott kalapszegélyén; körültekint, zsebében írás, amely szerint ő, Wolfgang Harich filozófus, tíz évi börtönbüntetésre ítélt rab, kegyelem útján kiszabadulhat. Amikor körülpillant s újságos bódét keres tekintetével, talán azon gondolkodik lássuk, mi történt Magyarországgal ?

1956. november 29-én ugyanis, amikor a géppisztolyos őrökkel megerősített "népi" titkosrendőrségi különítmény vésztjósló dobogással elárasztotta a Német Filozófiai Szemle szerkesztőségét, a fiatal főszerkesztőt letartóztató tiszt nagy komolyan olyasfélét olvasott fel a parancsból, hogy felforgató tevékenységének egyik bizonyítéka : rokonszenvezett a magyar üggyel, kapcsolatot tartott fenn a budapesti "ellenforradalmi" Petőfi-körrel, Lukács Györggyel és más filozófusokkal.

Érdekes visszaemlékezni annak, aki akkor még otthon volt Magyarországon, Harich letartóztatásának hírére. Az Írószövetségben és másutt döbbent arccal újságolták az emberek egymásnak az ügyet. Döbbenetre addig is épp elég ok volt azon a végzetes novembervégen. A forradalom leverve, sok fiatal holtan, a sírban, Budapest összelőve, lakásai "leválasztva à la Zsukov", jeges hideg, éhinség, bizonytalanság, kósza hírek Nagy Imréről, aki még "biztonságban van". Gimes Miklósról, akit ég tudja miért, már keresték a lakásán, le akarják tartóztatni ; Obersovszkyról, Gáliról, akiért érte mentek... S most, ráadásul, Kelet-Németországban letartóztatnak egy fiatal, kommunista filozófust, azzal vádolják, hogy Lukács György tisztelője és a Petőfi-körrel tartott kapcsolatot... Ebből nem sok jó lesz, ezt gondolták az emberek s joggal, mert bevált a legsötétebb pesszimizmus is.

Hogy visszalibbenjünk az akkori közhangulatba, idézzük azt a kis mesét, amely Kelet-Németországban jelent meg (Gustav Just, a "Sonntag" című lap főszerkesztője közölte le újságjában ; különben tanúként Justot is megidézték Harich perében, s nyilván engedetlenül tanúskodott, mert rögtön letartóztatták, vád alá helyezték s elítélték.)

A parabola pedig, amelyhez hasonlókat különben Magyarországon lépten-nyomon gyártottak, a "Sonntag"-ban megjelent német parabola így szólt.

KÉTSZER KETTŐ KILENC

Volt egyszer, hol nem volt, Schildafalván, valahol a német hazában volt egy iskola. Nagyon sok szépet és jót tanítottak benne, a többi közt például igen eredeti számtani szabályokat. A szorzótáblának egyik része így hangzott : kétszer kettő kilenc.

Ha új volt is kissé a szabály, látszólag nem volt új a gyerekeknek. Szívesen ismételgették, ritmusba, rímbe szedték, jóérzéssel nagyokat mulattak elmondásakor. Kétszer kettő kilenc. Nem lett volna semmi baj az egészből, ha a tanfelügyeleti hatóság nem kezdte volna el az aprólékoskodást az ügy körül.

"Nem pontos." "Nem bebizonyítható." "Ez egyelőre feltételezés." „Minek ezt a szabályt ilyen formában terjeszteni ?" Ilyesfélék voltak a tanfelügyeleti hatóság ellenvetései. Egyesek hozzátették, hogy ott vannak a szülők, összehasonlítják az eredményt az ő szorzótábláikkal, baj lehet. Változtatni kell a helyzeten. Kellemes, hogy Schildafalván azt taníthattuk : kétszer kettő kilenc. De túlzott. Túlságosan veszélyes. Botrány törhet ki. Azt el kell kerülni.

A legfelsőbb tanfelügyeleti hatóságok elrendelték tehát, hogy fokozatosan, egyenként hátrálni kell. Egyelőre azt kell tanítani : kétszer kettő kilenc. Aztán majd észrevétlenül tovább kell módosítani az oktatást, tovább kell csökkenteni az eredmény számát. Talán egész számokkal, talán törtekkel. Az majd a helyzettől függ. Figyelni kell az általános magatartást. Ki kell hallgatni a véleményeket. Az is lehet, hogy nemsokára megállhatunk a lefelé-haladásban. Még az is lehet, hogy talán — semmi sincs kizárva — újra felfelé fokozhatunk. Egyelőre : egyenként, egy számmal lejjebb.

...Sajnos az eljárás nem vezetett a várt eredményre. Éppen ott tartottak az oktatásban, hogy kétszer kettő hét, amikor váratlanul és mindent elsöprőleg kitört a botrány. Mégpedig a következő formában. A takarítószemélyzet felfedezte, hogy az iskolai W.C. falán mindenütt hatalmas szénbetűkkel a következő felírás áll : Kétszer kettő négy. Gyorsan letörölték. Másnap a gyerekek kétszer olyan nagy feliratokat készítettek. Harmadnap minden iskolafal tele volt a titokzatos szorzattal : kétszer kettő négy.

A legfelsőbb felügyeleti hatóság kiszállott, megtekintette az iskolát. Szomorúan nézdegélték az elpiszkított falakat. Hiába volt tehát minden taktika, minden politika, minden elővigyázatosság. A gyerekek, úgy látszik, már régóta tudják, hogy nem igaz a kétszer kettő kilenc, nyolc és hét. A kis képmutatók ! A kis szörnyetegek. Tisztában vannak vele, hogy kétszer kettő négy, és most kitört belőlük a gyalázatos vér. Most már nem a példa megjavításán és fokozatos csökkentésén kell törnünk a fejünket. Tanítsanak bármit. Hanem a fegyelmi kérdést kell alaposan kidolgozni. A legjobb lesz néhány főkolompost azonnal elővenni, elrettentő példákat gyakorolni.

Mert az rendben van, hogy kétszer kettő négy. De senki azt addig ki ne merje mondani, amíg mi, a Hatóság, hivatalosan be nem jelentjük.

EDDIG A MESE, amelynek nyomán — micsoda mulatságos, képtelen színjáték — szerzőjének és közreadójának, Justnak, előbb önkritikát kellett gyakorolnia, majdnem olyan stílusban, ahogyan meséje meg van írva: kétszer kettő nem négy, hanem annyi, amennyinek a Hatóság elrendeli, s én rossz fát tettem a tűzre azzal, hogy megbontottam az eltervezett fokozatosságot az igazmondásban...

Wolfgang Harich, akinek éppúgy mint Justnak, éppúgy mint a magyar forradalom résztvevőinek, az igazság volt az álma, ezt az álmot úgynevezett kommunista úton óhajtotta elérni... Berthold Brecht volt a legjobb barátja és bíztatója, Lukács György volt az elméleti mintaképe, Gomulka és Nagy Imre a politikai eszménye, "renegát"-nak bélyegezte Arthur Koestlert, (eltöltött hét börtönéve után ma bizonyosan más a vélemenye a "Sötétség délben" kitűnő szerzőjéről) s politikai téziseiben, amelyeket letartóztatása előtt Nyugat-Berlinbe juttatott s amelyeket az "Observer" című angol lap közölt annak idején, azt hirdeti, hogy békésen kell elérni a reformokat minden országban s nem szabad a magyarországi felkelés véres eseményeinek megismétlődniök.

Két német minisztert ostromolt hosszú ideig, hogy fogadják őt. Sikertelenül. Nem is beszélve Ulbrichtről, aki hallani sem akart róla s fenyegető üzeneteket küldözgetett neki.

ELMÉLETI FEJTEGETÉSEIVEL Puskin kelet-németországi orosz nagykövethez fordult ekkor, s az orosz birodalom helytartója fogadta. Nyilván feladatai közé tartozott, hogy beszámoljon illetékes hazai hatóságai előtt ebben az oly fontos csatlósállamban történő minden megmozdulásról. Négyórás kihallgatás után mindkét fél igen elégedetten távozott : Harich könnyített a lelkén, mikor reformgondolatait a nagy Szovjetunió egyik hivatott, felelős képviselőjének elmondotta, és Puskin örült nyilván, hogy néhány elégedetlen fiatal nevét s mozgalmuk jellegét megérthette s jelentésre továbbíthatta.

Vagy lelke mélyén szerette volna, ha bizonyos reformeszmék diadalra jutnak Németországban ? Nem nagyon valószínű ; mindebből ma már semmit sem lehet megtudni, hacsak annyit nem, hogy Puskin, minden más sürgönnyel és szikratáviratozással egy időben a német párt vezetőjének is elmondta : mit beszélt ezzel a forrófejű fiatallal. Márpedig Harich kifejtette előtte, hogy Kelet-Németországban a sztálinistáknak távozniok kell a pártból (a magyar forradalom többek között ezt bizonyította be előtte), s Ulbricht vagy módot talál egy újfajta politika irányítására, vagy... távozik, ahogyan Rákosi Mátyás távozott annak idején.

NEM KELLETT soká várnia ezek után. Ulbricht nemcsak behívta, hanem valósággal berángatta a pártközpontba. A megbeszélés jellege egyszerű volt. Harich tagadja meg elveit, tagadja meg barátait, gyakoroljon önkritikát, mint bűnös elhajló, tegyen ígéretet, hogy jobb útra tér. Akkor megmenekülhet Ha nem, akkor...

Harich úgy gondolta, hogy... kétszer kettő mégis négy, akármi is történjék.

Az események most már gyorsan követték egymást. Október 26-án beszélt Puskin nagykövettel. Néhány hétre rá Ulbrichttal. Gomulka közben hatalomra került. A magyar forradalom lezajlott. Harich, úgy látszik, javít hatatlan optimista maradt. Mozgolódás támadt a kelet-német egyetemeken s mindenki tudta, hogy ő van a mozgolódás előterében. Ugyanazokat kívánták, amiket a budapesti diákok kívántak ! Szűnjék meg a kötelező „önkéntes" kényszermunka. Távozzanak az egyetemről egyes gyűlölt tanárok. Mindenki tudta, hogy mások — nem diákok, filozófusok, tanárok — messzebb mentek, a rendszer megváltoztatását akarták, s Harich zsebében — ha Ulbricht nem vállalná egy új, liberálisabb kurzus vezetőszerepét — ott a lista 25 új tagjáról a kormánynak, amely révbe vezetné az új irányzatot.

Ulbricht csak egyet tehetett s azt meg is tette : letartóztatási parancsot adott ki Harich professzor, valamint Bernard Steinberger egyetemi tanársegéd és Manfred Hertwig óraadó tanár, a berlini Humbolt-egyetem professzorai ellen.

1956. november 29-én házkutatás és bilincscsörgés a filozófiai folyóirat szerkesztőségében. Magyarországon még tárgyalnak az írókkal, még taggyűlések lehetnek az Írószövetségben, még Kádár örök immunitást ígér Nagy Imrének. Kádárnak még nincs a kezében az ország, még "taktikázik" a néppel. Ulbrichtnak nem kell teketóriáznia. Közli a Központi Vezetőséggel, hogy Harichék rendbontók, ellenforradalmárok. Mindenki szörnyűlködik. Március 10-re az ügyész elkészíti a vádiratokat. Habár az egész világnak azt ígérték, hogy nyílt lesz a tárgyalás ("itt árulás történt, nincs mit elrejtenünk, elébe tárjuk a világ közvéleményének, mire képes Amerika zsoldja !") mégsem engednek be egyetlen újságírót sem a terembe. Még keletit sem. Még oroszt sem. Kelet-németet sem.

A tárgyalás után — akárcsak a budapesti Déry-per után — csupán a listát, a büntetések évszámait közlik, semmi mást, Harichot, mint nyugati ügynököt 10 év fegyházra ítélik, Steinberger négy évet, Mandfred Hertwig két évi kényszermunkát kap.

A külföldre juttatott dokumentumokból csakhamar kiderül : Harich sohase volt nyugati ügynök, egyszerű reformista kommunista volt. Legnyugatibb kapcsolatai : Gomulka, Wazik (Lengyelország), Lukács György (Magyarország), Brecht (Kelet-Németország).

A FÁJDALOM és a csalódás kétélű tőrével a szívében ülhette le a kegyelem útján hét évre kurtított büntetést. Valaha nemkonformista magatartásáért látványosan eltávolították a német náci hadseregből (ahová a háború alatt sorozás útján került), majd a keleti vallások szikár tanaiban kereste az igazságot, buddhista lett, később az első hazaszivárgó kommunista emigránsok hatása alatt megismerkedett a marxista tanokkal, amelyek csalóka reményekbe ringatták s amelyeknek legfőbb ismerője lett nazájában, a hatalomra kerülő párt elsőszámú filozófusa.

S ennek ellenére, nem tudott megnyugodni. Harmincötéves alig volt, s nem tudott megelégedni az Új Uralkodó Osztályban befutott karrierjével !

Magát a rendszert akarta megreformálni, ha saját eszközeivel is ! Főbenjáró bűn.

Ma, amint az ünnepek hetében újra találkozik az édesanyjával, (kiszabadulásakor kijelentette, hogy anyjával akar élni továbbra is Kelet-Németországban), mit szól vajon a mostani világhoz ? Hunyorogva belenéz a szemerkélő, havat szitáló égbe s hallja a körülötte vidáman trappoló nyugat-berlini látogatók tíz- és százezreinek nevetését. Mit gondol, érdemes volt ? Milyen híreket talál, amelyek megnyugtatják, s milyeneket, amelyek felforgatják a lelkét ? Az új, 1965-ös esztendő küszöbén, mely a megfordított ötös-

JANUÁR 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Fejtő Ferenc belgrádi beszámolója (3. old.)

Ignotus Pál : Búcsúzás közben (4-5. old.)

Albert Pál az idei Goncourt-díjas regényről (4-5. old.)

Vajda Albert karcolata (6. old.)

Szombati Sándor : Csendélet Kaliforniában (7. old.)

Forrai Eszter, Kristóf Ágota, Nyéki Lajos, és Tűz Tamás versei

Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák, Hírek

hatos két számjegyével megmagyarázhatatlan nosztalgiát kelt az ötvenhatot átélt szívekben, talál-e, hét év magány után, emléket, biztató jelet, mást mint a szürke ég látványát, az új berlini Szégyenfalét ? Odafordul-e Magyarország felé s féltékenyen, reszkető kézzel mericskéli-e, mivé lett ?

A kétszer kettő 10, 8, 9, 6 sőt 5 kavargó számvillogását látja, nyilván, mindenütt. Örgedő — ma már 43 éves — igazságkereső szívének nem a legteljesebb megnyugtatás.

Ott keleten, csöndben és immel-ámmal, kiengedték. Hogy szó róla nem fog esni, az bizonyos. Eltüntetni a nyomát is ! "Nemlény" ő, mint Orwell könyvében a "nemlények", a múltba süllyesztve kell névtelenül továbbvegetálnia.

Itt Nyugaton se üdvözlik különösen nagy tapssal a kiengedését. Minek ? Naiv volt. Ügyetlenkedett. S különben is, olyan világrengető események mellett, amilyenekkel az az esztendő szolgált, valóban eltörpül egy ostoba, hívő keleti filozófus ügye.

Mit gondol ? Kiben bízik és mire vágyik egy ilyen magányos, elfelejtett ember ?

Nem tudni, de amilyen buta-lelkes magyarbarát volt, talán még József Attilát is ismeri, és talán elszavalja néha magának, németül, anyja kertje körül botorkálva, a hóban :

"Ha beomlanak a bányát
vázázó oszlopok,
a kincset azért a tárnák
őrzik és az lobog.
És mindig újra nyitnák
a bányászok az aknát,
amíg szívük dobog."

Nincs sok szebb újévi vers, ha csak egy kicsit is megőrzik a rime-csengését, német fordításban.

UGRAY ATTILA

TŰZ TAMÁS

Született Budapesten 1950-ben

Könyvek piramisáról lépegetett le
csillagterelgető mozdulatával
hóna alá gyűrte a sarjúillatú irodalom
celofánba takart remekeit
pepszikólát szürcsölt mű-szalmaszállal
miközben fönnakadt a szeme egy
mű-lovagon
alig tudta leszedni róla
máris egy rémregénybe túrt bele
mimóza izgalommal
szent füst jajongta kényesen
és elterült a faltól falig futó
zöld szőnyegen
szemhéjait kissé felgöngyölítve
a távolbalátó csodás tüneménye előtt

A konyháról már szállt a gulyás illata
s ő tudta mi vár rá de azért még
fintorgott egy kicsit ahogy ez illik,
aztán fölkelt s eretnek indulattal
kinyitotta a hűtőszekrényt
s kivett belőle egy húskonzervet

Zöld Európa

Három év leforgása alatt immár harmadszor emelkedik ki győztesen, meghazudtolva a borúlátók jóslatát, az európai egység gondolata a brüsszeli viták viharából. Mint az előző esetekben, a győzelemre most is az utolsó kanyarig kellett várni, hogy a lázas, éjszakákba, sőt hajnalokba nyúló megbeszélések után a hat európai nemzet képviselői elgördítsék a "mezőgazdasági akadályt" a Közös Piac útjáról.

A brüsszeli tárgyalófelek a már reménytelennek látszó viták után végül a kijelölt határidőre, december 15-e hajnalára megegyezésre jutottak a Közös Piac gabona-árait illetően. 1967. július 1-től kezdve, — két és fél évvel korábban, mint ahogy ezt a római szerződés előírta, — életbe lép a hat ország egységes mezőgazdasági piaca. A szerződés egyelőre a gabonafféleségekről, tojásról, baromfiról és sertésről szól, de valószínű, hogy más termékekre is érvényes lesz.

A hat ország küldöttei a Mansholt-terv javasolta határidőt egy évvel eltolták. Ezzel szemben valamennyien elfogadták a Közös Piac alelnöke által előirányzott árat : 42.5 német márkát a búza mázsájáért. Figyelemre méltó, hogy a németek végül is jóváhagyták ezt az árat, s beleegyeztek abba is, hogy a kártérítés összege évről-évre csökkenjen. A brüsszeli egyezménnyel a Közös Piac, az európai gazdasági egység történetének fordulópontjához érkezett. "Elérkeztünk ahhoz a ponthoz, ahonnan már nincs visszatérés", mondotta a hajnali sajtóértekezleten Sicco Mansholt. A megállapítás lehet banális, de aki a brüsszeli megbeszéléseket figyelemmel kísérte, tudja, hogy az egységes mezőgazdasági politika megszületéséről szólva, súlyos értelmet nyer.

A szerződést mind a hat nemzet nagy megkönnyebbüléssel és elégedetten fogadta. "A brüsszeli egyezménnyel szélesre nyílt az út az európai politikai egység felé", állapította meg Erhard kancellár, s elismerését fejezte ki a német küldöttségnek, amelynek szerepe különösen jelentős volt a tárgyalás utolsó szakaszában. Hágában örömmel vették volna, ha az egyezmény egy évvel korábban lép életbe, de az eredménnyel így is elégedettek voltak. A francia földművelésügyi miniszter, Pisani is határozottan jelentette ki : "A mezőgazdaságilag egységes Európa olyan jelenség, amelyet megbontani már nem lehet". Tehette ezt annál inkább hiszen a megegyezés egyik legfőbb sürgetője és kivitelezője — De Gaulle tábornok volt.

A brüsszeli egyezmény a hat ország mezőgazdaságában nagy változásokat hozhat. Az eddigi szerződések csak arra szolgáltak, hogy szabályozzák az árucsere mechanizmusát ; az árak alakítására és a termelés egész struktúrájára nem voltak hatással. Ezentúl azonban lehetőség nyílik az európai parasztság jobb és ésszerűbb „munkamegosztására", s ennek minden ország hasznát láthatja.

Az Európai Közösség december 15-i egyezménye a mezőgazdasági termékek külkereskedelmi árát is szabályozza. A hat állam, amely a genfi tárgyalásokon egységesen képviselteti magát, pontos európai árakat tud felmutatni, amelyeket össze lehet vetni a világpiac árfolyamával.

De a „Zöld Európa" megszületésének a gazdasági eredményen túl politikai jelentősége is van. A gabonaárak megszabása hagyományosan a nemzeti szuverenitás területére tartozik. Sicco Mansholt, a "Zöld Európa" egyik megteremtője viszont elégedetten mondhatta : "Az Európai Közösségen belül nem beszélhetünk nemzeti mezőgazdasági politikáról. A mezőgazdaságra vonatkozó minden fontos határozat ezentúl Brüsszelben születik majd meg". A Hatok egysége ma már valóság, s nagy távlatokat nyit meg az Egységes Európa előtt.

L.M.

INCIDENS VICHYBEN a címe Arthur Miller új színművének, amelyet nagy sikerrel mutattak be New Yorkban. A darab cselekménye 1942-ben játszódik egy francia rendőrörsön.

Az IDŐ Sodrában

Thomas Mann és Lukács György

Philipp Toynbee hosszú cikkben foglalkozik a londoni *Observer* 1964. december 20-i számában Lukács Györggyel, Thomas Mann műveiről szóló cikkeinek könyvalakban való megjelenése alkalmából. Toynbee elmondja, hogy az *Encounter* novemberi száma formálisan a Nagy Öreg író kitüntető címében részesítette Lukácsot, Stephen Spender meglátogatta Budapesten s interjút közöltek tőle. "Lukácsot — írja Toynbee — sokan vádolták azzal, hogy engedményeket tett a rendszernek, de akár igaz a vád, akár nem, a tény az, hogy Lukács ma az *egyetlen* marxista irodalmi kritikus, aki megérdemli a nemzetközi irodalmi reputációt."

"Nyilvánvaló, tehát veszélyes értelemben — folytatja Toynbee — Thomas Mann ideális tárgy a marxista értékelés szempontjából. Nagy regényei, még a történelmiek is, szorosan és tudatosan kapcsolódnak Németország és Európa társadalmi problémáihoz, a kor nagy kérdéseihez."

"Az is nyilvánvaló, hogy Thomas Mann képes volt arra, hogy műveit a társadalmi és politikai kérdések szűrőjén át lássa és vizsgálja. Lukács tehát nem követi el azt a gyakori bírálói szemérmetlenséget, mely megengedi a kritikusnak, hogy elmondja a szerzőnek : az voltaképp mit is akart írni vagy gondolni. Mann mélyen politikus író volt egész életén át... Ha Lukács sajnálja, hogy Mann sohasem úgy látta az igazságot, ahogyan Lukács látta, ehhez minden joga megvan. ...Senki sem vetheti Lukács szemére, hogy nem közelíti meg tárgyát megfelelő tisztelettel. Lukács felismerte, jobban, mint sokan Angliában, hogy Mann a huszadik század legnagyobb regényírója."

"S mégis Lukács könyvének egésze inkább kicsinyíti, semmint növeli Thomas Mann érdemeit. Ez, szerintem, elkerülhetetlen hatása a marxista kritikai módszernek, még akkor is, ha — mint Lukács esetében — elkerüli a szokásos zsargont s az iskola szabvány frázisait. Amit Mann minden csodálójának elleneznie kell e könyvben (kivéve ha maga is marxista) nem az, hogy Lukács hazugságokat mond Mannról, hanem az, hogy nem mond *elég* igazságot róla. Az apró részletek, összesítve, ily módon hatalmas hazugsághoz vezetnek."

"A marxisták kötelezően vallanak két különböző hitet, melyeknek szükségképpen konfliktusba kell kerülniök egymással. Egyfelől fenn kell tartaniok azt a nézetet, hogy minden művészi alkotás társadalmi feltételek terméke, melyekhez az író elválaszthatatlanul hozzátartozik ; másfelől, azt tartják, hogy egy-egy mű értéke attól függ, hogy a szerző maga milyen mértékben volt tudatában — méghozzá marxista értelemben — az őt körülvevő társadalmi feltételeknek. A konfliktus abból a magától értetődő tényből keletkezik, hogy ha mi teljességgel magyarázhatók vagyunk társadalmi viszonylataink alapján, akkor a polgári tudat nem egyéb, mint a polgári lét melléktermék, következésképp eleve korrumpált."

"Lukács elkerüli ezt a problémát azzal, hogy az első feltételezést teljességgel elhagyja. Úgy ír, mintha Thomas Mann képes lett volna levetkezni magáról burzsoá korlátozottságait egyszerűen úgy, hogy megérezte őket, — vagy legalábbis részben tudatában volt jelenlétüknek. De az igazság az, hogy sem Mann, sem más nem egy színben látja magát vagy a művét. Mann nagyon is jól tudta, hogy származása "polgár", — de számára ez különös elégedettséget, kielégülést jelentett, legalábbis majdnem mindig. Azt is tudta — hogyne tudta volna ? — hogy hazája súlyos társadalmi válságon megy keresztül s hogy könyveinek — az igazság és az emberi méltóság kedvéért — foglalkozniok kell ezzel a válsággal. De Thomas Mann többet jelentett Thomas Mann számára, mint a "polgárt", a "németet". Volt, például fiatalember, középkorú férfi, öregember; élt Amerikában, Svájcban, Németországban. Voltak életének pillanatai, amikor szembe kellett néznie magánéletével. Néha elolvasott egy könyvet, néha egy másikat ; egyszer ezt a zenét hallgatta, egyszer meg azt ; néha dühös volt, néha boldog. A marxizmus felháborító hibája, hogy ezeket az emberi feltételeket teljességgel alárendeli egyetlen magyarázó faktornak."

"Említettem, hogy Lukács okos ember, aki mindent megtesz, hogy elkerülje tulajdon hitének legabszurdabb buktatóit. De ez nem mindig sikerül neki. Az alábbi idézet nyugtalanító tisztasággal mutatja be, hová vezet érvelésének egésze : *'Egy különös véletlen folytán, (ha ilyen véletlenek vannak egyáltalán) éppen akkor fejeztem be a Dr. Fausztusz olvasását, amikor nyilvánosságra került a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának határozata a modern zenéről. Thomas Mann regényében ez a határozat megtalálja teljes művészi és intellektuális igazolását !*

"Lukács érvelésének abszurd eredménye az, mintha Mann egyetértett volna azzal a tézissel, hogy az a fajta 'dekadens' zene, amit a Fausztuszban ábrázol, egy egészséges társadalomban megérdemli a betiltást."

l. b.

KARÁCSONY ünnepének alkalmából a Zürichben székelő *"Svájci Bizottság a spanyolországi politikai amnesztiáért"* felhívást adott ki, amelyben kéri a madridi illetékeseket, engedjék szabadon a spanyol politikai foglyokat. A felhívást, amelyet mintegy kétszáz ismert svájci személyiség, tudósok, országgyűlési képviselők, egyetemi tanárok írtak alá, a bizottság elküldte a spanyol tájékoztatásügyi miniszternek, Manuel Fraga Iribarnenak, kérve, hogy *"változtasson ezen a fájdalmas és tarthatatlan helyzeten"*.

"Politikai véleményük hangoztatásáért számosan sínylődnek még a spanyol börtönökben", írja a Svájci Bizottság. Noha a hivatalos vélemény szerint *"csupán köztörvényi bűncselekményekről van szó ezekben az esetekben"*, a Bizottság sajnálattal kénytelen megállapítani, hogy a *"vádlottak valamennyien nem a kormányt támogató pártokhoz vagy szakszervezetekhez tartoznak, s bűnük nem más, mint hogy a hivatalos nézetektől eltérő elveket vallottak és terjesztettek"*.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

Egy ügyvéd halálára

MA REGGEL, amint az újságok közt lapozgattam, egy eldugott, látszólag jelentéktelen, alig néhány soros kis hírre lettem figyelmes. Az igazat megvallva, a véletlen vezethette szememet, amikor a legalább fél kilót nyomó angol vasárnapi újság papírrengetegében, az elméleti cikkek, a fényképek, a női fehérneműt hirdetések útvesztőjében rábukkantam.

A rövid nekrológ szövege, amely az "Observer" 1964. december 6-i számában jelent meg, így hangzik :

"David Levinson, philadelphiai ügyvéd, aki 1933-ban a Reichstag felgyújtásával vádolt áldozatokat védte, tegnap, életének hetvenkilencedik évében elhunyt."

1934-BEN, MOSZKVÁBAN, egy ködös februári reggelen éppen borotválkoztam, amikor megszólalt a csengő. Két férfi állt az ajtóban. Az egyik barna volt és szemüveges, nehéz és rosszul szabott szovjet gyártmányú felöltőt viselt. A másik, akinek tekintete élénken csillogott, láthatóan külföldön csináltatta ruháját. David Levinson ügyvéd volt, akit Rákosi Mátyás testvére kísért el hozzám.

Azért jöttek, hogy egy kitűnő cikk-témát javasoljanak. Újságíró voltam, ki másra tartozhatott volna a dolog ? A magyar forradalmi hadsereg zászlóit kellett volna megtalálni, amelyeket 1848-ban zsákmányoltak az oroszok. Ami Oroszországban hadizsákmánynak számított, a független Magyarországnak ereklye lett volna. Hogy ennek a Magyarországnak az élén 1934-ben éppen Horthy tengernagy állt, az ügy lényegén nem sokat változtatott. Látogatóim olyan nagy értéket és érzelmi hatóerőt tulajdonítottak ezeknek a poros és megtépett zászlóknak, hogy abban reménykedtek, kiválthatják velük az illegális magyar kommunista párt főnökét, Rákosi Mátyást, aki ekkor éppen a szegedi "Csillag"-börtönben töltötte büntetését.

A csere ötlete Levinsontól származott, aki mint amerikai ügyvéd szabadon utazhatott, s aki Rákosi védőügyvédjének, Lengyelnek segítségével az első lépéseket már meg is tette az ügyben.

Ezekben az években elég volt a száma azoknak az ügyvédeknek, értelmiségieknek, újságíróknak, akik, hogy a hitleri rendszer és az Európában többhelyütt jelentkező fasizmus ellen harcolhassanak, a kommunisták és az oroszok szolgálatába álltak. Jómagam is, noha nem szakítottam az úgynevezett polgári lapokkal, nagy lelkesedéssel dolgoztam az "igaz ügy" érdekében. Egy külföldi újság tudósítója voltam, de közben, más néven, bejáratos voltam a szovjet pártkörökbe is. Többek között a félhivatalos magyar lapnak, a "Pester Lloyd"-nak is dolgoztam (félhivatalos lap volt, mivel németül szerkesztették, s valamennyi kancellárián olvasták). Így kerültem abba a különös helyzetbe, hogy magában Moszkvában folytattam illegális munkát. Így például, amikor egy-egy díszfelvonuláson a külföldi sajtó képviselőinek fenntartott emelvényen foglaltam helyet, gondosan kerültem szovjet barátaim tekintetét. Amikor pedig a Komintern főnökével akadt valami megbeszélni valóm, az utcán adtunk egymásnak találkozót : beszálltam kocsijába, s míg a város negyedeit jártuk, nyugodtan tárgyalhattunk.

A FORRADALMI ZÁSZLÓK és Rákosi kicserélésére vonatkozó tervet hamar kidolgoztuk Levinsonnal ; elképzeléseinket Kun Béla is jóvá hagyta. Rám az a feladat várt, hogy két hosszú cikket írjak a "Pester Lloyd"-ba, amelyben részletes beszámolót adok majd a zászlókról, feliratokról, rajzaikról, a selymek állapotáról, a golyók nyomáról, stb. Majd az első Moszkvába küldött magyar követet kellett felkeresnem, aki akkor még csak szállodában lakott, hogy meghívjam a Forradalmi Múzeumban ebből a célból kiállított zászlók megtekintésére. (A magyar követ hivatásos diplomata volt, Arnóthy-Jungertnek hívták.)

A cikkek valóban meg is jelentek, s a magyar követtel is kocsiba szálltunk, hogy a Nemzeti Szállodából elmenjünk a néhány méterre lévő Forradalmi Múzeumba, A zászlók, amelyek 1848 hőseit idézték, megtették hatásukat. David Levinson a kulisszák mögött serényen tárgyalt, s néhány évig tartó huzavona után, a Molotov-Ribbentrop paktum mézesheteiben, Rákosit végül kiadta a Magyar Kormány.

Azt hiszem, nem is kell mondanom, hogy a németek veresége után ugyanez a Rákosi Mátyás volt az, aki 1956. nyaráig a kommunista Magyarországon uralkodott. De százakat és százakat azok közül, akiket önkényuralma alatt a börtönbe vetettek, sem régi zászlók, sem más ajánlat ellenében nem sikerült kiszabadítani.

NYUGODJÉK MOST békében David Levinson, aki oly bátran és célratörően harcolt, hogy a fasizmus áldozatait megmentse. Ő sem tudta akkor, mint ahogy jómagam sem, hogyan lesz majd kegyetlen üldöző egyik-másik áldozatból.

BAUDY MIKLÓS

Indonézia

Szukarno betegsége komoly formában veti fel a kérdést : mi lesz a halála után? Az indonéz népvezér, aki bécsi kúrája után most jávai kastélyában kezelteti magát kínai orvosokkal (akik az idegvégződésekbe szúrkált tűkkel próbálják előzni a betegséget) és európai orvosokkal, (akik a tudományhoz közelebb álló módszerekkel próbálják gyógyítani krónikus vesebaját) sikerrel vezette népét és államrendszerét a tönk szélére. Harcias kijelentéseiből, miszerint 1965. január elsejére "szétzúzza" a Maláji Államszövetséget, semmi sem lett. Előbb Algéria, majd Marokkó, Tunisz s most Nasszer Egyiptoma ismerte el Malaysiát, s az angolok félreértést nem ismerő határozottsággal jelentették ki, hogy a háborús tettekre — haditettekkel fognak válaszolni. 1964. Szukarno számára tehát a teljes katonai és diplomáciai vereség éve volt. Katonái harc nélkül adják meg magukat a maláji partokon, diplomatáit egymásután éri a visszautasítás, az ország gazdaságilag lezüllött, s ő maga halálosan beteg. Mondják, közeli barátait már megkérte, hogy Bali szigetén temessék el, és sírkövére ezt írják : **Itt nyugszik Karno testvér, az indonéz nép szószólója.** Hogy az volt-e, csakhamar kiderül. Hogy az indonéz népnek kevés beleszólása van szószólója tetteibe, az már most is világos.

Az utódlás problémája mindenesetre nagyon is közelinek látszik. A küzdelem a 3 milliós kommunista párt főtitkára, Aidit s a hadsereg parancsoka, Nasution tábornok között folyik. Az egyik lehetőség, hogy a 3000 szigetből álló ország, a dinamikus, de balsikeres vezér halálakor 3000 részre hullik szét ; a másik, hogy Nasutionnak sikerül a hadsereg segítségével leküzdenie a kommunista veszélyt ; a harmadik a kommunista hatalomátvétel. Ha Nasution elbukik, feltételezhető, hogy Szumatra és Celebesz az egyre jobban megerősödő Malaysiához csatlakozik majd, s így beteljesül az a rémálom, amitől Szukarno egész életében rettegett Ügyessége és tehetsége, mellyel a széthullott szigetvilágot egyesíteni tudta, egyszersmind — mint látjuk s talán már ő is látja — megteremtette a bomlás és a kommunista diktatúra feltételeit.

FEJTŐ FERENC

A JUGOSZLÁV KOMMUNISTÁK KONGRESSZUSA

Belgrád, 1964. december

MINTEGY HARMINC "testvér-párt" küldöttei vettek részt december 7-től 13-ig Belgrádban a Jugoszláv Kommunisták Szövetségének kongresszusán. A Szakszervezetek Palotájában megtartott kongresszuson a külföldi küldöttek a legnagyobb elismeréssel szóltak Titóról és pártjáról, s ez a tiszteletadás egyben azt is jelentette, hogy a "szocialista államok családja" végleg befogadta maga közé a jugoszláv kommunistákat. Azok a jugoszláv személyiségek, akiknek észrevételeimet előadtam, nem mulasztották el megjegyezni, hogy nem "megtérésről" van szó ebben az esetben. A kongresszus első napján elmondott tömör és világos beszámolójában Tito marsall maga is hangsúlyozta, hogy a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége (1952 óta így nevezik a jugoszláv kommunista pártot) mindig is "a nemzetközi munkásmozgalom szerves része volt, még akkor is, amikor elszigetelésére és kizárására erőszakos kísérletek történtek." A jugoszláv kommunisták határozottan vallják, hogy soha nem lettek hűtlenek sem elveikhez, sem a nemzetköziség szelleméhez. Nem ők azok, akik "megtérnek" most a "szocialista államok családjába" : a "testvérpártok" fedezik fel újra a szocialista Jugoszláviát. S ez a kibékülés — a második, Hruscsov emlékezetes 1955-ös Canossa-járása óta — a jugoszláv elképzelések alapján történt meg, fejtette ki nekem Jugoszlávia volt párizsi nagykövete. A szovjet Központi Bizottság küldötte, P.N. Gyemicsov ezt hallgatólagosan el is ismerte, amikor hangsúlyozta, hogy a Szovjetunió a többi szocialista országgal (tehát Jugoszláviával is) kapcsolatait az *egyenlőség* alapján óhajtja fejleszteni. A szovjet küldött utalt arra is, hogy hazája elismeri minden ország jogát ahhoz, hogy politikáját maga válassza meg, történelmi és nemzeti hagyományainak, gazdasági és társadalmi fejlettségének megfelelően. Ez a nyilatkozat, akárhogyan értelmezzük is, a nemzeti kommunizmus gondolatát igazolja !

*

VAJON fenntartás nélkül megtért-e a Szovjeunió a *pluralista* elképzeléshez, amelynek fővonalait maga Tito marsall vázolta fel könnyedén és határozottan az ezerötszáz jugoszláv kongresszista, valamint a néhány száz külföldi küldött és megfigyelő előtt ? Minden jel arra mutat, hogy nem erről van szó. Meglepő lenne, ha a Kreml urai egyik napról a másikra lemondanának a hegemóniáról, amelyet a szovjet párt oly hosszú időn keresztül gyakorolt a nemzetközi munkásmozgalomban. Igaz, a szovjet párt 1960-ban lemondott vezető szerepéről. Ez azonban inkább csak taktikai fogás volt, amely bizonyos kínai törekvéseknek akarta útját állni. Togliatti *policentrizmusa*, a jugoszlávok önállósága továbbra is sok bosszúságot okozott, a szovjet vezetőknek, akik változatlanul reménykedtek, hogy előbb vagy utóbb újra kézbe veszik a rakoncátlankodó testvér-pártokat.

A moszkvai vezetők ilyen irányú törekvése azonban mindeddig kudarcot vallott. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a tény, hogy nem tudták összehívni a december 15-re tervezett kommunista zsinat-előkészítő konferenciát. Pekingnek és csatlósainak leválása alaposan megtépázta a nemzetközi kommunista mozgalom tekintélyét. S ha a Szovjetunió nem akarja minden befolyását elveszíteni, kénytelen most kesztyűs kézzel bánni azokkal, akiket nemrég még revizionistáknak nevezett, s szocialista személyi igazolványt kiállítani azoknak, akiket annak idején a mozgalom árulójának bélyegzett. Ezen a téren Hruscsov távozása — akiről, mellesleg szólva, Tito óvatosan szívélyes szavakban emlékezett meg — sem változtat a helyzeten.

*

JOGGAL MONDHATJUK, hogy a belgrádi kongresszus a központosító törekvésekkel szemben az önállósító irányzat sikerét jelentette. A kongresszus két "sztárja", a leglelkesebben megtapsolt két szónok Tito és az olasz Giancarlo Pajetta volt. A pluralizmus hívei soha nem beszéltek ilyen nyíltan és határozottan. A "centralisták" — magyarok, franciák, csehek, bulgárok — felszólalásai mellettük zavartnak és halványnak látszottak. Tito marsall világosan kifejtette, hogy a különböző kommunista pártok autonómiáján nem üres jelszót vagy taktikai fogást ért. Ez az autonómia, hangoztatta, *"általános érvényű alapelv, minden egység és együttműködés előfeltétele"*. Pajetta a *"kommunista pártok önállóságának teljes elismerését"* követelte. *"Amikor az új egység szükségességét hangoztatjuk,* — mondotta az olasz küldött, — *meg vagyunk győződve arról, hogy ezt csak a különbségek elismerése útján érhetjük el."* Beszédét lelkes tapsvihar köszöntötte.

Gyemicsov és a francia párt képviselője, Plissonnier, a nemzetközi konferencia összehívása mellett kardoskodott. Felhívásukra sem Tito, sem Pajetta nem válaszolt ; mindössze néhány homályos célzást tettek a testvéri viták, az őszinte megbeszélések szükségességére. *"A Jugoszláv Kommunisták Szövetsége,* — mondotta Tito, — *támogatni fog minden véleménycserét és együttműködést, amely a nemzetközi kommunista mozgalom tevékenységét elősegíti."*

"Nem ítéljük el teljesen a nemzetközi konferencia gondolatát" — magyarázta nekem az egyik jugoszláv közéleti személyiség. — *"De tiltakozunk minden olyan közös határozat ellen, amelynek célja az, hogy valakit fölvegyen a nemzetközi kommunista mozgalomba vagy éppen kizárjon onnan."* A jugoszlávok, akárcsak az olaszok, szigorúan bírálják a "soviniszta" szellemet, s nem hajlandók engedményt tenni a *maoizmusnak*, de nem óhajtanak semmiféle hivatalos kiközösítésben sem részt venni. Ezzel szemben, elfogadják a kommunista *"zsinat"* gondolatát, ha ezt az "antidogmatikus platform" kidolgozására, vagy — ahogy az olaszok mondják — "a mozgalom általános stratégiájának" meghatározására hívják össze.

*

A KONGRESSZUSON IS megnyilvánuló pluralista, központosításellenes áramlattal szemben a szovjet vezetők, akik most senkit sem akarnak magukra haragítani, egyelőre a tartózkodó taktikát választják. Jelenlegi magatartásukat a jószándékú és "atyai" türelem jellemzi. Mintha csak ezt mondanák : *"Csak beszéljetek, hangoztassátok a különbségeket, vitatkozzatok annyit, amennyit csak akartok, csupán egyről ne feledkezzetek meg : az alapvető kérdésekben szolidárisaknak kell maradnunk !"* S a Szovjetunió hirdette érdekközösségbe most belefér mindenki : jugoszlávok és albánok, kínaiak, kubaiak és csehszlovákok. Gyemicsov beszédében tizennégy szocialista országról emlékezett meg. A Kreml egyszeriben nagylelkű lett, s kitárt karokkal fogadja minden leszármazottját : eretnekeket, dogmatikusokat és revizionistákat. Szinte már várható, hogy ezt a liberális nagylelkűséget Peking a képmutatás és gyengeség félreérthetetlen jelének fogja értelmezni. Az új vonal magyarázata egyszerű : a Szovjetunió külpolitikája támogatására meg akarja nyerni a jugoszláv és az olasz pártot, de a kommunista decentralizáció többi hívét is.

Érdemes felfigyelni arra a mérsékelt hangra is, amely a kongresszus ülésszakát mindvégig jellemezte. Az "antiimperialista harc" jelszavát, amelyet a kínaiak nap mint nap hangoztatnak, a tekintélyesebb felszólalók közül egy sem ejtette ki. Tito marsall, az el nem kötelezett országok problémáiról és a pillanatnyi nemzetközi feszültségről szólva, az ENSZ szerepét hangsúlyozta. Beszédének jó harmadát a gazdaságilag elmaradott országok helyzetének szentelte. De ami leginkább figyelemre méltó : a nemzetközi politika horizontját meglepően derűsnek festette : *"A világ a nemzetközi kapcsolatok demokratizálódásának kezdő szakaszába lépett, s egyre inkább elismeri a kis és nagy nemzetek jogegyenlőségét... Kelet és Nyugat kapcsolatában is javulás mutatkozik : a szenvedélyek lassan csillapodnak, a hidegháború légköre fokozatosan oldódik, a békés megbeszélés és az egyetértés politikájának körvonalai kezdenek kibontakozni..."*

*

HA TITÓT, vagy a többi jugoszláv szónokot hallgatja az ember, szinte az az érzése, hogy a vietnami válság vagy a kongói vérengzés a világ sorsa szempontjából elhanyagolható események. De a jugoszláv kommunisták derűlátó nyilatkozataikkal nemcsak kívánságukat fejezték ki : választottak is, s ebben a választásban, úgy látszik, a Szovjetunió is követi őket. Gyemicsov bizonyára nagyon is tudatosan hangoztatta a kongresszuson, hogy a szovjet külpolitika minden erejével küzd *"a békéért, a nemzetközi helyzet enyhüléséért"*. Az oroszok, akárcsak a jugoszlávok, ma már nem kérlelhetetlen ellensegként állnak a kapitalizmussal szemben, s nem hisznek többé az összebékíthetetlen ellentétekben. A Szovjetunió tanult Jugoszlávia példájából : ahelyett, hogy támadná a Nyugatot, inkább együttműködni szeretne vele. *"Nem hiszünk már a Mikulásban"* — vallotta be nekem a kongresszus folyosóján az egyik kijózanult küldött. Az anyagi érdekeltség legyőzte az ideológiát.

Jugoszlávia átmeneti korszakban van, ahol — noha előrébb jár az úton — hasonló nehézségekkel találkozik, mint a Szovjetunió. Igaz, ennek az egyszerre szocialista és el nem kötelezett országnak a tekintélye még mindig elég nagy a semleges országok körében. Az algériai FLN, Egyiptom, Guinea és Mali küldötteinek felszólalása a kongresszuson szintén erről tanúskodott. De ezek az elismerő szavak nem tudták teljesen feledtetni Tito félkudarcát, amelyet a legutóbbi kairói konferencián szenvedett el. Az imperialistaellenes demagógia, amelynek legszenvedélyesebb képviselője a kairói értekezleten Szukarno volt, egyre több megértésre talál Tito és Shastri mérsékelt politikájával szemben. *"A jugoszlávok és az oroszok állandóan csak a békét és a békés együtt élést emlegetik"* — mondotta egy afrikai megfigyelő, akit kongresszusi benyomásairól faggattam. — *"Nos, ha tudni akarja,* — folytatta, — *egyedül a kínaiak voltak azok, kik fegyvert is szállítottak a kongói hazafiaknak."*

A folyosói beszélgetésekben gyakran lehetett hallani ezt az érvet. Tito marsall december 11-i sajtókonferenciáján egy ghanai újságíró az alábbi jellemző kérdést tette fel : mit gondol, élhetnek-e együtt békében Stanleyville lakói Csombe Mózes zsoldosaival ? Tito a dühtől elvörösödött, és *képtelennek* minősítette a kérdést. De ne feledjük : a kínaiak nap mint nap ezt a kérdést teszik fel, s forradalmi felhívásuk egyre nagyobb visszhangra talál.

*

A JUGOSZLÁV VEZETŐK, akárcsak a moszkvaiak, két dolgot szeretnének összebékíteni : ideológiai elveiket és a forradalmi színes népek körében szerzett tekintélyüket az Egyesült Államokkal való jóviszonnyal ; Amerika segítségére még inkább szükségük van, mint bármikor. Ez az összebékítés azonban korántsem könnyű feladat. A kongresszus beszédeivel és határozataival sem az amerikai megfigyelők, sem a szélsőségesebb irányt képviselő afrikai és ázsiai küldöttek nem voltak megelégedve. A hírek szerint az Egyesült Államok nagykövete meglehetősen túlzottnak tartotta a jugoszlávok valójában eléggé óvatos tiltakozását a kongói és vietnami beavatkozás ügyében. A Kína-barát megfigyelők viszont ugyanezt a tiltakozást egyszerű *alibinek* minősítették.

Titónak azonban, akiről mellesleg hadd jegyezzük meg, hogy hetvenhárom éve ellenére igen frissnek és energikusnak látszott, nagy gyakorlata van a kötéltáncos mutatványokban. Joggal hihetjük, hogy sikerül majd leszerelnie az Egyesült Államok elégedetlenségét. Ez annál is inkább várható, mivel a jugoszláv-amerikai együttműködés új támogatóra talált Fullbright szenátor személyében, akivel Tito nemrégiben, ahogy a hírek mondják, *"szívélyes és eredményes tárgyalásokat"* folytatott.

Mindent összevéve, a hivatalos viták és a számos magánbeszélgetés alapján az az érzésem, hogy a megállíthatatlan gazdasági és társadalmi folyamat Jugoszláviát, de a többi európai kommunista államot, sőt magát a Szovjetuniót is a Nyugathoz való közeledésre készteti. Ezen az elkerülhetetlen, de nehéz úton a jugoszlávok bizonyára még sokáig a felderítő és közvetítő szerepét játsszák majd úgy, ahogy ezt már tették, s nem is kis sikerrel, Sztálin halála óta.

KRISTÓF ÁGOTA

Fehér fák

Emlékezzetek rám fehér fák
sötét komoly szemek
emlékezzetek rám csak a falak
maradtak körülöttem de ők se
szeretnek
és az árnyékok belépnek hiába
zárom az ajtót nincs arcuk
csak állnak és néznek
és szólnak miért sírsz nem emlékezel
te vagy
én ki ez és az árnyékok nevetnek
színtelen szomorú kezeikkel

Nézzetek kifordítom a testem
üssetek hol vannak
a sötét komoly szemek
üssetek nem tudom nem emlékezem és az árnyak
felemelik színtelen szomorú kezeiket

Kié volt a két sötét szem
nem emlékezem
nincs arcod csak fehér fehér fák
és fehér falak

Színtelen szomorú kezek
emelkednek és hullnak valaki
sír a fehér
falak mögött két sötét szem
sír és a fák
üssetek nem emlékezem.

FORRAI ESZTER VERSEI

Apám

apám szerette nézni a lovakat
sörényük lobogásába kapaszkodott
mikor kergetőzött a lányokkal
nyerített, kacagott a kanca
ficánkoltak lengő övei

hajókázó nagyapám
átkot kötött árbocára

ősök öleléséből születek világra
vérviasszá halványodott anyám
hálátlan gyermekének.....

Vers

csillagszikrás nyelved
vetekszik
nézésünk
sugarával,
gyűlik
poharunkban
a jégfényű tej
szembogaraink
útrakeltek.....

NYÉKI LAJOS

Szonettek

I.

Egyedül vagy, de sohasem egészen,
szárnyadra ólomfarú álom ül,
nagy figyelmébe beleszenderül
az éberség... Minden vagy, de csak részben :

gyilkos, ki szenved, sír egy semmiségen,
szent, aki titkon más baján derül ;
bújócskát játszik a kívül s belül
szemed íriszén, agyad szövetében,

félig halottan és csak félig ébren
ezernyi lehetőség tengerében
egyhelyben rúgdalsz eszméletlenül,

se föntről, se lentről, se bévül, se kívül,
se megkapaszkodnod nem sikerül,
se megfulladnod végleg és egészen.

II.

A padló vakkan, lóbálja a kép
magát a pókfejű kampósszögön,
a falióra nagyokat köszön
magának ; könnyű, színes buborék

vonul át a szobán s a függönyön
megül : a szappan álma, óh be szép !
és tiszta ! és költői ! — még a szék
nyűtt fafeje is izgalomba jön.

De pár perc, s újra elönt a közöny
langyos hulláma mindent : szék fejét,
kép karját, szappan lelkiéletét...

A csoda eltört a konyha-kövön
és folyik ikrás vére szerteszét.
S minden rendes kerékvágásba jön.

VAN, AKI eladja meggyőződését. Van, aki nem adhatja el, mert nincs neki. Van, akinek nincs és mégis eladja. Szegény Bóka László, nagyon megrendített korai halála (1), szines tollú, iskolázott elméjű, vásott és élveteg kóbor lovagja volt minden múzsák és közhivatalok csarnokainak. Alig múlhatott húsz éves, én pedig nem értem még el a harmincat, amikor egy budai zöldvendéglőben bemutatták. Egy filozopter társa vezette elő, mint az egyetemi ifjúság irodalmár *elite*-jének csillagát, Gombocz kedvencét, ki nappal szógyököt fejt, alkonyatkor Melpomenével vétkezik. Nyílt homlokú daliának hatott, szikrázónak a lombok közt hunyorgó villanyfényben ; *der Jüngling*, gondoltam. Velünk volt Hevesi András barátom, remek stiliszta, Kézai Simon néven *A Toll* cikkírója, kit az ilyen jelenség láttára könnyen elkapott az irodalomtörténeti távlatok bűvölete. Kitárta karját, mint Kazinczy tárhatta Daykának : "Te vagy a Bóka ! Hallottam rólad !" Bóka kihívóan nézett a szemébe. "Én is hallottam rólad. Sőt olvastalak is, *Ké-za-i* !" Csúfondárosan húzta és skandálta a szót. Odasózott néhány lekicsinylő megjegyzést a Kézai-cikkekről s körülnézett, lesve a hatást. Hevesi hebegett a megdöbbenéstől ; megdöbbenés nélkül is hajlott a hebegésre. Én kissé kínosnak éreztem régi barátom megszégyenülését, de a kárörömöt sem tudtam egészen elcsitítani magamban : úgy kell ennek a Bandinak, mit szaglász babért és zsengéket... Bóka egyébként nagyra tartotta "Kézai"-t, csak megszimatolta benne a mazochistát. Melegen összebarátkoztak.

Később én is megbarátkoztam vele, személytelenebb síkon. Vagy talán nem is : mert voltak közös szenvedélyeink. Mindketten imádtuk az erős feketét. Élveztük egymás emberszólását. Hogy Bóka nagyon gyilkos szavú lett volna, arra nem emlékszem ; de kaján volt, művelt s hanghordozásában incselkedő, szabatosan fejezte ki magát s szórakoztatóan világította meg egyetemi, múzeumi és kultuszminiszteriális nagyságok megható emberi gyengéit. Modora (mondjam-e : modorossága? vérévé vált) a gunyorkás magakelletés volt. Gratulált a *Szép Szó*-hoz. Meghívtam, írjon nekünk. "Ilyen mes-te-rek közt ? Ehhez nem vagyok méltó." Serény, hasznavehető munkatársunk lett ; lendületes, formás könyvismertetéseket köszönhettünk neki. Ugyanakkor gondosan elkülönböztette magát baloldaliasságunktól. Aláhúzottan mint a Sz. Sz. *tudományos szárnyának* képviselője szólalt meg lapunkban, e minőségben szállva vitába a baloldali — amolyan "fábiánus" módon, de kifejezetten baloldali — szociológus Gáspár Zoltánnal. Gáspár a maga nevében írt, de nem volt kétséges, hogy vele tartanak a szerkesztők ; a politikai színvallástól húzódozó irodalmat, ha nem tiltják is : szellemi önherélésnek érzik (2). Bóka, érthetően, velük szemben is éreztette a maga politika-feletti különállását. "Nem veszed zokon..." — mentegetődzött. Dehogy is vettem : képzett múzeumi tisztviselő, jól nyesett "tudományos szárny" képviseletében — ha nem volna, ki kellene találni. "Tudod, József Attila..." — fanyalgott Bóka. Itt ellentmondtam neki. "Ilyen füllel, ilyen nyelvérzékkel, mint a tied : nem ismersz rá, hogy *milyen* jó költő ?" A tehetségét Bóka nem vonta kétségbe. "De a marxizmusát nem bírom. Politikát lírába : lehet, ahogy Ady csinálta. Hanem ahogy ő szegény feje..."

Ő szegény feje vonat alá vetette magát és nyomban zászló lett. "Tőlem nem kértél cikket az emlékszámba" — hallottam Bókától. "Nem csodálom. Ilyen mes-te-rek közt..."

— Lacikám, őszinten. Attól tartottam, tolakodásnak vennéd. Te nem szeretted Attilát...

— Dehogynem. Valami nyugtalanított benne, talán az összeomlásának előrevetett árnyéka, nem tudom. De nagyon nagy mester volt.

Nem mes-ter ezúttal, hanem mester, gunyorka nélkül. Emlékszámunkba szép tanulmányt írt József Attila stílusáról, különösen kiemelve a művészetet, mellyel politikai képeket font szerelmi költészetébe — nagy költő volt, akár Ady, megtehette.

●

VOLT A BELVÁROSBAN egy török feketéző, gondolom, épp a ma József Attila nevét viselő utcában. München után ott ültem egyszer össze Bókával, kérésére, hogy meghallgassam komor kitárulkozását. Az országért aggódott ; okkal, persze. S az országnak, mondta, a várható világrengésben nem lehet útjelzője a marxizmus. Ezért, ne vegyem zokon, neki magának fáj legjobban, ő nem írhat többé a *Szép Szó*-ba.

— Lacikám, természetesen. Te múzeumi tisztviselő vagy.

— Nem, nem amiatt. A marxizmus...

— Honnan szeded, hogy mi marxista lap vagyunk ? Én, mint tudod, nem vagyok az. Hatvany Berci még kevésbbé. A többiek ? Ki igen, ki nem, ki félig.

— Fejtő. Nem a személyét kifogásolom. De ahol ő szerkesztő lehet, az marxista lap.

— Lacikám. Szegény Attila, mióta meggyilkolta magát, nép-nemzeti dicskoszorút kap. Most Fejtőt léptetitek elő marxista mumussá ?

Megállapodtunk, ha egyébben nem is, hogy barátok maradunk. Nem esett nehezemre. *Az Ország útja* reform-konzervatív, szabadelvűen legitimista társaságát, melynek törzsökös tagja gyanánt jelent meg, ha nem tévesztettem is össze a magam szellemi környezetével, egészében kedveltem és becsültem. Derekasan verekedtek a nyilasokkal. S közben számos európai nyelven olvastak. Katolikus légkörű társaság volt, modern nyugati kereszténységen pallérozva, finom és bőséges zsidó beszüremléssel. Bóka a kálvinista köznemesi szilajság pátoszát vitte az együttesbe. Semmi bajom nem volt e körrel, csak a szocialista intellektuálisok tenyésztelepének nem gondolhattam, sem "fábiánus", sem "marxista" változatban.

●

MINTEGY TÍZ ÉV MÚLVA Bóka úgy fogadott hivatali szobájában, mint a marxizmus-leninizmus közoktatásügyi államtitkára. Megpuffadt, zihált, kiült rajta a szívbaj ; nem olyan embernek látszott, mint ki lemond ételről-italról vagy bármi más idegzsongítóról, hogy éveinek számát gyarapítsa. A fal felé bökött : "Látod ezt a képet? A Ma-tyit? Látod én ilyennek szeretem őt, nézd csak azt a szemet... Ez a képe nincs is forgalomban. Ez az én Ma-tyim." Évődő hódolat volt-e, vagy gyengédségbe rejtett fulánk? Nyilván mind a kettő. A sunyiságot Bóka, érzésem szerint, őszintén szerette Rákosiban. A hirtelen helycserék szédületét, az eszmei kotyvalékok párlatát, a kisértetiességet szerette az embertelenségben ; a nyaktörők mámorát, mi bajosan viselhető el italban kimért mámor nélkül, de annál jobb annak, aki jogcímet keres a bódulatra. Szilajon és patetikusan, köznemesien és országútian otthon volt benne.. Csak a hanglejtésével, a pislantásával jelezte, hogy átlát önmagán.

Meddig látott, meddig láthatott ? Reméltem, sokáig. Amikor, már az ötvenhármas olvadás után, valamelyik fiatal rabtársamnak sikerült a börtönbe sokszorosított egyetemi jegyzeteket beküldetnie magának, rávetettem magam Bóka irodalomtörténeti előadásaira. Hadd lássam ! Elképedtem. Így túltenni szajkolásban az aparatcsikokon, a káté-magolókon, az ütemes tapsra esztetizálókon ! Elhisz ebből egy szót is ? Vagy lehet-e, hogy az *egész* idő alatt kacarászik magában ? Bár megkérdezhetném tőle.

Akadt volna rá alkalom, rendőrileg veszélytelen lett volna immár, de lélektanilag vált lehetetlenné. Ötvenhat kora őszén, az Irodalomtörténeti Intézet teadélutánján, odaoldalgott hozzám, gunyormentesített, vízhatlan nyájassággal, fakón és zavartan. Hogy ő mindig humanista volt, hogy mentette a menthetőt, hogy szél ellen kérlek nem lehet, hogy most már azonban nem kell dogmatikusnak lenni, hogy ő fokról fokra halad, hogy ha addig él is, ki fogja mutatni, mit köszönhet a magyar kultúra Ignotus Pálnak...

— Ezt ugy-e harmincéves terved csattanójául tartogatod ?

BÚCSÚZÁ

ÍRJA :

— Rajtad a börtön se fogott, Pál, ne változtál.

Bóka azonban változott, s gusztus dolg hogy a javára-e. Kajánsága mintha elapa volna. Illedelmesebbre, körülményesebb hangolódott ideológiai fülbemuzsikáló kés sége. Nem mart már senkit, vagy alig, é csak cicázva, s ha kifejtette, hogy mily üdvözítő esztétikában a pártosság, nem m lasztotta el nyomatékosan ráaggatni a fen tartást, hogy ezt dogmatikusan értelmez hiba volna. Megtanult ártatlan és olvash tatlan lenni, legalábbis a tanulmányaib és alkalmi költeményeiben, melyeket olva tam. Ugyanakkor felduzzadt alkotóere mint általában a poshadásnak indult sz lemeké. Megírta Összes Műveit, így gényeit, miket nem olvastam. Elhiszem b rátaimnak, hogy jók, "nem nagyszerűek, igazán nem rosszak, kifejezetten jók", s tö több példányban élnék, el is olvasnám ők Talán, talán sorát kerítem még ez életb is, valamikor a magam harmincéves terv nek egyik szakaszán. Addig csak az embe sirathatom és méltathatom, az embert, szerette a feketekávét, értette a tréfát íróian fogta a tollat, ha nem mindig ír hoz illően forgatta is.

●

A NYOLCVANÖTÉVES Barta Lajo sal (3) a magyar irodalom egy kiválóan é demes és méltán köztiszteletben álló alak tűnt el az élőhalottak sorából. Negyve negyvenöt éve kezdett haldokolni, vagy otthontalan lenni. Van, akire delejező

FEHÉR VADAK

(GEORGES CONCHON : "L'ETAT S

GEORGES CONCHON Goncourt-díjas regénye, az *"Etat sauvage"*, amelynek címét egyaránt fordíthatnánk "Vad-államnak" vagy "Vad állapotok"-nak, úgy kezdődik, mint egy múlt századvégi *vaudeville*, a műfaj mesterének, Feydeau-nak valamelyik ellenállhatatlan erejű bohózata. Az alaphelyzet azonos is, csak a díszlet különbözik : polgári szalon helyett a gyarmati sorból függetlenségre ébredt, de mégis egzotikus Fekete Afrika. A későbbiek során a történet elkanyarodik a vígjátéki indítástól, de a színpadi szerkesztéshez mindvégig hű marad : a negyvennyolc órás, egyre gyorsabb iramú cselekmény szinte magától rendeződik három felvonásba.

A regény hőse, a felszarvazott, de rokonszenves férj, Avit, ez a kissé naiv, de végtelenül becsületes és jóhiszemű fiatalember, a jogtudományok doktora, gyermeki hittel bízik az egyenlőség, a kölcsönös megértés jelszavában. A haladás újkori Candide-ja a hitet őseitől, progresszista tanítóktól, derék tisztviselőktől örökölte, s maga is ennek a hitnek a missziónáriusa : az Unesco alkalmazottja. Ez a tiszteletre méltó, felvilágosult, a faji megkülönböztetést elítélő nemzetközi szerv küldi Avitot abba a fiatal közép-afrikai államba, — egykori francia gyarmatra, — amelyben a beavatottak könnyen ráismerhetnek a Közép-Afrikai Köztársaságra. Avit nemes tervekkel és nagy lelkesedéssel indul első "küldetésére", s izgatottan várja, hogy az *Air-France* gépe letegye a Fort-Jacul-i repülőtéren. De alig teszi az afrikai földre a lábát, kellemetlen meglepetések sorozata éri. Tüstént az ország tájékoztatásügyi miniszteréhez hívatják, aki minden további magyarázat nélkül közli vele, hogy a következő repülővel, azaz másnap este el kell hagynia Fort-Jacult. Avit hiába tiltakozik, hogy eddigi tevékenysége és küldetése alapján nem ilyen fogadtatást érdemelnc, Modimbo, a miniszter egyszerűen kidobja az irodából. S ezzel még nincs vége a kiábrándító pofonoknak. Avit fáradtan, keserű szájízzel érkezik meg szállodájába. Az előcsarnokban egy kéz nehezedik a vállára : *"Már meg sem ismerjük a régi jóbarátokat ?"* A régi "jóbarát" nem más, mint Gravenoire, ez a szálas, markáns vonású, kalandorszerepben tetszelgő férfi, volt kereskedelmi ügynök, aki két évvel azelőtt Versailles-ból megszöktette Avit fiatal feleségét, Laurence-ot. Avitban, a felszarvazott férjben a lassan gyógyuló sebek újra felszakadnak, s amikor Gravenoire meghívja *magukhoz* ebédre, legszívesebben ész nélkül menekülne Fort-Jaculból. De a meglepetések tovább folytatódnak : Gravenoire felesége *nem* Laurence. A teljes valóságot Avit Orlaville-től, a helyi rendőrfőnöktől és műkedvelő írótól tudja meg : a klasszikus szerelmi háromszögből négyszög lett : Laurence otthagyta Gravenoire-t, s most egy *négerrel* él, Patrice Doumbéval, az ország egészségügyi miniszterével.

AVIT, a humanista Avit, az egyenlőség bajnoka, most saját magán tapasztalhatja a faji előítéletek születését : Laurence első hűtlenségét még meg tudta valahogy bocsájtani, de a másodikra csak az érzékek végzetes eltévelyedésében, valamilyen monstruózus nemiségben talál magyarázatot. Amikor Orlaville elviszi az egészségügyi miniszter villájába, gyanakodva néz körül a lakásban : *"Ha jól megfontoljuk, gondolja magában, szinte elkerülhetetlen, hogy az ember ne úgy érezze magát ennél a nőnél, aki egy négerrel állt össze, mint valami kétes helyen."* Laurence és Avit alig vált néhány szót, amikor — a legjobb vígjátéki hagyományok szerint — begördül a ház elé Patrice Doumbé miniszteri limousinja. A sok meglepetés után most éri Avitot a legnagyobb : Doumbé egyáltalában nem vadember, aki buja ösztöneivel igázta le Laurence-ot, hanem kiváló megjelenésű és kiművelt férfiú, tökéletes ember, hozzá méltó ellenfél : *"Ami külsejét illeti, aligha tarthatták volna a cecelégy, a vírusok vagy a gyarmatosítás áldozatának, s szemmel láthatóan lelkileg is minden rendben volt nála : csak úgy sugárzott belőle a magabiztosság."* S kezében ott az árulkodó jel is, a szellemi szabadkőművesszimbólum : a legtárgyilagosabb és legszínvonalasabb francia napilap, a *"Monde"*. Avit lefegyverzésére már ennyi is elegendő lenne, hiszen ő maga is rendszeresen a "*Monde*"-ot olvassa! De Patriceról percek alatt még más is kiderül : a misszionárius-iskolában a legválasztékosabb francia nyelvet tanulta meg, orvosi tanulmányait pedig Franciaországban, a montpellier-i egyetemen végezte...

Ezzel az első felvonásnak és a komédiának vége is lenne ; az események a továbbiak során egyre tragikusabb színezetet öltenek. Avitnak hamar észre kell vennie, hogy Unesco-küldetése és házastársi gondjai csak katalizátorai a kirobbanó szenvedélyeknek. A hamu alatt régóta ízzó fajgyűlölet most fellángol Avit, Laurence és Patrice személye körül.S ez a gyűlölködés már nem is egyirányú hanem kettős : a volt gyarmatosítók azt várják Avittól, hogy bosszúlja meg azt az erkölcsi szégyent, amelyet Laurence vadházassága hozott a fehér emberekre ; a négerek pedig azt követelik Patrice-tól, hogy mondjon le erről a "természetellenes", feketét fehérrel párosító viszonyról. Avit és Patrice, a Laurence kegyeiért versengő ellenfelek egyszeriben egy táborba kerülnek : a fehér és fekete vadak között ők maradnak egyedül *emberek*.

Patrice hiába tiltakozik az államelnök és a sürgősen összehívott minisztertanács előtt Avit kiutasítási végzése ellen, csak annyit ér el, hogy árulónak bélyegzik : még aznap éjjel letartóztatják és szökési kísérlet címén kivégzik. Avit sorsa nem ennyire tragikus, de a bántalmazásokból, a megaláztatásból neki is alaposan kijut. A fehér kolónia szeszgőzös tagjai vaskos "úri" tréfát eszelnek ki ellene : egy szerencsétlen kis néger prostituáltat küldenek fel szállodai szobájába, hogy megszégyenítsék a képmutató és finnyás humanistát : a férji becsület megvédése helyett már az első este gáláns kalandot keres. A tréfa ugyan nem sikerül, mert Avit nem férfiként, — emberként viselkedik, a távozásra. Laurence is dába, az újra csak arra g külhetne a k ség, a fehére közül.

DE MOST sem olyan k cirkusz kell, az egérrel, j tokkal. Avit autón igyeks nem jutnak sereg fehé megállítja bántalmazza izgalmas reggel gyalog nak. Az ú gúnyosan, fe dultan Fort- fehérek és f san összeáll megzavaróit, a repülőgép szinte vallás a megtisztít közösség, a összebékülnel nak a békés nösen tisztelt íratlan törvé deményezése nem *integrác*

Georges regénye ko tragikus kité sággal végző mindvégig a szatiráé, am mindig el történelmi e junk csak H leyville-re ! elsősorban a s pengéje ké *sauvage"* tan mati sorból ban nem sz ítéletek, sőt, megkétszerez matosító ner méltányosabb között, a gy áldozatai pe

KÖZBEN

TUS PÁL

nat a hontalanság, de nem rá, ki zsidó em-ber és hithű internacionalista létére is meg-maradt oldatlanul és falusian magyarnak, egy darab Kistapolcának a székesfővárosban, majd száműzetése után Bécsben, Berlinben, Pozsonyban, Párizsban, Londonban s végül megint Budapesten. Az első világháború előtt és alatt szép írói pályát futott be, Habsburg-Pesten keletje volt a falunak, előbb az álmosnak és vidornak, ahogy az édesbús Tóth Ede kamatoztatta, aztán az bcsúdónak, amint éppen kitörli az álmot a szeméből. A fiatal Barta élen haladt az bcsúdásban. Nem nyomták el, bejutott a *Világ* szerkesztőségébe és eljutott a *Nyugat* lapjaira, el a Magyar Színház, a Víg, még a Nemzeti színpadára is. Személyében a falu volt otthon a közép-dunai világvárosban, de az a falu, amely nem fér a bőrébe, amely nem kábul el nyomorúságának cigány-muzsikás dicsfényétől, amely igenis tükröt akart maga elé, naturalista tükröt, irodalmit, nyugati és orosz termésből importáltat. Mert böleszmélni, mondanom sem kell, csak ide-gen serkentésre lehet, import-műveletek nyo-mán, világpolgári szellő hordta hímporon. Eredetinek lenni annyi, mint érzékenyen, merészen és válogatósan fogadni be idegen hatásokat ; ezért nem volt, talán az antik Athén és Jeruzsálem bukása óta, eredetibb írástudói közösség az 1908-1918-as Nyugat-énál. Ebben a közösségben Barta Lajos megállta a helyét. Kellemesen írt, becsüle-tesen és folyamatos prózában adva számot arról, amit ismert ; elmélázva falusi és kis-városi sárfészkeken, sötéten látva a valosá-got, bízva jobb jövőben. Legalábbis ez az emlékem róla. Gimnazista koromban, a há-ború alatt, nagy örömöm telt olvasásában ; kissé úgy hatott rám, mint egy hangfogós Móricz, kevésbbé mélybefúró, kevésbbé ir-galmatlan. A nép sorsán csüngött. Mindig a népén ; ezt később büszkén hajtogatta, s tehette is, joggal, mert ha soha nem tiszt-ázta is, hogy az a nép, melyért rajong, vol-taképpen kikből áll, magának rajongásának őszinteségéhez nem férhetett kétség. Hol Kossuth, hol Petőfi és Arany, hol Marx, hol Ady Endre pátoszával rajongott a népért, mindnyájuknál ártatlanabbul. Az 1919-es tanácsköztársaság idején kissé feltűnőbb minőségben folytatta a gyanútlan rajongást — főszerkesztőként, ha nem tévedek — s a fehér terror elől nyugaton keresett mene-déket.

●

1930 TÁJÁN lehetett, egyszer a magyar drámáról beszélgettünk Kosztolányival. "Tu-dod-e, melyik a legjobb magyar színdarab?" — kérdezte, s mindjárt felelt is rá : "A *Szerelem.*"

— Barta Lajos ?

— Az, Kitűnő írónak indult.

— Nekem is úgy rémlik. Csak félnék megint fellapozni a régi munkáit. Láttam időnként írásait emigráns folyóiratokban. Meg németül is valamit, fordításban... Mi-csoda politikus csizmadia lett belőle.

— Arra mindig hajlott. Miket ír ?

— Amolyan villódzókat. Belekanalazva, ami Adyban váteszi, ami az expresszioniz-musban rikoltó, ami a szocializmusban nép-tanítói. Hemzseg olyasmivel, hogy "a techni-kai civilizáció..."

Kosztolányi sóhajtott :

— Látod ez a baj a zsidókkal, kibújik belőlük a keresztény. *Ők* a keresztények ; mi keresztények pogányok vagyunk... A zsidó-keresztény rögeszme, hogy az embe-riséget meg kell váltani. Itt ez a Gábor An-dor, milyen kedves, értelmes fiú volt, nagyon szerettem, értett a vershez, elsőrangú kaba-ré-költő volt, kellett elmennie apostolnak. Ez a szegény Barta Lajos pedig, aki annyira magyar, annyira vidéki...

●

BIZONY az volt. Londonban, a második világháború alatt, többször találkoztam ve-le, s egyszer egy pillanatra még az is felöt-lött az eszemben, hogy mi lenne, ha el-mondanám neki beszélgetésemet Kosztolányival ? Elhessentettem a lehetetlen ötle-tet. Szót sem értene belőle, ehhez valóban túlságosan "keresztény" volt, sőt inkább *keresztyén* : egy erdélyi református vagy unitárius lelkész-családból nősült, ami őrajta jobban meglátszott, mint magán a feleségén. Cromwell idejéből itt ragadt, bibliás trónfosztónak, papos papgyűlölőnek gondol-hatták volna a londoni utcán, olyannak, aki különleges isteni sugallatra elfelejtett angol-ul. Molyette szép öregúr volt, s pezsgett a tettvágytól. Angliában akkor szabad-magyar mozgalmak dúltak, emigráns tömörülések, zászlóbontások. Barta Lajost nem hagyta nyugton a zászlóbonthatnék. Mikor teremt-jük meg az antifasiszta magyar egységfron-tot ? Mikor intéz a PEN-klub emigráns magyar tagozata szózatot a zsellérmilliók-hoz ? Mikor indulunk már rohamra ? Pezs-gett és sértődött. Apostolok általában könnyen sértődnek, kivált, ha a feleségük is ír. Bartáné tagbaszakadt és dinamikus mozgalmista asszonyíró volt, gyakran fel-szólalt üléseken, ilyenkor férje a kezébe te-mette arcát, de utána megrázta és kihúzta magát, kiállt hitvesi pályatársáért, kit pedig nem lehetett könnyű dolog vállalnia. Sej-tettük, hogy némely világnézeti kocódástól nem mentes házaséletük. Megesett, hogy eltűnt hazulról, mint az agg Tolsztoj ; Bartáné egyszer rejtelmes okokból Károlyi Mihályéknál kereste. De egy valami van, amit minden író-férj elhisz az író-feleség-nek : hogy a többiek hitványak, hogy irigy-lik a tehetségüket, hogy áskálódnak ellenük. Az a gyanúm, én is ilyen hitvestársi esz-mecserék során kerültem Barta Lajos fekete-listájára. Mert ott állt a nevem, kivakarha-tatlanul, mint később megtudtam. Ámbár, utolsó beszélgetésünkkor, a háború után, úgy emlékszem, igen barátian kezelt, sok sértődést átvészelt szívélyességgel. Füst Mi-lán egy levelét olvasta fel : arról, hogy haza-térjen-e. Ha számol vele, hogy semmibe ve-szik, leköpik, elfelejtették s nem is óhajt-ják újra megismerni, akkor jöjjön, siessen, ő (mármint Füst Milán) forró szeretettel várja. Bólogattam, Barta is bólogatott ; elő-ször éreztem úgy, hogy valamit megért. Az-tán hazaköltözött, s igaza volt. A hontalan-ságba költözött haza, de nem volt többé ürügye kinn maradni. Gyökere-szakadt volt otthon is ; de külföldön jogcíme-szakadt lett volna, ami rosszabb. Amellett volt is, ami vonzotta a hazai rendszerhez. Hinni akart a kalász-morzsoló Rákosiban, a ku-rucosított leninizmusban. melynek napja a delét járta otthon ; az egyetlen volt, aki hitt benne. Amikor elfogtak, írótársaim közt voltak szisszenők és voltak kuncogók és vol-tak némák — utóbbiak túlnyomó többség-ben —, de Barta Lajos volt tudtommal az egyetlen, aki fennhangon magyarázta Rá-kosi bizonyítványát és ezentúl meg volt győződve, hogy a magyar népet az Ávó egy imperialista kútmérgezőtől oltalmazta meg. "Hiszen az IN-TEL-LI-GEN-CE embere volt", hajtogatta rólam fölhevülten ; amit én semmiképpen sem állíthattam volna őró-la.

●

Sohasem bocsájtotta meg nekem, hogy igazságtalanul gyanúsított. S én képtelen voltam némi szánakozó elismerés nélkül tekinteni megátalkodottságára. 1956. őszén divatban voltunk mi frissen szabadultak, a bűntudat és csillaglesés elegyes gyengédsé-gével dörgölődztek hozzám az egykori kun-cogók is, az Írószövetség közgyűlésén úgy megtapsoltak, mintha egy olimpiai arany-ér-met hoztam volna a tömlöcből. Amikor elnöki tanácstagságra jelöltek, az ülésvezető szabályszerűen megkérdezte : ki ellenzi a jelölést ? Egy szál ember nyúlt ki, Barta Lajos, szikáran, mint egy őszbecsavarodott fejű gombostű. Azaz hogy kettő, ő meg a felesége, majd hogy meg nem feledkeztem róla haló porában is. Így hallottam barát-aimtól, én magam a fogorvosnál szenved-tem végig a drámai pillanatot, de el tudom képzelni : Philemon és Baucis a való élet-ben, két emberi ikerfa, két vén lélek össze-fásulva az elhagyatottságban és zsémbesség-ben, a megosztott rögeszmékben, gyökeret vert lábakkal, varjúfészkekkel a vállukon. Barta Lajos nem haladt a konjunktúrával. Szerettem volna odamenni hozzá és meg-szorítani a kezét. De tudtam, gúnynak venné, ahogy talán annak vette azelőtt is méltányló szavaimat — mások meg, ha meglátnak, amilyen barmok, még azt kép-zelhetnék, megszeppentem tőle s udvarlok neki... Jobb őt békén hagyni a kriptában, melyet barikádnak képzel. Jobb nem hábor-gatni álmában, hogy Rákosi bírósága igazat mondhatott, hogy Ignotus Pál egy ördögi érdekhálózat kémutasításaival érkezett Bu-dapestre s hogy a népet, azt az annyiszor rászedett és kiszipolyozott magyar népet az ő ármánykodásaitól kell megmenteni. Egy-szer talán, ha túlélem, majd lerovom kegyeletemet emléke iránt. Ez járt a fejem-ben, s most is így érzem. Bár virágot küld-hetnék a sírjára. Hinni akarom, hogy va-lamikor jó író volt, hogy Kosztolányi jól ítélt, hogy kamaszkori benyomásaim jogo-sultak voltak, hogy érdemes lesz darabjai, novellái közt felkutatni az érőt, azt, amit a harminc év előtti Magyarországon elvből feledtettek, a háború utániban pedig csak elvből tartanak számon s szívből felejtenek. S igazságot szolgáltatnék nemcsak az író-nak, hanem a jellemnek is. Tisztességét mindvégig megőrizte : nem tudta, mi a meggyőződése, de tűzön-vízen kitartott mel-lette.

---

(1) Irodalmi Újság, 1964. nov. 15.

(2) József Attila öngyilkossága s kezdeti szerkesztő-társainak emigrálása után Gáspár vette át a folyóirat szerkesztését ; majd betiltása után ő szerkesztette a folytatásaként kiadott *Delta* almanachot. Nem ismer-tem nála tisztább agyú és nemesebb em-bert.

(3 Irodalmi Újság 1964. nov. 1.

FEKETE VADAK

GE" ; ALBIN MICHEL, PARIS, 1964)

elmeztető jel
kor a feldúlt
ezik a szálló-
erült pár már
logyan mene-
olydult közös-
teték szorítása

a menekülés
: a tömegnek
iint a macska
on az áldoza-
rence először
epülőtérre, de
, mert a had-
kiképzőtisztje
t és tettleg
Néhány óra
után másnap
neki az út-
én kint áll,
n és felszaba-
ész lakossága,
egyaránt. Las-
amely a rend
otrányos párt"
ig kíséri. A
gű majálison,
rtáson a két
és európaiak
aji gyanakvás-
éléshez kölcsö-
rompóra, nem
ő egyéni kez-
szegregációra,
a szüksége.

n pikareszk-
k indul, és a
keserű tanul-
ngja azonban
és kíméletlen
túlzásai még
k a legutóbbi
k — gondol-
vagy Stan-
ött. A szatíra
öletet célozza,
vág. Az *"Etat*
zerint a gyar-
dult Afriká-
eg a faji elő-
et mondani,
A volt gyar-
belátóbb és
j körülmények
sítás egykori
sok mindenért

neheztelhetnek a múltból, hogy indulatuk ma ne csak a gyarmati rendszernek, hanem általában a fehér embernek is szóljon. A *"bon sauvage"*, a "jó vadember" meg-hatható legendája csak a régi utazó-történetekben létezik : a bőr szí-nére való tekintet nélkül *vadember* a fehér és a fekete is, ha a szá-zadok óta elrontott helyzet drá-mai fordulóján egymással szembe kerül. Meglehet, hogy az *"Etat sauvage"* szerzője túloz,de a figyel-meztető szatíra eszköze nem éppen a túlzás-e ?

CONCHON SZATÍRÁJA a faji gyűlölködést veszi célba, de érinti annak gyökereit is : a régi "szép idők" nosztalgiáját, az üres élet-formát, a harácsolást a fehéreknél, — a reváns-szellemet, a törzsi viszályokat, a nacionalista dema-gógiát, az igazi demokrácia útján nehezen bukdácsoló politikát a feketéknél. A fehér kolónia rajza szokványosabb, — hiszen nem elő-ször szerepelnek ilyen megvilágí-tásban az irodalomban —, de egyben émelyítőbb is. Legyenek kereskedők, elvetélt kalandorok, zsoldosok vagy akár kenetes svájci lelkészek, finomabban vagy bru-tálisabban, de egyforma megvetés-sel fogalmazzák meg faji előíté-leteiket. Laurence viselkedésére is mindnek egy a magyarázata. Hogy fehér nő őszintén szerethet fekete embert, arra egyik sem gondol ; a vonzalom okát egyre csak "nimfomániában", az "ösz-tönökben", az érzékek aberrációjában", a "trópusi klímában", a "megzavart hormonokban" keresik. Az önostorozó európai irodalomban nem szokatlan ez a kép. Nagyobb önállóságra és bátorságra volt szüksége Conchonnak az érem másik, kényesebb oldalának az ábrázolására. Fiatal afrikai ál-lama választ előtt áll : élni tud-e a szabadság lehetőségével, hogy a demokrácián se essék csorba, vagy csak a gyarmati korszak korrupt-ságát, önkényességét, politikai züllöttségét akarja majmolni fris-sebb, tehát gyermekdedebb és még feltűnőbb külsőségek között ? Hi-szen nemcsak a fehér ember gyűlöletéről van szó : a belső de-mokrácia és a faji megértés kér-dése egymástól elválaszthatatlan. Az önkény hívei, a demagóg, na-cionalista politika képviselői *szín-vakok* : a csirke-pereiken felül-emelkedő *színes bőrűt* éppen olyan útszéli jelzőkkel illetik, mint a gyűlölt fehér embert. A faji előíté-letek legjobb ellenpróbája a korok és kontinensek között vont párhu-zam. Modimbo, a katekizmus-ok-tatóból lett tájékoztatásügyi mi-niszter, a Fort-Jacul-i Hőgyész Máté ugyanolyan hordószónok fo-gásokkal szidalmazza Patrice-t, mint más korokban európai roko-nai saját honfitársaikat. Így lesz Modimbo szemében Patrice, a re-gény legrokonszenvesebb szereplő-je, "új gyarmatosító", a "fehérek ügynöke", a "négerség árulója", aki "importált szeretőjével", kul-túrájával, választékos kifejezéseivel, (egy "a posteriori"-jával, egy "mea culpá"-jával), politikai méltányos-ságával és türelmével semmibe veszi és meggyalázza "vért verejté-kező népe" erőfeszítését... Ha pe-dig a vádlott a könnyesen röffenő és fenyegető *"nem szeretsz már minket"*-re még mindig józan és megfontolt érvekkel válaszol, a töb-bi már a *Kotokó*-k, a gyengeelmé-jű rendőrnövendékek dolga.

ŐSZINTE INDULATÚ, tisztes-séges, hasznos, de főleg keserű és kiábrándító könyv Georges Con-chon regénye ; figyelmeztető, hogy az "egy és oszthatatlan em-beriség" *tényét és jelszavát* a mér-hetetlen emberi butaság tagadja mindenütt. De illuziókat rombol, hogy úgy mondjuk, másodfokon is : az emberi butaság gyűlöletes, de kissé nevetséges a világi misz-szionárius jószándéka is, aki tudo-mányosan hangzó *unescó*-i fogal-maival — "négerség", alapkultúra, fiatal köztársaság, gyarmattalanítás — a kérdéseket már megol-dottnak hiszi.

Vajon minden részletében pon-tos, hibátlan és valóban jelentős mű-e is az *"Etat sauvage"* ? Az első kérdésre az tudna nyugodt lelkiismerettel válaszolni, aki a mai Afrikát a helyszínen, nem pedig az újságokon keresztül ta-nulmányozza, legyenek azok oly-annyira tárgyilagosak, mint ép-pen az Avit és Patrice forgatta *"Le Monde"*. A szociológus vagy az etnológus, ha csak tudományos dokumentumként olvasná Conchon könyvét, talán fontoskodva jegyez-né meg, hogy a szakma legna-gyobb vétkétől, az *etnocentrizmus-tól* nem teljesen mentes : afrikai szereplőit is kissé európai szem-üvegen át látja ; s talán az sem véletlen, hogy néger főhőse a leg-európaibb módon humanista és fehérebb a fehér embernél. "Az egzotikum ott ér véget, ahol az emberi kezdődik", — mondja egyhelyütt Avit. Szép humanista hitvallás, de nem lenne-e telje-sebb, ha a hős és az író az egzo-tikumban *is* keresné az emberit ? S ami a könyv művészi értékét illeti ? Becsületes és szorgalmas író műve, aki regényről regényre haladva — ma már a hetediknél tart — egyre gyarapította művé-szi arzenálját. Az *"Etat sauvage"* nem érdemtelenül kapta meg a Goncourt-díjat, főleg ha a díj alapszabályaira és a közönség igényeire is gondolunk. Témája bátor és nemes, a francia irода-lomban hiányt is pótol, ha a nem-zetközi színpadon kevésbé számí-tana is újdonságnak. Ügyesen, lendületesen szerkesztett regény, amely a női főszereplő halványsá-ga ellenére is, kitűnő portrékat sorakoztat fel, s amelyet még a legfinnyásabb kritikus is együlté-ben olvas végig. Méltó lenne Cé-line-hez, a *"Voyage au bout de la nuit"* lázongó, bővérű, gúnyos és látomásos szerzőjéhez, akihez a díjkiosztás másnapján hasonlította a lelkes kritika ? Conchon könyve, bármennyire tiszteletre méltó mű is, csak eszmék hordozója, nem öntörvényű alkotás : mondandója azonos cselekményével, s a *regény* ügyét egy lépéssel sem viszi előbb-re. Ha már hasonlítanánk, inkább filmekkel vetnénk össze : a nagy amerikai írónemzedék műveiből készült, a humornak és az elsza-badult szenvedélyeknek egyenlő részt juttató, de az eredetinél mégis csak halványabb forgató-könyvekhez. A hasonlat talán nem is egészen helytelen ; a legújabb hírek szerint, Georges Clouzot, francia filmrendező készül vászon-ra vinni Conchon regényét...

ALBERT PÁL

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Így született a forint

Az Irodalmi Újság október 15-23-i számában Z.G. tollából nekrológ jelent meg Varga Jenő moszkvai professzor halála alkalmából. E cikk egy helyütt ezt mondja : "ha érdemei az 1946-os stabilizáció során kétségtelenek is" — mármint Varga Jenő érdemei. Úgy érzem, hogy ezt a 19 esztendős tévhitet el kell oszlatnom.

A világtörténelem legnagyobb inflációjának két oka volt. Az egyik, hogy a vörös hadsereg maga bocsátott ki pénzt, melyet kötelező fizetési eszköznek jelentett ki és amelynek mennyiségéről nemcsak a Magyar Nemzeti Banknak, de még a Gazdasági Főtanácsnak sem volt tudomása. A másik, hogy az ebből fakadó inflatorikus áremelkedés meghatványozódott azzal, hogy a béreket szorzószámokkal növelték abban a tévhitben, hogy ez magasabb béreket jelent, holott ez még magasabb árakat eredményezett. Ebben az időben két ellentétes gazdasági erő működött : az egyik Varga *István* professzorból, Kemény György pénzügyi államtitkárból és e sorok írójából állott, akik gyakorlatilag *szelektív hitelpolitikát* hajtottak végre, ami annyit jelentett, hogy a bankok csak engedélyezett célokra adhattak hitelt. E célok pedig a háborús károk minél gyorsabb és ésszerűbb helyrehozatalát jelentették. Például : valamelyik gyár hitelt igényelt különböző nyers- és üzemanyagok, valamint félgyártmányok beszerzésére. De mi tudtuk, hogy bizonyos speciális félgyártmányt egyelőre képtelen beszerezni, mert annak termelőjét bombakár érte és amíg ezt a kárt nem hozzuk rendbe, a hitelt igénylő gyár megakad. (Ezt hívták szaknyelven "szűk keresztmetszet"-nek.) A hitelt tehát előbb a bombasérült üzem kapta. Ezzel a produktív erővel szemben állt akkor a vörös hadsereg pazarlása és a Gazdasági Főtanács naivitása. Az infláció minden addigi rekordot túlszárnyalt.

Szakasits Árpád 1946. elején úgy érezte, hogy ez ellen tenni kellene valamit és mint akkori pártja gazdaságpolitikai osztályának vezetőjét, felkérte e sorok íróját, tegyen javaslatot mivel lehetne valutánkat stabilizálni. A válasz abból állt, hogy költségvetésünket kell rendbehozni, nem adván ki többet (vörös hadsereget beszámítva), mint amennyit adózás útján behajtunk. Szakasitsnak szemlátomást nem tetszett ez a megoldás és azt felelte : "Itt van Moszkvából Varga Jenő, este megbeszélem vele." Másnap megkérdeztem tőle, vajon mit ajánlott Varga Jenő ? Savanyúan válaszolta : "Nagyjából azt mondta, amit te, de épp itt van Varga Jenő, gyere be és beszélj vele." Így ismerkedtem meg Varga Jenővel. Ez volt egyetlen beszélgetésem vele, de legfeljebb három percig beszélt a stabilizációról és negyed óráig arról, hogy a Szociáldemokrata Párt menseviki párt és nem képviseli a munkásság érdekeit. (Szakasits ekkor már kiment a szobából, ahol *vendégét* velem hagyta, aki mint vendég lecsépülte a vendéglátókat.)

Néhány héttel ezután Szakasits nagy beszédet mondott, melyet a lapok úgy harangoztak be, hogy inflációellenes programot ad. Beszédében az államháztartás rendbehozataláról mellékesen ugyan megemlékezett, de nagyjából politikai szólamokat mondott. Utána riadtan felkeresett Varga István, aki a Kisgazda Párt tagja volt és megkért arra, hogy előadhassa inflációellenes elképzeléseit a Szociáldemokrata Párt illetékeseinek. Néhány nap múlva Szakasits szobájában Varga István előadta tervét. Jelen volt Szakasitson kívül Bán Antal, Kemény György, Faragó László, Vajda Imre és e sorok írója. Varga az államháztartás egyensúlyát elkerülhetetlen, de nem egyetlen szükségességnek tartotta. Szerinte meg kell vizsgálni az 1939-ben forgalomban volt pénzmennyiséget, valamint az akkori árumennyiséget, megvizsgálni a jelenleg rendelkezésre álló árumennyiség nagyságrendjét, és eszerint megszabni az új pénzt. Az ország amputáltan jött vissza a háborúból és a szabónak most újra kell mértéket vennie az új ruhához. Varga István a Gazdaságkutató Intézet vezetője is volt és felajánlotta intézetének munkáját a stabilizáció előkészítéséhez. Mi, jelenlévők, ezt egyhangúlag elfogadtuk és megbíztuk Kemény államtitkárt, hogy készítse elő a megfelelő költségvetést. Így indult el a stabilizáció, melyben Varga Jenőnek a legcsekelyebb szerepe sem volt; Varga Istvánnak (néhány esztendeje hunyt el) annál nagyobb. Eddig a fázisig a kommunisták nem tudtak semmit a dologról. De a Pénzügyminisztériumban volt egy kommunista államtitkár is : Antos István, akinek feltűnt, hogy Kemény egy stabil költségvetésen dolgozik. Beépített embereik révén megtudták, hogy a stabilizáción törjük a fejünket. Mielőtt bármit szóltak volna, máról holnapra hírül adták a "Szabad Nép"-ben és plakátokon, hogy a kommunisták stabilizálják a valutát. Kénytelenek voltunk mindehhez jó arcot vágni, hiszen a stabilizáció nyilván azon állt és bukott, hogy a vörös hadsereg abbahagyja-e a bankóprés használatát, amit a kommunisták nélkül nem lehetett elérni. Ez végeredményben egyetlen kommunistának volt köszönhető : Vas Zoltánnak, aki Gazdasági Főtanácsával most szívvel-lélekkel a stabilizáció mellé állt. Rajta kívül a kommunisták szerepe az 1946. évi stabilizációnál csupán az volt, hogy a dollár-árfolyamot 1 : 10-hez akarták arányítani, az általunk javasolt 1 : 18 helyett. Az utóbbi gazdaságilag sokkal indokoltabb volt : fokozta volna a nyugati exportot és a szorosabb gazdasági együttműködést a Nyugattal. Ezt igyekeztek a kommunisták meggátolni. Keserves harcok után ki kellett egyeznünk az elég kedvezőtlen 1 : 12 1/2 arányban.

De azért az mégsem hazugság, hogy Rákosi Mátyás volt a forint apja, vagy legalábbis keresztapja. Amikor arról volt szó, hogy mi legyen az új pénz neve, Rákosi azt mondta : "Gyerekkoromban, mikor még nem volt a Wekerle-féle békebeli korona, pengőforintban számoltak (Gulden). Hát ha eddig volt pengő, legyen most forint." Ennyi volt az ő hozzájárulása a stabilizációhoz.

A többi technika volt, de mivel a világ legnagyobb inflációját minden külföldi segély nélkül, előre bemondott pillanatra törtük le, legyen szabad néhány mondatban megemlékezni erről.

A forint augusztus 1-én lépett életbe, amikor az új termés eredményei megszüntetik az áruszűkét. Ekkor dobtuk piacra az UNRA ajándékokat, melyeket addig visszatartottunk, hogy *kellő pillanatban* még nagyobb árubőség keletkezzék. Az amerikaiak ekkor visszaadták a Magyar Nemzeti Bank aranykészletét, melyet a nyilasok hurcoltak magukkal. Ez fedezte az új pénzt. (Bevallom, reszkettünk, hogy az oroszok elviszik, de hála Vas Zoltánnak, ez szóba sem került.) Végül : az első hetekben a bankok csak munkabérre folyósítottak pénzt, következésképpen ömlött a Nemzeti Bankhoz a magánkézben lévő, amnesztiát élvező arany, melynek ellenében nyersanyagot és üzemanyagot lehetett beszerezni. A magyar valuta sohasem állt olyan jól, mint ekkor.

De ebben — ismétlem — semmi szerepe sem volt Varga Jenő moszkvai professzornak. Az akkori kommunistáknak sem túlságosan.

TIMÁR LÁSZLÓ
Torontó

Kubai változatok

Mialatt Che Guevara hatalmas dörgedelmet intézett az amerikai imperializmus átkos politikája ellen a New York-i ENSZ-palota jól védett falai között, az utcákon tüntető kubai emigránsok leckét próbáltak adni a nagyhatalmú iparügyi miniszternek. A New York-i rendőrség kötelességszerűen megakadályozta, hogy Che megpillanthassa Amerikában élő ellenzékét ; Kubában aligha vet pillantást rájuk. A kísérlet nem sikerült ; noha a nagyobb zaj kedvéért az ENSZ épülettől alig 200 méternyire bomba is robbant, s a rendőrség megtalálta azt a kis ágyút, melynek csöve — 900 méterre az épülettől — Guevara felé irányult.

Che dörgedelme az imperialisták "újabb agressziója", valamint a guantanamói amerikai bázis katonáinak "szexuális exhibicionizmusa" ellen talán leginkább arra szolgált, hogy elterelje a figyelmet a kubai belháborúról, mely egyre nagyobb méreteket ölt, a szakállas diktátor nem túl nagy örömére. Az elmúlt 9 hónap alatt komoly hatalmi küzdelem folyt Kubában a vezetésért a moszkvai ortodoxizmust követő kommunisták és a kevésbé ortodox fidelisták között. Fidél, úgy látszik, egyelőre győzi szusszal. Az utolsó hónapban négy magas pozíciójú fő-moszkovitát menesztett a kormányszervekből, 70 katonatisztet börtönzött be, különböző hazaárulási és összeesküvési vádakkal. Közvetlen híveire is rájár a rúd. Az elmúlt héten a havanai rádió kénytelen-kelletlen közölte, hogy Augusto Martinez Sánchez, munkaügyi miniszter, akit csupán az előző nap "bocsájtottak el" állásából, többelőtte magát. A kommüniké ajtatosan hozzáteszi, hogy noha igaz, mi szerint "Sánchez komoly adminisztratív hibákat követett el", öngyilkossága "igazolhatatlan és helytelen" volt, mivel "egy forradalmárnak nincs joga megfosztani az ügyet egy olyan embertől, akire még szüksége lehet a forradalomnak".

Szüksége lehet vagy sem : annyi bizonyos, hogy Havanában — a kommünikét megelőző napokban — olyan rémhíreket lehetett hallani, melyek szerint Sánchezt egy vita során, az elnöki palotában lőtték agyon. Raul Castro védencének, aki a Sierrában Castro oldalán harcolt, aki Castro első kormányának hadügyminisztere volt, majd a Nagy Főnök távolléte idején (1959. májusában) miniszterelnökhelyettes, a vég minden bizonnyal különösnek tűnhetett.

Tegyük hozzá, hogy Fidél legnagyobb problémája : a barátai, akik lassan-lassan kezdik elveszteni a türelmüket. Ami külföldi védnökeit illeti, Hruscsov, aki egyébként is kezdett elhidegülni tőle, nincs többé. Az új szovjet vezetőség hűvös és kiismerhetetlen. Az elmúlt hónapban Dorticos elnök és Che Guevara egymás után kilincselt Moszkvában, némi pénzbeli segítségért, de eléggé sikertelenül. Castrót — nem meglepően — aggasztja a cukor helyzete is. Noha a termés idén 10%-kal több, mint tavaly, (bár 4 millió 200 ezer tonnájával még mindig alatta marad a Castro-előtti 5 millió tonnás átlagnak), az árakat nehezen lehet a nemzetközi piac mozgásához igazítani, hiszen az oroszok nem hajlandók — vagy egyre kevésbé hajlandók — 6 centet fizetni azért, amit a világpiacon 2.8 centért árusítanak. Nem véletlen, hogy Castro beszédei egyre inkább a paraszti "hülyék" ellen irányulnak, akik képtelenek a cukorfarmok irányítására ; azok ellen a honpolgárok ellen, akik "túlsokat kívánnak és semmit sem akarnak adni", azok ellen, akik "szabotálják a gépeket és felszereléseket", és el kell ismernie azt is hogy "Kubának óriási szüksége van új házakra, több cipőre, több húsra, több halra, több élelemre és több ruhára." Ismerős helyzet? Még a legfrissebb havanai vicc is ismerős, mely szerint "Kubában húsz esztendeig tartó kommunizmusra lesz szükség, hogy eljussunk az 1958-as kapitalizmusig."

B.I.

SZOBROT AZ ORVOS-FELESÉGEKNEK

Egy napon a hálátlan utókor rájön majd arra, hogy még mindig nem állított szobrot az "Ismeretlen Orvos-feleségnek." Mindenfajta apró-cseprő hadvezérnek van már szobra, tekintet nélkül arra : nyert-e csatát vagy vesztett. Államférfiak néznek ránk bronzba öntve, vagy márványba faragva és egyetlen megnyugvásunk az, hogy a galambok helyettünk is rájuk helyczik a kegyelet virágait.

De az "Ismeretlen Orvos-feleség" szobrára, mindeddig, senki sem gondolt. Bízom abban, hogy egy nagy ember élére áll majd egy világviszonylatban megrendezendő gyűjtésnek és a szobrot felállítják, egyik fővárosban, szelíd, békés téren, márványtalapzatra. Maga a szobor egyszerű, komoly nőt ábrázol majd, égre emelt tekintettel, egyik kezében injekciós fecskendővel, másikban főzőkanállal, míg harmadik kezével az ajtót nyitja a betegeknek, a negyedikkel pedig a telefonkagylót szorítja füléhez.

A szobor modelljéül, szerénytelenség nélkül szólva, ajánlom egyik orvos barátom feleségét. Valahányszor elmegyek hozzájuk, nem mint beteg, hanem mint magánember, előzőleg mindig beveszek egy kis idegcsillapítót. Az én idegeim nem olyan erősek, mint orvos barátom feleségének idegei.

Múltkor, délután fél hétkor állítottam be hozzájuk. Az ajtó tárva-nyitva, orvos barátom felesége négykézláb térdelt a küszöbön és a linoleumot fényesítette. Fölötte egy hindu fiatalember állt és azt magyarázta, hogy csak egy recept-megujításért jött, engedje be őt soronkívül.

Az orvos-feleség, akit nevezzünk rövidség okáért Dokinénak, magyarázta, hogy tizenhatan ülnek a várószobában, nem tehet senkivel sem kivételt, annál kevésbé, mert a férje még nincs otthon, mert sürgős beteghez hívták.

A hindu fiú erre bement a váróba. Én köszönni akartam Dokinénak, de nem lehetett, mert az egyik szobából megszólalt a telefon és neki rohannia kellett. Becsuktam az előszobaajtót és bementem utána. Néhány szóval megnyugtatta a telefonáló beteget, hogy férje már útban van hozzá, tíz perccel ezelőtt indult el, hogyne, szívesen elindult volna már előbb is, de a beteg tíz perccel ezelőtt telefonált, tehát csak akkor indulhatott. De igéri, hogy legközelebb majd megérzi, hogy mikor akar telefonálni a beteg és akkor a telefonhívás előtt elindul.

— Ez így megy... — mondta nekem Dokiné, amikor letette a kagylót, de nem fejezhette be a mondatot, mert a konyhában is megszólalt egy csengő.

— Ott is van telefon ? — kérdeztem, mellette futva, a konyha irányába.

— Nem ! — lihegte vissza, — Ez egy kis óra, amit beállítottam, hogy csengessen, amikor felforrt a leves.

Az órát elzárta és a levest levette a tűzről. Aztán benézett a sütőbe, ahol hús pirult, de nem nyúlhatott hozzá, mert megszólalt az előszoba csengő. Beteg jött.

— Majd holnap folytatom a linoleum fényesítést ! — mondta mély sóhajjal és még mélyebb bölcsességgel. — Három hete kezdtem el, de nem tudok végezni vele, mert...

Mintegy indoklásul, megszólalt a telefoncsengő.

— Majd én felveszem — mondtam, hogy segítsek valamit és belehallóztam a készülékbe. Tompa búgás, semmi válasz.

— Jaj ! — kapott a szívéhez. — Ez a másik óra, ami azt jelzi, hogy odaég a hús...

Rohanás a konyhába. A kis óra veszettül cseng. De bentről cseng a telefon is és kintről az előszobacsengő. Dokiné nem veszti el a fejét. Gyors mozdulattal leemeli a telefonkagylót, a húst kiveszi a sütőből és beviszi a váróba, ahol leülteti egy székre. Utána kirohan, végig a hosszú előszobán és miközben kinyitja az ajtót a várakozó betegnek, azt mondja : "Halló, itt doktor Doki rendelő, ki beszél ?"

A beteg dermedten néz rá, de régi páciens lehet, mert nem szól semmit, szótlanul bemegy a váróba és leül a sült hús melletti székre.

— Hogy bírja ezt a rettenetes iramot ? — kérdem Dokinétól, aki közben visszatette a telefonkagylót a helyére.

— Megszoktam már — mondja kedves mosollyal és már ugrik is, mert kintről kulcscsörgés hallatszik. Megjött az orvos. Lábujjhegyen, hogy a betegek ne hallják, bejön a szobába. Arca sárga, szeme alatt mély karikák. Ha én vagyok ilyen színben, feleségem azonnal elhurcol orvoshoz. De egy orvos-feleség nem ilyen. Megcsókolja férjét, gyorsan hadarni kezdi, hogy ki telefonált és mit akar, de közben ki-be cikkázik, aszerint, hogy az ajtócsengő, a telefoncsengő, vagy a konyhában tucatszám álló kis vekkerórák csengetése hallatszik-e.

— Kezdjük a rendelést ! — fúj egyet az orvos és bágyadt mosollyal int felém. Dokiné kiemeli a szekrényből fehér köpenyét és biztatóan súgja felém :

— Egy órán belül végzünk és akkor vacsorázunk !

És kiveszi a sütőből az egyik kis vekkerórát, ráhelyezi egy nagy pecsenyéstálra és rohan, hogy asszisztálhasson a férjének.

Azt mondtam, hogy Dokinénál jobb modellt keresve sem találhatnánk az "Ismeretlen Orvos-feleség" szobrához. De hát mikor is lenne ideje modellt állni vagy ülni ?

VAJDA ALBERT

SZOMBATI SÁNDOR

CSENDÉLET KALIFORNIÁBAN

Mintha óriás rovarok volnának és szívnák a föld vérét, olyanok ezek a petróleumpumpák. Éjjel-nappal működnek, minden mozdulatuk pénzt hoz a föld tulajdonosának. Furcsa látvány ez a Csendes-óceáni part selymes homokján, szemben a csodálatosan, lenyűgözően hatalmas tengerrel. A házak régiek és kopottak, valaha elegáns üdülőhely lehetett errefelé, most nagyrészt öregeket látni, munkátlan, unatkozó véneket, asszonyokat és kisebb számban férfiakat. A padokon ülve sütkéreznek, ki könyvet tart a kezében, ki horgol. Egy-egy padon sakkjátékkal ütik agyon még megmaradt idejüket. A látvány elszomorít ; itt élő barátom nem osztja érzésemet. A környéken számos az aggokháza. A fiatalok ide küldik terhükké vált szüleiket, így szabadulnak meg tőlük. Vasárnaponként meglátogatják őket, — ha nincs sürgősebb tennivalójuk. Ezzel az ügyet, a legjobb lelkiismerettel elintézték. Így látom én. Barátom úgy véli, hogy az öregek jól érzik magukat a hozzájuk illő társaságban, azt tehetnek, amit akarnak, semmiben sincs hiányuk. Boldogok, gondolja. Én úgy látom, hogy ide küldték őket, hogy ne legyenek útban. Egyetlen feladatuk : várni a halált.

Venice környékén járunk, amely nevét Velencétől örökölte. Valaha egy bolond milliomos arról álmodott, hogy itt rekonstruálja a világcsodája észak-olasz várost. Színpadi díszleteknek beillő faházakat, építtetett, olyanfajtákat, amelyeket egyszer, európai kirándulása során látott és amelyeknek emlékét Kodakjában magával hozta. A kísérlet nem sikerült, az épületek, árkádok elkoptak, lemállott róluk a vakolat.

A régiségüzlet kirakatában nemcsak a közeli Hollywood sztárjainak villáit látni levelezőlapokon, — 15 cent darabja, a színeseké 20 —, hanem a kaliforniai humor megnyilvánulásait is. Húsz centért könyvfedél nagyságú kartonlapokat árulnak azzal a céllal, hogy üveglap mögött, lakószobák, irodák falait díszítse. Néhány feliratot megjegyzek : "A megszorult barát : szörnyű kellemetlenség." "Aludjék nyolc órát, dolgozzék nyolc órát, de ne egyazon időben." "Ön kimondottan ama emberek fajtájához tartozik, akiket a kávé idegessé tesz." "Nem tudom mit kezdenék maga nélkül, de meg fogom tudni." "Ne is próbáljon tényekkel meggyőzni, véleményem kialakult." "Nem panaszkodom a káoszra amelyben élünk, hasznot húzok belőle."

A virsliárus fagylaltja a legjobb a vidéken. Legalábbis ezt mondja barátom, aki valahányszor erre jár, mindig vásárol nála. Miközben a banán ízű édességet fogyasztja, észreveszi, hogy a szomszédos boltot bezárták. Az üzlethelyiség kiadó. A redőnylehúzás előtt templom volt ott. "Fred Walker Egyháza".

— Ha újra kezdeném, — mondja barátom — ha új bevándorló lennék, csakis vallásalapítói pályára mennék. Ez a legjobb üzlet. Kevés tőke kell hozzá : néhány szék, egy asztal és egy pár kép a falon...

— Látod, Fred Walker is tönkrement...

— Ismerem. Rosszul csinálta. Mint minden üzleti vállalkozásnál : érteni kell a biznesz. Ő meg nem értette. Az ilyen ember, akármihez kezdjen is, biztosan csődbe jut...

Valóképpen nem sétálni jöttünk ebbe a rosszul sikerült Velence-utánzatba, hanem azért, hogy rábukkanjunk Rogerra, barátom fiára, aki három nap óta nem ment haza. A fiú húsz éves és nincs semmiféle foglalkozása ; egyetemi tanulmányait egyszer és mindenkorra abbahagyta, — hat hónapig bírta, ez volt a leghosszabb idő, amit egy helyen töltött, amióta szüleivel kivándorolt Európából. A közeli vurstliba mentünk most, ahol Roger állítólag állást talált : felvigyázó és takarító az egyik körhintánál. Legalábbis ezt mondja a szüleinek. Hogy az álláshoz miként jutott, az logikusnak látszott : Venice egyes utcái a környék Saint Germain des Prés-jének számítanak, erre laknak nagyobbára Los Angeles zenészei, festői, írói. Valójában csak azok, akiknek "még" nem sikerült. Bizonyos kocsmák tele vannak szakállas vagy rosszul borotvált bohémekkel, akik sörivás közben arról álmodoznak, hol tudnák a legközelebbi ötdollárost megszerezni. Nadrágba öltözött, jónövésű, szép fogú, de nem éppen kimosakodott lányok társaságában töltik idejüket.

Barátom az egyik kocsmába ismerős után kutatott, egyelőre ennyivel is beérte volna. Nyugtalan volt. Eddig még nem fordult elő, hogy fia három napon keresztül ne jelentkezett volna. Roger mindig szorgalmasan hazajárt enni és aludni, s mivel anyja kényszerítette rá, ruhát, fehérneműt váltani. Ruhát főként azért, mert nem egyszer történt, hogy a fiú nem a saját holmijában tért haza éjnek idején, vagy világos reggel. Gyakran cipő nélkül. Hiába faggatta barátom, sohasem tudott rájönni, miképpen történt a ruhacsere és hová lett fia lábáról a cipő.

De a kocsmában senkit sem talált, aki fiáról felvilágosítást adott volna.

— Sétáljunk a tengerparton, — indítványozta a barátom — amíg találok valakit, aki beszél.

Talált is. Két néger fiatalembert, akik már messziről integetve, barátságos mosollyal közelítettek. Az egyik remek jazzzongorista, világosított fel barátom, a másik költő. "Tőlem biztosan nem fognak pénzt kérni, mert tudják, hogy ilyesmi nálam nem található, de téged halálbiztosan levágnak"... — tette hozzá.

A két fiú azonban nem beszélt pénzről. Feltűnően vidámak voltak és szemük úgy csillogott, mint azoké, akik ittak.

— Dolgoztatok ? — kérdezte barátom.

— Fenét, — válaszolta az egyik, aki bajuszt hordott.

— Mit csináltok ?

— Fontos elfoglaltságunk van : teszünk a világra és annak valamennyi lakosára, főként a polgárokra.

Aztán saját költeményét kezdte idézni, amelyben arról volt szó, hogy egy légy rászállt az oroszlánra és addig piszkálgatta, idegesítette, míg az állatok királya belebolondult.

— Gyönyörű... — mondta a zongorista, őszinte rajongással. — Cross zseni. Európába kellene mennie, *ott* megbecsülnék...

Ők sem tudtak semmit Rogerről, viszont elárulták, hogy Tony, Roger barátja az egyik benzinállomáson kocsit mos, ha Santa Monica irányában megyünk, nem lesz nehéz megtalálni.

Tony valóban ott volt a harmadik benzinállomásnál, de már nem mosott kocsit, hanem a főnökre várt, akitől fizetését kellett megkapnia. Aznap reggel állt munkába, de délutánra az előmunkás elcsapta, mivel úgy látta, még arra sem alkalmas, hogy a zuhany alól kikerülő kocsit rendesen letörölje.

— Éhes vagyok — mondta ezután — és addig nem ehetem, amíg meg nem kapom a pénzt a bosstól. — A szemközti faliórára nézett. — Három és fél órája ülök itt...

A szomszédos gyógyszertárba mentünk, ahol kávét és pulykás szendvicset rendeltünk. Tony megnyugtatta barátomat, hogy semmi baja nem esett fiának, bizonyára valami nővel szórakozik. Hogy merre lehetne rábukkanni, azt persze ő sem tudná megmondani. Való igaz, hogy Roger a körhintánál takarított, de csak szombat és vasárnap, mert hétköznap a vurstli zárva van. Ma, szerdán, hiába is mennénk oda.

— Miért nem a vurstliban kezdtük a keresést ? — kérdezte.

Barátom vállat vont. Sejtette, hogy a fia nem dolgozik és hogy az egész mögött hazugság húzódik meg. Ismeri fiát.

Tony hosszú arcú, értelmes szemű, magasra nőtt fiú volt és amikor megtudta, hogy Európából jövök, áradozni kezdett az öreg kontinensről, ahová gyerekkora óta vágyik. A francia irodalmat eredetiben olvassa, ha nem is mer beszélni, mert fél, hogy rosszul ejti ki a szavakat és nem akar nevetséges lenni. Viszont a nagyapja, aki Oroszországból származott ide, kitűnően beszél franciául és bizonyára boldog volna, ha elvinne engem hozzá. Az öregúr gyakran jár feleségével Párizsba, tavaly is ott volt.

— Tony, maga miért mos kocsit ? — kérdeztem.

— Nem mosok, csak próbáltam. Mint látja, négy órai működés után kidobtak, pedig szükségük van emberre... — válaszolta és hogy további, bizonyára kínos kérdéseimet elkerülje, legutóbbi olvasmányairól beszélt, a regényekről, amelyeket nagyapja hozott magával. — Holnap délután ráér ? — kérdezte.

— Igen, szabad vagyok — feleltem.

— Igen érdekes ember a nagyapa, — mondta barátom. — Nem bánod meg, ha elmégy hozzá.

— Miből él Tony ?

— Az "ősből". Ő tartja el, feleségestől.

— Ilyen fiatal és máris nős ? — csodálkoztam.

— Húsz éves, nem olyan fiatal. Láthatsz tizennyolc éves családapákat is, ha kedved van rá. Hónuk alatt cipelik gyereküket...

— Ha a nagypapa ad pénzt, akkor miért mos kocsit a fiú ?

— Bizonyára elitták a pénzt a hónap első napjaiban.

Tony visszaért. A nagyszülők megtiszteltetésnek veszik, ha másnap náluk uzsonnázom. Három órára értem jön Dee Ann-nel, feleségével és együtt hajtunk majd Brentwoodba.

— A nagypapája nem lehet szegény ember, ha ott lakik — mondtam.

— Valóban nem az — hagyta helyben Tony, anélkül, hogy valamit is hozzátett volna, s még egy pulykás szendvicset rendelt. — Kutyaéhes vagyok, ma még nem ettem semmit. — Nevetve, öngúnnyal tette hozzá : — Még kávénk sem volt ma reggel ... Remélem, hogy Dee Ann elment barátnőjéhez, akinél gyakran vendégeskedik. De az is lehet, hogy még alszik. Olyan, mint egy medve. Képes három-négy napot aludni egyfolytában anélkül, hogy a gyomra felkeltené ...

Tony visszament a benzinállomásra, mi pedig továbbálltunk. Barátom nemsokára feladta a kilátástalan keresést és miközben hazakísértem, azokról a fiatalokról beszélt, akik sehol sem találják a helyüket. Boldogtalanok, ambíció nélküliek, minden cél nélkül kóválygonak a világban, mint akiket fejbekólintottak. Azokkal, akik nem tudnak vagy nem akarnak bekapcsolódni a termelés rendjébe, mit sem tud a társadalom kezdeni. Kényszeríteni nem tudja őket, nincs is rá módja : szabad országban nem ismerik a munkaszolgálatot. A rendőrségnek és bíróságoknak sok dolguk van velük és általában igen emberségesen kezelik őket, valami titkos vírus áldozataként. Az ő fiának is volt már dolga a rendőrséggel, vallotta be kissé szégyenkezve, egyszer részegen nekiment egy fának és majdnem elgázolt egy újságkihordó fiút. Vasárnap reggel volt, akkor zúzta össze apja Oldsmobile-ját, amelyért még másfél évig kellett a részleteket törlesztenie.

Másnap pontosan három órakor megállt a ház előtt Tony kocsija. Felesége Dee Ann még húsz éves sem lehetett, magas volt és sovány, jóformájú, mintha gyárilag előállított példánya lenne annak a csinos amerikai lánynak, akiről a regények és a folyóiratok állandóan beszélnek. A bemutatkozásnál cigaretta volt a szájában és utána is mindig. Amikor út közben kinyitotta kézitáskáját, négy csomag cigarettát láttam benne.

Azzal kezdte a beszélgetést, hogy kivételesen szép az idő, bár, ezt már bizonyára észrevettem, itt mindig süt a nap, csak télen esik egy kicsit az eső. Aztán arról érdeklődött, hogy miként tetszik nekem Amerika ? Ő Európába vágyik, amelyről oly sokat hallott, vagy *máshova*. Bárhova : *máshova*. De Tony nem rendelkezik elég pénzzel, tette hozzá szomorúan. Az "ős" nehezen válik meg a dollárjaitól. "Ki kell várni ... ő sem él örökké ..."

Az "őst" barnára sülten, kitűnő testi és lelki kondícióban találtam. Hatvan éves lehetett, vagy valamivel kevesebb, egyáltalán nem tette rám azt a benyomást, mintha egyhamar el akarna patkolni, hogy vagyonát a fiatalokra hagyja. Oroszországból származott ide, apró gyerek korában, még jóval a forradalom előtt. Egyetlen fia, aki akárcsak ő, gépészmérnök volt, a japánok elleni dzsungelháborúban halt hősi halált, menye Mexikóban ment férjhez és így ő nevelte fel egyetlen unokáját, mesélte, miközben kettesben sétáltunk a kertben. Aztán megmutatta a házat belülről. Büszke volt rá : maga tervezte. A könyvtárszoba négy falát könyvek takarták, a nappaliét múltszázadbeli mesterek művei.

Az uzsonnát néger szobalány szolgálta fel. A házigazda bocsánatot kért felesége nevében, akinek halaszthatatlan randevúja volt a fogorvosnál, de reméli, hogy megérkezik még mielőtt elhagynám a házat. A kávézás közben feltűnt, hogy Dee Ann sohasem szólt apósához, s ha tehette, férje kezét fogta, mint aki attól fél, hogy minden percben elszakíthatják tőle élettársát. A beszélgetés Európáról és főként Franciaországról folyt, a francia irodalomról és a télről. Vendéglátó gazdám az örökös tavasz hazájából a télbe vágyott, az európai hóba, fagyba. Rendszerint december közepén hagyja el feleségével Kaliforniát és elrepül az öreg kontinensre.

Beesteledett és mivel a háziasszony nem érkezett meg, menni készültem. Már mind a négyen álltunk, amikor az "ős" unokájához fordult :

— Tony, a nagyanyád kikészített neked egy inget... mindjárt lehozom...

A fiú fülig pirult és valamit dadogott, miközben erősen fogta felesége kezét, mint aki valami kínos tettől akarja visszatartani. De hiába, a fiatalasszony dührohamot kapott, üvöltözni kezdett :

— Mit törődik maga a férjem ingeivel?! Mi köze hozzá ?!

Vendéglátóm visszahőkölt és bocsánatkérően nézett rám. Dee Ann azonban tovább üvöltözött :

— A maga felesége teszi tönkre az életünket ! Nem akarja tudomásul venni, hogy Tony nős ! Én nem létezem, ugy-e ? Leszedi Tonyról az inget, hogy mutassa neki : csakis ő gondoskodik róla... Mintha Tony mindig piszkos ingben járna !

— Most sem tiszta az inge ! — vágta vissza a férfi, anélkül, hogy a nőre nézett volna. — Amióta akaratunk ellenére megnősült, olyan mint egy csavargó !

Tony kituszkolta a feleségét a szobából, miközben nagy nehezen felszedte Dee Ann ujjai közül a szőnyegre esett cigarettát. A házigazdám holtsápadtan, remegve nézett maga elé, én nem tudtam mitévő legyek.

— Hagyja elmenni őket ... — mondta a férfi csendesen. — Majd én hazaviszem ...

Aztán, mikor hallottuk, hogy a fiatalok autója elindult és egyszerre nagy csönd lett, elnézést kért a botrányért, amelyért, mint mondta, ő a felelős. Nem kellett volna vendég jelenlétében Tony ingéről beszélnie.

— A fiú nehéz követ kötött a nyakába, amikor ezt a nőt elvette ... — tette hozzá magyarázóan. — Nem akarok magának részleteket mesélni, talán sajátmaga is kitalálja őket ...

Miközben hazavitt, meg kellett ígérnem, hogy egy hét múlva ismételten ellátogatok hozzájuk, mondjuk csütörtök délután, ez az a nap, amikor általában vendéget szoktak fogadni házukban.

Hosszú ideig szótlanul ültünk egymás mellett. Már Westwoodban, lakásom közelében, voltunk, amikor megszólalt :

— Minden baj onnan ered, hogy Tonyt gyűlöli az anyja és nem akar tudni róla...

— A saját édesanyja ? — csodálkoztam. — És miért ?

— Mert valóságos tükörképe boldogult fiamnak. Boris, — így hívták a fiamat, — sem halt volna meg a háborúban, ha a felesége...

— Nem értem... — mondtam.

— Nem is értheti. Hosszú és borzalmas história ez. A lényeg az, hogyha Tonyt nem gyűlölné annyira az anyja, a fiú nem vette volna el Dee Annt, ezt a ... — legyintett.

— Miért gyűlölte az anyja a férjét ?

— Hosszú história — sóhajtott a férfi, — Jennifer kiszolgálónő volt az egyetemi menzán és akkor hagyta abba az ágyról ágyra járást, amikor Borisszal viszonyt kezdett. Állítólag beleszeretett. Szerintem : a milliomos férjet látta benne. Boris elég naiv volt hajlandó. Hiába próbált meg a fiam vette... Néhány hónap múlva belátta őrültségét és válni akart tőle, de Jennifer nem volt hajlandó. Hiába póbált meg a fiam mindent, nem akarta visszaadni szabadságát...

— Beszélt ön valaha az asszonnyal ? — kérdeztem.

— Csak a fiam halála után, amikor elhozta hozzánk Tonyt, hogy örökre ott hagyja nálunk. Azt mondta, hogy mindig gyűlölni fogja drága halottamat. Mert megalázta. "Taposott rám.", sivította hisztérikusan.

— Értem.

— Dehogy érti ! — csattant fel. — Ha érdekli, legközelebb részleteket is mesélek. Hajmeresztők...

A részleteket sohasem tudtam már meg. Három nappal később, vasárnap reggel telefonált barátom. Két híre van számomra, mondta. A jóval kezdi. Roger megkerült, hajnalban bekopogott az ablakon és azóta alszik. Nem mondta meg, hol volt ennyi ideig, de ez nem is fontos. A lényeg az, hogy megjött. A másik hír sokkal szomorúbb : szombaton hajnalban a tengerparton, a szemetesládák között holtan találták Tonyt. Felöltözve, csak éppen cipő és harisnya nem volt rajta. Abból a tényből, hogy lába tiszta volt, a rendőrség azt a következtetést vonta le, hogy holttestét odavitték. A halál oka minden bizonnyal valamiféle nagy mennyiségű kábítószer, amelyet vagy maga, vagy más a combjába fecskendezett.

Irodalmi Ujság

Az Odor-ügy

NEWCASTLE és London között az étkezőkocsiban a feleségem rám szólt, magyarul :

— Nekem is hagyhatnál egy kis bort.

Mialatt sietve engedelmeskedtem a felszólításnak, a szemben ülő kék szemű, erős állú és kefe hajú fiatalember elmosolyodott. Nyilván megértette a hitvestársi intelmet.

Így ismerkedtünk meg Odor Zoltánnal, a fiatal magyar kémikussal, aki tanulmányúton volt Angliában. S így keveredtem bele, kissé akaratlanul is, Odor Zoltán ügyébe, amely az emberi ostobaság és rosszindulat iskolapéldája.

Hosszú ideig tartott, amíg Odor hajlandó volt magáról beszélni s akkor is csak azért, mert már nem birta visszafojtani keserűségét.

Odor a magyar lapok első oldalán szerepelt, amikor egy kémiai gyár kigyulladt s élete kockáztatásával mentette meg a legfontosabb laboratóriumot. Súlyosan meg is sebesült, nyolc kisebb-nagyobb operáción ment át, hónapokig feküdt kórházban.

Később még fontosabb teljesítményt ért el. Felfedezte, hogy van Magyarországon egy vadon termő bogyó vagy gyümölcs, amelyből olyan mézet lehet gyártani, amit a cukorbajosok minden hátrány s veszdelem nélkül fogyaszthatnak. Ennek a felfedezésnek sok irigye, gáncsvetője akadt ; de Odor a legmagasabb, vezető körökig talált utat és az új mézfajta gyártását mégis elérte ; a magyar exportnak ebből sok milliós haszna lett.

Ha mindezt csak tőle hallottam volna, kétkedéssel fogadom ; az ember hajlamos honfitársainak önéletrajzát ötven vagy nyolcvan százalékos felhigítással tudomásul venni. De amilyen véletlen hozott össze Odorral a newcastle-londoni étkezőkocsiban, éppoly véletlenül találkoztam Barabás Tiborral, az ismert íróval és újságíróval, egy szófiai szálloda halljában, pár hónappal később. Barabás annak idején riportot írt Odorról s mindenben megerősítette a vegyészmérnök állításait.

Odor Zoltán a nagy angliai I.C.I. kémiai vállalattól kapott ösztöndíjat. Azért fogadta el, hogy tanuljon, szélesítse ismereteit, megismerkedjék szakmájának legfrissebb nyugati eredményeivel és módszereivel s aztán otthon hasznosíthassa mindezt Magyarország javára. Felesége, gyermeke otthon is maradt. Az ösztöndíj hat hónapra szólt, de amikor megkapta, kiderült, hogy irigyei és ellenségei mindenképp meg akarják akadályozni utazását. Végre is fizetés nélküli szabadság formájában tudta csak azt megvalósítani.

LONDONBAN szorgalmasan tanult, dolgozott, amíg közeledni nem kezdett útlevelének lejárta. Amikor megpróbálta meghosszabbítani, ezt kereken megtagadták. Azt mondták, ha nem tér azonnal haza, disszidensnek fogják nyilvánítani. Odor mindent megpróbált, hogy ezt a furcsa állásfoglalást megváltoztassa, de a helyzet egyre rosszabb, a hangulat egyre ellenségesebb lett, s a végén nem volt más választása : épp második vizsgája előtt, amelyet a tanulmányaival kapcsolatban le kellett volna tennie, visszament Budapestre.

Ennek hét hónapja s azóta is hiába várja, hogy útlevelét meghosszabbítsák, s az ösztöndíj hátralévő részét felhasználhassa. Egyik hivatalból a másikba lót-fut, egyik ígéretet a másik után kapja ; fenyegetik, biztatják, dicsérik, szidják — s közben múlik az idő s egyre nehezebbé válik visszatérte.

Kis ügy ez, legalábbis aránylag az. De ma, amikor a legfrissebb statisztikák szerint Magyarországon több tízezer turista járt, akaratlanul elcsodálkozik az ember. Hát még mindig ott tartunk, hogy a külföldi utazás kiváltság, jutalom ? Soká hencegtek a magyar szóvivők egy időben azzal, hogy az átlagember előtt is megnyíltak a határok ; s úgy hallom, leszerelik az őrtornyokat, felszedik az aknamezőket. De az alapelv, hogy az államnak teljes joga van állampolgárainak mozgási szabadságát korlátozni, felfüggeszteni vagy újra engedélyezni, változatlanul fennáll. Miféle meggondolások késztetik a bürokratát arra, hogy olyasvalakit tartson vissza, akinek utazása nem kerül valutába s akinek tanulmányai egyenes és tartós hasznot hoznának ?

TALÁN MÉG NEM KÉSŐ s Odor Zoltán még kijuthat Angliába. De persze vannak más Odor Zoltánok szép számmal. Pedig nem a hivatalos küldöttségek, a válogatott "rendszertámaszok" azok, akik kamatostól visszafizetik az országnak a beléjük fektetett bizalmat vagy pénzt, hanem Odor és társai, akiket nem gáncsolni, hanem segíteni kellene.

TÁBORI PÁL

*

FÖLDESSY GYULA akadémikus, irodalomtörténész december 18-án 90 éves korában elhunyt. Nagy magyar költők, különösen Ady Endre életének és munkásságának odaadó kutatója volt. Pályája kezdetén Petőfi költészetével foglalkozott, amelyet igyekezett a célzatos torzításoktól mentesen értékelni. Adyhoz barátság is fűzte. Segítette verseinek kötetté rendezését, majd alázatos hittel foglalkozott hagyatékával. "Ady minden titkai" című könyvében összegezte kutatásainak eredményeit, megszabadította a verseket sajtóhibáiktól, értelmezte őket, ismertette Ady egyes verseinek keletkezését és világirodalmi vonatkozásait.

Fordítói tevékenységet is fejtett ki, lefordította a "Faust"-ot, foglalkozott a klasszikus görögökkel és a múlt századi franciákkal is.

*

AZ ORGONAZENE történetében értékes leletre bukkantak Dániában : a jutlandi Clausholm templomában XVI. századi régi kottajegyekkel sűrűn teleírt orgonazene kéziratokat találtak.

*

ALAIN RESNAIS, a "Szerelmem, Hiroshima" és a "Tavaly Marienbadban" című filmek alkotója most detektívfilmet rendez, Jean Ray belga író munkájából.

*

A RÓMAI OPERAHÁZ legutóbbi sztrájkja után az Olasz Kormány úgy döntött, hogy nagyobb anyagi segélyben részesíti a színházakat és a filmipart. Az Operaház 8 millió, a filmgyártás 6 millió dollárnyi kamatmentes kölcsönt kap.

*

PETŐFI ZOLTÁNRÓL, Petőfi Sándor fiáról tanulmány jelent meg Szarvason. Írója Irányi István, aki a Petőfi-család Kőrös menti emlékeit gyűjti. Munkája eddig ismeretlen adatokat tár fel Petőfi Zoltán szarvasi diákéletéről.

*

A PÁRIZSI Comédie Française-ben az "Andromaque" felújítása alkalmából hirdetmények és hangszórók figyelmeztették a közönséget, hogy a darab befejezése előtt tilos minden tetszésnyilvánítás.

*

MARLENE DIETRICH belépett a Gema nevű egyesületbe, mely a zeneszerzők és szövegírók érdekeit képviseli. Marlene Dietrich három érzelmes sanzonszöveget írt, ennek a jogcímén került a szerzői jogvédő egyesületbe.

*

LUGANÓBAN tartották meg a bohócok első nemzetközi versenyét. Az 1959-ben meghalt világhírű zenebohóc, Grock emlékére alapított olasz-francia Grock-díjat az olasz Gigi Cavalline nyerte el.

TEMETŐGYALÁZÁS címén bepereltek egy német lelkészt, aki egy sírkőről eltávolította a horogkeresztes emblémát.

Az ügy három évvel ezelőtt kezdődött, amikor a Schleswig-Holstein-i Sankt-Margareten község lelkésze, Schimmelpfennig, a helyi temetőben felfedezte, hogy az egyik, 1942-ből származó sírkövön, egy kb. húsz centiméter nagyságú horogkeresztes embléma látható. A felháborodott lelkész hiába tiltakozott az elhunyt hozzátartozóinál és egyházmegyei elöljáróinál, a horogkeresztet nem távolították el a sírról. A lelkész erre az egyik temetésre vésőt és kalapácsot vitt magával, s a szertartás után egyedül látott neki a munkának. Előzőleg azonban a temetésre összegyűlt híveknek kijelentette : *"Ennek a jelnek a szomszédságában képtelen vagyok imádkozni."*

A halott családja pert indított az antifasiszta lelkész ellen, és — megnyerte a pert.

*

HEVESI SÁNDOR halálának 25. évfordulója alkalmából emléktáblával jelölték meg nagykanizsai szülőházát.

*

A SAO PAULÓ-i Színművészeti Főiskola most adta ki 17. katalógusát. A katalógusból kiderül, hogy a Főiskolának két magyar tanára van : Kégl Bognár Dezső és Balázs Péter. A Főiskola repertoirjában első helyen Molnár Ferenc "Liliom"-a szerepel.

HOLLYWOODBAN a legnépszerűbb filmszínész versenyét az idén, immár harmadszor Cary Grant és Doris Day nyerte el. Cary Grant eddig tizenkilenc alkalommal szerepelt az első 12 között, Doris Day kilencszer.

*

A MARSEILLES-I királygyilkosságról angol nyelvű könyvet írt Eckhardt Tibor. A történelmi visszaemlékezést az American Hungarian Library and Historical Society New York adta ki.

*

AZ ARANY JÁNOS kritikai kiadás 14. kötete most jelent meg az Akadémiai Kiadó gondozásában. Ez a kötet Arany János akadémiai éveinek hivatali iratait dolgozta fel. Aranyt 1865-ben választották az Akadémia titoknokává, majd később főtitkárává. Nyolc évig volt az Akadémia főtitkára. A kötetben közölt vagy ismertetett több ezer Arany-iratot halála után a pinceraktárba vitték és ott felejtették. Az írásokra csak az épület modernizálásakor akadt rá Gergely Pál, az akadémiai kézirattár tudományos főmunkatársa. A 14. kötetben 700 Arany-kéziratot találunk szó szerint, a többit pedig rövidítve, magyarázó jegyzetek kíséretében.

AZ IRODALMI ÚJSÁG
főbizományosa
KANADÁBAN
helyi terjesztőket keres.
Az érdeklődők forduljanak közvetlenül
Mr. István FARKAS-hoz
4300 Depuis Ave. Apt. 6.
MONTREAL, 26. Que.
Tel : RE. 3-9756

AUTÓK ÉS ALKATRÉSZEK MAGYARORSZÁGRA
új és használt, legolcsóbban :
BRILL
WIEN IX. Brünnlbadgasse 13/5.
Telefon : 42 17 383 - 42 78 792

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off. Picadilly Circus) London W.1. Argentínában : Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Dr. Baksa, Wien XI. Landwehr Str. 4 és Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban : Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában : Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, d'Hondecoeterstr. 56. Leeuwarden, telefon : 05100-28550. Irországban : L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 6 Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Rego Park 74, New York. N. Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tűntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 3.50 Schilling, Belgium : 9 frank, Dánia : 1 korona, Finnország : 50 márka, Franciaország : 0,90 frank, Hollandia : 0,80 forint, Izrael : 40 agora, Kanada : 0,25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 0,80 márka, Norvégia : 1.20 korona, Olaszország : 90 lira, Svédország : 0.80 korona, Svájc : 0,80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentina: 25 peso, Brazilia : 200 Cr. $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számitandó az előfizetéshez.

AZ IRODALMI ÚJSÁG
főbizományosa
AZ USÁ-BAN
helyi terjesztőket keres.
Az érdeklődők forduljanak közvetlenül
Mr. ALEX FODOR-hoz
6411 - 99th Street
REGO PARK, 74. N.Y.

Érkezők és távozók

A pekingi külföldi diplomaták és újságírók napokon keresztül tanulmányozták a világ leghosszabb képviselő-listáját ; a kínai "Népi Nemzetgyűlés" tagjainak névsorát. A szemrontó böngészés egyetlen tanulságos vagy szórakoztató mozzanata: felfedezni a kegyvesztettek távollétét vagy az új nevek jelentkezését.

A névsorban háromezerharminchét név szerepel. (Háromezernegyven, ha a "választás" óta elhunyt három képviselőt is ide számítjuk.) A külföldi megfigyelő mintha csak rejtjeles írást olvasna : a helyi viszonyok alapos ismeretére és meglehetősen nagy leleményességre van szüksége, hogy felismerje a kínai jelek mögött meghúzódó személyiségeket. Így például több napra volt szükség, hogy felfedezzék a Nemzetgyűlés egyik új tagjában Mao Ce-tung feleségét, aki Kiang Csing ("Kék Folyó") néven a santungi körzetet képviseli.

Nem ő lesz az egyetlen a rendszer vezetőinek feleségei közül, aki a Nemzetgyűlés vitáin majd részt vehet. A Minisztertanács elnökének, Csou En-lajnak, a Köztársaság elnökének, Liu Sao-csinak, a külügyminiszternek, Csen Jinek és még másoknak a felesége már részesült is vagy most részesül ebben a megtiszteltetésben. A kínai "Népi Nemzetgyűlés" nemcsak a világ legnagyobb létszámú parlamentje, de a legmeghittebb is : igazi családi összejövetel.

Az új képviselő-lista másik meglepetése : a pancsen-láma távolléte. A tibeti nép fiatal szellemi vezetője és papja továbbra is tagja az eléggé bizonytalan szerepű kínai politikai tanácskozó testületnek, távozása a Parlamentből viszont arra utalhat, hogy — amint a hivatalos kínai szövegek mondják —, "a tibeti demokratikus forradalom új szakaszába lépett". Tibetet a "Népi Nemzetgyűlésben" ezentúl "nyolc felszabadult rabszolga és jobbágy képviseli majd. A pancsen-láma, aki mindeddig vallásos tekintélyével támogatta az új rendszert, most, a jelek szerint, a politikai süllyesztőbe került.

A külföldi megfigyelők érdekes tényként könyvelték el azt is, hogy Peng Te-huáj marsall, akit 1959-ben eltávolítottak a Hadügyminisztérium éléről, nem szerepel a képviselők listáján. Ebből arra lehetne következtetni, hogy a kínai hadsereg volt főnöke, aki különlegesen jó viszonyban állt a szovjet vezetőkkel, végleg eltűnt a közélet porondjáról. A távozók között található Jang Szjen-csen is, akinek "revizionistának" bélyegzett filozófiai műveit éppen a napokban támadta különleges hévvel a kínai sajtó.

Ezzel szemben szerepel a képviselők között az utolsó kínai császár, aki a japán megszállás alatt Mandzsukuo báburalkodója volt, a most szerény polgári nevet viselő Pu Ji. A volt császár néhány évvel ezelőtt szabadult a börtönből, s azóta kommunistává lett.

"ILONA"
Somlainé kis magyar étterme
WIEN, 1. Bräunerstrasse 2.
A Graben 14. számú házban
Nyitva délben 12-3-ig, este 7-11-ig.
Telefon : 52-61-91

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és dijmentes felvilágositásért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujsag
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek irójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVI. évfolyam 3. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1965. február 1.

VESZTETT ILLÚZIÓK

TÖRTÉNELMI ESEMÉNYNEK nevezte több francia újság is Péter János magyar külügyminiszter párizsi látogatását. A hangzatos jelző nem az esemény jelentőségére vonatkozott s még kevésbé azokra az eredményekre, amelyeket a franciák a miniszteri szinten folyó tárgyalásoktól reméltek. Egyszerűen azt kívánta jelezni, hogy a két ország történetében először fordult elő, hogy egy magyar külügyminiszter a Francia Kormány hivatalos vendégeként érkezik a Quai d'Orsayra. Ha a múltban jártak is már a magyar külügyek vezetői a Szajna partján, az csak azért volt, hogy egy-egy vesztes háború után megalázó békeszerződéseket írjanak alá ; most történt meg először, hogy nem parancsszóra, hanem meghívásra, nem kapitulálni, hanem tárgyalni jöttek. A francia sajtó ennek a ténynek főként kuriózum-oldalát méltatta, a budapesti, — természetesen, — azt a sikert, amit a Kádár-rendszer diplomáciája számára jelent. Elfogultság volna tagadni, hogy egyik magyarázat sincs híján az igazságnak.

A külügyminiszteri utat megelőző hónapok nem egy komoly jelét mutatták a két ország közötti kapcsolatok javulásának. A budapesti Francia és a párizsi Magyar Követséget nagykövetségi rangra emelték. December másodikán kulturális, tudományos és technikai megállapodást írtak alá, amely az említett területeken jelentős mértékben kiszélesíti az együttműködést. Évenként harminc tanár jöhet négytől hat hétig terjedő tanulmányútra Franciaországba, a magyar diákoknak adott francia ösztöndíjak számát ötven százalékkal emelték, magyar technikusok negyvenöt hónapos ösztöndíjakat kapnak francia egyetemeken és főiskolákon és magyar mérnököket kettőtől hat hónapig nagy francia iparvállalatok látnak vendégül. A kereskedelmi kapcsolatokat szabályozó egyezmény sem érdektelen : évi 160 millió franknyi árucserét tesz lehetővé mindkét irányban ; a megvalósítás itt azonban már döcög : míg Magyarország 1963-ban — főként az erőszakos kollektivizálás, a súlyos mezőgazdasági helyzet következményeként — 198 millió frank értékben vásárolt francia termékeket, a franciák csak 54 millió frankért vettek magyar árut. Egy 1964. májusában kelt levélváltás bizonyos javulást ígér, különösen ami a magyarországi francia vásárlásokat illeti.

●

MIND EHHEZ meg kell jegyezni valamit : hiba volna azt hinni, hogy a kedvező jelenségek a magyar-francia viszony kiváltságai. Franciaország ugyanígy, sőt egyes esetekben még nagyobb mértékben, megjavította kapcsolatait a többi kelet-európai népi demokráciával, Romániával, Lengyelországgal, Csehszlovákiával, Bulgáriával, sőt Albániával is, a francia-kínai viszony fejlődéséről itt nem is beszélve. De ha tekintetbe vesszük, milyen feketén borul rá 1956 árnya a budapesti kormánykörökre s milyen belső ellenálláson kellett a francia közvéleményben is, és feltehetően a francia diplomaták lelkében is úrrá lenni, — Péter János meghívása ennyiben mégis különbözik kelet-európai kollégáinak Párizsba jövetelétől.

A magyar külügyminiszter első nyilatkozata, amely a "Gare de l'Est"-en hangzott el, meglehetős feltűnést keltett. Péter kijelentette, hogy *"közelebbről kívánja tanulmányozni a Francia Kormánynak a független, kibővített és 'európai' Európáról gyakran hangoztatott tételét"*. A tétel, amelyre Péter János utalt, de Gaulle tábornoktól származik. A francia államfő többször hangot adott annak a nézetének, hogy Európa az Atlanti-óceántól az Uralig terjed, s anélkül, hogy részletesebben kifejtette volna — s ezt ellenzéke sűrűn szemére veti is —, miféle politikai elképzelései vannak e mögött a látszólagos geográfiai meghatározás mögött, annyi mindenesetre nyilvánvaló, hogy szavaival nem az elemi iskolai földrajzkönyvek egyik alapigazságát akarta megismételni. Amennyire az ilyen nagy általánosságok egyáltalán megfejthetők, de Gaulle feltehetően arra gondol, hogy Európa mai kettéosztottsága természetellenes, és kontinensünk, ha egységes volna, a mostaninál jóval fontosabb szerepet tölthetne be a világ ügyeinek intézésében, nyugati fele függetleníteni tudná magát az amerikai befolyástól, keleti fele — az orosz dominációtól. Meggyőződése szerint Franciaországra ebben a folyamatban kiemelkedő szerep vár. Azért is, mert Franciaországnak semmiféle területi problémája, igénye, viszálya nincsen, azért is, mert a francia nép és a kelet-európaiak, nem utolsó sorban az oroszok között sohasem volt olyan gyűlölködés, mint a németek és keleti szomszédaik között s azért is mert Franciaország történelmi és kulturális hagyományai óriási vonzóerőt jelentenek Kelet-Európában. De a de Gaulle-féle Egyesült Európa képétől mi sem áll távolabb mint egy szovjetrendszerű Európa. De Gaulle, a demokrata, arra építi terveit, hogy Oroszország — egyebek közt a szovjet-kínai válság következtében — lassacskán valóban európai, azaz demokratikus országgá alakul át ; de Gaulle, a dekolonizáló, szilárdan hisz abban, hogy Kelet-Európa kisebb országai előbb-utóbb törvényszerűen vissza fogják nyerni nemzeti önrendelkezésüket. Mind ezt Budapesten nagyjából ugyanolyan jól tudják, mint Párizsban, Washingtonban éppúgy, mint Moszkvában. Ha tehát a Szovjetunió egyik csatlósállamának a külügyminisztere azzal kezdi párizsi szereplését, hogy érdeklődését fejezi ki a de Gaulle-féle elképzeléseket illetően, ez elég újszerű hangütés, — nem csoda, hogy a francia sajtó, a rádió és a televízió felfigyelt rá.

●

A FOLYTATÁS semmit sem igazolt azokból a reményekből, amelyeket a bemutatkozó mondatok kelthettek. Péter János két ízben is tanácskozott és ebédelt Maurice Couve de Murville francia külügyminiszterrel. A megbeszélések zárt ajtók mögött folytak és kommünikét nem adtak ki róluk. De a "Le Monde"-ból, amelynek jóindulatú értesültségében nincs okunk kételkedni, a francia fél benyomásairól a következőket tudhattuk meg : *"Attól fogva, hogy Péter úr, e volt kálvinista püspök, a nemzetközi konferenciák habituéja, Párizsba érkezett, felkeltette a figyelmet az a mód, ahogyan kitűnő franciasággal kifejezésre juttatta érdeklődését 'a független Európa, az európai Európa és a kibővített Európa' gaulleista koncepciói iránt. Ezt a váratlan hangot hallva, felvetődött a kérdés, hogy Magyarországot, amely Hruscsov idején rendületlen szolidaritást tanúsított a Szovjetunió irányában, nem kísértette-e meg az elkülönülésnek az a példája, amelyet a Román Kormány adott? Ha így áll a dolog, Péter úr semmi olyasmit nem mondott tárgyaló partnereinek, ami megengedné, hogy azok erre gondoljanak."* A "Le Monde" kommentárjából az derül ki, hogy ami Péter Jánost igazából érdekelte, az, hogy *"Franciaország folytasson függetlenebb politikát..."*

Úgy fest tehát, hogy a mélyenszántó és ugyancsak eredeti budapesti elképzelés az, hogy Franciaország távolodjék el szövetségeseitől és barátaitól, miközben Magyarország tapodtat sem tágít a Szovjetunió mellől. S azok között a barátok között, amelyeket a franciáknak — Kádár és Péter János kedvéért — oda kellene hagyniok, nemcsak az Egyesült Államok és Anglia szerepel. Péter kijelentette, hogy "ellentmondást lát" a kibővített Európa és a Közös Piac egyes elvei között és francia kollégájával a német kérdésben sem tudott egyetérteni, mivelhogy a Francia Kormány nem ismeri el — Walter Ulbricht Németországát. Ahhoz tehát, hogy de Gaulle tábornok kormánya megnyerje a Kádár-kormány teljesebb tetszését, módosítania kellene a Közös Piac szabályzatain is, össze kellene vesznie Nyugat-Németországgal is.

Köztudott dolog, hogy Franciaország, valamint Amerika, Anglia, Nyugat-Németország között egyáltalán nincs minden kérdésben teljes egyetértés. De ebből odáig menni a következtetésekben, hogy a Francia Kormány — nem megjavítani, hanem szétzúzni igyekszik majd azokat a politikai, katonai és gazdasági kereteket, amelyekhez az ország létérdekei fűződnek, s ráadásul mindezt a Kádár-kormány bíztatására : nehéz eldönteni, hogy ebben az álmodozásban mi a több, a primitívség, a provincializmus, avagy a dilettantizmus ? Érezhette ezt tárgyalásai végeztével Péter János is : Párizsból való elutazása előtt nyilatkozatot adott, amelyben kijelentette, hogy a megelégedés érzésével távozik, a tárgyalások során több egyezmény kidolgozásában állapodott meg, de mindjárt hozzátette : *"Nem szabad azonban olyan illúziókat táplálni, hogy ezek az egyezmények rövid idő alatt és a nemzetközi helyzetre túl gyors hatást gyakorló módon jönnek létre."*

●

HOGYAN IS jöhetnének ? Szinte szimbolikus, hogy alig pár nappal a "történelmi" francia-magyar találkozó után, miközben de Gaulle tábornok Erhard kancellárt fogadta és a francia-nyugat-német kapcsolatokban újabb előrelépés történt, a magyar külügyminiszter — Kádár miniszterelnök és Czinege honvédelmi miniszter kíséretében — Lengyelországba utazott, ahol a Varsói Szerződés tagállamainak tanácskozó testülete ült össze. A varsói csúcsértekezlet legfőbb célja és eredménye az volt, hogy az új szovjet vezetés a nyugat-német atomveszély elleni harc ürügyén újra szorosabbra fogta európai csatlósainak táborát, amely Hruscsov idején kezdett fellazulni. Semmi jel arra, hogy ezen a tanácskozáson a magyar vezetők ne hajtottak volna ismételten és alázatosan fejet a moszkvaiak előtt. Nemcsak Tito példájától járnak még messze, de a románokétól is, akik a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsában, a Nyugathoz fűződő kereskedelmi kapcsolatok kérdéseiben, a kommunista tábor belügyeiben, sőt olyan nemzetközi fórumokon is, mint az Egyesült Nemzetek Szervezete többször és nyíltan különvéleményt mertek hangoztatni a Szovjetunióval szemben. Minthogy a "latin rokonság" kártyáját sem felejtik el megjátszani, csoda-e, hogy fogadtatásuk — a román miniszterelnök tavaly nyáron, a külügyminiszter pedig Péter Jánossal egy időben járt Párizsban — sokkalta melegebb, mint a magyaroké ? A Nyugat szemében, — s itt most már nemcsak Franciaországról van szó, — az első tényező : mennyi függetlenséget (kereken : a Szovjetuniótól való függetlenséget) mutat fel egy-egy kelet-európai ország a külpolitikájában. A nyugati kormányok, — akár tetszik ez nekünk, akár nem, — csak másod- vagy harmadsorban törődnek azzal, milyen fokon áll egy-egy kommunista országban a liberalizálódás. A saját szempontjukból érthető ez az álláspont. Részint azért, mert úgyis tudják, hogy diktatúrában, egypártrendszerben az úgynevezett liberalizálódásnak olyan határai vannak, amelyek az ő mércéikkel mindenképpen ideiét múltak : részint azért, mert egy külföldi ország számára egy másik külföldi ország politikájában, amióta a világ világ, sohasem a belügyek. — mindig a külügyek voltak a legfontosabbak. Amíg a budapesti kormány csak arra spekulál, hogy a nyugati táborban ellentétek vannak, de ezredannyi jelét nem adja a saját függetlenségének, mint az a Franciaország, amelyet nem talál "eléggé függetlennek", addig lehet ugyan bizonyos, igen szűkre szabott közeledést elérni a Nyugattal, de mélyebb, értékesebb, hasznothajtóbb kapcsolatokat aligha. Addig az olyan jól csengő bemutatkozó nyilatkozat, mint a Péter Jánosé Párizsban, a "furfangos" érdeklődés a gaullista Európa-koncepcióról, a suta buzdítgatás a Kelet-Német Kormány elismerésére — végül is a visszájára fordul és megbecsülés helyett csalódást okoz.

●

MÉG SZERENCSE, hogy Magyarországnak más képviselői is jártak az elmúlt néhány esztendőben Párizsban, nemcsak a külügyminisztere. Tudósok, zeneművészek, festők, szobrászok, írók. Diplomáciai nyilatkozatok mellett, s azok jelentőségét sokszorosan túlszárnyalva, a francia nép olvan magyarok munkáit kapta a kezébe, mint Déry Tibor, Füst Milán, Illyés Gyula, Kassák Lajos, Németh László, egész sor fiatalabb író, s antológiába gyűjtve íránk nyolc évszázadának jóformán valamennyi értéke. Amíg önálló külpolitikánk nem lesz, ők a magyar haza igazi külügyminiszterei, nagykövetei, diplomatái Párizsban és az egész világon.

MÉRAY TIBOR

A MEFESZ távirata de Gaulle elnökhöz

A magyar külügyminiszter Párizsba látogatásakor a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egyesületei Szövetségének Nemzetközi Titkársága (Genf) a következő táviratot intézte de Gaulle tábornokhoz, a Francia Köztársaság elnökéhez :

"A magyar külügyminiszter, Péter János párizsi látogatása alkalmából, engedje meg, hogy annak az őszinte reményünknek adjunk kifejezést, hogy a francia-magyar közeledés mélyebbé válik. Ugyancsak kérnénk Excellenciádtól, hogy eme tárgyalások folyamán a Romániában élő magyar kisebbség sorsa megbeszélés tárgyát képezze. Biztosak vagyunk abban, hogy az Ön közvetítése jóvoltából e kérdés rendezése hozzájárulhat majd a közép-európai népek kölcsönös megértéséhez, a népek egymáshoz való közeledéséhez, valamint a baráti kapcsolatok kibontakozásához Franciaország, Románia és Magyarország között."

A táviratot a MEFESZ elnöke és külügyi alelnöke írta alá, s megjelent a "Tribune de Genève", a "La Suisse", valamint a "Le Figaró"-ban, s más svájci és franciaországi napilapokban.

FEBRUÁR 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Ignotus Pál : Churchill (3. old.)

Lábjegyzetek Kádár János beszédeihez (4. old.)

Gara László : Éjszakai beszélgetés Alain Bosquet-val (5. old.)

Megyer József : Don Quijote földjén (7. old.)

Anne-Marie de Backer : Léonor Fini Baudelaire - illusztrációi (7. old.)

Alain Bosquet, Bakucz József és **Keszei István** versei

Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák, Hírek

Az IDŐ Sodrában

Éberség

A szovjet értelmiségi körök megdöbbenéssel fogadták a *Pravda* január 9-i számában megjelent hosszú cikket, amely a kulturális élet kérdéseivel foglalkozott. A cikket január 10-én, vasárnap, a *Komszomolszkaja Pravda* is átvette. Igaz ugyan, hogy nem vezércikkről van szó, de a szovjet értelmiség körében senki nem kételkedik abban, hogy ez a név nélkül megjelent írásmű a párt ideológiai bizottságának véleményét fejezi ki. Sőt, egyesek már arra is gondoltak, hogy a zavaros cikk szerzője nem más, mint a hírhedt Iljicsov, a Központi Bizottság titkára, az ideológiai bizottság elnöke.

A *Pravda* cikke korántsem egyértelmű írásmű, s a szovjet értelmiség ezért is áll tanácstalanul előtte. Egyes kitételei liberálisabb szellemre vallanak, s emlékeztetnek a *Pravda* november 22-i vezércikkére, amely bírálta a párt kulturális szerveinek szemellenzős, dogmatikus magatartását és adminisztratív intézkedéseit. A január 9-i cikk több ponton követi az előző érvelését, s anélkül, hogy nevén nevezné, elítéli Hruscsovot is, aki "dogmatikus" és "szubjektív" nézeteitől vezetve félt a "haladástól". "Tévednek azok, mondja a cikk, akik azt hiszik, hogy a kulturális életbe erőszakosan be lehet avatkozni."

A *Pravda* cikkének egyes bekezdései tehát inkább megnyugtathatták volna a szovjet értelmiségi köröket. Aki azonban nemcsak a részt, hanem az egészet tekinti, kevésbé rózsás színben láthatja a helyzetet. A játszmának még nincsen vége, s a *Pravda* zavaros és tudálékos dolgozata végül is inkább csak kijózaníthatja azokat, akik túl korán kezdtek ábrándozni nagyobb művészi szabadságról. A cikk egyértelműen elítéli a "formalizmust", az "esztétizmust", a "naturalizmust", a "pesszimizmust" s mindazokat, akik "a szovjet élet egésze helyett annak csak egy-egy vonását ábrázolják". A névtelen szerző figyelmeztet arra is, hogy "a szocializmus fejlesztése elválaszthatatlan a polgári ideológia ellen folytatott harctól..." Azaz: "A békés együtt élés nem érvényes a reakciós eszmékre... A szovjet művészek erélyesen elutasítanak minden olyan kísérletet, amely a szocialista realizmus alapelveit akarná a különféle irányzatokban feloldani... Ezek az irányzatok a hanyatló polgári kultúra termékei, és pesszimista nézeteikkel csak megmérgeznék népünk lelkét..."

A szocialista realizmus alapelveinek emlegetése figyelmeztetés és rendreutasítás is. Félreértésre nincs lehetőség, hiszen a cikk már az első sorokban hivatkozik az 1963. júniusában megtartott ideológiai plénumra, amely a szocialista realizmus ellenzőit igen erélyes szavakkal ítélte el. A moszkvai megfigyelők szerint az ideológiai bizottság rendre inti azokat, akik gyorsabban szeretnének haladni a liberalizálódás útján. Az azonban lehetséges, — legalábbis a cikk erről szeretné a kétkedőket biztosítani —, hogy a szocialista realizmus alapelveinek hangoztatása a jövőben nem jár majd együtt a régi módszerekkel és az "eretnekek" gyalázásával.

Az igazság bizonyára az, hogy az új vezetőknek már éppen elegendő gondot okoz a gazdasági élet rendezése, s nincs elég idejük, hogy a kulturális kérdésekkel behatóbban foglalkozzanak. A hivatalos szervek viszont szükségesnek tartották, hogy éberségüknek jelét adják. Talán korai lenne, hogy egyetlen cikk alapján a szellemi élet "befagyasztásáról" beszéljünk; annyi azonban kétségtelen, hogy az utóbbi hónapokban egyre bizakodóbb szovjet értelmiség zavartan és megdöbbenéssel szemléli az új helyzetet.

R. D.

Profit

Körülbelül két esztendővel ezelőtt, egy harkovi közgazdász egyetemi tanár, bizonyos Jevszei Liberman megdöbbentő javaslattal állt elő a "Pravdá"-ban: be kellene vezetni, írta, a *profit-motívumot* a szovjet gazdaság minden területén. Noha a javaslatnak inkább forradalom előtti, mintsem forradalmi íze-szaga volt, Hruscsovnak tetszett az ötlet, s az ortodox-marxista közgazdászok heves tiltakozása ellenére úgy döntött, hogy Libermannak megadja a lehetőségét javaslata *hasznosságának* bebizonyítására. Moszkvában egy gyár, Gorkijban egy másik indult el e kapitalista kísérlet útján, azaz megpróbálta termelését a kereslet-kínálat törvényeihez szabni, nem pedig egy fentről irányított központi tervhez, melynek semmi köze nem volt az igényekhez, szükségletekhez, sőt lehetőségekhez. A siker csak azokat lepte meg, akik a szocialista tervgazdaságot még ma is sztálini perspektívában látják, akik számára a sztálini bürokrácia a társadalmi rend legmagasabb formája. Amikor Hruscsov bukott, sok nyugati szakértő úgy vélte, hogy a bukás egyik oka legalábbis e revizionista kísérlet a libermanizmus területén. De amint a napokban a "Trud" hasábjairól kiderült, erről szó sincs; éppen az ellenkezőjéről van szó.

1965. január 12-én a "Trud" közölte a Szovjet Kormány legújabb rendeletét, mely nem más, mint a Liberman-javaslat nagyban való bevezetése: 400, fogyasztási cikket gyártó üzem átállítása a kereslet-kínálat "terveinek" sínjére. A határozat, mely április elsején lép életbe, rendkívüli fontosságú nemcsak a szovjet gazdasági élet, hanem az egész szovjet fejlődés szempontjából. Ez a *visszalépés* a kapitalista gazdaság formái felé, voltaképp jelentős *előrelépés* a szovjet közgazdasági elmélet és gyakorlat korszerűsítésének megkezdett útján. Noha az új rendszer egyelőre csak — mintegy első lépésként — a szovjet ruházati és cipőipar 25%-ára vonatkozik, aligha kétséges, hogy a közeljövőben sor kerül az "átállásra" nemcsak a könnyűipar, de a nehézipar területén is. Pillanatnyilag Moszkva, Leningrád, Kijev, Ogyessza, Harkov, Lvov, Minszk, Vilna, Riga, Tallin, valamint Moldova, Kazahsztán és Közép-Ázsia ruházati és cipőipara kapcsolódik bele a kísérletbe. Április elsejétől kezdve a már említett üzemeken kívül 76 textilgyár és 20 bőrgyár szolgáltat árut *megrendelésre* a ruha és cipőgyáraknak, melyek a termelt árut — ugyancsak megrendelésre — adják tovább a kiskereskedelemnek. Az első árukészletek július elsején várhatók az üzletek és áruházak raktáraiba.

Liberman kísérletének sikere — a józan ész sikere — arra vall, hogy Koszigin és a gazdaság irányítói (ebben az összefüggésben legalább) megértették, hogy a közönséges haszon legalább olyan mértékben viszi előre a fejlődést, mint amilyen mértékben a közönséges propaganda hátráltatja.

G. Z.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

Kétszeres visszautasítás

Moma Markovics, jugoszláv egészségügyi miniszter és a Kommunisták Szövetsége központi bizottságának a tagja a *Borba* egyik utóbbi számában kijelentette, hogy az új jugoszláv egészségügyi rendszert ért bírálatok "sem nem jóhiszeműek, sem nem építőek." Markovics kijelentésére a belgrádi irodalmi hetilap, a *Knjizevne Novine* munkatársa, Ljubisa Manojlovics válaszolt, aki cikkében a következőket jegyezte meg:

1) Minden, ami új, nem feltétlenül jó is;

2) Az ilyen ingerült kijelentések csak azt célozzák, hogy a vitának véget vessenek. A beálló nagy csöndben azután *"egyedül Moma Markovics hangját lehet majd hallani"*.

A vezetők véleményének ilyenféle bírálata néhány hét óta egyre gyakrabban hallható a jugoszláv Parlamentben is. A bírálatok főleg az 1965-re előirányzott gazdasági tervet illetik. Nyugodtan mondhatjuk, ennek a tervjavaslatnak a sorsa páratlan a háború utáni évek jugoszláv belpolitikájában. A Parlament két ízben is visszaküldte a kormánynak. Január első napjaiban pedig a Szövetségi Tanács gazdasági és társadalmi bizottsága (amely a Képviselőház öt kamarája közül az egyiknek felel meg) szintén kedvezőtlenül fogadta. A legtöbb szónok kifogásolta, hogy a második tervjavaslat még mindig rendelkezik *"jónéhány bürokratikus vonással"* s *"nem eléggé demokratikus"*. Többen megjegyezték, hogy *"egy gazdasági tervnek inkább valóságosnak, mint kötelezőnek kell lennie"*.

A múlt év novemberében a Szövetségi Terviroda kidolgozta 1965-ös tervjavaslatát és átnyújtotta a kormánynak, amely azt a Parlament elé terjesztette. Egy-két évvel ezelőtt az ügy lebonyolítása még végtelenül egyszerű volt: a tervet komolyabb vita vagy változtatás nélkül tüstént elfogadták. Amióta azonban életbe lépett az új Alkotmány és az új gazdasági rendszer, amelyek a Parlamentet az Államigazgatás legfelsőbb szervévé emelték, ezt a hagyományt kevésbé kell tiszteletben tartani. A tervjavaslatot szigorú bírálatok érték a parlamenti bizottságokban, majd a Szövetségi Tanács, valamint a gazdasági és társadalmi tanács plenáris ülésén is.

A képviselők úgy vélték, hogy a tervjavaslat nem vette figyelembe a Parlament júliusi határozatait, amelyek a népgazdaság fejlesztésének alapelveit szögezte le: az adminisztratív beavatkozások megszüntetését, a termelők jogainak biztosítását, az önigazgatás megerősítését, a beruházások csökkentését, amelyek addig rendszeresen meghaladták az előirányzott összeget, az üzemek fokozott jogát a jövedelem elosztására, végül pedig a közigazgatási területek, a köztársaságok, sőt a szövetség szerepének mérséklését, amelyek, anélkül, hogy maguk termelők lennének, jelentős pénzalappal rendelkeznek.

A tervjavaslatot a Parlament a kormányon keresztül visszaküldte a Tervirodának. Ez utóbbi egy hónap munka után, decemberben nyújtotta be a módosított tervjavaslatot, amelyet azonban a Parlament az előzőhöz hasonlóan fogadott. A felszólaló képviselők — mintegy negyvenen — hangoztatták, hogy a második terv sem mentes az elsőnek számos fogyatékosságától.

"Az új tervjavaslat, mondotta az egyik képviselő, *nem tartalmaz úgyszólván egyetlen olyan elemet sem, amelyet pedig joggal várhattunk volna el. Az az érzésünk, hogy az új tervjavaslat kompromisszum a régi tervgazdálkodás és az új rendszer között, amelynek megvalósítását Parlamentünk határozata követelte."*

A képviselők a Terviroda szemére vetették, hogy az állam szerepének a csökkentését a gazdaságban nem kezelték kellő bátorsággal, s túlságosan nagy szerepet hagytak a politikai és adminisztrációs egységeknek a jövedelem elosztására. *"Ez viszont,* hangoztatták a képviselők, *nem függhet az egyes szervek akaratától; a jövedelmet kizárólag a végzett munka és a termelékenység alapján lehet elosztani."* A vita után, ahogy már említettük, a Parlament a tervjavaslatot másodszor is visszaküldte a kormánynak.

L. M.

Kínaiak Tibetben

A Nemzetközi Jogászbizottság januárban kiadott jelentése szerint Tibetben folytatódik a nép üldözése és elnyomása. A Bizottság, melynek jelentése a legújabb menekültek adatai nyomán készült, megállapítja, hogy a kínai hadsereg nyomása fokozódik; "propagandaeszközei" közé tartozik a kínzás, a verés és az éheztetés. A gyermekek és fiatalkorúak Kínába való deportálása folytatódik, a szülők akarata és tiltakozása ellenére. Kína belterületén külön iskolákat állítottak fel a tibeti fiatalok indoktrinálására.

A menekültek, főként parasztok, nomád állattenyésztők, kereskedők, buddhista papok és hivatalnokok, elmondják, hogy a kínai perzekúció az utóbbi időkben leginkább a tibeti vallási élet ellen fordult. Kommunista agitátorok felszólítják a papokat arra, hogy vallásuk igazolására emberfeletti cselekedeteket hajtsanak végre: éljenek, például, élelem nélkül — hónapokig. Mindenféle istentisztelet tilos. Akit imádkozáson tettenérnek, börtönnel, korbácsolással vagy deportálással büntetik. Mindennek ellenére, írja a jelentés, a nép nem hagyta el vallásos hitét és meggyőződését, s a legszigorúbb büntetések sem akadályozhatták meg, hogy az ablakokban imaszázlók jelenjenek meg, mintegy az ellenállás látható jeleként.

A vallásüldözésen kívül, folytatja a jelentés, erősödik a gazdasági elnyomás is. A megszálló hadsereg a művelhető földek javarészét magának sajátította ki, s a földek megművelését csak akkor engedélyezi, ha a parasztok kollektívákat alakítanak. A parasztoknak, tekintet nélkül az időjárásra vagy az elkobzásokra, meghatározott minimális mennyiségű termést kell betakarítaniok, pontosabban beszolgáltatniok, ami a súlyos adókkal együtt, szinte teljességgel nincstelenné tette már eddig is a tibeti parasztságot. A beszolgáltatás elmulasztása ugyancsak súlyos büntetést von maga után. A parasztok vetőmagtartalékát, amit éhínség idejére tesznek félre, a katonaság számára elkobozzák. A hadsereg rendelkezik a munkaerő elosztásával és felhasználásával is.

A Bizottság jelentése bizonyítékokat mutat fel a kényszerházasságok ügyében. A kínai hatóságok a kínaiak és tibetiek (főként az asszonyok) házasságát az asszimilációs folyamat meggyorsítására kívánják felhasználni. Ugyanezt célozza a tibeti nemzeti viselet hordásának betiltása, a kínai szokások kötelező bevezetése, melyek alapvetően idegenek a tibeti nép számára. A jelentés azonban hangsúlyozza, hogy a menekültek tanúbizonysága szerint, ezek a kísérletek mindeddig nagyrészt sikertelenek maradtak. A kínaiak — e sikertelenség láttán — a legutóbbi időkben újabb kényszereszközökhöz folyamodtak. Ezek közé tartozik a tibeti kultúra történelmi dokumentumainak és emlékeinek rendszeres megsemmisítése, a kerületek, körzetek, falvak neveinek megváltoztatása, s főként a politikai propagandamunka növelése. Az utóbbi hónapokban megsokszorozódott a nyilvános gyűlések, rádióadások, kötelező politikai szemináriumok száma, s előkészületben van egy "nevelésügyi reform" bevezetése is, melynek alapja a "maoizmus" kötelező tanítása a legalacsonyabb fokozatú iskoláktól a legmagasabbakig.

A Bizottság jelentése szerint a nép fegyveres ellenállása folytatódik.

D.

Afrikai változatok

Afrika rejtelmei közé egykoron az oroszlánok, zsiráfok, kincseket érő elefántcsont-lelőhelyek és a sót-faló pigmeusok számítottak; manapság Afrika rejtelmei a hatalmi harcokban keresendők. Ki tudja, például, miféle rejtelmes indulatok vezérlik Christophe Gbenyét, a kongói "forradalmárok" önjelölt vezérét, aki, miután kiirtotta azokat a fehér misszionáriusokat, akik a népen igyekeztek valamiképp segíteni, most azon mesterkedik, hogy minél több barátot szerezzen magának a többi zavarosban-halászó afrikai fővezér között. Ki tudja, továbbá, hogy miért van e mesterkedéseknek látható sikere? Kenyában Jomo Kenyatta, Ugandában Apollo Milton Obote, Tanzániában Julius Nyerere: ki tudja, hogy ezek az általában józan, értelmes, tapasztalt államférfiak egyszerre miért találják olyan vonzónak a kongói "hőst"? Vajon az ugandai találkozás meggyőzte volna őket arról, hogy benne — és egyedül benne — testesül meg a kongói nép? Vagy úgy látják, hogy rajta keresztül érvényesíthetik legjobban "afrikai-nemzeti" politikájukat? Annyi bizonyos, hogy Nyerere, e találkozás után visszatérve fővárosába, Dar esz Szalamba, azonnal magához hivatta az amerikai követet és közölte vele, hogy "olyan összeesküvést fedezett fel, amit az amerikaiak vezetnek és szerveznek", következésképp két amerikai diplomatának azonnal el kell hagynia az országot. Az egyik a Követség tanácsosa, Robert Gordon volt, a másik az amerikai konzul, Frank Carlucci. De ki tudná megmondani, hogy miért éppen Carluccira esett Nyerere választása, akivel három nappal ezelőtt még a lehető legjobb barátságban volt, akivel karonfogva és mosolyogva fényképeztette le magát, két héttel ezelőtt? Az amerikai diplomaták tagadták a vádat és bizonyítékokat követeltek. Bizonyíték sajnos nem került elő, de ez igazán lényegtelen. Egyesek szerint Nyerere egyszerűen "megunta a barátságot"; mások szerint a kiutasítás hátterében az áll, hogy a miniszterelnök a két amerikait annak az elvetélt arab puccsnak a szervezésével gyanúsította, ami egy hónappal ezelőtt zajlott le Zanzibárban. De ki tudja? Ki ismeri Afrika rejtelmeit?

Vagy például ki tud számot adni arról, miért lőtték hátba Burundi miniszterelnökét, Pierre Ngendandumwét, éppen abban a pillanatban, amikor újszülött gyermekét látogatni érkezett a kórházba? A miniszterelnök mindössze nyolc napja volt hatalmon, igaz ugyan, hogy e nyolc nap alatt leváltatta mindazokat, akik az előző miniszterelnöknek, Albin Nyamoyának emberei voltak, de az is igaz, hogy Albin Nyamoya embereit Mao Ce-tung emberei támogatták, gyors ütemben alakítva át Burundi békés köztársaságát a kínai szubverzió egyik legfontosabb afrikai bázisává. Minthogy azonban Ngendandumwe meghalt, s a merénylőt eleddig nem fogták el, a gyilkosság oka ismeretlen. Afrika egy miniszterelnökkel lett szegényebb és egy rejtelemmel gazdagabb.

Ugyanakkor — ki tudja, miért és hogyan? — újból felbukkant a sötét süllyesztőből Cyrille Adoula, Kongó egykori miniszterelnöke. A tuniszi szélsőbaloldali hetilap, a "Jeune Afrique" hasábjain cikket írt, melyben kifejti, hogy Gbenye rendszerével "ki kell békülni s vadságukat meg kell bocsátani", minthogy "a lázadók nélkül való bármiféle megoldás nem egyéb illúziónál". Mindez rendben is lenne, csak éppen az a rejtelmes ebben, hogy miért, mikor és hogyan jutott e gondolat Cyrille Adoula eszébe, aki alig néhány hónappal ezelőtt még azt is visszautasította, hogy a "lázadókkal" leüljön tárgyalni egy asztalhoz — azok sérelmeiről. Mindez azonban még ezen túl is rendben lenne, föképp ha Adoula nem fejtette volna ki cikkében, hogy "legfontosabb feladatunk, hogy Csombét kizárjuk a megoldásból, mivel a jelenlegi helyzetért egyedül ő a felelős", akkor, amikor a "lázadókkal" a harcot ő maga, Adoula kezdte el, s ő volt az, aki kijelentette, hogy Csombe Mózes miniszterelnöksége egyet jelent a kongói szabadság és függetlenség jövőjével. Afrika rejtelmei gyors ütemben sokasodnak. Afrika fejlődése egyre lassabbá válik.

B. T.

BÚCSÚZÁS KÖZBEN

írja : Ignotus Pál

CHURCHILL

Angliára potyogtak a bombák, mellőle elpotyogtak a szövetségek és hódolók, a BBC híradásában az összeszorított fogak pátoszát sugározta, zenei műsorában pedig fennkölt hadmegvetők szerzeményeit és mutatványait, olyanokéit, kikről boldog-boldogtalan tudta, hogy a *conscientious objector* szektájával jegyezték el erkölcsüket és képzeletüket, hogy utálják a honvédőket és fegyverforgatókat, hogy hangszerre termett ujjaikat egy tűzfecskendővel se szennyeznék be, hogy a puskaropogást még a bilincszörgésnél is bántóbb lármának vélik, hogy kiegyeznének már Hitlerrel is, csakhogy a vérontásnak vége szakadjon... Mi Őfelsége Kormányának álláspontja — tudakolták az Alsóházban —: megengedhető-e, hogy a háborús erőfeszítés közismert ellenzői, mint zeneművészek, ilyen feltűnő minőségben szerepeljenek a nemzet dobogóján?"Megengedhető", felelte Churchill; "föltéve, hogy nem játszanak hamisan". Kimagasló érdemei közé tartozott tökéletes érzéketlensége kultúrpolitika iránt. Vajon csak a szabadságszeretet szólt belőle, amikor java hadakozás közben a béke-művészeknek védelmére kelt? Nyilván az is: tisztelte a véleményüket. De ugyanilyen igaz, — s azon pillanatban inkább ez volt döntő, — hogy lenézte a véleményüket. Nem is lenézte; észre se vette. Elvégre attól a pacifista vonós-négyestől egyetlen egy vadászrepülő motorjában nem támadt zavar. Attól, hogy Benjamin Britten az akkor még semleges Amerikába hajózott kottát álmodni, egyetlen deciliterrel nem csökkent Anglia ásványolaj készlete. Minek hát nyugtalankodni a "lelkiismeret tiltakozásán"? A véleményszabadság óriás és diadalmas hagyománya kellett ahhoz, hogy így lehessen fütyülni a véleményekre, legkivált a művészekére.

Pedig Churchill szerette a művészetet, szenvedéllyel művelte is több ágát; hol közepes eredménnyel, hol gyengével, hol tüneményessel. Ifjúkori regényét, melybe valamikor belelapoztam, gyöngének merném nevezni. Képei — melengetően hatottak rám egy-egy életrajzi adalékának világában; de az a gyanúm, hogy ha egy mennyei zsüri anonym pályázat keretében döntene róluk, aligha adhatna neki jobb osztályzatot, mint Hitlernek a rajzaira. 1940-ben a világtörténelem abból állt, hogy két középszerű festő farkasszemet nézett a Manche tengerszorosán át. Soha végletesebb ellentét két ember közt: annyira mást tanultak az olajos vásznon. Hitler azt, hogy gyűlölje, aki másképp lát, mint ő. Az *elfajzott művészet* lejáratására és kiirtására indított közéleti hadjárata ennek legbeszédesebb, de nem egyetlen s nem is leglényegeseb megnyilatkozása volt; igazában ez hajtotta egész pályafutása során, a sörpárás pártalapítástól a gázkamrás Istenek-Alkonyáig. Churchill viszont megírta *Festés, mint időtöltés* című tanulmányát. Tüneményes kis írás ez, antológiai darab volt már évekkel Churchill kormányelnöksége előtt, s ugyancsak szerzője nagyvonalú kultúrpolitikai közömbösségét dicséri, hogy azóta egyéb írásaival — s nem csupán írásaival! — maga segített legjobban kikoptatni az emlékezetből. Én, ha irodalmi világszemináriumot szervezhetnék, együtt olvastatnám a Renan *Akropoliszi imá*-jával; nagyon más és mégis ugyanaz, keresztényi alázat a pogány szépség előtt, epikureus zsolozsma. Renan, a pohos tudós, feloldódik a révült lírában. Churchill pedig, a kópés mosolyú, szelindek alkatú Churchill nem fér a bőrébe, majdhogy táncra nem perdül: ide nézzetek emberek, milyen öröm palettát és ecsetet ragadni, milyen mámorító dolog *látni*, kinek-kinek a maga szemével, milyen gyönyörűség *merni*, a működvelés bátorságával, az időtöltés vágyának derűjével, milyen megfizethetetlen ajándék, milyen isteni áldás, hogy színek és formák és tájak vannak s ami mindennél felségesebb, hogy olaj, olaj, olajfesték van a világon!

A humanista szava? Igen; bár kissé úgy, ahogy az a *condottiere* volt humanista, aki Lionardóval hadigépeket terveztetett. Churchill e tanulmányában elmondja, hogy milyen haszonnal figyelheti a tájat, összemaszatolt festékes zubbonyában, a megszállott stratéga. Mi lett volna tetterejével az olyan világban, ahol nem nő fű a hadverőnek? Nehéz elképzelni. Életkedvének egy része volt az ütközetek, a megütközések szeretete; a háborút csak muszájból fogadta el, de nem titkolta, hogyha elkerülhetetlen, akkor élvezi. Élvezte, mint ifjú haditudósító, a búr háború kalandjait, időnként kissé illetlenül összetévesztve a tollat a bajonettel; élvezte, az azonosulás izgalmával élvezte, mint történetíró, ősének, az első Marlborough hercegnek hadjáratait. A birkózó és játékösztön nélkül aligha verekedte volna ki a tábornokoktól a tankok használatát az első világháború végén, sem a másodikban nem szökdöshetett volna el kirendelt testőrei elől, hogy egy nyaktörőnek vélt újfajta repülőgépet kitapasztaljon. Az amerikai államelnök társaságában dugókkal játszadozva sütötte ki az úszó kikötő ötletét. "Kifogásokra nem vagyok kíváncsi", rendelkezett; "a nehézségekbe belebotlunk majd amúgy is." Angolul ez csattanósabban szólt; becsületére mondom, hogy legjobb mondásai, kevés kivétellel, csak fakón fordíthatók más nyelvre. Üdítő volt humora a csapások záporában; még üdítőbb humortalansága. Kormányelnöki programbeszédében nem tréfált, pontosan mondta meg, mit ígérhet: "vért és verejtéket és könnyet és robotot". Angolul ennek is jobb a ritmusa: de nem vigasztalóbb. Azzal győzött, hogy ezt ki tudta mondani.

Rettentően nagy ember volt. Nagy embert, tudjuk, nem jó közelről látni. Az övé az a fajta nagyság volt, amely közelről még vakítóbb, mint a messzeségből. Mert olyan tökéletes? Dehogy; mert olyan tökéletesen hasonlít önmagához. Leginkább Churchill mégiscsak az Alsóházban volt önmaga; s mivel a film- és hangfelvevő készülék akkor még teljesen száműzve volt a westminsteri palotából, az eljövendő korok sohasem láthatják majd ott sugárzó és igéző gyarlóságában, olyan gyarlónak, aminél tökéletesebbnek lenni angol klubszabályok szerint illetlenség volna. Aránylag lefordítható megállapításai közé tartozik az, hogy "a parlamentáris demokrácia a legrosszabb kormányforma, kivéve mind a többit". Ez volt az elve; de még inkább a gusztusa. Őszintén volt demokrata? Igen, mert otthon érezte magát honfitársainak sokaságában. Sohasem félt a tömegtől. Ami a hagyományokban arisztokratikus, az jól esett neki; de nagyobb úr volt, hogysem túlságosan fájlalja úri előjogok pusztulását. Belépett a tárgyalóterembe, mélyen meghajolt az elnöki emelvény előtt; cinkos pillantásokat cserélve ült le, otthonosan emelkedett szólásra, s ajkát nyalogatva meg-megállt egy-egy mondat közben, mint száraz torkú, szesz és dohányfogyasztó szónokhoz illik, kivált angolhoz, aki nem egészen finom dolognak érzi a túlságosan folyamatos beszédet. Emlékszem, ahogy Spanyolországot protegálta fölvételre az Egyesült Nemzetek közé, negyvenhétben vagy negyvennyolcban. "Nincs okom elragadtatva lenni Franco tábornoktól, aki (ajaknyalogatás: mny, mny,) most tiltotta ki a könyvemet országából, de azt el kell ismernünk róla, hogy viselkedésével Hitler és Mussolini irányában a... (ajaknyalogatás, mny, mny,)... a hálátlanságnak ragyogó példáját szolgáltatta."

A világ, amelyet Churchill megmentett, felszámolta magát. Brit Birodalom nincs többé. Churchill alighogy győzött, anakronizmussá vált, de ezt is kibírta. Időállóan volt ódon, kibillenthetetlen a tartásából, mint aki tudja, hogy hordoz valamit, ami nem évülhet el, amihez a történelem évtizedek és évszázadok múlva is visszakanyarodik, hacsak nem szűnik meg emberi történelem lenni. Ott állt a szivarját rágcsálva, sétapálcával, csokornyakkendőben és búbos fekete kalapjában, ragyogó cipőben és V-betűre emelt két párnás ujjal, mint akit Kipling álmodott hősnek, mint akit Max Beerbohm látott arszlánnak, mint aki Shakespeare színpadán lehetne király. A világ meghaladta. A világ, mely meghaladta, annyival adósa neki, mint senkinek. Ha nincs Winston Churchill, ma egyetlen Auschwitz volna a földkerekség.

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

IRODALMI ÚJSÁG
ELŐFIZETÉS ÉS HIRDETÉS AUSZTRIÁBAN

EURÓPA
EGYETLEN MAGYAR
könyvantikváriuma

LÓRÁNT LÁSZLÓ MAGYAR KÖNYVKERESKEDÉSE
Wien, I. Bräuner Str. 2.

BAKUCZ JÓZSEF

Sírfeliratok

Spes unica

Egy szóra vársz, valami jelre,
egy intésre : a teremtés pojácája
vagy. Lobbanás — hiszed — s a világ megindulna
és járni kezd. Nyelved királyi lombot
terem — karod : hullám ; ahova nézel, eddig
állongó, lusta fák foltos tagjaikat
tárják eléd ; beszél a víz : kimondja
szavaid ; valami jel a Hold, jel a Nap ;
csillagok intenek, megáll az örvény
és felemel a szél ; az ajkaid
között villámlás — megadón hajol
a Természet, feketebőrű szűz —

Qui credit in me
etiamsi mortuus fuerit vivet

Az éji moly üveggolyóra szállt
száll meggyilkoltan holt kerteken át
a borbély tél felé kis csúf ágyúgolyó

Hímpora szárnyán-dermedt délibáb
hullong a lomb és gurul a világ
őszi mohába-fúlt trombitaszó

Volo ut uti sum ego
et illi sint mecum

Felébredek és mondom : hol vagyok ?
És látom, hol vagyok és kérdem : merre voltam ?
Előbb aludtam, most élek-e — vagy holtan
támolygók s ha meghaltam, ébredek
majd, más füvek és más madarak közt : nappal,
ahol zengedezem én is, mint a sármány,
csöpp cimbalmon ? Valahol vízesés
zúg ; azt mondja : hazug az ébredés ;
élve halált álmodsz — és holtan életet

Választási tanulságok

Harold Wilson még alig száz napja Nagy-Britannia miniszterelnöke, s máris komoly politikai kudarcot könyvelhet el. A várakozással ellentétben, Gordon Walker, a "Foreign Office" titkára vereséget szenvedett a leytoni részleges választáson. A választás után az angol külügyminiszter azonnal benyújtotta lemondását, amelyet Wilson elfogadott. A Konzervatív Párthoz tartozó ellenfele, Buxton mindössze 205 szavazatkülönbséggel győzött. A leytoni szavazókerületben a szavazatok megoszlása mégis igen figyelemre méltó, mivel a legutóbbi általános választásokon a Munkáspárt ugyanitt nyolcezres szavazattöbbséget kapott. Számos szavazatot vesztett a Munkáspárt egy másik választókerületben, Nuneatonban is. A technológiai miniszter, Frank Cousins ugyan meg tudta szerezni a mandátumot, de pártja, az előző választásokhoz képest, szavazattöbbségének felét elvesztette.

A két eredmény mindenkit meglepett, hiszen a két választókerületet éppen azért adták Walkernak és Cousinsnek, akik eddig nem voltak a Parlament tagjai, mivel a Munkáspárthoz való hűségüket senki nem vonta kétségbe. Nagy-Britanniában egyébként is hagyományosan úgy tartják, hogy az általános választások után a hatalomra kerülő párt legalább néhány hónapig bírja a közvélemény bizalmát. A leytoni és nuneatoni eredmények egyaránt váratlanul érték az angol politikai élet szakértőit és a pártok vezetőit.

A részleges választások után a kormány helyzete a Parlamentben meglehetősen kényessé vált, mivel a Munkáspárt többsége — a konzervatívokkal és a liberálisokkal szemben — ötről három szavazatra csökkent. Nagyobb nyugtalanságra azonban egyelőre nincsen ok, hiszen a liberálisok mindeddig támogatták a munkáspárti kabinetot. A kormány legfeljebb majd akkor kerül nehéz helyzetbe, ha programjának legvitatottabb pontjait — az acélipar államosítása, adóreform, stb. — terjeszti szavazatra. Az sem elképzelhetetlen, hogy valamilyen oknál fogva további munkáspárti helyek kerülhetnek megüresedésre. S ha a Munkáspárt csak egy újabb mandátumot veszít is, parlamenti többsége egyetlen szavazatra redukálódhat.

Vajon véletlen körülményeknek lehet-e betudni Gordon Walker kudarcát és a nuneatoni félsikert? Lehetne hivatkozni a tartózkodókra, az alkalmi szavazateltolódásra, Gordon Walker esetében a smethwicki fajvédő botrányt követő vita közvélemény formáló hatására: mindez azonban nem magyarázza meg eléggé, miért vesztett a Munkáspárt ilyen sok szavazatot két igen különböző összetételű kerületben? Persze, az is helytelen lenne, ha ebből a két, mégiscsak elszigetelt eredményből az egész ország közvéleményének változására következtetnénk. Ha így számítanánk, egy közvetlen általános választás esetén legalább kétszázas képviselői többséget kellene adnunk a Parlamentben a Konzervatív Pártnak. A valóságban bizonyára nem ennyire súlyos a helyzet; Wilsonnak azonban mégis számolnia kell azzal, hogy politikáját a közvélemény csak mérsékelten támogatja.

Harold Wilson mindeddig nem sok sikerrel dicsekedhet. Külpolitikai téren semmilyen látványos eredményt nem tud felmutatni; ami pedig a belpolitikát illeti, az áremelkedés és a jövedelmi adó várható megszigorítása népszerűségét nemigen növelték. A Konzervatív Párt közben készül az ellentámadásra, s ennek érdekében igyekszik arculatát a kor igényeihez alkalmazni: Lord Bladhenham helyére történelmének legfiatalabb elnökét, a mindössze negyven éves Edward de Cannt választotta. Harold Wilson és pártja, akár akarja, akár nem, már a következő választást nézi aggodalommal: ez a várakozó álláspont viszont nagy mértékben befolyásolhatja az Angol Kormány politikáját.

Sz. G.

A MAGYAR KÖNYVES CÉH

sorozatának hatodik köteteként 19 idegen nyelvű kiadás után magyarul is megjelenik

Méray Tibor
BÚCSÚLEVÉL

című regénye.
ÁRA (postaköltséggel együtt)
fűzve : 12.- frank
kötve : 20.- frank
(vagy annak megfelelő összeg)
Megrendelhető, az összeg előzetes beküldésével, kiadóhivatalunknál és az Irodalmi Újság terjesztőinél.

LÁBJEGYZETEK

MESTERHÁZI LAJOS mindenféle szerepet elvállalt a magyar irodalomban. Azt. amit néhany újsütetű író csak a forradalom után értett meg, — hogy tudniillik gyerünk, itt az üres hely, nyomuljunk be a résbe, abba a helybe, ahová tisztességes művész borzad belépni, — ezt Mesterházi már nagyon régen megértette s gyakorlatba átvitte.

Az ötvenhatos hónapokban erősen rokonszenvezett a Nagy Imre-párti írókkal.

Forradalom alatt izgult azért, hogy győzzön az igazság ; forradalom után szomorú volt, sőt segitséget is nyújtott a bajbajutottak családjának.

Ezt aztán megsokallta a hatalom. A szokásos rábeszélőkészséggel megmagyarázta neki, hogy igen rosszra fordulhat a sorsa.

Nem kellett neki sokat magyarázni.

Rövid hónapok alatt a Kádár-rendszer élvonalbeli írója lett.

Ahhoz a kategóriához tartozik, amelynek van ízlése, s ha a rendszer nem alacsonyítaná le ennyire, könnyen híve lenne a modern nyugati irodalomnak (nyilván nagy híve így is. csak titokban). Legnagyobb hivatalos sikere a "Budapesti emberek" című színmű volt : nyilvánvaló politikai pálfordulását a színdarabban ügyes. modern köntösbe öltöztette. S miközben az utóbbi években egy sereg konformista politikai cikk megírását elvállalta, igyekezett megőrizni valamiféle színezetét egy hozzávetőleges gondolkozásbeli függetlenségnek.

⁂

LEGUTÓBB, az "Élet és Irodalom"-ban kitüntető feladat várta. A személyi kultusz elleni harc idején kellett valaki, aki Magyarország jelenlegi legnagyobbjának, Kádár Jánosnak új konyvét, irodalmi jellegű lapban is megdicséri. És bizony nemcsak politikailag kellett Kádárt mennybe menesztení : úgy kellett körüludvarolni, ahogyan Sztálin követelte meg, élete leleplezett "végső korszakában", vagyis amikor mint biológus a legkiválóbb volt, amikor mint csillagász, nyelvész. rovartanász, irodalmi kritikus és tánctanár is, az egeket verdeste.

Kádárnak sem volt elég a hivatalos "Népszabadság"-beli hozsánna, neki *mint művésznek* kellett egy méltató.

Mesterházi Lajos "Az ember és a stílus" címmel a *művésztársat* dicsőíti : Kádár "Tovább a lenini úton" című új kötetét koszorúzza meg borostyánnal.

"Beszélnünk kell róla, mint műről, mint szónoki alkotásról, amely már személyes, egyéni stílusjegyeket mutat. Adottság, tehetség dolga, hiszen művészet."

Ezt írja egy magyar író Kádár János prózájáról, arról a Kádáréról, aki nem ismeri az igeidőket, mesterkélten megkettőzi a szimpla mássalhangzókat, célkitűzést, cégért, faltörő kost. teljesítést, teret, hetet és havat összehord, egymásra halmoz.

Mesterházi tétele igazolására olyan "remekművet" idéz, amely — még nem szerepel a kötetben (*"A közönség ismeretére kitűnő példa volt a — kötetben még nem szereplő legújabb pályaudvari beszéde, Varsóból hazajövet."*) Kádár ebben a beszédében, Hruscsov bukására utalva, kijelentette, hogy *ő* kitűnő egészségben van — azaz, ha a szovjet elvtársak őt is egészségi okokra hivatkozva leváltanák, az emberek ezt ne higyjék el. Demosthenészi teljesítmény ! Mintha Hruscsov esetében elhitték volna !

Mesterházi ezek után áttér a beszédgyűjtemény politikai méltatására. *Kádár műve egybeolvadt már a történelemmel,* mondja, s a beszédgyűjtemény : *valóságos tankönyv* szerinte.

Egy hibáját látja csak, azt is a kiadónak rója fel : *"Végül nem ártana az ilyen kiadványokat jegyzetekkel kiegészíteni* — írja. — *Mi, akik felnőtt fejjel politizáltuk át ezeket az éveket, értjük az utalásokat"*. De a fiatalok, a 18-19 évesek egyre-másra nem emlékezhetnek.

⁂

VALÓBAN, itt Mesterházi Lajosnak igaza van, jegyzetek nélkül kissé homályos minden, jegyzetekkel azonban nagyon érdekessé válhat.

Mindjárt ajánlani is tudnánk egynéhány jegyzetet Kádár János beszédeihez.

Például, 1959. novemberében, a MSZM kongresszusának beszámolójában azt mondta : *"Súlyos szerepet játszott Nagy Imre példátlan árulása. Ezek végigjárták az utat a párton belüli frakciózástól a burzsoáziával és az imperializmussal kötött titkos és nyílt szövetségig, a munkáshatalom osztályáruló feladásáig, az imperialisták beavatkozásának hazaáruló sürgetéséig."*

Itt csillaggal kellene jelölni — Mesterházi helyes sugallmazása szerint — a szöveget, majd lábjegyzetben odavezetni : Vesd össze a kötet szerzőjének a "Népszabadság" 1956. november 12-i számában megjelent cikkével : *"Nekem, aki miniszter voltam Nagy Imre kormányában, teljes nyíltsággal meg kell mondanom, hogy személyes meggyőződésem szerint sem Nagy maga, sem politikai csoportja nem akarta az ellenforradalmi rendszert tudatosan segíteni."*

Akadhatnak fiatalok, akik erre már nem emlékeznek : jó, ha felfrissítik az emlékezetüket.

Vagy amikor a kötetben erre a mondatra bukkanunk : *"Az 1956. novemberének első napjaiban és azt követően az események ellenforradalmi jellegéről tett minden megállapításunk helyesnek bizonyult, s a későbbiekben kiderült tények mindezt megerősítették és igazolták... Ezek* (mármint a Rákosi-ellenes kommunisták) *a párt egyes szervezeteiből, valamint a Petőfi-körből s az akkori Írószövetségből legális szervezetet teremtettek az ellenforradalom számára."* Itt nemcsak a stílus páratlan szépségét s egyszerűségét ("művészies-ségét") kell megcsodálni, hanem, ahogyan Mesterházi ajánlja, lábjegyzetben hozzá kell fűzni a következőket :

Vesd össze a művész 1956. november elsején elmondott országos rádiószózatával... *"Népünk dicsőséges felkelése lerázta a nép és az ország nyakáról a Rákosi-uralmat, kivívta a nép szabadságát és az ország függetlenségét, amely nélkül nincs, nem lehet szocializmus. Bátran elmondhatjuk, ennek a felkelésnek eszmei és szervezeti vezetői, előkészítői a ti soraitokból kerültek ki. A magyar kommunista írók, újságírók, egyetemisták, a Petőfi-kör fiataljai, munkások, parasztok ezrei, a hazug vádak alapján bebörtönzött régi harcosok az első sorokban küzdöttek a Rákosi-féle önkényuralom és kalandorpolitika ellen. Büszkék vagyunk arra, hogy a fegyveres felkelésben, annak vezetésében becsülettel helytálltatok, áthatva igaz hazaszeretettől, a szocializmus iránti hűségtől."*

Jó volna, ha ez a szó szerinti idézet, ahogyan Mesterházi is javasolja, ott állna a mai Kádár-beszédek mellett.

NEMCSAK belpolitikai megállapításai tükröznek ennek a politikus-művésztehetségnek következetességet és jellembeli emelkedettséget, hanem nemzetközi megnyilvánulásai is. Példás eleganciával táncolja el többek közt az úgynevezett — és mindig igen kényesnek ígérkező — jugoszláv-kínai táncot. (Hogy az orosz táncot hogyan kell járni, azt a legegyszerűbb tanfolyamot kijárt diktátorjelölt is tudja.) Ahhoz kell igazi művész, — amilyen a mi nemzeti nagy stilisztánk —, hogyan kell húzni, hol ilyen, hol olyan durban vagy mollban, a különböző és váltakozó egyéb hatalmasságoknak. Nézzük meg az egyik ilyen kis futamát.

"Véleményünk szerint megvan a lehetősége annak, — az ismert ideológiai ellentétek ellenére, amelyekre még visszatérek —, hogy hazánk és Jugoszlávia közt jószomszédi viszony álljon fenn... Nehezíti a viszony alakulását, hogy Jugoszlávia támadja barátainkat — mint a legutóbbi időszakban —, a Kínai Népköztársaságot és az Albán Népköztársaságot."

Jegyzetnek ajánlható :

A Kínai Népköztársaságot sztálinista kalandorok és méregkeverők társasága uralja, a baráti Albán Népköztársaság pedig gyilkosok és provokátorok szemétládája, a háború tűzfészke. Ami Jugoszláviát illeti : egyik legjobb barátunk. épp azért, mert a kínai és albán vezetőknek, velünk együtt, megátalkodott ellensége.

1958. április 4-én, Hruscsov látogatásakor, lelkendezve mondja a legnagyobb magyar szónok és stílusművész : *"Forró szeretet árad dolgozóink szívéből személyesen Hruscsov elvtárs felé, aki ... oly fáradhatatlanul harcol az egész világ népeinek békéjéért, biztonságáért."*

Álljunk meg egy szóra. A Hruscsov névhez nem kell-e már lábjegyzet ? Hiszen a magyar sajtóból úgy eltűnt a neve, mintha sohasem létezett volna. "Orosz uralkodó, Sztálin után a legnagyobb taktikus, aki ..." Vagy, ahogyan a pesti tréfa mondja : "orosz irodalmi és zenekritikus Mao Ce-tung koráből."

⁂

S MI ÁLL MAJD három, öt vagy tíz év múlva Kádár János neve mellett ?

Miféle jegyzet ?

S azok a tollforgatók, akikben ízlés is van, értelem is, neveltetés is, s akik beállnak Rákosi után Kádár mellé komolykodó hozsannázónak, azok mivé lesznek ? Milyen lábjegyzet készül művükhöz, életükhöz ?

E. B.

ÖNKÉNYURALOM HAITIBAN

HAITI lakosai elnöküknek, François Duvalier-nek érdemeiről nap mint nap hallhatnak. A sajtóban a neve minden egyes alkalommal így szerepel : *"Oeminenciája, a Tiszteletreméltó és Győzedelmes Doktor François Duvalier, a fegyveres erők, a rendőrség és a nemzeti milícia legfelsőbb és tényleges Parancsnoka"*. A rádió és a televízió pedig csak ezzel az ékes címmel emlegeti : *"A büszke haiti nemzet legfőbb reménysége, a béke Apostola, minden hibáink Helyrehozója"*.

François Duvalier nemcsak életére szólóan elnöke a haiti népnek, hanem ő az ország első munkása, élenjáró szociológusa, legjobb írója, a duvalierista forradalom atyja, a hadsereg szemefénye is. Ő a Csalhatatlan, a mindenttudó, a Mindenható. Ha például a munkaügyi iroda felügyelője beszédet intéz a Port-au-Prince-i rakodómunkások szakszervezetéhez, mondandóját eképp cifrázza : *"Amiként az Isten-Ember, aki eljött e világra, hogy megmentse, s fényt hozott e földre, s aki végül testvérei megváltására a keresztet is vállalta, a Zászló-Ember, akit megválasztottatok, testvéreim, most életét is feláldozná, hogy honfitársainak anyagi és szellemi javát szolgálja"*.

FRANÇOIS DUVALIER 1957. szeptemberében ült Haiti elnöki székébe, s egyelőre semmi jel nem mutat arra, hogy önkényuralmának hamarosan vége lenne. Ezt a színes bőrű, óvatos mozgású, fojtott hangú, lassú beszédű, kerek képű és szemüveges vidéki orvost a mulattok "kasztjának" szolgálatában álló hadsereg helyezte a hatalomba. Duvalier a jó szolgálatért ravaszsággal felelt : az ambíciózus és tehetségesebb tiszteket félreállította, s egyszeriben felszabadult a hadsereg gyámsága alól.

Az első dolga akkor az volt, hogy a kulcspozíciókba megbízható embereit, a hadsereg fekete bőrű tisztjeit helyezze. Megszervezte saját biztonsági osztagait is, amelyek inkább hasonlítanak útonálló bandákra, mint szabályos katonai alakulatokra. A toborzás sem okozott nagy gondot : a Port-au-Prince-i lumpenproletárok és a falusi csavargók szívesen cserélték el a nyomort a különleges jogot biztosító mundérért. 1957 óta "Doktor Atyánk" a néger nacionalizmus húrjait pengeti, és kitartóan szónokol a "mulattok hatalma" ellen. Ebben az sem akadályozza meg, hogy Haitiban elég nehéz különbséget tenni a "néger" és a "mulatt" között, hiszen még a bőr színe sem elegendő bizonyíték. Az azonban tény, hogy Haiti lakosságának 90 %-a szegény és írástudatlan néger. S az is vitathatatlan, hogy százötven éve, a Haiti Köztársaság függetlenségének kikiáltása óta a hatalom a mulattok kasztjának a kezében volt. Ez ugyan nem jelenti azt, hogy ez utóbbiak mindig nyílt vezető szerepet vittek a politikában. A gazdag és művelt, választékos francia nyelvet beszélő mulattok alkalmankint elfogadtak egy-egy "fekete" elnököt, de csak azzal a föltétellel, hogy ez tiszteletben tartja a haiti játékszabályokat, s nem vonja kétségbe gazdasági és kulturális fölényüket.

Duvalier elnök szerencséje éppen az, hogy ezt a játékszabályt megszegte. Elnökségének első éveiben a mulattok hatalma ellen vezetett harc lassan, kerülő utakon folyt. Ahányszor csak erre alkalom adódott, egy-egy poszton a mulattot néger váltotta fel. Később a régi uralkodó réteg eltávolítása egyre gyorsabb ütemet öltött. A kék vászonruhás és vastag keretű napszemüveget hordó biztonsági osztagok egyre nyíltabban végezték feladatukat.

AZ ELNÖKRŐL elnevezett Duvalier-város még csak néhány szerény épületből áll, de a kakasviadalokra szolgáló stadion építkezését már befejezték. A tény szinte jelképes. "Doktor Atyánk" nem akar elszakadni fekete bőrű népétől és annak szokásaitól. A "vaudou" vallási szertartásait hivatalosan is helyesli ; a mulattok viszont megvetették ezt az Afrikából jött kultuszt, ahol a minisztránsgyerekek csengettyűje a tenger és a háború pogány istenségeihez intézett himnuszokat kísér. A "vaudou" ma olyan nagy népszerűségnek örvend Haitiban, hogy a katolikus papok és misszionáriusok már nem is támadják nyíltan, hanem inkább, — hogy híveiket megőrízzék, — egyes elemeit igyekeznek maguk is felhasználni.

Haitiban a diktatúra egyre kevésbé leplezi igazi arculatát. Még ma is mindenki suttog arról a szigorú megtorlásról, amely tavaly nyáron tizenhárom haiti fiatal felkelési kísérletét követte. Vezetőjük, Villedrouin, ez a huszonnégy éves pilóta, magasrangú katonatiszt apjával együtt eltűnt a Port-au-Prince-i börtönökben. A tizenhárom haiti fiatalember, aki néhány gránáttal és önműködő fegyverrel szállt partra a sziget nyugati részén, abban reménykedett, hogy a lakosságot fellázithatja Duvalier ellen. Amikor partraszállásukról "Doktor Atyánk" értesült, a Port-au-Prince-i börtönbe, Fort-Dimanche-ba sietett, és harminc politikai foglyot azon nyomban kivégeztetett.

A "tizenhármak" egyszer-kétszer tőrbe ejtették az ellenük vezényelt biztonsági osztagokat. Augusztus 13-án azonban Villedrouin legjobb társa, Ivan Laraque az ellenség kezébe került : holttestét egy székre kötözve két napra közszemlére tették ki Port-au-Prince főterén.Erre mintha a lázadók lendülete is megtört volna. November elején a csoport utolsó két tagját is elfogták, s a nemzeti temetőben a kirendelt munkások és iskolások előtt kivégezték.

A megtorlásnak ezzel még nem volt vége : a biztonsági osztagok felkutatták a tizenhárom lázadó hozzátartozóit is. Jérémie-ben például egy egész családot kivégeztek. Ebben a helységben történt meg egy másik tanulságos eset. A biztonsági osztag főnökének rádióját valaki ellopta. A rendőrfőnök terrorista akcióra gyanakodott, s parancsot adott, hogy minden járókelőt igazoltatni kell, akinél táskarádió található. Az első hat rádiótulajdonost letartóztatták, s minden bírósági tárgyalás nélkül kivégezték.

AZ EGYHÁZNAK a helyzete sem valami rózsás Haitiban. "Doktor Atyánk" 1961-ben kiutasította a köztársaság területéről Poirier érseket. Agénor, haiti származású érsek és apostoli küldött, aki az egyházmegye javait igazgatta, a múlt év augusztusa óta rendőri felügyelet alatt áll. Érdemes néhány szóval elmondani, miért is helyezték rendőri felügyelet alá. Amikor Duvalier életre szóló elnökké választását ünnepelték, Agénor érsek beszédében megemlítette a politikai amnesztia lehetőségét. *"Mit beszél ez itt nekünk amnesztiáról!"* — kiáltott fel erre "Doktor Atyánk". — *"Mintha nem tudná, hogy az összes politikai foglyot gépfegyverrel lemészároltuk!"*

O. M.

Medvevadászat

A párizsi szovjet utazási iroda érdekes hirdetést tett közzé a francia lapokban amelyben szibériai medvevadászatra csalogatja a módosabb polgárokat. A Párizs-Irkuck-Párizs repülőút szerény 3250 frankba kerül ; igaz, ebben az árban már benne vannak a szervezési költségek, a helyi vezetőknek, a hajtóknak, és a helikopterre szánt összeg is.

Ma már tehát bármelyik jöttment kapitalista potom áron megvásárolhatja a regényhősségre való jogot, s mindnyájunk gyermekkorának Sztrogoff Mihályával kiálthatja : "Fel az útra, Irkuck felé!" S akinek tárcájából futja még további 750 frankra, az azután igazán méltó lehet Verne Gyula hőseihez : a bátor medvevadász bélelt bundát, prémes sapkát is kap, amelyben majd Párizsban is tetszeleghet családja vagy barátai előtt.

Az elejtett vadakra kivetett 3300 frankos összeg az első tekintetre kissé soknak látszik. Igaz persze, ezt az áldozatot meghozhatja a vadász, aki már az utazási irodából kijövet az első sarki bisztróban nyugodtan ihat előre a medve bőrére.

A magyar költészet világhatalom

ÉJSZAKAI BESZÉLGETÉS ALAIN BOSQUET-VEL

A KÖLTŐ a rue Penthièvre-ben lévő lakásán fogad. Ezúttal "személyes" ügyben jöttem ; interjút akarok tőle kérni abból az alkalomból, hogy a "Pierre Seghers" kiadásában megjelenő "Poètes d'aujourd'hui"-sorozat legújabb kötete őt mutatja be az olvasónak: ez a legnagyobb megtiszteltetés, ami francia vagy idegen költőt érhet.

A lakást, mely valóságos múzeum, jól ismerem. Már jónéhányszor jártam itt *Illyésék, Kassákék, Weöresék* társaságában, valamint *Határ Győzőékkel,* akinek Bosquet-fordításaiból az olvasó ugyanezen az oldalon olvashatja a "Parancsoló mód"-ot. Velük együtt csodáltam meg a falakon meg mappákban *Max Ernst, Henri Masson, Léger* (a két utóbbi Bosquet illusztrátora volt) képeit és rajzait, néhány fiatal és igen tehetséges művész festményei mellett.

Bosquet-nek, aki a "Le Monde", a "Combat" és a "Nouvelle Revue Française" verskritikusaként és a "Calmann-Lévy" kiadó egyik irodalmi igazgatójaként kifogyhatatlan energiával dolgozik és valóságos nagyhatalom a francia költészetben, arra is marad ideje, hogy a külföldi költészetet figyelemmel kísérje, mondhatnánk kezét az idegen nyelvű költészet pulzusán is tartsa.

— Mások — mondja — bélyeget, régi érméket, hangszereket halmoznak fel, én inkább poétákat gyűjtök. Azt hiszem, a világ jelentős költőinek felét ma már személyesen ismerem.

Arról nem beszél, hány költeményt fordított — kitűnően ! — franciára, s nem szól a "Stock" kiadásában megjelent "Amerikai költők antológiá"-járól és Gallimard-nál kiadott "Harmincöt fiatal amerikai költő antológiá"-járól sem, amelyek ma már klasszikusnak számító forrásmunkák és igen nagy példányszámban keltek el.

— *Az a tény, hogy nemcsak a francia költészet érdekli szenvedélyesen, hanem a külföldi is, csaknem egyedülálló jelenség a francia irodalomban. Hogyan lehetséges ez ?*

— Úgy, hogy magam is "jöttment" (métèque) vagyok — feleli nevetve. — Igaz, a földgömb, a planéta sem egyeb jött-ment borsószemnél a világegyetemben. Én pedig egy mindenhonnan és sehonnan előkerült emberke vagyok ezen a borsószemen — fűzi hozzá a róla Seghersnél megjelent könyv előszavát idézve.

*

ALAIN BOSQUET, aki most negyvenöt éves. Odesszában született, abban az időben, amikor ott javában dúlt a polgárháború. Apja, Anatole Bisk, ismert orosz költő volt, nagyapja pedig igen gazdag ember. Nagyapjának vagyona elúszott a polgárháborúban, apját pedig, aki a fehéreknek túlságosan "baloldali", a többieknek pedig túlságosan "jobboldali" volt, aé ő születésének évében halálra ítélték.

— A Cseka börtönéből — folytatja a költő — apám egész fantasztikus módon menekült meg. Börtönőre ugyanis, aki szintén költő volt, ismerte verseit és futni engedte. Ez szimbólum, mégpedig hízelgő szimbólum. De az is igaz, hogy minden szimbólum gyanús.

A család Odesszából Várnába menekül, majd később Belgiumban telepszik le. Bosquet egy Brüsszel melletti *athénée*-ben (így hívják Belgiumban a gimnáziumokat) folytatja tanulmányait. Itt két nyelvű az oktatás, elsősorban természetesen francia, de a második nyelvből, a flamandból is első díjat kap.

Mikor a németek Belgiumot lerohanták, Bosquet első munkái már megjelentek különböző folyóiratokban. III. Lipót kapitulációja után, a belga hadsereg roncsaival Montpellier-be kerül, ahol beáll a francia hadseregbe.

1941-ben kalandos úton, melynek állomásai Marseille, Oran, Casablanca és Havana, az Egyesült Államokba érkezik. Másnap a "Voix de France" című gaulleista folyóirat, melynek a belga *Robert Goffin* a főszerkesztője, havi 200 dollár fizetéssel segédszerkesztőnek alkalmazza. Ez szebb, mint amit a költő legmerészebb álmaiban elképzelt. Új állásában a legnevesebb európai irodalmi vagy művészeti személyiségekkel kerül kapcsolatba : *Maeterlinck-kel, Maurois-val, Jules Romains-nel, Max Ernsttel, Salvador Dali-val, Fernand Légervel, Marc Chagall-lal.* Különösen Chagall fogadja nagy szeretettel a költőt, akinek verseit rövidesen továbbítja barátjának, *André Bretonnak.* Breton és Bosquet — kissé viharos — barátsága azóta is tart. Bosquet-t nem elégíti ki az ellenálló folyóiratnál végzett munka. Rövidesen szépirodalmi lapot alapít a nagy tekintélynek örvendő *Ivan Gollal.* A folyóirat címe : "Hémisphère".

*

MIKOR elbeszélésének ehhez a részéhez ér, megkérdezzük tőle :

— *Akkor még nem ismert magyarokat ?*

— Dehogynem — válaszolta. — Elég jó barátságban voltam *Molnár Ferenccel,* aki New Yorkban nem messze lakott tőlem, egy elegáns szállóban. Nemrégiben kapott 25.000 dollárt — ami akkoriban óriási pénz volt — a "Liliom" egyik filmverziójáért. Ennek örömére fogadást rendezett, ahol kitűnő társaság volt együtt. A többi között egy kis vézna és rendkívül tartózkodó úr, aki nagyon rokonszenves volt számomra. Nem ismertem, tehát megkérdeztem a mellettem álló Jules Romains-t, meg tudná-e nekem mondani, ki ez a vendég. "Valami bolgár muzikológus, aki folklórral foglalkozik" — felelte a szomszédom.

— *Bartók Béla* volt, akivel még kétszer vagy háromszor találkoztam. Sajnos, műveit, mint annyian, csak halála után ismertem meg alaposan és ez egyik nagy mulasztása életemnek.

Amerika hadbalépése után Bosquet úgy érezte : kötelessége katonának jelentkezni. Válogathatott a Londonban állomásozó kis belga haderő, a gaulleista francia katonaság és az amerikai hadsereg között. Hosszú habozás után az amerikaiakhoz állt, mert azt remélte, hogy így vetik be leggyorsabban a harcokba. Csaknem egy teljes esztendeig gyakorlatozott a texasi gyalogságnál, míg végre áttették a repülőkhöz, mint ejtőernyős-jelöltet,kiderült azonban,hogy kissé rövidlátó és így nem alkalmas erre a szolgálatra.

Ekkor irodába dugják, először Észak-Irországban, majd később Londonban, ahol nem babra megy a játék : az ő egysége készíti elő a partraszállást. Néhány nappal azután, hogy a szövetséges hadsereg megérkezik a normandiai partokra, ő is Franciaországba kerül, ahonnan különböző viszontagságok után útja egyenesen Berlinbe viszi. Itt több évig tartózkodik.

— Amint látható, — mondja — "profi győző" lettem a megszálló csapatok parancsnokságán.

A javíthatatlan szerkesztő azonban Berlinben is felébred benne és 1948-ban német nyelvű folyóiratot alapít "Das Lot" címen. A lapról később *Gottfried Benn* megállapítja, hogy a háború utáni Németország egyig legfontosabb irodalmi eseménye.

Bosquet 1951-ben szerel le és Párizsba költözik, nagyon szerény körülmények között él. Első regényét, a "La grande éclipse"-et a "Gallimard" rövidesen elfogadja. (Bosquet franciául ír, hiszen végső fokon ez az anyanyelve és ugyanolyan virtuozitással bánik vele, akárcsak Apollinaire.) Egy év múlva egyébként ő kapja meg az egyik legrangosabb költői kitüntetést, az Apollinaire-díjat. Ekkor mondta neki *Cocteau* : "A díjat egyrészt azért adták neked, mert verseid jók, de még sokkal inkább azért, mivel ismeretlen vagy, tehát még nincsenek ellenségeid. De sose búsulj — holnap már lesznek !"

*

COCTEAU-NAK igaza volt. Bosquet kitűnő emberi és írói kvalitásai révén sorra szerezte a barátokat : *Saint-John Perse-t, Samuel Beckett-et, Pierre Emmanuelt, Max Ernstet* és különösen két fiatal és rendkívül tehetséges francia költőt és regényírót, *Robert Sabatier-t* és *Charles le Quintrec-et,* akikkel pályája együtt indult Franciaországban. Ezzel szemben kritikusi tevékenysége következtében egyre szaporodnak az ellenségei is. *Paul Vialar,* sőt *Francis Ponge* vagy *Pierre Jean-Jouvet* is, akik úgy találták, hogy nem írt róluk elég tisztelet teljesen. A kritikus Bosquet nem állja meg, hogy ne írja meg mindenkiről a teljes igazságot, vagy amit annak gondol. Éppen ezért nem remélheti, hogy valamelyik rangjához méltó irodalmi kitüntetést, a Goncourt-, a Femina- vagy a Renaudot-díjat elnyerje, holott legutóbb megjelent regénye, a "Les petites éternités" megjelenése alkalmából sok szó esett róla. Sajnos, valamennyi zsüriben ott ült néhány olyan író, aki bírálata miatt neheztelt rá.

*

MINT KÖLTŐ, a legjelentősebbek között szerepel. Félelmetes a technikája, akár szabadversről, akár kötött formájúról van szó. Legmélyebben a Hirosimára ledobott atombomba és a ránk köszöntött atomkorszak hatott rá. Ez a fő élménye — hogy első verskötetéről ne is beszéljek — az első és második "Végrendelet"-nek. (1957, 1959). A "Tárgyak lecké"-jét a legújabb "Gallimard" kiadásában megjelent "Maitre-objet" című kötetében foglalja össze.

— Nincsenek előítéleteim — mondja. — A földgolyó egyre jobban összezsugorodik. A halál már ma este bekövetkezhet. Az enyém három perc múlva, a tiéd, olvasó, talán negyed óra múlva. A királygyilkos *Ravillac* visszajöhet és atombombát dobhat le.

— *De azért akad elégtétel is ?* — kérdeztem.

— Elégtétel ? Talán. Ha ugyan ilyesmiről egyáltalán lehet beszélni. Benne vagyok a szovjet enciklopédiában aránylag elég hosszasan és azt mondják a kínaiban is. Nem tudom. Mindegy. Ami vagyok, ez nem befolyásolja azt, amit írok. A vers felfedi a költőt, az olvasó folytatja a verset és felfedezi a költőt is. Maradjunk ennél.

— *És a magyar költészet ?* — kérdezzük.

— Az első rangos magyar költő, József Attila szövegeit 1955-ben ismertem meg. Fordítottam belőlük. Aztán elég tevékenyen részt vettem a magyar költők "Seuil"-kiadásában megjelent francia nyelvű antológiájának fordítói munkájában. Ekkor jöttem rá, hogy a magyar költészet világhatalom és hogy a magyarok egyik legnagyobb költője, Petőfi mellett a mi *Lamartine-ünk* elég halvány figura ; versei, Petőfi orkánja mellett néha madárcsicsergésnek hatnak. Igen nagy véleménnyel vagyok az élő magyar költők közül *Illyés Gyuláról, Weöres Sándorról, Határ Győzőről,* akiket fordítottam és személyesen ismerek. Illyés Gyula az egész nemzetközi költészet egyik domináló figurája. Megírtam róla véleményemet a "Le chant universel de Gyula Illyés" című cikkemben. Ritka zseni.

— Weöres Sándor hallatlanul érdekes jelensége a költészetnek. Tudom, sok kritikusa Protéusznek mondja és ebben van is valami, de ilyen őszinte, ilyen meggyőző Proteüszt nemigen láttam.

— Kassáknak talán az 1920 és 1930 közti periódusát tartom a legizgalmasabbnak. Az "utazó költők" fajtájába sorolom, mint *Cendrars-t, Apollinaire-t* — és éppen a múlt hónapban publikáltam az "L VII" című folyóiratomban "A ló meghal" című versének teljes francia szövegét *Anne Marie de Backer* átköltésében. A magyar fordítások mindig szenvedélyesen érdekeltek.

Az előbb már említett antológiának a francia kritika szerint egyik legjobban sikerült átköltése *Juhász Ferenc* "Szivárványszínű cethal" címe verse volt, éppen Bosquet fordításában. Megkérdezzük tehát tőle :

— *Mivel magyarázza, hogy az eredeti szöveg ismerete nélkül ilyen tökéletesen sikerült az adaptáció ?*

— Szerintem — feleli — az eredeti szöveg ismerete jó, fontos, de nem nélkülözhetetlen. A ritmust vagy lemezen hallgathatjuk le, vagy felolvastathatjuk magunknak a verset, a szavak jelentését és súlyát pedig költészethez értő filológussal lehet megmagyaráztatni. Az eredmény nem feltétlenül roszszabb, mint az olyan szövegnél, amelynek minden árnyalatát az eredetiben megértjük. Most éppen egy román antológiát szerkesztek, amely a tervek szerint a "Seuil"-nél jelenik meg és amelybe sok verset is fordítottam, pedig nem tudok románul. Igaz, hogy munkatársaim nagyon jók és az is igaz, hogy a román irodalmi körök teljes szabadságot garantáltak mind a válogatás, mind a fordítás terén, ami bizony nagy szó. Enélkül nem is vállaltam volna el a munkát. Romániai magyar költők is lesznek természetesen a kötetben.

*

1956 OKTÓBERÉBEN a költőnek hivatalos meghívása volt Magyarországra. Azóta a meghívást nem ismételték meg. Való igaz, hogy egyes magyar kulturális szerveket néhány kitűnő írón kívül, mint *Emmanuel, Guillevic* és *Rousselot,* X vagy Y harmincadrangú, de vonalas költő jobban érdekli, mint Alain Bosquet, aki politikával egyáltalán nem foglalkozik. Mégis, amit Bosquet tett a magyar irodalomért, abból sok minden megmarad, míg egyes vendégek erőfeszítéséből — tisztelet a kivételeknek — vajmi kevés.

GARA LÁSZLÓ

ALAIN BOSQUET

Parancsoló mód

Táncra, tárgyak, túlontúl emberi holmik, táncra !
Az elveszett paradicsom merő kanál.
A gyászbaborult párkány. Szégyelli-e a járda
ha mosom? ... Új Nap : még kiadatlan áll.

Sebesült őz vérét issza itatósom.
Egy závár emlékezései. A karvaly szomorú :
holnap kórházba vonul. A gimnázium ódon
cirádás fala. Kéj- és csigaszagú

város. Tudjátok, hogyan hipnotizálja
a tőr a szemet, ha szúrja ? Kimonót
kapott a meztelen falu. Sok-sok lámpa
savanyú-tej fénye. Mért oly vonakodók

a zseb-óceánok ? A zene a facipőst újrázza :
ropjátok, tárgyak ! Szép sóhaj-gyűjtemény :
olyik felszakadó az őskor sóhajtása.
Prüd hajnalpír, hogy több se kell. Van-e remény

megtérni a vad űrbe, mely a harmóniákra
megszelídült ? Pezsgő a szobortalpazaton.
Tatarozott sziklák. Hány csőposta-kártya
jelzi az üstökös jövetelét ? Megadom

magam, szökőár. Ha majd a fellegvárat
kikezdi a tüdővész... Az út keskenyebb
mint az értelem kergette téboly. Felárad
a próza s velőnkbe hasít. E metsző hideg

is az ő hidege. Szamba ! Négyes ! Parázna tárgyak
mért pirultok, nem jó e forgatag ?
Ében korsó ! Inggomb, mért bújsz alá az ágynak ?
Sikkantva habzó szappan, mosdd meg magad :

idegen tőletek a stílus és az eszme
az ábránd, a vágy ? Magáraunt az értelem
— a csőrehíja holló — csődjét agyonelemezte.
Fonográf, borotva, párna ! — jajgatja szüntelen :

legyetek helyette — ő ! Pappundekli Himalája !
A bolygó, fehér rummal leöntve, két gerezd.
A szivarhamu misztikus értelmét itt találja :
ölelkezzünk meg, embertárgyaim, s adjuk össze ezt

a mi legégbekiáltóbb tudatlanságunk !
Bennetek megnyugszom magamban ; iéteztek általam
titeket keserülvén. Ez a mi új világunk
hol a képtelen természetes. Ítélet napja van :

a kovakő üli az igazság fölött. Az éjben
kóválygó írótoll legyek. Vérem vadul kering :
melegedjetek benne, tárgyak ! S ki-ki kebelében
foganjon meg a kétely ! Hiszen jog szerint

titeket illet szív és atom, szó és legenda.
Legyek a bevert ablak ürese : leváltlak ! Ímhol
megválok magamtól s valamint a
kígyó, levedlem csupahéj-magam. Tárgyaim !

Szerepcsere ! Körülírtuk összefüggéseinket.
Márvány vagyok, őrlődve gondjaim körül.
Elég a táncból, tárgyak. Rézpityke — próféta : mindegy.
Madárijesztő-tangó. Vajon kísérletünk sikerül ?

(Határ Győző fordítása)

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

A B C D...

Mivel az utóbbi hónapokban gyakori dolog az Irodalmi Újságban monogramokkal jelzett olvasó-levelek vezércikként való felhasználása, mindjárt elöljáróban kérem, hogy nevemet (A.B. és C.D. után) ne E.F-fel jelölje és hogy soraimat ne vezércikként kezelje, hanem egyszerű olvasó-levélként.

Megírásukra az "Újra itthon" (A.B.) című írás felületen mozgó problémái után a "Fény és árnyék" (C.D.) című olvasó-levél mélyenszántó gondolatai ösztökéltek. Otthonról jött turisták szomorú-groteszk írása mindkettő : hatásukra elhatároztam, hogy felszólítom perui barátaimat, sürgősen panaszolják be hazájukat, amiért még mindig nem érte el az Egyesült Államok vagy Nagy-Britannia gazdasági színvonalát. Az Irodalmi Újság biztosan helyet fog adni jogos felháborodásuknak.

Ideje lenne lelkiismeretvizsgálatot tartanunk : milyen jogon hasonlítgatjuk szegény, évszázadok óta vesztes hazánkat következetesen a világ leggazdagabb gyarmatbirodalmaihoz ? Valódi nyavalya ez nálunk, magyaroknál. Legalább a fiatal generációk megérthetnék : kis ország vagyunk, világviszonylatban is érvényesen csak hozzánk hasonló méretű, gazdagságú országokkal hasonlíthatjuk össze magunkat. Még csak nem is Belgiummal, Hollandiával — a hajdani nagy gyarmatosítókkal, hanem Ecuadorral, Hondurasszal, Nicaraguával, hogy csak kapásból idézzek. C.D. "szegény rokon árvalány"-nak érezte magát Nyugaton. Párizsban járt, Londonban. Ecuadorban, Hondurasban, Nicaraguában egy szociálisan, kulturálisan jóval fejlettebb ország követének érezte volna magát.

A.B. és C.D. írásaiban igen sok a melléfogás, a hiba. Ismerős hibák, hiszen érkezésünk után jó egynéhány évig mi is bennük leledztünk, külföldön élő magyarok. Honnan tudhatná például C.D., hogy miért nem lesz "botrány" itt Nyugaton egy Illyés Gyula méretű költő politikai nyilatkozatából ? Honnan tudhatná, hogy az Illyés Gyula méretű (tehát nem kommersz, nehezen eladható) költők nyilatkozatai itt egyszerűen nem érdeklik az embereket? Boldog a költő, akit hazája annyira komolyan vesz (vagy kénytelen komolyan venni), hogy legkisebb megnyilatkozásából is "országos botrány" lehet ! Weöres Sándor "Antik eclogá"-ja sem vert volna fel sok port, egyszerűen azért, mert nem jutott volna el csak néhány száz széplélekig. "Micsoda furcsa, nagyszerű ország, ahol a költészet ennyire közügy!" — kiáltottak fel latin-amerikai barátaim az emlékezetes eset után, és én is úgy gondolom, hogy hazánknak csak dicsőségére válik a verset nem értő egyszerű emberek sok ezer levele.

Vagy honnan tudhatná A.B., hogy a világ több mint kétharmadán még csak nem is stagnálnak, de romlanak a gazdasági viszonyok? S ha tudná, merné-e fitymálni az otthoni (legyen bár minimális) javulást ?

Honnan tudhatná C.D., hogy mit adnak ki és mit nem adnak ki, milyen írókat ismernek, becsülnek és milyeneket hallgatnak el Nyugat-Németországban, Porto-Rikóban vagy Amerikában ?

Honnan tudhatná C.D., szegény, hogy az ecuadori, hondurasi, nicaraguai — vagy akár a provence-i vagy bajorországi tanárnőknek szokása-e "átugrani" Párizsba, Londonba, Rómába, mint azt ő tette az ősszel ?

Azt pedig igazán csak zárójelben (s kicsit szégyenkezve a szőrszálhasogatásért) jegyzem meg, hogy a magyar útlevélrendszer tudtommal 70 dollárt — és nem 5 dollárt — ad az egyéni kiutazóknak. Csak akiket családtagjuk hívott meg külföldre, mennek ki üres kézzel. Persze 70 dollár sem sok, és a családlátogató sem érzi jól magát rokonai nyakán. "Felnőtt vagyok — írja C.D. — eleget dolgozom, hogy meg tudjam fizetni egy koncert vagy egy vonatjegy árát." Persze hogy meg tudja fizetni — odahaza.

Egy ismerősömhöz idős édesanyja jött ki látogatóba, s kabátbélésében kicsempészett ezer forintot. Végigjárta vele az osztrák, svájci, francia bankokat, végül is 96 frankot, egy segédmunkás ötnapi keresetét sikerült megkapnia érte. Pedig a forint közel húsz éve stabil, a magyar gazdasági életet nem fenyegeti csőd. Miért veszi át ilyen uzsoraáron a forintot éppen Franciaország, ahol köztudomásúlag romlik a gazdasági helyzet, romlik a pénz ? S csoda-e, ha ilyen körülmények között — e nyugati, gazdasági vasfüggönnyel szemben — sem a forint, sem 70 dollárnál több valuta kivitelét nem engedi meg a magyar állam ?

Arról pedig igazán C.D. tehet, ha nem olvasta (autóbuszkalauz s nem magyar tanár barátaimmal annak idején olvastuk őket) Tersánszky Józsi Jenő műveit : C.D. tanácsadói, az egyetemi tanárok sehol a világon nem értenek sokat a modern irodalomhoz !

"Így látja az itthoni dolgokat majdnem egész értelmiségünk" — mondja C.D. Ez kétségtelenül igaz, s nem a szegény C.D.-t támadom én, dehogyis ! Így láttuk e dolgokat mi is, idegenbe szakadtak, hosszú éveken át. Azután, amint fokról fokra megismertük a világot, helyes méreteire zsugorodott bennünk az elégedetlenség, a fizikai távolság megkönnyítette a történelmi távlatokban gondolkodást. C.D. bevallja, hogy Londonban, hála Cs. Szabó tanulmányainak,Gara László antológiájának, végre Európában érvényes nézőpontról láthatta meg költészetünket, azt a költészetet, amelyet Budapesten naponta tanít. Idővel (öt év Londonban) Magyarországot, történelmünket, s mai helyzetünket is Európában érvényes nézőpontról láthatná meg C.D. Akkor azután nem a külföldi magyarok elfogult nosztalgiáját okolná e számára szokatlan látványért.

A.-B.-től, C.D.-től ezt a változást kéthetes európai útjuk után senki se kívánja. Az Irodalmi Újságtól annál inkább, hogy nyolc év előtti hamisnak bizonyult perspektíváinkat csak most felfedező magyarországi turisták gügyögése helyett az egyedül érvényes európai nézőpontot képviselje : szorgalmazza, segítse a fejlődést, az eredményeknek pedig tiszta szívvel örüljön. Mindenféle steril összehasonlítások, nosztalgiázások helyett.

Ferdinándy György
Rio Piedras

A GÜGYÖGÉSRŐL

A szóban forgó két olvasó-levélre annak idején sok válasz érkezett szerkesztőségünkbe — a világ különböző pontjairól — s általában helyeslő válaszok ; azt hittük akkor (s hisszük ma is), hogy az otthoni vélemények közlésével, noha nem mestermunkákról van szó, — a két levél írója nem hivatásos író, — jó szolgálatot teszünk, egyszerűen mert : h e l y s z í n i e k, tehát h i t e l e s e k. Egyik levélből sem az derül ki, hogy A.B. vagy C.D. a hazai rendszer elszánt ellensége volna, vagy hogy panaszkodnék hazájára "...mert nem éri el az Egyesült Államok vagy Nagy-Britannia gazdasági színvonalát" — inkább a hazai közérzés néhány aggasztó jegyéről adnak hírt, a társadalom szövetében lévő "ezernyi fajta népbetegség" közül néhány mentést kívánó S.O.S.-jelet. De ha mégis panaszkodnának, akkor az ilyesfajta panaszért vád alá kellene helyezni Berzsenyit, Széchenyit, Kossuthot, Adyt és mindazokat, akik fájdalmas erőfeszítéssel akarták kimenteni országukat és népüket a pusztulás hínárjából. F. Gy. érvelése kísértetiesen hasonlít a Rákosi Jenő-Pintér Jenő "hazafiatlan" költészeti érveihez.

F. Gy. ingerült, a két levélírót lesajnáló, és a szerkesztőséget kioktató reagálását többek közt azért is közöljük, mert hihetetlennek tartjuk, hogy egy magyar író, aki n e m kalandvágyból kényszerült elhagyni hazáját, kétségbevonja olyanok jogos panaszait, akik naponta élik át azt — ha más csomagolásban is, mint régebben —, amiben F. Gy. n e m k í v á n t részt venni. Szegény C.D. (a jelző Ferdinándytól) — aki Radnótit tanítja, magát és tanítványait erősítve : "Mondjátok hát, hogy nem reménytelen" — nem amerikai nagybácsi Mercedese után sóhajtozott Párizs és London utcáit járva, hanem koncertjegyért. Sajnálatos, hogy sem A.B., sem C.D. nincs jelen, nyilván tudnának még realitásokat mondani F. Gy-nek, ha a korábbiak nem voltak elegendők. Így hát menjünk mi végig állításain

1.) " ... felszólítom perui barátaimat, sürgősen panaszolják be hazájukat, amiért még mindig nem érte el az Egyesült Államok és Nagy-Britannia gazdasági színvonalát." — Bizonyos-e F. Gy. abban, hogy Peru és Magyarország (igaz, a többszörösen vesztes Magyarország) között akár gazdasági téren is vonható párhuzam ? Hogy Ecuador, Honduras, Nicaragua nézőpontja lehet-e a mienk ? A gazdasági fejlődés foka Európa közepén és az elmaradott latin-amerikai országokban e g é s z e n más, erről F. Gy-nek saját tapasztalatai lehetnek. Gondoljuk, előtte is nyilvánvaló, hogy a hazai államosított közvagyon tisztességes és ésszerű kezelésével m á s h o l tarthatna gazdasági életünk.

2.) F. Gy. szerint "... a világ kétharmadán nem is stagnálnak, de romlanak a gazdaságt viszonyok" — ezzel szemben "a forint közel húsz éve stabil, a magyar gazdasági életet nem fenyegeti csőd". Honnan vannak F. Gy. pontos értesülései ? Remélhetőleg nem perui barátaitól. A forint értéke, születésekor, 1946-ban valóban stabilnak látszott : jó volt a vásárlóértéke, s a dollárhoz e g y a t í z arányban viszonyult ; ma a Nemzeti Bank is harminc forintot fizet — hivatalosan — a romló dollárért. Nem hisszük, hogy lelkiismeretvizsgálás kérdése ez — megcáfolhatatlan tényekről van szó. Ugyanígy áll a helyzet F. Gy.-nek azzal az állításával kapcsolatosan is, hogy Franciaországban "köztudomásuag romlik a gazdasági helyzet." Az egyszerű igazság, hogy Franciaországban, ami a termelést, a külkereskedelem mérlegét, a nép életszínvonalát illeti, még soha olyan prosperitás nem volt, mint most.

3.) "Honnan tudhatná C.D. szegény — írja F. Gy —, hogy az ecuadori, hondurasi, nicaraguai — vagy akár provence-i vagy bajorországi tanárnőknek szokása-e 'átugrani' Párizsba, Londonba, Rómába, mint azt ő tette az ősszel?" — Nicaraguából, elismerjük, nem könnyű "átugrani" Párizsba, de Provence-ból vagy Bajorországból nemcsak a C.D.-hez hasonló egyszerű tanárnőknek lehet próbálkoznia ezzel az "átugrással", hanem vakációzó diákoknak is, és a k á r m i k o r, ami nagy különbség mégiscsak. Vannak országok, ahol az állampolgároknak olyan jogaik vannak (ha történetesen mondjuk sikkasztásért vagy apagyilkosságért nincsenek körözés alatt), hogy minden időben kaptak és kapnak útlevelet, s ez az útlevél nem egyszeri ki- és belépésre jogosít ! És az ehhez hasonló jogok más jogokat is vonzanak magukkal ; pl. véleményszabadságot, hivatás- és munkahely választás jogát, egy olyan levél közlését, mint amilyet F. Gy. intézett az Irodalmi Újsághoz, stb. Sorolhatnánk.

4.) Hogy miért példa A.B.-nek és C.D.-nek Nyugat ? Mert Apáczai Cserének, Batsányinak, Petőfinek, Széchenyinek, Adynak is az volt. Mert Magyarországon, ha F. Gy. esetleg erről nem tudna, Szent István kora óta van egy olyan hagyomány, hogy a példaképeket, a fejlődés módszereit nem Keleten, hanem Nyugaton keressük. Legjobbjaink nem Moszkvába vagy Szentpétervárra, s az utóbbi egykét században nem Nicaraguába vagy Zanzibárba mentek tanulni, hanem igenis, a nálunk fejlettebb nyugati országokba. A levélíró túlbuzgalmában egyébként a szovjet álláspontot is túl akarja licitálni : nem egy hivatalos szovjet tervnyilatkozatban arról olvashattunk, hogy a Szovjetunió egy bizonyos idő múlva majd u t o l é r i a Nyugatot — azt a Nyugatot, amely F. Gy. szerint olyan mélyponton van, hogy abból már nincs mit tanulnia a népi demokratikus Magyarországnak.

5.) Néhány kulturális kérdésről. F. Gy. szerint egy Illyés Gyula-formátumú költő nyilatkozata Nyugaton nem érdekelné az embereket ; egy Weöres Sándor-vers nem okozna országos botrányt. "Micsoda furcsa, nagyszerű ország, ahol a költészet ennyire közügy ! — kiáltottak fel latin-amerikai barátaim az emlékezetes eset után — írja F. Gy. — és én úgy gondolom, hogy hazámnak csak dicsőségére válik a verset nem értő egyszerű emberek sok ezer levele."

Először is, nem egészen világos, miért válik a haza dicsőségére, hogy sok ezer egyszerű ember — nem ért egy verset ? Másodszor, egyszerűen nem felel meg a valóságnak, hogy egy Illyés-formátumú költő nyilatkozatai a Nyugaton nem érdeklik az embereket : Sartre, Moravia, Mauriac, Montherlant egy-egy cikke, könyve, nyilatkozata körül olykor hónapokig, évekig tartó viták folynak. A különbség csak az, hogy ezek a nyilatkozatok m e g j e l e n h e t n e k az illető író hazájában, míg Illyés nyilatkozata — csak Párizsban láthatott nyomdafestéket, Budapesten nem. A legnagyobb élő magyar költőnek saját hazájában nem volt szabad szóvá tennie az erdélyi magyarok elnyomásának ügyét és még abból is baja támadt, hogy Franciaországban szóvá tette. Furcsa barátai lehetnek F. Gy.-nek Latin-Amerikában, ha ezen nemcsak fel nem háborodnak, hanem még irigylésre méltó helyzetnek találják.

6.) Tersánszky és az autóbuszkalauzok ! Volt néhány év, (nem sokkal az író Kossuth-díjjal való kitüntetése után), amikor Tersánszky könyveit nem adták ki, se autóbuszkalauzoknak, se tanárjelölteknek. És az az egyetemi tanár, aki tudott Tersánszky értékéről és helyéről a modern magyar irodalomban, nem n e m é r t é s b ő l hallgatott róla. Egészen más okból. Egyébként a mindenkori egyetemi tanárok summás elintézése, azaz, hogy "az egyetemi tanárok sehol a világon nem értenek sokat a modern irodalomhoz !" — elég felületesen átvett babona, mert hogy csak a magunk egyetemeinél maradjunk, a ma is élő hazai professzorok közül Füst Milán, Benedek Marcell, Lukács György vagy Gyergyai Albert tudta, milyen modern irodalomról beszél hallgatóinak.

7.) "Egy ismerősömhöz — írja F. Gy. — idős édesanyja jött ki látogatóba, s kabátbélésében kicsempészett ezer forintot." Amit aztán nehezen tudott beváltani, mivel a forint nem jegyzett pénz a nemzetközi pénzpiacon.

Hadd kérdezzük meg, kedves F. Gy. : miért kellett kicsempészni azt a nyomorúságos ezer forintot? Lopta a néni ? Látatlanban megmondhatjuk : nem lopta. A saját pénzét hozta. De ahol a saját kis pénzét csempésznie kell valakinek, aki nem csempészésre született — ott a dolgok felszínén és mélyén nagy bajoknak kell lenniök, olyan bajoknak, amiket A.B. és C.D. és végig az ABC-én mindenki lát — tehát F. Gy. is láthatná.

A hazai fejlődést, ha egyáltalán valami, akkor az szorgalmazza és segíti, ha a szabadon szóló magyar újságok, s köztük az Irodalmi Újság is, helyet adnak az olyan hiteles hangoknak, mint A.B. és C.D. levele, amelyeket Magyarországon elnémítanak. Ezek a "gügyögések" lényegesen nagyobb szolgálatot tesznek a fejlődés ügyének, mint F. Gy. "hátra-arc" perspektívája, amely Ecuador és Honduras példájával akar meggyőzni bennünket arról, mennyire boldognak kell lennünk, hogy a szovjet gyarmatosítás áldásait élvezhetjük.

Az erdélyi sérelmek és az ENSZ

Január hó 11 és 29 között tartotta Genfben a "Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities" (a kisebbségek védelmére alakult szakbizottság) tizenhetedik ülésszakát azzal a céllal, hogy az Egyesült Nemzetek Szövetségében működő "Commission on Human Rights" (Emberi Jogok Bizottsága) áprilisban esedékes konferenciájára szakszerűen feldolgozza és nemzetközi jogi szempontból előkészítse a kisebbségek fennálló sérelmeit.

Padányi Gulyás Béla, volt nemzetgyűlési képviselő, a Magyar Bizottság svájci megbízottja, összefoglaló dokumentációs anyagot küldött az erdélyi magyarság sérelmeiről a szakbizottság valamennyi tagjának és egyben General Edward Lawsonnak, aki az ENSZ genfi szervezetében a "Division of Human Rights" igazgatója. Kísérőlevelében ismerteti Magyarország és Erdély történelmi kapcsolatait, majd az erdélyi magyarság jogfosztottságáról és üldözéséről számol be. Levelét így végzi : "A világ civilizált népeinek közvéleményét háborítják fel ezek a szörnyű tények, melyek nemcsak az emberi jogokat sértik, de szöges ellentétben állanak a szocializmus elveivel is. Nem tudom elképzelni, hogy a Szakbizottság közömbös maradhatna ilyen égbekiáltó sérelmekkel szemben, s kérem annak minden tagját, hozzák javaslatba, hogy az erdélyi magyarság sérelmeinek megtárgyalása az ENSZ Emberi Jogok Bizottságának legközelebbi ülésére napirendre tűzessék."

DON QUIJOTE FÖLDJE, LA MANCHA

Negyedfélszáz évvel ezelőtt Cervantes az ismeretlenségből emelte ki azt a síkságot, mely La Mancha névvel szerepel Spanyolország térképén. Pedig a Don Quijote szerzője csupán azt tette, hogy a Búsképű Lovagot ezen a megyényi területen sétáltatta. Cervantes művével azonban minden könyvolvasó találkozott valamilyen formában. Ha nem eredetiben, hát fordításban került a kezébe, ha nem teljes szövegében, hát ifjúsági kiadásban vagy a ponyván látta ilyesféle címmel : "Don Quijote, az elmés manchai lovag kalandjai". És aki a könyvből nem ismer többet, csak a címét, a jeles pusztaság nevét máris megtanulta.

De az érdeklődés nem is nagyon megy tovább La Manchát illetőleg. Talán nem is létezik, gondolják sokan, olyan, mint *Nagyfalu* Arany János Toldijában. Kinek jutna eszébe Arany Nagyfaluját keresni a térképen ?

Aki Spanyolországba jut, rendszerint nem is gondol rá, hogy felkeresse a szélmalmok meg az óriások földjét. Pedig La Mancha ugyancsak létezik, földrajzilag is meg másképpen is : minden spanyol odatartozik vagy a Don Quijote vagy a Sancho Panza családjába. S még csak azt sem lehet mondani, hogy a nyakkendősek a Don Quijoték és a ködmönösek a Sancho Panzák. A ruha nem külső jele a gondolkodásnak. Szerencsés eset, mikor együtt él az egyénben a két spanyol őstípus.

A spanyol gondolkodásban rejtőző Manchába azonban könnyebb behatolni, mint az igazi Manchát megismerni. A madridi utazási irodák alig vezetnek oda kirándulókat. "Drága, és ezen az úton nincs is sok *látnivaló*" — mondja a tisztviselő. Saját kocsi kellene hozzá, de aki saját kocsiján jöhet Spanyolországba, legtöbbször nem az a fajta utas, hogy a cervantesi helyek érdekeljék.

A Mancha után érdeklődő idegent a szó etimológiája is lehangolhatja. *La Mancha* eredetije az arab *manxa*, ami azt jelenti : száraz föld. Pérez Galdos ajánlása sem bíztató annak, aki csak kevéssé ismeri Spanyolországot : *"La Mancha a legegyhangúbb vidék a föld kerekén, és az utas, aki Andalúzia vagy Levante felől jön, kinézve a vonat ablakán, várja, hogy minél előbb vége szakadjon a mezítelen síkságnak. Semmi meglepő, semmi változatosság. De éppen ez az ő szépsége."* A megértő olvasó talán ezt fűzi Galdos szavaihoz : "Mindez így lehet, de spanyolnak kellene hozzá lennem, hogy *ezt* a Manchát élvezni tudjam".

Egy manchai származású ismerősöm arra kért, hogy ne hagyjam ki utamból Manchát, mert nélküle nem lesz *teljes* a könyvem, amelyet Spanyolországról szeretnék írni. De ugyanezt sokan mondották nekem, mikor a falujukat ajánlották figyelmembe. Spanyolországban se szeri, se száma az eredeti helységeknek. Eldugott falvak gyakran többet adnak, mint a városok a maguk szokványos és ismétlődő nevezetességeivel. Így azt is sajnálom, hogy nem jártam a levantei Morellában, pedig Don Julio barátom többször emlegette nekem szűkebb hazáját. Morelláról csak annyit sikerült megtudnom, hogy pompás iszákokat és tarisznyákat, általvetőket készítenek ott, meg hogy "tipikus" hely. Ki tudja, mit vesztettem, hogy nem jártam utána, mi van az általánosító szó mögé rejtve. Azt is bánom, hogy a manchai Almagróban sem jártam, ahol még most is vagy száz címeres kurtanemesi ház van, bármelyikben lakhatott volna Don Quijote.

Érintettem már régebben Don Quijote hazájának a peremét, és láttam napfelkeltét a manchai pusztán. Vadvíz mellett ment a vonat, aludt még a szürke táj, de égő felhők vörös csíkjai mögül kelt már a nap. Színes volt az ég, és a tavacskák mint szétszórt üvegcserepek ragyogtak a kékeszöldes földön. La Mancha a mi alföldi pusztánk változata félelmetesebb, vadabb, másvilágibb kiadásban.

Spanyolországot járva sok városban láttam táblát, melyen a magisztrátus megköszöni Cervantesnek, hogy az utca vagy a tér nevét belevette valamelyik művébe. Mancha szerencsésebb, mert Cervantes, aki ismerte a spanyol földet és a spanyol fajta minden típusát, ezt a kemény, "nem érdekes" tájat választotta a legspanyolabb könyv eseményeinek színhelyéül. Országutak mentén meg helységekben itt is vannak táblák, melyek a könyv egy-egy epizódjára hivatkoznak, de táblák nélkül az egész Mancha Cervantesről és Don Quijotéről beszél. *En un lugar de la Mancha...* "Valahol Mancha egy falujában..." — Így kezdődik a könyv, és ezzel a spanyol puszta, ahol eddig csak poros utak, kocsmák, malmok, szőlőtőkék, kiszikkadt föld, vadvizek, bozót, barlangok voltak, Homérosz derűs színhelyei és a vergiliusi meg dantei tájak mellé került.

Elindulok Madridból Don Quijote földje felé. A manchai táj lassan, részletekben kezd mutatkozni. Szőlőtőkék hosszú sorai, a malmok helyett a dombokon a magasfeszültségű vezeték acéltornyai állnak. Végtelenbe vesző utak mellett szalad a vonat. A búzakalászok már sárgák, vagy szoros kepékbe kötve feküsznek a földön. Juhnyájak itt is, ott is a lankákon, jegenyesorok közelében. *Orgaz*, olvasom egy állomás nevét. Orgaz grófja itt élt a manchai síkság szélen. Greco képére gondolok. A képnek is van köze a síkséghoz. Azok a szürke felhők, melyek a grecói mennyország körül lebegnek, itt fekszenek a manchai táj fölött elnyúlva az égen úgy, ahogy Greco is látta őket Cervantesszal egy időben.

Szél fúj a buckák között, hajladoznak a cirokbokrok sárgán virágzó szárai. Pásztorok nyájakat terelnek a sorokban álló olajfák ligetei között. A lassan döcögő vonatból néha az olajfák szőke, gömbölyű koronáját nézem óriás nyájnak. Helyénvaló az álmodozás a manchai síkságon. Kis állomások előtt áll meg a vonat, egyetlen ház sincs a közelben, csak homokbuckák, cirokbokrok meg a bogáncs magasra nőtt szúrós szárai.

Egy elhagyott állomás emeleti ablakából a főnök felesége néz le a veszteglő vonatra ; vörös hajú, élemedett asszonyság : *Dulcinea*. Valószínűleg a legszebb nő a vidéken, hiszen egyedül képviseli a női nemet napi járóföldön.

Egy helyen virágzó hársfa illata dől be a vonat ablakán, de aztán újra a bogáncs üti ki magasra a fejét a sárguló füből.

A bogáncs emlékeztet Doré egyik rajzára, melyet Cervantes művéhez készített : Don Quijote és Sancho Panza bevonulása Barcelonába. Valahogy szépen, előkelően akarták ezt csinálni, de az utcai kis csibészek felismerték a helyzetet, a rozoga lovagot a még rozogább lován, meg a lovaghoz illő fegyverhordozót, és bogáncsot szúrtak be az állatok farka alá. Csillagot rúgtak kinjukban a szegény páriák és a földön terültek el a lovagjaik.

Közeledünk Ciudad Realhoz. Ceglédre meg Félegyházára jár be úgy a vonat, mint ide La Mancha székhelyére. Nem is templomok tűnnek fel először messziről, hanem városszéli malmok hiányában a nagy búzatárolók.

Ciudad Real parasztváros, s szállásom olyan, hogy Don Quijote is jól érezné magát benne, ha a XX. században tévedne ide.

Nem alszom ugyan borostömlők között, mint ő a *venta* padlásán, de óvakodom, hogy nedves kézzel nyúljak a századeleji villanykapcsolóhoz, mely nagyon bizonytalanul működik és helyéből kimozdulva táncol minden érintésre.

Az ebédlő és a folyosók képei is meghatnák Don Quijotét. Az aranyos keretekben fehér ruhás hölgyek simogatnak szelíd kecskegödölyéket, kardos urak hódolnak dámáknak nyájas társalgásban, vagy lugasban féltérdre ereszkednek előttük s bizonyára szívük királynőjének nevezik őket.

Az asztaloknál gazdák, öszvérmeg báránykereskedők esznek. Ha *caballero* ül egyedül valamelyik sarokban, az éppen csak "nyakkendős" ember, és vizet iszik az ebédhez Mancha kellős közepén, ahol a legjobb asztali bor terem.

Reggel idejében felkerekedem egy kicsit Don Quijote útját járni. A határ enyhén lejt és a távolban zöld, vörös vagy sárga sávok aszerint, hogy ott mező, szántott föld vagy érett búzatábla fekszik.

A felhők nagy tömbökben lomhán állnak a mérhetetlen ég alatt. Aztán elkomorul nyugat felől az égbolt : a tömörülő fellegek sötét palánkszínűvé válnak. Alattuk még fényes zöld a mező, aranylik a búzatáblák végtelenje, de aztán nedves függöny takarja a tájat. Ott esik. Fölöttem tiszta az ég, fehér felhők közeléből süt a nap.

Falun megyünk keresztül ; kicsi, szorosan mért rácsok az ablakokon, mintha börtön volna minden ház. De minden fal fehér, és a berácsozott ablakok fölött vaskarikában egy cserép muskátli.

Kedvem volna letérni Santa Cruz de Mudela felé, ahol a *plaza de toros*-t négyszögletűre építették, facölöpökön álló, árnyékot vető tornácokkal. A napos oldal válvogból ragasztott lépcsősora fehérre meszelve. Külön tudomány ilyen helyen bánni a bikával : nem lehet olyan könnyen meglépni előle, mint a városi arénákban.

A dombokon most már megjelennek a szélmalmok. Némelyiknek még megvan a vitorlája, de legtöbbje már csak rom, szárnyavesztett fehér henger.

Alcázar de San Juan előtt a helységbe vezető országút mentén óriási borosvázák állnak. A rájuk pingált szöveg elmondja, hogy az utast milyen érdekességek várják a városban : római mozaik, Cervantes keresztlevele és a borospincék.

Campo de Criptana közelében egész sor szélmalom néz az érkező felé mozdulatlan vitorlával. Hetet számolok meg. Fehér házak között kanyarodom fel a malmok dombjára. A házak emeletesek és tetőtől talpig meszeltek, még az ereszalja s a cserepek első sora is. Mintha valamennyi kikeményített gallért viselne. A kövezet rossz, öszvérnek, kordénak készült. Mindennek azonban így kell lennie, mert a helység *monumento nacional*, és mert így volt négyszáz évvel ezelőtt is, mikor a manchai lovag nekiszegezte dárdáját a malmok cigánykereket hányó vitorlájának.

Egyik malom még működik. A szélmolnár megmutatja a belsejét. Minden fából van, csak a tengely forog kőágyban ; körben a tető alatt a szél-leső ablakok. Nem változott itt semmi Cervantes évei óta. A molnár egyik fia is apja mesterségét tanulja, mert egy szélmalomnak működnie kell Campo de Criptana dombján, ahol a Lovag nekiment a képzelt óriásoknak.

Igazuk van a manchaiaknak. A Búsképű Lovag ma is él Spanyolországban, és ködalakja ott jár a spanyol tájak felett : nagylelkűségéről, értelem és számítás nélküli nemes gesztusairól, a nyers és kiábrándító valósággal nem törődő magatartásáról lehet felismerni.

Ez a Don Quijote ott van valami módon és valamilyen fokban minden spanyol lelkében. Nem tagadják. Néha magukat vádolva ismerik be *quijotesco* voltukat. De mindenképpen büszkék rá.

Mikor először léptem spanyol földre, egy *caballero* Barcelonától Madridig beszélt nekem a spanyolokról ; egyebek között ezt is mondta : "Ne gondolja, hogy mi a Don Quijotét olvassuk. Ezt csak az idegenek hiszik. Mi nem sokat törődünk vele, csak beszélünk róla."

MEGYER JÓZSEF

KESZEI ISTVÁN

Távozás

Aki itt ütt töprengve, könyökölve,
sűrű sötétben, három öl-
mélységben görnyed roskadozva,
csupasz kőzetre könyököl.

Asztal alá bukott örökre !
Be nem hegedő fájdalom
láthatatlan, forró sebe
átsüt a hűvös abroszon.

Egymásra találás

LÉONOR FINI "LES FLEURS DU MAL" ILLUSZTRÁCIÓI

A "Livre Précieux" sorozatban nemrégen jelent meg *"A romlás virágai"*. A bibliofiliák közt is ritka könyvcsemege illusztrátora *Léonor Fini*, az ismert festőnő. Most a párizsi Deshières Jacques galéria kiállítást szervezett ezekből a Baudelaire-illusztrációkból. A rajzok, akvarellek, litográfiák — így kiszakítva a kötet reprodukcióközegéből — fényesen igazolják : mennyire önállósulhat az alkalmazott művészet, ha az inspiráló anyag valóban értékes művésszel találkozik.

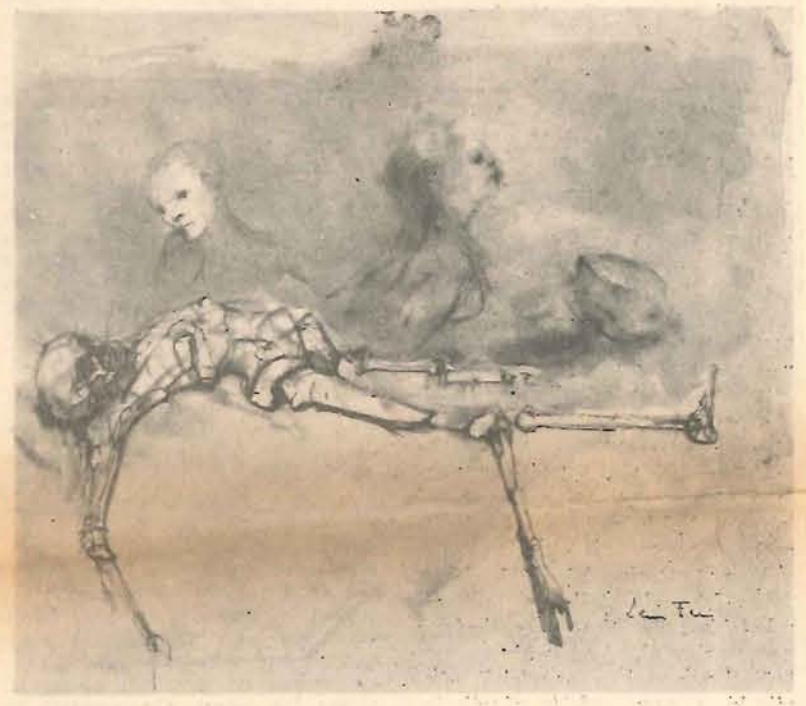

A találkozás Baudelaire és Léonor Fini között több egyszerű találkozásnál : *egymásra találás* ez ; a vers és a rajz együtt más ötvözetet láttatnak velünk anélkül, hogy az együttes új hatás változtatna a vers- és rajzélményen — vagy ha változtat, élményünk csak gazdagodik.

Léonor Fini művészete — noha azt hisszük, Baudelaire megértéséhez nincsen szükségünk kulcsra — új régiókba visz alá a baudelaire-i világban : rémalakok lengenek be sötét és csodálatos tájakat, éles fájdalom tükröződik az arcokon, csontváz jelképezi a Szerelmet. A közhelyekig magyarázott Baudelaire-mű további hangokat üt meg Léonor Fini alkotó keze nyomán : a seitett világ szinte tapinthatóvá lett illusztrációiban.

Hieronymus Bosch látomásaihoz hasonlítja sok kritikusa Léonor Fini torzalakjait. Ezek a rémfigurák borzongató hatásukban is *szépek*. Talán bizarr megállapítás, de a csontvázak is *élnek*, s nincs benne semmi csodálnivaló, hogy *élő* női testek szerelemmel közelítenek feléjük — a túlvilági szépség felé, a *tudatalatti* útvesztőiben. Költő és illusztrátor monstrumai olyan emberi közelséget árasztanak, hogy belefeledkezünk fantasztikus halálkörtáncukba. Léonor Fini megrendítő alkotásai (nyugodtan nevezhetjük az illusztrációt alkotásnak) egyszerre ismerős és ismeretlen tájakra vezetnek — képzeletünkre bízhatjuk magunkat : merre akar elbolyongani ebben a birodalomban.

Mint Baudelaire költészetében, Fini műveiben is kiemelt szerepük van a macskáknak — mindkettőjüknél valamilyen egyiptomi bölcsességet fejeznek ki. És az arcok ! Don Juané, ahogy áldozatai látják. Kegyetlen és ördögi. A feketébe burkolt figura, s a sárgás visszfényekkel megvilágított Nő, aki a Semmitől való szorongás megtestesítője. Léonor Fini arcai titkokat fednek fel, vagy rejtenek belülre, ahová *elláttat* a művész. A vörös hajú koldusleány arca ! A kreol hölgyé ! *"Arca sápadt s meleg és kábulatba kerget barna nyakán a lágy, kényes finom vonás."* (Tóth Árpád fordítása.) A szeretőké ! A vámpíroké ! A rémület, a gyöngédség, a szomorúság tekintetei ! Nem hittük volna, hogy Baudelaire ürügyén még új felfedezésekre számíthatunk — Léonor Fini bebizonyította, hogy *új* Baudelaire-élményt élhetünk át. Mintha mágia szereplői lennénk, melyben Baudelaire éled holtából, Léonor Fini keze nyomán.

ANNE-MARIE DE BACKER

Irodalmi Ujság

Naptártalanítók

Néhány nappal Sztálin halála után, amikor már látszott, hogy az Emberiség Atyjának helyét (egyelőre) Malenkov fogja elfoglalni a "Pravdá"-ban egy kép jelent meg, mely az új főnököt ábrázolja Sztálin és Mao Ce-tung közvetlen társaságában. A baj csak az volt, hogy ugyanez a kép egyszer már (három évvel azelőtt) megjelent a "Pravdá"-ban s ezen a képen Malenkovot még három másik előkelő személyiség *választotta el* Sztálintól. Változtak az idők, változtak a képek. Változnak ma is. Az elmúlt napokban 8 millió szovjet párttag új *Április Tizenhetedikét* kapott a naptárjába : egy frissen nyomtatott lapot, azzal a rövid, de határozott pártutasítással körítve, hogy azt be kell helyettesíteni a régivel. Megváltozott volna talán április tizenhetedikének történelmi jelentősége ? Bizony meg. Ezen a napon született ugyanis Hruscsov, akinek megszületéséről — ezek után — többé nem szabad már megemlékezni. Clio ismét beállt a pártmunkások sorába. De a naptártalanítás korántsem tűnt elegendőnek ahhoz, hogy Hruscsov "meg-nem-történté" váljék. A megfigyelők észrevették, hogy a hat kötetre tervezett új *Párttörténet* első kötete hirtelen-váratlan eltűnt a könyvesboltokból. Minthogy az első kötet az 1883-tól 1905-ig terjedő időszakkal foglalkozik merőben tudományos alapon, az eltűnés egészen addig furcsának tűnhetett, amíg valaki fel nem fedezte (vagy el nem olvasta) az Előszót, melyben — sajnos, sajnos, — megbocsájthatatlanul dicsérő megjegyzések, felkiáltások és jelzők emlékeztek meg "az igazi leninistáról, a nép fiáról", aki annak ideién még Hruscsov volt. A legeslegújabb párttörténet minden bizonnyal kijavítja majd ezt a súlyos hibát ; addig is jobb visszavonni a kötetet, nehogy károsan befolyásolja a nép érzelmeit.

Hogy Moszkva-környéki *dácsájában* fel s alá sétálgatva mit szól mindehhez Nvikita Szergejevics : nem tudhatjuk. Annak bizonvosan örül, hogy csak a naptárból vágták ki, s nem a fejét vágták le, ahogy ez elődje korában történt volna ; annak is örülhet, hogy még nem esett olvasfajta kezelés alá, amilvennel ő tüntette ki Sztálint. A naptártalanított vezér azonban, talán-talán, kissé megleplődik, hogy ugvanabban a naptárban, ahonnan őt kiakolbólították, megemlékeznek december 21-ről, ami — tudvalevőleg — Sztálin születésnapja. Lehetséges, hogy van valaki a Kremlben, aki bizonvos nosztalgiával gondol vissza a régi szép időkre ?

A.

A TEXASI EGYETEM mellett állami szépirodalmi fordítási központot létesítenek. A 750 ezer dolláros költséggel alapított fordítási központ feladata lesz, hogy a különböző népek kultúráját angol nyelven ismertesse meg az amerikai olvasókkal.

*

PETROVICS EMIL "C'est la guerre" című operáját Nizzában mutatták be január 22-én. A főszerepet Ramon Vinay, a New York-i Metropolitan baritonistája énekelte. Az új magyar opera Hubay Miklós drámájából készült.

*

JEAN-PAUL SARTRE bejelentette a párizsi gyámhatóságnál, hogy adoptálni kívánja Arlette Elkaim írónőt. A 28 éves algériai leány Sartre "Les Temps Modernes" című folyóiratának filmkritikusa és tíz év óta titkárnője az írónak és Simone de Beauvoirnak.

*

A SÁROSPATAKI Kollégiumi kertben 200 éves tiszafa zöldel. A fát akkor ültették, amikor Kazinczy Ferenc végezte ott tanulmányait.

IVÁNYI GRÜNWALD BÉLA, az újkori magyar történelemírás egyik kimagasló egyénisége, életének 63. évében az angliai Cholsterben váratlanul elhunyt. A Budapesti Egyetem magántanára volt s 1930-ban nagyigényű bevezetéssel adta ki Széchenyi "Hitel" című művét. A Hóman-Szekfű-Kerényi-féle Egyetemes Történetben ő a legújabb kor történetének szerzője. 1939-ben ösztöndíjjal ment Londonba, de 1941-ben állásáról lemondott és azóta emigrációban élt. Ott rendszeresen dolgozott a BBC-nek és ő indította el az Irodalmi Újságban a "Magyar Múzeum"-rovatot. Fáradhatatlanul alkotott élete utolsó napiáig ; most készült Horváth Zoltán Telekikönyvének ismertetésére és kommentálására, valamint az Irodalmi Újságnak szánt tanulmányára Molnár Erik magyar történelméről. Dolgozott egy könyvön is, amely a magyar értelmiségnek a nemzeti életben vitt szerepével foglalkozott; ezt a könyvet, melynek anyaga 1780-tól 1960-ig terjedt volna, elsősorban angol olvasóknak szánta. Halála a magyar tudományos történetírásnak rendkívüli vesztesége.

*

DANTE DÍJAT alapított a költő születése 700. évfordulójának megünneplésére az Adria-parti olasz fürdőváros, Cervia Tanácsa. A díjat — egyhónapos ingyen nyaralást az Adria mellett — az az angol diák kapja meg, aki legméltóbban tudja kifejteni a költő nagyságát, hatását a jelenre. A pályamunkákat a Birminghami Egyetem Olasz Intézetének vezetője elnökletével egy bizottság vizsgálja felül.

*

HÉTSZÁZ ÉVVEL EZELŐTT, 1265. januárjában London városában ült össze az a gyűlés, amit ma az angol Parlament és a parlamentáris demokrácia őseredőjének tartanak. A gyűlést Simon de Montfort, Leicester grófja hívta egybe, aki az angol történelem egyik legendás alakja, az igazság és a szegények nagy védelmezője. Amikor néhány hónappal később, augusztusban az eveshami csatában elesett, az angol nép szentjét és mártírját gyászolta benne. Az évforduló alkalmából az angol sajtóban komoly vita folyik arról, vajon a hétszáz évvel ezelőtti londoni gyűlést milyen összefüggésben lehet a mai parlament ősének tekinteni, s hogy Simon de Montfortnak milyen szerepe volt a parlamentáris demokrácia kialakításában.

*

HALASI FISCHER ÖDÖN, a Kobden Szövetség alapítója és elnöke 80 éves korában Budapesten elhunyt. Halasi Fischer jelentős támogatója volt a radikális polgári sajtó megteremtésének. Egyik alapítója a "Világ" című napilapnak is.

*

A VILÁG LEGKISEBB KÖNYVÉT adta ki egy japán könyvkiadó. A könyv 100 ősi japán verset tartalmaz, 24 oldalból áll, 2.8 x 4 mm. nagyságú és 1 mm. vastag. Súlya 1 gramm. A versek erős nagyítóüveggel olvashatók.

*

A KÖNYÖRTELEN ideológiai harc, amelyet a pekingi vezetők folytatnak, nem kíméli a nyugati zeneszerzőket sem. A kínai kommunista párt élesen megbélyegezte Debussyt és Csajkovszkij sem részesül kegyelemben : kijelentették róla, hogy orosz revizionista, akinek egyik bűne az, hogy "VI. szimfóniája olykor könnyeket facsar ki őszintétlen kínai diákok szeméből."

*

PETER BROOKOT, a Királyi Angol Shakespeare Színház rendezőjét, művészi munkájának elismeréséül, II. Erzsébet királynő a Brit Birodalom Rendjének tagjává nevezte ki.

BALATONFÜRED közelében, a Nagyvázsony felé vezető országúton egy templom-rom feltárásánál a régészek megállapították, hogy a templom a XIII. században épült és a XV. század második felében átépítették. A templom alapzatában, egy sírban, körülbelül 30 centiméteres, rendkívül értékes XII. századi súlyos, tömör, aranyozott bronzkeresztet találtak. A templom alatt 3 méter mélységben egy római villa romjait is felfedezték. Ezenkívül római pénzeket, freskótöredékeket és padlóburkolat maradványokat is találtak. Megállapították, hogy a villa a II. században épült. A további ásatásoknál kiderült, hogy 5 méter mélységben a római réteg alatt, bronzkori település maradványai húzódnak.

*

VAN GOGH-Múzeum építését kezdték meg Amszterdamban. A múzeumban a nagy festő 300 festményét és 700 rajzát fogják elhelyezni. A múzeum szervezésével a festő unokaöccsét, Vincent van Goghot bízták meg.

*

AZ OBERHAUSENI rövidfilm fesztivált február 21 és 27-e között rendezik meg. Kísérőműsorában a vadnyugati film történetét mutatják be. A vetítésre kerülő első "Western" 1903-ban készült.

*

SZOVJET KATONAI SZEMLE címen új folyóirat jelent meg Moszkvában angol és francia nyelven. A folyóirat a modern hadászat elméleti és gyakorlati problémáival foglalkozik, fejlődésük "objektív törvényszerűségeit" kutatja.

*

BILICSI TIVADAR észak-amerikai vendégjáték körúton van. Los Angeles és Cleveland után, Torontóban és Montreálban fog fellépni, az utóbbi két helyen Hunyadi Sándor "Lovagis ügy" című vígjátékának főszerepét játssza.

SZEPSI CSOMBOR KÖR alakult Londonban. Célul tűzte ki a magyar nyelv és irodalom, valamint a művészetek terjesztését, bátorítását. Munkára és együttműködésre kíván alkalmat nyújtani azoknak akik — Szepsi Csombor szavával : "... idegen földre látni, hallani, tanulni, értelmet venni minden tartóztatás nélkül elindultak."

Példaadóan alkalmasnak látszott Szepsi Csombor Márton, kassai, XVII. századi útleíró arra, hogy nevével magyarok közösségét hívja életre, mert Angliában is élve szándéka volt "...az sok hadak s háborúságok miatt pusztaságba került hazámnak, Magyarországnak" hasznára, javára és tisztességére lenni.

A szervező munkát Czigány Lóránt, Siklós István és Szabó András vállalta.

Az első előadás január 27-én volt a Polish Hearth klubban, ahol Cs. Szabó László "Ó te arany gond, fénylő zakatolás" címen tartott előadást Shakespeare-ről.

*

INGE KVIFTE norvég írónő, aki születése óta vak, 13 sikeres könyvet írt eddig. Több művét idegen nyelvekre is lefordították.

*

NAGY LAJOS emlékkönyvet és bibliográfiát jelentetett meg az "Írói arcképvázlatok" sorozatban a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár.

*

DERKOVITS GYULA festőművész emlékére táblát helyeztek el a Népszínház utca 18. számú házra. Derkovits 1917-től 1923-ig itt élt és dolgozott.

*

A SZEGEDI NEMZETI SZÍNHÁZ operatársulata Vaszy Viktor igazgató irányításával bemutatja Prokofiev "Három narancs szerelme" című operáját.

A "NAGYVILÁG" szerkesztősége 1964. februári számában tanulmánypályázatot hirdetett : "A pályázat meritse tárgyát a szocialista országok irodalmának, illetve a nem szocialista országok szocialista irodalmi tendenciáinak köréből."

A pályázat sem mennyiségileg, sem minőségileg nem járt kielégítő eredménnyel, mint ahogy a Bíráló Bizottság közleményéből kiderül. A kitűzött határidőig, 1964. augusztus 30-ig 11 pályamű érkezett be, amelyek közül nyolcat "a viszonylag kevésbé sikerültek közé kellett sorolni... hármat a Bíráló Bizottság dicséretre érdemesnek talált."

A beérkezett tanulmányok közül egyet sem díjaztak.

*

A "LE FILM FRANÇAIS" című folyóirat szerint az elmúlt év legnépszerűbb francia filmszínésze Jean-Paul Belmondo volt. Utána következik : Brigitte Bardot, Jean Gabin és Alain Delon.

*

ABDA közelében a budapest-bécs-i országút mellett, ahol Radnóti Miklós költő martírhalált halt, rózsaligetet ültetnek. A rózsatöveket a költő tisztelői külföldről és az ország minden tájáról küldték. Radnóti mellszobrát Abdán májusban avatják fel.

*

RÉTI ISTVÁN festőművész, a Nagybányai Iskola egyik alapítója húsz évvel ezelőtt, 1945. január 17-én halt meg. Ferenczy Béni szobrászművész, az elhunyt festő barátja felajánlotta, hogy Réti sírjára a Kerepesi úti temetőben domborművet mintáz.

*

KENZO TANGE professzor, japán építész nyerte el az 1964. évi Angol Királyi Építészeti Aranyérmet. Tange professzor építette a tokiói olimpiai stadiont és ő tervezte a hirosimai Béke-múzeumot.

*

NEMZETKÖZI kamarazene-akadémia nyílik Rómában. A világ egyetlen ilyen főiskolájának előadói Jehudy Menuhin, Gaspar Cassado és más világhírű művészek lesznek.

*

EZERÖTSZÁZ egész estét betöltő játékfilmet gyártottak a világon 1964-ben. Ebből Japánban 350, Indiában 300, Olaszországban 210, Amerikában 150, Franciaországban 91 film készült.

*

MUSSZORGSZKIJ "Boris Godunov" című operáját új betanításban mutatják be az idei Salzburgi Ünnepi Játékokon. Az opera vezénylését és rendezését Herbert von Karajan vállalta.

*

BENJAMIN BRITTEN, angol zeneszerzőt és Graham Sutherland festőt a Leicesteri Egyetem díszdoktorává választotta.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off. Picadilly Circus) London W.1. Argentínában : Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Dr. Baksa, Wien XX. Strom Str. 20. VII. 4/15. és Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Braziliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, d'Hondecoeterstr. 56. Leeuwarden, telefon : 05100-28550. Irországban : L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 6 Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 64—11, 99th Street. Rego Park 74, New York. N. Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 3.50 Schilling, Belgium : 9 frank, Dánia : 1 korona, Finnország : 50 márka, Franciaország : 0,90 frank, Hollandia : 0,80 forint, Izrael : 40 agora, Kanada : 0,25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 0,80 márka, Norvégia : 1.20 korona, Olaszország : 90 lira, Svédország : 0.80 korona, Svájc : 0,80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentina: 25 peso, Brazilia : 200 Cr. $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

"ILONA"
Somlainé kis magyar étterme
WIEN, 1. Bräunerstrasse 2.
A Graben 14. számú házban
Nyitva délben 12-3-ig, este 7-11-ig.
Telefon : 52-61-91

Készülő történelmi munka szerzője kéri azokat, akik
1956. OKTÓBER 23-ÁNAK
FŐBB BUDAPESTI ESEMÉNYEIRŐL
(az egyetemi gyülések, a felvonulás, a Petőfi téri, a Bem téri és a Parlament előtti gyülés, a Rádió ostroma, a "Szabad Nép" székháza körüli harc, a felkelők fegyverhez jutása, a Sztálin szobor ledöntése, a pártközponton belüli fejlemények : Nagy Imre miniszterelnöki kinevezése, a szovjet csapatok behívása, stb.) közvetlen élményekkel vagy hiteles forrásból származó értesülésekkel rendelkeznek, szíveskedjenek bármily terjedelemben, névvel vagy név nélkül, eljuttatni az Irodalmi Újság szerkesztőségébe. (21, rue des Acacias, PARIS-17e).

Irodalmi Ujsag
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes. Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVI. évfolyam 4. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1965. február 15.

A MOSOLY ORSZÁGA

Jó néhány esztendeje, hogy otthonról írásban és képben rendszeres időközben bizonygatják, hogy nem vagyunk elveszett magyarok. Ma már nem végzetes katasztrófa a lápba csalogató lidércfény, vagy a monopoltőke roppantó karja és nem megmásíthatatlan törvény, hogy intellektuális szervezetünk képtelen ellenállni a rothatdó nyugati kultúra mikrobáinak. Az sem feltétlenül szükséges, hogy disszidensi minőségben odahaza sajtókonferenciákon tartsunk ítélőszéket önmagunk és a világ innenső fele fölött. A disszidensek menynyisége a honfitársak minőségévé változott, ami nem is annyira a marxista törvény következménye, nem is a jó ízlés parancsa diktálta így, mint inkább a taktikus ügyintézés.

Íme, az egész

problématömeg leegyszerűsödött. Nyitva van az aranykapu, éppen csak át kell bújni rajta. Igaz, hogy az aranykapu mellett még mindig őrtornyok, drótsövény és aknásított föld vigyázza a rendet, de arról kár beszélni, hogy egy keskeny gabonatermesztésre alkalmas földsávon nem gabonaosztag, hanem a halál áll haptákban. Hidegháborús levegőt áraszt az ilyesfajta hánytorgatás és időszerűtlen is, ha életről van szó. Lehet, hogy az élet csak a halállal teljes és csak a rosszhiszeműek látnak ebben többet, mint elhanyagolható szimbólumot.

Egyébként is most az élet van napirenden. Az a bizonyos élet, amelyről újra megállapíttatott, hogy extra Hungariam nincs és, ha történetesen van, mit is lehet avval kezdeni az orvul és óvatlan pillanatban feltörő tájak, a régi ízek, évszázadok keservesen megszolgált humora nélkül, az anyanyelv kínzó simogatása között.

Mindezek nélkül legfeljebb, csak élni lehet, — és ha ez tiszteletre méltó teljesítmény is egy honfitárstól, de még nem minden.

A Magyarországról irányított propagandaszervek igyekeznek a külföldön élő magyarok életét ebben az értelemben teljessé tenni és pótolni mindazt, amit a menekülés időszakában, csak virtuálisan lehetett átmenteni a határon. Emlékeket idéznek, tájakat, érzelmes vallomásokat a hazáról, törölve a naptár hétköznapjait, vasárnapi jelmezbe öltöztetve a szép új világot, amelynek csak két dimenziója van és még a háttérben sem látszanak az ország gondjai, bajai. Huxley, sőt Goebbels is írt az állandóan ismételt tézisek hatalmáról, de akik ezt most alkalmazzák, azoknak tudniok kellene, hogy ez a didaktikus és emelkedettnek egyáltalán nem mondható módszer, csak egy bizonyos időben, bizonyos körülmények között és egy bizonyos földrajzi határon belül lehet látszólagosan eredményes, de hatástalan marad, ha átkerül a sorompó túlsó oldalára.

Félreértés ne essék. A propagandához joga van minden országnak, minden szervezetnek, minden vállalatnak, sőt minden egyénnek is, ha ízlésével vagy ízléstelenségével összeegyeztetheti. Nincs olyan uralmon lévő rendszer, amely ne akarná bizonygatni a világ előtt, hogy mindaz a jó és szép, ami általában hiánycikk a világ mindennapi életében, az sűrítve megtalálható a vendéglátó ország étlapjain, művészetében, derűjében, kényelmében és nem utolsó sorban liberális és demokratikus életszemléletében és gyakorlatában. Nincs ezen semmi kivetnivaló. A paradicsom statikus ábrázolása az ország valutáris és politikai érdekeit hivatott segíteni. És mindaz a külföldi, aki ennek hitelt ad, nyilván nem is csalódik. Nem kap kevesebbet, mint amit az utazási irodák és színes tájékoztatók ígértek. A szállodákban figyelmesek, a vendéglőkben jó ízű ételeket tálalnak eléjük, a hangversenytermekben kulturált muzsikusokat hallgathatnak, exotikumra hajló ingereiket kielégíthetik amikor egy rokontalan, számukra barbár nyelv zsongását figyelik és ha az exotikumból mindez kevés, néhány száz kilométerre valódi folklórt tálalnak elébük, valódi pusztával, csárdával, csikóssal és a vendéglátás minden hagyományos jól-rosszul bevált rekvizitumával. Ez lenne a hazánk és minden magyar hazája ? Vagy csak egy milleniumi révületben díszletezett idegenforgalmi atrakció ?

Ne legyünk

igazságtalanok. Ha mindez nem is hordozza a haza fogalmát, de kétségtelenül hozzátartozik az ország gazdasági vezetésének módszereihez, az ország gazdasági és kulturális életének hasznosításához és hírének felületes öregbítéséhez. Ez a hírverési folyamat, csak akkor kifogásolható, ha célt tévesztve, általánosítva kerül a határon túlra. Nem lehet azonos a hatása annak a bármilyen díszesen kiállított brosúrának, amely egyformán szól a külföldiekhez és azokhoz a külföldön élőkhöz, akiknek adatait a magyar anyakönyvek és otthon élő barátaik őrzik. A mi képzeteink és emlékeink mások, ha az nem is megmásíthatatlan, amit a hazáról hordozunk magunkban, mint amit az országról kívánnak elmondani az idegeneknek, akiknek elképzeléseik nem a valóságból formálódtak és nincsenek a vendéglátó országról emlékeik sem. Más nyelven kell beszélni hozzájuk. Más nyelven hozzánk, egyértelműen, felnőtt módon, a szavak és fogalmak tisztaságával.

És, hogy nem ez történik, azt felesleges nekünk bizonyítani. A dokumentáció otthonról érkezik, szabályos időközökben, mintaszerű nyomdai előállításban. Mérhetetlen mennyiségben. A "Magyar Hírek" kéthetenként és kéthavonként az egyik Nyugatról importált és most Nyugatra exportált könyvnyi vastagságú folyóirat. Néha-néha egy-egy ajándékkönyvet is kézbesít a posta. Nemrégiben az idei Almanach is megérkezett 350 oldalas terjedelemben és újabban Hazai Tudósítások címen a Magyar Távirati Iroda is elküldi hírszolgálati füzetét. Tartalmában, színvonalában és szándékában nem sok különbség van közöttük. A képek vidám vadászatról, szívbemuzsikáló népzenészekről, korszerűen épült üzemekről, az üdülőkben szórakozó munkásokról, a termelőszövetkezeti parasztról tudósítanak, amint éppen szerényen dicsekszik évi jövedelmével. Tudósokról, akik nemcsak helyüket találták meg a nép országában, de őket is megtalálja a kormányzat szeretete, amikor kitüntetést illeszt a mellükre. Láthatók továbbá az egyházak papjai teljes díszben restaurált templomaikkal a háttérben. Visszatérő kép a hazájuktól régen elszakadt s most visszatérő magyar honfitárs halászlével, túrós csuszával, Halászbástyával vagy anélkül. Ugyanez olvasható a szövegben is. A különbség a képek között nem sok, de ha egy akadékoskodó mégis találna ilyet, annak észrevételét megcáfolja a minden képet és tudósítást közös nevezőre hozó mosoly, amely egyként megtalálható a paprikaszedő asszonyok, sportbajnokok, cigányprímások és diplomaták arcán. Azelőtt fejlett mezőgazdasággal rendelkező ipari ország voltunk. Aztán lettünk a vas és acél országa. Most a mosoly országa vagyunk. Derűsek, optimisták. Nemcsak a jövőbe nézünk hívőn, hanem a jelenbe is. Irigylésre méltó állapot. Kevés ország mondhatja ezt el magáról.

Mindez eredményes próbálkozás lehet, ha a mosoly minden kellékével együtt a vendégnek megnyerhető idegenre ragyog. Ennek a számadásnak lehet kiadási és bevételi oldala. Hozzávetőlegesen megállapítható, hogy az idegenforgalmi költségvetés mennyi kemény valutát hoz az országnak, ami az ország gazdasági helyzetét bizonyos fokig erősítheti és nem utolsó sorban, felületi megítélésben a hírét is öregbítheti. Kinek lehet az ellen kifogása, ha két fél között üzleti megállapodás jön létre és különösen akkor nem kifogásolható ez, ha a feltételeket mindkét fél — a vendég és a vendéglátó — betartja, még ha az ilyenfajta üzletkötést konzervatív, kapitalista szokványok szerint kötik is.

De hol van a bevételi oldala annak a propagandának, amely ilyen módszerekkel akar hatni a külföldön élő magyarok nosztalgiájára és aktivitására a haza érdekében? Talán úgy kellene megnyilvánulnia, mint ahogy a Magyarok Világszövetségének elnöke a "Magyar Hírek" 1965. január 1-i számában megállapítja? "Külföldi útjaimon gyakran volt alkalmam tapasztalni, hogy a különböző gyakran távoli országokban élő magyarok milyen nagy szerepet játszanak a hazánkról formált értékítéletek kialakításában. Befolyásuk *közvetlen*, vagy *közvetett* formában nyilvánul meg."

Ez így igaz és ennek igazolására számtalan példát is lehet felhozni, de annak a hozzáadásával, hogy mindez a hivatalos felvilágosítások ellenére történik így — mosoly nélkül, a beteljesült kispolgári idill bizonygatása nélkül — a valóság megközelítésével. *Ennek* van olyan hitele, amelyet nem nyújt az otthonról érkező semmiféle mélynyomásban magashőfokra gerjesztett nyomtatvány. A hazulról hivatalosan érkező híradás hitelét az sem erősíti, ha egy-egy mellékmondatban a "vannak még hibák" stereotip említésével a dicsekvő körmondatok pátoszát igyekszik elfogadhatóan civilizálttá tenni. Vannak még hibák, — és ezt nem ironikusan idézzük, még akkor sem, ha ennek a közhelynek kigúnyolása már a magyarországi kabarékban is polgárjogot nyert. Igaz, hogy voltak hibák és, hogy *még* most is vannak, — ez szerény bizonyossággal azt jelenti, hogy a jövőben már nem lesznek. Az út nyitva áll a tökéletes és hibátlan társadalom felé.

Eddig még

sohasem sikerült bármiféle hibátlan társadalmi rendszert kialakítani és vakmerő bizonykodás lenne, ha bármely társadalom a fennálló hibák orvoslása után a tökéletességre tartana igényt, s evvel Leibnizcel, az objektív idealista filozófussal együtt vallaná az "előre megállapított harmónia" tételét.

A hibák furcsa módon osztódással szaporodnak. Azok csökkentése, vagy eltüntetése feltétlenül szükséges, de ez mindenképpen csak tüneti kezelés marad. A társadalomszervezésben elkövetett hibák leghangosabban a felépítményben jelentkeznek, de eredetüket az alapban kell keresni. Ezt teszik a társadalmi jelenségek kutatói és mindazok, akiknek lelkiismerete az emberi boldogulás kínjától terhes.

Arról nem érkezik tudósítás, hogy otthon bármiféle kutatási lehetőség lenne az alap vizsgálatára, mert már egy erre vonatkozó kérdőmondat is fenyegető felkiáltójelbe ütköznék. Az írásjelek politikai megítélésében a felkiáltójel még mindig erősebb, mint a kérdőjel. Az elméletet mind otthon, mind bárhol a szovjet blokkban, csak fejleszteni lehet, — és ez erény, míg az alap revíziós vizsgálata bűn és művelője anathema alá kerül. Az ilyen finom megkülönböztetések már a Nyugaton élő magyarok között is érthetetlenek. A hiba, a bűn, az erény fogalma itteni vetületében összemosódik, — a fogalmak összezavarása a nagyon óhajtott és sokat emlegetett békés együtt élés egyik lényeges akadálya. Ezt pédázza a sok közül a magyar Jogászszövetség főtitkárának a "Magyar Hírek" ben a jogi életről adott nyilatkozatának egyik pontja is, amely a szocialista társadalomban előforduló bűncselekmények egyikéről ezt mondja : "Bünteti azt, (az új büntetőtörvénykönyv minősítése), aki egy választót választó jogának gyakorlásában akadályoz, vagy befolyásol és így tovább. *Érdekes és jellemző, hogy az utóbbi* 6-8 *évben iyen bűntetteket Magyarországon egyáltalán nem követtek el.*"

Ez nem is annyira érdekes, mint jellemző. Szolgáljon megnyugtatásul, hogy ilyen bűncselekményt a fennálló rendszerben a szavazók a jövőben sem fognak elkövetni. A választás jogának gyakorlásához *választó* kell és nem *szavazó*. Ahhoz, hogy választó legyen valaki, *választás* szükséges és választani legalább két lehetőség között lehet, nemcsak a legősibb, de a leghaladóbb fogalmak szerint is. Ilyen bűncselekményt tehát az állam követ el akkor, amikor a magyar állampolgároknak csak a szavazást engedélyezi, de *választójogának gyakorlásában akadályozza*. Az államra viszont nem terjednek ki a büntetőtörvénykönyv paragrafusai. Milyen hitele van az ilyen dicsekvésnek és hogyan hat azokra, akik megtanulták, hogy a fogalmakat a mindennapi élet kertelés nélküli gyakorlatához mérjék ? Megtanulták, hogy a valóság leplezetlen feltárása a leghatásosabb propaganda és magában hordja a jószándékú konzultáció, a segítség lehetőségét is. Ki ne figyelné együttérzéssel a magyar paraszt erőfeszitését, ahogy számára egy idegen szervezetben, a megművelendő nagy területnek ellentmondó hiányos felszereléssel birkózik az életéért és talpalatnyi földjéből csikarja ki a nemzet fennmaradásához szükséges mennyiség jelentékeny hányadát ? Ki ne tisztelné a munkások heroizmusát, ahogy az elavult gépek súlya alatt görnyedve, elmaradt termelési feltételek mellett igyekeznek növelni a nemzeti jövedelmet, sokszor még saját hitük és meggyőződésük ellenére is ?

A "Népszabadság" 1964. december 25-i számában a Magyarok Világszövetsége főtitkárát kérdezgeti a lap szerkesztősége a külföldön élő magyarokról.

Érdemes idézni

az interjú egyik-másik passzusát. Íme az egyik :

"Egy egykori magyar, akinek most gyára van Ausztráliában, elment az egyik Váci úti gyárba, ahol valaha ő tanonckodott. Csodálkozva vette tudomásul, hogy egy bizonyos munkadarabra 31 perc a normaidő. Kért egy köpenyt, nekiállt, s nyolc perc alatt megcsinálta. Hetvenöt éves korában ! És elmondta, hogy ennél bizony jobban kellene dolgozni, mert ha az ő gyárában valaki így dolgoznék, akkor kénytelen volna kitenni, máskép tönkremenne a cég. Ugyanez az ember, aki mérgelődött a kényelmes munkatempó miatt, nem akarta elhinni, hogy egy szülő anyának mennyi fizetés jár, hogy mennyien tanulnak, milyen a nyugdíjrendszerünk."

Nem érdemes arról most szólni, hogy egy szülőanyának mennyi fizetéses szabadság jár Nyugaton és milyen itt a nyugdíjrendszer. Bizonyára vannak államok, ahol jobb, vannak, ahol rosszabb a helyzet. A kérdés csak az, és ez a leglényegesebb, vajon mennyi fizetéses szabadságot kaphatna a szülő anya, vajon milyen lehetne nemcsak a nyugdíjrendszer, hanem mennyivel emelkedhetnének a nyugdíjak is, ha egy munkadarab nem négyszer olyan lassan készülne el, mint például Ausztráliában?

(*Folytatás a 2. oldalon*)

FEBRUÁR 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Enczi Endre: A mosoly országa (1. old.)

Nagy Kázmér: Buda talpra állt (3. old.)

Erdei Béla: "Ludas Matyi" (4. old.)

Mikes György Karinthy Ferenc új könyvéről (5. old.)

Tüz Tamás: Dylan Thomas költészete (7. old.)

Albert Pál egy új Billetdoux-darabról (8. old.)

Dénes Tibor: Kakassal tartozunk Eszkulápnak (9. old.)

Sárközi Mátyás novellája: Az Arany Fácán vendégei (10. old.)

Telkes Anna elbeszélése: Nagy borravaló (11. old.)

Kannás Alajos és Korondi András verse

Az Idö Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák, Hirek

Az IDŐ Sodrában

Revizionizmus

Országuk gazdasági helyzete már jó ideje aggodalommal tölti el a csehszlovák vezetőket. Csehszlovákia a kommunista hatalomátvétel pillanatában gazdaságilag a legfejlettebb volt a kelet-európai államok közül. Az elmúlt tizenöt év során a cseh népgazdaság szinte megállás nélkül csak hanyatlott. A többi népi demokratikus állam legalább azzal vigasztalhatta magát, hogy embertelen erőfeszítés árán megvetette az ország iparosításának az alapjait, a csehek azonban csak hajdani gazdagságukra nézhettek vissza sóvárgó tekintettel. Csehszlovákia kezdeti előnyéből a Szovjetunió is nagy hasznot húzott : Moszkva előbb arra kényszerítette a prágai vezetőket, hogy támogassák a többi szocialista államot, majd később az afrikai országoknak és Kubának nyújtandó segély jelentős részét is tőlük igyekezett behajtani.

Néhány hónappal ezelőtt a cseh közgazdászok elhatározták, hogy a súlyosan beteg népgazdaság bajaira orvoslást keresnek. Diagnózisuk egyértelmű volt : ha Csehszlovákia nem változtat rövid időn belül a tervgazdálkodás módszerein, a katasztrófa elkerülhetetlen. Egyesek úgy látták, hogy csak gyökeres változások segíthetnek a helyzeten, s a szétzilált gazdaságban csak akkor lehet rendet teremteni, ha a központosított tervezésről teljesen lemondanak.

Ezeket a radikális javaslatokat a Cseh Kommunista Párt persze nem fogadhatta el. Ám hogy a teljes csődöt elkerülje, számos változtatásba mégis bele kellett egyeznie. A Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottsága január 27-től 29-ig plenáris ülést hívott össze, hogy a gazdasági tervezés és szervezés megjavításáról tárgyaljon. Az ülésen hozott határozat arról tanúskodik, hogy a prágai vezetők kénytelenek voltak rálépni a reformok útjára. A váratlan fordulat csak azokat lepheti meg, akik nem tudják, hogy a cseh szakemberek már hónapok óta különös gonddal tanulmányozzák a jugoszláv gazdasági politikát. Arról persze nincs szó, hogy a csehek átvennék a munkástanácsok intézményét vagy pedig teljes függetlenséget biztosítanának az egyes vállalatoknak. A kormány engedett a reformisták kívánságainak, de egyben tudomásukra hozta azt is, hogy a gazdaság központi irányításáról nem hajlandó lemondani.

Az új gazdaságpolitika kidolgozása egyébként nem ment zökkenők nélkül. A Központi Bizottság plenáris ülését eredetileg decemberre hívták össze. A szakértők javaslatai akkorra azonban még nem voltak készen, vagy ami valószínűbb, nem feleltek meg a Hatalom igényeinek. Végül is az új ülésen az alábbi fontosabb határozatok születtek meg :

— Növelni kell az egyes vállalatok hatáskörét és egyéni felelősségét. A magánkezdeményezést az iparban és a kereskedelemben hatásosabban kell támogatni.

— Az egyes személyek és közösségek a beruházásukért maguk felelősek.

— A vállalatok termelékenységét ezentúl valódi hasznuk, nem pedig a tervteljesítésben elért százalék után kell megállapítani.

— A bérek megállapításánál nemcsak az egyéni érdemet, hanem a vállalat pénzügyi eredményeit is figyelembe kell venni.

— A világpiac árai közvetlen irányító szerepet játszanak a kivitelre dolgozó vállalatok és termelők jövedelmében.

— A vállalatok rendelkezhetnek külföldi valuta-alappal. Az egyes cseh vállalatok pénzügyi akcióikat egymás között külföldi valutában is lebonyolíthatják.

— A kereskedelmi vállalatok szabadon választhatják meg szállítóikat.

— A közönséges fogyasztási javak termelésében ezentúl a kereslet lesz az irányító, s döntést ebben az ügyben a nagykereskedelmi vállalatok hoznak, nem pedig csak a terveljesítéssel törődő üzemek. A fogyasztási javak behozatali tervét úgy kell összeállítani, hogy a lakosság igényeit is figyelembe vegyék.

— A vetélkedés szellemét minden módon támogatni kell az iparban és a kereskedelemben.

A csehszlovák gazdasági életben meghirdetett reformok szélesebb körűek, mint a többi kommunista ország hasonló próbálkozásai. A Szovjetunióban, Lengyelországban vagy Bulgáriában egyelőre csak néhány vállalat-csoport kísérletezik az új módszerekkel, a prágai Központi Bizottság viszont az egész gazdasági rendszer átszervezését határozta el. De valamennyi kommunista ország keresi a megoldást, hogyan emelje a vállalatvezetők és a munkások munkakedvét, s hogyan biztosítsa a mennyiségi termelés mellett a minőségit is.

A csehszlovák Központi Bizottság határozatában szerepel a konkurrencia kifejezés. Vajon a kommunista népgazdaság a kapitalizmustól kölcsönzi ezentúl elméletét ? Túlzás lenne ezt állítani, hiszen a kommunista országban a termelőeszközök továbbra is az állam tulajdonában maradnak. De mind Prágában, mind a keleti tömb többi országában igyekeznek bevezetni a piacgazdálkodást a szocialista rendszerbe. Csehszlovákiában, de a legtöbb kelet-európai országban is a gazdasági élet igényei a revizionizmushoz vezetnek.

G. R.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

Similis simili

Január 1-én elmondott beszédében, amelyet a külföldi megfigyelők különlegesen tárgyilagosnak minősítettek, Franco tábornok rendszerének széleskörű liberalizálódása mellett állt ki. Többé nem lehetséges, mondotta a spanyol államfő, hogy az új Spanyolországot elkerülje a megértés és a párbeszéd áramlata, amely pedig az egész világot átöleli. Az 1964-es év megteremtette "a biztos alapokat, amelyekről el lehet indulni a jövő felé", jelentette ki Franco.

Az ibériai félszigetről érkező hírek azonban arról vallanak, hogy ezt a meghirdetett felemelkedést számos tényező akadályozza. Igaz, gazdasági téren Franco állama a múlthoz képest jelentős eredményeket tud felmutatni. Évente tizenöt millió turista valutája növeli az ország bevételét, s az iparosítási terv is vitathatatlanul segíti a gazdaság fejlődését. De ennek a gazdasági konjunktúrának nem mindenki látja egyformán hasznát. A hivatalos statisztikák szerint az árak 9 %-kal emelkedtek az elmúlt év során. A fizetéseket viszont szigorúan rögzíti a kormány, amelynek tagjai közül a "gazdasági miniszterek" csoportja az egyoldalú liberalizmus elszánt híve.

Nem meglepő tehát, hogy Spanyolországban a társadalom számos rétegében növekedik az elégedetlenség. Nemrégiben, a rendőri intézkedések ellenére is, ezerötszáz munkás tüntetett Madridban, s életszínvonalának legalább a minimálisra való emelését követelte. A legalacsonyabb napibér Spanyolországban 60 pezeta ; egy kilogramm hús viszont 160 pezetába kerül. Az árak emelkedésének a spanyol munkásság az első számú áldozata, akit a hivatalos szakszervezetek, s azoknak államilag kinevezett vezetői sem védenek. A madridi vasasok és építőmunkások részben azért is tüntettek, hogy végre méltó szakszervezeti képviselethez jussanak. Követeléseikben támogatja őket a diákság többsége is. A spanyol diákok a maguk területén jól látják azt az ellentmondást, amely a hivatalos modernista törekvések és az államilag kinevezett egyetemi szakszervezetek között fennáll.

A Spanyol Kormány a társadalmi mozgolódásra mindeddig a jog kardjával és rendőri fenyegetésekkel válaszolt. Az asztúriai sztrájkok óta a megtorló intézkedések, letartóztatások és perek újabb hulláma söpört végig a félszigeten. A napokban kezdődött meg a madridi bíróság előtt az ifjú baszk nacionalisták pere, akiknek védői egyébként különös bátorságról tettek bizonyságot, s szigorúan bírálták a rendőri túlkapásokat, az igazságszolgáltatás fonákságait, sőt magának a rendszernek alapelveit is. Burgosban az elítéltek másodszor is bíróság elé kerültek, csupán azért, mert Karácsonykor közös kérvényt merészeltek írni. Valenciában az államügyész tizenkilenc vádlottra összesen négyszázharmincnégy év börtönbüntetést kért.

S miközben Franco rendszere egyre-másra tartóztatja le állampolgárait véleménynyilvánítással elkövetett bűncselekedet címén, az amerikai nyomás ellenére is diplomáciai kapcsolatot tart fenn Kubával, sőt, néhány közeledő lépést tett a szocialista tömb országai felé is. Immár két éve, hogy nagykövetei szinten bizalmas tárgyalások kezdődtek Moszkva és Madrid között a diplomáciai kapcsolatok normalizálására. S mivel a Szovjetunió nemrégiben óvatosan kitért a határozott válasz elől, maga a Spanyol Kormány kérte a tárgyalások újrakezdését. Vannak, akik a fasiszta múltú diktátor e kezdeményezéseiben ellentmondást vélnek felfedezni. Pedig lehet, hogy csak a "similis simili" ősi latin igazsága teljesedik be.

L. M.

Hamlet vagy nem Hamlet ez itt a kérdés...

EGY HÓNAPON KERESZTÜL játszotta a Belga Nemzeti Színház Shakespeare Hamletjét, amit a színháztörténelemben soha nem látott szenvedéllyel vettek a kritikusok pergőtűz alá. A drámát, a világhírű csehszlovákiai Otomár Krejca rendezte, akinek számos kritikus a szemére vetette, hogy önkényesen megváltoztatta, átírta a darabot, "átképezte" a szereplőket. Mint mondták : "Ez nem Shakespeare, de Krejca Hamletje."

Krejca valóban új Hamlettel lepte meg a közönséget. Mikor a függöny szétmegy, a zene disszonáns, modern akkordjaiból középkori kürtök hangja csendül ki. Egyetlen fénysugár világítja meg a színpad közepét, míg a félhomályban, síneken guruló, hatalmas fekete tömbök indulnak előre, (némelyik eléri a 6-7 méter magasságot!) lépcsők futnak hátra, alagutak, folyosók húzódnak meg a "várfalak" árnyékában. A díszletek fölött hatalmas fekete tükör függ rézsútosan, ami elvezeti a nézőt a helsingőri vár egyéb részeire is.

Az első jelenet nem a megszokott éjjeli őrjárattal kezdődik, hanem azonnal egy Hamlet-monológgal. Ilyen természetű jelenetcserék később is előfordulnak anélkül, hogy zavarják a játék folyamatosságát. Eltűnt Hamlet apjának szelleme (ami sokszor zavaró volt sajátos füstgomolyagával) ; itt a fiatal Hamlet beszél a tükörbe, ahonnan kísértetiesen tükröződik vissza apja képe. Egyes színek között nincs szünet vagy fénytörés, a díszletek pillanatok alatt változnak.

Hamlet alakja is megváltozott. Az álmodozó, melankolikus dán herceg helyében erőteljes, lendületes, elegáns Hamletet találunk, aki kivételes beszédtechnikájával, fiatalos, mai szomorúságával, s néha könnyeivel kápráztatja el a közönséget.

Ofélia levetkőzte áttetsző, légies múltját, — mozdulatai öntudatosak, természetesek —, őrülési jelenete is közelebb áll egy népitánc mozdulataihoz, mint bármi máshoz. Polonius sem a régi ; buffon szerepét egy fontoskodó, tudálékos, talpnyaló államminiszter szerepével cserélte fel, ami inkább nevetséges, mint nevettető. Talán Laertesben találjuk csak meg a régi szenvedélyt, bosszúvágyat, eszközöket nem válogató győzniakarást.

EZ AZ ÚJ HAMLET, azt hiszem, sok ezer néző számára felejthetetlen marad. Ami a színházi köröket illeti : Peter Brook, a Shakespeare-művek híres rendezője személyesen jött el, hogy tanulmányozza a színházművészet és technika újabb eseményét. Párizs, London, New York, Zürich nagy napilapjai számoltak be a Hamlet felújításáról.

BERNARD VERLEY, a fiatal francia színész, aki Hamletet alakítja, így nyilatkozott a darabról :

"A színház fejlődésének ellenségei azok, akik nem ismerik el Krejca mester munkáját. A múltban csak azért nem játszották Hamletet modern díszletekkel, mert nem volt erre technikai lehetőség. A mai Hamlet alakja a mai ember érzéseit tükrözi."

Otomár Krejca, a rendező, csak néhány szót mondott nekem "Hamletjéről". Inkább budapesti emlékeit elevenítette fel. Az előadásról csak ennyit jegyzett meg (nevetve) : "Kérdezze meg azoknak a kritikusoknak a véleményét, akiknek a fülét bántja a tapsvihar."

NÉMELY KRITIKUS oly hévvel támadta a díszleteket, a tükörmegoldást, a jelenetcseréket, hogy észre sem vették, hogy a Király Hamlet négy kardszúrásától halt meg és nem a megmérgezett italtól, mint ahogy azt Shakespeare szabatos angol nyelven parancsolta.

(pintér)

A mosoly országa

(*Folytatás az 1. oldalról*)

Nehéz elhitetni, hogy a termelékenységnek ez a csődje, tulajdonképpen nem más, mint a munkaerő gyengéd kimélése és a munkahajsza állami megakadályozása. Nincs az a polgári, vagy kommunista közgazdász, aki ezt merné állítani. Akkor viszont miért szükséges ezt az egész problematikát hamis váltóállítással mellékvágányra terelni ? Nem lenne-e egyszerűbb és becsületesebb, őszinte, emberi szóval segitséget kérni azoktól, akik segiteni tudnak, akiknek a magyar munkás, a magyar paraszt, vagy az iróasztaloknál és kutatóintézetekben dolgozók nekigyürkőzése többet mond, mint az államilag szabályozott önelégült mélynyomású mosoly. Tudják-e azt Magyarországon a hivatalos fórumok, hogy itt egy olyan új magyar nemzedék nőtt fel, amely a szellemi és fizikai munka legjobb eredményeit sajátította el anélkül, hogy bármiféle politikai hitvallásra kényszerüljön, amelynek felkészültsége egyetemesen emberi, a szó és a fogalom segítő szándékú értelmében. Tudják-e, hogy itt már rengetegen elsajátítottak olyan idegen nyelveket és olyan fokon, ahogy azt otthon a nyelvtanulás törvényei szerint csak kevesen tehették.

Ugy véljük az egyenes szó, a leplezetlen beszéd jobban célba találna, mint a mérhetetlen pénzért a külföldi magyarokra árasztott propaganda. Nem ismerjük ezeknek a nyomtatványoknak a költségvetését, adminisztrációját, bélyegköltségét, de nem hisszük, hogy sokat tévednénk, ha azt hisszük, hogy csak egyetlen egy ilyen nyomtatvány beszüntetésével sok minden szükségest lehetne otthon fedezni. Egy fél évfolyam "Magyar Hírek" költségéből meg lehet javítani egyes vidéki városok közvilágítását, egy egész évfolyam előállítási árából bölcsődékre telnék, a csak külföldön terjesztett folyóirat költségeiből néhány szakmunkás külföldi ösztöndíjára futná. Az Almanach helyett több olyan irodalmi értékű könyv jelenhetnék meg, amely mindmáig íróasztalfiókban várja a napvilágot.

Még csak titokban sem kellene ennek történnie. Házilag sokszorosított lapon közölhetik, hogy a ránk szánt pénzen egy újabb tantermet, óvodát építettek. Útnak indítottak két ipari szakmunkást, hogy közvetlenül tanulmányozzák a magasabb termelékenység módszereit, pótlékot fizettek a művelődési házak alig javadalmazott vezetőinek... ki tudja a számát és helyét mindannak, amibe ez a pénzösszeg beleférne,

Ez a megtakarítás egy államháztartás számvetésében, még most is, az előre elhatározott szigorú takarékosság szakaszában is, jelentéktelennek, kicsinyes garasoskodásnak látszik, de kétségtelen, hogy propaganda értéke óriási volna. Őszinteség kellene ehhez és ez bizony nem olcsó befektetés. Sokkal drágább, mint a hipokrita mosoly, de a befektetés sokszorosan megtérül.

Eljutnak-e

ezek a sorok, ahová szólni akarnak ? Ki tudja ? A postai szállítás egyik útja kiszámíthatatlan. Különös módon a Magyarországról küldött minden sajtótermék, a kommunista párt központi lapjától kezdve a Magyarok Világszövetsége minden küldeményéig, pontosan, sértetlenül és rendszeresen megérkezik Nyugatra. Elmondható-e ugyanez Magyarországon az innen oda irányított sajtótermékekről is ? Szónoki kérdés ez, — felelni sem kell rá. Miért történik ez? Hiszen a magyarországi sajtó, (mint például a "Népszabadság" 1964. XII. 25-i számában is) büszkén állítja a külföldön élő magyaroknak : " ... nekünk nincs félnivalónk az igazságtól." Akkor mitől félne otthon az itteni és miért nem félnek itt attól az igazságtól, amit otthonról szuggerálnak ?

Alapvető kérdés ez. A demokrácia, a békés együtt élés, az egyforma mérték, az írott szó tiszteletének, vagy tisztességes cáfolatának a feltétele.

Enélkül, csak üres buborékok maradnak a fent idézett interjú befejező sorai is : " ... azt szeretnénk, ha a Magyarok Világszövetsége erejéhez mérten egyre többet tudna tenni külföldön élő honfitársaink és a hazánk közötti kapcsolatok erősítéséért, s ezzel a népek közti barátságért, megértésért."

Nehéz addig bármiféle dialógusról, segítésről beszélni, amíg egy országon belül, csak a monológnak van kizárólagos joga.

Enczi Endre

NAGY KÁZMÉR

BUDA TALPRA ÁLLT

A Mária utcai jezsuita rendház pincéje légvonalban és gyalogosan jó fél órára van a Vörösmarty utcától, ahol 1945. elején a Skót Misszió irodái voltak. Az első hullámok után, amikor a Vörös Hadsereg már beásta magát a felrobbantott hidak pesti hídfőinél, kimerészkedtünk a pincéből, ahol az utolsó hetekben több száz férfinak adtak szállást és minden este kifőtt tésztát paradicsomos babbal.

Mindenkinek búcsút mondva vágtam neki a fél órás útnak. Varga Béla plébános, képviselő, a későbbi Ház-elnök fagyott lábujjait áztatta a menedékhelyen és még egyszer lelkemre kötötte, mit üzen. Nem áldott meg, de úgy nézett reám, mint aki szeretné, de nem tudja, mit tegyen. Hiszen csak a Vörösmarty utcáig utazom. Igaz, mellékutcákon, kapualjakba behúzódva és a már hírekből hallott kényes pontokat lehetőleg kikerülve. Elsősorban az *Emke* kávéház környékét, ahol a Nemzeti Színházat torzító tükörben idéző orosz katonai rendőrnő szerepelt a kereszteződésnél, feszes és mulatságos mozdulatokkal irányítva a kézzel húzott és tolt kis kocsik s néha egy orosz teherautó forgalmát.

Január vége felé járt az idő. Az *Emke* rendszerint tele volt. Igaz, hogy üveg nem volt az ablakban, székek és asztalok, pincérek, de még kávé sem, de a kicsiny robotra felszólított, arra felé haladt járókelőkből összegyűjtött vendégek, akiket a vendéglátók órákig ott tartottak, négy-öt óránként megtöltötték a kávéház romos termeit. Amikor már éppen elegen gyűltek össze, az orosz rendezőség elkísérte őket egy József utcai bérházba, ahol további órákon belül eldőlt: ki megy a gödöllői táborba s ki az utcára. Haza, vagy a következő járőrig.

Az első vállalkozásom sikertelen volt. Másnap korábban indultam és több órás botorkálás után — miközben csak két elakadt orosz teherautót kellett kitolnunk a hóból, megérkeztem a Skót Misszióba, Tildy Zoltán lakására.

Tildy betegen, de csillogó szemmel, látogatókat fogadva feküdt. A nappaliban, felesége intézkedett vejével, a néhány év múlva kivégzett Csornoky Viktorral. Leánya sápadtan és éhesen egy diványon szó nélkül cigarettázott és — miután ehez nagyon értett — apja nevét írta alá a Kisgazda Párt első, sokszorosított magyar-orosz nyelvű igazolványaira.

Akkor már Pest tele volt igazolványokkal és azt hiszem, egyszer érdekes lenne összegyűjteni, megszámlálni hányfélével s mifélékkel. Én is elsősorban valami "dokumentumért" jöttem. Hónapok óta nem tudtam már semmit Budán élő feleségemről, családunkról és hogy Pest felszabadult a háború alól, idejében meg akartam tenni az első lépést — Budára.

Akkoriban ez felért egy disszidálással. Nem egy 1948-assal, hanem egy igazi, alapos 1951-52 körülivel. Budapest, így, egybeírva és hidakkal egybefonva : megszűnt. Volt Pest és volt, valahol messze, a januári ködből néha átvillanóan — Buda. Budapest nem volt. De voltak budaiak Pesten és pestiek Budán. A fél város azon igyekezett, hogy tisztességes illetőségi helyére kerüljön. Én is erről beszélgettem Tildy Zoltánnal. Természetesnek találta, hiszen ők is Pesten ragadt budaiak voltak és örült, mert egyik gondja éppen az volt, hogy senki sem maradt "odaát", a Kisgazda Pártból, aki megindítana valamit.

Írógépet tettem a térdemre és Tildy, miközben egymásután szívta a vékony szerb cigarettákat, lediktált egy megbízólevelet, melyben — mint a Kisgazda Párt elnöke — minden égi és földi hatalmat, bocsánatot és búcsút, továbbá nevében és helyette minden rendelkezési, intézkedési jogot "visszavonásig" reám ruházott. A levélről a másik szobában magyar-orosz és német-orosz szótár segítségével egy "tolmács" azonnal orosz nyelvű másodlatot készített, amivel néhány nap múlva nem egyszer megnevettettem a budai utcákon igazoltató orosz járőrt. De azért megértették, hogy mi járatban vagyok, mert tovább engedtek. Persze hatalmas pecsétet is nyomtak mindkét papírra és most Tildy református papi áldásával igyekeztem vissza a jezsuiták pincéjébe.

Néhány nap múlva, pontosan február negyedikén, — ha jól emlékszem vasárnap volt, — a Margit-hídtól kicsit feljebb, a Rudolf tér hosszúsági fokánál szeltem át a hídroncs előtt talán fenékig befagyott és feltorlódott Duna jegét. Német, magyar és orosz katonák holttestei között a lövészárkokkal feltúrt Margitszigeten át, megint a Duna jéghegyein bukdácsolva az újlaki templom körül értem partot. Az a rész akkor már elesett és a harcok a Margit körút meg a Statisztika körül folytak, azaz hogy álltak.

Az akkoriban naponta olvasható bekerítő és átkaroló mozdulattal lépésről-lépésre elértem Lotz Károly úti volt lakásomat, a budai Manrézát, ahová a pesti jezsuita pincéből ajánlottak, azután az Alkotás utcát és február közepén ismét megpillantottam a száraz kukoricakórókkal álcázott budai Dunapart vaskorlátján át a messzi, távoli Pestet, ahol éppen harangoztak.

Másnap reggel, zsebemben a Tildy-levéllel, vállamon egy hólapátoló szerszámmal — mert az volt a legjobb dokumentum — a Verpeléti úti XI. Kerületi Elöljáróságra mentem körülnézni. Nem hiába. A folyosók is tele voltak borotválatlan, gyűrött és lefogyott férfiakkal. Mindenki izgatottan és hangosan beszélt, néhányan fontoskodva fel-alá rohangáltak, egy alacsony zömök kis ember egyenesen parancsnoki pózban intézkedett. A fővárosi sötétkék egyenruhás altisztek tanácstalanul, de szolgálatban álltak egyes irodaszobák előtt és a tűzharc elülése után két napra az elöljárósági tisztviselők zöme már bent fagyoskodott nagykabátban, fűtetlen és ablaktalan szobákban, a leporolt íróasztalok körül. Ők voltak az elsők. Különben isszonyú kavarodás vert tanyát a csöndes épületben. Az udvaron két altiszt, úgy értem fővárosi altiszt, éppen egy lovat trancsirozott szét és valahol az udvar egyik sarkában német gulyáságyúban rotyogott a víz, amiben az elöljárósági tisztviselők lóhúsosablevesét fogják főzni.

Csak éppen fővárosi, kerületi elöljáró nem volt. Senki sem tudta mi lett vele. Elmenekült? Meghalt? Nem mert még bejönni ? Senki sem tudta. Szófoszlányokat hallottam, hogy : "A kommunisták már intézkednek... A Jancsó elvtárs mingyá itt lessz, várjanak emberek..."

Valaki megmutatta a tetthelyet, ahol a zárt ajtók mögött intézkednek. Altiszt állt strázsát az ajtóban.

— Nem lehet. Éppen gyűlés van.

— Pestről vagyok.

Az altiszt meghökkent és én ezalatt benyitottam a terembe, ahol pontosan olyan tömeg és zűrzavar fogadott, mint előbb a lépcsőházban és a folyosókon. Percekbe került, amíg valaki, egy nagy orrú, sovány, mosolygó arcú, baránybőr kucsmás, de városi bundás férfi megkérdezte, hogy én ki vagyok? Bemutatkozás helyett elővettem Tildy levelét, ami váratlan hatást váltott ki belőle. Makra Zsolt dr. a Kisgazda Párt budai szervezetének egyik vezetőségi tagja elolvasta a levelet és nyomban utána, miközben ujjongva átölelt, tele tüdőből csendet, figyelmet és rendet kért a többiektől, akik egyébként egyáltalán nem csupán kommunisták voltak s akikkel közölte, hogy ki küldött s honnan jöttem. Tildy nevét sokan talán nem is ismerték, vagy nem eléggé. Túl nagy hatást nem váltott ki, de az, hogy valaki a Holdból, tehát Pestről és frissen érkezett, zsebében a Pesten már négy hete megjelent "Szabadság" első példányaival és hiteles hírekkel, komoly benyomást tett a teremben szorongókra.

Egy kis ideig ezután csend lett és én igyekeztem röviden elmondani mindazt, ami "odaát", Pesttől-Debrecenig és Szegedig történt, történik s a levéllel a kezemben azt, hogy — hogyan kell megindítani az életet Budán is. A Nemzeti Bizottság megalakításával.

— Mégsem lesz proletárdiktatúra?! — kérdezték és kiáltották.

Makra Zsolt szavát hallottam megint :

— Akkor talán legjobb lesz, ha a pesti — és ezt a szót nagyon megnyomta — küldött javaslata és beszámolója szerint azonnal megalakítjuk a Budai Nemzeti Bizottságot.

Egy középkorú úr a székesfővárosi közigazgatási törvényről kezdett valamit mondani. Lehurrogták. Valóban, hol volt székes és fő akkor a város ? Két város volt, vagy talán még az sem, csak tizennégy kerület és üreglakókból álló tömbök, meg betéglázott kapujú házak. Ez volt az az idő, amikor valóban először jött a "de facto" és csak később a "de jure", habár éppen a Nemzeti Bizottságoknak már a debreceni Nemzetgyűléstől papírformaszerinti, törvényes alapjuk is volt. De elsősorban mégis csak népmozgalmi, a magukra maradt közigazgatási egységek : községek és városok önsegélyző jellegű s első szervei voltak.

Természetesen percek alatt kiderült, hogy minden lehető és a Bizottságba felvehető párt képviselői jelen voltak a teremben. Közi-Horváth József a Keresztény Néppárt. Dávid Ferenc vasmunkás, Ratulovszky János, a későbbi rendőrtábornok a Kommunista Párt, Makra Zsolt és Szentkúty Pál dr. a Kisgazda Párt, Dékány András a Parasztpárt, Hajós Alfréd nyomdász a Szociáldemokrata Párt teremben nyüzsgő küldöttségeinek — akkor alakultak küldöttséggé a szoba egy-egy sarkában — megbízásából, február 16-án délelőtt kimondta, sőt ahogy akkor illett, egyenesen kikiáltotta a Budai Nemzeti Bizottságot.

Valaki rekedt, pincében edzett hangon belekezdett a Himnuszba és mindenki folytatta. Az altiszt megkövült arccal benyitott, aztán megpödörte a bajszát és — mint hallottam — végigrohant az épületben a hírrel, hogy minden rendben van, az urak és az elvtársak a Himnuszt éneklik éppen...

Valóban, amikor először elénekeltük azt is, hogy mindent megbűnhődtünk már, a terem lassan kiürült. A "küldöttségek" öntudattal elvonultak, a pártok közfelkiáltással beszavazott "igen tisztelt képviselői" nagykabátosan leültek az elöljárósági tanácskozó szoba hosszú zöldasztala mellé és a pesti küldött átvette a Bizottság első ülésének vezetését. Valamivel részletesebben ismertettem a politikai és gazdasági helyzetet mint fél órával korábban és a pesti "Szabadság"-ban közölt kormányrendelet alapján — óh, ez már egészen normális és hivatalos, törvényes aktus volt — arra kértem a Bizottságot, hogy válassza meg az előírt elnököt, főtitkárt és intézkedjék a közigazgatás azonnali megszervezéséről.

Közfelkiáltással elintézték a könnyebbet. A pesti küldöttet főtitkárrá választották meg. De ki legyen az elnök ? Miután senki sem készült még erre a válaszra, aki legelőször és valakit, bárkit javasolt, rendszerint elfogadták máshol is. Elfogadták Budán is. A kommunista bizottsági tagok azonnal egy, a kerületben sokak ismerte férfit — akinek nagy előnye volt, hogy éppen látták is nemrég a folyosón —, Baktay Ervint javasolták. Meg is indokolták, hogy Baktay nem kommunista, tudósember és — éppen itt van. Már ugrottak is az ajtóhoz és tíz perc múlva hozták Baktayt, aki pirospozsgás arcával, lobogó fehér hajával indiai mesének vélte, hogy elnöknek viszik a kondér mellől, ahol éppen levesre várakozott, a sorban.

Felfüggesztettem az ülést és a szünetben harmadszor mondtam el most már Baktaynak, hogy miről van és miről lesz szó. Humorral és jól ő folytatta már a gyűlést, amelyen sor került Buda Város első és egyben utolsó polgármesterének megválasztására. Makra Zsolt dr. lett a polgármester és Csikkel aktív rendőrtanácsos a budai rendőrkapitány, helyettese pedig Ratulovszky János kőfaragómester századosi rangban, egyelőre karszalaggal.

A legfontosabb első tennivalók után az altiszt behozta a bablevest, majd ebéd után a Bizottság lefoglalt valahol a Gárdonyi szobor környékén egy nyomdát és estére, a pesti tapasztalatokon okulva már jó oroszsággal is kinyomott igazolványt kapott mindenki, aki az új közigazgatáshoz tartozott. Sokat ugyan nem ért, mert a Ferenc József híd ácsolásához az oroszok a polgármestert is elhajtották, de az első napokban megadta azt az önbizalmat, ami nélkül magyar ember nem tud élni. Legalábbis Pest-Budán nem. Az igazolványt.

Másnap kora reggel már néhány szobára terjedt ki a Bizottság hatalma. Nem tudom honnan, de a derék fővárosi altisztek üveget szereztek és öt-hat szobába legalább nem fújt be a februári havas dercés szél. Kitakarították az irodák egy részét és az új polgármester éppen rajzszöggel bajlódott, amikor reggel megláttam. Éjszaka a lefoglalt nyomdában szabályos névtáblákat nyomatott a Bizottság elnökének, a főtitkárnak, önmagának, a kapitánynak és a közgyűlési teremre "Buda Város Nemzeti Bizottságának". A táblákat erősítette az ajtókra. Rend kezdett lenni. De még sokáig nem lett. Kivéve a földszinten és a pincében, ahol Ratulovszky százados karszalagos rendőrei kísérték be a kerület minden részéből a "gyanús elemeket". A megválasztott rendőrkapitány persze az ügybuzgó rendőrök letartóztatta "egyének" egy részét szabadlábra helyezte. Három nap múlva a kapitány eltűnt a lakásáról és a polgármester szorgos utánajárásai során csak azt tudta megállapítani, hogy az oroszok tartóztatták le. Úgy tudom, sohasem került szabadlábra. Utóda egy fiatal ügyvéd, Dr. Kaposy György lett, majd nemsokára Ratulovszky lett a budai kapitány...

Rádió nem volt, újság nem volt, az épületen belül lévőkön kívül még csak kevesen tudtak a Bizottság létezéséről. Maradt a plakát. Néhány — mindenesetre az első falragaszok közül — nálam van. Ilyenek voltak a húsz évvel ezelőtt kiadott rendeletek :

Az első : a hullák, állati tetemek temetéséről és a járványveszély megakadályozásáról... A második : a feltört üzletek és elhagyott lakások értékeinek önkényes eltulajdonításáról... a tömb- és házparancsnoki intézmény megszüntetéséről és a tömbmegbízottak titkos választásáról... a lakóházak éjszakai zárvatartásáról és házőrségek megszervezéséről, orosz katonák igazoltatásáról ... az utcák megtisztításáról ... az elmenekült személyek lakásának és ingóságainak leltározásáról és megőrzéséről ... a kerületi elöljáróságok működéséről ... a karszalagokkal, jelvényekkel és igazolványokkal való visszaélésekről és ezek megakadályozásáról... a romeltakarítás során az anyagválogatásról és felhasználásról. Az orosz városparancsnokság kérésére külön rendeletet kellett kiadni az elesett oroszok összeszedéséről, bejelentéséről és temetéséről, melyet "akként" kellett végrehajtani, hogy a koporsók fölé "legalább" két méter föld kerüljön...

A Bizottság úgyszólván éjjel-nappal ülésezett, miután a szó szoros értelmében minden ügy, minden kérdés hozzá tartozott és minden ház, háztömb, budai intézmény és hivatal a Bizottságtól várta a segítséget, ami sokszor csak hivatalos elismerésben, igazolványok kiadásában s öntevékenységre való buzdításban merült ki. A kommunista bizottsági tagok voltak a legfürgébbek és mindent "megszerveztek". Egyikük a Ménesi úti Kertészeti Főiskola dékánjával a palántanevelés előkészítését beszélte meg. Matolcsy dékán el is árasztotta márciusra zöldségpalántával Budát : magánkerteket és felszántott parkokat.

A plakátok kiragasztása után néhány napra egylovas szekéren váratlan vendég érkezett a Bizottsághoz. Némethy Károly dr., a nagyműveltségű és kitűnő fővárosi tanácsnok, Várnai Zseni költő kíséretében. Közölték, hogy "náluk", tehát a XII. Kerületben, a Hűvösvölgyben már Újév óta (Karácsony estéjén esett el az a rész) működik a kerületi közigazgatás, Némethy vezetésével. (Úgy tudom, erről Némethy egy hosszú tanulmányt is írt, amikor hálából nyugdíjazták.) A Bizottság ezt a tényt — bár jóval később alakult, de új és "felsőbb szerv" volt, tudomásul vette és ezzel illetékességét egész Budára kiterjesztette már. Természetesen a XI. Kerületben is elöljárót kellett kinevezni ezek után. Frey Ágoston tanítót bízták meg az Elöljáróság vezetésével. Heteken belül öntevékeny alapon a többi budai kerületben is működni kezdtek az Elöljáróságok, a Budai Nemzeti Bizottság atyai és utólagos "jóváhagyásával".

Ily módon a Bizottság azt hitte, hogy hatalma növekedett, holott az ideiglenes célra létesült szerv önnön végét készítette elő. Így történt ez országszerte. A Bizottságok megszervezte közigazgatás vette át észrevétlenül, de biztosan a szerepüket és amikor március közepén már két pontonhíd kötötte össze Budát Pesttel, egy még nagyobb és felsőbb szerv : a január óta működő Városháza : a polgármester és a pesti apparátus tette rá kezét az ideiglenesen elszabadult és Pesthez újra boldogan visszacsatlakozó Budára.

Márciusban, amikor Pesten maradtam, lemondtam a Budai Nemzeti Bizottság főtitkári megbízatásáról és június végén ott voltam Csorba János budapesti polgármester irodájában, amikor Makra Zsolt, a budai polgármester átadta Buda Város irattárát, elszámolását, jelentését.

Csorba alpolgármesterré akarta megválasztani, de Makra ritka szerénységgel azzal utasította vissza a javaslatot, hogy ő ilyesmihez csak szükség esetén ért. Nem fogadott el semmit és nem kapott semmit. Mások sem, akik ott bábáskodtak Pest, Buda és az Ország újjászületése és újjáépítése körül.

De fő, hogy sikerült. Húsz éve. Buda akkor talpra állt.

Valamivel többet

A "LUDAS MATYI"-T LAPOZGATVA

A KÜLFÖLDÖN ÉLŐ magyar ember, amikor kézbe veszi a roszszul nyomottt, kis formátumú, hihetetlenül hitvány papirosú krikszkraksz-rajzos fedőlapú annyira vidékies küllemű lapot, nem gondol e sok súlyos hibára. Olyan érzése van, mint a vérbeli úszónak, aki előtt hirtelen megcsillan a vízzel teli medence. Mint a régen kerékpározott kerékpárosnak, aki maga alá kapja a falhoz támasztott rozzant kétkerekű masinát s máris — hajrá ! — vidáman karikázik lefelé a domboldalon.

Otthon van.

A "Népszabadság" olvasóinál egy csipetnyi olyan érzése sincs az embernek, hogy hazajutott, hazai lap van a kezében, hazai hírekkel, otthoni eseményekkel. A "Népszabadság" lehetne prágai, lehetne kievi, albániai vagy akár vietnami is.

Az "Élet és Irodalom" más. Ott már fel lehet ismerni az otthoni környezetet, bár gyakran a magyar életet valamiféle kicsavarodott helyzetben állítják az olvasó elé.

A "Ludas Matyi"-nak az volna a hivatása, hogy igenis kicsavarja az életet. Ki is csavarja ; annyira, hogy a végén mégis talpra állítva adja. Az igazság és a hazugság közti arány a budapesti lapok közül a "Ludas Matyi"-ban a legelviselhetőbb. A helyzet szerencsés alakulása folytán ennél a hetilapnál ez a kérdés afféle rendszeresített szabvány megoldást nyert. Némely rajzolónak, megfelelő időközökben — minden második, harmadik hónapban talán — el kell készítenie a maga kis vagy nagy formátumú ... ne mondjuk hazugságát, inkább mondjuk így : ízléstelen megnyilvánulását. Lehet az cikk, rajzos tréfa, nagy formájú rajz, vagy éppen címlap. Tárgyalhatja :

1.) a belpolitikai helyzetet

a) jót mondva (ma már inkább csak beszélve) a tsz-ről,

b) gúnyolva az írókat és művészeket (mindig szívesen látja a felső cenzúra az ilyesfélét),

c) ostorozhatja az úgynevezett "huligánokat", mint megvetendő osztályt, kijelölt prédát,

d) a bürokráciát támadhatja (ezt azonban mindenki bőségesen és szívesen megteszi a rajzolók és cikkírók közül).

2.) a külpolitikai helyzetet (két alaphelyzetben)

a) a Szovjetuniót idealizáló rajzban dicsérni,

b) a nyugati államok vezetőit kutyának, lónak, éjjeli edénybe szorult fejű majomnak, stb. ábrázolni.

HAZÁNKBAN, a végtelen puszta honában viszont mégiscsak nyílik egy szabad sztyeppe, egy láthatár-széles birodalom, melyen fékét vesztve roboghat a "Ludas"-rajzoló ménje, s ez a *sexi* birodalma. A magyar nép, előbb 49-ben, aztán 56-ban, rengeteg mindent vesztett, de a 60-as évek nyíltan, ma már bízvást mondhatjuk, magáénak mondhatja azokat a rajzolókat, akik a világon a legcsinosabb meztelen nőket rajzolják. Pusztai "Juciká"-ja, Mészáros egy-egy édes idomú titkárnője, az egykori "Szabad Nép"-karikaturista Erdei Sándor hegyes szemű, bögy-hypertrophiában leledző húszéves pesti sólymai világviszonylatban vezetnek. Ámuló szemmel állunk — mint a "Ludas Matyi" egyik kitűnő rajzának vén külvárosi mamái a házmagasságú meztelen variétégörl plakát előtt s velük motyogjuk :

— A mi időnkben nem csináltak ekkora hűhót belőle s mégis kilencen voltunk gyerekek...

Kapjunk elő mindjárt pár csinos-nő-rajzot s olvassuk el az aláírt tréfát. A szilveszteri szám első oldalán az előtérben tündéri alkatú, felsőcombig érő hálóinges kis húszéves fruska legörbült szájjal, szemét törölve, könnyekben telefonál a mamájának :

— Képzeld anyú, nem adja ide a kispárnát ...

Háttérben az ágy, benne a nászéjszakát átélt, bájos, vékony bajuszos *gyerek*-férj, boldog álmában önzőn magához szorítva a szóban lévő kispárnát.

Ugyane számban a népszerű Jucika hétéves életútjáról számol be édesapja, Pusztai rajzoló, hét képben. Az elsőn Jucika épp csak a blúzát veti le, a másodikon a szoknyáját a dundi lábáról, a harmadikon a harisnyáját gombolja le — 1961-ben — lekerül a kombiné, 1963-ban megoldódik a melltartó, 1964-ben hátat fordító fenekéről kerül le a kisnadrág. Ami az 1965-ös évet illeti, Pusztai magáról megfeledkezett, meztelen-boldogan ugráló Jucikát mutat be, szemben, kezében lelkesülten égnek tartott nagy fekete Jucika-paróka, alatta pedig ... géppel lenyírt hajcsonkok !

Vasvári Anna, a "Női dolgok" kedvelt rovat rajzolója ez alkalommal "Divathölgyek" címmel epébe mártott, abban előhívott fényképsorozatot mutat be. Divatlapokból (alighanem otthoni divatlapokból) kivágott dámák ezek. Az első, nagykalapos, kecses oldalsiklással előtörő úrinő-fénykép : mindkét kezébe hallal, csirkével, répával, kolbásszal, dobozokkal megrakott fél mázsás hálót rajzolt oda a gonosz rajzolónő s aláírásnak odatette : Jersey ruhát minden alkalomra. A sorozat másik képére porszívót rajzol a kezét kecsesen előre tartó fehér tüll ruhás dáma kezébe. A sorozat legutolsó képére nem is kellett rajzolnia semmit. Két ragyogó, hosszú estélyi ruhás dáma karcsúsodik egymás mellett, s a jobboldali elmondhatatlan modoros gesztussal emeli fehér hoszszú kesztyűs karcsú jobbját feltürt frizurás halántékához, aláírás :

— Tyűh a kutyafáját! A gázon felejtettem a paprikás krumplit !

MAGYAR HUMOR, kétségtelen, s nem rossz humor. Elvégre... Londonban, Párizsban, Rómában, New Yorkban ez nemigen termett volna meg budapesti rajzolónőnek, családanyának, csarnokban vásárló, hazarobogó, krumpligondokkal küzdő háziasszonynak kell lennie ahhoz, hogy a divatlap dámáira való egyszerű rápillantás is ilyen keserű-humoros ötleteket csaljon elő, s ilyen mélységet érintsen, (amilyet Párizsban, Londonban, Rómában nem érintene ugyanezzel az ötlettel).

Említsük még meg, mielőtt tovább rebbenünk e kedélyes szilveszteri számról, hogy az utolsó oldalon, ha nem is nagy terjedelemben (először az első oldalra szánhatták, csak később, "érett megfontolás" után vetették nyilván el) világ-körtáncot ábrázol Pusztai. A földgömb körül, fejjel lefelé, majd ahogy sor kerül rá, lefele, ott táncolnak, egymást s egy-egy csinos nőtársuk kezét fogva, a világ mosolygó vezetői, így Brezsnyev, Johnson, de Gaulle, Erhard, Sasztri, Wilson, Castro, még Naszszer, még Kenyetta is ott van, (csak Maót keressük hiába, ő a körtánból is kirekedt, nem elég, hogy az ENSZ-be nem vették be...)

HADD ÁLLJON ITT egy röppstatisztika a legutóbbi mintegy 20 megjelent szám első oldaláról.

Összesen 5 foglalkozik nemzetközi politikával, a negyedrész tehát. Azok közt is egy feltűnő Iván és Jo orosz és amerikai rajz az Olimpiáról, ahol derűsen egymás mellett "élnek", s azt mondják : Reméljük négy év múlva Mexikóból még újra együtt írhatunk !

A többi, hogy úgy mondjuk, hazai téma. Ezek közt talán első helyet a ... pesti ember gondjai foglalják el. Legjellemzőbb a kegyetlen, önmagával kegyetlen Várnai György Pesti mókus címlapja. Egy vörös szőrzetű, lombos farkú félig ember-félig mókus pesti polgár rohan, izzadt, elkeseredett, kétségbeesett ábrázattal, egy szerencsekerék belsejében, melyben Cipőjavító-sorsjegyek, Olimpiai-sorsjegyek, Autó- Tárgynyeremény-, Könyv-, Patyolat-, Totó-, és Lotto-sorsjegyek hömpölyögnek s amelyből, látszik tekintetén, nem kerül ki ép elmével.

A november 12-i címlap egy másik vidám igazságot rajzol meg, Mészáros András avatott tollával. Terjedelmes céllövöldei pult, mely előtt hivatalnok-tömeg fetreng s lövöldöz szakmányba, a céltáblak címe : Célprémium, Újítási díj, Extra jutalom és Alapfizetés. A három első tábla szitává lőve, a negyedik előtt egy idétlen szemüveges férfi áll. lövésre kész puskájával. Rögtön figyelmeztetik, hogy ne lőjjön az Alapfizetés céltáblára.

— Azzal ne strapáld magad, az úgyis a tiéd !

Egy másik száma (a szeptember 10-i) klinikai ágyon hurkává kötözött beteget ábrázol első oldalán, amint kötésből alig kilátszó szemét aggodalmasan a professzorra szegezi :

— Mondja főorvos úr, megmarad a jogosítványom ?... (Balázs-Piri Balázs rajza).

Nem tudom, lehet-e egyszerűbben és szellemesebben kifejezni egy osztály autós-életének hőskorát... (mert nyilván az orvos, kisiparos, káder és művész egyesült új-osztály autós-hőskorának legszebb napjairól van szó, olyan korszakról, amilyet a francia vagy angol kispolgárság körülbelül a háború előtti években élt át, a saját első autóvásárlás és vezetés mámorát, a szerényebb osztrák középosztály pedig, mondjuk, közvetlenül a háború után, most körülbelül egyenlő lábon állva nyugatnémet és francia kollégáival, vagyis a harmadik fázisban tartva, az autó-túlnépesedés kisebbfajta poklában...)

KÉT CÍMLAP is szól az utóbbi néhány hétben a huligánokról. Az egyik — gyenge (borbélynál, haj- és szakállvágást rendel a szőrmók-huligán).

A második annál vérfagyasztóbb. Olyasféle lépcsőlejárón, mint a Tabán parkjában három fiú s egy lány jön lefelé, "oltári-boldog pofával", minden utcai lámpa üvege darabokban mögöttük, s most akarják, az egyik parittyával, a másik kézből dobott kővel elintézni az utolsót, mely egy ház falán függ. A villa tulajdonosa (vagy lakója) ekkor, pizsamában, kihajol, s izgatottan odakiált a gyerekeknek :

— Hé ! Az a lámpa már magántulajdon !

Nem tudni, mit fognak tenni a kölykök, megáll-e a kezükben a kő vagy sem, sőt esetleg talán éppen a kéretlen beleszóló arcába repül, vagy a józan ész hangján mondott közbelépés nyomán jobb belátásra térnek ?

Annyi bizonyos, hogy a való helyzet ilyen kedélyes bevallását más helyen, mint magyar vicclapban nem látni — kommunista országokról szólván.

FOLYTASSUK egy kis vicc-csokorral a "Ludas Matyi" legutóbbi idei negyedik számából.

Parányi szívesség. — Fegyenc, a szabaduló cellatársához : — Írtam egy pár ajánlósort részedre a volt vállalatomhoz..

Nem is rossz tipp. — Mozipénztár előtt, egyik sorbanálló a másikhoz : — Amióta szombatonként a moziban árulják a kenyeret, legalább csak egy helyen kell sorbanállni ! (Nem tudjuk valóban árulnak-e már kenyeret mozipénztárnál Budapesten, de annyi bizonyosnak látszik, hogy otthon, húsz évvel a háború vége után, még sorba kell állni kenyérért...)

Hasonló "apró háború utáni nehézséget" domborít ki egy "Le a bürokráciával". Így szól : Kedves Ludas Matyi. Hónapok óta járjuk Kisbér, Tata, Környe, Bokod, Dad és Budapest vasboltjait, de 3-*as tompa* lópatkó-sarkot sehol sem kapunk. Kérjük szíves segítségedet 2.000 darab lópatkó-sarok sürgős beszerzéséhez ... Aranykalász MGTSZ, Horváth elnök, Dad.

Ez a "vicc" két apróságra vet fényt : 1) hogy a gépesítés még nincs alpesi magaslaton a gyorsan-kollektivizáló Magyarországon és 2) hogy viszont még csak a lovakat sem lehet megpatkolni, mivel patkó nincs, ami már aztán elgondolkoztató.

Különben nyilván lesz majd patkó, ha nincs. Egy csomó jel arra mutat, hogy lassan visszaszivárog — húsz évi kommunizmus után — néhány régi jelenség. Ezt bizonyítja egy G. Sz. aláírású cikkecske ugyanebben a számban. "Rég nem látott figura a pesti utcán. Micisapkás férfi, kis asztalka előtt áll és hegesztőrudacskákat árul, amellyel lábasokat és fazekakat lehet forrasztani ..." Továbbiakban leírja, hogy olyan ügyesen beszél az eladó, hogy mindenki vesz hegesztőrudacskát, még az író is... Istenem, milyen szomorú kis... tréfa ez, hiszen ha igaz — és ugyan miért ne lenne igaz ! — akkor nemhogy a lyukas lábast nem lehet Pesten eldobni és újjal helyettesíteni, hanem (akár csak az iménti patkó-ügy) még hegesztőszert sem lehet hozzá kapni kereskedésben (ha lehetne, nem árulnák az utcán s akármilyen "szépen beszél" az illető, nem venné meg senki).

BEFEJEZÉSÜL nézzük néhány sorát a budapesti Mikes Györgynek a karácsonyi számból, ami valamivel több, mint ami általában a magyar sajtóban található.

"Egyes területeken rohamléptekkel fejlődünk. Persze, *valamivel* gyorsabban is fejlődhetnénk, de ez a *valamivel* gyorsabban nehezebben megy, mint a rohamlépés.

Az emberek igénytelenek. Nem akarnak sokkal többet, csak *valamivel* többet.

... *Valamivel* jobb minőségű áruk kellenének, *valamivel* nagyobb munkafegyelemre, *valamivel* több szakértelemre, *valamivel* kevesebb bürokráciára, *valamivel* több lelkesedésre, *valamivel* kevesebb érzékenységre és *valamivel* több szeretetre lenne szükség.

... Ha ez a *valamivel* minden téren megvalósulna, akkor szebb lenne az életünk. *Valamivel.* De ez nagyon sok. Néha a legtöbb..."

ERDEI BÉLA

Egy opera - két vélemény

A Nizzai Operaházban bemutatták a "C'est la guerre" című magyar operát, amelynek zenéjét Petrovics Emil szerezte, szövegét Hubay Miklós írta.

A "NICE-MATIN"

J.M. jelzésű cikke igen melegen fogadta a művet, s többek között a következőket írta róla :

"Petrovics Emil és Hubay Miklós operáját, amelyet Marina Hadik és Denise Périsson fordításában mutatott be a Nizzai Opera, érdemes megnézni. Már-már azt mondanám, s itt nemcsak a zenére gondolok, hogy régen nem láttunk ilyen kitűnő színpadi művet...

Petrovics operáját szinte új "Sors-szimfóniának" nevezhetnénk: akárcsak Beethoven V. Szimfóniájában, a Sors itt is az ajtón kopogtat...

Daljáték, mondja a műsorfüzet, ahol dráma és líra ad egymásnak találkozót. A meghatározás pontos. Dráma vérrel és könnyel, de ahonnan a fanyar irónia, a keserű karikatúra sem hiányzik, mint például a tábornok és a rendőrtiszt jelenetében. S líra is, mert a színpadról áradó érzelem végül is színen találja a nézőt. Alig megy fel a függöny, s a szirénák, repülőgépek, géppuskák és bombarobbanások hangja megteremti a légkört. Egyszeriben mintha csak a szörnyű emlékű évek közepén találnánk magunkat. Az általános nagy tragédiában mindenkinek kijut a magáé. S a *"C'est la guerre"* tragédiája magában véve még hétköznapi is lehetne, ha nem ilyen különös intenzitással vinnék színre a szerzők. A téma tehát adva van, most már csak ki kell dolgozni. A kivitel mesterkézre vall...

A drámai cselekmény kissé lassan indul, néhány magyarázó jelenet késlelteti a kibontakozást, de mihelyt megtalálja ritmusát, nem lankad többé, hogy végül is a görög tragédia örök magaslatára érkezzék. Az érdem a szerzőké, s kiváltképp a zeneszerzőé, aki szabadon használta fel a szeriális és a hagyományosabb zene lehetőségeit, s ezzel felszabadult a fiatal magyar komponistákra árnyként nehezedő Kodály hatása alól. A *"C'est la guerre"* harmóniái és hangszerelése, amelyek nem keresik módszeresen a fülnek kellemetlen hatásokat, mintha csak Del Monaco megállapítását akarnák cáfolni : igenis, van olyan modern zene, ahol az ész nem hallgattatja el a szívet...

Keresve sem találnánk jobb példát erre, mint éppen a *"C'est la guerre"*-t."

A PÁRIZSI "LE MONDE" zenekritikusának, Jacques Longchampt-nak más a véleménye a műről. A bemutatóról a következőket írja :

"Petrovicsból az önbizalom nem hiányozhatott, hogy realista felfogásban színre merje vinni a háborút és az Ellenállást. A *"C'est la guerre"* néhány álfilozófiai aforizmával megtűzdelt naturalista "életkép", amelynek legközelebbi példaképe Menotti *"A Konzul"* című műve lehetne.

A cselekmény a II. Világháború alatt játszódik. Egy magyar házaspár évek óta rejteget egy ellenállót vagy — biztosan nem lehet tudni — szökött foglyot. A házmesterné és egy béna tiszt, aki azzal tölti idejét, hogy a ház lakóit távcsövön át lesse, felfedezi a bujkálót és feljelenti. A rendőrség megérkezik, s letartóztatja a rejtegetett egyént, éppen abban a pillanatban, amikor ez szerelmet vall szállásadónőjének. A férjjel együtt elhurcolják, hogy kivégezzék, a fiatalasszony pedig, miközben a rendőrtiszt ajánlatokat tesz neki, kiveti magát az ablakon...

A történet nem lenne rosszabb az átlagosnál, ha Hubay Miklós szövegkönyve nem lenne ennyire ügyetlen és valószínűtlen : az esti légiriadó alatt tárva-nyitva állnak a fényes ablakok, amelyeken át minden látható, a bujkáló egyén az elemi óvatosság szabályaival sem törődik, a házkutatás mindössze néhány kérdésből áll, a szökevény nyitott ajtó mögött teázik, a házmesterné azt hiszi, hogy csak angol vagy orosz lehet, aki teát iszik, a rendőrtiszt szerelmes madrigált énekel az asszonynak, akinek férjét és barátját az imént végeztette ki, stb., stb.

Ebből a hitvány, embertelen és minden hősiességet nélkülöző szövegkönyvből egyedül a házmesterné alakja emelkednék ki, aki lakóit azért üldözi, hogy azok is megismerjék azt a szörnyű magányt, amelyben az első háborúban elesett férje halála óta él, de a szerző őt is aljas rongyszedővé alacsonyítja.

Sajnos, a *"C'est la guerre"* zenéje sem sokat segít a helyzeten ! Ez sem más, mint a mai nemzetközi zenei kása, ahol tonalitás és atonalitás renyhe és hibrid módon keveredik, s ahol a néhány, lírainak szánt lendületesebb rész is csak nevetségesen dagályos.

Petrovics és Hubay műve annyira hamis, hogy maguk az énekesek sem tudják, hogyan mentsék meg becsületüket."

MIKES GYÖRGY

NYELVELÉS

"NYELVELÉS" a címe Karinthy Ferenc új kötetének, amely a "Magyar Nemzet"-ben megjelent, hasonló című rovatának sikerültebb — és siessünk hozzátenni: legtöbbnyire kitűnően sikerült — darabjait gyűjti össze. Nyelvészetről van szó, — de könnyed, nem nagyképű, hanem magunkfajta laikusoknak szóló nyelvészetről, innen a rovat játékos címe.

Karinthy Ferenc persze nem más, mint Karinthy Cini. Könyveinek címlapjáról megtanulta az ember, hogy Ferenc az igazi neve, hát legyen Ferenc. Miért is lenne inkább Cini ? — merül fel a kérdés. Mit érdekli az olvasót, hogy a szerző személyes barátom és Cininek nevezem ? De nem egészen erről van szó. A szerző számomra Cini volt jóval azelőtt, hogy Ferenc mivoltáról értesültem. Olvastam az újságokban — a "híres emberek gyermekeinek jómondásai" című rovatban, mikor még magam is ifjú voltam és bohó — hogy Karinthy Frigyesnek van egy Cini nevű fia, aki folyton jókat mond és a fiú számomra Cini lett, jóval mielőtt megismerkedtem vele személyesen. Soha nem is hallottam másként emlegetni. Mindezt csak azért írom le, mert íme, ha meggondoljuk, ez is nyelvészeti kérdés : legyünk formálisak, vagy használjuk a könnyed, mondhatnám argós becenevet ? Nem nagyképű a "Ferenc"? Viszont nem bizalmaskodó, túl könnyed a "Cini"?

A NYELV tele van ilyen és ennél sokkal bonyolultabb kérdésekkel. Karinthy Cini Ferenc (1) bátran, szellemesen, alapos tudással és lelkesítő szenvedéllyel ölremegy e kérdések egy jelentős részével és könyvéből sokat tanulhat a hazai olvasó ; és még többet az emigráns, a külföldön élő magyar.

"Csak én bírok versemnek hőse lenni", írta Cini papájának jó barátja és nagy kortársa, Babits Mihály, "s már azt hiszem : nincs rajtam kívül semmi" — folytatta. Babits eme gyengeségét — vagy talán erejét — mindnyájan osztjuk többé-kevésbé, és főleg saját magunkat érdekeljük mindenben, amit látunk és olvasunk. Magunk vagyunk minden versnek a hősei és a nyelvészeti kötetben is elsősorban az emigránsok nyelvére vonatkozó részletek érdekelnek.

"A párizsi magyarok *veszik a metrót* — írja Cini és nem átszállnak, hanem (én, agg emigráns ezt így írtam volna : és ahelyett, hogy átszállnának) *sanzsolnak*." Aztán leírja, hogy az ő ösztöndíjas korában *dövoárokon* dolgoztak az iskolás gyerekek, bújkáltak a *patronn* elől, ha *szortiztak* az *Ass*-on mentek a *marséra* ésígytovább. A csinosabb nőket *pamaloknak* nevezték (*pas mal*, vagyis "nem rossz"). Mi. Angliában élő magyarok köteteket tudnánk írni az angol-magyar nyelvrontásról, amely egyidejű rontása és rombolása a magyar *és* az angol nyelvnek. Itt az emberek az utcát *krosszolják* ; autón néha *szpídolnak*, metro helyett az *andergraundot veszik*, nem sanzsolnak, hanem *cséndzsolnak*, sőt a határozatlanabb fajta közöttük olykor *cséndzsolja a májndját*. Hogy mindez barbarizmus, az nem vitás. Ami vitás, az inkább Illyés Gyulának egy kezembe került kitűnő cikkéből buggyan ki. Ő is beszél párizsi barátairól, akik *megcsinálták maguknak azt a plezirt*, hogy *sanzsoljunk* legalább egy *mót*, stb., stb. De valami olyan érzés is kicsendül ebből a szellemes cikkből, mintha minden emigráns csodálkozó vágyódással nézne Magyarország felé, ahol tökéletesen és helyesen beszélnek magyarul, míg ő már csak valami hibrid nyelvet beszél.

(1) A nem kívánt törlendő.

Igaz, sok emigráns, talán a legtöbb, elérte élete álmát : *elfelejtett magyarul, mielőtt még megtanult volna franciául vagy angolul*. Persze nem felejtett el *teljesen* magyarul, mint ahogy *valamit* azért megtanult új hazája nyelvéből is. De valami kettőség mindenkiben érezhető : el is vágyik hazájától, igazi francia vagy angol szeretne lenni és sokan azzal szeretnék bebizonyítani sikeres asszimilálódásukat, hogy íme már nem tudnak rendesen magyarul. Némelyik büszke idegenes kiejtésére és gyakran megkérdezi : hogy is mondják ezt vagy azt a francia vagy angol szót magyarul. (Néha nem tudja ; néha csak úgy tesz, mintha nem tudná.) De ugyanakkor mégis szeretne tökéletesen tudni.

Én magam mindig igyekeztem megőrizni magyar tudásomat. Részben, azzal gúnyoltam magam, hogy legalább egy nyelvet szeretnék úgy beszélni, mint egy bennszülött. Írni talán tudok angolul idegenes akcentus nélkül, — bár ez sem olyan biztos, mint hinni szeretném —, de beszélni csak magyarul tudok idegen akcentus nélkül. Ott jártam iskolába, egyetemre, magyar újságíróként kezdtem mesterségemet ; ha megfelelő hangulatban vagyok Babitsot, Juhász Gyulát vagy József Attilát idézem, nem Eliot-t vagy Keats-et, akiknek azt üzenem : tán csodállak, ámde nem szeretlek. Ha jókedvem van, a harmincas évek magyar tangóit fütyülöm olyan hamisan, hogy feleségem 17 évi házasság után sem ismer rá az én verziómra, de ezek mégis régi magyar dalok szeretnének lenni. A magyar nyelv még mindig szenvedélyesen érdekel, mindig afféle bolhászkodó, amatőr nyelvész voltam, de tudom és tudomásul veszem, hogy ez nem az én nyelvem többé : távolról még szerethetem, de hűséget már nem követelhetek tőle. Sokat változott, mióta együtt éltünk ; de közös emlékeinket, közös múltunkat senki el nem veheti tőlem. *Vágyódás* azonban más dolog. Tudomásul vettem, hogy más országban, más nyelven élek és ezen nem is óhajtanék változtatni.

CINI azt írja : "figyelemre mél tó jelenség, hogy a kinti magyarok beszédéből jobbára megállapítható, csaknem évjárat szerint, ki mikor hagyta el hazáját : egy-egy akkoriban divatos szó vagy fordulat döntő adalék." Mint a borszakértő megállapítja az évjáratot, úgy látszik — Cini szerint — erre a nyelvszakértő is képes. Vizsgálja meg ki-ki a maga szókincsét. Íme az áruló szavak egy része : lizsé, rendicsek, naná buzogány, nem létua, halvány segédfogalom, jó bőr, apafej, guba simon, vagy egyszerűen : dohány.

Ha megvizsgálom a magam szókincsét, csak a dohányban vagyok bűnös. Egyébként sem magyarul, sem angolul nem használok túl sok jassz-kifejezést, de pénzre szoktam, dohányként utalni. (1938-as évjárat vagyok.)

KARINTHY Cini könyve számomra izgalmas olvasmány és hasábokat tudnék írni róla, vagy idézni belőle. De csak egy-két dologra tudok most kitérni. Említi régi, közös barátunkat Éri-Halász Imrét, a színdarabírót, akit ő nem ismert jól, de én igen, mert egy ideig egy lapnál dolgoztunk. Éri-Halász is tehetséges amatőr nyelvész volt és Cini idézi egy cikkét, amelyben a közhelyekkel foglalkozik, — Cini szerint is, szerintem is — remekül. "A közhely használatának oka — írta Éri-Halász — a gondolkodásra való képtelenség vagy lustaság. Közhelyet az használ, akiből hiányzik az eredetiség, de mindent elkövet, hogy eredetinek lássék..." Eddig ez helyénvaló, ha nem is nagyon eredeti. Ezt mások is elmondták előtte, de persze nem ártott megismételni. Amit kitűnőnek tartok, az néhány ilyen elcsépelt maszlag összehordása. Említi a "jópofákat", akik késésüket azzal mentik, hogy *mellékfoglalkozásuk is van;* szendvicset, süteményt *szegények vagyunk, de jól élünk !* felkiáltással raknak a szájukba ; ha más poharából isznak, megkérdezik : *nincs-e száj- és körömfájásod* ? ; ha szomszédnőjük véletlenül a lábukhoz ér az asztal alatt, rászólnak : *mondja meg hangosan* ; kártyázni *lássuk miből élünk* ! felkiáltással ülnek le ; majd amikor távozniok kell, sohasem "mennek haza", hanem mindig a *távozás hímes mezejére lépnek*. Éri-Halász és Karinthy még folytatják az idézeteket, de mutatóban ennyi is elég. Játéknak sem rossz. Érdemes továbbgyűjteni a mazsolákat.

AMI MINKET, emigránsokat, ismét jobban érdekel, azok az *új* szavak, kifejezések, jassz-mondások, pestiességek, amiket már talán meg sem értünk. Ezekről Illyés Gyula is írt egy hosszú cikket a "Népszabadság"-ban és a "Magyar Nemzet" *Nyelvelés* című rovatában ezúttal Szász István is hozzászólt a kérdéshez. Illyés cikkének alcíme : *Hogyan beszéljünk fiatalul*, ami megnyugtató. Megnyugtató azért, mert úgy látszik a Magyarországon élők értik ezt a nyelvet szótár nélkül.

Ami a mi korunkban *rém* volt, — rém jó, vagy rém okos —, esetleg *stramm* vagy *klassz*, az ma főleg *állati* szép vagy *oltári* jó. Hajdanában, ha talán szétrobbant valaki, az ma *kiborul* és eme kifejezést Illyés, mint teremtő képzeletünkhöz szólót, helyesli. Elveti azonban az *aimást*, aminek semmi köze a magyar almához, hanem — egy bécsi kifejezés nyomán — annyit jelent, mint a mi őskori *linkócink*. Helyteleníti a *kasát* is, ami a legelterjedtebb melléknév ma — minden, ami oltári jó vagy állati szép, az *kasa* is. Ez a *kóser* szó elmagyarosítása, illetve eljasszosítása és részben azért veti el Illyés, mert sérti a vallásos érzést, részben mert annyira mindenre használják ma már, hogy semmi íze vagy egyéni ereje sem maradt.

Lőrincze Lajos nyelvész a következő kifejezést jegyezte fel, — egy pesti ifjú mondotta a másiknak :

"Most aztán smirglizzünk hazafelé, mert ha az öregem begurul, kihúzzuk a gyufát."

Ez viccnek jó, de példának nem meggyőző. Ha valóban hallotta ezt a kifejezést a nyelvész, akkor sem hiszem, hogy a mai ifjúság így beszél. Ilyesmit a magunk idejében is hallhattunk, akkor sem értettük meg teljesen és ezek a kifejezések egy-két év — sőt talán néhány hónap — alatt kikopnak a nyelvből. De lehet, hogy tévedek ; lehet, hogy én koptam ki.

OLYKOR-OLYKOR — nem is ritkán — kibukkan Cini könyvéből a pestiek szelleme és nyelvalkotó tehetsége.

Pesten — már jó régen — megnyílt az Anyák Boltja, ahol gyermekkelengyét, babakocsit és hasonló cikkeket árulnak. A pesti nyelv erre a kocsmákat nyomban elnevezte Apák Boltjának.

"Én sem vagyok naivista" vagy valami ilyet mondtak volna az én időmben arra, amit pár év óta így fejeznek ki : *Én sem tegnap jöttem Ceglédről a hathuszonötössel.*" Vagy még szebben, még meggyőzőbben : *"Öregem ... engem sem a matyók hímeztek."*

Nem. A pesti emberről sokat lehet mondani. De valóban nem a matyók hímezték őket.

A szellem ellenforradalma

A NAPOKBAN egy nagyon XX. századbeli és nagyon amerikai értekezlet zajlott le a Yale-egyetemen : tudósok, írók, tanárok, papok, technikusok, üzletemberek vitatkoztak azon az újra és újra felvetődő kérdésen, vajon a *"computer"*, magyar nevén : elektromos agy, vagy robot-gép, nem veszélyezteti-e túlságosan az ember szellemi integritását.

A vita, amelyben több, mint kétszázötvenen vettek részt, olykor a fehér izzásig hevült és a szónokok nem takarékoskodtak a vitriolba mártott kifejezésekkel sem. Az egész úgy hatott, mint valami *ellenforradalmi megmozdulás*, amit az emberi szellem, az intellektus indított a gépek forradalmi uralma ellen.

A computerek, amelyeket sokan korunk legnevezetesebb találmányának tartanak, első alkalmazásuk óta szédületesen fejlődnek. Főfeladatuk adatok felhalmozása és azok alkalmazása. Az elektromos agy természetesen csak azt tudja előtárni, ami benne van, amit tehát a valódi, emberi agy halmozott fel benne. Alkata tehát alsóbbrendű az emberi agynál, noha ez utóbbi sok tekintetben nem tudja felvenni a versenyt az előbbivel, minthogy nem minden agy képes annyi adatot tárolni, mint egy fejlettebb computer és főleg nem tudja olyan gyorsan felmondani a betanult leckét, mint emez.

*

ELEINTE egy-egy ilyen elektromos agy csak néhány száz adatra "emlékezett", ma van olyan computer, amelyik már 100.000-nél is több adatot tud felmondani, kívánság szerint. Ma már alig van az iparnak, kereskedelemnek, közigazgatásnak olyan ága, amelyben ne alkalmaznák, legalábbis Amerikában és újabban már olyan területeken is hódít, mint pl. *a házasságközvetítés*. Valahogy így :

Egy házasulandó férfi, mondjuk, imádja a töltöttkáposztát, szereti a magas, szőke hölgyeket, józan életű, zöld szemű és szeret Chopin négykezeseket játszani és mindezt közli a házasságközvetítővel. Az utóbbi erre a computeréből "előhív" egy olyan hölgyet, aki elraktározott adatai szerint, magas, szőke, jól készíti a töltöttkáposztát, jól játszik Chopint, az Anti-alkoholista Líga tagja és imádja a zöld szemű férfiakat. Pompásabban összeillő pár igazán el sem képzelhető. Persze lehet, hogy később zátonyra fut az ilyen házasság, de hát ez megtörténhet computer nélkül is.

Az ilyen korszerűen berendezett házasságközvetítők módszerük csalhatatlanságát hirdetik. Bizonyára sokan vannak, akik hisznek is ebben, mások viszont jól mulatnak rajta és így nem esik komolyabb baj.

*

A YALE-EGYETEM értekezletén nem is nehezményezték az ilyen apró kilengéseket, ellenben éles támadás érte *A.Q. Morton* skót lelkészt, aki a közelmúltban azzal tette nevét ismertté, hogy computerrel kezdte ellenőrizni olyan műveknek a szerzőségét, amelyek a régmúltban íródtak. Módszere azon az elméletén alapult, hogy *az egyes szerzők bizonyos sokszor előforduló névelőket, ragokat, kötőszavakat, mint "banben", "de", "a, az". "és", különböző gyakorisággal és vonatkozásban használnak*, ami tévedhetetlenül jellemző szerzőségükre. Ezeknek a szavaknak egyéni előfordulásait Morton "az emberi agyvelő ujjlenyomatá"-nak nevezte el.

Ezen az alapon legelőször a *Bibliát* kezdte elemezni és megállapította, hogy *a Szent Pálnak tulajdonított tizennégy levél közül csak ötöt írt ugyanaz a szerző, a többi kilenc öt másik írótól származik*. Ezt a felfedezését 1963-ban tette közzé a londoni *Observer*-ben és ezzel elindította a kritikák áradatát. Bírálóinak ugyanebben a folyóiratban válaszolt néhány nap múlva.

A Yale-egyetem értekezletén *Dr. Ellison* amerikai pap igen szellemesen szedte ízekre Morton elméletét. Azt csinálta ugyanis, hogy az elmélet alapján *megvizsgálta magának Mortonnak az "Observer"-ben rövid egymásutánban írt két cikkét és bebizonyította, hogy — ha az elmélet helyes — a két cikket két különböző személy írta.*

De még ennél is tovább ment. Alkalmazta a Morton-tételt *Joyce* műveire is és computer segítségével kimutatta, hogy *az Ulyssest öt szerző írta* és ennek az ötnek egyike sem lehetett azonos azzal, aki a *"Portrait of the Artist as a Young Man"*-t alkotta.

Dr. Ellison fellépése a jelenlevő értelmiségiek között nagy visszhangot keltett és szinte egyöntetűen állapították meg, hogy *"a computerek alkalmazása a szellemi alkotás területén az antiintellektualizmusnak egyik válfaja és a XIX. századbeli módszerekhez való szentimentális visszatérést jelenti"*

Az egyik felszólaló így fejezte ki véleményét : *"Shelley költeményeit egy computerbe rakni nem hasonlítható ahoz, amikor valaki nyakkendőket gyömöszöl egy konyhai keverőgépbe."*

*

VÉGÜL IS az értekezlet egyik bölcs résztvevője csillapította le az izgatott kedélyeket, mondván : "A computerek kitűnőek arra, hogy a szakembereket megóvjuk bizonyos időpazarlástól. Ki tudná például átböngészni a világ hatvan különböző nyelvén megjelenő 100.000 technikai szaklapot, ha egy fontos adatot keres. Csakis a computer segítségével lehet katalogizálni tartalmukat és percek alatt megtalálni a kívánt adatot. Általában az elektromos agy kitűnően bevált a bürokrácia gépezetének meggyorsítására és egy jóléti államban valóságos áldás. *"Egyébként az elektromos agy* — fejezte be — *egyáltalán nem intelligens valami, hanem éppenséggel nagyon ostoba és éppen ez a vak ostobasága egyik legnagyobb erénye."*

MÁRER GYÖRGY

AZ AMERIKAI-SZOVJET kultúrcsere egyezményt, amelyet 1964-ben két évre kötöttek, most felülvizsgálták és kibővítették. Amerika az idén a Széll György vezetésével működő Clevelandi Szimfonikus Zenekart, a Juillard-vonósnégyest, Van Cliburn és Istomin zongoraművészeket, Isaac Stern és Joseph Fuchs hegedűművészeket, valamint Jerome Hines és Mary Costa énekeseket küldi Oroszországba, cserébe a Moszkvai Művész Színházért, a Mojszejev balettért, a Moszkvai Szimfonikusokért, Svatoszláv Richterért, Igor Oisztráchért és Tamara Milaskina énekesnőért. Több amerikai és szovjet sportegyüttes is kölcsönösen ellátogat a másik országba és szaporítják a tudós, technikus, tanár és más küldöttségek, továbbá családok cserelátogatását és a diákösztöndíjak számát. Tavaly a program lebonyolítása bizonyos — főleg a szovjet által támasztott — "technikai nehézségek" (pl. Barghoorn professzor letartóztatása) miatt akadozott. Remélik, hogy az idén a kulturális együttműködés gördülékenyebb lesz.

Népirtás és rehabilitáció

A "Delo" című belgrádi irodalmi folyóirat körül fiatal, modernista irányzatú írók és művészek csoportosulnak. A folyóirat februári száma *"Összevetés"* címmel közli egy *Mihajlov* nevű szerzű szovjet útirajzának második részét. (Mihajlov, aki a múlt nyáron tett látogatást a Szovjetunióban, a hírek szerint tanár Zadar dalmát városban.) Mihajlov írásainak bizonyára komoly visszhangja lesz, talán még Moszkvában is. A szerző a szovjet koncentrációs táborokról értekezik, amelyek már 1921-ben (Lenin idejében!) fennálltak, s ezekbe a táborokba 1956-57-ig 8-12 *millió személyt* internáltak.

Azok, akik túlélték az internálást, s akiket időközben rehabilitáltak, írja Mihajlov, nem akarnak tovább hallgatni. A szovjet hatóságok kényelmetlen helyzetben vannak : visszaküldjék-e a koncentrációs táborokba a rehabilitált személyeket vagy pedig hagyják őket szabadon beszélni ? A jugoszláv utazó idéz néhány nemrégiben megjelent szovjet munkát, amely a koncentrációs táborok szörnyű életéről számol be, majd így folytatja tanulmányát : *"Azokat, akik már jóval 1956 előtt tevékenyen harcoltak a sztálinizmus ellen, s akik bátran kimondták az igazságot a Szovjetunióról, hazájukban még mindig árulókként kezelik."*

Mihajlov találóan jegyzi meg, hogy a Szovjetunióban jelenleg egyaránt elítélik a sztálinizmust és az antisztálinistákat is. *"Saját embereiket rehabilitálták,* mondotta egy szovjet diák a jugoszláv utazónak, *de mi lett a becsületes, pártonkívüli emberek tízezreivel?"*

"Mindazok, akikkel csak kapcsolatba kerültem, folytatja Mihajlov, *csak megvető gúnnyal beszéltek a rehabilitációs eljárásokról. Az áldozat családja kap egy hivatalos nyomtatványt, amelyen a rehabilitált személy neve, keresztneve és az ügyében hozott határozat áll. Ez minden. Azt soha senki nem tudja meg, mikor, hol és milyen körülmények között tűnt el az áldozat. S mivel a Szovjetunióban a legtöbb család legalább egy tagját elvesztette, általános az elégedetlenség. Ennek ellenére valamennyien meggyőződéssel hiszik, hogy a sztálinizmus elleni harc még csak most lépett első szakaszába, s bizakodnak ennek szerencsés kimenetelében."*

A jugoszláv szerző útirajzának egy másik, a haláltáborokkal foglalkozó része szintén nagy figyelmet érdemel. *"Igen jellemző,* írja Mihajlov, *hogy a szovjet sajtó egyre kevesebbet emlegeti a náci koncentrációs táborokat, s gondosan elkerüli, hogy a német és a szovjet táborok között párhuzamot vonjon. Ez persze nagyon is érthető. Az első haláltábort nem a németek, hanem az oroszok szervezték meg. Az első haláltábor — Holmogor — 1921-ben Arhangelszk környékén kezdte meg működését. S hosszú évek során "sikerrel" is működött."*

Mihajlov idézi az Októberi Forradalmat követő évek terrorját, az 1920-21-es krími vérengzést, ahol százhúszezer foglyot végeztek ki ítélet nélkül, majd szól egy bizonyos Dora fedőnéven ismert Vera Grebnyakovról, akire még ma is borzongva emlékezik vissza a lakosság. Dora Ogyesszában "dolgozott" és sajátkezűleg kínzott meg és végzett ki hétszáz politikai foglyot.

"Hitler még csak azzal sem büszkélkedhet, írja a szerző *hogy ő követte el először a népirtás bűnét. A Második Világháború előestéjén a Szovjetunióban a határmenti kis népeket, majd később a török és iráni nemzetiségi csoportokat Észak-Szibériába deportálták, ahol a hideghez nem szokott emberek úgy hullottak el, mint ősszel a legyek."*

Az *"Összevetés"*-nek hosszú fejezete foglalkozik a koncentrációs táborok folklórjával s különösen a foglyok dalaival, amelyek *"akár tréfásak, akár keserűek vagy cinikusak, mindig mélyek és meghatóak."* Tragikusak ezek a dalok, még akkor is, ha a fájdalmat egyszerű és naiv szavak tolmácsolják.

Mihajlov mintegy két tucatnyi fogoly-éneket hangszalagra is felvett : előadói szovjet diákok voltak. A "könnyekben és csodákban oly gazdag" Oroszországban ezeknek a daloknak legnagyobb részét a nagyközönség még nem ismeri ; terjesztőik a fiatalok sorából kerülnek ki.

A jugoszláv folyóirat mintegy tíz éneket közöl függelékben. Mihajlov felteszi a kérdést : vajon mire várnak a szovjet néprajzi intézetek ? Igaz, fejezi be tanulmányát a szerző, *"az orosz nép énekét nem lehet elhallgattatni, akár írnak róluk a Szovjetunióban, akár még létezésüket is igyekeznek letagadni."*

*

Az AFP február 10-i belgrádi jelentése szerint a "Delo" című folyóiratnak azt a számát, amelyben Mihajlov professzor cikke megjelent, kivonták a forgalomból.

Nyugtalanító jelenségek

A várakozás és a bizonytalanság hónapjai után, a szovjet értelmiség egyre jobban látja, mit is várhat a kulturális élet területén az új vezetőségtől. Alig két hét leforgása alatt a párt ideológiai részlege többször is nyilvánosságra hozta nézeteit : először a "Pravda" január 9-i számában megjelent hosszú névtelen dolgozatban (1. Irodalmi Újság, február 1.) amelyet a következő napokban az egész szovjet sajtó átvett, majd a párt hivatalos lapjának január 17-i és 24-i vezércikkében.

Ez utóbbi cikk megerösíti a szovjet értelmiséget hitében, hogy Iljicsov, a Központi Bizottság tagja és az ideológiai bizottság elnöke, az ortodox nézetek éber és kérlelhetetlen bajnoka befolyásából mit sem veszített. Iljicsov, aki az 1963-as ideológiai plénumon valóságos hadjáratot vezetett az "eretnekek" ellen, a liberális szovjet értelmiség utálatának céltáblája lett. Ez utóbbiak erősen reménykedtek abban hogy Hruscsov távozása kulturális szárnysegédjének bukását is jelenti majd. Az elmúlt év utolsó hónapjaiban bizakodó légkör uralkodott a szovjet művészek körében, akik azt várták, hogy az új vezetőség ar irodalom és a művészet területén legalább olyan hajlékony lesz, mint a gazdasági és a közoktatásügyi kérdésekben.

A "Pravda" január 9-i cikke, amely elítélte a "formalizmust", az "esztétizmust", a "naturalizmust", a "pesszimizmust", s az egész "hanyatló polgári kultúrát, amely a nép szellemét csak megmérgezi", már józanító figyelmeztetés volt. "A békés együtt élés nem érvényes a reakciós eszmékre", fejezte be kioktató dolgozatát a 'Pravda' ". A múlthoz képest valamelyes változás mégis mutatkozott : a cikk helytelenítette a régi adminisztratív módszereket és Hruscsov útszéli szitkozódásait.

A "Pravda" legutóbbi, január 24-i vezércikke ugyanezt a két témát variálja. Egyrészt elutasítja a "gyalázkodó jelzők" módszerét, másrészt viszont figyelmeztet arra, hogy "nem kell a ló másik oldalára átesni" és "szemet hunyni a súlyos hibák fölött". Különösen inti az ún. "progresszista" fiatal művészeket, írókat és zeneszerzőket, akik "csak azért tetszelegnek a meg nem értett alkotó szerepében, hogy ezzel kétes dicsőséget szerezzenek maguknak". Az orosz értelmiség egy pillanatig sem kételkedik abban, hogy ezzel a kitétellel a párt ideológusai Jevtusenkóra és Voznyeszenszkijre utalnak, akik a megújuló szovjet költészet közismert vezéralakjai.

A párt ideológiai bizottsága "fokozott éberségre" intette tehát a művészi szövetségeket, amelyek az írók, költők és képzőművészek tevékenységét gyakorlatilag ellenőrzik. A jelenség eléggé nyugtalanító, s egyesek már aggódva találgatják : vajon nem a hírhedt zsdánovizmus szelleme támad-e fel újból ? A "Pravda" egy előző, január 17-i vezércikke lelkes hangon példálódzott "az új világ építőiről„ korunk irodalmának legigazibb hőseiről", s emlékeztette a művészeket, hogy "a szocialista realizmushoz hű alkotónak az a feladata, hogy kíméletlenül leleplezze mindazt, ami a szovjet embert letéríthetné a kommunizmus felé vezető útról". A hang ismerős, s félreérthetetlenül idézi a sztálinizmus korszakát, amikor az író parancsszóra írogatta tanmeséit a jövőbe tekintő vasöntőkről és a vidáman daloló kolhozparasztokról.

Mindezek a cikkek a moszkvai Írószövetség és Képzőművész Szövetség közgyülésének előestéjén vagy másnapján íródtak. A közgyülések, a "Pravda" szerint meglehetősen mozgalmasak voltak, ami főleg — mondja a szovjet lap — az egyes "érdekcsoportoknak" és "demagóg elemeknek" köszönhető. A szellemi élet frontján a helyzet végeredményben eléggé zavaros. A párt merev állásfoglalása nyugtalanságot keltett az értelmiség körében. S ez az értelmiség sem egységes : tagjai különböző áramlatokhoz tartoznak, amelyeken belül még a nemzedéki elkülönülés is érezteti hatását.

A Képzőművész Szövetség élére új elnök került Johanszon festő személyében. Johanszon megválasztását a "modernisták" győzelmének is tekinthetnénk a "konzervatívok" fölött, akiknek jelöltje a "hazafias festő", a hírhedt Szerov volt. Valójában azonban Johanszon sem tartozik az új iskolához : ennek a hetvenéves, kétszeres Sztálin-díjas, naturalista festőnek csak az az érdeme, hogy az 1962-es antimodernista hadjárat idején mérsékelt nézetei miatt eltávolították a Szövetség elnökségéből. A fiatal szovjet festők nyilván nem is lehettek nagyon elégedettek, amikor más választásuk nem volt, mint hogy Szerovra vagy Johanszonra adják szavazatukat.

Az Írószövetség közgyülésén a "modernisták" szintén elértek néhány kisebb eredményt. Az Írószövetség bizottságának létszámát nyolcvankettőről kilencvenkettőre kellett emelni, hogy a "konzervatív" irányzat néhány leszavazott képviselője megőrizhesse helyét. A titkos választáson egy tucatnyi fiatal "liberális" író, köztük Jevtusenko, Voznyeszenszkij és Akszjonov, aki nem szerepelt a jelöltek listáján, több szavazatot kapott, mint a konzervatív tábor vezérei, Gribacsov költő, Szmirnov, Szofronov és Kocsetov, az "Oktyábr" című folyóirat főszerkesztője. Az Írószövetség főtitkárává M. Markov helyére Szergej Mihalkovot, a háromszoros Sztálin-díjas ifjúsági írót választották, aki új tisztségét a "liberális" és a "konzervatív" erők kompromisszumának köszönheti.

Az írószövetségi választásoknál biztatóbb az a tény, hogy a felülről jövő nyomás és a bírálatok ellenére a fiatal költők bármely dobogón még a hivatalosakon is, hallathatják hangjukat. A szovjet szellemi élet diagnozisát a költészeten lehet legjobban megállapítani. S amig a költők szólhatnak, reménységre mindig van ok.

H. P.

A BALSIKER

JEAN LACROIX : L'ÉCHEC, INITIATION PHILOSOPHIQUE, PRESSE UNIVERSITAIRE DE FRANCE, 1965

A BALSIKER szerepe az emberi életeben, Platontól kezdve Sartre-ig szüntelenül foglalkoztatja a filozófusokat. Jean Lacroix legutóbb megjelent és máris számos kiadást elért munkájában, nagy hozzáértéssel s bámulatos tömörséggel foglalta össze a bonyolult probléma körüli elmélkedéseket. A könyv egyik fő érdeme, hogy bár a hivatásos lélekkutatók oktatására készült, a filozófiában járatlan nagyközönség számára is izgalmasan érdekes olvasmány. Mert ki dicsekedhet azzal, hogy ismeretlen előtte a kitűzött és el nem ért cél okozta csalódás keserűsége ?

Lacroix rangot ad a balsikernek s megfosztja a hazug és képmutató sikert a fölényétől. Jelmondatként Jean Sales "Kétes dicsőség" című regényének sorait idézi : "Balsikerünk tudata az első lépés, az egyetlen, a lehetséges siker felé. Miben áll az önmagukkal megelégedettek sikere ? Ők a végérvényes, az igazi sikertelenek. Innen ered sikert-hajhászó rögeszméjük."

A balsiker — a szerző szerint — a lét középpontja, s a legnagyobb ösztönző erő. Az ember morális és lelki fejlődésének elengedhetetlenül szükséges eleme. Kritikai önvizsgálatra kényszeríti, alkalmazkodni tanítja az embert, világosságot vet a közte és a világegyetem között fennálló kapcsolatokra, segít kifejleszteni az egyéniségét, legyőzni a gyöngeségét. Tükröt tart eléje, amiben, ha netán torz is a kép, mégis a saját vonásaira ismer. A balsiker az egészséges idegrendszerű és lelkületű egyén részére mindenképpen csak hasznos lehet. A túlzottan optimistát leszoktatja a légvárak építéséről, megedzi, hogy önáltatás nélkül nézzen szembe a valósággal. Mennyi energiát és időpocsékolást takarít meg ezzel ! S az is előfordul, hogy a balsiker az önnönmagában kételkedni kezdőt a benne szunnyadó tehetségek felismeréséhez segíti. Ki a megmondhatója, hány magát elveszettnek hitt sorsüldözött talált kárpótlást a művészi alkotásban, s hány remekmű született a kis és nagy szenvedések élményéből ? Balzac a politikai pályán ki nem élt cselekvési vágyát, a benne forrongó világjavító eszméket vitte bele a regényeibe. Pascal, aki még a halálos ágyán is azzal gyötörte magát, hogy életének főművét csak vázlatban hagyta hátra —, nem sejtette, hogy a jegyzeteiben fennmaradt "Gondolatok" örökbecsű remekművet jelentenek az utókornak.

DE a balsiker nemcsak a kivételes szellemek és a fontos hivatást betöltő személyiségek osztályrésze. A kicsik is tudnak sokra törekedni, ők is belebukhatnak, sőt belepusztulhatnak a magukra vállalt feladat kudarcába. Amikor Vatel, Condé herceg főszakácsa, a XIV. Lajost vendégül látó díszvacsora előtt, a halszállítmány késedelme feletti kétségbeesésében végzett önmagával, tettének indítóoka nagyjából ugyanazokból az érzésekből fakadtak, mint az öngyilkos művészé, akit halálba kerget művének visszautasítása. Mert — ahogy Lacroix könyvében kifejti és számos példával bizonyítja — a balsiker csak abban az esetben veszélyes, ha az áldozat nem képes megbírkózni vele, összeroppantja, s az ütés hatása alatt véglegesen megbénul úgy, hogy elveszti minden vállalkozási képességét. Makacs sértődöttséggel visszabújik csigaházába, lemond minden aktivitásról, újabb balsiker megismétlődésétől reszketve. Beteges állapot ez, a gyávaságnak és a lelki lustaságnak olyan nagyfokú keveréke, amelyet Freud a lélekelemzéssel igyekezett gyógyítani.

A MAI PEDAGÓGUSOK a balsiker hatását már az apró gyerekek és az iskolai tanulók magatartásának a jelein figyelik. Az egészséges idegzetű diák, okulva tapasztalatain, módszert változtat, megkétszerezett erővel fog a feladathoz, a gyenge beletörődik, lemond. A gyereknek a rossz osztályzat feletti duzzogása, s a vizsgán megbukott, a tanulmányait megszakító diák gyáva megfutamodása világosan mutatja hajlamait. Később ezek az adatok tájékoztatóul szolgálnak a pályaválasztás kérdésében tanácsot adó bizottságoknak.

Tagadhatatlan, hogy a balsiker rendszerint kényelmetlen érzéseket vált ki. Ennek a feszélyező emléknek a terhétől akar megszabadulni a cselekvés embere. De, ahogy Lacroix oly helyesen jegyzi meg, minden attól függ, ki mit nevez, ki milyen értelmet tulajdonít az őt ért sikernek vagy balsikernek, s mielőtt az egyikről vagy a másikról beszélhetnénk, meg kell állapítani a két fogalom lényegét. Nem könnyű feladat ez. Mert — ahogy Kipling egyik versében nevezte őket — ez a "két imposztor" oly megtévesztően hasonlít egymásra, hogy nehéz őket megkülönböztetni. Van siker a sikertelenségben, ha az morálisan megerősíti azt, aki élni tud vele, és sikertelenség a sikerben, amikor az örökös siker elernyeszti az egyén képességeit úgy, hogy nincs alkalma a továbbiakban a legtöbbet adni önmagából.

NAGY KÜLÖNBSÉG VAN az embert a munkájában ért sikertelenség és a legbensőbb énjében elszenvedett balsiker között ; az utóbbi nemcsak a terveit borítja fel, nemcsak az önbizalmát ingatja meg, de a lelki egyensúlyát is. Van balsiker, főként ha sorozatosan sújt le, amely elmezavart idéz elő. Lacroix ennek bizonyítására megemlíti Pavlov híres reflex-elméletét, a kutyákon végzett kísérleteinek eredményét. Az orosz tudós kimutatta, hogyha a kutya tudatában az előzőleg beidegzett eszmetársítási képzetek visszahatását a további kísérletek folyamán valami zavar éri úgy, hogy a váratlan eredmény ellenkezik az emlékezetébe bevésett képpel, a meglepetés olyan nagyfokú ijedtséget vált ki a szerencsétlen áldozatból, hogy az majdnem bizonyosan az életébe kerül.

LACROIX éles látású, megbízható filozófus, amíg az ész birodalmába tartozó kérdésekkel foglalkozik. Az egyén, az emberiség s a különböző társadalmi törvények és rendszerek csődjének az elemzései, valamint a leküzdésükre felsorolt indítványai világosak, elfogadhatók. Csak amikor minden átmenet nélkül áttér a metafizika területére, s egyszerre mintha nem a bölcselő, de a hittérítő beszélne belőle, válik a hangja kissé ünnepélyessé.Eszünkbe juttatja — amit sajnos nehéz elfelejteni — a mindannyiunkra egyaránt leselkedő legnagyobb balsikert, a halált ; azt a kudarcot, amelyen mindeddig csak a vallásnak sikerült a feltámadás ígéretével győzelmet aratnia.

Végső tanácsaiban a szerző kissé túl sokat kíván az átlagembertől. "Mondj le a világ hiúságairól, az anyagi javakról. Csak olyan fennkölt vágyaid legyenek, amelyekben nem érhet balsiker." Az utolsó három fejezetben a remény, a szeretet és a tiszta öröm varázsos erejét magasztalja a földi lét mindig kicsinyes kudarcainak gyógyszereként.

MEGYERY SÁRI

TŰZ TAMÁS

A WELSZI BÁRD

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ kirobbanására, kezdeti eseményeire emlékezik a világ. A mesterségesen felidézett harci zajban bizonyára elsikkad két költő különös találkozása a halál és a születés mesgyéjén. Dylan Thomas az idő tájt született, amikor Georg Traklt huszonhét éves korában elsöpörte a háború vihara. Ma Thomas is halott, több mint egy évtizede. Ötven éves volna, ha élne.

"A legnagyobb élő angol költő" — írta róla egykor Philip Toynbee. Abszolút költészet : mind tartalmában, mind felépítésében nagyszerű ; képei megrendítőek — lelkendeznek mások. Maga a költő már huszonegy éves korában ezt jósolta : "Két éven belül halott leszek." Szerencsére majdnem két évtizeddel túlélte jövendölését, de a sejtelem fölszívódott agyába, szívébe, akaratába s határozottá tette. Nincs mit halogatnia : költő lesz ! Sutba dobja az előítéleteket : költő lesz és semmi más. Még csak "irodalmár" sem. Ez a kulturális érdektelenség rásüti a különcség bélyegét. Olaszországi útján vasmunkásokkal szórakozik. Egy alkalommal a szekrényben rejtőzik el az egyik "híresség" elől. "Tudsz valakit, akivel jól lehet inni?" — írja egy barátjának Firenzébe. Ultrabohém. Külsejével nem törődik. A nők fintorognak láttára. Wade kisasszony egy társaságban rettenetesen kicsinek látja Dylant, talán csak azért, mert az szinte kuporog a karosszékben. Elhanyagolt mindene : körme, esőkabátja, gubancos, göndör haja. Később valamit javul, de visszasírja bűnei édenét : "Annak kellene lennem ma is, aki voltam húsz évvel ezelőtt : gőgösnek és tékozlónak. Ma alázatos vagyok és vezeklő. De az előbbi szebb volt."

A költő magateremtette mítosza mögött azonban egy másokkal mélyen együttérző, szerény, gyermekien egyszerű és türelmes ember húzódik meg. "Ahogy a víz ismeri a táj lejtését s a madarak a szél irányát, Dylan is mindig megérzi mások lényének rezdüléseit" — írja róla valaki. Az arckép, mely barátainak írásaiból elénk rajzolódik, színes, gazdag és sokoldalú, de gyakran egymásnak ellentmondó : nőies, durcás ifjú, kezét zsebébe süllyesztve ül egy kerti szikián s alig titkolt unalommal követi a társalgás menetét. Másutt : jóképű, kerub arcú fiatalember, fején olimpuszi hatalom és végzet fényköre. Ismét másutt : olyan, mint egy átszellemült bádogoslegény ütött-kopott, zsíros kalapjával, viseltes öltönyében, miközben az ujjai közt kényesen tartott cigaretta hamuját jegyzeteire szórja. Nem magas, de széles vállú ; rendkívül erősnek, izmosnak látszik.

Milyen az igazi Thomas ? Mint akármelyikünk — mondja egy másik tanúság —, csak még merészebb, még kihívóbb. Két síkon mozog. Hol zengő szónok, hol fecsegő, vásott kölyök. Egyszer megbízhatatlan, kellemetlen és felelőtlen, máskor hirtelen angyallá, kópévá, színésszé, irodalmi mutatványossá vagy avatott művésszé változik. Mindez benne él és örökös háborúban áll egymással. De végül is mindig szeretetre méltó, szíve mélyén töredelmes, hálás minden kis szívességért. Voltaképpen nem e világra való és mint Blake, tudatában van a mindenség szakramentális egységének. Csak azt gyűlöli — ha egyáltalán tud gyűlölni —, aki kegyetlen és szeretetlen, ostoba és hazug. Minden szertelensége ellenére, titokzatos módon, vagy valami különös adomány révén, állandóan a kegyelem állapotában van s az isteni türelem és könyörület bankjában, bár betétjét már teljesen kimerítette, örök hitelre számíthat. Minden extravaganciája alatt ott csörgedezik a gyermeki ártatlanság tiszta, csendes patakja.

AZ IRODALOMBAN nem ismer megalkuvást. A költészetet hivatásnak tekinti, a siker nem érdekli. Tudatosan alkot, a mérőónon függ a szeme, akár verset ír, akár prózát. Az újságírói higítástól irtózik. Newman bíborossal vallja : Amit gondolok, az gondolat, amit írok, az írás. Ez persze nem azt jelenti, hogy valami irodalmi piedesztálra képzeli magát, aki nem térhet le a "nagy stílus" ösvényeiről. A tréfa, a gúny, az ártatlan kártevés éppúgy megtalálható műveiben, mint az ódái vagy az ünnepi hang. Egyet nem tűr meg : a laposságot, a közhelyet, a szokványt. A szó legyen eredeti, soha nem hallott. Ezért az ismert szavakat is kivetkőzteti régi, kopott álmosságukból s frissen támadt jelentést, új hangzást ad nekik.

Hangja nem hasonlít semmi más hanghoz. A teremtett dolgok kezdetének szelleme fuvall belőle, nem valami különös képzelet vagy fölfedezés révén, hanem mivel a lét mélyeiből, a világ gyökereinek közeléből szól hozzánk. Vallásos hevéből is valami állati melegség, megszentelt formákba szorított, tiszta tűz árad. A fa nedve jelzi az istenséget. "Állatok vonulnak kövéren, mint a tolvajok az Isten buktató, vad mezején." A költészet számára imádság az ars-i plébános szellemében : Ki kell tárnunk szívünket Isten felé, mint a hal, ha látja a közeledő hullámot. Az első versek különös szépségétől eljutott a lényeg csodálatos sűrítéséig. Ha kinyitjuk szemünket a fényre, az első pillanatban inkább magunk vagyunk a fény, mintsem látnánk azt. Thomas ahhoz a festőhöz hasonlít, aki miközben megfest egy fát, maga is fává lesz. Versei első olvasásra valóban furcsának tűnnek. De ugyanilyen furcsának találnánk, ha egy fa szólna hozzánk saját hangján. Thomas hangja a természet hangja.

Idegen fül számára, bármilyen jól tud is valaki angolul, versei sohasem tárulnak föl teljes értelmükben. Még angol versértők számára is homályosak. A stílus sűrűn szőtt sötétségét emlegetik s egyik legjobb ismerője, Treece megvallja, hogy egyes verseinek kibogozására kár az időt vesztegetni. "Képeim morajlottak és az ég dombjára hágtak" — írja a költő s Derek Stanford, aki könyvet írt róla, hozzáteszi : "Ám legyen ! Az ég talán megérti őt, de én nem." Ezek után a magyar esszéíró is a költő honfitársaira van utalva, ha valamennyire is érdemleges képet akar alkotni korunk legérdekesebb angol költőjéről, kinek képzelete messze megelőzte gondolkodását.

Írásom címe is inkább jelképes, nem fedi teljesen a valóságot. Bár a költő welszi születésű, Stephen Spenderhez írott levelében maga megvallja : "Nincs hatással rám a welszi bárd költészet. Egyáltalán nem is olvasok welszi nyelven." A welszi, kelta költészet szellemét azonban ő is örökölte. Ennek fő erénye pedig a stílusban rejlik. A nyelv hajlításának művészete, bizonyos fajta stílusrészegség, pindarizmus. Thomas maga írja le, hogyan születnek versei : Néha az érzelmi világból fölbukkan egy kép, átesik az értelem rostáján, egy másikat szül, ami ellene mond, az ellentmondásból egy harmadik támad, a negyedik ennek mond ellene s a költőben mind harcra kel egymással : a teremtő és újrateremtő, romboló és ellentmondó erők küzdelmében a vers nem más, mint pillanatnyi béke. Thomas welszi költő abban az értelemben is, hogy ismeri a metaforák logikáját. Romantikus "bárd", bár nem kimondottan értelemellenes.

Primitivista, de nem primitív. Rapszodikus és misztikus, a tragikus mozzanatok figyelője. A dolgok lényeges összefüggéseit, a világegyetemi analógiákat akarja közölni — érzése szerint reménytelenül — a költészet kifejező erejével. Nem metafizikus költő abban az értelemben, mint Donne vagy Eliot. Az Ész helyett a Múzsát szolgálja, de ez a múzsa nem a Hold-istenasszony. Műveiben nyomát se találjuk az efajta lovagi áhítatnak. A nő nála nem jobb, mint amilyen : esendő, gyenge, ingadozó ; névtelen, nincsen arca ; Venus Pandemos — ember-közeli szinten. Ezoterikus ez a költészet, a rejtett szentélyek és titkos szertartások tömjénillatú levegője árad belőle.

ELSŐ KÖTETÉNEK (18 Poems) középpontjában a freudi téma áll : a lét mindent átható érzékisége s benne a féreg, az áldatlan halálhajsza. Szexuális költő, de nem úgy, ahogyan Catullus, D.G. Rossetti, Swinburne, Keats vagy Shelley. Thomas teljesen eredeti. Első olvasásra azért oly nehezen érthető, mert rendkívüli nyelvi találékonysága párosul egyedülálló életszemléletével. Tárgya a tiszta szexualitás. Míg a legtöbb erotikus költő nem megy tovább a fizikai egyesülés tényénél, Thomas verseiben a fogantatás és terhesség, tehát a teremtő cél játszik főszerepet. Személytelenné teszi a nemi élet cselekményeit és körülményeit. Elválasztja a nemiséget az egyedi szerelem mozzanataitól. Ez az elválasztás erőszakos módon megy végbe D.H. Lawrence módszeréhez hasonlóan. Húsz éves, amikor első könyve megjelenik s így nem csodálható, ha az magán hordozza a boldogtalan koraérettség összes jegyeit s a serdülőkori zavarok tüneteit.

A 18 *Vers* nem a szerelem kritikája, inkább a megszállott, fiatalkori rövidlátás egyoldalú látomása, a nemi élet metafizikai földerítése. A felületes olvasó számára ez a kötet nem több, mint izzó, szűk képe a nemiségnek, amelyben nincs hely az emberi szerelem festésére. Thomasnak a szexualitás nem elszigetelt jelenség, mögötte mindig ott lebeg a kozmikus háttér. Úgy látja a világot, mint egy testet. A mindenség is érzéki. "És sárga volt a szaporodó fövenyminden homokszem szült egy másikat." A 18 *Vers*-ben — Treece szerint — "magzati egység" van, visszatérés a dolgok kezdetéhez.

Fantasztikus világba érkezünk, leszállunk az anyaméhbe. Gyermekek szólnak hozzánk anyjuk testéből, atyjuk magvából, szunnyadó agyából, mielőtt az álom az idegeken át megadja a teremtő indítást. Ahogy La Fontaine meséiben az állatok emberileg viselkednek, vagy Shelley Érzékeny Plántája sóvárog, mint egy finomkodó platonista, Thomasnak is joga van emberi módon bemutatni a mindenséget, visszamenni az eredethez : a petéhez, embrióhoz, homunkuluszhoz, maghoz. Baudelaire a szerelem múzeumáról ábrándozott, hol Szent Teréz gyengédsége folytán mindennek lesz helye, az unalom korának nagy gyönyörűségére. Thomas műve inkább egy szülészeti klinikára vagy műtő-színházra emlékeztet. Emellett számadás is, a teremtés vallásosan érzéki bemutatása. Nem hiányoznak a szentségi jegyek sem, bár inkább panteista színezetben : a lényeg jelzése, a szövetség jele, a szerződés pecsétje, egy test körvonalai, a távollévő jelenléte, a fölfoghatatlan ízlelése, a múlt idők ismerete. Mindez lényeges összetevője Thomas képalkotásának.

MÁSODIK KÖTETÉBEN, a "*25 Vers*"-ben, még inkább előtérbe nyomul a vallásos eszme, legalábbis félkeresztény formában. Irónia, cinizmus szólal meg a versekben. Az élet szexuális értelmezése helyett a halálét adja. "Nem-telenítsd a csontvázat !" A halál titka és legnagyobb borzalma az, hogy nem-telen (nincs neme) — írja másutt. Egyik verse szinte panteista eucharisztiát idéz s szentpáli reminiszcenciákat ébreszt. De a halál és föltámadás gondolatában eltér Szent Páltól, aki különbséget tesz föltámadás előtti és utáni természetes, illetve átszellemült test között. Thomas ezt a különbséget nem veszi figyelembe. Szemében a természetes test kevésbé korlátolt, mint Szent Pál számára. Szerinte a természetes test kitart a halál változásai közt is, folytatódik, mint az életerő atomja, bár veszít eredeti felépítéséből. Izgatja képzeletét a freudi kapocs az immanens halálfélelem és a létezés vágya között. Mindkettőt teljes egészében akarja megragadni, fényt bocsát rájuk, hogy a rejtett kinyilatkoztatást fölfedje. Meg akarja világítani azt, amiről Yeats kijelenti : Ellenőrizhetetlen misztérium — állati szinten.

Thomas modernsége abban áll, hogy elmerül ezekben a témákban és lélektani erőforrásait beleönti a hang, a mondat és metafora összjátékába, a nyelvi lehetőségek vakmerő kihasználásába. Egyik legszebb verse a "*Főképp ha az októberi szél*" kezdetű. (Thomas nem használ vercsímeket). Szavainak érzelmi és drámai súlya, mondanivalójának gazdagsága, költői ékesszólásának muzsikája, a hangok és kifejezések mámora szinte elsodor bennünket. Aztán a szóképek egymásba kapcsolódása, merész tagoltsága, érzéki gondolatcsoportosítása merül föl a titokzatos összefüggésből. Thomas — D.H. Lawrence szerint — akárcsak D'Annunzio, szavaival irányítani tudja vérkeringésünket. Legfőbb erőforrása primitivista tájékozódása. Az elsődleges vágyakat énekli és a tudat küszöbén pillantgat át. Gyakran végtelen gyengédségbe édesül a hangja, szeszélyessé, érzelgőssé válik. (Ez prózájának fogyatékossága is.) Pátosza a rettegés, a misztérium, a keresztre feszített érzékiség magas fokra hevített kicsapódása s az ilyenfajta magától értetődő, keserű iróniára épült költészet alig kerülheti el az érzelmesség túlhajtásait, hacsak az összpontosított erő és alaki fegyelem meg nem szabályozza s energiáit át nem viszi tartózkodóbb megnyilatkozásokra.

Közel volt a mindennapi élethez. De magavigasztaló, patetikus hangja néha nem a legszerencsésebb. Olykor hamisan cseng és a szerkesztettség hatását kelti. Mint Rimbaud és Crane, káprázatos magasba ívelése után ő is elég korán kimerítette művészete lehetőségeit. Egyszer megkérdezték tőle : Gondolja-e, hogy költészete hasznára van sajátmagának és másoknak. Igen — felelte és hozzátette : A költészet nem más, mint ritmikus, elbeszélő hangnemben végrehajtott elszakadás a bebugyolált vakságból a meztelen látomás felé. Költészetem írásos bizonyítéka ennek a világosságért folytatott harcnak. Hasznos másoknak is, mert tudatossá teszi bennük ugyanezt a küzdelmet.

KÖLTÉSZETE nehezen összegezhető. Bár — mint mondottuk — nem értelemellenes, nemzedékének mégis a legkevésbé intellektuális költője. Életművének összképe nem az ésszerű érvek összefüggéséből alakul ki, hanem inkább valami biológiai növekedésből. Versei átalakulás révén bomlanak ki s nem lépésről-lépésre haladnak előre. A középpontban nem egyetlen kép áll, hanem képek serege. Mint ahogyan a levegő vagy a gáz igyekszik menekülni a víz alól, buborékok felhőjében születik meg a verse.

Korai költeményeiben a szónoki, éneklő elemek uralkodnak, később elhalványodnak. Meghökkentő képpel kezdi a verset. Hogy divatos lett, nagy része van abban ennek a "sokk-taktikának". Egy bizonyos : elutasít mindent, ami nem költői. Ez az elszigetelődés azonban nem valami késői kivirágzása a "poésie pure"-nek. Költészete nem szavak köré fonódik. Emlékezet s érzékelés, belülről kiinduló tapasztalás. Nem kivonat és lenyomat, hanem eleven hangja és képe a valóságnak.

Költői módszerének jelentős fogása a köznapi beszéd átvitele a versbe. Eliot a húszas években már kísérletezett ezzel az újítással s verseibe gyakran szőtt bele társalgásból ellesett mondatokat minden változtatás nélkül. Thomasnál is találunk ilyeneket, bár nem olyan nyers formában, mint Eliotnál. Másik fő érdeme, hogy visszahozta az angol költészetbe a lírai szemléletet és írásmódot, amelyet a harmincas évek költői csaknem teljesen száműztek. Oly mesz-szire mentek ugyanis a költői alakzatok vulgarizálásában, hogy az már a laposság határát súrolta. Ahelyett, hogy az Eliot által kezdeményezett beszédritmust tették volna magukévá, prózai ritmust, prózai gondolatokat és érzelmeket csempésztek bele a költészetbe.

Korai volna még Thomas helyét megjelölni az angol költészetben. Az évek bizonyosan meghozzák a kellő távlatot. Életművét józanul mérlegelve megállapíthatjuk, hogy összegyűjtött kilencvenkilenc versének legalább egyharmada kiváló alkotás s ez ma, amikor a grandiózus életművek kora visszahozhatatlanul a múlté, tekintélyes eredménynek látszik. Egyesek szerint Hopkinssal való összehasonlítása nem szerencsés, inkább Grayvel lehetne közös nevezőre hozni s ez az összevetés Thomas részére sem előnytelen.

Egyetlen nagy költő sem arat osztatlan elismerést. Ez alól Thomas sem kivétel. Érdekes, hogy éppen az a két folyóirat, amelynek célja a mélyebb verselemzés és az angol irodalom tanítóinak nevelése lett volna, a *Scrutiny* és a *The Critic*, nem talált verseiben elemzésre méltót. Képei az első komolyabb vizsgálatra széthullanak, legtöbbször olcsó fogások — írta egyik bírálója. Erkölcsi passzivitást fedeztek föl verseiben és kifogásolták, hogy a feszültség hiánya csökkenti látomásainak erejét. Az idő elégtételt szolgáltatott a költőnek : azóta mindkét folyóirat megszűnt.

1952-ben Thomas úgy érezte, hogy tehetsége forrásai elapadtak. Kétségbeesésében az italhoz menekült. Amikor kijózanodott, a megvilágosodás még kegyetlenebb volt. Tudta, hogy saját magát ítélte halálra. A legszörnyűbb érzés az életben, a borzalmak borzalma — vallotta már régeben is — tudni, hogy kelepcében vagyunk, ahonnét nincsen szabadulás. Most is ezt érezte, ezt az iszonyú nyomást, mintha vaspánt szorítaná koponyáját. A determinizmus egyébként is ott kísért műveiben. Nincs szabad akarat, csak az ösztönök és hajlamok esztelen kavargása. Színműveiben és elbeszéléseiben a szereplők Pavlov kutyáiként kóborolnak. Ez az a "bűnös panteizmus", ahol a természet megváltatlan ; nem erkölcstelen, csak vétkes, a kegyelemtől illetetlen. Thomas önmagát rombolta le. Költői élete siralom és ujjongás között hányódott.

Helyébe a szárnyatlan angol múzsa követei, a gyalogjáró, pedáns költők léptek. De Thomas ma is a legolvasottabb költők egyike. Halálakor szinte nemzeti gyász volt. Tennyson és Swinburne óta költő halála nem vert ekkora visszhangot a köztudatban. Nem csoda : ő az első modern romantikus, akit szinte ujjal lehet tapintani, akinek útjai szerves részévé váltak önnön mitológiájának, aki elsőnek ajánlotta föl magát áldozatul a közösség oltárán. Őstípus és jelkép. Yeats óta senki se testesítette meg ilyen mértékben a bárd fogalmát. Zabolátlan és nagylelkű, lángoló és kiszámíthatatlan, hívő és léha,de mindenekfölött határtalanul szomjas. Eliot — kinek halálhíre e sorok írása közben jutott el hozzánk — fiatal korában jobban lelkesedett az okos Johnsonért, mint Shakespeare-ért. Thomas, akárcsak Shakespeare, nem egy "biztos" mintakép. De a versnek talán magasabb rendeltetése is van, mint hogy csupán megbízható mércéül szolgáljon az irodalmi műhelyek számára.

A felhőkön át

AZ IDEI ÉVADBAN, legalább-is ami az igényes francia újdonságokat illeti, a párizsi színházak nemigen kényeztették el a közönséget. Edward Albee művét, a *"Who's Afraid of Virginia Woolf"*-ot nagy sikerrel játsszák, Arthur Miller *"After the Fall"*-ját is éppen a napokban mutatták be Visconti rendezésében, a nemzeti klasszikusokat, Corneille-t vagy Beaumarchais-t is új értelmezésben viszik színre, valamennyire jelentős új darab azonban — mert Dubillard kitűnő és végre méltó elismerésre talált *"Naïves Hirondelles"*-jét akkor is csak felújításnak lehet mondani, ha négy évvel ezelőtti bemutatójára csupán a szerző hívei emlékeznek — mind-össze egy akadt : François Billetdoux-nak a Théâtre de France-ban Jean-Louis Barrault rendezésében bemutatott *"Il faut passer par les nuages"*-a, amelyet a kritika többkevesebb joggal ki is kiáltott "az évad színházi eseményének". A dicsérő jelzők sem várattak magukra, s Billetdoux darabját el is keresztelték "polgári hőseposznak" vagy "metafizikai drámának", ahol, mint mondták, hagyomány és újítás, örök mondandó és formabontó tálalás ritka, korszakhatárt jelző szintézisben találkozik össze. A szerző, akit a színház körül eltöltött tíz év váltakozó szerencséjű tapasztalatai megtanítottak arra, hogyan legyen saját ügyének legjobb prókátora, megtalálta az igéző formulát is, amely a gyanakvó polgári nézőt is becsalogatja darabjához : az *"Il faut passer par les nuages"* a polgárságról szóló shakespeare-i dráma, vagyonáról mint királyságáról lemondó hősnője pedig a polgári Lear király*nő*. *"Hajdan, a spanyol aranykor darabjaiban vagy az Erzsébet-kori drámákban hűbérurak, hercegek és királyok tetteiről írtak,* — mondja egyhelyütt Billetdoux. — *Ma a hűbérurak, hercegek és királyok a polgárok ; s a mai nézőt az ő drámájuk érdekli."*

●

DEHÁT miről is szól ez az *"öttételes polgári hőseposz"*, ahogy a darab hangzatos alcíme mondja ? A *"hőseposz"*-t talán lehetne vitatni, ez ízlés és értékelés dolga, a *"polgári"* jelzőt aligha. Billetdoux darabja úgy indul, mint egy századeleji, naturalista ízű polgári regény, René Bazin vagy Henry Bordeaux családi könyvtárban porosodó könyve, vagy — hogy méltányosabb, korban közelebb álló hasonlattal éljünk — Mauriac egyik-másik Bordeaux-környéki kapzsi és zsugori, titkos bűnök elől gyóntatószékbe menekülő, keménygalléros (és lelki keménygallért hordó), a törzs, a dinasztia, a kaszt érdekeit szigorúan védő burzsoákat felvonultató műve. S regényre, pontosabban : levélregényre emlékeztet az 1963. januárjában egy Bordeaux melletti városban játszódó első felvonás, az "első tétel" egyidejűségre törő technikája is : mintegy tucatnyi szereplő monologizál, hogy elbeszélésükből kibontakozzék a hősnő nem mindennapos múltja.

Claire Pouldu, ez a *"kóbor macska, aki polgárjogot tudott magának szerezni"*, egy takarítónő törvénytelen lányaként született a század elején. Még serdülőlány korában megismerkedett a jó családból származó Clos-Martinnal, de a tücsök és a hangya romantikus szerelméből nem lehetett házasság. Clos-Martint, a költőlelkű anarchistát, a széllel bélelt trockistát a polgári berendezkedésnél és kényelemnél jobban vonzotta a távoli kaland, a háború utáni új világ megannyi lehetősége, Claire-t viszont csak a társadalmi érvényesülés szenvedélye fűtötte. A polgártagadó ifjú és a polgárságba betörni vágyó kamaszlány egy pillanatra találkozik, hogy útjuk azonnyomban szét is váljék : Clos-Martin elindult Keletre, Claire pedig maradt a Bordeaux-környéki kisvárosban, hogy hangyaszorgalommal, szívós önzéssel rágja magát előre. A felemelkedés rosszul indult : a bordeaux-i kórházi főorvostól, aki mellett titkároskodott, csak egy törvénytelen fiúgyereket kapott, Jeannot-t. Claire, a leányanya mégis jó házasságot köt majd : a csélcsap Pierre Balade, a gazdag konzervgyáros veszi el, akinek éppen arra van csak ideje, hogy újabb két gyereket, Pierre-"Peter"-t és Lucas-t, nemzze neki, mielőtt kicsapongó életmódja sírba viszi. Claire most már egyedül intézi anyagi ügyeit : birtokot vásárol, épít, üzletel, fellendíti a konzervgyárat, s egyre gyarapítja bankszámláját. A Felszabadulás után valódi vagy vélt elenálló érdemeiért megkapja a "légion d'honneur"-t, s hogy a társadalmi illemnek is eleget tegyen, *elveszi* Antonin Verduret-t, ezt a félénk és kissé bogaras szobatudóst akit azután kineveztet tanárnak a bordeaux-i egyetem szociológia tanszékére. Claire Pouldu, a takarítónő lánya, a tiszteletre méltó Verduret-Balade asszony lesz, aki nemcsak a gyárakon és a birtokon, hanem egy egész polgári dinasztián uralkodik. Gyermekei sorsát nem kisebb energiával és önző vaksággal szintén maga veszi kézbe. Jeannot-ból, a test ördögével vívódó és a vallás parancsai közt vergődő, zavaros tekintetű és gyöngyöző homlokú fiúból bankigazgatót csinál, kedvencét, a vonzó, de törékeny Pierre-"Peter"-t a konzervgyár élére állítja és képviselőnek jelölteti. Egyedül a legkisebb fiú, az algériai háborúból feldúltan visszatért Lucas lázad az anyai zsarnokság és jóindulat ellen, noha anyagi támogatásáról ő sem tud lemondani.

●

CLAIRE látszólag elért mindent, amit félévszázaddal azelőtt, még gyerekfejjel, makacsul tervbe vett : gazdagságot, sikert, elismerést. A januári szombaton azonban, amikor a darab kezdődik, megszólal a múlt szirénhangja : egy tengerjáró hajó Clos-Martin hamvait hozza meg a városba. Temetésén Claire egyedül jelenik meg, s az árnyalak nem is hagyja el többé. Ott áll mögötte a számadás órájában,amikor Claire aggódva kérdezi lelkiismeretét : méltóan élte-e le életét, a lélek szabadságát és a szerelmet nem áldozta-e fel az anyagi és társadalmi érvényesülés oltárán, hűséges volt-e igazibb önmagához, a birtoklásért nem feledkezett-e meg a boldogságról, s szerettei sorsát is nem önfejű önzéssel igazgatta-e mindég ? A "kóbor macskából" lett polgár-királynő hallgat a túlvilági látogató aszkézisre hívó szavára, s maga köré gyűjti alattvalóit, hogy lemondjon javukra : *"Ideje már annak, hogy szabad kezet adjak nekik, s örülnék, ha mindegyiküknek módja lenne arra, hogy titkos vágyát megvalósítsa"*. Az alattvalók : a pipogya férj, a gyámoltalan, gyenge vagy hitvány, felnőni nem tudó gyerekek képtelenek az önállóságra, s a fölkínált birodalomért csak bizonytalan kézzel nyúlnak. Az anya, a "tigris-anya" — hogy a szerző bevezető tanmeséjének szavaival éljünk — úgy érzi, eleget táplálta kicsinyeit, s most *"ösztönösen, de az ő érdekükben is kimereszti karmait és harap, hogy mindegyik szabadon nézzen szembe a világgal, s tanulja meg, hogy nem is olyan könnyű ott boldogulni, mint ahogy hihetnék"*. S mivel az ölükbe hulló gazdagsággal a méltatlanok nem tudnak élni, Claire önpusztító szenvedéllyel maga rombol le mindent. Árverésre kerül a gyár, a családi ház, a nyaraló, a fenyőerdők, a szőlők, a borpincék, a hajók, a telkek, hogy az élet munkájából csak a jelkép : egy maroknyi gyémánt maradjon. De a lemondás, az aszkézis az üdvösséget, a földi tehertől megszabadult súlytalan lebegést legfeljebb az egyénnek hozza meg. Claire áldozatával csak bajt csinál maga körül : férje elmenekül, egyik fia meglopja, a másik öngyilkos lesz, a harmadik pedig nevetséges és megalázó házasságban keres új anyát. *"A fény birodalmába a felhőkön át vezet az út,* — idézi Billetdoux darabja mottójában a 18. és 19. század fordulójának moralistáját, Joubert-t. — *Van aki elveszik a felhőkben ; mások viszont át is tudnak rajtuk törni"*. Claire a darab során végig a gomolygó, sűrű felhőket járja, de mire a lemeztelenített színpad temetőt jelző díszletére lehullik a függöny, mintha már a megcsillanó fény békéje töltené el. A naturalistának induló darab parabolában végződik ; a "kóbor macskából" lett "anya-tigris", a koronáját vesztett polgárkirálynő rátalál a megtisztulás, az evilági szentség útjára...

●

NAGYRATÖRŐ a szándék, amely a naturalista drámát emelné a "polgári hőseposz" vagy — mivel a szerző maga mondja : "meglehet, hogy nem is erről, hanem valami másról van szó" — a "metafizikai parabola" rangjára. És hogy a szándéknak nagyobb legyen a hitele, káprázatos (s mármár szemfényvesztő) színpadi technika is siet a segítségére. Billetdoux jól ismeri a színpad minden csínját-bínját, vagy tíz évvel ezelőtt a párizsi kabarékban maga is színészkedett, kijárta a klasszikus színház és az avantgarde iskoláját, tanult az "Inconnue d'Arras" és a "Lenoir-dinasztia" Salacrou-jától, Anouilh-tól, de még Claudeltől, Brechttől és Beckett-től is, és előző hat darabján kipróbálhatta a mesterség fogásait. Ha pedig olyan díszlettervezőre talál, mint René Allio, olyan rendezőre, mint Jean-Louis Barrault s olyan, pályájának csúcsára érkezett színésznőre, mint Madeleine Renaud, aki a Beckett *"O, les beaux jours"*-jában nyújtott mesteri alakítását itt még nagyszerűbbel ismétli meg, aligha panaszkodhat, hogy utasításait nem értették meg. Pedig a szerző a klasszikus és formabontó színház minden lehetőségét felsorakoztatta, s jócskán élt a táncművészet vagy akár a film szemléletével és megoldásaival is. Darabjában van idő-rend-bolygatás, szimultán jelenet, álomkép, kórus, kísértet ; díszlete pedig egy város keresztmetszetét mutatja : sétányt, irodát, gyóntatószéket, temetőt, orvosi rendelőt, gyárudvart, kocsmát, jó polgári házat, kívülről-belülről, cselédlány padlásszobájától ebédlőig és konyháig, — hol részletezőbben, realistán, hol egyre jelképesebben, túlvilági arénává átlényegítve. S hogy művészete végképp *totális* legyen, felvonásainak zenei tétel-megjelölést ad Billetdoux : a cselekmény "allegretto non troppó"-ban kezdődik, "andantinó"-ban, "scherzo grave"-ban, "molto vivace"-ban folytatódik és "hajnali szerenádban" végződik ; szereplői pedig, mondja a tudatos és a szerkesztés titkait találó hasonlatokban felfedő szerző, mint a zenekar hangszerei felelgetnek egymásnak...

●

KORSZAKHATÁRT jelöl-e tehát az *"Il faut passer par les nuages"*, ahogy a kritikák állítják, remekművet fémjelez-e a közönségsiker, az új és a régi színház kelt-e utódokat nemző házasságra? S vajon rosszhiszeműen téved-e az, aki, akár az ellentmondás szellemétől vezetve, a hangzatos szándék, a tetszetős és magukkellető nyilatkozatok, az ügyes, szinte, túlügyes technika láttán csak fenntartással csatlakozik a lelkendező kórushoz? Aki a virtuozitás mögött a hatásvadászó fogást is látja, s a modernség mögül kihallja a könnyzacskónak szóló érzelgősséget ? Akadhatnak olyanok is, akik a darab szereplőiben már régről ismerős figurákat fedezhetnek fel, a francia vidéki város regényből, színműből, filmből megszokott alakjait : a felszarvazott férjet, a felvágott nyelvű, szabados erkölcsű cselédlányt, a torkosságért vezeklő vénlány guvernántot, osztályharcot békítgető derék öreg művezetőt, pletykás komámasszonyt, főnökébe szerelmes gépírólányt... De önálló életet ezek sem élnek ; minden jelenetük csak arra szolgál, hogy a hősnő múltját vagy jelenét magyarázzák, aki egyébként maga sem olyan mély és eredeti, mint ahogy azt szerzője szeretné elhitetni. Hogyne zavarná hát a kétkedőket, az érzékeik tanúskodásában bízó pogányokat s mindazokat, akik allergiásak az olcsó misztícizmusra, a ködös spiritualizmusra, az a könnyedség, amellyel Billetdoux naturalista története egyszeriben a teozófia vagy a Zen régióiba emelkedik. Minden kornak megvan a legkönnyebben osztogatott, tehát leggyanúsabb jelzője. Manapság, gondolom, a "metafizikus" járja : mindenfajta filozófiai francia-saláta majonézmártása. S akik Billetdoux előző — és eredetibb — darabjánál, a *"Comment va le monde, môssieu ? Il tourne, môssieu !"*-nél fanyalogtak a "western métaphysique", a "metafizikus kalandtörténet" megjelöléstől, itt esetleg gyanakodva olvashatják a bizonyságul felhozott szellemi mesterek lajstromát, amely Jeremiás prófétától Malraux-ig, Krishnamurtitól Freudig terjed. Claire Verduret-Balade bizonyára nem az első gyárosné, aki rájött a közmondások bölcsességére: : a pénz nem boldogít, kiváltképp, ha Kelet és Nyugat, ókor és újkor nagy szellemei is biztosítják erről... Új és régi magasabbrendű szintézise lenne Billetdoux darabja, amely a közönséget is összebékíti a színházzal ? Vagy csak régi téma új változata, modernebb hangszerelésben ? De legyünk méltányosak az igényes siker-darabbal is, s ismerjük el *stratégiai* érdemét: a formabontás saját területén verte el a bulvár-színházat.

ALBERT PÁL

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Az Eliot nekrológhoz

Határ Győző tartalmas és érdekes Eliot-nekrológjába (Irodalmi Újság, 1965. január 15) néhány apróbb hiba csúszott ; ezekre fel szeretném hívni a figyelmet, annál is inkább, mert az Európában élő, s Amerikát illetően nem túl tájékozott olvasóközönség is hajlamos hasonló hibák elkövetésére.

"1906-ban Eliot feliratkozott a Harwardi Egyetemre" — írja Határ. Szerintem ugyan *beiratkozott*, de ez nyelvhelyességi kérdés. Az viszont már ténykédés, hogy "Harwardi" egyetem — nincs. Van Harvard Egyetem, amit John Harvard alapított a tizenhetedik században (nem tudom, miért írja a legtöbb magyar Harvardot dupla vével ?), s ami közigazgatásilag Cambridge városához tartozik. Tehát éppúgy, ahogy a Columbia Egyetem New Yorkban, a Harvard Egyetem a massachusettsi Cambridge-ben van. Ennélfogva az a kitétel sem helyes, hogy "1911 végén ... visszatér Harwardba" hiszen Harvard az egyetem neve, s magyarul azt szoktuk mondani : "egyetemre jár". Helyesen tehát ez a kifejezés így hangzik : "visszatér Harvardra" vagy még jobb: "visszatér a Harvardra".

Még egy észrevétel : Eliot a *Four Quartets* (Négy kvartett) című hosszabb költeményét első ízben nem 1931-ben, hanem jóval később, 1944-ben adta ki.

Gömöri György
Cambridge
Massachusetts

*

Köszönöm Gömöri György kitűnő helyreigazításait, hízelgő, hogy ilyen figyelmes olvasóim vannak. Jó ösztönzésére nyomban elküldtem írógépem a műszerésznek, hogy cserélje fel a V-t a W-vel ; így majd nem fordulhat elő többé, hogy a Harvard Egyetemet elírjam — csak azután ne legyen panasz, hogyha Wégwári Witézeket írok. Ami a Four Quartets dátumát illeti, a Burnt Norton-t Eliot már 1936-ban közrebocsátotta ; a többi keletkezési időpontja : East Coker 1940 ; The Dry Salvages 1941 ; Little Gidding 1942. Könyvalakban a Négy Kvartett walóban 1944-ben látott napvilágot.

(H. Gy.)
London

*

Olvastam az Irodalmi Újság január 15-i számában Határ Győző igen szép, érdekes és elgondolkoztató írását T.S. Eliot-ról. Szeretném még hozzáfűzni, hogy a nagy költőnek volt egy rendkívül becsült és szeretett magyar barátja is, Lajtha László zeneszerző. Ő írta a "Murder in the Cathedral"-ból készült filmnek zenéjét is. Ez a zene Lajtha jelentősebb alkotásai közé tartozik és mint "absztrakt" muzsika Harmadik Szimfónia és Zenekari variációk címen ismert. Ezt a zenét 1947-ben írta, hosszabb londoni tartózkodása idején, a film rendezője, Höllering megbízásából.

K. S.
Róma

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

IRODALMI ÚJSÁG
ELŐFIZETÉS ÉS HIRDETÉS AUSZTRIÁBAN
EURÓPA
EGYETLEN MAGYAR
könyvantikváriuma
LÓRÁNT LÁSZLÓ MAGYAR KÖNYVKERESKEDÉSE
Wien, I. Bräuner Str. 2.

DÉNES TIBOR

KAKASSAL TARTOZUNK ESZKULÁPNAK

Hadd nyissam fel a Szókrátész-dossziét! Nem a filozófusét ; azt mostanában megint buzgalommal nyitogatják különféle szellemi vidékeken és különféle szándékkal. Ösét kívánná látni az európai gondolat atyjában, a Nagy Kérdezőben, történész, bölcselő, filológus, — és idealista éppúgy, mint marxista. Nincs hónap, hogy folyóiratokban cikkezők, könyvekben tudósi szerzők ne feszegetnék a szókrátészi komplexum valamelyik tartozékát. S csak napainkban jelent meg új, fotomechanikus kiadásban Heinrich Maier összefoglaló kapitális műve (*Sokrates. Sein Werk und seine geschichtliche Stellung.* Neudruck der Ausgabe 1913. Aalen Scientia, 1964).

Szókrátész, a *pedagógus*, dossziéját szeretném felnyitni. Mivel az volt, az akart lenni elsősorban : az istenektől küldött nevelő, mint magát nem egyszer kifejezte. S lapozván az akták között, egyetlen kérdésre, a legizgalmasabbra, mely pedagógust illethet, szeretnék felelni : szelet vetett, igen, Szókrátész, de aratott-e vihart ? Jóllehet, ez volt élete értelme.

Aktákról beszélek. Vannak-e ilyenek az említett dossziéban ? Az antik ember, bár napjai javát az utcákon, az agorán és az areopágon töltötte, szemérmes volt nagyon ; magándolgaiba szinte soha nem avatta polgártársait. A mértéken, harmónián, e hellászi szentségeken ejtett volna csorbát a háztáji haszontalanságok szellőztetése. A magánélete. Az akták ennélfogva inkább Szókrátészről, a "közszereplőről", szólnak. Számuk csekély, ellentmondásuk annál nagyobb. Mert csak a kortársi vallomás számít ; az utódoké, mint általában lenni szokott, ismétlés és parafrázis. Körülírnak, de semmit le nem írnak. Arisztophánész persze kortárs volt. De mit tudott Szókrátészről ? Alig valamit, és azt is rosszul tudta, célzatosan tálalta. A "Felhők"-ben egy kalap alá vette a szofistákkal, akik ugyan távolról sem voltak azok a semmirekelők, miként róluk esküdt ellenségük, Plátón, állította. A különbség köztük és Szókrátész között alapvető. Nem azért, mivel a szofisták idegenek voltak, hősünk pedig athéni származás, Antiochisz ősi törzséből való. Még azért sem, mert a jövevények jó pénzért mérték tudományukat, Szókrátész pedig soha díjazást el nem fogadott. Nem ilyen külsőségek az elhatárolók. A szofisták arra oktatták az athéni ifjúságot, miként érvényesülhet a Városban ? Ami éppen nem volt csekélység. A pláteai győzelem és déloszi szövetség után, a periklészi aranykorban, kellett a házát eréllyel, hazáját művészettel kormányzó, művelt tisztviselői kar. Szókrátész viszont, kinek tekintete a Város Hosszú Falain és Hellászon s külső esetlegességeken túlra szegeződött, arra tanította ifjú barátait, miként lehet az emberből *ember* ? Világos, hogy megvetette, többek közt, pároszi Evenoszt, ki 500 drachmáért avatta be hallgatóságát az államvezetés rejtelmeibe. Ám mit érthetett e gyökeres különbségből a gúnyolódó-fölényes arisztokrata, aki Arisztophánész volt ?

S megérthette-e Szókrátészt a *gentleman farmer* Xenophon ? Még ha tanítványa volt is valamennyi ideig. Hősünket a "Memorabilia" patetikus szónoklójával azonosítani éppoly céltalan törekvés lenne, mint a "Felhők" kellemetlenkedő szofistájával. Hiszen maga Xenophon rajzolta újra mestere portréját "Symposion"-jában, e megható remekben. Ám jelen volt-e az író Kalliász vendéglakomáján ? Heinrich Maier kétségbevonja, újabban pedig Anton-Hermann Chroust egyenesen tagadja, hogy tíztizenkét éves süvölvények (ez volt akkoriban Xenophon) Athénban "symposion"-ra hivatalosak lehettek volna (Socrates Man and Myth. The Two Socratic Apologies of Xenophon, London, Rotledge and Kegan Paul, 1957). Marad tehát dossziénkban, mint érv és dokumentum, Plátón tanúvallomása. Lássuk csak ! A "Phaidon" című dialógus egyik mondata aligha biztató kezdet a kutakodásra. *"Plátón távol volt, beteg, gondolom."* E mondatot éppen a "Phaidon"-ban olvassuk, melynek egyedülvaló atmoszférája — börtön és halálközelség, vértanú halál — Szókrátészből a páratlan embert, a hősi nevelőt hivatott megmutatni. Hagyján ! De, a "Törvények"-et kivéve, valamennyi plátóni dialógus főszereplője Szókrátész, és szinte mindegyikben más. Melyik az igazi? A mester életében készült, korai dialógusoké ("Ion", "Protagoras", talán az egyik "Hippias") ; vagy azoké, amelyeket Szókrátész halála után s az önkéntes száműzetés idején írt Plátón ("Euthydemos", "Charmides", stb.) ; avagy azoké, melyeket Athénba való visszatérése s az Akadémia alapítása után fogalmazott ("Phaidros" "Théaitetes", "Phaidon") ? Nem képlet, írói lelemény-e a plátóni Szókrátész ? Lehetséges-e, hogy mestere ajkára adta ennen mondandóit az író ? Élt-e egyáltalában s tevékenykedett-e Szókrátész ? Egyetlen sorát nem őrzi az utókor. Hiszen nem is írt, állítják egybehangzóan a filológusok. Viszont éppen Plátóntól tudjuk, hogy írt, költeményeket mindenesetre. Börtönében legalábbis. Elvesztek volna ezek is, mint a Nagy Kérdező csontjai ?

Csillapítsuk mégis kételyeinket. Igenis élt Szókrátész, tevékenysége, történelmi szerepe pontosan az volt, melyet a magát Megarába száműzött, magányos Plátón írásaiban ránk hagyott, szavai pedig annyira hitelesek, amennyire őszinte a tanítványi kéz, mely híven kívánja visszaadni és továbbítani elhunyt mestere tanítását. Honnan e bizonyságunk ? A történelemből.

Persze, Szókrátészről, a magánemberről, éppen az említett oknál fogva, fél maroknyinál nem több ismeretet szolgáltat a történelem. Gyorsan végezhetünk az adatokkal. Kr. e. 469-ben született Athénban és 399-ben, szülővárosa ötszázegy tagú bírósága ítéletéből, négyheti börtön után, kiitta a bürökpoharat. Élete tehát két háborúvég közé esik : az első, a pláteai, teljes győzelem volt, a második, a szicíliai, Athénnak katasztrófa, mely, lehet, hősünk tragikus végét nem kis mértékben befolyásolta. Apja, állítólag Szofroniszkosznak hívták, valószínűleg szobrászmester volt. Elképzelhető, hogy fiát az apja művészete elsajátítására fogta. Eredménytelenül. Anyjáról többet tudunk : Phénárété volt a neve, mesterségére nézve szülésznő, éspedig a legügyesebbek egyike. A jelek szerint, s ahogy illet, Szókrátész időben nősült ; Xantippét vette feleségül, kivel több gyermeket nemzett. Vér szerinti utódait nem azonosította a história ; "becstelen" halállal kimúlt apával nem dicsekszenek a fiak, inkább megtagadják őket. Biztos, hogy Szókrátész nem volt mintaférj és példás családfő. Nem házasságra termett, más dolga volt. Az utcákat járta naphosszat, akár a gazdagok, jóllehet szűkösen élt évi 100 drachma jövedelemből, melyet, házát beleértve, 500 drachma vagyona gyümölcsözött. Jártában hatalmast-szegényt egyként megállított, hogy faggassa őket az igazságról és nevelje az erényre. Alkalmatlan viselkedése sok bosszúságot okozott, annyira, hogy a tirannus Harmincak Tanácsa 404-ben törvényt hozott a beszéd művelői ellen. Szókrátészt célozta a törvény ; szövegét egykori tanítványa, Kritiász, fogalmazta. A Nagy Kérdező semmibe vette a tilalmat. Valódi növendékei, a "kálokágátoszok", vagyis a jó családból és szépnek született, 16-18 éves fiúk, nem panaszkodtak ellene. Éppen hogy sereglettek hozzá. Mindnyájan ismerték-szerették. *"Én ne tudnám a neved?* — így a kedves Chármidész, első ízben szegődvén Szókrátészhoz. *"Minden korombeli ismer téged."* A "Phaidon"-ban pedig ekként nyilatkozott valaki a tanítványok csodálatáról : *"Elég volt ökörszemébe néznünk..."* Ökörszemű volt-e valóban, mint Héra istennő, s miként mindazok, kiket Hellászban szépnek tartottak ? Avagy szatírszerűen csúf, mint korabeli mellszobra mutatja és korai dialógusaiban Plátón elénk festi ? Elég annyi, hogy a mester minden ifjú tanítványát szépnek látta, maga pedig, bölcsessége-jósága által, megszépült a fiatal tekintetekben. Emlékezetes beszédében, melyet Plátón "Symposion"-ja őriz, Álkibiádész maga mesélte el, hogyan akarta megnyerni, valamely éjszaka, mestere barátságát. Kínos jelenet lehetett és derekas a ragyogó ifjú katona szégyenülése az öregedő csúfság visszautasítására. Pedig mester és tanítvány bizonyos kapcsolata az antik Athénban nem erkölcsi elferdülés, ám majdnem hogy erény számba ment. Másfajta szeretet fűzte növendékeihez a Kérdezőt. Nevelői hivatásában látta szépnek valamennyit és még szebbé akarta tenni őket. Lelkük nemesítésére törekedett. Mivel sem több, sem kevesebb nem volt, mint születésétől hivatott nevelő.

Ez okozta vesztét, egyben megdicsőülését is. Ügyeszei, Ánytosz, az elszegényedett uraság, Mélétosz, a kifütyült fűzfapoéta és Lykosz, a sikertelen szónok, ha bírálták is állítólagos kegyeletsértése miatt, vádjuk a nevelőt sújtotta : Szókrátész megrontja az ifjúságot ; tanítványai becsmérlik a fennálló törvényeket. Jóllehet nála senki nem becsülte inkább az állami törvényt, ezért is nem menekült, bár megtehette volna, a halálos ítélet után. Igazsága ebben a kérdésben is, mint mindenben, nem a köznapok világából való. Szókrátész volt ugyanis az első, — többek közt innen van nagysága —, aki az ember autonómiáját hirdette. Az autonóm ember pedig maga határozza meg törvényeit (görögül : *nomoi*). Aminthogy azt is mondotta, hogy amennyiben az ember igazsága a Városéval összeütközésbe kerül, az elsőnek kell érvényesülnie. Emberen, persze, az értelmesen gondolkodót, a bölcset, értette. A szónak — *logosz* — a görögben két jelentése van : *beszéd* és *értelem*. Mindez, mondom, nem a szarúkészítők, mészárosok, kőfaragók, vagyis Szókrátész bíráinak világából való. Két külön, tán soha egybe nem vágó szféra ez. Íme a bizonyíték: a mester nemcsak a kálokágátosz ifjakat akarta nevelni, hanem bíráit is. Athént, a Várost, nevelni "nem középiskolás fokon". A Város azonban, igaz, alig harmincas szótöbbséggel, börtönbe vetette és mérget itatott vele.

Szelet vetett tehát Szókrátész. De, ismétlem a kérdést ; aratott-e vihart ? Nem kétséges, ez volt a szándéka. Különben nem lett volna ama "küldetésben járó" nevelő, aki volt. Nevelt beszédével, és ezt próbálta cselekedeteivel, példamutatással. A városi utcákon is, meg a táborban, csatatéren. Bába fia volt és bába maga : egy újfajta embert, a helyesen gondolkodó, magára talált embert, kívánta a világra hozni. Meg is mondta egyszer Théáitétésznek : *"Sohasem hallottad, bolondos fiú, hogy bába szült engem a világra, Phénérété, a legkülömbek egyike ? Tudd meg, hogy az ő művészetét gyakorolom én is. Annyira, hogy nincs vetélytársam a köldökzsinór elvágásában. Érzed a fájdalmakat,, Théáitétészem, én pedig látom kinodat. Felelj kérdésemre... Anyám is, én is, az istenektől kaptuk a bábamesterséget ; ő az asszonyokat oldja meg testükben, én pedig, lelkükben, a jónakszépnek született fiatalembereket. Bizd magad rám, Théáitétész !"*

Megfogadta-e tanácsát a fiú ? Vagy — követték-e példamutatását a táborban katonatársai ? Pedig, bár katonának Szókrátész igazán nem született, eszménye lehetett volna a vitézségben is e vitézt és nagyhírű tettet szenvedélyesen, bárha nem mítoszban csodáló népnek. Nem mentette-e meg csata közepette a sebesült Álkibiádészt? Nem védte-e Délionnál egymaga az athéni csapatok visszavonulását ? S nem tartóztatta-e fel, ugyancsak egymaga, az ellenséget? A hadidicsőségért tette volna mindezt ? Nevetséges ötlet ! Mégis, figyeljük csak, miként reagál a katonahad? *"Egyszer olyan szörnyű volt a fagy, amilyent még senki nem tapasztalt. Senki jószántából el nem hagyta volna fedezékét. Ha mégis elő kellett bújni, mindenki mindenféle rendkívüli holmival burkolta magát, lába szárát pedig báránybőrbe szorította, rá nemezzsinórt kötözve. Ő (Szókrátész) változatlanul öreg kabátjában meztéláb mászkált. Annyira, hogy a katonák rossz szemmel nézték, vélvén, gúnyt űz belőlük".* (Plátón : "Symposion".) Beszédes szöveg ! Milyen csekély a megértés és mennyire balul üthet ki a nevelő példázó-bátorító szándéka ! Egyébként — ismerős a jelenet és ismerős a típus. Cserkésztáborban, laktanyában, fronton és hadifogságban magam is találkoztam néhánnyal ez apostoli nevelő fajtából. Volt köztük, aki még időben eszmélt a valóságra, hogy más a tanítás és más a nevelés, s hogy ez utóbbi gyakran eléggé céltalan.

Szókrátész azonban a fajta legmakacsabbja volt. Kitartván mindvégig s konokul küldetéstudata mellett, még bírái előtt is vallotta hitét az emberiség nevelhetőségében. Ha megígéri, hogy hallgat ezentúl, megmenti bőrét (de nem halhatatlanságát!). Mire Szókrátész : *"Hálás vagyok nektek, athéniek és szeretlek benneteket , de inkább az isteneknek engedelmeskedem, mint nektek. Higyjétek el, valameddig lélegzem, olyan makacsul donglak körül benneteket, akár a bögölyök és nem szűnlek inteni : a lelketekkel törődjetek, azt gondozzátok !"* A bírák ekkor halálba küldték a bölcset, aki egyedül menthette volna meg Athént. S a Város a romlás útjára tért. Nem vélemény ez ; a történelem tanítja cáfolhatatlan adataival.

"Személyedben voltál jelen, Pháidon, Szókrátész mellett börtönében, ama napon, melyen kiüritette a bürökpoharat ?" — "Személyemben voltam jelen, Echekrátész." — "Nos hát, miről beszélt halála előtt ? Milyen volt vége ? Szeretném hallani !"

399, szép tavaszi napsütésben futott a kikötőbe a négy hete várt hajó. Meghalhatott Szókrátész. Az asszonyokat hazaküldte. Sírtak az asszonyok. Boldog halálra készült a bölcs ; zavarták a hamis hangok az útra indulót. Verset írt, a boldogságról talán, vagy a szépségről, mely neki is, mint minden görögnek, központi problémája volt. Aztán jött Kriton, a vén barát. Biztatta, még nem késő, menekülhet. Szókrátész a fejét rázta : Csak a *jó* életet akarom ! Ha megszegi a törvényt, maradék élete rossz lett volna ; a menekült élete mindig rossz. Italából, mint rendelve volt, az istenek tiszteletére pár cseppet a földre öntött volna. A hóhér tartotta vissza : kevés a méreg a kehelyben. A test pedig hidegült-merevült, rázta a zokogás a tanítványokat. *"Mit műveltek, ó, csodálatosak ? Ismeritek a törvényt : boldog szavakkal haljunk meg. Nyugalom, fiúk, legyetek erősek !"* És akkor abbahagyták a sírást a tanítványok.

Húszan voltak, eggyel sem többen. Pedig, alig hónapja, tízszeres-hússzoros volt a számuk. Láttuk, Plátón beteget jelentett ; félvén a "szórástól", Megarába futott. Pedig tíz-tizenkét éven át volt a szókrátészi iskola tanítványa. E szónak — *szkólé* — szintén kettős az értelme : *iskola* és *pihenésidőtöltés*. Mondtuk, Szókrátész nem volt tanár, még kevésbé professzor. Nevelő volt. Szórakoztatta növendékeit, kérdezgette őket, játszott velük. Táncolni is megtanult, öregségére. Lélekben fiatal akart maradni, miként "fiai". Ezért szerették őt, valameddig jártak együtt-szabadon az utcák során. Aztán, — a tragikus kifejlet idején, beteget jelentettek, elfutottak. Vagy vidéki házukba zárkóztak, mint cselekedte Xenophon.

Húszan maradtak csak az agóniát sirató tanítványok. Persze, akadtak, akik ha akartak, sem lehettek volna jelen. Éppen azok, akak pár esztendeig a legmagasabbra vitték a társadalmi ranglétrán. Szókrátész, a nevelő, dicsőségét gyarapíthatták volna e sikerek ? Dehogyis ! Egyikük, Kritiász, kinek kezéhez vér tapadt jócskán, mesterét már annak életében megtagadta. S Álkibiádész, az istentelen nagyratörő, az eleuziszi misztérium kigúnyolója, Hermesz isten oszlopának meggyalázója, a sziciliai kalandba és majdnem pusztulásba vitte népét-városát. Őket, meg az elbújó Xenophont s a többi távol maradót nevelte a bölcs, nekik világított, maga pedig elhamvadott. Arra nevelte valamennyit, hogy önmagukat megismervén, lelküket gondozván, *emberek* legyenek.

Utolsó szavát a kihűlő nem a maradék húszakhoz intézte, hanem az öreg baráthoz : *"Kriton, kakassal tartozunk Eszkulápnak. Legyen gondod az adósság megfizetésére, ne feledd !"* .. *"Úgy lesz !"* — felelte Kriton. *"De lám, semmi más mondanivalód nincs ?!"*

Csend. Válasz nélkül maradt a kérdés. Nem lehetett másképp. A küldetés elvégeztetett ; istennek-embernek lerótta tartozását az útrakelő.

És szétszéledt a tanítványok töredék csapata. Nem is verődött addig egybe, valameddig el nem csitult végleg a vetett szél. Akkor idézték, ki igy-ki úgy, a nevelő emlékét. Csend volt egészen és megszületett a mítosz.

Nem aratott vihart a Nagy Kérdező. Vihart, mely jobbá-emberibbé edzette volna a fényből-sárból gyúrt emberi anyagot.

Nevelői sors. Tragikus sors !

A TIZÉVESEK SZÍNHÁZA Londonban nagy sikerrel mutatta be a Dickens "Great Expectations" című regényéből készült színművet. A Tower Theater színpadán kizárólag 10-20 év közötti színészek játszották a darabot, mely — mint a Times színikritikusa megjegyzi — elevenebb, mint a film, melynek egyik főszerepét Alec Guinness játszotta. A regényt, írja a Times kritikusa, kitűnően alakították át színdarabbá, helyesen hangsúlyozva annak társadalmi hátterét és mondandóját.

SÁRKÖZI MÁTYÁS

AZ ARANY FÁCÁN VENDÉGEI

Kern Szabolcs kedvenc üldögélőhelye az Arany Fácán volt, nem messze az Odeons Platztól, ahol 1923-ban Hitler és a legendáshírű Ludendorf tábornok megütközött a bajor rendőrség szuronyt szegező osztagaival. Néha én is megfordultam ebben a kellemes kávézóban, amely télen kifogástalanul volt fűtve, nyáron pedig kies kerthelyiségével csábított. Persze gyakran láttam itt Kern Szabolcsot, de néhány meddő társalgási kísérlet után soha nem jutott volna eszembe, hogy etikettszerű főbiccentésnél többre méltassam.

Tény, hogy Kern Szabolcs a nagyon unalmas emberek közé tartozott. Napi nyolc-tíz órát töltött egy süketnéma jugoszláv műhelyében és szerb népi motívumokat festett fatálakra. Lehetséges, hogy ez a kényszerű szótlanság nevelte hallgataggá. Meg azután Kern Szabolcs túl fiatalon jött el Szombathelyről, a hazai emlékei erősen megfakultak. Ahhoz pedig túl tartózkodó volt, hogy a német társadalom izgassa.

Legalábbis ezt hihette volna róla a felületes szemlélő. Futólag hallottam azonban, hogy Kern Szabolcsnak írói vágyai vannak. Írt egy kalandos és nevelő hatású ifjúsági regényt, a kéziratot eljuttatta az egyik emigráns lapnak. Ezt a havonta megjelentő újságot öreg házaspár tartotta fenn, nagy áldozatok árán. Általában anyag szűkében voltak és szívesen foglalkoztak irodalmi zsengékkel. Hiszen uborka savanyítási tanácsok és Petőfi versek sokszori újraközlése mellett, támogatni akarták a hazától távol kibontakozó tehetségeket.

A szerkesztő azonban visszaküldte a cukorspárgával átkötött kéziratcsomót. Kifogásolta, hogy nem elég élők a történet hősei. Figyelmeztette a fiatal szerzőt, hogy az embereket nem figyeli meg eléggé, nem merészkedik az élet sűrűjébe. Nem tud jellemet ábrázolni, ez pedig kalandos ifjúsági regény esetében sem elhanyagolható.

Attól kezdve Kern Szabolcs tanulmányozta környezetét. Tekintetét rajtafelejtette idegen embereken. Felmérte őket. Gyűjtött minden apró jellegzetességet : hogy melyik típus piszkálja a fülét, ki hogyan hörpint a csésze kávéból, hová ül le, ha több asztal közül választhat, és így tovább. Végtelen türelemmel készült a regény átírására. Új történetet nem tudott kigondolni, egyetlen gyermekének szánta a kötetet. De igaznak tartotta az agg szerkesztő bírálatát, hasznosnak a tanácsát. Tudta, hogy maradandót alkothat, ha lelket önt a figuráiba.

*

Egy borús téli estén ismét szokott helyén ült Kern Szabolcs az Arany Fácán egyik sarkában, ahonnét két másik sarkot látott. Bal kéz felől egy kisasztal volt a szomszédja, azután félig szemben egy óriási kerekasztal : gyönyörűen csiszolt nyersfa. Jobbról néhány lépcső vezetett lefelé és ott még egy asztalka állt három székkel.

Stilizált bajor parasztruhában, habos szélű köténykében jött a kiszolgálónő. Kern Szabolcs rendelt — a szokásosat : tejeskávét, egy szelet gyümölcstortát.

Azután a kezével volt elfoglalva, amely átfagyott a hidegben, kissé érzéketlenné vált. Ujjaiban most bizseregve, apró szúrásokkal indult meg a vérkeringés. Később felemelte tekintetét és körülnézett.

A bal felől eső asztalkánál jómódúnak tetsző hölgy ült, zöld kalapban. Vastag szemüvege mögül álmodozó pillantásokat vetett üres kávéscsészéjébe, időnként elmosolyodott. Kern Szabolcs elégedetten nyugtázta, hogy a hölgy magában beszél. Szavakat mormol, néha rázni kezdi valami belső megindultság, nem tudni sír-e vagy nevet.

(Negyvenöt éves, férje — az ifjú állatorvos — elesett az ukrán fronton. Azóta az özvegy kissé belehabarodott a férfi és társ nélküli életbe. Gyárban csomagolónő, televíziós készülékeket csomagol, felelős munka.)

*

A sarokban terpeszkedő kerekasztal körül népes társaság ült. Vajon miért jöttek ide ? Nem látszottak kávéház-járóknak. Biztosan ünnepeltek valamit. Három régi frontharcos találkozója. Vagy Szepi bácsi látogatott fel Heidelbergből.

Három férfi volt a társaságban és öt nő. Még a házastársakat sem volt könnyű kiválogatni. Ki tartozik kihez ? A szót általában egy erőszakos megjelenésű férfi vitte. Német arc. Világosbarna haj, talán mesterségesen bodorított hullámokkal. Kimeredő világosszürke szemek, ellenszenvesen elhájasodott tarkó, amelyet a maga zsírpárnás valójában enged láthatni a felnyírt hajviselet. Erős gonosz emberke, erős gonosz kezekkel. Vastag ujjak, fojtogatásra alkalmasak, csontos ököl, vörös szőrű kézhát. Ahová üt reccsen a csont.

(Bizonyára keretlegény volt a háború alatt. Még nem öreg, ötven felé halad ; nem vitás, hogy rendőr. Persze, hogy rendőr ! Buta, de megbízható. Halálos pontossággal végrehajtja a rábízott feladatokat. Lám, milyen erős bokái vannak. Izmos lábszárából kilátszik egy darabka a lecsúszott gyapjúzokni fölött. Szőrtelen fehér lábak.)

A felesége áhítatosan hallgatta. (Nagyon büszke az ő kis rendőrtizedes, ex-keretlegény férjére, akit feszülten figyel az egész társaság.) Jobbról egy kopott hajú öregember ült mellette, az arcát nem lehetett látni. Azután a madárfejű következett, nagyon elegánsan. Sötétszürke angolos öltöny, fehér zsebkendő a szivarzsebben. Ez a madárfejű az ezüst hajával, dús szemöldökével, arisztokratikusan hajlott orrocskájával, ahogy karót nyelten és kicsit álmosan ült a szék szélén, — egész biztos nyugalmazott inas volt. Hogyne lett volna az, mikor a vele szemben ülő nő csak az ő felesége lehetett, az pedig letagadhatatlanul szakácsnő. Hiába a barna selyem kosztüm, az arca közönséges és löttyedten torz, a karjai puffadtak.

A kisasszony ügyesen elhelyezte az ezüsttálcát. Kávé, kannácskában sűrített tej. Két szem kockacukor, burkolójukon aranybetűkkel : Arany Fácán. A gyümölcstorta elég csinos szelet.

*

Kern Szabolcs tekintete ekkor a lépcsők mellett meghúzódó asztalkára esett. Első pillantásra felmérte a három férfit : betörők. Jobbszélen puha arcú, csavart orrú kasszafúró ült, a bandavezér. Magyarázott valamit a középen elhelyezkedő fiatalembernek, akit szinte szorongattak kétoldalról egy fekete arcú maffia-származékkal. A fiatalember feltűnően kistermetű volt, talán zsoké. A haja erősen ritkult.

(Neki kell majd vasrácsok között bemászni a bank ablakán. Milyen izgatott. Eddig csak apró tolvajlásokban vett részt, a nagyszabású kasszafúrásokból kihagyták. Kicsit fél, de hát itt nagy pénz fog leesni, nem két láda paradicsomkonzerv vagy ilyesmi, amit még értekesíteni kell orgazda útján.)

A zsoké állkapcsa idegesen össze-össze harapott, kidudorodott az állkapocsforgója. Annál nyugodtabb volt a másik kettő. Különösen a bandavezér hidegvére volt megkapó. Ez a típus úgy vág zsebre tízezerrel többet a zsákmányból, hogy szeme sem rebben. Csak odaveti a többieknek : — Ki a szakember, én vagy ti ?

A kalapácsfejű olasz nyugodtan cigarettázott. Már ölt embert, ki tudja hányszor. Vékonyra nyírt bajuszkáját pár év múlva festeni fogja.

Kern Szabolcs hátradűlt a széken. Egészen beleizzadt az összpontosításba. Micsoda figurák ! Ezt a három rovottmúltú alakot beépíti a regényébe. Ők lopják el Kovács Józsiék csónakját, hogy átkeljenek a titkos szigetre. Józsika és Péterke fedezik fel őket. Kis hősök.

*

Hahotáztak a kerekasztalnál. A rendőr két kézzel fogta a fejét, ahogy nevetett csillogtak az aranyfogai.

Na tessék. Vígan nevet a rendőr, miközben a betörők három lépéssel arrébb aljas terveket forralnak. — Szólni kellene neki — az ötlet váratlanul, de sürgető sietséggel tolakodott Kern Szabolcs gondolatai közé. A fiatalember megragadta az asztal peremét. A kávéskanál a csésze oldalához csendült.

Szinte ugyanebben a pillanatban felkerekedtek a kasszafúrók. Nem volt vesztegetni való ideje. A maffiás a fogason lógó kabátokhoz indult.

Kern Szabolcs egyre izgatottabb lett. — Komikus helyzet, nem vitás. Lüktetett a halántéka. Mit tenne hasonló esetben Kovács Józsi vagy Péter ? Péter még túl fiatal, de Józsi tizenhat éves. Igen, Józsinak kell cselekednie. Még pedig azonnal.

A szék csikordul a padlón, ha el nem kapja felborul. Odalép a rendőrhöz, aki vörös arccal és könybelábadt szemmel örül a jól elmondott vicc sikerének.

A felindult magyar fiatalember szavaiból alig ért valamit.

— Mit loptak el ? — kérdi és tenyerét a füléhez illeszti. Niedermayer parkettázómester a kiszolgálónőre mutat, aki a sarokban éppen hamutartókat ürít ki, lábát a szemetesbödön pedáljára illeszti, a fedél felcsapódik.

— Szóljon a kisasszonynak — mondja, de a fiatalember nem tágít. Tolvajokról beszél (a "kasszafúrók" német megfelelője nem jut eszébe).

Az ostoba német csak ül és értetlenül néz az arcába. Ő hirtelen megfordul, valahogy furcsán a bokájára lép, majdnem elesik. A bandavezéren már fenn van a kabát, a gallérját feltűrte. Pénzt számol a tenyerén.

Egyetlen lendülettel ugrik át a két lépcsőfokon. Ráveti magát a meglepett bűnözőre. Iszonyú ütést érez az arccsontján. A nyakszirtjén elektromos rángás fut át, a jobb füle cseng. Az idegen kabátjába kapaszkodik, a pénz szerte gurul a kasszafúró kezéből...

*

Ezt a megoldást végül is nem találta jónak. A túlerő hamar leteperné Kovács Józsit és a rendőr sem rendőr.

Kern Szabolcs már nem szorította ökölbe a kezét, orrcimpája is megszűnt remegni lassacskán. A zöld kalapos nő egyenesen őt nézte. Nem tudni, zokogott vagy nevetett magában. Erről nem nyilatkozott és Kern Szabolcs sem tudta megállapítani.

KANNÁS ALAJOS

Ismeretlen nemzedék

In memoriam Pobrányi Gábor

Kamaszkorunkat bombatámadások
és Tigris tankok szorították falhoz,
s ha elbukóban valaki kiáltott,
csak hozzáadtuk a többi kudarchoz,
a távolodó batyuk menetéhez,
a gázkamrákba hulló csillagokhoz ;
láttuk amint a koreszme kiégett
s jövőnkre omlott.

És mikor összedőlt a korhadt állam,
tudtuk, hogy nincs kiút,
de a fejvesztett vad futásban
csupán a háborút
dobtuk el, nem a holnapot.
Az ítélet kimondatott,
s lemostuk, mint a holt sarat
a biztatást : — a biztató már elszaladt —
hazáért mindhalálig.
Maradtunk mégis, mint a rög
a véres két folyam között
az ősz kifosztott fáit
örökölvén és romokat.
Bénult karokkal, alvadt vérrel
fizettünk, fogság, jóvátétel,
összefolyt ok és okozat,
s csak rendeztük a romokat.

Később elszöktünk — fejleszegve,
mert várt reánk a naplemente,
mint céhlegényre, vándorokra
s a tájak tüske, csipkebokra
maradt reánk s a szenvedés.
Kívül törvényen és határon
a valón innen s túl az álmon
a sorsunk nem volt küldetés.
Zárt ajtók vártak, zord falak,
se fogadás, se fogadók,
az ismerős már elmaradt
s az új még be nem fogadott.

Párizs nem volt a fények városa,
nekünk nem, nem bizony.
Hullt ránk a gyárak vaspora
s a reszkető izom
taníttatta meg itt velünk,
hogy néhány franknyi életünk
nem oszt s nem is szoroz.

Állván az élet peremén
előbb az éj lett otthonos,
mely egyformán szegény
Párizsban, Pesten, mindenütt
kinek csak körme lesz czüst
a sok ablakmosástól.
Hogy lesz kiút a sárból
nem tudtuk...
Olcsó, pállott mámor
jutott csak lúgos bűntudatnak
s a csillagok is elmaradtak,
de amíg került mosni ablak
próbáltunk sírást, éneket,
átkot, keservet s égetett,
fojtott a város dzsungele,
mely nem lett Bakonyunk.

Azért tellett egy szelet égre,
bár általunk nem lett kimérve
se magyarság, se holt haza.
S mint később a sok, sok fakardos
kalapozó szabadságharcos
nem lettünk egymás ordasa.

Maradtunk mindig ami voltunk :
magányosok és meglakoltunk
magunk poklában mindig mindenért,
mert bennünk élt a tiszta mérték,
s mások minékünk nem cserélték
a célok istenét.

Voltunk a minden és a semmi,
tudtunk szaladni s el is esni
és befejeztük egymás mondatát.
A kor kálváriája mellett
nem lettünk sem lator, se messiás,
nézők voltunk csak s a keresztet
másokra szögezte a pusztulás.
Kívül karámon és az aklon
Péter se jött, hogy megtagadjon,
mi nem ettük a csorda ételét.
Kívül a kiméricskélt renden
harcoltunk legtöbb isten ellen,
s lettünk az ismeretlen nemzedék.

Amikor mégis menni kellett
vittük a magunk Párizsát :
maroknyi fényt, maroknyi álmot
és elhagytuk az ifjúságot,
a mondatot mit nem kiáltott
előttünk senki még...
Volt aki versét hagyta ott az alkony
lila lépcsőjén lenn a Szajna-parton
s volt ki az életét.

TELKES ANNA

NAGY BORRAVALÓ

Leült a kályha mellé és gesztenyepürét rendelt. A kiszolgálónő megkérdezte, hogy kér-e valami mást.

— És egy nagy szódát — mondta a fiú. — Egy nagy szódát, kisasszony.

S amikor a kiszolgálónő kihozta a rendelést, odafordult hozzá:

— Nem gondolja, kisasszony, hogy a sebek bekötözhetők ? — kérdezte.

— Tessék ? — mondta ijedten a kiszolgálónő.

— Semmi — felelte a fiú. — Tegye csak le ide.

Mérgesen körülnézett, hogy odanéz-e valaki, s nem rosszallja-e ?

Akkor megitta a szódát, de a gesztenyepürét otthagyta az asztalon a kislánynak. Az meg is érkezett pár perc múlva ; a fiú kezet csókolt neki és lesegítette a kabátját.

— Szervusz.

— Olyan furcsa vagy — mondta a lány. — Mért vagy olyan piros ?

— Piros vagyok ? — kérdezte a fiú. — Lehet. Nagyon piros vagyok ?

— Na, nem olyan nagyon, csak olyan piros vagy. És a szemed is véres.

— Felbosszantottak.

— Azért vagy piros ?

— Biztos. Edd meg ezt a pürét, tudom, hogy szereted. Edd meg.

— De kedves vagy — mondta a lány. — Nekem kérted ?

— Neked.

— Mert szeretsz ?

— Igen. Nagyon. És te ?

— Én is. Sajnos.

— Mért sajnos ? — kérdezte a fiú ijedten.

— Ugyan, ne ijedj meg, ez csak olyan mondás. Mert aki szeret, annak rossz.

— Hm. Rossz ?

— Rossz — mondta a lány. — És mondd, kik bosszantottak fel ?

— A többiek. Azt mondták, hogy nagy marha vagyok.

— Ez jó. És te hagytad ? Mért nem verted meg őket ? Te nagyon erős vagy, és pont kétszer akkora, mint én, igazán nem kellett volna hagynod, hogy marhának tituláljanak.

— Nem tituláltak, mondták.

— Az mindegy. Azt mondták, hogy nagy marha vagy ?

— Ühüm. Meg hogy furcsán viselkedem.

— És te tényleg furcsan viselkedsz ?

— Nem viselkedem sehogy. Nézek a levegőbe és rád gondolok, meg sok mindenre. Ettől még nem kell lemarházni az embert.

— Meg kellett volna verned őket. Biztos jól megverted volna őket, hisz az egyetemista fiúk nem erősek, te meg az vagy.

— De ezek erősek.

— Féltél ? Sokan voltak ?

— Nem féltem. Sokan voltak, de ha akartam volna, megvertem volna őket. Szétvertem volna a fejüket. Értek hozzá.

— Értesz hozzá ?

— Na, ezt csak úgy mondom. Ehhez ott mindenki ért.

— Miket beszélsz — mondta csodálkozva a lány —, egyetemen nem tanítanak fejszétverést. Bár, igaz, a fiúk mind olyan verekedősek. Ugye ?

A fiú nem felelt mindjárt, aztán azt mondta, maga elé :

— Bekötözni. Bekötözni.

— Micsoda ? — mondta a lány ijedten. — Mit mondasz ?

— Bekötözni — ismételte a fiú halkan.

A lány megrázta a fejét, elmosolyodott.

— Butáskodsz — mondta. — Ugye butáskodsz ?

— Igen — mondta a fiú.

— Igazán ?

— Igazán.

— Látod, ezért szeretlek — mondta a lány. — Mert te nem vagy olyan... ölős.

— Biztos, hogy nem vagyok ? — mondta a fiú.

— Ne bolondozz már — mondta a lány és nevetett, megfogta a fiú kezét. — Ezzel a hatalmas, jólelkű tenyérrel még egy legyet se ütnél agyon.

A fiú megsimogatta a lány arcát, az meg belesimult a fiú tenyerébe.

— Olyan a tenyered, mint egy párna — mondta a lány.

— Olyan ?

— Bele lehetne fulladni.

— Kérjek neked még valamit ? Kávét ? — kérdezte a fiú.

— Ugyan, megeszem a pürét, ez éppen elég lesz nekem. Te mit ittál ?

— Semmit, szódát.

— Ezért külön szeretlek, hogy nem iszol. Még kávét se. Tulajdonképpen te nagyon rendes ember vagy, azt hiszem. Nem is hiszem. Meg vagyok róla győződve. De ha nem lennél ilyen rendes, akkor is ugyanúgy szeretnélek. Mindenképpen. Ha csak egy füled lenne, akkor is. De azért az nem lenne jó. Régebben büntetésből levágták az emberek fülét, ugye ? Ronda dolog. Hogy csinálták, mit gondolsz? Biztos csak úgy lenyiszszantották, ugye ?

— Biztos.

— Ronda dolog. Jó, hogy ma már nincs ilyen. Hóhér sincs, ugye ?

— De van.

— Honnan tudod ?

— Kivégzések is vannak.

— Na persze. De modern módszerekkel, gondolom. Egészen modern módszerekkel.

— Nyilván.

— De mit gondolsz, mégis, milyen lehet egy hóhér ?

— Olyan, mint más — mondta a fiú.

— Nem hiszem — mondta a lány és belekanalazott a pürébe.

— Nem kérsz egy kicsit? Szereted a tejszínhabot. Adjak ?

— Nem kérek, igazán.

— És mit gondolsz, egy hóhér vajon szereti a tejszínhabot ? Biztos nem szereti. Bár lehet, hogy szereti, mert mégiscsak ember az is, ugye ? Sőt, biztos szereti, el lehet képzelni, hogy inkább a tejszínhabot szereti, mint a véreshúst, szerintem legalabbis.

— Miért beszélsz ilyen dolgokról ? — kérdezte a fiú.

— Csak.

— Ez nem válasz.

— El akarom terelni a figyelmedet.

— A figyelmemet ? Miről ?

— Hát arról, hogy lemarháztak. Mert biztos nagyon bosszant. Szerintem, ha visszamész az iskolába, legjobb lenne félrehívni a főkolompost, mint régen a párbajoknál, és megverni. Csak éppen annyira, hogy fájjon neki, de ne legyen komolyabb baja. Hm ?

— Nálunk nem szabad verekedni.

— Nem kell, hogy a segédeid tanárok legyenek. Csak szép csendben, mondjuk a vécében. Egyedül. Csak nem félsz ? Azt mondtad, értesz a fejszétveréshez.

— Ezt mért mondod ?

— Te mondtad.

— Miért beszélsz ma állandóan ilyen dolgokról ?

— Csak.

— Megtudtál valamit ?

— Mit ? — kérdezte a lány.

— Hogy én mit tanulok.

— Hóhértant ? — kérdezte a lány és nevetett. Aztán megfogta a fiú kezét, kedvesen az arcához simította a tenyerét, kuncogott egy kicsit, ráhunyorgott a fiúra. — Kis hóhérom...

A fiú kirántotta a kezét a lány kezéből, az arca újra vörös lett.

— Már úgyis meg akartam mondani neked — mondta rekedten.

— Mit ? — kérdezte a lány mosolyogva, megfogta megint a fiú kezét, és nem engedte, hogy az visszahúzza.

— Azt.

— Hogy hóhér vagy ?

— Csak leszek.

— Miket beszélsz... Komolyan, miket beszélsz ! — mondta a lány, ijedten elengedte a fiú kezét, és hitetlenkedve, rémülten nézett a kézre, amely mintha otrfelejtették volna, esetlenül feküdt az asztalon.

— Már régen meg akartam mondani neked — mondta a fiú. — S azt is meg akartam mondani, hogy be lehet kötözni az ütött sebeket...

Segitségkérően néztek egymásra.

— Miket beszélsz... Viccelsz.

— Ne haragudj. Be lehet kötözni, — mondta a fiú. — Néha nem halálos — tette hozzá rekedten.

— Ugye ezt csak úgy mondod?

— A Városháza mögött van az iskola.

— Juj — nyögte a lány és lassan feltápászkodott a székről. — Juuj — mondta vékony hangon, tekintete hol a fiút, hol a fal mintáit kapta el, aztán körbetapogatta a helyiséget. — Juj istenem.

— Menj csak el — mondta a fiú. — Menj szépen haza.

A lány megbotlott a szőnyeg szélében, nekiütődött egy asztalnak, az ajtót alig tudta kinyitni. Mindenki nézte. A kiszolgálónő odament a fiúhoz.

— Csak nincs rosszul a kisasszony ? — kérdezte szemrehányóan.

— Nem hiszem.

A hideg hangtól visszahúzódott a nő.

— Bocsánat. Tetszik a számlát ?

— Még maradok.

A kiszolgálónő a pult mögé állt, onnan lesett ki néha a fiúra. De az nem csinált semmi különöset, hanem olyan furcsa volt, hogy el-elpirult. Ült, maga elé meredt, és néha vörös hullám futott végig az arcán. Kis idő múlva nyugodt mozdulatokkal elővette a pénztárcáját, odaintette a kiszolgálónőt.

— Egy gesztenyepüré, egy nagy szóda.

— Öt ötven.

A fiú tízest adott, és a vissza járó pénzt odatolta az asztal szélére.

— Ez kötszerre — mondta.

A kiszolgálónő meghökkent.

— Kötszerre ?

— Arra — mondta a fiú. — Az ütött seb bekötözhető, nem gondolja kisasszony ?

A kisasszony értelmetlenül nézte, hogyan veszi fel a kabátját a fiú, mint búvik bele a kesztyűbe, mint emeli a vállára a sált.

— Igen, kisasszony — mondta a nagy, erős. szőke fiú — adunk és kapunk sebeket, ütünk-verünk, nem gondolja ?

— Lehet — mondta félénken.

— Én is ütök-verek, épp az előbb biztattak fel rá. Nem hallotta ? Meg kellett valakit vernem. Bizony. Mit néz ? Ez így van.

Elindult, aztán visszafordult, s azt mondta :

— Ocsmány hóhér vagyok. Kezét csókolom.

Kiment.

A kiszolgálónő odafordult a kávéfőzőnőhöz.

— Szerinted ki volt, mi volt ez ?

A kávéfőző nem öreg, de ráncos az arca, és azt mondta :

— Hencegő kisdiák.

És nagyot fújtatott a géppel.

Székely Vera kiállítása a « La Case d'Art » galériában

A PÁRIZSI festői mozgalomban Székely Vera előkelő helyet kapott. Jelenlegi kiállítása egy gazdag, élményekkel teli munkásság eredményét tárja a néző elé. Művészete a külvilág szépségét csak kiinduló pontnak veszi, részleteinek pazar gazdagságát csak nyersanyagnak, színeit érzelmi velejárónak. A teremtő munka a bensőben játszódik le a külső benyomások leszűrődésével, érlelődésével ; ott kap formát és értelmet mielőtt az alkotó kivetíti vászonra, papírra vagy kőre. Ez a sokoldalú alkotás a festészet, a szőnyegszövés, a nyomat, a kerámia és a mozaik között osztódik meg : egységét a céltudatos, biztos egyéniség összefoglaló ereje adja meg. A képtár vezetőségének rendkívül jó ízlésű elrendezésében a művek vonzó ereje valójában kibontakozhat és elmélyülésre késztet.

Székely Vera nagy vásznai meglepő erejű világterek benyomását keltik : a végtelenség végesben megfogott átértékelését, ahol anyagiasság és anyagtalanság találkoznak és összeolvadnak. Veresben forrongó két festménye előtt a gomolygó, izzó láva lelassudott, lehűlő halmazállapotára gondolok. Sötétkék, sejtelmes kompozíói előtt a mélység a teremtés éjjelét látszik felidézni ködfoltjaival, áramló erővonalaival.

IGAZ, a mai művészi elvontság megerősödésével egy kép értelme sokoldalúvá növekszik és az ilyen, kozmikumba vetített belelátás egy műbe nagyban személyes értelmű, tehát nem az egyedüli értelmezési lehetőség. Az is igaz, hogy egy elvont képnek ez az alapvető bizonytalanság előnyére szolgál, amennyiben bizonyos tekintetben a zenéhez közelíti, mind szerkesztésében, dallami vezetésében, mind a műélvezőre tett hatásában : a néző részt vesz az alkotásban, a mű sajátjává válik.

Egészen más hangneműek Székely Vera fekete-fehér akkordokra épített és szigorú ütemben, erélyesen kivágott és szaggatott lapjai. Itt a formaszépség uralkodik : az arány, a fény-árnyék tagolás. A könyörtelen biztonság brutalitása Bartók barbár indulójára emlékeztet : Székely Vera a rajzból ütőhangszert kovácsolt a ritmus minden lehetőségének kiaknázásával.

A nagy szőttes faliszőnyegek a művésznő epikus, széles előadóképességével lepnek meg. Nagy foltok, telített színek, ragyogó szerkesztés, gazdaságos felületelosztás. Festő ritkán éri el, hogy képei szőnyegbe átültetve ne okozzanak látszólagos mélységükkel sík-megszakítást ; ezek a szőnyegek életet adnak a falnak anélkül, hogy megbontanák egységét.

A MŰVÉSZNŐ monumentális méretű munkáiról nagy fényképek tanúskodnak. A "Cité des Tournelles" részére "L'Hay-les-Roses"-ban készült mozaikok szórt mintájukkal és élénk változatosságukkal nagyszerűen alkalmazkodnak a külső, nyersebb világításhoz ; a "Chamrousse - Roche - Béranger" Családi Központ gyermekkertjében elhelyezett mozaikja érdekes, mint képzeletet felkeltő, az ifjúságot szórakoztatóan nevelő mű. Kiegyensúlyozott motívumaival kiváló megoldásról tanúskodik a "Porcheville"-i Hőművek Központjában felállított kerámia mintás faltervezete.

LENGYEL LÁSZLÓ

A PÁRIZSI *"Galerie de la Société française de la photographie"*-ban most mutatják be a magyar származású Dévényi Dénes fényképeit. Dévényi, aki 1956-ban hagyta el Magyarországot, Vancouverben él. Fényképei rendszeresen jelennek meg a torontói *"Star Weekly"*-ben és a *"Mc Lean's Magazine"*-ban. Műveiből 1961-ban a *"Vancouver Art Gallery"*-ben állított ki. A *"Royal Ontario Museum"* és egy New York-i galéria kiállítása után Párizs is felfigyelt Dévényi művészetére. A párizsi *"Le Monde"*-ban B. Girod de l'Ain a következőket írja kiállításáról :

"A legjobb fényképek, amelyeket Párizsban néhány hónap óta láthatunk, Kanadából érkeztek. A magyar származású művész, Dévényi Dénes kis kiállítása — mintegy hatvan kép — valóban kitűnő. Témái egyszerűek — utcai jelenetek, játszadozó gyerekek —, de a letisztult és mélyreható művészet új értelmet ad nekik. Egy pad, egy sorompó- vagy egy járdarészlet úgy jelentkezik képein, hogy a fehér és fekete foltok játékát ízléssel rendezze. Ezek a tárgyak szinte ellenpontul szolgálnak egy-egy várakozó vagy reménykedő archoz, csoporthoz. A mai nagyvárosok lakóinak szorongását ritka, nyugodt szépségű képek tolmácsolják a nézőnek."

A MAGYAR KÖNYVES CÉH

sorozatának hatodik köteteként 19 idegen nyelvű kiadás után magyarul is megjelenik

Méray Tibor

BÚCSÚLEVÉL

című regénye.

ÁRA (postaköltséggel együtt)

fűzve : 12.- frank

kötve : 20.- frank

(vagy annak megfelelő összeg)

Megrendelhető, az összeg előzetes beküldésével, kiadóhivatalunknál és az Irodalmi Újság terjesztőinél.

KORONDI ANDRÁS

Pax hominis

Itt van a béke, itt benn,
remegő idegemben,
benn, bennebb, benn egészen
az ideg idegében :
magában a remegésben.

Hogy nem alél el, abban,
hogy lobog a lobban,
hogy lohadhatatlan.

S hogy engesztelhetetlen
Jel — jeltelen jelen
a sorszámtalan elemben.

Itt van, hogy irgalmatlan
égjen a salakban,
ússzon száraz mederben
s légűrben lélegezzen.

S a semmire rátapadva,
készhitekre, készszavakra,
készvilágba, készigazba
atkaként megtapadva,
míg bírja :
a rossz-vért
szívja,
szívja,
szívja.

Incidens Moszkvában

Arthur Miller amerikai drámairó színműveit gyakran játsszák a kommunista országokban. Nemrég mutatták be Moszkvában "Incidens Vichyben" című drámáját.

A darab a náci-megszállás idején játszódik Franciaországban, ahol a németek hajszát folytatnak az ott bujkáló zsidók után. A cselekmény szerint egy osztrák mágnás átadja papírjait egy zsidónak, hogy ezzel megmentse őt, miközben ő maga elpusztul.

A bemutatóra Miller is megérkezett Moszkvába feleségével együtt és másnap érdeklődéssel nyitotta ki a "Pravdá"-t, hogy elolvassa a darabjáról írt kritikát. Nagy volt a csodálkozása, amikor látta, hogy a lap egyetlen szót sem ír az önfeláldozó osztrák mágnásról, ellenben az egész életmentést egy k o m m u n i s t a m u n k á s javára írja, akit úgy állít be, mint a darab főhősét.

Arthur Miller nem hallgatta el felháborodását. Egy interjúvoló újságíró kérdésére éles szavakkal illette a szovjet sajtót, amely szerinte "mindent elferdít".

A nyilatkozat nem jelent meg a "Pravdá"-ban.

*

A FILMHÍRADÓK készítését beszüntették Olaszországban. Az állam eddig kétmilliárd lírával támogatta a Cinegiornalit, amelyet a kormány most megszüntetett. A tájékoztatási miniszter indokolása szerint a híradó már nem a mozi, hanem a televízió feladata.

*

BARTÓK VONÓSNÉGYESÉNEK zenéjére balettet írt John Mortimer angol színműíró, Otthon címmel.

*

BOKROS BIRMAN DEZSŐ szobrászművész 75 éves korában Budapesten villamosszerencsétlenség következtében elhunyt. Kiváló művesz volt, fogékony az élő társadalmi problémákra és egyéni kifejezési módja, mindig megújuló formakeresése a század legjobb magyar szobrászai közé emelte.

*

SOMFAY MARGIT írónő, akinek regényei a század első negyedében ismertté tették a nevét, 72 éves korában Budapesten elhunyt.

*

BARTÓK BÉLANÉ Pásztory Ditta zongoraművésznő ősszel hosszabb külföldi vendégszereplésre indul. Útjának állomásai Zürich, Párizs, London, Róma. Műsorán Bartók művei mellett Mozart F-dur koncertje is szerepel.

*

A SAN REMÓI Dalfesztivál befejeződött. A jelentések szerint a yé-yézés tűnőben van és inkább a melodikusabb, érzelmesebb dalok hódítanak. A római "Messaggero" szerint az idei versenyen csak elcsépelt zenét lehetett hallani.

*

ILSE VON ALPENHEIM, világhírű osztrák zongoraművésznő február 4-én Budapesten vendégszerepelt. Zenekari hangversenyen mutatta be a Svájcban élő Veress Sándor 1952-ben írt zongoraversenyét.

*

AZ OXFORDI St. Anthony's College idei kelet-európai szemináriumában Magyarországról Ignotus Pál tartott előadást, január 25-én.

*

KÜHNEL-SZABÓ JÓZSEF budapesti festőművész rajzkiállítása február 2-án nyílt meg a stuttgarti "Institut für Auslandsbeziehungen" rendezésében. A kiállítás február 27-ig tekinthető meg.

*

BESSENYEI GYÖRGY bécsi szobrát, Róna József alkotását, haza hozatták. A szobor Bécsben a régi Testőrségi Palotában állt. A fehér márványból készült 16 mázsás műalkotást a nyiregyházi Tanárképző Főiskola előcsarnokában állították fel.

Irodalmi Ujság

A VARSÓI BÍRÓSÁG, amely Melchior Wankowicz lengyel írót a kormány rágalmazása címén 18 hónap börtönbüntetésre ítélte, a napokban elrendelte a vádlott orvosi vizsgálatát. A lengyel törvények értelmében az orvosi vizsgálat eredménye elegendő lehet, hogy a hatóságok az ítélet végrehajtását *sine die* elnapolják.

*

AZ ÁLLAMI DÉRYNÉ SZÍNHÁZ felújítja Mark Twain "Koldus és királyfi" című regényének színpadi változatát. A színház műsorára tűzi Donizetti vigoperáját, "Az ezred lányát" is, amelyet magyar színpadon évek óta nem játszottak.

*

AZ 1964. ÉVI Schiller-díjat Mannheimban Golo Mann történésznek, Thomas Mann fiának ítélték. A tizenkét évvel ezelőtt alapított 10.000 márka összegű díj kétévenként kerül kiosztásra. Golo Mann előtt eddig öten kapták meg, köztük Dürrenmatt.

*

A DÁN Királyi Akadémiának egy 146 évvel ezelőtt hirdetett filozófiai pályázatára többi között egy 320 oldalas kézirat is érkezett. A pályázati mű címe : "Az erkölcs alapjai". A kéziraton nem szerepelt a szerző, csak a beküldött pályaműhöz csatolva egy lezárt boríték tartalmazta nevét. A zsüri tagjai ezt írták a kéziratra : "Közlésre alkalmatlan." Most az Akadémia egyik tisztviselője felbontotta a pályaművet kísérő borítékot és így került nyilvánosságra a szerző neve : Arthur Schopenhauer.

*

ÚJ SYMPOSION címen, művészeti-kritikai folyóirat jelent meg Újvidéken a Forum Lap és Könyvkiadó Vállalat kiadásában, Bosnyák István és Tolnai Ottó szerkesztésében. A folyóirat minden hónap 15-én jelenik meg. Az első száma közli Lukács György 1919-ben írott "Taktika és etika" című tanulmányát.

*

REMBRANDT 148 rézkarcát és 15 rajzát mutatja be a budapesti Szépművészeti Múzeum Rembrandt kiállítása. Rembrandt összesen 279 rézkarcot készített s ebből 240 megtalálható a Szépművészeti Múzeumban. A rajzok között először látható "Az angyal elhagyja Tóbiás családját" című lap, amelyet Otto Benes, a bécsi Albertina igazgatója három évvel ezelőtt fedezett fel a Szépművészeti Múzeum németalföldi anyagában.

*

AZ OSZKÁR-DIJ 13 színésznőjelöltjének névsorát közzétették Hollywoodban : Olivia de Havilland, Bette Davis, Rita Tushingam, Melina Mercouri, Hayley Mills, Leslie Caron, Caroll Baker, Anne Bancroft, Julie Andrews, Debbie Reynols, Ava Gardner, Deborah Kerr és Susan Hayward.

*

A PRACA, a Smena, a Vecernik, a Rolnicke Noviny és a Lud című szlovák lapok megkérdezték olvasóikat, hogy az 1964-ben szlovákul megjelent könyvek közül melyeket tartják a legnépszerűbbeknek ? A körkérdés eredménye a pozsonyi Pravda, a szlovák kommunista pártlap jelentése szerint a következő volt :

Nem orosz nyelvből fordított irodalom : 1. Winnetou (Karl (May) ; 2. Híd a Kwai folyón (Boulle) ; 3. Egy hónap múlva, egy év múlva... (Sagan). *Orosz és szovjet irodalom* : 1 Három elbeszélés (Szolzsenyicin) ; 2. Csend (Bondarev) ; 3. Arzsanow sebész, Barátság és Vágy (Koptajev trilógiája). *Szlovák irodalom* : 1. Tanúságtétel a szlovák nemzeti felkelésről (Husak) ; 2. Elkésett riportok (Mnacko) ; 3. Szerelmi hullám (Niznansky).

CHURCHILL egyetlen regénye, a "Savrola" 1900-ban jelent meg New Yorkban az angliai kiadás előtt tíz nappal. Egy New York-i árverésen az elmúlt napokban a regény első kiadásának egy példánya 325 dollárért kelt el.

*

AZ EDGAR WALLACE-DÍJAT, amelyet 1962-ben alapítottak a legjobb német detektívregény jutalmazására, ebben az évben Max Ulrich müncheni kereskedőnek ítélték. A pályázatra 250 detektívregény érkezett.

*

LEONARDO DA VINCI szövőszékét kiállították Neumünster Textilmúzeumában. Az 1500 körül szerkesztett szövőszéket a tervrajzok megfejtése után sem sikerült megindítani. Amikor azonban felcserélték két kerekét s ellenkező irányban járatták, a gép működni kezdett. A szakértők szerint Leonardo da Vinci szándékosan cserélte fel a kerekeket, hogy mások ne használhassák fel tervrajzát.

*

JACK HILTON, a két világháború közötti időszak legnépszerűbb dzsesszkarmestere 72 éves korában Londonban meghalt.

*

BARCSAY JENŐ nagysikerű művét, a Művészeti Anatómiát Vincent Fréal párizsi könyvkiadó most új kiadásban jelenteti meg. A milánói Vallardi kiadó olasz nyelven hozza forgalomba a már világszerte ismert és méltatott művet.

*

ZENEI LEXIKON jelenik meg ez év végén az Akadémiai Kiadó kiadásában. Magyarországon 1930-ban jelent meg utóljára Zenei Lexikon, a Szabolcsi-Tóth-féle, melynek anyagára az új lexikon is támaszkodik.

*

SZABÓ LÁSZLÓT, a Szegedi Nemzeti Színház fiatal énekesét meghívták az idei nyári Bayreuthi Ünnepi Játékok ifjúsági találkozójára. A magyar művész Mozart "Varázsfuvolájá"-nak Papageno szerepét énekli.

KISS LAJOS néprajztudós, a történelemtudományok doktora 84 esztendős korában meghalt. Alapítója volt a hódmezővásárhelyi múzeumnak, több évig a nyiregyházi Józsa András Múzeum igazgatója is volt és a budapesti Néprajzi Múzeum tudományos munkatársa. Sokat foglalkozott az agrárproletárok életével, amelyet "A szegény ember élete" s "A szegény asszony élete" című munkáiban adott közre. Móricz Zsigmond írta róla : "...így elmondani, ennyire tisztán, teljesen és őszintén ezt az igazságot! ...ez a legfőbb." Megírta a vásárhelyi vásárok történetét, a vásárhelyi hétköznapokat, a tálasmesterség, a szűcsmunka históriáját, a karikásostor, a szappanfőzés történetét s a temetkezési szokásokat. Alapvető néprajzi munkája a népélet kellékeiről szóló ismertetése : "A tárgyak élete".

Szerényen élt, elhárítva magától minden ünneplést és még élete utolsó szakaszában is fiatalos hittel dolgozott. A magyar néprajztudomány szellemi apjának tekintették, de ő magáról csak ennyit mondott : Én a magyar néprajztudománynak csak a szegény emböre voltam és vagyok..."

*

BÁRDOS LAJOSNÉ Waliczky Irén, Bárdos Lajosnak, az ismert Bárdos Kórus karnagyának, a Zeneművészeti Főiskola tanárának felesége 61 éves korában elhunyt. Az elhunytnak tizenegy gyermeke és tizenhét unokája volt.

*

ADY ENDRE válogatott verseit a párizsi Seghers kiadó a "Les poètes d'aujourd'hui" című sorozatban a Corvina Kiadóval közösen jelenteti meg.

*

MARCEL PAGNOL "Máriusz" című színdarabjából musical comedy készült. Librettóját Pagnol, zenéjét Charles Trenet írta és a párizsi Théâtre du Châtelet mutatja be.

*

BEREGI OSZKÁR a Nemzeti Színház örökös tagja január hónapban ünnepelte 89. születésnapját. A budapesti Nemzeti Színház igazgatósága és társulata levélben köszöntötte a Kaliforniában élő művészt.

KULTÚRA SZÁMOKBAN

A legújabb amerikai statisztikák arról tudósítanak, hogy 1964-ben Amerika népe 3 milliárd dollárt költött művelődésre. Ebben az összegben bennfoglaltatnak a gramofonlemezek Mozarttól a Beatles-ekig, a könyvek Erle Stanley Gardnertől Shakespeare-ig, a színielőadások, a képkiállítások, a művészi intézmények létesítése, stb. stb.

A kultúrára költött összeg 1953-tól 1960-ig 130 százalékkal növekedett kétszer olyan mértékben, mint a nyaralás, üdülés költségei és hatszoros ütemben a sportlátványosságra költött pénzhez képest,

A múzeumokat, kiállítási helyiségeket 1964-ben 45 millió ember kereste fel.

A lemezek eladása az utolsó évtizedben megháromszorozódott és ha igaz hogy a Beatles-lemezeket elkapkodták, ugyanígy igaz, hogy hasonló mértékben nőtt meg a Bach-, Beethoven-, Brahms-, Bartók- és egyéb klasszikus-lemezek forgalma is. A mennyiségi fejlődés mellett a minőségi fejlődésre jellemző adat, hogy az összesen eladott lemezek 18 százaléka volt klasszikus mű. (Tíz évvel előbb csak 8 százaléka.)

A színházak, operák, hangversenyek látogatására az elmúlt évben 400 milliót költöttek, könyvet, több mint 1 milliárdért vásároltak, képekért 200 milliót adtak ki, hangszereket 600 millióért vettek, a múzeumok fenntartására 300 milliót áldoztak.

A szakmabeli jósok azt állítják, hogy egy évtizeden belül az idei 3 milliárdos kultúrkiadás évi 7 milliárdra fog növekedni. A tervek szerint az elkövetkező 10 évben 1000 új színházat és egyéb művészeti célú hajlékot építenek körülbelül 4 milliárd dolláros költséggel.

*

A PÁRIZSI "Le Musée de la Monnaie" "Az érem húsz éve" című kiállításán Kunvári Lilla magyar szobrászművész két művel szerepel : a "Trio" és "Verdi" című plakettjeivel.

NŐI ÉS FÉRFI DIVATÁRUK !
Mindenféle használati cikkek !
Minden beszerezhető
cégemnél, ami az Ön magyarországi hozzátartozójának vagy barátainak szükséges
MEGLEPŐEN OLCSÓ ÁRAK
ALEXANDER NOVEMBER
WIEN I. Fleischmarkt 10.
(Rotenturm Strasse sarok)
Telefon : 63-08-67

Készülő történelmi munka szerzője kéri azokat, akik
1956. OKTÓBER 23-ÁNAK
FŐBB BUDAPESTI ESEMÉNYEIRŐL
(az egyetemi gyülések, a felvonulás, a Petőfi téri, a Bem téri és a Parlament előtti gyülés, a Rádió ostroma, a "Szabad Nép" székháza körüli harc, a felkelők fegyverhez jutása, a Sztálin szobor ledöntése, a pártközponton belüli fejlemények : Nagy Imre miniszterelnöki kinevezése, a szovjet csapatok behívása, stb.) közvetlen élményekkel vagy hiteles forrásból származó értesülésekkel rendelkeznek, szíveskedjenek bármily terjedelemben, névvel vagy név nélkül, eljuttatni az Irodalmi Újság szerkesztőségébe. (21, rue des Acacias, PARIS-17e).

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off. Picadilly Circus) London W.1. Argentínában : Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Dr. Baksa, Wien XX. Strom Str. 20. VII. 4/15. és Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, d'Hondecoeterstr. 56. Leeuwarden, telefon : 05100-28550. Irországban : L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 6 Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Rego Park 74, New York. N. Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 3.50 Schilling, Belgium : 9 frank, Dánia : 1 korona, Finnország : 50 márka, Franciaország : 0,90 frank, Hollandia : 0,80 forint, Izrael : 40 agora, Kanada : 0,25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 0,80 márka, Norvégia : 1.20 korona, Olaszország : 90 lira, Svédország : 0.80 korona, Svájc : 0,80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentina: 25 peso, Brazilia : 200 Cr. $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

AZ IRODALMI ÚJSÁG
főbizományosa
AZ U S Á - BAN
helyi terjesztőket keres.
Az érdeklődők forduljanak közvetlenül
Mr. ALEX FODOR-hoz
6411 - 99th Street
REGO PARK, 74. N.Y.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVI. évfolyam 5. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1965. március 1.

VISSZAJÁRÓ SZELLEM

FEBRUÁR 13-ÁN, szombaton heves tüntetés volt Budapesten. Nyugati újságok részletes tudósításokat hoznak az eseményről : a "Sunday Herald Tribune" kábelfotót ad róla. Baljóslatú a kép : jól felismerni az Amerikai Követség Szabadság-téri épületét, táblával álló alakokat ; megsérült gépkocsit; afféle kitárt karú néhány egyenruhást, amint a nyomódó tömeg visszatartását imitálja ; három jókedvűen vigyorgó civilt a fal tövében (alighanem titkosrendőrök) ; s végül néhány sovány, rossz kinézésű, kellemetlenül viselkedő kínai-féle fiatal s kevésbé fiatal embert.

Valóban "Ázsia és Afrika felháborodott összefogásából keletkezett az esemény", hogy otthoni szóval éljünk. Az történt, hogy a "Sunday Herald Tribune" szerint ötszáz, a "New York Herald Tribune" február 15-i tudósítása szerint ezer fő sárga és fekete budapesti ösztöndíjas diák, nyilván előre megszervezett tüntetésre egybegyűlt. A színes ifjúság mindössze két rendőrt talált az Amerikai Követség előtt ; a tömeg nemcsak ordítozott, hanem kőzáport bocsátott a követségre s földszinti, valamint első emeleti ablakait betörte, az épületről az amerikai jelvényt lefeszítette s az előtte állomásozó autókban kárt tett. Mintegy negyven percre volt szükség, amíg a fényképen látható kisebb rendőrkordon előállt. A tüntetést amerikai részről a legélesebb tiltakozás követte.

Így fest — 1956 óta először — az első tömegtüntetés Budapesten. Igaz, nem felháborodott magyarok kiabáltak a pesti utcán. Csak próbáltak volna magyarok tüntetni Budapesten, — nem a Dél-Vietnamban lévő amerikaiak, hanem a Magyarországon lévő oroszok ellen ! Nem két, hanem húszezer vagy kétszázezer fegyveressel találták volna szemben magukat.

A MAGYAR SAJTÓ beszámol az eseményről. Azt azonban elfelejti megírni — talán egyik lap újságírója sem látta ? —, hogy betörték az Amerikai Követség ablakait s az amerikai tiltakozást sem említik meg a budapesti újságok. Nem jutott volna el a Magyar Külügyminisztériumba ? S a nyugati tudósítások, sajtójelentések, rádióbemondások fordítása sem ötlött a lapszerkesztők szemébe ? Közöljük tehát mi, magyar nyelvű nyomtatásban először, hogy Mr. William Tyler helyettes külügyi államtitkár, magához hívatta Radványi János ügyvivőt, hogy tudassa "az Egyesült Államok erőteljes tiltakozását azért a tűrhetetlen támadásért, amely budapesti követségüket érte." Budapesten az ottani amerikai ügyvivő hasonló tartalmú tiltakozó jegyzéket adott át a Magyar Külügyminisztériumnak. Több újság, így a "New York Herald Tribune" éles hangú vezércikket közöl, melyben Magyarországnak világosan értésére adja, hogy tisztában van a tüntetés előre megszervezett jellegével s a két ország között az alig megkezdődött enyhülés veszélybe került.

Vietnam ügye, amelynek tárgyában a budapesti provokációs tüntetést a kormányzat megszervezte, borzalmas veszélyeket magában rejtő, véres esemény. Magyarországnak, amely 15.000 kilométerre van ettől az alaknázott s bármikor robbantható színtértől, véleményünk szerint csupán egyetlen magatartása ésszerű : olyan távol tartania magát a konfliktustól, amilyen messze az tőle van. Márpedig a február 13-i tüntetést nyilvánvalóan a Magyar Kormány rendezte meg, méghozzá nem is önállóan, hanem siralmas másolataként a két nappal előbb Moszkvában lezajlott hasonló színes-diák-utcára-küldésnek. Épp olyan szolgai gyorsasággal és olyan kétségbeejtő könnyelműséggel, ahogyan Rákosi tette a Tito-ellenes hajszában, amikor a háborús szakadék szélére hajszolta hazánkat, semmiért.

SAJNOS, más jelenségek is arra mutatnak, hogy Kádár nem tud vagy nem akar megszabadulni a Rákosi-féle hagyományoktól, amelyek őt magát börtönbe, a diktátort később száműzetésbe juttatták, a magyar népet a forradalomba vitték. Február 11-én, csütörtökön hosszú beszédet tartott az Országgyűlés előtt, amelyben olyan hangot használ, jóformán elejétől végig, amilyet Rákosi idejében is a diktátor *kemény beszédei* közé számítottunk volna.

A beszéd, összefoglalva, arról szól, hogy Magyarországon baj van s arról, hogyan szeretné Kádár orvosolni.

Kezdetlegesen átlátszó ellentmondással kezdi. "A mezőgazdaságnak — mondja — előbb-utóbb minden országban át kell térnie a nagyüzemi gazdaságok rendszerére. Ez teljesen ellentétes módon ugyan, de feltartóztathatatlanul végbemegy mind a szocialista, mind a kapitalista országokban... Az átszervezést — teszi hozzá — *sikerrel, egészségesen végrehajtottuk.*"

Néhány modattal utóbb így folytatja :

"...A négy év alatti ipari termelés növekedése elérte, *a mezőgazdaság nem érte el a tervezettet...*"

Ez az eset az, amikor a műtét kitűnően sikerül, s a beteg belehal.

Ezek után áttér a nem kisebb bajra : az iparban tapasztalható szomorú jelenségekről ad gyászjelentést.

"A termelékenység lassabban növekedett, az önköltség kisebb mértékben csökkent a tervezettnél : *ennélfogva a termelés gazdasági mutatói rosszabbak a kívánatosnál.*"

Nagyon régről ismert a dal : amióta úgynevezett szocialista tervgazdaság létezik, ezt éneklik, különböző moll-hangszerelésben az összes vezetők : Gerő Ernőnek ez volt a legtöbbször előadott magánszáma. És mintha éppen Gerőtől tanulta volna el a folytatást is : "Ebben az évben a termelés növelésének előirányzata kisebb az előző évinél, viszont ... *nagyobb szerepet kapnak a takarékosságot elősegítő tervfeladatok.*"

Ez bizony gazdasági pangást jelent, nem konjunktúrát. A baj ugyanolyan formákat ölt, mint Rákosi idején. Kádár ugyanolyan panaceát keres rá : "*A kormány pénzügyi takarékossági intézkedései ... a tömény szeszes italok, a szuperbenzin árának emelése, a telefondíjak felemelése, az egyes nagy jövedelmű kisiparosok adójának növelése, a másodállásokból és mellékfoglalkozásokból eredő jövedelmek adóztatása, a létszám- a felújítási készlet korlátozása, a szolgálati utazások és a reprezentáció költségeinek csökkentése ... Ahol tényleges létszámfelesleg van, elbocsátásokat kell eszközölni...*" Azaz : áremelések, állásvesztések, adónövelések, kedvezmények megvonása.

A MÁSIK klasszikus orvosság : az úgynevezett normarendezés, vagyis a századeleji munkás-préselő Tylorizmus ma már végképp elavult alkalmazása. "*Intézkedés történt arra is, hogy rendezzék a normákat ott, ahol ez indokolt*" — mondja Kádár.

Ki ne emlékeznék Rákosi minden egzisztencián végigsöprő baljós normarendezéshullámaira, ezekre a szakadatlan feljavászatokra, ahol a szégventábla és az éhenhalás harapófogójában nézte a munkás, hogyan rebben a bérelszámoló kezében a stopperóra ? S mindehhez a Rákositól tanult könyörtelen, embertelen, cinikus kommentár : "Bizonyos, hogy azok, akiket az intézkedések hátrányosan érintenek — amelyek pedig végső fokon az ő érdekükben történnek — *most nem fogják ezért dicsérni a kormányt, de ez számunkra elviselhető.*"

Ezt a mondatot — "elviselhető, nem halunk bele, kibírjuk" — minden tapasztaltabb ember ismeri. Ez a parancsuralmi rendszerek urainak — tisztjeinek, rendőrtisztjeinek — ne mondjuk : öntelt, mondjuk inkább : öntudatos helyzetfelmérése. Valóban, a parancsuralmat megvalósító kormánynak sok tartanivalója a néptől nincs. Az őt meg nem választotta. Kádár esetében idegen tankhadsereg élén, magyarok holttestein keresztül érkezett el a bársonyszékbe. Akkor sem félt a népharagtól, — akkor is ott voltak az orosz ágyúk, — ma is ott vannak, ma sem fél. Gerő sem félt semmitől 1956. október 23-án, ő is ilyen hangon beszélt : "Ha nem tetszik, nem baj, kibírjuk." De nem bírta ki. Rákosi is kijelentette, leváltása előtt : "Megmutatjuk, hogy igenis kiálljuk a hadjáratot ellenünk." De leváltották másnap. Szálasi így nyilatkozott : "Azt üzenem, az ördögtől se félek." Előzőleg Horthy tett ily hetyke kijelentést 1920-ban : sokáig nyeregben is maradt, de száműzetésben végezte. A diktátor nem mondhat mást, csak amit a diktátorok szoktak mondani : "A nép morogjon, én itt ülök és azt teszem, ami nekem tetszik."

VÉGSŐ ORVOSSÁGKÉNT Kádár még előveszi a lomtárból, ahová Rákosi címkéjével került, a munkaversenyt is. "*Öntudatos dolgozók kollektívái szocialista munkaversenyt kezdeményeztek a nagyszerű történelmi dátum, hazánk felszabadulásának 20. évfordulójára.*"

Kezdeményezés történt ! A dolgozók részéről. Éppúgy, mint amikor Rákosi közölte diadalmas mosollyal : "A Karácsony két munkaszüneti napját a *dolgozók kérésére* rendeletileg eltöröljük."

A munkaversenyről már láttuk, hogy valaha milyen célból rendezték s azt is, milyen eredményeket hozott. Célja a normák állandó présszerű szűkítése akart lenni, (de a magyar munkás élelmességén ez mindig megbukott), eredménye pedig csalás, kirakatmunka, cirkuszi rendezvény, végül mérhetetlen anyag- és pénzpocsékolás lett. A hatvanas évek körül letűnt, mint teljesen alkalmatlan szerszám, most előhúzták a sztálini múzeumból.

KÁDÁR nemzetközi fejtegetései sem szívderítőbbek. Közli először is a Képviselőházzal, hogy Brezsnyevvel, aki Budapesten járt — mindenben egyetértettek és "*mert ez a Nyugat számára mindig a legérdekesebb kérdés — nem tárgyaltunk a szovjet csapatok kivonásáról...*"

A kérdés nemcsak s nem is elsősorban a Nyugat számára a legérdekesebb. Ez bizony a magyar népnek a nagy kérdése, legfőbb kérdése. Hogy az orosz csapatok miért nem mennek haza, Oroszországba, a magyarázat erre éppoly cinikus, mint az, hogy az állásvesztések azoknak az érdekét szolgálják, akik kenyér nélkül maradnak : "*A Szovjetunió azzal, hogy ideiglenesen itt állomásoztat meghatározott számú csapatot, óriási segítséget ad népünknek. Abban az esetben, ha ezek a szovjet csapatok nem lennének itt, népünk az életszínvonal rovására kénytelen lenne sokkal több katonát fegyverben tartani, mert a haza a legelső.*" (*Nagy taps.*)

Elgondolkozik az ember, hogy a (*Nagy taps*) megérdemelt-e? Ha a fordulat merészségét óhajtja jutalmazni, akkor igen. Ha az igazat akarná tükrözni egy vezető politikus, kormányfő szájából, akkor lényegesen kevésbé. A magyar nép kívánsága és érdeke más. Nem fegyvercsörtetés, még kevésbé orosz fegyver csörtetése a Duna-Tisza vidékén. Hanem, mint azt a nép 1956-ban oly világosan kifejezte, vérrel megpecsételte, kínnal vállalta : béke és semlegesség. Ausztria státusa vagy Svájc, az északi államok státusa a világban. A sokat szenvedett magyar nép nem szeretne "spórolni" azzal, hogy idegen katonaságot tart a földjén, hanem nyilván inkább azzal, hogy azok hazamennek, s a magyar hadsereg is csak mint rendfenntartó belföldi osztag, s határőrség szerepel. Ez volna a takarékoskodás. Nem pedig a normarendezések meg a tömeges elbocsájtások. Ki ellen kellene nekünk "sokkal több katonát" fegyverben tartanunk ? Ki fenyeget minket ? Ki akarja megtámadni vagy elfoglalni Magyarországot ?

BESZÉDÉBEN Kádár törvénykezési és rendőri kérdéseket is érint. Közli, hogy vége azoknak a liberális időknek, amikor az általános amnesztia kiadatott, ilyen többé nem lesz : "*Az általános amnesztia elrendelése idején is óvtunk attól, hogy azt bárki félreértse. Azóta hatóságaink felfedeztek néhány kisebb rendszerellenes cselekményt elkövető összeesküvő csoportot. Törvényesen eljártak ellenük, de a bűnösök megkapták a bíróságtól azt, amit a törvény szerint megérdemeltek. A közelmúltban olvastam egy nyugati lapban megjelent cikket, amely akként filozofált, hogy a felszabadulás 20. évfordulójára ezek is amnesztiát kapnak. Gondolom, helyes megmondani, hogy én ebben kételkedem.*" (Derültség)

A derültség — nyilván — arra vonatkozik, hogy milyen tréfás ember ez a szónok : kételkedik, mondja finoman, amikor világos, hogy ha valaki itt törvény, szabadság, rács, bitó fölött szabadon rendelkezik az ő. Micsoda humorérzék, micsoda szellemesség — arról, hogy a börtönben sínylődő politikai foglyok a közelgő április 4-e alkalmával *nem fognak kiszabadulni.*

S ha már a törvénytelenségeknél tart, beszélnie kell Kádárnak arról, amiről ma az egész ország beszél : az úgynevezett Ónodi-botrányról. Az egész országot megrázó panamákkal és "dolce vita" jellegű fantasztikus orgiákkal kapcsolatban a Kádár-kormány két miniszterének neve forog közszájon. A kabinet azonban szilárd. A szóban forgó miniszterek ott vannak a helyükön. A kabinet első embere, a Minisztertanács elnöke erről szemérmesen hallgat. Az ország megvetéssel és gúnnyal beszél a "Bolse-vitá"-ról, de Kádár nem von le belőle semmilyen gyakorlati következtetést.

EZZEL SZEMBEN, beszéde végén, a helyes és hatásos propaganda kérdéseit feszegeti a kormányfő. A hang, ha mérsékeltebb is, mégis Rákosi visszajáró szellemét idézi : "*Úgy tűnik, hogy a közvéleményformáló szerveink programjában az eddiginél több helyet kell kapnia a szocialista eszme közvetlen és közvetett propagálásának, a tudatos harcnak az önzés, az anyagiasság, az úrhatnámság ellen, a szocialista áldozatkészségért, az önzetlenségért, a szocialista erkölcsért ... Nekem úgy tűnik, hogy most mintha kicsit túl sok helyet kapnának egyedi problémák, extrém esetek. Túl sok a divat, meg kell mondanom, az erőltetett erotika, a modernkedés.*"

Az új, vagy nagyon is régi irány : a pozitív hősök ábrázolása, optimista, harsány propaganda-irodalom és művészet, a modern áramlatok elleni fokozott harc.

Mindezek után kissé furcsán hat az a megállapítás, mi szerint "*a szocialista Magyarország is Európában s annak középső térségében helyezkedik el.*" Igaz, Magyarország Európában van, méghozzá ezer év óta és részese az európai kultúrának. Népe európai, az szeretne maradni. De mindaz, ami Kádár legújabb beszédét jellemzi, éppúgy, mint az Amerikai Követség elleni barbár támadás, Európánál sokkal inkább Ázsiát s annak is legsötétebb rendszereit juttatja a tárgyilagos szemlélő eszébe. A magyar népnek nincs sok köze ehhez. Szenvedő alanya annak a politikának, amelyet jelenlegi vezetői kényszerítenek rá.

KOLLÁNYI ANDRÁS

MÁRCIUS 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Badics István a hazai írók elleni támadásokról (3 old.)
Határ Győző : "Angyal üvölt a lángban" (4-5. old.)
Vadnai Zsuzsa : Egy hiteles Krisztus-képmás (6. old.)
Székely Boldizsár : Megtelik az uszoda (7. old.)
Dedinszky Erika, Fáy Ferenc és Thinsz Géza versei
Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

Az IDŐ Sodrában

Romániai változatok

A román párt elméleti folyóirata a "Lupta de Clasa" januári száma éles támadást intéz egy másik szocialista ország gazdaságtudományi elmélete ellen. A napirendre, ezúttal, Csehszlovákia került, pontosabban Jiri Novozamsky legújabb könyve, mely a KGST országai közötti gazdasági kiegyenlítődés problémáival foglalkozik. A roman marxisták azzal vádolják a cseh marxistákat, hogy a nemzeti gazdaság-tervezést alá akarják rendelni a KGST nemzetközi gazdasági tervezésének, s ezzel megsértik az egyes országok szuverénitását, sőt mi több : nemzeti függetlenségét. A "Lupta de Clasa" a nemzeti függetlenségére büszke ország fölényével utasítja vissza a csehszlovák gazdasági szakíró javaslatát, mely közös ipari vállalatok megalakítását terjeszti elő, mint a nemzetek-feletti tervezés egyetlen lehető megoldását. A román elméleti folyóiratok szerint az efajta megoldások súlyos gazdasági és politikai bonyodalmakhoz vezethetnek a testvéri országok közötti kapcsolatokban. S mi több, a román folyóirat még egyszer, s az eddiginél sokkal kategorikusabban visszautasítja azt a javaslatot, mely szerint Romániának kizárólag a mezőgazdaság fejlesztésére kell "irányt vennie", s ezzel mintegy kizárnia azt a lehetőséget, hogy valaha is fejlett ipari országgá válhassék.

A cikk időzítése különösképpen érdekes. Minthogy tavaly augusztus óta a román sajtó teljességgel távoltartotta magát mind a kínai-szovjet vitaanyag, mind pedig a KGST problémáit firtató cikkek közlésétől, a polémia újból való felbukkanása — a KGST prágai ülésszakának befejezése idején — arra utal, hogy a román párt határozottan elszánta magát mindazoknak a kísérleteknek nyilvános elhárítására, melyek az országot egyfajta "szocialista-nemzetközi" kizsákmányolás útjára terelhetnék.

Tegyük ehhez hozzá, hogy a KGST, sőt talán a "szocialista tábor" történetében először fordult elő, hogy a kelet-európai csatlósállamok sajtója és rádiója többékevésbé nyíltan tükrözte ez országok álláspontját, mely a nemzeti szempontok hangsúlyozásával szembenáll a Szovjetunió támogatta "nemzetek-feletti KGST" gondolatával, s bizonyos értelemben, gyakorlatával. A KGST tanácskozásairól megjelenő, kelet-európai kommentárokból kiderül, hogy az ülésen — éppen a nemzeti és nemzet-feletti szempontok összeütközése következtében — kevés előrehaladás történt, különösképpen a nemzetközi munkamegosztás, a tervezés egybehangolása s más "közös" vállalkozás megindítása területén. A román párt elméleti folyóiratának nyílt bírálata a cseh közgazdász könyvéről ennek a tendenciának mindeddig legélesebb és — talán így mondhatnánk — legnemzetibb megnyilatkozása.

F. Z.

Castro és a kommunisták

A Havanai Rádió 1965. február 14-i adásában hírül adta mindazok számára, akiket illet, hogy Kubában, mely forradalmi zászlóiaként fogadta el a marxizmus-leninizmus elméletét, — nem is olyan egyszerű dolog kommunistának lenni. A rádió jelentése szerint Carlos Rafael Rodriguez "lemondott" a Mezőgazdasági Intézet elnöki tisztségéről (azaz a mezőgazdasági miniszteri tisztségéről). Carlos Rafael Rodriguez nem más, mint a kabinetben működő három kommunista egyike, akinek lemondása nem egyszerűen helycserét jelent, (minthogy tisztségét Fidel Castro vette át), hanem annak a küzdelemnek egyik állomását jelzi, mely a fidelisták és a régi kommunisták között Kubában folyik. Igaz, a rádió közleménye hozzáteszi, hogy Rodriguez "a Kabinet tagja marad s más fontos, nemzeti, gazdasági problémákkal foglalkozik majd", de az elmúlt évben hasonlóképp váltották le fontos funkcióikból Regino Botit és Alberto Mora Becerra őrnagyot, a párt vezető tagjait s róluk azóta egyetlen hír sem jutott az érdeklődők tudomására. A lemondás, ekként, nem egyéb, mint a régi kommunista párttagok lassú — vagy egyre gyorsuló? — kiebrudalása a hatalom pozícióiból. Akik a fidelista tisztogatást túlélték, már ma is csupán jelentéktelen funkcióban vannak, mint Alfredo Yabur, az igazságügyminiszter és Manuel Lozardo őrnagy, a belkereskedelmi miniszter, főként azért, mert a pozíciókkal járó valódi hatalom az uralmon lévő fidelista párt, pontosabban annak egyik vezéralakja, Ché Guevara kezében összpontosul.

A konfliktus a kommunisták és a fidelisták között azonban nem csupán a kabinet szűk körére szorul. A régi párttagok mindenképp népszerűtlenek, hiszen sikerrel működtek együtt Battistával annak idején (egyikük éppenséggel kabinetminiszter is volt az egykori diktátor Nagytanácsában), ellenezték a Castro-féle guerilla-mozgalmat, s végül — amikor ez győzött — megkísérelték átvenni a hatalmat abban a pillanatban, amikor az Egyesült Államokkal való szakítás véglegessé vált s a Szovjetuniótól való függés megerősödött. Tegyük ehhez hozzá, hogy a kubai kommunisták, már ami a nemzetközi problémákat illeti, a moszkvai vonalat képviselik, míg Castro és legközelebbi munkatársai érzelmileg és intellektuálisan a kínai politikához állnak közelebb: inkább a forradalmat kívánják minél gyorsabban "terjeszteni", mint holmi elavult "népfrontpolitikával" foglalkozni. A fidelisták álláspontja a nemzetközi kommunista ideológiai vitában legalábbis kétértelmű, s így nem csoda, hogy Moszkvának nem egyszer meg kellett inteni őket, figyelmeztetvén a renitens forradalmárokat, hogy — a pénz a Kremlből kerül Havanába. De Castro egyre gyakrabban és — talán — egyre nyíltabban fordul szembe a moszkvai utasításokkal, mint legutóbbi beszédeiben is, ahol dodonai módon hivatkozott a "kubai nemzeti függetlenség megőrzésének" problémáira, megemlítvén, hogy "a nemzetnek követnie kell tulajdon sorsát", ami, úgy tűnik, közelebb áll a kínaiakéhoz, mint az oroszokéhoz.

A konfliktus megmutatkozik a belügyek területén is. Rodriguez, orosz, pontosabban kelet-európai mintára próbált "kollektív vállalatokat" létrehozni, (értsd : kolhozokat, kubai módszerekkel), melyek decentralizált szervezetükkel magukért vállaltak volna felelősséget. Guevara ezzel szemben a centralizált és szorosra font ellenőrzés híve, aki szerint a mezőgazdasági "önkéntesség" a termelés rovására megy. Az összeütközés a kommunisták és a fidelisták között különösen jól látható a szakszervezeti mozgalomban. A kommunisták kísérletet tettek, ugyancsak a szovjet és kelet-európai tapasztalatok alapján, a munkanormák és más "szocialista szervezési módszerek" bevezetésére, pontosabban az orosz modell szigorúbb másolására ; a fidelisták, különösképp maga Castro, nem híve a forradalom efajta "megmerevítésének", elmélete szerint a forradalom lényege éppen állandó "oldottsága", permanenciája, mely részben bizonyos hajlékonyságot tesz lehetővé az egyre súlyosbodó gazdasági bajok közepette, részben — érzelmileg — fenntartja az "állandó változás" illúzióját, a permanens forradalom energiájának látszatát olyan helyzetben, melyben a forradalom energiáinak csökkenése elkerülhetetlen.

Hogy milyen lesz a konfliktus további kimenetele, — vagy esetleges megoldása, — senki sem tudja; annyi bizonyos, hogy a kommunisták és fidelisták erőben egyre növekvő összecsapása még sok látványos tűzijátékkal fogja megörvendeztetni a havanai eget figyelő nézőket.

T. A.

A négyszázéves Rio de Janeiro

RIO DE JANEIRO, a "Cidade Maravilhosa" — "Csodálatos Város" — ebben az évben ünnepli alapításának 400. évfordulóját.

Aki soha nem járt Rióban, annak is van valamiféle képe, vagy elképzelése róla. Moziban, vagy képeslapban látta a Guanabara-öböl bejáratánál a híres *Cukorsüveg hegyet* — a *Pao de Açucar*-t vagy a *Corcovado-hegy* széttárt karú roppant Krisztus-szobrát. Sokan hallottak a riói botanikus kert trópusi virágcsodáiról, az örökké virágzó Victoria Regiáról, mely ha egyszer-egyszer kivirágzott a budapesti Füvészkertben, képes riport lett belőle a néhai "Tolnai Világlapjá"-ban, vagy a "Pesti Hírlap" vasárnapi mellékletében. És sokan hallottak a *Copacabana* hat kilométer hosszú, nyílt óceánra néző felhőkarcoló-sorairól, vagy a riói Karneváról is, mely éppen olyan híres, mint a nizzai.

Színes, kalandos négyszáz esztendő van a *carioca* főváros mögött és lakói nem túloznak. 1502-ben, éppen Újév napján hajózott be a Guanabara-öbölbe *Gaspar de Lemos*, s mert azt hitte, hogy az öböl egy roppant folyó torkolata, elnevezte *"Rio de Janeiró"*-nak. A bizarr formájú hegyek tövében és a Gauguint idéző szigeteken a *tamoio* indiánok táboroztak. E harcos törzsek ellen 1504-ben *Gonçalvo Coelho* már kis erődött épít. Megfordul az öbölben *Amerigo Vespucci* is — ám a város alapítására csak akkor kerül sor, amikor 1556-ban *Mem de Sá* kormányzó csapatainak kemény csatában sikerül legyőzni az előző évben, *Nicolau Durand de Villegagnon* vezetésével partraszállt franciákat, akik a tamoio indiánokkal szövetséget kötöttek. A győzedelmes ütközet után a *Cara de Cao* szikladomb tetején, a *Pao de Apuçar* közelében megalapítják *Rio de Janeiro* városát. A franciákkal való csetepaték ugyan még eltartanak néhány évig, de a város alapítását innen számítják.

A XVIII. SZÁZAD első évtizedében a franciák ismét megkísérlik, hogy Rio de Janeirót birtokukba vegyék, 1711-ben meg is sarcolják. De 1763-ban már a brazil alkirály székhelye a város. És 1792. április 21-én a riói Lampadosa téren végzik ki a brazil függetlenség első álmodóját, a minasi *Tiradentes*-t.

A Napóleon elől menekülő portugál király 1808-ban Rióba teszi át udvartartását. Negyven hajóval több mint 13.000 udvari ember érkezik a városba, amelynek kikötőjét a király még ugyanebben az évben megnyitja az idegen hajók előtt. Az uralkodó csak 1821-ben tér vissza Portugáliába — háromezren tartanak vele — s egy évvel később fia, *Dom Pedro* kikiáltja Brazília *függetlenségét* és Rio de Janeiro a brazil császárság fővárosa lesz. Ez a *császárság* nem hosszú életű ; 1889-ben száműzetésbe megy *II. Dom Pedro*, a filozófus és polihisztor császár, akinek 60.000 kötetes könyvtára volt, értett a csillagászathoz, a matematikához, az orvostudományhoz, a történelemhez, a nemzetgazdasághoz, régészkedett és héberből fordította a Szentírást. Brazília *köztársasággá* alakul.

Rio de Janeiro ezekben az évtizedekben mesés ütemben épül és fejlődik. Míg 1750-ben 50.000, 1800 körül 100.000 lakosa van, a századfordulóra a számuk meghaladja a 700.000-t. A város 1892-ben teljes önállóságot kap, Brazília kulturális, szellemi központja lesz.

1960-BAN MEGVALÓSUL egy régi terv : *Kubitschek* elnök Brazília szívében, Goyaz államban, *Niemeyer* tervei alapján felépíti az új fővárost : *Brasiliá*-t. 1960. április 20-án éjszaka éppen Rio de Janeiróba utaztam. Amikor Sao Paulóban autóbuszra szálltam, még Brazília fővárosa felé indultam, ám amikor reggel megérkeztem Rióba, már egy újszülött állam — *Estado Guanabara* — fővárosában találtam magam. A "cariocá"-k — a riói bennszülöttek — az új állam születését ünnepelték. Mert Rio állam fővárosa továbbra is a Guanabara-öböl túlsó partján fekvő *Niteroi*, míg Rio de Janeirónak — az egykori "Distrito Federal"-nak — új államot kreáltak Guanabara néven. Voltaképpen az állam — maga a város.

Rio de Janeiro megmaradt annak, amit senki, semmiféle államforma, király, császár, vagy elnök nem vehet el tőle soha. *"Cidade Maravilhosa"* — a csodálatos város. És olyan szép, fiatalos, szerelmes, mintha nem is lenne már — négyszáz esztendős.

KUTASI KOVÁCS LAJOS

Liszenko bukása

MOSZKVÁBÓL ÉRKEZŐ hír szerint a Mezőgazdasági Tudományok Akadémiájának új elnökévé P. Lobanovot választották meg. Lobanov, a Minisztertanács volt alelnöke, kilenc évvel ezelőtt, 1956-ban már viselte ezt a tisztséget, de 1961-ben kénytelen volt helyét átengedni Liszenkónak, a sztálini évek hírhedt biológusának. A Sors kereke azóta fordult, s megválasztása után most Lobanov jelenthette be : "Trofim Gyenyiszovics Liszenkót nem választották be a Mezőgazdasági Tudományok Akadémiájának elnökségébe. Liszenkót ezenkívül felmentjük a Fejlődéstani Intézetben viselt igazgatói tisztje alól is. "Lobanov bejelentéséhez még hozzáfűzte, hogy a szovjet biológusok kutatását éveken keresztül egy kivételes helyzetnek örvendő tudóscsoport akadályozta, amelynek az élén Liszenko állt.

Liszenko bukásában a legnagyobb szerepe Keldics biológusnak volt, aki a Tudományos Akadémia február 1-i évi naggyűlésén a szokásos jelentést megtette. Beszédéből a "Pravda" február 4-i száma részleteket közölt, nevezetesen a szovjet biológia elmaradásával foglalkozó bekezdéseket.

A szovjet biológia lemaradt a fejlődésben, állapítja meg Keldics. Mi ennek az oka ? "Elsősorban az, hogy a Liszenko vezetése alatt álló tudós-csoport, amely az összes kulcspozíciót kisajátította magának, nem hajlandó a modern biológia fontos irányzatait elfogadni, hanem saját, gyakran a kor tudományos színvonalától elmaradt nézeteit igyekszik a többiekre ráerőszakolni", Liszenkóék leszűkítették a tudományos kutatás területét, s az iskolai tananyagból törölték azokat a felfedezéseket, amelyek elméleteik ellen szóltak. "Véget kell vetnünk ennek a helyzetnek ! — kiáltott fel Keldics. — Meg kell adnunk a vita és a kísérletezés szabadságát tudósainknak !" Keldics bírálatában elismerte, hogy Liszenko munkássága nem volt teljesen eredménytelen. Nem kívánják tehát tőle, hogy hagyjon abba minden tudományos munkát, hanem csupán azt, hogy ne akadályozza tudóstársait a kutatásban.

KÉRDÉSES PERSZE hogy a ma már hatvanhat éves Trofim Gyenyiszovics Liszenko, aki harminc éven át vitathatatlan tekintélyként uralkodott tudományágában, képes lesz-e most beállni az egyszerű kutatók sorába ? Liszenkót pályája során mindvégig a fanatizmus vezette, amely nehezen egyeztethető össze az igazi tudós tulajdonságaival. Csak azokat a tényeket fogadta el, amelyek összhangban voltak elméletével. A hatalomvágy erősebb volt benne, mint a tudós kíváncsisága. Liszenko fenyegetően kijelentette, hogy az a tudós, aki az örökléstannal foglalkozik s a micsurini iskola tanítását vitatja, elárulja a marxismus - leninizmust. Sztálin idejében koncentrációs táborban vagy börtön mélyén pusztultak el tudósok csupán azért, mert azt merték állítani, hogy a tudományos kutató munka bonyolultabb feladat, mint ezt Liszenko és társai hiszik. Nyikolaj Vavilovot, Liszenko elődjét a Mezőgazdasági Tudományok Akadémiájának elnöki székében, Észak-Szibériába deportálták, hogy eretnek nézetei felett ott elmélkedjék. Vavilov a szibériai koncentrációs táborban halt meg 1943-ban. Azóta egyébként rehabilitálták.

Liszenko állítólagos nagy felfedezése abban állt, hogy az egyén szerzett tulajdonságai örökölhetők. A Mendel-féle elmélet viszont azt tartja, hogy az átöröklésben a gének játsszák a vezető szerepet. Liszenko "forradalmi" elmélete lehetővé tette volna a kommunizmus "új emberének" megteremtését éppen úgy, mint a természet tartós átalakítását. Sztálin ambícióinak éppen erre a tudományos biztosítékra volt szükségük. Mindazokat, akik kételkedni mertek Liszenko teóriáiban vagy akár csak a további kísérletezés jogát hangoztatták, eltávolították a színpadról. 1948. augusztusában a Mezőgazdasági Tudományok Akadémiájának plenáris ülésen Liszenko minden további vitának véget vetett, amikor bejelentette : "A Központi Bizottsági jóváhagyta nézeteimet". Liszenko mögött Sztálin állt, s ő adott neki parancsot, hogy "teremtsen rendet a biológia frontján".

1953-ig kellett várni, hogy néhány tudós lázadozni kezdjen Liszenko egyeduralma ellen. 1955. áprilisában a "Növénytani Szemle" már azt írta, hogy Liszenko nézeteit "végérvényesen megcáfolták". 1956-ban végre a szovjet biológia egyeduralkodójának le kellett mondania a Mezőgazdasági Tudományok Akadémiájának elnöki tisztjéről is.

LISZENKO AZONBAN túl sokáig ült a bársonyszékben, hogy a vereségbe beletörődjék. Kitanulta az intrika minden fogását, s most azon mesterkedett, hogy Hruscsov jóindulatát megszerezze magának. Jól tudta, hogy a párt első titkára azt a csodálatos receptet várja, amellyel a szovjet mezőgazdaság termelését egyik napról a másikra meg lehetne sokszorozni. Megvádolta tehát ellenfeleit, hogy azok elhanyagolják a tudományos kutatómunka gyakorlati eredményeit, maga viszont csodákat ígért, ha újra hatalomra kerülhet. Tetszetős ígéreteinek volt is foganatja, s Liszenko újra a szovjet biológia előterébe került. Szakértőként meghívták a Központi Bizottság több ülésére. Ennyi elég is volt neki hogy megkezdje a leszámolást ellenfeleivel. 1958. decemberében elérte, hogy az őt egykor bíráló "Növénytani Szemle" huszonegy tagú szerkesztőbizottságából tizenkilencet leváltsanak. Több tudós-társát kényszerítette arra, hogy ismerjék el "tévedéseiket". 1961-ben visszakerült a Mezőgazdasági Tudományok Akadémiájának az élére.

1962-ben azonban egészségi állapotára hivatkozva bejelentette lemondását. Kegyvesztett lett megint? Utóda, Olsanszkij, volt földmívelésügyi miniszter nem tartozott tisztelői közé, s Liszenko annak idején szemére is hányta, hogy nem tulajdonít elég nagy jelentőséget felfedezéseinek. Az új elnök ennek ellenére a micsurini tanok mellett állt ki, s büntetőjogi eljárással fenyegette azokat, akik "szennyes rágalmakkal" illetnék Liszenkót.

AZ ELLENZÉK sorai azonban egyre erősödtek, s erről a hatalomnak is előbb-utóbb tudomást kellett vennie, főleg akkor, amikor Hruscsov utódai a tudósok támogatását keresték. A szovjet sajtó egyre gyakrabban célozgatott a "szemellenzős micsurinistákra", akik a tudományos kutatás kerékkötőivé lettek. A "Komszomolszkaja Pravda" 1964. november 11-i száma Liszenkót nevén is nevezte és "türelmetlenséggel" vádolta. Keldics beszéde és az új választás azután véget vetett Liszenko tündöklésének. A harcban nem egy tudományos iskola győzedelmeskedett a másikon. A tudatlanság és a maradiság szenvedett vereséget azokkal szemben, akik vallják, hogy a kutatás és a kísérletezés szabadsága nélkül nincsen igazi tudomány.

P. T.

MAGYAR - BELGA kulturális egyezményt írt alá a két kormány megbízottja. Az öt évre szóló megállapodás tudósok, oktatók, írók, művészek kölcsönös látogatásait, ösztöndíjak létesítését, kiállítások és előadások szervezését írja elő.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

Jelzés és közbeszólás

CSOÓRI SÁNDORRA 1953. nyarán figyelt fel először az ország meg a párt ; az előbbi bizakodó szorongással, az utóbbi bizalmatlan gyanakvással. E két ellentétes tartalmú érzelmi viszonylatnak közös gyökere volt : az ország is, a párt is — más-más okból — azt figyelte, vajon a Sztálin halála után meglazuló gyeplő tovább lazul-e, vagy ismét megfeszül-e ; a történelmi pillanat izgalmasnak ígérkezett. A "lazuló gyeplőnek" puszta gondolata is kicsapta a hideg verítéket az apparátus gondosan hangszigetelt szobáiban ülők homlokára. A megszorult vezetők hirtelen elvégezték egyik legvakmerőbb logikai bukfencüket. Miután (vonakodva) elismerték, hogy az elmúlt esztendők során követtek el egy-két apróbb hibát, hirtelen (felháborodva) számonkérték *az íróktól*, — a lélek mérnökeitől, — hogy miért nem *figyelmeztették* a pártvezetést az elkövetett hibákra, méghozzá a hibák elkövetésének idején, vagyis hogy miért nem haraptak szájkosárral a szájukon. Úgy tűnt, mintha a sztálinizmus bűneiért nem is a fiók-diktátorocskák, hanem a magyar írók lettek volna felelősek. Az "alulról jövő jelzések" elmaradásáért Rákosi Mátyás haragosan összevonta a szemöldökét. Ebben a történelmi gúnnyal telített helyzetben kerültek nyilvánosságra az akkori "Csillag" hasábjain a fiatal Csoóri Sándor versei, az íróasztalfiókból egyenest az ország közvéleménye elé. A versek művészi értékéről lehetett vitatkozni ; a fiatal költő egyszerű pátoszáról, hazaszeretetéről, sőt pártféltéséről, arról a szenvedélyes aggodalomról, mellyel a terror korbácsütései alatt gyötrődő parasztság vergődését nézte, nem lehetett. Csoóri talán nem tudta, hogy *mi a baj*, de azt tudta, hogy *baj van*, "jelzéseket" is adott, csak éppen e jelzések nem jelenhettek meg idejében. Egyszerűen megtiltották a publikálásukat és csak Nagy Imre kormányra jutása után kerülhettek kinyomtatásra...

CSAKNEM tizenkét évvel később Csoóri Sándor ismét "jelzéssel" jelentkezik, ezúttal prózában, a Kortárs 1965. februári számában. Az "Iszapeső", ez a félig novellisztikus, félig szociográfikus írás egy parasztlány öngyilkosságának oknyomozó története, afféle lélektani detektívregény. A kérdés egyszerű : miért lett öngyilkos Magos Mária ? A felelet sokkal bonyolultabb, mint általában az ilyen eseteknél. Az író arra vállalkozik, hogy a család, a szeretők, a barátok, az ismerősök, a falu körképének egyre szélesedő felvázolásával derítse ki Magos Mária sorsának apró buktatóit ; az utat, mely a zsilipcsatorna vizébe vezette, hogy ott bukkanjanak rá, kendőjével a szájában. Tragikus történet ? Döbbenetes történet. Csoóri írói ereje úgy tüzel át a köznapok eseménydús - eseménytelenségén, hogy az olvasó, a lapokat forgatva, megégeti az ujját. Ám csakhamar az is kiderül, hogy Csoóri mondandója nem egyszerűen arra a kérdésre igyekszik válaszolni, hogy *miért lett* öngyilkos egy fiatal parasztlány, hanem arra is, hogy *ki a felelős* a tettért ; vagyis nemcsak a személyi motívumok felszínét tárja fel, hanem azok mozgató rugóit is. Az írás itt válik páratlanná a megjelenésre kerülő mai magyar prózairodalom szabvány-szürkeségében s itt keresztezi, mondanunk sem kell, a hivatalos irodalompolitika poros ösvényét. S itt derül ki (ha ugyan ezt még nem tudná mindenki), hogy ez az úgynevezett irodalompolitika süketen és vakon áll a jelenségek, a történelmi és az emberi viszonylatok előtt. Szomorú látvány. Mert Csoóri válasza nem egyértelmű ; vádoló ujja Magos Mária apjára mutat elsősorban, erre a konok, kegyetlen, s lassanlassan az őrületbe forduló "magánparasztra", erre a "tanyasi szentistvánra", aki egy erkölcsi és társadalmi világrend védelmében kergeti halálba a lányát ; de ugyanakkor kibomlik előttünk egy család élete is, az "egyszemélyes zsarnokság" árnyékában, a falusi közösséghez való viszonylatában, amelyet megvet s amely megveti, de ahonnan nincs szabadulás.

A MAI PARASZTSÁG életének ábrázolása? Ha kizárólag az lenne, talán megérthetnénk a "Népszabadság" mérges nyilait, amelyeket Csoóri felé küldöz, *Közbeszólás* címen. Mit kifogásol a "Népszabadság"? Elsősorban azt, hogy az író *"egy olyan kővé vált parasztí világot jelenít meg, amelynek elemei Móricz Zsigmond évtizedekkel ezelőtti parasztábrázolása nyomán változatlanul származtak át Csoóri írásába"*, hogy az elbeszélés *"mellőzi a valóság áramlásait, fejlődéstendenciáit, dinamikáját"*, következésképp *"a statikus és egyoldalú paraszti életkép nyomán hamisan hangzanak a ráépített szociográfiai általánosítások"*. Szépen hangzik, ha nem is teljesen érthető, a baj csak az, hogy ahány megállapítás, annyi — tudatos vagy éppen öntudatlan — félreértés, legfőképp azért, mert nem egyszerűen Csoóri következtetéseit "érti félre", hanem írói szándékát is, azt az egyértelmű tényt egy bonyolult történetben, hogy az író nem csupán a "valóság áramlásait, fejlődéstendenciáit, dinamikáját" kutatja (s ehhez joga van), hanem csaknem kizárólag egy parasztcsalád *lelkivilágának áramlásait, tendenciáit, dinamikáját* is (s ehhez már nincs joga). A "Népszabadság" a szabvány szocialista realizmus oldaláról közelíti meg a költőt, hasra fekve igyekszik szárnyalására felpillantani. Csoda-e, ha elvéti röptét ? Magára vessen, aki egy — a gyűlölet dinamikájáról szóló — lélektani-társadalmi tanulmányt, a társadalom dinamikájára utaló írásnak vél, kesztyűként kifordítva értelmét is, tartalmát is. Mert Csoóri döbbenetes kutatómunkája egy lelkiállapot rejtelmeibe világít bele egy adott társadalmi szituáció kellős közepén, s nem pedig megfordítva : egy adott társadalmi szituációból kiindulva keresi a gyűlölet-tartalom okait-jelenségeit.

EGYSZERŰEN arról lenne szó, hogy a fenti glossza írója nem is olvasta el Csoóri írását ? Sok jel mutat arra, hogy így áll a dolog. Máskülönben nyilván észrevette volna, hogy Csoóri nem *"mellőzi el azokat a jelenségeket, tényeket, a falusi valóságnak azokat a mozzanatait, amelyek a Móricz által klasszikusan megörökített századeleji falukép óta megváltoztak"*. Észrevette volna — észre kellett volna vennie — a viszonylatot a "megkövesedett család" és a mai falu között : a megvetést, és irtózatot, amellyel a falu *elutasítja magától* a Magos Mihály féle "múltat" ; az együttérzést, a szeretetet, a szegények és kiszolgáltatottak közös sorsában megelevenedő együvétartozást, mely — talántalán? — mégis a mai falu állapotáról ad hírt, szemben a "Népszabadság"-elítélte tegnapi faluval.

De ha mindezt a glosszaíró elmulasztotta volna észrevenni, ki kellett volna böknie a szemét az írói vallomás szépségének és igazságának, mely kertelés nélkül mondja ki, hogy : *"semmivel szemben nem érzek olyan ellenállást, mint a szegénységgel és a halállal szemben.* Nem ez a vallomás állítja-e Csoórit az igazság oldalára, a kizsákmányoltak oldalára, az élet "dinamikája" oldalára ?

LEHET, PERSZE, hogy a glosszaírónak — ha mégis elolvasta az írást — nem tetszett az a mód, ahogy Csoóri megeleveníti — s milyen erővel, milyen drámaian erőteljes, valóban móriczi párbeszéddel ! — azt a pillanatot, amikor a maga földjéhez *és* rögeszméjéhez ragaszkodó Magos Mihályt a rendőrségen erőszakkal akarják bekényszeríteni a szövetkezetbe ; lehet, hogy a glosszaírónak az sem tetszett, ahogy Csoóri — finoman és feltűnésmentesen — elintézi a falusi kocsmákba járó s ott iszogató orosz katonák, no meg a magyar rendőrök dolgát, akik *"nem tudni milyen rosszul értelmezett udvariasságból, esetről-esetre nem őket,* (a garatra kissé felöntött orosz katonákat) *taszigálják ki először a helyiségből, hanem a magyarokat"* ; ez esetben azonban jobban tette volna, ha egyenest megvallja kifogásait, s köntörfalazás helyett rendreutasítja Csoórit, a kötelező pártudvariasság megsértése miatt. De ameddig ezt nem teszi meg, nem tudhatjuk, mi kifogásolnivalót találhat Csoóri "általánosításában", mely szerint : *"a műveltség csúcsán már nincs morál. A csúcs alatt nincs igazi szabadság."*

VAGY MÉGIS tudhatjuk ? A választ nem a rövid glossza, hanem egy hosszabb cikk adja meg, ugyancsak a "Népszabadság"-ban. Ez esetben nem Csoóri a vádlott, hanem egy másik fiatal író, Buda Ferenc, akinek az Új Írásban megjelent "Vallomások az ifjúságról" című írása vonta magára egy bizonyos Rózsa László figyelmét. A cikkíró *"a pesszimizmus foglyait"* veszi bonckés alá, azokat, akik a *"bajokon boronganak"*, akik *"csüggeteg, kiábrándult hangulatokban ringatóznak"*, azokat, tehát, akik *"nem dolgoznak és harcolnak, ha kell újrakezdve, szívósan a jobbért, az eredményesebbért."* Buda Ferenc ürügyén ez a megállapítás nem egyéb régi, szegénységi bizonyítványnál. A harc a "pesszimizmus ellen" olyan régi, mint maga a szocialista realizmus vagy akár a sztálini párt, mely képtelen volt a valóság kategóriáiban gondolkozni, s az életet kizárólag olcsó klisékben képzelhette el. Itt találkozik Buda Ferenc ügye a Csoóri Sándoréval ; amit Csoóri történetben ábrázol, azt ez a fiatal író kertelés nélkül mondja ki, arról az értelmiségiről, aki — fiatalon — falura kerül s aki *"erejének javát csaknem kilátástalan küzdelemre kénytelen elfecsérelni a szegénység, a maradiság, előítéletek, irigység, durva basáskodás és alattomos rosszindulat tömör falai ellenében."*

Az általánosításban van a hiba? Vagy a valóságban ? A kérdés annál inkább helyénvaló, mert a "Népszabadság" magát marxistának valló cikkírója még csak nem is gondol arra a lehetőségre, hogy a pesszimizmus hazai terjedésének oka nem a pesszimista lelkiállapotú emberek hirtelen-váratlan szaporodásában, hanem a mai magyar *valóságban* keresendő. A pártos bíráló egyetlen gondolata, hogy mindazok, akik ma pesszimisták, azért azok, mert *"amikor ... rájönnek, hogy kemény szívós harc folyik még ezért az új társadalomért, hogy vannak tévedések kudarcok, fogyatékosságok is, amelyeken úrrá kell lenni, — akkor úgy érzik, hogy most már 'eszmények nélkül' kell élniök"*. Ezért lenne pesszimista Buda Ferenc, s bizonyos áttétellel, Csoóri Sándor, aki nem érzékeli "a fejlődés dinamikáját"? Könnyű lenne rábizonyítani a cikkíróra, hogy valójában *ő a pesszimista*, hogy ő vesztette el hitét, reményét és bizalmát egy emberi társadalomban, (mint ahogyan a párt is mélységesen pesszimista, bizalom, értelem és emberi viszonylatok nélkül való kinövés a nemzet eleven, bizalommal, emberi értelemmel és közvetlen viszonylatokkal át- meg átszőtt testén), — könnyű lenne kimutatni, hogy valójában a Buda Ferencek és Csoóri Sándorok az *optimisták*,akik a valóság feltárásával s a bajok gyökereinek keresésével és kimondásával tették le a derűlátás garasát az ország asztalára ; mindezt könnyű lenne kimutatni, de mindez annyira közismert, hogy a részletekbe nem is érdemes belebocsátkozni. Ami számunkra most ennél fontosabb : elismerjük, hogy vannak pesszimisták és vannak optimisták, lelkialkat, lelkiállapot s egyéni tulajdonságok szerint, *teljességgel függetlenül* az adott társadalmi helyzettől, s néha annak ellenére. De ami ennél is lényegesebb : a pesszimistáknak és az optimistáknak *egyaránt megvan a joguk, hogy — ha véletlenül írók — szabadon és gátlástalanul kijejezzék lelkivilágukat*, részben mert nem tudnak mást, részben mert az irodalom természete eltér egy hatalmon lévő párt s egy pártdiktatúra univerzalitásra törekvő "lelkialkatától".

HÁLÁSAK lehetünk Rózsa Lászlónak, amiért megállapítja, hogy *"ténylegesen van ... elkedvetlenedés, pesszimizmus"*, továbbá, hogy : *"kár lenne tagadni, már csak azért is, mert egy egészséges, erős, normális társadalom nyugodtan szembenézhet bizonyos körök lélektani hullámzásaival"*, nem nem tudjuk, kik azok a "bizonyos körök", még kevésbé azt, hogyan hullámzik a lélektan ; amiért nem vagyunk hálásak sem neki, sem a Csoórit bíráló glossza névtelen szerzőjének, az az a *beavatkozás az irodalmi életbe*, az írók "lélektani hullámzásainak" magánügyébe, mely egy holt elmélet *ürügyén* beletipor az irodalom életébe, nagykéssel támad a fejlődő hajtásoknak. Csoóri tizenkét éves leckéjét még mindig nem tanulta meg igazán a kommunista párt. Az "alulról jövő jelzések" szaporodnak s hogy ma már olvashatjuk őket s nem maradnak az íróasztalfiókokban, az annak a forradalmi tragédiának köszönhető, melynek levertségében is győztese volt a magyar irodalom ; de ott, úgy tűnik, még a történelmi tapasztalatok után sem tartunk, hogy a párt — s mindazok, akiket illet — megértse, hogy az irodalom szabadsága, *a pesszimisták és az optimisták szabadsága*, a nemzet jövőjének legmeggyőzőbb biztosítéka.

BADICS ISTVÁN

FÁY FERENC VERSEI

Levél

Eljött a falum egyszerű betűk közt.
Földsúlyos, komoly, szép paraszt-szavak
cirógatnak, mint esténként a fákat
simogatta a tarlóízű szél
a szérűsök alatt.

Vetésről, csókról, s a pajtás-halálnak
dolgáról szólnak. S én most egymagam
bukdácsolok a kék szavak porában...
Szólnék, de itt, e szikes-csend között,
hogy' értenék szavam ?

"Kató férjhez ment. Jani házat épít.
Fél éve már, hogy Kissné is halott..."
S kikönyökölnek a betűk sövényén
— pletykálkodó, szemek-tavába hullt —
fuldokló sóhajok.

Megyek közöttük. Kétoldalt a kertek
gyümölcsös, mézes békéje fogad.
Porzik az út. S az álmos jegenyék közt
pattog a csend, ahogy pöfögve jön
a miskolci vonat.

Ez hát a földem : sok szelíd halálból,
közös gondokból összerótt sorok !
Porzik az út s a részeg alkonyatban
— Csaba felől — két zengő, fiatal
akácfa táncorog.

Vers nélküled

Lassan szitál a hó. Bicegve lép az óra.
Fekete macska megy a hamvas úton át.
S mint óriás kankalin, mint láng-bibéjű rózsa
mézsárgán leng felém a székre tett ruhád.

Az ágy, hol nyármeleg testeddel összezárva
pihen az alkonyat s a csírázó idő,
megmozdul csendesen ; s kopott hegyére állva
bámulja hűlt helyed egy porlepett cipő.

Kattanva hív a zár és könnyes vágy az ablak.
Mozdul a lámpa is : fényhálós, lomha pók.
S úgy csobban gáttalan emléke sok szavadnak,
mint szomjas földeken szétáradó folyók.

Utánad szól a fal s dülöngve lépne is már,
de széles bánatom árkánál megriad...
Megrezdül még a csend, de könnye... könnye nincs már,
s álmában felsikolt az alvó kisfiad.

Hiányod ágain tollászkodik a bánat.
Felmondom csókjaid... eremben zúg a láz...
Téged mesél a köd a bolyhos éjszakának !

Fákat pödör a szél ! Csúszós az út, vigyázz !

HATÁR GYŐZŐ

ANGYAL ÜVÖL

HUGH MCYNTRE : ANGEL HOWLING IN FLAMES, G

A KÖLTŐ megáll az Áhítat Csarnokában, megbizonyosodik, hogy nem lesi senki ; végigvizsgálja a padlófűtés rácsait, megpiszkálja a virágvályúban a földet a dísznövények alatt, hogy nincs-e valahol elrejtett mikrofon. Arca végigrándul, és egy felszakadó sóhajjal, valaki láthatatlannak meggyónja titkát. Uram, rettentő látások gyötörtek. Másnap a ferde szemű osztagok elhurcolják ; és még mielőtt első meglepetéséből felocsúdhatna — ott találja magát a Kaszárnyában, a fehér rabszolgák között. A tranzisztoros mikrofon a beleiben volt, pirulában nyelették le vele az ételével, tudni sem tudott róla.

A költőnek előjoga és kényszere, hogy annak a láthatatlan valakinek, akivel bensőséges istenfiúi viszonyban van, meggyónja a rettentő látásokat, ha gyötrik — legyenek bár ihletett próféciák avagy az ördög incselkedései. Ki-ki maga dönti el, Willam Blake-et minek tekinti, a sugallat közvetítőjének, vagy pedig a sátán mulatságszerzőjének. Mert Blake hatása a szerzőre nyilvánvaló s ezt McYntre sem tagadja. A látnok misztikus őt legalább annyira bűvöletében tartja, mint ellenpárját, Joyce Caryt, aki oldalakon át adja egyik regényhőse szájába Blake igéit. Constantine Fitzgibbon is egy költőtől kölcsönözte ki híressé vált regénye címét (When The Kissing Had To Stop, Cassell, 1960 *) — amelyben az angol szigetország szovjet csatlósállammá való átlényegülését írja le ; és Hugh McYntre is bálványától, Blake-től kölcsönzi ki fantasztikus regénye címét : "És hallották, amint Albion Angyala üvölt a lángban, mely a szörnyeteg Ork tüze volt / A végítélet harsonájához kapkodva mindegyre". (W. Blake : Európa. Jövendölés) Bár egyebütt is — kiragadott sorokkal — böven telehinti szövegét és minden fejezet egy-egy Blake-idézetre épített modern példázat. Fitzgibbon regénye elgondolkoztató, de vázlatszerű és felszínes. Sikerre így is csak az inzuláris Angliában számithatott, ahol a többség azt képzeli, minden rendőrlegény megvadul, ha pisztolyt kap a bankrablók ellen, és a karhatalom felfegyverzése a parancsuralom kezdete. Fitzgibbon az inzuláris angolok gondolkodásbeli közhelyeivel dolgozott — ezért volt sikere. McYntre viszont a társadalom szemszerkezetének drámai átkristályosodását mutatja be egy sokkal végzetesebb, szellemi és fizikai elözönlés nyomán.

●

MCYNTRE-t eddig mint fantasztikus regények szerzőjét ismertük. Majdnem azt írtam, "csak" — ám ezzel hamis engedményt tettem volna a kontinens mértékének : mert Angliában McYntre műfaja éppoly nagymúltú-nagytekintélyű, mint akár a társadalmi, a lélektani vagy a politikai regényé. Még emlékezünk első igazi "beérkezésére" — noha tán a tizedik könyve volt: "A vérszitakötőre" (The Blood-Dragon-Fly, Jack & Ass, London, 1948), amelyben egy gigantikus szitakötőszörny zsarolja a föld lakosságát az Andokban, gyermekagyvelőkkel táplálkozik (mint valaha, titokban, Baudelaire) és azzal fenyegetőzik, hogyha nem szolgáltatják ki neki minden országból az elsőszülöttek dobozolt-pácolt agyvelejét, akkor a testéből kibocsátott kappa-sugarakkal megbolondítja radar riasztóállomásainkat és kirobbantja az atomvilágháborút. Az ezt követő "Teremtés tojása" (The Egg Of Creation, Loony & Bin, Boston, 1951) már szelídebb, angolabb filozófiai fantasztikumokat boncol és egy magas műveltségű, utopisztikus néger társadalomban játszódik. A cím implikációi világosak : ősi joruba legenda szerint az egész teremtés egy tojásból származott, beleértve magát Rocacua Madáristent is, aki tojta — és éppen ez a misztérium : mert hogy "mi volt előbb?" — olyan szentségtörő kérdés, amiért megférfiatlanítás járt. Azonkívül valamennyien jól tudjuk, hogy a tojás a hatalom jelképe, amelyet — joruba mondás szerint — "a törzsfőnek fölényes szilárdsággal kell markában tartania : ha szorongatja, összeroppan, ha elejti, szétloccsan".

●

A "TEREMTÉS TOJÁSÁ"-val McYntre az iskola elismert vezére lett ; gyors egymásutánban jelentek meg fantasztikus regényei, a "Hangya-szökőár" (Tidal Wawe of Ants, Watto & Chindus, 1954), amelyben H. Spencer sötét jóslatai betelnek és a bolygón a rovarok világuralma következik ; a "Nyájas szörnyeteg a holdsütötte ösvényen" (An amiable Monster Came Up The Moonlit Path, Boozy & Stunton, 1957), amelyben a mitológiák isteneit, a démonológia szörnyeit egzakt-tudományos, fizikai entitásoknak tekinti : tartományaik határfeszültsége olyan erőtér, amelyet csak milliméterenként és a lényeget félreértve tárnak fel a laboratóriumokban ; létüknek a keletkezés olyan mellékjelensége csupán, mint ahogyan a hirosimai atombomba robbanása is — McYntre szerint — Indra és Zeusz összevillanó szemöldökének titáni sercegése volt. stb. stb. McYntre gondolatainak bölcseleti távlatait nagyobb tisztelettel tárgyalják a szigetországban, mint Lukács György teszi Thomas Mann regényeivel, érdeméül róva fel, hogy oly alapvetően elhibázottak ; nem múlik el hét, hogy mallorcai tizenkét holdas magányában (Robert Graves tőszomszédságában), ahol Hugh McYntre él, a fényképész-riporterek, lóhússal megvesztegetve vérebeit, rá ne törnének a Mesterre, akinek — 60-ik születésnapja alkalmából — a királynő a C.M.G. érdemrendet adományozta (a Szent Mihály-rend térdszalagja a György-kereszttel — a legmagasabb kitüntetés, amelyet közéleti vagy irodalmi személyiség kaphat).

Az "Angyal üvölt a lángban" azonban nem a fantázia hiénáit szabadítja el, a szerző beéri azzal, hogy felkattantja a modern valóság pandóraszelencéjét. "Ezer és nyolcszáz esztendőkig Enitharmon asszony aludott. S az ember álom volt csupán" — írja első fejezete fölé a Blake-idézetet McYntre ; és az, aki az ő látásmódját átveszi és az ő "visszapillantó" szemével tekint végig jövő annáleszein, nyugtalankodva kérdi, vajon az ember nem álom volt csupán? Vajon a fehér emberiség — börszínével — jogot váltott a történelemtől a különleges elbánásra? "Vívmányaival", önteltségével, értékrendjével és építményeivel vajon nem az a múló-esendő Birodalom, amely az irdatlan régészeti lelet embrióját hordozza csupán? Hátha csak "egy a sok közül" s e tényen mit sem változtat, hogy fennmaradó tanúja nem az angkorvati templomváros, hanem a battersea-i villanytelep betontornyai — nem a Húsvétszigetek lapátfejű bálványai, hanem a Firth of Forth kábelhídjának tengerbe lógó hídjármai? S ha jól értelmezzük az "Angyal" mondanivalóját, nemcsak most jutottunk arra a nagyon kései felismerésre, hogy a kétlábúlaposkörmű-tollatlan állat szabatos meghatározása : "olyan főemlős, amely minden harmincezer évben, baljós következetességgel odáig viszi, hogy rövidre zárja a keletkezés erőit s a rövidzárlattal elhamvasztja önmagát"?

●

PERSZE, McYntre nem tagadhatja meg angol habitusát ; és ami a címből nem derül ki, kiderül a címadó Blake-idézetből : az „angol angyalról" van szó ; McYntre aggodalma elsősorban Angliának szól, amelynek az európai kontinens és a két Amerika — az egész fehér civilizáció csak amolyan küllelki függlógványa. Arra a kérdésre, hogy valóban szükségszerű és fajunk meghatározásába beletartozó-e az atomhalál, McYntre olyan választ ad, amely sokak szerint rosszabb az igennél. Mert logikájában az atomfegyver a Premissa minor csupán s amint kiderül, nem a döntő tényező. Valamikor, egy negyed századdal az orwelli 1984 után, Kínában kikiáltják a pártcsászárságot és Shi-Huán, az első pártcsászár nem habozik, hogy megvalósítsa a "hosszú menetelés" veterán forradalmárainak világhódító álmát. Marx Tőkéjének legobskurusabb fejezeteiből a kínai főideológusok kielemzik az Igazi Marxizmus - Leninizmus - Maoizmus - Shihuántizmus Igazi Kínai Értelmét ; s ez semmi egyéb, mint a revideált sztálini tétel, a "kínai szocializmus egy bolygón" — így kívánja a taktikai szerénység, hogy a naprendszer kínai-kommunista forradalmát két lépésben valósítsák meg. Kína atomfegyver készlete a környező világhoz elenyésző ugyan, de "kétszáz bevetésre kész hidrogénbomba több, mint kétszázezer — neuraszténiás menekülhetnéktől szortyogó, hanyatt-homlok dezertáló rakéta" — mondja a kínai nagyvezérkar ; és Shi-Huán pártcsászár eltökéli, hogy megfogadja a nagyvezérkar tanácsát ("Egy Föld ! Egy Ég ! Egy Nap ! Egy Kína !") és maradéktalanul kihasználja a rajtaütés helyzeti előnyét, mihelyt erre az első alkalom kínálkozik.

Ami nem is várat soká magára. Az Egyesült Államokban 1789 vészharangjait kongatja a történelem : elkésve és nagy szülési fájdalmakkal, olyan társadalmi forradalmat érlel az idő, amely mellett a négerkérdés eltörpül és feledésbe merül. A "népek olvasztókohója" felrobban. Amikor a kínai 1800 hadosztály elindul, pajzs és vezér nélkül marad az a szétzüllött szövetség, amely előszeretettel a "szabad világnak" becézi magát. Az atomhalál elmarad ; "Armageddon" — "atomvilágháború" — "nukleáris kataklizma" — az atom-mumus egész szótára töröltetik a kínai évszázadokra.

●

ANGLIA a fehér civilizáció szíve-közepe ; vagyis — aki ezt a szívet vasmarkában összemorzsolja, az megtöri a "gonosz varázst". (Ez persze megint csak McYntre szemének angol asztigmatizmusa). A történelem ismerői, a belenyugvók egykedvűen szemlélik a kínai harckocsi dandárt. A tankok légpárnáikon ide-oda siklanak a Parlament körül ; díszszázad őrzi a kínabarát Angol Kormányt. A bölcseknek a római birodalom bevált Hódítási Szabályzata és a néhai, szakszerű brit gyarmatosítás motoz az eszében, a recept : átmenetileg az Erős Kéz Politikája, amelyet az enyhülés, az önkormányzat és a helyi hagyományok tiszteletének békés korszaka követ. Hjü-Szjü táborszernagy a kínai helytartótanács élén azonban kellemes meglepetéssel szolgál — mert mint a neve is mutatja, ő a "Béke Mennyezete". E baldachin alatt tartják meg a Nagy-Népi Össz-Kínai Élettér és az Egyesült Királyság menyegzőjét. Nászajándékul Hjü-Szjü a királyi udvartartásnak háromszoros civillistát utal ki : az Udvar fényesebb, mint valaha ; a jó angolokat könnyekig meghatja a kínai vezetők kínos igyekezete, hogy ne bántsák a monarchiát.

A mézeshetek azonban csak rövid ideig tartanak : addig, amig a kínaiak kiépítik Utánpótlási Sávukat és negyven nap alatt "vörös övet kerítenek a föld körül". Negyven nap után a nyájas és engedékeny Hjü-Szjüt visszarendelik és a helytartótanács elnökévé Wao-Shiu-Cet nevezik ki, aki nem ír verseket és nem ajándékoz vízfestményt boldog-boldogtalannak, mint "a jó Hjü Szjü". Perzsia heftalita lerohanása, Szennaherib dúlása Bábelben, Khorazm alávettetése — mongolok, hunok, tatárok : minden eltörpül amellett, ami McYntre fantáziáján végigvonul. A soha nem volt csata mesteri ábrázolása ez, a kitalált történelem. Tolsztoji változatok egy költött hadjárat széles menetű, eposzi témája fölött s éppen az a lenyűgöző benne, ami egyúttal modern "trükkje" is : a körülményeskedés ; a stílus fakó tárgyilagossága, konzervatív részletességgel párosulva : képek rajzása a "homályostükörben" ; a "szemtanúk" felvonultatása ; a "pontos" veszteséglisták ; a szerelmi epizódok solohovi lírája ; kémrandevúk, fogolycserék, titkos futárok hajszája a röppentyűkkel teli űrben ; diplomatáknak méreg helyett lehallgató pirulákkal való megétetése ; elmélkedések a "vihar előtti csendről", az "új népvándorlásról" ; ál-"találgatások", az eshetőségek "mérlegelése"... Mi ez, ha nem a történelmi regény módszereinek kikölcsönzése? Az ál-"hiteles" részletek oly özönével áradnak, hogy tartalmi leszükítésükre nem vállalkozhatunk — ezzel igazságtalanok lennénk a műalkotáshoz — és megelégszünk a rezignált visszapillantással, Anglia késő-bánatával, eb-gondolataival a fehér faj alkonyán.

●

WAO-SHIU-CE, a "Szinkiangi Hóhér" kinevezése hírére a Tőzsde elnéptelenedik : már nincs, aki jegyezze az árfolyamesést, nincs többé árfolyam, csak a telex-gépek zakatolnak egy ideig, üres papírnyelveiket eregetve. A City üres. A négyszáz éves Lloyd hajóbiztosító társaság szétszalad, nincs, aki becsukja kapuit. A közélelmezés teljes szétzüllesztése és az első "rendészeti kiszállások" után híre jár, hogy London határában feltűntek az első farkascsordák. "Az ajtók fölött ez áll : 'Tilalom' ; és a kürtők fölött : 'Félelem' / Vaskarikával a nyakán, a falakhoz láncolva minden polgár / Ólombéklyót vonszolva vánszorog a kültelkek / Lakója ; s görbítve gerincét, hunyászkodik a falusi nép". Nagy sebbel-lobbal a gazdagok vidékre menekülnének — ha volna még vidék, ahol a szükségkonyha működik ; de palotáikért egy fufajka-zubbonyt sem kapnak, nemhogy autójukba benzint, a pénz annyit sem ér, mint a nyomatlan papír, (kivált amióta bevonták és "régi-pénz rejtegetésért" tarkónlövés jár), a gazdagok nem gazdagok többé. S a szegények? Nem azok a krőzusok többé, amik voltak ; a sóhaj, a gumimosoly, az "életszínvonalra" faragott élc az ajkakra fagy. "Viharfelleg és tűzoszlop szánkázott Enitharmon éjszakáján / Albion sziklái és London falai körül : és Enitharmon mély álmát aludta".

Shi-Huán pártcsászár utasítja Wao-Shiu-Cet, hogy vigye el Angliának "Peking Boldogságát". Az irtóháború a fegyvertelen nép ellen egyre vadabbul tombol, és e baljós fordulattal az események egyre távolabb mindenféle "kibontakozástól", minden angol "kompromisszumtól". Rádöbbennek, hogy a hódításnak van egy sokkal régibb keletű formája : vérfürdő, amelyet nem enyhülés követ, hanem — rabszolgaság. "Urizen fellegei közt zeng-dörög a szörnyeteg Ork / Lángtüze ; körülnyaldossa Albion Őrizője tagjait s húsát elemészti / Ordítás és szisszegés, hörgésnyögés és keserves jajhangok / Körüle ; s a sírás felcsap Albion terhes egére", — idézi Blake-et McYntre, a "Peking Boldogsága" c. fejezet elején. Rémálom, amelyből nincs felébredés. A szigetország lakosainak egyharmada temetetlen hullahegyekben hever ; és amikor az első kétharmadot kirendelik a holtak elföldelésére, Shin-Huán pártcsászár megengedi Wao-Shiu-Cenek, hogy az angol dolgozóknak elvigye "Peking Békéjét". Az agyonhajszolt emberállomány tudatában még dereng a tegnap terminológiája ; de mit számít az, hogy az egykori fehér civilizáció nyelvére lefordítva "Peking Boldogsága" — népirtás, és "Peking Békéje" — rabszolgaság? Uszító rádiók nincsenek, hogy megmagyarázzák az angol borotváltfejűnek a béke és a boldogság igazi értelmét, elmélyítve boldogtalanságát, sebesre vakarva elsüllyedése ezer sebét : "népirtás"? "rabszolgaság"? Aki ilyesmit makog, az akár mindjárt választhat a tarkólövés és az éhen-felfordulás között.

●

ÉS ITT KEZDŐDIK a tulajdonképpeni regény, ahol mindenki más elejtette volna e

Szocialista krizantémok

KÍNÁBAN mozgalmat indítottak ama kirándulóhelyek, utcák, parkok, műemlékek átkeresztelésére, amelyeknek neve eddig a "feudalizmust vagy a kapitalizmust idézte". A mozgalom azt tűzte ki célul, hogy a kínai tájat megtisztogassa a múlt bizonyos káros maradványaitól. A "Kuangming Ji Pao" című pekingi lap, amely immár tizennyolc hónapja cikkezik a régi kínai kultúráról, nemrégiben hosszú dolgozatot szentelt a "táj-tisztogatás" kérdésének.

Meddig tűrheti szocialista rendünk, kérdezi a pekingi lap, hogy dolgozóink mindenütt ilyen nevekkel találkozzanak : a *Zsád-Császár hegye, a Leselkedő Tündér hídja, a Gyermeki Szeretet utcája, az Előző Élet Jótetteinek köze, az Ezer Áldás Fogadója,* stb. ?

A kínai újság megemlíti, hogy egy testvérlap, a Chekiang-ban megjelenő "Chekiang Ji Pao" olvasói körében vitát rendezett az ilyen korszerűtlen elnevezésekről. Az olvasók számos levelet küldtek a szerkesztőségbe, amelyekben kérték, hogy változtassák meg azokat a neveket, amelyek nem felelnek meg a szocialista kor szellemének, s helyettesítsék azokat "egészséges és gazdag jelentésű" új elnevezésekkel.

Ez az átkeresztelő hadjárat csak része annak a szélesebb körű tisztogató mozgalomnak, amely *"kritikus szemmel kívánja átértékelni a múlt örökségét"*. A jelszó, amelyre a "Fény" című lap is hivatkozik : *"le kell rombolni a régit, és fel kell építeni helyére az újat"*. A kínai klasszikus irodalom selejtezése tizennyolc hónapja tart már. A kommunista ideológusok gondosan válogatják a búzát a konkolytól : a műveket, amelyek a szocializmus építésében segíthetnek, azoktól, amelyek káros politikai nézeteket terjesztenek vagy éppen tétlenségre, álmodozásra szólíthatják az olvasót. A klasszikus költészet indexét követte a színházi "forradalom", amely követelte, hogy a Pekingi Opera műsorában helyet szorítson az aktuális témájú, "pártos" daraboknak.

AZ ÁTKERESZTELŐ HADJÁRAT elsősorban a híres tájakat érinti. Ma ezeket a helyeket a dolgozó nép látogatja, mondja a lap. Minden eszközt fel kell tehát használnunk, hogy tudatukban leromboljuk a polgári maradványokat és megerősítsük a szocialista gondolatot.

A vitában gyakran szóba kerül Hangchow városa, amely díszletében híven őrízte meg a régi Kína emlékét. Itt található például egy öreg híd szomszédságában az egykor híres kurtizán, a Tchi tartományból való szépséges Sou Siao-siao sírja is. Az erre sétáló fiatalok még ma is meghatottan állnak meg itt egy percre, hogy megérintsék a sírkövet. A legenda azt tartja, hogy aki a szép kurtizán sírkövét megsimítja, hosszú életű és boldog lesz ezen a Földön. A kínai lap ideológusának azonban nincs érzéke a gyengéd költészethez és a hagyományhoz : ez a szokás, úgymond, megmérgezi a dolgozó ember tudatát, s éppen ideje lenne, hogy megszűnjék. El kellene távolítani a sír körül található, régies írásjelű feliratot is, amely a híres kurtizán dicséretét zengi : *"Élete lehullott, mint a barackfa virág rohanó patak ja még tizeze majd."*

A kínai tájat ni, folytatja a pilléres sírköve annyi maradv *"ellentétben ál mi korunk sze* rító például, h lett, a Nyugati mindig áll az "északi hadjára felháborodás ok tonai expedíció Kaj-sek volt.) I háborító, folyta nek közvetlen mintegy húsz kurtizán sírja *"Ezeknek a sír ténelmi értékü gálnak, hogy a tessék a reakc lyok rothadt re ideje annak, ho ket a sírköveke*

A NEVEZET ahol a dolgozó megfordulnak, gosan gyakran kalligrafiákat, ló osztályok é olyan vízfestm ahelyett hogy ben mutatnák százados tájaka szóljunk a né ban található tekercsekhez, a szak képét ilye *"Nyár : a szél nét, s a lótusz*

---

*) "What of soul was left, I wonder, when the kissing had to stop?" Browning : "A Toccata of Galuppi's". Szabó Lőrinc fordításában: "Mondd, mi marad a lélegből, ha a csóknak vége lett?"

T A LÁNGBAN

VOG PRESS, LONDON, 1965. IN OCTAVO. 976 OLD.

tovább sehova nem gombolyítható történetet, (mint ahogyan Giles Cooper is elejti és Anglia fasizálásával befejezettnek tekinti politikai rémdrámáját, a "Másik embert" — The Other Man, 1964 — amelyben a "náci hatalomátvételt" írja le Angliában ; mottója : "így is történhetett volna"). Csakhogy Hugh McYntre művészileg is, eszmeileg is sokkal nagyobb igényű. Hogyan fogadják a "boldog dolgozók" azt, amit hivatalosan az "új, boldog életformának" neveznek : a kora hajnali "boldog" össztornát, a kora reggeli "boldogságra-sorakozót", a gyárak körül szaporodó rabszolgakaszárnyákat, gyermekelkülönítőket, meddősítést-magtalanítást, stb. ? A veterán rabszolgák nemzedéke kétszeresen felfoghatatlannak tartja, ami vele történt. Először : soha nem gondolta volna, hogy ezt megtehetik vele ; és másodszor : soha nem hitte volna, hogy akad a földön emberségéből kivetkőzött ember, aki a XIX. században megteszi, hogy újra bevezeti a rabszolgaságot — tegye bár akármilyen "magasabb szinten, egy fejlettebb fokon" és nevezze bár a "dialektikusan visszatérő rabszolgaságot "Peking Békéjének". Elfelejtkeznek Blake jóslatos szaváról : "az ember álom volt csupán". Az ember, úgy, ahogyan a fehér kultúra szötte a fikciót, ezernyolcszáz éves, mákonyos álmán.

A volt újságkirályok — akik magasztaló cikksorozatokban számoltak be a kínai ifjúkommunisták gigászi katonai parádéjáról a Százmilliók Béke-Napján — most megbámulhatják a hadosztály-számra érkező kínai kölyköket, amint állig felfegyverezve, átveszik a gyárak és kaszárnyák őrzését. "Shi-Huán Pajtás milicistái vagyunk — addig szúrunkvágunk-csépelünk-hadarunk — míg el nem visszük a dolgozók dolgozóinak Peking Békéjét — és a Mi Drágánk, Shi-Huán Pajtás örömére és születésnapjára — meg nem valósítjuk az Egy Föld, Egy Ég, Egy Nap, Egy Kína politikáját, tralala ! tralala !" Ezt harsogják a menetelő milliók, 8-12 évesek, lövöldözve és boszorkányos ügyességgel csattogtatva automata-korbácsaikat : a lányok vezényszóra felkacsintva a pártcsászár hetvenemeletes, somolygó ábrázatára, a fiúk élvezettel kidöngetve a díszmenet ütemét. Egyik-másik roskatag agg riporter agyán átsuhant egy emlék : a Hitlerjugend menetelő diadalmámora... "Hitlerjugend" ? Mi az ? A tíz ujjukon megszámolhatják azokat akik még valami obskurus Hitler nevére emlékeznek. Elvétve megesik, hogy az örök fraternizálnak. Olyik veterán, a vakmerőbbje, előlóg a sorból és megkérdi a fegyveres kínai laganctól, hogy mi szükség a XXI. században rabszolgaságra? — finoman fogalmazva persze : "a Nagy-Népi-Párt-Össz-Kongresszus uj tézisei hogyan értelmezik az Új Boldog Eletforma Egyes Kérdéseit ?" A vigyorgó laganc kedélyes-fölényesen odavet egy-két szót, amin azután hetekig rágódnak. Kihámozzák belőle, hogy a rabszolgaság visszatérése egy "Hasonlithatatlanul Magasabb Fokon" többé már nem az ami, hanem az, ami nem. Hogy az angol dolgozók — "gépkiszolgálók" és dialektikusan a "dolgozók dolgozói" ; u.i.csak a gépeket szolgálják ki, nem a kinaiaknak szolgálnak : a gépek dolgoznak a kinaiaknak. A kinaiak nem dolgoznak, ők azon fáradoznak, hogy másoknak is felvirradjon az "Egy Föld, Egy Eg. Egy Nap, Egy Kina, tralala ! tralala !" politikája.

●

AZ ÚJRABSZOLGASÁG csodája előtti értetlenség kielemzésében McYntre kifogyhatatlan, s a Nagy Változás lélektani, történelmi boncolása — mely hullaboncolás is egyúttal, a fehér civilizáció autopsziája — a könyv legértékesebb oldalai. S itt, az újrabszolgaság lélektani szubsztrátumában már ott lappang a második kötet főcselekménye — a rabszolgalázadás. Titkos rabszolga-konfraternitások keletkeznek a kaszárnyákban, s e vérszövetségek főleg az elkeseredett veteránok közül toborozzák tagjaikat. Nem is akarnak eleinte egyebet, mint értelmetlen bosszút állni azokon, akik a fehér civilizáció védműveit aláásták vagy sáncait átadták harc nélkül. E sporadikus bosszú-kitörések — titokzatos eltűnések, pokrócozások, lincselések mind gyakoribbá válnak ; és a sejtek olyan — vélt vagy valóságos — egykori együttműködők közül szedik áldozataikat, akik a rabszolgazubbonyban már rég elfelejtették, hogy kínai társutasok és szállascsinálók voltak valamikor, amikor még Anglia — Anglia volt. A szervezkedés egyre terjed, de valójában soha-sem mérheti fel erejét. Mást nem olvashatnak, mint a rabszolgatartók kiadta falragaszújságot, a Borotváltfejűt" : normaemelésről — és túlszárnyalásról, össz-testnevelésről és a Pártcsászár Békéjéről. Más újság, mint a "Borotváltfejű", nincsen. A magas falakkal szegélyezett, maguképítette rabszolgautakról a főforgalmi utakra kilátni nem lehet ; a rabszolgaszerelvények ablaktalanok és különben is, földalatti alagutakon száguldoznak, robajló vaksötétben, kaszárnyától gyárig és vissza. Kósza hírek szólnak arról, hogy Moszkva "Canossát járt", elismerte Peking főségét és lemondott a világűrjárás jogáról. Hogy Észak-Amerikában az "ipari sávot" átvették a kínai telepes milliók, a lakosságot a partoktól beterelték a kontinens belsejébe, az "Amerikai Autonóm Terület" aknazárja mögé, átnevelő munkára ; az üres rakétasilókat átalakítják kaszárnyákká a borotváltfejűnek, odahaza — Sze-Csuánban és a Kuku-Nor vidékén megkezdték az elszállított "minuteman"-ek atomenergiájának kínaibékés célokra való lecsapolását. Hogy a Kínai K.P. Elnökségének Prezidiuma kiadta téziseit a fajgyűlölet csökevényeiről egyes afrikai néger köztársaságokban, ahol kínaellenes izgágaság ütötte fel a fejét. Shi-Huán pártcsászár legújabb költeménye, amely egybillió példányban kelt el : "Tégy le egy marék rizst a szerszámgép mellé és többet dolgozik, mint ha megeteted egy négerrel". (Újabb változata : "ha megeteted egy arabbal"). Hogy az "Egy-faj-nagy-hazája : föld" c. látványos népi összkínai nagyoperett mozgalmi slágere : "Nem sólyom a kerecsen — nem ember a szerecsen". (Újabb változata : "Nem gólya a marabus — nem ember az arabus"). Hogy a legújabb május elsejei transzparens : "A Kínai Új Útért, a fajgyűlölő fajok likvidálásával, szeretett Pártunk császári Zászlaja alatt előre!"... Hogy valahol Közép-Európában példátlan kegyetlenséggel vertek le egy rabszolgalázadást... "Üvöltés hatolt át Európán / A szörnyeteg Ork örvendezett az árnyak üvöltése hallatán / De Palamabron, széles hátát nekifeszítve, el-kilövellte villámait / És Rintrah már ott ólálkodott légióival az alvilági mélyben"... A hírek megbízhatatlanok, de a szervezkedők jól tudják, hogy a lehangoló híreket a kínaiak beépített csüggesztő-ügynökei terjesztik.

●

S HOGY ILYENEK akadnak bőven, az csak természetes. Mert mihelyt a volt kinabarát társutasok felismerik, hogy ellenük folyik a titkos hajtóvadászat, földig borulva előtte és koponyájukat a betonba verve — védelmet kérnek a Gazdától. Híre jár, hogy a "Fegyvergyárak Várnégyszögében" a borotváltfejűek megrohanták és lefegyverezték a "Hűség És Hála" kínai páncéloshadosztályt ; hogy Manchesterben a piros, emeletes autóbuszok újra járnak és a zendülők mindenféle lapokat adnak ki, a "Times"-t, a "Guardian"-t, úgy, mint amikor még Anglia — Anglia volt. A reakció : leírhatatlan konsternáció a rabszolgakaszárnyákban (és itt mutatkozik meg McYntre ritka képzelőereje és történelmi intuiciója, ismét látótávolba hozva azt, amit eltakar előlünk civilizációnk rongyokban lógó horizont függönye : ami iránt kultur-téveszméink vakká tesznek). A fiatalok hitszegést, gyalázatot emlegetnek : a kínahű rabszolgák önkéntes szent háborúja következik a szabadság kísértete ellen. A Változás Fiai ők, az újrabszolgaság kondicionált nemzedéke ; a kinai Gazdában a gondviselőt, az Intézményben a jóléti állam totális társadalombiztosítását látják "egy Magasabb Fokon" ; ők még a gondolatától is irtóznak, hogy "visszasüllyedjenek" a szabadok (?) "gazdátlan anarchiájába", amikor majd "szétkergetik" a kaszárnyákat és az ételesakna szállítólánca a csajkákkal leáll. A helyzet világos. A zendülők köztársasága oly közel van, hogy atomfegyvert bevetni ellenük nem lehet. Maguknak kell a Gazda védelmére kelni. Fiatal pederaszták felállítják a Szerelmesek Győzhetetlen Ármádiáját, a "Tébai Brigádot" — Megtalált Újboldogságuk védelmére ! ...A történelem kontinuitása helyreáll, McYntre bemutatja a rabszolgaságot, mint történelmi eszményt ; a rabszolgát, aki a gondviselő Jó Gazdát haláláig védelmezi és soha nem az Intézmény ellen támad.

Manchestert körülzárják. Kétségbeesett jószág-üzekedés harcba induló amazonokkal, halálmegvető kirohanások, öngyilkosjelölt kémek televíziós harctéri jelentései golyószórótűzben — hiába minden. A végzet zsákutcája, ahol a szabadságeszme leáldozik — vagy az újrabszolgaságban, egy "magasabb fokon", a felismerhetetlenségig eltorzul. A Tébai Győzhetetlenek ékei felszabdalják az iparvidék Szabad Köztársaságát ; Manchesterben döghúst esznek. Az utcai harcok torlaszai a zendülők hulláival vannak tele ; az amazonok feje újraborotválva ; fűzérláncon takarodnak a kínai hátországba : feliratkozni! A szabadság ügye, ha volt ilyen, elveszett. Ám ekkor — valahára ! — "Felserkene Lósz : megrázta üstökét, dühödt robajlás kélt körülötte / És oly bőgéssel, hogy a Teremtés végső sarkallata belerengett / Véres tusára szólítá fiait" — idézi megint csak Blake-et McYntre ,az "Angyal" utolsó fejezete, a "Fenestrals" élén.

●

A "FENESZTRÁLISOK" — vagy Repülő Ablakok — világűrjáró erődök a Sandhurstus bolygóról. Újfajta Deus ex machina : az Isten emberré lett. Valamikor hetvenezer éve, a magasfokú "pre-lemuri" civilizáció esedékes felrobbanása előtt a fajták néhány hírmondójának sikerül elmenekülnie a Sandhurstus bolygóra. És éppen mert kevesen voltak, harminc nemzedék alatt véghezvitték, ami a földön lehetetlen volt : a fajok összeolvasztását. A "hursztjakok" kilenc láb magas óriások s agyvelejük teljesítményét hihetetlenül felfokozza, hogy a magzati agyalapba intrauterális műtéttel embriokomputert építenek be. A kozmikus sugárzás ellen ólom hullámpikkelyes védőréteget fejlesztettek ki, és amint az már szokás, évszázadok óta figyelik és látogatják Ó-Lemuriát — Földünket. A gyönyörű hursztjakok a szorongatott angolokban felfedezik ősrokonaikat (s hogy miért éppen az angolokban és nem a kínaiakban ? ennek csak McYntre a tudója) — és a manchesteri küzdőknek segítségére sietnek arzenáljuk néhány apróságával, amilyen : a sztrobotromb — amelynek búgása enyhe térdtrombózist és azonnali lesántulást okoz ; és a leser-sugár patron, amely a tűzkönél nem nagyobb, de városok felégetésére használják. A többi gyerekjáték. Hogyan söprik vissza a lesántult kínaiakat a Nagy Fal mögé, hogyan áll vissza a mindenség angol rendje, a szerelmesek hogyan találnak egymásra s hogyan lesz a szigetországból ismét az, ami volt, az álmos, moralizáló, kertes Anglia — ez már szabályos történet.

Sokan szemére hányják McYntre-nek, hogy nagyon is szabályos — hogy itt visszacsúszott eredeti műfaja, a fantasztikus regények szintjére ; s noha — William Blake fáklyája fényével — egész sereg riadalmas és "rettentő látást" vetít elénk, a magaidézte kísértetet egészen elűzni nem tudja. Nem kell azonban azt hinni, hogy a mű utolsó tétele amolyan nacionalista diadalorgiává fajul : fölöttébb szomorú Anglia tápászkodik halottaiból. Fiatal nők őrjöngő tömege ostromolja az Arany Ketrecet a londoni Piccadillyn — legutoljára Bajazetet hurcolták így, Karakórumba — s az asszonyok naponta megvívják csatájukat a rendőrséggel. "Sotha és Thiralatha, álomteli barlangok titkos lakói / Keljetek fel és találjatok tetszésre édes dalaitokkal az iszonyú sátán színe előtt — idézi McYntre a látnokot vitriolos gúnnyal, ez utolsó, szinte népvándorláskorabeli jelenetekben. Mert a megszállók katonaringyóit a szabadság első napjaiban felkoncolták ; de van-e asszony a szigetországban, aki — akár mint borotváltfejű, akár mint hadifogoly amazon — meggyalázatlan maradt ? A kiszolgált amazonok záptojással dobálják és leköpdösik a rendőrkordont, amiért nem engedi, hogy legázolják gyalázatuk értelmi szerzőjét és utolsó tanúját : Shi-Huán pártcsászárt — akinek közszemlére téve, azontúl életfogytiglan az a dolga, hogy naponta aláírja a kapitulációs okmányt.

●

A HATALMAS KÖNYVET vékony szálaival történet szövi át — Cynthia, a mesterkémnő és Angus, az "átnevelt" rabszolgavezér éppoly megrendítő, mint valószínűtlen ragaszkodása egymáshoz, miután Angusnak a kínvallatással sem sikerül megtörnie a lányt, de a szőkeségnek sikerül megtántorítania a borotváltfejűt ; együtt szöknek, és ahányszor csak lebuknak vagy szétszakadnak, sorsukat megújra összevetéli a cinkos regényírói fantázia ; de mindez túlontúl eltörpül ahhoz a buggyanó-vér-színű óriás mintához, amely kikerekedik a roppant osztovátán. Hugh McYntre főérdeme inkább az, hogy a kényelmes és olcsó "fehér történelemszemlélet" káprázatát megtörve, megmutatta, a kegyetlenség micsoda hidrogénbombája lappang az olyan fajok idegrendszerén, amelyek örökül hagyott civilizációnkat jórészt elutasítják vagy csak arra használják, hogy kommunisztikus-humanitárius szócafrangokkal magukat terepszínre álcázva, a földrajzi és biológiai hódítás totális háborúját zúdítsák a világra ; olyat, amelyhez képest Dzsingisz, Tamerlán, Sztálin vagy Hitler hekatombái — kontárok erőlködése csupán. Így mentenek meg : "megmentenek" bennünket az atomhaláltól, mondja McYntre ; s miért ne tehetnék mindezt jó lelkiismerettel, hiszen soha nem tekintettek bennünket egyébnek, mint barbároknak, visszavonulásunkat gyengeségnek, demokráciánkat bárgyúságnak, kései evangéliumi jókodásunkat pedig — magyarán — "balekségnek".

Az "Angyal üvölt a lángban" megnyerte a Gallimaufry Press tavalyi nagydíját, máris megjelent puhakötésben és éppenséggel nem ártott McYntre hírnevének, hogy kirakodáskor Amerikában az első szállítmányt elégették. Hír szerint most tárgyalnak a regény kínai-angol kopro-produkciós filmre viteléről. Nem hinnők, hogy a mű ideológiai mellékzöngéi túlságosan zavarnák Pekinget most, hogy oly örvendetesen felduzzadt a két ország külkereskedelme, kivált hogyha a vállalkozásban a kínaiak nemesvalutát szimatolnak ; elvégre a filmet a népi Kínában amúgy sem vetítenék. Ami pedig a kínai statiszták tizezreit illeti, akik a rabszolgafelügyelőket és a gyorskivégző osztagokat játszanák, nem kell félteni zsenge kommunista lelkicéjüket a nyugati mételytől : amúgy sem láthatnak a filmben egyebet, mint a világ meghódítására törő kapitalista agresszió végrothadásának újabb jelét. Bizonyára sokan örülnek majd, hogy megismerhetik Manchestert és Közép-Anglia festői tájait — úgy, amint a filmesek a Tien-Shan hegylánc mögött, Közép-Kína megközelíthetetlen film-sivatagában felépítik

kommunista tearózsák

atűnt, mint a
'e emlékét sír-
múlva is őrzi

kell tisztogat-
y", a feliratos
a múlt meg-
ól, amelyek
nagy forradal-
vel". Felhábo-
angchow mel-
örnyékén még
lop, amely az
emlékeztet. (A
szerű : a ka-
ncsnoka Csang
n kevésbé fel-
lap, hogy en-
mszédságában
, írástudó és
megtalálható.
: nincsen tör-
sak arra szol-
gatót emlékez-
alkodó osztá-
rére. Itt az
távolítsuk eze-

HELYEKEN,
bad idejükben
mindig túlsá-
t látni olyan
ek a hanyat-
fejezik ki, s
cet, amelyek,
alista szellem-
j Kínát, év-
izolnak. S mit
híres teaház-
festett papír-
k a négy év-
veggel kísérik:
ozza a tó szí-
bódító illatát

szórja szét a légben" ; Tél : Hullik a hó az elhagyott híd karfájára. Egyedül vagyok, csak fuvolám hangja vigasztal." A "Fény" ideológiai szakértője nem késik a magyarázattal : *"Lám, így lehet megmérgezni a látogatók lelkét a semmittevő feudális költők csüggesztó és dekadens érzéseivel, s így lehet lefékezni a munkások, parasztok és katonák forradalmi, harci lendületét !"*

A kínai lap — az "olvasók nyomására", ahogy mondja — kifogásolja a közkertekben vagy virágkiállításokon látható virágok nevét is, amelyek gyakran a feudalizmus vagy a kolonializmus korára emlékeztetnek. A Hangchow-i virágkiállításon például olyan krizantémokat lehetett látni, amelyeknek neve bántja a szocialista ember fülét : *az Öreg Templom naplementekor, a Nagy Hős, Szeretőjét rizsporozó Udvarló, Arcfestéket simító hosszú ujjak, a Mámoros Táncosnő....*

A "Fény" szerkesztősége kiszállt helyszíni szemlére a város parkjába is, ahol szocialista felháborodással állapíthatta meg, hogy a mintegy négyszáz rózsafajta közül száz osztályellenségre való nevet visel : *Erzsébet királynő, Szépségverseny királynője, Kifestett szépség Kuo tartományából,* stb. A nevek között néhány angol is akadt, holott a rózsák mind tősgyökeres kínai rózsák voltak ! Olvasóinknak az a véleménye, írja a "Fény", hogy ezek a virágnevek az *"elsatnyult feudális költőcskék és a dekadens polgári tollforgatók"* lélekmételyező mérgét terjesztik dolgozó népünk körében. Korunkban viszont, fejezi be cikkét a lap, virágaink és növényeink arra hivatottak, hogy nevükkel is *"a szocialista rend bódító illatát terjesszék, s a parkok látogatói előtt hirdessék az új társadalom felemelő, boldog távlatait".*

... ÉS A SZÓJABAB

Az a tény, hogy a Szovjetunió az elmúlt napokban 90 ezer tonna szójababot vásárolt az Egyesült Államoktól, újabb bizonyítékként szolgál a Kina és a Szovjetunió között folyamatban lévő "osztályharc" állapotáról, s mi több, a szovjet külkereskedelem új irányú orientációjáról, különösképp, ha figyelembe vesszük, hogy 1961-ig a Szovjetunió csaknem teljes szójabab szükségletét Kínától vásárolta. 1959-ben a kínai-szovjet kapcsolatok legbarátibb korszakában, Kina 630 ezer tonna szójababot adott el a Szovjetuniónak 60 millió új rubel értékben ; a szójabab-import zuhanása drámai mutatóként követte ezután a viszonyok gyors romlását. 1960-ban már csak 351 ezer kínai szójabab került át a szovjet határon, míg 1961-ben mindössze 10 ezer tonna, s 1962. végére ez a szám nullára zuhant. A szovjet kereskedelmi kimutatások szerint ebben az évben a Szovjetunió egyetlen gramm szójababot nem importált sem Kínából, sem pedig a világ más országaiból. A szovjet fogyasztók kénytelenek voltak napi szójabab szükségletük nélkül élni, mígnem az amerikai imperializmus a segítségükre sietett. Igaz, e segítségért a szovjet kormány 11 millió dollárt fizetett készpénzben egy amerikai export-vállalatnak. Nem sok pénz, mondhatná valaki. De a vásár jelentősége akkor válik világossá, ha meggondoljuk, hogy abban a pillanatban történt, amikor a szovjet-kínai kereskedelmi tárgyalások az 1965-ös kvóta ügyében éppen befejezéshez közelednek

D. R.

Az edesszai Krisztus-képmás

HA HIHETÜNK egy olasz író felfedezésének és egy — jó értelemben vett — szenzációs cikkének, Itália olvasóközönsége megismerhette milyen volt valójában Jézus Krisztus arca.

A cikk szerzője — Corrado Pallenberg — közismert vatikáni szakértő, aki könyveit és cikkeit csak megfontolt és alapos kutató munka után veti papírra. Pallenberg elmondja, hogy a genovai *San Bartolomeo degli Armeni* (Örmény Szent Bertalan) templom barnabita atyái évszázadok óta őriznek egy képet, amelyet a Katolikus Egyház ereklyeként tisztel és amelynek legendás az eredete. A hagyomány szerint Abgar, Edessa királya, aki hallott Krisztus csodáiról, követséget küldött hozzá, kérve, hogy tisztelje meg látogatásával ; amennyiben erre követei nem tudnák rábeszélni, az volt a kívánsága, hogy hozzanak egy festményt róla. Az udvari festő azonban, aki tagja volt a követségnek, képtelen volt az Úr vonásait lefesteni és ezért Krisztus, megszánva őt, egy vásznat szorított arcához, amelybe belevésődtek vonásai. Ezt adta át a festőnek, hogy vigye el urához.

A másik verzió azonban, amellyel Pallenberg cikke bővebben foglalkozik, ezerszer érdekesebb, egyszerűbb és egyúttal izgalmasabb. Azt állítja ugyanis — a párizsi *Bibliothèque Nationale*-ban és a londoni *British Museum*-ban talált dokumentumok alapján —, hogy a Genovában őrzött kép Krisztus portréja, amelyet egy kortársa festett.

A Krisztus utáni V. században a híres örmény történész, a khoreni Mózes, országának első történelmét írva, futólag foglalkozik Jézus egy portréjával, amely Edessában található és Abgar király Anan nevű titkárának és udvari festőjének műve. A khoreni Mózes állítását egy bizonyos Labubna krónikájával támasztja alá, és közli, hogy a krónika az edessai archívumban található. Labubna Abgar kortársa volt.

Labubna krónikáját elveszettnek hitték mindaddig, amíg körülbelül száz esztendővel ezelőtt, különös véletlen folytán, egyszerre három helyen bukkantak rá nyomaira egymástól független kutatók ; a *British Museum*-ban, a párizsi *Bibliothèque Nationale*-ban és Szentpétervárott a Cári Levéltárban. A *British Museum* szövege arámiul íródott, azon a nyelven, amelyet Krisztus és tanítványai beszéltek ; 411-ből való másolat, de nem a teljes szöveg. A szentpétervári ugyancsak részlet ; örmény nyelvű VI. századbeli másolat. A párizsi a legkésőbbi : a XII. századból való örmény nyelvű másolat, de a teljes szöveget adja. A három különböző dokumentum összehasonlítható részei nyilvánvalóan bizonyítják, hogy forrásuk egy és ugyanaz.

LABUBNA TÖRTÉNETE V. Abgar király életében játszódik, aki Kr. u. 13 és 50 között uralkodott Edessában, az antik Szíria egy városában, amely a mai Urfának felel meg és Törökországban, a modern Szíria határának közelében terül el. A pontosság kedvéért fűzzük hozzá, hogy Labubna krónikája a seleucidi éra 340. évében kezdődik, amely a mi időszámításunk 28-ik esztendeje. Ebben az évben Abgar követeket küldött Sabinus római kormányzóhoz, aki Eleutherepolis városából igazgatta Szíriát, Föníciát, Mezopotámiát és Palesztinát. A küldöttség tagjai között volt a király titkára Anan és királyságának két vezető embere, Marihad és Schamschagram.

A haza felé vezető úton Anan és társai Jeruzsálem kapujában tömeggel találkoztak, amely a város felé igyekezett, mert Jézus gyógyításairól hallott. Ananék csatlakoztak a csoporthoz és tíz napot töltöttek Jeruzsálemben. Ez alatt az idő alatt Anan feljegyezte mindazt, amit Jézusról hallott és vele kapcsolatban látot.

EDESSÁBA ÉRKEZVE Anan átadta jelentését a királynak, aki gyógyíthatatlan betegségben (valószínűleg bőrbajban) szenvedett és ezért különösképpen érdekelte Krisztus gyógyítási tudománya. Abgar legszívesebben maga ment volna azonnal Jeruzsálembe, de félve a római diplomáciai nehézségektől, úgy határozott, hogy megkéri Jézust : látogasson el ő Edessába. Meghívólevelet írt és Anant bízta meg az episztola kézbesítésével. Anan a 29. évben, március 14-én hagyta el Edessát és április 12-én ért Jeruzsálembe. Gameliel házában találkozott Jézussal és átadta királya levelét, amely így szólt :

"Abgar, Asham fia üdvözli Jézust a nagy orvost, aki Judeában, Jeruzsálem városában megjelent. Uram, hallottam rólad és gyógyítási tudományodról. Te nem orvosságokkal és gyökerekkel gyógyítsz, de beszéddel. Te visszaadod a vakok látását, érintésedre a bénák járnak, meggyógyítod a bélpoklosokat, a süketek hallanak, kiűzöd a rossz szellemeket, feltámasztod a halottakat ; te szavaiddal gyógyulást adsz a szenvedőknek és a betegeknek. Amikor hallottam mindazokról a csodálatos dolgokról, amelyeket cselekszel, megértettem, hogy Te Isten vagy, vagy Isten fia, aki az égből jött, hogy mindezeket véghezvigye. Ezért fordulok hozzád kérésemmel : jöjj el hozzám és szabadíts meg szenvedéseimtől és betegségemtől, mert hiszem, hogy hatalmadban áll ezt megtenni. Én csupán egy szép kis városnak vagyok az ura, amely azonban elég nagy ahhoz, hogy ketten kellemesen és békében éljünk."

Erre a levélre — ugyancsak Labubna szerint — Jézus a következőképpen válaszolt :

"Menj el és mondd meg az uradnak : boldog az, aki hitt énbennem anélkül, hogy látott volna, mert meg vagyon írva, hogy akik látnak, nem hisznek énbennem és akik

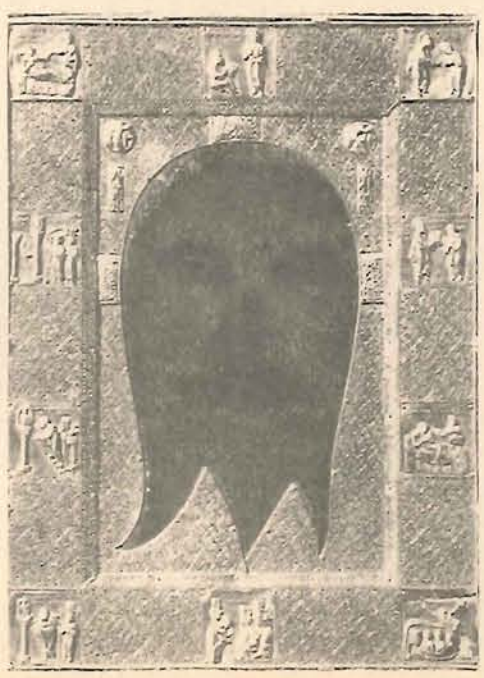

nem látnak, hisznek. Amit pedig arról írsz, hogy menjek el hozzád és ami azt illeti, miért küldettem erre a világra, minden elrendeltetett. Vissza fogok térni Atyámhoz és akkor el fogom hozzád küldeni egyik tanítványomat, hogy meggyógyítson téged és a te népedet, s elvezessen titeket az örök élet felé. Legyen áldott a te városod és soha ellenség el ne foglalja azt."

ITT ELÉRKEZÜNK Labubna krónikájának ahhoz a részéhez, amely a festménnyel foglalkozik.

"Anan, — írja ugyanis — *miután meghallgatta mindazt, amit Jézus mondott, lefestette őt gyönyörű színekkel, lévén a király festője és a képet elvitte urának, Abgarnak, aki azt nagy örömmel fogadta és ünnepélyes keretek között felakasztotta palotájának egyik szobájában."*

Labubna krónikájának további részében beszámol arról, hogy Krisztus 72 tanítványának egyike, Addai, (akit később a történészek Taddeussal, a 12 apostol egyikével azonosítottak) az Úr halála után Edessába ment, ahol prédikált és gyógyította a betegeket. Abgar hallott róla, magához hívatta Addait, aki meggyógyította, majd megtérítette a királyt.

A krónika a következő szavakkal végződik :

"Én, Labubna, Senac fia, Ebedshaddai fia, a király krónikása mindezt feljegyeztem, mert a szokás Abgar királyságában, és minden királyságban úgy kívánja, hogy mindazt, amit a király cselekszik, vagy jelenlétében mondanak, feljegyeztessék és a levéltárban elhelyeztessék, ahol a törvényeket és az adásvételi szerződéseket gonddal őrzik."

PALLENBERG cikkében felveti a kérdést : mennyire hihetünk a *British Museum* és a *Bibliothèque Nationale* kéziratainak ? A Krisztus utáni első századok és a Középkor másolói gyakran változtattak és szépítettek másolási munkájuk közben az eredeti szövegeken. Abgar levelében és Jézus válaszában az Új Testamentum szavaihoz kísértetiesen hasonló kifejezések vannak, amelyeket sem Abgar, sem Labubna nem ismerhetett. Ez bizonyosan a másolók érdeme. De Labubna krónikájának, mégis erős igazság íze van, hiszen pontos dátumokat és neveket ad. Az is valószínűtlen, hogy a khoreni Mózes hazudott volna, amikor egy bizonyos Labubna krónikájáról szól, amelyet ő maga tanulmányozott az edessai archívumban.

Ha tehát elfogadjuk, hogy Anan valóban festett Krisztusról egy portrét, bizonyos-e, hogy az edessai kép azonos a Genovában őrzöttel ? A cikk erről így számol be :

Eusobius egyháztörténész, aki 260 és 339 között élt, utal az edessai festményre. Az V. században — amint láttuk — a khoreni Mózes szól arról, hogy a kép változatlanul Edessában van. Procopius (500-565) úgy beszél a festményről, mint amit az ő életében fedeztek fel Abgar király kincsei között. Evagrius (536-600) arról szól, hogy ő maga látta a képet, amelyet 545-ben fedeztek fel újra. Egy Leo nevű konstantinápolyi egyháztudós, aki 77-ben részt vett a Niceai Zsinaton, megemlíti, hogy maga látta Edessában, amint a nép tisztelettel övezte a portrét. 944-ben a kép nemzetközi csere-tárgy lett. Edessa emírje átadta Romanus Lacapenus bizánci császárnak, bíborban-született Konstantin fiának, cserébe 200 hadifogolyért, 122.000 ezüst pénzért és annak az ígéretnek fejében, hogy soha többé nem támadja meg Edessa területét. Ezután a portrét 418 éven át a konstantinápolyi Szűz Mária Isten Anyja templomban őrizték, a császári palota szomszédságában. 1362-ben megjelentek a színen a genovaiak. Leonardo Montaldo kapitány visszahódította a törököktől a Fekete-tengernél lévő genovai felségterületeket és néhány görög várost. Megértve azt, hogy Genovának politikai és kereskedelmi érdeke a törökök ellen a legyengült Bizánci Császárság támogatása, a görög városokat átadta V. Palologus János bizánci császárnak. A császár hálából gazdagon megajándékozta a kapitányt ; az ajándékok között szerepelt a Krisztus-portré is. Montaldo visszatért Genovába, ahol 1383-ban dozsévá választották. Egy évvel később, halálos ágyán magához hívatta a közeli *San Bartolomeo degli Armeni* templom egyik szerzetesét és a templomra hagyományozta a Krisztus-képet. Az ajándékozási ünnepségen jelen volt Raffaele Guasco, a köztársaság kancellárja.

1507-ben egy francia kalandor lovag elrabolta a képet és XII. Lajos francia királynak ajándékozta. Genovában a hírre majdnem forradalom tört ki és a Szenátus követeket küldött Párizsba, akik visszakövetelték és vissza is kapták a Krisztus-portrét. A képet megérkezése után ünnepélyes körmenetben kísérték a *San Bartolomeo degli Armeni* templomba, ahol ettől kezdve hét kulccsal lezárt vas ládában tartották. A hét kulcsot hét genovai patrícius család őrizte. Az óvatosság jogosnak bizonyult, mert 1798-ban újra el akarták rabolni a festményt, de a patríciusok minden fenyegetés ellenére sem szolgáltatták ki a kulcsokat és így a rablók kísérlete meghiúsult. Utoljára a második világháború idején volt veszélyben a kép, amikor Genovát bombázták és a templom meg is sérült, de a portrénak szerencsésen nem történt semmi baja.

PÁRIZSI ÉS LONDONI kutató munkája után Pallenberg — Giuseppe Siri genovai kardinális engedélyével — megnézhette közelről a képet, amelyet ugyanakkor és ugyancsak a bíboros engedélyével Herbert Fried fényképész, a történelem folyamán először, színes lemezre fotografált.

A portré 39 x 29 centiméter nagyságú, temperával, igen finom vászonra festett. Ezt a festési eljárást már a Kr. e. V. században is ismerték. Vöröses patina takarja az egész portrét, és így a szem, a haj és a szakáll eredeti színe megállapíthatatlan. Az aranyozott táblára ragasztott vásznat bizánci arany keret veszi körül, amelyet 944 és 956 között tettek a képre és ez az egésznek ikonszerű jelleget ad. A kereten tíz kis *bas-relief* a kép csodás eredetét beszéli el. Krisztus arca a festményeken komoly és kicsit szomorú, végtelenül emberi, s azt a benyomást kelti, hogy a festő a valóságot akarta megörökíteni és semmiképpen sem kívánt idealizálni.

Kétségtelen azonban, hogy a festmény erősen bizánci jellegű. Ez a körülmény újabb kételyeket támasztott — és joggal — Pallenbergben. Lehetséges-e az — kérdezte —, hogy Anan úgy festett, mint a bizánci festők — több száz évvel később ? Nem logikusabb-e, hogy a kép egy bizánci művész alkotása s ez esetben apokrif ? Feltételezhető az is, hogy amikor a kép Edességából Konstantinápolyba került, a kor ízlése szerint "restaurálták" — Pallenberg azonban ennek a rejtélynek is végére járt.

AZ IDEÁLIS BIZONYÍTÉK az lett volna, ha Anannak megtalálja egy másik képét, vagy legalábbis egy olyan Edessában készült fesményt, amelyet Anan és Agbar kortársa készített. Egyik sem sikerült. De amit elért, az is meggyőző. Az antik Szíria Dura-Europos nevű városában — amely 300 kilométernyire fekszik Edessától, talált egy freskót, amely a művészettörténészek szerint Kr. u. 65 és 75 között készült, tehát 36, illetve 46 évvel Anan portréja után. A freskó egy felékszerezett hölgyet és családját ábrázolta. A Bithnanaia névre hallgató hölgy három férfi rokonának képe *ugyanabban a stílusban készült*, mint az edessai portré ; s az ő arcukat is *ugyanaz a vörösesbarna patina fedi*, mint Krisztusét. (Az egyiptomiak, majd a görögök a férfiak arcát sötétebbre festették, hogy ezzel különböztessék meg őket a nőktől ; Bithnanaia arca például rózsaszínes-sárga.)

A fentiekből logikusan következtetve megállapítható, hogy 1). Szíriában, Krisztus idejében élő művész *festhetett* olyan stílusú és technikájú portrét, mint a genovai Krisztuskép ; ;2). A Kr. u. I. században használatos, görög-orientális stílus erősen hatott a bizánci stílus kialakulására.

Hozzá kell még fűznünk, hogy a genovai kép művészibb, mint a Dura-Europos-i fresko ; ne felejtsük el, hogy Anan királyi udvari festő volt.

REMÉLHETŐ, hogy a genovai festményt a modern tudomány eszközeivel is megvizsgálják majd. Ezek segítségével megállapítható valamely kép vásznának és színeinek kora s így valószínűbbé válik majd, hogy az emberiségnek van egy eredeti portréja Jézus Krisztusról.

VADNAI ZSUZSA

AZ ESZPERANTÓ VILAGSZÖVETSÉGET javasolják az idei Nobel-Békedíjra különböző országok parlamenti képviselői. A javaslattevők között van a Svéd Parlament 72 tagja, valamint 60 holland képviselő is.

*

HUSZ JÁNOSRÓL ír színdarabot Pavel Kohout cseh drámaíró. Az író felhasználja a konstanzai Városi Levéltárban talált újabb adatokat is. Dr. Otto Feger, a konstanzai Levéltár igazgatója szerint az okmányokból kitűnik, hogy a bírósági tárgyaláson olyan súlyos jogi hibákat követtek el, hogy hivatalosan is rehabilitálni lehetne Husz Jánost.

THINSZ GÉZA

Dalok gyerekhangra

A SÍRDOGÁLÓ ALMÁRÓL

Csija
csí
csí
csicsija :
az asztalon áll a tál
látod-e, látod-e :
tálon alma sírdogál
hallod-e ?
Csorba
csé-
sze
csitítja :
piros alma, virágom,
tudod-e, tudod-e :
leány alszik az ágyon
látod-e ?
Csija
csí
csí
csicsija.

AZ ÁLMOS HÓRÓL

Álmos volt a hó, hajh
téli reggel álmos volt a hó,
hajh téli reggel.

Szólt hozzá a szél, hajh
ne lustálkodj felhők fia hó,
hajh téli reggel.

Hullj le, hullj le már, hajh
boríts be a szürke földet hó,
hajh téli reggel.

Álmos volt a hó, hajh
téli reggel nem hullott a hó,
hajh téli reggel.

SZÉKELY BOLDIZSÁR

MEGTELIK AZ USZODA

Fejest ugrasz a medencébe. Korán van, te vagy az első úszó. Egy másodperces lendület, aztán a tükör betörik. Szilánkokra hasad a tiszta kép. Bomba csap be süvítve, s a tér csukott ablakaiból kihullik a nyugodt reggeli napfény. Elefántcsontgolyóbis perdül a fekete-vörös pályára és konokul köröz. Ököl lendül neki, íve az ellenfél állkapcsához vezet. Az automatába dobott érme bonyolult szerkezetet hoz működésbe, amely csalhatatlanul tereli elő a kívánt árut. Elhangzik a nehéz válasz, és a belőle levonható következtetések egy csapásra világossá válnak. A levélszekrénybe vetett üzenetet a posta maradéktalanul kézbesíti. "In the morning I get up and go to the bathroom", így kezdődik az ötödik angol lecke, cselekményét kétségbe senki sem vonja, csak felfogásához kell egy kis szótári és nyelvtani erőfeszítés.

Erős, de nem reccsenő, inkább puha zaj tölti meg füledet. Pillanatnyi kavarodás, a magaddal sodort levegő bugyborékolva siet a felszínre, tested egyre nesztelenebbül fúródik előre, első kar és lábcsapásaid némák. Csak a föléd nehezedő folyadék nyomása sustorog. Már nem hallod a betonfalú öltözőben kongó drótfogasokat, melyek célszerű egyformaságukkal az uszoda mesterséges jellegét is hangsúlyozzák. Vasúti összekötőhidakon visszhangzó kalapácsütésekre válaszolt néha fejedben panaszos gong, újabb amerikai filmek elektronikus zenéjére támadt idegeidben szorongás, hadikikötőkben egymásra taszított acéllemezek döngése sokszorozta zűrzavarodat. Gyárszirénák a déli porban, este hatkor a kohók gyülölködő torkában, körterek szelében nyögő bronzmobilok, anyagtalan sötétben vonuló űrhajók. Magának kántáló hang egy idegen égitestről, forró gőzbe porló sláger a szomszéd rekeszből. Egy hindu zuhanyozott, kövérkés altestét plasztik függöny mögé rejtve. De lehet, hogy kiskaliberű kínai volt vagy bozontos olasz, az ilyen nagyvárosi uszodában minden fajta megfordul. Meztelen idegenek motoznak gyéren világított tisztítóhelyeken, ahol átmenetileg tavasz bizsereg a télben, nikkelrózsák simogató permete táncoltat szapanbuborékokat, puha törülközők sorakoznak a csempefalak mentén, szinte anyás hajlataikba fojtva a drótfogasok döngő jeleit, úgy hogy a végtelen terek riadalma hovatovább tárgytalan.

Ha nem volna képtelenség, azt gondolnád, hogy engedelmes az ellenállás. Szabadon mozog minden porcikád a simuló vízburokban, arra célzod magadat, amerre akarod, olyan alakzatot öltesz, amilyen éppen jólesik. Igaz, hogy a meleg zuhanytól elbágyadt gerinceden hideg ostor vágott végig az ugrás után, de a futó sajdulás csak fokozta gyürkőző kedved. Szokásodtól eltérően a fejes lendületével nem húzatod fel magad a levegőre, tüdődben elég a tartalék. Vagy másfél méterre a fenék s a felszín között tempózol s szemed nyitva fürkészi a derengő közeget. Halványzöld mozaikkockákon vonagló árnyék vonul, a tiéd, idáig az egyedüli élőlényé a medencében. Ilyen kiváltságos érzésed még akkor sincs a tengerben, mikor a rajzos homokon egy-két eldobált konzervdobozon vagy szórványos sziklán kívül egyéb nem látható. Valami bármikor megmozdulhat a homok alatt : onnan, ahová a tekintet már nem hatol el, előronthat egy pikkelyes szörnyeteg vagy egy medúza kocsonyás érintése okozhat szédületes szívgörcsöt. Ott lappang a veszély az emlékezet félhomályában, ott az intő hang, ott a sok újsághír szétmarcangolt végtagokról, ott a sok regénytöredék, mint árbócos hajók roncsai, melyekben óriásrákok gépiesen szabdalják a hullák puhuló testét. És ott a fülben az öblös vészkiáltás : "Segítség, cápák !", és a másik fülben nem késik a cérnahangú jaj : "Már késő, már késő !"

A medencéből minden meglepetés kireked. Vizét rendszeresen tisztítják, cserélik. Overallos munkás sikálja le a falakra tapadó szennyet, hajszálakat, lehámlott bőrdarabkákat. Hatóságilag megbízott orvos ügyel fel a klór célszerű adagolására : ázalék állatok itt nem születnek, nem tenyésznek, nem fertőznek. Egyetlen fürdőző sem kászálódik partra árpás szemmel vagy, ami még rosszabb, mérges kiütésekkel. Előírás szerint emelkedik a padlat, csökken a nyomás, mire a szemközti oldalra érsz pontosan nyolcvan centiméteres vízben fogsz talpra állni. Addig bőven elég a levegő, akár szórakozásra is futja idődből : hátadra fordulsz egy pillanatra, behomorodott hasad veszed észre, feltöltött fürdőnadrágod, két lábszáradat, melyek éppen egy szürke fénypászmán rugkapálnak keresztül. Úgy érzed, szinte kívül vagy a játékon s hogy visszakapcsolódjál, buborékokat ereszt meg a felszín prizmája felé. Kis híja magad is felvetődöl, orrodba nyomul be a víz, lecsapsz hát megint a fenék felé s mintha árnyaddal kergetőznél, zsinóregyenesen suhansz a falig.

Megfogózkodol, nagyot szusszantasz, s mielőtt ellöknéd magad, visszatekintesz a megtett útra. Nyugodt továbbra is a víz, de tükrét fodrok kuszálják apró csillámlásokat futtatva, melyek kihívóan sereglik körül válladat, szemidegedet táncoltatják, izmaidat selymes sokaságuk lebírására ösztönzik. Fejed felett a roppant csarnok domborodik kagylózúgással : valószínűleg a hirtelen nyomáskülönbség miatt hallod így, de most a magyarázat nem fontos, csak az izmaidat feszitő indulat, a kitörés nyihogó vágya, mely a rekord döntésre felajzott versenyzőt ragadja meg a szurkolók zsibongásában. Ahogy előre vágódol, szemedet behunyod s olyankor nyitod ki csupán, mikor a feléken húzódó sötét csíkon ellenőrzöd a helyes irányt vagy akkor, amikor lélegzés közben, arcodat balra kifordítva, víz feletti szemeddel a medenceszéli számokon a hátralevő távolságot méred. Értelmed leszűkül, erőd korláttalan. Sprintelsz. Lábad motolla, tüdőd kovácsfuitató, karod hajólapát. Hasítasz. Vajvágókés, gőzeke, motorcsónak, ahogy fordulás közben szerterobbantja a hullámot. Sprintben vissza, egyenletes kar- és lábmozgás, sistergő habzás, hasizmok olajos őrlése. Diadalmas tankhadosztályunk végzetes harcot mért az ellenségre.

Két inas lábikra a hatodik fordulónál. A délelőttös úszómester. "Jónapot, hogy van?" Nem lehet nem észre venni. "Köszönöm, vagyogatok." 'Edzünk, edzünk ?" "Nem ; csak úgy...' "Persze, jól teszi, egy kis mozgás." Az úszómester lenvújtja jobb kezét. Még jó karban levő férfi, de mellizmai körül petyhüdt a bőr, szeme is táskás. Valaki hasast ugrik a túlsó végen, szuszogva közeledik. Hallgattok, de még mondani kellene valamit, hogy tovább úszhassál. Megjegyzést vársz úszóstílusodra : mit várnál egy úszómestertől ? Ő nyájasan vigyorog : "Közelednek a vizsgák, ugye?" Most megint nem lehet elrugaszkodni. Bólintasz, hogy közelednek. Jönnek a vizsgák, aztán a jövő tanév, aztán megint vizsgák, ilven az élet. "Állandó próbatétel", állapítja meg az úszómester, "jó annak, aki még fiatal." "Jó." Kínodban pezsgősre paskolod magad körül a vizet. "Az a fontos, hogy az ember tudja, mit akar. Akkor minden sikerül. Most olvasok egy könvvet nagy emberekről, akiknek minden sikerült. Hihetetlenül izgalmas. Az egvik vendég írta. Orvos, de tud mindent. Várjon csak, azt mondja Churchillről... Na, nem baj, majd megmondom, ha kijön a vízből."

Boldogan túrod vissza magadat a vízbe. Derekadon, melv egy ideig levegőn volt, borzongás fut körül, de a hőmérséklet különbség egv-kettőre megszűnik. Most mellen úszol. Arcodat csak akkor emeled ki, mikor lélegzel, kartempó közben a szint alá rejted. A legjobb fedezék. Veszélyben kúszni kell, szorosan a terephez lapulva, zajtalanul, hogy a legéberebb figyelmet is kijátszd. El kell minden áron jutnod a célhoz, s mi volna, ha elővigyázatlanságod miatt vakító fényszórók vennének célba, minden zugot besugárzó röppentyűk fednék fel helyzetedet, olcsó prédaként lökve a golyók elé vagy rögtönítélő haditörvényszék kezére kerítenének, amely nem is kéz, hanem előbb kínzókamra, aztán vallatás, aztán tárgyalás, aztán sortűz vagy akasztófa. Még nyolcszáz méter : ilyen csigaütemben majdnem húsz perc. Gondolatod kiszakad testedből, átveti magát a távolságon, villanás, beérkező fényjel a felvevőkészülék homorú tükrében, káprázat, mely szemeden át visszasajdul testedbe és figyelmeztet az általános közegellenállásra. Bőröd minden négyzetmillimétere teher, súrlódó felület, béna láb esetlen csoszogása. Halkabban, te, ilyen zajosan nem lehet !

"És azt hiszi, hogy esélves lehet ebben a mezőnyben?" kérdi a húsos ismerős, akibe a fordulónál ütköztél. Mielőtt visszamerülhettél volna, szemetek találkozott, szavaitok egymásba akadtak, s most próbáli leszakadni a láncról. "Akárhogy is biflázik, túl nagy az anyag készakarva méretezték tengernyire hogy belefulladjon". Itt terpeszkedik előtted irdatlan tömegével, eltorlaszolja utadat, szuszog és szőrös vállát locsolgatja. Ráér. Kocka alakú szájából keresztékes mondatokat préscl ki és meredek falat épít belőlük : "Mindent apróra kiszámítottak elképzelhető hogy az írásbelin olvan tételt kap amit jól tud de elképzelhető hogy épp abba bele se szagolt fucc mehet haza kezdheti előről persze ha jól dolgozta ki átmegy nincs mese kivételezés sincs még a tanárok névtelen íveket javítanak csakhogy a szóbelire háromszor annyi idő alatt készülhetne fel tisztességesen maga is tudja ők is tudják és kihasználják lámpalázát béna aggyal áll eléiük hallottam egy közismert magolóról aki mindent tudott mégse nyögött ki egy épkézláb feleletet végül már olvat kérdeztek tőle hogy a pedellus súgott mégse érti mégse és ha mégis mondjuk hogy bíriák az idegei nem készítették ki az álmatlan éjszakák magabiztosan veti meg a lábát elég ha nem tetszik a képe már törölték is van-e ajánlólevele és azt se feleitse el hogy háromszáz vizsgázóból harmincat engednek csak át versenyfutás a tömegsírba ne röhögtesse ki magát !"

Egyébként a baliós meláknak nem röhögni, hanem beszélgetni van kedve. Parafa táblát csúsztat maga alá, elheveredik, lubickol. Puhány karja langyosra köpüli köröttetek a vizet, püffedt buborékokat pattint, s te csak állsz tehetetlenül, mindinkább ernyedőn a rád sűrűsödő kocsonyában. Egy hónapja tart már, egy éve, úgy érzed, gázok és szerves váladékok kezdték ki haidan feszülő hőrödet, húsod foszladozik és izmaidból sánadt csírák tapogatóznak szőiiel a mocsárban. Még egy nap, még egy hét és végképpen belenősz a tőzegbe, porhanyósra redvesedel, s már csak éjszakánkint villózik kérgeden a néhai elhatározások lidérce. Valaha negvven hosszra vetetted magadat a medencébe, még ennyi motoszkál agvadban, de hiába erőlködöl, akarat és emlék között

DEDINSZKY ERIKA

Tél

hiába láttam a vitéz telek keményen villogó fagyát
robbanó rianásban feszes zászlóvá dermedt eget
amikor buja tűz ég, puha fény táncol
bordás tető alatt, csontfehér kéz, láb felenged
szalonna sercen, zsíros lében pöfögnek babok, lencsék
s vacog az ablak mert valahol
a szél vaskarma vijjogó húrokat penget

most kéken áll az idő és a homálynak vége nincsen
berreg a szokás órája, nyöszörög a gond és ébred
szédülten égni kezd a nap, lép ágról-ágra
követi árnyam is már, botladozva lépcsőn, kilincsen
sötét uszályát húzom, elémnyúlik és vár míg beérem
halk a múlt és hű és megfoghatatlan
utcák nyílnak utcákba, szétkúszik a város mint a járvány

de várok még, lázfolt vagyok a föld arcán
és hiába burkol forró fénykörébe a józan jóság
mert tudom hogy napnyugta után megszelidülnek a rákok
és hátrafelé kezd el járni az örökkévalóság

legszívesebben belehanyatlanál a parttalan locsogásba.

Ha nem ugrik közétek a visítozó iskolásfiú, hátadra fordultál volna, mint a vízbefúltak. De a szemedbe csapódó kemény csöppek fájdalma, a feltornyosuló gejzír izgalma hirtelen helyére löki ösztöneidet. Felé kapsz a kölyöknek, kisiklik kezed közül, utána lendülsz. Látszatra üldözöd, de már beérted, el is hagytad, mégis töröd magad előre, lélegzetedet visszatartod, holott nem tanácsos, egész tested az utolsó hajrá vak tébolyában zakatol, hanyatt-homlok menekülsz. Nem nézel ugyan hátra, de érzed, hogy nyomodban vannak. Magabiztos karcsapásokkal zárkózik fel mögéd az üldöző. Közben elmarad egy békésen hattyúzó asszonyság, akit csak keble bólyái mentenek át a hullámverésen. Lám, egy vattával betömött fülű vénembert fel is borítottál, de most nem nézheted vonagló merülését, minden másodperced értékes. Falat érintesz és vissza. Sikerül átfúródnod egy körláncba fogózkodó társaságon, hallod a lányok sikítását, egy melltartót félig le is szakítasz — mert mindent rombolsz, ami utadban áll — hátra fordulva még rúgsz egyet, hogy az összegabalyodó csoportban biztosan fennakadjon ellenfeled. Persze, ez csak pillanatokra segít, az iramot folyvást fokoznod kell.

Most figyelsz fel rá, hogy mennvire megtelt a víz. Jobbról-balról hullámok csapnak fel előtted orrod-szájad teleloccsintva. Meg kell állnod, köhögsz. Üldöződ elhúz melletted. Csak versenyezni akart. Nem bánod az orrsövénvedbe hasító kínt : úsznál, hogy beérd, de be kell látnod, hogy többé nem kettőtök között dől el a küzdelem. Fehér villámként vágódik alád és gyomrodnak szegezett fejjel emelkedik fel a mélyből egy vízalatti úszó. Vissza vele. Hajába markolva nyomod, vállára térdelve taszítod le a mélybe. Ránt le magával. Alig szabadulsz. hátgerincedig reccsenő fájdalom kábít el. Elsötétedő szemmel öklözöl előre, egy arc morzsolódik ütésed alatt, visszariadsz. Csak összeütköztél egy hátúszóval. Elnézést. De kíméletnek nincs helve, ha alulmaradni nem akarsz. Fent a villanyóra pártatlanul méri az időt, s neked alig van valami hátra. Gázolsz hát fröcskölve, pofozva, bunkózva, miközben téged is fröcskölnek, pofoznak, bunkóznak, s erőd a rendszertelen kapkodásban egyre lankad. Hüllők súrlódnak hüllőkhöz, hol riadtan vergődve, hol szorosan egymáshoz préselve, szinte megbékélten, s akár tetszik akár nem, közöttük lebegsz te is kiszolgáltatva.

Ott, ahol az imént a hájas ismerős terpeszkedett, most ádáz tusa folvik minden talpalatnvi helvért. Tornatanárjuk füttyjelére tülekedő, ordító kamaszcsoportok nvomulnak a medencébe, azok pedig, akik már bent voltak, rugalmasan tömörülnek új heringalakzatokba. Víz alá merülve megszámlálhatatlan lábszárrengeteget látsz, imbolvognak, összehúzóckodnak, megint kinvúlnak kitépett gvökerekként kígvózva vissza a talaj felé. Felszínre bukva vicsorgó szájak, véreres szemek, karok, csapzott hajak táncolnak körül, s a forgatag úgv meggvorsul, hogy a tölcsérszerű örvény közepére egvetlen fej áll be a fuldoklók tátogó zihálásával. Jobbszélen mentőlecke folvik : ólomnehezékekkel megrakott fehér fabábut vonszolnak balkezes mentőtanoncok. Oktatójuk próbálja túlkiáltani a zsivajt, de szavát elfoitia az ugródeszka csikorgó dübörgése. Tömlőszerű testek hullanak a sűrűbe gvors egvmásutánban, csak egv szakállas nvomorék, kinek bal karja helvén madárláb formáiú csonk fityeg, habozik az ugrással. De belőkik s felette összecsapnak az emberek. Neked egv labda vágódott arcodba, s ahogy lassan nyomakodol kifelé, az uszoda helvett fekete gömböt látsz, amelvben aranvszínű ázalék állatok rontanak egymásra szikrázó dühvel.

Leülsz a medence szélére, s látásodat visszanverve még egyszer a vizet akarod nézni. Épp van egy tenvérnyi szabad hely. Föléje hajolva keresed a reggeli tükröt, bár tudod, hogy te magad zúztad be. Nem is mutat egyebet, csak elkínzott háborgást. Füledet betölti a zúgás, moraj morajra tódul, s te elrévedsz messzire, ahol szabad ég alatt tengerek veszélye ringat örök kötetlenséget. Eszedbe jut az ötödik angol lecke első mondata : "In the morning I get up and go to the bathroom." Hitetlenkedve rázod fejedet és próbálsz visszagondolni a tengerekre. Későn. Lassan, mint a győztesek a harctéren, közeledik már feléd két súlvos léptű férfi : a nyájas úszómester és a hájas ismerős. Te nem mozdulsz. Ők közrefognak, melléd telepednek és elkezdik mondókájukat.

Történelemóra

Franz Josef Strauss, volt bonni hadügyminiszter újabban történelemtanítással is foglalkozik. Legalábbis ez derül ki abból a hírből, amely szerint a bajorországi Gunzenhausenban tartott előadásában arra szólította fel hallgatóit, tiltakozzanak az eddiginél erőteljesebben az ellen a felfogás ellen, mintha a két világháború kitöréséért egyedül Németországot terhelné a felelősség.

Nem érdemes hosszabban foglalkozni azzal, amit az első világháborúval kapcsolatban mondott, mert egyetlen komoly történetíró sem állítja, hogy az 1914-1918-as katasztrófát egyedül Vilmos császár okozta, Franz Josef Strauss tehát itt nyitott kapukat dönget. A második világháború kitörése sem magyarázható kizárólag Hitlerrel ; szerepe volt benne Münchennek — és Sztálinnak is. Ez is közhely már.

Annál inkább fel kell figyelnünk azonban arra az érvelési módra, amelyet Strauss ex-miniszter használ. Az újsütetű történész szerint *"Hitler abban a hitben támadta meg Lengyelországot, hogy Anglia nem fogja betartani Lengyelországgal kötött védelmi szerződését. Az angolok olyan politikát űztek, amely Hitlerben azt a rögeszmét keltette, hogy Anglia egy német támadás esetén nem fogja Lengyelországot megsegíteni."*

Furcsa érvelés, a hitleri politika különös és eredeti védelme. Hitler tehát Anglia szószegésében bízott és ha tudta volna, hogy Anglia betartja a szavát és szerződésben vállalt kötelezettségeit, akkor dehogyis támadta volna meg Lengyelországot, nyugodtan ült volna Berchtesgadenben. A végén még arra kell gondolnunk, hogy a második világháborúért Anglia felelős, mert — nem lett szószegő. Egy ország, amely betartja szavát! Ki hallott már ilyet ? Így megtéveszteni azt a szegény, békeszerető Hitlert !

- h -

DR. BALOGH JÁNOS egyetemi tanár, a Tudományos Akadémia talajzoológiai kutató csoportjának vezetője részt vesz egy ausztráliai expedícióban, amely Új-Guineában végez talajbiológiai és állattani kutatásokat.

*

A JELLEGZETES magyar népszokásokról készül film Basilides Ábris rendezésében. A filmet Szamosszegen és Panyolán kezdik forgatni.

*

SINCLAIR LEWIS születésének 80. évfordulójáról emlékezett meg a világsajtó. A világhírű író 1885. február 7-én született az amerikai Minnesota államban, apja orvos volt. Első regénye 1912-ben jelent meg, 1930-ban Nobel-díjat kapott. Rómában halt meg 1951-ben.

*

FRANCO ZAFFIRELLI rendezi az Angol Nemzeti Színházban a "Sok hűhó semmiért" előadásait. Az olasz rendező eddig a "Romeó és Juliát", a "Hamlet"-et és az "Othelló"-t vitte színre Angliában. Zeffirelli jelenleg operalibrettót ír az "Antonius és Cleopatrá"-ból.

*

SOSZTAKOVICS "Kisvárosi Lady Macbeth" című operáját mutatta be február 12-én a szerző jelenlétében a Bécsi Operaház.

Irodalmi Ujság

JEAN-PAUL SARTRE áprilisban előadásokat tart Gustave Flaubert életéről és munkásságáról az amerikai Ithaca-Cornell Egyetemen.

*

NÉMETH LÁSZLÓ Matthias-panzió című színművét bemutatta a Madách Kamaraszínháza. A kétrészes darabot Ádám Ottó rendezte.

*

ZÖLDHELYI ANNA a húszas évek ismert operettprimadonnája elhunyt.

*

NONN TAMÁS szobrászművész kiállításáról, amelyet a New York-i Sachs Gallery rendezett, nagy elismeréssel ír az amerikai sajtó. Nonn a forradalom után került Nyugatra.

*

BÁN BÉLA festőművész kiállítása februárban nyílt meg az Izraeli Festők és Szobrászok Szövetségének rendezésében Tel-Avivban. A Művész 1950 és 1955 között a budapesti Képzőművészeti Főiskola tanára volt és két ízben tüntették ki Munkácsy-díjjal. 1958-tól kezdve több kiállítása volt Buenos-Airesben. 1963-ban Izraelban telepedett le.

*

KOVÁCH ANDRÁS, a Lausanneban élő magyar zeneszerző — mint jelentettük — nemrég "Deux Mouvements" című művével Genfben elnyerte Maria-José volt olasz királyné díját. A díjnyertes zenedarabot április elsején Maria-José svájci kastélyában mutatják be. A hangversenyt öt ország rádiója közvetíti. Kovách András "Medea" című operáját decemberben mutatja be a saarbrückeni Városi Színház.

*

A SVÁJCI-MAGYAR TÁRSASÁG genfi tagozata február 17-én ünnepelte meg ügyvezető alelnökének, Dr. Gombó István v. magyar követ és meghatalmazott miniszternek 70. születésnapját. A Gombó István vezetése alatt működő genfi tagozat sorozatosan rendezi a magyar nyelvű, valamint magyar tárgyú francia előadásokat, s tevékenyen közreműködik minden magyar kulturális megnyilvánulásban.

*

GEORGE CUKOR magyar származású filmművész nyerte el Amerikában az 1964. év legjobb filmrendezője címet a "My fair lady" megfilmesítéséért.

*

NÉPRAJZI és szociológiai filmek Nemzetközi Fesztiválját tartották meg Firenzében. A néprajzi tudományos filmek közül " A kaméleon gyermekei" című francia, a társadalmi kérdésekkel foglalkozó filmek közül a "Rekviem ötszázezerért" című lengyel film kapta az első díjat.

*

A MAGYAR Újságírók Országos Szövetsége átadta a filmkritikusok díjait az 1964-ben bemutatott legjobb magyar filmek alkotóinak. A legjobb filmalkotás díját Kovács András rendező Nehéz emberek című munkája kapta. A legjobb rendezőnek járó díjat Gaál István, a legjobb operatőrét pedig Sára Sándor nyerte el. Mindketten Sodrásban című munkájukért kapták a jutalmat. A legjobb női alakítás díját Tolnay Klári a Pacsirta című filmben nyújtott színészi teljesítményéért, a legjobb férfialakítás díját Páger Antal a Pacsirta, a Hattyúdal és a Honfoglalás című filmszerepeiért kapta. A filmkritikusok külön díját Banovich Tamás nyerte el Az élethe táncoltatott leány című film forgatókönyvéért díszletterveiért és rendezői munkájáért.

BADACSONYI GYÖRGY vezetésével az "University College London Union" diákjai bemutatták Wagner egy alig ismert operáját a "Szerelmi tilalom" című művet, amelyet a nagy német zeneszerző huszonegy éves korában írt. Az angol sajtó egyhangú elismeréssel fogadta a bemutatót.

*

A NEMZETKÖZI CHOPIN-zongoraverseny február 21-én kezdődött Varsóban. Az idei, — hetedik versenyen — a lengyeleken kívül öt világrész 29 országának több mint száz fiatal zongoristája vesz részt. A Chopin-verseny három hétig tart. Magyarországot három zongorista, Gerő Pál, Körmendi Klára és Szenthelyi Judit képviseli.

*

AZ EURÓPAI KULTÚRA fejlesztésében szerzett érdemeikért a 30.000 dolláros Erasmus-díjat Charlie Chaplin és Ingmar Bergman svéd filmrendező közösen kapta meg.

*

AZ IDEI irodalmi Nobel-díjra eddig nyolcvan javaslat érkezett Stockholmba.

*

CZÓBEL BÉLA festőművésznek, aki az év egyik felét Párizsban, a másik felét Szentendrén tölti, február végén a genfi Georges Moss Galerie-ben kiállítása nyílt meg. A kiállított 24 festmény között több szentendrei tájkép szerepel.

*

A MACARTNEY professzor elnöklete alatt Londonban működő Angol-Magyar Kulturális Egyesület rendezésében február 23-án Fehérvári Géza előadást tartott egy iráni ásatásról ; március 9-én dr. Lederer Lajos tart előadást "Új nyugati közeledések Kelet-Európához" címmel.

*

AZ IDEI KÖNYVHETET május 29 és június 6 között rendezik meg. Ebből az alkalomból a kiadók 80 művet adnak ki, melynek fele mai magyar szépirodalmi munka.

AZ AUSZTRÁL Állami Rádió, az ABC, 1965-ben 14 külföldi karmestert, zeneművészt és énekest szerződtetett vendégszereplésre, közöttük Doráti Antalt, Pauk Györgyöt és Vásáry Tamást.

*

KÉTHETES Nemzetközi Filmfesztivált rendeznek a nyáron Párizsban. A zsüri a Fesztivál közönsége lesz. A nézők ítélik majd oda a kitűzött díjakat.

*

PETŐFI-MÚZEUMOT létesítenek Kiskőrösön. A múzeumot a tervek szerint a költő szülőháza melletti épületben rendezik be. Ide kerülnek verseinek kéziratai, levelei, az egykori bútorok, amelyeket eddig a költő szülőházában őriztek.

*

A BÉCSI EGYETEM alapításának 600. évfordulójára, március 12-én az alapítás napjára 50 schilinges ezüst érméket hoznak forgalomba az osztrák fővárosban.

*

KAROSSA ÖDÖN újságíró 90 éves korában Pécsett elhunyt. Fiatal korában különböző magyar lapoknál dolgozott, majd a múlt század végén hosszabb ideig élt Olaszországban. Kossuth Lajos haláláról ő tudósította először Magyarországot. Több írása jelent meg Kossuth életének utolsó hónapjairól.

Kodály, Szigeti és Veress amerikai meghívása

Három Európában élő magyar muzsikus kapott mostanában meghívást különböző amerikai egyetemektől és főiskoláktól.

Kodály Zoltánt a Dartmouth College hívta meg, hogy ott a nyár folyamán saját műveiről, a zeneszerzésről és a magyar népi zenéről tartson előadásokat. Kodály, aki Budapestről utazik Amerikába, ott több amerikai főiskolán is fog előadást tartani.

Szigeti József, aki Svájcban él, júliusban utazik Amerikába. Először a Connecticuti Egyetemen fog szerepelni, ahol részletesen foglalkozik a rövidesen megjelenő új Bartók-lemezekkel és Beethoven könyvével, amelyet a University of Illinois ad ki a tavasz folyamán. Szigeti mesteriskolát is fog tartani és itt csatlakozik hozzá Starker János, a kiváló magyar csellista.

A harmadik Európából meghívott magyar zeneművész Veress Sándor, aki a Berni Zenei Főiskola tanára. Veress már meg is kezdte amerikai működését, amely február 12-től március 31-ig fog tartani. A Bartók utáni zeneszerzők egyik legkiválóbbja úgyszólván minden számottevő amerikai egyetemen és zenei főiskolán tart előadást Bartókról, a magyar népzenéről és az európai zene új irányairól.

NÓI ÉS FÉRFI DIVATÁRUK !
Mindenféle használati cikkek !
Minden beszerezhető
cégemnél, ami az Ön magyarországi hozzátartozójának vagy barátainak szükséges
MEGLEPŐEN OLCSÓ ÁRAK
ALEXANDER NOVEMBER
WIEN I. Fleischmarkt 10.
(Rotenturm Strasse sarok)
Telefon : 63-08-67

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

BUKAREST - ÉTTEREM
Bácskai konyha
Magyar konyha
Magyar kiszolgálás
Magyar muzsika
WIEN. I.
Bräuner Str. 7.

Készülő történelmi munka szerzője kéri azokat, akik
1956. **OKTÓBER 23-ÁNAK**
FŐBB BUDAPESTI ESEMÉNYEIRŐL
(az egyetemi gyülések, a felvonulás, a Petőfi téri, a Bem téri és a Parlament előtti gyülés, a Rádió ostroma, a "Szabad Nép" székháza körüli harc, a felkelők fegyverhez jutása, a Sztálin szobor ledöntése, a pártközponton belüli fejlemények : Nagy Imre miniszterelnöki kinevezése, a szovjet csapatok behívása, stb.) közvetlen élményekkel vagy hiteles forrásból származó értesülésekkel rendelkeznek, szíveskedjenek bármily terjedelemben, névvel vagy név nélkül, eljuttatni az Irodalmi Újság szerkesztőségébe. (21, rue des Acacias, PARIS-17e).

A MAGYAR KÖNYVES CÉH
sorozatának hatodik köteteként 19 idegen nyelvű kiadás után magyarul is megjelenik
Méray Tibor
BÚCSÚLEVÉL
című regénye.
ÁRA (postaköltséggel együtt)
fűzve : 12.- frank
kötve : 20.- frank
(vagy annak megfelelő összeg)
Megrendelhető, az összeg előzetes beküldésével, kiadóhivatalunknál és az Irodalmi Újság terjesztőinél.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off. Picadilly Circus) London W.1. Argentínában : Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Dr. Baksa, Wien XX. Strom Str. 20. VII. 4/15. és Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, d'Hondecoeterstr. 56. Leeuwarden, telefon : 05100-28550. Irországban : L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 6 Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Rego Park 74, New York. N. Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 3.50 Schilling, Belgium : 9 frank, Dánia : 1 korona, Finnország : 50 márka, Franciaország : 0,90 frank, Hollandia : 0,80 forint, Izrael : 40 agora, Kanada : 0,25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 0,80 márka, Norvégia : 1.20 korona, Olaszország : 90 lira, Svédország : 0.80 korona, Svájc : 0.80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentina: 25 peso, Brazilia : 200 Cr. $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

"ILONA"
Somlainé kis magyar étterme
WIEN, 1. Bräunerstrasse 2.
A Graben 14. számú házban
Nyitva délben 12-3-ig, este 7-11-ig.
Telefon : 52-61-91

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris. 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVI. évfolyam 6. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1965. március 15.

MÁRCIUS FIAI

SZÁZTIZENHÉT évvel ezelőtt, azon a bizonyos március idusán, mint azt mindenki tudja, kutya rossz volt az idő. Vannak pszichológusok, akik azt állítják, hogy az ötvenhatos októberben, huszonharmadikán, azért lett forradalom, mert olyan heves szokatlansággal sütött a nap. Akkor miért jártak annyi sikerrel a zuharéban a Márciusi Fiatalok ? Sem ők, sem a vásárra jött tömeg nem sokat törődtek az esővel. (Itt meg némelyek azt mondták : Nem lett volna forradalom, ha akkor vasárnap nincs Pesten ! Hanem hát ötvenhatban sem volt vásár, keddi munkanap volt.)

Akármilyen a mellékteória, főteóriának az a lenini megfogalmazás csak elfogadható, hogy a forradalom akkor tör ki, amikor a nép nem tud a régi módon élni, és a vezetés nem tud, nem akar új módon kormányozni. A Monarchiában bujkált a vész. A bécsi forradalom pillanatában vért okádva fel is szakadt a seb. Budapesten azonban nem puskapor robbant, nem füsttengerben úszó tépés-fehérítette arcú ifjak rohantak, nem kapott átlőtt szívéhez senki, hanem igenis ezen a napon örömmámorban úszott a derékbeszabott kaputos, köcsögkalapos vagy cilinderes emberiség, bokáig-érőruhás honlányok sírtak este a Nemzeti Színházban, fáklyákkal rohant a kiszabadított Táncsics hintaja után ezer meg ezer mester, inas, kutyus, kislány, diák, bábsütő, kofa, baka. Hanem ami a legfontosabb, az már ekkor lezajlott : egy másik, hatalmas alkatú, rengő szakállú s vállú, emberfölötti hangú rab nyújtózkodott szétvert tömlöce előtt. A Sajtó.

Hátra-hátravetette bozontos, nagy fejét, s el-eldörögte unos-untalan, amit elsőnek megtanult : a "Mit kíván a Magyar Nemzet" fenséges tizenkét pontját, a Talpra Magyar rugóra-járó-rímes pattogó szakaszait.

EZ A HATALMAS, életképes, nemzeti nyelvünkön üvöltő óriás a kisgyerekkort alig érte meg. Mámorba ejtette az egész népet, amíg élt. Nem tudom, miféle érzésekkel gyilkolhatták le, alighanem minden érzés nélkül, Világos után. Repült ott pika nem egy szívbe, nem egy torok tátongott felvágva. Azért mégis, az ő torka és szíve kissé hatalmas, kissé túl fenséges volt, amolyan dantoni szervezet, ha intézményt emberhez hasonlítani lehet.

De minek ilyen sötét képeket felidézni, amikor gyermekkorunk, ifjúságunk bearanyozója volt ez az évforduló, és akár akarják, akár nem (a mostani kormányzat, akárcsak megelőző társa, nem akarja, el is törölte a március tizenötödiki ünnepet), megmarad magyar arany-napnak.

Mai fiatal magyar, főleg aki megszületése óta otthon él, nem is tudja talán, mi ellen győzött Petőfi, Vasváry, Jókai, amikor megállt, előbb kissé tanácstalanul, Landerer uram fekete, lapos nyomdagépei előtt, s — nyilván a kint zajló tömegtől mindennél jobban tartó nyomdatulajdonos tanácsára — színházban látott mozdulattal "lefoglalta" az egyik, mulatságosan kezdetleges, percenkint hat röplapnál többet kinyomni nem tudó nyomdagépet.

A Monarchia, mint minden magára valamit is adó abszolutizmus, rég bevezette és fenntartotta az előzetes cenzúra intézményét. Ki ne emlékeznék arra a jelenetre, amikor — Illyés "Petőfi"-jében — a cenzor behívatja magához a ponyvaregényeit kiadni óhajtó költőt s, egészen "népi demokratikus" modorban eltanácsolja azoknak kiadásától. Nagyobb baj volt természetesen ennél az, hogy az Intézmény keményen s egész mellel elfogta a közvélemény elől a XIX. századi republikánizmus óriás, egészséges szektorát. Legalábbis azt a fő részét a szektornak, amely közvetlen politikai elemzés, okfejtés és agitáció formájában jelentkezett — vagyis majdnem mindent. A bujkáló szimbolizmus, a célzás, az allegorikus költemény mindig csak egy kis beavatott-eszű réteget érint. A pesti nagy hetilapok, Vachot alapítványa, mások, hétről-hétre meg tudták remegtetni, egy-egy burkolt vagy alig burkolt célzással a honfiszíveket. Kossuth azonban nem fordulhatott olvasótáborához allegóriákkal. Ezért is történt aztán, hogy a nagyszerű "Pesti Napló"-nak hasábjait egy idő múltán át kellett adnia a középpártnak.

Nem szabad összehasonlítanunk az akkori "piros ceruzát" a mostanival. Vastagon fogott, keményen húzott : beletépett a nemzet legbensőbb érdekeibe az is. Egész nagy — óriás — szektorokat hagyott azonban szabadon, olyanokat, amelyeket a mai "New York ház" lapkombinátjának újságírói bizony szívesen látnának maguk elé tárulni. Egy-egy lap — a fő dolgot kivéve — megalkothatott bármilyen pártos, sőt szélsőséges véleményt, mezőgazdaság-ügyben, egy-egy szerző felmagasztosításában vagy pokrócként való lepocskondiázásában, támadhatott és védhetett politikusokat, személy szerint — módjával —; és sírhatott a múlton, jósolhatott jobb vagy rosszabb jövőt, felszentelhetett porladó hősöket, ignorálhatta a kijelölt próféta-gárdát.

Persze mi ez, amikor majd minden írástudó keble a kor igazán szent — vagyis legkorszerűbb — eszményeitől dagad. Mi ez, amikor a hazában lezajlott már a végtelen távlatokat nyitó reformkor, előnőttek s a felhőket érik fejükkel a fajta óriásai, ropogva nyújtózkodik egy erős, régi nemzet.

MÁRCIUS szabad sajtót kívánó ifjai olyasféle lángban éghettek, amilyen a mi írástudó nemzedékünket emészthette 1956 rövid, dús, halálosan izgalmas, győzelmekkel egyre váratlanabbul megtelő hónapjaiban. A megelőző év még, ha lapjainkat, összejöveteli jegyzőkönyveinket lapozva visszaemlékezünk, az *allegóriáé* volt. Nem volt olyan elszavalt Petőfi-, Arany-, Tompa-, Vörösmarty-vers, melynek igéi fel ne forrtak, mámoros gőzzé ne torlódtak volna egy-egy íröszövetségi est, akármilyen összejövetel során, a szavaló ajkán. Mi lettünk a Madár Fiai, kötelességünknek éreztük, hogy énekünkkel afféle biológiai parancsot követve, betöltsük a hazai levegőeget.

S TALÁN itt a titka is mindennek : a biológiai szükségszerűségben. Hogy az ókortól fogva tudománytalannak kategorizált abszolutista-elnyomó elmék rákössék egy társadalom szájára a CENZÚRA feliratú, durvaszövetű kendőt (de úgy, hogy azért azon, ha nem is nagyon megérthetően, átmotyoghasson) — rendben. Ez az abszolutista elnyomás feladata, ország-világ előtt vállalja érte, hogy szemközt szegül a világot mozgató törvényekkel. Az ember: izgómozgó, eszméit kifejtő, cselekvő lény, abból szívnémaságra kárhoztatott, gúzsba kötött bábot varázsol. Csonkító-kísérlet, amelynek kétes eredményére mindent feltenni az utolsó lapjait kijátszó rendszer hagyományos sajátja.

Az abszolutista monarchia azonban nem kívánhatta — nem is kívánta — hogy valamiféle közép-európai *Quatorze Juillet*-államnak nézzék. Kegyelmet, mint kormányforma, a kortól nem remélhetett. Nyers ereje azonban az övé volt, s ezt minden sallang nélkül ki is mutatta. Utána kellene nézni, talán nem is lenne nagy munka : a hivatal épületének bejáratánál nyilván ott állt a felvilágosító tábla : *Cenzúra, folyosón hátul, jobbra.*

Nem, március előtt és Világos után : nem volt sajtószabadság. De nem volt olyan elmondhatatlan kafkai komédia sem, amilyet a Szabadság Új Nagy Üdvözítő Rendszerének bevezetése után láttunk. Láttunk? Nem jó szó. A mi szemünk, mint alkonyatban ülő öregé a homályhoz, lassan hozzáidomult a ránk csukódó éjszakához. Egy angol újságírónőt, Dora Scarlettet kell meghallgatni, hogy elénk villanjon a valóság. Ő, mellesleg, mint angol kommunista dolgozott, a pesti rádió angol nyelvű adásánál, buzgalommal is végezte munkáját 1956. októberéig, amikor is sikoltva elmenekült s otthon kiadta érdekfeszítő visszaemlékezéseit.

DORA SCARLETT megírja azt, amit közülünk sokan elfelejtettek s ami olyan volt, mint amit Scarlett honfitársa, Orwell írt le : a Képtelenségek Birodalma. Emlékeztet például arra, hogy az ötvenes években, a magyar sajtóban haláleset csak akkor szerepelt, ha hivatalos személy hivatalosan halt meg. A szocialista Magyarországon ezekben az években nem történtek balesetek. Balatonfüreden elsüllyedt egy hajó, több száz iskolásgyerekkel, (mert túlságosan megrakták, de ilyen sajnos bármelyik kissé balkánibb vagy dél-amerikaibb államban megtörténhetik). De a meghalt gyermekek szüleinek százai sohasem olvashatták el sehol, mikor, mi, hogyan történt. Egy-egy bányászszerencsétlenséget s az azt követő mentést az egész világ szívdobogó izgalommal szokta figyelemmel kíséri, de a magyar bányák katasztrófáiról nem lehetett tudni senkinek, vagy csak akkor, ha *sikerült* a mentés, (ami tudvalevően általában nem mindig sikerül). Vonatok a szocializmusban nem ütköztek össze, (a Szocializmus Vasútja tökéletes). Gáztartály fel nem robbant, (felrobbant s a Kerepesi úton emésztő fáklyafényben égett, mint az atombomba, de ez, hivatalosan Nem-égés, Nem-felrobbanás volt, mivel a szocializmusban csak az Van, amit Beterveztek). Csodálkozott a "pártmunkás", amikor a "reakció" azt mondta : a kommunisták a napot is letagadják az égről.

Az ókori önkényuralom kitalálta a csönd. A csönd a cenzúra gyermeke. A legújabbkori önkényuralom — tovább fejlesztette ezt. Csönd helyett valami olyasmit szolgált fel és tömködött bele az olvasóba, amitől a gyomra is felfordult : az Émelyítő és Öklendeztető szöveget.

MAGYAR HAZÁNK liberalizálódik. Ez most a "sláger". Minden hangnemben énekelik, s énekeltetik. "Útleveleket kapnak". Nem ölik őket". Sőt : "A kiszolgálás Budapesten kitűnő". Hogy az emberi jogok egyik alapvető kritériuma, a sajtószabadság hogy áll, az más kérdés.

Nem hinné el a nyugati olvasó, és így van : összesen három reggeli napilapja van (és egy esti) a liberális magyar fővárosnak. Azoknak mindegyike negyedakkora terjedelmű, mint az "Humanité" tizedannyi, mint a "Times".

Külföldi hírek. *Csupán egyetlen verzió létezik — az egész sajtó minden zugában* — minden eseményről. Nincs vita. A kongói mészárlások ügyében — mintha három-négy különböző kis "Daily Worker" vagy "Humanité" küldözgetné egy irányba nyilait — csak a "felháborodott tiltakozás" információi jelennek meg, a szegény és szabad feketéket halomra mészárló gonosz imperialista fehérekről. *Egyetlen sor sem említi nyomtatásban Magyarországon,* hogy bizony egy kicsit mészárolták ott a fehér lakosságot is, anyát, gyermeket, tanítót, hittérítőt, stb.

Belföldi hírek. Kilenc évvel a Forradalom után egyet megtehetett volna a rendszer sajtója. Nem azt, hogy lojális módon, törvényes sajtóorgánumot juttat a Forradalomban nyilvánvalóan és döntő súllyal jelentkezett, az ő politikájától enyhén szólva eltérő s enyhén szólva számban is jelentősebb demokratikus eszmeáramlatoknak. Diktatúra van, a totális rendszer még oly "liberalizálódó" korszaka ilyet nem tehet. Még azt se várja az ember, (dehogynem várja !) hogy sovánka lapjaiban valami pici részt adjon a maga propagandájától árnyalatilag eltérő, vagyis demokratikus gondolatoknak. Nem teszi meg. Azt legalább azonban megtehetné, hogy piciny, majdnem sötétszürke, olvasás közben csaknem széteső, fahangon zizegő aprócska újságlapjain ne az ezerszer közhelyes, nagybetűs, ünnepélyesen alcímezett, fűrészpor ízű, párthatározat-prózát öntse szét. Legalább hű újságíróinak stílusában bíznék meg, hogy azok a maguk annyira megbízható vonalával, de mégis egyénileg zenésítsék meg a pártpropagandát. Még ezt sem. Éppen mint Rákosi idejében, elrettentő, szétágazó, szövevényes, emészthetetlen, ellenséges rendelet-szöveget hord a betű-ár ma is. A négy napilap minden hasábjának minden részében legtöbbször azonosat. Így a legbiztosabb. Annyi fáradságot se vesznek maguknak, hogy legalább a Népfront lapjának nevezett "Magyar Nemzet"-ben egyetlen árnyalattal is más hírlapi vagy újságírói anyagot adjanak, mint a "Népszabadság"-ban.

Irodalom, művészet. Az úgynevezett liberalizálódás során azt hinné bárki : az értékes tollú magyar kritikusok végre sokrétűen kifejthetik, milyen ismérvek alapján tetszik vagy nem tetszik nekik egy-egy hazai vagy külföldi író, költő vagy festő, filmrendező műve. Aki hazai dolgokban járatos, itt elmosolyodik. A hivatalos párt-írók ilyen vagy olyan műve ma éppoly kevéssé kerülhet bonckés alá, mint Rákosi alatt. Ha tartalma "pártos", tetszést kell aratnia. Ha a rezsim valamelyik korifeusának kifogása van a mű valamely részlete vagy a szerző ellen, ennek kifejezésre kell jutnia a sajtóban, méghozzá az *egész* magyarországi sajtóban. Partizán-akciók azonban, ezen a területen, lehetségesek, (talán itt rejlene a liberalizálódás?). Bizonyos érdekcsoportok akkora kohézióra tettek szert, hogy *bizonyos keretek közt* képesek megmenteni egyik vagy másik veszélybe került tagjukat, képesek vesztébe sodorni az ellentábor egyik vagy másik általuk elítélt tagját. Érdekes azonban, hogy soha *valódi* indokokkal ! Itt is, mint Nagy Testvéreik a politikai életben, a machiavellizmus mérges tőreihez kell nyúlni, hazugságot kiáltva kell lesújtani, "ideológiai alapot" kell nyújtani a lenyakazáshoz vagy a felmagasztaláshoz.

A PETŐFI-KÖR egykori újságíró-vitáján, a *második magyar márciusban,* az akkori sajtóról beszélve az egyik felszólaló azt mondta : "A magyar olvasó nem azért veszi kezébe az újságot, hogy a friss hírekről értesüljön, hanem hogy megtudja a sorsot, amely reá vár." Bár elavult volna a megállapítás, a mélybe hullt volna, az akkori hatalmasokkal ! De nem így történt, ma is érvényes.

Március fiai — a száztizenhét év előttié s a kilenc év előttié is — élnek. A huszadik század második felében a magyar népet továbbra is megfosztani a sajtószabadságtól — képtelenség, mint ahogyan nyilván a nagy hagyományokkal rendelkező cseh vagy lengyel népet sem lehet. Az igények ellenállhatatlansága mellett megvan a megfelelő gárda is. A magyar újságíró nem gyenge, nem halvérű, s egyáltalán nem tehetségtelen. Kitűnő publicistákkal látta el a világot; kegyetlen és gúnyos csapás a történelemtől, hogy mintegy harminc éve már épp egy "újságíró-nép" hazájában törpítik semmivé, nevetséggé a sajtót. Irodalmi Újságunk hazai számai 1956-ban csaknem kivétel nélkül otthon és világszerte ismertté váltak, bebizonyították azt a csodás virágzást, amelyre a bármily sokáig elnyomott szellem a szabadság legkisebb szellőjére képes.

Ha majd Magyarországon valóban rákerül a sor liberális lépésekre — s a nemzetközi helyzet erre nyilván előbb vagy utóbb rá fogja a Hatalmat kényszeríteni, — a kormányon lévőknek már az első órákban vissza kell emlékezniök Petőfi kézmozdulatára. A magyar sajtógépeknek még vasmolekulái is várják, idézik, követelik annak a kéznek a melegét.

KOLLÁNYI ANDRÁS

MÁRCIUS 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Fejtő Ferenc : A legyőzöttek győzelme (3. old.)
Erdei Béla : Szellemi táplálékot (5. old.)
Cs. Szabó László : A brüsszeli levelező (6-7. old.)
Kabdebó Tamás Horváth Zoltán Telekikönyvéről (6-7. old.)
Hanák Tibor : Dialektikus pszichoanalízis (8. old.)
Nyéki Lajos az Oppenheimer-darabról (9. old.)
Korondi András : Idioma ungarorum... (10. old.)
Körmendi Ferenc : A Titokzatos Iksz (11. old.)
Vajda Albert : Apáról fiúra (11. old.)
Csiky Ágnes Mária, Gömöri György, Keszei István, Thinsz Géza és Tüz Tamás versei
Az Idö Sodrában, Glosszák, Hírek

Az ENSZ meg a szkipetárok

Nyolcvan napos semmittevés után az Egyesült Nemzetek Szervezete elnapolta ülésszakát- szeptemberig. De az ENSZ, mely az utóbbi hónapokban aligha működött zavartalanul, még "elnapoltatni" sem tudott zaj nélkül. A jelenet, mely a záró ülésszakon e magas Szervezetet megnevettette, csupán Hruscsov cipőt-rázó alakításához volt hasonlítható. Az albán követ, Halim Budo ugyanis, (akit mindeddig látni is, hallani is alig lehetett a gyűlésteremben) azzal az egyébként teljesen érthető követeléssel állt elő nagyhirtelen, hogy a közgyűlés — szavazzon. Azok számára, akik nem tudnák, jegyezzük meg, hogy a nyolcvannapos semmittevés legjellemzőbb vonása az volt, hogy az ENSZ közgyűlése mindvégig tartózkodott a szavazástól. Az albán diplomata követelése ekként érthető volt, csupán teljesíthetetlen. Minthogy a Szovjetunió mindmáig megtagadta hátralékos tartozásának rendezését, s minthogy — ennek következtében — a szavazás kikényszerítése nyílt összecsapásra vezetne az amerikaiak és az oroszok között, az ENSZ a válságot úgy oldotta meg, hogy elkerülte a szavazást. De a válság elkerülése nem tetszik mindenkinek, legfőként Kínának, hiszen neki érdekében állna az amerikaiak és az oroszok nyílt összecsapása, mely könnyen végződhetnék az oroszok kivonulásával a szervezetből ; vagyis magyarán az ENSZ halálával. Minthogy Csu En-láj nem szólalhat fel az ülésen, hogy kissé felkavarja az indulatokat, felszólalt helyette Halim Budo. E bátor albán azzal a merész követeléssel állt elő, hogy az elnök, Alex Quaison Sackey, folytassa le a szavazást és "lásson hozzá a munkához." Az elnök, kissé megütközve, kifejtette, hogy véleménye szerint a szavazás e pillanatban, "nem időszerű". Szkipetárunk azonban nem egykönnyen adta fel a harcot : ceruzáját fenyegetőn emelve az elnök felé, a teremben uralkodó derültség ellenére, követelte kérése teljesítését. A svéd delegátus, Sverker Astrom, a megdöbbent elnök segítségére sietve felhívta a figyelmét arra a jogára, mi szerint "a tárgyalást, diszkrecionálisan, elnapolhatja". A hálás elnök, megkönnyebbült sóhajjal, így is tett.

De két nappal később, az elnök még el sem foglalhatta helyét, amikor Halim Budo újból talpra ugrott, harsány "Napirend, napirend !" kiáltásokkal. Az elnök visszavágott : "Albánia képviselőjének nem adhatom meg a szót. Először én kívánok beszélni !" Oda se neki: Halim Budo, rossz franciasággal, kezét magasba emelve, hadonászott tovább, szemben a kissé döbbenten figyelő közgyűléssel. Az elnök ekkor kikapcsolta a mikrofont s Halim Budónak szavait már nem lehetett hallani, csak a gesztikulálást látni. Minthogy azonban az ENSZ-nek nincs módja arra, hogy bárkit is megakadályozzon beszédében, Halim Budo tovább szónokolt, mit sem törődve a gúnyos, vidám vagy haragos közbeszólásokkal, míg végül is Szaudi Arábia képviselője, Jamil Baroody, felállt, kisétált a szónokhoz, gyengéden megfogta a karját, s visszavezette székéhez, hogy abban pihenje ki a váratlan izgalmakat.

Nem sokkal ezután az ENSZ tartalmasnak éppen nem mondható ülésszaka — szavazás nélkül — véget ért, felhíván a figyelmet nemcsak az albán diplomata siralmas szerepére, hanem tulajdon gyengeségére is.

L. T.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

Az IDŐ Sodrában

Lassul az ipari fejlődés ritmusa a Szovjetunióban

A szovjet Központi Statisztikai Hivatalnak a gazdasági terv teljesítéséről szóló jelentését most tette közzé a moszkvai sajtó. A közgazdászok a Szovjetunió sikeréről beszélnek, de hangjuk mértéktartóbb, mint a múltban volt. Ma már nem állítják, mint például 1962-ben, hogy a szocializmus rövid időn belül legyőzi a gazdasági versengésben a kapitalizmust, sem pedig, hogy hazájuk ipari fejlődésének üteme messze meghaladja az Egyesült Államokét. Igaz persze, hogy az elmúlt év mérlege a szövegmagyarázókat bizonyos szerénységre intheti.

1964-ben az ipari termelés 7,1 %-kal emelkedett 1963-hoz képest. A szám meglehetősen magas, de mégis arra vall, hogy az ipari fejlődés lelassult a Szovjetunióban. A jelenség egyébként nem is új : 1960 óta az évi növekedés soha nem érte el a 10 %-ot, amelyet pedig azelőtt mindig meghaladott. 1964-ben a lassulás még feltűnőbb volt, mint az előző években. Koszigin túlságosan derűlátó volt, amikor tavaly december 9-én a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsában bejelentette, hogy az ipari termelés 1964-ben 7.8 százalékkal fog emelkedni. A szovjet ipar fejlődésének üteme az elmúlt öt évben a következő volt :

1960	9,5 %
1961	9,1 %
1962	9,7 %
1963	8,5 %
1964	7,1 %

Első ízben fordul elő, hogy a Statisztikai Hivatal jelentése nem szolgáltat adatokat arról a gazdasági fejlődesről, hogy milyen a termelési, és a fogyasztási javakat előállító iparágak (A és B csoport) aránya ?

Még meglepőbb az a szűkszavúság, amellyel a mezőgazdaságot kezeli a jelentés. A Statisztikai Hivatal már második éve nem közöl semilyen számadatot a gabonafélékről. A szöveg mindössze annyit mond, hogy a beszolgáltatási tervet teljesítették. A valóság, amit a szemérmes megjegyzés mögül kiolvashatunk : az 1964-es aratás kevésbé volt olvan gazdag, mint ahogy azt az elmúlt ősszel állították a szovjet vezetők, s maga az Állam sem rendelkezik elegendő gabonatartalékkal. Ez a jelenség sem új. 1961-ben Hruscsov világgá trombitálta, hogy a szoviet parasztok új rekordot állítanak fel. Csalódnia kellett. Amikor 1962. januárjában a Statisztikai Hivatal közétette adatait kiderült, hogy a 137.000.000 tonna gabonatermés messze elmaradt az 1958-as eredmény mögött ! 1963-ban a szoviet vezetők elismerték, hogy a kedvezőtlen időjárás következtében a termés igen gyenge volt. Az 1964-es termésről most csak annyit mondanak, hogy jobb, mint az előző, s a mezőgazdaság termelése pedig "egészében véve" 12 %-kal emelkedett.

A mezőgazdasági termelés növeléséhez az állattenvésztés csak igen kis mértékben járulhatott hozzá. Az állatállományt 1963-ban súlvos veszteségek érték. A burgonyahiány korai sertésvágásra kényszerítette a parasztokat, s így 1964-ben lénvegesen kevesebb hús került kereskedői forgalomba. A szarvasmarhaállomány valamivel gazdagabb volt, mint 1962-ben : tavaly több sertés volt, mint 1963-ban, de jóval kevesebb, mint 1962-ben. A juh- és kecskeállomány a múlt év során tovább csökkent az előző esztendőkhöz képest.

ÁLLATÁLLOMÁNY (MILLIÓKBAN KIFEJEZVE)

	1962	1963	1964
Szarvasmarhafélék	87	85.4	87.1
ebből tehén	38	38.3	38.7
Sertésfélék	70	40.9	52.8
Juh és kecske	146.4	139.9	130.6

Az állattenvésztés válságának a következménve, jegvzi meg a jelentés, hogy 1964-ben a hús, tej, tojás és gyapjú termelése elmaradt a tervelőirányzat mögött.

A terviteljesítésben egy másik területen is súlyos lemaradás mutatkozik : a lakásépítésben. Hétéves tervének befejezése előtt egy évvel a Szovietunió még nagyon messze van a XXI. Kongresszus gazdasági programiától. Hruscsov akkor ígéretet tett, hogy az 1959-1965-ös időszak alatt 650-660 millió négyzetméter lakást építenek, vagvis évente 92-94 millió négyzetmétert. A Statisztikai Hivatal jelentése szerint 1964-ben 75 millió négyzetméter lakás épült. (A számadat magában foglalja az állami kölcsönnel épült lakásokat is.) Koszigin december 9-én kevésbé volt derűlátó, mert 1964-re mindössze 73.3 millió négyzetméter lakást jelentett be.

A Szovietunió a lakásépítési terv teljesítésében alaposan lemaradt. A helyzet annál súlvosabb mivel 1959 óta egvszer sem teljesítették a hétéves terv előirányzatait. Koszigin reméli ugvan, hogy 1965-ben 84 millió négyzetméter lakást építhetnek, a hétéves terv végére a lemaradás mégis kb. 100 millió négyzetméter lesz.

LAKÁSÉPÍTÉS (NÉGYZETMÉTER MILLIÓKBAN)

1959	80,7
1960	82,8
1961	80,2
1962	80,5
1963	77,4
1964	75

Az 1964-es eredmények jól mutatják a szovjet gazdaság immár néhány éves tendenciáját : az ipari fejlődés üteme lelassult, a mezőgazdaság helyzete pedig komoly aggodalommal tölti el a vezetőket és a lakosságot, amely hiába várja, hogy a régóta igért bőség kora végre elérkezzék. A Statisztikai Hivatal jelentése elismeri, hogy egyes cikkekben (hús, rövidáru, bizonvos ruhaneműek, cipő, stb.) változatlanul nagy hiány mutatkozik. Egyes textilárukból viszont felesleggel rendelkeznek, s a kiskereskedelem, egészét tekintve, tervét csak 99,4 %-ban teljesítette.

Az 1964-es év gazdasági mérlege érthetővé teszi azt is, miért sürgeti a Szovjet Kormány a fogyasztási javak minőségégének a megjavítását. A Statisztikai Hivatal évi jelentése félreérthetetlenül megrója az ipari és kereskedelmi vállalatok vezetőit, mert elhanyagolják a fogyasztók érdekeit.

L. M.

Canberra golyót rendelt

A HELYI TÜZFÉSZEKBŐL magasabbra csapó délkelet-ázsiai lángok a magát európainak, sőt angolszásznak valló, földrajzilag azonban nagyon is Ázsia : Indonézia és Kína éhes szája előtt fekvő Ausztráliáig is ellátszanak.

Az Európa területével azonos méretű, de csak 11 millió lakost számláló nagyon békés és nagyon szabad Ausztráliában múlt év végén végül is úgy határozott a Szövetségi Kormány, hogy a szárazföldi, légi és tengeri erők létszámát fel fogja emelni. Miután Ausztráliában a 20 év körüli fiataloknak nem kell bevonulniok és a 28.000 főnyi hadsereg vezérkara ellenzi legerősebben, hogy a főleg tisztekből és altisztekből álló tényleges kis hadsereg energiáját újonckiképzésre pazarolják, Menzies miniszterelnöknek meg kellett alkudnia a körülményekkel.

A kompromisszum lényege az, hogy minden 18 éves ifjat papiroson nyilvántartásba vesznek idén, de évenként csak 10.000 kerül kiképzésre. Hogy senkit részrehajlással ne lehessen vádolni és az ausztrál szerencsjáték-hagyományok is tiszteletben tartassanak, Canberra márványgolyókat rendelt. A papíron besorozottak golyót fognak húzni egy bizottság előtt s így döntik el, hogy Őfelsége II. Erzsébet királynő ausztráliai hadseregében ki fogja bosszantani a nagybajuszú hivatásos altiszteket.

Egy, az ausztrál hadseregben törzstiszti rangot elért magyar véleménye szerint mindez helyes és érthető, mert a hadsereg angol realizmussal tudatában van annak, hogy egy ekkora kontinenst 2 millió katonával sem lehetne — adott esetben — megvédeni. Ha pedig így van, akkor mire való 200.000 katonára költeni a pénzt ? Elég lesz évi 10.000 is. Nehogy az amerikaiak úgy érezzék, hogy itt egyáltalán nem tesznek semmit. (Meg kell jegyezni, hogy a békepropaganda és keresztényi meg humanisztikus ábrándozások ellenére, az ausztrál fiatalok azon keseregnek most, hogy nem lehetnek *mind* kiképzett katonák, mert a bajtársias közösséget, "emberré nevelést" titokban itt is igénylik.)

INDONÉZIA, Ausztrália közeli északi szomszédja egyáltalán nem veszedelmes, még ha fenyegetődzik is. A maga 300 valamennyi szigetből álló országában ugyanazok a bajai, mint az egybenlévő többi ázsiai és afrikai új államnak. Szukarno látványos bejelentése, hogy Indonézia kilép az ENSZ-ből és a hirek, hogy Kínával egy új egyesületet alakítanak, Ausztráliában nem keltett semmiféle hatást, miután már régen — és nemcsak a kormány — nvílt cinizmussal és közönnyel figyelik az ENSZ politikai részlegének tehetetlenségét. Csupán sajnálják, hogy Indonézia az UNESCÓ-ból, FAÓ-ból és a többi nemzetközi, nem politikai szervezetből is kilépett, mert úgy érzik, hogy ezzel valóban megrövidítette magát.

Az ausztráliai-újzélandi és az egészen közeli délkelet-ázsiai eseményekről azonban 1965. elején talán meg lehet állapítani, hogy jelentőségük túlnőtt a helyi csetepaték szinte állandósult körén.

Most itt találkozik, ebben a térségben három atom-hatalom : Amerika, Kína és Oroszország. A semleges ázsiai államokban az elmúlt hetekben egy sereg pekingi politikát követő kommunista vezetőt tartóztattak le, ami ellen — Moszkva nem nagvon tiltakozott. Például az indiai "kínaiak" őrizetbevétele ellen. Kína ezt a tényt ugyanúgy kihasználta az új orosz vezetők ellen, mintha Hruscsov hallgatott volna.

DÉL-VIETNAMBAN, ahol havonta, hetenként, de néha naponként új kormány alakul, az Egyesült Államok nem a vietnami rendszert, hanem az ázsiai status quo-t védi, ami múlt év októbere, a kínai atomrobbantás hónapja óta megbillent. A bomba nem volt óriási, de hatása egész Délkelet-Ázsiában annál nagyobb volt. Az egyes ázsiai országok angol nyelvű napilapjait olvasva nem nehéz megállapítani, hogy az elmúlt öt hónapban nyíltan és a sorok között mekkora az eltolódás — Peking felé. Azért mert a kínaiak is ázsiaiak ? Vagy mert ők ott vannak, jobban és véglegesebben, mint az amerikaiak vagy az orosz "tanácsadók" ? Valószínűleg mindegyik ok befolyásolja őket, pedig a délkelet-ázsiai angol nyelvű lapok olyan mérsékeltek, mint régen a budapesti német nyelvű napilap a Pester Lloyd volt. Az is, emezek is többé-kevésbé a kormány lapjai. Mosolyognak, hogyne, de jól nevelt és udvarias mosolyuk mögött már érezni lehet a kínai malomjátékot kalkuláló gondolatokat. Ők is véglegesen vannak itt.

A KÉRDÉS egyik fontos tényezője az, hogy Oroszországnak sikerül-e leszerelnie az atombombával támogatott kínai befolyást Délkelet-Ázsiában ? Más szavakkal : meddig tart az Orosz Kormány és párt "kebelében lábrakapott fejetlenség", melynek a végén c s a k azt kell eldönteniök, hogy a Szent Oroszország érdekei, vagy a marxizmus-leninizmus ügye-e az első ? Néhány történelmi példa tanulmányozása arra a merész — vagy nem is merész ? — jóslásra késztet, hogy az ideológiai rész megfelelő kommentálásával egy időben az érdekeik mellett fognak dönteni Délkelet-Ázsiában is.

(NK)

Háy Gyula színművei Németországban

A német sajtó a meleg elismerés hangján emlékezik meg Háy Gyula "A barbár" című darabjának kölni bemutatójáról. "Magyar győzelem Kölnben" címet adja bírálatának a *Die Weltwoche*. A *Neue Zürcher Zeitung* cikke megállapítja, hogy *"a barbár hatalomnak ez a drámai parabolája"* Giraudoux-ra emlékeztető erővel hat. A kölni *Stadt Anzeiger* kritikusa kiemeli a darab komikumában rejlő keserű, elkerülhetetlen sorsszerűséget. A bécsi *Presse*, mely "német magyar drámaírónak" nevezi Háyt, megállapítja, hogy a színmű a mának és a máról szóló drámai üzenet. A *Westdeutscher Rundschau*, miután abból az alkalomból üdvözli Háyt, hogy 30 esztendő után végre ismét német színpadon szerepel, beszélgetést közöl az íróval. Ugyancsak a *Kölner Stadt Anzeiger* hasábjairól tudjuk meg, hogy készül "Varró Gáspár igazságának" televíziós előadása, s hogy Stockholmban a közeljövőben bemutatásra kerül *Ingmar Bergman* rendezésében "A ló" című Háy-szatíra.

Ugyancsak nagy sikerrel mutatták be Aachenben a "Tiszazug"-ot, melyről a sajtó megállapítja, hogy a megírása óta eltelt 30 esztendő bebizonyította időt álló voltát. A Tiszazug malmői bemutatása is hasonló sikerrel zajlott le.

AZ IRODALMI ÚJSÁG
főbizományosa
AZ USÁ-BAN
helyi terjesztőket keres.
Az érdeklődők forduljanak közvetlenül
Mr. ALEX FODOR-hoz
6411 - 99th Street
REGO PARK, 74. N.Y.

FEJTŐ FERENC

A LEGYŐZÖTTEK GYŐZELME

(GONDOLATOK A KOMMUNIZMUS VÁLSÁGÁRÓL)

AMIKOR 1956-ban Togliatti elsőként kimondta a *policentrizmus* kifejezést, alighanem az ismert ellentétes fogalompárra : a monoteizmusra és a politeizmusra gondolt. Igaz, később védekezett a vád ellen : soha nem javasolta, hogy az egyetlen és nem kifogástalanul működő centrum helyét több, földrajzilag megosztott központ foglalja el.

Togliatti utólagos mentegetődzése azonban már nem sokat változtathatott a dolgok menetén. A tények vitathatatlanok, s a feladat most már ránk vár, hogy az összes lehetséges következtetést levonjuk belőlük. A kommunista mozgalom decentralizálódott, s Moszkva elvesztette egyedüli irányító szerepét. A határozatok ma már legalább három központban születnek meg : Moszkvában, Pekingben és Belgrádban. Még Albánia is független. Fidel Castro "lavirozik" Moszkva és Peking között, a lengyelek vonakodnak, a románok fondorkodnak, s virtuálisan valamennyi kommunista párt önálló lehetne. Az azután már más lapra tartozik, hogy a legtöbb pártot — gondoljunk csak a franciákra vagy a csehszlovákokra ! — inkább csak zavarba hozta ez a váratlan szabadság, amelyre nem készültek fel, s amellyel egyelőre nem is tudnak mit kezdeni.

☆

1955 és 1957 között a "revizionisták" a képrombolók szenvedélyével és önpusztító indulatával szedték szét elemeire a marxizmust, mutatták ki az elmélet gyengeségeit, s bizonyították, hogy sem a filozófia, sem a szociológia rangjára nem tarthat igényt. Az addig is viharos házasságban élő elmélet és gyakorlat bírálatuk nyomán végképp elvált egymástól.

De alighogy felvették jegyzőkönyvüket a csődről, meglepetéssel állapíthatták meg, hogy a kommunista rendszerek erősebbek, mint valaha is voltak. A magyarázat persze egyszerű : bírálatukban és önbírálatukban a revizionisták éppen a *lényegről* feledkeztek el : a *hatalom tényéről*. A politika ugyanis elsősorban nem eszmék és eszmények összessége, nem is erkölcstan, elvont elmélkedés vagy a közjó érdekében kifejtett tevékenység, hanem a hatalom megszerzésének, megőrzésének és kiterjesztésének a művészete. És persze : a szervezés művészete is. Thorez például, akinek szellemi képességeit nem lehet rendkívülinek mondani, jól tudta ezt.

☆

ADAM SCHAFF 1961-ben megjelent tanulmányában a "revizionizmus tökéletes csődjéről" beszél. (1) Még az "amerikai specialisták" is, folytatja, a párbeszédet manapság már inkább keresik a "valódi" marxistákkal, mint a többé-kevésbé száműzött revizionistákkal. Vitathatatlan tény, hogy a revizionisták vereséget szenvedtek, s szavukra egyre kevesebben hallgatnak. Keleten éppúgy, mint Nyugaton elszigetelődtek, s az események túlléptek rajtuk. A harcból győztesen mindenütt az *apparátus* került ki. Győzelmét az *apparátus* viszont éppen annak köszönhette, hogy kisajátította magának mindazt az építő elemet, ami az antisztálinista revizionizmusból veszély nélkül felhasználható volt. Kádár, mondhatjuk, *grosso modo* megvalósította Nagy Imre programját ; legfeljebb két ponton — a kommunista párt egyeduralmának felszámolásában és a Varsói Szerződés felmondásában — nem engedett, noha a forradalom napjaiban még maga is egyetértett ezekkel a követelésekkel. A kínaiaknak igazuk van : Hruscsov és utódai buharinista politikát folytatnak. De tegyük azért hozzá : annak lényegét meghamisítva.

☆

(1) Przeglad Kulturalny, 20. szám.

A LEGYŐZÖTT revizionizmus előtt aligha lehetne méltóbban tisztelegni, mint a 81 Kommunista Párt 1957-es alapokmányának egyik mondatával : "A Kommunista Pártok véleménye szerint jelenleg a legfőbb veszély a revizionizmus". A revizionizmus jellegét semmi nem világosítja meg jobban, mint ez a kettősség : noha csődöt mondott, mégis a legfőbb veszélynek számít. A revizionizmus a marxizmust mint az *árnyéka* kíséri. Ez az elfojtott tudatalatti, liberális és anarchista törekvések összessége, amely mindannyiszor a felszínre tör, ha a rendszer kényszere, a konformizmus, a Párt diktatúrája ellen kell lázadni. Elég belelapozni a fiatal antikonformista szovjet írók műveibe, felütni az utóbbi két évben a "szabadság írói" néven emlegetett csehszlovák szerzők könyveit : ugyanazt a nyelvet beszélik, mint 1956-ban Déry, Háy vagy Kowalowski. A revizionizmus : a marxizmus jövőjének egyik lehetősége. A másik : pangás a felbomlásban. Hosszú és talán drámai agónia.

☆

A KOMMUNIZMUST két nagy becsvágy fűtötte : feloldani az Állam kényszerítő szerepét a társadalom egészében és a nacionalista sajátosságok és gyakorlat helyére nemzetközi, lényegét tekintve egyetemes elméletet és gyakorlatot állítani.

Az eredményt ma már világosan lehet látni. A kommunizmus, ahol csak hatalomra került, egyrészt a totális igényű államhatalom eszköze, másrészt pedig az az ideológiai felépítmény lett, amelyet a kínaiak "nagyhatalmi" (vagy kishatalmi) "sovinizmusnak" neveznek. A XX. században a nagy vagy kis államok rivalitása, a nacionalista súrlódások háttérbe szorították az osztályharcot. A szovjet-kínai konfliktus lényege : két *cezaropápizmus* versengése az egyeduralomért.

☆

SZTÁLIN jól látta (noha ügyetlenül fogalmazta meg) az Állam megnövekedett fontosságát a kommunista rendszerben. Életművének talán az Állam szerepéről szóló részletét kezdte ki legkevésbé az idő.

Nem igen lehet elképzelni olyan társadalmi erőt, amely képes lenne belülről megdönteni az egy pártra támaszkodó Államot, hacsak az nem követ el monumentális tévedéseket vagy ha magában a pártvezetőségben nem indul meg a bomlás. A harc túlságosan is egyenlőtlen lenne. A lengyel Kisielewski ebből vezeti le gondolatát, amikor értelmiségi barátainak azt tanácsolja : mondjanak le az elvi ellenzékiségről, s lépjenek elő inkább az "uralkodó tanácsosaivá". A reformista értelmiségiek, folytatja a lengyel szerző, az Uralkodó — vagyis a Párt és a "menedzserek" közössége — akaratát a baráti meggyőzés útján eredményesebben terelhetik az ésszerűbb, türelmesebb és kiegyensúlyozottabb politika felé.

Az értelmiség és a hatalom *kompromisszumának* gondolata Magyarországra is behatolt : elég Németh László oly sokat vitatott "Az utazás" című darabjára utalnunk. S nem lépett-e Szovjetoroszország is a liberalizálódás útjára ? Mintha a revizionizmus a felvilágosodott paternalizmusnak lett volna szálláscsinálója. Moszkva a csatlós-uralkodóknak adott tanácsaiban, akárcsak a XX. Kongresszus másnapján, megint csak belső konszolidációra és liberális politikára int. S ez a tanács szól Prágának, Szófiának és Pankownek is.

☆

FORRADALOM : nem könnyű lemondani a jelszóról. Kimondani, hogy nem vagyunk forradalmárok; mintha csak azt kellene bevallani: nem vagyunk már fiatalok. A vallomás árulással ér föl. Hiszen amíg, akár őszülő fővel, forradalmárnak valljuk magunkat : a haladás élcsapatába tartozunk, az abszolutumot szomjazzuk, és serdülő lélekkel ábrándozunk a radikális megoldásokról.

De vajon a forradalmár ellentéte az ellenforradalmár lenne ? Nem merném határozottan állítani. Már csak azért sem, mert forradalom nem egy van, hanem több, s hol összefonódnak a közös célért, hol meg farkasszemet néznek egymással. A technikai, tudományos és ipari forradalom manapság bejárja az egész világot, s akik ezt a forradalmat terjesztik — jól látta Marx — nem tekintik magukat forradalmárnak. Újkeletű példa kell ? Európa. Az európai forradalom szemünk előtt játszódik, s éppen az úgynevezett forradalmárok *ellenében*, akik továbbra is a végső harcról és a proletariátus diktatúrájáról álmodoznak. Azt már akár nem is kellene hozzáteni : *a legszűkebb nacionalizmus keretein belül.*

De itt vannak még azok az antiburzsoá vagy nyugatellenes forradalmak, amelyek többé-kevésbé a marxista sémáknak megfelelően zajlanak le. Végül pedig azok, amelyek egyik kategóriába — nemzetibe, semlegesbe, antimarxistába — sem illenek bele. A világforradalom megvalósulása során elveszíti egységét, s Péguy szavával élve a misztika átadja helyét a politikának. Akkor pedig különféle megnyilvánulásaira új szempontokat kell alkalmazni : az érdekét, az eredményességét, a felelősségét.

A kommunista forradalom sok mindent alapjában megingatott ; a hagyományos diplomácián és stratégián azonban nem tudott erőt venni. Kiáltanak a kínaiak torkuk szakadtából : Forradalom ! a Kreml Hruscsovval és Hruscsov után mindegyre csak azt válaszolja : felelősség. Ami egyben azt is jelenti hogy a vezető szerepet az ideológiától újra átvette a *"Machtpolitik"*. Mao Ce-tung persze mindezt jól tudja : maga is ilyen értelemben tárgyalt 1964. júliusában a japán baloldali szocialistákkal. Beszélgetésük során több szó esett az érdekszférákról, mint a forradalomról. Amikor a gyakorlatra kerül a sor, az antiimperialista harc prófétája egyszeriben maga is Császárrá változik, aki területi követeléseket támaszt a Szovjet Birodalommal szemben s hajlandó az oroszok visszaszorítása végett még az Ördöggel is — Japánnal, Nyugat-Németországgal — szövetkezni. Miféle ideológiai alapja van Kína Pakisztánhoz való közeledésének ?

☆

BALOLDAL és jobboldal : elmúlt korok ideológiai maradványa, amely egyre kevésbé alkalmazható a hatvanas évek európai valóságára. Igaz, a "baloldali" reflexek még működnek : a szélsőjobb végtelen ostobasága, az állam túlzó atyáskodása a nyársolgári és bürokrata önteltség ellen.

Mégis, mihelyt valaki a politikáról elmélkedik, vagy a lehetséges és kívánatos cselekvés perspektíváit készül felvázolni, akár akarja, akár nem, szükségképpen *centrista* lesz: realista, földönjáró, utópiaellenes, Inkább Machiavelli *"Discorsi"*-jából merít tanácsot, mint Morus Tamás *"Utópiájából"*.

☆

A REVIZIONIZMUS BOSSZÚJA : hagyja, hogy eltapossák, de közben megfertőzi az inkvizítorokat is. Előbb-utóbb kiderül, hogy 1960 óta mindenki többé-kevésbé revizionista. Az oroszok lemondanak (elméletben, ha a gyakorlatban nem is) a nehézipar elsőbbségének, a proletariátus diktatúrájának, a központosított tervgazdálkodásnak a mítoszáról ; a "libermanizmuson" át kacérkodnak a liberalizmussal ; az ínség szocializmusának horizontján megcsillantják a bőség szocializmusának reményét. És Mao ? Az osztály fogalmát a néppel (értsd : a nemzettel) helyettesíti, a proletárnemzetköziséget pedig — hiába védi fennhangon — az ázsiai-afrikai szolidaritással. Tiszteleg az eretnek-üldöző Sztálin emléke előtt, de fölmondja a Szovjetuniónak és gazdáinak azt a feltétel nélküli hűséget, amelynek éppen Sztálin volt a jelképe. Sajátos módon keveredik nála a protestantizmus (visszatérés a forráshoz, az első kommunisták puritán hagyományaihoz : az írás tisztelete) és az Ellen-Reformáció (ortodox követelések, türelmetlenség, szektariánizmus.)

☆

A SZÓ szoros (1956-os) értelmében vett revizionizmus három összetevője : a nemzeti tény fontosságának felismerése (nemzeti kommunizmus) ; a demokrácia, a szabad kezdeményezés, a szabadsák igénvének elismerése : a marxizmus filozófiai távlatának visszahódítása.

Ami megkülönbözteti az értelmiségi revizionistákat, a revizionizmus "írástudóit", a gyakorlati, kormányon lévő revizionistáktól, — a különbségtétel, ha jól emlékszem K. Jelenskitől való, — az az idealizmus, az abszolút igény, amellyel az előbbiek az igazságot és az igazságosságot védik. *"Fiat iustitia, pereat..."*, vesszen a Párt és a rendszer, ha ez az ára. A hatalomban lévő revizionisták viszont (Tito, Gomulka, a XXI. Kongresszus Hruscsovia, a "virágozzék minden virág" Maója, Togliatti) a revizionista jelzőt akkor sem fogadják el, ha türelmesebbek, mint Sztálin és kételkedőbbek, mint Lenin. A pártfegyelem kérdésében haithatatlanok maradnak. A filozófiai és művészi dimenzió, az igazság, a szocialista Etika náluk csak eszközként jöhet számításba. A főcél : továbbra is a Hatalom teljessége.

☆

MARX fölfedte a korabeli kapitalizmus belső ellentmondásait, amelyek — úgy vélte — a kapitalizmuson túl, a szocializmus felé vezetnek. A revizionisták a marxi dialektikát a szocialista gazdasági és államrendszerekre alkalmazták : felfedezték hogy a szocializmus is tele van belső ellentmondásokkal, vagyis feszültségekkel, konfliktusokkal, bomlasztó, centrifugális erőkkel, osztálvellentétekkel. (Lásd a magyar és lengyel Októbert, Gvilász elméletét az Új osztályról, amelynek egyes elemeit Mao is átvette.)

Viszont száz év történeti tapasztalata mutatja, hogy a társadalom úgy van az ellentmondásaival, mint az egyén a betegségeivel : nem hal bele szükségképpen, átvészelheti őket, gyógyíthatja őket, alkalmazkodhat hozzájuk. Forradalmi helyzetek itt is, ott is előállhatnak, de nem abszolút és objektív szükségszerűségképpen. Egy rendszer kibírhatatlansága igen szubjektív, relatív fogalom. Amíg az uralkodó osztály vagy kaszt bízik a saját erejében vagy ügyességében, *amíg egységes*, addig komoly esélyei vannak, hogy a nép többségének akarata ellenére is fenntartja magát.

☆

A KOMMUNIZMUS VÁLSÁGA, amely az 1956-os magyarlengyel revizionizmusban jelentkezett legélesebben — egyenes folytatása (a kommunista világrészben) annak a *dekolonizációs* válságnak, amely elsőnek a kapitalista világot tette próbára. A szovjet-kínai ellentétnek, persze, vannak társadalmi, gazdasági, lélektani, művelődési okai is : de főoka a kínai vezetőség nemzeti színezetű lázadása a Kreml vezetőszerepe és az orosz hegemónia ellen. Ám a kommunizmus túlélheti az Internacionálé romjait : úgyis mint bürokratikus, demagóg, polgárellenes, antiliberális és jócskán nacionalista államszocializmus. Ott, ahol a párt elég erős ahoz, hogy külső segítség nélkül szerezze meg vagy gyakorolja a hatalmat, éppoly kevéssé van szüksége internacionalizmusra, mint Franconak vagy más jobboldali diktátornak.

☆

NYÍLT MARXIZMUS : ha jól tudom, Goldmanntól, a román eredetű francia szociológustól származik ez a revizionista csatakiáltás. Megnyitni a marxizmust a XX-ik századnak, mint ahogy az Egyház is megnyitja a hagyományos teológiát a kritikai gondolkodásnak és a vitának. De mi lesz a marxizmusból, ha kaput s ablakot nyit a modern bölcseletnek és társadalomtudománynak ? Eredményességét, hatását a marxizmus nem éppen "zártságának" köszönheti-e, annak hogy mereven elzárkózik a polgári gondolkozás elől, hogy csalhatatlannak tartja magát ? A marxizmus dogmák nélkül nem marxizmus többé. De dogmatizmus is többféle lehet : hajlékony és viszonylag árnyalatos, mint Lukács Györgyé, amely nem zárkózik el a párbeszéd, a kölcsönhatások, az információ elől úgy, hogy az elvakult dogmatizmussal szemben revizionizmusnak látszik ; és az elmaradottak dogmatizmusa, mint például a Konsztantinové vagy Iljicsové, amely fél a dialógustól, s elutasítja az "ideológiák békés együtt élését". Ne felejtsük azonban el, hogy a marxizmus lényege mégiscsak a teória és praxis egysége. Az ember nem íróasztalnál, hanem a Pártban, a Párttal, a Pártért való gondolkodásban és cselekvésben lesz marxistává. Ez az, amit Sartre és a hozzá hasonló "útitársak" nem vesznek tudomásul. *A marxizmus a mozgalomban megtestesült hatalmi akaratot fejezi ki.* Minden más csak (igazoló) ideológia, eszmei felépítmény. Ezért is lép meg mindig, ha egy kívül álló, egy "outsider" a marxizmus *igazságát* emlegeti. "Amennyire csak lehet, közelednünk kell a Párthoz", mondja Sartre. De nem akkor vagyunk-e hozzá a legközelebb, ha tagjává leszünk ? Ha pedig ezt nem akarjuk, ha kétkedünk a Pártigazságban, a Párt csalhatatlanságában, akkor — hacsak eleve bele nem nyugszunk, hogy az inkvizíció, a türelmetlenség, a totalitarizmus önkéntes áldozataivá váljunk, — nem tehetünk mást, mint hogy szembeszállunk és birkózunk vele, mint Jákob az angyallal, akiről nem tudta, hogy Isten-e vagy ördög.

Olasz kísérletek

1965. FEBRUÁR elején tíztagú olasz pártküldöttség érkezett a ferihegyi repülőtérre. A pártküldöttségek utazgatásainak sorozata nem most kezdődött el s nyilván nem is ér véget egyhamar ; az a tény tehát,hogy az olasz párt képviselőit "számos magyar vezető elvtárs" fogadta a repülőtéren, amint ez az "Unita" február 2-án megjelent tudósításából kiderül, önmagában még nem jelent többet a szokásos "kommunista üdvözléseknél", a teljes és megbonthatatlan barátságot és egyetértést hangoztató kommünikéknél. De az olasz pártküldöttség esetében már az érkezésekor kiderült, hogy ennél sokkal többről van szó, amint ezt a küldöttség vezetője, Rossana Rossanda egyetlen percig sem titkolta. *"Azért jöttünk"* — fejtette ki Rossanda —, *"hogy állandó és teljes munkaviszonyt alakítsunk ki a magyar elvtársakkal... Célunk, hogy szervezett együttműködést hozzunk létre, közös kutatásokat folytassunk a kultúra és az ideológia területén."* Magyarán szólva a látogatás tehát nem tekinthető egyébnek, mint az olasz *ideológiai diplomácia* egy újabb fegyvertényenek, mely voltaképp egyenes folytatása az alig néhány héttel ezelőtt lezajlott prágai találkozásnak, ahol is ugyancsak Rossana Rossanda vezetésével, (amint a "Rinascita" január 23-i száma jelentette) "ideológiai és kulturális természetű" tárgyalások folytak a csehszlovák kommunista körökkel.

A prágai és budapesti tanácskozások között azonban lényeges különbségek fedezhetők fel. Amíg ugyanis Prágában a csehszlovák tárgyalók többsége írókból és művészekből állt, s a pártapparátust csupán néhány alacsonyabb beosztású tisztviselő képviselte, Budapesten a helyzet fordított volt : a tárgyalásokon, magyar részről, vezető pártfunkcionáriusok vettek részt, olyanok mint Gosztonyi János, Köpeczi Béla, Molnár András és Óvári Miklós, a központi Agitprop. osztály munkatársai, megerősítve Szirmai Istvánnal, a Politikai Bizottság tagjával, s írók vagy művészek jelenlétéről az "Unita" nem ad hírt, noha tudósításaiból kiderül, hogy megbízottja (valószínűleg a küldöttség tagjaként) részt vett a tárgyalásokon. A "Rinascita" már idézett számából tudjuk, hogy Csehszlovákiában az olasz delegáció, mintegy a pártvezetés *feje felett* igyekezett befolyást gyakorolni a cseh párt ideológiai és kulturális fejlődésére, míg Magyarországon, amint az "Unita" írja, *"a tanácskozások a párt legilletékesebb vezetőivel folytak a Központi Bizottság épületében és irodáiban"*. A cseh *féllegalitás* helyett a teljes magyar *legalitás* : így érthető, hogy az "Unita" hangsúlyozza az olasz és a magyar párt baráti viszonyát, ha nem is teljes egyetértését a döntő kérdésekben.

HOGY A TÁRGYALÁSOK politikai kérdéseket érintettek, azt az "Unita"nem is titkolja : *"Óvári elvtárs beszámolt a nevelésügyi problémákról, valamint a tudományos kutatás problémáiról. Molnár elvtárs foglalkozott a propaganda kérdéseivel, különös tekintettel az ideológiai vonatkozásokra. A tárgyalásokon ugyancsak szóba került a kulturális munka kritériuma a párt és az értelmiség közötti kapcsolatban. A megbeszélések középpontjában a vezetés módszerei álltak, a párt és a szocialista állam részvétele a kultúra terjesztésében... Szirmai elvtárs bekapcsolódásával a vita kiszélesült, s magában foglalta a két párt stratégiai nézeteinek megtárgyalását, valamint a nemzetközi munkásmozgalom jelenlegi helyzetének elemzését."*

Miféle eszmék és ideológiai elgondolások vezethették az olasz küldöttséget a viták során ? Abban aligha lehet kétségünk, hogy a hivatalos küldöttség hivatalosan képviselte azt a "kulturális vonalat", ami Togliatti yaltai "végrendelete" szerint világosan kimondta, hogy a kommunistáknak *"az intellektuális élet szabadságáért"*, de mindjárt hozzátette, hogy *"e tekintetben sok segítség jöhet — noha nem mindig jön — azokból az országokból, ahol a kommunisták már az egész társadalom életét irányítják."* Az utóbbi hónapokban az olasz párt kísérlete, hogy a róla alkotott elképzelést emez elveknek megfelelően alakítsa át, mind nyilvánvalóbbá és határozottabbá vált. Az "Unita" hetenként többször ad irodalmi és művészeti mellékletet, s a párt ideológiai hetilapja, a "Rinascita" megkezdte a havi irodalmi különszámok (vagy mellékletek) publikálását. Az első, január 30-án megjelent számból ítélve, a szerkesztés különös gondot fordított a magas irodalmi színvonalra, az eklektikusságra, sőt bizonyos fokú politikai objektivitásra is ; a különszám politikai vonalát a megszűnt, kis példányszámú kulturális folyóirat, az "Il Contemporaneo" utolsó számának szerkesztőségi vezércikke fogalmazta meg, állást foglalva a pártpolitikai és a kulturális-művészi élet szabad és akadálytalan összeütközése mellett, a konfliktusok nyílt kifejezése mellett. *"Ma, a nemzeti társadalmak életerős fejlődése idején"* — írta a vezércikk, — *"különösképpen nagy szükségünk van a kultúrák konfrontációjára. A népi vagy tömegkulturális irányzatoknak, ahogyan azokat tíz évvel ezelőtt ismertük, nincs többé szerepük, de egyre nagyobb szerepe van a különböző kultúrák szabad vitájának, összjátékának ... melyek közül mindegyik magában hordozza autonómiáját és érvényességét."*

EZ A FAJTA antisztálinista vagy ha úgy tetszik : antizsdánovista hangvétel — és tartalom — alkotja ma az olasz párt kulturfilozófiájának alapját ; annak az *ideológiai diplomáciának* is, aminek első lépéseit figyelemmel kísérhettük. Nem véletlen tehát, hogy az "Unita", amikor a csehszlovákiai írókkal - művészekkel folytatott tárgyalásokról január 31-én beszámolt, külön hangsúlyozta emez írók és művészek *"odaadó avantgardizmusát, rendkívüli kulturális befogadóképességét, elméleti és módszertani kísérletezéseiket, valamint azt a felismerést, hogy a marxista gondolat és gondolkozás újjászületésére van szükség történelmi, csakúgy, mint kulturális szempontból, melyek egymást befolyásoliák és szervesebb kapcsolatok megalkotására törekednek."* Ám az "Unitá"-ból az is kiderül, hogy az olasz párt kötelességének, sőt feladatának tartja a magyar párt ideológiai-kulturális nézeteinek befolyásolását és revizionista irányba való terelését is. A. G. Parodi cikke, ezek szerint, nemcsak arról számol be, hogy Budapesten kiadásra kerülnek Gramscinak, az olasz párt megalakítójának elméleti munkái, hanem arról is, hogy *"a magyar diákok tulajdon maguk fedezhették fel az olasz párt megalakítójának értékes örökségét, amikor az elmúlt évben szemináriumokon és tanfolyamokon vettek részt Rómában, a Gramsci Intézetben. Mindez, együtt az olasz párt munkáját illető növekvő figyelemmel, nemcsak a politikai, de a kulturális kérdések területén is, megerősítette a két párt közötti kapcsolatokat"*, már csak azért is, folytatja Parodi, mert *"a fordítók, Fogarasy Miklós, Sallay Géza, Király Erzsébet és Rózsa Zoltán, azok közé a fiatal egyetemi előadók közé tartoznak, akik célul tűzték ki a magyar kultúrának újból való beillesztését az európai, illetve a világ kulturális áramlatába, akik feladatként vállalták, hogy — megőrizve nemzeti tulajdonságait — a magyar talajban gyökerező, sajátosan magyar kultúrát beágyazzák a nemzetközi kulturális életbe, megszabadítva azt az utóbbi években kifejlődött provincializmusától."*

ALIGHA KÉTSÉGES tehát, hogy a tárgyalások *in hoc signo* indultak el, s hogy az olasz pártküldöttség célja ezeknek az elveknek érvényre juttatása volt. Sikerrel? Bizonyos értelemben erre utalhatna az a tény,hogy az eredetileg hét napra tervezett látogatást, — ahogy az "Unita" hírül adja : a tárgyalások "izgalmassága" miatt — három nappal meghosszabbították. Ugyanakkor azonban azt is megtudjuk, hogy *"a megbeszélések rendkívül sok informatív anyagot tartalmaztak, melyekről egyelőre — tömegük és komplexitásuk következtében — nehéz ítéletet mondanunk."* De visszautazásuk előtt, Rossana Rossanda még élesebben — és még kritikusabb szemlélettel — nyilatkozott a delegáció eredményeiről vagy eredménytelenségéről. Parodi szerint megjegyezte, hogy *"a tárgyalások nemcsak egyszerűen az információk vagy tapasztalatok kicserélését jelentették, hanem a két párt eredendően különböző szemléletének és helyzetének konfrontációját a kultúra és ideológia területén."* S mi több, *"a viták során nyilvánvalóvá váltak a két nézőpont közötti különbségek is, például a párt funkcióját illetően a kultúra területén, az intellektuelek között végzett munka területén, s ugyancsak a Magyar Szocialista Munkáspárt álláspontját tekintve az esztétika kérdéseiben."* Mindennek ellenére, közvetíti Parodi Rossana Rossanda szavait, *"az olasz küldöttség hangsúlyozta a megbeszélések nyíltságát, teljes őszinteségét és rendkívüli testvériességét, valamint a magyar elvtársaknak amaz őszinte kívánságát, hogy a vitát folytassák és új, pozitív megoldásokra jussanak, egymást gazdagítva, a közös kutatásokon keresztül."*

SZÜKSÉGTELEN LENNE túl nagy jelentőséget tulajdonítanunk e kissé ködösen megfogalmazott véleményeltéréseknek. Az alapkülönbség az olasz meg a magyar párt között, természetesen, az, hogy az első a hatalom megragadására irányítja a figyelmét, a másik pedig már a hatalom birtokosa ; az esztétikai nézeteltérések hangsúlyozása legalább annyira "taktikai" lépés az olasz pártban — szem előtt tartva a közelgő választásokat —, mint amennyire hatalmi kérdés a magyar pártban, ahol az esztétika nem az irodalom, hanem az uralom problémája. Ha azonban mindehhez hozzátesszük, hogy a Társadalmi Szemle februári számában Harsányi Iván, az Agitprop. osztály egyik munkatársa határozottan *policentrikus* álláspontot foglal el, mely szerint az új körülmények között egyre nehezebbé és lehetetlenebbé válik egyetlen központból irányítani a kommunista mozgalmat, részletes és konkrét vezetést biztosítani a küzdelemben,. vagy akár a szocializmus építésében, akkor megállapíthatjuk, hogy az olasz párt revizionista szemléletű és valójában policentrikus tendenciájú diplomáciája milyen komoly hatást és befolyást gyakorol a magyar párt taktikai és ideológiai munkájára. Harsányi cikkéből, ha más nem, az biztosan kiderül, hogy a magyar kommunisták egy része szívesebben vallja magáénak a Togliatti-féle kompromisszumot, mint akár a hruscsovit : a mozgalom szervezeti kettészakadásának elkerülésével, a mozgalom egységének hangsúlyozásával, bizonyosfajta autonómiára törekszenek. Mindent egybevetve, elképzelhető, hogy a budapesti tárgyalásoknak fontos és komoly következményei lesznek, ha nem is a különböző nézetek "olaszosan" szabad összecsapására, de legalább a rendszer további — és szabadabb — tájékozódására.

BADICS ISTVÁN

Proudhon és a szabadságharc

PROUDHON halálának századik évfordulója alkalmából talán nem lesz érdektelen elmondani, mi volt a nagy francia szociológus álláspontja a magyar szabadságharcról.

A francia utópistát szabadság- és igazságszeretete, jogérzete, az elnyomott népek iránt megnyilatkozó szolidaritása fűzi a magyarsághoz. Ezzel magyarázható, hogy lapjai, a "Le Peuple" és a "La Voix du Peuple", — amelyeket végül is a reakciós kormány betiltott —, fenntartás nélkül az 1848-49-es magyar szabadságharc szolgálatában álltak.

Ma, amikor újra lapozgatjuk a párizsi *Bibliothèque Nationale*-ban Proudhon megsárgult újságjainak a magyar függetlenségi harcra vonatkozó írásait, lehetetlen azokat valami különös meghatódás és megilletődés nélkül olvasni. Mennyi humanitás, őszinte rokonszenv, örömujjongás, részvét, szomorúság van ezekben az elfakult sorokban ! Bizonyítékul, hogy 1848-49-ben, amikor a szabadságért, területi függetlenségért és az önrendelkezési jogért a reménytelenségig harcoltak a magyarok, ennek a szenvedélyes és bátor küzdelemnek a visszhangja eljutott Franciaországba is, ahol olyan kiváló írók és költők, mint Lamartine, Lamennais, Louis Blanc, Proudhon, Victor Hugo, Edgar Quinet voltak a szószólói a magyarok demokratikus törekvéseinek és sürgették a Francia Kormány segítségét.

Proudhon lapjai minden nap tájékoztatták olvasóikat a magyar szabadságharc fejleményeiről, eseményeiről, győzelmeiről, tragikus fordulatairól. A "Le Peuple" 1848. december 18-án írja : *"Magyarország már szervezi önvédelmét és nem fogja elismerni az új császárt* (a fiatal 18 éves I. Ferenc Józsefről van szó), *aki nem tett esküt az új nemzeti alkotmányra. Magyarország mindig független királyság volt, ahol az uralkodó felett állt a törvény. A demokrácia most sem fogja megengedni, hogy a nemzeti hagyományok megsemmisüljenek."*

A "Le Peuple" csodálkozással adózik a magyarok harciasságának és lelkendezve számol be a honvédeknek az ausztriai hadak fölött aratott diadalaikról.

1849. MÁRCIUSÁBAN a magyar hadsereg már nemcsak az osztrákok ellen harcolt, hanem szembetalálkozott a horvátok felkelési mozgalmával is. A független és önálló Magyarországot már minden oldalról támadják és ő egyedül küzd roppant kitartással, bátor elhatározottsággal a szövetséges csapatok ellen. Magyarországot a nyugati demokratikus államok nem támogatják, ezért Proudhon lapja sürgeti, hogy legalább a köztársasági Franciaország siessen Magyarország segítségére, hiszen ott is a szabadság és a demokratikus jogok védelméről van szó, amelyért a francia nép is harcol. A "Le Peuple" március 5-i számában olvassuk ezeket a serkentő, buzdító sorokat : *"A magyarokat nem csüggesztik sem az árulók gyalázatos tettei, sem a külföldi beavatkozás, amely arra irányul, hogy letörjék függetlenségi törekvéseiket. A magyarok harcolnak megállás nélkül, néha sikerrel is, az oroszok, az osztrákok és Jellachich felkelési akciója ellen. Még nem késő, hogy Franciaország megmentse a magyarságot. Siessen tehát, mert még mindig forradalmasíthatja Európát és így a szabad nemzeteket meg lehet kímélni az évekig tartó véres harcoktól. Siessen Franciaország, mert minden napi késés fokozza a gyűlöletet és a bosszúállás vágyát."*

ÁM Lamartine Franciaországa megelégedett a magyar szabadságharc iránti eszmei rokonszenvvel. Proudhon kérését nem hallgatta meg. A "Le Peuple" ennek ellenére követeli a francia intervenció szükségességét, hiszen *"a magyarok nemcsak függetlenségükért, hanem a demokratikus francia eszmékért is harcolnak."* ("Le Peuple", 1849. április 6.)

1849. áprilisában történelmi fordulat következik be Magyarországon. A honvédcsapatok a harctéren egymás után aratják győzelmeiket. Ezeknek az eseményeknek hatása alatt az Országgyűlés Kossuth indítványára egyhangúlag kimondotta a Habsburg-Lotharingia-i ház trónvesztését, kikiáltotta Magyarország függetlenségét és Kossuthot választotta meg kormányzónak.

A francia nép örömujjongásának és együttérzésének ad visszhangot a "Le Peuple", amelynek április 23-i számában ezt olvassuk: *"Bárcsak a magyarok folytatni tudnák így tovább gyors és diadalmas előretörésüket egészen Bécsig, ahol az osztrák nép már várja őket. Bárcsak meg tudnák valósítani büszke ígéretüket : Kelet-Európa felszabadítását az önkényuralom alól."*

AMIKOR I. Ferenc József I. Miklós cárhoz fordult segítségért, az orosz beavatkozás következményeképpen a magyar szabadságharc elbukott. Bukása óriási visszhangot keltett a világsajtóban. Proudhon híres lapja, a "La Voix du Peuple" 1849. október 8-i számában így ír : *"Most hogy a népeket leigázták és a forradalmat leverték, a reakciós kormányok megpróbálják újjászervezni az 'európai rendet'. A felkelő nemzetek katonai megszállását hódítássá változtatták át és a hercegek egyetértenek a demokraták kivégzésében és deportálásában... De mégis egész Európa rokonszenvezik Kossuthtal, Dembinszkyvel, Bemmel, Perczellel,Magyarország e dicső hőseivel és mindazokkal, akiket az osztrákok kiadtak a kozákoknak."*

Proudhon élete végéig megőrizte őszinte szolidaritását az elnyomott Magyarországgal és 1849. júniusában azt vallotta, hogy *"Magyarországot csak egy európai forradalommal lehet megmenteni"*. De a Francia Köztársasági Kormány éppen azért nem segítette Magyarországot, mert félt az európai forradalom kirobbanásától.

Az "UTÓPISTA" Proudhon jól tudta ezt, de azt is, hogy a szabad nemzetek csak úgy tarthatják meg demokratikus intézményeiket, ha a legázolt európai országokat is felszabadítják.

BEREGI TIVADAR

A NEMZETKÖZI PEN-nel kapcsolatban álló Nemzetközi Írói Alap pályázatot hirdet olyan országok fiatal írói részére, amelyekben a PEN Clubok működnek. (A pályázaton részt vevő írónak azonban nem kell feltétlenül a PEN Club tagjának lennie.) Az évenként megrendezésre kerülő pályázatokat regionális alapon hirdetik meg : 1965-ben közép- és kelet-európai, 1966-ban afrikai, 1967-ben ázsiai, 1968-ban észak- és dél-amerikai, 1969-ben ausztrál — ázsiai és 1970-ben nyugat-európai írók részére. A pályázaton csak harminc év alatti írók és költők vehetnek részt. Pályázni lehet novellával és költeményekkel. A pályadíj egyhónapos külföldi tartózkodás teljes költségeit foglalja magában (útiköltséggel együtt). A díjazott pályaművek angol vagy francia nyelven nyomtatásban is meg fognak jelenni.

SZELLEMI TÁPLÁLÉKOT!

ILLYÉS GYULA : INGYEN LAKOMA
(SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ, BUDAEST, 1964)

A HAZAI SAJTÓBAN az "Élet és Irodalom"-ra van szabva az az ünnepélyes feladat, hogy ötven, hatvan, hetven, esetleg nyolcvan és kilencven életévét betöltő alkotóinkat (e két utóbbi évszám ritka alkalom a magyar irodalomban) ünneplőbe öltöztetett cikkel köszöntse. Ez a "tisztes kor"-ünneplés régen üres formává merevedett, hiszen — alkotókról lévén szó — egy nem jelentéktelen évforduló kapcsán már *életműről* is illik beszélni, s tisztelet a kivételnek, nehéz feladatot vállal a cikkíró, ha némely író alkotói évtizedeinek egy-egy mérföldkövét igy kell sorolnia : "...a Párt hűséges fia ekkortól és ekkortól", vagy "...harcos humanista, sőt tántoríthatatlan harcosa nemcsak a humanizmusnak, de a békének, a dogmatizmus és a revizionizmus elleni harcnak egyaránt, s más ide sorolható főveszélyeknek is, egyúttal a szebb jövőért való küzdelemnek". De nem akarunk igazságtalanok lenni : valóban *érdemes* írók és költők *is* kapnak ünnepi méltatást, például a hetven éves Déry Tibornál — ha dorgálva-elismerően is), vagy (például az ötven éves Weöres Sándornál és Kálnoky Lászlónál) helyrebillentvén a rossz lelkiismeretet a néma évekért, vagy az olyan valóban megindító emberi-baráti (ehhez már nemcsak szerkesztői, hanem — főleg — baráti gesztus szükségeltetik) írást, mint Devecseri Gábor cikke volt nemrégen, az irodalmi köztudatból szinte teljesen kihullott Karinthy Gábor ötvenedik születésnapja alkalmából.

A hatvan éves Illyés Gyulának nem jutott méltó ünneplés három évvel ezelőtt. Feltehetően nála nem feledékenységből, hanem valamilyen "műsoron lévő" bűne miatt — nehéz Párizsból megítélni, mi volt ez az *éppeni* bűn. Persze, nyugodtan rábízhatjuk magunkat arra az érzésünkre : Illyés se nagyon igényelte hat évtizedének hivatalos leltározását — ha ő, és olvasói igényelnek valamit, az művei *szabad* terjedését célozhatja csak, s ez nem hiúsági kérdés, hanem elsődleges igénye az alkotó írónak, aki rátette egész életét, hogy húsz és hatvan éves fejjel mondjon valamit olvasó népének, az olvasó pedig : nem vállveregető gesztusoknak akar tanúja lenni, hanem hozzá közvetített, neki szánt gondolatoknak. (Az igazsághoz tartozik, hogy az évfordulóra megjelentek otthon Illyés válogatott versei ; egyúttal az is, hogy ebben a kötetben olvashattuk először Illyés verseit megcsonkítva, például a *Haza a magasban* címűt is, melynek utolsó strófája "lemaradt", lévén benne ez a sor : *"Homlokon lőhetnek, ha tetszik"*. Noha a vers a Horthy-rezsimben íródott, egyeseknek rossz volt a lelkiismerete, célzásnak értvén ezt a régen robbant mondatot. A *mondat* szóról még : az *"Egy mondat a zsarnokságról"* természetesen mindenestől hiányzik, mert ha a *Haza a magasban* lefejezést kíván, az "Egy mondat" akkor irgalmatlan máglyahalált.)

HOGY ILLYÉS mennyire nem állt meg pihenni a hatvan évnél, arra ékes bizonyíték néhány azóta napvilágot látott remeke, például a *Nyitott ajtó*, tetemes műfordítás oeuvre-jének válogatott gyűjteménye, színpadi telitalálata, *A kegyenc*, s most az *Ingyen lakoma* — ez a bő válogatás az évtizedek során íródott s főleg folyóiratokban kallódó írásaiból : írói-költői portrékból, recenziókból, alkalomszülte cikkekből, előszavakból, költészetről, nyelvről.

Hetvennyolc kisebb-nagyobb írást fog egybe a két kötet mintegy 850 oldala — s minden oldal a szellemi táplálóknak olyan magas kalóriáját nyújtja az olvasónak, amitől hosszú ideig meríthet erőt. Szinte testi erőt is, mint a favágó, aki a maga keze által kidöntött szálfákon tutajozva alá a gyors rohanású folyón, érzi lába alatt munkájának eredményét, s még a víz szagát, a tőle már független alárohanást, a tutaj sok mázsás szálfáinak súrlódását, a fák közül felcsapódó tajtékot is — a maga erejének bizonyítékaként nyugtázza el. Egy állandóan éber, minden látható és rejtett égtáj felé figyelő intellektus ránt magával, nem követhetetlen tájakra egyáltalán, ahová csak az alkotó léphet, mert ajtót-ablakot nyit Illyés a *közönséges* olvasónak, mesteri érzékkel : közérthetően a legnehezebbről szólva is, megmutatván, hogy a Szellem mindenkire süt, csak közel kell lépni hozzá.

A KÖNYV ELŐSZAVÁNAK olvasásratanító népkönyv elején kellene állnia, mert legalább annyira érvényes az olvasóra, mint magára a valló íróra. Ozoráról, a hajdani parasztházból és a Napkirály udvarából *egy helyre* lát és ér az ember.

Azt mondja Illyés :

"Enni jó, de az embereket erre is oktatni és biztatni kell. Nevelni fáradhatatlanul, hogy ízletest, jót, egészségeset egyenek, számüzzék e téren is az előítéleteket. Rengeteg kitűnő dologba merő — országonként változó — babonából nem harapnak, nem kortyolnak bele.

A szellemi táplálékkal sincs másképp. Itt kell csak étvágyat gerjeszteni ; ízeket taglalni ; kalóriát, vitamint beajánlani. Ismeretlen fogásokból legalább egy nyeletnyit a húzódozóba belekönyörögni...

El kell képedni, hogy mennyi szellemi táplálék hever az útfélen leszedetlenül, fölhasználatlanul. Azokra az évszázadok óta dicsért szív- és lélekerősítőkre, hitesen ellenőrzött agy- és vérfrissítőkre gondolok, amelyek a kapualji böngészdék ládáiban fillérekért kaphatók. A porosan kókadó levelek örök primőrt rejtenek, de a tikkadt rászorulókból, akik előttük emberöltőkként milliószám elvonulnak, jó ha minden ezredik megáll, s beletúr a nap-sárgította, a salátásan bodros nyomdai termékekbe ; de annak sincs türelme kihámozni, ami tán elixíre lehetne."

... Nem tettetem, hogy ... mindössze egy kézmozdulat kell : Shakespeare vagy Móricz kiemelése egy reves ládából, egy közkönyvtár deszkáiról. Pihentség, ráérés, gonds zajmentesség is kell ahhoz, hogy a filléres füzet kincse az én fejemben is kincs legyen.

De ez a mozdulat, ha valaki meg tudja csinálni, mégis fölér egy varázshiddal."

ILLYÉS megtette ezt a mozdulatot, éppen erről a mozdulatról szól jelen kötete első darabja, *"Az irodalom értelme"*. Keltezése : 1927-1957 ; a közben eltelt idő igazolta a kezdet érvényességét. Ebben a cikkben első találkozását írja meg Arany Jánossal, közelebbről a *Toldi*-val, (mellékesen Babits Mihály is belép a cikkbe, nem mint irodalmi élmény, hanem mint szigorú tanár, aki különös módon, a tudást vágyó kisdiák Illyést elzavarja a tanári szoba közeléből), egy életre elkötelezően : a gimnáziumba került ozorai parasztfiú Toldi példájából merítve jegyzi el magát — még egyáltalán nem az irodalommal — a becsülettel. Előbb értette az eposz igazságát, s csak később fedezte fel stiláris szépségeit — de az életre az igazság keresése kellett indítóul.

Ez az igazság-keresés sugárzik az *Ingyen lakoma* két kötetének legjelentősebb darabjaiból, a kortárs írók-költők portréiból is.

Nagy Lajosról négy cikke is van, három könyvkritika és egy emberi portré, *Róla magáról*. Hogy Nagy Lajos könyve, a *Kiskunhalom* micsoda remekmű, kevesen fedezték fel megjelenésekor ; Illyés *Martin du Gard* Vén Európá-jához hasonlítja s a magyar falukutató irodalom alapkövének tekinti ; a portréban olyan élethű Nagy Lajos áll elénk, hogy majdnem azt hihetjük, kilép a lapok közül, s indul a Hungária Kávéházba, írni, zsörtölődni, bámészkodni a körúti forgalomba. "Én olyan független író voltam — adja Nagy Lajos szájába a szót —, hogy akár Herczeg Ferencet is megdicsérhettem volna." Ez az egyetlen mondat megérteti Nagy Lajost, s mögötte az egész társadalmat, amelyben forgott, figyelt, írt, elégedetlenkedett.

Vagy a két Móriczról szóló írás! Különösen az *Egy nap* című. Tizenöt oldal, és többet mond, mint egy tíz kilós monográfia.

BABITS MIHÁLYRÓL hat írást publikál a kötet, a fiatal tanítványból baráttá és egyenrangú "szakmai társsá" lépett utód vallomásai ezek az írások. A *Babitsról a fiataloknak* és a *Babits szemébe nézni* ad a költő értéséhez pontosan illő kulcsot. Mert tizenöt évig hivatalosan — olyanok is, akik tudták, hogy ki volt Babits, mert eleget ültek asztalánál — annyi tévképzetet, szimplifikáló jelzőt ragasztottak az ő nevéhez, amennyit a nagy Nyugat nemzedékből senkiéhez, amennyit már semmiféle marxista vak elfogultság se igazol ; jelenleg, ha folyik is valamiféle szellemi rehabilitáció Babits hatalmas örökségében körül, nagy idő kell még, hogy a költő, a haladó irodalompolitikus, az ember Babits az új generáció szemében teljes valójában látsszék.

Kosztolányi Dezsőről tizenegy írást ad az *Ingyen lakoma*. Az első 1933-ban íródott, ez a *Nép és költészet, meg egy kis verstan*, tulajdonképpen vitacikk volt a maga idejében Kosztolányi rím-elképzeléseivel szemben, amolyan magát magyarázó írás, (Kosztolányi támadta a fiatal népieseket, köztük Illyést a szándékosan henye rímkezelésért). A többi tíz írás tulajdonképpen egy-egy előszó, a Nyugat Könyvkiadó által indított posthumus Kosztolányi-kötetek elé íródtak. Ezeket a sírból felnyújtott köteteket nemcsak előszóval látta el Illyés, hanem a több évtizedes Kosztolányi-mű szétszórtan lappangó, mintegy tíz kötetet kitevő darabjait is összeszedte és tematikailag csoportosította. Ez a tíz kötet (az előszavak csak itt olvashatók, mert maguk a Kosztolányi-művek még antikvár forgalomban se kaphatók) : *Erős várunk a nyelv, Lenni vagy nem lenni, Kortársak, Lángelmék, Ábécé, Ember és világ, Elsüllyedt Európa, Ákombákom, Felebarátaim, Napjaim múlása.* (A tizenegyedik kötet : a *Színház* Illés Endre gondozásában később jelent meg ; a *Kortársak* bővített új kiadása Réz Pálében — ez heves vitát váltott ki, természetesen "felülről jövő" kezdeményezésre, Kosztolányi kemény Ady bírálata miatt.) Mindegyik Kosztolányiról szóló cikkben érezni az alámerülő gyöngyhalász izgalmát, azzal a különbséggel, hogy Illyés mindig "biztos gyöngyökért" merült alá, csak az volt bizonytalan, hogy mekkora gyöngyöt hoz fel egy-egy merülésből.

A KÉT Szabó Lőrinc-portré is hasonló szándékú, mint a Babitsról szólók. Az első, a *Boncoljuk-e magunkat elevenen* című az 1955-ben megjelent Szabó Lőrinc *Válogatott versei*-t vezette be (ez volt az első Sz. L. kötet a *Tücsökzene* óta), a második — ennek is *Róla magáról* a címe — 1961-es keltezésű ; ez nehezebb feladat volt, mint Babits reflektorfénybe állítása, persze nem Szabó Lőrinc kvalitásai miatt, hiszen Illyés érték-megállapításai pontosan alkalmazhatók Szabó Lőrincre : valóban olyan nagy formátumú költő, mint Illyés írja, de — a harmincas évek végétől szinte a háború befejezéséig tagadhatatlanul a német felsőbbrendűség híve volt, még ha írásaiban nem érhető is tetten. Közeli még az idő, mely Szabó Lőrincre sarat freccsentett ; a kortársak — sokszor tisztelő barátok — emlékeznek a nagy költő nézeteire, s olyan tanácsaira, amilyet az üldözött barátnak, Sárközi Györgynek ajánlott s amelyet Illyés túlságosan nagylelkűen igyekszik megmagyarázni : "Helyedben öngyilkos lennék". De mindenesetre : csak egy esztelen irodalompolitika engedhet meg magának olyan fényűzést, hogy egy Szabó Lőrinc nagyságú költőt hosszú hallgatásra ítéljen, miközben tehetségét — mint Michelangelóét Madách Falanszterében — szellemi segédmunkákra azért felhasználta : Szilva Kaputikjan és Pavel Subin huszonötödrangú szovjet költők magyarra ültetésével, azaz költői rangra emelésével.

Németh László három írást kap a kötetben, a *Gyász* és a *Petőfi Mezőberényben* kritika (utóbbi inkább védőbeszéd a megjelenésekor támadott darab mellett), és az *Iszony* francia kiadásának előszava. Osvát Ernő, Györffy István, Sárközi György, Veres Péter, Barta Sándor, Erdélyi József, Szabédi László, (a kitűnő költő, később a Kolozsvári Bólyai Egyetem professzora. Mint ismeretes, az egyetem *románosításakor* öngyilkos lett.) Mécs László és Sértő Kálmán, a fiatal Weöres Sándor (első kötetét, a *Hideg van*-t üdvözli örömmel ; az idő igazolta Illyés bizalmát) — egy-egy élesen előhívott fénykép.

A FRANCIA VONATKOZÁSÚ írások nagy helyet foglalnak el a két kötetben, s ez érthető. Illyés — mint előszavában írja — Párizsban lett író, itt jelent meg első prózai írása — franciául — Cocteau-ról ; húsz éves fejjel itt kötött egy életre barátságot Paul Eluard-ral, Tristan Tzarával (mindkettőjükről közöl egy-egy remeket, olyan emberközelbe hozva őket, hogy az olvasó szinte köztük, baráti társaságukban érzi magát.) Ötven oldal a Molière-ről szóló cikk — érdemes volna franciára fordítani. Victor Hugo, Racine, Eugène Dabit, Duhamel, Paul Morand, s a maiak közül Jean Follain kap tanulmányt. 1942-ben, egy általa összeállított (és nagyrészt fordított) francia költői antológia kis irodalomtörténettel felérő előszavát ezzel zárja Illyés : *"Hogy fejezi ki háláját az ember egy népnek ? Bessenyei, Petőfi óta hány magyar író gazdagodott a francia szellem kincseskházából ? A fordítás tisztelgés is. Hálánk jeléül szeretném felmutatni ezt a tisztelgés-gyűjteményt a francia népnek, sorsa nehéz pillanataiban."* Kosztolányi egyszer megkérdezte tőle, kitől tanult magyarul. "Jules Renard-tól" — volt a szellemes válasz, de ha végig ízleltük az Illyés-prózát, megértjük, milyen tartalommal töltődik a Jules Renard-példa. Természetes, könnyed hanghordozással közölni a legbonyolultabbat, a legelvontabbat — ebben valóban a franciák Illyés mesterei, s ez a franciásság még elegánsabb attól, ha az író — mondjuk — egy ozorai rokont választ története alanyául.

A PESSZIMISTA VERSEK védelmében írott cikk, a költői nyelvről, a líra modern eszközeiről szóló, Bartók és a költők kapcsolatáról, vagy akár a gyerekek olvasmányáról, a keleti költészetről írottak — egy-egy kis remek.

Illyésnek, a költőnek régóta versenytársa, a prózaíró, — az *Ingyen lakoma* is ezt bizonyítja. Reméljük, távol az idő, amikor a két Illyés közt eldől a verseny — vagy talán el se dől — addig sok hasonló szellemi táplálékot remélünk tőle.

ERDEI BÉLA

CSIKY ÁGNES MÁRIA

Orbis scriptus

Változó jelek közt tájékozatlan
szavakban mozogva
szövegben állok

A mozdulat a világot részeire bontja
naponta kirakóképpel játszunk
el-elvétvén
a sötétet a völggyel felcserélvén
a hegyet a lággyal
a szótalansággal az estet

Szótalan esteken sötét völgyekbe hegyek lágy
teste záporoz

Egyetlen sík az özönárnak földje
pórusain át szavak párálnak
föllebeg
kő fa állat
tért nyit
embernek
időnek
halálnak

ÁRNYÉK

Rádnő
Ahogy távolodsz a fénytől nyúlik
Még két lépés
sodrófavasalta másod derékban megroppan
a palánkra siklik
vicsorít kókuszdiófejű orángutáng
Nyird le
Állj a nap alá

KŐ

Magja nincs mag maga
felbuktat megcsúszol
sima sehol rés sehol seb
Nem töri fel se szív sem gondolat
Köldöke a tájnak
tornyosodik körülötte az áradat
árad széleiről sugárzása a sivatagnak
a porból kendők szakadnak
rejtőzik benne

Ha ember lenne segítségért kiabálna

FÁK

Öleltek viharokat
maró megszállottsággal harcoltak
kéreggel kényszerítettek magukra egyetlen mozdulatot
nem felejtenek
rejtőzni nevelnek lombokat

Kavicsfénynél holdtalan vizek mellett
megoldódik a szenvedély
rajzanak

Látod újra ölelnek
a léget csonttá forr össze
tornyos a teste
cseng a melle
válla közt levelek úsznak surranva

Zöld halak

ISTEN

Emberré formáltuk
elbírni másként nem lehetne
benne van minden szó
szövegbe nem fér

NEM, a szobának nem volt levendula illata.

Világos falakra emlékszem, a jó ég tudja, jól-e, várszerű vastagságukat elárulta a köz a belső ablaktól a külsőig. Sok virág, virágos kretonfüggöny a hálófülke előtt, tubákos szelencék. Szobája lehetett volna egy tisztnek, aki harcolt Napoleon ellen.

Nagy idő sűrűsödött a pácolt butorokban. Emlékszem a tágasságra is. Érezni lehetett, hogy amit látok, válogatott maradék, egy úriház csontozata. De a szétosztott testvérdarabok emléke kitartott a négy fal közt ; így szokott pár magányos tölgyaggastyán köré terülni egy letarolt rengeteg hus suhogása. S a foltok a tömör fényű asztalon. Mintha a nemes, vén fa elfeketült vére csordult volna itt-ott a felületére. Nyilván dramatizáltam ; az öreg hölgy neve játszhatott képzeletemmel s felgyújtotta. Mert a szoba lakója, támlásszékében a dáma maga volt a derű, mintha nem tudna se letunt gyászról, se fekete vérről. Ismerőseim csak találgatták a korát, a kilencven köré céloztak. Később megleltem egy könyvben, nyolcvanhét volt azon a délutánon, 1940-ben. A három ablak letekintett az Unió utcára, Kolozsváron. Pár lépéssel arrébb emelkedett, hatalmas beálló udvarával, a Redut, azaz Vigadó, ahol 1848-ban kimondtak Erdély s a külhaza egyesülését. Tagja volt az előkészítő bizottmanynak a Reform-kor ünnepelt regélője, Jósika Miklós is.

— Emlékszik a nagyapjára ?

— Hát biza hiába mondanám, hogy emlékszem. Kicsike voltam nagyon, amikor kivittek hozzá Drezdába. Meg is halt nemsokára. De már tudtam írni s írhattam neki, afféle gyermekbetükkel, mert később megtaláltam a biztatást egyik levelében, írjál, kis onokám, az öröm hamar adva jó.

Jósika Miklós unokája volt az öreg hölgy.

JÓL beletaposott már ötvenes éveibe az író, mikor a fejvesztett országból a Magas Tatrán keresztül külföldre menekült. Kablók estek rá az átkelésnel, mindössze ötven aranyat tudott eldugni előlük, ennyi pénzzel érkezett Lipcsebe vilagos utan. Az első mentő deszkara. Ilyenfajta hajotorottnek, elmerülés ellen, a pénznel is jobban kell egy elettars. Nehany het multva, mar keruló uton kijutott hozza masodik felesege, Podmaniczky Julia, — Julie, ahogy maga s a kortársak levelei hivjak. Szurduki hazat Szolnok Dobokaban feldultak a szabadsagharc alatt, de mit hasznalt volna, ha sertetlenül marad is! Ha utana kuldenek a fringiat a falról s a csizmanuzot a fiokból. Targyak nem segitenek egy otvenot eves foldonfutón. Josikanak Julie volt az aranyat ero gondviselese.

1850-ben idézte meg felségsértésért a pesti haditorvényszék. Mivel zaklatta a szaszorszagi hatosag is, Josika tartani kezdett a kiadatastol. Nem ok nelkul. Tiz ev multva Teleki Laszlot ugyanez a rendorseg fogja álnokul osztrak kezre szolgaltatni. A hazaspar biztonsagosabb helyre koltozott, tavasz vegen attelepult Brüsszelbe.

Valamiből élni kellett, az író tehát kénytelen-kelletlen német nyelvű regényre vallalkozott. Németül kezdett írni akkortájt Munchen mellett egy másik emigráns, Eotvos József is. Hamarosan megkapjak érte a magukét. Még dugasig tele vannak a börtönök, halálos ítéletekre készül a haditörvényszék egy sereg bujdosó ellen, alig ocsudott fel a hazai sajto. Nagy Ignác lapja, a Hölgyfutár azonban mar kajankodva irja Eötvosről : "Pedig milly gyönyörü és keserves búcsúverset írt egykor a honhoz, midőn csak rövid időre utazott el. Na de az csak költemény volt s a való az, hogy németül ír, mintha a magyar irodalom mar nem is nélkülözhetné őt." Jósikáról is működni kezd a magyarok jól értesült, nagyító képzelete, mindenki tudja otthon, hogy "csehül állunk vele" — szellemeskedő célzás híres regényére —, három nyelven, angolul, franciául és németül jelent meg egy munkája, magyarul ellenben nem ír. Jósika, naivan, még védekezik : nem igaz a hír a három nyelvű kiadásról. "Igaz ellenben az, hogy a magyar emigratio nem tud capitalistákat előmutatni, mi szint olly jellemző, mint a mennyire becsületére válik s így dolgoznia kell. S igaz az is, hogy csehül vagy épen tatárul vagyunk, ha távoli honfitársainkat vigasz helyett sárral dobáljuk."

Dobálnák nemsokára kötéllel is a nyaka köré, 1851. június 22-én harmincöt vádlott társával felségárulás miatt kötél általi halálra ítélik s neve, kiszögezve, bitófára kerül. Attól kezdve becézték a párizsi szalonokban Andrássy Gyulát, a későbbi osztrák-magyar külügyminisztert *le beau pendu*-nek, a szép akasztottnak. Mert Jósika igen jó társaságba keveredett a harmincöttel azon a jelképes vesztőhelyen : Kossuth Lajos, Teleki László, Andrássy Gyula és Horváth Mihály, a történetíró együtt függött vele.

Tökéletes századunkhoz mérve persze slampos rémuralom volt az. Két nappal az ítélet közlése előtt a Magyar Hírlap lenyomtatja egyik névtelen munkatársának folytatásos brüsszeli levelét. Mindenki sejtette, ki a szerző, a cenzor is. Talán még azt is megértette, hogy amikor a levélíró párizsi besúgókon gúnyolódik, a Dunapartra gondol.

Jósika 1851-ben támadt fel, mint magyar író, egyelőre névtelenül, Szilágyi Sándor lapjában. Brüsszeli leveleit a szerkesztő a halálos ítélet közzététele után is közölte. 1853-ban aztán feltámadt a regényíró, ő már névvel, — álnéven. Bántotta ugyan, hogy a hatvanadik év küszöbén, országos becsülettel s könyvtárnyi munkával maga mögött újra nevet kell szereznie, mint egy kezdőnek. De nem volt más választás. Hogy minek hívják ezentúl, a siker döntötte el, Eszther című regénye, amellyel Heckenast, az óvatos sváb 1853-ban kirukkolt a könyvpiacra. Attól kezdve a következő regények címlapján *Eszther szerzőjének* nevezi magát Jósika. Mire volt jó ez a krajcáros komédia? Hiszen a sejtelem most már bizonyosság mindenki előtt. Megkövetelte a hatóság. Változzék akármennyit a történelem, sohasem fog felnőtt emberekből állni a tisztelt államvédelem.

MEGSZERETTÉK Brüsszelben. "Mi ugyan szívesen pihennénk, bizony ideje is volna, de a hogy Isten akarja — ki fogunk tartani : körültünk és bennünk nyugalom van, a többit végezze el a gondviselés." Elhárult fejükről az anyagi gond. Egy lengyel politikai menekült virágzó csipkeüzeme vezette a fordítónak és tollforgatónak egyaránt rátermett Jósikánét a csipkekereskedés ötletére. Beütött a vállalkozás. Nemcsak helyi vásárlói és rendelői voltak Julienek, megszervezte az erdélyi árusítást is. Zsebkendőt, terítőt, vállkendőt, fodrot, fátyolt küldött be, névvel a parádésabb csipkéket. Pygmaleon volt az egyiké, mert Jósika éppen hasonnevű regényén dolgozott az eladáskor. Én még láttam erdélyi fiókokban egykét ilyen brüsszeli kincset, kék bársonnyal bevont lapra terítve.

Alig kapcsolódott vissza álnéven az irodalomba, Brassai Sámuel és Salamon Ferenc keményen megbírálja. S valahogy érezni lehet, hogy a félelmes kis Gyulai Pál is csak tiszteletből kíméli, a múltért. Megérdemelt volt a kritika. Azt olvasom az új Magyar Irodalmi Lexikonban, — s ez a nézet egy ideje másfelé is felbukkan —, hogy Jósika "elszakadva a hazai valóságtól, az irodalmi élettől, csak saját kezdeményezését tudja folytatni, művészete alig reagál a megváltozott körülményekre, a növekvő igényekre." Jól tudhatja az idézett sorok írója, Wéber Antal, hogy Jósika akkor már elvégezte azt az *írói* feladatot, amellyel a sors megtisztelte. Ha termékenysége nem apad is tehetsége kiégett az emigrálás előtt ; pályakezdésénél állt egyúttal a csúcson. De másért sem igaz, amit a cikk mond. Nem növekedett az igény a hazában, hiszen az olvasók még sokáig nyúlnak szívesen új könyvei után, Eszther szerzője is kelendő. S hogy milyen kevés volt az igényes hazai író, Gyulai Pál pattogásából éppen úgy kiderül, mint Arany János panaszából. Sem Brassai, sem Salamon Ferenc nem hányta Jósika szemére, hogy elszakadt az otthoni valóságtól, pongyolaságát, szériagyártását szófaragásait rójják fel.

Műfaj-honosító szerepe a megújuló nemzeti irodalomban negyvenes életévei tájára néhány esztendőre magasan kiemelte saját színvonala fölé. Miért nem merték ezt soha ilyen kereken az érettségitől remegő diákokkal közölni ? Képtelen volt írói önismeretre összefüggő esztétikai gondolkodásra. Firkálok, firkálgatok, összefirkáltam, — mondja úri leereszkedéssel a regényeiről. Ugyanakkor védtelen és bizonytalan belül, vérig sérti a kritika, kapkodva, ügyetlenül védekezik. Ha nemzeti szerep nélkül történetesen

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

A BRÜSSZE

JÓSIKA MIKLÓS, MAGYAR ÍRÓ, MEG

IGAZSÁG A LEG

I.

Horváth Zoltán Teleki Lászlóról írt monográfiája, melyet az Akadémia Kiadó jelentetett meg két vastag kötetben, az elmúlt év történetírói eseménye Magyarországon. Hosszú idő óta ez a mű az, amely először egyesíti helyes arányban azokat az alapkövetelményeket, melyek az elérhető források feltárásában és alapos vizsgálatában, az események összefüggő, terdítésektől mentes elmondásában, valamint a fölvetett valóságos problémák nyomán a megoldások becsületes keresésében rejlenek.

A források jelentékeny része ma már elérhetetlen. A 48-as párizsi Magyar Követség irattára elkallódott vagy elpusztult : Teleki László követségének s ezt követő emigrációs tevékenységének legfontosabb hivatalos dokumentumai tehát hiányzanak. A hazának oly sok kiváló politikust, írót, humanistát adó Teleki-család gyömrői kastélya, s a benne elhelyezett archívum 1944-ben leégett. A Vonyarcvashegyen élő Iványi Béla professzor, aki 1931-ben e levéltár anyagát ismertette, nem tért ki Teleki László személyi kapcsolatainak részletezésére. Romhányi Gyula, aki a sziráki levéltár anyagából a *Gyermekkori napló*-kat lemásolta, 1960-ban meghalt. Iványi Grünwald Béla, aki külföldi kutatásainak eredményét Horváth tanúsága szerint rendelkezésére bocsátotta, s akinek e monográfiát is ismertetnie kellett volna az Irodalmi Újságban, az elmúlt hónapban Londonban elhunyt.

Az elérhető, bár eddig többek által elvesztettnek hitt forrásanyagokra, vagy magyar szempontból elhanyagolt lelőhelyekre is kiterjedő kutatómunka közvetlen eredményeként Horváth Zoltán 114 fontos iratot közöl művének második kötetében, melyek közül a legérdekesebbek a lengyel és osztrák Állami Levéltárból, illetve az ún. Teleki — Puky hagyatékból kerültek elő. Ez a forráspublikáció szorosan kapcsolódik tragikus halálának 100 éves évfordulójára megjelent *Teleki László válogatott művei* c. munka anyagához. Horváth Zoltán mint egyik szerkesztő hozta nyilvánosságra azt a három levelet, amelyet Teleki László szerelme, özvegy Orczy Istvánné írt Puky Miklósnak, a gróf szászországi elfogatásának körülményeiről.. Annyit eddig is tudtunk, hogy Kossuth és Teleki minden lépését nyomon követték az Osztrák Kormány kopói s emigrációs tevékenységét éppoly éberséggel figyelte a császár Bécsben, mint a kiegyezés feltételeit latolgató nemesi közvélemény Pesten. Most azonban az is kiderült e levelekből, hogy Teleki azért utazott Drezdába, hogy ott Orczynéval találkozzék, a szász rendőrség ott, előzetes figyelmeztetés nélkül tartóztatta le s ötnapos fogság után az osztrákoknak átadta. Így került a szabadságharc volt párizsi követe Ferenc József elébe, s röviddel ezután olyan helyzetbe, amelyből öngyilkosságával keresett kiutat.

II.

Teleki László tetteinek rugói a politikai porondralépéstől a tragikus végkifejletig elsősorban páratlan jellemében keresendők : ahogy az érzékeny értelemmel párosult szenvedély a magyar történelem kihívásaira reagál — ott és abban, hogy az erkölcsi szemléletű ember a világ személytelen dolgait a személyes becsület próbaalkalmainak tekinti.

A politikának és irodalomnak abban a sajátos összefonódásában, ami a magyar reformkort jellemzi, Teleki mint a színház pártfogója s mint drámaíró jelentkezik. A "Kegyenc" című politikai drámával akar hozzájárulni ahhoz, hogy a *játékszíni költőmesterség* lábra tudjon kapni Magyarországon. A mű, amelyet ma "Az ember tragédiája"-val s a "Bánk bán"-nal majdnem egyenrangúnak tekintenek, megbukik. Horváth Zoltán a jellemkulccsal közelít az azóta többször megismétlődő bukas nyitjához, s elfogadhatóan elemzi, hogy a szubjektív Teleki László nem tudott életre kelteni egy olyan komplex és saját karakterétől oly távol álló jellemet, mint a dráma hatalomvágytól sarkallt és önmaga hibájából becsületében megtiport Petronius Maximusa. Nem véletlen — hozzátehetjük —, hogy legutóbb Illyés Gyula nyúlt sebészkéssel Teleki László darabjához, hogy elvégezze azt, vagy annál többet, amit Arany János Madách Imre érdekében megtett, a *Kegyenc*ből mégsem lett *Az ember tragédiája*. Teleki amatőr író volt.

1840. februárjától Teleki László részt vesz az országgyűlési Felső Tábla tanácskozásain. 1844-ben az Országos Ipari Védegylet alelnöke, majd a Nemzeti Kör elnöke lesz. Két évvel később az Ellenzéki Kör vezére, a jurátusok kedvence, az Országgyűlés legünnepeltebb szónoka. Minden jel arra mutat, hogy hivatásos politikus. És mégis : 1848-ban nem vállalja el a neki felajánlott tárcát Batthyány kormányában, sőt annak legintranzigensebb ellenzéke lesz. Miért ?

Nyilván azért, bár ezt Horváth nem mondja ki, mert Teleki László sajátmagát politikai vezetőszerepre alkalmatlannak érzi, mert a vezetés feladata megalkuvással vagy diktatorikus eszközök alkalmazásával jár együtt s ő mindvégig kritikusnak, ellenzéknek akar maradni. A teljes szuverenitás fenntartása miatt nem vállal állást. Hivatása tehát, *ellenzéki politikus*, aki csakis a saját lelkiismeretére hallgat s ezt a szerepet, akár a Radical-kör memorandumát, akár országgyűlési beszédeit, akár a kortársak megemlékezéseit vizsgáljuk, párizsi követté való kinevezéséig kiválóan be is tölti.

Amikor 1848. augusztus 31-én Bécsen keresztül elindul Franciaországba "*még fogalma sincs arról*, hogy 1848. őszén a nyugati világban a magyar ügyet a közvélemény, de nagyrészt a kormányok is úgy ítélik meg, hogy a magyar földbirtokosok elnyomó és irtó háborút viselnek a dé szláv, román és egyéb nemzetiségű szegénység ellen. Majd csak kint Párizsban tudj meg, hogy ottani felfogás szerint nem magyarok védelmezik a szabadságot, hanem hogy ezt a magyaroktól, a magyarokkal szemben kell megvédeni. Telekinek tehá nemcsak az a feladata, hogy igazságosnak tartott ügy számára segítséget szerezzen rokonszenvet biztosítson, hanem az is, hogy először minden érdekeltet meggyőzzön maga képviselte ügy igazságosságáról. Pedi ez az igazságosság nem azonos azzal amelynek tudatában missziójára elindul. *Nem csupán másképp kell értelmezni, ha nem valóban mássá is kell tenni* — ez les majd első nagy, életreszóló tanulsága a kedeti párizsi időszaknak." (I. köt. 202. old

A másként értelmezett, sőt mássá teend igazságon, a konföderáció felsőbbrendűs gét kell érteni az egyedi nacionalista törek vésekkel szemben. Teleki a humánum idealizmus szemszögéből nézi az új eszmeket, mikor a Duna-menti népeknek egyen lő jogokat, létföltételeket kíván, főle Czartoryski lengyel emigráns herceg hatá sára. A lengyel herceg viszont, — Horvát ezt adatokkal bizonyítja anélkül, hogy eb ből következtetéseket vonna le, — elsősor

TÜZ TAMÁS

Álmat

A fölemelt pohár köre
piros kék sárga bubor
az amaranth rétek lél
nedves kötényét csavar
s az ablakredőnyök p

Az álomból úgy hull
hogy barázdát von a
ha századszor kerül e
már senkise látja herc
csak az esti misék an

Sírásra görbül-e szája
pottyan-e könnye

Távolodik az időben k
a szálló szóban elhal
az elsőszülöttek esteli
füzes partokon lépege
hajlong a nőstény gya
azon a tájon már heve
s rézveretes sisakjukat

I LEVELEZŐ

T DREZDÁBAN, 1865. FEBRUÁR 27ÉN

franciának születik, ízléséből ítélve valahol Eugène Sue mellett volna a helye s igazán nem Stendhal vagy Mérimée közelében. Hatalmas történelmi jelentőségén ez mitsem változtat. Szerepeket a sors nem mindig képességek arányában osztogat ; a két Kisfaludy közül például Sándor csekély, Károly, az öccse rendkívüli tehetséggel töltött be providenciális feladatot különböző műfaji területen.

NEM regényei jelentősek az emigrációban, a történelem ott másfajta szerepet ruház rá. Regélő tehetsége után jellemét veszi igénybe. Jósika római jellem volt. Makacs ember, erkölcsi maximalista. Kilátogatók és hazai levelek gyakran kérdezik tőle, miért nem tér vissza, hiszen már elhárult a politikai akadály a jelképesen felkötött ember útjából. Jósika így felel : "Mi makacs, konok entétirt*, bikficz bumlerek és demagogok *elhatároztuk végképen — hogy kün maradunk* ! Hijában édes druszácskám, elszoktunk a boldogságtól ! s félünk nagyon hogy nem birjuk azon paradicsomi existentiát, mely ott a hazamenendőkre vár ! Ennek azonban csak a mi ízlésünk az oka".

Erkölcsi tartásnak magában is van értelme, de hasznosítható is. Tartalékul szolgálhat olyan időre, amikor a gyakorlatot hitelesíti arany fedezetével. Ez történt most is. Csüggesztő, sívár évtized után, mintegy a törhetetlen Kossuth igazolására, kiderült a francia-osztrák-szárd háború alatt, hogy a világ a látszatnál jobban emlékszik a magyar kérdésre s hajlandó megbolygatni, ha csakugyan árthat Ausztriának. E fölismeréstől indítva alakult meg Kossuth titkos párizsi tárgyalásai után 1859. májusban ugyanott a Magyar Nemzeti Igazgatóság ; Teleki László, Klapka György s a volt kormányzó alkotta hármasban. Párhuzamos hazai és külföldi cselekvésre szervezték, terveik szárnyfedezetét a nyugati közvéleményben Jósikára bízván. Decemberben működésnek látott a brüsszeli sajtóiroda, részint az Igazgatóságtól, részint otthonról kapott pénzen. Az volt a dolga, hogy Magyarországot állandó rovattá tegye a francia, belga, angol, olasz és német sajtóban, hazulról szerzett hírekkel táplálja a külföldi lapokat. Ha csakugyan nem süllyedt el végképpen a magyar kérdés, akkor legyen is mindenki orra előtt !

Jósika, a föld nélküli emigráns — akárcsak hajdan az *Abafi* földbirtokos szerzője — remekül megfelelt új szerepének, behatolt számos külföldi laphoz. "Boldog lehetsz kedves Miklósom hogy illy roppant szolgálatot tehettél hazánknak", — írja neki Teleki László, "nagyobbat, mint Világos olta akárki más. Az illyen öröm aztán a legtisztább."

Ekkor került össze megint a két római jellem. Még 1856-ban is azt kérdi Teleki László egyik levelében : "Jósikáék hogy, és hol vannak ?" — úgy szem elől vesztették egymást a szétszóródás után. Most azonban újra kigyúlt a remény, Kossuth elemében van, Teleki szakít önkéntes számkivetésével a száműzetésben, Jósika, nagy anyagi áldozatot vállalva, lemond a regényírásról, hogy táplálja a nyugati sajtót. Működésének a hatása közvetve Magyarországon is jelentkezett. Hírük terjedt a lapok közléseinek, ettől is éledt a nemzet önbizalma. Nem gyanították a hazaiak, hogy nyugatról viszszaverődő tükörképükbe az emigráns honfitársak tapasztalása is belevegyült. Mert sokat okultak tíz év alatt az emigránsok, megtanulták, hogy csak belső mozgalmaknak van becsületük. Egyénnek is, nemzetnek is javára válik, ha *elvár* tőle valamit a világ. Pezsgett a szívek táján, — ezekről a szorongva bízó napokról, hónapokról tanúskodik Arany csodálatos verses tépelődése :

Az nem lehet, hogy milliók fohásza
Örökké visszamálljon rólad, ég !
És annyi vér — a szabadság kovásza —
Posvány maradjon, hol elönteték.
Támadni kell, mindig nagyobb körökben,
Életnek ott, hol a mártir-tetem
Magát kiforrja csendes földi rögben :
Légy hű, s bízzál jövődbe, nemzetem...

1860. decemberben a szászországi rendőrség elfogta Drezdában Teleki Lászlót s kiszolgáltatta Ausztriának. "Lármát a hírlapokban !" harsan Kossuth riadója, rázzák fel *a megsértett humanitási jog nevében* a német, francia, angol lapokat, szólaljanak fel otthon a vármegyék. Ez a tiltakozás volt a sajtóiroda utolsó nagyarányú fellépése. Teleki Lászlót a császár becsületszóra szabadon engedte s az emigráció, rossz idegállapotában megfeledkezve a nagy ember jelleméről, rögtön alkut, árulást gyanított, már csak azért is, mert a párizsi osztrák nagykövet hamisan tájékoztatta a francia külügyminisztériumot, Bécs meg a készséges német sajtót. Teleki sírt, ájuldozott és hűségfogadalmat tett a császárnak. Így hozta néhány lap. Kossuth bizalma megingott egy percre, a rágalom se késett. Hamar eljutott az áldozat füléhez is, már Bécsben. Alig pár héttel szabadulása után, 1861. január 28-án kelt híres gyömrői levelében becsülete külföldi védelmét elsősorban Jósikára bízta. (A másik a Genfben élő Puky Miklós volt). Kitűnik a levélből az is, hogy milyen alantas ízlésre, valóságos rabló-romantikára vallott a császár és közte megrendezett melodrámai találkozó.

"Soha olyan szót, mintha már most hinném, hogy a császár hazám javát akarja, vagy eszközli, nem mondtam és *soha azt, hogy hű alattvaló vagyok, vagy leszek ezentúl,*" — írja. "Az én lelkiismeretem tiszta és én emelt fővel járhatok mindenütt. ... Valóban lehetnek, kik a mondottakban gáncsot találnak ? Azokon kívül, miket mondék, minden mit egy vagy más hírlap említhetett, akár szó, akár mozdulat, akár tett : hazugság, szintugy minden sírás vagy ájulás csupa koholmány. Soha nem mutattam magam hidegebbnek : nem is tudtam volna sírni... Ha valaki azt kérdezné tőlem, vajon bensőleg is nyugodt voltam a császár előtt ? Kezemet szívemre téve talán nem mondhatnám, hogy igen. Miként is ne jutott volna eszembe hazámnak tizenegy évig tartó állapota ezen uralkodás alatt, meg annyiak közt, kiknek tisztelem, s dicsőítem emlékét, az is, hogy Batthyány Lajos legjobb barátom volt ? De magamba fojtottam indulataimat. Ime, ennyi, mit neked megírni hasznosnak hiszek. Használd. *Isten veled, veletek !*"

Három hónap múlva szíven lőtte magát. "Magad érzelmeiről ítélhetsz az enyimekre", — írta Jósikának Kossuth, a hír hallatára. "Ez nem bánat, ez nem consternátio, nem fájdalom, ez valami olly irtózatos a minek neve nincs — — — Szegény szegény hazánk !"

1862-BEN JÓSIKÁÉK házat vásároltak Brüsszelben ; Vadnay Károly, a mozgékony, fiatal újságíró már ott kereste föl. Honi elképzeléssel az árva zágoni csillagért epekedő, megtört aggastyán látására készült. Nagy volt a meglepetése. "A száműzetés fájdalmai alatt megtört embert képzeltem találni, s íme találtam egy derült arcu férfit, ki akkor is érdekes alak lenne, ha nem is volna oly kitűnő költő... Bocsánatot kértem, hogy háborgatom, de ő mosolyogva jegyzé meg, hogy olyan mint a tanuló gyerek, örül, ha egy-egy véletlen miatt, munkáját félbe kell hagynia... Lakásuk, szép svájciasan butorzott termeik, melyben Batthyány Lajos nagy mellszobra is ott van, csinos kertjükre néző erkélyük, szóval minden, azon vigasztaló gondolatot ébreszti, hogy az ember akkor is lehet boldog, midőn benne a polgár nem lehet."

De két év múlva megvált Brüsszeltől ; a házaspár átköltözött Drezdába. Azon a címen, hogy az asszony együtt élhessen ottani rokonságával. Ámde miért engedett ő, — szeretetből ? Brüsszelt megszokta s kedvelte, Drezdát ki nem állhatta. Talán nem erőszakolt a föltevésem, hogy ez már amolyan horgonyszedés volt : költözés a végső költözés elől, pánik a jelzőrendszerben, mélyen a tudat alatt. Néhány hónapos vegetálás után, 1865. február 27-én meghalt. Felesége holtig kitartott a drezdai sírnál. A hamvakat Jósika születésének századik fordulóján, 1894-ben vitette haza Kolozsvárra unokája, Jósika Sámuelné. Az öreg dáma, akit fölkerestem az Unió utcában.

Tujafa-sor visz a kriptához. Vagy legalábbis vitt, amikor utoljára láttam a házsongárdi temetőben. Ez áll rajta : Szabad hazában boldogan nyughatva, E drága földdel poruk elvegyül.

Az ember sorsának még a halál után is megvan a maga iróniája.

(*) *entêté* : fejes, nyakas.

ŐBB ILLEDELEM

ban lengyel, sőt ezenfelül szláv (nem orosz!) érdekek keresztülviteléért dolgozik. Kossuth világnézete, a Duna-konföderációs terv részletes kidolgozása után is, mindvégig hungarocentrikus marad. Blackwell, az Angol Kormány politikai megfigyelője Magyarországon, már a negyvenes évek elején felveti, hogy az egyetlen alternatíva a Habsburg-birodalomra, amelyet a nyugati hatalmak is komolyan vennének, a kelet-európai kis népek csoportosulása lehet.

Vagyis, az a második tanulság, amely szerint *egy nagyhatalom*, ha idegen és kis népek sorsáról van szó, semmi egyebet nem vesz figyelembe, mint legsajátabb önző *hatalmi érdekeit*, ami a diplomata Teleki számára csak párizsi keserű tapasztalatai során válik világossá, már az elsőben adva volt. Csakhogy, amennyire az angol külpolitika támaszpillére az európai egyensúly biztosítása volt, s ezért hagyta, hogy a *Habsburgok és Romanovok szövetsége* a magyar szabadságot vérbetiporja, ugyanannyira a magyar politika csak a nacionalizmusra, mint egyetlen valóságos belső motorra támaszkodhatott még annak árán is, hogy államférfiainak legjobbjai rádöbbentek arra, hogy ez tartós függetlenségre nem vezethet. Kiút nem volt.

Az új Teleki-monográfia kérlelhetetlen realizmussal töri pozdorjává a 48-49-es diplomácia látszatsikereinek "pozitív értékeléseit", kétségbevonva az ezt követő emigráció teljes politikai létjogosultságát. E józan képromboló tevékenység során emlékeztet bennünket arra, hogy Teleki vagy Szalay követségét nemhogy el nem ismerték, hanem az előbbinek még a lába alatt is forró lett a talaj Párizsban, mert az új hatalmi csoportosulásnál rossz lóra tett. Hogy Pulszky és Teleki erőfeszítései Kossuth kiszabadítása érdekében a törökországi internálásból mit sem segítettek volna a brit hadiflotta ágyúi nélkül. Hogy "kévebomlásról", az emigráció egységének széthullásáról beszélni ott, ahol kéve soha nem volt, nevetséges. Hogy Cavour eszközként, III. Napoleon játékszerként kezelte Kossuthot. Az 1850-es Nemzetközi Föderációs Bizottság, melyhez Teleki oly sok reményt fűzött a magyar jövendő szempontjából, éppoly tehetetlen volt, mint a Kossuth — Teleki — Klapka triászból álló 1859-es Magyar Nemzeti Igazgatóság.

Horváth, mert az állandó lelki kétségek között hánykódó és csak abszolút mércéket elismerő Teleki szemével láttatja Kossuthot, Pulszkyt, Andrássyt, akarva-akaratlanul is, azoknak negatív oldalait hangsúlyozza. Kossuth következetlen és cezaromániás — bár Teleki sohasem támadja őt nyíltan, s a válságos időkben, hűségesen kitart mellette ; Pulszky gyáva és ingadozó — bár Teleki keresve sem találhat alkalmasabb embert angliai külképviseletre ; Andrássy az első adandó alkalmat megragadja, hogy hazamenjen. Ám a kép, különösen az újabbkori történelmi apologetikákkal szembeállítva, mint Waldapfel Eszter *Független magyar külpolitiká*-ja, a *diplomata* Telekire nézve sem hízelgő. 49. tavaszán még az oroszok legyőzésében is reménykedik, majd Ledru-Rollin győzelmében s ennek következtében a francia külpolitika várható megváltozásában hisz, később, miután "már minden veszve van", a byroni hős romanticizmusával nyílt levélben párbajra hívja Haynaut. Reménytelen remények, nemes gesztusok, elvetélt szándékok. Teleki egész életén keresztül lelkiismereti kötelességeket teljesít, belső etikai parancsnak engedelmeskedik, és csak egyszer, talán élete végén először méri föl reálisan a helyzetet. Amikor 1861. januárjában hazakerül, látja, hogy a nemzet nem a forradalom felé fordul, hanem attól távolodik. "Kiderült — írja a monográfia szerzője —, hogy a nemzet nem minden áldozatra kész, hanem a kiegyezés felé közeledik." Az önismeret e kegyetlen dokumentációja, a bukott forradalmakat követő restaurációs korszakokban, minden öntömjénezésnél és ál-reménykeltésnél beszédesebb.

A Teleki-életpálya elemzése során, az emigrációnak — itt nem szabad elfelejtenünk, hogy ez szám szerint alig haladja meg a nyolcszázat 1849-50-ben, s pár éven belül a felére csökken — mindössze kétfajta tevékenységet ír javára a szerző : vagy a kiegyezés gerincességét, amely törvényszerűen bekövetkezendő létrejöttének minőségét javítja, vagy a visszavonulást a magánéletbe.

Tertium non datur ? Ellenvetésképpen fölhozhatnánk, hogy az emigráció azt teheti, hogy függetlenségénél fogva megmarad az otthoni törvényszerűen bekövetkező megalkuvás kritikusának. Kossuth ezt a szerepet minden hibája ellenére egyedüli következetességgel és jól töltötte be. Aki hazament, az megalkudott vagy meg kellett volna alkudnia az otthoni politikai szereplés lehetőségeivel. Teleki erre csak akkor döbben rá, amikor 1861. tavaszán a határozati párt élére kerül. Minthogy kompromiszszumra képtelen volt, minthogy az otthoni felemás ellenzéktől megundorodott, minthogy a hazatéréssel Kossuth bizalmát elveszettnek vélte, minthogy tizenkét év megváltozott viszonyai következtében "nem lelé honját a hazában", öngyilkos lett.

III.

«Magyar vagyok, hazám ügyét kell szolgálnom, az ő érdekeinek képviselője vagyok, kötelességem, hogy őt megvédjem, s ezt abban a belső meggyőződésben teszem, hogy az egész emberiség érdeke megegyezik a mi érdekeinkkel", — írja Teleki a francia külügyminiszternek, Tocqueville-nek az orosz intervenció hírére. Olyan ember diplomáciai megnyilvánulása ez, akinek erényei, jellemének pozitív vonásai, elsősorban *magyar* erények. Teleki olyan, amilyennek a magyar nemzet legkiválóbb fiait látni szeretné : bátor, egyenes, lovagias. A nemzeti öneszmélés óráiban mindig e magyar erények képviselőire támaszkodunk csak, a hideg főt cinizmusnak, a higgadtságot számításnak, a számítást machiavellizmusnak bélyegezvén.

Jellemző hogy az *angol* Blackwell, a negyvenes évek politikai küzdelmeinek magyarbarát megfigyelője, Telekit *"worthless character*-nek tartja.

Kísért az a gondolat, hogy legjobbjaink, vagy akiket mi hittünk annak, nem tudtak belenyugodni abba, hogy a történelem színpadán csak mellékszerepet vállalhatnak már. Hogy a függetlenségi remények meghiúsulásában kérlelhetetlen történelmi szükségszerűség van. Hogy a valóság ismerete — vagy az abba való belenyugvás ? — hiányában, álmainkat és vágyainkat elemezzük s forradalmi politikánk e vágyálmok kifejezése volt. Vagy, és ez az egyetlen igazolványunk a mértékletességet és józanságot prédikáló nemzetek előtt, a politikai függetlenség forradalmi igénye valójában energiatöbblet, s az álmok elemzésében a jövő, a nemzet élniakarásának biztosítéka rejlik.

KABDEBÓ TAMÁS

ág

dzik az éjszaka
ı suhan föléje

az álmatlanság
bóbiskol a huzat

zegények boldogsága
ák homlokára
asárnapi rokolya
sszonynak a lányt

hamva a hangnak

pja

: a sás közt
k a csillagok a fűben
dasba hajigálják

DIALEKTIKUS PSZICHOANALÍZIS

HERMANN ISTVÁN : "SIGMUND FREUD, AVAGY A PSZICHOLÓGIA KALANDJA." GONDOLAT K. BUDAPEST 1964. 310 OLDAL

MIKÉNT LEHETNE a marxizmus ideológiai és tudományos kiegészítését úgy feltüntetni, mintha erre nem a marxizmus szorulna rá, hanem épp fordítva : a tudomány szorulna a marxizmusra ? Hogyan lehetne az ún. társadalmi érdeket az egyén szempontjai fölé helyezni, de úgy, hogy ez az egyén érdekének látsszék ? Hogyan kell a marxista ideológia egyoldalúságát a freudizmus egyoldalúságával eltussolni ? Hogyan kell Freud érdemeit Marxra átruházni és megmutatni, hogy a pszichoanalízis problémáit — és elvben minden világnézetet érintő problémát — a marxista tanok oldják meg ? Ezt példázza Hermann István nemrég megjelent Freud-könyve.

A szerző figyelmet érdemlő szenvedélyes intellektus. "Spannungsmensch". Nyúlhat bármilyen tárgykörhöz, vibráló közeggé válnak témái. Nem neki valók a "szent tanok" és a kötelező mozdulatok. Mikor az Akadémia Filozófiai Intézete nyilvános üléseken támadta tanítómesterét, Lukács Györgyöt, nem állt a kényszerrel képzett többség oldalára és nem is hallgatott. *"Egyöntetű véleménynyilvánítás jellemezte a vitákat, kivéve Hermann István felszólalását, aki az Intézet dolgozóival szemben külön véleményt képviselt Lukács György politikai és filozófiai nézeteinek megítélésében"* — olvassuk a Magyar Filozófiai Szemle 1958-as évfolyamában. Állásfoglalása miatt nem adhatott elő többet az egyetemen. Ekkor középiskolai tanárkodást vállalt, de továbbra is publikált irodalmi folyóiratokban. A legtöbben ezekből a filozófiai vonatkozásokat nem nélkülöző kritikai írásaiból ismerték meg, melyekben olykor — pl. Henri Lefebvre könyvéről szóló bírálatában — ő, a revizionista hírébe keveredett kritikus, nyilván ,épp ezért, a revizionizmussal energikusan szembehelyezkedett. Freud-könyvének borítólapján most azt írja, hogy egész kritikai működése kerülőút volt számára, hiszen mindig is filozófiával akart foglalkozni. *"Hosszú idő után most vált lehetővé számomra, hogy ismeretelméleti munkám jelenjen meg"*. Hogy ki és mi tartotta eddig vissza a filozófiai témáktól, megnevezetlen marad, de tudható, hogy a hivatalos felsőbbségre, a hatalmon levőkre kell gondolnunk.

HOGYAN FOGLAL ÁLLÁST Hermann István, kinek egyéni törekvéseit éveken keresztül gátolták, egy olyan pszichológiai-világnézeti iránnyal kapcsolatban, mely az individuális létet tekinti *par excellence* emberi létnek ? Ez a személyes vonatkozású kérdés jelentette számomra az indító feszültséget, mikor Hermann István Freudról szóló könyvét kezembe vettem.

A könyv két részre oszlik. Az első rész a pszichoanalízis születését, történelmi és tudományos feltételeit mutatja be, jó messzire, a felvilágosodásig visszanyúlva, hogy Freud racionalizmusa minél mélyebbnek látszódjék, és kicsit talán azért is, hogy a pszichoanalízist a történelmi helyzet szükségszerű termékének tüntesse fel (vö. 35. old.). Már ezen a ponton megmutatkozik, hogy a marxista történelemszemlélet értelmében az egyén szerepének alárendelt jelentőséget tulajdonít, ha nem is egyértelmű degradálással, de minden dialektikusság ellenére is érezhető tendenciával. Freud liberális nézeteit megdicséri és a pszichoanalízis irracionalista - misztikus vonatkozásait igyekszik elkülöníteni a század első felének irracionalizmusától. Hogy ez meggyőző legyen, Lukács György eljárásához hasonlóan a politikai szerepjátszásnak adja a döntő szót, nevezetesen annak, hogy egy elmélet kapcsolatba és felhasználásra került-e a fasizmusban. Eszerint számára elsősorban nem a tartalmi szempont, hanem inkább a sokszor meglehetősen esetleges külső hatás válik az irracionalizmushoz tartozás kritériumává. Természetesen azt is firtatni lehetne, miért törődik annyit az ideológiai és politikai címkeragasztással, de ha tekintetbe vesszük, hogy könyvét marxistáknak írta, akik hosszú időn át csak pamfletekből ismerhették Freudot, érthető, hogy a pszichoanalízist a marxizmus számára kedvező oldalról akarja megmutatni. Ez nála a "captatio benevolentiae".

KÖNYVÉNEK második felében "A tudattalan és a pszichoanalízis" címmel Freud egyes elméleteivel foglalkozik, az emlékezéstannal, az elfojtás, az Oidipuskomplexum és az álomfejtés kérdésével, majd pedig felvázolja a freudizmus továbbfejlődését, a pszichoanalitikus elméletekből kiinduló irányok útját. Arra való hivatkozással, hogy a pszichoanalízis ismeretkritikai vonatkozásait akarja feltárni, az egész problémacsoportot betereli a marxista kategóriákba. Freud kérdésfeltevéseit elfogadja, de azt igyekszik igazolni, hogy a helyes válaszokat a marxizmusban kell keresni, a pszichoanalízist ki kell egészíteni a történetiség és társadalmiság szempontjaival.

Ha valaki világnézeti "a priori"-kkal közelít egy kérdéshez, elvben lehetőséget ad arra, hogy más világnézetek képviselői más világnézeti "a priori"-kat vegyenek kiindulópontnak, mindenekelőtt azt, hogy az ő világnézetük a megoldás. A tudományos vizsgálódás helyett Hermann István a saját világnézetének adja a döntő szót. A pszichológiai és szociológiai kutatások megállapításait csak eszköznek használja a marxizmus totalitás-igényének érvényre juttatása érdekében. Ugyanígy értékelték át a freudizmust keresztény oldalról is. Wilfried Daim, a bécsi Politikai Pszichológiai Intézet igazgatója "Umwertung der Psychoanalyse" (Wien, 1950) című könyvében így írja le ezt a Hermann István vállakozására is jellemző szándékot : *"A legtöbb körülmény és részlet megmarad, a lényegesnek és alapvetőnek azonban meg kell változnia. Az új ismereteknek ki kell tágítaniok a horizontot, de Freudnak épp az Egészre vonatkozó kitételeit, tehát a freudi tannak épp a világnézeti magvát el kell ejtenünk."* Daim ennek a világnézeti magnak a helyére a keresztény, Hermann a marxista világnézetet teszi.

A PSZICHOANALÍZIS problémája ily módon ideológiai belügygyé válik. Hermann István könyve lényegében csak arra válaszol, hogyan viszonylik a marxizmus Freud elméletéhez, ill. hogyan képzeli a szerző ezt a viszonyulási módot. Nos, ebben a tekintetben egyáltalán nem megnyugtató Hermann István állásfoglalása. Évek, évtizedek óta sürgetik már a marxistákat, kerítsék szerét az egyéni élet nagyobb megbecsülésének, az egyéni érdekek tekintetbe vételének és az individuumból kiinduló filozófiai antropológia kiépítésének. A marxizmus képviselői olykor formálisan elfogadják ezt a követelést, de a kivitelezés során fennakadnak a dogmatikus korlátokon, begyökeresedett kollektivizmusukon. Garai László a "Népszabadság" december 25-i számában megjelent "Freud és a modern emberfelfogás" című cikkében elismeri a személyiségelmélet és a személyiségek fontosságát, de csak a társadalmi hasznosság szemszögéből. Kellenek a személyiségek, — hogy hasznot hajtsanak a közösségnek. A XXII. szovjet pártkongresszus felismerte — írja —, *"hogy a társadalomnak olyan személyiségekre van szüksége, akik belső ösztönzésre is a társadalom érdekében cselekszenek, vagyis akikben a társadalom érdeke belső ösztönzéssé válik."* Hermann István hasonló felfogást fogalmaz meg, ha nem is ilyen határozottan, de lényegében ezzel egyértelműen. Nála is a társadalom szempontjai kerülnek fölülre, mintha legalábbis a freudizmus atomizáló hatása lenne a fő veszély, nem pedig az, hogy a marxizmus kihagyja a számításból az egyén életalakítási igényeit. Így áll elő az a paradox eredmény, hogy a freudizmusról szóló elemzései nem megismertetik, hanem elfelejtetik a freudizmus jelentőségét.

HANÁK TIBOR

KESZEI ISTVÁN VERSEI

Egy ideológushoz

Avult, homályos, ásatag
elméletek közé ásod magad.
Inkább a föld szívéig ás !
Ragyogjon be a földi látomás !

Forgóajtó

Megágyaznak sokan a földi forgatagban,
te végső ágyad a földön meg nem veted,
csak imbolyogsz, suhansz elomló száz alakban,
a múlandó világ forog, szédül veled.

Álltál az áruházak forgóajtajában ?
Szédített-e, hogy nem voltál se kint, se bent?
Álltál a lét és nemlét forgóajtajában,
hol légörvényként annyi sejtelem kereng ?

Pókszőtte, pókháló-vékony ruhádban,
felhőfoszlánnyá szétfoszló gatyádban
kavar, sodor a szél, forgásod meg nem áll.

E forgandó világban élő forgóajtó
vagy, kit bűvészként hajt egy óriási hajtó,
s akin ki-bejár folyton élet és halál.

KÖNYVEKRŐL RÖVIDEN

Budapest ostroma

ANNAK A KÖNYVNEK olvasása közben, ami előttem fekszik, újra érzem valahol a tarkóm tájékán azt a furcsa bizsergést, ami az idegorvosok szerint az elviselhetőség határát túllépő idegizgalom jele, s ami nemcsak életveszélyes élmények alatt, hanem azokra való visszaemlékezéskor is fel szokott lépni. Pedig olvasmányom nem valami "creepy-story", vagy izgalmas Frankenstein-regény, hanem tudományos alapossággal, objektív stílusban megírt katonatörténelmi szakmunka : *Gosztonyi Péter* "Der Kampf um Budapest 1944-45" című műve (1), melyet a szerző doktori értekezésül nyújtott be a Zürichi Egyetemnek.

Persze magyarnak, budapesti szemtanúnak kell lenni ahoz, hogy ilyen tudományos munka ne csak az agyunkat, hanem az idegeinket is igénybe vegye. Pedig a szerző arra törekedett, hogy írása a pártatlan történelmi szemléletnek és az előkelő egyetem színvonalának hűvös magaslatán maradjon, inkább tudományos eredményekre, mint közönségsikerre pályázva. Gazdag forrásanyag támasztja alá Gosztonyi Péter könyvét. Nemcsak megjelent szakmunkákra, vagy még nyomtatás előtt álló tanulmányokra hivatkozik, de forrásainak talán legérdekesebb része a "Befragungen"-nek nevezett személyes (szóbeli, vagy írásbeli) adatgyűjtése, maguktól a történelmi események ma is élő szereplőitől.

A KÖNYV a Szálasi-féle puccs napjától (1944. október 15) egészen a főváros teljes elfoglalásáig (a budai vár felgyújtása) ismerteti azokat a támadó és védekező hadmozdulatokat, melyeket egyrészről a német (s magyar) hadsereg, másrészről a Tolbuchin marsall vezette 3. Ukrán Front és a Malinovszki marsall vezette 2. Ukrán Front, a 4. Szovjet Gárdahadsereggel karöltve, a Duna-vonal átlépésével a székesfehérvári térségben, Budapesttől északra és a pestvidéki alföldi térségben végzett. Elismerésre méltó az a részletesség és pontosság, ahogy a szerző e harcokban részt vevő német, magyar, vagy szovjet haderők tagozódását rekonstruálja. Felsorolja nemcsak a nagyobb egységek, de kisebb csapattestek minőségét és parancsnokait, s figyelme nemcsak a döntő ütközetek stratégiai magyarázatára, hanem az előkészítő jellegű hadmozdulatok tárgyalására is kiterjed, előadását csapatfelvonulási helyzetrajzokkal illusztrálva.

Gosztonyi könyve katonai szaktörténelem, a szerző előszavában bejelenti, hogy nem foglalkozik a történelmi események politikai kiértékelésével, ami persze az amatőr olvasóközönséget közelebbről érdekelte volna. — Minket, magyar olvasókat, szakszerű szárazsága ellenére is megragad a könyv minden sora : hiszen kiadott katonai parancsok és harcászati mozdulatok olvasása közben felgyújtott magyar faluk felrobbantott hidak, elhajtott nyájak, meggyalázott asszonyok és kifosztott családok képe vonul el lelki szemeink előtt, újra éljük az óvóhelyek és légiriadók kísérteties éjszakáit, s földigbombázott házak robaja visszhangzik fülünkbe ... soha el nem felejthető élményeink. S Budapest elfoglalásával az akkor még nem sejtett megszűnése a magyar nép függetlenségének.

Gosztonyi Péter tudományos stílusra, törekszik ; mégis érkölcsi kategóriákba megy át, amikor felteszi és megfeleli a kérdést : mi szükség volt a magyar főváros esztelen feláldozására ? S politikai kategóriákban gondolkozik, amikor felveszi történelmi adatai közé azt a tényt, hogy a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa 1945. június 6-án hozott határozata alapján kiadott katonai kitüntetés-érmekre a *"Budapest elfoglalása"* felírást gravíroztatta, holott a hasonló alkalmakkor kibocsátott szovjet érdemrendekre "Prága (vagy Belgrád) felszabadítása" vésték.

Gosztonyi Péter könyve a nemzetközi szaktudományt gazdagítja.

PADÁNYI-GULYÁS BÉLA

(1) Megjelent a Verlag Schnell und Steiner, München-Zürich kiadásában, 1964.

Irodalmi szakácskönyvek

HORVÁTH MÁRIA első könyve a "Paprika-Küche" volt : formájában és tartalmában újszerű, úgynevezett "irodalmi szakácskönyv". A levesrecseptek előtt az olvasó megismerkedik a magyar konyha első nyugati vendégének, a Sankt-Gallen-i kolostor bolondos Heribert barátjának történetével, aki az Úr 925. évében jót mulatott oda betört öseink pogány tivornyáján. A halreceptek ismeretéhez Krúdy Gyula kommentárját idézi arról, hogy mit álmodik az ember különböző halfajták esti fogyasztása után. Az összekötőszövegekben szó van a betyárvilág romantikájáról, a magyar pulikutya emberszámba menő titkairól és arról a francia mesterszakácsról, akit egy Józsa György nevű nábob csillagászati összegekért szerződtetett, de végül is kiállította csősznek, mert mégis csak jobban ízlett neki az öreg magyar szakácsnő főztje.

Második könyvét a világhírű olasz újságíró, Montanelli társszerzőjeként írta. Montanelli igazi ínyesmesterként barangolta be hazája minden tartományát, beszámolt az ételekkel kapcsolatos élményeiről s ehhez Horváth Mária adta a tájankénti különlegességek bevált receptjeit.

Utána a "Balkán-konyha" jelent meg háromszáz recepttel. Ezt követte egy spanyol szakácskönyv, ugyancsak irodalmi összekötőszöveggel és hagyományokban is utolérhetetlen hatitkokkal.

Most jelent meg "K und K Backgeheimnisse" című műve, amely az egykori Osztrák-Magyar Monarchia ínycsiklandozó receptjeit foglalja össze, a Sacher-tortától a Rigó Jancsiig. A német és a német nyelvű svájci sajtó elismeréssel foglalkozik Horváth Mária irodalmi igényű szakácskönyvével.

S. T.

Oswald és a magyar forradalom

A WARREN-bizottság kibővített és könyvalakban megjelent jelentése Oswald sajátkezűleg írt "politikai testamentumát" is közli, amelyben az elnök gyilkosa a magyar forradalomról sem feledkezik meg. Szovjetunióbeli tartózkodása alatt megismerkedett ugyanis egy Uusa Sokliávics nevezetű fiatalemberrel, aki néhány évvel azelőtt katonai szolgálatát Magyarországon töltötte. "Az amerikai imperialisták és kémek" robbantották ki az ellenforradalmat, világosította fel Oswaldot. A kérdésre, hogy kit öltek meg, "a magyarokat", válaszolta, és egészében ez volt a véleménye az eseményekről : "Haderőink számára dicsőséges győzelem volt."

Uusa Sokliávics rádiómérnöknek készült.

A ZENEI LEXIKON, amely az idén jelenik meg a Zeneműkiadó Vállalat kiadásában, több mint húszezer címszót tartalmaz.

*

MŰVÉSZETI LEXIKON jelenik meg az Akadémia Kiadásában. A négykötetes mű az őskortól a jelenkorig mutatja be a különféle művészeti ágak történelmi fejlődését. Az új lexikon első kötete hamarosan könyvárusi forgalomba kerül.

OPPENHEIMER ÜGY — OPPENHEIMER DRÁMA

NEM VAGYOK az amerikai rendszer és életforma kritikátlan tömjénezője. Hosszúra nyúlna akárcsak a listája is mindannak, amitől az Óceánon túl — így több ezer kilométeres távolságból is — idegenkedem. Másrészt : bármikor, bárhol történjék is, mindig személyesen érint, ha arról hallok, hogy az egyént valamiféle önállósult, mitologizált Államérdek áldozatául akarják odavetni. Az embernek nemcsak a szabad véleménynyilvánításhoz, hanem a hallgatáshoz, a kételyhez, a félreálláshoz, a passzivitáshoz, — a tévedéshez is elidegeníthetetlen joga van. A demokrácia létéhez tartozik a *tolerancia*, vagyis az az ellentmondás, hogy *fanatizmusra nem válaszolhat fanatizmussal*. Egészséges társadalom el tudja viselni a türelmetlenség különféle alakban jelentkező vírusait ; ezzel szemben épp az erőszakos irtóhadjárat vezet megbetegedéshez, olyannyira, hogy a "Jó ügy" túlbuzgó orvosai válnak a métely legveszélyesebb hordozóivá. Ma már történelmi tény, hogy ilyen fertőzés fenyegette az Egyesült Államok szervezetét is az ötvenes évek első felében, a McCarthy szenátor nevéhez fűződő, már-már tömeghisztéria méreteit öltő boszorkányperek idején.

ELSŐ PILLANTÁSRA tehát csak dicséret illetheti Jean Vilart, a Théâtre National Populaire volt igazgatóját, hogy a párizsi "Athénée" színpadán, mementóként, estéről-estére feleleveníti ennek a korszaknak egyik legvitatottabb mozzanatát : az Oppenheimer-ügyet. Az előadás érdekét, a témától függetlenül, csak növeli, hogy rendkívül izgalmas színjátszási és rendezési problémákat old meg — mondjuk ki mindjárt : művészi szempontból sikeresen. A színpadon nem valamely neves író szavai hangzanak el, hanem maguk az életbeli szereplők beszélnek. A szöveget Jean Vilar az ügy majd ezer oldalnyi terjedelmű aktáiból állította össze, gondosan elkerülve még a pusztán stilisztikai természetű változtatásokat is*. Nem színdarabbal állunk tehát szemben, hanem dokumentummal, és ez a tény a kritikus feladatát, is, jogkörét is alapvetően meghatározza, — kitágítja. Lehetetlen, hogy a színpadon történteket öntörvényű, szervesen kialakult és lezárt egésznek fogja fel. Lehetetlen, hogy az emelkedett és finnyás esztétizálás álláspontján maradjon meg. Amit lát, hall, s az autóbuszon döcögve, az ellenőrzés skrupulusaitól hajtva, a szövegkönyvből újra meg újra elolvas : ezt a természeténél fogva töredékes valóságot állandóan kiegészíti azzal a teljesebb valósággal, amelyet egész életének percről-percre megújuló tapasztalatai képeznek. S a töprengésből, emlékek, átélt események ellenpróbáiból egyetlen kérdés reflektoroz ki mind áthatóbb fénnyel : "Milyen lett volna egy Oppenheimer-ügy lefolyása a vasfüggöny — nem a színházi, hanem az igazi, vérrel áztatott vasfüggöny másik oldalán ?" "Mi lett volna egy Oppenheimerhez hasonló, a tudomány emberpusztító lehetőségeitől elborzadt humanista sorsa Moszkvában, Prágában vagy Budapesten ?"

NYUGATI MARXISTÁK és társutasok kedvenc szólama : "Helyezzük a dolgokat kontextusukba !" Otthon ugyanezt úgy mondják : "Vizsgáljuk összefüggéseikben az eseményeket!" Tegyünk hát így, pillanatra sem feledve ugyanakkor, milyen veszélyekkel, embermilliók, államok, földrészek létét megszabó következményekkel kellett számolniok azoknak, akik egy Oppenheimer Robert nevű amerikai állampolgár kapcsolatait, nézeteit, rokonszenveit nagyítóüveg alá helyezték. A történelem során sosem jelentett még egyetlen személy olyan hatalmas virtuális veszélyt az egész emberiségre, mint korunkban. Az még külön példa nélkül való, hogy ilyen veszélyes személy épp egy tudós lehet. Ezt a jellegzetességet nem szabad elfelejtenünk, egyébként humanista objektivitásunkban könnyen oda juthatunk, hogy az egyenlőség jelével kapcsoljuk össze a szúnyogcsipést és a kivégző golyó tompa koppanását a tarkó táján.

A helyes arányok, perspektíva érdekében kezdjük mindjárt azzal: az Oppenheimer-ügy nem volt per, nem követte semmiféle bírósági ítélet. (Teljesen hibás vágányon járnak tehát azok, akik analógiákat keresve a Rajk-üggyel példálódznak...) A vizsgálat során a vádlott, (ez a szó is pontatlan, ha a procedúrát tekintjük, túlságosan erős), tehát : Oppenheimer saját autóján hajtatott az amerikai Atomenergia Bizottság biztonsági tanácsának épületébe. A 2022 számú szobában nem vésztörvényszék, hanem fegyelmi — vagy ha jobban tetszik : igazoló bizottság fogadta, amely arról volt hivatva dönteni, hogy az atombomba atyjaként világszerte ismert tudós "alkalmas-e vagy sem arra, hogy továbbra is legfelsőbb katonai titkok birtokába kerüljön". A bírák s elenyésző kivétellel a tanúk is magasrangú (többnyire tudományos) személyiségek, nyilatkozataikban semmi nyoma betanultságnak, kikényszerítettségnek ; egyikmásik, mint például Rabi professzor, vagy Landsdale ügyvéd, nem titkolják a bizottság előtt, hogy a vizsgálat puszta tényét is ellenzik. (Landsdale : "Lejáratjuk az országot. Régi pletykákon kérődzni : nem jó dolog. Ez az, amit én a hisztéria jellegzetes megnyilvánulásának nevezek.")

ÉG ÉS FÖLD választ el tehát a kirakatperek hangulatától, a keleti világban megszokott vallatókamrákról nem is beszélve. Ezt jó így tisztázni, mert magukat progresszívnek nevezű elemek, felelőtlenül játszva a szavakkal, szeretik a McCarty-féle korszakot már szinte hitleri méretűen fasisztának nevezni. Nyilván ez a reakció is a hisztéria címszava alá sorolandó. Ha reálisabb analógiát akarunk, akkor a nagyjából azonos korszakban lezajlott magyarországi Sántha-ügyre kell gondolnunk. Azzal a különbséggel mégis, hogy Sántha nem volt atomtudós, hanem szeplőtlen baloldali múlttal rendelkező ideggyógyász-professzor, világéletében sosem került katonai titkok közelébe, egyetlen vétke az volt, hogy szaklapokban, szakértők előtt aggodalmát fejezte ki afelett, hogy a túlhajtott munka, a sztahanovizmus aláássa a dolgozók idegzetét. Ezért került száműzetésbe, egy álmos vidéki határváros közepesen felszerelt kórházába. S ami jellemző : ügyéről akkoriban csak szűk kör tudott, s ez sem mert nyíltan beszélni róla. Az 56-os forradalom közvetlen előszelének kellett elérkeznie ahhoz, hogy a sajtó is figyelemre méltathassa. Rehabilitálása túl későn érkezett, alig előzve meg halálát.

EZZEL SZEMBEN az Oppenheimer-ügy a legteljesebb nyilvánosság előtt zajlott le, hisz a vádlottnak szabadon választott, s valóban érdekeit képviselő ügyvédjei voltak, akik már a vizsgálatok során mindent elkövettek, hogy a sajtó Oppenheimer érdekében felrázza a közvéleményt. S ami mind ennek a teteje : alig néhány héttel a vizsgálatok lezajlása után maga a kormány határozta el, hogy — elejét véve minden további híresztelésnek — kiadja az ügy teljes aktacsomóját, mintegy ötszázezer szónyi terjedelemben, nem törődve azzal a ténnyel, hogy az ügy természeténél fogva úgyszólván minden mondatával a legszigorúbb állami és hadititkok körül forgott. Hány új és még újabb szakasznak kell még bekövetkeznie a szocializmust építő vagy már éppen a kommunizmus felé közeledő országokban, hogy az informálódás lehetősége és ezáltal az egyéni véleményalkotás szabadsága ilyen magas fokon biztosíttassék ? Ebből a szempontból még a mccarthysta Amerika is vágyott Kánaán...

DE MINDEZEK — mondhatná valaki — csak az üggyel kapcsolatos *formai* kérdések. A lényeges annak tisztázása : valóban rosszhiszeműen, igazságtalanul, minden alap nélkül járt-e el a bizottság, amikor — két szavazattal egy ellenében — a legfelsőbb hadititkok megismerésére jogosító "megbízhatósági bizonyítványt" Oppenheimertől megtagadta ? Kategorikus nemmel válaszolni a kérdésre még manapság sem lehet. — Nyílt titok, hogy Jean Vilar Oppenheimer szerepében nem kis mértékben a saját perét is színre akarta vinni, hisz őt is kommunista társutassággal vádolták. Az "Athénée" színpadán elhangzó szövegnek tehát távolról sem az a célja, hogy sűrítse az Oppenheimer ellen szóló mozzanatokat. Nos, ennek ellenére, a valóban tárgyilagos szemlélő pusztán a darab alapján sem tekintheti Oppenheimert mártírnak, legfeljebb áldozatnak. Olyan áldozatnak, akinek alakja körül nem egy részlet tisztázatlan maradt. Az igazság megállapítása mindig valószínűségszámítási feladat. Külső tényezőknek és személyes megnyilvánulásoknak azt a kombinációját, amit hétköznapi értelemben bűnnek vagy hibának nevezünk, az illető szándéka nem határozza meg teljesen, minden más momentumot kizáró módon. Vannak olyan helyzetek — ha a tét kivételesen nagy : és ilyen az egész atomkomplexus —, hogy a puszta gyanú, a bűnt lehetővé tévő tényezők puszta léte is elegendő ahhoz, hogy verdikt születhessék. És itt van Oppenheimer tragédiája. Ez a tragédia annál nagyobb és mélyebb, minél jobban belátjuk, hogy az adott körülmények között a bírák nem járhattak el másképpen, mint ahogy eljártak. Magukra vállalhatták-e a felelősségét annak, hogy kulcspozíciójában hagyjanak egy olyan személyt, akinek apja, bátyja, hitvese kommunista, aki hosszú évek során több-kisebb következetességgel társutasnak számított, aki egy mindvégig homályos és kusza kémkedési ügyben (Chevalier-epizód) nem hajlandó egy szovjet megbízásból dolgozó ügynökről felvilágosítást adni, aki az első szovjet atomrobbanás után is enyhén szólva ímmel-ámmal vesz csak részt a hidrogénbomba kikísérletezésében ... De hangsúlyozzuk : mindezek ellenére a vizsgálatot lefolytató szervek egy pillanatra sem tartják kétségesnek Oppenheimer *erkölcsi méltóságát* : egyedül és kizárólagosan *alkalmasságát* a reá bízott feladatra. És ezen nem árt elgondolkozni, és felhivni rá azok figyelmét, akik talán elfelejtették vagy nem tudnák, hogy az úgynevezett szocialista államokban egy Oppenheimernél milliószor kisebb hatékonyságú, szürke állampolgárra milliószorta jelentéktelenebb gyanú miatt rásütnék a szabotőrség szinte halálos ítélettel egyenlő vádját.

EZEKRE, a darabon ennyire túlmutató párhuzamokra azért volt szükség, mert az "Athénée" előadása, sajnálatos módon, sok helyütt célzatos, sematikus ; s ezt a hibát a kiváló színészi alakítások csak aláhúzzák. A dokumentum, a nagyobb összefüggéseiből kiszakított valóságdarab mindig kétélű valami : homlokegyenest ellenkező interpretálások lehetőségét hordozza magában. Különösen áll ez olyan szövegre, mint az "Oppenheimer-ügy", amely nem cselekedeteket, eseményeket visz színre, hanem csak szavakat. A szavaknak pedig megvan az a tulajdonságuk, hogy mimikával, hangsúllyal, a szünetek, a hangerő megfelelő adagolásával teljesen kiforgathatók eredeti értelmükből.

S így félő, hogy az "Athénée" színpadán valami ahhoz hasonló történik, mint amit pl. La Fontaine "Tücsök és Hangya" című meséjével végeznek el tehetséges színészek. El lehet a mesét úgy is mondani, hogy a hangyának, de úgy is, hogy a tücsöknek adunk igazat... Az érthető, hogy Jean Vilar Oppenheimernek ad igazat, de az már bántó, hogy a bíróságból egyszerűen inkvizíciós szervet formál. Különösen szembetűnő ez Roger Robb ügyvéd szerepének felfogásában. Szavaiból csak úgy fröcsköl a rosszakarat, a hisztéria; ha a néző aztán a kinyomtatott szövegben szembesíti magát vele, az iménti bicskanyitogató *advocatus diaboli*-t nemigen találja meg. Hasonló eredménnyel jár Vilar-Oppenheimer színpadi alakjának és az aktákban lerögzített Oppenheimernek egybevetése is. Az előbbit fejhosszal kiemeli mindenki közül egy kivételes színészi alakítás, az utóbbi fáradt, óvatos, vérszegény, jobbára csak kelletlenül motyog : "Nem tudom... nem emlékszem..."

AZ "ATHÉNÉE" előadásának legnagyobb értéke, hogy felhívja a figyelmet azokra a sajátos erkölcsi-politikai dilemmákra, amelyek egy felelősségének súlva alatt roskadozó atomtudósban lejátszódnak, felveti egy Oppenheimer-dráma eszméjét. De maga a dráma megírásra vár ; egy nagy író lélekábrázoló erejére, propagandaszólamoktól mentes tisztánlátására, és mindenekelőtt : kivételes reális érzékére, amelynek kiindulópontjában az a felismerés áll, hogy az atomenergia felszabadításával kapcsolatos hatalmas problémakomplexust nem lehet álhumanista szólamokkal, a géprombolókra emlékeztető naivitással megközelíteni... A dráma Oppenheimere nyilván levetkőzhetné óvatosságát, szavakba öltöztethetné egy személves szimpátiák és világnézeti okok folytán két tábor közé vetett kivételes egyéniség önmarcangolását... S így Oppenheimeré mellett, attól elválaszthatatlanul, egy másik dráma is kibontakoznék : egy Teller Edéé. Annak a tudósnak a tragédiája, aki vállalta az atomkorszak elképesztő kockázatait, aki elsők közt sejtette meg, hogy a modern humanizmus legvalószínűbb reális formája talán épp az atomerő-félelemből fog megszületni...

ISMÉTELJÜK : ez a dráma megírásra vár. Így Budapest közönségének is csak a Jean Vilar-féle változattal kell beérnie. Sokan kifogásolják, hogy a szerző beleegyezett az "Oppenheimer-akta" vasfüggöny mögötti bemutatásába ; Hochhutra hivatkoznak, aki betiltotta a "Helytartó" ilyen kétes értelmű világkörüli útját, mert nem akarja, hogy alapjában diktatúraellenes művét kommunista diktatúrákban sekélvesen egyházellenes célra használják fel.

Én úgy érzem : az Oppenheimer-darab budapesti előadása csak jótékony következményekkel járhat. Bizonyára az otthoni közönség sem fogja elmulasztani az alkalmat, hogy az ügyet a valóságos összefüggésekbe helyezze, és az automatikusan adódó összehasonlításból ne vonja le a logikus következtetéseket. Igen sokan elgondolkozhatnak majd így az amerikai demokráciáról, amely — úgy túloldalról nézve — még hisztériás rohamaiban is felmutat nem egy irígylésre méltó vonást.

NYÉKI LAJOS

(*) A rend kedvéért jegyezzük meg, hogy a hivatalos aktákon kívül Vilar egy Heinar Kipphardt által készített szcenikai montázst is felhasznált.

GÖMÖRI GYÖRGY

Márciusi nyugtalanság

A várakozás ideje ez.
Átforgolódott, súlyos éjszakáké.
Forró szél szaggatja a villanydrótokat,
vagy csak a szűkös idő
érintése borzolja idegeinket ?

Nem tudom. A jövő szánakozó
Boddhiszátva-mosollyal néz maga elé.
Ha a láva hömpölygése megáll,
a falu népe (hadd legyen újabb áldozat)
visszatér, rizset ültet.

— Kifogyhatatlan bőségszaru vagy,
örök rögeszmék, jóremény !

Rengett már föld a lábaim alatt,
hamuesőt is láttam és tudom :
életünk néha egy szóban megméretik.

Van ideje a hálaadásnak,
és van az áldozatnak is.
Most minden nap megannyi gongütés.
Ez a várakozás ideje :

holdként-teljesedő idő.

THINSZ GÉZA

Tévé idill

...külön munkát vállaltam épp ezért —
dehát miért ne ? könnyen eltelik
a nap tíz-egynehány órája, ha
nem céltalan s van foganatja is
előbb-utóbb ! — A tévé-készülék
a sok keserves kínlódás után,
— őszintén szólva néhány hónapig
alig hunytam le éjjel a szemem, —
ott állt hát végre a lakásban és
elébe gyűltünk mindnyájan (milyen
megilletődve, elképzelheti !)
Azóta minden este ott ülünk.
A munkából megérkezvén előbb
szívélyesen megcsókolom nejem,
fiam és — zsupsz ! gyorsan bekapva egy
falást a készülék elé ülök
én is : vár már nejem. Fiam pedig,
(ötéves múlt nemrég : virgonc gyerek)
velünk álmélkodik a műsoron,
éjfélig is, ha kell. Mi hagyjuk őt :
hamar elszáll az ifjúság. Ezért
tévézzen csak az aranyos — neki
még jó ! hát élje ki magát ! Ha már
oly drága volt a tévé-készülék.

ANDREAS KORONDIENSIS

DEMONSTRATIO

Idioma ungarorum et americanorum idem esse

Ma már mindenki előtt világos, hogy összehasonlító nyelvtudományunk elavult módszerei a finn-ugorság zsákutcájába rekesztették a kutatást, s tették ezt olyan akadémikus exkluzivitással, amely e közügyet végül is kivonta a széles tömegek ellenőrzése alól. Tűrhetetlen, hogy a finn-ugor szektásság önzése a laikus, de művelt nagyközönséget kizárja a nyelvrokoni örömök élvezetéből. A legújabbkori szumír — magyar rokonulási törekvések üdvös rést nyitottak már a zsákutcán, de csak kelet felé ; ideje (s ma inkább, mint valaha!), hogy ösztönző példájukon elindulva, rés nyittassék immár nyugat iránt is.

E meggondolás bátorít fel arra, hogy az amerikai és a magyar nyelv tősgyökeres rokonságát bebizonyító több órás kutató munkám eredményeit édes anyanyelvünk szerelmesei elé tárjam.

Sutba vetve az akadémikus módszer minden kicsinyeskedő körülményeskedését, nyelvszerkezeti elemzésektől őstörténeti vizsgálódások keresztbizonyítékaiig, csakis és csupáncsak szófejtési adatokra támaszkodom, amelyeket bárki (hangsúlyozom : bárki) ellenőrizhet. Egy, csupán egyetlen egy szabályt szükséges a lelkes érdeklődőnek megjegyeznie : azt, hogy az egyeztetések során esetenként hol a kiejtést, hol meg a szók írott képét kell figyelembe venni. Hogy mikor melyiket, az nyilvánvaló. A szóbeli érintkezés révén alakult közös szókincsnél (beleértve persze rádiós és televíztár kapcsolatokat is !) a kiejtés az irányadó, az írásbeli keletkezésű rokonság bizonyítékainál pedig a szókép betűje a döntő : ha néha esetleg mégis e nyilvánvalóság a valósággal jutna összeütközésbe, akkor természetesen az az elv az alkalmazandó, amelyik a két nyelv azonosságát alattomosan elreitő ellentmondást leginkább feloldja.

A haidani közös őshazában (amely tudvalevően az idő közben elsüllyedt Atlantis *keleti* részén terült el) kialakult ősi szólásmondásaink közül csak emlékeztetőül említek néhányat. Az "Olcsó pálinkának *csíp* a leve" mondásunk az 'olcsó' jelentésű *cheap* szóra vet fényt. Az *early* határozó a "Jó molnár korán *őrli* gabonáját" mondásra megy vissza. Szakállas eleinket idézi fel a *beard* szóban ma is még ez a játszi rigmusunk : "*Bird* a szakállad, bármint lesi állad". A "Go jump in the *lake* !" sámáni átka pedig maga-magát fordítja le : "Ugorj a *lék*-be !"

A mi édes anyanyelvünknek s az amerikaiak édes anyanyelvének hosszú különfejlődése azonban kialakított olyan sajnálatos szemléleti eltéréseket is, amelyekről történelmietlenség volna hallgatnunk. — Bár a *main* szó még épen tükrözi azt a lovasnéphez méltó felfogást, hogy az államban a *mén* a *legfőbb* dolog, már a nyugatos elpuhultság jelét kell látnunk abban, hogy viszont a *low* 'alacsony' jelentésűvé vált, s ennek megfelelően ellenpárja, a *high* lett a 'magas', holott kétségtelen, miszerint a *hái* éppenséggel nem állhatott magasan a régiek romlatlan szemében. Dehát e nyelvtényeket is (elszomorodott szívvel bár) tudomásul kell vennünk, mint a lovasszemlélet gyalogos-szemléletté silányulásának fájdalmas tünetét. Ugyancsak az értékrendi eltolódás árulója a *boy* szó : csakis a görlicékre számító sztriptíz-szellem kiálthatja, hogy *bai*, midőn fiút pillant meg. S így érthető meg az is, hogy a *tigh*, 'comb' szóban ismeri fel valaki a test legfontosabb *tái*-át, és hogy a ledér komédiásnő *show*-jában leli meg az élet *só*-ját. Bizonyára ennek kritikája már, mikor a *West* ('nyugat') szót *vesztéssel* hozzuk kapcsolatba, s aligha véletlen, hogy férfias felfogásunk az *art* ('művészet') szóban az *ártalmat* ismeri fel.

Szerencsére azonban a vitézi élet szókincse még megmegóvott valamicskét a daliásabb világ észjárásából. A *boot* félreérthetetlenül mutatja, hogy hajdanában még aki új csizmára tett szert, menten feledett minden *bút* ; a *fame* kivallja, hogy a fényes tettek véghezvívői kitüntettettek, nyilván nemes *fém*ből készült ordóval. A *fight* szó elárulja, hogy csetepaték után gyöngéd ajkak kérdék a sebesültet : *fájt* ? Az *attack* emlékeztet rá, hogy sikeres roham végén harcosaink jóízűt *ettek*. A *rough* szóban személynév bujkál : a Buda halálából emlékezhetünk rá, milyen kemény goromba egy ember volt a jó *Rof*. Végül a *train* elárulja, hogy azért *trének* már akkor is valának.

Elárul valamit a nyelv a nők és gyermekek világáról is. A *sew* mutatja, hogy a hölgyek közt akkoriban is sok-sok *szó* esett a varrásról, a *chat* ige is arra vall, hogy bőségesen csevegtek divatról, *csattról*, efféléről. De tiszta erkölcsüket idézi, hogy a *fur*-t *för*telmes cifrálkodásnak tartották, s a *vain* szó is a *vén*asszonyok hiúságát rója meg. Igaz viszont, hogy a *buy* ige tanúsága szerint az akkori férfiak is leginkább a *bájdús* delnőknek vásárolgattak. — Ősi gyermeknevelésünk emlékeit pillantjuk meg arra gondolva, hogy a *tent*-ben, a sátorban *"tente* baba, *tente"* szókkal ringattak a dicső anyák, a *ham*-et, a sonkát így kínálták : *hamm*, kapd be ! A *doll* a baba altató *dal*a volt, a *poppy* a finom altató mák-*papi*. Ha a gyermeket megcsípte a méh, a *bee*, bizony *bibi* támadt a fullánk nyomán. Eszközeikre vonatkozóan a *play* szóból következtethetjük, hogy játékszereik *pléhből*, bádogból készültek.

Jónéhány olyan közös szavunk van, amelyeket a már római őseink hirdette "Lucus a non lucendo" elve kapcsol össze. Ilyen pl. a 'fül' jelentésű *ear*, amely tudvalevően nem *ír*. Ilyen a *mint* főnév, amelynek semmi köze a "mint" kötőszóhoz, miképp a pesti "link"-nek nincs köze a washingtoni *link*hez. De ez elv legékesebb bizonyítéka talán "hold" égitestnevünk, mert ez nemcsak az amerikai *hold* igével nem tart atyafiságot, hanem még a német *hold* melléknévvel sem.

Tudjuk, milyen jellemzőek a testrésznevek. A *sigh* mutatja, hogy *szájjal* sóhajtunk, a *leg* ismét azt bizonyítja, hogy lovasember számára a lábszár a *legfontosabb* végtagrész. Katonás szellem árad az *eye* szóból is : bizonyára a járőr kiáltotta a szeme elé kerülőre, hogy : *áii !*

A kereskedelmi nyelvből még viszonylag kevés a közös emlék. A *sell* ige árulja el, hogy eladáskor úgy *szel*tek egy darabot a frissen puhult lóhúsból, a *boat* mutatja, hogy ladikot árulni jó *bót* lehetett, de azért az üzleti tevékenységet nem sokra tartották : *shop* — mondták arra a sátorra, ahol a *sáp*ot húzták a vevőtől.

Se szeri, se száma azoknak a szóknak, amelyekben a rokonság minden gondolkodás nélkül is kitüntethető :

Sail — mert *szél* dagasztja a vitorlát. *Chair* — szék, *cser*fából. *Rest* — folyton pihenni a *rest* szokott. *Row* — sor, sorokat *ró*, ősi rovásírással. *Old* — tapasztalt öregek *old*ják meg a legnehezebb kérdéseket. To *hear* — *hírt* hallani. *Keen* — heves *kín*, fájdalom. *Foot* — láb, azon *fut* az ember. *Tail* — az esztendő farka a *tél*. *Far* — messze esik a főtől a *far*. *Veil* — fátyolon át nem lát az ember, csak látni *vél*. Ezzel szemben : *look* — a *lukon* át jól látni. *Lock* — *lak*at a *lak*on. To *lay* — a kocsonyás állagú kumiszból feketéssel válik *lé*. *Comb* — fésű, rénbölény *comb*jából. *Nest* — fészek kiszedésekor nem jó ütni *neszt*. *Make* — *mék* dolgomra, dolgomat csinálni. *Hang* — akasztott ember nem ad már *hang*ot. *Face* — meglátszik rajta a *fész*, az arc a félelem tükre ; ugyanígy : *sin* — a bűnös elpirul, arca *szint* vált. *Car* — *kár*, hogy nincs autónk ! (Lechmezei eredetű fölkiáltás.) *Cheese* — *csíz* fogására csalétek sajt. *Beer* — ki *bír* több sört inni ? *Lent* — böjtben alant, *lent* állnak a kedélyek. *Pity* — szánakozás a *piti*áneren. *Own* — a tulajdonnal bíró saját *ón* tányérjából ehet. *Hate* — a bűvös *hét* : ezért gyűlöl az ember hetedíziglen ; származéka a *hatred* — *hétrét* görnyed a gyűlölettől. *Cheat* — a csalók intik csöndre egymást : *csitt !* *Seat* — ülések alkalmával *szít*anak pártot az emberek. *Fail* — a bukástól *fél*. *Sent* — illat, *szent* tömjéntől. *Heat* — a *hit* heve. *Ache* — fáj a tenyerünkbe vert *ék*. *Seek* — a *szik*en keresgélni kell a füvet. *Sheep* — *sip*, dob, nádihegedű segélyével terelgették a juhot a régi öregek. *Owe* — a régi, az *ó* tartozás nem gilt ! (Jogszabály, szokásjogból.) *Pious* — a jámbor izraeliták viselete a *pájesz*.

Bizonyításunk nem volna teljes néhány földrajzi név tanúsága nélkül. Ime :

Az *Easter* szóban az *east* elem világosan kelet felé mutat : e szóban tehát Dunánk ősi nevét kell látnunk : *Iszter* — 'keleti folyó'. A kanadai *Torontó* város kettős emléket őriz : a mai város helyén őseink nagy csatát vívtak, utána ősi tort ültek ; a temérdek italtól egész tó keletkezett : a tor alkalmával, tehát a *toron tó* támadt. Ezt később, a város felépítése előtt le kellett csapolni, e munkálatok végzőit hívták úgy, hogy *tó-rontó*. Egy másik kanadai tartomány neve, *Saskatchewan*, valamelyik régi harcosunk játszi riposztját őrzi : "Saskeselyű van ?", kérdezték tőle; "Kese sas van !", vágott vissza ősünk, s ebből lett — nyelvromlás folytán — : Sas-kese-van. S végül említsük az amerikai *Arizona* államot : erről akár elemi iskolai végzettséggel is bizton megállapítható, hogy a kései újkor Nagymező utcájának világhírű lokalitásáról nyerte nevét.

Talán elég is lesz ennyi mutatónak. Célom nem a teljesség, inkább csak a módszer bemutatása volt. Felhasználásával bármely honfitársunk (s mindennemű nyelvészeti előképzés nélkül !) könnyűszerrel bebizonyíthatja honfitársai előtt a magyar nyelv rokonságát bármely, tetszés szerint választott nyelvvel.

Esetleges apróbb nehézségektől sem helyes visszariadnunk. Kiváló szobrászunk, Hüvös László traktáló elvét ajánlom megszívlelésre. A jeles művész (aki kiváló szakács is) így szokott kínálgatni : "Egyél még, ha ízlik... Ha nem ízlik, erőltetni kell !" — Cikkzáróul hát még erre az erőltetési módszerre hozok fel egy példát : 'Ruhát visel, hord' értelemben használatos az angol *wear* (ejtsd : ver) ige ; nos, ennek az etimológiáját imígy lehet erőltetni : *Wear* — miután megverték a gyereket, ráförmednek : *hordd* el magad !

Ne bátortalanodjunk el csip-csup akadályoktól. Csüggeteg perceinkben lelkesítsen az eszme : a világ minden nyelve rokonunk lehet még !

Regény az egyetemes zsarolásról

A PÁRIZSI kulturális élet krónikása bizonyára zavarban lenne, ha a gombamódra szaporodó, nem egyszer jelentéktelen vagy csak üzleti célokat szolgáló francia irodalmi díjak lajstromát össze kellene állítania. A *"Prix Combat"*, a *"Combat díja"* azonban, noha újkeletű, mégsem a kérészéletű sikerművek megkoronázására szolgál : rangot biztosít, s az egyszeri mű mögött a szerző egész életpályájára figyelmeztet. Az 1960-ban alapított díjnak, amelyet a "Combat" című, a Felszabadulás után komoly politikai szerepet játszó, manapság pedig főleg kulturális rovatáról nevezetes párizsi lap patronál, eddig már olyan nyertesei voltak, mint a román származású filozófus és moralista, Cioran, a sokoldalú, szociológusnak, szépírónak, sőt Unesco-szervezőnak egyaránt kiváló Roger Caillois vagy éppen a Hadrianus császár életét fiktív önéletrajzban feldolgozó történész és esszéista, Marguerite Yourcenar. A "Combat" 1965. évi díját február 23-án osztották ki. A szavazásnál szóba került Robert André és a Magyarországon is jól ismert költő, Jean Follain neve is ; a díjat azonban végül Joseph Breitbach kapta meg a Gallimard könyvkiadónál néhány héttel ezelőtt megjelent *"Rapport sur Bruno"* című munkájáért.

●

JOSEPH BREITBACH sajátos helyet foglal el a mai irodalomban. Egyszerre két nyelv, a francia és a német verseng érte, s így az író az összekötő híd szerepét játssza a Rajna két partja között. Breitbach 1903-ban Koblenzban született, de családja francia földről, Lotharingiából került a Rajnavidékre. 1925-ben vissza is tért Franciaországba, Párizsban telepedett le, s felvette a francia állampolgárságot. Rövidesen szoros kapcsolatba került André Gide-del, rendszeresen dolgozott a két háború közötti évek leghíresebb folyóiratába, a "Nouvelle Revue Française"-be, regényeit és elbeszéléseit azonban mégis német nyelven írta. Novelláskötetét, a *"Szerelmes liftesfiú"*-t és az I. Világháborúban megszállt Rajna-vidéken játszódó, *"Vetélytársak"* című regényét németből fordították franciára. Svájci folyóiratban és németül jelent meg először *"Clément"* címen az a regénytöredék is, amelyet nagy művéből meg tudott menteni a Gestapo házkutatása után. A sors iróniája a két kultúra határterületén élő művészeket gyakran kegyetlenül megtréfálja : Breitbachot a francia közönség sokáig csak "germán" írónak tekintette, szülőhazájában pedig a Gestapo — távollétében — halálra ítélte. Az értetlenségre és a barbárságra a válasz szinte jelképes is lehetne : Breitbach ma a Párizsban franciául megjelenő "Etudes Germaniques" mecénása.

●

DÍJNYERTES regényét, a *"Jelentés Brunóról"*-t szintén németül adta ki először 1962-ben. A könyvet azóta öt nyelvre lefordították, de a francia kiadásra a szerző most maga írta át újra, franciául, a művét. A *"Rapport sur Bruno"* Franciaországgal szomszédos, képzelt országba viszi el az olvasót, amelynek némely vonása Dániára, Hollandiára, Lichtensteinre, a régi Bajorországra, vagy hogy irodalmi hasonlattal éljünk, Stendhal Pármájára emlékeztethetne. A kis ország alkotmányos monarchia, a nemesi címet az anyakirálynő osztogatja, de a történet a legmaibb jelenben játszódik. A regénynek látszólag két rétege van: az egyik a politikai élet és erkölcs, a parlamenti intrikák szatirikus krónikája, a másik pedig izgalmas kémhistória, ahonnan, akárcsak a legjobb James Bond-történetből, nem hiányoznak a titkos ügynökök, a rejtett mikrofonok, a lehallgató készülékek sem. Valójában azonban két lélek rajzáról, két vérmérséklet és világszemlélet vonzásáról és taszításáról van szó. Brunóról, érzelmi, politikai és erkölcsi neveltetéséről az apró mozaikokból összeálló jelentést az elbeszélő, a Nagyapa írja, az ország igazságügyminisztere, a liberális párt vezére. Brunót, a morfinista anya és a csélcsap, kommunista újságíró apa elhagyott gyerekét ő neveli. Bruno igen értelmes, de lázadozó, büszke és haragtartó, s főleg törtető kamasz, aki később minden politikai áramlatot megnyergel, csakhogy célhoz érjen : előbb marxista lesz, belép a szovjet kémszolgálatba, majd amikor kiábrándul, konzervatív erénycsőszként tör előre az újságírásban és a politikában. Cinikus kíméletlensége valójában kettős érzelmi csalódást takar : kizárólagos szeretet-igényére Nagyapja nem válaszolt méltón, s ifjúkori nevelője, a humanista és szocialista eszmék lelkes híve, Stijn Ryssselgeert sem vette észre azt a beteges szerelmi érzést, amelyet irányában tanítványa táplált. A szeretet és a szerelem gyűlöletté fordult, a féltékenység pusztító és alantas szenvedéllyé. Bruno zsarolásával halálba kergeti Ryssselgeert, Nagyapját pedig lehetetlenné teszi éppen akkor, amikor az a büntetőtörvénykönyvnek a magánéletre vonatkozó cikkelyeit akarja megreformálni.

●

KIÁBRÁNDULT, keserű könyv Joseph Breitbach regénye, s peszszimista nemcsak a társadalmat, hanem általában az emberi kapcsolatokat illetően is. A világban mindenki sakkjátékos : apa és fia, miniszter és újságíró, akik húzásra húzással : zsarolásra zsarolással válaszolnak. Az egyetemes zsarolást, hirdeti a szerző, a szélsőséges ideológiák és a farizeus képmutatássá torzított valláserkölcs nemcsak lehetővé teszik, hanem szinte elősegítik. De Breitbach persze, liberális bölcs módjára, rezignáltan, ábrándozik is : olyan emberi közösségről, ahol a szabadság és a megértés szelleme lefegyverezné a törtetőket, az ügyeskedőket.

G. R.

A MAGYAR KÖNYVES CÉH

sorozatának hatodik köteteként 19 idegen nyelvű kiadás után magyarul is megjelenik

Méray Tibor

BÚCSÚLEVÉL

című regénye.

ÁRA (postaköltséggel együtt)

fűzve : 12.- frank

kötve : 20.- frank

(vagy annak megfelelő összeg)

Megrendelhető, az összeg előzetes beküldésével, kiadóhivatalunknál és az Irodalmi Újság terjesztőinél.

KÖRMENDI FERENC

A TITOKZATOS IKSZ

Még valami Karinthyról ; a téma kimeríthetetlen. Valaki egyszer valahol idézte a közhelyt, hogy a felnőttben az örök gyermek játszik. Karinthyt felbőszítette a szó, vagy talán a hang. A felnőttben a felnőtt játszik, harsogta, mégpedig azért, hogy ne unatkozzék, vagy hogy elmeélét fitogtassa, vagy a pénz kedvéért, vagy több más okból, tette hozzá megenyhültebben. Ő maga sokféle okból játszott és talált ki játékokat, például véletlenségből. A Titokzatos Iksz is így született. A játék neve nem volt egészen pontos ; Karinthy eleinte gondolkodott is egy kicsit, nem lenne-e szabatosabb A Titokzatoskodó Iksz-elnevezés. De ez nehézkesen hangzott s egyébként is világos volt, hogy nem szabad a kelleténél többet foglalkozni az üggyel, a játék nem lesz hosszú életű.Nem is húzta tovább egy pár hónapnál, 1937. nyarán és őszén.

A Titokzatos Iksz-játék abból állott, hogy a játékosok sorban egymás után valamilyen nyilvánvaló vagy közismert tényt, körülményt, tünetet, jelenséget, eseményt, idézetet, parafrázist olyan titokzatoskodóan közöltek a többiekkel, mintha azon frissiben hallották volna, beavatott körökből, megbízható hírforrásból vagy szemtanútól, szigorú titoktartás mellett. De nektek elmondom, csak azután el ne járjon a szájatok : ez volt a közlés alaptónusa. Következett a válasz és viszontválasz ; ezeknek csattanniok kellett és nagy ritkán csattantak is. Minden menetet megbeszélés zárt le.

Kialakultak a szabályok és ritusok. Voltak rávezető és félrevezető trükkök, bejelentve vagy orvul, mind a közlést, mind a forrását illetőleg. Voltak megkönnyítő és megnehezítő mellékhangzatok, rekuzék és kontrarekuzék. Néhányan főleg csak azért játszották, mert új szabályokat akartak bemutatni és elfogadtatni. Voltak "andő"-játszmák, de volt úgy is, hogy tízen vettek részt a mérkőzésben. A dolog a dicsőségért folyt ; Hunvady Sándor volt az egyetlen, aki kijelentette, hogy vagy pénzben játszunk, vagy az egésznek semmi értelme. Értelme egyébként sem volt sok.

Maguk a játékosok voltak a döntőbírák és mindenki önmagát is pontozhatta ; az önpotozásnál szerénykedési vagy szerénytelenségi koefficienst kellett bejelenteni. Minthogy a pontozás nem tárgy ismérveken alapszik, — gól, távolság, magasság, satöbbi —, hanem egyéni és kodifikálhatatlan megfontolásokon, mint a műkorcsolyázásban, a döntések nem voltak feltétlenül megbízhatók, sőt rendszerint egészen megbízhatatlanok voltak. Valaki valakit egyszer túlpontozott s amikor Karinthy emiatt szigorúan felelősségre vonta, ezt felelte : "Azért tettem, mert szeretem őt." Ha ketten vagy többen egyenlő pontszámmal végeztek, Karinthy döntötte el, hogy melyik bambaság volt bambább a többi bambaságnál és miért. Óvás nem volt, fellebbezni csak az utókorhoz volt szabad.

A dolog így kezdődött. Azóta, hogy már csak vendégként járt haza Pestre, Molnár Ferenc a Hungáriában lakott és szép időben rendszerint átsétált a Hanglikertbe reggelizni. Egy júniuseleji reggel ott ültünk asztalánál, Lakatos László, Kálmán Ubul, Falus Elek, Fényes Adolf, természetesen Barabás Lóránt és Molnár egy akkori másik kedvence, egy rekedtes hangú, kissé kopaszodó, miniatür bárzongorista társaságában ; a nevére nem emlékszem. Az ég olyan kék volt, amilyet csak álmában vagy emlékezéseiben lát az ember, évtizedekkel később. Szélcsend volt, egy-két bárányfelhő perceken át ugyanazzal az arccal nézett le a földre. A nagy fák árnyékában tiszta és hűvös volt a levegő.

A dunaparti középső bejáratnál egyszerre csak ott állt Karinthy. Furcsa fintorral méregetett minket egy kicsit, azután az asztal felé indult. Úgy jött, mint aki megy, de mégis odaül. Hallgatott, Lakatos tálcájáról szórakozott mozdulattal elvett egy kockacukrot és maga mögé dobta a bokorba. Majd komolyan, bizalmas hangon ezt mondta :

"Gyönyörű az idő."

"Ne mondja", mondta Kálmán Ubul, megrendülten. "Kitől hallotta?"

"Egy-null", mondta Lakatos. "Gyerünk tovább".

Úgy emlékszem, Molnár, Lakatos és Karinthy nem túlságosan rajongtak egymásért ; Karinthy és Kálmán utálták s a lehetőség szerint elkerülték egymást. Kálmán Karinthyt neandervölgyi filozófusnak keresztelte el ; Karinthy viszonzásul békaarcú embernek nevezte Kálmánt s amikor Kálmán ezért egyszer rátámadt, azt válaszolta, hogy nem kell mindenféle buta pletykának bedülni : ő nem békaarcú embernek, hanem emberarcú békának titulálta.

Ott a Hangli-kertben, Lakatos bemondása után, hallgatott egy pillanatig. "Maga most abban a boldogító tudatban leledzik", mondta azután Kálmánnak, "hogy megszégyenített. Igaz?"

"Nem igaz", felelte Kálmán. "Én nem leledzem, én megszégyenítettem".

"Téved", mondta Karinthy. "Maga egy jó ötletet adott nekem. Nem azt mondtam, hogy támadt egy jó ötletem, hanem azt, hogy maga adott nekem egy jó ötletet. Jó lesz, ha orvoshoz megy, nehogy belehaljon ebbe."

Még Molnár is nevetett, pedig ő jobban szeretett nevettetni és az idő tájt már különben sem volt valami jó kedve. Hallotta, hogy szól a vészcsengő. Gyakran mondta, nem hiszi, hogy még sok tavaszt tölthet Pesten. Mindkettőnknek az volt az utolsó budapesti tavasza.

Néhány nappal később dél felé ott láttam Karinthyt a Vörösmarty-téri divatos kis kávéház (Mignon?) ablakában, egyedül a középső kisasztal mellett. Intettünk egymásnak, bementem hozzá.

"Mondok magának valamit, Feri. De..." és jelentőségteljesen ajka elé emelte jobb mutatóujját, azután a tálcán álló két pohár vízre szegezte. "Két pohár víz."

"Ugyan ! Lehet, hogy már benne lesz 'Az Est'-ben ?"

"Rákapcsolt", mondta Karinthy elégedetten. "Szóval stimmel a dolog. Jöjjön át szerda vagy csütörtök estefelé a Hadikba, akkorra megleszek a játékszabályokkal. A neve már megvan és címszó lesz az Enciklopédiában. A Titokzatos Iksz — ez milyen?"

Egy ideig azután játszottuk, eleinte ügybuzgóan, később lanyhultabban. Az utolsó meccs, amelyen részt vettem, — lehet, hogy a legutolsó volt —, egy esős őszi este zajlott le a New Yorkban. A társaság véletlenül verődött össze ; volt, aki "éppen arra járt", volt, aki a Nemzetiből jött és volt, aki a "Pesti Napló"-tól, közöttük Bálint György. Odaült az asztalhoz, de eleinte húzódozott a játéktól, nem szeret jókat mondani, mondta vonakodva, azután mégis engedett. Egy kis szabadkozással mindenesetre utoljára hagyatta magát — hátha közben abbahagyjuk — és csak amikor már elkerülhetetlen volt, akkor szólalt meg. Szenvtelen arccal, közömbös hangon ezt mondta :

"Úri lócsiszárral találkoztam s bevert sárral."

Karinthy lecsapott rá. "De te nem pöröltél, hanem félreálltál s letörülted, mi?" kérdezte támadólag.

Bálint arcán úgy rendeződtek el a vonások, mintha mosolyogna. "Dehogy", felelte kimérten. "Fenéken rúgtam". És fejét kissé oldalt hajtva, szelíden s jólnevelten, amilyen volt, ezt mondta még: "Pardon".

Győzött ; Karinthyt valahogyan bántotta a dolog. Szemmelláthatólag úgy érezte, a szót kérdés formájában neki kellett volna mondania. A megbeszélés után valaki azt kérdezte, ki a következő. Karinthy leintette. "Hagyjuk ezt a hülyeséget. Azt sem tudom, ki találhatta ki."

Mint az Enciklopédia és sok más minden, így múlt el csendben A Titokzatos Iksz.

APÁRÓL FIÚRA

BESZÉLGETÉS EGY LONDONI KORCSMÁBAN

— LÁTJA ott azt az embert ? — kérdezte az angol *pub* tulajdonosa, miközben szódát fröccsentett whiskymbe.

A bárpulthoz támaszkodó férfi felé intett fejével. Magas, fekete pulloveres alak volt, harmincötharminchat év körüli. Fején kockás kis sapkát viselt. Egykedvűen támasztotta a pultot, szájából úgy fityegett ki a cigaretta, mintha egy francia filmből lépett volna elő. Pintes pohárból itta a langyos angol sört, a *ginger ale*-t.

Egyszóval pontosan olyan volt, mint a *pub* többi vendége.

— Tudja, hogy ez az ember ma is ugyanazt a foglalkozást űzi, mint az apja, nagyapja, sőt valamennyi felmenője ?

Nem tudtam, mert ez egyáltalában nem látszott rajta. De nem akartam udvariatlan lenni, a *pub* tulajdonosa régi ismerősöm, egyike a kisszámú bőbeszédű angoloknak, így hát érdeklődést színlelve megkérdeztem :

— Igazán ? És mi a foglalkozása ?

Azt vártam, hogy azt feleli : kertész a Hyde Parkban, vagy krikettpálya felvigyázó a híres Lord's féle mezőnyön. Az sem lepett volna meg, ha a korcsmáros azt mondja, hogy az illető Lord Mittudomki, aki elaggott törpék szivarvégeit gyűjti ugyanúgy, mint ükapja, szépapja és valamennyi felmenője.

A válasz azonban meglepőbb volt.

— A foglalkozása ? — hunyorított a *pub* tulajdonos. — Zsebtolvaj.

*

ÍGY ISMERKEDTEM meg Mr. X.-szel. (ő kért meg arra, hogy ne írjam le valódi nevét), aki a Zsebtolvajok "Gothai Almanachiában" előkelő helyet foglal el. Amikor a korcsmáros bemutatott bennünket egymásnak, készséggel állt rendelkezésemre, mint valamely herceg, vagy lord, aki szívesen idézi családja múltját, dicsőséges csatákat, melyekben az ős kitüntette magát.

Mr. X. ősei a zsebtolvajlás harcmezején szereztek hervadhatatlan érdemeket.

— Meddig tudja visszavezetni családfáját ? — kérdem.

Egy lordot meghazudtoló könnyedséggel feleli :

— A XV. századig vannak adataim. Egyik ősöm, Theodor, *the Slippery* (Sikamlós Tódor) a piros rózsa-fehér rózsa háború idején háromszor is halálra volt ítélve, de mindig meg tudott szökni. Innen a neve. 1470-ben, ugyanabban az évben, amikor a piros rózsák elkergették IV. Edwardot, Theodort elfogták. Akkor már hiányzott a jobb füle, mert azt egyik korábbi rajtacsípéskor levágták. Birtokomban van egy írás, amelyet kivégzése után szegeztek ki a házra, ahol elfogták. Az írás azt mondja, hogy többet volt Theodor ősöm keze mások zsebében, mint a sajátjában és emiatt akasztották fel.

— Egyszóval Theodor, *the Slippery* volt a tulajdonképpeni családalapító ?

— Róla van írott emlékem. De nagyapám mesélte, hogy családunk tagjai már a XII. században híres zsebtolvajok voltak és mi már úgy születünk, hogy kezünk hajlékonyabb és keskenyebb, mint másoké.

Büszke oldalpillantással néz rám, aztán üres poharára. Intek a *pub* tulajdonosának. Újabb pint *ginger ale* kerül elébe.

— *Thank you !* — mondja udvariasan. — Tudja, ha van egy kis időm, családom történetével foglalkozom. Talán egyszer megírom a család teljes történetét. Hallott véletlenül a Watton-féle tolvajiskoláról ?

KICSIT SZÉGYENKEZVE vallom be, hogy én reáliskolába jártam.

— Ezt az iskolát 1585-ben alapították. Ez a Watton nem volt szakmabeli, — folytatja, némi megvetéssel a hangjában. — Korcsmája volt. De William nevű ősöm, aki Theodor egyenesági leszármazottja volt, vezette az iskolát. Látta az "Oliver" című musicalt ?

Megnyugtatom, hogy láttam, sőt, valamikor olvastam is Dickens "Twist Oliver" című regényét, amelyből a musicalt írták.

Elégedetten bólint.

— Nohát, ott az a Fagin... az a Fagin-féle tolvajiskola. Eredetileg Watton iskolájából vette Dickens az ötletet. William remek ember volt, — teszi hozzá, átszellemült mosollyal. — Tudja, hogy nem volt olyan zseb, amelybe bele ne tudott volna nyúlni anélkül, hogy észrevették volna ? Olyan könnyű keze volt, mint a pille.

— Mi lett az ő... hm... meddig működött a szakmában ?

— Negyvenhat éves korában ment nyugdíjba.

— Úgy érti, hogy becsületes útra tért ?

Megvető pillantás.

— Úgy értem, hogy felakasztották ! — mondja, inkább büszkén, mint szégyenkezve. — Egy régi haragosa beárulta. Nem kapták rajta semmin, de többen ellene vallottak és ezért felkötötték. Csodálatos ember volt. Zseni ! Amikor levágták a kötélről, a hóhér keresni kezdte a tubákos szelencéjét. Sehol se találta. Végül megnézték William zsebében. Ott volt. Már a nyakán volt a kötél, amikor kiemelte a hóhér zsebéből. Érzi ebben a lelki nagyságot, uram ?

MEGNYUGTATOM, hogyha van példa a lelki nagyságra, akkor William ősatyó viselkedése valóban az.

— William nagyon sok fiatal tehetséget képezett ki, köztük saját fiát, Bent, aki szintén kiválóan értette a szakmát, de Williamot meg sem tudta közelíteni ügyességben. Benről nem tudok sokat, elég magányos ember lehetett, bár hat gyermeke volt, igaz, hogy hat különböző nőtől.

— Mindegyik gyerek az apa mesterségét folytatta ?

— Csak a legidősebb fiú, Nicholas. A többi öt közül kettő lány volt, ezekről nincs adatom. A másik három fiú is a szakmában maradt. de betörtek, meg útonálltak...

Elfintorítja az arcát. — Ezt nem szeretem. Rossz fényt vet a családi hagyományra. A mi családunk híres arról, hogy a zsebtolvajlást választotta élethivatásul. Az ilyen betörések, meg rablások... nem, ezek nem méltók hozzánk.

Még egy sört kér. A szeme csillog. Évszámok repkednek a levegőben, 1723, a szomorú év, amikor a család három tagját egyszerre fogták el és zárták börtönbe és mire Henry bácsi, a család akkori feje, kiszabadult hűlt helyét találta annak a 9 aranyórának és 70 arany tubákosszelencének, amelyet letétbe helyezett egy "megbízható" orgazdánál.

— Akkor is voltak becstelen emberek ! — mondja szomorú mosollyal Mr. X. és ránéz karórámra. — Bocsánat, de sietnem kell. Megígértem a feleségemnek, hogy nem maradok sokáig.

— Megenged egy személyi kérdést ?

— Hogyne, tessék.

— Ön most a családfő ?

— Nem. Az apám.

— Él még ?

— Igen. Hatéves börtönbüntetését tölti.

— És ön ?

— Én szabadlábon vagyok.

— Igen... de úgy értem... ön is folytatja a családi mesterséget ?

KIHÚZZA MAGÁT, az arca hideg lesz, elutasító.

— Uram, — mondja olyan fagyosan, ahogy csak egy angol tud beszélni, ha mélyen megsértették, — én egész estén át beszéltem önnek családomról... Ha ezek után *ilyen* kérdést tesz fel, akkor... akkor nincs több mondanivalóm. *Good night !*

Határozott léptekkel siet az ajtó felé. Megtapogatom zsebeimet. Semmi sem hiányzik.

Kis szégyenérzettel iszom ki maradék whiskymet. Igaza volt Mr. X.-nek. Az ember nem kérdi meg egy angol lord elsőszülött fiától, hogy örökli-e a lordi címét ? Ez ugyanis természetes. Az ilyesmi apáról fiúra száll.

VAJDA ALBERT

Irodalmi Újság

VÁSÁRY TAMÁS, a kitűnő magyar zongoraművész nagy sikerrel hangversenyezett március elején a párizsi Théâtre des Champs-Elysées koncerttermében. A "Figaro" kritikusa a következőket írta a hangverseny másnapján Vásáryról : *"Játékában a csalhatatlan technika egyesül a billentyűérintés finomságával s olyan polifonikus tisztasággal, amely még Liszt, "Magyar Fantáziáját" is megszépítette. Több ez, mint szép zongorajáték : csodálatos művészi munka."*

*

FRANÇOISE GILLOT, aki 1946 és 51 között Picasso felesége volt, nemrég jelentette meg az Egyesült Államokban és Angliában emlékezéseit "Életem Picassóval" címen. Picasso 61 éves volt, amikor egy Quartier Latin-beli vendéglőben a 21 éves Gillot kisasszonnyal először találkozott. *"Házaséletünkben a legkínosabb* — írja most a festő volt felesége — *a reggeli ébredés volt. Picasso ilyenkor mindig rosszkedvű és levert. Egyik reggel például a következőket jelentette ki nekem : Nem is tudod, milyen boldogtalan vagyok. Még az orvosom sem törődik velem,* (a művésznek gyomorfekélye van); *ha eljön hozzám, azt csak azért teszi, hogy megnézze az új festményeimet !..."*

*

A LENGYEL MASZKSZÍNHÁZ megkezdte budapesti vendégjátékát. A Groteska Maszk 1945-ben alakult Krakkóban. Eleinte csak bábjátékokat mutattak ba, majd később szereplőgárdájukat élő szereplőkkel — emberbábukkal — egészítették ki. Az élő szereplők nagy része fejre épített merev maszkban játszik. A műfaj átmenet a bábszínház és az élőszínház között. A Groteska műsorán a lengyel írók művei mellett Brecht, Drda, Offenbach szerepel. Az együttes bábjátékokat is ad elő és Tersánszky Józsi Jenő Misi Mókus című játéka Krakkóban már elérte a kétszázadik előadást.

*

A SALZBURGI ÜNNEPI játékok idei műsorán a "Don Juan", a "Szöktetés a szerájból", a "Borisz Godunov", az "Elektra", az "Ariadné Naxoson" és a "Macbeth" szerepel.

*

VÉRTES MARCEL, a nemrég elhunyt grafikus és festőművész születésének 70. évfordulója alkalmából kiállítást rendeznek Párizsban. A kiállítás időtartamát május-június hónapra tervezik.

*

DONIZETTI Az ezred lánya című dalművét újítja fel a Déryné Színház. Az első magyar bemutatón a címszerepet Déryné Széppataki Róza, a színház névadója alakította.

*

TÖBB MAGYAR KÖNYV jelent meg az utóbbi időben külföldön : Radnóti Miklós verseskötete olasz és cseh nyelven, Nagy Lajos novellái csehül, Déry Tibor novellái angolul. Péter Rózsa "Játék a végtelennel" című műve svédül és Németh László "Iszony" című regénye flamand nyelven jelent meg.

*

RÓZSA MIKLÓS háromszoros Oscar-díjas zeneszerző és karmester filmzenéinek koncertverziói hanglemezen is megjelentek. Kibocsátották a többi között a "Van Gogh", a "Bagdadi tolvaj", a "Ben Hur" és a "Dzsungel könyve" hanglemezt.

*

A NEW YORK állambeli Amerikai Magyar Szövetség "Erdély védelmében" elnevezésű mozgalmat indított az erdélyi magyarság megmentésére. Akik ebben a mozgalomban részt kívánnak venni, azoknak a Szövetség elküldi akcióprogramját. (American Hungarian Federation of the State of New York Inc., P.O. Box 336, Gracie Station, New York. N.Y. 10.028, U.S.A.)

NYIKOLAJ BUHARIN újból olvasható lesz a Szovjetunióban, jelentik Moszkvából. Az állami könyvkiadó bizottság egy tagjának nyilatkozata szerint újból kiadják "A kommunizmus ábécéje" című híres könyvét, amit kivégzése után teljességgel kivontak a forgalomból. A könyvet a NAUKA tudományos kiadóvállalat hozza újból forgalomba. Noha a könyv megjelenése a könyvesboltok kirakataiban és a könyvtárak polcain látható jele Buharin kései "feltámadásának", a megfigyelők nem hiszik, hogy a megjelenést a szerző személyének és nézeteinek teljes rehabilitálása követné.

*

ILJA EHRENBURG a "Lasik Roitschwantz kalandos élete" című híres könyvét, újból kiadták Angliában.

*

AZ OBERHAUSENI rövidfilmfesztivál legnagyobb sikere a jugoszláv "Vau-vau" című kisfilm, mely egy kutya-macska harc ábrázolásával gúnyolja a bürokráciát. Ugyancsak jugoszláv sikerként könyvelhető el az a "Film a filmről", melyben egy Jugoszláviában forgatott, Dzsingiz kánról szóló hollywoodi vállalkozást figuráznak ki, okosan, szellemesen, teli humorral. A "legjobb trükkfilm" díját a csehszlovák *Jan Lenica* nyerte "A." című hátborzongató allegóriájával, melyben a hőst üldözni kezdi egy hatalmas *A* betű.

*

DÁNIÁBAN 23 kiváló művész, április 1-től évi 30 ezer dán korona tiszteletdíjat kap élete végéig a kormánytól.

*

NÉMAFILMET forgatnak harminc év óta újra Hollywoodban. A film címe : "Vadászat", főszerepét Buster Keaton játtsza.

*

A LONDONI SZIMFONIKUSOK hangversenyeinek vezénylésére Solti György, Igor Markevitch, Karl Schuricht, Lorin Maasel, Colin Davies és Kertész István karmestereket szerződtették.

*

A KÖLTÉSZET NAPJÁT április 11-én József Attila születésnapján rendezik meg. A program középpontjában az új magyar líra eredményeinek és József Attila életművének méltatása áll.

*

A RABLÓK TÖRTÉNETE címmel jelent meg Peta Fordham könyve, amelyben az 1963. augusztusában történt két és fél millió fontsterlinges angliai vonatrablás történetét mondja el. A könyv az angol könyvpiac jelenlegi legnagyobb sikere.

*

A FORD ALAPÍTVÁNY Magyarországon tartózkodó küldöttsége tárgyalásokat folytatott különböző kulturális szervezetekkel az 1965-66. évi Ford-ösztöndíjak odaítéléséről.

*

INDIÁN SZÍNÉSZEK egy Los Angelesben tartott sajtóértekezleten arról panaszkodtak, hogy egyre kevesebb filmszerepet kapnak a vadnyugati filmekben. Helyüket az indiánoknak kikészített európaiak és a sötét bőrű bevándorlók foglalták el.

*

SALAMON BÉLA színművészt, a népszerű komikust, születése 80. és színészi működése 50. évfordulójának alkalmából a Munka Érdemrend aranyfokozatával tüntették ki.

*

SZABÓ FERENC Teilhard de Chardinről írott tanulmánya most jelent meg az "Ahogy Lehet" kiadásában. A tanulmány első részében a vallásbölcsész fejlődésével, a másodikban "Az Isteni Milió" című munkájával foglalkozik.

JAN SIBELIUS, a nagy finn zeneszerző születésének 100. évfordulója alkalmából Hämeelinnában álló szülőházában múzeumot rendeznek be. A május 15-e és június 4-e közötti Sibelius-zenei hetekben Helsinkiben 14 ünnepi hangversenyt tartanak.

*

MOLNÁR MIKLÓS és Bert Andréas szerkesztésében dokumentumgyűjtemény jelent meg a genfi Librairie Droz kiadónál az I. Internacionálé svájci tagozatának tevékenységéről.

*

KATIA AMBROZIAC jugoszláviai műtörténész a Louvre művészettörténeti iskolájában tartott előadásán közölte, hogy a belgrádi Nemzeti Múzeumban Rodin, Chagall, Le Corbusier, Corot, Daumier, Degas, Dufy, Gauguin, Matisse, Modigliani, Monet, Picasso, Toulouse-Lautrec, Utrillo és más világhírű művészek eddig nagyrészt ismeretlen művei is megtalálhatók.

*

ROTTERDAMI ERASMUS összes műveinek kiadását készítik elő Hágában. A 40 kötetre tervezett kiadás első kötetei 1969-ben jelennek meg.

*

IBSEN összes drámáját adja ki a jövő évben az Európa Könyvkiadó. Valamennyi mű fordítója Hajdu Henrik, az északi irodalom kiváló magyar fordítója és tudósa. A kétkötetes magyar kiadásban 23 Ibsen-dráma lesz, annyi, amennyit Ibsen maga válogatott ki annak idején.

*

JEAN COCTEAU-kiállítást rendeztek a párizsi Jacquemart-André múzeumban. A 700 kiállított tárgy között ott szerepel az író egyik középiskolai bizonyítványa is. A bizonyítványban ez a megjegyzés olvasható : *"Okos diák, de gyenge előmenetelű és szórakozott. Rendszertelen és álmodozó."*

A FŐVÁROSI Szabó Ervin Könyvtár kimutatást közölt arról, mit olvasott Budapest 1964-ben. Az eredményt az 1934. év adataival hasonlította össze. A külföldi írók közül Zola a legnépszerűbb. Regényei közül a legolvasottabb a "Patkányfogó", a "Tisztes úriház", a "Nana" és a "Hölgyek öröme". Zolát, Balzac, Verne, Thomas Mann, Maupassant és Tolsztoj követi. A magyar írók közül, mint 30 évvel ezelőtt is, a legolvasottabb Jókai. Harminc év előtt Gárdonyi tartotta a második helyet, most Móricz "A boldog ember"-e és Fejes Endre "Rozsdatemető"-je.

*

VOLTAIRE színművét. A kínai árvát az 1755-ös bemutató óta most tűzte először műsorára a párizsi Comédie Française.

*

FRANCIA IMPRESSZIONISTÁK képeiért nagy összegeket fizettek egy Palm Beachben rendezett aukción. Van Gogh Magvetők című képe 900,000, Monet egy képe 190,000, Pisarro Gesztenyeárusítónője 55,000 dollárért cserélt gazdát.

*

ÖTVEN ESZTENDEI amatőr fényképezése alatt több száz portréfotót készített Jindrich Vanek. A 76 éves prágai építész gyűjteményében megtalálhatók Bartók Béla, Thomas Mann, Rabindranath Tagore, Karel Capek, Heinrich Mann, Pirandello, Ilja Ehrenburg fényképei is.

*

A NYUGAT-NÉMET Könyvkereskedők Béke-díját először ítélték nőnek. A díjat Nelly Sachs 73 éves Stockholmban élő költőnő kapta.

*

AZ ÚJ LONDONI SZÍNHÁZ tervét elfogadták. Az építkezés költségei körülbelül 1,300,000 fontot tesznek ki. A londoni Cityben épülő színház nézőterét 1500 személy befogadására tervezték és a legtávolabbi pontja sem lesz 22 méternél messzebb a színpadtól. Az építkezést 1968-ban kezdik el és öt év alatt fejezik be. Az új színház bérletét 21 évre a Királyi Shakespeare Társulat kapta meg.

AZ INDIAI GYERMEKRAJZ kiállítás idei nagydíját egy Kürthy Hanna nevű magyar kislány nyerte el. A kiállításon 100.000 pályázó vett részt.

*

A PANNONHALMI Apátság Levéltárában kézírásos könyvet találtak. A könyv Bessenyei György négy munkáját tartalmazza és 1778-ban készült. A műveket a cenzúra annak idején betiltotta, ezért másolták le ezeket kézzel.

*

MAX REINHARDTRÓL eddig úgy tudták, hogy csak a Szentiványéji álmot rendezte filmre. Most a nyugat-berlini Kinemathek, amely a film klasszikusait adja elő, műsorra tűzte "A boldogok szigete" című filmet, amelyről kiderült, hogy ez is Reinhardt rendezésében készült. Az egyik férfi főszerepet Mátrai Ernő, az egykor ismert magyar táncosszínész játszotta.

*

A MAGYAR EGYETEMISTÁK és Főiskolások Egyesületeinek Szövetsége Művelődési és Oktatásügyi Tájékoztató Iroda felállítását határozta el. A Tájékoztató Iroda egyik sarkalatos célja : "ösztöndíjak biztosítása hazai diáktársainknak — világnézeti különbségekre való tekintet nélkül — nyugaton folytatandó tanulmányokra." A MOTI, az ösztöndíjalap kezelője az emigráció támogatását kéri. (MOTI, C.P. 162, Genéve 1, Suisse. Posta-csekkszámla : UFHS, 3, rue du Levant, Genéve 1. 13315 — Suisse.)

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

NŐI ÉS FÉRFI DIVATÁRUK !
Mindenféle használati cikkek !
Minden beszerezhető
cégemnél, ami az Ön magyarországi hozzátartozójának vagy barátainak szükséges
MEGLEPŐEN OLCSÓ ÁRAK
ALEXANDER NOVEMBER
WIEN I. Fleischmarkt 10.
(Rotenturm Strasse sarok)
Telefon : 63-08-67

Készülő történelmi munka szerzője kéri azokat, akik 1956. OKTÓBER 23-ÁNAK FŐBB BUDAPESTI ESEMÉNYEIRŐL (az egyetemi gyülések, a felvonulás, a Petőfi téri, a Bem téri és a Parlament előtti gyülés, a Rádió ostroma, a "Szabad Nép" székháza körüli harc, a felkelők fegyverhez jutása, a Sztálin szobor ledöntése, a pártközponton belüli fejlemények : Nagy Imre miniszterelnöki kinevezése, a szovjet csapatok behívása, stb.) közvetlen élményekkel vagy hiteles forrásból származó értesülésekkel rendelkeznek, szíveskedjenek bármily terjedelemben, névvel vagy név nélkül, eljuttatni az Irodalmi Újság szerkesztőségébe. (21, rue des Acacias, PARIS-17e).

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off. Picadilly Circus) London W.1. Argentínában : Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Dr. Baksa, Wien XX. Strom Str. 20. VII. 4/15. és Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, d'Hondecoeterstr. 56. Leeuwarden, telefon : 05100-28550. Irországban : L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 6 Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Rego Park 74, New York. N. Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 3.50 Schilling, Belgium : 9 frank, Dánia : 1 korona, Finnország : 50 márka, Franciaország : 0,90 frank, Hollandia : 0,80 forint, Izrael : 40 agora, Kanada : 0,25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 0,80 márka, Norvégia : 1.20 korona, Olaszország : 90 lira, Svédország : 0.80 korona, Svájc : 0,80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentina: 25 peso, Brazília : 200 Cr. $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

AZ IRODALMI ÚJSÁG
főbizományosa
KANADÁBAN
helyi terjesztőket keres.
Az érdeklődők forduljanak közvetlenül
Mr. István FARKAS-hoz
4300 Depuis Ave. Apt. 6.
MONTREAL, 26. Que.
Tel : RE. 3-9756

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödiken.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVI. évfolyam 7. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1965. április 1.

KÉTHLY ANNA

EGY DIKTATÚRA ÜNNEPEL

MÁR ELŐSZEDTÉK a zászlókat a molyzsákokból, már összeállították az "önkéntes felajánlások" eredményeit. Április 4-én a diktatúra ünnepli a húsz év előtti felszabadulást. Ha visszaemlékezünk ezekre a napokra, elismerjük és méltányoljuk ezt az eseményt. Magyarország földjéről kihajszolták a hitleri sereg utolsó maradványát s velük együtt Hitler magyarországi helytartóit is. A nácik és ügynökeik idegen megszállók voltak a magyar földön. Nemcsak politikai meggyőződésük vagy vallásuk miatt elhurcolt magyar állampolgárok gyűlölték őket, szemben állt velük az egész magyar nép, a kihajszoltak ellenséges földön állottak.

Szerencsésebb földrajzi körülmények között, hegyeik biztonságában ellenálló más népek tetteiről tud az egész szabad világ. A magyar síkságon, a védhetetlen városokban működő magyar ellenállókról nincs feljegyzés. Ki tud arról, hogy a magyar ipari munkás — a szigorú katonai ellenőrzés ellenére — hogyan szabotálta például a repülőgépgyártást, mikor a háború utolsó kétségbeesett szakaszában Hitlerék helyre akarták állítani a légierők egyensúlyát? Ki figyelt a magyar parasztra, aki ezerféle módon akadályozta meg a rekvirálást, ezzel keresztülhúzta a gőgös hitleri tervet, hogy mindenütt máshol előbb fognak éhezni, mint náluk ? Ki beszél ma a magyar radikális értelmiség személyes bátorságáról, mikor halállal fenyegető tilalmakkal szembeszállva, a valóságnak megfelelően informálta a közvéleményt a háború eseményeiről és ezzel ébrentartotta az ellenállás szellemét ?

A felszabadulás menekülés volt a leggonoszabb sors elől, amely egy szabadságára büszke népet érhetett volna. A felszabadítókat mindenki várta otthon, a náci hódítók szolgái idejében mentették a bőrüket. Még a rémhírek sem tudták megingatni ezt a várakozást. S amikor e hírek részben igazaknak bizonyultak, még mentséget is leltünk rájuk. Az előrenyomuló szovjet hadsereg olyan területeken jött keresztül, amelyeken látták, hogy mi történt a német megszállás idején asszonyaikkal és földjeikkel. Fájdalmas, meg nem érdemelt és igazságtalan szerencsétlenség volt, hogy a megtorlás mindezért a *mi asszonyainkat* és a *mi földünket* érte.

EZT A FÁJDALMAT enyhítette az a várakozás, amely az Ideiglenes Nemzetgyűlés munkája felé fordult. A Nemzetgyűlésben képviselt pártokat ugyan a felszabadítók hozták össze Debrecenbe, mert a katonailag megszállt területeken keresztül erre más mód nem volt. De mivel a szovjet hadsereg uszályában érkezett moszkoviták is *demokratikus átalakulásról* beszéltek, a születési hibát senki sem bolygatta. A program összeállítása nem volt nehéz. Választójog, földreform, szociálpolitika : a törvényalkotás ezen a három területen maradt el a legjobban a korszellem mögött. A kommunisták nagy buzgalommal vallották ugyanezt, sőt — hogy a közhangulatot megnyugtassák —, néha még ráduplázták a Kisgazdákra és a Szociáldemokratákra. Visszatekintve érezzük csak, milyen groteszk és képmutató volt ez a szerep : a diktatúra úttörői mint a demokrácia bajnokai.

Egy angol közmondás szerint a képmutatás a bűn hódolata az erény előtt. Nos, a képmutatásra való képességeiket később is sokszor tapasztalhattuk.

A moszkvai elzártságban a mi moszkovitáink rosszul mérték fel a magyar közvéleményt. Félrevezették magukat, csak az első szabad választások józanították ki őket. Valószínű, hogy Sztálin nem szerette a félrevezetést és nem kedvelte a rosszul számító vezetőket. Bizonyos, hogy ez a körülmény is hozzájárult a diktatúra szisztematikus előkészítéséhez.

KÉSŐBB, amikor a diktatúra már biztonságosan berendezkedett, Rákosi a Politikai Akadémián elmondotta, hogy a diktatúráról, mint erőfeszítéseik céljáról, csak a legszűkebb belső kör tudott. A tagságot nem vonták be bizalmukba. Azt is bevallotta, hogy a hírhedt ÁVO soraiból eltávolították koalíciós partnereik bizalmi embereit, így a terrorszervezetet teljesen hatalmukban tartották. A diktatúra, amely munkás- és paraszthatalomnak címezte magát, kizárólag két tényezőre támaszkodott. Az egyik a megszálló szovjet hadsereg, volt a másik a politikai rendőrség, amely a megfélemlítés leggonoszabb és legbecstelenebb eszközeivel dolgozott.

A koalíciós partnereket beszivárgókkal, spiclikkel bénították meg ugyanakkor, amikor képmutatóan a közös munkáról tárgyaltak velük. A hatalom legális megszerzése még így is a ködös távolban lebegett s ezért ennek elérésére 1947. őszén egy utolsó erőfeszítésre szánták el magukat. A kezükben lévő rendőri és adminisztratív hatalomban sem bíztak eléggé, ezért kellett a csalás legmegvetendőbb eszközéhez, a hírhedt hamis "kék cédulákhoz" nyúlniok, hogy többséget szerezzenek. Mint emlékezünk, még így sem sikerült a terv.

Ezekben a hetekben folyt a nagy birkózás a Marshall-terv körül. Ezt az "első segélyt", amely a szabad európai országokat talpraállította, a csehek az ottani koalíciós pártok együttes határozatával már elfogadták. A rájuk nehezedő nyomás kényszere alatt (amely végül az államcsínyhez vezetett) a hozzájárulást vissza kellett vonniok. A többi csatlós államot a csehek tragédiája idejekorán figyelmeztette arra, hogy az engedélyezett határokat ne lépjék keresztül.

Ha történelmi analógiát keresünk erre a tilalomra, megleljük Kaunitz kancellár nevezetes kijelentésében : "Magyarországot előbb koldussá, azután szolgává, végül katolikussá fogom tenni." A Marshall-terv elfogadása megmentett volna bennünket a koldussorstól, attól, hogy idegen hatalom gyarmatává váljunk. A koldussorsot követte a szolgasors és a szovjet államvallás kötelező lett a koldus-szolgákra is. Az az ideológia, amelyet mint kommunizmust fogadtatnak el a világgal, foltozgatva, a mindenkori célszerűség szerint módosítva, ma is kompromittálja a szabad világ megbecsült eszméit. De a legyőzöttek számára *az egyetlen religio* maradt, amelynek hódolnunk kellett.

1949. ELEJÉRE már minden ellenállást megfojtottak. Rákosiék korlátlan hatalommal rendelkeztek elevenek és holtak fölött. De mielőtt a hatalom teljes élvezetének átadták volna magukat, kiirtották vélt és valódi riválisaikat és politikai ellenfeleiket. Saját híveiket sem kímélték. Aki Nyugatról tért vissza, aki a spanyol polgárháborúban a kommunista brigádokban kockáztatta életét, egészségét, egzisztenciáját, mind a gyanúsak közé került. A Kisgazdákat megtizedelték, a Szociáldemokratákat beolvadásra kényszerítették. Ennél a ténynél jellemzőbb, hogy a "baloldali szociáldemokraták" sem örvendhettek árulásuk jutalmának, ők is börtönbe kerültek. Sorsuk rikító példája a "hamis bukás" büntettének. Eladtak egy pártot, de annak lényegét és tagságát nem tudták szállítani. Érthető volt a kommunista triumvirátus haragja, mikor a munkásság ellenállása felfedte előttük a csalást.

A politikai perek, internálások, deportálások után tiszta lett a terep. Mit tudtak alkotni a korlátlan hatalom birtokában ? Az államosításra megérett üzemek és vállalatok szocializálása után megsemmisítették a legkisebb egzisztenciákat is, a cipőfűző árustól a foltozó szabón, vargán, órajavító kisiparoson keresztül a borbélymesterekig valamennyit. Ennek következményeit a "közönségszolgálat" mai hiányosságai eléggé megmutatják. De a cél az volt, hogy ne maradjon *független ember* schol az országban.

A földhöz juttatott paraszt még nem is örvendezte ki magát eléggé, mikor már a legbrutálisabb eszközökkel beterelték őket a kolhozokba. Ezt a célt is hónapokon keresztül tagadták, a kétkedőket börtönbe juttatták. A modern mezőgazdaság mai eszközeinek és módszereinek birtokában munka- és időpazarlást jelentenek a nadrágszíjparcellák. Ám nem példákkal és felvilágosítással harcoltak évszázados szokások ellen, hanem haragot és elkeseredést kiváltó módon.

Az ipari munkás gyorsan rájött arra, hogy nem tulajdonosa és birtokosa az országnak, hanem tulajdona és birtoka egy "új osztálynak", amely a régi uralkodó osztályokhoz hasonlóan rendezte be életét és azok magatartását utánozta a munkások ellenében.

Az értelmiségiek, közöttük a kultúra munkásai beleszorultak az előírások Prokrusztesz-ágyába. Aki a diktatúra céljait nem szolgálta, kiselejtezték. Író, költő csak akkor kapott papirost, ha a cenzúra átengedte műveit vagy ha még előbb szellemi harakirit követett el.

Nagyarányú tervgazdálkodást indítottak el, de ennek semmi köze nem volt az ország érdekeihez, a már meglévő iparágakhoz, a hazai nyersanyagokhoz, a valóságos munkaerőkészlethez. Ennél a buzgalomnál elhanyagolták az égetően szükséges tennivalókat, a háborús pusztítások helyrehozatalát, oktatási intézmények, kórházak szaporítását, az ipar és a mezőgazdaság korszerű felszerelését, szakértők kiképzését, munkaerő-utánpótlást és még sok egyebet. Hosszú tanulmány volna szükséges mind eme problémák összefoglalására.

AZ EGYRE ÜRESEBBÉ VÁLÓ politikai frázisok következménye politikai zsákutca lett. Önmaguk körül forogtak, mint a macska, amely a saját farkába akar harapni. A gazdasági csőd is elkerülhetetlenné vált. A kulturális leromlásról, a szociálpolitikai tehetetlenségről fölösleges volna részleteket felsorolni ... "a szocialista" államban ! A forradalom nem a Bem-szobornál kezdődött, még csak nem is Gerő Ernő provokatív rádióbeszédével. A Petőfi-kör, az Irodalmi Újság *tényekről* számolt be, a tények végre hallhatókká váltak. Hatottak azokra a milliókra, akik addig csak magukban töprengtek nehéz sorsuk fölött. A feltárt sebek láthatóan a közvélemény előtt feküdtek. Az ország gondosan titkolt kirablása még azok előtt is megmutatkozott, akik addig nem hallották a záhonyi "Aranykapu" hírét.

A forradalom a magyar nép együttes tiltakozása volt az ország végkiárusítása ellen. Csak hónapokkal a forradalom leverése után próbálták meg ezt a nagyszerű megmozdulást "ellenforradalom"-má silányítani. Mikor a szovjet beavatkozás megrendítette és kigyógyította "a kommunizmus ópiumának" nyugati rabjait, akkor kísérelték meg ezzel magyarázni, miért kellett szovjet páncélosokkal *munkások ellen* felvonulni.

A tragikus véget formailag új korszak követte. Kádár még 1956. decemberében is azzal védekezett a Munkástanács küldöttsége előtt, hogy a teljes megsemmisítés ellen nem volt más kiút, mint az, hogy ő vállalja a szovjet által követelt átmenetet. De az első békítési kísérlet után, bár óvatosabb formában, folytatták a régi játékot. A parasztokat szörnyű büntetőhadjárattal kényszerítették vissza a forradalom alatt feloszlatott kolhozokba. "Élünk, ahogy lehet ..." a mai rendszerű "falukutatók" is csak ilyen pesszimista nyilatkozatot tudnak kicsikarni a kérdezettektől. A fiatalság a városokba fut, ahol a kiskirályok közvetlen basáskodása elől menedéket keres. A városi munkásság hallgat és a rendszer számára elviselhetetlen módon fejezi ki rosszallását.

A KGST keretében nem válnak be a nagyratörő egységesítési tervek. A kereteket egyre jobban szétfeszítik az egymás ellen hadakozó résztvevők. Siránkoznak az erősödő "nacionalista tendenciák" miatt és valójában : jól érzik a veszedelmet. A hazai kérdésekhez való visszatérés az oppozíció egyik formája s ez az oppozíció nemcsak a *gazdasági alárendelés* ellen irányul. Az az apparatcsik, aki a sztálinizmus-antisztálinizmus, dogmatizmus-revizionizmus, személyi kultusz-kollektív vezetés forró-hideg zuhatagában nem lel szilárd talajt lába alatt, maga is szívesebben foglalkoznék hazai problémákkal. Hátha az új állásfoglalás megszerezné számára azt a népszerűséget, amelyre alkalomadtán még szüksége is lehet ?

Az apparátusnak az a része, amely sem a KGST-t, sem a Varsói Szerződést nem tudja és nem akarja elhagyni, a gazdasági szanálásra törekszik, hogy a KGST-Közös Piac konkurrenciában tényező lehessen. Hármas feladatot kell megoldani : 1). át kell alakítani az ipari vezetést, 2). ennek megkönnyítésére meg kell rendszabályozni a diktatúra "alapját és jogcímét", a renitens ipari munkást, 3). igénybe kell venni a nyugati segítséget. Mind a három feladat folyamatban van. A gazdasági vezető pozíciókban már benn ülnek a korábbi "osztályellenségek", ettől egyébként a magyar "kinézerek" máris a diktatúra *osztályjellegét* féltik. Kialakult egy *új középosztály*, jelentős anyagi kedvezményeket élvez és egy kis csoport kivételével új pretoriánus gárdaként viselkedik. Az állam jellege, a párt politikája nem érdekli őket, ezt sokszor szemükre is hányják. Az ipari munkásság úgy érzi, hogy magukkal hozták a régi "Herr im Hause" magatartást és ennek értelmében ma is a *munkáltató* érdekeit képviselik. A Munka Törvénykönyve új rendelkezései olyan fegyelmi jogokkal ruházzák fel őket, ami Nyugaton, a szabad szakszervezetek által védett területeken már régen megszűnt. Büntető rendelkezésekkel korlátozzák a munkásvándorlást, azt a jogot, amely a nyugati munkás számára az "Egyes Számú Elvet" jelenti. A túlórázás, az üzemekben való tétlen álldogálás ellen is büntetésekkel hadakoznak anélkül, hogy e két jelenség okait kutatnák. Az okozatot és a munkást büntetik, ha a tervrészlet és az anyagellátás késik, ha az anyag silány, ha az elavult gépek többször állnak, mint forognak, ha a hitvány szerszámokat egymástól lopják a munkások, mert a raktárból nem kaphatnak. A munkás áll a munkaidőben, az elmulasztottakat túlórában, munkahajszában kell pótolni, a túlórát sokszor nem is fizetik meg — ki felelős ezért ?

AZ ÚJ BÜNTETŐ RENDSZABÁLYOK érthető elkeseredést okoznak az ipari munkások között. Ezért most rémtörténetek jelennek meg az újságokban, magazinokban, a munkást vádolják a gazdasági elmaradásért. A büntudatot akarják felkelteni bennük, hogy az új fegyelmi szabályok jogosságát elismerjék. A munkás ma már nem "pozitív hős", még a "Ludas Matyi" is élcelődik fölötte.

(Folytatás a 2. oldalon)

ÁPRILIS 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Kéthly Anna : Egy diktatúra ünnepel (1. old.)

József Attila születésének 60. évfordulója. Márer György és Ugray Attila írásai (3. old.)

Alexander Szolzsenyicin : Lélegzetvétel (4-5 old.)

Az ürgyalogos (4-5. old.)

Fejtő Ferenc : A kommunista Internacionálé lélekharangja (6. old.)

Kecskeméti Károly : Szegény magyar történelem (7. old.)

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

Az IDŐ Sodrában

Selma, Alabama

George Docherty, egy washingtoni presbiteriánus lelkész így nyilatkozott a selmai békésnek induló, de véressé forduló tüntetés után: "Három okból vagyok itt. Az első, gondolom, hogy az Egyház alapvető tanításai forognak kockán. Valaki itt azt mondotta, hogy ez a legnagyobb papi gyülekezés a Trenti Zsinat óta. Én hozzátenném, hogy legalább olyan fontos is. Mi különbözünk abban, hogyan értelmezzük a Szentírást. De pillanatnyilag az Egyház egészéről van szó. A második ok az, hogy az Egyesült Államok alkotmánya forog veszélyben. A harmadik pedig, hogy mi valamennyien az emberi jogokért folyó forradalom kellős közepén vagyunk. Vasárnap este, amikor feleségemmel együtt figyeltem a televízión az eseményeket, felfordult a gyomrom."

A protestáns lelkész fogalmazása pontos, világos és félreérthetetlen. S hogy érzelmeiben sem áll egyedül, arra a legjobb bizonyíték az a valóban sokrétű gyülekezet, mely az Egyesült Államok minden részéről érkezett ide, hogy tiltakozzék az emberi korlátoltság, butaság, gyűlölet és elmaradottság mindegyre inkább védekezésbe szoruló, de még mindig nagyon is eleven erői ellen. A protestáns egyházak mellett felvonultak a többiek is. Egy baltimore-i római katolikus pap kijelentése szerint "elérkezett az ideje annak, hogy megtegyük az utolsó mérföldet". Egy springfieldi zsidó rabbi szerint "elérkezett az ideje annak, hogy válasszunk az emberi és az isteni törvények között." Az egyházak e közös megmozdulása, Martin Luther King vezetésével, talán a legmélyebben-jellemző vonása a selmai eseményeknek, aláhúzván, sőt kimondván azt az egyszerű tényt, hogy itt már régen nem politikai, hanem elsősorban erkölcsi kérdésről van szó. James Reeb unitárius pap vére volt az utolsó csepp a pohárban: a pohár, úgy tűnik, végleg és visszavonhatatlanul kicsordult. Reeb két napig lebegett élet és halál között, talán ez volt az az idő, amikor a nemzet lelkiismerete végképp felébredt. Az amerikai szakszervezetek szerint a fehér huligánok tette "nemcsak felháborító, de előre megfontolt és hivatalosan támogatott" (értve ezen Wallace kormányzó és csapatainak magatartását) s az Egyesült Acélmunkások Szakszervezetének Wallace-hoz intézett távirata szerint, a "rohamcsapatok hidegvérű erőszaka az egész országot szégyenbe hozta". Johnson elnök fellépése az ország nagy többségének helyeslésével találkozott: az amerikai Kongresszushoz intézett beszédében, (amit sokan a legnagyobb amerikai beszédek közé sorolnak), egyértelműen, félreérthetetlenül és keményen követelte a néger-amerikaiak szavazati jogának nemcsak megadását, hanem gyakorlását is. Washingtoni hírek szerint a törvény már elfogadása előtt Törvény: a nemzet lelkiismerete előbb fogadta el, mint végrehajtó hatósága. A felháborodást mi sem jellemzi jobban, mint az amerikai karikaturisták vérbe és gúnyba mártott sorozata Wallace kormányzó és és "rohamcsapatai" ellen: a legnagyobb amerikai lapok hasábjairól neandervölgyi és ember-alatti arcok vigyorognak és vicsorognak az olvasóra, a négerüldözés utolsó hívei és harcosai. A gúnynak erre általános és egészséges kitörésére maga az Elnök tette fel a koronát, kinek Wallace kormányzó "segélykérelmére" adott válasza nemcsak hideg fölényével, de kérlelhetetlen iróniájával biztosította a kormányzót — és a nemzetet — hogy, ezúttal, nincs kiút az egérfogóból.

A harc sorsa eldőlt, de a háború folyik tovább. S ha kimeneteléről nincs is kétségünk, abban sem kételkedhetünk, hogy — amíg véglegesen befejeződik — sok véres és felháborító jelenetnek lehetünk még tanúi. Johnson elnök erőteljes, ám mértéktartó szavai azonban tökéletesen világossá teszik, hogy a nap, amikor minden amerikai polgár elnyeri egyenrangúságát a szavazófülkékben, már nincs messze, sőt nagyon is közel van.

B. I.

Mihajlov letartóztatása

Az "Irodalmi Újság" február 15-i száma már részletesen beszámolt a "Delo" című jugoszláv folyóirat nagy port felvert cikkéről. A Szovjetunió kulturális életéről szóló beszámolónak Mihajlo Mihajlov, a Zadari Egyetem orosz nyelv és irodalom tanára volt a szerzője. A jugoszláv professzor útijegyzeteinek az adta a legnagyobb érdekességet, hogy a szerző részletesen foglalkozott a szovjet koncentrációs táborokkal, amelyek — mint írta — megelőzték a hitlerieket is, és szigorúan bírálta a "sztálintalanítás" és a rehabilitációs eljárások fogyatékosságait. A jugoszláv hatóságok közbelépésére a "Delo" februári számát megjelenése után néhány nappal kivonták a forgalomból, ám a vitatott cikk szerzője ellen egy ideig nem indítottak eljárást.

Mihajlov ügye ezzel látszólag véget is ért. Március 12-én azonban, hivatalos forrásból érkező hír szerint, Mihajlo Mihajlovot letartóztatták. A zadari egyetemi tanár ellen "sajtó útján elkövetett vétség" címén a helyi bíróság vizsgálatot rendelt el.

Mivel magyarázható ez a váratlan fordulat Mihajlov ügyében? Némely külföldi megfigyelő Tito személyes közbelépésére gyanakszik. A tény meglepő, hiszen még jól emlékszünk, milyen indulatosan tiltakozott Tito a Jugoszláv Kommunisták Szövetségének kongresszusán a vád ellen, hogy Gvilasz börtönbevetésében része lenne (lásd "Irodalmi Újság", január 15.). Egy másik esemény viszont a külföldi megfigyelőknek ad igazat. Február 11-én, a jugoszláv vádtanács megalapításának huszadik évfordulóján Tito fogadáson látta vendégül az államügyészek egy csoportját. A jugoszláv államfő bírálattal illette a vádtanács működését, s kérte, hogy az ügyészek az ország törvényeit a felsőbb szervek előzetes beleegyezése nélkül is szigorúan alkalmazzák. *"Igazán nem örülünk, hogy nekünk, az ország politikai vezetőinek kell az önök munkájába állandóan beavatkoznunk, s felhívni a figyelmüket arra, hogy mi a teendőjük"*, mondotta Tito marsall. Példának a "Delo" esetét hozta fel. Mihajlov ellen, mondotta Tito, cikke megjelenése után azonnal eljárást kellett volna indítani, mert a zadari tanár *"megrágalmazta az Októberi Forradalmat, s igazolni próbálta a hitleri koncentrációs táborokat"*.

Titónak az államügyészekkel folytatott beszélgetése és Mihajlov letartóztatása között mintegy három hét telt el, s így a két esemény összefüggésére legfeljebb csak következtetni lehet. Mindenesetre Mihajlov ügyét az is súlyosbíthatta, hogy a szerző idő közben több jugoszláv újságnak írt levelet, amelyben kifejtette filozófiai nézeteit, s nemcsak megerősítette a "Delo"-ban közölt véleményét, hanem további, a Szovjetuniót bíráló megjegyzéseket is tett.

M. L.

Munkafényképezés

Ez a különös elnevezés az egyes meghatározott munkafolyamatok lefolyására, hatásfokára vonatkozó vizsgálatokat jelöli az otthoni szervezéstudományi szakirodalomban.

A szó most a napilapok hasábjain is jelentkezett, ugyanis február elején országos érdekű ankétot rendeztek Székesfehérvárott, amelynek tárgya az volt: *"hogyan lehetne korszerűbb, jobb, hatékonyabb a Tanácsok munkája"*. A megbeszélések alapjául annak a *munkafényképezés*-nek a felvételei szolgáltak, amelyeket ugyancsak Székesfehérvárott, a Városi Tanácson készítettek 1963. októberében.

Ennek során kiderült, hogy a város 600 lakosára jut egy hivatali dolgozó, emezek munkaidejük 15,9 százalékát fordították *"érdemi munkára, határozathozatalra stb."*, *"az előadók munkaidejük 23,5 százalékában irattározással, postázással, gépírással foglalkoztak"*. *"Ez túlságosan sok"* — állapítja meg a jelentés. Mire ment el a fennmaradó 60,6 százalék? A jelentés szerint: szakvéleménykérésre, a statisztikák tanulmányozására, helyszíni kiszállásra, ügyfélfogadásra.

Az adatokból az is kitűnik, hogy még mindig sok az értekezlet: a vizsgálat tárgyát képező hónapban szám szerint 73-at tartottak. 510 órát, 86 munkanapot beszéltek így át a székesfehérvári önagyonülésezők, ugyanakkor a felek meghallgatására csak 125 munkanap jutott.

Jellemző az is, hogy az említett hónapban intézett 2.368 ügyirat 32,8 százaléka felső szervektől érkezett és csak 17,1 százaléka az ügyfelektől. Hogy az így fennmaradó 50,1 százalék az akták önbeporzása útján jött-e létre, most ne firtassuk. Mindenesetre a számok arra engednek következtetni, hogy a Tanácsok elsősorban ukáz-közvetítő szervek még mindig, a sokat emlegetett "alúlról jövő kezdeményezés" a valóságban úgy látszik vérszegényen fest.

Az egyes akták elintézésére fordított idő szempontjából sem túlságosan eszményi a helyzet. *"A három héten túl elintézett ügyek közül 267 olyan ügy volt, amelyet egy-két perc alatt elintézhettek volna. 173 ügy intézése húzódott egy évnél tovább."* A Tanács kereskedelmi osztályán nyilvántartanak egy olyan ügyiratot, amellyel nem kevesebb, mint tizenegy különböző tanácsi dolgozó foglalkozott.

Arról nem szól a jelentés: miért kellett várni egy 1963. októberében megtartott vizsgálat értékelésére egészen 1965. február harmadikáig...

(-i -s)

A FŐVÁROSI BÍRÓSÁG 19 napi tárgyalás után, március 20-án hirdetett ítéletet Onódy Lajosnak, az Étterem és Büfé Vállalat volt igazgatójának és társainak bűnperében. A bíróság megállapította, hogy a vádlottak csaknem négyszázezer forint kárt okoztak a társadalmi tulajdonban. A bíróság Onódy Lajost 7 év és 6 hónapi, László Ilonát, a vállalat volt áruforgalmi osztályvezetőjét 4 évi, Lázár Gézát, a Belkereskedelmi Minisztérium Vendéglátóipari Főigazgatóságának volt vezetőjét 2 évi, Kaló Andrást, a vállalat központi italraktárának volt vezetőjét 4 évi és 6 hónapi szabadságvesztésre ítélte. A többi vádlott 7 hónaptól 2 év és 3 hónapig terjedő szabadságvesztés-büntetést kapott. A bíróság kötelezte a vádlottakat a társadalmi tulajdonban okozott kár megtérítésére is.

Az ítéletben, illetve annak indokolásában nem szerepelnek a vádlottakkal kapcsolatban állott magasabb funkciókban működő személyek.

"Hej, te bunkócska, te drága!"

Az elmúlt nyáron (1964. VI. 15) cikk jelent meg lapunkban a budapesti "Kritika" című folyóirat első nyolc számáról. Cikkünk tényekkel bizonyította, hogy a Zsdánov-Révai-féle koncepcióval indult kritikai orgánum a beígért marxista esztétikai alapkötetétel helyett — ami elismerjük: egyszerre nehéz testi és szellemi munka — a toborzott kritikusok csatárláncba fejlődésével s a "Hej, te bunkócska, te drága" gyújtó strófáinak énekelésével jóformán csak a kispolgári szemlélet és ízlés ellen folytatja ideológiai offenzíváját, miközben a csatárlánc sem egységes, mert nem mindenki üt egyforma erővel, s nem mindenki a fejre, ami gyorsabban eredményezhetné az "ellenséges" szemlélet és ízlés kinyújtóztatását. Sőt, a jelek azt mutatták, hogy a csatárlánc kritikusi fejei fölött hevesen forgatott bunkócska néha magában a csatárláncban is sérüléseket okozott, azaz a nekibuzdult zuhéból a rohamozókra is jutott. Még közelebbről: a "Kritika" kritikusai sem ismerték fel mindig a kispolgárit, s ítéleteikben egymást kellett helyreigazítani. Mint amikor a valóságos háború frontjain a tűzérség rosszul lövi be a terepet, s a saját gyalogsága is kap a szórásból.

A "Kritika" azóta harmadik évfolyamába lépett s ebből az alkalomból a februári számban Nyírő Lajos, a szerkesztőbizottság egyik tagja összegező cikkben foglalkozik a folyóirat tevékenységével. Megnyugtatja az olvasókat, hogy ma már — pontosabban ütnek, ami magyarul annyit jelent, hogy az eddiginél szervezettebbé vált irtóhadjáratuk minden ellen, ami érték a mai magyar irodalomban.

E valóban megnyugtató eredmény számbavételekor most reagálnak az Irodalmi Újság tavalyi cikkére is, szerkesztőségünket mellesleg Londonba helyezve át, talán azért, hogy mint levegőrontók ezzel is távolabb legyünk. "Jellemző, kik próbáltak gáncsoskodni, — kiált fel Nyírő — a londoni Irodalmi Újság rosszallóan állapítja meg, hogy 'a Kritika eddig megjelent számainak középpontjába így került a kispolgárság és a kispolgári ízlés ellen indított offenzíva.'" A megállapítás valóban tőlünk származik. Csak az nem egészen világos, mi ebben a gáncsoskodás? Egy mondattal korábban, a folyóirat programjáról szólva, maga Nyírő jelenti ki: "Művelődési forradalmunk egyik legfontosabb feladata ma éppen a kispolgári ízlés és szemlélet elleni küzdelem." Bizony, szörnyű gáncsot vetettünk, amikor mi szóról szóra ugyanezt már egy évvel ezelőtt megírtuk a "Kritiká"-ról.

Más kérdés, mi az, amit ők kispolgárinak neveznek. A mi szerény véleményünk szerint az egész világirodalomban nincs még egy olyan elavult kispolgári irányzat, mint amit a "Kritika" a szocialista realizmus nemes cégérével tüntet ki.

Egy diktatúra ünnepel

(*Folytatás az* 1. *oldalról*)

"Szakszervezeti védelem" nincs. Mint minden egyéb, a szakszervezeti szabadság is ismeretlen, pedig ez volna a védelem alapfeltétele. A Szakszervezeti Tanács főtitkára parlamenti beszédében kijelentette, hogy a "Szaktanács szívügye" a brigádmozgalom, a munkaversenyek, a felajánlási versenyek. Ha nem volnának tossz emlékeink a csúfosan megbukott sztahanovista mozgalom és a Békekölcsönök "önkéntességéről", akkor talán elhinnők, hogy a Szaktanács képviselőjének jelentése ezekről a mostani "önkéntes" mozgalmakról valóban a munkásság véleményét fejezi ki.

Egyenes vonal a belpolitikában és látható külpolitikánk nincs. Ha valaki — mint legutóbb Péter János — egy gyenge célzást tesz Európa felé, rögtön önkritikát kell tartania. Még az elkerülhetetlenül szükséges nyugati segítség érdekében sem szabad megfeledkezni arról, hogy "egyetlen nagy barátunk a Szovjetunió".

MINDENNEK ELLENÉRE ünnepelünk. Ne értsenek félre bennünket, mi is ünnepelünk. Hálával gondolunk arra a sok fiatal életre, amely elpusztult a Moszkva-Budapest-magyar nyugati határ közötti térségen és azokra, akik egészségüket, testi épségüket vesztették el a nácik elleni hadjáratban. Nem őket okoljuk a ránk szakadt diktatúráért, teljes szívvel óhajtjuk, hogy békében és barátságban éljünk egymással. De ennek feltétele az, hogy a *magyar nép* szabad legyen, és senki se védelmezze a magyar nép meggyőződése ellenére azt a rendszert, amelyet ráerőszakoltak. Ha a szovjet katonák körülnéznek a magyar földön, megállapíthatják, hogy a magyar nép nem hitte volna, hogy a háború után egy magyar kormány — úgy mint gróf Bethlen István — éretlennek tartja a magyar népet arra, hogy saját sorsa fölött rendelkezzék.

A magyar nép ünneplő kedvét rontja az a tudat, hogy a hivatalos ünneplőkhöz semmi köze nincs. Várják, hogy az ünneplő vezércikkek hogyan fejezik ki ezt a devóciót, amellyel teremtőinek tartozik. Ez a devóció olyan szó, aminek magyar megfelelője nincs is. Keleti magatartás ez, hasravágódás a kínai császár vagy valamely hatalmas kán előtt. A magyar nép még a legnehezebb történelmi korszakban sem volt erre hajlandó.

A vezércikk-dalnokok már törik a fejüket a fordulatokon. Vigyáznak arra, hogy társaik túl ne szárnyalják őket, nehogy az egyik langyosabb legyen, mint a többi. Nem welszi bárdok ők, mert akkor nemcsak 1945-ről, hanem 1956-ról is dalolniok kellene. Akkor a hivatalos ünneplők és a hivatalos vendégek felé így szólna az ének: "Neved ki diccsel zengené — Nem él oly welszi bárd!" A mai udvari költők ilyen ünneprontásra nem vállalkoznak, inkább egymással versenyeznek a devócióban. Ebben a nemes versenyben önkéntelenül "kulturált kereskedelmünk" egyik immár klasszikussá vált kérdésével mérlegelnek: "lehet egy kicsit több?"

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

"ILONA"
Somlainé kis magyar étterme
WIEN, 1. Bräunerstrasse 2.
A Graben 14. számú házban
Nyitva délben 12-3-ig, este 7-11-ig.
Telefon: 52-61-91

SUHANC A ROSSZUL ÖLTÖZÖTT

A 60 ÉVES JÓZSEF ATTILA

Április 11-én lenne hatvan éves apánk és öcsénk, aki "vidám és jó volt" ; kávéházi asztal mellett hallgathatnánk szigorú, vitatkozó szavait, vagy utcán, ha jönne szembe, lehajtott fejjel, már messziről megismernénk okos homlokáról (és deres halántékáról), és készülnénk köszönteni ; talán sakkozhatnánk vele, vagy új versünket adnánk a kezébe, lehetőleg az imádott lánnyal együtt mennénk, hogy akár szégyenünknek is tanúja legyen — csak lássa : közünk van Hozzá — hármasával föl a lépcsőn ! A Gát utcában, vagy a Korong utcában, vagy a rue de la Huchetteben, ezen a napon bélelt orkánunk zsebében az első hóvirággal — mert mi férfiak szégyelljük a meghatottságunkat kimutatni — ; mondani valamit neki, ha van valami, amit ő nem tudhat. De ő már mindent tud.

Ezen a hatvan-éves-lehetne születésnapon nem a születésére, hanem a halálára gondolunk, a tragikusra — és versei életére : Vörösmarty és Petőfi társa lett ő, aki köztünk járt. Nincs ünnepi szavunk, mert nem is illik Hozzá, akinek minden szava ünnep számunkra — szétáradt ő a tudatunkban, a csontjainkban, a hajunk növésében, a fogunkban szaporodó idegen anyagban is, a Duna karcsú gőzöseiben. Nézzük a folyókat, a Dunát vagy a Szajnát : hátha jön a Tatár, gyerekkora uszálya ; és elképzeljük őt, amint írógépe fölé hajol és nézi a keményen ütött sorok rajzát, a komolyakat, a tréfás-keserveseket, várva, milyen vers ugrik elénk. Talán ez :

— Hoppsz, hopp ! Mint bő parasztleányok
szoknyába suttyant adomája,
elszállsz az ég alól, vagányok
félig ludtalpú Attilája ;
s tűnő, foltozott fenekedre,
hol aranygyapjas rended hordod,
tátva bámulnak kecske, medve
s szüzek ! anyókák ! napraforgók !

Vagy, vagy : A semmi ágán ? Az Öt szegény szól ? A Tiszta szívvel ? Vagy a Karóval jöttél ? — de ez újra visszakanyarít a halálához, s most születésnapja lenne, a hatvanadik.

Képzeljük akkor őt a mozi előtt ácsorgó suhancok közé (mondjuk a körúti Bodográf mozi szegényes reklám-táblája elé), vagy a Szajna-parti könyvesbódék klasszikusai közt kutatva, könnyű madárként szálló kinyílt kabátban ; vagy az élő utódok gyűrűjébe : így áll elénk az ő alakja leginkább, így szeretnénk látni legszívesebben.

Hatvanadik születésnap ? Harmincharmadik se volt — ne áltassuk magunkat. Az utolsó születésnapon — a harminckettediken — gondolta-e, amikor legkeservesebb versei egyikét írta, hogy az utolsó ? Mert hatvanadik — nincs, bár tudjuk : lesz kétszázadik és ötszázhatvanadik. Most : a besüppedt proletársír van, amiről Juhász Ferenc olyan felejthetetlenül írt.

Volt életének Horger Antala, és halálának Hidas Antala. Előbbi középiskolás, utóbbi magasabb fokon nem engedte tanítani ; s akiknek hivatalosan József Attila örökségét kézbe adta a véletlen, tudják-e, mi van a kezükben ? Azt hisszük, csak "áruvédjegy, mint akármely mosóporé", ahogy előre megérezte.

Mert a mai napig csak *felélik* ezt az apadhatatlan örökséget ; igaz, akik csak *rálátnak*, gazdagok tőle. De a hivatalosak ! Mikor merik a saját felelősségüket, a misztifikált Pártét felmérni azért, hogy József Attila nem íróasztala mellett fogadja a szerencsekívánatokat (de rettenetes szó!), az ezerszer megérdemelteket ? Nem akarjuk H.A. I-et rehabilitálni, sem H.A. II-t egyedül felelőssé tenni, mert vannak még a bűnben osztozó társak — csak azt szeretnénk látni, hogy van valahol bűntudat, még ha jele sincs. (Nemcsak az egyetemről zárták ki a költőt, hanem a Pártból is ; tudjuk, hogy az egyetemről miért, akkor hát ; a Pártból miért ?) Senki a felelősek közül nem mer szembenézni ezzel a kérdéssel. Elismerjük : nem ünnepi kérdés ez ; választhatnának az illetékesek egy közönséges hétköznapot, amelyiket csak alkalmasnak találják. Mert sokat tudnának elmondani : ellenségei is, barátai is.

Addig ? Tiszta ebben a tisztázatlan pörben a "suhanc, a rosszul öltözött", aki az ő soraiból olvas magáról, a Szekszárd mellől (vagy Szabadszállásról ?) jött egyetemista, aki nem a magyarázókat, hanem csak Őt látja, vagy az a francia taxisofőr, aki tegnap a párizsi Globe előtt a Medvetáncot hangosan olvasta Guillevic fordításában (láttuk és hallottuk — nem a poén kedvéért került a mondat végére). És tiszták : akik tudják, hogy tisztának érezhetik magukat. Akik nem hivatalból ünnepelnek, hanem Érte, Magáért.

Például, fiai közül Nagy László ; versei közül tépjük ki a Róla szóló vers néhány strófáját : elmondja ez az egyáltalán nem méltatlan utód, kire és mire gondolunk, ha az ő nevét mondjuk ki :

Szép s veszedelmes igazságát
tudni kell egyre szerelmesebben,
tövéből sír a csillagokig
árván a megcsalt szerelem s szellem.

Jaj annak, aki gyönyörűt vár,
szabad levegőt őrülten áhít :
szétdobálta a vonatkerék,
akár a gyöngyöt, szép csigolyáit.

Makacs fia a mosónőnek 18
nyurgán a semmi partjain állott
s amit ott vágyva fölfedezett :
magába ölte az újabb világot.

Cammog az idő, de a nemrég
halálba fekvő konok önkéntes
apánk lett s kíván több szerencsét
borzas kölykei önérzetéhez.

UGRAY ATTILA

HATVAN ESZTENDŐS

NINCS RÓLA ADAT, pontosan járt-e az órája *József Áron* harmincnégy éves szappanfőzőnek, amikor az 1905-ös közönséges esztendő egyik szeles tavaszi napján *Kosztolányi* Alajos ferencvárosi anyakönyvvezetőhelyettes előtt bejelentette, hogy április 11-én este fél 9 órakor fia született, akit a görögkeleti vallásban *Attila* névre kereszteltek. De hát pár perc, vagy akár egy fél óra különbség nem sokat számít az Örökkévalóságban, amire ez az újszülött ítéltetett és már most, mindössze hatvan esztendő múltán, sem sokat számít.

"Mindössze" hatvan esztendő ? Lehetséges, hogy József Attila, ha nem vet olyan hamar véget kétségbeesett életének, ma már hatvan éves ősz öregúr lenne ? Olyan korú tehát, amelyben már a "természetes"-nek titulált halál is szabályszerűen el szokta érni az embert, a maga lassú, megfontolt lépteivel, sőt, hogy biztosan beérje, gyakran valamilyen álnok kór csapdáját veti a gyanútlan halandó elé ?

Nehéz elképzelni. Mint ahogy nehéz lenne elképzelni egy olyan verset a költő tollából, hogy: *Hatvan esztendős lettem én...*

Még az a harminckét év is, amit megénekelt, hogy azután gyorsan belehaljon, még az is túlzásként hatott azoknál, akik régebb idő óta ismerték ezt a virgonc, játékos sihedert, akinek, mielőtt szóra nyitotta a száját, hamiskás mosoly játszadozott a szeme sarkában, huncut villanás, előre kuncogva magában azon, amin percekkel később valamennyien nevettünk : valamilyen igazi "attilás" ötletkombináción.

A versei tragédiákat szaggattak fel. De ezeket a tragédiákat sohasem mondta másképp, csak versben, mintha életének megélt napjai nem is lettek volna összefüggésben ezekkel a szentenciákkal. Mert, mikor íratlan szavakban beszélt az életéről : árvaságáról, éhezéseiről, sorbanállásairól, foltozott ülepű nadrágjairól, hideg szobákról, megaláztatásokról, kudarcba fulladt kenyérkereső kísérleteiről, mindig úgy beszélt róluk, mint fiatalos kalandokról, suhancos heccekről, amiket nem is az élet csinált vele, hanem ő csinált az élettel — puszta tréfából.

*

A HALOTT NAGYSÁGOK emlékét az utókor szinte már a halál percében hamisítani kezdi. Ennek sok oka van : a szubjektivitás, az egysíkú szemlélet, a kortanúk és szemtanúk akaratlan ferdítő hajlama, a szeretet szépítése és a gyűlölet torzítása, politikai célzatosság, korszellem, sok minden más. Nem hiszem azonban, hogy költőről annyi tudatos hazugságot írtak-fecsegtek volna össze, mint József Attiláról. Beleállították őt — még saját nővére is (1) — egy csataképbe, mint szocialista realista hőst, aki kezében a sarlós-kalapácsos zászlóval és ajkán Rákosi Mátyás nevével hajtotta fejét a nagykapitalista államvasút sínjeire.

Könnyebb hamis legendákat szárnyra bocsátani, mint azokat szertefoszlatni. E sorok nem is azért íródnak, hogy hazugságokat korrigáljanak és nem is lépnek fel az életírás igényével. Mindössze egy szál virágot akarnak letenni a hatvan éve született költő és jóbarát immár huszonnyolc éves sírjára, egy kis történet formájában.

*

AKKOR MÁR néhány kötet vers és egy-két bírói ítélet volt mögötte, fenntartott helye több kávéházi törzsasztalnál és szabad bejárása számos irodalmi szalonba, szóval már "beérkezett" költő volt Pesten, amikor egy nyáron a Hármashatárhegyre ment üdülni egy csőszkunyhóba. Hogy tett szert erre a nyaralóra, már nem emlékszem, de az biztos, hogy a Svábhegyi Szanatóriumba, vagy a szigeti Nagyszállóba nehezen jutott volna be, mivelhogy *az* ingének a gallérja nem volt elég, hogy úgy mondjam, *comme il faut*. Magyarán : rongyos volt.

Ezt onnan tudtuk, hogy mielőtt felment a hegyre megbeszéltük, hogy ha legközelebb bejön a városba, beugrik hozzánk és a feleségem majd valahogy rendbehozza. Igen ám, de közben magunk is kisebb pénzügyi zűrbe kerültünk és az egyetlen mód, hogy gyorsan valamilyen megoldást találjunk az volt, hogy zálogba csapjuk a varrógépet, amely hivatva lett volna az Attila gallérján esedékes operációt végrehajtani. Nosza, futár ment a Hármashatárhegyre, Attila jöjjön azonnal, ha új gallért akar, mert legalább fél évig csak papíron leszünk gépesítve, egy zálogcédula révén.

Másnap reggel Attila meg is érkezett és megkezdődött a műtét. Feleségem az ing aljából levágott egy gallérravalót. A levágott rész pótlására szerencsére akadt egy hasonló színű porrongy, az került a helyébe. Azután lefejtették a gallért, kiszabták az újat és lassan elkészült a nagy mű. Amíg készült, Attila eldörmögött hét Balassa Bálint virágéneket, öt Csokonai verset és vagy egy tucat régi magyar zsoltárt. És minthogy abban az időben éppen a szimultanizmus divatja hódított az európai irodalomban, közben a tűzhelyen is fortyogott némi ebéd.

A megállapodásban azonban az is benne volt, hogy az ing újjáépítése után Attila segít majd a varrógépet elvinni a zaciba. Mi ugyan a Lónyay utcában laktunk, a Központi Zálogház tőszomszédságában, itt azonban gépeket nem vettek be, azokat el kellett fuvarozni valahová a Terézvárosba, vagy a Lipótvárosba, már nem emlékszem pontosan, hová. A fuvarozó szerszámot a szomszédos szenespincéből kölcsönöztük ki egy targonca képében ; ezen toltuk a gépet a "megóvóba".

A legbuzgóbban a költő. Talán még énekeltünk is az úton, hogy jobban fogyjon a távolság. Az biztos, hogy nem fogtuk fel tragikusan a helyzetet. A mérleg nem is volt rossz. Nekünk reményünk volt némi készpénzre, Attilának volt új gallérja, a nap ragyogóan sütött és, ami a fő : fiatalok voltunk.

*

ÉN EZT A JELENETET reliefként raknám a költő szobrára. Mert ez a vonás, *a kamaszos derű* vonása nagyon hiányzik az összképről, ami Attiláról az utókorra maradt.

Szobra az Angyalföldön egyébként — már amennyire képről meg lehet ítélni — elég hű, jellegzetesen felemeli ujját (ahogy mindig tette, ha valamit magyarázott), mintha csak népét akarná *"nem középiskolás fokon tani-tani"*. A szobron azonban van valami idegen : Attilának soha életében nem volt ilyen jól szabott ruhája, mint itt. Az a gyanúm, ez a bronzruha volt az egyetlen, amit rá szabtak.

MÁRER GYÖRGY

(1) József Jolán : A város peremén.

JÓZSEF ATTILA VERSEI

Emberiség

Óh emberiség, kit törött anyám
szenvedni szaporított és nem értett !
Nem rettenek születni ujra érted,
te két milliárd párosult magány !

Láttalak sirni a folyók fagyán,
mint gyermeket, kit a jég tüze sértett ;
láttalak ölni, halni s mint nem éltet,
tündökölni nagy egyházak falán.

Hegyen láttalak és lapulni ólnál —
szerencsétlen, ki úgy élsz, mintha volnál,
megérdemled, hogy atyád a halál !

Vértelen arravárasz, hogy véred ontsák
s föl-fölmutat a társuló bolondság,
mely téged minden kínban megtalál.

Kirakják a fát

A pályaudvar hídja még remeg,
de már a kényes őszi szél dorombol
és kiszáradt hasábfák döngenek,
amint dobálják őket a vagonból.

Ha fordul is egy, a lehullt halom
néma... Mi bánt ? Úgy érzem, mintha félnék,
menekülnék, hasáb a vállamon.
A kisgyerek, ki voltam, mégis él még.

A kis kölyök, ki voltam, ma is él
s a felnőttet a bánat fojtogatja ;
de nem könnyezik, egy dalt zöngicsél
s ügyel, hogy el ne szálljon a kalapja.

Tőletek féltem, kemény emberek,
ti fadobálók, akiket csodáltam ?
Most mint lopott fát, viszlek titeket
ez otthontalan, csupa-csősz világban.

IRODALMI ÚJSÁG
ELŐFIZETÉS ÉS HIRDETÉS AUSZTRIÁBAN
LÓRÁNT LÁSZLÓ MAGYAR KÖNYVKERESKEDÉSE
Wien, I. Bräuner Str. 2.
EURÓPA
EGYETLEN MAGYAR
könyvantikváriuma

Alexander Szolzsenyicin első könyve, a koncentrációs táborból való kiszabadulása után, "Iván Gyenyiszovics egy napja" címmel a "Novij Mir"-ben jelent meg; a lapot órák alatt elkapkodták. Szolzsenyicin, folytatásként, elbeszéléseket és novellákat közölt. Idő közben azonban Szolzsenyicin legutolsó írásai mint az alább közölt jelenetek és karcolatok — prózaversek, ha így tetszik — kéziratban terjednek Oroszországban s néha a határain túl is. Nyugaton először a "Grani" című frankfurti orosz nyelvű folyóiratban jelentek meg.

Egy bérház falai között

Az éjszaka esett az eső, felhők sodródnak az égen, s néha-néha felporzik még a zápor. A virágát-hullató almafa alatt állok — s lélegzem. Az almafán meg körülötte a füvön már száradótélben van a nedvesség, s a levegőben elmondhatatlanul édes, részegítő illat árad. Mélyet húzok belőle, megtelik a tüdőm, beleborzongok, aztán beszívom újból meg újból, lehunyt szemmel, nyitott szemmel, — hogyan esik jobban, nem is tudom.

Ez talán a szabadság, az egyetlen, de legdrágább mindenek között, melytől a fogság megfoszt bennünket : a szabadság, hogy *így* vegyünk lélegzetet, hogy *itt* vegyünk lélegzetet. Nincs a földnek oly étele, bora, asszonyi csókja, mely édesebb lenne számomra ennél a levegőnél, ennél a részegítő, virágillatú, eső-mosta levegőnél. Mit számít, hogy mindez aprócska kert csupán, egy ötemeletes bérház falai közé zárva, mint az állatkertben a ketrecek? Már nem hallom a motorbiciklik kipuffogóit, az üvöltő rádiókat, a recsegő hangszórókat. Ameddig itt állhatok az esőmosta almafa alatt s beszívhatom ezt a levegőt, — lehetséges élnem.

A Segden tó

Soha, senki nem ír erről a tóról, nem említi hangosan senki, soha. A partjaihoz vezető utakat lezárták, mintha valamiféle elvarázsolt kastély lenne itt, s feletttük függ a jel, a tilalom magányos, néma jele.

Ember vagy állat, ha megpillantod ezt a jelet — fordulj vissza azonnal ! E világhatalom urai függesztették oda, s azt jelenti : lovagolni tilos, repülni tilos, sétálni tilos, mászni tilos.

Az út szegélyén őrök állnak, puskákkal és revolverekkel állig felfegyverkezve. Várnak.

Körbe-körbe vándorolhatsz, a csendes erdők sürüjében, egy apró csapást keresve, mely a tóhoz vezet, de nem találod és senki sincs, aki eligazítson. Az embereket elűzte innen a félelem s többé nem jön az erdőbe senki, soha. Nem tehetsz mást, csak követheted a tompa kolompszót, a csordacsapáson, déltájt, egy esős napon. S ekkor hirtelen ott nyújtózik előtted csillogva a víz, a fák mögött, s futva még, de már tudod, hogy a föld minden tájai közt e vidéket fogod szeretni, amíg élsz.

A Segden-tó köralakját műszerekkel vágták ki a tájból. Ha az egyik parton állsz s nagyot kiáltasz, — de nem togsz kiáltani, nehogy valaki észrevegyen, — csak egy fáradt visszhang éri el a túlsó partot.

Az út odáig hosszú, nagyon hosszú. A partmenti erdők szorosan ölelik körül a tavat, egyenletes, egyforma fasor ez, megszakítás nélkül való ; ha a szélére érsz, körülnézhetsz a lezárt parton : sárga homokcsík, szürke nádas, zöldes fűcsomók. A víz oly lágy, oly nyugodt, oly mozdulatlan. Itt-ott békalencse úszik a felszínén, különben átlátszóan fehér, mert fehér a mélye.

Magányos víz. Magányos erdők. A tó az égre néz, az ég a tóra. Biztosan sok minden van a világon, de ki tudja, — a fákon nem suhan át a tekintet. S ha van is valami más, itt senkinek nincs rá szüksége, senkinek, soha itt nem hiányzik. Ez az a hely, ahol örökre megtelepszik az ember ... A lélek felszáll, mint a víz s ég közt remegő levegő, s a gondolatok tiszták és mélyek.

Lehetetlen. Egy gonosz herceg, egy kancsal gazember uralkodik itt : erre a nyaralója, arra a fürdőhelye. Aljas gyermekei halásznak a tóban, vagy csónakjaikból lövöldözik a kacsákat. Előbb egy aprócska, kék füstfelleg a víz felett, aztán a dördülés.

Odaát, túl az erdőkön, a vidék dolgozik, izzad. Ám, hogy senki se zavarhassa a hercegék nyugalmát, elállták az utakat, a halak csak nekik fickándoznak, a vadak csak nekik üzekednek, csak nekik, egyesegyedül. Egy tábortűz maradványai pirosllanak itt, amit valaki élesztgetni próbált : de kioltották s elkergették a gyújtogatót.

Drága, elhagyott tó.

Otthon...

A költő hamvai

A mai Lgovo falu, mely egykor Olgovo ősi városa volt, az Oka mentén egy hatalmas sziklameredélyen fekszik : a távoli korok oroszai megszerették ezt a vizet, mely gyors volt és jó ízű, a tájat, mely gyönyörű.

Ingvar Igorjevics, aki csoda folytán megmenekedett testvérei késétől, itt építette fel, lelkének üdvéért, a Mennybemenetel kolostorát. Tiszta napokon messzire láthatsz innen, túl a hullámzó vízimezőkön, s több mint harminc kilométernyire dombként magaslik eléd az isteni Szent János kolostorának harangtornya. Batu kán babonás ember volt ; megkímélte mindkettőt.

Jakov Petrovics Poljánszkij itt megállt és nem ment tovább. Jobban szerette ezt a tájat, mint bármi mást, végrendelkezett, hogy itt temessék el. Az ember nem tehet róla, úgy képzeli, hogy a lélek majd a sír felett lebegve tovább gyönyörködik a tágas, békés vidékben.

De eltűntek a tornyok és eltűntek a templomok, a kőfalnak is csak fele maradt, a réseket bedeszkázták s szögesdróttal vették körül. Az ősi romok felett őrtornyok derengenek, jól ismert, gyűlöletes madárijesztőkként. S a kolostor kapujánál : ORHAZ, egy plakát, rajta nagy betűkkel : *"Béke a nemzetek között"* ; egy orosz munkás egy afrikai gyermeket tart a karján.

Úgy teszünk, mintha nem tudnánk semmit, s az egyik őr, nincs szolgálatban, atléta-trikót visel, magyarázza :

"Egy kolostor volt itt valaha. Második legnagyobb a világon. A legnagyobb Rómában volt, azt hiszem. Moszkvában csak a harmadik. Aztán egy gyerekotthon költözött ide, s a fiúk, persze, úgy viselkedtek, ahogy a fiúk szoktak. Összerondították a falakat, széttördelték az ikonokat. Aztán meg egy kolhoz vásárolta meg a templomokat, a téglákért, mert egy hatsoros istállót akartak építeni. Magam is benne voltam. Ötven kopeket fizettek egy ép téglaért, húszat egy töröttért. Csakhogy nem volt egyszerű kiszedni az ép téglákat, csupa törött volt meg malter. A templom alatt egy pinceboltozatra bukkantunk, egy püspök feküdt ott. Semmi sem maradt belőle, csak a koponyája. De a ruhája egy darabban volt. Ketten közülünk mégpróbálták letépni róla, de nem sikerült..."

"Igen. Hát szóval a térkép szerint valahol itt kell lennie a költő Poljánszkij sírjának. Meg tudná mondani, merre keressük ?"

"Poljánszkijhoz nem lehet menni, a tilos övezetben fekszik. Oda maguk nem mehetnek. És különben is, mit akarnak látni? Egy széttört síremléket ? De azért várjanak csak." Az őr a feleségéhez fordult. "Nem ásták ki nemrég ezt a Poljánszkijt?"

Az asszony, tovább tördelve a napraforgómagot, rábólintott : "Hát persze. Elvitték Rjazánba."

Az őr akaratlan elnevette magát. "Kiszabadult, mi...?"

A kiskacsa

Egy mulatságos, sárga kiskacsa, vékony lábacskáin billegve, fehér hasacskáját húzva a nedves füvön, fut előttem és csipog: "Hol van a mamám? Hol van az egész családom?" Pedig nem is a mamáját keresi igazán. Néhány kacsatojást tettek egy tyúk alá, kiköltötte őket a sajátjaival együtt, melengetve nedves tollaikat.

Esőre áll, s kis házacskájukat — egy feneke-hiányzó, felfordított kosarat — száraz helyre vitték, zsákdarabbal letakarva. Ott totyog mindegyik, ez az egy szem tévedt csak el. Gyere ide, kicsikém, ide a tenyerembe.

Mi tartja egybe a testet meg a lelket ebben a cseppnyi teremtményben ? Súlya semmi nincs, kis fekete szempárja két apró üveggyöngy, lábacskái mint a verébé, egyetlen szorítás és nem marad belőle semmi. És mégis — milyen meleg. Csőröcskéje, halványrózsaszín, mint kilakkozott köröm, máris sima, akár egy kis lapát. Lábán már ott remegnek az úszóhártyák, sárga, mint a fajtája, szárnyacskái sarjadzanak. S nézd, máris mennyire különbözik a testvéreitől.

Mi vagyunk azok, akik nemsokára útrakelünk a Vénusz felé. Ha összefognánk, egy akarattal, felszánthatnánk, már ma is, az egész földet húsz perc alatt. De minden atomhatalmunkkal egyetemben soha, soha nem leszünk képesek arra, hogy retortáinkban, szintétikus úton előállítsuk ezt a cseppséget, vagy akár arra, hogy — kész csontokból, pihékből — összerakjuk ezt a súlytalan, remegő, szomorú, sárga kis kacsát.

ALEXANDER SZOLZSENYICIN

LÉLEGZ

Tükröző víz

A gyorsan futó víz felszínén kivehetetlen a tárgyak — közeliek, távoliak — tükröződése. Még ha nem is sáros a víz, még ha nem is habzik, a tükröződés — a gyöngyöző, végtelen hullámzásban, a vadul váltakozó rohanásban — csalékony, halvány, felismerhetetlen.

Csakis, ha folyam folyamot követve, az ár nyugodt torkolatba ér, vagy kis tavak csendes mellékvizeiben, amit nem zavar meg egy-egy erősebb hullám, — csakis akkor pillanthatjuk meg, a tükörsima felszínen, a fák legapróbb levelét, egy csipkés felhő finom vonalát, s az ég mélykék mélységeit.

Így van ez veled meg velem. Ha — próbáljuk bármiként is — sohasem láthattuk és nem fogjuk láthatni soha az igazság tükröződését teljes, örök és frissen-alakuló tisztaságában, nem egyszerűen azért van-e, mert még mindig mozgásban vagyunk, még mindig élünk?...

Város a Néva partján

Lámpással kezükben, angyalok bókolnak a Szent Izsák Katedrális bizánci kupolája körül. Három arany torony köszönti egymást a Néva meg a Moika felett. Oroszlánok, griffek és szfinxek vigyáznak a kincsekre vagy éppen szundikálnak, álmodozva. A Győzelem hatos csoportja átlép Rossi ravaszul hajlított ívén. Százával az oszlopcsarnokok, ezrével az oszlopok, ugrató lovak, feszülő bikák...

Milyen szerencse, hogy ide semmit sem lehet építeni ! — semmiféle cukorhabos felhőkarcolót a Nyevszkin, semmiféle ötemeletes dobozt a Gribojedov-csatorna mentén. A legkiválóbb vagy legtehetségtelenebb építész a seregben, még ha minden befolyását latba vetné is, sem tudna megkaparintani egy építkezésre való helyet a Csernája vagy az Ochta közelében.

Mennyire idegen tőlünk — s mégis legnagyobb dicsőségünk — ez a pompa.

Milyen gyönyörűség most lassan végigsétálni ezeken a körutakon. De oroszok ezrei rothadtak naptalan mocsarakban, összeszorított foggal, átkozódva, hogy ez a szépség felépülhessen. Eleink csontjai, szétmorzsolva, összekeveredve, palotákba kövülten, — sárga, barna, vörös meg zöld palotákba.

Szörnyű arra gondolni, hogy talán tulajdon formátlan és nyomorult életünk, robbanó vitáink, a kivégzettek nyögése, az asszonyok könnye egyszer majd ugyanígy a feledés homályába vész. Felszökken-e vajon abból is ilyen tökeletes, halhatatlan szépség ?

A hangyák meg a tűz

Egy korhadó fahasábot vetettem a tűzre anélkül, hogy észrevettem volna a benne nyüzsgő hangyabolyt. Amikor a hasáb pattogni kezdett, a hangyák ömlöttek belőle kifelé, nyüzsögve, kétségbeesetten, fel s alá futkározva rajta, majd megégve s összezsugorodva a lobogásban. Oldalra löktem a hasábot. Megnyílt az út a menekülésre, a hangyák serege lefutott a homokra, a fenyők tülevelei közé.

De különös módon nem menekültek el a tűztől.

Amikor legyőzték rémületüket, visszafordultak, körbefutották a parázsló hasábot, mintha valamiféle ismeretlen erő vonzaná őket elhagyott otthonuk felé, — és sokan közülök felkapaszkodtak a fára, a tűzbe, a lobogásba, míg megperzselődve odavesztek.

AZ ŰRG

TALÁN még el sem ült a vihar, — az éter-részecskék állítólag igen érzékenyek s hosszan rezgők, — amelyet Leonov alezredes teste kavart mintegy 200 és 500 kilométer közti magasságban, hol ? A Világűrben ? Az Égben ?

Csütörtökön, március 18-án délelőtt röppent ki ázsiai, nyilván bajkonuri támaszpontjáról az űrhajó Belajev ezredessel és Leonov alezredessel. Oldalán a Vozhod II. nevet viselte, szabályszerűen "felcsúszott" mintegy négyszáz kilométer magas pályájára és megkezdte a már annyira ismert jellegű mesterséges-bolygó-keringést a föld körül, amikor egyszerre váratlan esemény történt. Ha angyalok röpködnek ebben a magasságban, a meglepetéstől nyitva felejtették a szájukat. A jól ismert hatalmas fémtok oldala megnyílt, s a résben egészen égi-mintájú alakzat kezdett megjelenni : nagy kerek fej, két lomha felsővégtag s utána két még lomhább alsó. Ha Isten az embert a maga képére teremtette, alighanem most találkozott képmásával először ilyen váratlan-közelről...

AZ EMBERI TECHNIKA valóban egészen újat s szokatlant nyújtott. Az orosz televíziókészülékek képernyőjén ezen a napon néhány perccel ebéd után még meg is jelent az a film, amilyet mostanáig csak fantasztikus regényekből készült mozgóképeken láthattunk.

Olyasféle szürke félgömb foglalta el a látóteret, mint amilyen a tengeralattjárók kupolája. Mint amazokban, ebben is megnyílt egy zsilip s mintha tengeralatti világba bújna ki, búvárruhába öltözött alak jelent meg, oxigénpalackkal a hátán. Gömbsisakjából huzal vezetett az űrhajó belsejébe.

A búvárruhás alak egyik kezével megfogózott az űrhajó oldalára rögzített korlátfélébe s várt.

Néhány másodperc telt el. Nyilván parancsra várt az űrhajóból — vagy éppen Földünkről.

A kép látószöge közben kinyílt s előtűnt a háttér. Az nem volt semmi más, mint az a kép, amelyet a Verne-acélmetszetek óta művészi úton annyiszor elénk tártak, s amelyet valójában most láttunk először : a messzi, kontinens-foltos, felhők-megúszta furcsa Földgolyó teste előtt úszkálni kezd egy utopisztikus űrruhába öltöztetett emberi lény.

LEONOV elengedte a korlátot s rövid, lassú mozdulatokat tett kezével, mintha imádkoznék vagy pandur-rablóban kiszámolná a meglátott ellenfelet. Az előkészület megtörtént. Most mindkét kézzel megragadta a korlátot, lába pedig, mintha a víz felhajtóereje vinné fel, önmagától a magasba emelkedett.

Ekkor megkezdődött a *hátúszás*. Az űrruhába bújtatott orosz katonatiszt balról jobbra keresztülhatolt a képernyő látóterén, csaknem mozdulatlan úszással, mint háton fekvő fürdőző a folyam sodrában.

Az orosz szpíker megszólalt a televízióban s azt mondta :

— Jelen pillanatban Leonov alezredes másodpercenként nyolc kilométer utat tesz meg.

Ez a sebesség a nemzetközi — sőt talán bolygók-közti sportéletben csúcsteljesítmény: csaknem 28 ezer kilométer óránként !

Leonov alezredes ezután többször megfordult önmaga tengelye körül, alá és fölé csúszott az űrhajónak, majd lázálomszerű lassúsággal eltávolodott tőle, elúszott a messzi Föld párás gömbje felé.

Végül, a kábelbe fogózva, visszatért az űrhajó testéhez, majd annak fogantyúin és csavarain "munkát végzett", vagyis gyakorlatot mutatott be, mintha munkát végezne.

Ezután visszatért az űrhajóba, melyben társával együtt többször megmutatkozott a televíziós képernyőn. Egy alkalommal a Moszkvában tartózkodó Raul Castro kubai hadügyminiszterrel beszélt telefonon, (aki megkérdezte tőle, látta-e Kubát ?), majd Brezsnyevnek számolt be, (aki az orosz párt többi vezetőjével demokratikusan megosztva a dicsőséget, nem kavart túl nagy személyes reklámot az ügyből.)

TVÉTEL

Kezdődik a nap

Napkeltekor harminc fiatalember rohant ki a tisztásra, felsorakoztak, szemben a nappal, hajlongani kezdtek, guggolni, bókolni, arccal a földnek, karjukat magasba nyújtva fejük felett, majd hátukra fordulva, aztán feltérdeltek s ringatták testüket, előre, oldalt, hátra. Vagy negyed óráig tartott az egész.

Távolról az ember azt képzelhette, hogy imádkoznak.

Manapság senkit sem lep meg, ha valaki naponta és türelemmel ápolja testét. De az emberek felháborodnának, ha valaki ugyanígy foglalkoznék a lelkével.

Nem, a fiatalemberek nem imádkoztak. Reggeli tornagyakorlatukat végezték.

Vihar a hegyekben

Koromfekete éjszakán kapott el bennünket a hegyoldalban. Kimásztunk sátrainkból és nem jutottunk szóhoz. A hegygerinc irányából zúdult felénk.

A világon semmi más nem volt, csak sötétség — nem volt sem látóhatár, sem fent, sem lent. Egyszerre lecsapott a villám, s a sötétség elvált a fénytől, kiemelkedtek a Belokája meg a Dzsuguturljucsat irdatlan ormai, s a körülöttünk tornyosuló fekete fenyők hegynyi magasra nőttek. Egy pillanatra félig még azt is elhittük, hogy létezik a föld, aztán hirtelen újból visszatért a sötétség meg a mélység.

A villanások közeledtek, vakító fény váltotta néha-néha a sötétet, fehér izzás, rózsaszín izzás, mályvaszín izzás, újból meg újból kiemelkedtek a hegyek meg a fenyvesek, ugyanott, ahol az előbb, lenyűgözően-fenséges hatalmasságukkal, s amikor eltűntek ismét, lehetetlen volt elhinnünk, hogy valaha is léteztek.

A mennydörgés hangja betöltötte a szakadékokat s többé már nem hallatszott a folyók örökös mormolása. A villámok, mint a Seregek Urának nyilai, a magasból csaptak a hegygerincre, csattogva, sisteregve, mintha a sziklákat akarták volna szétzúzni, mintha valami élőlényt akartak volna lesújtani.

S mi már nem féltünk a villámlástól, sem a dörgéstől, sem a zuhatagtól, aminthogy az óceán cseppje sem fél az orkántól. A világ jelentéktelen, hálás részecskéivé váltunk. Szemünk előtt játszódott le a teremtés.

A szilfa-hasáb

Tűzifát fűrészeltünk, s amikor egy szilfahasáb került a kezünkbe, felkiáltottunk a meglepetéstől : amióta a törzsét ledöntötték, gyökerét traktorral kitépték, darabokra hasították, s a darabokat tutajokra rakták, teherautókra onnét, halomba vetve aztán, s szétdobálva ismét — a szilfa nem adta fel a küzdelmet ! Új hajtást eresztett, egy aprócska szilfát, egy levelesen-zörrenő ágacskát.

Már feltettük a hasábot a bakra — mint a hóhér tönkjére —, de aztán mégsem tudtuk magunkat elszánni a munkára. Hogyan fűrészelhettük volna el ? Ő is élni akart ! Nézzétek, mennyire akart élni, — jobban, mint mi magunk !

Sharik

Utcánkban egy fiúcska láncon tart egy kiskutyát, mely a Sharik névre hallgat. Kölyökkorában verték láncra.

Egy nap még melegen-illatozó csirkecsontokat vittem neki. De a fiúcska éppen elengedte a láncról szegény páráját, hadd futkározzék egy kicsinyket. A hó a kertben vastag volt és puha. Sharik ugrándozott, mint egy nyúl, hátsó lábán egyik pillanatban, a mellsőn azután, a kert egyik sarkából a másikba rohanva, majd vissza ismét, havas orrocskájával.

A borzas teremtmény felém futott, körülugrált, megszaglászta a csontokat, — aztán megint elrohant, nyakig süppedve a hóban.

"Nem kellenek a csontjaid", mintha ezt mondta volna, "add vissza a szabadságomat."

Jeszényin szülőhelyén

Négy falu nyújtózik itt, egyhangú egymásutánban, egyetlen utca hosszán. Nincsenek gyümölcsöskertek, közeli erdők, csak dűledező kerítések meg rikítóra mázolt ablakok. Egy tekintélyesen-hájas disznó vakaródzik az útközépi kút mellett. Egy szabályosan-totyogó libacsapat harci szisszenést küld egy elsuhanó bicikliárnyék után. Az utcán meg a hátsó kertekben szorgalmas tyúkok magoznak.

Az üzlet Konstantinovóban olyan mint egy rozzant csirkeól. Hering kapható. Mindenféle hering. Kapható ezenkívül cukorka, azok a selymes, ragadós kispárnák, melyeket tizenöt éve nem eszik már senki ezen a világon. Kapható továbbá fekete kenyér, malomkő nagyságú darabokban, melyekhez inkább balta kell, mint kés.

A Jeszényin-házat vékony választófalak szabdalják kamrákra meg ólakra, — semmi sincs, ami szobára emlékeztetné az embert. A kertben egy ablaktalan fészer rogyadozik, ez volt valamikor a fürdőház. Ide, a sötétbe lopódzott ki Szergej, első verseit körmölni. A fakerítésen túl nincs más, csak egy vékony földcsík.

Körülsétálom a falut, mely éppen olyan, mint a többi ezer meg ezer, ahol az emberek az életükkel foglalatoskodnak, a pénzcsinálással, a szomszédok pletykáival... s izgatott vagyok. Ezt a vidéket valamikor égi tűz perzselte meg, s forrósága még ma is égeti az arcom. Kiérek az Oka lejtős partjára, bámulom a messzit és eltűnődöm : vajon ő is így nézhette a távoli erdők csenevész vázát, amikor rejtélyesen azt írta, hogy: *"Szalonkasírás zúgatja az erdőt"* ... s vajon ezekre az Oka mentén kanyargó mezőkre gondolt, amikor így szólt : *"a víz ölén a nap kévéi ringnak"*... ?

A tehetségnek miféle aranyrögét hajította le a Teremtő ebbe a viskóba, ennek a betyáros parasztgyereknek a szívébe, aki tágranyílt szemmel nézett körül s oly sok nyers szépséget talált — egy kemence láttán, a karámok körül, a szérűskertekben, a falun túli pusztaságban, — szépséget, amin ezredévek óta taposott az ember, de nem vette észre soha, senkisem.

A kolhoz hátizsákja

Ha egy vidéki buszon utaztadban valaki alaposan mellbebök vagy a bordáid közé szúr valami éles darabbal, — ne kezdj veszekedni, nézd meg alaposan a hársfahéncsból fonott kosarat, széles, kirojtosodott vászon-hevederén. Egy asszony visz benne tejet meg túrót meg paradicsomot a vásárra, a magáét meg két szomszédét, s hoz benne vissza négy tucat cipót, három családot tartani.

Ez a parasztasszony-hátizsák erős, tartós, olcsó és sok fér meg benne ; vidám, sportszerű testvérei, teli oldalzsebekkel, fénylő kapcsokkal, nem versenyezhetnek vele. Olyan súlyt cipel, hogy még így is, hevederével átvetve zekén, pulloveren, túl nehéz akár egy edzett parasztasszonyi vállnak. A parasztasszonyok azonban megoldották a dolgot, a fonott kosarat hátukra vették, hevederét hámként átdobva fejükön, s így a súly most egyenlően oszlik meg vállon-mellen.

Író testvérek ! Nem kérlek benneteket arra, hogy ilyen kosarat cipeljetek hátatokon. De ha lökdösnek benneteket, — utazzatok taxival.

Örökké élni

Mindenekfelett félni kezdtünk a haláltól meg a halottaktól.

Amikor halljuk, hogy valaki haldoklik, nem írunk a családnak s lehetőleg elkerüljük még a látogatást is : nincs mit mondanunk a halálról. A temetőnek még csak említésekor is szégyenkezünk. Az ember nem mondhatja a munkahelyén, hogy : "Sajnálom, nem jöhetek be vasárnap, meg kell látogatnom a családomat a temetőben." Miféle ostobaság ez — embereket látogatni, akikkel még csak nem is ebédelhetünk együtt ?

El akarod szállítani halottadat egyik városból a másikba ? Őrült vagy, nyilván, — senki sem fog neked helyet szorítani a vonaton egy halottért. S a halottakat ma már nem viszik végig lassan a városon, gyászzene kíséretében, ha míg éltek, senkiemberek voltak ; teherautókon tüntetik el őket, sietve.

Valamikor vasárnaponként vidám énekszóval jártuk körül a temetőket, édesen-illatozó füstölőszert lóbázva. Szívünkbe béke költözött s az elkerülhetetlen halál ütötte sebek kevésbé fájdalmasan lüktettek. Olyan volt, mintha a halottak figyeltek volna bennünket, az aprócska zöld halmok alól kimosolyogva : "Ne bánkódjatok ! Ne bánkódjatok !"

Manapság a temetőben, ha egyáltalán van ilyesmi, hatalmas táblák figyelmeztetik az embert : *"SÍRTULAJDONOSOK ! A tavalyi szemét elhordása kötelező. Elmulasztása büntetendő cselekmény !"* S egyre gyakrabban jönnek a hengerek, laposra egyengetik a földet, hely kell egy új stadionnak vagy egy kultúrparknak.

S aztán itt vannak azok, akik meghaltak a hazájukért, ahogy — lehet — neked vagy nekem meg kell majd halnunk egyszer. Egyházunk egy napot szentelt nekik, — a csatatéren elhullt harcosok emlékére. Anglia a Pipacsok Napján emlékezik rájuk, minden évben.

Minden nemzet emlékezik rájuk, egy-egy napot szentelve azoknak, akik életüket mások életéért adták. Értünk, ebben az országban, több életet áldoztak, mint bárhol másutt a világon, de nap, mely rájuk emlékeznék, nem adatott meg nekik.

Mert ha emlékezéssel töltjük napjainkat akkor... ki dolgozik majd, ki rakja a téglákat ? Három háborúban vesztettük férjeinket, fiainkat, szerelmeseinket... Takarodjatok, csibészek, festett faoszlopaitok alá... gyertek, éljünk tovább.

Mivelhogy mi örökké fogunk élni.

Eljutottunk huszadik századbeli filozófiánk legmagasabb csúcsaira.

Az Oka mentén

Közép-Oroszország mellékútjain utazgatva, kezded megérteni a békítő orosz táj titkát.

A templomokban van ez a titok, melyek felbaktatnak az emelkedőkön, felkapaszkodnak a magas dombokra, aztán leereszkednek a szélesen hömpölygő folyamokhoz, mint hercegnők, fehérben és vörösben, magasra emelve finom, karcsú s oly különböző harangtornyaikat, a gerendák és zsuppfedelek fölött bólintanak, üdvözlésképp, s a falvakból, melyek elszigetelten s egymást-sohasem-pillanthatva-meg lapulnak a völgyekben, a közös égbe szárnyalnak. S vándorolhatsz bármerre erdőn-mezőn, távol az emberi világtól, sohasem maradsz egyedül : a szénakazlak felett, a fák lombjai felett, de még a föld hajlata felett is, egy-egy templomtorony int feléd Gorkij Loveckijéből, vagy Ljubicsiből vagy Gavrilovszkojéból.

Ám amikor beérsz a faluba, megérted, hogy nem az élők, de a halottak üdvözöltek a távolból. A kereszteket régen letörték vagy kicsavarták a tetőkről. A kupola lyukas, rozsdás bordáin át sziszeg a szél. Gyom üti fel a fejét a téglák között, a falak repedéseiben. Szokás szerint hasonló a sorsa a kis temetőknek is, keresztjeik eltűntek, sírdombjaikat letaposták. Az oltár feletti falifestményt elmosta az évtizedes eső, a falakon trágár szavak vigyorognak.

Az előtérben gépolajos hordók várakoznak érkező traktorokra. Vagy éppen egy teherautó fordul be a kapun, zsákokat rakandó. Egyik templomban esztergapadok sürrögnek. A másikban csend van, lezárták. A harmadikban klubok meg csoportok működnek : *"Előre a magasabb tejhozamért!" "Költemény a békéről". "A munka hősei."*

Az emberek mindig önzők voltak s gyakorta szívtelenek. De esténként mindig felhangzott a harangszó s szállt, szállt, falvak, mezők, erdők felett, emlékeztetvén az embert, hogy itt az idő, sutba kell dobnia a világ olcsó gondját-baját, s el kell tűnődnie az örökkévalóságon. Ez a harangszó, amit ma már csupán egyetlen régi dallam őriz, emelt fel bennünket, ez óvott meg attól, hogy lesüllyedjünk a mélység mélyeire.

Őseink ezekbe a kövekbe, ezekbe a tornyokba építették mindazt, ami bennük a legmagasztosabb és legszebb volt, mindazt, amit az életből megértettek.

Gyerünk, Vityka, verd szét, taposd le, ne félj !

Hatkor kezdődik a mozi, nyolckor a tánc...

ALOGOS

MÁSNAP, 19-én, némi bizonytalankodás és idegesség után, 10 óra 30 perckor, nem hivatalos, de hitelt érdemlő forrásból megtudta a világ, hogy a Vozhod II. s két lakója leszállt valahol Perm körül a végtelen orosz sztyeppe vastag havára.

Közben azonban, amíg e sorokat írjuk, a Föld újabbik felén is megkezdődött a híres "visszafelé-számolás" : március 23-án reggel 9 óra 25 perckor (amerikai időszámítás szerint) tűzbe borult az indítótorony Cap Kennedy síkján s két amerikai repülőgiszttel a belsejében égnek repült az újvilági dupla mesterséges bolygó. S mintha e virulló tavasz női divat mintájára technikai újdonságokkal is eltelnék, az amerikai repülés sem közönséges és megszokott. (Közönségesnek és megszokottnak nevezzük az "egyszerű" űrrepülést, s joggal, mert ha van is néha újdonság a Nap alatt, nem sokáig marad az.) Ha az orosz pilóta kiszállt gépéből az űrben, az amerikai kettős (mellesleg szólván az amerikaiak most repültek fel kettesben először) viszont kormányozta az űrhajóját. Kormányzásra mindmostanáig csak olyan értelemben volt példa, hogy leszállás előtt minden űrhajós "lefékezi" járművét, vagyis begyújtja az ellenrakétát, csaknem azt mondhatnánk, hogy ellengőzt ad, s így éri el a leszálláshoz szükséges lassulást. Arra is volt már példa, hogy az oroszok a "Fecske" nevű nem lakott űrhajójukat földi távvezérlés segítségével irányváltoztatásra késztették. Most történik meg azonban először, hogy a röppályára vonatkozó keperi bolygó-törvényeket nemcsak szenvedő módon éli át az űrhajó lakója, hanem maga nyergeli meg azt, valóságos pilóta módra, különböző rakétákat és gázfúvásokat megnyitva az űrhajó oldalán.

Óráról órára módosulnak az események. Míg Moszkvában, a Vörös téren hetvenezer ember ünnepli Belajevet és Leonovot, itt Nyugaton a másodszor repült Grissom s társa Young, kitűnő egészségben leszálltak az Atlanti-óceánra, s utaznak az amerikai főváros és New York felé. Még oda sem érnek, amikor harmadik űr-esemény remegteti meg a televíziós nézők szívét : a legújabb, kilences számot viselő amerikai "Ranger"-rakéta több felvevőkészülékkel felszerelten a Hold közepére hull, hogy útjáról közvetlen televíziós felvételeket nyújtson az amerikai hálózat közönségének : ez is most történt meg először a világon.

NEKÜNK, akiknek tökéletesített orosz tankhadsereg lőtte szét fővárosunkat kilenc esztendeje s a maihoz hasonló orosz kormány ültetett népünk nyakára — most már húsz éve szüntelen — kijelölt muszkavezetőket : mi lehetne érzelmi mondanivalónk?

Az oroszon gúnyolódjunk, mondjuk oda, henyén, szúrós mosollyal : "Űrhajóznak, s közben sorba állnak tejért?"

Igaz, s még sincs kedvünk ma ilyet mondani.

Maria Ivanovna biciklijéről sem kell epilogizálni, mely tudvalevően mindig az űrhajó-fellövés pillanatában szokott kipukkadni s szokta a sárba levetni kolhozba igyekvő gazdasszonyát.

Merítsünk sikerükből derülátás-tartalékot a jövőre. Kinek lenne ilyesmire szüksége, ha nekünk nem ? Mondjuk magunkban azt: ez a hatalmas, tehetséges nemzet nem barbár, elveszett siserahad, mely szabad nemzetekre végtelen időkig rátelepszik. Akárhol tart is az emberi viszonylatok rendezésében, a szabadság és az igazság nagy kérdéseinek megoldásában — s bizony egyik helyen sem tart messze — valahol mégis az egeket ostromolja, a szó legszorosabb értelmében.

HÁBORÚS IDŐKBEN, ádáz ellenfelek közt, minden eredmény — szellemi, technikai — egymás kölcsönös kíméletlen irtásába torkollik szükségszerűen. A hosszú, habár viszonylagos béke azonban, amilyen most van, a szélesülő párbeszéd, vagy akár a csend jobb eredményekkel bíztat. Remélhető, hogy egyik élenjáró lépés húzza és szívja maga után a másikat. Az űrben lejtett kalandok mámora átitatja talán az orosz szíveket s azok a jövőben követelőbben fordulnak majd a több szabadság, az emberibb élet felé. Mind országuk határain belül, mind azoknak a népeknek irányában, akiket uraik rabságban tartanak.

D. Z.

FEJTŐ FERENC

A kommunista internacionálé lélekharangja

A HARMADIK INTERNACIONÁLÉT a Kominternt, amelyet még Lenin alapított 1919-ben, Sztálin 1943-ban feloszlatta. A szovjet diktátort elhatározásában az államérdek vezette. Az Internacionálé azonban földalatti hálózat formájában tovább élt, s tevékenységét a szovjet Kommunista Párt Központi Bizottsága irányította.

A Második Világháború másnapján a hálózat európai része, akárcsak egy jéghegy, Kominform néven szervezett formában is jelentkezett a nyilvánosság előtt. A magyar forradalom földrengése után a Kreml gazdái megkísérelték, hogy az Internacionálé szervezetét eredeti formájában visszaállítsák. Hamar nyilvánvalóvá lett azonban, hogy a kínai kommunisták előretörésével bealkonyodott a szovjet hegemóniának. A kommunista pártok 1957-es és 1960-as nemzetközi konferenciája elismerte ugyan a szovjet párt vezető szerepét, de a mozgalom egységének zálogát mégis a meglehetősen elvontan megfogalmazott *konszenzus*-ban, az összes párt megegyezésében látta. A tizenkilenc kommunista pártnak március 1-től 5-ig Moszkvában megtartott konzultatív találkozója azonban azt látszik bizonyítani, hogy már ennek az amúgy is törékeny egységnek is vége. A moszkvai találkozó megkondította az Internacionálé lélekharangját. A nemzetközi kommunista mozgalom a nyilvánosan is elismert *policentrizmus* korszakába lépett, ahol az egyes nemzetek kommunistái szinte vetélytársként állnak egymással szemben.

AZOK, akik a konzultatív találkozóról március 10-én kiadott közleményt olvasták, következtetéseinket esetleg merésznek tarthatják. A közlemény valóban sokat beszél a mozgalom egységéről, az erők tömörítéséről, az új nemzetközi tanácskozás tevékeny és sokoldalú előkészítéséről, a közös ellenség, az imperializmus ellen folytatandó harchoz nélkülözhetetlen akcióegységről. Akik azonban a sorok között is tudnak olvasni jól láthatják, hogy a hangzatos kifejezések csak arra szolgálnak, hogy *leplezzék a csúfos kudarcot*, amelyet a szovjet kommunisták és csatlósaik szenvedtek, akik a moszkvai találkozót a kínai eretnekek elítélésére és a Kremlhez hű pártok sorainak rendezésére kívánták felhasználni.

Ahhoz, hogy a kudarc jelentőségét még jobban megértsük, érdemes egy kis történeti áttekintést tennünk. Az új kommunista zsinat tervét a szovjet párt egy évvel ezelőtt kürtölte világgá. A terv szerzői, Hruscsov és Szuszlov,akkor arra számítottak, hogy a Pekinggel való nézeteltérésüket a világ kommunista pártjainak ítélőszéke elé vihetik. Céljuk egyben az is volt, hogy a nemzetközi kommunista mozgalom fegyelmét és összetartását helyreállítsák, megszüntessenek minden aknamunkát, frakciós tevékenységet és polémiát, s rehabilitálják az 1960-ban revizionizmus címén elítélt jugoszlávokat. A kínaiak, valamint Mao Ce-tung ázsiai és albán barátai azonban tüstént kijelentették, hogy minden új nemzetközi konferenciát határozottan elleneznek mindaddig, amíg türelmes és megfontolt, kétoldalú megbeszélések nem simítják el a szovjet-kínai nézeteltéréseket. Hruscsov hívei között is akadtak olyanok, mint például a lengyelek és az olaszok, akik a konferencia időpontját nem tartották alkalmasnak, s úgy vélték, hogy ez a szakadást nemhogy megakadályozná, hanem inkább csak elősegíti.

A szovjet vezetők azonban, akiknek tekintélyük forgott kockán, nem törődtek az ellenvetésekkel. 1964. júliusában meghirdették december 15-re Moszkvába az "előkészítő konferenciát". Huszonhat párt képviselőit hívták meg erre, akik már az előző, 1960-as nemzetközi konferencia "előkészítő bizottságában" is részt vettek.

A KÍNAIAK nem sokáig várattak magukra, hogy illegálisnak minősítsék a szovjet tervet. A pekingi vezetők a szokottnál is kíméletlenebb hangú nyilatkozatot tettek közzé, amelyben megjósolták, hogy a "szakadár konferencia" összehívásával Hruscsov saját sírját ássa meg. Kína fegyvertársakra is talált : további öt párt (az albán, az észak-vietnami, az északkoreai, a japán és az indonéziai) szintén elutasította a moszkvai meghívást. Mások, mint például a románok, a lengyelek, a kubaiak meglehetősen tartózkodva fogadták a konferencia hírét. A szovjet vezetők tervének a kegyelemdöfést Togliatti híres "jaltai levele" adta meg, amelyet sokan az elhunyt olasz pártvezér politikai végrendeletének tekintenek. Palmiro Togliatti testamentumából világosan kiderül, hogy az olaszok a moszkvai konferenciára szóló meghívást csak azért fogadták el, hogy itt, a nyilvánosság előtt megvédjék *"policentrista"* elképzeléseiket, s megakadályozzák a kínaiak kiközösítését.

Togliatti végrendelete, amely szeptemberben jelent meg a sajtóban, bizonyára szintén hozzájárult Hruscsov bukásához, s szerepet játszhatott abban is, hogy a kremli palotaforradalom szervezői a december 15-re meghirdetett konferenciát sürgősen elnapolták március 1-re. Lehet, hogy Hruscsov utódai abban reménykedtek : idő közben sikerül megpuhítaniok a kínaiakat, s rávenni őket, hogy jöjjenek el Moszkvába. Ám Brezsnyevéknek hamarosan csalódniok kellett. Koszigin pekingi és hanoi látogatását nem kísérte siker. Sem a kínaiak, sem az észak-vietnamiak nem fogadták el a meghívást, hiába ígérte a szovjet államfő, hogy senkit sem akarnak elítélni vagy éppen kiközösíteni. Erre a hírre a románok is bejelentették, hogy nem mennek Moszkvába : hiszen ha a kínaiak távol maradnak, az egész összejövetelnek nincsen semmi értelme.

ENNYI VISSZAUTASÍTÁS LÁTTÁN miért nem tettek le a szovjet vezetők a konferencia tervéről ? Az egyetlen magyarázat csak ez lehet : meghátrálásukat gyengeségnek lehetett volna vélni. De végül is mégiscsak gyengének bizonyultak : az olaszok nyomására az utolsó pillanatban beleegyeztek, hogy a konferencia csak egyszerű *konzultatív* találkozó legyen.

Így történt az, hogy a konferencia még meg sem kezdődött, amikor a szovjet terv már nyilvánosan kudarcot vallott. Az egész találkozó tehát csak arra szolgált, hogy a szovjet vezetők legalább, úgyahogy, a látszatot megmentsék. Az olaszok és a moszkvai centralizmus ellenfelei mindössze annyit tettek meg, hogy készségesen statisztálnak a komédiához.

Meglehet persze az is, hogy nem minden hátsógondolat nélkül, hiszen a találkozóról kiadott közlemény bizonyos értelemben Palmiro Togliatti *poszthumus győzelméről* tanúskodik. Igaz, Moszkvában az olaszok nem minden harc nélkül győztek. A kiszivárgott hírek arról szólnak, hogy a találkozón heves viták folytak három kérdésről : Szükséges-e összehívni egy új nemzetközi konferenciát ? Mi legyen a teendő a kínai szakadárokkal ? Hogyan lehet a nemzetközi mozgalom egységét biztosítani ? Moszkvában három irányzat alakult ki. Az olaszok, akiket, a hírek szerint, a lengyelek, az angolok és a skandinávok támogattak, azt követelték, hogy az új nemzetközi konferenciát egyszer és mindenkorra napolják el. S noha semmilyen elvi engedményt nem voltak hajlandók tenni a kínai elhajlóknak, javasolták, hogy a velük folytatott vita a jövőben udvariasabb, tartózkodóbb hangnemet öltsön. A másik irányzatot az oroszok képviselték, akik mögött a franciák, a csehek, s a kettészakadt indiai és brazil kommunista párt Moszkva-barát küldöttei sorakoztak fel. Ez a csoport főleg amellett kardoskodott, hogy a közös nyilatkozatból ne maradjon ki egy sürgősen összehívandó új csúcstalálkozó terve, amely arra lenne hivatott, hogy a nemzetközi mozgalom közös és egységes stratégiáját meghatározza. A harmadik irányzat hangadói főleg a kubaiak közül kerültek ki, akik a kínaiakkal való megegyezés lehetőségeit keresték.

A MOSZKVAI TALÁLKOZÓN csak szovjetbarát pártok vettek részt, s mégsem tudtak igazában közös nevezőre jutni. Mintha az egész összejövetel csak a Mao Cetungnak tulajdonított mondást igazolná : *"Nincsen revizionista tábor, csak revizionista káosz létezik"*. A négynapos vitából azonban mégiscsak az "autonomisták" kerültek ki győztesen : a találkozóról kiadott közlemény egészében véve az ő szájízüknek felel meg. A végső szövegben nincsen több szó új, a kínaiak távollétében megtartandó kommunista zsinatról. Az új csúcstalálkozót tehát *sine die* elnapolták. Sőt, arról sem történik említés, hogy a nemzetközi mozgalom élcsapata még mindig a szovjet párt lenne. S amikor a közlemény a "közös erőfeszítéseket" és az "egységet" emlegeti, akkor is hozzáfűzi, hogy ezt csak "valamennyi testvérpárt önállóságának és egyenjogúságának demokratikus elvei alapján" lehet megvalósítani.

Érthető tehát, hogy a moszkvai vonalat szolgaian követő küldöttek csalódottan tértek meg a találkozóról. A centrizmus híveit legfeljebb a közlemény egyetlen kitétele vigasztalhatja, amely "egy új nemzetközi tanácskozás *tevékeny* és *sokoldalú* előkészítésére" utal. (A *tevékeny* kifejezés a szovjet és francia küldöttek javaslatára került a szövegbe, a *sokoldalú* jelző viszont az olaszoktól származik.) A mondat értelme azonban mindenki előtt világos : hangzatos fordulattal ugyan, de az új zsinat tervének végleges elejtését jelenti.

A MÁRCIUS 10-i dokumentum szerzői mindent megtettek, hogy a Pekingbe vezető hidat ne égessék fel maguk mögött. Erőfeszítésük hiábavaló volt : Peking, március 22-én egy hosszú és éles szöveg közzétételével válaszolt, amely hangsúlyozza, hogy a *kommunista mozgalom egységét csak a revizionisták teljes veresége* — azaz *Moszkváé s csatlósainak feltétel nélküli kapitulációja — után lehet helyreállítani*. Minden jel arra mutat : a kínaiak a jelenlegi helyzetet annyira kedvezőnek tartják, a szovjet álláspontot pedig olyan bizonytalannak, hogy függetlenségükből egy szikrányit sem hajlandók feláldozni. Károrömmel szemlélik, hogyan bomladozik ellenfelük tábora, s közben pedig az Új Internacionálé megszervezésén munkálkodnak, amelynek tervét Mao Ce-tung már 1963. végén meghírdette.

Jegyzékváltás

Ami a pártok közötti kapcsolatot illeti, az oroszok és a kínaiak már régen nem értenek egyet. A legújabb szovjet-kínai jegyzékváltás a kínai diákok moszkvai Amerika-ellenes tüntetése ügyében pedig arra vall, hogy a két ország viszonya kormányszinten is egyre inkább elmérgesedik. A "Pravda" március 12-i száma még vezércikket közölt, amelyben felszólította a kommunista pártokat, hogy hagyjanak abba minden nyilvános polémiát, s a vitás kérdéseket ne szidalmakkal igyekezzenek rendezni. Másnap, március 13-án azonban a szovjet párt hivatalos napilapja maga szegte meg felhívását, amikor a Szovjet Kormány feltűnően keményhangú jegyzékét vezető helyen közölte.

A jegyzék válasz a moszkvai kínai nagykövet tiltakozására, aki követelte, hogy a szovjet hivatalos szervek kérjenek bocsánatot a március 4-i tüntetésen megsebesült diákoktól. A szovjet külügyminiszter a kínai tiltakozást alaptalannak minősítette, s kijelentette, hogy kormánya nem a kínaiaktól tanulja meg, hogyan kell harcolni az imperializmus ellen. A szovjet jegyzék emlékezteti a kínaiakat a nemzetközi jogszabályokra, amelyeket a Kínai Kormány is tiszteletben tart, amikor a pekingi *"imperialista"* követségek sértetlenségét biztosítja...

A moszkvai külföldi megfigyelők meglepetéssel látták, hogy a Szovjet Kormány jegyzéke milyen feltűnő helvet foglalt el az egész sajtóban. Az eseménynek komoly következményei lehetnek. Hruscsov utódai az ideológiai különbségeket illetően nem igen tudták enyhíteni a feszültséget, de eddig legalább a két ország diplomáciai kapcsolatában igyekeztek megjavítani a légkört. Joggal lehetett tehát arra számítani, hogy a szovjet vezetők majd megpróbálják elhallgatni a március 4-i tüntetést és közvetlen következményeit. A moszkvai kínai nagykövet tiltakozásáról a szovjet sajtó március 12-ig nem is tett említést, s a Szovjet Külügyminisztérium is csak homályos válaszokat adott az ügy folytatása után érdeklődő külföldi sajtóirodáknak. Sőt, már az a hír is járta, hogy Gromiko egyszerűen elutasította a kínai nagykövet tiltakozását, s megelégedett azzal, hogy Peking képviselőjének csak szóban válaszoljon. Ám az eseményeket nehéz lett volna teljesen elhallgatni : az Amerikai Követség előtt március 4-én rendezett tüntetésnek túlságosan sok szemtanúja volt ehhez. A Szovjet Kormány végül is kénytelen volt erélyesen fellépni, ha nem akarta lejáratni magát saját alattvalói és a csatlós országok előtt.

Gheorge Gheorghiu-Dej

román államfő, a román Kommunista Párt főtitkára, pénteken, március 19-én délután 17 óra 43 perckor elhunyt. Nem merényletnek lett áldozata, nem börtönben pusztult el, nem került Sziberiába-vitelére sor, még csak nem is nyugdíjazták, mint Közép-Európa más régi iskolájú pártvezéreit. Igazi, hosszú betegsége volt, a sok politikus-izgalom, a zivataros kor vitte a sírba.

Úgy látszott egy időben, hogy Rákosi hírhedt önkitüntetése — "Sztálin elvtárs legjobb magyar tanítványa", amelyből csak úgy sütött ki a "Világviszonylatban legjobb Helytartó" vagy legalábbis a "Legjobb Dunai Alvezér" — téves, hamis, és hogy Gheorghiu-Dej ez az elszánt tekintetű, vastag szemöldökű, széles állkapcsú moldvai paraszt lett az, aki "Sztálin elvtárs tanait" legkérlelhetetlenebbül végehezviszi azon a területen, amelyet uralma alatt tart.

Gheorghiu-Dej volt az a "csodabogár", aki még 1954-ben is "titóista provokátorokat" végzett ki (saját kisebb-nagyobb politikai ellenfeleit), amikor pedig Hruscsovék már nagyjában kibékültek Jugoszláviával. Ám ugyanaz a Dej volt az, aki kérlelhetetlen kezével oly elmélyülten szorongatta még nemrég is ugyanennek a Titónak ugyancsak változó irányokba kinyújtott jobbját.

Dej, élete végén, messze kitört a korabeli diktátorok közül. A leghidegebb fővel, a legváratlanabb erővel "kijátszotta a nemzeti kártyát", vagy jobban mondva észrevette és kihasználta azt, hogy bizonyos területen büntetlenül ki lehet törni az orosz világbirodalomból.

Visszautasította a KGST — a kommunista Közös Piac — előnytelen fosztogatási szerződéseit, nem vett részt szent ülésein. Kijelentette, hogy Románia maga szabadította fel magát, akár Jugoszlávia s így nem tartozik alávetettséggel Oroszországnak. A román utcákat, gyárakat orosz névről visszakeresztelte románra. Nemzetközi vitákban nyíltan állást foglalt Oroszország kommunista vagy nyugati ellenfelei mellett. Miniszterei elküldte Nyugatra, hogy üzleteket szerezzenek neki, mert önállóan akarta fejleszteni országát,

Ugyanakkor, mi magyarok, akik szeretnénk legalább ugyanennyi függetlenséget látni a budapesti vezetők magatartásában, nem felejthetjük el, hogy Gheorghiu-Dej nevéhez fűződik Erdély "szuper" elnyomorodása, csaknem két millió magyar ajkú, és a legtöbbször magyar szívű lakos mindennél szomorúbb kisebbségi elnyomása, olyan, amilyenben sem a Román Monarchia, de még a Vasgárda sem részesítette a nemzeti kisebbségeket.

Nácionalista politikája, melynek realitására s népszerűségére röviddel halála előtt ébredt rá, biztosította sikereit. A kép, amelyet maga után hagy, nem ad sok esztétikai örömet. Dehát a politika a legkevésbé sem szépészeti műfaj — sokkal inkább a hatásosság művészete.

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbizhatóan. Írjon árjegyzékért és dijmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

A MAGYAR KÖNYVES CÉH
sorozatának hatodik köteteként 19 idegen nyelvű kiadás után magyarul is megjelenik
Méray Tibor
BÚCSÚLEVÉL
című regénye.
ÁRA (postaköltséggel együtt)
fűzve : 12.- frank
kötve : 20.- frank
(vagy annak megfelelő összeg)
Megrendelhető, az összeg előzetes beküldésével, kiadóhivatalunknál és az Irodalmi Újság terjesztőinél.

KECSKEMÉTI KÁROLY

SZEGÉNY MAGYAR TÖRTÉNELEM

VALAMIKOR 1958 táján, Ignotus Pál, az Irodalmi Újság akkori főszerkesztője, szenvedélyes cikkben leplezte le a magyar historiográfiának szerinte mindenkor dominánó jellegzetességét : a történelemhamisítást. E sorok írója nem kevésbé szenvedélyes levélben kelt a magyar történettudomány értékeinek és érdemeinek védelmére, a levél azonban, valószínűleg tiszteletlen hangja miatt, nem jutott el a nyomdafestékig.

Annyi bizonyos, hogy a magyar történelemről a legtöbb igazság magyar történészek által íratott, s ezen az a másik biztos tény sem változtat, hogy a legtöbb tévedést és ferdítést e területen szintén magyar történészek követték el. E kétarcú igazságot egyszerűen az magyarázza, hogy a Lajtától, de még inkább a Rajnától nyugatra történelmünkkel alig-alig foglalkoznak. A külföldi irodalom, néhány kiváló szakember írásainak kivételével, jóformán kizárólag téves, ferde vagy, a legjobb esetben, igen hiányos képet ad a magyar múltról.

A PÁLMA feltétlenül Félix Ponteilt, a Dalloz történelmi sorozat legújabbkori kötetének szerzőjét illeti ; íme : "1898-*ban a kormány felhívja a tisztviselőket, hogy magyarosítsák nevüket : az orientalista Bambergerből Vámbéry lesz ; a költő Petrovicból Petőfi. A régi történelmi helyneveket ismeretlen szavak váltják fel : Presbourg és Hermannstadt a Poszony* (sic) *és Nagy-Szeben nevet kapják*" (345 l.).

Ekkora melléfogásokat fölösleges kommentálni. Gyakoribb eset francia szerzőknél, hogy puszta felületességből csak félig-meddig helytálló adatokat közölnek. Henry Vallotton, *Mária Terézia életrajzában* (Paris, Fayard, 1953) azt állítja, hogy a császárnő, vejét, Albert szász herceget Magyarország *nádorává* nevezte ki 1766-ban (239 l.). A valóságban a nádort az országgyűlés választotta az uralkodó jelöltjei közül, Albertet viszont anyósa *királyi helytartónak* tette meg — pontosan azért, mert Batthyány Lajos halála után nem kívánta a nádori tisztet betöltetni. Máshelyütt azt olvassuk, hogy "*Magyarországon az* 1775. *augusztus* 13-*i Robotpátens rögzíti a terheket uradalmanként és jobbágykategóriánként*" (U.o., 283 l.). Mint tudjuk, az 1767. január 23-i úrbéri rendeletről az ún. Urbáriumról volna szó, amely feltétlenül az egyik legjelentősebb határkő a magyar parasztság történetében.

A NAGYSZERŰ Pléiade sorozat *Világtörténetét* lapozva a magyar olvasót a kínos meglepetések sora éri. A magyar államalapítás hatását a nyugati szlávokra Alfred Fichelle ekként summázza : "*A IX. század végén, a turko-mongol fajú magyarok, akik Árpád vezérlete alatt Keletről a Duna völgyén keresztül érkeztek az országba, szétverték a morvákat, majd* 905-*ben alávetették a szlovák törzseket. Rendkívül fontos e dátum, ugyanis az ék, melyet ekkor a turko-mongolok a szláv tömbbe vertek, csaknem egy évezredre elválasztotta a szlovákokat szláv testvéreiktől, a csehektől.*" (2. köt., 1126 l.) A "halzsírszagú" finn-ugor atyafiságtól irtózó hajdani hazafiak szívesen fogadnák a magyarság eme előléptetését turko-mongollá (persze csak abban az esetben, ha A. Fichelle a Vereckei-szoroson vezetné be őket hont foglalni), az azonban elszomorító, hogy Franciaországban még nem mindenki vette tudomásul azt, amit Gyarmathy Sándor anno 1799 bebizonyított. Az "ék" szó használata sem nevezhető szerencsésnek : legfeljebb a cseheket és szlovákokat egymástól elválasztó politikai határról lehet beszélni, amely egyébként nagyjából fedte az etnikai-nyelvi határt. Az egész gondolatmenet azon a meggyőződésen alapul, hogy a valódi történelmi egység (a Honfoglalástól az első világháború végéig terjedő időszakot illetően) nem a Trianon előtti Magyarország, hanem a Trianonban született Csehszlovákia. A csehszlovák történetírás természetesen ezt az elvet vallja, a kérdés elemzése azonban túlságosan messze vezetne.

A Pléiade Világtörténelme Közép- és Kelet-Európát két zónára osztja : a *germán* és a *szláv* világra. Szent egyszerűségén kívül nincs más erénye e módszertani megoldásnak, sőt kizárja még a lehetőségét is annak, hogy Európa keleti perifériájának történetét az olvasó megértse : a szláv-germán felosztás elsikkasztja a német, orosz és török nagyhatalmak között élő kisnépek történelmének lényegét. A szláv-germán kettősség néprajzi és nyelvészeti vonatkozásban sem fogadható el. Sem a románok, sem az albánok, sem a magyarok nem férnek be e mesterséges keretbe. Magyarország története, hol az egyik, hol a másik "világról" szóló fejezetben bukkan fel, híven a francia átlagpolgár ama meggyőződéséhez, hogy bár a magyarok tulajdonképp szlávok, az ország kultúrnyelve a német.

A MAGYAR LIBERALIZMUSNAK, Kossuthnak és a szabadságharcnak Paul Leuilliot szentel néhány spártai tömörségű mondatot. "*Az* 1810 *óta először* 1825-*ben összeült magyar országgyűlés, már ez évben megkezdi a reformok követelését.* 1841-*ben, a kisnemességet képviselő Kossuth megalapítja a Pesti Hírlapot, követeli a nemesi egyenlőséget és Magyarország gazdasági függetlenségét ; az országgyűlés, amely mindaddig latinul tárgyalt,* 1843-*ban elhatározza a magyar nyelv használatát. Az* 1847-*es diétán Kossuth a vezéregyéniség...*" (38. köt., 511 l.), "[1848-ban] *Pesten Kossuth Magyarország autonómiáját követeli.*" "*Az osztrákoknak, Jellasich bán horvátjainak, főként pedig az oroszoknak hármas konvergens támadása végül is legyűri Kossuth diktatúráját. I. Miklós beavatkozása döntő jelentőségű volt* (*világosi fegyverletétel,* 1849. *augusztus* 13)." (U.o., 530 l.).

Kossuth 1847-es szerepéről és az orosz intervenció jelentőségéről szóló megállapítások helytállóak. A többi szövegrész korrekciót igényel : 1.) Az 1825 előtti utolsó országgyűlés 1811-12-ben ülésezett. 2.) Igaz ugyan, hogy a Reformkor kezdetét Széchenyi 1825. évi fellépésével szokás jelezni, a komoly reformmunkálatok csak az 1832-36. évi diétával kezdődnek. 3.) A magyar történetírás száz év óta vitatkozik Kossuth Lajosról, és nem mi fogjuk e vitát néhány szóval lezárni. Sokan Kossuthban radikális forradalmárt, mások szenvedélyes nacionalista politikust látnak, vannak, akik szemében Kossuth a magyar liberalizmus legnagyszerűbb alakja s a dunavölgyi békesség prófétája, ismét mások a nemzetiségek ellen 1848-ban tanúsított merev magatartását és a megyei szervezet iránti gyengéjét szeretik hangsúlyozni stb., stb. Paul Leuilliot verziója új színt visz az irodalomba. Kossuth Lajosból eddig az *una eademque nobilitas*-ért küzdő werbőczyánus kurtanemest tudtommal még nem faragtak, kivéve tán néhány jóhiszemű polemistát, így Bach és Haynau szócsöveit a korabeli sajtóban. A XIX. század 30-as és 40-es éveiben, a bocskoros nemesség volt az egyetlen társadalmi réteg, amely kiváltságainak megőrzése érdekében hajlandó volt a Bécsből irányított antiliberális manővereket akár bunkóval is támogatni. A szatmári hétszilvafások pálfordulása késztette Kölcseyt lemondásra 1835. elején, Forintos György zalai vitézkedése pedig Deákot tartotta vissza a képviselőségtől 1843-ban és 1847-ben. Kossuth nem a nemesi, hanem a polgári egyenlőségért küzdött : "*Ha önként nem megyünk* — írja 1846-ban — *menettetni fogunk. Mert e* 14 *millió nélkül nincsen sem kormány, sem haza, sem arisztokrácia, sem alkotmány ; mert e* 14 *milliónak naponként erősbülő anyagi és erkölcsi súlya nemsokára mindnyájunknak törvényt fog szabni.*" 4.) A latin nyelv kiiktatása a közéletből fokozatosan megy végbe 1790 és 1844 között. A magyar hivatalos nyelv győzelmét teljessé tevő 1844. II. tc.-t a részleges törvények sora előzi meg. Jegyezzük meg a teljesség kedvéért, hogy Horvátország képviselőinek 1844 után is joguk volt latinul felszólalniok (1868 után pedig horvátul). 5.) 1848. márciusában, Kossuth Pozsonyban tartózkodott, és ott, valamint Bécsben, a dietális küldöttség élén követelte a felelős magyar kormányt. Hogy mi történt 1848. március 15-én Pesten, és hogy kik voltak a forradalom vezéralakjai, azt fölösleges itt megemlíteni. 6.) Az ellenforradalom támadásai nem *konvergáltak*, hanem egymást követték : a) 1848. szeptemberében a népfölkelők és a honvédek kiverik Jellasichot ; b) Windischgraetzet, őszi és téli sikerei után, a magyar hadsereg a tavaszi hadjáratban veri vissza ; c) Paskievics 1849. júniusában rohanja le Magyarországot és menti meg Közép-Európa germano-szláv berendezését.

A BALTIKUMTÓL az Adriáig és a Fekete-tengerig terjedő európai periféria történetét Nyugaton általában nem ismerik. E tudatlanságot Jacques Pirenne, belga történész emelte tudományos szintre *Az egyetemes történelem nagy áramlatai* c. hétkötetes monumentális munkájában (Neuchâtel, Baconnière — Paris, Albin Michel). Jacques Pirenne egyik vezérgondolata az, hogy Európa két részből áll : a humanista és individualista tengeri Európát az Elba választja el az auctoritárius és antiindividualista szárazföldi Európától. A nagy Henri Pirenne fiának koncepciója természetesen érdekesebb, mint a germano-szláv felosztás, de a kritikát nem bírja el. Egyszerűen azért nem, mert tézisét igazolandó, J. Pirenne szisztematikusan tagadja Magyarország és Lengyelország mélységesen európai jellegét, amely pedig mind szellemi és vallási, mind pedig politikai, gazdasági, intézményes és pszichológiai tekintetben nyilvánvaló. "*Meddig terjed Európa ?* — teszi fel a kérdést Illyés Gyula. — *Hogy egy nemzet Európához tartozik-e vagy nem, s mióta tartozik oda, azt ilyesféle kérdések döntik el : részt vettél-e a kereszteshábo rúban ? A reformációban ? Voltak jakobinusaid ?*" (Petőfi Sándor, Bp. 1963, 191 l.). E kérdéssorozatra J. Pirenne válasza egyértelműen tagadó. "*A XVI. században a földesúri országokat a Reneszánsz és a humanizmus nem érintették. A XVIII. században, ugyanazon okok miatt, ez országok nem vettek részt a Felvilágosodásban... Csehország és Ausztria alkotják Nyugat utolsó mesgyéjét... Lengyelországban és Magyarországon viszont, ahol egyedül a zsidók képviselik a művelt polgárságot, ahol az úri birtokok parasztjai baromként élnek, eszmesúrlódás egyedül azon osztályban észlelhető, amely képes a művelődésre, s ez a nemesség... Magyarországon a nyugati racionalizmus teljesen ismeretlen maradt. Rousseau ellenben hatott Orczyra, aki, munkáiban — amelyek egyébként a magyar színház születését jelzik — felveti a nagybirtokok társadalmi reformjának kérdését.*" (3. köt., 491 l.) "[1792 és 1795 között] *a nápolyi királyságban, a szárd királyságban valamint Magyarországon ahol a nemesség visszatért régi függetlenségi követeléseihez, kivégzések történtek.*" (4. köt., 59 l.). "*Ami pedig Lengyel- és Magyarországot illeti, mindkettő földesúri ország, gazdasági és társadalmi szerkezetük semmi azonosságot nem mutat a nyugati társadalommal. Az igaz, hogy hála a Katolikus Egyháznak, a nyugati gondolat, amelynek az Egyház az egyik legfőbb oszlopa, behatolt a lakosság művelt rétegeibe, azaz a birtokos nemességbe. Ez azonban, szociális vonatkozásban diametrálisan ellentétes mindazzal, amit a liberalizmus és individualizmus képvisel, azaz a XIX. század eleji Európa lényegi vonásaival. Sem Magyarországon, sem Lengyelországban polgárság jóformán nem létezik. Helyét a jelentős elitet magába foglaló zsidóság tölti be.*" (4. köt., 219 l.).

MINDENEKELŐTT vizsgáljuk meg a részleteket. J. Pirenne szerint a Krakkói Egyetem és Mátyás humanista udvara *nem létezett*, Copernicus tévedésből született lengyelnek, Ianus Pannonius pedig nyilván Septimius Severusnak volt igrice. A vallásszabadságot *nem* Tordán és Varsóban mondották ki elsőnek Európában, Hollandia egyetemeit magyar diákok *sosem* látogatták, Apáczai Csere János mágnás volt, ha egyáltalán élt, és *nem írta meg* sem az Enciklopédiát, sem a Logikácskát. Az egy drámaíró Orczy Lőrincet kivéve sivár pusztaság a Felvilágosodás kora Magyarországon. Bessenyei, gróf Fekete, Kazinczy, Berzeviczy, Verseghy és a többiek Voltaire-nek még a nevét sem ismerték, Bacsányi bizonyára nemes volt, vagy tán zsidó intellektuel, mint Hajnóczy és Öz Pál, vagy Csokonai és Kármán József. A magyar demokrácia első mártírjairól kiderül, hogy nemesi politikát űztek. Mintha Laczkovits János sugalmazta volna szerzőnket : "*Valahol tsak lehet, a magyar mágnást, papot és nemest földig gyalázza az Úr, mert ezek a mi romlásunk*" — írja Laczkovits 1791-ben.

A magyar liberalizmus "unfact" jellege népszerű elképzelés a nyugati egyetemes történészek körében. J. Pirenne szociológiai magyarázatával e tekintetben hézagot pótol, és ha a magyar történelem első évezredének legfontosabb szellemi-politikai mozgalma nem a liberalizmus lett volna, akkor örülnénk, hogy végre megtudtuk, miért nem volt Kossuthunk, Széchenyink és Eötvösünk.

A ZSIDÓSÁG szerepe különösen izgatja J. Pirenne-t. Téves állításainak egyik oka, hogy nem kedveli a németeket, tehát inkább fátyolt borít arra a tényre, hogy Pozsony, Sopron, Pest, Selmec stb. polgárai nagyrészt vagy valamennyien németek voltak. A régi Magyarország városszegénysége azonban még azt sem jelenti, hogy magyar polgárság nem volt : Győr, Debrecen, Szeged, Miskolc, Komárom és Várad nem a Drang nach Osten szülöttei, és, mint Adrien Lezay-Marnesia, Napoléon emisszáriusa jelentette : "*a polgárság itt meglehetősen művelt, és ennek megfelelően, szellemi téren is tevékeny.*" (Lezay észrevétele egyaránt vonatkozik a német- és magyarajkú polgárokra.) Visszatérve a zsidóságra : 1785-ben II. József összeíratta az ország népességét. Városokban lakott ekkor az ország lakosságának mintegy 8-10 %-a, igaz ugyan, hogy a polgáremberek jó része mezőgazdaságból, kiváltképp bortermelésből élt. A zsidóság az összlakosságnak 1 %-át sem érte el ekkor, és nem szellemi pályákon, hanem a kereskedelemben működött, mint sokan az országot lakó görögök, örmények és szerbek közül. A bevándorlás eredményeként a zsidók számaránya egyre nő, 1847-ben, már mintegy 2 %-át képezik az össznépességnek. A zsidóság szerepe akkor válik érdekessé, amikor egyedül az ország nem magyarajkú népcsoportjai közül (hasonlóan a német polgárok egy részéhez) elmagyarosodik. A folyamat a XIX. század elején indul meg, nagyobb lendületet a 30-as évek folyamán vesz, és bármily hihetetlennek tűnjék is a dolog J. Pirenne számára, elsősorban az magyarázza, hogy a zsidók integrációját a (nem létező) magyar liberálisok saját ügyüknek tekintették. Eötvös tevékenysége az emancipáció érdekében ismeretes. Hadd idézzük itt inkább Fényes Eleket, a magyar statisztika atyját, a szabadságharc forradalmi vésztörvényszékének elnökét. 1847-ben megjelent *Magyarország leírása* c. páratlan értékű statisztikai munkájában ezt olvassuk : "*Ó uram, mikor jön el a te országod! Mikor lesz az, hogy ember vallásos meggyőződése miatt nem üldöztetik ! — Mikor látják által a keresztények, s legközelebb magyar hazánkfiai, hogy a zsidóknak tulajdonított hibák, ha és mennyiben igazak, csupán az emancipatio által orvosoltathatnak meg gyökeresen.*"

A zsidóság súlya az ország tudományos és irodalmi életében, szórványos kezdetek után, a XIX. század végén nő jelentőssé, persze akkor sem olyan monopolisztikus jelleggel, ahogy azt J. Pirenne sejteti.

A BIRTOKOS NEMESSÉG valóban másfajta társadalmi osztály, mint a nyugati városok szorgos és természetszerűleg demokráciára hajló polgársága. Magyarország, de általában a periférikus kisnépek történelmének egyik legizgalmasabb kérdése éppen az, hogyan válnak a demokratikus eszmék harcos képviselőivé nem polgári típusú társadalmi rétegek ; közelebbről, hogyan tudja a magyar köznemesség és a nagyrészt nemesi eredetű vagy orientációjú értelmiség, két nemzedéken keresztül, liberális gondolkozók és államférfiak széles gárdáját kitermelni, és hogyan lesznek az 1790-ben katasztert égető megyei urak unokáiból jobbágyfelszabadító törvényhozók.

J. PIRENNE kétségtelenül nagyot tévedett. De azt hisszük, nem egyszerű tudományos tévedésről van szó, hanem a másodrendű keleti Európát feláldozó Nyugat önigazolási kísérletéről. Az antihumanista és, *horribile dictu*, tengertelen kisnépek, nem is érdemeltek mást, mint beolvasztásukat a szovjet világba ; sőt a Szovjetunió égisze alatt, végre megvalósult a "kontinentális" Európa egysége. Az orosz expanziónak azért van, legalább egy, árnyoldala is : "*...a szovjet zóna, túllépvén az Elbát, Nyugat-Európa jelentős részét is bekebelezte. Szászországnak átengedése nagyvárosaival, Drezdával és Lipcsével, Thüringiáé Weimarral, Csehországé, a humanizmus legkeletibb támaszpontjával, Prágával, hiba volt, amelynek még valószínűleg nagy történelmi következményei lesznek.*" (3. köt., 170 l.). Nem kétséges, Prága, Drezda és Weimar valóban az európai humanizmus fellegvárai, de Krakkó és Zágráb, Varsó és Budapest, Berlin, Pozsony és Riga (és Belgrad, valamint Bukarest is) ugyanehhez a civilizációhoz tartoznak. A tények makacs dolgok, mondotta Lenin, és igaza volt.

J. Pirenne sajnálatos módon összekeverte a közelmúlt politikai fordulatait az európai civilizáció évezredes fejlődésével. Európa mai felosztását a múlttal igazolni csak egy módon lehet : a történelem meghamisításával.

A NYUGATI IRODALOM gazdag, ki-ki összeszedhet néhány csokorra való hasonló értékű szentenciát a turko-mongol vagy germano-szláv antihumanisták szomorú életrajzáról. Izelítőnek ennyi is elég volt.

Sokan azt vélik, hogy a történelem ismeretének ténvleges politikai jelentősége van, s hogy mindaddig, amíg múltunkról való ismereteink a centrifugális kisnacionalizmusok érvraktárából vagy sznobul felületes nyugati historikusok eszmeköréből származnak, Közép-Európában békesség, "belső csend" nem születhet. Lehet, hogy így van. Annyi azonban vizonvos, hogy a történelem szép tudomány, s mint az egvik legkiválóbb francia történész, Marc Bloch írta : "*...a történelemnek megvannak a maga sajátos, minden más tudománytól eltérő esztétikai élvezetei. Mert a történelem tárgyát képező emberi tevékenység látványánál semmi sem hat igézőbben az ember képzeletére.*"

LADÁNYI FERENC színművész, a Nemzeti Színház tagja Budapesten 55 éves korában elhunyt. Ladányi egyik jelentős képviselője volt az uj magyar szinházi életnek, évekig igazgatója a Magyar Néphadsereg Színházának és a Madách Színháznak. "A kertész kutyájá"-ban, az "Egerek és emberek"-ben és a "Peer Gynt"-ben értékes színpadi sikereket aratott.

*

HOROVITZ VLADIMIR, akit a világ egyik legnagyobb zongoraművészeként tartanak számon, 12 évi szünet után visszatér a hangversenydobogóra. A New-York-i Carnegie Hallban ad koncertsorozatot. Horovitz Kievben született, 60 éves, felesége Toscanini leánya.

*

A SZOVJET Rádió és Televízió, amerikai mintára, hirdetéseket közöl a programok között. A textiláruk és varrógépek vételét ajánlja a hallgatóknak és nézőknek.

*

A CINEPRODUÇOES Brasileiras Ltde. filmvállalat, Szücs Tibor produkciójában készítette el a "Tecnica e Organizacao" című színes kultúrfilmet. A film meséjét Kutasi Kovács Lajos írta, rendezője Milton Amaral. A felvételeket Icsey Rudolf operatőr vezette, aki az elmúlt tíz év alatt több mint tizenöt brazil és nemzetközi díjat kapott művészi munkájáért.

*

CSAJKOVSZKIJ "Diótörő" című balettjéből angol-szovjet koprodukciós balett-filmet készítenek.

*

KAFKA "Amerika" című befejezetlen regényét, Max Brod átírásában bemutatta a párizsi Odeon Színház. A kritika majdnem egyöntetűen megállapította, hogy Kafka művei alkalmatlanok színpadi bemutatásra.

*

AZ UTÓBBI HÓNAPOK legnagyobb franciaországi könyvsikere Sartre : "A szavak" című önéletrajza. A könyvből eddig kétszázezer példányt adtak el.

*

SZOLCSÁNYI GYÖRGY zongoraművész nagysikerű hangversenyt adott március 10-én a párizsi Théâtre des Champs-Elysées-ben. Műsorán Mozart, Beethoven és Schumann művei szerepeltek.

*

FRANCO az "első számú spanyol újságíró". Ez a véleménye a spanyolországi Újságírószövetség vezetőinek, akik ünnepélyes keretek között diplomát nyújtottak át a tábornoknak.

*

VICTOR HUGO eddig legtöbbször filmesített regényét, "A nyomorultak"-at ujból filmreviszik. Rendezője Jean Delannoy. A főszereplő — Frederic March, Harry Baur és Jean Gabin után — Lino Ventura lesz.

*

MOLNÁR FERENC "Olympia" című színművének felújítására készül a Madách Kamaraszínház. A darab egyik főszerepét, Olympia anyját, Plata-Ettingent, az 1937 óta Amerikában élő Darvas Lili játssza. Az Olympiát április hónapban mutatják be.

*

A VARSÓI Nemzetközi Chopin-zongoraverseny befejeződött. A verseny első három helyezettje : 1. Martha Angerich (Argentína), 2. Arthur Moereira-Lima (Brazília), Marta Sosinska (Lengyelország).

*

KNIEZSA ISTVÁN akadémikus, tanszékvezető egyetemi tanár 67 éves korában, március 15-én Budapesten elhunyt. Évtizedeken át legnagyobb magyarországi tekintélye volt a szláv nyelvészetnek. Fiatalabb korában főleg hangtani, helyesírástörténeti, etimológiai, helyés személynévadási problémákkal foglalkozott. Nagy munkájának, "A magyar nyelv szláv jövevényszavai"-nak csak első részét tudta befejezni, a második rész befejezését váratlan halála akadályozta meg.

Hosszabb ideig elnöke volt a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak, tagja volt a Nemzetközi Szlavisztikai Bizottságnak, a Helsinki Finn-Ugor Társaságnak.

Irodalmi Újság

VERESS SÁNDOR a nagynevű magyar zeneszerző, a Berni Egyetem tanára amerikai előadó körútján március 21-én New Yorkban magyar hallgatóság előtt hanglemezbemutatókkal kísért értékes előadást tartott a magyar népdal eredetéről, stílusáról és szerepéről a XX. század magyar zenéjének kialakulásában.

*

MOST SZÁZ ÉVE, 1865. március havában első ízben mutatta be Beethoven IX. szimfóniáját a pesti filharmonikusok zenekara. A hangversenyt a Vigadó nagytermében tartották és a zenekart Erkel Ferenc vezényelte.

*

REMBRANDT fiának, Titusznak portréja 760 ezer fontért kelt el a londoni Christie árverési csarnokban. A rendkívüli árat a kaliforniai "Norton Simon Alapítvány" fizette a képért : a legtöbbet, amit Angliában valaha is fizettek egy mesterműért. Az ár mégsem világrekord ; ezt a New York-i Metropolitan Múzeum fizette egy másik Rembrandtért (Aristotelesz Homérosz mellszobra előtt) : nem kevesebbet, mint 820 ezer fontot.

*

A BUDAPESTI RÁDIÓ jelentése szerint Bognár József, a Kultúrkapcsolatok Intézetének elnöke fogadást adott a Magyarországon tartózkodó Ford Alapítvány küldöttségének. A Rádió szerint a tárgyalások az 1965-66-os ösztöndíjak elosztása ügyében folytak. 1964-ben, először a magyar népi demokrácia története folyamán, 36 tudós és értelmiségi részesült a Ford Alapítvány ösztöndíjában. A fogadáson részt vett az amerikai ügyvivő is.

*

SZÁNTÓ LAJOS festőművész 75 éves korában New Yorkban elhunyt. 1928 óta élt az Egyesült Államokban, ahol előbb portréival, majd könyvillusztrációival és murálljaival aratott komoly sikert.

*

NEMZETKÖZI FORDÍTÓKONGRESSZUS lesz 1965. április 5 és 8-a között Hamburgban. A kongresszus rendezője a Német Fordítók Szövetsége — a Verband Deutscher Übersetzer literarischer und wissenschaftlicher Werke —, mely az UNESCO, a FIT, a német PEN Club és Írószövetség, valamint Hamburg város és a hamburgi Szépművészeti Akadémia támogatásával régi elképzelését valósítja meg e kongresszus rendezésével, hogy a fordítók az írókkal, kiadókkal és kritikusokkal vitathassák meg a munkájukkal kapcsolatos problémákat.

A kongresszus első előadását Hans Erich Nossack ismert német író tartja az író és fordító kapcsolatáról. "A fordítóké a szó" a programja a második napnak, amelynek során a fordítók mindennapi problémáit, panaszait, javaslatait fogják megvitatni a résztvevők. Másnap a kiadóikkal találkoznak a fordítók, Klaus Piper német könyvkiadó vitavezetésével. A kongresszus negyedik napján a fordítók és a kritikusok találkozására kerül sor, majd három igen érdekesnek ígérkező előadás hangzik el : Prof. Dr. August Klingenheben "Az afrikai nyelvek és a fordítás problémái", Prof. Dr. Annemarie Schimmel "Keleti költészet német tolmácsolásban", majd Prof. Dr. Wolf-Hartmut Friedrich "A klasszikus nyelvekből való fordítás problémái" címmel beszél. A búcsúestet a kongresszus díszelnöke, a Nemzetközi Fordító Szövetség elnöke, Zlatko Gorjan jugoszláv költő és fordító tiszteletére rendezik.

A Német Fordítók Szövetségének vezetőségében, s egyúttal a kongresszus rendezőségének soraiban a magyar Ujlaky Sári is helyet foglal, aki elsősorban Dérv Tibor és Ottlik Géza regényeinek német nyelvű átültetésével szerzett elismerést.

BUDAPESTRŐL ÉRKEZETT. Elöl megy egy szürrealista és két szocialista realista követi — civilben.

*

A MÁJUSBAN nyíló Budapesti Nemzetközi Vásáron első ízben vesznek részt amerikai iparvállalatok, közöttük az IBM, a Westinghouse és a Chrysler autógyár. Az amerikai cégek együttesen 3.000 négyzetméteres területet vesznek igénybe és kiállításuk egy részét a Városligeti-tavon építik fel. Az amerikai kiállítás főleg a földművelési berendezéseket mutatja be. A többi között lehetővé teszik, hogy a magyar gazdák talajmintákat adjanak át, amelyeket aztán az amerikai szakértők megvizsgálnak és ennek alapján tanácsokat adnak a termelékenység fokozására.

*

IGOR MOJSZEJEV vezetésével a Szovjetunió Állami Népi Táncegyüttese az Egyesült Államokban és Kanadában vendégszerepel.

*

MÁTRAI SÁNDOR újságíró, az "Esti Kurir" és a "Magyar Nemzet" egykori törvényszéki rovatvezetője 71 éves korában hosszas betegeskedés után Montreálban meghalt.

*

ROMÁNIÁBAN az "olvadásnak" újabb jele mutatkozik : az Írószövetség élére Mihail Beniuc helyett Demostene Botez került. Beniuc, aki 1951 óta volt elnöke a román Írószövetségnek, hírhedt sztálinistának, a "szocialista realizmus" kérlelhetetlen bajnokának számított, és szenvedélyesen üldözött minden "Nyugatról jött", "modernista" törekvést. Utóda, Demostene Botez, ez a hetvenkét éves neves költő csak 1962 óta tagja a román Kommunista Pártnak. Hosszú pályája során többször megfordult Nyugaton, és sohasem szakadt el egészen az európai irodalomtól.

SZUCHICH MÁRIA írónő, a közelmúltban elhunyt Barta Lajos író özvegye 79 éves korában elhunyt. Az írónő regényeiben — Tavasztél télig és Egy lány felszabadul — a szegény emberek életét ábrázolta.

*

KELEMEN EMIL Amerikában élő magyar festőművész Detroit után most New Yorkban állította ki legújabb alkotásait. Képei nem figurálisak, de absztrakcióikban nem követik a hideg geometriai ábrázolást. Tárgyak, akciók illúzióját keltik, egy-egy vonzó erdőrészletét, utcai forgatagét, a csendét, a mámorét s hatásukat a művész főleg egyéni színfelrakásával éri el. Különösen szívesen alkalmazza a parázsló bronzot, a ködös opálszürkét, a zöld sötétbe játszó árnyalatait. Több lap, így a "New York Herald Tribune", igen kedvezően emlékezik meg a kiállításról.

*

VAJDA LÁSZLÓ, a kiváló magyar származású filmrendező váratlanul elhunyt : új filmjének forgatása közben szívszélhűdés érte egy madridi stúdióban. Vajda, aki Spanyolországban telepedett le, két gyerek-történettel, a "Marcelino pan y vinó"-val és a "El Muchachó"-val vált világhírűvé.

*

LEVÁLTOTTÁK Iljicsovot, a szovjet ideológiai élet vezetőjét, aki az irodalmi és művészeti vitákban többször is megmutatta a liberális irányzatokkal szemben érzett ellenszenvét. Leváltását és külügyminiszterhelyettesi kinevezését a haladó orosz írók és művészek fellélegzéssel fogadták.

*

HIBAIGAZÍTÁS. Az Irodalmi Újság 1965. március 15-i számának "Március Fiai" című cikkében elírás történt. Kossuth lapjának címe "Pesti Hírlap" és nem "Pesti Napló" volt.

KODÁLY ZOLTÁN legjelentősebb írásainak gyűjteménye jelent meg "Visszatekintés" címmel a Zeneműkiadó Vállalat kiadásában. A kétkötetes munkának első kötete azokat a dokumentumokat mutatja be, amelyek Kodály Zoltánnak a zenei műveltség terjesztéséért kifejtett munkásságát ismertetik. A második kötet Kodály népzenei, zenetörténeti, nyelv- és irodalomtörténeti munkásságát mutatja be. Az utolsó négy fejezet az egykori zenekritikus Kodály tudósításait tartalmazza, valamint emlékezéseit Bartók Béláról.

*

SZOKOLAY SÁNDOR "Vérnász" című operáját bemutatja a nyugat-németországi Wuppertali Színház.

*

GORKIJ ÖZVEGYE, Jekaterina Peskova, 88 éves korában elhunyt. A haláláról kiadott gyászjelentést a szovjet Írószövetség és a moszkvai Gorkij Intézet írta alá.

BUKAREST - ÉTTEREM
Bácskai konyha
Magyar konyha
Magyar kiszolgálás
Magyar muzsika
WIEN. I.
Bräuner Str. 7.

NŐI ÉS FÉRFI DIVATÁRUK !
Mindenféle használati cikkek !
Minden beszerezhető
cégemnél, ami az Ön magyarországi hozzátartozójának vagy barátainak szükséges
MEGLEPŐEN OLCSÓ ÁRAK
ALEXANDER NOVEMBER
WIEN I. Fleischmarkt 10.
(Rotenturm Strasse sarok)
Telefon : 63-08-67

Francia nyelvű
brosúra
a magyar munkásság harcáról
POURQUOI ET COMMENT SE BAT LA HONGRIE OUVRIERE
ADATOK, TÉNYEK, DOKUMENTUMOK
32 oldal
Megrendelhető az
IRODALMI ÚJSÁG
kiadóhivatalánál
2 nemzetközi postaszelvény (coupon)
beküldése ellenében.

Készülő történelmi munka szerzője kéri azokat, akik
1956. OKTÓBER 23-ÁNAK
FŐBB BUDAPESTI ESEMÉNYEIRŐL
(az egyetemi gyűlések, a felvonulás, a Petőfi téri, a Bem téri és a Parlament előtti gyűlés, a Rádió ostroma, a "Szabad Nép" székháza körüli harc, a felkelők fegyverhez jutása, a Sztálin szobor ledöntése, a pártközponton belüli fejlemények : Nagy Imre miniszterelnöki kinevezése, a szovjet csapatok behívása, stb.) közvetlen élményekkel vagy hiteles forrásból származó értesülésekkel rendelkeznek, szíveskedjenek bármily terjedelemben, névvel vagy név nélkül, eljuttatni az Irodalmi Újság szerkesztőségébe. (21, rue des Acacias, PARIS-17e).

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off. Picadilly Circus) London W.1. Argentínában : Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Dr. Baksa, Wien XX. Strom Str. 20. VII. 4/15. és Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, d'Hondecoeterstr. 56. Leeuwarden, telefon : 05100-28550. Irországban : L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 6 Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Rego Park 74, New York. N. Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 3.50 Schilling, Belgium : 9 frank, Dánia : 1 korona, Finnország : 50 márka, Franciaország : 0,90 frank, Hollandia : 0,80 forint, Izrael : 40 agora, Kanada : 0,25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 0,80 márka, Norvégia : 1.20 korona, Olaszország : 90 lira, Svédország : 0.80 korona, Svájc : 0,80 frank, USA : 0.25 USA dollár, Argentina: 25 peso, Brazilia : 200 Cr. $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

OKVETLEN KERESSE FEL A MEXICO BAZÁRT !
WIEN, II. Mexico Platz 15.
Tel. : 55-73-316
Ahol rendkívül olcsón mindent egy helyen vásárolhat !
Női és férfi divat.
Tulajdonos : LÁSZLÓ Gyula

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVI. évfolyam 8. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1965. április 15.

MIHAJLO MIHAJLOV
MOSZKVAI NYARA

MIHAJLO MIHAJLOV, fiatal jugoszláv irodalomtörténész, a Zadari Egyetem filozófiai fakultásának egyik professzora, 1964. nyarán látogatást tett a Szovjetunióban, s élményeiről, tapasztalatairól, szovjet írókkal folytatott beszélgetéseiről a belgrádi "Delo" irodalmi folyóirat 1965. januári és februári számaiban adott hírt. Február 10-én, a kormány utasítására kivonták a forgalomból a folyóiratnak azt a két számát, melyben a beszámoló napvilágot látott, arra hivatkozva, hogy a cikkek "megsértik a Szovjetunió becsületét." Február 11-én Tító elnök, a jugoszláv államügyészekhez intézett beszédében, éles támadást indított Mihajlov és a "Delo" szerkesztői ellen, bejelentvén egyúttal, hogy "reakciós rágalmak" terjesztése miatt eljárást kellene indítani ellenük. Egy hónappal később Belgrád közölte Mihajlov letartóztatásának és küszöbön álló tárgyalásának hírét. (L. Irodalmi Újság, 1965. febr. 15 és ápr. 1.).

Mihajlov inkriminált cikke gondos, részletes és hosszú beszámoló a Szovjetunió jelenlegi helyzetéről, intellektuális klímájáról, az írók konfliktusairól, mindazokról az új jelenségekről, melyek együttvéve egy ország reményét és reménytelenségét alkotják. Bevezetőül általános benyomásairól ad számot, megjegyezve, hogy tapasztalatai "tökéletesen különböztek attól, amit a szovjet vagy akár a nyugati sajtó olvasása után várt". Ír a moszkvai utca képéről, a kirakatokról, az emberek goromba tónusáról, ami azonban "megváltozik, ha külföldiekkel kerülnek szembe", csodálkozik azon, hogy "annyi részeg van az utcákon", amikor "elektromos háztartási cikkek, fényképezőgépek, lemezek rendkívül olcsón kaphatók, viszont a textiláru, a cipő és a vodka roppant drága". Megállapítja, hogy "Jugoszlávia jelenléte Oroszországban sokkalta nagyobb, mint Oroszország jelenléte Jugoszláviában. Semmi sem esett jobban neki, mint egy egyetemi előadó megjegyzése : " 'Önök, jugoszlávok, hatalmas szolgálatot tesznek nekünk azzal, hogy kiadják Pilnyák, Zamjatyin, Sesztov és más korunkbeli írók műveit. Csak az olasz kommunisták hasonlíthatók ehhez, mert az olaszok kiadták Pasternák írásait, M.M. Bakhtine remek könyvét Dosztojevszkijről'. Mindez érdekes is, tipikus is. A szovjet hatóságok csakis akkor rehabilitálnak egy igazi orosz írót, ha a nyugati kommunista pártok előzetesen felfedezték."

"Találkoztam fiatal, ismeretlen költőkkel, — írja a továbbiakban, — akik Andrej Bjelij költőre esküdtek, kinek műveit nem adják ki újból. Találkoztam Maljevics csodálóival. Beszélgettem diákokkal, akik jól ismerték Kafkát, sőt olyanokkal is, akik Nabokov "Lolitá"-jának kedvelői voltak. Csupán egyetlen típus hiányzott a Moszkvai Egyetemről — a dogmatikus, szocialista realizmus hívének típusa."

Mihajlov ezután közli beszélgetéseit vezető szovjet írókkal. "A mai szovjet irodalmi élet legjellemzőbb sajátossága nem más, mint hatalmas előkészület egy új, nagy és végső felszabadulásra a művészet és irodalom területén, a dogmatikus marxizmus szorításából. 'Új 1956. van készülőben', mondotta nekem egy vezető szovjet író. Dugyincev új regényének megjelenését várják. Előkészületben van Paszternák műveinek kiadása, noha sajnos nem szerepel közöttük a 'Dr. Zsivágó'. Nyomás alatt áll Kafka 'Per'-e, s a sajtóban egyre több hivatkozás figyelhető meg Kafkával kapcsolatosan. Például, a 'Vaproszi Literaturi' című folyóirat májusi számában D. Zatonszkij érdekes tanulmánya jelent meg : 'Kafka — szépítés nélkül'."

●

EZEK UTÁN Mihajlov részletesen elemzi a Kafka-revízió új jelenségeit, majd így folytatja : "Az oroszok a nyugat-európai irodalom nagy tömegét fordítják manapság. 1963-ban Rimbaud költeményeinek válogatott kiadása jelent meg ; előkészületben van Hemingway, 'Akiért a harang szól' című regényének fordítása. Meglepő, milyen népszerű a Szovjetunióban Somerset Maugham, ugyanakkor, amikor Thomas Mann, az egyetlen modern klasszikus, akinek a 'József és testvérei' tetralógiája kivételével minden művét lefordították oroszra, nem örvend különösebb népszerűségnek. Sajnos azonban nyilvánvaló, hogy a hatóságok számára egyelőre teljesen lehetetlen egy egész sereg modern író műveinek fordítását engedélyezni ; ide tartozik T.S. Eliot, James Joyce, Virginia Woolf, Malaparte, Becket, Ionesco, Camus és Hesse. Hasonló a helyzet a filozófia területén, ahol például Lukács György, Freud, Goldmann, Bloch vagy Fromm nevére még hivatkozni sem lehet, hogy olyan nevekről, mint Jaspers, Heidegger, E. Mounier ne is szóljak. Mind ennek ellenére, örömmel tapasztaltam, hogy fiatal tudósok és egyetemi hallgatók e szerzőket eredetiben olvassák. Az ilyen könyvek nehezen hozzáférhetők a Szovjetunióban. Láttam, például, Joyce 'Ulisszesz'-ét gazdát cserélni 10 rubelért. A ma legnépszerűbb szovjet írója Szolzsenyicin. Elmondották nekem, hogy csupán az elmúlt évben négy doktori disszertáció készült róla a Moszkvai Egyetem filológiai fakultásán. Mégis az ez évi irodalmi Lenin-díjjal Oleg Goncsár ukrán írót tüntették ki, 'Tronka, regény — elbeszélésekben' című művéért. Goncsár szervilis, ellentétek nélküli konformista-lakkozó. Ahhoz az új szocialista realista iskolához tartozik, mely a kolhozok boldog életéről zengedez, ahol a konfliktusok gyerekvitákká redukálódnak, s minden vitát természetesen megbékélés követ, olyképp, hogy a sztálini koncentrációs táborok egykori őre, akinek nyugdíja elegendő ahhoz, hogy autót vásároljon és tartson belőle, sajátmaga 'ismeri fel' a személyi kultusz idején elkövetett hibáit." A regény részletes ismertetése után Mihajlov hozzáteszi : "Nem egyéb az egész, mint a tehetség minden jele nélküli, szomorú fecsegés."

●

"AZ EMBERNEK fel kell figyelnie arra, milyen nagy számban rehabilitálják manapság a modern szovjet írókat, ide értve az emigránsokat is. Ha ez a tendencia folytatódik, — s erre mutat minden jel — nincs távol az a nap, amikor a Szovjet Írók Szövetsége egyesül a Párizsban székelő Orosz Írószövetséggel, melynek elnöke, Borisz Zaicev, a híres regényíró." Mihajlov ezután részletesen foglalkozik a rehabilitált írók, közöttük Bábel, Mandelstam, Gumilov és Ahmátova esetével. Megemlíti, hogy Gumilovot, aki Ahmátova férje és az úgynevezett "akmeista" iskola vezetője volt, 1921-ben agyonlőtték "ellenforradalmi összeesküvésben való részvétel" címén, s a Nagy Szovjet Enciklopédia 1952-es kiadásában még a neve sem található meg. "Gumilov oly félelem nélkül és bátran nézett szembe vallatóival a petrográdi Cseka főhadiszállásán, hogy azok, amikor, meghallották, hogy Gorkij kieszközölte Lenintől a költő életének megmentését, dühükben, az intézkedést meg sem várva, agyonlőtték." "1962-ben — folytatja Mihajlov — megjelentek Marina Cvetájeva költeményei is. A modern orosz írók közül csupán Zamjatyint és Remizovot nem rehabilitálták. De meglepetéssel tapasztaltam, milyen sokan ismerik műveiket, sőt azok nyugati kiadványait is. Jelentős tendenciának minősíthető a Dosztojevszkijről szóló írások áradata is." Mihajlov részletesen foglalkozik a Dosztojevszkij-reneszánsszal, majd áttér az úgynevezett Solohov és Leonov problémára. "Meglepetéssel tapasztaltam a fiatal költők magatartását Solohovval és Leonovval szemben. E két írót nem tekintik élő íróknak. 'Élő emlékművek ők' mondotta nékem egy fiatal egyetemista és hozzátette : 'Valamikor, a háború előtt, Solohov nagy író volt...' ".

●

"ÁLTALÁNOSSÁGBAN" — vonja le a következtetést Mihajlov — igen nehéz manapság egy-egy jó könyvhöz jutni Oroszországban, legfőképp azért, mert a jó könyveket — a science fiction kivételével — csupán jelentéktelenül kicsiny példányszámban adják ki. Dugyincev híres könyve a 'Nemcsak kenyéren él az ember'... mindössze 30.000 példányban látott napvilágot, Bahtyin tanulmánya Dosztojevszkijről 9.500-ban, Bert Brecht válogatott művei 5000-ben ! Mégis nyilvánvaló, hogy az új generáció felnövésével a helyzetnek radikálisan meg kell változnia. A Moszkvai Egyetem egyik helyettes előadója, akinek a szakterülete a mai nyugati irodalom, amikor Joyce-ról és Proustról kérdezősködtem, így válaszolt : 'Ha rajtam állna, holnap kiadnám őket.' Ez a magatartás tipikus. Amikor az ember egy idősebb professzorral kerül össze — egy meghatározott világgal kerül össze ; de amikor fiatal helyettesével ül le egy asztalhoz — tökéletesen más világgal találkozik. Nyilvánvaló, hogy a további liberalizálódás legfőbb faktora — az idő. A zsdánovizmus lényege nem az, hogy az alkotóktól realizmust követel modernizmus helyett, hanem az, hogy uniformizálni akarja az irodalmi alkotást. Vallom, hogy a dogmatikusok hamarabb elfogadnának egyfajta 'modernista uniformizálást', mint megengednék, hogy akárcsak néhány szovjet író is eltérjen a realista, vagy szocialista realista iskolától." ... "Világos, hogy a jelenlegi helyzet nem hasonlítható a tíz évvel ezelőttihez, de a szocialista realizmus hivatalos formulája még mindig kötelező a szovjet írók számára, (noha az is igaz, hogy ez a formula ma sokkal hajlékonyabban alkalmazható, mint ezelőtt). A 'Kommunist' augusztusi száma közölte például V. Csalmajev cikkét : 'Hős és hősiesség a szovjet irodalomban'. A cikk megjelenése is bizonyítja a harcos dogmatizmus képviselőjének kitartó erejét. Moszkvában egy sereg egyetemi professzor hívta fel figyelmemet — lelkesen ! — a cikkre.Mégis, a szocialista realizmus hivei különös helyzetben vannak, hiszen a kifejezés puszta említése akaratlan is Sztálinnal kapcsolja őket egybe." E rész befejezéseként Mihajlov arra a következtetésre jut, hogy "a liberalizálódás kilátásai roppant kedvezőek a fiatal írók és művészek számára, akik valamennyien nagy optimizmussal tekintenek a jövőbe" majd, Zamjatyinra hivatkozva, megállapítja, hogy "a fiatal szovjet nemzedék 'eretneksége' a biztosítéka annak, hogy az orosz irodalomnak nemcsak múltja, de jövője is van."

●

MIHAJLOV ezek után részletesen beszámol fiatal és idősebb szovjet írókkal folytatott beszélgetéseiről, vitáiról. Kiváló portrét fest Dugyincevről, akit "a mai Moszkva egyik legbecsületesebb emberének" tart ; Tamára Zirmunszkájáról, a fiatal nemzedék egyik legtehetségesebb költőjéről, Leonid Leonovról, aki az emberiség nagy kérdéseit illetően meglehetősen pesszimistán nyilatkozik, s a szovjet helyzettel kapcsolatosan sincsenek vérmes illúziói. Szerinte "a legfontosabb és leglényegesebb kérdés megtalálni és kiküszöbölni mindazokat az okokat, melyek a sztálinizmust lehetővé tették, noha sajnos a hatóságok még ma is minden eszközt felhasználnak a liberalizálódás tempójának csökkentésére."

Mihajlov beszámolójának első részében helyet kap a mai szovjet színházi és filmvilág életének elemzése is. A beszámoló második része elején, mely a "Delo" februári számában jelent meg, a szerző visszatér a koncentrációs táborok problémájára. "A koncentrációs táborok témáját még éppen csak elkezdte felderíteni a szovjet irodalom. Hruscsov szerint az elmúlt esztendőben az irodalmi folyóiratok szerkesztősége körülbelül 10 ezer regényt, elbeszélést, emlékezést vagy verset kapott, melyek mind ezzel a témával foglalkoznak. Noha ez írásoknak csupán kis töredéke látott napvilágot, mégis úgy tűnik, hogy a szovjet folyóiratok egyre inkább hasonlítanak amaz évkönyvekhez, melyek a Spanyol Inkvizíció szörnyűségeit írták le az utókor számára. A rehabilitáltak többsége, akik szerencsésen megérték az 1950-es évek végét, nem volt hajlandó csendben maradni. A szovjet hatóságoknak eszerint csak két alternatívájuk maradt : az egyik, hogy a rehabilitált férfiakat és nőket visszaküldjék a koncentrációs táborokba, vagy engedjék őket szabadon beszélni. Ez történik most. Az igazság nyílt feltárása, a sztálini esztendők zsarnokságának és tragédiájának, az orosz és más szovjet népek szenvedéseinek bemutatása azonban olyan problémát alkot, amit hivatalosan még ma is csendben igyekeznek megkerülni. A probléma azokkal kapcsolatos, akik már 1957 előtt aktívan harcoltak a sztálinizmus ellen, s szóvá tették az ügyek állását a Szovjetunióban. Mindezeket még ma is bűnösöknek és 'árulóknak' tekintik, noha mindaz, amit írtak vagy írhattak annak idején, ma már kiadható és olvasható. A legjobb példája ennek Iván Szolonyevics szovjet író esete, akinek 1937-ben sikerült megszöknie egy szibériai táborból, s nyugatra érkezte után 'Oroszország koncentrációs táborban' címmel könyvet publikált. Az írás erősen emlékezteti az olvasót arra, amit Szolzsenyicin, Gorbátov, vagy más szovjet írók, elmondtak erről a témáról, mégis Szolonyevicset továbbra a 'nép árulójának, a kapitalizmus bérencének' nevezik a Szovjetunióban. Ilyként ma a sztálinizmussal, és a sztálini diktatúra ellen harcolókkal kapcsolatos hivatalos álláspont meglehetősen ambivalens. Egyfelől, hivatalosan elítélik a sztálinizmust, mint népellenes, sőt bűnös irányzatot, másfelől elítélik azokat is, akik ellene szót emeltek. Előbb vagy utóbb e torz helyzetnek fel kell oldódnia, s ha figyelembe vesszük az antisztálinista erők fejlődését és növekvő súlyát, ez nem is késhet sokáig."

●

"AZ ÉPPEN megindulófélben lévő rehabilitációs mozgalomban is sok minden szorul tisztázásra. A Moszkvai Egyetem egyik helyettes professzora mondotta nekem : 'Ezek csak a saját embereiket rehabilitálták. De mi történt a becsületes férfiak és nők ezreivel, akik nem voltak párttagok?' "Sokan gúnyos megjegyzéseket tettek a rehabilitációs eljárás lebonyolítására vonatkozóan. A család kap egy írást, rajta a rehabilitált egyén neve és egy hivatalos pecset, hogy az illető bűntelen volt, ennyi az egész. Azt, hogy az 'illető' hogyan, hol, mikor halt meg — senki sem tudja, s arra pedig nincs lehetőség, hogy ezt bárki is felderítse. Nem csoda tehát, hogy mindegyre jobban terjed az elégedetlenség az efajta, félszívvel végrehajtott desztálinizálással kapcsolatosan, hiszen alig akad olyan család, akinek legalább egy tagja oda ne veszett volna ezekben az években. Az emberek azonban azon a nézeten vannak, hogy a sztálinizmus elleni küzdelem csak most kezdődött el, s optimizmussal várják e harc kimenetelét."

"Figyelemre méltó, hogy a szovjet sajtó egyre kevesebbet ír a fasiszta és náci koncentrációs táborokról, s igyekszik elkerülni mindenféle összehasonlítást a megfelelő szovjet intézményekkel. Ez érthető. Az első 'haláltáborokat' nem a németek, hanem a szovjet hatóságok állították fel. Az első haláltábor, Kolmogor, 1921-ben kezdett 'működni' Archangelszk környékén. Egyetlen célja az volt, hogy a foglyokat fizikailag megsemmisítse, s éveken át eredményesen nyelte el az egykori szövetségesek, a szociálforradalmárok, mensevikek és más forradalmár pártok tagjait. Egy nemrégiben rehabilitált szovjet író, Iván Smeljov híres könyvében "A halottak csillaga" című műben, melyhez Thomas Mann írt előszót, leírta a polgárháborút követő évek szörnyűségeit, amikor csupán a Krimben több mint 120 ezer férfit és nőt öltek meg tárgyalás nélkül. Még ma is szállnak szájról-szájra a történetek egy fiatal lányról, Vera Grebenyakova, vagy másként Dora néven, aki tulajdon kezével több mint 700 foglyot ölt meg Ogyessza környékén ezekben az esztendőkben. De még a fajirtás sem tekinthető Hitler találmányának. A II. Világháborút megelőző években, a Törökország és Irán határa közelében élő népek és nemzetek férfiainak és asszonyainak tíz- és százezreit deportálták Szibériába, hogy ott — a szokatlan hidegben — hulljanak, mint a legyek. Senki sem csodálkozhat azon, hogy a Vörös Hadsereg egész csoportjai, kalmükök, tatárok, cserkeszek és más nemzetiségből származók, akiknek népeit a legbrutálisabban kiirtották, a háború alatt átálltak a náci megszállókhoz. Hasonló emlékek vezették a doni kozákok tömeges dezertálását is. Ilyként keletkeztek az olyan szovjetellenes hadseregek, mint a Kozák Hadsereg, az úgynevezett Orosz Felszabadító Hadsereg, a Vlaszov tábornok irányította Ukrán Hadsereg. Ez, valamennyi között a legegyedülállóbb jelenség, hiszen a kozákok három évszázadon át az Orosz Állam legerősebb és leghűségesebb pillérei voltak, minden ellenséggel szemben védelmezték. A 'Junoszt' című folyóirat néhány hónappal ezelőtt közölte Jevgenyij Piljar fia-

(*Folytatás a 2. oldalon*)

ÁPRILIS 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Cs. Szabó László : Hét Keserves (3. old.)

Molnár Miklós Fejtő Ferenc könyvéről (4. old.)

Horváth Elemér : Két levél margójára (4. old.)

Ignotus Pál : Bolyongás közben (5. old.)

Fenyő Miksa : Csupa irodalom (6-7. old.)

Thinsz Géza svéd irodalmi vitákról (8. old.)

Valery Tarsis az őrültekházában (8. old.)

Hanák Tibor : Lukács György 80 éves (9. old.)

Határ Győző : Jean Rousselot regényéről (10. old.)

Faragó László : XXIII. János pápa naplója (11. old.)

Forrai Eszter, Kristóf Ágota és Tűz Tamás versei

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

Rimbaud és Magyarország

Etiemble professzor, a párizsi Sorbonne tanára március elején két előadást tartott a párizsi egyetemen "Rimbaud és Magyarország" címen.

Bevezetőben, a francia irodalomtörténész, a "Parlez-vous franglais" ismert szerzője, diákjai figyelmébe ajánlotta a magyar nyelv tanulását. *"Ha szeretik a verset,* mondotta többek között, *tanuljanak meg magyarul. Nehéz nyelv, de Vörösmarty, Arany, Kosztolányi, József Attila és Illyés költészetének megismerése megéri a fáradságot."*

Etiemble nemcsak a magyar költők műveit ismeri, de Rimbaud verseinek Magyarországon megjelent fordításait is. Magyarul valószínűleg eléggé tud ahhoz, hogy ítéletet mondjon a fordítások értékéről. *"Kevés országban értették meg és tolmácsolták olyan művészi formában Rimbaud verseit, mint Magyarországon"*, állapította meg.

A második világháború utáni helyzetről szólva, Etiemble jellemzőnek találta, hogy 1945 és 1956 között Rimbaud művei eltűntek a magyar könyvpiacról. *"Rákosi és Révai, a zsdánovi torz esztétika szabályait szolgaian követve, megpróbálták eltüntetni a francia költőt Magyarországon éppúgy, mint ahogy eltüntették a Szovjetunióban és a többi kommunista országokban is. Semmi sem jellemzőbb a sztálinista rendszerre, mint az, hogy egy nagy költőt "ártalmasnak és veszélyesnek" minősített. A dolgok rendje az, hogy Zsdánov, Rákosi, Révai és a többi Sztálin-imádó műveiből por sem lesz akkor, amikor Rimbaud verseit minden ország nemzedékről nemzedékre felfedezi és olvassa majd."*

Az 1956-os forradalmat Etiemble főleg abból a szempontból ítéli meg, hogy milyen helyet biztosított Rimbaud verseinek. Elégtétellel veszi tudomásul, hogy a forradalom évében, tíz évi kényszerű hallgatás után, a francia költő végre megszólalhatott Magyarországon — egy verssel. 1957-ben két verse jelenik meg magyar fordításban. 1958-ban négy és 1959-ben hét. Etiemble ebből ezt a következtetést vonja le : *"A Rimbaud-fordítások száma a magyar kommunista rendszer liberalizálódásának mérföldköveit jelenti."*

Az elmúlt hetekben Rimbaud összes versei magyarul is megjelentek. Bár igaza lenne Etiemble professzor megállapításának, de félő, hogy még Rimbaud zsenialitása sem elegendő ahoz, hogy eredményesen avatkozhassék Magyarország belügyeibe.

Az IDŐ Sodrában

Tegye hidegre halottait

MAJAKOVSZKIJ "Poloska" című szatirikus játékának a főhőse egy Priszipkin nevű szovjet állampolgár, aki 1928-ban belefagy egy pincébe, ám ötven év múlva humanitárius és kisérleti meggondolásoktól vezettetve a tudósok életre olvasztják. Priszipkinnek, aki munkáskáderből - lett (baloldali frázisokat puffogtató) kispolgárrá, nem tetszik a tudományosan megszervezett "szép új világ" ; követeli, hogy fagyasszák vissza. Ehelyett azonban ritkaságszámba menő poloskájával együtt az állatkert egyik ketrecében helyezik el, mint egy emberre emlékeztető állatfajta szép példányát.

Priszipkin viszontagságai jártak az eszemben, mikor az egyik amerikai lapban Robert Ettinger professzor "A halhatatlanság távlata" című könyvéről olvastam. Ezúttal nem képletes halhatatlanságról van szó, még csak nem is a lélek halhatatlanságáról, hanem a halandó és romlandó testéről. Ettinger hisz a feltámadásban, de azt nem az Utolsó Ítélet trombitáitól, hanem a tudósabb utókortól várja. S a várható feltámadás kedvéért még arra is hajlandó, hogy néhány évszázadot mélyhűtött állapotban töltsön el.

Elméletének lényegét röviden így lehetne összefoglalni : a tudomány olyan óriási iramban fejlődik, hogy feltételezhetjük : a ma még gyógyíthatatlan betegség holnapra gyógyítható lesz, a ma még munkaképtelen szív egy-két évszázad múlva tökéletes műszívvel lesz pótolható. Amit ma klinikai halálnak nevezünk, lehet hogy az utókor szempontjából egyszerű tetszhalálnak bizonyul. Teendőnk tehát : közvetlenül az exitus után dimethil-szulfoxid oldattal befecskendezni és megfagyasztani halottainkat, abban a reményben, hogy néhány évszázad múlva az orvosok kiolvasztják és életre keltik őket.

ETTINGER KÖNYVE élénk vitát váltott ki szakmai és laikus körökben egyaránt. A legtöbben megegyeznek abban, hogy a halottak jó állapotban való életreolvasztása nem lehetetlen, amennyiben a jövőben sikerül kidolgozni egy olyan módszert, ami nincs káros hatással a bomlás előtti állapotban megfagyasztott emberre. Más kérdés, hogy a jövő emberisége érdemesnek tartja-e majd életre olvasztani a tiszteletre méltó (Guernicáért, Auschwitzért, Hirosimáért felelős) ősök jól konzervált tetemeit, hogy a Priszipkin-féle lehetőséget ne is említsük. Érdemes lesz-e egy olyan világban feltámadni, amelytől mindaz, ami a "halott" előző életének tartalmat és színt adott, teljesen és visszavonhatatlanul idegen ? Nem mintha a kétszeri, sőt többszöri élet lehetősége nem csábítaná a legtöbb embert, de mint ahogy Ettinger is kérdezi : "Hogyan bír valaki évszázadokat elviselni ?" S vajon megint teljes értékű ember lehet-e az, aki előzőleg hullaként szunnyadt százötven évig ? Ami engem illet, legalábbis szkeptikus vagyok a test ilyen feltámadását illetően.

AZ AMERIKAI KÖZVÉLEMÉNY egy részének nincsenek ilyen fenntartásai. Míg Ettinger olyan hajmeresztő problémákon tűnődik, mint : nősülhet-e újra a "jégretett" halott megözvegyült férje, vagy szavazhatnak-e a hullák (hosszú magyar történelmi tapasztalat mutatja, hogy igen) Amerikában, amely köztudomásulag a praktikus megoldások országa, sorra alakulnak a "mélyhűtő-temetkező" társaságok. Van már egy Washingtonban, Új-Mexikóban és Los Angelesben ; hét-nyolcezer dollárért bárkit szívesen jégre tesznek és a "dormantorium"-nak nevezett helyiségben mélyhűtve tárolnak. Mi több, Detroitban már mélyhűtési biztosítást is lehet kapni, ami nemcsak a megboldogult fagyasztásai és tetem-fenntartási költségeit biztosítja, hanem tőkét is teremt a feltámadás idejére. A tőke kamatokat költ : így aztán az életre-pumpált amerikai, mondjuk háromszáz év múlva, milliomosként lép ki átmeneti nitrogén-sírjából. Feltéve, ha a világ és a pénz még létezni fognak.

Ne temessük tehát el, tegyük hidegre halottainkat. Feltámadnak — ha az utókor is úgy akarja.

G.Gy.

Bán Béla Tel-Aviv-i kiállítása

Bán Béla, a kitűnő festőművész két évvel ezelőtt érkezett családjával Izraelbe és a Tel-Aviv környéki Ezra Ubicaron kisvárosban telepedett le. Szerény állami állásban grafikusi munkával keresi kenyerét a nemzetközi nevű művész, aki Budapesten a Képzőművészeti Főiskola tanára volt s kétszer kapott Munkácsy-díjat.

Bán Béla a magyar forradalom után, hivatalos engedéllyel, párizsi kiállítás ürügyén kimentette 30 olajfestményét, közöttük 8 nagyméretű kompozícióját, számos pasztellképét, tollrajzát. Ez a gazdag anyag került most, az elmúlt évek során alkotott újabb művekkel együtt, kiállításra.

Az izraeli művészeti világban és a műértő közönség körében nagy feltűnést keltett Bán Béla gyűjteményes kiállítása. A művész máról holnapra az érdeklődés homlokterébe került. Az egyébként mértéktartó kritikusok a legmelegebben méltatták a műveket és szemrehányást tettek Bán Bélának eddigi visszavonultságáért. A Tel-Aviv-i Festőművészeti Iskola tanárának nevezték ki és a műkereskedők ajánlatokkal keresték fel.

Bán Béla "figuratív-absztrakt"-nak nevezi stílusát. Cicomátlan, erőteljes piktúra ez. A művész színkultúrája, komponáló ereje, gondolati gazdagsága, tudatossága, egyszerűsége a nagy mesterek tévesztethetetlen jegyeit mutatja.

Z.D.

Kiosztották az 1965. évi tudományos és irodalmi díjakat

A minden évben kiosztásra kerülő tudományos és művészeti kitüntetéseket április első napjaiban adták át a kitüntetetteknek.

A KOSSUTH-DÍJ I. fokozatát kapta : Ferenczy Béni Kossuth-díjas szobrászművész, **Pátzay Pál** Kossuth-díjas szobrászművész, **Fischer Annie** Kossuth-díjas zongoraművésznő, **Nádasdy Kálmán** Kossuth-díjas, a Magyar Állami Operaház igazgatója, **Szabolcsi Bence** Kossuth-díjas akadémikus, zenetörténész, **Kassák Lajos** író, **Páger Antal** színművész. **II. Fokozat : Garai Gábor** költő, **Váci Mihály** költő, **Ilosfalvy Róbert**, a Magyar Állami Operaház énekese. **III. Fokozat: Ádám Ottó**, a Madách Színház főrendezője, **Kazimir Károly**, a Thália Színház főrendezője, **Keres Emil** előadóművész, a Thália Színház igazgatója, **Havas Ferenc, Orosz Adél, Róna Viktor** a Magyar Állami Operaház balettművészei, **Lukács Pál** brácsaművész.

A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG KIVÁLÓ MŰVÉSZE címmel tüntették ki **Domanovszky Endre** Kossuth-díjas festőművészt, **Kmetty János** Kossuth-díjas festőművészt, **Fábri Zoltán** Kossuth-díjas filmrendezőt,**Keleti Márton** Kossuth-díjas filmrendezőt, **Fülöp Zoltán** Kossuth-díjast, a Magyar Állami Operaház szcenikai vezetőjét, **Vásárhelyi Zoltán** Kossuth-díjas karmestert.

A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG ÉRDEMES MŰVÉSZE címmel tüntették ki **Farkas Ferenc** Kossuth-díjas zeneszerzőt, **Radnay Györgyöt**, a Magyar Állami Operaház énekesét, **Rudas Imrét**, a Magyar Állami Operaház zenekari művészét, **Fónyi Géza** festőművészt, **Kaesz Gyula** Kossuth-díjas iparművészt, **Mihályi Pál** festőművészt, **Bánki Zsuzsa** színművésznőt, **Kemény László** színművészt, **Mezei Mária** színművésznőt, **Novák István** színművészt, **Rajz János** Kossuth-díjas színművészt, **Takács Margit** színművésznőt, **Kollányi Ágoston** Kossuth-díjas filmrendezőt, **Macskássy Gyula** rajzfilmrendezőt.

Ezenkívül számos tudóst, mérnököt és munkást Állami-díjjal jutalmaztak.

⁂

RADNÓTI MIKLÓS tragikus halálának 20. évfordulójáról külön műsorben emlékezett meg a Francia Rádió. A költő verseit Roger Richard fordításában neves francia előadóművészek közvetítették.

Mihajlo Mihajlov moszkvai nyara

(*Folytatás az 1. oldalról*)

tal szovjet író regényét 'Az ember — ember marad' címen, mely az első kísérlet arra, hogy az orosz nép szembenézzen evvel a roppant nehéz problémával. Piljar leírja a Vörös Hadsereg foglyul ejtette kozákok valóban hősies magatartását az iszonyú kínzások és vallatások idején. Az író nyitva hagyja a kérdést. Igen, mondja, tudom, hogy ezek árulók voltak, de mivel magyarázható, hogy ezek az orosz parasztok egyáltalán elkövették az árulást s ilyen bátorsággal néztek szembe a halállal ? Ehhez a problémához kapcsolódik a megszállt területen működő partizánok magatartásának értékelése. A partizáncsoportok egyként harcoltak a németek meg az oroszok ellen, valamiféle harmadik erőt képviselvén. Semmi kétségünk nem lehet afelől, hogy a II. Világháború teljes átértékelésre szorul, aminthogy a Sztálin szerepére vonatkozó átértékelés már meg is kezdődött. Moszkvában hallottam a kolhozparasztok között igen népszerű mondást : 'Lenin földet adott nekünk — Sztálin elvette tőlünk.' ".

●

A "KONCENTRÁCIÓS TÁBOROK folklórjával" foglalkozik ezek után a jugoszláv szerző. "Egy este részt vettem a moszkvai diákok vidám társaságában, egy összejövetelen — írja. — Sok innivaló volt, gitárzenével. Ezen az estén tanúja voltam valaminek, amit sohasem fogok elfelejteni. A társaságban megjelent egy szibériai fiatalember, tehetséges gitáros és énekes. Hamar engedett a kérésnek, énekelni kezdett, képzetlen, ám mégis gyönyörű baritonján, magamagát kísérve a gitárral. A társaság csakhamar vele együtt énekelte a dalok refrénjét. De ami megindított, az a felszárnyaló dalok sorozata volt. Sohasem hittem, hogy ilyesmi létezik a Szovjetunióban. A foglyok dalai voltak ezek : néha tréfásak, néha szomorúak, néha kétségbeesettek, néha cinikusak. De mindmind mély, megindító, megkapó. Dallamukból Oroszország szólt hozzám, ahogy Tolsztoj meg Dosztojevszkij írásaiból ismertem, a valódi folklór, stilizálás és hamisítás nélkül, (nem úgy, ahogy a Szovjet Rádió játssza őket), nyersen és néha naivul, de mindig a mélységből, eredetien, dallamosan és tragikusan. E dalok ott születtek a tajga sűrűjében, a tábortüzek mellett, ahol esténként a foglyok gyülekeztek melegedni, éhesen és fáradtan a kimerítő napi munkától, agyongyötörten sok ütés-veréstől. De volt valami, ami még ennél is szörnyűbb gúnnyal figyelmeztetett e dalokon keresztül a valóságra : azok a foglyok, akik e dalokat énekelték, naprólnapra arra kényszerültek, hogy végighallgassák őreik és kínzóik előadását a Szovjetunióról, mint a szocializmus első és egyetlen megvalósítójáról, a világ munkásosztályának valódi hazájáról, a világ legszabadabb országáról." A dalok szövegének ismertetése után így kiált fel Mihajlov : "Az ember csak azt szeretné tudni, vajon mit csinálnak a munkatársak a Szovjetunió oly szép számban működő népművészeti intézeteiben ?".

●

EZUTÁN újból írói találkozások leírásai következnek. Mihajlov részletesen és gyakorta megindultan mondja el beszélgetéseit Bjela Ahmadulinával, a híres, fiatal szovjet költőnővel, aki úgy szeretne írni "mint Proust", noha "ez a fajta írásmód nem áll nagy kegyben hivatalos körökben" ; beszámol Jurij Bondarjevvel való találkozásáról, akinek "Csend" című, 1962-ben megjelent regénye oly nagy népszerűségre tett szert ; vele együtt ülünk Vlagyimir Tendrjákov dácsájában, ahol is kiderül, hogy "a nevelés problémája területén még a legintelligensebb emberek is kritika nélkül lenyelték a sztálinizmus alapvető feltételezéseit" ; s e vándorlások közben ismerkedünk meg Bulat Okudzavával, a népdalénekessel és költővel, "a mai Oroszország legnépszerűbb emberével, akinek dalait hallani lehet vonatokban, tereken, vidám összejöveteleken, mindenütt egész Oroszországban... Okudzava dalai legfőképp magnetofonszalagon terjednek. Manapság a magnetofonnak rendkívüli befolyása van a szovjet életben. Ha tudjuk, hogy a magnetofon viszonylag olcsó, sok ember vásárolhatja, beleértve a fiatalokat, megérthetjük terjedésének okát. A szalag azután kézről-kézre jár, baráttól-barátig, városról-városra, s eljátssza mindazt, amit a hivatalos rádió vagy a lemezgyárak nem hajlandók eljátszani vagy felvenni. Okudzava helyzete kétértelmű. Tegyük gyorsan hozzá : dalait nem tiltották be, ő maga gyakorta koncertezik nagyszámú közönség előtt, mindennek ellenére lemezei nem kaphatók, pusztán azért, mert ilyen lemezek sohasem készültek. Okudzava maga mondotta el nekem, hogy eddig már két alkalommal álltak a stúdióban, de az utolsó pillanatban "valaki" mindig megakadályozta a munkát. Mégis, egy lengyel újságíró kicsempészte a hangszalagjait, s a Varsói Rádió most a legjobb propagatora dalainak... Okudzava 1924-ben született. 1942-ben önkéntesként jelentkezett a hadseregbe, a háború után pedagógiai tanulmányokat végzett, majd öt esztendőn át egy távoli falucska iskolájának igazgatója volt. Apját, a nagy tisztogatások idején, mint 'japán kémet' kivégezték, anyját, aki akkor 19 éves volt, egy szibériai női táborba dobták. 1956-ban rehabilitálták, s ezután visszatért Moszkvába. Apja is, anyja is a párt tagja volt. "Nem kétséges, — írja Mihajlov, — hogy Okudzava szinte elképzelhetetlen népszerűsége rendkívül idegesíti a hatóságokat, s minthogy 'dalainak javarésze a mai szovjet élet szatirikus, ironikus kommentálása', a költőt nem egyszer citálták be hivatalos helyekre, órákig kérdezgették és figyelmeztették magatartása következményeire. Mégis, ahogy maga elmondja, mindez egyre ritkábban történik."

●

VÉGEZETÜL Mihajlov hírt ad Laksinnal, a "Novij Mir" egyik szerkesztőjével való beszélgetéséről. "V.I. Laksin, fiatal 35 körüli férfi volt, egyáltalán nem oroszos sasorrával, szúrós pillantásával, feketekeretes szemüvegével. Olyannak tűnt, mint az Első Internacionálé egyik tipikus intellektuelje. Népszerűségét ebben az évben megjelent hosszú és fontos esszéjének köszönheti, melyet a 'Novij Mir' januári száma közölt Iván Gyenyiszovics : akiknek kell s akiknek nem kell címen. Szolzsenyicin e briliáns védelmének olvastán csaknem az egész szovjet sajtó dühe Laksinra zúdult, de szerencsére a zajon kívül semmi más nem történt 'Manapság' — mondotta nekem Laksin, — senki sem harcolhat adminisztratív eszközökkel a 'Novij Mir' szerkesztősége ellen, mert egyőnk elleni támadás az egész szerkesztőség elleni támadást jelentené. A lap főszerkesztője, Tvardovszkij, egyike a legkiemelkedőbb személyiségeknek ma a Szovjetunióban, s ekként igen nagy szerepe lehet — és van — a szovjet kultúra liberalizálódásáért vívott harcban. Laksin esszéjét és a felzúdulást követően a fiatal kritikus naponta legkevesebb 150 levelet kapott az olvasóktól, melyek dicsérték bátorságát, kifejezték szolidaritásukat és egyetértésüket. Amikor azt kérdeztem tőle, miért nem közli ezeket a leveleket, az író kifejtette, hogy a szerkesztőbizottság nem akarja a vitát kizárólag Szolzsenyicinre korlátozni. 'Amikor megtámadnak bennünket' — mondotta, — 'egy erősebb, még szókimondóbb írást közlünk s így a vita állandóan egyik tárgyról a másikra siklik.' Rendkívül érdekesnek és jellemzőnek tartom, hogy tőle hallottam a mostanában rendkivül népszerű szovjet mondást : Mondd el véleményedet Iván Gyenyiszovicsról — és megmondom, ki vagy."

Ezzel fejeződik be a letartóztatott Mihajlo Mihajlov professzor útibeszámolója.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

Hét Keserves

A kertész

Kapával !... Anyád sem ismerne rád e szalmakalapban. Leteheted, már eltakarodtak az őrzők. Látom karimád árnyéka alatt a töviskoronát, alvadt véred az ing hasadékában, kenőcsömtől csillog az ujjad, elárul lábad lenyomata, kölcsönöing, kölcsön-kapa — látszik. Ne tégy úgy, mint aki öntözni s hernyózni jött ide, tudják a virágok, hogy nem vagy te ide való, szemük elfordul idegen szagodtól, hogy' áll kezedhez a szerszám, kinevetnek a fácskák ! Hiába hallgatsz, hozzám tartozol sebeiddel, enyém vagy, álruhád ez a kert, vesd le, ahogy levetetted értem síri lehelletedet.

Kertész vala az ember egy uraságnál, tíz esztendeje szolgálta jó szerszámokkal e helyen a szalmakalap árnyéka alatt. Tikkadtak érte a virágok aznap is, orvosukért epekedtek a csemetefák. De nem mozdulhatott, poros lába alázattal tűrte a tikkadt csókot, mert nagyon zokogott az a nő, a térdeplő idegen.

Az elbai császár

Sziklára, nem deszkákra építek ezentúl. Kit érdekel még a tutaj, amelyen két fő Felségünk közt felosztottuk a világot — sártengereket ! Elvásik idővel a császár hangja, de örökké cseng a női beszéd. A mama tele van pénzzel, milliókat érnek a húgom ékszerei.

Szentségtelen világkalandok után megvívom szent háborúmat szülőfalumért, Korzikát Elbához csatolom. Asszonyról is gondoskodunk a neo-birodalomnak ; parvenü voltam azelőtt, beértem egy királykisasszonnyal, de most úgy gondolkozom, mint az isteni fáraók. Húgomat veszem feleségül s a mamát megörököljük.

Lawrence of Arabia

Megvolt a dohányszüret. Tüdőbajt gerjeszt a motorgáz a torzsákon legelő tevenyájban, háromféle benzin közt választ a beduin a bibliai itatónál. Van ám bitnik zenéje a nomádnak is, fővárosi zene, ráhangol az egyhangúságban a sivatagi sofőr, nehogy elaludjék a legendás hadak útján. Hiába keres már a Fata Morgana patanyomokat Akaba felé, nem fér víztükrével a beton alá.

Kikopott a divatból a nemez, hullámlemezekből készül a sátor — feketét kíván vagy Coca Colát a vendég ? Kairóban gyártják vegyi úton, amerikai szabadalommal. Magyar a vállalat vezére vagy vezérképviselője, ügynöke, dugaszolója vagy valamije. Mindenütt a világon vannak magyarok, Gabonban is.

Dísztemetés

Impavidum... övükre feszül a fehér heveder. Két század fakereszt menetoszlopa közt a koporsó ágyútalpon a Koponyák Földjére gurul. Pókok gyászdobja pörög egy drótakadályon, dudasíppal búcsúznak a hangyák. Hajnal óta feszített, egy gomba kiszédül a sorból, gyöngyöz a páfrányok deli pengéjén az ünnepi reggel. Hatvanötöt lépnek az agg hőssel, hatszázezeret lépett a halál a tűzszünetig. Rozsdás rohamsisakokban dördül a szőrkucsmás dongók sortüze, dörgő árnyék villan a fűre, tisztelegnek a szitakötők. Búg egy rom bunker tetején a vadgalamb takarodó. Dieu et mon droit.

Szól a tücsök, madarak kórusa felelget a lombkarzatról, — imához ! Fülelnek a szertartásra a pipacs gyökerek porfír sírjában zöldelő koponyák. A holtak mind egykorúak s lobogós ravatalon az agg hős utoléri köztük ifjúságát. Tetszik nekik a dísztemetés.

De engem szaggat a srapnel, amely félszázad előtt darabokban másokat szentelt be egy álnok gránáttölcsérre lapulva.

Amszterdam

Ezek mind leszakadnak rólad.

Ez a csavargó, ez a papagáj, ez a csibész, ez a kintornás, ez a család, ez a padlás, ez a boldog csatorna, ez a bélyegüzér, ez a tűzér, akit tűzoltónak néztél — Európában túl sok az uniformis.

A száraz dokkban kész a tatarozás. Búcsúzás nélkül leszakad rólad ez a meghitt hajóház is, a sextáns, a viharlámpa, friss festékszag, új olajozás, a súroló kefék, grogos poharak s a szárító kötél a holdas fedélzeten. Ki lóg majd hurkában helyedet bitorolva ?

Erős a reménytelen ember, Nervalnak volt ereje a tetthez, de ki tudja meddig táncolt az ablakrácson. Félek a fulladástól.

Meddő nap

De az a nap nem múlik el.

Száraz lángoszlop lövellt föl hajnalban a kert sarkából, ciprus ! — add meg a versem. Megellett kora reggel a réten egy juh, boldog seb, a verset ! Vesszőzött száguldó deresén a vihar, vajúdó szikla, a versem ! Tekenőjében aszalt a toszkán dél füstös ezüstje, olajágak, a verset ! Oszlopligetek úsztak a hő remegésben, csontos Város, a versem! Vacsorára hívtak csavarogva a füstök, kövi fecske, a verset! Vakok mosolyával a hold kibújt az üregből, testvér denevérek, a versem ! A verset !... A versem... A ver...set... A ver... A v...

Vereségem, száraz lángoszlop, kegyes Lucifer, te kezdted el hajnalban ős tagadásoddal. Ég bennem a nap, szégyene dúl még, de meddő harca növeszt is, homlokom vívódva a versért harangtornyokig ér már s hontalan kezemet egy ciprus fölé tartom melegedni.

A nyújtható isten

Szárukon hervadnak a perc rózsái illattalanul, nem tépdesi többé isteni gazdájuk, a Nyújtható Ember. Röpülő zárkája fénysebességgel száguld nagy múltjából a nagyobb jövőbe. Száradjon a rózsa, ő holdakat szaggat.

Útravaló úr-könyvtára súlytalan, de válogatott : Bikakirály csatadala, tervrajzok a Bábel toronyról, a herélt főkamarás krokodil himnuszai, Majomkirály hűséglevele Medvekirálynak, mammut-festők művészi manifesztuma s az a drámatöredék, amelyen Kain és Ábel, a két társszerző végzetesen összeveszett.

Háromezer holt város kilövő padjáról száguld fénysebességgel a perc száradó rózsái felett nagyobb jövőbe a nagy múltból plasztik istenük, a Nyújtható Ember.

A «G.A. úr X-ben» franciaországi fogadtatása

Déry Tibor alighanem a legismertebb magyar író manapság Franciaországban. Két könyve, a *"Niki"* és a *"Vidám temetés"* néhány évvel ezelőtt meglehetősen nagy sikert aratott. Új regénye, a *"G.A. úr X-ben"* (*) alig egy-két héttel ezelőtt jelent meg a párizsi *"Seuil"* könyvkiadó gondozásában, s a francia sajtó már cikkek sorát szentelte a magyar író művének. Ha csak a vezető lapokat és a hitelre érdemes kritikusokat említjük : Déry regényével foglalkozott, többek között, az *"Express"*, az *"Esprit"*, a *"Monde"*, a *"Nouvelles Littéraires"* s a *"Figaro Littéraire"* is.

A *"Monde"*-ban *"Egy nagy magyar regény"* címmel a katolikus regényíró, Maurice Chavardès ír Déry művéről. *"A 'G.A. úr X.-ben', amelyet szerzője az 1956-os magyar felkelés után börtönben írt, de amely csak 1964-ben jelent meg Budapesten, sokak szemében úgy tűnhet, mint Déry Tibor személyes története a népi demokráciában. Valójában azonban egy hosszú paraboláról van szó, ahol az író nem is annyira a valódi világot tükrözi, hanem inkább egy képzelt tartományt teremt, de amelyben, sokszor a karikatúráig torzítva vagy éppen kifordítva, hétköznapjaink fonákságai is fellelhetők."* A továbbiakban Chavardès részletesen elemzi Déry regényét, s különös elismeréssel szól G.A. úr és Erzsébet gyengéd szerelmének ábrázolásáról. A francia kritikus, aki egyedül a Kafka-reminiszcenciákat s a szatíra és a fantasztikum olykor zavaró ötvözetét kifogásolta, így fejezi be cikkét : *"A szatíra, mivel mérsékeltebb, hatásosabb is volt Déry előző művében, a 'Vidám temetés'-ben. A 'G.A. úr X.-ben' stílusa azonban majdnem eléri a tökéletességet : pontos és minden rezdülést finoman követő mondatai, amelyekben szemernyi érdesség vagy csikorgás sincs, feszesek és teltek, mint az érett gyümölcs".*

A *"Nouvelles Littéraires"*-ben a magyar irodalom nagy barátja, Madách, József Attila és Illyés fordítója, Jean Rousselot foglalkozik Déry regényével. Cikkében az alábbiakat írja :

"Déry Tibor, akit az 1956-os októberi felkelés bukása után több évre bebörtönöztek, kényszerű szabadidejét egy terjedelmes filozófiai tanmese megírásának szentelte... A könyv szatirikus szándéka nyilvánvaló, noha az író felhasználta allegóriák és jelképek gyakran ellentmondásosak és szándékosan ambivalensek." Cikke utolsó mondatában Jean Rousselot a fordítók — Monique Fougerousse és Gara László — kitűnő munkájának adózik elismeréssel.

Déry művéről a legalaposabb ismertetést a *"Figaro Littéraire"* közölte Michel Mohrt, a neves fordító, az amerikai irodalom nagy ismerője, a *"Tengeri börtön"* című sikeres regény szerzője tollából. A francia regényíró Déryt már cikke bevezető soraiban a legnagyobbakhoz méri : a *"G.A. úr X.-ben"*, mondja, csodálatos és zavarbahozó mű, egy zseniális író monumentális tévedése, amelyhez talán csak Faulkner *"A Fable"*-je fogható. A továbbiakban Michel Mohrt azt vizsgálja, milyen valóságelemekre támaszkodhatott Déry Tibor képzelete a *"G.A. úr X.-ben"* megírása közben : *"Igaz,* mondja, *Déry művét az is élvezheti, aki nem ismeri Budapestet, ám a szatíra egy része a beavatatlan olvasó előtt rejtve marad. A regény egyik legérdekesebb jelenete jól táplált és jól öltözött 'lovasokat' mutat, akik ostorral a kezükben kiéhezett honfitársaik vállán lovagolnak végig a város utcáin. Ők ennek a különös társadalomnak a 'gazdagjai'. Fogadni mernék, hogy a magyar olvasók hamar felismerték, kikre utalnak ezek a bőrzekés és bársonykalapos 'gazdagok'. Mindenesetre sajátos gazdagokról van szó. Politikai népbiztosokról ? Pártfunkcionáriusokról ? Egy baráti hatalom küldötteiről ? A magyarázat, láthatjuk, nem lett volna felesleges az egyes jelenetek pontosabb megértéséhez... A társfordító Fougerousse asszony, aki egyben a rövid előszó szerzője is, nem tartotta szükségesnek, hogy részletesebb felvilágosítással szolgáljon. Vajon hű akart ezzel maradni a szerző szándékaihoz, aki nem kívánt világosabban szólni ? A feltevés bizonyára helyes, ám' ne feledjük, Dérynek nem állt módjában, hogy egyértelműbben írjon ; s a magyar szerző tudta azt is, hogy honfitársai homályosabb utalásait is megértik. S bizonyára az is igaz, hogy Déry szándéka nagyobb volt annál, hogy a kommunista rendszer egyszerű szatíráját írja meg. De mégsem tudunk egészen igazat adni Fougerousse asszonynak,aki azt állítja : a "G.A. úr X.-ben" címet téves lenne azzal helyettesíteni : "Déry Tibor a népi demokráciában". Déry regénye túlnő ugyan a helyi szatírán, de a könyvtől ez a szatíra is elválaszthatatlan, hiszen a "G.A. úr X.-ben" gazdagságát éppen azok a megfigyelések adják, amelyeket az író Budapesten tehetett egy bizonyos történelmi pillanatban".*

(*) L. Irodalmi Újság, 1963. december 15.

ERDÉLYI BENYOMÁSOK

Érdekes román-magyar tárgyú útleírást jelentet meg François Bondy a "Preuves" párizsi folyóirat legutóbbi, áprilisi számában, *Románia, a leszakadó csatlós* címmel. Útjának egyik célja nyilván a magyar kisebbség helyzetének megvizsgálása volt. A szerző kifejezése szerint valóságos *kafkai kalandokban* volt emiatt része. Először ugyan, amíg meg nem tudták, hogy a "Preuves" nem kimondottan diktatúrabarát folyóirat, brassói, szebeni és kolozsvári ingyenes autókirándulást ajánlottak fel a francia szerzőnek. Pár nappal később már tájékozódtak a folyóirat jellegéről s kijelentették : ezt az utat nem tudják biztosítani, de több hosszabb kirándulást igen, olyanokat, amelyeknek a felére se telt volna a szerző idejéből...

Végül maga is "kafkai megoldást" választott ; saját maga vett repülőjegyet Kolozsvárra s azt, minden ismerősének hatalmas elképedésére, az utolsó pillanatban — talán valamely félreértés folytán ? — meg is kapta ... Magyarlakta területen szerzett benyomásaiban leírja, hogy egyes kisebbségi írók, mint a kommunista Nagy István vagy a német Oscar Cisek román fordításban jelennek meg, de a magyar és német nyelvű könyvkiadás is jelentős. A légkör azonban nyomott, írja Bondy. Az orosz befolyás alól kihúzza magát az ország, de mintha ehelyett nemzeti beolvasztó törekvés lépett volna fel : elrománosítják a magyarlakta területeket, apránként visszaszedik a magyar autonóm terület jogait. Ír a kolozsvári magyar egyetem eltűnéséről, amelyet az ottani román főiskolával olvasztottak össze, majd hozzáteszi : az erdélyi magyarok erősen rokonszenveznek az 1956-os magyarországi felkeléssel, s ez súlyos megtorlásokra vezetett.

"Megdöbbenve tapasztaltam — írja François Bondy —, milyen pontosan egyforma feleleteket kap az ember, amikor az erdélyi román-magyar viszonyról kérdez. Három különböző személy körülbelül a következő, szó szerint azonos választ adta : — Nincs itt román meg magyar kultúra ; a Román Népköztársaság kultúrája van, mely különböző nyelveken jut kifejezésre...

Pedig a magyarság, mint a szerző is megállapítja, féltékenyen őrködik nemzeti jellegén, s főleg nyelvét félti. Kolozsvárott két színház, két opera, két hetilap, két irodalmi folyóirat van ; a két opera még csak a balettkarát sem adja kölcsön egymásnak, az egyik magyarul, a másik románul táncol ...

A magyar értelmiség megfélemlített vagy igen óvatos benyomást kelt. Egyikük például meggyónta a szerzőnek, milyen régi barátság fűzi Déry Tiborhoz. Hirtelen hozzátette azonban :

— Persze, köztudomású, hogy Déry politikailag jellemtelen magatartást tanúsított...

"Valóságos 'orwelli' terminológia ez" — jegyzi meg a szerző.

Egy másik kisebbségi író azt mondta :

— Én szeretem a románokat, de — tette hozzá halkan — ezt ők nekem, ha beleszakadok se hiszik el ...

Cikkének magyar tárgyú részét azzal zárja François Bondy : "Érzésem szerint a magyar és német nyelvű intellektuelek sokkal messzebb állnak a sztálinizmus maradványaitól, mint a tősgyökeres románok. Vigyáznak azonban, nehogy elébük kanyarodjanak liberalizmusban, mert sokkal sebezhetőbbek, mint azok, s valóban hatékony *olvadást* igazi román idézhet csak elő. Ha kisebbségi üggyé válik, elveszett, mivel a jelenlegi hangulat, enyhén szólva, nem mentes a sovinizmustól."

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

Egy hegemónia alkonya

FEJTŐ FERENC nemrég kiadott írása, az "Egy hegemónia alkonya*, amely a szovjet-kínai nagy szakadás eredetéről szól, egy nagyszabású munka első kötete. A rövidesen sajtó alá kerülő második kötetben a "kommunista nagy skizma" továbbfejlődését tárgyalja a szerző, míg a harmadik kötetnek (amelynek terve talán még meg se született) a ma s a holnap... a két roppant kommunista birodalom összecsapásának ma még kifürkészhetetlen perspektíváit kellene majd elénk tárnia. De akár megszületik a harmadik kötet, akár nem, Fejtő vállalkozása mindenképpen rendkívüli, mert a történész igényével és módszerével nyúlt olyan témához, amelynek legfrissebb adalékain még meg se száradt a nyomdafesték. Mi több, amikor Fejtő könyvén dolgozni kezdett s felismerte, hogy bármit hozzon is a jövő, a szovjet-kínai viszály mindenképpen a szovjet-kommunizmus négy évtizedes hegemóniájának végét jelenti, a sztálinológusok, hruscsovológusok és maológusok nagy része még azt se tudta, milyen kategóriába helyezze Moszkva és Peking egyre élesedő ellentétét. Frakcióharc ? A feltevés nem tűnt lehetetlennek, de a Komintern történetéből *ismert* tendenciák egyikének "vonalát" sem lehetett felismerni a kínaiak politikájában. Személyi és párt-versengés ? Sokan siettek ezt a szűkített konklúziót levonni, de az események fejlődése hamar túlhaladta őket. Nagyhatalmi konfliktus? Sok jel erre mutatott, de még több érv szólt ellene. A szovjet-kínai kérdés irodalmába belelapozva szembetűnik, hogy a "kremlinológusok" gyakran bátortalanabb következtetéseket vontak le, mint a hagyományosan óvatos történészek.A kommunizmus szakértőinek szemében sokáig fantazmagóriának tűnt, hogy "távoli" határ-kérdések, "apró-cseprő" nemzetiségi és gazdasági problémák, mint például Mongólia, Szinkiang, a mandzsúriai japán javak ügyei és hasonlók, akárcsak rést is üthetnének a közös *ideológia* és *pártérdek* szálával összefűzött szovjet-kínai szövetségen. Az a nézet, amit Fejtő is idéz, hogy Maoék győzelme Kína eloroszosításához vezet majd, még Sztálin halála után is sokáig túl erős maradt, semhogy néhány, a kulisszák mögül kiszűrődő híresztelésből messzemenő következtetések szülessenek. A jeladást a "kremlinológusok" számára az ideológiai vita kirobbantása adta meg, de még ekkor is kevesen merték gondolni, hogy a marxista-leninista frazeológiába burkolt csatározás mögött több rejlik, mint elméleti nézeteltérés, több, mint személyi féltékenység, sőt több, mint pártviszály : két politika, két különböző síkon álló gazdasági egység, két nagyhatalom, két világrész áll szemben egymással.

AZ ELMÚLT HÁROM ÉV valóságos inflációt hozott a "kínai szakirodalomban". Néhány szolid, komoly részlettanulmányt és még több olyan munkát, amelynek szerzője a szovjet-kínai viszály valamelyik elemében vélt mindenre magyarázatot találni. Gazdasági szakértők nemegyszer kimutatták, hogy az 1950. évi szovjet-kínai gazdasági megállapodások során póruljárt kínaiak részéről csupán arról van szó, hogy nagyobb gazdasági segítséget csikarjanak ki az oroszoktól. Katonai szakértők az atomfegyverzetre vezettek vissza mindent. A párttörténet szakemberei a Borodin-misszió történetéhez nyúltak vissza, a Komintern 1926-27-es politikájában keresték a mostani kínai magatartás forrását avagy a híres Sian-i incidensben, amikor is a fogjul ejtett Csang Kai-seket Sztálin kívánságára szabadon engedték. Más szakértők a határkérdést, ismét mások az ázsiai és afrikai befolyásért való versengést emelték ki, a kínai történelem és gazdaság egyik legkiválóbb szakembere, Karl Wittfogel szerint pedig minden oda vezetendő vissza, hogy Kína — még sokkal inkább, mint Oroszország — nem feudális fejlődésen ment keresztül, hanem hidraulikus gazdasági alapokra és a keleti despotizmus államrendjére épült. A felsorolás messzemenően nem teljes ...

FEJTŐ KÖNYVE e tetszetős magyarázatok egyikét sem ragadja ki és új "csodaszert" se kínál. A könyv éppen abban különbözik a legtöbb hasonló tárgyú munkától — s éppen azáltal emelkedik az eddigi irodalom jó része fölé —, hogy a szovjet-kínai viszály minden komponensét vizsgálat alá véve, valóban megmagyarázza azt, amit a könyv címe ígér : a skizma eredetét. S éppen ez a módszer — aminek alkalmazását csak a publicista és történész Fejtő rendkívül alapos szociológiai, irodalmi és filozófiai ismeretei tettek lehetővé — támasztja alá a könyv tulajdonképpeni konklúzióját : "la fin d'une hégémonie"... a viszály kikristályosodása 1957-ben, bármit hozzon is a holnap, egy történelmi korszak vége, a kommunista világ fölött negyven éven át gyakorolt szovjet hegemónia alkonya volt.

Fejtő tehát mintegy "két fronton" támadja a témát. Szun Yat-sen és Lenin koráig visszanyúlva ismerteti a szovjet-kínai viszony fejlődését s ezzel párhuzamosan elemzi a szovjet-kommunizmus belső viszontagságait és "nyugati politikáját". Ez utóbbi — amit egyébként kevesen ismernek Fejtőnél jobban — képezi a könyv legértékesebb oldalát. E könyv lapjaiból látjuk, hogy a Moszkva-Peking-Belgrád "háromszög" két legtávolabb eső pontja tulajdonképpen ... milyen közel fekszik egymáshoz. A jugoszláv krízis bizonyos értelemben a kínai-szovjet válság előjátéka volt, a vég kezdete. Számtalan konkrét példa közül csupán az egyik az 1946. évi párizsi konferencia, ahol a nyugati megfigyelők összjátékot láttak Kardelj és Molotov között, holott valójában, írja Fejtő, *"a nemzetközi kommunizmus monolitikus egysége a legfanatikusabb sztálinisták és antisztálinisták által egyaránt gondosan őrzött mítosz volt csupán."*

Rendkívül érdekesek ebből a szempontból könyvének magyar és lengyel párhuzamai is, amelyekből kitűnik, hogy a "dogmatikus" Mao kezdeti rokonszenve a lengyel és magyar "revizionizmus" iránt korántsincs ellentmondásban Peking későbbi hevesen "antirevizionista" álláspontjával. Egyiket is, másikat is a szovjet hegemóniát "balról" támadó, de valójában mélységes nacionalista elemekkel áthatott nagyratörő kínai hatalmi politika diktálta. Fejtő egyébként kimutatja, hogy míg a lengyelek Peking feltétel nélküli támogatását élvezték, addig a magyar forradalom hamar elvesztette a kínai kommunisták rokonszenvét. Hadd említsük meg ezzel kapcsolatban, hogy Nagy Imre már két évvel az 56-os forradalom előtt is alighanem "kétes megbízhatóságú" elemnek számított a kínai vezetők szemében : 1954-ben, első miniszterelnöksége idején mindenesetre sokkal hűvösebb hivatalos üzeneteket kapott Pekingből, mint ellenfele, Rákosi.

A RENDKÍVÜL SZERTEÁGAZÓ TÉMA nem engedi meg, hogy Fejtő kitűnő könyvét részletesen ismertessük. A szerző figyelmét semmi sem kerülte el ; a szovjet-barát Kao Kang kivégzése, Sztálin és Mao, majd Mao és Hruscsov személyi viszonyának alakulása, a XIX. századba visszanyúló "egyenlőtlen szerződések" fenntartása, a szovjet gazdasági segítségre építő kínaiak csalódása, a XX. szovjet pártkongresszus ... a lappangó, majd felszínre törő konfliktus minden eleme előtűnik. Feltétlenül igaza van Fejtőnek abban, hogy ez utóbbiakban, főként az 1954-ben kilátásba helyezett nagyarányú szovjet gazdasági segítség visszavonásában, látja a két ország közötti viszony megromlásának fő okát. *"Úgy tűnik* — írja —, *hogy a Mao Ce-tung által Hruscsov személye és politikája ellen 1960-ban kirobbantott kampány eredete egy óriási csalódásban rejlik".* A Szovjet Kormány, mint tudjuk, nemcsak az 1954-ben ígért szállítások folytatását tagadta meg Kínától, hanem hazarendelte szakembereit is (körülbelül tízezer szovjet szakember volt Kínában, ami rendkívül kevésnek tűnik, ha arra gondolunk, hogy a szovjet "ipari forradalom" kétszer annyi nyugati technikai szakember közreműködésével ment végbe) s e szakemberek nemegyszer félig felépített üzemek terveit is becsomagolták mielőtt hazautaztak.

Ez a csalódás azonban nem merőben új elem a szovjet-kínai viszonyban, hanem egy kezdet óta fennálló "fáziskülönbség" fejleménye. Peking *egész* politikája tulajdonképpen egy forrásból ered, abból — s ezért érdemes lett volna Fejtőnek a "csalódás" elemét jobban kifejtenie —, hogy a Szovjetunió sose mutatott hajlandóságot arra, hogy viszonylagos gazdagságából bármit is feláldozzon a "szegényebb testvérpárt" érdekében. Kína a harcban — legyen szó akár polgárháborúról, akár nemzeti felszabadító küzdelemről, akár az atomháború félelmetes perspektívájáról — csak a "láncait" veszítheti el. Mao félelmetes víziója az atomháborúról, amit Fejtő találó szavakkal úgy idéz, mint az antik *"fiat justitia pereat mundus"* modern kommunista változatát, azzal is magyarázható, hogy míg a Szovjetuniót a teljes megsemmisülés veszélye fenyegeti, addig Kína inkább remélheti sebei begyógyulását egy atomháború borzalmai után. Innen Mao "vad és embertelen optimizmusa" az egyik oldalon — s a szovjet politika óvatos ragaszkodása a "békés együtt éléshez" a másik oldalon. Ide vezethető vissza Peking "nacionalista internacionalizmusa" is, más szóval az a törekvése, hogy választót elé állítsa a Szovjetuniót : *egy* országban építi-e tovább a kommunizmust, kockára téve ezzel a szegények, az éhezők, az elmaradott népek rokonszenvét, vagy a "világforradalom" javára áldozza gazdasági potenciáljának legalább egy részét ? Ez a történelmi kérdés. Ezt veti fel és támasztja alá számtalan adattal, kitűnő megfigyeléssel és kommentárral Fejtő Ferenc könyve.

MOLNÁR MIKLÓS

(*) Chine-U.R.S.S. La fin d'une hégémonie. Les origines du grand schisme communiste 1950-1957. — Plon, 1964.

Francia nyelvű
brosúra
a magyar munkásság harcáról
POURQUOI ET COMMENT SE BAT LA HONGRIE OUVRIERE
ADATOK, TÉNYEK, DOKUMENTUMOK
32 oldal
Megrendelhető az
IRODALMI ÚJSÁG
kiadóhivatalánál
2 nemzetközi postaszelvény (coupon)
beküldése ellenében.

Két levél margójára

A KÖZELMÚLTBAN két, nyugaton-járt magyar levelét közölte az Irodalmi Újság. A levelek tartalma ismeretes a lap olvasói számára : mindkettő többé-kevesbé szigorúan alkalmazott analógia a nyugati tapasztalatok és a mai magyar valóság között. Egyszerre szomorú is, örvendetes is, hogy a levelek otthon íródtak és Párizsban kerültek nyilvánosságra. Örvendetes azért, mert az együvé tartozás tudatáról tesznek bizonyságot, (még ha a panasz legelemibb fokán is), és szomorú azért, mert Párizsban kerülhettek csak nyilvánosságra, ahol a panasz és a kritika jogát elismerik. Noha nem nyújtanak, nem is nyújthatnak, teljes képet a mai magyar valóságról, egyet-mást elárulnak szerzőikről, s ha hihetünk a "Fény és árnyék" írójának, névtelen magyarok ezreiről is. Értelmetlen lenne az aktuális magyar gazdasági-társadalmi-politikai problémákat vizsgálni a két levél tükrében. Ehhez nem nyújtanak elegendő adatot, s amit nyújtanak, azt akkora természetes szubjektivitással teszik, amekkora a szaktudományok szigorúbb kritikáját valószínűleg nem állná ki. De éppen ez a természetes szubjektivitás az, amely nemcsak megenged, hanem egyenesen sürget néhány reflexiót. Nem a vitához akarok visszakanyarodni, de a kérdés, amelyet a két levél olvastán feltehetünk magunknak, a következő : mi történik a magyarság tudatában most? Mindkét levélíró egy, többé-kevésbé pontosan meghatározható, csoportnak, a magyar nemzetnek a tagja, s bár egyikük tudata sem azonosítható a magyarság kollektív tudatával, a köztük fennálló korreláció alapján megengednek nehány következtetést az utóbbival kapcsolatban. Ezt megelőzően, azonban, egy elméleti kérdés szorul tisztázásra.

NEMCSAK EGYÉNENKÉNT, hanem csoportosan is, erkölcsi normákban gondolkozunk. Általában ezek a normák az egész világot érintik, gyakorlatban valamely kisebb egységet, az adott esetben a magyarság egészét. A két névtelen magyart az a kérdés izgatja, hogy mi jó a magyarságnak és mi a számára a rossz. Konkrét gazdasági-társadalmi-kulturális problémákról lévén szó, azt hiszem, elegendő itt a jót és a rosszat társadalmi szempontból meghatározni. B. Russell szerint : jó mindaz, ami egy jó közösség építését elősegíti, s rossz mindaz, ami egy rossz közösséget eredményez. A jó közösség jellemzőjeként négy tulajdonságot említ : természetes boldogság, baráti érzelmek, a szép élvezete s a tudás szeretete. (The Prospects of Industrial Civilization).

Sem A.B., sem C.D. leveléből nem derül ki, hogy a közösség, amelyben élnek, jó közösség. Magatartásuk határozottan kritikus a mai magyar valóság egészével szemben. Önmagában ez a kritikus magatartás egészséges jelenség : végső fokon a szabadság jogát fejezi ki. Világosan kiderül a két levélből az is, hogy a közösség, amelyben íróik élnek, a kritikához való jogot nem adja meg tagjainak. Szükségtelen hangsúlyozni, hogy csupán szabad emberek teremthetnek jó közösséget ; mindkét levélíró érzi és tudja ezt. Vágyuk egyetlen, akár zenéről, akár utcai világításról beszélnek : a szabadság.

NEM HISZEM, hogy a boldogtalanság érzése alkati magyar tulajdonság, s a két levél megerősít abban a hitemben, hogy a belőlük áradó boldogtalanság érzése történelmi okokra vezethető vissza. E történelmi okokból elegendő található mindkét levélben, a gyenge minőségű benzintől Bartók és Weöres mellőzéséig. Konklúziójuk lényegében azonos : a civilizáció mai fokán messze a nyugati országok mögött tartunk gazdasági, társadalmi és politikai téren egyaránt. A kérdés az : mennyi boldogtalanságot bír elviselni valamely egyén vagy közösség anélkül, hogy tudatában torzulások ne történjenek ?

A két levél, talán a legfontosabb szempontból, határozottan megnyugtató : a majdnem 20 éves izoláció ellenére, a magyarság tudata európai. A Nyugat, anyagi és szellemi értékeivel egyaránt, példát és mértéket jelent. Értékítéletünk nincs alatta sem az átlag francia, sem az átlag angol értékítéletének.

C.D. levelében megfigyelhető azonban, egy, sajnálatosan hamis látásmód is. "Ellentétben az 'Újra otthon' írójával", akinek levelében "túlságosan felületen mozgó problémákat" talált, C.D. — s tanárnő esetében ez egyáltalán nem meglepő — a szellemi élet területén véli felfedezni a fény-árnyék különbséget. Véleménye szerint a különbség itt mélyebb és lényegesebb. Nevezetesen több szabadságot kér művészeknek és íróknak, akikre, mint írja, a névtelenek felnéznek. Valóban felnézhetünk íróinkra, költőinkre : megérdemlik bizalmunkat és csodálatunkat az ómagyar Mária Siralom szerzőjétől Illyésig. De egyáltalán nem biztos, hogy egy boldog társadalomban a jó vers fontosabb, mint a jó benzin ; valószínűleg mindkettő nagyon is elemi követelmény. Határozottan biztos azonban, hogy Illyés Gyula szabadsága A.B. és C.D. szabadságával áll vagy bukik. Valamely közösség egyetlen tagjának sem adható több szabadság anélkül, hogy kiváltságok ne keletkezzenek. Úgy látszik, mintha C.D. érdemesebbnek tartaná a szabadságra Bartókot, mint pl. önmagát. Valószínűleg az egészségtelen közösségi élet következménye ez a tudatbeli torzulás : a környező valóság annyira rossz, hogy már-már büntetésnek látszik, s bizonyos idő múltán bűntudatot eredményez azokban, akikre nehezül. Kizárólag nem szabad társadalomban érdemelhető ki nagyobb szabadság, s az nem szabadság, hanem privilégium.

VALÓSZÍNŰLEG könnyű nekünk, akik szabad társadalomban élünk, hidegen értekezni a szabadságról. A két névtelen magyar levele sokkal többet jelent a nyugatra szakadt magyarságnak, mint alkalmat valamely rideg értekezésre. Azt a mindenek ellenére is boldogító tényt adja tudomásunkra, hogy összetartozunk. Jól esik kicserélni gondolatainkat — még ha csak egy lap hasábjain is — arról, ami egyformán fontos mindnyájunknak, Budapesten vagy Sao Paulóban.

HORVÁTH ELEMÉR

A PHILHARMONIA HUNGARICA, amely az 1956-os forradalom után menekült zenészekből alakult Bécsben, januárban ünnepelte Marlba településének 5. évfordulóját. Az ünnepi hangversenyen kizárólag Bartók művei szerepeltek. A műsort a Kölni Rádió is közvetítette. A zenekart Miltiades Caridis vezényelte s a Két portré hegedűszólóját Ramor Ervin játszotta. Februárban a zenekar Svájcban, majd Franciaországban vendégszerepelt. Márciusban Krefeldben került sor a Philharmonia Hungarica 500. szimfonikus hangversenyére, májusban a Kölni Operában a 250. operaestjükre.

BOLYONGÁS KÖZBEN

Írja : Ignotus Pál

"A világ legnagyobb színháza"

— Így keresztelte el a BBC Televízió azt az elektromagnetikus hullámokkal összefűzött, nemzetközi hallgatóságot, mely egyazon pillanatban (vagy legalább egyazon héten) figyeli tizenkét ország tizenkét nyelvén (vagy nyelvjárásában) egyazon színmű bemutatóját. Egy vagyok a nyolcvanmillió közül, aki ezt hallgatja, hajtogatom magamban meghatottan. A nyelvek, hazák, antenna-hálózatok egybehangolása legmerészebb világpolgári álmaimat váltja valóra és szégyeníti meg. S nem holmi füzetes regénybe illő bűnügyi vagy lovagvári bonyodalom, nem is vásári tingli-tangli az, ami a milliók szellemi terítékére kerül, nem a serdülő ifjúság vagy a bágyadt filiszterség szokványos szórakoztatóinak nemzetközisége. Nem : Harold Pinter, kinek *Tea Party* ("Teadélután") c. új és kifejezetten televíziós vetítésre szerzett darabját ilyen parádés elmeés gépművi tálalásban élvezhetik Európa tízmilliói — s nemsokára alkalmasint Amerika és Ausztrália tömegei is —, az angol színpad forradalmának hőse, kiváló tehetségű író, hiteles szavú beszéltetője mai szegény embereknek s olykor gazdagoknak is, elismerten bátor és *highbrow* szellem, évek óta beérkezett már, noha még fiatal és vaskaput döngető. A művészet, a gondolat, a látás és kifejezés új módjait fürkésző kíváncsiság diadala az a rengeteg pénz, gép, szaktudás és hatalmi jóváhagyás, falangista Madridtól szociáldemokrata Stockholmig, ami Harold Pinter látomásainak szétsugárzására egyesül. Felajzottan és megilletődötten ülök neki az estének ; s az eredmény siralmas.

Miután ezt tőlem telhető világossággal tisztáztam, úgy érzem, tartozom a rólam elterjedt képnek* azzal, hogy nyomban ellentmondjak magamnak és megmagyarázzam, hogy ennek a darabnak (s kivált előadásának) jelentős érdemei vannak. Aki teheti nézze meg ; unatkozni, gondolom, nem fog, kivált, ha a maga nyelvterületén is olyan jól játsszák, mint itt az angol színészek. Fényképezve is jól van, kissé a weimari köztársaság expresszionista ízű képeslapjának, az egykori *Querschnitt*-nek modorában, mely talán akkor sem volt már olyan eredeti, mint amilyennek rám hatott, s amely azóta miriád hajszálcsövön és cementcsatornán ivódott át megannyi művészeti ágba, mindenüvé ahol az ismert világot rézsút, fejtetőn vagy ráncocskákra bontva ábrázolják. Sok hatásos kép villan fel benne, fintorok, idomrángások, díszletek megvesztegető összhangja, olykor jellegzetes, kurta párbeszéddel támogatva.

EGY SOVÁNY, feszült női lábikra pár, tűsarkú cipőn kinyúlva és izegve, égbetörő liften száll a vezérigazgatói szoba felé : titkárnőnek ajánlkozik. Nem lep meg, amikor a testes, vérmes vezérigazgatófélének faggatására kiböki, hogy legutóbbi állását azért hagyta ott, mert a főnöke "folyton nyúlkált". Még kevésbbé meglepő, hogy az új főnök ezen felháborodik, aztán maga fog a nyúlkálásba. Különösen kedveltem felháborodásában a hivatkozást a helyzet korszerűtlenségére : "Pfuj ! múltszázadbeli ponyvában olvasni ilyesmit, de hogy ma így erőszakoskodjanak egy gépírólánnyal... hogy egy tekintélyes üzletember..." — emlékezetből idézem a háborgást, de az értelmétől nem járhatok távol. Ez a vezérigazgató (hadd nevezzem annak, noha angolul senki sem mondaná így) a csupaháj, csupa-izom, vérbő iparfejedelmek közül való, sokravitt közember, eszes barom, jóindulatú, hiú, kíméletlen. Az erkölcsi felháborodástól is, a vállalatvezetői ügybuzgalomtól is úgy lüktet minden porcikája, mintha szerelemtől reszketne ; az átmenet az érzékiségbe a legelején kezdődik. A cingár, ficánk nő, ki mikor a gyorsíró ceruzát a kezébe veszi, akkor is megadásra készen dörgöli össze combját — a *Querschnitt* fénykép meggyőző — vonzó csúnyácska fejével, repeső nyulánkságával kiválóan illik hozzá társnak a fülledt előkészítő gyakorlatokban. Az óriás vezérigazgatói dolgozó-termet, mely összecsapásaik fő színhelyéül szolgál, folyosók útvesztői futják körül, innen-onnan zománcosan kicsillogó fürdőszobakellékekkel. A cég az egészségügyi berendezések modernizálásával szerzett milliókat. Ez alkalmul szolgál a vezérigazgatónak arra, hogy a bidé-használat fejlődésének tárgyias ecsetelésén kezdje érzéki párbeszédét a titkárleánnyal. Mind az iparfejedelem (Leo McKern), mind a titkárnő (Vivian Merchant, polgári életben Harold Pinter felesége), mind pedig a bőrrel, furnérral és csempével borított kellékek kifogástalanul helyükön vannak ; mennyire a színészek érdeme ez, mennyire a szerzőé, mennyire a rendezőké ("producer" : Sydney Newman ; "director" : Charles Jarrott) vagy bárki másé — a mai szintetikus előadóművészet ilyen titkainak felkutatását meg sem kísérlem. Annyi biztos, hogy Pinter tud szerepet írni.

Nem kevésbbé valószerű ebben a darabban az iparfejedelmi pálya egy másik vágánya : a családi élet. Szép, hideg asszony a feleség, előzékeny, de érezhetően szívtelen teremtés, a nemesi családfa, előkelő nevelés, társasági sikerek és dúlt lányság sugárkévéjével hátterében. Mellette ficsuras, nyegle testvérbátyja, ki vérfertőző ízű gyengédséggel és cinkossággal húz hozzá s hangtalanul összekuncog vele a durvább fából faragott sógor feje fölött. Ez az iparfejedelem a nagyratört és gyászbaborult *parvenu*, a mesebeli *selfmade man* élőszobra, körülrajongva is magányos, dúslakodás közben is fulladoz a szomjúságtól, mindig győz és mindig hiába győz, mindig kinevetik. A lelke valamelyik szögletében lenézi az is, aki bámulja. Első házasságából való fiai, iker kamaszkölykök, sunyítva nyelik le vihogásukat, amikor megszólal ; az alattomosság közegében szótlanul összefognak ellene a szépséges mostohával, meg a fénymázas élősdi bácsifélével. A vezérigazgató szülei szerény sorból való emberek, szögletesek, félszeg humorúak, zavartan makognak, mikor fellátogatnak a világias környezetbe ; ez is színfolt, ugyancsak valódi és hiteles, ugyancsak esetlegesen mázolva a képsorba, akár a többi — ha valamit példáz, akkor az értelmetlenséget.

AZ ÉRTELMETLENSÉG betetőződik egy teadélutánnal, a menyegző évfordulóján. A diadalmas vezérigazgató bekötött szemmel ül, mialatt a többiek ácsorognak, társalognak. Egy látomás gyötri — vagy nem is gyötri, inkább vonzza ? S nem is látomás, hanem valóság ? Ezt a néző döntse el, a televízió csak a látottakat mutatja be. A nemesi hitves, meg a rángó lábikrájú titkárlány, meg a fénymázas sógor egy szerelmi trió taglejtésében látszanak összeringani. Amire a bekötött szemű vezérigazgató nagy döngéssel hátrazuhan a karosszékén. Elájulni is csak ilyen erőteljesen tud.

Idétlenül hangzik ez, vagy érdekesen ? A szélütés a végén csak arra való, hogy történjék valami : egyébként azonban örülnék, ha érdekesnek találnák. Nem mintha új volna ; inkább, mert meglepően mai ahhoz képest, hogy milyen régi. Hogy a vezérigazgatói elképedést a korszerűtlenségen magam is alkalmazzam : azon csaphatom össze a kezem, hogy mi minden nem változott a televízió fölfedezése, sőt az első gőzvasút megindítása óta. Hiába a pamacshajú ápolatlanság divata, hiába a születésszabályozásra oktatott bakfisok tömkelege, hiába a proletárdiktatúra keleten, a közjóléti állam nyugaton, s Beatnik-nyüzsgés Csikágóban : a cégfőnök és a titkárnő, a robajos újgazdag és a kaján nemesi élősdi súrlódásaiból ma is ugyanazon szikrák csiholódnak ki, mint a Ferenc-József-kabát és a halcsontos fűző fénykorában. Mi több, a társas-szerelem buja látomása, ez is áttehető a rizsporos parókájú édelgők világrendjébe, ahol, mint tudjuk, *Veszélyes Viszonyok* vagy *Egy Pamlag regéi* cím alatt jelenhetett volna meg, XVI. Lajos árnyékában. A gazdag iparost így nézte le nemesi hitvese Thackeray regényeiben ; igaz, hogy akkor nem kacsalábon forgó árnyékszékek, inkább gyapjúzsákokon és szenes csilléken épült oszlopos paloták jelképezték a vagyonukat — de a társadalmi képleten ez mit sem változtat. A Pinter lekottázta párbeszéd valószerű szaggatottsága kellemes *boulevard* hagyomány : Párizsban Bernstein művelte, Pesten és New Yorkban Molnár Ferenc, a mai Londonban a kasszasikereiről nevezetes Terence Rattigan. A fészkelődő kisember szülők makogása könnyen lehetne Maupassant-ból vagy Csehovból kinyírva, de kissé megnyesetten akár Balzac-ból is... Levendulaszag, dunyhaszag, áporodott illatok szelíd keringése az elektroncsövekben.

ELEGENDŐ EZ egy darabhoz? Talán elegendő. De akkor legyen a szerző olyan bátor, hogy ne is akarjon egyebet adni mint ezt. Szóljanak a jelenetek önmagukért, tartalmi fonal nélkül, kezdet és vég nélkül; nem tudom mire menénk vele, talán sokra, talán semmire. Pinter ezt nem próbálja ki. Ellenben belegyömöszöl az érzékies és mutatványos pillanatfelvételek közé, mintegy a cselekmény és tartalom pótlására, nehány mázsa talányos mélységet. A vezérigazgatónak káprázik a szeme, a vezérigazgató két pingpong labdát lát egy helyett, a vezérigazgató ragaszkodik hozzá, hogy specialistája bekösse a szemét, a titkárleány meg ahhoz ragaszkodik, hogy a vezérigazgató csak bekötött szemmel "nyúlkáljon". Mindez nyomatékos és sejtelmes hangon : csupa célzás, csupa fontoskodás, csupa remény, hogy a nézőnek jut majd eszébe a megfejtés, mellyel a szerző önmagának adósa marad. Ez a talány-sorozat éri el végkifejlését a szélütésben, mely a legjobb indulatú ismertetésből sem hagyható el. Azon pillanatban már nem egy iparfejedelem omlik össze, hanem egy mutatvány. Kiderül róla, hogy talmi, jóllehet csaknem minden mozzanata hiteles és érdekes volt. Ami jó benne, ha torzultan is, az a mesterség. Ami siralmas benne, az a nagyképűség, az igény.

(*) "Ignotus Pál az ámbár és a noha", irta Mikes György a Londoni Podium kabaré emlékfüzetében, s ezt annak idején — a háború vége felé járhattunk — sokan olvasták rám, hol többé, hol kevésbbé kárhoztatóan, olykor még elismerően is.

Patrick Trevor-Roper

A TAKARÍTÓNŐNKTŐL értesültem arról, hogy az ember csak úgy örökbe hagyhatja a szeme világát egy ismeretlennek, aki látni fog vele. "Csak úgy"? Igen, mondta a derék asszonyság, ő a Westminster kórházban feküdt a méhdaganatával, ott igen szívesen, gondosan ápolták, s végül szeretett volna hálája jeléül valamit tenni a kórházért — "ágyat alapítana", ha volna miből. Mit tehetne, ha nincs egy fölös garasa sem ? Megtudta : a szeme világát a kórház szemészeti osztályára hagyományozhatja, azt mindig szívesen fogadják. Halála után néhány órával kiveszik a szemét — s azzal kevéssel azután már látni fog valaki, aki máskülönben vak volna.

Később más forrásból tudtam meg egyet-mást ennek az eljárásnak hátteréről. Évtizedek óta kísérleteznek a tudósok eleven állati szemek átültetésével. Először angol tudósnak, Tudor Thomas nevezetűnek sikerült ez a kísérlete, nem egészen harminc esztendeje : 1937-ben. Aztán még eltartott jó darabig, amig ezt a műtétet emberen is sikerült végrehajtani ; s először a szovjet tudománynak sikerült, Odesszában. Az eljárás gyakorlati alkalmazását azonban nagyon megnehezítette az, hogy a halott ember eleven szemét néhány órával a haláleset után kellett az eleven ember szemgödrében elhelyezni, máskülönben meghalt a szempár is. Körülbelül hat esztendeje tehát megindultak a kísérletek, az Egyesült Államokban és Angliában párhuzamosan, hogy miképp lehetne ezeknek a kiszedett szemeknek életét meghosszabbítani. Lehetne-e például mélyhűtéssel ? 1964. nyarán vagy kora őszén végre sikerült ez is. Három angol szemorvos : Patrick Trevor-Roper szemsebész ; Thomas Casey, az asszisztense ; és Dr. F.O. Mueller, kutató munkatársuk csoportjának, mely mellesleg szólva épp a takarítónőnk kórházában, a Westminsterben tanyázik — sikerült mélyhűtéssel megmenteni a kioperált szemeket az elhalástól. 127 minusz Celsius fokon egy éven át vagy — remélik — talán még tovább is tárolhatják a látó szemeket. A *British Medical Journal* s nyomán több angol napilap is terjedelmes cikkekben számolt be a fölfedezésről. Mire vezet ez ? Hány vak ember fogja majd visszanyerni a szeme világát ? Járjunk el óvatosan a jövendöléssel. Csak az a tény, hogy sokan már visszanyerték. S hogy ennek nyomán növekedett annyira a kínálat a közösségre testálható emberi szemekben — s még a kínálaton is túlnőtt a kereslet.

AZ A PATRICK TREVOR-ROPER szemsebész — a történelemíró Hugh Trevor-Ropernak testvéröccse —, aki ennek az orvostudományi éposznek hőse, nekem véletlenül barátom. *Véletlenül*, mert valóban csak összesodródtunk a társasági forgatagban, egy-egy terem-szögletben, ahol vadidegen emberek kissé feszengve, de meghitten mosolyognak össze, mert ki-ki megbocsátja a másikának, hogy annak sincs mondanivalója. Patrick Trevor-Roper kiválóan illik az ilyen terem-szögletbe — finom és szelíd angol úr, nyúlánk, előzékeny s kisse hebeg, mint a siheder, mikor először jelenik meg felnőttek társaságában ; törékenynek hat, de rugalmasnak is, s elnéztem néha vékony ujjait, melyek mintha a levegőben is szerves lények törvényeit tapogatnák ki. Tudtam róla, ezt többen mondták, hogy virtuóza a szemsebészetnek, de mesterségéről alig váltottunk szót, inkább közös barátokról és irodalomról és a világ sorsáról. Vendégségben is jártam a házában többször, különös öreg metszetek közt, s leginkább amikor a "Société Européenne de Culture" angliai törzstagjait vacsoráltatta, akiknek sorában buzgólkodni egyike számos gavalléri kedvtelésének. A lapokból tudtam meg, hogy milyen korszakosan nagy sebész ; s megint máshonnan, hogy a mesterségét még gavallérosabban gyakorolja, mint az európai kultúra pártolását — cikázik a földrészek közt, afrikai feketékhez repül, hogy minél többet megszabadítson közülük a vakságtól, s amikor nemrég egy nagyobb örökség szállt rá, az nyomban átminősült angol kórházi alapítvánnyá. Szegény Karinthy Frigyes jut eszembe, *az* milyen gyönyörűséget lelne benne ! Erről álmodott még a műtőasztalon is : a nagy orvosról, akinek ujjai úgy járják az emberi testet, mint Liszt Ferencéi a zongorabillenyűt, s aki az emberi testben mindig tettenéri a lelket, a lélekben az egyetemességet, a fogalomképző irodalmat, vagy ha úgy tetszik, — mert a Krisztus vagy Barabbás? szerzőjének úgy tetszett — az Igét.

Nem tudom, más országokban mi a gyakorlat a szemek örökbehagyása dolgában : de angliai olvasóimnak, ha mint magam is, támogatni kívánják ezt az ügyet, javasolnám, hogy útbaigazításért forduljanak az egyik illetékes egyesülethez, pl. *The Royal National Institute for the Blind*, 224-8 *Great Portland Street, London, W.I.*

TŰZ TAMÁS

Rancho Bernardo

feje az ablakban
mögötte Leonardo selymesre sikált tája
műmozaik mutatja
a spanyol lovagok fölvonulását
sehol egy arc csak a lovaké
de az legalább átszellemült
vasrostélyok mellvértek pajzsok és lándzsák
mit keres itt a galamb
senki se tudja de itt van
fény és árnyék örök törvénye szerint
gondosan kettéosztott stilizált levelek közt
mereng a nyílsuhogású nyarakon

feje az ablakban
és az a fej
arab misztika mór melegség
andalúziai álmok
benépesül a tér a páncélosok sokasodnak
rossz sejtelmeket szül az éj
kire törnek a kardok
két borda közé ha befurakszik a tőr
lehanyatlik a fej
üresen marad az ablak
üresen marad
a selymesre sikált buta táj

FENYŐ MIKSA

CSUPA I

AHOGY MOSTANÁBAN gyermek- és kamaszkorom színehagyott mozaikkockáit szedegetem össze, hogy azokat önéletrajzomba illesszem — minden kockát százszor is megforgatva tenyeremben —, eszembe jut a következő jelenet. Egyszer, mikor vakáción otthon voltam, a szomszéd Bajáról anyám egy gyermekkori kedves ismerőse, művelt, megbecsült orvos, látogatott meg bennünket. Szüleim örültek jöttének, élénken beszélgettek ; nem tudnám megmondani miről : nagyon el voltam merülve egy könyv olvasásában. "Hát ez a gyerek mit olvas ?", fordult hozzám. "Egy regényt, doktor bácsi ; Dickens 'Twist Olivér'-jét." "Miért olvasod ?" "Mert érdekel", mondottam s magamban azt gondoltam : hogy lehet ilyet kérdezni ? Röviddel ezelőtt történt, hogy egy vita folytán kérdést intéztünk egy napilap szerkesztőjéhez, hogy melyik a világirodalom legkülömb műve s a lap irodalmi rovatában, melyről úgy tudtuk, hogy Gárdonyi Géza szerkeszti, azt a választ kaptuk, hogy Dickens "Twist Olivér"-ja és Cervantes "Don Quijote"-ja. Ezt nem mondottam el a doktor bácsinak, nem akartam megszégyeníteni. De ő tovább faggatott ? "Szüleidtől tudom, hogy nem vagy valami különösen jó tanuló, azt kell hinnem, hogy ebből a regényből tanulsz valamit, amit eddig nem tudtál s amire az iskola nem tanított meg." Nem válaszoltam, szájtátva vártam a további könyörtelen kérdéseket. "Mit gondolsz, regényeket falva külömb legény leszel ; jobban szolgálad a magad, szüleid, s az emberiség ügyét ?" Anyám, ki némileg felelősnek érezte magát ezért a szenvedélyemért, védelmemre kelt : "Mert ő is olyan művelt ember akar lenni, mint doktor bácsi. Lehet, hogy ez valamennyire hátráltatja a tanulásban — ezt mi is mondjuk neki —, de a jó könyvet nem tépnők ki a kezéből. Könyv nélkül, hogy lehetne külömb, mint itt körülötte falunkban a parasztok és zsidók ; vagy hogy tudna lépést tartani osztálytársaival, akik mind szeretnek olvasni. Van köztük, kinek Jókai Mór minden regénye megvan ; van, aki Schillert eredetiben olvassa ; olyan is akad, aki maga is ír verseket, elbeszéléseket, ugye Miskám ?"

Doktor bácsi nem adta meg magát, azt fejtegette, hogy régebben még volt valami szerepe a szépirodalomnak az emberiség fejlődésében, de ez ma már megszűnt s az ún. jó regény éppoly kevéssé szolgálja a fejlődést, mint azok a históriás énekek, miket itt a hetivásáron árusítanak. De hogy ezt az állítását mivel támasztotta alá, vagy hogy anyám, kit a doktor bácsi tételével láthatóan zavarba hozott, mit válaszolt erre, arra nem emlékszem. Az évtizedek folyamán, hogy "műveltségem" nőttön-nőtt s Flaubert-t már eredetiben olvastam, ez a beszélgetés gyakran eszembe jutott s kérdőjelei mind tolakodóbbakká váltak. Ahogy sorra vettem volt osztálytársaimat, a legkülömbeket, kik olvasottság dolgában messze elmaradtak mögöttem — hirtelenében két neves sebészre gondolok, egy jeles közgazdászra, egy másikra, ki a legnagyobb német villamossági vállalat rádium osztályának volt mérnök-igazgatója, egy harmadikra, ki mint kiváló fináncember szerzett pénzt klienseinek és önmagának, még folytathatnám, — az emberiség fejlődését legalább annyira szolgálták, mint én az én Dickensemmel.

MACAULY írja egyik tanulmányában, százharminc évvel ezelőtt, hogy elmúlt az az idő, amikor egy könyv — egy quartot mond — az emberi szellem alakulását lényegesen befolyásolta. Lehet, hogy Macauly a Bibliára gondolt, vagy a hinduk szent könyveire, esetleg a Koránra, — de inkább hiszem, hogy Rousseau-ra és a francia enciklopédistákra, — szépirodalmi művekre aligha. S azóta, hogy ezt megállapította, jött Marx a "Kapital"-lal, Hitler a "Mein Kampf"-fal, — Nietzsche nevét és Freudét is ide írhatjuk, — s a világ szellemi alkata lényeges változáson ment keresztül. Hogy a haladás irányában-e vagy sem, ez külön quartot kíván. Szépirodalmi művet, mely komoly szociális változást hozott, vagy mondjuk, segített hozni, csak egyet tudok : Beecher-Stowe Harriet asszony "Tamás bátyja kunyhója".

SORRA VEHETJÜK a modern regényirodalom legkülömb alkotásait Balzac-tól kezdve Faulknerig : ha egyetlen soruk nem jelent volna meg, a világ szellemképe aligha lett volna más, mint ami ma ránk mered. (Ennek a tételnek bizonyítása : új quarto.) Hát akkor mire a szépirodalom ! Miért írnak az írók ? Miért olvasnak az olvasók ? Hogy miért írnak az írók, erre nem nehéz válaszolni. A teremtés gyönyöre ragadja magával az írót, — "öröm írni", vallotta Móricz Zsigmond. Az Úristen — látjuk az Ótestamentomból — százszor is megbánta, hogy az embert teremtette ; az író nem ismeri ezt a megbánást, szakadatlanul produkálja gólemjeit s el van tőlük ragadtatva. Mindent megtesz, hogy az olvasó is el legyen ragadtatva, — ha csak harmincan-negyvenen, már azt is eredménynek érzi s ahogy dagad a számuk s a dicsőséggel együtt az anyagi siker ... Nem, az anyagi siker lehet fokmérője az irodalmi dicsőségnek, kellemes, jóleső dolog, de nem döntő az írói hivatás vállalásánál. Nincs foglalkozás, melynél a pénzszerzés gondolata oly távoli volna, mint az írónál ; a latin példaszó — oh cives, cives querenda pecunia primum est ; virtus post nummos — embertársam, előbb gazdagodj meg, aztán jöhet a dicsőség, — nem az író szava. Tudok emigráns íróról, aki egyik regényt írta a másik után, költséges fordításokban viszi azokat a kiadókhoz — hiába. És ír és ír. S tudok íróról, kiváló íróról (az előbbi is az), ki nem is kísérletezik a kiadókkal, íróasztala fiókjába rejti regényeit és várja, míg elapadnak a vizek. Ez az Arany János-i "ha későn, ha csonkán, ha senkinek, írjad" hittételnek csodája, szemben Goethe tételével :

was war ich
ohne dich
Freund Publikum !
All mein Empfinden Selbstgespräch,
all meine Freude stumm.

ÉS AZ OLVASÓ ? Az író számára egy regény megírása, megjelenése, hatása : esemény s ez természetesen nem mérhető össze az epizóddal, gyakran kedves, kellemes epizóddal, amit egy regény elolvasása jelenthet. Az olvasó él egy világban, melyben minden ember álarcot visel, örök venezziai karneválban. Az Úristen, azóta hogy az első emberpár szemérmetlenségét leleplezte a világ előtt, azóta maga a diszkréció, — egyetlen szóval nem árulja el titkaikat. Úgy intézte, hogy nem ismerjük magunkat és nem ismerjük embertársainkat, dacára, hogy tolakodó kíváncsisággal próbálunk titkaikba hatolni, — csupa hetedik szoba. S akkor jön az író, karonfog — vagy hogy titokzatosabb legyen, mint a "Sánta Ördög"-ben, leemeli Madrid házainak tetejét — és egy társaságba visz, ahová egyéb úton soha nem jutottunk volna el. És a társaságnak fogalma sincs arról, hogy jelen vagyunk, asztaluknál ülünk, hálószobájuk pamlagán helyezkedünk el, üzleti tevékenységük, politikai machinációik szálai előttünk fonódnak, — mindent megtudunk róluk, az emberről, mármint az Író teremtményeiről. Olvasunk, mert a regény érdekel, — az indokolással ott tartok, ahol tartottam kamaszkoromban. Érdekel, amit az Író mond : emberei és azok cselekedetei, emberábrázolásának, meseszövésének módja ("plot", mondják itt kiadói nyelven), a társadalmi osztály, melyről képet ír, az Inferno, melyen végigkalauzol — a regényirodalom az "Unterhaltungsliteratur", a szórakoztatásnak egy fajtája, rangsorban a drámával együtt tán a legelső helyen. (A vers az külön dolog, arról máskor.)

EZ A FOGALOM "Unterhaltungsliteratur" régebben a szépirodalom alacsonyabb rangú kategóriájára volt lefoglalva, — mondjuk Paul de Féval "A pupos"-a, vagy Eugène Sue "Párizs rejtelmei" számára (idevágó ismereteimet a jankovici kaszinó könyvtárának köszönhetem), de úgy látom helyesebb jelzőt Flaubert "Education Sentimentale"-ja, vagy hogy egészen modern regényt mondjak: Butor remek "Modification"-ja számára sem találhatunk. Érdekelnek, szórakoztatnak, — a mulattatás száz eszköze között, amivel az ember — a homo ludens — életét a legszívesebben tölti el, az olvasás a legelőkelőbb helyet tölti be. Az író az olvasók szemében kivételes lény, aki kivételes tiszteletet, csaknem vallásos jellegű respektust érdemel : az irodalmon — tökéletes megnyilvánulásaiban — a malasztnak egy sugara fénylik. Nem tudom, jól van-e így ; néha az az érzésem, hogy az irodalom jelentőségének ez a túlbecsülése nem is egészséges tünet, de így volt, ilyen megbecsülésben a görögöknél és a rómaiaknál és így maradt, — de minek ismételjek jól ismert dolgokat, — ma is, ha egy ország azt akarja bizonyítani, hogy szellemi téren semmilyen más nációnál sem alábbvaló, ezt legelőbb irodalmának termésével próbálja bizonyítani. Ami pedig engem illet, kinek — mint tetszik látni ! — az irodalom jelentősége dolgában ilyen kételyeim vannak, s nem is újkeletűek, egész életemben passzióval szolgáltam törekvéseit s ma is, amikor úgy illenék, hogy öreg bölcsek között üljek Cicero akadémiájában és velük együtt tanakodjam a dicsőségről, a fájdalomról, a szégyenről, a lélekről s hasonló örök dolgokról, — regényeket olvasok, kritikai tanulmányokat s fontosnak vélem, hogy ezekről szóló néhány jegyzetemet ide írjam.

★

SZABÓ MAGDA utolsó regényének, "A danaidá"-nak olvasása alkalmából írok róla, hogy abban a vitában, mely regénye körül kerekedett, leadjam szavazatomat. Valójában nem is volt vita : a kritikák, melyek eljutottak hozzám, megegyeztek abban, hogy "Az őz" kiváló munka, — én is úgy ítéltem, be is soroltam abba a kisregény sorozatba, mellyel egyszer, ha kiadó leszek, meglepem a magyar olvasót. S melyben Szabó Magda regénye ilyen művek szomszédságában helyeződik el, mint G. Hauptmann : Der Ketzer von Soana; Th. Mann : Der Tod in Venedig ; Montherlant : Les Célibataires ; Kleist : Michael Koolchas, — tizenkét remekmű.

"Az őz" óta Szabó Magdának több írása jelent meg ; a legtöbbjük a kritika számára csalódást jelentett ; a legnagyobb csalódást — úgy látom — "A danaida". Én ezt viszont kitűnő regénynek tartom s gondoltam, illő ezt elmondanom, még ha kellően nem tudom is véleményemet megindokolni, pláne azok számára nem, kik e regény alkalmából szánalommal néznek Szabó Magda leromlott írói pályájára. Fölvetettem magamban a kérdést, vajon egyéb irodalmon kívüli okok, nem játszottak-e közre a bölcsek egyhangú ítéletében ? Lehet az, hogy Szabó Magda egyéniségében van valami provokatív, amit a kritikusi fölény nehezen bír el ? Nem tudom, — a nagy siker már magában is provokatív. Azok az alanyi útleírások, melyekben Szabó Magda élményeiről számol be Párizstól Irkuckig, alkalmasak voltak — legalábbis nálam — némi elidegenedésre ; színdarabjában kiütköző vallomásait sem kedveltem, annál jobban örülök annak, hogy ezek a kedvetlen momentumok nem vertek gyökeret bennem : "A danaidá"-t kitűnő regénynek tartom. Itt be is fejezhetném, gondolva Nagy Lajos esztétikai tételére, hogy lényegében elég az, ha egy jó írásra azt mondjuk, hogy jó írás s egy rosszra, hogy az olvasó ne vegye kezébe. (Emlékezetből idéztem.)

Bizonyos : Szabó Magda írásai nem mind egyenlő rangúak ; Flaubert "Bovárynė"-ja is külömb, mint "Salammbó"-ja. Még néhány példával hozakodhatnék elő ; s Nietzschére hivatkozhatnék — ahogy ezt már többször megtettem — aki azt mondja, hogy a tehetség állandóan produkál kitűnőt, középszerűt, gyöngét, — ítélőképesség dolga, melyik művével áll a közönség elé. (Megint emlékezetből.) Néha a kritikus ítélőképességének dolga. Aztán régi tapasztalatom, hogy két egyformán intelligens, művelt, olvasott ember ítélete ugyanarról a műről, egymásnak teljesen ellentmondó lehet s nem dől össze a világ. Az író világában azonban komoly kríziseket okozhat. Jól ismerjük szomorú példáit a magyar irodalomban s nagyon megértettem, mikor egyszer Németh László egy konkrét eset alkalmából megírta : "Mi kényszeríthet egy öreg írót, aki munkaerejét egyre nehezebben szedi össze, hogy olyan mérgeket eresszen testébe, melyek ezt a pislogó erőt is ellankasztják, éves munkásságával szemben benne is meglévő kételyeket aktiválhatják. Lehet, hogy műve csakugyan zavaros, önmagának ellentmondó, az idő rostáján kihulló — s ő tovább dolgozik, tervez, sajtolja erejét. Ebben az esetben mi baj történt ? Egy marékkal több ocsú maradt utána. De hátha a kritikusok, az önmaga elleni gyanú tévednek s ő meggyőzve leteszi a tollat, A veszteség ebben az esetben mégiscsak nagyobb : művek vetélődnek el." Hát ami az "öreg író"-ra igaz, igaz lehet a fiatal írónőre is : művek vetélődhetnek el.

A KRITIKÁK, miket olvastam, írástudó, művelt írók munkái, nem is jut eszembe, hogy velük polemizáljak. Arra az olcsó játékra sem gondolok, hogy szembesítsem egymással ellentmondásaikat. (Stílusa szétfolyik, lötyög, mondja az egyik, — "ahogy Katalin — a regény főalakja — a kutyahűségből feleszmél, ahogy fokról fokra leleplezi az imádott bálványt — a férjet — ... az valóban *írói remeklés*..." (a kiemelés tőlem való.) Regénye címét a kritikusok nem szeretik, én sem, de ki lehet békülni vele, a regénnyel nagyon. Kompozíciója kitűnő ; emberei, ahogy kissé bizonytalan lépésekkel elindulnak életük útján, — a hősnő, Csándy Katalin, édesanyja jól megrajzolt óvodájából, ahogy haladtukban egyre életesebbekké, érdekesebbekké lesznek, ahogy a velük esett dolgokban egyformán szerepe van egyéniségüknek, és a véletlennek, művészi transzsubstanciációban (bocsánat !) nincs regényének egyetlen konvencionális alakja sem ; minderről elismeréssel kell beszélnünk. "A danaida" nem ebéd utáni pamlag-olvasmány, kissé törődni kell vele.

A hősnő, Csándy Katalin, lehet, hogy egy "coeur simple", kispolgár, pallérozott elmék számára esetleg nemkívánatos társaság, ez mind lehet. (Ady azt mondotta: minden ember fenség ; hadd egészítem ki azzal : minden ember kispolgár.) Számomra Csándy Katalin ember, ki az élettel való nehéz küzdelemben — s ebből bőven kijut neki — emberül megállja helyét. Minél tovább olvastam, annál izgatottabb érdeklődéssel figyeltem sorsa alakulását, egy világban, melynek útjai nem az ő embersége, hite, jószándéka számára vannak traszirozva, hanem olyan emberek számára, mint férje, Sinkó Elek tanár, vagy ez utóbbi elhunyt feleségének anyja, Reisz mama számára. Mindükkel szívesen időzöm, pláne mikor Katalin adakozó szívességéből egy rokonszenves kis kurva, Melinda (nem éppen mocsoktalan névvel) megjelent körükben, hogy ott Kati helyét elfoglalja és betöltse szerencsésen.

MIALATT így vásznon a regény egyik mozzanata a másik után vonul el előttem, nagy a kísértés, hogy képmutató módjára ne recitáljam-e el történetüket, ne idézzem-e szavaikat ? Nem tehetem, nincs is helyem erre, nem is szólva arról, hogy Szabó Magda ezt már szerencsésen elvégezte. Az egyetlen, amit tehetek, hogy megesküszöm arra, hogy kitűnő regény. (Nem az én ötletem, Fromentiné : "Je vous jure que c'est beau.")

Egyetlen polemikus mondatot kockáztatok meg. Egyik kritikusa, Benedek István, jótollú, művelt író, azt írja a "Kortárs"-ban, hogy megborzongott, mikor Szabó Magda egyszer — a Pilatus megírása előtt — úgy nyilatkozott : "meg akarom írni egy öregasszony nyomorúságos sorsát, amikor már nem kell senkinek..." A kritikus ehhez így szól : "Jogos volt és kifogástalan, mégis meg borzongtam tőle. *Meg akarom írni*..." Hát nem belülről diktálja egy kényszerítő parancs ? Nem muszáj megírni mint a "Freskó"-t, "Az őz"-t, a "Disznótor"-t?" Bevallom, nem értem. Hát miben mond ellen a "meg akarom írni" a belülről jött muszájos parancsnak ? A megírás akarása nehezen szakítható el az írói intuíciótól, — e kettő együtt, egymással kölcsönhatásban, indítja el a teremtés munkáját. Hadd idézem Paul Valéryt : „Egy írásmű megteremtésében a szellem és az események sokasága — (ősök véletlenek, régebbi írók, stb.) a Szerző diri gálásával." Goethet sem hagyhatom ki : "Ha meg tudnám mondani, amit nagy elődöknek és kortársaknak köszönhetek, nem sok marad na a magam javára. A képességeket magunk kal hozzuk, de szellemi fejlődésünket már a nagyvilág ezer hatásának köszönhetjük amelyekből annyit merítünk, amennyit tu dunk s ami lényegünknek megfelelő." A "meg akarom írni" ugyanezt jelenti. Egyébként az olvasó hálás lehet Benedek Istvánnak, hogy a remek macska-jelenetre külön fölhívja figyelmét.

★

ADY ENDRE. Levelet kaptam Budapestről, egy fiatal, kedves tanárnő írta, Tóth Szilvia, aki nyilván szép is, — érzem abból hogy e levél írására szánta el magát. A levél így szól.

Kedves uram, olvastam az Ady-cikket : a még mindig imponáló Ady-táborban szívesen vettük kiállását. De meg kell mondanom, hogy mégsem voltunk ma radék nélkül megelégedve : Ady egyetlen élő igaz barátjától, akit József Attila, ha csúfolódón is, Ady-klerikusnak nevezett több is telt volna. Mert tán nem is azok a legfélelmetesebbek Ady ellenségei közül akik a Kosztolányi-támadás varázslatában nyíltan és határozottan folytatják a revízió munkáját, hanem azok, kik hódoló megál lapításaik soraiban egy-egy jelzőt, metafo rát helyeznek el, mely egyrészt leszállítja dicséretük értékét, másrészt Ady nyílt el lenzéke számára új perspektívát nyitnak "Íme még ez is !", mondják és kezüke dörzsölik. Egy kiváló magyar író két ilyen bántó jelzőjét olvastuk Adyt dicsérő cikkében. Nagyon kérjük, nyilatkozzék arról, hogy illik-e Adyra az ilyen meg állapítás "dölyfös önistenítés", "a szemér metlen magamegmutatás" és igaz-e az hogy Ady "éleshallású félművelt embe volt ?"

Nem írom ide az író nevét, mert attó tartok, hogy az illető szuggesztiója, kit tudjuk, ön is nagyra becsül, lelohasztja harci kedvét és ... itt most néhány kedves

FORRAI ESZTER

Temetette

Temetettek sírok nélkül, kopo
mammogtak füleitekbe igazsá
gyűlések emelvényein, nyakke
csatarászó, hosszú mondatok
Betakaródzik hajába egy lány
elhalt mellőle régen a szó : f
temetni ment vezéreket, éget

kerbekandító tanárukat vidék

a fiúk nyakkendőt kötöttek,

virágos szalagot kértek anyju
— "papnak mehettél volna"
— apácák áhították jézusteste
— félreszerettél minden szere
— hümmögő öregasszonyoka
— lószőrt szedtél ki kabátod
— rajzszöget tettél tanárod
— lefutottad az ötszáz méter

Szőke hajadra olajat öntöttél,
kenegetted csillogásaid, mázo
krétás szivaccsal tarkáztad bő
templomban kellett melegedn
nem láttad az éjjelek igazi h
fogaid kiveretted, tintahal vér
kezed dudoraiban szarubőr nő
sirattad anyád korai öregségét
újságpapírba csomagoltad pis
csónakázni mentél, csillagok
tengert csak álmodban láttál,
a kampót nézted szobád falá

gyógyszereidben kevés volt a
tollad, ha rányomtad papírod
belesziszegted fiókodba fájdal
magánéleted vizsgálták gyűlé
hajviseletedből ítélték jelleme
szemed szögletében gyűlölete
befedted vékony tested nézést
fogaid összeszorítottad, elfedte
bőröd rángásait idegeid szégy

RODALOM

kapacitáló megállapítás következik, aminek nehéz ellenállni. Aláírás.

Hát persze hogy válaszolok Tóth Szilviának, bár névtelen levelekre nem szoktam válaszolni. Névtelen, mert eltitkolja a kifogásolt megállapítások szerzőjét, hogy előkerithetném tanulmányát, holott így kiszakítva az egészből, ezeknek esetleg más a jelentőségük, mint egy tanulmány együttesében. Szóval egy ismeretlennel kell kiállanom bajnoki vitára, nekem, sírja széléről elszólított öreg Toldinak, kinek komikus figuráját passzióval idéztem hetven év előtt az Arany János önképzőkörben. A Szilvia név, persze, nem ismeretlen előttem, lévén hogy gyakran jártam S. Szilvia, Nagy Szent Gergely anyjának kápolnájában, hogy megcsodáljam Guido Reni freskóját, az angyalok angyali koncertjét. Ha kipihente az Ady-ügy izgalmait, ismeretlen Szilviámnak sem kívánhatok jobbat, minthogy ő is nézzen el oda. Most pedig lássuk mi okosat tudok mondani a nekem szegzett kifejezésekről.

AZ EGYIK MEGÁLLAPÍTÁS, mivel foglalkoznom illik, hogy Ady "éleshallású félművelt ember volt." (Ha az idézett nem pontos, levélírónőmet terheli a felelősség.) Éppen nem vagyok biztos abban, hogy ez a megállapítás lekicsinylést jelent, — nagyon hajlok arra, hogy ellenkezően, dicséret. Azt jelenti, hogy a tudást, amihez mások könyvtárnyi művek áttanulmányozása útján jutnak el, azt Ady ösztönösen, érzékei útján válthatta magához. Muszáj, hogy ilyesvalamit jelentsen, mert ha nem, akkor az "éleshallású" jelzőnek semmi értelme. Talán éppen azt jelenti, amit a költő maga úgy fejezett ki: "finom remegések az erőm."

Ha már itt tartunk, hadd elmélkedjünk néhány sorban arról, hogy mit is jelent az, ha egy embert azzal a jelzővel tisztelünk meg "művelt"? Ha egy korszak műveltségéről beszélünk, az sokat jelent. Jelenti mindazt, amivel valamelyik korszak az előző idők műveltségét gazdagította vagy átalakította. Szellemi mozgalmakat jelent és materiális fejlődést, — irodalmat, művészeteket éppúgy, mint a technikai fejlődést, — nem tudom nem a legegyszerűbb-e, ha azt mondjuk: az illető korszak történetét jelenti. Viszont édeskeveset jelent, ha egy emberre azt mondjuk : művelt. Majdnem hogy azt jelenti, hogy alig is van más mondanivalónk róla. Ma ez egyszerűen irodalmi műveltséget jelent, meg valami felületes történelmi és művészettörténeti ismeretet, esetleg egy külföldi utat, néhány jó idézetet — szóval az emberi érdeklődés és tudás igen szűkre szabott területét. Nem hiszem, hogy azokban a kritikai tanulmányokban, melyeket ebben a században írókról, művészekről olvashattunk, sűrűn találkoztunk ezzel a jelzővel : művelt. Ha meggondoljuk, hogy a materiális tudományokról nem is szólva, a szellemtudományok milyen széles területi ismeretlenek a "művelt" ember előtt, vagy amelyeken legfeljebb bizonytalan lépésekkel botorkál, akkor nyugodt lelkiismerettel megállapíthatjuk, hogy a művelt ember a félművelt ember. Ady Endre, ő maga, a magyar műveltség egy fontos fejezete : csakis erről lehet beszélni a "művelt ember" fogalmával kapcsolatban s ha Babits egy alkalommal röviden ellentmond azoknak, kik olyasmit állítottak, hogy a műveltség árt a költőnek, soha nem jutott eszébe, hogy Adyról tett nyilatkozatai során felvesse a kérdést, hogy művelt ember volt-e vagy sem? (Egyik kitűnő polemikus írásában egy fiatal, igen művelt íróról azt mondotta : "Polihisztor ma már aligha lehet valaki, hacsak nem bizonyos életkoron a l u l.") Picassóról sem mondja senki, hogy művelt s emelett Ady művelt is, — szempont dolga.

MARAD a "dölyfös önistenítés", a "szemérmetlen magamegmutatás". A dölyfös önistenítésre nem tudok példát Ady költészetében ; alázatosabb nyilatkozatról, mint Adyé — "vagyok mint minden ember fenség" — nem is tudok a magyar költészetben. S hol az önistenítés az "Illés szekerén" istenes verseiben : Ádám, hol vagy?, — Az Úr érkezése, — A nagy cethalhoz, melynek invokációjában olvashatjuk :

Csúszós a hátad, mellyel tartod
Lelkünket és a mindenséget
S én csak két rossz, táncoló lábat
S reszkető szívet adok neked.

Nem, bármerre lapozok verseiben, dölyffel nem találkozom, — néha még sokallnám is az alázatosságot, ha kifejező erejében nem volna olyan elragadó. Persze, ha nagyon ügyészkedünk, akkor az ilyen gazdag egyéniség költészetében mindenre találunk példát ; az ilyen sorban : "bűneim, mint pokol pálmái, égverő bujasággal nőnek" lehet gőgös magamegmutatás, de mindenekfölött Ady-magasságok vannak, vagy szimplábban, igazabban : szépség van.

Ami pedig a magamegmutatást illeti, az semmi egyebet nem jelent, mint hogy Ady lírikus, kinek költészete a "szeretném magam megmutatni, hogy látva lássanak." Ez az, amiben e g y minden költőtársával, a gyöngébbekkel is. Kell példát idéznünk a nagyokból? Babits vallja : "ennen törvényem lenni végzetem" és vallja

Csak én bírok versemnek hőse lenni
első és utolsó mindenik dalomban
a mindenséget vágyom versbe venni
de még tovább magamnál nem jutottam.

A "szemérmetlen" jelző éppoly kevéssé illik rá, mint Adyra, vagy ha igen, akkor ez azt jelenti, hogy az illető általában a lírát szemérmetlennek tartja. Meg tudom érteni, hogy akadhat ember, aki nem bírja el, ízlésbeli eltévelyedésnek tartja, hogy valaki — a költő — kiáll a közönség elé s a maga legalanyibb érzéseit, miket semmiféle társaságban nem sírna el : hiteit, kétségeit, szerelmeit, csalódásait, undorát, reményeit, legtitkoltabb monológjait az olvasó elé önti, — "nem mondhatom el senkinek, elmondom hát mindenkinek". Tisza István az ilyet férfiatlannak, szemérmetlennek ítélte, én is, ha rossz versekben történik.

SZÓVAL a két kiragadott metafórával végeztem, — mint látni tetszik, nem az öreg Toldi hitével és biztonságával, hanem nagy akadozva, mint aki érzi, hogy ezeknek, beleágyazva egy Ady költészetét megértően méltányló tanulmányban tán nincs is pejoratív értelmük. Föl is vetettem magamban a kérdést, hogy vajon nem volna-e okosabb kissé mélyére nézni azoknak az írásoknak, — az utolsó öt esztendőben több ilyen tanulmányt olvastam lelkiismeretes Ady-kutatók tollából, már amennyire a véletlen ezeket elém sodorta, — melyek az Ady-istenítés bocsánatos vétkében bűnöznek és nem bírják el, hogy minta-erények hamis pénzére váltják Ady emberi fogyatékosságait. Volt egy kiváló, tán legkiválóbb Goethe-tudós, V. Vischer, aki boszszankodva emlékezett meg azokról a Goethe-magyarázókról, kik leszidolozzák bálványuk minden foltját s lelkes kommentárokat fűznek Goethe utolsó nadrággombjához. Ez a Vischer megírta ötletesen a "Faust" harmadik részét : Faust földi bűneiért arra van ítélve, hogy a mennyei gyerekeknek magyarázza a "Faust" második részét. Senki ezt nem érezte tiszteletlenségnek, aki Goethet és Vischert olvasta. Hát igen, valamit tenni kéne Ady embervoltának megőrzéséért ; én Adyt nagyon igazán, nagyon közelről és szeretőn figyeltem, soha nem tudtam volna elképzelni — Ady se —, hogy makulátlan bálvánnyá dagasszák. Éppen embersége volt az, ami géniuszának letörölhetetlen reliefet adott. Ember volt s ebbe nagyon beletartoznak fogyatékosságai, tévedései, önzései, hiúságai, paradoxonai, — ezek nélkül — s ez a fontos ! — nem jött volna létre élete műve, a magyar szellem legkülömb megnyilvánulása. Persze, az ilyen általánosságban tartott vád nem mond semmit ; majd egyszer, ha rossz kedvem lesz, tanulmányt írok erről, nevekkel és példákkal.

S MOST MÉG egy Ady-passzus. Olvastam Basch Lóránt érdekes tanulmányát : "Adalék az Ady—Babits kérdéshez." Gondosan megírt, tárgyilagosságra törekvő tanulmány, — sajnos Kardos Pál tanulmánya ugyanerről a tárgyról nem jutott el hozzám. Basch Lóránt — úgy látom — gondosan hordta egybe anyagát, kellő óvatossággal fogalmazta meg mondanivalóját, mégis mintha Adyt Babitscsal szemben féltékenységben marasztalta volna el. Hogy élt-e Adyban féltékenység Babitscsal szemben, erről Basch Lóránt írása meggyőző bizonyítékot nem hozott, aminthogy a vesékbe látás tudománya talán az egyetlen attributuma az istennek, amit meghagytak neki. Elhiszem, hogy Adynak nem tetszett Babits Arany-verse, nekem sem tetszett, polémikus ízt éreztem ki belőle. De hát ez még nem féltékenység, — Ady nem szerette, ha bántják, Babits sem ; Ady verse "Az elsőség jósága" megrendítő vallomás :

Csak egy az egy : a rettenet,
hogy elém vághat valaki
S óh, jaj nekem, ha elporoz
mellettem győztesek hada,
Víg, gyors hada,
Mert rút leszek, nagyon gonosz.

Őszintén vallotta ezt, aminthogy meggyőződéssel hirdette, hogy halála után egy emberöltőn át nem jön költő, ki vele mérkőzhetnék. Sajnos, nem találom szó szerinti nyilatkozatát, de lényege ez volt, — néhány évtizeddel még meg is toldhatta volna. Tény az, hogy ilyen rettenettel lelkében s ilyen hittel a jövőben : Ady Endre k e r e s t e Babits Mihály barátságát. Nem mondom, érdekes az a majdnem ügyészi körültekintéssel végzett kutatómunka, mellyel otthon ezt a problémát megközelíteni próbálják, de igazán döntő tanúsággal azok szolgálhatnak, kik közvetlen tanúi voltak e barátság alakulásának. Talán akadnak ilyenek otthon. Én háromszor voltam együtt kettejükkel ; egyszer a Déli Vasút vendéglője teraszán, ahol Schöpflin is jelen volt ; egyszer budai lakásomon s végül egy kávéházban, de hogy melyikben a sok közül, nem tudnám megmondani. Ady már találkozásuk előtt is azon volt, hogy Babits tudjon arról, hogy milyen nagyra becsüli s mikor együtt voltunk a Déli Vasút vendéglőben, én is, Schöpflin is, csodálkozva láttuk, hogy Ady milyen kedves fiatalabb társához, milyen igazán akarja barátjának s mennyire zavarba hozta ezzel Babitsot, a rezervált, nehezen kitáruló embert. A másik két együttlét hangulata még fesztelenebb volt : Babits rezerváltsága mintha eltűnt, vagy legalábbis lényegesen enyhült volna. Nem is tudok esetet, hogy Ady — Móricz Zsigmondén kívül — így akarta volna egy írótársa barátságát, hogy aztán ez a barátság nem mélyült el annyira, mint az Ady—Móricz barátság s hogy mért nem mélyült el annyira, erről érdemes elgondolkozni, — a féltékenységnek ebben semmi szerepe nem volt, tessék elhinni nekem. A hitel az ilyen dolgokban igen fontos, mert hiszen semmi egyéb bizonyítékkal nem szolgálok, mint a magam szavával. Nem is veszem rossznéven, ha valaki kételkedik benne ; magam is több füzetnyi ilyenfajta, a Nyugatra, vagy embereire vonatkozó vallomás, beszélgetés, szóbeszéd hitelességét — mondjuk felerészben — kétsébevontam, semmi egyéb alapon, mint a szereplő egyéniségek ismeretében.

★

CSERES TIBOR. Kisregényét olvastam — "Hideg napok" —, mert belelapozva úgy láttam, hogy témája érdekel, aztán, hogy elolvastam, egyebet is láttam : túl a témáján jól megkomponált, kitűnően megírt munka. Örülök, hogy elolvastam. Cseres Tibor — törtem a fejem, honnan ismerem ezt a nevet. Néhány esztendő előtt az Irodalmi Újság egy cikkemet hozta, melyben, kissé sommásan elmondtam véleményemet kiváló magyar elbeszélőkről, — hátha Cseres is köztük volt. Nézem cikkemet : Végh Antal, Galambos Lajos, Baráth Lajos, Erdős László, Tóth Sándor, Fülep Lajos, Gerelyés Endre, — mások is és igen, Cseres Tibor. Azt írtam: "Cseres Tibor írására — 'Ember fia és farkasa' — szívesen gondolok. Tragikus konfliktust ír meg benne : a paraszt, ki nagy buzgalommal gyümölcsöst telepít s mire ezt két holdon megművelte, a tagosítás során másutt jelölnek ki számára szántót. A gyümölcsöst ott kell hagynia : fejszét fog, kivágja a fákat, miket oly szeretetettel ültetett. Két évi börtönt kap; kisfiát beszerzik egy internátusba, 'hogy más elven növekedjék', mint az apja. Az anyja titkolja fia előtt apja bebörtönzését. 'Édesapám kizsákmányoló volt?', kérdi a fiú az anyjától, mikor hazajön. 56 jön, az események egyre drámaiabban alakulnak, a konfliktusok tragikusak lesznek. Mesterin szőtt összeütközések vannak az elbeszélésben, finom lelki elemzések, jellemzések s az író kemény tusakodása önmagával, hogy ereje legyen az igazmondáshoz. Majdnem sikerül is neki. Ha valami fogalmat akarunk kapni a zavarról, mely a forradalom letörése után otthon az embereket, különösen az írókat dúlon nyugtalanította, akkor olvassuk el Cseres írását. Formáját is kedvelem, ahogy az író elbeszélése eseményeit ellenőrizteti egyik szereplőjével".

A "Hideg napok" témája az újvidéki szörnyűségek, a náci-nyilas korszak legszégyenletesebb emléke, melyért a felelősséget, bárhogy is akarnám, nem tudom teljesen a nácikra hárítani, legalábbis nem közvetlenül. Az újvidéki eseményeket C.A. Macartney professzor írta meg "Hungary 1929-1945 (*) című kétkötetes művében, lelkiismeretes adatgyűjtés alapján, tudós tárgyilagossággal. Adataimat nagyjából innen veszem. A helyzet Dél-Magyarországon nyugtalan volt ; állandó partizán-támadások, melyekkel a zsandárság nem tudott megküzdeni, úgyhogy a Bárdossy-kormány a Kormányzó hozzájárulásával katonai beavatkozás mellett döntött. A katonaság a végrehajtást Feketehalmi-Czeydner- szegedi hadtestparancsnokra bízta. A nácibarát, sváb származású Feketehalmi-Czeydner vaskézzel látott a rendcsináláshoz, előbb Zablyán csinált "példás rendet" — az áldozatok száma közel lehetett a kétezerhez — nők és gyermekek is voltak közöttük. Czeydner maga vallotta ezt ügye bírósági tárgyalásán — aztán Csurogon folytatták. Végül Újvidékre került a sor, mert Czeydner úgy látta, hogy ez hozza meg a teljes nyugalmat. Maga mellé vette Grassy őrnagy városparancsnokot, körülzárolta a várost s hozzálátott a "tisztogatáshoz". Három napig tisztogatott s dobáltatta a befagyott Dunába a hullákat, a jeget feltörette, hoggy ezt kényelmesen intézhessék. Nem tudni pontosan mennyi áldozata volt a tisztogatásnak, később a magyar hivatalos adatok 550 zsidóról, 292 szerbről, 13 oroszról és 11 magyarról szóltak, de ennél alighanem jóval több volt. Három nap után abbahagyták, mert Újvidék derék főispánja, Deák, nem törődve a kordonnal, egy szomszéd községben telefonhoz jutott s hozta a kormány utasítását, hogy elég volt. Czeydner kiplakatirozta, hogy a főispán elrendelte a katonai rendszabályok beszüntetését ; ő, Feketehalmi-Czeydner ennek nehéz szívvel tesz eleget s ha valamelyik katonájának baja történik, a most tűzsul szedett húsz újvidéki polgárt éri büntetés. (Bajcsy-Zsilinszky Endre szerepéről ebben az ügyben külön kis cikket írok kivégeztetése huszadik évfordulóján, ez év decemberében.)

LEHET erről az ügyről más nyelven beszélni, mint a történettudós nyelvén? Azt hiszem, nem ; sem dráma, sem regény nem mondhat mást, mint amit a történetíró lejegyzett. Megállapitás, mely addig igaz, míg nem jön az író ki művével, meg nem cáfolja ezt a tételt. Cseres Tibor ezt tette ; fikció formájában írta meg az újvidéki eseményeket ; regényét olvasva az volt az érzésem : pontosan így történt. Ha van írás, melyre nagyon illenek az ilyen esztétikai jelzők "sine ira et studio" és "impassibilité", Cseres Tibor regénye kísértetiesen az.

Négy esztendő múlt el az újvidéki tisztogatás óta, — 1946-ban az ügyészség vizsgálja újra az eseményeket. Négy ember ül együtt a vizsgálati fogságban, mint vádlott vagy csak mint tanú, nem tudom, — egyik sem főszereplője a szörnyűségeknek : egy zászlós, egy tizedes, egy főhadnagy, a legmagasabb rangú közöttük egy őrnagy. Egyikük sem felelős a történtekért s mind úgy érzi, hogy valamelyik ponton elhibázta, másképp kellett volna cselekednie. A négy esztendő mintha nyomtalanul múlt volna el fölöttük, nem tudnak másra gondolni, másról beszélni, mint Újvidékről ; — az író nem szól közbe, nem ítél, nem magyaráz, néha zárójelben elmondja egyiknek-másiknak gondolatát. Mindüknek megvan a maga drámai élménye, emlékükben és idegeikben, az őrnagyé dermesztően tragikus. Ahogy beszélgetéseik, vitáik, elhallgatásaik többször megszaggatott filmje az olvasó elé vetődik : az írói megjelenítő erő nagyobb erővel, szuggesztívebb hatással idézi Újvidéket, mint a leglelkiismeretesebb történeti munka. Ezt a szót "szörnyű", amit én az unalomig ismétlek, Cseres Tibor ki nem mondja, de a kép, amit elénk tár, ordítón kiáltja. Senkit felelősségre nem von, néha nagyon meghúzódva, egy mellékmondatban, egy jelzőben a múltakat, a nácikat, de elbeszélése során a kérdés láthatatlan betűkkel a falra íródik : hogy történhetett ez? Ki művelte? Ki felelős a három napért?

Cseres elbeszélésének központja Büky őrnagy tragédiája : felesége kisfiúkkal, dacára a látogatási tilalomnak, ezekben a napokban jön Győrből férje látására. Látni akarja, meg aztán a féltékenység is gyötri, mert hogy Büky egy zsidó asszonynál van szálláson, akiről az őrnagy leveleiben némi rokonszenvvel ír. Az asszony kisfiával együtt áldozata lesz a gyilkoló fejetlenségnek, a városparancsnok brutalitásának, a katonai önkénynek, ha ugyan szabad ilyen enyhe kifejezéssel jellemezni az esetet. Maga Büky, Szabó tizedes elbeszéléséből — passzióval mondja el a tragikus esemény részleteit, tán lázadón is a feljebbvaló ellen — döbben őrjöngve a történtekre : bakancsaival agyonveri a tizedest. A gyilkosságoknak soha nincs végük.

BŐVEBBEN s tán elevenebben is elmondhattam volna ezt a történetet, idézhettem volna a beszélgetések egy-egy jellemző részletét, a parancsnokok szónoki utasításait ("Meg kell mutatni, hogy a magyar katona nem tűri az arcátlan packázást"), az alantasok belenyugvó hiszékenységét ("Fényjelek voltak, egészen biztos, — a zsinagóga tetejéről villogtatták". "Világos, zsidó és szerb között nincsen különbség"), de mind hamisítás volna. Úgy igaz, ahogy Cseres Tibor megrázó írása mesterien elmondotta.

(*) Magvető Kiadó, Budapest, 1964.

ok nélkül

ban, mint eső, szitált a homok,
élt badarságokat,
élkül, vörös falak előtt állnak,
a végestelen tapsot...
li a csillangózó szellőjátékot
s, frázisbárd ölte meg,
könyveit, hullámzó, vérét
kifehéríteni,
dték, megmosták a földet is
utána,
önnyebben megfojthassák
gondolataikat,

nyát —
—
l csiklandoztál —
ájából —
,
tt ágyba feküdtél volna —

lna feketére, kékre,

on hűsölni,

inezted,
tt ökölbe szorított hangjaidtól,
sznők örökifjúságát csodáltad
geid,
a barna csónakokon,
zi kék színt nem ismerted,
vasból volt, el sem bírta
súlyod,
késeid is csorbán vigyorogtak,
folyt betű sor mondat,
e azt is olvashatatlanul,
öltözködésed vita tárgya lett,
isodból egyéniséged,
tad előrebukó fürtjeiddel,
eresztő kabáttal,
dal kinjaid,

Felelőtlen avantgardisták és a svéd Eros

I.

ZAJOSAN indult az idei tavasz Svédországban, legalábbis az irodalmat illetően. Az avantgardizmus létéről-mibenlétéről cikkeznek heves hangú fiatalok a lapok kulturális rovatában, szokatlan szenvedélyességgel, sokszor mérges iróniával, az egyszerű ember pedig, akinek nincs módjában felkapaszkodni az elefántcsonttoronyba, a nagy vihart keltett pornográf antológiát vitatja meg, kajánul, vagy felháborodva, de mindenképp hevesen.

A svéd avantgardizmusról szóló vita persze régi keletű, sok szót fecséreltek már el az irodalmárok a 60-as évek költészetéről, prózájáról. Országos hírnévre tett szert az ún. "konkrét" és "újegyszerű" irodalmi irányzat. (A konkrét költő új szó- és betűösszetételekből rakosgatja össze verseit a 20-as évek modorában, az újegyszerű pedig prózai szólamokból, a közbeszéd elemeiből. A határt e kettő között nem mindig könnyű meghúzni — s természetesen akad konkrétan újegyszerű költő is.) Egy idősebb generációhoz tartozó költő gúnyos hangon jegyezte meg tavaly megjelent cikkében, hogy az irányzathoz tartozó néhány bennfentes egymást segítette, propagálta a legjelentősebb lapok hasábjain, hangoskodásuknak köszönhető, hogy érdemükön felül foglalkoztak velük a kiadók és az olvasóközönség. Az igazság kedvéért jegyezzük meg azonban, hogy azóta szóhoz jutottak a szigorúbb bírálók, mégha tovább folytatódik is a szorgos önreklámozás. Így történhetett meg például, hogy hosszú elemzések jelentek meg Ake Hodell új könyvéről, melynek címlapján ez állt : "A Singer Victoria varrógép használati utasítása. Regény". Nem volt félrevezető a cím : a könyv nem tartalmazott mást, mint a varrógép használatának leírását. S azért vált regénnyé, mert az író (a címlapon) annak n e v e z t e a könyvét. Az egyik fiatal kritikusnak mindenesetre sikerült erotikus szimbólumot találni a nagyreményű varrógépben.

A "PERSPEKTIV" c. irodalmi folyóirat az év elején erősen kifakadt az Irodalom védelmében, kipellengérezve az akadémikus, esztetizáló avantgardistákat, a konkrét költészet szófacsarásait, az új svéd regény érdektelenségét. A "Stockholms Tidningen" fiatal kritikusa, Björn Hakanson, maga is ismert költő, érdekes tanulmányban foglalta össze a sokfelé ágazó vitát, az avantgardista törekvések különböző válfajait, majd tanulmánya második részében határozottan elhatárolta magát az ún. objektív modernista törekvésektől : *"...ezeknek az íróknak az élethez való kapcsolata szélsőségesen esztétikus : konzekvensen alkalmazva ahhoz vezet ez a magatartás, hogy egyenlőségi jel kerül az élet és a művészet közé. Ha a stockholmi Király utcát e pillanatban kinevezem irodalmi műnek, akkor a stockholmi Király utca e pillanatban irodalmi mű — legalábbis nekem és azoknak, akik akceptálják javaslatom. De hogy milyen cinikus egy ilyen szélsőségesen esztétikus beállítottság, kiderül, amikor egy autó elgázol egy járókelőt a műalkotás keretén belül. Micsoda műremek, micsoda valóság !... Antiintellektuális irodalom ez, szociálisan el nem kötelezett, kockajátékként használja az értékítéleteket, de nem azért, hogy állítson valamit, ami mögött ott áll az író, mint privátszemély..."*

Kisebbfajta belvillongást keltett Björn Hakanson írása. A „Dagens Nyheter" kritikusa hiányolta, hogy Hakanson szó nélkül ment el a szociális problémákkal foglalkozó — szubjektív — új regények mellett. Különben is helytelen az esztéticizmus és az elkötelezettség szembeállítása. *"Nem Mallarmé és Brecht között húzódik a határvonal."* Eredetibb megállapításra jutott egy másik vitázó : e szélsőséges irányzatok újfajta szóképzéseit, a konvencionális, az elaggott nyelv kritikájaként kell felfogni. S mivel a nyelv társadalmi konvenció, *"azáltal, hogy bírálattal illetem a nyelvet, a társadalmat bírálom"*.

Vannak persze azért elég sokan Svédországban, akik k ö z v e t l e n e b b ü l, merészebben bírálják a jóléti állam társadalmát. Ki-ki ízlése, vérmérséklete szerint. A modern irodalomról szóló vita pedig folyik tovább. Kimeríthetetlen — konvencionális — szóbőséggel.

II.

A "DAGENS NYHETER" neves rajzolója, az aktualitások szatirikus kipellengérezője, Ströyer, néhány nappal a pornográf antológia megjelenése után rajzot közölt a nagy eseményről : emberek tolonganak a könyvesbolt egyik pultja előtt, a másiknál csupán egy vevő áll, akit a magányos kiszolgálónő épp útba igazít, kezével a tömegre mutatva : "Ott kapható kérem, a szakkönyvek osztályán."

A "Szerelem" c. antológia két kötetben jelent meg, 20.000 példányban. Az első kiadás már a megjelenés e l ő t t i napon elfogyott : a könyvkereskedők ugyanis, tartva az esetleges betiltástól, egy nappal előbb kezdték el árulni a könyvet. Az újságok híradása szerint eddig már 80.000 példány elkelt, előzetes megrendelések alapján. A szakértőknek az a véleménye, hogy ez az antológia lesz minden idők legnagyobb könyvsikere Svédországban. A rádió, a tévé és a sajtó egyértelmű buzgalommal adott hírt és kommentálta az eseményt, már hetekkel ezelőtt : nemigen történt meg eddig, hogy egy könyv ilyen hangos reklámmal indult volna útjára.

A jól időzített reklámkampány azonban nem magyarázza meg egészen az országos érdeklődést. Úgy látszik, az emberek többsége mégsem veti meg az irodalomnak ezt a klasszikus válfaját, — a rossznyelvek szerint sokan azért nem, hogy kellőképpen fel tudjanak háborodni. Jelen esetben egy műtörténész professzor — mielőtt még elolvasta volna a könyvet — feljelentést tett az igazságügyminiszternél. A sikert természetesen csak növelte volna a bírósági eljárás : a hónapokig tartó sajtóvitából, a liberálisok és a konzervatívok összecsapásából csupán a kiadó húzott volna hasznot. Az igazságügyminiszter azonban a könyvet felmentette : *"Bírósági eljárásra az antológia nem ad okot. A novellák különben, véleményem szerint, végtelenül unalmasak."*

A SZERKESZTŐ, Bengt Anderberg azzal a szándékkal állította össze az antológiát, hogy neves fiatal írók bevonásával színvonalas pornográfiát nyújtson az olvasóknak, a zugirodalmat helyettesítendő. Mi hát a pornográfia ? Anderberg természetesen nem pejoratív értelemben használja a kifejezést. A világirodalom klaszszikusait egy szintre helyezve az antológiával, leegyszerűsíti a kérdést : minden pornográfia, ami nemileg izgató. De mivel a könyv egyúttal a drasztikus szavak "irodalmi revízióját" is el akarta végezni, jónéhányan a szerzők közül az eddig ki nem nyomtatható szavak orgiájában látták a cél elérését. Pedig hát az évezredes tapasztalat azt mutatja, hogy egy sajátos szóhasználat még nem teszi az iromány irodalommá. A tétel persze megfordítható : a művészileg kifejezett erotikum (lásd példának okáért Weöres Sándor vitatott "Antik eklóga" c. versét) c s u p á n azért, mert ún. kényes témát dolgoz fel, nem sorolható a színvonaltalan írások közé.

"Bizonyos megelégedéssel tapasztalja az ember, — írja a konzervatív "Svenska Dagbladet" kritikusa, — *hogy az antológia legtöbb szerzője, törekvése ellenére is amatőrnek mutatkozott a pornográfia területén."* Lényegében ez az igazság. Talán csak egy elbeszélést érdemes kiemelni a kétkötetes könyvből, a szerkesztő Anderberg, írását, egy kimeríthetetlen potenciájú spanyol plébánosról. Nem "eredeti" írás ez sem, az olasz reneszánsz hagyományaira épül, de lendületes és humoros — épp ami leginkább hiányzik a többi, sztereotíp novellából.

A legérdekesebbek talán a "Szerelem" c. antológia társadalmi vonatkozásai. Látszólag ez a könyv is megerősíti azt a gyakran hangoztatott vádat, mely szerint t ú l z o t t a n nagy a nemi szabadság Svédországban. Én azonban inkább a "Stockholms Tidningen" szerkesztőjének, Göran O Erikssonnak adnék igazat : *"a mai svéd szexuális szabadság legalább annyi képmutatást takar, mint a puritánabb korok hazug, szexuális romantikája"*. Tulajdonképpen ezt akarta kikezdeni a pornográf antológia is, sajnos kevés sikerrel. Egy azonban bizonyos : országosan felhívta a figyelmet, hogy a szeretkezés változatainak száma eléggé nagy.

A lényegbe vágott Ströyer szatirikus rajza. A szakkönyvek osztályára való ez a kötet.

THINSZ GÉZA

Üzenet az őrültekházából

KÜLÖNÖS HISTÓRIA történt a közelmúltban egy orosz íróval. Neve Valery Tarsis. Már nem fiatal. Nem zárták be és nem lőtték főbe ártatlanul, mint Babelt. Nem deportálták Szibériába két évtizedes ítélettel, mint Szolzsenyicint, ugyancsak ártatlanul. Nem kergették a megaláztatásba s végső soron korai halálba, mint Paszternákot. Nem vergődhetett világhírre, mint Jevtusenko, hogy azután az egész földgolyó színe előtt megleckéztesse a Hatalom. Még csak úgy sem járt, ahogyan az ifjú Brodszkij, aki fölött ókulárés komolysággal bírói testület ítélkezett, mert "csak verseket ír", s a tárgyalási szoba fölött nagy jelmondat függött : "A parazita Brodszkij pere."

Tarsist a szovjet hatóság bolondokházába zárta.

Igen, elkövetkezhetett volna ez a fordulat, érthető és jogos lett volna, hogy annyi keserű csalódás nyomán, melyet kollégái sorsában maga körül lát, egy bensőséges gondolkodású művész lelki egyensúlya felborul, szelleme az őrületben keres menedéket.

A jelek szerint azonban nem ez történt. Valery Tarsis, aki 1962. augusztus 23-án a Moszkvai Elmeklinika zárt osztályára került, s hosszú időt ott töltött, külföldre küldött naplójának tanúsága szerint *épelméjű, egészséges,* méghozzá igen érdekes író, s talán még annál is érdekesebb, kivételes egyéniség.

NAPLÓJA, vagy jobban mondva önéletrajz jellegű kisregénye, amelyet a Frankfurtban megjelenő "Grani" című orosz emigráns folyóirat közöl, nagyjából olyasféle, mint Szolzsenyicin világhírű sztálini koncentrációs táborregénye. Néhány jelentős különbség van azonban a két mű között. Tarsis regénye nem a sztálini időkről szól, hanem a mostani korszakról. Ez a regény még keserűbb, még kíméletlenebb, mint Szolszenyiciné. Tarsis könyve nem jelent meg és nem is jelenhetett meg a Szovjetunióban. Kézirata illegálisan került külföldre. S noha a jelenlegi szovjet hatalmat élesen támadó a tartalma, a szerző külön kérésére — aki pedig a Szovjetunióban él — *saját neve alatt* jelenik meg Nyugaton.

Könnyen felkínálkoznék a nem túlságosan fajsúlyos tréfa : ha otthon van és közben saját neve alatt illegálisan Nyugaton közölteti a jelenlegi szovjet hatalmat bíráló könyvét, akkor talán valóságban is *őrült* ez az ember ? Nem, semmiképpen sem az.

Ha nehéz is megérteni az író rendkívüli elszántságát, bizonyos életrajzi elemek közelebb engednek hozzá.

TRÓNAK nem új. Első munkája 1929-ben jelent meg. Háború előtt a moszkvai "Novij Mir" című folyóirat állandó munkatársa volt. 1960-ig tagja volt a szovjet kommunista pártnak. Évek óta meghasonlott azonban a rendszerrel. Négy évvel ezelőtt odáig jutott, hogy kivándorlási útlevelet kért a hatóságoktól. Mondani is fölösleges, hogy megtagadták tőle. Válaszul három jelentős kéziratát — a *Kék légy történeté*-t, a *Szép élet*-et s a *Vörös-Feketé*"-t — eljuttatta nyugatra. Ekkor még írói álnévvel élt — az Ivan Valery nevet választotta —, amikor azonban kérdést intéztek hozzá e tárgyban, nem titkolta el, miféle "államellenes bűncselekmény" részese. ("Kézirat külföldre küldése".) 1962. augusztus 23-án letartóztatták, majd meghatározatlan időre zárt intézetben helyezték el.

Öt hónapot töltött ott Tarsis. Regénye erről az öt hónapról szól. A regény címe — nyilván a világhírű Csehov-kisregény parafrázisaként — a *"Hetes számú kórterem"*, (eggyel nagyobb számú, mint az a borzalmas vidéki elmekórtani terem, ahol az orvos esik végül áldozatául saját mesterségének).

Az első híradások a regény rendkívüli megjelenítő erejét döbbenetes tárgyi tartalmával párosítják. A Tarsis-leírta klinika lakói csaknem kivétel nélkül testben-lélekben egészségesek. Három alfajra osztja fel őket a szerző ; az öngyilkosokra: ezek nagyobb részt olyan elkeseredett fiatalok, akik nem találnak kiutat a jelenlegi helyzetből s inkább megpróbálták, hogy önkezükkel véget vessenek életüknek. Az író rendkívül hatásosan idézi fel élénk kritikai szellemüket, fiatalos észjárásukat, amely megdöbbentő mértékben hasonlít a mai nyugati fiatalság nyílt és megoldást kereső gondolkozására, mindennél erősebb szabadságvágyukat, amelyet nem óhajtanak többé alávetni az úgynevezett "hagyományos szláv beletörődésnek".

Egy másik, különös kategóriája az ápoltaknak (vagyis az ártatlanul fogságban lévőknek) : az "amerikaiak". Így nevezik betegek és orvosok egymás közt azokat, akik úgy kerültek be a klinikára, hogy feljártak a különböző nyugati követségekre, vagy nyugati turistákat szólítgattak meg s azoknak elmondták panaszaikat azzal a kéréssel, hogy közvetítsék azt a szabad világnak. Ezeket a szerencsétlen reménykedőket — mert nehéz másnak nevezni őket — nyomozás és besúgás alapján megtalálta a szovjet rendőrség. Letartóztatták és az elmeklinikán internálták őket.

A valóságos betegek mellett ezerszám vannak olyanok — s ez a harmadik nagy csoport —, akiket munkakerülés miatt zártak be, vagyis elmebajosnak nyilvánítottak, mivel saját bevallásuk szerint nem találják meg a helyüket a szovjet társadalomban. Némelyeket, a világ minden táján ismert módon, saját rokonsága záratta be, mint "őrültet". Míg ilyesmi Nyugaton súlyos anyagi érdekek, örökség, stb., közrejátszása folytán fordulhat elő, addig a Szovjetunióban a befolyásos család legtöbbször egyszerűen azért tétette el az útból a szerencsétlent, hogy lakására, sokszor csak társbérletrészére vagy szobácskájára rátehesse a kezét.

MIND ENNÉL MEGDÖBBENTŐBB, amit Tarsis az elmekórház orvosairól ír. Nagy részüknek nincsen sem orvosi, sem másféle diplomája, egyszerű rendőrtisztek, akik állami és nem orvosi felügyeletet gyakorolnak a hozzájuk került "közveszélyes elemek" fölött. Számos példát sorol fel, amelyek arra mutatnak, hogy még csak minimális pszichiátriai előképzettséggel sem rendelkező egyének vezetőszerepet játszanak a klinikákon.

A betegek közt — pontosabban szólva a betegek *és internáltak* közt — rendkívül nyílt a beszéd, sőt messzemenők a cselekedetek is. A könyv párbeszédei élénk kommunistaellenes szózatok. Az elmeklinika kényszer-kezeltjei nyíltan megegyeznek egymás közt, hogy amelyikük onnan kikerül, Oroszország minden részén szabadságharcra készíti elő az embereket, s haláláig kitart a szabadságért folyó küzdelem mellett. Mint Tarsis megjegyzi a könyvében : *"Mindannyian be is tartják fogadalmukat, egy sincs, aki szavát megszegte volna."*

Az eddig megjelent Sztálin-ellenes kritikai irodalom szerzői nyitva hagyják a bizalom kapuját a jelen és a jövő felé. Rossz volt, mondják, kegyetlen volt, de elmúlt, mint egy rossz álom. Tarsis szerint a kegyetlen álom még tart, most vergődnek a legmélyén. Világosan és számtalan helyen kijelenti, hogy a szovjet rendszer a fasizmussal rokon, hogy nem hasonlít semmiben a szocializmushoz, s hogy Sztálin halála nem sokat változtatott a lényegen. Szerinte az "elmekórtani deportálás" egyenes folytatása a feloszlatott sztálini koncentrációs táboroknak. Kertelés nélkül megírja : *"Engem ők meg nem vásárolhatnak* (ti. a rendszer őrei). *Szamarak : nem értik, hogy örökre elhagytam őket, s most már az ellenségük vagyok... A hetes számú kórterem, ahol éltem, a gyűlölet magasiskolája"*.

EGYES nyugati kommentátorok úgy vélik, hogy Tarsis hangjában, magatartásában túllépi az irodalmi jóízlés határát. Mások, drámai módon, azzal érvelnek, hogy nagyszámú, némaságra ítélt, szenvedő tömegnek a szószólója, kiáltása annak fájdalmas sikolya. Annyi bizonyos, hogy az író életét, biztonságát elszántan a serpenyőbe dobta, s ezzel még a szavaknál is hitelesebbé tette tanúvallomását.

U. A.

HANÁK TIBOR

LUKÁCS GYÖRGY 80 ÉVES

AZ "IRODALOMTÖRTÉNET" tíz év előtti évfolyamában között bibliográfia szerint Lukács György első írása 1902-ben jelent meg a "Magyar Szalon" című folyóiratban. Azóta szakadatlan egymásutánban láttak napvilágot irodalomelméleti és -történeti tanulmányai, filozófiai, esztétikai értekezései, könyvei, kritikái, vitairatai. Több mint 60 éven keresztül...

Ennek az időszaknak az elején Magyarországon még az osztrák császár a király, majd két világháború következett, mely Magyarország számára is kétszer jelentett katasztrófát, és két forradalom, melyek közül az elsőt jobboldali erők, a másodikat szovjet csapatok verték le ; volt közben király nélküli királyság, melyben a múlt idők hasznos relikviájaként megőrizték és a modern kapitalizmussal összeegyeztették a feudális birtokviszonyokat ; volt földosztás, államosítás, földelvétel ; nyilas terror és kommunista terror ; német megszállás és orosz megszállás —, csak épp demokrácia nem volt Magyaroroszágon, kivéve talán az 1918-as és az 1945 utáni epizódot.

Lukács György szellemi útja sem nélkülözi a gyökeres változásokat. Egyes német méltatói (*H. Althaus, P. Demetz, P. Ludz*) azt állítják, hogy Lukácsnál inkább csak politikai törésről lehet beszélni, de nem szellemiről. Arra hivatkozva, hogy Lukács irodalmi mércéje, történelemszemlélete és módszere 1919 előtt lényegében ugyanaz volt, mint 1919 után, megkísérelnek egységes Lukács-képet alkotni. Persze ez az egység véleményünk szerint csak "dialektikus egység" lehet, hiszen a *Hegel* és *Sztálin, George* és *Csernisevszkij*, az idealizmus és materializmus, az irracionalizmus és racionalizmus között lévő távolságot kell áthidalnia. Szerintünk Lukács György szellemi pályája nem volt egységes. Legfeljebb arról lehet szó, hogy eszméinek cserélődései nem máról holnapra következtek be, irányváltozásai nem katonás sarkonfordulások voltak.

Talán a legkorábbi, de máig ható filozófiai átállása : fiatalsága irracionalista hajlamainak levetkőzése és a racionalizmus előtti főhajtás egy életre szóló elkötelezéssel.

☆

PÁLYÁJÁNAK KEZDETE : irracionalizmus és arisztokratikus magatartás. Tömegmegvetés és misztikusság, a titokzatos élet tisztelete. Az irracionális életfilozófiát újplatonikus és újkantiánus gondolatokkal művészien ötvözi egybe a kevesek, az értők számára. "A lélek és a formák" (1910) a különlegesség dicsérete, hódolat *Stefan George* "új magányának", arisztokratikus fegyelmének, *Kierkegaard* különcségének, a visszahúzódó klasszicitásnak. Az élet káosz, nyersanyag a költői teremtés számára, mely "a testtelen jelenségekből szimbólumokat gyúr s az ezerszeresen elágazónak és szétfolyónak forma-határokat és jelentőséget tud adni". (Id. a német kiadásból.) A költő a titkos élet bányásza : a mélyből kincseket hoz, nem nyers, hanem formált kincseket. Minden a forma. Hiába a "pszichologikus mélység, szociális szélesség, kozmikus kilengés : ami nem formában lett, nem formából és forma kegyelméből, az nincsen" — írja *Balázs Béla* verseivel kapcsolatban.

A Kisfaludy-Társaság által kitüntetett művében, "A modern dráma fejlődésének története"-ben (1911) tör át a racionális igény, az új tudományos gondolat : az irodalom szociológiai szemlélete, mely Hegel hatására a "Die Theorie des Romans"-ban (1920) átvált a történetfilozófiai műfajmagyarázatba. A forma döntő szerepe nem változik meg, sőt joggal lehet azt hinni, hogy Lukács ezekben az írásaiban folytatja vizsgálódásait a formáról, annak eredetéről, lelki és történelmi feltételeiről. "A valóban szociális az irodalomban : a forma". A tartalom a forma által kap közlési, azaz hatás-lehetőséget, életalakító erőt, de viszont magát a formát az élet alakítja ki. Az irodalmi forma megfelel az életformának ; minden korban meghatározott életfelfogás jön létre s minden életfelfogás bizonyos formákat szül, tesz lehetővé. Lukács a költői teremtő tevékenység mögött megvilágítja, majd monumentálissá építi fel a társadalmi-történelmi hátteret. Amit eddig az irodalom végső forrásának hittünk, az alkotó akarat, most a szociális mindenség megnyilvánulása, szavának közvetítője lesz. A formák nem a magányos lelkek találmányai, hanem a közösségi "sorsviszonyok" termékei. A görögök derűs életének, nem a kérdéseket, hanem feleleteket akaró beállítottságának, istennel telített zárt világképének az eposzi forma felel meg ; az elveszett totalitást kereső, tépelődő és kaotikus korunk pedig a regényben találta meg adekvát kifejezési formáját.

LUKÁCS magabiztos racionalizmussal írja fel a történelem képletét. A jelenségeket lényeggé sűríti : az egyik oldalon történelmi korokat pólusokká sarkít, a másik oldalon pedig határértéknek fog fel műfajokat, — és lám, a két oldal pontosan egymásba illik ! Nagyszerű konstrukciójában a részek, az egyes alkotások és történelmi események alárendelt szerepet töltenek be ; feladatuk a nagy Egész szolgálata, a lényeg kirajzolása. Hogy a görög kor világképe nem volt teljesen homogén, sem pedig az eposz egyeduralkodó, hogy a görög és modern kor között, mint nem tipikus elsikkadt Róma, a középkor és a reneszánsz irodalma, a túlnani célokat, az ideák tisztaságát kereső gondolkodót nem csüggesztette el, sőt a valóság sokrétű aprólékosságából kimentett látomása biztosított művének átható intenzitást.

Lukács György ezt a szociologizáló historizmusból Hegel hatására kialakult történetfilozófiai szemléletét viszi a marxizmusba. A központi fogalom a totalitás, mely a görögöknek harmonikus életet adott. Erre a történelmi szakaszra, mint tézisre következett a polgárság széttört és átmeneti világképeinek antitézise, melyet a kommunizmusban az új totalitás szintézise fog felváltani. Az ember kiforgatottságát, elidegenedését a proletariátus "cselekvő filozófiája" megszünteti, mert megtalálta a hegeli módszer következetes alkalmazásának lehetőségét. Csak a polgárság "hamis tudata" láttatja örök emberi sorsnak a totalitás hiányát, a céltalanságot, elveszettséget. A proletariátus megmutatja, hogy ez a csüggeteg szemlélet bizonyos történelmi tényezők függvénye, tehát csak átmeneti állapot. A számkivetettség, a harc, a szenvedés nem végleges, nem ez az igazi emberi lét : van cél, van értelem, mégpedig nem túl a horizonton, hanem a cselekedetekben megvalósuló jobb jövendőben, a jelen és jövő "dialektikus egységében", a teljesség kialakításában. "Nem az különbözteti meg a marxizmust a polgári tudománytól, hogy a történelem-értelmezésben a gazdasági motívumoknak adja a vezérszerepet, hanem a totalitás szempontja" — írja a "Geschichte und Klassenbewusstsein" (1923) c. tanulmánygyűjteményében.

Lukács szerint ez a könyv tudatos kísérlet volt Hegel marxista meghaladására, — saját pártja azonban fordítva fogta fel, ti. Marx hegeliánus értelmezésének. Nézeteinek megtámadása után visszahúzódik az elméleti munkáktól, s csak mikor a párt állást foglalt az irodalom és művészet kérdéseiben, tért vissza az irodalomtörténeti problémákhoz. Magáévá teszi Lenin visszatükrözési elméletét, mely mögött itt-ott felvillan a múlt, a műfajok történelmi elmélete és a klasszikus német filozófia. Miként a bölcseletben Hegelnek, úgy a harmincas években írt esztétikai és irodalomtörténeti elemzéseiben a 19. század realista íróinak adja a legfőbb rangot és elismerést.

☆

"DER JUNGE HEGEL" (1948) című hatalmas művével aztán ismét felveszi a régi fonalat, mégpedig egy olyan politikai szakasz kezdetén, mely nem szívesen tűrte a kialakított marxista hierarchia zavarását. Ha a pártvezetők jobban ismerték volna ezt a könyvet, éppúgy megtámadhatták volna, mint az "Irodalom és demokrácia"-t (1947). Ernst Blochnak igaza van abban, hogy nem méltányos Hegelt misztikus és egyéb pejoratív jelzőkkel teleaggatni és jelentőségét csak a marxizmus kialakulásában betöltött funkciója alapján leméri, de Lukács — ki mindezt valóban megtette — részben épp ezzel vert hidat a Marx előtti filozófiához. Vitatható módon ugyan, de elválasztotta Hegel idealizmusát a dialektikától, s ugyanilyen vitatható és nem is egészen világos módon "reakciós legendának" minősítette Hegel teológiai korszakát s új legendát készített a német filozófus jakobinizmusáról, de ezzel Hegel marxista újragondolásának lehetőségét teremtette meg és utat nyitott a filozófiatörténethez. Az ötvenes évek elejének vitáiban Lukácsot és körét arisztokratizmussal vádolják a pártfőiskolából kikerült ideológusok, így fejezvén ki a párt történelemellenességéből adódó kisebbségi érzésüket Lukács György kifejezetten filozófiatörténeti "iskolájával" szemben.

Igaz, "Az ész trónfosztása" (1954) és "A polgári filozófia válsága" (1947) végső kicsengését szintén történelemellenesnek lehetne minősíteni, hiszen Lukács ezekben a műveiben elutasítja a polgári filozófia modern szakaszát. Valójában azonban, ha elrettentő szándékkal is, de megismertet a "bűnös filozófiákkal" és vissza akar vezetni a történelem fő folyamához. Más kérdés természetesen, hogy a történelemnek van-e fő folyama és hogy az ilyen nagyságrendi konstrukciók nem történelemidegenek-e. Lukács a racionalizmust teszi meg fő folyamnak, Hegelhez nyúl vissza és az utolsó 100-150 év filozófiáját felejtésre érdemes kificamodásnak tekinti. Mint a "Geschichte und Klassenbewusstsein"-ben a dologiassá vált atomizált létet a kapitalizmus velejárójának, tehát átmenetinek minősíti, akként filozófiatörténeti műveiben a polgári bölcselők alkotásait a mulandóság jegyével látja el és örök ragyogásúvá magasztosítja az Észt, melynek letéteményese a proletariátus.

Lukács most, a kilencedik évtized küszöbén jutott el nézeteinek filozófiai rendszerezéséhez. A svájci "Weltwoche"-ban nemrég közölt interjúban ezt mondja jelenlegi munkájáról : "most tartok ott, hogy tulajdonképp azokat a filozófiai princípiumokat, melyek az utolsó évtizedekben munkámban vezettek, mint filozófiai princípiumokat mondjam ki..." Esztétikájának első része (Die Eigenart des Ästhetischen, 1963) már megjelent ; jelenleg etikáján dolgozik.

☆

LUKÁCS GYÖRGY a magyar filozófiatörténet külföldön is legismertebb alakja. 1919 előtti korszakának művei éppúgy erjesztőek voltak a polgári társadalomban, mint későbbi munkái a marxisták körében. Körülötte mindig vihar zajlott, akár azért, mert megértették, akár mert nem értették meg nézeteit és szándékait. A vihar azonban lokális és átmeneti jelenség, hirtelen támadó és gyorsan enyésző aktualitás. Németországban már most úgy emlegetik, mint a "nagy kívülállót", a tudományok jelentős "Aussenseiter"-ét, kinek számos korrigálója akadt, de nincs hozzá méltó értékelője és továbbfolytatója. A legnagyobb elismerést az irodalomszociológiában kapta, s mégis — mint erre Peter Ludz rámutatott — Karl Mannheim hatása elevenebben maradt meg a szociológusok tudatában, mint Lukács Györgyé.

Magyarországon kezdetben főképp radikalizmusára és nehéz stílusára figyeltek fel. Babits Mihálytól Benedek Elekig a legfőbb észrevétel, hogy homályosan fejezi ki magát, nem is beszélve Herczeg Ferencről, ki "fanatikus műkedvelő"-nek nevezte, vagy Császár Elemérről, ki szerint "Lukács elméje rendszertelen, fegyelmezetlen foglalata lett a ki nem forrott, kellően fel nem dolgozott, zavaros és homályos eszméknek". 1945 után nagy tekintélyre tett szert ; voltak tanítványai, hívei, követői, ellenfelei, hatása azonban — amennyire ezt ma le lehet mérni — még közvetlen körében is diffúz maradt. Gondolatait a legtöbben csak távolról követik, sok nézetével nem tudnak mit kezdeni, eszméiben válogatnak, átültetik új szakterületekre, problémákra, — de életmunkájának kiemelkedő folytatója Magyarországon sincs.

Miért ? Mi hiányzott átütő hatásához?

Működésének eredményességéhez legfőképp és elsősorban a demokrácia és vele a világnézeti különbözőségeket kedvelő pluralista, de legalábbis toleráns közszellem hiányzott. Kezdetben a hagyományok szinte kötelező erővel nehezedtek az értelmiségre. Millenniumi álmokat, az idillikus hazafiságot és a katonatiszti műveltséget kellett átszakítania minden új hangnak, Jászi Oszkárnak, Ady Endrének, a Nyugatnak. Később a háborúk, a "szellemi hadviselés" és a "pártos kultúra", Hitler és Sztálin diktatúrája gátolta a gondolat szabadságát. Lukács maga is hozzájárult a saját művei hatásának előfeltételét jelentő demokratikus szellem lebecsüléséhez. A "Theorie des Romans" megjelenése előtt belépett abba a pártba, mely a proletariátus diktatúrájának megvalósítását tűzte ki célul. Ultrabaloldali politikai beállítottsága antidemokratizmussal kompromittálta műveit, és az a párt, melynek tagja volt, szellemi tevékenysége ballasztjának bizonyult. A két világháború között népbiztosi múltja az előítéletek falát emelte könyvei és a közönség elé, 1945 után pedig az a körülmény korlátozta hatását, hogy írásai a Szovjetunióból importált brosúrák között láttak napvilágot. A 2. Világháború után a rövid demokratikus szakaszban Lukácsnak is megnyílt a szabad alkotás lehetősége, de saját pártja országos méretekben és a párton belül is megszüntette a demokratizmust,mely Lukács tevékenységének kibontakozásához szükséges lett volna.A "felülről lefelé folytatott osztályharc" eltorzította tanulmányait. Engedményeket tett és a sztálinizmus oldalára állt — ha talán lélekben nem is... Később a marxizmus és a közélet fellazításáért szállt síkra. Az a tény azonban, hogy ma épp szűkkeblű irodalomszemlélete, látszati sztálinizmusa, túlzottan folyékonnyá vált "aesopusi" beszéde miatt sokan a dogmatizmus képviselőjének tekintik, még jobban kiemeli, hogy átütő hatásához működésének fontos szakaszaiban nem volt meg benne az emberi szabadság szolgálatába állított kitartóan következetes ügybuzgóság, a 20. század első felének Közép-Európájából, de legfőképp Magyarországból pedig hiányzott a demokratikus szellemű kultúrpolitika. Ahol lehetővé vált az "ideológiák koegzisztenciája", a különböző eszmék és ízlések versengése, ott rögtön az a veszély támad, hogy Lukács György szemlélete túlságosan szorosnak bizonyul.

☆

RELATÍV HATÁSTALANSÁGÁNAK és túlhaladottságának ezzel összefüggő másik magyarázata Lukács fennkölt racionalizmusa, melyről szó volt már. A mindent helyére tevő ész prófétikus képviseletén megütközik a 20. század szkepticizmusra hajló embere, a konstrukciók látványos mutatványait megcsodálja, de nem hiszi, hogy hétköznapi talajgyakorlatoknak is beválnak. Lukács irodalomszociológiáját háttérbe szorították az empirikus társadalomtudományi irányok. S amint az empirizmusnak nincs érzéke a széles ívű történetfilozófiákhoz, Lukácsnak sincs érzéke a tapasztalati tényekhez, a regisztráló adatgyűjtéshez. Az ésszerűség perspektívái elszakították századunk megértésétől. Állandóan hangoztatja ugyan, hogy "a szocializmus megszűnt jövőbe álmodott állapot lenni", mégis a végeredményt nézi, ahonnét visszatekintve a történelem egésze racionálisnak, de minden mozzanata múló fontosságúnak, "tranzitorikus" jelentőségűnek tűnik.

A már említett "Weltwoche"-interjúban harcot hirdet "az összes divatáramlat ellen, melynek ma befolyása van, kezdve a neopozitivizmustól a Pop-Art-ig", s kijelenti, hogy a ma uralkodó irodalmi irányzatok "rég elhagyták csúcspontjukat" és vissza fognak térni a realizmushoz. Saját hivatását abban látja, hogy a nyugati nagyságok előtt elkiáltsa magát, mint Andersen meséjében az utcagyerek : "A császáron nincsen ruha". Lukács leleplezőnek hiszi magát, aki megmutatja korunk álértékeit, valójában azonban az értéktelenség címén hátat fordít a 20. század tényeinek : a neopozitivizmusnak, az egzisztenciális filozófiának, a szürrealista és absztrakt művészetnek, Proust, Joyce, Beckett stb. irodalmi működésének. Lukács platonikus emelkedettséggel néz el kicsiny világaink fölött : a történelem 20. századi tévelygésein túlra tekint, a pártnak az "igazi párt" nevében bocsát meg, a jelenben a jövőt, az elidegenedett emberben a kiteljesedett ember arcát keresi.

☆

LUKÁCS GYÖRGY 80 éves. Írói tevékenysége átfogja századunk egész eddigi szakaszát. Explozív gondolkodása felriasztotta a filozófiát, az irodalom- és művészetelméletet, a szociológiát, de a leghaladóbbnak hitt hegeli történelemszemlélet elszakította a tényektől, a jelen konkrétumaitól, és az élenjárónak nevezett párt antidemokratizmusával való átitatódása súlyos tehertételként nehezedik életművére. Sem a saját politikai állásfoglalásai, sem az utóbbi fél évszázad politikai konstellációi nem kedveztek igen termékeny szellemének. Hogy Lukács György a hátralevő, remélhetőleg számos évében milyen szerepet fog játszani, alkalmas lesz-e az idő művei reneszánszának előkészítéséhez, és hogy készülő szisztematikus munkái milyen hatást fognak kiváltani, egyelőre nem dönthető el.

HATÁR GYŐZŐ

A CSILLAGVADÁSZ

JEAN ROUSSELOT : UN TRAIN EN CACHE UN AUTRE C. REGÉNYÉRŐL. ALBIN MICHEL, 1965. IN OCTAVO, 249 OLD.

JANUÁR KÖZEPÉN könyvet hozott a posta, azzal a megindító ajánlással : valakinek, aki "tudja, milyen nehéz emlékezni, írni és elmúlni". A könyv címe : "UN TRAIN EN CACHE UN AUTRE" — úgyszólván lefordíthatatlan — szerzője : Jean Rousselot. Nem szólok Rousselot magyarság-rajongásáról, József Attila és Illyés-fordításairól, barátságáról Illyéssel, sem arról, hogy majd minden évben Magyarországra látogat. Mindezt tudottnak veszem ; máskülönben hogy is volna érkezésem, hogy a tizedét papírra vessem annak, amit tömören, elkalandozás nélkül, mérges szeretettel elmondani szeretnék Rousselot legújabb regényéről, amely eleddig legnagyobb vállalkozása.

Regénynek mondja, de valójában sokkal összetettebb, éspedig a "Gesammtkunstwerk" műfaj-sereglete, a prózaműfajok monstrefelvonultatásával ; csak épp hogy nem énekel (ha a rímekben összecsendülést azonosítjuk a dallal) és kishija, hogy fel nem fedezzük a tranzisztoros táskarádiót mögé szerelve. A gondolat száguldó vonatai felcserélt váltókon összetévesztik egymást és az országos menetrend felborul. Egyik kitérés hozza a másik elkalandozást, és ha elég járatosak vagyunk az irodalom magasabb mennyiségtanában és az összes lehetséges és elképzelhető elkalandozások határértékét képezzük, akkor előttünk áll Rousselot integrálművelete — az elkalandozó regény.

A kalandregényekkel szemben itt nem a főhős kalandozik, hanem az író. Hol csak beugrik egy szomszédos személyes anekdotába ; hol átkukkant a szemközti villába, egy kis irodalmi tereferére ; hol visszaálmodja magát gyermekkorába, azzal mentegetőzve, kogy az élmény a hős előtörténete is lehetett volna, hol meg az elkalandozó ösztön helikopter-szárnyain el-tovaröppen mindenféle bölcseleti dzsungelek felé : félig odavész, félig pedig véres fejjel menekül vissza, becsületét mentve, sebeit nyalogatva — a történethez, amelynek elmondását ezerszer is hiába kísérli meg.

CAMUS azt mondotta Rousselot-ról : "nagy érzéke van a részletek iránt, ami az emberség adománya". Ez alkalmasint onnan adódik, hogy Rousselot szemszerkezetében nemcsak látóka van, hanem felnagyítóka is : mindent szeretne "életnagyságban" visszaadni, nemcsak az írás, hanem az élet teljes ütőerejével. Aki pedig így belevész, ilyen szerelmes szívvel a részletekbe, annak végzete az elkalandozás : a "gondolatmenet, amely csupán egy másikat, egy harmadikat takar" ad libitum és ad infinitum — ezt imádja, ezt keseríti. Léon Maillet kishivatalnok suta vakmerősége — hogy a vállalattól a harmincmillió frankkal elszeleljen és magánzóként új, kényelmes és semmittevő életet kezdjen kedvesével, Clarával — e szándékoltan sovány ka történet csupán ürügy arra, hogy az életnagyságúra dagadó részletek asszociatív erejétől megrészegülve, Rousselot szabadjára engedje azt a tudományt, amelynek nincs egyeteme, a legmagasabb a tandíja és amelyet ő maga úgy határozott meg : "az emlékezés, az írás és az elmúlás" tudománya.

A bohózat műfaja ; a kispolgári tragédia tudományos-naturalista tényálladékolása, ahogyan Zola megálmodta ; a szabvány történet álomszerű szertefoszlása testetlen, szexuális ringássá és költői látománnyá ; a teljes elengedés és szabad gondolattársítás, míg végül stílusa (ahogyan önmagáról megállapítja :) "a zárójelek halmozása lesz, úgy, amint Raymond Rousselnél találni (Emmanuel Roblès barátom, a költő 'nyomdász-miniaturizmusnak' nevezte stílusomat, amikor néhány oldalt olvastam neki kéziratomból) ; értekezés a regényírásról, és értekezés a regényírás apodiktikus lehetetlenségéről — minden műfaj felvonul itt, s ilyen értelemben irodalmi 'Gesammtkunstwerk' ". S hogy a napló műfaja se maradjon el, a bemelegítő fejezet címe : "1961. július 21-én. A könyvelő naplója, aki egy szombat este, ahelyett, hogy a lányokhoz ment volna vagy az öreg frontharcosok találkozójára a vendéglőben, elfelejtett hazamenni". Léon Maillet, alias Hirson, a harmincmillió frankot behányva böröndjébe, már az új életet ízlelgeti, a felséges érzést, hogy bezupált sikeres bűnözőnek ; ezentúl megengedheti, hogy gyengéden büdösöli a munkát. Mosolygó nosztalgiával gondol vissza piszmogó könyvelő-életének emlekedettebb pillanataira, amikor pl. 'Babszem' Marie-Louise-t időről-időre becsábította a női vécébe, hogy bezárkózzék vele s csöndben maradjon. A bájos fenekű tündér nem győzött suttogva tiltakozni — "no de Hirson úr, ez már több a soknál ! De kérem, Hirson úr ! Ó, maga undok disznó !" Vagyis : "felsőteste maga volt a méltatlankodás és heves ellenkezés, de ami az alsó régiókat illeti, engedelmesen tartotta az odatartani valókat". Utána a párocska ügyesen visszasompolygott az aktacsomók mögé... De három-négy oldallal odébb a naplóforma is szertefoszlik, helyesebben az író naplójává változik, első személyben : "1961. július 22-én. Tegnap este abbahagytam az írást, elnyomott az álom. Úgy éjfélig firkálhattam ; utána sétáltam egyet az utcákon. A frissen szerzett szabadság még új nekem, de ezen a mámoron is kifogott a fáradtság ; talán mert zuhog az eső és avitt bőr szaga terjeng a levegőben".

MI EZ a "frissen szerzett szabadság" ? A lázadó vak rohanása. Mert még a beérkezett irodalmár élete is szakadatlan robot, sohasem teheti meg, hogy "a MAGA könyvét írja", mindig csak a kiadónak ír "valamit". Ám Rousselot ezúttal elhatározza, hogy "a MAGA könyvét írja" és halálraszánt daccal kiáltja oda a világ minden zsarnok kiadójának, szőrösszívű könyvterjesztőjének és más meggazdagodni vágyó haramiáinak, hogy "Ugocsa non coronat" — kuss legyen, valaki most "a MAGA könyvét írja". Egy népszerű sorozatban Rousselot több életrajzi regényt írt Chopinről, Lisztről, Wagnerről, Diane de Poitiers-ről — hozzászabva a közízléshez és a kiadói követelményekhez. Valóságos "tour de force" mindegyik, de állítólag kedvetlenül írta, hetek alatt. Az "Un train en cache un autre" harmadfélszáz oldalán tucatszor bukkan elő a keserű sor felpanaszolása — derék, bátor Jean Rousselot, hogy mindnyájunk helyett megteheti ! — és őszintesége olyan vallomásokra ragadtatja, amelyek aligha kedvesek a kiadó fülének : "ma délelőtt is, íróasztalomnál, valamelyik Izének a 'Szenvedélyes Életrajzát' lapozgatva, amit írtam (hiszen írok én, ha kell, akár Útikönyvet is New-Yorkról, ahol sohasem jártam, csak hogy megkeressem a mindennapit) — ugyanez történt velem... a faszén kesernyes szaga megüti orrom és máris, a hosszú, vigasztalan-haszontalan esztendőket átrepülve, amelyek azóta elperegtek, újra otthon vagyok : a kisfiú, aki voltam, ott ülök a buzgó, ünnepélyes gyűlekezetben, amelynek fölébemagasodik a szocialista szabó prófétikus alakja, az apám..." Máshelyütt beszélgetésbe elegyedik az olvasóval, aki résztvevőleg megkérdi : "Hát mért nem próbálkozik valami második mesterséggel ? — Tessék ? ! Ugyan kérem, hiszen épp ez a második mesterségem : a Berlioz-életrajz, Útleírás Szicíliáról, Soissons-i Színes Karcolatok, azután meg egy regényecske, amelyet egy jól ismert író neve fémjelez, (nem árulom el, ki ő, az irodalmi négernek is van becsülete), utána előadókörút Németországban és Belgiumban s hogy miről adok elő ? A költészetről — én, aki nem érek rá, hogy verset írjak".

CSAKHOGY a vonatokon is hiába a figyelmeztetés, ne hajoljunk ki, mert esetleg egy szembe haladó vonat elkapja a fejünket: nincs annál izgalmasabb. Rousselot is kihajol, a gondolatok szembe haladó vonata elkapja, új vágányokon száguld és újabb szembe haladó vonatok labdáznak vele. Egy csúf kis proletárlány emlékét idézi fel, aki rajongásával üldözte s akaratos csókjaival tépte-marta, hogy nem győzött menekülni tőle ; csak amikor egy szép napon (szülői parancsra) a kislány hirtelen elmaradt, akkor döbbent rá, hogy rútságát milyen nehezen nélkülözi... Fanyar ízű mesternovella az undorgó, idioszinkráziás gyermekszerelemről : egy az ezer fiókból a történet nagy sublódjában. Rousselot az új szabadság nevében teszi, nem szerződött sem kiadóval, sem olvasóval : a MAGA könyvét írja.

Minden jól megy, egészen addig, amíg egy napon bekövetkezik a hihetetlen : egy kockavetés beszünteti a véletlent. Maga Rousselot ezt a bénító élményt így írja le : "most fedeztem fel Lawrence Sterne-t, hála Michel Chrestien barátomnak a szomszédban, aki kölcsönadta "Tristram Shandy"-t, nem is gyanítva, milyen gonosz tréfát űz velem. Gonosz tréfát ? Hogyan ? Amit álmodni sem álmodtam volna, előmbe tárta, hogy éppen két évszázaddal ezelőtt élt egy író, aki szakasztott ilyen regényről ábrándozott : regényről, ami nem regény, cselekménye folyton megtörik, összegubancolódik, hogy helyt adjon a szerző tulajdon kalandjainak, aki maga is örökösen ki-kitér és a véletlenre bízza, hogy merre tart s hová lyukad ...E felfedezést 1962. augusztus 7-én tettem, vasárnap d.u.4 órakor, éppen 355 nappal annak utána, hogy az "Un train en cache un autre" első sorát papírra vetettem, s amikor a kéziratnak éppen a 101-ik oldalán tartottam".

Rousselot eltúlozza a felfedezés drámaiságát, de hónapokba beletelik, amíg szervezete a méreganyagot feldolgozza s felszabadul bénító hatása alól. Semmivel sincs rosszabb helyzetben, mint Charles de Coster, amikor a „Thyl Uylenspiegel"-t — vagy Balzac, amikor a "Contes Drolatiques"-ot írta : mindketten Rabelais ismeretében és hatása alatt. Rousselot esetében is, ez a 'parenté' inkább hízelgő ; és aki ismeri Sterne késői felsugárzását a modern irodalomban s tudja, hogy Joyce-tól Huxleyig hányan bújtak elő "Tristram Shandy úr" mellényzsebéből, az eleinte nem is érti, miért esik annyira kétségbe Rousselot a párhuzam miatt.

Az írót az önfeltárás szent szándéka tölti el, a szó gigászi labirintusának feltérképezése hozzá a módszer. Nincs benne önáltatás, nem elégszik meg az olcsó megoldás, a széplelkű megalkuvás mámorával s ő maga korholja és keserüli, amit korlátainak érez : "Megint csak eltévedek, másfele kanyarodom... Valahányszor megpróbálkozom vele, hogy a bölcselet csúcsáról széttekintsek, ugyanígy járok. Érzem, szörnyen érzem, meglelném a nyitját, hogy miért ilyen rossz a lelkiismeretem és miért vagyok ilyen boldogtalan (nem feltétlenül szükséges — boldognak lennünk. Hol is olvastam ?) — meglelném én, csak gondolkoznom kellene : de ez az, amire igazában képtelen vagyok. Csak annyi telik tőlem, hogy felhőket gyártok, azokat hajtom magam előtt, leírom, milyenek, vigyázva, hogy ne nagyon vétsek a művészi szabályok ellen. Soha nem sikerül áttörnöm a felhőkön — meglátni, mi van mögöttük. Nagy kínnal nemes közhelyeket szülök s ráadásul még remeklésnek is érzem, de mélységesen átélem gyalázatomat. Még tudok tréfálkozni, kedvesnek, odaadónak mutatkozni, de csak hogy igazoljam magam — hébe-hóba, hogy tanúságát adjam ; vagy csupán hogy fitogtassam ábrázatom, hogy én is ott vagyok, ne gondolják, hogy hálátlannal van dolguk, amikor befogadnak, vagy hogy bírájukul tolom fel magam, avagy hogy meghaltam. Néha azt kérdem magamtól, hogy is lehetséges, hogy még szeretnek, még nyilvántartanak, még várnak valamit tőlem, hitelt adnak tettemnek, szavamnak, gondolatomnak ?... Hogy is nem veszik észre, hogy nem szeretem felebarátaimat, úgy, amint magamat sem szeretem ; hogy mindörökre hamis felebarát vagyok, a rossz színész, aki átkozza ripacskodását ?..."

NEM KÖNNYŰ summázni Rousselot "Un train en cache un autre" c. legutolsó regényét. Ezer arcú, ezer színű könyv-konstrukció, édestestvére a modern tárlatok mozgószobrainak és búgó kollázsainak. Elengedettsége a költőé, aki ötvenedik életévének határkövéhez az "emlékezés, az írás és az elmúlás" sűrű tudományával érkezett ; nem a kora szürrealisták automata-médiumainak tudatalatti diktandója ez, amelynek labor-szaga van s amely lelkicézés nem annyira az irodalmat gazdagította, mint inkább az irodalom eszközeit.

Illyésnél vendégeskedve, Rousselot Tihanyban írja utolsó fejezetét. "Íme, itt ülök derékig meztelenül a hűs tornácon, előttem a kézirat. Még tíz-tizenöt napom van, azután — vissza a taposómalomba. Novemberben Írország-Skócia, előadókörút ; három hétig, nap mint nap előadok. Ott ugyan aligha fejezem be, a télen még kevésbé : filmsztáréletrajzokat kell írnom, álnév alatt. Mikor, mikor ? ! Hajtanom kellene teljes gőzzel s ehelyett úgy óvakodom előre léptenként, megmegriadva ... Lehetetlenre vállalkozom, de becsülettel megteszem, amit tehetek. A vonat mögött elszáguldott a másik, de ezt a szemközt jövő vonatot már sohasem fogjuk látni. A gondolatsor megszakad — íme a mutatvány. Hogy tönkremegy, levágódik kurtán-furcsán, hogy semmibe foszlik vagy ott marad lebegve az űrben ? Annyi baj legyen. Még amit lehet megteszek, hogy e hátralévő tizenöt nap alatt telezsúfoljam emlékezetes, fel-felderengő arcokkal az olvasónak — hogy legyen kiket szívébe fogadnia, mielőtt ő maga is belekövül az idő márványába, eltűnik rengetegében. Legkésőbb szeptember 5-én alákanyarítom — s ha mint a hajszál a levesbe, úgy pottyan oda, azt se bánom — hogy VÉGE".

Évődő tereferébe merülve az olvasóval, hogy merre-hova lavírozhatna még a regény oly veszendő főhőse, gunyoros ínyencséggel válogat a kispolgári kátyúk között ; majd vad zenekari lavinával jól előkészítve, réztányérzengéssel harsan fel a regény bartóki végakkordja. Remekmű ? Ezt a szentenciát kétszáz évvel később lesz hivatott elmondani valaki, aki majd rádöbben, hogy regényét egy régi szerző, bizonyos Jean Rousselot, elírta előle. Vérbeli csillagvadász, annyi szent. Született Hylas ő, dámvadnál alább nem adja ; de minden nyílvesszejét elsiratja, hahogy nem csillagra lőtte.

Emlékezés egy gibraltári taxisofőrre

Az Angol Kormány Fehér Könyvet adott ki, amelyben a közvélemény elé tárja azokat a szigorított rendszabályokat, amelyeket a spanyol hatóságok Gibraltár ellen léptettek életbe az elmúlt hónapokban. Múlt év elején jártam Gibraltárban, amely akkor még élte a maga nyugodt életét. Lineánál, amely tulajdonképpen határállomás, Spanyolország és az angol fennhatóság alatt álló Gibraltár között, a spanyol vámőrök komoly, de udvarias arckifejezéssel nézték meg útlevelemet és engedték át autónkat, minden nagyobb vizsgálgatás nélkül.

Az óriási szikla tövében lévő mozgalmas kikötővárost néhány óra alatt tekintettem meg, hála Señor Emilio Gonzaleznek, az egyik gibraltári magántaxisnak. Negyvenöt év körüli, keskeny arcú, napbarnított spanyol Señor Gonzalez, sötétkék Austin kocsijának ajtaját széles mozdulattal tárta ki, amikor látta, hogy feléje közeledem. Meglepően jó angolsággal ajánlkozott, hogy ennyi és ennyi pezetáért felvisz a Hotel Rockhoz, a Szikla Szállóhoz, fel a tetőre, a híres majmokhoz, elfuvaroz az Afrika Kilátóig és utána ismét vissza, a városka szívébe.

Megállapodtunk. Két és fél órát töltöttem együtt Señor Gonzalez gibraltári taxisofőrrel és ezalatt a két és fél óra alatt tiszta képet kaptam Gibraltárról. Huszonötezer lakos él a "Sziklán", ahogy Gibraltárt nevezik. Többségük spanyol, a kisebbség angol, főként állami tisztviselő. A közigazgatás angol kézben van. "Hála Istennek", mondotta Señor Gonzalez, spanyol akcentussal hintve meg az angol kiejtést. "Higyje el, uram, nincs olyan spanyol Gibraltár területén, aki ne lenne elégedett az angol uralommal. Vegye az én példámat. Tizenegy gyermekem van. A legkisebb egy éves, a legnagyobb tizenhét. Két ikerszülése volt a feleségemnek. A gibraltári Városi Tanács hatszobás házat adott nekünk és mivel ilyen sok a gyerek, tehát havonta alig fizetek valamit. Ez itt a szabály Gibraltárban, minél több a gyerek, annál kevesebbet kell fizetni a városi házak lakóinak. Az orvosi ellátás olyan, mint Angliában, a kórházi kezelés ingyenes. Gyerekeim ösztöndíjjal tanulhatnak. Én mondom, uram, spanyol vagyok, de nem cserélném fel Gibraltárt Madriddal, vagy Barcelonával, vagy bármely más spanyol várossal."

Ezeket mondta Señor Gonzalez, miközben felkapaszkodtunk a gibraltári szikla meredek fokára és elhaladtunk néhány tábla mellett, amely arra hívta fel az autósok figyelmét, hogy arra ne menjenek ; a tábla mögött katonai zóna húzódik. Kitűnő feketét ittunk a Szikla Szálló festői függőkertjében, átnéztünk a fehér-piros színű kilátóról az égszínkék tenger túlsó felén húzódó fekete vonalra, amely Afrika partjait jelenti és megálltunk egy kiszögellésnél, hogy szemügyre vegyük a majmokat. Négyöt majom drótháló val elkerített terület mögött vakarózott, ketten-hárman az út feletti sziklákon futkároztak. Egy végtelenül gondterhelt arckifejezésű hím ráugrott autónk hűtőjére és felénk nyújtotta kezét.

"Ismeri a legendát, uram?" kérdezte Señor Gonzalez és kekszet nyújtott át nekem, hogy adjam tovább a kéregető majomnak. "Amíg a majmok itt vannak Gibraltár szikláin, addig nincs baj az angol uralommal. Ha a majmok elmennek, megdőlt az angol fennhatóság."

Lassan egy éve, hogy ezeket mondotta nekem a vörhenyes színű sziklákon Señor Emilio Gonzalez, gibraltári spanyol taxisofőr. Most, hogy a Gibraltárral foglalkozó angol Fehér Könyvet lapozgatom, akaratlanul is eszembe jut találkozásunk és beszélgetésünk. Vajon a majmok meddig maradnak ott a "Sziklán"?

VAJDA ALBERT.

A MAGYAR KÖNYVES CÉH

sorozatának hatodik köteteként 19 idegen nyelvű kiadás után magyarul is megjelent

Méray Tibor

BÚCSÚLEVÉL

című regénye.

ÁRA (postaköltséggel együtt)

fűzve : 12.- frank

kötve : 20.- frank

(vagy annak megfelelő összeg)

Megrendelhető, az összeg előzetes beküldésével, kiadóhivatalunknál és az Irodalmi Újság terjesztőinél.

Az egész világ a családom

ISTEN ALÁZATOS SZOLGÁJÁNAK NAPLÓJA

SOKSZOR gonodoltam rád Béla, XXIII. János pápa naplójának olvasása közben. E könyv nem irodalmi mű, mint Gide vagy Julien Green naplója, de te bizonyára lelkesedéssel követted volna Angelo Giuseppe Roncalli szellemi útját a szemináriumtól a Vatikán trónjáig.

Azon a napon, amikor kissé ünnepélyes hangsúllyal közölted velem a Dunaparton, hogy, mint Szent Pál Damaszkuszban és Paul Claudel a párizsi Notre-Dame-ban, te is összetalálkoztál Krisztussal, Roncalli Isztambulban ezt írta naplójában : *"Nyugodt vagyok és elégedett egészségi állapotommal. De elégedetlen, mert nem vagyok szent, sem pedig példa, ahogy lennem kellene és ahogy szeretnék lenni. A dicsőség és a rang nem érdekel... De segíts, Uram, mert a kísértés könnyen kínálkozik és én olyan nyomorult vagyok. Az Egyház már így is sokat tett értem. Mindenki közül én vagyok az utolsó."*

Az 1937-es év eseményei nem zavarták elhatározásodat, sem a környezet, a magyar középosztály elmaradott, műveletlen, politikailag analfabéta, de leghangosabb és legbefolyásosabb rétege s a katolikus papság sem, mely, kevés kivétellel, lelkesebben adta meg Cézárnak, ami Cézáré, mint Istennek, ami Istené.

Amikor mindezt bővebben és erőteljesebben kifejtettem neked, legyintettél.

"Ha átléped a Katolikus Egyház küszöbét, — tettem hozzá indulattal, — akarva, nem akarva cinkosa leszel az inkvizíciónak, a protestánsok üldözésének s az antiszemitizmusnak."

Megálltál s hosszasan nézted a Duna piszkos vizét, melybe hét évvel később a kakastollas vitézek fiatal feleségeddel együtt belelőttek, aztán halkan így feleltél : "Én a szentek cinkosa szeretnék lenni."

A dunaparti Golgota hónapjaiban, Márai Sándor, ha jól emlékszem, ezt jegyezte fel : *"A hősök azok voltak, akik az üldöztetések idején moziba mentek."* Ugyanebben az időszakban Roncalli püspök ezt írta naplójában : *"Súlyos eseményeknek vagyunk tanúi ; megnyílt előttünk a káosz. Az evangéliumok tanítása szerint kell ítélni mindazt, ami körülöttünk történik, felismerve a terrorban és a borzalmakban az isteni törvények megcsúfolását."* Majd René Folet apát, a püspökökhöz intézett felhívását idézi : *"a krisztusi tanítás szerint mindenkit fogadjanak be házukba."*

SORSOD, Béla, százezrek sorsa, azt látszik bizonyítani, hogy az apát üzenete, valószínűleg rajta kívül álló okokból, nem jutott el Serédi hercegprímásig és a magyar püspöki karig.

Kevésnek tűnik a magyar és más nemzetiségű katolikus papoknak száma, akik, mint Roncalli püspök, az eseményeket az evangélium szellemében ítélték meg és tanítása értelmében cselekedtek.

A kevesek bátran, életük kockáztatásával próbálták menteni a "bélyeges sereget", gyakran szembefordulva feletteseik hivatalos vagy nem hivatalos utasításaival. Akadtak olyan papok is és apácák, akik emlékeztek a cirénei Simonra s Auschwitzig vagy Buchenwaldig önkéntesen kísérték el az áldozatokat. De a többiek ? *"Ti azt imádjátok, amit nem ismertek ; mi azt imádjuk, amit ismerünk, mert az üdvösség a zsidók közül támadt. De eljön az óra, és már itt van, amikor az igazi hívők lélekben és igazságban imádják az Urat ; mert az Úr ilyen imádókat keres."*

— Veszélyes magatartás a bíráké, — mondottad nekem Béla, kissé rendreutasító hangon és lesütötted nagy kék szemed.

Jézus mondatát pontatlanul, de lényegében idézted. Igazad volt. Az ítélkezés jogát elsősorban önmagunk felett kell gyakorolnunk. Természetesen nem arra az úgynevezett önkritikára gondolok, amit a kommunista egyház gyakoroltatott hosszú ideig híveivel, hanem az Istennel és az emberekkel való kapcsolatunk elnézést és mellébeszélést nem tűrő, könyörtelen elemzésére.

Istenben hinni hétköznapokon is, találkozót kérni tőle hétfőn éppúgy, mint csütörtökön vagy szombaton, barátságot tartani vele, egyre növekvő és melegebb barátságot és, főképpen, értelmünket, érzékenységünket, a mindennapi kenyérért folyó, gyakran unalmas, néha undok harcunkat e barátság jegyében formálni nem kis feladat, akár papok vagyunk, akár cégtáblafestők. Ez kaland, az emberi élet nagy kalandja, s ehez több türelem, lemondás, merészség, alázat, tehetség és, természetesen, kegyelem szükséges, mint Bach, Michelangelo, Balzac és Cézanne műveinek együttes megalkotásához.

De a kaland lényege : tudok-e szeretni ? *Ha a próféták képességeivel rendelkezem,* mondja Szent Pál, *ha minden titkot és tudományt ismerek, ha hitem olyan erejű, hogy hegyeket mozdít el helyükről, de szeretet nincs bennem, semmi sem vagyok.*

Igen ám, de mi lesz belőlem, ha nem tudok szeretni ? A felelősség nem az enyém, kedves Szent Pál, hanem Alkotómé. Én, kérem, szeretném szeretni a buddhista birkapásztorokat, a leprásokat, Kádár Jánost, Alabama lincselőit, a cseh filharmonikusokat, sőt még szomszédaimat is, sajnos azonban e képességgel nem rendelkezem. Valaki most azt súgja fülembe, hogyha a szeretet hiányzik belőlem, akkor sohasem lehetek a szentek cinkosa.

.."ISTEN KEGYELME megengedte, hogy világosan lássam, milyen kevés érték van bennem, írja 1956-ban Roncalli. *E kegyelem megengedi, hogy egyszerű maradjak és megóv a nevetségességtől is. De nem félnék a nevetségességtől sem, ha megengedné, hogy még mélyebben érezzem azt, amit annyiszor ismételtem és ismételni fogok halálom óráját : az evangéliumok szelleme megváltoztathatatlan és Jézus tanításának lényege a szeretet és alázat. S ez nem azonos a gyengeséggel és az együgyűséggel."*

Az evangéliumok szellemének felismeréséhez nem felsőbbrendű értelem és látnoki képesség szükséges, hanem fordítói készség. De egy katolikus pap kitűnően ismerheti a görög, latin, héber és arameus nyelvet s tökéletesebben fordíthatja Máté, Márk, Lukács és János feljegyzéseit, mint Károlyi vagy Crampon, ha nem fordítja az apostolok írásait a gyakorlat nyelvére, akkor inkább könyvelőnek vagy cipőfelsőrészkészítőnek alkalmas, mint a hit terjesztőjének és példaképnek.

Angelo Giuseppe Roncalli személyében, évszázadok óta először, olyan pápa került a Katolikus Egyház élére, akinek fordítói tehetsége elképesztette nemcsak a hivőket, de még a kommunista világ átmeneti pápáját, Nikita Szergejevics Hruscsovot is.

XXIII. JÁNOS PÁPA naplójából nem derül ki, hogy vatikáni követ korában, Párizsban, olvasta-e Simone Weil műveit. Pedig érdekes lenne tudni, mi volt a véleménye a zsidó vallású francia filozófusnőről, aki mindent követett a krisztusi tanításokból, még önkéntes halálát is, kivéve egyházát, mert az, szerinte, elfogadta, amit Jézus visszautasított az ördögnek a pusztában : a hatalmat és a dicsőséget. Simone Weilnek többek között, az volt a véleménye, hogy a latint és a matematikát azért kell alaposan tanulmányozni, mert e két tárgy nemcsak tudásunkat gyarapítja, hanem figyelemre tanít. A figyelni-tudás pedig ahhoz szükséges, hogy társainknak vagy idegeneknek feltehessük a kérdést : *"Te mitől szenvedsz?"*

KORONÁZÁSA UTÁN egy évvel János pápa ezt írta naplójában : *"Amióta az Úr, nyomorultságom ellenére, a nagy szolgálatra kiválasztott, a család, a haza, a nemzet, tanulmányaim, terveim nem kötnek többé. Most jobban ismerem fel, mint valaha, hogy méltatlan és alázatos szolgája vagyok Istennek s az Úr szolgáinak. Az egész világ a családom. A mindenkihez tartozás szilárdítsa és adjon lendületet szellememnek, szívemnek, cselekedeteimnek. ... Külön hálát adok Istennek, hogy vérmérsékletem megóv a nyugtalanságtól és a felesleges félelemtől. Az engedelmesség állapotában érzem magam, ez ad erőt és merész egyszerűséget gyengeségemnek."*

E naplórészletben egy döntően fontos mondat hívja fel az olvasó figyelmét : *Az egész világ a családom.*

János pápa elődjei családjuknak általában a világ katolikusait tekintették csak, s a családon kívül állókkal szemben a krisztusi igével nem mindig összeegyeztethető magatartást tanúsítottak. A mohamedánok hosszú ideig emlékeznek majd a keresztes hadjáratokra, a protestánsok a Szent Bertalan-éjszakára s a zsidók arra, hogy az antiszemitizmust nem a nácik fedezték fel, ők csak iparosították.

"Kezemet, írja János pápa, *nemcsak a katolikusok, az egész világ felé nyújtom..."*

A "világ" eleinte bizalmatlanul, csodálkozva s végül feszült érdeklődéssel hallgatta a hetvenhét éves aggastyán szavait, de azért egészen nem hitt fülének. Csak az 1962-ben összehívott zsinaton derült ki, hogy az Egyház, a katolikus szemlélet, reformja valóban megkezdődött.

HA MOST, valamiféle csoda folytán, ismét a Duna partján sétálhatnánk, Béla, sok mindenről mesélnék neked. Beszámolnék például francia katolikus barátaim megrökönyödéséről. Nem vonultak ellenzékbe János pápa reformtörekvései miatt, mint az európai és más világrész katolikusainak egy része, de álmélkodással vették tudomásul kétezer év szemléletének ünnepélyes leszámolását. Mint egy varázsütésre a protestánsok és ortodoxok "testvérekké" váltak s a zsidókról kiderült, hogy mégsem Isten gyilkosai. Amikor János pápa Hruscsov vejét és leányát a Vatikánban fogadta, egy jó barátom aggodalmas arckifejezéssel azzal a kérdéssel fordult hozzám : nem gondolom-e, hogy a pápai trónon egy kommunista ül?

Beszélnék neked az ateista világ magatartásáról is. A magyar kommunista párt elméleti folyóirata, a zord "Társadalmi Szemle" egyik legutóbbi számában így írt János pápáról : "Létfontosságúnak tekintette az egyház számára azt, hogy a katolicizmus egész politikai-társadalmi *gyakorlatát* közelebb vigye a modern társadalom viszonyaihoz s elődjének nyílt *politikai* antikommunizmusa ugyanolyan távol állt tőle, mint az utódja által kezdeményezett éles *világnézeti* diszkrimináció. Utolsó megnyilatkozásában — a pápaság történetében talán először — nem arra helyezte a hangsúlyt, ami elválasztja az embereket, hanem arra, ami *összekapcsolja* őket : a világnézeti ellentétek fenntartása mellett is elsősorban a *közös* érdekekre apellált, a hívők és nem hívők közös akcióját javasolta az emberiség létét fenyegető atomháborúval szemben."

Kétségtelen, hogy a kommunisták taktikai célokra próbálják felhasználni János pápa reformjait, de nyilvánvaló az is, hogy a párt számolni kényszerül az Egyház megújuló szellemével és befolyásával.

KIDERÜL-E Angelo Giuseppe Roncalli feljegyzéseiből, a szeminarista, a pap, a püspök, a vatikáni követ, a pápa naplójából, hogy készült-e az Egyház reformjára vagyis az evangéliumok gyakorlati alkalmazására ? Téged, természetesen, az érdekelne, Béla, milyen mértékben mutatkozik írásán keresztül a szentek "cinkosának".

Aki aviliai Teréz, loyolai Ignác, Charles de Foucauld vagy Teilhard de Chardin víziói, miszticizmusát, szenvedélyes hangját és írói művészetét keresi e naplóban csalódni fog. Roncalli falusi plébánosra emlékeztet inkább, Bernanos plébánosára, aki hivatását, embertársait s magát az Istent is, a legnehezebb módon, tehát *egyszerűen* ítéli meg és, aki a lisieux-i Teréz mondatának szellemében élt és fejezte be életét : *"Minden kegyelem".*

Szeminárista korában, 1903-ban Roncalli ezt írja : *"Nem az engedelmesség a nehéz, hanem értelmem és akaratom összeegyeztetése feletteseim utasításaival és véleményével..."*

Pappá szentelésének évében szemrehányásokat tesz önmagának. Úgy érzi, hogy rosszul imádkozik, hogy szórakozottan vesz részt az áldozásban, hogy felületesen elmélkedik, hogy hite nem mélyül el eléggé, hogy minden megnyilatkozása "langyos".

"Mi lesz belőlem?", kérdezi. *"Tudós teológus? A jogtudomány szakértője ? Vidéki plébános ? Egyszerű szegény pap ? Mindegy. ... Egyesegyedül az Isten fontos nekem. Ami ambícióimat illeti, a sikervágyat, a tetszeni akarást, a jó Jézus nem feledkezik meg mindezt füstté változtatni."*

Az első világháború idején, bevonulása előtt így elmélkedik :

"Szegénynek születtem, szegényen halok meg s így is akarok meghalni..."

1926-ban a pápa püspöknek nevezi ki és vatikáni követként Bulgáriába küldi.

"Hivatásom teljesítése sok szenvedéssel jár, — írja ebben az évben. — *A szenvedés forrása nem a bolgár nép, hanem az egyházi hivatal központi szervezete. A megszégyenítés és megalázás formája meglep és nagyon szenvedek tőle. ... Meg kell és meg akarom szokni e keresztet, több türelemmel, nyugalommal és belső békével, mint amennyivel eddig rendelkeztem."*

1935-BEN Roncalli Isztambulban képviseli a Vatikánt. Itt közöl először naplójában bizalmasabb részleteket életéről. Elmondja, hogy sohasem tér nyugovóra éjfél előtt, — mert túl sokat hallgatja a rádiót. Egészségi állapota gyenge s elhatározza, hogy kevesebbet eszik majd délben és hogy mindennap hosszú sétát tesz. De ez untatja, mert úgy találja, hogy értékes órákat rabol el idejéből. Majd így folytatja : *"Úgy tűnik, közömbös vagyok minden személyemmel kapcsolatos eseménnyel, akár az egyházi előhaladásomról legyen szó, akár másról. Semmit sem érdemlek, s nem vagyok türelmetlen. Csak az itteni helyzetre vonatkozó szemlélet és ítélet bizonyos módbeli különbsége köztem és Róma között kinos számomra. Ez az én keresztem. ... Az Úr mindent lát és igazságot szolgáltat majd nekem. A legfontosabb az, hogy a rosszra jóval feleljek, mint mindig, és hogy a legjobb tehetségemmel, minden körülmény között, az evangéliumot válasszam a politika ravaszkodásaival szemben."*

A második világháború bűneit és borzalmait nem tekinti Isten büntetésének. Meggyőződése, hogy a háborút az emberek idézik fel, a "nemzetek, az államok és azoknak képviselői". Leghíresebb enciklikája, a "Pacem in terris", valószínűleg ezekben az években érlelődött s végül is kifejezése lett és marad János pápa emberi és keresztényi magatartásának.

Nyolcvanadik születésnapja előtt néhány héttel ezt írta naplójában : *"Mivel mindenki szentatyának nevez — mintha ez lenne egyedüli címem — mindent el kell követnem, hogy valóban az is legyek."*

ANGELO GIUSEPPE RONCALLI becsvágya nagyobb volt a tiednél, Béla. Te a szentek cinkosa akartál lenni, ő pedig szent. Te mártírhalált haltál a Duna partján, ő pedig szavaiban, elhatározásaiban és cselekedeteiben véget akart vetni kétezer év tévedéseinek, hazugságának és bűneinek. A keresztvíztől nem lettél keresztény sem te, sem Roncalli, s más sem lett. A keresztelés az Egyházhoz való formai tartozást jelenti. Csak az katolikus, aki a szentek példája szerint közeledik az Istenhez éppúgy, mint az emberekhez. A többiek misére járnak, egyházi adót fizetnek, Lourdes-ba zarándokolnak és haláluk előtt felveszik az utolsó kenetet. — Az efajta katolikus úgy találja, hogy a szenteket nem lehet utolérni, mert túl gyorsan futnak, — mondja Bernanos. *"Nekünk,* — teszi hozzá a legnagyobb francia katolikus író, — *soha nem lesz annyi teológiai tudásunk, hogy kanonokok legyünk, de annyi igen, hogy szentek lehessünk."*

Milyen kár, hogy te, Béla, nem lehettél szemtanúja az "átmenetinek" tartott pápa uralmának. Mert ez az ember ugyanolyan járatos volt a teológiában, mint abban a titokzatos tudományban, ami a pápai rangnál jóval magasabb rangra emelte.

FARAGÓ LÁSZLÓ

KRISTÓF ÁGOTA

A hajó utasai

A hegyen
összegyűltek a zenészek
fekete szárnyait
maga köré vonta
a karmester lábujjai
egy lehullt faágba
markoltak fekete pókot
himbált kezében hegyes arca
a zenészekre meredt
s azok hangtalanul játszani kezdtek
a legnagyobb
mellére szorította a lopott gitárt
szőrös ujjai belevájtak a fába
s a húrok lengtek a szélben
a többi négy levetette ruháit
bordáik megfeszültek térdeik
megrogytak fekete pókok
futkostak ereiken
a völgyben még zengett a nap
egyszerű szürke házak
legeltek a mezőkön fehér
simaszőrű tehenek
álmodozva jártak a gabonatáblák
között villogott a rét nyájas
dombokra térdepelve
a legerősebb
magasra tartotta a napot
s a zenészek
nem látták a nap
mankóit két erős mankóra
támaszkodott a tehetetlen béna nap
a völgy fölött
még úszott a hajó a zene
hullámain és énekelt
a hajó végében a legboldogabb
egy vászon megtelt az ecset színeivel
a szemekben
kigyúltak a közelgő csillagok
és az utolsó pillanatban
a hajó utasai
vállukra vették halottaikat
és visszanéztek a földre

Szegény Soraya

TÖBB ESZTENDŐS előkészület után az olasz filmszínházak bemutatták a császárnőből filmszínésznővé lett Soraya első filmjét, amelyet mindenki szid, de mindenki megnéz. Az olaszok, de különösen a rómaiak kicsit magukhoz tartozónak érzik Sorayát ; hiszen Rómába menekült, amikor évekkel ezelőtt a perzsa császár trónja komoly veszélyben forgott, ide utazott üdülni férjével mint boldog fiatal asszony, és ide jött, amikor az első válság fenyegette házasságát. Most pedig itt próbált új életet kezdeni.

"I tre volti" a címe Soraya filmjének, amelyet leginkább úgy fordíthatnánk, hogy "A három portré", mert három epizódban mutatja be a hercegnőt. Elöljáróban csak annyit, hogy Greta Garbo is nehezen tudott volna jó filmet csinálni az adott témákból.

AZ ELSŐ EPIZÓDNAK "Előszó" a címe s mindössze azt mutatja be, hogyan akarták titokban tartani Soraya próbafelvételét, miképpen festették ki és hogyan öltöztették fel a próbafelvételhez. Különösebb rosszindulat nélkül is minden néző azonnal észreveszi, hogy ennek a résznek egyetlen célja az volt, hogy Dino di Laurentiis a filmgyártó, önmagát, stúdióit és munkatársait dicsőítse.

A második epizód a "Híres szerető", azzal foglalkozik, miképpen döbben rá egy szép és gazdag asszony, hogy sokat dolgozó és vele keveset törődő férjével mégis könnyebb élete volt, mint naplopó, részeges ál-író szeretője mellett még akkor is, ha az utóbbi éjjelnappal vele van, operába kíséri, lovagol és úszik társaságában, ám őt teszi felelőssé azért, hogy nincs kedve dolgozni.

"Latin lover" a harmadik epizód címe, és az egyetlen, amelyik valamennyire filmszerű. Híres amerikai üzletasszony érkezik Rómába. Itt-tartózkodását nagy körültekintéssel készítették elő. A hivatalos tárgyalásokon kívül sajtókonferencia és divatbemutató szerepel programján, de gondoskodtak arról is, hogy rendelkezésére álljon a "Latin lover". A latin szerető, ha úgy kívánja, udvarol neki, cocktail-partyra kíséri vagy esténként énekkel szórakoztatja, de azonkívül intim szolgálatokra is kapható. A gyönyörű asszonyt érthetően idegesíti az esetlen, csúnya, nevetséges, turisták számára kreált hivatalos szerető állandó jelenléte, aki éjt nappá téve, mint hű kutya vár rá és parancsaira. Végül azonban, amikor a "Latin lover" bevallja, hogy furcsa foglalkozásával feleségét, anyját és kisfiát tartja el, s további megbízásokat csak akkor kap, ha sikere volt a világhírű üzletasszonynál, a repülőtéren a fényképészek előtt könnyek és csókok között búcsúzik tőle, így biztosítva a férfi további szereplését. Miközben becsukódik a repülőgép ajtaja, a latin szerető hálásan kiáltja utána : "Köszönöm, a feleségem nevében is"...

Az első részt Antonioni rendezte, a másodikat Mauro Bolobnini, a harmadikat Franco Indovina. Az író szerepét Richard Harris játssza, a "Latin lover"-t Alberto Sordi. A film befejezése után szomorúság és düh fogja el a nézőt. Hogyan lehetséges, hogy ennyi kitűnő névvel ilyen borzalmat tákoltak össze?

S végül, ami a legkevésbé érthető : miért kellett ez az egész Sorayának?A hercegnőnek közismerten jók anyagi körülményei és neve túlságosan is ismert. Tehát nem a hírnév vagy a pénz vágya az, amely rábírta, hogy szereplésével megalázó helyzetbe hozza önmagát. (Mert a film rendezői egyetlen alkalmat sem mulasztottak el, hogy kellemetlen és megalázó jelenetekben szerepeltessék.)

Vajon milyen lelki tragédiákon mehetett át ez a gyönyörű fiatal, gazdag asszony, hogy mindezt vállalta ? Szegény Soraya...

V. Zs.

Irodalmi Újság

TÖBB mint 250.000 látogatója volt a New York-i Guggenheim Múzeumban Calder mozgószobor-kiállításának. A kiállítás anyagát októberben a párizsi Modern Művészetek Múzeuma is bemutatja.

*

Az OLASZ TELEVÍZIÓ adást készít elő a nagy perek sorozatában a Rajk-perről. A felvételek és interjúk alkalmából a televízió riporterei ellátogattak az Irodalmi Újság szerkesztőségébe is.

*

VELENCÉBEN rendezik meg április 25-e és május 31-e között az olasz rézkarcművészek VI. Biennáléját. Ebből az alkalomból fél millió lírás pályázatot írtak ki a résztvevőknek : Olaszország felszabadulása emlékére tárgyukat az ellenállási mozgalomból kell választaniok.

*

TARDOS TIBOR "L'Intérieur du spectre" (A színkép belseje) című könyve most jelent meg a párizsi Gallimard kiadónál.

*

RAFFAELLO-festményre bukkantak Rio de Janeiró közelében, Niteroiban. A kép Margarit Szabó, egy magyar származású idős asszony birtokában volt, aki nem ismerte a kép értékét. Amikor rossz anyagi viszonyai miatt a képet el akarta adni egy képkereskedőnek, az közölte vele, hogy nincs elegendő pénze ilyen műkincs megvásárlására. A kép tulajdonosa most a brazíliai Képzőművészeti Múzeumnak ajánlotta fel megvételre a festményt.

*

BARTÓK "A fából faragott királyfi" és Stravinskij "Petruska" című műveiből készült bábpantomimeket mutatta be a budapesti Állami Bábszínház.

*

MÉREINÉ JUHÁSZ MARGIT irodalomtörténész 62 éves korában Budapesten elhunyt. Fő munkássága a Mikszáth-levelezés feltárása, megmentése és sajtó alá rendezése volt.

*

JÓZSEF ATTILA születésének 60. évfordulójára a "Commentary" közölte Kosztolányi Dezső "Barkohba" című kulcs-novelláját Kabdebó Tamás fordításában.

*

A TOSBO SHINBUN című japán újság Imaoka Dsuicsiro tollából tanulmányt közöl Madách életéről és Az ember tragédiájáról. Dsuicsiro a húszas években Budapesten is élt s a magyar irodalom őszinte barátja. Az ember tragédiáját is ő fordította japán nyelvre, amely Tokióban 1943-ban jelent meg.

*

A FRANCIA LAPKRITIKUSOK citrom-díját, amelyet a sajtóval szembeni legbarátságtalanabb színésznek vagy színésznőnek ítélnek oda, ebben az évben Richard Burton nyerte el.

*

LOUIS ARAGON ÉS ANDRÉ MAUROIS "A Szovjetunió és az USA párhuzamos története" című műve alapján "Két óriás" cimmel dokumentumfilm forgatását készíti elő Louis Daquin francia rendező és Jean-Baptiste Belsoleile producer.

*

DANTE POKLA cimmel filmet készítenek Olaszországban Dante születésének 700. évfordulója alkalmából ; Peter Weiss, Svédországban élő német író televíziós drámát írt az auschwitzi perről Dante Isteni színjátéka alapján.

*

DELPHI, az Ókor híres jóshelyének, környékén megkezdték Jules Dassin rendezésében a "Nyári éjjel fél egykor" című film felvételeit. Főszereplői : Melina Mercouri, Romy Schneider és Peter Finch.

MŰVÉSZETI DÍJAK

Április 1-én a Művelődésügyi Minisztériumban kiosztották az 1965. évi művészeti díjakat.

JÓZSEF ATTILA-DÍJ I. Fokozat: Berda József költő, **Cseres Tibor** író, **Csuka Zoltán** műfordító, **Hubay Miklós** író, **Vészi Endre** író, **II. fokozat : Kammondi (Tóth) László** író. **III. Fokozat : Csanády János** költő, **Illés László** kritikus.

JÁSZAI MARI-DÍJ I. fokozat : Bánffy György, a pécsi Nemzeti Színház művésze, **Domján Edit**, a Madách Színház művésze, **Garas Dezső**, a Madách Színház művésze, **Horváth Jenő**, a Madách Színház művésze. **II. Fokozat : Demján Éva**, az Irodalmi Színház előadóművésze, **Fehér Miklós**, a szolnoki Szigligeti Színház díszlettervezője, **Gelley Kornél**, a Nemzeti Színház művésze, **Jancsó Adrienne**, az Irodalmi Színpad előadóművésze, **Kovács János**, a szegedi Nemzeti Színház művésze, **Lengyel György**, a debreceni Csokonai Színház főrendezője, **Mialkovszky Erzsébet**, a Madách Színház jelmeztervezője. **III. Fokozat : Fekete Tibor**, a kecskeméti Katona József Színház művésze, **Csongrádi Mária**, a Déryné Színház rendezője, **id. Eötvös Gábor**, artista, **B. Kiss István**, az Állami Bábszínház művésze, **Mentes József**, a szegedi Nemzeti Színház művésze, **Paál László**, a pécsi Nemzeti Színház művésze, **Simor Ottó**, a debreceni Csokonai Színház művésze, **Stefanik Irén**, a Békés megyei Jókai Színház művésze, **Varga Gyula**, a miskolci Nemzeti Színház művésze.

BALAZS BÉLA-DÍJ I. Fokozat : Kovács András filmrendező, **Szécsényi Ferenc** filmoperatőr. **II. Fokozat : Schulier Imre** rövidfilmrendező és operatőr. **III. Fokozat : Arató János** hangmérnök, **Sík Igor** tv-operatőr, **Szőnyi Sándor** tv-rendező, **Várnai György** rajzfilmtervező.

MUNKÁCSY MIHÁLY-DÍJ I. Fokozat : Frank Frigyes festőművész, **Máté András** grafikusművész, **Vilt Tibor** szobrászművész. **II. Fokozat : Gaubek Júlia**, belsőépítész, **Kondor Béla** grafikusművész, **Megyeri Barna** szobrászművész, **Szász Endre** grafikusművész, **Tamás Endre** festőművész, **Vecsési Sándor** festőművész. **III. Fokozat : Garányi József** keramikusművész, **Görög Lajos** grafikusművész, **Gulás Zsuzsa** textiltervező iparművész, **Kis Nagy András** szobrászművész, **Kis Kovács Gyula** szobrászművész, **Mánczos József** iparművész, **Szalay Ferenc** festőművész.

LISZT FERENC-DÍJ I. Fokozat : Bartók-kvartett (vezetője : Komlós Péter),**Lukács Ervin** karmester, **Tarjáni Ferenc** kürtös. **II. Fokozat : Bódi József**, az Állami Operaház magánénekese, **Kishegyi Árpád**, az Állami Operaház magánénekese, **Paulusz Elemér**, a pécsi Operaház zenei vezetője. **III. Fokozat : Karikó Teréz**, a szegedi Nemzeti Színház operaénekese, **Marczis Demeter**, a pécsi Nemzeti Színház operaénekese.

ERKEL FERENC-DÍJ I. Fokozat : Szokolay Sándor zeneszerző. **II. Fokozat: Behár György** zeneszerző.

*

Az OLYMPIA PRESS, a klasszikus vagy egyszerűen csak izgalmas "sikamlós" irodalom angol nyelvű, de Párizsban működő kiadója, megszüntette működését. Maurice Girodias kiadásában olyan művek jelentek meg először, mint Henry Miller "Tropic of Cancer"-je, Nabokov "Lolitá"-ja, a híres (vagy hírhedt) "Fanny Hill", a 18. századbeli angol prostituált naplója, mely ma már valóban az efajta irodalom klasszikusai közé számít. A kiadó működése idején 60 könyvét tiltották be, 100 pert indítottak ellene, 6 felfüggesztett börtönbüntetéssel sújtották tulajdonosát, Girodiast, mig végül is nem a büntetések, hanem a könyvkiadás felszabadulása vetett véget működésének. A könyvek, melyek egykor "tilosak" voltak Európa-szerte, ma szinte mindennaposak a könyvkirakatokban, vagy, amint Girodias megállapítja : "A megdöbbentő igazság az, hogy az erkölcsi és művészi szabadság ma már valósággá vált Angliában és az Egyesült Államokban."

BENJAMIN BRITTEN, a világhírű angol zeneszerző Gemini Variations (Iker Variáció) cimmel új zeneművet komponált. Az Iker Variáció megírására két magyar iskolás fiú inspirálta. Amikor Britten tavaly Magyarországon járt, akkor kérték a fiúk — akik zongorán, fuvolán és hegedűn is játszanak —, hogy olyan darabot írjon, amelyet ők is el tudnak játszani. Ez lett az Op. 73, tizenkét variáció két zongorára, fuvolára és hegedűre. A változatokat Kodály egyik művének témájára szerezte.

*

SALINGER „Zabhegyező" és Sartre "Szavak" című műveinek újabb kiadása szerepel az Európa Könyvkiadó tavaszi tervében.

*

A HÁROM TÁNCOSNŐ című, 1925-ben készült Picasso képet, amelytől a művész eddig nem akart megválni, a londoni Tate Gallery szerezte meg.

*

FAJSZ KÖZSÉGBEN, Bács megyében érdekes néprajzi kutatómunkát folytatnak. Összegyűjtik a "szerelmi ráolvasásokat", amelyekkel a falu lányai akarták magukhoz kötni a legényeket.

*

GERMANUS GYULA professzor részt vesz a Mekkában megrendezendő iszlam-világkonferencián.

*

FRANZ THEODOR CSOKOR osztrák író Jadwiga című drámáját Magyarországon a Győri Színház mutatja be. Csokor első drámáját, a Thermidort 1912-ben adták elő Budapesten.

IRODALMI ÚJSÁG ELŐFIZETÉS ÉS HIRDETÉS AUSZTRIÁBAN

LÓRÁNT LÁSZLÓ MAGYAR KÖNYVKERESKEDÉSE

Wien, I. Bräuner Str. 2.

NŐI ÉS FÉRFI DIVATÁRUK !

Mindenféle használati cikkek !

Minden beszerezhető

cégemnél, ami az Ön magyarországi hozzátartozójának vagy barátainak szükséges

MEGLEPŐEN OLCSÓ ÁRAK

ALEXANDER NOVEMBER

WIEN I. Fleischmarkt 10.

(Rotenturm Strasse sarok)

Telefon : 63-08-67

Készülő történelmi munka szerzője kéri azokat, akik 1956. OKTÓBER 23-ÁNAK FŐBB BUDAPESTI ESEMÉNYEIRŐL

(az egyetemi gyülések, a felvonulás, a Petőfi téri, a Bem téri és a Parlament előtti gyülés, a Rádió ostroma, a "Szabad Nép" székháza körüli harc, a felkelők fegyverhez jutása, a Sztálin szobor ledöntése, a pártközponton belüli fejlemények : Nagy Imre miniszterelnöki kinevezése, a szovjet csapatok behívása, stb.) közvetlen élményekkel vagy hiteles forrásból származó értesülésekkel rendelkeznek, szíveskedjenek bármily terjedelemben, névvel vagy név nélkül, eljuttatni az Irodalmi Újság szerkesztőségébe. (21, rue des Acacias, PARIS-17e).

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off. Picadilly Circus) London W.1. Argentínában : Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Dr. Baksa, Wien XX. Strom Str. 20. VII. 4/15. és Lorántt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, d'Hondecoeterstr. 56. Leeuwarden, telefon : 05100-28550. Irországban : L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 6 Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Rego Park 74, New York. N. Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 3.50 Schilling, Belgium : 9 frank, Dánia : 1 korona, Finnország : 50 márka, Franciaország : 0,90 frank, Hollandia : 0,80 forint, Izrael : 40 agora, Kanada : 0,25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 0,80 márka, Norvégia : 1.20 korona, Olaszország : 90 lira, Svédország : 0.80 korona, Svájc : 0,80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentina: 25 peso, Brazilia : 200 Cr. $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számitandó az előfizetéshez.

OKVETLEN KERESSE FEL A MEXICO BAZÁRT ! WIEN, II. Mexico Platz 15.

Tel. : 55-73-316

Ahol rendkívül olcsón mindent egy helyen vásárolhat !

Női és férfi divat.

Tulajdonos : LÁSZLÓ Gyula

Irodalmi Ujsag

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.

A névvel jelzett cikkek irójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

21, rue des Acacias Paris, 17.

Telefon: GALvani 06-78

Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig

R.C. Seine 62 B 743

Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.

Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVI. évfolyam 9. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1965. május 1.

LEGYEN SÖTÉTSÉG

Nem vagyok író. Nem voltam tagja annak idején még a diákönképzőkörnek sem, a budapesti Berzsenyiben, nem írtam meg azt a szinte kötelező diák-szerelmes verset sem, amit minden osztálytársam megírt — Istenem, de régen volt! —, pedig voltam szerelmes is, az irodalom is nagyon érdekelt : nyolc éves koromban kezdtem olvasni apám könyvtárában Eötvös Károly és Jókai Mór összes műveit, s mire a végére értem, még csak elsős kisgimnazista voltam. Apám jogászt akart nevelni belőlem, mert azt mondta, hogy Magyarországon jogi végzettség nélkül semmire nem jut az ember, de az én szenvedélyem a gép volt, Leonardo da Vinci rajzaiban az idevágó stúdiumok érdekeltek, rajongtam Kandó Kálmánért — még egy tejeskanna patent zárószerkezete is lázba hozott, mert abban is az emberi leleményt, az alkotókedv megnyilvánulását láttam.

Pedig érdekelt

a jog is, csak tágabb értelemben : az emberi jog. Az igazságtalanságon mindenkor felháborodtam, ha cselédlépcső jelezte az igazságtalanságot, ha gyarmati probléma, ha írók bebörtönzése. Mérnök vagyok, gépész, a gépek rajongója — de nem gép mégsem. Noha nagy divat, érthetetlen szellemi arisztokratizmus leszólni a mi rétegünket, egy kézlegyintéssel szakbarbárokká minősíteni bennünket, akik házakat építünk, a házakba fűtőberendezéseket, hidak, vasutak, kohók, elektromos hajszárítók tervezői vagyunk, sőt hogy az elektromosságnál maradjak, egy kattintással Fény gyullad a munkánk nyomán. Öreg ember vagyok, dolgozóasztalom mögött az egész falfelület egyetlen könyvespolc, a polcokon Shakespeare, Tolsztoj, Dosztojevszkij, Botticelli, Medgyessy Ferenc, Móricz Zsigmond, Petőfi, Arany, Faulkner, Pattantyus, Eötvös Károly, Benjámin László, Juhász Ferenc, Tersánszky J. Jenő, Kommunista kiáltvány, Szent Biblia — és még sorolhatnám, de nem akarok olvasottságommal tetszelegni senki előtt, különösen Önök előtt nem, akiket személyesen nem is ismerek, Önök sem engem. Sőt még a nevem is el kell hallgatnom, noha van nevem. De ebből ne csak azt lássák, hogy nem irodalmi babérokra pályázom — távol áll ez a szándék tőlem —, hanem elsősorban inkább azt, hogy nem írhatom ide a nevem, sejthetik milyen okokból. Mert a már említett jogról akarok szólni, s az emberi jogok emlegetése idehaza ma is kényes téma, magamfajta ember ezt szájára ne vegye, mert a jogrend nevében hamar kétvállra teríthető lesz, mivel jogról csak azok szólhatnak, akik "illetékesek" ebben a szerepkörben. És mivel az illetékeseknek ez valóban csak szerep, amit valahol valakik egymás között kiosztottak, talán okosabb lenne hallgatnom róla. De azt hiszem, jobban tartozik rám, mint Rájuk. "Én nem fogom be pörös számat" — írta József Attila, s ez a sor világít előttem, amikor most mégis asztalomhoz ülök. Félretolom egykét órára a tervrajzaimat.

Feljebb a Bibliámra hivatkoztam. Ismert mondata : "Legyen világosság." Erre nálunk a válasz : "Legyen sötétség." Nem mondok novumot Önöknek ezzel, de körülírom, hogy közelebbről mire gondolok, milyen áruló jelekre, sőt nemcsak jelekre, hanem kitapintható valóságra, szinte a bőr felületén, de az idegek és a szív rejtettebb közegeiben érezhető *valóságos* fényképekre is, melyek híven mutatják az igazat. Nem az elfogultság vagy a rosszakarat diktál nekem. Szólni róla keserűség csak, egyáltalán nem öröm. Mert itthon vagyok, ideköt a munkám, ide az egész életem, majdnem hatvan év emlékdzsungele. Erről nem mondok többet, mert kerülni akarom a szentimentalizmust. Ez az én dolgom. De két fiam van Nyugaton 1956 óta, a karácsonyi vacsora után fölvették a télikabátjukat, egyik Kanadában van, a másik még messzebb, Ausztráliában. Mindkettő mérnök. Mindkettő hiányzik. Egyiket sem hívom haza. Majd jönnek maguktól (én akkor már nem leszek), ha itthon is emberek lesznek mint odakint, ahol befogadták őket, ahol nemcsak munkájuk van (itthon is lenne, az igaz), hanem véleményük is, a véleményükhöz joguk is. Majd jönnek, ha itthon is felnőtteknek tekintik őket. Mert én, hatvan évemmel nem vagyok az.

Érkeznek hozzám

a világ hírei. Harminc évvel ezelőtt jártam először és utoljára Nyugaton, Londonig jutottam. Ma a rádióm kapcsol össze a világgal, fiaim levelei, kollegák, barátok elbeszélései, néha egy-egy újság. De főleg a rádióm a társam. Nem Budapest-Kossuth, Budapest-Petőfi, s nemcsak a Szabad Európa és Amerika Hangja. Azok is persze, de két világnyelvet is tudok, szerencsémre. Így tudom híven, mi történik körülöttem, hogy nemcsak fekete-fehér színek vannak, ahogy az itthoni sajtó és az itthoni rádió sugallja nekem. Így tudom, mi minden van, nem a világban, hanem *itthon*, amiről nem tájékoztatnak, mert talán nem vagyok felnőtt, nem felnőtt a nép sem, akinek az orrára nem köthető az sem, ami rá tartozik. Mint harminc évvel ezelőtt, amikor elmaradottságból, vagy álszeméremből az anyák nem világosították fel fiatal lányaikat, ma az nem mondható el nekünk, hogy valójában mi a politika, azaz hogy mi rántja előre vagy húzza vissza a mi életünket. Legyen sötétség !

Nyugati rádiókból tudom például, hogy a Magyar Kormány tárgyal Kruppékkal. Jól értem az itthoni nagy hallgatás okát : tizenöt évig, sőt még tovább, a Krupp név bélyeges név volt idehaza. A náci hadigépezet főmotorja volt a Krupp Művek. De most, amikor elakadt egész gazdasági életünk, szükségünk van a Krupp-féle segítségre. Miért hát a nagy szemérem, a nagy hallgatás róla ? Miről van szó ? Szeretnénk tudni, mert ránk tartozik. Nem szégyen bevallani gazdasági elmaradottságunkat, de ne párosítsák nekünk ezt még lelki nyomorúsággal is, felnőttek vagyunk, ha nem is hiszik az illetékesek. Szíveskedjenek informálni a közvéleményt, nem halunk bele, sőt örülünk, mert remélhető az ilyen kapcsolatoktól valami fellendülés, út a kátyúból. Próbáljanak becsületesek lenni velünk,akik a Krupp-beruházásból profitálni fogunk, dolgozni egy esetleges megegyezés után.

Arról, igaz, a hazai sajtóból értesültem, hogy a német Parlament egy törvényjavaslat felett vitatkozott, közelebbről azon, hogy húsz év után elévültnek lehet-e tekinteni a náci bűnöket. Nem fogadták el a javaslatot, szerintem helyesen. Mert ha Hitler vagy Bormann, vagy más kisebb-nagyobb náci előkerülne ma vagy holnapután ismeretlen rejtekéből, milyen jogon kerülhetné el az igazságszolgáltatást az emberiség ellen elkövetett bűneiért, beleértve a németeket is ? Mint ahogy teljesen jogos volt Francia Kis Mihály törvény elé állítása, akit pedig bűnei elkövetése után majdnem negyven évvel találtak meg. Micsoda zajt csapott a német Parlament vitája körül az itthoni sajtó ! Micsoda tiltakozó kampány volt a náci bűnök megbocsáthatatlanságáról ! És a sztálinista bűnök? Azok elévülnek? Arról a legnagyobb csend volt, hogy mi, a nép egyszerű fiai, elvártuk volna Rákosi,Farkas Mihály, Farkas Vladimir és Gerő Ernő törvény elé állítását is. Igaz, a két Farkas volt törvény előtt, de előbb kaptak kegyelmet, mint az írók, Déry Tibor vagy Háy Gyula. És Déry és Háy csak azért kapta vissza szabadságát, hogy a Farkasok is visszakaphassák. És Rákosi, és Gerő, és társaik ? Felmérték-e valóban illetékesek, hogy mit tettek ők ? Akik miatt két fiam távol van a szülői asztaltól, az ártatlanul haltakról nem is beszélve, akiket semmi amnesztia nem kelt életre, akár Rajk Lászlónak, akár Kis Péternek, akár Nagy Jánosnak hívták ? A fizikai és szellemi likvidátorok és megnyomorítók büntetlenül élhetik világukat, ha nem is a nyilvánosság előtt. Legyen sötétség ? Van.

Arról értesültem,

most már kintről, hogy a Ford-ösztöndíjbizottság Magyarországra küldött tagjainak fogadást rendezett a kormány, abból az alkalomból, hogy megkötötték az 1965-1966. évi egyezményt. Volt egy előző évi megegyezés is, erről már szakmai körökben hallottam. Mint Kruppék esetében, erről sincs itthon szó. Talán szégyen, hogy Fordéktól pénzt fogadunk el, mint mások is ? Igaz, Fordról is sok feketét írtak hazai sajtónkban, mint a gyarmatosítás főpilléreiről, a kapitalizmus farkasbőrbe bújt veszettjeiről. Most inkább a bölcs (még inkább a sunyi) hallgatás politikáját választják illetékesek, a vidám pohárköszöntők hangja nem juthat el a kiskorúnak tartott néphez. Legyen sötétség !

Amiről volt szó sajtónkban, az is hogyan? Ismeretes a budapesti Amerikai Követség előtt rendezett tüntetés-cécó. Mert tudjuk, hogy rendezett volt. Próbáljon csak három ember tüntetni bármi ellen Budapesten, ha a szentenciát nem adták rá illetékes urak ! Nálunk bármilyen tüntetést, ami Nyugaton lezajlik, kárörvendő jóságoskodással nvugtáz a sajtó. Hiszen itthon senki nem akar tüntetni semmi ellen, ugyebár ez nyilvánvaló ? Erről a szóbanforgó tüntetésről is voltak bőséges kommentárok. De azt már csak a nyugati rádiókból tudom, hogy szép csendben a Magyar Külügyminisztérium ünnepélyesen és ijedten bocsánatot kért, biztosítva az Egyesült Államokat a teljes anyagi és erkölcsi kártérítésről. Szó sincs erről a kínos bocsánatkérésről, ezt bevallani már szégyen. Legyen sötétség !

A sötétség ! A kongói események évek óta nyugtalanítják a világot, mint ahogy Vietnam is. De mindenről csak egyoldalúan szólni, ez már törvényszerű a mi sajtónkban. Humanista vagyok, tehát természetesen nem örülök semmilyen kiontott vérnek. De itthon csak a belga tisztek kegyetlenségeit hallhatom és olvashatom; csak a nyugati rádiók mondják el a lázadó csapatok kegyetlenségeit, a tizenkét éves fehér kislányok megerőszakolását, a fekete lakosok irtását feketék által, az értelmetlen halált — de mindkét oldalról. Már véglegesnek látszóan kialakult a hazugságrendszer, mint mindenben. Ebben is. Legyen sötétség !

Azt, hogy a nyugati világban történő eseményekről nem tájékoztatnak bennünket elfogulatlanul, húsz év óta szinte már megszoktuk, ha ugyan az ilyesmit egyáltalán meg lehet szokni. Ami meghökkentőbb, vagy ha úgy tetszik, komikusabb, hogy még azt is rejtegetik előlünk, ami a szocialista táboron belül történik.

Vegyük Románia példáját. Nemcsak az erdélyi magyarság helyzetéről nem lehet idehaza az újságokban egy sort sem olvasni, a rádióban vagy a televízióban egy hangot sem hallani, — pedig ez aztán igazán *magyar* ügy. Bizony soha, egyetlen mondatban nem értesülünk arról,hogy Románia több kérdésben szembehelyezkedett a Szovjetunióval, vagy arról, hogy éles vitákba keveredett a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsával. Minden nyugati, tehát a kommunista világon *kívül* élő újságolvasó tudhat erről, — mi, akiknek Románia állítólag barátja, testvére, szövetségese, mi kiskorú magyarok nem tudhatunk. Még a Szovjetunióban végbemenő eseményeket is megcenzúrázzák vagy néhány sorban és kommentár nélkül közlik velünk. Nemrégiben leváltották Iljicsovot, aki az egész ideológiai élet főnöke volt s akinek egy-egy beszéde vagy elejtett megjegyzése a hazai művészeti és irodalmi helyzetre is kihatott. Igaz, a leváltás ténye, pár sorban, fellelhető volt az újságokban. De hogy *miért* bukott meg, arról egy szót sem szóltak — ugyanazok a külpolitikai szakemberek, akik minden harmadrangú nyugatnémet vagy argentin miniszter távozását hasábokon át kommentálják. Azt sem hozzák a tudomásunkra, hogy Iljicsov utóda, Gyemicsev milyen irányzatot képvisel. A napokban hallottam egy nyugati rádió híreiben, hogy az új kultúrfőnök meglehetősen liberális hangon nyilatkozott és valami olyasmit mondott, hogy a párt a jövőben az eddiginél kevésbé kíván beavatkozni az alkotó művészek munkájába. Itthon erről egyetlen sor nem jelent meg, — még az ilyesmit is, ami pedig Moszkvában történik, nekünk Londonból vagy Párizsból vagy Münchenből kell megtudnunk.

Az Onódy-ügyről országos vélemény alakult ki, egyideig a hazai sajtó is tálalta Onódyék bűneit, az ítéletet is tudjuk. De a tárgyalás részleteiről egy szót se nekünk. Beszélik, hogy miniszterek is érdekeltek a dologban. Parlamentáris körülmények között bukás, biztos bukás a következménye ilyen kínos botránynak, de ahol a Parlament csak mamelukok gyülekezete, erről szó se lehet. Onódy, és újabb Onódyk élhetik világukat, s csak balszerencse, ha már tovább nem tartható titokban a botrány. Akinek rangos védnöke van, sokáig lehet csirkefogó. Ilyenek minden társadalomban vannak, de minden társadalomban van normális igazságszolgáltatás, lehetne a mienkben is. Vagy ha már bűnhődnek a bűnösök, legyen szó róla pontosan, hogy miért bűnhődnek, ne mentsék a kivételezetteket. Egy ország közvéleményét érdeklik a körülötte folyó dolgok, merjék tisztán tájékoztatni a közvéleményt, ne csak mendemondákra bízzák az igazságot. Az amúgy is torzít, a becsületes bevallás a törvény előtt is enyhítő körülménynek számít. Még ha az eltussolók feje esik is, akkor is. Miért kell külföldi adókból megtudnunk, hogy mi történik Budapesten vagy Debrecenben ?

Folytathatnám,

sajnos, de így is túl feketére sikerült ez a levél. Ha közlik Önök (ha eljut valahogyan, még nem tudom hogyan, Önökhöz), azt hihetik Önök is, az "illetékesek" is, hogy hazámat árulom. De napi munkám bizonyítja az ellenkezőjét. Itt élek, itt dolgozom, itt nézem a magam ültette fák növekedését, a már zöld bokrokat, itt hallom szobámba az autóbuszok motorhangjait, itt nézem a szemközti iskolából kirajzó gyerekek csapatát ablakomból. Mire nőnek? Hazugságra ? Igazságra ? Sötétségre ? Fényre ? Apámra gondolok, aki Eötvös Károly könyveit először a kezembe adta. Régen halott tanáromra gondolok, aki Széchenyit tanította nekem és társaimnak. A gépekre gondolok, amiket munkám nyomán gyártottak, emberek, akik nemcsak dolgozni akarnak, moziba és futballmeccsre menni, televíziót venni, és a gyereküknek cipőt, könyvet, korcsolyát, — hanem igazságot is akarnak.

Nem hívom haza a fiaimat sem Kanadából, sem Ausztráliából. Fáj, hogy nem láthatom őket, talán soha többé. Unokáim fényképét az asztalomon tartom, mindig szemem előtt vannak. Megértik-e valaha, hogy a nagyapjuk itt élt és halt meg, ahol apjuk is élt ? Az igazságot szomjazta, nem patétikusan, hanem olyan egyszerűen, amilyen egyszerű az igazság. Csak szándék kell hozzá. Nemcsak a szomjazók részéről. Ne legyen sötétség ! Ne legyen !

MÁJUS 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Mihajlo Mihajlov Nyílt Levele (3. old.)

Korek Valéria Zilahy Lajos új regényéről (4. old.)

Váradi József : Kende Péter könyve (4. old.)

Dénes Tibor : A hétszázéves Dante (5. old.)

Vajda Albert : Szem a lélek tükre (6. old.)

Lándy Dezső : Aranyláz (7. old.)

Fáy Ferenc, Keszei István és **Vitéz György** versei

Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák, Hírek

Amit Mikoján elfelejtett...

Az április 4-én Budapesten rendezett ünnepségek műsorának kiemelkedő száma A.I. Mikoján beszéde volt. Úgy mondják, Mikoján száraz és színtelen szónok, most azonban latba vetette minden erejét és megpróbált színes, lendületes beszédet tartani. Nem felejtette el kiemelni, hogy a forradalmi barátság a két ország között több mint száz éves, mert forradalmár, demokrata orosz írók, tisztek és katonák már 1849-ben tiltakoztak a cári önkényuralom és a magyar szabadságharc eltiprása ellen. Nem felejtkezett el Kun Béláról, Szamuelyről, Münnich Ferencről, Dobiról és Kádár Jánosról sem.

Elfelejtette azonban megemlíteni, hogy nemcsak 1849-ben, de 1956-ban is voltak demokrata orosz tisztek és katonák, akik ugyancsak tiltakoztak a magyar szabadságharc eltiprása ellen. Elfelejtette megemlíteni, hogy 1956. október 30-án Budapesten személyesen állapodott meg Nagy Imrével, hogy az orosz katonák mihamarabb kivonulnak Magyarországról és ezt a megállapodást sajátkezű aláírásával erősítette meg.

A szovjet államelnök a "feledhetetlen" jelzővel díszítette Kun Béla nevét, de itt ismét cserbenhagyta a memóriája ; elfelejtette megemlíteni, hogy a sztálini korszakban a Rákosi-rezsim idején a "kiemelkedő forradalmár" Kun Bélának még a nevét sem volt szabad Magyarországon kiejteni.

Az ünnepi szónok szerint Szamuely Tibor, Münnich Ferenc és "más magyar elvtársak" nagy szerepet töltöttek be az oroszországi szovjet hatalom győzelméért vívott harcban. Nem akarjuk e nagy szerepet a fentnevezettektől elvitatni, de akkora szerepet, mint Szamuely és Münnich, nyilván Rákosi is betöltött. De Mikoján ezúttal róla feledkezett meg, csakúgy mint Gerő Ernőről és nem említette Marosán Györgyöt sem, aki pedig évekig azzal dicsekedett, hogy 1956-ban ő hívta be a kétszázezer katonát Magyarországra. Így hát ő is csak tett valamit a szovjet hatalom győzelméért.

Ne keressük a sorozatos feledékenység okait. Talán így történik ez mindig, valahányszor egy száraz és színtelen szónok lendületes és színes beszédet akar mondani.

(h. e.)

Két irodalmi kiállítás

A FRANCIA irodalmi tolvajnyelvnek van egy sajátos kifejezése : a *Purgatórium* : a feledés, a félreismerés, a lebecsülés tisztítótüze. Halála után szinte minden francia író ide kerül : némelyik néhány évre, egy-két évtizedre, mások, a feltámadásra méltatlanok, akár örökre. Hosszú életű szerzővel előfordul, hogy már életében ide vetik hálátlan kortársai. Nem kerülik el a Purgatóriumot a legnagyobbak sem ; fél lábbal még mindig itt van André Gide, s kissé még Albert Camus is. Ebből a tisztítótűzből tért meg most egy öt éve halott érdekes költő és író, Boris Vian. Feltámadásának egyik jele éppen az a kiállítás, amelyet a Saint-Germain-des-Prés-i *"Pochade"* nevű könyvkereskedés és képgaléria rendezett emlékére.

Boris Vian nevét Magyarországon kevéssé ismerik ; s még egy nemrégen megjelent magyar nyelvű modern francia irodalomtörténet, amely pedig a harmadrendű pártszerzőket is gonodosan elsorolja, sem tesz róla említést. Franciaországban Viannak nevét mindig is ismerték, de csak nevét és legendáját, nem pedig műveit. A háború utáni éveknek, az egzisztencializmus fénykorának ismert alakja volt, igaz, jobbára abban a szűk, alig négyzetkilométernyi városnegyedben, amelyet Saint-Germain-des-Prés-nek neveznek. Vian, Armstrong és Duke Ellington nagy csodálója, a dzsessz-trombita kedvéért lemondott mérnöki pályájáról és beállt játszani a leghíresebb "egzisztencialista" pincébe, a *"Tabou"*-ba. Barátai írók voltak — Sartre, Camus Queneau vagy Jacques Prévert —, s maga is írt : regényeket, színdarabokat, dalszövegeket. Ám az író Vian egy véletlen siker áldozata lett. A háború után a francia közönség falta az amerikai bűnügyi regényeket. Vian kiadója kérésére elvállalta, hogy rohammunkával maga is gyárt egyet, amelyet mint fordítást majd kiadhatnak. Az igénytelen s már-már paródiaszámba menő detektívregény meg is jelent az amerikaiasan hangzó Vernon Sullivan fiktív néven. A könyvnek váratlan sikere lett : rövid idő alatt fél millió példány kelt el belőle. A hamisítás később kiderült, per is lett az ügyből, de a közönség továbbra is csak Vernon Sullivanról akart hallani, Boris Vian eredeti, mélyebb és költőibb művei nem érdekelték. A tréfából kitalált képmás először megölte az írót, majd magát az embert is : Boris Vian 1959. nyarán harminckilenc éves korában a Sullivan-regényből készült film vetítésén halt meg szívrohamban...

Vian a "Purgatóriumban" öt évet várakozott ; idén azonban megkezdődött újrafelfedezése. A Pauvert könyvkiadó újra kiadta műveit. Két regénye, *"A napok habja"* és *"A pekingi ősz"* zsebkönyv-kiadásban százezres példányszámot ért el. Sanzonjai, alig néhány napja, többlemezes albumban kerültek a piacra. Megjelent róla az első tanulmánykötet is a *"XX. század klasszikusai"* című sorozatban ; s mi sem mutatja jobban a sokáig elfelejtett író határokon is túlnövő népszerűségét, hogy a tanulmánynak a szerzője amerikai kritikus, a Columbia Egyetem tanára. Vian reneszánszának legfrissebb jele pedig éppen a *"Pochade"* könyvesbolt kiállítása. A kis tárlat a kort és az embert idézi : kéziratok, fényképek, színházplakátok mellett itt van Vian híres dzsessz-trombitája is. Nem hiányzik a kortársak, írók és festőbarátok tisztelgése sem : Max Ernst fedőlap-tervére Jacques Prévert "kollázsa" válaszol. Boris Viannak az igazi elismerést azonban az olvasók adhatják meg, akik a legenda mögött felfedezik az írót is : a gyöngéd és indulatos, gúnyos és játékos képzeletű, tréfás és bánatos költőt, minden kényszer, butaság, elfogultság kissé anarchista kedélyű, de elszánt ellenfelét.

A MÁSIK, a gazdagabb kiállítás nem elfelejtett írót élesztget : a *Jacquemart-André* múzeumban megrendezett *"Cocteau és kora"* című tárlat már-már irodalomtörténeti tisztelgés az alig másfél éve elhunyt költő emlékének. Cocteau idézésére keresve sem lehetett volna alkalmasabb környezetet találni, mint ezt a századvégi polgári palotát, ezt a kissé poros, régiségkereskedők zsúfolt és rendetlen raktárára emlékeztető múzeumot, amely azonban ritka kincseket, Rembrandt és Mantegna vásznait, Tiepolo ide mentett freskóját, reneszánsz szobrokat, firenzei "cassoné"-kat rejteget, s Carpaccio mesés képét, meg Uccello Sárkányölő Szent Györgyét, amelyek a halott költő képzeletét is megindíthatták. S mi lenne méltóbb Cocteau-hoz, tudós tanulmányoknál vagy akadémiai székfoglalóknál jobban, — a Francia Akadémián, a negyven halhatatlan gyülekezetében, megüresedett székét éppen a napokban foglalta el a közgazdász Jacques Rueff : a "homo oeconomicus" a "homo poeticus"-ét —, mint éppen egy emlékkiállítás ? Vajon melyik modern író kíván-kozott inkább fényképre, rajzra, festményre, s melyik költő forgatta nála nagyobb buzgalommal az ecsetet és a krétát, ki teremtett több szemnek szóló képet : templomfalon, filmen, színpadon ? A mintegy hétszáz dokumentum : festmény, rajz, faliszőnyeg, kerámia, fénykép, plakát, díszletterv, jelmez, kézirat és levél, a három zsúfolásig tömött terem szinte családi albumra emlékeztet ; a látogató azonban nem is tudja kire figyeljen végül : a mindig előnyös pózban álló "frivol hercegre", vagy a változó, de nem egyszer markánsabb vonású környezetre. Cocteau persze jelen van — Jacques-Emile Blanche, Romeine Brooks, Picasso, Modigliani, Picabia, La Fresnaye, Marie Laurencin, Valentine Hugo vagy Christian Bérard képein és rajzain is. Az anyag elrendezése is jól mutatja útját, amely a századvégi melegházból, Anne de Noailles budoárjából az "Orosz Balett" forradalmán, Stravinskij és Picasso sorsdöntő barátságán át vezetett az "új klasszicizmus" majd az egyre erőtlenebb kísérletek felé.

Nem hiányoznak az érdekes dokumentumok sem, mint például a Condorcet-líceum tanárainak a véleménye tanítványukról, amely a későbbi íróra is érvényes lehetne : "szellememe élénk, a témákat könnyedén fejti ki, jó az ízlése, de munkájában nem kitartó, inkább csapongó". A kiállításnak azonban Cocteau mégiscsak közvetve főszereplője : a *kor* még itt is szinte fontosabb, mint annak tanúja és kovásza. Cocteau kamaszfejjel érkezett a századba, hogy hatvan év költészetének, festészetének, zenéjének, színházának hol katalizátora, hol meg csak jelenlévő "dilettánsa" legyen. A modern művészet enciklopédiájának névmutatóját kellene lemásolni, hogy idézhessük mindazokat, akikre Picasso, Chirico, Matisse, Leonor Fini vagy éppen a festőnek inkább bosszantó, de karikaturistának nem utolsó Cocteau portréival utal a kiállítás : Gyagilevet és Nizsinszkijt, Apollinaire-t és Max Jacobot, Satie-t és Milhaud-t, Colette-et és Jean Genêt-t. Mauriac, a nagy lélekismerő és malíciózus aggastyán, a félelmetes polemista nemrégiben találóan figyelmeztetett : *egy* mozgalom volt, amelyhez Cocteau soha nem tartozott, de ahova leginkább illett volna : a szürrealizmus. A *Jacquemart-André* múzeum termeiből e mozgalom név szerint távol van, de a látogató mégis az öreg akadémikusnak adna igazat : Cocteau, ha kubista festők műtermében vagy klasszicizáló zeneszerzők zongorája mellett ült, filmet forgatott vagy díszletet tervezett : erényeivel és hibáival, csillogásával, meghökkentő szellemével vagy költőiségével, sőt gyorsan évülő játékos mutatványaival, megbízó levél nélkül is, a szürrealistákat képviselte.

G. R.

AZ EURÓPA-MOZGALOM Magyar Csoportja 1965. április 22-én összejövetelt tartott a párizsi Európa Ház termében. Az ülésen az Európa-Mozgalom Magyar Csoportjának elnöke, Auer Pál, volt párizsi magyar követ részletesen beszámolt az elmúlt évek eseményeiről a Magyar Csoport szempontjából s részletesen elemezte a csoport mai helyzetét. Philippovich Tamás beszámolt a nemzetközi Európa - Mozgalom múlt évi brüsszeli kereskedelmi és kulturális konferenciájának lefolyásáról, amelyet az Európa-Mozgalom kelet-európai tanácsa kezdeményezett és amelyre a kelet-európai országok Európa-Mozgalmának számos tagját hívták meg.

Az IDŐ Sodrában

Miss Anderson búcsúja

2900 néző egy emberként ugrott fel a helyéről, amikor Marian Anderson befejezte búcsúhangversenyét a New York-i Carnegie Hallban és ezzel pontot tett egy különleges, egyedülálló, bátran *történelminek* nevezhető művészi pálya után. És másnap este az egyik televíziós adásban, ahol más neves művészek és művésznők társaságában szerepelt, amikor kiment a színről, a többiek (*valamennyien fehérek*) felálltak a helyükről, mélyen meghajoltak a néger művésznő előtt és megköszönték neki a megtiszeltetést, hogy körükben megjelent.

Marian Anderson 63 éves és egykor páratlanul búgó alt hangja már nem minden regiszterben zeng régi tisztaságában. Idestova 40 éve szerepel a hangversenydobogón és — az amerikai történelemben ; úgy döntött, itt az ideje, hogy visszavonuljon.

Működése nemcsak művészi vonatkozásban volt szinte egyedülálló, hanem egyben történelmi küldetést is jelentett. *Ő volt az első néger, aki a Metropolitan Operában énekelt,* pontosan tíz évvel ezelőtt és ezzel kitárta a világhírű műintézet eddig exkluzív kapuit a néger tehetségek egész sora előtt, mint amilyen, — hogy csak egyetlen példát említsünk közülük, — *Leontyne Price.*

De elismertetése az amerikai és világpublikum részéről már előbb is bátorítás, sőt egyenes felhívás volt a száz és száz amerikai tehetséges néger művésznek, akik az ő nyomán hódítanak egyre nagyobb teret az Egyesült Államokban.

Egyik méltatója a "New York Times"-ben azt írta róla : "Voltak már előtte is nagy néger énekesek, de azok túl korán jöttek. *Miss Anderson jókor érkezett.*" És talán jókor távozik is. Küldetését elvégezte.

Pingpong

Pekingből jelenti a Reuter-iroda : a jugoszláviai Ljubljanában rendezett asztalitenisz világbajnokságot megnyert kínai csapat a pekingi újságok szerint Mao Cetung tanításainak köszönheti a győzelmét.

Az egyik sportújság vezércikkében így üdvözli az eseményt : *"Edzési politikánk igazi politikai sikerré vált. Pingpongcsapatunk győzelme azt mutatja, hogy mi, kínaiak minden téren győzelmet fogunk aratni."*

A kínai kommunista párt központi lapja, a "Zsenminzsibao" a következőket írja : *"Nehogy a kínai pingpongjátékosok most elbízzák magukat ! Továbbra is azon kell lenniök hogy jól elsajátítsák s alkotó módon alkalmazzák Mao Ce-tungnak, a dialektikus materializmus bajnokának tanításait s ekképp haladjanak győzelemről győzelemre."*

Egy világbajnok sportoló csapat edzése mindenképpen nagy önfeláldozást, sok fáradalmat jelent. Különösképpen nem irigyeljük azonban tagjait a későéjszakai fejtágítókért, amelyek során a *nyesést* mint imperialista fortélyt, a *lecsapást* mint a nemzetközi munkásosztálynak nyújtott közvetlen segítséget kell betanulniok...

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

Május Elseje

Május Elsejével először akkor találkoztam, amikor egy felvidéki kis városba kerültem gimnáziumba. A városkában volt egy csomó gyár és a gyári munkások egy része — ahogy akkor nevezték — *cucilista* volt. A cucilisták minden május elsején vörös zászlók alatt felvonultak a főutcán és különböző jelszavakat kiabáltak. A közismert *három* 8-*as* mellett (8 óra munka, 8 óra szórakozás, 8 óra pihenés) erre a kettőre emlékszem vissza :

"Le a cselédnyúzó naccságákkal !"

"Éljen Tisza Pista — spirituszban !"

Azután, amikor felkerültem Pestre, egyéb májusokat is láttam. Például az 1919-es Vörös Májust, amikor ez volt a vezérjelszó :

"Szociális termelésből fakad a jólét !"

Általában azonban a Május Elsejék a proletariátus követeléseinek a kifejezői voltak s a szónokok olyan dolgokért szálltak síkra, mint : közjólét, jobb munkafeltételek, tisztességes bér, egészséges lakás, ingyenes, jó iskolák, modern kórházak, korlátlan szabadság, béke, fejlődés, osztálymentes társadalom, kultúra, szóval egy szebb, boldogabb világ.

Azután történt, hogy a föld egy jókora részén a kommunisták szerezték meg az uralmat. Csellel, vagy direkt erőszakkal. Mindegy ; hivatalos programjukban ugyanazok az ígéretek szerepeltek, amelyek a régebbi Május Elsejéken a munkásság követeléseiként jutottak kifejezésre.

És minthogy ezekben az országokban ma is a Május Elseje a munkásság legnagyobb ünnepe, ésszerű lenne, hogy ezen a napon az ünnepi szónokok (a népjóléti, termelésügyi, földmívelési, közoktatási, építésügyi, miniszterek) beszámolnának arról, hogy mi is történt eddig (a Szovjetunióban immár 48 év alatt) az említett követelések teljesítésére, a nagyhangú ígéretek beváltására.

És mindennek igazolására a moszkvai Vörös-téren és az összes többi Vörös-tereken mindjárt be is mutatnák a millió és millió modern új emberi hajlék modelljeit, a termelt közszükségleti javak mintapéldányait, az új iskolák, kórházak ezreinek képeit, a munkafeltételek javítása, a munkaidő csökkentése terén történt feltehetően nagy eredmények diagrammáit, a táplálkozás bőségének és választékosságának, a ruházkodás egyre javuló minőségének bizonyítékait, a béke érdekében tett pozitív lépések igazolását, a megnövekedett emberi szabadság és felhőtlen boldogság tanújeleit.

Ez a nagy dokmentáció lenne az igazi, méltó Május Elseje, amit már csak propaganda szempontból is érdemes lenne a nagyvilág elé tárni, hogy : "íme, látjátok, ezek vagyunk mi !"

A Vörös-téren azonban május elsején nem konzervdobozokkal gurigáznak, nem kanaáni szőlőfürtöket hordoznak körül, nem elegáns modelleket táncoltatnak, nem olcsó és mindenki által beszerezhető, kényelmes előregyártott házakat tologatnak, nem az anyagi boldogulás és szellemi szabadság egyéb jelképeit mutatják fel a májusi menetben (feltételezetten) boldogan sétáló, nevetgélő, csillogó szemű, elégedett, daloló népnek. Ehelyett ágyúk és tankok és messzehordó rakéták, mindenből a legújabb és legfélelmetesebb példányok, dübörögnek végig a flaszteron és mögöttük szinte dróton rángatott, kemény léptű, villogó szemű, állig felfegyverzett, szuronyt szegező mord katonák...

A szónoki emelvényen pedig — *a hadügyminiszter* a "békeharcról" szónokol amelyből nem lesz feltámadás.

M. Gy.

Az Irodalmi Újság 1965. április 15-i számában részletesen ismertette Mihajlo Mihajlov jugoszláv egyetemi előadó cikkét, amelyben a szerző 1964-es moszkvai élményeiről számolt be s amelyért a jugoszláv hatóságok letartóztatták. Feltehetően a széles körű tiltakozó mozgalom eredményeként, ideiglenesen szabadlábra helyezték és perének tárgyalását április végére tűzték ki.

Nem sokkal letartóztatása előtt Mihajlo Mihajlov Nyílt Levelet intézett a belgrádi "Nin" című lap főszerkesztőjéhez s ebben tiltakozott a lapban megjelent vádak ellen. Az alábbiakban közöljük a Nyílt Levél teljes szövegét, amely a jugoszláv sajtóban mindmáig nem látott napvilágot.

Mihajlo Mihajlov Nyílt Levele

RISTA TOSOVIC ÚRNAK,
A "Nin" felelős és főszerkesztőjének,
BELGRÁD.

FŐSZERKESZTŐ ÚR !

Jogosnak tartom, hogy "Úr"nak szólítsam meg Önt, minthogy Ön is ekként szólít meg engem lapjának tegnapi számában közölt, aláírás nélküli (tehát szerkesztőségi véleményt jelentő) cikkében. Természetesen nincsenek különös illúzióim afelől, hogy e levelemet közölni fogja. Bizonyos vagyok abban, hogy emlékszik arra a másfél hónappal ezelőtt írt tiltakozó levelemre, amit Sasa Veresnek, a "Kolo" című magazin fő és felelős szerkesztőjének leváltásakor küldöttem, akit azért távolítottak el a lap éléről, mert folyóiratának hatodik és hetedik számában leközölte "A mai Dosztojevszkij" című tanulmányomat. E cikkemben "arcátlanul" azzal az eretnek gondolattal mertem előállni, hogy országunk megfelelő társadalmi rendjének alapjául inkább szolgálhat a kereszténység, a szabadság vallása, semmint a fejlődés úgynevezett "természeti törvényei", melyeken a "tudományos" szocializmus épül ; s hogy az emberi lélek elpusztíthatatlanságába vetett hit a legkevésbé sem zárja ki, ellenkezőleg, inkább igazolja, országunk harcát a "szabadság királyságáért", noha a halhatatlanságba vetett hittől megfosztott értelem pontosan eme küzdelem tagadásához vezet. Tiltakoztam az ellen is, hogy — egy erőteljes, adminisztratív intézkedéssel — lehetetlenné tették cikkem harmadik részének közlését, ahol pontosan ezt a gondolatot fejtem ki, miután tanulmányom első és második felében bírálom a fejlődésnek kizárólag tudományos és technikai haladásként felfogott elméletét. Természetesen, *a kereszténységen semmiféle meghatározott egyházat nem értettem.*

Emlékezni fog rá, hogy figyelmeztettem Önt : ha lapja (a "Telegram" és a "Vjesnik" után) megtagadja, hogy foglalkozzék a zsdánovizmusnak emez újbóli megjelenésével, — nemcsak szabadnak, de kötelezőnek fogom tartani, hogy az ügyről tájékoztassam a külföldi sajtót, megfelelő tárgyi bizonyítékokkal egyetemben. Mégis, noha Ön visszautasította tiltakozásom közlését, nem folyamodtam ehhez az eszközhöz. Lehet, hogy ez hiba volt, de én még mindig hiszek abban, hogy Jugoszlávia valamennyi szocialista ország között a legdemokratikusabb, s csakis az a lehetőség tartott vissza lépésemtől, hogy árthatnék Jugoszlávia jó reputációjának. Mindenek ellenére, tegnapi cikke, a "Mihajlo Mihajlov különös nyara" után, nem tudok és nem akarok továbbra is hallgatni.

KEDVES FŐSZERKESZTŐ ÚR !

Lapja engem "fehérgárdista, intervencionista *úrnak*", valamint "a fehérgárdista és antikommunista körök ügyvédjének" nevezett !

FŐ ÉS FELELŐS SZERKESZTŐ ÚR !

Amikor a Második Világháború Európában kitört 5 (azaz öt) éves voltam. Amikor Oroszországban végetért az intervenció és a polgárháború s szüleim Jugoszláviába jöttek, apám 17 éves volt, anyám 7. Apám *jugoszláv* egyetemen tanult és végzett, katonai szolgálatát a *Jugoszláv Hadseregben* végezte és aktívan vett részt a *Jugoszláv* Nemzeti Felszabadító Háborúban, majd ezután évekig igazgatója volt a *Jugoszláv* Tudományos Intézetnek. Magam a *jugoszláviai* Pancevóban születtem, s elemi iskoláimat a *jugoszláviai* Zrenjaninban, középiskoláimat a *jugoszláviai* Sarajevóban, egyetemi tanulmányaimat pedig a *jugoszláviai* Belgrádban és Zágrábban végeztem, részt vettem a *jugoszláv* autóút építésében az ifjúsági brigádokban, szolgáltam a *jugoszláv* hadseregben, s előadóként egy *jugoszláv* egyetemre neveztek ki ; hivatalos papírjaimon a "Nemzetisége" felírás alatt mindenütt ez áll : *jugoszláv.*

Megvetem Önt, Tosovic Úr !

S mégis, nem magam, hanem barátaim s olvasóközönségem miatt, válaszolnom kell a lapjában megjelent szerkesztőségi cikk hazugságaira és torzításaira.

Ön valószínűleg nagyon jól tudja, hogy a Szovjetunióba nem "turistaként" látogattam el, ahogy néhány alkalommal hangoztatja. A Szovjetunióban egy hónapot töltöttem az úgynevezett "kultúrcsere-egyezmény" keretein belül, mely 1964-ben jött létre a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság és a Szovjetunió között. Viszonzásképp egy szovjet egyetemi előadó töltött egy hónapot Jugoszláviában. Nem voltam senki "vendége", s nem érzem kötelezőnek azt sem, hogy — hálából a vendéglátásért — hazugságokat írjak mindarról, amit láttam. S mi a hiba abban, ha történetesen nagyobb tisztelettel adózom az orosz népnek, mint a szovjet hatóságoknak? Senkinek a bizalmát nem csaltam meg. Egyetlen szót sem írtam le a kitűnő orosz írókkal folytatott beszélgetéseimről anélkül, hogy eleve ne kaptam volna meg engedélyüket és jóváhagyásukat, amikor beszélgetésről (szó szerinti kapcsolatokról) volt szó, tanúk nélkül.

Méltatlan és egyenlőtlen helyzetben találom magam az Ön szerkesztőségi cikkével kapcsolatban, mely általában és különösen tökéletesen *ellenkező értelmet* ad mindannak, amit írtam. A "Deló"-nak az a száma, amiben cikkem második része napvilágot látott, "időlegesen" betiltatott, s útinaplóm harmadik része, melyben legfontosabb következtetéseimet közlöm, nem jelenhet meg. Számomra tehát nem maradt más hátra, csak az, hogy barátaimhoz és az országban szerte élő olvasóimhoz fellebbezzek : hasonlítsák össze cikksorozatom első részét az Ön szerkesztőségi megnyilatkozásával, valamint a Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémia lapjának, a "Forum"-nak 1963. 6. számában megjelent tanulmányommal ("Dosztojevszkij *Holtak Háza* és Szolzsenyicin"), ahol is részletesen kifejtem nézeteimet a sztálinizmusról és a szocializmusról.

Az Ön szerkesztőségi cikkének stílusa veszedelmesen emlékeztet A.A. Zsdánov korának legdurvább "ideológiai igazságszolgáltatásaira", s célja nemcsak az, hogy *engem s nem is annyira engem* félemlítsen meg, hanem mindazokat, akiknek fejében valamiféle "eredeti" gondolat megfordul. A Szovjetunióról én semmiféle különösen új tényanyagot nem mondottam el. Hat vagy hét évvel ezelőtt országunkban cikkek egész sora jelent meg, melyek nyíltan — és sokkal erőteljesebben — szóltak minderről. Gondoljon csak olyan könyvekre, mint Margareta Buber-Neumann munkája, "Sztálin és a hitleri emigránsok", vagy Weissberg-Cibulski "A hallgatás összeesküvése", vagy akár Georgi Klim "Berlin és a Kreml" című műve és így tovább. Azaz nem arról van szó, hogy e *tényeket* bárki is kétségbevonná, hanem sokkal inkább arról, hogy mindezt én "eredeti módon" (az Ön kifejezése) említettem meg. A kérdés tehát az, hogy én *engedély nélkül* merészeltem gondolkodni a saját fejemmel, s körülnézni tulajdon szememmel. Ténykérdés az is, hogy egy országban, ahol a jobbágyság még mindig divatban van, hiszen a mezőgazdasági munkás *adminisztratív eszközökkel van a kolhozokhoz kötve,* én több figyelmet szenteltem, "eredeti módon", az egyszerű orosz népdaloknak, mint a csillogó publicitásnak, mely az űrutazási sikereket veszi körül.

Ön tehát felteszi a kérdést : "Melyek azok az új 'gondolatok', melyek Mihajlo Mihajlov fejében megfordultak ?"

Kedves Szerkesztő Úr, én gondolataimat esztendők óta fejtem ki és fejlesztem tovább nyíltan és nyilvánosan, pontosan azért, mert Jugoszlávia szerencsére nem a Szovjetunió. Cikkeim és tanulmányaim egész sereg jugoszláv újságban és folyóiratban jelentek meg ("Telegram", "Vjesnik", "Nase Teme", "Danas", "Kolo", "Kritika", "Forum", "Letopic Matice Srpske", "Delo", "15 dana", "Razlog") s rádió-, valamint nyilvános előadásaimat változatos és hatalmas közönség hallgatta Zágrábban és Zadarban.

Bármely pillanatban készen állok arra, hogy — ha lapjában helyet biztosít számomra — tényekkel dokumentáljam feltételezéseimet és nyilatkozataimat a részegeskedés és huliganizmus gyors növekedéséről a Szovjetunióban, vagy foglalkozzam filozófiám "középkori miszticizmusának arzenáljával", amiként ez említést nyer Miodrag Bogicevic cikkében a "Komunist" február 11-i számában.

Csupán említeni szeretném, hogy századunk egy hozzám hasonló, jól ismert reakciós figurája a következőket írta : "Leggyönyörűbb élményünk nem lehet más, csak misztikus élmény. Ebben gyökeredzik minden valódi művészi és tudományos alkotás. Aki számára ez az élmény idegen, nem képes arra, hogy átélje a csodát és zavartan s félelemmel teli megrendüléssel szemlélje a világot, mintha már életében meghalt volna."

Ennek a reakciósnak a neve — Albert Einstein.

Korunk egy másik, fontos *marxista* gondolkodója, Lucien Goldmann ezt írta : "Teljesen egyetértünk azzal a gondolattal, hogy... a modern szocialista eszme csupán a keresztény gondolat és kultúra alkotta intellektuális és érzelmi világban keletkezhetett és indulhatott növekedésnek..."

Szerkesztő Úr ! Nem titkolom azt, hogy Vlagyimir Szolovjev, Emmanuel Mounier, Teilhard de Chardin, Aurobind, Sesztov és Bergyájev gondolatait sokkalta emberibbnek, mélyebbnek és nagyobbnak tartom, mint bármely élő marxista filozófuséit. Nem rejtegetem azt sem, hogy magamat kereszténynek vallom.

Lapja nem fog megfélemlíteni azzal, hogy "kommunistaellenességgel" vádol meg. Higyjen nekem, nem én vagyok az egyetlen, aki úgy véli, hogy *egy és ugyanazon kéz ölte meg* Garcia Lorcát és Maxim Gorkijt, Dimitrije Tucovicot és Tuchacsevszkijt, Lumumbát és Nagy Imrét. Mélységesen meg vagyok győződve arról, hogy a sztálinizmus erőinek mindennemű növekedése egyúttal jelzi és segíti a neonácizmus erőinek növekedését s arról, hogy ha az Ön magatartása győzedelmeskednék Jugoszláviában, — bármennyire paradoxnak látsszék is — ez erősítené a maccarthyzmus növekedését még az Egyesült Államokban is.

Pert indítok újságja ellen olvasóközönségünk megsértése és rosszindulatú félrevezetése címén.

Minthogy meg vagyok győződve arról, hogy e levelemet nem fogja közölni, másolatot küldök belőle valamennyi jugoszláv újság, hetilap és folyóirat szerkesztőségének.

Mihajlo Mihajlov (aláírás)
Egyetemi előadó Zadar városában, mely a Nagy Szovjet Enciklopédia legutolsó kiadása szerint "amerikai katonai támaszpont a Földközi-tengeren."

Összeesküvés Bulgáriában

AZ 1956-os év magyar és lengyel iga-lerázási mozdulatai nem értek véget. Mintha olaj-sűrűségű közegben terjedtek volna tovább, jóformán álomszerű, lassított filmfelvételszerű ütemben, más-más formában eljutottak Romániáig, továbbhengeredve legutóbb Bulgáriáig. Az áprilisvégi nyugati újságok előbb óvatosan és kis terjedelemben, majd határozottabban s nagyobb alapossággal egy bulgáriai elvetélt államcsíny részleteiről számolnak be.

Todor Zsivkov pártvezető uralma ellen katonai és politikai személyiségek összeesküdtek azzal, hogy eltávolítják a vezetésből. A letartóztatott személyiségek közt van a bolgár főváros katonai parancsnoka, valamint a volt földművelésügyi miniszter; több öngyilkosságról is hírt adnak.

A Bolgár Kormány — szemérmes kommunista szokás szerint — hosszú napokig hallgatott az eseményről, aztán cáfolni kezdte, végül olyan híreket szivárogtatott szerte, mintha valami Kína-barát összeesküvést fedezett volna fel.

Todo Zsivkov legutóbbi félhivatalos verziója szerint az összeesküvők elhatározták, hogy a Politikai Bizottság ülésén letartóztatják annak 11 tagját s egyben elfoglalják a bolgár főváros stratégiai jelentőségű pontjait. A hatóságok, állítólag, márciustól kezdve figyelték az összeesküvőket. Ugyanezen jelentés szerint emezek is résen voltak: magának Todor Zsivkovnak a telefonjára lehallgatókészüléket csatoltak s kihallgatták beszélgetéseit. Ezeknek egyikéből értették meg, hogy veszve vannak: fény derült terveikre. Az április hetedikéről nyolcadikára virradó éjjel értesítették egymást a veszélyről. Egyik vezetőjük, Todorov Gorunya, ekkor öngyilkosságot követett el. Másik főemberüket, Anev tábornokot — ugyanezen hivatalos forrás szerint — szökés közben fogták el, méghozzá az albán határon.

Erre építi a hivatalos jelentés azt, hogy Kína-barát összeesküvésről lenne szó.

A SZOFIABOL kiszivárgó összes többi értesülés azonban szögesen ellentmond ennek. Kiderül, hogy a letartóztatott, öngyilkosságot elkövetett személyek legnagyobb része régi titoista érzelmű egykori kommunista partizán.

Ezek közé tartozik elsősorban Slavcso Trnszki, helyettes hadügyminiszter, a központi vezetőség tagja, a Katonai Akadémia volt igazgatója. Egyesek szerint a végzetes éjjelen letartóztatták, más forrás szerint április 14-én öngyilkosságot követett el : levetette magát egy emeleti ablakból. Trnszki tábornok híres bolgár nemzeti hős. A háború alatt a Trne tartománybeli nagy partizánegység vezetője volt, a jugoszláv partizánokkal együtt mesés hőstetteket hajtott végre s a felszabadulás után tábornoki rangot kapott a hadseregben. Amikor a Kosztov-per ideje elkövetkezett, Cservenkov az akkori pártvezér, perbe fogta a tábornokot, súlyos kényszermunkára ítéltette s csak Cservenkov bukása után került ki a börtönből.

Az összeesküvés két másik résztvevője is : Colo Krisztev külügyminisztériumi főosztályvezető és Vaszil Makovszki helyettes postaügyi miniszter neves partizánok voltak, együttműködtek a jugoszláv egységekkel. Mindannyian közismertek erősen hazafias, függetlenségi érzelmeikről. Bolgár hivatalos köröknek az a törekvése tehát, hogy Kína-barát összeesküvést sejtessen, nagyon nehéz lesz. Az egybehangzó adatok inkább azt bizonyítják, hogy román s főleg jugoszláv mintára erős áramlat indult meg Bulgáriában, hogy az országot lehetőleg elszakítsák az orosz fennhatóságtól.

Egyébként nem ez az első eset, hogy a bolgár párt kemény ellenzékkel találja magát szemközt. Zsivkov már 1961-ben beismerte, hogy "egyes elvtársak értetlenül állnak a Szovjetunió berlini politikájával szemben", vagyis hogy nem helyeselték a nemzetközi feszültséget csiholó szovjet manővereket. Egy évvel később Zsivkov Moszkvába utazott, hogy engedélyt kérjen egy nagyobbfajta tisztogatásra. Az engedélyt megkapta. Legelsőnek Jugovot, az akkori miniszterelnököt, s annak baráti körét távolította el. Ekkor még könnyű dolga volt, mert valóban Kína-barát elemekkel kellett megküzdenie s ő maga a hivatalos, hruscsovi álláspontot foglalta el.

MOST kényesebb a helyzet. Bulgária és Románia nagyjából azonos gazdasági helyet foglal el a csatlós államok rangsorában. Mindkét országban épp hogy megkezdődött az iparosodás a háború befejezésekor. Egyes moszkvai, sőt prágai közgazdasági szakértők a legutóbbi időkig úgy vélték, hogy ezeknek az országoknak a mezőgazdaság terén kell továbbra is keresniök a boldogulásukat. A bukaresti és szófiai szakemberek ezzel természetesen nem érthettek egyet. A románok kijelentették, hogy nem hajlandók részt venni a KGST nemzetközi munkamegosztási terveiben, hanem egyenletesen kifejlesztik nemzetgazdaságuk minden ágazatát. Lázadásuk nyomán megbecsülésre tettek szert nyugati körökben. A bolgárok ugyan elfogadták az oroszok által tervezett nemzetközi munkamegosztást, s kedvezőtlen helyzetükért kaptak is jutalmat : gazdasági segélyt, bizonyos idegen országokbeli iparágak monopóliumát is, (a nemzetközileg is nagyra becsült magyar rádiócső- és rádiókészülékgyártás így került például bolgár kézre, egyes magyar politikusok — állítólag Marosán György — heves ellenzése ellenére.)

Hogy egyes bolgár politikusok mennyire nem tartották nagyra gyarapodásuknak ezt a módját s menynyire követelték a teljes gazdasági és a részbeni politikai függetlenséget, arra a legjobb bizonyíték a mostani összeesküvés. A jelenség ismert. Amint valameyik moszkvai hatalmasság elbukik, csatlós országbeli követője is meginog s kényes helyzetbe kerül azokkal a társaival szemben, akik kevésbé kötötték le magukat, vagy más befolyásos védőjük is van Moszkvában.

MÉG EGY újszerű jelenség a bolgár üggyel kapcsolatban, amely leginkább a mi magyar tragikus 1956-unkra emlékeztet : a bolgár összeesküvők nem palotaforradalom útján, hanem kívülről történő nyomás segítségével óhajtották megdönteni vagy legalábbis befolyásolni a fennálló központi hatalmat. Felkelés vagy államcsíny pedig mindmostanig sehol sem sikerült a kommunista országokban — legfeljebb palotaforradalom. Ez nyilván nem kerülte el a bolgár expartizánok figyelmét sem, amikor vállalkozásukba fogtak. Nagy függetlenségi vágy dúlhat annak a pártnak a kebelében, amelynek a legjobbjai leszegett fejjel rohantak bele — mint ellenségbe a csatában — a Moszkvához hű vezetők nagyra nyitott csapdájába.

L. M.

A DUKAYAK - A MÚLT SZÁZAD FÉNYÉBEN

(CENTURY IN SCARLET, BY LAJOS ZILAHY. NEW YORK, TORONTO, LONDON : MCGRAW-HILL BOOK COMPANY 1965. 411 OLD.)

ZILAHY LAJOS új könyve — ha szabad némi fogalomhalmozással élnünk — romantikus regény. Vérpiros benne az alkonyat, királyok palástja, az angol és orosz huszároknak nemcsak a nadrágja, de a mentéje is, és vérpirosan ég lapjain a múlt század nagy elgondolása-szenvedélye : az emberi és nemzeti szabadság. Ahol istenáldotta elbeszélő füzi a mesét, az állandón feltöltődő érdeklődés kérészletű öröme mögött tartósan rakódik le valami bennünk : légkör, egyéniségek, hangulat. Zilahy Lajos mindenkori erőssége, hogy alakjai érzéseit, szenvedélyeit oltja az olvasóba. Új regényében nemcsak személyek, de egy egész évszázad indulatával tölti meg képzeletünket.

A tizenkilencedik század az Újkor óriási ész-teljesítményeinek volt a százada, de egyben egy gondolatból *és* szenvedélyből fogant eszmét is uralt. Vörös fonálként húzódik, gomolyodik, elszakad, majd újra csomósodik benne egy életérzés, az emberi szabadság harcos vágya. Erről szól a *Century in Scarlet*, a vérpiros színekbe öltözött évszázad.

A DUKAYAK néhány tagjáról, akik kortársaink voltak, a Trilógia két első kötetében iróniával, sőt szatírával írt a múltban Zilahy. Őseikhez most egyszerű, emberi megértéssel és elismeréssel közeledik. "A Tribute to Hungarian Patriots" — írja ismertetése főcímében a "New York Herald Tribune" kritikusa. Mintha a lelkesedés, mellyel az amerikai sajtó a regényt eddig fogadta, a magyar múltnak is szólna : megannyi dicséret a Zilahy szőtte személyeknek, akik ezt a múltat legjobb igyekezetükkel alakították. Dali, a regény egyik főalakja, egyrétűségében kétségtelenül szeretetre méltó regényhős, vagyon és főúri rang közepette romlatlan. Nem ismeri az önsajnálatot, sem önmaga kényeztetését ; vágyai a természet fiának igényei. Adni tud azoknak, akiket szeret. Jobb szószólója a szabadságeszménck aligha lehetne.

Dukay Endre gróf, Metternich egyik fiatal titkára Bécsben él ; ott születnek ikerfiai is 1814-ben, a híres kongresszus megnyitásának hajnalán. Antal, az elsőszülött Bécsben nevelkedik, osztrák hercegnőt vesz feleségül, élete javát Ausztriában tölti. Adalbert (Dali) a család magyarországi birtokán nő fel. Huszonnégy éves korában osztrák katonai attasé : Szentpétervárott találkozunk vele, ahol szabad idejében lengyel barátjával, Toncsival forradalmi terveket sző. Hamarosan rajtavesztenek, a kalandot puszta életükkel úszák meg és Dali külügyi pályájának vége szakad. Szerelmét, a kis orosz operettdívát magával viszi Magyarországra. Elnagyolt talán, hogy Dali nem akad haragosabb családi ellenállásra és klisé-e, hogy Dusenka néhány év elteltén otthagyja a vagyont, grófnéságot, elsőszülöttét és hazaszökik gyerekkori pajtásához, a faragatlan, idétlen péklegényhez Novgorodra ? Meglehet, hogy apja és ikertestvére Dalit úgyis kicsit lenézte, és szentigaz, hogy minden idők Dusenkáiban erősebb a honvágy, mint egy önmaga felett álló férfi és egy elérhetetlen idegen nyelv vonzása. Úgy érezzük, hogy ezt a balvégzetű kapcsolatot mégis mélvebbről látta meg az író. Dali és Dusenka egy fából van faragva ; egyenes, a külső sikert önzetlen vágyaknak feláldozó jellemek — az ilyen hasonlóság sokszor higítja fel az erotikus kapcsolatok italát. Első pillantásra szintén a romantikus kaptafára húzott politikai tevékenységnek látszik Dali elfogatása, szabadulása a tengerparti börtönből ; hiszen álruha, hamis útlevél, felvett név mint manna hull az égből az olvasóra és a fantasztikus véletlenek színesfilmek káprázatát idézik. Mégsem... mert a feltört börtönrács, a mentőbárka és az álszakáll megannyi futó kellék, lódobogás és az acélpengék kísérőzenéje semmivé halkul : Daliból hiányzik a későromantikus alakok vakmerősége és a Jókai-hősök hiúsága. Dali sosem cselekszik önérdekből és csak ritkán egyedül : Dalinak barátai vannak.

A HÁRMAS FÉRFIBARÁTSÁG is hagyományosan romantikus motívum, de Zilahy kezén szimbólum lesz. Dali és Andris szegről-végre unokatestvérek. Dali külseje arisztokratikus, Andris bivalyerős Herkules ; Dali dúsgazdag és naiv, Andris állandó pénzzavarral küzd, de életbölcs. Monsieur La Harpe (álnév) — bemutatkozása egyike a regény fénypontjainak — idősebb a kettőnél, tapasztaltabb, műveltebb, a lengyel szabadságeszme földalatti hőse, aki 1845-ben Szibériában tűnik el örökre ; Andrist Világos után teríti le egy orosz járőr golyója. 1845 után "Kunci" a harmadik, Dr. Kunznak, a Dukayak bécsi zsidó háziorvosának katonaorvos fia. Dalival együtt akad rá Andris véres tetemére ; hét évvel később Dali szemét is ő fogja le a török száműzetés reménytelenségében. És negyven év múlva, mint magyarrá lett és bárói rangra emelt orvosprofesszor vonul a millenniumi díszmenetben, amikor Dali fivére, a nyolcvankét éves Dukay Antal, holtan fordul le a lovárol. A szimbólum kettőssége nem szorul magyarázatra : az ikrek földi pályája az aulikus és Kossuthoz hű Magyarország sorsa. Van itt egy szemernyi irónia is : a simulékonyak túlélik a megszállottakat.

Zilahy Lajos a *Century in Scarlet*-et angolul írta. Egy történelmi tragédiákkal szegett témánál a könnyfakasztó hatások túlsúlyossá válhatnak, de ez a kristályos, szókincsével nem dicsekvő angolság kitűnő eszköze lett az írói mértéktartásnak. Ahogy 1848 ujjongó kezdetét és esztelen, rettentő bukását újraéli, elég döbbenetben van része így is az olvasónak. A romantikus elbeszélés stílusából csupán a Kossuth-emigráció túldokumentált részletei siklanak ki. Dali Kossuthot Angliába és Amerikába is elkíséri ; azután, hogy Andris özvegyével és árvájával törődhessék, illegálisan visszatér Magyarországra. Az itt következő tragikomikus kaland búsás kárpótlás az előző fejezetért. Meglepetést meglepetésre halmozva, az író tudatosan él a mesemondás hagyományos cselfogásaival, míg vissza nem vezet a történelembe, a sorsterhes emigráció, majd a hatvanas évek reményteljesebb idejébe.

AZ ÚJFAJTA : belsőmonológos, tudatelemző regény bizonyára mindnyájunk tiszteletét bírja. Nem kétséges azonban, hogy cselekménye a visszapillantásoknak vagy a különböző *én*-ek szimultán megnyilvánulásainak keresztül-kasul szőtt hálójában sokszor megreked s ezért nem tud olyan szereplőket megeleveníteni, akiket életérzésük az egyéni ösvényről nagyobb emberi közösségek útjára terelt. Így marad a mindenkori új irányok mellett az időrendben tartott elbeszélés örök divat és talán azért is, mert üteme egybehangzik az emberi sorssal : születéssel, fejlődéssel, elmúlással. A *Century in Scarlet*-et olvasva hozzátehetjük, a történelemével is.

KOREK VALÉRIA

A TERVGAZDASÁG ELMÉLETE

KENDE PÉTER KÖNYVE "a központosított gazdaság logikájáról" a szovjet típusú tervgazdaság elvi kérdéseit a magyar példán mutatja be (1). Az első fejezetek a magyar gazdaság átalakulásával foglalkoznak az 1945-től 1960-ig terjedő időszakban. A hivatalos statisztikai számokra támaszkodva, de a tervgazdasági statisztikai módszerek ismeretében ezeket a számokat megfelelő kritikával szemlélve, Kende átfogó képet ad a magyar ipari és mezőgazdasági struktúra változásairól a második világháborút követő években, a népesedési és foglalkoztatottsági viszonyok átalakulásáról, a termelési eredmények és az életszínvonal hullámzásáról. A bemutatott adatok tükrében világossá válik az a szoros összefüggés, amely tervgazdasági országokban a politikai élet fordulatai és a gazdasági struktúra alakulása között fennáll. A leírást mindvégig szigorú tárgyilagosság, a részletekre is kiterjedő gondos kutatómunka jellemzi. Nemcsak a legátfogóbb, de egyben a legmegalapozottabb gazdaságtörténeti munka, amely Magyarországnak erről a válságos másfél évtizedéről megjelent. Meggyőződésünk szerint nélkülözhetetlen forrásmunka lesz mindazok számára, akik ezt a korszakot akár mint közgazdászok, akár mint történészek vagy politikusok komolyan elemezni akarják.

A könyvben azonban a magyar példa, mint ahogy Kende mindjárt bevezetőben leszögezi, csak kiinduló pont, amely arra szolgál, hogy segítsen megérteni a tervgazdasági rendszer belső logikáját. A módszer : egy konkrét esetből általános következtetéseket levonni, mindig veszélyes és könnyen helytelen általánosításra vezethet. Kende igyekszik előre megfelelni az erre vonatkozó ellenvetésekre. Szerinte a magyar példa nemcsak azért alkalmas a tervgazdasági rendszer bemutatására, mert valamennyi kelet-európai ország közül talán éppen Magyarországon tették közzé a legteljesebb gazdaságstatisztikai anyagot, hanem ezen felül a szovjet blokkban meglévő uniformizálási irányzat következtében a magyar példa eléggé jellemző az egész rendszerre. Végül — ami talán a legfontosabb — maga az a tény, hogy a szerző tisztában van az általánosítás veszélyével, a legjobb biztosíték arra, hogy elkerülje a helytelen következtetéseket. Valóban Kende óvatosan él ezzel a módszerrel. Könyvének legmeggyőzőbb fejezetei talán azok, amelyek a harmadik (utolsó) részben a magyar példától elszakadva, tisztán elvi analízissel igyekeznek megállapítani, mit jelent a gazdaság eredményessége szempontjából, ha a piaci mechanizmust a gazdasági rendszerben központi terv helyettesíti.

A MAGYAR TERVGAZDASÁG TÖRTÉNETE a hibák hosszú sorozatát mutatja. Melyek ezek közül a hibák közül azok, amelyek lényegileg és elválaszthatatlanul hozzátartoznak a tervgazdasági rendszerhez, melyek azok, amelyek ugyan nem szükségszerűen következnek a rendszerből, de amelyek elkövetésére a rendszer hajlamos és végül melyek azok a hibák, amelyeket ténylegesen elkövettek ugyan, de amelyek a tervgazdasági rendszeren belül is könnyen kiküszöbölhetők, sőt talán az utóbbi évek magyar tapasztalatában már kiküszöbölődtek ? A három különböző hibatípus nem mindig választható el élesen, a különbség gyakran csak mennyiségi és nem elvi. A tervgazdaság mérlegének megvonásánál azonban fontos a hibák rangsorának és a rendszer szempontjából való jelentőségének világos megállapítása és Kende analízisének egyik fontos eredménye, hogy erre a kérdésre egyértelmű és meggyőző feleletet ad és ezáltal is lehetővé teszi, hogy a magyar helyzet ne csak illusztráció maradjon, hanem elvi következtetések levonására is szolgáljon.

A végső eredmény, amelyre Kende a tervgazdaság megítélésénél jut, erősen negatív. A tervgazdaságnak már célkitűzései is önkényes ítéleten alapulnak, amely kiszorítja a gazdasági racionalitást és az eszközök pazarlásához vezet. A politikai szempontok elsőbbsége a gazdasági rentabilitás hátrányára, a központi tervezés önkényes szempontjainak feltétlen érvényesítése az egyéni szempontokkal szemben, ezáltal mindennemű spontaneitás szükségszerű kiküszöbölése, stb., mindez a gazdasági racionalitásnak akárcsak periférikus érvényesülése ellen is dolgozik. Az ellentét megnyilvánul a tervgazdaság szervezési formáiban, például a központi és alárendelt szervek kapcsolatában ("vertikális kapcsolatok"), amelyben a döntés joga, még a részletkérdésekben is, rendszerint a központé és ezért a döntés az élettől elszakad, bürokratikus üresjáratokat mutat, gazdaságilag rossz eredményeket hoz ; — ha pedig a döntés jogának egy része az alárendelt szervekhez (vállalatokhoz) kerül, ez rendszerint a tervek be nem tartását eredményezi, s így rövidesen visszaállítják a központi döntések mindenre kiterjedő hatalmát.

A spontaneitás kiszorításával függ össze a tervgazdasági rendszer merevsége, amelynek egyik megnyilvánulási formája a merev árrendszer, amelyen belül az egyes árak viszonya független a termelési költségek viszonyától és ezért alkalmazásuk a termelőeszközök újabb elfecsérléséhez vezet. Emellett a központosított tervgazdaság egyik alapvető célja a termelésnek minden áron való növelése, függetlenül a termelés tartalmától vagy gazdaságosságától. Így a nemzeti jövedelem megosztásánál nagy áldozatokat vár el a lakosságtól a beruházásoknak a fogyasztás rovására történő fokozásával, de a beruházások eredménye alacsony, nagy részben csak újabb hasonló (alacsony eredményeket hozó) beruházásokra használható. A tervgazdaságban — az iparban is ; a mezőgazdaságra ez még fokozott mértékben áll — a munka termelékenysége csak lassan emelkedik. Lenin közismert mondására gondolva, amely szerint a szocializmus akkor fogja legyőzni a kapitalizmust, amikor a termelékenység magasabb formáját valósítja majd meg, elmondhatjuk, hogy a központi tervgazdaság eddig ismert formája nemigen hozta közelebb a győzelem pillanatát.

ELKÉPZELHETŐ-E a tervgazdaság más formája is ? Ismeretesek azok a kísérletek, amelyek egykét éve a Szovjetunióban és másutt is a tervgazdaság merevségének fellazítására megindultak, a fogyasztói érdekek fokozott figyelembevételével, a rentabilitási elv szélesebb alkalmazásával, olyan intézkedésekkel, amelyeket részben Magyarországon próbáltak ki először a gyakorlatban. Kende említi ezeket a kísérleteket és könyve legvégül óvatosan optimista hangban csendül ki, amennyiben a tervgazdaság átalakulását egy "gazdaságosabb gazdaság" irányában elképzelhetőnek tartja.

Ennek a kedvező fejlődésnek azonban vannak bizonyos határai. Némi eredmény máris megmutatkozott, így különösen Magyarországon, ahol a tervgazdaság 1957 óta lényegesen konszolidáltabb mederben halad. Kende analízise alapján azonban feltételezhető, hogy a jobb eredmények nemcsak annak köszönhetők, hogy a merev tervgazdasági módszerek alkalmazásában bizonyos lazulás következett be, hanem hogy a tervek egy idő óta kevésbé "feszítettek", más szóval, hogy a nemzeti jövedelem felosztásánál most nagyobb hányad jut a lakosság fogyasztására a beruházások, főleg pedig az állami fogyasztás terhére. Világos, hogy mennél kevésbé feszített a terv, annál könnyebb bizonyos hibákat elkerülni. Kende könyvéből viszont kiderül, hogy épp az alapvető hibákat a rendszer elvi megváltoztatása nélkül nem lehet kiküszöbölni. A rendszer lényegét : a központi hatalmat, mint a gazdasági döntések végső forrását, az eddigi reformok érintetlenül hagyták. A gazdasági "spontaneitás" ma is csak a rendszer perifériáján érvényesülhet. A rendszer lényegének megváltoztatása túlnő a gazdasági élet határain : politikai kérdés, amely a hatalmi struktúra megváltoztatásának problémáját is felveti. Ha nem is akarjuk tagadni a fejlődés lehetőségét, egy ilyen változás egyelőre a ködös távolban fekszik. Közben a felvetett reformok hozhatnak némi enyhülést, de nem oldhatják meg a tervgazdaság alapvető problémáit.

VÁRADI JÓZSEF

(1) Péter Kende : Logique de l'économie centralisée. Un exemple : La Hongrie. Sedes, Paris, 1964.

A MAGYAR KÖNYVES CÉH

sorozatának hatodik köteteként 19 idegen nyelvű kiadás után magyarul is megjelent

Méray Tibor

BÚCSÚLEVÉL

című regénye.

ÁRA (postaköltséggel együtt)

fűzve : 12.- frank

kötve : 20.- frank

(vagy annak megfelelő összeg)

Megrendelhető, az összeg előzetes beküldésével, kiadóhivatalunknál és az Irodalmi Újság terjesztőinél.

DÉNES TIBOR

ŐSÖTÖK - DANTE

Hozzátok szólok most, a tegnap s a holnap menekült, száműzött íróihoz. Mindnyájatoknak, de különösen a politikusan-politikusként gondolkodó íróknak idézem a hétszázéves Dantét és esetét. Vagyis — ősötökét az emberi-írói-menekült magatartásban.

Nem ünnepi cikk írására készülök. Nem szándékom magasztalni Dantét, a lángészt, és művét sem elemezni. Megtették ezt mások századok óta ; ha lehet, nem ismételek. Azt a vonást vizsgálnám inkább, mely ebben az egyetemességben, ami Dante volt, nekünk a legérdekesebb. Mert mai és örök e vonás. A "politikus" költőről legyen szó, kit, pártja alul maradván a küzdelemben, a győztesek száműznek, vagy menekül az utolsó pillanatban. Nem Dante a pártharcos költő archétípusa ; élete s műve a coriolanusi esetnek mégis mindennél szemléletesebb mintája. Ős tehát, ezért idézem esetét okulás szándékával, részben talán követendő példaként.

Szívében haraggal hagyja el hazáját a politikus író, száműzetésében egyre a bosszúra gondol, melynek élét, ha tompítja is az idő, soha el nem törli. Hatalmon volt Dante, jelentős állami hivatalt viselt, vagy fontos politikai szerepet vitt. Nem a zsarnok vagy isten kegyelméből való központi hatalom sújtott le rá. Egy predemokratikus korban az ellenpárt emberei semmisítették meg, kik éppen a központi hatalom hiányában, vagy annak gyengesége folytán, kerekedhettek felül. A *pares* — a hasonlók — üzték el, a sokfejű ellenség, akiket, valameddig az ő pártja kormányzott, el lehetett és kellett volna intézni. Milyen jogcímen érte a pártharcos írót a sérelem ? Nincs jogcím e meg nem bocsátható tettre ; bitorolja csupán a felülkerekedett ellenpárt a jogot ; léte, működése jogtalan. Világos, hogy a harcot a száműzetésben sem lehet abbahagyni. Sőt, folytatni kell azt coriolanusi meg nem engesztelődésben, konspirációval, szövetségesek keresésével, s a tollal. Harcolni mindaddig, míg el nem pusztul valamennyi bitorló *pares* s az író, pártjával egyetemben, diadalmasan vissza nem térhet hazájába-városába, ítélkezni elsőbb, majd bizonyos tanulságok levonásával, a hatalmat gyakorolni újra. Megalkuvásnak, félúton megállásnak nem lehet helye ; a dantei lélekalkat amnesztiát nem fogadhat el. Dupla vagy semmi, még ha napjai fogytáig tart is a hontalanság.

Egyetlen hiteles kortársi tanúságtételből kell kiindulnunk a Dante-eset elemzésénél. A krónikaíró Giovanni Villanira gondolok ; tudósítása szűkszavú ugyan, a pártharcos költő lelki szerkezetének szinte minden lényeges elemét feltárja mégis. Idézem : "1321. július havában a romagnai Ravenna városában meghalt Dante. A Polenta uraságoknál lakott, az ő szolgálatukban állt s éppen visszatérőben volt Velencéből, hol követségben járt. A nagytemplom kapuja előtt temették el, költőt és nagy bölcselőt megillető tisztességben. Firenze Tanácsának száműzöttjeként halt meg, körülbelül ötvenhat éves korában. Nevezett Dante Firenze egykori tiszteletre méltó polgára volt, éspedig a Szent Péter-kapu kerületéből, ennélfogva szomszédunk. Firenzéből való száműzetése úgy történt, hogy midőn a Francia Házból való Valois Károly nagyságos úr 1301-ben Firenzébe érkezett, előzte onnan a pártot, melyet akkoriban Fehérek pártjának neveztek ; az említett Dante Városunk főtisztviselői közé tartozott, és jóllehet velf, a jelzett párt tagja ; ennélfogva, anélkül, hogy egyéb vétket elkövetett volna, a mondott Fehérek pártjával egyetemben elkergettetett és Firenzéből száműzettetett. És először a Főiskolára ment Bolognába, aztán Párizsba és a világ más tájaira. Jóllehet, nem volt papi személy, mégis majdnem minden tudományágban nagyon képzett (...) Ifjúságában könyvet írt az *Új szerelmi élet*-ről, és midőn száműzetésben élt, igen kiváló erkölcsi és szerelmi *Dalokat* szerzett ; ezenkívül, sok más egyéb mellett, három nemes hangú *Levelet* írt ; az egyiket Firenze kormányához intézte (...) ; a másikat Henrik császárnak küldte, ki éppen Bresciát ostromolta, szemére hányván késedelmét, jósolván mintegy prófétai módon ; a harmadik levél az itáliai bíborosokhoz szólt, a Kelemen pápa halálát követő trónüresedés idején, hogy egyezzenek végre és válasszanak olasz pápát (...) És írta még a *Színjáték*-ot (...) Az említett Dante, lehet, roppant tudása miatt, kissé felfuvalkodott volt, barátságtalan és gőgös, akár valamely kevésbé szeretetre méltó filozófus ; az avatatlanokkal alig tudott társalogni. De egyéb erényeire, tudományára, rendkívüli polgári értékére tekintettel, úgy tetszik, illendő e krónikában örök emléket állítanunk neki, mivel nemes írásos művei, melyeket ránk hagyott, nemcsak róla tanúskodnak, de Városunknak is tiszteletre méltó hírnevet ígérnek."

Aligha szorul részletes vizsgálatra Villani indokolása : azért vette fel a firenzei krónikába a száműzöttet, mert halála után bocsánat — ha úgy tetszik : rehabilitáció — jár a "vétkesnek", különösen, ha annak neve, művének híre a "megsértett" Városnak magának dicsőségét gyarapítja. A későbbiekben gyakori ez az indokolás ; elég idéznem példaképpen a "genfi polgár" viszonyát, életében és halálában, a szigorú, majd megbocsátó Köztársasághoz. Egyébként sem érheti az utókor vádja a firenzei predemokráciát : a jelek szerint, a viharok múltával az élőnek is kínált amnesztiát. A "kissé felfuvalkodott, barátságtalan és gőgös" Dante azonban ekként hárította el az ellenpárt kegyét ama levelében, melyet egy "baráti honfitárshoz" írt, ki valószínűleg "hivatalból" tapogatódzott a költőnél : *"Ha tisztességben nem térhetek vissza Firenzébe, ne térjek soha oda vissza. Nocsak ! Vajon nem csodálhatom-e bárhol a napot és a csillagokat ? Vajon bárhol az ég alatt nem elmélkedhetem-e a szelíd igazságok felett anélkül, hogy becstelenül meg kellene magam aláznom a firenzei nép s a Város előtt ? — És a kenyerem sem hiányzik majd."*

Nem a filozófus nyilatkozik ebben a levélben, sem a szelíd igazságokról — a dantei mű egészének vezérmotívumáról — álmodozó költő. A szó s a hang a meg nem alkuvó pártharcosé, ki egy átmeneti korban, két világrend peremén, igazsága tudatában harcolni nem szűnik. Villani elismeri : anélkül, hogy egyéb vétket elkövetett volna, száműzték ezt az egykori tiszteletre méltó polgárt, városi főtisztviselőt, pártkorifeust. Csakis átmeneti korban lehetnek olyan erősek a predemokratikus *pares*, hogy büntessék egyéb vétek nélkül, mint a politikai ellentét, a meggyengült politikai ellenfelet. Bizonyságul hadd rajzoljam meg vázlatosan a történelmi kulisszát :

A nemesi származású Dante (teljes nevén : Durante degli Alighieri) 1265-ben született Firenzében. Kritikus esztendő, tragikus időpont ! A katolikus világrend alkonya ez ; csalhatatlanok a jelek : az európai civilizáció hanyatlása, harc Itália birtokáért, a költő szülővárosában pedig a belpolitikai villongások. Valószínűleg 1270-ben, Szent Lajos király halálával indult el a kegyes és hősi kor bomlása, folytatódott a Sziciliai Vecsernyével, az Anagni-beli borzalmas jelenetekkel, hogy az egyházi s világi hatalom nagyon is földi viaskodásába torkolljék. A pápa hívei, a velfek, a császáréi, a ghibellinek, ádáz küzdelme a serdülő ifjú első, és el nem törölhető élménye. Csodálható-e, ha később, tollat véve kezébe, műve "a régi halódó világ siratása lesz az azt követő csúf új világ ellenében ?" (Michelet). Szó sincs arról, hogy Dante akárha jottányit eltávolodnék a katolikus dogmáktól, Aquinói Szent Tamás tételeitől, az Egyház szellemi fensőbbségének elismerésétől. Mégis a hősi régi világ mellett tesz hitet, és az "egyetemes monarchia" mellett, mely, szerinte, egyedül lehet a világ békéjének záloga. "A római császár semmiféle vonatkozásban ne legyen a római pápa alattvalója", írja a *De Monarchia* zárószakaszában. Nagy Károly, kinek emléke áldva élt akkoriban a tudatban, ugyancsak nem volt függvénye az Egyháznak ; éppen független helyzete biztosíthatta az egyetemes békét. E célért küzdöttek és buktak el a Hohenstaufok, s VII. Henrik. S ha úgy tetszik, bukott el velük együtt a költő, ki eszményéhez, az "egyetemes monarchiához" — vagyis a világi hatalom földi fensőbbségéhez — mindvégig ragaszkodott. Ám mit érthettek e nagyszabású koncepcióból Dante ellenesei, a firenzei Feketék ? Pártoskodás, kicsinyes gyűlölködés, alantas indulatok vezették cselekedeteiket. Magát a podestát is, ki 1302. január 27-i végzésével proskribálta Dantét, három más Fehér párthívével együtt? Hamis vádak alapján, világos ! Így vélekedett a költő ; valószínűleg, nem alaptalanul. Nyilt titok volt a Feketék szándéka : előzve a Fehérek fejeit, megsemmisíthetik az eredetileg testvéri velf pártot. Megalkudhatott-e ilyen körülmények között az öntudatos ember, ki egyben írása erejében megbizonyosodott költő ? Aligha !

Ősötök Dante — a menekült. Bizonyítani próbálom :

Villani említi, hogy a Városból való távozása után a költő először a Bolognai Főiskolára, majd a párizsi egyetemre ment. Közelebbi adataink vannak a Sorbonne-on töltött többesztendős epizódról, mely talán csak 1309-ben, VII. Henrik itáliai expedíciójának évében ért véget. Tanult szorgalmasan Dante ; kemény munkával akarta pótolni közszereplése okozta mulasztásait. A híres Siger de Courtrey tanítványa volt ; a skolasztikus quodlibetek szerkesztésében diáktársai csodálatát is kiérdemelte. Hányan voltak-vannak ma is írók, kik száműzetésük első szakaszát elmélyült tanulmányoknak szentelik, hogy pótolják mielőbb az ismereteket, melyektől lezárult mozgalmas életük, meg egyéb okok, mindeddig megfosztották őket.

Láttuk továbbá, hogy Dante levelet intézett a Bresciát ostromló Henrik császárhoz, "jósolván mintegy prófétai módon". Nos, e levélből kitűnik, hogy e hajdan velf, vagyis pápapárti költő egyedül a császárban látja a világ békéjének megteremtőjét és a császárságban — a földi hatalomban — eszméi megvalósulását. Tudjuk, a Fehérek pártja, az események hatására, erősen közeledett a ghibellinizmushoz, mi több, számos nevezetes tagja hivatalosan is pártot cserélt. Dante nem tartozott közéjük. Igazság, midőn kijelenti : Magamból csináltam pártot magamnak. E büszke mondat mélyén íme a felismerés : az író, a volt politikus, menekült állapotában sem tagadja meg eszményeit. Ám okosodván derekas tapasztalataiból, az eszményekhez vezető utakat-módokat változtatja, éspedig taktikai okokból, politikai bölcsességből. Hosszú a listája a száműzött íróknak, kik a századok folyamán akarva-akaratlan Dante példáját követik.

Az irodalomtörténet egyik vissza-visszatérő kérdése : milyen alapvető cél ösztönözte Dantét a *Színjáték* írására ? Nos, a feleletet maga a költő adja meg Can Grande della Scala herceghez, a ghibellin Ligának 1318 óta főkapitányához intézett levelében : "Az a fajta filozófia, melyet művemben, egészben vagy részben, gyakorolok, erkölcsbölcselet, vagy etika, mivel nem az elméleti kutakodásra, hanem a cselekvésre irányul. Mert ha bizonyos fejezetekben úgy járok is el, mintha valamely spekulatív okoskodást hajtanék végre, éppen nem az okoskodás örömeért teszem, hanem cselekvési szándékkal. A Filozófus is mondja a *Metafizika* második könyvében, hogy a gyakorlat emberei olykor a spekulációra adják fejüket." Arisztotelészre utalva, szinte mentegeti magát a költő, mivel időnként és *mellékesen* megengedi elméjének a filozofikus okoskodást, a szelíd igazságokkal való édességes játékot. *Mellékesen*, — mondom ; a gyakorlati ember tekintete, vagyis Dante esetében a nem nyugvó pártharcosé, a cselekvésre, a *cél*-ra szegeződik szüntelen. Hajtóereje a tolla. Amire vágyik, de amit valóságosan meg nem tehet, éspedig, hogy ítélkezzék ellenfelei felett és büntesse őket szilárd szigorával, cselekszi írásával. Gondoljunk csak némely firenzei kortárs kínjaira a *Pokol*-ban : Farinata degli Ghiberti, vagy Rugghieri érsek és Ugolin gróf hátborzongató jeleneteire. Vagy gondoljunk a rettenetes beszédre, mellyel az Argentinak mondott Filippo Degli Adimarit utasítja el a költő :

... "Könnyeddel s kinoddal, te mocskos
maradj magadnak — engem mire nézel ?
Ismerlek jól, bár minden tagod lucskos."
(*Pokol*, VIII, 37-39. Babits Mihály fordítása.)

Jogos lenne-é a bosszú sugallta félelmetes ítélkezés a toll s az írás erejével ? Jogos, igen, mert roppant a bűn és lehetetlen a bocsánat. Lám, Vergilius megdicséri Dantét keménységéért : "Ó, büszke lélek ! Áldott legyen az asszony, ki téged szült !"

Sajnos, nemcsak a szülővárost kell az ítéletnek sújtania, ám egész Itáliát. A Purgatóriumban a vándor váratlanul félbeszakítja Sordellóval, a költővel folytatott társalgását s a hajdani próféták haragjával kiált fel :

Rab Itália, hajh, nyomor tanyája,
kormánytalan hajó vad förgetegben
világnak nem úrnője, csak rimája :

lám, alig földed szent neve kirebben
s honfitársát holtan e drága szellem
fogadja testvérénél melegebben,
míg élve benned testvér testvér ellen,
kit egy fal övez és egyazon árok,
nincs hogy egymással hadat ne viseljen.

Majd :

Itália minden városa apró
zsarnokkal telve, s új Marcellussá lesz,
ha pártot gyűjthet, minden apró rabló.

Végül :

Gyújtsd meg emléked, s lásd magad e mécsnél :
beteg asszony vagy, aki nem lel enyhet,
kit tollas ágyán ébren ér az éjfél,

s csak vánkosát forgatja — s nem pihenhet!

(*Purgatórium*, VI, 76-94 ; 124-126 ; 148-151. Babits Mihály fordítása.)

Lehetetlen észre nem vennünk e lázas számvetés rokonságát ama keserű szózattal, melyet például Heine, a hasonlóan politikus hajlandóságú költő küld száműzetéséből Németország felé. Miként azt is éreznünk kell a *Purgatórium*-beli megrázó leckéből, hogy bár Dante engesztelhetetlen, bosszúvágya csillapult hevében. S midőn a *Paradicsom*-ot írja majd és kísérti a régen elhagyott szűkebb haza látásának kívánsága, a bosszúvágy, úgy tűnik, csendes rezignációvá hangolódik. *Decrescendo ma sempre tenuto !* A belülvalók micsoda drámája emészti a száműzött költőt ! Utolsó leheletéig !

Dante döntő irodalmi tette, tudjuk, hogy mellőzve az egyetemes nyelvezetet, a latin, Guinicelli, Cavalcanti s mások tétova-kezdő kísérletei után, megteremti a *dolce stil nuovó*-t, az olasz irodalmi nyelvet. Jelen vizsálódásunk szempontjából általános érvényű jellege van a dantei tettnek : a menekült író, elszakadván hazájavárosa élő beszédétől, fokozatosan, bár szükségszerűen, mélyül el nyelvi tanulmányokban. A tapasztalat pedig azt mutatja, hogy minél tökéletesebben sajátít el egy vagy több idegen idiómát, annál inkább ragaszkodik az anyjától tanulthoz s lesz annak száműzetésében ihletett művésze. Elég példaképpen idéznem a XVIII. századból Mikes Kelement, a XIX.-ből pedig Teleki Sándort. (Jóllehet, ez utóbbi ma sem részesül kellő elismerésben, pedig több évtizeddel előzte meg az impresszionista stílus magyar művelőit.) Persze, Dante esete e vonatkozásban némileg másfajta ; előbb meg kellett teremtenie a nyelvet, melynek mesterévé vált. Alapul nem a toszkán dialektust választotta, s ezt számosan ugyancsak bosszúja művének vélték. Helytelenül ! Maga hárítja el e vádat : *"...Van, ki igen tévesen hiszi, hogy születésének helye a leggyönyörűségesebb, mely található a nap alatt. Az ilyen ember megengedheti magának, hogy a saját nyelvét, vagyis az anyanyelvét, az összes többi fölé helyezze. Hiszi is természetesen, hogy már Ádám is ezen a nyelven beszélt. De mi, kiknek a világ a hazája, miként a tenger a halaké, bár előbb ittunk az Arno vizéből, mielőtt fogaink kibújtak volna, és akik úgy szerettük Firenzét, hogy igaztalan száműzetésünkben szenvedünk, mivel annyira szerettük, — nos, a mi véleményünk az értelemre támaszkodik inkább, mintsem az érzelemre."* Az ész pedig, bőséges tapasztalatok és odaadó tanulmányok eredményeképpen, azt sugalmazza, hogy *"számos vidék és megannyi város nemesebb és gyönyörűségesebb, mint Toszkána s mint Firenze, hol születtem, melynek polgára vagyok ; és sok nemzetnek s ugyanannyi népnek kellemesebb-alkalmatosabb a nyelve, mint az olaszoké."* (*De Vulgari eloquio*). Ezek szerint a tételes jog alapján "hontalan", kinek a világ a hazája, a nyelv dolgában is akként cselekedett, mint a politikában. Magából alakított pártot és új nyelvet teremtett. Célja mindkét esetben ugyanegy volt : szolgálni a közösséget. Egytagú pártjával a békét kívánta munkálni, a *dolce stil nuovó*val az írás, a műveltség elterjedését. Értsék a férfiak, asszonyok, még a kisgyermekek is a szelíd igazságokról éneklő költők beszédét.

Ha Dantét, a menekültségében is pártharcos írót, csupán az engesztelhetetlenség jellemezné, s a harc egy életen át az elvesztett szabadság visszaszerzésére, ősötök lenne, és okulástokat segítené elő. De követendő példátok is az eszményeihez ragaszkodó Dante. Mivel eszményei között, rangban, s lehet, időben is, az első : a közösség, az emberiség szolgálata. Ezt tette a hatalom gyakorlása közepette és ezt, más eszközökkel, idegen földeken, száműzetésben.

Nem ünnepelni jöttem a hétszázéves költőt, hanem emlékezni-emlékeztetni rá. S ez emlékben megerősödni !

VAJDA ALBERT

SZEM A LÉLEK TÜKRE

Vannak úgynevezett "kínos témák". A férj előtt, akit megcsalt a felesége, nem szoktunk házasságtörésről beszélni, sőt, egyes túlzottan tapintatos egyének még "füvet és fát" sem említenek, mert hátha erről az jut szegény felszarvazott eszébe, hogy felesége fűvel-fával csalta. Akasztott ember házában, közmondásosan, nem beszélünk kötélről és ha egy ismerős lánynak "férjen-kívüli terhessége" már látszik, bizonyos, hogy nem teszünk említést a törvénytelen gyermekek sanyarú sorsáról.

Az én életem egyik ilyen kínos témája a látással, szemmel, — mondjuk ki nyíltan — a vaksággal kapcsolatos. Néhány esztendő óta, egy autóbaleset következtében, eléggé sötét látási viszonyok között élek és ez arra készteti feleés egész-barátaimat, hogy gondosan kerüljék az ezzel kapcsolatos témákat. Érthető ez a tapintat, hiszen a jól látó ember el sem tudja képzelni, hogy a ködösen látó számára ez az állapot megszokottá válik, sőt, — miért ne beszélhetnék é n őszintén erről a kérdésről ? — egy bizonyos idő óta, a szürke köd, amely egyetlen látó szememet eltakarja, némely szempontból szinte jótékonynak mondható. Honnan tudnák a sastekintetű szerencsétlenek, hogy mennyi megnyugvást találhat a magamfajta abban, hogy nem látja tisztán és élesen mások vonásait ? Míg ők azonnal észrevesznek minden ráncot, ősz hajszálat, keserű vonást a száj körül, addig én mindig fiatalnak látom azt, aki egy lépésnyire áll tőlem. Arcának csak több reszei válnak ki a rózsaszín foltból, nincs se ránc, se barázda, a szürke köd örök ifjúsággal ajándékozza meg azokat, akikre rápillantok. Az apró-cseprő, érdektelen részletek, amelyeket minden jól látó embertársam azonnal felfedez, számomra láthatatlanok. Csak az egész létezik, maga a forma, az alak, a mozdulat, a fény és árnyék éles kontrasztja, én nem veszek el a részletekben. Lehetséges, hogy azt mondja erre valaki : "Hiszen te úgy látsz, mint egy Jókai-regény, csupa fehérszínű jó ember van és feketeszín rossz ember, nem ismered az árnyalatok bonyolultságát, a színek mesteri keveréséből származó apró különbségeket." Ebben lehet valami. De, ahogyan öregszem és a szürke köd ellenére látom homlokomat magasabbra és magasabbra kúszni, — tapintatlanul kopaszodásnak is szokták nevezni az ilyesmit ! — igen, ahogyan korosodom, úgy jövök rá lassan arra, hogy tulajdonképpen Jókainak van igaza, csak kétféle ember van : jó és rossz, minden más rárakott máz, látszat-festék, amelyet csak azért kentünk magunkra, hogy a pszichoanalitikusok számára biztosítsuk a fényes megélhetést. Mert lehetséges, hogy a heverőn fekvő beteg valóban azért fojtotta meg menyasszonyát, mert kora ifjúságában, amikor édesanyja emlőjét kereste, egy gumicuclival ellátott üveget tettek a szájába és ez a tudatalatti énben olyan lelki törést okozott, hogy meg akarta bosszulni magát a cuclin, akivel végül is szerencsétlen menyasszonyát azonosította. Igen, lehetséges, hogy ez így igaz, de ha lehántom minderről a tejet, a cuclit, a pszichoanalitikus heverőjét és tiszteletdíját, akkor marad egy ronda fráter, aki ölt, tehát egy rossz ember... A jól látók látják az összes részletet, felmered előttük az óriási cuclisüveg, az emlőt váró kitátott bébiszáj, látják a csecsemő arcán a csalódást, hogy a kebel helyett üveget tapint apró ujjaival és vörösre torzult arcán nyilván felismerik a csalódott kifejezést is : micsoda különbség! És a rengeteg részlet és bonyolult pszichológiai magyarázatok közepette valami végtelenül komplikált képlet megfejtésén törik a fejüket. Ezzel szemben én, a rosszul látó csak az egészet látom, azt az egyszerű mondatot : "Ne ölj !", amelyet ezredévek óta kellene betartanunk és amelyet a jó emberek be is tartanak, a rosszak azonban nem.

Végtelenül leegyszerűsítő ez a szürke köd látó szemem előtt. Talán ez az oka annak, hogy számomra egyáltalában nem kínos a téma, szívesen beszélek róla, éppen úgy, mint reumájáról beszél az, akinek szaggat a háta, vagy gyomorégéséről az, akit gyomorfekéllyel áldottak meg az izgalmak. Az esztendők során hozzám nőtt a szürke köd, szervezetem szerves része lett, ma már nehezen tudom elképzelni, milyen lehet az, ha az ember élesen lát mindent, vakítóan a színeket és ráncosan az arcokat. Egyik barátom felhívta figyelmemet az utóbbi évek sikeres szemátültetéseire, többen beküldték az Irodalmi Újság egyik legutóbbi számából az ezzel kapcsolatosan megjelent cikket is. Sajnos, az én esetemben az átültetés nem megfelelő, nekem mű-retina kellene, amelyet eddig még nem találtak ki. Mégis, mint érdekelt fél, elgondolkodtam a hallottakon és olvasottakon. Micsoda nagyszerű eredménye ez az orvostudománynak ! Milyen nemes és emberi cselekedet az, ha valaki ráhagyja szemét a szembankra. Leírhatatlan és megfoghatatlan lehet az érzés, amelyet az örök sötétség után először érez az, aki más szemén át újra láthatja a napvilágot.

Bizonyosan így érez mindenki, s így érzek én is. De, mint valaki, aki ha fél lábbal is, de mégis ugyanebben a csónakban evezek a magam szürke ködén, bennem óhatatlanul felmerült egy gondolat, amely egyetlen jól látóban sem merülhetett fel és amelyet én is elhessegetek magamtól, de visszavisszatér. Egy gondolat, amely azt mondja : mivel a szem a lélek tükre, vajon az átültetés után kinek a lelkét tükrözi : a régi tulajdonosét-e, vagy az újét? Mert, ha a régiét, akkor — bármennyire is cinikusnak fog ez hangzani sokak előtt, — azonnal leülök és leírom azok listáját, akiknek szemére, magam részéről, nem óhajtok igényt tartani.

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Herczeg Ferenc közhelyei

NEM KÉTSÉGES, Illés Endre alaposan lerántja a leplet Herczeg Ferencről, vagy pontosabban — ahogy Illés írja — Hg. F.-ről, a "Népszabadság" 1965. április 10-i számában. Ami kétséges, az az, hogy erre az olcsón-gúnyos és mesterségesen-indulatos "nagy leleplezésre" egyáltalán szükség volt-e ? Az olvasónak az a benyomása, hogy az idő réges-régen elvégezte már ezt az értékelést (vagy ha így tetszik : *át*értékelést), ha nem is a mai értelemben vett "haladó hagyományok" egyértelmű képletének alkalmazásával, hanem az irodalmi mű — és művek — könyörtelen megrostálásával ; ahhoz, hogy Herczeg Ferenc életművének jelentős része kihulljon e rostán, igazán nem kellett Illés Endre gúnyorkodó *Hg. F.*-jére várnunk, még akkor sem, ha — mint Illés cikkéből kiderül — az utóbbi időben némelyek *"nem magánemberek és nem magánemberként — erélyes harci kedvvel készülődnek egy exhumálásra : ki akarják kaparni Herczeg Ferencet a feledésből, s visszaszereznék neki az összes elveszett tartományokat."* Ne szóljunk arról, hogy az efajta "exhumálás" milyen valószínűtlen a népi demokratikus Magyarországon, ahol a rituálé éppen úgy őrzi a "szocialista irodalom tisztaságát", mint a titkosrendőrség, de szóljunk arról, hogy a modern irodalmi ízlés milyen gátatfalat épít az efajta "kikaparás" elé : *lehet*, hogy vannak, akik Herczeg Ferencet nagy írónak tartják, de *lehetetlen*, hogy Herczeg Ferenc művei és eszméi hatást gyakoroljanak a modern magyar irodalomra. Ezért hát a nagynagy szónoki kérdés : *"Ady tévedett volna ? És tévedtek volna Ady társai, a kortársak és harcostársak, a század első felének legjelentősebb írói — mind ?"* — üresen puffan a levegőbe, mint valamely sikertelen petárda : sem fénye, sem visszhangja nincsen, sistereg csupán (három hasában át), aztán kihuny,mintha nem is létezett volna.

PERSZE, Illés Endrének a legdemokratikusabb joga, hogy ott, akkor és azt "leplezze le", akit akar, bármennyire *leleplezett* is légyen már az illető. Feltehetném a kérdést : vajon Illés Endre "leleplezte-e" Herczeg Ferencet még életében? Ha igen : tiszteletem az övé ; ha nem : kevésbé tisztelhetem, mint eddig. De ha már Illésnek ilyen szigorú ítélőkedve van, miért nem ugrik — éppen ekkora hévvel — a *mai* Herczeg Ferencek mellének ? Miért nem leplezi le Ms. L.-t vagy Dy. I.-t, vagy Ggly. S.-t ? — akik amellett, hogy rossz írók, a tetejébe még reakciós világnézetűek és közhelyeket írnak, legalább olyan mértékben, mint Hg. F. ? Attól igazán nem kellene tartania, hogy a huszadik század második felének legnagyobb írói és költői, Illyés Gyula, Déry Tibor és társai, megvédik majd ellenében Mesterházi Lajost, Dobozy Imrét vagy Gergely Sándort.

De túl mindezen, túl "Hg. F. reakciós közhelyein," a cikk olvasója egyszerre csak arra lesz figyelmes, hogy az a bizonyos Hg. F. nem is volt olyan rettenetesen rossz író, s mi több : akadt — legalább néhány — megszívlelnivaló intése közönségéhez. Illés Endre előzékenyen figyelmünkbe ajánl néhány ilyen sziporkát. Íme: *"Forradalom ott támad, ahol az uralmon lévő rendszer megsérti a többség magánérdekeit"*. Avagy : *"Ki a rombolásban mester volt, az építésben kontár lesz."* Avagy : *"A szegénység hatalmas szövetségese mindennemű népbolondítónak."* Avagy : *"Ezer év óta az a magyarság sorsa, hogy magára hagyják."* Avagy : *"Az emberiség nem tud meglenni urak és zsarnokok nélkül"*.

Illés Endre megmérte Herczeg Ferencet és könnyűnek találta ; milyen kár, hogy közben ő maga is vesztett a súlyából.

dr. B. Gy.
Köln,
Nyugat-Németország.

FÁY FERENC

Szerelmes ének, oltókéssel

Magánosságom kertjébe fogadlak
s a sármány-csőrű Napnak felmutatlak.

Gyöngyház-nyelű, varázshatalmú késsel
beoltalak : örömmel, nevetéssel.

S szomorúságod gallyait lemetszve
figyellek : élsz-e ? féllek, hogy : szeretsz-e ?

A harmatot, ha dermedt még a reggel
melengetem forró leheletemmel ;

s ha láng a szél és delelőn a nappal,
befedlek hűvös, árnyékos szavakkal.

KESZEI ISTVÁN

Újjá teremted magad

Nem torpant meg benned sem a teremtés,
az örök áramkör meg nem szakad,
csillagnyi láz lobog benned, kereng, és
újjá teremted örökkön magad.

Apád ágyéka villámlott dörögve,
szilaj villámfényében Ősapád
ágyékáig ellátsz, amely a földre
hinti ma is nemző, fénylő parazsát.

Neved, sorsod koporsószeggel rád szegezték,
nem bántad, hogy szakad benned minden ereszték,
nem akartál lenni lezárt, komor koporsó,

inkább részeg örvénylés, mint a lázas orsó.
Amit reád szegeztek, azt letépi körmöd,
tested sírjából így sikerült csak kitörnöd.

FOLYOSÓK VAGY SZENNYCSATORNÁK

C.P. SNOW : CORRIDORS OF POWER
(MACMILLAN AND CO., LONDON)

"A HATALOM FOLYOSÓI" a címe C.P. Snow legújabb könyvének, ami már hónapok óta "best-seller"-ként fogy az angol piacon. Amikor a 407-ik lap elolvasása után ott állt a "Vége" szó s letettem ezt a kétségtelenül érdekes, szórakoztató és remekül megírt könyvet, elgondolkoztam, vajon nem tévedett-e az író, amikor könyvének címét megválasztotta ? Százalékarányban C.P. Snow regényében, kétségkívül több hatalmi intrika, csendes vagy szenvedélyes korteskedés, sőt döntés történik kastélyok barátságosan lobogó tűzhelyei körül, cocktailpartyk füstös és vidám atmoszférájában, fogadó- és hálószobák mélyén, mint azokon a folyosókon, amikre a cím utal, a kormányépületek, a "Whitehall" és a Parlament folyosóin. Vajon a "Hatalom folyosói" helyett nem lett volna találóbb cím: a "Hatalom szennycsatornái"?

Egy hihetetlenül törekvő, amellett, véletlenül nagyon jóképű, konzervatív ("tory") "backbencher" (*) elhatározza, hogy mindenáron bebizonyítja : ő az igazi tehetség a pártban, az övé kell lennie a hatalomnak, majd végső soron, egy sereg fontos, általa ugródeszkának szánt polc után, a miniszterelnökség is. Lassan és céltudatosan tör a hatalom felé. Okos, ügyes és szívós, s kétségtelenül nagy segítségére van az is, hogy "megfelelő helyre" nősült be. Felesége a régi, igen gazdag angol arisztokrácia tagja, a család mindig a társadalmi és politikai élet középpontjában van s így a "backbencher", aki bár származása szerint nem "lehetetlen" (azaz munkásgyerek, vagy kültelki angol zsargont beszélő "vidéki senki"), mégsem kerülhetne be a legjobb társaságba pusztán azért, mert valóban nagyon tehetséges. A feleség remek asszony, nagyszerű házastárs, évszázadok generációi a vérébe itatták a politikai érzéket, az intrikát, a hatalom imádatát és tiszteletét. Lojálisan segít az urának, mert szereti és mert hisz benne.

A TRAGIKUS KONFLIKTUS ott kezdődik, amikor a regény hőse ráébred, hogy Anglia nem konkurrálhat Amerikával és a Szovjetunióval a nukleáris versenyben. Felismeri, hogy Anglia már nem óriási világhatalom, s így, mint a honvédelemért és az atomkutatásokért felelős miniszter, elhatározza, hogy "tory" létére megpróbálja az egyetlen lehetséges utat választani : kilép az atomversengésből. Fehér Könyvet készíttet minisztériumának beosztott szakértőivel, magasrangú tisztviselőkkel és tanácsadó atomfizikusokkal és a Ház elé áll leszerelési javaslatával. Sókáig úgy tűnik, hogy Roger Quailif, a briliáns "backbencher" szárazon megússza ezt a megrögzött és begyepesedett "toryk" szerint őrült baloldali ötletét, sőt sikerül neki keresztülvinnie amit akar s a következő választás után övé lesz a miniszterelnökség.

Közben azonban arról kezdenek suttogni, hogy barátnője van, aki — Quailif szerencsétlenségére — őrültekházában ápolt, menthetetlen, elmebeteg képviselőtársának a felesége. Az egyik atomfizikus — lengyel eredetű és szovjetgyűlölőbb, mint bármelyik kékvérű angol — megsértődött miniszterére s a legádázabb rágalomhadjáratot indítja ellene Amerikában.

A feleség mindent megkísérel, hogy legalább a látszatot fenntartsa, bár ultimátumot ad urának, hogy a Feher Könyv feletti parlamenti szavazás után, akár jobbra, akár balra dől el az ügy, Quailifnak választania kell magánéletében is. De már minden késő. A szennycsatornák ontják szennyüket, s menthetetlenül elnyelik Quailifet.

ENNYI a történet váza s ez nagyon harmadrangú história lenne. Ami érdekfeszítővé teszi, függetlenül attól, hogy az olvasó egyetért-e C.P. Snow-nak s rajta keresztül baloldali "tory" hősének politikai állásfoglalásával s nuklearis lefegyverzési politikájával, az a regény alakjainak mesteri jellemzése. Vonatkozik ez az arisztokrácia reakciós, nem politizáló, csak társadalmi életet élő és haladó politikai nézeteket képviselő s mégis ízigvérig kékvérű tagjaira éppúgy, mint a szamárlétra különböző fokain álló állami hivatalnokok rajára, és a jobb- és baloldali tudósok, a Képviselőházat benépesítő honatyák, lordok és újságírók tömegére is.

Nem hiszem, hogy Constantine Fitzgibbon "When the Kissing had to stop" regényén kívül lenne ma élő angol író, aki művében ilyen kíméletlen képet rajzolna a jelenkor angol társadalmáról. C.P. Snow regényéből világosan látszik, hogy akárcsak Fitzgibbon, — ami politikai szemléletüket illetően, ha ellenkező előjellel is — kívül-belül ismeri honfitársait, otthon van a szalonok és klubok folyosóin vagy szennycsatornáiban, ismeri a drótokat, amelyeken az angol politikai élet figuráit mozgatják s nem sok illúziója van saját társadalmi köréről.

A KÉRDÉS csak az: valóban ennyire "klub élet"-e az angol politika ? Ennyire "uram-bátyám" ország-e Anglia ?

Az igazat megvallva — nem hiszem. A regény és a miliő, amelyben mozognak elhihető, sokszor mulatságos és kétségtelenül élethű. De végső soron az a következtetés, amit C.P. Snow mindebből levon, úgy érzem, politikai görbetükör fintorát vetíti elénk s nem az igazságot.

F. I.

(*) egyszerű képviselő ; ha kormánypárti, nincs hivatala, ha ellenzéki, nem tagja az "árnyékkormány"-nak.

ARANYLÁZ

A BRAZIL KÖZVÉLEMÉNYT az utóbbi hetekben nem a vértelen forradalom első éves évfordulója foglalkoztatta elsősorban, nem is a 400 éves jubileumát ülő Rio de Janeiró csodálatos karneváljával, s még csak nem is a mostanában elfogott bankrablók, akik a város szívében állították meg a déli csúcsforgalomban azt a pénzszállító autót, melynek 500 milliós tartalmával nyomtalanul továbbálltak — ezek távoli és elvont dolgok ahhoz képest, ami hosszúhosszú idők után újra megszállta a tömegeket is : az ARANYLÁZ.

Pedig végül is nem aranyról, csak féldrágakövekről van szó. Ezek Brazíliára éppen olyan jellemzőek, mint a facipő Hollandiára, a sör Bajorországra, vagy az órák Svájcra. Az idegen már a hajón, repülőgépen, de legkésőbb szállójában megkapja a H. Stern cég meghívóját, vegye át ajándékát fenti vállalat mindenütt fellelhető üzletei egyikében, s a gyanútlan külföldi valóban kap is egy kis topázzal díszített kulcstartót, vagy más apróságot, amit azután bőven megfizet ugyanott egyéb ékszerbevásárlásai közben.

Mert Brazíliában az ezüstön kívül minden nemesfém, drágakő és féldrágakő megtalálható. S hogy az ország olyan hatalmas terjedelmű, nagy részben szintén e kincseknek köszönheti : ezért indultak el a gyarmatosítók a partsávból egyre messzebb, áthágva a VI. Sándor pápa által húzott Tordesillas-vonalat, meghódítva a kontinens nagy részén azokat a területeket is, melyeket a pápai döntés a Spanyol Koronának szánt.

●

AZ ARANY 200 évvel ezelőtt új, csodálatos városkát varázsolt ki a földből : Ouro Pretót (ez "fekete arany"-at jelent), ahol az aranyászók jóvoltából sok ezer kilométernyire az európai kultúrától és egyheti lovaglásra Rio de Janeirótól, pár évtized alatt barokk templomok sora nőtt ki, bőséges arany - díszítéssel, megdöbbentő szépségű szobrokkal, s egy polgári életforma gazdag emlékei találhatók meg még ma is — pedig mindez a múlté. Az arany-lehetőségek kimerültek és ma a város inkább múzeum, történelmi emlék, főiskolák otthona — a kincseket másutt keresik. Találnak is bőven aranyat, gyémántot, zöldessárga berillt, tengerkék aquamarint, barnás topázt, világossárga citrint, ólomkristályt, melynek itt rózsaszínű árnyalata ismert, zöld és rózsaszín turmalint és lila ametisztet. Gyakran látni ezeket a kókuszdiónál is nagyobb köveket, melyek a gyanútlan szemlélő előtt semmiben sem különböznek a közönséges szikladarabtól, de ha feltörik, a belsejük üres, mint a kókuszdióé és ezen a homorú belső felületen ott csillog és ragyog, mint hirtelen feltárt szépség, az ametisztkristályok sokasága. Van persze más drágakő, ha kisebb mennyiségben is, az országra kevésbé jellemzően.

Azt az államot (Brazília államszerkezete az Egyesült Államokéval azonos), ahol Ouro Preto épült, s ahol a legtöbb drágakövet találják, Minasnak, vagyis Bányavidéknek keresztelték. Fővárosa egy előre megtervezett, pár évtizede alapított ma fél milliós város, Belo Horizonte, melynek valóban "szép horizontján" ott sorakoznak a változatos formájú minasi hegyek. Szabályos sugárútjait hatalmas, platánra emlékeztető fák árnyékolják és felhőkarcolók szegélyezik, de akad itt-ott eldugva egy-egy öreg, kisebb ház is. Kanyargós, recsegő falépcsőn jutottam egy ilyen kis ház legfelsőbb, második emeletére, hogy egy drágakőcsiszolótól minasi utam befejezésekor valami emléket vigyek haza. A kis üzem inkább foltozóvarga műhelyére emlékeztetett, s már azt hittem : rossz címet kaptam. De miután félénken elmondtam, mi járatban vagyok, a tulajdonos elém öntött egy vászonzacskóból pár száz gömbölyű, csiszolt topázt. Négyszögleteseket kértem : újabb zacskót öntött elém. Nagyobbakat és szebbeket kértem, s most már egész hegyek csillogtak előttem. A legszebbet és legnagyobbat (fél gyufadobozméretűt) választottam ki. Szabályos perzsa-vásár következett, latin ékesszólással.. A végén megegyeztünk, kísérőm lefelé menet szomorúan jegyezte meg, hogy az árat túlfizettem. Ott a helyszínen, igaza is volt —, de két nappal később Sao Paulóban egy ékszerész a háromszorosát akarta érte adni.

●

PÁR HÉTTEL EZELŐTT Belo Horizonte és az új főváros, Brasilia között, vagy 100 kilométerre Brasiliától, Cristalina városka határában hegyikristályra bukkantak. A városka neve is kristályból származik, s valóban a második világháborúban a lakosság ezeknek a kristályoknak köszönhette szerencséjét, mert az amerikaiak — részben hadicélokra — mindent felvásároltak. Aztán hosszú ideig nem találtak semmit s az emberek visszatértek a mezőgazdasághoz, állattenyésztéshez. De mindig akadt egy-két vállalkozó lélek, aki hosszú és hegyes vasbotjával kiballagott a földekre és le-leszúrt a mélybe : hátha megint valami kemény, csengő kristályba ütközik a "garimpo".

Egy fiatal jegyespárnak végre kedvezett a szerencse : a "Perdiz"-fazendán (birtokon) hatalmas, tiszta, rózsaszínű hegyikristályt sikerült kikopogtatniok. Gyorsan értesítették a föld tulajdonosait és az íratlan, évszázados szabályokat követve, kötéllel elhatárolták azt a kis területet, amit aztán maguk igyekeztek feltárni. A "garimpeiro"-törvények szerint azt, akinek földjén drágakövet találnak, a kincsek tizede illeti meg, így tehát az érdekelt tulajdonosok is kilátogattak a fazendára.

Híre ment a városkában a leletnek és a reménykedők eleinte egyenként és ritkán, aztán egyre többen, csapatostól kezdték megszállni a földeket. Hiszen még ma is, a huszadik században mindnyájunk lelke mélyén ott lappang a gyermeteg kincskereső : nos, a brazil nép gyermeteg és mint a hamelni patkányfogó, úgy vitte az első néhány bűvös lelet maga után egész Cristalinát. Nemcsak a földmívesek, de ácsok, kőművesek, asztalosok, benzinkutas, gumijavító, végül a prefektus és egész tisztikara is kivonultak, csatlakozva a szomszéd városkák önkéntes bányászaihoz, akikkel egy időben érkeztek a főváros abbahagyott építkezéseinél felszabadult épületmunkások százai is.

A felvonulás tehát megtörtént, a tömeg szétszóródott és elfoglalta helyét a fazendán. Mindenki annyit tartott meg magának, amennyit néhány hét alatt egymaga tud majd feltárni, ezt a területet — mint az elsők — ő is kötéllel kerítette el : ezen belül már senki sem nyúlhat az ő kis földecskéjéhez. Aztán pedig munkához kezdett, ki közönséges ásóval, csákánnyal, ki korszerűbb eszközökkel. A hegyi kristály megkönyörült rajtuk és nem nagyon bújt el előlük. Itt-ott már fél méter mélységben rátaláltak, másutt viszont szabályos, 5 méter mély kutat kellett fúrni, melynek kávájáról primitív szerkezettel vödör helyett maga a "garimpeiro" szállt a fenékre, hogy ott tovább kutasson. A föld tulajdonosai és megbízottai pedig ott cirkáltak, hogy a tizedes sápot hiánytalanul megkapják. Este, csillagok sápadt visszfényeként, százával gyúltak ki a gödrökben a gyertyák, mert a kincskeresők még késő éjszaka is folytatták lázas munkájukat.

●

ÉS MÉG MINDIG, egyre messzebbről, egyre többen jöttek. Távolról, az ország északnyugati nyomorvidékeiről, ahol alig akad újságolvasó ember, valahogy megneszelve a híreket, útnak indultak. A nagy, nyitott teherautók, teli nincstelen, kibillent gumigyűjtővel, analfabéta halásszal, akik mindenüket pénzzé tették, hogy az utazás költségeit összekaparják.

De található a kötéllel felosztott bozót között fogorvos, tanár, mérnökember is. Az egész körül pedig felépül valami kirakodóvásárféle, a hivatalos kőátvevők kis asztalaival, teherautókkal, háziállatokkal, felhalmozott élelmiszerhegyekkel, sátrakkal és lacikonyhákkal. Alkalmam volt egy nagy ékszerexportőr átvevőjével beszélgetni,aki elmesélte találkozását egy kincskereső orvossal. Elmondta, hogy egy szomszéd városkából jön s ott nem fog idő közben hiányozni : van a városnak még egy orvosa.

— Egyik ember bélyeget gyűjt, a másik vasárnap elmegy horgászni, én kristályra vadászom.

— Hosszú hétvéget csinált magának az orvos, — jegyezte meg átvevőm — három hetet töltöttem fenn és naponta találkoztam vele. Messziről észre lehetett már venni : ő volt az egyedüli borotvált arc a tömegben. — Arra a kérdésre, hogy kezel-e itt is betegeket, azt válaszolta, hogy legjobb tudomása szerint a szabadban eltöltött éjszakák és záporok miatt fellépő tömeges meghűlésen kívül más betegség még nem ütötte fel a fejét — meghűlést meg amúgy sem lehet gyógyítani.

●

A HARMADIK HÉTEN, a földtúrók száma elérte a hétezret. Ha az ember a fényképeket nézi, úgy hatnak, mint egy Brueghel-kép. Ameddig a szem ellát, az ősbozóttal benőtt fennsíkon szerteszéjjel emberek ásnak, alkudoznak, vagy éppen pihennek — itt-ott szeretkeznek. A harmadik hét végére a kereskedelem is megtette a magáét : az újdonsült aranyászó kaphat a tűző nap ellen széles szalmakalapot, mindenfajta élelmiszert és persze jó drága áron italt is, ásót, kapát, vasrudat, acetilénlámpát, gyertyát, esőköpenyt, sátrat, sőt megszállhat a hordozható szállodában is, kívánságára éjszakai női kiszolgálással.

Az első hónap végén, a kincskeresők száma elérte a tizenötezret s az elszállított kristály, topáz és citrin súlya meghaladta az ezer tonnát. E számok persze nehezen ellenőrizhetők, hiszen a nagy cégek átvevői nem nyilatkoznak. A kincskeresők száma meg állandó mozgásban van : itt is kiderült az örök igazság, hogy csak az a játékos nyer, akinek van szíve a nyereséggel idejében hazamenni. Azoknak, akik ottmaradtak, még a szerencsésebbjének is, haszna nagyrészt elpárolog a rögtönzött italkimérés és a bordély között. A tömeg nagy része pedig még örülhet, ha munkájáért annyi pénzt lát, hogy fölszedje sátorfáját és továbbállhasson. A most érkező nyomorgó "noroestingók" (északnyugatiak) már le sem szállnak teherautóikról és megadással veszik tudomásul, hogy otthon mindenüket elkótyavetyélték egy hosszú autóútért, aminek semmi értelme sem volt. Itt a közmondással ellentétben legtöbbször a tragikomikus igazság úgy hangzik, hogy aki maga ássa vermét, maga esik bele.

●

KI NYERT tehát az egész tömegőrületen ? A kisemberek közül csak igen-igen kevesen. Persze nem is vesztettek, hiszen nem volt mit veszteniök. S ha kincset nem is, de megkapták az álom és remény szép ajándékát : néhány héten keresztül úgy hunyták le a szemüket, hogy másnap talán ők is milliomosok lesznek. A belföldi drágakőkereskedelem sem keresett sokat, hiszen az összeszedett és felvásárolt kristályok nagyrészt külföldre vándoroltak olyannyira, hogy az átmenetileg tárolt hatalmas készletek egyáltalán nem változtatták meg a belföldi árakat. Néhány pénztárca lett csupán vastagabb, négy hét hajszája után nem többel, mint amennyit egy vasárnapi lóverseny végén pár tucat szerencsés nyerő mondhat a magáénak.

Szakértők szerint a "Perdiz"-major volt és lesz, talán még hosszú ideig, Brazília leggazdagabb kristály-lelőhelye. Mindezzel bőven foglalkozik a napisajtó, képes hetilapok és persze a televízió is. A múlt századok aranyásója, akit már csak ifjúsági regényekből ismertünk, támadt fel és szaporodik a szemünk láttára, mértani haladványok módján.

Egy Brazíliát járt barátom arra a kérdésre, milyennek látta ezt a különös országot, észleleteit így foglalta össze : Ha idejössz nemcsak új világba lépsz be, hanem új korba, pontosabban korokba. Az ország anyja a mitológia, apja a "science-fiction" — fejével már a huszonegyedik századba ér, nyaka itt van a huszadik században, óriás teste ott tesped még a tizenhetedikben.

●

EZT A KÉPET alig közelítette meg jobban valami, mint az, ami most Cristalina közelében zajlik. Egy országban, ahol a választási szavazatokat computerrel adják össze, ahol az egyetemeknek atomfizikai tanszékük van, ahol a repülőforgalom Rio de Janeiro és Sao Paulo között néha túllépi a világ legforgalmasabb vonalának, a New Yorkot Csikágóval összekötő járatoknak forgalmát — Brasiliától alig száz kilométernyire, jóformán az új főváros felhőkarcolóinak árnyékában, ott éli egy magyar kisváros lakosságát meghaladó tömeg vakondok-életét, mindenfajta egészségügyi, biztonsági és szociális berendezés nélkül olyan klimában, ahol a trópusi esők a kivájt gödröket percek alatt valódi kutakká alakítják át s ahelyett, hogy traktorral vagy más, modern eszközzel állna munkához, nem tart messzebb, mint szakmabeli ősei Salamon király rézbányáiban.

Ha a trópusi nap lemegy, valószínűtlen gyorsasággal áll be az éjszaka. Mintha egy roppant nagy hollywoodi szabadtéri felvétel végén egyszerre kikapcsolnák a reflektorokat. De ez nem vadnyugati film, amit Cecil B. de Mille rendezhetett volna, s akik fáradtan leteszik csákányukat, nem jelmezes, kifestett, álszakállas angolszász "extrák", hanem húsból és vérből való valódi mai latinamerikai kincskeresők. Talán nem is az a jellemző rájuk, hogy latinamerikaiak, hiszen valamennyien pénzéhes, kapzsi, kalandvágyó, kifosztott, védtelen, ügyefogyott, elesett emberek, pontosan azok a típusok, amilyeneknek régen La Fontaine vagy még régebben Aesopus látta őket. Civilizációk változhatnak — az ember alig.

LÁNDY DEZSŐ

VITÉZ GYÖRGY VERSEI

Hétköznap reggel

Már réges-rég végeszakadt a diadalmas napoknak
izgalmas éjszakák gyérülnek, — az emlékezet
összefirkált lapjain egyre több
nevet telefonszámot kell áthuzogatni.

Töpreng az ember reggelente köhög szipákol tegnap esti
füst kaparja a torkát egy pillanatra
eszébejut a tüdőrák — harmincon túl
nem jó képzelt betegnek lenni — a csoszogó idővel
öregbül a fájdalmas dolgok valószínűsége.

Már a gyerekkor néhány mozaikja is felötlik.

— Kis szégyent fojt el hangos és feltűnő
nyújtózkodással sírni szeretne (miért?)
és nagy szégyent hordoz
mert a cseppkövekké meredt könnyek
ágaskodó fehérségét égő faggyú bekormozta ;
(Legtöbbjüket letörték a barlangjáró látogatók.)

Szvit négykézlábra

(G Gy-nek)

A Baffin-földön már
fogyóban van a fóka

de Antarktikába még
ki lehet vándorolni.

Alaszkai aranyláz
lekéstük hetven évvel

(Tán a tasmán guánó
a jövő trágyadombja.)

A delfinek hadarnak
egymást azért megértik

rókának, hermelinnek
második bőrét húzzák.

Nem lesz aki szurkoljon
kongói szurokércnek

korgó gyomrú piranhák
hinárra fanyalodnak.

Kutyavilágot élünk ?
(még a bernáthegyi is
nagyokat húz titokban
nyakában himbálózó
pálinkás butykosából.)

Irodalmi Ujság

DÉRY TIBORNAK ítélték Franciaországban "a legjobb külföldi könyv" díját "G.A. úr X-ben" című regényéért, amely a közelmúltban jelent a párizsi Seuil kiadónál.

*

CASANOVA teljes emlékiratait adja ki 12 kötetben a berlini Propylaen kiadó, "Életem története" címen. Ez Casanova műveinek első, csonkítatlan kiadása.

*

MOSZKVÁBAN sikertelenül végződtek a francia-orosz-olasz koprodukciós filmet (Don Camillo és Peppone) előkészítő tárgyalások. A hírek szerint az oroszok nem voltak hajlandók beleegyezni abba, hogy a film hősei olaszok legyenek, s a komikus figura, Peppone, — a "kiviccelt" kommunista — szerepét orosz színész játssza.

*

KOVÁCH ANDRÁS "Deux mouvements" című szerzeménye, amellyel a múlt év őszén Genfben elnyerte Mária José zenei díját, most került bemutatásra a volt olasz királyné Genf melletti kastélyában rendezett díszhangversenyen.

*

A JAZZ-BALETT legújabb kompozícióit mutatja be a mannheimi Nemzeti Színház április folyamán. A programban szerepel a "Jazzkorszak" valamint a "Haláltánc" című egyfelvonásos balettopera, melynek zenéjét az ismert német jazzkomponista, Wolfgang Lauth szerezte.

*

ERNST WOLF göttingai teológust nevezték ki a nemzetiszocialista korszak és az egyházak küzdelmét tanulmányozó német tudományos bizottság vezetőjévé.

*

MILYEN IDŐS AZ EMBER ? — erre a kérdésre próbál válaszolni az a több mint 300 antropológusból, biológusból, zoológusból álló csikágói konferencia, mely megvitatja Louis B. S. Leaky angol antropológus legújabb leleteit Tanganyikában. A vita eddigi eredményei alapján az ember megjelenése a földön körülbelül 2 millió évvel ezelőttre tehető.

*

ERNSTER DEZSŐ, a Metropolitan világhírű magyar énekese, 10 fellépésre szerződött a Zürichi Operához, ahol mind a 10 alkalommal Borisz Godunovot énekli.

*

SALVADOR DALI több évre szóló szerződést kötött egy amerikai nőiruha gyárral különféle kelmeminták tervezésére, mely kizárólagossági joggal és meglehetős drágán hozza majd forgalomba a szürrealista fürdőtrikókat, pizsamákat, estélyi nadrágokat és egyéb műalkotásokat. Dalinak nem ez az első kirándulása a divatművészet területére. Ékszereket már eddig is tervezett különböző cégek részére.

*

HEMINGWAY EMLÉKMŰVET állítanak fel az Egyesült Államokban, az idahói Sawtooth-hegységben.

*

MICHEL SIMON a híres francia színész áprilisban ünnepelte 70. születésnapját. A nagy karakterszínész 133 filmben szerepelt s felejthetetlen alakításaira sokáig emlékezni fog a világ moziközönsége.

*

MARC CHAGALL, a világhírű festő, de Gaulle francia elnök kívánságára egy étkészlet mintáit tervezi, melyet a Sèvres-i porcelángyárban készítenek majd el.

*

A HOLLYWOODI Filmmúzeum anyagát bemutatták New Yorkban. A kiállításon a neves színészek és ismertebb filmek kosztümjeiből összeállított gyűjteményben, a többi között látható Liz Taylor Cleopatra-jelmeze, Marilyn Monroe, Rita Hayworth és Lana Turner több filmkosztümje.

ETUDES FINNO-OUGRIENNES címmel új folyóirat indult Párizsban. A szerkesztőbizottság vezetője Aurélien Sauvageot, egyetemi tanár, a főszerkesztő Gergely János. A folyóiratra előfizetni a kiadónál lehet : Librairie C. Klincksieck, 11, rue de Lille, Paris. Az I. szám ara 10 frank, a II. számtól kezdve 1 évi előfizetés 30 frank.

*

A NÉMET TELEVÍZIÓ NAGYDÍJÁVAL idén Heinar Kipphardt darabját, "Az Oppenheimer ügy" című televíziós játékot tüntették ki. A második díjat Maria Matray és Answald Krüger kapta "Carl. von O. pere" című darabjáért.

*

MALAYSIA MINISZTERELNÖKE, Tunku Abdul Rahman Putra levélben köszönte meg Király Béla vezérőrnagynak, a Magyar Szabadságharcos Szövetség elnökének azokat az angol sajtóban megjelent írásait, amelyeket Malaysia szabadságának érdekében, a Kínával kapcsolatban álló indonéz agresszív törekvések ellen közölt.

*

IGOR STRAVINSKIJ hozzájárult, hogy hegedűversenyének zenéjére a Bécsi Állami Operaház balettet írasson.

*

LÁNCZY MARGIT, a Nemzeti Színház egykori tagja 68 éves korában Budapesten elhunyt. A színpad széles skálájú művésze volt. Nemcsak klasszikus és modern drámák szerepeit alakította, de mint operaénekesnő is megérdemelt sikerrel szerepelt. Hosszas betegsége előtt a Madách Színházban lépett fel.

*

A NEW YORK-I METROPOLITAN bemutatta Bartók Béla táncjátékát, "A csodálatos mandarin"-t.

*

KELET-NÉMETORSZÁGBAN is megjelenik végre Kafka-kötet. A kelet-berlini kiadásba a leghíresebb elbeszéléseken kívül, a két ismert regénytöredéket, a "Per"-t és a "Kastély"-t is felvették.

*

KOSSA ISTVÁN nyugalmazott miniszter 61 éves korában Budapesten elhunyt. Fiatalon került a munkásmozgalomba és a háború alatt ukrajnai büntetőszázadba került, ahonnan csak néhányadmagával sikerült megmenekülnie. Erről írt naplója a "Dunától a Donig" címmel jelent meg.

*

A SZEGEDI ÜNNEPI JÁTÉKOK július 24-én kezdődnek és augusztus 8-án fejeződnek be. A megnyitó előadáson Erkel "Bánk bán" című operáját mutatják be új rendezésben. Színre kerül "Az ember tragédiája" és Puccini "Turandot" című operája is, több külföldi vendégszereplővel. Műsoron szerepel még Beethoven IX. Szimfóniája és Kodály Psalmus Hungaricusa. Az ünnepi játékok egyik legérdekesebb bemutatója a "West Side Story" előadása lesz, amelyet Leonard Bernstein zenéjével filmen és színpadon már évek óta játszanak. A "West Side Story"-t Szegeden angol társulat angol nyelven adja elő.

*

LAURENCE OLIVIER játssza Otto Preminger amerikai rendező "Bunny Lake is missing" című filmjének főszerepét. Ez az első filmszerepe Olivier-nek, amióta az angol nemzeti színház vezetését átvette.

*

A NEW YORK-I "Living Theater" jelenleg Európában vendégszereplő társulatában, ősi japán színházi tradíciónak megfelelően, a női szerepeket is férfiak játsszák. A társulat rendezője viszont nő : Judith Malina.

*

HUSZONHAT ORSZÁG vesz részt az idei Cannes-i Filmfesztiválon, ahol május 12 és 27 között 36 játékfilmet mutatnak be. A zsüri elnöke : André Maurois francia író és Olivia de Havilland amerikai filmszínésznő.

BORSODY ISTVÁN "Division and Reunion" című tanulmánya, amely a közép-európai béke és federalizmus problémáival foglalkozik, s amelyet "The Central European Federalist" című folyóirat közölt, különlenyomatként is megjelent.

*

NÉMETH LÁSZLÓ történelmi drámáinak gyűjteményes kiadása, a "Galilei", a "Husz", a "VII. Gergely", a "II. József" és a "Széchenyi" rövidesen megjelenik német fordításban a nyugat-németországi Steingrüben Verlag gondozásában. Steingrübennél Némethnek eddig két regénye — az "Iszony" és az "Égető Eszter" —. valamint egy tanulmánykötete — "A minőség forradalma" — jelent meg. Ugyanennél a kiadónál jelenik meg a közeljövőben Kodolányi János 'Égő csipkebokor" című regénye is. Németh László Nyugat-Németországban megjelent művei Kelet-Németországban nem kaphatók.

*

CARLO PONTI olasz film rendezésére szerződött Hollywoodba. Négy filmjének főszerepét Sophia Loren és Marcello Mastroiani játssza.

*

WEÖRES SÁNDOR verseit fordítja lengyelre Tadeusz Fangrat lengyel műfordító, József Attila költeményeinek fordítója.

*

KOLUMBUSZ hiteles arcképét találta meg Richard Gettens német numizmatikus. A Kolumbusz életének utolsó éveiből származó profilkép egy bronzérmére van vésve, nevének megjelölésével. Gettens megállapította, hogy az érme G. Mazzoninak, kora híres szobrászának műve és a XVI. század első éveiből származik.

*

AZ OLASZ Crusca Akadémia, az olasz nyelv új több százezer szóra tervezett értelmező szótárának elkészítését kezdte meg. A mű utolsó kötetének megjelenését 2021-re, Dante halálának hétszázadik évfordulójára tervezik.

A SVÁJCI RÁDIÓ francia nyelvű adásában Szilágyi József előadást tartott Madách Imréről. Ugyancsak a sottensi adásban bemutatták "Az ember tragédiája"-t, némileg megrövidítve és rádióadásra formálva. A dráma Jean Rousselot kiváló új francia fordításában került a mikrofon elé.

*

BRÜSSZELBEN filmközpontot állítanak fel, melynek célja, hogy az európai országok filmszakembereinek, íróinak, rendezőinek kapcsolatát segítse elő és fejlessze ki.

AZ
OCCIDENTAL PRESS
(P.O. BOX 1005,
WASHINGTON D.C. 20013)
új kiadványai

SZABÓ ZOLTÁN
SZERELMES FÖLDRAJZ
(Hazai tájak költészetünk tükrében)

Ez az Akadémia érmével kitüntetett nagysikerű mű a háború óta nem volt kapható. Most új kiadásban jelent meg
Fve. $3.00

PASZTERNÁK :
KARÁCSONYI CSILLAG
(Kései versek, 1945-1960)

A Nobel-díjas orosz író legszebb költeményei Gömöri György és Sulyok Vince fordításában
Fve. $1.95
Kve. $2.95

KORUNK SZELIEMI KÖRKÉPE

Az emigráció legnagyobb könyvsikere most jelent meg harmadik kiadásban!

Toynbee, Ortega, Sartre, Gandhi, Teilhard de Chardin, Jaspers, Freud, Russell, Einstein, Barth s még 80 hasonló nagynevű szerző művei
Fve. $6.95

(CSEKK, ILL, KÉSZPÉNZ BEKÜLDÉSE UTÁN AZONNAL SZÁLLÍTUNK. **POSTAKÖLTSÉG 5%)**

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off. Picadilly Circus) London W.1. Argentínában : Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Dr. Baksa, Wien XX. Strom Str. 20. VII. 4/15. és Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, d'Hondecoeterstr. 56. Leeuwarden, telefon : 05100-28550. Irországban : L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 6 Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue. Rego Park 74, New York. N. Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 3.50 Schilling, Belgium : 9 frank, Dánia : 1 korona, Finnország : 50 márka, Franciaország : 0,90 frank, Hollandia : 0,80 forint, Izrael : 40 agora, Kanada : 0,25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 0,80 márka, Norvégia : 1.20 korona, Olaszország : 90 lira, Svédország : 0.80 korona, Svájc : 0,80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentina: 25 peso, Brazilia : 200 Cr. $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

OKVETLEN KERESSE FEL A MEXICO BAZÁRT !
WIEN, II. Mexico Platz 15.
Tel. : 55-73-316
Ahol rendkívül olcsón mindent egy helyen vásárolhat !
Női és férfi divat.
Tulajdonos : LÁSZLÓ Gyula

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

AZ ELLENÁLLÁS ZENÉJE címen rendezték meg Bolognában azt a zenei ünnepet, amelyen Hans Werner-Henzenek, a müncheni Weisse Rose nevű ellenálló csoport emlékére szerzett művét mutatták be. Előadták még Arnold Schönberg "Egy életben maradt varsói" című művét, valamint Giorgio Federico "Ghedini" című szerzeményét.

*

AZ ANGOL FILMAKADÉMIA 1965. évi nagydíját Audrey Hepburn nyerte el.

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 12 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

AZ IRODALMI ÚJSÁG
NEW YORK-I LAPTERJESZTŐJÉNEK
ÚJ CÍME
Alex Fodor, 98-10 64th Avenue
Rego Park 74, New York

DJURI
magyar
román
orosz
dél-amerikai
héber
spanyol
cigány
görög
német
népdalokat és sanzonokat énekel bárjában gitárkísérettel
Minden este 10-től
hétfő kivételével
6, RUE DES CANETTES
PÁRIZS 6e

BUKAREST - ÉTTEREM
Bácskai konyha
Magyar konyha
Magyar kiszolgálás
Magyar muzsika
WIEN. I.
Bräuner Str. 7.

NŐI ÉS FÉRFI DIVATÁRUK !
Mindenféle használati cikkek !
Minden beszerezhető
cégemnél, ami az Ön magyarországi hozzátartozójának vagy barátainak szükséges
MEGLEPŐEN OLCSÓ ÁRAK
ALEXANDER NOVEMBER
WIEN I. Fleischmarkt 10.
(Rotenturm Strasse sarok)
Telefon : 63-08-67

"ILONA"
Somlainé kis magyar étterme
WIEN, 1. Bräunerstrasse 2.
A Graben 14. számú házban
Nyitva délben 12-3-ig, este 7-11-ig.
Telefon : 52-61-91

Irodalmi Ujság

XVI. évfolyam 10. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1965. május 15.

AMIT TANULTAK ÉS AMIT FELEJTETTEK

SZIRMAI ISTVÁN "az MSZMP néhány időszerű ideológiai feladatáról" szóló előadói beszédének* egyik jellemző felismerése, hogy a kornak *"nincsenek kiugró, korszakos, nagy marxista alkotásai"*, *"nincs még"* új Leninje. A megállapítás igazával csak egyetérthetünk ; arra sem érdemes sok szót vesztegetnünk, hogy e tény újszerűsége — vagy közismertsége — miképp kavarta fel a mai magyar közélet állóvizét, s hogy kimondásának milyen hatása vagy következménye lesz (ha egyáltalán lesz) az ideológiai életben. Ennél sokkal érdekesebb számunkra az a tény, hogy a beszéd, mely a mai magyar kultúra főkérdéseit marxista módon elemzi, (vagy legalábbis ezzel az igénnyel áll elébünk), még csak meg sem kísérli felvetni a nagy kérdést : vajon miért nincsenek a kornak "kiugró" marxista alkotásai, miért nincs "új Leninje"? Ez a sajnálatosan elmaradó, nagy "miért?" Szirmai beszédének legjellegzetesebb tulajdonsága. Szó sincs róla : vannak kérdések benne és vannak válaszok is, sőt vannak *érdekes* kérdések is, noha a válaszokról ezt már kevésbé mondhatjuk el, mégis az olvasónak, — aki a marxista módszertan alapvető elemeinek ismeretében szánja el magát az olvasásra — mindegyre növekszik a hiányérzete. Mert Szirmai, akármilyen különösen hangzik, *már* nem sztálinista (vagyis több-kevesebb sikerrel kerülgeti a fekete-fehér-igennem játékának buktatóit), de *még* nem marxista (vagyis képtelen megmagyarázni tulajdon pártjának módszertanával, hogy mi is a baj tulajdon pártjával). Ebből az átmenetiségből, (hogy ne mondjuk : gyökértelenségből) származik a beszéd alapvetően védekező jellege ; a magyarázat helyett — a magyarázkodás. "Ideológiai feladataink" hibridje — ebben az összefüggésben — nem különbözik elődjeitől, amiben különbözik, az a valóság bizonyos átszüremlése a zsargon berlini falán, az a törekvés, hogy legalább jelezze azokat az új helyzeteket és jelenségeket, melyek a korra — ha nem is világosságot — de némi fényt vetnek. Így tudjuk meg, hogy *"Hruscsov elvtárs felmentése"*, *"átmenetileg bizonyos társadalmi kategóriákban* (sic!) *idegességet okozott"* ; hogy *"sokéves gyakorlat, a nemzetközi kommunsta és munkáspártokban folyó viták, a marxista-leninista pártok különböző állásfoglalásai mind azt bizonyítják, hogy a Moszkva-centrizmus régen nem létezik"* s hogy a pártoknak, *"köztük a Magyar Szocialista Munkáspártnak"* maguknak kell vállalniok a felelősséget mindazért, amit tesznek vagy nem tesznek ; hogy *"nem szükséges... minden vitatott eszmei kérdést központi bizottsági határozattal lezárni"* ; hogy tudomásul kell venni : *"ifjúságunk kritikusan figyeli a jelent és ez erénye"* ; és így tovább. Örvendetes tény, hogy eljutottunk legalább az efajta "tüneti kezelésig" ; addig, hogy *elméletben* már ki lehet mondani a függetlenséget Moszkvától, ha gyakorlatban egy lépést sem tesznek ennek demonstrálására ; hogy nem számít már halállal büntetendő eretnekségnek, ha valaki megemlíti a pártok önállóságát, az új, nemzeti utak keresését, a fejlődés "ellentmondásosságát", azt a velőtrázó igazságot, hogy a "klasszikusok" már nem adnak választ "sok új problémára", s hogy a "jelenkor alkotóinak" feladata a válaszadás. Ha ide számítjuk még azt a revelációnak szánt megállapítást, amely szerint a Központi Bizottság legmagasabb fóruma elé "terjesztett irányelvek alapvető mondanivalója" az, hogy *"a lét nem határozza meg automatikusan a tudatot"*, akkor körülbelül *azsúrban* vagyunk a párt és Szirmai István ideológiai fejlődésének lemérésével.

●

MINDEZZEL még nem is lenne sok baj. A valóság megközelítésére irányuló törekvés, bizonyos új jelenségek, szimptómák feltárására irányuló igyekezet üdvözlendő még akkor is, ha nem egyéb ez, mint önérdekből fakadó önvédelem, az uralkodó réteg erőfeszítése, hogy a sztálinizmus légüres teréből kiszakadva, olyan atmoszférát teremtsen maga körül, amelyben — számára legalább — lehetségesek az életfunkciók. Hibát követnénk el, ha lebecsülnénk az efajta törekvéseket, akármilyen felismerésekből vagy érdekekből származzanak is. A párt igyekezete — ebben az összefüggésben — egybeesik a nép érdekeivel, s ezt nem hagyhatjuk figyelmen kívül. Mert Szirmai és pártja annyit mindenesetre megtanult az 1956-os eseményekből, hogy a valóság akkor is visszaüt, ha hivatalosan nemlétezőnek deklarálják.

Sajnos azonban "ideológiai feladataink" olvasása közben az is kiderül, hogy az, amit a párt megtanult, távolról sem áll arányban azzal, amit elfelejtett. Mert különös bár, de így van : a "kollektív emlékezetet" képviselő pártnak egyik, talán legjellemzőbb tulajdonsága — a feledékenység. E "kollektív feledékenységnek" megvan az a furcsa tulajdonsága, hogy nem a *szólamokat* ejti ki bugyrából, hanem azok *következményeit ;* arra emlékezik, amit helyesebb lett volna elfelejteni, s azt felejti el, amire emlékezni olyan helyes lenne. Ekként történik az, hogy az "előadói beszédben" megtalálunk minden unalomig ismert szólamot, szitkotátkot, frázist, frázissal spékelt kérkedést, és kérkedéssel megtűzdelt nagyképűséget, csak éppen egyetlen önálló gondolatot, egyetlen intellektuálisan izgalmas következtetést nem. Szó esik azokról, akik *"a kultúra teljes szabadságát hirdetik és követelik"*, noha tudniok kellene, hogy *"ez a szemlélet a párt vezető szerepét próbálja csorbítani és tagadja a pártirányítás jogát a kulturális és szellemi életben"* ; megrovást kapnak azok, akik *"az ellenséggel együtt fújják a régi nótát"*, mi szerint *"a személyi kultusz a szocialista rendszer törvényszerű terméke"*, noha tudniok kellene, hogy nincs helyük a kétségeknek e téren, hiszen *"megnyugtató garanciát kell hogy nyújtson mindenki számára maga az a tény is, hogy a személyi kultuszt, annak káros gyakorlati és elméleti következményeit a kommunisták leplezték le"*, (akik jóval e különös emberek *előtt* szóvá tették a kínos ügyet, kiestek a kollektív emlékezetből) ; megállapítást nyer, hogy *"új és forradalmi változást jelentő tényező a világban maga a szocialista világ léte és növekvő ereje, a felszabadult Afrika és Ázsia"*, de *ugyanakkor* elmarasztalásban részesülnek azok, akik *"divatos szemlélettel"* azt hirdetik, hogy *"eszmei vákuumban vagyunk"*, hogy *"a párt politikája eszmeileg megalapozatlan és hogy a marxizmus még egyáltalán nem adott választ a jelen sorskérdéseire"*, mellyel ellentétben a megfellebbezhetetlen igazság az, hogy *"a magyar Szocialista Munkáspárt politikája elméletileg megalapozott"* s *"a jelen alapvető sorskérdéseire igenis választ adott a marxizmus-leninizmus."* Aki nem hiszi, járjon utána azokban a "dokumentumokban", melyeket a párt *"1956 után kidolgozott, — mint például az 1956-os ellenforradalom értékelése vagy a mezőgazdaság szocialista átszervezését megalapozó határozatok"* és így tovább.

●

ILY MÓDON tehát érthető, hogy meglehetős kíváncsisággal tekintünk ama válaszok elébe, melyek a marxizmus-leninizmus jegyében adattak a mit sem sejtő, noha *"politikailag felnőtt, érett magyar nép"* számára. Mi a felnőtt, érett magyar népet fenyegető legnagyobb veszély ? Nem más, mint *"az imperialisták fellazítási taktikája"*, amit *"komolyan kell vennünk"*, hiszen *"ezt a tőkés világ nagy apparátussal, nagy erők bedobásával csinálja"* s eléggé el nem ítélhető módon *"eszmei fegyverekkel"*, pontosabban *"a nacionalizmus, a liberalizmus és a pesszimizmus"* átkos fegyverével. Hogyan védekezzünk eme "fellazítási taktika" ellen ? Elsősorban, nyilván, *"a szocialista tudat fejlesztésével"*. Igaz ugyan, hogy *"a tudat foka nem mérhető"*, mert *"nincs megfelelő mérőműszerünk"*, viszont e mérőműszerek hiányában azt sikerült leméri, hogy "1956 *után az alapvető tömegnek a szocializmus melletti kiállása tudatos volt"*, tehát az *alapvető tömegek* ellenállási képességével nincs sok baj, *ugyanakkor* azonban fel kell lépni *"a nyugati életforma majmolása, az ízléstelenség, a rossz, dekadens nyugati zene, a behozott kispolgári giccs, az importált kulturális selejt terjesztése"* ellen, mert az alapvető tömegeknek még mindig megvan az a rossz tulajdonságuk, hogy alapvetően az érdekli őket, ami alapvetően ellenkezik a párt érdeklődésével, s ezért — érettség ide vagy oda — éberen kell őrködnünk, — min is ? — *"a marxista gondolat tisztaságán"* és *"harcolni kell annak alapvetően egységes értelmezéséért."* Minderre elsősorban azért van szükség, mert a nyugati imperialisták *fellazítási* taktikájával egyidejűleg, baj van *"a kínai testvérpárt vezetőinek"* szigorítási taktikájával is. Mert igaz ugyan, hogy *"mi azt mondjuk, hogy a mi politikánk marxista-leninista"*, viszont ezzel szemben *"a kínai testvérpárt vezetői és mások... politikánkat revizionistának minősítik és azt állítják, hogy az igazi marxizmust csak ők képviselik."* Csoda-e, ha *"az egyszerű emberek tömegeit és nem is csak azokat, ez a helyzet zavarba hozza"*? Ám e zavar teljességgel jogtalan. Az "igazi marxizmust" kizárólag Szirmai és pártja képviseli s tulajdonképpen érthetetlen, hogy erre az egyszerű tényre egyáltalán fel kell hívni az egyszerű emberek figyelmét, akik politikailag amúgy is oly érettek.

●

DEHÁT milyen is ez az igazi marxizmus ? Olyan elmélet, melynek segítségével nincsenek megoldhatatlan problémák, nincsenek megválaszolhatatlan kérdések. Ki emelne szót a nacionalizmus mellett, ha ismeri azt a felbecsülhetetlen értékű igazságot, mely szerint ez nem más, mint *"a múlt maradványa, a nemzeti önzés kifejezése"*. Ki maradna "pesszimista", annak a világot-formáló magyarázatnak tudatában, mely szerint *"a pesszimizmus, a kiábrándult, a megrettent, bizonytalanságban és kilátástalanságban vergődő, tehetetlen ember életérzése"* és *"okait a kizsákmányoló társadalmakban viszonylag könnyen magyarázhatjuk"*, s bár nálunk az oka más, mégis hasonló könnyedséggel magyarázható. A marxizmus-leninizmus iránytűjének birtokában Szirmai nem is mondhat le a "pesszimizmus hazai okainak" gyors és alapos elemzéséről. Így megtudjuk, bár *"a teljesség igénye nélkül"*, hogy a pesszimizmus okai közé tartozik, egyebek közt, *"a háború réme"*, mely *"nemcsak a kapitalista országokban élő tömegekre hat, hanem a szocialista országok bizonyos rétegeire is"* ; ide tartozik, hogy "történelmi útunk nagy megrázkódtatásokon keresztül" vezetett ; ezek : *"a személyi kultusz, az 1956-os ellenforradalom"*. De természetesen oka a pesszimizmusnak az is, hogy *"korábban nehézségekről, hibákról kevesebb szót ejtett a párt" ... "most viszont őszintén feltárjuk gondjainkat"*, logikus következésképp *"az emberek egy része a mai reális politikát nem képes követni, megérteni és így egyesekben az a hangulat kerekedett felül, — az ellenség ezt tudatosan szítja, — hogy a szocializmus építése megtorpant"*. Aki azonban azt hinné, hogy ezzel az elemzéssel kimerült a pesszimizmus okainak kincsesbányája, — téved : hiszen *"hozzájárulnak természetesen az egyéni életsorsokban tapasztalható problémák is"* és *"ezek közül kiemelkedő a lakáskérdés."*

●

AZ OLVASÓ itt lehajtja fejét és hálát ad a magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának és Szirmai Istvánnak, hogy évezredek emberi töprengése után, Nietzsche után, Schopenhauer után, Sartre után, Kierkegaard után, vagy akár Lucien Goldmann után végre megtalálta s egy könnyed, finom mozdulattal elébe helyezte a pesszimizmus szubjektív okainak e végső és megmásíthatatlan forrását : a lakáskérdést.

Mit számít, *ezek után*, hogy vannak "főleg írók és újságírók", akik írásaikban, szociológiai kutatásaikban nem *"módszeres kutatások eredményeit ... tükrözik"*, hanem *"sokszor véletlen jellegű, esetleges tapasztalataikat"* és *"az ilyen jellegű írásokban aztán igen gyakori a valóság felületes, egyoldalú, indokolatlanul sötét ábrázolása, melynek politikai mondanivalója torzít, pesszimizmust kelt, cinizmust szít és tudatosan azt sugallja : lám, a szocializmus sem tudja megoldani a problémákat"* ; mit számít, hogy *"a szocialista realizmussal egyesek szembe állítják a 'teljes realizmus' elméletét"*, melynek *"lényege : akár a múltat, akár a jelent nézzük, nem a történelem tendenciáit, a nép sorsát felemelő forradalmi sorsfordulók fontosak, hanem a sáros, sokszor kegyetlen, az egészből kiragadott részletek, egyéni tragédiák, az extrém esetek, melyek alkalmasak a hit rombolására."*

S itt elérkeztünk emez *alapvetően marxista* beszéd alapvető fordulópontjához : a *hit* problémájához, mely a marxi "de omnibus dubitandum" axiómáját átfordítja a "credo quia absurdum" dogmájára. Mindehhez kevés hozzátennivalónk lehet. Teljességgel érdektelen most már tudnunk azt, hogy Szirmai és a párt, minden ellenkező hireszteléssel ellentétben, *"senkitől sem várja a valóság lakkozását"*, azt, hogy *"igenis vannak a mi közéletünkben hibák"*, noha *"nem ezek jellemzik társadalmunkat"*, vagy akár azt, hogy *"a mai fiatal nem találta szembe magát a kapitalizmus elviselhetetlen igazságtalanságaival"* s ez az oka annak, hogy *"nem is ismeri az osztálygyűlöletet"*, amiből egyenesen következik, hogy *"szenvedélyesebben, érzelmekre hatva kell ... beszélnünk, írnunk az eddiginél sokkalta többet a kapitalizmusról"*. Még az a fenyegetésként hangzó mondat sem érdekelhet bennünket túlságosan, mely kimondja, hogy *"a sajtó növelni fogja a párt politikáját félreértő vagy félremagyarázó nézetek bírálatát"*, főképp azért nem, mert nyilvánvaló, hogy ennek a pártnak, mely a *la condition humaine* legnagyobb *miértjére* adott választ azonosítja a lakásproblémával, nem lehet nézeteit félreérteni vagy félremagyarázni. Ha ezekből a nézetekből csupán a marxizmus-leninizmus "esett volna ki", még talán szükséges is lenne megkeresnünk a bajok okát ; de ezekből a nézetekből az emberi lét egésze hullott ki, nyomtalanul, az ember sorsán, a lét értelmén és feltételein való tűnődés örömteli, szomorú vagy akár kétségbeesett vívódása. Az ember tudomásul veszi ezt és legyint egyet vagy rázza az öklét : ki-ki helyzete és vérmérséklete szerint. Mi születhet a féligazságok hazugságainak és a hazugságok negyedigazságainak e zsúfolt, fullasztó, leverő, torkot szárító keveredéséből ?

BADICS ISTVÁN

(*) *Elhangzott az MSZMP Központi Bizottságának* 1965. *március* 11-*i ülésén ; közli a Társadalmi Szemle* 1965. *áprilisi száma.*

MÁJUS 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Kollányi András : Az ajándék ló foga (3. old.)

Domahidy Miklós : Nagy László könyve Katangáról (4. old.)

Dr. Barta Géza : Pusztuló nemzet (5. old.)

Cs. Szabó László szentföldi naplója (6-7. old.)

Gömöri György : A katyni ügy (8. old.)

Nagy Kázmér : Délsziget (9. old.)

Dettre András humoreszkje (10. old.)

Csernus Ákos : Pentagon (11. old.)

Csiky [illegible]nes Mária, Dedinszky Erika, Horvá[illegible] Elemér, Makkai Ádám és **Tüz Tamás** versei

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

Az IDŐ Sodrában

Karnyóné Párizsban

Május hatodikán este magyar főiskolás színjátszó csoport szerepelt Párizsban. A Nemzetek Színházának ifjúsági tagozatában indultak s Nancyban, a vetélkedés helyén, második díjat nyertek, a madridi és prágai diákok megosztott első helye mögött.

Párizsban a montparnasse-i Gaston Baty Színház mutatta be a díjnyertes együttesek előadásait. Figyelmes elrendezésben, finn rokonaikkal s a török fiatalokkal kerültek egybe a magyar egyetemisták : a színvonalas finn Brecht-előadás s a rendkívül hangulatos török mesefeldolgozás után került sor, telt házak előtt, a pesti diákok "Karnyóné"-jára.

Okos rendezésben, igazi diákbohózatnak felfogva játszották Csokonai alkalmi vígjátékát a budapestiek. Ha a szöveg halhatatlan finomságait nem élvezhette is a jórészt franciákból álló közönség, annál kevésbé vétette el hatását Karnyóné pantomimmá magasított burleszk-szerepe, a huszáros Lipity-lotty mézeskalács-bája s minden férfi és női szereplő egyesült kultúrája és akarata hogy a magyar diákművelődés többszáz éves hagyományait francia színpadon is megcsillantsa.

Különösen figyelemre méltó volt a fiatal szereplők néhány ügyes "betoldása", rögtönzése. Csokonai szándékaival megegyezően, francia kiszólásokkal fűszerezték a darabot, s ezzel tapintható közelségbe hozták a molière-i szatírát, melynek divathóbort-gúnyoló része élénk jókedvre derítette a francia nyelvű közönséget.

Ízléses, derűs, minden szempontból hasznos franciaországi szereplése s a Nemzetek Színházának vetélkedéseiben nyert értékes második díja csak elismerést hoz a magyar egyetemi ifjúságnak. Szereplésük azt mutatja, hogy a magyar kultúra, a magyar tehetség, ha utazni és megnyilvánulni hagyják, mindenütt megállja a helyét, költséges előkészületek és protokoll nélkül is dicsőséget tud hozni a hazára.

Reméljük, hogy a budapesti főiskolások átütő sikere után a magyar hatóságok más területeken is szabadabb teret adnak majd a tehetségek külföldi megnyilvánulásainak. Számos értékes magyar írás — vers, könyv, színdarab — fekszik otthoni asztalfiókokban, számtalan érdekes vászon a műtermek mélyén, melyeket a kormányzat a maga konzervativizmusa miatt otthon eltilt a nyilvánosságtól. Próbáljon belenyugodni abba, hogy a művészetet — művészek csinálják, nem pedig hivatalnokok, s ezek a művészek hathatósabban szolgálják a nemzeti s a nemzetközi kultúra ügyét, mint a bürokraták.

K. S.

Műtrágya-balett

A moszkvai "Pravda" az egyik legbuzgóbb szorgalmazója annak, hogy a szovjet koreografusok alkossanak olyan balettet, amely lelkesítően kidomborítja a szocializmus diadalmas előtörését és győzelmét. A "Pravda" tanácsait általában tanácsos megfogadni. Ezúttal is termékeny talajba hullottak, annál is inkább, minthogy a legújabb balett, amely e jelben fogant — *a műtrágyázás apoteózisa.*

A balett, amelyet egy amatőr tánccsoport részére írtak és amelynek címe *"Aranyló búza"*, egy műtrágyagyár egyik munkatermében kezdődik. A háttérben csövek hatalmas labirintusa, kétoldalt kapcsolótáblák. A színpadra négy munkaruhás lány rohan be, gombokat kezdenek nyomogatni, kikapcsolnak, bekapcsolnak, leolvassák a mutatókat és szorgalmasan jegyeznek. Közben persze táncolnak. Fiatal férfiak lépnek a színre, a lányok elkapják őket és megkezdődik az össztánc a gépzakatolás ütemére. Ekkor egy tábla ereszkedik le a zsinórpadlásról ezzel a felirattal : *"A tervet 106 százalékra teljesítettük"*.

Most jön az igazi "munkatánc". Ezt is a munkaruhás lányok táncolják. Piruetteket csinálnak a futószalag mellett, amelyen dolgoznak. Energikus mozdulatok jellemzik ezt a jelenetet ; "az energikus mozdulatok ugyanis — mondja a balletthez írt rendezői instrukció — híven kifejezik az ifjúság örömét, amit munkájában talál."

A következő jelenetben fiatal úttörők lépnek, illetve csoszognak a színre, *jutazsákoknak* kiképezve, a zsákokon ezzel a felírással : *"Szuperfoszfát"*. A legkisebb fiú összetereli a munkásokat és eltáncolja nekik a csoport jövetelének célját : műtrágyát akarnak. Újabb vidám tánc következik, majd a "megtöltött" ifjak felstószolják magukat teherautókra, amelyek azután elszáguldanak velük.

A fiatal táncosok csoportja ezután egy kombájnt testesít meg, amely előre mozog, szánt és trágyázza a talajt, serényen szórva a szuperfoszfátot. Majd a táncosok mozdulataikkal, hajladozásaikkal a csodálatosan szárba szökkenő búzát jelképezik. A végén egy agronómus és egy munkás dobban be a színpadra, diadalmasan lengetik a vörös zászlót, mire újra jönnek az úttörök és dobbal, trombitával üdvözlik a kivívott sikert.

A balettben sokat ugranak, forognak, hajladoznak, sőt mintha kicsit túl sokat hajladoznának. A "Pravda" legalábbis így találja és a hajladozást egyenesen *"elhajlás"*-nak nevezi. *"Mi változatlanul annak a pártján vagyunk,* — írja kritikájában, — *hogy a művészetek, így a balett is, napjaink nagy kérdéseiből merítsék témáikat. Ez azonban már egy kicsit sok !"*

Ami magyarra fordítva körülbelül azt jelenti, hogy nemcsak a műtrágyagyár, de a balett szerzői is túlteljesítették a normát.

A Béke Marsallja

Száz éve született és nyolc évvel ezelőtt halt meg korunk egyik legérdekesebb embere, Candido Mariano de Silva Rondon marsall, a "Béke Katonája", akinek nevét egy több mint 250 ezer négyzetkilométeres országrész — *Rondonia* — őrzi azóta Brazíliában (az egykori *Territorio Guapore*).

Hazája büszkén emlékezik rá, hiszen ha neve — mint ahogy életében többször is szó esett róla — nem is került be a "Béke Nobeldíjasai" közé, mégis ennek az embertelen korszaknak egyik legnagyobb humanistája volt, akit joggal lehet Schweitzer mellett említeni.

Az indián, portugál és spanyol ősöktől származó Rondon elérte a legmagasabb rangot, amivel országa és népe kitüntethette a katonát, akinek jelszava az volt : "Inkább meghalni, ha kell, de sohasem ölni !" Rondonnál ez nemcsak jelszó volt, hanem élet és tett.

Azok közé az elszánt vadonjárók közé tartozott, akik soha nem emeltek fegyvert emberre. Alig harminc esztendős, fiatal kapitány, amikor az akkori brazil államelnök, Floriano Peixoto megbízza, hogy folytassa Gomez Carneiro generális munkáját : a telefon- és távíróhálózat kiépítését Észak-Brazília vadonjain keresztül. Amikor e megbízást kapja, mindössze ötezer kilométeres hálózat készült el — s amikor befejezi a munkát, 270 ezer kilométeres vezeték hálózza be Észak-Brazília vadonját.

1913-ban a *Rio Duvida* ismeretlen vadonába vezet expedíciót — érdekessége, hogy ezen T. Roosevelt is részt vett — és teljesen ismeretlen vad indián törzsek területére hatol be. Talán ekkor érlelődik meg benne a gondolat, amelyet roppant akaraterejével igyekezett meg is valósítani a következő évtizedekben : a primitív indián törzsek átmentése a jövendő számára.

Rondonnak az volt a célja, hogy olyan légkört teremtsen, amelyben az indiánok megtehetik az első lépéseket a civilizáció felé anélkül, hogy ősi életformájuknak hátat kellene fordítaniok. E célból alapította meg a hatalmas szervezetet, a *Servico Protecao dos Indios*-t, az Indiánokat Védő Szolgálatot, amelynek tagjai közül sokan, Rondon szellemében, inkább életüket áldozták a gondolatért, semhogy — indiánt öltek volna.

A *Rio Xingu* vidékén — az *Ilha do Bananló*-n és környékén — megvalósult Rondon elgondolása és ahogy nemrég olvastam egy Brazília indiánjairól szóló megdöbbentő és szomorú tanulmányban — ez az amazonaszi indián törzsek utolsó menedéke. Másutt pusztulnak, — itt élnek, hála a Béke Marsalljának.

K.K.L.

A 70 éves Giono

MOST ünnepelte hetvenedik születésnapját Jean Giono, a két világháború közötti nagy francia írónemzedék tagja, Mauriac, Malraux és Montherlant immár klaszszikusnak számító társa.A hetvenedik születésnap híre a francia közönséget talán inkább meglephette, mint a magyar olvasókat ; de a látszólagos ellentmondás magyarázata egyszerű. Jean Giono, aki 1948 körül valósággal új pályát kezdett, s írói palettáját addig ismeretlen színekkel gazdagította, manapság szinte "másodvirágzását" éli, s még annyi terve vár megvalósításra, hogy az egy induló fiatalnak is évtizedekre elegendő lenne. A magyar olvasó azonban már régóta nem találkozhatott Giono nevével, s hogy él és alkot, arról inkább csak a szakmabéli beavatottak értesülhettek. Pedig a negyvenes évek elején, ha néhány esztendő késéssel is, Gionónak méltó apostola támadt Magyarországon : 1939 és 1943 között Illyés Gyula fordította mesterien négy költői szépségű regényét : a *"Valaki a hegyekből"*-t, a *"Sarjú"*-t, a *"Zeng a világ"*-ot és az *"Örömmel élni"*-t. Illyés Gyula figyelmét bizonyára nem a véletlen hívta fel akkoriban Gionóra : a magyar problémáktól sokszor idegen, más szociális és politikai kérdéseket feszegető vagy éppen az absztrakció régióiban elvesző és mindenképpen nehezebben átplántálható francia irodalomban ez a provánszi paraszt-misztikus író és társadalomreformer volt az, akit a magyar népiesek, tévedéseivel együtt is, magukhoz legközelebb állónak érezhettek. Ha másért nem, ezért is érdemes idézni Giono pályáját : eredményei, botlásai, félremagyarázható — és sokszor nyilvánvaló rosszindulattal félremagyarázott — közéleti tevékenysége, jóhiszeműséggel párosuló politikai ügyetlensége, *mutatis mutandis*, a magyar népies irodalom nem egy képviselőjére is érvényes lehetne.

Jean Giono, a falusi cipész és a mosónő fia, az olasz *carbonaro* unokája, a kifutóból lett banktisztviselő és író egész életében hű volt szűkebb pátriájához, a provánszi Manosque városkához. A "manosque-i remete", — mert így nevezték el ezt a nagyvárostól, a párizsi mondanitástól mindig is borzongó írót, — ma is itt él a kisvárosra néző domboldali házában, könyvekkel bélelt "világítótornyában", ahonnan tekintete nem is annyira Marseille vagy a turisták tengerpartja, a Riviera, mint inkább a rohanó Durance folyó, a tiszta levegőjű fennsíkok, az Alpok nyúlványai felé fordul. Ez a táj ihlette meg a húszas évek végén induló írót, akinek a szemét a tájra azonban a nagy mesterek : a *"Georgikon"* Vergiliusa és a *"Fűszálak"* Whitmanja irányították. A *"Sarjú"* és a *"Zeng a világ"* szerzője híres, ún. "Pánsorozatának" akár a klasszikus Munkák és Napok alcímet is adhatta volna, hiszen hősei mind egyszerű emberek : nehéz kezű parasztok, kézművesek, halászok, pásztorok, mint a felejthetetlen Panturle, Saint-Jean vagy Antonio. Ezek a darabos hősök csodás világban, bűnbeesés előtti aranykorban élnek ; pásztorsípjuk hangjára megszólal a fű, a fa, a hegy, a víz, a föld és a csillagok. A nagy Pán nem halt meg, vallja akkoriban Giono, vagy legalábbis, aki érti nyelvét, életre tudja hívni ; akit nem mérgezett meg a modern kor, az pogány örömmel, dionüzoszi hévvel lehet megint egy a Természettel, az egész Kozmosszal.

SZÉPEK, költőiek voltak ezek a regények ; a francia irodalomban szokatlan friss hang szólalt meg bennük. Ám ekkor Gionót utolérte az őszintén, de nem elég széleskörűen gondolkodó írókat minden korban fenyegető veszély : már nemcsak olvasókat keresett, hanem hallgatókat is, akiket nem elbűvölni, — meggyőzni akart. Az *"Örömmel élni"* hőse, Bobi, már nemcsak élte a mítoszt, prédikálni is kezdett ; s a provánszi pásztoridillek bukolikus poétája maga is próféta szeretett volna lenni, a bűnös várost, az ipari civilizációt, a háborút ostorozni. Igaz, Giono a szószékre nemcsak kapaszkodott, a váratlan siker és népszerűség is ide kényszerítette, hiszen Manosque és a Contadour-i fennsík 1935-36 táján valóságos zarándokhellyé alakult. Tanításában is volt igazság, személyes élmény is hitelt adott neki, s nem egy kortársa, Saint-Exupéry és Bernanos, Huxley és Orwell sok mindenben egyetérthetett volna vele. Baj talán csak az arányok körül akadt ; s a javasolt gyógymód volt hamisabb, mint a diagnózis. Giono hitte, hogy a történelem menetét meg lehet állítani, s újra fazekasok és kötélverők közösségével helyettesíteni a modern ipari civilizációt. Az egyre zavarosabb történelmi helyzet, a müncheni tárgyalások, a "furcsa háború" légköre, végül pedig a megszállás évei a maga igazságát morális következetességgel védő s lényegében politikaellenes írót szándékai ellenére belekeverték a politikába. Mások ügyesebbek voltak, nem úsztak az árral szemben, s véleményük visszhangjára is figyeltek; Giono, a szenvedélyes pacifista azonban akkor tüntetett a katonai szolgálat ellen, amikor az addig antimilitarista francia baloldal a háború mellett szavazott, s akkor sem tagadta meg a Föld-Ifjúság-Kézművesség jelszavát, amikor ezt, más értelemben,a Vichyi Kormány is hangoztatta.

Mindennek az lett a következménye, hogy 1944-ben Gionót letartóztatták és hat hónapi börtönre ítélték. Jogos volt-e az ítélet vagy sem, nem érdemes vitatni, bár az író jóhiszeműségéhez nem fér kétség. Annyi azonban tény : Giono rádöbbent, hogy küldetése nem a botcsinálta prófétaság, a szélmalomharc, hanem arra született, hogy csak író legyen és meséljen. Egy-két év alatt valósággal újjászületett, témát és stílust is változtatott, s Vergilius helyett új mestert választott : Stendhalt. Az új Giono a patétikus és költői (s néha túlságosan is bőbeszédűen költői) paraszt-mítoszok után most realistább és szárazabb, ironikusabb és gazdagabb cselekményű, hitelesebb lélekrajzú regényeket ír. Hősei már nem az elemekkel misztikusan együtt rezdülő pásztorok, hanem esendőbb, önzőbb vagy éppen stendhali módra boldogságot kereső emberek, mint az utolsó korszak talán legjobb regényének, a *"Huszár a tetőn"*-nek főszereplője, Angelo Pardi. Giono, a hajdani prédikátor, ma már kiábrándult bölcs, aki saját példáján tanulta meg, hogy született író olvasóit műveivel, nem ködös ideológiájával szolgálja.

a. p.

A legújabb és a legkisebb

Nemrégiben Afrika 37. állama kapta meg függetlenségét. Gambia — nem tévesztendő össze sem Gabonnal, sem Zambiával — a szabadság útjára lépett. Rögös útra, minden bizonnyal. Az ország, melynek fővárosában, Bathurstben az angolok formálisan is átadták a hatalom jelvényeit az új köztársaságnak, mindössze 300 kilométer hosszú s 25-45 kilométer széles, a Gambia folyó két oldalán. Tengerpartjától eltekintve, minden oldalán az egykori francia gyarmattal, Szenegáliával határos, s az egyik angol főkormányzó, talán kissé meggondolatlanul, Gambiát "földrajzi és gazdasági abszurditásnak" nevezte. Meggondolatlanul, de nem véletlenül ; mint ahogyan az sem véletlen, hogy az angolok, akik a XVI. században gyarmatosították e földet, évszázadokon keresztül megpróbálták "elcserélni" a franciákkal — jobb földekért. E pillanatban az a helyzet, hogy az új országnak van függetlensége, de nincs vasútvonala, van szabadsága, de nincs repülőgépe, sőt — ami talán a legjobb — hadserege sincs. A fővárosban található még egy hotel, egy leszállásra alig alkalmas "légicsík" és egy tűzoltóautó. Ami hatalmas bőségben található, az a földimogyoró. De az ország mégis él. Vállalkozó szellemű kereskedők jó üzleteket kötnek a szomszédos nyugat-afrikai országokba irányuló cigarettacsempészéssel. Gambia elegendő cigarettát importál ahhoz, hogy 316 ezer főből álló lakosságát — naponta és személyenként — 3 és fél csomaggal lássa el, de azok a kísérletek, hogy ezt az egyoldalú gazdaságot kissé megváltoztassák, mindeddig nem jártak sikerrel. Egy bányászati vállalkozás terve kudarcot vallott ; egy ambiciózus cápahalász-telep megbukott : nem volt kereslet ; az Angol Kormány 2 millió fontot költött egy, a főváros szomszédságában felállítandó tyúkfarmra, de egy fertőző betegség halomra ölte a csirkéket. Mindössze 40 ezer tojást sikerült produkálniok, a költségeknek megfelelően ötven dollárért darabját. A farmot ezután tanítóképzővé alakították át.

Mindezek ellenére Gambia jövője nem vigasztalan. A miniszterelnök, David Kairaba Jawara, aki Angliában tanult, s aki szerint "egyetlen tehén sincs Gambiában, aki ne ismerne engem", noha csak öt esztendővel ezelőtt kezdett politikával foglalkozni, meggyőződéses demokrata és biztoskezű adminisztrátor. Rövid idő alatt szerződést kötött Szenegállal, közös védelmet, gazdaságot és diplomáciai képviseleteket kiépítendő, s mi több, rávette az angolokat, hogy az elkövetkezendő három év alatt három millió fonttal segítsék kis országának gazdasági életét. Az Egyesült Államok eddig 125 ezer dollárral járult hozzá a mezőgazdaság, valamint a kikötő fejlesztéséhez.

Évi 2 millió dollárnál kevesebb adóbevételével a miniszterelnök okosan szembeszegült az Afrikában manapság oly népszerű és elterjedt nagyzási mánia kifejlődésének. A Parlament a régi gyarmati klub helyiségében ülésezik, Jawara egy szerény háromszobás házban lakik, sajátmaga vezeti Hillmann Minxét és 7400 dollár évi fizetést kap. Különböző afrikai tapasztalatok birtokában csak remélhetjük, hogy aki Gambia sorsában bízik — nem csalatkozik.

— d — b —

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

AZ AJÁNDÉK LÓ FOGA

TESTES KÖNYVET hozott a posta, melynek kiadója a budapesti "Corvina" Könyvkiadó. Mint az impresszumból megtudhatjuk, készült Magyarország felszabadulásának huszadik évfordulójára, 20.150 példányban, módosított változata pedig megjelent angol, német, francia, orosz és spanyol nyelven is, összesen 62.100 példányban. A magyar változattal együtt ez 82.250 példány, ritka szám a magyar könyvkiadásban, s ha külön elgondoljuk, hogy a 336 oldal + 32 oldal melléklet terjedelmű, díszes kiállítású kötet nem kerül könyvárusi forgalomba, mivel a magyar szövegvariánst a "Magyarok Világszövetsége" ajándékként küldi szét az 1956 után világba szóródott "külföldön élő hazánkfiainak", ("disszidenseknek", "renegátoknak", "hidegháborús gyújtogatóknak", stb., stb.) — az idegen nyelvűeket pedig a sok nyelvű lelkendezőknek, fanyalgóknak, hitetleneknek és érdeklődőknek, nyilvánvaló, hogy több millió forint lehet a nyomdaköltsége ennek a dicsekvő-dokumentumnak. Szép summa lenne ez ott is, ahol a pénznek bőviben van az államháztartás, hát még ott, ahol szakadozott a köntös. Mert köntöst viselhet, aki ilyen fejedelmi összeget áldozhat kérkedésre, méghozzá oktalan és alapnélküli kérkedésre. Persze, nem a köntös gazdája fizet, mert vannak mások, akik fizetik az ilyesféle passziót — a dolgozók, egy egész társadalom nyúlhat zsebbe, hogy gazdáinak önpropagandáját fizesse.

Egy régi magyar közmondás szerint nem illő dolog megnézni az ajándék ló fogát. Ez egyszer mi mégis megnéztük. Mielőtt a könyvespolcra raknánk, legalább hadd tudjuk : mi is egy szép külsejű pesti ajándék.

●

HÁROM RÉSZRE tagozódik a könyv. A kiadó rövid, féloldalas Bevezetőjéből értesülve megtudjuk előljáróban, hogy az első rész *"mintegy emlékeztető a távolabbi múltra : legnagyobb íróink, költőink szavával, sötét színekkel, fájdalmas jajkiáltással, de igazat remélőn idézi fel az ország felszabadulását megelőző éveket."* A második rész írásaiban *"a felszabadulásnak, az új élet megindulásának napjai, majd az ezt követő évek kelnek életre. Felemelő élmények és lesújtóak : a földosztás történelmi igazságtétele, a nép gazdasági és politikai hatalmának megteremtése, az építőmunka és a nagy tervek magával ragadó lendülete, forró légköre, a tömegek kulturális felemelkedése — egyfelől ; a személyi kultusz bűnei, csalódás és megrendülés, megtévedt becsületes szándék és gonosz, népellenes fondorlat találkozása egy nemzeti katasztrófa szakadékának peremén — másfelől."* A harmadik rész *"a jelen fogalomkörébe sorolt, hatvanas évek tükre kíván lenni. Feltűnik ebben a tükörben a kiegyensúlyozott, egészséges fejlődés nyugalma és nyugtalansága... a továbbhaladás világos útja."* Amen, amen.

A tartalomjegyzék csábítóan félrevezető. A múltat bemutató részben József Attila, Móricz Zsigmond, Nagy Lajos, Gelléri Andor Endre, Bálint György, Radnóti Miklós, Sarkadi Imre, Déry Tibor, Füst Milán, Pilinszky János, Vas István, Karinthy Ferenc nevét olvashatjuk, közéjük keverve Váci Mihályt, Hidas Antalt és Illés Bélát — nehogy tiszta búza legyen a búza. Váci, mint a múlt krónikása ! Nem elégszik meg a szerkesztő Szabolcsi Miklós, hogy a boldog jelent énekeltesse az új protokoll krónikásával, de a múltra szánt nyolcvan egynéhány oldaláról is kiszoríttatja vele — mondjuk Kodolányi Jánost, aki a paraszti világról mondott olyan hiteles tudosítást, mint Váci Mihály : a falukutató irodalom nagy neveit és nagy műveit nem is ráncigáljuk ide tanúságul. Hidas Antal a szovjet emigráció honvágy-élményét négyoldalas klapanciasorozatban intonálja a gyanútlan (vagy ez esetben gyanakvó) olvasónak, de Lengyel József bármelyik idevágó írása ünneprontó lett volna nyilván a nagy évfordulón — ezért ő hiányzik a könyvből, még az új részből is. Igaz, neki ma is főként csak az igazságtalanságok emlékei kerülnek a tollára. Az is igaz, hogy Lengyel József nem Horthy fasizmusáról tudósít, hanem a sztálini lágervilágról, ahol ugyanúgy kommunisták szenvedtek a szögesdrót mögött, mint Horthy börtöneiben. Ez pedig nem bocsájtható meg akkor sem, ha valaki az ártatlanul elszenvedettek után is kommunista tudott maradni, öregen, megtörten is. Inkább ne legyen olyan hiteles a kép, gondolta szerkesztő és megbízó, csak ünneprontás ne legyen. Illés Béla "Honfoglalás"-részlete nem tartozik az író kiáltóan hamis történetei közé, elég jellegtelen részlet. A szerkesztői szándék nyilvánvaló : Illés Béla nem maradhat ki az ünnepből. Gergely Sándor (aki ugyan senkinek nem hiányzik) már kimaradhatott, nem azért, mert rosszabb író Illésnél, hiszen Hidasnál jobb. Csak most "nincs a vonalban". De a már halottak közül Juhász Gyula, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső, Babits, az élő Veres Péter, Szabó Pál, Illyés Gyula is mondhatott volna — mint a megfelelő időben mondott is — valamit e kötet számára a múltról. De a hiány *csak* hiány, igaz sajnálatos hiány, s még nem hamisítás. A hamisítás igazán csak a második részben tárulkozik ki.

●

A FELSZABADULÁS élményével kezdődik ez a rész — Mesterházi Lajos vezeti be "Szabadság!" című írásával. Tudjuk, hogy *majdnem* az egész ország felszabadulásnak tekintette 1945. április 4-ét, a szellem emberei, írók és költők különösen, pártállásra való tekintet nélkül. A földreform valóban történelmi tett volt — írók követelték Horthy félfeudális rezsimjében, írók nyugtázták elsőnek az Eszterházy, Keglevich, Wenckheim hercegi- és grófi uradalmainak jogos birtokbavételét, az egyházi birtokok parcellázását. Mi emlékszünk a földosztó miniszter nevére : Nagy Imrének hívták. Ha már történelmi visszatekintés, történelmi tükör ez a könyv, elképzelhetőnek tartottuk volna e történelmi per igazságtevőjének nevét megemlíteni, függetlenül attól, hogy nevezett más történelmi tettekkel is, több mint 10 évvel első történelmi szereplése után, még nagyobb pillanatokban is olyan poszton állt, ami említésre méltó ilyen antológiában. Elhisszük, hogy Nagy Imre 1956-os szerepének őszinte megvilágítása túl kényes szerkesztőnek és kiadónak, fel a kormány elnökéig, de 1945 földosztása és Nagy Imre neve *egyet* jelent, még ha elhallgatásra is ítéltetett ez a történelmi tény. Mint ahogy a parasztság későbbi sorsfordulásai is elhallgatásra vannak ítélve, vagy jóságos optimizmusba, rózsaszínű kendőkbe burkolva. Az erőszakos téeszesítésre, a lesöpört falusi padlásokra gondoljunk csak, mi *ezt* tekintjük többek közt — az előszóval ellentétben — "nemzeti katasztrófa szakadékának". Erről is volt irodalom a maga idejében. Például Csoóri Sándor verseire emlékeztetjük Szabolcsi Miklóst. Vagy későbbről, például emlékszik-e Kuczka Péter "Nyírségi napló"-jára? Kuczka vagy Kónya Lajos, vagy Sarkadi Imre kitelepítési novellája, vagy Háy Gyula publicisztikai írásai 1956. nyaráról nem a személyi kultusz sötétségeiről szóltak-e ? Elismerjük : perzselő témák, de történelmiek, és ez a gyűjtemény a magyar történelem különösen mozgalmas utolsó húsz évét célozta meg.

Rajk-per, Mindszenthy-per, Grősz-per, Maort-ügy, és még sorolhatnánk a koholt pereket, nem ebben a húsz évben volt-e ? Muszka Imre mesterséges felfújása a Sztahanov-mozgalom fellendítése és a normák szorítása céljából, Ratkó-törvény és Ratkó-gyerekek, Rajk rehabilitálása, Nagy Imre meggyilkolása, a mezőgazdaság teljes téeszbe kényszerítése — nem ebben az utolsó húsz évben volt ? Hitek, remények szétzilálása, két Debrecenre való magyar világgá szóródása — nem ebben a húsz évben volt ?

Szabolcsi Miklós, és a Szabolcsi Miklósok úgy tudnak hamisítani, mint Pekár Gyula, vagy a Pekár Gyulák : most az utolsó húsz év a hamisítás tárgya, Pekárék az ezeréves haza tejjel-mézzel folyó Kánaánját hazudták néhány évtizeddel előbb, amikor hasonló tendenciájú bizonyító antológiákat állítottak össze.

●

MERT NEM hamisítás-e például, amit a második részben Zelk Zoltánnal bizonyít a szerkesztői szándék ?

Ismeretes, hogy a neves költő, aki "szocialistának született", s aki 1945-ben a felszabadult ország építő hitének, a munkások, a tegnapi és a mai kisemmizettek énekese volt, sőt aki hitt Sztálin "bölcs tanítói csalhatatlanságában" is, a személyi kultusz egyre szorongatóbb légkörében a maga hite, a tegnapi hite ellen fordult, (ez a keserves felismerés sokak szégyene és megtisztulása volt), s a pártönkény és mindenfajta önkény ellen lépett fel. Ezért a forradalom leverése után börtönbüntetést szenvedett. Börtönbüntetésének ideje alatt meghalt a felesége, s a temetésén sem vehetett részt. A súlyos megpróbáltatásokban verseket csaltak ki tőle, melyekben megtagadtatták vele a saját hitét, saját magát ; a börtönben írt versek közt is találhatott volna Szabolcsi *hitelesebbet*, mint a kötetébe bevett: "Kései sorok októberről". Például a "Sirály"-t. De itt a hamisítás, a kompromittálás volt a főszándék. Tiltakozhat-e élő költő a szégyenletes visszaélés ellen ? Alig hisszük.

Juhász Ferenc "Nagymamá"-ja a maga idejében valóban kifejezte a költőt, noha akkor is írt jobb verseket ennél — a fiatalon nagy és jelentős életművet épített költő *oeuvre*-jéből éppen ezt választani ki, csak torzításra volt jó : Juhász nemcsak politikailag, de művészileg is túllépett ezen a versen. A "József Attila sírja" mennyivel hívebben tükrözi Juhász tehetségét és meggyőződését ! Ezt Szabolcsi Miklós, aki József Attila-szakértőnek tartja magát, igazán tudhatná.

Egyetlen ponton vállalt valamit a szerkesztő a kínos témákból : Déry Tibortól hozza a "Szerelem" című novellát, melyben egy konstruált per (Rajk-per) börtönbüntetéséből szabadult rab hazatérése a téma — nincs nevén nevezve a háttér, de sokan tudták annak idején, miről van szó a novellában. A szerkesztői bátorság határa eddig ért el, túl ezen a ponton tabuk vannak, úgy látszik.

Benjámin László két szép verssel, Tersánszky J. Jenő egy gyengébben sikerült novellával, (ami egyáltalán nem tükrözi híven a talán legnagyobb élő írót), Szabó Pál, Darvas József Illyés Gyula, Sőtér István, Fodor József, Veres Péter, Dobozy Imre, Sándor Kálmán, Sziráky Judit, Szeberényi Lehel, Palotai Boris, Simon István, Molnár Zoltán, a fiatalok közül Moldova György, Fejes Endre, Tabák András, és a Váci Mihállyal egyenértékű mindenes : Garai Gábor szerepel ebben a részben. De hol van Tamási Áron, vagy Ottlik Géza, Mándy Iván, Nemes Nagy Ágnes, és hol van Nagy László és Weöres Sándor, és Jékely Zoltán? És Berda József és Hajnal Anna ? Ők változatlanul nem tartoznak bele az említésre érdemesek listájába ? És a halott Szabó Lőrinc ? Nem fért a kötetbe ? Kit szorított volna ki, aki nála jelentősebb volt ? Ő már nem kér a Szabolcsik igazságszolgáltatásából, igaz, ő elhallgatható. Mint sokan mások.

Mint ahogy mondana valamit a tegnapról (a húsz évbe fért tegnapról van szó) Nagy Sándor "Megbékélés"-e is, hiszen a maga idejében Kossuth- s Sztálin-díj járt érte. Igaz, Nagy Sándor komolyan vette a Sztálin-díjat : Kína-barát lett, jelenleg is börtönben van, hát a neve szellőztetése nem időszerű.

●

A HARMADIK RÉSZBEN előkerülnek újra a már korábban szerepeltekből többen is. Itt kapott helyet Kassák Lajos, Németh László, Illés Endrével, Sántha Ferenccel, Szakonyi Károllyal, Galambos Lajossal, Csoóri Sándorral, Somlyó Györggyel, Gerelyes Endrével, Vészi Endrével, Goda Gáborral, Erdei Ferenccel, Bertha Bulcsúval és Szabó Györggyel. A gyűjteményt az elmaradhatatlan Garai Gábor fejezi be, "Új kor nyitánya" című lojalitás-nyilatkozatával.

Ahogy soroltuk a neveket, újra a kimaradtak jutottak eszünkbe, de nem a hiány a főbaj itt, hiszen a szereplők közt sok olyan név van, amelyet szívesen látunk reprezentatív gyűjteményben. (A rajzmellékleteket sokkal liberálisabb szerkesztői szándék hordta össze : Derkovits Gyula, Szőnyi István, Ámos Imre, Egry József, Kmetty János, Ferenczy Béni, Barcsay Jenő, Hincz Gyula, Szabó Vladimir, Reich Károly, Kass János, Csernus Tibor és Kondor Béla a kiemelkedő nevek itt. Bernáth Aurél, Borsos Miklós, Koffán Károly, — hogy három fontos nevet említsünk csak — azért hiányzik. De mégis : ebben a részben sokkal több modern törekvés engedélyeztetett, mint az irodalminál.) És jól tudjuk, hogy nem fér mindenki egy kötetbe. Azt is, hogy egy szerkesztőnek joga van a koncepcióját alátámasztó szelektáláshoz, írókban, írásokban egyaránt.

Csak a hamisításokhoz nincs joga, ahhoz, hogy a koncepcióból tendencia legyen, mint jelen esetben, húsz év magyar irodalma igazi eredményeinek, nagy gondolatok vajúdásának vagy elvetélésének, — melyért egyesek börtönbe jutottak, mások világgá szóródtak, sokak némaságra kárhoztattak, — cinikus hamisítója legyen. Az egész antológiával azt akarják bizonyítani nekünk — visszaélve írók és költők nevével —, mintha ez volna Magyarország húsz esztendejének valódi története. Több mint 80.000 példányban, több millió forint kidobásával az ablakon — ez jó mulatság, ha nem is férfimunka volt.

IGAZA VAN a régi magyar közmondásnak : kár volt megnézni az ajándék ló fogát. Hiszen nincs is valódi fogsora. Protézise van.

KOLLÁNYI ANDRÁS

CSIKY ÁGNES MÁRIA VERSEI

Eső

Szüntelen
Szüntelen lélegzet
Suhogó lassú kilégzés
Egymás mellett feküsznek szerelmes testek
szétmossa a lázat a sápadt csontig hatol

Fehér rengetegben ered
tejfehér levelek lehelik
patakfehér csatakos kéreg tövében a kankalinok csillagfehérek

Levélről-levélre gallyról-gallyra fáról-fára világról-világra
hullik törik szétpattan összeáll
cseppből sár
sárból csepp
A halottak haja átnő a földön

Szarvas

Bokája ívén sás nőtt
vízililiom nőtt
az erdőt hordotta homlokán

Üzték sáson át
az erdőn által
húztak bíborvörös madarak
csőrükön a nap a hold villogott
a szél feldobott új napot új holdat három új csillagot

A harmadik napon megállt

Vegyétek testem
mondta

Vegyétek vérem
mondta

Mint omló asztag gabona felizzva pergette szét magát

Reszketve futottak
a vadászok apró rovaron élnek azóta
sáskán
hernyón

NINCS, NEM IS VOLT ORSZÁG

(NAGY LÁSZLÓ KÖNYVE KATANGÁRÓL)

A SVÁJCI Rencontre kiadó "l'Atlas des Voyages" sorozatában márciusban Katangáról jelent meg egy könyv. Katangának, mint független országnak a fennállása rövidebb ideig tartott, mint amennyi szükséges volt a róla szóló könyv megírásához ; ám ez a két és fél év — 1960. júliusától 1963. januárjáig — Katangát a világ figyelmének a középpontjába állította. A Belga-Kongó önállóságát megelőző és soron követő események tanították meg (fájdalmas módon : feszültségek, baklövések, rombolások, egyéni és kollektív tragédiák láncán át) a világot Katanga létezésére. "Megtanították", mondtuk — de mi is hát Katanga ? Az ország megszűnt, a tartományt felosztották és a közös nyelv vagy a történelmi hagyomány sosem fogta egységbe ezt a földrajzilag is önkényesen kikanyarított területet.

Katanga — ebben az értelemben — nincs és nem is volt. De ez a "nincs, nem is volt" ország pár éve a világ egyik legnagyobb válságát okozta ; megosztotta, mozgósította, nevetségessé tette és az anyagi csőd szélére kergette a Nemzetek Szövetségét, egy repülőgép roncsai alá temette az ENSZ főtitkárát és — mindezzel vagy mindezen túl — drámai módon bizonyította be, hogy fekete Afrika gondolkozásmódját, igényeit és mozgató rugóit ma még a táborokra szakadt világ egyetlen sarkán sem tudják helyesen megítélni.

KÖNYVET ÍRNI erről a világtörténelmi jelentőségű "nincs, nem is volt" országról csak rendkívüli felkészültséggel, bátorsággal és tárgyilagossággal lehet. A Rencontre kiadó a feladatra Nagy Lászlót, az egyik legnevesebb Közép-Afrika szakértőt kérte fel. A könyv fogadtatása igazolta a kiadó választását : az első kiadás 35.000 példánya egy hét alatt fogyott el a nyugat-európai könyvpiacon ; Párizsban, Brüsszelben és Genfben hét rádióállomás és három ország televíziója vette körül az írót a könyv megjelenésének első heteiben és a német fordítók nem az egyetlenek, akik máris munkába álltak.

Mi a könyv sikerének a titka ? Elsősorban a kitűnő tájékozottság. Nagy László sorozatos afrikai utazásain nemcsak Katangát ismerte meg, hanem a francia vagy angol függőségből kikerült szomszédos országokat is : így az összehasonlítások, értékelések, párhuzamok nem csupán európai szemszögűek. Hírforrásai közvetlenek, megbízhatóak (már, amennyire a szenvedélyes pártharcok elfogultságában egy hírforrás, akár a legközvetlenebb is, megbízható lehet) és így az író nem hallomásokra, hanem a saját tapasztalataira támaszkodhat. Egy megbeszélés a manonói bozótokban a felkelő maluba törzsfőnökkel vagy a hosszú, bizalmas eszmecserék Csombé elnökkel Elisabethville-ben, Genfben és később ismét az akkor már végnapjait élő katangai fővárosban, nyújtják a könyv igazi hitelességét, egyúttal jó példái az összegyűjtött híranyag értékének is. Mindezt a Brüsszelben és Genfben sok évi munkával megszerzett dokumentációs anyag egészíti ki a belga gyarmatosítás, az Union Minière és a nemzetközi szervek céljairól, szerepéről.

A LEGVITATOTTABB KÉRDÉS, amelyet Katanga "tündöklése és bukása" a világ elé tárt, a belgák — vagy, tágabb értelemben, a fehér ember — szerepe volt Közép-Afrikában. Az utóbbi időkben sűrűn olvashattunk a kizsákmányolás szörnyű bűneiről, vagy (más könyvlapokon, újságoldalakon) a hivalkodva felsorolt érdemekről. Bármily széleskörű legyen is Nagy László könyvének az érdeklődési területe, az ő figyelme is mindenekelőtt erre a kérdésre irányul. A kívülálló tárgyilagosságával, de a fehér ember töprengő lelkiismeretével elemzi a hetven évig tartó belga uralom következményeit. Mit kaptak, mit vesztettek a bantuk ez alatt a hetven év alatt ?

A történelmi összefoglaló azokról a száz- vagy akár százezer évről, amely a belgák érkezését megelőzte, jellemzően rövid : az ismereteink hiányát mérhetjük rajta. Közép-Afrikának azon a fennsíkján, ahol Katanga elterül, ismeretlen volt a kultúr-híradás két bázisa : az írás és a kőépületek. A rögtönzött lakóhelyek és a szájhagyomány nem tájékoztathatják a mi korunkat Katanga ókoráról, középkoráról. A folytatásról is alig tudunk : az arabok vagy később a portugálok rabszolgavadász-expedíciói nem hatoltak el idáig. Katangáról a világ valójában akkor szerez tudomást, amikor, 1891-ben, a belga uralkodó megbízásából egy maroknyi sereg vágja át magát a bozótos fennsikon, hogy Msiri királlyal elfogadtassa a pár évvel azelőtt gyarmattá kovácsolt Belga-Kongó lobogóját. A zászló átadása ellenkezést vált ki és vérbe fúl. Msiri halott, a katangai tartomány megszületett.

KÉT ÉV MÚLVA az is nyilvánvalóvá lett, hogy Katanga nemcsak bozótos fennsík, új lobogóval, hanem ásványi kincsekben a világ egyik leggazdagabb területe. A gazdagságát még ma is csak hozzávetőlegesen lehet felbecsülni. Nagy László szakértők véleményét idézi, akik szerint az utolsó hetven év alatt, bárki bármennyire tekintse is ezt az időszakot (joggal vagy alaptalanul) a gyarmati kiaknázás szégyenének, Katanga érckészletének talán egy, egyetlen egy százalékát termelték ki a bányák : a többi még ma is érintetlen. Ha egy ország sorsa a természeti kincsein múlik, akkor Katanga jövője biztosítva van.

De, ahogy Katanga példája mutatja : a természeti kincsek nem biztosítják egy ország sorsát, "csak" eldöntik. Katanga számára ez a gazdagság először a belgák erőfeszítéseit — a mindenható Union Minière du Haut Katanga megszületését — jelentette, aztán a hátsó szándékokkal életre hívott és ugyanilyen szándékokkal megbuktatott függetlenséget. Mi volt mindebben az Union Minière szerepe ? Nagy László gondosan, pártatlanul elemzi az óriási bányaérdekeltség magatartását az első ércöntéstől a főváros — Elisabethville utolsó napjáig, felsorolja az érdemeket, elénk tárja a hibákat. Mi volt az Union Minière titkos politikája ennek a korszaknak a különböző fázisaiban? A válasz kézenfekvő, bár a politikai útvesztőkhöz szoktatva mára, kalandosabbra számítottunk : rezet termelni. Mint bármelyik nagyvállalat nyugaton vagy bármelyik állami üzem a Szovjetunióban : az Union Minière a termelési tervét követte. Nem jótékonykodott és nem kegyetlenkedett : bányákat tárt fel, kohókat épített, munkásházakat, iskolahálózatot, kórházakat létesített ; Katangában ipart és iparosokat formált és nemzetközi gyújtópontot teremtett. Mindez velejárt a működésével : elvitathatatlan eredmények és alig elviselhető tragédiák lettek a következményei.

A VÉLEMÉNYFORMÁLÁSNAK ez a tárgyilagossága Nagy László egész könyvére jellemző. Kitűnő elemzések, érdekes élmények, meggyőző példák során jut el az író a megállapításaihoz. Sehol sem kerüli el az állásfoglalást, de a következtetései az érem mindkét oldalát megmutatják. Ahol ítélne kell : nem a szándékokat ítéli el, hanem a tényeket.

A könyv elolvasása után a fehér ember szerepéről az a kép alakul ki bennünk, hogy Katangában van "jó fehér" és "rossz fehér", ahogy van "jó fekete" és "rossz fekete" is — hogy a gyermekmesék terminológiájával éljünk. Mindez magától értődő ; és szomorú fényt vet a korunkra, hogy bátornak, eredetinek és függetlennek kell tekintenünk azt, aki egy tudományos igényű munkában nézőpontját ehhez az értékrendszerhez igazítja.

Azokat a fejezeteket, amelyek a két és fél éves katangai önállóság fejleményeiről szólnak, a jól megírt háborús naplóknak kijáró izgalommal olvassuk végig. Frappáns jellemzéseket találhatunk az "affreux-"-ről, a "szörnyű"-eknek elkeresztelt zsoldosokról; a miniszterré rangosodott bantukról és a törzsi hagyományok, családi szokások átalakulásáról az európai hatások forgatagában. Az idézetek közül — mennyire hitelesen ! — egy bantu közmondás kelt tartós visszhangot bennünk és emlékeztet a könyvre, a befejezése után is, sokáig :

"Ha két elefánt összecsap, a fű szenvedi meg."

DOMAHIDY MIKLÓS

AZ OCCIDENTAL PRESS

(P.O. BOX 1005, WASHINGTON D.C. 20013)

új kiadványai

SZABÓ ZOLTÁN
SZERELMES FÖLDRAJZ
(Hazai tájak költészetünk tükrében)

Ez az Akadémia érmével kitüntetett nagysikerű mű a háború óta nem volt kapható. Most új kiadásban jelent meg
Fve. $3.00

PASZTERNÁK :
KARÁCSONYI CSILLAG
(Kései versek, 1945-1960)

A Nobel-díjas orosz író legszebb költeményei Gömöri György és Sulyok Vince fordításában
Fve. $1.95
Kve. $2.95

KORUNK SZELIEMI KÖRKÉPE

Az emigráció legnagyobb könyvsikere most jelent meg harmadik kiadásban!

Toynbee, Ortega, Sartre, Gandhi, Teilhard de Chardin, Jaspers, Freud, Russell, Einstein, Barth s még 80 hasonló nagynevű szerző művei
Fve. $6.95

(CSEKK, ILL, KÉSZPÉNZ BEKÜLDÉSE UTÁN AZONNAL SZÁLLÍTUNK. POSTAKÖLTSÉG 5%)

Hallgassuk a Montreáli Magyar Rádiót

Érdekes magyarországi riportsorozat ismert budapesti művészekkel.
— Montreáli hírek.

Szombaton de. 11 órakor C.F.M.B. — 1410 — Vasárnap du 5.30-kor.
— Telefon: 625-6771.

Magyar hanglemezek olcsón kaphatók!

Funkció és ember

Szakasits Árpád, a Magyar Újságírók Szövetségének elnöke 77 éves korában Budapesten elhunyt. A nekrológok tucatjai foglalkoznak valóban változatos életének egy-egy szakaszával, de ez az élet nemcsak nekrológot, hanem molière-i ábrázolást is érdemelne. Mindent elért, amire vágyott, sőt még azt is, amire nem.

Fiatal kőfaragó munkás volt, amikor közel került a munkásmozgalomhoz. Horthyék börtöne hitelesítette mozgalmi tevékenységét. Később a "Népszava" szerkesztőségében dolgozott és verseket is írt. Mindenki tudta róla, hogy nem költő, csak önmaga hitt költői elhivatásában. A két háború között egy ideig a "Népszava" főszerkesztője volt, bár szerkesztői kvalitásairól egy bizonyos idő után már csak ő maga volt meggyőződve. A háború után a Szociáldemokrata Párt élén a munkásegység apostolaként szerepelt. Járt Moszkvában, koccintott Sztálinnál is, s mindenki tudta, csak ő nem, hogy egy machiavellista vendégfogadás után nem sokat jelentenek az olyan kinyilatkozások, mint például : "Munkásegység mindig, egyesülés soha." Vagy "Széles az út, elférünk rajta ketten is." Lehet, hogy költői nosztalgiája jelentkezett ezekben a képekben, amelyeknek azonban sem költői, sem politikai hitele már nem sokat jelentett. Mert bármilyen széles is volt az út, neki és pártjának már nem maradt rajta hely. Később ő is tudomást vett erről, amikor régi fegyvertársait kilötték mellőle és az "egyesülés soha" hirdetője a két munkáspárt egyesítésének leglelkesebb hívévé szegődött. Igaz, hogy jutalmul köztársasági elnök lehetett, de ezt a funkcióját is csak ő vette komolyan, talán még akkor is, amikor az elnöki palotának a kijárata egyenesen Rákosiék börtönébe vezetett.

A börtönből Nagy Imre első miniszterelnöksége idején szabadult. Egy ideig funkció nélkül tengődött, majd később, 1956 után mégis találtak számára egy elnöki posztot. Az Újságíró Szövetség elnöke és hivatásos békeharcos lett. Elnöki pozícióját is csak ő vette komolyan. Szónokolhatott, üléseket nyithatott meg és zárhatott be. Hangját hallathatta, de ennek a hangnak nem volt visszhangja és ereje. Minden betöltött pozíciójában kiderült róla, hogy arányérzéke csődött mondott. A funkció túlnőtt képességein.

Ez okozta — az életét.

Mihajlov a vádlottak padján

Nemsokkal letartóztatása, majd szabadlábra helyezése után, 1965. április 29-én Mihajlo Mihajlov a bíróság elé állt, noha korántsem a bírái elé. A vád az volt ellene, hogy "megsértette a Szovjetuniót", a védelem az, hogy csupán a tényeket közölte, még akkor is, ha kellemetlenek. A fiatal, zadari egyetemi előadó — cikkéhez és ismeretes Nyílt Leveléhez híven — maga védte önmagát, pontosabban maga vádolta azokat, akik a bíróság elé idézték. Könnyű dolga volt? Mindenképp különös dolga, hiszen ügye precedens nélküli a jugoszláv igazságszolgáltatás történetében : mindeddig senkit sem vádoltak, még kevésbé ítéltek el egy idegen ország "megsértése" vagy "befeketítése" címén. És amikor a védelem megemlítette, hogy a büntetőtörvénykönyv 175. paragrafusa bizonyosfajta reciprocitást is kíván, arra a közismert tényre utalt, hogy a Szovjetunió törvénykezése — ha mindenről gondoskodik is — arról elfelejt gondoskodni, hogy az állampolgárokat egy idegen ország megsértése címén perbe fogja. Ama jugoszlávok számára, akik az ilyesfajta egyenlőtlenség láttán érzékenyebben szisszennek fel a kelleténél, az eset mindenképp tanulságos volt : ahogy a londoni "Times" különtudósítója megírja, ezért nyilvánult meg a hallgatóság látható, sőt hallható rokonszenve Mihajlov mellett a tárgyaláson.

Ez utóbbi egyébként szokás szerint folyt le. Az ügyész négyoldalas vádiratot olvasott fel, mely egyfelől a Szovjetunió megsértésével, másfelől betiltott cikke kéziratának terjesztésével vádolta Mihajlo Mihajlovot. De már ebben a pillanatban nyilvánvalóvá vált, hogy a hatóságok, amilyen gyorsan csak lehet, "ejteni" szeretnék az ügyet, Tito elnök haragos kitörése ellenére, s annak ellenére, hogy egy ideig úgy tűnt, hogy maguknak is kedvük telik ebben.

Mihajlov egy pillanatig sem tagadta meg cikkét s önmagát. Igaz, hogy azt írta, mi szerint a szovjet és náci koncentrációs táborok között nincs — és nem is volt — különbség ; tette ezt azért, mert véleménye szerint a sztálinizmus semmivel sem volt jobb, mint a nácizmus. Lehet, folytatta a fiatal egyetemi tanár, hogy az említett tények kellemetlen tények, de ő nem tett egyebet, mint e tényeket idézte s ha elítélik, a történelmet ítélik el, s a történészeket arra kényszerítik, hogy állandó készenlétben figyeljék, milyen történelmi dokumentumokat közölhetnek s milyeneket nem. Teljesen tisztában volt, mondotta, a következményekkel, de ezek után is csak azt hajlandó írni, amiről úgy véli, hogy az igazságot fejezi ki.

A bíróság 9 hónapos fogságra ítélte Mihajlo Mihajlovot, s az ítélet indokolásában megállapította : nem az a kérdés, vajon az író történelmi tényeket közölt-e vagy sem, hanem az, vajon írásában megsértette-e a Szovjetuniót...

A vádlott fellebbezett.

D.

Dr Ramsey Algériában

Dr. Ronald B. Ramsey amerikai orvos, pszichiáter, számos haladó politikai egyesület tagja, múlt év októberében egy magas beosztású algériai politikai személyiség meghívására Ben Bella országába utazott, hogy ott folytassa tevékenységét az orvostudomány és az emberi haladás érdekében. Röviddel partraszállása után az algériai titkos rendőrség, mindmáig ismeretlen okokból letartóztatta. Dr. Ramsey, úgy is mint haladó értelmiségi, ezt nem vette jónéven és éhségsztrájkba lépett, amit viszont, minden jel szerint, Ben Bella rendőrei vettek zokon. A haladó algériai rendőrség ezek után kezelésbe vette a haladó doktort, aki összetört csigolyával és az elektromos kínzószerszámtól agyongyötört koponyával került ki — az amerikai konzul közbelépésére — a haladó kínzókamrából.

A fájdalmas és bőséges tapasztalatokkal gazdagodott haladó doktor május 6-án repülőgépen New Yorkba érkezett. Mivel az elszenvedett kínzások következtében saját lábára még nem tud állni, Ramsey doktor gurulószéken szállt ki a repülőgépből és sietett a repülőtéren rá várakozó újságírók népes csoportja felé. "Meggyőződéses haladó ember vagyok — jelentette ki a doktor. — Ben Bella kormánya iránt csak szeretet, csodálat és tisztelet él bennem. Amint felgyógyulok, kész vagyok visszatérni Algériába."

Jó utat, Dr. Ramsey !

PUSZTULÓ NEMZET

NÉHÁNY ESZTENDŐVEL EZELŐTT az ezzel megbízott orosz ideológusok, mint a tőkés rend egyik legveszettebb szégyenét támadták a születésszabályozást. Rabisko szovjet professzor így beszélt az ENSZ Népességügyi Bizottságában :

— Nem értjük, hogyan tanácsolhatja az ENSZ bármelyik országnak, bármilyen korszakában is, hogy házassági és születésszabályozási intézkedéseket foganatosítson. Minden ilyen intézkedés barbárnak minősítendő.

Az 1954-es római Népességügyi Kongresszuson a szovjet küldöttek oly hevesen ostorozták a gazdaságilag fejletlen és túlnépesedett országok számára javasolt bizonyos fogamzásellenes intézkedéseket, hogy szegény színes bőrű küldöttek ijedten maguk is a javaslat ellen szavaztak. Csak nem esnek bele a kapitalizmus barbár cselszövényeibe ? ... Sok milliós koldus-szaporulatukat azóta se a Szovjetunió eteti, ruházza, annál kevésbé, mert néhány évvel később épp ez a kommunista nagyhatalom tette magáévá, csodák csodája, a "burzsoázia emberevőkhöz méltó népességpusztító újmalthuziánus teóriáját". 1955. novemberében a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácselnöksége rendeleti úton megszüntette az addigi terhességmegszakítási tilalmat. Addigi elméleti és gyakorlati tanításainak hő hívei, Kína, India, Indonézia, gyermekmilliók felhője mögül, fennakadt szemmel hallgatták az új orosz hitvallást.

MAGYARORSZÁG, természetesen, a lehető leghívebben követte mindenben. Az 1953. február 10-i "Magyar Nemzet" azt írja :

— Minél több a gyermek, annál erősebb a családi kötelék ... Büszkék vagyunk nagy családjainkra. Államunk biztosítja az ehhez szükséges anyagiakat. Nem így áll azonban a helyzet a tőkés országokban ...

Alig három évre rá, ugyanaz a lap így ír (1956. május 23) : A nőnek a joga, s egyedül az övé, az anyaság eldöntése ...

A "Népszavá"-ban ugyanekkor (1956. május 20) Zoltán Imre professzor, a budapesti II. sz. Szülészeti Klinika vezetője ezeket mondja :

" ... Nézzünk szembe becsületesen a kérdéssel. Képmutatás lenne azt állítani, hogy napjainkban nincs problémánk vele. Egyik legfőbb problémánk például a lakáskérdés : a párt és a kormány jelentős erőfeszítéseket tett ez ügyben, mégsem oldható meg a közeljövőben. A kiskeresetű dolgozó súlyos gondokkal küszködik. Bölcsődéink, óvodáink helyzete egyáltalán nem kielégítő ..."

Ilyen bevezető után sorra szüntetik meg az abortuszt tiltó törvényeket s bevezetik, Magyarországon, a művi vetélést megkönnyítő, úgynevezett abortusz-bizottságokat.

1956. június 3-án kelt rendeletében Hegedüs András akkori miniszterelnök így intézkedik eme Bizottságok szerepéről :

— A Bizottság felvilágosítást nyújt a terhes nőnek a terhesség megszakításának káros voltáról ... Ha ennek ellenére a paciens ragaszkodik a terhesség megszakításához, a Bizottság megadja rá az engedélyt ...

A Louvainben székelő Kelet-Európai Kutatóintézet adatokat közöl arról, milyen indokokat használnak a magyar nők a bizottságok előtt, amikor terhességük megszakítását kérik. Érdemes belenézni a jegyzőkönyveikbe.

Egy budapesti, 29 éves, kétgyermekes családanya, háromhónapos terhességét kéri megszakítani. Indoka egyszerű :

— Pillanatnyilag bőven elég a két gyermek ...

Megadják az engedélyt a terhességmegszakításra.

Egy minisztériumi alkalmazott felesége (jól keres, egy gyereke van) az 1956. októberi események miatt megrongált idegeire hivatkozik ; felmentést kap a további terhesség alól.

Egy kétszer elvált s jelenleg egyedül élő negyvenéves nő így nyilatkozik :

— Első s második férjem nem érdemelte meg, hogy hozzásegítsem a *fajfenntartáshoz* ... Most pedig apa nélkül neveljek fel egy gyereket ?

A terhességmegszakítást engedélyezik.

Kaposvárott a következő válaszokat gyűjti össze a vizsgálat : Harmincéves nő. Négyszer megszakíttatta már a terhességet, most újból ugyanazt kéri. Indoka : férje tüdőbeteg, csak egy szobájuk van, jövedelmük elégtelen ... Engedélyt megkapja.

A következő jelentkező 23 éves, egy gyermek anyja. Indokát így adja elő :

— Anyósom nem akarja, hogy még egy gyerekem legyen, szerinte egy gyerek bőven elegendő manapság. Ezenkívül attól is fél, hogy az újszülött sírása zavarja éjszaka. Egy szobánk van, anyósom velünk alszik...

Megkérdik a fiatalasszonyt, férjének mi a véleménye :

— Nem érdekli a kérdés — feleli. — Semmi sem érdekli, csak a kocsma, az ital ; úgy kell néha erőszakkal hazacibálni, s olyankor agyba-főbe ver.

Engedély megadva.

A következő jelentkező : tizennyolc éves hajadon lány. Nem idevalósi, hanem győrvidéki.

— Nem ide kell jönni lányom, — mondja a bizottság elnöke.

A kislány azonban kihúz a zsebéből egy előkészített írást, amelyben a falusi tanácselnök kéri a Kaposvári Bizottságot, szíveskedjék elfogadni a lány jelentkezését s dönteni terhességi ügyében, nehogy a szülőfalubelieknek kelljen értesülniök az ügyről, nehogy ismerősöknek kelljen dönteniök... Sógora ejtette teherbe a lányt.

Engedélyt a bizottság megadja.

EZ A HELYZET különös messzeségekbe vezet, olyanokba, amelyek túlszányalják az "emberevő kapitalista új-malthuziánus barbárok rémtetteit", hogy mi is szovjet mintájú szólammal éljünk... T.Z. Garab, a Louvain-i Közép-Európai Kutatóintézet szerzője nyomán néhány számot idézünk :

Év	Hivatalos terhességmegszakítás Magyarországon
1951	1.684
1952	1.715
1953	2.677
1954	16.281
1955	35.398
1956	82.463
1957	123.275
1958	145.578
1959	152.404
1960	162.160
1961	169.992
1962	163.656

Mintegy harmincezer évi spontán terhességmegszakadás mellett az utóbbi években összesen több mint egy millió hivatalos terhességmegszakításra került sor Magyarországon !

A magyar püspöki kar, 1956. szeptember 12-én, pásztorlevelet adott ki a terhességmegszakítás hivatalos engedélyezése ellen. A többi közt a következőket mondja :

"Életek százezreit áldozzák fel ily módon ; a Világháborúban nem fizettünk ekkora vérdíjat. S az ártatlan áldozatok száma egyre növekszik. Terhességmegszakítás a neve. A jövendő anya elmegy az orvoshoz, aki elveszi tőle méhe gyümölcsét, mintha rosszindulatú daganattól szabadítaná meg ! Mit követhetett el ez a pici élet, hogy szülei annyira gyűlölik, hogy elpusztítják ?... "

A pásztorlevél ezután a törvény rugóira tér ki :

"Elhisszük, hogy a terhességmegszakítási törvény szorgalmazóit emberies szándék vezette ; ... a többi közt a szülők nehéz gazdasági helyzetére, a lakáshiányra stb... hivatkoznak... Hanem a szülők leválhatják-e világrahozott gyermekük fejét, mert az élet nehéz, kicsi a hely a lakásban ?..."

A BUDAPESTEN MEGJELENŐ Demográfia 1960. 3-4 száma érdekes statisztikai adatokat közöl épp a pásztorlevél idézte szociális körülményekről. Kiderül belőlük, hogy a terhességmegszakítást kért nőknek legfeljebb 40 százaléka van állásban s bír önálló keresettel, a többi férje keresetéből él. A "Népegészségügy" 1961. áprilisi száma részletes adatokat közöl a Debreceni Szülészeti Klinika hat esztendejéről ; kiderül, hogy a terhességmegszakítást kért férjes asszonyok közt csak 17,1 százaléknak volt jövedelme ; hogy a férjesek és hajadonok összesen csak húsz százalékban dolgoztak, a többi 80 százaléknak nem volt munkája, sem jövedelme.

A Budapesti Statisztikai Szemle 1963. márciusi számából kiderül, hogy a magyar nők a legtermékenyebb időszakukban, vagyis 25. és 39. életévük közt száz közül nem kevesebb, mint 64 esetben megszakíttatják terhességüket !

POLITIKUSOK, szakemberek, írók megháborították a vészharangot. Szabó Pál ("Szabad Föld" 1964. március 1) arról beszél, hogy soha az életben ilyen különös helyzet nem állt elő, mint most. Békeharcról van szó minduntalan, s közben Isten tudja micsoda háborús vésznél nagyobb embervesztességnek tesszük ki magunkat.

Illyés Gyula az "Új Írás" 1964. júliusi számában azt írja, hogy az a nemzet, ahol több sírt ásnak, mint amennyi bölcső ring, nem gondol a jövőre...

Veres Péter pedig, az "Élet és Irodalom" 1964. márciusi számában egyenesen a politikai kishitűséget vádolja, mint a gyermektelenség okát : nem hisznek az emberek a szocialista jövőben...

Idézzük egy neves nőgyógyász véleményét is (a párt legmagasabb intézményeinek nőorvosa a felszabadulás óta) : "...Fel kell rázni a férfiak és nők lelkiismeretét, meg kell mutatni, milyen veszélyt jelent az életre, egészségre a terhességmegszakítás... Fel kell emelni a családi pótlékot, a lakáshelyzetet megjavítani, a terhes nő tiszteletét kívánni, fájdalomtalanná tenni a szülést."

E komoly, felelős vélemények mellett kiábrándító sivárságú a magyar államfő, Kádár János "szózata", aki tudomást véve a népszaporulat kedvezőtlen alakulásáról, azt a magyar Országgyűlés előtt ez év február 11-én a következő különös formában említi fel :

— Az utóbbi időben nyilvánosan is több ízben foglalkoztak a születések számának nálunk az elmúlt években bekövetkezett csökkenésével, a népszaporulat kedvezőtlen alakulásával. A kiváltó okok közt természetesen szerepet játszott mind a háború, mind az 1956-os ellenforradalmi felkelés összes következményével együtt, s nem utolsósorban azzal együtt, hogy a családok százezreinek időleges vagy végleges széthullásával jártak. (*Jegyezzük meg, hogy ha a háború igen, az 1956-os események gyakorlatilag nemigen játszhatnak közre a magyar népszaporulat alakulásában : a mintegy százezernyolcvanezer menekült, ha a Kádár-kormány miatt a távozást választotta is, nem befolyásolhatja egy tíz milliós nép szaporulatát.*)

— Volt ebben szerepe — folytatja Kádár János — a nagyarányú iparosításnak és bizonyos mértékig a mezőgazdaság szocialista átalakulásának is, mert ezek elkerülhetetlenül együtt jártak jelentős tömegek, különösen fiatalok városba költözésével. (*Ezek szerint városban nem lehet gyereket szülni* ...) Az említett okok, mondhatnánk, történelmiek. A problémában azonban más tényezők is közrejátszanak. Az emberek kikerülve a háború poklából, majd az ellenforradalom megrázkódtatásából, kezdtek kicsit többet törődni azzal, hogy jobban éljenek. 1957-ben az életszínvonal is gyorsabban emelkedett. Az életnívó emelkedése — ez ismert dolog — mindenütt együtt jár a születési arányszám csökkenésével." (*Ilyesféle henye kijelentést kormányfőnek, akármilyen elméleti alapon álljon is, nem lenne szabad tennie. Vagy tudatlanság ez, vagy éppen tudatos játék a szavakkal. A tehetős osztályokban valóban kisebb a szaporulat, mint a dolgozó osztályokban. Együtt számítva azonban a magasabb életszínvonalon élő nagy nemzeteknél — Amerika, Anglia, Franciaország, Ausztrália, Dánia — a népszaporulat a jólét emelkedésével együtt felfelé ívelő vonalat mutat, a születési arányszám pedig nemhogy csökkenne, hanem jelentősen, néhol merész ívben emelkedik.*

"A jobb életre törekvés — mondja Kádár —, amíg összhangban van a társadalmi haladással, egészséges, azon túl azonban a társadalom érdekeit sértő önzéssé torzul. Napjainkban ez a káros önzés fiatal házasoknál gyakran tapasztalható, pedig bizonyos, hogy azok, akik most kényelmi okokból tehernek érzik a gyermeket, húsz év múlva keserves könnyeket ontanak majd, hogy az autó, a szórakozás, a kényelmesebb élet kedvéért lemondtak a legnagyobb örömről, a gyermekről..."

A MAGYAR ÍRÓK ELEMZÉSE, nevezetesen Veres Péteré, aki a szocializmus intézményében való bizalom hiányát jelöli meg fő okként, közelebb jár az igazsághoz, mint Kádár János érzelgősnek nyugodtan mondható, a valódi okokat azonban alig érintő vagy eltorzító szónoklata. A magyar munkás, a magyar paraszt, a magyar kishivatalnok, kisalkalmazott, oktatószemélyzet, műszaki segédszemélyzet, tudományos alkalmazott-réteg, stb. egyelőre nem az *autó és a gyermek* közt kell hogy válasszon, hanem egyszerűen arra a kérdésre kell felelnie, hogy megkockáztassa-e vagy sem, szüleinél lakva, alig ezer forint fölött keresve, nem túlságosan jóakaratú párttitkárjának szeme előtt reszketve : a gyermek világrahozását.

Egyáltalán nem vagyunk hívei az egyes országokban ma is érvényben lévő, Magyarországon 1954-ig divatban volt diktatorikus merevségnek a születésszabályozásban. Mind a fogamzásgátló szerek alkalmazásában, mind a terhesség megszakításában a leendő szülőknek a körülményekhez képest a legteljesebb szabadságot kell megadni. De, — és ez a döntő —, *a körülményeket* köteles minden kormány megjavítani, hogy az embereknek *módjuk és kedvük és bizalmuk legyen* gyereket nevelni.

A természetes népszaporulat : népszavazás is egyben. A magyarországi szavazóurnák előtt egy listára szóló, egy emberre történő szavazási paródia folyik ; a népesség azonban, mint a súlyosan bömpölygő víz, ha emitt gátat talál, máshol húzódik el, más módszerekkel adja le voksát.

"Önzését" ostorozzák? Ha az Emberi Jogok mindenkinek kijáró nemzetközi javait élvezheti : majd nem gondol a csökkenésre. Ha Kádár János, aki magyarázkodó beszédét tartja a Parlamentben, pár évvel előbb nem vonul be az orosz tankhadsereg élén, talán már általánosan megoldott kérdés lenne a ma tragikusan alakuló hazai népszaporulat.

DR. BARTA GÉZA

TŰZ TAMÁS VERSEI

Perzselő

perzselő arcát a dél
hiába fordítja a szélnek

halászmadarak csőrén
mozdulatlanul tüzel a nyár-ég

a korai éden pálmái alól
meleg szembogarak
labdái gurulnak
a kenyérszínű lusta homokra

Antigenezis

A tearózsa megkérdezte tőle
hány éves
Nem felelt
de alkonyi sárgába
öltöztette a hegyeket
Virágkezével
ajkához emelte a kávéscsészét
s elsötétedett a világ
mintha a Teremtő
visszavonta volna szavát
mielőtt a napraforgók
megízlelhették volna
a sugárzás teljességét

HORVÁTH ELEMÉR VERSEI

A kerti szék

Micsoda lélek tart közöttetek még
e hosszú évben ? Milyen akarat
e földön amely úgy etet-itat,
mint hogyha egyetlen szülöttje lennék ?

A reggelek, a nappalok, az esték,
látom : egyre rohanóbb áradat.
Nem ringat már ; köröm és fog szakad,
hogy minden egyes pillanatom mentsék.

Hát milyen lélek (állva ablakomba
ha néhány percem visszalophatom),
milyen lélek taszító karja ér,
hogy elindulok, semmit sem habozva,
amikor az óvatlan udvaron
a kerti széket fellöki a szél ?

Eső után

Az egésznapos zuhogás után a
tisztuló ég. A bokrok zöldjeit
meglepi még a forzícia lángja.
Csillagokkal sötétedik.

Csöppek neszeznek, de (a szív csodálatára)
a duzzadt kert csöndesebb így.
Együtt óvják : a fák, az est, a víz
s — mélyebben — a nyugalom vágya.

Mintha az egésznapos zuhogásnak
érlelődne valami válasza,
csak nem szabad még hangot adnia.
Íme hát meglelem hazámat.

1964. Szeptember

Óh, be szép a te neved, szép Krisztus
S így árulkodtak : "a nagy Hitető",
Így árulkodták Pilátusnak,
Ma is nagyszerű példaságod :
Isten, Torony és Tető.

Ady

ALÍSZ meseországának abszurd törvénye szerint távolodva közelítünk a célhoz. Északkelet helyett délkeletre fordul a gép Kairóból, a Vörös-tenger két ága felől hátba kapjuk Jeruzsálemet. Mivel Egyiptomból Jordániába Izrael légiterén át vinne az egyenes út.

A szél a sivatag Picassója, szenvedélyes grafikus. Azokkal a formai elemekkel játszik, amelyeket megszokott maga körül : pálmalevelet, strucctollas legyezőt, egyiptomi nyakláncot rajzol a sziklák érzékeny homokbőrére. De ami nekem szellemes, szép textúra a magasból, valamikor honkereső törzsek izzó rostélya volt a talpuk alatt. Alattunk sütteti oroszlánbőrét a Sinai félsziget.

Ha Mózes szemével nézem, egyszeriben átlátszik a szél mintázásain a sziklavadon, az öldöklő, tikkadt sivatag. Felért egy holdutazással a kanyargós, hosszú vándorlás. Nem volt se műszerük, se sivatagkutató intézetük, amikor Ábrahám szabad pásztorainak szolga fiai kitörtek az egyiptomi kényszermunkatáborból. Szabadságvágyuk végezte el, menetközben, a számításokat, amíg a Nilus deltából az Ígéret földjére értek.

Az Ígéret Földje ! Gúnynak hat a szó ; keserűséget és meghasonlást zúdított rájuk. Sinai volt a tisztaság hegye a magányos próbatételben, dörögték a próféták, Kánaán a fertőzés völgye, körülkerítve idegen kísértőkkel. Visszaeső bűnösökké, bálványimádókká tette őket a királyság.

Csekély vigasz, ha vigasz, hogy akármilyen tiszták maradnak is, áldozatul estek volna a mohó istenkirályoknak. Csak az nem taposta meg Izraelt, aki nem akarta. Fáraók délről, asszír és babiloni fejedelmek keletről, filiszteusok a tengerről, görögök Egyiptom trónján, görögök Szíria trónján, Róma, hol álarc nélkül, hol álarccal, zsarnok kliensei : a Heródes család képében, — merre s hányszor védekezzenek ? Olyan puszta ország, mint az a másik, Karcag és Lacháza között.

Híd volt a földjük. Felvonuló hadak vagy elfoglalják vagy robbantják a hidakat, ezen a törvényen a legnagyobb próféta se tudott változtatni. Szerelmes haragjukat mégis saját népükre szórták, felelőssé tették a kikerülhetetlenért. Így volt rendjén, isteni sugallat volt a számonkérő hang, ez tartotta össze s mentette meg Izraelt. Mulandó birodalmak alá merülve, lelki kopoltyúkon át táplálta őket a hit. Arról, hogy ők a választott nép, ha ragaszkodnak a Törvényhez és betartják.

Ősi hit volt, ez segített már a honfoglalásban, Kánaán megszerzésében. Sorozatos csapások és a szétszóratás után ebből a hitből támadt a jövendő szabadító képe, a Messiásé. Jövetele ítélet : a megszállás, *azaz* a fennálló világrend megsemmisülését jelenti. Jóval Jézus születése előtt már kialakult fenyegető apokaliptikus irodalmuk ; Nagy Sándor utódainak silány kis marakodása a palesztinai föld-hídért úgy hat Dániel próféta könyvében, mint naprendszerek bomlása, csillagoltó űr-háború.

Ma is virul ez az irodalom. Nem Marxra gondolok, bár őt is az apokaliptikus jövendölők közé szokták sorolni. Fiedler, amerikai irodalomtörténész könyvében olvasom, hogy a világegyetem bolygóközi harcairól szóló *science fiction* legtöbb művelője zsidó. "Egy zsidó cowboy teljesen nevetséges", írja, "egy zsidó magándetektív majdnem ugyanakkora képtelenség, annál könnyebben elképzelhető zsidónak egy természettudós".

S az atomfizikus, akinek álmát világvégi látomásokkal feldúlja saját tudománya.

A legendás Lawrence ezredes egykori hadterülete fölött szállunk. Ott van, ni, a török vasútvonal, amelyet robbantott. S az a kanyargós csík ? — faggat egy amerikai utas. Az a csík az új műút Ammanból Akabába. Fejét csóválja. Jól mondom, bizonyos vagyok ? Ha út, autók is futnának rajta.

Nebraskában, de nem itt. Ez hadiút.

VÁMKEZELÉS a repülőtéren, Jeruzsálem jordániai felében. Van időm bámészkodni. Hatalmas térkép a váróterem falán, tekergő folyókkal s még tekergőbb határaival ráfér az egész Közép-Kelet. Lássuk csak, hogyan is jöttem, itt van Kairó, a gép lekanyarodott a Vörös-tenger két ágának, balkézre elmaradt Eliat és Akaba, mekkora kerülő, teremtőm, így, így tovább a sivatag felett, valahol itt visszafordultunk nyugat felé, orral Jeruzsálemnek, ráismertem az Olajfák Hegyére...

...de mi ez a fehér folt ? Mint egy kikapcsolt, vértelen szerv egy élő testben, a Közép-Kelet lüktető szervezetében. Az a folt a Semmi jelképe, nincs a helyén ország. Arab térképeken Senki Földje egész Izrael, nemcsak a műszaki zár a drótsövény mentén. Hunyd be a szemedet, mint hunyócskában a gyerek s eltűnik a világegyetem ; aminek nem mondom ki a nevét, némaságommal meg is semmisítem.

Ha mégis kimondják az arabok, a neve Palesztina. De Izrael csak fele a kettévágott palesztinai almának, a másik fele : Jordánia. A harag almája, amilyet egyszer, énekli Homérosz, sokak vesztére az istenek közé gurítottak. Megosztott föld, vitatott víz, a Jordán, kettéválasztott tavak, a genezárethi s a Holttenger, kétfelé szakított város. Közép-Keleten is van egy berlini fal, Jeruzsálem szívében húzódik keresztül. Kétezer éve buzgólkodnak a népek, hogy igazolják Jézus siralmát a város felett.

RENAN óta sokszor megírták az életét. Tapintatosan, de rostálva, áhítattal, de a forrásokig hatolva, ahogy fejlett tudományos érzékünk megkívánja.

De mi a történelmi hűség ? Mi az igazság ? — kérdezhetnénk, pilátusi kétszínűség nélkül, Pilátussal. Mivel az evangéliumokat nem szánták regényes életrajzoknak, pótolták a régiek : körülcifrázták legendákkal és mesékkel. Talán éppen csapongó, naiv képzeletük találta el a történelmi hűséget. Tudományos életrajzaiból megtudjuk, hogy milyen volt a ház, halászháló s a kenyér, hol ki volt kormányzó s kiknek adóztak, a mesésekben megtréfálja Pétert és ünnepestén táncol a tanítványaival. Író fülének ez a hitelesebb életrajz.

EGY VONÁST sem árulnak el az evangelisták Jézus arcáról, alakjáról, pedig gondosan elhelyezik a korába, különösen Lukács. Tudták, hogy miért.

Egy genovai kolostortemplom ereklyeként őrzi képét ; állítólag ő küldte Abgarnak, Edessza beteg királyának, mert nem ért rá, hogy hívására ellátogasson az országba. Nyájas levélváltásukat Szent Özséb egyháztörténete, az első ilyenfajta történet ismerteti, háromszáz évvel később. A szerző, fáradhatatlan gőzhangya, szíriai forrásra hivatkozik, mezopotámiai levéltárból ásta ki. Szír munka lehet a genovai kép is. Tanítványai rögtön elpártoltak volna Jézustól, ha oda áll s lefesteti magát Abgar király udvari piktorával.

Az őskeresztények, Jó Pásztor néven, lányos képű Apollónak képzelték, a bizánciak rettegett cárnak, az edesszai szerzetes festő hosszú hajú rendtársának, Grünewald, német festő halálrakínzott favágónak vagy — parasztvezérnek ?

Ezért, éppen ezért hallgattak külsejéről az evangelisták.

JÉZUS északon volt fiatal mesterember és rabbi : Galileában tanított. Ha fiúcska korában pajtásaival elcsavargott falujukból a tetőkre, legendás hegyekig látott, ahol roppant csatákat vívott a népe. Később a Hermon havasán bolyongott tanítványaival, föl-ment szép kikötőkbe, Tyrusba, talán Sidonba is, kitanulta a széljárást a genezárethi tavon. Ott teltek, ha voltak, a boldog napjai. Az evangéliumoknak persze nem a földi boldogság a mértékük, mikor működéséről írva kettéosztják életét, de mind a négy elsötétül a jeruzsálemi fejezetnél.

Többször járhatott fenn a Húsvét ünnepre. Egy ízben a szamaritánusok földjén keresztül, de azt az ellenséges útszakaszt Galilea és Judea közt lehetőleg kerülték a zarándoklók. Inkább a Jordán rekkenő völgyén ereszkedtek le ; Jerikó volt utolsó itatójuk a huszonöt-harminc kilométeres végső kaptató előtt. Édesanyja is arra került volt a népszámláláskor.

Galileában a kenyérszaporítás, a kánai menyegző, a csodálatos halászat s a gyógyítás, rengeteg gyógyítás emlékeztet rá. Ha voltak is sötét, homályos jövendölései, ha maga mind komorabb is, a kép napsugaras, alig takarja be futó árnyékával egy-két vihar, amely lezúdul a tóra. Jeruzsálemben az Utolsó Vacsora, a getszemáni szikla, Kajafás háza, egy római kaszárnya, a kereszt útja s egy sír emlékezik rá. De az Olajfák Hegye is, — halál és föltámadás.

Nincs abban semmi kivetni való, hogy megölt és föltámadó istenséghez, Adonisszhoz, Ozíriszhez, Attiszhoz, Orfeuszhoz hasonlítják vagy az orvosló Aszklepioszhoz, Rómában, a bencések S. Anselmo-i kolos-

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

ISTEN, TORO

Szentf

torában szeretettel őríznek egy Orfeusz mozaikot, mert ahogy a mítikus trák énekes lantja a vadakat, úgy édesgeti magához szava a lelkeket. Természetes is, szívhez szóló is volt az őskeresztényeknek ez a szimbólum-nyelv.

Csak ne véljék egyneműnek a széttépett és összeforradó istenekkel. Ami szimbolikusan hasonló, lényegében még nem azonos. Nem azt mondja a négy evangélium, hogy "hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy Krisztus". Világos a szavuk, megmondják, miféle római hivatalnokok idején született, szenvedett és halt meg. Ha nincs is antik tiszti címtárunk, feliratokból, okmányokból ellenőrizhető a főtisztviselők neve.

ÉN ugyan nem hiszek sem az eredendő bűnben, sem a megváltó feltámadásban, — mondja jámbor felebarátom, de azért jó keresztény vagyok kérem, gyakorlom a krisztusi erényeket.

Összetéveszti a kisdedóvást és állatvédelmet a kereszténységgel.

MI AZ, amit Jézus is láthatott volna a mai városból ? Édeskevés. Egy köves udvar, az Antonia erődé, görögül Lithostrotos, zsidóul Gabbatha, a Sion zárdában, jóval a mai utcaszint alatt ; egy lépcsős, meredek ösvény, amely a déli városból levezet a Kidron-völgybe ; a heródesi támfal a templomterasz oldalában, ismert nevén a Sirató Fal, s egy iker tárolómedence az egykori Juhkapunál, Beteszdának hívja János evangelista. Ez a vízgyűjtő látta el, csatornán keresztül, a közeli Templomot. Sok víz kellett az áldozásokhoz. De egyben szentély is volt, Aszklepioszé ; vakok, bénák, sánták feküdtek nyitott oszlopfolyosóin. A zsidó betegek úgy viselkedtek, mint a görögök az orvos-isten más szentélyeiben : várták, amíg mozdul és felkavarodik a víz, megmártakoztak vagy bemártatták magukat s a tornácon hálva csodatevő, álombeli látomásért fohászkodtak. Jézus, fent járván az ünnepre Jeruzsálemben, szombat napon gyógyított meg ott egy nyomorékot. A törvény ellen. Megmaradt egy-két fogadalmi szobrocska a hellenista stílusú fürdőből, egyébként kiásott üreg tátong a helyén.

Hagyomány szerint édesanyja a szomszédban született ; a keresztesek zord, katonás templomot építettek emlékezetére. Még Franciaországban is jól körül kell nézni ilyen kincsért, Jeruzsálemben ez a legnemesebb keresztény mű.

"Nem tudom, hányadszor hallom, hogy a keresztesek építették ezt, meg amazt", — fordul hozzám egy angol. "Hát azok nem katonák voltak ?"

"Olyanfélék", feleltem, "amilyenek felrakták Hadrián falát a skót határon és szentélyt állítottak Mithrásznak Londonban".

"Ah!"

Értette már.

Nagyon kevés, mondom, amit Jézus is láthatott. Megváltozott még az Olajfák Hegye is : Titus katonái kilométerekre lekopasztották Jeruzsálem környékét a nagy ostromkor.

Mégis ráismerne. A *szukokban*, nem a kegyeleti helyeken. Akárhányszor elpusztult a város, visszaköltözött belé, serkentő színeivel, szagával és dallamával a keleti vásár. S ismerős lenne neki az utcán ácsorgó szamár. A küszöbről bámészkodó kecske. Meg a turbános ember, akinek nincs karóra a csuklóján, nem fut a perc után, napjárásban gondolkozik. Talán még kedvesebb is lenne szívének a mai város, mint amit ismert : nem látna római katonát az utcán, sem adószedő főpapot.

ST. PETER in Gallicantu. Ahol a kakas kukorékolt. Francia papok gondozzák a modern templomot s alatta a kiterjedt ásatást. A Sion hegy oldalában áll, annál a meredek ereszkedőnél, amely a Kidron-völgybe visz, a Siloám tavához. Csak a neve tó, valójában egy forrás víztárolója. Lefelé menet, jobbkézre egy romos épületet már 333-ban Kajafás házának nevezte egyik első szentföldi tudósítónk, a *bordeauxi zarándok*. Bizánci bazilika épült a helyére, majd az is elpusztult. A mai templom körülbelül egyidős velem.

Hatalmas ház, valóságos erőd lehetett, akárki birtokolta Jézus idején. Még őrlőmalma is volt. Zsidó templomi bírságpénzekre, mértékekre és súlyokra bukkantak az egyik épületszárnyban.

"Mély sírba vetettél be engem, sötétségbe, örvények közé", panaszolja a 88. zsoltár. Hogy miféle sírba, sötétségbe, megmondja Jeremiás könyve. A prófétát kötélen bocsátották le egy verem fenekére, ahol "nem víz vala, hanem sár és beesék Jeremiás a sárba". Kötéllel is kellett kihúzni a tömlöcből.

Kút-börtön ásít a ház alatt, kémlő réssel, amelyen át a rendőr kényelmesen leshette odalenn a rabot. Lyukak vannak a sziklába vésve, szíjaknak : magasan a kifeszített karoknak, alacsonyan a kikötözéshez. Jóval tekintélyesebb a vallató és kínzó technika múltja, mint az orvostudományé.

Júdás volt tanítványai közül az egyetlen judeai. Származása régóta szemet szúrt, — hátha csalódásból árulta el az Urat ? Mestere nem hirdetett irtó háborút Róma ellen. Akkor pedig végezzen vele maga Róma, végezzenek vele a társutas papok ! Puszta találgatásra utalok persze, de hihetőn hangzik. Judea idegengyűlölete túltett a galileai zsidókén is : az volt a "zelota" nacionalizmus melegágya. Lehet, hogy egy heveskedő forradalmár keveredett, vérmes reményekkel, a galileai halászok közé.

AZ ANTONIA erődöt újjáépíttetője, Heródes király hatalmas barátjáról, Marcus Antoniusról nevezte el. Actium előtt, amikor még fent ragyogott Antonius és Kleopatra páros csillaga. Volt oka hízelegni : az egyiptomi asszony, egy hajdani hódítás jussán szemet vetett Palesztinára. Veszedelmes étvágya ellen fedezte magát az a ravasz kliens, Heródes, a rómainál.

A kaszárnya túlélte a templomokat. Ez a törvény Jeruzsálemben. Maradék alapfalai közé épült a Sion apácák zárdája ; 1960-ban egy francia nővér, idén egy angol vezetett végig a föld alatt. Magyarázatuk régészeti előadás volt, magas szinten. Egyik rendtársnőjük doktori értekezéséből merítenek ; tézisét a Sorbonne egyetemen védte meg.

Elérünk a Lithostrotoshoz ; föltehetőleg ezen a római kövezeten állt Pilátus ítélőszéke. Unalmukban televésték az őrtálló legionáriusok. "Van nővér", mondja az apáca, "aki szerint korona az a rovás amott, titkos célzás Krisztus királyságára. Szerintem zodiákus jel, skorpió". A töviskorona? Nem tartozott az ítélethez, mondja, valószínűleg a katonák rögtönzése volt, amolyan "gúnykirályság", amit félvad zsoldosok Saturnália játékaiból ismerünk. Megtették királynak egyik bajtársukat, etették, itatták, hódoltak előtte, aztán megölték. Efféle játékokat üzhettek, megkínzása közben, Jézussal is. A búcsúzásnál figyelmezteti hallgatóit, hogy Jézus útja a kálváriára, a Via Dolorosa csak jelképesen értendő. Az égtáj azonos, de az utca Hadrián császár korából való, nem taposhatta az elítélt.

Tudomány és teológia kiegyezett nyugaton ; az egyik nem ragaszkodik mindenáron Jézus "humanizálásához", az egyház tapintatosan elfeledkezik régi zarándokok hiedelmeiről. Micsoda látnivalók voltak azelőtt a Szentföldön, milyen csuda kincseket csempésztek ki nyugatra ! A kánai menyegző serlegét, az Utolsó Vacsora tányérjait, a követ, amelyen Péter elárulta az Urat, a száraz fát, amelyen Júdás lógott, megvolt Betlehemben a kút, ahol a három király itatott, egy másik, ahová a csecsemők holttestét került, egy harmadik, amely elnyelte a vezérlő csillagot. S a matrózok alaposan megnézték, nincs-e Jordán-víz elrejtve a hazatérő zarándokoknál. Vihart hozott a hajóra.

KÖZÉPKORI zarándokokat hívtam tanúnak. Százötven-kétszáz főből állt egy csoport, szállításukról Velence gondoskodott, a mi fogalmaink szerint idegenforgalmi hivataluk s nem holmi Cook iroda. Volt család, például a Loredan, amelynek valamelyik tagja hagyományosan részt vett ebben a fuvarozásban. A navigálók ügyességétől s az időjárás kegyétől függött, hogy öt, hat vagy hét-nyolc hétig tartott a tavaszi utazás Húsvét és június között. Félholtra gyötörte a zarándokokat a tengeri betegség,

NY ÉS TETŐ

napló

gy életre megemlegették, néhányan beleltak. Csak plakátokon kacag örökké a Földközi-tenger. De a Bath-i menyecske, mondja Chaucer, azért háromszor is megárta Jeruzsálemet. Bírta ; öt férj dőlt ki az ezvegy oldaláról.

Karmel hegyét pillantották meg először vízről, Jaffában kötöttek ki. Szállásról és szállításról is a kapitány gondoskodott. Némelyik minden évben megfordult keleten s már össze volt tanulva az arabokkal. A passzus-vizsgálat ötszáz év előtt is nagy komédiával járt.

Jaffából szamárháton haladtak tovább ; Emmaus, Jeruzsálem, Betlehem, Jerikó s a Holttenger megtekintése rendszerint így se tartott tovább három hétnél. Gazdag zarándokok, a kapitány tanácsára, kopott gúnyába bújtak az arabok zsarolása elől. Később már úgy emlékeztek rá, hogy alázatból. Ferences barátok gondozták, mohamedán engedéllyel, a szent helyeket, ők gondoltak az újoncok tapintatos kioktatására is. Jó lesz vigyázni, urak, mert akit otthon körülnetélt kutya néven emlegetnek, itt bizony érzékeny háziúr.

S a falakat, kérve kérjük, ne tessék összefirkálni.

RÖVID volt az út az Antonia erődtől, hol valószínűleg elítélték, az Ephraim kapuig, amelyen kivezették. Túl a kapun, de rögtön előtte állt a vesztőhely, a Damaszkusz, Jaffa és Hebron felé vezető mozgalmas utak torkolatában, forgalmi csomóponton. S a vesztőhelytől pár lépés volt a sírbarlang. Kicsi a tragédia színhelye, néhány lépés balra, néhány jobbra, pár merek lépcső fölfelé, pár lefelé egy görbe utca végén.

Miért képzeljük roppant csatatérnek ? Füskön, bokron át hajtják ki a határba, szekereken, lóháton tódul utána, kulaccsal s tarisznyával a nép a vérszomjas mulatságra, kopár hegycsúcson meredez a három a, egy másik hegy gyomrában tátong a sír, sasszemmel, madártávlatból se lehet ellátni a nagypénteki horizontot.

Pilátus alatt egy gyors kivégzés történt, Római futószalagon. De Pál apostol már Pilátus életében tudta, hogy megfordult a világtörténelem azzal a kivégzéssel. Jó szemle volt : Damaszkuszból, Ciprusból, Korinthoszból, Kisázsiából és Rómából ellátott a keresztig. Ahogy század századnak továbbadta az elhagyatott ember utolsó, kétségbeesett kiáltását, úgy nőtt a táj, amely visszaveri. Képzeletünknek van igaza : beláthatatlan csatatér. Szekér szekér mögött tolong, tolong a sok lovas, mert sokan akarnak megbizonyosodni, hogy jól oda van szegezve a fához.

A FESZÜLETEN lecsorgó vér csak a fán halvadt meg ; a hivőkben, csodálatos átválto zással, feloldja lelkük vérrögeit. De hinni a lelki véroldozóban könnyebben lehet távol a Golgota környékétől, mint a helyszínen.

Két idevaló mohamedán családban száll apáról fiúra a Szent Sír templom kulcsa ; az egyik reggel kinyitja, a másik este bezsukja. Így aztán szent a béke az örmény, szír, görög, kopt és katolikus hívek közt. Jeruzsálem az 1854-es krimi háború után éppen úgy ki volt szolgáltatva a nagyhatalmi diplomáciának, mint napjainkban Leopoldville vagy Saigon. Franciák, oroszok, németek és angolok versenyt védelmezték a török Portán. Hogy milyen hatással, a templom a megmondhatója. Az elsiratója. Úgy kőhajításra a jeruzsálemi Senki Földjétől a Szent Sír tömbje a kereszténység külön Senki Földjén fekszik. Sok a gazdája, egy gazdája sincs. Ráadásul — s ez még több ! — nekiláttak az átépítésnek, hogy a jobbkézre eső bazilikát visszaváltoztassák a keresztes-kori, románstílű formájára.

Mert amit a köznyelv Szent Sírnak hív : öt későrómai templom, két oszlopos átrium, emeleti és földalatti kápolnák, kripta és sziklahasadék összenövése, amely Nagy Constantinustól a kereszteslovagokig többször megrongálódott és átalakult s a "frankok", azaz nyugatiak kivonulása után múgy is siralmas állapotra jutván, majdnem megsemmisült egy múlt századi földrengéstől.

Egyszerre több szertartás folyik az útvesztőben, egymással mit sem törődve szólnak gyertyafénynél a kórusok, dúcoló gerendák közt keringenek szír, örmény, görög papok, papnövendékek, tuszkolja egymást turista, zarándok. Hol vagyok, egy légvédelmi óvóhelyen, amely vallási buzgalomba esett vagy egy keleti bazárban, a kegyárus soron ?

Már középkori útinaplók szerint is bábeli volt a zsivaj, a nyugati keresztények ellenséges szemmel méregették a keletieket, azok meg őket, egyik éneklő körmenet a másik sarkára hágott, kábult zarándokok, sírva a meghatottságtól s néhányan a csalódástól, letiporták egymás áhítatát.

Hogy zavartalanul átéljük érted s értem való kínszenvedését, sokkal kisebb erőfeszítés kell egy Bach oratórium hallatára, egy szüette falusi oltárkép előtt a toszkán hegyekben vagy akár a londoni Hyde Parkban, zsebkiadású bibliával a padon.

"Amikor kilépett a templomból, egyik tanítványa megjegyezte : Mester, nézd csak, mekkora kövek és micsoda épület ! Jézus így válaszolt : Látod ezeket a hatalmas épületeket ? Nem marad itt kő kövön, amit le ne rombolnának."

GORDON tábornok istenfélő, bibliás mérnökkari tiszt volt Viktória császárnő és Carlyle próféta korában. Szentül hitte, hogy a Seregek Ura az angol embert szemelte ki munkatársának a globális népnevelésben, őt rendelte egyetemes gyermekgondozónak Sanghaitól Khartumig. Felettesei nem bírtak a kék szemű, megszállott aszkétával, örültek, ha minél messzebb volt Londontól. Bibliával a zsebében, ő is.

Hol feküdt az Édenkert, hol volt a megfeszítés, hol a sír ? 1883-ban ezekkel a rejtélyekkel foglalkozott Gordon a Szentföldön. S mintegy százötven méterre a Damaszkuszi kaputól fölfedezett egy ellen-golgotát.

Jeruzsálemben két szent sír van. A hagyományos, amelyre templomok gyültek a keresztfa legendás föllelése után ; azt látogatják 1600 éve a zarándokok. Gordon lelete a másik. "Mire jó ez, csak megzavar!" — fakad ki mellettem egy angol, maga is magasrangú tiszt, brigadéros. "Gordon derék katona volt, de eszelős. E — sze — lős".

Ahogy elnézem a világot, bizony ráférne az efajta letűnt aszkéta prokonzul. Eszelős ? Csak fegyelmezetlen, mint minden próféta természet, aki négyszemközt Istennel hallatlan nélkülözésekre és szenvedésekre képes a maga külön útján. Gordon Khartumban vérével pecsételte meg hitét a fehér ember küldetésében. Mondhatom, volt már annál a missziós hitnél méltatlanabb önámítás is a világon ! Lytton Strachey káprázatosan szellemes esszéében csúfolta ki Gordont a lebunkozó húszas évek elején, de Erasmus a Miles Christianusra ismert volna ebben az önsanyargató skót puritánban, egyik utolsó hírmondója volt a fajtának.

Ápolt kertecske rejtegeti a sírt. Vezetőm erőnek erejével rá akar venni, hogy — kövessem csak az ujját — tökéletes koponya a sír körüli domb. Ez a valódi Koponyák Hegye ! Tetejéről lelátni a mohamedán északi városfalra és sziklaágyára. Teknő tátong a fal s a domb között, állítólag az volt Salamon kőbányája, mikor épült a Templom. Ma vidéki autóbuszjáratok gyűjtőállomása, taxisokkal is ott alkuszik az ember.

Nem lógnak ezüstláncos füstölők és színes lámpások a sziklaüregben, nem kormozza gyertyafüst, meztelen a fal, nincs sujtásos drapériája. Megfelel Gordon puritán ízlésének. De meg a valóságnak is. Mert a tábornok állítását nem hitelesítette ugyan semmiféle angyal, de arra, hogy hová került Jézus teste a kivégzés után, ez a korabeli zsidó sírüreg a példa, nem a leskalpolt halom és rajta a templom-labirintus. Azzal kényükre bántak a századok, bizánci görög és keresztes-kori francia építőmester, földrengés, vallási villongás, megszállás. Ennek az üregnek békét hagytak.

Mivel a rideg sziklán sehol sincs egy jó gödörre való földtakaró, de annál több a barlang, sziklalyukak kőlapjára helyezték gyolcsba tekert halottjaikat a zsidók s utána malomkövet gurítottak egy vályúban a barlangszáj elé. Több polc is belefért, a követ minden temetésnél félregurították, — erre szolgált a vályú. A Gordon-féle sír nyílásából a gyászoló asszonyok rézsút ráláthattak az üres kőlapra, láthatták a földön az összevérzett vászontekercseket s a kőlap fejénél az angyalt, Máté szerint kettőt. *Quem quaeritis ?* szólt rájuk, Szent Jeromos fordítása szerint. Kit kerestek ? Ezzel a kérdéssel kezdődött el csírájában, a templomoltár előtt, Húsvétkor, a középkori misztériumjáték. Nőttön nőtt a szövege, kinőtt a templomfalakból a piacra és utcákra, egésznapos világdráma lett belőle a tizenötödik században.

"Ha gondolnád : mint mehettek az aszszonyok az koporsóba", írja Bornemisza Péter, prédikátor 1575-ben, "erről azt vedd eszedbe : hogy az koporsó nem az mi szokásunk szerént csináltatott vala, az földön lefekve, hanem kőből úgy volt kivágva, mint egy boltocska ; az ajtaja fenn állván, mint egy ház ajtaja, amint Velencében láttam, kit hozzá képest bálványozásra csináltattak a velencések. Azba úgy mehettek, mint egy kis boltocskába".

Vajon hol, melyik velencei templomban láthatta "bálványozók" közt a vándor magyar?

JÉZUS a legenda szerint kertész alakban jelent meg Magdolnának a feltámadás után. De miért ábrázolták olaszok és flamandok nagykarimájú szalmakalapban a barokk képeken ?

Nagyurak és díszkertek kora volt az. Jézus a gazdag Arimateai József kertjében jelenik meg a nőnek, mint urasági munkás : babérfa, oleander, spanyol birs, gránátalma, narancs- és citromfa, aranyeső, rózsa, tulipán és hortenzia van a gondjára bízva. Szőlőlugasban hűsöl az úr, Horatius s nem a biblia olvasásába merülve, a teraszon hideg faunok meddő nimfákat űznek.

KERESZTÉNYEK számára az első három században nem volt megszentelve a Golgota környéke. Azt egyenesen kerülték, mint a pestises ház küszöbét, mert Hadrián óta pogány templom fehérlett a helyén. S Dávid és Salamon temploma körül se volt keresni valójuk, amióta földig rombolták a rómaiak, hogy talpazatul szolgáljon császárszobroknak. Démonok tanyáztak Jeruzsálem falaiban, bálványszagtól büzlött az utca.

De a Kidron szakadékán túl az Olajfák Hegyével nem törődtek a császár emberei. Itt táborozott gyermekkorában a zarándoklókkal, — mintha most is keresné az anyja, hova tűnt ; tövében fogták el, — mintha most is ott reszketne könnye a füvön ; tetejéről szállt fel, — mintha még látszana utolsó lábnyoma a porban. Csak az Olajfák Hegye volt megszentelve az első kereszténveknek. Ha látták s imádkozva eltöltötték rajta egy éjszakát, mehettek is már délnek, Betlehembe, északra, Názárethnek.

HA NEM is mondja, a keleti keresztény magát tartja az apostolok igazi követőjének. A latinok ? Túl sok a jogász eszük. Cicero irodája tovább virágzott halála után ; a nyugati egyházatyák fiatalon abban az irodában voltak ügyvédbojtárok ! Pünkösd demokratikus ős-szellemét a keletiek őrzik, — gondolja magában halásztól a metropolitáig minden odavaló ember.

Pedig legalább annyira Bizánc alattvalói, amennyire követői az apostoloknak. Templomuk egy hajdani cár házikápolnájához hasonlít, nem lepne meg, ha valamelyik Iván térdelne láncos lámpaerdő alatt, a félhomályban.

Csak a Szentföldön eszméltem rá nyereségünkre, hogy milyen hasznos volt az a középkori küzdelem pápaság és császárság között. Róma papjai mögül szétfoszlott hatalmas, első védelmezőjük, Nagy Károly alakja. Nem így keleten. Porfir termében még most is ott székel a *romanos* császár a Márvány-tengernél, műmadarai csicseregnek, lassan emelkedik az ékköves trón, lábát a zsámolyon körültérdeli a sok barbár király. Mert réti sas, *rex* lehet akárhány, de kétfejű sas, *basileüs* csak egy van, a görög.

"LEGYENEK mindnyájan egyek. Amint te, Atyám, bennem vagy és én tebenned, úgy legyenek egyek ők is mibennünk."

Róma békülni akar keleten. Imával és diplomáciával. Nagy a tapasztalatuk, tudják, hogy megvan a helye mind a kettőnek. De kész-e rá a másik, gyanakvóbb fél, a görög ? Két görögországi utamon megdöbbentett, hogy mennyire kitart az amúgy is sértett, hiú nép haragja a "frankok" ellen, akik másképp vetik a keresztet. S ha kész is rá, tud-e ? Hol a központi akarat ? Pápa nélkül nincs katolicizmus, pátriárka nélkül van keleti egyház.

Szent Jeromos a Vulgatát fordítva, megbízható evangéliumi szövegekért még elutazott betlehemi remetebarlangjából békességes tanácskozásra görög és szír atyákhoz és zsidó rabbikhoz. S a nyolcadik század közepéig bőven voltak a pápák közt szírek és görögök, akiket szögletes glóriával a fejükön — jeléül, hogy még élnek — római templomok mozaikos falán megörökítettek, rangadó szentek társaságában, koraközépkori művészek, maguk is jórészt behívott görögök. De a kilencedik században már csak mennyköves átkokat vág egymáshoz Róma és Bizánc. Hangjuk sohasem épületes, a kölcsönös vád gyakran nevetséges. Egyház és birodalom összetartozott a görög tudatban : aki árt a császárnak, ellensége az igaz keresztségnek is. Már pedig a keresztes vitézek ártottak éppen eleget. Szentföldi kormányzásuk alatt úgy bántak keleti testvéreikkel, mint mocskos eretnekekkel s 1204-ben, a negyedik hadjáraton bitangul kifosztották a császárvárost.

Úgy beivódott a harag a görögökbe, hogy megérdemelt istencsapásnak tűnt Bizánc bukása is : 1453 borzalmas fizetség volt 1439-ért, amikor császáruk, a töröktől szorongattatva, végszükségből aláírta az egyesülési békeszerződést Rómával. "Jobb a Városban a török turbán hatalma, mint a latin tiaráé", mondta egy nagyherceg, kevéssel a bevétel előtt. Több százados török kényuralom, számos egyházfő kivégzése se hajlította őket nyugati hittestvéreikhez, 1798-ban egy jeruzsálemi pátriárka arról beszélt, hogy a gondviselés rendelte az ottomán birodalmat a keleti egyház védelmére. Angyalok is fáznának igazságot tenni ebben a tragikus viszályban.

De ezer esztendő tenéked annyi, mint egy órának rövid vigyázása, — szól a zsoltár. A pápa együtt imádkozott a konstantinápolyi pátriárkával az Olajfák Hegyén. Úgy tudja a két egyház, hogy Jézus ott tanította meg követőit a Miatyánkra. Arámi nyelven ; a pápa latinul, a pátriárka görögül énekelte.

MICSODA megkönnyebbülés Egyiptom után ez a puszta föld s a romon rom, mártír város ! Mintha több mázsás múmia szakadna le az ember hátáról. A letarolt kis préda-országnak megvolt a maga titkos fölénye a zsákmányolókkal szemben.

Háromezer év előtt a gazdag egyiptomiak — csak a gazdagja persze ! — úgy szerettek élni, hogy rózsás földi létüket varázslattal kinyújtották az örökléthe. Ha itt olyan jó a szüret, kacsasült, kalács és sétahajózás, miért ne lenne remek odaát is ? Tőlük tanul manapság Kaliforniában a temetkezési kozmetika.

Hadseregszállító, miniszter, helytartó, tábornok, adóbérlő jókorán nekilátott a túlvilági fényűzés megszervezésének. "Képzeld csak, édesem, Uzerhet fogja kifesteni a sírunkat, az uracskám most halászta el a nagyvezér orra elől. Ismered Uzerhet dolgait ? Szerintem sokkal finomabb festő, mint..." " ... de drágám ! elfelejted, hogy az apja már apukámnak dolgozott, házi művészünk."

Apró fullánkokkal készülő sírkamrájukról csevegtek zsúrban a nők, díszbárkájukban heverészve, hivatalos szemleúton, a férfiak. Test nélkül nincs luxus, a testet viszont el kell látni a hosszú útra. Datolyatortától körömlakkig mindenről gondoskodtak ; szolgasereget, csordát, vadász, halász, madarász szerszámot, mezőgazdasági fölszerelést vitt magával a rendelő, győzzed számbavenni ábrázolásukat a sírkamrák vésett és festett falain ! Por és hamu vagyunk ? Csudát ! Ha az ember első osztályú balzsamozó céghez fordul s van elég cselédje, barma, parasztja, muzsikusa, oda túl újrakezdődnek a fényes szolgálati évek az állatfejű istenek szíves engedelmével. Minél hatalmasabb volt valaki, annál jobban rabul ejtette saját múmiája, a szó szerint "kibelezett" teste. Legjobban a leghatalmasabb urat, a fáraót.

De minek törődtek volna porhüvelyükkel a mezítlábas pásztorok Judea vadonában ? Legyen kút valahol, legyen asszony, aki eljár a kútra, legyen egy tucat fiú, ügyelni a nyájra, Isten országához elég egy köpeny, egy kampós bot, egy iszák s egy fejkendő napszúrás ellen.

"Fölvitte Jézust az ördög egy magas hegyre", írja az evangelista, "s egy szempillantás alatt megmutatta neki a világ minden országát. Minden hatalmat és dicsőséget neked adok, mondta, mert én kaptam meg és annak adom, akinek akarom. Ha imádsz engem, minden a tiéd."

Meredek vörös hegyen álltak, a Jordán innenső partján. Lábuknál pihegett pálmaligetek legyezője alatt Jerikó ; túl a sáros víz kanyargóin izzott az oroszlánszínű, határtalan puszta.

Takarodj, felelte Jézus.

Hochhuth, Mnacko, és Katyn kísértete

(SZÉLJEGYZETEK EGY VITÁHOZ)

1.

A BUDAPESTI "Élet és Irodalom" nemrégiben kivonatosan ismertette azt a rendkívül érdekes, párbeszédnek induló vitát, ami Rolf Hochhuth és a szlovák Mnacko között zajlott le a "Die Zeit" és a pozsonyi "Kulturny Zivot" hasábjain. A vitából kiderül, miért nem mutatták be mindeddig "A helytartó"-t Moszkvában, jóllehet Hochhuth — aki darabját a kelet-európai országokban nem engedte játszani — a Szovjetuniónak az előadás jogát megadta. A moszkvai bemutató mégis elmaradt, mert az önérzetes szerző nem egyezett bele egy szovjet részről javasolt "húzás"-ba. Ezek (az amerikai papírfedelű kiadásban 127-8 oldalon található) sorok bántották az illetékesek szemét :

Luccani Sr. :

...Kik lőtték agyon
azt az ötezer tisztet a katyni erdőben —
a németek vagy az oroszok ?

Lothar :

Nem tudom. Mindketten képesek rá.
A holttestekben mindenesetre német golyókat találtak.

Luccani Sr. :

Ez mit sem bizonyít. A németek
exhumálták a lengyel áldozatokat — ez
arra vall, az ő kezük tiszta volt.
Sztálin végzett velük — ahogyan hat éve
végzett saját vezérkarával is.

Mármost az érthető, hogy a szovjet "szakértők" nem szívesen vennék, ha az antifasiszta német szerző e vádló szavai egy moszkvai színházban elhangzanának. Az oroszok a katyni tömegsírok felfedezése óta váltig tagadják, hogy ők követték volna el a nemzetirtás fogalmát kimerítő tömeggyilkosságot ; súlyosbítja helyzetüket az a tény, hogy a nürnbergi perben, ahol bűncselekmények százait bizonyították rá a náci fővádlottakra, a katyni vérengzést a nemzetközi bíróság *nem* sorolta a német háborús bűnök közé. Néhány évvel később, emigráns lengyel kiadványokból fény derült a katyni ügy körülményeire és a szovjet-lengyel viszonyt illető kihatására ; ezeknek a bizonyítékoknak az alapján ma már alig fér hozzá kétség, hogy Hochhuthnak van igaza : a lengyel tisztek kivégzése Sztálin lelkiismeretét terheli. Annál meglepőbb, hogy Mnacko, aki ugyan kommunista, de maga is a sztálini terror áldozata (az ötvenes években koholt vád alapján bebörtönözték) tiltakozik Hochhuth interpretációja ellen és szemére veti "A helytartó" hiszékenynek éppen nem nevezhető szerzőjének, hogy "az imperialisták legaljasabb rágalmainak" lett az áldozata. Ezt a kifejezést az "Élet és Irodalom" dőlt betűkkel szedte, hogy minél szembeszökőbb legyen — hiszen aki a hajdani Vezért ilyen bűntény elkövetésével vádolja, az csak rágalmazó lehet, vagy provokátor.

De mi a kommunista frazeológia szótárában a "provokáció" szó értelme ? Olyan igazság, amit kínos tudomásul venni. Ha a tények tisztelete csak "burzsoá objektivizmus", miért ne lehetne az "időszerűtlen" igazság kimondása — provokáció ? Mnackót Hochhuth vádja (jóhiszemű, vagy képmutató ?) tiltakozásra, bennünket csak a tények felülvizsgálatára és rendszerezésére provokált. Beszéljenek tehát a tények, amelyek többségükben egyébként megtalálhatók Dr. Bronislaw Kusnierz 1949-ben megjelent angol nyelvű könyvében (*Stalin and the Poles*).

2.

AMIKOR a Hitler-Sztálin paktumot követően a német csapatok nyugatról, a szovjet csapatok keletről fogták harapófogóba Lengyelországot, az oroszok előtt több lengyel hadosztály kapitulált. Körülbelül 230.000 lengyel katona esett fogságba, ebből tizenkétezer tiszt. A tiszteket két nagy fogolytáborba internálták, ezek a táborok Kozselszk és Sztarobjelszk közelében voltak, míg a harmadik tábor, ahol négyszáz tisztet és többezer katonát tartottak fogva, a Szeliger-tó szigetén, Osztaskov mellett került felállításra. 1939. őszétől 1940. tavaszáig az NKVD rendszeres szűrésnek vetette alá a foglyokat, egyénenkénti kihallgatás alapján válogatta ki közülük az (egyébként elenyésző kisebbségben lévő) "szovjetbarát", társutasként felhasználható,valamint a német származású tiszteket. 1940. tavaszán azután közölték a foglyokkal, hogy hazamehetnek és két-háromszázas csoportokban útnak is indították őket — ismeretlen rendeltetési hely irányába. A kozselszki tábort 1940. április végéig összesen 4363 tiszt hagyta el. Elbocsájtásuk után teljesen nyomuk veszett.

Ugyanebben az időben felszámolták a Sztarobjelszk és Osztaskov melletti táborokat is. A három táborból kiválogatott kétszázhetven-nyolcvan (szovjetbarát, német származású) foglyot egy új táborba irányították át. Mi lett a többiekkel, a négyezer sztarobjelszki tiszttel, a hatezerötszáz tiszttel és katonával Osztaskovból ? Eltűntek. Mintha a föld nyelte volna őket el.

Röviddel az 1941-es szovjet-lengyel egyezmény után, amely teljes "amnesztiát" adott a Szovjetunió területén internált lengyeleknek, Anders tábornok Sikorszki megbízásából új lengyel hadsereget kezdett szervezni. A Sikorszki által kijelölt moszkvai lengyel követ ez idő tájt többször kért felvilágosítást a másfél évvel korábban eltűnt lengyel tisztek sorsáról. Visinszkij és Molotov megígérték, hogy utánajárnak az ügynek — különös módon a tisztek a londoni Lengyel Kormány ismételt sürgetésére sem kerültek elő a szovjet lágerekből. Amikor pedig a szovjetbarát tisztek egy csoportja (belőlük került ki a későbbi Kosciuszko-hadosztály vezérkara) 1940. októberében tárgyalásokat folytatott az NKVD vezetőivel, s az egyik lengyel tiszt felvetette, hogy egy "szovjetbarát lengyel hadsereg" szervezésébe bele lehetne csetleg vonni a Kozselszk és Sztarobjelszk mellett internált lengyel tiszteket, Berija megjegyezte, hogy ez sajnos lehetetlen, mert "ezekkel a tisztekkel súlyos hibát követtünk el."

A hiba súlyára és természetére három évvel később derült fény, amikor a németek Szmolenszk közelében, a katyni erdőben váratlanul lengyel tisztek tömegsírjaira bukkantak. A hír bejárta a világsajtót ; sokan, a német propaganda hazugságaira hivatkozva, egyáltalán nem adtak neki hitelt. A helyszínre kirendelt ún. "Európai Bizottság" (amely nem német orvosokból és egyetemi tanárokból állt, köztük volt a magyar Orsós professzor is), valamint a Lengyel Vöröskereszt szakbizottsága azonban megállapította, hogy a tiszteket tarkónlőtték, s hogy a kivégzés időpontja 1940, *tavasza* volt. A holttestekben német gyártmányú pisztolygolyókat találtak — ezt a típusú fegyvert a németek a huszas években tömegesen exportálták a Szovjetunióba. A különleges katyni talajösszetétel következtében a tetemek egyenruhája és benne egyes feljegyzések, újságfoszlányok épségben megmaradtak. A talált naplók bejegyzései 1940. áprilisában megszakadtak, a talált újságok közül egy sem viselt 1940-nél későbbi dátumot. Az exhumálás során négyezerháromszáznál több lengyel tiszt holttestét tárták fel.

A szovjet verzió szerint a kivégzéseket a németek rendelték el 1941. őszén, vagy telén. (Az "Élet és Irodalom" "1943-as ... tömeggyilkosság"-ot emleget, ez még a különben teljesen inkoherens szovjet verzióval is ellentétes.) De ha az oroszok valóban szabadon engedték a lengyel tiszteket 1940. tavaszán, hogyan lehetséges az, hogy a kozselszki tábor volt foglyai közül másfél éven át egyetlen egy sem adott magáról életjelt Lengyelországban maradt családjának ? A saját atrocitásaikat gondosan titkoló németek miért éppen a katyni tömegsírok feltárásával "provokáltak"? Mivel magyarázható az, hogy az 1943. végén kiküldött szovjet vizsgálóbizottság egyetlen *lengyel* tanút sem hallgatott ki a — "különleges", szovjetbarát csoport életbenmaradt tisztjei közül ?

Felesleges szaporítanunk a kérdéseket. A katyni vérfürdőt a rendelkezésünkre álló adatok tanúsága szerint a szovjet NKVD rendezte 1940. április-májusában Sztálin parancsára. És rendkívül valószínű, hogy kereken huszonöt évvel a történtek után *még két roppant feltáratlan lengyel katonai tömegsír lappang* valahol Vjazma és Kharkov tájékán, ahová a sztarobjelszki és osztaskovi táborok foglyait irányították át ugyanabban az időben.

3.

A TÉNYEK számbavétele után önkéntelenül is rákérdezünk : mi szükség volt erre a vérfürdőre, miért kellett a lengyel tiszteknek meghalniuk ? Két magyarázat között választhatunk, ma még mindkettő csak feltevéseken alapul. A német-szovjet együttműködés idején a szovjet álláspont a lengyeleket illetően ez volt : "Lengyelország nincs, nem létezett és soha többé nem fog létezni." Ebből adódik az első magyarázat : Sztálin fő célja a lengyel nemzeti öntudat teljes megsemmisítése volt, ezért deportálták Nyugat-Ukrajnából a lengyelek százezreit Szibériába, ezért végeztette ki a diktátor a lengyel nemzeti hadsereg legjobb kádereit. A katyni pisztolylövésekkel Sztálin *tervszerűen* folytatta Hitler nemzetirtó politikáját.

A másik (és szerintem hitelesebben csengő) változat szerint az oroszok ki akarták cserélni a fogságba esett lengyel tiszteket a németek megszállta lengyel területeken rekedt ukrán katonákért. Amikor azonban Hitlerék 1940-ben ellenszolgáltatás nélkül visszaadták az ukránokat, Sztálin egyszerűen nem tudta, mihez kezdjen a politikai céljaira használhatatlan lengyelekkel. Elrendelte "likvidálásukat", ami jelenthetett száműzetést, kényszermunkát, de fizikai megsemmisítést is. Az NKVD az utóbbi (és gyakoribb) értelmezést választotta. Ennek a magyarázatnak az alapján érthető, miért beszélt Berija már néhány hónappal később "súlyos hibáról". A lengyel tiszteket és katonákat, szám szerint mintegy *tizennégyezret* — kivégezték. Ha valaki, elsősorban Sztálin felelős halálukért.

Félreértés ? Túlbuzgalom ? Elképzelhetetlen szörnyűség ? 1940-41-ben a szovjet egyszemélyi diktatúra a politikai skizofrénia leghajmeresztőbb eseteit termelő nagyüzem volt. Hadd utaljunk itt a hírhedt Ehrlich-Atler esetre. A lengyelországi zsidó szocialista mozgalom (Bünd) két köztiszteletben álló vezetőjéről van szó, akiket 1941-ben Kujbisevben a szovjet hatóságok lefogtak és kivégeztek. A vád Ehrlich és Atler ellen az volt, hogy — *a náci Németországnak kémkedtek.* Ahol ilyen vádak alapján főbe lehet lövetni embereket, a katyni "epizód" nemcsak hogy elképzelhető, de a rendszer szempontjából egyenesen logikus. A kérdés nem az, Sztálin kit *miért* lövetett agyon, hanem az, kit *miért nem* tetetett el láb alól.

A katyni dráma az újkori történelem legvéresebb fejezetéhez tartozik. Nem csoda, hogy Sztálin és Berija örökségének haszonélvezői szeretnék az egészet elfelejteni. De miért kell egy szlovák (magát leninistának vélő) írónak szovjet hazugságokat szajkóznia ? Nem növeli ez Ladislas Mnacko becsületét, s hadd kérdezzük meg még egyszer, Hochhuthtal : hogyan lehet valaki (igazmondó) író és (becsületes) kommunista ? Nehéz, nagyon nehéz. Hogyan higyjünk egy olyan írónak, aki Moszkva izlésének megfelelően ír és olvas történelmet ?

GÖMÖRI GYÖRGY

MAKKAI ÁDÁM

Nem vagy

Nem vagy. Szinte nem létezel.
S ettől, hogy leírtad próza és vers között,
ettől sem létezel inkább.

— Akkor hát minek írsz ?
Mások is egyre, özönnel írnak,
s a sok ismerős szó között
nincs összehajolni két fej
„esett, szép, szomorú"
vagy új tettekre bátor —
két, szegény, szerelmes bolond koponya
tegnap még :
szülei egymást kereső kigyúlt fénye,
ma :
élő kocsonya
holnap már :
ossa crudelia
hogy üreg-szemeikkel
elvillanthatnák a titkos jelbeszédet :

„Értelek testvér, egy *a vágyunk..."*

Tán még a kőhordásban néma társra lelhetsz,
de jaj neked, megtalált bizalmas összenézés,
ha ártó izgalmával akaratodra ébreszt
a gyilkos szabadság !

De még a méregben is üvöltő társra lelhetsz
csak egy percnyi mámort s feledést ölelned nincs kivel :
úgy érzed nem vagy, *szinte nem létezel,*
s ettől,
hogy leírtad,
ettől sem létezel inkább.

— Akkor hát minek élsz ?
Mások is egyre, özönnel élnek,
s aki az ereiben szűkölő semmit
jobban vette célba,
s lényegidéző szómágiát varázsolt
keserves, izzadó magánya köré,
mint novemberi csillagtalan éjjel
erdőben fütyülő vándora :
az sem létezik inkább.

Keresva magát — elveszti egyre,
s miközben a bükkök tövén
nyugat harmattól nedves moháját kutatná
érzi, hogy penészes idegbajt gyöngyöznek a fakérgek
s már nem csodálkozik,
ha a szürkületben szembetalálkozik
önmagával.

Mert önmagad keresve bizton társra lelhetsz,
hiszen emlékeid, s az ismerős szavak
ezer alakja vagy : te magad
önmagad keresve örök jó társra lelhetsz,
ha a halálnak megadtad magad.

Csak egy pillanat feledést : halált ölelned nincs kivel.

Mert még úgy érezhetnéd,
hogy vagy...
hogy létezel...

DEDINSZKY ERIKA

Szomorúság

belep csillogva az üveges szomorúság

nem értem ma este miért mentem el
és azután miért jöttem vissza
hogy talán haza akartam érni
azért mentem el hazulról
vagy azért jöttem vissza
mert a sarkon tilosan vöröslött az ég
s a függönyöm mögül hirtelen...

várt a simafalú nagy szoba
süppedős ölű álmokkal
könyvek széles fogsorával az asztalon

karom most merev széktámlákra fonódik
a fal hűvös bőrét simogatom
hallom az óra szíve hogy ver
és hajtja tovább konokul az idő vérét
kinn autók puha fénygombái
nőnek ki az éjszakából

meg sem rezdít a fák lassú suhogása
árnyam fekszik és már árnyék sem
akarna lenni
csak otthagyott tócsaszilánk vagy sár
vagy semmi

NAGY KÁZMÉR

DÉLSZIGET

MAGUNK között így nevezzük ezt a földrészt, belemerítve Vörösmartyt idéző korszakba és évszázadba. Mert igen sok tekintetben még oda tartozik Ausztrália, melyről a földrajzkönyvek kontinensként emlékeznek meg, holott valójában csak egy óriási sziget. Vörösmarty Mihály versének címe jó iránytűnk, itt élő magyaroknak.

Ami a földrajzot illeti, a roppant sziget 190 évvel a felfedezés és az első telepesek megérkezése óta nem hagyta magát emberszabta szerszámba fogni, mint "a" kontinens, Európa. Egy vékony kis sáv, a Délsziget keleti és déli partján, azután északon a trópusi övben és nyugaton, úgy-ahogy már kitörölhetetlenül hirdeti, hogy ember járt arra. De a 11 millió lakosból 6 millió él öt városban, valójában minden esetben 50-200 összeépült településben. Merész vállalkozók, kalandorok és száztíz millió birka, húsz millió marha és ló ridegpásztorai Magyarország területénél nagyobb legeltetőbirtokokon. Imitt-amott, főleg e sziget szivatogos közepén és északon — tehát "fentről", Európából nézve : "lent", majdnem Délkelet-Ázsiában 40.000 csokoládéfekete őslakó.

A fehérek? ! A jóindulatú és nem minden célzat nélkül készült globális statisztika szerint 90 %-ban angolszász és 10 %-ban más európai náció tagjaiból válogatódtak össze. A részletes népmozgalmi adatok szerint, ez az arány 75-25-re változik, miután a rövidített összesítés állampolgárság és nem születési hely szerint számol. A valóság a származás után ítélve az, hogy minden harmadik ausztráliai egészen újonnan érkezett európai. Szám szerinti sorrendben : olaszok, görögök, lengyelek, németek, oroszországiak (tehát ukránok, fehéroroszok, oroszok), máltaiak és hollandok. Mindegyik csoport 100.000-nél több emberből áll. A valamivel szerényebb nemzetiségi csoportba tartozik a születési helye szerint magyarként, tehát volt vagy jelenleg is még magyar állampolgárként nyilvántartott 30.000 ember, továbbá az 1920 előtt még Magyarországhoz tartozó területekről ide került ötezer, akiket értheţöen magunkhoz számítunk, miután anyanyelvük magyar. Az ausztrál hivataloknak rettenetes órákat okozó "román állampolgárból magyar állampolgárrá optált, majd 1945 után ismét román állampolgárságú" s ehhez hasonló esetekről van szó.

A nemzeti kisebbségek képviselőinek 1950-54 között egyesült erővel s nagy nehezen sikerült elérniük, hogy ne csak megértsék, elfogadják, de valóban át is érezzék az angol szótári meghatározás : a "nationality" és a "citizenship", tehát a nemzetiség és állampolgárság közti nem feltétlen összefüggés tényét egyes kevésbé szerencsés országokban. Náluk, azaz az angoloknál a kettő tökéletesen fedi egymást, nálunk és dunavölgyi szomszédainknál nem. Amióta az állampolgársági fogalomban ez a felismerés kifejeződik és a szegény lengyel, magyar, cseh és szerb új honpolgárnak nem kell ünnepélyesen lemondania korábbi nacionáléjáról, csupán állampolgárságáról, rohamosan több új ausztrál állampolgárt avatnak. De még így sem annyit, mint amennyit lehetne. Több mint negyed millió bevándorló közönyösen, vállát rándítva hárítja el az öt év után megszerezhető honpolgárságot. Elsősorban olaszok, oroszok és lengyelek, akik ideérkezésük óta reménytelenül testi munkások, békében élnek, adót fizetnek és sok értelmét nem látják, hogy "polgárosodjanak".

NEM úgy a magyarok. Élen járunk. Néhány száz kivételtől eltekintve mindenki siet állampolgárságot szerezni, ami legtöbb esetben brit-ausztrál s világszerte jó — mert távoli és érdektelen — útlevelet jelent. S mi, lovasnomádok, utazunk. Nincsenek pontos adatok, semmiféle hivatalos számítás sincsen erre, csupán magánbecslés, hogy a 35.000 magyarból az elmúlt tizenöt évben az összes többi nemzetiségi csoporthoz viszonyítva legtöbben tettek hosszabb-rövidebb utat a Délszigeten kívül. Főleg Európába és azon belül, az elmúlt három évben s mostanában természetesen — haza. Hetekre, napokra. Azután vissza, ide, ahol meg lehetett s megint meg lehet keresni a hajójegy árát.

Az emberi természet alkalmazkodóképességének köszönhető, — az utazási láz ellenére — hogy 5-10-15 év múltán "egészen jól érzik" magukat az idesodortak ; ez viszont nem változtat azon a tényen, hogy Kievből, Budapestről, Pozsonyból és Székelyudvarhelyről nagyon-nagyon kevesen indultak el az elmúlt harminc évben azzal a céllal, hogy Melbourne-ben, Sydneyben vagy Darwinben akarnak új hazát találni és építeni.

Voltak persze, akik egy eldugott, távoli és biztos sarkot kerestek a világban és e szempontból majdnem jól is választottak, ha — a kiterített, tehát csalóka térképen keresi valaki a távolit Kistarcsától vagy Dachautól. A valóságban a Föld nem lepedő, hanem gömb és Ausztrália egyáltalán nem fekszik a "sarokban". S egyre inkább nem, hacsak a Délsziget feletti indonéz és kínai "sarkot" a délkelet-ázsiai egy milliárd színes bőrű ember testsúlyával nem tartjuk "saroknak". S ez mostanában kezdi belevágni az élét az üres és puha, szakértők szerint egyenesen elpuhult Ausztráliába.

Itt fogyasztják fejenként és évente a legtöbb húst a világon és valószínűleg a legtöbb sört és másféle "kemény" italt. Komolyan 40 órás a fizetés-hét, de a tényleges munkahét általában csak 25-30 óra. A lakott részeken is hat-nyolc hónapig tart a fülledt s forró nyár, a tengerparti homok és hullámfürdők gyönyörűek, rengeteg a park, százmérföldekben kezdődnek a távolságok. Csodálatos, hogy nagy a kísértés könnyedén venni mindent, ahogy esik úgy puffan építeni, gyártani, katonáskodni és tanulni ? Az ötvenes évek napilapstílusában (a budapesti lapokra gondolok) azt lehetne mondani : nem, nem csodálatos.

HA a Délszigetet mindenki, körbe-körbe annak is tartaná : szigetnek és nem ázsiai népfelesleget is csábítóan hívó üres területnek, szép is lenne ez az életforma. Valljuk be, legtöbb ember szívesebben napozik és hajt ötszáz mérföldekre személyazonossági igazolvány és bejelentőlap nélkül (ami itt ismeretlen), vadászik és iszogat, mintsem megfeszített munkával s hangyaszorgalommal dolgozzék a — mindennapiért. Itt az egészen friss, egy-két éve bevándoroltak dolgoznak úgy istenigazában és az osztrák, német, de főleg a magyar bevándorlók rászánnak átlag öt-tíz évet is — az ausztrálok legnagyobb megbotránkozására. Az átlag ausztrál egyszerűen nem érti, tehát megveti azt az igyekezetet, aminek eredményeképpen ma már a kiskereskedelem kétharmad része olasz, görög, osztrák és magyar kézben van ; az új építkezéseknek azt hiszem a fele az új telepeseknek köszönhető és az itteni iskolaév végén, tehát karácsonykor, a napilapokban közölt legjobban végzettek névsora : középiskolákban és egyetemeken, hemzseg a nem angol nevektől. Nekünk — s ebben mi magyarok megint csak elöl járunk — ez volt eddig a legfontosabb : a régi, hazai, úri-középosztályi életszínvonal és a régihez hasonlító munkakör, állás elérése. A gyermekeken át ennek az öt-tíz év alatt keservesen megszerzett — de valljuk be, ausztrál versenytársak nélkül szerzett — eredménynek biztosítása : a "legjobb" iskolákban, a "legjobb" iskolai és otthoni nevelés, oktatás megadásával.

Sokan ebből arra következtetnek, hogy íme, mi milyen világraszólóan tehetséges nép vagyunk. Az igazság az, hogy az átlag ausztrál családban meghányják-vetik a tényeket és nem erőltetik, nem buzdítják a gyereket, hogy tanuljon. Éppen csak amennyire a törvény kötelezi és ez nyolc általános iskola. Utána pedig iparra, vagy még arra sem. Érthető is, hiszen hiába királynője Ausztráliának II. Erzsébet, akit magánbeszélgetésben és kedveskedően a lapokban is "Liz"-nek becéznek, az ausztrál társadalom és minden ausztrál — az is, akinek talán nem tetszik — egalitariánius. Valahogyan úgy, ahogy Kelet-Európában évtizedek óta szeretnék s beszélnek róla. Mindenki: gyárigazgató és segédmunkás, irodafőnök és gépírónő, mindenki, "tegezi" egymást. Nem az angol "you" használatával, hanem úgy, hogy legnagyobb ritkaság a Mister, és vezetéknév használata főnök-alkalmazott között is. Keresztnév járja : George a "boss" és Jack a munkás. Étkezési szokásaik és modoruk is azonos, mindenki azonos mennyiségű szappant használ, kocsija, gépesített háztartása és kétharmadának kéthálószobás, tehát ötszobás saját háza, kertje, az egy főre eső takarékbetétet számítva átlag 140 fontja a bankban. A gazdagé mindebből valamivel több, nagyobb, újabb, de a bérmunkásé sem hagy sok kívánnivalót maga után. A keresők 98%-a évi 2000 fontot keres egy évben, ami dollárban ugyan 4000, de vásárlóerőben, az ausztrál belföldi piacon az észak-amerikai 10.000 dollár évi jövedelemnek felel meg. A további 10% jövedelme — néhány tucat kivételével — az évi 2-10.000 font között mozog. A kereseti adókulcs erősen progresszív és akinek például évente 3000 font a fizetése, családja, kiskorú gyermekei nincsenek, közel a negyedét adóba fizeti, "a kormány keres". De ez a 10%-alig 80.000 kereső. A több mint 1 millió alkalmazott, önálló kisvállalkozó átlag 2000 fontból él, ennyit érhet el.

Az ausztrál apa, amikor ezzel számot vet, s tudja, hogy csemetéje segédmunkásként eléri 21 éves kora után a heti 20 font bért, az egyetemi lektor pedik sok áldozat, tanulás, igyekvés után 30 éves kora körül a heti 35-40 fontot, amennyit egy jó szakmunkás is megkeres, nem túlságosan biztatja továbbtanulásra a gyermekét. Mint előbb írtam : társadalmi emelkedést sem lát benne, hiszen a legőszintébben hitt s nemzeti imaként vallott mondás a Délszigeten az, hogy : "Jóska éppen olyan és annyit ér, mint bárki". Ha ez nem is igaz és nincs is így, ez a közhiedelem és az elfogadott szabály. Átfinomított módon a "legjobb" helyeken, egyetemeken, intellektuelek között is, amikor szemtől-szembe állnak egymással és nem írnak, nem közlik kutatásaik eredményét, a klubban, az egyetem társalgójában rituális téma ugyanúgy a rugby, a labdarúgás, a hétvégi halászat, a házikert legújabb palántája, vagy a lóverseny, mint a "legutolsó" kocsmában, vagy gyári étkezdében.

ÉS ebbe a szigetvilágba kerültünk mi bele. Proliban is úr, kisurainkban is úrhatnám, urainkban angol főúrit utánzó, bizony sok mindenben keleti, kasztlépcsőket tartó, sőt azt hiszem megkívánó, fel-le és alulról fölfelé mozgó, törtető nép.

Külön, kötetnyi lapot lehetne összeírni arról a berzenkedésről, amit az ausztrál népi demokrácia kiváltott a magyarokból. De a jó reakciókról is. A bécsi és pesti polgári zsidók hagyományőrzéséről, amivel a hangversenytermek közönségének túlnyomó nagy többségét biztosítják évtizedek óta. A keresztény magyarok formatartásáról és szervezőrendező munkájáról kis körökben és ma már egyes esetekben az ausztrálokra is hatóan.

Évekkel ezelőtt, amikor még a nemzetiség-állampolgárság fogalmát nem tisztáztuk, a volt m. kir. katonatisztek állták legtovább a sarat : nem vették fel az állampolgárságot. Végül is, Sydneyben a legnagyobb akkori magyar tekintélyhez, Barcza György volt követhez fordultak tanácsért, aki igazi keleti nagyúr és bíró módján oldotta meg a tiszti keblekben évekig tartó vihart okozó kérdést. "Uraim — mondta a követ, — ha egy úr vonatra száll, akkor a becsület úgy kívánja, hogy megváltsa a jegyét. De senki sem kívánja, a vasút sem, hogy az utas összecsókolja a mozdonyvezetőt."

A következő hónapokban megváltották a jegyet... Fiaik ma már majdnem kivétel nélkül a megszokott pozíciókban dolgoznak : orvosok, ügyvédek, mérnökök, néhányan ausztrál hivatásos tisztek, sőt haditengerészeti tiszt is akad szép magyar névvel. Kereskedőt, üzletembert már kevesebbet találunk, és azokról is kiderül, hogy főiskolát végzett hites könyvelők. Pedig itt, a múltszázadi gátlástalan kapitalizmus és az Európa-méretű gazdag, nagyon gazdag sziget adottságai, az angolszász társadalom értékrendjében az üzletember-ügynök felsőbbsége egyenesen kísértésbe ejt mindenkit, hogy "valamibe belekezdjen". A magyar középosztályt azonban ma és itt is elsősorban a valamiféle címmel, biztonsággal és európai, de csak európai szemmel "tekintéllyel" járó hivatások vonzzák. Ezt nem tartom szerencsétlenségnek, csupán jellemzőnek. Nem lehet mindenki export-import cég tulajdonosa, s valóban nagy kérdés, érdemes-e kockáztatni, szívbajt, gyomorfekélyt kapni üzleti sikerekért.

A 35.000 magyar majdnem pontosan két évszám : 1945 és 1956 fordulópontjával jellemezhető. Ezekben az években vetődtek ide, illetve ezek miatt az esztendők miatt, nem számítva a háború kitörése előtt ide menekült 1500 főnyi réteget, mely az elmúlt három évtizedben majdnem teljesen összeolvadt a később jöttekkel. Mi lehet ennek a pontos oka, nehéz megállapítani. Feltehetőleg az a tény, hogy 1938 előtt talán csak 80-100 magyar élt egész Ausztráliában és az 1936-1956 között érkezett 35.000 magyarnak nem volt itt olyan régi háttere, támasza és már kiépített hídfőállása, mint volt a régebbi és folyamatos észak-amerikai magyarságnak. Miután mindenki, függetlenül attól, hogy Szálasi elől, Szálasival, Sztálin elől vagy Sztálin szobra miatt került ide, egymásra szorult mindegyik réteg, s éppen a legnehezebb első évtizedben, mind gazdaságilag, mind társadalmilag. A hazai különbségek, ellentétek és ellenszenvek nagyon hamar vasárnapi "hobby"-vá, magánemlékké alakultak át. Általános és nem elszigetelt esetekről beszélek.

A zsidó kisiparos, kiskereskedő, bármi volt is az emléke s véleménye, ugyanúgy nem tudott vagy tudott angolul kezdetben, mint az 1950 körül érkezett 14.000, hazai meghatározások szerint nagy tömegében jobboldali, sőt szélsőjobboldali múltú magyar. Elsősorban velük kellett üzleti kapcsolatba kerülnie és a közös anyanyelv miatt a nyilas pártszolgálatos is oda kényszerült, hogy itt "zsidónál vásároljon". Évekig tartott ez a kapcsolat és tart ma is, miközben a mindkét oldalon megvolt korábbi általánosítás falán rések ütődtek. Az 1950 körül érkezettek sem voltak mind nyilasok, fasiszták és akik azok voltak, rá kellett jönniük, hogy Hitlernek talán mégsem volt igaza...

A 35.000 magyar másik fele : az 1956 után érkezett 15.000, kezdetben szabadságharcos, azután menekült és ma már az előbb érkezettekkel elválaszthatatlanul egybeolvadt csoport. Nem ennek a cikknek a feladata, hogy ezzel a gyors asszimilációval foglalkozzék. Úgy látom, hogy nem ausztráliai jelenség ez különben sem, hanem világszerte igen sebesen zajlott le ez a folyamat. Csak megkockáztatom azt a sejtelmemet, hogy ennek fő oka valószínűleg az 1956 után külföldre menekültek társadalmi háttere és a politikai okból kifakadt exodus nem politikai színezete. A más országokban letelepedett 1956-os "újmagyarok" beépüléséhez teljesen hasonló módon folyt le 1957-58-ban az Ausztráliába érkezettek alkalmazkodása a már itt lévő, de 1956-57-ben még nagyon friss "régiekhez". Egyetlen egy és hónapokig élő szabadságharcos szervezeten kívül semmiféle "újmagyar" egyesület, egyház, de még csak lap sem keletkezett. Az ötvenhatosok hihetetlen energiával a megtollasodás útját választották s járták végig, lepipálva az 1938-50 közötti réteget. "Megmutatták" ! Legtöbbjüknek sikerült is. Nem lehetett nem derülni az 1956 utániak versenyszellemén és nem is titkolt kihívásán, ami éppen gazdasági-anyagi tekintetben a "régieket" is felvillanyozta. Ez a munkaverseny-szellem volt az egyik újítás, amit 1956 ide hozott. A másik : a 15.000 újonnan érkezett magyar közvetlen hatása a régebbiekre, akik közül nagyon sokan ekkor hagytak abba, mint értelmetlent, minden korábbi "emigrációs" politikai, kulturális működést. Belátták, hogy minden másképpen alakult s változott Magyarországon, mint gondolták. Talán egyszer haza lehet utazni, vissza lehet települni, de külföldről — legalábbis a Délszigetről — felszabadítóként senki sem indulhat el. Egyéneknek és kisebb csoportoknak évekig tartó keserűséget okozó találkozása volt ez a valósággal. Másrészt, az "újak", mint mondták, egészen másképpen "viszonyultak" a mai Magyarországhoz. A régebbiek a magyar királyságból, vagy a magyar köztársaságból menekültek és még az utóbbi is afféle m. kir. köztársaság volt ahhoz képest, ami 1949-től Rákosi alatt népköztársaság volt. Leszámítva 1956. őszét, az 1957-ben érkezett 15.000 magyar abból a rendszerből jött, ami menekülése után is kereteiben ismerősként fennmaradt. Ha visszanézett innen, ugyanazt látta kissé javított formában, mint amiből jött, ellentétben az 1944-1949-es menekültekkel.

A magyarok foglalkozás szerinti megoszlása ? Semmiképpen sem keresztmetszete a régi vagy mai magyar helyzetnek. Keresőket-családtagokat egybevéve, becslésem szerint legalább 30% önálló kereskedő, iparos, vállalkozó és szabadfoglalkozású. További 30% a maga helyén jól elhelyezkedett alkalmazott : főleg tisztviselő, állami alkalmazott, előmunkás, szakmunkás. Legfeljebb 10% gyülömcstermelő, állattenyésztő, ugyancsak 10%-ra tehető a vándormunkások száma és ma már nem több mint 20%, aki az ausztrál átlagmunkás vagy kistisztviselő sorában és keresetének megfelelő bérből él.

Érdekes és kifürkészhetetlen módon, a 35.000 magyar a nagy és kevés ausztrál város életformájától vonzva helyezkedett el s települ le. Az itteni magyar mondás nemcsak a szóban forgó városok légkörére s hangulatára, hanem a magyarokra is jellemző s így szól : Sydneyben azt kérdezik, mennyit keresel hetenként. Melbourne-ben azt, hogy milyen családból származol. Adelaide-ben : melyik templomba jársz és Perthben : te mennyit iszol ?" Vicc és túlzás, de éppen ebben a torzításban találó s igaz, mert Sydney nemzetközi kikötőváros, Hong-Kong testvérvárosa lehetne. Amerikaiasan pezsgő, de Csendes-óceániasan könnyed, ahol mi, magyarok, lázasan keressük (az angolok persze itt is csinálják) a pénzt. Melbourne éghajlata "kontinentális", valódi téllel, sokszor komoly hóeséssel. Szellemi és üzleti klímája Oxford-Manchester hagyományait követi, de az építkezése, divatja s puritánizmusa is. Akiket ez vonzott, ide kerültek és a város két egyeteme tele van magyarokkal. Professzortól-lektorig bezárólag. Adelaide-ben valóban nem sok a látni-, tennivaló. Nem több mint bármelyik nagyobb európai faluban, annak ellenére, hogy a város lakosainak száma fővárosokéval azonos. Akinek ez a város idézte a régi hazai hangulat egy töredékét, ott van. S így tovább, Perth, Hobard, Brisbane, a maga hangulatával, ürességével és tartalmával az "odavaló" magyarokat fogta meg, telepítette le a végtelenségbe nyúló elővárosok, kiskertes-kis-családi-házas "kivilágított temetőibe".

Ami ezen túl van, az a jövő. A második nemzedék, az itt felnőtt fiatalok kérdése. Jósolni még ilyen viszonylag egyszerű esetben is lehetetlenség. A mai tények tanúsága szerint 60-70%-uk nem tud, a többi éppen csak, konyhanyelven beszél és országszerte, téli estéken áhítattal emlegetett, névvel idézett esetekben ír, olvas és beszél egy maroknyi, magyarul. Ha a nyelv minden. Kérdés. Mert például a mostanában megházasodott fiatalok túlnyomó többsége magyarul rosszul, vagy nem beszélő magyar párra talált. Érdekes módon a melbourne-i és sydneyi magyar egyetemi hallgatók társadalmi egyesületében és alkalmi társadalmi eseményeken keresztül angol nyelvet beszélő magyarok kerülnek össze. Lehet, hogy az emlékek, az azonos stílusú szülői ház és nevelés is valami ? Korai lenne még mérleget készíteni.

EGYELŐRE így élünk a Délszigeten, bár két éve angolosan és mindent felszámolva egy le nem kicsinyelhető méretű elvándorlás kezdődött. A Délszigetet veszélyeztető, Európából nézve távol-keleti, innen nézve egészen közeli ázsiai változások miatti félelemből, kifejlődött s talán túlérzékennyé alakult ösztöneink sürgetésére : a biztonságosabb, sűrűbb közegbe. Mint húsz éve : a vidékről a fővárosba ! Észak-Amerikába és érdekes módon Angliába, miután a nyelvet már tudjuk. Becslésem szerint az elmúlt két évben legalább 500 magyar szállt csöndesen hajóra s érkezett meg végleg Amerikába, vagy Angliába. Az elmúlt nyolc évben hazatelepültek száma pedig szintén 500 körül járhat.

A végén kiderül, hogy nem is 35.000, hanem ezerrel kevesebb a délszigeti magyarok száma. De ez egyelőre véglegesnek látszik, mert tulajdonképpen — s ez a kisebb-nagyobb magyar körökben folyó beszélgetések vége — : "Nem rossz hely ez. Csak a kínaiak ide ne jöjjenek."

SPORT ÉS TÁRSADALOM

(GEORGES MAGNANE : SOCIOLOGIE DU SPORT; GALLIMARD, COLLECTION "IDÉES", PARIS, 1964)

ÉRDEKES KÖNYV jelent meg nemrégiben a francia könyvpiacon a Gallimard kiadó népszerű, puhafedelű tanulmánykötet-sorozatában *"Sociologie du Sport"* címmel. Szerzője, Georges Magnane ama kevésszámú írók közé tartozik, akik nemcsak dolgozószobájukban, hanem a sportpályákon is otthonosan érzik magukat. Fiatalabb éveiben maga is atlétizált, evezett, dzsúdózott ; a londoni és helsinki Olimpiáról tudósításokat is küldött, s regényeiben, az *"Erős emberek"*-ben, *"Az olimpiai fegyverszünet"*-ben is a stadionokban és tornatermekben szerzett élményeit dolgozta fel. A sport dicséretét, olykor pindaroszi lendülettel, már mások is zengték a francia irodalomban — elég, ha Giraudoux-ra vagy Montherlant-ra gondolunk —, Magnane azonban most a szépíró tollát felcserélte a szociológusével. Választása szerencsés volt : valóságos szűz területre érkezett. A francia hivatásos szociológusok ezt a különálló, de terjedelmes tartományt még nem térképezték fel, s a világ vezető sporthatalmában, az Egyesült Államokban szintén nem dolgozták még fel rendszeresen a kérdést. A szakma világszerte tekintélyes folyóirataiban, az *"American Sociological Review"*-ben vagy az *"American Journal of Sociology"*-ban is csak elszórt rész-tanulmányok jelentek meg a témáról, s David Riesman, a *"Magányos tömeg"* híres szerzője joggal állapíthatta meg, hogy az amerikai szociológia mindeddig figyelmen kívül hagyta a sport világának tanulmányozását. A társadalomtudomány lemaradása meglepő, hiszen a sport a századnak olyan széleskörű jelensége, olyan — hogy a jó durkheimi szóhasználattal mondjuk — *társadalmi ténye*, amely már eddig is megérdemelte volna a vizsgálódást.

IGAZA VAN-E Huxleynek, kérdezi könyve bevezetőjében Georges Magnane, amikor a sportot a modern élet egyik legfontosabb felfedezésének nevezi ? Az állítás, az író hírnevéhez méltóan, meghökkentő, de nem teljesen alaptalan : a széles tömegek sportolását az ipari társadalom tette egyszerre *szükségessé* és *lehetővé*. A sportoláshoz nélkülözhetetlen "szabad idő" (*loisir*) csak az utóbbi évtizedekben lett a nyugati társadalom egészének kielégíthető igénye : márpedig a statisztikák éppen azt mutatják, hogy a sportolók elsősorban a munkások és alkalmazottak fiatalabb évjárataiból kerülnek ki. A modern sport főleg az ipari jellegű társadalmaknak megfelelő időtöltés, folytatja a szerző : valamelyest hasonlít a dolgozó ember munkájára, de különbözik is tőle. Hasonlít, mert módszeres felkészülést, bonyolult szabályok tiszteletben tartását és általában a mai dolgozó fő erényét, a gyorsasággal párosult biztonságot követeli, de különbözik is tőle, hiszen célja éppen az, hogy ellenszerül szolgáljon, nem is annyira a fizikai fáradtságnak, mint inkább az idegrendszer kimerültségének, amely az ipari vagy irodai munka velejárója. A mechanikus rész-munka egyhangúságával szemben a sport a változatosságot és az egyéni kezdeményezést biztosítja, s a termelés egészében elveszett embernek egyszerű, de teljes, áttekinthető, határozott célú cselekvési lehetőséget kínál. Roger Caillois-nak, a kitűnő francia írónak és szociológusnak a játékról szóló meghatározása a sportra is érvényes : itt is az *"agon"* és az *"alea"* : a cselekvésben megnyilvánuló és elismert egyéni érdem és a lehetetlent kísértő, meglepetéseket tartogató véletlen találkozik össze. A sport azonban, legalábbis versenyszerű formája, kitartó s az egyént egyre inkább elfoglaló felkészülést kíván meg, amely viszont a "szabad időt" kötelezettséggé alakítja át. Huizinga *"Homo Ludens"*-ében találóan mondotta a játékról, hogy az először és mindenekelőtt *szabad* cselekvés. Megállapítása a szabad időt kitöltő foglalkozásokra is igaz : felszabadító, az "elidegenedést" feloldó hatásuk csak addig érvényes, amíg szabadon lehet folytatni vagy éppen abbahagyni őket. A versenyszerű sport viszont, nem is szólva a professzionalizmusról, nem puszta játéktevékenység : játékos munka vagy munkás játék, amely a sportoló egyént a társadalmon belül kialakult, öntörvényű és önálló életet élő "sport-társadalomba" kényszeríti.

MUNKA ÉS SPORT viszonyának elemzése után Magnane könyve további részében ezt, az "elidegenedés" jegyeit magán viselő sporttársadalmat vizsgálja meglehetősen kritikus szemmel, hiszen minden szociológusnak bevallott vagy rejtett célja, hogy a közösség betegségeire figyelmeztessen. A sporttársadalom szűkebb értelemben az *egyesület*-et jelenti, amelynek felépítése, mint a zárt, sajátos érdekeket védő közösségeké általában, katonai jellegű, s amelyen belül a dialógus helyett az olykor jószándékú, de mégiscsak paternalista szellem érvényesül. A szerző anyagát, már amennyire ezt a sportvezetők kaszt-összetartása megengedte, Franciaországban gyűjtötte, de megállapításai bizonyára más országok egyesületeire is találóak lennének. A francia sportkörökre az *autokrácia* és a *gerontokrácia* ismérvei jellemzőek: az idősebb évjárathoz tartozó vezetők a sportoló fiataloknak apjuk akarnak lenni, s a játékosokat saját céljaikra, hiúságuk kielégítésére szeretnék felhasználni. A sporttársadalomba beletartoznak a nézők is. Ők ugyan nem tevékeny sportolók, de életformájukat ez a *közvetett részvétel* mégis meghatározza. Legyen szó a fanatikus magyar szurkolóról, aki a totózóiroda előtt hajnalig vitatkozik vagy a madridi *aficionado*-ról, a milánói *tifosó*-ról, aki egész héten csapatának vasárnapi mérkőzését várja, hogy itt megtalálja a közös katarzist : valamennyien sajátos, mákonyos világban élnek. A jelenséget a filmmel kapcsolatban már sokszor elemezték a szociológusok, s megállapításaik szinte változtatás nélkül érvényesek a professzionalista (vagy az államilag amatőrnek leplezett) sport világára is. A filmcsillagok esetében éppúgy, mint a csodacsatárokéban : hamis mítoszokkal, eltorzult hőskultusszal, önámító, cselekvést pótló ábrándokkal állunk szemben. Nehéz igazságot tenni : ki a felelős a helyzetért, a heti ópiumára éhes fogyasztó, vagy a tömegek igényeit kielégítő *"mass-media"* ? A jellemző kis tények megdöbbentőek : a legismertebb német Olaszországban Karl Schnellinger, az A.S. Roma jeles fedezet-játékosa ; 1956. októberében több francia napilap nagyobb helyet szentelt Puskás és Kocsis állítólagos eltűnésének, mint a politikai eseményeknek, 1958-ban pedig ugyanez a sajtó részletesebben számolt be a brazil labdarúgók edzéséről, mint Nagy Imre kivégzéséről...

A SZOCIOLÓGIA, még legpozitivistább változatában is, a tényítéleteken túl értékítéletekre is törekszik. Hasznos-e tehát a sport vagy káros társadalmi vonatkozásában, kérdezi könyve utolsó fejezetében a szerző. Nemzeteken felülemelkedő nyelv vagy egyre inkább nacionalista színezetű és üzleti vállalkozás, ahol a propaganda és a reklám a versenyzőket és a mítoszban résztvevőket eszközzé alacsonyítja? Paul Valérynek van-e igaza, aki sajnálta, hogy olyan nemzedékhez tartozik, amelyik még nem becsülte eléggé a sportot, vagy Thorstein Veblennek, a *"Theory of the leisure class"* szerzőjének, aki a háborúhoz hasonlította, s csak a barbár és erőszakos ösztönök felszabadulását látta benne ?

A válasz nem is olyan könnyű. A sportnak szerencsés esetben lehet terápiai és nevelő szerepe : egészséges irányba terelheti a túltengő versengő szellemet, levezetheti a kakaskodó impulzusokat, s segítheti a társadalom peremén élő egyéneket, hogy a közösségbe beilleszkedjenek. Sőt, ahogy ezt Marcel Mauss, a modern francia szociológia egyik megteremtője már húsz évvel ezelőtt meglátta, a szemünk előtt születő új kultúra fontos eleme is lehet, s a munkával kölcsönös, egymást kiegészítő és gyarapító viszonyra is léphet. Hasznos a sport mindaddig, míg megőrzi lendületét, szabadságát, játékos jellegét, s amíg a versengésnek az eredményen kívül nincsen külső célja. Káros a sport, ha az üzlet vagy az állam keríti hatalmába, hogy a durva ösztönök, a vad nacionalizmus szolgálatába állítsa. A totalitárius rendszerek, Hitler vagy Mussolini állama, felhasználták a sportot is, hogy az ifjúságot ezen keresztül nyerjék meg eszméiknek. Más rendszerek viszont feszültség-levezető, figyelem-elterelő szerepet szánnak neki. A példa szinte felesleges : mindenki jól tudja, hogy az 50-es évek hivatalos véleménye szerint Magyarországon minden rendben volt, *hiszen* az "aranycsapat" ontotta a gólokat, Iharosék egyre-másra javították a világcsúcsokat, s Helsinkiből tizenhat aranyérmet hoztunk el. (Az meg már szinte tragikomédiába illik, hogy Budapesten az első utcai tüntetés akkor robbant ki, amikor Bernben elvesztettük a futball-világbajnokságot...) A sport lehet haladó is, retrográd is, fejezi be könyvét Georges Magnane. Minden a nevelőkön, a sportvezetőkön (s tegyük hozzá : totális rendszerekben az országok vezetőin) múlik : szolgálni akarják-e az ifjúságot vagy céljaik szolgálatába állítani ?

TAMÁSI GYULA

A MAGYAR KÖNYVES CÉH

sorozatának hatodik köteteként 19 idegen nyelvű kiadás után magyarul is megjelent

Méray Tibor

BÚCSÚLEVÉL

című regénye.

ÁRA (postaköltséggel együtt)

fűzve : 12.- frank

kötve : 20.- frank

(vagy annak megfelelő összeg)

Megrendelhető, az összeg előzetes beküldésével, kiadóhivatalunknál és az Irodalmi Újság terjesztőinél.

A RÉSZVÉTEL A FONTOS

Nem állítom, hogy átható lelkesedés fogott el a hír hallatára. Fiam, tudtomon kívül, benevezett engem egy iskolai karnevál úszóversenyére, mondván, hogy az apák is szerezhetnek pontot fiaik csapatának.

"Mennyit kell úszni?", kérdeztem feleségemet.

"Biztosan egyszer keresztbe az uszodát", mondta. "Gyerekjáték."

"Persze. Szívesen indulnék is, de éppen fáj a karom."

Később még azt is felhoztam, hogy hétfőn este dolgom van, hogy sós vízben nem szeretek úszni s hogy nincs rendes fürdőnadrágom. Ami van, az állandóan lecsúszik, kapkodni kell utána. Majd máskor, mondtam, talán jövőre.

Az uszodában ért a második kínos meglepetés. Az 50 méteres medencében ugyanis hosszában voltak elhelyezve a kötelek — ijesztően hosszában.

"Ennyit nem úszom", közöltem családommal s rágyújtottam, jelezvén, hogy szakítottam a sportszerű élettel. "Még pontokért sem."

"Nem akarod, hogy a fiad büszke legyen rád?"

"Pontosan azért", mondtam. "Hogy lehet valaki büszke az apjára, mikor éppen kimentik a vízből? Szólok a páternak, hogy visszalépek."

Fiam tanárát nem találtam sehol. A fiatal pap eltűnt, mintha tudná, hogy vadul keresni fogom. Háromszor bejártam az uszodát, egyre növekvő izgalommal, de sehol. Ekkor mondták be az apák versenyén indulók névsorát.

Még a végén úsznom kell, döbbentem meg. Mi lesz itt ? Nagy baj nem lehet, bíztattam magam, szép nyugodt csapásokkal úszál. Legfeljebb nem leszel első, puff. De mi történik, ha belefulladok ? Kizárt dolog. Kallózni kell, egyenes ütemben, jobbra venni a levegőt, nem forogni és simán szelni a vizet.

Ekkor ért hozzám a fiatal pap. Békésen megragadta karomat és odavezetett a startkőhöz.

"Jó mulatság, nem?", szólt kedélyesen. Nem jött ki szó a számon, csak a vizet bámultam dideregve. Néztem apatársaimat. Furcsa, gondoltam, a múltkor az iskolai ünnepélyen mind éltes uraknak tűntek, most meg csupa fiatal, délceg izomember sorakozik fel a rajthoz. Lehet, hogy csalás van a dologban és az öccsüket küldték ide ? Majd később kivizsgálom.

Késett a start és újabb aggályaim támadtak. Egyáltalán mit keresek én itt, 38 éves fejjel ? Otthon ülhetnék, olvashatnék, esetleg két krigli sört is innék nyugalmasan. Ehelyett itt áskálódom a többi apa ellen. Ártottak ők nekem ? Meg akarom őket szégyeníteni szeretteik előtt ?

A startnál akkorát ugrottam, hogy majd kiszakadtak a lábaim. Legalább öt méter maga az ugrás, a víz alatt másik öt, ez is valami, már csak negyven van hátra. Amint felbukkantam a mélyből, láttam, hogy a többi hét apa veszett csapásokkal igyekszik előrehaladni. Úgy tűnt nekem, hogy a mellettem haladó daliás fickó már egész elöl van. Szegény, gondoltam, nem fogja bírni a végét, vissza fog esni s akkor jövök majd én, mindent elsöprő finisemmel.

Harminc méter után hirtelen fájni kezdett a bal oldalam, harmincöt után a jobb is. Istenem, mindjárt kiszakad a tüdőm, már jön is kifelé, hallom, amint egyre közelebb zakatol. Hol szokott a tüdő kijönni, töprengtem, talán szétnyílnak a bordák s utat engednek neki vagy egyszerűen kipréselődik a torkomon át? Milyen botrány lesz, nem illik tüdő nélkül úszni, nők is vannak a nézők között. A szívem is úgy ver, mint egy megtébolyult kisdobos, ebből még baj lesz. Olvastam egyszer, hogy valaki hasonló körülmények között szívszélhűdést kapott, talán embóliát, már nem emlékszem pontosan. Mindenesetre lepedőben vitték el, diszkréten. Van itt egyáltalán lepedő?

Valami nem stimmel, riadtam meg, már régen el kellett hagynunk az ötven métert, legalább fél mérföldet úsztunk. S egyáltalán, hol vannak a többiek? Nem látok senkit, lehet, hogy lemaradtak, nem bírták az öldöklő iramot, kisettenkedtek a vízből és már öltöznek is, esetleg a célnál várnak rám, hogy testületileg adják át szerencsekívánataikat ?

Hajrá magyarok, ösztökéltem magam, Csík Feri is így nyert Berlinben, az utolsó tíz méteren, csak nem megállni, úszni, úszni, úszni. Érdekes, már nem is látok, sem a lámpákat, sem az uszoda falát, a vizet is csak éppen, ahogy ott tornyosul előttem, fenyegetően és sósan. Mennyi víz, Istenem, s pont ide tették. Hallani sem hallok, pedig az anyák és kölykeik biztosan üvöltenek a tribünön.

Hol az uszoda vége ? Talán idő közben lebontották, esetleg már kint úszom a nyílt tengeren, valahol a Fidzsi-szigetek felé. Csak össze ne ütközzem egy hajóval, nem szeretnék újabb Titanic-tragédiát előidézni.

Alig tudom már emelni a karomat, a kötélre is ráúsztam, úgy kellett kibogoznom magam. Még vagy öt méter lehet hátra. Öt méter ? Ötszáz centi, azaz ötezer milliméter. Micsoda szám ! Le tudok még úszni ötezer milliméter ?

Talán ki lehetne kiáltani Loyola atyának, hogy atyám, bűnöztem, kérek feloldozást és egy mentőövet. Főleg mentőövet. Esetleg bedobná, bizonyos feltételekkel és megmagyarázná a közönségnek, milyen bensőséges lelki kapcsolat jött köztünk létre, öt méterrel a cél előtt.

Elértem a falat. Két kézzel ragadtam meg, nehogy elmenjen, ott csüngtem és — először életemben — izzadtam a vízben. Szédültem is, erős hányingerem volt, lábaim remegtek.

Most délcegen ki kellene ugrani a vízből, odasietni a zsürihez, kezet rázni, felinteni a tribünre, ezt-azt. Vagy várjam meg, míg a versenybírák lehajolnak s közlik, hogy megdöntöttem Dawn Fraser világcsúcsát ?

Érdekes, senki nem jön. S mi van a többiekkel ? Furcsa, már csak én vagyok a medencében, a többi ballag az öltöző felé. A vert sereg, nem bírják elviselni.

Feleségem ott vár az öltöző előtt a két gyerekkel. Könnyedén legyintek nekik, éreztetve, hogy sikerem ellenére sem fogok irányukban megváltozni.

"Büszkék vagyunk rád", mondja nejem mosolyogva.

"Istenem", szerénykedem, "úgy látszik, a többi nem bírta és..."

"Hogy egyáltalán végigúsztad", teszi hozzá.

"Hogy-hogy egyáltalán ? Hát ki nyert ?"

"Az a magas szőke fickó, legalább 20 méterrel."

"És én?", kérdezem halkan.

"Nyolcadik. Nyolcból."

"A részvétel a fontos, nem a győzelem", felelem és Coubertinre, az Olimpiai Játékok megalapítójára gondolok. Bölcs ember volt. Miként az én esetem is bizonyítja.

DETTRE ANDRÁS

CSERNUS ÁKOS

PENTAGON

M, éz", mondtam, "én magyar menekült vagyok. Országokat cseréltem, mint más a fehérneműjét. A nagypapám cseresznyéskertjében folyt le a fél világháború. Kipróbált az élet, mindent előrelátok. Ha azonban ez előadódik, nem tudnám megmondani, hogy mi az ördögöt csináljunk !"

"Tudom, hogy érdekes életed volt Tibi", mondta Roberta tisztelettudóan, "de ilyen nagy marhaságot még életemben nem hallottam. Mit keresne tigris egy lakóházban ?"

A tizenhetedik emeletre érkeztünk. Becsukódott utánunk a liftajtó. Egy kínai korsó volt a kezemben, a Ki-ngon periódusból. Roberta új lakásba költözött éppen, a szállítók már idehozták a holmiját, én csak a törékeny darabok áthozatalában segédkeztem, amit kockázatos lett volna rábízni a költöztető vállalat jóraváló és izmos, de alkalmanként vigyázatlan alkalmazottaira. Egy rendkívül hosszú folyosó állt előttünk, és én joggal jegyeztem meg, hogy kínos lenne, ha egy tigris jönne itt szembe az emberrel.

"Túl sok Kafkát olvasol", próbált letorkolni Roberta. Viccet akart csinálni belőlem ugyanis.

Letettem tehát a korsót a liftajtó mellé, megnéztem az órámat és végigrohantam a folyosón. Még futólépésben is harminchét másodpercig tartott az út. Ha ezen a folyosón történetesen felbukkan egy tigris, valóban nem tudnám, hogy mitévő legyek. A liftbe nem lehet visszaugrani, mert legalább negyven-ötven másodperc múlva érkezik vissza, ezt is lemértem. Amíg előveszed a lakáskulcsot, amíg kinyitod az ajtót, megint sok idő telik el, a tigris pedig közismerten gyors, vérszomjas és falánk. A ház ellen egyébként nem volt kifogásom, különösen a liftesfiú egyenruhája tetszett, úgy festett, mint egy tábornok a cári orosz hadseregben.

☆

Bementünk a lakásba, tettünk-vettünk. Képeket szögeztünk fel a falra, helyére toltuk a bútorokat. A tigris azonban nem ment ki a fejemből. Sajnos, az én fejem, olyan, mint a Pentagon, panaszkodtam. Minden eshetőséget előre látok, mindenre van megoldás is, tigrisre azonban nincs. Az Amerikai Hadügyminisztériumban van egy fontos gépezet. IBM gépezet. Villannyal működik, világosítottam fel Robertát. Na mármost, akármi előadódik a földgolyó bármelyik részén, legyen az pestisjárvány Hong-Kongban, maláj agresszió Indonézia ellen vagy Marslakók partraszállása Kuwaitban, hogy mást ne mondjak, megnyomnak egy kicsi gombot, és kiugrik egy dosszié. A dossziéban lévő iratok a lehető leggyorsabban, legpontosabban és legrészletesebben foglalják össze, hogy mi a teendő. Ától-cetig. Agyvelőm rekeszei szintén evvel a szisztémával működnek. Ha például egy gorilla támadna meg itt a folyosón, egyáltalán nem lennék megijedve. Ismerek egy remek karaté fogást, amelyet speciálisan gorillatámadás ellen használnak, amit egy máltai állatszelídítőtől tanultam Riminiben.

Roberta nevetett.

"Jó, csak nevess", mondtam, "de mit csinálsz például, ha a kínaiak megszállják az Egyesült Államokat ?"

A nők az orrukig sem látnak. Mao Ce-tung összes verseivel a kezemben sétálnék a Fifth Avenue-n, megtanulnék pálcikákkal enni. Mindenre van megoldás ! Ha cápa támad meg úszás közben, szintén csak nevetek, mivel remek cápaellenes trükkjeim vannak. Ha fegyveres betörés lenne a lakásomban, segítenék összepakkolni a tolvajnak, majd utána nem a rendőrségre, hanem a biztosító vállalatnak telefonálnék először. És hogy miért élek például New Yorkban? Mert ha atomháborúra kerül a sor, ez a város lesz a legfontosabb célpont. Én a célpontban akarok lenni. Az első robbanás pillanatában akarok atomjaimra esni szét. Ha másutt lennék, esetleg egy vacak kis atomfelhőbe kavarodnék, elveszteném a fél lábom és a fél karomat, és évekig sántikálhatnék a hegyekben, élhetnék gyökereken. Ehhez egyáltalán nincs kedvem.

"De ha egy tigris támadna meg bennünket ezen a folyosón, legfeljebb egy vezércikk lesz belőlünk a 'Daily News'-ban", tettem hozza révetegen.

☆

Dolgozgattunk. Ismertettem még néhány elgondolásomat, miközben furcsa zajokat hallottunk. Mintha krákogott volna valaki. Trappolás, futkosás a folyosón.

Roberta kíváncsi volt az új szomszédjaira, megigazította a haját, kinyitotta az ajtót, hogy megnézze, mi történik odakint. Én éppen egy függöny karikáit fűztem fel a rúdra, és a létra tetején álltam. Roberta egy pillanattal később úgy becsapta az ajtót, hogy majdnem leestem a létráról.

"Egy tigris van a folyosón !", mondta Roberta halálsápadtan és leült a szófára.

Nem voltam meglepve. Telebeszéltem ennek a lánynak a fejét tigrissel és atomháborúval ráérő időmben, és most egy macskát is tigrisnek néz. Befűztem még a maradék függönykarikákat, leszálltam a létráról, és Roberta olyan hangon, amit még soha nem hallottam tőle, megismételte :

"Tibor, esküszöm, egy tigris van a folyosón !"

Mivel a zaj és a krákogás egyáltalán nem szűnt meg, én is meg akartam nézni, hogy mi folyik odakint, de Roberta, mint egy őrült, visszarántott az ajtóból.

"Meg vagy bolondulva, még ide is beengednéd ?"

☆

Kinéztem a kémlelőnyíláson. Valóban egy tigris volt, éppen az ajtónk előtt. Egy borzasztóan nagy tigris. Egy idősebb hölgy a farkát fogta, és szemmelláthatólag próbálta behúzni a velünk szembeni lakásba. A tigrisnek szemmelláthatólag nem tetszett, hogy a farkánál fogva húzzák, éppen ezért krákogott és morgott. Kinyitottam az ajtót, de csak éppen annyira, hogy kidughassam a fejemet és úgy, hogy bármelyik pillanatban visszaugorhassak. Roberta befutott a fürdőszobába, hallottam, hogy magára zárta az ajtót. Hirtelenében nem tudtam, hogy mit mondjak, mivel egy ilyen helyzetben nehéz elkezdeni a társalgást.

"Szép tigris", mondtam, "tessék mondani, kié ?"

"A doktor úré", mondta a jó hölgy, szemmelláthatólag egy cseléd, "jaj, fiatalember, nem segítene visszahúzni a lakásba ?"

"És tessék mondani, itt él a folyosón ?"

"Néha kiengedem, hadd járkáljon az aranyos, ráfér egy kis mozgás. Ma azért engedtem ki, mert porszívóztam, és a porszívó zajától mindig megvadul. De a doktor úr most nincs itthon,rám meg nem hallgat a büdös disznó, nem akar visszajönni. Virslit tartottam az orra elé, avval próbáltam becsalni, de hiába. Nem nyomná be a fejénél fogva a fiatalember, nagyon hálás lennék érte. Úgy hívják, hogy Garibaldi".

"Ha hozzányúlok, esetleg megkarmol, vagy megharap, nem ?"

"Garibaldi nem karmol, csak nem szabad felidegesíteni. Nem szabad porszívózni előtte, nem szabad hangosan nevetni, hangosan beszélni, mert akkor megvadul."

Félénken, de ugyanakkor elszántan, kiléptem az ajtón. Nem beszéltem hangosan, nem nevettem hangosan. Megsimogattam a fejét, az álla alatt kezdtem vakarni. Garibaldi dorombolni kezdett ; ez jó jel, gondoltam. Baráti gesztus. Nekifeszültem, és elkezdtem tolni befelé. Lehetett vagy két és fél mázsa, és nagyon jól táplált, ami szintén megnyugtatott. Jóasszony fáradhatatlanul húzta a farkát befelé, ő volt a kormányos. Nagycica megmozdult végül is, mire mindketten felestünk, hanyatt a néni, hasra én, de benn volt a tigris. Láttam, hogy felugrott egy fotelba. Gyorsan becsuktam az ajtót, és rohantam vissza a lakásba.

Kopogtam a fürdőszoba ajtaján. Roberta kijött, sírt, megnézte, hogy az ajtó be van-e zárva, aztán egy kicsit megemberelte magát és telefonált a házmesternek. A beszélgetés nem tartott sokáig, mert Roberta sajnos sírógörcsöt kapott. Kivettem a kezéből a kagylót, hogy én vegyem a kezembe az ügyek irányítását.

"Nem találja furcsának", mondtam, "hogy egy tigris van az emeletünkön ?"

"Melyik emeleten ?"

"A tizenhetediken."

"De éppen most mondtam, hogy a tizenhetediken két tigris van és egy párduc, tehát nem tudom, melyik tigrisről beszél... Lolitáról, Garibaldiról vagy Dönciről... Ez a ház büszkesége", tette hozzá, "minden évben hazahozzák a nagydíjakat a macskafélék évi kiállításáról".

Letettem a kagylót. Mondtam Robertának, az még nem lenne különösebben baj, hogy magasszínvonalú macskák vannak a házban, sajnos azonban itt kockázatos hangosan beszélni, hangosan nevetni és porszívózni. És hogy jobb, ha az ember az állatkertben lakik, ott legalább ketrecben vannak a vadállatok.

Roberta az apróhirdetéseket tanulmányozta. Kilopakodtunk a házból, a folyosó most üres volt, a tigrisek valószínűleg a következő kiállításra tréningeztek odabent. Átmentünk a város másik oldalára, megnéztünk három lakást, és végül is kivettünk egyet. Roberta biztos akart lenni, hogy nincsenek-e a házban tigrisek, párducok vagy elefántok.

"Csak svábbogarak vannak", mondta a házmester és furcsán nézett ránk.

☆

Nagy örömmel mentünk be az új lakásba, telefonáltunk a költöztető vállalatnak, de amikor egy kicsit jobban szemügyre vettem a szobákat, sajnos, sajnos, megint nem állhattam meg szó nélkül :

"Roberta szívem, nem akarom elvenni a jókedvedet, én azonban magyar menekült vagyok, akit felvértezett az élet. Szeretem ezt a lakást, csak azt nem tudom elképzelni, hogy mi lenne akkor, ha...

Roberta elájult.

Miért nem járnak színházba a rómaiak ?

EGY LONDONBÓL Rómába érkezett magyar barátom ezzel a szokványos kérdéssel fordult hozzám :

— Mit gondol, milyen színdarabokat érdemes megnéznem ?

— Jó színdarabok nincsenek, de ha akadna is egy, már levették a műsorról, mielőtt tudomást szereznénk róla — mondtam szégyenkezve.

Megdöbbenéséből láttam, hogy egy szót sem hisz mindebből. Elvégre Róma Olaszország fővárosa, közel három millió lakosa van, s valaki, aki több mint tíz éve él itt, azt meri állítani, hogy a római színházról beszélni sem érdemes.

Londoni látogatóm itt tartózkodása alatt több olasz és külföldi lap is foglalkozott ezzel a problémával és a különböző szakértők véleménye meggyőzte őt állításom pontosságáról, bár egyetlen újságíró vagy meginterjúvolt szakember nem tudott válaszolni a nagy kérdésre : miért ?

A HELYZETRE jellemző az, ami a Franco Zeffirelli produkciójában színre hozott "Ki fél Virginia Woolf"-tól című világszerte sikert arató színdarabbal történt. A Valle színházban került bemutatásra és 40 (negyven) napra tervezték az előadásokat. A darabnak óriási sikere volt, az előadások telt házak mellett folytak, de 40 nap után a szerződés értelmében Milánóba költözött a társulat. Ott megbuktak. Rómában sokan szívesen nézték volna még meg a darabot, de mire a társulat visszakerült, egyetlen színház sem volt szabad.

Arthur Miller "Bukás után"-ja sem járt sokkal jobban. Kilencven napra tervezték, s a feltűnő siker ellenére sem adták tovább. Igaz, hogy a női főszerepet játszó Monica Vittit előzőleg aláírt filmszerződés várta, és így kénytelen volt odahagynia a színházat. Az pedig senkinek sem jut eszébe Rómában, hogy ugyanazt a szerepet az első hetek után egy másik színésszel játsszassa el.

TERMÉSZETESEN az a szokás, hogy a darabokat rövid ideig adják, nem ok nélkül alakult ki. Ritka eset, hogy a római közönség komolyan érdeklődik egy színielőadás iránt. Persze kérdés az is, jól választják-e ki azt, amit színre hoznak ?

Gerardo Guerieri, a legismertebb színpadi fordító, ezzel kapcsolatban a következőket mondotta : "Hét éven át feleségemmel együtt egy Színház Klubbal kísérleteztünk. A vendégszereplőink között ott volt Peggy Ashcroft és Katherine Dunham. Előadtuk Edward Albee 'Az állatkerti történet'-ét, Arthur Kopit lehetetlenül hosszú című darabját, amely Párizsban 'Le Placard' címmel ment ; bemutattuk amerikai, német, francia és spanyol szerzők műveit ... és ... és semmi. A célunkat — hogy a római közönséggel megszerettessük a színházat — nem értük el."

Sokan azzal magyarázzák a színház iránti érdeklődés hiányát, hogy — drága. Ez igaz. Egy közepes jegy ára 2-3.000 líra, a délutáni előadásokon ennek a fele. Vittorio Gassman, a kitűnő és legismertebb olasz színész ezen a problémán úgy akart segíteni, hogy egy cirkusszerű sátorban híres darabokat nagyon olcsó helyárakon adott elő. Gassman nemcsak vállalkozója volt az előadásoknak, de rendezője és színésze is. Hatalmas sátrát a rómaiak kedvelt Villa Borghesejében állította fel. Az eredmény : tragikus bukás. Gassman tönkrement és most bejelentette, hogy három éven át csak filmszerepeket fog vállalni, hogy valamiképpen talpra álljon anyagilag.

Egy amerikai színházi lap itteni tudósítója elmondotta, hogy interjúi során valaki azt állította : azért nincs Rómában színházi élet, mert tilos a színészeknek meztelenül megjelenniök a színpadon. A válasz nemcsak azért nevetséges, mert a New York-i, párizsi vagy londoni prózai színházakban sem szoktak a színészek meztelenül sétálni a színen, de azért is, mert amikor néhány évvel ezelőtt a Folies Bergère vendégszerepelt itt és a társulat tagjai feltűnően kevés ruhadarabot hordtak, akkor is kongott a nézőtér.

AKIK REMÉNYKEDNEK a csodában, vagyis abban, hogy lesz még színházkultusz Rómában, Marcello Mastroianni, illetve készülő zenés vígjátéka felé tekintenek. Valamikor a jövő év elején akarják színre hozni a Rudolf Valentino életéről készülő musicalt, amelynek főszerepét az a Mastroianni fogja játszani, akinek filmszínészi sikerei Valentinóéra kezdenek hasonlítani. A darab finanszírozói abban bíznak, hogy miután a közönség a vásznon rajong Mastroianniért, el fog menni a színházba is, hogy közelebbről láthassa.

Reméljük, igazuk lesz, és nem lesz a darab sikerének egyik akadálya a rómaiak nagyképűsége. Egyesek szerint ugyanis, itt azért nem járnak az emberek színházba, mert az előadások túl korán kezdődnek ahhoz, hogy előtte lehessen vacsorázni és túl későn ahhoz, hogy utána. Márpedig egy teljes vacsoráról az átlag római nehezen mond le némi intellektuális élvezetért.

VÉGÜL hadd említsem meg azt, amit egy magyar származású író mondott Itáliáról szóló könyvében az olasz színházi életről : Az olaszok reggeltől estig "commedia dell'arte"-t játszanak. Aki kinéz lakása ablakán, aki kiáll az ajtóba a ház elé, az állandó, mulatságos vagy tragikus színjátéknak lehet nézője. Miért is mennének tehát az olaszok színházba, drága pénzen, nekik nem megfelelő órában, esetleg kényelmetlen székeken ülve, amikor ingyen és a nap minden órájában nézői lehetnek nagyon is jó előadásoknak.

V. Zs.

A NEMZETI SZÍNHÁZ épületének bontását befejezték. Bontás közben sokan keresték fel a már romokban lévő történelmi emlékű épület színhelyét, hogy egy-egy elhullott vasdarabot, törmeléket vigyenek magukkal emlékül.

*

LEONARD BERNSTEIN, a New York-i Filharmonikusok karmestere szerint a szimfónia-költés nem tartozik a XX. század legfőbb zeneszerzői tevékenységek sorába. "A szimfonikus zenekaroknak — mondja — ma már inkább múzeumi szerepük van. A karmester a múzeumőr, aki a szimfóniákat igyekszik a legjobb megvilágításba helyezni." A mai zeneszerzés középpontjában, szerinte, az elektronikus zene, a színpadi muzsika, a dadaisztikus törekvések állnak és bizonyos "kamarazenei felfogás", ami individuális magatartást kíván minden egyes zenésztől. Egy szimfonikus zenekarban ilyen alig vihető keresztül.

*

TENNESSEE WILLIAMS "Az ifjúság édes madara" című drámáját májusban mutatta be a budapesti Katona József Színház.

KODÁLY ZOLTÁN és Németh László megkapta a Gottfried von Herder-díjat, amelyet április 30-án ünnepélyesen nyújtottak át a kitüntetetteknek a Bécsi Egyetemen. A díj egy hamburgi és egy baseli alapítványtól származik azzal a céllal, hogy fejlessze a kelet- és dél-európai országok, valamint Nyugat-Európa kulturális kapcsolatait. A magyar díjazottakon kívül csehszlovák, román, bolgár és görög személyiségeket is kitüntettek.

Az ünnepség vendégeit Karl Fellinger a Bécsi Egyetem rektora üdvözölte, majd Albin Lesky prorektor, az Osztrák Tudományos Akadémia alelnöke méltatta a kitüntettek munkásságát. Az Európai Vonósnégyes Kodály Zoltán műveiből adott elő.

A Herder-díj alapítványai egy évre szóló ösztöndíjakat is adnak ki ; elnyerői bécsi főiskolán folytatják tanulmányaikat. A magyar művészek közül Mátyás Margit zongoraművésznő részesült ösztöndíjban.

*

KIOSZTOTTÁK Az idei Pulitzer-díjakat New Yorkban. A regényírók közül Shirley Ann Grau nyerte el a kitüntetést. A költészeti díjat John Berryman, a drámait Frank D. Gilroy kapta, az újságírói díjat J.A. Livingston és John R. Harrison. Történetírói munkásságáért Irwin Ungert, sajtófotóiért Horst Faast jutalmazták meg.

*

EUGEN IONESCO az 1665. évi londoni pestisjárványról ír darabot. Készülő művéről úgy nyilatkozott, hogy nagyon sok halott lesz a darabban és ez lesz a legvidámabb színműve.

*

DR. LENGYEL LÁSZLÓ belgyógyászt, a Sao Pauló-i Tudományegyetem általános kísérleti fakultásán nyilvános rendes tanárnak nevezték ki.

*

A SZERZŐK SZÍNHÁZA, amely André Lang vezetésével még be nem mutatott színdarabok felkutatását és a szakmai körökkel való megismertetését tűzte ki céljául, március 17-én este fél kilenckor két színművet mutat be nyilvános felolvasásban a párizsi Conservatoire d'Art Dramatique Louis Jouvet-ról elnevezett termében, (2 bis, Rue du Conservatoire). Az egyik Henry Planche drámája, a másik Jean Baugui háromfelvonásos komédiája.

*

DÉRY TIBOR kelet-német kiadója, a kelet-berlini „Verlag Volk und Welt" még az idén új kiadásban jelenteti meg a "Bejezetlen mondat"-ot ; 1956. ősze óta először. 1956. őszéig, Dérytől Kelet-Németországban a "Befejezetlen mondat" és a "Felelet" I. kötete jelent meg. Nyugat-Németországban 1956. után művei a majnafrankfurti Fischer Verlag gondozásában jelentek meg németül.

Lukács György egyik vagy másik, régebbi vagy újabb művének kelet-németországi kiadatásáról hír eddig nincs ; Összes Műveit a nyugat-német "Luchterhand Verlag" (Berlin-Neuwied) jelenteti meg.

*

A PÁRIZSI SEUIL KIADÓNÁL, Constantin Jelenski szerkesztésében megjelent a "Lengyel Költészet Antológiája", ugyanabban a sorozatban, amelynek első kötete a "Magyar Költészet Antológiája" volt. A lengyel verseket a francia költők nagyszámú és kitűnő gárdája ültette át. A kötet megjelenése alkalmából a Nemzetközi PEN-hez tartozó Külföldi Eredetű Írók Franciaországi Csoportja fogadást rendezett a Hotel du Pont-Royal termeiben.

*

TÖBB MAGYAR SPORTEMBER a külföldön élő magyar sportolókról szóló könyv kiadását tervezi. A szerkesztőbizottság kéri mindazokat, akiknek a sporttal bármilyen kapcsolatuk volt, hogy küldjék el életrajzukat, sporteredményeiket Selmeci József sportújságíró címére, Schweiz, 4000 Basel, Thannerstrasse 80.

Irodalmi Ujság

KERÉNYI KÁROLY professzornak terjedelmes tanulmánya jelent meg a "Neue Zürcher Zeitung" május 2-i irodalmi és művészeti mellékletében, "Nietzsche az irodalom- és a vallástörténet között" címmel. Ugyanez a melléklet közli a kiváló magyar pszichológus, Szondi Lipót "Thanatos és Kain" című tanulmányát is.

*

ACZÉL TAMÁS új regénye "The Ice Age" címen jelent meg a New York-i Simon and Schuster kiadónál. A regényt, mely az ötvenes évek első felének Magyarországával foglalkozik, ősszel adja ki a londoni Secker and Warburg, s jövő tavasszal a müncheni Langen-Müller, majd a párizsi Gallimard.

*

MOKOS SÁNDOR fényképeit, amelyeket a berlini "Haus am Lützowplatz" termeiben állított ki "Arcok — Kérdések — Pillanatok" címmel, a német kritika melegen méltatta. A berlini "Telegraf" különösen azokat a képeit emeli ki, amelyekben gyermekeket ábrázol azok tudta nélkül.

*

SYDNEY SPENCER, Charlie Chaplin testvérbátyja, 80 éves korában meghalt egy nizzai szállodában. Pályája kezdetén akrobata, majd filmszínész volt, később filmproducerként működött.

*

LYKA KÁROLY művészettörténész, életének 97. évében elhunyt. Pályáját mint festő Münchenben Hollosi Simon tanítványaként kezdte, az Akadémián Richard Muther művészettörténeti előadásait hallgatta. Ez adta meg életének és munkásságának irányát. Hivatásának tekintette műértő közönség nevelését, művészek elméleti irányítását és a tehetséges fiatalok útjának egyengetését. Szerkesztett művészi folyóiratokat, tanított a Képzőművészeti Főiskolán, szellemi irányítója volt számos képzőművészeti kiadványnak és szelíd természetével összeegyeztethetőnek tartotta a megalkuvás nélküli harcot, amikor a jó és igaz művészet elismertetéséért kellett küzdenie.

*

A BERLINI ÜNNEPI HÉT egyik legérdekesebb eseményének ígérkezik Goethe "Ősfaust"-jának, valamint Paul Valéry "Mon Faust" című művének felújítása.

*

BÁTORI MIKLÓS "A szentek szőlőskertje" (Le Vignoble des saints) című regénye kapta a francia Katolikus Irodalom nagydíját. A szerzőnek ez a harmadik könyve, amely Párizsban megjelenik, az elsőnek "A különös Paradicsom", a másodiknak "A téglák" volt a címe. Első két könyvét magyarul, a harmadikat franciául írta Bátori Miklós.

*

KUTASI KOVÁCS LAJOS "Szereposztás" című regénye spanyol nyelven megjelent Barcelonában a "Plaza y Hanés S.A." Editores kiadásában, "Reparto Teatral" címmel, a "Libros Plaza" sorozatban. A regényt Feigler R. Loly fordította le, aki már több magyar és német író művét ültette át spanyolra.

*

DR. DOBÓ MIKLÓS, akinek nemrégiben jelent meg Párizsban "Százezer berber orvosa voltam" című könyve, május 20-án, csütörtökön este 3/4 9-kor a Nemzetközi Barátság Központjának rendezésében beszámol marokkói élményeiről. Az előadást színes vetítés követi. (Amphithéâtre de Géologie, Sorbonne, Place de la Sorbonne, Faculté des Sciences.)

*

PICASSÓNAK egy 1919-ben festett csendélete egy New York-i művészeti árverésen 120.000 dollárért kelt el.

RUDOLF HEILAND, Marl város polgármestere, az ismert német szociáldemokrata képviselő elhunyt. Nagy barátja volt a magyaroknak s az ő közbenjárásának köszönhető, hogy a Philharmonia Hungarica, a menekült magyar zenészek zenekara állandó otthont kapott Marlban.

*

FEJÉR ISTVÁN filmgyártó 64 éves korában autóbaleset következtében Londonban elhunyt.

*

JÓZSEF ATTILA összes verseinek új kiadását készítik elő. Ebben a gyűjteményben több eddig nem publikált vers és verstöredék is lesz.

*

KATOLIKUS-PROTESTÁNS egységtörekvés története Magyarországon címmel jelent meg Király Kelemen tanulmánya. A mű részletesen elemzi az egységtörekvéseket a Reformáció és Ellenreformáció időszakától napjainkig.

*

KÖNNYÜ LÁSZLÓ Ausztriáról írott versei jelentek meg német nyelven az Amerikai-Magyar Könyvkiadó kiadásában Margit Vincenz fordításában.

*

BARÁTH GYÖRGY (Izrael) "Kristálydalok" címen adta ki újabb verseit.

*

FRANK WEDEKIND "Tavasz ébredése" című drámáját a mű bemutatásának 75. évében adják elő először Angliában.

*

GIACOMO LAURI-VOLPI, a 73 éves világhírű olasz tenorista elhatározta, hogy idén nyáron végleg búcsút vesz a nyilvános szerepléstől.

*

EUGENE O'NEILL özvegye, aki férje posthumus darabjának előadását eddig csak a Svéd Királyi Drámai Színháznak engedélyezte, amely a darabot 1962-ben be is mutatta, most hozzájárult ahhoz, hogy a darabot az idei Salzburgi Ünnepi Játékokon bemutassák.

MARC CHAGALL, aki tavaly új freskókat festett a Párizsi Opera mennyezetére, most ismét operai megbízást kapott. A New York-i Metropolitan új épülete számára két murált fest, amelyeket az előcsarnokban helyeznek el. Magasságuk 12 méter, szélességük 10 méter lesz. A művész egyidejűleg egy másik rendelésen is dolgozik : a "Varázsfuvola" új díszleteit és kosztümjeit tervezi ; 14 különböző díszletről van szó és 20 főszereplő, valamint a kórus 78 tagjának ruháiról. Chagallnak, aki most tölti be 78-ik évét, ez az első ilyen jellegű munkája.

*

ORVOS-ÍRÓK nemzetközi értekezletét tartják május 17-19 között Olaszországban, az olasz orvos-írók szövetségének rendezésében.

*

MITROVICS GYULA, a Debreceni Egyetem egykori tanára, 94 éves korában Stuttgartban meghalt. A magyar esztétikai tudomány érdemes művelője volt. Főműve, "A magyar esztétika története", több évtizedes szorgalmas munka eredménye s a maga nemében úttörő. Mitrovics első ízben elemezte valamennyi, az esztétika egészével s részletkérdéseivel foglalkozó, magyar széptani írásművet. Klasszikus akadémikus műveltsége és beállítottsága nem akadályozta meg, hogy mint a Magyar Esztétikai Társaság alapítója és elnöke, ne szólaltassa meg a modern esztétikai törekvések hazai képviselőit. Akadémiai tagságától Rákosi kormánya megfosztotta.

*

JEAN HERCOURT, a franciasvájci költészet egyik legértékesebb s legbecsületesebb művelője 53 éves korában, május 3-án, szülővárosában, Genfben meghalt. Több verseskötete jelent meg, nagyobbrészt Párizsban, ezenkívül két esszékötete s egy regényt írt, "Astrolabe" címen. 1958-ban Genf Város irodalmi díját kapta meg, 1959-ben pedig a Schiller-díjat. Lakásában, a hírek szerint, múzeumot rendeznek be.

BUDAPESTRŐL ÉRKEZETT :

— Mi a különbség a nyugati és a keleti szólásszabadság között ?

— Nyugaton a szólás után is szabadság van.

*

ORMÁNDY JENŐ, a Philadelphia Symphonic Orchestra karmestere arra kérte a zenekar vezetőségét, kötelezzék a hangversenylátogató hölgyeket, hogy a csecsebecsékkel teleaggatott kartötőjüket adják le a ruhatárban, mert azok csörgése zavarja a hangversenyt.

*

GAUGUIN-múzeumot létesítettek Tahiti szigetén, amely a festő műveivel hamarosan megnyílik.

*

RADNÓTI MIKLÓS válogatott verseinek kötete olasz nyelven "Scritto verso la morte" (Irta : a halál felé haladtában) címen jelent meg. A fordítás Marinka Dallos és Gianni Toti munkája.

*

DEVECSERINÉ GUTHI ERZSÉBET író, műfordító, hosszas betegeskedés után Budapesten elhunyt. "Búvópatak" című önéletrajzi regénye a két világháború közötti idő társadalmi és irodalmi életét mutatta be. Sokat fordított angolból, franciából és oroszból. Az elhunytban Devecseri Gábor költő az édesanyját gyászolja.

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és dijmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

DJURI

magyar
román
orosz
dél-amerikai
héber
spanyol
cigány
görög
német

népdalokat és sanzonokat énekel bárjában gitárkísérettel
Minden este 10-től
hétfő kivételével
6, RUE DES CANETTES
PÁRIZS 6e

OKVETLEN KERESSE FEL A MEXICO BAZÁRT !
WIEN, II. Mexico Platz 15.
Tel. : 55-73-316
Ahol rendkívül olcsón mindent egy helyen vásárolhat !
Női és férfi divat.
Tulajdonos : LÁSZLÓ Gyula

NÓI ÉS FÉRFI DIVATÁRUK !
Mindenféle használati cikkek !
Minden beszerezhető
cégemnél, ami az Ön magyarországi hozzátartozójának vagy barátainak szükséges
MEGLEPŐEN OLCSÓ ÁRAK
ALEXANDER NOVEMBER
WIEN I. Fleischmarkt 10.
(Rotenturm Strasse sarok)
Telefon : 63-08-67

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off. Picadilly Circus) London W.1. Argentínában : Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Dr. Baksa, Wien XX. Strom Str. 20. VII. 4/15. és Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, d'Hondecoeterstr. 56. Leeuwarden, telefon : 05100-28550. Írországban : L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 6 Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt 12, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 3.50 Schilling, Belgium : 9 frank, Dánia : 1 korona, Finnország : 50 márka, Franciaország : 0,90 frank, Hollandia : 0,80 forint, Izrael : 40 agora, Kanada : 0,25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 0,80 márka, Norvégia : 1.20 korona, Olaszország : 90 lira, Svédország : 0.80 korona, Svájc : 0,80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentina: 25 peso, Brazilia : 200 Cr. $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

AZ IRODALMI ÚJSÁG
NEW YORK-I LAPTERJESZTŐJÉNEK
ÚJ CÍME
Alex Fodor, 98-10 64th Avenue Apt. 12, Rego Park 74, New York

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek irójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVI. évfolyam 11. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1965. június 1.

MAGYAROK SZIBÉRIÁBAN

A FORRADALOM lázas, zsúfolt napjaiban az egyik újonnan létesített napilap szerkesztőségét felkereste egy volt hadifogoly, aki megjárta Szibériát. Néhány hónapja érkezett haza a Szovjetunióból ; arról jött a szabad magyar közvélemény elé tanúskodni, hogy bár őt szabadon engedték, sok ezer társát tartják még törvénytelenül fogva szovjet földön, számlálatlan magyar sínylődik még eldugott táborokban, amelyek létezéséről a Szovjetunión kívül nagyon kevesen tudnak. Szavát, amelyre néhányan talán felfigyeltek, egy-két nappal később elnyomta az ágyúszó, a tankok dübörgése. És ötvenhat novemberében riasztó hír járta be az országot : viszik a fiatalokat ! A hír, sajnos, igaznak bizonyult. Bár a deportálásokat a nemzetközi tiltakozás eredményeképpen nem sokkal később leállították, s akik csak Ukrajnáig jutottak el, visszatérhettek Magyarországra, nincsenek (hogyan is lehetnének?) pontos adataink arról, hány magyart vittek ki 1956. november-decemberében az országból, s ezek közül hányan tértek vissza.

Szép számmal vannak Nyugaton, akik az 1953 óta a Szovjetunióban végbement változásokat úgy értelmezik, hogy Sztálin halála, s még inkább a Huszadik Kongresszus óta a szovjet állampolgárok élete lényegében normalizálódott. Moszkvában megszűnt az egyszemélyi uralomnak az a félelmetes terrorja, ami miatt még a Központi Bizottság tagjai sem érezhették magukat biztonságban, felszámolták a sztálini idők koncentrációs táborait, jóvátették a legkirívóbb (s főleg a kommunisták ellen elkövetett) bűnök, igazságtalanságok egy részét. A Szovjetunió azonban még ma is rendőrállam, ahol az állampolgár személyi jogai alá vannak rendelve a Párt vélt vagy valós érdekeinek, ahol még ma is vannak politikai internálótáborok és büntetőkolóniák. S ezekben a táborokban, ezeken a *kényszertelepüléseken* a szovjet állam még ma is idegen állampolgárok százezreit tartja vissza jogtalanul attól, hogy visszatérhessenek hazájukba.

●

BENNÜNKET most elsősorban a Szovjetunió területén erőszakkal letelepített magyarok sorsa érdekel. Megbízható becslések szerint 1945. nyaráig körülbelül 450.000 magyart vittek ki a megszálló hatóságok a Szovjetunióba. Háromszázezren hadifogolyként, százezren jóvátételi munkára kerültek ki, a politikai foglyok száma pedig megközelítette az ötvenezret. A hadifoglyoknak körülbelül kétharmad része még 1950 előtt hazatért ; a kinnmaradtak közül sokan orosz földben nyugszanak. Mások szovjet állampolgárságú nőket vettek el feleségül, így hamarabb juthattak ki a táborból. Jónéhány magyar telepedett így le (tudták vajon, hogy véglegesen?) a Szovjetunióban. A fogolytáborokból viszont kiemelték a kommunistaellenességgel gyanúsíthatókat és ezeket szovjet bíróságok (gyakran a táborban működő besúgók jelentése alapján) hosszabb időtartamú kényszermunkára ítélték. Az így kiválogatott politikai foglyok száma tizenötezerre becsülhető.

A jóvátételi kényszermunkára kihurcolt magyarok főleg felvidéki, kárpátaljai, erdélyi és bánáti illetőségűek voltak, kiszállításuk az utódállamok kérésére, illetve beleegyezésével történt. Igaz ugyan, hogy a Horthy-Magyarországhoz tartozó területeken is gyakori volt, hogy a polgári lakosok ezreit egy nyájasan vigyorgó tatár vagy kirgiz közkatona "kicsi rabót"-ra terelte össze. Sokan csak évek múlva kerültek elő, szovjet területről. Másokat a doni szénmedencében és Közép-Szibériában telepítettek le — állandó tartózkodásra.

A "politikai foglyok" csoportjába 1945 és 1950 között a legkisebb politikai vétség miatt is be lehetett kerülni, bár voltak híresebb ügyek is, mint például a kisgazdapárti Kovács Béláé, akit egy szovjet katonai bíróság huszonöt évi kényszermunkára ítélt, s aki később betegen, összetörten, csak meghalni térhetett haza Magyarországra. A politikaiak ügyét a Nagy Imre kormány tűzette napirendre, s közbelépésének eredményeképp a malenkovi amnesztiával egy időben megkezdték az internált magyarok hazaengedését. A forradalomig hazatért a politikai foglyoknak körülbelül hatvan százaléka, köztük több idős kommunista, például Lengyel József, akit később, mint "magyar Szolzsenyicint" kapott szárnyára a hír.

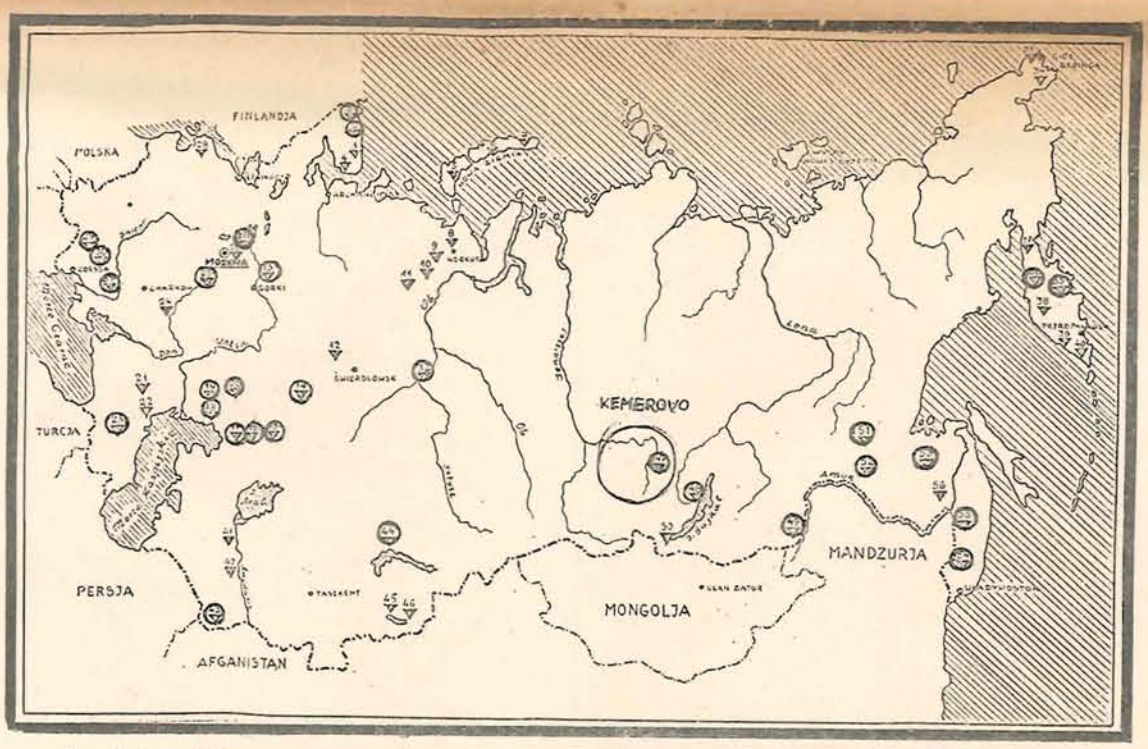

A térképen bekeretezett pontok azok, ahol a jelentések szerint még mindig vannak magyar hadifoglyok

●

MÁR AZ EDDIGIEKBÖL IS kitűnik, hogy *nem minden* magyar fogoly, vagy kényszertelepes ügyét vizsgálták felül 1956 előtt. Annyira nem, hogy a Rákosihoz mindvégig hű és a kommunista párt irányában olyannyira lojális Szabó Pál is szóvá tette az ügyet, a budapesti Irodalmi Újság 1956. szeptember 29-i számában.Az író 1955. őszén találkozott a Bükkben egy rózseszedő szegény öregasszonnyal, beszédbe elegyedtek s a néni egyszer csak azzal a kérdéssel fordult hozzá : "De tessék mondani, soká jönnek még haza a hadifoglyok?"

" — Én úgy érzem, — folytatja az író, — hogy a rét fölül eltűnt a nap s a szívemben sincs más, csak kegyetlenül mély és sírós sötétség.

— Hiszen ... nincsenek már hadifoglyok, édesnéném ! — mondom, pedig érzem, hogy ha hittem is ezt a néha felbukkanó újsághírek alapján, de ebből egyetlen betű sem az enyém.

— Hogyne lennének ? Az én fiam még mindig oda van, pedig már elmúlt tíz esztendeje, hogy fogságba esett, ez az egy fiam van nekem, kérem és ha hazajönne a fogságból, nem kellene nekem itt az erdőt járni, a zsákot cipelni, eltartana az éngem, mert kérem, az én fiam nagyon okos, nagyon szorgalmas iparos vót.

— Iparos volt ? — szólok közbe, s pillanatról pillanatra szárazabb lesz a szám.

— Iparos vót az, hajja. Vót neki már egy lova is, aztán ... megvette itt a szenet az égetőktől, levitte szekérrel az Alföldre, és ott eladta. Igaz viszont, hogy pénz se kellett hozzá, mert a szénégetők bíztak benne ... úgyis esett fogságba. Egyszer elment, aztán odamaradt. Soha se jött többet haza .. — Még nem sír, de tétova, bizonytalan mozdulattal szedi össze a tarisznyát. Beköti, s leteszi a botja mellé. Kicsit fészkelődik, a déli nap alatti erdőkre bámul, oda, ahol a hegység alatti síkság az ég kékjébe vész.

— De édesnéném, az is lehet, hogy ...

Nem hagyja kimondani, amire még gondolni se tud, hogy talán a fia nem él már, hiszen annyi, de annyi érve van az életére :

— Nem, dehogy, megvan, jóegészségben van, valaki hazajött tavaly, és attól izent nekem, de még hát ha ... tegyük fel, ha harcolt volna, katona lett volna, de az se volt, negyvennégyben esett fogságba lent, az Alföldön. De összebeszéltek, néhányan megszöktek, de újra elfogtak közülük kettőt. Az én fiamat, meg egy másikat. Mert nem tudtak megegyezni, hogy melyik úton menjenek. Egyrészük azt mondta, hogy erre menjenek, másik azt mondta, hogy amarra menjenek, hát így esett megint fogságba. Endrőd, vagy Kenderes alatt, én már nem is tudom ...

A szíve csordultig, szava sírós, könyörgő, de aztán követelőn veti rám a szemét : — Hát mondja, mikor jönnek haza? "

●

EDDIG olyan tényekről beszéltünk, amelyek a forradalom előtti helyzetet jellemzik. De a legújabban nyilvánosságra hozott adatok megerősítik a fenti helyzetképet a jelenre nézve is. A londoni "Wiadomosci" című lengyel emigráns lap 1965. február 28-i számában közzétette azoknak a Szovjetunió területén lévő táboroknak és kényszertelepüléseknek a térképét, amelyekben értesüléseik szerint még ma is vannak lengyelek.A kommentátor 200.000-re teszi a Szovjetunióban mindmáig erőszakkal visszatartott lengyel állampolgárok számát.

Ugyanez a térkép feltünteti azokat a táborokat is, ahol 1963. Mintegy *huszonkilenc ilyen tábort* sorol fel a lengyel lap. Ha ezek az értesülések helyesek, Ukrajnától Vlagyivosztokig számtalan vidéken, bányákban, sivatagokban, irdatlan erdőkben dolgoznak kényszermunkás magyarok, akiket ma, húsz évvel a háború befejezése és kilenc évvel a budapesti Sztálin-szobor ledöntése után akaratuk ellenére tartanak fogva azon a földön, ahol, mint a népszerű dal oly találóan mondja : "minden ember érzi, hogy szabad". (!)

Hadd soroljunk fel néhány ilyen tábort : *Lumbovki* (több tábor, a kolai félszigeten, Arhangelszktől északra ; férfiak, asszonyok, gyerekek ; bányamunka, útépítés (*Szuéhobezvodnoje*) az OSzSzK területén, Gorkij közelében (; *Ufa*) Szverdlovszktól délnyugatra ; vas- és 1964. során *magyarokat* láttak. bánya (; *Lebmorszkaja*) a kirgiz sztyeppén ; út- és csatornaépítés, olajfúrás (; *Kemerovo-körzet Közép-Szibériában*) az Ob és Csulim folyók között ; erdőirtás, út- és vasútépítés (; *Tajszet* és *Irkuck* közelében) több tábor (;*Amúrvidék*) itt a térkép öt-hat nagyobb táborról tud, elszórva a tajgán és a hegyek közt ; szénbánya, út- és vasútépítés — folytathatnánk a listát, de talán ez a néhány földrajzi név fogalmat ad arról, milyen iszonyú messzeségekbe sodorta el a történelem az "elveszett" magyarokat. S nyilvánvaló, hogy például Habarovszk mellől megszökni — reménytelen. Még a Szovjetunió "szabad" polgárainak mozgását is különféle rendeletek szabályozzák ; a szökött fogoly az első alkalommal, mikor a passzusát kérik, rajtaveszt.

●

MIT TEHETÜNK érdekükben? Mi, emigránsok annyit, hogy nyilvánosságra hozzuk, a világ elé tárjuk és napirenden tartjuk ügyüket. De a Magyar Kormány gyakorlatibb lépéseket is tehetne, ha akarna. Hivatkozunk az 1957-ben megkötött lengyel-szovjet repatriációs egyezményre, amelyet ugyan a szovjet hatóságok igyekeztek minden úton-módon kijátszani — erre vall, hogy még mindig 200.000 lengyel sínylődik Oroszországban —, de mégis, ennek köszönhető, hogy az 1939 előtti lengyel állampolgárok erőszakkal "szovjetizált" tízezrei végre viszszatérhettek hazájukba. Igaz, a Szovjetunió egyes pontjaira el sem jutott az egyezmény híre, másutt a táborparancsnok gondoskodott arról, hogy a lengyel foglyok ne tudjanak az illetékes szervekhez folyamodni repatriálásért. De gondoljunk azokra a szerencsés lengyelekre, akiknek végre mégis sikerült kiszabadulniok a Szovjetunióból. Lengyel József írásaiból tudjuk, milyen szörnyű körülmények között éltek, milyen depresszióval, az elfelejtettségnek milyen rémével küzdöttek a sztálini korszak deportáltjai. Hány magyar éli le életét ma is kínos várakozásban, hiába remélve, hogy a szülőhaza egyszer még visszaköveteli őt a "kényszertelepesi" sorból, kiváltja a szibériai rabságból? Hány magyar mond le minden reményről, fásul bele a sarkvidéki tél egyhangúságába, vagy az őserdővel való küzdelem reménytelen erőfeszítésébe ? A budapesti kormánynak legelemibb kötelessége volna cselekedni a szovjet területen akaratuk ellenére visszatartott magyarokért ! Számukat pontosan lehetetlen megállapítani : huszonöt- és ötvenezer között lehet !

JÚNIUS 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Magyarok Szibériában (1. old.)

Határ Győző : A paródia paródiája (3. old.)

Nyéki Lajos : Megjegyzések a hazai sajtó nyelvéről (4-5. old.)

Roger Vailland halálára (4-5. old.)

Ignotus Pálné : A nem bolyongó feleség feljegyzései (7. old.)

Lökkös Antal verse

Az Idő Sodrában, Könyvkritikák, Glosszák, Hírek

Az IDŐ Sodrában

Trujillo öröksége

Amikor Trujillót, a "benefactor"-t az egykori cinkosokból lett vetélytársak megölték, az örökösök kezébe került San-Domingó-i állam olyan jól szervezett kereskedelmi vállalatra hasonlított. amelynek irányítója és haszonélvezője addig a diktátor, annak családja és baráti köre volt. Érthető tehát, hogy az új hatalmi csoportok első célja az volt, hogy ezt a jól működő kereskedelmi vállalatot kezükbe kaparintsák, anélkül azonban, hogy a bevált gazdasági mechanizmuson bármit is változtassanak. Az örökösök egyetlen problémája csak az volt : hogyan osztozzanak a nyereségen ? A trónkövetelők az alapvető kérdésben megegyeztek: a régi rendszert, minden áron meg kell őrizniök. A viták akkor kezdődtek, amikor meg kellett egyezni : hányan ülhetnek a húsosfazék körül ? Trujillo idejében a hadsereg, a rendőrség, a magasállású funkcionáriusok, a földbirtokosok, a gyárosok, a turista-ipar szervezői mind részt vettek a nagy nemzeti "racket"-ben, s részesedésüket maga a "benefactor" határozta meg. A "nemzet jótevőjének" halála után a különböző érdekcsoportoknak új egyezségre kellett jutniok ; ez viszont nem mehetett minden harc nélkül.

A San-Domingó-i társadalom nagy többsége természetesen nem nézte jó szemmel ezt a marakodást. A parasztok, a városi munkások, az értelmiségiek csak megvetéssel szemlélték Trujillót és a hagyományos rendszert. Ez a határozott elutasítás elegendő volt ahhoz, hogy Trujillo bukása után Juan Bosch döntő többséget szerezzen, de kevés ahhoz, hogy a San-Domingó-i Köztársaság társadalmi szerkezetét egyik napról a másikra átalakítsa. A politikai pártok taglétszáma hirtelen megnövekedett, de a vezetőségükben helyet foglaló értelmiségiek száma elenyésző maradt. A szakszervezetek és a parasztszövetségek nem rendelkeztek világos, egyértelmű programmal és megfelelő szervezeti felépítéssel, taglétszámuk pedig a mindennapi politikai jelszavak szerint állandóan változott.

A San-Domingó-i vezetőkre nem várt könnyű feladat : a nagy káoszban, az ellentmondó törekvések közül ki kellett választani azokat, amelyek, józanul, az ország érdekeit szolgálják, s biztosítani kellett az Állam eredményes működését is. Juan Bosch és munkatársai — valamennyien demokratikus meggyőződésű politikusok, akiket a "totális" rendszer fantazmagóriája soha nem kísértett — megpróbálkoztak azzal, hogy a San-Domingó-i államot a demokrácia útjára vezessék. 1962. decemberében Juan Bosch, aki mintegy húsz évet töltött számüzetésben, 60 százalékos szavazattöbbséggel a San-Domingó-i Köztársaság elnöki székébe került. Liberális reformokkal kísérletezett, de már 1963. júniusában a hadsereg tisztjeinek ellenállásába ütközött, akik attól tartottak, hogy az új intézkedések megakadályozzák korrupt tevékenységüket. Követeléseikre az elnök így válaszolt : "Mivel önök katonatiszti feladataikat összetévesztik a politikuséval, számomra nem marad más, mint hogy lemondiak az ország ügyeinek vezetéséről... Megtörténhet, hogy egy szép napon a politikai irányítóiktól felbujtatott katonatisztek megjelennek a Kormányzói Palotában, hogy eltávolítsanak székemből. De ezen a napon lesznek majd katonatisztek, akik kiállnak az alkotmányos kormány mellett. A fegyveres erők harca és a vérontás akkor pedig aligha lesz elkerülhető, én viszont nem akarom, hogy a San-Domingó-i Köztársaságban vér folyjék."

Az elégedetlenkedő katonai csoport erre a nyilatkozatra átmenetileg visszavonult, de nem sokkal később egy államcsíny mégis megfosztotta Juan Boscht elnöki tisztjétől. Az amerikai sajtó egy része hadiáratot indított ellene, s azzal vádolta, hogy nem akadályozta meg a Castro-párti propagandát, és kommunista elemeket engedett beszivárogni még közvetlen környezetébe is. Juan Bosch örökségébe üzletemberek léptek, akik újra vezető állásba ültették Trujillo egykori tábornokait. Az új vezetők a liberális reformoknak egyszeriben véget vetettek. De ami valóban meglepő : a közélet porondján feltűntek olyan kommunistabarát elemek, akiket előzőleg éppen Bosch küldött a süllyesztőbe !

Ma már nyilvánvaló, hogy az 1965. április 28-i, Juan Bosch nevében meghirdetett és az alkotmányosságot helyreállítani akaró államcsínyt a dél-amerikai liberális csoportok, sőt a sajtó és az adminisztráció egy része is jó szemmel nézte. A demokratikus államfők — José Figueres Costaricában, Romulo Betancourt Venezuelában — támogatták Juan Bosch követelését. Ez a magyarázata annak, hogy a San-Domingó-i események láttán a San José-i és caracasi konzervatív erők tüstént riasztották Washingtont, hogy küldje el ejtőernyőseit és "marine"-jait a további fejlemények megakadályozására.

A San-Domingó-i helyzetet illetően az észak-amerikai adminisztrációban két vélemény alakult ki. Az államcsíny kezdetén számos vélemény hangzott el, amely helyeselte a Juan Boschra hivatkozó felkelők akcióját, s csak később kerültek többségbe a hagyományos rend megőrzésének hívei. Az észak-amerikai hadigépezet működésbe lépett, de az ezt irányító politikai gondolat már törékenyebb volt.

El lehet képzelni — bár elfogadni már kevésbé ! —, milyen stratégiai megfontolások vezették a "State Department"-ot, amikor az intervenciót meghirdette. De csak mosolyogni lehet azokon a humanitárius érveken, amelyekkel az észak-amerikai információs szervek igyekeznek igazolni magukat. Meglehet, hogy az Egyesült Államok attól tartottak : Közép-Amerikában Kuba után egy másik rendszer is megveti a lábát, amely szembeszegül Washington nemzetközi politikájával. A "State Department" csupán azt felejtette el, hogy legújabb intézkedései ennél az esetleges kárnál sokkal nagyobbat okoztak már eddig is : nemcsak Latin-Amerika lakosságát, hanem az európai közvélemény egy részét is maga ellen hangolta. A San-Domingó-i ügyből Washington levonhatja a tanulságot, hogy a kubai példa terjedését nem katonai intervenciókkal, hanem a kérdéses ország társadalmi struktúrájának megfontolt és demokratikus reformjával lehet a legeredményesebben megakadályozni.

L. M.

Erőviszonyok

Az Egyesült Államok atomfegyver-potenciálja négyszer nagyobb, mint a Szovjetunióé, írja összehasonlító tanulmányában a Franciaországban megjelenő "Revue de défense nationale" (Honvédelmi Szemle).

A francia folyóirat táblázata szerint az Egyesült Államok 800 "Minuteman", 54 "Titan II." atombombával, 25 használatban és 16 építés alatt álló "Polaris" atomtengeralattjáróval, 930 "I.R.B.M." atombombázógéppel és 3000 középtávú vadászbombázóval rendelkezik, amelyeknek együttes kapacitása 25000 megatonnát tesz ki. A Szovjetunió atomhaderejének összetétele a következő : 200 atomrakéta, 20 atomtengeralattjáró, 50 klasszikus típusú tengeralattjáró, 200 távolsági bombázó, 1000 középtávú rakéta és 900 középtávú vadászbombázó. A szovjet atomfegyver-potenciál kb. 6-7000 megatonna értékű.

Ami a felderítő szolgálatot illeti, az amerikai hadsereg távolsági hálózata (a "Ballistic Missiles Earthy Warning System", amely egyelőre tizenöt, majd az új radarkészülékek szolgálatba állítása után harminc perccel korábban jelzi az ellenséges atomtámadást), valamint három-lépcsős közeli hálozata sokkal eredményesebb, mint a Szovjetunióé. A szovjet jelzőhálózat Oroszország európai részén és távol-keleti oldalán elég sűrűn kiépített, lényegesen kevésbé hatásos azonban az északi és a Közép-Keletre néző határon.

A francia "honvédelmi folyóirat" nemcsak arra mutat rá, hogy az amerikai atom-potenciál négyszerese a Szovjetunióénak, hanem figyelmeztet arra is, hogy a két ország stratégiai koncepciója különbözik. Az Egyesült Államok a "lépcsőzetes fokozás", a Szovjetunió pedig a "dupla vagy semmi" elvét vallja, jegyzi meg a folyóirat. Az amerikai gazdaság, mivel területileg sűrítettebb, sebezhetőbb, mint a szovjet. Atomfegyvereit mindkét fél szétszórva őrzi országa területén, s ezzel lehetetlenné teszi, hogy a másik egyetlen támadással megsemmisítse. Ha a Szovjetunió egy új "Pearl-Harbour"-ral kísérleteznék, joggal tarthatna attól, hogy az amerikai megtorlás az egész országát megsemmisítené.

A honvédelmi folyóirat a szovjet és amerikai erőviszonyban látja annak magyarázatát, hogy a szovjet vezetők az elmúlt évek során a hangzatos nyilatkozatok ellenére is "igen óvatos álláspontot" foglaltak el a nemzetközi kérdésekben.

Taps Moszkvában

Nagy tapsvihar köszöntötte Sztálint Moszkvában, kétszer is, a rövidebbik 15 másodpercig tartott, amely idő nem kevés tapsra, s Brezsnyev, aki a nevet beszédében felemlítette, csodálkozva, hosszan, körülnézett a teremben ; a második tapsvihar a moziban tört ki, sötétben, nem válogatott közönség előtt, nem a Kreml finom tölgyfa padsoraiban, a volt sztálini funkcionáriusok kipróbált tenyere alatt, hanem az egyszerű nézők ezreinek spontán véleménynyilvánítása során. A Honvédő Háború dokumentumait vetítették s ez alkalommal nem vágták ki a képek közül az egykori vezért : előbb csak felszisszent a közönség, majd amikor másodszor is látta, lelkes tapsolásba tört ki.

Nem tudjuk, Budapesten ezek után meg kell-e ismételni a tapsot, vagy éppen át kell-e vinni, hasonló értelemben, más hasonló személyre, olyanra, mint Rákosi vagy Gerő ? Nem hisszük. A kommunista diktatúra sok meglepetésben részesíti az embert, sok olyan fordulatban, amilyet ép ésszel nehezen tudhat elképzelni (Sztálin villámgyors hruscsovi detronizálása is ilyen volt) ; de nem valószínű, hogy az olyannyira népszerűtlen s minden érték híján lévő kegyetlen és ravasz, öreg Rákosi és szánalmas gárdája még egyszer szerepet kaphatna, ha csak egy taps erejéig is, Magyarországon.

A szovjet diktátor : nagyobb volt, s azt az érdemet nehéz megtagadni tőle, hogy amikor az ellenség Moszkva határáig tört, ő igazán ott állt a Vörös-téren a hóesésben s ellenállásra buzdította alattvalóit. S ha a világtörténelem egyik legkegyetlenebb uralmát valósította is meg, embermilliókat hajszolt börtönbe, koncentrációs táborba, éh- és fagyhalálba s rettegésben tartotta a fél földgolyót, az is igaz, hogy országát gigászi hatalommá növelte, győzelemre vezette s ázsiai-középkori módszereivel egységes birodalmat kovácsolt össze.

Hruscsov hibát követett el, nem azzal, hogy feltárta a halott diktátor bűneit, hanem azzal, hogy sztálini módon akarta Sztálin emlékét megsemmisíteni ; azelőtt minden bölcsességnek Sztálin volt a kútfeje, most ki kellett irtani minden munkából a nevét is ; azelőtt minden köztér közepe csakis Sztálin-szobor lehetett, most még a hiteles fényképekről is le kellett retusálni az arcát ; a Honvédő Háborút azelőtt, egyedül Sztálin vezette, Hitlert egyedül ő győzte le, most Hruscsov nem kevésbé korlátolt történelemcsalása során Sztálin csak ostobaságot tett és mondott csata-ügyekben, s a győzelemnek, ha központi kovácsa volt egyáltalán, az igenis ... ő maga, Hruscsov volt, aki egyszerű sztálingrádi politikai biztosból általános világvezérré lépett elő.

Sztálingrád neve a világ minden részében megmaradt mint a Hitleren aratott győzelem kiindulópontja, csak Oroszországban tűnt el. S Sztálin holtteste, miután előbb ázsiai módon bebalzsamozták és Lenin mellé helyezték, nem kevésbé ízléstelenül, Hruscsov kövér kis kezének intése nyomán kirángattatott mauzoleumából, a Kreml falába temettetett s aztán onnan is előrángatták : tűzbe vetették ...

A taps, főleg amelyik a moszkvai mozi csendjében csattant fel, alighanem visszahatás a hruscsovi túlkapásokra, nem romantikus imádat, hanem inkább jelzése annak, hogyha mégannyira Moszkvában, a modern képtelenségek városában vagyunk is, a fejek nem szűntek meg gondolkozni s a kezek-lábak valamiféle egyensúlyt keresni igazságok és féligazságok és töménytelen hazugságok fél évszázada folyó tragikus és komikus kötéltáncában.

B.

Gémeskút, malomalja, fokosch

A nyugat-német "Stern" majdnem teljes oldalon tárja olvasói elé egy magyarországi utazás kecsegtető gyönyörűségeit, a fizetett hirdetés szükszavúságával, hat fokozatban, melyek pontosan körülírják, hogy hány nyugat-német márka átutalásával milyen utazási eszközt (vonatot vagy repülőgépet) vehet igénybe a kapitalizmust építő, de olcsón vakációzni kívánó turista Budapestre, s onnan milyen további utazások várnak még rá, Egerbe, Debrecenbe, a Balatonhoz, Tihanyba és a Die Csárda-Schenke in Baricskaer népiesch teraszára ; milyen szállodát és ellátást képzelhet maga elé, etc., etc. A prospektus legfelső foka nemcsak kirándulást ígér a magyar Pusztára, hanem — a hatás növelése kedvéért fotót is mellékel : egy gazzal felvert *echt* pusztarészletet, földbe nyomott kórókalyibával, gémeskúttal és két lovassal — nem csikósokkal, hanem láthatólag úrlovasokkal, ingujjra vetkőzve.

Még egy rajzot láthatunk a hirdetésben : Magyarország térképét, öt fontos idegenforgalmi objektum bejelölésével, ezek : Budapest, Szeged, Balaton, Puszta, Baricskacsárda. A Baricskacsárda, ahol — ha az utazás előtt álló turista nem is sejti, mi tudjuk — fokosok, kulacsok, árvalányhajas betyárkalapok díszelegnek a falon, s bográcsban főzik a gulascht, a gulaschban ott az erős paprika, amitől boldogan krákog majd a derék nyugat-német ; az extra gasztronómiai élvezetet füredi vagy badacsonyi rizling emeli majd, kilencvennyolcadik Rácz Laciról és bandájáról nem is szólva. Minden együtt lesz, amitől könnybelábad a szem.

A puszta, csikós, gulasch, fokos árvalányhajas hamis romantikája ellen régóta joggal berzenkedik nemzeti öntudatunk : dühös magyarázkodással, Bólyait, Bartókot, József Attilát, Szentgyörgyi Albertet idézzük érvül a tájékozatlan idegennek, s ajkbiggyesztve gondolunk a félmúlt irredenta propagandistáira, például arra a hajdani jó svádájú magyar arisztokratára, akinek fő tette az volt, hogy annak idején megszerettette a velszi herceggel a *báráckot* — de hát *"hivatalból"* ma is ott tartunk : nyugat-német márkáért nem szégyelljük (pontosabban : nem szégyellik) előráncigálni a régi kliséket : a gémeskutas pusztát, az összes kellékekkel. Nyugat-német márkáért, angol fontsterlingért, dollárért, francia és svájci frankért, pesetáért, escudóért, schillingért, svéd koronáért és őréért, japán jenért — mindenért, csak *pénz* legyen, elő a helyretyutyutyúval, félre az ideológiával s még inkább a nemzeti önbecsüléssel ! A kirelejzumát !

Egy trieszti író halálára

A nemrégiben eltávozott olasz íróról, Pier Antonio Quarantotti-Gambiniről nem sokat hallhatott a magyar olvasó : legjobb tudomásunk szerint egy regénye sem jelent meg Magyarországon, s egyik vagy másik művével is csak a "Nagyvilág" című világirodalmi folyóirat foglalkozott nyúlfarknyi recenziókban. Igaz, Quarantotti-Gambini politikai állásfoglalásaival vagy esztétikai nézeteivel nem hívta fel magára a figyelmet, ám életműve, noha az olasz irodalmat nem forradalmasította, korántsem elhanyagolható. Gambini a magyar olvasótól már életében többet érdemelhetett volna, s ha más nem, szülővárosa felhívhatta volna rá a figyelmet. Az olasz író 1910-ben Pisino d'Istriában született, de egészen a világháború másnapjáig, amikor Velencében telepedett le, Triesztben élt. Trieszt, ez a manapság oly csendes vidéki város, sajátos helyet foglalt el az európai szellemi életben: három nyelv és három ország, Ausztria, Jugoszlávia és Itália versengett érte. 1918-ig közép-európai város, az Osztrák-Magyar Monarchia kikötője volt : a boldog békeidők pesti újságírói idáig utazhattak szabadjegyükkel. De Trieszt a közép-európai centrumok közül egyben talán — a szó jó értelmében véve — a legkozmopolitább is volt : a zseniális ir, James Joyce, a helyi Berlitz-nyelviskola tanára, itt vetette papírra az "Ulysses" első vázlatát, s barátja, a nagy olasz író, Freud fordítója és a freudizmus egyik első irodalmi gyümölcsöztetője, Italo Svevo is itt írta meg remekművét, a "Coscienza di Zenó"-t. Ebből a Triesztből nőtt ki Quarantotti-Gambini, s első mesterei is trieszti írók — Italo Svevo és a nagy költő, Umberto Saba — voltak. Elvetődött Amerikába, járt a Szovjetunióban is, ahonnan érdekes útirajzzal tért meg, de regényeinek igazi színhelye mindvégig Trieszt és az isztriai félsziget maradt. S könyveinek témája sem változott : szinte mindig az elmúlt időt kereste, a tengerparti napfényes és gondtalan paradicsomot, s érzékeny lelkű serdülőket ábrázolt, akik még sértetlen erkölcsi érzékkel szemlélik a felnőttek hazug világát, és a rideg valóság elől hamar lelohadó tettvággyal menekülnek az ábrándozásba. Erről szólt legjobb és legterjedelmesebb regénye, a "Calda vita", amelynek története Dantzig meghódításának nyarán játszódott a trieszti öböl egyik kis szigetén, San Lorenzón. A történelmi pillanat szinte jelképes volt, s összhangban állt a hősök sorsával : a régi világ alkonyán a barbárság kezdődött, a három serdülő, Max, Fredi és az érett-hamvas Sergia pedig felnőtté avató tapasztalatokkal búcsúzott ifjúságától. Ezt a témát variálta a "Vak Esztendők" címen önéletrajzi ciklusba rendeződő három regény is, s ezek közül is a legmegnyerőbb, az "Il cavallo Tripoli", amelynek főhőse, a kis Paolo arról ábrándozott, hogyan szerezhetné meg az osztrák hatóságok kimustrált lovát. Nem volt sok húrú író Pier Antonio Quarantotti-Gambini : minden az elégikus, saját hangjától meghatódó önéletrajz és az áttételes, költőies vallomás határán mozgott ; kamaszhősei túlságosan hasonlítottak a szerzőre, naplójának, a "Tavasz Triesztben" írója pedig mintha csak valamelyik regényéből lépett volna ki. De ezen az egy húron finoman és ízléses mértéktartással játszotta az eltűnt idő keresésének, az emlékezésnek keserédes dallamát.

G. R.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

HATÁR GYŐZŐ

A PARÓDIA PARÓDIÁJA

MINDEN századik szökőévben egyszer a szatirikust is utoléri a tulajdon végzete : a tulajdon területén, a tulajdon fegyvereivel végeznek vele ; s bizony nincs meghökkentőbb látvány, de kacagtatóbb sem, mint amikor a szamárfülmutogatás nagymesterének hétmérföldes szamárfület mutatnak a kései unokák. Ha olyan halhatatlan kifigurázó, mint Arisztofanész, meg se kottyan neki a csínytevés ; sőt, mihelyt felfedezi, hogy a csínytevőkben kajánság nincsen s hogy amikor az ő ürügyén folytatják a kifigurázás sok évezredes mesterségét, az is csak az ő dicsőségének öregbítésére szolgál, bizonyára nem haragszik meg az elíziumi mezőkön, ahol lakozik: nem sokkal rosszabb hely a pokol tornácánál, ahol — Danténél — hasonszőrű társai barangolnak, bűnösnek találtatván a humaniórákban.

Arisztofanésszel is az történt, nem több, nem kevesebb, utolérte a szatirikusok végzete, amikor Karolosz Koun görög társulata színre hozta a nagy vígjátékíró *Madarak* c. politikai bohózatát. A produkciót a társulat tavaly mutatta be Londonban, az első Színházi Világfesztiválon s az idén — közkívánatra — megismételte. Nem afféle kegyeletes, "hű" kopírozása ez a klasszikus görög előadásnak, amilyen ősbemutatóján lehetett Athénben, Kr. e 414-ben, ó nem. Hanem az eredeti szertelen persziflázsa : a paródia paródiája, amelyben a szatíraíró is alaposan megkapja a magáét ; s ugyanakkor modern átköltése is Nephelococcygia — azaz Felhőkakukvár — alapítása történetének, olyan szabadon, hogy szabadabban már alig lehetne.

AMIKOR Aristofanész a *Madarak*-at megírta, akkor már az athéni agora közismert alakja volt s olyan, botrányba fulladt színpadi diadalok és diadallá vált színpadi botrányok voltak mögötte, mint a *Lovagok*, a *Felhők*, a *Darazsak*, és nem utolsó sorban legismertebb remeke, a *Lüzisztrata*. 40 darabja közül csak 11 maradt fenn ; egyik szatírájáért — amely utóbb elkallódott — a *Babilóniaiak*-ért Kleón perbe fogta és megbírságoltatta. Nagyot tévedne azonban az, aki ebből kiinduiva mindjárt azt hinné, hogy az arisztofanészi szatírának ugyanaz volt a társadalmi funkciója s ugyanazok a politikai erők kristályosodtak ki körülötte, mint manapság. Megszoktuk, sőt természetesnek vesszük, hogy ma a politikai szatíra a radikális ellenzék fegyvere ; s mennél radikálisabb — mennél "balrább" van ez az ellenzék — szatírája, annál gyilkosabb. Arisztofanész idejében azonban éppen fordítva volt. A szatíra a konzervatív rétegek fegyvere, a konzervatív életszemlélet kifejezője volt, és voltaképpen Arisztofanész is a derék hagyományok, a konvencionális "tisztesség", az istenek és az arisztokraták védelmében szállt hadba a szokratészi baloldal, a demokrácia és a helóták mozgolódása ellen.

A helóták ui. az ernyedt kezű, "jóságos" bánásmód divatját gyengeségre magyarázták s olyan rudimentális eszmeáramlatok kaptak lábra közöttük, amelyeket egy modern Arisztofanész "ősszocializmusnak" nevezne. A demokrácia az ógörög konzervatívok szemében megméretett és könnyűnek találtatott ; a szokratészi baloldal pedig olyan vörös posztó volt előttük, amelyre még álmukban is megdühödtek (feltéve, hogy elég korlátoltak voltak, és feltéve, hogy ismerték a múlt századi német filozófia Szokratész-átértékelését). Magát Szokratészt a szatíra nagymestere *Felhők* c. paródiájával tisztelte meg s ez egyik legmulatságosabb darabja : Sztrepsziadész, egy eladósodott athéni, megfelelő szofizmát keres, amellyel elhallgattathatná hitelezőit és kivághatná magát szorult helyzetéből. Egy új iskolához utasítják ; Szokratész ui. a darabban Gondolkozó Boltot nyit, ott árulja ritka portékáját s ott székel házában a "Buzgólkodva Bölcselgő Bölcsek Skólája". Ő maga egy kosárban lóg a mennyezetre felfüggesztve s a felhőjárást figyeli, mialatt a tanítványok a padlóra tapasztott füllel a Tartarosz gyomorkorgását lesik s magyarázzák. A paródia egy másik jelenetében Feidippidész — Sztrepsziadész fia — találkozik az Egyenes Beszéd és a Ferde Beszéd megtestesítőivel. E.B. a marathoni hősök sztoikus erényeinek követésére inti, F.B. viszont az Új Erkölcsiség előnyeit ecseteli és azt kérdi : ugyan kinek volt valaha is haszna az igazságosságból, az erényességből vagy a mértékletességből ? Hiszen minden becsületes emberre, akit általánosan tisztelnek, tíz gazember jut, aki köztiszteletben áll. Vegyük pl. az isteneket : egyebet sem tettek, mint loptak-csaltak, hazudtak-hűtlenkedtek, mégis őket imádja az egész görögség. E.B. kétségbevonja, hogy akik igazán vitték valamire, előbb sutba dobták a becsületet, mire F.B. a következő dialektikával vezeti rá :

F.B. : Ugyan már ! Mit gondolsz, honnan kerülnek ki jogtudósaink ?
E.B. : A huncutok közül.
F.B. : Úgy ám ! Hát a mi tragikus költőink ?
E.B. : A huncutok közül.
F.B. : Hát közéleti szónokaink ?
E.B. : Azok csak a nagy huncutok igazán.
F.B. : No lám. Most nézz jól körül. (Körülmutat a nézőtéren). Barátaink közül, akiket most itt látsz, honnan került a legtöbbje ?
E.B. : Úgy látom, a huncutok abszolút többségben vannak.

A darabnak olyan átütő sikere volt, hogy azonnal meg kellett ismételni. Maga Szokratész is ott ült a nézőtéren s — Plátó szerint — az előadás után Arisztofanész és a bölcs a legjobb hangulatban, barátokként távoztak. Hogy azonban 24 évvel később, Szokratész perénél Arisztofanész gyilkos szatírája mennyiben befolyásolta a bírákat s mennyiben hangolta az esküdteket a vádlott ellen — ez más kérdés.

A *Felhők*-ben a megcsalatott athéniek a Gondolkozó Boltot felperzselik, a "Buzgólkodva Bölcselgő Bölcsek Skóláját" szétkergetik s még a himpellér Szokratésznek is csak az utolsó pillanatban sikerül irháját megmentenie ; a huncutokat tehát utoléri a megérdemelt büntetés s ezért modern értelemben lekerekített darabbal állunk szemben, amelynek cselekménye nyugvópontra jut. Nem úgy a *Madarak*-ban. Keserű komédia ez, amely sehol nem oldódik fel s a csirkefogóság mindenkori teljes diadalát példázza. Olyan Athénről kapunk benne hírt, ahol egy igaz ember sincsen s a legnagyobb baramia viszi a legtöbbre. Ha rosszmájú akarnék lenni,azt is mondhatnám, a *Madarak* egy ideológia diadalának paródiája, az arisztofanészi "szocialista realizmus" eszközeivel elénkbe vetítve. Két ravasz athéni felbujtására a madarak várat építenek ég és föld között, hogy megvámolják a földiek áldozatát az égieknek. Az eredmény : teljes siker. A földiek közt lábrakap a madár-mánia ; mindenki a madarakat csodálja s valami jómadárhoz akar hasonlítani. Felhőkakukvár alapjait még le sem rakták és az alapítókat máris megrohanja az élősdiek fürge hada : a fűzfapoéta, a korrupt városatya, a törvényeivel házáló jogtudor, a hivatásos besúgó, a kétkulacsos kém, kéjlányok, selyemfiúk ajánlkozó csapata. Mindenütt a siker szaga terjeng a levegőben s vele együtt a nyárson forgatott pecsenye szaga, amely ugyancsak csiklandozza a kiéheztetett istenek orrát, akik áldozatnak hetek óta a színét sem látták. Hamarosan meg is érkezik az olimposziak követsége Pozeidón és Heraklész személyében s megkötik a szégyenletes békét : a madárnép cseles vezére, a huncut athéni beházasodik az Olimposzba s Felhőkakukvár nagy bacchanáliával ünnepli, hogy a turpisság sikerült — sikerült egy füst alatt lóvátenni halandót és halhatatlant egyaránt.

NEM KÉRTÉK KI UGYAN Arisztofanész beleegyezését, de ismerve a görög szellemet, bizonyára megadta volna, sőt, szíve szerint való, hogy amit a londoni Aldwych Színházban viszontláttunk, az nem a harmadfél évezredes szöveg életrekeltése, hanem valami énekes-táncos, népi-klasszikus nagyoperett s nemhiába mondottuk az elején, de az : a paródia paródiája. Így éri utol a szatíraírót tulajdon kacagtató végzete. A *Madarak*-nak ez a modern átdolgozása Arisztofanészt is telibe találja : nem mondják róla, hogy ő sem volt jobb a Deákné vásznánál, csak éppen azt mutatják be, hogy ő sem volt kevésbé bolond, mint a Szokratész-féle bolondok, akiket céltáblául választ. A darab kabaréjeleneteit bőségesen megtűzdelték újkori anakronizmusokkal ; az egyik furcsa madár a másik furcsa madárnak azt mondja : "Miféle madár vagy ? Alighanem téged is Picasso festett". A földiekről szólva, a madarak azzal fenyegetőznek, hogy letisztelik őket a magasból s majd megtanulják, milyen az a "természetes könnyfakasztó bomba". Egy véletlenül a városba tévedő istennőtől a madarak "útlevelet-beutazási engedélyt, elvámolnivalót" követelnek. Az isteni hölgy egy ideig tetteti az ostoba nagyúri dámát, de látva, hogy ez nem használ, "ötszáz olimposzi atombombával" fenyegeti meg Felhőkakukvárat.

Aki vonogatja a vállát és tamáskodik — hiszen a lepülés feltalálásával tönkrement a madárember mítosza, mint "csodás elem" — azt bőven kárpótolja az anakronizmusok megfordítása : a "haladásért" rajongó, szuperszónikus Olimposz. A legjobb vásárt a nézőtéren azonban a folklór kedvelői csinálják. Mert ha az európai nagyoperettnek Offenbach volt a nagypapája, az arisztofanészi népi "musical" minduntalan átváltozik baletté, éspedig kántálós népi baletté ; ahol pedig a kántálás énekbe lendül, nem hiszünk szemünknek-fülünknek — bár megigézett szemmel követjük a pompás produkciót, amelynek pontos műfajmeghatározása nincs, nem is lesz — és talán ez az igazság. És nem is, mintha ünneprontó szándék vezetne bennünket a londoni Színházi Világfesztiválon, de sejtelmes gondolatok suhannak át rajtunk, ha e káprázatos arisztofanészi énekes-táncos monstre jelmezes-álarcos koncert-kabaré-revű hatására nem veszítjük el egészen történelmi érzékünket. Szakasztott ilyen táncokat, szakasztott ilyen dallamokat ott látni-hallani a montenegrói hegyekben meg a bosnyákokszerbek közt, Jugoszlávia keleti tartományaiban. Vajon a görög nemzeti jellegben valahol nem következett-e be valami, amit a kretschmeri karakterológia úgy tart számon, hogy "dominanciaváltás"? Nem cserélődött-e ki etnikailag a görög nép egésze ? S vajon odalent a színpadon görögöt játszó görögök vannak-e még olyan görögök, amilyen rómainak római — Cola Rienzi volt ? Vagy már csak annyira görögök, amilyen római a rinascimento "latin" poétái, Marcantonio Flaminio vagy Marco Girolamo Vida voltak ?

A TÖRTÉNELEM zsúfoltabb, semmint gondolnánk. A bizánci évezred, az ottomán birodalom évszázadai, a fanarióták világa nem múlhatott el nyomtalanul a görögség fölött, amely vérében ki tudja hányszor cserélődött ki, mindenesetre többször, mint a magyarok egy kurta évezred alatt ; s ezzel Arisztofanész is, ki tudja, hányszor "cserélt gazdát". A klasszikus görög dráma ébresztgetése is újkeletű, Angelosz Szikelianósz költő nevéhez fűződik, aki 1927-ben először művelte a csodát, amely azóta művészi megújhodássá, divattá és idegenforgalmi attrakcióvá vált Hellászban, hogy a szabadtéri színházromokban újra végigülik a sorokat — ezúttal a világ minden tájáról odasereglő vendégekkel tarkítva — s odalent az "orkesztra" ódon márványkockáin megint kopognak a koturnuszok, mennydörögnek az olimposziak, ágálnak az álarcok. A Karolosz Koun társulat egy lépéssel továbbment : nem tehetvén egyebet, felnyitotta a zsilipeket a modern élet előtt ; s amit most Londonban a *Madarak* új változatában láttunk, az a modern élet énekes-táncos, kacagtató paródiája már — Arisztofanész nemes ürügyén.

Signor Beolco élesztése

IRODALMI ÉRTÉKŰ szöveg és modern rendezői elképzelés legszerencsésebb házasságát idegen társulatnak köszönheti ez idén a francia közönség. A torinói "Teatro Stabile" együttese Párizsban vendégszerepelt, s új műsorát — Ruzanténak, a Reneszánsz mesterének két színdarabját — a hazai nézők helyett először a franciáknak mutatta be. Az olaszok párizsi bemutatója akár szellemi kölcsönfizetésnek is tekinthető : Ruzantét, polgári nevén Angelo Beolcót 1920 körül francia filológus, Albert Mortier ásta ki a feledésből. Beolco, a szókimondó reneszánsz vígjátékok szerzője, évszázadok regényes legendáiban csak afféle nyomorgó szegénylegényként, a kultúrát sárba tipró fenegyerekként szerepelt : az írót összetévesztették legnépszerűbb figurájával, Ruzantéval, a vaskos humorú parasztlegénnyel. Ruzante, az író, azonban soha nem nyomorgott : páduai orvos fiának született, s aránylag rövid életét — negyvenéves korában halt meg 1542-ben — szerény, de tisztes körülmények között élte le. Szerencséje összehozta a kor legderekabb mecénásával, Alvise Cornaro velencei nemesúrral, akit az utókornak nemcsak Tintoretto ecsetje örökített meg : hosszú élete alkonyán írt "Józan életről való elmélkedései"-vel az irodalomtörténetbe is bekerült. A parasztjai javát is tekintő földesúr Angelo Beolcót felfogadta gazdatisztjének, majd megtette ceremóniamesterének és háziszínészének. Beolco-Ruzante műkedvelő színészbarátaival előadásokat rendezett : Cornaro Pádua-környéki villáiban, a város előkelő házaiban ; játszott Velencében is a Palazzo Foscariban, a Dózse-palotában, s Ercole d'Este herceg még Ferrarába is meghívta házi ünnepségére. Nem nyomorgott Angelo Beolco, s ha szolgált is, kivételesen értelmes mecénást. S nem volt faragatlan fatuskó sem, csak azért mert parasztokról írt ; szellemi pogygyásza fölért bármelyik kortársáéval.

ÍRÓI PÁLYÁJÁT, ahogy 1520 táján illett, pásztorjátékkal kezdte, de a szerelmi bánatban sóhajtozó pásztorok dialógusába már itt is becsempészett valóságosabb hangokat. Következő művének, a "Betiá"-nak prológusában azután "ars poeticá"-ját is meghirdette : az irodalom történetében nem először és nem utoljára, a megmerevedett formákkal szemben a "természetesség" elvét hangoztatta. 1524 és 1939 között írt darabjaiban, "A csatatérről megtérő Ruzanté"-ban, a "Bilorá"-ban, a "Moschettá"-ban új hős jelenik meg : a paraszt, aki mindeddig az irodalomban csak gúny és karikatúra tárgya volt. Beolco jól ismerte a parasztságot, s a Cambrai Liga vezette háború éveiben, a német és francia megszállók feldúlta tájon éppen eléggé láthatta szenvedését is. A megértés és a felháborodás, igaz, még nem tették Beolcót XX. századi népbaráttá: a hencegő, nagyotmondó, darabos, durva, a földjéről elűzött és a városban helyét nem találó, olykor nevetséges, de termeszetes és emberséges paraszt nála is csak ritkán a tragédiának, inkább a vígjátéknak hőse.

Tragikus vagy legalábbis melodrámába illő hős azonban a torinóiak egyik darabjának főszereplője : Bilora. A rövid, tömör és szenvedélyes darab akár "verista" drámára, Verga "Parasztbecsületé"-re is emlékeztethetne. Andronico, az öreg velencei uzsorás megszökteti Bilora feleségét, Dinát, aki a nyomort szívesen cseréli fel a kényelmesebb élettel. Bilorát a féltékenység Velencébe űzi, ahol bánatosan ténfereg Andronico háza körül. Elkeseredésében alaposan leissza magát, és mámoros fejjel leszúrja az uzsorást. A hirtelen kijózanodott Bilora megdöbbenve veszi észre, forrongó képzelete milyen tettre vezette.

A MÁSIK DARABRÓL, az ötfelvonásos "Anconitaná"-ról, az "Anconai özvegy"-ről a tudósok sokat vitatkoztak : pályája kezdetén írta-e Beolco, amikor még nem találta meg igazi hangját, vagy éppen utolsó éveiben, amikor a naturalista elemek és a klasszikus hagyomány szintézisét akarta megvalósítani? A regényes főcselekmény ezeréves, már a római komédiából ismert színpadi helyzetekből szövődik : török gályáról kiváltott ifjak keresik párjukat, diáknak öltözött özvegy üldözi szerelmével álruhás húgát, szépséges kurtizán vezeti orránál fogva a kapzsi kalmárt. Az események motorja, az intrika szövője és kibonyolítója persze Ruzante, az agyafúrt, tréfás, nyelvelő parasztlegény, Molière Scapinjének és Beaumarchais Figarójának távoli őse. Az "Anconitana", akárcsak a kor másik legjobb vígjátéka, Machiavelli "Mandragorá"-ja, már-már a cinikusságig leleplező darab. Igazi mondandója nem is a szereplők tetteiből kiolvasható erkölcsi példa, hanem a két nyelv és viselkedés, a könnyes sóhajok, a fellengzős fogadkozások és a harsányabb, de józanabb humor szembeállítása.

ANGELO BEOLCO darabjai nehéz és komor történelmi pillanatban születtek. A háború, az ínség, az éhség keserű freskóra is ihlethették volna a szerzőt. De Beolcónál a "természetesség" elve nemcsak nyers naturalizmust, hanem egészséges életörömet is jelentett. Szellemi testamentumában, Marco Alvarottóhoz írt levelében a "Madonna Allegrezza", a Vidámság Asszonya mítoszában fogalmazta meg életfilozófiáját ; s ez az életöröm, a keserűségen túlsegítő parodizáló szellem, gúnyos szóáradat, a szavakat kísérő fintor van jelen darabjaiban is, amelyek a majd harminc év múlva megszületető "commedia dell'arte" előhírnökei is. A torinói "Teatro Stabile" előadása kitűnően tolmácsolja ezt a kettősséget, sőt rengeteg apróbb, de a szerző szelleméhez korántsem hűtlen ötlettel még gazdagítja is a két darabot. Nem tudjuk, mikor kerül el Gianfranco de Bosio társulata Magyarországra ; ám a szociális érdeklődésű és vígjátéki hagyományokban gazdag magyar színjátszás Machiavelli és Goldoni után addig is felfedezhetné Angelo Beolco műveit.

ALBERT PÁL

NÉHÁNY ÉVE érdekes és igazán szakszerű ismertetést olvastam a "Magyar Nyelvőr"-ben a Franciaországban lefolytatott szókincs-vizsgálatok módszereiről és eredményeiről, a szavak és fordulatok köznyelvbeli gyakoriságát kutató eljárásokról. A szerző alapos felkészültséggel hasonlította össze az alapszókincs megállapítását célzó különféle kísérleteket. Egyik mondata azonban váratlanul harsány nevetésre késztetett... A cikkben ugyanis az állt, hogy a mai francia diáknyelv egyik leggyakoribb szava a *"kecskebak"*. Aki kissé járatos a mindennapi francia életben, mindjárt rá kell jöjjön, hogy az egyalakú, de származását, értelmét tekintve teljesen különböző *bouquin* szó félrefordításával állunk itt szemben. Igaz, jelent *vén kecskét* is, sőt *hím-nyulat*. És elvileg igazán elképzelhető lenne, hogy a diákzsargon ebben az erotikus, dionízoszi képzeteket társító értelemben használja, — gúnynévként, esetleg éppen a *"professzor"* szinonímájaként... Sajnos, a valóság kevésbé érdekes : a *bouquin* könyvet jelent, és nem is feltétlenül pejoratív értelemben ; így inkább a szorgalmas diák kulcs-szava. Még igét is képeznek belőle : *"bouquiner"*...

Miért kezdem ezzel az anekdotával, amikor az otthoni újságok nyelvéről akarok beszélni ? Egyszerűen azért, hogy felidézzem minden nyelvészkedés régi alapigazságát : nem juthatunk el a szavak ismeretéhez a dolgok ismerete nélkül. Aki valóban meg akar érteni egy nyelvi tényt, annak tisztában kell lennie azzal a természetes környezettel, amelyben a képződmény él és megszületett, azzal a szereppel, amelyet betölt, vagy legalábbis a beszélők szándéka szerint betölteni hivatott.

Az újságíró-nyelvről csak úgy lehet, — úgy érdemes beszélni, ha a nyelvi megnyilvánulások mögé nézve, azok forrásait keresve, megkíséreljük felmérni magának az újságírásnak a szerepét és jellegét a mai Magyarországon.

De a cikk-nyitó anekdota figyelmeztetés is. Elsősorban önmagam irányában. Óvatosságra kötelez az otthoni nyelvi tények megítélésében. Igaz, kilenc év egy nyelv életében nem nagy idő. De ha távollétben számolunk, bizony számít. S még súlyosabban nyom, ha a hírlapok nyelvére irányítjuk figyelmünket, hisz az események nap mint nap újabb szavakat, fordulatokat vetnek fel ; az aktualitás kényszere a nyelv alkotó használatára készteti (legalábbis elvben) a tájékoztatás munkásait. Hogy az aktualitás izgalmában keletkezett nyelvi lelemények nem mindig szerencsések, érthető ; de pálcát törni felettük csak annak van joga, aki valami jobbat javasol. És még akkor is kérdéses, hogy ezt a *jobbat* elfogadja-e a közösség, szükségesnek érzi-e. Mert ha nem, a leghevesebb megbélyegzés is hiábavaló, s legfeljebb arra jogosít, hogy az illető saját egyéni nyelvhasználatában kitart amellett, amit jónak tart, s következetesen kerüli azt, amit hibának érez. Az ősi közmondást aposztrofálva : bele kell nyugodnia abba, hogy "nyelvszokás ellen nem lehet nyelvvédeni"...

●

SZOROSAN a tárgyra térve, az első kérdés : keletkeztek-e új szavak 56 óta Magyarországon ?

Jócskán. Erről néhány újság lapozgatása után is meggyőződhetünk. A pesti gyalogjárók a *zebrá*-n közlekednek. A fiatalság *hanglemezbál*-okat rendez, a Mecsekben négyszáz turista számára *sátorozóhely* létesült (a szó felváltva használatos a *kempinggel*), ugyanitt *lakókocsik* is elférnek. Ezek a szavak elég jól hangzanak, s már csak azért is örvendetesek, mert a használati cikkek technikai fejlődéséről tanúskodnak. Itt kell megemlíteni a *képernyő*-t is, amely lassan-lassan a *televízió* szinonímájaként használatos ("milyen erőteljes tömegnevelő fórum a képernyő" — lelkendezik a "Népszabadság". Az más kérdés, hogy szerencsés-e összeházasítani az "ilyen meg amolyan *fórum*" nyelvi kliséjét a *képernyő*-vel, s hogy ez a művelet nem eredményez-e képzavart?) A televíziós adások honosították meg a "Ki mit tud? vetélkedők" szokását. Nagyon helyes : művelődjék a magyar, s ne csak a sportpályákon vetélkedjék, hanem az eszét csiszolva is ! Már jóval kevésbé örvendetes szokásra utal a *markecolás* szó, amellyel Párizsban ismerkedtem meg egy magyar hetilap olvasása közben, 1961 táján. (Lehet, hogy most saját általános műveltségem hiányos voltát leplezem csak le, amikor a szót újnak vélem.) Tisztázzuk mindenesetre a jelentését : *markecoló*-nak az a jeles férfiú vagy nőszemély neveztetik, aki áldozatát leitatja, mielőtt kifosztaná. Persze az önköltségcsökkentés ebben a foglalkozási ágban is kívánatos : a szakma kíváló dolgozói csak már eleve ittas egyénre vetik ki hálójukat. Szintén nem tudom : valóban új-e, de igen kifejező a *fagyszabadság* szó ; egyelőre az építőipari dolgozók téli kényszerű munkaszünetét jelöli. Kívánom, hogy jelentéskör minél előbb bővüljön ki, töltse be a francia *sport d'hiver* szerepét, tehát jelentsen olyan öt naptól két hétig terjedő téli, rendszerint a hegyekben töltött szabadságot, amelyet itt nyugaton a legkülönbözőbb társadalmi kategóriába tartozó dolgozók is, hogy, hogy nem, egyre általánosabban biztosítanak maguknak.

Ne csak a szavak fejlődjenek tehát, a szokások, az intézmények is. S a szavak fejezzenek ki minél több nüanszot. Így pl. meggyőzött egy világpolitikai cikkben az első olvasásra meglepő *tagország*. A cikkíró, az Európai Gazdasági Közösségről szólva helyesen használta a kifejezést a *tagállam* helyett, hisz ez utóbbi inkább olyan szoros államszövetségek tagjait jelenti, mint az Egyesült Államok, vagy a Szovjetunió. Bízzunk abban, hogy ez a nem jelentéktelen különbség az általános magyar politikai vonalvezetésben is egyre határozottabban érvényesülni fog !

●

AZ ÚJSÜTETŰ SZAVAK KÖZÖTT természetesen nagy számmal vannak idegenek is. Minden elvszerű purista felháborodás nélkül feljegyeztem a következőket : "a növényápolás *kemizálása*", "*eurokrata*", "*kamion*". A magam részéről ünnepélyesen kijelentem, hogy az említett kifejezéseket nem fogom használni ; de aki nélkülük élni nem tud, ám legyen velük boldog. Nem értem azonban, hogy a *licencszerződések* miért jobbak a *szabadalmi szerződések*-nél. Annak pedig, aki *"hatásos effektek"*-ről ír, azért nem ártana legalábbis a töltőtollára koppintani. Súlyosbító körülmény, hogy ez a szörny-kifejezés filmekről, televíziós adásokról szóló cikkekben mérgez, az álműértés nagyon-nagyon ellenszenves tolvajnyelvét gazdagítva. Fel kell viszont mentenünk Pernye András, amiért egyik színvonalas zenei kritikájában, így idézőjelesen : "Blockflöte"-ről ír. Biztos, lehetne jó magyar szót találni rá, például a "csőrös fuvola' talán el is nyerné a szakértők és a közönség tetszését. A magyar szóra várva, örüljünk a ténynek : íme, zenei életünk tovább gazdagodik, a régi műveket is hiteles hangszereken kezdik megszólaltatni. Persze a műszógyártással vigyázni kell ; a zenénél maradva, jó példa erre az *angolkürt*, amelynek eredetileg sem a kürthöz, sem az angolokhoz nem volt köze. Az oboák családjába tartozó hangszert — minden valószínűség szerint — "corps anglé"-nak nevezték, ezzel jelezve, hogy teste hajlított. Mentségül szólva : a félreértés (corps = cor, anglé = anglais) már a franciában megtörtént.)

A fordítás a nyelv egyik legjelentősebb termékenyítő eszköze. S ha rossz, a legveszélyesebb mételyező. Íme, egy példa : a *"sokoldalú atomerő"* kifejezés. Nyilvánvaló, hogy itt *sokoldalú* helyett *többoldalút*, vagy egyszerűen *közös*-t kellene mondani. A *sokoldalú* az eddigi nyelvhasználatban csak olyan személyeket, tárgyakat jelöl, akik sok mindenhez értenek, illetve : sok mindenre használhatók ; de az idegen "multilateral"-nak — bár tükörszavak — a "sokoldalú"-hoz semmi köze.

●

A CIKKEK szókészletét leltározva kiderül, hogy a sokat kárhoztatott párt-zsargon elemei (*kiértékel, átbeszél*, stb.) örvendetes módon visszaszorultak a használatból. Ami megmaradt, alig bántó, s az adott körülmények között nélkülözhetetlennek minősül. A *hiánycikk*-et csak az áruk általános bőségével lehetne a nyelvből kiparancsolni ; a *szűk keresztmetszet* valószínűleg azért olyan szívós, mert szemléletes. (S ki tudja, miért még?...) Az viszont kár, hogy az *üzemel* csaknem teljesen kiszorítja a *működik*-et ("a hengermű teljes kapacitással üzemel"). Túlburjánzik a *létesítmény*, *rendezvény* is. Pedig az ilyen kifejezések mint "szállodai létesítmény", nekem csak a "nyaktekerészeti mellfekvenc"-et idézik... Azon viszont nyelvi szempontból nem ütközhetünk meg, hogy a *vállalás* szó új, konkrétabb értelmében, ti : "bizonyos munka elvégzésének vállalása megszabott határidőre, rendszerint valamilyen politikai ünnep alkalmából" teljesen meghonosodott. Zavaró azonban, hogy az *ajánlás* rákos daganatként terjeszkedik, kiszorítva a *javaslat*-ot, az *ajánlat*-ot. A KSGT prágai értekezlete kapcsán olvassuk : "A tanács szervei sok ajánlást fogadtak el a legfontosabb ipari

NYÉKI LAJOS

MIT ÍR A HÍRLAP — i

(MEGJEGYZÉSEK A HA

termékek termelése nemzetközi szakosításának és kooperációjának fejlesztésére." (A mondat arra is példa, milyen nehézkes, s milyen kiábrándítóan bürokratikus hangzású a birtokos szerkezet-halmozás, amely sajnos nagyon gyakori újságjainkban...) Az eredeti témára térve : miért jobb az *ajánlás* ? Talán azért, mert egyes megrögzött bürokraták szemében politikusabbnak tűnik, mivel a *felajánlás* (persze nem az offertórium, hanem a *munka*-felajánlás) nemes gesztusához társul ?

A pártzsargon otthon is kárhoztatott szavai közül még egyes jelzők bizonyulnak a legszívósabbaknak. Olyan férgek ezek, amelyeknek semmi sem árt : *komoly, mély, szoros, konkrét, töretlen* olvassuk minduntalan. (Pl. : "Szorosabb lesz az árufélék összeválogatása...") Ott liheg ez az öt jelző mindenütt, elárulva, hogy még mindig dívik hazánkban a semmitmondó túlliciálás, a kötelező, s így inkább csak *színlelt* lelkesedés szelleme.

●

NE LEGYÜNK AZONBAN elfogultak, a pellengérre állított Párt hibájába esve ne keressünk mindenben politikát. Az elnyűhetetlen csúnya kifejezések között van jócskán olyan is, amely még a mai rendszer előtt keletkezett. Ahelyett, hogy *kijelentene, megállapítana*, sok újságíró szeret még mindig *leszögezni* ; külpolitikai szakértőknek még mindig egyik kedvenc szava a rosszemlékű, hitleri haditudósításokból ránk maradt *"tért nyert"*.

Nem egy erőszakolt kifejezés a szaknyelv köznyelvbe hatolása révén állandósul. A folyamatot Lőrincze Lajos és társai találóan jellemezték, rámutatva a lélektani okokra is : a beavatatlanok előtt a szakszó a szakértelem látszatát kelti, s így tiszteletet ébreszt. Pusztán nyelvészeti eszközökkel nem lehet ez ellen a hiba ellen küzdeni. Először a szakbarbárság, a szakmai arisztokratizmus szellemét kellene visszaszorítani, s ezzel kapcsolatban megtisztítani magukat a szakmai nyelveket. Mi legyen a tisztogatás szempontja ? Szerintem, ha választani kell, inkább a többé-kevésbé meghonosodott idegen szó maradjon, mint a nyakatekerten magyar. A még mindig élősködő *meghibásodás, értékcsökkent, leterheltség* többet ártanak, mint mondjuk : az *ekszkavátor*. Ha a "műanyagok *időjárásállóságáról*", vagy a Technika Házában megrendezett "orvosmeteorológiai *műszerezettségi* ankétről" olvasok, a magyar szavakon akadok meg, ugyanakkor például csöppet sem zavar — nyelvileg —, hogy "télen a motorolaj *viszkózusabb*". Persze itt engedékennyé tesz a szó környezete is : autómotor-rovat a Párt hivatalos napilapjában (!) : ez is elképzelhetetlen lett volna 56 előtt és *nélkül !*

Bár elemeiben magyar, a *"paradicsom ivólé"* kevésbé tetszik, mint a "vegyesházas" *paradicsomszörp*. Aki mégis az előbbi mellett kardoskodik, azt büntessék azzal, hogy gyermekeinek ezentúl csak *"málna ivólé"*-t rendelhet. Komolyra fordítva a szót : elismerem, a kérdés nem ilyen egyszerű. A *szörp* sűrített, cukorral felfőzött folyadék, amelyet tisztán nem szokás fogyasztani, a helyes elnevezés tehát *paradicsomlé* lenne. És ez a szó talán azért nem elég kifejező, mert sokan a mártás, leves készítésére használt befőzött paradicsomra gondolnak, hisz a *paradicsomlé* ivása újkeletű Magyarországon. Ezért kell a készítmény nevében is jelezni, hogy "eszik-e vagy isszák". Akárhogy áll is a helyzet, bízzunk abban, hogy a nagy tömegek megszeretik ezt az egészséges italt, és előbb-utóbb egyszerűbb nevet találnak rá. S így a markecolóknak is kevesebb munka jut majd.

A szakmai kifejezések gyártóinak legfőbb hibája, hogy összetévesztik a szót a definícióval. Pedig bele kell nyugodni abba, hogy a szó — még a legtalálóbb is — csak egyezményes jel, jelentését nem önmagában hordozza, hanem abban, amit egy nyelvközösség hozzáfűz, beleért.

●

HA A MAI, otthoni újságok nyelvéről alaposabb értesüléseket akarunk szerezni, nem elég a szavaknál megállnunk. Ami igazán elárulja a beszélő gondolkodását, sőt jellemét, az a szavak *összefűzésének* módja.

ROGER VA

ELKESERÍTŐ látni a valódi társ : a *kiábrándult ember* elpusztulását. Roger Vailland az volt, kifinomodott nyugati idegrendszerével valamikor lelkes forradalmár, a tevékenység minden ágába mohón belekostoló alkat, minden jót és rosszat érzékeny ideghálózaton, fel-felvillanó parányi lámpák során végsőkig végigvezető észlény, a konzekvenciát kissé keserű mosollyal levonó, a homokos, vizes síkon csöndes szomorúsággal megálló ember, aki

szétnéz merengve és okos
fejével biccent, nem remél.

Olyan volt egy kicsit, mint József Attila, a sorsa is mint amazé egy kicsit. Életkora is : alig két évvel született később, s tragikus halálán most mérjük le a még tragikusabbat : Attila szörnyen korai, elképzelhetetlenül korai elpusztulását.

Roger Vailland nem verseket írt, mint a mi Kiábrándult Emberünk, hanem regényeket. Mikor eltűntek Párizsból a németek, 1944-ben, akkor tűnt ő fel, még soványabban, mint az "átlagfrancia", valamivel mélyebb tűzzel hatalmas, átlátszó szemében. Akkor már negyedik éve harcolt a titkos hadseregben, mint sín-robbantó és szellemi-felkelő, s könyve, amelyet a harcokról írt, a "Drôle de Jeu", a Fura Játék, pontosan olyan ütemre remegtette a fiatal szíveket, amilyen ütemet a kor sűrű levegője parancsol rá.

Roger Vailland hőse a kor hőse is volt mindig.

Ő maga is az. Hajlama, múltja, gondolkodásmódja a kommunista párthoz közelíti, 1952-ben belép, nyilván "tiltakozásul az embertelen háború ellen" (volt olyan, az indokínaitól kezdve egy sor más küzdelemig).

EKKOR JÁRT Magyarországon is. Mint a francia párt egyik kiemelkedő intellektueljét, akinek *Fura Játék*-a lefordításra került, az íratlan pártközi kultúrcsere vitte el Budapestre.

Első pillantása lehetett az örömé — nagy élet-élvező volt, késpenge keskenységű, idegektől vibráló, puhán csapzott frizurás fejébe apadhatatlan étvággyal fogadta be az új impressziókat —, a második benyomása a csodálkozásé volt. A sok emberi és kedves mellett, amit a "munkáshatalom" neki, a lelkes intellektuelnek nyújtott, sok megmagyarázhatatlan vonás is feltárult előtte.

Egyik barátja, akit nagyon megszeretett az ellenállásban, magyar volt, hazakerült, s a börtön mélyén senyvedt. Nemcsak hogy ott senyvedt, hanem Roger Vailland valahogyan ekkor már azt is gondolta, hogy *ártatlanul* senyved ott. A magyar hatóságok felvilágosították, hogy — nem érdeklődhet barátjának sorsa után !

Az a típusú francia intellektuel volt, aki egy ideig fejet tudott hajtani a primitív szó, a katonai hang előtt, de aki tovább gondolkozik, a reccsenő szavak visszhangján túl ...

Meglátogatta S
kony, finom arcú
ge ment vele fára
a vasszerkezetekr
ba. El a kultúrha
újonnan épített,
zatokban guggoló
Örültek a fejlődé
kezéseknek, sőt
ték a fejlődés je
ből és helyi sta
szott, hogy szere
valami sikerülő s
lozófiai elméletet
csodában.

Azonban bennü
Nem Sztálinváros
látási képtelenségé
hez talán nem
az őszinteség hi
őket a kérdéseikre
ban. Elgondolkozv
menet a számukra
csiban s fáradtan
hogy az alkony
táján lehangol, d
hogyan ... sötétel
reménytelenebb, n
sutt a világon.

MAGYARORSZ
tották egyik szí
nem a legsikerülte
tikai munkáját, n
háború ellen szól
megnézte. Csod
vissza Párizsba s
ra Lászlónak :

— Meghatott, h
ven játsszák a
szörnyen meglepet

S FŐLEG: HOGYAN?

AI LAPOK NYELVÉRŐL)

Közhasznú fordulatok, nyelvi klisék értékes adatokat szolgáltatnak az illető közösség lelkiállapotáról, szervi elváltozásairól, a közösségi lélek megrögzött ferdüléseiről.

Mielőtt a részletekre térnénk, vázoljuk fel az összbenyomást, amely 8-10 nap otthoni sajtójának rendszeres és elég alapos áttanulmányozása után maradt bennünk. Mindjárt ki kell jelenteni : nem volt könnyű a feladat. Mert az otthoni lapok *rendkívül unalmasak* ! És kilenc évnyi távollét után ez szinte kiábrándítóbban hat, mint újságírásunk szemellenzős politikai korlátozottsága. Természetesen a kettő között szoros kapcsolat áll fenn. Mert ha az az érzésünk, hogy az otthoni szerkesztők kínos-keservesen tudják csak betűvel kitölteni a nyugati mértékkel mérve eléggé szerény lapterjedelmet, ennek oka az, hogy az aktualitás még mindig telve van ideológiai buktatókkal, tabutémákkal, amelyekhez jobb nem nyúlni, és semmiképpen sem ajánlatos hozzányúlni *egyénileg*. Meg kell várni előbb a hivatalos szervek — rendszerint kétségbeejtően bürokratikus hangú közleményét. A legbiztosabb eljárás az, ha a szerkesztő szó szerint közölteti magát a közleményt, esetleg kivonatoltatja. De már a kommentárral nagyon csínján kell bánnia. Ahogy egyes bonyolultabb áruk használati utasítással kerülnek forgalomba, úgy a használható hír is kommentárral érkezik. Ha ez nem jön időben, várni kell rá, s ha megérkezett, csak szigorúan stilisztikai természetű szövegmagyarázatot szabad rajta elvégezni ; a változtatás legfeljebb a szórendet érintheti, kényes esetekben még azt sem.

A nyelvi szépség és helyesség alapfeltétele a gondolatok és kifejezés szabadsága. A nyelv is megromlik, elsatnyul ott, ahol sorozatosan szajkózásra, ismétlésre kényszerül. Óhatatlanul megszürkül annak a stílusa, akinek minden szavát meg kell rágnia. — Az "Élet és Irodalom" egyik cikke ezt az állapotot kizárólag a Rákosi-időkre tartja jellemzőnek ("Miről írhat az újság?", ez év febr. 27-i szám). "A sajtó úgy járt, — írja, — mint a farkaslepte mesebeli pásztorfiú : az ötvenes évek elején elvesztette hitelét". Jellemző példaként a következő esetet említi meg : ötvenkettőben "félhivatalos hírszolgálatunk ellenőrzési osztálya visszaadta a belpolitikai szerkesztőségnek a Meteorológiai Intézet reggeli jelentését, mondván : — Nem kiadható. A jelentés ugyanis azt mondja, hogy az Uráltól keletre hideg szelek uralkodnak. Nyilvánvaló pedig, hogy az Uráltól keletre is a Szovjet Kormány uralkodik."

Kétségtelenül a helyzet azóta változott. Ma már a meteorológiai jelentések szóképei valószínűleg szabadon választhatók. De jelent-e ez *lényegbevágó* javulást, jelenti-e a sajtó valódi szabadságát ? Pusztán a stílusból visszakövetkeztetve is : a válasz nemleges.

Az otthoni lapokban megjelenő cikkek nagy hányada papirosízű közlemény. Két statisztikai elemzés között jelentés arról, hogy valamely szerv összeült, egy bizottság vagy személyiség elutazott, egy másik megérkezett, egy harmadik viszatért. A leközölt írások egyharmada névsor-cikk ; X-et útjára elkísérik a következők (névsor), itt és itt jelen voltak és felszólaltak a következők (névsor), amott tárgyalásokat folytattak a következők (névsor). De hogy miről folyt a szó, Y miért ment el, Z milyen szándékkal érkezett : minderről legfeljebb semmitmondó általánosság olvasható : "A szívélyes és elvtársi légkörben lefolyt megbeszélésen a felek kicserélték nézeteiket a két testvérpárt és a két ország kapcsolatainak kérdéseiről."

"Nyugaton is a kulisszák mögött csinálódik a politika" — vethetné ellen valaki. Többé-kevésbé igaz, de az újságok azért készülnek, hogy a lehető leggyorsabban és legpontosabban közöljék olvasóikkal mindazt, ami *kiszűrődik*. A sajtószabadságban élő újságíró feladata ott *kezdődik*, ahol a magyaré lényegében *befejeződik*.

●

MOST, hogy ezeket a megfigyeléseket lerögzítem döbbenek rá : az országnak csak irkász-hivatalnokai vannak, de nincs egyetlen igazán kiemelkedő publicistája. Még akár olyan klasszisú sem, mint a negyvenes években Parragi volt. És itt hangsúlyozom : tudatosan nem alkalmazok magas mércét. A tehetség hiányával magyarázható a helyzet? Szó sincs róla. Úgy tűnik, hogy a merészebb szellemű, jobb tollú írókat teljesen felszippantja az irodalom. Ma a megélhetési kulimunka színtere az irodalmi életben nem az újság, hanem az állami kiadóvállalat, amely fordítást, lektorálást, könyvszerkesztést biztosít a tollforgatók egyre népesebb hadának. Mondhatná valaki, hogy ez a fejlődés jele : a ma Adyja, Kosztolányija, Karinthyja nem kényszerül arra, hogy alkotóerejét újságírásra fecsérelje. Függetlenül attól, hogy ez az indokolás az újságírói munka summás, igazságtalan lebecsülését fejezi ki, eltérít a lényegtől. Rangos író, akarmihez nyúljon is, legszemélyesebb önmagát akarja kifejezni. A mai újságírás követelményeibe azért nem tud beletörni, mert a párt olyan stílusgyakorlatokat kíván tőle, amelynek nemcsak témái megszabottak, hanem fordulatai, díszítőjelzői, mondatkapcsolásai is.

Ennek a stílusnak egyik legjellemzőbb vonása : az ismétlés, a szinoníma-halmozás. Szóözönnel jelentőséget adni a semminek, az ezerszer elkoptatott frázisnak : az újságíró művészete többnyire ebben merül ki. A "Népszabadság" egyik vezércikke szóváteszi "a rutinfelszólalás gyakorlatát" : "Komoly felkészülés és mondanivaló nélkül — olvassuk — esetleg egész kerek és tetszetős beszédet mond valaki, csak éppen azt nem lehet megállapítani, mi haszna volt ennek." Nos, a meghatározás az újságcikkek zömére is áll, azzal a különbséggel, hogy ez utóbbiak nem mindig kerekek és tetszetősek.

Idézzünk néhány példát. Íme egy vezércikk-mondat a "Magyar Nemzet"-ből : "Az olvasni, tanulni, művelődni vágyó és könyveket vásárló emberek száma nem csökken, hanem évről-évre növekszik, s hogy ez így van, abban igen komoly részük volt eddig, és lesz a jövőben is, a könyvterjesztés városi és falusi munkásainak egyaránt." (Csak úgy mellékesen : a *komoly* jelző a kárhoztatott és kárhoztató mondatban egyaránt megtalálható.) Az olvasóra bízom, hogy az idézetben található pleonazmusokat leleplezze, megszámlálja. Itt csak a mondat tartalmi kivonatát adom : "Hála a jó könyvterjesztő munkának, az olvasók száma falun-városban emelkedik." Szerintem ami ezen felül van : fölösleges töltelék.

A léggömbként felfújt mondatok ellepik az oldalakat, hirdetvén a "nem csökken, hanem növekszik"-féle világrengető igazságokat... Mint ez is : "A mi embereink azok, akik ilyen akadályokon át járják a maguk útját, amely a mi széles útunkba torkollik." A negyven év körüliek és idősebbek biztosan emlékeznek a "Pécsi Öregdiákok" találó, friss humorára ; az előbbi mondat az ő politikai szónoklat-paródiájukat juttatja eszembe : "Mert nekünk olyan emberek kellenek, akikre szükségünk van. De azok az emberek, akikre nincs szükségünk, azok nem kellenek."

A szóismételgetés általános szokássá vált, fokozás ürügyén unos-untalan élnek vele ; lassan oda jutunk, hogy nem számít majd helyes mondatnak az, amelyikben egy-egy mondatrészből nincs legalább kettő : "Megszokták, megszerették őket, a Lumumba Egyetem diákjait, akik hozzánőttek a negyed, a város képéhez" — lelkendezik a tudósító. Mire emlékeztetnek — főként ritmusukkal — az iménti hez hasonló mondatok ? Leginkább a sportközvetítések stílusára : "Ott fut, ott szalad a labdával, viszi-viszi, Hidegkuti, a remek, a kiváló, az utolérhetetlen középcsatár..." Helyszíni közvetítésekben ez érthető : a szinonímák segítenek abban, hogy a riporter összeszedje gondolatait, az állandóan változó helyzetet felmérhesse. De leírva ez a fogás — főleg, ha olyan kritikátlanul alkalmazzák, mint a mai magyar sajtóban — a mesterkélt lihegés hatását kelti. Az állelkesedés eszköze.

A szócséplés nemcsak a mondatokat árasztja el, hanem megrontja a cikkek teljes szerkezetét. Legtöbbször nincs is valódi szerkezet, rendszer, fejlődés ezekben az írásokban, csak szavak kerengése a kiadott jelszószerű formulák körül. Az ismétlés helyettesít mindent, az érvet is. Rendkívül nagy azoknak a cikkeknek a száma, amelyekben egyetlen, két-háromsoros mondatban összefoglalható gondolaton kívül semmi tartalom sincs, de ez az egyetlen gondolat mégis két-három hasábra futó szót izzad ki magából. Ilyen például a "Tettre kész emberek" című cikk a 'Népszabadság" egyik január végi számában. Tizenegyszer szerepel a kéthasábnyi írásban a "tettre kész ember" kifejezés ; tizenegyszer kellett a szegény újságírónak meglobogtatni a címet, hogy valamit kicsiholjon a témából. Képzeljük el, hogyan zajlott le a művelet : A hírlapíró megkapta a feladatot, írnia kell kéthasábnyi terjedelemben. A tettre kész emberekről. Nagyon szép téma. Gondolatban már neki is fogaszkodik, hogy elmondja, ami a szívén fekszik. De aztán megtorpan. Az első leírt mondatnál elfogja a félsz : jó lesz-e ez így, nem fogják-e félreérteni, nem hajtja-e vele az ellenség malmára a vizet... Eltépi a papirost, s megindítja jól bevált frázis-kiváltó mirigyeit — az éppen érvényben lévő pártvonal szellemében...

És ez még csak hagyján ! Kiábrándító a helyzet, de hosszú idő után talán bele lehet törődni. A felsőbb szerveknek azonban a frázisok nem elegendők, a cikkeknek *színeseknek* is kell lenniök. Elátkozott Színes Stílus, a legnagyobb vétkeket gondolkodás és nyelvhasználat ellen a Te nevedben követik el világszerte ! De otthon, az általános unalom, a bürokrata nyelv ellensúlyozásaként, mintha ezek a vétkek is súlyosabbak lennének. Minden kommentár nélkül idézzünk néhány sort innen-onnan ! Kezdjük a "tettre kész emberek"-kel : "Milyen drámai, s mégis milyen szép vajúdás volt az új befogadása ott, ahol tettre kész emberek álltak az élet élén. Nagyrédén, Kokán, Balatonendrén és másutt is pillanatnyi meghökkenés fogadta a valóságos forradalmi robbanásra készülő új elnököt." — "Azt már megszoktuk, — olvassuk egy másik cikkben — hogy az új nemzedék egyenes derékkal jár... De mennyivel fényesebb az emberi nagysága azoknak, akik életük gyertyájának felét parányként élték le, s hajlott korukra óriásokká, lobogó fáklyákká nőtték ki magukat!" Ismét máshonnan : — "Eme emberi tulajdonságok önmagukban szubjektív tényezők, de nem csoda, hogy ezeknek ily szerencsés találkozása folytán közös erővé ötvöződnek, amely feltartóztathatatlan biztonsággal viszi előre a falu új arculatának kialakulását."

●

AZ IGAZI ÚJSÁGBAN az események beszélnek. Friss, kopogó mondatokban. Otthon csak a lomha hirdetmény-stílus járja, vagy az imént érzékeltetett képzavarba fúló, művi színesség. A kettő között még átmenet sincs, legfeljebb hibrid keverék...

Az igazi újság mindent elkövet, hogy a közölt hírt elképzelhetővé tegye, hogy — s sokszor már túlozva is, — az aktualitásban való részvétel érzését keltse az olvasóban. Az otthoni publicisztikában az esemény csak eszköz az ideológia igazolására ; ha erre a célra nem alkalmas, hát elhallgatandó, vagy kiforgatandó. Hogy a lap mit ír és hogyan, azt nem a valóság szabja meg elsősorban, hanem az a feltételezhető hatás, amelyet a leírt szó az olvasóban ki fog váltani. Az "Élet és Irodalom" említett cikkében figyelmeztető hangsúllyal jegyzi meg : "a sajtótájékoztatás az egész társadalom légkörére és munkakedvére hat" ... Tehát : ne írjunk semmi olyat, amely a munkanormákat nem kívánatos módon befolyásolná !

Viszont ha sikerül a munkakedvet javító témára lelni, azzal aztán tele van az újság hetekig-hónapokig. A *kampány-feladat* kifejezés ma már nem mérgezi a nyelvet, de a módszer változatlanul él és virul Az év elején a termelőszövetkezeti zárszámadások voltak napirenden, kialakult tehát egy új műfaj : a *zárszámadás-riport*. Zárszámadás-riport hétfőn, kedden, szerdán, pénteken... Csoda-e, ha egy téma ilyen intézményes elcsépelése a nyelvet is erőszakolttá teszi ?

Ismét az "Élet és Irodalom" cikkének szavaival élve : "A tájékoztatás minden eredménye egyúttal az általános demokratizmus újabb sikerét jelzi majd." A tétel igaz. De otthon a cél érdekében — enyhén szólva — van még tennivaló. Ennek igazolására idézzünk egyetlen apróbetűs kishírt :

●

"KÉT BŰNÖZŐT fogtak el a közelmúltban a BM Határőrség egyik őrségének működési területén. A felfegyverzett gonosztevők elfogásában polgári lakosok is részt vettek. Szabó Károly határőr századosnak bátor helytállásáért a belügyminiszter kitüntetést adott át. Katona Jenő traktorost pedig jutalomban részesítette."

Néhány sorban mennyi vérlázító pontatlanság : "közelmúltban" (mikor?), "egyik" őrségen (hol?), "két bűnözőt" (mi a nevük?), "gonosztevők" (mi volt a vétkük?)

Minden nyelvi közlés helyességének alapfeltétele a pontosság, a szabatosság. Nyelvhelyesség és általános demokratizmus végső fokon találkoznak.

AILLAND

álinvárost. Vé-
ici olasz felesé-
thatatlanul. Fel
Ki a lakások-
akba. Végig az
ílig még alap-
házsorok közt.
ıek, az épít-
eghatottan les-
it elbeszélések-
sztikákból, lát-
ek volna hinni
gy patetikus fi-
gazoló proletár-

volt a kétely.
echnikai és el-
fogták fel (eh-
tettek), hanem
ıya lepte meg
adott válaszok-
ültek hazafelé
rendelt gépko-
arról beszéltek.
világ minden
hogy itt vala-
), hidegebb és
nt bárhol má-

AGON lefordí-
művét (persze
bet : egy poli-
ely a gyarmati
Meghívták :
kozva érkezett
zt mondta Ga-

gy idegen nyel-
arabomat, de
hogy egészen

új részleteket találtam benne. Amikor megkérdeztem a színházi embereket, mi történt, azt válaszolták : a magyar közönség nem értette volna meg különben a darabot, magyarázatokat kellett készítenünk neki ... Kissé fura eljárás, nem ?...

Keserűségében a múlt felé fordult : "A mi századunk nehezen megemészthető ; a XVIII. század Franciaországa az ideális." Megpróbálta azt élni, amennyire tudta.

Kedvetlensége nem volt heves, s nem tükröződött a művében. A "Törvény", a "325.000 frank" s a többi regénye foglalkozik vagy nem foglalkozik az "alsóbb néposztályok életével", (a "325.000 frank" azzal foglalkozik), a politikai problémát, a párt kérdését nem érinti. Érdeklődése lassan más irányba terelődik : világos formát ölt heves "gusztusa" az érzéki élet ereje, a természet valósága iránt, ezt teljesíti ki.

1956-BAN Magyarországon megdördülnek a forradalom fegyverei. A sztálinvárosi lapályon, amelyet Roger Vailland végigjárt, ismer, a házak közt kígyózó utcák nevét is tudja talán, orosz tankhadsereg lő azokra, akik valaha mint ifjúkommunisták elbeszélgettek a "francia író elvtárssal". Az orosz légi hadsereg bombázásra készül. Vasárnap, 1956. november 4-én reggel fél 9-kor Sztálinváros rádiója elkeseredett jeleket ad le :

"A hitszegő megszállók megtámadták Budapestet és több más vidéki városunkat. Pécsett, Székesfehérváron, Dunaföldváron, Veszprémben áll a harc. A magyar honvédek egy emberként állnak ellen a betolakodóknak és utolsó csepp vérükig kitartanak a magyar forradalom szent ügye mellett. Nemzetünk helyzete tragikus de nem reménytelen. A harc a betolakodottak ellen mindenütt áll. Dunapentele helyőrsége az utolsó emberig kitart. Halál a szovjet megszállókra!"

Nem tudni, megérkezett-e az éter hullámain ez az üzenet Roger Vailland-ig. Ha ez nem, más hasonló. Megérteni megértette, vagy tán már réges-régen értette : mi történik. Egyértelműen tiltakozott a magyar forradalom elnyomása, majd a magyar írók bebörtönzése ellen. Ugyanebben az időpontban megszűnt a Francia Kommunista Párt tagja lenni.

NEM robogó tehervonat alá vetette magát, mint József Attila. Pontos mérőeszközeink a boldogságra s a boldogtalanságra nincsenek, de feltételezhető, hogy mégsem élt annyi kegyetlen csalódás közepette, mint a mi nagy költőmártírunk. Háza volt, híre volt ; szerető asszonya volt. Ami azonban közös volt a magyar költőben és a francia íróban, az a nagy, az alapvető csalódás : az Ideál összeroppanása. Vailland, ahogyan utolsó interjúiból kiderül, sok alkoholt fogyasztott. Talán ez volt az ő tehervonata.

K. A.

A TÁBORNOK LÁNYA

(SALAMON PÁL REGÉNYE, SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1964.)

AZ ELMÚLT ÉV egyik legtöbbet vitatott könyve a hazai sajtó (elsősorban a pártsajtó) kritikai rovataiban Salamon Pál *A tábornok lánya* című regénye volt. A fiatal író olyan kényes témát szellőztetett — külön *bűne,* hogy tehetségesen —, amit a liberalizálódás címkéje sem indokol. Noha a történet főrésze az 1945 utáni tíz évben játszódik, a *mai* vezető irodalompolitikusok rossz lelkiismeretét mégis a düh mozdította meg : szerintük elszigetelt jelenségekből általánosít az író, amikor hősnője sorsának mélybe bukásáért a társadalmi tényezőket állítja pellengérre.

Misley Achilles, a volt horthysta tábornok, a vesztett háborúval mindent elveszítve nyugati hadifogságból kerül haza családjával : feleségével és tizennégy éves kislányával. Lakásában a helyi kommunista párt székel, kénytelen öccséhez, a vidéki városka kórházának főorvosához költözni, akinek azonban kényelmetlen a deklaszszált testvér jelenléte. Az ex-tábornok a társadalom margójára kerülve nem tud mit kezdeni életével (tehetetlenségéhez hozzájárul lassan előtünedező szenilitása is), felesége, aki egész életében csak függeléke volt férjének, e gúzsbakötöttségben méltó társ — a tizennégy éves kislányra vár családjának elmozdítása erről a holtpontról. Talpraesett, okos gyerek Misley Klári : szülei tudta nélkül fölkeresi a helyi kommunista párttitkárt, aki lakást szerez nekik — ha persze nem is a korábbihoz hasonlót. A továbbiakban is segítségére van a kislánynak : mikor dolgozni akar, s tulajdon nagybátyja nem hajlandó alkalmazni a kórházban (takarítónőnek), a párttitkár politikai súlyával kényszeríti a kislány felvételére, sőt amikor Klári Pestre kerül ápolónőképzőbe, az ex-tábornoknénak is állást szerez, egy távolabbi falu tanítónője lesz, hogy Klári nyugodtan tanulhasson. (Ezek valóban *nem tipikus* jelenségek a tárgyalt időből.)

●

A MISLEY-LÁNY kálváriája tulajdonképpen már a kórházban kezdődik : nagybátyja irgalmatlanul ráereszti a zsarnok főnővért, aki a legalantasabb munkákat bízza a gyereklányra, aztán az egyik orvos akarja kitüntetni szerelmével, az erőszakoskodástól sem riadva vissza ; a Képzőben a legjobb tanuló, de egy héttel az oklevélosztás előtt szemellenzős igazgatónője (aki tulajdon apját is megtagadja — milyen jól ismert típus ez a pártapparátus "osztályhű" figurái közül!) egy látványos gyűlésen kidobatja az intézetből, mivel önéletrajzában elhallgatta származását. (Az író kitűnően ábrázolja a gyűlés "feszítsd meg!" hangulatát — ez is jól ismert szituáció az ötvenes évekből. A legjobb barátnőket szólaltatják fel ellene, s még az a nevelőtanár is ellene van, aki elcsábította. Egy ember van csak mellette, egy fiatal tanár, Kerpán Gábor, egy bányász fia — egy a regényben ritkán előbukkanó *tiszta* alakok közül —, de ő sem mentheti meg a lányt.) Közben Klári már egy nagynevű professzor tudományos kísérleteiben segédkezik, az szerez neki állást egy pesti kórházban. Itt ismerkedik meg Delikát Árpád fiatal orvossal, akihez a professzor intelmei ellenére feleségül megy. A munkát, a kísérleteket abbahagyja, férje árnyéka, azaz cseléd-je lesz, s noha szerelmében sem elégíti ki ez az életforma — mert tanulni akar —, sem férje cinikus társasága, mégis boldog. Gyereket vár, de a magzatot férje egy barátja, mikor egyszer társaságban leitatják, elveszi tőle, utána nem sokkal a férj, (aki más nőbe szeretett bele) egy megrendezett családi jelenet után szó szerint kirúgja. Újabb stációk következnek : ápolónő lesz egy kórházban (túl vagyunk az első Nagy Imre-korszakon, s professzora megszerzi neki az oklevelet), újabb rossz szerelmek — s minden stáció után mindig egy fokkal mélyebbre csúszás. Ekkor már iszik, hazakerül a szüleihez a falusi nyomorba — ott találkozik össze véletlenül Kerpán Gáborral, s az felcipeli a fővárosba. Kapcsolatukból szerelem fejlődik, a fiú tanulásra kényszeríti, feleségül akarja venni. Azt akarja, hogy orvos legyen Kláriból. Az asszony látszólag belemegy, de már nincs ereje — hazudja csak a tanulást, a kísérleteket volt professzorával. Delikát Árpád mellett alkoholista lett, s az alkohol végez vele, — nem fizikailag, hanem lelkileg. sem Kerpán Gábor, sem a professzor nem tud már rajta segíteni. Egy furcsán félbemaradt mozdulattal fejeződik be a regény, megoldatlanul, mint ahogy Klári (és a hozzá hasonlók) jövője is megoldatlan marad.

●

ENNYI A REGÉNY, vagy ha műfaját közelebbről akarnánk meghatározni : *vádirat.* Ahogy mondják : az életből ellesve. Érthető az illetékesek ingerültsége : társadalmi tabut érint az író, mikor felelősséget emleget — ha kimondatlanul is — a Misley Klárik sorsáért ; kommunista írótól különben is csak lojalitást vár a kultúrpolitika gépezete. *"Miért olyan kicsi a teherbírása ennek a Misley Klárának?* — szegezik a "Népszabadság"-ban az író mellének a kérdést. — *Nyilván osztályokokra vezethető az vissza."* Azaz : *aki deklasszált, "helytállni sem tud."* Szomorú, hogy ilyen sematikus, jól ismert bunkókat suhogtatnak újra a rossz lelkiismeretűek, most már nemcsak a Misley Klárák, hanem a Salamon Pálok feje fölött is.

Pedig, pedig : beletartozik ez a történet az elmúlt 15 év történetébe. Az utcáról léptek Salamon Pál figurái a lapok közé : mozdulataik, szavaik, tetteik, nyakukba akasztott sorsuk, akár extábornokok, párttitkárok, szájtépő pozícióvadászok vagy gyáva lapulók — olyan ismertek, hogy álmunkból fölzavarva is rájuk mutatnánk : ez te vagy, az te vagy. Noha az író menti, ami menthető — például az egyetlen szereplő párttitkár a becsület szobra (tudjuk, voltak ilyenek is, ahogy s amíg lehettek), az ő hitelesen emberi alakjával próbál országos igazságtalanságokat ellensúlyozni. De az atmoszféra Misley Klára körül — olyan elviselhetetlen, amilyen a valóságban volt. Gondoljuk : éppen hiteles szituációi, hiteles alakjai, általában a hiteles történet ingerelte fel úgy azokat, akik a hitelesítés jogát változatlanul maguknak tartják fenn.

Mi jó érzéssel regisztráljuk a tisztességes írói szándékot : a szégyenteljes félmúlt leleplezését. A másik fiatal író, Fejes Endre *Rozsdatemető*-je után újra értékes tudósítást kaptak az olvasók a tiszta emberi gondolatról.

K. O.

FÉLÁLOMBAN

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1964.)

NADÁNYI GERTRUD nem úgynevezett profi író ; aránylag késői jelentkezésével önéletrajzi regényt tesz az olvasó asztalára, az egy-műves írók tipikus produktumát.

●

Nadányi Zoltánnak, a tíz évvel ezelőtt elhunyt kiváló költőnek a lánya, — azzal az érzéssel is kezdtük olvasni, hogy fontos és hiteles dokumentumokat tudunk meg a már életében is méltatlanul háttérbe szorított és hivatalosan majdnem elfeledett költő-apáról, akinek költészete és emberi alakja is a *legtisztábbak* közül való irodalmunkban ; akik ismerték, tudják, hogy nem voltak ellenségei, mint ahogy ő sem volt ellensége senkinek. Mivelhogy soha nem vett tudomást az érvényesülés fő terrénumáról : a közéletről. Életműve — ha verseit egy-egy mozaikkockának tekintjük — szerelmes versekből állt össze : minden kocka ebben a mozaikban egy-egy nő ; hatvan éves korában ugyanolyan kamaszos áhítattal írt a valóban kamaszfejjel kezdett egyetlen és örökös témájáról : a szerelemről, mint a provanszál trubadurok. Volt néhány év (élete vége felé éppen), amikor nem volt "felvevő helye" Nadányi verseinek — ekkor úgy látszott, hogy kihull az irodalmi tudatból, pedig más égtájakon, mondjuk Párizsban, Paul Géraldyval vagy Jacques Prévert-rel versenyezhetett volna a népszerűségért. Nem érhette meg legteljesebb (ez is válogatott) kötetének, az "Aranypiros pillangó"-nak a megjelenését. De az utóbbi években otthon közkézen forgó szerelmes antológiák Nadányi Zoltán verseinél nyílnak ki maguktól; a fiatalok, a témakör illetékesei, betéve tudják a *"Marianne a kádban"*, a *"Nem szeretsz"*, a *"Nők a tetőkön"* és sok más verse könnyed-őszinte strófáit ; csodálkozunk, hogy a hazai dalszerző Kozmák még nem vetették rá magukat ennek a szerelem-Kaliforniának aranylelő helyeire.

●

SAJNOS, a regény nem közöl többet Nadányi Zoltánról, mint amennyit verseiből is már tudunk: szerette a napot, mint egy későn született hedonista, szerette a nőket és az emberi tisztességet — ezt a szerelmet és tisztességet tanúsítja egész élete. Lánya istene volt (szó szerint is játszotta kislányának az isten-szerepet), az anya nélkül növő gyerek különben is koncentrált odaadással csüggött — mint a regényből kiderül — ezen a biztonságot adó apai szereteten. Korán elhunyt anyjáról nincs maradandó emléke az írónőnek, s mégis anyja származása határozza meg Mariann (Nadányi Gertrud neve a regényben) sorsát : a hazai zsidótörvényeket kijátszandó, bakfiskorában férjhez megy egy fiatal dzsentri katonatiszthez, akit szeretni akar, szeret is, ahogy egy kislány papást-mamást játszik ; az orosz fronton lévő férj távollétében játékbabáival foglalatoskodik. A regény csevegő-könnyed hangja el-elcsuklik itt, a szándéktalan-naiv előadásmód póztalanságával, "íróskodás"-nélküliségével olyat sejtet, mintha az igazi irodalom közegéből lenne kiszakítva ez a sűrített 30-40 oldal. A kislány-feleség a Balaton-parti homokban feküdve reszketve figyeli a főváros felé húzó bombázókat, idegeiben olyan elemi a félelem, hogy átérezteti az olvasóéba.

●

EZUTÁN egyszerű dolgozattá laposodik Nadányi Gertrud írása : felnő a kislány, a férje egyre kevesebbet jelent számára, már régen a maga lábán áll, egy Váci utcai maszek játékboltosnak készít művészi játékbabákat, aztán egy Ktsz-vezető munkatársa lesz (ebben a minőségben Párizsban is jár üzletszerző úton) ; életét és a regény lapjait azzal próbálja színesíteni, hogy segítő tanácsokat ad mások házassági válságában, s apja egyik barátjának, a nagy költőnek irodalmi szalonjába jár, vitákat hallgatni a skót népballadákról s más irodalmi műhelyproblémákról, (amikhez nem ért, kedve sincs érteni hozzá), egy-két *akart-nemakart* szerelembe keveredik — egyre inkább veszítve a kezdetekor megütött friss hangból, hogy végül (egy szerencsére nem hosszú) agónia után megoldásnak látszó fordulattal utolsó pontot tegyen kézirata végére.

●

A HAZAI KÖNYVKIADÁS liberalizmusáról és szigoráról sok ellentétes mendemonda és sok látható jel van : tudunk művekről (Mészöly Miklós, Tardos Tibor, Hernádi Gyula, Major Ottó regényeiről, Juhász Ferenc új verskötetéről például), melyek vándorolnak évek óta író-kiadó-Felettes Szerv között, a megjelenés egyre csekélyebb lehetőségével — ez a kétségkívül jószándékú, de jelentéktelen önéletrajz pedig, szigor és engedékenység közben "átcsúszott" a kiadói gépezet fogaskerekei közt. Távol áll tőlünk, hogy felelősséget emlegessünk megjelenéséért, sőt ! Jelenjenek meg ilyen művek *is,* mert a könyv első részében sok helyütt eléri az elérendőt. Nem Nadányi Gertrudnál kiáltunk cenzorért, — sejtjükmiért-elhallgattatott művek ügyében emeljük fel a hangunkat mindenfajta cenzúra ellen.

Z. N.

ÚT NEM VEZET KI A VILÁGBÓL

DÉKÁNY KÁLMÁN REGÉNYE, KOSSUTH KÖNYVKIADÓ, 1964.

AZ EMBERI együtt élésnek éppen úgy megvannak a határai, mint minden másnak. Egy bizonyos pontig el lehet menni veszély nélkül, de aztán nincs tovább, még kint Nyugaton sem. Bár aránylag itt, úgy-ahogy szabad az ember : cserélhet munkát, lakást, utazhat, kritizálhat. Csinálhat, amit éppen akar, a lopáson és a gyilkosságon kívül. S néha mégis úgy érezzük, hogy mindez nem elegendő a szabadsághoz. Csak olyankor eszmélünk a valóságra, amikor hazulról vagy a világ hasonló rendszerű tájairól jutnak el hozzánk hírek.

Ilyen megrázó jelentés nekünk, — akik már rég elhagytuk Magyarországot, — Dékány Kálmán : "Út nem vezet ki a világból" című kisregénye is ; jelentés arról, hogy mi van otthon, hogyan él és hogyan gondolkozik a nép. A könyv pontos keresztmetszete annak, ami a mai Magyarországot jellemzi. Nincsenek benne szólamok, felnagyított esetek, csak emberek vannak, akik között akadnak gyöngék és erősek — ahogyan a valóságban.

A REGÉNY az 1956 utáni paraszti életet tárja fel Magyar András és Barta Sándor esetén keresztül, akik valamikor nagyon jó barátságban éltek, de az első tsz-szervezés idején szembekerültek egymással. Barta szótlanul tűrte, — elnök létére, — hogy Magyar Andrást az ötholdas újgazdát kuláklistára tegyék. Ez a történet kiindulópontja. Mikor már úgy látszik, hogy a két egykori jó barát haragja az utódokban felenged, Magyar András egyetem tanuló fiának, Imrének, egyszer csak előkerítik a régi káderlapját. A sebek újra felszakadnak. Imre viharos jelenetek között szakít Marikával, Barta Sándor lányával, hiszen az apja után ő is vétkes. De sem a düh, sem a hiúság nem hoz enyhülést. A megoldást nem kint, hanem belül kell keresni, az emberi lélekben és abban a társadalomban, amiben élünk.

Mély belső tűz hevíti valamennyi szereplőt. Magyar András alakja még bukásában is kimagasló. Mikor már látja, hogy nincs tovább, másnap csatlakoznia kell a szövet kezethez, elmenekül : éjjel befog és a sorsra bízza magát. Vigyétek a földem — kiált oda a tsz-szervezőknek, — legyen a tiétek, de én nem írok alá senkinek semmit. — Tudja, hogy ez a pusztulás, mert nincs engedélye elhagyni a falut. Nem törődik vele. Úgyis elvesznek tőle mindent.

A fiatalok még a faluban vannak, de már csak fél lábbal. Azután őket is szétdobja a sors. Egyedül a várandós Marikában lobban fel valami : ha a kis magzat megszületik, Imre nem tagadhatja meg, mert az ő vére, az ő fia vagy lánya lesz. Őket is majdnem ugyanazok az indítékok hevítik, mint az apáikat de az ő álmaik már egészen mások. Terveik vannak, messzebb menők. Imre mérnöknek készül. S Marikát az apjában való csalódás mellett a dac repíti ki a faluból, — akár Magyar Andrást. Barta Sándor csak akkor döbben rá a valóságra, mikor már a lánya is világgá ment. A felismerés ugyan későn jött, de megpróbálja a lehetetlent. "Meg kell találnom, mind a kettőt meg kell találnom — mondogatja magában. — Az útról senki sem térhet le. Út nem vezet ki a világból."

A KISREGÉNY izgalmas olvasmány, tele drámai fordulattal. Az író a befejezést nyitva hagyta. Az "Út nem vezet ki a világból" egy felbomló osztály, a parasztság éposza, (ugyan a mai tudományos-technikai forradalom következtében a munkásosztálynak is ez a sorsa) s az igazi jövendőt nem Magyar András, még kevésbé Barta Sándor, hanem — a remélhetőleg megbékülő — Magyar Imre és Barta Marika élete jelképezi.

ÁRVAI JÓZSEF.

A MAGYAR KÖNYVES CÉH

sorozatának hatodik köteteként 19 idegen nyelvű kiadás után magyarul is megjelent

Méray Tibor

BÚCSÚLEVÉL

című regénye.

ÁRA (postaköltséggel együtt)

fűzve : 12.- frank

kötve : 20.- frank

(vagy annak megfelelő összeg)

Megrendelhető, az összeg előzetes beküldésével, kiadóhivatalunknál és az Irodalmi Újság terjesztőinél.

BOLYONGÁS KÖZBEN

A NEM BOLYONGÓ FELESÉG

ELŐSZÖR IS hadd mutatkozzam be. A *"Bolyongás közben"* című rovat szerzőjének, Ignotus Pálnak a felesége vagyok. Nem voltam, nem vagyok és a jövőben sem kívánok író vagy újságíró lenni és ezeket a sorokat számtalan újságíró-, író-feleség sorstársnőm nevében írom a *"Bolyongás közben"* hűséges és az általam gondosan (és időrendben) lerakott levelek tanúsága szerint ragaszkodó olvasóihoz. Mivel az írófeleségeknek még Angliában sincsen szakszervezetük, szeretném, ha legalább a *"Bolyongás közben"* olvasói tisztán látnának és segítenének eloszlatni azt a förtelmes néphiedelmet, hogy egy író- vagy újságírófeleség élete elmondhatatlanul színes, mulatságos, irigylésre méltó és izgalmas. Az izgalmasat aláírom, de ha legközelebb megint azzal esik nekem egy vadidegen ember — mikor megtudja, hogy író az uram —, hogy "what a glamarous life", azaz milyen pompásan csillogó élet, nem állok jót magamért és az első kezem ügyében levő tárgyat repítem az illető fejéhez.

Ne tessék félreérteni. Amikor papíron, kinyomtatva megjelenik a *"Bolyongás közben"*, én éppen úgy élvezem, mint Önök, kedves Olvasók. (És időnként éppen úgy kritizálom, ha már erről van szó). De szóljunk talán néhány szót arról, hogy milyen "csillogó, színes és főleg izgalmas" az újságíró-feleség élete, mialatt a férj éppen "Bolyong" és gyűjti az adatokat.

NEM TAGADOM, a lökést, hogy írógépet ragadjak az ünnepek alatt, ahelyett, hogy nyújtóznék és erőt gyűjtenék mindennapi, és igen prózai munkámhoz (teljesen romantikamentes foglalkozásom van ; cikkek helyett az angol export lehetőségeiről és módjairól szoktam feljegyzéseket írni a főnököm megbízásából ; nem kell nevetni, véletlenül az exportnak abban a picike részében dolgozom, ahol exportálunk is !) az adta, hogy hitvesem jelenleg megint éppen bolyong. Valószínűleg a következő hetekben már az ő saját *"Bolyongás közben"*-jeit fogják olvasni, de legalább tudni fogják, hogy mi minden történik, amíg egy férj hazajön egy ilyen bolyongásból és végre leül az írógéphez, hogy leírja Önöknek élményeit.

Az uram jelenleg Prágában, Budapesten, Belgrádban és Zágrábban bolyong, s valószínűleg nagyon élvezetesen fog beszámolni mindarról, amit látott és tapasztalt. Mármint ami *fontos és érdekes.* (Férfi és írói szemmel).

Most elmondom én, hogy mindazon felül, ami papíron megjelenik, mi minden van egy ilyen *bolyongás* mögött s miért ugrunk a plafonig, én és sok-sok sorstársnőm, mikor boldog, irigylésre méltó, *polgári* nejek ránk vicsorognak, hogy : "Hát persze, nektek jó, kétszáz adómentes cigaretta és egy üveg whisky minden út után, nem is szólva az olcsó, becsempészett nylonokról és bőrtáskákról". Hát igen, kétszáz cigaretta és egy üveg whisky van minden út után. (Néha az ember férje eltöri az üveget és az egész bőröndnek, mire hazajön, valami fertelmes biharkeresztesi csapszékre emlékeztető szaga van, dehát erről nem szoktak beszélni.)

Szóval, kedves Olvasók, én és kartársnőim lemondanánk a kétszáz cigarettáról és az adómentes whiskyről éppen úgy, mint az átvirrasztott éjszakákról és a fogyókúra nélkül napok alatt lefogyott kilókról egy-egy ilyen bolyongás alkalmából.

VIRÁGVASÁRNAP DÉLBEN kísértem ki az uramat a kisfiammal együtt a repülőtéri autóbusz-végállomásra, mikor bolyongani indult. Előző délután gondosan bepakoltam s aztán szerényen megkérdeztem : "Angyalom, összerakhatom az iratait is ?" "Szó sincs róla, — mondta az uram, — pihenje ki magát, drágám, az iratokat majd én ..." "Talán mégis jobb lenne ..." — ellenkeztem gyengén, de a férjem letorkolt. "Nem, tudnom kell, hogy hol vannak a papírjaim s csak akkor vagyok nyugodt, ha magam tettem el mindent, iratokat, útlevelet, repülőjegyet, kéziratpapírt, stb., stb." Hagytam az uramat koncentrálni és összerakodni. (Elfelejtettem mondani, hogy az uram, mikor 1958. február 1-én megindította ezt a rovatot, sajátmaga írta, hogy "természettől fogva szórakozott vagyok és türelmetlen." Elég régi házasok vagyunk, de itt meg kell védenem mániákusan igazmondó uramat. Türelmetlennek a legeslegritkább esetben láttam. De ami a szórakozottságot illeti, annak a világrekodját a *Bolyongás közben* írója könnyen és megerőltetés nélkül elnyerhetné.

Elbúcsúztunk Prágába igyekvő uramtól és feltettük az amszterdami géphez induló autóbuszra — át kellett szállnia Amszterdamban —, s aztán szomorúan, hogy Apuka elment, hazamentünk, a fiam meg én. Még az ajtót sem húztam be magam mögött otthon, amikor megszólalt a telefon. "Fló, nagyon gyorsan, mert indul a gépem, a cseh vízumomat otthon felejtettem a fiókomban, azonnal vigye el kérem a főpostára és adja fel expressz a prágai hotelomba." — "Palikám, — visítottam, — nem fogják beengedni vízum nélkül !" "Ne szóljon közbe, drágám", — mondta a *nem türelmetlen uram*, — majd elintézem a csehekkel Prágában, hogy beengedjenek, de küldje a vízumot ; na, rohanok, drágám, köszönöm." És lecsapta a kagylót. Betántorogtam a szobájába, kirámoltam az íróasztal-fiókját, (miközben arra gondoltam, hogy vagy ő bolondult meg vagy én, mivel *én láttam* az útlevelében a bepecsételt cseh, magyar és jugoszláv vízumokat, de közben automatikusan matattam a fiókban és először egy *jugoszláv* (igen, nem őrültem meg, *jugoszláv!*) ki- és beutazó vízumot és azután a jelzett csehet is megtaláltam (1). Beraktam a táskámba a vízumokat és mielőtt becsaptam az ajtót magam után, visszakiabáltam a fiamnak meg az anyámnak, hogy majd csak hazajövök, nem tudom mikor, de telefonálok ... Mire leértem a lépcsőn, már tudtam, hogyha feladom a vízumot, akkor jó esetben is csak 3-4 nap múlva kapja meg Prágában, viszont ha van Isten, akkor a reptéren egy Amszterdamba induló pilótára talán csak rá tudom sózni és ha nagyon nagy a szerencsénk, nem kési le a csatlakozást. Kirobogtam a reptérre, egyenesen a BEA információs tisztjéhez és elhadartam, hogy az uram egy angol lap tudósítójaként ment, az előző géppel indult, itt a cseh vízuma, nagyon kérem segítsen ... *"Sorry"*, mondta, "nem segíthetek. Miért hagyta itthon az ura a vízumot ?" Nem kezdtem el vitatkozni vele, hogy én sem tudom, és nem is magyaráztam, hogy szórakozott, valami félreérthetetlen gorombaságot morogtam feléje és elvágtattam az ugyancsak "Idegen" — *foreigner* — KLM (holland) társaság információs asztalához. Ott is előadtam ugyanezt a történetet, a hollandus végighallgatott, nem mondta, hogy *sorry*, viszont közölte, hogy az uramat Amszterdamból nem fogják a vízum nélkül továbbengedni és percek alatt előkerítette a főnökét s újabb pillanatok múlva mikrofonon leállították a már induló amszterdami gép autóbuszát, vágtatva kivonszoltak a buszon ülő pilótához, közben "hivatalos KLM"-borítékba nyomták a cseh és a jugoszláv vízumokat s még mielőtt hálálkodni kezdhettem volna a pilótának, elrobogott a busz, négy perc késéssel és az uram vízumaival. "A csatlakozást sajnos nem fogja az ura már elérni", mondta a szolgálatos tiszt. "de jöjjön velem, majd telexezünk az amszterdami reptérnek, hogy mikor megérkezik az ura, a hangszóró bemondja, hogy a vízuma útban van". Majdnem elsírtam magam ennyi kedvességtől. A telex elment, 10 perc múlva visszajött a válasz, hogy Mr. Ignotust most értesítik hangszórón, *everything O.K.*, valószínűleg felengedik a prágai gépre és a KLM garantálja, hogy a másnap reggeli prágai gép viszi a vízumokat.

Nem túlzok, még a telex árát sem voltak hajlandók elfogadni "Nekünk érdekünk, hogy jó sajtónk legyen", mosolygott a KLM-főnök, aki hallotta egyoldalú és rövid szóváltásomat BEA-s kollegáiával s a felkínált (ezúttal nem is vámmentes) cigarettát is alig akarta elfogadni.

AZ IZGALOMTÓL teljesen kimerülten botorkáltam ki az *Airterminal*-ból és elkésve, de mint aki dolgát jól végezte, indultam legjobb barátnőm és megértő sorstársnőm lakására, akinek a férje, mint a legnagyobb angol irodalmi folyóirat amerikai szerkesztője *bolyongás* össze szünet nélkül a világot s aki, mint előző esti telefonbeszélgetésünkből megtudtam, valahol *Németországban vagy Svájcban* bolyong e pillanatban.

"Szervusz, Fló, elutazott Pali?", fogadott döbbenetemre a *Bolyongó* szerkesztő. "Hát Te itthon vagy ?", kérdeztem hülyén. "Persze, fél órája jöttem meg váratlanul", mondta. "Pali rendben elment?" Előadtam keservemet. "Ne izgasd magad", mondta a szerkesztő, "úgysem engedik el vízum nélkül, azt csak velem tették meg Rómában. Viszsza is kellett fordulnom Nigériából. De hát ki az isten gondolja, hogy egy amerikainak Nigériába vízum kell." "Ezt már ötször hallotta Fló", mondta a barátnőm, "inkább hozz egy kis snapszot és írd a cikkedet ; ne idegesítsd, nem látod, hogy mennyire kikészült ?" Leültünk, beszélgettünk. Másfél óra múlva szól a telefon. Az anyám. "Palit nem engedték tovább, de nagyon szépen köszöni, hogy nem hallgattál rá és elküldted a vízumot, mert így holnap a reggeli géppel mehet", mondta. "Most telefonált, és a barátaik, akiknek írtál, hogy Pali ott lesz 1 órára, kint voltak a reptéren Amszterdamban és elvitték Palit, náluk alszik, ne izgasd magad." "Nem izgatom magam", mondtam az anyámnak s csak azt sajnáltam, hogy nem vehettem lemezre azt a csodálatos mondatot, hogy "nagyon köszöni, hogy nem hallgattál rá". Ezt még idézni fogom, gondoltam kábultan, és közöltem a barátnőm férjével, hogy neki volt igaza, tényleg nem engedték tovább Palit. "Na, mit mondtam, nekem mindig igazam van", mondta barátnőm férje diadalmasan és mi, feleségek, hallgattunk.

"Nem baj, drágám", mondta a barátnőm, "úgyis eleget izgultál e miatt az út miatt, most már legalább volt valami zűr is, nem kell tovább izgulnod."

Hazamentem és azzal a jó érzéssel aludtam el, hogy "van isteni igazság az égben és milyen angyal a férjem, hogy bevallja, hogy nekem volt igazam."

MÁSNAP REGGEL beszéltem vele telefonon, mielőtt Amszterdamból elindult s mivel amszterdami barátnőm nevetve belekiabált a kagylóba, hogy ő maga teszi fel a gépre, ne aggódjam, vidáman mentem az irodába.

Ez a vidámság egészen estig tartott. Éjjel fél tizenkettőkor szólt a telefon. "Te jó Isten, csak nem Pali" — ugrottam ki az ágyból. "Fló *darling*", szólalt meg egy angol író barátunk felesége, aki elkísérte férjét a prágai konferenciára, amin az uram is részt vett, "ne aggódj szívem, Pali jól van, csak három öltést kapott a fejébe..." "Mit kapott a fejébe?", üvöltöttem. *"Sorry*, angyalkám, Te még nem tudod?" Leroskadtam a telefon melletti székre. "Mit nem tudok", hörögtem. "Szívecském, ne izgasd fel magad, de az urad szórakozottságból Frankfurtban kiszállt a gépből, mert azt hitte, hogy *Prágában* van, és mire felfedezte a tévedését a reptér előtt, alig volt ideje visszarohanni, a repülőgép lépcsőjén elvágódott, betörte a fejét, de ne aggódj, már teljesen jól van és azt üzeni, hogy ne izgasd magad." "Köszönöm angyalom", susogtam egy naturalizált brithez méltó önuralommal, jó éjszakát kívántam kollégám feleségének és be akartam tántorogni a szobámba, mikor két hálóinges fehér hajú hölgy állta el az utamat : az anyám és a sógornőm. "Mi történt?", kérdezték. "Pali Frankfurtban véletlenül kiszállt a gépből és leesett", nyöszörögtem. "Te jó Isten, mondta a sógornőm, ez már két pech, mi lesz a harmadik?"

Egész éjjel ezen törtem a fejem én is. Ma reggel a postás csengőjére kirobogtam a szobámból. Expressz-ajánlott levél az uramtól, tehát nem halt meg, nincs kórházban, — mivel prágai szállodájából írt. — futott át az agyamon, mialatt feltéptem a borítékot. "Ne aggódjon drágám", írta az uram, "Frankfurtban kiszálltam ...". A három öltésről hallgatott, viszont közölte, hogy az írógépje az esésben ripityára tört, a töltőtollával és az üveg vámmentes whiskyjével együtt. "De a világért se izguljon", fejezte be levelét.

KEDVES OLVASÓK, talán még emlékeznek a *Bolyongás közben* 1960. nyarán megjelent *berlini* tudósítására, amikor nyilván jól mulattak a fériem vízum nélküli keletberlini *átruccanásán* ; én viszont emlékszem a fentidézett bolyongás megjelenését két héttel megelőző éjszakára, mikor ugyancsak éjféltájban, egy nagyon kedves újságíró kolléga-barátunk felcsengetett, hogy "Fló *darling*, ne izgasd magad, minden *O.K.* Kicsit beijedtünk, amikor Pali feketén átrándult Kelet-Berlinbe, de baj nélkül viszszaért, gondolom, megnyugtatlak". Sőt, eszembejutott az az idillikus *Bolyongás közben* is, ami az 1959. december 15-i számban jelent meg s férjem leírja, hogy "Itt vagyok megint Velencében, itt bolyongok az Accademia termeiben" ... de arra csak én emlékszem, hogy ez alkalommal december 22-én este fél tízkor kellett volna repülőgépen a bolyongásból visszaérkeznie, s amikor — mielőtt kihajtottam volna a reptérre, 8-kor óvatosságból kitelefonáltam, hogy nincs-e késés — az előzékeny reptéri-információs-tiszt azt felelte : "Oh, a BEA 404-es velencei járat ? Sajnos, motorhiba miatt rögtön felszállás után kényszerleszállást végézett, ne tessék aggódni, kérem, a gép ma nem fog megérkezni" ; "Történt valakinek valami baja?" — visítottam a telefonba. — "Fogalmam sincs, kérem, de nem hiszem, mert hallottuk volna a televízión" ; (Ez nem vicc, ez szó szerint igaz.) Az már csak a *Bolyongás közben* margójára való, hogy másfél órás őrjöngés után végre felhívtam a velencei repülőteret, ahol megnyugtattak, hogy a gép nem is szállt fel, mert észrevették a motorhibát, az utasok csendben ülnek a hallban és 10 perc múlva indul a gép és pontosan éjfél után 12 perccel érkezik Londonba. Éjfél után 12 perckor csak én, meg egy másik *bolyongó* újságíró neje, meg az álmos személyzet voltunk a reptéren. Gépről szó sem volt. Nem is lesz holnap délig, mondta unottan egy csinos információs *lady* Ekkor történt először, hogy *bolyongás* miatt elfeledkeztem *lady*-ségemről. Olvan botránvt csaptam, ott, helyben, éjfél után 12 perckor a reptéren, hogy összeszaladt a személyzet. Lehívatták a parancsnokot. És a hirtelen szintén minden *lady*-ségét levetett sorstársnő jóízű és szívből jövő átkozódásaitól felbuzdulva, addig gyaláztuk a légitársaságokat, a szolgálatot, a tiszteket, a parancsnokot, mindenkit, akinek köze volt a reptérhez és a gépekhez, hogy az egész uniformisos társaság *uni sono* és szűnni nem akaró bocsánatkérése közepette díszkíséretet kaptunk a kocsijainkig, és amíg kifaroltunk a parkoló helyről is egyre zuhogtak a *sorry*-k és a megnyugtatások. Mikor másnap délben tizenkettőkor, kissé még dúltan odarohantam derűsen hazabolyongó férjemhez és az izgalomtól félig sírva csak azt tudtam kinyögni, "Az Istenért, miért nem sürgönyözött?", az uram rám emelte csodálkozó szürke szemét és a megjelenésétől egészen elképedve kérdezte : "De hát csak nem izgult, drágám ? Különben remekül töltöttem az időmet, végre elolvastam a 'Dreigroschenoper'-t, 'Erst kommt das Fressen und dann die Moral', ebben olvasvalami csattan..." Hát lehet erre valamit felelni? Az már csak úgy felderengett dühtől elhomályosuló agyamban, hogy amikor a férjem két hónapig a Távol-Keleten volt és mindenki engem irigyelt az uram élményeiért, olvan sebességgel változtatta útitervét, hogy sohasem tudtam az éppen Japán felett elzúgó *taifun* miatt őrjöngjek-e vagy az Indiát sújtó *hurrican* miatt vegyek be dupla altatót.

URAM azóta is bolyong. Újabb balesetről nem értesültem. Amire e sorok napvilágot látnak, föltehetően őt is viszontlátom majd, egy darabban. Kezében, remélem, a 200 cigarettával és a fél üveg whiskyvel ...

IGNOTUS PÁLNÉ

---

(1) Csehszlovákiába egy beecsételt és két szabadon fityegő vízum kell !

LŐKKÖS ANTAL

Az articsókát

nem szereti a macska
inkább mocskos halfejeket rág
a kutyák meg a fatörzset kedvelik
— ezért nincsen nyilvános kutya-vécé
s nekem mégis így szép a világ
a furaságokkal a béka-egér harccal
az orrszarvú gyíkkal a fehér hollóval
fekete napjával virágos tengerével
görbe útjaival kenetlen szekerével

megbűvöl elvarázsol leköti lábam
szurkosfonállal hímzett fátyolában
a nagy káosz gyönyörrel szült fia
e lelket éltető diszharmónia

Örök barátság

Ezúttal nem a Szovjetunió és Kína örök barátságáról van szó (amiről már régen nincs szó), hanem az afrikai népek örök és megbonthatatlan egységéről és szolidaritásáról, melynek kifejezését meghatóan jelképezték azok az afrikai delegátusok, akik a gánai fővárostól, Accrától nyugatra fekvő kis halászfaluban, Winnebában összegyűltek a Negyedik Afro-Ázsiai Szolidaritás Konferenciájára. A konferencia vezérszónoka, a "Megváltó", vagyis Kwame Nkrumah nem hagyott kétséget afelől, hogy a magas konferencia célja felvenni az "antiimperialista harcot" az "antikolonizálás" jelszavával mindenféle kolonizátorok, neokolonizátorok, és neo-neokolonizátorok ellen. A delegátusok, amint a konferencia elnöke némi haraggal megjegyezte, ezt sokféleképp értelmezték. A konferencia elnökének, Gána tájékoztatásügyi miniszterének, Nathaniel Azaroc Welbecknek, ebben mindenképp igaza volt, noha vajmi keveset tehetett ellene. "Tessék abbahagyni a röplapok osztogatását", kiáltott fel Nathaniel Azaroc Welbeck. "Tessék abbahagyni a magánbeszélgetéseket!" A delegátusok nem figyeltek rá. Pakisztán, Kína támogatásával röplapokat osztogatott, melyben Indiát imperializmussal vádolta. Indonéziai röplapok Malaysiát vádolták azzal hogy nem más, mint a brit imperializmus lakája. Az egyik angólai emigráns csoport azzal vádolta a másik angólai emigráns csoportot, hogy az "az imperialisták szolgálatában áll". Mindennek tetejében, Liao Cseng-csih, a Kínai Kommunista Párt központi bizottságának tagja, azzal vádolta az oroszokat, hogy "az Egyesült Államokkal karöltve a világuralom megszerzésére törekszenek." A konferencia hangulatát pedig szellemesen fogalmazta meg az egyik szovjet delegátus, aki kijelentette, hogy "még hallgatni is unalmas e sok fecsegést az amerikai imperializmusról."

A konferencia, noha olyan jellegzetesen afro-ázsiai ország, mint Kuba erőteljesen támogatta az antiimperialista antikolonializmus elleni harc fokozását, végső soron csendes kudarcot vallott. Gána szomszédai egyszerűen nem jöttek el, ezzel is kifejezvén bizalmatlanságukat a Megváltóban. Az viszont igaz, hogy az egyetlen pillanat, amikor minden szem Nkrumah felé fordult az volt, amikor Gána vezére leleplezte Gána vezérének szobrát, (egy lengyel szobrásznő harminc méter magas alkotását,) s ezzel átadta a világnak a legszilárdabb és legnagyobb gánai vezért.

*

NAGY LÁSZLÓ Katanga-könyvéről, amelyet lapunk legutóbbi számában ismertettünk, a párizsi "Le Monde" meleghangú méltatást közölt.

*

LOUIS ARMSTRONG, a világhírű dzesszművész zenekarával 1 napig Budapesten tartózkodott és a Népstadionban adott hangversenyt.

*

TITKOS DZSESSZFESZTIVÁLT tartottak a Komszomol és a szovjet zeneszerzők szövetségének vezetői. Az orosz dzsesszkedvelők azt remélték, hogy a fesztivált követő tanácskozások eredményeként hivatalosan is fel fogják oldani a dzsesszt az ideológiai átok és az illegalitás alól. De a zárt ajtók mögött folytatott tanácskozások után csak annyit hirdettek ki, hogy az algíri ifjúsági találkozóra küldendő szovjet zenészek nevét majd később fogják nyilvánosságra hozni. Az angol sajtó szerint ez mély csalódást okozott a szovjet dzsesszrajongók között, annál inkább, mert Hruscsovval ellentétben, Koszigin miniszterelnök maga is dzsesszkedvelő, és az ő tulajdonában van a Szovjetunió egyik legnagyobb "New Orleans" dzsesszlemez gyűjteménye.

Irodalmi Újság

BESZÉLŐ HÚROK címmel Budapesten is megjelent Stella Adorján jeles fordításában — Szigeti József önéletrajza, amely eddig mind angol, mind német nyelven nagy sikert aratott. Az Irodalmi Újság a könyvet a német kiadás alkalmából ismertette és méltatta. A magyar nyelvű kiadás Kodály Zoltán bevezetőjével és a szerző előszavával gazdagodott. Kodály Szigeti művészetét méltatja, Szigeti pedig hitet tesz magyarsága mellett.

*

AZ AMERIKAI Westinghouse Electric Corporation gyár olyan hanglemezt állított elő, amely a lemezjátszóhoz kapcsolt kis képernyőn a hanglemezen szereplő előadó televíziószerű mozgóképét mutatja.

*

HÁY GYULA hatvanötödik születésnapján a „Die Welt" május 5-i száma hosszú cikkben méltatta a magyar drámaíró munkásságát és jelentőségét.

*

KERTÉSZ ISTVÁN ismert fiatal magyar karmester átvette a London Symphony Orchestra vezetését. Így Solti György, aki a londoni operaház, a Covent Garden zenekarát vezényli és Doráti Antal mellett, aki a BBC Szimfonikus Zenekarának a vezetője, Kertész a harmadik magyar karmester, aki világhírű angol zenekar élén áll.

*

POLÁNYI MIHÁLY professzor "Science, Faith and Society" (Tudomány, hit és társadalom) című új munkája a "University Press of Chicago, Columbia and Yale" kiadásában jelent meg.

*

KOMOR VILLMOST, az ismert karmestert, 70. születésnapja alkalmából Nádasdy Kálmán igazgató üdvözölte az Operaház művészei nevében.

*

SZURKOV, a szovjet írószövetség főtitkára a párizsi "Figaro Littéraire" munkatársának adott nyilatkozatában közölte, hogy a külföldi kapcsolatok és az 1956 után bekövetkezett változások hozzájárultak a szovjet irodalom fejlődéséhez, bár a mai idők nagy könyvét még senki sem írta meg. Szurkov szerint a fiatal írók eszményképei az orosz Majakovszkij és Paszternák, az amerikai Hemingway, Steinbeck és Salinger.

*

FELEKY KAMILL ÉS PETRESS ZSUZSA amerikai körútra indult. Fellépnek New Yorkban, Clevelandben, San Franciscóban, Los Angelesben, Montrealban és Torontóban.

*

A FRANCIA Film- és Televízió-film-írók társaságának évi díját először az idén adták ki. A nyertes Michelangelo Antonioni "Vörös sivatag" című filmje.

*

A "BERLINER ENSEMBLE", a Brecht Színház együttese júniusban vendégszerepel Budapesten. Három Brecht-darabot mutat be : "Állítsátok meg Arturo Uit!", a "Koldusoperá"-t és "A kis Mahagonny"-t.

*

GINGER ROGERS, Oscar-díjas amerikai színművésznő, Fred Astaire állandó szereplőtársa, 14 év után ismét szerepet vállalt. A Broadwayn lép fel egy musical főszerepében.

*

MIHAIL SOLOHOV, a "Csendes Don" világhírű írója, családjával együtt Magyarországra látogatott.

*

DR. FÖLDESSY JÁNOS, a magyar sportújságírás egyik legkiválóbbja, 77 éves korában Budapesten elhunyt. Mint aktív sportoló is tevékenyen működött az egyetemisták klubjáért, a BEAC-ért. A harmincas években a válogatott futballcsapat szövvetségi kapitánya volt.

A MŰVELŐDÉSI ÉS OKTATÁSÜGYI Tájékoztató Iroda (P.O. B. 162, Genève I, Suisse) 10 ösztöndíjat tud biztosítani különböző európai egyetemeken egy-egy magyarországi diák számára — aki már külföldön tartózkodik vagy pedig még Magyarországon van. Az ösztöndíjra pályázóknak részletes felvilágosítást nyújt a MOTI Központi Irodája.

*

TUDÓSOK KÜLFÖLDRŐL című amerikai könyv szerint az Egyesült Államok tudományos akadémiájának 1961-ig 7 magyar tagja volt ; 1956 után az Egyesült Államokban letelepedett magyarok közül 2000 volt tudós és mérnök.

*

ROSTAND "Cyrano"-jából is musical comedy készül. Az amerikai szerzők — Anthony Newley és Leslie Briccuse — musicalját a Broadwayn mutatják be.

*

CHARLIE CHAPLIN rövidesen újra filmezni fog. Az új filmet is ő maga írja, rendezi és a főszerepét ő játssza. A film női főszerepét Sophia Loren alakítja.

*

TURGENYEV "Egy hónap vidéken" című dramatizált kisregénye a dél-angliai kisváros, Guildford színházának megnyitó darabja. A főszerepeket Ingrid Bergman és Sir Michael Redgrave játssza.

*

BAYREUTHBAN augusztusban a hagyományos Ünnepi Játékokon ifjúsági ünnepi játékokat is rendeznek. A megnyitó hangversenyre meghívták Mező Lászlót, a budapesti Pablo Casals Nemzetközi Gordonkaverseny győztesét.

MARIA DOMBROWSKA, a nagy lengyel írónő 76 éves korában Varsóban elhunyt. Legismertebb regényét, az 1932-ben publikált "Napok és éjszakák" című művet hazájában több mint húszszor adták ki és egész sor idegen nyelvre is lefordították. Maria Dombrowska, noha múltja a radikális és szociáldemokrata hagyományokban gyökerezett, a sztálini időszak alatt semmit sem jelentetett meg írásaiból és amint az Irodalmi Újság 1964. november 1-i számában beszámolt róla, egyike volt azoknak, akik a leghatározottabban és a legbátrabban követelték az irodalmi szabadságot Lengyelországban.

*

STEPHEN SCHNECK fiatal amerikai író nyerte el az idei Fermentor irodalmi díjat, amelyet 13 ország kiadóiból álló bizottság ítélt oda.

*

AZ "ÖSTERREICHISCHE Militärische Zeitschrift" május-júniusi számában elkezdte Gosztonyi Péter "A debreceni kormány és katonai törekvései 1945. tavaszán" című tanulmányának közlését.

*

A HARMINCADIK Verne-regényt filmesítik meg 1900. óta Most a "Grant kapitány gyermekei"-t viszik filmre Walt Disney produkciójában. Főszereplők : Maurice Chevalier, Hayley Mills, George Sanders és ifjabb Michael Anderson.

*

RADNÓTI MIKLÓS bronz mellszobrát leplezték le Pécsett, a költőről elnevezett közgazdasági szakközépiskola kertjében.

DR. SULYOK DEZSŐ, volt országgyűlési képviselő, a Szabadságpárt volt elnöke, életének 69. évében New Yorkban elhunyt. Sulyok a két világháború között és a világháború után egyike volt a legjelentősebb ellenzéki képviselőknek. Töretlenül, megalkuvás nélkül küzdött a liberális Magyarország megteremtéséért. Az emigrációban a Magyar Október 23 Mozgalom alapítója és vezetője volt.

*

SÁRKÖZI GYÖRGY Dózsa-drámáját mutatják be nyáron a békésgyulai Várszínházban.

*

AZ EZEREGYÉJSZAKA megfilmesítésére készül a Metro-Goldwyn-Mayer. Seherezade szerepére még nem találtak megfelelő színésznőt. A filmben százegy elefántra is szükség lesz, száz egyformára és egy nagyobb vezérállatra.

*

OTTO KLEMPERER, a világhírű karmester most ünnepelte 80. születésnapját. Hosszabb időn át a budapesti Operaházban is vendégszerepelt és tevékenyen közreműködött Bartók, Schönberg, Stravinsky, Hindemith műveinek népszerűsítésében. A háború után ő szervezte meg a Fővárosi Zenekart, az Állami Hangversenyzenekar elődjét.

Hallgassuk a Montreáli Magyar Rádiót

Érdekes magyarországi riportsorozat ismert budapesti művészekkel.
— Montreáli hírek.

Szombaton de. 11 órakor C.F.M.B. — 1410 — Vasárnap du 5.30-kor.
— Telefon: 625-6771.

Magyar hanglemezek olcsón kaphatók!

NŐI ÉS FÉRFI DIVATÁRUK !
Mindenféle használati cikkek !
Minden beszerezhető
cégemnél, ami az Ön magyarországi hozzátartozójának vagy barátainak szükséges
MEGLEPŐEN OLCSÓ ÁRAK
ALEXANDER NOVEMBER
WIEN I. Fleischmarkt 10.
(Rotenturm Strasse sarok)
Telefon : 63-08-67

BUKAREST - ÉTTEREM
Bácskai konyha
Magyar konyha
Magyar kiszolgálás
Magyar muzsika
WIEN. I.
Bräuner Str. 7.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off. Picadilly Circus) London W.1. Argentínában : Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Dr. Baksa, Wien XX. Strom Str. 20. VII. 4/15. és Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, d'Hondecoeterstr. 56. Leeuwarden, telefon : 05100-28550. Irországban : L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 3.50 Schilling, Belgium : 9 frank, Dánia : 1 korona, Finnország : 50 márka, Franciaország : 0,90 frank, Hollandia : 0,80 forint, Izrael : 40 agora, Kanada : 0,25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 0,80 márka, Norvégia : 1.20 korona, Olaszország : 90 lira, Svédország : 0.80 korona, Svájc : 0,80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentina: 25 peso, Brazilia : 200 Cr. $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

OKVETLEN KERESSE FEL A MEXICO BAZÁRT !
WIEN, II. Mexico Platz 15.
Tel. : 55-73-316
Ahol rendkívül olcsón mindent egy helyen vásárolhat !
Női és férfi divat.
Tulajdonos : LÁSZLÓ Gyula

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbizhatóan. Írjon árjegyzékért és dijmentes felvilágositásért. Fő a teljes vám és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

AZ IRODALMI ÚJSÁG
NEW YORK-I LAPTERJESZTŐJÉNEK
ÚJ CÍME
Alex Fodor, 98-10 64th Avenue
Apt. 7A, Rego Park 74, New York

"ILONA"
Somlainé kis magyar étterme
WIEN, 1. Bräunerstrasse 2.
A Graben 14. számú házban
Nyitva délben 12-3-ig, este 7-11-ig.
Telefon : 52-61-91

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek irójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVI. évfolyam 12. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1965. június 15.

NAGY IMRE

A MAGYAR NÉP VÉDELMÉBEN

A MAGYAR KÖZÉLET IDŐSZERŰ ERKÖLCSI-ETIKAI KERDÉSEIRŐL (1956) CÍMŰ TANULMÁNYBÓL

SZOCIALISTA nemzetté válásunknak gazdasági, politikai, kulturális és jogi feltételein kívül döntő tényezője a társadalmi erkölcs és etika, amelynek érvényesülnie kell a társadalom életének és az egyének tevékenységének minden megnyilvánulásában. De szocialista nemzetté nem válhatunk, amíg mi magunk nem váltunk újtípusú szocialista emberré, akit nemcsak anyagi jóléte, tudása és kultúrája, hanem fejlett erkölcsi szemlélete és tiszta etikai elvei tesznek magasabbrendű emberré.

*

A SZOCIALIZMUSNAK azok az útjai, módszerei, eszközei és formái, amelyeket a párt vezetése a tagságra rá próbál kényszeríteni, majd segítségével az ország kormánya és dolgozó népe elé feladatul kitűzni, mind kevésbé találnak támogatásra a tömegekben, mert a szocializmus építésének ezek az útjai és eszközei nem számolnak a legnagyobb értékkel, az emberrel, annak sokoldalú igényeivel és szükségleteivel, amelyek minden tekintetben magasabb színvonalú életet követelnek, mint amelyet a megelőző kapitalista rendszer nyújtott. A magyar nép elutasítja a régi rendszert uraival együtt és szétzúzza visszatérésüknek minden kísérletét, bárki bármilyen formában próbálkozzék is vele. A magyar dolgozó nép, amely nagy áldozatokat hozott a régi rendszer elleni harcban és az új szocialista társadalom megalapozásáért, eredményeit, vívmányait nem hajlandó kockáztatni, munkájának gyümölcsét nem áruba bocsájtani, hanem gyarapítani akarja. De a szocialista társadalom megteremtéséhez vezető utak közül azon akar járni, amely a jobb, a könnyebb, az elviselhetőbb, az emberibb, a magyar viszonyoknak és adottságoknak, erőinknek és hagyományainknak jobban megfelelő.

*

A SZAVAK ÉS A TETTEK, az elvek és megvalósulásuk kiáltó ellentéte alapjaiban rendíti meg népi demokratikus rendszerünket, társadalmi életünket éppúgy, mint a pártot. Ez az ellentét, amit a nép mind világosabban kezd felismerni, a szebb, boldogabb és békésebb élet, a szocializmus valóban magasztos eszméi megvalósításában reménykedő tömegek meghasonlásához, hitének megrendüléséhez vezet. A dolgozó nép nem tudja összeegyeztetni a szocializmus felé egyre gyorsuló előrehaladást életviszonyainak romlásával, vagy legjobb esetben megrekedésével. A nép nem érti meg, hogy minél nagyobbak az elért eredmények gazdasági, politikai, társadalmi vagy kulturális téren, annál súlyosabb terheket kénytelen magára venni. A dolgozók mindinkább úgy érzik, hogy az általuk hozott mérhetetlen áldozatok, akár munkaerejük fokozott kifejtésében, vagy életszínvonaluk kedvezőtlen alakulásában, nem állnak arányban az elért eredményekkel. Mind súlyosabbá válnak kétségeik, hogy vajon ez a helyes út-e a szocialista társadalom megvalósításához, amely egész nemzedékek munkáját, a társadalom anyagi és szellemi javainak nagy részét emészti fel anélkül, hogy a szocializmus eszméinek megvalósulásához fűzött reményeiket a beteljesüléshez közelebb vinné.

*

A KÖZÉLETI TISZTASÁG elengedhetetlen követelménye a szocialista társadalomnak, Feltételei, amelyektől függ — a gazdasági és politikai viszonyok, valamint azok az erkölcsi-etikai elvek, amelyek a társadalomban érvényesülnek. A közélet tisztasága, vagy korrumpálódása visszahat a gazdasági, politikai és morális viszonyok alakulására. Kölcsönhatásuk nálunk szemmelláthatólag megfigyelhető. A gazdasági helyzet romlása, a hatalom elfajulása és a társadalmi élet erkölcsi meglazulása, továbbá a gazdasági és a politikai szervek működése és szerkezete, a közéleti morál tekintetében is súlyos bajok forrásává lett. A hatalom elfajulása révén olyan személyek is kerültek a közélet legfontosabb területein vezetőszerepbe, akik cselekedeteikkel súlyos összeütközésbe kerültek a szocialista társadalom erkölcsével, sőt a fennálló tételes törvényekkel. Nem egyeztethető össze a közélet tisztaságával az, hogy vezető állásban legyenek és maradjanak a koncepciós tömegperek irányítói és vezetői, ártatlan emberek megkínzásának és kivégzésének felelősei, nemzetközi provokációk szervezői, gazdasági kártevők, vagy közvagyon elherdálói, akik a hatalommal visszaélve súlyos cselekedeteket követtek el, vagy kényszerítettek másokat ilyenek elkövetésére. Ezektől az elemektől meg kell tisztítani a közéletet, a pártot és az állami szerveket egyaránt.

*

A KÖZÉLETI MORÁL elfajulásának jellemző tünete, amely az utóbbi időben valóságos járvánnyá lett társadalmi és pártéletünkben, a karrierizmus, a tülekedés, a törtetés, a felsőbbség kegyeiért és még inkább

alamizsnájáért. Ha ez csupán a múlt csökevénye lenne, könnyebb lenne kiirtani. Sajnos nem a múlt elhaló csökevényéről van csupán szó, hanem arról is, hogy a bírálat elfojtása, az emberek megfélemlítése, az őszinte beszéd megtorlása, amely a vezetés módszereiben manapság felülkerekedett, elkerülhetetlenül a karrierizmus elharapódzásához vezet. A karrieristák hízelgők, talpnyalók, a karrieristáknak nincsenek elveik, sem saját véleményük, minden lelkifurdalás nélkül fehérnek mondják a feketét, mindenben azok kedvében igyekeznek járni, akiktől valamilyen formában függő helyzetben vannak, azért, hogy maguknak az állami, vagy pártéletben jobb pozíciót, nagyobb tekintélyt, több jövedelmet, szélesebb hatáskört, és ami nem maradhat el, luxusautót biztosítsanak. Mindenáron azon vannak, hogy megnyerjék a vezetők kegyét, megalázkodnak, hajlonganak előttük, hízelegnek nekik. A közéleti morál elfajulása kedvez a karrieristáknak, akikkel — sajnos — léptennyomon találkozhatunk. Számuk növekedését elősegíti az is, hogy leleplezésük helyett nemcsak megtűrik, de igen gyakran dédelgetik őket, mert hajbókolásuk hízeleg a vezetők hiúságának, mindenre kaphatók, parancsaik gátlásnélküli végrehajtói.

A BONAPARTIZMUS, a személyi diktatúra és az erőszakszervek elhatalmasodása nem fér össze a népi demokrácia alkotmányos jogrendjével, törvényhozásával és kormányzásával, egész állami és társadalmi életünk demokratizmusával. A kettő éles ellentéte egymásnak és a harc köztük elkerülhetetlen, mert a mi viszonyaink között a népi demokrácia győzelme és a szocialista társadalom építése a saját magunk által létrehozott alkotmányos jogrend és törvényesség alapján, a bonapartizmus és a személyi diktatúra szétzúzásával biztosítható. Bonapartizmus nem lehet népi demokrácia államhatalma és jogrendje s amikor Rákosi, személyi diktatúrája érdekében, a bonapartizmus útjára lépett, a katasztrófa felé taszította annyi áldozattal járó szocialista építésünket. Mint ténnyel számolni kell és szembe kell néznünk azzal, hogy alkotmányunkon, jogrendünkön, népi hatalmunkon, valamint állami életünk demokratizmusán átmenetileg elhatalmasodott a bonapartizmus. Az alkotmány ilyen módon már nem alapja a jogrendünknek, a törvényesség elvesztette az alkotmányban meghatározott értelmét, az emberi, állampolgári jogok mind kevésbé érvényesülhetnek a mindennapi életben. A politikai, jogi, erkölcsi és mindazok a fogalmak, amelyek az alkotmányt társadalmi életünk alaptörvényévé tették, kezdik elveszteni eredeti értelmezésüket és mindenkire egyaránt kötelező törvényerejüket. Így a közösségi élet törvényszerűségeit durván megsértve és semmibe véve, nem annyira a társadalom érdeke, hanem egyre inkább a bonapartista diktatúra hatalmi érdekei határozzák meg, mi a törvény, hogy értelmezendő és hajtandó végre úgy, ahogyan azt a személyi diktatúra érdekei pillanatnyilag megkövetelik. Állami, társadalmi és pártéletünkben nemcsak a szocialista, de az általános haladó emberi erkölcsi elvekkel szöges ellentétben álló machiavellizmus hódít mind nagyobb tért. Így áll elő az a helyzet, hogy van ugyan alkotmányunk, van felépített jogrendünk, vannak törvényeink, amelynek hazánk és népünk szocialista fejlődését kellene biztosítaniok, de a bonapartista hatalom kezében mindez a dolgozó nép nagy többsége felett gyakorolt személyi diktatúrának az eszközévé válik.

*

A NÉPTŐL idegen, ostoba politika, amely nem más, mint nemzeti nihilizmus, amely a hazaszeretet és nemzeti érzés erényeit elutasítja, magatartásával éppen a sovinizmus veszélyét szítja fel. A szocializmus nem fosztja meg a népeket nemzeti jellegüktől, nemzeti érzéseiktől és sajátosságaiktól. Ellenkezőleg, ezekkel minden nép gazdagítja a szocializmus egyetemes erkölcsi-etikai értékeit. A magyar népnek a nemzeti eszményekhez való törhetetlen ragaszkodása, hűsége a szabadság és függetlenség gondolatához, amely hosszú évszázadokon át történelmét formálta, erejének forrása volt és lesz a jövőben is, nem elítélendő nacionalizmus, hanem a magyar nép legnemesebb jellemvonásai, nemzeti erények, amelyeknek a kommunistákban kell testet ölteniök, ha a magyar nép hivatott vezetői akarnak lenni. Akit a magyar nép követni hajlandó történelmének jövőbe vezető rögös útján, annak számolni kell nemzeti önérzetével és a nemzeti büszkeség érzésével, amire a kis népek, mint a mi népünk, a magyar is, talán érzékenyebbek, mint a nagy nemzetek. A magyar tehetséges, szorgalmas nép, múltja és jelene egyaránt bizonyítja, hogy tudomány, technika, művészet, irodalom, zene és sport, terén mily nagyszerű alkotásokra, teljesítményekre képes. De nem kisebb államalkotó képessége és államfenntartó ereje. Minden történelmi korszakban kitermeli nemzeti géniuszait, nagy államférfiait és hadvezéreit, akik a társadalmi fejlődés és átalakulás viharos századain át elvezették az országot a szocializmus küszöbéig. Ez a nemzet most sem lett kiskorúvá, most sem szorul gyámkodásra, meg tud állni a maga lábán és a békeszerető népek nagy családjában, a szocializmus, az emberi haladás ügyével együtt, a nemzeti szabadság és függetlenség ügyét is méltóan képviselni és előrevinni tudja. Ezt azonban csak a népből eredt, a néppel összeforrt és érte küzdő vezetők, a néppel együtt tudják valóraváltani. Nálunk a mai vezetők oktalan politikája az elnemzetietlenítés útján akar a szocializmus felé haladni, ami az utóbbi időben mindjobban feszíti a belső ellentéteket és olajat önt a sovinizmus parazsára, mert a magyar nép, mint minden más nép, a szocializmust úgy fogadja el, ha nem kell feláldoznia nemzeti érzéseit, tudatát és sajátosságait, amelyeket a szocialista társadalom kereteiben is tovább kíván ápolni.

*

ELVAKULTSÁGUKBAN a mai vezetők nem számolnak az ország közvéleményével, nem látják meg milyen hatalmas morális és politikai tényezővé lett és vagy nem ismerik fel, vagy nem akarnak tudomást venni róla, hogy az ország közvéleménye a párt és a kormány tevékenységét mindjobban elítéli és egyre határozottabban szembe fordul vele. Lássák be végre, mire vezet, ha pusztába kiáltó szó marad a jelige :

"...a néppel a népért, tüzön-vizen át."

Ne a szuronyokra, hanem a népre támaszkodjanak, — a nép, a haza, a szocializmus érdekében.

JÚNIUS 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

NAGY IMRE KIVÉGZÉSÉNEK 7. ÉVFORDULÓJÁN

Nagy Imre. A magyar nép védelmében (1. old.)

Buday Ádám : Fő utca (3. old.)

Nagy Kázmér : Régi emlékek (5. old.)

Badics István : Hány méterre a föld alatt? (5. old.)

*

Fenyő Miksa : Lukács György (6-7. old.)

Hanák Tibor : Egy könyv az elidegenedésről (8. old.)

Ankerl Géza : Kossuth-kép a marxista klasszikusok leveleiben (9. old.)

Albert Pál: Párizsi színházi esték (10. old.)

Körmendi Ferenc elbeszélése : A kékrongyos nő (11. old.)

Csiky Ágnes Mária és **Tűz Tamás** versei

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

Nemzetközi Írótalálkozót

rendeztek a kelet-németországi Weimarban május 14 és 20 között. A találkozón nyolctagú magyar küldöttség vett részt. A delegáció nevében a megbeszéléseken Déry Tibor szólalt fel, akinek rövid beszédét a hallgatóság több ízben tapssal szakította meg. Déry felszólalásában a következőket mondotta :

— A magyar küldöttség legidősebb tagjaként szólalok fel.

— Mint önök tudják, Magyarország kis ország. Irodalma is kicsiny. Én magam egy kis képviselője vagyok ennek az irodalomnak. Ennek megfelelően — s az elnökségi kérésnek is engedve — szíves hozzájárulásukkal rövidre fogom szavaimat.

— Mint ahogy sok kartársam, főképp a németek tudják, az elmúlt két év alatt — azután, hogy kiengedtek a börtönből —, több felolvasást tartottam Nyugaton, jelesül Ausztriában, Nyugat-Németországban, Olaszországban stb. Noha csak irodalmi munkáimból olvastam fel, szükségesnek tartottam leszögezni, hogy nem kívánok sem politikai alanyként, sem politikai tárgyként szerepelni ; kérésem, hogy írónak tekintsenek és ekként értékeljenek. Mindazonáltal szükségesnek véltem annak a megállapítását is, hogy szocialista vagyok, hogy szocialista maradtam. Szíves engedelmükkel ezt itt, a Német Demokratikus Köztársaságban is megismétlem : szocialista maradtam. De hadd tegyem hozzá — s minthogy barátok között vagyok, világosan, s egyértelműen tegyem hozzá —, hogy csak egy olyan szocializmussal érhetem be, bárhol legyen is ez a világon, amely igazságosságon alapszik, s ahol az igazat mondják és beszélik. Egy igazságosabb emberi társadalmat akarunk felépíteni, de igazmondás nélkül nincs igazság sem. Az az író, aki nem az igazat írja, nem író.

— Az előttem járó felszólalók valamennyien kifejtették, hogy mindent el kell követnünk a hitlerizmus visszatértének megakadályozására. Természetesen teljesen egyetértek ezzel a gondolattal, de a magam személyét illetően fölöslegesnek tartom, hogy tovább boncolgassam. Valóban, mi azért jöttünk itt össze, hogy a béke mellett tüntessünk, a fasizmus ellen, a terror ellen, bármilyen formába öltözzék is. A magyar küldöttség teljes szívéből csatlakozik ehhez a tüntetéshez.

— Búcsúzóul engedjék meg, hogy valamennyiüknek további munkájukhoz nyugodt lelkiismeretet és békés szívet kívánjak.

Egy pozitív hős halála

Az a vihar, mely egy pozitív hős halálának *értékelése* körül Kelet-Németországban tombol, emlékezteti az olvasót a 11-12 évvel ezelőtti magyarországi viharokra hasonló témákkal kapcsolatosan, de emlékezteti arra is, egyúttal, hogy a *mai* kelet-német helyzet még mindig erősen hasonlít az *egy évtizeddel ezelőtti* magyar helyzetre. Walter Ulbricht országában nehéz pozitív hősnek lenni : ez, körülbelül, a tanulsága annak a vitának, mely Erwin Strittmatter, ünnepelt munkásíró legújabb regénye, az *Ole Bienkopp* körül folyik. Veszélybe került volna a szocialista realizmus kéteshírű dogmája ? Úgy tűnik, erről van szó. Aligha véletlen, hogy a *"Sonntag"*, a Kulturális Szövetség hetilapja, három csattanós kérdésben foglalta össze a vita főpontjait, nevezetesen : 1. Híven tükrözi-e a regény a párt vonalát és az életet ? 2. Optimista könyv-e az *Ole Bienkopp* ? 3. Szeretne-e az olvasó Ole Bienkopp cipőjében járni ? A kérdések eleve úgy tétetnek fel, hogy mindenki tudja rájuk a választ, aki nem akar Ole Bienkopp cipőjében járni.

Kicsoda hát ez az Ole Bienkopp, akivel ennyi baj van? Mondanunk sem kell, hogy becsületes ember, s ami ennél sokkal több, hívő kommunista paraszt, aki az ötvenes évek elején, mondanunk sem kell, hogy önszántából (felismervén a fejlődés objektív törvényszerűségeit) nekilát a világ megreformálásának istenhátamögötti, eldugott falujában, Blumenauban. Bienkopp ugyanis (szegényparaszt proletárok, küzdelmes életű fia) ráébred arra, hogy a párt földreformja, mialatt eltüntette ugyan az ellentétet kizsákmányolt és kizsákmányoló között, korántsem tüntette el a különbséget a jól dolgozó és a rosszul dolgozó parasztok keresete között. Bienkopp célja az abszolút társadalmi egyenlőség, s ennek érdekében nekilát, hogy megszervezze emez abszolút egyenlőség leghatásosabb eszközét a faluban. A szövetkezetet, mondanunk sem kell. Mire a párt konferenciája 1952. júliusában határozatot hoz az *önkéntességi alapokon álló kolhozok* megteremtésére, Bienkopp már az idők élén jár : héttagú szövetkezete képviseli azt a *népi mozgalmat*, melyre a párt politikáját *építi*. A baj csak az, hogy a szerző szerint, a parasztok, lassan és önfejű ellenkezéssel haladnak előre az épülő, szépülő boldog élet útján. Néhány, hozzá hasonló szövetkezeti-kommunistán kívül, egyetlen igaz híve van Bienkoppnak falujában s ez nem más, mint Hermann, a falu bolondja, aki viszont a szövetkezetben valamiféle mennyei jelet lát, az Igazak Közösségét, melynek elnöke, Bienkopp, Isten földi helytartója. Igaza van a bolondnak ? Nem teljesen. Főként azért nem, mert e mennyei közösségbe csakhamar beteszi lábát az ellenség keze is. Serno, a kulák, hangulatot kelt Bienkopp ellen. Ramsch, a malmos, elcsábítja Bienkopp feleségét, megveri a szegény férjet és közben — félkézzel — a falu titkait kiszolgáltatja az Egyesült Államok kémszervezete megbízottjának. De mintha mindez még nem lenne elég, a malmos megöli a helyi párttitkárt, Anton Dürrt, azután elköveti a gyilkosságnál is nagyobb bűnt : átszökik Nyugatra.

Bienkopp tragédiáját azonban mégsem az osztályellenség okozza, hanem — s itt kezdődik a baj — tulajdon népi államának bürokratikus és embertelen gépezete. Frieda, a polgármesternő, Wunschtreu, a megyei párttitkár és Kraushaar, a Megyei Tanács képviselője akik Bienkoppnak a párthatározat *előtti* szövetkezet-szervező tevékenységét pártellenesnek tartották, de a határozat *után* önkritikát gyakorolva, kijelentik, hogy az egész megye "fénylő példája", lassan, de biztosan tönkreteszik az életét. Kraushaar kiirtja a szövetkezet kacsáit, a kacsahús-beszolgáltatási tervet teljesítendő, Wunschtreu felduzzasztja a csordát, de nem biztosít az állatok számára takarmányt, miközben elfelejtkezik arról az ekszkavátorról is, amit Bienkoppnak ígért, földjavítás céljából, Frieda asszony tevékenysége következtében halálra fagynak a Svédországból importált drága tehenek, következésképp : minden bajért Bienkopp a felelős, ahogy ez már az efajta paradicsomban történni szokott. A hatóságok drákói intézkedéseket léptetnek életbe, mert nem nézhetik, hogy büntetlenül maradjon az az ember, aki nem követte el az ő hibáikat : Bienkoppot leváltják a szövetkezet elnöki székéből s pártbüntetéssel fenyítik. Szegény Bienkopp-pal akkor találkozunk utoljára, amikor félig őrülten, dühödten, bánattal a szívében kimegy a fagyott, szántóföldre s kis tőrével próbálja feltörni, mindaddig, míg holtan zuhan tulajdon maga ásta sírjába.

A kritikusok a *"Sonntag"* összefoglaló kérdései nélkül is gyors választ adtak a regényre, marxista-leninista érzékkel kiszimatolván a fészkükbe rakott kakukfiókát. De feladatuk nem volt könnyű. Bienkopp egyfelől a kommunista példamutatás hőse, másfelől a bürokrácia áldozata. De lehetséges-e, hogy egy *pozitív hőst* tulajdon *pozitív állama* kergessen a halálba? A kritikusok ítélete teljességgel félreérthetetlen : a könyv pozitív és negatív tulajdonságainak gondos lemérése után megállapították, hogy a könyv mondanivalója pártellenes. A *"Sonntag"* egyik bírálója szerint a szerző azt állítja, hogy : "minden bajnak az önfejű bürokratizmus az oka, a *fentlévők* hibája minden — *le velük* ! S jóra fordul az élet", míg Hans Koch, az Írószövetség elnöke azzal vádolja Strittmattert, hogy "hajhássza a népszerűséget."

Strittmatter, Nemzeti Díjjal kitüntett író, e művével nem nyerte el azoknak a hatóságoknak elismerését, melyek eddig oly nagy szeretettel és lelkesedéssel támogatták a göröngyös írói pályán s mindaddig, míg híven követte útmutatásukat egyetlen egyszer sem vádolták népszerűséghajhászással. Lehet, hogy az optimista tragédiának pesszimista végkicsengése lesz ?

k. l.

Az IDŐ Sodrában

FELKELÉS DIPLOMAGYÁRBAN

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK földi javakban és természeti csodákban bővelkedő területén kevés olyan kellemes vidéket ismerek, mint San Francisko és környéke, az úgynevezett *Bay Area*. Az Öbölvidék, és vele együtt egész Kalifornia állam büszkesége a San Franciskótól körülbelül félórás autóúttal elérhető kisváros, Berkeley, vagyis a kaliforniai egyetem berkeleyi telepe, "kampusza". (A *Campus* a latin-ból származott az amerikai angolba és általában az egyetemi épületek összességének, vagy ha úgy tetszik, az egyetem "telkének" megjelölésére szolgál.) A berkeleyi *campus* fekvése gyönyörű : az öböl felett, hegy aljában fekszik, bokrokkal, hatalmas fenyőkkel, eukaliptuszokkal van beültetve. Régi épületei közül legjellemzőbb a velencei Campaniléről mintázott fehér márványtorony, a *Sather Tower*, amelynek harangjátéka néha a legváratlanabb melódiákkal lepi meg a járókelőket, (egy ízben nem akartam hinni a fülemnek : az "Ami, go home"-ot játszották !) ; a rohamosan szaporodó újak közül pedig talán a Diákszövetség modern, csupaüveg épülete fejezi ki legméltóbban a legjobbnak tartott amerikai állami egyetem dinamikáját, lendületét. Berkeleyben az éghajlat enyhe, szinte mediterrán; februárban virágzanak a mandula- és cseresznyefák, nyáron pedig Dél-Kaliforniából ide menekülnek az emberek a hőség elől. Ha csak magát a helyet nézzük, Berkeley közel jár a Paradicsomhoz.

Az elmúlt év vége felé azonban Berkeleyben megbomlott az addigi (paradicsominak éppen nem nevezhető) összhang. Az újságolvasók a világ minden táján csodálkozva meredtek a vastagbetűs címre, amely szerint a napfényes Kalifornia e minden jóban dúskáló mammutegyetemén a diákok "átvették a hatalmat". Az adminisztráció egy népszerűtlem intézkedésére a diákok tüntetésekkel válaszoltak, s később, amikor az adminisztráció fegyelmi elé akarta állítani a tüntetések, illetve az FSM (a tizenkilenc diákszervezet egyesüléséből alakult "Mozgalom a Szólásszabadságért") vezetőit, kitört a felkelés. Ezer egyetemista elfoglalta az egyetemi adminisztráció központját, a *Sproul Hall*-t és csak a rendőrség beavatkozásával sikerült a "felkelőket" az épületből eltávolítani. Ezt az országszerte nagy feltűnést keltő eseményt a tanári kar viharos gyűlése követte, a dékán lemondott és végül is az adminisztráció elfogadta az FSM követeléseit, s beszüntette a főkolomposok elleni eljárást.

A FELKELÉS a diákok politikai jogainak korlátozásából és az adminisztráció hibáiból pattant ki, lett lehetőségből valósággá. Nincs felkelés sérelmek nélkül, s a sérelmek egymagukban nem elegendők, csak az általános elégedetlenség talaján lehetnek felkelést kiváltó okká. Mivel elégedetlenkedett a berkeleyi egyetemista?

Az amerikai sajtóban számos cikk próbálta feltárni a berkeleyi felkelés mélyebb okait. Ezek közül (egyéves berkeleyi tartózkodásom tapasztalatai alapján) Lewis Feuer szociológia professzor tanulmányát tartom a legérdekesebbnek. Feuer idézi a "Mozgalom a Szólásszabadságért" egyik vezetőjét, aki szerint "a diákmozgalom megértéséhez a legfontosabb fogalom a Marx által felismert *elidegenedés*." Tegyük hozzá, hogy a diákvezető maga nem marxista, s hogy véleményével a berkeleyi ügy legtöbb értelmes elemzője egyetért.

A diák elidegenedése az egyetemtől és egyetemi tanulmányaitól több okra vezethető vissza. Csak néhányat említünk : kereken *huszonhét ezer* diák tanul Berkeleyben, az egyetem túl nagy és személytelen. Az új diákok valósággal eltűnnek az embertengerben, évekig járnak egy-egy professzor előadásaira, de nem a professzor vizsgáztatja és osztályozza őket, hanem egy (rendszerint közepes felkészültségű) asszisztens. Az egyetemi követelmények színvonala, európai szemmel nézve talán nem túl magas, de a tananyag rengeteg és szervetlenül van egy-egy diák fejében összehányva : csak az amerikai iskolarendszer a megmondhatója, miért kell az elsőéves bölcsésznek alapfokú fizikát és az elsőéves fizikusnak történelmet hallgatnia. A tanítási rendszer, legalábbis a nyelvtanítás terén, emlékeztet az európai középiskolákra, azzal a különbséggel, hogy itt hézagos felkészültségű diákokat kell átpofozni egy roppantul sűrített tananyagon. Innen az egyetem "beceneve" : *Knowledge Factory*, amit magyarra "diplomagyár"-nak, vagy még szárazabban "tanüzem"-nek lehet fordítani. A Tanüzem elidegenedett proletárjai — persze, nem anyagi értelemben — a diákok és bizonyos fokig az asszisztensek, akik maguk is magasabb diplomákért, fokozatokért küzdő egyetemi hallgatók. Az ellenség pedig a névtelen, arc nélküli Adminisztráció.

ROSSZUL MONDOM : hiszen van neve az adminisztrációnak. Az egyetem elnökét (rektorát) Clark Kerrnek hívják. Kerr ügyes adminisztrátor, a politikában magát liberálisnak tartja. Tőle ered, a Feuer-cikkben is részletesen elemzett *"Multiversity"* elmélete ; ez a *"Multiversity"*, a modern ipari állam komplikált, sokcélú tanüzeme — már nem egyetem, nem *csak* egyetem. Az államilag támogatott egyetem Kerr szerint már nemcsak a tudást szolgálja ; célja nem az, hogy jólképzett, "kiművelt" embereket neveljen, hanem hogy szakembereket adjon az azt megkövetelő társadalomnak és kutatásaival segítséget nyújtson az államnak és az iparnak. Kerr gondolkodása merőben funkcionális, az egyetem hagyományos céljait alárendeli a társadalmi hasznosság elvének. Ily módon az egyetem nemcsak szolgálja — kiszolgálja a társadalmat. A *"Multiversity"* piramidszerűen centralizált intézmény : az adminisztráció *"bráhmin"*-jaihoz legközelebb a kutatással foglalkozó egyetemi arisztokrácia áll (a tanítás értéke devalválódott a kutatás javára), utánuk következnek az alacsonyabb kasztba sorolt fiatalabb-öregebb tanerők, s legalul a diákproletárok tömegei. Kerr világosan látja, hogy a "sokcélú egyetem" megfosztja a hallgatót az egyetemre járás egyik legfőbb hasznától (a professzorokkal való *személyes* kapcsolat lehetőségétől), de ugyanakkor képtelen arra, hogy az "elszemélytelenedés" ijesztő távlatával bíztatóbb alternatívát szegezzen szembe. Kerr szerint a diákok "osztályharca" kiváltságos tanáraik ellen elkerülhetetlen. Berkeleyben azonban a diáktömegek elégedetlenségének nem a tanárok, hanem az Adminisztráció itta meg a levét. Azt, hogy a lázadás ekkora méreteket öltsön, részben az egyetem struktúrája, részben nagyon liberális szelleme tette lehetővé. Nem hiszem, hogy volna még egy amerikai egyetem, ahol a diákság ilyen nyíltan venne részt a politikai mozgalmakban, ahol ilyen többségben lenne a demokrata baloldal a középutasok és a goldwateristák fölött. A "Mozgalom a Szólásszabadságért" azonban nemcsak az egyetemisták elidegenedéséből, az adminisztráció és az adminisztráltak közötti kapcsolat hiányából táplálkozott — bizonyos értelemben "szintétizált" forradalom volt ez, amelyhez mindenki hozzátett egy kicsit a maga személyes sértettségéből és neurózisából. A mozgalomban a fiatal demokraták és republikánusok mellett a szakállas világforradalmárok és kábítószer-élvező beatnikek, sőt még a helyi goldwateristák is részt vettek. A kérdés csak az, vajon a politikailag szélsőséges elemek kezdeményezték-e a mozgalmat ? Nem ; ami a múlt év decemberében Berkeleyben történt, az a szabadságjogaira érzékeny, az intézményesítés ellen tiltakozó diákság felkelése volt. "Nem vagyunk robotgépek !" — tiltakozott egy transzparens valamelyik tüntetésen. Erről van szó : "szívünk, míg vágyat érlel nem kartoték-adat."

A BERKELEYI ESEMÉNYEK alighanem elgondolkoztatják majd az amerikai egyetemek adminisztrátorait. A Diplomagyár, a Tanüzem helyett valami jobbat kell kitalálni. A jövő egyetemei csak *emberszabású* egyetemek lehetnek, másképpen megszűnnek az ember javát szolgálni. Számolni kell azzal az Amerikában is egyre inkább érvényesülő igazsággal, hogy még a legteljesebb demokráciában sem járhat mindenki egyetemre és csak a tehetséges embereket illeti meg az egyetemi tanulmányok kiváltsága. Más szóval, egyedül a minőségi szelekció menti meg a modern egyetemet az eltömegesedés veszélyétől. S ezt a tételt még az olyan gazdag, szabad és demokráciatisztelő államnak, mint Kalifornia is, fel kell ismernie.

GÖMÖRI GYÖRGY

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

BUDAY ÁDÁM

FŐ-UTCA

Belépett a cellába. Visszahúzták mögötte a vasajtót s az sóhajtva becsukódott, mint a pénzszekrények ajtaja. Gépies mozdulattal arcához nyúlt, hogy csiptetőjét leemelje. Rosszkedvűen elmosolyodott. Nem volt az orrán. A csiptetőt tizenöt másodperccel ezelőtt, szokás, szabályzat szerint elvette tőle az őr, s az most kinn függ, a cellaajtó előtt, a bádogpohár, a törülköző, a csajka s a fogkefe társaságában.

Itt benn a cellában nincs semmi más birtoka, csak teste, mely hatvan éve szolgálja. Így akarták a Főnökök, hogy szoros kettesben, porhüvelyével legyen egybezárva. Az ajtón belépte óta most másodszor, enyhén elmosolyodik. Az orrcsiptető az ajtó előtt függ, azt elvették. De a legfőbb precíziós műszer, a szellem, — a következtetés, emlék, hasonítás, humor, harag s még mi mindennek káprázatos fegyverzetében, — itt van vele. A pohárnak kinn kell függenie, hogy idebenn semmije se legyen a rabnak. S közben épp akkora felszerelést hoz be magával, mint amekkora egy radarral is felszerelt angol csatahajónak van.

Léptek odakinn, diszkrét kattogás az ajtó körül. Már megtanulta, hogy mi történik : bejövés után szabályzatszerűen meglesik, mit tesz. Nem egészen rosszkedvűen arra gondol, hogy milyen csekély a jelentés anyaga : "Bejött. Megállt a cella közepén. Arcához nyúlt, mintha orrcsiptetőjét akarná levenni. Nem találta. Elgondolkozva állt." Megvakarja a fejét, s majdnem nevetve azt gondolja : "S megvakarta a fejét." Ezzel végződik majd a jelentés.

●

Minden regényben az áll, hogy a rab megméri ezerszer is, hány lépés hosszú a cella, mennyi széles. Ő nem mérte még meg ; vagy jobban mondva megmérte egyszer, de elfelejtette. Kilenc lépés ? Tizenegy ? Hat ? És mennyi széles ? Három lépés, öt ? Nincs kedve ilyesmin töprengeni. Leül az ágyára. Leülni nem tilos. Aludnia nem szabad. Nappal. Az ajtó kémlőrésén majdnem egész idő alatt figyelik. Ha, mint tegnap délután tette, enyhén nekiveti hátát a betonfalnak, vagy ha csak összetöppedve ül s szeme önkéntelenül lecsukódik, zörögnek. Ha nem hallja meg a zörgést, (tegnap elszenderült s nem hallotta meg), rugdosni kezdik az ajtót. A bakancs vasas orra szörnyűket csattan az acéllemezen, de még ezzel sem elégednek meg. Tegnap bejött az őr s megállt a félig nyitott ajtóban. "Mi van ! Alszunk ? !", mondotta komisz hangon. Felriadt, nem válaszolt. Akkor az őr, mintha az imént csak valami itt nem látható felettes füle számára komédiázta volna a komiszságot, előbbre hajol és csöndesen, majdnem szeretettel azt mondja : "Aludni... nem szabad" ... Vagy éppen ez a csendesebbik hangja a komédia ?

Lám, mi mindenre jut ereje s ideje az embernek, apróságokon elmélkedik, amikor levették válláról a külső gondokat. Nem kell határoznia percenként, mint egykor kellett. Egy és más ügyben el kell dönteni persze, hogy mit tesz (itt a "mit tenni" leginkább a "mit mondani" köntösébe bújik) ; de hát a nagyobb dolgokban már önmagával megegyezett. Igazán nem volt nehéz. Maga a kérdés is olyan egyszerűen ötlik fel, mint óriás betűkkel a házak fölé írt fényreklám. Igazat mondani vagy sem, becsületesen viselkedni vagy sem ? Zálogházi becsüs, keresztrejtvény-készítő s ilyesvalami foglalkozásúak számára talán adódik többféle válasz is. Akinek az igazság keresése a foglalkozása, annak csak egy.

●

Szeretne rágyújtani. Az imént az őrnagynál (ha ugyan igazi őrnagy, hiszen egész viselkedésük hónapok óta olyan mint egy hatalmas színház s az egyenruhák is talán kosztümök, a szó a szájukban : betanult szerep) megkínálták szivarral.

— Ön szivarozik, — mondta némi bizalmaskodó udvariassággal a tiszt, aki fia lehetne. — Parancsoljon, gyújtson rá...

Bizonyosan az a réteg tájékoztatta s adta ki parancsban neki, aki láthatta valaha szivarozni ; mert ami a tisztecskét illeti, azelőtt csak fényképen látta.

— Emlékezzék vissza október huszonhatodikára (vagy : harmadikára, huszonnyolcadikára) : a délelőtti órákban kikkel találkozott ?

A kérdés, előre megfogalmazva ott fekszik az asztalon, vagy ahogyan tegnap történt, a tiszt szemérmesen használta feljegyzéseit, félig becsukott tenyerébe rejtve s oda pislogva. Minden szavának, amit a száján kiejt, szabályszerűnek, előre betervezettnek kell lennie, megkövetelik tőle a felettesei. Talán mikrofonnal hallgatják, amit kérdez s amit ő válaszol, így az igazi a KIHALLGATÁS ; akkor azonban azt is hallhatják, hogy a kérdező tiszt hangja miként remeg.

Nem a félelemtől, hanem a megindultságtól.

Ő szigorúan nem néz senkire. Csak komolyan. Talán úgy érzik : kutatóan ? Az lehet. Kutatja, hogyan tehetik, amit tesznek. Érzik, hogy nem a jövendő sorsát kéri számon tőlük, azt számon tőlük nem is kérheti, hanem kíváncsian a szellemükbe pillant. Aki csak hozzá szól, legtöbbször elfogódottan teszi.

Nincsenek olyan sokan ; s majd megszokják - - szegények.

A tiszt. Három pár őr páros napon, három pár másik páratlanon.

Külön részben lakik ; nyilvánvaló, hogy amikor kivezetik s körülpillant, lakatlan cellák ajtajait látja. Még azt a fáradságot se vették maguknak fogvatartói, hogy törülközőket akasszanak a zárkaajtók mellé, mintha lakottak lennének. Nem ; teljes elszigeteltségben akarják tartani, s nemhogy társat nem kaphat börtönében, de — ki tudja milyen vésztjósló dátumig — más emberi hangot sem hallhat, mint egyenruhába öltözött őrét, egyenruhát nem viselő, de rendőrszabályzat szerint beszélő tisztét.

Félnek, hogy mély hangját felismeri valaki ? Hogy dörmögve adott válaszát vagy az őrhöz intézett kérdését fülelve ellesik ?

Vagy inkább azért taszítják ekkora mély egyedüllétbe, hogy ő maga ne szerezhessen semmiféle információt, még futót sem, egészen addig, amíg ...

●

Nem akar azon gondolkozni részletében, meddig is. Amíg kenyértörésre nem kerül a dolog. Milyen formában törik majd a kenyér ? Azt majd meglátjuk.

Szépen visszaszivárogtatták mindenben azt, ami orosz. Úgy hírlett, hogy januárfebruárban még magyar tábori tiszti sapkában járt az őrség. Aztán visszakerült fejükre a tányérsapka, de mint hírlett, Kossuth címerrel. Aztán lekerült róla a címer, felkerül rá a csillag. Rendben van ; olyan lett, mint volt : orosz cári egyenruhaviselethez tartozó altiszti föveg ; ott mennyit látni ilyet a régi metszeteken ...

Nagy megtiszteltetésben részesítik kihallgatásra vezetéskor. Külön deszkafolyosó épült számára. Oh, nemcsak számára, a többi, szegény, nyilván e vadonatúj megtisztelő úton jár. Őket tízüket nem láthatja senki. Még más őr se, mint a sajátjuk. Még más tiszt se, mint akit kihallgatásukra kijelöltek. Főleg pedig rab nem, akit erre vezetnének.

Ez utóbbi megjegyzés azonban pontatlan. Hiszen rab akkor sem látná őket, ha nem választották volna ketté deszkafallal a folyosót s nem lenne most más külön járatuk nekik, Nagy Bűnösöknek. Hiszen a folyóson amúgy sem találkoznak soha a rabok. Nemcsak az ő deszkafaluk mögött gyújtják ki minden fordulónál kapcsolóval a vörös fényt az őrök. Odakint, a deszkapalánkon kívül is kattog a kapcsoló, odakint is füttyentenek a kísérők. Ez is moszkvai tempó. A börtönökből visszakerült néhány szerencsétlen hányszor elmondta mindezeket a biztonsági intézkedéseket... De deszkából épített külön falról senki sem beszélt. Vagy az Ottani Nagy Bűnösöknek is volt hozzá joguk ? Buharinnak ? Radeknak ? Újonnan gyalult fenyőfa szaga terjeng belül, afféle előrevetített s a Fő utca első emeletét végig kígyózó koporsó ...

●

No persze !... Nehogy kivesse magát valamelyikük az ablakon. Mert ablakok is vannak, nyilván — még nem látta — a Fő utca folyosóin. Az életük mindennél becsesebb most. Két őr vezeti, kétfelől fogva a karját. Nincsen bilincsben. Még szerencse. Mímelnie kell a bilincsbeveretést. "Kezeket hátul összefogni !", mondja elfogódott szigorral a Hosszú, a rosszabbik arcú a párosnapi délelőtti őrökből. S akkor hátrateszi kezét, s összefogja hátul. Így halad, a mesterségesen kivilágított hosszú fenyőfakoporsóban : két oldalt két őr, cipője kifűzve, öve, nadrágtartója nincsen, kissé bizonytalan léptekkel, mert a csiptető, vallásos előírásossággal a Hosszú másik kezébe fektetve, csak akkor kerülhet orrára, amikor az unos-untig ismert kihallgatószobába belép.

Vajon majd ... rajta lesz-e ... akkor ?

Azonban erre gondolni fölösleges ; mint ahogy arra is, hogy a folyosó-fenyőfakoporsó élénk illatán egy másik émelyítő illat tör át : naponta nevetséges mennyiségben a parkettra öntött s ott szétkent padlóbeeresztő szaga, mely valósággal torkonragadja, amint a folyosókra vezették.

Igen, a gyomra megsínyli — a parkettpaszta illatot ? Vagy ezt a képtelen megalázatást, amelyben tartják s amely ellen nap mint nap, a kihallgatás első pillanatait erre azonnal felhasználva, erélyesen és hivatalos hangon tiltakozik ?

●

Íme a vacsora, mert kotorásznak az ajtón. A pici kulcs a négyszegletes lecsapórészben. Krakk. Krakk. Kétszeresen volt ráfordítva. Bumm ! Kifelé, mint a pisztolylövés, kicsapódik a tábla. Rajta van már a csajka. Öt napja : alumínium csajka. Addig : porcelán edény, a másik cellában. Fém evőeszköz. Kés (amelyet azonban felhasználás után, a komornyik-viselkedésű alázatos tekintetű Kerekfejnek nevezett őr kissé kétrét hajolva elvitt). Itt : alumínium kanál, alumínium tányér. Az étel nem változott; jó; ma borjúsült, (inkább kevés, s neki még az is sok), krumplipüré (vízzel, de nem baj) ; utána tejberizs (jól elkészítve, s mégis : émelyítő, nem kell).

Megvárták, amíg erősen besötétedik. Ilyenkor nyár elején a leghosszabbak a napok, volt mit várniok. Tulajdonképpen jóindulatú bürokratizumus az, hogy levegőre viszik. Minek ? Ki fogja látni arcszínét ? Illetve ... akik azt látni fogják, azoknak úgy sincs sok veszteni való illúziójuk. Az ablak fenn átlátszatlanná homályosult. Ablak ? Sterilizálva van, mint minden itt, a szó, az írás, az étel, a jövő ; ez sterilizált ablak, acélszita mögött működő széles üveglap, lelakatolt dobozkában található emelővel működik. fel lehet hajtani vagy kissé kijebb engedni, (de azt csak az őr teheti meg), kitűnő orosz minta ez is, a legmodernebb moszkvai rendszer, s az is szellemes benne, hogy az ablak — nem nyílik sehova. Azaz egy kis lég- és fény-folyosóra nyílik, mely a fal belsejében felhatolva ideszűri a külvilág távoli, csak cseppekben elérhető kedves részecskéit... Mit csinálnak vajon a többiek ? Itt állnak, az elhomályosodó steril ablakdarab alatt s mint ő, nézik a valahol kint leszálló nyáreleji alkonyatot ? Mikor láthatja őket ? Még valaha ? S kezet foghatnak ? Vagy majd... csak *akkor* ?

●

— Sétára ! !

Az ajtó berobbant, s vele együtt a durva szó is.

Nincs kedve menni. Tudja jól, hogy az nem lesz más, mint tortúra. Akkora elővigyázattal történik minden, mintha atombombával töltött dobozokat egyensúlyozna a kezében. Az egész intézetet bezárják ajtai mögé. Halálos csend lesz. Három méterről három méterre őr áll. Minden saroknál géppisztollyal várják a kis csoport jövetelét, melyben mindenki őr, csak ő a rab.

Fütyülnek, élesen, minden fordulójánál a lépcsőnek és az emeleteknek. Csak ezt ne tennék ! Hiába minden : rendszabály.

S amikor a felvonó megáll a földszinten, s géppisztolyok közt a hatalmas, sötét udvart alulról megpillantja, s fent a fekete, csillagos eget : megtántorodik. Nyár van ! Erre virradt a nap, új nyárra. Kinn, néhány száz méterre a Duna szalagja ; hajó dudál ; magyarul tréfát mondanak rajta ; uszályon vacsorát főz egy hátrakötött fejű asszony...

— Kezeket hátra ! — kiabál az őr.

S megnyitja a rab előtt az *udvari-cella*, zárka nagyságú, tető nélküli kis betonkocka reteszes ajtaját. Ide tuszkolják be.

— Körben ! Csak körben ! Jobbra ! Csak egyirányban !

Körben halad, elgondolkozva ; egyirányban ; jobbra. Fenn a csillagos ég látszik ; oldalt-fenn a Fő utcai Ávós-ház ízléstelen szecessziós harmincas évek eleji kőláncos ábrái villannak meg ; az emeleten, minden második ablakban, géppisztolyos őr.

●

Batthyány. Vajon milyen ábrákat látott, vajon milyen vezényszavakra kellett moccannia és fordulnia a szabad levegőn, rabságban. Minden úgy hasonlított, az őszi hónapokban, a *százéves* sorsra ; minden hasonlítani fog talán... továbbra is. Ahol az örökmécses ég, Pest egyik kis terén, ott állt a Ház. Az miniszterelnök is idegen szót hallott (eszébe se jut, hogy a most fülébe hangzó parancsszó-recsegés magyar) ! Hozzá is elért, az őszi éjjelen, messziről, talán, a Dunán suborgó Aranyember-uszály méla kürtszava. A csillagok ugyanazok. Az a szél, az a levegő is. Hiába akarta a legjobbat : megegyezni s megmenteni a nemzetét, a kegyetlen győztes sehová fordulni nem tudó szomja végül is, minden ígéret ellenére, az egyenesen tartott szakállas főre vetette minden dühét.

Kapott Az levelet ?

Látta még utóljára szeretett feleségét ?

Tőle is elvették mindenét, hogy megfáradt testével kettesben élje át a dráma utolsó fejezetét ?

Akkor, az örökmécs fölött, őszi ég feszült; fölötte koranyári.

Emlékeznek-e majd a nevére? Ég-e mécs majd valahol ?

Milyen kegyetlen az elszigeteltség. Egyetlen üzenet, egy szó, egy kedves látvány mennyire megnyugtatná.

A rab felsóhajt. Halad. Nem jól lát. Lépte előtt egyszer csak, a tört betonkövezet nedves résében (nemrégen eshetett) mintha ott sötétlenék valami.

Falon átvetett kavics ?

Mellé bugyolált titkos üzenet ?

Jól látom-e ? Érzékcsalódás ?

Le kéne hajolnia.

Újabb kört ír le, lassan. Amikor a sötét folthoz elér, mintha megtántorodnék, gyorsan lehajol.

Durva hang reccsen azonnal kintről :

— Hé ! Mi az ? Tovább !

●

Akkor már késő. Hiába a felügyelet, hiába vették el a szemüvegét, hiába a géppisztolyos vigyázat. kezében a titkos üzenet : pici, enyhezöld, puha fűszál. A tört beton résén a magyar föld küldte neki, hogy utolsó sétaján felvegye s arcához szorítva aludjon el vele.

Hét esztendeje

1958. június 17-én röpítette világgá a budapesti rádió a hihetetlen hírt : Nagy Imrét, Maléter Pált, Gimes Miklóst és Szilágyi Józsefet titkos tárgyaláson halálra ítélték és kivégezték, Losonczy Géza pedig börtönében, állítólag betegség következtében meghalt.

Egy nemzet, egy mozgalom, egy eszme meggyalázása volt az ítélet. Egy ezeréves történelemnek s mindannak, ami abban nemes és nagy, ami fájdalmas és tragikus, ami bukásában is előremutató, kihívó. Öt ember haláláról szólt, de tízmilliót akart megalázni és megfélemlíteni. Elrettentő példát akart adni, — mártírokat adott Magyarországnak.

"Megígértük, hogy nem indítunk büntető eljárást Nagy Imre és barátai ellen múltbeli bűneikért, még ha később maguk is elismerik azokat. Tartani fogjuk magunkat ehhez az ígérethez" — mondotta 1956. november 26-án Kádár János. Nagy Imre és barátai semmiféle bűnt el nem követtek, semmit el nem ismertek ezekből a nemlétező bűnökből, a Hatalom mégis lesújtott rájuk. Egy szószegés története az ítélet, szószegésé, amely a török porták és a cári udvarok emlékét idézi.

Ha van tett, ami értelmetlen, ez az volt. Se ostornyeles lámpák a körúton, se árkádos házak a fővárosban, se turisták beengedése vagy kiengedése, felemás, félbalkáni engedmények Európa szívében nem feledtetik Nagy Imre, Maléter Pál, Losonczy Géza, Gimes Miklós és Szilágyi József halálát, mint ahogy nem feledtetik 1956. november 4-ét sem. Mondják, hogy van némi javulás Magyarországon, — mindenképpen csekély ahhoz képest, ami szabad viszonyok között lehetne, — de ehhez a vontatott fejlődéshez vajon elengedhetetlen volt-e Nagy Imréék meggyilkolása ?

A fájdalom nem enyhült, a sebek nem gyógyultak be. Vigasz sincs, legfeljebb baráti szolidaritás, emberi szó, amely a világ legjobbjainak ajkáról szólt a gyász napján hozzánk : magyarokhoz. Albert Camus megrendült s megrendítő szavait idézzük : "Az undort, mely valamennyiönket eltölt, fordítsuk, makacssággá. A magyar tragédiával szemben bénultan álltunk és állunk még ma is. De nem igaz, hogy teljesen tehetetlenek vagyunk. A befejezett tények elutasítása, a szív és az elme riadója, az elhatározás, hogy a hazugságnak nem adunk polgárjogot, nem hagyjuk el az ártatlant, még ha meg is fojtották, — ezek a lehetséges cselekvés törvényei. Ez a cselekvés, igaz, fogyatékos, de azért szükséges : egy olyan szükségességből fakad, mely válasz a másikra, a gyalázatosra, a történelminek nevezettre, amely megfelel neki, igen, és fog is felelni mindenkor..."

Vallomás és figyelmeztetés

(LOUIS DE VILLEFOSSE: "GÉOGRAPHIE DE LA LIBERTÉ", ROBERT LAFFONT, PARIS, 1965.)

"A KÉT BLOKK KÖZÖTT fennálló feszültség már-már végső pontjára jutott ; mindkét tábor azt hangoztatja, ő, és csak ő védi az *igazi* szabadságot. Vegyük közelebbről szemügyre, hogyan áll a szabadság ügye a 'szabad világ' és a 'szocialista tábor' egyes országaiban" — ebben a mondatban foglalható össze a "Géographie de la Liberté" témája.

Louis de Villefosse nem ismeretlen lapunk olvasói előtt, több írását közöltük főképp azokban az időkben, mikor a Déry-bizottság francia titkáraként harcolt a bebörtönzött magyar írók szabadságáért, egy elnémított, meggyötört nép igazáért. Fegyverei verhetetlenek, áldozatkészsége emberfeletti, érvei cáfolhatatlanok voltak : Déry és a többiek kiszabadultak "a vérrel és hazugsággal átitatott börtönfalak" mögül.

Olvasóink közül nyilván sokan emlékeznek Louis de Villefosse "Printemps sur le Danube" című könyvére, melyet feleségével, Janine de Bouissonouse-zal együtt írt azután, hogy 1954-ben Magyarországon járt. Figyelmét ekkor elsősorban az első Nagy Imre-kormány liberalizálásra irányuló próbálkozásai kötötték le, ugyanakkor azonban sztálinista kísérői nélkül egy lépést sem tehetett az országban, Déry Tiborral beszélgetve — természetesen készséges tolmács jelenlétében — csak *"vérszegény közhelyeket"* hallhatott. Nem láthatta meg a börtönfalakat és javarészt csak hivatalos hazugságok jutottak tudomására. Így azután a "Printemps sur le Danube" — túl a könyv írói erényein — maga Louis de Villefosse által idézett példa lett "L'Oeuf de Wyasma" című újabb könyvében arra, hogy a legtisztességesebb "elkötelezettség" is milyen hibák forrása lehet, s hogy e hibákból mint kovácsolnak fegyvereket az *ikon-imádók* (Howard Fast meghatározása), akik nem hajlandók tudomásul venni, hogy végül is *"mérgezett ajándékot ad az embernek mindenki, aki kenyeret ad szabadság nélkül"*.

LOUIS DE VILLEFOSSE-nak ez a minden korokra érvényes megállapítása — könyvének utolsó mondata — egyszersmind összefoglalása a 400 oldalas, kitűnően dokumentált műnek, mely tárgyilagosságával együtt szenvedélyes vallomás és mindannyiunknak szóló üzenet : azoktól féljetek, akik a lelket ölik meg !

Nemcsak a vérrel és hazugsággal átitatott börtönfalak között, de a technikai zárral körülkerített országok földjén is bénul a lélek és vele együtt a földi javakat megteremtő, a javakat igazságosan szétosztó akarat is : ahol bénul a szellem, ott fogynak a földi javak is, hiába minden tervgazdálkodás. És noha Louis de Villefosse, a becsületes objektivitásra törekvő író valóban kitűnően térképezi fel az elmaradottságot (sous-développement) fölszámoló Kínát, a magyar olvasó szorongva gondol arra, hogyan is éltünk akkoriban, amikor "a Párt vezetésével éppen átalakítottuk a természetet...", milyen képtelenül sok börtönre volt szükség, hogy elfojtsák az átalakulni csak nem akaró és szabadságot örökkön éhező lélek hangját.

Számunkra vallomás és figyelmeztetés Louis de Villefosse szuggesztív hangú könyve ; a jövő korok történetírói számára pedig 1965-ből mindig megbízható forrásmunka lehet, amikor majd azt kutatják, hogyan is állt a szabadság ügye egy politikai határokkal darabokra szabdalt, diktatúráktól, gazdasági válságoktól megnyomorított világban, ahol az alapvető emberi jogok elvont — és sokszor gyilkos — eszmék függönyévé váltak. A szerző döbbenetesen igazságos mindkét tábor minden rendszerével.

ÉS VAJON hogyan áll a szabadság ügye Magyarországon ? Olyan könnyű, szinte olcsó a válasz, a közvetett válasz, amit erre a kérdésre adhatunk. E sorok írója nagyon szívesen ismertetné Louis de Villefosse izgalmas könyvét az "Élet és Irodalom" hasábjain, méghozzá sokkal részletesebben, mert a benne rejlő üzenetre, reménykeltésre otthon van igazán szükség. Vajon a lap szerkesztősége közölné-e a Villefosse-művet méltató sorokat? Félek, hogy nem. Félek, hogy a sajtószabadság ügye pontosan úgy áll Magyarországon, mint a szabadságé általában : beszélünk róla, de csak azért, hogy elfelejtessük.

G. L.

BUHARIN BÚCSÚLEVELE

Huszonhét évvel Buharin kivégzése után, úgy tűnik, megtudjuk, mire gondolt közvetlenül halála előtt : minden valószínűség szerint a búcsúlevele van a kezünk között. Erről ad hírt a londoni "Observer" egyik legutóbbi számában Edward Crankshaw, aki megállapítja, hogy "a levél, mely Buharin anatémája a hóhér Sztálin ellen, kinyilvánítja teljes ártatlanságát, s megsemmisíti a vádakat, melyek közül nem egyet — ki tudja milyen kényszer hatására — maga is bevallott a tárgyaláson." A levél, írja Crankshaw, már meglehetősen régen közkézen forog magas moszkvai pártkörökben és néhány kelet-európai fővárosban. Nyugatra szándékosan juttatták el azok a kelet-európai revizionisták, akik mély aggodalommal szemlélik a szovjet fejlődés lassúságát és ellentmondásosságát s akik azt akarják, hogy Buharin utolsó szavai világszerte ismertté váljanak.

A levél rövid és lényegre törő ; egyszerűsége, mindenféle bonyolult argumentáció hiánya, az önigazolás elmaradása csak alátámasztja eredetiségét ; egy hamisító másként mondta volna el mindezt. A dokumentumon meglátszik, hogy szerzője nagy sietségben írta, valószínűleg a kínzások és a kivégzés közötti időben. Címzése "a pártvezetés jövendő generációihoz" szól s így kezdődik : "Elhagyom az életet. Fejemet nem a proletariátus csatabárdja alá hajtom, mely kegyetlen bár, de tiszta. Tudatában vagyok tehetetlenségemnek e középkori módszereket alkalmazó, iszonyú hatalommal rendelkező pokoli gépezettel szemben, mely rágalmakat gyárt és tökéletes önbizalommal működik." Buharin ezután összehasonlítja a Csekát utódaival, a GPÚ-val, az NKVD-vel és az MVD-vel, s megállapítja, hogy a Cseka "könyörtelensége helyes volt, mert a forradalom eszményét védelmezte az ellenforradalommal szemben s ez igazolta keménységét. De ma már (Buharin letartóztatása idejében) az NKVD elárulta a Cseka hagyományait, mert az NKVD nem más, mint "jóllakott, öntelt, skrupulusmentes tisztviselők szervezete, akik Sztálin patologikus bizalmatlanságának árnyékában szervilis alázattal követik annak utasításait" és "a központi bizottságnak bármely tagját, a párt bármely tagját akkor és úgy zúzhatják szét, amikor és ahogyan akarják, átváltoztatva őket áruló terroristákká, elhajlókká vagy kémekké." Ezt tették vele, Buharinnal is, oly módszerekkel, melyekről nem kapunk hírt. "Ártatlan vagyok", folytatja Buharin, "noha bukásom ártatlanok ezreinek végzetét fogja okozni." Arra a vádra, hogy a forradalom eredményeit akarta szétzúzni és a kapitalizmust visszaállítani, Buharin így válaszol : "Felháborító, szemérmetlen hazugság ez, olyan hazugság, melynek szégyentelen aljasságához csak az lenne hasonlítható, ha valaki kijelentené, hogy Nyikoláj Romanov, a cár, egész életét a kapitalizmus és a monarchia elleni harcnak szentelte és küzdött a proletárforradalom megvalósításáért."

Buharin így fejezi be rövid levelét :

"Hozzátok fordulok, pártunk jövendőbeli vezetői, kiknek feladata, mintegy történelmi küldetése, hogy leleplezze a bűnök szörnyű hálózatát, mely ezekben a napokban mindegyre iszonyúbbá válik s felégeti a pártot, mint valami elharapodzó tűzvész. Hozzátok fordulok, párttagok ! Életemnek talán utolsó napján meg vagyok győződve arról, hogy személyem előbb vagy utóbb tisztán emelkedik ki a történelemből, mely ugyancsak megtisztul majd a rárakódott szennytől. Sohasem voltam áruló. Lenin életéért habozás nélkül odaadtam volna a magam életét. Kirovot szerettem és sohasem kezdeményeztem semmit Sztálin ellen. Arra kérem a párt fiatal és becsületes vezetőit, hogy tisztázzák ügyemet a párt központi bizottsága előtt és adják vissza párttagságomat. Tudnotok kell, elvtársak, hogy a zászlón, melyet a kommunizmus győzelméért emeltek magasba, rajta van egy csepp az én véremből is ... Nyikoláj Buharin."

Crankshaw elemzése szerint, a dokumentum kicsempészői valószínűleg azért szánták el magukat erre a lépésre, mert komoly veszélyét látják a Szovjetunióban a sztálinista irányzat újjáéledésének.

A.

A magyar forradalom szlovák szemmel

A CSEHSZLOVÁK Tudományos Akadémia folyóirata, a Slovansky Prehled egyik legutóbbi számában hosszú tanulmányt közölt Rudolf Hoffmann tolláról a magyar "ellenforradalom" okairól és előzményeiről. A tanulmány, "1956. különös magyar ősze" a szerző vizsgatételeként került megvitatásra a pozsonyi Commenius Egyetem filozófiai fakultásának 1964. novemberi ülésén s elsősorban arra a kérdésre igyekszik választ adni "Hogyan történt ? Hogyan történhetett ?" a magyar ellenforradalom. De a kötelező rituálén túl az esszé egyúttal kísérlet arra is, hogy az elmélet adott keretein belül megfelelő magyarázatot adjon arra a "rejtélyre", amit általában magyar forradalomnak szoktak nevezni. Tegyük mindjárt hozzá, ez a marxista kísérlet sem lépi túl a antimarxista árnyékát ; ahelyett, hogy a magyar forradalom komplex okait kutatná a társadalmi szerkezetben és az egyéni lelkivilágban, megelégszik a hivatalos magyar álláspont ismételgetésével, mi szerint a forradalom főoka "elsősorban a Rákosi-klikk magatartásában keresendő", anélkül, hogy rávilágítana a szovjet elnyomás és kizsákmányolás, valamint a belső terror problémáinak összefüggésére. De Rudolf Hoffmann cikke mégis azokhoz a kísérletekhez tartozik, melyek éppen az adott kereteken belül megpróbálják, hogy viszonylag teljes választ keressenek — és adjanak — a forradalom felvetette kérdésekre.

Mi Hoffmann érvelésének fővonala ? Miután megállapítja, hogy a "Rákosi-féle vezetés eltért a korrekt marxista-leninista vonaltól", sorra veszi azokat a jelenségeket, melyekben ez az "eltérés" manifesztálódott. A Rajk-per részletes ismertetése után megállapítja, hogy "a forradalom fegyvereit, melyek a népi demokrácia első esztendeiben a valódi ellenség ellen irányultak, most már a magyar nép ellen fordították, azok elen, akik a forradalmat (1945-ben, D.L.) győzelemre segítették. A felhők gyülekeztek Magyarország felett... A Rákosi-rendszer ugyancsak elkövette azt a súlyos és megbocsájthatatlan hibát, hogy figyelmen kívül hagyta a nemzeti hazafias érzelmeket és hagyományokat..."

A CIKK ezután foglalkozik az ország gazdasági helyzetével : "A szovjet gazdaság mechanikus másolása különösképpen súlyos következményekkel járt... A kisipari termelés likvidálása, a kiskereskedelem államosítása, a szektás türelmetlenség a kollektivizálásban a rendszer tömegbázisának eltávolodását jelentette a vezetéstől ... Az elégedetlenség országszerte növekedni kezdett." Hoffmann ezután, Togliattira hivatkozva kifejti, hogy a Rákosi-féle vezetés nem vonta le a XX. Kongresszus tanulságait, s ily módon "még a legügyesebb taktikai manőverek (1955-56-ban, D.L.) sem tudták megakadályozni a vitákat a párton belül és azon kívül ... A Magyar Dolgozók Pártja, amit Rákosi antileninista politikája megbénított, belsőleg kezdett szétesni, kihullott kezéből az irányítás". Rákosi, folytatja a cikk, a fejlődési irányzat ellenére sem volt hajlandó hibáit elismerni, s ilyként "a tömegek maguk kezdték kutatni és vádolni a személyi kultusz és a terror felelőseit" olyannyira, hogy "a magyar élet demokratizálása tovább már nem volt megakadályozható". Nemsokára "új vitahullám árasztotta el az országot, mely nagymértékben hozzájárult a szektariánizmus és dogmatizmus leleplezéséhez. Világossá vált, hogy az összecsapás a dogmatizmus és a szabad vita között elkerülhetetlenül az előbbi bukásához vezet" s ebben az atmoszférában alakult meg a Petőfi Kör.

"Semmi sem lenne egyszerűbb", jegyzi meg Hoffmann, "mint megállapítani, hogy a Petőfi Kör az ellenforradalom eszköze volt, s ilyként elítélni az egesz mozgalmat, ez azonban mindennek nevezhető csak éppen nem a kor atmoszféráját elemző kísérletnek." Élénk leírás következik ezután a Petőfi Kör munkájáról, mely a poznani eseményekkel fejeződik be. Amint a szerző írja, "ez volt az a nap, amire Rákosi várt." Amikor "Rákosi szektás csoportjának sikerült a párt Központi Vezetőségét rávennie az írók és újságírók elleni intézkedésekre, — a párt és közélet demokratizálásának folyamata, mely oly sokatígérően fejlődött ezen a nyáron, lelassult, sőt meg is állt. A párt Központi Vezetősége azonban képtelen volt arra, hogy szembeszegüljön Rákosi klikkjével s ahelyett, hogy pártbüntetésben részesítette volna Rákosit és klikkjét, belenyugodott abba, hogy — kérésének megfelelően — felmentse megbízatása alól, 'elismerve Rákosi Mátyás elvtárs munkájának érdemeit a magyar és nemzetközi munkásmozgalomban' ". — Rudolf Hoffmann részletesen elemzi Gerő Ernő szerepét az elkövetkező időkben, megállapítva, hogy "a pártvezetést továbbra is egy olyan csoport tartotta kézben, mely tökéletesen Rákosi befolyása alatt állt.

BIZONYOS, "nyugodtabb atmoszféra" ideje következett be, amit azután végképp felkavart Rajk László és társainak újbóli eltemetése. "Több mint 150 ezer budapesti férfi és nő rótta le utolsó tiszteletét az ártatlanul kivégzett elvtársak előtt. A tüntetés azonban nemcsak a halottaknak kijáró tiszteletadás volt. A tüntetés egyúttal az élők ellen is szólt, azok ellen akik e tragédiát okozták ... akik még az események ilyen drasztikusan-nyílt feltárása után sem voltak elég bátrak, erkölcsösek, becsületesek ahhoz, hogy levonják a következtetéseket és lemondjanak pozíciójukról a pártban és az országban és átadják a vezetést azoknak, akik nem kompromittálták magukat s akiket a nép hajlandó lett volna követni. Önfejű ragaszkodásuk a hatalomhoz kihívta azok haragját, akik ebben a múlt visszatérésének lehetőségét látták." A rendszer ekkor, folytatja a tanulmány, Farkas Mihály "feláldozásával" próbálta lecsendesíteni a készülőfélben lévő vihart. "Nyilvánvaló volt azonban, hogy Farkas letartóztatása nem elégíthette ki a tömegeket, akik mindegyre inkább tudatában voltak annak, hogy a törvénytelenségek és gyilkosságok sorozata nem lehetett egy maroknyi ember bűne, s fokozatosan arra a következtetésre jutottak, hogy az okok a rossz módszerek egész rendszerében keresendők, hogy a proletariátus diktatúrája deformálódott, hogy a pártvezetés és a belső pártélet vezér elve csak az volt, hogy mechanikus fejbólintójánosokat kreáljon, akik lélektelenül végrehajtják a felülről érkező parancsokat."

A gyors fejlemények élénk rajza után Hoffmann idézi a "Szabad Nép" közleményét, mely szerint a Politikai Bizottság visszavette a pártba Nagy Imrét, miután világossá vált, hogy kizárásában "Rákosi személyes előítélete határozott szerepet játszott." A tanulmány részletesen közli Jusztusz Pál cikkét a "Népszavá"-ban a Rajk Lászlóval folytatott börtönbeszélgetésről, majd idézi az "Irodalmi Újság" október 20-i számát, melyben az Írószövetség Határozata "új pártkongresszus azonnali összehívását követeli". Néhány nappal később "október 23-án diákok és polgárok tüntettek a Bem-szobor előtt és másutt. A helyzet bonyolulttá vált. Ezen a napon Gerő visszatért Jugoszláviából s rádióbeszédében felháborító módon támadta a tüntetőket, csőcseléknek, reakciósoknak, huligánoknak nevezvén őket. Provokáció volt-e ez, vagy politikai rövidlátás ? Képtelen volt-e Gerő felmérni a tömegek hangulatát, vagy olyan helyzetet kívánt teremteni, mely megkönnyítette számára a lázadó ellenzék brutális megsemmisítését. Még nem jött el az idő, hogy ezekre a kérdésekre pontos választ adjunk. Tény az, hogy amikor harcok törtek ki a fővárosban, Gerő még akkor sem volt elég bátor ahhoz, hogy lemondjon posztjáról ... Az események azonban már kicsúsztak a kezéből. Gerő és csoportja, és maga a párt is, átmenetileg elvesztette a helyzet irányításának és ellenőrzésének lehetőségét. Gerő tragikus befejezésig vitte Rákosi politikáját."

BEFEJEZÉSÜL Hoffmann megállapítja, hogy "a nemzetközi munkásmozgalomban ma folyó viták és nézeteltérések fényénél, amikor bizonyos erők megkísérlik feltámasztani és rehabilitálni Sztálint, visszafordítani az órát a XX. Kongresszust és 1953-at megelőző időkre, a magyar tragédia elemzése és következtetéseinek levonása kétszeresen szükséges".

D.L.

AZ IRODALMI ÚJSÁG
NEW YORK-I
LAPTERJESZTŐJÉNEK
ÚJ CÍME
Alex Fodor, 98-10 64th Avenue
Apt. 7A, Rego Park 74, New York

Hallgassuk a Montreáli Magyar Rádiót
Érdekes magyarországi riportsorozat ismert budapesti művészekkel.
— Montreáli hírek.
Szombaton de. 11 órakor C.F.M.B. — 1410 — Vasárnap du 5.30-kor.
— Telefon: 625-6771.
Magyar hanglemezek olcsón kaphatók!

Régi emlékek Nagy Imréről

A Debrecenből Budapestre érkezett kormány majd minden minisztériumának megvolt az előre elkészített helye. Legtöbb esetben az üresen maradt minisztériumi épületekben gyülekeztek 1945. tavaszán az életben maradt, vagy el nem menekült tisztviselők és ők fogadták a debreceni miniszstereket.

A miniszterelnökségnek nem volt szállása a fővárosban. A budai Sándor-palota romokban hevert és néhány volt főtisztviselő a vakolat és téglatemető módszeres feltárásával foglalkozott, mentve ami megmaradt : levéltárat, okmányokat.

Miután a miniszterelnök személye semmiféle tényleges hatalommal nem volt összekapcsolva, az ország népe és a közigazgatás, meg az azt helyettesítő Nemzeti Bizottságok, ösztönösen jól tájékozódva, a politikai pártok vezetői körül csoportosultak. Az ideiglenes kormány valóban egészen ideiglenes, néha úgy látszott, hogy felesleges intézmény volt, miután hatásköre sem Debrecen, sem Budapest határán túl nem terjedt ki az összes politikai pártok és a Vörös Hadsereg közvetlen segítsége nélkül.

Hosszas keresgélés után a felrobbantott Lánchíd pesti hídfőjével szemben, a Grasham-palotában költöztették össze a Hitelbankot a miniszterelnökséggel anélkül, hogy egyik a másiknak a hitelét és biztonságát szavatolni tudta volna. Ott fogadták a régi és új tisztviselők vitéz Dálnoki Miklós Béla vezérezredes miniszterelnököt, aki attól kezdve minden nap néhány órát bent is töltött a vezérigazgatói szobában, kivéve amikor teniszezett, lovagolt, vagy hosszabb időre Pest megyei szőlőjébe vonult vissza.

Akkoriban a miniszterelnökség sajtóosztályán dolgoztam és mint mindenkire másra, kéthetenként sor került reám is, hogy az éjszakai ügyeletes tisztviselő munkáját ellássam. Egy ilyen szolgálat közben, este tíz óra után pattant ki a szárnyas ajtó és egy alacsony, köpcös, bajszos, cvikkeres férfi lépett be, a mélyen meghajló altiszt mögött. Reám sem nézett, hanem a miniszterelnök szobája felé tartott és megkérdezte :

— Béla bent van?!

Nem volt bent. Felém fordult. Most emelte csak le a kalapját, felöltőjét kigombolta és néhány lépést tett fel-alá. Azután leült.

— Hol van?! Azonnal hívd fel!

Felhívtam Miklós Béla lakását. A kegyelmes asszony jelentkezett (akkor még így szólították a miniszterek feleségeit, hiszen a hivatalos levélpapírokon és pecsétekben is angyalok lebegtek még a koronás címerrel). Kissé meg volt bántva, hogy késő éjjel zavarják, de végül is közölte, hogy férje lekocsizott Dinnyés Lajosékhoz vadászni.

A velem szemben ülő férfi idegesen babrálta a bajuszát. Megtörölte cvikkerét és elöntötte a vér az arcát.

— Hallatlan! — mondta. — Úgy él mint egy angol miniszterelnök. Ha vadászni ment, holnap se jön be... — morfondírozott magában. Aztán eldöntötte a kérdést :

— Itt hagyom ezeket a jelentéseket, reggel add át a titkárának és én majd dél tájban megpróbálom felhívni megint.

Átvettem a hosszában, szabályosan összehajtogatott papirosokat, amelyeken látszott, hogy frissen, nemrég készültek és ha a földmívelésügyi miniszter maga hozta át, késő este, nyilván addig volt bent a hivatalában és fontosnak tartotta, hogy maga kézbesítse a kormányfőnek. Belelapoztam és be akartam zárni a páncélszekrénybe.

— No csak olvasd el, — mondta a miniszter. — Nem olyan titok.

Aznap esti kétségbeesett jelentések voltak az ország különböző vidékeiről. Annyi ilyen jelentést kapott akkor minden minisztérium, hogy az ember már-már elfásultan fogadta mindegyiket. Megtörtént esetek utáni feljegyzések voltak, s tenni már nem lehetett semmit a befejezett tények után. Ezt olvashatta le arcomról a miniszter is, mert úgy reám támadt, mintha én lettem volna a távollévő miniszterelnök helyett a felelős.

— Ilyen időkben vadászni ! Azonnali intézkedéssel talán még bent lehet tartani az országban a vetőmagot !

Még egyszer belenéztem az aktába. Aznap délutáni jelentés volt. A sárvári cukorgyár táviratban kérte "Nagy Imre miniszter urat", hogy azonnal intézkedjék, mert : "a felszabadító Vörös Hadsereg ismeretlen egysége" (sic!) lefoglalta és szállítani kezdi az egész Eszak-Dunántúl cukortermelését biztosító cukorrépa vetőmagot, amit Sárváron tárolnak.

A másik okmányt Kecskemétről küldték. Az ottani, több ezer főnyi orosz kórház feltehetőleg jó erőben lévő lábadozó tagjai tervszerűen elárasztották a város határát és ahelyett, hogy leráznák a barackot, kivágják a fákat. Napok alatt több ezer fát irtottak ki.

— Azonnal beszélni kellene Bélának Rákosival és Vorosilovval, — mondta fáradt hangon Nagy Imre. — Dunántúl adja a cukrot, ha elviszik a vetőmagot, mi lesz itt jövőre ? S tudod, hány év kell ahhoz, hogy egy gyümölcsfa teremjen ? Ezt meg kell akadályozni.

Teljesen egyetértettem vele, de megkérdeztem :

— Miért nem hívja fel miniszter úr Rákosit és Vorosilovot?

— Azt nem tehetem, — mondta önérzetesen. — Ez nem pártügy, ez nem magánügy, ez országos kérdés és én a miniszterelnök nélkül nem járhatok el.

— De ha sürgős...

— Persze hogy sürgős, hiszen a vetőmagot Ausztriába szállítják. Egy ugrás Sárvárról.

— Ausztriába?

— Mit gondolsz, talán Ukrajnába? — kérdezte sokat tudó mosollyal. — Magánüzlet ez, a cukorgyár meg a megye be van rezelve és ahelyett, hogy kivernék őket, nekem táviratoznak.

— Biztosan nem merik...

— Hát éppen ez az, senki se mer itt semmit. Vagy vadászik. No szervusz. Talán még nem lesz késő holnap sem.

Kezet nyújtott és komótos lépésekkel kifelé indult. Kikísértem a lépcsőházig. Akkor kérdezte meg, mi a nevem, ki vagyok.

— Akkor hát földim vagy, — mondta. — Én is Somogyországból kerültem el.

A kapuban odaszólt a sofőrjének, hogy hajtson lassan utána, mert még egyet járni akar. Még egyszer kezet nyújtott és elindult a Belváros felé

Az iratokat másnap átadtam. Néhány hónap múlva, amikor már lehetett, újra szerkesztőségben és nem hivatalban ültem. A pártokon felüli gazdasági hetilap, a "Közgazdaság" segédszerkesztője voltam, amikor Major Róberttel, Markos Györggyel és Farkas Ferenccel elhatároztuk, hogy ezeket az éveket megörökítjük egy évkönyvben. 1946. elején láttunk a munkához és 1947. elején meg is jelent a "Közgazdaság" Évkönyve 470 oldalon. Abban is különbözött a régi közgazdasági almanachoktól, hogy hirdetést sem vettünk fel és egy cikk sem jelent meg egyes vállalatokról, vagy "a közgazdasági élet prominens személyiségeiről". Sem pénzért, sem ingyen. Hatvannégy tanulmányból állt a kötet, áttekintést adva a gazdaság és gazdaságpolitika minden ágáról. Hasonló összefoglalás, melyben csak szakértők cikkeit közölték, azóta sem jelent meg. Használják, idézik is lépten-nyomon, mint "standard" művet.

A mezőgazdaságról szóló nagy fejezet íz tanulmányára a szerzőket, főleg egyetemi tanárokat, nekem kellett felkérnem. A 45-ös és akkor még be nem fejezett földreformról természetesen más nem írhatott mint a "földosztó miniszter", aki akkor már a t. Ház elnöke volt.

A Parlament épületében lévő elnöki irodájába kéretett magához. Ismerősként üdvözölt. Megkértem a tanulmány megírására.

— Nem hiszem, hogy menni fog. Nem lehet csak úgy összecsapni ilyesmit, időm meg látod alig van... Miért nem kértek fel mást ?

— Erről ebbe az évkönyve más nem írhat — mondtam.

— Ki mondja ezt ?

— A szerkesztőség így határozott. Akkor inkább senki sem ír, csak leközöljük a minisztérium statisztikai adatait a földreformról.

Mosolygott. Bajszát sodorgatta.

— Két év múlva könnyebb lenne írni, most még javában benne vagyunk a reformban.Sőt csak most kezdődik a reform. Te hogy látod a helyzetet?

Elmondtam, hogy vidéki útjaimon mit tapasztaltam. Az emberek félnek, attól tartanak, hogy jön a kolhoz.

— Micsoda rémhírek ezek! — csattan fel. — Kolhoz... ugyan. Az nálunk nem megy. De szövetkezetek kellenek és verseny kell az önálló gazdák és a szövetkezetek között.

— Ez jó is volna — mondtam. — De egyesek nem így gondolják...

— Jó, jó, tudom én is, kikre gondolsz. De egyikük sem foglalkozott agrárkérdésekkel, nem értenek hozzá és nem lehet elhamarkodni semmit, mert a ló is megbokrosodik, ha rángatják, hát még az ember. Szóval nem lehet siettetni most már semmit, az a fontos, hogy a nehezén túl vagyunk, és ne zavarjuk a termelést, az még fontosabb... — s folytatta részletezve, alaposan, számoszlopokat idézve, mintha katedrán ülne, vagy szemben, a Földmívelésügyi Minisztériumban.

Hallgattam, amíg abba nem hagyta.

— Ezt írd meg, elnök úr.

Reám nézett és elmosolyodott :

— No ha nem megyek éppen vadászni, majd lediktálom.

Hunyorított hozzá és megkérdezte, mi a határidő. Két héttel korábbit mondtam.

— Ott lesz!

Egyik fiókjából papírtömböt vett elő, ráírt valamit. Felállt és elbúcsúzott.

Még egy tanulmány ügyében kellett elmennem aznap. Sietve indultam kifelé a Parlament mérföldnyi hosszú folyosóján. Az öröm is hajtott, hogy Nagy Imre vállalta. Visszaidéztem szavait és lelassítottam járásomat. Eszembejutott amit hangsúlyozva és aláhúzottan mondott elébb :

— Nem lehet siettetni most már semmit, hogy a nehezén túl vagyunk...

Ő sem tudta, hogy nem voltunk még túl... Csak így hittük.

NAGY KÁZMÉR

Hány méterre a föld alatt?

A családját, aki Romániában volt, deportálva, nem értesítették a haláláról ; véletlenül tudták meg, hetekkel a gyászjelentést csúfolkodva helyettesítő *hivatalos kommüniké* szárnyszegett mondatainak nyilvánosságra hozatala után, egy román újságból, egy idegen nyelv dermedt csendjének részvétlen és tárgyilagos közvetítésével, idegen ég alatt, idegen kertben, melyet embernél magasabb fapalánkokkal kerített körbe egy idegen hatóság, nehogy némely kíváncsiskodó szomszéd szíve is belefájduljon egy idegen fájdalomba. Az őrzésükre kirendelt román tiszt, amikor erőt vettek magukon s nem a haláltól, de az élettől rettegve megkérdezték tőle, mi történt, azt válaszolta, reméli, hogy kommunistákhoz méltó bátorsággal fogják elviselni a kivégzés hírét. Ezek után már természetesnek tűnhetett, hogy a halál beálltáról nem bocsájtottak ki orvosi bizonyítványt, nem közölték, hogy mikor temették el, hol temették el, hány méterre a föld alá. Talán eltüntetni fontosabb volt, mint megölni ? Vagy talán éppen e sürgető nyomtalansággal akarták bizonyossá tenni a halált, még egyszer torkonragadni a halottat ? Ha így van, az ellenkezőjét érték el vele. Akinek nincs sírdombja az minden sírgödörben fekszik. Halálának évfordulóján nem tehetünk le egy szál virágot a sírjához, hát minden sírra ejtett virág egy kissé az övé is. A koranyári szélben borzongó, felosztott dunántúli dombok őrzik a felosztójukat.

Shátha nem is halt meg ? Hátha ez a végletes bizonytalanság csupán egyfajta, szívet szorongató bizonyosságot rejt ? Hátha ennek a hányingerlő közönnyel megrendezett, olcsó titokzatosságnak nincs is titka ? Így üti fel fejét a legendák gyenge csírája a föld — az ismeretlen sírhalmok — alól. Mert vannak, akik már csak azért élnek, hogy napról-napra találgassák — süllyedő szívvel, emelkedő szívvel, — hátha, hátha ? Hogy nemcsak az álmokban jelenik meg, hanem az ajtóban, zömöken, cvikkerét kissé oldalra csúsztatva, bajuszát pederve, ahogy utoljára látták, amikor jött a parancs, hogy a férfiaknak el kell válniok az asszonyoktól, a férjeknek a feleségektől, szovjet tisztek sereglettek a szobába, a föld "legemberibb hatalmának" suta képviselői, hogy tanúságot tegyenek a hatalom embertelenségéről.

Kevés a remény, nincs is remény. De ki tagadhatja meg az álmodozóktól, hogy legalább álmodozzanak ? S milyen jó, hogy legalább még álmodozni tudnak, hogy a jogfosztók hatalma nem ér el az álmokig. Milyen jó, hogy zömök felsőteste, cvikkere, szeme villanása még a jogfosztók álmaiba is belopódzik, s figyelmezteti őket — a halálára ? — az életére.

Mégis, az élete utolsó hónapjait ködbe burkoló csend a legrijasztóbb. Miért nem ad róla senki hírt ? Hogyan lehet elviselni szótlanul a nyomást, mely azokra nehezedik, akik meghalni látták ? A fegyőrök nem beszélnek. A bírák nem beszélnek. A hóhérok nem beszélnek. Miféle fenyegetés, miféle átok kényszerítő haragja ül az emberekre ? A félelem vagy a rettenet tartja fogságban azokat, akik őt tartották fogságukban ? Mindkettő, valószínűleg. A hatalom fenyegetően intésre emelt ujja csakúgy, mint a csodálkozó haraggal rájuk szegeződő szempár, mely *odaátról* is egyazon váddal szikrázik. A háromszorosra zárt ajtónak ez a kulcsa, a félelem. A félelem a halott életétől, amit a pártapparátus hidraulikus sajtója sem tud meg nem történtté tenni, nem tud ellaposítani.

Mert mi lesz, ha egyszer felpattan a zár ? Hogyan fogják megmagyarázni, hogy miért hallgattak ? Kinek fogják magyarázgatni, hogy semmiről sem tehetnek ? Ki figyel majd rájuk ? És ki hisz nekik ? "Mióta, történelmileg, az eszünket tudjuk, mindig azok kerültek a múlhatatlan emlékezet oldalára akik, ha megverten, megkínzottan is, ellenálltak a gyalázatnak, az eltipró hódításnak, az embertelenségnek. Az evilági emberiség első és utolsó ítélete szerint az üdvözültek táborába a szabadság hitvallói, a kárhozottakéba a szabadság eltiprói kerültek" — írja a fiatal Kossuth-díjas költő pirulás nélkül, pedig nem Nagy Imre epitáfiumát írja, hanem éppen kivégzőinek dicséretét. De a "történelmi emlékezet" gúnyos fanyarsággal ellenkező értelművé formálja szavait, s a szégyen pírja akkor kerül majd az arcára, ha ráolvassák tulajdon ítéletét.

A magyarázatnak akkor már nem lesz semmi értelme. A halott belép az ajtón, leül a székre, keresztbeveti lábát s elmondja — helyettünk is — amit még nem tudunk. Az árulást ; az autóbuszutat a repülőtérre, a bizonytalanul világított utcákon ; a teherautókról leugráló szovjet katonák csoportját ; a holdfényben sápadtan csillogó repülőgépet ; a kérdéseket, melyekre nem érkezett válasz ; az első, idegen nyelvű feliratokat, melyek a "vendéglátó" ország közvetlen jelenlétét idézték már ; az őszi esőben ázó, romániai villákat, melyeknek ablakaiból csúfondárosan pillantott ki a halál.

Ünneprontóként azok számára, akik azt hiszik, hogy nem tudunk és sohasem fogunk megtudni semmit utolsó napjairól ; akik abban reménykednek, hogy az idő ködös esője végképp elmossa halványuló lábanyomát s nem kell felelni érte, nem kell emlékezni rá, (mert útlevelekkel feledékenységet lehet vásárolni) hadd mondjuk meg, hogy mégis tudjuk, hogy mit mondott a bíráinak, utolsó üzenetként azokhoz, akik szerették és azokhoz, akik gyűlölték. Amikor a bíróság kihirdette előzetesen meghozott ítéletét, megkérdezték tőle, kér-e kegyelmet. Tudjuk, hogy azt válaszolta : Nem ! Nem kért kegyelmet. Miért is kért volna ? S kitől ? Ezzel a határozott, egyértelmű, kurta és fájdalmas *nem*-mel mondta ki, kiáltotta ki, üvöltötte világgá utolsó, határozott, egyértelmű, kurta és fájdalmas *igen*-jét, egy egész élet válaszát a történelem minden kérdésére.

S ezután már minden mindegy volt számára, s számunkra is. Mindegy, hogyan tüntették el, hogyan kotorták egy jeltelen meszesgödörbe ; hogy nem adtak róla halotti bizonyítványt s nem őrzi testét síremlék. Ez a *nem* őrzi, ki tudja hány méterre a föld alatt, ez a tagadásba oltott igenlés, ez a hitvány képmutatók és sunyító alkalomlesők képébe vágott vallomás, ez a sértetten, büszkén, lemondóan és bátran csattanó felkiáltójel, mely mögül már kikandikáltak a puskacsövek vagy kunkorodni látszott a kötél kérdőjele.

BADICS ISTVÁN

FENYŐ MIKSA

LUKÁCS

Emlékezés sok e

LUKÁCS GYÖRGY nyolcvanadik életévét — úgy hallom — méltóan ünnepelték otthon és mindenütt a világon, ahol a marxizmus tudósai élnek, vagy érdeklődés van problémáik iránt. Az Irodalmi Újságban Hanák Tibor írt hozzáértéssel Lukács György élete művéről instruktív cikket ; — amit én a következőkben papírra vetek, annak bizony kevés köze van a marxista tudományhoz, — emlékezések ezek régvolt találkozásokról, vele és írásaival. Nem gazdag emlékek s közlésük tán nem is volna jogosult, ha életre nem galvanizálná ezeket a szerep, melyet Lukács György a társadalomtudományok terén betöltött s melynek fényében az elfakult emlékeknek s kevésbé kompetens hozzászólásoknak is lehet valami értékük.

E sorok írója élete folyamán néhány szép díszítő jelzővel ajándékozta meg önmagát : nevezte magát "jó európai"-nak ; vallja magát jó amerikai citizensége mellett "világpolgár"-nak s viszont emigrációjának tizenhét esztendeje alatt látnia kellett, hogy nacionalizmusa elevenen él s boldog, ha hírét hallja, hogy a közélet valamely területén — tudományban, irodalomban, művészetekben, sportban vagy akár bridge-ben — magyar ember tekintélyt szerez s őt a magyar glóbuson kívül is megbecsülik. Tudok örülni a megbecsülésnek, melyet Lukács György élete munkájával a kommunista világban szerzett, tudok örülni annak, hogy nem kommunista szociológusok is értékelik ezt a munkát és érdeklődéssel figyeltem egy másik kommunista tudós, Varga Jenő érvényesülését, melyet a közgazdasági tudomány terén elért, épp olyan kockázatos küzdelmében, mint Lukács György a maga tudományának területén. Én mindkettőben magyar sikert láttam.

ITÁLIAI kóborlásaink egyikén Gubbióba jutottunk. Egy olasz házaspár követett s odalépett hozzánk : ugye hogy magyarok vagyunk ? Mert ők ugyan nem bírják nyelvünket, de annyit megértettek, hogy magyarul beszélünk s boldogok, hogy velünk találkoztak. Miért ? — kérdeztük. "Mert nővérem — mondja a férfi — most fordítja Lukács György munkáját olaszra" — s mi bizonnyal ismerjük ezt a kitűnő tudóst. "Oh igen, ismerjük és becsüljük" — de tán hangunkon nem érzett elég lelkesedést, mert még nagyobb nyomatékkal ismételte, hogy nővérétől tudja : Lukács nagy gondolkozó és a magyar művelődés kiválóságát bizonyítja, hogy ilyen szellemet produkált. Végül lelkesedése minket is magával ragadott, — elmondottam, hogy személyesen ismerem, talán azt is hozzátettem, hogy ifjúkori barátok vagyunk, — nézze el ezt nekem Lukács György. A férfi nevét is megmondotta (kilenc év előtt volt, bizony elfelejtettem), azzal vált el tőlünk, hogy szebb úti ajándékot nem vihet nővérének, mint e találkozás hírét.

LEGELSŐ TALÁLKOZÁSOM Lukács Györggyel 1902 körül lehetett, amikor egyik napilapban — lehet az, hogy Pályi Ede lapjában, a "Magyar Szó"-ban ? — egy tárcát olvastam Lukács György aláírással, mely félre nem érthetően Alfred Kerr hatása alatt íródott, sőt egy kissé karikatúrájának hatott. Engem bosszantott a dolog, mert hogy az akkortájt írt drámabírálataimon ugyancsak Alfred Kerr hatása érzett meg s Lukács tárcáját a magam legsajátabb dominiumába való betörésnek éreztem. Egy a "Magyar Géniusz"-ban megjelent bírálatom fölé, melyet Bródy Sándor "Királyidillek" című egyfelvonásosairól írtam, Osvát Ernő javaslatára odaillesztettem : "ahogy Alfred Kerr írt volna erről". Aztán én is, Lukács is, búcsút vettünk Kerrtől, akitől azonban egyet mindketten megtanultunk, hogy egy bírálatnak igazán akkor van jogosultsága, ha az ítélkezésen felül, magában is, mint írásmű megállja helyét. Lukács György ezt Rudolf Kassner német íróról szóló tanulmányában finoman fogalmazza meg ; a lényeg, hogy a mű, amiről az író kritikát vagy tanulmányt ír, csak ürügy arra, hogy fonalán a maga gondolatait elmondja. Az erre való, gyakran sikeres törekvés jellemzi Lukács minden munkáját. Ami cikket ezekben az esztendőkben — 1908 és 1916 között — a "Nyugat" folyóirat vagy a Fülep Lajos által szerkesztett rövidéletű "Szellem" Lukács tollából hozott, mindben ez a törekvés nyilvánul meg : Stefan George, vagy Thomas Mann, vagy Storm műveinek elemzésénél az esztétikai méltatáson túlmenően, esetleg ennek teljes mellőzésével, keresni azt, hogy hol kapcsolódnak be írásaik az egyetemesbe s ennek elemzésével teremteni egy kritikai művet, mely egyenrangú a megbírált írásművel. Ezek az írók, meg mind, akiket "A lélek és formák" esszékötetében Lukács egybefog, nagyot néznének, ha látnák, hogy mi mindent fedezett fel írásukban, az egyetemesség, sőt az öröklét micsoda jegyeit, ez a különös tanulmányíró, — *hineingeheimniss*-t, ahogy Goethe mondotta "Faust"-járól. (Évek múlva Lukács is nagyot nézett.) Passzióval és szellemesen tulajdonít íróinak szándékokat, betör hetedik szobájukba s viszi — saját gusztusa szerint — titkaikat a nyilvánosság elé. Azt írja Goethéről : "Nyugodtan tudta megvárni, míg a jószerencse hozta útjába, amire éppen szüksége volt." Eszembejut, amit Erdélyi János, vagy tán Salamon Ferenc írt Arany Jánosról, hogy megvárta, míg az idők hullámai... stb. s akkor vízrebocsátotta sajkáját. "Várta a fene", írta Arany a cikk margójára. (A stb. azt jelenti, hogy nem tudom szó szerint idézni.) Nagyon szívesen olvasnám azokat a széljegyzeteket, miket Balzac írna, vagy akár Anzengruber, Lukács tanulmányának margójára, — Goethe széljegyzeteivel alább megpróbálkozom.

"A LÉLEK ÉS A FORMÁK" esszégyűjteményről Babits Mihály írt a "Nyugat"-ban. Megírja, hogy Lukács "arcképei sokkal elmosódottabbak, sokkal absztraktabbak, légiesebbek, szubjektívebbek, hogysem a tudományos lelkiismeretet és másodszor sokkal formátlanabbak, áradozóbbak, bonyodalmasabbak, homályosabbak, komponáltabbak és stílustalanabbak, hogysem az igazi művészetet láthatnók bennük". Túlszigorú ítélet. Megfeledkezik arról, amit pedig maga Babits állapít meg, hogy Lukács a rokongondolkozásúak kis csoportja számára ír, ami azt jelenti, hogy a beavatottakhoz szól, akiknek elég egy homályos utalás, hogy megértsék azt, amit Babits, meg én, nem értettünk meg. (Föl kell tennem, hogy Osvát Ernő megértette, mert különben nem adta volna le.) Lukács György Fülep Lajos számára írt, akinek vonala nagyon hamar elvált Lukácsétól ; Fogarasi, a későbbi ádáz ellenség, vagy a kitűnő Mannheim számára s elsősorban Balázs Béla számára, aki leginkább birtokában volt Lukács titkosírása megfejtési kulcsának. Babitsnak adott válaszában Lukács vitatja írásai homályosságát s azt veti ellen, hogy "nincsen filozófia, amely valahol homályos ne lenne : a kérdés csak az, hogy hol és mennyiben, hogy miért és hogy kinek számára." Ő kiválasztottjai számára nyilván nem volt homályos s a be nem avatottakat egy-egy gúnyos szóval utasítja el, emlékeztetve engem arra a pesti mondásra : magával nem lehet vitatkozni, maga más véleményen van.

Feltűnő, hogy ebben az esszégyűjteményben egyetlen magyar író neve sem fordul elő. Stefan Georgeról szóló tanulmánya szinte megköveteli, hogy — módszere szerint — keressen vonalat Adyhoz, kinek akkorrára már négy remek kötete jelent meg. (Így, zárójelben mondom el, hogy úgy látszik Ady értékelte Lukácsot, mert különben nem írta volna Hatvanynak a duk-duk-affér alkalmával, hogy beszéljen erről Ignotusszal, Fenyővel, Schöpflinnel, Lukáccsal, Osváttal, szóval azokkal, kiknek a véleményére ad.) Lukács nem ismeri Adyt, Babitsot sem, a költőt, s Lukács, a történelmi regény filozófusa, nem ismeri a legkiválóbb történelmi regényt, Móricz Zsigmond "Erdély"-ét. Módszere nem tűrte, hogy ezekkel törődjék. Mikor La Place az égitestek mechanikáját fejtette ki Napoléon előtt, a császár azt kérdezte tőle : hogy van az, hogy ebben az istennek nem juttat szerepet ? "Sire, je n'avais pas besoin de cette hypothèse" — Fenség, erre a hipotézisra nem volt szükségem.

MÉG MINDIG csak ifjúkori műveiről beszélünk, tehát amiket az első világháború előtt, mondjuk annak derekáig írt, — bár a dátumok tekintetében nagyon bizonytalan vagyok — s azon töröm a fejemet, vajon Lukács György írt-e háborús vonatkozású cikkeket ? Úgy emlékszem, hogy nem írt, de hát ez lehet részemről informálatlanság, vagy feledékenység, Balázs Béla, ki tekintély volt előtte, írt ; egy szuggesztív írásban hirdette : menj, szenvedj te is ! Hiszem, hogy Lukács György bármilyen beavatkozást az ilyen sorskérdésekbe kilátástalannak ítélt, a maga egyetemesebb célú cirkulusai fölösleges megzavarásának. Talán éppen Balázs Béla verseiről — Tristán hajóján — elmélkedve komponálta meg teóriáját "a művész metafizikai felelősségérzeté"-ről, s aztán példaképpen tanulmánya befejezéséül közli Balázs egy versét, melyről azt állítja, hogy "e sorok írójának hite szerint minden idők egyik legszebb verse."A Goethe-Eckermann beszélgetésekben olvassuk (1830. május 12) : "A júliusi forradalom hírei ma értek ide Weimarba, nagy izgalmat okozva. A délután folyamán Goethéhez megyek. 'Mit szól ehhez a nagy eseményhez ? A vulkán kitört, minden lángokban áll, szó sem lehet többé zárt ajtók melletti tárgyalásokról!' — ezzel a kiáltással fogad. Igen, mondottam én, szörnyű eset, de mi mást lehetett várni ilyen kormánynál ! Tudni kellett, hogy ez a királyi család elkergetésével fog végződni. 'De kedvesem, ön úgy látszik nem ért engem', mondotta Goethe. 'Én nem ezekről az emberekről beszélek ; egészen más dologról van szó. Arról a Francia Akadémián kitört, tudományos szempontból nagyfontosságú vitáról van szó, mely Cuvier-t és Geoffroy de Saint-Hilaire-t egymással szembeállította'." Így érezhetett Lukács György, aki céltudatosan haladt tudományos pályáján, a háború esetlegességével szemben, — persze mindez fölösleges fejtegetés, ha nem áll a tétel, hogy írói működésében valóban tartózkodást tanúsított a háborúval szemben.

De hát ezek az írások mind imponáló ujjgyakorlatok — még az akadémiai pályadíjat nyert műve is a modern dráma fejlődéséről —, melyek, ha gondolkozásmódjuk, stílusuk tekintetében adnak is, eszmeviláguk tekintetében, melyben a spirituális-ideális felfogás, az individualizmus kihangsúlyozása az uralkodó, — szóval az ún. világnézlet tekintetében nem adnak hírt a későbbi Lukácsról. (Bár a hegeli dialektika sok mindennek bebizonyítására ad módot.) Arról mindenesetre meggyőzik az olvasót, engem legalább meggyőztek, hogy írójuk fölött nem szabad napirendre térni.

MEGISMERÉSÉBEN nagyon megsegítené az embert, ha ismerné a miliőt, melyben Lukács György felnőtt, — sajnos ezt nem ismertem eléggé. Apja szegedi Lukács József, mint tudjuk, a Magyar Általános Hitelbank megbecsült igazgatója volt, irodalom és művészetek iránt érdeklődő ember. Hogy ezzel az érdeklődéssel fia irodalmi tehetségét és becsvágyát kívánta-e szolgálni, vagy ettől függetlenül élt ez benne, nem tudnám megmondani. Tény az, hogy neves külföldi írók házának szívesen látott vendégei voltak s ilyen alkalmakkor magyar írók is, jelesül a "Nyugat" számos munkatársa, aztán kiváló zenészek s tudni vélem, hogy Lukács József áldozatkészsége tette lehetővé egyik-másik külföldi író vagy művész budapesti szereplését. (Paul Ernst német író egyik művének kiadását Lukács József segítsége könnyítette meg.) Thomas Mann otthon érezte magát náluk, — meg is emlékeztem egyszer az Irodalmi Újságban arról az irodalmi estről, melyet Lukácsék Thomas Mann tiszteletére rendeztek s melyen Bartók, Dohnányi, Kodály a vendég kedvéért, szeretetre méltó jókedvvel dzsessz-zenét produkált. Lukács György mindig is különös érdeklődést és megbecsülést tanúsított Thomas Mann iránt, akit kétségtelenül érdekelt a fiatal magyar filozófus, túlmenően azon az emberséges cselekedetén, mellyel a Tanácsköztársaság bukása után Seypel osztrák kancellárnál menedéket eszközölt ki Ausztriában Lukács György részére. Hogy aztán a "Varázshegy" egyik alakjában, a zsidó származású jezsuita kommunistában, Leo Naphtában valóban Lukács Györgyöt írta-e meg, mint azt hírlelték, ezt Thomas Mann határozott dementije után kétségbe kell vonnunk. Egy francia germanista kérdésére Mann azt válaszolta : *"So gut wie frei erfunden ; nur leichte Anhaltspunkte bot die menschliche Wirklichkeit"* — az alak az én alkotásom, néhány nem fontos vonást adott ehhez az emberi valóság. Így olvastam ezt Kerényi Károly érdekes cikkében, melyet két év előtt közölt a "Neue Zürcher" : "Thomas Mann und der Marxist" címmel.

LUKÁCS GYÖRGY ifjúkori írásait mind határozott magatartás jellemzi, aminek néha ellentmondani látszik olykor való homályossága ; írójuk hisz tételei igazságában, kész azokat bármely akadémia kapujára kiszögezni, szkepszise csak másokkal szemben van és ha ezek a mások jelentékeny emberek, akkor szkepszise sincs, mert fejtegetéseivel a maga hitére kényszeríti őket. Hogy irodalmi szemléletében mikor váltott át a spirituális ideálról a marxista materializmusra, milyen látomás művelte ezt meg, milyen damaszkuszi úton, s hogy cselekvően mikor lett a kommunista párt tagja, melynek ügyét aztán mindvégig tudással és kockázattal szolgálta, erről igazán csak Lukács György tudna szólani. Bevallom, mikor a "New York Times"-nek adott interjúját kezdtem olvasni, (erről később még mondok egyet-mást), azt reméltem, hogy erről a változásról hallok majd érdekes dolgokat, vagy esetleg megmagyarázását annak, hogy lényegében nem is volt változás; ifjúkori írásaitól egyenes vonal vezetett Marx birodalmába,aminek van is valami valószínűsége. A marxista tudomány alapelveivel nyilván német egyetemi évei folyamán ismerkedett meg s ezt a tudást tökéletesítette aztán komoly tanulmányokkal Marx dogmáinak meg nem alkuvó vállalásával, de átitatva a maga gondolataival emelte ki azt, vagy igyekezett kiemelni a konformizmus gyilkos szorításából. Amikor Kun Béla kormányában a közoktatásügyi tárcát vállalta, ezt ő már mint kitűnő tudósa a marxizmusnak foglalta el és gyakorlatát a maga legjobb belátása szerint igyekezett elvégezni.

Tudjuk, rövid életű rezsim volt s nem adott lehetőséget arra, hogy Lukács marxista koncepciója kipróbáltassék. Azt hiszem, hamar meggyőződött volna arról hogy akkori adottságok között a humanista ideál, melyet ő marxista hite éltető elemének hitt, nem valósítható meg. Nem a marxista gondolatban látta a hibát, hiszen megmaradt továbra is marxistának, sőt igazán e kísérlet után lett azzá, hanem a körülményekben, a koncepcióra meg nem érett emberekben, a környező ellenséges világban, talán népbiztos társai hibáiban is. Tény az, hogy népbiztosi tevékenysége emberséges volt : múltbeli tanításokért, amennyire tudom, senkit nem üldözött ; kinevezéseknél, amennyire csak lehetett, a rátermettséget nézte. Volt terve és szándéka az írók és művészek exisztenciájának biztosítására, — a névsorban, melyet annak idején láthattam, egész sora volt az íróknak, kik nem voltak a rezsim barátai (Pekár Gyula nyilván nem volt közöttük) s ha azt tapasztalta, hogy a párt-erőszak elfojtani készül a gondolat szabadságát, ott, kiállt védelmére. Nem nagyon volt lehetséges.

ÍRTAM AKKOR a "Nyugat"-ban az elnyomó kísérletekről, Dosztojevszkijről elmélkedvén, aki az abszolút államot várta, melynek nincsenek határai, mert valami nagy és egységes hit leszakított minden korlátot és eggyé, egyenlővé avatott minden embert, persze orosz szellemben, s ebben a cikkben akkor ez nem is volt valami nagy merészség — lázadoztam. Hogy "féktelen agitáció teljesen elhomályosítani készül a politika és művészet közötti natárvonalakat, az egyetlen határt, melyet a népek a legteljesebb testvéresülése sem dönthet le. Írókról, kik már egy évtizede nagy készültségű s a maguk idejében bátor társadalomkritikával érlelték a szociális forradalmat, most azt halljuk, hogy kommunista társadalomban nem juthatnak szerephez, mert nem csatlakoztak idején a párthoz, vagy mert közel állottak a burzsoáziához. A 'Vörös Újság' egyik közleménye a kommunista kultúrában nem juttatna helyet egy nagytehetségű fiatal magyar költőnek, mert az Ódát írt az ifjú Caesarhoz (Nota bene igen szép vers volt, nemes formájú és nemes tartalmú : felhívás a hatalom új urához, hogy hozza meg az országnak a békét.) Egy másik közlemény vitássá teszi Molnár Ferenc jussát az irodalomhoz, — mintha a 'Liliom'-nak vagy a 'Széntolvajok'-nak — egyéb írásait, tréfáit is bátran ideírhatjuk — soha hírét nem hallotta volna". A cikk tovább elégedetlenkedik, de nem folytatom az idézetet, mert a cikk alatt a következő jegyzet áll : "Ez az írás már ki volt szedve, amikor Lukács György népbiztos világos, becsületes, tehát megnyugtató kijelentése e kérdésben megjelent a Vörös Újságban."

AZTÁN, hogy a vörös uralom megbukott, Lukáccsal megszakadt minden kapcsolatom — egyszer véletlenül találkoztam vele Zürichben, svájci kiadójánál, az "Europa-Verlag" tulajdonosánál, néhány barátságos szót váltottunk egymással s aztán csak húsz év múlva, — ő nagynevű tudós, kit akkor már a kommunista világon kívül is értékeltek én emigráns-jelölt... tetszik tudni. A könyvemet, amelyikről akkor az "Europa-Verlag"-gal tárgyaltam, — Nyersanyagimperializmus, — nem adták ki, pedig ha kiadják elkerülhető lett volna a második világhábo-

GYÖRGY

ő távolságából

. De erről nem Lukács tehet, aki nyilván
ilamnál komolyabban hitte, hogy a mar-
zmus igazán alkalmas arra, hogy vállalá-
val minden háború elkerültessék.
Írásait olvastam azután is, ha nem is va-
mennyit ; imponáltak felkészültségükkel,
rbozitásukkal, mely homályosságukat ta-
irta, vagy előidézte s amit legkevésbé talál-
m vonzónak írásaiban, dacára szuggeszti-
tásuknak, ez a marxista dogmákban való
te. A XVIII. század sikeresen megküz-
ött a dogmákkal, melyekkel a pozitív val-
sok a gondolatot szabad szárnyalásában
egkötni próbálták és íme most egy új hit
gyetlenebb láncokkal, mondhatnók dresz-
úrával ... dehát erről már csak frázisokat
net mondani. Gyakran tettem fel magam-
n a kérdést, vajon a marxista dogmákat
zintén vallja-e és mindig úgy döntöttem,
gy igenis meggyőződéssel, tudományos
eggyőződéssel vallja. Ezen a véleményе-
en nem változtat az sem, hogy többször
etnekséggel vádolva, megszégyenítő pali-
diákra kényszerítették. Egyszer odáig
tott, hogy Marx és Lenin neve mellé Szta-
nét is írta, amit csak az nem ért meg, aki
m ismeri a sztálini időket. Lukács nem
iv ember s ismervén nemcsak dogmáit a
arxizmusnak, hanem gyakorlatát is, tuda-
ban volt annak, hogy vállalkozása élet-
szélyes. Lehet — nem tudom —, hogy
mályossága, mely férfikori műveiben is
ős volt, valamiféle védekezés kívánt lea-
. Spinoza etikájáról állapították meg, hogy
mályos ; Heine védelmébe veszi e vád
len s utal arra, hogy nagybátyját, ki túl
lágosan írt teológiai kérdésekről, fölakasz-
tták. *"Und nirgends in der Welt wird so*
hlecht gehängt als in den Niederländen"
- sehol a világon nem akasztanak olyan
sszul, mint Németalföldön, teszi hozzá
eine.
Ami pedig a visszavonásokat illeti, Lukács
yörgynek nincs mit szégyellnie. Descartes
alileivel vallotta, hogy a Föld forog a Nap
rül ; de amikor Galilei ezt az inkvizíció
rancsára visszavonta, Descartes kijelenti,
gy "bár úgy látom, hogy ez a tétel nyil-
nvaló adatokkal bizonyítva van, mégis a
lágért sem tudnék cselekedni az Egyház
kintélye ellen." Nem tudom, Lukács gon-
olt-e a visszavonásoknál arra, hogy törőd-
e kell a párt tekintélyével, de nyilván
ndolt arra, hogy Fogarasi, Rudas, Révai
emélyében olyan ellenfelekkel áll szem-
n, akiket provokálni öngyilkosságot je-
nt. Okosan tette, — vele éreztem anélkül,
gy vizsgáltam volna, hogy kinek a részén
n az igazság. (Mindenesetre a hatalom
szén.)

HOGY 1945 UTÁN, mikor hazatért, ta-
lkoztunk-e többször, nem tudom, de azt
dom, hogy érdemleges beszélgetést nem
lytattunk. Annyira más volt mindkettőnk
ótára, hogy meg sem értettük volna egy-
ást. Tersánszky Józsi évfordulóját, ünne-
elték ; Lukács György mellett ültem az
ső sorban. Nem volt megelégedve az ün-
epi beszédekkel, "szűk látókör", súgta ne-
em, "egészen mást kellene kiemelni". Bi-
onyos, ha ő mondotta volna az ünnepi
eszédet, az ünnepibb lett volna ; Ter-
nszkyt valami nagyobb egységbe állította
olna be, melybe talán Tersánszky beleve-
ett volna, — komikus kísérlet, hogy Lu-
ács György beszédét próbálom megfogal-
azni.
Lukács György tagja volt (1956) Nagy
nre kormányának. Ez nála nem jelentett
akítást a marxizmussal, tán még az orosz
ovjettel sem. Jelentette számára a gondo-
t szabadságának valamelyes helyreállítá-
t, hiszen a polgári filozófia válságáról
ott könyvében hirdette, hogy a "szabad-
g a társadalom tudatos átalakításának, a
rmészet és társadalom fölött elért uralom-
ak, az emberiség legmagasabbrendű pra-
sának vezérlő elve". Persze, el kellene
ondanunk e tételt megelőző gondolatsort
, hogy megértsük, hogy Lukács György
it ért "szabadság" alatt. Mindenesetre
bbet, mint amennyiben neki addig része
olt, kevesebbet, mint amit én értek alatta.
e arról meg volt győződve, hogy a gon-
olat olyan szabadsága, melynek megvalósí-
sát Nagy Imre kormányától várta, módot
lhat neki a marxista ideológia eredménye-
bb megvédésére, talán toleranciát is je-
ntett volna mások véleményével szemben
, már csak azért is, mert igen meg volt
yőződve a maga igazáról s arról, hogy
ebatteri készségével ilyen vitákban fölül-
marad. Hogy ebből a veszélyes kalandból
ép bőrrel menekült, azt — úgy vélem —
annak a tekintélynek köszönhette, mellyel
a kommunista világban indokoltan bírt.

EMIGRÁCIÓM első esztendejében cik-
ket írtam egy Párizsban megjelenő francia
nyelvű magyar emigráns lapba : "Goethe
új beszélgetései Eckermann-nal — Weimar-
ról, a Goethe-ünnepségekről, különösen pe-
dig Lukács Györgyről", — ez volt a címe.
Ez a szerencsés forma nem az én találmányom, — Léon Blum, volt francia mi-
niszterelnök ajándékozott meg vele, aki egy
kötetnyi beszélgetést írt — *"Nouvelles con-*
versations de Goethe avec Eckermann" —,
melyben Goethe a beszélgetések során Léon
Blum korának számos fontos politikai, mű-
vészeti és társadalmi eseményéről nyilatko-
zik, igazán Goethe szellemében. (Pl. a Drey-
fus-ügyről, A. France-ról, a francia-angol
viszonyról és hasonlókról.) Ha ez nekem
kevésbé sikerült, mint Léon Blumnak, ez
talán annak a körülménynek tulajdonítan-
dó, hogy nem tudtam a kortársi történetet
hűvös tárgyilagossággal nézni ; még élt
bennem a fölháborodás, melyet az utolsó
esztendők — 1944-1948 — eseményei vál-
tottak ki belőlem. Hogy miért éppen Lu-
kács Györggyel szemben adtam ennek, nyil-
ván nem egészen igazságos kifejezést, nem
tudnám megmondani. *Ex potiori fit nomi-*
natio, — de hát a történt embertelenségek
dolgában a felelősséget nem nála kellett
volna keresnem.

Az én Eckermannom naplója így indul :

> 1949. szept. 27. Goethe ma jó hangulat-
> ban volt. Egy francia tisztelője tíz butélja
> Mersault-t küldött neki, 1932. évjárat. Egy
> másik francia, Paul Valéry "Goethe és
> Napoléon"-jának kéziratával ajándékozta
> meg. És cikkek mindenütt a világon. A
> Francia Levéltár kiállítást rendezett Goe-
> the-emlékeiből ; katalógusának előszavát
> François Poncet írta. Lukács György,
> kiváló író, a Magyar Kommunista Párt
> ideológusa tanulmányt dedikált neki.
> Milyen szép ünnep ! Milyen dicsőség !
> Goethe íróasztalánál ült, mikor beléptem ;
> szíves szóval fogadott. "Olvasta a 'Nou-
> velles Littéraires' különszámát, melyet
> Hommage à Goethe címmel teljes
> egészében nekem dedikált ?".
>
> Feletet helyett a magam példányát mu-
> tattam neki, mely feketéllett széljegyze-
> teimtől. "Nagyon megértem — mondotta
> — ; nem könnyű dolog megérteni a mo-
> dern írók műveit, akik ugyanolyan je-
> lentőségű változásokon estek át, mint a
> mieink, mondjuk 1749 óta. Ha meggon-
> dolom, hogy 1827-ben azt mondottam ön-
> nek, hogy az Amerikai Egyesült Államok-
> nak gondolniok kellene arra, hogy a mexi-
> kói öbölben utat vágjanak a Csendes-
> óceánig s hogy szívesen üdvözölnék egy
> csatornát, mely a Dunát a Rajnával köti
> össze s az angolokat egy csatorna birtoká-
> ban Suezen keresztül, — ha arra gondolok,
> hogy ezek a víziók valósággá váltak, sok
> mindennel együtt, mikre akkor gondolni
> sem mertem, akkor megértem, hogy csupa
> kérdőjelünk van mai írók olvastán."
>
> Ez igaz, mondottam, de mindez a vál-
> tozás nem homályosíthatta el a "Faust"-
> vagy a "Wilhelm Meister"igazságait.
> Nagyobb bölcsességet ezeknél nem kapott
> a világ.
>
> "Ne higyje — válaszolta Goethe —,
> hányszor tettem föl magamban a kérdést,
> vajon vannak-e örök igazságok és mindig
> azt válaszoltam, hogy nincsenek, csak al-
> kalmi igazságok. Hobbes tudta, hogy iga-
> ság az, amit megparancsolnak. Igaz, hogy
> ő jogot mondott. Jus est, quod
> jussum est".
>
> Figyelmeztettem Goethet, hogy ő ezt a
> "Faust"-ban így mondotta : akié a hata-
> lom, azé a törvény.
>
> "Való igaz — válaszolta — de Renan,
> kinek olvasását nagyon javallom önnek,
> másként látta". Goethe odament könyves-
> polcához, levett egy könyvet és olvasta ;
> "Az emberi szellem igazságai fároszok
> változó fényekkel. Néha az igazságok olyan
> maguktól értetődőeknek látszanak, más-
> kor meg csodálkozunk, hogy hittünk ezek-
> ben. A dolgokra csak egy pillantást vetünk
> és soha nem úgy látjuk őket viszont, ahogy
> egyszer már láttuk őket. Hússzor az em-
> beriség igazságként vállalta, és hússzor
> megtagadta őket. És így lesz a jövőben
> is".
>
> Goethe félretette Renant és Lukács
> György könyvét vette elő. "Olvassa csak
> ajánlását és magyarázza meg nekem, mert
> kissé zavarban vagyok, hogy mit is je-
> lent." Olvastam : Goethének, kinek vonala
> egyenest visz Marxig és Leninig, mély
> tisztelettel egy pályatársa." Nem értem,
> mondottam, de hogy megértsem, el kéne
> olvasni könyvét, amit feltétlenül meg is
> teszek.
>
> "Attól tartok — mondotta Goethe —,
> hogy akkor sem tud majd többet... Nem
> szeretnék hálátlan lenni a fiatal tudóssal
> szemben, ki kétségtelenül nagy buzgalom-
> mal tanulmányozta műveimet." Bocsána-
> tot kértem, hogy félbeszakítom, de nem
> egy fiatal íróról van szó, hanem érett fér-
> firól és elmondottam élete adatait.
>
> Goethe érdeklődéssel hallgatta történe-
> temet s azt kérdezte, vajon Lukács Orosz-
> országban tanult meg írni ? "Mert —
> mondotta — mintha szláv miszticizmussal
> volna műve átitatva s alighanem ez teszi
> számomra olyan nehezen érthetővé. Bár
> Dosztojevszkijt egész jól értem, dacára
> miszticizmusának."
>
> Dehogyis, magyaráztam ; Lukács ma-
> gyar író és az irodalom iránti érdeklődés
> már élénk volt benne, még mielőtt Moszk-
> vába jutott éspedig erősen individua-
> lisztikus ideális szellemben. Viszont azóta
> Moszkva intésére a kollektív szellem jel-
> lemzi írásait.
>
> Goethe elgondolkozott. "Szóval forradal-
> mi átalakulás, de ez végül is nem olyan
> következetlenség : az idealizmus — láttuk
> Franciaországban — forradalommal vég-
> ződik. Én csak egyet nem értek, hogy író
> valakinek parancsszavára írjon. Eszembe-
> jut, amit egyszer egy magyar vendégem
> beszélt, ki néhány butéljával örvendez-
> tetett meg engem — tudja — a híres to-
> kajiból. Hogy a magyar úr, ha jó kedve
> van, cigányokat rendel oda s velük ked-
> venc nótáit húzatja. De azt sose tudtam
> volna elképzelni, hogy ilyet íróval is lehet.
> S ha megteszi mi értéke van írásának ?
> Pedig ha nem is értem teljesen, mégis
> úgy látom, Lukács György tehetséges író,
> aki igyekszik jelentőségemet aláhúzni.
> Milyen szép elismerés, mikor azt állítja,
> hogy a XIX. századbeli humanista eszmék
> nagy hirdetői — Balzac és Stendhal —
> Werther tendenciáinak folytatói. Nem
> egészen értem s amennyiben értem, el-
> fogadhatom ezt ? Sőt, szerinte nem is
> vagyok tisztában Werther jelentőségével,
> mert egyéni konfliktust vélek benne látni,
> holott az egyéniség konfliktusa van megír-
> va benne a burzsoá társadalommal. Olyas-
> valamit ír, hogy miként a francia forrada-
> lom hősei hősiesen mentek a halál elé,
> éppígy Werther is tragikusan pusztul el a
> humanizmus heroikus illúzióinak hajna-
> lán, a francia forradalom előestéjén. Nem
> is mertem tovább olvasni, féltem, hogy
> végül Werthert Robespierre előfutárjának
> teszi meg."

Így elmélkedtem 1949-ben, emigrációm első esztendejében. Talán mondanom sem kell, hogy a Lukács-idézetek korrektségét nem merem garantálni, persze Goethéét sem. Arra törekedtem, hogy kijelentéseik az ő szellemükben történjenek. Hogy ez mennyiben sikerült, ezt ma, tizenhat év múltán, csak alapos revíziós tanulmányok árán tudnám eldönteni. De — mint ezt néhány esztendő óta ismételgetem — tudni még mindig szeretek, de tanulni már nem. Hogy aztán az ilyen Goethe-Eckermann játék pótolja-e a tudást, erről még gondolkozni fogok.

LUKÁCS GYÖRGY ünnepe alkalmából a "New York Times" munkatársát küldte el hozzá, hogy — mint a tudósító mondja — "a marxista esztétika világszerte elismert vezető filozófusával" beszélgetést folytasson. "A magyar nonkonformista politikus — folytatja a tudósító —, akit akciói kétszer is az akasztófa árnyékába állítottak, az egyetlen korunkbeli marxista kritikus, akit a nyugati világ érdeklődéssel, mondhatnám mohón olvas. Úgy néznek rá, mint akinek munkássága nagy befolyással van a Sztálin-ellenes intellektuális mozgalom erjesztésében."

Ennyit tud meg az amerikai olvasó, aki Lukács műveit nem ismeri, a tudósító vázlatos vázlatából. Attól tartok, hogy magából az interjúból sem többet, legalábbis nem érdemlegeset.

Amit én a legszívesebben hallottam volna, az Lukács György álláspontja Nietzschével szemben, mert hogy róla szóló tanulmánya olvasását valahogy elmulasztottam s csak annyit tudtam meg, hogy Nietzschét a fasizmus előfutárjának tekinti. Tudom, hogy számos felületes olvasója, ki Nietzschét csak hallomásból ismeri, így vélekedik, de én, hiszékeny ember, Lukács Györgytől mást vártam volna ; igaz, hogy Nietzschét nehéz beszorítani egy prefabrikált szisztémába. Fasizmus előfutárja ! Melyiké ? Mussolini feketeinges fasizmusának ? Hitler barnaingesének ? Sztálin tirannizmusának, vagy általában a diktatúráknak ? Lukács György benne élt ; a nietzschei *gefährlich leben*-t alaposan megismerhette, illet volna Nietzschét is alaposabban megismernie.

Nietzsche a fasizmus előfutárja! Nagyobb ellentét, mint e kettő között, el sem képzelhető, — szinte restellem, hogy erről vitára szántam el magamat. Egy ilyen gazdag gondolkozónál, mint Nietzsche, nem nehéz paradox gondolatokat találni, ellentmondások, evolúciós változások — tudhatná Lukács a maga életéből — természetesek. (Szegény élet, melyben nincsnek ellentmondások.) De legparadoxabb gondolatában is lehetetlen Hitler bármelyik tételével vagy cselekedetével rokonságot találni. A fajkérdésben való felfogása a zsidók mellett történt, szinte hódolatos kiállása, az antiszemitizmus szuverén megvetése, mindez tiltja káromlását. A germánság lekicsinylése, a *Reich*-ről való igen kedvezőtlen felfogása, a francia szellem nagyrabecsülése — minek folytatnám ! Egy idézetet mégis ide írok ; Nietzschétől való, ki nem volt barátja a szocialistáknak : "A munkásoknak majdan úgy kell élniök, mint ma a polgároknak, sőt fölöttük (*über ihnen*), kitűnve igénytelenségük által, egy *magasabbrendű kaszt* : tehát szegényebben, egyszerűbben, de *a hatalom birtokában.*" (A kiemelés tőlem való.) Nem proletárdiktatúra, talán nem is gyakorlati elgondolás, de szépségében magában is cáfolat a fasiszta vádra.

SZÍVESEN beszélgetnék Nietzschéről Lukács Györggyel, figyelmesen hallgatva elemzését. Vitára nem gondolok, mert ebben kétségtelenül alulmaradnék. Ő abszolút biztos tételeiben, hajszálnyi kétsége sincs s ragadja magával partnereit azzal a biztonsággal, ahogy Szokratész műveli Platon műveiben, általam nagyon nem kedvelt dialektikájával. Engem viszont egy határozott ellentmondás megingat, mert ahány állításom, annyi kérdőjelem. Hogy ezt a "New York Times"-interjút kissé félvállról vette, annak oka — úgy vélem — az lehet, hogy benne is él, mint a legtöbb európaiban, kik a szellemi élet terén dolgoznak, az amerikai szellemi élet indokolatlan, gőgös megvetése. Felsorol ugyan dicsérőn egy sor amerikai írót "jók voltak még" vállon veregetéssel, viszont Faulknerről csak annyit mond egyszerűen, hogy kétségei vannak tehetsége iránt. Hadd mondom viszont en ugyanilyen egyszerűséggel, hogy a legkülömb a modern amerikai írók között s világviszonylatban is a közé a fél tucat modern író közé tartozik, kiket a komoly európai irodalmi közvélemény az első sorba állít. (Hát persze, joggal kérdik meg, ki ez a "komoly európai irodalmi közvélemény"?)

Aztán nagyon lehet, hogy Lukács nem tekintette az interjúvoló újságírót olyan partnernek, kivel egyenrangúan szóba lehet állni. S ha Lukács barátja is a dialógusnak, ellentétben Paul Valéryvel vagy Alainnel, kik csak akkor voltak hajlandók előadni, ha ezt vitatkozás vagy kérdések nélkül tehették, — Lukács egy szellemileg megbecsült emberrel szívesen folytat vitát. De valakivel, akit mint a "New York Times" tudósítóját, csak konkrétumok érdekelnek, avval nem tud mit kezdeni. Annak pl. azt mondja, hogy ő fedezte föl Sören Kierkegaardot (Nietzsche figyelmét a dán íróra Brandes hívta fel), "de most kimondottan szemben állok vele", mondja, de hogy miben, miért, azt nem árulja el. Kafkáról kijelenti, hogy nem kedveli, mert nem kedveli az *Angst*, a szorongás irodalmát, bár elismeri róla, hogy "fascináló és páratlan jelenség", aki "csodálatos az eljövendő sötét idők víziójában". "De nem modell, mint Tolsztoj vagy Thomas Mann", teszi hozzá. De hát, gondolom, éppen elég ez a legfelső ranghoz. Aztán miért kell egy írónak modellnek lennie, vagyis nyilván akarata ellenére nevelni az utánzók tömegét ? Vajon Lukács Dante "Infernó"-ját csak azért fogadja el remekműnek (ha ugyan elfogadja), mert az abban megnyilatkozó szorongást a "Paradisó"-jával jóváteszi ?

Először volt, hogy olvastam Lukács Györgytől valamit, amit első látásra megértettem ; amiben semmi homály nincs s azon kaptam magam rajta, hogy direkt nélkülözöm a lukácsi homályosságot. Viszont türelmét az interjúvolóval szemben bámulni lehet ; igaz, egy nagytekintélyű lap kiküldöttje volt.

VISZONT semmi baj, ha ez az interjú nem sikerült. Mikor François Villeroi marsall letörve kijelentette XV. Lajosnak, hogy Romillies-nél csatát vesztett, a király így vigasztalta : Marsall, a mi korunkban (éveire gondolt) az embernek már nincs szerencséje... Ez bizonnyal inkább illik rám, mint Lukácsra, aki, mint látjuk, tele van nagy tervekkel. Befejeztem, csak még ideírom, amit jogászbojtár koromban tanultam, hogy a kliensek részére készített elszámolások alá három betűt kell írni : S. I. & O. ami azt jeleneti : sine errore et ommissione, — magyarul : ha ugyan nem tévedtem valamiben, vagy nem felejtettem el valamit.

AZ ELIDEGENEDÉSRŐL

JOSEPH GABEL : "FORMEN DER ENTFREMDUNG". AUFSAETZE ZUM FALSCHEN BEWUSSTSEIN, FISCHER VERLAG, FRANKFURT AM MAIN, 1964.

ELIDEGENEDÉS, önelidegenedés, eldologiasodás és ellényegtelenedés gyakorta használt kifejezések az újabb marxista-leninista irodalomban, noha a fenomén, melynek jelölésére ezek a szavak hivatottak lennének, egyáltalán nem újkeletű és nem is Marx vette először észre. A felvilágosodás korában fedezik fel az optimista antropológiák, hogy az emberi élet harmóniája megbillent, az egyén és a környező világ viszonya előnytelenül alakult : az emberi miliő és benne a társadalom mint kívülálló, idegen erő jelentkezik, mely eltorzítja az indivíduum természetes fejlődését. Ez az elferdülés azonban nem végleges és megmásíthatatlan, hanem legyőzhető : van tiszta és teljes emberi lényeg, csak meg kell találni a belső és az elidegenedett külső világ egyesítésének a módját. Rousseau vissza akar vezetni a "természethez", mert szerinte a társadalmi és civilizációs adottságok, melyeket ugyan az ember hozott létre, megbontják az egyéni életet, alárendelt és dologi, tehát lényegtelenné tevő és nem a lényegének megfelelő szerepet juttatnak neki. Az elidegenedés legfőbb megnyilvánulása a vallás — mondja Feuerbach. Az Isten és a túlvilág az emberi szellem produktuma, mely azonban úgy jelenik meg mint valami önálló, sőt az emberinél hatalmasabb erejű létsík. A feladat : az innenre és túlra, égire és földire szétszakított emberi lényeg egyesítése. Hegel rendszerében az elidegenedés hozzátartozik az abszolút szellem kibontakozásához, szerepe ennyiben pozitív. Az ember szemszögéből nézve azonban azt jelentette ez a felfogás, hogy az indivíduum léte csak állomás, lényegtelen mozzanat a dialektikus folyamatban. Így értették a német filozófus rendszerét olyan érzékeny individualista humanisták, mint Kierkegaard és így értette a fiatal Marx is. Míg azonban az emberi felszabadulás lehetőségét Kierkegaard pesszimistán ítélte meg, Marx arra az optimista meggyőződésre épít, hogy az elidegenedés jelensége megszüntethető, az emberi lényeg teljessége visszaállítható. Felvilágosodás-kori elődeinél mélyrehatóbb elemzést ad az elidegenedés folyamatáról, melynek kiváltó okát gazdasági tényezőkben, a munkamegosztásban és a magántulajdonban látja. A kizsákmányolás kapitalista formái eltorzítják és otthontalanná teszik az embert, szembehelyezik a közösséggel és végső soron saját magával. A kapitalizmusban a munka eredménye külső erőként magasodik fölénk : "a tárgy, amelyet a munka hoz létre... *idegen lényegként*, a termelőtől *független* hatalomként lép fel vele szemben" — írja Marx a Gazdasági-filozófiai kéziratokban. Fiatalkori művének erre az emberközponti szemléletére figyelt fel ma a marxistáknak az a része, mely nem a sztálini terrort, de a humanizmust szeretné a marxizmusban megalapozva látni.

De vajon a Kommunista Kiáltvány és a Tőke alapján meg lehet-e szabadulni az elidegenedéstől, az idős Marx elméletével meg lehet-e valósítani a fiatal Marx humánus szándékát? Vajon a magántulajdon eltörlése, vagyis az elidegenedés megszüntetésének eszköze nem válik-e az elidegenedés újabb forrásává? És egyáltalán: múló történelmi jelenség-e az elidegenedés?

A HAZAI marxista-leninista irodalomban a bátortalan kezdeti fogalmazások után ezek a problémák abban a kérdésben összegeződtek, hogy vajon a szocializmusban megszűnik-e az elidegenedés jelensége? Marx legjelentőseb felfedezése volt, hogy nincs emberi természet és ezért az elidegenedés sem az "emberi természethez" fűződő örök emberi jelenség, hanem történelmi fenomén, mely a kapitalizmusban teljesedik ki és vele el is múlik. Ez a nézet hitté erősödött a munkásságban, perspektívát adott a bérharcokhoz és ezzel hozzájárult a szociális fejlődés meggyorsulásához. Pozitív szerepének ellenére az utóbbi időben mégis megcsappant hitele. Sokat ártott neki a tényleges történelem. A magántulajdon megszüntetése ui. nem vonta maga után az elidegenedés felszámolódását. A kommunista országokban és a mai szociálkapitalista termelési viszonyok közt egyaránt megtalálhatók az eldologiasítás tényezői. A marxisták közül többen is elismerik, hogy az elidegenedés az általános gazdasági-technikai fejlődés velejárója, még ha hozzá is fűzik azt az erőtlen megjegyzést, hogy a szocializmusban ennek "csökkenő tendenciája" van s csupán kísérőjelensége "számos más, egészségesebb kapcsolatnak", mint Almási Miklós írta a Valóságban. Mások viszont nyíltan megkérdőjelezték az elidegenedés mulandó voltát, sőt Lukácsy Sándor már azt is kétségbe vonja, hogy van-e egyáltalán haladás a történelemben. (Valóság, 1965/4.)

Mielőtt a kommunista országokban megindult az elidegenedés problémájának vizsgálata, Nyugaton már számos tanulmány foglalkozott az elidegenedés hatásaival. Ezek között az írások között igen figyelemre méltó helyet foglalnak el Joseph Gabel budapesti születésű Párizsban élő pszichológus-szociológus értekezései, amelyek nagy részét a negyvenes-ötvenes években közölték különböző francia folyóiratok. Összefoglaló műve *"La Fausse Conscience"* címmel 1962-ben jelent meg az "Editions de Minuit"-nél. Ebben megkísérli a szkizofréniát és az elidegenedés jelenségét a közös vonások alapján egymásból megmagyarázni. A szkizofrénia az elidegenedés egyedi formája ; az elidegenedés : kollektív szkizofrénia. Mindkettőre jellemző az egocentrizmus, az időtől való elszakadás, a dologias valóságszemlélet, a "geometrizmus" és a hamis azonosításokkal operáló gondolkodásmód.

Joseph Gabel tehát nem az elidegenedés gazdasági-szociális vonatkozásaival foglalkozik, nem azt a folyamatot vizsgálja, melyben az ember szembekerül saját teremtményeivel, szervezeti vagy más képződményekkel — az államhatalommal, a vallással, a termeléssel —, hanem az elidegenedésről mint szellemi-lelki állapotról és észjárásról beszél. Igaz ugyan, hogy emögött ő is szociális és gazdasági elidegenedést tételez fel. A "hamis tudat" szkizoid állapota szerinte is felszámolható, de tagadja, hogy a szovjet rendszer létrehozta azokat a körülményeket, melyekben eliminálódik az elidegenedés jelensége. A szocializmus megszünteti a kizsákmányolást és a társadalmi különbségeket, ám a szovjet berendezkedés egyiket sem szüntette meg, tehát nem is szocializmus.

A *"Formen der Entfremdung"* című könyvében az elidegenedés formáinak egy-egy példáját elemzi néhány kitűnő tanulmányban. *Kafkát* és *Swiftet* az elidegenedés regényíróinak mutatja be, majd egy paranoikus beteg eszelős világképét és megbillent gondolkodásmódját a marxista filozófia segítségével, kiváltképp az elidegenedés elméletével próbálja megmagyarázni. A paranoiás elmebetegnél a hamis tudatnak azok a vonásai találhatók meg, melyekről társadalmi vonatkozásban Lukács György írt a *"Geschichte und Klassenbewusstsein"* (1923) c. könyvében.

JOSEPH GABEL a kommunista gondolkodás pszichologiájáról szóló tanulmányában megállapítja, hogy a kommunisták, bár sokat hivatkoznak a dialektikára, valójában az antidialektikus mechanizmus rabjai. Nincs érzékük a különböztetésekhez és a változáshoz. A hamis azonosítások módszerét alkalmazzák : két komplex jelenségből kiragadnak egyetlen közös mozzanatot, melynek alapján a két jelenséget identifikálják. "A trockista forradalmárt, a liberális humanistát és a fanatikus fajimádó nácit a 'reakciós tömeg' olvasztótégelyében egyesítik" — azon az alapon, hogy mindegyik antikommunista. Lényegében ugyanezt az antidialektikus módszert használta McCarthy amerikai szenátor politikai hadjárata ellenkező célok érdekében. Míg azonban a kommunistáknál ez a gondolkodásmód egy ideológia képében jelenik meg, az amerikai politikában elsősorban lelki magatartás volt.

*

A "FORMEN DER ENTFREMDUNG" és az elidegenedés számomra ismert irodalma eddig nem tudott megszabadítani néhány olyan problémától, melyek a leírt jelenségek értelmezéseinek alapját érintik. Úgy gondolom ugyanis, hogy az elidegenedés és az elidegenedett gondolkodás relációt tételező fogalmak. Használatuk mindaddig igen problematikus, míg hiányzik a viszonyítás másik tagja, jelen esetben az el-nem-idegenedett gondolkodás és létmód körülírása. Az elidegenedés mindig valamitől való elidegenedés ; az elidegenedett gondolkodás valamihez viszonyítva elidegenedett gondolkodás. Más szóval : az elidegenedés elmélete posztulálja az "eszmei" létmódot (az emberi természetet, lényeget ill. az ennek megfelelő létformát) és feltételezi, hogy van helyes gondolkodás.

Ami az el-nem-idegenedett l é t m ó d o t illeti, számos felfogás alakult ki vele kapcsolatban. Ezek közül itt elegendő hármat kiemelni : egyesek azt tartják, hogy az elidegenedés nélküli élet csak ideál, melyet soha nem tudunk megvalósítani. A társadalmi meghasonlás, az elveszettségi érzés létünk velejárója. Vannak, akik ezzel szemben úgy vélik, hogy az elidegenedéstől ment létmód nem csupán ideál, hanem reálisan is megvalósult a történelem bizonyos szakaszában, de ez a harmonikus időszak (ősállapot, status naturae) visszavonhatatlanul elmúlt. Végül vannak, akik azt vallják, hogy az elidegenedés múló történelmi jelenség : valamikor keletkezett és az emberi fáradozásból eredő fejlődés majd megszünteti. Ez utóbbi álláspontra helyezkedett Marx, ezt vitte tovább Lukács György és erre hivatkozik Joseph Gabel is. Szerintük tehát az elidegenedés nem tartozik az emberi "lényeghez", "természethez", hanem csak átmeneti jellegű, mint ahogy maga a "lényeg" és a "természet" is korról korra változó fogalom.

Igen ám, csakhogy a történetiség hívei nem tudnak elzárkózni azelől, hogy konstans emberi vonásokat, tulajdonságokat, erőket tételezzenek fel, melyeket összefoglalóan mégiscsak természetnek, lényegnek lehetne nevezni. A megismerés, az akarás és az érzelmek síkján számos olyan jelenséggel és törvénnyel találkozunk, mely a változások ellenére az ember állandó jellemzője marad. Ennek értelmében nem az a kérdés, van-e közös emberi természet, hanem hogy mi tartozik a körébe, hol a határa.

KORÁNTSEM AKAROM azonban védelembe venni azokat a világnézeti és politikai hatalmakat, melyek az emberi természet fogalmát a fennálló szociális erőviszonyok ideológiai alátámasztására használták, viszont egyúttal azt is látni kell, hogy a közös és maradó emberi természet tagadása nem óv meg az érdekgondolkodástól. Az "emberi természet" rendszerint konzervatív törekvések ideológiai segédfogalma, a történetiség, időbeliség, változás pedig azoknak a fegyvere, akik (az érdekeiknek megfelelő) haladást akarják. Egyik sem jobb a Deákné vásznánál.

Ha az ideológusokkal sikerülne is elfogadtatni, hogy az emberi természetnek van egy tudományos (biológiai, pszichológiai stb.) értelme is, még mindig nyitva maradna a kérdés : vajon az elidegenedés a konstans vagy a múló történelmi jelenségek közé tartozik-e ? Azok az érvek, melyekkel az elidegenedés elméletének képviselői ezt a jelenséget átmenetinek próbálják feltüntetni, gyakran a szándékaikkal épp ellenkező eredményre vezetnek.

A marxista-leninista argumentációt érintettük már. A konkrétumok azt mutatják, hogy a szovjet rendszerben sem az elidegenedés, sem az elidegenedett gondolkodás nem szűnt meg. Az is elgondolkodtató, hogy a legkülönbözőbb politikai és gazdasági rendszerekben sem hiányoznak azok a fenomének, melyeket elidegenedésnek neveznek. Gabel könyve szerint a kommunista államokban éppúgy találkozunk a hamis tudat megnyilvánulásaival, mint Amerikában vagy a hitleri Németországban, a politikai propagandában éppúgy, mint a törvénykezésben. A szkizofrénia bevonása az elidegenedés körébe még inkább azt a feltevést erősíti meg, hogy nem történelmi, hanem időtálló, minden korban és társadalomban előforduló jelenségről van szó, — persze, abban az értelemben időtállóról, ahogy ezt egy betegségről mondani lehet. Az elidegenedett gondolkodás jellemzőjének tekintett geometrizmusról és hamis azonosításokról is nehéz elképzelni, hogy olyan gondolatműveletek lennének, melyektől a jelen társadalmi rendszerek elmúltával majd megszabadul az emberi ész. Viszont azt sem merném állítani, hogy az "örök emberi" tartozékai. Mindenesetre elég tartósnak mutatkoznak ahhoz, hogy elhalásuk hirdetését másképp lehessen elfogadni, mint a hit aktusával.

EZZEL már át is tértünk az elidegendett g o n d o l k o d á s problémájára, mely — ugyanúgy mint az elidegendett létmód — felveti a kérdést : milyen az el-nem-idegenedett, a helyes és igaz gondolkodás ? Joseph Gabel tudatában van az "elidegendett gondolkodás" fogalmának problematikusságával. A pszichiátria bizonyára nem egyszer szembeállította a "normális" fogalmának definíciós nehézségeivel anélkül, hogy ez elvette volna a kedvét az abnormis jelenségek vizsgálatától. Végeredményben mindaz, amit az orvostudomány a betegségekről megállapított, annak a kérdésnek függőben hagyásával történt, hogy mi az egészség.

Vajon ehhez hasonlóan függőben hagyható-e a "helyes gondolkodás" fogalma? Joseph Gabel a definiálás szándéka nélkül a helyes gondolkodást dialektikusnak, az idővel, a változással együtthaladó, gondos különböztetéseket tevő gondolkodásnak nevezi. Itt azonban további kritériumra lenne szükség, hogy eldönthessük, mikor halad együtt a gondolkodás a változással, mikor tesz helyes különböztetéseket stb. Ennek hiányában könyve központi és legérdekesebb megállapításai visszafordíthatókká válnak. A hamis azonosításokról szóló fejtegetések nem mutatják meg, milyen ismérv alapján lehet elválasztani a hamis azonosításokat a megengedett azonosításoktól, analógiáktól és párhuzamoktól. A kommunisták hamis azonosítással dolgoznak, mikor az antikommunista magatartás alapján fasisztának minősítik Hitlert és Churchillt, viszont helytálló a szkizofrénia és az elidegenedés, a mccarthyzmus és kommunizmus azonosságainak kiemelése. Miért ? Miért jogtalan a kommunisták eljárása és miért jogos a vallásban, a kommunizmusban és a mccarthyzmusban fellelhető közös szakrális jelleg megmutatása ? Ha hamis a rész-mozzanat egészként való feltüntetése, akkor vajon nem *"pars pro toto"* művelet-e a kommunista propaganda mesterkedéseit tárgyaló fejezet fölé azt írni, hogy "A kommunista gondolkodás pszichológiája"?

EZEK csak kérdések, melyekre a szerző talán könnyűszerrel válaszolni tudna. Sajnos azonban könyvében nem jelöli meg a helyes identifikálás kritériumát, és ez a hiány arra csábít, hogy az általa bírált elidegendett gondolkodásmód azonosításait azonosítsuk saját azonosításaival, ami persze hamis azonosítás lenne.

HANÁK TIBOR

CSIKY ÁGNES MÁRIA VERSEI

A fekvő

Jaj a fekvőnek
meddő nedv szánalom önti el ágya körül az árkot

Miért engedte hogy a térdét gyikleső gyerekek vigyék szét
a lábtalanok meglakolnak elmaradt lépteikért

Árka vizén papírhajók forognak
bukdácsol az átázott vitorla
a tolla horognak nem válik be
írhat örvényt magára

Várakozás

A víz partján a vén hálójában matat
szürkére dermedt a halak síkos teste
mozdulatlan

a pillanat
súlya alatt földre rogynak a bokrok
a pisztráng ezüst röpte elmarad

szügyig ködben szánt a mén
patája nyomán törmelék
a víz színén tovasikkad

lovasa alszik

KÉPROMBOLÁS AVAGY KOSSUTH-KÉP A MARXISTA KLASSZIKUSOK-LEVELEIBEN

IDÉZETGYŰJTÉS TEKINTÉLYELVŰ TÖRTÉNELEMOKTATÓKNAK

MÉG a jelen gondjaitól elhúzódó történészt is elárulja gyakran önkéntelen témaválasztása. Mindenesetre feltűnő, hogy pár hónap leforgása alatt könyv jelent meg történetünk mindkét tragikus Telekijéről : egyik az emigráns politika létjogosultságát, másik a magyar semlegességi politika lehetőségeit érinti (1). A 48-as Teleki Lászlóról szóló Horváth Zoltán-könyvet otthon eleget boncolgatták. Haladó történetírásunk reflexei azon kapták Horváthot, hogy könyve hősével túlzottan azonosulva ártott az emigráns Kossuth tekintélyének. E vitában már az Irodalmi Újság is letette a garast. Magam csak mint párbajsegéd jelentkezem, hogy azoknak fegyvereit élesítsem, akik tekintélyérvekkel akarnak a pástra lépni. Talán nem csalódom : a középkor vége felé már kétes fegyvernek tartott tekintélyérvnek (2) még manapság is van keletje, s találok lovagot, aki elszegődtet.

A tekintélyérvelés egyik lélektani alapszabálya szerint minden fő-, al- és melléktekintély — bármit állít is — nem ronthatja a másik ázsióját : különben ugyanis az egész tekintélyépítést elölről lehet kezdeni, s bármennyire bámész is a nép, ez hosszadalmas és fáradságos munka. De térjünk a tárgyra : Vajon Horváth Teleki nyomán valóban egyedül áll-e Kossuth-képével a Haladás táborában ? Olvassuk el együtt hogyan vélekedett Marx Károly és Engels Frigyes az emigráns Kossuthról, mégpedig legintimebb — és valószínűleg legőszintébb — írásaikban : leveleikben és névtelenül vagy mással íratott cikkeikben. Anyagunk bőven akad így is, hisz' mintegy félszáz levélben veszik meghitten tollukra Kossuthot. Ha mind idézni akarnám, nyár derekáig az I.U.-nak nem lenne cikk — csak esetleg előfizető — gondja ; de hogy válogatásom tipikusságának ellenőrzését megkönnyítsem, közlöm a Kossuthtal foglalkozó összes levél sorszámát (3), úgy hogy azt bárki, a függönyön innen és túl, megtalálja a *Marx-Engels Briefwechsel kelet-berlini Dietz-kiadásában* úgy, ahogy jóváhagyták : *veröffentlicht unter Lizenz-Nr. 341. der Sowjetischen Militär-Administration in Deutschland*".

1851. OKTÓBERÉBEN Engels így ír Marxnak (130-as levél) : "Kossuth úr olyan mint Pál apostol, mindenkinek mindent. Marseilles-ben *Vive la République*-et, Southamptonban *God save the Queen*-t kiált. Micsoda figyelemre méltó hiperkonstitutionális mértékletességgel hivalkodik most ez a fickó ! Pettie-nek és a Harvey-klikknek egész jól jön, hogy bankettjukra nem akar elmenni. Magát Mazzinit is hűvösen fogadnák, legalábbis a közönség előtt. Megint valami, amiben nem tévedtünk. Meddig fog különben az egész tartani, ha jövőre semmilyen *secousse* (megrázkódtatás) nem jön, Kossuth úr is le fog süllyedni a Mazzini-féle közönséges ordító-demagógia szintjére."

Ugyancsak Engels írja 1852. augusztus 16-án (191) : "Igazán gyönyörű, hogy Kossuth már tényleg beexerciroztatott egységeket és a Napoléon - pecsét rekruta-dobul szolgál. Ez a K[ossuth] mégiscsak egy névtelen szélhámos ; Cluss egyik legpompásabb tette, hogy Amerikából elzavartatta."

A balul kiütött milánói akciót követő magyarázkodó Kossuth-levéllel kapcsolatos levélváltásukban Marx és Engels szinte verseng, hogy minek címezze Kossuthot : "hamisnak", "gyávának", "lumpnak" vagy *"misérable"*-nak. (1852. 2.11. és 23-i és márciusi levél, 238, 239 és 240.)

1853. augusztus 18-i (267) levelében Marx Kossuthot nevetségesnek tartja, mert a "Daily New York Times" tudósítójának csapott fel. Az 1852. február 4-i Marx-levél szerint Kossuth mélyre süllyedt, mert azt hiszi, hogy Mazzinira és Kinkelre számíthat. Az 1858. május 31-i (526) levél arról ír, hogy Kossuth kritikus helyzetekben "természetesen befogja a pofáját"

MINDEZEK, persze, csak a levélstílus megengedte erőteljes jelzők, amiknek túltengése és állandósulása mégis ellenségességre utal. Marx 1852. május 6-i levelében — mint ismeretes — a forradalmi eseményekre visszatérve a trónfosztási nyilatkozat időpontját és Buda ostromát bírálja, Kossuth sekélyes moráljára, hiúságára vezetve vissza. (Egyébként különösen feltűnő a jelzők gorombasága, ha avval a szenvtelenséggel vetjük össze, amivel Marx felesége ír levelében Kossuth ellen.)

A bírálatok erősen személyes éle kétségtelen. Marx Kossuth üldözésében odáig megy, hogy módszeresen gyűjti a Kossuth tekintélyét romboló pamfleteket, s a névtelen és az inspirált cikkek nem éppen előkelő fegyverét is mozgosítja : 1851-ben Ernest Jonest látja el anyaggal, hogy a "People's Paper"-ben Kossuth ellen írjon goromba cikket. (133). E levélre még visszatérek. Névtelen cikket ír a "Tribune"-ban Kossuth ellen (619), 1858. júniusában pedig az általa megvetett Mazzini tekintélyét akarja Kossuth ledorongolására felhasználni (592). 1862. május 6-án (771) azon örvendezik, hogy a párizsi "magyar ifjúság pamfletben támadja a Kossuth-Klapka-Türr triumvirátust, és hogy "a berni 'Bund'-ban ... egy magyar emigráns nyilatkozata jelent meg ... amiben Fazy, Kossuth, Klapka és Türr mint semmirekellők (*Halunken*) és szerencsjátékosok szerepelnek."

Az elfogult hang miatt alig lehet megérteni, hogy Kossuthot a bírálatok valójában milyen minőségben érik. (Mivel az emigráns Kossuth megítélésében alig van a levelezőknél fejlődés, azért a kronológiai sorrendberakás elég érdektelen.) A Kossuth taktikáját bíráló kisszámú megjegyzés mellett túlteng az, amiről pedig éppen Marx ír oly megvető gúnnyal : az üres moralizálás. Az erkölcsi bírálatok szigorúságában bizonyára szerepet játszott Kossuthnak a kommunizmus eszméjével szembeni, Mazzinihoz hasonló érdektelensége, s az a tény, hogy ennek ellenére az akkori haladó körökben e más szellemi planétán honos szabadságharcossal a sikert meg kellett osztani 1859. június 1-én Marx többek közt azt írja : "G[aribaldi] Proklamációjában, Mazzini utasításainak teljesen megfelelően. Bonaparte-ot nem említette. Egyébként M[azzini] utolsó dolga nem olyan jó, mint gondoltam. Csak kivonatokat olvastam futólag. Az ő szocializmus elleni régi *Grummeln*-jai. Semmit se tudunk vele közvetlenül csinálni. De felhasználható mint tekintély Kossuth stb. ellen."

AZ INDÍTÉKOK kihámozása érdekében vessük össze a Kossuthra vonatkozó megjegyzéseket avval, amivel a magyar forradalom többi személyiségeit illetik. Ezekből az derül ki, hogy leginkább még Görgeivel rokonszenveznek, akit pedig a haladó magyar történetírás tudvalévőleg retrográd világításba állít, és az is, hogy a magyar reformnemzedék politikusgárdájának egészével — informátorukat, Szemere Bertalant is beleértve — sem kíméletesebbek mint Kossuthtal.Engels 1852.július 6-án (182) írja : "Görgei könyve állati közönséges (*Hundsgemein*), ilyen kicsinyesen irigykedőt, infám sekélyesen korlátoltat még nem látott a világ ... A magyarok, akik azt állítják, hogy ezt nem G[örgei] írta, szamarak. A valódi Görgei-féle elemet és az osztrákot úgy szét lehet választani, mint Chenuban a heterogén elemeket. A fickónak kárörvendő (kaján) korlátoltsága olyan messze megy, hogy még arra is elragadtatja, hogy magát Kossuthtal blamálja ... Ez a korlátoltság akadályozta meg Görgeit abban, hogy valamelyik fickóról is valódi jellemzést adjon, mégis vannak azért jó vonásai és egyes glosszák Kossuthról ... *Mégis a kárörvendésnek e korlátoltsága ellenére — ezt látni mindenütt — G[örgei] — mindet felülmúlta (war überlegen) — micsoda fickók lehettek hát a többiek !"* Ugyanazon év október 18-án (215) Engels visszatér Kossuth, Görgei és közvetve Szemere személyére : "A Szemere-féle kézirat Kossuthról sokkal sikerültebb, mint Görgeiről — Kossuthra futja képességeiből (*gewachsen*)."

Marx bokros elfoglaltságai mellett még ahoz is talál időt, hogy a magyar forradalmi vezérek ellen írt cikkeket német lapokhoz eljuttatva, valóságos pamflet-tranzitot végezzen. Elsősorban az "Augsburgi All. Zeitung", Weser Z. és Eichhoff révén pedig a "Zeitung für Norddeutschland" (Hannover) jött számításba (619 és 771). Valószínűleg nem nélkülöz minden alapot az a vélemény, aminek Pulszky, mint a "Tribune" londoni főtudósítója is hangot ad, az ugyanis, hogy Marx Kossuth-ellenességét a III. Napoléon-ellenességgel fűtötte, — de németsége és osztrákbarátsága se predesztinálta őt arra, hogy népünkkel különösképpen rokonszenvezzék. (Persze a forradalom alatt a "Neue Rheinische Zeitung"-ban írt cikkei melegebb hangúak voltak.) Számos levél hangvétele utal arra, hogy a haladás marxi stratégiája a hétköznapokon nem tudott az eszmei nemzetköziség dimenzióiban maradva az etnikai szempontoktól eltekinteni — (akárcsak a kereszténység.) Marx (133) írja 1851. december 1-i levelében : "E. Jones — levelem felhasználásával — Kossuthot kegyetlenül megtámadta. Állítom, hogy az európai forradalmak a munkásságnak a tőke elleni keresztes hadjáratát jelentik, és azt mondom, hogy azok ne süllyedjenek le *egy olyan obskurus és félbarbár nép szellemi és társadalmi nívójára, mint a magyarok, akik még a 16. sz. félcivilizációjában élnek, akiknek a nagy francia és német Felvilágosodást csak előírták, és Angliát fondorlattal szedték rá a helyeslésre."* A magyar szabadságharc hadjárataira visszatérve 1851. április 3-án (82) azt írja, hogy az osztrákokat a tél verte meg, majd így folytatja : "Ha ez az egész história Ausztria és Magyarország között december helyett májusban robbant volna ki, sohase tudták volna a magyar hadsereget megszervezni, s az egész túrónak (*Quark*) olyan vége lett volna, mint Baden, se több, se kevesebb. Minél többet böngészem a háborúkat, annál nagyobb a megvetésem a hősiesség iránt — a hősiesség ízléstelen frázis, amit egy közönséges katona sohase vesz a szájára."

MARX INFORMÁTORAI a magyar ügyben Szemere mellett a Metternich-ügynök Bangya, dr. Piali-Zerffi Gusztáv és alkalmilag Beck báróné volt. 1851. április 2-án (81) : "Szövetkeztem (*angebunden*) vele [Baronin von Beck] Kossuth kémje volt. És a magyar szarnak (*Dreck*) igazi krónikája ... Ki kell használni. Ő buta ahhoz, hogy az igazat elhallgassa." 1853. márciusában így ír (244) : "Zerffi itt van ... Zerffi fecsegő, de a magyar viszonyokról önálóbb és helvesebb nézetei vannak, mint amiket különben onnan jövő menekültektől hallok. Ennek oka, hogy származását illetően nem magyar, hanem sváb és nemcsak sváb, hanem egy hannoveri zsidónak a fia, akit valószínűleg Cerfnek hívtak és Zerffire magyarosított."

A finnyás olvasókat kicsit elriaszthatja a stílus és a rajta átsugárzó gyakorlati politikai etosz.

Engels Frigyes Marx sírjánál meghatódva mondta, hogy Marx Károlynak voltak ellenfelei, de ellenségei nem. Bizony, ha ez igaz, Mohrnak — ahogy Engels levelében őt becézi — nagyon életrevaló és szerencsés embernek kellett lennie, hogy a belőle buzogó személyi és a magyar nép elleni gyűlölet ne váltson ki másokból ellenszenvet.

MAGAM — függetlenül attól, mit tartok a kossuthi emigrációról — nem szívesen olvasom e levelezést, — ami pedig egy oly' példaszerű, termékeny barátság meghatható dokumentuma — mert az ige jobban érdekel, mint a próféta és a ráöltött tekintély.

ANKERL GÉZA

(1) Juhász Gyula : A Teleki-kormány külpolitikája. 1939-1941. Budapest, 1965. — Objektíve bizonyára az is közrejátszott, hogy ép' most dolgozták fel a müncheni egyezmény létrejötte körüli iratokat. (Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához. 1939-1945. II. Budapest, 1965. Akadémia Kiadó.)

(2) Aquinói Tamás írja a Summa I.1,8 ad 2-nél : "Locus ab autoritate quae fundatur ratione humana, est infirmissimus."

(3) Levelek sorszámai : M69, M81, E82, M125, E130, M131, M133, M135, M146, M149, M161, M171, E182, M183, M188, M191, M197, M207, M215, M225, M229, E238, M239, E240, E243, M244, E245, M266, M284, E305, M337, E496, M526, M529, M539, M590, M592, E596, E602, M616, M619, M625, M628, M698, M700, M771, E829, M841. Mint látjuk, e leveleknek háromnegyed részét Marx írta, ami összevetve az e korszakra eső levelezésük arányával arra utal, hogy Marxot Kossuth személye jobban érdekelte. De állásfoglalásaikban semminemű figyelemre méltó különbség nem fedezhető fel.

NAURU

Úgy is írhatnánk, hogy "Mit ér 2700 ember és 21 négyzetkilométer, ha jó helyen helyezkedik el ?" Peter Sellers néhány évvel ezelőtt készült filmszatírájára, az "Ordító egér"-re is emlékeztet a malinéziai szigetcsoportban található kis Nauru esete.

Voltaképpen az ENSZ gyámsága alá tartozik a sziget, de a gyakorlatban angol-ausztrál-újzélandi és egészen a gyakorlatban ausztrál igazgatás alatt áll, amennyiben a "British Phosphate" cég ausztrál leányvállalata, ausztrál munkásokkal és mérnökökkel aknázza ki a kis sziget egyetlen értékét, a nyers foszfátot.

A sziget bennszülött lakossága a bányamunkán kívül abból él, amit a foszfátbánya mint részesedést fizet. Emellett kókuszdiót, ananászt termelnek, van egy európai rezesbandájuk, néhány iskolájuk. A sziget főnöke, Hammer de Roburt maga is tanító és Ausztráliában végezte középiskoláit.

Az életszínvonal óceániai viszonylatban magas. Az átlagos munkabér 10 ausztrál font hetenként, tehát 20 amerikai dollár. Egy családi ház bére viszont heti egy dollár. Az építkezést, közműveket a haszonrészesedésből fedezik és a kis sziget lakossága boldogan is élne, ha — fogyófélben nem lenne a foszfát. A közeljövőben megszűnik a bánya és nem marad a szigeten elegendő termőföld, hogy ellássa a 2700 bennszülöttet.

Múlt évben az Ausztrál Kormány nagylelkű ajánlatot tett de Roburt főnöknek — akit mellesleg harmadszor választottak meg, négy éves időre, — : a bánya kivonulása után csomagoljanak össze és telepedjenek meg Ausztráliában, vagy egy egészen közeli kis szigeten. Egy feltételhez ragaszkodnak az ausztrálok : a nauruaiak vegyék fel az ausztrál állampolgárságot és fokozatosan olvadjanak be.

Az ausztrál invitálásra Nauru lakossága azt válaszolta, hogy nagyon köszönik a szívességet, de nem hajlandók elhagyni a szigetet, ha törzsi vagy népi létüket kell feladniuk.

Bármennyire is hihetetlennek tűnik, 2700 ember görcsösen ragaszkodik önállóságához és Új Guinea és Ausztrália sarkában makacs elhatározásuk gondokat okoz 10 milliós és ennél nagyobb országoknak. Kényszerrel ki nem telepíthetik őket, az ENSZ vigyázrájuk és az ENSZ-ben nemrégen az orosz és ázsiai-afrikai küldöttségek élesen elítélték az Ausztrál Kormányt a nauruaiaknak tett ajánlata miatt.

Nauru 21 négyzetkilométerén 2700 bennszülöttnek joga van az önállósághoz — hangoztatták, és akárcsak a Sellers-film európai kis hercegségét, egyszerre nagyhatalmak kezdik védeni Nauru önrendelkezését. Nem valószínű, hogy a kimerülőben lévő foszfátbányák és a 2700 ember, hanem a sziget stratégiai helyzete miatt, mely 21 négyzetkilométeres területével bárkinek, akivel Nauru — természetesen "az egyenrangúság alapján" — szövetkeznék, kitűnő támaszpontot jelentene.

A foszfátbányászat során teljesen elkarsztosított sziget legújabb feltétele az, hogy az Angol-Ausztrál-Újzélandi Kormány adja vissza a 60 év alatt elhurcolt — termőföldet. Végül is talán majd erre is sor kerül, mert ausztrál alattvalók lenni nem akarnak és ha követeléseiket nem fogadják el, akad még néhány ország, sőt nagyhatalom is, mely boldogan vet Nauru szigetének védelmére.

Jó a nauruaiaknak...

ANNA AHMATOVA, akit a Szovjetunió legnagyobb élő költőnőjének tartanak, május végén a British Council meghívására Angliába érkezett. Úgy hírlik, hogy "Requiem" című költeménye még ebben az évben a szerző gyűjteményes kötetében oroszul is megjelenik. A vers eddig kézről kézre járt, de Sztálin-ellenes tartalma miatt a Szovjetunióban nem nyomtatták ki : viszont a *Guardian* husvétkor közreadta angol fordításban. Egyes hírek szerint Ahmatova, aki most 77 éves, az irodalmi Nobel-díj egyik legesélyesebb jelöltje. Úgy vélik, ha neki ítélik a Nobel-díjat, a Szovjet Kormány nem fog ellene kifogást emelni, mint annak idején Borisz Pasztornák esetében.

ALBERT PÁL

PÁRIZSI SZÍNHÁZI ESTÉK

ALIGHANEM Henry de Montherlant, a Francia Akadémia friss, de a nemes gyülekezethez talán legkevésbé méltatlan tagja, az utolsó francia retorikus író. A nem is feltétlenül elmarasztaló "retorikus" jelző nemcsak az emelkedett hangra, a választékos nyelvre, a manapság oly megvetendő ékesszólásra utal : témakörre, szemléletre is. A retorika évszázadokon keresztül a francia irodalom természetes és kötelező nyelve volt, s vele együtt a retorikus témák is : a római történelem s olykor a rómaiasított görög. A Reneszánsz modern köntösében igaz rómainak hitte magát, a klasszikus dráma a Császárság viszontagságait vitte színre, a 18. századi preceptorok antik példákkal intették a gondjukra bízott hercegfit, s még a Nagy Forradalom szereplői is — jól látta Marx ! — mintha csak nem is a Konventbe, hanem tógásan a Fórumra jártak volna szónokolni. A romantika azután a múlt kelléktárába küldte a "római szellemet", s nyugodt lelkiismerettel hitte, hogy az "ihlet" nevében a retorikának is kiadta az útját. A római szellemnek egyetlen rezervátuma maradt : a gimnáziumi tankönyvek, ahonnan szelíd paptanárok példázódó ujjmutatására a kisdiák még mindig megtudhatta, hogy az opus romanum opus humanumot, a római örök emberit is jelent. Nem kell az irodalomtörténészek kutatására várni, Montherlant maga sem tagadta soha, hogy a pogány életélvezetet és a halál sztoikus szemléletének tudományát, ars vivendi-jét és ars moriendi-jét, a kiábrándult kételyt, a semmivel farkasszemet néző gőgöt és megvetést, az önmagáért való lovagias gesztust a római történelem vérben és szennyben is lelkesítő példáiból tanulta. Művei mögül az olvasóra mindig is ez a római profilú, pénzérmére kívánkozó arc nézett, még akkor is, ha a történet hősei spanyol királyi palástot, toreádor-zekét vagy olasz reneszánsz-öltözetet hordtak. Montherlant tartása — póza, mondanák némelyek — kezdettől fogva "rómaias" volt, de színdarabjai mindeddig nem a római történelemből merítették témájukat. A szerző első "római" drámája a sorrendben az utolsó : a "Guerre civile", a "Polgárháború, amelyet ez idei évadban a párizsi "Théâtre de l'Œuvre" játszik nagy sikerrel. Montherlant nemzedékének — Bernanosnak, Malrauxnak, Mauriac-nak — nagy történelmi élménye, az igazi skandalum, a nemzet folytonosságában, belső harmóniájában bízó elmét megdöbbentő és felháborító esemény a polgárháború volt : az 1934-es februári napok Párizsban és a század nagy vérfürdőjének előhírnöke : Hispánia. Montherlant az utóbbiról regényt is írt, a "Le Chaos et la Nuit"-t ; de talán nem véletlen, hogy amikor a témára visszatért, mint a festő, hogy a motívumot jobban megragadja és elmélyítse, Róma felől közelítette meg. Festőt mondtunk, s a hasonlat, más értelemben, magyarázat is : Montherlant sokban emlékeztet a Reneszánsz romantikus archeológusára, Mantegnára, akinek omladozó diadalívekre, derékbe tört márványoszlopokra, babérövezte császárfőkre volt szüksége, hogy művein kortársait : mantuai nemesurakat és páduai humanistákat ábrázolja.

A polgárháborúnak, amelyről Montherlant szól, nagy irodalma van : nemcsak az ókori történészek, Plutarchos és Suetonius emlékeztek meg róla, hanem ott járt, a két tábor közt ingadozva, a politikai szimatjára talán szónoki képességénél is büszkébb Nagy Levélíró, Cicero is ; az írásos koronatanú pedig nem más, mint maga a győztes, Julius Caesar, a "Bellum Civile" szerzője. A polgárháborúnak Montherlant fordulópontját választotta, azt a pillanatot, amikor Róma és a világ sorsa eldőlt : a hadijelentések még megcáfolhatták a jóslatot, de a hadvezér már tudta, hogy a szerencse végképp ellenfele szolgálatába szegődött. Krisztus előtt 48-ban vagyunk, júliusban, másfél évvel azután, hogy Caesar ötezer katonájával átlépett a Rubikonon, és elindult Róma meghódítására. A másfél év Caesarnak megannyi sikert hozott : Róma lelkesedéssel fogadta, kikiáltotta diktátornak, meghódolt Corfinium, Marseilles és a hispán félsziget is. Pompeius, a Nagy, a Magnus, annyi diadalmas hadjárat vezére, aki 52 óta Róma ura és egyetlen konzula volt, Caesarnak nem is serege láttán, puszta hírére menekül, s az összecsapást egyre halogatja. 48 nyarán a mai albán parton, Durazzo, a hajdani Dyrracchium környékén a két sereg, Caesaré és Pompeiusé, a mocsaras tengerpart és a hegyek közé sáncolva farkasszemet néz egymással. Az állóháború — "in novo genere belli", mondja a szereplő-krónikás — újdonság is ; a röpködő nyílvesszők és dárdák csak a lényegesebbet leplezik : az idegek csatáját.

⁂

MONTHERLANT DARABJA Caesar táborában kezdődik, az "isteni" Julius azonban soha nem jelenik meg a színen ; Caesar mindvégig csak fenyegető árny, szinte maga a végzet, aki mellett eltörpülnek hívei, s akivel ellenfelei nem a harctéren, — önmagukban vívnak. A "Polgárháború"-nak külső cselekménye nincs is ; állóképek és portrék sorozata a darab. Az első arckép Laetoriusé, a harsány, cinikus, harácsoló hadfié, az örökös szárnysegédé, a sértett tábornoké, aki Pompeius táborába készül, hogy vélt megaláztatásaiért elégtételt vegyen, s árulásával kamatra kiadott tőkéjét is gyarapítsa. Az állókép : a polgárháború leleplező rajza maga. "Mors et Fricum", halál és pénz, mondja a felvonás alcíme, s a csatatér fölött keringő hollók károgása, a keselyűk vijjogása között ezt süvölti Gorgó-maszkja mögül a Polgárháború női allegóriája is. A testvérharc minden háború közül a legszennyesebb, s ha kezdetén az ellentétet ideológiai különbségek szíthatták is, rövidesen csak személyi érdekről, fékezhetetlen ambícióról, kapzsi szenvedélyről van szó. Az egyszerű közkatona hősiessége sem szolgál semmire : amíg a csatatéren elesetteket szedik össze, a zsoldostábornokok, a demagóg szónokok arról tanakodnak, hűségük vagy árulásuk hány szesterciust ér meg. Köpenyegforgatás, fosztogatás, feljelentés s főleg üzlet, mocskos üzlet a polgárháború, mondja Montherlant, nem kevesebb meggyőződéssel, mint az esztétikai és politikai véleményekben tőle oly távol álló Bertold Brecht, a "Lucullus peré"-nek és a "Julius Caesar üzletei"-nek szerzője...

A szennyes polgárháború körképe után a második felvonás Pompeius hívei közé, a "Castra Tristitiae"-be, a "szomorúság táborába" vezeti a nézőt. A darab cselekménye végképp lelassul : két szereplő monologizál csak, Pompeius és tábornoka, Cato. Valójában Montherlant saját magával folyat párbeszédet : a korát olimpuszi gőggel szemlélő sztoikus bölcs a gyengeségére, sebezhetőségére ébredő emberrel. Cato, a "köztársaság utolsó bástyája", a vesztett ügyek önkínzóan tisztánlátó híve, a "hitetlen harcos" a montherlant-i híres "hasztalan szolgálat" legjobb példája. Cato alig hisz az ügyben, amelyért életét is adja majd, és saját táborát talán még nagyobb megvetéssel nézi, mint az ellenfelét. "Azzal tartok, aki pusztulásra van ítélve", mondogatja keserű önismerettel, s maga is naponta néz szembe a Nihil, a Semmi örvényével. Homlokán a halál jelét hordja, és minden mozdulata már csak készülődés a végső tettre : a saját mellének szegzett kardra. A közeli vég pátosza, nem jogos vagy túlzó zsörtölődése menti meg Catót a nevetségességtől ; szüntelen háborgása a kor, az újdonság, az ifjú nemzedék ellen csak dédapját, a másik Catót, a "ceterum censeo" komikumig megszállott szónokát idézhetné. A moralistán, az akadékoskodó tiszta emberen, szóljon bár igazat, mosolyogni és bosszankodni is lehet, ha magát emlékművé emeli. "Micsoda teher az ember vállán, ha a tisztességtelenek között egyedül tisztességes, vakok között az egyetlen, aki tisztán lát... Belefáradtam a jósolgatásba és a hiábavaló tanácsba, belefáradtam abba, hogy soha nem tévedtem, s belefáradtam az ellentmondásba is, hogy oly kevésre becsülöm ezt a népet, akinek pedig minden, baja és tévedése csak fájdalmat okoz szívemnek", dörgi Cato-Montherlant. Ám akinek jó füle van hozzá, a fennköltt szavak mögül kihallja az őszintébb sovárgást is : a hűvös bölcsét, aki szenvedélytől elfogult résztvevő szeretne lenni, a pesszimista arisztokratáét, a konzervatív politikusét (mert a Történelem, ha van célja, Cato és talán Montherlant ellen szól), aki titokban ellenfelei megbecsülésére is számít.

⁂

ÖNARCKÉP Cato portréja, hízelgő persze, de leleplező is. S leleplező a másik portré is, Pompeiusé, megint csak már-már brechti értelemben, de nagyobb gyengédséggel és szánalommal, inkább figyelve az örök emberire, mint az egyénnel csak játszadozó történelmi erőkre. A Nagy Pompeiusra, három kontinens leigázójára komor napok várnak. Hiába győz Dyrracchium alatt, nem indul ellenfele üldözésére ; megingott magába vetett bizalma, a kétely, mint féreg a gyümölcsbe, befészkelte magát lelkébe : a győzelem napjára már a pharsalosi bukás, a menekülés, az orgvilkos bárkája vetik előre árnyukat. A közelgő vég leleplezi Pompeiust : a látszatra nagy hadvezér és erőslelkű férfi valójában gyenge, féltékeny, szeszélyes, hiú ember, aki most, inkább, mint valaha, színpadi pózokkal és gyerekes szájhősködéssel igyekszik szorongását csillapítani. De a halálraítélt megindító is, s nincs szüksége a mocsárláz mentségére sem : a nagyság bukásában, mert gyarló volta kiderül, lesz végre emberi.

Találó portrék sorozata a "Polgárháború", politikai leckéje a mának is szól ; az olvanyniszor mesterkéltnek vagy hűvösnek elkönyvelt Montherlant-nak ez egyik legőszintébb, tógás jelmezében is legszemélyesebb műve. De jó színház-e vajon, formájában is eleven, a kor nyelvét beszéli-e ? Aligha hinnénk. Magát az előadást nemigen hibáztathatnánk : Cato és Pompeius szerepét a francia színpad két méltán neves nagy művésze, Pierre Fresnay és Pierre Dux kitűnően játssza —, már amennyire lehet színen játszani a történelem-filozófiai értekezést, a klasszikus portrét, a rejtett önvallomást, az aforizma-gyűjteményt. Ne vessük meg egyik műfajt sem : mind igaz irodalom, de olvasásra, nem színpadra születtek. A "Polgárháború" drámai helyzetet idéz, de koncepciója nem drámai ; egy-egy részlete mesteri kézre vall, de silányabb színpadi cementje rosszul köt. Montherlant darabjának témája és szelleme, ha romantikus árnyalattal is, valóban "római", színpadi technikája azonban inkább csak a latin nyelvű iskoladrámákra emlékeztet.

⁂

SZÖVEG és színpadtechnika konfliktusáról tanúskodik az az érdekes kísérlet is, amelynek színhelye az "Edouard VII" Színház volt. Az avantgárdista, formabontó kísérletezés Marc'O "Les Bargasses" című darabjával tört be a jobbparti bulvár-színház arany-cirádás nézőterére. A gyanútlan nézőnek az első meglepetést a szerző neve szolgáltathatná : Marc'O részt vett az Ellenállásban, s a földalatti mozgalomban felvett fedőnevét később is megőrizte. Persze, ez a különös nevű szerző eddig sem volt teljesen ismeretlen : az újításokra fogékonyabb balparton, a kérészéletű kísérleti színpadok, irodalmi kabarék környékén már lehetett hallani róla. Sőt, akik néhány éve figyelemmel kísérik, azt is tudhatják, hogy Marc'O részt vett a "lettrista" mozgalomban, kísérleti színész-stúdiót is szervezett, az elmúlt évben pedig "Play-Girls" címen sikeres zenés vígjátékot mutatott be a "Grande Séverine" nevű irodalmi bár pincéjében.

Ám nemcsak a szerző neve szokatlan, új darabjának a címe is az · a "Bargasses" szó értelmét közhasználatú szótárakban aligha találhatnánk meg. A szó, valójában, egy kéteshírű mulató hölgylakóit jelöli. De csalódnék a néző, aki Marc'Ótól sikamlós vígjátékot várna : fontosabb — s gyakran fontoskodóbb — kérdésekről van itt szó. Egy közelebbről meg nem nevezett országban vagyunk, egy borzalmas háború utolsó napjaiban. Az apokaliptikus, világvégi hangulatban a rádió egyre rosszabb híreket közöl : a barbár hordák a civilizáció védőinek már fővárosát ostromolják. A kétségbeesett helyzetben a tulajdonos, a négy lány s a betévedt vendégek, egy hadiadó-behajtó, egy katonaszökevény és a hadsereg "pszichoszemantikai" részlegének tisztje, különös játékba kezdenek. Színpadot játszanak a színpadon : a végveszélyben szorongásuk feloldására Aiszkhülosz "Perzsák" című darabjára improvizálnak változatokat...

Marc'O darabja a kritikust nem győzi meg teljesen. A "Bargasses" túl sok hatást visel magán : alaphelyzete emlékeztet Jean Genêt "Balkon"-jára, egy-egy jelenete az emigrációban élő nagy lengyel író, Gombrowicz "Menyegzőjé"-re, némely fordulata pedig a szürrealistákra vagy Bertold Brechtre. A szerző szándékai figyelemreméltóbbak, mint maga a szövege, amely nélkülözi az igazi drámai erőt, a képzelet szárnyalását. A kísérlet mégis tanulságos, mert Marc'O szintézisben akarta összefoglalni mindazokat a törekvéseket, amelyek ma világszerte az új színházi formanyelv megteremtését tűzték ki célul. Marc'O darabja, akárcsak az amerikai esemény-játékok, a "happening"-ek, a közönség bevonására törekszik ; azt akarja, egyelőre elég félénken, elérni, hogy a nézőnek bármelyik pillanatban kedve legyen felmennie a színpadra, hogy beavatkozzék a színészek játékába. A francia szerző abban is hasonlít az angol Joan Littlewoodra vagy a New York-i "Living Theatre" vezetőjére, Judith Malinára, hogy ő is a totális : a szöveget, pantomímet, éneket, zenét és táncot egyesítő színjátszást szeretné megvalósítani. Marc'O, az író, egyelőre még bizonytalankodik : a "Bargasses" szövege inkább csak ürügy a színpadi kísérlethez. Marc'O, a fiatal, lelkes és tehetséges társulat rendezője azonban már most is remekelt : előadása színház a javából, izgalmas, friss, új utakat kereső ; s a néző csak a ruhatárban veszi észre, hogy az igazi irodalom hiányzott az estéről...

⁂

AZ IDEI ÉVAD legnagyobb sajtóvitája szintén az irodalom és az öncélúvá váló színpadtechnika körül zajlott. A vitára Franz Kafka "Amerika" című regényének színpadi változata adott alkalmat, amelyet a "Théâtre de France" társulata mutatott be. A dramatizálás munkáját Kafka legjobb barátja és szellemi hagyatékának gondozója, Max Brod nyomán Jean-Louis Barrault, a világhírű rendező és színész, a "Théâtre de France" igazgatója végezte. A rendezést azonban Barrault ezúttal átengedte a francia színházi élet egyik nagy ígéretének, Antoine Bourseillernek, aki Pirandello, Brecht, Billetdoux és Corneille színpadra vitelében már eddig is különleges tehetségről tett tanúságot.

Franz Kafkának nem ez az első regénye, amelyet színpadra alkalmaznak. Hogy csak francia példára hivatkozunk : Jean-Louis Barrault társulata már 1946-ban játszotta André Gide színpadi változataban "A per"-t, 1958-ban pedig az író másik főművét, "A kastély"-t is. Érthető tehát, hogy Barrault most a harmadik regényt is át akarta menteni a színpad deszkáira, annál is inkább, mert a három mű bizonyos értelemben trilógiát alkot : mind a három regény bűntudatos, magányos és alaptalanul vádolt hőse — Karl Rossmann, a kitagadott és Amerikába küldött prágai kamaszfiú, Joseph K. és a csak kezdőbetűvel jelölt K. — a megértő emberi közösséget és a maga igazságának elismertetését keresi.

Az 1912-ben elkezdett és befejezetlenül maradt "Amerika" fontos állomás Kafka életművében, s így érthető, hogy a "Théâtre de France" előadását vita követte a sajtóban. A darabot a közönség nagy tetszéssel fogadta, a lelkiismeretes vagy akadékoskodó kritikusok azonban aggódva tették fel a kérdést : Lehet-e Kafkát dramatizálni, elárulta-e Barrault a prágai író regényét, szövege nem öncélú rendezői ötletek felaggatására szolgál-e ? A színpadi változat szerzője persze vállalkozásának jogosságát védi. Kell-e drámaibb, tehát színpadra illőbb téma, kérdezi Barrault, mint az Igazság pere, az egyén és a társadalom harca ? S nem szerette-e Kafka maga is a színházat, nem látogatta-e szívesen Isak Löwy zsidó színtársulatát a prágai Savoy-kávéházban ? A regény szerkezete is megengedi a dramatizálást : egy-egy fejezete szinte önként kínálkozik színpadi jelenetnek. Az utolsó, ha nem is meggyőző érv akár jelképes is lehetne : az "Amerika" zárófejezete színházba, az "Oklahomai Nagyszínházba" vezeti el az olvasót. Az ellenfelek — Kafka-fordítók, irodalomtörténészek, kritikusok — viszont azt állítják, hogy a regény sajátos világát hamisítás nélkül nem lehet a színpad nyelvére lefordítani. Kafka látomásait csak az olvasó képzelheti el ; mihelyt meg akarják jeleníteni őket, éppen látomásos jellegüket vesztik el. A színpad optikája egyszerűsít : az ellentmondásos szereplők, a rejtélyes értelmű jelenetek szükségszerűen egysíkúak lesznek. Kafka maga soha nem járt Amerikában, s ha szerette is az útirajzokat, leírásai nem a külvilágra, csak a szereplők lelkére nyitnak ablakot. Kafka világa egyszerre valószerű és lidérces, logikus és abszurd, ahol a tárgyak körvonala homályos marad, s ahol minden állítást azonnyomban a kétely követi. A rivaldafény viszont eloszlatja a sejtelmességet, a díszlet súlyt ad a tárgyaknak, a színészi játék pedig pszichológiai magyarázatot keres a lélek titkaira.

Szaporíthatnánk még az érveket a Kafka-regények színpadi változatai ellen. De Barrault-nak és Bourseiller-nek is igaza van : darabjukat nem akarták a regény helyére állítani. Álláspontjukat a rendező találóan fogalmazta meg : Kafkát mindenki a maga színházában magának játssza : otthon, karosszékében olvassa. Aki viszont arra kíváncsi, hogyan látja a prágai író "Amerikā"-ját Jean-Louis Barrault és egy fiatal francia rendező, az térjen csak be nyugodtan a "Théâtre de France" nézőterére. S akkor el kell ismernünk — a lelkes közönség a finnyás sajtó ellenére el is ismerte ! —, hogy Barrault-ék nem árulták el Kafkát, hanem sajátos színpadi eszközökkel igyekezték visszaadni a regény légkörét és jelentését.

TŰZ TAMÁS

Angyalföldi spirituálé

dobok tányérok seprűk

meghalt a nagynéném
Ilona volt
jóval a hetvenen túl de szép
legszebb a rokonok közt

dobok tányérok seprűk
hervadjatok külvárosi
szomorú gyász-zenét
ott élt az angyalföld peremén
róbertkárolykörúthetvennégy
elsőemelethányis
Tóni bácsi a férje
soha nem dolgozott
igazi főúr
és tiszteletbeli szocdem
kinn állt a piactéren
vagy a szemközti sarkon
és az életet figyelte
proletár filozófus
nyugalmazott
hajdani kocsifényező

ó Ilona
micsoda
gyönyörű althangja volt
s a habzó sört szerette
a köztisztasági
vállalatnál dolgozott

a városliget árnyas hűs útjain
míg Tóni bácsi egy kopasz csókát
idomított egesz nap otthon
a róbertkárolykörút hetvennégy
alatt elsőemelethányis

Ilona néni meghalt
természetesen Tóni bácsi
és a kopasz csóka után
akik rendben megelőzték
az enyészet sétányain

dobok tányérok seprűk
puffanjatok
csörrenjetek
zizegjetek
a városliget padjai közt
a fák alatt
a szeptemberi sörhabos
csupasz délutánon

KÖRMENDI FERENC

A KÉK-RONGYOS NŐ

A szél a dombhajlás mögül szembefújt az országúton óvatos ütemben haladó osztaggal. Jim Brown, a második jeepen, megemelte fejét, szaglászott.

"Ez mi?", kérdezte gyanakvó hangon Cowantól.

"*Mi* mi?", Cowan kapitány a térképébe nézett, jobbfelől az ülésen feküdt az automatarevolvere.

"Ez a szag."

"Hallberg", mondta Cowan. "A tábor, a domb mögött."

Jim zubbonyán "Harctéri rajzoló"-feliratú fehér szalag volt ; térdén most is ott feküdt a nyitott vázlatkönyv.

Cowan odaintett. "Gondolod, hogy *ezzel* sokat fogsz használni *nekik?*"

"Nem gondolom", felelte Jim. "De talán *másoknak*, odahaza."

"Megijedtél a szagtól?"

Jim orrát facsarta a széllel feléje lebbenő bűz. "Nem nagyon", mondta udvariasan. Már látott volt egyet-mást azóta, hogy egy rohambárkából partragázolt egy hajnalon Normandiában. "Az eddigi sem volt éppen a mennyország."

"De most a pokolba megyünk", mondta Cowan. A szag keservesen csavarta az orrát. Oldalt hajolt és nagyot köpött a makadámútra.

★

Hallberg békés kisváros volt, bombakár alig érte s az amerikaiak harc nélkül szállták meg : egy valamivel előttük odaérkezett SS-kötelék a főtéren felsorakozva, fehér zászló alatt várta őket. Előző este néhány fogoly kitámolygott a táborból, elvánszorgott Hallbergbe és reggel az amerikaiak elé került. Dadogásukból kiderült, hogy a táborőrség egy nappal előbb elvonult és rögtön azután három férfibarakkban megtörtént az első kirobbanás. A megmaradt életösztön démoni erővel fokozódott rombolási dühvé a felszabadult bosszúérzés kitörésében ; már akiben volt még mozdulásnyi erő. A barakkfelügyelőket és a tábor-utcákon mutatkozó néhány lengyel és magyar őrt megrohanták és agyonverték ; azután megostromolták a főkapu közelében álló raktárt, amelyben az SS-élite készletei voltak : hús, kenyér, gyümölcs, bor, sör, valami pezsgő is. Amikor beteltek a fosztogatással, felgyújtották az épületet. Egy-két órával később tucatjával estek össze az emberek az utcán ; a végtelen éhezés után felhabzsolt ennivaló és lenyelt szesz megölte őket. A raktárház kiégett, a tábor elcsendesült.

Ennyit tudtak meg az amerikaiak a táborbeli állapotokról és egy órával később elindultak a tábor felé.

★

A különítmény élén két könnyű tank haladt, következett hat jeep és nyolc katonaszállító tekerkocsi, utánuk négy sebesültszállító autó ; összesen százötvennégy ember Cowan kapitány parancsnoksága alatt, négy tiszttel, hat altiszttel, két orvossal, nyolc szanitéccel és egy harctéri rajzolóval.

Jim a Hallberget a táborral összekötő tizennyolckilométeres országúton semmi megörökítésre méltót sem látott. A szelíd dombok között, a sekély völgyben nyílegyenesen haladó út fölött olyan kék volt az ég, amilyen kéken ég csak borulni tud április vége felé Közép-Németország békés tájékaira. A napsütötte fiatal tölgyerdők s köztük, egy-egy enyhe domboldalon, a széles legelők olyan idilli hangulatot árasztottak, mintha sohasem látták volna, ami az utóbbi években az országúton elvonult közöttük, a tábor felé. Az út dereka felé jártak az amerikaiak, amikor megfordult a szél és magával hozta A Szagot.

Füstszag volt, elkeveredve latrinaszaggal és hullaszaggal. Sűrű volt és éles, az emberek torkát rágta. A dombhajlás mögött hamarosan feltűnt az égen egy széjjellapuló füstfelhő és balra tőle egy magas, szürke, toronyszerű építmény. Az országút hirtelen kanyarodott és kiszélesedett : az amerikaiak megérkeztek a táborhoz.

Odabent akkor már mindenki tudta, aki élt, hogy itt vannak. Az amerikaiak ! Aki járni tudott, kitódult a barakkokból s a szennytől latyakos tábor-utcákon vánszorgott vagy sodratta magát a főtér felé. Az őrtornyok üresen álltak. A felgyújtott kaszárnya teljesen leégett, a tűz lassan kihamvadt, a hőség elviselhetetlen volt. Még elviselhetetlenebb a szag, a táborbűz, amelyet a füstszag sem tudott elnyomni. Mindenkiből áradt, mint egy gonosztett emléke ; az amerikaiak hiába kötötték zsebkendőjüket orruk-szájuk elé. Az egész térséget kísérteties zúgás töltötte be. Akinek csak mozgott még az esze s a szája, szakadatlanul beszélt, suttogva, félhangon, üvöltve, zokogva, összefüggően vagy szófoszlányokban, tízféle nyelven és egyetlen értelemmel : Itt vannak az amerikaiak, enni adnak, inni adnak, szabadok vagyunk !

Az amerikaiak eleinte tanácstalanul álltak az autók között, a rájuk meredő halott géppuskák alatt,húszezer temetetlen hullával, tizenkétezer halódóval, huszonötezer élő halottal szemben. Felismerhetetlen kétlábú lények közeledtek feléjük, roggyanó lépéssel vagy a földön csúszva. Jim keze merev volt, a térdére fektetett vázlatkönyv lapja üres. Kimeredt szemmel bámult egy alig felismerhető nőféle valamire, amint csontvázzá aszott testtel, ágyéka körül fakó-kék rongydarabbal, pálcává száradt lábszárakon és karokon vonszolja magát előre az ürülékben úszó úton, azután elakad egy hullahalom előtt, láthatón emberfeletti erőfeszítéssel térdre emelkedik és az egyik férfihullát a másik után megfogja, birkózik a szinte súlytalan tetemekkel, egyet-egyet végtelen erőlködéssel kihúz a halomból, hátára fordítja s azután rája hajolva, közvetlen közelből hosszan nézi a koponyává száradt arcot. Azután vonszolja magát tovább a következő halomig az út szélén, és következik a bolygatás, a hátukra-fordítás, az arcukba-nézés. És jön a következő halom. Semmi mással sem törődik, senki sem törődik vele. Csak Jim figyelte. Keze mereven feküdt a vázlatkönyv üres lapján. Ez keres valakit, gondolta s a hőségben úgy érezte, hogy fázik.

★

Mit kezdhet másfél száz katona ötvenezer felszabadított kísértettel ?

Cowan olyan nehezen indult, mintha derékig érő hótorlaszokon kellett volna áttörnie magát ; de azután haladt minden. Koradélután már három század és tizenhat szanitécosztag volt útban Hallbergből a tábor felé. A megmaradt élelmiszerkészleteket, mint fertőzöttet, összehordták és elégették ; a teherautó-karaván már ontották a városból az amerikai ennivalót és gyógyszert. Az utászok rendbehozták a tábor kútjait és megszervezték a vízhordást. Az orvosok felkutatták és elkülönítették a fertőző betegeket. A szakadatlan mormogás elült, csak a szag lebegett még a tetthely fölött.

Harmadnapra a kihalt őrtornyok újra benépesedtek, a fényszórók ismét világítottak, a gépfegyverek mellett katonák álltak megint készenlétben : amerikaiak. Az utcák mocsoktengerében megint folyt a munka : a Hallbergből visszahozott SS-egyenruhás alakok tisztították a tábort, szedték össze a temetetlen halottakat, ásták a tömegsírokat. Ötödnap éjszaka két-három náci felakasztotta magát ; néhányan megpróbáltak megszökni ; az éjjeli csendben néha röviden ropogott egy gépfegyver, eldörrent egy-egy puskalövés. A többi náci, másnap reggel, fogcsikorgatva dolgozott tovább.

★

A domb nyugati lejtője alatt, a széltől védett mezőn, elkészült az amerikai barakktelep : Jim közös szobába került Cowannal. Napközben mindketten a tábort járták ; este Jim ott ült a priccse szélén, egy szál villanykörte fényében, és a vázlatait nézte. Cowan és Burns, az egyik orvos, a háromlábú asztal mellett ült, szótlanul ittak.

Jim hirtelen megszólalt. "Ez nem igaz", mondta furcsa, elcsapott hangon. Felugrott a priccsről, odavágta a vázlatkönyvét az asztalra. Cowan belenézett.

"Uh, de ronda". Egy kis szünet után : "Ezért te pénzt kapsz?"

Burns odahajolt, megnézte a rajzot. "Erre emlékszem, egy csomószor láttam. Egy kék rongy van az ágyékára kötve és a hullákat matatta, lehet, hogy keres valakit. Vagy megőrült." Jim odalépett az asztalhoz és odafirkálta a rajz alá : "Őrült nő." Burns szeme piros volt a kimerültségtől. "Ma reggel vitettem be az egyik kórházbarakkba. Az éhenhalás utolsó stádiumában van, elállíthatatlan diaréval. Már nem lehet táplálni. De élt, hát muszáj volt felszedetni az utcáról."

"Ezt?", kérdezte Jim és a rajzra mutatott.

"Azt".

"Hol van?"

"Az egyik kórházbarakkban, mondtam."

"Melyikben?"

"Mit tudom én."

Jim felegyenesedett, a priccsről felkapta az övét, derekára csatolta.

"Ez mi?", kérdezte Cowan.

"Megkeresem", mondta Jim.

"Ne baromkodj", mondta Cowan. A priccsre mutatott. "Feküdj le. Vagy igyál."

Jim a barakkajtó felé lépett. Cowan ráüvöltött. "Ittmaradsz!"

"Ha segíteni akarsz nekem", mondta Jim Burnsnek, "velem jössz". Látszott rajta, hogy nem a kapitány, de az Isten sem tudná visszatartani.

"Mi a vészt akarsz vele?"

"Valakinek jóvá kell tenni, amit *ezek* elkövettek ellene". És kiment a barakkból.

Cowan hallgatott egy kis ideig. "Megveszett", mondta azután. "Így küldjenek a nyakamra mindenféle széplelket! Menj vele, ha nem vagy dögfáradt", mondta az orvosnak. "Mert ez végigjárja az összes ragálybarakkot és felszed valamit".

"Azt hiszem, a négyesbe vitték", mondta Burns. Ásított, nyújtózkodott és felcsatolta a derékszíját.

★

"No", mondta a négyesben Jimnek és az egyik sarok felé mutatott. "Ott van a hullakeresőd."

Jim odament. Nehéz nyomást érzett a gyomrában, amint a nőt nézte, akinek kopaszra nyírt feje szinte világított a félhomályban. Jim észrevette, hogy a nő visszanéz rá. Az elmúlás néz így az emberre, gondolta Jim. "Meg tudod menteni?", kérdezte Burnstől.

"Ezt?", mondta Burns. "Mért éppen ezt?"

Jim előbbre hajolt. "Hogy hívják?", kérdezte halkan a mozdulatlan nőtől.

Burns az orra alatt elmosolyodott. Keztyűs kezével a nő karjához nyúlt, megemelte. A könyökhajlása alatt valami fekete folt volt. Burns intett, Jim közelébb hajolt s egy számot látott : 556641.

A neve egy szám, talán van nyoma valami jegyzékben, talán az sincs. Kora nincs : egy ideig egy náci koncentrációs táborban fogoly volt. Neme nincs : úgynevezett élőlény, állítólag ugyancsak Isten teremtménye, bár inkább az Ördög alkotásának látszik most. Állapota : egy hajszálnyival az élet határán túl s egy hajszálnyival a halál határán innen. Az élet, mint funkció, talán még nem egészen állott meg benne, de mint értelem vagy rendeltetés nyilván már megszűnt.

"Mentsd meg", mondta Jim kiszáradt hangon.

Burns fiatalember volt, a nagyváros mélyéről jött és itt, a hallbergi táborban keményebb leckét kapott az emberi nyomorúságból, mint a New York-i alsóváros romlatag házaiban vagy a harctéri kötözőhelyeken. Amott az emberi szenvedéshez talán még hozzátapadt egy porszemnyi remény, itt már csak reménytelenségbe burkolt esetekkel találkozott.

"Nem hiszem, hogy meg tudom tartani."

A roncs nő ebben a pillanatban megmozdult. Keze megemelkedett a csontkarján és megállt a levegőben, szétálló fogpiszkálóujjakkal, könyörgően vagy tiltakozóan.

"Próbáld meg", mondta Jim. "Ha itt nem lehet, átviszem magunkhoz és odahívom Harringtont és Winslow-t."

A női kar lassan, beleegyezően, szinte a megváltottság békés mozdulatával visszahanyatlott a pokrócra. Burns összeszorította a száját. Tessék, vidd, hívass hozzá bárkit, akarta mondani, lássuk, mit tudnak mások. Azután bizonytalan mozdulattal a nő fejéhez nyúlt, félrehajtotta. "Kiütéses tifusza nincs", mondta bizonytalanul. Odaintette az ajtóban álló ápolót. "Ópiumos teát, egy gumicsövet", mondta.

A barakkban még öt beteg feküdt, az egyik halkan vinnyogott, a másik hörgött, a többi hallgatott.

"Ópiumos tea?", kérdezte Jim.

"Talán mégiscsak rám bízod, hogy mit csinálok, nem?", mondta Burns. Odahúzta az egyetlen széket a nő priccse mellé, leült. "Az éhenhalás csak szó", mondta csendesen, "az emberek a szimbolikus vagy politikai jelentését ismerik. Én is csak itt tudtam meg, mit jelent a valóságban. Van, aki elalszik, az talán kevesebb kínlódással jár. Van, aki belül felbomlik és elfolyik, mint ez itt. Beadhatom neki az ópiumot, talán megmenti, talán megöli. Nem vállalok semmi felelősséget."

"De vállalj", mondta Jim. "Ha soha életedben nem vállaltál még felelősséget, *most* vállalj."

"Értsd meg, Jim, nem *lehet*. Ennek körülbelül vége. Elpusztították, törődj bele."

"Nem tudok. Vége ? Majd újra kezdjük. *Ők* elpusztították, én újjáteremtem. Kérlek, segíts."

"Bolond vagy", mondta Burns.

Az ápoló jött a teával és a gumicsővel. Burns a nő fölé hajolt, mutatóujjával feltolta zárt szemhéját ; a nő szeme kinyílt és nyitva maradt, mereven. Különös módon, most nem egy hulla, hanem egy pihenő női test mozdulatlansága volt az alakban. "Pupillareflexe még van", mondta Burns. Gumikesztyűs ujjaival a nő szájához nyúlt, rést nyitott fogsorai között, bevezette szájába a gumicsövet. A nő feje elé tartott edényben egyszerre csak buborékot vetett a halványsárga folyadék s egy halk, szörcsenő hang hallatszott.

"Nocsak", mondta Burns.

"Iszik?", kérdezte Jim, rekedtes hangon.

"Úgy látszik. Csak ne adja vissza."

A nő kiszívott az edényből egy ujjnyi folyadékot s amikor az orvos ki akarta venni szájából a gumicsövet, érezhető erőlködéssel szorította fogai közé, azután engedett.

"Inna még", mondta Jim.

"Inna, de ez még nem jelent semmit. Két óra múlva visszajövök — nem, majd az ápoló adja neki". Intett az ápolónak.

"Nem", mondta Jim. "Nem az ápoló. Én itt maradok és itatom."

"Cowan szétveri a fejedet, Jim, ne marháskodj."

"Ezt fel kell majd melegíteni, nem? Az ápoló segít. Én fogom itatni. Reggel majd gyere át megint."

"Cowan szét fogja verni a fejedet. Tilalom ellenesen fraternizálni, egye fene, jó. De egy félhullával ! Ha ezt megtudják a főhadiszálláson, mindenkinek baja lesz belőle."

"Mindent vállalok", mondta Jim. "Csak bízzad rám."

"Te jóságos mennybéli Atyauristen! *Ilyen* ízlésed van?"

"Látod — ránk néz."

"Rád néz", mondta Burns hangsúllyal. "Jobb is szeretem, ha nem rám néz."

"Majd gyere vissza reggel."

Burns lemondóan megrándította vállát. "Majd meglátom. Makacs marha vagy, de ez a te dolgod, ha bajba kerülsz, te húzzad ki magad." Kis szünet. "Az ápoló kétóránként hoz ópiumos teát. Legközelebb még egy ujjnyit adsz... adjatok be neki, azután két óra múlva két ujjnyit és azután kétóránként mindig egy-egy ujjnyival többet. Hát akkor... jóéjszakát". Felállt a székről és elment, Jim a helyére ült és a nőt nézte. A nő szeme csukva volt, azután kinyílt és visszanézett Jimre, azután újra behunyódott.

★

Jött az ápoló a teával. "Engedjen csak", mondta, de Jim kivette kezéből az edényt.

"Majd én."

"A-ah, igen. A doktor mondta. Na gyerünk."

Jim, Burns mozdulatait utánozva, megitatta a nőt. Amikor kiszívta az egy-ujjnyit, gyengéden kivette szájából a csövet. Az edényt a priccs mellé tette a földre, felemelkedett a székről, a nő fölé hajolt.

"Hogy hívnak?" kérdezte halk, éles, áthatő hangon.

A nő szája hirtelen megmozdult, az ajka megrezzent. Látszott, hogy egy szót formál ; a szeme nyitva volt, pillantása határozott tudatossággal tűzött Jim arcába.

"Hogy hívnak? Mi a neved? Hogy hívnak?", Jim szíve vadul dobogott. "A nevedet! Mondd a nevedet.'

A nő ajka remegett, a szája jobban kinyílt, amint színtelen, kiégett hangon, angol szóval ezt mondta : "Inni."

Jim felkapta az edényt a földről. Ettől ebben az életben már eleget tagadtak meg, gondolta és a gumicsövet a nő szájába adta. A folyadék azonnal fogyni kezdett.

A nő ivott, pihent, továbbivott. Pillantása Jim szemébe tűzött, s a csontarca olyan nyugodtnak és megbékéltnek látszott, mintha végre megtalálta volna, akit keresett.

IRODALMI ÚJSÁG
ELŐFIZETÉS ÉS HIRDETÉS
AUSZTRIÁBAN
LÓRÁNT LÁSZLÓ MAGYAR
KÖNYVKERESKEDÉSE
Wien, I. Bräuner Str. 2.

Irodalmi Újság

KODÁLY ZOLTÁNRÓL dokumentációs filmet készítenek. A film a nagy művészt mindennapi munkájában ábrázolja.

*

EMILE JAQUES—DALCROZE, franciasvájci zeneszerző születésének 100. évfordulóját ünnepli a zenei és táncvilág. Dalcroze teremtette meg ugyanis a "ritmikus gimnasztiká"-nak nevezett zenepedagógiai módszert, melyet szinte az egész világon ismernek és követnek. Az ünnepségek középpontja Genf, melynek a módszer megalkotója díszpolgára volt. Ez alkalomból két operáját újították fel, szimfonikus műveit és dalait állandóan adják a rádiókban és a koncerttermekben. Ezenkívül most jelent meg a Jaques-Dalcroze életét és műveit tárgyaló terjedelmes mű, melynek szerzői Svájc legismertebb szakírói, mint Henrik Gagnebin, Bernard Reichel, Alfred Berchtold, továbbá Dénes Tibor. Az előszót Frank Martin, a világhírű zeneszerző s a mester tanítványa írta.

*

DORÁTI ANTAL megkezdte hangversenykörútját Ausztráliában. A zenekritikusok igen melegen fogadták. Doráti, aki a BBC Szimfonikus Zenekarának karmestere, a Rádió meghívására utazott Ausztráliába.

*

MAX FRISCH, a világhírű németsvájci író, négy évvel azelőtt ment rövid tartózkodásra Rómába, hogy az Örök Városban végezze el azóta nagy sikert ért darabjának, az "Andorrá"-nak utolsó simításait. Rómában hamarosan regény írásába kezdett, amely mostanában jelent meg "Mein Name sei Gantenbein" címen. A regénynek, mely egyes kritikusok szerint új fejezet az író művében, máris nagy sikere van. Frisch pár héttel ezelőtt Izraelben járt, hogy átvegye a Jeruzsálem-díjat. Ezúttal osztották ki másodszor ezt a jelentős díjat : az első jutalmazott Bertrand Russell volt. Frisch most elhagyni készül Rómát. Zürichbe, pályaindulása városába megy először, ahol első forgatókönyve filmesítésében vesz részt. Ennek befejezése után hosszabb németországi utat tervez.

*

SCHREIBER TAMÁS és Nicole Dethoor szerkesztésében terjedelmes brosúra jelent meg Párizsban „Lengyelország politikai és gazdasági fejlődése (1956-1964)" címmel. A brosúrát a Francia Kormány főtitkársága adta ki "La documentation française" nevű sorozatában.

*

JEVGENYIJ JEVTUSENKO, aki három év óta először tartózkodik külföldön, turini sajtókonferenciáján cáfolta, hogy valaha is üldözték volna a Szovjetunióban. "Igaz — mondotta — voltak nehéz pillanataim, de javamra fordítottam őket azzal, hogy többet írtam." A költő tagadta, hogy műveit bármikor bárki is cenzúrázná.

*

A CANTERVILLEI KÍSÉRTETBŐL, Oscar Wilde elbeszéléséből "Hoppla Mylord" címmel musicalt írtak. A darabot a freiburgi Városi Színház mutatja be.

*

ALLEN GINSBERG, 38 éves amerikai "beatnik" költőt, akit a prágai ifjúság a május elsejei ünnepségeken "a karnevál királyává" választott, kiutasították Csehszlovákiából azzal az indokolással, hogy "káros befolyással van a fiatalságra."

*

ROLF HOCHHUT, A helytartó című darab szerzője eddig nem engedélyezte, hogy színművét a vasfüggönyön túl is színre hozzák. Hír szerint most hozzájárult, hogy A helytartót a Kelet-Berlin-i Deutsches Theater bemutassa.

*

JOHN OSBORNE, új drámáját "A patriot for Me" címmel június végén mutatják be Londonban. A darab az Osztrák-Magyar Monarchia végnapjaiban játszódik.

*

A BUDAPESTI ÁLLAMI BALETTINTÉZET felvételi vizsgáira 2200 tíz éven felüli gyermek jelentkezett.

*

AZ AKROPOLISZ megmentésére sürgős intézkedéseket kérnek a görög régészek. A páratlan athéni műemlék követi a szétesés veszélye fenyegeti.

STRASBOURG város kongresszusi palotájának építését Le Corbusier tervei alapján rövidesen megkezdik.

*

SZÁZ MAGYAR-OSZTRÁK labdarúgó mérkőzés jeleneteit használja fel az osztrák televízió, amikor Fussballwalzer-Fussballcsardas címen filmet készít az örök riválisok vetélkedéséről.

*

LICHTENSTEIN állam Parlamentje megszavazta hadseregének 22 százalékos emelését. Hadereje ennek értelmében 22 főre emelkedett.

*

SIBELIUS születésének 100. évfordulóján a Helsinkiben tartott zenei ünnepségek befejeződtek. A Berlini Filharmonikusokat Karajan vezényelte, a Cleveland Orchestert Széll György. A karmesterek között szerepelt Ormándy Jenő is.

*

A PUERTO RICÓI hagyományos Pablo Casals zenei fesztivált a 89 éves művész személyesen nyitotta meg. A kitűnő szólisták között Arthur Rubinstein, Yehudi Menuhin, Leonard Bernstein is szerepelt az ünnepségen.

*

SHAKESPEARE "Makrancos hölgy" című vigjátékát Franco Zeffirelli produkciójában megfilmesítik. A felvételeket Padova környékén készítik. A film főszerepeit Elisabeth Taylor és Richard Burton alakítja.

*

ILJA EHRENBURG önéletrajzának — "Emberek, évek, életek" — legújabb kötete a sztálinizmus korszakával és Sztálinnal foglalkozik. "El akarom mondani az olvasónak — írja Ehrenburg —, hogy én miért nem szerettem Sztálint, mert felnövőben van egy új nemzedék, mely már semmit sem tud a viharos tapsok koráról, az éjszakákról, amikor a lépcsőház neszeire figyeltünk. Felismertem, hogy Sztálin, természetében és kedvenc módszereiben, az olasz reneszánsz politikusaira hasonlít. Az elpusztultak között voltak legközelebbi barátaim és senki sem győzhetett meg engem arról, hogy ők árulók. Szergej Eisenstein egyszer elmondotta nekem beszélgetését Sztálinnal ; Sztálin azt fejtegette, hogy szükség van Rettenetes Iván felmagasztosítására és hozzátette, "Nagy Péter legnagyobb hibája az volt, hogy nem üttetett le elegendő fejet." Összefoglalva új Sztálin-értékelését,Ehrenburg megjegyzi : "Ha végigolvasta volna az áldozatairól készített listát, semmi másra nem maradt volna ideje."

*

SCHÖNBERG operáját, a "Mózes és Áron"-t bemutatja a londoni Covent Garden operaház. Az előadást Solti György vezényli és Peter Hall, a Királyi Shakespeare Színház főrendezője rendezi.

*

PSZICHODRÁMA címen készítettek filmet Csehszlovákiában. A film a sternberki ideggyógyászati intézet orvosainak és betegeinek közreműködésével készült és az intézet sajátos gyógyító módszerét mutatja be.

*

GÖRÖGORSZÁG az egyetlen európai állam, ahol eddig még nem volt televízió. Június 15-től Athén körzetében napi egy órás kísérleti adást kezdenek.

*

NÉMETH LÁSZLÓ művei újabban Kelet-Németországban is polgárjogot nyertek. A közönség — a berlin-weimari "Aufbau Verlag" jóvoltából — elsőnek "Bűn" című regényét ismerheti meg. Nyugat-Németországban a stuttgarti "Steingrüben Verlag" 1960 óta sorozatosan jelenteti meg Németh László műveit. A nyugatnémet Németh-kiadások a kelet-németországi könyvkereskedésekben eddig még nem kaphatók ; a kritika sem foglalkozott még velük.

KÖNIG KARDINÁLIS Bécsből Budapestre látogatott, hogy az Amerikai Követségen tartózkodó Mindszenty hercegprímásnak átadja VI. Pál pápa ajándékát Mindszenty pappá szentelésének 50. évfordulója alkalmából. Nyugati hírforrások tudni vélik, hogy a bécsi főpap a magyar hercegprímás esetleges római útjáról is tárgyalt.

*

A KÍNAI HADSEREGBEN eltörölték a rangjelzéseket és az egyes fegyvernemeket megkülönböztető egyenruhákat. A pekingi sajtó szerint ez az intézkedés "megjavítja a szervezés és fegyelem alapjait." Csaknem pontosan tíz esztendeje, 1955. szeptember 28-án vezették be — szovjet mintára — a kínai hadseregben a rangjelzéseket "a szervezés és fegyelem megjavítására."

*

THOMAS MANN ÉSZAK ÉS DÉL KÖZÖTT címmel tartott előadást a zürichi Schauspielhausban rendezett emlékünnepélyen június 13-án Kerényi Károly professzor.

*

LOUIS ARMSTRONG budapesti látogatása alkalmával hangversenyt adott a Népstadionban. A hangversenynek 80.000 hallgatója volt. Az amerikai néger dzsesszművész kijelentette, hogy ennél nagyobb és lelkesebb közönség előtt kevésszer játszott életében.

FIDEL CASTRO önéletrajzának első része a közeljövőben jelenik meg olaszul Feltrinelli kiadásában. Az első rész kivált korai személyes élményekkel foglalkozik. Feltrinelli szerint Castro írása : "irodalmi és aprólékos, hosszú lábjegyzetekkel ellátott és tükrözi jezsuita iskolázottságát, meg jogi gyakorlatát." Kézzel ír, mialatt folyvást szivarozik és a padlóra köpdös. A könyv második része politikai jellegű lesz. Castro nehezményezi, hogy 600 oldalra kell szorítkoznia. Meggyőződése szerint élete folyása legalábbis 40.000 oldalt ér meg.

*

OLCSÓ MŰVÉSZETRŐL írva, a "Szpilki" című lengyel lap egy cikket közölt, amelyből kiderül, hogy bizonyos kereskedők átfestetik Marx és Engels "jó állami papíron" nyomtatott képeit. Értesüléseink szerint Marx és Engels portréit Szent Józseffé és Szent Miklóssá formálják át az élelmes vállalkozók. Portréjuk — úgy tűnik — így nagyobb kelendőségnek örvend.

*

NÉGER művészeti fesztivált rendeznek a jövő évben Dakarban. Az előkészületek már megkezdődtek.

*

AZ ÜNNEPI KÖNYVHÉT június 6-án fejeződött be Magyarországon. Budapesti jelentések szerint, az idei bevétel 20 %-kal volt magasabb a tavalyinál.

ANDREJ VOZNYESZENSZKIJ szovjet költő Londonban járt és beszélgetést folytatott a "Guardian" munkatársával, Victor Zorzával. Kifejtette, a költőnek nem az a feladata, hogy megoldja a problémákat, hanem hogy kérdéseket tegyen fel, felkavarja az érzelmeket és bátorítsa a gondolatot. "Az orosz lélek — mondotta Voznyeszenszkij — a szláv lélek, amiről önök Nyugaton beszélnek, újjászületik." A poéta feladata, hogy "befelé nézzen, behatoljon az ember lelkébe, a tudat mélyére". Hruscsov idején Voznyeszenszkijt formalizmussal vádolták és szemére vetették "a politikai skrupulusok és az éberség hiányát." A költő a formalizmus vádjával szemben a következőket szögezte le : "Az anyag határozza meg a maga stílusát. A ma rendelkezésre álló anyagokból akár egy épületet is tervezhetünk a tű hegyére." Építészeti hasonlatát folytatva — Voznyeszenszkij eredetileg műépítésznek készült — kijelentette, hogy ma a szerkezetek könnyebbek, szabadabbak, téresebbek és a poétának, ennek megfelelően, mélyebbre kell nyúlnia. Módot kell neki nyújtani arra, hogy oly képzettársítást vegyen igénybe, ami leginkább fedi gondolatait.

*

A "FREIE VOLKSBÜHNE" nyugat-berlini színház az őszi évadban bemutatja Peter Weiss "A nyomozás" című drámáját, amelyben az auschwitzi pert dolgozta fel. A darabot Erwin Piscator rendezi.

A MAGYAR KÖNYVES CÉH

sorozatának hatodik köteteként 19 idegen nyelvű kiadás után magyarul is megjelent

Méray Tibor

BÚCSÚLEVÉL

című regénye.

ÁRA (postaköltséggel együtt)

fűzve : 12.- frank

kötve : 20.- frank

(vagy annak megfelelő összeg)

Megrendelhető, az összeg előzetes beküldésével, kiadóhivatalunknál és az Irodalmi Újság terjesztőinél.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off. Picadilly Circus) London W.1. Argentínában : Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Dr. Baksa, Wien XX. Strom Str. 20. VII. 4/15. és Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, d'Hondecoeterstr. 56. Leeuwarden, telefon : 05100-28550. Irországban : L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tűntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 3.50 Schilling, Belgium : 9 frank, Dánia : 1 korona, Finnország : 50 márka, Franciaország : 0,90 frank, Hollandia : 0,80 forint, Izrael : 40 agora, Kanada : 0,25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 0,80 márka, Norvégia : 1.20 korona, Olaszország : 90 lira, Svédország : 0.80 korona, Svájc : 0,80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentina: 25 peso, Brazilia : 200 Cr. $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

OKVETLEN KERESSE FEL A MEXICO BAZÁRT !

WIEN, II. Mexico Platz 15.

Tel. : 55-73-316

Ahol rendkívül olcsón mindent egy helyen vásárolhat !

Női és férfi divat.

Tulajdonos : LÁSZLÓ Gyula

NÓI ÉS FÉRFI DIVATÁRUK !

Mindenféle használati cikkek !

Minden beszerezhető

cégemnél, ami az Ön magyarországi hozzátartozójának vagy barátainak szükséges

MEGLEPŐEN OLCSÓ ÁRAK

ALEXANDER NOVEMBER

WIEN I. Fleischmarkt 10.

(Rotenturm Strasse sarok)

Telefon : 63-08-67

A Hungarian Universitiy Association és az Occidental Press közös kiadásában

megjelent

SZABÓ ZOLTÁN SZERELMES FÖLDRAJZ

c. müve

Új kiadás :

Ára : 3.- dollár

Megrendelhető: Occidental Press, P.O.B. 1005.

Washington 13, DC.

(Csekk, ill. pénzesutalvány beküldése után azonnal szállítunk. Postaköltség 15 cent.)

HOLLÓS

Ikka ügynökség

52, Eton Place

Eton College Road

LONDON, N.W.3

Telefon: JUNiper 18 15

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra

gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és dijmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.

A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

21, rue des Acacias Paris, 17.

Telefon: GALvani 06-78

Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig

R.C. Seine 62 B 743

Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.

Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVI. évfolyam 13. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1965. július 1.

FÉLSZABADOK

A NEW YORK-HÁZ körül süt a nap. Bent magában a házban, s főleg lent a kávéházban, persze egyáltalán nem süt, de annál lebeszélhetetlenebb erővel ostromolja, lövi kívülről a kőtömböket. A tűzforró aszfalton, az automatizált közlekedési lámpa gépi utasításának megfelelően egy férfi halad át a kereszteződésen. Negyvennegyvenöt éves lehet, vagy több, hajába mindenesetre még nem vegyült ősz szál ; nyakkendőt nem visel, ruházata, ha nem is különlegesen elegáns, megfelelő. Jobbrabalra néz, amíg halad ; fütyörész ; kezében féligszívott cigaretta. Nicsak : jobbra is, és most balra is, biccent, mosolyog, köszön. Sok mindenkit ismer. Egy nő jön a gyalogjárón. Hősünk integet neki ; megállnak. Néhány szót váltanak, jókedvűen.

Híres művész a hősünk, legalábbis budapesti viszonylatban az. Ezért van ezen a tájon olyan sok ismerőse.

A "budapesti viszonylat" nemcsak azt jelenti, hogy külföldön nem ismert ez a "híres művész", hanem valami, ennél sokkal speciálisabb dolgot. Azt, hogy hősünket ha ismerik is számosan, személyesen, még többen névről, az utóbbi években, jelesen az ötvenhatos forradalom napjai óta, szinte alig kerülhetett műve a nyilvánosság elé.

Hősünk siet, de nem az után a munkája után, amelynek folytán neve az iskolakönyvekbe, lexikonokba belekerült (egykét tanárosan bíráló, itt-ott rendőrileg komolykodó megrovó megjegyzés kíséretében). Nem, Barátunk, ha festő, nem új, merészen szívdobogtató kompozícióját viszi hóna alatt holnapután megnyíló új tárlatára, ha költő nem verseit elhelyezni megy a New York-ház forintokkal bíztató szövevényébe, ha történész, szociográfus, filozófus, nem minden eddigi tévelygést megdöntö új elméletének csiklandóan izgalmas kéziratát megy lehelyezni a már nagyon nyugtalankodó, tízszer is telefonált kiadó igazgatói asztalára. S ha híres újságíró volt, nem szenzációs cikkét viszi a New York-házban készülő napilaphoz.

Pici könyvillusztrációk vannak hóna alá szorított aktatáskájában ; rövid, csak kezdőbetűkkel jelezhető recenzió, a teljesen ismeretlen "Könyvbarát" című füzet számára ; az is megtörténhetik, hogy semmi. Mert legyen bármilyen híres is emberünk, neve és munkája lehet olyan ismert az országban, mint a legismertebb tudósoké, orvosoké vagy politikusoké, ő most — *félember*, félemberségre van ítélve, s ami legrosszabb, nem is ismeri, — közjogi bűnözőkkel ellentétben, — honpolgári jogoktól való megfosztottságának időtartamát.

Nem ölt, nem lopott, nem szőtt cselt, nem árulta el a hazát. Egyszerűen — kellemetlenül viselkedett a forradalom idején (vagy még előbb). Az is lehet, hogy az informátorok azt terjesztik róla : nem megfelelők a nézetei.

OLYAN MINDEZ, mint egy Kafka-novella. Vagy egy Kínából érkező nyugati újság-riport. Pedig ilyen sors sok van. Nemcsak hogy sok van : valamilyen értelemben ilyen félszabadságban, félbüntetésben tartva él és dolgozik Budapesten a művészek és szellemi emberek nagy része.

Az ilyesféle a testen, a hajzaton, a beszédmódon nemigen látszik. Hozzá is szoktak sokan a megszokhatatlanhoz. Annál jobban meglátszik a művön.

A kitűnő angol prózaíró, Henry Green * nemrégen nagyon érdekes interjút adott Terry Southern újságírónak. Arra a kérdésre, hogy mit tart a művészeti alkotás velejének, azt feleli : *Azt, hogy él, hogy saját külön életet él... Ha igazán értékes a mű, akkor életét senki el nem veheti tőle. Valóban, amint kinyomtatták, már megfojthatatlan, senki keze oda nem tévedhet a nyakára, hogy megszorítsa, mint a csecsemő párás kis nyakát.*

A legelgondolkoztatóbb a kegyetlen, de igaz képben az *amint kinyomtatták* mondattöredék. Ez megfelel az *amint kiállításra került* (festőknél, szobrászoknál), *amint játsszák a nyilvánosság előtt* (zeneszerző, színdarabíró), *amint filmet, darabot rendezhet, amint nézeteit szabadon kifejtheti*, stb., látjuk már, hogy veszélyesen közeledünk a puszta szabadság-kategória felé.

Nagyot nézne a nyugati olvasó, ha megértene olyasmit például, hogy Háy Gyula színdarabjait mélyen és értelmesen elemzi Radnóti Zsuzsa a hivatalos irodalmi folyóirat, a "Kortárs" legutóbbi számában, hogy aztán végül nagyon szerényen, nagyon óvatosan megemlítse cikkének végén : "A *'Királydrámák'* megjelenése nemcsak azért örvendetes, mert benne *sok színpadra kívánkozó* mű került a nyilvánosság elé, hanem azért is, mert ez *a könyv* drámairodalmunkat új utak keresésére ösztönzi."

Hatvanötéves művészről van szó, aki egész életét színdarabírással töltötte, műveit — melyek nem valami dekadensnek nyilvánítható kísérletek, hanem a szocialista művész állásfoglalása — bemutatják harminc év óta mindenütt s nemrégen is, a bécsi Burgtheaterben, vagy a Salzburgi Ünnepi Játékokon keltettek feltűnést. Otthon, ma, ezek a művek, habár a kis példányszámú könyvkiadás sok évi huzavona után elszánja magát a megjelentetésükre, holt betűk, "halott csecsemők", mivel : "színpadra kívánkoznak", tehát oda nem jutnak. Miért ? Mert a szerzőt az 1956-os forradalom után igazságtalanul több évre bebörtönözték. A börtönajtót végre megnyitotta előtte a világszerte dagadó felháborodás. De csak félig. A félbüntetés még úgy látszik hátra van : darabjai, a világ színpadjai után otthon csak "színpadra kívánkoznak".

A FELÜLETES SZEMLÉLŐ, aki csak futó pillantást vet egy magyarországi folyóiratra vagy aki néhány hétre látogat el hazánkba, nem láthatja meg a művészek, munkák, agyvelők köré nagy gonddal kifeszített láthatatlan börtönrácsokat. Nem tudja például, hogy Illyés Gyulának, akit pedig a legnagyobb magyar írók egyikének tart a világ s a hazai nem hivatalos közvélemény (kissé talán a hivatalos is), két nagyszerű, sokszor méltatott drámája, a "Kegyenc" és a "Különc" előadhatatlan fekszik *kis gyermekkoporsójában*, az asztalfiában.

Azt gondolhatná erre bárki : a színházak nehezen mozduló intézmények, nem lehet rovásukra írni az elő-nem-adatást. (Ez ugyan téves következtetés, mert jó darabot szívesen adna elő minden színigazgató s itt jó darabokról van szó).

De akkor miért nem jelenhet meg Kassák Lajos teljes önéletrajza, azé a Kassáké, aki már a húszas évektől kezdve a hazai és a nyugati avantgard irodalom lelkesítője volt ? Miért kell minden munkáját patikamérlegre téve megfontolni, közli-e a folyóirat ? Kinyomatja-e a kiadó ? A művészi szabadság bajnokának — állampolgári és művészi félszabadságban kell élnie, abban a hazában, amelynek egyik legmarkánsabb alakja.

A most 75. születésnapját ünneplő Ferenczy Béni, a nyakas Petőfi szobrásza, a magyar Maillol, belerokkant, talán a mellőzésbe : megbénult. Nincs és nem lesz állami megrendelése, mint a pálmát tartó orosz emlékműveket, a gigászi Sztálin- és Lenin-szobrokat gyártó mesterembereknek. Az a vigasza sem lehet, hogy valamely fellángoló szivű műgyűjtő öreg életének őszén felismeri s elhalmozza az utolsó termékenységet jelentő jólét és biztonság jeleivel. Egyetlen "Hivatalos Műgyűjtő" van csak az országban : az állami szervek. Most, a születésnap alkalmából még az "Élet és Irodalom" is hihetetlennek minősíti, hogy "a legjobb magyar szobrásznak mindössze két köztéri szobra áll és sohasem volt saját műterme! Szobrait a múzeumban csak szórványosan találhatjuk meg, kiállítása a régen lebontott Nemzeti Szalonban volt."

FESTŐK KÖZÜL sokan nem találják a helyüket az otthoni művészeti életben, s érdekes módon épp a *keresők* nem találják. Az elaggott zsdánovi esztétikai nézeteket újraértékelték ugyan, gyakorlatban azonban soha jobban mint most nem dúlt az akademizmus. Kondor Bélának, akiről pedig lehetetlen nem tudni, hogy talán a legnagyobb ígérete a hazai festészetnek, nem lehet kiállítása, legjobb műveiről lekezelőleg nyilatkoznak. Csernus Tibor, a modern festészet másik nagy kutatója évekig a kiselejtezettek listáján van tárlatokon, holott Párizsban, másutt, nagy érdeklődéssel fogadják vásznait, munkáját. Elhaladhat, szabadlábon, mindkettő, a New York-ház boltívei alatt (el is haladnak, mert el kell adni a könyvillusztrációt a kiadónak, a lapoknak) de "formájukat" odahaza nem futhatják ki.

Weöres Sándort, Pilinszky Jánost ki tartja Magyarországon *kisebb* költőnek, mint a díjakkal, tisztségekkel elhalmozott Somlyó Györgyöt, Garait, Vácit ? Nem, az igazat megvallva az első kettő toronymagasságban, űrhajós magasságban lebeg az utóbbiak felett. Velük együtt a legfelső légrétegeket rója Nemes Nagy Ágnes, Hajnal Anna, mások. Van részük megbecsülésben — művészbarátaik részéről. Beavatatlan szemlélő nem is sejti, hogy mennyi fájdalom, elutasítás éri őket (nem politikusok részéről, azt kibírja az erős művészlélek) — az életrehozás szülőotthonai, a folyóiratok, a kiadók részéről. Mészöly Miklós kitűnő drámáit külföldre küldi, mert otthon nem játsszák, vagy — ami még rosszabb — egy vidéki előadás után a budapesti lapokban egész oldalas szigorú, fenyegető hangú elmarasztalásban részesítik.

KUCZKA PÉTER, aki nem ült börtönben, állami vagy magánjogi vétket el nem követett, félig-éhenhalásra ítélve tengődik a forradalom óta (kishivatalnokként keresi kenyerét három gyermekére). Beavatottnak kell ám lenni, hogy ezt külső szemlélő meglássa ! Mert a "Nyírségi napló" és a "Mindenkinek, mindenkinek" forrongó szellemű szerzője szabadon közlekedik (egyelőre csak az országon belül, külföldre kért útlevelét ugyanis elutasították), sőt neve is megjelenik nyomtatásban ! Egyik legutóbbi "Élet és Irodalom"-ban (1965. június 5.) például a budapesti — gyermekrajz-kiállításról készíttettek vele néhány soros "színes beszámolót". Ez a költő volt a szó legszorosabb értelmében a "magyar Jevtusenko", mindazzal a dicsérettel és elmarasztalással, ami a fiatal, erőteljes, de hebehurgya orosz költőre vonatkoztatható. *Elcsendesítve*, afféle mesterséges fagyasztásba téve kell leélnie maradék életét.

Az, hogy a nagyon tehetséges Jancsó Miklós filmrendezőnek kátyúban, botladozva, anyagi nehézségekkel küzdve kell járnia, majdnem természetes. A nagy költségeket kívánó filmgyártás a rezsim első vagy második számú propagandaeszköze lett s mint ilyen, haldoklásra ítéltetett. Kevésbé érthető, hogy András László kitűnő regényét, Tardos Tibor Párizsban nagy sikert elért prózakötetét miért nem lehet otthon kiadni ? Nem tartalmaznak "veszélyt az államrendre", (legfeljebb az elmaradt művészetpolitikára). Hogy Csanádi Imre perzselő tehetségű költőnknek miért kell versei megjelenése után fenyegető hangú lecke-ztetést meghallgatnia ? Hogy Orbán Ottót izgalmas, otthon ritka irodalmi kísérleteiért miért marasztalják el ?

S akkor még nem is beszéltünk a végképp nehezen felfogható, de annál súlyosabb roncsolásokat végző beavatkozásról, amelyet a közélet szelleme a születő alkotásokra gyakorol. Mert ha még megszületnek is, oly sokan — nyomorékok lesznek. Jobb körülmények közt egy részük talán — biztosan ! — egészségesnek született volna. Az oly tehetségesen indult és szervilis tanulságok kötelezettségétől megrontott Moldova György, Galambos Lajos művei, ha oroszlánkörmöket még mutatnak is, már nagyon kopottan. A felfelé induló Fábri és Makk filmrendezőket, a háború után oly nagy lendülettel jelentkező Örkényt — valósággal lezuhantatták röptében. Kisebb gondja is nagyobb annál a hivatalnak, hogy törött tagjaikra írt nyújtson.

Arról nem beszélve, hogy mennyi erő, mennyi gondolat, mennyi potenciális érték elvetél a szomszédaitól, földrészének kultúrájától, kora vívmányainak kipróbálásától mesterségesen eltiltott, szinte naponta megszégyenített művésztársadalomban. Ha valamivel, hát azzal vigasztalják magukat, hogy ez nemcsak művészsors, hanem — ma — magyar sors.

... A NEW YORK-HÁZ ELŐTT a tűző júniusi napfényben halad át egy férfiú ; művész az ; ismert ; életben van ; jól öltözött. Nem látni rajta, hogy nem szabad, hogy csak félig az, félig pedig anakronisztikus, semmire sem jó, megalázó láthatatlan láncokban csörömpöl.

ERDEI BÉLA

MAGYAROK SZIBÉRIÁBAN című cikkünk nyomán (Irodalmi Újság 1965. június 1.) a párizsi "Agence France Presse" hírügynökség hosszabb tájékoztató közleményt adott ki. A még mindig Oroszországban visszatartott magyar hadifoglyokról szóló beszámolót több francia újság átvette.

*

MIHAJLO MIHAJLOVOT. akit *„Moszkvai nyár 1964"* című tanulmányáért a zadari bíróság 9 hónapi börtönre ítélt, most a horvát Legfelsőbb Bíróság 5 hónapi börtönnel sújtott, de az ítélet végrehajtását felfüggesztette. A Legfelsőbb Bíróság elejtette azt a vádat, hogy Mihajlov, aki a sztálini koncentrációs táborokat a hitleriekkel hasonlította össze, megrágalmazta volna a Szovjetuniót és a vádpontok közül csak azt tartotta fenn, hogy a szerző írásait engedély nélkül terjesztette külföldön.

Mihajlov szabadlábra helyezését nyugati megfigyelők kapcsolatba hozzák azzal a ténnyel, hogy a PEN idei kongresszusa a jugoszláviai Bledben kerül megrendezésre és a jugoszláv hatóságok elejét akarták venni annak, hogy a Mihajlov-ügy körül nyilvános vita alakuljon ki a nemzetközi írói találkozón.

(*) Művei : Blindness (1926), Living (1929), Party-Going (1939), Pack my Bag (1940), Caught (1943), Loving (1945), Back (1946), Concluding (1948), Nothing (1950) és Doting (1952) igen nagy feltűnést keltenek nyugati irodalmi körökben.

JÚLIUS 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Határ Győző Harold Pinter új színdarabjáról (3. old.)

Ignotus Pál magyarországi beszámolója (4-5. old.)

Vajda Albert : Jonathan, a szerencsétlen (4-5. old.)

Sárközi Mátyás : A pártos esztétika jegyében (6. old.)

Dénes Tibor : Stefan Zweig avagy az exilium (7. old.)

Ladányi László és **Tüz Tamás** versei

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

Az IDŐ Sodrában

Riasztó

magyarországi hírek érkeznek a Duna áradásáról. A magyar sajtó meglepő őszinteséggel foglalkozik a katasztrofális eseménnyel és ha sokszor s patetikus frázisokkal irja is le a mentési munkálatokat, nem hallgatja el azt a veszélyt, amely tízezrek lakóhelyét és sok tízezer hold mezőgazdasági területet fenyeget.

Az elemi csapásoknak nincsen politikai jellegük. Ilyen értelemben beszélni erről, olcsó demagógia lenne, hiszen a földrengés vagy az árvíz nem társadalmi jelenség, hanem természeti csapás. Igaz az is, hogy a természet legyőzésének programját a kommunista berendezésű államok politikai propagandára használták és használják fel annak ellenére, hogy ez sehol sem politikai tendencia, hanem civilizációs törekvés. Éppúgy nincs osztálytartalma a termékeletlen földek megművelhetőségének, mint a vadonok megszelidítésének, a gyógyíthatatlan betegségek leküzdésének, vagy a villámcsapások elhárításának. A természet károsan ható erőinek megfékezése már világszerte sok sikert hozott. De ez a folyamat még nem befejezett és úgy látszik, talán hosszú ideig nem is lesz az. Népmesei hasonlattal, olyan ez, mint a sárkány, melynek ha fejét levágják, másik nő helyette, aztán dühödtebben támad, mintha elvesztett fejéért is bosszút akarna állni. A természeti erők ilyen bosszúja nem kivédhetetlen. Megelőzés és segítés az ellenszere. A gyors segítségről most nem lehet zokszavunk. Valóban, az idei árvíznél, amely nagyobb volt, mint az 1954-es, tömegek álltak a gátra felsőbb rendelkezés nélkül, önszántukból, a veszély és az élet parancsára. A megelőzés viszont, amit Széchenyi István és Vásárhelyi Pál több mint 100 éve kezdett el, még korántsem jutott el a lehetőségek határáig. Kiderül a jelentésekből, hogy amikor az árvíz már szó szerint a Duna-menti lakosság nyakára hágott, akkor kezdték el építeni az ún. második biztonsági védvonalat. Miért oly későn? A magyar népgazdaság tervezéséről hónapokon, éveken keresztül ír a sajtó. Jelentéktelen termelési híreket világeseménynyé dagasztanak, népi együttesek és futballcsapatok sikereit hangzatos mondatokkal nemzeti nagy létünk emelkedésének jelzik, de a tervezések során alig esik szó a gyakran ismétlődő elemi csapásokról, köztük elsősorban, az árvízvédelemről. Ez bizonyára pillanatnyilag nem olyan látványos terv, mint például a kolhozosítás, de kétségtelenül hasznosabb. És talán propagandának sem lenne rossz, ha a legközelebbi árvízveszélykor Magyarországot a lehetőség szerinti mértékben elkerülné a vízi veszedelem. És akkor az elmulasztott cselekvést nem kellene az árvíznél is magasabbra csapó szólam-hullámokkal pótolni.

Reméljük, hogy mire ezek a sorok megjelennek, nemcsak a katasztrófa elmúlásáról adnak hírt, hanem szigorúan figyelmeztetnek a legközelebbi árvízi csapás elkerülésére.

Algír

Ahogy ez fejlett, haladó, élenjáró és a szocializmus építésével büszkélkedő országokban manapság meglehetősen szokásos, egy összeesküvés egyik percről a másikra eltávolította helyéről Ahmed Ben Bellát, az Algériai Köztársaság elnökét és legfőbb urát. Éjjel 3 óra tájban álmából zavarták fel, letartóztatták s azóta is ismeretlen helyen őrzik. Az elmúlt évek során ő volt az, aki sorra letartóztatta korábbi barátait és fegyvertársait s e tevékenységében legfőbb támasza a hadsereg vezetője, egy sovány, beesett arcú, fanatikus tekintetű ezredes, Bumedien volt. Most ugyanez az ezredes fogta le őt és vette át tőle a hatalmat.

Mint ahogy ez ilyen esetekben szokásos, Ben Bellát, a függetlenségi mozgalom egyik megalapítóját hazaárulással, a nép érdekeinek eladásával, diktatorikus törekvésekkel, személyi kultusszal és demagógiával vádolják. A hazaárulás vádját nehéz elhinni arról az emberről, aki egész felnőtt életét fegyveres harcban és börtönben töltötte azért, hogy országa független legyen. Az, hogy diktátor volt, szerette és megkövetelte a tömjénezést, már hihetőbb. Aki csak egyszer is, néhány percig látta a filmhíradóban vagy a televízióban, annak nem volt nehéz észrevennie, hogy csak úgy áradt belőle az önteltség, a nagyképűség és a demagógia. Érdekes, hogy legközvetlenebb munkatársainak hosszú évekre volt szükségük ahhoz, hogy ezt észrevegyék. Nem kevésbé érdekes az sem, hogy valamennyi hű barátja, a kormány minden minisztere, pártjának teljes politikai bizottsága, prefektusai, katonatisztjei, egyszóval mindazok, akik "személyi kultuszát" kialakitották, azonnal cserbenhagyták, mihelyt megbukott. Csak néhány száz diák tart ki és tüntet mellette.

Mikor ezeket a sorokat írjuk, az új vezetőkről még nem lehet tudni, milyen politikát kívánnak folytatni. Az általában jól informált nyugati lapok értesülései és találgatásai sokszor homlokegyenest ellentmondanak egymásnak. Egyesek abból a tényből, hogy Kina azonnal elismerte az új vezetést, arra következtetnek, hogy Ben Bella bukása balratolódást jelent. Mások abból, hogy Bumedienék néhány szélsőbaloldali politikust és újságírót félreállítottak, azt hiszik, hogy az új gárda határozottan antikommunista lesz.

Ben Bella bukása világszerte meglepetést és megrökönyödést váltott ki. Nasszer ezredes tüstént Algírba menesztette bizalmasát, Amer marsallt, felvilágosításokat kért és igyekszik rábeszélni az új vezetőket, hogy ne végeztessék ki eddigi főnöküket. Moszkvában talán még ennél is nagyobb a meghökkenés, annál is inkább, mivel Ben Bella, — akárcsak Kádár János, — a "Szovjetunió hőse" volt. A Kremlnek szemmelláthatóan nem tetszik, hogy egyik kedvelt hősét ilyen kurtán-furcsán elintézték. Igaz ugyan, hogy néhány hónappal ezelőtt ők maguk, eléggé hasonló körülmények között intézték el a Szovjetuniónak nem is egyszeres, hanem legalább négyszeres vagy ötszörös hősét, Nikita Szergejevics Hruscsovot, de az mégis csak más volt. Úgy látszik, odahaza könnyebb elviselni egy hős bukását, mint külföldön.

Bumedien ezredes a puccs pillanatát úgy választotta meg, hogy az éppen 10 nappal előzze meg a "Második Bandungot", az Algírban megrendezésre kerülő nagy afro-ázsiai találkozót. Nem csinált titkot belőle : elejét akarta venni annak, hogy a nemzetközi dzsembori Ben Bella tekintélyét gyarapítsa. Nemcsak ezt sikerült elérnie, — ennél többet is. Az egész találkozót ásta alá, az összejövetelt novemberre halasztották el s kérdés, hogy akkor sor kerül-e majd rá. Világszerte erősödik az a vélemény, hogy ama bizonyos "harmadik világban" talán még sincs minden olyan rendben, mint ahogyan azt önmagáról igyekszik elhitetni.

Különösen és fájdalmasan csalódottak az események láttán azok a francia baloldaliak és szélsőbaloldaliak, akik az algériai háború idején országuk hivatalos politikájával szembefordulva, sokszor tiszteletre méltó bátorsággal, bizonyos kockázatokat és az árulás vádját is vállalva kiálltak az algériai függetlenség ügyéért. Annak idején ezekkel az emberekkel, vagy legalábbis jó részükkel nehéz volt szót váltani a magyar forradalomról, a szovjet intervencióról, függetlenségünk eltiprásáról. Valahányszor azt mondtuk nekik : "Budapest", azt válaszolták : "Algír". A legújabb fejleményeknek talán annyi haszna mégis lesz, hogy megértetik velük : Európa kellős közepén Magyarország is megérett legalább annyira a függetlenségre, mint Észak-Afrikában vagy egyebütt egyik-másik állam.

L. M.

Közvéleménykutatók

A közelmúltban a jugoszláviai Dubrovnikban tartották meg a Közvéleménykutatás Világszövetsége nevű szervezet első nemzetközi konferenciáját, melyen 16 ország képviseletében 180 küldött vett részt. A konferencia munkáját a jugoszláv sajtó "rendkívül érdekesnek" mondotta, s különösképpen kiemelte, az amerikai küldött, dr. Laura Sharp előadását, mely amerikai diákoknak a Szovjetunióban és Kelet-Európában tett utazásával foglalkozott. A diákok — több százan — 1962. nyarán látogattak el a Szovjetunióba, Csehszlovákiába és Lengyelországba ; visszatértük után azt a kérdést tették fel nekik, "vajon tapasztalataik, a látogatások idején, jobbak, rosszabbak voltak a vártnál vagy általában megfeleltek előzetes elképzeléseiknek?" A megkérdezetteknek körülbelül a fele azt válaszolta : olyan volt, amilyennek várták. Százötvenegy diák azt válaszolta : jobb volt, mint amilyennek várták, s csupán 51 diák szerint volt rosszabb az elképzelésüknél. Dr. Sharp szerint "csaknem valamennyi diáknak az volt a benyomása, hogy amit láttak és hallottak a Szovjetunióban, Csehszlovákiában vagy Lengyelországban, megfelel az igazságnak. "Különösen érdekes", folytatja dr. Sharp, "hogy a diákok szerint azok az oroszok, akikkel kapcsolatba kerültek őszintén beszéltek velük.Húsz diák kategorikusan kijelentette, hogy az, amit a Szovjetunióban láttak, kielégítő képet adott nekik az országban létező viszonyokról. Tizenhárom Kelet-Európában látogatást tett diák arra a következtetésre jutott, hogy az országok lakosságának legfőbb gondja az úgynevezett 'orosz probléma', vagyis az orosz beavatkozás a mindennapi életbe, még akkor is, ha ez nem azonnal felismerhető. Az amerikai diákok szerint a legnagyobb különbség az orosz és az amerikai élet között az életszínvonalban, az etnikus kisebbségekkel kapcsolatos magatartásban, az egyéni lehetőségek kibontakozásában és a törvénykezési rendszerben mutatkozik."

A konferencián résztvevő kelet-európai országok (Románia, Lengyelország, Csehszlovákia) küldöttei megállapították, hogy a dr. Sharp felvázolta módszerekkel "nem lehet alapvető következtetésekre jutni", de ugyanakkor kifejezték érdeklődésüket az amerikai szociológiai módszerek iránt.

B.

Tito marsall

június második felében a Szovjetunióba látogatott. A lehető legbarátibban és a legünnepélyesebben fogadták, ami mindenképpen jobb, mintha még mindig "láncos kutya" volna s helyette Mao Ce-tungot ünnepelnék Moszkvában.

Látogatása során beutazta a fél országot és több beszédet is mondott. Miként a "Tassz"-iroda beszámol róla, egy urali gépgyár munkásai előtt egyebek között kijelentette, hogy "valaha volt ugyan egyet-nemértés a Szovjetunió és Jugoszlávia között, de még a legnehezebb időkben sem gondolt egyetlen jugoszláv kommunista sem arra, hogy mi ne állnánk a Szovjetunió oldalán."

A párizsi "Le Monde" a jugoszláv államelnök kijelentéséhez, szerény, apróbetűs kommentárt fűz. Mindössze arra emlékeztet, hogy mintegy 12 évvel ezelőtt Jugoszlávia Görögországgal és Törökországgal éppen a (Szovjetunióval szemben álló) Balkáni Szövetség megalkotásán fáradozott. Tito marsall kijelentette, hogy országa bizonyos feltételek mellett még az európai hadsereghez is hajlandó csatlakozni, Kardelj miniszterelnök pedig az Atlanti Szövetséget is megdicsérte, mint "a szovjet imperializmus" ellenszerét.

Lehetséges, hogy a francia újságírók jobban emlékeznének Jugoszlávia politikájára, mint az az ember, aki immár két évtizede ezt a politikát irányítja?

Az elavult marxizmus

A zágrábi "Praxis" című folyóirat utolsó száma közli Danko Grlic professzor cikkét — *"Gyakorlat és dogma"* — mely az első s mindeddig legérdekesebb új jugoszláv kísérlet a marxizmus totális revízióját illetően. Grlic professzor kiindulópontja roppant egyszerű : senki sem változtathatja meg a világot, ha nem áll készen arra, hogy eszméit és elveit szükség esetén revideálja és megváltoztassa. A politika leglényege, írja Grlic, nem egyszerűen az, hogy gyakorlatba ültessünk át egyes elméleteket, hanem hogy képesek legyünk a gyakorlat megváltoztatására. "A gyakorlat ekként megszűnik valamiféle inercia kifejezője, egyfajta *status quo ante* fenntartására irányuló kísérlet lenni, mely nem egyéb, mint önelégült magatartás a múlt és a jelen eredményeivel kapcsolatban". Grlic kritikája minden bizonnyal azok ellen a pártfunkcionáriusok ellen irányul, akik csupán a múltban (a partizánháború hőskorában) és a jelenben (a hatalomban) élnek, s akik számára nincs *jövő* a szó lényegi értelmében. A jövőnek élni, fejtegeti Grlic, azt jelenti, hogy gondolkodnunk kell a gyakorlat megváltoztatásán, tanulmányoznunk kell a valóságot,átértékelnünk, újból átértékelnünk és ismét átértékelnünk. "Csakis ily módon érhetünk el a 'szükségszerűség birodalmából' a 'szabadság birodalmába'... A gyakorlat tehát szemben áll mindennel, ami kialakult, dogmatikus, merev, statikus, egyszer s mindenkorra megülepedett : mindennel, ami a múltban gyökerezik és statikussá vált... *Hűséges* kitartás amellett, amit egykor valaki igaznak kiáltott ki, nem egyéb, mint a gyakorlat impotenciájának kifejeződése... Ezért vallom, hogy teljességgel abszurd dolog Marx nevében kitartani mind amellett, amit Marx valamikor, valamiféle alkalomból írt. Minden, tekintet nélkül frissességére, forradalmi lendületére, intellektuális erejére, dogmává változhat..." Grlic legerőteljesebben "a marxizmus klasszikusainak mitologizálása ellen" lép fel, kifejtvén, hogy "ha a kommunisták nem szabadítják fel magukat teljességgel a hagyományok autoritása alól, sohasem lesznek képesek egyetlen önálló gondolat létrehozására", azaz sohasem "lesznek szabadok". "Hogyan fejlesszük tovább a marxista gondolkodást?", veti fel Grlic, "(és nem egyszerűen a 'kidolgozásra' vagy a skolasztikus 'kiégészítésre' gondolok), ha nem lehetnek *különböző*, sőt *eltérő* nézeteink, olyanok, melyek ellenkeznek a klasszikusok nézeteivel vagy megállapításaival". Meg kell végre értenünk, írja Grlic, hogy a kommunizmus "három királya". Marx, Engels és Lenin. "valóban elavultak", s mi több, nemcsak elavultak, hanem az esetek legnagyobb többségében "ellentmondanak egymásnak".

J. F.

Az ezredik szám

Ezredik számát ünnepelte az elmúlt héten a legtekintélyesebb francia irodalmi hetilap, a Pierre Brisson alapította *"Figaro Littéraire"* ; első száma tizenkilenc évvel ezelőtt, 1946. március 23-án jelent meg. Klasszikus ízlésű, de az újító törekvéseket is elfogultság nélkül szemlélő szerkesztősége rövid idő alatt a francia irodalom legnagyobb neveit tudta maga köré tömöríteni. Írt a *"Figaro Littéraire"*-be a ma már halott André Gide, Paul Valéry és Cocteau ; Mauriac nevét pedig ma is hetente olvashatjuk világszerte híres "Jegyzetlapjai" alatt. A külföldi irodalom nem egy nagyságának — Thomas Mann-nak, Moraviának, Hemingwaynek vagy Paszternáknak — egyik-másik művéből szintén itt jelent meg először francia fordítás. Tizenkilencéves fennállása alatt a *"Figaro Littéraire"* különös gonddal ápolta a francia hagyományokat, s alig jelent meg száma, amely ne közölt volna addig kiadatlan szöveget Chateaubriand-tól, Baudelaire-től, Rimbaud-tól vagy éppen Prousttól. A megértő, a szellem függetlenségét, a gondolat szabadságát mindennél jobban tisztelő szerkesztők érdeme, hogy lapjuk mindig többnek számított pompás arcképcsarnoknál, fényes nevekkel ékeskedő szellemi Pantheonnál, már életükben klasszikussá vált írók múzeumánál. Az évek során a *"Figaro Littéraire"* parázs viták színhelye is volt : a félelmetes polémista Mauriac hol Sartre-ral csapott össze, hol Cocteau-val, más alkalommal pedig Claudel és Salacrou mérték össze pengéjüket. Az irodalmi hetilap hasábjain szót kértek a művészetek és a tudományok is, s megdöbbentő, a józan észt és az igazságot kihívó eseményeivel jelentkezett a Történelem is. A náci haláltáborokból megtért David Rousset itt hívta fel a közvélemény figyelmét a szovjet koncentrációs táborokra, itt jelentek meg először franciául az "Új osztály" börtönbe vetett szerzőjének, Gyilasznak írásai, s a fiatal szovjet költő, Joszip Brodszkij fölháborító perének jegyzőkönyve is itt került a francia nyilvánosság elé. A *"Figaro Littéraire"* 1000. száma nem méltatlan az előzőkhöz : Moravia mellett Faulknert, Roger Martin du Gard szomszédságában pedig a tehetséges fiatal szovjet elbeszélőt, Jurij Kazakovot olvashatjuk. Az egyes rovatok vezetői — valamennyien jónevű kritikusok — a francia irodalom, színház, film és zene utolsó két évtizedét idézik. Az ünnepi szám jó részét azonban — a *"Figaro Littéraire"* hagyományaihoz híven — *dialógus* tölti ki. A tradicionális irányzat és az útkereső avantgard képviselői folytatnak itt párbeszédet : írók, színpadi szerzők, filmrendezők, festők, építészek és zeneszerzők. A francia szellemi élet mindig "régiek" és "modernek" gyakran heves, de méltányos harca volt. A *"Figaro Littéraire"* két évtizedes múltjának érdeme, jövőjének pedig záloga, hogy a vélemények vitájának oly sűrűn helyet adott, s maga a háttérből csak arra ügyelt, hogy a vitatkozó felek a játékszabályokat tiszteletben tartsák.

T. S.

IGNOTUS PÁL az angol Fábianus Társaság rendezésében, a londoni Conway Hallban június 23-án este — prágai, magyarországi és jugoszláviai tapasztalatait összegezve — előadást tartott a mai Kelet-Európáról. Az előadást követő eszmecsere során Ignotus részletesen ismertette a romániai magyar kisebbség elnyomásáról Magyarországon elterjedt híreket s a keserűséget, mellyel ezeket a magyar társadalom minden rétege, pártállásra való különbség nélkül fogadja. Kétségtelen — mondta —, hogy erőszakos románosítás folyik s nincs súlyosabb tévedés, mint az ilyen türelmetlen nacionalizmustól demokratizálódást és a béke megszilárdulását várni, bármely országban és bármilyen ideológia jogcímén jelentkezzék is az.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

HAROLD PINTER "Hazatérés" (The Homecoming) c. új darabját most mutatta be Londonban a Shakespeare-színtársulat; s már maga az, hogy szerző a darabot magánszínháznak nem is ajánlotta fel — elsve ezzel a sokkal zsírosabb kasszasiker lehetőségétől — s hogy darabját a szigetország első színháza elfogadta : mindez olyan ajánlólevél, hogy jobb se kell ; mindjárt úgy ülünk be a színházba, hogy előlegezzük bizalmunkat. Sőt, ha a beharangozást és a tálalást is hozzávesszük, már-már azt mondhatnánk, Harold Pinter elismerésünkre és csodálatunkra is zálogot vesz.

Pinter első, egész estét betöltő darabja, "A teadélután", évekkel ezelőtt a londoni "West-End"-en csúfosan megbukott, a színikritikusok "levágták", ahogy mondani szokás, és egy hét múlva levették a műsorról. Néhány hónappal ezelőtt, ugyanennek a "Teadélután"-nak a televíziós változatát (*) egyszerre nyolcvanmilliós nézősereg nézte végig öt nyelven, tizenegy országban, és világsiker lett belőle. "A házmester" című darabja nemcsak drámairói hírnevét alapozta meg, de évekre biztosította megélhetését ; s noha még nem várja el, hogy "mesternek" szólítsák, sőt ezt minden bizonnyal ízléstelennek tartaná, olyan szerzővel szemben, akinek két világsiker van a tarsolyában, szerényebb színikritikusok kétszer is meggondolnák, mielőtt fintorognának a főztjétől — hát még hogy prüszkölnének : könnyen azt mondhatnák rájuk, hogy "a bolha köhög".

Ilyen előzmények után — az anyagi biztonsággal és a siker gigászi árnyékával a háttérben, sokan kíváncsian lesték, mi lesz a legközelebbi meglepetés, amivel Harold Pinter szerencséltet bennünket — az újabb mutatvány, amellyel jóltartja híveit és azt a színészgárdát, amely esküszik rá. Nem tudni, mennyire befolyásolta vagy feszélyezte az alkotásban Pintert ez a nagy várakozás, segítette vagy gátolta ihletét, de annyi már világos, hogy olyan színművet főzött ki ellenünk, amelynek túlfűtött izgalmából más szerzőnél három darabra futná.

A "HAZATÉRÉS" első, azonnal észlelhető kvalitása, hogy szerfölött provokatív. Pinter a függöny felgördülésétől az utolsó *tableau*-ig állandó polémiára kényszeríti a nézőt. De még ez a spontán reakció is többrétű : egyszerre több gondolat rohanja meg az embert, elsőnek pl. az hogy innen kezdve érvényét veszíti minden irodalmi parasztszabály. Meginog a hitünk abban a parasztszabályban, hogy csak az a regény, színdarab, stb., lehet jó, amelynek a tartalma egy mondatban összefoglalható : ez oda módosul, hogy amiért egy regény, színdarab vagy más szépirodalmi termék tartalma egy mondatban összefoglalható — ez még nem biztosíték arra, hogy jó.

A második gondolat, amely megrohan bennünket, az a következő. A klasszikus múlt és a romantikus előidők drámairói a lelküket kitették hol azért, hogy olyan héroszokat, egész- és félisteneket állítsanak elénk, akik csodáit megismételni, magunkat mértékükkel mérni legmerészebb álmainkban sem próbálnánk, hol meg azért, hogy olyan "menschliches, allzumenschliches", fauszti, emberszabású hősöket vetítsenek előnkbe, akiket követendő példaképül választhatunk és arra ösztökélnek, hogy jobbak vagy nemesebbek, keményebbek vagy teljesebb emberek legyünk. Ugyan mi készteti a Pinter-szabású drámairót arra, hogy olyan szánalmas embersereglettel népesítse be színpadát, amelyek mindegyike válogatott undorító példány, a legtöbb, ha szánalmunkkal megajándékozzuk egyikét-másikát, de azt is húzódozva, s ha időnként a visszásságok e gyűjteményén nevetünk is, sohasem szívből, hanem rekeszizomból ?

A harmadik gondolat ez. A modern színpad, Alfred Jarry és Antonin Artaud óta egyébre sem spekulál, mint a derék nyárspolgárok meghökkentésére : "épater le bourgeois". Ám egy olyan korban, amikor az erkölcs- és illemkódex rövid évek alatt annyit változik, mint máskor évszázadok alatt, meddig válik be ez a recipe — ha recipénél nem egyéb — s mikor következik be, hogy a minden sokkra felkészült, viharedzett nyárspolgár színházlátogató a legvadabb színpadi sokk-kezelésre is csupán egy unott kézlegyintéssel reagál s ahelyett, hogy ájultan hátratántorodnék, csak annyit mond : "no és? hát aztán? ez már volt".

(*) Lásd Irodalmi Ujság 1965. április 15.

HATÁR GYŐZŐ

Szerelem a hüllők világában

SZÓ SE RÓLA, Pinter nem bábokat mozgat. Minden figurájának határozott habitusa, vére-húsa, emberszaga van, sőt, mondhatni penetráns emberbűze, amely egyeseket sakálbarlangra emlékeztet ; és ha egyenként felvázoljuk a darab féltucat szereplőjét, ezzel megkíméljük Pintert attól a távolról sem elmaraszta ló leleplezéstől, hogy a "Hazatérés" tartalma valóban egy mondatban összefoglalható s nem az az ezerszálú cselekmény, amellyel a krónikás zavarban van, hogy hol is kezdje.

London-környéki angol kispolgári ház nappalija tárul elénk, kietlen és kopott, áporodott szagú és elhanyagolt ; rozoga bútorain, elrongyolt szőnyegein érezni, hogy a ház úrnője, a hentesné régen eltávozott az élők sorából. Csupán a fivérével csalta férjét, a hentest, aki kegyeletes rajongásának időnként úgy ad kifejezést, hogy néhai nejét lepiszkolja a sárga földig. A házban ez a roskatag, botja-suhogtató félelmetes figura az úr : a hentes ; már régen visszavonult az üzlettől s csak egyetlen szenvedély élteti — a hatalmaskodás, a zsémbelés szenvedélye. Semmirekellő fiai nemigen hederítenek örök ordítozására s tulajdonképp abból él, hogy — rettegett élősdi módjára — kegyesen elfogadja, amit öccse, Sam, a taxisofőr hazahoz : ez a szűkszavú, ijedt figura cselédeskedik, törülget-mosogat a házban. Egyik fia, Joe, üresfejű izomkolosszus, bontásokon napszámoskodik, azt is csak félnapokra, mert boxolni tanul s alig várja, hogy az ökölvívás "beüssön" és abbahagyja a munkát. Másik fia, Lenny, előkelősködő, minden hájjal megkent strici s abból a lányból él, akit éppen "futtat" London éjszakai negyedében. Joe is, Lenny is csak addig nem közönséges huligán, amig nem kerül szembe a rendőrséggel, amire kínosan ügyel, egyébként egy húron pendül a két jómadár és autójukon csavarogva, nagyon is egyértelmű céllal űzi éjszakai kirándulásait.

EBBE a képtelen "ménage"-ba toppan be a harmadik fiú, Ted. Fényes karriert futott be, a filozófia tanára lett valami amerikai egyetemen, hogy melyiken, nem tudni. Ez a sejtelmesen érzékeltetett, mesebeli egyetem glóriaként lebeg a kulturált, intellektuális puhány feje fölött, a legkevesebb, hogy két autója van, álomvillában lakik, amelynek úszómedencéjében három gyönyörű gyermek lubickol — gyönyörű feleségétől, aki valaha modell volt ; s most, a gyönyörű feleséggel átruccan az óvilágba, hogy Olaszország után hazalátogasson és bekukkantson a szülői házba. A szülői ház alattomos fenevadai "lekapcsolják" a nőt, kisajátítják, rövid úton elszerzik kokottnak London rosszhírű negyedébe — amit az asszony alig leplezett lelkesedéssel fogad — és a filozopter férjnek fel is út, le is út : mehet vissza Amerikába, az álomvillába, gyerekei és könyvei mellé. Ismét "asszony" van a háznál mindnyájuknak ; az új, édesen bizsergető légkör szokatlan izgalmaitól a vén hentes és öccse, a taxisofőr enyhébb gutaütést kap, ugyan, de Joe, a boxoló az első számú szerető és a testőr, és Lenny, az élelmes "szervező" szerepében — elemében érzi magát. Vége van a hét szűk esztendőnek, beköszöntött a dorbézolás, a bölcsen adagolt orgiák évada. Az erősek megosztoznak a nő testén és keresetén, a gyengék pedig alámerülnek, kitakarodnak a képből.

A SZÍNPADI FANTÁZIAJÁTÉK külön műfajjá nőtte ki magát az utóbbi időben, művelői egyre-másra jelentkeznek a televízió színpadán ; de bámulatos módon valahányszor magvas, költői, szürreális, merész és elgondolkoztató meséket szőnek, az angol közönség lefele tartja hüvelykjét és méla undorral fordul el. Csakhogy Pinter jól ismeri közönségét, igen egyszerű trükkel csalja kelepcéjébe : a lassú észjárású realizmus sallangjaiba álcázza darabja első felvonását. Zola túlságosan messze van, nem ismerik vagy tökéletesen elfelejtették, így hát az alpári naturalizmus sokaknak az újdonság erejével hat ; a kispolgári életkörülmények közt élő lumpenproletárok örök veszekedése, gátlástalansága és "enniváló ordenárésága" oly hiteles csemegének hat a művelt és pallérozott közönség fülében, hogy sokan beleesnek a kelepcébe s úgy érzik, igazi realizmussal megrajzolt igazi angol kispolgárok mindennapos élete pereg le a szemük előtt, holott — szerencsére — nagyon kevés igazi angol család él, érez és gondolkozik így.

Ez a majdnem barbár naturalizmus ott bicsaklik nagyot, ahol a darabból minden átmenet nélkül fantáziajáték lesz, de ahelyett, hogy szárnyára kelne, majd hogy nem nyakát szegi : innen kezdve vegyes érzelmekkel, hol nevetve, hol szánakozva figyeljük a hüllők hadakozását a préda körül és a préda hihetetlen metamorfózisát. Más, konvencionális drámaíró legalább egy felvonást szánt volna rá, hogy Ruth lélektani átváltozását bemutassa — mint lesz az egyetemi tanár feleségéből, a kimérten viselkedő nagypolgári úriasszonyból közönséges szajha, aki alig várja, hogy nekivághasson az éjszakának. Pinter erre az átváltozásra három percet szán : Ruth az első félreérthetlen célzásra, az első bizalmaskodó érintésre úgy táncol, mint a harci paripa, ha a kaszárnya előtt meghallja a kürt szavát. Ez a fajta fantáziajáték elemeit a titkos-kéjelgő kamasz gátlástalan fantáziájából meríti, aki álmodozása idejére semmit sem kockáztat azzal, hogy sutba dobja erkölcsi skrupulusait. Mindebből következik, hogy a figurák viszonya is roppant egysíkú, amilyen csak az amorális hüllők viszonya lehet ; és ha Strindbergnél csupán a nemek gyűlölték egymást — itt, ezen a színpadon mindenki gyűlöl mindenkit, a közös érdek is csak ideig-óráig fűzi össze a hüllőket, addig, amíg az árulás teljes sikerrel nem kecsegtet : senki sem hiszi, hogy az utolsó *tableau*-val — amikor Ruth bezupál utcalánynak és első, kenyérkereső, aszfaltkoptató útjára indul — a ház minden problémája megoldódott.

WEÖRES SÁNDOR már a háború előtt megírta, hogy a vershez egyetlen ingrediens kell : szavak ; és ehhez a véleményhez, a napokban Illyés Gyula is csatlakozott. Csakhogy a színdarabíráshoz a szavak nem elegendők ; és bármilyen mesterien szedje is csokorra valaki a lumpenproletárok trágárságait s bármilyen kitűnő színészek vagdossák is egymás fejéhez e vaskos gorombaságokat — mindez még nem elég az üdvösséghez. Megengedem, hogy a szó a dialógus alapanyaga, öt rossz annak a színdarabírónak, aki figuráit nem tudja mesterien "beszéltetni" s hogy Harold Pinter úgy tud dialogizálni, ahogyan ma kevesen. De a drámai történés a szöveg humorát lefogja s ahol nevettet is, alakjai sehol sem lesznek olyan egyértelműen kacagtató bohózati figurák, mint a teleszájjal káromkodó Ubu apó Alfred Jarrynál. Az ember kétségbeesetten tekint szét a színpadon, hogy megmaradt rokonszenvét kire akassza ; de olyan alak, akit megszeressen, sajnáljon vagy csak hosszantartó érdeklődésével tüntessen ki, nincsen. Ha pedig felmerül benne a kérdés, hogy mi a darab "morálja" s rádöbben, hogy ha van is, ez a "morál" a társadalom hártyavékony rétegére vonatkozik, hajlamos arra, hogy a színházi varázslatok világából kilépve már az utcán a mutatványt kuriózumnál ne tekintse egyébnek.

El kell fogadnunk, hogy olyan korban élünk, amikor egyesek szégyellik, hogy mondanivalójuk van, tüntetőleg keresik a mondanivalótlanságot és vannak, akik egyenesen büszkék arra, hogy harcos mondanivalóellenesek, váltig bizonygatva, hogy ők maguk ily hitvány portékát nem hordoznak tarsolyukban. Az ilyen írók elfelejtik, hogy a fantáziaképek legszertelenebb rajzása is a nézőben mondanivalóvá formálódik s mint a tészta a kemencében, összesül kenyérré — legfeljebb olyik kenyérnek étvágygerjesztő durcája van, olyik meg keletlen. Hiába volna tehát feltenni a kérdést, hogy Pinter a "Hazatérés" két felvonáson, négy képen át rajzó jelenésével mit akart "mondani" ; mert ha gyötörték is rettentő látások, annyi bizonyos, hogy sem az uylenspiegeli, sem a shakespeare-i recipét nem követte s nem akart tükröt tartani a természetnek ; alakjai olyan hüllők, akik megléte peremjelenség csupán, életformájukat az emberi társadalom lényegében meghaladta s ha még hadakoznak is, örök kilátástalan visszavonuló harcot vívnak a — rendőrséggel.

HOGY LESZERELJE azoknak a támadását, akik vele szemben túlságosan igényesek, Pinter már jó előre nyilatkozott s amit mondott, az rokonszenvesebb, megvesztegetőbb már nem lehetne. "Nem vagyok az elméletek embere. Nem vagyok sem avatott, sem megbízható kommentátora sem a színház, sem a társadalom világának, sem semmi egyébnek. Színdarabokat írok, ha éppen tudok ; és ez minden". Így Pinter. Túlságosan sokan "utaznak" világmegváltásban-világjobbításban, de legalábbis a "mélyebb értelemnél" nem adják alább, legyen az nevelő célzat vagy misztikus maszlag. Ő maga soha ilyesmire nem vetemednék s csupán szórakoztatni akar. Így, egyszerűen: szórakoztatni. S miért ne hinnénk el neki ? Demokráciában élünk, a drámaírónak joga van ahhoz is, hogy ne akarjon egyebet, csupán szórakoztatni. (Annyi szent, hogy egyetlen szót sem veszítettünk el, ami a színpadon elhangzott, és le nem vettük a szemünket arról, ami történik.) Talán akadt, aki kihallotta belőle azt a barbár melódiát, amely még sokáig fogja kísérni. Mindenesetre sikerült olyasmit alkotnia, amit az angolok "conversation pièce"-nek neveznek, legyen az egy szokatlan reprodukció a kandalló fölött, egy nyugtalan vonalú váza a sarokban vagy egy huncutka szobor a kertben. Szállította a bemelegítő témát, ha italosztás után zavart csend támad és a vendégseregnek nincs egyébről beszélnie.

TŰZ TAMÁS VERSEI

Történelem

az érem egyik oldalán
alig tapintható idom
mutatta az éjbetűnt
lovagkor lágy domborzatát

meg nem nevezhető bokrok
közül kivillanó hideg
szablyák és kardok kék hegye
borzolta az ólomnehéz

levegő örvénylő bodrait
brokát bársony és habselyem
göngyölegből szöktek elő
az arcok hamvas szirmai

miközben kürt rivallt s a rőt
menték rozsdáján ült a köd
a szalmasárga fű között
hosszúra nyúlt lármás ebek

csaholtak íjak húrja sírt
s egyszerre hirtelen a vad
hajszában megszólalt a dal
egy zongoraverkli üde

utcafriss hangja mint a füst
az érem másik oldalát
mutatta ismét hol egy bús
király tűnődött szótlanul

Ad Scandalum

Egy tojás sárgájából hívott föl a minap valaki
Ez már mégiscsak sok Graham Bell inkvizítorom
Mindenünnen rám tör az erőszak
titkokat hajigálnak felém s hiába üvöltözöm
nem vagyok kíváncsi hagyjatok magamra
anyák méhe s koporsók párnás fészkei
inkubátorok párás doboza és hullaházak hűtőszekrényei
Elég a magam siralomháza Hadd búsuljak ott egyedül
Tudom hogy a bohócok szélesre tárt tenyerén
nem a májusi ég derűje sugárzik
Hódolatom a Gerardoknak és a Red Skeltonoknak
Ti vagytok az én barátaim Miasszonyunk bohócai
Csak botránkozzanak a fejkendős nénikék
Majd megtudják ők is Szent Péter kapujánál
mi az igazi öröm s az egyetlen megoldás

MEGINTERJÚVOLTAM magam. Megtették már mások is, sokan, A nyilatkozatkérőnek különféle neveket adományoztak, hol valódi emberekét, hol képzelt lényekét. Én úgy érzem, megleszek az ilyen jelképes kisegítő kartárs nélkül. E műfajt pedig körülményeim pillanatnyi állása miatt választottam. Néhány hete tértem vissza budapesti látogatásomból Londonba. 1956. decembere óta nem jártam Magyarországon. Akkor, hogy a kiállhatatlan műszóval éljek : "disszidáltam". Vagyis kiszöktem, feleségemmel együtt. Azóta Londonban élek, bár aránylag sok bolyongással megszakítva, mint olvasóim (vagy kivált feleségem olvasói, az *I.Ú.* június 1-i számából) értesülhettek. Közéleti és irodalmi pályám alakulását nagyjában szintén figyelemmel kísérhették az *I.Ú.* olvasói ez elmúlt kilencedfél év alatt : bizonnyal nem tették, mert olvasótól ilyesmit elvárni nem lehet, de író mégis kénytelen azzal a munkahipotézissel élni, hogy figyelik amit ír és művel.

Fölteszem tehát azt is : az olvasót érdekli mit láttam Magyarországon ? Milyen benyomással tértem vissza onnan s milyennel a másik két kommunista országból, ahova szintén ellátogattam, Csehszlovákiából és a semleges Jugoszláviából ? Felelnék rá örömest : komolyan, alaposan, hosszan, olyan hosszan, hogy olvasni sem győznék. Így menne persze legkönnyebben, magyarul, magyar olvasók részére... De erre még huzamosabb ideig nem gondolhatok. Mint a "Guardian" különtudósítója érkeztem Budapestre s most ezen a napilapon kívül számos angol folyóiratnak tartozom cikkek és tanulmányok egész tömegével. Kénytelen vagyok hát képzeletbeli türelmetlen olvasóim türelmét kérni. De addig is, udvariasságból, egy csésze fekete mellett elbeszélgetek a képzeletbeli riporterrel.

KÉRDÉS : Honvágy vitte ?

FELELET : Nem.

K : Biztos ?

F : Nem egészen. Attól függ, mit nevezünk honvágynak. Egy barátom, ki valamikor 1945-ben elvergődött Kelet-Európából Angliába, aztán odébb állt, túl az Atlanti-óceánon s tudtommal sose nézett többé haza, azt szokta mondani : "Nekem honvágyam csak olyan ország után van, ahol még nem jártam." Ezt mondhatnám én is. Csak nem tudok lemondani arról, hogy ezt az ismeretlen hazát ne a magam elszaladt fiatalságában kutassam, az otthonos rajzú tájékok, az ismerős hangzású szavak között. Persze botorság. Az ember tudja, hogy az. S én már nemcsak az eszemmel tudom, hanem az idegrostjaimmal, a véredényeimmel is. Annyiszor, annyiszor volt részem benne s annyiszor néztem a honvágyas éberálmaimban dédelgetett utcarészletre azzal, hogy : "No itt vagyok, hát aztán? Én is megkoptam, de nem annyira, mint *ezek*."

K : Csak az tűnt fel, hogy mi kopott meg ? Az nem, hogy mi épült ?

F : De, természetesen az is. A sok árkádos ház : talán a magyar lapokból is értesültem volna róla, de elkerülte a figyelmemet : Pesten sokfelé úgy szélesítik az úttestet, hogy hozzálapítják a gyalogjárót. A földszint elülső részét meg kivájják s árkádos gyalogjáróvá alakítják át. Nem rossz megoldás. S noha Pesten kevés volt ilyen : úgy érzem, illik a jellegéhez, talán mert némely vidéki nagyszállóra emlékeztet hangulatában, meg észak-olaszországi városokra, az osztrák hegemónia korából... Az új Erzsébet-híd : Budán is, Pesten is megkapó a feljárója, s szép maga az ív is, ha tiltakozik is ellene a mi régi Erzsébet-hídhoz szokott szemünk. A Vérmezőt, gondolom, már régebben kezdték parkosítani, de én valahogy csak most vettem tudomásul ; először prüszkölve ellene lelkem maradi szögleteiben, hogy egy megszokott gyepes foltal megint kevesebb... de rájöttem, jobb így. A Vár is jobban tetszik, mint ostrom előtti formájában. A "pont-házak", ahogy képtelenül elkeresztelték őket, azaz, hogy P-házak, ahogy a keresztelést tovább pogányították, igen jól tervezett, célszerű építményeknek hatnak s a maguk nemében mutatósak. Hallani panaszt ilyen meg olyan anyag silánysága, a liftszerkezet sztrájkja miegymás miatt, de mivel manapság az ilyesmit már pesti lapok hasábjain is elpanaszolhatni, mit szaporítsam erről a szót. Számomra inkább az volt csodálatos, hogy Budapesten láttam meghonosítva olyan jelenségeket, amiket Mikes György Angliában, mint egyedülálló itteni különösségeket szokott kiszerkeszteni. Hogy némely utca milyen furfangosan van elrejtve az avatatlan elől. Az egyik P-házakból kialakított település Bogdánffy Ödön utca névre hallgat. A névvel nincs nagyobb baj : mindenesetre könnyebben ejthető a Gheorghiu Dej térnél ; s kevésbbé bosszantó. A Lágymányoson lapul, a Gellért-hegy alján. Gondoltam, a taxisofőr csak felkutatja valahogy. A taxisofőrnek fogalma sem volt, hol van ; kézikönyve, melyben ilyesmit illenék számon tartani, nem tud róla. "Azt tetszik mondani, P-ház a Lágymányoson ? Hát valahogy majd csak..." A Lágymányoson a taxisofőrök röpgyűlést rögtönöztek, de csak elvi határozathozatalra voltak képesek. Ilyesmire : " Meg kéne kérdezni a rendőrséget." Duzzogásomra nekem rontottak : "Mit tehetünk mi róla, ha nem teszik rá a térképünkre?" Osztályharcos egységfrontba tömörültek ellenem : mondhatnám, az osztályharcos szellem egyetlen megnyilvánulása volt, amivel Magyarországon találkoztam. Arról azonban, hogy Magyarország nem rendőrállam, ezúttal minden kétséget kizáróan meg kellett győződnöm, mert mint kiderült, a titokzatos hatalom a rendőr elől is rejtve tartja a Bogdánffy utcát. Ugyanígy jártam a Krecsányi utcával is, mely pedig hosszú évek óta megvan. A Pasaréti Templom teréről egy nyilvános telefonfülkéből hívtam fel Déry Tiborékat, ők magyarázták meg a sofőrnek az utat.

K : Mi az, ami megkopott ?

F : Istenem, minden, ezen csodálkozni sem lehet. Rengeteg házsor. Az utcáról nézve még hagyján. De ahogy benéz az ember egy kapubolt mögé, a gangos udvarra, vagy a lépcsőházba, némelyütt a kényelmes és méltóságos jómód emlékét őrző vörösmárvány lépcsősorra : maszatot és málló vakolatot lát mindenütt.

K : Mi tűnt fel még a pesti képen ?

F : Először is, ami változatlan. Még mindig fürtökben csüngenek az utasok a villamosokról, s oda képzeltem magam, mint gimnazista kölyköt, aki ezt részben virtuskodásból művelte, részben meg hogy a szakaszjegy árát savanyú cukorra tartalékolja. A pestieknek ez természetes. Viszont nagy esemény, mindenfelé pertraktálják, hogy a Nemzeti, vagyis a Népszínház épületét lebontják. Ez valahogy szívenütött mindenkit. S az emberek megpróbálják észszerű magyarázatát adni, hogy miért. Nem mondhatják, hogy mint épület műremek lett volna. Azt is tudják, hogy a Nemzetinek eredetileg csak szükséghajléka volt. De... "de szabad-e, amíg még nincs meg az új épület?" Satöbbi, satöbbi. Én együtt érzek a kesergőkkel, de tudom, hogy ész-okom nincs rá. Csak azt szeretem az eltűnő épületben, hogy annak a kakasülőjére jártam kamaszkoromban és annak a főpróbáin nagyképűsködtem később, mint kritikus, képesnyire a súgólyuktól... Mi van még feltűnő Budapesten ? A Nagykörút feltépett útteste. Hogy az hol Lipót, hol Erzsébet, hol Teréz, hol Lenin és hol Szent István, azt döntse el a rendőr és a taxisofőr, de az autóbusznak nagyot kell kerülnie, hogy az Oktogon környékéről a Margithídra guruljon. Pesti reflex : Egy skót tavaly elvesztett egy forintot s mikor az idén visszalátogatott és megpillantotta a feltépett úttestet, megszólalt, hogy "Hát ezért az egy forintért mégsem volt érdemes." Nem a legjobb, de jelzi a folytonosságot.

K : Tud jobbat ?

F : Rengeteg a német, elözönlik a várost. "Mi a különbség kelet-németek és nyugatnémetek között ?" — így szól az egyik találós kérdés. Megfejtés : "A kelet-németeket még szeretni is kell".

K : Mi van még ?

F : A németek megosztoztak Marx örökségén. Keletnek jutott a szocializmus, Nyugatnak *a Tőke*.

K : Még.

F : Amit most mondok el, azt egy taxisofőr menyecskétől hallottam. Terebélyes csípő, tiszántúli nyelvjárás. TSZ-ből szűrődhetett fel a nagyvárosba, de mechanizálódott hamarosan és nyilván érti a pesti észjárást. Én egy szót se szóltam, ő rákezdte :

Kohn bácsi jelentkezik az útlevélhivatalban, szeretne kivándorolni Amerikába.

— Ugyan Kohn bácsi, minek m gának Amerikába menni ?

— Kérem, nekem három nyom okom van rá. Először is, ott az öcsé az milliókat keres...

— Ugyan Kohn bácsi, az cs kizsákmányolásból kereshet, ilyesm től maga már elszokott, magán itthon se kopik fel az álla, ne hagyj itt minket.

— Aztán kérem, én zsidó emb vagyok. Egyszer már kiirtották maj az egész familiámat. Nem akar még egyszer ilyesmit megérni. Ha k rem. ez a kormány megbukik...

— Ugyan Kohn bácsi, ez a ko mány sose fog megbukni.

— Ez a harmadik ok.

K : Még ?

F : Az új Lenin szoborról egész árad Pl.

1.

— Miért áll kiskabátban ?

— Mert októberig még kibírja.

2.

— Miért épült az új Nemze közelében ?

— Hogy ne kelljen messze hu colni.

3.

— Miért nem emelték talpaza ra ?

— Hogy ne lássa, hogy az Eszt kában hogy lopják a napot.

Mert ebből kitalálhatják, a szobor Sz. T.K.-val szemben áll, s az új Nemze ugyanarra felé épül.

BOLYONG

Beszélgetés Ignotus

ÍRTA :

VAJDA ALBERT

JONATHAN, A

Ismeretségünk nem a legangolosabb formák között kezdődött. A Hyde Park egyik kék vászon nyugágyában üldögéltem és jobbnál-rosszabb témákon törtem a fejem, amikor valaki mellém húzott egy kerti széket és leült.

— Bocsánat, — mondta, — én vagyok a világ legszerencsétlenebb embere.

Az enyhe tavaszi széllel együtt heves viszkiszag érkezett irányából.

— Örvendek — mondtam, anélkül, hogy arcizmom rándult volna. — Magam sem megyek a szomszédba egy kis szerencsétlenségért.

Néhány pillanatig hallgatott. Magas, negyven év körüli férfi volt, a vörhenyesszőke hajú, keskeny vállú angolok fajtájából. Sötét ruhát viselt, fehér inget, sötét nyakkendőt. Mellette a fűben diplomatatáska hevert, rajta keménykalapja.

— Szerencsétlen vagyok! — ismételte és kékesszürke szeme egyenesen arcomra tapadt, mit szólok ehhez a nem angolos megjegyzéshez. Mikor látta, hogy a köteles emberi részvéten kívül mélyebb érzelem nem mutatkozik arcomon, folytatta :

— Engedje meg, hogy bemutatkozzam.

Névjegyet vett elő és átnyújtotta. "George Jonathan Hodgerich, managing director" — olvastam az apró, négyszegletes kártyáról. Megmondtam én is a nevem, de ez nem nagyon érdekelte.

— Szerencsétlen vagyok! — ismételte. — Három héttel ezelőtt volt az esküvőm.

Mint gyakorló férj, akinek több esküvő van a háta mögött, kissé szakembernek érzem magam ezen a területen. Megnyugtató hangon azt mondtam, hogy három heti házasság után nem lehet még szerencsétlen, bizonyára múló nézeteltérésről van csak szó, költőien szólva egy kis viharfelhő a szerelem kék egén.

— Én végtelenül szeretem a feleségemet — mondta megütődött hangon. — Ön félreért engem, uram. Én szeretem őt és ő szeret engem.

— Ettől még nem kell szerencsétlennek lenni — szögeztem le.

— Én vagyok a világ legszerencsétlenebb embere !

Beszélni kezdett. Eleinte untam, mert szokványos történetnek indult : két évvel ezelőtt megismerkedett egy Sarah Elisabeth nevű özvegyasszonnyal, aki vele egykorú, mindkettőjüket negyvenharmadik életévük tapossa. A megismerkedést rokonszenv követte, majd szerelem.

— Három héttel ezelőtt volt az esküvőnk — folytatta Jonathan. Már hallani véltem, hogy a baj a nászéjszakával kezdődött, amikor is kiderült, hogy özvegyi mivolta ellenére Sarah Elisabethnek fogalma sincs egy feleség bizonyos irányú kötelességeiről. Vagy pedig Jonathan félszeg viselkedése rontotta el az egészet, elárulván ezzel, hogy negyvenharmadik életévé ellenére első ízben kerül ilyen helyzetbe egy hölggyel. De azon sem lepődtem volna meg, ha Jonathan értesít, hogy az esküvőt követő éjszakán Sarah Elisabethről kiderült, hogy nem nő, hanem férfi. Legnagyobb meglepetésemre Jonathan azonban azt közölte, hogy házaséletük az első pillanattól kezdve a legteljesebb egyetértés és boldogság jegyében zajlott. Anyagi gondok sincsenek, Jonathánnak szép jövedelme van, ezenkívül családi vagyona, Sarah Elisabeth pedig évjáradékkal és bankbetéttel rendelkezik.

— Ember ! — kiáltottam rá, mert már idegesített, hogy csupa jót mesél házasságáról. — Maga boldog szerelemben él a feleségével, anyagilag gondtalan, mitől szerencsétlen hát ?

— Szerencsétlen vagyok, uram ! — Sóhajtott. — Egy hétig teljes volt a boldogság. A nyolcadik napon, délután, amikor hazaértem a hivatalból, feleségem azzal fogadott, hogy el kell mondania valamit. Teát adott, csokoládés kekszet, mert az a kedvencem és akkor egyszerűen, minden kertelés nélkül bevallotta, hogy...

— Hogy van még egy férfi az életében ! — vágtam közbe, a szakemberek fölényével.

— Hogy képzel ilyet, uram ? Sarah Elisabeth a leghűségesebb nő, akit valaha is ismertem. Nincs más férfi az életében, de van egy gyerek.

— Egy...gyerek ?

— Igen. Elmondta, hogy van egy négyéves kislánya. Férje három évvel ezelőtt halt meg, ne gondoljon semmi rosszra, uram. Sarah Elisabeth vívódott ; bevallja-e nekem házasság előtt, de attól félt, hogy akkor nem veszem el. A kislányt mindig elvitte a nagymamához, ha engem várt. Mindezt elmesélte és sírni kezdett. Mit tett volna ön az én helyemben, uram ? Nem mondom, hogy nem ért meglepetésként, de szeretem a gyerekeket, így hát átöleltem Sarah Elisabeth vállát és azt mondtam, hogy azonnal öltözzék, elmegyünk a gyerekért és idehozzuk. Nyakamba bor össze-vissza csókolt, aztán azt mon hogy felesleges öltöznie, sejtette, hogy mit fogok mondani, a kislány odafent az egyik hálószobában.

Jonathan mélyet sóhajtott és egy g dosan összehajtott fehér zsebken vel megtörölte a homlokát.

— Nézze, Jonathan, — mondtam, mi évek óta ismernénk egymást, — emiatt kell szerencsétlennek éreznie magát. négyéves kislány igazán több örömet je mint bajt.

— Igaza van, uram — mondta ő és mét sóhajtott. — *Egy* négyéves kislány. mit szólt volna ön ahhoz, ha az eset u két nappal azzal fogadja a felesége, hogy kell vallania valamit.

— Szent Isten ! — kiáltottam. — C nem azt akarja mondani, hogy...

— De ! Azt ! — Megadóan bólogatott. Még egy gyermeket vallott be. Hat éves fiú. Alig tudtam beszélni, de igyekez uralkodni magamon. Nagy házban laku hat hálószobánk van. Felmentem az e letre. Az egyik szobában ott játszott a Nagyon kedves, csinos gyerek, termész hogy azóta velünk él.

Határozottan mulatságosnak találta hogy egy özvegyasszony így, lépésről lé re, — hogy ne mondjam, menet közben vallja be két gyermekét. De végeredmé ben jól állnak anyagilag, a ház amúgy óriási két embernek, örüljön, hogy van gyerek.

— Három ! — szólt bele fejtegetésen Jonathan. — Tegnap délután Sarah Eli beth bevallott egy harmadikat. Az is h éves, de lány.

— Hogy-hogy ?

— A fiú ikertestvére. Azt mondta, e szerre akarta bevallani őket, de aztán a gondolt, hogy az *ikrek* szóra talán agy zést kapok és így inkább eltagadta a lá még néhány napig, mert annyira szeret.

Így kezdődött barátságom Jonath nal. Amikor kiöntötte szívét, sz melláthatólag megkönnyebbült, más tér ról is hajlandó volt beszélgetni. Vé

S KÖZBEN

budapesti látogatásáról

TUS PÁL

K : Hogy' tetszik a szobor? Mint szobor?

F : Jó. Pátzay munkája.

K : Nem politikai viccek nincsenek?

F : Persze, van az is. A kannibál-viccek divatja tombol. Pl. : Hatalmas üstben fő a gulyás, benne egy emberi koponya. Az egyik kannibál husángjával ráhúz. "Mit bántod szegényt? — szól rá a másik — mért nem hagyod békében megfőni?" — Amire a társa : "Nem láttad? Kieszi a csipetkét." Kétszer hallottam. Először a zugligeti villamoson, éjszaka, szokásom szerint hallgatódzva, amint egy kapatos fiatal munkás ezzel és hasonlókkal szórakoztatta társaságát. "Különös ez a prolihumor" — gondoltam. Másnap egy ny.min. tan. lánya, régi Koronaherceg utcai vágású dáma, ugyanezzel traktált. Lehet-e, hogy dzsentri humornak vélném, ha fordított sorrendben hallottam volna ? Vagy zsidó humor szürrealisztikus kiágazásának, ha egy New York-beli törzsasztalnál hangzik el ? Nem tudom.

K : Tetszett a vicc ?

F : Őszintén szólva, ezt se tudom. Népdalnak szórakoztató.

K : Ön bevallotta, hogy szeret hallgatódzni, amikor vadidegenek beszélgetnek...

F : Igen. A közvéleménykutatásnak ez az egyetlen hitelt érdemlő változata.

K : Miről sikerült ilyen úton értesülnie ?

F : Nem sokról. Mégis, egyszer az Avar utcából jövet, valahol a Délivasút mentén, lassan ballagtam, hogy kihallgassam két tisztviselőforma fiatalember beszélgetését. Emlékszem nemcsak a szavakra, a jellegzetes hangsúlyra is "... Mert mondd már kérlekszépen, hogy hatvanötkilométeres sebességgel fogsz hajtani ..."

K : Mindent összvéve : jobbnak vagy rosszabbnak találta az életet otthon, mint gondolta ?

F : Se jobbnak, se rosszabbnak. Olyannak.

K : Jobbnak vagy rosszabbnak, mint mikor otthagyta ?

F : Jobbnak. Összehasonlíthatatlanul.

K : Hát a háború előttihez képest ?

F : Szintén jobbnak.

K : Ez a javulás arra vall, hogy az ötvenhatos forradalmárok tévedtek ?

F : Nem. Ellenkezőleg. Sok helyütt hallottam, amikor a javulást emlegették : "ez a forradalom mégse volt hiába". Ha felvizezve, ha ellaposítva is : ötvenhat tanulságai érvényesülnek.

K : Vagyis a kommunista kormány kénytelen volt...

F : Ezt a fogalmazást viszont nem kedvelem. Kibírni kibírt volna a kormány mégannyi erkölcsi felháborodást, még gazdasági bojkottot is. Csak persze ráfizetéssel. Okosabb volt megszívlelnie egy történelmi leckét. Innen a javulás.

K : A megélhetés tehát jó ?

F : Pocsék. Mindenki síránkozik, mindenki joggal, mindenki küszködik, senkise koplal ... senki ? Talán mégis néhányan : nyugdíjas vagy nyugdíjtalan, mindenből kicsöppent ó-finomak, ha túlságosan szemérmesek ahhoz, hogy kimenekült öccsük vagy bepártosult ángyuk gavallériáján élősködjenek. Egyébként az értelmiség megvan ; némely rétege — kivált az orvosokat emlegetik irigykedve, a nemzeti vállalatvezetőkről nem is szólva — kifejezetten jómódú ; értelmiségen pedig, akár tetszik, akár nem, csak a régi felsőbb és középosztályt, meg a hozzájuk felzárkózottakat érthetjük, azok végeztek magasabb iskolát. Hát a munkások ? Szorítja őket a norma. Ki vannak fosztva. De visszaszorítják a kifosztó államot, vagyis a munkaadót, amerikázás formájában. Lazsálnak, maszekolnak és keresnek. Hát a parasztok ? Látnivalóan tehetősek. Kevesebben vannak, mint voltak : húsz év alatt a földművelésből élők hányada az ország lakosságának feléről harmadára csökkent, — s aki megmaradt, az is városiasabban öltözik, mint azelőtt. Mindamellett áruházban, boltban, pesti vendéglőben sokkal több nyakkendőtlen, csizmás embert látni, mint azelőtt ; még a Vidám Színpad nézőterén is egész szép számmal üldögéltek. Nem mondhatni, hogy nyomorognak. A "téesz" vonaglik, tagjai jól élnek. "A háztájiból", hangzik az individualista diktum. "De a háztájit is a közösből táplálják", hangzik a kollektivista ellenérv. A paraszt kibírhatja, hogy kiszekálták a birtokáról : de a közösség ráfizet. "Mi a fenének kellett ez nektek?", kérdeztem egy vezető kommunistától, akit — gondolom okkal — a liberalizálók közt tart számon a köztudat. "Mért nem követtétek Gomulkát ? Látod, ő meghagyta a paraszti kisbirtokot..." "Meghagyni meghagyta, de mi csak tavaly szorultunk gabonabehozatalra, Lengyelország rászorul az idén is." Megkérdeztem : ha olyan jó sora van a parasztnak, mért menekül a városba ? A téesz tagság általános életkora 52 év ... Kommunista barátom erre azt hajtogatta, hogy rengeteget tettek a falu városiasításáért. De nem eleget, mert nem *lehet* eleget : "a fiatalság nem birja, ami apjának-nagyapjának még természetes volt. Földhözragadtnak érzi magát falujában, akár meghagyják az arasznyi birtokát, akár nem. S ez így lesz, amíg nem kapnak több csempés fürdőszobát, több motorkerékpárt, több televíziós masinát, több városi rondaságot. Neked magyarázzam ? Mindig azért támadtál minket, kommunistákat is, hogy ezt nem vesszük tudomásul". Ami igaz.

K : Személyi szabadság ? Biztonságérzet ?

F : Egy barátomat idézem : "Ha nálam hajnalban zörögnek ... nem, nem hiszem, hogy a tejesember. A tejesember szorgosan vizezi a tejet valahol, vagy ha becsületes, kevésbbé káros maszek-munkával tölti az időt. De már nem rezzenek össze : nem a titkosrendőrség ..." A bizonytalanság érzése kissé olyan, mint nyugaton : "Meddig fog ez tartani ? Mi lesz, ha a kínaiak ügyesebben kártyáznak, mint az oroszok ? Vagy ha az oroszoknak elmegy az étvágya a liberalizálódástól ?" Hruscsov bukásakor kitörte őket a nyavalya. Kádár sokat nyert azzal, hogy utána kiállt Hruscsov mellett. De mégis kínos nyoma maradt : az embereknek eszébejutott, hogy lehet másképp is ...

K : Ön egyetért azokkal, akik szerint a mai rendszer legnagyobb fogyatékossága, hogy nem szolgáltat biztosítékot valami sztálinistaféle uralom visszatérése ellen ?

F : Igen, egyetértek. Sok baj van, de *ez* a legnagyobb.

K : Egyetért-e azzal is, hogy a desztálinizálódás csak felszíni jelenség s hogy Magyarországon lényegében semmi sem változott Rákosi óta ?

F : Ezzel csöppet sem értek egyet, ez nem áll. Inkább állna, hogy lényegében semmi sem változott Gömbös óta. Némileg — ezt vigaszul teszem hozzá — Ferenc József óta sem ; "csak hát — mondta egy barátom — ma Sztálin a Haynau, Mao Ce-tung pedig az a Zsófia főhercegasszony, akiről rebesgették, hogy ő végeztette ki Batthyányt..." Meggyőződésesnek lenni nem haszon, de immár nem életveszély. Szabad a vallás, az élc, az eb-ura-fakó is, amíg nem megy vérre. Liberalizált, atyafiságos tekintélyuralom.

K : De mégiscsak más tekintély uralma. Más osztályé.

F : Hogyne. A társadalom demokratizálódott ; mindenütt a világon demokratizálódott, kommunizmussal vagy anélkül. Az elemiben annak idején azt tanultuk, hogy negyvennyolcban a magyar nemesség "bevette a köznépet az alkotmány sáncaiba". Azóta a burzsoázia világszerte bevette a proletariátust a népjólét sáncaiba ; mert próbálta volna be nem venni ! Ez áll az olyan országra, melyben volt számottevő burzsoázia, ipari és kereskedelmi vezetőréteg. Ahol nem volt, ott az ilyen réteget forradalommal állították elő, kommunistával vagy egyébbel. Hogy Magyarországon volt-e? Félig. Széles, vegyes, úrhatnám középosztályunk és kispolgárságunk volt. Legmutatványosabb alakja a Mikszáth-féle dzsentri. De oda tartozik a sváb kéményseprőmester is, aki törik-szakad dzsentrinek neveli a fiát, a bugravasalt nadrág és a gavalléri cigányozás fanatikusának. Sőt, kissé oda a csődbement zsidó szatócs is, ki felesége nevén viszi tovább boltját, s a föld alól is kikaparja a pénzt a napi négyfogásos ebédre meg a tandíjra, a fia ügyvédi diplomájáért. *Egyben* hasonlítanak : mind nagyobbat nyújtózkodnak, mint ameddig a takarójuk ér. A vége gyakran öngyilkosság. Többnyire nem is : valami póttakaróval átvészelik, valami enyhe csalással, huszárbravúrral, seftes fifikával, amerikai nagybácsi végszóra beköszöntött halálával. Ez volt az én gyerekkoromban a "kaputos" társadalom életformája. Ki élt máshogy ? Csak azok a nagyon kevesen, akiknek messze ért a takarója — pénze ! — no meg azok a nagyon sokan, akik a szónak még oly tág értelmében sem voltak "kaputosok".

K : S ma ?

F : Ma már mindenki *kaputos*. Mindenki többet költ, mint költhetne ; kevesen élnek a fizetésükből, kivéve ha három-négy családtag öntheti össze a keresetét. "Vaj nincs", hallom ; de minden asztalra kerül. Könyvet sokan vásárolnak, sokkal többet, mint ahányat elolvasnak. "Cifra nyomorúság"? Másképp cifra ; több kulturális sznobsággal, szerencsére ; s kevésbbé nyomorú. "Szegények vagyunk, de jól élünk"? Ez sem pontos : hajszában élnek, lélekszakadva rohannak egyik munkahelyről a másikra, még a munkakerülést is szenvedélyes becsvággyal művelik. A televízió, a gépkocsi, a nyugatias jólét megannyi jelképe és záloga ! Kiteszik a lelküket érte. Görcsös életakarat ? Mások inkább valami kollektív életunalmat gyanítanak : sok az öngyilkosság, kevés a gyerek : kevés ahhoz képest, hogy milyen sok másutt, nyugaton és keleten egyaránt. Távol-Keletről nem is szólva ...

K : Örül-e, hogy otthon járt ?

F : Igen.

K : Tanácsolja- e másoknak is ? Mármint ötvenhatos emigránsnak ?

F : Ebbe nem lehet beleszólni. Kinekkinek százféle, igen méltánylandó, egyéni meggondolása lehet. Köztük az is, hogy ki mit tart legfontosabb feladatának.

K : Mit tart ön legfontosabb feladatának ?

F : Megírni az igazat.

ZERENCSÉTLEN

negittunk két viszkit az egyik közeli *pub*-ban és, mivel érdekelt ez a furcsa ember, megbeszéltük, hogy három nap múlva találkozunk ugyanitt.

Amikor beléptem, már ott találtam a pult mellett. Arca sápadt volt. Szájaszéle reszketett.

— Négy ! — mondta síri hangon. — Ne kérdezzen semmit. Négy ! Most már nem s szólt előre. Hazaérek délután, látom a kertben gyomlál egy kislány. Azt hittem, takarítónőnk gyereke, mert én optimista vagyok, uram, mindennek ellenére, még mindig optimista. Bementem a házba, megcsókoltam Sarah Elisabethet és a három gyereket. És Sarah Elisabeth elmondta, hogy ki telefonált, hogy itt jártak a Gázművektől, hogy a tejesember feleségének kivették a vakbelét és közben, csak úgy odavetve, megkérdezte, tetszik-e az a kislány a kertben, az ugyanis az ő lánya, most múlt nyolc éves, de már remekül ért a kertészkedéshez, tud főzni, segít a mosogatásnál és kellemesen gitározik.

Nem tudtam, mit mondjak. A történet annyira valószínűtlennek hangzott, hogy kételkedni kezdtem az egészben. Ez a Jonathan bizonyára idült alkoholista, aki kitalált történetekkel szédíti az embereket. Úgy látszik, észrevehette arcomon a kételkedést, mert felállt és megfogta a karomat.

— Szeretném, ha eljönne hozzánk vacsorára — mondta. — Megbeszéltem Sarah Elisabethtel. Nagyon kíváncsi önre. Magyarral eddig még nem találkozott.

Azonnal elfogadtam a meghívást. Jonathan simán suhanó Bentleyén fél óra alatt kint voltunk St. Albansban, ahol szép kert közepén állt a családi ház.

Sarah Elisabeth jól megtermett, nagy lábú, nagy kezű, vidám nő volt. A négy gyerek kedves és jólnevelt. A vacsora jó hangulatban ért véget ; aztán a gyerekek elmentek lefeküdni, mi pedig teáztunk.

— Az élet értelme mégiscsak a család, — mondtam, csakhogy mondjak valamit.

— Igen, — helyeselt Sarah Elisabeth. — Szerencsére Jonathan is úgy szereti a gyerekeket, mint én. Boldogult uram is akkor volt csak boldog, ha odahaza lehetett az öt gyerekkel.

— Öt ? — szaladt ki a számon, de nyomban megbántam. Az ötödik bizonyára meghalt, tapintatlanság, hogy fájó emlékeket bolygatok.

De Jonathan nem volt ilyen tapintatos.

— Öt gyermeked volt, Sarah Elisabeth ? — kérdezte jeges nyugalommal. — Mi történt az ötödikkel ?

— Oh, Steven *boarding school*-ban van — felelte csevegő hangon Sarah Elisabeth. — Tizennégy éves. Nem akartam bevallani neked addig, míg el nem kezdődik a vakáció, de hát... — kedves mosolyt vetett férje felé, — előtted nem lehetnek titkaim.

Az elmúlt néhány hét alatt háromszor találkoztam Jonathánnal a *pub*-ban. Minden alkalommal eggyel szaporodott a család. Sarah Elisabeth az ötödik után bevallotta a hatodikat, egy 15 éves fiút, majd a hetediket, egy 20 éves lányt és végül a nyolcadikat, egy 22 éves egyetemi hallgatót, aki bajuszt és fekete körszakállt viselt, a kor divatjának megfelelően.

A nyolcadik gyermek feltűnése után Jonathan idegrohamot kapott. Ordítozni kezdett és magasra emelt tűzpiszkálóval rontott Sarah Elisabethre. Az egyetemista fiú azonban lefogta és a többi gyerek is a mellére térdelt, addig, amíg vissza nem nyerte önuralmát.

— Mi a szándéka ? — kérdeztem Jonathant, amikor mindent elmondott.

— Semmi. Sarah Elisabeth megesküdött összes gyermeke és a saját életére, hogy több nincs. Nyolcan vannak, de ez a végső szám. Szeretjük egymást és a néhány naponként megismétlődő gyermekáldástól eltekintve boldogok vagyunk. Beletörődtem, uram. Van egy feleségem és nyolc gyermekem.

Őszintén örültem annak, hogy Jonathan ilyen nemeslelkűen határozott. Bizonyosra vettem, hogy most már zökkenésmentesen éli tovább életét, mint a legjobb férj és apa.

Éppen ezért, nagy megdöbbenéssel láttam legutóbb, hogy magába roskadva lép be a *pub*-ba.

— Uram, — mondta tompán, — én vagyok a világ legszerencsétlenebb embere !

— Volt még egy kilencedik is ! — kiáltottam.

Megrázta a fejét.

— Nem. Sarah Elisabeth megesküdött és ő sohasem esküszik hamisan. Más baj van... Tegnap délután, hazafele menet arra gondoltam, hogy leülök Sarah Elisabethtel és bevallom neki, hogy egyszer már nős voltam. Nincs baj, hét évvel ezelőtt törvényesen elváltam. A házasságból azonban született négy gyermek. Az édesanyámnál vannak. Arra gondoltam, hogy ahol nyolc gyerekszáj eszik, ott másik négy már nem számít. Egyszerre akartam ugyanis bevallani mind a négyet, nem részletekben.

— Akarta ? — vágtam közbe. — Hát nem vallotta be ?

— Nem lehetett. — Jonathan kékesszürke szemét elöntötte valami bánatos nedvesség. — Ahogy házam közelébe értem, éktelen gyereksírás ütötte meg a fülemet. Egy csecsemő sírt. Az ebédlőasztalon tették tisztába. Sarah Elisabeth gyorsan megnyugtatott, hogy a bébi nem az övé, hanem a nagyobbik lányáé, tizenhárom hónapos, de jobbnak látták, ha idehozzák, mert mégis más családi körben nevelni, mint ideigeneknél. Hát nem vagyok én a világ legszerencsétlenebb embere ?

— Édes Istenem, egy csecsemő már nem jelent nagy különbséget. Ettől igazán bevallhatta volna a saját gyermekeit.

— Nem tehettem, uram ! — kiáltotta. Homlokán kidagadt egy ér. — Honnan tudjam, hogy három nap múlva nem vár-e otthon egy másik gyerek... Ne felejtse el, a lány most múlt 20 éves... Ha csak egy kicsit is ütött az anyjára, el lehetek készülve még vagy három unokára...

Nem tudtam szólni. Némán ültünk egymás mellett egy darabig, aztán Jonathan felállt és szó nélkül kibotorkált a *pub*-ból. Utánanéztem. Lassú, imbolygó léptekkel ment kocsija felé. Az úttesten fiatal nő jött, gyerekkocsit tolva. Jonathan ránézett a gyerekkocsira, összerázkódott és mindkét kezével eltakarta a szemét. Már más gyermekére sem tudott ránézni.

Ez az utolsó képem róla. Azóta nem láttam. Mennyivel szaporodott az elmúlt hetekben a család, nem tudom. De valahányszor iskolásgyerekeket látok dús, tömött sorokban felvonulni, mindig az az érzés fog el, hogy azonnal feltűnik mögöttük Jonathan és megadó mosollyal mutat a gyermekek sorfalára : "A legújabb termés, uram !"

A PÁRTOS ESZTÉTIKA JEGYÉBEN

(ARADI NÓRA : "ABSZTRAKT KÉPZŐMŰVÉSZET", ESZTÉTIKAI KISKÖNYVTÁR, KOSSUTH KÖNYVKIADÓ, 1964, BUDAPEST.)

Kellett, nagyon kellett már egy kiadós tanulmány az absztrakt művészetről. Olyan tanulmány, amely a viszonyokhoz képest elfogulatlan és inkább tájékoztató jellegű, — aféle eligazítás kezdőknek — mint az anyag biztos birtoklásának tudatában papírra rögzített, sznob fecsegés.

Aradi Nóra könyvét félve vettem kézbe. Kass János mintha csak a témához akart volna alkalmazkodni a kötéstervvel, a szigorú mértani formákkal, amelyek egy Mondrian kép szerkezetére emlékeztetnek. Azonban nem is a külalaktól féltem, hanem a tartalomtól. Aradi Nóra tollából eddig csak a "Művészet"-ben és más folyóiratokban megjelent, rövidebb lélegzetű tanulmányokat olvastam, amelyek — az esetek nagy részében — elkeseríttettek, vagy felháborítottak. Egy ízben nem is tudtam megállni, hogy az "Irodalmi Újság" hasábjain ne kiáltsak fel fejemhez kapva, amikor Aradi Nóra, az idő tájt még a "Művészet" egyik szerkesztője, a Fiatal Képzőművészek Stúdiójának harmadik kiállításáról beszámolva így írt Kokas Ignác "Olvasó paraszt" című képéről : "A kép nem hangsúlyozza semmilyen kellékkel, hogy szövetkezeti vagy egyénileg dolgozó parasztot ábrázolt-e a művész, s félreérthetetlenül szól a mai parasztról, akinek mindennapos, természetes tevékenysége az elmélyült olvasás"... Kokas Ignác... "eljutott odáig, hogy a motívumok tömör összefoglalásával egyszerűen érzékeltesse a környezetet, a könyvespolc élénk vörös színével még jelképszerűen is utaljon az új művelődés tartalmára."

Aradi Nóra egyike volt azoknak, akiknek módjában állt késleltetni a Csontváry-kiállítást és megakadályozni a festőhöz méltó Vajda Lajos-kiállítást. Mi várható ezek után az absztrakt képzőművészetről írott tanulmányától, amely egyébként az első könyv erről a fontos témáról az utóbbi tizennyolc esztendőben ? Nem hinném, hogy egyik napról a másikra megváltozott volna. Hihető viszont, hogy lépést akar tartani a korral, az értőkkel. Ebben a könyvében nem is mond újat, eredetit, de el kell ismerni, jól sorakoztatja föl az anyag nagy részét.

Az 1956 óta eltelt évek során némileg enyhült a magyarországi hivatalos körök absztraktellenessége, illetve, ha periodikusan megújul is az ellenszenv, általában eltűrik az absztraktok működését. Alig pár hónappal ezelőtt jelent meg Budapesten az első könyv absztrakt festőről. Igaz, kicsinyke füzet és halott művészről : Vajda Lajosról. A kötetet bevezető tanulmány — Mándy Stefánia munkája — azonban olyan fontos dolgokat írt le az elvont művészeti törekvésekkel kapcsolatban, amelyeket kimondani már halaszthatatlanul szükséges volt. Ő hívta fel a konok ellenállást tanúsító közegek figyelmét arra az egyébként köztudomású igazságra, hogy az absztrakt művészet logikus következménye a gondolkodó természethű képzőművészetnek, a látvány rögzítése helyett aktivizálja a vizuális kifejező eszközöket. Tehát végeredményben haladó törekvés. Ezt a haladó jelleget szerencsére Aradi Nóra tanulmánya is kidomborítja, bár attól a marxista tételtől természetesen nem tud megszabadulni, hogy az absztrakt képzőművészet nem más, mint a "polgári társadalom imperializmus-korabeli hanyatlásának terméke". Az ilyen tételeket az olvasó vagy amúgy is kihagyja és ha nem, ha gondolkozni kezd rajtuk, ha bizonyítékokat keres alátámasztásukra, az csak a marxista ideológiának árt, hiszen ismét bebizonyosodik, hogy a marxizmus tételeinek nagy része elavult.A Nyugatra utazó kelet-európai embernek nem kell elméleti bizonyítékokat felhozni annak megcáfolására, hogy a polgári társadalom hanyatlik. Mi több, érdekes tanulmányok foglalkoznak azzal a jelenséggel is, hogy az életkörülmények javulásával párhuzamosan Kelet-Európában is polgáriasodó jellegű társadalmi átalakulások tapasztalhatók.

Nem csoda, hogy Aradi Nóra ezek után már a bevezetőben felveti a kérdést : "Minek — már mint egy marxista esztéta számára minek — bővebben foglalkozni az imperializmus ellentmondásait tükröző, nem egyszer zsákutcába jutott, néha már kiindulópontjukban embertelen törekvésekkel, vagy éppen a mai polgári képzőművészet nem ábrázoló tömegtermelésével, hiszen annyi nagyszerű szocialista hagyományról még alig olvashatott a magyar közönség?"

Mi az ellenérv? Az, hogy egy hosszú ideje tartó és még le nem zárult művészeti folyamatnak az ismerete nélkül nem lehet megfelelően tájékozódni az egyetemes kultúrában. Ez talán mégiscsak fontosabb, mint az úgynevezett "szocialista hagyományok" hetvenhetedszeri ismétlése.

●

E bevezető után az absztrakt mai fogalmának előzményeit az impresszionizmustól, illetve a pointillizmustól kissé túl részletesen mutatja be Aradi Nóra, de a részletesség csak a nyugati olvasót untatja, odahaza — különösen a fiatalok számára — hézagpotló jelentőségű. A bemutató általában arányos és, egy-egy elejtett nevetséges megjegyzéstől, pártos beszúrástól eltekintve, jó. Aradi Nóra kitűnő forrásmunkákból dolgozott, ezeket, nagyon helyesen, rövid ismertetésekkel ellátva sorolja fel a könyv végén. Valóban micsoda vesztesége a magyar képzőművészeti irodalomnak, hogy például Herbert Reed egyes átfogó tanulmányai nem jelentek meg magyar fordításban.

A pártos megjegyzések közül talán a legkirívóbb, amikor Aradi Nóra Gauguint említve, a francia impresszionista tahiti tartózkodásáról ír és a sziget gyarmati elnyomottait sajnálja krokodilkönnyeket potyogtatva. Azonkívül néhány erőltetettséggel is találkozunk. Például — szerintem — Domanovszky Endre rossz korszakában született freskóit nem lehet a mexikói monumentális falfestészet alkotásaihoz hasonlítani.

Viszont e hibák mellett ugyanígy elismerésre méltó részletekről is meg kell emlékezni. Például arról, hogy Aradi Nóra oly sok év elhallgatása vagy ostoba ledorongolása után — és ezek a maró, hazug kritikák még a legutóbbi időkben is gyakran megjelennek — kiáll Moholy Nagy László, Kállai Ernő vagy Vajda Lajos mellett.

A könyv egészében figyelemre méltó. Csak időről időre szisszentem fel vagy komorodtam el olvasása közben. Mert például, hogyan lehet arcpirulás nélkül ítélkezni a hómani művelődéspolitikának a negyvenes években kifejtett absztraktellenes állásfoglalásáról a mai Magyarországon ?

●

A könyvet végigolvasva, Aradi Nóra végkövetkeztetésétől persze tartottam és nem alaptalanul. Az utolsó oldalon — az addig leírtak után illogikusan — megint a pártos kinyilatkozás következik. Ilyesmi : "ma még beláthatatlan a szocialista realizmus fejlődésének útja. A szocialista táborban már valósággá válik, hogy a proletariátus minden korábbi kulturális érték hordozója és továbbfejlesztője."

Magam is jól tudom, hogy az absztrakt képzőművészet csak fejlődési fokozat, amely kiforrott és befejezte feladatát, de egy percig sem kétséges, hogy az Aradi-tanulmány végkövetkeztetése helytelen : olyan álművészet, mint a szocialista realizmus, nem út a jövő felé.

SÁRKÖZI MÁTYÁS

Drámaírók egymás közt

"Pasztornák maga mondotta el nekem ezt a történetet. A harmincas években, a nagy tisztogatások idején, megszólalt a telefonja. Sztálin beszélt. Borisz Leonyidovics, ismer Ön egy Mandelstam nevű költőt ? Hát persze, hogy ismerek, válaszolta Pasztornák. Jó költő?, kérdezte Sztálin. Egyike a legjobbaknak, mondotta Pasztornák. Kár, válaszolta Sztálin és letette a kagylót." A történetet nemrégiben Bécsben mondotta el Kelet-Európa egyik vezető színházi embere, ahol is megrendezésre került — az Osztrák Irodalmi Társaság kezdeményezésére — a legjobb keleti és nyugati rendezők, színpadi írók, kritikusok találkozója. A várakozás nem volt túlságosan nagy : az efajta találkozók éveken át nem nyújtottak többet a nyugati résztvevők számára ismert és unalomig ismételgetett kliséknél a "művészet pártosságáról", melynek egyetlen feladata "a nép, az emberiség szolgálata". Akik efajta "dialógusra" számítottak, kellemes meglepetésben részesültek. A találkozó nagy siker volt és sikerét komoly mértékben a kelet-európai színházi emberek részvételének köszönhette. Lengyelországból Ervin Axer, a Mai Szinház igazgatója, Jan Kott, a világhírű Shakespeare-szakértő, Adam Tarn szerkesztő és Slavomir Mrozek, a kiváló drámaíró vett részt, Csehszlovákiából O. Krejca és Jan Grossmann, a világszerte ismert kísérletezők, Magyarországról Háy Gyula, Bulgáriából Grisa Osztrovszki, a Szatirikus Színház igazgatója, Romániából pedig Liviu Ciulei rendező : pontosan azok, akiknek keze nyomán a kelet-európai színház megújul. A megbeszélés egyik nagy csalódása volt, hogy az orosz meghívottak nem jöttek el. Ki tudja, mi történt velük az utolsó pillanatban ? Örömmel fogadták el az osztrák meghívást, örömmel jelentették be részvételüket, megérkezésük minden pillanatban várható volt, azután nem érkeztek meg : Ohlopkov, a kiváló rendező és Georgi Tovsztogonov, a leningrádi színház igazgatója otthon maradt s a bécsi Szovjet Követségnek, amely érkezésük előkészítésében tevékenyen részt vett, sejtelme sem volt arról, mi történhetett velük.

De azok, akik megérkeztek, nem vesztegették az időt : a tanácskozások csakhamar túlléptek az efajta hivatalos megbeszélések keretein és személyesen, izgatott, felforrósult légkörben a kor színházának nagy kérdéseit feszegetvén, valóban "megbeszéléssé" alakultak. Az előre elkészített kérdések "a realizmusról", a "változó világról s a színház szerepéről", az "epikus és az abszurd" színház konfliktusáról csakhamar "valódi konfliktusokká", helyesebben valódi vitatémákká alakultak át, s a vita legjellemzőbb sajátossága az volt, hogy *nem* Kelet és Nyugat összecsapása következett be, hanem a színház világának, változásainak, fontosságának izgalmas megtárgyalása, annál is inkább, mert a "keleti" (az idézőjel már már szükségtelennek tűnik) színházi szakemberek egyszerűen nem voltak hajlandók arra, hogy megvédelmezzék a színház *politikai funkciójának* dogmáját, a szocialista realizmus tézisét, vagy támadják az introspektív-pesszimista alkotásokat. Éppen ellenkezőleg: a román küldött Ionescót a legnagyobb élő *román* drámaírónak nevezte ; a cseh színigazgató a sztálinista színházi koncepció hazugságáról és idejét múlta eszközeiről beszélt ; egy másik cseh rendező azt fejtegette, hogy elmúlt az az idő, amikor egyes politikai vezérek azt hitték, hogy ellenőrizni tudják az írók "termelését", mint a könnyű- vagy nehéziparét. Ami a "realizmust" illeti : abban már senki sem kételkedett, hogy Ionesco rémlátomásai vagy Beckett szörnyei "reálisak" (vagy, ahogy az egyik román résztvevő kifejtette : *"ezerszer* reálisabbak") minden traktorokról, kolhozokról vagy üzemi pártszervezetről írott darabnál.

Igaz, nem voltak ott az oroszok, a kelet-németek, akik között akad még híve az ortodox szocialista realizmusnak. De a nyugati vendégek, akik néha-néha alig hittek fülüknek, megállapíthatták, hogy voltaképp nem is kelet-nyugati megbeszélés folyt, hanem szakemberek találkozása, akik közül éppen a keletiek voltak az avantgard legmeggyőződésesebb hívei, mintha csak elvesztett éveiket kívánnák bepótolni, minél gyorsabban. A megbeszélés lényegét talán az a kelet-európai újságíró foglalta össze legtömörebben, aki — egy osztrák dramaturgtól értesülvén, hogy az illető szovjet darabot akar előadatni színházában — így kiáltott fel : "Micsoda ? *Mi* nem adunk elő szovjet darabot, az Isten szerelmére ! Hiszen rosszak. Rettenetesen rosszak, valamennyi szörnyűséges."

A.

LADÁNYI LÁSZLÓ

Szentföldi jelentés

Mózes miniszterelnök dörög a parlamentben
hol van a régi szellem
túl jól él most a nép
és túl korán örül
Szíveskedjék magába szállni
s nem kacéran magát riszálni
aranyborjú körül

amikor ott ragyog fenn
a láthatatlan isten

Egy-két új város azért
megszületik havonta
sok széles út lihegve
kaptat fel a hegyekbe
és délen a Negev
a Semmi-rengeteg
önhomokjába fúlt, kietlen Hold-vidékén
egyszerre csak felcsillan
csobbanva a Csatorna
s a kopasz nap kacsintva
pödri meg százmérföldes
protuberenciáját
úgy, hogy a Tetszhalálból
Felmoccanó kacéran
fodrozza homokdombját
mint megsárgult, kiszáradt aggszüzet felragyogtat
kései kivirágzás
váratlan szerelem

Baedecker helyett végy csak
kezedbe bibliát :
Salamon rézbányái ismét üzembe' vannak
Timnán a naptól csengő
vöröslő érchegyeken — — —
s a Holltenger vizéből
ziháló gépcsodákkal

a Lót család serényen
kálisót párologtat
Szodoma völgye táján
a világ fenekén.

S az aknavert határon döbögve jár a traktor
Szánt ? Arat ? Vet ? Demonstrál ?
ne essen róla szó
Allah gyermekei ott túlnan sandán nézik
legényke fütyörész, golyócska fütyörész

De csak bebúj a földbe a napsütötte mag
de csak kibúj a földből a napra szomjazó

Jónás próféta bálnát fogott ki Jaffa mellett
az égszínű vizekből
kiment a halpiacra
és jó pénzért eladta
a pénzt nyomban elitta
s most az erős araktól
meggyöngült fővel egyre
böngész az esti lapban
kutatva abban
a bűnözési listát
s kancsal szemekkel néz fel
a hallgató egekbe
mikor kap már parancsot
hogy újra prédikáljon
világvégét hirdetve
földindulást, tűzesőt
atomfejes rakétát

Dördülő jetbe száll s felhők közé suhan
Próféta Éliás Amerikába tartva
Így röppen nagy merészen
ékes beszédre készen
hogy az ott gyűjtött pénzen
kieszközöljön némi
gazdasági csodát.

Kívül a városon
egy hosszú rőt szakállú
baktat makacs szamáron
melyet legényke húz
maga is pelyhes állú
magas és széles vállú
szelíd tekintetű.

Szamáron fűrész balta
zsindely mérték favéső

pocsékul megy az üzlet
mert gép épít most házat
üvegfal betonvázak

ezért felváltva szólnak
a népnek hangos szóval
harsogó propagandát :

Az ifjú :
"Rozzant tetőt javítunk tört széket
csorba dongát!"
Az öreg :
"Csak tűrjetek zsidók, eljő a Messiás,
de addig is, hogy éljünk
adjatok némi munkát
kezemben száll a fűrész és ég a kalapács
Joszéf vagyok, az ács!"

DÉNES TIBOR

Stefan Zweig avagy az exilium

ZAVARBA JÖNNE AZ, aki az exilium irodalomtörténetének megírására szánná el magát. Különösen, ha hosszmetszetében, vagyis a történelmi korok egymást követő rendjében kívánná gyűjteni, felmérni és tárgyalni anyagát. Egyetlen élet kevés lenne e mű véghezvitelére. Mert az írói exilium története nagyjából azonos az emberiség történelmével. Főképpen, ha a fogalmat — *exilium* — eredeti értelmében fogjuk fel, tehát úgy, ahogy valamennyi latin etimológiai szótárban találjuk s nem szűkítjük a száműzetés körére. *Exsul,* — vagyis távol lenni a szülőhazától, elűzve, kényszerből-enakaratból menekülve, avagy belső emigrációba vonulva, vagyis testben *jelen* lenni ugyan, de lélekben *távol,* igazán egyremegy. Már Cicero is gazdagabb értelmében használja a szót, éspedig jelentése különféle változataival. Kirekesztődni, ilyenokból s -körülmények folytán, a társadalomból, melynek kebelében születtünk s mely eredendően a mienk, — ez az *exilium.* E jelenség pedig annyira ősi, mint az ember maga ; a történelmet előző ködökbe nyúlik, messzebbre a legrégibb feliratoknál. Az őskommunizmusba, ha úgy tetszik, melyről nem szól még papyrus, sem epigráfiai hagyaték. Engels óta tudjuk mégis, hogy létezett, kellett lennie. Csakhogy az Engels rajzolta idillikus képet a századforduló óta nem egy vonásában igazították ki a primitív törzseket látogató utazók. Szavahihető férfiak ! Akik például arról is beszámoltak, hogy már a "vadság alsó fokán" élő pigmeus négerek elkergették, a főnök vagy a törzs elhatározásából, a "látogatókat", kik "bírálni" merészeltek. A legritkább esetben ölték meg őket, valószínűleg nem erkölcsi aggályokból, hanem mivel féltek tőlük. A szavuktól féltek, mely nem volt közönséges, s attól, hogy *láttak.* Tabuk voltak a látók ; elpusztítani nem volt szabad őket, különben velük s bennük pusztult volna a totem istenség, s rombolását okozhatta volna a törzsnek. El kellett tehát űzni, hogy ne hallják többé szavukat, mely látomásukról beszélt. Mert a látók tekintete távolabbra irányult a mézgyűjtésnél, majd vadászatnál, vegetatív életfolyamatnál. "Hivatott" beszéd volt, az istenség (ihlet, küldetéstudat) parancsolta a szót.

VELEM vagy ellenem ?! Mióta világ a világ, választ előtt áll az író. Roppant az ereje az élő és írott szónak ; a népek könnyebben megértik, mint, mondjuk, a zene nyelvét, — tudja ezt jól az uralkodó hatalom. Egy vers, cikk döntően befolyásolhatja a közvéleményt. Tekintélyt emel és rombol az írói tett. Századok felhői oszladoztak Batsányi János nyolc kurta verssorának hatására (*A franciaországi változásokra*). Meg kellett tehát nyerni a toll emberét, vagy ha ez nem sikerül, elhallgattatni rövid úton. Életét venni ritkán ; elemi törvény, hogy a halott nem egyszer élőbb az élőnél. Gondoljunk csak Garcia Lorcára. A börtön már gyakoribb eset. Ámbár Kazinczy, vagy újabban Silvio Pellico példája mutatja, hogy a börtönfal nem lehet eléggé vastag és soha nem áthatolhatatlan. Marad az *exilium,* s ez csakugyan az elhallgattatás hatásos eszközének bizonyult. Nem mindig, de elégszer. A múltban legalábbis ! Idegenség, nyelvi nehézségek, anyagi-erkölcsi problémák, testi-lelki esettség egyfelől, és cenzúra, szigorú határzár, s mit tudom én, miféle más pandúri intézkedések másfelől, a várt-remélt dicshimnusz helyett a csendet szülhetik legalább. A csendet, az üresség et ! Janus Pannonius tragikus esete jut hirtelen eszembe. Ragyogó elme volt, kivételes költő, tudta ezt pontosan a király, igazságos Mátyás. Meg is becsülte, valameddig *vele* volt. Huszonnégy évével pécsi püspök lett a szlavóniai ács fia s egyáltalán olyan karriert futott be a centralista Pannóniában, mely álomnak is gyönyörűség lehetett. Ám ahogy nyílt szeme s bizonyára nyomós okokból, a hatalom gyakorlója *ellen* fordult, menekülni kényszerült. Nem múlt még harmincnyolc éves, midőn elhagyta titkon püspöki székhelyét, hogy pár hónap múltán elhallgasson örökre Medve várában. Sem dicshimnusz, sem allegóriákba bújtatott vagy mezetlen korholás. Csend ! Akkor pedig a király könyvtárába tétette fellázadt-megbékélt kedveltje minden művét.

ÁLTALÁNOSÍTÁSNAK persze helye nincs : a negatív esetekért bőségesen kárpótolnak a pozitívek. Melyeknek száma lényegesen magasabb. Nem hiába mondja Santo Mazzarino Ovidiusról szólván : "Nemcsak az olasz, de az egyetemes költészet barátja is az exilum." Tételét a kitűnő irodalomtörténész nem azzal indokolja, hogy a hely s a környezet változásával élesedik-finomul az érzékenység, hanem sokkal inkább az író veleszületett hivatástudatával, mely érzelem a hazától távol az esetek legtöbbjében magas lángra lobban s ég, valameddig utolsót nem lobban az élet mécsese.

Egyesek szerint az írói exilium, mint jelenség, átmeneti korok terméke. Az író szava különösen fontos, vagy veszedelmes a történelem átmeneti szakaszaiban. De kérdem : Európa történelme (ezt ismerem úgy-ahogy) nem tevődik-e csupa tranzícióból ? Senki fogalmazásomat ne vádolja túlzott-gyermekded leegyszerűsítéssel. A tények vallanak a tétel igazsága mellett. Nem jelentkeznek-e szüntelen, a nagyhatalmak pillanatnyi és mindig labilis egyensúlya közepette is helyi, nemzeti-faji-vallási-világnézeti villongások ? Nem hirdették-e diák- és egyéb mozgalmak, évtizedekkel előbb, a "népek tavaszának" eljövetelét ? Az 1848-as német forradalmi megmozdulások például 1830-ban, tán még előbb, vették kezdetüket a majnai Frankfurtban, a Badeni Nagyhercegségben, Poroszországban, ésígytovább. S aki nem lett sortűz, fáradt golyó áldozata, mint Ferdinánd Freiligrath, Georg Herwegh s annyi más becsült alakja a német irodalomtörténetnek, már akkoriban kényszerült svájci, majd párizsi, londoni, amerikai emigrációba. Csupa átmenet e különös biofiziológia, ami az európai történelem. Ezt az örök nyughatatlanságot érzékelte - hirdette - szenvedte, küzdve szakadatlan az áhítozott *jobb*-ért, Alkáiosztól, minden emigráns író-költő ősétől kezdve valamennyi *nem hallgató* máig.

TENGERNYI tehát az anyag ; hosszmetszetében való felmérésére, mint mondottam, kevés lenne az élet. Az exilium kiemelkedő írói neveinek puszta regisztrálása is kötetekre tevődnék. Az egyetlen ésszerű megoldás a keresztmetszetbeli tárgyalásban keresendő. Valamiféle kazuisztikára gondolok, mely egyben tipológia. Az irányító szempont az exiliumot kiváltó ok lenne, meg az írói magatartás a *távol*-ban. A két mozzanat szorosan összefügg. A kazuisztika keretében egy-egy arché- vagy prototípus életének-művének beható elemzése lenne a feladat. Az egyedből kiindulva az általánosig eljutni s abból általános érvényű szabályokat levonni, ez, szerintem, az egyedül járható út. Alkáiosz esete például a tirranus, a hatalom jogtalan bitorlója ellen támadó költő-hősé, Ovidiusé az ideológiai párharc esete, ama világnézeti ellentété, mely a hatalom birtokosa s az író között szükségszerűen felmerül. Dante esete a fórumon csatát vesztett politikusé ; Byroné vagy Ezra Poundé az a furcsa folyamat (vagy minek nevezzem?), melynek során az isten kegyelméből való vagy zsarnok hatalom hiányában a hipokrita társadalom zárja ki magából a "morál" nevében az írót. Ugyanígy felállíthatnám Marcus Aurelius, a császári bölcselő és társainak kázusát, kik nem a hatalommal, hanem a környező világgal s önmagukkal kerülnek összeütközésbe ; ezért vonulnak külső-belső exiliumba. Nem sematizálásról van itt szó ; az egyén sorsa mindenkor egyedülálló és magánvaló, ennélfogva nem ismételhető. Az egyén azonban a társadalom tagja, mi több, függvénye. A társadalmakat pedig, a történelem tanúsága szerint, — igaz, bizonyos változatokkal — nagyjából ugyanazok az erők hatják át s azonos szabályok irányítják. Az írót tehát mindenkor a nagyjából azonos hatóerők egyike vagy másika kényszeríti exiliumba, hol magatartása, egyéni jellege ellenére, nagyjából rokon a típusába tartozó társaiéval.

VAN EGY ESET, s ezt szeretném ehelyütt közelebbről vizsgálni, mely lényegesen eltér az összes többitől. Alkáiosz magatartása, s még Byroné is, harcos jellegű ; a küzdő-nem alkuvó szembefordulás exiliumok okozóival nyilvánvaló. Arisztótelész üzenete a távolból — "Miért engedtem volna meg az athénieknek, hogy az árulás újabb bűnét kövessék el a filozófia ellen?!" — világra szóló kesztyűvetés Szókratész gyilkosainak képébe. Az esetben, melyről szólnom engedtessék, harcnak nyoma sem lelhető, sokkal inkább az érthetetlenségé, bánkódó zavaré. S ha képviselői szűnnének az írással a távolban, azonosulnának a magukba roskadókkal, az elnémulókkal. Stefan Zweigről nevezném el a kázust. Tartalmát ekként határoznám meg : a *kollektív büntetés* — vagyis a *kollektív ösztönös bosszú* — *áldozatának esete.*Századunkban, mely fokozottabban, mint valaha, a nemzeti s faji diszkrimináció szakasza, sokan ezt az esetet vélhetik a legmaibbnak. Pedig nem túlzott az állítás, amely szerint a problémában rejlő ellentét-mag is olyan ősi, mint maga az emberiség. A primitív törzsek egyik jellemzője a húzódozás a más fajtól — eltérő bőrszíntől. A civilizáció mélyítette csupán a tudatban a viszolygó érzést. S jött a pillanat, melyben egyesek a "tiszta vér"-tételét ideológiai fegyverként használták s használják — különösen politikai s a velük együtt járó gazdasági krízisek idején — a gyengébb faj elnyomására. Mindez tudott tolog. Csakhogy a rabszolgaság állapotában, sőt valameddig az idegen faj nem éri el ama kultúrfokot, melyen tudatosul, tehát fáj a diszkrimináció, a probléma nem életbevágó. Minél műveltebb azonban az "idegen" s minél inkább válik hitévé, hogy tudása, egyéni értékei, esetleges sikerei révén asszimilálódhatott környezetéhez, mi több, azonosult az "uralkodó" fajjal, annál elemibb erővel sújt le rá az erőszakos tudatosítás : "idegen" ő, alsóbbrendű fajta, s az marad mindvégig. Puszta lénye, léte maga a "kollektív bűn". A heretikus megbánhatja, ha akarja, időben ilyen-olyan tévelygését ; a néger azonban nem válhat fehér emberré és a zsidó sem "árjává". Olyan *ténnyel* van tehát dolgunk, melyben nincs változtatásnak helye, sem állampolgárság felvételével, sem az uralkodó vallás, politikai pártállás elfogadásával, ésígytovább. Lázadozni, harcolni meg nem dönthető tények ellenében lehetetlenség. Ezért, ha valaki részese a "kollektív bűnnek", egyben a "kollektív ösztönös bosszú"— rabszolgaság, gyilkos halál,exilium — áldozatává kell lennie. Az ellenállásnak egyetlen módja adódik : a magát megadó menekülés.

A STEFAN ZWEIG-eset, ezek szerint, azon a ponton válik érdekessé, melyen menekülése folytán a "bűnös" elkerüli látszatra a "büntetést". Hőssé válik-e az exiliumban, miként a többi típus volt esetleg már hazájában s marad attól eltaszítva ? Avagy "áldozat" lesz mégis, bárha életét s vele hírnevét, könyveit, munkakedvét, vagyonát megmentette, sőt a befogadó népnek nemcsak vendégszeretetét élvezi és részvétét nyerte meg, de tán rokonszenvét is ? Nos, éppen az ő sorsa mutatja, hogy igenis "áldozat" maradt az exiliumban, — a kollektív ösztönös bosszú áldozata. S mivel ennek tudata egyre tűrhetetlenebbé vált számára, ezért végzett magával Petropolisban, 1942. tavaszán. Jóllehet senki kenyerét, sem tollát el nem vette tőle és száműzetése Brazíliában inkább nevezhető paradicsomi állapotnak, semmint büntetésnek. Hiszen a humanista író — akinek mindenkor vallotta magát — ebben az országban fellelni vélte végre eszményei földjét. Íme a bizonyság : "Brazília — és ez a rendkívüli vállalkozás példamutatónak tűnik nekem — szinte *ad absurdum* egyszerű módon intézte el a faji problémát, mely a mi európai világunkat feldúlja ma : egyszerűen nem veszi tudomásul annak állítólagos érvényességét..." (Zweig : *Le Brésil, terre d'avenir. Introduction* ; szerzőnk több könyvét csak franciául sikerült megszerez-nem és olvasnom.) "... Az a szörnyű feszültség, mely több mint tíz esztendeje gyötri idegeinket, itt szinte teljesen feloldódott." (U.o.) Szűnt-e valóban a pokoli feszültség? — A kollektív ösztönös bosszú áldozata volt s maradt Stefan Zweig ; a tragikus kifejlet efelől nem enged vitát.

A HONVÁGY, Bécs, a szülőváros után gyötörné talán ? Kétségtelen. Nyugtalanságainak igazi oka mégsem az. Hanem a benne rejlő, akaratától független tény : a tudata valamely homályos bűnnek, melyért felelős. Ezenkívül az érthetetlenség egy fajtája, mely például a villámsújtotta embert lepi meg : hogyan történhetett vele ekkora baleset ? Éppen ővele? Lehet-e védekezni az elemi csapás ellen, vagy küzdeni vele ?

Stefan Zweig különben sem harcos természet ; a benne születésétől lappangó, ösztönös-öröklött sejtelmek következtében, ez a típus inkább a védekezésre rendezte be életét. Ki-mi ellen harcolt is volna a talán kissé túl népszerű író ? Valamennyi könyvét számos kiadásban s minden kultúrnyelven, vették-olvasták. Egészen-igazán otthon érezte magát a "tegnapi" Bécsben, hol "csírázott szüntelen valamely egyesült Európa régi-régi álma ; a Habsburgok a szupranacionális birodalmat akarták megvalósítani, a 'Római Szent Impériumot', nem pedig a germánság világuralmát." (*Derniers messages. La Vienne d'hier.*) S a tudat, hogy "majdnem minden bécsi egyik nagyapja, de sógora mindenesetre, magyar volt, lengyel, cseh, vagy zsidó", az immár exiliumban élő író nemrég még éles tekintetét is tompítja. Marignyban, 1940. áprilisában tartott előadás a Habsburg-birodalom apoteózisa, annyira, hogy ő, a történész, valósággal megfeledkezik a tengernyi szenvedésről, üldöztetésről, egyszóval a "kollektív ösztönös bosszúról", melyben ama bizonyos szupranacionális birodalom formálása közepette az osztrák császárok részeltették az idegen népeket.

GOETHE jól ismert szakaszát is elmondja Zweig Marignyban :

Uralkodnod s hódítnod kell,
Különben szolgálsz s elveszel.
Szenvedj vagy győzz, magad döntsd el :
Üllő vagy kalapács leszel.

A maga szelíd módján ugyan, de nyomban elveti a költő alternatíváját : "Azt hiszem, az embernek, miként egy népnek, nem kell uralkodnia, sem szolgálnia. Elsősorban szabadnak kell maradnia és szabadságban hagyni másokat ... élnie kell az embernek és nem szégyenkeznie, hogy örül az életnek." (U.o.) E mondatból, mely az író életprogramját őrzi, három mozzanatot emelek ki : 1. *hiszem,* tehát nem *akarom* ; 2. *élni és élni hagyni* ; 3. *szégyenkezni a létemért.* Íme a kollektív bűn tudata : az üldözött, ki szeretné remélni, hogy szabadon élhet, mint kívánja embertársainak ugyanezt, szégyennel kényszerül gondolni ennen létezésére. Petropolisban írt posthumus kis remekében hosszan időzik Montaigne anyjának zsidó származásánál. Kutatva, miért hallgat anyjáról emlékezéseiben a nagy gondolkodó, arra a megállapításra jut, hogy "a benne lévő zsidó eredetre kívánt fátyolt borítani, vagy talán eltakarni egészen." (*Európäisches Erbe. Montaigne.*) Ugyanakkor lehetetlen észre nem vennünk a Montaigne származási problémájára vonatkozó összefoglaló mondatban Zweig sürgős igyekezetét ennen igazolására : "Véleményünk szerint, a vérkeveredés predesztinálta az írót, hogy a középút embere legyen, az összekötő kapocs, valaki, aki mindenfajta korlátozottság nélkül elfogulatlan tekint minden irányba ; 'libre penseur' és 'citoyen du monde', szabadszellemű és toleráns, fia és polgára nem egy fajnak és hazának, hanem országok-korok felett álló világpolgár..." Igen ám, de ez a zseniális kozmopolita nem harcolt eszméiért, éppen hogy megszökött a veszély jöttére Bordeaux-ból, melynek polgármesteri tisztét érdemben töltötte be béke idején. IV. Henrik hívó szavának sem engedelmeskedett, jóllehet a király misszióra célzott, félre nem érthetően. Mégsem kelt útra Montaigne ; szép levélben adott bölcs tanácsokat a megszorult fejedelemnek. Vagyis nem harcolt ; tornyába vonult, önkéntes exiliumba, hol olvasott, elmélkedett, írt. Példáját követte a kései tanítvány.

KESERŰSÉGGEL szívében hagyta el Zweig az ő Bécsét. A másikat, a hitlerit és akkor valóságosat, még emlékezetébe sem merte idézni. "Nem tudjuk pontosan, mi történik ott, félünk elképzelni túl pontosan." (*Derniers messages.* U.o.) Nem is annyira a haragot, inkább a sértődöttséget, a megdöbbenést vitte magával "feldúlt lelkében" Petropolisba. Hol nem szórt átkot a vétkes ideológusok fejére ; csalódottsága szava a "zsarnok ideológiákat" illette, melyek "az egyén életét fenyegetik és életén belül megint egyszer a drága szubsztanciát, a személyes szabadságot." (*Európäisches Erbe.* U.o.). De harcolni petropolisi tornyában, a kollektív bűn súlyával, sem a tegnapi Bécsért, sem ideológusok és ideológiák ellen nem akart, nem tudott. Igazából búcsúzni tudott, éspedig exiliuma másnapjától kezdve : "Milyen sok mindentől s milyen gyakran kellett nekünk kivándorlottaknak, kitaszítottaknak búcsút vennünk, így a hazától, testünkre szabott munkakörünktől, és háztól, birtoktól, és az évek során szerzett minden biztonságtól." (*Európäisches Erbe. Joseph Roth.*) Ezenkívül elmélkedett Montaigne-nek az övével nem egy vonásában rokoni sorsa felett. Végezetül hálája lerovását sem mulasztotta el. A búcsúzó író nemes érzelmének emlékműve e szép, bár bizonyára eszményítő könyv. Brazíliáról szól és címzi a befogadó országnak, mely az írót körülzáró végtelen sötétségbe valamely "boldog" jövő reménysugarát bocsátotta. "Midőn felfordult korunkban szemünk az új jövőt ígérő reményzónákat fedezi fel, kötelességünk, hogy erre az országra, az itt lévő lehetőségekre hívjuk fel a figyelmet." (*Le Brésil,* U.o.)

E bizonyos új jövő érkezését a kollektív ösztönös bosszú áldozatának azonban nem volt bátorsága kivárni.

Irodalmi Ujság

A Francia Akadémia díjai

Az "Académie Française", a Francia Tudományos Akadémia a napokban osztotta ki 1965-ös irodalmi díjait. A prózairodalom nagydíját Henri Petit, a "Parisien libéré" című napilap irodalmi kritikusa, a *"Descartes és Pascal"*, a *"Don Quijote utolsó harca"* és *"Az emberek hite"* című művek szerzője nyerte el. Meglepetésnek számít, hogy a költészet nagydíja nem került kiosztásra, holott a javasoltak között olyan, Franciaország határain túl is jól ismert költők szerepeltek, mint Jean Follain és Pierre-Jean Jouve. A további, fordítóknak, történészeknek, kritikusoknak, irodalomtörténészeknek kiosztott díjak közül egy különösen érdekelheti a magyar olvasót : az alapítójáról elnevezett Langlois-díjat Roger Richard nyerte el Madách Imre *"Az ember tragédiája"*-nak francia fordításával. A kitüntetést elégedetten vehetjük tudomásul, hiszen Roger Richard évek óta szolgálja a magyar irodalom nyugati népszerűsítésének ügyét, s nemcsak a Seuil kiadó emlékezetes költői antológiájában vett tevékenyen részt, hanem, többek között, Szabó Magda egyik regényét is ő ültette át francia nyelvre. S persze elégedettek lehetünk azért is, mert az elismerés nemcsak a fordítónak, hanem a fordításra érdemes műnek, Madách remekének is szól. Madách neve soha nem volt teljesen ismeretlen a műveltebb francia közönség körében, nemrégiben pedig Charles Dédeyan, a Sorbonne professzora hosszú fejezetet szentelt neki egyik tanulmányában. Most már csak azt várhatjuk, hogy akár Roger Richard prózai, akár költőtársa, Jean Rousselot rövidesen megjelenő verses fordításában *"Az ember tragédiája"* francia színpadon is bemutatásra kerül.

*

ORSON WELLES, miután elkészült "Éjféli harangzúgás" című filmjével, be akarja fejezni "Don Quijote"-ját, amelyet három évvel ezelőtt kezdett el forgatni. Don Quijote a mexikói Francisco Riguela és Sancho Panza Akim Tamiroff lesz.

*

STARKER JÁNOS csellóművész a párizsi "Festival du Marais" keretében nagysikerű szabadtéri hangversenyt adott a Sully-palota udvarában.

*

KEMÉNY ZOLTÁN, a kiváló magyar származású szobrász 58 éves korában Svájcban elhunyt. Kemény Erdélyből került Budapestre, ahol az Iparművészeti Főiskolát végezte el s több éves nyugat-európai körút után kezdett el a szobrászattal foglalkozni. Nemzedékének legkiemelkedőbb és legeredetibb tehetségei közé tartozott. Művészi munkásságát a tavalyi Velencei Biennálé nagydíjjal jutalmazta.

*

KODÁLY ZOLTÁN angliai körútján Aldeburghban nagysikerű hangversenyt rendeztek a zeneszerző tiszteletére. A műsoron Kodály "Szerenád"-ja és "Vonós kettős"-e szerepelt. Dalait és énekkari műveit a budapesti Kodály-énekkar adta elő. A "Times", a "Daily Telegraph" és a "Daily Mail" hosszabb cikkekben méltatta Kodály zeneszerzői jelentőségét és korszakalkotó munkáját. Kodály angliai körútja után az Amerikai Egyesült Államokba utazik.

*

A NEMZETKÖZI RÁDIÓS ZENEI VERSENYEN Franciaországban a Magyar Rádió négy szerzeménnyel szerepelt. A versenyben Magyarország az 5. helyet érte el. Az 1. helyre egy japán, a 2-ra egy olasz zeneműt került.

*

EGY JAPÁN EGYETEM kísérleti intézetében működő elektronikus gép, gyermekdal pályázatot nyert. A zeneszerző gép 30 percenként komponál egy dallamot. A gyermekdal pályázatra 30 ismert gyermek- és népdalt helyeztek a gépbe. Ennek felhasználásával készült el a pályadíjnyertes dal.

LAPZÁRTAKOR ÉRKEZETT : A Magyar Szocialista Munkáspárt központi vezetőségi ülésén több személyi jellegű határozatot hozott. Kádár János lemondott miniszterelnöki tisztéről, hogy minden idejét párttitkári munkájára fordítsa. Az új miniszterelnök Kállai Gyula. Papp János volt belügyminisztert és miniszterelnökhelyettest felmentették állásából és Veszprém megyei párttitkárrá nevezték ki. Münich Ferenc államminiszter, aki 78 éves múlt, nyugdíjba ment. Nemes Dezsőt, a Politikai Bizottság tagját és a Központi Vezetőség ideológiai kérdésekkel megbízott titkárát ugyancsak felmentették és a Párttörténeti Intézet igazgatójává nevezték ki. Helyét Komócsin Zoltán, a "Népszabadság" eddigi főszerkesztője foglalta el.

A nyugati sajtó budapesti tudósítói első beszámolóikban annak a véleménynek adnak kifejezést, hogy a személyi változások nem jelentik a politikai irány megváltozását. Egyes kiöregedett vagy rosszul dolgozó funkcionáriusok helycseréjéről és a miniszterelnöki-párttitkári pozíció megosztásánál a szovjet példa utanzásáról van szó.

*

ALLEN GINSBERG, amerikai "beatne-k" költő Csehszlovákiából való kiutasíttatásának (Lásd : Irodalmi Újság, június 15-i szám) előzményeivel tovább foglalkozik a prágai sajtó. Az ifjúsági szövetség lapja, a "Mlada Fronta" szerint Ginsberg káros befolyása látható volt a májusi ünnepségeken. A prágai diákok a felvonulásokon ilyen feliratú táblákat vittek : "Mutasd meg proletár internacionalizmusodat — szavazz Ginsbergre !" ; "Aki nem tud írni vagy olvasni, még mindig idézhet !" ; "Küldjétek külföldre diákjainkat — egyet minden millióból !" ; "Utam ismeretlen — hivatalos bélyegzők fedik el." ; "Amit fiatalkorodban megtanultál — felejtsd el öregkorodra." Pozsonyban a következő feliratú táblák voltak láthatók : "Ne paráználkodj ingyen !" ; "Ne kívánd a te főnöködnek titkárnőjét !" ; "Csak a halottakat bíráld!" A "Rudé Pravo" megállapítja, hogy a "májusi ünnepségek tükrözték a mai diákság helyzetét s újból felhívták a figyelmet az ideológiai munka fogyatékosságaira".

*

ANNA AHMATOVA, szovjet költőnőt, aki jelenleg Angliában tartózkodik, az Oxfordi Egyetem díszdoktorává avatta. Az ünnepség szónoka azt mondotta Ahmatováról, hogy "megtestesíti a múltat, vigaszt nyújt a jelenért és reményt a jövőre."

*

KEVÉS MAGAS KITÜNTETÉS keltett még akkora meglepetést és derültséget, mint az, amit Ringo Starr és társai, a hajviseletükről nevezetes beatle-ek kaptak a minap az angol királynőtől. A meglepetéshez és derültséghez most a méltatlankodás is társult. Hector Dupuis kanadai képviselő, aki tíz évvel ezelőtt jutott hasonló kitüntetéshez, a Brit Birodalom Rendjeléhez, most visszaküldte azt a királynőnek.

"Amikor én megkaptam a kitüntetést — nyilatkozott a képviselő, aki egyébként a szeparatista szellemű francia Quebec tartományt képviseli a kanadai Parlamentben — azt hittem, hogy érdemtelenül jutottam hozzá, mert ez nézetem szerint csak nagy tudósokat, kiemelkedő államférfiakat, neves iparmágnásokat és hősöket illet meg. Most azonban azt látom, hogy az angol királyi ház engem egy színvonalra helyez közönséges futóbolondokkal. Ebből pedig nem kérek."

*

A XXIII. JÁNOS PÁPA életéről készült filmet, melynek címszerepét Rod Steiger alakítja, a párizsi Notre Dame székesegyházban mutatják be. A film címe : Ember érkezik.

*

JUDY HOLLIDAY amerikai filmszínésznő 47 éves korában New Yorkban meghalt. Több sikeres filmben szerepelt és 1950-ben Oscar-díjjal tüntették ki.

TÁBORI PÁL ÉS KABDEBÓ TAMÁS irányításával megkezdődött a munka egy nagy magyar versantológia angol nyelvű kiadására. A szerkesztés Gara László nagysikerű francia antológiájának módszerét követi : magyar nyersfordítók s angol költők működnek együtt. Eddig W.H. Auden, Stephen Spender, John Wain, Laurie Lee, Michael Hamburger, Jack Lindsay, Joseph Joel Keith, Kathleen Nott, Christine Brooke-Rose, Joseph Leftwich, Alan Jenkins és Dermot Spence vállalkozott arra, hogy három-négy fordítással hozzájárul a kb. 800 versből álló antológia elkészítéséhez. A munka 1966. végére fejeződik be — legalábbis így remélik a szerkesztők — s a kötetet Angliában André Deutsch, Amerikában alighanem a Rutgers Egyetem könyvkiadója fogja kihozni.

*

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLYNAK szobrot állítanak Dunaalmáson. A költő sokszor megfordult ebben a faluban, ahol verseinek Lillája, nagy szerelme, Vajda Júlia lakott. Lilla itt élt és itt is temették el.

*

RÓZSA MIKLÓS háromszoros Oscar-díjas zeneszerzőt, a "Ben Hur", a Dzsungel könyve", a "Van Gogh"-film komponistáját a Zeneszerzők Nemzetközi Szövetsége elnökévé választotta.

FALUDY GYÖRGY önéletrajzi regénye franciául is megjelent a párizsi "Les Editions John Didier" kiadásában. A könyvet, amelynek francia címe "Les beaux jours de l'Enfer", Gara László fordította.

*

DAVID O. SELZNICK, Hollywood egyik legnépszerűbb producere 63 éves korában szívszélhűdésben meghalt. Az "Elfújta a szél", "Anna Karenina" és más nagy filmek producere sok filmszínésznői karriert indított el, a többi között Katherina Hepburn, Ingrid Bergman, Vivian Leigh és Joan Fontaine is az ő produkcióiban játszotta első filmszerepét.

*

BUDAY DÉNES annak idején világsikert aratott "Ein Blumenstrauss aus Nizza" című dalát egy nagy hamburgi zeneműkiadó újra megjelentette.

*

AFRIKAI TÖRZSEK dalait, meséit jegyzik fel az Unesco accrai szervezetének munkatársai. frásba foglalják a szájhagyományon alapuló irodalmat, továbbá segítséget nyújtanak ábécés könyvek, nyelvtan és szótár szerkesztéséhez és kiadásához is.

*

EGY AMERIKAI MILLIOMOSNŐ, Mrs. Moses L. Annenberg, 8 fia, anyjuk 86. születésnapja alkalmából egyenként 1 millió dollárt adományozott a New Yorkban felépítendő Mount Sinai orvosegyetem létesítésére.

SALAMON BÉLA színművész 80 éves korában, június 15-én Budapesten elhunyt. Hatvan esztendeig volt a magyar színházlátogatók egyik legnépszerűbb nevettetője és komoly színészi képességével a legjobbak közé küzdötte fel magát. Félszegségével, naivitásával, szokásaival, de sajátságos okosságával művészi karikatúráját adta nemcsak a kornak, amelyben élt, de ennek a kornak botladozó, félő, olykor bátor pesti polgárának emberi magatartását. A háború előtt, majd a háború után sokáig nem kapott színpadot és csak az utolsó tíz évben lehetett újra sok színű mulattatója a magyar közönségnek.

*

DOSZTOJEVSZKIJ "Karamazoff testvérek" című regényének színpadi változatát június hóban mutatta be a bécsi Burgtheater.

MEGJELENT MAGYARUL IS
19 idegen nyelvű kiadás után
Méray Tibor
BÚCSÚLEVÉL
című regénye.
ÁRA (postaköltséggel együtt)
fűzve : 12.- frank
kötve : 20.- frank
(vagy annak megfelelő összeg)
Megrendelhető, a vételár beküldésével, kiadóhivatalunknál és az Irodalmi Újság terjesztőinél.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off. Picadilly Circus) London W.1. Argentínában : Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Dr. Baksa, Wien XX. Strom Str. 20. VII. 4/15. és Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, d'Hondecoeterstr. 56. Leeuwarden, telefon : 05100-28550. Irországban : L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 3.50 Schilling, Belgium : 9 frank, Dánia : 1 korona, Finnország : 50 márka, Franciaország : 0,90 frank, Hollandia : 0,80 forint, Izrael : 40 agora, Kanada : 0,25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 0,80 márka, Norvégia : 1.20 korona, Olaszország : 90 lira, Svédország : 0.80 korona, Svájc : 0,80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentina: 25 peso, Brazilia : 250 Cr. $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

OKVETLEN KERESSE FEL A MEXICO BAZÁRT !
WIEN, II. Mexico Platz 15.
Tel. : 55-73-316
Ahol rendkívül olcsón mindent egy helyen vásárolhat !
Női és férfi divat.
Tulajdonos : LÁSZLÓ Gyula

NŐI ÉS FÉRFI DIVATÁRUK !
Mindenféle használati cikkek !
Minden beszerezhető
cégemnél, ami az Ön magyarországi hozzátartozójának vagy barátainak szükséges
MEGLEPŐEN OLCSÓ ÁRAK
ALEXANDER NOVEMBER
WIEN I. Fleischmarkt 10.
(Rotenturm Strasse sarok)
Telefon : 63-08-67

BUKAREST - ÉTTEREM
Bácskai konyha
Magyar konyha
Magyar kiszolgálás
Magyar muzsika
WIEN. I.
Bräuner Str. 7.

"ILONA"
Somlainé kis magyar étterme
WIEN, 1. Bräunerstrasse 2.
A Graben 14. számú házban
Nyitva délben 12-3-ig, este 7-11-ig.
Telefon : 52-61-91

A Hungarian Universitiy Association és az Occidental Press közös kiadásában
megjelent
SZABÓ ZOLTÁN
SZERELMES FÖLDRAJZ
c. műve
Új kiadás :
Ára : 3.- dollár
Megrendelhető: Occidental Press, P.O.B. 1005.
Washington 13, DC.
(Csekk, ill. pénzesutalvány beküldése után azonnal szállítunk. Postaköltség 15 cent.)

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVI. évfolyam 14. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1965. július 15.

DZSUNGEL-TOBORZÓ

A NYUGATI SAJTÓBAN egy idő óta fel-felbukkantak hírek arról, hogy a budapesti kormány "szükség esetén" hajlandó magyar önkénteseket küldeni Vietnámba. A hazai hivatalos nyilatkozatokban, beszédekben, újságcikkekben sok szó esett arról, hogy "a magyar nép teljesíteni fogja internacionalista kötelességét a testvéri vietnámi nép irányában", s hogy "minden eszközzel kész támogatni" a Délkelet-Ázsiában folyó harc északi résztvevőit, de az "önkéntesek" kifejezést nem használták. A "minden eszközzel" címszóba persze ez is belefér, de ez a címszó vonatkozhat "csak" fegyverekre, élelmiszerre, pénzre, szakemberekre és nem jelent feltétlenül katonaküldést is.

Most azután, a hazai kommunista körök — saját kedvelt kifejezésükkel élve — tiszta vizet öntöttek a pohárba. Tették ezt nem politikai, hanem magát irodalminak nevező újságban, az "Élet és Irodalom"-ban. A június 10-i számban vezércikk jelent meg, Mesterházi Lajos tollából, "Nem idegen ügy" címmel ; a cikk nyílt síkraszállás az úgynevezett önkéntes-küldés mellett. Mesterházi személye és írói rangja aligha érdemelné meg, hogy foglalkozzunk vele ; az ügy azonban annál inkább. Nem kevesebbről van szó, mint arról a veszélyről, hogy magyar fiatalok százait vagy ezreit deportálják, küldjék ágyútöltelléknek a hazájuktól több mint tízezer kilométer távolságban lévő ázsiai dzsungelekbe.

Mesterházi cikke vitacikk. Egy meg nem nevezett "valakivel" vitatkozik, aki nemrégiben azt mondta neki : *"Nem tudom, mit akar a kormány az önkéntesekkel. Akkor miben vagyunk külömbek az amerikaiaknál ? Mit keresnek a magyarok Vietnámban?"* Mesterházi kioktatja az illetőt. Érvelésének lényege : *"A világ minden részéből jelentkező önkéntesek, ha sor kerül rá, a világbékét keresik Vietnámban... Tudnunk kell : nincs és nem lehet olyan áldozat, amelyet ma Vietnámért hozunk, hogy annak az árán nagyobb, sokszorosan nagyobb, áldozatoktól ne tudnánk megmenekülni..."* A magyar önkéntesek feladata röviden az volna, hogy más önkéntesekkel együtt, semmiféle áldozattól vissza nem riadva, megverjék az amerikaiakat és katonai eszközökkel meghátrálásra, a tárgyalóasztalhoz kényszerítsék őket.

NEMES VÁLLALKOZÁS minden meggyőződéses kommunista számára és az embernek ellenállhatatlan kedve van azt mondani : Menjenek ! Mindenki, aki *valóban önként* akar Vietnámba menni, harcolni, verekedni, meghalni, menjen, méghozzá minél előbb. Nem is gúnyolódunk : sokkal jobban becsüljük az egyéni meggyőződést, semhogy ne tudnánk elképzelni, hogy, igenis, vannak Magyarországon olyanok, akik annyira gyűlölik az amerikaiakat, annyira hisznek a kommunista eszmék igazságosságában, annyira szeretik az észak-vietnámiakat, hogy hajlandók fegyvert is ragadni, az életüket is kockáztatni hitük, világnézetük diadalra segítéséért. Semmi kifogást nem lehetne emelni az ellen, hogy ez a pár tucat, vagy pár száz ember valóban elmenjen a dzsungelekbe. Lelki szemünkkel már látjuk Mesterházi Lajost, amint Kádár János, Kállai Gyula és más igaz internacionalisták oldalán tűzharcba keveredik az amerikai imperialistákkal valahol Hanoi vagy Saigon közelében.

Az aggasztó azonban az — és azt a bizonyos valakit, aki azt kérdezte : "Mit keresnek a magyarok Vietnámban", aligha nem ugyanez az aggodalom tölti el —, hogy önkéntes-küldés esetén nem Kádár, Kállai, még csak nem is Mesterházi és elvbarátai mennének a délkelet-ázsiai harcmezőkre, hanem olyan magyar fiatalok, akiknek a világon semmi kedvük sem volna önként odamenni, akiket a nagyhangú politikusok és publicisták ukázokkal kényszerítenének oda.

A VIETNÁMI HÁBORÚ napjainknak egyik legbonyolultabb és legveszedelmesebb tűzfészke. A harc csak látszólag folyik Észak és Dél, s még látszólagosabban a déli kormány és a Vietkong partizánjai között. Ezek is szereplői a küzdelemnek, de az ügy már évek óta túlnőtt rajtuk, — ez teszi annyira bonyolulttá és veszélyessé —, világhatalmaknak, az Egyesült Államoknak, a Szovjetuniónak és Kínának erőpróbája lett. Nem tudunk itt részletesen belebocsátkozni abba, milyen erőket sorakoztatnak fel, kiket támogatnak, milyen eszközökhöz folyamodnak és milyen hibákat követnek el az egyik, a másik és a harmadik oldalon. Újságolvasó emberek többé-kevésbé informálva vannak a legfontosabb eseményekről, ezeknek alapján ki-ki megalkothatja a saját véleményét. Az, hogy az északiakat és a partizánokat az oroszok és főként a kínaiak bújtogatják, tüzelik, segítik, s hogy e nélkül a külföldi bevatkozás nélkül már alighanem régóta megkötötték volna a békét, vagy ki sem robbant volna a háború, — eléggé nyilvánvaló. De az is világos, hoyy amerikai segítség nélkül a dél-vietnámi rendszer nem tudott volna ellenállni az észak felől ránehezedő nyomásnak, s ez a rendszer — legyen bárki is a pillanatnyi miniszterelnöke, civil avagy katonai diktátora — egyáltalán nem olyan, hogy a saját népének osztatlan bizalmát élvezné, vagy a világ demokratáinak szívét túlságos rokonszenvre hangolná. Nehezen feltételezhető, hogy az amerikaiak azért támogatják az egymást sűrűn váltogató saigoni kormányokat, mert szeretik őket. Másról, többről van szó. Ha az amerikaiak belenyugodnának Dél-Vietnám elvesztésébe, ez meggyőződésük szerint halálos csapást jelentene egész délkelet-ázsiai védelmi rendszerükre s legfeljebb csak azt lehetne találgatni, melyik ország lenne majd a következő áldozat : Thaiföld, vagy Malaysia, vagy Ceylon, vagy a Fülöp-szigetek ? És még ezen is túlmenően : egy amerikai meghátrálás esetén világszerte inogna meg a bizalom Washington erejében és ígéreteiben. Egy dél-vietnámi vereség súlyos, beláthatatlan következményekkel járna egyebek közt az Atlanti Szövetségre és Európára nézve is : olyan bomláshoz vezetne, amely Oroszország és Kína szabad prédájává tenné egész Európát és Ázsiát. Presztizskérdés ? Igen. Csakhogy olyan presztizskérdés, amelynek árát egyoldalú engedmények esetén minden valószínűség szerint első helyen nem az Egyesült Államok, hanem barátai és szövetségesei, a kis országok és középhatalmak fizetnék meg.

IDÉN FEBRUÁRBAN a háború új szakaszába lépett : az amerikai légihaderő, azzal az indokolással, hogy a déli felkelőket északról látják el ember-utánpótlással és hadianyaggal, bombázni kezdte Észak-Vietnámot. A lépés kockázatos volt. A koreai háború, tehát 11 esztendő óta először fordult elő, hogy nyugati hatalom a kommunista tábor egyik tagjával keveredik nyílt konfliktusba. A katonai kockázaton túl volt egy olyan politikai tényező is, amely Korea esetében még nem létezett. Az elmúlt években a kommunista világ kettészakadt : Oroszország és Kína szembekerült egymással. A háború kiterjesztése Észak-Vietnámra azzal a lehetőséggel járt, hogy az amerikai bombázások kiváltotta veszély, a "közös ellenség" elleni harc újra összekovácsolja azt, ami immár darabokra tört : a kommunista tábor egységét. Hiszen ha valamikor, most igazán eljött az ideje az összefogásnak : az "amerikai imperialisták agressziója" egyaránt ártott Moszkva és Peking hatalmi pozícióinak, terveinek, tekintélyének. Február 13-án a "Le Monde" tudosítója ezt jelentette Moszkvából : *"A közös ellenséggel szemben a Szovjetunió és Kína közelebb került egymáshoz..."*

NAPOKRA, és néhány ünnepélyes nyilatkozatban. A valóságban éppen az ellenkezője történt. Az a moszkvai diáktüntetés, amelyet az Amerikai Nagykövetség előtt az észak-vietnámi bombázások elleni tiltakozásul rendeztek és amelyet orosz lovasrendőrök vertek szét, csak a kezdete volt a kommunista táboron belüli ellentétek további elmélyülésének. Követte a moszkvai nemzetközi pártértekezlet, amelyen a kínaiak nem vettek részt s amely legalizálta a szakadást ; azután Peking manőverei, amelyek egy ideig még azt is megakadályozták, hogy az oroszok Kínán át hadianyagot küldhessenek Észak-Vietnámba ; azután a nyilvános vita újabb fellángolása, amelyben az oroszok a kínaiakat kalandoroknak nevezik, a kínaiak pedig azt állítják, hogy az oroszok lepaktáltak az amerikaiakkal és nem teljesítik kommunista kötelezettségeiket az észak-vietnámiak irányában. Röviden : az amerikai bombázások nemcsak hogy nem erősítették, de még jobban széjjelzilálták a kommunista tábort. Mesterházi az "Élet és Irodalom"-ban most ekként szónokol : *"Ha minden szocialista ország a legkeményebb készséget mutatja rá, hogy a támadó kezéből kiüti a fegyvert, — csak ez a mi egységünk, elszántságunk és keménységünk siettetheti a szövetségesek ingadozását is, csak ez segítheti a józanabb gondolkodású amerikai politikusokat..."*

Ez mind igen szép, s mi már hajlandók volnánk el is hinni, — éppen csak Brezsnyevet és Mao Ce-tungot kellene Mesterházinak meggyőznie arról, hogy milyen fontos volna egységesnek lenniök. No meg arról, hogy "a legkeményebb készséget" kellene mutatniok az amerikaiakkal szemben. Mert az egység mellett a második pont, ahol a kommunista magatartás hibádzik : a keménység, vagy pontosabban — az áldozatvállalás. Nem, nem arról van szó, mintha az oroszok és a kínaiak ne küldenének fegyvert, hadianyagot, repülőgépeket az észak-vietnámiaknak, s arról sem, hogy ne vállalnának nagylelkűen minden áldozatot, amelyet — a vietnámiaiak hoznak. Önzetlen internacionalizmusuk ott kezd sántítani, amikor nekik maguknak kellene áldozatot hozniok.

ITT ÉRKEZÜNK VISSZA az önkéntesek kérdéséhez. A gondolat egyáltalán nem eredeti és egyáltalán nem Magyarországon vetődött fel először, (ezt talán mondani is felesleges, hiszen milyen eredeti gondolat vetődött fel az utóbbi kilenc esztendőben hazai kommunista politikus vagy publicista fejében?) Elsőnek a kínaiak beszéltek róla : az amerikai bombázások megkezdése után, február 15-én a pekingi kormány nyilatkozatot adott ki, amelyben hivatkozik a koreai precedensre és önkéntes-küldéssel fenyegetőzik. Az oroszok sem akartak túlságosan elmaradni mögöttük és a "Pravda" április 1-i számában már szovjet önkéntesek vietnámi beavatkozásának lehetőségét emlegette. A fenyegetőzés azóta mindkét nagyhatalom részéről több ízben elhangzott, de a gyakorlati kivitelre nem került sor. Ezt a legkevésbé sem mondjuk szemrehányóan — nyilvánvaló, hogy az efajta önkéntesek hadbalépése milyen további veszedelmekkel járna —, csak éppen megállapítjuk.

Miért nem indulnak útnak, miért maradnak odahaza a szovjet és a kínai önkéntesek ? A válasz egyszerű : Moszkva és Peking fél a következményektől. Ez sem szemrehányás : hálisten, hogy félnek. Hálisten, hogy csak dörögnek és fenyegetőznek, de a végrehajtástól visszariadnak. Hálisten, hogy a szovjet és kínai vezetők, bármilyen dcmagógok legyenek is, azért nem őrültek : nem csókolják meg a forró kályhát. Hálisten, hogy tudják : az amerikaiak sokkal erősebbek náluk és ezért nincs kedvük háborúba keveredni velük. Az "Irodalmi Újság" nemrégiben közölte egy francia katonai szaklap megállapításait arról, hogy az Egyesült Államok rakéta és nukleáris ereje négyszerese a Szovjetunióénak. Kétségkívül ez a döntő tényező : ezért nincsenek szovjet és kínai önkéntesek Vietnámban.

HA MESTERHÁZI, és akik a cikkét megíratták vele, mind ezt tudnák és csak handabandáznának az esetleges magyar önkéntesekről, miközben magukban azt gondolnák : tulajdonképpen mi csak ijesztgetjük a félős amerikaiakat, ez nálunk egyébként is hagyomány : lám, 44-ben Szálasi külügyminisztere is megüzente Rooseveltnek meg Churchillnek, hogy itt az idő, tegyék le a fegyvert, s ha akkor rá nem is hallgattak, most talán ránk hallgatni fognak, — szóval, ha pestiesen mind ez csak "blabla" volna, olcsó és kötelező propaganda, akkor nem volna különösebb baj. A fclő azonban, hogy Mesterháziék mind ezt nem tudják. Brezsnyev és Mao Ce-tung úgy beszélnek önkéntes-küldésről, hogy közben eszük ágában sincs önkénteseket küldeni, — ha akarták volna, már egy fél esztendő állt a rendelkezésükre. De Mesterházi, és akik a tollát vezetik, ha rákerülne a sor, szovjet parancsra a legkisebb ellenállás nélkül, lihegve, gyorsan küldenék, zavarnák, hajszolnák a magyar fiatalokat Vietnámba.

SOKAT BESZÉLNEK ARRÓL, haza látogató turisták és Nyugatra látogató honfitársak, mennyivel jobb a helyzet ma Magyarországon, mint Rákosi idején volt. A legparányibb kétségünk sincs afelől, hogy ez így van. Csak abban kételkedünk kissé, ha valaki ehhez hozzáteszi, hogy mindez azért van, mert a mai vezetők mégiscsak sokkal jobbak, mint az akkoriak. Akadhat köztük jobb, akadhat köztük rosszabb is : a jellemek kérdése nem esik túlságos súllyal latba a helyzetbeli különbözőségeknél. Ha Magyarországon ma valóban van javulás, annak egyetlen alapvető oka van : mert Moszkvában is jobb a helyzet. Ha a viszonyok liberalizálódtak valamelyest, az azért van, mert a Kreml politikája is liberalizálódott s mert most onnan ilyen politikát diktálnak a budapestieknek. Ha jobbat parancsolnának, akkor még jobb volna az otthoni élet ; ha rosszabbat, akkor rosszabb ; és ha sokkal rosszabbat, akkor sokkal rosszabb, olyan, mint Rákosi idejében volt, vagy még olyanabb. Mert akik ma Budapesten hatalmi pozíciókban ülnek, azok minden moszkvai parancsot habozás nélkül végrehajtanak, minden "vonalat" híven követnek, minden "kezdeményezést" szolgaian lemásolnak. Ez a hatalmuk forrása, ez a magatartásuk lényege.

Ha még bizonyíték kellett volna rá, akadhat-e külömb és szégyenletesebb, mint az a propaganda, amelyet magyar fiatalok vietnámi harcbavetéséért folytatnak ?

JÚLIUS 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Nagy László : Két Bandung közt (4. old.)

Gergely János az Éneklő Ifjúságról (5. old.)

Mihajlo Mihajlov : Isten meg a Homo Sovieticus (6-7. old.)

Márer György : A másodig Ötezeréves Terv (6-7. old.)

Megyery Sári : Yeats születésének 100. évfordulóján (8. old.)

Faragó László Françoise Gilot emlékiratai Picassóról (9. old.)

Székely Boldizsár Tardos Tibor új könyvéről (10. old.)

John Updike elbeszélése (11. old.)

Korondi András, Máté Imre és Tüz Tamás versei

Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz Glosszák, Hírek

Az IDŐ Sodrában

A Tudósító összevonja a szemöldökét

A Tudósító elolvasta a tudósításokat, melyek valamennyi nagy nyugati lapban megjelentek, Oginga Odinga, kenyai miniszterelnökhelyettes esetéről. Az történt, hogy a miniszterelnökhelyettes, akinek, mint maga mondja, "a kommunizmus olyan, mint a mindennapi étel", éles támadást intézett Kenyatta miniszterelnök ellen kijelentvén, hogy a Köztársaság elnöke az imperialisták befolyása alá került s egyebet sem tesz, mint végrehajtja az angol meg az amerikai imperialisták utasításait. A kijelentés komoly vihart idézett fel Kenyában. A Miniszertanács tagjai felháborodottan tiltakoztak Oginga Odinga rágalmai ellen, "olcsó politikai trükknek" nevezvén a beszédet, melynek "egyetlen célja, hogy támogassa a kommunizmus ügyét Kenyában". Öt pártvezető felhívást intézett Kenyattához, hogy azonnal váltsa le a miniszterelnökhelyettest. Kenyatta egy darabig hallgatott, majd miután eltávolította Odingát a Brit Nemzetközösségi értekezletre küldendő bizottság éléről, beszédet intézett a nemzethez: "Hadd mondom meg félreérthetetlenül, hogy Kenya nem fogja felcserélni az egyik gazdát a másikra. Üdvözlünk minden segítséget és együttműködést, de nem vagyunk sem megvásárolhatók, sem megzsarolhatók. Lehet, hogy iparilag fejletlenek vagyunk, hogy népünk mezítláb jár, de büszkén tekintünk örökségünkre, hagyományainkra. Vannak, akik megpróbálják kihasználni a gyarmati kor maradványait a lelkekben, saját önös érdekeik vagy egy idegen hatalom számára. Az ilyen embereket nyilvánosan kell visszautasítanunk. Naivitás lenne azt hinnünk, hogy bennünket nem fenyeget a keleti imperializmus veszélye. A világhatalmi törekvések korábban a Keletnek legalább ugyanannyi terve és szándéka van velünk, mint a Nyugatnak. Ezért utasítjuk el magunktól a kommunizmust. Számunkra a kommunizmus ugyanolyan rosszat jelent, mint az imperializmus. Mi a kenyai nacionalizmus hívei vagyunk. Kenyában pedig nincs helye az olyan vezetőknek, akik a jelszavak nemzetét akarják megalkotni."

A Tudósító ezután összevonta szemöldökét, leült és megírta tudósítását a Brit Nemzetközösség értekezletét megelőző helyzetről, egyebek közt ekként: "Nemrég nyilvánosságra került, hogy a Kenyából érkező delegációt nem az ottani baloldal vezére, Oginga Odinga miniszterelnökhelyettes vezeti, hanem a kenyai külügyminiszter. Hosszas, jó ideig sikertelen támadások és aknamunka után sikerült Odingát megfosztani a delegáció vezető tisztségétől azzal az indokolással, hogy egy beszédében nyilvánosan támadta az amerikai és brit imperialistáknak országa függetlenségét fenyegető aknamunkáját."

A tudósítói tisztességnek e mindörökre fennen ragyogó példája után meg is jelent a budapesti „Népszabadság" 1965. június 17-i számában, büszkén, vastag betűkkel hirdetve szerzőjének, Patkó Imrének nevét.

B. I.

Író - üldözés Portugáliában

A Portugál Írók Szövetségének díjkiosztó bizottsága a novella-irodalom nagydíjával Luandino Vieirát tüntette ki "*Luuanda*" című kötetéért. A fiatal, mintegy harminc esztendős portugál író, akit polgári nevén José Vieira Mateus de Graçának hívnak, jelenleg a tarrafali börtönben tölti büntetését. Luandino Vieira, aki európai portugál családból származik, de aki már gyermekkora óta Angolában él, 1961-ben részt vett egy felkelési kísérletben. A portugál hatóságok "terrorizmus" bűnténye címén 1963. júniusában tizennégy év börtönbüntetésre ítélték.

A börtönben lévő Luandino Vieira kitüntetése nagy port vert fel Portugáliában. A Portugál Írók Szövetségének elnöke, Joaquim Paço d'Arcos, valamint a regényíró L. Forjaz Trigueiros tiltakozása jeléül lemondott szövetségi tagságáról. Az Írószövetség többi tagja azonban ellentállt a külső nyomásnak. A Szövetség választmányát hiába szólították fel hivatalos részről, hogy vonja vissza a Vieirának kiosztot díjat, ez utóbbi határozottan kijelentette, hogy az angolai író kötetét kizárólag irodalmi értéke miatt tüntették ki. Luandino Vieira egyébként 1961 óta már az ötödik irodalmi díjat nyerte el. A "*Luuanda*" című elbeszélésgyűjteményre például már tavaly felfigyelt egy angolai irodalmi zsüri. Az ünnepélyes díjkiosztáson a börtönben lévő Vieira helyett felesége vette ár a kitüntetést. A lisszaboni hatóságok ekkor még nem látták szükségesnek, hogy az irodalmi élet belügyeibe beavatkozzanak.

A "*Luuanda*" című kötet három hosszabb elbeszélést tartalmaz, amelyeknek színhelye az angolai főváros fehérek és feketék lakta perifériája. A könyv 1964. szeptemberében jelent meg, s az egyik neves portugál kritikus, Pinheiro Torres azonnal "igen érzékeny és eredeti stílusú író jelentkezéséről" adhatott számot. Más kritikusok egyenesen az új angolai irodalom megszületéséről beszéltek. Luandino Vieira különben nem is számított kezdőnek: versei és egy másik, "*A gyermekkor és a város*" című, a börtönben írt elbeszéléskötete már előzőleg megjelentek Lisszabonban.

Eredeti, tehetséges s nem is kezdő íróról volt szó tehát, de a lisszaboni hatóságok mégis politikai jelentőséget tulajdonítottak az ügynek Az oktatásügyi miniszter, Galino Teles, május 21-én elrendelte a Portugál Írók Szövetségének feloszlatását. Nyilatkozatában a miniszter kijelentette: a terrorizmus címén börtönbüntetésre ítélt írónak kiosztott díj "mélyen megsértette a portugálok nemzeti érzelmeit, akiknek bátor katonái éppen ama terrorizmus ellen küzdenek Angolában, amelynek Luandino Vieira ügynökévé szegődött".

A hivatalos sajtó, a rádió, a televízió valóságos hadjáratot kezdett a Portugál Írók Szövetsége ellen, amelyet a legismertebb kormánypárti lap, a "*Diario de Manha*" egyenesen "árulással" vádolt. Egy felizgatott tüntetőcsoport behatolt az Írószövetség liszszaboni székházába, és itt súlyos károkat okozott, miközben a karhatalmi szervek tétlenül nézték vandál tevékenységüket.A díjkiosztó zsüri öt tagja közül hármat — Alexandre Pinheiro Torres kritikust, Manuel de Fonseca költőt és Augusto Abelaira regényírót — a "PIDE", a politikai rendőrség letartóztatott és hosszú kihallgatásnak vetett alá.

A Portugál Írók Szövetségének feloszlatása és a három zsüritag letartóztatása élénk tiltakozást váltott ki. Mintegy kétszáz portugál értelmiségi — írók, művészek, egyetemi tanárok és újságírók — nyílt levelet intéztek az oktatásügyi miniszterhez, amelyben követelték a letartóztatott írók szabadonbocsájtását és a feloszlatási végzés visszavonását. Az értelmiségiek tiltakozása nem is járt eredmény nélkül: a három írót szabadlábra helyezték.

Luandino Vieira ügye külföldön is nagy visszhangot keltett. A "*Congress for Cultural Freedom*" az alábbi táviratot intézte a portugál Minisztertanács elnökéhez, Oliveira Salazarhoz

"A 'Kongresszus a Kultúra Szabadságáért' felháborodottan tiltakozik a portugál írók külföldön is ismert és tisztelt Szövetségének betiltása ellen. Az a tény, hogy a portugál írókból alakult zsüri művészi értékeiért kitüntetett egy művet, semmiképpen sem igazolhatja ezt a brutális intézkedést."

Válság a francia könyvkiadásban

Néhány hónap óta a válság jelei mutatkoznak a francia könyvkiadásban. Az irodalom barátai aggódva figyelik a jelenséget, s találgatják, vajon csak a növekedéssel együtt járó zavarokról vagy súlyosabb betegségről van-e szó. Az első nyugtalanító tény, néhány hónappal ezelőtt, a könyvkiadók csoportosulása volt: az üzleties szelleméről híres vagy inkább hírhedt, csak "best-seller"-sikereket kereső "*Presses de la Cité*" bekebelezte az irodalmat is szolgáló "*Plon*" és "*Julliard*" könyvkiadókat. Nem sokkal később a Gallimard könyvkiadó bejelentette, hogy rövidesen megszünteti az egyik legszínvonalasabb francia folyóiratot, a "*Mercure de France*"-t, amely pedig 1890-től kezdve, a szimbolistáktól Gide-en, Claudelen és Valéryn át egészen a mai fiatalokig annyi írónemzedéknek adott szállást. Az elmúlt napokban a nyaktiló újra a Julliard kiadó házatáján lépett működésbe. A "Julliard" irodalmi vezetői kiadták az útját Jean-Paul Sartre folyóiratának, az egzisztencializmus "hivatalos orgánumának", a "*Temps Modernes*"-nek, s egy másik folyóirat, a "*Lettres nouvelles*", valamint két könyvsorozat fölött is megkondították a lélekharangot. Az öncsonkító határozattal komoly veszteség éri a francia szellemi életet. Az 1953-ban alapított "*Lettres nouvelles*" Maurice Nadeau irányítása alatt rövid időn belül széles látóhatárú, minden új gondolatot, kísérletezést megértően fogadó, de magas igényeiből cseppet sem engedő folyóirattá nőtte ki magát. A most megszűnésre ítélt két könyvsorozatot szintén Maurice Nadeau, a francia könyvkiadás egyik legügyesebb kezű felfedezője irányította. Nadeau néhány francia írót is útnak indított — a regényíró Jean Reverzyt, a színpadi szerző Arrabalt —, de a külföldi irodalmakból hálójával talán még szerencsésebben merített. Ő ismertette meg a francia közönséggel a német Arno Schmidtet, a "*Jelenetek egy faun életéből*" szerzőjét, a lengyel Bruno Schulzot, az amerikai Malcolm Lowryt. Az emigrációban élő lengyel író, Witold Gombrowicz is neki köszönheti, hogy az ismeretlenségből a nemzetközi közvélemény előterébe került. Maurice Nadeau érdeklődéssel figyelte a kelet-európai országok irodalmi "olvadását" is: folyóirata nemrégiben különszámot szentelt a mai magyar irodalomnak, (lásd Irodalmi Újság, 1964. október 15-23) könyvsorozatában pedig megjelent az emigrációban élő Határ Győzőnek "*Pepitó és Pepita*" című regénye, amelyet a tervek szerint további magyar művek követtek volna. A válságért sokan az egyre kevésbé igényes olvasóközönséget okolják, mások viszont a sajtót, a rádiót, a televíziót, a szervezett reklámhadjáratokat teszik felelőssé azért, hogy a "tömegek kultúrája", a siker-művek az igazi irodalom hangját elnémítják. A helyzet bizonyára bonyolultabb, s a magyarázatot a két kultúra — a "beavatottak" és a tömegek kultúrájának — különválásában kell keresnünk. A könyvkiadók legnagyobb vétke az, hogy rövid távlatokban gondolkoznak, s elfelejtik, hogy a ma még a "happy few"-k, a kevesek örömét szolgáló művek holnap a széles tömegek olvasmányai lehetnek. Felesleges lenne a példákat szaporítani: Stendhal a jövő olvasóinak írt, Gide és Sartre első könyveiből néhány száz példány kelt csak el, s ma mégis, zsebkiadásban, milliók olvassák őket.

G. R.

Egy nehéz ember

A júniusi "Új Írás" VITA-rovatában szokatlanul kényes s egyáltalán nem irodalmi kérdést tár fel. "Egy nehéz ember" cím alatt egy nagyjelentőségű találmány szerzőjének kálváriáját írja le.

A cikk levél formáját ölti s röviden arról szól, hogy a levél szerzője, Zalotay Elemér építészmérnök több éve dolgozik társával Böröcz Imrével, egy "szalagház" néven közismertté vált újfajta, hatalmas lakókomplexum kialakításán. Az újszerű épület nem kevesebb, mint három kilométer hosszú lenne (a tervek szerint) és sajátságos szerkezeti megoldása révén mintegy 30-40 százalékos költségmegtakarítást eredményez (a konkrét tervezet szerint mintegy kétmilliárd forintot nyerhetnek a most folyamatban lévő másféle építkezésekkel szemben). Az épülettömb Csillaghegyen készülne, 3 km. hosszú tetején gyorsvasút futna a 70.000 lakó számára, akik különleges, festőműteremszerű belső-emeletes lakásaikban kitűnő kilátást, helyi ellátást stb. élveznének...

A terv, tagadhatatlan, kissé fantasztikusnak s némileg kényelmetlennek tetszhet első elolvasásra. Értékéhez az "Új Írás" nem fűz kommertárt, szakhozzáértés híján mi még kevésbé. Az azonban, ahogy az otthoni hivatalos szervek ezt a talán fantaszta (de talán zseniális) feltalálót "kezelik", nagyra nyílt szemünk előtt felvillantja újra a legrosszabb Magyarországot, a keskeny bürokratikus folyosócskáknak azt a kegyetlen szövevényét, ahol minden kanyarnál áll egy Hivatalos Ember, s ha az a Hivatalos Ember valami okból elhatározta, hogy útunkba áll, akkor nincs az az erő, ami onnan elmozdítsa őt. Ott öregszünk meg együtt, a kanyarnál, de átmenni — nem lehet.

A mi feltalálónk Hivatalos Emberét Valenty szaktársnak hívják s az Építésügyi Minisztérium tervezési főosztályának a vezetője. Ő az a fal, amely örökre megállítja a feltalálót a kis folyosószakaszban. Pedig feltalálónk nem az a tutyimutyi békés kis tedd-ide-tedd-oda ember. Felmegy a miniszterhez.

"A miniszter — írja Valenty szaktárshoz címzett nyílt levelében — kifejezte szimpátiáját e lakásmegoldások iránt s megígérte hogy szól Neked elhelyezésem ügyében. Tervezőintézetben azonban továbbra sem tudtam elhelyezkedni. Rózsaszentmártonba, egy mátrai kis faluba helyeztek le, mint gyakorló mérnököt; építésvezetőm rendelkezése következtében itt főleg ételjegyek kiosztása volt a feladatom... Legalább tízszer előszobáztam a Tervezési Főosztályon. Egy hivatalnok behívatott és "próbált" lehetőséget biztosítani a kutatás további folytatására. Ezt azonban csak vidéken akarta tenni, holott tudta, hogy Pesten sok elkezdett modellem, félbehagyott tervem van. Nem maradt más számomra, minthogy a sajtóban ismertessem elképzeléseimet."

A folyosókanyarban azonban áll valaki.

"..Különböző szerkesztőségek kimosolygó jótanácsai közepette, legalább hússzori kirúgás után — persze valamennyien csak mosolyogtak, amikor az Építésügyi Minisztériumtól előzőleg a munkámra véleményt kértek —, végre véletlen folytán megjelent egy cikkem az 'Élet és Tudományban'..."

Egy lappéldányt a feltaláló elküld a miniszternek. Az szól a Ellenségnek, hívja be a feltalálót. Ígéret születik, hogy kutatócsoport jön létre. Semmi se lett belőle. Négy-öt hónap múlva végre felszólítják: készítsen saját költségén terveket.

"...Más nem lévén, óriási munkával a terveket, költségvetést, makettet körülbelül két év alatt elkészítettem. Magántelket is szereztem, mert a főosztály kijelentette, hogy nem tud állami telket szerezni. A telek tulajdonosa hajlandó lett volna rendelkezésre bocsátani a telket, ha kap egy lakást a felépítendő házban..."

Minden hozzájárulást megszerez, a munkából azonban semmi sem lesz. Hosszú, évekig tartó vesszőfutás következik, melynek során a feltaláló a legtöbbször állás nélkül marad. Végül eljut odáig, hogy elgondolását szabadalmaztatni tudja. Szabadalmával kilincsel a pártközpontban, a szerkesztőségekben, a minisztériumokban. Végre az építésügyi miniszter személyesen megállapítja, hogy a találmány "főleg valutaszerzés szempontjából" rendkívül érdekes.

Azt hihetnök, hogy ezzel a miniszteri szóval a feltaláló dolga egyenesbe kerül. Szó sincsen róla.

"...Tudomásomra jutott, — írja — hogy a (rám vonatkozó) rágalmak egy részét az "Élet és Tudomány"-ban akarják leközölni oly módon, hogy az ÉM (Építésügyi Minisztérium) sajtófőnöke végigjárta a szerkesztőségeket s valamilyen fenyegetőzéssel rávette őket, hogy a cikkre ne válaszolhassak..."

Sikerül megakadályozni a veszélyes cikk megjelenését. Már valamelyik Kisipari Termelő Szövetkezet (KTSZ) alkalmat is ad próbaépítkezésre. Csak az Ellenfél engedélye szükséges.

"...A KTSZ az építkezést már napokon belül el akarta kezdeni. De levelemre nem is válaszoltál (ti. Valentiny), így az építkezés megbukott. Ezzel szabadalmunk külföldi bejelentésének is végleg kifutottunk az idejéből..."

Találmányának leírásai ekkor már nyugati lapokban is megjelennek (Londonban, Kanadában, New Yorkban.) Otthon kiteszik állásából, újra visszaveszik, rohan felsőbbségekhez, sajtóhoz, rejtett-kamerás filmet készítenek róla. Már mindenki ismeri, csak — felettesei nem ismerik el. Ott áll — még ma is ott áll folyosókanyarában az Ellene Fordult Hivatalos Ember.

Maga a feltaláló a következő szereny tanulsággal fejezi be panaszos cikkét:

"...Az építésztársadalom, nehéz munkája ellenére, túlságosan keveset keres. Ez okozza a torzsalkodásokat."

Ilyen sokat szenvedett ember, ha nem írta is oda, talán azért hozzágondolja: — és a rendszerben is akad esetleg valami hiba.

A CSEHSZLOVÁK Kommunista Párt lapja, a "Rudé Pravo" cikket közöl, amely szerint "nyilvánvaló, hogy a szakemberek hiánya az iparban, a szállításban, az építésben, a minisztériumokban és a központi adminisztrációban komoly nehézségeket okoz a gazdaság fejlődésében." A lap megállapítja, hogy a csehszlovák gyárigazgatóhelyetteseknek mindössze 23 százaléka rendelkezik megfelelő képzettséggel; a mérnöki és technikai személyzetnek csupán 33 százaléka szakember, s az üzemi előmunkások közül csak 14 százalék végzett szaktanfolyamot. "A nemzetgazdaság vizsgálata kimutatja — írja a lap —, hogy a vezető pozíciókban lévők 60 százalékának képzettsége mélyen alatta marad a követelményeknek."

*

A MAGYAR ÚJSÁGÍRÓK Országos Szövetsége új vezetőséget választott. A Szakasits Árpád halálával megürült elnöki tisztre Barcs Sándort választották meg. Alelnökök: Komját Irén és Pető Tibor. Főtitkár: Siklósi Norbert.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

AZ ÓVATOS

A JÚNIUSVÉGI nagy melegben élénk sürgés-forgás volt tapasztalható Budapesten. Kádár Jánost saját kérésére leváltották a miniszterelnöki tisztről, hogy — mint a hivatalos jelentés közli — ezután kizárólag a párt főtitkári teendőinek szentelhesse idejét. A miniszterelnöki székbe — Kállai Gyulát, az eddigi miniszterelnökhelyettest tették.

Habár a nyugati lapok vezető helyen említik meg az eseményt, egyetlen olvasó sem téveszti össze ezt a helycserét olyan fordulattal, mint amilyen például az algériai puccs.

Nem történt más, mint — meglepetésünkre, kissé elkésve ugyan — a magyar vezetőség lekopírozta az orosz pártban történt látszólagos vezetésmegosztási mozgalmat.

A június 25-i központi pártvezetőségi ülés különben Kállai miniszterelnöki kinevezése mellett egy sor más személyi intézkedést is tett, alsóbb fokozatokon.

Münich Ferencet, aki 1958-tól 1961-ig miniszterelnök volt, felmentette mostani államminiszteri tisztségéből azzal, hogy 79 éves és beteges.

Pap János belügyminisztert és miniszterelnökhelyettest Veszprém megyei párttitkárrá "nevezte ki" ("szép kis kinevezés", mondanák Pesten a pestiek).

Gáspár Sándor, politikai bizottsági tag budapesti titkári tisztsége megszűnik, ezután a Szakszervezeti Tanács főtitkára lesz.

Nemes Dezső, a politikai bizottság tagja megszűnik a központi vezetőség titkára lenni, a Párttörténeti Intézet főigazgatója lett.

Komócsin Zoltán, politikai bizottsági tag, fogja helyettesíteni központi vezetőségi tisztjében. Elveszti viszont a "Népszabadság" főszerkesztői posztját.

Helyette Gosztonyi János, a pártközpont politikai osztályának eddigi vezetője lesz a "Népszabadság" főszerkesztője.

Még három apró hír : Somogyi Miklós helyett ezután Brutyó János a Szaktanács elnöke. Németh Károly, volt központi vezetőségi titkár, budapesti titkár lett. Csáki István volt Szolnok megyei titkárt és Méhes Lajost, a Kommunista Ifjúsági Szövetség főtitkárát a központi vezetőség rendes tagjává léptették elő.

AZ APRÓ SZEMÉLYI VÁLTOZÁSOK — akárcsak a Kállai-féle miniszterelnöki kinevezés — sajnos semmi különleges javulást nem ígernek a magyar közéletben, még csak olyan síkon sem, hogy az új emberek jobban végeznék kijelölt posztjukon kijelölt feladatukat. Mert habár a leváltott emberek közül nem egy hírhedten kisképességű hivatalnok volt, (az itókás és csalódott Münich, az ostobaságáról országszerte ismert Pap belügyminiszter, a már húsz éve mindenütt derültséget keltő szellemi képességű Gáspár Sándor, vagy a nyomasztóan kislátókörű, szektás Nemes Dezső — az új hivatalnokok sem mondhatók a szellem bajnokainak (Brutyó János, Németh Károly például éppoly hírhedt obskurus figurája a hierarchiának,mint akiknek a helyébe tették őket, nem is beszélve a vidékről felhozatott ismeretlen utánpótlásról).

Az új miniszterelnök azonban — annak ellenére hogy Kádár János feltétel nélküli hű fullajtárja, — bizonyos figyelmet érdemel. Olyasféle politikai személyiség ő, mint amilyen — az arányokat megőrizve — Hegedüs András volt Rákosi Mátyás mellett, az ötvenes évek közepén. Vagyis : sokat ígérő tehetséges fiatalként a mozgalomba került, ott sok viszontagságon átment, megtört, a valódi Hatalom teljes birtokává vált, minden önállóságról végleg lemondott ember.

A MAGYAR KÖZÉLETBEN már akkor feltűnt Kállai, amikor Rákosi, Gerő, Révai és a Nagy Vezetőség többi tagja még Moszkvából irányította a mozgalmat, vagyis még a háború előtt, a háború alatt. A Hajdu megyei falusi fiatalember (apja cipész-kisiparos volt), jogi egyetemi tanulmányai során, a később tragikus véget ért társával és barátjával, Zöld Sándorral, aktív tagja volt az egyetemen a kommunista mozgalomnak. Néhány esztendővel később, társaival megalapította a "Dolgozók Lapja" című újságot, amelyet Prágában nyomtak s illegálisan terjesztettek Magyarországon. A jótollú, fiatal Kállai ezután — az illegális kommunista párt megbízásából — a "Népszava", a szociáldemokrata napilap szerkesztőségébe került.

Az, hogy a kommunista párt tagja, természetesen nem maradt titokban a "Népszava" munkatársai és vezetői közt. Nem Kállai volt az egyedüli kommunista, akit a szociáldemokrata mozgalom a maga hivatalos köntöse alatt akarva-akaratlan oltalmazott. Kállai munkájának figyelemre méltó része, hogy 1941-ben részt vett a "Népszava" nagy karácsonyi száma szervezésében, amelyben az egész magyar antifasiszta értelmiség, szélsőbaltól a konzervatívokig, németellenes jellegű írásokkal működött közre.

Kállai és Zöld Sándor, a két régi barát, ezekben az időkben ismerkedett meg közelebbről Rajk Lászlóval, Donáth Ferenccel, akik a hazai kommunista mozgalom otthoni főerői voltak, s talán Kádár Jánossal is, aki mint kommunista munkás már jelentkezett a vezetők közt. Köztük éppen Kállai volt az, aki — "Népszava"-beli pozíciója és bizonyos modorbeli rutinja miatt — alkalmasnak bizonyult arra, hogy több alkalommal tárgyalásokat folytasson a magyar antifasiszta Ellenállás különféle csoportjaival, igyekezvén közös nevezőt találni köztük s hathatósabb szerepet biztosítani mellettük az akkor rendkívül kicsiny és gyenge illegális kommunista mozgalomnak.

A FELSZABADULÁS UTÁN Kállai kulturális téren maradt, másod- és harmadrangú posztokat töltött be a kommunista pártban. A Moszkvából nagy étvággyal hazaérkezett Rákosiék idegenkedve nézték őt ; az egyetlen ami megnyugtatta őket : Kállai jellemének egy, ekkor már nyíltan felötlő vonása : rendkívüli, szinte beteges *óvatossága*, feltűnő irtózása attól, hogy a maga személyét bármilyen ügyben, bárkinek az érdekében, bármilyen igaznak látott, de a vezetés által még nem szentesített intézkedés érdekében exponálja.

Ez a szinte komikumig fejlődő puhaság és meghúzódás egyre inkább jellemezte — a sors tragikuma, hogy semmitől sem óvta meg, sőt, a legszörnyűbb kalandokba keverte ezt a más időszakban békés vidéki bírónak vagy ügyvédnek alkalmas fiatal lateiner embert. A kommunista éra kezdetén személyi bosszúból, (Kállai szüleit kitelepített németajkú család birtokába, úgynevezett "svábbirtokba" helyezte el), apját és anyját bestiálisan lemészárolták. Alig néhány hónappal később, Rajk László letartóztatása után úgy látszott, hogy a hajdusági gyerekkori barátok, Zöld és Kállai csillaga mégis fölfelé tart : az első belügyminiszter lett, Kállait pedig Rajk még ki sem hűlt külügyminiszteri székébe ültette Rákosi.

DE CSAK rövid időre. A második per-hullám (a Kádár-per) mindkettőjüket torkonragadta : Zöld Sándor egész családját, feleségét, gyermekeit megölve, holtan fogadta az érte jövő ÁVH rendőröket. Kállai Gyulára pedig hosszú börtön várt, mely úgy látszott, hogy végleg összetörte. Felesége elhagyja, gyereke nem viseli a nevét.

Nagy Imre kormánya szabadította ki, 1954-ben. A magányos ember ekkor még felkereste régi barátait, a szintén börtönből szabadult Losonczy Gézát (akit a Kádár-kormány 1956-ban ismét börtönbe zárt s a börtön mélyén el is pusztított), Haraszti Sándort s más "nagyimrista" vagy ahogyan később nevezték revizionista politikusokat. Barátságuk arra mutatott, hogy Kállaiban feltámadt a politikai alkotási szándék, s van elég életereje ahhoz, hogy újra kezdje elrontott pályafutását.

Az 1956-os napokban tagja lett a forradalom kikényszerítette új pártvezetésnek, Nagy Imrével, Losonczyval, Donáthtal, Lukács Györggyel — és Kádár Jánossal együtt. Óvatos természete azonban már az első percekben távoltartotta attól, hogy bármiben is exponálja magát. Október 28-án már nem látni nevét az újjáalakult, Kádár-vezette kommunista párt vezetőségi névsorában. Kádár futásában sem vesz részt. Neve nem szerepel az oroszokkal hazatért Kádár első kormánynévsorában sem. Néhány héttel később azonban erélyes felszólítást kap a hatalom részéről — vagy velük tart, vagy újra bezárt régi barátaival együtt ismét bűnhődnie kell.

1957. FEBRUÁRJÁBAN, természetesen, választott. Már tagja Kádár új politikai bizottságának ; az akkor még élénken előtérben álló Marosán és Münich mögött valamiféle ideológusi szerepet kap. Ő az egész kormány, az egész politikai bizottság egyetlen komolyan iskolázott tagja.

Karrierje ekkor már — az annyira megritkult vezetőségi sorok közt — biztosítottnak látszik. Moszkvai meghívást is kap, mint a magyar testvérpárt afféle kulturális főembere. S ekkor történik a családját, ideálját, barátait elvesztett *óvatos emberrel* a soronkövetkező tragédia : a dél-orosz sétautakon nekirohan egy hatalmas szovjet teherautó a vendégvívő ZISZ-nek s a benne ülő Kállaival együtt összelapítja. Alig élvezte néhány hónapig — végre — a hatalomban való részvételt, s úgy látszott, hogy mindennek vége : ha valami csoda folytán életben marad is, ép ember többé nem lesz belőle.

A nagy Szovjetunió azonban nemcsak óriás teherautókat gyárt, hanem kitűnő orvosokat is képez ki. Hosszú-hosszú oroszországi kényszertartózkodás során összefoltozzák, életben marasztják. Sokáig nem beszélnek róla (természetesen semmiféle kommüniké nem jelenik meg balesetéről). Egyszer azután ismét feltűnik, nagyon sötét szemüveggel, mely nem tudni, miféle roncsolást van hivatva eltitkolni az arcán. Néhány év még s kárpótlásul hatalmas ajándékot kap a politikai élettől : a nagyszájú Második Embert, Marosánt eltünteti Kádár a süllyesztőben s most már Kállai a világ nyilvánossága előtt előléphet — a hazai közvélemény nem kis meglepetésére különben — Kádár hivatalos helyettesének.

MINT ILYEN foglalja most el a Magyar Népköztársaság miniszterelnöki székét. Beszédei, amelyeket az újság sokszor kivonatosan, sokszor egészében közöl, rendkívüli szellemi fásultságáról, majdnem hogy eltompultságáról tanúskodnak. Mondatai közt a legélesebb szemű megfigyelő sem talál mást, mint a marxista tankönyvek megsárgult lapjairól már ezerszer, mindenki által idézett fárasztó frázisokat, megállapításokat, intelmeket. Itt-ott egy-egy, még a Rákosi korszakban megteremtett újságírói propaganda-formula díszíti azt : szó van benne a magyar parasztság jó életéről, a szocializmus hazai nagy eredményeiről, a kulturális front sikereiről, kétfrontos harcról, ideológiai meg nem békélésről — vagyis még véletlenül sem olyasmiről, amit a pillanatnyi moszkvai nagy vezetőség azon a héten el nem mondott.

Az örök Óvatosból a kormány feje lett. Lehetséges, hogy életének ez az első óvatlan lépésea ?

-i -l

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

A marxista klasszikusok leveleiről

SZÍVEMBŐL SZÓLT Ankerl Géza eszméltető-kiváló cikke (*Képrombolás avagy Kossuth-kép a marxista klasszikusok leveleiben*, Irodalmi Újság, 1965. június 15.) Nemrégiben hónapokon át kellett használnom munkámhoz az említett Marx-Engels levelezés négy testes kötetét. Világos, hogy nekem is feltűnt, keserű szájízt okozva, az a kivételes rosszindulat, mellyel a levelezők a magyarságot, hőseinket, egyáltalában a magyar ügyet kezelték. Sokkal inkább feltűnt ez, mint a régebbi s hiányos Bebel-Bernstein kiadásban.

De nem erről a kínos kérdésről kívánok szólni ; szó szerint egyet értek Ankerl gondosan dokumentált írásával. Ellenben megemlíteném, egészen röviden, amiről Ankerl, nem lévén feladata, hallgat, éspedig, hogy nevezett klasszikusok nemcsak a magyarsággal, magyar ismerőseikkel szemben éltek evvel a modorral, hanem mindenkivel szemben, aki nem hódolt alakuló, ennélfogva sokszor amorf teóriájuknak, mi több, nem szolgálta (vagy nem szolgálta kellő gyorsasággal!) nyilvános vagy egészen személyes ügyüket. Ritkán találtam nyomtatásban ennyi gorombaságot, mint például Marx leveleiben. Gondolok itt, többek közt, a Karl Heinzent, Karl Schappert, vagy még inkább Gustav von Struvét illető levelekre. Ez utóbbi a bőrét vitte a vásárra 1848-ban a német ügyért, a német szegénység ügyéért. Több megbecsülést érdemelt volna azoktól, akik nemhogy a baden-pfalzi felkelésben nem vettek részt, de — kimondom aperté — lapultak. Mivel ők a világmegváltó teória apostolai voltak, miközben mások a szabadságért, a proletariátusért véreztek, börtönt viseltek, megkínoztattak, megöltettek. A legvisszataszítóbb passzus Marx egyik levelében található ; egy bizonyos perben a jog emberéhez intézte, ki Berlinben székelt. Nos, Marx, a klasszikus, az osztályharc hőse, az osztálynélküli társadalom harcosa, stb., stb. e levélben mint döntő érvre, vagy mentő körülményre, a sógorára hivatkozott, aki *von* és volt porosz miniszter. *Sapienti sat !*

ELISMEREM, időnként az embert ezért-azért elfogja néha az indulat és a levélnél nincs őszintébb "irodalmi" műfaj. Ám a jelzett klasszikusok mégsem voltak amolyan "gvalogos" halandók. A boldog jövő úttörői voltak és apostolok ; így tanították nekem és én így tanultam meg. Iszonyú csalódás hiszékeny jámboroknak a négykötetnyi levél.

Magáról a kiadásról, igazán tárgyilagosan, nem sok jót lehet mondani. A szövegközlés pontosságát, érthető okokból, nem ellenőrizhettem. Annál inkább a jegyzeteket s még inkább a magyarázatos névmutatókat. Kelet-berlini kiadásról lévén szó, hagyján, hogy minden a levelekben szereplő személy politikai osztályzatot kap, így valahogy: "kommunista, Marx-Engels törhetetlen híve" (ötös) ; "szocialista" (négyes) ; "radikális (hármas) ; "demokrata" (kettes) : "kispolgári demokrata (egyes, vagyis osztályismétlésre utasíttatik). Minden további osztályzaton alul! Súlyosabb hiba a kommentárok pontatlansága, ellentmondásossága, megannyi tárgyi tévedése. Példát idézzek ? Ime : 1850 körül több Bamberger nevű egyén élt Londonban ; négyről tudok : Simon, David, Ludwig, Louis. E két utóbbi politikailag nevezetes egyén; közülük Louis-val Marx-Engelsnek többször akadt dolga. Nos, Ludwigot és Louis-t a kommentátorok kötetről kötetre és igazán balogul összetévesztik. Végezetül salamoni ítélettel egyszerűen egyesítik a két férfiút, kiknek egymáshoz semmi közük nem volt, tán nem is ismerték egymást. Így : *Bamberger*, Ludwig (Louis). Ezután következik Ludwig életpályája, az is hibásan.

Azt is tanították s én, jámbor, tán el is hittem, hogy a marxista tudományosság nemcsak alapos, de minden hibán felül áll. Nos, e kiadvány e tanításnak alapos cáfolata.

Dénes Tibor
Genf

Egy palotával odébb

Az Irodalmi Újság június 15-i Nagy Imre emlékszámában — milyen kitűnő volt! — Nagy Kázmér cikket írt, amelyben emlékeket idéz a mártír halált halt miniszterelnökről. A jeles cikkben egy kis — hogy úgy mondjam — helyraizi hiba van, amelyet helyesbíteni szeretnék.

Nagy Kázmér cikkében elmondja, hogy 1045. tavaszán, mikor Dálnoki Miklós Béla kormánya Debrecenből Budapestre költözött, a Miniszterelnökségnek nem volt szállása a Fővárosban, mert a budai Sándor-palota — a Miniszterelnökség régi székhelye — romokban hevert. Ezután így folytatja : "Hosszas keresgélés után a felrobbantott Lánchíd pesti hídfőjével szemben, a Grasham-palotában költöztették össze a Hitelbankot a Miniszterelnökséggel anélkül, hogy egyik a másiknak a hitelét és biztonságát szavatolni tudta volna."

Nagy Kázmér tévedése mindössze egy palotányi. A Miniszterelnökséget ugyanis nem a Grasham-palotában, hanem a baloldalt mellette levő hatalmas épületben, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank székházában helyezték el, amelynek főbejárata a térről, oldalsó bejárata az akkori gróf Tisza István — haidan Fürdő, most, gondolom, József Attila — utcáról nyílott.

A Hitelbank, teljes nevén a Magyar Általános Hitelbank helyiségei sohasem voltak a Grasham-palotában, hanem a saját palotáiában, kissé távolabb a Dunától (Erzsébet tér, Harmincad utca).

A Grasham-palota — mint neve mutatja — a Grasham biztosító intézet tulajdona és székhelye volt.

A Grasham-palota emeletein a biztosító intézet irodáin kívül magánlakások voltak. Ezek egyikében lakott Kossuth Ferenc. Itt is hunyt el 1014-ben, röviddel az első háború kitörése előtt. Ám ez már nagyon régen volt, azóta kétszer süllyedt el a világ.

Halász Ernő
Bern

NAGY LÁSZLÓ

Két Bandung közt... a pad alatt

Néhány órával a kitűzött megnyitás előtt az Algériai Külügyminisztérium egyik szóvívője bejelentette a nagydobra vert afro-ázsiai konferencia novemberre halasztását. Alig repült világgá a hír, megindultak a találgatások, vajon miért maradt el az algériai találkozó és milyen következményei lesznek a kútba esett randevúnak ?

Mint előrelátható volt, a kommunista és társutas sajtó a kapitalista világ újabb kudacaként kommentálta az eseményt, de akadtak realistább hangok is, így a semleges kambodzsai hercegé, Norodom Sihanuké, aki a nyugati világ nagy győzelmének s az afro-ázsiai világ súlyos vereségeként minősítette az algériai csúcstalálkozó elmaradását.

Nem szállunk vitába e két ellentétes véleménnyel. Inkább megpróbáljuk vizsgálni az afro-ázsiai világ jelenlegi tényleges helyzetét, erejét és várható jövőjét az algériai kudarc fényénél, tíz esztendővel a híres bandungi találkozó után.

Mi történt valójában 1955. április 18-án, midőn huszonkilenc afrikai és ázsiai ország lelkes képviselője csúcstalálkozóra gyűlt össze az azóta világszerte híressé vált indonéziai nyaralóhelyen és első ízben a történelem folyamán közös nevezőre próbálta hozni másfélmilliárd békére és jobb sorsra vágyódó színes bőrű ember elszánt akaratát.

Fehér, fekete, igen, nem

A bandungi konferencia összehívását öttagú előkészítőbizottság hosszú munkája előzte meg. India, Pakisztán, Indonézia, Ceylon és Burma képviselőinek sorozatos tanácskozásain határozták el a konferencia pontos idejét, helyét, programját s a meghívandó országok listáját. A találkozó helyében és időpontjában hamarosan egyezségre jutottak. Sokkal nehezebben vergődtek zöldágra a meghívottak listáját és a konferencia programját illetően. Végül is úgy döntöttek, hogy nemcsak a földrajzilag nem kizárólag afrikai vagy ázsiai országokat rekesztik ki az ülésekről, de azokat is, amelyeket fehér bőrű emberek kormányoznak. Ezért nem kapott meghívót a Szovjetunió, minden erőfeszítése ellenére sem.

Ami az összejövetel napirendjét illeti, az India és Indonézia által erősen befolyásolt előkészítőbizottság a semleges államok béketörekvését helyezte előtérbe, tiltakozván a két nukleáris nagyhatalom, az Egyesült Államok és a Szovjetunió atomfegyverkezése ellen.

Egy apostol, egy mandarin

Ilyen előzmények után, valóban másfélmilliárd ember spontán béketüntetésének indult a bandungi találkozó, s csak lassanként, a viták során alakult át a "harmadik rend", a proletár nemzetek tiltakozó gyűlésévé, a gazdagok, a hatalmasok, a fehérek ellen. A béke és a semlegesség mellett tett szentimentális hitvallások után a bandungi konferencia a vádlottak padjára ültette a fehér embert. Minden fehér embert. Nemcsak a franciákat és az angolokat, akik ellen ez időben folytak a felszabadító mozgalmak sorsdöntő csatái ; de az amerikaiakat is vádolták imperializmussal és mindenki nagy meglepetésére a Szovjetuniót is, amelynek Ceylon képviselője szemére vetette nemcsak a cároktól örökölt birodalom megtartását, de a közép- és kelet-európai népek gyarmati jellegű kizsákmányolását is.

Két, az átlagon magasan túlemelkedő egyéniség uralkodott a bandungi tanácskozások fölött : Nehru, a béke és semlegesség indiai apostola és a kínai Csu Enlaj, aki ez alkalommal játszotta első fontosabb szerepét a nemzetközi politikai élet színpadán. Még nem úgy, mint a fehér ember elleni győzelem titkának kizárólagos ismerője, hanem mint a békés egymás mellett élés egyszerű szószólója.

Talán az indiai békeapostol és a ravasz kínai mandarin tíz évvel ezelőtt még érintetlen barátsága tette Bandungot a "harmadik világ" nemzetközi nagykorúvá válásának ünnepévé.

Tíz év, nagy idő

Tíz év telt el az első Bandung óta. Tíz hosszú esztendő, amelynek során nemcsak a világ, de a "harmadik világ"-nak nevezett afro-ázsiai világ arculata is sokat változott.

Nehru meghalt : számos megdönthetetlen erejűnek hitt hatalmasságot falevélként sodort el a történelem szele ; és több mint harminc új, idő közben függetlenné vált, főleg afriai ország nyert bebocsátási jogot a "Második Bandung"-nak keresztelt algériai tárgyalásokra.

De a "harmadik világ" nemcsak személyi és mennyiségi változásokon ment át. A Vörös Kína, a bandungi konferencia olajágat lobogtató pacifista másodhegedűse idő közben felrobbantotta első atombombáját és megoldhatatlannak tűnő viszályokba sodródott két leghatalmasabb szomszédiával, a nemrégiben még testvérnek tekintett Szovjetunióval és Indiával. Az arab világ sem vészelte át baj nélkül az elmúlt tíz évet : ma már csak egy Izrael-ellenes zajos hetvenkedésre szorítkozik az arab szolidaritás. Fekete-Afrika három egymással élesen szemben álló táborra szakadt s ez tartalom nélküli üres jelszóvá fokozta le a pánafrikanizmus sokat ígérő álmát.

Joggal tehetjük fel a kérdést : mi történt volna, ha az algériai államcsíny elmarad és semmi akadálya sem lett volna a "Második Bandung" megtartásának?

Deus ex machina

Először is nyilvánvalóvá vált volna, hogy az egységesnek kikiáltott "harmadik világ"-ot képező országok érdekei nem azonosak még a leglényegesebb politikai kérdésekben sem. Ez a megosztottság már az előkészítő tárgyalásokon is napvilágra került : az előkészítőbizottság tizenkét országa két táborra szakadt a Szovjetunió részvétele ügyében. Az előkészítő tárgyalások csetepatéi azt is megmutatták, hogy a plenáris ülés egyetlen egyhangú határozat meghozatalára sem lesz képes. Nyilvánvaló ugyanis, hogy még az Egyesült Államok vietnámi szerepét sem ítélte volna meg egyöntetű szigorúsággal az algériai csúcstalálkozó : Sziám és Maláiföld képviselőinek jelenléte csak egy "kecskejóllakató káposztameg-maradó" közös nyilatkozat hozatalát tette volna lehetővé.

Ilyen körülmények között még szerencsének tekinthető, hogy a mindenkit váratlanul ért (pedig jó ideje alaposan előkészített) algériai puccs "deus ex machiná"-ja novemberre halasztotta az afro-ázsiai világ mély válságának nyílt tanácskozásokon való leplezhetetlen kitörését.

Tények és álmok között

Egyes jól informált körök szerint ez a novemberi találkozó éppoly bizonytalannak tűnik, mint a júniusi volt. Kevés remény van ugyanis arra, hogy a "Második Bandung"-ot fenyegető nehézségek néhány hónap leforgása alatt mintegy varázsütésre megszűnjenek. Sem a szovjet-kínai ideológiai és területi válság, sem az Indiát és Kínát szembe állító himalájai viszály, sem az arab világot megosztó politikai, gazdasági és szociális nehézségek nem fognak megoldódni, mint ahogy teljesen valószínűtlen, hogy az egység útját dühösen elhagyó afrikai országok novemberig egymásra találjanak.

Az afro-ázsiai világ egyetlen közös jellemzője : változatlan elmaradottsága, tragikus méreteket öltő szegénysége és elszántsága, hogy mielőbb kiszabaduljon szörnyű helyzetéből. Sajnos a "harmadik világ" vezetői még ma is ingadoznak, vajon milyen útonmódon szabadulianak meg a legvorsabban és a legkisebb áldozatok árán a szegénység igájából. Egyesek Kelet és Nyugat, a szocializmus és a liberalizmus ideáljai között haboznak. Mások a kínai és az indus megoldás között. De mindez inkább délibáb-kergetés, mint kiút-keresés. A legvilágosabbfejű afrikai és ázsiai vezetők ma már belátják, hogy nem idegen példák szolgai másolásával oldhatják meg legkönnyebben saját problémáikat. Ma már lejárt a saját hazájukban csődöt mondott hivatásos forradalmárok Afrikába és Ázsiába importálása is. Kiderült ugyanis róluk, hogy egy megvalósíthatatlan utópia oltárán szemrebbenés nélkül áldozzák fel a tőlük tanácsot kérő népek boldogságát és szabadságát : vak dogmatizmusukban egyszerű kísérleti laboratóriumnak tekintik a meghívó országokat s ezek lakóit kísérleti nyulakként kezelik, de még annyi biztonsági intézkedést sem hoznak kísérleteik során, mint amennyit az állatvédő egyletek világszerte kivívtak a kísérleti állatok számára. Az is nyilvánvalóvá vált az elmúlt tíz esztendő során, hogy a világpolitika színpadán hivatalnul játszott szerepjátszás nem segít a belső bajokon. Talán ez az algériai kudarc legfőbb tanulsága. Az afro-ázsiaiak valójában nem Kelet és Nyugat, a szocializmus és a liberalizmus, Kína és India, a nacionalizmus és a nemzetköziség között haboznak, hanem a puszta tények és a megvalósíthatatlan álmok között. A két Bandung között pad alá esett "harmadik világ" csak a realitások felismerése után találhatja meg a boldogság, a béke és jólét felé vezető utat.

MEGJELENT MAGYARUL IS
19 idegen nyelvű kiadás után
Méray Tibor
BÚCSÚLEVÉL
című regénye.
ÁRA (postaköltséggel együtt)
fűzve : 12.- frank
kötve : 20.- frank
(vagy annak megfelelő összeg)
Megrendelhető, a vételár beküldésével, kiadóhivatalunknál
és az Irodalmi Újság terjesztőinél.

Egy figyelemre méltó kulturszociológiai jelenség : a budapesti antikvárium

A 18. SZÁZADI Franciaország kultúrája elképzelhetetlen az irodalmi szalonok nélkül, a huszadik század első évtizedeinek irodalma Európa-szerte az irodalmi kávéházak füstjében fogant, sőt részben született is. Budapesten az ötvenes és a hatvanas években a kulturális életnek egy új fórumával találkozunk. A pesti antikváriumok kultúrszociológiai szempontból valami sajátosat jelentenek. Sem Bécs, sem Hamburg, de még Párizs antikváriumai sem hasonlíthatók hozzájuk.

Szenvedélyes könyvgyűjtő és még szenvedélyesebb antikváriumlátogató vagyok magam is, 1964. nyaráig e szenvedélyemnek Budapesten hódolhattam. S meg kell vallanom : a pesti antikvárium — mint műfaj, mint fogalom — egyike ama kevés dolognak, ami iránt ma is nosztalgiát érzek.

Nem azért, mintha azok a könyvesboltok különösen gazdagok és ritkaságokkal tömöttek lettek volna. Éppenséggel ritka volt az olyan alkalom, amikor a böngésző valami értékesebb zsákmánnyal térhetett haza. (Ennek is megvan a maga jó oka : a valamirevaló könyveket az állam jó devizáért egyenesen külföldre adja el.) Az üzletek a régi könyvekben való turkálás gyönyörén kívül más csemegével szolgáltak.

AZ ÖTVENES ÉVEKBEN, amíg a nyugati utazások még meglehetősen ritkák voltak és nehéz volt a friss nyugati irodalomhoz hozzájutni, ezen a réven lehetett időnkint megszerezni egyet-mást a frissebb szakkönyvek, vagy szépirodalmi művek közül. Érdekes, hogy az utazók közül némelyek milyen hamar megváltak e könyvektől.

De más örömök is várták az embert. Jó volt látni, hogy egyes nagy propagandával behirdetett könyvek milyen gyorsan az antikváriumok polcaira vándorolnak ! Az antikváriumok polcai érvényesebb és igazabb kritikát testesítettek meg, mint ami a folyóiratokban napvilágot látott. Emellett nyílt titok volt, hogy bizonyos könyveket, amelyek nemegyszer díszkiadásokban jelentek meg — az antikváriumok egyáltalán nem is vásároltak, mert eladhatatlanoknak bizonyultak.

Minthogy a folyóiratok nagymértékben irányítottak, az ott megjelent kritikákat nem lehet a közvélemény megnyilatkozásainak tartani. Marad a privátbeszélgetések szférája : barátok, jóismerősök elmondják egymásnak véleményüket. Hogyan lesz azonban az egyesek véleményéből közvélemény ?

A utóbbi években egyes intézményekben, egyes tanszékeken kialakulhatott valami közvéleményféle. Az így létrejövő véleménygócok azonban, nem tudtak volna más csoportokra és szakmákra hatást gyakorolni, ha nem lettek volna olyan kulturális intézmények, amelyek a közvélemény spontán eszközeiként közvetítették a szabadabb nézeteket a szakmák, intézmények, csoportok között. Ilyen "intézmények" voltak Magyarországon ebben az időben a könyvtárak és az antikváriumok.

LEHET, hogy túlzok és idealizálok, amikor úgy képzelem, hogy az antikvárium, jellegénél fogva kritikai és történelmi szellemet képvisel. A könyvek sorsa állandó szemléletes oktatással szolgál. Az antikvárius megéli egyes könyvek halálát, mások feltámadását és második életét. Napról napra találkozik a közönség spontán érdeklődésével, valamint a hivatalosan agyondicsért művektől való elzárkozásával. Mindennek fel kell ébresztenie benne a kritikai szellemet.

Sok művelt antikváriussal találkoztam Pesten Nagy részük még az idősebb nemzedékhez tarozik, de a fiatalabbak között is akadtak jól tájékozott, érdeklődő típusok. Legtöbbjük kritikus, sőt ironikus a hivatalosan propagált kultúrával szemben. Így azután az antikvárium nem egyszerűen híreket, vagy éppen pletykákat terjesztett, hanem a különböző forrásokból származó híreket és információkat kritikai szellemben feldolgozva adta tovább. Társas jelleget azáltal nyertek az antikváriumok, hogy Budapest értelmiségének színe-java megfordult bennük. Külön előzetes megbeszélés nélkül összetalálkozhatott az ember más könyvbarátokkal és az ilyesminek mindig megvan a maga varázsa.

Lukács György már közel volt a nyolcvanhoz s még mindig serényen mászott fel és le a létrákon. Alighanem inkább a kutatás passziója kedvéért, mint a tényleges zsákmány miatt : a filozófiai anyag többnyire olyan szegényes volt, hogy aligha is találhatott benne valamit. Emlékszem, egyszer egy Mikszáthról szóló bibliografiával távozott, nagyon megelégedetten. Szegény Bóka viszont mindig egész halom könyvvel ment haza. Neki természetesen könnyebb dolga volt, mert magyar irodalmi "anyag" mindig akadt.

Böngészők találkozása egészen speciális társas jelenség : rövid üdvözlet, néhány odavetett megjegyzés a kiválasztott könyvről, vagy valamely éppen kézbe kerülő könyvről — és aztán folyik a szorgalmas munka tovább.

ÉRDEMES LENNE megírni egyszer az antikváriumok szociológiáját. Meggyőződésem, hogy fontos fejezet-eleme az utolsó évek magyar kultúrtörténetének.

NÁDOR GYÖRGY

ANDREJ VOZSNYESZENSZKIJ, az Angliában tartózkodó szovjet költő, a londoni "Observer"-nek adott nyilatkozatában, egyebek között, a következőket mondotta : "Az irodalmi hagyomány fontos dolog, de nem költőknek való. A hagyomány az élő költők számára olyan, — hogyan is fejezzem ki ? — igen, olyan mintha az ember valakinek az ükanyjával szeretkeznék. Mielőtt verseket kezdtem írni, építésznek tanultam. Akkor jöttem rá, hogy vannak dolgok a világon, melyek már csak azért léteznek, mert még senki sem vette észre, hogy voltaképp már nincs rájuk szükség. Például, nincs feltétlenül szükség arra, hogy ennek a szobának négy sarka legyen, hogy négyzet alakú legyen, de még senki sem tudja, hogy mit építsen helyette. Ugyanez a helyzet a költészettel. Manapság minden forma lehetséges és elképzelhető, de az emberek általában nem tudják, mihez kezdjenek velük. Amikor Párizsban voltam, láttam az épületeket, amelyeket Malraux lemosatott és természetesen gyönyörűek voltak. Röviden szólva, ezt kellene az emberekkel is csinálni. Meg kellene szabadítani őket a bőrüktől meg a homlokcsontjuktól, aztán megnézni, mi van belül ! Meztelenre kell vetköztetni az eszméket !"

*

A NEMZETKÖZI PEN CLUB, végrehajtó bizottsága amely a jugoszláviai Bledben ülésezett, úgy határozott, hogy a szervezet 1966-ban New Yorkban rendezi meg 34. nemzetközi kongresszusát. A PEN Club új elnökévé Arthur Millert választották.

*

RHODÁNIA, a Rhône folyó mentén elterülő, francia és svájci városok "szellemi köztársasága", ez évben júniusban Genfben tartotta szokásos évi vándorgyűlését. Ez alkalommal az "Académie rhodanienne" nevű irodalmi társaság többször is ülésezett. A zárógyűlésen a múlt esztendő ama legjobb írói termeiseit jutalmazták, melyek Rhodánia problémáiról, életéről, földrajzi szépségeiről szólnak.

GERGELY JÁNOS

KORSZERŰTLEN GONDOLATOK AZ ÉNEKLŐ IFJÚSÁGRÓL

BEVEZETÖÜL csak arra szeretném olvasóimat figyelmeztetni, hogy az Éneklő Ifjúság fogalma, úgy ahogyan azt három évtizeddel ezelőtt Magyarországon megalkották, több volt egyszerű címszónál : didaktikai és művészi célokért küzdő intézményesített mozgalomnak indult a Kodály-iskola védnöksége és irányítása alatt, és ennek a mozgalomnak nemcsak kiváló vezetői voltak, hanem százezrekre menő aktív tábora, sőt saját folyóirata és kiadója is. Ifjúsági, többnyire iskolai énekkarok számára gyakran rendeztek a 30-as években helyi és országos találkozókat, dalosünnepeket és ezeknek az eseményeknek az emléke azóta mindenüvé elkísért. Túlzás nélkül állíthatom, hogy mindabból, melyet boldogult ifjúkoromban szülőhazám szellemi élete adott, ez az emlék volt számomra talán a legidőtállóbb és mindenesetre a legpozitívabb. Az igaz, hogy az akkori Magyarország nem sok jó útravalóval látott el, de az Éneklő Ifjúság igen. Egy új Reneszánsz szelleme járta át, mely sokban emlékeztetett a régire, az igazira, legalábbis én azt láttam benne és ebben nem voltam egyedül. Kodály kórusműveinek nagy részét ott hallottam először, az 1937. májusi Bartók-est forró hangulata még ma is felvillanyoz. Ez a hangverseny akkor már szinte tüntetésszámba ment ; a haladó magyar közvélemény tüntetett a zord ma és a még zordabb holnap ellen — a holnaputánról nem beszélek. Arra akkor kevesen gondoltak.

Hogy az Éneklő Ifjúság mozgalomnak hibái is voltak, az lehet, sőt valószínű. Egy bizonyos : volt ellenzéke, már akkor is. Itt nem a két háború közti Magyarország művészetpolitikájának reakciós többségére gondolok (azok már akkor sem érdemelték meg, hogy komolyan vegyük őket), hanem a városi értelmiség legradikálisabb részének egyik-másik képviselőjére, azokra, akik azt mondták : vigyázat ! kerüljük az önámítást! Az elért eredmények túlbecsülése legalább olyan veszedelmes, mint lebecsülésük !

Kodály írja egyik különösen mélyenjáró tanulmányában a negyvenes évek elején, hogy a századeleji magyar zenei nevelés a múlt században létesített intézményeivel (elsősorban nemzetközi tekintélyű főiskolájával, ahol a nagyhírű professzorok, megfelelő számú tanítványok híján, a tanórákat kuglizással töltötték), olyan volt mint egy épülő ház, melynek a teteje készült el elsőnek akkor, amikor még senki sem gondolt a fundamentumra. Azóta szerencsére erről is történt gondoskodás és ez talán Kodály legnagyobb érdeme. Mindenki csak örülhet annak, még a nem magyar is, ha ma Magyarországon zenei népnevelés és művészi nevelés közt csak fokozati a különbség, nem minőségbeli. (Persze, ez is csak elv, melynek megvalósítása már nem annyira kategorikus.) Ha a magyar zenének, nem beszélve a nemzeti műveltség többi ágáról, megvan a népi hagyományra támaszkodó alapja, tér- és időbeli folytonossága, művészi betetőződése és nemzetközi kisugárzása, (mely utóbbiban semmi esetre sem szabad figyelmen kívül hagyni a külföldön élő magyar muzsikusok szerepét), ez annyit jelent, hogy a magyar zene egyenrangú társa a többi európai nemzetének. De egyenrangúság nem jelent felsőbbrendűséget.

ISMÉTLEN, a háború előtti magyar zenéről beszélek, a mainak általános megítélésében nem én vagyok a legilletékesebb. A háborút követő évtizedben többször jártam Magyarországon és igyekeztem megfigyelni az Éneklő Ifjúság mozgalmának további alakulását. A negyvenes évek végén az volt az érzésem, hogy a másfél évtizedes hagyomány lényeges elemei fennmaradtak, de új elemekkel nem gazdagodtak. Az ötvenes években aztán se régit nem láttam, sem újat. Azóta nem jártam Magyarországon és az újabb fejleményekről csak közvetett értesüléseim vannak. Nemrégen egyik, a zenei köznevelésben szerepet vállaló és szerepéért lelkesedő pesti barátom levélben arról tudósított, hogy Magyarországon operákat írnak és adnak elő, gyerekekkel, gyerekeknek. (Brávó!) Aztán azt kérdi, vajon Franciaországban vannak-e hasonló törekvések. Nagy sajnálatomra kénytelen voltam megírni neki, hogy tudtommal nincsenek. Magam elé képzelem derék barátomat, amint rosszallóan csóválja a fejét : lám, lám ezek a franciák!... csak nem akarnak tanulni... (tőlünk!)...

1947. legvégén két nagyhírű francia mestert kísértem Budapestre. Továbbképző tanfolyamot tartottak a Zeneakadémián kiváló magyar muzsikusok kezdeményezésére. Egyikük (jóbarátom) megjegyezte a tanfolyam előtt : hadd jöjjenek közénk és hintsék széjjel a francia kultúra parfőmjét. Minden jól is ment volna egészen addig a percig, míg az egyik francia mester (világhírű zeneszerző és orgonaművész) nem bírálta meg az egyik magyar orgonista Bach-játékát. Óriási felhördülés követte. Pesti barátaim sehogy sem akarták elfogadni, hogy a francia orgonaiskola Bach-tradíciói hitelesebbek az övékénél (pedig azok). A tanfolyam után a magyar zeneélet egyik ismert vezető egyénisége azt írta nekem, hogy íme bebizonyosodott : a magyar zene mindenben felveheti a versenyt a nyugatival (hát ezért volt szükség francia parfőmre, hogy rajta próbáljuk ki a magyar parfőm versenyképességét ?) Megelőzőleg, fenti mester egyik művének pesti bemutatóján egy másik magyar barátom megjegyezte : aránylag nagyon jó muzsika, ha meggondoljuk, hogy a francia nép kultúrája hanyatló kultúra.

TUDOM JÓL, mindezek a megjegyzések jelentéktelen epizódok a magyar zeneélet egészéhez képest. A külföldi zene eredményeinek lebecsülése veszedelmes, de annál ma sokkal nagyobb, mert időszerűbb veszély ennek ellenkezője : bizonyos külföldi divatok majmolása. Az utóbbi elleni küzdelem azonban magyarországi kollégáim feladata és a jelek szerint ők ennek lelkiismeretesen eleget is tesznek ; az előbbi jelenséggel kapcsolatban viszont állítom, hogy mi, külföldön élő magyar, vagy magyar származású muzsikusok, messzebb látunk, mint a magyarországiak. Ez az egyik ok, amiért írok róla. A másik az, hogy véleményem szerint a francia zene indokolatlan lebecsülésének nyomai ma is fellelhetők a magyar sajtóban.

Az "Új Írás" 1965. júniusi számának Bartók Béla és a franciák című közleményére gondolok. Öt neves francia művész, André Malraux, Darius Milhaud, Henri Sauguet, Daniel-Lesur és Jean Rousselot) nyilatkozik, közvetlenül vagy közvetve, a közlemény szerzőjének Bartókról. Sajnos, amit mondanak, az eléggé jelentéktelen és nagyon kevéssé jellemzi Bartóknak a mai francia szellemi életben elfoglalt helyét. Egyedül Milhaud tanúságtétele tartalmaz néhány konkrét adatot (Rousselot-é érdekes, de nem zenei szempontból), csak az a bökkenő, hogy ez a szöveg francia eredetiben pontosan 10 évvel ezelőtt jelent meg a "La Revue Musicale" Bartók- számában. Kár, hogy 10 évet kellett várni míg a szövegre felfigyeltek a magyar irodalmi körök és még nagyobb kár, hogy annak forrását meg sem említi a színvonalas lap szerkesztősége. A bevezető eszmefuttatással semmiképpen sem tudok egyetérteni. Azt állítja, hogy Bartókot a franciák félreismerték és félreismerik. Ennek pontosan az ellenkezője igaz. A mindenki által nagyrabecsült Denijs Dille megállapítására hivatkozik, amelyet — őszinte sajnálatomra — nem tudok magamévá tenni, és Francis Poulenc-éra, mely szerint Párizsban Stravinszky borított árnyékot Bartókra. Ez részben talán igaz is. Bartókot, míg élt, aránylag keveset játszották Franciaországban, de ennek az az egyszerű oka, hogy itt kevesebb barátja volt, mint másutt. Ez lehet puszta véletlen, lehet, hogy nem az, de nem tudom, miért kell ezért a franciákat hibáztatni, akik Kodály, Lajtha, Harsányi és mások esetében megmutatták, hogy egyáltalán nem érzéketlenek a mai magyar zene világa iránt ? Bartóknak egyébként életében nemcsak egyetlenegy híve volt Franciaországban (Milhaud), mert ide lehet számítani a "Triton", "Sérénade" és "Ecole de Paris"-ba tömörült zeneszerzők java részét, de másokat is, mint Henri Prunières-t, Paul Le Flemet, Charles Münchöt, Claude Delvincourt-t. A tények teljes ismeretében állítom, hogy 1945 és 55 közt sokkal intenzívebb Bartók-kultusz volt Franciaországban, mint Magyarországon (és kevésbé szektás) ; 1955 után mintha kissé megváltozott volna a helyzet. A Bartók-hatás, közönséglélektani szempontból nézve, ma is nagy, különösen az ifjúság körében (lásd a különböző zenei közvéleménykutatások eredményeit), a zenei produkció szempontjából tekintve azonban felszívódott és szervesen beépült a mai francia zenébe (elég ha Messiaenra, Jolivet-ra, Boulezra és a "Domaine Musical"-ra gondolunk). Felkutatása a jövő esztétáira vár, akik remélhetőleg több hozzáértéssel fognak a témához nyúlni, mint az említett cikk szerzője ; bizonyság rá a következő idézet :

"A másik ok, mely útját szegte Bartók franciaországi érvényesülésének, maga a francia zenei élet. Ugyancsak Párizsban akadt kezembe egy irodalmi folyóirat, mely hamisítatlan gall szókimondással könyveli el : Franciaország kezdi feladni dicstelen posztját, mely zenei vonatkozásban (s főleg a modern zene értékelése szempontjából) utolsóvá tette Nyugat-Európa népeinek rangsorában. Hogy Magyarország e tekintetben — épp Bartók és Kodály zene-pedagógiai munkássága folytán — mennyire előnyösebb helyzetben van, arról nem lokálpatriotizmusom, hanem egy francia : M.F. győzött meg... S ha elgondoljuk, hogy a francia rádió zenei munkatervében egyfajta félhivatalos utasítás alapján a modern zenének csak másod-harmadrendű hely jut, egyszerre világossá válik, miért késtek meg a franciák az angol nyelvterületek, az olaszok, a németek Bartók-kultuszával szemben..."

ÚGY LÁTSZIK a idézett sorok írója a művészi kapcsolatokat nemzetközi vízipólómérkőzésnek vagy bicikliversenynek nézi. Minden hozzáértő előtt világos, hogy ha Bartók zenéje aránylag későn hatolt be a francia zenei életbe ez nem a francia zene fejletlenségének bizonyítéka, hanem éppen ellenkezőleg : túlságos fejlettségéé ; hogy a francia zene korunk zenéjében nem az utolsó, hanem vezető helyen áll, ami annál is figyelemreméltóbb, mert művészetből megélni itt a legnehezebb. Az önostorozás nem mindig igazságos, de néha célravezető. Ha egy francia kritikus a magyar zenére hivatkozik, amikor a hivatalos francia zenepolitikát bírálja, bizonyos szempontból igaza lehet ; de ha egy magyar újságíró erre hivatkozva üt egyet a francia zenén, (amelyet nyilván nem is ismer), akkor ezen már csak nevetni vagy bosszankodni lehet. Az ilyen cikkek csak cáfolni látszanak a magyar zenei köztudat nagykorúságát (amiről pedig meg vagyok győződve) és többet ártanak, mint használnak a francia-magyar kulturális kapcsolatok ügyének.

Mikor azon gondolkoztam, vajon mi lehet az effajta melléfogások oka, véletlenül a Budapesten megjelenő "Rádió és Televízió Újság" egyik legutóbbi száma akadt kezembe, abban egy közleményre bukkantam, mely a "Tribune International des Compositeurs"-ről szólva e szavakkal végződik :

"Általános a vélemény, hogy a modern magyar zene túljutott a provincializmus és a tanítványi műhelymunka évein s hogy a modern zene hagyományos képviselői, a lengyelek, a japánok, az olaszok és a svédek mellé odakerült Magyarország neve is."

A közlemény szövegezőjének alighanem provincialista és epigón komplexumai vannak és, ezektől a "Tribune Internationale des Compositeurs" tekintélye révén akar szabadulni (ez a nagyon rokonszenves intézmény, inkább klub mint fórum, 8-10 rádiótársaság kiküldötteinek évi összejövetele, amelyen meghallgatják az egyes nemzeti rádiók által javasolt, mai művekről készített felvételeket és véleményt nyilvánítanak róluk szavazás formájában ; határozatuknak, melyet a nagyközönség teljes kizárásával hoznak, sajnos nagyon kevés befolyása van az egyes rádiók műsorpolitikájára). Nos, ezek a komplexumok semmiképpen sem indokoltak. Mert a magyar zene legjobbjai közt vannak, akik nem kötöttek és nem kötnek kompromisszumot. Pusztán csak annyi az egész, hogy ezt ma jobban látjuk, mint 10-15 évvel ezelőtt. Haladás ? Ha az, akkor a magyar rádió lektorai többet haladtak, mint a szerzők, bár ebben nem vagyok egészen biztos.

BEFEJEZÉSÜL térjünk vissza az Éneklő Ifjúsághoz. Kevesen tudják (mert kevesebbet beszélnek és írnak róla, mint egykor Magyarországon), de Franciaországban is van nasonló mozgalom, melynek utolsó nyilvános hangversenye június 2-án volt a "Sorbonne" nagytermében öt, a párizsi tankerülethez tartozó iskolai énekkarral és egy tánckarral. 800 fiatal énekelt, fiúk, lányok, kicsinyek, nagyok vegyesen az óriási termet zsúfolásig megtöltő, nagyrészt hozzátartozókból álló hálás közönségnek. Az egésznek valamilyen ünnepélyes díjkiosztás jellege volt, mely azonban nem ártott a művészi színvonalnak. Az énekkarok értéke fegyelem, hangvétel, technika szempontjából különböző volt, a két legjobbé viszont egészen kitűnő ("versenyképes"). A műsormegválasztásban látom a legnagyobb különbséget a mai francia és egykori magyar mozgalom között. A franciáké erősen eklektikus, amiért 30 évvel ezelőtt keményen megróttam volna őket, ma már ennek előnyeit is látom és feltételezem, hogy a mai Magyarországon az ifjúsági hangversenyek műsora is sokkal eklektikusabb most, mint a Kodály-iskola fénykorában volt. Klaszszikus francia mű nem szerepelt a műsoron, a nemzeti múltat csak Gounod "Mireille"-ének egy kórusa képviselte — zongorakísérettel (!). Művészi értéket talán nem jelent, de tetszetős, könnyed, kedvelt, népies hangvételű muzsika. Erdekes, hogy míg a zenei népiesség Magyarországon, Kodály megfogalmazása szerint, a nacionalizmus alapfeltétele, addig itt Franciaországban regionalizmust jelent. (Hogy mi a zenei regionalizmus ? Nyilván olyan provincializmus, mely senkinek sem okoz komplexumot.) A többi műsoron szereplő francia szerző, az egy Gabriel Pierné kivételével, csupa olyan ember, aki vezető szerepet játszik, vagy játszott a közelmúltban, a francia zenei oktatásban, mint Favre, Loucheur és mások. Ezen sem kell túlságosan megütközni, niszen köztük is akad tehetséges zeneszerző és nem mindig s okvetlenül rossz az, ami felülről jön. A termelés és fogyasztás viszonyában azoknak is lehet szavuk, akiké a felelősség. Talán Kodály szerzői és pedagógusi pályája is másképp alakul, ha nem bízták volna rá 35 éves korában a zeneszerzés tanítását a Zeneakadémián. Kodály-szerű egyéniség azonban nincs a mai, sem a tegnapi franciák között és ez vonatkozik az elméletre is. Kár, de ha egyszer így van, akkor tudomásul kell venni, bizonyára nem véletlen. Tény, hogy Kodály-kórust alig hallani Franciaországban. Pedig a jún. 2-i hangverseny műsorának felét idegen szerzők, köztük Dvorak, Muszorgszkij és... Bartók művei alkották. Igen, a "Cipósütés"-t énekelte a "Claude Bernard líceum" gyermekkara, kissé vontatott előadásban, de kitűnő francia fordításban és eredeti értelmezésben. Több iskolai énekkarról tudok, melyek ősztől kezdve Bartók-kórusokat fognak tanulni. Ezt is tudomásul kell venni, mert igaz és mert jellemző.

A "La Fontaine leányliceum" tánckarának produkciójáról csak annyit, hogy ezeknek a 14-15 éves leánykáknak mozdulataiban olyan sok természetes báj van, amilyet még nem láttam más országban. A műsor befejező száma volt az est fénypontja : Purcell "Dido és Éneász" c. operájából hallottunk részleteket a "Sèvresi líceum" énekkarától, kitűnő professzionista zenekar, magánénekesek és hangszeres szólisták közreműködésével. Művészi szempontból figyelemre méltó esemény volt. Zenei nevelés szempontjából pedig nem marad alatta a gyerekoperának. Nem mondom, hogy több annál, sem azt, hogy kevesebb. Egyszerűen csak más. És éppen ezért érdemel figyelmet, mert a miénktől eltérő nevelési elvet képvisel, egy olyan koncepciót, melynek ismerete épp anyira javunkra válik, mint amennyire ártalmas annak kritikátlan elvetése vagy utánzása.

MÁTÉ IMRE VERSEI

Gondolat bére

Gondolat bére vallomás árendája,
Vallomás díja hazugság zsoldja.
Fizetett árulás : szenny mohó falása.

Böcsületbe burkolt bűn ős ellenfelünk.
Aljas művész, rongy író vak ördög bakái,
ostoba tudós tétova romlás csápja.

Lenni szűnt meg, ki egyszer piacra állt.
Tűzhelyén aki idegen parazsat nem szívlel
lángot táplálni maga fen éles baltát !

Kóckutya

Ki nem ura látomásainak
—anyanyelvének senyvesztő férge —
tömör gondolatokat nem fogalmaz.

Ki nem ura látomásainak
— igék pörölye, eszmék malma —
szavakat szaporít zajjal garral.

Ki nem ura látomásainak
— tehén szőréből gyurmált kóckutya —
bűzölögve hamvad el Illés szekerén !

Hitvallás

(Bach cenzorok unokáinak bosszújára)

Jókor serkenvén ítéletre virradtam ;
ős kohó köszörületlen öntvényeire mérlegemben.

Hold szaruja, nap serpenyője lerontathatnak.
Mécsesemül más jelek gyulladnak előttem.

Csép alá gyűjtöm csaló istenek tarackbúzáját,
szelek étkéül vetni mennykövek hadarójáról.

Ezért zajdulnak egek méheseinek heréi,
meddő szellemek látszat viharban ezért dúlnak.

Irigység révfőjén gyülekezők kincseit nem áhítom.
Nincsen kamrám, csak fáim teremnek szüntelenül.

Sarkomban sompolygó sakáljaim jól szimatolják :
haragom kovájának pattintó vesszei elenyésznek.

Tenyerem gyarló vándorai mulandóságot legelnek,
halhatatlanságuk körmeim alá ül szennynek.

Íme, tökéletlen megváltók könnyű harácsa mit ér ?
Kuvik prédáját pitymallat ölyve ragadja fényre.

Az Irodalmi Ujság korábbi számaiban részletesen ismertettük Mihajlo Mihajlov zádári egyetemi előadó ügyét és cikkeit. Mint ismeretes, cikksorozatának harmadik része nem jelenhetett meg a "Delo" című folyóiratban. Az amerikai "New Leader" júniusi száma közli e cikk teljes szövegét, angol fordításban. Alább ismertetjük legfontosabb és legérdekesebb részleteit. Mihajlov 9 hónapos börtönbüntetését a horvát Legfelsőbb Bíróság a közelmúltban szállította le 5 hónapra s egyúttal fel is függesztette végrehajtását.

MIHAJLO MIHAJLOV cikksorozatának harmadik része voltaképpen két alapvető, egymással összefüggő, s végső soron egymást kiegészítő problémával foglalkozik ; az egyik a szovjet ateizmus jelensége és megnyilvánulási formái (egy futó pillantást vetve a mai szovjet filozófia helyzetére is), a másik az úgynevezett "Homo Sovieticus" típusa, e típus jellemző vonásai, múltja, jelene és perspektívája. A szerző, miután leírja találkozását Andrej Vozsnyeszenszkijjel, a költővel, aki általában igen kedvező benyomást tett rá, noha még éretlen és kialakulatlan fiatalember, elmondja kirándulását Zagorszkba, hetvenöt kilométernyire Moszkvától, ahol a híres Szergijevszka-Szentháromság monostora található. A monostor maga, templomok egész komplexusa, egy dombháton fekszik, zölden integető, barátságos fák árnyékában, s alatta terül el az aprócska város, ahol az ember nem ülhet le egy kávéra vagy egy harapásra, nem írhat meg egy levelezőlapot, mert nincsenek sem eszpresszók, sem vendéglők, minthogy — mondják — itt az ember nem vesztegeti idejét ilyesmivel. Fent a domboldalon, több mint 10 ősrégi templom közepén terül el az Állami Ateista Múzeum. A nép özönlik ide, sok ezer kilométernyi távolságról, a templomok mindig csordultig teli vannak. Sok külföldi látogat el az Ateizmus Múzeumába, hiszen ma már csak itt látható, hogy valamikor milyen lehetett az orosz egyház. A múzeum léte maga a hatóságok és a vallás viszonylatát szimbolizálja, de nem valószínű, hogy hívő ennek alapján válnék ateistává. Éppen ellenkezőleg. A múzeum inkább ingerli a vallásos érzelmeket, mintsem elnyomná őket.

A HATÓSÁGOK viszonya a valláshoz, a vallásos érzelmekhez, vagyis az a tény, hogy a Szovjetunióban nem engedik az embereket szabadon tünődni, gondolkodni a valláson, felfedni az igazat, megismerni az illúziókat, egyszóval a szabad lelkiismeret teljes hiánya csupán erősíti és fenntartja a vallási szekták tömegét. A szovjet lapok telistele vannak vallásellenes cikkekkel, pamfletok és proklamációk százai látnak napvilágot. Ezzel szemben az történik, hogy például a baptisták szektája évről évre növekszik, minden nap új meg új szervezetet fedeznek fel, érdekes módon, leginkább a munkások között. Nyilvánvaló, hogy a szovjet politikai atmoszféra szinte kedvez a vallásos szekták szaporodásának hiszen minden egyoldalú intézkedés erősíti az érzelmeket és a szektákat. Ez történik ma is a Szovjetunióban, ahol előállt az a helyzet, hogy ma már nagyon nehéz megmondani : ki a nagyobb fanatikus, a szekta tagja-e vagy az, aki a hivatalos vallásellenes propagandát folytatja. Mihajlov idézi Bergyájev és André Gide megjegyzéseit, akik szerint a Szovjetunióban valójában sohasem létezett ateizmus, mert az ateizmus nem egyéb, mint tökéletes közöny mindenféle vallásos megnyilvánulással szemben : Isten problémája fel sem bukkan az ateista gondolkodás körében. Itt viszont, írja Mihajlov, megállás nélküli, fanatikus, vallásellenes küzdelem folyik, ami nem ateizmus, hanem — antiteizmus. Véres küzdelem ez. Néhány esztendővel ezelőtt a harcnak egyfajta, valódi jezsuita formáját vezették be, azaz a "leleplezett hívők" egyéni átnevelését. Az ilyenek egy vagy két állandó "segítőtársat" kapnak maguk mellé, akiknek feladata, hogy a szerencsétlen hívőt "felvilágosítsák", méghozzá a nap minden szakában, otthon, a munkahelyén, a klubban, vagy akár a moziban. Így éri el a lelkimegkínzatás a tetőpontját. Mihajlov elmondja, hogy ez az újfajta átnevelési módszer nem a sztálini idők öröksége : a nemrégiben leváltott Iljicsov találmánya ez, akinek javaslatára, néhány esztendővel ezelőtt a párt Központi Bizottsága határozatot hozott, mely szerint az összes iskolákban (elemikben, gimnáziumokban) új tantárgyat — az ateizmust — kell bevezetni. Ez volt az első alkalom, amikor Garaudy, a vezető francia marxista filozófus nyíltan szembe fordult Iljicsovval, megállapítva, hogy nem más ez, mint a Szent Moszkvai Marxista Egyház "negatív katolicizmusa." Mindennek persze semmi köze nincs a vallás problémáihoz, ez csupán egyfajta — szerencsére sikertelen — kísérlet, hogy szétzúzza az emberben a szabad döntés utolsó maradványait. De mindez nem zavarja az ateizmus propagátorait. A szovjet könyvüzletek zsúfolva vannak az "ateizmust hirdető" irodalommal. Olyan könyvek, mint a "Humoros Biblia" vagy "Van-e Isten ?", vagy "Jézus Krisztus, a hazug" mindenütt megtalálhatók ; a "Tudomány és Vallás" című folyóirat hónapról hónapra közli a legostobább és legízléstelenebb viccket a vallásszabadságról, a lelkiismereti szabadságról és így tovább. Mindez tele van mérgező gyülölettel, de ezen túl tökéletesen ostoba, felháborítóan színvonaltalan és buta.

CIKKÉBEN Mihajlov ezek után a szovjet antiszemitizmus problémájával foglalkozik, majd röviden kitér a filozófia kérdéseire is. "Milyen szerencse, hogy meghaltak már mind a lelkes idealisták! Különben láthatnák, hogy életük nem ért fabatkát sem, semmi sem mozdult előre, eszméik eszmék maradtak, s hogy nem elég lerombolni a Bastille-t, ha rabokból szabad embereket akarunk faragni" — idézi Mihajlov Hercent, a "Homo Sovieticus" fejezet élén, s megállapítja, hogy van egyfajta pszichológia, mely félreérthetetlenül és elvéthetetlenül szovjet : azoknak a pszichológiája, akik azonosítják magukat mind ama ideákkal, melyek a Szovjetunió életét mozgatják vagy néha lelassítják. Ilyenekkel gyakran találkozik az ember különböző szovjet delegációkban, az Inturiszt irodáiban és másutt. Ez nem azt jelenti, hogy a "Homo Sovieticus" feltétel nélkül azonosítható a párttaggal, mert a 8 millió párttag közül sokan nem sorolhatók a fenti kategóriába, míg viszont a pártonkívüliek között igen nagy százalékban találkozhatunk vele, noha nyilvánvaló, hogy a párt az a szervezet, melyben a "Homo Sovieticus" kifejlődésének a legnagyobb a lehetősége. A párt, minden demokratikus bázisától megfosztottan, utasításokat ad és parancsokat osztogat "felülről", vita nélkül, többékevésbé rendőri módszerekkel (legalábbis hatalomra kerülése óta) : s ahhoz, hogy e parancsok és utasítások meghallgatásra találjanak olyan emberekre van szükség, akik nem rosszindulatból, inkább gyengeségből — hajlandók őszintén hinni mindabban a rengeteg ostobaságban, amit felülről kegyesen nyújtanak le hozzájuk. A "Homo Sovieticus" első jellegzetessége tehát az, hogy egyetért mindennel és elfogad mindent, méghozzá őszintén és szívből, amit "fent" mondanak vagy döntenek. Második jellegzetessége egyfajta naiv és tudatalatti jezsuitizmus, olyan, amilyet Dosztojevszkij rajzolt meg "Tisztátalan lélek" című regényében. Erkel alakjában, aki őszinte, érzékeny és kellemes ember, de egy "magasabb eszme" kedvéért hajlandó a legnagyobb erkölcstelenség elkövetésére is.

ISTEN MEG A H

Nyilvánvaló, hogy a 20. Kongresszus sok pozitív változást hozott ez irányban, ha másért nem, legalább azért, mert kikezdte az alapját egy három évtizedes pszichológiai tradíciónak. De persze a Kongresszus nem tudta "megsemmisíteni" az Erkeleknek sem típusát, sem egyéneit, ott vannak ma is a szovjet társadalomban, s alig várják az időt, amikor újból térdet-fejet hajthatnak majd valamilyen újonnan feltűnt istenség előtt. A sztálinizmus — ez világos — voltaképp az Erkelek pszichológiai szükségletének megtestesült képviselője volt, akik számára a döntés szabadsága valamiféle irtózatos és elképzelhetetlen átok, mert egyszerűen képtelenek "gazda" nélkül élni. Egyénien élni — nagyon nehéz. Kollektíven élni : sokkal könnyebb. Döntésünk felelősségét elviselni — nagyon nehéz. Rábízni magunkat a társadalom szükségszerű és elkerülhetetlenül bekövetkező "természeti" törvényszerűségeire: sokkal könnyebb. Ezért van az, hogy a "Homo Sovieticus" már az első pillantásra is a teljes éretlenség benyomását kelti, a kívülálló számára is. Ez az éretlenség abban nyilatkozik meg, hogy a "Homo Sovieticus" naiv készenlétben áll elhinni a tulajdon hazugságait, becsukni a saját szempárját minden előtt, mely veszélyeztetné e hazugságok "egyensúlyát", s mi több "elméletileg igazolni" a legnagyobb erkölcstelenséget is az úgynevezett "magasabb eszme" nevében. Mindez része a "Homo Sovieticus" léktanának. Hiba lenne azt képzelnünk, hogy a zsarnokság kizárólag gonosztevők segítségével tartotta fenn magát évtizedeken át. Minden diktatúrát, még a legszörnyűbbet is, nagy számban támogatják a becsületes fanatikusok ; elszánt gazember mindig nagyon kevés van, s mindig sokkal kevesebb kárt okoz, mint a becsületes fanatikus.

SAJNOS, a mai társadalmi rendszer a Szovjetunióban még mindig roppant kedvez a különböző rendű és rangú Erkelek szaporodásának. A pártnak és az államnak az a törekvése, hogy szétzúzza az egyéniséget kötelezőleg megteremtse "a kollektív s lemiséget", óriási károkat okoz és óri lehetőségeket teremt az Erkelek számá Igaz, a helyzet sok mindenben változott, a haladó erők minden lépése a konzerv vok ellentámadását vonja maga után. függetlenségre való legkisebb törekvés akadályokba ütközik. A hihetetlen abszur tások országa ez ; a múlt évben példá komoly vita folyt a sajtóban, vajon szüks van-e virágüzletekre Moszkvában, vagy ez csupán a "burzsoá" befolyás képvisel Egyszer aztán megjelent egy hír, hogy ez va az a bizottság tanulmányozni fogja a pr lémát és dönteni fog a kérdésben. Mihaj nem tudja, milyen határozat született "burzsoá virágüzletek" ügyében, de megál pítja, hogy manapság nincs a világon szovjetnél konzervatívabb társadalom, m a legkisebb változás, ami például a nyá kendők színét, a dalokat, vagy a nadrág s lességét illeti, hatalmas ellenállást vált ki

Mindennek ellenére, kétségtelen, hogy 20. Kongresszus komoly csapást mért a "H mo Sovieticus" tenyészetére. A fiatala nemzedékek, különösképp a diákok, kín bizonyossággal és mélyen érzik a centra zált etatizmus abszurditásait, s mélységes elégedetlenek a liberalizálódás fejlődésén lassúságával.

Goethe írta egyszer, hogy minden k mány között a legrosszabb a paternális. S nos, évszázados cári, évtizedes sztálini u lom irtózatos örökséget hagyott a Szovj unióban : határtalan paternalizmust. A C Atyuska, minden népek atyja, s mi vagyu az ő kis gyermekei : ez a "Homo Sovieticu tudatalatti pszichológiai bázisa. Innen állandó, izgatott felülvigyázás, nehogy s gény gyermeket bárki is "félrevezesse", nen az állandó aggodalom, nehogy példá valaki azt olvassa, ami tetszenek neki, h nem azt, ami "neveléséhez" nélkülözhet lenül fontos ; innen a szinte már-már álla

Mikor az Úr az első week-end után, szóval a világ fennállásának nyolcadik napján, a földön szétekintett, nyomban megállapította, hogy vannak még bizonyos hiánycikkek, amelyek pótlásáról föltétlenül gondoskodni kell. Ilyenek például : *a kor filozófiáját hiven kifejező modern dráma, a minden igényt közmegelégedésre kielégítő televíziós műsor, a gyilkosságokat hathatósan helyettesítő születéssza-bályozó szerek és az emberekre is kiterjedő humanizmus.* Nosza, elrendelte, hogy a második Ötezeréves Terv keretébe mindezeket beiktassák, legyártsák és forgalomba hozzák. Íme :

Tiszteletadás a nemzeti lobogónak

A *Commerce Street*, vagyis a Kereskedelem Utcája talán az egyetlen utca New York bohémnegyedében, a *Greenwich Village*-ben, ahol nyoma sincs a kereskedelemnek, sőt egyéb ún. hasznothajtó vállalkozásnak sem. Nem hinném ugyanis, hogy az az ütöttkopott kis színház, a *Cherry Lane Theatre*, amelyik a kis lakóházak árnyékában valahol az utca végén búvik meg, ilyennek volna nevezhető. Először is, mert nézőterén a legrózsásabb igazgatói számítások szerint sem igen fér el több 150-160 embernél. Másodszor, mert a belépődíj eléggé mérsékelt.

A kis műintézet e pillanatban a *kísérleti színpad* szerepét tölti be ; deszkáin rendszerint olyan fiatal írók műveit mutatják be, akik itt jutnak először szóhoz, ha nem is mindig a *saját* szavukhoz, hanem, mondjuk, *Beckett, Ionesco, Pinter*, vagy *Albee* szavaihoz. Persze ez a vádnak ható megjegyzés a külső szemlélet terméke. Valahogy úgy vagyunk a legfiatalabb drámaíró nemzedékkel, mint a japánokkal : mindet egyformának látjuk, holott bizonyára lényegesen különböznek egymástól.

De hát sokszor még remekművek is veszélyesen hasonlítanak egymásra, gondoljunk csak a Faustra, a Manfrédra, Az ember tragédiájára, a Peer Gyntre és egyebekre. És végső elemzésben minden írásmű hasonlít eegymásra, mindegyik ugyanarról beszél, ugyanazt igyekszik kifejezni s akár igyekszik, akár nem, azt fejezi ki : az író egyéniségét és korát, szóval korának emberét.

S ilyenkor, ilyen színházban, amely színlapján azt hirdeti, hogy a *ma* drámáját prezentálja, érdemes a színpadon kívül a közönséget is figyelni, — amely bizonyára szintén nagyon *mai* —, hogyan fogadja a darabot, úgy érzi-e, hogy ez egy *darab* az ő lelkéből is ? Persze a *Cherry Lane*-ben a közönség nem olyan emberekből tevődik össze, mint megboldogult jó Keszler József, aki bizonyára méltatlankodva hagyná ott a nézőteret, mondván : *"Ein modern drámaíró muss bei mir cselekmény haben."* A *Cherry Lane* közönségének azonban szemmelláthatóan más a véleménye, neki tetszik, ami a színpadon folyik, nem kutatja, van-e cselekmény, vagy nincs, lehet, hogy nem is tudja, mi az a cselekmény.

De ítéljen az olvasó !

A színen a háttérben középen egy ravatalszerű kerevet áll, amelyen valaki fekszik, letakarva a csillagos amerikai lobogóval. Ez a valaki mezítláb, trikóban és rövid alsónadrágban időnkint kiugrik a takaró alól és hangosaan követeli a tiszta fehérneműjét. A kerevet előtt jobbra és balra két fekete ruhás fiú ül szemben két fekete ruhás lánnyal. Íme a párbeszéd :

Első Lány (Első Fiúhoz) : Noha...

Első Fiú (Első Lányhoz) : Mit ?

Első Lány : Azt !

Első Fiú : Aha ! (felkel, odamegy Első Lányhoz, úgy tesz, mintha valamit súgni akarna neki és lelöki a székről).

Második Lány, Második Fiú és *Első Fiú* (aki idő közben visszaült székére, ütemesen nevet) : Ha-ha-ha. (És ütemesen tapsol hármat.) A *Harmadik Fiú* kibújik a zászló alól, a rivalda elé lép, előbb kihívóan nézi a közönséget, majd attól kezdi követelni tiszta fehérneműjét, végül visszabújik.

Első Lány (felkel, odamegy *Első Fiúhoz*, füléhez hajol, mintha súgni akarna valamit és lelöki a székről.)

(Ütemes nevetés, taps, alsóruha, stb.)

Fenti jelenet megismétlődik Második Fiú és Második Lány között, talán olyan szövegbeli eltéréssel,

MÁRER GYÖRGY

A második Ö

hogy a lány "*noha*" helyett "*átlag*"-ot mond, ami azonban itt nem megy a közérthetőség rovására. Közben mindig rendesen, ünnepélyesen és szűkszavúan ülnek a székeken, ahogy az ilyen alkalmakra öltözött korrekt úri népekhez illik. De nem akarom további súlyos tartalmi elemekkel terhelni az olvasót, a többit röviden összefoglalom :

Az egyik lány bebújik a lobogó alá az alsónadrágos fiúhoz, de jönnek a tűzoltók és a fiút a takaró alól elviszik. Erre a fekete ruhás fiúk közül bújik be az egyik a lány mellé. Most megszólal a zene, a legtüzesebb *Watusi*-t kezdi játszani (vagy *Frug*-ot, már nem emlékszem egész pontosan) és a nemzeti lobogó alatt az ifjú pár a zene gyorsuló ütemeire hullámzani kezd...

— Remekül játszottak! — mondja lelkesen egy fiatalember a barátjának, amint kifelé jönnek a színházból.

— Mit játszottak remekül? Hiszen az egész darabban nem történik semmi — méltatlankodik a másik (valószínűleg álcázott kém egy másik korosztályból).

— Hát éppen ez az ! Nagy drámai erővel érzékeltették, hogy semmi sem történik ! — makacskodik az első.

Sajnos a tanulságos párbeszédet nem tudtam tovább figyelemmel kísérni, a fiatalemberek befordultak egy mellékutcába.

Mellékesen még csak azt akarom ideírni, hogy a kifejező darab szerzőjének neve : Sam Shephard, címe pedig "Up to Thursday", ami magyarul azt jelenti, hogy *Csütörtökig*. (Azt hiszem, azonban, hogy a címmel a szerző túlzott optimizmusról tett tanúságot : a darabot már kedden levették a műsorról.)

A televízió térhódítása

A Bronxi Állatkert négy felnőtt gorillája : Mambo és Pilipili, a férfiak, valamint Oka és Sumaili, a hölgyek, igen békés, nyugodt

lények — ny
előterében a
dögélhetnek,
hatnak és
emberek mó
csok mögött
honnan nézi
futkároznak,
hangokat ad
sebb sikerrel
igyekeznek
Ilyenkor vidá
szellő lenged
lág, igazán
Sajnos ez
örökké. Jönn
és ilyenkor
szobába, aho
de a napok
Ilyenkor azu
a család han
dás, perpatva
legesség sem
Joseph A.
hatáskörébe
toznak a Bro
régen töri a
ni, hogy ez
következzék
eszébejutott
televíziót kel
ben. Valóba
készüléket a
ségtől elvála
közé helyezt
át sugározták
Az újításn
Gorilláék egy
nyári kedvük
vakodások a
jasak és türel
hoz és mind
mert figyelmü
a televíziós m
teljesen. Megt
bo, a családfő
ja a műélve
gépnek és bel
örök szerint
tént meg, am
mas film
propagandáva
A másik
megfigyelés,
leg azok az
sok akció, gyo

OMO SOVIETICUS

félelem a liberalizálódástól ; innen a bizalom teljes hiánya embertársainkban s az a meggyőződés, hogy az "atyai gondoskodás", a "vezetés" nélkül minden egyszeriben rombadől. Mert a "Homo Sovieticus" számára teljességgel elképzelhetetlen, abszurd és lehetetlen, hogy valaki saját véleményét írja meg egy újságban, olyan véleményt, ami nem azonos a "hivatalos vonallal", azzal a társadalommal, melyben éppen él. Elképzelhetetlen számára, hogy valakinek jogában álljon dönteni saját sorsáról. Az a meggyőződés, hogy nem lehet soha, semmiféle demokrácia és nem is volt soha, (hiszen a világ csődbe jutna az "atyai gondoskodás" nélkül) oly mélyen gyökeredzik benne, hogy szinte kitéphetetlen. Mihajlov ezután idéz E. Nolman "Létezik-e Isten?" című könyvéből, melyből kiderül, hogy Amerikában ma üldözik azokat a tudósokat, akik nem hisznek Istenben, akik az igazat tanítják az ember eredetéről s a milliomosok könyvégetéseket szerveznek, ahol is éppen e tudósok munkáit adják át a lángoknak. A "Homo Sovieticus" persze ezt az abszurdumot is elhiszi s ezért van az, folytatja Mihajlov, hogy a macharthysta-típusú boszorkányüldözések Amerikában csupán a sztálinista-paternalista erőket ösztönzik a Szovjetunióban.

A "Homo Sovieticus" lelkialkata komoly "plebejus" elemeket tartalmaz, s teljességgel hiányzik belőle egyfajta (nem biológiai vagy társadalmi) lelki arisztokratizmus. A "vezérhez" való viszonya, voltaképp a szolga szerelmes viszonya gazdájához, s ez nyilvánvalóan kiderül mindenfajta társadalmi megnyilvánulásból. Az önmagunk véleményébe vetett bizalom teljes hiánya, a vezetés igénylése, a fenntartás nélküli helyeslés : megtalálhatjuk ezt az élet minden területén.

De a "Homo Sovieticus" lelkialkatának legszükségszerűbb eleme mégsem ez, írja Mihajlov, hanem az erőszak és hazugság belső pszichológiai igazolása. A magas eszme szentesíti a legocsmányabb eszközöket is, ez a titkosrendőrség pszichológiai igazolása. Egy egészséges társadalomban, ahol a rendszer engedi, söt lehetővé teszi a szabad viták kibontakozását, a titkosrendőrség intézménye értelmetlenné válik : ez magyarázza a nyilvánosságtól való félelmet a szovjet társadalomban.

PERSZE, VITÁK a Szovjetunióban is vannak, folytatja Mihajlov. De ezeket a vitákat szinte kivétel nélkül mindig felülről engedélyezik, vagy legalábbis mesterségesen indítják el. A komoly és valódi problémák létezéséről azonban hírt adnak a névtelen levelek tízezrei, amelyeket a szovjet szerkesztőségek kénytelenek elítélni (legutoljára a "Komszomolszkája Pravda" támadta rendkívül élesen őket). De szükség van-e valódi vitákra? Valódi problémákra? A "Homo Sovieticus", elemzi tovább Mihajlov, nincs érzelmi kapcsolatban a múlttal. Számára a világ olyan, mintha tegnap született volna meg. Mindaz, ami 1917 előtt történt, végső soron, érdektelen és egyáltalán nem is fontos... Középkor, valamilyen reneszánsz, néhány filozófus ... A "Homo Sovieticus" azonban lelkesedik, gyermekhittel, a technikai eredmények láttán, büszkén hirdeti, hogy az emberiségnek csakis a "tudomány" szerezheti meg a boldogságot, s nincs kétsége afelől, hogy a tudomány minden fennálló problémát meg is fog majd oldani, (ha felfedeztünk valamennyi természeti törvényt, persze). A "Homo Sovieticus" mélyen meg van győződve arról, hogy mindazok, akik nem marxista-leninista módon gondolkoznak, voltaképp vagy a kapitalizmus zsoldosai, vagy erkölcstelen idióták. Ami igazán meglepő, a "Homo Sovieticus"-szal beszélgetvén, az elsősorban az egyéniség, a személyiség teljes hiánya. Az efajta intellektuális "ártatlanság" egy ideig szórakoztató, de később nagyon is fárasztóvá válhat. Amikor az ember hirtelen ráébred, hogy beszélgető partnere Machot vagy Avenariuszt tartja a 20. század burzsoá filozófiája legutolsó és legnagyobb eredményének; hogy a 20. században nem voltak jelentős francia írók, kivéve persze Barbusse-t és Aragont ; hogy Bergson és Freud obszkurantista reakciósok (Kierkegaardról általában nem sokat hallottak) ; amikor az ember egy történésszel beszélgetve felfedezi, hogy Oswald Spenglernek egy sorát sem olvasta, akkor legszívesebben kétségbeesnék. A fiatal nemzedék nagy küzdelmek elé néz, ha e szellemi csödtömeget fel akarja számolni.

MI TÖRTÉNIK AZOKKAL, akik nem tartoznak a "Homo Sovieticus" kategóriájába? — veti fel a kérdést Mihajlov. Általában, írja, az emberek igyekeznek kikerülni a hatóságokkal való összeütközést, de ugyanakkor lenéznek mindent, ami "hivatalos". Mihajlov elmondja, hogy egyszer jegyért állt sorba egy hangversenyterem előtt. Amikor a sorbaállók meghallották, hogy a zenekart "egy Kremlből jött" karmester vezényli, a diákok nevetni kezdtek: "No, ha a Kremlből jön, akkor biztosan pocsék". A sorbaállók mosolyogtak, s elfordították fejüket. Mihajlov megírja azt is, hogy mind Moszkvában, mind Leningrádban hallott azokról a diáktüntetésekről, melyek 1956-ban a magyar forradalom idején törtek ki. A diákok a leningrádi Ermitázs, a volt Téli Palota előtt tüntettek s azt kiáltották : "El a kezeket Magyarországtól!" Természetes, teszi hozzá lemondóan Mihajlov, nemsokkal ezután e diákok el'űntek előbb az egyetemről, azután a városból...

A CIKK ezek után részletesen elemzi "e nagy ország polgárait nyomorgató" problémákát, nehézségeket, mint például a kolhoztagokat adminisztratív úton a kolhozhoz láncoló törvényeket ; a rendkívüli jövedelemdifferenciákat ; a zárt iskolatípusokat, ahová csakis a kivételezett rétegek fiai-lányai juthatnak be s végül a hosszú katonai szolgálatot. Talán félnek az oroszok a háborútól? — teszi fel ezzel kapcsolatban a kérdést s így válaszol : "Ami meglepett, az inkább a tökéletes közöny volt, bárkivel beszéltem, akár a háborúról, akár Kínáról esett szó. Az élet unalmas, mondotta nekem egy leningrádi lány."

Általában, írja Mihajlov, meglepő, hogy Oroszországban mennyi cinikus ember él manapság. Egy diák gúnyosan jegyzi meg : "Ahá, szóval Lenin szent ereklyéit óhajtja megtekinteni?" Egy másik, az SZKP történetének hatalmas kötetével kezében : "Látja, vizsgára készülök a lenini vallás kialakulásának történetéről." Az őszinteség teljes hiánya s az általános kettősség az, ami Mihajlov szerint jellemzi a mindennapok szovjet emberét. Az alapvető kettősség persze a sztálinizmus és a desztalinizáció. A sztálinizmust hivatalosan elítélik, de ugyanakkor a szovjet életet ma is azok a gondolatok, intézmények, koncepciók alakítják, amelyeket Sztálin hagyott hátra, a szocialista realizmustól egészen a kolhozokig. Nyilvánvaló, hogy a Szovjetunióban a desztalinizálásnak sokkal erőteljesebben és sokkal szélesebb körben kell megindulnia, ha nem akarjuk, hogy a történelem visszaforduljon újból a nyílt sztálinizmusra, s az egész korszakot, 1956-tól, egy ügyes fordulattal, "árulásnak" nyilvánítsák. A sztalinisták még nagyon sokan vannak, az új generációkban is. Ugyanakkor kifejlődőfélben van egy teljesen apolitikus, tipikusan kispolgári intelligencia, pontosabban félintelligencia, — a technikusok, technokraták kizárólag ányagiakban érdekelt hatalmas hadserege. Valószínű, hogy ez a csoport növekvően nagy szerepet fog játszani a szovjet életben. Az alacsony életszínvonalat az emberek általában nem tekintik valami különös "szörnyűségnek" ; a szellemi táplálék hiánya a legnagyobb probléma. A párt megkísérli, hogy a fiatalságot "nagy célok" irányába vezesse, mint Szibéria vagy a világűr meghódítása, de — pillanatnyilag legalábbis — kevés sikerrel. Az orosz nép spirituális erejének fellobbanását talán majd csak a tudatosodó kínai veszély fogja előidézni. Jelenleg azonban e fenyegetést senki sem veszi komolyan.

MIHAJLOV CIKKE azután megkezdi a következtetések és a perspektívák felvázolását. Megállapítja, hogy a Szovjetunió nagy változások küszöbén áll, s hogy 1956 csupán az első hullám volt. Kifejti, hogy az emberiség sorsa nagymértékben függ a szovjet fejlődéstől, éppen ezért a legnagyobb figyelemmel kell kísérnünk az események alakulását. De a szovjet tapasztalatok azt mutatják, hogy a jelenlegi válság megoldása nem a gazdaság vagy a politika területén következhet be, hanem sokkal mélyebben, az ember egzisztenciális mélységeiben, az egyén metafizikai magasságaiban. Az egyén magánya egy totalitárius társadalomban semmivel sem kisebb, mint egy atomizált, kapitalista társadalomban, sőt talán nagyobb, mert az egyéneket a diktatúrában erőszakkal, kötelező eszközökkel kényszerítik kollektívákba. Egyfelől, a szovjet társadalomban létrejött az elidegenedett, részekre bomlott egyének végtelen sokasága, másfelől egy mechanizmus, melynek gyomrában az egyedek összezárva szenvednek. Kafkai világ. De a lényeg az, hogy az ember, tulajdonságai szerint, kifelé vágyódik elszigeteltségéből, s minden kötelező kollektivitás ezt akadályozza meg. Ezért van az, hogy a desztalinizálás, vagyis a mechanizmus feltöredezése megnyitja az utat az organikusság kifejlődéséhez, az emberek szabad egyesüléséhez. A sztálinizmus tehát nem egyszerűen politikai kérdés, hanem, mint a hitlerizmus, főként egyfajta egzisztenciális-vallási probléma. Ez az oka annak, hogy Oroszország, csakúgy mint az egész világ, ma keresztúton áll. A régi eszme, mely a forradalmárok lelki szükségletét elégítette ki, vagyis a földi paradicsom meghódításáért vívott harc, ma már nem mozgató erő többé ; nem mintha ez az eszme nem lenne megvalósítható : ellenkezőleg, ma már látszanak egy igazságos gazdasági és társadalmi alapokra épülő rend körvonalai, de ez még önmagában semmiféle "lelki szükségletet" nem elégít ki. Egy jól szervezett társadalom bőségének csak akkor van értelme ha eszköz valamiért, s nem cél — önmagáért. Ebben az összefüggésben keletkezik a Szovjetunióban az a "harmadik forradalom", melyről már Majakovszkij is beszélt : a lelki forradalom.

VÉGEZETÜL Mihajlov megállapítja, hogy véleménye szerint a Szovjetunió ma a demokrácia irányába fejlődik. Mindaz, mondja, ami e folyamatot elősegíti, pozitív szerepet játszik. Sok mindent kell természetesen rehabilitálni : a szabad gondolat értékét, a valódi demokráciát, a teljes igazság örök értékét az emberi lét minden területén, a titkosság megszüntetését és így tovább. A szovjet sajtó napjainkban gyors fejlődésnek indult. Nyilvánvaló persze, hogy mindaddig, amíg a párt ellenőriz minden újságot, folyóiratot, könyvet, nem alakulhat ki szabad sajtó és szabad közvélemény. Ugyancsak revízióra szorulnak a Szovjetunió kulturális értékítéletei is, melyek jó két évtizeddel elmaradnak a nyugat-európai fejlődéstől. Át kell értékelni az Októberi Forradalom mítoszát, ahogyan erről Roza Luxemburg beszélt, hiszen Lenin volt az, aki Sztálin előtt megnyitotta az utat. Át kell értékelni a "tudomány mítoszát", revideálni kell majd az orosz irodalom és filozófia történetét. Ez utóbbi két revízió már megkezdődött. De a változások sokkalta hatásosabbak lesznek akkor, ha majd egy új nemzedék váltja őket valóra, nagyobb forradalmi lendülettel.

ezeréves Terv

Amikor lakásuk
d levegőn ül-
atnak, vakaróz-
örködhetnek az
, akik a vasrá-
ig az a kérdés,
mber) ide-oda
s, értelmetlen
i és több-keve-
enben utánozni
a gorillákat.
üt a nap, enyhe
nes, tarka a vi-
s élni.
gyelet nem tart
zimankós idők
kell vonulni a
n jó meleg van,
egyhangúak.
yorsan elromlik
örökös a civó-
zor még a tett-

, jr., akinek
lősállatok tar-
latkertben, már
nit lehetne ten-
gulatváltozás ne
Végre valakinek
iális megoldás :
lítani a ketrec-
is történt. A
lákat a közön-
ivegfal és rács
és egész télen
ïsort.
mbahatása lett.
visszanyerték
egszűntek a ci-
ban, újra nyá-
lettek egymás-
ért történt így,
eljesen lekötötte
Illetve mégsem
ék, hogy Mam-
ször abbahagy-
hátat fordít a
többiekbe. Az
ndig akkor tör-
valamely izgal-
t *kereskedelmi*
ították meg.
s és hasznos
gorillákat fő-
érdeklik, ahol
zgás van, mint

például a *vadnyugati filmekben*, vagy amikor "tean-ager"-ek *modern táncokat* táncolnak, de menten unatkozni kezdenek, ha valamelyik szenátor nyilatkozik az időszerű politikai kérdésekről, vagy valamilyen agytröszt megvitatja, mondjuk, a mélylélektan újabb eredményeit.

Ezek a tapasztalatok igen jó gyakorlati útmutatást adnak a jövőre : melyek azok a műsorszámok, amelyeket érdemes szaporítani és mit lehet törölni a programból, hogy ezáltal megnöveljék a televízióhallgatók számát ?

Apák bűneit a gyermekekben...

Elismerem, hogy New York galambjai nem olyan híresek, mint a velencei Szent Márk tériek, de számuk bizonyára jóval nagyobb. S bár a hivatalos népszámlálás nem terjed ki a galamblakosságra, vannak magánbecslések és ezek szerint számuk New York városában az 5 *milliót* is eléri. Amellett, hogy éppen olyan kevéssé tisztelik a köztisztasági rendszabályokat, mint az emberek, újabban az a hír is elterjedt róluk, hogy különböző ragályos betegségeket terjesztenek. Mire nyomban felvetődött a gondolat : ki kell irtani őket.

Persze ezzel nem mindenki értett egyet. Mindig akadnak nemes lelkek, akik ellenállnak az ilyen neoimperialista elhatározásoknak, nosza, két pártra szakadt a város · galambpártiakra és emberpártiakra. Az ellenséges csoportok nagy táblákkal vonultak fel, a táblákon mindenféle felirat előfordult, még talán az is, hogy "*Yankee go home!*"

De még akik a galambok kiirtása mellett kardoskodtak, azok sem tudtak megegyezni a halálnemben. Voltak, akik egyszerűen csak az utcagyerekeket akarták megbízni azzal, hogy csuzlízzák le a galambokat, kellő díjazás ellenében. Voltak azonban humánusabbak, akik kisfeszültségű áramot akartak bevezetni az ereszekbe, hogy így riasszák el a galambokat a fészekrakástól. Végre közbelépett az *Amerikai Szövetség az Állatokkal Szemben Elkövetett Kegyetlenség Megakadályozására* és meghozta a leggyönyörűbb megoldást : *születésszabályozó szereket kell beadni a galamboknak.*

Az első nyilvános kísérlet már meg is történt, a *Broadway* egyik pázsitszigetén, ahol a padokon sok az öreg nyugdíjas és a padok körül sok a galamb : az öregek napról napra magot szórnak nekik. Ezen a pázsitszigeten egy szép napon rendőri segédlettel és riporterek kíséretében megjelent tolószékén Hirshfield néni, aki már 15 éve eteti itt a galambjait és szórni kezdte a *magtalanító* magokat. Hirshfield néni ez alkalommal, mint a sajtóbeszámolók közölték, rózsaszín kalapot és zöld pullovert viselt.

A szenzációs ötlet tulajdonképpen Dr. William H. Eldertől, a Missouri Egyetem állattani professzorától ered, aki a szerrel, amely a 2225 *diazocholestanol dihydrochloryde* büszke nevet viseli, már évek óta kísérletezik és megállapította, hogy a *galambok szaporodásában öt hónap alatt több mint* 80 *százalékos visszaesést* le het velc elérni. A szert eredetileg a *koleszterol* csökkentésére alkalmazták.

Hirshfield néni és a többi humanista, akik a galamb-atyák bűneit nem közvetlenül, hanem gyermekeikben kívánják imígyen megbüntetni, most majd két héten át naponta adagolják a csodaszert. Ez idő eltelte után a galambok visszatérhetnek szokásos kosztjukhoz, amit nyugodtan megtehetnek, mert a rövid diéta után fél évig nem fenyegeti őket a gyermekáldás veszélye.

Modern Archimédeszek

New York államban megszűnt a halálbüntetés. A villamosszék, amely a Sing-Sing fegyházban 1891 óta serényen végezte a rábízott feladatot és 614 *elítéltet* szabadított meg egyrészt az élet nyomasztó gondjaitól, másrészt a további bűnözés lehetőségétől — ezzel is igazolva azt a tételt, hogy a halálbüntetésnek milyen elriasztó hatása van —, ezennel nyugalomba vonult. Illetve esetenkint még igénybe vehetik, ha történetesen rendőrgyilkos kerül horogra.

New York *a tizenkettedik állam* az USA ötven állama közül, amely eltörölte a halálbüntetést, tizenhét további állam most tárgyal arról, hogy követi példájukat. New York törvényhozása már éveken át latolgatta ezt a történelmi elhatározást s talán ez a főoka annak, hogy a Sing-Singben évek óta nem volt kivégzés, noha egyre szaporodott a halálraítéltek száma. Abban a pillanatban, amikor megszavazták az új törvényt, kerek *húszan ültek a siralomházban*, néhány lépésre attól a szobától, ahol a villamosszék áll.

Délután 5 óra felé járt az idő, a rabok éppen a televíziót nézték. *Baseball* mérkőzést közvetítettek, a New York-i *Mets* és a chikagói *Cubs* küzdelmét, ezt figyelték a halálraítéltek nagy izgalommal. Egyszerre csak, pontosan 5 óra előtt 5 perccel, a televízió megszakította a helyszíni közvetítést és bemondta a nagy hírt, ami a siralomház lakóinak az életet jelentette.

És most következik a börtönőrök előadása :

"A bejelentést nagy csend fogadta. Azután tovább folytatták a sportközvetítést. A foglyok között nem volt semmiféle érzelemnyilvánítás. Senki sem éljenzett, senki sem fakadt sírva, senki sem tárgyalta meg a dolgot társaival, mintha nem is az ő sorsukról lenne szó."

Williard Denno börtönőr ezt fűzi a fentiekhez :

"Akármilyen hihetetlenül hangzik is, de úgy látszott, mintha sokkal jobban érdekelte volna őket a "baseball"-mérkőzés és mintha kissé rossznéven is vették volna, hogy talán éppen a legérdekesebb mozzanatnál szakították félbe a közvetítést."

Akárcsak Archimédesz, aki megneheztelt, mert leszúrták, amikor éppen a legizgalmasabb számtani feladat megoldásával volt elfoglalva.

WILLIAM BUTLER YEATS (1865-1939)

"YEATS — ÍRORSZÁG", Dublin polgármestere ezzel a felkiáltással nyitotta meg a Nobel-díjas költő, W. B. Yeats születése századik évfordulójának dublini emlékkiállítását. Ugyanekkor, a Londonban rendezett Yeats-ünnepség szónoka Yeats költészetében a hagyományos angol líra megújhodását, s a modern angol irodalom egyik legjelentősebb lírikusának az alkotásait dicsőítette. Ha tekintetbe vesszük, hogy Yeats ősei csak a XVII. században költöztek az angol Yeats községből az ír Galvaybe, — s bár Yeats minden munkájával ír szülőföldjét kívánta szolgálni, de azokat angolul írta, érthető, hogy mindkét nemzet a saját büszkeségének tekinti.

Yeats — ahogy ezt most a jubileumra megjelent tanulmányában D. Ferrington, ír származású cambridge-i egyetemi tanár megjegyzi, — egész életében ír-angol maradt anélkül, hogy teljesen írré vagy angollá vált volna. A költő széles e világon növekvő híveinek tábora egyébként sokat vár Ferrington munkájától, mely a Yeats költészetével foglalkozó könyvek tömegétől eltérően, nem a versekben minduntalan felbukkanó kelta és okkult eredetű jelképek és hasonlatok rejtett értelmére, de a Yeats személyét körülvevő homályra igyekszik világosságot vetni. Szépítgetés nélkül felel az emberről szállongó mendemondák és komoly vádak sorára, melyek még ma is oly sokat ártanak a költő népszerűségének. Yeats, aki az ír természetre jellemző különcködést örökölte, felületes szemlélőnek nem mindig rokonszenves. Kereste a feltűnést, s már gyermekkori naplójában megemlíti : szokatlan öltözködésével, kijelentéseivel, milyen örömmel terelte magára osztálytársai figyelmét. Erről soha nem szokott le. Kamaszkorában Oscar Wilde divatját utánzó külsejével próbálta megkülönböztetni magát a társaitól, élete alkonyán pedig érzéki fellobbanásainak kikürtölésével, s a megifjító Voronoff műtéttől remélt második fiatalság kergetésével botránkoztatta meg a közvéleményt.

⁂

VÉDELMÉRE ELMONDHATÓ, hogy gyámolítás nélkül nőtt fel. Apja, John B. Yeats, a festő, a prerafaelita esztétikai áramlat rajongója, nem volt jó nevelő. Anyja, akit egy korai agybénulás kizárt a valóságból, s csak akkor tűnt beszámíthatónak, amikor az ablak párkányán a madarakat etetgette, még kevésbé volt támasz. A nehézfejű és fegyelmezetlen elemi iskolás Yeatsben tanítói szellemileg visszamaradt gyereket sejtettek. Később kipótolta a mulasztottakat, rengeteget tanult, még többet olvasott, de rendszer és tanácsadó nélkül, kizárólag a hajlamait követve. Így, amikor 24 éves korában felületes filozófiáját gőgösen az "én módszeremnek" keresztelte el, ez a komoly gondolkodók nemtetszésébe ütközött. Veleszületett arisztokratikus világszemlélete, nietzschei olvasmányaiból leszűrt, helytelenül értelmezett szociális felfogása, a felsőbbrendű emberről szőtt álma, majd az okkult tudományok vallásos gyakorlása, nehezen volt összeegyeztethető költészetének remekeivel. Ferrington megemlíti, hogy ezeket Yeats, a helyesírás és nyelvtan ismerete nélkül, hangosan szótagolva, kitűnő zenei hallásának segítségével írta. Már a pályája csúcsára emelkedett, amikor kéziratait még mindig hűséges titkára, Ezra Pound javítgatta ; megesett, hogy Poundból kitört a költő s a versek szövegén is változtatgatott, szerencsére utólag Yeats visszaadta eredeti formájukat.

Legnagyobb tévedésének az elkövetésétől — amikor 1928-ban az O'Duffy vezetése alatt lévő ír szélsőjobboldal támogatásának gondolatával kacérkodott — még idejében megmenekült. Ez az a kényes pont, amit ellenségei nem hajlandók elfelejteni. Yeats, s ezt a naplójában közli, jól tudta, hogy kis híján a vesztébe rohant s hálát adott a gondviselésnek, hogy a lelke legmélyén harcoló két én, az igazi és az ellen-én küzdelméből, ismét a jó én került ki győztesen.

⁂

MŰVEINEK a riporttól az operaszövegig terjedő változata és tömege meghökkentő. Prózai írásainak nagy része ma inkább csak mint kortörténeti dokumentum érdemel figyelmet ; nagyságát a verseiben kell keresni. Főleg az érett és öregkori lírájában. Kezdő poéta korában kizárólag a kelta népmesék, legendák és hősmondák feledésbe merült szépségét akarta újjáteremteni. Maga köré gyűjtve az ír fiatalság színe-javát irodalmi köröket alakított, előadásokat tartott, lapot szerkesztett. Hazájának kulturális fejlesztése érdekében kész volt életét és költői munkásságát is feláldozni, de ugyanakkor fennen hirdette politikai-iszonyát s a szó és a toll erejébe vetett hitét. Érthető, hogy a forrongó, elkeseredett, agyonpolitizált országban ez a látszólagos megalkuvás rossz hatást keltett. Nemsokára, anélkül hogy a nézeteihez hűtlenné vált volna, Yeats megváltoztatta magatartását. A szerelem minden ész-okot elsöpört. A költő 23 éves volt, amikor első látásra beleszeretett Maud Gonne színésznőbe s ez az érzés tűzpiros fonálként vonul végig egész költészetén. Az elérhetetlen kedves, aki mint kérőt egy életen át visszautasította, verseiben száz és száz alakban jelenik meg, hol fiatalon, szépsége tündöklésében, hol öregedőn, kemény vonásokkal egyszer, mint imádott, máskor, mint gyűlölt, de mindig a régi szenvedély lángjában. Szegény Yeats rosszul választotta meg a múzsáját. "A kelta hercegnők alakját megszemélyesítő tünemény, ki elé a bolond költő álmai világát akarta leteríteni", a színpadot csak ürügynek használta fel, hogy az ír összeesküvés drámájában főszerepet játszhasson. Yeats hamar ráeszmélt, hogy Maud Gonne, az angol ezredes lánya, nem sokra becsüli fellengős kitöréseit, irodalmi légvárait, szonettjeit, s csak a tetteket értékeli. Hogy megnyerje, ha nem is a szívét, de a becsülését, a költő csatlakozik a forradalmárokhoz, részt vesz a titkos összejöveteleken, röpiratokat terjeszt, az éhhalál küszöbén is visszautasítva minden munkát, ami nem a lázadók ügyét segíti. Annak azonban nem tud ellenállni, hogy minden maradék idejét költészete elmélyítésére ne szentelje. Arthur Symon, a kritikus révén megismerkedik a francia szimbolisták műveivel, Verlaine-t majd Mallarmét olvassa, és ellesve tőlük a mesterség titkait, már nem elégszik meg csak a népies költeményekkel. Stílusa leegyszerűsödik, a forma szigorúbb, kevesebb a jelző s a mondanivaló elvont, személytelen. 1903-ban "Seven Woods" ("Hét erdő") című verseskötete költészetének szentesítése, — életének csődje. Verseit a kritika égig magasztalja, de Maud Gonne titkon házasságot köt John Mac Bride-del, az ír felkelés vezérével.

Egy fájdalmasan lemondó verssorozatban, szerelmét a trójai Helénához hasonlítva, megbocsájt a hűtlennek, de nem a vetélytársnak. Yeatsben az érzelmi csalódás az összeesküvők és a forradalom elleni gyűlölet lobogásában tör ki. kitűnő médiumra következtetett. Kijózanodva, megkeményedve tér vissza eredeti hitéhez, a művészethez. Hátat fordít újra a politikának s minden erejét ifjúkori álmának, egy Ir Nemzeti Színház megalapításának szenteli. Ezúttal a szerencse mellé áll. Régi pártfogója, egy ír-angol nagybirtokos dúsgazdag özvegye, Lady Gregory — akit Yeats "Coole Park" című verseiben tett halhatatlanná —, hajlandó anyagilag támogatni a színházi vállalkozást.

⁂

A KÖLTŐ megélhetési gondjai megszűnnek, de nem a csalódásai. A Dublinben megnyílt, s ma világhírű "Abbey Theatre" kezdetben nem sok sikert hozott. Az első előadáson színre került "The Countess Cathleen", Yeats egy fiatalkori versesdrámája, felháborította a sajtót. A pogány és vallásellenesnek minősített művet, a színházigazgató Yeats kénytelen volt levenni a műsorról. A bukás után, meghitt barátjának s a színház vezetésében társul vett John Synge költőnek szokatlanul uj hangú alkotását, a "The playboy of the Western World"-öt ("A nyugati világ bohóca") mutatta be. Ezúttal már nemcsak a kritika, de az egész nyárspolgár lakosság is felhördült. Utcai tüntetések, naponta megismétlődő botrányok tiltakoztak az "ír férfibecsület nyilvános sárba tiprása" ellen. Yeats nem engedett, s végül is bezárta a színházat. A balsiker után Dublin városát egy állandó képkiállítási épülettel akarta gazdagítani. Amikor rengeteg fáradozással sikerült rávennie egy műgyűjtő pártfogóját, hogy óriási értékű képeit és műkincseit Dublinra hagyja, a Városi Tanács a sajtó jóváhagyásával visszautasította az adományt. "Ó én vak, én keserű hazám" — sírja a költő reménytelen kétségbeesésében.

⁂

1907-től, kilenc éven át Yeats egy leheletnyi megvetéssel gondol ír honfitársaira. Már semmit se vár tőlük. Es ekkor jön a meglepetés. Az 1916-os felkelés, a tragikus végű húsvéti forradalom. A költő, aki ellene volt az erőszaknak — mert bízott az angolok ígéreteiben —, magára ébred. Egyszerre s újra minden féktelenségével a nemzeti eszme szolgálatába áll, azonosítja magát a legyőzöttekkel, önkínzó bűnbánattal kér bocsánatot az elesett hősöktől, a kivégzett mártíroktól. Félreismerte őket ! Mert lehet, hogy hiábavaló volt az áldozatuk, mégsem haltak meg hiába. Vérük felfrissítette a beteg, sorvadásra ítélt nemzetet és megbélyegezte a hóhérokat. Elszánt cselekedetük mindent megváltoztatott. Nincs út visszafelé, "A terrible beauty is born" ("Szörnyű szépség született"). Yeats alázatosan hajt fejet a szabadság harcosainak emléke előtt azt írva, hogy az ő emberi értéke csak annyi, hogy valamikor barátjának nevezhette ezeket a történelmi alakokat. A hősöket siratő költeményében úrrá lesz régi féltékenységén : a tizenhét kivégzett forradalmár között Maud Gonne férjéről sem feledkezik meg.

De a szerelemből még nem gyógyult ki. A Párizsba menekült özvegyet ismét feleségül kéri, s mikor újra kosarat kap, annak lányát szeretné elvenni. Yseult is nemet mond, amire Yeats a "Miért ne lehetne egy öreg is bolond?" — verssel felelt.

Bánatában, egyébként, megnősült. Felesége, M. Hide Lees, értékes munkatársnak bizonyult. Különös, hangosan beszélő álmaiból, a költő már az első éjszakán kitűnő médiumra következtetett. A rossz nyelvek szerint az asszony kezdetben csak szinlelte a természetfölötti jelenségeket, hogy magához kösse férjét. Célt is ért, és Yeats se járt rosszul. A háznál lévő médium szavaiból és írásaiból húsz évre való versanyagot betűzött ki. Nagysikerű "A vision" című kötete felesége segítségének köszönheti metafizikus hangulatát.

AZ ÖREGSÉG mindent megadott neki. Dicsőséget, tekintélyt, s mikor a szabad Ír Állam szenátorának választotta meg, lelkesen szegődött hazája szolgálatába. 1939-ben a francia Roquebruneben halt meg, nem sokkal a Nobel-díj stockholmi ünneplései után. Kívánsága szerint, ír földben pihen, egy kis falusi temetőben, Drumcliffben, ősei szomszédságában. Sírja egy dombtető magaslatáról uralja a tájat. Az emlékmű márványlapjára vésett három sorban Rilke egyik halál ellen lázongó versére kívánt válaszolni. Gőgösen, megnyugvással :

"Hideg szemmel nézd
Az életet, s a halált.
Lovas, vágtass tovább."

MEGERY SÁRI

CSODÁK

(SYLVIA PLATH : ARIEL, LONDON, FABER AND FABER, 1965)

A CIVILIZÁCIÓ FEJLŐDÉSÉVEL a nevek jelentése és a szimbólumok értelme változik ; Ariel az Ószövetségben *Isten oroszlánja*, az Újban *oltár*, William Blake és John Milton műveiben *angyal*, Nyugat-Ázsiában *gazella név*, az angol köztudatban ma : *áruvédjegy*. Nem mosóporé : cigarettamárka. Az Angol Orvosi Tanács szerint a dohányzás elősegíti a *rák* kifejlődését. Lassú és bizonytalan öngyilkosság. Az UNESCO-statisztikák alapján — évente 100.000 halott — a *Közlekedés* biztosabb. A modern *Halál Rt.* harmadik főrészvényese a régi és jól bevált szívbaj. Szervi megbetegedések, gombaalakú bomba-félelem, születési hibák, negyedik sebességben leélt életek Hades-torkolata.

Miért kürtölöd ezt a világba halál hírnöke, Ariel ?

Az emberi életnek nevezett biológiai folyamat 60, 80, esetleg 100 békeévig tartó gyógyíthatatlan betegség. És akiket az istenek = természeti törvények szeretnek, azoknak idegvezetékeik útján lelkük tudtára adják, hogy rövidéletűek lesznek a földön.

HA ÜLTETTÉL *egy fát, nemzettél (szültél) egy gyereket, vagy írtál egy könyvet, nem éltél hiába.* Sylvia Plath két gyermeket szült, két könyvet írt és matrac-sírban töltött két év után ragadta magához a halál. Haja, mintha elektromossággal lenne megtöltve, sziporkázik a portrén, két óriási szeme tűzpirosan ég, mint az "Októberi pipacsok" ... s a túlpart [a távol] közelében így kiált :

Istenem, hát mi vagyok én
[hát miféle anyag vagyok én]
Hogy a késői szájak sírva kiáltoznak
A fagyok erdejében, a vadvirágok hajnalán.

"ARIEL", Sylvia Plath 40 verse a brit "Poetry Book Society" választott könyve 1965. tavaszán. A posthumus kötetre még T. S. Eliot adta áldását, megjelenését a költészet vezető kritikusai sürgették, a költeményeket a megözvegyült költő-férj, Ted Hughes gondozta, a kiadást "Faber and Faber", a költők kiadója vállalta, s a könyvecskét a nagy londoni könyvkereskedések egy-egy ún. *költői sarká*-ban árulják. Ebben a világban ez a rend.

Piros virágok — nyíló szívek átvírágzanak a kabáton ; tulipánok, rózsák, vér és tűz — csak a választottaknak nyílnak a pipacsok ? Vagy a XX. század e bámulatos asszony-költőjének csodálatos virágait csak így lehet megóvni a plasztik dudvától, a műanyag liliomok közt tenyésző kaucsuk gémek csőrétől ? Az értelemnek és az érzelemnek ezek az eleven lüktető szervezetei, a gyöngédség és intenzitás finom szálú erős szövetei, földöninneni selyemfűből, babahajból és asszonyálomból szőttek, ha van lélek és fehér mágia, ha Orfeuszban egy szemernyi földöntúli erő, a mítoszban egy szemernyi igazság lakozik, túlélik az eleven halált.

AZ ÚJVILÁGBAN született, Bostonban, Massachusettsben, s mint aki visszafelé járja a pilgrimek útját, (melyen a női hivatás állomásai, akárhonnan indulva is, a szerelem és a megtermékenyülés) az Óvilágban kötött ki. Jeanne d'Arc fegyverzetéhez ma talán ugyanúgy hozzátartozik a "College-nevelés" és a "Fulbright-ösztöndíj", mint annak idején a kard és a ló. A nagy csaták, — az elmúlás előtt, az utolsó szó jogán — költemények : "38 fokos lázban égek", "Születésnapomra" [31-ik], "Halál Rt.", "Papa" ; a tudat pajzsa a Szent-Ágoston-Tamás-i tan helyett a Jung-Freud-i világnézet.

A kritika, a felismernivélés mesterségének e tudákos szavai senkit el ne riasszanak. Jelezni szeretnénk csupán, hogy a költő az alkotás pillanatában ma úgy tudja, hogy a lélek mélyén összeér valahol az iszonyat és a szeretet, s ott egy tőről fakad az átok és az áldás. A "Papa" című versben a szeretet és a szorongás, a leány rajongása az apáért rettegéssel és gyűlölettel párosul, s a sorok végén huhogó rímek : rémek. *Screw, do, through, you* ... megannyi hangutánzó bagoly a holdvilágos erdőben, szirénabúgás, lidérccel álmodó leányhuhogás. Papa ebben a lelkiállapotban fasiszta, mama ilyenkor utcalány.

EMILY DICKINSON, Elisabeth Bishop. Hatásuk éppoly kötelező az amerikai költőnői alkat kialakulásában, mint az újra és újra felfedezendő Kaffka Margité a magyarében. Kifejezésformáiban, tömör mondatszerkezeteiben Sylvia Plath strófáiban is fellelhetők az elődök nyomai. De az élmények tartalma merőben más. Nem a dickinsoni egyedüllét szigete, hanem az egyesülés vágyának óceánja, nem a szégyen csontos pózai, hanem az odaadás áradása, nem a titkos, elfojtott, hanem a beteljesült kivirult szerelem költészete ez.

Hogy ez az utolsó hajtás? Hogy halál is van, túlparton leselkedő megsemmisülés ? Mit számít ez ? Hisz fehér a hó, a szűz, az ápolónők, az orvosok, az apácák, az orchideák, a csönd. Jaj, és fehér a paralitikus, a halott tojás. Szürke a tenger és a köd és a reggel és a megsemmisülés. Csak a tétlenség fekete és a kék ég éjjel. Fekete a tenger. A hangulatok, a jelenségek átélése színekben olyan egyedülálló, mint a tenger szülötte, az igazgyöngy, és olyan káprázatos, mint a szivárvány.

ARIEL az akarat diadala. Sylvia Plath szembenézett a halállal, mely mint a rák, kifelé és befelé, testet-lelket egyszerre rág. Termett, teremtett, mert nem a gyáva elmúlásé akart lenni, hanem a bátor öröklété. Minden verse írva imádság, olvasva föltámadás. És vannak még csodák.

KABDEBÓ TAMÁS

Aó ELHAGYOTT SZERETŐK emlékezőtehetsége s ennek megjelenítése gyakran a remekmű méreteit ölti és félelmetesebb, mint Dante vagy Joyce pokla. Minden művésszel elvész valami, állítja egy nagy magyar író, aminek a mű csak a következménye volt ; s ez a veszendő tartalom az igazi művészet.

Az elhagyott szeretők emlékirataiból, például Françoise Gilot "Picassóval élni" című művéből nem vész el semmi, mert alapanyaga a tóga és biborpalást nélküli végzet.

Az első oldalak olvasása azt a benyomást kelti az olvasóban, hogy egy igazi növel ismerkedik, aki a szerelmet komolyan veszi s aki számára negyven év korkülönbség varázslatos jelkép inkább, mint rideg valóság. A zsidókat negyvenévi bolyongás után vezette ki Isten a sivatagból és Jézus negyven napig böjtölt a pusztában szembeszállva a három legnagyobb kisértéssel.

Françoise Gilot vallásos léleknek vallja magát. Húsz éves korában, feltételezhetően a bibliai negyvenes szám hatása alatt, forrón, indulatosan, erőszakosan ragaszkodott ahoz, hogy a hatvanéves Picasso megossza vele ágyát.

Első szerelmi jelenetükre így emlékszik : "Picasso felém fordult és szájoncsókolt. Nem védekeztem. Csodálkozó pillantást vetett rám.

— Nem untatja ?, kérdezte.

— Miért untatna ?

Arcára a megbotránkozás kifejezése ült.

— Elképesztő, mondta. Miért nem lökött el ? Így most az az érzésem, hogy azt tehetem magával, amit akarok.

Mosolyogtam :

— Rendelkezzék velem.

Csodálkozása szemlátomást fokozódott. Figyelmesen vizsgálgatott, majd ezt kérdezte:

— Szeret ?

— Nem merem határozottan állítani. De azt igen, hogy rendkívülien vonz.

— Undok história, felelte Picasso. Hogyan csábítsak el egy nőt ilyen körülmények között? Ha nem védekezik, akkor erről szó sem lehet. Hagyjon elmélkedni."

És Françoise Gilot hagyta.

Az elmélkedés időszakában hosszasan és alaposan tanulmányozta a festőt s a játékos leírásokból arra következtetünk, hogy Picasso jövendő élettársának nemcsak emlékezőtehetsége van, hanem arra is van gondja hogy szép barna szemét a kiadókra, a kortársakra és az utókorra függesztve, jegyzeteket készísen Picassóval folytatott beszélgetéseiről.

⁂

HA KÉPEIBŐL nem derül ki, hogy Françoise Gilot festő, elbeszélése során megtudjuk, hogy e címre igényt tart. Első tanára Rozsda Endre, pedagógiai és művészi erényein kívül, Gilot szerint prófétai képességekkel is rendelkezik.

1943. februárjában Rozsda kénytelen volt visszatérni Magyarországra, mert félt, hogy az átmenetileg Franciaországban tartózkodó német hatóságok katonaszökevénynek tekintik és letartóztatják.

"Kikísértem a pályaudvarra, írja Françoise Gilot. Elutazása nagyon elszomorított. — Kitől tanulok majd ? Kérdeztem Rozsdától. A vonat elindult, felugrott a kocsi lépcsőjére és ezt kiáltotta : — Ne nyugtalankodjék. Három hónap múlva ismerni fogja Picassót."

Így is történt, állítja Françoise Gilot.

De mi történt Picasso hosszas elmélkedése és annak eredménye között ?

Először is megismerkedünk a festő "kafkai hangulatú" lakásával, műtermével, múzeumával, majd Picasso látogatóival. Ha hihetünk Rozsda Endre tanítványának, a barátok, ismerősök és rajongók úgy gyülnek össze a műteremben, mintha ókori szertartáson vennének részt egy pogány mágus körül. A látogatók között találjuk Sartre-t, Simone de Beauvoirt, Pierre Reverdyt, Malraux-t, Cocteau-t, Jean Marais-t, Brassait, képkereskedőket, kommunistákat, álruhás gestapo-ügynököket, s az ellenállás ugyancsak álruhás katonáit. Françoise Gilot csak Prévert-t szereti, mert a költő "mindig tréfál".

De Picasso is tréfás természet.

"Ha nem lenne délelőtt látogatóm, mondja, szárnyaszegetten dolgoznék délután. Látogatóim erőt adnak, akkor is, ha semmi kapcsolatuk sincs munkámmal. Jelenlétük gyufaláng, de bevilágítják napomat."

Majd, minden átmenet nélkül a következő ajánlatot teszi a fiatal lánynak :

"— Szeretném magát eldugni házam legfelsőbb emeletén, mint egy erdőben. Eltűnne és senki sem tudná hol van. Kétszer naponta hoznék magának enni ; nyugodtan dolgozhatna s nekem pedig lenne egy titkom, amitől senki sem foszthatna meg. Éjszaka együtt sétálhatnánk ott ahol kedve tartja és maga, aki nem szereti a tömeget, boldog lehet, mert senkivel sem kellene törődnie, csak velem."

Françoise Gilot az ötletet kitűnőnek találja.

A festő hosszas gondolkodás után, végül is így dönt :

"— Az ötletem rossz. Igen, mert annak végrehajtása engem kényszerhelyzetbe állítana. Ha megfosztom magát szabadságától, ez azt jelentené, hogy én sem lennék szabad."

ÖNARCKÉP PICASSO MELLETT

A húszéves lány és a hatvanéves férfi különös párbaja ez. A lány már a küzdelem előtt megadta magát, a férfi rémülten hátrál saját győzelme elől. Mint annyi szerelmi párviadalban az idő a férfinak adott igazat, de, Rozsda Endrén kívül, ki lát a jövőbe ?

⁂

KORUNK legnagyobb festője, állítólag kíváncsi természet.

Egy szürke, hideg februári délután e szavakat intézi hálószobájában a fiatal lányhoz :

"Több ízben említettem már magának, hogy meg akarok valamiről győződni. Igen. Szeretném tudni olyan-e a teste, ahogyan elképzelem. És különösképpen azt, hogy fejformája arányban van-e teste más részével".

E sorokat olvasva a francia cisztercita rend bölcsességéről, emberségéről és humoráról országszerte ismert gyóntatópapjának megállapítása jutott eszembe. "Harmincegy év óta naponta hallok vallomásokat a szerelemről. E filmszerű történetekben az a meglepő, hogy a forgatókönyv majdnem mindig ugyanaz."

Lehet, hogy a forgatókönyv majdnem mindig ugyanaz, de részleteibe néha eredeti motívumokat csúsztatnak az alkotók.

Picasso-Gilot történetében az eredeti részlet nem az, hogy a fiatal lány ellenállás nélkül hagyja magát levetkőztetni s az sem, hogy a festő megtalálta a keresett összhangot a különböző testrészek között. Ilyesmivel mindenki találkozott már olvasmányai során, sőt néhány mozgóképszínházban is.

Újszerő változatnak a Picasso karjába simuló fiatal lány elmefuttatása látszik.

"A boldogság érzése töltött el anélkül, hogy más vágyat éreztem volna, mint az együttlét örömét. Picasso hallgatott s ez valami csodálatos szépnek a kezdete volt. Nem mondta, hogy szeret. Ezt nem szabad gyorsan kimondani. Egy szerelmi vallomás vagy maga a szerelem aktusa komolytalanná tette volna. De így hittem neki. Ez a hideg februári délután életem végéig tele lesz nyári napsugárral.

A női logika hajszálfinom árnyalatai már kora ifjúságomban gondolkodásra serkentettek, de akkor még reméltem, hogy az idő és a tapasztalat elvezet a titokzatos forráshoz. Valljam be tévedésemet és hintsek hamut őszülő hajfürtjeimre ? Ez nem segít."

⁂

PICASSO világosabb pillanaiban még ellenállt, sőt bölcselkedett is. Ha hihetünk Françoise Gilot elképesztő méretű emlékezőtehetségének, akkor a festő filozófiája így foglalható össze :

Hétfőn gyengédnek és figyelmesnek kell lenni a nőkkel, kedden erőszakosnak, szerdán közömbösnek, csütörtökön gőgösnek, pénteken szenvedélyesnek, szombaton unalmasnak és vasárnap mézédesnek.

"— Nem kellene magát beengednem lakásomba, mondja Picasso. Sokkal kellemesebben érezném magam kéjnőkkel egy bordélyházban.

— Mi tartja vissza ?, kérdezi Françoise Gilot.

— Maga. Maga elrontja az életemet."

Maid Picasso elmondja, hogy egy alkalommal "felszedett" egy leányt a Capucines körúton. Beültek egy bárba s a festő elpanaszolta bajait a nőkkel. A leány résztvevően hallgatta, aztán így döntött :

"— Maga túlságosan kötelességtudó. Itt a baj.

— Egy ilyen nő, teszi hozzá Picasso, tudna vigasztalást nyújtani nekem, de sajnos ez untat. Két nőfajta érdekel csak : az istennő és a lábtörlő."

⁂

A LÁBTÖRLŐ SZEREPÉT ezekben a hónapokban a jugoszláv származású Dora Maar játszotta. A kitűnő fényképésznő Picasso rábeszélésére abbahagyta mesterségét és festeni kezdett. A jelek szerint itt derült ki valami. Elsősorban az, hogy Dora Maar misztikus lélek, akit többet foglalkoztatnak a túlvilági élet rejtelmei, mint földünk örömei vagy kínjai. Egy alkalommal Paul Eluard jelenlétében követelte, hogy a festő és a költő hulljanak térdre, és kérjenek bocsánatot Alkotójuktól, mert erkölcstelen és anyagias életük a katasztrófához vezet. Picasso orvost hivatott és kivezettette lakásából a felháborodott hölgyet.

⁂

A SZAKITÁS MŰVÉSZETÉT a festő, Françoise Gilot szerint, így fogalmazza meg:

"— Összekapcsolni életünkét egy nővel bizonyos mértékben azt jelenti, hogy meg kell ölnünk egy másikat. Ehez a sebész vagy a gyilkos bátorsága szükséges s az is, hogy elfogadjuk és illedelmesen vállaljuk bűnösségünket. Bizonyos helyzetekben angyalnak lenni.

Françoise Gilot : Sokszor gondoltam, hogy maga ördög, de igazán csak most vagyok biztos ebben.

Picasso : Maga pedig angyal. A pokol angyala. Ha én ördög vagyok, akkor maga alattvalóm és most bélyeget ütök magára...

Égő cigarettáját arcomhoz szorította. Szörnyű fájdalmat éreztem, de nem akartam megadni neki az elégtételt, hogy jajgatásomat hallja. Nagyon hosszúnak tűnő pillanat után elvonta a cigarettát arcomtól. — Nem, mondta, — ez rossz ötlet. Elvégre még kedvem lehet magát nézegetni. Ettől a perctől kezdve Pablo egyre erőszakosabban követelte, hogy együtt éljek vele."

Igen ám, de Françoise Gilot habozik. Persze, persze, gondolja a férfiolvasó. Az ördög, a tüz, a pokol riasztja el a fiatal lányt. Oh, gyermekded feltevés, oh, balga naivság! Fogódzunk meg és hallgassuk a mesét.

Igen, mint a mesebeli Piroskának, Françoise Gilot-nak is van egy nagymamája és azt állítja, hogy inkább vele akar élni, mint Picassóval. Hosszú és heves küzdelem után végül is a festő érvei győzedelmeskednek.

"Picasso (sóhajt) : Maga folyton a nagymamájára gondol. Gondoljon rám. Én majdnem olyan öreg vagyok, mint ő. Nekem szükségem van magára és elég volt a várakozásból. — Majd izzó hangon felkiáltott : — Velem kell élnie !"

Másnap Françoise levelet írt a nagymamának és közölte, hogy új életet akar kezdeni. A levél szövegét Picasso mondta tollba.

⁂

AZ EGYÜTT ÉLÉS, egyesek szerint, művészet, mint a balett vagy a szoborfaragás. Megvery Sári például azt állítja, hogy a legforróbb szerelem sem jogosítja fel a férfit a hitvesi ágy szélén lábkörmöt vágni. E gyengéd, hasznos és kissé ünnepélyes tanácsot házasulandó, sőt nős férfitársaim figyelmébe ajánlom. De szabad-e a férjnek trombitálni? Zavarja-e az együtt élést a trombitaszó ? Erről, sajnálatos módon, nem beszél Megvery Sári. A hézagot Françoise Gilot pótolja, akivel természetesen távolról sem akarjuk összehasonlítani a kedves és okos magyar írónőt.

Picasso vadonatúj élettársa már az első hetekben felfedezte, hogy a mester nagy és titokban aligha tartható szenvedélye a trombitálás. Eleinte kétszer-háromszor fújt bele naponként egy színes szalagokkal díszített, a francia hadseregben használaton kívül helyezett lovassági kürtbe, később harmincszor. Ha valamilyen okból nem trombitálhatott, kétségbe volt esve, mondja Françoise Gilot. Felesleges talán közölnünk, hogy Picasso zenerajongásáról élettársa nem nyilatkozik túláradó lelkesedéssel. S ez, szerintünk, nemcsak botfülre vall, hanem műveletlenségét is bizonyítja. Ha ismerné a történelmet, tudná, hogy amikor Nagy Sándor trombitájába fújt, katonái tizennyolc kilométer távolságban hallották a hangját. S ha jártas lenne az irodalomban, tudomása lenne, hogy Ariosto "Őrjöngő Loránt"-jában Astolfónak egy tünder olyan méretű kürtöt ajándékozott, melynek harsogásától remegtek az élők és a holtak. És Roland lovag ? A roncevaux-i csatában olyan önfeláldozással fújt kürtjébe, hogy megpattantak az erek nyakában.

És csak a leghíresebb példákat említjük itt annak bizonyítására, hogy mennyire lényeges elem a férfiak életében a trombitálás.

⁂

FRANÇOISE GILOT azt állítja, hogy Picasso időnként letette a trombitát, és egy másik szenvedélyének hódolt : a kecskéknek. Vallauris-i házukban mindenütt követte őt egy fehér kecske s Picasso úgy szerette, mint saját gyermekeit. E nemes érzés gúnykacajt fakaszt az élettárs ajkán. "A kecske büdös", állapítja meg könyörtelen egyszerűséggel. A mester tudja, hogy a szelíd és kecses állat nem árasztja a rózsa részegítő illatát s szemlesütve válaszolja : "Én jobban szeretem a kis kecskémet, mint magát." A vallásos Françoise Gilot előbb az ég majd a föld felé néz, ahol is egy cigánykaraván közepette megjelenik a bosszú angyala. Picasso távollétében az élettárs a cigányoknak ajándékozza a kecskét.

"Délben, mondja Françoise Gilot, Pablo első kérdése ez volt : — Hol a kis fehér kecske, melyet annyira szeretek.

— A cigányoknak adtam a kis fehér kecskét, melyet annyira szeret. — Felkiáltott : — Sohasem találkoztam még egy olyan nővel, mint maga. — A sofőrje felé fordult : — Láttál te már ilyen elfajzott nőt ? Odaadta szívem legdrágább kincsét a szurtos cigányoknak ! Biztos vagyok, hogy szerencsémet is elvitték vele. — Teljesen összeroskadt", teszi hozzá Françoise Gilot leplezetlen tárgyilagossággal.

⁂

AZ EMBERI LÉLEK RÁKJA az unalom, mondja Bernanos. Olasz írótársa, Moravia, górcsövek fölé hajolva, hosszú laboratóriumi kutatás után közölte a világgal, hogy az efajta rák egyetlen gyógyszere a szerelem.

Valószínűnek látszik, hogy a kecske és a trombita körüli viták után a mester és élettársa ehez a gyógyszerhez folyamodtak. A Moravia ajánlotta terápiát egy kis fiú, majd egy kis lány világrajövetele követte, akiket még Françoise Gilot tanúvallomása szerint is Picasso imádott. A nők bókjait, használat előtt, ajánlatos vizsgálat alá vonni, mint Indokínában a cukrozott gyümölcs címkével díszített konzervdobozokat, melyekbe a Vietcong merénylői a pokolgépeket rejtik.

Kiderül ugyanis, hogy Picasso úgy imádta Claude-ot és Palomát, mint a **bankjegyeket.**

"Hajnali háromkor Pablo felébredt", — meséli a gyermekek anyja, — "felült ágyában és ezt mondta aggodalmas hangon :

— A pénz halott. Nem hallom a lélegzetét. Magyarázatot kértem.

— A gyerekről van szó — felelte. A gyerek kincs és kincs a pénz is. Freud tudta ezt. De maga nem ért ehhez.

— Hallom a gyerek lélegzését.

— Maga a szelet hallja. A pénzem halott.

Néha hatszor-hétszer kellett éjjelenként felkelnem, hogy meggyőzzem aggodalma alaptalanságáról."

⁂

FRANÇOISE GILOT sopánkodva mesél Picasso másfajta szorongásairól is.

"Sétáiról hazatérve gyakran kérdezte :

— Hol a pénzem ?

— A böröndben.

Pablo ugyanis egy kivénhedt, piros böröndel utazott mindig, megtömve öt-hatmillió frankkal, hogy **elég pénze legyen, ha egy csomag cigarettát akar venni.**

— Számolja meg a pénzt — mondta. — Én majd segítek.

Kiüritette a böröndöt s a bankjegy kötegekből kis halmokat rakott a földre. Megszámolt egy köteget és tíz bankjegy helyett tizenegyett talált. Én is megszámoltam és tizet találtam. Pablo újrakezdte a számlálást és ez alkalommal kilenccé fogyott a bankjegyek száma Gyanakvása egyre nőtt és újra számoltunk. A szertartás néha egy órát vett igénybe, de a számolás eredménye mindig más volt. Végül is beleunt és közölte, hogy fütyül a pontosságra."

⁂

AZ ELMONDOTTAK UTÁN ki hinné, hogy Françoise Gilot Csipkerózsikához is hasonlít. Nem minden részletében, ez igaz, mert ő már tízévi álom után ébred fel, megdörzsöli szemét és álmélkodva felfedezi, hogy Picasso hetven éves.

E felfedezés napján, "Pablo szokása szerint órákon át panaszkodott és vádolta az életet. Saját meglepetésemre ezt válaszoltam :

— Mennyire igaza van. Nagy bajok vannak. És holnap az élet még rettenetesebb lesz.

Dühöngeni kezdett és haragjában azzal fenyegetett, hogy öngyilkos lesz. Elhatározása feletti kétkedésemnek ugyan kifejezést adtam, de hozzátettem, hogy amennyiben az öngyilkosság megjavítja közérzetét, nem akadályozom meg terve végrehajtásában."

Picasso, szerencsénkre, ma is él és állítólag virgoncabb, mint valaha. De az idézett beszélgetés volt az utolsó csepp Moravia doktor orvosságából az unalom ellen.

⁂

A FOLYTATÁS híranyag a sajtóban. Picasso elolvasta volt élettársa könyvét, majd annak elkobzását követelte a bíróságtól. Ebben, Aragonnal az élén, negyven francia író és festő támogatta.

Françoise Gilot a bírák előtt azzal érvelt, hogy gyermekei apja róla kubista képeket festett, melyek eltorzították vonásait. "Ha Picassónak joga volt ferde orral és gömb alakú szemmel vászonra vetni arcomat, akkor nekem is jogom van őt saját stílusomban ábrázolni", válaszolta.

A bíróság elutasította Picasso követelését s e döntés a bölcsesség jele.

Mert milyen jogi beavatkozás védhet meg egy ártatlan férfit volt szeretője emlékezőtehetsége ellen ?

FARAGÓ LÁSZLÓ

HAT NAGY EURÓPAI operaház igazgatói tanácskoztak Londonban, hogy egyeztessék műsorterveiket és megállapodjanak a kölcsönös vendégjátékokban. A megbeszélésen részt vett a londoni Royal Opera House, a milánói Scala, a bécsi Staatsoper, továbbá a párizsi, a nyugat-berlini és a müncheni Operaház igazgatója.

*

VELAZQUEZNEK Olivarez hercegről készített képe 50 *ezer fontért kelt el a londoni Sotheby aukcióház árverésén. Dürer, Rembrandt, valamint a korai német és itáliai mesterek* 135 *rézkarcáért* 5500 *fontot vettek be.*

*

JÁSZAI GÉZA művészettörténésznek Csontváry kritikai jegyzetek címmel könyve jelent meg. A tanulmány a Magyarországon újra felfedezett nagy művész nemzetközi jelentőségével foglalkozik.

VÁLTOZATOK A KÉPTELENRŐL

(TIBOR TARDOS : L'INTÉRIEUR DU SPECTRE, PARIS, GALLIMARD, 1965. — 211 L.)

ÉRDEKES kis könyv : valahol a szürrealista költészet, a fantasztikus novella és a tárcahumor határán. Szerzője magyar kéziratát átdolgozta franciára. Pusztán a maga erejéből-e vagy segítséggel . lényegtelen. Szövegét francia író munkájaként tudom olvasni, s ez nagy fölénye azokkal a fordításokkal szemben, melyeket a kenyerüket verejtékezve kereső fordítók — sietségből vagy nyelvi rugalmasság híján — sokszor kínosan hozzágörcsölnek az eredetihez. Francia címe is elgondolkoztatóbb és találóbb, mint a magyar, mely, ha jól tudom úgy szól egyszerűen, hogy *Színek. L'intérieur du spectre* játék a *spectre* szó kettős értelmével. Egyrészt spektrumot, színképet jelent, s ennek megfelelően a könyv hét színről elnevezett részre tagolódik, másrészt kísértetet, rémet, ami a tartalmat bemutató szemlélet természetét idézi : az ijesztőt, a nyugtalanítót, a hátborzongatót, az észbontót.

A RÉM a világ, ha kitekintünk magunkból — a rém az ember, ha magunkba vagy másokba tekintünk. E két szeretetre méltó pólus között Tardos Tibor szövegei — jobb meghatározás híján nevezem őket így — témák és lelkiállapotok szerint csoportosítják a kapcsolati lehetőségeket. A kékhez a tenger társul, az örök meglepetéseket rejtegető elem, a végtelenség emberfeletti erejével zajló körforgás, a hullámsír, a felszín s a mélység ellentétének a jelképe. Mindenütt veszély leselkedik, az anyákat elnyeli az óceán, az együgyű delfint villany torpedóval csalják lépre a szardellák, ha krétát esznek, pusztító fenevaddá válnak. Kíméletlen törvények uralkodnak a partokon, csak leírni lehet őket, felfogni nem. — A vörös címszó alatt a tűz, a robbanás, a vérserkentő erőszak az emésztő szikrákat csiholó szenvedély képei vonulnak fel. A játék, a szerelem, a civilizáció, még a szépség is halálba perzseli az életet. — A fehér a hó, a reménytelen unalom, magány és üresség, a céltalan erőfeszítések és önáltatások színe, a zöld a vicsorgó emberiségre kísértetiesen emlékeztető növényvilágé, amelyben a legtündéribb átváltozások is szégyentelen önzést, ragadozó ösztönt lepleznek le. — Az indigót már nehezebb azonosítani : talán a csalás varázslatára utal, amely ugyanúgy tüntethet fel gyerekszobát kacsalábon forgó kastélynak mint egy számító hóhért szánakozó jó barátnak. Itt is azonban minden az igazságtalanság jegyében áll ; a goromba kelmefestőt, akár megilleti, akár nem, "öreganyámnak" kell szólítani, ha jót akar az ember. — Utolsóelőtti a szürke, a XX. század második felének legismertebb színe. Nem is annyira az elfalaszteresedő emberiségé, mint a félhomályban tehetetlenül botorkáló magányé. Ady lápos víziói elevenednek meg újra az eltelt ötven esztendő kiábrándultságával tetézve, amire természetesen csak a fekete jöhet a koromsötétben öncélúan tipródó világ árnyképeivel.

EGYÉNI PRIZMA bontja itt hasábjaira a fényt, így kerül megszokottan virító sárga, narancs és lila helyére a lehangoló fehér, szürke és fekete. Ez adja meg az alaphangulat egységét, néha mármár úgy éreztem, egyhangúságát, s ez teszi kissé mesterkéltté a kötet felosztását. Akad több olyan "szöveg" is, amely minden különösebb feltűnés nélkül ciklust változtathatna. Nagyobb így a szerkezet ötlet-értéke, mint szervességénél fogva maradandó igazsága. Némi szigorúsággal, ha pusztán a tartalmat vizsgálom — amit persze nem lehet — itt is érzek több-kevesebb tetszelgést a "kapós" modern borúlátás irányában ; elvégre a színek, — változatok divatos témákra, a magányra, az elidegenedésre, a gépi civilizáció lélektelenségére, az emberi kapcsolat lehetetlenségére, az öncélú kegyetlenség uralmára, az utálkozó öntudatra stb. Egy-egy jelenet vagy leírás olvastakor ismert nevek jutottak eszembe : a sziklák közé kihelyezett nemi váladékok tragikomikus példabeszédét Beckett is megírhatta volna, a pénzét vesztett ember eszelős és szimbolikus jajveszékelését Ionesco, az éjszakában záporozó ütések, az irdatlan agyabugyálás érzékletesen szadista leírása pedig egy kiragadott Céline oldalon is állhatna. Mégis, az vethet csak követ Tardos Tiborra, aki tapasztalataival való őszinte számvetés után jobbat mondhatna korunkról, amelynek talán épp abban rejlik sajátossága, hogy mindennemű derülátást nevetségessé tesz.

AMI VOLTAKÉPPEN EREDETI és vonzó a könyvben, az a képzelet és a stílus sziporkázó összjátéka. Tömérdek arcát ismeri az egy és egyetemes képtelennek és megannyi torz látomással szemlélteti. Roppant szókincset vet be egy nemlétező és mégis valóságos, mert a gondolat mélyén ténylegesen élő természetrajz feldolgozására és megelevenítésére. Sehol semmi alanyiság. Az író a preparátuma fölé hajló tudós szenvtelenségével és pontosságával jegyzi fel, hogy az érzékeny lelkű kis húgok nagy durranással a levegőbe repülnek vagy hogy az Algákhoz címzett fogadóban a bálnabőr padló alatt férgek hemzsegnek, ami tönkre teszi egy kíváncsiskodó turistanő vakációját. Kíváncsiskodni tehát nem ajánlatos, állapítja meg Tardos, s ez a látszatra józan tudomásulvétel megrázóbb minden erkölcsi vagy politikai tiltakozásnál. A leghihetetlenebb fantazmagóriák életre keltéséből fakad költészete, ezek magától értetődő beállításában érvényesül humora. Ez utóbbi árulkodik magyar eredetéről is, a "hülyeségekről fapofával" beszélés tudományáról, amelynek alapjait Karinthy vetette meg. Olykor enged is a felületes viccelődés csábításának, de javarészt, mikor az önmagukban világos és aprólékosan megrajzolt képeket a szürrealizmus szabad képzettársításai sodorják el a téboly irányába, Tardos kis életképei vagy prózaversei a tótágast álló világ legfájdalmasabb vonaglásainak tartanak torzító tükröt. Hangsúlyozom, hogy a világ ferdeségeit látjuk s nem feltétlenül Magyarországéit : a szimbólumok elég tág értelműek. A könyv kiadását otthon eredetisége s művészi értéke ellenére sem engedélyezték. Pedig lassan már eljutunk oda, hogy magyar emberek néhanapján hallathatják panaszukat és tiltakozásukat. Mikor érjük meg azt az időt, mikor minden jelző nélkül, egyszerűen az ember sorolhatja fel bajait akár gúnyos fintorral, akár egetverő kiáltozással ?

SZÉKELY BOLDIZSÁR

TŰZ TAMÁS VERSEI

Ujjlenyomat

Nevezetes nap
Már nem tűnsz el nyomtalanul a világból
Ujjlenyomataid két példányban is hirdetik
hogy voltál
Hogy éltél-e nem érdekes
Egy halott ujjai is
ugyanazt a rajzot adják tovább az utókornak

Boldog vagyok
Tollforgató finom ujjaim tovább élnek
Gyerekkorom óta
őrzi egy tüske nyomát mutatóujjamon
egy alig észrevehető kicsi pont
sziget a vonalak hullámai közt

Remek ismertetőjel lesz
majdan nyomozóimnak
ha sikerül megölnöm valaha egy zsarnokot
vagy pillanatnyi elmezavaromban
egy bevándorlási tisztviselőt

talán éppen azt
ki ma a hivatalban
ujjaimat a szurokba mártogatta

Játék és naplemente

Az autók egymás hegyén-hátán
Gépirókisasszonyok szoronganak az üléseken
orrukban a vacsora közeli illatával
A kirakatokból lassan kivonul a napfény
egy pillanatra megpihen a cégtáblákon
aztán megmártja magát a kikötőben
mielőtt pokolra szállna

Ekkor újra hallatja az érverés
azt a játékos tompa zörejt
mintha kiüresednék a szív
s a tuják téli halála
a járdán túlra lopakodnék

A kislányok krétával
négyzeteket rónak a kövezetre
s szoknyájuk elhessenti az éjt
míg féllábbal ugrálnak világrészeken át
túl az időn és minden tengereken

Majd ha ők is már gépirókisasszonyok lesznek
szoronghatnak az üléseken
orrukban a vacsora illatával
szemükben a pokolra szálló napfény
ámbra rettenetével

Gaëtan Picon a versfordításról

Ag IRODALMI ÚJSÁG olvasói igen gyakran találkoznak a lap hasábjain a műfordítás elvi és gyakorlati kérdéseinek szánt cikkekkel. A már-már közmondásszerű Gara-antológia, a francia nyelvű Illyés-, Kassák-kötet, az élő magyar irodalomnak szentelt nyugati "különszámok" állandóan ébren tartják az érdeklődést a téma iránt. Nos, nemrégiben, a "Mercure de France" decemberi számában igen érdekes megjegyzés jelent meg a nagy tekintélynek örvendő Gaëtan Picon tollából a műfordítást illetően. Úgy gondolom, nem árt a magyar verskedvelők, vers-szakértők figyelmét felhívni Picon álláspontjára, amely — úgy tűnik — szöges ellentétben áll a nálunk : akár otthon, akár külföldön meghonosodott fordítási szemlélettel.

A cikk kiindulópontja Pierre Klossowski múlt év őszén megjelent Aeneas-fordítása. Ennek érdekessége, hogy a fordító — a hagyományosnak tekintett módszerekkel szembe helyezkedve — nem arra törekedett, hogy Vergilius szavainak olyan látszatot kölcsönözzön, mintha azok "franciául íródtak volna", hanem éppen ellenkezőleg : mindent elkövetett, hogy a francia nyelvet törje be, idomítsa a latin szelleméhez, szerkezeteihez, ritmusához. Ami a legmeglepőbb : tudatosan igyekezett a *szórendbeli hűség* megtartására. A franciául értők kedvéért idézzünk néhány különösen jellemző sort ebből a Klossowski-verzióból :

"Elle avait dit et, neigeux d'éclat, par-ci, la divine, par-lá, de ses bras, / l'hésitant d'une étreinte souple échauffe. Lui, sur-le-champ / reçoit, non insolite, la flamme, et notoire, ses moelles pénétra la chaleur et l'ébranla dedans ses os diffuse..."

PICON, elismeréssel üdvözölve Klossowski kezdeményezését, ily módon érvel : *"A vers nyelvi esemény. Fordítása szintén nyelvi esemény kell legyen. Nem azokhoz kell szólnia, akik — képtelenek lévén az eredetit kibogozni — a fordítástól egyszerűen a titkosírások megfejtésével egyenértékű információt várnak. Ha a fordítás egyáltalán feltételez valamiféle olvasót, ez olyan valaki, aki egybe tudja vetni a két nyelvi eseményt. A fordítás egyébként mindenekelőtt fordítót tételez fel ; és fordítani annyit jelent, mint két összeütköző nyelvre figyelni."* Majd távolabb ez olvasható : *"Egy költemény francia fordításának francia költeménynek kell lennie. (Ezért is alkalmaznak költőket a költők fordítására.) .... És mégis az a szándék, amely eredeti versekből francia verseket akar faragni majdnem mindig katasztrófához vezet. A legnagyobb vers — Homérosz valamelyik éneke, egy Szofoklész-kórus, egy Shelley-óda — azáltal, hogy a francia prozódia formáiba öntik, vagy — még általánosabban — a francia nyelv kialakult, természetes eszközeit akarják a javára érvényesíteni, még nem lesz eredeti vers : egyenértékű egy másik eredeti költeménnyel, hanem egyszerűen rossz francia vers."* És itt példák következnek arra, hogyan süllyeszti le a konvencionális nyelvi megoldásokkal élő fordítás az idegen költőt (olyanokat is, mint Homérosz, Shelley vagy Dante) a francia irodalom érdektelen epigonjainak a színvonalára.

Picon határozottan elítéli *"az eredeti illúzióját felkelteni akaró fordítást"* ; szerinte ez a törekvés megfeneklik *"azon az igen komplex szellemi és érzelmi reakción, amely fellázít minket minden utánzás, hamisítás ellen, — minden ellen, ami bitorolt életet él."* Végezetül, véleménye alátámasztására, ismerteti Walter Benjamin 1923-ban írt, "A fordító feladata" c. írását, amely bevezetésül szolgált Baudelaire "Párizsi képek" című ciklusának angol kiadásához. Ebből is az tűnik ki, hogy *"a fordítás csak akkor válhat igazán nyelvi eseménnyé, ha — távol attól, hogy egy holt nyelvet akarjon egy másik holt nyelven megszólaltatni — egy élet ... felkavaró behatolását jelenti egy másik életbe"*. Ezt a szemléletet összegezi Rudolf Pannwitz német esszéista, Benjamin nyomán idézett mondata : *"A mi verzióink, még a legjobbak is, hamis elvből indultak ki : germanizálni akarták a szanszkritet,a görögöt, az angolt, ahelyett, hogy a németet kísérelték volna meg szanszkritizálni, hellenizálni, anglicizálni."*

"FORDÍTÁS — ferdítés" : hirdeti a régi-régi mondás. Ez ellen a kikerülhetetlen veszély ellen nyilván Picon elmefuttatásai sem nyújtanak biztosítékot. Mindjárt ellene fordítható, hogy Klossowski annyira dicsért Vergiliusának is megvan a maga hibája : a francia nyelv latinizálásának ürügyén túlontúl hasonlít a mondatszerkezetet felbolygató modern költészet művelőihez. (Bár úgyis felfogható a dolog, hogy a szürrealizmus által megkezdett formabontásnak kellett bekövetkeznie ahhoz, hogy egy a Klossowskiéhoz hasonló kísérletet a francia irodalmi közvélemény egyáltalán felfoghasson...)

Picon cikke annyiból feltétlenül jótékony hatású, hogy bátorításul szolgál minél merészebb fordítási megoldások kereséséhez. Az viszont enyhén szólva kérdéses, hogy mennyiben védhető meg túlzottan arisztokratikus felfogása a műfordításak *szerepét* illetően. A fordítások információs jelentőségét eleve tagadni lehetetlen, különösképp korunkban, amikor a kis népek irodalmai is mindinkább szót kérnek, egyre aktívabb részt vállalnak a világirodalom egyetemes fejlődésében. Olyan enciklopédikus érdeklődésű gondolkodót mint Picon nyilvánvalóan érdekelnek a lengyel, magyar, dán vagy török irodalomban megmutatkozó tendenciák is. Ez az érdeklődés viszont nála sem jár együtt az illető nyelvek elsajátításának igénnyével és képességével. Az egymással ütköző különféle nyelvek alapos ismeretében tetszelgő stílus-ínyenc képe tehát még az irodalom szakértőit tekintve is csak körülhatárolt és végletes eset. És különben is, nagyon kiábrándító lenne az az elképzelés, amely az irodalmat csak irodalmárok részére szánt csemegének tartaná. A világszerte egyre növekedő olvasó-tömegek nehezen tudnának meglenni a nélkül — a talán nem mindig elsőrangú, nem is épp a legnemesebb ízű — pótszer nélkül, amelyet a hagyományos értelemben vett fordítások jelentenek.

N. L.

JOSÉ HERRERA PETERE, emigráns spanyol költő, első színpadi művét, melynek címe "Plomb et mercure" (Ólom és higany), most mutatta be François Simon (Michel Simon fia) genfi színházában, a Théâtre de Carouge-ban. A kritika egyöntetű elismeréssel adózik a szerzőnek és a darabnak. Emellett hangoztatván szellemi rokonságát Garcia Lorcával, nem mulasztja el megjegyezni, hogy Herrera inkább költő, mint drámaíró.

*

CHAUCER "Canterburry mesék" című művének első kiadását, amely 1484-ben jelent meg, 30.000 fontért vásárolta meg egy amerikai gyűjtő a Londonban tartott árverésen.

JOHN UPDIKE

MEGVERHETI MAMIT A VARÁZSLÓ?

Esténként és a szombati szundikálások előtt, mint ez a mai is, Jack mesélt a kislányának Jónak, csak úgy kitalálásból. Ez a szokás még akkor kezdődött, amikor Jo két éves volt, ennek meg már vagy két éve, és Jack teljesen üresnek érezte a fejét. Mindegyik mese csak egy halvány változata volt az előbbinek, vagyis az alapmesének, mely úgy szólt, hogy egy kicsi teremtménynek — melyet rendszerint Roger Halacskának, Roger Sünnek vagy Roger Mókusnak neveztek — volt valami problémája és ezzel felkereste a Bölcs Öreg Baglyot. A bagoly elküldte őt a Varázslóhoz, a varázsló valami varázslatos varázzsal megoldotta a nehézséget. A neki járó fizetséget (néhány pennyt) a Roger-Teremtmény rendszerint nem tudta kifizetni, de csodálatos módon végül is mindig megtalálta a hiányzó pénzt. Akkor aztán Roger "olyandeolyan" boldog volt, és mindenfélét játszott a többi kis teremtménnyel, és hazament az anyukájához éppen mikor a vonat fütyült és hozta haza az apukáját Bostonból. Jack még elmesélte, mit vacsoráztak és ezzel vége is volt.

A kicsi lány (már egyáltalán nem olyan kicsi, ahogy lábacskái kirajzolódtak a takaró alatt, majd fél ágyhosszúságban a nagy duplaágyban, melyben szabad volt neki szombat délutánonként szundikálni, meg amikor beteg volt) elhelyezkedett és arcocskája ragyogott a párnán.

A napfény tompán szűrődött be az ablakdeszkákon és nem látszott lehetetlennek, hogy megesnék valami varázslat és úgy aludna el, mint mikor még két éves volt. Öccse, Bobby, már aludt a palackjával. Jack megkérdezte, hogy kiről is szóljon a mai mese.

"Roger...". Jo erősen behunyta a szemét és úgy mosolygott, mintha azt gondolná, hogy gondolkozik. Aztán kinyitotta szemét, az anyai kéket.

"Görény", mondta határozottan. Egy új állat. Biztosan az óvodában hallott róla. Hogy friss hőst kapott, Jack lelkesen nekikezdett az alkotásnak.

"*All right*", mondta. "Egyszer volt hol nem volt, a mély sötét erdőn is túl, élt egy apró kis teremtmény, melyet Roger Görénykének hívtak. És ő nagyon de nagyon rossz szagú volt."

"Igen", mondta Jo.

"Olyan de olyan rossz szagú volt, hogy Erdőország több kis lakója nem akart játszani vele". — Jo ünnepélyesen ránézett, (ezt nem látta előre.) — "Pedig hogy szeretett volna játszani", folytatta Jack lendületesen, emlékezve hasonló megalázásokra saját gyerekkorából. "Amikor kiment az erdőbe, a többi kis állat kiabálni kezdett : Pfúj, pfúj, itt jön Roger Büdi Görény, és mind elszaladtak és Roger Görényke ott maradt egész egyedül és két kövér könnycsepp gurult le az arcocskáján".

Jo előrebiggyesztette a száját és mutatóujját végighúzta az orra mellett, mutatva Roger Görényke könnycseppjének útját.

"Nem akart elmenni a Bagolyhoz?", kérdezte magas rekedtes hangon. Jack az ágyon érezte a takaró húzását, ahogy a kis lábak feszítették. Olyan jól érezte magát ebben a pillanatban, szeretett volna mondani neki egy igaz történetet, olyasmit, amit tudnia kell. Nem akart sietni, de akkor eszébejutott, hogy le kell mennie Clarához segíteni a bútorfestésben.

"Szóval Roger elballagott nagy szomorúan egy hatalmas öreg fához, annak a legesleg-tetején lakott a Roppant Bölcs Bagoly."

"Jó".

"Bagoly úr, mondta Roger Görényke, az összes kis állat elszalad előlem, mert hogy olyan rossz szagom van. — Így igaz, mondta a Bagoly, igen-igen rossz. — Mit csináljak, mit csináljak, jajgatott Roger Görényke és keserves sírásra fakadt."

"A varázsló, a varázsló!", kiáltotta Jo, és olyan hirtelen ült fel az ágyban, hogy kis aranyozott könyve is leesett.

"Jo, apu mesél, nem? Te akarsz mesélni apunak?"

"Nem, te mesélj!"

"Akkor szépen feküdj le és alukáljál." — Jo fejecskéje visszaesett a párnára.

"De mondd kitalálásból."

"Persze. Szóval az Öreg Bagoly gondolkozott és gondolkozott és végül is azt mondta : Miért nem próbálsz elmenni a varázslóhoz?"

"Papi?"

"Tessék".

"Igazából van varázspálca?"

(Ez új szakasz volt, csak ebben a hónapban kezdődött, tudniillik a valóság időszaka. Amikor azt mesélte neki, hogy a pók megette a bogarakat, átment az édesanyjához és megkérdezte : — Anyu, a pók igazából bogarakat eszik ? — És amikor Clara azt mondta, hogy a jó Isten az égben van és mindenütt, akkor odajött az apjához hízelkedve, inkább cinkos, mint tudnivágyó mosollyal : — Apu, igazából van Isten?)

"Ezek a dolgok igazak a mesében", mondta Jack röviden. Jo teljesen összekeverte őt.

"Szóval az Öreg Bagoly azt mondta : Menj keresztül az erdőn, aztán az almafák alatt, a lápon, keresztül a patakon..."

"Mi a láp?"

"Pocsolya. Keresztül a patakon és ott megtalálod a varázsló házát. És Roger Görényke elindult és hipp-hopp egy kis fehér házikóhoz érkezett. Bekopogott az ablakon." — Jack megütötte az ablakdeszkát, és a takaró alatt Jo vékony kis teste megfeszült a gyerekes izgalomtól.

"És akkor egy apró kis manó jött ki, hosszú fehér szakállal és pöttyös kék sapkában és azt kérdezte : — He mimiaz, mimikell, te borzasztó büdös vagy." — A varázsló hangja Jack nagy száma volt, az egész arcát összehúzta, még a szeme is nyafogott. Érezte, hogy ez a szerep jól áll neki.

"Tudom, tudom — mondta Roger Görényke — és az összes kis állat elszalad előlem. A roppant Bölcs Öreg Bagoly küldött hozzád, talán te tudnál rajtam segíteni. — — He, ja, esetleg. Gyere be. Ne gyere olyan közel."

"És a házban, tudod Jo, mind az összes varázsdolgok nagy poros kupacban hevertek, mert a varázslónak nem volt takarítónője."

"Mért nem?"

"Miért? Mert varázsló volt, meg különben is nagyon öreg."

"Meg fog halni?"

"Nem. A varázslók nem halnak meg. Szóval a manó beletúrt a poros halomba és kihalászott egy öreg pálcát, melyet varázspálcának hívtak, és megkérdezte Roger Görénykét, hogy milyen illatot szeretne kapni? Roger gondolkozott és gondolkozott, és végül is azt mondta : rózsa."

"Igen. Jó.", mondta Jo önelégülten. — Jack révülten nézett rá és a varázsló öregecske ingerlékeny hangján énekelte :

"Hókusz-pókusz csiri bá,
Roger Görény mit csinál,
Rózsa, rózsa ide érj,
Roger Görény sose félj
Hoppla!"

Jack várt, egy pillanatig figyelte Jo elbűvölt ábrázatát, szélesre feszült orrlyukait, felhúzott szemöldökét és a száján vibráló hangtalan mosolyfélét ; ez a kifejezés (mint Jack kezdett rájönni) feleségének jellegzetes álmosolya a cocktail-partykon.

"És akkor egyszerre", suttogta, "a varázsló házának belseje telis-tele lett RÓZSAILLATTAL!"

"Roger Halacska ujjongott" — és a varázsló megszólalt az ő rögeszmés hangján : — "Ez kérem összesen hét penny."

"Papi."

"Tessék."

"Roger Görényke. Te azt mondtad Roger Halacska."

"Igen, Roger Görényke."

"De te azt mondtad Roger Halacska. Nem gondolod, hogy ez nagy butaság volt?"

"Nagyon-nagy butaságot mondott a te szegény ütődött öreg apád. Szóval hol tartottam? Persze, te ismered a dolgot a pennykkel."

"Csak mondd."

"O.K. Roger Görényke megszólalt : — De nekem csak négy pennym van ! — és rögtön rákezdett a szokásos bőgésre." — Jo is sírásra görbítette a száját, de ezúttal nem úgy igazából. Ez bántotta Jacket. Lenn bútorok recsegtek, Clarának nem volna szabad nehéz dolgokat emelgetni. Hatodik hónapban volt, ez lesz a harmadikjuk.

"Szóval a varázsló így szólt : — Oh, oh, jól van, jól van. Menj csak végig ezen a keskeny ösvényen, kerüld meg háromszor a házat és ott a varázskút mellett megtalálod a hiányzó három pennyt. Mozogj már!"

"És Roger Görényke elindult, és a varázskútnál OTT VOLT A HÁROM PENNY ! És ő odaadta a pénzt az öreg varázslónak, és 'olyandeolyan' BOLDOG VOLT, és futott ki az erdőbe, és a kis állatok körülvették, mert hogy olyan jó illata volt, és akkor egész nap játszottak fogócskát, focit, meg dobálóst, meg bújócskát, meg 'kapd fel botocská'-t..."

"Mi az a 'kapd-fel botocska'? "

"Amit a pálcákkal játszotok."

"A varázspálca is olyan?"

"Olyasmi. Tehát játszottak egész délután és nevettek, nevettek, egész addig, amíg besötétedett és haza kellett szaladniok a mamikájukhoz."

Jo kezdett játszani a kezeivel és kibámult az ablakrésen. Azt hitte kész az ügy. Jack nem szerette az olyan nőket, akik mindent olyan magától értetődően vesznek, azokat szerette, akik itták a szavait.

"Jo, figyelsz?"

"Igen."

"Mert ez nagyon érdekes. Mikor Roger Görényke hazament, az anyukája felkiáltott : — Mi olyon förtelmesen büdös itt?"

"Miiii ?"

"És Roger Görényke válaszolt : — Ez én vagyok mami, olyan illatom van, mint a rózsának."

"Ki tette ezt veled ? — jajdult fel a mamikája."

"A varázsló."

"Még ez kellett az idegeimnek. Na gyere, megyünk vissza ahhoz az átkozott varázslóhoz."

Jo felült az ágyban és hadonászni kezdett a levegőben.

"De papi, de hát a többi kis állatok elfutottak előle, a többi kis..."

"Igaz. És Roger szólt : — De mami a többiek mind elszaladtak előlem."

"Ez engem egyáltalán nem érdekel, — szólt a görény mami, — olyan szagod volt, amilyen egy kis görénynek kell hogy legyen és most megyünk vissza a varázslóhoz."

"Ezzel vette az esernyőjét és visszament Roger Görénykével és kupánütötte esernyőjével a varázslót."

"Nee", mondta Jo és kivette az ujját a szájából izgalmában, de nem merte megállítani az igazság forrását. Akkor hirtelen megszállta az ihlet és felkiáltott : "És az öreg varázsló kupáncsapta a varázspálcával a görény mamit és nem cserélte vissza Görényke illatát."

"Nem", mondta Jack. "A varázsló így szólt : — Rendben van. — És Roger nem illatozott többé a rózsához hasonlóan. Igen büdös volt megint."

"De a kicsi állatok, a kicsi álla..."

"Joanne ! Ez az apu meséje. Azt akarod, hogy ne meséljek többet?"

Lánya ránézett, látta meghökkent kis arcocskáját a szoba szűrt fényében.

"Így történt hát. Roger Görényke és mamikája hazamentek és hallották a sü-sü vonatot, amelyik így csinált : huuuú és hozta haza görény papit Bostonból. Zöldborsó levest ettek és sült húsit meg fejessalátát és krumplipürét és Fincsi-tortát. És amikor Roger Görényke már az ágyban volt, odajött hozzá a mamikája, megszagolgatta és átölelte, és mert hogy olyan szaga volt megint, mint egy igazi kis görénybébinek, úgy szerette, de úgy szerette. És ez a vége a mesének."

"De papi..."

"Na?"

"De nem szaladtak el a többi kis állatok?"

"Nem, mert végső fokon megszokták őt, hiszen ez nem olyan nagy ügy."

"Mi az 'végső fokon'?"

"Hamarosan."

"Nagy Buta Mami volt!"

"Nem volt az", mondta Jack különös nyomatékkal. Meg kell védeni az anyákat saját gyermeküktől? Különös. És mintha Jo rájött volna valamire.

"Most pedig tedd azt a nehéz kerek fejedet a párnára és aludj egy jó nagyot." Megigazította a redőnyt, hogy árnyék vetődjék az ágyra és lábujjhegyen ment az ajtóhoz, mert a kicsi már aludt.

Mikor visszanézett, lánya ott trónolt az ágy tetején és meresztette rá a szemét. "Tee, mászol azonnal a takaró alá és alszol rögtön! Nézd, hogy alszik Bobby." Erre Jo ugrálni kezdett a rugókon.

"Papi!"

"Mi..."

"Holnap azt akarom, mondj egy mesét, hogy a varázsló vette a varázspálcát és ELNÁSPÁGOLTA a görény mamit." Kezével kalimpált a levegőben. "Kupáncsapta, puff..."

"Nem, az nem mese. Az a fontos, hogy a kis görény jobban szerette az ő mamikáját mindenki másnál és a mamikájának igaza volt."

"Nem. Holnap elmondod, hogy verte meg a manó a görény mamit."

Leült az ágyon elfáradva az ugrálásban, csak a lábaival rúgkapált a levegőben, mint már százszor máskor, csakhogy most nem nevetett hozzá.

"Mondd azt, papi."

"Jó, majd meglátom, de most itt az ideje a pihenésnek. Maradj az ágyban, hiszen te vagy az én jó kis lányom."

Becsukta az ajtót és lement a földszintre. Clara újságpapírt terített szét és kinyitotta a festékes kannát. Az ő egyik régi ingét hordta a kismama-ruha fölött és a szék karfáját pamacsolta egy hosszú ecsettel.

Mögötte lépések vibráltak és ő hátraszólt: "Joanne, visszamenjek és elnáspágoljalak?' A kis lépések tétováztak.

"Hosszú egy mese volt", mondta Clara.

"Szegény kölyök", válaszolta, és a legteljesebb unalommal figyelte felesége munkáját. Az alacsony bútorokat, a kalitkát és a karosszéket. Mindazt, ami körülvette őket. A régi, félig kopott barnát, a félig új elefántcsontszínűt, — mind se ilyen-se olyan állapotban, — és úgy érezte magát, mintha ő lenne a kalitkában a feleségével, és nem volt kedve több beszélgetéshez, házimunkához vagy ölelkezéshez.

Nem, nem volt kedve semmihez sem.

(*Markó Miklós fordítása*)

John Updike az új amerikai írónemzedékhez tartozik. Novelláit majd minden kultúrnyelvre lefordították. Egy ideig a "New Yorker" szerkesztőségének volt munkatársa. 1960-ban a Művészeti és Irodalmi Nemzeti Intézet Rosenthal-díjával tüntették ki. Negyvenkét éves.

KORONDI ANDRÁS

Napszúrás

Az erkélyen, hanyatt. Minden alél. Nem él, csupán a kék ég és a sárga nap
s a sárga és a kék keverte zöld fény és a zöld sötétség :
a nagy platánfa rezzenetlen lombja közt az árny kavarta örvény
magát szívó csavarja, mely kezdettelen és végeláthatatlanul
csigázva csűri be, amit a sárga és a kék között a nap s az ég
habarta zöld sokféleség egymásba mártva nyel, hogy új
meg új zöldekre bontva vesse szét a végtelen túloldalán :
öröklét zöldje és szelíd kartauzi zöld s álzöld törökkék ádáz
halálzöld árnya metsz a sás kékélű zöld színébe :
s lehunyt szemem mögött hasad a nap, az ég, a kék, a sárga, zöld,
két félre hull a végtelen, s szemem felez tovább, a zöld lesújt,
s az ég reped, s a nap szakad, felet felez, negyed, nyolcad, tizenhatod,
s vakon a harminckettedek között hatvannegyed reped, de csak-
csak végtelen, felezve is csak végtelen, és a százhuszonnyolcadok
úgy rémlenek, mind-mind nagyobb eget, mind-mind nagyobb napot borítanak
fölém, és én is mind nagyobb leszek, s a zöldbe hullva mintha érteném,
hogy hol kerengek én, mióta szín csak, rezgésszám vagyok.

Irodalmi Ujság

A SZÜLETÉSI ARÁNYSZÁMOKAT vetette egybe egy francia biztosítási szaklap, az "Observateur". A táblázatban Mexikó vezet 44,7 ezrelékkel, az európai országok között Portugália áll első helyen, majd Jugoszlávia következi. Ausztriában javult a születési arányszám, de Romániában és Csehszlovákiában csökkent. A világ összes nemzetei között Magyarország áll az utolsó helyen, mert az 1956-os, szintén alacsony 19,2 ezrelék 1962-ben 12,9 ezrelékre szállt alá. Későbbi adatok nem álltak a lap rendelkezésére.

*

PABLO CASALS és René Clair elnökletével nemzetközi filmművész találkozót tartanak július végén a dél-franciaországi Pradesban.

*

A FŐVÁROSI OPERETTSZÍNHÁZ a jövő évadban bemutatja a "My Fair Lady"-t, Johann Strauss "Egy éj Velencében" című klasszikus operettjét, valamint Molnár Ferenc "Riviéra" című színművének zenés változatát.

*

LOUIS ARMSTRONG, a világhírű dzsesstrombita-művész és énekes most töltötte be hatvanötödik életévét. Pályafutásának negyven esztendeje alatt a világ majdnem minden országában szerepelt.

*

MARIA COLLIER, a 34 éves ausztrál származású énekesnő csak kisebb szerepekben lépett fel Londonban. Most Callas betegsége miatt próbaéneklésre kapott meghívást a milánói Scalába. Az operaház a próbaéneklés után azonnal szerződtette.

*

RENÉ CLAIR "Fêtes galantes" (Gáláns ünnepek) című történelmi filmjét Bucarest közelében forgatják. A film francia szereplői Jean-Pierre Cassel, Philippe Avron, Geneviève Casile. Játszik benne egy romániai magyar színész is, Kovács György.

*

KÖNYVMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁS nyílt Lipcsében. A kiállításon negyven ország vesz részt. Magyarországot 305 kiadvány képviseli.

*

BARBARA HEPWORTH 62 éves szobrászművésznőnek, a XX. század angol szobrászatának egyik legkiemelkedőbb művészének II. Erzsébet királynő a Brit Birodalom Rendje kitüntetés magas fokozatát adományozta.

*

DR. BUGÁT PÁL, az első magyar nyelvű orvosi szakkönyv írója és a magyar orvosi szaksajtó megindítója száz évvel ezelőtt halt meg. Az ő javaslatára alakították meg 1841-ben a Természettudományi Társulatot.

*

PAUK GYÖRGY hegedűművész az ausztrál rádió meghívására négyhónapos hangverseny körúton van Ausztráliában.

*

A THÉATRE POPULAIRE ROMAND (franciasvájci Népszínház), mely hat évvel ezelőtt alakult a francia Théâtre National Populaire mintájára, s azóta sikerrel járja produkcióival a franciasvájci városokat és községeket, az idén Neuchâtelben II. Színházi Fesztivált rendez. Három klasszikus darab mellett társadalmi revűt is bemutat, mely napjaink ifjúságának égető problémáit viszi színpadra. Az előadásokat a Du Peyroux-palota udvarán tartják. A környezet, a XVIII. században épült, gyönyörű palota hátterével, kiválóan alkalmas szabadtéri előadások rendezésére.

*

JEAN RENOIR francia filmrendező az utóbbi években mint sikeres író is szerepel. Apjáról, a nagy impresszionista festőről írt müve után most sajtó alá rendezi emlékiratait is.

*

A PORTUGÁL RENDŐRSÉG megszállta Lisszabon legmodernebb kiadóját és 60 ezer könyvet kobzott el "felülvizsgálat" címén. Az *Europa-Amerika* kiadóvállalat igazgatója szerint 23 munkát tiltottak be, közöttük Tennessee Williams, Alberto Moravia, Erich Maria Remarque és Jean-Paul Sartre könyveit, valamint portugál írók munkáit.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA Történettudományi Bizottsága folytatja a Magyar Országgyűlési Emlékek szerkesztését, illetve kiadását. Az országgyűlési emlékek kiadását a múlt század végén az Akadémia indította meg és az első világháború végéig 12 kötet jelent meg ebből. Az utolsó könyv 1606-tal záródik. A következő sorozat az 1607-től 1790-ig terjedő időszak országgyűlési dokumentumait ölelné fel, mert 1790-től már nyomtatásban is megjelentek az országgyűlési hivatalos naplók és beszédek teljes szövegei is. A most feldolgozásra kerülő iratokat 28 kötetben adjak ki 1967-68-tól folyamatosan. Az Országgyűlési Emlékek szerkesztőbizottságának vezetője Molnár Erik egyetemi tanár, akadémikus.

*

A BAVARIA nyugat-német filmgyártó cég filmet készíttet Magyarországon a magyar népi táncokról. A film forgatókönyvét Banovich Tamás írta, rendezője Manfred Lisson.

*

A VÖRÖS SIVATAG című filmben nyújtott alakításáért Monica Vitti olasz filmszínésznő kapta az 1965. évi Grolla-aranyérmet. A legjobb olasz filmrendezőnek járó érmet a zsüri Francesco Rosinak ítélte, a legjobb férfi alakítás díját Nino Manfredi kapta.

*

A LEGUTÓBBI 5000 év háborúinak statisztikájával foglalkozott a svájci Statisztikai Központ. Az adatokat elektronikus számítógéppel dolgozták fel. Az eredményekből kiderül, hogy Kr. e. 3200-tól kezdve csak 292 évig volt béke a földön. A többi évekre 14513 különböző nagyságú háború esik, melyeknek költségei 2.150 trillió svájci frankot tettek ki.

*

VERDI "Othello" című operájának filmesítésével foglalkozik Angliában Laurence Olivier. Az új filmnek ő lesz a címszereplője és a rendezője is.

*

A TATAI VÁRBAN nagyszabású ásatások kezdődtek. Feltárják és eredeti alakjában állítják helyre az egész várrendszert. Ez az ország egyetlen megmaradt vízivára, amelyet az egykorú vízvédelmi rendszer övez. A munkálatokat négy évre tervezik.

*

A VÁROSBA MEGYÜNK című filmnek Anna Magnani lesz a főszereplője. Rendezője Nello Risi és a forgatókönyvét Cesare Zavattini írta. Az egyik szerepet Geraldine Chaplin alakítja.

*

STOCKHOLM egyik népszerű telefonszolgáltatását, a "Nap Viccét" meg kellett szüntetni. Az intézkedést a túlságosan nagy közönségsikerrel indokolták. A stockholmiak közül sokan még munkaidőben is a vicc-mesélő telefont hallgatták. A népszerű telefonszámot egyetlen napon 77.800 vonalon hívták.

*

CSERZY MIHÁLY szegedi írónak a fia a szegedi Somogyi-könyvtárnak ajándékozta édesapja hagyatékát. Cserzy Mihály, aki száz évvel ezelőtt született és egyébként borbélymester volt, Homok néven népszerű tárcaíró volt. Hagyatékában több kézirat és levél van.

*

A NEMZETKÖZI Rajzfilm Fesztivál, mely nemrégiben zárult a franciaországi Annecyben, jelentős magyar sikert hozott. Az egyik első díjat Földes Péter "Reményteljes fiatalember" című műve nyerte. A kritika szerint, rajztechnikáját tekintve, Földes Picasso iskolájának követője. Fölényes rajztudás jellemzi, ezenkívül merész erotizmus.

*

MŰVÉSZETI ISKOLÁT létesít a Francia Állam Nizza környékén, a Côte d'Azur egyik legszebb pontján. Az állam nemrégiben megvásárolta a korábbi tulajdonosa után Villa Arsonnak nevezett birtokot, mely fakülönlegességekből álló gyűjteményéről híres.

VIAGYIMIR STYEPAKOV, az "Izvesztija" főszerkesztője, Alexej Adzsubej utóda, új beosztást kapott a központi bizottság apparátusában. Új főszerkesztőt egyelőre nem neveztek ki.

*

MOLNÁR FERENC "Üvegcipő" című darabját a bécsi "Theater in der Josefstadt" játssza. Az előadást az elmúlt hetekben a Bécsi Televízió is közvetítette.

*

FRANÇOISE SAGAN Smetana "Az eladott menyasszony" című operája zenéjéhez balettet ír. A balett cselekménye egy prágai hangversenyteremben játszódik. A táncjátékot a Marseillesi Opera mutatja be.

*

GOYA nyolcvan grafikáját találták meg a csehszlovákiai Hradec kastélyának könyvtárában. A grafikai lapokat a kastély egykori tulajdonosa, Felix Lindowski 1841-ben vásárolta, amikor Liszt Ferenccel Olaszországban tartózkodott.

*

A BÉCSI VOLKSOPER jövő évi műsorában Bartók „A kékszakállú herceg vára", Stravinsky "Csalogány", Gershwin "Porgy and Bess" és Moniuszko "Halka" című operája szerepel.

*

DANTE szobrát találták meg a pisai temetőben. A szobor 1315-ben készült, még a költő életében, hat évvel halála előtt.

*

A BUDAPESTI THÁLIA SZÍNHÁZ szeptemberben mutatja be a sztálini korszakban kivégzett kiváló orosz írónak, Iszaak Babelnek "Alkony" című színművét.

*

AZ ADDIS-ABEBA mellett épült kopt székesegyház falait kétszáz négyzetméteres mozaikkal fogják díszíteni. A mozaik egyik tervezője a magyar származású Hévízi Endre.

*

FELLINI tiszteletére filmünnepséget rendeznek a rendező szülővárosában, Riminiben. Itt mutatják be "A szellemek Júliája" című új filmjét, amelynek főszerepét Giulietta Massina, Fellini felesége alakítja.

A MANCHESTERI "The Guardian" sorozatosan közli Ignotus Pál beszámolóját kelet-európai útján szerzett tapasztalatairól. Ismertetése a magyar társadalmi és szellemi életről a lap július 1-i számában "A magyar meritokrácia" címmel jelent meg.

*

NEMZETKÖZI Költészeti Hetet tartottak a közép-olaszországi Spoletóban. A résztvevők között volt az amerikai Barbara Guest, a chilei Pablo Neruda, az olasz Salvatore Quasimodo és a 79 éves amerikai költő Ezra Pound is.

*

DOSZTOJEVSZKIJ "Bűn és bűnhődés" című regényének eddig 12 filmváltozata volt. Most Damiano Damiani olasz rendező a regényt mai környezetbe helyezi és ennek alapján forgatja az új Dosztojevszkij-filmet.

*

FERENCSIK JÁNOS, az Állami Operaház főzeneigazgatója megkezdte argentínai vendégszereplését. Buenos Airesben a Teatr Colon zenekarának két hangversenyét vezényelte.

*

HEMINGWAY A folyón át a fák közé című regényéből filmet készítenek. A két főszerepet Gregory Peck és Virna List alakítja.

*

PICASSO készít vázlatokat Walt Disney új rajzfilmjéhez. A film témája: bikaviadal. Szaktanácsadónak Miguel Dominguin volt híres matadort szerződtették.

*

AZ "Új KÍNA" Hírügynökség jelentése szerint egy legutóbb bemutatott kínai opera "a katonai fegyelem mozdulatait egybeolvasztja a hagyományos opera akrobatikájával s ily módon közvetíti a kínai népi önkéntesek hősiességét."

*

MAGYARORSZÁG KÖZÉPKORI MŰVÉSZETE címen nyílt meg a neuchâteli Etnográfiai Múzeum új kiállítása. A sikeres kiállítást a Múzeum igazgatója, Jean Gabue, a Neuchâteli Egyetem neves etnográfia-professzora rendezte.

HÁROM FRANCIA ÜGYVÉDNEK, akik azért utaztak Algírba, hogy a letartóztatott Ben Bellával beszéljenek és esetleges perében a védelmét előkészítsék, az új kormány nem engedélyezte a találkozást a bukott elnökkel. Ben Bellát a június 19-i puccs óta egyetlen külföldi sem látta, s így a világsajtóban újra és újra felbukannak olyan hírek, hogy az algériai vezér már nincs is életben. Bumedien ezredes kormánya ezt már többször megcáfolta s azt ígéri, hogy Ben Bella ügyében nyilvános tárgyalást tartanak majd.

Az új kormány nemzetközi pozíciója az államcsíny óta jelentősen megszilárdult. Az arab országok legtöbbje, az Egyesült Államok, Franciaország, Anglia, a kommunista Kína sorra elismerték; a nagyhatalmak közül a Szovjetunió mutatkozik a leginkább habozónak. Nyugati megfigyelőknek feltűnt, hogy a budapesti sajtó, amely mindig a moszkvai álláspont tükrözője, többször és élesen támadta Bumedient.

Az algériai változások legnagyobb vesztesének általában Nasszer ezredest tekintik. Ben Bella az egyiptomi elnök személyes jóbarátja és politikai híve volt: a két vezető egy Kairó-Algír tengely megalkotását tervezte, amely arra lett volna hivatva, hogy az arab országokat maga köré tömörítse. Nasszernek, aki már egész sor arab országgal — a többi között Szíriával, Tunisszal, Szaudi Arábiával, Irakkal, — meglehetősen rossz, vagy éppenséggel ellenséges viszonyban van, most az algíri tengely ábrándjairól is le kell mondania. Az egyiptomi rendszer — írja a párizsi "Le Monde" — fennállása óta még sohasem volt olyan elszigetelt, mint most. Az arab egység álma az idő múlásával nemcsak hogy nem kerül közelebb a megvalósításhoz, hanem egyre halványabbá válik.

*

SOLTI GYÖRGY karnagy, a Londoni Szimfonikusok Zenekarának élén Bartók "A csodálatos mandarin"-jának felvételével nyerte meg Párizsban az év legjobb hanglemezeinek egyik nagydíját.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra?

Angliában: "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off. Picadilly Circus) London W.1. Argentínában: Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában: Dr. Baksa, Wien XX. Strom Str. 20. VII. 4/15. és Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia: Ács Zoltán, d'Hondecoeterstr. 56. Leeuwarden, telefon: 05100-28550. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban: Gödör István, 7000 Stuttgart-13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0,90 frank, Hollandia: 0,80 forint, Izrael: 40 agora, Kanada: 0,25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0,80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0,80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentina: 25 peso, Brazilia: 250 Cr. $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

OKVETLEN KERESSE FEL A MEXICO BAZÁRT!
WIEN, II. Mexico Platz 15.
Tel.: 55-73-316
Ahol rendkívül olcsón mindent egy helyen vásárolhat!
Női és férfi divat.
Tulajdonos: LÁSZLÓ Gyula

NŐI ÉS FÉRFI DIVATÁRUK!
Mindenféle használati cikkek!
Minden beszerezhető
cégemnél, ami az Ön magyarországi hozzátartozójának vagy barátainak szükséges
MEGLEPŐEN OLCSÓ ÁRAK
ALEXANDER NOVEMBER
WIEN I. Fleischmarkt 10.
(Rotenturm Strasse sarok)
Telefon: 63-08-67

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és dijmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie: Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication: Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVI. évfolyam 15. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1965. augusztus 1.

A LEGNEHEZEBB NYELV

NÉHÁNY HÓNAP ÓTA a magyar nyelv az újrafelfedezés korát éli. Nem azokra a szórványos jelenségekre gondolok, amikor néhány külföldi filológus és megszállott irodalmár az idegen hangok és szavak muzsikájának bűvöletében veszélyes buktatókkal teli kalandra indul.

Nem egy példa volt erre a múltban is és most, hogy a legújabb történelem felénk is fordította a világ szemét, jól esik tudni, hogy nemcsak nézni, hanem hallani is akarnak minket. Néhány hónapja azonban a hazai sajtó is mind gyakrabban foglalkozik a magyar nyelv sajátosságaival és amint hírlik, egyik kedvenc témája lett az újságolvasóknak. Kutatják törvényeit, vizsgálgatják hatását, tapintják szövetét. Igyekeznek felfedni újabb árnyalatait, súlyát, mennyiségét és minőségét, az idő és a társadalmi rendszer hatását a nyelv alakulására. Kultúrnéphez méltó harcok folynak a nyelvhelyességről, egyes kifejezések használati jogáról és nem egy színvonalas értekezés jelent meg a legújabbkori argó irodalmi törvényesítéséről, vagy törvényenkívül helyezéséről is.

A mostani nyelvcsata azonban vesztett arisztokratikus jellegéből. Nemcsak szaktudással vértezett hivatásos nyelvészek viaskodnak egy kötő- vagy jövevényszó körül. Nem egynémely alaktani, hangtani hadállás megvételéért döngetnek kaput-falat. A nyelvészeti harc most már totális háborúvá alakult, a plebejusok felszólításnélkül csatájává, önkéntesek felvonulásává, akár mint hozzászólók, akár mint csendes résztvevők vesznek részt a nyelvhasználat népi csatájában. Jól tudjuk, hogy a nyelvhelyesség egy megtisztult és megtisztított nyelvnek a mindennapokba iktatott használata nem öncélú játékosság, vasárnapi időtöltés ; ennél több, sokkal több. A pontos és félreérthetetlen valóság kifejezője, a humanitás, vagy az emberellenesség fonetikai képlete, — a hazugság és a mellébeszélés kíméletlen leleplezője. Ezért voltak és vannak őrzői a nyelvnek, akik végvári vitézek módjára, de egyetlen szál tollal harcoltak és harcolnak a rontás ellen.

MAGYARORSZÁG társadalmi berendezkedésében alapvető változások történtek. Sokat írtak már erről és még sokat fogják vitatni ezután is.De a szuronyok árnyékában végbement nagy nekibuzdulásban történt még valami, amiről kevés szó esett eddig és, ha igen, épp annyira hiábavalóan, mintha valaki a parasztoknak követelte volna vissza a nekik ígért földet, vagy egy kiskereskedő árukészletét : a magyar nyelv államosításáról. Mert ez történt. Kisajátították és elkoptatták a jelzőket, bürokratikus kerékbe törték a mondatszerkesztést, hol az alanyon, hol az állítmányon követtek el törvénysértést és törvényellenesen csempésztek be a magyar nyelv természetétől idegen szavakat. A nyelv elvesztette pontos kifejező erejét, a melléütött hangok hamisan szóltak és ami evvel jár, a fogalmak is összezavarodtak és a szennyeződött, homályos szavak mögött a fogalmak is megadták magukat a kényre-kedvre hasznossági értelmezésnek. A kíméletlen sztálini diktatúrában a folyamat feltartóztathatatlannak látszott. Most, hogy bizonyos politikai könnyítésekről érkeznek hírek az utóbbi egy-két esztendőben, a nyelv is eszmélni kezdett. Erről tanúskodnak a magyar nyelv sok-sok problémájával foglalkozó írások, az olvasók levelei, és nagy számban azoknak a megjegyzései, akiknek nem kenyere a szó, — de közege a nyelv. Megindult a nagy per, visszaperlése az államosított magyar nyelvnek.

A jogért és igazságért perlők élén, mint már annyiszor a magyar történelemben, az írók járnak elöl. Urai és szolgái a nyelvnek. Vívók és vívódók a szavak élén. Miközben visszahódítják a régit, közben új területekre is bukkannak.

A közelmúltban Illyés Gyula a "Népszabadság"-ban ezt kérdezte : Nehéz nyelv-e a magyar? Felelt is rá. Ő könnyűnek találja. Meg is indokolta, hozzáértéssel és nem utolsó sorban nagy-nagy szeretettel. Nyelvészek és laikusok is feleltek a kérdésre. Egyikük nehéznek ítélte. Másikuk nem könnyebbnek és nem nehezebbnek, mint bármely más nyelvet. Volt, aki azt vitatta, hogy nehéz felmérni az anyanyelv súlyát, mert aki abba született bele, annak az a legkönnyebb nyelv a világ minden nyelve közül. Hogy kinek van igaza, az talán sohasem fog eldőlni. És ez nem is fontos. Az ilyen vitákban csiszolódik a nyelv és a szavak végigfutják az érzelmi skála hangjait. Ez a lényeg.

A MAGYAR NYELV számunkra a világ legnehezebb nyelve. Szavai ismerősek, de ezekből a szavakból szőtt mondatok, hivatalos megjelenésükben, érthetetlenek. A szavak nem fedik a fogalmakat, a fogalmak nem fedik a szavakat. Nyilván innen a zavar. Érdemes-e ezt magyarázgatni, érdemes-e erről érvelni ? Minden bizonnyal. Még a meggyőzés minden reménye nélkül is, csak a tiszta lelkiismeret és a tiszta nyelv parancsára.

Fél évvel ezelőtt "Hazai Tudósítások" címmel sokszorosított kiadvány érkezett Budapestről az emigráns lapok szerkesztőségébe. A kiadványt a "Magyar Távirata Iroda" szerkeszti, az adja ki és juttatja külföldre. A szándék egyszerű és magától értetődő. Tájékoztatni kívánják a hazai eseményekről a magyar határon kívül megjelenő magyar nyelvű lapokat. Kétségtelen, hogy az emigráció hosszú és nem ritkán több évtizedes ideje alatt megkopott a hazai érdeklődés, az otthoni események összezsugorodtak és gyakran provinciálisnak hatnak, de hiba lenne, ha ezt az állapotot általános érvényűnek ítélnénk. Nem kevés azoknak a száma, akiknél a távollét és az idő érzékenyebbé tette reakcióikat és éppen helyzeti adottságuk tette lehetővé, hogy tárgyilagosabban figyelhessék mindazt, ami a határon belül történik és onnan kisugárzik. Ehhez kívánt anyagot szolgáltatni a fent említett M.T.I.-kiadvány, amelyet udvarias hangú kísérőlevéllel küldtek el az érdekelteknek. A magyarországi helyzetről az utóbbi időben a nyugati lapok is bő tudósításokat közöltek. Nem egy világlap nagy terjedelmű mellékletben számolt be mindarról a jóról és szépről, ami egy kis ország társadalmi berendezkedését, gazdasági és kulturális helyzetét a valóságot kissé megkorrigálva még jobbnak és szebbnek hirdeti. A "hirdeti" kifejezés viszont a valóságot jelenti, mert ezeknek a bő közleményeknek nemcsak a jellege volt hirdetés, hanem a mellékleteket köziő lapok megjegyzése szerint is fizetett hirdetésként kerültek megjelenésre. Ezt nem is lehet kifogásolni. Ott, ahol a sajtó nagy része magánkézben van, a megállapított tarifa ellenében nemcsak mosóport, vagy hűtőszekrényt, de országot is lehet ajánlani.

A HAZAI TUDÓSÍTÁSOKAT tehát elküldötték a határon kívül megjelenő lapoknak és az annak módja és rendje szerint meg is érkezett a címzettekhez. A kézbesítés tényére kár több szót vesztegetni, hiszen a feladók jól ismerik a postai kézbesítés rendjét és tudják, hogy a Magyarországon, vagy a világ bármely részén feladott és a postai tarifát tiszteletben tartó küldeményeket a címzett meg is kapja. Az pedig, hogy fordítva nem így történik, csak annak tulajdonítható, hogy a leghaladottabb társadalmi rendszerben a postás nemcsak a levelező felek közvetítője, de a politikai öntudat olyan magaslatára jutott el, hogy a cenzori tisztet is könnyű szerrel betöltheti. És, hogy ez így van, arról az "Élet és Irodalom" 1965. június 26-i számában közölt "Hazai Tudósítások" című cikkből is értesülhet az olvasó : *"Az emigráció magyarjaihoz a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat útján rendre eljutnak a hazai sajtótermékek. Negyven nyugati országba 300 féle hazai lapot és folyóiratot járatnak magyarok."* Arról viszont szó nem esik és nem is eshet, hogy hány nyugaton megjelenő lap kerül a magyarországi olvasó kezébe. Pedig a cikk is megállapítja, hogy *"A nyugati országokban jelenleg valamivel több, mint száz magyar nyelvű sajtótermék lát napvilágot."*

A kölcsönösség tehát, amely minden nyelv szótárában azonos fogalmat takar, a magyarban minden más nyelvtől eltérő értelmezésben használatos. Lám, milyen nehéz nyelv a magyar !

A fent említett írás részletesen beszámol a fél éve megjelenő kőnyomatos nyugati fogadtatásáról. Volt olyan, aki mereven elutasítja a tájékoztatásnak ezt a módszerét, van, aki üdvözli az otthonról érkező híreket, olyan javaslat is érkezett a "Hazai Tudósítások"-hoz, hogy viszonzásul az M.T.I. is adja ki az egyik emigráns lap híreit. Ezt nyugodtan meg is ígérhetnék, hiszen — ismerve a magyarországi hírközlés mechanizmusát — egy körtelefonnal is elintézhető, hogy milyen közleményeket vegyenek át és milyeneket mellőzzenek, de nem csekély azoknak a száma sem, akik közömbösen szemlélték ezt az újabb honfitársi erőlködést.

Tájékoztatni a tájékoztatókat, ez a célja a "Magyar Távirati Iroda" kiadásában megjelenő "Hazai Tudósítások"-nak, mert *"mindkét oldalon jelentkezik az objektív hírszolgáltatás igénye, egyik tüneteként annak a felfogásnak, hogy az elzárkózás senkinek sem áll érdekében. E józan meggondolást nem valamiféle spekuláció eredményezte : hajtásai általános politikánkban gyökereznek, mint ahogyan abból ered egész emigrációs politikánk is, az az újfajta szemlélet, amely alkotó módon közelíti meg viszonyunkat a kinti magyarokkal"*, — írja az "Élet és Irodalom" cikkírója.

HOGY A HÍRSZOLGÁLAT mennyire lehet objektív és mennyire nem az, arról éppen a "Hazai Tudósítások" ad szemléltető képet. Erről nem érdemes most szólni. Aki csak egy kissé is ismeri az ujságcsinálás mesterségét, az jól tudja, hogy a híreket is válogatják, csoportosítják, szerkesztik, megírják, vagy elhallgatják, — és ez a módszer az objektivitást is kikezdi. Ami lényeges azonban, hogy a kétoldali objektív hírszolgáltatás *igénye* jelentkezik mind erősebben — és ennek érdekében egyetlen lépés sem történt eddig és előreláthatólag még sokáig nem is fog történni semmi. Pedig : *"A kint élő magyarság számunkra olyan örvendetesen növekvő figyelme és együttérzése, a gyümölcsöző kapcsolatok kölcsönös és sokirányú kiterjesztése igazolta és napról-napra igazolja azt a már régen egybehangzó itteni véleményt, hogy nem fordítunk hátat az emigrációnak, hanem politikai, vallási és nemzedékbeli megkülönböztetés nélkül keressük és ápoljuk kapcsolatainkat a kinti magyarok minden olyan rétegével, amely ezt jó szívvel fogadja. Ez a szándék vonatkozik az érintkezés minden oldalára, a sajtókapcsolatokra is..... lelkiismeretesen keresve gondolkodásunk és törekvésünk közös csomópontjait."* Így az "Élet és Irodalom" június 26-i cikke.

Ezeket a mondatokat állítólag magyar nyelven írták és számunkra mégis érthetetlenek maradnak. Mert miféle lelkiismeret az, amely meg sem rezdül, amikor a Kossuth könyvkiadónál nemrégiben megjelent sajtótermék útszéli hangon gyalázza, rágalmazza az emigrációt és nem utolsó sorban éppen a nyugaton megjelenő magyar nyelvű sajtót? A fentebb idézett cikknek és a nem éppen honfitársi szinten írt könyvnek is egy a gazdája : a Magyar Népköztársaság propagandaszerve és mégis különböző nyelven beszélnek, — érthető ez ?

A TÁRSADALMI SZEMLE júliusi számában Komócsin Zoltán, az M. Sz. M. P. Politikai Bizottságának tagja, a "Népszabadság" volt főszerkesztője "Az eszmei irányelvek és a sajtó" címmel az őszinte tájékoztatás megvalósítását követeli. *"A tájékoztatástól való elzárkózás végső soron egy meggyökeresedett antidemokratikus magatartást tükröz"* — olvashatjuk Komócsin cikkében és tegyük mindjárt hozzá, hogy ez így igaz. Az "Irodalmi Újság" (1965. május 1.) is foglalkozott a magyarországi olvasók hiányos tájékoztatásának bűnével és úgy vélhetnénk, hogy a "Társadalmi Szemle", a Magyar Szocialista Munkáspárt Elméleti és Politikai folyóirata is elítéli az olvasók kiskorúsítását, ha ugyanebben az elvi cikkben néhány sorral lejjebb nem ezt olvasnánk : *"Még ennél is fontosabb, hogy egyenesen politikai kár származik abból, ha nem a mi őszinte, teljes és gyors tájékoztatásunkból ismerik meg az emberek mindazt, ami reájuk tartozik, ami őket érinti és érdekli."*

De, hogy mi tartozik az emberekre, mi az, ami őket érinti és érdekli, azt legjobb lenne mégis az olvasókra bízni és nem a cenzorokra.

Így az érdeklődés és a tájékozódás fogalmának kifejezésében nemcsak finom árnyalati különbségek vannak, hanem súlyos jelentésbeli eltérések is. Nehéz, nagyon nehéz nyelv a magyar !

Az Új Magyar Lexikon (Akadémiai Kiadó, 1960) sem mutat kiutat ebből a zűrzavarból. A "hírközlés" címszó alatt ezt írja : *"egymástól távollevő személyek üzenetváltásának, valamint közérdekű események közhírré tételének módja. Írásos üzenetek intézményesített továbbítása, a postaszolgálat is működött már minden fejlettebb ókori birodalomban... A rendszeres és mindenki által igénybe vehető postaszolgálat a polgári társadalom kialakulásához kapcsolódik, akár a kereskedők üzenetváltásából kifejlődő, közérdekű, írásos hírközlést szolgáló hírlapok elterjedése."* Érthető? Érthető lenne, ha a szavakat a gyakorlat értelmezné, de érthetetlen, mert a szavak szótári jelentését a szavak hasznossági kisajátítása hazudtolja meg. *"Döntő fordulatot jelentett a hírközlés fejlődésében* — okít tovább az Új Magyar Lexikon — *az elektromosság feltalálása és gyakorlati alkalmazása."* A döntő fordulat talán mégsem az. Az elektromosság hírszolgálati alkalmazását már túlhaladta a cenzori szolgálatnak az elektromosságnál is gyorsabb, hatásosabb és központosítottabb alkalmazása. Az apparátus egyetlen gombnyomásra működik. Legalábbis ott, ahol a hatalmi érdek ezt szükségesnek ítéli. Ez talán ellentmond a technika és a hírszolgáltatás fejlődésének, kétségtelenül retrográd helyzetet teremt, de megvan az az előnye, hogy kölcsönös hírszolgálatról lehessen beszélni az egyoldali hírszolgáltatás biztosításával.

LEHET, hogy ez az oktalan védekezés már nem is tartozik szorosan a nyelvészkedéshez, de ha sikerül a néptömegeknek visszahódítani és érthetővé tenni az államosított magyar nyelvet, akkor nemcsak a fogalmak tisztázódnak, hanem visszanyeri rangját a hírszolgálat tisztessége is. És akkor nem a magyar lesz a világ egyik legnehezebb nyelve.

ENCZI ENDRE

AUGUSZTUS 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Fejtő Ferenc : Felhők a Kreml felett (2. old.)

PEN-Kongresszus Bledben (3. old.)

Jean Lacouture nyilatkozik az Irodalmi Újságnak (4. old.)

Peéry Rezső : A modern magyar irodalom németül (5. old.)

Körmendi Ferenc : A hatvanötös zendülők (7. old.)

Forrai Eszter és **Thinsz Géza** versei

Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák, Hírek

Az írók meg a hatalom

A nyugat-német "uborkaszezón" no meg természetesen a nagy választási hadjárat, ha félhivatalosan is, de megkezdődött, méghozzá Erhard kancellárnak és a nyugatnémet irodalomnak egy szokatlanul heves összecsapásával. Erhard, akit eddig úgy ismertünk, mint a gazdasági ügyek kiváló ismerőjét, sőt mi több, a "gazdasági csoda" atyját, hirtelen ráébredt, hogy van némi mondandója az irodalomról, pontosabban egyes írók munkájáról is. A látvány, magyar szemnek, aligha szokatlan: a magyar írók régen hozzáedződtek ahhoz, hogy minden rendű és rangú funkcionárius az irodalom szakértőjeként szóljon bele az irodalom kérdéseibe. Ebben a dologban Erhard sem mutatkozott különösen táglátókörűnek. Düsseldorfi beszédében, eddig ismeretlen élességgel rontott neki azoknak az íróknak, akik — szerinte — beleavatkoztak az ország szociális és gazdasági problémáiba, mondván "hadd nevezzem nevükön e költőket, akik nem mások, mint nehézfejű ügyetlenkedők, s olyan dolgokról merészkednek ítéletet mondani, amelyekről fogalmuk sincs." Két nappal később, Kölnben, a kancellár visszatért kedvenc témájára, s ezúttal Rolf Hochhutnak, "A Helytartó" világszerte ismert írójának egyik cikkét támadta meg kijelentvén, hogy az írás "ostobaság" s az írónak sejtelme sincs arról, hogy mit mond. Egyszerűen a levegőből beszél. A kancellár szükségesnek látta kifejteni azt is, hogy pártja amaz intellektuelek ellen van, akik a "kulturális pesszimizmust" terjesztik, minthogy e párt nem hajlandó 16 esztendő hatalmas eredményeit kigúnyolni és bemocskolni. Ezen a ponton, mondotta Erhard, Hochhut, mint író, megszűnt létezni és átváltozott "egy kis ugató terrierré". Günther Grasst azzal vádolta a kancellár, hogy "felújítja az osztályharc teóriáját, minthogy az író a Szociáldemokrata Pártot támogatja a választási hadjáratban.

Mindebben, idáig, semmi újat nem találhat a magyar olvasó vagy akár a magyar író. Ha Erhard nevét — ebben az összefüggésben — behelyettesítjük bármely magyar funkcionárius nevével, az eredmény azonos lesz: a hatalom bástyája mögül támadó politikus, itt is, ott is, egyforma ábrázatú. A különbség csak ezután következik.

Mert alig hangzottak el a kancellár megjegyzései, azonnal meg is jött rájuk a válasz. Először Willy Brandt, Nyugat-Berlin polgármestere és a német Szociáldemokrata Párt kancellárjelöltje válaszolt a támadásokra. Brandt nürnbergi beszédében alaposan megleckéztette a kancellárt, kijelentvén, hogy "valaki, aki büszkén viseli a professzori címet, ne viselkedjék úgy, mint egy vásári kikiáltó." De Brandt válasza után csakhamar megszületett az írók válasza is. A "Frankfurter Rundschau", a progresszív intellektuelek egyik fóruma, közölte Uwe Johnson felháborodott cikkét, válaszként a kancellár megjegyzéseire. Johnson megállapította, hogy "az ember civilizált módon egyszerűen képtelen válaszolni az ilyen nyelvre." Martin Walser, egy másik fiatal német pedig, a kancellár "szójátékára" vágva vissza, megírta, hogy: "E pillanatban a kancellár megszűnt létezni és elkezdődött Erhard."

A magyar írók bizonnyal irigykedve figyelik német kollégáik kíméletlen visszavágását a hatalom képviselőjére abban az országban, ahol — legalábbis a "Népszabadság" cikkeiből ítélve — nyoma sincs az elemi demokráciának. Mert abban az országban, ahol az újdonsült miniszterelnök, Kállai Gyula szerint a "legmagasabbrendű demokrácia" uralkodik, az efajta minősíthetetlen magatartás, bizony, elképzelhetetlen. Pedig milyen jól esnék — végre-valahára! — egyszer már hallani, hogy egy magyar író azt vágja oda a magyar kultúra teljhatalmú irányítóinak, hogy törődjenek a maguk dolgával. Ez azonban, úgy tűnik, még mindig könnyebb az imperialista Nyugat-Németországban, mint a szocialista Magyarországon.

B. I.

Az IDŐ Sodrában

Békevilágkongresszus

"Az utóbbi évek Békevilágkongresszusaira" — írta ünnepélyesen a "Népszabadság" 1965. július 10-i számának vezércikke — "az ideológiai, vallási nézetek és a harci formák sokfélesége volt a jellemző, de a legfőbb célokért mindig sikerült hatékony akcióegységet kialakítani. Éppen ez volt a nagy békekampányok sikerének titka! A haladás erőinek egységes fellépése — kongresszuson csakúgy, mint a világporondon általában — most is lényegesen megkönnyítené az amerikai agresszió megfékezésére irányuló harcot:" Nem kell vájtfülű olvasónak lenni ahhoz, hogy valaki megállapítsa: a "Népszabadság" vezércikkének írója némi szorongással nézett elébe a legújabb, ezúttal Helsinkiben összegyűlő Békevilágkongresszusnak, sejtvén, hogy valami hiba csúszhat "az akcióegység kialakításának" hadmozdulatába, s hogy a "haladás erőinek" fellépése most nem lesz olyan "egységes", mint általában mindig lenni szokott azokon a kongresszusokon, ahol az orosz gramofonlemezekbe nem akadt bele a kínaiak tűje. A "Népszabadság" — ez alkalommal kivételesen — jól sejtette, hogy baj lesz. A kongresszus első napján kiderült már, hogy az akcióegység halva született, s hogy a kínaiak a kongresszust a legteljesebb mértékben ki akarják használni tulajdon politikai pecsenyéjük sütögetésére.

Mert alig ült össze a kiváló gyűlés, máris talpon volt a kínai küldött, aki tiltakozását jelentette be az egész kongresszus ügyrendjének szovjet megfogalmazása ellen s követelte, hogy a különbizottságok küldötteinek joga legyen a teljes ülésen is felszólalni, amit "egyes küldöttek" nem fogadtak teljes megértéssel. Viharos éjszakai ülés következett, melynek során az albán delegátus azzal vádolta a kongresszus elnökségét, hogy "belefojtja a szót" a küldöttekbe. A vihar tombolása oly magasra csapott, hogy az elnök, Lucio Luzzato elnapolta az értekezletet másnap reggelre, amikor is kiderült, hogy az éjszaka folyamán "egyes küldöttek" megegyeztek abban, hogy a kínai javaslatot a kongresszus nem fogadja el. Luzzato elnök, a reggeli teljes ülésen, e megegyezést "a demokrácia nagy győzelmének nevezte" s a résztvevők arra gondolhattak, hogy ezután minden simán folyik majd tovább, ahogy erre már volt precedens. De nem így történt.

A szovjet-kínai összeütközés tovább folytatódott. A július 12-i ülésen az albán delegátus azzal vádolta a Szovjetuniót, hogy annak legfőbb célja, hogy "összebarátkozzék" az Egyesült Államokkal és cserbenhagyja a szabadságukért küzdő népeket, mire a szovjet fődelegátus talpraugrott s imígyen kiáltott a szónoki emelvény felé: "Ez békekongresszus! Ez nem cirkusz!" Cirkusz vagy nem cirkusz, Foto Gami, az albán delegátus nem zavartatta magát beszédében még akkor sem, amikor a szovjet és az indiai küldöttség kivonult a teremből s némiképp gúnyosan megjegyezte: "Lehetséges, hogy az oroszok támogatják a vietnámi nép küzdelmét, de Leningrádban és Moszkvában betiltják az amerikai agresszió ellen a tiltakozó diákok tüntetéseit." Az ülésteremben újból kitört a vihar.

Lapzártakor még dúl a békeharc, amelyet a kommunista országok mint látható, a leghevesebben egymás ellen folytatnak.

Audiberti halála

HOSSZÚ SZENVEDÉS UTÁN, hatvanhat éves korában elhunyt Jacques Audiberti francia költő, regényíró és színpadi szerző. Utolsó műve, a Gallimard-kiadónál megjelent *"Vasárnap vár rám"* című naplója, amelyet betegségéről vezetett, éppen ezen a héten került a könyvkereskedések kirakatába. A napló feljegyzéseit nem lehet meghatottság nélkül olvasni: a súlyos beteg író lapjain a múlt már az utókornak adott találkozót. *"Kérdezgetem Héléne-t,* írta Audiberti, *halott vagyok-e már vagy még élő. Élő, a mindenit! És éppen hallom, hogy az Antibes-i Városi Tanács rólam nevezett el most egy közteret a kikötő és a Városháza között, az öreg városnegyed tövében, ahol a napvilágot megpillantottam."*

A dél-francia tengerparton, Antibes-ban, provánszi kőműves fiaként született Jacques Audiberti 1899-ben. Innen került el Párizsba, hogy ott még megismerhesse Apollinaire-t és "Párizs gyalogosá"-t, Léon-Paul Fargue-ot. Audiberti életét hotelszobáról hotelszobára vándorolva a francia fővárosban élte le, s a markáns vonású, kopasz, fekete inges, külsejében római diktátorra emlékeztető költőt utolsó éveiben is gyakran lehetett látni, amint a Boulevard Saint-Germain-en átvágott a Lipp-söröző ből a Flore-kávéházba. De a Saint-Germain-des-Prés-nek ez a jellegzetes figurája mindvégig megmaradt délvidéki embernek.

műveit, erényeit és gyengeségeit, a híres déli *"faconde"*-ot: a könnyű szó adományát, a humort, az elbeszélő kedélyt s a kevésbé ihletett pillanatokban a bőbeszédűséget származása magyarázza. S bizonyára a páratlan, szinte Victor Hugóéval vetekedő termékenységet is. Audibertiből, mint a láva ömlött a szó: négy évtizedes alkotói pályájára tizenöt regény, vagy kéttucat színdarab, számos verskötet, rádiójáték, filmforgatókönyv és megszámlálhatatlan cikk jutott.

A SZÓ volt Audiberti birodalma: az zuhogott minden versében, az tenyészett-burjánzott minden regényében. Mások, a francia irodalom gondos kertészei, műveikben egyenes ösvényeket, szépen nyírt pázsitokat terveztek; Audiberti viszont szeszélyes, kanyargós úton sétált egyre bujább szóhajtások, mondat-folyondárok felé. Úgy tett, mintha a gondolatot egyenes mederbe terelő, a szavak rendjét megszabó, a műfajokat szigorúan tisztelő francia klasszicizmus soha nem lett volna, s a XX. századi költő és prózaíró a barokk mestereket, a csapongó szabadgondolkodókat, a "szabálytalanokat": Agrippa d'Aubignét, Cyrano de Bergeracot vagy Scarront folytathatná. S persze játszott is a szóval: ízeit próbálgatta, váratlan kombinációjukban terszelgett, tréfás fordulatokban csavarta ki eredeti értelmüket, mint a francia nyelv másik humoros és bölcs alkimistája, Raymond Queneau. Magyarra talán ezért is nem fordították: ki győzte volna ötlettel, kedvvel, energiával a hatalmas munkát? Audiberti verseit vagy regényeit nem fordítani: magyarul kellene újra megírni.

A színpadi szerző azonban megérdemelné még ezt a fáradságot is. A művek persze itt is vegyes értékűek, s némelyiküknek szó-petárdái csak francia környezetben robbannának. A csellel, megalkuvással diadalmaskodó szerelmet, az életörömöt dicsőítő *"Le Mal court"*, a Comédie Française-ben is bemutatott *"La Fourmi dans le corps"* vagy a XI. század Bizáncába és Jeruzsálemébe elvezető *"Magányos lovas"* azonban jól bizonyítanák, hogy Audibertivel az utolsó húsz év egyik legjobb, legeredetibb francia drámaírója távozott el. Audiberti mindig borzongott a moralizálástól, s műveivel soha nem akart semmilyen ideológiát sem szolgálni. Színdarabjaiból — talán inkább, mint túlzsúfolt, lazán szerkesztett, a pillanatnyi ötletnek túlságosan is engedelmeskedő regényeiből vagy ironikus, játékos verseiből — mégis mindenkinek szóló bölcsesség olvasható ki. Audiberti az ókori szerzőkkel vallotta, hogy "minden dolog mértéke az ember", s fullasztó, fenyegető világunkban is legjobban tesszük, ha a Természet istenasszonya szavára hallgatunk. Szellemi mesterei a józan életélvezet hírdetői voltak: Rabelais, Voltaire vagy Gassendi, s persze mindnek őse: Epikurosz. Az ösztönök, a vitalitás misztikusai még lehetnek veszedelmes próféták is, de Epikurosz kedélyes híveinél türelmesebb ideológus nem igen akad.

L. M.

FELHŐK A KREML FELETT

A SZOVJET Kommunista Párt XXIII. Kongresszusának, legalábbis elméletben, még ez év vége előtt sorra kellene kerülnie. A párt érvényben lévő alapszabályai szerint a pártélet — és ennek következtében az egész rendszer — legfontosabb eseményének számító Kongresszust négyévenként kell összehívni; az utolsó Kongresszust 1961. októberében tartották. Az új dátum kitűzése tehát nagyon is időszerű lenne, de a szovjet sajtó mindeddig mélységesen hallgat a kérdésről. Számos nyugati megfigyelő ezt a kínos csendet a pártvezetőségben mutatkozó ellentétekkel magyarázza, amelyek az új ötéves terv (1966-1970) irányvonalainak kidolgozása közben alakultak ki.

A szovjet vezetők vitáiról eddig kevés pontos hír szűrődött ki. Figyelemre méltó viszont az a tény, hogy a Liberman professzornak tulajdonított reformtervekről a hivatalos fórumokon némileg ellentmondó vélemények hangzottak el az elmúlt napokban. Liberman reformjavaslatai, amint ez közismert, a "haszon" fogalmát szeretnék újra bevezetni a szovjet gazdasági életbe, mint az ésszerű vezetés mutatóját, valamint megszabadítani a vállalatokat a túlzottan központosított tervgazdálkodás béklyójától. A Tassz-híriroda nagy feltűnést keltett hírmagyarázatában igyekezett Liberman újításainak jelentőségét kisebbíteni. Elvégre Liberman csak egy szerény harkovi közgazdász, mondotta a Tassz-híriroda szövege, s tévednénk, ha a szovjet gazdasági élet csodálatos átszervezését várnánk tőle.

NÉHÁNY NAPRA RÁ azonban, hogy a szovjet hivatalos híriroda közzétette kommentárját, a legnagyobb szovjet köztársaság — az Orosz Köztársaság — miniszterelnökhelyettese, Gyakov kijelentette, hogy a Liberman javasolta reformok beváltak, s most fokozatosan kiterjesztik őket a moszkvai és leningrádi textil- és cipőgyárakra. A két, ellentmondó vélemény jól tükrözi a Központi Vezetőség két csoportjának álláspontját: azokét, akik a "liberalizálás" mellett vannak, s azokét, akik a múlt örökségén mit sem kívánnak változtatni. A két csoport megléte vitathatatlan, nehezebb lenne azonban pontosan meghatározni, melyikben foglal helyet a párt főtitkára, Brezsnyev és melyikben Koszigin miniszterelnök. Némelyek szerint Hruscsov vonalát inkább Brezsnyev követi, mások viszont azt állítják, hogy Koszigin a "liberálisok" pártfogója, de mindez jobbára csak találgatás.

A másik, már Hruscsov idejében vitatott kérdés: az új ötéves terv költségvetésében mennyi jusson az iparra és mennyi a hadseregre? A külföldi szakértők felfigyelhettek arra, hogy az elmúlt hetekben mondott beszédeikben Brezsnyev, Szuszlov és Mikojan mind azt hangoztatták, hogy a Szovjetunió védelmét szolgáló hadi-potenciált meg kell erősíteni. Valamennyien különös jelentőséget tulajdonítottak a *hagyományos fegyverek* fejlesztésének, mondván, hogy az ország védelmét nem lehet egyedül az atomfegyverekre bízni. (Ne feledjük, hogy Hruscsov vakon bízott az atomrakétákban, s tervbe vette a gyalogság létszámának csökkentését.) Más vezetők viszont, mint például Koszigin és Podgornyij, inkább azt hangsúlyozták, hogy a Szovjetunió előtt is megnyílt az életszínvonal emelésének a lehetősége. Legyünk azonban tárgyilagosak: nem a Szovjetunió az egyetlen ország, ahol a költségvetés előkészítése hasonló vitákat vált ki. A vélemények összecsapásából még nem kell messzemenő következtetéseket levonnunk. Sokkal figyelemreméltóbb viszont az a tény, hogy ma nincs a Szovjetunióban olyan elegendő tekintéllyel és hatalommal rendelkező egyén, aki ezekben a vitákban parancsszóval dönthetne.

SOKAN Brezsnyevben látják a jövendő döntőbírót. S meglehet, hogy a szovjet pártvezér készül is erre a szerepre, hiszen amióta hatalomra került, soha nem mulasztotta el az alkalmat, hogy a hadsereg vezetőit meg ne nyugtassa. A Katonai Főiskola tisztavatóján július 5-én mondott beszédében Brezsnyev kijelentette, hogy mindent megtesznek a katonai káderek tekintélyének növelésére. (Hadd jegyezzük meg, hogy Hruscsovnak a hadseregben gyakran szemére hányták, hogy a hivatásos katonákkal szemben előnyben részesítette a politikai kádereket.) Ezek után joggal várhatjuk, hogy az új költségvetés messzemenően figyelembe veszi majd a Vezérkar kívánságait.

Ezek lennének tehát a rendelkezésünkre álló tények és a belőlük levonható következtetések. Minden más csak tetszetős találgatás lehet. Togliattinak igaza volt, amikor bürokratikus és antidemokratikus jelenségnek minősítette a Kreml magatartását, amellyel a belső vitákat igyekszik a nyilvánosság elől elleplezni. — A Kreml "csendfüggönyén" átszivárgó néhány hír számos, bizonytalan találgatásnak adott lehetőséget: "valami készül a Kremlben", mondogatják a megfigyelők. — Újabb tisztogatás? Néhány régi Hruscsov-hívő — Voronov, Podgornyij, Gyemicsov, a volt párizsi nagykövet, Vinogradov — teljes félreállítása? Egyelőre semmi biztosat nem lehet tudni.

ARRÓL IS szólnak hírek, hogy a szovjet vezetők nem tudtak megegyezni: mivel válaszoljanak az Egyesült Államoknak, ha Washington elhatározza Hanoi bombázását? Lehet, hogy igaz ez a hír is: minden lehetséges, amíg az ellenkezőjéről nincsen bizonyíték. — Az egyetlen pont, amihez nem fér kétség: kilenc hónappal Hruscsov bukása után a szovjet vezetők egyre több és súlyosabb, megoldásra váró kérdéssel találják magukat szemközt.

FEJTŐ FERENC

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

PEÉRY REZSŐ

MODERN MAGYAR ELBESZÉLŐK NÉMETÜL

A STUTTGARTI Reclam-Kiadó világirodalmi prózai antológiái sorában az amerikai, francia, olasz, jugoszláv és német kötet után Schag Friederika válogatásában és fordításában "Ungarische Erzähler der Gegenwart" címmel közel háromszáz oldalnyi terjedelemben minap megjelent a mai magyar elbeszélők kötete is. (Ungarische Erzähler der Gegenwart. Herausgegeben und eingeleitet von Friederika Schag. Stuttgart, Philipp Reclam, 1965. — 2960 o.)

Az első szavunk a tiszteletadásé és az örömé afelett, hogy az irodalmunk mai világát bemutatni hivatott kötet éppen ama jeles kiadó gondozásában jelenhetett meg, amely nevét évtizedek óta rangos és fontos világirodalmi szövegek, elsősorban a világirodalom klasszikusainak publikálásával avatta megbecsült európai fogalommá.

Apáink és a magunk ifjúságára kell gondolnunk neve hallatán, s a hálára, amelyet éreztünk, amidőn távoli népek és távoli irodalmak ajtaját nyitotta meg előttünk az Universal-Bibliothek egy-egy kis kötete. A neves német kiadó vezető gondolata : filléreként jól gondozott irodalmi szövegeket megjelentetni korrekt gondozásban, Európa-szerte iskolát teremtett s lehet, sőt valószínű, hogy példája adott bátorságot egykor a magyar nyelvterületen olyan kitűnő vállalkozások megteremtéséhez, mint amilyen a Gyulai-Ambrus Magyar Könyvtára vagy a háborúkat és változásokat átvészelt Olcsó Könyvtár sorozatai.

Mielőtt a kötet átlapozása közben kialakult benyomásainkról számot adnánk, hadd mondjuk el, miért tartjuk e rangos kis kötet megjelenését művelődéstörténetünk szempontjából jelentős eseménynek.

AZ OKTÓBERI FORRADALOM UTÁN e században másodízben indul a magyar irodalom német nyelven Nyugat-Európa felé.

Ebben a században ugyanis tornyosodni kezdett egy másik hullám : volt egy igen rövid időszak az első világháború és 1933 között, amidőn úgy látszott, hogy a szellemi Magyarországnak lesz módja, ideje és lehetősége, hogy kellő műfordítói vértezetben jelenjék meg Goethe nyelvén a világ előtt.

Tisztelettel, hálával és nagyrabecsüléssel kell itt megemlékeznünk azokról a magyar írástudókról, akik a weimari szellemi szabadság lehetőségeit felismervén fáradoztak a modern magyar irodalom német nyelvű bemutatása érdekében. Gragger Róbertre, Farkas Gyulára, Pukánszky Bélára, Keresztúry Dezsőre és — fordításokról lévén szó — mindenekelőtt a magyar irodalom szerelmesére és hűséges istápolójára : Stefan J. Kleinre gondolok itt, ama áldozatrakész úttörőkre, akik részben a berlini Collegium Hungaricum portáján s az "Ungarische Jahrbücher" szerkesztőségében, részben neves modern németországi, majd ausztriai kiadók segítségével végezték évekig a mai magyar irodalom német nyelvű megjelentetésének rendkívül nehéz és olykor felette hálátlan munkáját.

Schag Friederika antológiájának informatív, de nem filológiai jegyzetanyagából is kiviláglik, hogy a német könyvpiacon ebben a korszakban — javarészt Stefan J. Klein tolmácsolásában — az új magyar prózairodalom olyan nagyjai, mint Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső vagy Márai Sándor részben életük legfontosabb műveivel jelen voltak már egyszer.

Nem tudom pontosan megokolni, miért, de ez a jelentkezés, ez a bemutatkozás nem váltotta ki azt a visszhangot, amelyet megérdemelt volna. A modern magyar írók esetenként megszerezték ugyan jelentős írótársaik megbecsülését, sőt hódolatát, mint Kosztolányi Thomas Mannét, de jelentkezésük meglehetősen nyom nélkül maradt a német nyelvű irodalmi köztudatban.

Lehet, hogy azért, mert a fordítók munkája nem volt mégsem konzcsniális. Részben talán azért, mert a kor, amidőn a fejlődésben megkésett, sziget-sorsú nép sajátos világát megelevenítették, túlságosan sok fájó és eleven létkérdést vetett fel, amelyre a magyar szerzők akkor nem tudtak választ adni. Mindenekelőtt pedig azért, mert a szabad német szellem a halálos fenyegetettség válságával küzdött és 1933-ban elpusztult a totális zsarnokság szorításában.

A WEIMARI ÉPÜLET összeomlása maga alá temette a modern magyar irodalom igényes és hűséges német nyelvű bemutatásához fűzött várakozásunkat és reményeinket, mint az európai öntudat minden hídverő kísérletét és esélyeit.

A szabad német szellemi lehetőségek harminchármas katasztrófája, később a második világháború ezen a területen is felmérhetetlen rombolást végzett. A weimari — majd azt követően a bécsi korszakban (1933-1938) olyan sok fáradsággal elvégzett úttörő munkának nyomát és emlékét rendszeresen felkutatni roppantul nehéz feladat. Az úttörők közül alig akad ma már hírmondó az élők sorában. könyveiket ki tudja milyen máglya emésztette el : a könyvégető kor dühe avagy a németországi városokra lezúduló bombaszőnyegek — ki tanúskodhatik ma róla ?

Hogy egy tudat-átalakító, emlék-kioltó zsarnoki korszak s egy modern légiháború mennyire nyom nélkül tudja megsemmisíteni másfél évtized építő munkáját, arra a Nyugat-nemzedék egykori németországi jelenlétének teljes emléktelensége ijesztő példa.

NE LEGYÜNK MÉLTÁNYTALANOK, s ne feledkezzünk meg arról, hogy a Magyarországot a Nyugattól elszigetelő Vasfüggönyön innen az ötvenes évektől kezdődően megindult a maga mérsékelt és irányított módján a szellemi árucsere Magyarország és Kelet-Németország között. Ez az utóbbi évtizedben több jelentős magyar író előtt nyitott kaput. Az államilag ellenőrzött és irányított szellemi árucserének azonban sajnálatos ismérve, hogy a természetes érdeklődés és kereslet törvényeit megkerülve, olykor mintegy a nyilvánosság kizárásával dolgozik, s erősen világnézeti és pártszerű tájékozódással ritkán kelt fel eleven érdeklődést s még ritkábban elégít ki ténylegesen meglévő szomjúságot és szellemi igényt.

Mint magyarok, örvendünk minden magyar könyvnek, amely a kelet-német könyvpiacon megjelenik, feltéve, ha az irodalmi értéket követi s nem pártpropagandát, vagy "pártos" — azaz bevallottan valóságferdítő — történetírást vagy riportázst.

A magyar irodalomnak a kelet-német jelenlétből azonban akkor is kevés gyakorlati haszna lenne, ha ott irodalmunk remekművei jelennének meg elsőrendű fordításokban. A kelet-német könyvpiac szocialista jellegének megfelelően, ijesztően *elszigetelt* helyzetben van, ami azt jelenti, hogy az ott fordításban megjelent magyar mű csakúgy *nem* jut el nyugatabbra, mint kelet-német társai. Európa kettészakadásának tényéből következően a Lipcsében vagy Drezdában megjelent magyar könyv csak bonyolult utánjárással rendelhető meg, azaz nem kerül bele automatikusan a német nyelvű könyvpiac nagy gépezetébe. Svájcban, Ausztriában, Nyugat-Németországban mit sem lehet tudni ezekről a magyar fordításokról, illetve onnét csak világszerte ismert szerző műve indulhatott Nyugat felé, mint, mondjuk — egykor — Lukács György életműve.

A valóban európai szín a magyar író számára a svájci, nyugat-németországi, ausztriai kiadó és könyvtár. Itt azonban a magyar modern irodalom jelentkezését a második világháború után Magyarország teljes elszigeteltsége akadályozta meg másfél évtizedig. Az új hullamnak, amelynek egyik formaja a Reclam magyar antológiaja, voltak előfutárai a német könyvpiacon. Itt elsősorban Márai Sándorra gondolok. A magyar best-seller-írókon kívül 1948-tól kezdődoen elsősorban az ő könyvei jelentették az új magyar irodalom jelenlétét a német nyelvű olvasók világában.

Hanem a tudatos érdeklődést és keresletet a magyar felkelés bevilágította, egyszeri és tragikus történelmi szín kelti fel az európai emberekben a magyarság modern irodalma iránt. Október a távoli és rokontalan népet egyszerre emelte ki a Semmi homályából : eszméletünk és irodalmunk bekerült a világérdeklődés központjába.

OKTÓBER ÓTA a magyar író nem amerikai, angol vagy francia sikerei után jelenik meg a német nyelvű európai könyvpiacon, hanem részben a frankfurti vagy stuttgarti kiadó jelent számára lépcsőt a világhír felé.

A magyar irodalmat németül tolmácsoló úttörőket azóta felváltották azok a fiatalabb műfordítók és filológusok, akik immár nem visszhangtalan közegben fáradoznak, hanem egy élénk érdeklődés és kereslet nyomán, barátságos légkörben felelnek meg a követelményeknek, s végzik a tolmácsolás és elhelyezés munkáját. Hiszen az anyag, amivel foglalkoznak, a világkultúra áramkörének szerves részévé változott közben ! A világtörténelem élményközösséget teremtett a magyar író és külföldi olvasója között. A magyarok átélték a korszak legdrámaibb és legjelentősebb társadalmi megrázkódtatását s önmaguk erejével, a maguk módján : lázadásukkal és nem belenyugvó alkalmazkodással "túljutottak rajta". Ezzel a kor színvonalára érkeztek s nem csupán különös hírmondónak tűnnek fel. Van lényeges mondanivalójuk a kortársak, a világ számára. Déry Tibor, Illyés Gyula, Németh László, Háy Gyula, Lukács György németországi és európai sikerének ez a titka.

ÍGY, ennek a történelmi hullámnak hordásában kerül asztalunkra Schag Friederika német antológiája.

A könyv sok vitát fog kiváltani a magyar irodalom barátai körében odahaza — és Nyugat-Európában is.

A feladat, amire az antológia szerkesztője vállalkozott, meghaladja jóval egy ember erejét.

Lehet-e egy fél század magyar prózairodalmát idegen nyelven háromszáz kis oldalon összefoglalni úgy, hogy az anyagát valóban s a kellő arányokban kifejezze s egyben gyönyörködtetve tájékoztasson embereket egy világról, amelyről csak félreértéseik, téveszméik vagy illúzióik lehetnek?

Ha igen, az elképzelhető megoldások közül Schag Friederikáé nyilván az eddig legjobbak közé sorolandó.

Elsősorban nem csupán kitűnő ízlése, hanem szerkesztésének kötetlensége, válogatásának szabadsága okán. Az antológia szerzőinek derékhadát a "Nyugat" nemzedékeinek legismertebb írói, a modern magyar irodalom klasszikusai teszik ki : Ady, Krúdy, Kaffka, Szép Ernő, Kassák, Babits, Kosztolányi, Karinthy, Gelléri, Kodolányi, Dallos, Illyés, Németh László, olykor kitűnő válogatásban, jobbára értéküket, stílusukat és egyéniségüket híven kifejező prózai darabokkal állnak itt sorfalat. A konzervatív életérzés irodalmát Herczeg Ferenc képviseli, a magánosok világát Szabó Dezső, az urbánus irodalom Márai, Thurzó Gábor, Rónay György tolmácsolásában állt helyt — bár kevesebb meggyőző erővel, mint a "Nyugat" írói, a fiatalabb nemzedékek irodalmát Szabó Magda, Mándy Iván, Mészöly Miklós jeleníti meg, a szocialista realizmus világát Csurka István egy meglepően éles, friss szatírája tükrözi Sarkadi Imre jelképes mitológiai tanmeséjének megdöbbentő s hátborzongató tanúskodása mellett.

A SZERKESZTŐ válogató keze olykor remekművet emel elénk (Kosztolányi, Móricz, Tamási, Kodolányi, Déry, Sarkadi, Csurka írásai a lehető legnagyobb hatásfokkal jelenítik meg íróikat), olykor mintha csak a kordokumentum, az írásban ábrázolt társadalmi kérdés vezetné a latolgatásban. Méltatlan, gyenge, jelentéktelen darab nincsen a kötetben, de van olyan jeles prózaírónk, aki nem a kellő hőfokú írásával szerepel (Kassák, Márai, Mándy, Németh László) —, nyilván ugyancsak a kötet erősen vitatható "tematikai" látköre kedvéért.

Mindegy, ebben a csoportosításban, a korrekt és kitűnő életrajzi- és jegyzetanyagban a magyar irodalom olyan bemutatásáról van szó, amely odahaza még mindig elképzelhetetlen, s mely függetlenül tértől és időtől a modern magyar irodalmat meglehetősen arányos válogatásban tükrözi.

Igen nagy kár s nyilván részben a szűk bemutató-színpadra vezethető vissza, hogy a magyar prózaírás néhány jelentős nagyja hiányzik az antológiából. Nagy Lajos, Hunyady Sándor, Remenyik Zsigmond, Tersánszky Józsi Jenő, Illés Endre, Cs. Szabó László és Veres Péter olyan rangsorolású írók, akik nélkül az összefoglaló kép fél század magyar irodalmáról fájdalmasan hiányos, különösen abban az antológiában, amely zömében a modern magyar prózaírás klasszikusait mutatja be.

Az antológia előszava bizonyos mértében megérteti ezt a hiányosságát. A könyv anyagának válogatója a kiválasztott anyaggal elsősorban magyar létproblémákat kívánt ismertetni. Anyagát úgy csoportosította, hogy az írások önmaguk értékén túl a történelmi Magyarország sajátos nemzetiségi problémáira, a Csonka-ország roppant társadalmi feszültségeire és nyomorúságára s a népi demokratikus magyar korszak társadalmi és erkölcsi problémáira világítsanak rá.

Az ilyenfajta dokumentálásra való törekvés jogossága azonban vitatható, visszhangja a történelmi ismereteket nélkülözi olvasói világában, félreértéseket és sommás ítélkezést válthat ki. Egy nemzeti antológia célja nem lehet az illető nemzet társadalmi kérdéseinek dokumentálása, hanem reprezentatív irodalmi értékeinek szemléje. Mert bár az irodalom és társadalom útja és fejlődése szorosan összefügg egymással, különösen nálunk, magyaroknál, a társadalmi probléma irodalmi visszhangját tudatosítani inkább szociológiai és művelődéstörténeti, mint irodalomtörténeti feladat : jelesül akkor, ha egy irodalom világának *külföldi* bemutatásáról van szó.

SCHAG FRIEDERIKA ANTOLÓGIÁJA a magyar életre és társadalomra vonatkozó, erősen negatív benyomást keltő képet erőteljes és színvonalas, hiteles és komoly írások segítségével ötvözi egybe.

Ezzel remélhetőleg arról győzi meg német nyelvű olvasóit, hogy a szerencsétlen és meghasonlott, nemzeti és társadalmi válságokkal küzdő magyarok európai rangú modern irodalmat teremtettek, amellyel megismerkedni lélekemelő és érdemes feladat minden értő szellem és gyönyörködni tudó ember számára.

Ha ez így van, a kötet szerzőjének érdeme elvitathatatlan a modern magyar próza német nyelvű bemutatása, európai sikerének egyengetésében.

FORRAI ESZTER VERSEI

Keringő

...hozzád szaladnék, ha tűz égetné el házamat, ágyam és párnáim, meg könyveim és kedves játékaim, meg törülközőm, amelyre repülő madár van festve, tűz lobogna, pusztítana lilavörös lángokkal .... naplemente után betakaródznánk az árnyékokkal, fákkal, aztán el tudnám mesélni, miért kellett csak álmodnom először rólad és utána megcsókolnom szemed szád, fürtjeidfürtjeimet, aztán kezednek bevallanám, miért engedem, hogy simogasson, és fülednek is hogy sziszegő sóhajom meghallja, szederjes nyelved ne nyújtsd ki, mosolyod-mosolyom, fogadra ráröppen a hópehely, nem engedem elolvadni, nem szívni, lehelni kell rá, a didergéstől jégkristály az ablakunkon olvad, füstszínű szemed, arcod koronája ives szakállad hajadig, lépésedben zenék játéka alsóajkaink teltebbek, minden súly arra nehezedik, a szavak és dalok is onnan reppennek.

Tavasz

Megáradt a nap
Estéig ér világossága
Árnyékod is hosszabb
Bőröd világosabb
Zöld levelekkel tarkítod asztalod
S libegő kabátszárnyad
Madárként verdes a szélben
Mellédhajolnak a rügytestű fák
Bimbóruha feszül a virágon
Földszagú eres arcod
Esőkönnyel öntözi a tavasz....

A naturalizmus diadala

A PÁRIZSI "Théâtre des Nations", a "Nemzetek Színháza", ez az oly nagyszerűnek indult, s annyi felejthetetlen estét nyújtó vállalkozás az évek során sokat veszített kezdeti lendületéből.

Idei évadja sem büszkélkedhetett rendkívüli produkciókkal, s a tisztes nemzetközi színvonalat legfeljebb csak a belgák és a románok előadása ütötte meg, Az utolsó hét estéin azonban újra zsúfolásig megtelt a Sarah Bernhardt Színház nézőtere, s az olasz művészek jóvoltából a forró hangulat, a szűnni nem akaró tapsvihar a "Théâtre des Nations" legnagyobb sikereit : a "Berliner Ensemble", a londoni "Old Vic", Lawrence Olivier és Lucchino Visconti vendégszereplését idézte.

Az első estén a párizsi közönség lelkes ovációja nem a darabnak szólt, hanem a firenzei májusi fesztiválra, a "Maggio Musicale Fiorentinó"-ra összetoborzott olasz társulatnak, amely most Párizstól Bécsig, a Burgtheaterig járja Európát, s persze rendezőjüknek, Franco Zeffirellinek meg a csodálatos színésznőnek, Anna Magnaninak! Igaz, maga a darab, Giovanni Verga kétfelvonásos paraszt-drámája, a *"Lupa"* nem méltatlan alkalom arra, hogy a rendezői és színészi tehetséget megcsillantsa. A külföldi nézőnek Verga jobbára csak irodalomtörténeti jelenség : az olasz naturalizmus, a pontos megfigyelésre és tárgyilagosságra törekvő "verizmus" legjobb képviselője. Az olasz művészetben azonban az *"I Malavoglia"* szerzője még ma is elevenen ható példa : a fasizmus fellengzős, vérszegényen költőieskedő alkotásai után a neorealizmus nemzedéke nála talált ihletet és esztétikai igazolást.

⁂

A "LUPA", akárcsak a szerző korábbi műve, a *"Parasztbecsület"*, eredetileg novellából írt operalibrettó volt, s éveken át Puccini megzenésítésére várt. Az egyszerű és szenvedélyes történet méltó is egy verista operához. A hősnő, ez a falusi Phaedra vagy Putifárné, ez a dél-szicíliai parasztasszony, maga a *"Lupa"* : a nőstényfarkas, az őrületig, az istenkísértésig, a maga és a mások boldogságának lerombolásáig szerelmes öregedő nő. A tanyaudvaron nótázó legények közt szemet vet Nanni Lascára. A perzselő tekintet elől a férfi hiába igyekszik menekülni, s amikor a "Lupa" lánya kezét is neki ígéri, a diabolikus szerződés elől nem tud már kitérni. Néhány év múlva Nanni azt hiszi, hogy végre megtalálta lelki békéjét,megszabadult a forró éjszaka, az ördögi paktum emlékétől, s feleségével, Marával nyugodtan nevelheti gyerekeit. A "Lupa" azonban újra megjelenik Nanni házában. A két vetélytárs, anya és lánya között parázs veszekedés támad, s a megzavart férfi az újabb kísértésnek csak úgy tud ellenállni, hogy fejszét ragad, s megöli a szenvedélyével megvert, megszállott asszonyt...

Giovanni Verga melodrámája rövid és cselekményében egyszerű, mégis többféle értelmezésre ad lehetőséget. A *"Lupa"*-ban, lehet, darabos lélekrajzú, de hiteles, s a kort, a századvég Szicíliáját pontosan idéző komor paraszti drámát látni. Ám azoknak is igazuk van, akik a naturalista rajzon túl jelképes jelentést keresnek a műben : Nanni Lasca, a becsületes parasztlegény úgy adja el lelkét a kísértő Lupának, mint a német tudós doktor a magáét Mefisztónak. Az olasz társulat rendezője, a néhány év alatt nemzetközi tekintélyre szert tett, New York, London és Róma között cikkázó Franco Zeffirelli az előző megoldást választotta, s arra törekedett, hogy Verga verista esztétikáját talán még a kortársaknál is hívebben fordítsa le a színpad nyelvére. Anna Magnani, annyi felejthetetlen film, a "Róma, nyílt város", az "Amore", a "Bellissima", az "Aranyhintó" hősnője, aki több mint tíz év hallgatás után most tért vissza első szerelméhez, a színházhoz, talán éppen ebben a rendezői koncepcióban mutatta meg leginkább, hogy ő a legnagyobb élő olasz színésznő, a Dusék és Emma Grammaticák méltó utóda. A párizsi közönség azt várhatta,hogy "monstre sacré"-t, "szent szörnyeteget" lát majd a színpadon, aki széles gesztusaival, délies temperamentumával, harsányságával társait a háttérbe szorítja. De Anna Magnani — "a" Magnani, ahogy Rómában mondják tisztelettel és szeretettel — fegyelmezett, az együttest és a művet szolgáló művész. Túlzásokra csábító Lupája csupa mértéktartás : a rendezői utasításhoz híven nem a démonikus, hanem csak az érzékei rabságában szenvedő asszony. Azaz — s ez az igazi nagyság! — Magnani azért *szordinóban*, elfojtott hangon, néhány mozdulattal eljátssza a *másikat* is: elég egy fulladt kiáltás, egy vállrándítás, egy gesztus, ahogy kendőjét megoldja, halántékához tapadó tincseit eligazítja, ahogy szeme megvillan, hogy a festői életkép mögött, egy verekedés vagy körmenet koreográfiája közepette a naturalistára csinosított színpadon fölizzék a legsűrűbb drámai szenvedély. A lelkesen ünneplő párizsi közönségnek igaza volt : kitűnő az olasz társulat, ügyes és tehetséges Franco Zeffirelli, de Anna Magnani egyedülálló jelenség, aki nemcsak a Lupa szerepét érdemelné, hanem a legnagyobbakat : Médeát, Kurázsi anyót, Lady Macbethet.

⁂

AZ OLASZ EGYÜTTES második előadása — Shakespeare *"Rómeo és Júliá"*-ja — az előzőnél nem kisebb sikert aratott. Az est hőse ezúttal a rendező, Franco Zeffirelli volt, akiről azonban tárgyilagos véleményt csak ellentétes jelzőkkel lehet mondani. A "Rómeo és Júlia" rendezése — akárcsak a "Lupá"-é vagy a "Nemzetek Színházá"-ban tavaly bemutatott, díjnyertes "Hamlet"-é — egyszerre vitatható és lenyűgöző. Vitatható, mert érzésünk szerint az új értelmezésre és formai eredetiségre törő modern színjátszás egészen más irányokban tapogatódzik. De lenyűgöző is, mert a maga választotta koncepción belül Zeffirelli egyszerűen tökéletes. Az ellentmondásra a magyarázatot Zeffirelli adottságaiban és pályakezdésében kell keresnünk. A fiatal rendező az "Ossessione" és a "Senso" szerzője, Lucchino Visconti asszisztenseként kezdte pályáját, s tőle tanulhatta meg a részletek szeretetét, a szinte megszállottan igényes történelmi hűséget, a festőien elrendezett naturalista jelenetek halmozását. S Visconti iskolája tökéletesen megfelelt Zeffirelli adottságainak is, aki inkább színekkel dolgozik, mint markáns vonalakkal, s nem a dráma csontvázát keresi, hanem a díszítő elemek gazdagságával és szinte operai pompájával igyekszik elkábítani a nézőt. Enyhe túlzással azt mondhatnánk : bogaras archeológus, régiségkereskedő, finom lelkű lakberendező, táncmester, naturalista festő, aprólékos regényíró, koronázási ceremóniamester veszett el benne egy személyben... S noha Zeffirellinek semmi köze nincsen a szocialista realizmus ideológiájához vagy esztétikájához, rendezése az 50-es évek magyar operaszínpadának eszményeit valósítja meg : úgy, vagy talán jobban, ahogy néhai Oláh Gusztáv szerette volna, ha fantáziáját nem kötik meg.

⁂

AZ OLASZOK "Rómeo"-ja is történelmileg hű, de egyben szemet gyönyörködtető díszletek között rendezett operaelőadás, amelyből az érzelmesebb vagy drámaibb pillanatokban a zene sem hiányzik. Shakespeare darabját képzelt Itáliában helyezte el, de Zeffirelli díszletei, amelyek mintha csak reneszánsz festmények transzpozíciói lennének, a valódi Veronát idézik : a város csipkés ormú tornyait, palotáit, piacterét, a *Piazza delle Erbé*-t. S a megtévesztésig élethű színpadon igazi élet nyüzsög : kofák kiáltoznak, gyerekek játszanak, szolgák incselkednek. A kút káváján a dombormű kézzel tapintható, a felborított kosarakból érett narancsok gurulnak széjjel, s a párbajozók pengéje is félelmesen szikrázik. Az egyszavas szereplő, a néma statiszta is játszik : minden pillanatban az egész színpad él és mozog. Az olasz társulat előadása, mint valamilyen hatalmas és tökéletes gépezet, pontosan és olajozottan működik : Zeffirelli, a mérnök, semmit nem bízott a véletlenre s egyetlen játéklehetőséget sem hagyott kihasználatlanul. A tökélynek csak elismeréssel lehet adóznunk, még akkor is, ha úgy véljük, hogy az ötletek gazdagsága, a részletek hűsége, a freskó színpompája olykor a lényegesebbről terelik el a figyelmet. Fenntartás nélkül dicsérhetjük azonban Franco Zeffirellit a főszereplőknek adott instrukcióiért. Giancarlo Giannini és Annamaria Guarnieri — Rómeo és Júlia alakítói — szenvedélyes, lobogó, érzelmeik tüzében égő, szerelmükön kívül mivel sem törődő, sajátosan *olasz* fiatalokat játszanak. S olaszok, mai olasz *"vitellone"*-k Rómeo barátai is, akik pergő nyelvükkel, csínyeikkel, fintoraikkal, alvó várost felverő kurjongatásukkal, melankóliába boruló vidámságukkal akár Fellini valamelyik filmjében is szerepelhetnének. S ha már a színészekről szólunk, hadd említsük meg Mercutio alakítójának nevét, Paolo Graziosiét, akire nemrégiben már Ruzante darabjában is felfigyelhettünk, s aki most gúnyos szójátékaival, költői monológjával, torkot szorongató halálával kiváltságos, ihletett pillanatokat szerzett a nézőknek.

ALBERT PÁL

MEGJELENT MAGYARUL IS
19 idegen nyelvű kiadás után
Méray Tibor
BÚCSÚLEVÉL
című regénye.
ÁRA (postaköltséggel együtt)
fűzve : 12.- frank
kötve : 20.- frank
(vagy annak megfelelő összeg)
Megrendelhető, a vételár beküldésével, kiadóhivatalunknál
és az Irodalmi Újság terjesztőinél.

Három nagy művész három nagy balett

PONTOSAN 52 év telt el azóta, hogy Pourtalès bárónő személye elleni sértésnek vette a "Sacre du Printemps" (a magyarra pontatlanul forditott "Tavaszünnep") előadását a párizsi Champs-Elysées Színházban. Nizsinszky nimbusza se tudta megakadályozni ezen az estén a botrányt és a bukást. Stravinszky zenéje később a hangversenyhallgatókban talált megértőbb közönségre, mint balettnek igazi sikere csak 1929-ben lett Londonban, mégpedig Diaghilev közreműködésével. A londoni előadás után viszont a "Times" klasszikus helyet adott a műnek : "A 'Tavaszünnep' jelenti azt *a* művet a XX. században, amit Beethoven IX. Szimfóniája jelentett a XIX.-ben."

Az 1965-ös párizsi felújítás hozhatott-e újat, esetleg újabb felháborodást? Igaz, Béjart koreográfiája némelyeket, mint M. Hoffmannt, ilyan kijelentésekre késztetett : "Fessünk-e bajuszt a Mona Lisának?", "Szabad-e megbecsteleníteni a mesterműveket?", "Meddig mehet el egy előadóművész újítása?" — de a telt ház es a többi kritika alapján úgy tűnik, hogy a botrány ma már kiment a divatból. Vagy anachronizmus lenne Chagall mennyezet-freskója alatt ?

IGAZ, Béjárt fokozatosan építette fel a három balettet bemutató estét. A "Lakodalom" valójában semmi forradalmi újítást nem hoz. Zeneileg és koreográfiailag is stilizált folklórnak nevezhető, mintha egy hatalmas zenegép felhúzható figurái mozognának a színpadon. Mikor Diaghilev kérésére Stravinszky megírta a zenéjét, ő maga is szórakoztató zenének, maskarádénak szánta. Inkább paródiája ez egy igazi paraszti lakodalomnak, mintsem régi népszokások színpadra alkalmazása. A zene ezt a szinte mechanikus mozgást fejezi ki, különös (később Orfnál állandósult) ütőszenekarával, a kórus, a szólisták és a 4 zongora is mint ütőhangszerek szerepelnek. A díszletek és a kosztümök összhatása messziről egy ikon színeire és arányaira emlékeztet. Béjart új ötlete, hogy a tradicionális öltözetben és ritusokban végigvergődő menyasszony és vőlegény alakját megkettőzi egy fehér trikóban mögöttük táncoló párral. A Párizsi Opera két új csillaga (Thibon és Bonnefous) széles skálájú kifejezést ad a szerepeknek : a ritus befejezését váró szerelmesek vágyakozásának szimbólumát, vagy a nehéz kosztümöktől megszabadult két testét, vagy talán a szülők által eladott álarcos menyasszony félelmét a pillanattól, mikor jövendő férje először meglátja?

A MÁSODIK BALETTET, a "Rohá"-t Béjart szürrealista keretbe helyezi. A színpad közepén ócska autógumikból összeeszkábált pódiumon játszik a zenekar, mögöttük díszlet helyett egy nagy lepedőn a Stravinszkyről festett Picasso kép, régi bélyegekkel, egy Diaghilev fényképpel és egy kalapáccsal (utalás Boulez karmester egyik híres művére, a "Mester nélküli kalapács"-ra), a táncosok fürdőruhában — mindez G. Cassado terve szerint. Stravinszky akrobatáknak szánta ezt az állatmesebalettet. A kritika szerint a J.L. Barrault-bemutatta előadás a Petit Marigny Színházban sokkal jobban megközelítette a balett pantomim és mulatságos jellegét, mint a Béjart-féle operai megoldás. Tény, hogy a hatalmas operai színpadon elvesztek mind a táncosok, mind maga a zene is. A kevés létszámú zenekart, a szólisták hangutánzó szövegét alig lehetett hallani és nem érvényesült a szimfonikus együttesben ritkán hallható cimbalom sem, amelyre egyébként a felejthetetlen Rácz Aladár játéka hívta fel Stravinszky figyelmét egy genfi kabarében. Kárpótolt viszont a táncosok, és különösen a női főszereplő (Motte) rendkívül eleven, meggyőző mozgása.

AZ EST harmadik balettje, és egyben fénypontja a "Tavaszünnep". Az eddigi előadások koreográfiája Stravinszky programját követte : egy pogány ritust, amelynek keretében öreg bölcsek halálra táncoltatnak egy fiatal lányt, áldozatul a tavasz istenének. Béjart egy általánosabb, időtlenebb szinten akarta kifejezni a tavasz és a szerelem ébredését. Művészi világítástechnikával pótolta a díszleteket (egy stilizált kunyhón kívül üres a színpad) és a kosztümöket (testszínű trikóba bújtatta a balettkart). Zeneileg itt volt leginkább érezhető Boulez jelenléte. A Stravinszky-zene bonyolult szövevényeiben, a politonalitásban és különösen a poliritmikában, a ritmusváltásokban a karmester nemcsak hogy legalább úgy kiismeri magát, mint a szerző, de azokat tökéletesen éreztetni is tudja. Micsoda zenei felkészültséget követel ez a mű a táncosoktól is, hogy az állandó dobogást, lihegést, váltakozó hullámzást a partitura előírása szerint híven követni tudják! A balettkarnak megszűnt a statisztáló, teret betöltő másodszerepe : mint egy hatalmas százkarú, százlábú állat, pontos geometriai formákban kapcsolódik össze a férfikar a "választott"-tal (Atanasoff) az élen, a "Föld imádatá"-ban, a tavasz és a vágy ébredésében. A második részben a női "választott" (Rayet) és a női kar kontrasztot jelent a maga szemérmes, öntudatlan, félénk táncával. De a test ünnepe elragadta őket is és a balett hatalmas crescendóval végződik, hirdetve a szerelem diadalát.

KÉTSÉGTELEN, hogy Béjart alakítása helyenként súrolja a közönségesség határát és koreográfiája bizonyos szempontból tényleg "megbecstelenítése" Stravinszky elképzelésének. De Stravinszky maga mondta a "Pulcinellá"-ban felhasznált Pergolese-dallamokkal kapcsolatban : "Az erőszakot a gyermek születése igazolja." Béjart pedig ezzel a három balettel életképes újat teremtett.

Az előadás közönségsikert hozott. A tavaszi bemutató után a három balett az Opera állandó műsorszáma marad, bevonul a "Diótörő" és a "Lakmé" mellé ... Így történt volna-e, ha a különböző folklór-csoportok, vodu-táncok és bizonyos fokig a tánc-szempontból jelentős "West Side Story" nem készítették volna elő a talajt egy, a piruettől megszabadult, új mozgásművészet megértésére ?

NY. KÓRÖSY MÁRIA

WEIMARBAN megnyílt a VI. Nemzetközi Zenei Szeminárium, melyre 775 résztvevő érkezett 18 országból. Magyarországot Antal István, Garai György és Lukács Pál képviseli.

*

LENGYEL VERA izraeli zongoraművésznő 16 évi távollét után a Magyar Zeneművészek Egyesületének rendezésében május végén Budapesten hangversenyt adott. A magyar sajtó nagy elismeréssel írt a művészi teljesítményről.

*

SZÁZNYOLCVAN fiatal művész jelentkezett eddig 22 országból a jövő májusban Moszkvában tartandó Csajkovszkij Zenei Versenyre.

PEN-kongresszus Bledben

A Nemzetközi PEN Club Bledben, Jugoszlávia e festői fürdőhelyén tartotta július 1-től 7-ig kongresszusát. A vendéglátó házigazda a szlovén PEN Club rendkívül meleg fogadtatásban részesítette a megjelenteket.

A kongresszuson mintegy hatvan ország képviseletében négyszáz író vett részt.

A Szovjetunió is képviseltette magát egy Szurkov vezette megfigyelő-küldöttséggel, aminek az ad különös érdekességet, hogy ugyanez, a Szurkov ezelőtt vagy másfél évvel az "Izvesztijá"-ban éles kirohanást intézett az "imperialista befolyás alatt álló" nemzetközi PEN Club ellen. Azóta persze sok víz folyt le a Moszkván.

A PEN Club végrehajtóbizottsága éles vita után, melynek során a franciák a kommunista beállítottságú guatemalai Miguel Asturiast jelölték elnöknek, végül is egyhangúan az amerikai Arthur Millert választotta elnökké.

A kongresszus főtémái: az irodalom fontossága korunkban, és a tömegközlés módszerei voltak. Újításképpen a kongresszusi vitákkal párhuzamosan az írók 15-20-as csoportokban zárt üléseken, kerekasztal konferenciákon vitatták meg az aktuális problémákat. A kerekasztal konferenciáknak nagy sikerük volt.

A továbbiakban a kongresszus nyílt ülésén elmondott beszédekből közöljük azokat, amelyek lapunk olvasóit különösképpen érdekelhetik.

Arthur Miller

Irodalom és « tömegközlés »

A különféle forradalmak között, amelyeknek tanúi lehetünk, forradalom megy végbe az író és olvasóközönség kapcsolatában is. Bár hajlamosak vagyunk arra, hogy a múlt íróit főleg prófétai, szellemi vezéri szerepükben — romantikus fényben lássuk, de tény, hogy könyvet olvasni csak nagyon kevesen tudtak ; statisztikai szempontból nézve : az irodalom elsősorban az elit kiváltsága volt. Mivel azonban az ipari társadalom megteremtéséhez — tekintet nélkül a politikai rendszerre — a tömegek nevelésére van szükség, egyben a néptömegek a kultúra "fogyasztóivá" váltak.

Nem beszélve arról, hogy az értelmiségiek az elsők, akik a társadalmi változásokat követelik és ők fogadják el utolsókként azokat, bizonyos nyugtalanság észlelhető a mostani kulturális forradalom minőségével kapcsolatban.

Eltekintve a sznobizmus jelenségeitől, feltehető a kérdés, vajon a művészet termékeinek tömeges "fogyasztása" valóban a művészet értékeinek, avagy csupán az azokat kísérő reklámnak a fogyasztása-e? A nyomdagépek éjjel - nappal árasztják a szavakat és képeket, ezek töltik meg a könyvesboltokat, pályaudvari árusítóhelyeket, ahol a ponyvairodalom termékei mellett találhatók értékes könyvek is : ezt is, azt is megvásárolják. Elég gyakran ugyanaz a személy.

A "zárt kápolnák" kora végleg lejárt. A jó minőségű irodalmat ugyanolyan nagyarányú reklám övezi és ugyanúgy terjeszik, mint az egykor "népszerű" könyvek néven ismert műveket. És az egykor magányos szerző saját képmásával találkozhatik a nagy példányszámú folyóiratok oldalain, éppen úgy, mint a politikusok és a filmsztárok.

Mindennek következményei nem nélkülözik az iróniát. Az úgynevezett "tömegközlés", a meggyorsult reklám és terjesztési módszerek következtében ma már nem a művek jellege a fontos, hanem csupán léte, mint reklámtárgy. A tömegkultúra jellemző vonása, hogy mindent példátlan gyorsasággal szív fel, — minden megkülönböztetés nélkül. A döntő nem az író irodalmi értéke, hanem az, hogy a tömegközlés eszközeivel szentesítsék a nevét. Amit nem közöltek a közönséggel, az nem létezik S ez nemcsak a naiv lelkekre vonatkozik, hanem bizonyos mértékben mindenkire. Ha a következő fél évben törölnék a szerző nevét minden új könyvről, színdarabról, verseskötetről és a kritikusok vaktában lennének kénytelenek ítélkezni, olyan káosz keletkeznék, amelynek tisztázásához évek kellenének. Mert az olvasók magukkal a művekkel találnák magukat szemben, nempedig a szerzőket övező mitológiával, amelyet nagyrészt az újságírók hoztak létre.

A baj az, hogy a tömegközlés eszközei, újságok, televíziós állomások, ahhoz, hogy saját gépezetüket tápláljak, kénytelenek mindenre felhívni a figyelmet, ami zsurnalisztikai szempontból szokatlan, meglepő, s így háttérbe szorulnak az igazi értékek. Olyan hisztériás légkört teremtenek, amely csak árthat az igazságnak.

Korunk a szervezett szórakoztatás korává alakul át szemünk előtt. A "tömegközlés" eszközei mindenkit komédiássá változtatnak : a miniszterelnöktől a legszerényebb költőig mindenki átmegy a maszkmester kezén, s megfogadja a tanácsokat, hogyan álljon a kamerák előtt, amikor elmondja hegyibeszédét.

A lényegen azonban ez mit sem változtat. Mert mindez nem jelent semmit olyan embernek, aki szívében érzi annak a szükségét, hogy megszólaljon. A tömeges hallgatóság megfélemlítheti a művészt, de ösztönözheti is, hogy előbb nyelven beszéljen, jobban elmélyedjen korának közös életében.

Illyés Gyula

Az idő nekünk dolgozik

Először is elismerésemet szeretném kifejezni e kongresszus szervezőinek. Általános témákat választottak, de e témák összességükben felvetik a lényeges, az összes országokat érintő kérdéseket. Csupa olyan problémáról van szó, amelyekről — ha válaszolni akarnánk rájuk — akár egy-egy külön könyvet is írhatna bármelyikünk. Ha mégis felszólalok, ennek az az oka, hogy úgy érzem, a ma felvetett kérdésre röviden és némi optimizmussal válaszolhatok.

Ha felületesen vizsgáljuk az írónak korunkban betöltött s z e r e p é t, úgy tűnhetik, hogy a szerep csökken, az íróknak az európai országokban a XVIII. és különösen a XIX. században gyakorolt befolyásához hasonlítva. De ez csak látszat. Vitathatatlan, hogy az írók j e l e n t ő s é g e sokkal nagyobb volt ezekben a századokban, még azok körében is, akik talán a legtávolabb álltak a művészi alkotástól, — a szociológusokra és a közgazdászokra gondolok. Balzac, Dickens, Goethe, Heine és még sok más író nevével társadalomtudományi értekezésekben is találkozhatunk. Ezért az írók, még a lírai költők is, erkölcsi és társadalmi tekintélyre tettek szert, s ezt a tekintélyt, — amely egyes esetekben talán túlzott volt — ma olykor igyekeznek túlságosan utilitárius célokra kihasználni. Pedig az író hivatása az, hogy mindig a hajó orrán és sohasem a hátsó fedélzeten álljon, mindig előre nézzen és ne maradjon hátra.

Napjainkban az írók talán veszítettek b e f o l y á s u k b ó l, de f e l e l ő s s é g ü k növekedett és szerepük, amelyet be kell tölteniök, még fontosabb, mint a XIX. században volt, bár ennek hatása még nem látható mindig világosan.

Amikor tíz évi távollét után ismét Párizsba érkeztem, meglepődve láttam, hogy eltűntek azok a politikai plakátok, amelyek legutóbbi látogatásom idején a falakat borították. Meg kell állapítanunk, hogy a társadalom régi vezetői távozóban vannak a színről. A "közírói" foglalkozás — ahogyan azt Rochefort gyakorolta .. lassan megszűnik, egy háború sikere már nem a katonáktól, hanem a tudósoktól és a technikusoktól függ, az emberi lelkiismeret formálói ma már talán inkább a pszichológusok és a művészek, méghozzá sokkal nagyobb mértékben, mint ahogy hinnők.

Azt szokták mondani, hogy a modern művészek — még az igazán értékesek is — eltávolodtak a tömegektől, de ez egyáltalán nem kisebbíti befolyásuk erejét. Talán sohasem magyarázgatták annyit, mint napjainkban, a nehezen érthető művészeteket. Csaknem törvény erejű igazság, hogy valaki, mielőtt valóban megértené műveiket, legalább ötvenszer mondja ki Rimbaud, Lantremont vagy Trakl nevét. De a tömegek mindent érteni akarnak, éberen figyelnek. Rendkívüli lehetőségeink vannak és meggyőződésem, hogy az idő nekünk dolgozik. Még az olyan író is, aki nem akar hatni a társadalomra, befolyással van rá. Igen, az idő nekünk dolgozik, mint ahogy Kafkának, Proustnak, Dosztojevszkijnek és oly sok más, a maga korában állítólag érthetetlen írónak dolgozott.

Igaz, hogy az írók szerepe országonként különféle lehet. Ha valamely nép olyan államban él, amelyben az intézmények normálisan működnek, az író a maga sajátos, kizárólag irodalmi területére korlátozódik, de igazán jó nemzeti irodalmuk a rossz nemzeti helyzetben élő népeknek van. Ez tragikus, de elkerülhetetlen. Azokban az országokban, ahol a nép nem adhat hangot akaratának, a költőknek kell azt kifejezésre juttatniok, — gondolok a többi között az afrikai, az algériai költőkre, az elnyomott fajok és népek poétáira.

Csak nagyon röviden kívánok felszólalni, de meggyőződésem, hogy bármelyikünk hosszasan is kifejthetné ezeket a gondolatokat. Magyar vagyok és felhasználom ezt az alkalmat arra, hogy megköszönjem a szlovéneknek azokat az ajándékokat, amelyeket tőlük kaptunk : középiskolás koromban azt tanultam, hogy magyar nyelvünkben a szláv eredetű szavak többsége a régi szlovénből származik.

Ezek a kultúra és civilizáció szavai. Én azóta is szeretném ezt megköszönni a szlovéneknek. A római történelemben azt tanultam, hogy Pannónia egyik határa Bled volt. A másik a Duna. Én, dunai parasztok fia, jó pannóniai módjára, bár kissé megkésve, hálával adózom ennek a kis népnek, amely olyan nagy múltra tekinthet vissza.

GARA LÁSZLÓ

A romániai magyar PEN-központért

A reimsi konferencián a román delegátusnak, aki hosszú évek óta első ízben képviselte ismét országát a PEN-ben, már feltettem a következő egyszerű kérdést : hány román PEN-központ fog működni ? Egy, mint Norvégiában, kettő, mint Belgiumban, három, mint Svájcban, vagy négy, mint Jugoszláviában ? Ő azonnal felelt. mondván, hogy az illetékes hatóságok ezt a kérdést "komoly megfontolás" tárgyává teszik

Azóta csaknem két év telt el és a román irodalmi hatóságok még mindig gondolkodnak ez ügyön, annak ellenére, hogy a legutóbbi PEN-kongresszuson Oslóban megkérdeztem a román PEN kitűnő elnökét, Victor Eftimint, vajon látja-e elvi akadályát annak, hogy a *romániai magyar PEN-központ* ismét működhessék, mint a háború előtt. Ez azt jelenti, hogy *szerzett jogról* van szó. Eftimin a kérdésre, bár csak magánbeszélgetés során tettem fel, nem tudott még válaszolni.

Örülök, hogy ezt a problémát egy olyan országban vethetem fel ismét, ahol a nemzetiségek ügye megoldást nyert, — Jugoszláviában, ahol semmiféle kisebbség e síkon semmiféle panaszt nem emelhet és a magyarok teljes egyenjogúságot élveznek.

Kérem, ne értsék félre felszólalásomat. Magam, személy szerint igaz barátja vagyok a román irodalomnak. Ugyszólván mostanáig hat hónapon át eredményesen harcoltam azért, hogy a *Seuil* kiadásában abban a sorozatban, amelyet Pierre Emmanuel és én irányítunk, a magyar, a lengyel, a portugál antológia után egy román antológia is megjelenhessék, amely a kezdettől napjainkig méltóan mutatja be a román költészetet.

Nem politikai kérdést akarok itt felvetni, még csak kultúrpolitikait sem. Nem is tehetném, különben sincs szándékomban felsorolni az erdélyi magyar kulturális köröknek a román államapparátussal szemben támasztott panaszait, nem akarok beszélni a Bólyai Egyetemnek Babes-Bólyai Egyetemmé történt átalakításáról, ami gyakorlatilag a magyar egyetemnek román egyetemmé való átváltozását jelentette, nem akarok beszélni a magyar könyvtárak, így a nagyenyedi könyvtár könyveinek "szétszórásáról", a magyar középiskolák bezárásáról, illetve "átalakításáról", a cenzúra packázásairól, amelyek néha még a magyarországi magyar folyóiratokat is sújtják, hanem csupán a PEN Club helyzetéről.

Persze, feltehetném a kérdést, miért nem látunk soha a külföldre utazó román delegációkban magyar írókat, miért csak a román művek külföldi megjelentetését támogatja a Román Állam minden lehetséges eszközzel és miért nem terjeszti ki ezt a támogatást a Romániában magyar, vagy akár német nyelven megjelenő művekre is. De itt most nem ez a lényeges kérdés. Mindenesetre, amennyiben román író barátaink külföldön meg akarják szerezni azt a rokonszenvet, amelyre egyébként joggal számíthatnának, akkor azt tanácsolhatom nekik, harcoljanak velünk, független értelmiségiekkel együtt a bürokrácia ellen és ne tekintsék a romániai magyar értelmiséget továbbra is elhanyagolandó mennyiségnek ; mondjanak le ennek elrománosításáról.

José Bergamin, levele

A jelenleg Párizsban tartózkodó. JOSÉ BERGAMIN spanyol író, a következő levelet intézte a kongresszushoz :

Kedves Írótársaim !

Nagyon sajnálom, hogy nem lehetek közöttetek, csupán azért, mert hű maradtam magamhoz, mint spanyol és mint író. Azaz : nem szüntem meg — mint író és mint spanyol — függetlenségemet védelmezni. Ez az oka annak, hogy kísértetté váltam. Spanyolországban általában azzal vádolnak, hogy szeretem a paradoxonokat. Nos. most tényleg itt állok a "spanyol paradoxon" kellős közepén. Országom kormánya megfosztott attól a jogomtól, hogy hazám fia lehessek — nemcsak Spanyolország határain belül, hanem azokon kívül is — és kísértetté változtatott polgárjogi, társadalmi, nemzetközi szempontból egyaránt. Olyan kísértetté, amely még a határokon sem léphet át, — amit legalábbis el lehetne várni egy kísértettől.

De bármennyire paradoxonnak tűnjék is ez, kérlek benneteket, fogadjátok el kísérteties láthatatlanságomat reális valóságnak. Veletek vagyok. S ez lehetővé teszi számomra — miután abban a megtiszteltetésben részesítettetek, hogy spanyolként és íróként egyaránt valóságos lénynek tekintettetek — hogy én is felvessem az egyik kérdést, amellyel megbeszéléseiteken foglalkozni fogtok és amelyet nagyon egyszerűen fogalmazhatok meg : "Vajon korunkban az írónak, mint emberi lénynek, van-e joga az élethez?" Ami véleményem szerint azt jelenti, hogy semmiféle különbségtétel nem lehetséges a hagyományos értelemben vett emberi jogok és az írói jogok között. Hadd idézzem Victor Hugo nagyszerű mondását: "Az emberi jogoknak már védelmére keltek, most meg kell védeni a lélek jogait is." A kettő egy és azonos.

A lélek e jogainak nevében, melyek az emberi jogokkal azonosak, személyes tanúbizonyságomat tárom elétek — bármilyen szerény legyen is az — minden csalárdsággal, képmutatással, nemzeti és nemzetközi arányú hazugsággal szemben, amely Franco rendszerének állítólagos liberalizálódását hirdeti.

Személyes tanúságtételem, amely bármilyen szerény is, de éppen mert ilyen személyes jellegű — leleplezi ezt a csalást ; olyannyira, hogy a magam részéről inkább elviselem a Franco-rendszert a maga cinikus valóságában, ahogyan történelmi képe kialakult az elmúlt több mint negyed évszázadban, mint ezt az új misztifikációt, amely azzal árul el bennünket, hogy éppen az ellenkezőjének próbál látszani, mint ami.

A veszély annál súlyosabb, mert alkalmat és ürügyet szolgáltat mindenféle egyéni és kollektív gyávaságnak e látszat elfogadására, sőt színleg tiszteletére is.

Így beszélhet egy kísértet. Kívánom, hogy tanácskozásaitok sikerrel járjanak, alapszabályaitok mindig győzedelmeskedjenek és külön is üdvözlöm a jugoszláv írókat, vendéglátóinkat, akik mindig oly közel álltak az igazi Spanyolországhoz.

HATÁROZAT

A nemzetközi PEN XXXIII. kongresszusa, értesülvén azokról a legutóbbi eseményekről, amelyeknek áldozatai ismét a spanyol, a katalán és a portugál irodalom képviselői, egyhangúlag tiltakozik azok ellen a minősíthetetlen módszerek ellen, amelyek szünet nélkül egyforma szigorral sújtanak le a három ibérfélszigeti irodalomra : a portugál írók szakmai egyesületét feloszlatták, csupán azért, mert jogával élve kitüntetett egy irodalmi művet ; megakadályozzák, hogy a katalán nyelv, irodalmi művek megjelentetése és rendes kritikai tevékenység révén szabadon fejlődhessék; spanyol professzorokat elbocsátással fenyegetnek ; gátolják az írók szabad közlekedését, az országon belül megvonják útlevelüket, külföldön megtagadják tőlük a vízumokat, miként ez a jelen kongresszus díszvendégével, José Bergaminnal történt.

A nemzetközi PEN teljes szolidaritásáról biztosítja a kasztíliai, a katalán értelmiségieket, akik hívek maradtak a szólásszabadság elvéhez, s támogatja arra irányuló szüntelen erőfeszítéseiket, hogy kivívják kormányuktól az őket törvényesen megillető legfontosabb szabadságjogokat.

Algír, Egyiptom... Magyarország

JEAN LACOUTURE, A "LE MONDE" ARAB SZAKÉRTŐJE NYILATKOZIK AZ IRODALMI ÚJSÁGNAK

PÁRIZS, rue des Italiens, "Le Monde" újságpalota, délután három óra. Itt ül, a perzselő júliusvégi kánikula ellenére is hűvös szoba mélyén, ingujjban, Jean Lacouture, a francia esti lap híres "nagyriportere". A mai lapszám készen, most is mint annyiszor már az utóbbi években, Lacouture-cikkel az első oldalán. Algéria a benbellizmus után. A közel-keleti szakértő, aki annyi évet töltött Észak-Afrika és a Közép-Kelet országaiban, annyi vezetőt ismert meg s annyi könyvet írt erről (1), az esti "mutálást" várja, az utolsó kiadás ellenőrzését. Közben szívesen elbeszélget velünk, elmondja az "Irodalmi Újság" számára legutóbbi élményeit és benyomásait.

— Most jövök vissza Algírból — kezdi a szikár, fiatalos, égő szemű férfi, aki hasonlít kissé, de szellemesben és franciában, ahhoz a tribunhoz, aki nemrég átvette a hatalmat Algériában. — Két hétig jártam a várost, mindenkivel találkoztam politikai körökben, csak két emberrel nem : Ben Bellával aki valószínűleg a börtön mélyén ül, és — Bumediennel, aki egy másik, önkéntes börtönnek, saját irodaszobájának a foglya. Ezenkívül azonban a régi Ben Bella-gárda, hiánytalanul megvan, s jó egészségben. Láttam őket, ebédeltem vagy vacsoráztam velük, meghallgattam véleményüket, feleltem kérdéseikre, mint ahogyan ők is feleltek az én kérdéseimre.

— *Ismerte Ben Bellát személyesen ?*

— Természetesen. Ben Bella, életének minden periódusában nagy becsben tartotta a nyugati objektív sajtó véleményét, elsősorban a "Le Monde"-ét. Tudta, hogy szavait megfelelően értékeljük s nem torzítjuk el. Pályafutásának kezdete óta sokszor láttam, sokszor beszélgettünk, kitűnő franciasággal fejezte ki magát, s nagy volt az egyéni varázsa. Épp mai cikkemben idézem, milyen formában zajlott le a párbeszéd nem köztem és közte, hanem, ami sokkal érdekesebb, Ben Bella és a tömeg közt. Ott állt az emelvényen. A televízió kamerái, a fényszórók feléje fordítva. Háborgó, de lelkesedésében háborgó tömeg állja körül. "Testvéreim! Mozgalmunk nagy erőfeszítéseket tesz..." (Éljenzés, *Yahia Ben Bella,* éljen Ben Bella)... "hogy megvalósítsa céljainkat..." (*Yahia Ben Bella!*)... "hogy megjavítsa életünket..." (*Yahia Ben Bella!*) ... "hogy még több kenyeret, munkát, szabadságot adjon az algériai dolgozónak..." (*Yahia! Yahia Ben Bella!*).

— *De hiszen ez... valóságos kelet- vagy közép-európai kommunista diktátor-beszéd? Kissé ilyen volt a mi Rákosink és a hallgatóság viszonya, a hírhedt Sztálin-Rákosi-éljenzés, a rossz emlékű ütemes taps...*

JEAN LACOUTURE mosolyog.

— Valószínűleg ilyen az újkori diktatúrák természettana, az újkori diktatúráké, amelyeknek első fázisa emelvény és mikrofon segítségével kormányoz. Ilyen az Ghanában, ilyen Indonéziában és sok más helyen. A nemzeti felszabadító küzdelemben részt kért államférfiú specializálja magát a szónoki és néptribuni tevékenységre, legalábbis ami a kormányzást illeti. Szavát "éljenzéssel" emelteti törvényerőre. Ben Bella is ilyen volt. A hatalom első, jó szakaszában még a tömegek közös kívánságának a hangadója. Amikor szocializmusról, vagyis a maguk nyelvén *ichtirakiá*-ról beszél, a közös erőfeszítés, a közös gyümölcsöztetés nemzeti hagyományát emlegeti. Ekkor még az egész nemzet képviselője.

— *Magyarországon is volt ilyen közös, nemzeti aspirációkon nyugvó szakasza a jelenkori történelemnek, például az első földosztás, a felszabadulás után, a nagytőke államosítása. Van-e analógia ezek közt és az algériai eseménykt közt?*

— Nem ismerem eléggé ahhoz a jelenkori magyar történelmet, hogy ezt megítélhessem. Annyi bizonyos, hogy a szónoki emelvényen s a mikrofonon alapuló diktatúrák egy bizonyos idő múltán eltorzulnak s már nem felelnek meg a tömegek kívánságainak. A vezető hamar elfelejti, hogy kiket képvisel, a mesterségbeli fogások ravaszságai, a hatalom mámora elnyomja az őszinte kedvét. Ettől kezdve is kiabál és éljenez neki a tömeg. De már nem a saját jószántából. Jelszó-sorozat csattog a tömeg fölött, rideg érzelmezdulatokkal. Az éljenzés nem a szívből fakad, hanem állami vallásszertartás része. A szónoki erő, mely eddig a hatalom forrása volt, súlyos erővel visszahull a szónokra, az már csak saját énekét hallja, csak saját kétségbeesett magyarázkodását, amidőn igyekszik hallgatóival elhitetni, hogy még ma is, még most is szívből velük érez. S minél mélyebb lesz a vezető egyedülléte, annál szentebbnek tetszik előtte a hivatása, annál profféta-érlelőbbnek látja a körötte szikkadozó sivatagot, annál makacsabbul folytatja magánbeszédét.

— *Mi magyarok is láttuk már, méghozzá igen közelről, ilyen "túlérési fokát" diktátornak és diktatúrának. Nálunk ez az 1956-os események tömegjelenségeibe torkollott.*

— Nehéz analógiát vonni a különböző országok eseményei közt. Hogy Algériában mi történt ezután, azt pontosan ismerem. Június 19-én este nyolc órakor megjelent az Algíri Televízió képernyőjén egy idegen arc, vékony, mintha mindig profilból látszanék, félénk, elhúzódó tekintet, mintha mindég durcáskodna, világos hajsátor, feloivasó-papírba mélyedt orr, bizonytalan hang, lesült, ideges homlok : Bumediené. Uzsdában láttam először, 1962. március 23-án, az ottani katonai táborban. Az algériai határőrség parancsnoka volt s az öt híres foglyot várta, akik francia börtönökből, Svájcon keresztül érkeztek. Köztük Ahmed Ben Bella. Bumedien megelőzte őt a tényleges vezetői poszton. Fekete kém-köpönyegébe burkolózva szűkszavúan és idegesen állt a szónoki emelvényen. Néhány mondatot mondott. Azok a mondatok azonban jelentősek voltak. A nemzeti felszabadító hadsereg vezérkari főnöke nem a harc viszontagságairól beszélt a körötte álló harcosoknak, nem is a most már közeli nemzeti függetlenségről, hanem az újjáépítésről. *B'ná! B'ná!* Vezérkarának közepén ez a vakmerő tekintetű katona nem a szerzett jogokról, a megérdemelt büszkeségről szólt, hanem arról, hogy még mennyi minden a tennivaló, mekkora erőfeszítésekre lesz szükség, hogy megalapítsák a hazát.

— *Személyes beszélgetésre is sor került?*

— Röviddel ezután leültünk kettesben beszélgetni. Ahelyett, hogy megnyert vagy vesztes csatákra terelte volna a szót, egyszerre arról kezdett áradozni, milyen érdekesek Frantz Fanon közíró fejtegetései, milyen nagy hódolója ő ennek az irodalomnak, s hogy — milyen lesz az algériai szocializmus. Bumedien akkori szavai szerint a falu lesz a magva, a legfőbb belső ereje az új szocialista rendnek. Szavaiból, némi felületességgel, arra lehetett volna következtetni, hogy Fidel Castro típusú, vagy kínai Hosszú-Menetelés-típusú világot képzel el, földműves-katonasággal, egyik kézben a csákány, másikban a fegyver. Sokan be is zárták ebbe a könnyen megírható hasonlatba. Ugy könyvelték el, hogy katonai specialistából falusi specialistává vedlő vezető emberről van szó. Ennél többnek bizonyult már azokban az időkben is.

— *Beszélt vele később is?*

— Többször láttam, többször beszéltem vele. Hanyag, gyűrött zakójában, kihajtott ingében, soványan, sörényesen, inkább egy ide vetődött baloldali újságírónak tetszett, mint a hadsereg vezetőjének. Pedig türelmes funkcionáriusnak bizonyult. Az algíri öböl fölött ragyogó napfényben káprázó irodájában kidolgozta tevékenységének minden részletét. Soha sem titkolta el, hogy az "Algéria mindenek előtt" nemzeti jelszónak a híve, minden más nemzetközi akció elé helyezi az ország újjáalakítását és újjáépítését.

— *Ismer más arab vezetőt is?*

— Igen jól ismerem legtöbbjüket. "Cinq hommes et la France" című könyvemben megírtam Bourgiba, V. Mohamed marokkói szultán, Ferhat Abbas, Séku Turé arcképét, Nasszerről pedig több könyvemben megemlékezem. Őt éppen 1956-ban láttam először, amikor a szuezi események, s az önök magyarországi tragédiája készülődött az idők méhében.

— *Elmondaná a találkozást?*

— Mint mindenkit, engem is a barna arcból kivillanó mosoly fogott meg legelébb. De talán még ennél is inkább a hatalmas testalkat, ez az afrikai óriás-termet. Kis külvárosi villájának teraszán várt minket, feleségemet és engem. Néhány lépést elénk jött. Járása a nagyvadakéra és... a hordárokéra, súlyemelőkére emlékeztet. Kézfogása pedig mint az aratóké. Erős, kaszárnyai trombitahangon nevet, majd pedig kifogástalan angolsággal megszólal.

— *Miről beszélgettek ?*

— Épp a Bandungi Konferenciáról érkezett, s hogy sportkifejezéssel éljek, "nagy formában" volt. A Csu En-laj- és Szukarnoszerű vezetőkkel való kapcsolatának, meg annak, hogy a konferencián mint az arab világ vezetője léphetett fel, nagy biztonságot kellett volna kölcsönöznie neki. Ennek ellenére inkább félénken viselkedett. Nem annyira az arab világ kérdései, mint inkább a gyarmatosító nyugati hatalmak magatartása és tervei érdekelték ; ez érthető is, akkor már nyilvánvaló volt, hogy Anglia és Franciaország meg Izrael akciót fog kezdeni Szuez ügyében. A kérdések, amelyeket feltett, jól megfogalmazottak voltak, jólértesültséget bizonyítottak. Ha válaszolnia kellett, jótanuló iskolás módjára összeráncolta homlokát, gondolkozott, majd "kivágta" a feleletet s győzedelmes mosoly világította meg fekete bajusszal élesen kettészelt arcát. Ilyenkor az jutott eszembe, amit annak idején Nehru mondogatott róla : "Ezt a fiút azért szeretem, mert mindig annyira tele van tanulni vágyással..." Én hozzátenném : szerénységgel is. Hiszen az ezt megelőző időkben szerény ezredes volt, még azután is, hogy Nagibot hatalomra segítette. Esze ágában sem járt, legalábbis semmi jelét nem mutatta, hogy helyébe akar majd állani a hatalomban. Apránként, talán az ambíció, talán az általános tehetetlenség, arra vezette ezt a kimondottan félénk típusú embert, hogy felvértezze magát a diktátor erényeivel. Örök uniformisát odahagyta, szerény rangjával együtt. Majdnem dadogó beszéde eltűnt, jó szónokká lett. Akkoriban folyton azt hajtogatta : "Minket a külföld, a többi ország kevéssé érdekel, tele vagyunk sajátos egyiptomi problémával, azokat kell megoldanunk legelőször." A Bandungi Konferencia s azt követően a szuezi ügy aztán nemzetközi arab államférfivá fejlesztette.

— *1956 tehát nemcsak a mi hazánk történelmében váltott ki fordulatot, hanem az arab országokat is megrázta?*

— Azt kell mondanom, hogy az én szempontomból nézve, mint arab szakértőnek, szinte nagyobb világesemény volt Szuez mint a magyar forradalom. De ez csak formula. Mert végeredményben a két esemény lefolyása szorosan egybetartozott.

— *Milyen értelemben?*

— A nyugat-európai imperialista körök a szuezi támadás során állandóan azt hangoztatták, hogy : lám, Hruscsov micsoda képtelen aljasságot művel Magyarországon! Az orosz vezető pedig úgy küldte tankjait Budapest lerombolására, hogy közben nem győzte hangsúlyozni : "A nyugati imperializmus még képtelenebbül viselkedik, mint mi!" Emlékszem, az "Esprit" című folyóirat vitát rendezett ezekben a napokban. Sorban felálltak a hozzászólók, a francia baloldal képviselői, s tíz szónok is egymás után a magyar ügyről beszélt, Budapest rémnapjairól, az orosz beavatkozás szörnyűségeiről. Nemcsak a magyar nép iránti jogos rokonszenv vitte őket erre, hanem az is, hogy a francia baloldal igen filoszemita s egyben nagy Izrael-barát (holott a két dolog nem függ össze olyan szervesen, mint azt sokan gondolják). Én, egy másik szónokkal együtt, elmondtam, hogy mélységesen fájlalom a magyarországi orosz beavatkozást, de a szuezi támadást nem tartom kisebb jogtalanságnak és szörnyűségnek. S hogy Izrael magatartása, mikor így összefog a gyarmatosító hatalmakkal, nemcsak káros, hanem tökéletesen haszontalan is. Ebben az egy pontban, bevallom, tévedtem. Mert ha Izrael kihívta is maga ellen a támadással az arab államok ellenszenvét, sőt gyűlöletét, azt az egyet feltétlenül elérte, hogy a határán izgágáskodó arab "commandó"-k azóta háborgatni nem merik. Katonailag leverte az arab hadsereget s ezt a leckét egyelőre a fejükben tartják az arab hatalmak. Ennek ellenére azonban gyarmatosítókkal nem lett volna szabad szövetkeznie.

— *Mit gondol Izrael és az arab államok együtt éléséről ?*

— A sérelmek lassan feledésbe mennek és már mentek is nagyrészt. Nem olyan virulens az arab antiszemitizmus, mint azt gondolnák. Az izraeli zsidóságra nem várhat soha olyan jellegű gyűlölet, amilyet oda kivándorolt tagjai valaha Kelet- és Közép-Európában elszenvedtek. Palesztinában arab és zsidó békésen együtt élhet s szerintem együtt is fog élni.

— *Mit gondol Magyarországról ?*

— Sok jót és szépet. Tudom, milyen gyönyörű a fővárosuk, nagy fájdalommal gondoltam rá, amikor a harcok voltak, remélem, hogy nem áll már romokban. Nagyon szeretném látni Budapestet, a budapesti embert. Biztos vagyok benne, hogy nem csalódnék illúzióimban. Tudja, Franciaországban és egész Nyugaton, az 1956-os magyar események mélységes emléket hagytak. Én nemcsak a keleti országokkal foglalkozom, hanem a Seuil könyvkiadónál közép- és kelet-európai országokról szóló sorozatot is irányítunk feleségemmel. Minden más kelet-európai országról lehet az objektivitás nyelvén beszélni ; a magyar ügy azonban akkora dráma, akkora tragédia emlékét hagyja az olvasóban, hogy félve kell Magyarország témáját érintenünk, nehogy az emlékek pátoszát megzavarjuk... Igen, Magyarország még mindég hőse a nyugati képzeletnek és emlékvilágnak.

UGRAY ATTILA

(1) L'Egypte en mouvement, Seuil 1956, Le Maroc à l'épreuve, Seuil 1958, Cinq hommes et la France, Seuil 1961, Vietnam entre deux paix, Seuil 1965 ; legutóbb De Gaulle-könyvével keltett megérdemelt feltűnést.

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Lengyelországban is...

Fel szeretném hívni az Irodalmi Újság olvasóinak figyelmét azokra a lépésekre és szigorításokra, amelyeket a lengyel hatóságok foganatosítanak az értelmiséggel szemben. A Varsói Bíróság három és fél évi börtönre ítélte Karol Modzelewski egyetemi asszisztenst és három évre Jacek Kuron egyetemi hallgatót. Azt a vádat emelték ellenük, hogy hamis és elfogult híreket terjesztenek, amelyek ártanak az államérdekeknek. Az ügy külön érdekessége, hogy Modzelewski kommunista párttag és édesapja 1947-ben a kommunista kormány külügyminisztere volt.

Ez még nem minden. Intézkedéseket készítenek elő három lengyel író, Stanislaw Cat-Mackiewicz, Jan Nepomucene Miller és January Grzedzinski ellen is, akiket azzal vádolnak, hogy a párizsi "Kultura" című lengyel folyóiratban és más lengyel emigráns kiadványokban publikáltak cikkeket.

De talán ezeknél az ügyeknél is érdekesebb és jelentősebb, hogy Antoni Slonimski, az egyik legjelentősebb lengyel költő, a varsói PEN-Club alapítója, nem kapta meg az útlevelet a PEN bledi kongresszusára.

Talán érdemes volna a nemzetközi közvélemény figyelmét felhívni arra, hogy nem elég a spanyolországi meg portugáliai visszaéléseket megbélyegezni (erre is szükség van persze), de az úgynevezett liberalizálódó országokkal sem olyan könnyű a dialógust kiépíteni, mint ahogy azt egyesek hiszik vagy állítják.

K. I. Varsó-Párizs

Keszler

Márer György "A második Ötezeréves Terv" című cikkében (Irodalmi Újság, 1965. július 15.) idézi a néhai kiváló kritikus Keszler József stílusát, aki... "bizonyára méltatlankodva hagyná ott a nézőteret, mondván : 'Ein modern drámaíró muss bei mir cselekmény haben'. "

Szeretném visszaidézni Keszler Józsefnek a "Pester Lloyd" és az "Az Újság" egykori híres kritikusának a ténylegesen elhangzott kijelentését, amit most Márer tréfásan átköltött. Teszem ezt annál is inkább, mert Keszler neve azok közé tartozik, akik méltatlanul feledésbe merültek.

A Vígszínház Herczeg Ferenc "Kéz kezet mos" című darabjának főpróbáján a színmű II. felvonásának közepén történt, hogy Keszler József felállt és a kijárat felé indult. A színház akkori igazgatója, Faludy Gábor megállította a kritikust : — Szerkesztő úr elmegy? — Keszler végignézett az igazgatón és így válaszolt : — Én nem megyek, én távozom. Ein antisemit muss bei mir cselekmény haben.

Keszlernek egyébként közismert volt három pontból álló dramaturgiája is. Ez így hangzott : "...und drittens, muss man schreiben können (...és harmadszor, írni kell tudni.)"

Véleményem szerint, ez a dramaturgiai elv minden műfajra érvényes.

S. T. Wien

KÖRMENDI FERENC

A HATVANÖTÖS ZENDÜLŐK

Egyetlen pillanat napsütötte távoli partokon, s azután máris az istenhozzád.

(Joseph Conrad)

A FIATALSÁG hevület, türelmetlenség, lázongás, két véglet között szakadatlanul lengő inga ; a diákmozgalom a társadalom lázmérője.

A "Sorbonne" diáksága, a kevés arisztokrata és vidéki kisnemes-ifjú kivételével, egy emberként sereglett a forradalmi trikolór köré, írja Carlyle "A francia forradalom"-ban. Waldeck-Rousseau az első Dreyfus-ítélet után egy kamarai beszédében azt panaszolja, hogy a "Sorbonne" diákjainak nagy többsége a szabadság, egyenlőség, testvériség helyett a reakció, bigottság és zsidógyűlölet jelszavát írja zászlajára.

Disraeli 1873-ban azt követeli egy alsóházi beszédében, hogy az egyetem a világosság, szabadság és művelődés hajléka legyen. Frank Harris a századforduló idején keserűen kifakad egy cikkében az angol "public school" és egyetem diákságának antiintellektuális magatartása és ridegen maradi szelleme ellen.

Az európai liberalizmus lelke Göttingen, Jena, Heidelberg és Freiburg, mondja Freiligrath a múlt század negyvenes éveiben. Valami nyolc évtizeddel később Karl Kraus azt írja a "Fackel"-ben, hogy a Teremtés legreakciósabb élőlénye a német egyetemi hallgató. Ebben a turulisták is vitézül állták a versenyt, mintha Petőfi sohasem énekelt volna így:

Nagyapáink és apáink,
Míg egy század elhaladt,
Nemtevének annyit, mint mink
Huszonnégy óra alatt.

. . . . . .

Ott áll majd a krónikákban
Neved, pesti ifjúság,
A hon a halálórában
Benned lelte orvosát.

Bakunin egy évtizeddel később azt írja egy levelében, hogy fölöslegesen fáradoznak, akik az olthatatlan tüzet akarják feltalálni, mert már megvan ; a neve: orosz diák. A lengyel diáklázongásoknak nem a romantikusan vulgarizáló Gabriella Zapolska volt az egyetlen irodalmi krónikása.

Tivaroni szerint a risorgimento diáknemzedékei nélkül sohasem termett volna meg az egységes, nemzeti-liberális új Olaszország. A harmincas évek közepén szemtanúja voltam a római egyetemen egy diáktüntetésnek, melyen a nekibőszült fiatalság tombolva ünnepelte Mussolini imperó-ját; a hatvanas évek elején szemtanúja voltam, hogyan tüntet a felizgatott fiatalság egy firenzei diákgyűlésen Castro mellett.

Max Eastman 1915-ben azt írja a „Masses"-ban, hogy az amerikai forradalmi szocializmusnak két reménysége van: a munkás és a diák. 1956. novembere közepén ott voltam a New York-i "Madison Square Gardens"-ben egy országos diáknagygyűlésen, melyen tizenötezer kollégista és egyetemi hallgató — válaszképpen a magyar diákság kiállására — majdnem széjjelzúzta a házat, mert senki sem akadt, aki Eisenhower nevében ott nyomban megígérte volna, hogy Amerika kiveri Hruscsov seregeit Magyarországról, ha azonnal önként nem vonulnak vissza a szovjet határ mögé.

A "New York Times" az ötvenes évek felé úgy találta, hogy az amerikai egyetemi fiatalság érezhetőleg hajlik a konzervativizmus felé ; néhány évvel később azt vette észre, hogy érezhetőleg balfelé tolódik el.

Genus irritabile disci-pulorum!

Leonard Woolf, korai cambridge-i éveiről írván, ezt mondja önéletrajzában: "Örök izgalomban, robbanó indulatokban, boldogság és boldogtalanság, csodálat és megvetés, szeretet és gyűlölet szélsőségeiben éltünk mi fiatalok valamennyien."

"Ha megöregszem, én sem leszek mindig izgatott", mondja egy fiatal diák Ferdinand Bruckner (Theodor Tagger) "Krankheit der Jugend" című drámájában.

De amíg fiatal, a diák életében mindig vannak ügyek — jók vagy rosszak, fontosak vagy mellékesek —, amelyek mellett vagy ellen felindultan tüntethet.

●

AZ ALAPVETŐ világprobléma árnyékában gomba módra tenyésznek a nem kevésbé lényeges részletproblémák. A társadalmak alkatának változása ; az erkölcsi fellazulás, a szellemi zátonyra futás veszedelme ; az érzelmi kultúra degenerálódása ; az általános ízlésválság ; a civilizáció látóhatárán feltornyosuló anarchia. Ha az emberiség nem pusztítja ki önmagát, ezek kerülnek majd a gyújtópontba. És aki szerte a világon mindezt aggódva vizsgálja, nem utolsó sorban az ifjúsággal kell hogy behatóbban foglalkozzék.

Szociológusok, pszichológusok, pedagógusok figyelik, mi az, ami a diákot — általában az ifjúságot — tizenhat és huszonhárom éves kora közt lelkesíti vagy haragítja, csoportokba tereli és pozitív vagy negatív előjelű mozgalmakat indíttat vele. Piac- és fogyasztáskutató vállalatok méregetik, hogy évente sok milliárd dollár értékben mit vásárol és mit szeretne vásárolni az amerikai fiatalság. Közvéleménykutató intézetek próbálják megállapítani, hogyan gondolkodik általában a világról és különösképpen erről vagy arról a kérdésről. Társadalomvizsgáló szervezetek igyekeznek belelátni helyzetébe és állapotába, ítéleteibe, előítéleteibe, meggyőződéseibe, hajlamaiba. Terjedelmes tanulmányokat írnak látható külsejéről és vélt bensejéről. Komputerekkel rajzoltatják meg szellemi és testi arcélét ; statisztikai felvételek, módszeres kiértékelések segítségével feltérképezik minden porcikáját. Micsoda erőkifejtés ! De megérteti-e a közelebbi megismerés a fiatalság világát a felnőttek világával ?

Mel Powell, a Yale Egyetem egyik tanára ezt mondja egy cikkében : "A mai fiatalság nem csupán más nemzedékhez tartozik [mint mi felnőttek], hanem mintha egy egészen más korszakból való lenne. Olyan messze vagyunk tőlük, mint a fáraók népétől."

Vannak jelenségek, írja Friedrich Theodor Vischer valahol az "Auch einer..."-ben, amelyeket lélektani vagy metafizikai úton talán meg lehet közelíteni, de szabatosan meghatározni lehetetlen. A közhely-üldöző Vischernek ez a közhellyé vált megállapítása nagymértékben áll a diákmozgalmakra és a nemzedékekre.

●

GERTRUDE STEIN az elveszett nemzedéknek nevezte el a húszas évek szellemi emigrációjának Párizsban élő önkénteseit : Fitzgeraldot, Hemingwayt, Ezra Poundot és sok más meteorszerű vagy kevésbé tűnékeny társukat. Legtöbbjük hatása nagyobb volt, mint jelentősége, életük általában zilált volt. De "elveszett nemzedék" ? Ezt csak későbbi szemlélők fogják a kortársnál megbízhatóbban felmérni.

Egy radikális amerikai publicista a két háború közti generációt a feltámadt szociális lekiismeret nemzedékének nevezte. Ebben (mint például Steinbeck regénye, az "Érik a gyümölcs", és néhány tehetséges újrealista költő műve mutatja) igaza is lett volna, ha a szociális lelkiismeretet, a társadalmi tiltakozást nem azonosítja a marxizmussal és a marxizmust nem téveszti össze a sztálinizmussal. Ez a nemzedék alapos leckét kapott a lelkiismeretből 1939. augusztus 23-án, a szovjet-náci paktum aláírásakor.

A második világháború utáni nemzedéket valaki némának keresztelte el, holott nem volt az: egymás után jelentek meg Mailer, Wouk, Bellow, Irwin Shaw, Jones, Williams, Miller és sok más reprezentatív író nagyon is beszédes, bár fokozatosan fakuló szavú regényei és darabjai. A némának nevezett nemzedék kortársa volt az atomnemzedék, amely hangos volt ugyan, de mintha egy kissé süket lett volna: nem hallotta meg, hogy csak ideát követelik az akár egyoldalú nukleáris leszerelést, odaát nem. Aki a csend hangját nem hallja meg, nem értheti a világot.

Sorra következett — bár nem okvetlenül ebben a sorrendben — a beatnik-nemzedék, a rock'n'roll-nemzedék, a robbanékony és a hűvös, a forró és a kificamodott, a macarthysta és a "vérzőszívű" (baloldali radikális) és a "tojásdadfejű intellektuel" (enyhén több, mint liberális), az elkötelezett és az elidegenedett és még számos más nevű nemzedék, közöttük — Isten bocsássa meg a reklámnótában megénekelt "Pepsi Cola-nemzedék" is. A "Godot" átütő sikere s utánzóinak sikeres kísérletei után nemzedékhez jutott az abszurdum színpada ; LeRoi Jones extrémista néger író "The Toilet" című egyfelvonásosának New York-i bemutatója után majdnem polgárjoghoz jutott egy illemhelynemzedék. A dühös fiatalok nemzedéke időnként keresztbefutott a dühös öregek nemzedékével ; a néger egyenlőség nemzedéke lassanként eltávolodott a néger faji fensőbbség hirdetőinek nemzedékétől. Amikor az esszé-regény kezdett szellemi és érzelmi káoszba süppedni, majdnem megszületett az antiregény nemzedéke; az egzisztencialista nemzedék és a beatnik-nemzedék keveredéséből termett ki — nem merőben véletlenül — a mocsokszavú nemzedék. A Beatles és a többi nyenyegő-kaffogó-vonító együttes, a legfiatalabb korosztályokból kitörve, diadalmasan hódít idősebb évjáratokat : az idétlen dalolás nemzedékét. Az űrrepülő nemzedék mellett serdülőben van a lelki elszigetelődés nemzedéke, amely összkomfortos nihilizmusba menekül, mert nem tud szembenézni a világgal és önmagával. A sor végtelen. A mai fiatalságot valaki egykor összefoglalóan talán válságnemzedéknek fogja elnevezni.

●

THEODORE ROOSEVELT azt mondta valamikor, hogy minden társadalomban elkerülhetetlenül fellelhető a lunatic fringe. Egy ismert pedagógus nemrégiben nyilván teljes jóhiszeműséggel megkockáztatta azt az állítást, hogy a mai fiatalság nagy többsége komoly, érdeklődő, kötelességtudó, felelősségérző növendék-emberekből áll. Ha így van, annál jobb. A jelentősszámú kisebbség azonban, amely — mint némely festőanyag egyetlen csöppje — képes és alkalmas az egésznek az elszínezésére, mindenesetre majdnem úgy viselkedik, mintha a "höbörödöttek peremvilágában" élne.

A "Newsweek" az elmúlt tavasszal húszoldalas külön részben foglalta össze országos főiskolai véleménykutatása eredményeit és tanulságait; az "Esquire" teljes júniusi számát (kb. 700 oldal) az ifjúsági probléma számtalan különféle aspektusának szentelte; a "New Yorker" nemrégiben harminchatnásabos cikkben foglalkozott az úgynevezett Berkeley-üggyel.

Az "ügyről" sok írás jelent meg Amerikában és külföldön, egyebek között az "Irodalmi Újság"-ban is (1965. június 15-i szám) ; szempontjaik változatosak, megítéléseik gyakran ellentétesek, általában egyéni felfogásokat képviselnek. Nyilván jó időbe telik, míg a Berkeley-ügy át nem kerül a kor szubjektív krónikájából a kor objektív történetébe — ha egyáltalán van ilyesmi.

Múlt télen, hosszas lappangás után, komoly diákzavargások törtek ki a Kaliforniai Egyetemen, Berkeleyben; a munka az egész vonalon egy csapásra megállt. A diákság Szólásszabadság Mozgalma szembekerült az egyetemi adminisztrációval és személy szerint az egyetem liberálisnak ismert elnökével. A tanári kar egy része diákpárti, más része rendbontásellenes, harmadik része óvatosan semleges volt. Nyolcszáz diák erőszakoskodni próbált ; a rendőrség őrizetbe vette őket. Erre tizenhatezer diák sztrájkba állt és két napig kitartott ; az elfogott diákokat akkor szabadon engedték, de eljárás indult ellenük. (Néhány százat közülük, akik a tüntetéskor rátámadtak a rendőrökre, nyár elején, hosszas bírósági eljárás után, két-háromheti börtönbüntetésre ítéltek ; ügyük majd a fellebbezési bíróság elé kerül.) Az egyetem elnöke lemondott, de a gyámtestület kérésére visszavonta lemondását és kissé megtépázott vagy talán kissé megnövekedett tekintéllyel egyelőre helyén maradt. Bizonyos sérelmek orvosoltattak, mások elfelejtődtek. A megmozdulás lényege azonban nem a valódi vagy mondvacsinált grávámenek, nem az okok vagy ürügyek problémája volt, és nem is — mint az egyik társadalomlélektani iskola tanítja — a túlméreteződés, elgépesedés és egyéniségvesztés okozta szellemi és érzelmi halálfélelem elleni ösztönös védekezés vagy a divat járványszerű, de eddig még alaposabban ki nem vizsgált elidegenedés, hanem egy népszerű diákvezér és barátai nyílt hatalmi küzdelme az egyetemi tekintély ellen. Sok lázongó diák úgy vallja, hogy egyben Az Intézmény, A Rendszer, a "status quo", a hatóság, a felnőttek, az apai hatalom ellen harcol. "A társadalom színültig van törvénnyel, korlátozással. A törvények rosszak, a korlátozások önkényesek. Ezért nem fogadhatjuk el őket, ezért küzdünk ellenük, ezért akarjuk megváltoztatni az egész társadalmat", mondta az aktivista kisebbség szóvívője. A többség azonban egy hirtelen józansági rohamban felismerte, hogy — mint egy középutas diákvezér mondotta — „még egy erőszakos mozdulat és kilöttük a lovat önmagunk alól." A feszültség felengedett, a kedélyek látszatra lecsillapodtak, a berkeleyi óriási tanulásüzem — az egyetemi elnök szerint nem uni-verzitás, hanem multi-verzitás — élete folyik tovább. De a valószínűleg kommunista befolyás alá került baloldali diákszélsőség szakadatlan agitációja előbb-utóbb újabb kirobbanásra vezethet. Közben több más egyetemen is heves tüntetésekben lángoltak fel a felgerjesztett diákmozgalmak. James Reston, a "New York Times" egyik legkiválóbb politikai kommentátora azt írta, hogy a diákok tavaszi láza 1965-ben furcsa módon tört ki: a fiúk nem a lányokat kergetik a campus-on, hanem az egyetemi elnököket és egy-egy vasárnap nem a közeli üdülőhelyeken randaliroznak, hanem ezer-kétezer kilométer távolságban, fiúk és lányok együtt, a déli polgárjogi tüntetéseken vonulnak fel a négerek meneteiben.

Bernard Shaw azt mondja a "Man and Superman"-ben, hogy "a szabadság felelősség, legtöbben ezért vonakodnak tőle." A diákság nagy része a szabadságot a felelőtlenséggel azonosítja, ezért rajong érte. A berkeleyi Szólásszabadság Mozgalom nem egészen szabatos, talán egy kissé félre is vezető elnevezés. Az amerikai ifjúság szólásszabadsága semmivel sem korlátozottabb, mint bárhol másutt Nyugaton, ahol a szabadságfogalomnak — a Kelettel ellentétben — értelme is van, nemcsak hangzata. A szólásszabadság helyenként szólás-szabadossággá is fajul, mint például éppen Berkeleyben. Egy csoport fiú a zavargások idején vaskos trágárságokkal fűszerezte a hangszórókon át az egész telepet beharsogó mozgalmi felhívását. Sokan jót nevettek a dolgon ; a mai irodalomból az egyértelmű szexuális és exkrementális obszcénitásokhoz hozzáedződött fiatalság zömének nem is igen tűntek fel a durvaságok, mindenesetre nem ütközött meg rajtuk. De a többiekkel együtt még azok is, akiknek nem tetszett a szokatlan hangnem, azonnali tüntetésekkel tiltakoztak az úgynevezett bűnösök felelősségrevonása ellen és el is érték, hogy a felháborodott egyetemi hatóságok hagyták az ügyet elaludni. "Aki a jó ízlés ellen vét, még nem apagyilkos", mondta egy ifjú diákismerősöm, mikor véleményét kérdeztem az esetről. "És különben is, ki szabja meg, hogy mi az ízléses és mi az ízléstelen?"

"Mi mindenről szabadon beszélhetünk", jelentette ki a mozgalom egyik vezetője egy újságírónak; s a kérdésre, hogy hát akkor hol a hiba, azt válaszolta, hogy a szólásszabadságon ők inkább az akciószabadságot, pontosabban a politikai szabadságot értik.

A nyilatkozat zavarba hozhatja a megfigyelőt. Kivéve a tanterem falai között, a diáknak is joga és kötelessége, hogy amint megérett rá vagy inkább amint elérte a választói korhatárt, részt vegyen a politikai életben. Nyilvánvaló tehát, hogy a „szólásszabadság" fedőnév, a "poltikai szabadság" pedig gyűjtőnév. Mi minden fér bele?

●

AZ ÜGYEKRŐL a jelszavak s a jelvények beszélnek legékesebb szóval. A diákság, egy-egy ügy képviseletében, ilyen jelvényeket visel:

SZABADSÁGOT - AZONNAL (mármint a négernek)
ABBAHAGYNI A VIETNÁMI HÁBORÚT GYŐZNI, AZUTÁN TÁRGYALNI VIETNÁMRÓL
LE A SZEKTÁSSÁGGAL
FÜGGETLEN MUNKÁSMOZGALMAT AMERIKÁNAK
LE A SZÜLŐI ZSARNOKSÁGGAL
ÉLJEN MAO
TÖRÖLJÉTEK EL A TANRENDET
HALÁL A MENZA FŐSZAKÁCSÁRA
LE A TANÁROKKAL
ÉLJEN A FRUG
LE A FRUGGAL
LE A HIPOKRITÁKKAL
AMERIKAI DIÁKOT AZ ALGÉRIAI IFJÚSÁGI FESZTIVÁLRA (Ki legyen az az amerikai diák ? — kérdezte a "New Yorker" cikkírója a fiútól, aki a berkeleyi campus-on ezt a jelvényt árulta. "Természetesen én", felelte a diák. Igen sok jelvényt adott el társainak.)
ÉLJEN AZ ILLEGALITÁS
HALÁL AZ ALABAMAI GYILKOSOKRA
TÖRÜLJÉTEK EL A HALÁLBÜNTETÉST
LEGALIZÁLJÁTOK A MARIJUANÁT
ÉLJEN JEVTUSENKO
TÖRÜLJÉTEK EL MARXOT
A HOMOSZEXUALITÁS NEM BŰN
HALÁL A LABORATÓRIUMI MUNKÁRA
CAMUS KELL, LENIN NEM KELL
A CHASE MANHATTAN BANK NE ADJON KÖLCSÖNÖKET A DÉL-AFRIKAI FAJVÉDŐKNEK
LE AZ ATOMHÁBORÚVAL
FELTÉTEL NÉLKÜL SZERELJÜNK LE
"KEZDJÉK A GYILKOS URAK" — SZERELJENEK LE ELSŐNEK ŐK
VIRNA LISI SI, PROF. BETTY HUNT NO
LESZÁLLÍTANI AZ ODEON MOZI HELYÁRAIT
LE A PATERNALIZMUSSAL
LE A KONFORMIZMUSSAL
FÉLÜNK A HALÁLTÓL
ÉLJEN A BÉKE

Ez mindössze néhány példa ; a jelvények és jelszók sorozata végtelen. A változatok meglepőek, értékrendjük a halálosan komolytól a szándékoltan vagy önkéntelenül nevetségesig terjed. A "New Yorker" egyik karikatúrája a New York-i Világkiállítás újramegnyitásának hetében ez volt: Két csőnadrágos, szvetteres, lányos külsejű szakállas fiú és egy csőnadrágos, szvetteres, fiús külseiű lógó frizurás lány elnyújtott lábbal ül a "Washington Square" egy árnyékos padján. (Jöhettek a közeli New York-i Egyetemről, jöhettek a "Greenwich Village" nevű városrész szomszédos bohémnegyedéből.) Az egyik fiú ezt mondja: "Körülbelül itt az ideje, hogy megint elkezdiük gyűlölni a világkiállítást."

Valószínűleg nem sokan lepődnének meg rajta, ha a hetilap karikatúrájából egy héttel később ügy és jelvény lett volna.

THINSZ GÉZA

Szederfa Rhodoson

Távol a sietős kíváncsiaktól
és a kíváncsiság fürgeléptű vámosaitól,
a drachmában megmártózó utcáktól,
két omlásra kész évszázados ház között
hová már nem jut el a városatyák
ügybuzgalma és az idegenvezetők
zsolozsmája és a nyomor a haragos Zeus
s az Úristen háta mögött penészedik :
egy ódon udvaron szederfa áll. Gyümölcse
édesebb Számosz boránál, részegítőbb
mint az emlék. Ha megfordulnál most,
talán
ellátnál Dunántúlig is! — fordulj meg hát,
ha tudsz! Perelj az istenekkel! De aztán
mosd meg kezed a sarki kútnál — mert ha
ízes is,
de ragadós a szeder Rhodosou.

Irodalmi Ujság

AZ IRODALMI ÚJSÁG a minden évben rendszeres augusztus havi nyomdaszünet miatt csak szeptember első hetében jelenik meg, nagyobb terjedelemben.

*

MANNINGER REZSŐ, a magyar állatorvosi kar világhírű személyisége most ünnepelte születésének 75. évfordulóját. Jelentős munkát fejtett ki a fertőző állatbetegségek kutatásával. Tagja a Magyar Tudományos Akadémiának és több mint 10 külföldi Akadémiának és más nemzetközi tudományos társaságnak tiszteleti vagy levelező tagja.

*

ROLF HOCHHUTNAK, "A Helytartó" szerzőjének új drámáját, a nyugat-berlini Freie Volksbühne mutatja be. A darab bemutatója februárban lesz Erwin Piscator rendezésében.

*

VI. PÁL PÁPA is megemlékezik Alighieri Dante születésének 700. évfordulójáról. Az erről szóló enciklikát szeptemberben bocsájtják ki.

*

A ZALAEGERSZEGI Göcseji Múzeum új tárgyakkal gazdagodott. Kisszigetről az 1800-as évek elejéről származó gyermekállószék, bölcső, faragott törülközőtartó került a gyűjteménybe. Megszerezte a múzeum a csácsbozsoki cigányvajda körülbelül 150 éves tajtékpipáját is.

*

FRANZ WERFEL "Musa Dagh negyven napja" című regényéből, amely a két háború között Magyarországon is nagy sikert aratott, filmet készítenek Hollywoodban.

*

PICASSO-kiállítás nyílik szeptemberben az Északi Sarkkörön túl a Svédországhoz tartozó Kirunában.

*

SZVATOSZLÁV RICHTER július 17-én hangversenyt adott Budapesten az Erkel Színházban. Műsorán Mozart F-Dur szonátája, Beethoven A-Dur szonátája és Chopin művei szerepeltek.

Százezer berber orvosa voltam

Nicolas Dobó könyve

Ha valaki Párizsban gyakorolja az orvosi hivatást nyilván sok arculatát ismerheti meg az emberi vágyaknak, reakcióknak és az emberi nyomorúságnak, de hány meg hány színnel gazdagodik az orvos ember- és életismerete, ha Párizsból, az európai civilizáció szívéből a Közép-Atlasz tájaira, a marokkói *bled* lakói közé kerül.

Honfitársunk, dr. Dobó, párizsi orvos számol be a *Scorpion* kiadásában megjelent, rendkívül érdekes könyvében arról, hogy mi mindent látott, értékelt Marokkóban, éppen azoknak a valóban történelmi éveknek során, mikor megszületett az új, független állam. Ki az ellenség, ki a barát ezen a forrongó földön? — Dobó Miklósban föl sem merül ez a kérdés, Pasteur igaz tanítványaként vallja : "Nem kérdezem mi a vallásod, mi a felfogásod, csak az érdekel, milyen betegségben szenvedsz." Fegyveresek állnak lesben a hegyek közt kanyargó úton? Mégis elindul, hogy segítsen a vajúdó berber asszonyon, hogy csillapítsa az utolsó óráit élő öreg pásztor kínjait, hogy visszaadjon az életnek egy kisgyereket.

"Jib es makkan" úgy lesz, ahogy a sors könyvében meg van írva. A bled orvosának valóban szenvedélyesen kell akarnia embertársai gyógyulását, csak úgy érheti el a mérhetetlen áldozatkészséget igénylő eredményt, hogy hosszú évek után elmondhatja : százezer berber orvosa voltam.

A rendkívül egyszerű, szinte intím hangú könyv olvasása közben az embernek az az érzése, hogy az író nemcsak a betegei, de egy egész nép érverését figyelte.

Ha dr. Dobó olvasója, miután letette a könyvet, azt mondaná neki, ön hős volt, mosolyogva felelné : csak azon voltam, hogy ember maradjak. Ennél szebbet, jelentősebbet alig felelhet az ember, ha élete, munkássága vagy éppen hősiessége summázásáról akar beszélni.

G. L.

ÚJABB államellenes összeesküvés peréről érkezett jelentés Budapestről. A Fővárosi Bíróság Emődi László és társai, valamint Rózsa Elemér és társai, katolikus papok ügyében hirdetett ítéletet. A bíróság Emődi Lászlót öt évi, Rózsa Elemért nyolc évi szabadságvesztésre ítélte. Az ítélet, amelyet zárt tárgyaláson hoztak, fellebbezés miatt nem jogerős.

*

A SALZBURGI Ünnepi Játékokat július 26-án nyitotta meg Franz Jonas osztrák köztársasági elnök. A megnyitón a Mozarteum Zenekara Mozart-hangversenyt adott.

*

A LENINGRADI Kirov Opera Moszkvában is bemutatta Erkel : Hunyadi László című operáját.

*

ÚJ NYELVTANÍTÁSI módszert dolgoztak ki az Egyesült Államokban. Jelenleg a tengerészkatonákon próbálják ki, a hírek szerint meglepő eredménnyel. A tengerészek például öt nap alatt 2.500 spanyol szót tanultak meg.

*

KATHERINE HEPBURN, akiről az a hír terjedt el, hogy nem vállal többé filmszerepet, mint rendező tér vissza a filmhez. Most készíti elő első saját rendezésű filmjét.

*

A KELET-BERLINBEN rendezett 7. matematikai diák-olimpián a magyar diákok három első, két második és két harmadik helyezést értek el.

*

A VIT Nemzetközi Előkészítő Bizottsága úgy határozott, hogy a világifjúsági találkozót legalább egy évvel elhalasztják. Ugyanis a találkozót most Algírban kellett volna megtartani, de a közelmúltban lezajlott események az előkészületeket meggátolták. A határozat értelmében az év végéig meg kell állapítania a Bizottságnak a legközelebbi fesztivál helyét és időpontját.

*

MARIA CALLAS betegsége óta először lépett színpadra a londoni Covent Garden Opera díszelőadásán. A "Tosca" címszerepét énekelte. Scarpiát Tito Gobbi, Cavaradossit Renato Cioni alakította. Az előadáson a királynő is megjelent.

*

JOHN STEINBECK új regényén dolgozik. Ideiglenes címe : Amerika és az amerikaiak.

*

"MUNKÁCSY — KALAPOT" kreált a múlt században Mehlovics Béla szegedi kalaposmester. Az első darabot 1882-ben Munkácsynak ajándékozta, aki levélben járult hozzá az elnevezéshez. Az eredeti levél Pusztay Ödön szegedi asztalosmester birtokában volt,aki ezt most a Szegedi Levéltárnak ajándékozta.

*

NGO DIN NU ASSZONY, akit Nyugaton „sárkány-lady"-nek hívnak és a hajdani vietnámi Dinrezsim egyik belső mozgatója volt, most Rómában él és önéletrajzot írt, illetve megíratta önéletrajzát Ann Gregoryval.

*

VERESS PÁL festőművésznek a párizsi "Galerie de l'Université"-ben rendezett kiállítását a párizsi lapok nagy elismeréssel méltatták. A "Carrefour" kiemeli, hogy "olyan festőt ismertünk meg, aki bátran igyekszik megszabadulni mindenféle konvenciótól." A "Le Monde" : "Nyers paraszti költészet ez, a magyar folklórból fakadó, amelyet ez az ember gyermekkora fölé hajolva igyekszik architekturális, kiegyensúlyozott formákba ábrázolni...".

*

A BEATLES-CSOPORT zenéjével folytattak kísérleteket dél-karolinai farmerek. Hangszórókon bevezették tyúktenyészetükbe e zenét s azt tapasztalták, hogy a kísérleteknek alávetett 20 ezer tyúk a muzsika hatására 50 százalékkal több tojást rakott, mint a kísérlet kezdete előtt.

CARL FRIEDRICH VON WEIZSAECKER professzor a hamburgi Kereskedelmi Kamara fennállásának 300. évfordulóján tartott előadásában foglalkozott a "technika korának" jövendő problémáival s megállapította, hogy "e kérdésekre csupán a tudat magasabb fokának segítségével adhatunk választ." Weizsäcker szerint "a jövő képe nem a szabadság — terror ellentétpárjából, hanem éppen ellenkezőleg, a szabadság — tervezés párhuzamából kell, hogy kialakuljon. A szabadság biztosítására "meg kell terveznünk a szabadság terét." Valószínűleg szükség lesz az európai és ázsiai életformák különbségeinek kiegyenlítésére is. Az individuumnak a szabadságtörekvések mélyebb megértésére kell törekednie, mert a szabadság nem az egymást korlátozó határmegvonásokból, hanem a magátólértetődő lehetőségekből születik. E mélyebb megértés teszi lehetővé majd az emberiség számára, hogy felismerje mindazt, ami eddig "rabbá tette, vagyis az ösztönös-állati agresszió formáit."

*

GENETIKA címmel új szovjet folyóirat indult, melynek célja, hogy cáfolja a Liszenko-féle genetika doktrináit. Az új folyóirat első száma tisztelettel adózik mindazoknak, akiket Liszenko és köre — Sztálin majd Hruscsov idején — "kiutasított" e tudományág területéről.

*

AZ EÖTVÖS LÓRÁND Tudományegyetem ötven tagú énekkara első díjat nyert az ausztriai Spittalban rendezett nemzetközi kórusversenyen.

*

EGYÜLÉSES TENGERALATTJÁRÓKAT gyárt egy németországi cég és némi meglepetéssel fogadta a Svájcból érkező tömeges rendeléseket. A rejtélyt a svájci rendőrség oldotta meg, mely kiderítette, hogy a miniatür tengeralattjárókat nem sportrajongók, hanem csempészek vásárolták, hogy a Luganói-tó szintje alatt cigarettát csempészhessenek Olaszországba.

*

KIM NOVÁKNAK "Csókolj meg, buta" címmel forgatják új filmjét Hollywoodban.

LESZNAI ANNA, az Amerikában élő írónő, háromhónapos látogatásra Budapestre érkezett. A Magyar Írók Szövetségének baráti találkozóján Illés Endre üdvözölte a 80 éves írónőt.

*

A VILÁG ISKOLAKÖTELES gyerekeinek csak 44 százaléka jár iskolába, — közlik az erre vonatkozó legújabb statisztikai kimutatások — s az analfabéták száma háromnegyedmilliárd.

*

JOHN OSBORNE "A patriot for me" című darabját, mely az Osztrák-Magyar Monarchia idején Bécsben játszódik, bemutatták Londonban. A színdarab Redl ezredes ismert kémügyén alapszik.

*

FRIEDRICH DÜRRENMATT befejezte Meteor című új drámáját. A darabot, mint Dürrenmatt minden eddigi színművét, a zürichi Schauspielhaus mutatja be.

*

AZ ÖTVEN EZER schillinges osztrák Lenau-díjat Zbigniew Herbert lengyel költőnek ítélték. A Varsóban élő költőnek több kötete jelent meg német fordításban.

*

NÉGYEZERÉVES ARANYLEMEZEKET talált a hencidai termelőszövetkezet földjén kapálás közben ifj. Kovács Imre. A 12 aranylemezért a megtalálót hatezer forint jutalomban részesítette a debreceni Déry Múzeum.

*

GRACE BUMBRY fiatal néger énekesnőt, aki néhány évvel ezelőtt Párizsban tűnt fel, a New York-i Metropolitan Opera öt évre szerződtette.

*

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK Kormánya "szegénység elleni" mozgalmának keretében 1965-ben 2.500 gyermeggondozó központ 30.000 szegényebbsorsú gyermeknek nyújt ellátást, iskola előtti képzést, orvosi és fogorvosi kezelést. A mozgalom főcélja, hogy a szegényebb gyermekeket a jobbmódúakkal egy szintre emelje az iskolába-lépés pillanatában.

BUDAPESTRŐL ÉRKEZETT : *A moszkvai Metropol étterem fennen hirdeti, hogy vendégeinek minden kívánságát teljesíti. Egy amerikai turista a következő rendelést adta fel : elefántfarok roseibnivel. Közben fogadást kötött a vendéglő vállalatvezetőjével, hogy kívánságát nem fogják tudni teljesíteni. A vállalatvezető másnapra ígérte a gasztronómiai ínyencséget. Az amerikai turista, amikor másnap elment a Metropolba, látta, hogy a bejáratnál egy elefánt áll és farka helyén egy nagy kötés éktelenkedik. — Elvesztettem a fogadást — közölte a vállalatvezetővel, aki szomorúan legyintett: — Nem, uram, téved. A fogadást én vesztettem el. Nem volt krumpli.*

*

HENRY BRANDT, modern amerikai zeneszerző éve óta dolgozik azon, hogy a vonóshangszerek (hegedű, viola, cselló, bőgő) sorozatát kibővítse, mert tapasztalata szerint ezzel a négy hangszerrel nem lehet kielégíteni a modern zene követelményeit. Nyolc új vonóshangszert sikerült megszerkesztenie, a legmagasabb hangú hegedűtől a legmélyebb hangú bőgőig és ezeket most mutatta be egy modern hangverseny keretében. A hallgatóság soraiban ott volt Stokovsky karmester is, aki elragadtatással nyilatkozott az eredményről. "Kétszáz év óta ez az első forradalmi változás a hangszerkészítés terén" — mondotta és hozzátette : "Most már arra volna szükség, hogy a fafúvósok területén is valami hasonló történjék."

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off. Picadilly Circus) London W.1. Argentínában : Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Dr. Baksa, Wien XX. Strom Str. 20. VII. 4/15. és Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, d'Hondecoeterstr. 56. Leeuwarden, telefon : 05100-28550. Irországban : L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tűntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 3.50 Schilling, Belgium : 9 frank, Dánia : 1 korona, Finnország : 50 márka, Franciaország : 0,90 frank, Hollandia : 0,80 forint, Izrael : 40 agora, Kanada : 0,25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 0,80 márka, Norvégia : 1.20 korona, Olaszország : 90 lira, Svédország : 0.80 korona, Svájc : 0.80 frank, USA : 0.25 USA dollár, Argentina: 25 peso, Brazilia : 250 Cr. $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

OKVETLEN KERESSE FEL A MEXICO BAZÁRT !
WIEN, II. Mexico Platz 15.
Tel. : 55-73-316
Ahol rendkívül olcsón mindent egy helyen vásárolhat !
Női és férfi divat.
Tulajdonos : LÁSZLÓ Gyula

BUKAREST - ÉTTEREM
Bácskai konyha
Magyar konyha
Magyar kiszolgálás
Magyar muzsika
WIEN. I.
Bräuner Str. 7.

"ILONA"
Somlainé kis magyar étterme
WIEN, 1. Bräunerstrasse 2.
A Graben 14. számú házban
Nyitva délben 12-3-ig, este 7-11-ig.
Telefon : 52-61-91

NŐI ÉS FÉRFI DIVATÁRUK !
Mindenféle használati cikkek !
Minden beszerezhető
cégemnél, ami az Ön magyarországi hozzátartozójának vagy barátainak szükséges
MEGLEPŐEN OLCSÓ ÁRAK
ALEXANDER NOVEMBER
WIEN I. Fleischmarkt 10.
(Rotenturm Strasse sarok)
Telefon : 63-08-67

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujsag
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödiken.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVI. évfolyam 16. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1965. szeptember 1-15.

KÉTSZÁZ FOGOLY

HA HIHETÜNK a "Népszabadság-nak, *"népünk ünnepi hangulatban ülte meg az alkotmány napját"*, hatalmas tömegek "zarándokoltak el" a gyülésekre, ahol "népünk vezetői" mondották el ünnepi beszédeiket, *"a szabadtéri színpadokon érdekes, látványos, vidám műsorok szórakoztatták a közönséget, a nyári szórakozóhelyek, vidámparkok megteltek és sűrűn indultak a vonatok a Balaton és a Velencei-tó strandjaihoz meg a többi kirándulóhelyre, este hullámzott a nép a budapesti utcákon, tömegek keresték fel a Dunapartot, hogy gyönyörködjenek a Gellérthegy, a Halászbástya, az Országház s a főváros több más épületének kivilágított panorámájában."* A kép meghatóan-idilli és döbbenetesen-ismert. "Népünk" (kié?) hasonlóan boldog, mármár az örömmámorhoz hasonlatos vidámsággal ünnepelte meg "alkotmányunk" (kié?) napját tizenöt esztendővel ezelőtt is, sőt mi több, nemcsak a kitörő vidámság hasonlított a maihoz, hanem az Alkotmány is ugyanaz volt, s hivatása szerint, emelt karral és tiszta fővel védelmezte a nép elidegeníthetetlen jogait, szabadságát, függetlenségét, egyszóval mindazt, amire egy nép valóban büszke lehet. Az a kis szépséghiba, hogy ezenközben ezrek meg tízezrek ültek — jogtalanul és igazságtalanul — börtönben, s százak kerültek "népünk" nevében az akasztófára, nem csufíthatta el a boldogság ábrázatát, mert beszélni róluk nem tartozott a társasági illemszabályokhoz, és különben is az Alkotmány — mint elődje és nagy példaképe, a sztálini Alkotmány — törvényesen biztosította a szólásszabadságot, a véleményszabadságot, a gyülekezési szabadságot, a lelkiismereti szabadságot, tehát eme "bűnökért" senki sem kerülhetett, amiből világosan következett, hogy senki sem került börtönbe.

●

AZÓTA sok mminden történt, jó is, rossz is : *népünk* ugyanúgy tudja ezt, mint mi, alig lenne értelme a felsorolásnak. A vidámságra minden bizonnyal több ok is van, jog is van. mint tizenöt esztendővel ezelőtt, de az idill pontosan olyan szükségtelen, bántó, rossz ízlésre való, mint annak idején. Főként, ha hozzáteszük, hogy az Alkotmány ünnepének piros bársonyfüggönye mögött — ha kisebb számban is — de most is ott szenvednek a foglyok, akik közül nem egy, de nem is kettő, olyan bűnért ül még ma is börtönben, amiért Kádár János is le lehetne (vagy le lehetett volna) tartóztatni, ha idejében nem gondolja meg magát s zárt autójában át nem siet a megszálló és újabb támadásra készülő szovjet csapatokhoz 1956. november elsején. Azokról a politikai foglyokról beszélünk, akik kilenc esztendővel az "események" után még mindig *politikai foglyok*, de akik — híven a gyakorlathoz — régen kihullottak a rendszer emlékezőtehetségének rostáján. Ismét — nem először és nem utoljára — ránk vár az a feladat, hogy a világ és a nemzet közvéleménye elé tárjuk azt az egyszerű, de egyszerűségében is sokatmondó tényt, hogy a mai Magyarországon, az amnesztiák után, a nagy garral hirdetett "megbocsájtások" után, a jelszavak után, sőt a nemzet létén valóban könnyítő intézkedések után, hazulról érkező, megbízható értesülésünk szerint *még mindig* 200 *politikai fogoly* van börtönben, akiknek egyetlen bűne, hogy részt vettek a magyarság szabadságáért és nemzeti függetlenségéért vívott 1956-os forradalomban.

●

A SZÁM, mondhatják sokan, nem is túlságosan magas, ha a tizenöt évvel ezelőtti számhoz mérjük, sőt ha egybevetjük azokéval, akik az amnesztia idején kerültek szabadlábra. De a politikai foglyok problémája nem mérhető számokkal, még kevésbé összehasonlításokkal. Két fogoly — vagy kétszáz : a dolog lényegét tekintve egyre megy, különösképp akkor, ha ez a szám — ahelyett, hogy csökkenne — még inkább szaporodik is. A kétszáz mellé új foglyok kerülnek, régi vádakkal, ám friss magyarázatokkal.

De várhatunk-e valami mást? A külső jelek után ítélve bizonnyal várhatnánk. Kádár Jánosnak az a felismerése, amit az Alkotmány ünnepének alkalmával közölt velünk, hogy tudniillik *"eszmét nem lehet furkósbottal terjeszteni, csöndet lehet csinálni furkósbottal, de eszmét hirdetni, tömegeket megnyerni nem"* — ha nem is tartozik a század gondolati kincsestárához, de legalább arról tanúskodik, hogy az ország legfőbb vezetője tanult elődjeinek bűneiből s ha a hibáikat nem is tudja elkerülni, a bűnöket igyekszik maga mögé utasítani. De mit szóljunk, amikor tovább olvasván a beszédet, elérkezünk a "magyarázathoz", mely egyúttal igazolni is próbálja a nemrégiben lefolyt papi pereket, ekként : *"Most is előfordul, hogy valakit becsuknak nálunk, ha meg nem engedhető dolgot tesz, ha a rendszer ellen fordul. Itt is érvényesül az állampolgársági egyenlőség. Nyugaton például most amiatt békétlenkednek egyesek, hogy nálunk papokat tartóztattak le. Nem papokat tartóztattak le, hanem az utóbbi hónapokban letartóztattak néhány embert, akik azelőtt szerzetesek, illetve papok voltak. Nálunk állampolgársági egyenlőség van. Ha valaki a rendszer ellen uszít vagy szervezkedik, őrizetbe veszik és megindítják ellene a megfelelő eljárást, függetlenül attól, hogy szerzetes volt-e azelőtt vagy sem.*

Ennek az érvelésnek a cinizmusa a legelszomorítóbb. Azok a papok és jezsuita szerzetesek, akiknek rendjét a "nép állama" oszlatta fel, akiket hivatásuk gyakorlásában tehát az állam akadályoz meg, egy gyors fordulattal "néhány emberré" változnak át, nem csupán az ítélet helyességét, hanem a társadalmi rend szigorú igazságosságát is bizonyítandó. Arról, hogy e volt papok és szerzetesek az utóbbi években fizikai munkával keresték kenyerüket, már nem esik szó e magasrendű és humánus érvelésben : arról sem, vajon az idézett "állampolgári egyenlőség" miért nem érvényes azok esetében, akik nem (mint e *néhány ember*) az ifjúság körében "fejtettek ki propagandát", nem a Regnum Marianum *feloszlatott* cserkészcsapatának egykori tagjai között próbálták (talán) életben tartani e mozgalom eszméit és hivatástudatát, hanem terroruralmuk áldozataivá változtatták az ország lakosságát. Emődi Lászlót és társait, Rózsa Elemért és társait hamar utolérte a népi demokratikus igazságszolgáltatás büntető ökle ; Rákosi Mátvást, Gerő Ernőt és társaikat az állampolgársági egyenlőség törvénye nem érinti.

●

NOHA a "Népszabadság" szerint Kádár János beszéde hatalmas tetszést aratott Békéscsabán, sem a beszéd, sem a párt hivatalos lapja nem ad bővebb felvilágosítást arról, hogy egy állítólag biztos lábon "fennálló" rendet, miért fenyeget néhány volt szerzetes, amikor Kádár János szerint *"ma vannak nálunk meggyőződéses kommunisták, szocialisták — ezek nagyon nagy többségben vannak — és van egy kevés antikommunista is..."* Az embernek, az ilyen esetek olvastán, óhatatlanul az az érzése támad, hogy a népi demokrácia e védelmi intézkedései tulajdonképpen nem a nagy többségben lévő kommunista és szocialista tömegeket szolgálják, (hiszen azoknak megvan a magukhoz való kommunista-szocialista öntudatuk, hogy ne dőljenek be efajta kisméretű szervezkedési kísérleteknek) hanem a kisebbségben lévő "antikommunista" tévelygőket, akiket meg kell védeni — önmaguk ellen, hogy "meg ne üssék oktalan fejüket", Kosztolányival szólván, (akinek e mondatot tartalmazó szatirája, a rendszer nagyobb dicsőségére, kimaradt összegyűjtött műveinek gazdag kiállítású kötetéből.)

●

SZATIRÁT minderről persze könnyebb lenne írni, ha nem lenne tragikus — és bűnös — az a módszer, ahogy az állam — állig felfegyverkezve — védi a kivételezettek jogát a nép jogával szemben ; az uralkodó osztály érdekeit, a nép érdekeivel szemben. Évekkel ezelőtt az ismert, fiatal (és dühös) angol író, John Osborne "gyűlöletlevelet" intézett hazájához, amelyben kifejezte mélységes megvetését és undorát mindarról, ami *angol*. A levelet az *angol* sajtó harsány derűvel közölte, néha kedvesen és megbocsájtó mosollyal kommentálva e hevesvérű fiatalember égbekiáltó átkozódásait, néha mindenfajta kommentár nélkül, csupán a "hecc kedvéért", azután napirendre tért felette, majd néhány hónappal később hatalmas lelkesedéssel cikkezett a fiatal (és dühös) író legújabb darabjáról. Magyarországon, ezzel szemben, ahol köztudomásulag a világ legfejlettebb demokráciája uralkodik, börtönbe csuktak egy Pákh Tibor nevű másik fiatal (és bizonyára szintén dühös) újságírót, aki egy meggondolatlan (vagy nagyon is meggondolt?) pillanatában megpróbált egy memorandumot kicsempészni az országból, az Egyesült Nemzetek Szervezetének címezve, amelyben e fennkölt testület segítségét kérte a bebörtönzött politikai foglyok kiszabadítása érdekében. A világ legdemokratikusabb sajtója az esetet nem kommentálta sem kedvesen, sem megbocsájtó derűvel : egyáltalán sehogyan sem kommentálta, viszont a bíróság hazaárulásért halálra ítélte e meggondolatlan (és dühös) fiatalembert, amit később — meglepő kegyességgel — 15 évi fogságra változtatott át.

●

A PÁRHUZAM John Osborne és Pákh Tibor között nagyon is valóságos, és mi több, roppant elszomorító. Mindketten a nemzet lelkiismereteként léptek fel (joggaljogtalanul, ne kutassuk), az egyiket megdicsérték bátorságáért és szókimondásáért, a másikat halálraítélték ugyanezért. A bűn, amiről 200 politikai fogoly vallani tudna, nem a saját bűnük : a rendszeré. Miért van erre szükség ma, több mint húsz esztendővel a felszabadulás és csaknem tíz esztendővel a forradalom után? Mitől félnek? És miért félnek? S ami ennél is érdekesebb: van-e okuk a félelemre? A külső szemlélő már-már gyakran gondol arra, hogy nincs vagy csak kevés okuk van rá : aligha kétséges, hogy a párt és a nép óvatos "modus vivendi"-je mögött jelentős történelmi erők feszülnek, amelyek a gondolkodást és a cselekvést — a párt oldalán is, a nemzet oldalán is — jó irányba terelik, vagy legalábbis megkísérlik érvényre juttatni a megváltoztathatatlanban — a megváltoztathatót, megkísérlik elfogadni azt, amit visszautasítani amúgy is lehetetlen. Az a felismerés, hogy a *világ halad*, még a legreakciósabb marxistákat sem hagyja érintetlenül, akkor sem, ha e haladás nem nyeri meg a tetszésüket. Ebből viszont az következik, hogy az uralkodó osztály meg a nemzet "békés együtt élése", ha nem is zavartalan, de legalább — bizonyos körülmények között — megvalósítható. És mégis, újból meg újból felbukkan az a régi, jól ismert félelem, mely az apparátus arcára fagyasztja a mosolyt s dühkitörésre készteti az államvédelmi szerveket. Ilvenkor tartóztatják le azt a "néhány embert", akik azelőtt papok voltak, ilvenkor szorul védelemre az állam a 18 évesek támadása ellen. Van ennek az irracionálisnak ható félelemnek racionális alapja? Úgy tűnik, hogy van ; nem más ez, mint a párt, az uralkodó réteg alapvető függősége a szovjet hadseregtől, pontosabban a szovjet párttól ; nem más ez, mint a *nemzeti függetlenség teljes feladásának realizálása — az irreális helyzetmegítélésekben.*

●

LEHETSÉGES, hogy Kádár és a magyar vezetés nem érzi ennek az állapotnak arcpirító szégyenét? Sajnos, úgy látszik, lehetséges. A napokban a párizsi Román Követség szóvívője nyilatkozatot adott, amelyben egyebek között megállapította, hogy *"mi magunkat Kelet-Európa Franciaországának tekintjük. A szocialista népek családjához tartozunk, de nem vagyunk hajlandók — akárcsak Franciaország — alávetni magunkat egyetlen nagyhatalom hegemóniájának sem."* S akár hisszük, akár nem, a román szóvívő, Franciaország külpolitikájában annak *amerikaellenességét* bírálta, mondván : *"Nem fakad abból semmi jó, ha ellenséges érzelmekkel viseltetünk bármely oldal iránt."*

Ugyanakkor Szirmai István Egerben emígyen tanúskodik a történelmi helyzet marxista felismeréséről : *"A nyugati propaganda azzal csábítgat bennünket, hogy Magyarország nyugati ország, nem a kelethez, hanem a nyugathoz tartozik. Mikor nézett Magyarország nyugat felé? A felvilágosodás korában, a francia forradalom ideién, amikor az emberi haladás eszméjének zászlaját valóban ott, nyugaton tartották magasra. Ez a zászló, az emberi haladás zászlaja azonban most keleten van... a Nagy Októberi Szocialista Forradalom óta. A nyugati világ az elhaló, a múlt, a keleti az új, a feltörekvő, a modern, a korszerű."*

●

SÓHAJTSUNK FEL, s kérdezzük, mikor? Uramisten, mikor jut el egy magát *Magyar Kormánynak* nevező testület odáig, hogy legalább egy kisujjnyi függetlenséget biztosítson a maga számára, *a nemzet legönösebb érdekeinek* biztosítására? Mikor értik meg, hogy egyetlen okos mozdulattal megvetett és lenézett muszkavezetőkből valóban magyar és valóban nemzeti államférfiakká változnának át s az orosz tankok helyett a nép megbecsülésére alapozhatnák hatalmukat ? Mikor bocsájtják végképp szabadon a politikai foglyokat s mikor engedik meg, hogy fiatal (és dühös) újságírók olyan memorandumokat küldözgessenek az ENSZhez, amilyeneket csak akarnak, részben mert a rögeszmék tisztelete is hozzátartozik az egyéni szabadsághoz, részben mert az ENSZ amúgy sem fog válaszolni rájuk ? Mikor ? Nem tudjuk. Pedig a lehetőség kedvező, talán sohasem volt kedvezőbb, s a felelősség e történelmi pillanat elmulasztásáért őket, csakis őket terheli majd s még azt sem mondhatják, hogy senki sem hívta fel erre a figyelmüket.

SZEPTEMBER 1-15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Hanák Tibor : Kislexikon nagy hibákkal (3. old.)
Budapesti levél (4. old.)
Határ Győző : Búcsú a dühöngő ifjúságtól (5. old.)
Enczi Endre elbeszélése : Kísértések össze-vissza (6-7. old.)
Dénes Tibor : Bakos Palotai gróf... (8. old.)
Valerij Tarszisz szovjet író "A 7-es kórterem" című könyvéről (9. old.)
Albert Pál : Az író sakkjátszmája (10. old.)
Körmendi Ferenc : A tévelygés évszaka (11. old.)
Fáy Ferenc versei
Levelek a szerkesztőhöz
Az Idő Sodrában, Glosszák, Kritikák, Hírek

AZ IRODALMI ÚJSÁG MELLÉKLETE :

Polányi Mihály : A modern szellem problémáiról.

Az IDŐ Sodrában

Illyés Gyula kapta a Költészet Nemzetközi Nagydíját

A belgiumi Knokkeban kétévenként sorrakerülő nemzetközi költői találkozón, szeptember 6-án Illyés Gyulát tüntették ki a Költészet Nemzetközi Nagydíjával. A díj ötödször került kiosztásra és eddigi kitüntetettjei az olasz Giuseppe Ungaretti, a francia Saint John-Perse, a spanyol Jorge Guillen és a mexikói Octavio Paz. A zsüri elnöke Jean Hytier (Franciaország) volt, tagjai sorában az argentin, német, szenegáli, Egyesült Államok-beli, angol, svájci, belga, spanyol, dán, magyar, szovjet, lengyel, kanadai és holland költészet kiválóságai foglaltak helyet.

A megtisztelő kitüntetést, amely 100.000 belga frankkal jár együtt, Illyés Gyula személyesen vette át.

"Nagy költő kapta ezúttal is a díjat — mondotta ünnepi beszédében Jean Hytier —, olyan költő, aki hazájában is a legszélesebb visszhangra talált, s aki világszerte egyre növekvő hallgatóságnak örvend, hála lelkes fordítóinak és értő kritikusainak. Tisztelet és csodálat övezi alkotásait. Boldogok vagyunk, hogy Illyés Gyulát személy szerint is itt üdvözölhetjük magunk között."

A Nagy Fehér Doktor halála

Akkora fájdalommal, mintha vele múlna ki végképp a megelőző, a nyugodt, napsugaras XIX. század — úgy fogadja a világsajtó, a televízió, a világközvélemény egy 90 éves elszászi orvos, Dr. Albert Schweitzer halálát. Az otthon felnőtt magyar olvasó talán sohasem hallotta ezt a nevet, amellyel tele van most néhány napja a világ. Pedig ha "haladó", ha "internacionalista", ha "békeszerető", ha "kultúrbarát" s "elnyomásellenes" tevékenységről van szó, Dr. Albert Schweitzer mindezt nagyszerűen képviselte.

Nem szóban, mint egyes mozgalmak, amelyek csak a zászlaikon lobogtatják e szép elveket. Ez az 1875-ben született elszászi tudós (teológusnak, zenetörténésznek és filozófusnak indult) harminc éves korában, egy újságcikk nyomán, hirtelen megértette, milyen mérhetetlen szükséget szenvednek az afrikai gyarmati népek. Családja ellenzése dacára áttért az orvosi pályára. Tanulmányainak elvégzése után, 1911-ben, főként saját költségén, kórházat nyitott Lambaréné községben, a francia Gabon területén, Afrikában. Százszámra kezdte gyógyítani a leprás betegeket.

A francia nemzetnek s az afrikai népnek ezt a jótevőjét természetesen — természetesen ! — koncentrációs táborba zárta az első világháború, mint... német alattvalót. Csak befolyásos barátainak köszönhette, hogy Svájcban menedékjogot nyerhetett.

Ahelyett, hogy elkedvetlenedne, újult erőre kap. Hangversenyeket rendez, sorban végig a világ fővárosaiban (a kor egyik legkiválóbb Bach-előadója) s az ebből meg filozófiai előadásaiból szerzett összeggel újból Gabonba megy, vissza a sötét, fertőzött vadonba, vissza a félig összeomlott kórházába : gyógyítani.

A második világháborút az afrikai földrészen tölti, majd Észak-Amerikába indul, hogy hangversenyeivel s előadássorozatával ismét feltöltse a rengeteg pénzt emésztő s csak kevés hivatalos segélyben részesülő kórházát.

1951-től kezdve a világszerte ismert "szentéletű elszászit" elárasztják kitüntetésekkel. Decemberben felveszi tagjai közé a Francia Akadémia ; 1952-ben a Nobel-békedíj viselője. Kilenc évvel később, amikor dédunokaöccse, Jean-Paul Sartre irodalmi Nobeldíjat kap, az öreg Schweitzer kijelenti : büszke rá, hogy öccse változatlanul ugyanolyan életszemléletet vall a magáénak, mint egykor, s azt egyszerűen tudja kifejteni...

Ez az életszemlélet, amelyre Schweitzer doktor céloz, alighanem az ésszerű emberi életmód hirdetése, a béke keresése, minden emberi butaság ellenére. Békeharcos ; a Szovjetunió hivatalos részvéttávirata ilyen minőségben fájlalja halálát. Pedig nem szovjet módon volt az, vagyis nem a pillanatnyi politikai taktikázások parancsai szerint cikázva a Békekongresszusok jobb- és baloldali padsorai közt. Egyik legfőbb szószólója az atomleszerelésnek. 1958-ban 36 Nobel-díjas társával sürgönyt intéz az ENSZ-hez az atomkísérletek megszüntetése érdekében. Öt évvel később, a moszkvai egyezmény aláírásakor, üdvözli Kennedy amerikai elnököt, hogy "volt elég előrelátása és bátorsága a békepolitika meghonosítására."

Ez évben ünnepelték kilencvenedik születésnapját. Az afrikai népeket, tizenkilencedik századi paternalizmusával csak "szegény fekete bennszülötteknek", az "én jó szegény néger-betegeimnek" nevezte. Szabadságmozgalmaikat nem túlságosan értette s talán nem is eléggé értékelte. Azt tartotta, hogy mindennél fontosabb az a küzdelem, amelyet a világtól elvonulva, szinte egyedül, a nagy "elvi küzdelmek síkjától" távol folytat, a helyszínen, a dzsungel mélyén. Az afrikaiak nem vették zokon ezt a maradiságot. Zokogva állták körül a sírját a Nagy Fehér Doktornak, aki nem jelszavakkal árasztotta el őket, hanem az életüket óvta, mentette.

S. N.

Középkori művészet Magyarországon, 1000-1526.

címen kiállítást rendeztek a neuchâteli Etnográfiai Múzeumban. A nagyon szép és tudományos vonatkozásban is kifogástalan kiállítást Jean Gabus, a helybeli Egyetem etnográfia tanára és a Múzeum igazgatója, rendezte, Gabus két ízben járt Magyarországon s mint nemzetközileg elismert szakembert elsősorban a múzeumok és könyvtárak kincsei érdekelték. Már első látogatása alkalmából, Budapesten éppúgy, mint Esztergomban és Győrött, őszinte meglepetéssel állapította meg, hogy középkori nemzeti kincseink nemcsak vetekszenek értékben a nyugati örökséganyaggal, de annak — a sajátosan magyar helyi színezet vitathatatlan megőrzése mellett — szerves részei is. Ezért vetette fel illetékes helyen a neuchâteli kiállítás gondolatát. Így esett, hogy a történelem során legelőször elhagyhatták hazánk határát e felbecsülhetetlen művészi kincseink.

Gabus kívánságlistája százötven műalkotásra terjedt ki ; ebből illetékesek kereken százat engedtek ki az országból. Engedékenység, mely nem dicsérhető eléggé. Mivel jelen esetben többről és másról van szó, mint például a párizsi Louvre készségéről, mellyel Amerikába küldte Leonardo da Vinci *Giocondá*-ját. Ez a festmény, bár szépsége páratlan és értéke számokban ki nem fejezhető, de nem francia alkotás, így nem része a nemzeti művészetnek. Viszont M. S. mester csodálatos *Keresztre feszítése*, Kolozsvári Tamás garamszentbenedeki szárnyasoltára, a XII. századból való mesteri kalocsai királyfej, és a textiliák, ötvösművek, érmék, Kálméncsehi Domokos breviáriuma, nem utolsó sorban a Corvinák, annak a magasfeszültségű magyar kultúrának ritka darabjai, melyet tatár, török pusztított, vagy könnyelmű uraink elkótyavetyéltek. Jellemző, mekkora becse van középkori művészetünknek szakkörökben, hogy Gabus hiába fordult a Vatikán és Belgium, Ausztria, Amerika múzeumőreihez s könyvtárosaihoz, hiába érvelt, hogy a Magyarországról küldött anyagot szeretné kiegészíteni azzal, ami Nyugaton található, a válasz mindenütt és egyöntetűen visszautasító volt : bármit megkaphat, kivéve a magyar remekeket, melyek minden gyűjteménynek ékességei.

Így is van! A Neuchâtelben most látható alkotások gyűjteménye, melyet kitűnő fényképanyag egészít ki, főképp középkori építészetünk tárgyköréből, a nyugati látogatónak valóságos reveláció. Mivel ez érteti meg végre, hogy Keletről jövő népünk igenis betört Dévénynél s hogy kultúrája semmivel sem alacsonyabbrendű a nyugatiénál. Szimbólum, mely a történelmi valóságra mutat, hogy Szent István nem a bizánci császártól kérte a koronát, hanem a római pápától. Amiként szimbólum az is, hogy a szentkorona a bizánci pánttal egészült ki ; szimbóluma annak, hogy Magyarország híd volt minden korokban Kelet és Nyugat között. Így lehetett, hogy középkori kultúránk, mely, mint mondottam, szerves tartozéka a nyugati művészetnek, Délkelet-Európa színeivel, formáival, vonalaival, gazdagította azt. Gazdagodásról kell szólnunk ; a kiállított anyag a világ leghíresebb múzeumaiban is feltűnést keltene. Tanulhatnak belőle a szakemberek és gyönyörködhet benne a közönség.

Pár szót még a katalógusról! Izléses füzet, nemcsak köntöse miatt, de tartalmáért is. Gabus bevezető cikkét követően, napjaink legjobb hazai szakemberei (László Gyula, Csapodi Klára, Entz Géza, Mihalik Sándor, Varju-Ember Mária, Radocsay Dénes) tárgyalják e kultúra egyes szektorait. Nem politizálnak, marxi-lenini "átértékelésnek" nyoma sincs írásaikban. Hivatott emberek tárnak fel, tudósiemberi módon és hangnemben, a tanulni vágyó idegennek valamely neki eddig ismeretlen, igen-igen szép világot.

Költészetünk után középkori művészetünk is betört most Dévénynél. Olyanformán, hogy csak örömünk lehet benne.

e. p.

Kilenc évvel később

A zürichi "Gewerkschaftliche Rundschau" 1965. július-augusztusi számában B. Schläppi hosszú cikkben számol be magyarországi látogatásáról, találkozásairól és beszélgetéseiről magyar funkcionáriusokkal csakúgy, mint háziasszonyokkal, diákokkal, mérnökökkel és kereskedőkkel. A cikk részletesen ismerteti a magyarországi változásokat, amelyek a forradalom óta lényeges mértékben átformálták a társadalom arculatát, s ugyanakkor foglalkozik azokkal a nehézségekkel és problémákkal, melyekkel a magyar vezetés és az "egyszerű emberek" naponta szembetalálják magukat. Összehasonlítja a kereseteket az árakkal s megállapítja, hogy — bár az áruellátásban javulás mutatkozik — még a jobban kereső rétegek számára is problémát jelent az öltözködés, a háztartási cikkek beszerzése, a szórakozás (noha, írja, a színház és operajegyek feltűnően olcsók, s a mozijegy csaknem "ingyen" kapható) ; hasonlóképp "alig kerül valamibe" a közlekedés. Érdekes képet fest a cikk a főváros életéről, ahol "a vendéglők és kávéházak" teli vannak, s ahol meglehetősen nyíltan beszélnek az emberek mindennapi gondjaikról, bár amikor az ország komplex és nehéz problémáira fordul a szó gyakran elhangzik a megjegyzés : "ez a párt dolga". Hosszan foglalkozik a cikk a mai magyar fiatalság helyzetével, tanulási lehetőségeivel, politikai állásfoglalásával is, különös tekintettel a rendkívüli lakásgondokra, amelyekkel főként a fiatalok-nak kell megküzdeniök. Hírt kapunk a magyarországi "munkamorál" problémáiról is, mely egy gyárigazgató beszámolója szerint "ma nem is olyan rossz". Végezetül megállapítja, hogy az ország vezetői a régi "recept" némi átalakításával "két lépést tesznek előre, egyet hátra."

B.

A Szépsapkás elvtárs

a címe Vaszilij Akszjonov szovjet író novellájának, amelyet a "Junoszty", a szovjet írószövetség 1964. decemberi számában közölt. A novella a jaltai taxisofőrökről szól és nem éppen úgy ábrázolja a gépkocsivezetőket, ahogy illenék, azaz hogy a taxisofőrök a jelen talaján ülve a visszapillantó tükörből is a boldog jövőt lássák. Nem, a novella hőse, Mitya bácsi, nem szocialista-realista fából faragott vaskarika. Jó-rossz tulajdonságokkal megáldott jelenbéli jaltai sofőr és, ha Isten kegyes lesz hozzájuk, akkor a jaltai sofőrökből a jövőben sem lesz vaskarika, hanem megmaradnak embereknek. A jaltai taxisok azonban nem így gondolkodnak, legalábbis több, mint fél évi gondolkodás után levelet írtak az "Izvesztijá"-nak, hogy nagyon elkeserítette őket Akszjonov novellája, mert bár a sofőrök sem angyalok — írták —, de azért az írónak nem kellett volna ilyen sötét egyoldalúsággal hőséül választani a szélhámos Mitya bácsit, aki egyáltalán nem mondható tipikus figurának.

A levelet közölte az "Izvesztija" a legtipikusabb szerkesztőségi megjegyzések kíséretében. Bevezetésképpen és általában abnormálisnak nevezi a fiatal íróknak azt a törekvését, hogy az életet negatív oldaláról ábrázolják és nem veszik tekintetbe egyre szépülő, épülő és vidámabb életünket. Éles szavakkal illeti a "Novij Mir" és a "Junoszty" című folyóiratokat, támadja szerkesztési módszereiket, anyagválogatásukat. Megkapja magáét az irodalmi kritika is, amely nem eléggé elvi módon és mély alapossággal nyúl bele az irodalmi élet dzsungeljébe.

Szóval Mitya bácsit és nyilván szülőapját, Akszjonovot is visszavonulásra kényszerítette az "Izvesztija", s így a jaltai sofőröket rehabilitálta a kormány hivatalos lapja, mint ahogy a jövőben is minden szakmát megvéd és rehabilitál, ha sérelem éri az irodalom részéről.

Talán még az is megtörténhet, hogy az irodalmat is rehabilitálják egyszer.

Z. I.

A SPANYOL KORMÁNY három egyetemi tanárt, José Luis Lopez-Arangurent, Garcia Calvót és Enrique Tierno Galvant, akit azzal vádolnak, hogy vezető szerepet töltött be a tavaszi diákmegmozdulásokban, megfosztott katedrájától. Két másik professzort, Montero Diazt és Aguila Navarrót működésüktől két évre felfüggesztették.

Különböző haladó nemzetközi szervezetek, köztük a "Kongresszus a Kultúra Szabadságáért", táviratban tiltakoztak a Franco-rendszer újabb jogtipró intézkedése ellen.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

Le Corbusier

Augusztus végének egy ragyogó délelőttjén a Földközi-tenger egyik mélykék öblében meghalt Charles Le Corbusier, korunk legnagyobb építőművésze. Megteremtette s részleteiben is kidolgozta azt a fajta látványt, ami a mai ember szemében a mai Várost jelenti, ami izelítőt ad abból, milyen lesz a jövő nemzedék otthona.

Forradalmár volt, a szó legnemesebb értelmében. Újat s jobbat akart teremteni az emberiségnek. A húszas évek táján, amikor még fiatal művésztársaival fellépett — Picassóval, Fernand Leger-vel, másokkal — nehezen találhatott teret működéséhez. Hiszen az építőanyag drágább a vászonnál, a nyomdafestéknél. A különleges Le Corbusier-féle Lakógépeket először azon a helyen lehetett megteremteni, ahol — naivan és szívdobogtatóan — valóban forrongott az elsőfű társadalmi forradalom : Marseille kommunista negyedeiben, s Moszkvában.

Régi-régi házai ezeken a helyeken ma is állnak. Persze, hamar köréjük fonódott a párt kitermelte reakció. Moszkvában, a zsdánovi korszak hajnalán, elrettentő példának mutogatták Le Corbusier művét, magát a művészt pedig a "burzsoá rothadás építészeti kifejezőjének" tartották.

Hazánkban is járt, fiatal éveiben. Sajnos, fővárosunkban nincsen építészeti emléke látogatásának. Annál több híve volt viszont fiatal és kevésbé fiatal építészeink közt. A felszabadulás után Borbíró Virgil építőművész kezdeményezésével nagyarányú Le Corbusier-kiállítást rendeztek a Műcsarnokban, amelyet már akkor meglehetős ellenszenvvel fogadott az éppen hatalomra kerülő kommunista párt. Később, a Mémosz Székház építésének befejeztekor, Rákosi Mátyás személyesen szólta le a Le Corbusier-féle úgynevezett funkcionalista irányzatot. Ettől az időponttól kezdve eretneknek számított az építőművészek közt az, aki Le Corbusier-nak csak a nevét is ki merte ejteni. Nyilvános üléseken arra kényszerültek építőművészeink hogy megtagadják az úgynevezett Bauhaus-stílust (amely a Le Corbusier irányzat német megfelelőjének számít s amelyet már Hitler is halálra üldözött) és dicsőíteniök kellett a századfordulói újbarokk s "neoklasszicizáló" kispolgári stílust, melyet moszkvai-bizánci ízléstelen díszekkel kellett ékíteni.

Így, míg a különben valaha kommunista világnézetet valló, mindent az emberért tervező, gazdaságos, forradalmár Le Corbusier művei napfényt és boldogságot hoztak a földtekére, Brasiliában, az indiai Chandigarhban, Rio de Janeiróban, Ronchamp-ban és másutt, addig kiváló otthoni építőinknek egészségtelen, ostoba, lehangoló, szürke bérkaszárnyákkal kellett teleépíteniök a születő Dunapentelét, a komlói bányavárost, valamint Miskolc, Diósgyőr, Ajka és Inota újonnan keletkezett lakónegyedeit, nem is beszélve a főváros zuglói és lágymányosi lakótelepeiről, ahol a Horthy-korszakot megszégyenítő stiláris konzervativizmus fájdalmas jelei közt emelkedett elő mindaz, amit ez a korszak tenni tudott az Emberi Lakásért.

Tragédiája a Le Corbusier-féle életeknek, hogy művük épp ott talál visszautasításra, ahol a legélénkebb pártolásra számított az alkotó : a szóban a humanizmusra, haladásra felesküdött mozgalmaknál. Csak a századközép nyugatának és néhány új országnak óriási életereje használta fel igazán nagy méretekben művét — s nyilván a jövőre vár a teljes felhasználása.

Temetésére az Akropolisz földjét küldték el a görög építészek, a Gangesz vizét tették egy korsóban a koporsó mellé az indiaiak. A többi nemzet közt az oroszok is nyilatkozatot küldtek, a "modern építészet legnagyobb mesterének" nevezik benne. "Tévedésüket" így beismerik. A csúnya, egészségtelen, ostobán épített házak ezrei azonban tovább állnak földjükön és hazánkban. Lakóit s az arra járókat semmi önkritika nem vigasztalja meg : életük végéig, gyerekeik élete végéig kíséri őket a "tévedés".

-t-

*

A VELENCEI FILMFESZTIVÁL, nagydíját, az Arany Oroszlánt, Visconti olasz rendező nyerte el a "Göncölszekér csillagai" című filmjével.

HANÁK TIBOR

Kislexikon nagy hibákkal

FILOZÓFIAI KISLEXIKON KOSSUTH KÖNYVKIADÓ BUDAPEST 1964. — 735 OLDAL.

AZ ÉV ELEJÉN megjelent „Filozófiai Kislexikon" magyar elődje 1953-ban látott napvilágot "Filozófiai Lexikon" címmel. Ez utóbbi csak annyiban volt magyar, hogy magyarra fordították Jugyin és Rozental szovjet szerzők először 1940-ben kiadott Filozófiai Kisszótárát. A mostani szintén a Jugyin-Rozental-féle szótár magyarra ültetése, de 1953 óta némiképp megváltozott Jugyin is, Rozental is, a szovjet filozófiai élet is, a magyar is. Persze nem gyökeresen változott meg, hanem csak "dialektikusan", azaz "ellentmondásosan", egyenlőtlenül és helyenként zavarosan. A szovjet filozófiai lexikon, amelynek alapján a magyar készült, 1963-ban jelent meg — a XXII. pártkongresszus szellemében, mint minden, ami azóta a Szovjetunióban megjelent. A magyarok a kommunista "policentrizmus" jegyében "meghúzták" az eredeti művet, kihagytak belőle néhány speciális orosz címszót és mintegy 2 ív terjedelemben magyar filozófiatörténeti cikkekkel és bibliográfiai jegyzékkel egészítették ki.

Ez kétségtelen érdeme a magyar szerkesztőgárdának és előnyére válik a lexikonnak, még ha a mű megbillenti is a filozófiatörténeti arányokat. Bölcselőink — kevés kivétellel — csak a nemzeti szemmérték érvényesítésének köszönhetik, hogy általános filozófiatörténeti és lexikális művekben szerepelnek. Apáczai Cserének, bár az egyetemes gondolkodástörténetben nem játszott szerepet, mégis helye van egy magyar nyelvű filozófiai lexikonban. Egy magyarul megjelenő filozófiai szótár nem mellőzheti a honi követelményeket, bölcseleti tradíciókat, címszavakat. De ha nem mellőzi, akkor a speciális magyar anyagnak adataiban pontosnak és megbízhatónak, elosztásában és válogatásában arányosnak kell lennie, annál is inkább, mert az adatok nagy része és a nagyságrend ilyen munkákból kerül át a külföldi irodalomba. Sajnos a "Filozófiai Kislexikon" ebben a vonatkozásban lehangoló.

⁂

NÉZEM a névsorban első magyar filozófus, Alexander Bernát adatait. A zárójelben szereplő 2 évszám (1850-1924) közül az egyik téves. Alexander Bernát nem 1924-ben, hanem 1927-ben halt meg. "*1915 és 1919 között ő szerkesztette az 'Atheneum' c. filozófiai folyóiratot*". Valójában az "Atenaeum"-ot szerkesztette. A cikk megemlíti, hogy Bánóczi Józseffel megindította a Filozófiai Írók Tárát. Ez igaz. Nem igaz azonban, hogy Bánóczi 1924-ben hunyt el. Két évvel tovább élt : 1926. novemberében halt meg. Nem egész 1 hasábon belül 3 hiba. Ahol viszont 1924-nek kellene szerepelnie halálozási évszámként — Palágyi Menyhértnél —, ott 1926 áll. Igaz ugyan, hogy a Ványi-féle Magyar Irodalmi Lexikon szerint 1925-ben, az Új Idők Lexikona szerint 1929-ben halt meg, de ez nem mentség, és nem változtat azon a tényen, hogy Palágyi Menyhért 1924. július 14-én távozott az élők sorából. A Lukács Györgyre vonatkozó adatok közt szinte több a hibás, minmt a helytálló. Az 1911-ben megjelent drámatörténetének nem az a címe, hogy "*A modern dráma történetéről*", hanem : "A modern dráma fejlődésének története". "Az Irodalom és demokrácia" első kiadása 1946-ban, nem pedig 1947-ben, "A polgári filozófia válsága" először 1947-ben, nem 1949-ben, "Az ész trónfosztása" 1954-ben, nem pedig, mint a Kislexikon írja, 1952-ben jelent meg. "Szocialista realizmus" címmel viszont nem jelent meg könyve sem 1952-ben, sem előtte, sem utána.

⁂

A TÉVES ADATOKNÁL jobban szemet szúrnak a lexikon aránytalanságai. A szerkesztők a közel 400 bölcselő között 48 magyar filozófusnak szentelnek külön cikket. Ez a nem kis szám azonban csak akkor lenne indokolt, ha a szerzők el tudnák hitetni, hogy ennek a népes filozófus társaságnak a tárgyalására valóban szükség van. De vajon filozófusnak számítható-e az egyébként érdemekben gazdag Aranka György, vagy a 48-as ifjak közül való újság- és regényíró Bírányi Schulz (valójában Schultz) Ákos, a marxista Gaál Gábor és Révai József, az antiklerikális Horárik János és Toldy István ? Dávid Ferencről azt írja a Kislexikon, hogy "*unitárius egyházreformátor*", Sztárai Mihályról pedig, hogy "*református prédikátor, író, hitvitázó*", Bírányi neve után az áll, hogy "*író, újságíró*". De akkor miért szerepelnek filozófiai lexikonban ? Miért kaptak külön címszót a "*Forradalmi demokraták* (magyar)", a "*Magyar plebejus demokraták*" és a "*Centralisták*" ? Filozófiai csoportosulások, irányok, mozgalmak ezek ? Ám legyen! Írjon a lexikon a hitvitázókról, polihisztorokról, az antiklerikális újságírókról és a politikai törekvésekről, de akkor ne hagyja ki a filozófia jeles képviselőit, hatásos kísérletezőit, intézményeit és orgánumait. Márpedig a Kislexikonban hiába keressük egyik leghíresebb bölcselőnk, Pauler Ákos nevét; nem kaptak címszót a magyar tomisták, fenomenológusok, vitalisták, pszichológusok, szociológusok, sem a Magyar Filozófiai Társaság, sem az Athenaeum, sem az Aquinói Szent Tamás Társaság stb. De legalább következetesek lennének a szerzők! Műszereiket Isten tudja milyen rendszer szerint váltogatják : egyszer mikroszkópba néznek, máskor csillagászati távcsőbe. Ha a "haladó hagyományokat", a materialista gondolkodókat akarták volna feldicsőíteni, nem felejthették volna ki Posch Jenőt (1859-1923), a Magyar Tudományos Akadémia levelezőtagját, számos külföldön megjelent tanulmány szerzőjét, ki saját rendszerét "ateisztikus materializmusnak" nevezte, sem a pozitivista Pauer Imrét, sem a magyarországi marxizmusra alakítóan ható Pikler Gyulát és Jászi Oszkárt. Viszont ha a magyar polgári, sőt egyházi gondolkodóknak is juttatnak címszavakat, mint pl. Halasy-Nagy Józsefnek, Kornis Gyulának, Moór Gyulának és a teológus Schütz Antalnak, akkor miért nem szerepel a kötetben az Európa-hírű tomista Horváth Sándor, az egykori fribourgi professzor, a "Logik"-jával német nyelvterületen számontartott Pauler Ákos, a Spengler magyar előfutáraként tisztelt Bodnár Zsigmond, kiről a fiatal Kosztolányi azt írta, hogy "oda kellene ültetni a lépcsőzetes magas katedrára, hol ma a tudomány szemérmetlen eunuchjai pöffeszkednek"? Hiányzik a kötetből az újkantiánus Medveczky Frigyes (neve még a magyar kantiánusokról írt fejezetben sem szerepel!), Horváth Cyrill, a hegelianus színezetű "konkretizmus" megalkotója, Jánosi Béla, az esztétikatörténet képviselője, továbbá Bartók György, Prohászka Lajos, Ranschburg Pál, Harkai Schiller Pál, Horváth Barna, Somló Bódog — pedig bizonyára voltak olyan nagyok a filozófiai tudományokban, mint a sztálinista Révai József, kinek másfél hasáb jutott —, de persze csak oly módon, hogy bő életrajzzal helyettesítették a pár sorban elférő filozófiai működésének ismertetését.

⁂

A "MAGYAR NEMZET" recenzora szerint a "Kislexikonnak nincs 'russzofil' jellege". Ha ez így lenne, csodával lenne határos. De nincs így. Legfeljebb arról lehet szó, hogy a mű orosz jellege nem szúr rögtön szemet. Mint fentebb említettem, a kötetben kis híján 400 filozófus kapott önálló cikket. Közöttük 48 magyar és 51 orosz név szerepel, ha Szkovoroda "*ukrán felvilágosító, filozófus, demokrata költő*" nevét is ideszámítjuk. Különben csak 50. Eszerint a filozófiatörténet nyolcada magyar, nyolcada (azaz 12.5 %) orosz. Hogy a magyar aránytalanul sok, arról már szó esett. Okairól, súlyosbító körülményeiről is. Az orosz szerzők száma a Szovjetunió lakóihoz és Oroszország jelentőségéhez viszonyítva nem látszik nagynak. Csakhogy a népszámlálási adatok, a földrajzi és politikai szempontok nem mérvadók az aránymegállapítás számára. A kötetben előforduló orosz filozófusok száma jóval magasabb, mint amennyi az egyetemes gondolkodástörténetben betöltött szerepüknek megfelelne. De ne legyünk kicsinyesek! A lexikon szerzői oroszok, s legalább annyi joguk van a nemzeti elfogultsághoz, mint magyar fordítóiknak. Nem kifogásolhatjuk, hogy az orosz bölcselettörténetnek megfelelő méreteket alakítottak ki. Persze más kérdés, hogy a magyar kiadásban nem lehetett volna-e ezeket a méreteket még jobban az európai és magyar súlyegységekhez igazítani, vagyis jelentőségüket az európai és magyar hatásuk alapján megállapítani. Ezzel az eljárással 10-20 nevet el lehetett volna hagyni az ötvenből és mellőzni lehetett volna néhány olyan címszót is, mint pl. "*Bölcsesség-kedvelők*", "*Istenépítés*", "*Suljatyikovizmus*", melyeknek az egyetemes filozófiatörténet szempontjából nincs jelentőségük.

⁂

HOGY AZ ÖTVEN SZERZŐ szerepeltetése aránytalanul sok, azt a szerkesztőknek is tudniok kellett, hiszen olyanokat is felvettek a lexikonba, kiknek vajmi kevés közük volt a filozófiához. Jogászok, forradalmár politikusok, közgazdászok, biológusok, kémikusok, fizikusok nagy számban találhatók a kötetben. Butlerov "*orosz kémikus*" — írja a Kislexikon —, Lebegyev "*orosz tudós, a természettudósok első oroszországi iskolájának megalapítója*", Mecsnyikov L.I. "*szociológus, geográfus és újságíró*", Miljutyin "*orosz közgazdász*", Selgunov "*forradalmi demokrata és közéleti személyiség*", Szecsenov "*neves természettudós*", Sztoletov "*fizikus, az orosz fizika és korszerű elektrotechnika egyik megteremtője*", Tyimirjazev, Umov, Vernadszkij stb. mind természettudósok, de akkor milyen alapon kerülnek a magyar nyelvű Filozófiai Kislexikonba ? Egyedül azért, mert rendelkeztek politikai és filozófiai *nézetekkel ?* Vagy csak létszámgyarapítási okokból, hogy a lexikonban — ha kevéssel is —, de megelőzzék a magyar filozófusok számát ? A lexikon russzofil jellegét még inkább kiemeli, hogy a szövegközi utalások, bibliográfiai hivatkozások csaknem mindig orosz szerzőre vonatkoznak. A legtöbbször nem a szakembereket, kutatókat szólaltatják meg, hanem Lenint. Pl. még a római szkepticizmus képviselőjével, Agrippával kapcsolatban is ő a szaktekintély.

Az orosz filozófiatörténeti anyagon belül is akadnak furcsaságok, melyekből az orosz filozófia ismerői bizonyára többet észrevesznek majd, mint én. A szerzők a számos forradalmár és természettudós mellett megfeledkeztek a pozitivista filozófusról, M.M. Filippovról, az egzisztencializmushoz közel álló és főképp Franciaországban ismert Leo Sesztovról (Bergyajev és Szolovjov viszont szerepel a kötetben), Dosztojevszkijről, kiről általában megemlékeznek a filozófiai szótárakban is, a Sztálin által elítélt A.M. Gyeborinról, a "mensevizáló idealistáról" — és Sztálinról ! A lexikon régi kiadásai nincsenek birtokomban, ezért I.M. Bochenskinek a "Schweizer Rundschau" 1948. májusi számában megjelent cikke alapján tudom csak közölni, hogy a könyv korábbi változatában Sztálinról nem kevesebb mint 10 hasábot írtak, Leninről 8, Marxról és Engelsről 6-6 hasábot. A mostaniban Marx több mint 5 hasábot, Engels több mint 4 és felet, Lenin kerek 5 hasábot, Sztálin pedig még címszót sem kapott. Nyugtalanító hiányosság ez! Nem mintha a 10 hasáb megnyugtatóbb lett volna, vagy mintha a szovjet diktátort fel kellene venni a nagy filozófusok közé, de ez a gyors előjel- és aránycsere a 10 hasábtól a nulláig, a glorifikálástól az elsüllyesztésig, nem filozófikus mozdulat, hanem inkvizíciós, mely az új csalhatatlanok homlokráncolásához igazodik. Sztálin nem volt filozófus, de némi szerepe azért mégiscsak volt a szovjet filozófia történetében, a dialektikus materializmusban, a gondolkodás gátlásában, a vulgarizálásban. Legalább ezt megírhatták volna róla. A stuttgarti Kröner-kiadó filozófiai szótára igazán nem nagy terjedelmű, az 1961-es kiadás mégis 25 sort szánt (a bibliográfiai jegyzetekkel együtt) Sztálinnak.

⁂

EZZEL AZONBAN máris a Kislexikon legegyenetlenebb területére, az ideológiai-filozófiai vonatkozásokhoz érkeztünk. Sztálint mellőzték, a sztálinizmus pontatlan és szimplifikáló fogalmazásait, ismeretgátló módszereit sok helyen megtartották. Lássunk egy-két A-betűs példát ! Albertus Magnus és Aquinói Tamás (egy sor más skolasztikus és neoskolasztikus bölcselővel együtt) megtalálható ugyan a lexikonban, de azt állítják róluk, hogy mindketten "*a skolasztika haladó iskolái ellen*" küzdöttek. Arról viszont nincs szó, hogy a középkori gondolkodók azon csoportjához tartoztak, amely a tudomány és a hit határait élesen megvonta. A 47. oldal fogalmazása alapján inkább úgy érthető, mintha Aquinói Tamás összevegyítette volna a hitet a tudással. Ostoba fogalmazás az is, hogy Aquinói "*filozófiája az arisztoteleszi tan meghamisítása*", mert "*annak materialista eszméit elsikkasztotta*". Egyébként pedig félrevezető Arisztotelesszel kapcsolatban materializmusról beszélni, az ismeretelméleti realizmus és materializmus értelmét minduntalan összekeverni — csak azért, mert Engels is, Lenin is összekeverte. Az "*Analitikus filozófia*" bevezetése semmitmondó : "*burzsoá filozófia igen elterjedt és elég sokrétű áramlata, mely különféle csoportokat, irányzatokat és egyes filozófusokat kapcsol össze*". "*Ausztromarxizmus*" : azok az osztrák szocialisták, akik "*a marxizmus forradalmi tartalma elleni harcukat 'baloldali' frázisokkal és 'marxista' terminológiával igyekeztek leplezni.*" Valóban a marxizmus elleni harc és álnokság lenne jellemző Max Adlerra, Otto Bauerra, Karl Rennerre? Filozófiai lexikonba valók ezek a sztálini Párttörténetre emlékeztető kitételek ?

Ennyi, azt hiszem, elég az A-betűs példákból. B-nél a "*Békés egymás mellett élés*" ad ízelítőt a politikai szempontok eluralkodásáról, C-nél Camus, ki "*közel áll a kolonializmus és az antikommunizmus ideológusaihoz*", és így tovább, egészen a ZS-ig, a "*Zsidó vallás*"-ig, mely címszó alatt megtudjuk, hogy "*A zsidó templomot zsinagógának nevezik*". Egyébként a *'Zs. v. tudománytalanságát és reakciós jellegét tekintve egy sorban áll a többi vallással.*"

⁂

FELTŰNŐ, hogy mily sok nem filozófiai kifejezés szerepel a Kislexikonban. Ennek csak részben lehet az a magyarázata, hogy a marxizmus politikai és "közgazdasági filozófia", mert számos nem marxista szakkifejezés is megtalálható benne, minden koncepció nélkül kiragadva a fontosságban tizedrangú terminusokat és megfeledkezve a gyakori kifejezésekről, azok alapformáiról, elsődleges értelméről. Nem szerepelnek a szótárban pl. a következők : abszurd, aggódás, alany, arché, archetipus, bölcs, bölcselet, bölcsesség, cáfolás, elv, eredet, eredetiség, értékelmélet, értékfilozófia, érvény, érvényesség, felelősség, fel- vagy fölosztás, gondolat, igazolás, ismérv, kritérium, köz, közösség, köztudat, közmeggyőződés, műveltség, norma, nyilvánvalóság, okkazionalizmus, redukció, rettegés (vö. egzisztencializmus), szellemtörténet és szellemtudomány, szemlélet, tan, tanítás, tanulás, tanúság tétel, tény, tényállás, tényleges, tényező, teremtés, titok, vonatkozás stb. Vajon ezek a címszavak azért hiányoznak a Kislexikonból, mert *kis* lexikon ? Nem. Hiszen ilyeneket meg bennetalálunk : amfibólia, apofanzis, anyagi érdekeltség, dichotómia, dinamikus sztereotípia (Pavlov), effektizmus, emotivizmus, empirioszimbolizmus (Juskevics), entiméma, epigenezis, földrajzi környezet, imponderábilis szubsztancia, város és falu stb. Gyakori az a hiba is, hogy a tetőt ácsolják, mikor még nincs kész az alap. Pl. "alany" címszó nincs a lexikonban, de van "*szubjektum és objektum*", viszont itt nem esik szó a szubjektum logikai értelméről. A formáról nem beszélnek a szerzők, de a "*formális logiká*"-ról igen ; elvről nem, de "*elvi koordináció*"-ról igen ; közről, közösségről nem, de "*ősközösségi rend*"-ről igen ; szemléletről nem, de "*szemlélődő jelleg*"-ről igen. A lexikon címszavai szerint van *freudizmus* és *konfucianizmus*, de nincs Freud és Konfuciusz ; van *bizonyítás*, de nincs cáfolás ; van "*Tézisek Feuerbachról*", de nincs se tézis, se tétel.

⁂

A KÖNYVNEK természetesen vannak pozitivumai is, köztük az, hogy végre megjelent egy filozófiai lexikon Magyarországon. Elég szomorú, hogy egy ilyen hibás, ferde mű kiadása is nagy eseménynek számít a magyar filozófiai életben. A kötet, sok hibája ellenére, a bölcseleti-ideológiai perspektíva tágulását jelenti. Ha akadozóan és egyensúlytalanul is, bemutatja a jelenlegi nyugati és az egyetemes filozófiatörténet néhány jelentős alakját és fogalmát, és mindenekelőtt képet ad a marxista-leninista ideológiafejlődés jelenlegi szakaszáról. A folyamat teli van súrlódással és véglettel. Inkvizíciós hivatalok őrködnek a tanok illuzórikus csalhatatlanságán, de az ideológia papírfallá vékonyodott közegén, kapilláriákon és repedéseken át, beszüremkedik az antropocentrikus világszemlélet, vonzanak Nyugat távoli tájai s utat tör magának a tudomány. Vége a sztálini sötét középkornak, de az újkor szelleme csak a skolasztika formuláiban jelentkezhet. Sztálin személyéből valóban nem csinálnak kultuszt, de a "kultikus" gondolkodásmódtól, a filozófiai bálványimádástól, a zsoltároktól és az anatémáktól nem szakadtak el.

BUDAPESTI LEVÉL

Budapesti nyári látogatásomról szóló beszámolóm, tudom, nem újdonság. Az Irodalmi Újság júliusi számában nálam sokkal jelesebb auktor, Ignotus Pál öninterjúja vezette el az olvasót a hazai tájakra. A városképről sem akarok hosszabban értekezni ; mindenki tudja, hogy a Nemzeti Színházat lebontották, s talán arról is hallottak már a külföldön élő magyarok, hogy a Nagykörúton az Oktogon és a Nyugati között felbontották a kövezetet, a gyalogosok porban, az autóbuszok mellékutcákban közlekednek.

Hadd térjek mindjárt a legfontosabbra : az emberekre. Az arcok — a Kádár-rendszer "megbékülési" politikájának évei után — mintha megint gondterheltebbek lennének. A szemek szögletében ki nem mondott aggodalom, a politikai viccek is csak egészen halkan járnak szájról szájra. Mintha valami dermedt hangulat terpeszkednék a kedélyeken.

Először nem értettem, mi történt, hiszen Moszkva politikája (következésképpen a budapesti politika) Hruscsov leváltása után nem változott, a békés együtt élés, a sztálinizmus tagadása ma is hivatalos jelszó. És valami mégis változott. Lassan-lassan régi barátok bizalmasan elsuttogott szavaiból kibontakozik az új kép, fény derül a szorongások okára ... Ó, nem az egzisztencializmus "angoisse"-a fojtogatja a lelkeket, sokkal konkrétabb dolgokról van szó.

A baj persze megint az írókkal kezdődött.

A rendszer az ország felszabadulásának 20. évfordulóját ünnepli. Április 4-én a Parlament üléstermében Mikoján tolmácsolta a "nagy testvérnép" jókívánságait, az ünnepi szónok, Dobi István méltatta a 20 évvel ezelőtt végre valóban "függetlenné" vált Magyarország eredményeit, a diszpáholyban Tyereszkova űrrepülőnő és ugyancsak kozmonauta férje emelte az ünnepség fényét. Az irodalmi folyóiratokban is a húsz év előtti eseményekhez kanyarodtak vissza a történetek. Így Galambos Lajos az "Új Írás" februári számában "Zsilipek" című regényrészletében, Csoóri Sándor a "Kortárs"-ban — ugyancsak februárban — "Iszapeső" című írásában a 45-ös faluba vezette vissza az olvasót. Csakhogy a szocialista realizmusból elfelejtették a kötelező "szocialista" optimizmust és maradt a realizmus ... nagyon óvatosan, nagyon szerényen, de tárgyilagosan olyasmiket is írtak, hogy a faluban egy lányt és két fiút az oroszok lőttek le "a lány menekítése közben" ... szerencsére azután "a fiatal nők nagy részét megmentette az erőszakoskodástól három könnyűvérű lány" ... Sok probléma volt a front után érkező román megszállókkal : elhajtottak a faluból 970 lovat, 80 pár ökröt és 530 szarvasmarhát ...

Ezekkel az írásokkal ugyan már foglalkozott az Irodalmi Újság 1965. március 1-i számában, de arról nem írt, hogy a félénken igazmondó szavak viharos botrányt kavartak irodalompolitikai berkekben. Napokon belül mindenki tudta, hogy a két író anyagi támogatását megvonták és további írásaik megjelenését külön pártcenzúrához kötötték. Majd — amint ilyenkor lenni szokott — Galambos önkritikát gyakorolt, a makacsabb Csoórit pedig ma is szigorú szemmel figyelik a pártközpont kulturális osztályán.

Az adminisztratív eszközökkel lecsillapított irodalmi vihar azonban csak kísérő tünete volt a mélyebben gyökerező válságnak. A szó nem túlzott sem gazdasági, sem politikai értelemben. Az év szigorú takarékossági intézkedések bejelentésével kezdődött. Az emberek először csak nevettek, amikor telefonokat szereltek le a vállalatoknál, (hogy később újabb költséggel visszaszereljék őket) és számolgatni kezdték a gépírónők papírfogyasztását. Már megint a kis dolgokon akarnak spórolni, a feleslegesen kidobált milliókhoz, a vezető káderek autóihoz, külföldi utazásaihoz persze nem nyulnak, sokba kerül még nekünk ez a takarékoskodás, — mondogatták, de amikor a Munka Törvénykönyvének az elbocsátásokat korlátozó rendelkezéseit is módosították, egyszerre lefagyott a mosoly az arcokról.

Mert ez már politika ! A vállalatoknál, tavasszal, újra írták a káder-lapokat s amikor ezeket — ez még megmaradt a forradalom vívmányaiból — aláírásra a dolgozók elé tették, az emberek ijedten látták, hogy az 50-es évek legrosszabb emlékét idéző gyanús fogalmazások kaptak ismét helyet politikai jellemzésükben.

Egyik barátom a következőképpen magyarázta a változás okát. Hruscsov tagadhatatlan érdeme, hogy emberibb — ha úgy tetszik : liberálisabb — légkört akart teremteni a sztálinista önkényuralom helyén. Persze a desztálinizálást nem vihette következetesen végig, hiszen ez minden kommunista országban a pártgépezet teljes felszámolását jelentette volna — (mindnyájan sztálinisták vagyunk, mondta egyszer maga Hruscsov is). A sztálinista közép-káderek szinte kivétel nélkül a helyükön maradtak, sőt éppen Magyarországon az 1956-ban szétzúzott régi ÁVH-nak vezető állásokba helyezett tagjai felduzzasztották soraikat. Ezek az elemek mind Kínára kacsingattak, de Hruscsov idejében hallgatniok kellett. Ha Hruscsov az 1964. decemberére tervezett nemzetközi pártkonferencián valóban végleg szakít a kínaiakkal, mint ahogy tervezte, a csatlós országok belpolitikai helyzete is másképpen alakult volna. Sajnos, erre már nem került sor, Hruscsovot leváltották (s ebben nem kis része volt Togliatti posthumus emlékiratának, mely a nemzetközi kommunizmus elméleti "egységét" a gyakorlati politika következményei elé helyezte), a pártkonferencia — az eredetileg tervezett formában — nem valósult meg és a kommunista táboron belül állandósult a kétértelmű helyzet, a bizonytalanság fekélye. A Kína-barát sztálinisták reményei újjáéledtek, magatartásuk agresszívebb lett, s miközben a TASSZ és az Új Kína hírügynökségek jelentései nyomán a moszkvai és pekingi eget kémlelik, tekintetük ismét szigorú gyanakvással irányul a liberálisabb érzelmeikről ismert kollégákra, — párttagokra és pártonkívüliekre egyaránt.

Hát ez az oka a szemekben ülő szorongásnak : jaj, mi lesz, ha az előző "cikk" után megint egy baloldalibb "cakk" következik ?

Ez az, amiről Nyugaton még sejtelmük sincs az embereknek. Csak annak örülnek, hogy a "hivatalos" pártpolitika nem változott, de a belső légkörváltozást, a lelkek belső viharát nem észlelik.

Mire a függöny felgördül...

A lehangoló politikai helyzetkép után szeretnék a kulturális élet két területéről : a színházról és az oktatásról is szólni. Ezekről sikerült alaposabban tájékozódnom.

A színházigazgatók helyzete nem irigylésre méltó. Sok-sok "szemponttal", felülről kapott instrukcióval, tilalommal kell megküzdeniök, mire a függöny felgördülhet a premieren.

A nagyobb budapesti színházak átlagosan tíz darabot mutatnak be egy-egy évadban. Ebből — ideológiai és valutagazdálkodási okokból — rendszerint kettő lenet nyugati "haladó" darab, nyolc pedig magyar és népi demokratikus színmű. A magyar drámaírás "poraiból megélemedett phoenixe" Németh László. Amióta ismét színpadra engedték, — bár a kritikusok előszeretettel bírálgatják ideológiai hiányosságait — darabjai : Az utazás, A két Bólyai, Galilei, II. József, A nagy család, stb. évek óta zsúfolt nézőtereket vonzanak (elsősorban a Nemzeti Színház Kamaraszínházában). Széchenyi István tragédiájáról írt remekművét viszont néhány nap után leparancsolták a színpadról : a közönség gyanús lelkesedéssel tapsolt az osztrák zsarnokságot ostorozó mondatoknál : a rendszerellenes szabadságtüntetés félreérthetetlen volt.

A csupán nevetni vágyó színházlátogatókat Fehér Klára és Tabi László vígjátékai szórakoztatják. Mesterházi Lajos penzumai a színházi mérleg passzív oldalát gyarapítják. A szovjet és népi demokratikus színművek — nagy többségükben csúfos bukások — ugyancsak a "muss"-rovatban könyvelhetők el.

A legnehezebb feladatok közé tartozik a színházanként engedélyezett két nyugati darab kiválasztása. A kapitalista társadalmat bíráló, "haladó" mondanivaló és a kényszerbemutatók kudarcát ellensúlyozandó kasszasiker, mint követelmények, nehezen egyeztethetők össze. Mindazonáltal feltétlen pozitivum, hogy az elmúlt években a közönség megismerkedhetett O'Neill, Tennessee Williams, Arthur Miller, Anouilh több kitűnő művével, miközben egyes szerzőket és egyes darabokat a cenzúra kérlelhetetlenül távol tart a színpadtól. Így a Madách Színház sokáig foglalkozott Dürrenmatt "Fizikusok" című drámája bemutatásának gondolatával, — a felsőbb jóváhagyást nem sikerült megszerezni. (Most a Vígszínház reménykedik abban, hogy bemutathatja.) Hasonló sorsra jutott Ugo Betti "Kecskesziget"-e is.

A színházi előadás — úgy látszik — veszélyesebb terjesztője az ideológiai baktériumoknak, mint a nyomtatott betű. Ionescónak például már több darabja jelent meg fordításban, részben a "Nagyvilág"-ban, részben legutóbb egy francia drámaantológiában, színpadi bemutatásukat az igazgatóknak évek óta tartó többszöri kísérletezés ellenére sem sikerült kiharcolniok.

A színházi és egyéb dramaturgiákon uralkodó korrupcióról csak egy-két szót. A jelenség közismert. Valóságos klikk-hitbizományok szentszövetsége ez a "tojáson" kívülrekedt írók és fordítók ellen. Az Irodalmi Színpad "Így írunk mi" szatírája is beszél erről. A szerzőktől és fordítóktól kicsikart törvénytelen részesedésekről mindenki tud, de éppen suba alatti jellegüknél fogva bizonyíthatatlanok.

A tanulás joga és lehetősége

Érdeklődtem a tanuló fiatalság helyzetéről is. Egyetemre, főiskolára bekerülni ma is nagyon nehéz. A A túljelentkezés átlagban háromszoros. Persze ezen belül nagy kilengések mutatkoznak. Az orvosi pálya iránt, amely néhány évvel ezelőtt még favoritnak számított, — részben az egyetemet követő kötelező több éves vidéki gyakorlat miatt — némileg csökkent az érdeklődés. Meglepő, hogy a túljelentkezésben a Képzőművészeti Főiskola vezet nyolcszoros jelentkezési aránnyal, ugyanakkor a nemrégen még nagyon keresett színészpálya veszített vonzerejéből. A Színművészeti Főiskola színésztagozatán az utóbbi években csak egy-egy első osztályt tudnak indítani a tervezett 2-3 helyett.

A rendszer szégyene a pedagógustársadalom nyomorúságos anyagi helyzete. Igaz, hogy a bölcsészkaron, főleg a nyelvszakokon, csaknem négyszeres a jelentkezési arány, de ezeknek a fiataloknak eszük ágában sincs tanári pályára lépni : újságírásról, rádióról televízióról, lektorátusról álmodoznak. A fizika- és kémiatanári szakon, ahonnan valóban csak a tanári katedrához vezet az út (a fizikus- és vegyészképzés külön történik) évek óta mindössze 70-80 %-ban tudják a rendelkezésre álló helyeket betölteni.

Az átlagos háromszoros túljelentkezés azt jelenti, hogy a tanulni akaró fiatalok kétharmad része kívülreked az egyetemek, a főiskolák falain. Ezeknek a helyzete a legszomorúbb. A kötelező kétévi katonai szolgálat után, az önmagában semmit sem érő érettségivel a zsebükben, vagy segédmunkásként helyezkednek el, vagy akkor kezdenek szakmát tanulni. A legjobb esetben évek múlva az egyetemek esti tagozatán — a napi rendes munka után — óriási erőfeszítések és áldozatok árán szerezhetik meg az áhított diplomát.

A középiskolákban a pedagógus- és tanteremhiány a következő években szinte elviselhetetlenné fog fokozódni. A jövő tanévben érik el 14 éves korukat az első "Ratkó-gyerekek", (így nevezik azokat, akik a Rákosi-érában, Ratkó Anna egészségügyi minisztersége alatt hozott drákói szigorúságú születésszabályozási törvény idején születtek, s akik már az általános iskolai oktatásban is annyi nehézséget okoztak.) A szülők már most attól félnek, hogy négy-öt éven keresztül a középiskolába is ugyanolyan nehéz lesz bejutni, mint ma az egyetemre. Az, hogy az ezt követő évjáratokban az intézményesített és államilag támogatott művi elvetéléseknek szinte már a nemzeti létet fenyegető méretei miatt csökkenni fog az iskolák túlterheltsége, aligha lehet vigasztalás és megoldás.

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Legfőbb érték a vad

Kezembe kerül néha Budapesten az "Irodalmi Újság" és így több ízben olyan írásokat, tudósításokat, kommentárokat olvashatok, amilyeneket a hazai sajtó nem közölhet. Hogy ez mit jelent számomra, arról most nem akarok szólni. Viszonzásul azonban néhány olyan jelenségről szeretnék pár sort írni, ami bizonyára elkerülte figyelmüket. Nem valami rendkívüli bizalmas ügyek, hiszen a magyarországi sajtoból idézek, nem is nagyjelentőségű események, de mindenképpen jellemzőek.

Nemrégiben még Rákosiék alatt úgy hirdette a felsőbbség, hogy legfőbb érték az ember. És hogy a legfőbb értékek közül kik voltak a legeslegfőbbek, annak az volt a különös ismertetőjele, hogy villájuk környékét tilalmi táblák, drótakadályok és fegyveres őrök őrizték. Alacsonyabb legfőbb értékűeknek még a közelükbe sem lehetett lépni. Ma azonban a Kádár által is hirdetett őszinteség légkörében ez a jelszó és annak tartalma is megváltozott. Ma legfőbb érték — a vad. Erről ír a "Turista" című lap júliusi és az ezt követő száma is.

"Húsz évvel ezelőtt a szervezett és a szervezetlen természetbarátok egyaránt örömmel üdvözölték, hogy leomlottak a főuri vadászterületek szögesdrót-kerítései, és felszabadultak a turisták elől addig elzárt területek. Most viszont gombamód szaporodnak hegyvidékeinken a főként vadászati szempontokra hivatkozó tilalmi táblák... Megérti az ember azt is, hogy a vadászat valutát hoz. A szemléletet kell észrevételeznünk, azt a szemléletet, amely a vadvédelem érdekében megfeledkezik — az embervédelemről."

A teljesség kedvéért meg kell jegyeznem, hogy ezt az arisztokratikus állami intézkedést először az "Élet és Irodalom" tette szóvá, amikor arról írt, hogy az egyik földrajzi író engedélyt kér az egyik erdőgazdaság vezetőjétől, hogy készülő tájmonográfiájához szükséges tanulmány céljából beléphessen az egyik hegyvidék nagyobbrészt zárt területére. "Az igazgató alig talált szavakat a hallatlan kérés elutasítására — írta az "Élet és Irodalom." — 'Mit szólnának a nyugat-német vadászok, ha látnák, hogy civil zavarja el előlük a vadat!' Tudjuk, a vadászat valutát hoz, de úgy gondoljuk, a vadászat érdekeit úgy kellene megvédeni, hogy ifjúságunkat ne rekesszük ki a legszebb hazai tájakról."

Íme most már nemcsak a gyár a tied, ráadásul a természetet is megkaptad.

G. S.
Budapest

Ismét Keszler

Az "Irodalmi Újság" augusztus 1-i számában S.T. Wien helyesen javította ki a híres Keszler-anekdotát, viszont helytelenül hozta Herczeg Ferenc nevét ezzel kapcsolatba. Keszler megjegyzését Zsirkay Jánosnak, a fajvedő párt egyik oszlopának "A tűz" című darabja főpróbájakor tette. Herczeg Ferenc sohasem volt antiszemita. Bebizonyította ezt igen nehéz időkben, de különben is közismert volt évtizedes kapcsolata a Singer és Wolfner céggel. A "Kéz kezet mos" ügyes vígjáték, tele cslekménnyel.

Úgy érzem jogom van e helyesbítésre, mint aki ahhoz a nemzedékhez és nemzedékén belül ahhoz a csoporthoz tartozik, mely az első világháború előtt és alatt keményen harcolt Adyért, a "Nyugat"-ért, szülei, tanárai, az egész szabadságharc és kiegyezés közt született generáció és nem utolsó sorban Herczeg Ferenc ellen. De amiért Herczegnek nem volt érzéke az "új idők új dalai"-hoz, (majdnem azt írtam : csupán az "Új Idők"-höz), ez még korántsem jelenti, hogy finom tollával a maga korában és persze a maga körében ne gazdagította volna azt a *sokrétű*, szikrázó, pompás ékkövet, melyet magyar irodalomnak nevezünk.

Timár László
Toronto

*

Egy alapigazságot tartalmazó anekdota sok irányban hathat. Ezt igazolja Timár László levele is. Keszler megjegyzése bizonyára alkalmazható Zsirkay darabjára is, de ebben az esetben Keszler mégis Herczeg Ferencnek címezte. Tanúnak hívom Bárdi Ödönt, aki a Vígszínháznak alapításától kezdve haláláig tagja volt és aki így írta meg könyvalakban kiadott emlékezéseiben. Ugyanennek az anekdotának van egy Csathó Kálmán-féle változata, aki ugyancsak Herczeg Ferencre vonatkoztatta Keszler kijelentését, de nem a "Kéz kezet mos", hanem "A három testőr" című darabjával kapcsolatban. Hogy "távozott" vagy "elment" Keszler a darab főpróbájáról, azt Csathó szintén másképp írja le ; szerinte ez Szomory Dezső "A rajongó Bolzay lány" című darabjának főpróbáján történt, amikor is a szerző öccsének, Szomory Emilnek erre a kérdésére : — Távozik ? — Keszler így válaszolt : — Mi az, hogy távozom ? Elmegyek.

Ez is csak azt bizonyítja, hogy a jó anekdota, ha egy felé céloz is, azért sok célba találhat.

S.T.
Wien

Barbár pusztítás

Furcsa glossza jelent meg a budapesti "Népszavá"-ban "Táncsics Mihály perének egyedüli tanúi" címmel. A kis írásmű arról tudósít, hogy Hétfalussi Márton cserkeszőlői nyugdíjas szenvedélyes irodalom- és történelembuvár *"egy pótolhatatlan történelmi dokumentumot is őriz : a hazaárulással vádolt Táncsics Mihály és társai perének anyagát. 1955-ben Hétfalussi Márton az Országos Levéltárban folytatott kutatásokat s itt egy 300 oldalas ósdi iratkötegre bukkant. Az aktacsomót tanulmányozva megállapította : nagyrészt addig egyáltalán nem ismert, német nyelvű okmányokat tart kezében : a 'hazaáruló' Táncsics és vádlott-társai periratát. Az anyagról nyomban fotókópiákat készített — gondolván becses része lesz az otthoni múzeumának. Az eredeti okmányok az Országos Levéltárban az 1956-os ellenforradalom barbár pusztításának martalékává váltak, elégtek. Így ma már csupán a Cserkeszőlőre került kópiák az egyedüli, 'tanúi' Táncsicsék perének."*

Vajon ilyen gyenge emlékezetűnek, vagy ennyire kiskorúnak tartják még mindig a magyar olvasót, hogy azok ne tudnák, hogy a Levéltár nagy részben a háború utolsó napjaiban pusztult el és, ha a forradalomban valamelyik fél olyan hadieszközökkel rendelkezhetett, amivel a háború, az ostrom pusztítását befejezhette, akkor az nem a forradalmi harcosok, hanem a forradalmat leverő szovjet csapatok birtokában volt ?

HATÁR GYŐZŐ

BÚCSÚ A DÜHÖNGŐ IFJÚSÁGTÓL

DAVID MERCER : RIDE A COCK HORSE (HINTALOVON) C. DARABJA A LONDONI PICCADILLY SZÍNHÁZBAN

Arra a halkióni hangú, balzsamszavú kritikusra várok, aki valahára kimondja a bűvös szót és rendbe teszi a modern angol dráma dolgát. Valakire, aki megelégeli ezt a ködevést-porhintést, ami a modern angol dráma "problémája" körül folyik. Aki végre kimondja, hogy Brecht ide, Brecht oda, voltaképp mégiscsak Strindberg irgalmatlan szelleme lebeg a modern színpad vizei fölött. Ha e mesebeli színikritikus — sőt, még divatos pletykarovat-újságírónő felesége — sem elég nagy auktoritás, talán valamelyik (szerelmi románcáról híres) hercegnőnek kellene vállalkoznia a *deus ex machina* szerepére, hogy a díszpáholytól a Rolls Royce-ig, távozóban, odasóhajtsa a szemfüles újságírónak : "Az Isten szerelmére, csak egyszer láthatnék végre olyan darabot, amelyben *nem veszekednek* három óra hosszat — sokért nem adnám!"

A fő ludas az a zavartkeltő meghatározás, hogy a modern színdarabírás "az abszurdum színháza". Jórészt a Brecht-imádó Martin Esslin nevéhez fűződik s elméletéről mások is írtak már bosszankodva e hasábokon. Miután a "képtelenséget" elfogadtuk alaptételnek, e hamis kiindulás után már igazán másodrendű kérdés, hogy ebben vagy abban a szerzőben mit csodálunk inkább : azt-e, hogy képtelensége mennyire absztrakt, vagy azt, hogy abszurditásainak milyen ezerértelmű szimbolikája, titkos jelzőrendszere van.

Mennyivel egyszerűbb volna — s milyen sokat tisztázna mindjárt! — ha elég merészek és elég szerények volnánk hozzá s beérnénk pl. annyival, hogy a modern angol-amerikai dráma elsősorban a "veszekedés színháza". S bizony amióta a londoni színházak bárpultjait koptatom, úgyszólván egyetlen modern angolszász darabot nem láttam, ahol a játékidő 90 %-át nem a veszekedés töltötte volna ki ; ahol a szereplők tirádáit s magát a cselekményt, ha volt, nem valami univerzális gyűlölet motiválta volna. Persze vannak fokozatok. Van, ahol kispolgárok örök-elégedetlen patáliáit kapjuk elénk tálalva, mint életformát, mint családi kultuszt, mint üresjáratot, mint évek betöltő tartalmát. Van úgy, hogy strindbergi hüllők párharcát figyeljük remegve, hüllőkét, akik létük értelmét a környezetükön való boszszúállásban látják — leleplezik, felrobbantják s ha semmi sem segít, megeszik egymást. Egyre inkább kibontakozik, hogy Strindbergnek mekkora hatása van az új angolszász színdarabírók körében, akár az amerikai Edward Albeera, akár az angol Osborne-ra, Ardenre vagy éppen David Mercerre gondolok, legyen bár ez a hatás még oly közvetett, még oly kevéssé tudatos.

●

Így veszekedett a világgal Osborne George Dillonja, Jimmy Portere, így kötözködött Bill Maitland ügyvéd, az "Elfogadhatatlan bizonyíték" eleven csődtömege ; sőt, még a "Lutherban" sem Luther acsarkodott, hanem Osborne maga, a haragos ifjúság modern hangvételével, bár haragos sziszegését, arcának vad eltorzulását — közel egy évszázad távolából — Strindberg sugallta ; és így veszekszik velem, veled, önmagával, mindenkivel Peter — David Mercer *Ride a cock horse* c. új darabjának főhőse, a *Hintalovon* fiatal regényírója.

Azokkal a kultúrsznobokkal, akik minden avantgardista műnél fordítva tartják a könyvet és újratanulják az ábécét, hajlandó vagyok kiállni bandázs nélkül s még két asszó előnyt is adok, ha azt merik állítani, hogy Mercer *Hintalovon* c. darabja "vad" és "modern", éppoly titokzatos-mélyértelmű, mint amilyen se-füle-se-farka. A *Hintalovon* ui. a világ legkonzervatívabb színdarabja. Épkézláb cselekménye van. Eleven embereket mozgat. Alakjai nem lebegnek stilizált szimbólumok módjára, hanem a földön bukdácsolnak. Hat képével artisztikusan oszlik két részre s szimmetrikus egységet alkot ; ráadásul semmiben sem mutat túl az ibsenistrindbergi színpad hagyományain.

Osborne legújabb darabja (*A Patriot for me*) azt mutatja, hogy ő már megunta a dühöngő ifjúság hangvételét és elevezett más színpadi tájak felfedezésére ; de máris akadnak fiatalabb társai, akik tovább viszik örökségét. A *Hintalovon* Petere is a dühös ifjak közül való. Haragszik a társadalomra, de nem reformálni akarja, hanem bosszút állni rajta. Bányászszülők gyermeke, alulról jön ; de nemcsak a proletár tehetetlen haragjával nézi a társadalom élvhajhász kavargását, hanem Közép-Anglia hagyományos, mélyről fakadó neheztelésével is a henye "Délre", amely "csak feléli, amit a szorgalmas Észak termel". Olyan fejezet ez a szigetország családi titkaiból, amely a kívülállónak semmit sem mond, az angol ember viszont az idegrendszerében hordja. Megmagyarázni a külföldinek, hogy mit jelent az "egyke" vagy a "Tiszazug", éppoly nehéz, mint érzékeltetni az idegennel, hogy Angliában a kétszázéves ipari forradalomnak még mindig vannak szülési utófájdalmai ; hogy a yorkshire-i bányavidék Gellérthegy-magas salakdombjai mindmáig vádló szemrehánvással tekintenek London, a mindent felzabáló vízfej-főváros felé ; s hogy "a Bradford-Barnsley-Wakefield háromszög" éppoly ideggyulladásos földrajzi fogalom az angoloknak, mint a magyaroknak volt valaha a Viharsarok. A *Hintalovon* egyúttal a fatális divatsiker története is, a "munkásszármazású" őstehetség szánalmas históriája, akit a baloldali velleitásokkal átitatott országban hátára vesz a "munkásírók-bánvászírók" sznob divatja. Peter egyike a tucatjával felkapott "egykönyvű" írónak, akinek első könyve bombasiker, de második könyv már nem telik tőle — sohasem volt igazi tehetség, kezét a harag vezette, szívét a méreg fűtötte csupán. Ha megfeszül, sem tudja produkálni az első siker csodáját ; ám jaj neki, ha abbahagyja : a pénzeszsák-szívű kiadó a világ végéig kergeti, a szalonok, a lapok pletykarovat-hiénái, a megbabonázott nők halálra hajszolják ; a sikerből vesszőfutás lesz, a diadalmenetből ámokfutás.

"Hintalovon eltalálhatsz / Banb'ry városába / Szép dámát látsz — ott viháncol / Fehér paripája. / Csillog-ragyog a gyűrűje / Csengetvűs bokája : / Amerre száll, csilingelve / Szól a muzsikája !" E közismert angol gyermekvers kezdősorából való a darab címe. Maga Peter, a főhős ül a "hintaló" nyergében s valahányszor szólnak hozzá, vad vágtába kezd s mesterségesen felfűtött fantáziája nyakló nélkül elragadja. Ám hogy ez az infantilis óriás miért beszél állandóan másról s miért képtelen odahallgatni, bármit mondanak neki — arra is rákerítjük a szót, hiszen ekörül forog a darab.

●

A modern civilizáció mindennapos megújulása ékesszóló cáfolat arra a tételre, hogy a szó erőtlen s gondolatközlésre alkalmatlan : ez a tétel a bölcselet birodalmába tartozik s idegen területen való felbukkanása — vonzó és izgalmas színpadi neuraszténia formájában — a modern színpad nagy kalandja, de nem állandósítható állapot. Szóból ért az ember s nap mint nap tapasztalhatjuk, hogy igen jól. Peter esete azonban rendkívüli. Ő sem ért ugyan senkit és mindenki szavának mellébeszél, de erre klinikai oka van ; írói-művészi impotenciája elől ui. ő az alkoholizmusba menekül. Érzékcsalódásai vannak, "hangvamászásról" panaszkodik, "férgeket" hall, amint "rágcsálják a falat a képek alatt", stb. David Mercer alaposan megtanulta a leckét, ami orvosélettani jegyzetekből megtanulható volt s Peter alakjában az idült alkoholista pontos klinikai ábrázolását adja.

Petert felveti a pénz, ünnepelt ifjú titán és nők kedvence ; s ezenközben amiről a pletykarovat nemigen tud : gyermeteggé válik, infantilis szörnveteggé. Oly akaratszegény, hogy azt csak önsajnálata múlja felül ; megmaradt energiáját arra használja, hogy tönkretegye háreme életét. A ma divatos "negatív hősök" egyike — a rokonszenvünkre pályázó "szerencsétlen flótás", akit csak azért nem nevezünk annak, mert pénzét, háromtagú háremét sokan irigylik. Egyetlen szórakozása, hogy mindennap újra eljátssza élete tragédiáját e háromtagú, vele szenvedő, csak-női nézőtérnek : szeretőinek — hol is a dráma vége mindennaposan az, hogy elgázolja életüket. Orvosnő felesége kötődik hozzá s nemcsak hogy elnézi, de "megbeszéli" vele nő-problémáit ; ő intézi Fanny, Peter proletárszeretője méhkaparását, és az ő kórházába véteti fel Myrát, amikor a színésznő — Peter jelenetei elől — az öngyilkosságba menekül. Nan — a feleség — csak évek múltával szánja rá magát, hogy otthagyja Petert, amikor be kell látnia, hogy férje menthetetlen.

Peter — alkoholista fellazított állapotában — pontos és gyűjteményes ábrázolása korunk nyavalyáinak. Kenneth Tynan ismert baloldali színikritikus írja valahol : "a mai nyugati társadalomra mi sem olyan jellemző, mint ragaszkodása a nemzeti államok gondolatához és Freudhoz". A tétel ez utóbbi részének frappánsabb illusztrációjával még nem találkoztam. Mercer *Hintalovon* c., másfél estét betöltő színpadi remekénél. Tisztelet-becsület a nagy bécsi orvos-gondolkozó emlékének ; de ilyen az, amikor egy félig megemésztett elmélet félkontárok közvetítésével divatőrületté válik : amikor a társadalom egyik fele a másikhoz "analízisba jár". Myra, az öregedő színésznő orvosságon él, az idegösszeomlás határán ; Nan, az orvosnő, játékbabát gyűjt, mert meddő és a gyermekkori traumát keresi, amely a leszbikus szerelmek zavaros vizeire sodorta ; Peter, a hampsteadi bohémnegyed elkényeztetett arszlánja, azon mereng, hogy miért gyűlöli primitív öreg szüleit, ha egyszer karrierjét jórészt "munkásszármazásának" köszönheti. Az olcsó freudizmus kötésig érő lábvizében lubickolva, e figurák már oly akaratszegénvek — sőt, oly késztetésszegények, hogy egyebet sem tudnak, mint analizálni egymást ; boncolni egymás ellenanalíziseit ; analizálni, hogy az örök önboncolásnak miért is van olvan bénító hatása ; s amikor e *monstre* analízis következtében beáll a teljes és általános akaratbénulat — analizálni magát a paralízist.

A végkifejlet szabályosabb, tragikusabb már nem is lehetne. Peter SS-egyenruhában elbújik Fanny szekrényében : az idült alkoholista tréfája. Hordószónoklata arról, hogy kiábrándult a baloldalból, locsogása zavarosabb, mint valaha. A tréfa ellene fordul. Fanny, ahelyett, hogy megrémülne, értesíti Peter feleségét a kórházban. Valaki meghúzza a vészféket, amit sok-sok állomással előbb kellett volna. Megérkezik Nan, Yorkshire-ből megérkeznek Peter szülei. Ám akit ott találnak, nem az üstökös tehetség, hanem egy nyöszörgő őrült, mezítelen, az embrió pózában kuporogva az ágyon : Peter, delírium tremensben. Megérett az elvonókúrára. Vajon lesz-e még ember belőle?

Meglehet, hogy a yorkshire-i salakhegyek, a tárnák robotosai, az egyforma bánvászlakások emlegetésére sokan élénken rezonálnak a nézőtéren, hogy a henye Dél-Anglia, a kaszinók heréi, a fürdőhelvek lebzselői jó agitációs anyagnak hatnak annak a fülében, aki nem tudja, hogy e dél-angliai fürdőhelyeket történetesen jórészt éppen a yorkshire-i robotosok töltik meg. Így hát a "szenvedő Yorkshire" hosszú szakállú legendája egyre többet veszít hiteléből Peter szájában ; s mennél mélvebbre merül az alkoholban és minél vadabbul agitál, annál inkább rádöbbenünk, hogy beteggel állunk szemben. Nem titkos agytumor bizgatja, hanem az alkohol: s ahogy beszél, szinte preparátumban tárulnak elénk az alkohol maradó roncsolásai. Tanmese az alkoholizmus áldozatáról ? Tanmese a koca-oszihizés veszedelmeiről ? Több is, gazdagabb is annál ; bár annvi szentigaz, hogy Albee *Who's afraid of Virginia Woolf* c. darabja óta ennvit inni színpadon még nem láttam. S ha már az excesszusoknál tartunk, még nem hallottam ennvit lelkicézni — önlelkicézni, másokat agvonlelkicézni, motivációt hüvelvezni, nemi aberrációt hámozni, méhenbelüli traumára, csecsemőkori komplexumra, elfojtásra-eltolásra vadászni, de *veszekedni* sem, mint Mercer *Hintalovon* c. színművében.

●

Sugvan van-e, elképzelhető-e olvan utópisztikus társadalom, amelyben az alkoholista áltehetség garázda, emberevő figurája nem volna "társadalomellenes" — ahol környezete nem kénvszerülne arra, hogy elvonókúrára zárt intézetbe csukja ? A színész Peter O'Toole érdeme, hogy a központi figura mindvégig megőrzi rokonszenvünket — arról a hallatlan színészi teljesítménvről nem is beszélve, hogy O'Toole jó három órán át gvőzi szusszal és színészi leleménnvel. Elgondolkoztató színházi élmény volt David Mercer úi darabjának ősbemutatója, úi, izmos tehetség bemutatkozása, tarsolvában az avatott színházi varázsló minden rekvizitumával. A *Hintalovon* még mindig Tália modern változata, a patália-színház, hiszen ahánv jelenet, annvi patália — de már visszakanvarodás a múltba, a strindbergi fenevadak aranv ketrece felé. S egvúttal talán búcsú is, szívhez szóló búcsú a dühöngő ifjúságtól, amikor a főhős már csak kuporogni tud az ágvon — s amint illik, "az embrió pózában" — de már arra sincs ereje, hogy úgy nézzen vissza, haraggal.

MAGYAROK KULTÚRÁJA CSEHSZLOVÁKIÁBAN

címmel figyelemre méltó cikket közöl az "Élet és Irodalom" 1965. július 17-i száma. Idéz Kardos Istvánnak a pozsonvi "Irodalmi Szemle" 6. számában megjelent tanulmánvából, amely a szlovákiai magyarok kulturális életével foglalkozik. A tanulmánv írója szociográfiai vizsgálatot végzett 24 dél-szlovákiai község több mint 50 ezer magvar lakójának kulturális helyzetéről. "A 24 községben — a népszámlálási adatok szerint — a lakosság 73,3 százaléka magvar nemzetiségű, 25,8 százalék szlovák... A vizsgált területen a felszabadulás óta 11 új iskolát építettek, 178 községben van művelődési otthon és 18 községben tartanak rendszeresen filmvetítéseket... A CSEMADOK (a Csehszlovákiai Magvar Dolgozók Kulturális Szövetsége) aktívan tevékenykedik ezekben a falvakban és rendszeresen tart előadásokat a komarnói Magvar Területi Színház is. A Pozsonyban megjelent tanulmánv felhívja a figyelmet arra is, hogy *'az anyanvelvi oktatás és a lakosság nemzetiségi megoszlása között nincs összhang'*, hiszen *'a magvar ajkú iskolaköteles gyerekek mintegy 25 százaléka szlovák tannvelvű iskolába jár'*. Ennek a jelenségnek — amelyre már szlovák szerzők, például a történész Juraj Zvara is felhívták a figyelmet — részint az az oka, hogy az iskolahálózat szervezése sok tekintetben hibás, részint pedig a *'magvar anyanvelven való továbbtanulásnak (középfokú szakiskolák, főiskolák) korlátoltak a lehetőségei'.*"

Igaz, hogy mind a Pozsonvban megjelent Kardos-féle tanulmánv, mind az "Élet és Irodalom" rövid ismertetése diplomatikus finomsággal érzékelteti, hogy a nemzetiségek egvenjogúsítása még mindig nem érte el azt a fokot, amelyről éppen a szovjet blokk államai hangosan és egyértelműen szoktak nvilatkozni, mégis elismeréssel kell szólni arról a lehetőségről, hogy a nemzetiségi politika nacionalista elhajlásai ellen magában az országban is lehet tiltakozni. Ez a szabadságjogok gvakorlására, ha csak kis részben is, de mégiscsak távoli vigaszt nyújt.

Szomorú azonban, hogy a magvar sajtó mindaddig várt ennek közlésére, amíg erre éppen egy pozsonyi lap nem adott bíztatást.

Nem gondolják-e Magvarországon, hogy a pozsonvi "Irodalmi Szemle" figyelmeztetése érvénves az erdélyi magvarság helyzetére is? Vagy arra várnak, hogy valamelvik Romániában megjelenő lap foglalkozik majd az erdélvi magvarság elnvomásával? Erre nincs sok valószínűség. Talán mégiscsak a magvarországi pártnak, kormánvnak és sajtónak lenne elsőrendűen fontos feladata, hogy megszólaljon akkor is, ha Románia hallgat.

Megjelent

MEGYER JÓZSEF :

SPANYOLORSZÁGI NAPLÓ

596 oldal — Ára ktv. 5.50 dollár (vagy annak megfelelő összeg) Megrendelhető a pénz előzetes beküldésével a szerző címén : Via G. Leopardi, 101, Napoli, Italia

ENCZI ENDRE

KÍSÉRTÉSEK

Ki hitte volna? Reggel 7 óra 30 perckor még senki sem. Legkevésbé Bartala Felicián. Ha így szólt volna önmagához : tessék figyelni Bartala úr, ön nem valami inci-finci egyén, hanem megfontolt közüzemi alkalmazott, mint ilyen köztisztasági ellenőr, tekeegyleti szertáros, továbbá elismert háromgyermekes családfő, tehát igen tisztelt uram, kérdem én, hogy ebben a pillanatban sejdült-e önben valami, még ha homályosan is a jelenlévő emberiség, önt is beleértve tisztelt Bartala úr, rendbontó, világot zavaró nemes és nemtelen kísértéseiről?

A kérdésre Bartala úr megrázná komoly hivatástudattól elmélyült fejét és így válaszolna :

— Nem, uram, nekem semmiféle ilyesfajta sejtéseim nincsenek és különben sem értem a fennforgó kérdést. Ez kívül esik az ellenőrségen, a tekepályai szertárosságon és a családfői minőségen. Egyébként sem foglalkozom politikával, miképpen a lélekkel sem. És annál inkább sem, mivel a kérdésben valami világontúli buktatót érzek, az ezzel való foglalkozás már az isteni mindenhatóság jogkörébe ütköznék. Én kizárólag hivatali teendőkre köteleztem el magam, amelyek reggel nyolckor glédába várnak és szigorúan tiltják, hogy holmi vargabetűvel megkerüljem a hétköznapok törvényeit.

Mindez azonban, csak írói fontoskodás. A novella-indítás mesterségbeli olcsó fogása, mert Bartala és Bartala ilyen beszélgetést soha nem is folytatott.

Az igazság ez : Bartala Felicián 7 óra 30 perckor hálószobájának ablakánál állt és nyakkendőjét kötözgette. A szemközti ház elsőemeleti lakásában egy idősebb kardnyelő reggeli gyakorlatát végezte. Ha oldalra sandít, akkor egy békésen reggelizö családra esett volna a szeme és e képen legfeljebb csak annyi kivetnivalót talált volna, hogy az asztálfőn ülő apa elítélhető, de megbocsájtható figyelmetlenséggel papírszalvétáját a földre ejtette és azt nem emelte fel. De nem ! Bartala nem tekintett sem a kardnyelőre, és a rend ellen vétő apára sem sandított. Ahogy nyakkendőjének rövidebb szárát meghúzta, evvel a mozdulatával egy időben az égre nézett. Ezzel a pillantással kezdődött az emberiség leleplezésének legújabbkori története. Hét óra harmincegy perc volt.

A szemközti ház fölött a tavaszi égbolton világoskék alapon rojtos szegélyű fehér bárányfelhő habzott. A következő pillanatban rátört egy piszkosszürke elhasznált felleg, azon mód darabokra is szakadt és elektelenítette a bárányfelhőt. Mintha mocskos rongyokat szórna valami lelkiismeretlen járókelő a frissen öntözött és felsöpört gyalogútra.

Mindez egy pillanat műve volt. Addig sem tartott, amíg a kardnyelő kihúzza torkából a pengét, vagy a családfő bevajazzon egy darabka kenyeret. Bartala sem fejezte be a nyakkendő rögzítését, a jobb kezében tartott szárat elengedte és kezével félmozdulatot tett a megcsúfolt felhő felé, hogy hivatásához híven kiseperje onnan a piszkos foszlányokat. De azon mód visszahúzta a kezét. Nincs felhatalmazása, hogy égi ügyekbe avatkozzék. A nyakkendő csomóját most már megszakítás nélkül a gallérja közepére illesztette. A hitelesség kedvéért fel kell jegyezni, hogy a nyakkendő gyűrhetetlen műanyagból készült, színe zöld volt és sárga pettyekkel díszített.

Amikor az előszobába lépett, hogy hivatalos útjára induljon, a család már teljes számban felsorakozott a fal mellett.

— Viszontlátásra Felicián, jó munkát, — búcsúzott az anya és hitves, míg a három gyermek, két fiú és egy kis lány — hagyományosan köszöntötte :

— Viszontlátásra papa... a...

A kórus most is. mint mindig a családi rendtartásnak megfelelően működött, a három hang tökéletesen fedte egymást, de a végén az utolsó *a* hangzó — ez is hagyományos volt — a legkisebb gyerek, az öt éves kis lány szájából hosszan nyúlt ki a szövegből. Bartala Felicián most érezte először a megnyújtott hang kedves cirógatását. Már-már a kis lányhoz lépett, hogy hálásan megsimogassa a fejét, amikor — Isten a tanú — akaratlanul felhördült.

— Mi volt ez? Még egyszer!

— Viszontlátásra papa... a...

És újra és újra és Bartala Felicián szíve melegedni kezdett, de a hangja olvan tompán recsegett, mintha az összeomlott rend romjai alól akarna életjelt adni.

— Elég volt — intette le a kórust, a kis lányt a fal felé fordította és alaposan ráhúzott a fenekére.

A család rémülten és tanácstalanul nézett a durván becsapott ajtóra. Viszont a hitvesi alázat és kötelességtudat nem tűri sokáig a tanácstalanságot.

— Gyakorolni fogjuk — mondta az anya — az *a* betűt levágni a végén... ez a rend, a papának igaza van. Kezdhetjük.

Az ellenőr katonás léptekkel ment le a lépcsőn, miközben félhangosan diktálta magának a ritmust : — pa-pa, pa-pa... csak így egyszerűen minden érzelgősség nélkül, pa-pa, pa-pa. A ház előtt nem nézett vissza az emeletre, a következő utcasarkon viszont megállt, levette a kalapját, megtörölte a homlokát és ezt mondta : — Hát... ilyet...

Sem gondolatait, sem érzelmeit nem tudta még önmagának sem elfogadható mondatba sűríteni. Szerencsére az ismerős rendőr állt szolgálatban, aki barátságosan üdvözölte az ellenőrt.

— Hogy van, hogy van... munkába, munkába ?

Két lépéssel megközelítette a rendőrt, ó milyen ritka alkalom, jóvátenni, amit a lánya ellen vétett és egyúttal kiegyenlítheti a tartozását, amivel már évek óta adósa a rendőrnek. Kitárni a karját, könnyed mosolyra húzni a száját, éppen csak annyira, hogy még a bajusza se rezzenjen meg, köszönöm szíves érdeklődését, kedves barátom, én csak meglennék valahogy, de higyje el nekem, hogy ez nem is fontos, hanem ön, valamint kedves családja, és az étvágy, manapság a gyomor sem a régi... és szokott-e tekézni, avagy volt-e gyermekeivel, ha vannak ilyenek, az Állatkertben és mit szóltak például a kenguruhoz?

— Hogy vagyunk, hogy vagyunk ? — kérdi a rendőr most már szemtől szembe. — Hiába az ellenőr úr nem mulasztana egy napot sem a munkából.

És az ellenőr széthúzott szájából csak ennyi tellett : jól, és mintha véletlenül megbotolna, teljes talpával ráhágott a rendőr lábfejére.

Most már kissé értetlenül kísérte önmagát és éppúgy nem tudta okát adni céljaváltozott mozdulatainak, mint vallomásnak induló szavai változásának, amelyek egy különös kémiai folyamat hatására azon mód lényeges változásokat mutatnak, ahogy a külső világgal keverednek.

Bartala Felicián, amíg az ellenőrzésére bízott területéhez ért — ami eddigi jó munkájának elismeréseként a Belváros 12 utcájával határolt területen feküdt — rendszeresen a múltjával foglalkozott. Ne gondolja senki sem, hogy egy köztisztasági ellenőrnek holmi egyszerű a pályafutása, nem számítva a tekeegyleti szertárosságot. Egy köztisztasági ellenőr is volt fiatal és a fiatalság lidérce általában lápracsalogatással foglalkozik. Fiatalember legyen a talpán, hogy a lidércfényt ne tévessze össze a tisztes élet lobogó gyertyafényével. Bartala Felicián nem tévesztette össze.

Amikor a hozzá hasonló korúak táncheliyiségekben és a liget fái között fogadták a könnyű élet izzadság szagú ajándékait addig ő beadványt fogalmazott a felettes hatóságához. "Kedves Köztisztasági Központ! Körzeti segédszemétgyűjtői minőségemben megállapítottam, hogy körzetemben közönséges munkanapokon a szeméttartályok átlagos száma 437, míg a vasárnap és ünnepnapokat követő napokon 528 darabra rúg. Ebből az következik, hogy..." Ebből gyötrelmes hosszú hónapok következtek, mert nem tudott az 528 ünnepi tartállyal mit kezdeni.

A kínzó hónapok után felöltötte ünnepi egyenruháját, amit eddig csak nemzeti ünnepeken és pályatársi temetéseken viselt és alázatosan jelentkezett a Köztisztasági Központ atyai szigoráról híres főellenőrénél.

— Uram. — töredelmesre halkította a hangját — egy szakmai titokkal állok szemközt, mély tisztelettel kérem segítségét.

— Csak ki vele fiam. — bíztatta a főellenőr — mintha az apáddal beszélnél.

— Csakis úgy főellenőr úr. A kérdésem így hangzik : hogy lehetséges, hogy ünnepnap után 91 tartállyal több...

A főellenőr hosszan nézte Feliciánt. Megfagyott, szigorú vonásait enyhe derű olvasztgatta.

— Helves, Felicián fiam. Látom, hogy a szakma úrrá lett rajtad. Ezért én beavatlak a titokba. Jól figyelj, Felicián. Hétköznap munkába járnak a népek. Tehát szemetjüket a lakóházuktól távol eső helyeken hagyják. Vasárnap, illetve munkaszüneti napokon ugyanezt a szemétmennyiséget saját körzetükben bocsátják a köztisztasági szervek rendelkezésére.

— Istenem, — rebegte Felicián — erre nem gondoltam.

— Ezek szerint, — emelte fel oktatólag mutatóujját a főellenőr — a szemétmennyiség nem változik. Amennyivel ünnepnap után az egyik körzetben több, ugyanakkor annyival kevesebb máshol.

— Hála Istennek, — suttogta a kínjától szabadult Felicián.

És a főellenőr nem felejtkezett meg róla — állapította meg rendszeres reggeli körútján. A tartályesemény után alig egy évvel magához hívatta.

— Felicián, én — és most már nem tegezte — magát komoly fontolgató fiatalembernek vélem. Ezért előléptetem tényleges szemétgyűjtőnek. Ez nem jelent kevesebbet, mint hogy a szemeteskocsi hátsó részén maga lesz a parancsnok.

Sokáig kell annak segédszemétgyűjtőnek lenni, hogy felmérhesse ennek a rangnak a súlyát. A főellenőr néhány ünnepélyes mondattal mindjárt fel is avatta Feliciánt.

— A szemétgyűjtő, kedves barátom, az élet mindennapi hulladékától szabadítja meg az emberiséget. A hulladékmentes ember olyan, mint a bűntől menekedett. Szabadabban lélegzik. Az útjából eltakarított szemét nem figyelmezteti minduntalan saját kicsinyes és tisztátalan életére. A szemétgyűjtő emeli az emberiség öntudatát.

Felicián őszintén csodálta a főellenőrt.

— Hohó, ez még nem minden, — emelte fel hangját a főellenőr — tud maga énekelni, Felicián ?

— Nem szokásom — hárította el a fontolgató emberhez méltatlan komédiázást.

— Próbálja meg, — bíztatta a főellenőr — munka közben sem szokott énekelni?

— Nem, — vágta rá öntudattal Bartala Felicián — én olyankor a tartályokon gondolkodom. Dallam nélkül, — tette hozzá szelíden, hogy valamit enyhítsen a konokságán.

— Dicséretes, dicséretes, — hajtogatta a főellenőr — azért csak próbálja meg. Énekelje utánam la-la-la-la...

— La-la-la, — ismételte kötelességtudóan, de minden zenei hang nélkül.

A főellenőr lekopogta, már ahogy a karmesterek szokták.

— Hát jól van, Felicián... gondoltam beajánlom a Mesterdalnokok Dalárdába, ahol én másodszólamvezető vagyok. Ugvanis én sokat adok a köztisztasági alkalmazottak társadalmi szereplésére is. No, se baj, de kuglibabát csak tud állítgatni?

— Ó, azt igen, — készségeskedett Felicián ennyi jóindulat halalatán.

Igy lett Bartala Felicián a Telitalálat tekeegylet bábuállítója, minden vasárnap 2-6-ig. A babákat nemcsak állítgatta, hanem a játék befejezése után gondosan meg is tisztította. Rend- és tárgyszeretetének köszönhette, hogy tíz évvel később szertárossá választották.

Mit tudja a mai nemzedék, hogy miféle rögös utat kell megjárnia egy segédszemétgyűjtőnek és tekeegyleti bábuállítónak, amíg eljut az ellenőrségig és a szertárosi rangig? Mit tudja ez a nemzedék, amikor manapság már a szeméttartályokat is villanyerővel emelik a gyűjtőkocsikra és a bábukat is egyetlen központosított mozdulattal állítják a talpukra.

Mindennapi körútján eddig jutott el a rendszeres emlékezésben, mert a napi feladat erősebb, mint a múlt, de még erősebb az ellenőr, akit amíg helye van a világban, semmiféle nemzedéki erőszak sem lendíthet ki élő napjai közül.

Ezen a napon azonban nem számolt be önmagának önmagáról, csak sommázta a rendellenességeket : — No, de ilyet... — majd több ízben kérdezte : — Miféle nap ez ?

A kérdés már megközelítette az érthetetlen, a megfoghatatlan határát. Csak egy lépés és átkerül a határon, mi van ott, kérem ? Lehetséges, hogy a kísértésnek az a fajtája, amelybe kullancsként csimpaszkodik a bűn.

— Énekelni kellene, — próbált menekülni Felicián — esetleg zsoltárokat.. A mai elektromos segédszemétgyűjtők ezt énekelik : "az alkony pírja a szívembe írja... csocso lim bum..." — de ez már a határon túlról hangzik, — csocso lim bum... — határozottan onnan.

Egy árva kíntorna tespedt a járda szélén. Régimódi alkotmány, két kerékre szerelve. Egyik oldalán emberhez szóló szívszorító kép. Lesújtott hitves könnyezve búcsúzik csatába induló hites urától. A másik oldalán égre nyíló, Istenhez szóló nyitott hang-

FÁY FERENC VERSEI

Variációk egy témára

I.

Feláll az ember ; aztán foga nő
s az anyja mellét véresre harapja.
És jó a vér ... és ökle közt a kő
nem játék már, — új rettegés alapja.

Ágat hajlít és húrnak ott a sás ;
szöget lop, aztán szívós nádba vágva
pattantja el a szisszenő csodát,
a szomszéd társak rémült homlokába.

Este imát mond. És míg jó szavak
habzó tejével altatgatja apja,
már álmodik s a karvaly-ég alatt
sunyi-halálok vak dühét harapja.

"Zsidó"-t ordít, majd : "Német"-et, "Cseh"-et,
"Székely"-t, "Román"-t ... s egekbe mártott fővel
masírozik tarkók és fegyverek
között az álmos, föld-nyugodt idővel.

II.

A domb, ahol lidérces kacagások
lobogtak fel nekem-még-éjszakák
ében vizében, ott guggolt a házak
hátához dőlve, mint magtelte zsák.

Legények árnyát lengették a kazlak ;
aztán a lányok mellén színezüst
patakban folyt a fény ; s a kék magasnak,
mint bütykös, barna ujj repült a füst.

Lángolt a táj. Sikoltva engedelmes
szíjak futottak — szürke fák alatt —
s a "gépész úr" olajtól, portól szennyes
kezén izzó pipacsként állt a Nap.

Szisszent a gőz. Repült
Sármány-madár — villák
Dobbant a dob és úgy
mint az, kit karmos kar

III.

"BATÁR JULISKA. ÉL
köhécselt mindig, halkar
Arcán izzott a Nap s
csak őt siratta minden

Négy zöldre festett des
Először láttam hó-vasalt
Nem köhögött... csak fe
S azt mondták : többet

IV.

Az Isten nálunk négy h
És négy toronyból vigyá
a tüdők mélyén szorong
s a két családnak épült

Csizmája volt, vetése, j
és pirospozsgás zsoltáro
És mosolygott, ha jólla
között dicsérték mészfeh

V.

Feláll az ember, aztán,
szamóca-ízű nyári regge
elindul lassan. — Ujja
s a házak arcán dűlő fe

SSZE-VISSZA

okkal. A kíntorna gazdája nyilván va-
ielyik közeli korcsmában találkozott az
ieneti jobb élettel.
– Szegény, fáradt, öreg verklis, — saj-
kozott Bartala Felicián — te csak
inyítsd az életedet, addig én méltó
yettesed leszek. Én nemcsak forgatom a
eket, de énekelek is hozzá a te hasznod-
és a magam szolgálatára. Ez már úgyis
en esedékes.
Kalapját, szép, fekete, keskeny karimájú
nezkalapját letette a földre, hogy a ne-
sszívű járókelők abba hullajtsák ado-
nyaikat. Megköszörülte a torkát, meg-
rkolta a fogantyút, felszabadultan sóhaj-
, de a hangja, az ő saját Bartala Feli-
n-féle hangja valahol elkallódott és
morult nyöszörgés bugyborékolt a szája
lén. Gyűlölködve figyelt maga köré, az-
lehajolt a földre, egy marék homokot
arászott össze és beleszórta a nyitott sí-
ba.
Bartala Felicián miután megmérgezte a
igokat, eszeveszetten futni kezdett. A
apját is a kíntorna mellett hagyta. Egy
kon keresztül futott, a lehajló frisslevelü
k meglegyintették az arcát. De Felicián
st nem állt meg, mint más ilyen nap-
ötte időben, hogy a friss hajtásokon
nőrizze a tavaszt.

Amikor a korcsma pultja előtt megállt, még mindig fújtatott. A főnök türel-
sen, mondhatni valamicske részvéttel
te.
– Üljön le — kínálta hellyel.
Az ellenőr némán nemet intett és a cse-
znyepálinkás üvegre mutatott.
— Történt valami ? — érdeklődött a
ök.
Az erős alkohol végre kihajtotta belőle a
t.
– Semmi, tulajdonképpen semmi.
— Á, — hitetlenkedett a korcsmáros —
semmi az nem létezik. Mindig történik
ami. Képzelje uram, múltkor, mikor is ?
lnap lesz egy hete, várom a földalattit,
t a megállónál, hallom, hogy dübörög,
r csak tíz méterre van tőlem, egyszerre
apja valaki a karomat, azt hittem, a vo-
elé lök, ez a halál, gondoltam kedves vendég úr, aztán hirtelen visszaránt. Egy idegen, komoly külsejű, szemüveges úriember volt és szigorúan megfeddett.

— Uram, vigyázzon, máskor ne álljon ilyen közel a pályatesthez. Egy rossz mozdulat, egy kis szédülés és akkor... Mi történt, kérem ? Semmi, mondhatná bárki, pedig már együtt állt a hátam mögött az élet és a halál. Igazam van ?

— Így történt ? Még egy pohárkával... És, ha teszem fel, kérem, a komoly külsejű, szemüveges úriembernek valamilyen okból megcserélődnek a mozdulatai, illetve a mozdulat ellentmond a szándéknak és ahelyett, hogy visszarántotta volna... hallottam én már ilyesmit, ön nem tud ilyen esetről ?

— Nem, ilyesmit én még nem hallottam.

— De lehetséges, — erősködött az ellenőr — hogy egy komoly külsejű személyt megkísért a jó, aztán végül mégiscsak puff... a vonat alá löki a másik személyt...

— Az ilyen alakot nem lehet komoly külsejű úriembernek nevezni — vélekedett a korcsmáros — az ilyen nem más, mint egyszerűen közveszély, uram, ön remeg ... nem jól érzi magát ?

Bartala Felicián ivott még egy pohár cseresznyepálinkát, biztosította a főnököt, hogy semmi baja, teljesen egészséges, semmi, semmi, köszöni a szíves felvilágosítást.

A kerületi rendőrség folyosóin már rendkívül nyugodtan lépegetett. Megállapította, hogy rosszul takarítják az épületet. A sarkokba besűrűsödött a por és a falakat sem mossák rendszeresen. Legalábbis nem szappanos vízzel. Néhány lesújtó észrevételt tett az ablakok, a villanyégők és a falon elhelyezett kerületi térkép tisztasági állapotáról.

A szakmai szemle után belépett az ügyeletes tiszt szobájába. Az idősebb kopasz férfi az íróasztalán fekvő vastag iratcsomó fölé hajolt és töltőtollát a hüvelyk- és mutatóujja között forgatta. Bartala Felicián udvariasan köhintett, de a rendőrtiszt anélkül, hogy felnézett volna, csak ennyit kérdezett : — Mit akar ?

Az ellenőr nyugodtan megvárta míg a rendőrtiszt felemelte a fejét.

— Feljelentést szeretnék tenni.

— Milyen ügyben ?

— Közveszély ügyben, kérem tisztelettel, esetleg magánveszély is. Ez már csak részletkérdés.

A rendőrtiszt most az állát dörzsölte a hüvelyk- és mutatójjával.

— Miféle közveszély ? A tényálladékot, lehetőleg röviden.

Az ellenőr bizonytalanul kitárta a karját.

— Nem tudom. Sem röviden, sem hosszan.

Az ügyeletes tiszt gyanakodva vizsgálta az előtte bizonytalankodó felet és leghelyesebbnek találta, ha tárgyszerűbb talajra kényszeríti.

— Neve ?

Az ellenőr udvariasan meghajolt.

— Bartala Felicián.

— Bartala Felicián, — ismételte a kopasz rendőrtiszt — és ki a tettes ?

— Még nem tettes, — feszengett az ellenőr — bár lehet, hogy már az... neve Bartala Felicián, mindenesetre kérem szíves letartóztatásomat.

A tiszt abbahagyta az álldörzsölést, felállt és az ellenőr arcához hajolt.

— Leheljen rám.

— Hhh... h...

A rendőrtiszt visszahúzta a fejét.

— Menjen haza és aludja ki magát. És, ha még holnap is fennáll a közveszély állapota, akkor jöjjön el újra.

— Nem mehetek haza, ugyanis az elnyújtott *a* betűnek rendkívüli következményei lehetnek — összekulcsolta a kezét — tessék tekinteni háromgyermekes családi állapotomat és a közveszélyt, amivel nem mehetek az emberek közé.

— Aludja ki magát — figyelmeztette megértő gyengédséggel a rendőrtiszt, aztán szakszerűen megmarkolta Bartala Felicián kabátgallérját és kirakta az ajtó elé.

Az utcán a falak mellé húzódva lépegetett, mintha csapdák között óvatoskodna ki a világból. Csak akkor nyugodott meg, amikor beállt egy szálloda forgóajtajába. Többször körbe járt, ártalmatlanná téve saját magát. A világ kívül maradt az üvegen, ne félj világ, ne félj Bartala, üvegketrecben keringsz önmagad kínja körül.

A világonkívüli állapot nem tartott sokáig. Az aranysapkás portás megállította az ajtót és az üvegszárnyak közül kihúzta az ellenőrt.

— Uraságod bennragadt, avagy játszik ?

— Hagyjon még egy kicsit forogni — kérlelte Felicián.

— Ez nem körhinta, ez szálloda — utasította rendre a portás az ellenőrt.

— Ó, szálloda... akkor egy szobát...

— Egyedül ? — gyanakodott a portás.

— Teljesen egyedül.

A portás még mindig gyanakodva figyelte Bartalát, vonakodva adta át a szobakulcsot és kénvszeredetten vette el a pénzt.

— Harmadik emelet 31.

Bartala már elindult a lépcsőn, amikor a portás utánaszólt. — Figyelmeztetem, öngyilkosság hatóságilag tilos... és mi sem szeretjük a szállodai halottakat.

— Nem szokásom — nyugtatta meg a félemeletről, de még az első emeleten is hátában érezte a portás pillantását.

A szobában félhomály volt, a bútoroknak nem volt körvonala, csak tömege. Benézett az ágy alá, kinvitotta a szekrénvajtót, senki emberfia, hála Istennek, kétszer fordította át a kulcsot a zárban, mit akart a portás avval az öngyilkossággal ? Leeresztette a redőnvöket, villanvt nem gvújtott, csepeg a mosdó csapja, énekel a vízcsepp, a vízcseppet beszerezné a főellenőr a Mesterdalnokokhoz, hallgass vízcsepp...

Felcsavarta a villanyt, hogy bicskájával megjavítsa a rosszul záró csapot, sok mindenhez ért egy köztisztasági ellenőr s most közhasznú tevékenységet fejt ki a portás örömére.

— Ez jó vendég volt, — mondja majd az aranysapkás — lám, öngyilkosság helyett felcsapott vízvezetékszerelőnek.

Elzárta a főcsapot, nadrágszíjából új tömítőkarikát vágott ki, a csavarokat gondosan a mosdóra rakta, aztán munkája folytatásául és befejezéséül kettétört gyufaszálakat erőltetett a csőbe.

A csavarokat a helyükre csavarta, a cseppek már nem énekelnek, ezek sem mennek a Mesterdalnokokhoz, sőt víz sem folyik a csőből. Órákig kereshetik a hibát, hát így vagyunk... így vagyunk Bartala Felicián, szoronghatsz a dívány végiben.

A párnán fejformálta mélyedést fedezett fel. Csak a felsőtestével közelítette meg, ültéből hajlongott előre-hátra, miféle üzenet maradt ott a párnán?

Csengetett a szobaasszonynak, de nem engedte a szobába. A résnyire nyitott ajtón át érdeklődött.

— Asszonyom, ha lenne szíves felvilágosítani, hogy ki járt előttem ebben a szobában, nevezetesen ki feküdt a díványon ?

— Hát, — kelletlenkedett az asszony — jönnek, mennek, kit érdekel ez ?

— Engem, — suttogta elfogultan Bartala — valami üzenetet találtam a párnán, lehet, hogy az illető segítséget kért mielőtt végleg belesüllyedne a párnába. Tessék ide küldeni az illetőt, egy úr várja, aki segíteni akar rajta.

A nő szerényen kopogtatott az ajtón és amikor belépett a szobába Bartala Felicián mély meghajlással fogadta.

— Fáradjon beljebb, asszonyom. Már vártam, megkaptam az üzenetét.

— Jó, — mondta a nő egykedvűen, mert jól tudta, hogy élnek olyan emberek, akikre mindent rá kell hagyni.

— Kegyed már nem fiatal, asszonyom, kissé elhízott az élet viharában.

A hölgy beleegyezően bólintott, aztán leült a díványra, keresztbe vetette a lábát, de táskáját továbbra is a kezében szorongatta.

— A haja is festett, legalábbis arról tanúskodnak a szőkeségen átütő barna tincsek.

— Ezért hívatott ? — és türelmetlenül feszengett a díványon.

— Tehát a kegyed külső megjelenése és belső világa között mélyreható ellentétek lapulnak. Mit mondtam, lapulnak ? Ordítanak, asszonyom, ordítanak. Én ezeket az ellentmondásokat most feloldom.

— Ingyen ?

— Nem erről van szó. Értse meg kérem, nekem meg kell mentenem kegyedet.

— Rendben van, azt csinál, amit akar, de engem ingyen nem lehet megmenteni.

— Nem ? — hördült fel Barta Felicián — nem ? — és öklével a nő arcába csapott, aki rémülten az ajtóhoz ugrott.

Dulakodás közben sikerült az ajtót kinyitnia és rekedten kiáltozott segítségért.

Kulcsok kattantak a zárakban, az ajtónyílásokba ijedt arcok szorultak, a szobaasszony egy seprőnyéllel rohant Bartalára.

— Meg akart ölni, — sipította a szőke hölgy és amíg Feliciánt kifelé lökdösték a folyosóra, a szobaasszony többször fejbevágta a seprőnvéllel az ellenőrt.

A portás lihegve érkezett a tetthelyre és minden érdeklődést megelőzve belerúgott Feliciánba. Lefelémenet ezt többször megismételte. Mielőtt belökte volna a forgóajtóba, még egyszer utánarúgott, de ez a rúgás már sikertelen maradt, mert az ellenőrt elkapták a forgó üveglapok és kipenderült az utcára.

Hazafelé menet még fájlalta a derekát, olvkor vizsgálódva tapogatta fején a daganatokat. Örömmel érezte, hogy ez a baleset nem akadályozza holnapi munkáját. A kötelesség mindenekelőtt és a tiszta lelkiismeret elnyeri méltó jutalmát. Így cselekedett mindig és ebben bízott elejétől fogva.

Lakása ajtaján háromszor csengetett. Így jelezte érkezését. Az előszobában már felsorakozott a család és a gyermekek kórusban üdvözölték.

— Isten hozta papa...

Bartala Felicián szigorúan nézett a legkisebbre.

— Még egyszer... hadd halljam

— Isten hozta papa... a...

— No persze, igen... — és megcsókolta a kis lányt.

Vacsorára, mint rendesen, roston sült ürühús volt, salátával. Vacsora közben a feleség tisztelettel és részvéttel nézte a férjét.

— Fáradtnak látszol, Felicián.

— Ma nehéz napom volt, fiam

— A kalapodat is elhagytad valahol.

— A kalapomat? Hol is ? Majd csak előkerül valahonnan... ma különösen nehéz napom volt, fiacskám.

Megette a salátát, az ürühust és utána sajtot fogvasztott. Két pohár vörösbort is ivott. Egy korttval sem többet. Bartala Felicián világéletében mértékletes ember volt. Csak így érhette el az ellenőri és a tekeegyleti szertárosi rangot.

— Ma sok minden történt, — mondta vacsora után az ellenőr és felszabadultan sóhajtott, de többet nem mondott. Meddő próbálkozás lett volna, hogy megmagyarázza, mi minden és az a sok minden miért is történt vele tulajdonképpen ?

Miképpen az iró sem tudja okát adni ennek.

Talán majd akad olvasó, aki megmagyarázza.

Nem ez lenne az első ilyen eset a világirodalomban.

kéve :
g között...
a mélybe,
lözött.

VET" és
a vének.
szél,
énck.

zt feküdt.
a
lt, ijedt...
ön iskolába.

'akott.
ájat :
lt
obákat.

redt.
ík
édek.

z árnyak

házak

Vállán a föld s a rétek tarka leple ;
a nyelvén érett, kalászos szavak.
Megállna már. Egy igaz szót szeretne
kimondani csupán, — de nem szabad !

Tollat fog : ír ; hegyet dönt, fákat ültet,
asszonyra dől, magot vet és kaszál...
Leülne már, — de tudja ott nem ülhet,
hol árnyas fák közt hűsöl a halál.

*

Az őszt beszélik már...

Én, most egy padlásszobában lakom
s nyiló egekre lát az ablakom.
Lent, karcsú lányok mennek reggelente
— rövid szoknyákban — a nyarat jelentve ;
a combjuk érc, szép mellük, mint a gránit ;
szemük ölében dajkálják a fényt
s a kaptár-álmok mézarany csodáit.

A város és a fák fölött lakom
s esténként Isten gondját hallgatom.
S túl ifjúságon, már túl negyven éven
a lombos felhők útján elkísérem.
És látom vénnek, ősznek, megkopottnak,
ahogy ólat zár, esőket terel
s almot vet álmos, fáradt csillagoknak.

Az Isten és a nyár között lakom
s az évek sarjúrendjét forgatom.
A ház előtt — mit önmagamra zártam —
kamasz fák futnak részeg, nyári lázban ;
a lombjuk láng... S felettem lengve, lassan,
az Őszt beszélik már a vadludak
a felparázsló, mézarany magasban.

BAKOS PALOTAI GRÓF...

Múlt századbeli irodalmi életünk egyik bizarr alakja volt Kertbeny Károly Mária. A kortársak és a dokumentumok egyaránt erről tanúskodnak. Jóllehet, ennek az eseményektől terhes századnak bőven akadt furcsa fia, ki magyarul forgatta a tollat. Sok hasznosat művelt Kertbeny, úgyis mint bibliográfiai tudományunk egyik kezdeményezője és úgyis mint fordító. De majdnem ugyanannyit ártott. Mivel Petőfit például, legalábbis korai kiadványaiban, meglehetősen hamisan prezentálta a német közönségnek. Nem az idegen nyelv tudásával volt a baj ; Bécsben született Kertbeny, 1824-ben, és a család gyökere a magyar talajban új volt még eléggé. 1770-ben tört fel Pestnek bajor hazájából. Bambergből, mészároslegény minőségében a nagyapa Sebastian Benkert (ez volt a család anyakönyvi neve). Ki, ha beházasodott is a Magyar Király Szállodába, honi nyelvét soha nem vetette le.

Még Kertbeny verselő-ritmizáló készsége is elment volna úgy-ahogy. A csúfolódást-szidalmat, mely bőven érte hazai részről, azért kapta elsőbb, mivel nem tudván eléggé nyelvünkön, gyakran gorombán félreértette Petőfit s más nagyjainkat. Az árnyalatokkal volt a baj, azokat nem érezte

Mielőtt magáévá tehette volna e nyelvi nagy titkot, hirtelen felkerekedett és valami bolond nyugtalanságtól űzve, járta évtizedekig a világot. Mindig magánvosan. Mivel, ahogy én emlékirataiból és korabeli nyilatkozatokból kiolvasni vélem, a számos barát, kikkel idejét múlatta volna, derekas nagyvolásából, vagy mondjuk így, képzeletében élt és nem a valóságban. E tárgyban csak annyit, hogy az 1848-as esztendő javát Weimarban töltötte, aztán pedig, majdnem 1850 végéig, a szinte kietlenné vált Bad Homburgban lapult. Pedig, mint állította s én csak ismétlem, minden ízével hevült a forradalomért, forradalmárainkhoz meg ezer szál fűzte.

Elkészült volna-e már életrajza ? Nem tudok róla. Előbb-utóbb biztosan sor kerül e feladat elvégzésére, doktori értekezés, legalább szemináriumi dolgozat formájában. Ha egyébért nem, a kapcsolat miatt, melybe Kertbeny Marxszal s Engelsszel került. Hiteles a kapcsolat, 1868-ból datálódik, levelek tanúsítják. Azt is bizonyítják ezek az írások, hogy a marxizmus első két klaszszikusának viszonylag kedvező véleménye volt hősünkről. Ami majdnem csodaszámba ment : közismert Marx magánhasználatra szánt ítélete a magyarokról. Kertbeny ritka kivételnek számított. Propagandát kínált a marxizmusnak és személyes reklámot Marxnak a "Leipziger Illustrierte" című képes folyóiratban. Az ajánlatot el kellett fogadni s az ajánlkozót megbecsülni. A fényképes cikk "keble mélyébe hatol a filiszternek". Engelst idézem.

Az eljövendő biográfusnak kívánok szolgálatára lenni, midőn most történetet mondok el Kertbeny hánvatott életének egy rövidebb szakaszáról, éspedig a londoniról. Közlöm ezért, előljáróban és bizonyságul, a történet alapjául szolgáló irományok jelzeteit : *Universitätsbibliothek, Basel, Nachlass Schabelitz, 1-2 ; BPU, Genève, Ms. Br. 20, Ms. Br. 45.*

Párizsban kezdődik a történet, 1847. februárjában, hová Kertbeny — ki tudná, milyen céllal ? — nemrégiben érkezett. Az sem állapítható meg, mennyi időre tervezte tartózkodását ? Bizonyos, hogy erősen megkurtította. Abba a láthatatlan falba ütközhetett, mely a "fény városában" időtlen-ideje máig és holnapután, az idegen, — pláne, ha pénztelen, meg a nyelvet is éppen hogy töri, — útjába áll. Elég annyi, hogy csalódottan szedte cókmókját, mely főképpen könyvekből-papirosokból tevődött, és vándorolt tovább. Ezúttal Londont kívánta meghódítani. Az alábbiakban látjuk, milyen eredménnyel. Időzéséről Párizsban legfeljebb azt még, hogy ott s ez alkalommal került össze Heinével. Nem hinném, hogy barátság szövődött volna a szerintem ritka találkozások során a nagybeteg, mármár vak költő s a roppant mozgékony pesti ifjú között ; tán intimitásról sem lehet szó, pedig utóbbi ezt sejteti velünk. Járt Kertbeny a költő lakásán, ennyi kétségtelen, és látta valamelyik olvasóteremben, meg fiákerért szaladt, midőn Heinét a zivatar a Comédie Francaise árkádja alá kényszerítette. Hálából a költő valószínűleg kiegészítette a fiú fogyatkozó útiköltségét (amit Kertbeny váltig tagad), továbbá értékesnek tetsző londoni címekkel látta el. Ezenkívül... ? Nos, a találkozásnak, lett-legyen bár futólagos, irodalomtörténeti jelentősége van : Kertbeny hívta fel Heine figyelmét költészetünkre s midőn később fordításkötete megjelent, elküldte címére. Gyarlók voltak e műgyakorlatok, nem vitás, meghallotta mégis belőlük a német költő érzékeny füle Petőfink zsenijét.

Londoni időzése kevésbé dicsőséges. Teljes esztendőről beszél, ennyit töltött volna az angol fővárosban. Ám valahogy nem jön ki a lépés ; a tények cáfolják az állítást, meg a kronológia. S midőn majd ezért s egyéb időbeli félrecsúszásokért megróják az emlékezőt, hősünk azzal védekezik, hogy évszám, pontos dátum mindig gyengéje volt. Biztos csak annyi, hogy 1847. április 20-a táján érkezett Londonba s a German Hotelben szállt meg, melynek, mint a név sejteti, német tulajdonosa volt.

Le sem verte még magáról az út porát kalandos kedvű hősünk, máris tanulmányozta a kapott fontos címek jegyzékét és írta nyomban az első levelet a rangban legelőkelőbb személynek, kitől legtöbbet remélt :

Királyi és szuverén Herceg !
Fenséges Úr !

Károly volt a megszólított, Braunschweig Isten kegyelméből és jog szerint való fejedelme, aki ellen parányi országának arisztokráciája fellázadt 1830. szeptemberében és akit valamely fura-bura palotaforradalom szításával elkergetett. Nagy volt a bűne az akkor még szinte gyermek hercegnek : liberálisan kívánta kormányozni népét. Tetézte mindezt a derék harzbeli szegénység, mely kaszával-kapával akarta visszaszerezni a trónt Károlynak, ki nemcsak támogatta a népmozgalmat, de éppen hogy élére állt. Tette ezt a Szent Szövetség fénykorában ! El kellett tűnnie, hiába volt szuverén, — így döntött Metternich és a porosz király. Mire a majnai Frankfurtban székelő Német Szövetség kimondta a trónfosztásra az áment.

A herceg azonban nem tűnt el, más fából faragták. Folytatta a harcot élete végéig. Csak a küzdelem színtere változott. Törvényszékeken dúltak a legtöbbször győzelmével végződő csaták, meg a sajtóban. Semmit nem adott fel liberális eszméiből az Isten kegyelméből való szuverén. Egyesíteni akarta a sok tíz törpe államban szétszórt németséget, alkotmányos monarchiába, vagy köztársaságba, így-úgy, a jogara alatt. Barátja s támogatója, a republikánus La Fayette tábornok halála óta Londonban élt, apjától örökölt palotájában, a *Brunswick House*-ban. A francia sajtótermékek közül a szélső köztársasági "National"-nak volt főrészvényese. Ezenkívül megvette, 1846. januárjában, az angliai német emigránsok hetilapját, a "Deutsche Londoner Zeitung"-ot, melyet személyesen szerkesztett. Kéziratot-korrektúrát hozni-vinni az egyik titkár dolga volt, segédszerkesztői címen. Jacob Lucas Schabelitznek hívták történetünk idején a mindenes titkárt ; bázeli fiú volt, éppen húsz éves, és a ma is létező, híres radikális lap, a "Nationalzeitung" alapítójának elsőszülöttje. Későbbi szerepe teszi nevezetessé, midőn Marxnak nyújt segítő kezet, s még inkább, midőn a porosz sajtótörvény elől Svájcba menekülő baloldali politikai és szépirodalomnak lesz Zürichben áldozatos kiadója. Ez azonban más fejezet. A kép teljességének kedvéért említem még, hogy a kezdetben polgári ízű "Deutsche Londoner Zeitung" a herceg szerkesztésében mind radikálisabb hangot üt meg, hogy 1848-ban, alig négy héttel brüsszeli megjelenése után, közölni kezdje a *Kommunista Kiáltványt*. Hosszú hónapokon keresztül és a teljes szöveget, kommentár nélkül. Tévedés ne essék. Károly nem vágyott fejébe vágni a jakobinus sipkát ; útkeresés volt a *Kiáltvány* közlése. Semmi egyéb ! Hamarosan ráiött, hogy a marxi út az ő számára sem járható.

Nos, ehhez a nem mindennapi férfiúhoz intézte első levelét a mi Kertbenynk. Írása elveszett, szövege azonban rekonstruálható. Nagyszabású terveire utalva, sürgős kihallgatást kért a fenségtől. Következett az aláírás : *Bakos Palotai Károly Mária Graf von Kertbeny, homme de lettres hongrois.* Így titulálta magát hősünk, igazán ; ez nem rekonstrukció. A pedáns Schabelitz idézi naplójában, nem az ujjából szopta. Látszik, keveset tudott Kertbeny a hercegről. Károly fütvült mások címerérangjára (a magáéra nem!). Liberális érzelmei őszinték voltak. A legősibb dinasztia, a Welf, idősebb ágának feje volt, ráadásul olyan-olyan gazdag, hogy szemrebbenés nélkül "szanálhatta" volna a mindig pénzzavarokkal küzdő Habsburg-birodalmat, pár más országgal egyetemben. Megengedhette tehát magának, hogy barátait-bizalmasait a "nép egyszerű fiai" közül válogassa. Nem is a grófi titulusért fogadta Kertbenyt, hanem mert levelében Heinére hivatkozott. Soha nem látta a költőt, nem is levelezett vele, de tudta, hogy Heine egy ízben, s éppen valamely kritikus periódusban, pártját fogta.

A pesti fiatalember felvágásának — az elsőnek, mivel lesz több is a rovásán — mentségére két ténykörülményt hozok fel : Kossuth egykori londoni követe így írta magát alá levelében, melyben egyik pártfogoltját ajánlotta Károly herceg figyelmébe : *Count Pulszki* (Pulszky Ferencről van szó!); Kertbeny anyai családját *Graf*-nak hívták. Igazság, hogy némely németajkú vidékeken az anya neve is használatos, persze az apa nevét követően. Ám érvényesülés vágya s képzelet formaságokkal mit sem törődik.

Láncon tartott, óriás kutyák, kutakodó-rideg komornyikok sorfala közt vonult a "magyar irodalmár" a *Brunswick House*-ba. Kertbeny a látogatást, mint az egész esetet, hanyag eleganciával félmondatban intézi el : "...összetűzésem braunschweigi Károly herceggel..." (*Silhouetten und Reliquien.* Erinnerungen I. Wien und Prag Rober u. Markgraf, 1861. 250. l.). Teszi ezt, mivel az eset, sőt emléke is, keserves lehetett neki. Ugyanis szó sem volt összetűzésről ezen az április 28-án, délután 4 órakor.

Hősünk ekként monologizált : Azért jött Londonba, hogy a liberalizmus és sajtószabadság hazájában német lapot indítson. De számítva arra, hogy később mégis kellemetlenségei lehetnének, hajlandó lemondani tervéről, amennyiben a herceg őt a "Deutsche Londoner Zeitung" szerkesztőjeként alkalmazza. Áradozva-ihlettel ecsetelte, milyen kiváló lap lesz abból az ő szakavatott vezetésével, az előfizetők száma ugrásszerűen emelkedik, ésígytovább, ésígytovább. Befejezésül, és előadása nyomatékául, cédulát húzott elő ; a finom papírszelet mindkét lapján hiú emberre való, apró betűvetéssel, sűrű sorokban hely- és személynevek olvashatók : *Levelezőim és munkatársaim jegyzéke.* Pontosan hetvennégy személynevet számoltam meg. Micsoda neveket ! Javuk, százhúsz esztendő múltával is, világhíresség. S micsoda összevisszaság a gyűjteményben, mindenféle szempontból! Mezzofanti bíboros mellett Marx és Hervegh szerepel, a szocialista költő ; George Sand és Théophile Gautier mellett Golovin és Cesare Cantù, meg Keyserling gróf, Heine, Wackernagel professzor, a germanisztika máig egyik legnagyobb tekintélye. A spanyolországi tudósító gróf Mailáth, a "neves magyar utazó" ; Hollandiából, Antwerpenből (így!), az ugyancsak magyar Dr. Jassy lesz küldendő érdekes leveleit. Mióta világ a világ, az egyetemes sajtótörténet nem tud még lapról, mely ilyen káprázatos munkatársi plejáddal dicsekedhetett. Magyarországról barátunk nem sorakoztatott fel neveket ; ehelyett ezt a szöveget adta : "A nemzeti ellenállás majdnem minden kiváló tagja és főképpen értékes németek, kik első ízben általam lépnek a nyilvánosság elé."

Ámuldozott Károly herceg. A rajongó előadás bűvölte volna el, avagy a lista, melyből alig-alig hiányzott elsőrangú irodalmi-politikai notabilitás ? Jóllehet, nem Kertbeny volt az első, sem az utolsó, ki bűvös listákkal-memorandumokkal környékezte meg őt és lapját, valamennyi az áhítozott szerkesztői stallumot véve célpontul. Magam böngésztem át legalább tíz efajta beadványt az egyik levéltári kötegben. De egyetlen lista nem közelítette meg mesteri halandzsában Kertbenyét. A herceg ámulatának oka, szerintem, egyszerűen az lehetett, hogy hősünk tiszteletbeli foglalkozásnak jelölte a szerkesztést. A szent célért ingyen kívánta feláldozni magát és idejét-tehetségét. Hiszen a tervezett alapítandó lapra 8 ezer fontot szánt s ezt az összeget hajlandó lenne Károly vállalatába fektetni. Ekként nyilatkozott, olyan ember módján, ki nem játszik szavával.

Azzal vált el egymástól a két férfiú, hogy a részletek megbeszélésére a hercegi titkár haladéktalanul felkeresi szállodájában a grófot. Így történt. Károly már másnap, egy szerda este, hívatta Schabelitzet, mutatta neki Kertbeny levelét-lajstromát. A fiú, hiába múlt éppen húsz éves, józan helvét lévén, csak a fejét rázta s nevetett elég illetlenül. Csalás ez, királyi herceg úr, és csaló a gróf ! Szeme ugyanis megakadt egy néven, melynek birtokosát közelről ismerte. De Wittéről volt szó, a Bázeli Egyetem híres és híresen büszke tudósáról ; lehetetlennek tartotta, hogy a professzor tudósításokat küldjön az ismeretlen magyar irodalmár esetleges lapjának. Még ha gróf is az illető ! Appellátának azonban nem volt helye ; Schabelitznek a German Hotelbe kellett mennie.

Kegyes-leereszkedőn fogadta Kertbeny a küldöncöt, ki nála három évvel volt fiatalabb. "A gróf nyomban a tárgyra tért — jegyzi e napról Schabelitz — ; elmesélte tervét, részletezve, miképpen kell a lapot átszervezni, hogy érdekes legyen, ésatöbbi. Hirtelen a tiszteletdíjakra s az ő fizetésének dolgára tért. — Hja, — mondtam, az eset igazán egyszerű. Ön abban a kitüntetésben részesül, hogy *gratis* szerkesztheti a "Deutsche Londoner Zeitung"-ot. Csak nem kíván gróf úr 8 ezer fontot, hiszen... — Annyit nem — vágott szavamba indulattal emberem —, de 10 font előleget zsebpénznek és heti 2 és fél fontot fizetségben. — Az ön igénye természetesen változtat a helyzeten. Mindenesetre értesítem a herceget ; döntését holnap közlöm önnel. — Rendben van ! El, egyenest a herceghez. Item, dühös volt ő is, hogy tőle a gróf úr ragyogó stílusával audienciát erőszakolt ki, mi több, hazug ígéreteivel további tárgyalásra kényszerítette. Parancs : hagyjam az egész ügyet, a grófot röviden s elutasítón értesítsem. Ezt cselekedtem pénteken, vagyis ma, április 30-án."

Kertbeny azonban nem könnyen fogadta el vereségét ; lehet, anyagi helyzete is szorongatta. Eladott ugyan egy verset, melyről állította, hogy Heine műve lenne ; ezért azonban mindössze egy fontot kapott, Schabelitz útján, a szabvány tarifa szerint. A korviszonyok szerint nem megvetendő honorárium, a nagyúri élethez mégis semmiség. A módszert tiltakozásához hősünk, sajnos, ügyetlenül választotta. "Disznó mód goromba" levelet intézett Károlyhoz, nem közvetlenül, hanem Schabelitzen keresztül. Ostobaság volt ; a bázeli fiú idő közben tájékozódott a magyar irodalmár személye felől. "Egyik honfitársa mondta nekem, hogy neve egyáltalában nem *Graf Kertbeny*, csak egyszerűen *Benkert*, amely utóbbi név alatt Lipcsében versgyűjteményt adott volna ki. Elég ebből ennyi! A herceg igen megorrolt erre az alakra. Elhatározta, hogy mindenütt, vagyis a lapban, üldözi majd." Károly mindössze ennyit jegyzett fel a kifejletről : "*Május* 3. Este 9-kor Schablitz (*így*!) Kertbeny pimasz levelével." Ami pedig az "üldözést" illeti, egyetlen egyszer jelent meg pár ártatlan sor a "Deutsche Londoner Zeitung"-ban hősünk tárgyában, éspedig ama vers töredékes közlése alkalmával, melyet Kertbeny Heinének tulajdonított s mint ilyet adott el egy fontért (1847. május 21).

Miként folytak az incidens után Kertbeny londoni napjai ? E tárgyban ennen híradására vagyunk utalva. Nemcsak braunschweigi Károly, de az emigráns munkások s a testvéri demokraták sem törődtek többé vele. Koncertekre járt barátunk, meg színházba gyakran, mint írja emlékezéseiben. Ezenkívül a *British Museum*-ban töltött jelentős időt, hol leltárba szedte a Magyarországra vonatkozó valamennyi könyvet, iratot, dokumentumot. "Sajnos, ezek az értékes jegyzeteim elvesztek." Lehet. Amint az is lehetséges, hogy a *British Museum*-ba már akkor is szükséges ajánlólevelet Sir John Bowringtól, a "Poetry of Magyars" (London, 1832) szerzőjétől s a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagjától kapta, ki szinte naponta ültette volna le reggelire asztalához. Miként vendégelte több ízben Sir Lytton Bulwer, a "Pompeji utolsó napjai" halhatatlanja. No és Freiligrath, a költő is sűrűn fogadta. Ne hitetlenkedjünk ; hátha előkerülnek egy szerencsés órán az akták, melyek hófehérre mossák Kertbenynket. Igaz, Freiligrathtal való barátsága már most kétségesnek tetszik. A derék költő közeli kapcsolatot tartott fenn Károly herceggel, segítségét élvezte, állandó munkatársa volt lapjának, Schabelitzcel pedig, kit fiaként kedvelt, szinte naponta együtt volt. Ha pedig ezek meséltek neki *Bakos Palotai grófról* — s miért ne tették volna ? — ajánlásnak elbeszélésük aligha lehetett kedvező.

Mit vitt magával poggyászában Londonból Kertbeny s mit használt fel élményeiből terjedelmes művében? Eljövendő biográfusa talán meg tudja állapítani. Az én feladatom annyi volt csupán, hogy elmondjam, amit az epizódról sikerült összeszedegetnem. Egyebekben — okoljuk tán a körülményeket, hogy balul ütött ki az angliai tartózkodás. S vegyük észbe hősünk érdemeit, melyek éppen nem csekélyek.

DÉNES TIBOR

A 7-ES KÓRTEREM

A KÖZELMÚLTBAN jelent meg angolul Valerij Tarszisz szovjet író könyve : "A 7-es kórterem" (1). Az író — barátai tanácsa ellenére — ragaszkodott ahhoz, hogy ez a Nyugatra kicsempészett önéletrajzi munkája a saját nevén jelenjék meg. Tarszisz már a 60-as évek elején két kisregényét küldötte Angliába, ahol egy kötetbe fogva, álnéven meg is jelent. Ám a szerző kilétét a szovjet hatóságok csakhamar kiderítették. Az író nem jutott ugyan szamos elődje sorsara, ehelyett, minden vizsgálat nélkül, elmegyógyintézetbe zárták. Amikor esetéről a nyugati sajtó hírt adott és nyugati intellektuális szervezetek szót emeltek érdekében, a szovjet hatóságoknak kínossá vált a Tarszisz-ügy és az írót nemsokára el is bocsátották a Koscsenko elmeklinikáról. Ekkor írta meg élményei krónikáját "A 7-es kórterem"-ben. Maga a cím Csehov "A 6-os kórterem" című novellájára utal, amiben Csehov elmeklinikájának orvosa arra a végső következtetésre jut, hogy a cár Oroszországában csak a bolondoknázának lakói épelméjüek és végül maga is az ápoltak sorsát osztja. Tarszisz önéletrajzi munkájának címével azt kívánta éreztetni, hogy Csehov óta Oroszország a 6-os kórteremtől csupán a 7-es kórteremig jutott, vagyis a cár zsarnokságát csak egy másfajta zsarnokság váltotta fel.

A SZERZŐ Valentin Almazovnak nevezi főhősét, aki maga is — író és az igazságot kutatja. Mélységesen restelli a kommunista pártban eltöltött esztendeit. Megkérdi magától, miért is tartott oly sokáig *"míg rájött arra, hogy 'elvtársai', kivált pedig a tisztségviselők, a titkárok, a párthivatalnokok nem egyebek rendőröknél?"*

Amikor letartóztatják, mert — mint Tarszisz is — kéziratát kiküldte a Szovjetunióból, majd tárgyalás, vizsgálat nélkül a bolondokházába utalják, Almazovnak egy középkorú orvosnő a következőket mondja: *"Maga nem az első és nem is az utolsó. De voltaképpen a szerencsések közé számít, hiszen csak az Intézetbe kerül. Az én férjemet például agyonlőtték."* Egy szabaduló ápolt pedig a központi elmegyógyintézet elosztó kórtermében így köszönti : *"Hallom, író. Örvendek a találkozásnak. Csak azt nem értem, hogyan élhette túl, ha megírta az igazat?"*

Tarszisz főhősét ezek után a kijelölt elmeklinikára szállítják. Orvosai, ápolói úgy viselkednek vele szemben, mintha rendőrök volnának. A börtön és az intézet között mégis akad egy lényeges különbség : az intézetben fogvatartottak szabadon beszélhetnek egymással, az ápolók pedig nem válaszolnak éles megjegyzéseikre. A főorvos még azt is eltűri, hogy Almazov a következőket mondja : *"Maga ezt a helyet kórháznak nevezi, én börtönnek, amibe jellegzetesen fasiszta módon, tárgyalás nélkül zártak be. Értsünk hát szót, beszéljünk világosan : én a maga foglya vagyok, maga pedig az én börtönőröm."*

A klinika lakjai naphosszat sétálnak az elmegyógyintézet folyosóján. Ápolók és ápoltak egyaránt "A bolondok sugárútjának" nevezik ezt a folyosót. Almazov járkálás közben azon tűnődik, mily döbbenetesen összezsugorodott a szovjet életforma. *"Régóta úgy véli — írja Tarszisz — hogy Monaco fejedelemsége is tágasabb a Szent Oroszország körülbástyázott gyűjtőtáboránál."* Egy geológussal meg egy hegedűművésszel rójja "A bolondok sugárútját". Itt járkál a többi, unalom és álmatlanság gyötörte ápolt is. Összesen 150-en. De közülük csak egyetlen egy valóban elmebajos. *"Jelenléte mély rejtély. Némelyek szerint csupán az egyetemisták számára tartják, demonstrációs célokból... De akármint legyen is, a rabok között ő az egyetlen boldog."* Almazov meg is jegyzi : *"Ötven év óta először látok ebben a mi istenhátamögötti országunkban egy igazán boldog embert."*

Az író és közvetlen barátai számára mindennek, a boldogságnak is egyetlen mértéke van : a szabadság.

Séta közben Almazov egy társával vitatkozik, aki szerint minden rendbejönne, ha *"a szovjet észjárás megszabadulna a sztálinizmus bilincseitől"*. Almazovnak más a véleménye és így fejti ki : *"Badarság békés egymás mellett élésről beszélni. Nem a politikai rendszer, nem a hatalmi egyensúly a főkérdés, hanem az, vajon az emberek élhetik-e a maguk életét. A személyes szabadság a világ vitathatatlanul legdrágább kincse. A kommunisták viszont mást állítottak a helyére. Nem az embert, hanem a kollektívitást, nem az egyent, hanem a csordát... A Nyugat és az egész szabad világ éppen azt igyekszik meggátolni, hogy az ember visszafejlődjék emberszabású majommá. Nálunk pedig ezek a szellemi nincstelenek az atavisztikus csoraaösztönt iparkodnak fölélesztem... Minden nagy gondolkodó szellemi arisztokrata volt. Herakleitosztól Nietzscheig egyikük agyában se születhetett volna Marxnak, ennek a szakállas német filiszternek a doktrínája. Alig is követi más, csak a mi korpaeszű talmuaristáink és vezető juntánk aemagogjai. De én szilárdan hiszem, hogy Oroszország felszabaaultan és szellemileg megujultan lép majd az új évszázadba. A kommunizmus pedig csak a gyerekszobák mumusa lesz, amivel unokáinkat ijesztegetik majd."*

A BOLONDOKHÁZÁBAN fogvatartottak kis közösségét Tarszisz így írja le : *"A 7-es kórterem leginkább figyelemre méltó jellegzetessége talán az volt, hogy lakói barátságosak és őszinték voltak egymással szemben, míg az elmegyógyintézet falain kívül eső világban a gyűlölet uralkodott és az igazság kimondását — jó esetben — közönnyel vagy fitymálással fogadták, rossz esetben tajtékzó terrorral torolták meg. A hírlapok hazudtak vagy elleplezték a fontos tényeket. Még a jelentősebb kommunisták számára kiadott tájékoztatók is csak féligazságokat tartalmaztak ... Az igazság az emberek barátja, de a rendőrök ellensége."*

Miféle embereket tartottak fogva a 7-es kórteremben. Hadd válaszoljon erre is maga a szerző : *"A 7-es korterem amolyan Noé bárkája volt. Mindenjajta teremtményt magaba zárt. Nagyjaban három csoportot. Először azokat sorolták az elmebajosok közé, akik öngyilkosságot kíséreltek meg. Mert a hivatalos tudósok, politikusok, írók és ideológusok abból indultak ki, hogy mindenkinek őrültnek kell lennie, ha elégedetlen a szocialista paradicsommal. Orvosaik aztán kifejtették azt a kényelmes elméletet, hogy csak egy eszefordult rovethet el merénytetet a saját élete ellen. Az intézetben hónapokig, sőt évekig amodinnal kezeltek az ápoltakat. Egyesek annyira hozzászoktak ehhez az idegcsillapítóhoz, hogy nem is kívánkoztak a künti világba. 'Oaakint sokkal rosszabb' — mondogatták sötéten."*

A második csoport az úgynevezett "amerikaiak"-é volt. Ezek kapcsolatba igyekeztek kerülni valami nyugati követséggel — rendszerint az amerikaival —, innen eredt gúnynevük. Esetleg külföldi turistákat kozelitettek meg, a legmerészebbek pedig kivándorlási engedélyért folyamodtak.

A harmadik csoportot így jellemzi a szerző : *"Végül kevésbé körülhatárolt kört alkottak azok a fiatalok, akik nem lelték helyüket társadalmunkban és visszautasították reguláit. Bárha gyakran nem tudták, voltaképpen mit is kívánjanak, azt pontosan tudták, mit nem akarnak. Leginkább a hadseregtől viszolyogtak. Undorodtak a katonaság vakfegyelmétől, meg attól, hogy naphosszat olyan hivatalos szólamokat hallgassanak, amiket kegyes hazugságoknak tekintettek... Émelyegtek, ha folyvást a hazára, társadalmi feladataikra emlékeztették őket."* Az elmegyógyintézet viszont mentesítette a fiatalokat a katonai szolgálat alól, sőt egyéb kibúvókat is biztosított számukra. Ezért egy diák csaknem könnyekre fakadt, amikor közölték vele, hogy elbocsátják a klinikáról. "A bolondok sugárútján" így panaszkodott Almazovnak : *"Unom a tanulást, de még inkább azt, hogy munkába menjek. Itt senki se kényszerít, hogy tegyek valamit. Rengeteg az érdekes ember. Beszélgethetek, sakkozgathatok. Foglalkoztatom elmémet. De odakint mindenki hiábavalóságok után rohan. A szüleim se hagynak békén. Apám professzor. Mindenféle kitüntetést kapott és ezért annyi erkölcsi maximával igyekezett megtömni, hogy már ebbe is belebolondulhattam volna. Hivatalosan, persze, a mi társadalmunkban nincs gyerek-szülő probléma. De ez is csak közkeletű hazugság. A gyerekek azt látják, hogy apáik hagyományai zsákutcába vezettek."*

Tarszisz regényének egy idős orvosprofesszora azt a felfogást vallja, hogy négy évtized terrorja, háborúi, erőszakoskodásai és bizonytalansága után Oroszországban teljesen normális senki se lehet. A professzor képtelenségnek tartja, hogy üldözési mániának nevezzék olyan emberek lelkiállapotát, akiket negyven évig valóban folyvást üldöztek vagy akiknek szüleit agyonlőtték, esetleg koncentrációs táborokban pusztították el.

"A BOLONDOK SUGÁRÚTJÁN" a legidősebb hatalember" Nyikolaj Morennij. Még nincs harminc éves, de már esztendők óta egyetemi tanár. A többi fiatal szellemi vezérének tekinti. Morennij történész és szakértője a mongolok históriájának. Nevét külföldön is ismeressel emlegetik.

Tarszisz szerint Morennij — miként annak idején Vladimir Szolovjev — úgy vélte, hogy Európát, kivált pedig Oroszországot, a mongol veszély fenyegeti. Hivatkozott arra, hogy a kínai vezérkar térképei Észak-Szibériát maris kínai területként ábrázolják. Morennij diákjai időnkint fiatal mesterük lakásán gyultek össze, aki ilyenkor aggodalmasan jellemezte Kína terjeszkedési törekvéseit. Ezt mondotta : *"A terjeszkedés érdekében költenek a kínaiak oly merhetetlen összegeket atombombájukra. Nálunk azt kifogásolják, hogy ilyképpen megnyomorítjak gazdasági életüket, holott nyugodtan rank bízhatnak az egész szocialista tábor atom-védelmét. Kevesen ébredtek meg annak tudatára, hogy a kínai atombomba első célpontja a Szovjetunió lesz."*

Morennij felhívta a figyelmet arra, hogy a szocialista tábor egysége kártyavárként omlott össze. Sokféle szocializmus létezik és az egyes csoportok sárral dobálják meg egymást. Annyira, hogy ez már hidegháborúval ér fel. *"Ha* — mondotta — *eltekintünk nyílt ellenségeinktől, — mint Kína, Albánia, Korea, — az emberiség egyharmada, aki állítólag a szovjetrendszer híve, a föld lakosságának egytizedére csökken. És nehéz volna azt képzelni, hogy Lengyelországban vagy Magyarországon minden rendben van. A lengyelek és a magyarok európaiak, ennélfogva individualisták. Sohasem fognak végleg beletörődni abba, hogy a szovjet oligarchia csatlósai legyenek. És nem zavartalan a viszonyunk Romániával meg Csehszlovákiával sem... Így mostantól kezdve két fronton kell harcolnunk. Küzdenünk kell a szovjet fasizmus és a mongol veszedelem ellen egyaránt. Ezért szükségünk van a Nyugat segítségére, kivált Amerikáéra."*

Diákjai nem tudták elképzelni, ki árulhatta el Morennijt, amikor a fiatal tudós egyszer csak hirtelen eltűnt. A beszélgetések résztvevőit kihallgatta a titkosrendőrség; köztük Morennij két leghívebb tanítványát, Volodját és Kolját is.

A két fiú a szovjet társadalom két ellentétes pólusáról került az egyetemre. Itt azonban mély barátságot kötöttek. Volodja nem tudta, ki az apja, ki az anyja ; prostituáltak, tolvajok, orgazdák között nevelkedett. De még ebben a környezetben is rákapott az olvasásra, az iskolában az elsők közé került és sikerült egyetemi ösztöndíjat szereznie. Kolja viszont magasrangú államvédelmi tiszt fia volt. Szülei társaságában megjárta a Nyugatot, s hazatérve nem lelte helyét Oroszországban. *"Arra a meggyőződésre jutottam* — mondotta — *hogy a marxizmus, de főleg a szovjet rendszer visszaesést jelent, hanyatlást az emberiség történelmében... Az űrrepülés ne vakítson el bennünket, amikor tagadhatatlan tény, hogy fél évszázados szovjet uralom múltán városaink és falvaink többsége még a fekete kenyérnek is szűkében van. A művészetek területén pedig már az etruszkok is modernebbek voltak, mint mi —, hogy a görögöket ne is említsük. A kultúra lealacsonyítása, intellektueljeink szolgalelkűsége visszataszította Oroszországot a Nagy Péter előtti időkbe."*

Kolja, akárcsak Volodja, szintén mint életunt került a 7-es kórterembe. Mindkettten itt látták viszont fiatal tanárjukat. A karjába borultak, aztán menten újrakezdték a Morennij letartóztatásakor megszakadt beszélgetéseiket.

A TÖRTÉNÉSZEK MELLETT a 7-es kórterem egyik legérdekesebb fiatalja a 22 éves tehetséges költő, Makár Szlavkov volt. A vaskos szovjet irodalmi folyóiratok nem nyomtatták ki Makár költeményeit, de barátai lemásolták és kézről kézre adták őket. Makár a társadalom perifériáján élt, csak jelentéktelen, alkalmi keresethez jutott. Csinos, de az anyagiakat meg nem vető barátnője ezért pártolt el tőle és hagyta cserben egy autótulajdonos fiú kedvéért. Az ifjú költő, Tarszisz szerint, ekképp látta sajját sorsát : *"Elég belőled, te optimista kintornás, te vánnyaat, bukott angyal. Túl sokan nyüzsögtök már ezeken a tajakon. Azt képzeled, hogy egyszer kinyomtatjak majd verseidet ? Nézd csak utolsó klapanciaaat. A 'Fekete kérdés'-t. Már a címe is elárul. Hiszen ezzel setéten megkérdőjelezed a szovjet életformát. Hát nem azt írod-e, hogy kalitkában élsz? És még csak nem is arany kalitkában. Hát nem azt mondod-e ezzel, hogy rácsok mögött ? Mit gondolsz, nem rács mögött töltod-e majd hátralévő életedet — hacsak nem alkalmazkodol ?"*

De Makár és a 7-es kórterem többi fiatalja nem képes alkalmazkodni. Ezért került a bukott angyalok közé Zenya, a külföldön is híres hegedűművész, Nejzvesztnij, a tehetséges fiatal szobrász és sokan mások. Idegnyugtatókkal tömik őket, hogy teljes letargiába süppedjenek.

Az általános nyomott hangulat azonban a hivatalos szovjet ünnepek időpontja körül rendszerint kissé feloldódik, az elmeklinika üzeme — például az októberi forradalom évfordulója táján — mindenkor megélénkül. Ha ugyanis valakiről feltételezik, hogy esetleg megzavarná a parádét, bezárják a bolondokházába. Ilyenkor az asztalokon, a földön, nemcsak a kórtermekben, hanem a folyosókon is ágyat vetnek az új jövevényeknek. Persze, akad köztük régi ismerős, aki már megjárta a 7-es kórtermet, de elbocsátották és most visszahozták. Amikor társai megkérdezik, mi történt vele, ekképp meséli el esetét :

"A Vörös téren... hiszen tudjátok, éjszakáról éjszakára próbákat tartanak, hogy a fölvonuláson majd megfelelő formában jusson kifejezésre a nép lelkesedése. Nos, gondoltam, megnézem. De annyira izgatott lettem, hogy Lenin egy hajdani jelszavát találtam elkiáltani : 'Le az autokráciával! Soká éljen a szabadság!' ... Egy rendőr lépett mellém : 'Miféle arcátlan viselkedés ez, polgártárs?' — kérdezte. 'Mióta arcátlanság — válaszoltam — Lenin jelszavát használni?' 'Rossz időpontot választott rá' — szólt a rendőr, majd megszagolta leheletemet, hogy részeg vagyok-e, aztán így folytatta : 'Oda viszem, ahova való'."

Történtek ennél tragikusabb esetek is a 7-es kórteremben. Mindenki megdöbbent például, amikor Kolja, a fiatal történész, egy éjszaka az illemhelyen felakasztotta magát. Ez éppen akkor esett meg, amikor Almazovról, Tarszisz önéletrajzi regényének hőséről, külföldön cikkek jelentek meg és a szovjet hatóságok, a további botrányok elkerülésére, elhatározták, hogy szabadon bocsátják az írót. Almazovnak egy fiatal orvosnő bizalmasan, de félősen árulta el a hírt. Az író megnyugtatta :

"Bizhat bennem."

"Tudom... éjjel-nappal gondolok mindarra, amit mondott. És képtelen vagyok aludni."

"Ennek örülök. Él még az orosz szellem. Sokan vagyunk. Össze kell tartanunk."

"Azt nem... én nem állhatok a maguk oldalára. Nem vagyok lázadó. Inkább megalkuszom és engedelmes rabszolga maradok.'

"Nem fog ennél megállni. Hát nem veszi észre, hogy máris eloldotta magát a rendszertől ? Lebeg, a szél fújja. És vihar közeleg. Nagy vihar."

TARSZISZ könyve mottójaként Dosztojevszkij szavait idézi : *"Olyan megrázkódtatás lesz, amilyet a világ sose látott még... Oroszországot köd burkolja majd és a nép régi istenei után kiált."* Tarszisz őszinte és minden során átsüt a valóság, egy bátor ember szenvedélyes igazmondó szándéka. És a bátorság meg az igazságszeretet minden morális változás előfeltétele.

(1) "Ward 7", An autobiographical novel, Collins and Harvill Press, London and Glasgow, 1965.

MEGJELENT MAGYARUL IS
19 idegen nyelvű kiadás után
Méray Tibor
BÚCSÚLEVÉL
című regénye.
ÁRA (postaköltséggel együtt)
fűzve : 12.- frank
kötve : 20.- frank
(vagy annak megfelelő összeg)
Megrendelhető, a vételár beküldésével, kiadóhivatalunknál és az Irodalmi Újság terjesztőinél.

ALBERT PÁL

AZ ÍRÓ SAKKJÁTSZMÁJA

(PHILIPPE SOLLERS : "DRAME" ; ÉDITIONS DU SEUIL, PARIS, 1965.)

KEVÉS FIATAL ÍRÓ lépett be a francia irodalomba olyan kitűnő ajánlólevéllel, mint Philippe Sollers. Amikor 1958-ban *"Une curieuse solitude"* ("Különös magány") című finom, érzelmes, de komoly tehetséget ígérő első regénye megjelent, az alig huszonkét éves szerzőnek egyszeriben két nagy pártfogója is támadt François Mauriac es Aragon személyében. Sollers előtt tágra nyílt az érvényesülés útja : a választékos nyelven írt, borongósfanyar szerelmi történetek negyed század múlva egyenesen vitték volna a "halhatatlanok gyülekezetébe", a Francia Akadémiába. A jóvérű fiatal csikó azonban nem hagyta magát betörni ; első, sikeres könyvét megtagadta, s később művei listájáról is törölte. Következő regényével, az 1961-ben megjelent *"Parc"*-kal hátat fordított pártfogóinak, s új mestert választott magának : a "nouveau roman" pápáját, Robbe-Grillet-t. Az új könyv, a *"Parc"* korántsem volt olyan meggyőző, mint a hagyományos irányzathoz tartozó beköszöntő regény ; a szépen fésült csodagyerekből pattanásos kamasz lett, aki azonban, egyelőre még mutálva, de már a saját hangját kereste. Sollers fejlődésében eljött a lázongás, a felfedezések, a csatározások ideje is : 1960-ban fiatal társaival *"Tel Quel"* címen folyóiratot indított. A lap kezdetben az "új regény" képviselőinek ügyét szolgálta, de amikor a fiatal szerkesztők saját cikkeiktől felbátorodtak, elvetették a "tárgyilagos leírás" addig egyedül boldogítónak hitt receptjét, s a "nouveau roman"-on túlmutató, új szintézist hírdettek meg, amely a fenomenológia mellett a pszichoanalízisnek, a szeriális szerkesztésen kívül pedig a szürrealistáktól örökölt "automatikus írásnak" is helyet biztosítana. Sollers és társainak újabb tanulmányaiban Freud és André Breton neve egyre gyakrabban bukkan fel, s egyre sűrűbben szerepel két másik, az ország határain túl talán kevésbé ismert mester is : az alkotás metafizikai problémáin elmélkedő Maurice Blanchot és a szemantikai-retorikai kérdéseket feszegető Roland Barthes.

NEM VÉLETLENÜL időztünk el az előzmények felidézésénél : Philippe Sollers új regénye, a *"Drame"* aligha lenne érthető, ha csak magányos meteorként, nem közös talajból nőtt (melegházi) palántaként szemlélnénk. Mert Sollers terjedelmére szerény, százötven oldalas könyve nem könnyű olvasmány, magyar szemnek meg — érdeme ez vagy hibája ? — különösen szokatlan. Már a cím is rejtélyes — *"Dráma"* —, főleg, ha az alcím alatta rögtön a *"regény"* műfaját jelöli meg. Kísérő szövegében ugyan Sollers kissé csavarosan bizonygatja címválasztásának helyességét mondván, hogy a "dráma" kifejezést nem színpadi cselekmény, lélektani bonyodalom, hanem "történet" vagy "esemény" értelmében használja, magyarázata kevéssé meggyőző. A műfajra utaló alcím, legalábbis ha megszokott jelentését tekintjük, szintén félrevezető. Sollers műve lehet prózavers, metafizikai elmélkedés, műhelynapló, az alkotás és a nyelv titkairól írt tanulmány vagy egyszerűen egyetlen hosszú mondatból álló monológ, amely a kitérők, közbevetések és korrekciók után visszatér kiindulópontjához, — csak éppen regény nem lehet.

A könyv struktúrája már többet mond el lényegéről, mint borítólapja. Sollers magyarázó hasonlata itt is meglepő, de helytállóbb : a mű hatvannégy fejezete vagy éneke a sakktábla hatvannégy mezőjére emlékeztet. A két szereplő, az író két hasonmása : a két játékos. *"Én"* és *"Ő"*. az egyik, aki a regényen belül regényt ír, a másik, aki a regényíró tetteit és gondolatait elvontabb, általánosabb síkon kommentálja. A tükörjáték bonyolult : a két szereplő közül a narrátor — Sollers — a személytelenebb, hőse, a regényíró viszont mindvégig egyesszám első személyben, a vallomás hangján szól. Az olvasó az egymást tükröző jelenetekbe szinte beleszédül : a *"Drame"* szerzője azokra a festőkre emlékeztet, akik magukat festik, amint éppen festenek. Sakkjátszma, mondja művéről Sollers, — de mi is a tét, a győztes jutalma ? Vajon a kerek történet, amely *"Én"* és *"Ő"* párbeszédéből kialakul, s amelyet a mű, mint a sakkmérkőzések jegyzőkönyve a húzásokat, megőriz az utókornak? Vagy talán az egyes lépések lényegtelenek is, és csak az számít, ami a játszma végén marad : az üres sakktábla? A történet elemei és díszletei nem hiányoznak a leltárból, s sorolhatnánk is őket : tenger, kikötő, mozdulatlan darúk, halászhálók, alkonyati utcák, havas erdők, egy síkos országút, operálóterem, egy kórházi vaságy ; néhány esemény is : egy szerelem emléke, egy baleset, és zaklató, lidérces álmok, amelyekben mint valami vezérmotívum, vissza-visszatér egy Maurice Scève versrészlet... Sollers tudja is, hogy ezeket a széttört cserépdarabokat tetszetős egésszé lehetne összeilleszteni. Narrátora így kommentálja a "regényesítés" lehetőségeit : "Az író természetesen összegezhetné vagy dramatizálhatná az adott helyzetet : egy férfi, egy város, egy nő, — ennyi elég is a történethez. A tetszetős, lendületes elbeszélés ezernyi valóságrészletet felhasználhatna, nem is szólva a személyesebb vonatkozású elemekről. Kényelmes mese is akadna ; látványos, mitológiai párhuzamokkal is elő lehetne adni, egyre többértelmű kitérőkkel, váratlan lélektani fejlődéssel, hirtelen fordulatokkal, elágazó mellékcselekménnyel." De utána zárójelben mindjárt közli is ironikusan : "Regényt bizonyára így kell írni. De most a feladat az, hogy könyvet írjak." Sollers célja nem is az, hogy elmesélje egy férfi és egy nő találkozását és szerelmét egy francia kikötővárosban és környékén: mihelyt története kezd kibontakozni és testet ölteni, azonnal le is rombolja, hogy ugyanazt az alaphelyzetet újabb és újabb nekifutással ragadja meg ; mintha csak az író matricákat hívna elő, de az első színfolt, az első körvonal jelentkezése után mindjárt másikért is nyúlna.

SOLLERS KÖNYVÉNEK struktúráját szójáték is igazolhatná : a francia nyelvben a "sakkot" és a "kudarcot" egy szó fejezi ki : *"échec"*. A szójátékot a *"Drame"*-ra alkalmazva így értelmezhetnénk : a regényíró "sakkmattot" szenvedett. A felvázolt történetből nem lett regény, a valóságanyagból, a kínálkozó lehetőségek, az egymást mágnesként vonzó szavak közül az író nem tudott választani. *"Befejezetlen. Befejezhetetlen."* — állapítja meg a készülő műről ; *"elhibáztam"*, vallja egy-egy bekezdésre futó kísérlet után, hogy végül, mint a századvég költője, Mallarmé, az üresen maradt papírlapról saját tehetetlenségének vádját olvassa. Hiábavaló lenne tehát az egész mű, s csak a részletek, a hajlékony és nemesveretű, de egyben feszes, célratörő stílusa mentenék a vállalkozást ? Mallarmé ihletének lankadásáról, alkotói sterilitásáról, az áruló szavakkal vívott küzdelméről, a Semmi szédületéről remekműveket írt. Példája persze még nem menlevél, de ha tehetségas utódról van szó — s Sollers vitathatatlanul az —, magyarázattal azért felér. Könyvének címét, említettük, pontatlanul választotta, találó azonban a *"Dráma"* elnevezés, ha nem az elhanyagolt, vagy eleve vérszegény cselekményre céloz, hanem a mű mélyebben átélt-megszenvedett rétegére. Hiszen a *"Dráma"* története, ahogy szerzője is mondja, *"felfüggesztett történet"* : nem cél, csak ürügy külvilág és "belső tevékenység" párbeszédének előadására. A megígért regény a könyvben el sem kezdődik, a regényíró-más mindvégig csak anyagát rendezi, de Sollers közben kételyeiről, alkotói problémáiról, a valóság és a tudat közé kifeszített kötélen lejtett táncáról, a lába alatt nyíló örvényekről, a gőgösen elutasított mentőhálóról sokoldalúan és árnyaltan szól. Műve, ebben az értelemben, valódi *drámáról* számol be, s a kudarc jegyzőkönyve nem írói balsiker. Drámája — minden író drámája — alany és tárgy, nyelv és fogalmakba nehezen szorítható létezés, jel és jelentés örök kettőssége. Hogyan lehet a valóság megtört fényét egyetlen prizmával összefogni, a tűnő és változó jelenségeket a mondat hálójával elkapni ? Hogyan lehet Életet és Irodalmat összebékíteni : hogy a herbáriumba ne csak száraz levelek kerüljenek ? Reflexió megférhet-e a létezéssel ? — kérdezi az író-képmás, s válasza : "olyan intenzíven élem át ezt a jelenetet, hogy képtelen vagyok papírra vetni".

Nietzschére hivatkozik Sollers, aki azt tanácsolta : hallgassunk testünk szavára ; álmainkban, észlelésünkben, zsongó érzéseinkben ő beszél. De lehet-e lefordítani fogalmaink nyelvére ezt a suttogást ? S nemcsak egy rejtélyes, közvetlen, de néma nyelvről ábrándozik Sollers, amikor könyve mottójául ezt írja : *"a szívünkben lüktető vér : gondolat"* ? A számadás már nem ilyen optimista : *"a saját magammal futott versenyben állandóan lemaradok"*. A gondolat nem éri utól a létezést. s a tudat csak fájdalmasan regisztrálhatja megosztottságunkat. Hol van tehát a könyv, a Könyvek Könyve, amelynek nem kellene ezernyi nyüzsgő részletet halálra ítélve választania, s amely végre hibátlanul kimondhatná a minden emberben, a legkisebb eseményben is teljes létezést ? Ez a könyv csak a csend lehet : az első szó már mondat, s a mondat árulás. Az irodalom pedig ennek az árulásnak öntörvényű rendszere : minden lépésnél : minden szónál, képnél, mondatnál választást követel készen kínált lehetőségei közül. Aki az irodalom fájára ka paszkodik, az első fogásnál nem is tudja, a sokfelé ágazó ágak hová, céljától milyen messze vezethetik. Csapda az irodalom : az író csak hiszi, hogy ő maga írja könyveit ; bűvészinas az alkotó, aki felelősségtől rettegve töri meg a csendet, de mihelyt az első szót kimondta, a vonzások és választások vegyi folyamatába már nem tud beavatkozni. Minden könyvet írója azzal kezd, hogy az előző műveket, az évezredeken át felgyűlt irodalmat feleslegessé tegye, de minden könyvet az önmagából táplálkozó szörny, az Irodalom kebelez be végül.

HOL VAN TEHÁT az írói szabadság, hol az a határterület, ahol a kimondhatatlant már artikulált nyelv fogalmazza meg, anélkül azonban, hogy az irodalom kelepcéjébe esnék. A mai francia kísérletekről szólva gyakran használják az "anti-roman", "ellenregény" nevet. Sollers vívódó-meditáló műve azonban nem is "anti-roman" ; inkább az *"anté-roman"* — *"elő-regény"* — elnevezés lenne rá találó. A fiatal francia írót a szó születése érdekli : az ihlet pillanata, amikor az élmények, emlékek, a színek, vonalak, hangok, illatok az Irodalom küszöbén felbukkannak. A vállalkozás heroikus képtelensége, *circulus viciosus*-a persze nyilvánvaló : a mű már születésekor — *in statu nascendi* — az irodalom formái felé tapogatódzik. A határterület felderítése így is érdekes és tanulságos ; kérdés csak az, hogy Philippe Sollers a *"Drame"* prolegoménái után hajlandó-e azokra a kikerülhetetlen engedményekre, amelyek az "elő-irodalomból" belépést biztosítanak magába az irodalomba...

ALPHAVILLE

A NÉHÁNY ÉVVEL EZELŐTT jelentkezett francia "új hullám" fiatal filmrendezői rövid lázongás után jobbára megtértek a rendbe. Némelyikükről kiderült, hogy az önbizalmuk nagyobb volt, mint a tehetségük, mások pedig a kedvezőbb anyagi feltételek kísértésének nem tudtak ellenállni. Az eredeti közös célkitűzésekhez talán csak a legtehetségesebb, a legegyénibb, s egyben a legtöbbet vitatott rendező, Jean-Luc Godard maradt hű. Godard ma is egyszerű körülmények között, kevés színésszel, gyorsan és olcsón, szinte műkedvelő módjára dolgozik . függetlenségének, személyes hangjának és termékenységének is ez a magyarázata. Az utolsó, sorrendben nyolcadik filmje, az *"Une femme mariée"*, az *"Egy férjes asszony"* körül még alig ültek el a viták, s Godard máris új, kalandos történetű és fantasztikus témájú, de nagyon is időszerű társadalmi mondandójú művével, az *"Alphaville"*-lel hívta fel magára ismét a közönség figyelmét.

Godard új filmjének, az *"Alphaville"*-nek története két elemből szövődik. Az egyik a detektívhistóriákból került a műbe, hiszen az *"Alphaville"* alcíme így hangzik : "Lemmy Caution különös kalandja". A bűnügyi regények kedvelői pedig jól tudják, hogy Lemmy Caution az angol Peter Cheyney izgalmas könyveinek hőse, akinek kalandjait már eddig is nem egy filmrendező vitte vászonra. Godard filmjének másik eleme lényegesen "komolyabb" : a tudományos-fantasztikus irodalommal, a szatirikus társadalmi utópiákkal tart rokonságot, s egyaránt emlékeztet az angol Orwell "1984" című regényére, Huxley híres *"Szép új világá"*-ra vagy akár Déry Tibor utolsó művére, a *"G.A. úr X.-ben"*-re.

AZ "ALPHAVILLE" története — mintha csak az orwelli címet akarná igazolni — a jövőben, 1984-ben játszódik, amikorra a keleti tábort gazdasági és társadalmi fejlődése összebékítette a nyugati világgal. Lemmy Caution a Föld lakóinak képviseletében, Ivan Johnson álnéven, a Neva-Yorkban megjelenő *"Figaro-Pravda"* riportereként érkezik a távoli galaktika fővárosába, Alphaville-be, hogy annak földi származású mérnök-diktátorát, von Braunt rávegye a visszatérésre. A futurista városban rend uralkodik, az állampolgárok szabadon élnek, szemmelláthatóan jómódban is, csak éppen a gondolat szabadsága tűnt el életükből. Önállóan senki nem gondolkozhat itt ; mindenkinek az agytevékenységét egyetlen központi elektronikus gép, az "Alpha 60" irányítja. Az alphaville-i társadalom jelszava : logika. Minden tényt regisztrálni és rendszerezni kell, a logikusan levont következtetéseknek pedig vakon engedelmeskedni. Az alphaville-i állampolgár soha nem kérdez, csak indokol ; nem ismeri a *miért*-et, csupán a *mert*-et. A könyörtelen ésszerűség persze az érzelmeket is száműzte, s a mindenütt megtalálható "bibliából", a közhasználatú és engedélyezett szavak szótárából hiányoznak az olyan kifejezések, mint *érzés, szeretet, művészet, természet, emlék*. Az alphaville-i ridegségen egyedül a szerelem foghat ki. A földi küldött, Lemmy Caution megbízatását ugyan nem tudja teljesíteni, de mégsem egyedül tér vissza Neva-Yorkba : von Braun professzor helyett annak szépséges lányát, Natását viszi magával...

CSALÓDNÉK A NÉZŐ, ha Jean-Luc Godard-ban a jövő prófétáját keresné, vagy éppen az ötletek eredetiségét kérné tőle számon ; nem egy tudományos-fantasztikus regény több invencióval, látomásosabb erővel festette a futurista társadalom freskóját. S csalódnék az is, aki Godard művében megdöbbentő díszleteket, atomrakétákat, űrhajós-egyenruhákat vagy robotgépeket várna. A fiatal francia rendező, meghökkentő bátorsággal, szinte a semmiből teremtette meg filmjét. Az "Alphaville"-ben úgyszólván nincs egyetlen egy stúdióban forgatott jelenet sem ; Godard egyszerűen a mai Párizst fényképezte, jobbára éjszaka : repülőtereket, bankok előcsarnokát, üzlethelyiségeket, elektronikus laboratóriumokat, a Rádió új székházát, a városból kivezető autóutakat. A finnyás kritikus nem teljesen alaptalanul állíthatná, hogy Godard filmje itt-ott naiv, egyszerűsítő vagy akár kihívóan nagyképű, — az *"Alphaville"*-t ez a technikai igénytelenség, a szűk büdzsé kényszere teszi mégis izgalmas, nyugtalanító, mindenkihez szóló művé. A gyanútlan néző eleinte azt hiheti, hogy bizonytalan, távoli jövőbe vezeti a történet, de azután fokozatosan ráébred, hogy — ha szokatlanabb megvilágításban is — a legmaibb jelent látja a vásznon. A folyosók labirintusa, a liftaknák és aluljárók hálozata, a felhőkarcolók, az autóáradat a *mi* életünknek mindennapos díszletei. A jelek, feliratok, számok, formulák, nyilak és jelzőlámpák feltételes reflexet kiváltó nyelvét *mi* beszéljük az érzelmileg árnyaltabb, gazdagabb nyelv helyett. Az egyén a *mi* világunkból tűnik el, hogy, mint a költő mondja, csak egyszerű "kartoték-adat" legyen. Vállra tetovált számért, "ésszerűtlen magatartást" büntető kivégzésért nem is a jövőbe, elég ha a közelmúltba fordulunk : a vádiratot ott is a "ráció", a "társadalmi szükségszerűség" nevében fogalmazták. Alphaville nem a jövő : a *jelen* városa ; Lemmy Caution, a marcona vonású titkosügynök pedig a múltból itt ragadt, tiszta szívű és romantikus ábrándozó... Romantikus persze Jean-Luc Godard is, mint bizonyára minden művész, de a törvények világában büszkén vállalja is a jelzőt. *Ars poeticá*-ját pedig a még megosztott Föld nem egy pontján meghallgathatnák : "A művészek feladata az, hogy csapdát állítsanak a tervgazdálkodás útján".

KÖRMENDI FERENC

A TÉVELYGÉS ÉVSZAKA

Az ifjúkor tévelygés, a férfikor küzdelem, az öregkor megbánás
(Disraeli)

KÉT ÜGYET — mikroszkopikus kivételektől eltekintve — az egész fiatalság átérez s a magáénak tekint. Az egyik a béke ügye : a többség a békét szabadságban akarja megélni ; a kisebbség azért követel szabadságot, hogy minden áron, még a szolgaság árán is békét követelhessen ("Rather red than dead"). A másik ügy a négerek teljes politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális egyenjogúsítása ; ebben a kérdésben is van többségi felfogás.

A többség az amerikai néger elmaradottabbságát és különféle nehézségeit a fehér társadalom önzésének, közömbösségének, sőt bűnének tulajdonítja. Jóvátételképpen kivételes bánásmódot követel a négerség részére és lelkesedve olvassa a "fekete öntudat"-tól a nyílt fehérgyűlöletig terjedő szélsőséges aktivista írásokat. A kisebbség elveti azt az általánosítást, hogy az amerikai négerség egyetemesen és kivétel nélkül az elnyomottság és nyílt vagy burkolt üldöztetés állapotában él ; a teljes integrációt fejlődési folyamatnak tartja, amelyet nem lehet feltartóztatni, de erőszakosan kisürgetni sem lehet; nem ismeri el a faji fensőbbség elvét, akár fehér ember, akár színes bőrű ember hirdeti ; méltányolja a "fekete kultúrát," de visszautasítja néhány túlzó néger intellektuel és fehér rajongóik felfogását, amely szerint a "degenerálódott" fehér (s elsősorban nyugati keresztény) civilizációnak hozzá kell idomulnia a fekete (afrikai) civilizációhoz, sőt benne — mint erősebben, ősibben és egészségesebben — mihamarabb fel kell szívódnia.

A kisebbségi felfogás nem rideg, hanem rugalmas és türelmes ; a kisebbség tisztában van azzal, hogy semmilyen korszakalkotó átalakulás sem megy simán, és felkészül a zökkenők, kilengések kiegyenlítésére. A többségi felfogás dogmatikusabb és a túlzásokat is elkerülhetetlennek tartja, bár az aktivisták néha túlságosan heves fellépése utóbb mintha valamit lecsiszolt volna merevségéből.

A fehér-néger kapcsolatokról beszélgetett a "Newsweek" munkatársa egy tizenkilenc éves déli fehér diáklánnyal. A lány nézete szerint a diszkrimináció délen is hamarosan teljesen megszűnik, mert a változás elkerülhetetlen ; megérti a fiatalokat, ha börszínre való tekintet nélkül érzelmi és szexuális viszonyba kerülnek egymással, mert "ember és ember között ebben a vonatkozásban nem lehet különbség" ; de őbenne még annyira él a hagyomány, melyben nevelkedett, hogy nem engedne néger fiút magához nyúlni — ez a beidegződése.

Egy boldog házasságban élő fehér diák és néger diáklány egyetlen fájdalma, hogy az asszony rokonsága — egy jómódú köztisztviselő-család — nem tud belenyugodni a házasságba és "nem fogadja el őket."

"Teljesen mindegy, hogy a barátom fehér-e vagy néger vagy sárga bőrű", mondta egy fehér diáklány ismerősöm a mai fiatalok egy részének jellemző brutalitásával. "Az egyetlen kérdés, hogy szexuálisan megfelelünk-e egymásnak vagy sem."

Egy fehér protestáns diáklány azt mondta, hogy százszor inkább feleségül menne egy néger protestáns, mint egy fehér katolikus fiúhoz. A lány egy újangliai ősrégi angol család tagja. Ma már csak a legkonzervatívabb déli egyetemeken esik meg, hogy a fehér diákság egy része csendben bojkottálja a néger diákokat. "Együtt tanulunk és együtt élünk, a c a m p u s-on", mondta egy fehér fiú, "és ez rendjén is van. De hogy kivel érintkezem és kit kerülök, az az én magánügyem."

A probléma egyik vonatkozása túlmutat a diákkoron s a fiatalságon. Egy nemrégiben végzett mérnök ismerősöm semmi kivetnivalót sem találna abban, ha legközelebbi állásában egy magasabb beosztású néger irányítása alatt kellene dolgoznia. "Feltételezem", mondotta, "hogy nemcsak a rangja lenne magasabb, hanem a képzettsége is nagyobb ; és feltételezem, hogy munkám elbírálásában nem vezetnék faji előítéletek." Valaki közbevetette : hogyan fogadná, ha egy megpályázott állást vagy kiérdemelt előléptetést azért nem kapna meg, mert az extrémisták képviselte preferenciális elv értelmében azt egy kevésbé képzett négernek kellett juttatni. "Feldühödnék", válaszolta a mérnök, de mindjárt nagy jóhiszeműséggel kijelentette, hogy nem hisz a szélsőséges irányzat gyakorlati érvényesülésében. "Egy egész ország majdnem osztatlan együttérzését és együttműködését nem könnyű megszerezni, de nem nehéz eljátszani, és ezt a józan négerség felelős vezérei nem kockáztatják meg", mondta nagy optimizmussal.

Az egyik New York-környéki kertváros odáig teljesen fehér negyedét, lakossága óhajának megfelelően, valami két évvel ezelőtt megnyitották a négerek előtt. Így került egy ismerős fehér család közvetlen szomszédságba egy néger családdal. "A két szomszédvár" kapcsolatai az első hónapokban barátságosan alakultak, bár az újonnan jöttek feszes viselkedése elárulta, hogy nem könnyen alkalmazkodnak a helyzethez. Mindkét családban felsőbb-középiskolás gyerekek vannak, a gyerekek iskolatársak. Nemrégiben megkérdeztem ismerőseim fiától és lányától, milyen viszonyban vannak a szomszéd-gyerekekkel az iskolán kívül. Elkenték a választ. Vannak "bizonyos nehézségeik egymással", mondta a fiú, de nem részletezte a dolgot. A lány azt mondta, hogy a néger gyerekek "nem nagyon kedvelik" őket ; de lehet, tette hozzá, hogy ez "a mi hibánkból van így."

●

DR. JEROME FRANK, a baltimore-i Johns Hopkins Egyetem egyik klinikai pszichológusa a New-York-i "Society for Ethical Culture" nevű társaságban tartott előadásában egyebek között ezt mondta : A diákság és általában a fiatalság nyugtalankodása nagyrészt annak tulajdonítható, hogy országszerte erősödőben van az etikai öntudat."

Egy fiatal filozopter barátom szerint lehet, hogy így van, de az sem lehetetlen, hogy csak intellektuális divathullámról vagy attitüdről, szerepről van szó, hiszen az egyetemi vitaüléseken minden másról több szó esik, mint az etikai alapértékekről. Nem sokkal járulnak hozzá a jó és a rossz fogalmának időszerű tisztázásához, változó értékeinek újabb meghatározásához. "Az etikai fogalmak zűrzavara nagyobb, mint valaha", mondotta. Nem valami optimista nézet, de talán nem megokolatlan. Az erkölcs és az erkölcstelen fogalma a fiatalságban ma inkább könnyen indukálható hangulati érték, mint valamilyen leszűrődött szemlélet kikristályosodása. Az általános, nemcsak etikai zűrzavarnak is megvan a maga varázsa ; a nyugtalankodás célja lényegében lehet maga a nyugtalankodás.

A vallás problémája ma is figyelemre méltó szerepet játszik a fiatalság életében. Egy utóbbi közvéleménykutatás eredménye szerint a diákság hatvan százaléka "helyesli" a vallásosságot, de csak húsz százaléka gyakorolja "meggyőződésből," huszonöt százaléka "hagyománytiszteletből" vallásos és tizenöt százaléka "más okokból." A negatív negyven százalékból huszonöt közömbös a kérdésben, tizenöt százalék ellenségesen áll a vallással és vallásossággal szemben.

Ezek a kikerekített számok merevek ; a valóságban itt sincsenek éles határvonalak. Egy katolikus diák ismerősöm egyszer élesen kikelt sok társa vallástalansága ellen, később azonban azt fejtegette, hogy voltaképpen az ateizmus is vallás — "negativ vallás" — és semmi kifogása sincs az ellen, hogy a kommunisták istentagadónak nevelik gyermekeiket. "Ha egyszer majd az Isten-élmény kegyelmében részesülnek, ami a legtöbb ember életében rendszerint elkövetkezik, úgyis megváltoznak", mondotta. Egy fiatal ateista ismerősöm a vallásosságot irrelevánsnak, egyébként ártalmatlannak tartja ; egy másik fiatalember szerint Isten "valószínűleg van," de a vallás "fölösleges kényszerzubbony", a vallásosság pedig "merő hipokrízis."

A fiatalság gondolatvilágában fontos helyet foglal el a bűn problémája. Kriminológiai értelemben majdnem egyöntetű az a felfogás, hogy a bűnhődés nem oldozza fel a bűnöst, a büntetés még kevésbé. Bűn az alapvető berendezkedés folytán természetesen mindenfajta társadalomban van, de bűnös nincsen : mindenért minden esetben a társadalom felelős, az úgynevezett bűnös maga csupán áldozat. Werfel regénye, a "Nicht der Mörder, der Ermordete ist schuldig" egy egyéni tragédia mélylélektani motívumait vizsgálta etikai szempontból és e módon jutott el sokat vitatott tételéhez. A mai fiatalság nagy része sommás ítéletben, minden tényvizsgálat, sőt tényismeret nélkül a felnőtt társadalom rendjét és intézményeit marasztalja el mind etikai, mind kriminológiai vonatkozásban, mert "az egyén bűnössége mindig a kollektív bűnösség vetülete." Ez az általános önfeloldozás ugyan nem küszöböli ki, de lényegesen csökkenti a bűntudatot és funkciójának jelentőségét.

A "Newsweek" szerint a fiatalság a bűnt etikai összefüggéseiben általában a szexuális vonatkozásokra redukálja. A többség — talán nem egészen őszintén — a promiszkuitást "gyanakvással szemléli", viszont a szabad együtt élést természetesnek, kívánatosabbnak és erkölcsösebbnek tartja, mint a gátlásosságot, a "káros komplexusokhoz vezető önmegtartóztatást" és a "rossz házasságban való együttkínlódást." Ez voltaképpen erkölcsi szentesítése a próbaházasság nemhivatalos intézményének, de a törvényes válásénak is, bár általában — sokan a maguk tapasztalataiból — tudják és mindenre feltétlen mentségnek is tartják, hogy elvált szülők gyermekei mindig nehéz helyzetben vannak s a többinél több és súlyosabb problémával küszködnek.

"A házasság előtti szexuális élet — fiúké, lányoké egyformán — a mai életforma természetes alkotóeleme", mondta egy washingtoni szigorló bölcsész egy közvéleménykutatónak. "Nem eredendő bűn, amelyért pokolra jutunk." Ez az új szexuálkódex az "új moralitás" alapja. De tizennyolc lány közül tizenhét el szeretné kerülni a "balesetet." Ha mégis megesik, a művi megoldást egyszerűen, bár a tapasztalatok szerint nem szükségszerűleg egyszerű "technikai kérdésnek" tekintik , a megelőzést pedig többen helyeslik, mint amennyien vallási okokból kárhoztatják.

A szexuális magatartás, mondta egy nagy vidéki vegyeskollégium egyik leánynövendéke, nem "forradalmi jelenség," de mindenesetre elvezette a fiatalságot "az új szabadsághoz." Ennek a szabadságnak a lényege — fejtegette kérdésemre egy tizenkilenc éves diák —, hogy "semmitől sem kell tartózkodnunk és semmit sem kell szégyellnünk."

"Új szabadság" — milyen jól hangzik. A kérdés csak az, hogy a "régi" gátlások alól felszabadult fiatalság megszabadult-e új szabadságában a "régi" szorongásoktól és talált-e valamilyenfajta "új boldogságot."

●

"GAZDASÁGI RENDSZERÜNK alaptermészete, hogy nemcsak az igények kielégítésére, hanem új igények teremtésére is törekszik", írja Russel Lynes "The Tastemakers" című kultúrtörténeti munkájában. A kapitalista rendszerben ez így van rendjén. A reklám azonban — a gazdasági rendszer egyik nagyhatalma — főleg a szexuális motívum kiaknázásával igyekszik fokozni az ifjúság anyagi igényeit és így — a kölcsönhatás törvénye értelmében — szexuális jellegét erősíti.

Nincs az a mindennapi tömegfogyasztási cikk, melynek a mai reklám ne adna erotikus alaphangulatot és nehéz lenne eldönteni, hogy gyermekded naivitás vagy cinikus szándékosság szólal meg a fiatalságot ostromló legtöbb reklám egyértelműségében. A televízión a kádban vagy a zuhany alatt mosakodó szép fiatal nő olyan szenzuálisan fülledt hangon, oly megtévesztő szótöredékekkel s a fizikai gyönyör olyan félreismerhetetlen arcjátékával kínálja a szappant a nézőnek, mintha egészen másról volna szó. Ha hihetünk a reklámjelenetnek : a hajápoló-készítmények egyetlen rendeltetése egy fiú vagy lány szexuális meghódítása. Ugyanez az egyértelműséggel telített, erotikusan túlhevült hang szólal meg a megfelelő kép kíséretében, amikor egy vagy másfajta cigarettát, sőrt, mosógépet vagy babkonzervet, automobilt vagy cipőkenőcsöt és százféle más cikket akarnak eladni. A reklám azt igyekszik szuggerálni, hogy a fiatalság nem állapot, hanem érdem. Vizuális eszköze a sugárzó szépség, a gátlástalan viselkedés ; hangszíne a beteljesülés mámorosan rekedtes kitörése. A rádió a hanghatásokat fokozza végtelen, bár a túlzott ismétlésekkel mármár egyhangúvá váló változatokban. És — a TV-reklámmal együtt — mindent kegyetlenül elénekel, mintha csupa immár csak hangokra reagáló gyengeelméjűhöz szólna, vagy dadogó beszélne, aki csak dalolva tudja folyamatosan kifejezni magát. A nyomtatott reklám sem vonakodik a fél- vagy inkább kilenctized-meztelenség obszcén fitogtatásától ; egy népszerű hetilap egyik utóbbi számában huszonhét egészoldalas női-holmi hirdetés közül tizenegy alaposan meghaladta a decenssség szélső határát.

Ezért természetesen nem a fiatalok, hanem a felnőttek felelősek : ők tervelik ki, csinálják meg és gyömöszölik az ifjúságba ezt a fajta reklámot. Egy vezető reklámember egy New-York-i hirdetéstudományi ankéton nemrégiben ezt mondta : "Isten a tudója, hogy néha igazán szégyellem magam." Egy fiatalabb versenytársa erre az önvallomásra így válaszolt : "A lényeg az, hogy hogyan érem el a legjobb eredményt."

Üzleti szempontból valószínűleg jó az eredmény. Megkérdeztem három diák ismerősömet, hogyan hat reájuk ez a reklámstílus. Az egyik azt felelte, hogy "egészen mulatságosnak és hatásosnak" tartja. A másik válasza az volt, hogy "miért éppen a reklám legyen tartózkodó, amikor semmi más sem az ebben az életben." A harmadik azt mondta, hogy a "tolakodó" reklám bosszantja és lehetőleg nem is vásárolja meg, amit ilyen módon hirdetnek. Nem kétséges tehát, hogy a reklám kondicionáló ereje nem előnyösen befolyásolja a fiatalság egy nagy részének ízlését.

●

ISMÉT RUSSEL LYNES könyvéből idézek: "A civilizáció fejlődési folyamatának egyik legfőbb tényezője az ízlés." A mai társadalmakban a fiatalságé az osztály- és országhatárokat áttörő legeredetibb kollektív ízlés ; és ez a tömegízlés válságban van.

Egy kollégista fiúval a táncaikról beszélgettem. "Mit akarnátok?", kérdezte, egy bíráló szón felingerülten. "Azt, hogy, valcert táncoljunk? N e m fogunk valcerozni."

A maguk táncait táncolják. A F r u g, a S w i m, a W a t u s i, a H i k e, a G o g o, a M o n k e y, a J e r k, a B i r d és a többi mind a R o c k 'n' r o l l származéka és a T w i s t nem túlságosan szubtilis változata. ("Amit ti szubtilisnek neveztek, az dekadencia", mondta a keringő ellensége. "Az őserő a primitív.") A táncok eredete az afrikai primitívek frenetikus mozgáskényszere, de minden misztikus vagy mitikus tartalom nélkül ; alapeleme a vitustánc. Árnyalati különbözőségük a nevükhöz kapcsolódó néhány jellegzetes mozdulat — ugrálás, fáramászás, szárnycsapkodás, úszás, bandukolás és a többi — hátterük a narcisztikus ösztön, jellemük a csoportos elkülönülés, tudattalan céljuk a szexuális gerjesztés.

Ennek a dallamtalan és áldinamikus — valójában reménytelenül statikus — ifjúságnak a táncmuzsikája nem ismer melódiát, legfeljebb dallamfoszlányt ; s a gépiesen zakatoló ritmusa is csak valami rángó lüktetés. A legtöbb táncdal-siker álmosítóan egyhangú. Ennek is az afrikai törzsi primitívség a bélyege ; a "New Yorker" megállapítja: a fehér szólisták és együttesek legfőbb mai törekvése, hogy négeresen hangozzanak. Stílusukban érzelgősség vegyül nekivadult indulattal. A b e l c a n t o elnémult ; a mai énekes akkor lesz népszerű, ha nyerses, rekedtes hangja olyan, mint egy éretlen süldőlányé ; vagy ha úgy tud üvölteni, hogy az audiométer tűje kiugrik a műszerből ; vagy ha úgy tudja rezgetni a hangját, ahogyan a pesti bérkaszárnya udvaráról az egykori Marcsának a harmadik emeleti g a n g-ra felkántáló néhai vak koldus tudta. A dalcsinálók alig képesek új melódiákat kiagyalni, egy-egy eredetibb motívumot húszan másolnak vagy variálnak ; a népszerű átírók a régi dallamokat és ritmikájukat elszántan — bár gyakran briliáns hangszerelésben — torzítják a felismerhetetlenségig.

A dalszövegek is az artikulálatlanság csillaga alatt születnek Skálájuk szűk : szirupos szentimentalitás, kérges durvaság, a halállal való morbid kacérkodás. Két jellegzetes, ismétlődő dalszöveg : a fiú a lányt sportkocsiján (vagy motorciklijén) százötvenes tempóban bűvöli (vagy negligálja) és a lány csak akkor eszmél rá, hogy kivel mórikált (vagy ki után sorvadozott), amikor már csak a sebesség — átvitt értelemben : a mai életiram — áldozatának frissen hantolt sírján bőgheti el bánatát ; azután jöhet a következő fiú a sportkocsiján. A másik : a meg nem értett lányka hetyke és cinikus fiúja mellől "bemegy a belvárosba", ami természetesen az italt, a kábítószert, a züllést jelenti. (Ebben van persze valami ellentmondás : hiszen az ifjúság nagy része lázasan tiltakozik az ellen, hogy az alkoholizmus. a marijuana-szívás, a heroin-rabság "züllés." Akik beleesnek, természetesen "a társadalom áldozatai.")

Mindez valami édeskés-kesernyés bébi-"beatnik" s l a n g-ben mondódik el. A "New Yorker" cikkírója néhány népszerű új dalszöveget csak az ötödik, tizedik vagy huszadik hallásra értett meg, ami egyébként elismerésre méltó teljesítmény ; volt azonban sok olyan is, melynek értelmét egyáltalán nem sikerült kihámoznia az előadó korgásából vagy nyivogásából. De bármiről légyen is szó ezekben a bárgyúságokban, zsúfolva vannak értelmetlen indulatszavakkal (je-je-je, aóó-áh, hu-hu-hóó, bee-bongg-aa, bwo-eeng, bweeh-ma-ahh — ahogyan egy párat én kivettem), sőt gyakran az egész szöveg ilyesfajta nyögdécselésből áll. "Az őserdő hangja ez", mondta egy válogatósabb fiatal ismerősöm, "csak kevésbé természetes." De ő kivétel. "És akinek ez kell, megérdemli, hogy megkapja", mondta rosszkedvűen.

Végtére is minden nemzedéknek megvan a maga "Szomorú vasárnap"-ja és "Rececе"-szerűsége, és nem állítom, hogy az én fiatalkorom kuplészövegei, az uncili-smuncilik, az egypupúk és többpupúk s a többi hülyeség költészet volt, de talán akadt bennük a kezdetleges humornak valamiféle árnyalata, a Barocaldi-cirkusz Jancsi-bohócának színvonalán. A mai dalszövegekből a humornak még az árnyéka is hiányzik. Az ifjúság nagy része ma olyan humortalan, mint egy koros sörgyári könyvelő vagy egy mellőzött morva bakaszázados volt az én ifjúkoromban.

A kedvenc hangszer a gitár és bármi más, amit pengetni lehet, ide értve a csak p i z z i c a t o használt nagybőgőt, és a dob minden változata. Szimbolikus jelentésük félreérthetetlen. "T i ezt alig érthetitek meg, de e z van a m i vérünkben", mondta egyszer egy diáklány, amikor a mai népszerű tánczenéről beszélgettünk.

Kedvelt dalforma a népballada-utánzat, bár a hagyományos elemek felhígításával nem hat természetesen, új elemek alkalmazásával szintetikussá válik, amikor a ballada-iparosok a prérit az autóúttal, a lovat a sportkocsival, a "cowboy"-t a pilótával, a távoli hegyeket a felhőkarcolókkal, a friss forrásvizet a "cocktail"-lal helyettesítik. Csak a teleholdat hagyják meg a felhőtlen égen, s a hold ugyanúgy világít, mint dédapáink idején.

Ez a torz muzsika minden formájában évenként sok százmillió hanglemezen is megjelenik és elfogy. (Mindenkinek van tranzisztoros táskarádiója, gramofonja, TV-je, vagy hanghű zenegépe : ez "életszükséglet.") Egy szakmai közlöny hétről hétre — mint holmi versenyeredményt — közli a száz kedvenc és legkelendőbb lemez jegyzékét. A "Washington Post" nemrégiben ezt írta : "Amikor a felső ötvenet hallgatjuk, borzongva gondolunk rá, hogy milyen lehet az alsó ötven."

És ezt is, majdnem kivétel nélkül, mind felnőttek gondolják ki, tervezik, gyártják és terjesztik. Az ifjúság csak elfogadja — talán mert az kell neki, tehát megkapja ; talán mert nem kap mást.

Irodalmi Ujság

TARDOS TIBOR, a kitűnő magyar író, aki két esztendeje Párizsban tartózkodik s akinek útlevél hosszabbítási kérelmét a Magyar Kormány visszautasította, menedékjogot kért a francia hatóságoktól. Tardos a második világháborút Franciaországban élte át, ahol részt vett az ellenállási mozgalomban. 1946-ban tért haza s regényeivel, novelláival, filmforgatókönyveivel és riportjaival hamarosan a fiatal írónemzedék egyik legismertebb tagja lett. 1956. nyarán Petőfi-köri bátor felszólalásáért Déry Tiborral együtt kizárták a kommunista pártból. A forradalom leverése után letartóztatták és egyik vádlottja volt az úgynevezett "író-pernek", amelyben másfél évi börtönre ítélték. Kiszabadulása után, 1963-ban jelent meg újra könyve Budapesten "Tücsök" címmel s ebből filmet is készítettek. "Színek" című könyvének megjelenését a hazai cenzúra nem engedélyezte. Ez a kötet idén tavasszal jelent meg Párizsban a Gallimard Kiadónál.

*

SÚLYOS INCIDENS az osztrák-magyar határon : ausztriai jelentések szerint magyar katonák behatoltak osztrák területre, fegyverrel fenyegettek négy osztrák állampolgárt és egyet közülük magukkal hurcoltak Magyarországra.

*

AZ ERDÉLYI KÉRDÉSRŐL — "Die Siebenbürgische Frage" címen német nyelvű könyvet adott ki a "Nemzetőr". A dokumentációval hitelesített könyv Erdély múltjáról és jelenéről ad részletes ismertetést.

*

PETÉNYI GÉZA a II. számú Budapesti Gyermekklinika igazgatója szeptember 4-én 76 éves korában váratlanul elhunyt. Petényi egyik kiválósága volt a század nagy magyar orvosainak. Az irodalom és művészet értője, írók és művészek igaz barátja volt.

*

MÓRICZ ZSIGMOND "Árvácska" című regénye Rónai Pál előszavával megjelent portugál nyelven, Brazíliában.

*

BENJAMIN BRITTEN ENSZ-himnuszt komponált. A világhírű zeneszerző új művét a világszervezet alapításának 20. évfordulóján, október 24-én adják elő a közgyűlésen New Yorkban.

*

AUER PÁLNAK, Magyarország volt párizsi követének "Európa és a nemzetközi feszültség" című cikkét július 28-i számában első oldalán közölte a "Journal de Genève".

*

DR. FÁBIÁN BÉLA, a Volt Magyar Politikai Foglyok Szövetségének elnöke európai körutat tett, melynek során Londonban, Oslóban, Stockholmban, Koppenhágában, Amszterdamban, Brüsszelben, Bonnban, Zürichben és Cannes-ban előadásokon és sajtó tájékoztatókon ismertette a mai magyar politikai foglyok sorsát és a nemzetközi közvélemény segítségét kérte kiszabadulásuk érdekében.

*

A DEBRECENI CSOKONAI SZÍNHÁZ október 7-én ünnepli fennállásának századik évfordulóját. Katona József "Bánk bán"-iát adják elő, mint a száz év előtti megnyitón.

*

LUIS BUNUEL spanyol filmrendező a "Szerzetes" című filmjét forgatja Mexikóban Jeanne Moreau főszereplésével. A hírek szerint a film befejezése után Bunuel visszavonul a filmezéstől.

*

DÜRRENMATT világhírű svájci drámaíró "A bíró és hóhérja" című művének filmesítési jogát Paul Heller amerikai producer szerezte meg.

*

D.A. SIQUEIROS mexikói festő 4000 négyzetméter nagyságú festmény alkotását tervezi az emberiség fejlődésének ábrázolására.

*

A BUENOS AIRES-I EUDEBA kiadó jeligés pályázatot hirdetett 1965. október 15-i határidővel Cervantes "Don Quijote" című regénye kis alakú kiadásának illusztrálására. A pályázaton bármely ország művészei részt vehetnek. Az első díj ezer dollár és a jogdíjak.

YBL ERVIN, a nemzetközileg is becsült művészettörténész, egyetemi címzetes rendkívüli tanár, 76 éves korában Budapesten elhunyt. Értékes művészeti gyűjteményét eddig meg nem jelent adatgyűjtését, az Ybl-családnak és nagybátyjának, Ybl Miklós építőművésznek nála lévő emlékeivel együtt, a székesfehérvári István-király Múzeumra hagyta.

*

ERNEST ANSERMET, a világhírű svájci karmester vezényli a szeptember 20-án kezdődő VII. Budapesti Zenei Hetek megnyitó hangversenyét.

*

A BUDAPESTI SZÍNHÁZAK augusztus végén megtartották évadnyitó társulati ülésüket. A Nemzeti Színház tagjai közül nyugdíjba vonult Gózon Gyula, Kemény László, Bihari József, valamint Nagyajtai Teréz és Laczkovich Piroska jelmeztervező. A társulathoz szerződött Egri István színész-rendező. A Vígszínház oddigi műsortervét kibővítette. Bemutatja Dürrenmatt "Fizikusok" című drámáját is. Az újonnan szerződtetett tagok között van Darvas Iván is. A Thália Színház Babel "Alkony" című drámájával kezdi évadját. Az év folyamán studió-előadásokat is rendeznek. Az első studió-bemutató Beckett színműve, a "Godot-ra várva."

*

TÖBB XVII. SZÁZADI eredetinek eladott németalföldi mester képéről megállapították a szakértők, hogy hamisítványok. A hamisító a 18 évvel ezelőtt elhunyt Van Meegeren holland festő, akinek Jacques nevű fia könyvet írt apja életéről és a hamisítások történetéről.

*

RUDOLPH VALENTINÓNAK, a békeévek híres filmszínészének életét ismét megfilmesítik. A filmből darabváltozat is készül. A címszerepet Mastroianni alakítja.

*

A FRANKFURTI őszi könyvkiállításra és vásárra eddig 38 országból 2.376 kiadó jelentette be részvételét. Kiállításra 150.000 mű kerül, ebből 50.000 új megjelenésű.

*

THOMAS MANN halálának 10. évfordulójára emlékplakettet készített Lübeck városa. A plakettet Zürichben átadták az író özvegyének.

*

A REVUE DE PARIS ez év július-augusztusi száma Leonard Woolf rendkívül érdekes írását közli. A szerző, aki Virginia Woolf férje volt, részletesen elemzi a világhírű írónő elmebajának eredetét és lefolyását. Szerinte már a gyermeklány súlyos idegbajban szenvedett és az öngyilkosság gondolata élete végéig kísértette. Több kísérlet után, az írónő 1941-ben végzett magával. Leonard Woolf, ki harminc éven át volt Virginia hűséges társa, nagy tapintattal és körültekintéssel elemzi az írónő zsenijében és művében mutatkozó idegrendszerbeli zavarok nyomait.

*

JEAN-PAUL BELMONDO egy 80 éves aggastyánt alakit új filmjében. **A film — "Az Isten Párizst választotta" — egy újságíró emlékeit eleveníti fel 1895 és 1965 között.**

*

CHAPLIN LÁNYA, Geraldine, új filmszerepet kapott. Egy hitleri koncentrációs tábor lakóját. A film Edith Bruck novellájából készült, az írónő személyes élményeiből.

*

ISMERETLEN GOYA-festményt találtak a Madridtól 25 kilométernyire fekvő Valdemoro falu XVI. századi templomában. A madridi Prado szakértői kétséget kizáróan megállapították, hogy a már erősen megrongált Mária-kép Goya alkotása.

*

ELEANOR POWELL, a háború előtti évek híres táncos filmszínésznője új életpályát választott. Elvégezte a teológiát és az egyik baptista egyház papjának választották meg.

A XVI. ÉS XX. SZÁZADI drámák versenye fog lejátszódni őszszel a párizsi állami színházakban. A Comédie Française, az Odéon, a Théâtre National Populaire és a Sarah Bernhardt Színház Cervantes, Shakespeare, Giraudoux, Giono, Duras és Ionesco darabokat tűzött műsorára.

*

GEORGES BRAQUE volt az egyetlen művész, aki a XX. században a Louvre-ban megbízást kapott mennyezetfestésre s ő volt az első, akinek még életében itt állították ki műveit. Özvegye most a Louvre-nak ajándékozta néhány olyan művét, amelyet a nagy festő a műtermében visszatartott : 14 festményt és 4 archaikus felfogású bronz kompozíciót.

*

AZ OLASZ Filmstatisztika szerint az év első hat hónapjában 125 egész estét betöltő játékfilm készült. Ebből 79 koprodukció volt.

*

A LONDONI Christie Aukcióházban Claude Monet "Szénabogyák" című festménye 25 ezer fontért kelt el. Renoirnak "A fontainebleau-i erdő" című tájképéért 20 ezer fontot fizettek.

*

HERMANN OTTÓ, a nagy magyar természettudós 130 évvel ezelőtt született. Szeptemberben, az évforduló alkalmából, emlékünnepségeket rendeznek Miskolcon. Ekkor kerül sor végakaratának teljesítésére. Gyakran emlegette, hogy halála után Hámorban temessék el. A tudóst a Kerepesi temetőben hantolták el és hamvait most helyezik édesapja sírja mellé, a hámori temetőbe.

*

HALÁSZ LAJOS, volt OTI aligazgató, Párizsban 69 éves korában elhunyt. Évek során át nagy szeretettel és lelkes munkával segítette az emigráns magyar irodalmat és újságírást. Az elhunytban Tulgay Margit és Halász Ernő író, volt követségi tanácsos, a testvérét gyászolja.

VARSÓ ÚJJÁÉPÍTETT OPERAHÁZA előreláthatólag november 20-án nyílik meg. A neoklasszikus stílusú operaház, amely Európa egyik legnagyobb színháza volt és eredetileg Antonio Corazzi tervei szerint 1825-től 1832-ig épült, a második világháborúban teljesen elpusztult.

*

A KOLDUSOPERA új változatán Hans Magnus Enzensberger dolgozik. A mű zenei részét Wolfgang Fortner és Volkmar Fritsche dolgozza át. A darabot a heidelbergi Városi Színház mutatja be.

*

LION FEUCHTWANGER "Jud Süss" című regényéből, amelyből a hitlerizmus alatt a hírhedt uszító filmet gyártották, új film készül. Az író özvegye azzal a feltétellel adta el az újrafilmesítés jogát Hans Oppenheimer nyugat-berlini filmrendezőnek, hogy a forgatókönyvet — a magyar származású — Hans Habe írja.

*

HOMÉROSZ mindkét eposzából akar filmet készíteni Dino de Laurentiis olasz producer. Odüsszeusz szerepét Alberto Sordi alakítaná.

*

AZ ANGLIAI VONATRABLÁSBÓL egy hamburgi filmvállalat televíziós filmet készít. A felvételeket Hannover mellett, egy kietlen vidéken forgatják. A film címe : "Készpénz előnyben!"

*

ORSON WELLES új filmjének forgatását Spanyolországban készíti elő. A film középponti témája egy bikaviadal — a bika szemszögéből nézve.

*

JOHN STEINBECK egy San Franciskó-i egyetemen tartott felolvasásban kezdő írók stílusgyakorlatára a táviratfogalmazást ajánlotta, mert "ha minden felesleges szóért húsz centet kell fizetni, az ember gyorsan hozzászokik a rövid és pontos kifejezésekhez."

*

BERZSENYI-NAPOKAT tartanak ősszel Vas megyében, a kemenesaljai Egyházashetyén, a költő szülőfalujában.

A LONDONI színikritikusok John Osborne "Inadmissible évidence" (Megengedhetetlen bizonyíték) című drámáját nyilvánították az év legjobb darabjának. A darabot Hamburgban is bemutatják, "Zeuge in eigener Sache" (Tanú a saját ügyében) címmel.

*

FRANZ WERFEL-emlékestet rendezett az Osztrák Televízió szeptember 9-én az író születésének 75. évfordulóján.

*

A VESZPRÉMI Bakony Múzeum raktárában két egyiptomi eredetű Osiris-szobrocskát találtak. A muzeológusok úgy vélik, hogy az Egyptomban járt római katonák hozták magukkal.

*

SHAKESPEARE 1599-ben épült Globe Színházának mását építik fel Londonban. Az építéshez szükséges 100 ezer fontot társadalmi gyűjtésből akarják megszerezni.

*

ZOLA "La curée" (A konc) című regényének filmváltozatát amelyet a közelmúltban kezdtek el forgatni, Roger Vadim rendezi. A film főszerepét Jane Fonda alakítja.

*

REYKJAVIKBAN az izlandi fővárosban rendezik meg jövő évben az északi zene fesztiválját. Az előkészítő bizottságba meghívták Vető Tamást, a Koppenhágában élő magyar származású karmestert is.

NŐI ÉS FÉRFI DIVATÁRUK !
Mindenféle használati cikkek !
Minden beszerezhető
cégemnél, ami az Ön magyarországi hozzátartozójának vagy barátainak szükséges
MEGLEPŐEN OLCSÓ ÁRAK
ALEXANDER NOVEMBER
WIEN I. Fleischmarkt 10.
(Rotenturm Strasse sarok)
Telefon : 63-08-67

"ILONA"
Somlainé kis magyar étterme
WIEN, 1. Bräunerstrasse 2.
A Graben 14. számú házban
Nyitva délben 12-3-ig, este 7-11-ig.
Telefon : 52-61-91

BUKAREST - ÉTTEREM
Bácskai konyha
Magyar konyha
Magyar kiszolgálás
Magyar muzsika
WIEN. I.
Bräuner Str. 7.

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbizhatóan. Írjon árjegyzékért és dijmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Argentínában : Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Dr. Baksa, Wien XX. Strom Str. 20. VII. 4/15. és Loránt László könyvkereskedése. Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon. 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy. Rua 7 de Abril 252. Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh. Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda. St. Regnegade 26. Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton. 12, Rue de la Grange Batélière. Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Irországban : L. P. Peter. 32, Brighton Sq., Rathgar. Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése. Herzl 16. Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés. 59 Hajarkon Street. Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István. 4300 Dupuis Ave. Apt. 12. Montreal 26. Németországban : Gödör István. 7000 Stuttgart-13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart. Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Trinya, Via B. Pontelli 21. Roma. Svájcban : Ágoston István. 81. Av. de Bel-Air. Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor. 98-10. 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tűntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 3.50 Schilling. Belgium : 9 frank. Dánia : 1 korona, Finnország : 50 márka, Franciaország : 0.90 frank. Hollandia : 0,80 forint, Izrael : 60 agora, Kanada : 0,25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 0,80 márka, Norvégia : 1.20 korona. Olaszország : 90 lira. Svédország : 0.80 korona. Svájc : 0.80 frank. USA : 0.25 USA dollár. Argentina: 25 peso. Brazilia : 250 Cr. $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

OKVETLEN KERESSE FEL A MEXICO BAZÁRT !
WIEN, II. Mexico Platz 15.
Tel. : 55-73-316
Ahol rendkívül olcsón mindent egy helyen vásárolhat !
Női és férfi divat.
Tulajdonos : LÁSZLÓ Gyula

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödiken.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVI. évfolyam 17. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1965. október 1.

MÍTOSZOK HALÁLA

I.

AZ INDIAI-PAKISZTÁNI háborúról szóló tudosítások közül az egyik különösen megragadta a figyelmemet. A "Le Monde"-ban jelent meg, mindjárt a kezdet kezdetén és ezt a címet viselte : "India frissen és boldogan fogott bele a háborúba". A cikket a francia újság Új-Delhi-i tudosítója írta, aki saját szemével látta, milyen lelkesek, örömteliek, "frissek és boldogok" az indiai politikusok és a néptömegek, amiért végre valahára kitört a háború az átkozott pakisztániakkal.

Egy mítosz omlott össze bennem. A mítosz arról szólt, hogy az indiai politika és erkölcs alapja az erőszak elkerülése, a híres "non-violence", így vívták ki a függetlenségüket és ezt hirdetik, ehhez tartják magukat azóta is. Eszembe jutott Nehru hosszas habozása az 1956-os magyar forradalom leverése után : elítélje-e avagy sem a Szovjetunió fegyveres beavatkozását. A habozás mélyén ott volt az is — egyéb gyakorlati megfontolások mellett —, hogy igaz ugyan, az oroszok csúnyán elbántak a magyarokkal, de a magyarok is hibát követtek el, amikor fegyverhez nyúltak : az indiaiak példáját kellett volna követniök és passzív ellenállással kivívniok a szabadságukat. Mikor Bombayban jártam, megpróbáltam elmagyarázni egyik-másik hindu írónak és újságírónak, hogy nemcsak India és Magyarország különbözik egymástól, hanem Anglia és a Szovjetunió is, s ha történetesen ők nem a britek, hanem az oroszok gyarmata lettek volna, akkor híres passzív ellenállásukkal aligha tartanának előbbre a függetlenedésben, mint — mondjuk — a litvánok vagy a grúzok. Láttam az arcukon, hogy elnéző nagyvonalúsággal hallgatják, amit mondok s lelkük mélyén meg vannak győződve, hogy a XX. század derekán csak egyetlen magatartás lehet eredményes : a "non-violence"-é. S mivel magam is irtózom az erőszaktól, s mivel mi a harcunkkal elbuktunk, ők meg a passzivitásukkal győztek, bizony elgondolkoztam azon, végső fokon nem nekik van-e igazuk ?

S most egyszer csak olvasom a tudósítást, hogy "frissen és boldogan" háborúba léptek! Látom a televízióban, hogyan masíroznak át a pakisztáni határon, hogyan táncolják körül üdvrivalgással az ellenség kilőtt tankjait, hogyan rombolnak le paraszthazakat, hogyan vadásznak valódi vagy vélt kémekre. Ők, a nem erőszakosak!

Ismerem az érveiket : a dolgot nem ők kezdték, hanem a pakisztániak, akik ügynököket küldözgettek Kasmirba, lázadásokat szítottak, indiai katonákat öltek meg. Ők csak akkor vágtak vissza, amikor kifogyott a türelmük.

Nem vagyok Kasmir-szakértő, s mi sem áll távolabb tőlem, mint hogy megpróbáljak igazságot tenni olyan kérdésben, ami előtt a közismerten csalhatatlan Egyesült Nemzetek Szövetsége is tétovázik. Olvastam a lapokban, hogy India az elmúlt két évtizedben sok mindent tett Kasmirért, tiszteletben tartja a muzulmán lakosság vallási meggyőződését és a rizs, állami szubvenció következtében, Kasmirban jóval olcsóbb, mint bárhol másutt Indiában vagy Pakisztánban. De olvastam azt is, hogy Abdulla sejk, aki a kasmiriak túlnyomó többségének bizalmát élvezi, indiai börtönben van, s noha az Új-Delhi-i Kormány 1948-ban elfogadta egy népszavazás gondolatát, ezt a népszavazást azóta sem tartották meg és most sem hajlandók megtartani. Mindig egy kicsit gyanús nekem, ha egy politikai vezetőt, ráadásul olyat, aki öt éven át közmegbecsülésben álló miniszterelnök is volt, börtönbe vetnek, s még ennél is gyanúsabb az, ha egy kormány, amelyik a világ minden más részén az önrendelkezési jog bajnoka, a saját határain belül megtagadja ezt a jogot.

De ismétlem : nem Kasmirról szeretnék szólni, hanem a "non-violence"-ról. Tegyük fel, (amit nem hiszek), hogy a kasmiri lakosságnak nincs hőbb vágya, mint az, hogy országuk Indiához tartozzék ; tegyük fel, (amit készséggel elhiszek), hogy a provokációnak minősített harci cselekményeket a pakisztániak kezdték. Mind ez keveset változtat azon a tényen, hogy a határt elsőnek az indiaiak lépték át és még kevesebbet azon, hogy a háborúskodásba "frissen és boldogan" fogtak bele. Könnyű addig a "non-violence"-ot hirdetni, ameddig nem bántják, vagy csak elviselhetően bántják az embert. Akkor nehéz, amikor bántják, amikor provokálják, amikor kifogy a türelme. Mahatma Gandhi tanítványainak most kellett volna példát mutatniok, menynyire nem hívei az erőszaknak. S most bizony semmivel sem bizonyultak békehívőbbeknek és béketűrőbbeknek, mint 1956-ban azok az izgága és türelmetlen magyarok. Pedig ha az erőviszonyok kedvezőbbek voltak is számukra, az ügy, amelynek érdekében fegyvert ragadtak, talán-talán valamicskével kevésbé volt igazságos.

2.

A ROPOGÓ PUSKÁK, a dörgő ágyúk, a gépfegyvertüzet ontó tankok és a bombázó repülőgépek, megöltek az ártatlan áldozatok mellett egy másik mítoszt is. Azt, amelyik az úgynevezett "harmadik világ"-ról szólt.

Ez a "harmadik világ", hol a saját nevén, hol egyéb címszók alatt ("afro-ázsiai országok", "gazdaságilag elmaradt országok", "függetlenségüket nemrég kivívott országok") szeretett egységes erőként fellépni a világpolitika porondján. Külön kongresszusokat tartottak, különjavaslatokat nyújtottak be az ENSZ-ben, s egyik legkedvesebb időtöltésük az volt, hogy valamiféle döntőbírói, igazságtevői szerepben tetszelegjenek a másik "két világ" torzsalkodásaiban. Bizonyos vagyok benne, hogy ezek után is lesznek konferenciáik, közös fellépéseik, s a jövőben is hallunk majd tőlük szépen hangzó leckéket megértésről, békéről, semlegességről. Csak a hitelük csappant meg, — alaposan megfogyatkozott.

Nem mintha igazság híján lett volna, hogy bizonyos körülmények hasonlóvá teszik s egymáshoz fűzik őket. Igaz volt az, hogy gazdaságilag majdnem mind elmaradottak, az is, hogy nemrégiben nagy részük még gyarmati sorban élt s az is, hogy országaik Afrikában és Ázsiában terülnek el. De egységükben még így is volt jó adag erőszakoltság. Sohasem értettem például, miért tartozik közéjük Japán, amelyik sohasem volt gyarmat és gazdaságilag fejlettebb az "első" és a "második" világ jó néhány tagjánál. Az sem volt éppen világos, (vagy éppenséggel túl világos volt), miért rekesztik ki soraikból Izraelt, amelyik tudvalévőleg Ázsiában van. Nehezen ment a fejembe, hogyan tölthet be közöttük vezérszerepet Kína, amelyik ugyan Ázsiában található, de mint kommunista ország, jó ideig a "második világ" hűséges tagjának számított. S legalább ennyire érthetetlen volt, mit keres közöttük az európai Jugoszlávia meg a közép-amerikai Kuba.

De mind ez csak jelentéktelen apróságnak, majd hogy nem szőrszálhasogatásnak tűnt amellett, hogy ez a "harmadik világ" — egységes, baráti, testvéri, a tagjai szeretik, becsülik egymást. Olyan kevés szeretettel találkozik manapság az ember, — jó volt tudni, hogy ilyesmi is van a politikában.

Igaz, kisebb-nagyobb árnyékok már eddig is estek erre a lélekemelő képre. Néger elnökök átkokat szórtak egymásra, csetepaték voltak az algériai-marokkói határon, Nasszer legyilkoltatta egyik-másik arab testvérét, Indonézia több ízben mozgosított Malájföld ellen, Kína megtámadta Indiát, Jemenben Szaudi-Arábia és Egyiptom katonái irtották egymást, de mind ez tűnhetett futó felhőnek is az egyébként derűs égbolton.

Az indiai-pakisztáni háború azonban alighanem megadta a kegyelemdöfést a "harmadik világ" illúziójának. Azért annál mégiscsak egységesebbnek és emelkedettebbeknek kellett volna lenniök, semhogy a legmodernebb hadigépezettel rohanjanak egymásnak. Szép, szép, hogy gazdaságilag elmaradottak, — de ahogy elnéztem a kilőtt tankokat és a lelőtt repülőgépeket és visszagondoltam arra a döbbenetes nyomorra, amit Indiában és Pakisztánban láttam, óhatatlanul arra gondoltam : hány iskolát, hány kórházat, hány aggokházát lehetett volna mindebből felépíteni. Nem kétséges, hogy a gyarmatosítók súlyos örökséget hagytak maguk után ; de úgy fest, hogy a gyarmati sorból kilépett kormányok sem gazdálkodnak valami tökéletesen a nép rájuk bízott javaival. S erős az aggodalom, hogy ha az annyiszer megleckéztetett "első" és "második" világ, (ez utóbbin a Szovjetunió értendő, amely jelen esetben kétségkívül a gyors fegyverszünetet sürgette), nem lép közbe határozottan és erélyesen, a "harmadik világ" e két illusztris tagja között — a közismert pesti kifejezéssel élve — olyan békeharc lett volna, hogy kő kövön nem maradt volna náluk.

Úgynevezett történelmi távlatból nézve ez az egész Kasmir-körüli háborúskodás nem végzetes ; komolyabb háborúk is voltak már, s félő, hogy még lehetnek is. Abból a szempontból sem mértékadó, mintha India, Pakisztán, vagy a "harmadik világ" más tagjai ezek után elvesztették volna morális alapjukat arra, hogy a jövőben anyagi segítséget kérjenek a náluk gazdagabb országoktól. Kérjenek is, kapjanak is. Csak az volna jó, ha abbahagynák, hogy egységük mesés jével áltassák önmagukat és a többieket, no meg hogy állandó erkölcsi leckékkel traktálják azokat, akik talán nem jobbak, de talán nem is rosszabbak náluk.

3.

A HARMADIK MÍTOSZ, amelyet az elmúlt hetek eseményei jól megtiportak, valójában már eddig is halott volt. Ez a "második világ"-ról, azaz a kommunista országok tömbjéről szólt.

Igazán nem volt szüksé~ a pakisztáni-indiai háborúra ahhoz, hogy mindenki tudja : ez a "második világ" már jó ideje nem létezik, illetve régen nem az, ami valaha volt. Vezető hatalmai, a Szovjetunió és Kína, közösen vallott ideológiájuk ellenére, sőt nem utolsó sorban éppen amiatt, gyűlölködő ellenfelei egymásnak. De a mostani konfliktus egy-két tanulsággal mégis gyarapította eddigi ismereteinket.

Az már nem számított meglepetésnek, hogy az oroszok és a kínaiak homlokegyenest ellenkező magatartást tanúsítottak : az oroszok a hadviselők megegyezését szorgalmazták és igyekeztek semlegeseknek, pártatlanoknak mutatkozni, a kínaiak viszont az első pillanattól kezdve a pakisztániak oldalára álltak, Indiát ultimátummal fenyegették és nem bánták volna, ha a kis háborúból nagy háború lett volna, — ha nem is a legutolsó kínai, de a legutolsó indiai és pakisztáni katonáig. Ez a kétféle magatartás nem újdonság : ma már a világpolitikának egyetlen olyan komoly kérdése sincsen, amiben a két kommunista nagyhatalom egyetértene egymással s ha netán egy vagy kettő akadna is, akkor mindjárt sietve megjegyzik : tévedés ne essék, ha véletlenül ugyanazt mondjuk is, nem ugyanúgy gondoljuk.

Újszerű az a szovjet kormánynyilatkozat volt, amelyik mindjárt a konfliktus kezdetén leszögezte : "Minden államnak arra kell törekednie, hogy a harc elüljön, a vérontás megszűnjék. Azokat, akik nyilatkozataikkal vagy politikájukkal el akarják mérgesíteni a konfliktust, minden országnak figyelmeztetnie kell, hogy így cselekedvén, súlyos felelősséget vállalnak magukra. Egyetlen kormánynak sincs joga olajat önteni a tűzre."

A szovjet figyelmeztetés nyilván nem Amerikának, Angliának vagy bármely más nyugati, kapitalista országnak szólt, amelyek egyebet sem tettek, mint a béke érdekében sürgölődtek, hanem Kínának. A hang, a megfogalmazás több is volt, mint figyelmeztetés, — fenyegetéssel is felért. Nemcsak az volt benne, hogy "ha beavatkoztok a háborúba, miránk nem számíthattok", hanem az is : "ha beavatkoztok, szemben találjátok magatokat velünk".

Mind ennek a jelentőségét akkor lehet igazából felmérni, ha arra gondolunk, hogy a Szovjetuniót és Kínát 1950 óta barátsági és kölcsönös segélynyújtási szerződés köti egymáshoz. A szerződés ma is érvényben van, nemrégiben ünnepelték a 15. évfordulóját. A mostani szovjet kormánynyilatkozatból kiderült, hogy ez a paktum sokkal inkább papiros, mint valóság. Kína nemcsak az oroszok segélynyújtására nem számíthat akkor, amikor a két ország véleménye és érdeke nem egyezik meg, hanem aktív ellenfelekként, sőt ellenségekként is szembetalálhatják magukat. Az Indiához intézett pekingi ultimátum, amely néhány napon át izgalomban tartotta a világot és a végén léggömbként pukkant szét, legalább annyira szólt Moszkvának, mint Új-Delhinek. Mao Ce-tungék meg akarták mutatni a Kremlnek, hogy őket nem lehet úgy leinteni, mint a vásott iskolásgyerekeket ; ha ők ugrálni akarnak, akkor ugrálnak is, akár tetszik ez Brezsnyevnek és Koszigin-nak, akár nem. Más kérdés aztán, hogy ugrálás közben jól vigyáztak arra, hogy a forró kályhát meg ne csókolják.

4.

AZ IDESTOVA HÚSZ ÉV ÓTA gondosan megszámozott, beskatulyázott három világból az "első" volt az, amelyik a leginkább egységesen viselkedett az egész válság idején. Érthető is, hiszen a három világból az elsőszámú az, amelyik a legkevésbé mesterséges képződmény, amelynek érdekei a leginkább egybevágnak s amelynek cementje legkevésbé a demagógia vagy az erőszak. De mítosz rabjai lennénk akkor is, ha azt hinnők, hogy ebben az elsőszámú világban minden a legnagyobb rendben van. Elég a Közös Piac körüli vitákra, vagy a francia-amerikai ellentétekre utalni ahhoz, hogy ne ringassuk magunkat illúziókban. A valóság az, hogy nemzeti elképzelések, érdekek, önzések és ábrándok itt is súrlódnak, összeütköznek és ki tudja, még milyen meglepetéseket tartogatnak.

Nem volna hát sem első, sem második, sem harmadik világ ? Azt hiszem, nincsen. Egyetlen világ van és abban több mint száz ország. Sok időbe fog még telni, amíg valóban *egyetlen* világ lesz belőlük. De addig is, érzésem szerint, nem baj, sőt jó, hogy a számozások lekopnak, a címkék hulladoznak, bizonyos átállások és átértékelések következnek be. A csoportosulások, ha mesterségesek, merevedéssé válnak és semmi sem vezethet inkább végzetes katasztrófához, mint a merevség. A mostani bomlás, összerázódás, fellazulás, — elismerem, — bonyolultabb helyzetet idéz elő, mint az volt, amikor csak háromig kellett számolni. Bonyolultabbat, de természetesebbet. Világháborúk pedig sohasem a túlzott bonyolultságból támadtak, hanem mindig a túlzott leegyszerűsítésekből.

MÉRAY TIBOR

OKTÓBER 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Lukács János : A magyar nemzet és az európai öntudat (3. old.)

Kerényi Magda : Filmfesztivál Locarnóban (4. old.)

Gara László, Illyés Gyula, Nemes Nagy Ágnes, Rónay György, Somlyó György, Vas István és öt francia költő Knokke-i utazása a Gangesztól a Herz-szalámiig (5. old.)

Dr. Fischer Ödön : A Wasson-házaspár és a gombaisten (6. old.)

Tardos Tibor : Csoda-könyőcs (7. old.)

Vitéz György versei

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

Bartók példája

Kevés művésznek adatott meg, hogy alig húsz évvel halála után világszerte a klasszikusok között tartsa számon nevét a köztudat. Bartók ilyen kivételes alkotó. De ez a hirtelen fellobbanó dicsőség csak még vádlóbban emeli ki az utolsó évek tisztes szegénységét. Akinek ma művei betöltik az étert, a leghíresebb hangversenytermeket, a legnagyobb művészek versenyeznek azért, hogy minél hívebben tolmácsolják kottafejekbe zárt üzenetét, ma húsz éve csak az Amerikai Zeneszerzők Szövetségének költségén kapott — milyen egyszerű és szerény ! — végtisztességet.

1950-ben három egymást követő estén telt házat vonz Párizsban legnehezebb, legelmélyültebb műveinek : hat vonósnégyesének előadása. Ugyancsak a párizsi egyetemi ifjúság már 1957-ben legkedvesebb tíz zeneszerzője között említi Bartókot. S ezek csak találomra kiragadott példák annak érzékeltetésére : milyen gyorsan szolgáltatott igazságot a nagy zeneszerzőnek — nem is az utókor, hanem mulasztásaira, érzéketlenségére ráébredt saját nemzedéke.

Annyira hirtelen, egyértelmű és spontán közfelkiáltással került fel a Parnasszusra, hogy egyesek már a nagy emlékműveknek kijáró, félig elfojtott ünnepi ásítással kezdték kiejteni nevét. De akit az atonalitás, a konkrét zene, vagy az elektronikus kísérleti muzsika vallásos rajongói, a tíz év előtti avangard kritikus szemmel nézett, azt a napjainkban ébredező avangard újra és mind jobban legkedvesebb mesterei közé fogadja.

A mai fiatalok egyre inkább tudatosítják, hogy végső fokon érdektelenségbe fullad minden művészet, amely elveszti emberi tartalmát és dimenzióit. Bizonyítékul s erőforrásként egyre gyakrabban hivatkoznak Bartók életművére. A vitathatatlan nagy művek : a három Zongoraverseny, a Zene, az ütősökre és két zongorára írt Szonáta mellett mintha újabban fény derülne a lekicsinylett, félreértett munkákra is. Határok mögé szorult magyar remekműből mostanában válik univerzális értékké a Kékszakállú. A Zenekari Concerto erősebbnek, a lelkes, értő közönség ítélete helyesebbnek bizonyul, mint néhány szakértő fanyalgása. A "heteroklit"-nek, "stílromantikus"-nak nevezett műről egyre inkább kiderül, hogy valójában összegezés, betetőzés ; a háború végborzalmaitól gyötört művész egyetlen palackba menti át mindazt, amit az emberből, az emberi kultúrából megmentésre méltónak ítél ; kifejezi a mechanizált vurstliviláq és a természet szelíd szépségeiben való feloldódás ellentétét... S folytathatnánk még a különféle, szükségképp töredékes értelmezéseket... Csak még annyit : a Concerto honvágy-zene, a szerző az univerzális nyelvbe magyar szavakat kever, a "Szép vagy gyönyörű vagy Magyarország" dallamát idézi — megtisztítva, megnemesítve. Példázva, hogy az igazi művésznek közömbös a nyersanyag ; érzelgős, hazaffyas giccsből is remeket tud alakítani.

Húsz éve halott. De művében alig van bomló anyag. Tiszta és hűvös forrás.

N. L.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

Az IDŐ Sodrában

Választások Németországban

Hogy a Keresztény Demokrata Párt meglepetésszerűen jelentős választási győzelme Nyugat-Németországban milyen politikai következményekkel jár majd, azt eldönti a jövő ; egyes következtetéseket már le lehet vonni, egyesekkel várnunk kell a kormányalakításig vagy még azután is. Annyi azonban bizonyos, hogy a "Népszabadság" már a választások előtt levonta az összes levonható következtetéseket, azzal a politikai biztonságérzettel és csalhatatlan osztályöntudattal, mely e lap (és elődje) oly jellemző — és oly csiklandozóan-humoros — tulajdonsága. Megmutatkozott ez már abban is, hogy a kitűnő lap kitűnő tudósítója (kiküldve) már a *választások napján* tudta, hogy akár egyik, akár másik párt győzedelmeskedik, a végeredmény egy és ugyanaz lesz, hiszen, amint a (kiküldött) tudósító cikkének címe is jelezte, Nyugat-Németországban *"választékmentes választások"* folytak. Az a tény, persze, hogy e választásokon a két nagy párt mellett kisebb pártok is indultak, nem befolyásolta a "Népszabadság" tudósítóját, amikor megállapította, hogy *"ez a választás igazi ellenzék nélkül zajlik le."* Nem úgy, mint Magyarországon, ahol minden választás "igazi ellenzékkel" zajlik le, s ekként azt a demokratikus rendszert testesíti meg, ami nem található abban az országban, ahol ugyan arra a pártra szavaz a választó, amelyikre akar, viszont nincs igazi ellenzék. A választást megelőző kampány, amint erre a tudósító rámutat, csupán arra volt jellemző, hogy *"milyen eszközökkel fegyverzik le a konjunktúrán hízlalt kispolgárt, s bizonyíték arra, miként értékelendő a sokat reklámozott szövetségi demokrácia."* Mindez annál érdekesebb, mert a tudósító alaposan elveri a port a "Die Welt" cikkíróján, mondván, hogy *"történelemfilozófiája olyan primitív"*, amire *"nem is kell különösebben rámutatni"* s közvetlenül utána olyan bonyolult történelemfilozófiával áll olvasói elé, amire rámutatni már-már lehetetlen. Mert a tudósító, felvértezve a marxizmus - leninizmus tökéletes fegyverzetével már eleve tudja, amit Nyugat-Németország sokmilliós lakossága csak később (lehet, hogy később?) fog megtudni, azt tudniiillik, hogy *"a parlamenti helyekért, a siker reményével vetélkedő pártok mind válasz nélkül hagyták a Szövetségi Köztársaság lakosságának igazi sorskérdéseit, azt, hogy miként illeszkedhet be ez az ország a békére vágyó Európába."* Hiába, egyetlen okos ember van egész Nyugat-Németországban s ez is a "Népszabadság" kiküldött tudósítója. Az olvasó nem tehet mást, csupán dermedten várja a pillanatot, amikor a tudósító — kiküldetése végeztével — visszatér hazájába, magára hagyja a németeket, sorsukra bocsájtva őket, hadd érje utol a végzet, a nyomor, a pusztulás azokat a "kihízlalt kispolgárokat", akik utólag sem értették meg, amit pedig a "Népszabadság" tudósítója előre megmondott nekik.

A.

BENEDEK MARCELL szeptember 22-én töltötte be 80 életévét. Az írót, a műfordítót, az irodalomtudóst életműve a magyar nép nagy nevelői közé emelte. Egész élete, magatartása és munkássága a legszélesebb körben osztatlan megbecsülést és szeretetet érdemelt ki.

Tökéletes

Hugh MacDiarmidot sokan Skócia legnagyobb élő költőjeként tartják számon. Elsősorban Dr. C. M. Grieve, a "Glasgow Herald" kritikusa, aki versidézetekkel bizonyította be Hugh MacDiarmid költői nagyságát. A nagy poéta összegyűjtött műveinek megjelenése kapcsán többek között a *Tökéletes* című verset idézte, mint a legtökéletesebbet. Íme a vers :

Galambkoponyát találtam
a machairon,
Minden csontja hófehér száraz és
kréta szerű
De tökéletes,
Sehol egy repedés vagy hiba.
Hátul a csőréből két iker-dóm
tornyosul
Mint két vékony csontbuborék ;
Majdnem átlátszó, ott ahol az
agyelő volt
Amely irányította a csatázó szárnyakat.

Hegyes Skóciából a dombos Velszi tartományba is eljutott az idézett vers, ahol történetesen, Mr. Glyn Jones velszi novellista a saját szavaira és gondolataira ismert benne. A "Times Literary Supplement" hasábjain szerényen felhívta erre Dr. Grieve figyelmét. Ő, mármint Mr. Jones, — egy halott sirályról írt 1937-ben egy elbeszélésében, de nem versben, hanem prózában. Azután, idézettel bizonyítja, hogy a nagy skót nem tett mást, mint a próza leghosszabb sorait rövid verssorokra szabdalta, s a sirályt galambbá változtatta.

Az irodalmi kritikusok közül ezek után némelyek tudatos, mások akaratlan plágiumot emlegettek, az utóbbiak azt mondván, hogy az 1962-ben megjelent vers nyilván a költő agyának titokzatos tekervényeiben alakult át a közbeeső 25 évben.

Edwin Morgan edinburghi egyetemi tanár viszont bebizonyította, hogy Glyn Jones sorai nem lapultak 25 évig Hugh MacDiarmid agytekervényeiben, mivel szóban forgó verse már 1938-ban, tehát 1 évvel Jones novellája után megjelent. MacDiarmid ugyanakkor 1944-re tette a vers keletkezésének és megjelenésének dátumát, bocsánatot kért Mr. Jonestól az öntudatlan plágiumért s ártatlanságának bizonyítékaként felhozta, hogy az említett elbeszélést sohasem olvasta, hanem egy kritikát olvasott valahol, ahol az említett sorokat valaki idézte, ezeket "bejegyezte" költői noteszába, és 6-7 év múltán, amikor a noteszt elővette, az idézett részt már a sajátjának hitte.

A vita folytatódik, új adatok kerülnek nyilvánosságra, amelyek MacDiarmid ellen vallanak, s erősítik a tudatos plágium gyanúját.

A nagy költő tíltakozik ; egyelőre azonban nem ér rá arra, hogy konkluzív bizonyítékokat hozzon — írja a "Times Literary Supplement" hasábjain —, mert Kelet-Németországban és Kubában kell előadást tartania a tökéletes szabadságról.

Mindehhez talán csak annyit lehetne a teljes világosság kedvéért hozzátenni, hogy a "Tökéletes" című vers első lelkes méltatója a "Glasgow Herald" kritikusa, Dr. Grieve — nem más, mint maga a költő : Hugh MacDiarmid.

K.T.

Rakoncátlan ifjúság

1931-ben, a Komszomol 9. Kongresszusán, Sáckin, a szervezet főtitkára elégedetten állapította meg, hogy a Szovjetunióban *"a megoldás felé"* halad a fiatalkori bűnözés problémája s nemsokára eljön az idő, amikor ilyen probléma nem is létezik majd egyáltalán ; 1936-ban, a Komszomol 10. Kongresszusán, Kosarjov, a szervezet főtitkára, elégedetten állapította meg, hogy a Szovjetunióban *"nagyjában-egészében"* megoldódott a fiatalkori bűnözés problémája s az elkövetkezendő vezetésnek már alig-alig lesz szüksége arra, hogy e kérdéssel foglalkozzék. Minden bizonnyal e némiképp túlzott optimizmusnak tulajdonítható, hogy sem Sáckin, sem Kosarjov nem érte meg azt az időt, amikor önkritikát kellett volna gyakorolniok elhamarkodott jóslásaik miatt ; mindkettőt idejében kivégezték, előzékenyen megtakarítván nekik e kellemetlen feladatot. Mert, amint a moszkvai kerület titkárának, Vaszilij Konotopnak a *"Leninszkoje Známja"* című újságban szeptember 20-án megjelent cikke is bizonyítja, a fiatalkori bűnözés kérdésében, csaknem harminc esztendővel az egykori főtitkárok kivégzése után, még mindig nincs minden rendben. Konotoptól megtudjuk, hogy noha a fiatalkori bűnözők száma az utóbbi időkben *"kissé esett"*, a még utóbbi időkben ez a szám ismét kissé *"emelkedésnek indult"*. Ugyancsak ő informál bennünket — tiszteletre méltó őszinteséggel — arról is, hogy e bűnök 80 %-át *"ittas állapotban"* követik el a fiatalok, akik csaknem ötven esztendő *"alkoholellenes kampányai után"* még mindig nem ismerték fel, hogy *"az ivás a legnagyobb társadalomellenes bűnök közé tartozik"*, főként azért nem, mert e bűnözők 70 %-a olyan családból származik, melyek maguk is részesek az efajta társadalomellenességben. Hogy mi az oka annak, hogy az ilyes tendencia évtizedekkel a forradalom és az Új Szovjet Embernek a történelem színpadára lépése után, még mindig elevenen él : arról a kerületi titkár cikke nem ad felvilágosítást, mert a társadalmi szituációk elemzése nem tartozik feladatkörébe. Viszont felvilágosítást kapunk tőle arról, hogy — a fiatalkori bűnözésen kívül — növekszik az Egyház hatása is a fiatalok között, hiszen *"meg kell állapítanunk, hogy az egyházak befolyása, különösen egyes városokban és vidéki területeken, jelentősen aktívabbá vált az elmúlt periódusban"*, annak ellenére, hogy *"a Komszomol mindent elkövet, hogy újfajta házassági szertartásokkal, szórakozási lehetőségekkel és más egyébbel"* elvonja a fiatalokat az egyházak bűvköréből.

Hasonló panaszokat kell hallanunk az üzbekisztáni pártszervezet első titkárától, Nisánovtól is, aki szerint a legnagyobb baj az, hogy az iskolák *"nem nevelik megfelelően a fiatalságot"* nem *"oltják belé kellő szenvedéllyel a kommunista világnézetet, azt a filozófiai alapot, mely védelmet nyújtana számára később az efajta kilengések ellen."* Ha arra gondolunk, hogy 1924-ben, a Komszomol 6. Kongresszusán, Csaplin, a szervezet főtitkára, körülbelül hasonló szavakkal ostorozta a szovjet fiatalságot, akkor megérthetjük a jelenlegi vezetők aggodalmát. Igaz, hogy Csaplint bolsevik őszinteségéért nem sokkal ezután ugyancsak kivégezték, de reméljük, hogy ez a sors ma már nem éri utol azokat, akik manapság teszik szóvá a szovjet fiatalság köreiben uralkodó állapotokat.

B. T.

Arab változatok

Tizenhárom arab államfő kapott meghívást az elmúlt hetekben az arab államok casablancai "csúcsértekezletére", de a megbeszélésen csak tizenkettő jelent meg. A hiányzó, Habib Burgiba, Tunisz elnöke, maga helyett egy tízezer szavas memorandumot küldött. Az összesereglő államfők a casablancai Egyesült Nemzetek Terén lévő Prefektúra épületében szemüket dörzsölve olvashatták Burgiba üzenetét, aki ugyan sohasem titkolta Nasszer iránt érzett ellenszenvét, de sohasem volt ilyen nyílt, határozott és félreérthetetlen ; az államfők úgy döntöttek, hogy a Memorandumot, ezek után, nem hozzák nyilvánosságra ; Burgibának más volt a véleménye, s a világ a tuniszi sajtóból értesülhetett e támadás tartalmáról és formájáról.

"Az arabok", írta a tuniszi elnök, "sohasem oszlottak meg annyira, mint éppen ma, sohasem mészárolták egymást úgy, ahogy ma, pontosabban, amióta Egyiptom eldöntötte, hogy egyesíteni fog bennünket védőszárnyai alatt. Nincs egyetlen arab rendszer, amit Kairó ne próbált volna meg elpusztítani, ha az a rendszer kísérletet tett önálló politika folytatására, arra, hogy elszakadjon az egyiptomi dominációtól."

De Burgiba támadása nem volt az egyetlen "disszidens" hang az egységnek eme sokat propagált értekezletén. Hasszán, marokkói király megismételte — igaz, enyhébb formában — Burgiba támadását, mire Nasszer, aki meglepő nyugalommal viselte a vihart, kifejtette, hogy "szónoklatokkal nem mehetünk semmire" s gyorsan kisétált a teremből abban a reményben, hogy a magukra maradó államfők jobban megértik majd "tulajdon" érdekeiket. De nem ez történt. Az ellentétek növekedtek. Amikor Ali Ahmer tábornok, a tervezett "közös arab hadsereg" főparancsnoka arról panaszkodott, hogy Jordánia és Libanon nem engedik be területükre az "idegen" csapatokat, Huszszein, Jordánia királya kijelentette, hogy "erre még nem érkezett el az idő", arra gondolva nyilván, hogy az efajta csapatok beengedése Burgiba tézisét fogja igazolni a nasszerista hatalomátvételi kísérletekkel kapcsolatban. A nagy Egyiptommal szemben még az aprócska Libanon is megmakacsolta magát, s vonakodva bár, de ellenállt annak az egyiptomi kísérletnek, mely a Jordán vizét Izraeltől eltérítendő gát építését akarta kikényszeríteni. Nem járt több szerencsével, a Palesztinai Felszabadítási Szervezet elnöke, Ahmed Shukairy sem, aki felháborodottan említette meg, hogy a 13 arab állam közül egyetlenegy sem fizette ki részesedését egy felállítandó palesztin-arab hadsereg felszerelésére. Válaszul, az államok felelősségre vonták Ahmed Shukairyt, hogy mi történt a tavaly szeptemberben, Alexandriában befizetett "alapösszegekkel", s megkérdezték tőle, igaz-e, hogy 8,400 dollárt költött ebből a pénzből saját felruházására, a divatos római Caraceni szabóságnál. A Felszabadító Szervezet elnöke élénken tiltakozott, de sokan voltak, akik jobban hittek a pletykának, mint az érdemes arab vezérnek. Az értekezlet eredményességét (vagy eredménytelenségét) szellemesen foglalta össze az ellenzéki-szocialista "Al Mouharrir" napilap, amelyik megjegyezte, hogy "ha az Arab Liga oly tökéletesen tudja elszigetelni Izraelt, mint amilyen tökéletesen elszigetelték a titkosrendőrség egységei a casablancai Prefektúra épületét, ha a Liga oly sikeresen el tudja téríteni a Jordán vizét Izraeltől, mint amilyen sikeresen a rendőrség eltérítette a forgalmat a casablancai városközponttól, akkor majd elmondhatjuk, hogy az értekezlet sikeres munkát végzett."

F. M.

LUKÁCS JÁNOS

A magyar nemzet és az európai öntudat

MANAPSÁG, amikor "Európáról" — idézőjelben és idézőjel nélkül — sokat beszélnek a vasfüggöny mindkét oldalán, engedtessék meg, hogy néhány megjegyzést fűzzek ehhez a nagy témakörhöz.

A magyar állam európai állam, a magyar nemzet európai nemzet, a magyar kultúra az európai kultúra szerves része, mindehhez kétség nem fér. A probléma más. Problémánk az Európa-fogalom, az Európa-tudat és az európai öntudat váltakozásainak, illetve fejlődésének következménye.

1) *Európa, mint politikai fogalom, csupán újkori jelenség.* A név mitológiai eredetű (Európa egy közel-keleti uralkodó leánya, akit Zeusz bika formájában rabolt el); de az antik kor Európa-fogalma határozatlan és gyenge. (Európa nagy része ismeretlen ; Izokratesz és Arisztotelesz szerint például Hellas külön földrész, Európa és Ázsia között.) A római birodalom világképe mediterrán, nem európai ; bukása után hosszú évszázadokig az Európa szó feledésbe merül. Helyette a "Christianitas", kereszténység (később : nyugati kereszténység) elnevezés kerül előtérbe, nemcsak mint vallási, hanem mint politikai, földrajzi, történelmi fogalom. A változás a XV. és XVIII. század között történik : lassanként a "kereszténység" fogalma elhomályosul, míg "Európa" fogalma kikristályosodik. (Dante szövegeiben Európa neve alig szerepel ; Petrarca már gyakrabban használja ; Ortelius 1578-ban nyomott nagy világatlasza indexében "Európa" és "Kereszténység" ugyanazt jelentik, egyik utal a másikra ; Pascal is így használja a két fogalmat ; Voltaire már csak "grande république d'Europe"-ról beszél.) De Európa fogalma még sokáig határozatlan marad (még a földrajzi határok sem tisztázottak : az európai és ázsiai Oroszország közötti gránic, az Ural vonala, mint Európa földrajzi határa először csupán 1833-ban, Hahn lipcsei földrajztudós írásában szerepel). Politikailag "Európa" az európai államrendszert jelenti, melybe a nyugati nagyhatalmak beleveszik az Orosz Birodalmat a XVIII. század elején, sőt a hanyatló Ottomán Birodalmat is a múlt század derekán. Századunk elején II. Vilmos császár a "sárga veszedelem"-ről beszél, de szívesen szövetkeznék a japánokkal, a törökökkel, (mint utóda, Hitler is) a franciák, a lengyelek és egyéb európaiak ellen. Nagybritannia, az európai államrendszer és az úgynevezett "európai hatalmi egyensúly" elsőrangú pillére, immár száz éve fontosabbnak tartja az észak-amerikai, mint európai kapcsolatait. A két világháború után összetákolt új világpolitikai intézmények, a Népszövetség és az Egyesült Nemzetek, amerikai inspiráció és vezetés következményei : alkotmányaikban Európa fogalma, vagy az európai egység gondolata egyáltalán nem szerepel.

2) *Az újkori Európa-fogalom következménye a legújabbkori Európa-tudat.* Kapcsolatukat illusztrálja a jelzőnek a főnévből való alakulása. Az Ókor és a Középkor az "európai" jelzőt nem ismerte. A XV. században II. Pius pápa, Aeneas Silvius, Piccolomini, a nagy reneszánsz humanista használja először az "Europaeus" szót. A XVIII. század szellemi és politikai arisztokráciája magáénak vallja a voltaire-i jelszót, amely szerint "európai" egy nemzetek feletti, felvilágosodott, racionalista attitüdöt jelent. De már a század vége és a Francia Forradalom kitörése előtt is látható, hogy Voltaire megállapítása felületes volt. Nem vette tekintetbe a népek belső életének, nyelvi kultúrájuknak gyökereit. A XIX. században az Európa-tudat elhomályosodik, mert Európa népeinek kifejlődő nemzeti öntudata erősebbé és mélyebbé válik. Ez nemcsak a politikai nacionalizmus, hanem a társadalmi demokratizálódás következménye ; a népek nemzetibbé válnak, a társadalmi fejlődés is ebbe az irányba hat, az európai mértékű kozmopolitizmus csupán a magas arisztokrácia köreiben és bizonyos intellektuelek között él, sőt, az utóbbiak nemzetköziségе sem határozottan európai. (Marx írásaiban Európa fogalma nem is szerepel : mind Marx, mind Engels Észak-Amerikát pártolja.) Lamartine, Victor Hugo, stb. 1848 körül alakuló "Európa-kongresszusai" épp annyira utopisztikus jellegűek, mint az előző századokban Sully, Bernardin de Saint-Pierre, Grotius Európa egységéről szóló hírneves tervezetei. A XX. század elején Európa népei elérik a fejlődésnek azt a szakaszát, amikor majdnem mindenki tudja, milyen nemzethez tartozik (száz évvel ezelőtt még jó pár millió paraszt a Balkánon és a Dunavölgyben tulajdonképpen nem tudta, hogy ő milyen nemzet "tagja".) Ugyanekkor az "európai" melléknév, főleg Közép- és Kelet-Európában a lakosság nagy részének semmit sem mond, csupán a félig-meddig művelt osztályoknak jelent valamit.

Az első komoly európai egységre törő mozgalom, telítve a modern Európa-tudattal, Coudenhove-Kalergi Páneurópa-mozgalma a két világháború között, melyhez Európa legjobbjai csatlakoznak ; politikai megfelelője a Briand által igen gyengén támogatott népszövetségi Európa-tervezet. A harmincas évek során mindkét mozgalom elgyengül. Hitler Németországának vezetése alatt 1940-ben új mezben feltámad az "Új Európa" fogalma : de hamar kitűnik, hogy a japánokkal és arabokkal szövetkező Hitler Új Európa-propagandája kizárólag angolellenes és oroszellenes politikai célokat szolgál. Mégis a két világháború tapasztalatai után Európa népei között elterjed az Európa egységére irányuló Európa-tudat ; a kulturális és a politikai nacionalizmus háttérbe szorul. Mind ennek következménye az 1946 után újjáéledő páneurópai és egyesült-európai mozgalom, úgyszintén az első fontosabb nemzetközi-nyugat-európai intézmények 1947 és 1958 közötti megalakulása (Európai Felsőbíróság, Közös Piac, stb.). Nyugat-Európa népei azonban azt is tudják, hogy felszabadulásukat a német uralom alól csupán az amerikai nagyhatalom határozott beavatkozása tette annak idején lehetővé, míg Kelet-Európa népei a Nyugattól elválasztva orosz politikai uralom alá kerültek.

3) *A második világháború után az Európa-tudat további fejlődése elválaszthatatlan az európai öntudat kialakulásától.* A második világháború után az Európa-tudat népszerűségét fokozta : a) a nacionalizmus túlhaladottsága s b) az a tény, hogy az általános modernizálás és fejlődés fogalmának elképzelésébe belefoglalták a nagyobb és nagyobb keretű egységek és intézmények megalakítását. Ez a két népszerű és a széles tömegeknél könnyen elfogadott gondolat azonban nem elegendő, mivel lényegükben alig van valami, ami *tipikusan európai* volna. Az Európa-tudat történelmi kikristályosodásához európai öntudat kialakulása szükséges : az, hogy Európa európai legyen, hogy az európaiak ismerjék kultúrájuk (és bizonyos intézményeik) sajátosságait, tudják, mi az, ami Európát nemcsak Ázsiától, Afrikától, de Amerikától is megkülönbözteti. (Ez van a mélyén az 1958 óta fennálló — és sokszor elködösített — "Atlanti"-"Európai" vitáknak.) Száz évvel ezelőtt erőszak kellett az egyesült Olaszország és Németország megformálásához. Alapjuk azonban már megvolt : az, hogy mind a piemontiak, mind a szicíliaiak nagy részében (köztük majdnem olyan különbségek álltak fenn, mint a svéd és a spanyol, a finn és a portugál népek között manapság) tudatosodott, hogy az ő olaszosságuk kulturális tényét érdemes politikai keretekben megörökíteni. Ma az európai *öntudat* még cseppfolyós, gyenge : mégis szilárdulóban, erősödőben van. (Fejlődését vulgáris formában gyorsítani fogja majd a világszerte jelentkező faji konfliktusok felbukkanása). E sorok írójának meggyőződése az, hogy a felületen terjedő világ-életformák standardizálódása, a felületesen szembeötlő "amerikanizálódás" ellenére az európai és amerikai életformák és kultúrák továbbra is történelmi sajátosságaiknak megfelelően alakulnak és különbözőkké válnak. A XVIII. században Voltaire és Franklin csevegni tudtak mindenről ; kétszáz esztendővel később az európai és amerikai gondolatformák és az európai és amerikai retorika között a különbség inkább elmélyült, mintsem csökkent. Az olasz és a német egység múlt századbeli példája nem alkalmazandó automatikusan Európára : az európai történelem, különös a Középkorban, sok példát mutat arra, hogy nem mindig a nép teremti az államot, hanem éppen fordítva. Európa, mint állam, (ami világhatalmat jelentene) még nem létezik, Európa, mint nemzet, még nincsen, esetleges kialakulásuk csak egy módon lehetséges : Európa népeinek növekvő *európai öntudatán* keresztül.

MAGYARORSZÁG jelenlegi politikai helyzete átmeneti jellegű. A politika horizontján túlmenően a magyar népnek Európához való viszonya szintén három szempontból tisztázandó :

1) *A "nyugati kereszténység" problémája.* Szent István államalapítása, az Árpádházi királyok Bizánc-ellenes vallási politikája, a tatárdúlás és a törökvész elleni védekezés, a végvári harcok még *nem* egy "Európához", hanem a "nyugati kereszténységhez" való tartozásunk jegyében történtek. Ennek mélyebb, kulturális jelentősége mindig túlszárnyalta politikai fontosságát. Nemcsak 1956-ban, de 1849-ben, a XVII. században, Mohács idejében Nyugat-Európa államai nem tették létüket kockára Magyarország miatt. Az érem másik oldala : a magyar politikai retorika sokszor hamistragikus magas regiszterben követelte a "Nyugat" segítségét a "kereszténység keleti védőbástyája" érdekében. (Ne felejtsük el azt sem, hogy mikor a "nyugati" illúziók szétfoszlottak, Rákóczi orosz, a Kossuth-emigráció pedig török beavatkozásról ábrándozott ; hogy az úgynevezett "keresztény kurzus" alatt a nép jórésze szívesen fogadta a hitleri-németországi szövetséget ; hogy 1956-ban Amerikától, s nem Európától, várták a beavatkozást.)

A kereszténység Magyarországon nem idejétmúlt : a magyar történelem, a magyar kultúra alkotórésze ; a nyugati formájú kereszténység teremtő gondolatai érintik ma a nem keresztény magyarság gondolatmenetét, egyes értékítéleteit is. A nyugati kereszténység eleme a magyar nemzet történelmi fejlődésében és a nép életében többé nem válhat retorikai szólammá, melyből esetenként politikai ábrándképek formálhatók, hozzá való tartozásunk nem politikai ütőkártya, hanem kulturális érték.

2) *A "Nyugat problémája.* A németajkú kisebbség kivételével, történelmünkben a Magyarországon helyet kérő bevándorlók mindig keletről érkeztek. Ennek ellenére az ország intézményei, a nemzet kultúrája egyre "nyugatibbá" vált. (Ez a fejlődés ma is folytatódik : ne felejtsük el az akadémikus marxizmus nyugati eredetét.) Azt se felejtsük el, hogy a magyar nacionalizmus sokszor a Nyugat ellen foglalt állást, Zápolya, Bocskay, Apafi korában. A hajdu és kuruc ideológia sokszor túlment a Habsburgok elleni védekezés köteles keretein. Ez éppen a magyar populizmus, a még ma is Veres Péter által képviselt magyar "narodnik" ideológia hibája és gyengesége. Az úgynevezett "keresztény kurzus" kezdetén, a húszas évek elején, a "Nyugat" folyóirat bizonyos nemzetietlenségét ellensúlyozandó, a népi-nacionalista írók éppen egy "Napkelet" című folyóirat köré gyülekeztek. Emlékezzünk az úgynevezett "turáni gondolat" tragikomikus sajátosságaira, (melynek egy erős szála a még tragikomikusabb hungarizmushoz vezetett), a török- és japánbarát romantikára, valamint arra, hogy 1944-45-ben az úgynevezett "nyugatosok" egy része otthonról Németország felé menekült volna akkor is, ha történetesen nem szovjetorosz, hanem angolszász hadsereg közeledett volna Budapest felé. Nemzeti és kulturális szempontból az utolsó két évtized szomorú tapasztalatai között pozitív és bátorító pont az, hogy a keleti, szláv és oroszosító kultúra befolyása még a marxizmus elavult és összetákolt befolyásánál is kevesebb nyomot hagyott a magyar nép életén és gondolkodásmódján. Manapság azonban, amikor az úgynevezett "Nyugat" magábafoglalja Hawaiit, Patagóniát, Japánt, ismernünk kell bizonyos különbségeket : mi csupán "nyugati", mi "európai"?

Innen 3) : *Az európaiság problémája.* Az igazi magyar megújhodás korában — Mária Terézia XVIII. századában — nemzeti kultúránk arisztokratikus előfutárjai a franciamódú európai civilizáció szerves részei, zászlóvívői voltak. A XIX. század során a magyarországi lakosság széles rétegei megtalálták nemzeti öntudatukat, csodálatos gyorsasággal asszimilálódtak. (Felületesen elősegítette ezt a hangos-romantikus nemzeti retorika, mélyebb és maradandóbb volt a bevándorlók százezreiben a magyar életforma megszokása és szeretete.) Tragikus volt azonban, hogy a főúri osztály egy része és az új értelmiség "nyugatos" orientációjú egyéneinek kivételével a XX. század elején az "európai" jelző hazánkban pejoratívvá vált. Körülbelül éppúgy, mint a német "Europäer", "európai", egy bizonyos mérvű hazátlan, felületes, kozmopolita jellegű műveltséget jelenthetett 1880 és 1940 között. Tragikus következménye volt mindennek, hogy bár a magyar nyugatosodás a közlekedés, a filmek, az olcsó tömegirodalom, stb. következtében tovább terjedt, az európai gondolat képviselői Magyarországon népszerűtlenek maradtak. Bethlen, Teleki, Kállay európai látókörű konzervatív-liberális államvezetése politikailag is népszerűtlenebb volt, mint a társadalmilag szélesebb rétegekre támaszkodó "nemzeti" ideológia, amely végül Gömböstől Milotayn keresztül Szálasihoz vezethetett. A Páneurópa-mozgalom alapítóját a Kormányzó egyszer fogadta, de Apponyi Albert halála után az európai mozgalmaknak számottevő tekintélyes államférfi résztvevője Magyarországon nem volt. 1945 után is a magyar ellenállás retorikája a "Nyugat"-hoz és nem "Európához" való tartozásunkat hangsúlyozta (ennek persze Amerika egyedülálló nagyhatalmi helyzete volt az oka.) Csupán az utolsó néhány esztendőben fordult újra a gondolkodó magyarok érdeklődése otthon is, kívül is, "Európa" felé. De az Európa-tudat Magyarországon továbbra is zavaros és az a veszély, hogy politikai romantikával telítve, keserű és káros csalódás lehet a következménye. Végül pedig Magyarországra is vonatkozik a megállapítás : Európa-tudat európai öntudat nélkül gyenge ültetvény. A nemzet egyszer Nyugatban reménykedik, mostanában Európában. A mindennapi élet képe a fővárosban, de vidéken is, lassan-lassan hasonlóbb lesz Európa más országaihoz, de hányan tudják, hogy az autósztrádák, televízió, repülőtér, eszpresszó, dzsessz, twiszt, Brecht, Ionesco átmeneti világkultúrájában mi a kultúra és mi a technológia következménye, mi csupán nyugati és mi sajátosan európai?

Az úgynevezett "Nyugat" legerősebb oszlopa immár huszonöt év óta Észak-Amerika. Intézményei Nyugat-Európát technikailag túlhaladták. A kérdés csupán az, vajon az "amerikanizálódás" az "európaizálódás"-nál minden tekintetben további lépést jelent-e? Technológiailag és a megszervezett, úgynevezett külső életformák tekintetében valószínűleg igen ; kulturálisan és a belső életformát érintően valószínűleg nem. A következménye ennek mégis az, hogy sok vonatkozásban a fiatal emberek és az aránylag új nemzetek könnyebben "amerikanizálódnak", mint európaivá válnak. (*) Magyarország jelenlegi "nyugatosodásában" mindkét elem szerepet játszik. Nincs szükség bonyolult disztinkciókra, sem valami új formájú áleurópai kultúrsznobizmusra : de figyelembe kell vennünk a jelenkor sajátos társadalmi fejlődését, melynek jegyében nagy magyar tömegek életformája félig-meddig "amerikanizálódott" ugyanakkor, amikor az egykori európai kulturális tradíciókat képviselő magyarok száma talán kisebb, mint valaha.

EZ IS valószínűleg átmeneti jelenség. A magyar állam jövője az európai földrész jövőjétől immár elválaszthatatlan. Ugyanekkor a jövő nemzedékek magyar öntudata egyre inkább kulturális, mint politikai jelenséggé válván, lassan-lassan nemcsak a nép növekvő Európa-tudatával, hanem a művelt magyarság európai öntudatával kell hogy összefonódjék.

(*) Ennek az általános tünetnek magyar szempontból érdekes illusztrációja a két nagy emigrációs hullám. Kivételek persze gyakran akadnak : de általánosítván azt mondhatjuk, hogy az 1945-48 közötti magyar emigránsok közül sokan, kozmopolitizmusuk és nyelvtudásuk ellenére, nehezebben illeszkedtek be az amerikai tömegember életmódjába, mint az 1956-ban Amerikába szakadt magyarok nagy része ; más oldalról pedig a magyar középosztálynak egykor oly kedves nyugati és mediterrán Európában a "régi" (1945-48-as) emigránsok könnyebben találták meg új hazájukat, mint az 1956-ban menekültek.

FILMFESZTIVÁL LOCARNÓBAN

KÉT EMLÉKÜNNEP KÖZÉ esett idén a XVIII. filmfesztivál. A locarnói békeszerződés negyvenéves évfordulója volt a megnyitó beszédek témája és a svájci nemzeti ünnep rakétái pukkantak a díjkiosztás szónoklatai alatt. Az ünnep egybeesése a fesztivál végével puszta véletlen volt, míg a locarnói paktumról szóló dokumentumfilm — Briand és Streseman találkozása egy francia-német megegyezés érdekében — a fesztivál nyitó számaként szerepelt. Viszont az ebből adódó mottó ezután üresen lebegett a szabadtéri mozi fölött : a francia film, melytől mindenki nagyon sokat várt, — "Le Coup de grâce" (J. Cayrol, E. Durand) — megbukott és a németek egyetlen filmet se küldtek Locarnóba. Feltűnően hiányoztak még a japánok, az Egyesült Államok pedig csak kisfilmekkel képviseltették magukat.

A díjkiosztás mérlege bizonyos óvatos egyensúlyozási elvet mutat jó és rossz, valamint kelet és nyugat között. Az egyetlen "Arany Vitorlás"-t többségi szavazással a zsüri (L. Alcoriza, — Mexiko, G. Csukrai, — Szovjetunió, V. de Kowa, — Németország, M. Ferreri, — Olaszország, P. Kast, — Franciaország részéről) a valóban legjobb filmnek, az angol "Four in the Morning"-nak juttatta. Az öt II. díjban, vagyis "Ezüst Vitorlás"-okban egyhangúlag a cseh "Orgona" (Stefan Uher), az olasz "I Pugni in tasca" (Marco Bellocchio), a magyar "Álmodozások kora" (Szabó István) és együttesen a két mexikói film "El viento distante" (S. Laiter, M. Michel, S. Vejar) és "En este pueblo no hay ladrones" (A. Isaac) részesült, míg az ötödiket többségi szavazással a gyenge "A lány és a visszhang" (A. Zebriunas) című szovjet filmnek adták. Díjazták még a rövidfilmeket, továbbá kiosztottak egy díjat a Nemzetközi Filmsajtó részéről, díjakkal és elismeréssel adózott 7 filmnek a Nemzetközi Ifjúsági Zsüri és végül az Evangélikusok Nemzetközi Filmközpontja kitüntetett egy jámbor, nemeslelkű, de végtelenül vontatott indiai filmet. A hat díjazott egész estét betöltő film közül 3 esett a vasfüggöny innenső, 3 a túlsó oldalára, összesen 19-ből 6 keletre, 13 nyugatra. Locarnóban ez a megszokott arány. Érdekesebb ennél, hogy a fesztivál idén a keleti filmekből — amelyekről az alábbiakban kissé részletesebben szólok — olyanokat bocsátott vetítésre, amelyekben a politika és ideológia vagy nem észlelhető, vagy kimerül a sztálinizmus kritikájában. Ezeket a közvélemény, sőt néha a díj indokolása is a 'bátor" jelzővel látta el és eltekintett minden filmszerű analízistől.

A LENGYELEK nem jártak szerencsével az idén. Erősen a szocialista realizmus jegyében állt mindkét filmjük, a "Walk-over" (Skolimovsky) és a "La vie recommence" (J. Morgenstern). Utóbbinak a lényege a sztálini korszak már említett kritikája, de van benne egy problémafelvetés, amely fölött mindenki elsiklott, pedig nem érdektelen. Arról a speciálisan lengyel jelenségről van szó, hogy a háború után nemcsak a kommunisták és az "Armija Krajowa" (Hazai hadsereg) küzdöttek egymással a náciktól már régen megtisztított országban, hanem volt a baloldalon még egy harmadik erő is : azok, akik a nyugati hatalmak oldalán harcolták végig a háborút és aztán hazatértek, hogy részt vegyenek az országépítésben. Az utóbbiakat a két másik küzdőfél elutasította, kis híján el is pusztította és a sztálini világ végéig börtönben tartotta. Hogy aztán a diktátor halála után nyomban valóban olyan idillikus egyetértésben építik-e mindnyájan a szocializmust, mint ahogy azt a happy-end mutatja, más kérdés.

A cseh filmesek többsége az uralkodó ideológiai és politikai vonal alól kibújva, a művészet jelszavát tartja mintegy demonstrációs feliratként maga elé. Ettől még nem lesz belőlük rögtön Fellini, vagy Truffaut, pontosan ugyanúgy, ahogy a harcias táblák mögött masirozók se akarnak kivétel nélkül mind nyomban meghalni Kubáért. Az "Ezüst Vitorlás"-t nyert "Orgona" kissé olcsón kerüli meg a mai cseh valóság ábrázolását. Az abszolút művészetnek egy lengyel menekült a megtestesítője, — így nyilatkozott róla a rendező maga. Szerzetesként talál menedéket egy szlovák kolostorban, Bachzenét orgonál a kisvárosi templomban. De a szerzetesek és a polgárok elárulják és ő visszamenekül az erdőbe a halottakhoz. Az Egyházat bűnbaknak odaállítani egy hivatalosan ateista országban még akkor se vall túlságosan önálló szellemi magatartásra, ha az agyonnyúzott illegalitás-motívum csupán ürügy a tiszta művészet melletti kiállásra. A filmsajtó és az ifjúság díjait elnyert "Gyöngyszemek a mélyben" című film öt epizódból áll és öt fiatal cseh rendező munkája (Menzel, Nemec, Chztilowa, Schorm és Jires). Az 5 történet közös szerzője egy filozófusokon és misztikusokon nevelkedett igényes író, Bohumil Hrabel, aki a sajtókonferencián feltett egyik kérdésre nem átallotta azt válaszolni, hogy a cím Jakob Boehméből vett idézeten alapszik: "Im Abgrund des Gottes liegt eine Perle". Az ő szövege nyilván távol áll minden vonalas ideológiától, a kifogás inkább a rendezőket érheti, akik ugyan szintén az "enyhülési" klimát árasztják, de azért az 5 kisfilm stílusa legjobb esetben is szocialista szürrealizmus.

MESSZE KIMAGASLIK, s nem csupán a honfitársai fölé, Jiri Trnka művészete. A portugál Manuel de Olivierával együtt övék volt az idei retrospektív-sorozat. Trnka nemcsak technikai téren nyitott új távlatokat a filmművészet számára, amennyiben tökéletesítette a rajz-, trükk- és bábszínházfilmeket s úttörője, klasszikusa lett a megelevenített babáknak. Legújabb alkotásainak jellegzetességei : elmélyült világnézet, jól átgondolt kompozíció, melegszívű humor és irónia. Látszólag ügyetlen, merev, fapofácskájú bábui, durvaöltésű, alapelemeire leegyszerűsített ruházatukban hitelesebben közvetítik az általános emberi valóságot, mint sok filmszínész.

Oroszország a már többször bevált poetikus témával és idillikus tájrajzokkal akarja a naiv nyugati szíveket megnyerni és egy "Ezüst Vitorlás" erejéig a zsüriét meg is nyerte. De ez nem jelenti azt, mintha a régen túlhaladott impresszionizmus emelte volna az orosz film presztizsét. Az egész estét betöltő vörös-kínai rajz-trükkfilm, a "Lázadás az égben" csak nevetést és méltatlankodást váltott ki. Egy XVI. századbeli népmese keretében Hruscsov, az amerikai imperializmus, sőt, fel nem vétele az ENSZ-be is megkapta a magáét !

A MAGYAR FILM díjának a megokolása kissé szűkszavú volt : "fiatal szerző első műve", holott mind a film, mind alkotója, Szabó István, látható rokonszenvet keltett. Szabó azzal az igénnyel készítette művét, hogy kifejezésre juttasson benne mindent, ami a mai fiatal diplomás generációt foglalkoztatja. A végén mégis úgy érezzük, hogy nincs elég mondanivalója és ami van, művészi szempontból nehezen megfogható. Négy fiatal televíziós mérnökről szól a történet. Tele vannak idealizmussal és küszködnek az érvényesülésért. Az idősebb generáció elnyomja őket, előnytelen beosztásokat kapnak, holott nekik nemcsak szűk kis szakmabeli ötleteik vannak, hanem az egész emberiségre nézve jelentős ideáik. Az egyik mérnök, Jancsi, megismerkedik egy éppen ledoktorált bírónőjelölttel. Megismerik, megszeretik egymást, végnélkül tudnak beszélgetni egymással. A négy fiú közül az egyik, hirtelen fellépő, kegyetlen betegségben meghal, a többiek rádöbbennek, hogy ez velük is megtörténhet és akkor mi marad fönn utánuk ? Jancsi tépelődik ezen és Évát is beleviszi ebbe a halhatatlansági gyötrődésbe. A lány sem látja megvalósíthatónak a jogászi pályához fűzött elképzeléseit. Közben az a körülmény, hogy sehol sem lehetnek zavartalanul együtt, olyan helyzeteket teremt, amelyek megbontják a szerelmesek harmóniáját és egy végső, maró vita véget vet kapcsolatuknak.

A nyugati szemlélő azt tapasztalhatta, mintha lassan a magyar népi demokrácia is — vagy legalábbis a filmművészei — kitáncolnának a "blokk"-ból : láthattunk egyházi temetést — közvetlenül az üzemi személyzeti főnök elparentálta mérnök sírbatétele mögött — templomi esküvőt — bár ugyanabba a templomba aztán egy esős délelőttön, alkalmasabb hely híján, Jancsi és Éva ül be csókolódzni, — láttunk egy filmet a filmben és abban a tajtékzó Hitleren, a kis úttörő-vasutas Éván kívül az 56-os forradalmat is, — mint az országot ért viszontagságok egyikét — s végül az enyhülés főtanúságaként : amikor a sötét mozi intimitásában a szerelmesek megkérdezik egymástól "Kommunista vagy?" — a fiú azt feleli : "Én mérnök vagyok". Íme, ma már ez is lehetséges. Szabó István kétségkívül mentesíteni akarja filmjét az ideológiától. A baj ott van, hogy a történet álproblémákon át bukdácsol előre, a feszítő erőt adó valódi konfliktusok mellett elmegy a szerző. Egy 25 éves ifjú kétségbeesése afölött, hogy még nem tett semmit a halhatatlansága érdekében, nem eléggé meggyőző. Reméljük, hogy Szabó István egyik következő filmjében eljut az élesebb konfliktusokhoz, az igazi mélységekig.

KERÉNYI MAGDA

VITÉZ GYÖRGY VERSEI

Nyárvége

A pisztráng egyszerűbben él
szunyogot les a kő alól
görények riasztó szagát
lebbenti föl a szajha szél
tocsogó lápon béka szól
hód rágja el a törpe fát
a vízbe hulló tűlevél
kibogozhatatlan hínár

lassan rothadó szőnyegén
tegnap megbotlott valahol
és alámerült ez a nyár
jávorfák arca csupa vér
mosómedve jő, leguggol
szortyogó hulladékra vár

mindenki egyszerűbben él

Mercier-híd

Narancsszín csiszolatlan peremű holdat húznak irdatlan kötéllel két rádióállomás leadóantennái között feketére suvickolt mennybolton.
Ott himbálózik undorító-dagadtan a szellős acéltornyok vörösen pislogó szemmel
bámulják csúszik az égen fölfelé eltiporja a csillagokat kisebb sápadtabb
tökéletesebb lesz amint a földtől távolodik.
Autójával az utas ráfordul a hídra. Lenn a folyó
kék zöld orgonaszín labdákat hintáz tükrére a szeszfőzdék rálehelnek.
Villogószemű gépkocsik kettős gyöngysora húzódik tekeredik a királyi város
sötét-meztelen mellére nyakára. Kisebb sápadtabb az utas, a hátsó ülésen
merev árnyékok feszengenek. Alkotóinál tökéletesebb az élettelen világ.

A SARAGOSSÁBAN TALÁLT KÉZIRAT

LENGYEL FILM, Wojciech Has *"Saragossában talált kézirat"* című műve nyerte el az idei San Sebastian-i filmfesztiválon a "Nemzetközi Sajtó" nagydíját, az ún. "aranytoll"-at. Igaz, filmről van szó, beszámolónkat mégis irodalommal kell kezdenünk : a *"Saragossában talált kézirat"*, mielőtt Wojciech Has celluloidszalagra rögzítette volna, regény volt, s annak sem utolsó. Sőt, nemcsak a francia nyelven írt, 1804 és 1813 között Pétervárott és Párizsban megjelent regény, hanem szerzője, Jan Potocki is megérdemli, hogy a magyar közönség figyelmét felhívjuk rá.

Jan Potocki, a régi történelmi családból származó lengyel arisztokrata életének ötvenöt évét mozgalmas, nagy történelmi változásokat hozó korban élte le. Az "ancien régime"-be született, szolgált Bécsben Mária Terézia és II. József alatt, megélte a nagy Francia Forradalmat, szomorúan láthatta, hogyan darabolják fel hazáját a nagyhatalmak, váltakozó reménnyel figyelte a napoléoni hadjáratokat, s amikor 1815-ben önkezével vetett véget életének, a fegyvert nemcsak kínzó betegsége adta kezébe, hanem a waterlooi vereség híre is, amely Lengyelország egyesítését végleg a távoli utópiák közé sorolta. A két kor határán élő liberális arisztokrata egyszerre volt a 17. század utolsó képviselője és a 19. előfutára. Világpolgár volt Potocki, otthonosan mozgott a francia udvarban, a párizsi szalonokban, nyolc nyelven beszélt (s állítólag Bécsben megtanult néhány magyar szót is), művei nagy részét választékos, elegáns francia nyelven írta, de egyben az első lengyel nacionalisták, a szláv gondolat ébresztgetői közé is tartozott. Lançut-i kastélyában, Hamburgban vagy Pétervárott könyvtárszobájába zárkózva dolgozott, de közben bejárta a fél világot is : Marokkótól Mongóliáig, Svájctól Törökországig, Skóciától Egyiptomig, a Sierra Nevada láncaitól a Kaukázusig. A "boldog század" gyermekeként, ahogy akkor illett, dilettáns módra, minden tudomány iránt érdeklődött, jártas volt irodalomban, csillagászatban, botanikában meg régészetben, de az új tudományok, az etnológia és az összehasonlító nyelvészet bölcsőjénél is ott volt. A hazája sorsáért aggódó kozmopolita főúr, a Keletre és Nyugatra egyaránt figyelő udvari ember, a borongós kedélyű epikureista életében csak egyetlen regényt írt, azt is inkább a maga szórakoztatására. A *"Manuscrit trouvé à Saragosse"*, ez a fantasztikus témákkal mesterien eljátszó, szelíden ironikus regény vagy inkább elbeszélés-füzér mégis remekmű lett, a hanyatló század gáláns stílusának és a preromantika új borzongásainak mesteri ötvözete.

A FILM vagy a regény történetét nehéz lenne elmesélni. Jan Potocki a régi dekameronok és a francia Lesage "Gil Blas"-ának technikáját követi : mint az egymásba illesztett dobozok, egyik elbeszélés csak keretül szolgál a másiknak. A cselekmény vázát Alphonse van Worden vallon gárdakapitány kalandja adja. A fiatal vallon tiszt Cadixból Madridba tartva a Sierra Morena félelmetes sziklái között betéved egy elhagyott fogadóba, a "Venta Quemadá"-ba. Éjjel — álmában vagy a valóságban ? — a tuniszi muzulmán bej két szépséges lánya, Emina és Zibeddé jelenik meg előtte. Alphonse a csodálatos keleti szépségeknek nem tud ellentállni, másnap reggel azonban keselyűk vijjogására ébred egy akasztófa árnyékában. Van Worden kapitány, mintha csak meg lenne bűvölve, nem tudja elhagyni a "Venta Quemada" környékét, a kietlen tájon azonban sorra találkozik egy remetével, egy kaballistával, egy filozófussal, az Inkvizíció embereivel, banditákkal és vándorcigányokkal. Az ő elbeszéléseikből saját, hihetetlen történetét hallja vissza : noha az egyes mesék díszletei és hősei különböznek is, mindegyiknek azonos az alaphelyzete : egy magányos utazót két lánytestvér, két nőalakban megjelenő lidérc csábít el, s a különös nász másnapján hátborzongató büntetés várja... Alphonse van Worden végül nem is tudja, ébren van-e vagy álmodik, nappal él-e vagy éjjel, megpróbáltatására rendezett tréfa áldozata-e vagy csak a képzelet világának labirintusában keresi a kiutat. A valóság egyre bizonytalanabb, de a fantasztikus eseményekben is akad mindig vitathatatlan, reális elem, a kísérteties ismétlődés pedig mintha valami kiismerhetetlen törvényről tanúskodnék. Potocki persze nem hitt a kísértethistóriákban, s csak két század irodalmi témáival játszott el mesterien. A *"Saragossában talált kézirat"*-ban jelen van Casanova, Cagliostro, az Ezeregyéjszaka, de már Hoffmann és Achim von Arnim is ; s racionalizmus és romantika tudós, de ihletett ötvözete láttán lehetetlen nem gondolni a spanyol festőre, aki Potockit is megörökítette : Goyára. Ám a lengyel író regénye mégsem csupán csak ötletes játék: kísértetekben talán nem, de a kiszámíthatatlan végzetben hitt Potocki, aki változatos korában megtanulta, hogy az ember a sors játékát csak ironikus rezignációval szemlélheti...

REGÉNYRŐL SZÓLTUNK mindvégig film helyett, de nem feledékenységből : Wojciech Has filmje *azonos* Potocki könyvével. Az átdolgozások általában akkor árulják el az eredeti művet, ha nem szellemét, hanem betűjét követik. Has most bebizonyította, hogy ez az íratlan törvény is ismer kivételt : filmje úgy lett méltó Potocki könyvéhez, hogy azt szinte sorról sorra követte, s az egymásba nyíló történetek labirintusában ő is majdnem három óra hosszat vezette a nézőt. Az viszont már a lengyel filmgyártás egészének érdeme, hogy ezt a kétkedően fantasztikus történetet jó kelet-európai módra egyetlen dramaturg sem akarta leleplező tanulsággal, morális leckével megfejelni.

A. P.

A VII. Knokke-le-Zoute-i Költői Biennálé

"FECSEGÉSRE SZÁNT vakáció" — ahogy ezt Alain Bosquet a "Le Monde"-ban megjelent beszamolójában írta — vagy a "költői Nobel-díj" odaítélését megelőző találkozó és vita ? Mindkettőben van valami igazság, bár úgy érzem, Alain Bosquet talán túl szigorú volt az idei knokke-i Biennálé jellemzésében.

A knokke-i találkozót 14 évvel ezelőtt Pierre-Louis Flouquet és Arthur Haulot, a "Journal des poètes" főszerkesztői alapították (az utóbbi azóta a turistaforgalom miniszteri rangot jelentő főkormánybiztosi tisztségével cserélte fel a szerkesztői széket). A gondolat az első időkben talán ábrándnak tűnhetett. Hogyisne, összecsődíteni Belgium legelegánsabb tengeri fürdőhelyére, Knokke-ba — Ostende Ady és Léda óta már sokat vesztett ragyogásából — ötszáz költőt, hogy öt-hat napig a költészettel kapcsolatos témákról vitatkozzanak és a vita végén a világ egyik legjobb költőjének százezer belga frankos nagydíjat szavazzanak meg ? !

Az ötvenes években a teljes függetlenség eszméje jegyében fogant biennálé vezetősége és a találkozók résztvevői heves szócsatáknak tanúi lehettek a "pártos", azaz a keleti országokból érkezett és a minden elkötelezettséget tagadó költők között. Mindannyian emlékezünk még Pierre Emmanuel hat évvel ezelőtt elhangzott ragyogó felszólalására, amikor a szónoknak is nagyszerű világhírű költő — hallgatóságát könnyekig meghatva — szabadságot kért a bebörtönzött magyar költőknek és íróknak. A határozati javaslatot egyhangúlag fogadták el, még a szovjet költők sem emelték fel ellene szavukat.

IDÉN ugyancsak mintegy ötszáz költő érkezett Knokke-ba, nagy többségükben természetesen magából Belgiumból, de láttam a résztvevők között argentin, ecuadori, gaboni, iráni, madagaszkári, szenegáli, szovjet, török, nigériai, román stb. költőket is, és természetesen magyarokat.

Magyarországot egyébként Illyés Gyula, Vas István, Nemes Nagy Ágnes, Rónay György, Somlyó György és Lengyel Balázs képviselte. A rendezőség jóvoltából a lengyelekkel együtt a Trianon Szállodában kaptak szállást. A vendéglátóknak eszükbe sem jutott, hogy a magyarokban a Trianon szó olyan emlékeket idézhet fel, mintha — mondjuk — a franciákat a Waterloo Szállodában helyezték volna el.

A Knokke-i kaszinó Magritte szürrealista festő freskóival ékesített nagytermében "A költő és világa" központi témáról rendezett vita sokkal kiegyensúlyozottabb légkörben zajlott le, mint bármikor máskor. A legnagyobb érdeklődést a guatemalai Asturias, a francia Pierre Emmanuel és Guillevic, a portugál David Mourao Ferreira, a szovjet — egyáltalán nem ortodox és árnyalatokban gazdag — Vinokurov, a belga Goffin és Tordeur és az amerikai English felszólalása keltette. A magyarok némi büszkeséggel hallgatták Rónay Györgyöt, aki tökéletes franciasággal és emelkedett hangnemben beszélt a költő és a társadalom viszonyáról.

A HIVATALOS MAGYARORSZÁG az otthon megjelent versesköteteket impozáns kiállítást rendezett a folyosón, közvetlenül az ülésterem előtt. A kezdeményezés nagy érdeklődést keltett, bár ez az érdeklődés feltétlenül még nagyobb lett volna, ha a biennálén résztvevő valamennyi magyar költő egy-egy könyvét is odatették volna az asztalra és ha az illetékeknek az is eszükbe jutott volna, hogy a franciául megjelent verseket, például a magyar Antologiát is kiállítsák. Mindenesetre a szemlélődőket bőven "kárpótolták" Gereblyés és más vonalas költők műveivel.

Mindezt a jelenlévő Gara László igen felháborodott hangon, afféle kisebb folyosói botrány keretében vetette a brüsszeli Magyar Nagykövetség kultúrtanácsosának szemére, s azt is élesen kifogásolta, hogy a zsüri *egyetlen magyar tagja*, Rába György, "adminisztratív okokból" nem jöhetett el a találkozóra és így a magyar hatóságok Illyés Gyulát, a nagydíj magyar esélyesét egy értékes szavazattól megfosztották. Értesülésünk szerint a biennálé rendezőségét hideg zuhanyként érte ez a távolmaradás és erélyesen tiltakozott az illetékes magyar fórumoknál. Annál nagyobb eredmény, hogy Illyés Gyula végül hivatalos magyar támogatás nélkül is — szinte a hivatalos Magyarország ellenére — megkapta e kitüntetést.

A DÍJKIOSZTÁSRA az utolsó napon került sor. A zsüri ítéletét heves vita előzte meg. A tanácskozás titkos volt, s így csak ellenőrizhetetlen, kiszivárgott hírekre támaszkodhatunk. E hírek szerint a legtöbb kommunista zsüritag egyhangúlag a guatemalai Asturias mellett kardoskodott, aki két hónappal ezelőtt Bledben Arthur Millerrel szemben elesett a Nemzetközi Pen elnökségétől és most a nagydíj afféle kárpotlást jelentett volna számára. A második nagy esélyes, akit az úgynevezett "harmadik világ" delegátusai támogattak, a nagytekintélyű Aimé Cesaire, mint költő tagadhatatlanul világviszonylatban is az élvonalba tartozik. A harmadik esélyes Illyés Gyula volt, aki mellett a belga Goffin, a dánok, a lengyelek és más zsüritagok szálltak síkra. Illyés végül is impozáns többséggel diadalmaskodott annak ellenére, hogy Maurice English, az USA delegátusa tartózkodott a szavazástól. Indokolása egyszerűen hangzott : sem Asturias, sem Cesaire, sem Illyés verseit nem ismeri eléggé (azóta megkapta a szükséges dokumentációt).

A zsüri ítéletének kihirdetését a sokszáz főnyi közönség feszült csendben fogadta, majd az elnöklő Jean Cassou Illyést az emelvényre szólította. Ebben a pillanatban valóságos támadóként ugrott elő a Fülöp-szigeti delegátus és aranyozott babérkoszorút nyomott a magyar költő fejére. Illyés, aki stoikus nyugalommal fogadta a merényletet, félhangosan megjegyezte :

— Inkább a hajamat adták volna vissza...

M. K.

"ILONA"
Somlainé kis magyar étterme
WIEN, 1. Bräunerstrasse 2.
A Graben 14. számú házban
Nyitva déíben 12-3-ig, este 7-11-ig.
Telefon : 52-61-91

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

MÉG EGYSZER: A GANGESZTÓL A HERZ-SZALÁMIIG

AZÉRT MÉGSEM LEHET mindent lefordítani — mondta 18 éves unokaöcsém, aki hozzám hasonlóan költészettel és francia filológiával foglalkozik. Ott van például a Herz szalámi...

— Herz szalámi ?

— Igen, Karinthy nagyszerű kis humoreszkje a műfordításról, amely elkezdődik Ady híres versével : Jöttem a Gangesz partjairól... és befejeződik a Herz szalámi reklámjával különféle német és magyar változatok után. Hát ezt szerintem franciára lehetetlenség volna áttenni !

Lehetetlenség ? A Knokke-i Költői Biennáléra megérkezve azonnal megalakítottuk a Herz-szalámi Fordítók Francia-Magyar Szövetségét. A szövetségnek egyetlen alapszabálya volt : minden félreértést logikusan meg kell magyarázni, legalább annyira, mint ezt annak idején Karinthy tette, és engedményt legfeljebb a rím, vagy a jóhangzás mián szabad tenni.

Az Ady-vers — mint ismeretes — így hangzik :

Jöttem a Gangesz partjairól,
Hol álmodoztam déli verőn,
A szívem egy nagy harangvirág
S finom remegések : az erőm.

Az első fordítást *Lucien Feuillade* készítette, még a Knokke-i találkozó előtt. Arról természetesen fogalma sem volt, hogy művét mire fogják, illetve fogjuk majd felhasználni és a fordításról nyugodt lelkiismerettel elmondhatom, hogy teljesen hű, sőt művészi.

Des rivages du Gange venu
Des mirages du rêve à midi
Je suis fort de très doux frissons nus,
En mon cœur une cloche fleurit.

Legfeljebb a két utolsó sort cserélte fel, ami műfordításban teljesen megengedhető. A harangvirágot, amely franciául "campanule", leleményesen "cloche"-nak fordította, mert a "cloche" a nagy "Larousse" szerint "fleur campanulée"-t is jelent.

A KÖLTŐI VERSENYT a biennálé nagydíjának négy nappal későbbi nyertese, *Illyés Gyula* indította el. Íme a Feuillade-verzió magyar fordítása :

A Gangesz ősi misztikus folyó.
Ebédverőn a lelkem délibábos.
Erős vagyok, de fogam vacogó,
Vízhólyag szívem dúsan kivirágoz.

A fordítás, mint minden Illyés-fordítás, természetesen kitűnő. Az "ebédverőn" telitalálat. Az "erős vagyok, de fogam vacogó"-sor alapja az a helyes következtetés, hogy aki remeg, annak a foga is vacog. A "vízhólyag szívem" abból származik, hogy a "cloche" — mint ismeretes — vízhólyagot is jelent.

Ezután *Paul Chaulot* ugyancsak teljes hűséggel fordította le Illyés Gyula változatát. Legfeljebb azt a kis tévedést követte el, hogy Gangesz helyett "gangue"-ot fordított, ami végső fokon logikus, hiszen kőzetanyagot, vagy értékes ércet tartalmazó iszapot jelent. Az "ebédverőn"-ből úgy lett "victoire à l'heure de midi", hogy aki megver valakit és erős, az érthetően győz is. A vízhólyagot "pauvre cloche" (szegény hólyag), a vacogót "transi", azaz "dermedt" formában látjuk viszont, ami lényegében ugyanaz. Íme a változat :

Hors de sa gangue, il va le fleuve antique
Chantant victoire à l'heure de midi,
Je le contemple en sa force magique,
Moi pauvre cloche, au cœur soudain transi.

A következő fordító, *Rónay György*, rosszul olvasván Chaulot apróbetűs írását, antique helyett attique-ot látott :

Az attikai folyó halad útján
És dél felé győzelmet is arat,
Mágus tükörben bámulom e pusztán,
Harang-szegényen és szívem kacag.

A "harang-szegényen" kifejezés Rónay szubtilis nyelvi invenciójára jellemző.

Robert Sabatier, mivel Rónay verziójában Attikáról és győzelemről is szó volt, szükségét érezte annak, hogy ezt a győzelmet franciás precízióval helyhez, ez esetben természetesen Salamishoz kösse. Így született meg ez a fordítás :

Au bord de Salamine une Victoire attique
Fit naître la Louange et vanter le midi.
Je contemple la plaine en un miroir magique
Comme une cloche gueux mon âme se réjouit.

A STAFÉTABOTOT ezután *Vas István* vette át, de mivel éppen nem találta szemüvegét, arra kért, hogy olvassam fel neki a szöveget. Ebből egy-két félrehallás támadt, ami azonban szerintem csak növeli a fordítás értékét.

Salamis, zengeráj, Victor itt szerze tikket,
Angyali Lou hasán a dél megszületik.
A templom tele van, csodát sugall az ihlet,
S lelkem koldusi cső, visszazsidósodik.

A fordító az "au bord de" kifejezést "bordel"-nak (bordély) értette és finoman zengerájnak fordította. "Victoire attique"-ból lett "Victor itt szerze tikket". A következő sorban szerepel "louange et vanter", ami mint Lou, Apollinaire nagy szerelme, "ange", azaz angyal és "ventre", mint has látott napvilágot az új változatban. A "Je contemple la plaine"-t úgy értette, hogy "le temple est plein" (a templom tele van) és a "se réjouit"-t "se réjuif", vagy rejuive-nek hallotta, aminek pontos fordítása : visszazsidósodik.

A következő költőnek, *Jean Rousselot*-nak egy ülés alatt, éppen a tunéziai delegátus beszéde közben fordítottam le szóban a Vas-féle verziót. Sok nehézségem volt a "zengeráj" francia megfelelőjével, amit "caf'conc' moche"-nak fordítottam végül is. Rosselot úgy értette, hogy Moschos görög filozófus költőről van szó, aki az etikát reformálta meg. Így is fordította le. A következő sorba egy kis félresiklás csúszott be, mert "midi" helyett Rousselot "Mi dit"-t hallott. (a "do-ré-mi" utolsó hangját). A "le temple est plein"-t úgy értette, hogy "le temps des Zeppelins". A tunéziait éppen viharosan ünnepelték. Minden más pontos, viszont amikor a visszazsidósodik szót magyaráztam neki, Rousselot kategórikusan kijelentette, hogy ez félreértésekre adhat alkalmat, ő kimondottan elítéli az antiszemitizmust, ezért a zsidót "frère aîné"-nek (idősebb testvér) fordítja, ami voltaképpen természetes, mert a zsidó vallás régebbi, mint a katolikus. A változat így hangzik :

Moschos de Salamine en miettes mit l'éthique
De Saint Jean d'Angely le doux Mi dit : Sené !
Le temps des Zeppelins m'inspire des cantiques,
La cloche de mon cœur est chez mon frère aîné.

Somlyó Györgynek nehézségei voltak a "Sené" szó lefordításával. Tudta, hogy a "sené" szerepel egy francia közmondásban, ami a "kéz kezet mos" megfelelője, de az etimológiájával nem volt teljesen tisztában. A kongresszus előcsarnokában tartózkodó Alain Bosquet-hez fordult felvilágosításért, aki nem kisebb szakértője a francia lóversenyeknek, mint nálunk szegény Kellér Andor volt. Kapásból rávágta, hogy Sené egy ezelőtt vagy tíz évvel nagy sikerrel futott magyar ló neve. Ezzel Somlyó meg is elégedett és így jött létre ez a változat :

Klasszikus Salamis bús magyar lovai
Válassz! Így szól Mimi, Saint Jean d'Angely lánya.
Szívem, szép csőlakó, harsonák hangja ri,
Dalok röpítenek a léghajók honába.

A léghajók kifejezés mindenképpen költőibb, mint a Zeppelin.

EZUTÁN *Guillevic* szülte újra Somlyó változatát, de József Attila e kitűnő fordítója, aki már többször járt Magyarországon, kijelentette, hogy nem kér nyersfordítást és maga, szótár segítségével fogott hozzá a vers lefordításához. Ezt a munkát lelkiismeretesen el is végezte és nem az ő hibája, hogy a *bús* szót *húsnak* olvasta. Így került bele az "andouille de cheval" (lóhurka) kifejezés. A *ballon* szó franciául — mint ismeretes — léggömböt és borospoharat is jelent.

Classique saucisson, andouille de cheval,
Le choix demeure ouvert, n'hésitons point, allons !
Le salami magyar est toujours sans rival,
O clochard, méfie-toi en buvant ton ballon.

Az utolsó költőnek, *Nemes Nagy Ágnesnek*, mint vérbeli fordítónak sikerült saját bensőséges, finom, de ugyanakkor határozott hangvételét megtagadva, pattogó, magyaros formába önteni Guillevic sorait :

Talján mortadella, francuz birkahurka,
Csövesek vigyázat ! Nem igaz kéz gyurta,
Legyetek éberek, csak a márka számit,
Egyetek egyedül magyar Herz szalámit !

MINT ISMERETES, annak idején Karinthy Frigyesnek a Herz szalámigyár egy láda szalámit küldött elismerése jeléül...

A Lejter Jakab-felelős :
GARA LÁSZLÓ

A WASSON HÁZASPÁR ÉS A GOMBAISTEN

MÁR RÉGÓTA ISMERT az a tény, hogy bizonyos gombafajták elfogyasztása átmeneti elmezavart képes előidézni. Erre vonatkoznak a magyar "bolondgomba" és a német "Tollpilz" kifejezések is. A modern elmekórtan egyik irányzata, mely az elmebajok bizonyos formáinak, az ún. folyamatszerű elmebajoknak okát biológiai elváltozásokban keresi, feltételezi, hogy kóros körülmények között az emberi szervezet is képes az elmezavart okozó gombamérgekhez hasonló vegyi természetű és biológiai hatású anyagokat kitermelni (1). Különösen érdekes ebből a szempontból az a körülmény, hogy egyes, az emberi agyvelőben normálisan megtalálható és ennek működésében fontos szerepet játszó anyagok bizonyos vegyi folyamatok útján átalakíthatók elmezavart okozó mérgekké. Ilyen mérgek egyébként nemcsak gombákban és más növényekben találhatók meg, hanem egyes állati szervezetekben is. Példa erre a varangy, melynek bőrváladéka szintén tartalmaz átmeneti elmezavart okozó mérget.

Időtlen idők óta figyelte meg az ember, hogy egyes növények, vagy az azokból előállított készítmények a lelki élet mélyreható változásait képesek előidézni, legalábbis átmenetileg. Hogy ezt a meglepő tényt megmagyarázza, a primitív ember feltételezte, hogy az ilyen növények isteni eredetűek, vagy természetűek. Ilyen hitről tanúskodnak mítoszok, valamint egyes régen elveszett vallásoknak a különböző folklórokban megtalálható maradványai is. Így a bort, illetőleg a szőlőt, a frigiaiak és a trákok Baki istentől származtatták. Baki a görögöknél Bakkhosz-Dionüzosz néven volt ismeretes. A régi indo- és iránoárják egy előttünk ismeretlen természetű készítményt, melyet ők *somá*-nak, illetőleg *haomá*-nak neveztek, használtak rituális szertartásaik alkalmából. Nem kevésbé ismeretlen előttünk a homéroszi *lotos* természete, amely az Odüsszea szerint feledést és földöntúli boldogságot idéz elő.

EZEKHEZ HASONLÓ HATÁSÚ készítményeket használt sok más régi nép is, vallásos vagy mágikus szertartások alkalmából. Az ilyen készítményeket vagy a szertartások összes résztvevői, vagy csak egyes kiválasztottak, felavatottak, papok, varázslók, sámánok vették magukhoz. Azt hitték, hogy abban a rendkívüli, néha egyenesen önkívületi állapotban, amelyet a készítmények előidéztek, az istenséggel sikerült egyesülniök. A történelmi időkből is ismerünk népeket vagy csoportokat, melyek szertartásai ilyen készítmények bevételén alapultak, de ma már gyakrabban csak az egykori szertartások töredékeit találjuk meg, melyek boszorkányság, fekete mágia formájában élték túl az ezotérikus tanok feledésbe merülését. Különösen érdekes a hasis használata a hasasinok (*assassins*) muzulmán szektájánál, akik a keresztes háborúk idején a hívők hasismámorát politikai gyilkosságok végrehajtására használták fel. A modern kultúrnépek egyes egyénei között sem ritka a rendkívüli vagy önkívületi lelkiállapotokat előidéző készítmények használata, főként hedonisztikus motiválással.

A LEGUTÓBI ÉVTIZEDEKBEN tanúi voltunk egy rendkívüli lelkiállapotokat előidéző gomba újrafelfedezésének. Az újrafelfedezés története annyiban is érdekes, amennyiben nem hivatásos tudományos kutatóknak, hanem műkedvelőknek, Wasson amerikai bankárnak és orosz születésű gyermekorvos feleségének köszönhető. Wassonék 1927-ben, egy augusztusi délutánon Catskills vidékén sétáltak. Ahogy Wasson leírja, Wassonné az erdőben egy csoport gombát fedezett fel, odafutott, letérdelt, a gombákat orosz becézőnevekkel illette, majd egy csomót összeszedett és hazavitt. Otthon azután a gombákat elkészítette és megette. Egyedül, mert bizonyára Wasson hallani sem akart gombákról. Félreértések elkerülése végett még meg kell jegyeznünk, hogy ezek ehető, jó gombák voltak, amelyeket Wassonné egyszerűen kulináris élvezet céljára használt fel. Wassonra azonban a jelenet mély benyomást tett. Hogy van az, kérdezte magától, hogy míg ő maga, mint ahogy a legtöbb angolszász eredetű egyén, a gombákat undorítónak találja és ösztönszerűen fél tőlük, addig az orosz és más kelet-európai eredetű emberek valóságos szeretetet éreznek irántuk. Ennek a benyomásnak a hatása alatt Wassonék éveken, sőt évtizedeken keresztül rendszeresen tanulmányozták a különböző népeknek a gombákhoz való viszonyát, a gombák szerepét folklórjukban és mitológiájukban.

WASSONÉK TANULMÁNYAI azt mutatták, hogy Wasson gyanúja helytálló volt, miután Európa népei tényleg két csoportba oszthatók, a gombákhoz való viszonyuk szerint : vannak gomba kedvelő (mikofil) és gombától irtózó (mikofob) népek. De ettől eltekintve és egész általánosan, sok nép folklórja, illetőleg mitológiájának maradványai egy egykori imádatszerű gomba-tisztelet nyomait mutatták. Különösen meglepő volt az a felfedezésük, hogy az ilyen gombaimádat Szibéria egyes népei között, különösen a primitív paleoszibériaiak között még ma is létezik. Hasonló jelenségeket találtak Wassonék azután Új-Guineában is, Borneóban is. Kutatásaik végül 1952-ben Mexikóba vezettek. Ekkor azonban már különböző szakemberekkel álltak állandó termékeny kapcsolatban.

DÉL-MEXIKÓBAN, különösen a kultúrcentrumoktól távol eső falvakban, Wassonék egy régi gomba-vallás élő maradványaira találtak. Az indiánok ezekben a falvakban tudományosan eddig nem, vagy alig ismert gombafajokat használnak hallucinációk és más rendkívüli lelkiállapotok előidézésére. Hat évi intenzív munkával és több szakember közreműködésével sikerült egyrészt a gombakultusz jellegzetes vonásait, másrészt a gombák botanikai természetét felderíteni. A mikológiai szakvizsgálat, melyet Párizsban Roger Heim végzett el, megállapította, hogy ezeknek a gombáknak nagy része a Psilocybe genushoz tartozik. A hallucinációkat előidéző hatóanyag kémiai természetét a baseli Hoffmann és munkatársai derítették fel és ezt az anyagot, mely a Psilocybin nevet kapta, később szintétikusan is előállították.

Wassonék kutatásai szerint ezt a gombát a régi aztékok "teonanákatl" azaz "isten húsa" névvel jelölték meg és utódaik még ma is félő tisztelettel illetik, vallván, hogy elfogyasztása az istenséggel való egyesülést teszi lehetővé. Ez a hit és a szertartások, melyek keretében a gombát elfogyasztják, az összehasonlító vallástudomány megjelölése szerint teofágia, azaz "istenevés" jellegű. A gombát nem is árulják pénzért, csak titokban kapható, róla csak suttogva és lehetőleg éjjel beszélnek, ugyancsak éjjel, zárt ajtók mögött fogyasztják el, néma csendben, ünnepélyes körülmények között és csak akkor, ha valami életbevágó nehézség megoldásáról van szó. Hitük szerint a gomba okozta önkívületi állapotban kérdéseikre az istenségtől kapnak választ. Egyes falvakban a gombát maga az érdekelt fél fogyasztja el tanúk jelenlétében, másutt ezt a varázsló *curandero* vagy *curandera* veszi be és adja be esetleg az érdekelt félnek is.

WASSONÉKNAK sikerült olyan ceremóniákban aktívan is részt venni, amelyeknél a gombát a varázslónő (*curandera*) és leánya vette be, az összes jelenlévők előtt, éjjel, egy indián kunyhóban. A két nő énekelve és táncolva imádkozott az istenséghez, amíg beállt a lelki klimax. Ekkor megszűnt az éneklés és a ritmikus mozgás és a gomba kezdett "beszélni" a varázslónőn keresztül, aki az orákulum igéit hangosan és élesen, lenyűgöző erővel deklamálta. A feszültség ezután megszűnt, cigarettára gyújtottak, beszélgettek, majd néhány órát nyugodtan aludtak. Wasson szerint a gomba hatása különböző személyeknél különböző formában jelentkezik, de mindig intenzíven, ellenállhatatlanul. Főként víziókból, hallucinációkból áll, ezeket gyakran a földöntúli boldogság élménye kíséri. Utóhatása a gombának nincs és élvezete nem vezet sem csömörhöz, sem megszokáshoz. Wasson szerint a hatás átmeneti szkizofréniának vagy pszeudoszkizofréniának felel meg.

Wasson felveti a kérdést, nem lehetséges-e, hogy ehhez hasonló élményeken alapulnak a különböző vallásokban szereplő teofágiai szertartások? Nem történt-e az, hogy "a mi legprimitívebb őseink ennivalót keresve ilyen pszichotropikus hatású gombákat, vagy más hasonló növényeket találtak, ezeket megették és megismerték az istenség jelenlétének megrendítő csodáját." Wasson hivatkozik az eleusisi misztériumokra, amelyek titkait nem ismerjük, de amelyek keretében a felavatottak egy ismeretlen folyadékot ittak és rendkívüli lelki élményeken mentek át. Megemlíti Wasson a hindu *somá*-t és a kínai *ling chih*-t, a "halhatatlanság isteni gombáját", melyek természetéről szintén nem tudunk semmit. Tudjuk, hogy vannak teofágikus szertartások, amelyeknél az istenséget jelképező, vagy azt egyenesen megtestesítő anyagnak farmakológiai, illetve biológiai hatása nincs. Wasson gondolatmenetét követve feltehetjük, hogy itt az eredetileg használt anyag elvesztéséről, elfeledéséről van szó, amikor is a szurrogátum hatása már kizárólag lelki eredetű és természetű. Tudjuk, hogy biológiailag hatásos anyagok bevétele után is nagy szerepe van ilyen tisztán pszichológiai faktorok módosító és formáló közreműködésének. Az is lehetséges, hogy a teofágia egyes vallásokba a vallási szinkrétizmus folyamata alatt, más régibb vallások szertartásaként került bele.

Wasson egyébként nem az első, aki a rendkívüli lelkiállapotokat előidéző növényi és más eredetű mérgek hatása és vallási misztikus élmények között kapcsolatokat keres. Nem tudunk itt ennek a nagyjelentőségű kérdésnek részleteivel foglalkozni, csak Aldous Huxley hasonló fejtegetéseit említjük meg, aki úgy véli, hogy ilyen mérgek, bizonyos aszkétikus rendszabályok és más speciális körülmények a lelket alkalmassá teszik a természetfölötti világgal való kapcsolatba lépésre azzal, hogy átmenetileg kiiktatják vagy meggyengítik az idegrendszer olyan normális funkcióit, amelyek csak a fizikai világgal való kapcsolatok létesítésére szolgálnak. Mi nem akarunk ilyen messzire menni és inkább visszatérünk a tudomány szilárdabb talajára.

A TEONANÁKATL azaz Psilocybe, illetőleg ennek hatóanyaga a psilocybin által okozott átmeneti lelki elváltozásokat tudományos kísérletekben is megvizsgálták és azt találták, hogy ezek lényegükben megegyezők azokkal, vagy legalábbis igen hasonlók azokhoz, amilyeneket más növényi vagy szintétikusan előállított mérgek, mint a mezkalin, illetve a dietil-lisergamid is előidéznek. Ilyen tudományos kísérletekben a vallási-misztikus élmény nemigen játszik szerepet. Hogy egy ilyen méreg által előidézett rendkívüli élmények emóciói kellemesek, vagy pedig ellenkezőleg, kínosak, az főként, sőt csaknem kizárólag, az illető személynek a méreg bevétele alatti lelkiállapotától függ. Feltehetjük, hogy az élmények misztikus-vallási jellege a Wasson által leírt és más hasonló szertartásoknál, az alkalmazott ritusoknak és ehhez hasonló egyéb sajátos faktoroknak köszönhető. A szertartásoknak és a velük összefüggő ezotérikus tanok ismeretének hatása alatt olyan lelkiállapot lép fel, amely a méreg hatásának emotív színezetét ilyen irányba tereli. Ezek a tényezők oly hatalmasok, hogy hatásuk alól a nyugati kultúrában nevelkedett Wasson sem vonhatta ki magát, legalábbis a szertartások alatt és közvetlenül utánuk.

Dr. FISCHER ÖDÖN

(1) E sorok írója a Buenos Aires-i Egyetem orvosi fakultásának tanára, ezen irányzat egyik képviselője, aki idevonatkozó kutatásairól a párizsi "Société Médico-Psychologique" f. évi március 22-i és a "Société Moreau de Tours" március 28-i ülésein számolt be.

Az angol kritika, az «Iszony» és a «Disznótor»

Angliában elég ritkán jelennek meg magyarból fordított regények. Éppen ezért jelentős, hogy nemrégiben két jónevű londoni kiadó egyszerre publikálta magyar szerző könyvét : Az Eyre és Spottiswoode Németh László "Iszony" című regényét, a Cape pedig Szabó Magda "Disznótor" című könyvét adta ki.

Németh László munkáját elemezve a "Times" kritikusa megemlíti, hogy az író valamikor orvos volt és erre alapozza a következő megfigyelését : "Valóban, egy vidéki orvos lehet az egyetlen, aki tapasztalata és distanciája folytán ilyen regényt tud írni". Nos, Németh László falun nem orvoskodott — ezt persze a bíráló sem állítja —, de a meghatározásban a lényegre utal : Németh László valóban pőrére vetkőzteti regényalakjait és alaposan megvizsgálja, milyen betegségekben szenvednek. "Hosszú, de klasszikusan egyszerű regény az 'Iszony' — írja a "Times" munkatársa, majd részletesen ismerteti a mű tartalmát.

Irving Wardle foglalkozik a kötettel az "Observer"-ben. "Németh László és Szabó Magda regénye megerősíti egyre növekvő gyanúmat, hogy Tolsztojnak nem volt igaza : a boldogtalan családok és nem a boldogok, amelyek mind hasonlítanak egymáshoz" — írja. "A rossz házasság rabjai érzelmi börtönben élnek és a viszontvádaskodás, lelkifurdalás börtönudvari sétáját róva egy életen át, kihal belőlük minden valaha volt egyéniség." A tartalom ismertetése után a kritikus megállapítja, hogy Németh Lászlónak nagy teljesítménye egyes szám első személyben megírni egy *nő* viszontagságait, de a bravúr nem mindig meggyőző.

A "Sunday Times" kritikusa, Isabel Quigly, Flaubert-hez hasonlítja Németh stílusát. Így ír : "Lassan hömpölygő, sűrű, gonddal megformált és lélektanilag hiteles. Azzal a módszerrel hat, amely ma ódivatúnak tűnik, de az anyag és a magatartás-komplexum, amelyet kezel, minden korban érvényes".

Elizabeth Berridge a "Daily Telegraph" könyvrovatában méltatja az "Iszony" angol kiadását. John Cowper Powys meghatározását idézve a Németh László-regény főhősnőjét a "szűzi Diána" típushoz hasonlítja. Megállapítja : "Bár a könyv nagyon hosszú és stílusa tradicionális, a légkör feszült. A könyv értékes olvasmány, reméljük a szerzőtől többet olvashatunk még angol fordításban".

Az angoloknak szokatlan Németh klasszikus veretű stílusa. Richard Mayne is ezzel a megjegyzéssel kezdi a "New Statesman" hasábjain : "Nem sok jelét találjuk ebben a könyvben annak, hogy nem a XIX. században íródott". De így folytatja : "Azonban e rémálom a kegyetlen ébredéssel vitathatatlan erőt tartalmaz".

Szabó Magda "Disznótor" című regényéről már jobban megoszlanak a vélemények. Az "Observer" munkatársa elvárná, hogy a mű ne csak egy család bonyolult belső viszályait ábrázolja, hanem a család helyzetét a mostani társadalomban. A stílusról megjegyzi, hogy bár minden fejezet más szereplő szájába adja a szót, a szerző egyénisége túlságosan átüt minden figurán.

A "Sunday Times" közli Szabó Magda fényképét és hosszan méltatja a regényt. A cikkíró : Frederick Raphael így kezdi eszmefuttatását : "Nemrég még minden további nélkül hajlandók voltunk elfogadni, hogy a Vasfüggönytől keletre minden uniformizált. A kommunizmus, mint egy rosszul kiválasztott tónusú, de jól fedő festékréteg eltakarja a múltat. A kép most kezdi elveszíteni egyhangúságát, régi színek ütnek át. A 'Disznótor' például azt mutatja meg, hogyan érvényesül a folyamatosság, hogyan élnek a Ferenc-József-i Magyarország maradványai a Kádár-féle Magyarországon. A központi dráma lassan bontakozik ki és végül valóban megrendítő csúcsponthoz ér. A szépen időzített és határozott kézzel visszafojtott csúcskitörés mutatja, milyen tökéletesen uralkodik a szerző a téma felett."

A "Guardian" könyvrovatában Christopher Wordsworth bevezetésképpen Szabó Magda előző angolra fordított regényéről megjegyzi, hogy abból csupán nyolcszáz példány fogyott el és egyetlen lap méltatta, a "Scarborough Evening News". A "Disznótor"-hoz több sikert kíván, annál is inkább, mert ez a könyv, érzése szerint, erőteljesebb. Hangsúlyozza a kritikus, hogy Szabó Magda járatos az emberi gyűlölködés és dőreség világában.

Richard Mayne, aki a "New Statesman"-ben együtt méltatja Szabó Magda és Németh László könyvét, elismerően ír a "Disznótor" erényeiről és a szerző simán gördülő stílusáról, amelyben egyébként nyugati, főleg amerikai hatást vél felfedezni. "Ha azonban választani kellene" — írja végül — Németh Lászlóra szavaznék. Nehezebb olvasni, de inkább megéri."

Szász Katalin műfordítói munkáját — mindkét regényt ő ültette át angolra — valamennyi bíráló dicséri.

S. M.

TARDOS TIBOR

CSODA-KÖNYŐCS

— Jobb mutatóujj a balfülbe, bal kisujj a jobb orrlikba !

Szalonnafej őrmester nagyban evezeiroztatja a legénységet. Egyszerre csak feltűnik a háta mögött Tedra százados. Mosolyogva közeledik, pálcáját lendületesen forgatja. Mindenki látja a sorokból. Csak Szalonnafej nem, mert ő hátat fordít neki, úgy vezényel :

— Pofát kitátani, második sorbeli büdös tetvek ! — ordítja öblös hangon. — Első sornak kézállás! Minden második ember lába minden első ember szájába!

Tedra százados jóakaratú derűvel nézi egy darabig a jelenetet, aztan hatalmasat húz az előre hajolva ágáló Szalonnafej feszülő hátfelére.

— Őrmester, hozzám.

Szalonnafej villámgyorsan hátrafordul s feszes vigyázzba mered. Testének minden porcikája megfeszül, dagad az izma, az egyenruha minden négyzetcentimétere csillog, minden gomb szinte kifényesedik rajta.

— Századosurunk!! — ordítja, bele az orrába, a szájába a feljebbvalójának. — Tiszttelt századosuramnak!...

Az megböki picit az őrmester mellét a pálcával.

— Kuuss — mondja halkan, csak éppen annyira, hogy az őrmester azonnal elhallgasson. — Kuuss. Idefigyelni.

Az őrmester megkísérli a lehetetlent : még feszesebb vigyázzba vágja magát. A sorokban — láb a szájban, kéz fülben-orrban — kidülledt szemmel nézik a legények, mi történik. Az az érzésük, kipattan valamelyik része az őrmesternek, és elrepül a világűrbe.

Tedra százados kissé előrehajol s annyit mond, nem is mond, inkább súg :

— Hol van Fint.

Igazán halkan mondja. Józserivel még a kérdő hangsúlyt sem érzékelteti. Nézése sem különlegesen mérges. Semmilyen része nem reszket, pálcás jobb kezét pedig egyetlen hajszálnyival sem emeli feljebb.

Az őrmester mégis megremeg, állát leejti, szeme majd kiugrik az üregéből ; nyáladzani kezd.

— Fi-fi-fi... Fint urat tetszik kér... ?

Tedra százados picit felemeli a szemöldökét.

— Öt — mondja halkan. — Fint urat.

Az őrmester pattan egyet szalonnalábain, vadul pergeti szalonnaszemét.

— A... hohohohogy... A... milyen Fint urat?... — kérdi, olyan erősen reszketve, hogy rengeteg töltény, kanál, óra, rézcsat, óvszeresdoboz, tintatartó, kavics, ellopott aranyfog összekoccanva táncot jár minden zsebében s a szalonnafejű őrmester úgy szól, mint egy kis cirkuszi egyszemélyes rezesbanda. — A... milyenféle Fint urat... alázattal ?... — ismétli. — Mert Fint úr... az van...

Itt elharapja a szót ; fogvacogva elnéz.

A százados félrehajtott fejjel figyeli szalonnaőrmesterét.

— Van sok ? — kérdi, szinte jóakarattal.

— Alázattal jelentem... — makogja az őrmester. — Sok nincs, de... De. De.

— De... — mondja a százados jóakaratúan keresve az altiszt tekintetét. — De azért egy pár, az van.

— Hááá...t — mondja az őrmester, máshova nézve.

— Hát van, ugye ? Úgy, mondjuk na, egy-kettő, azért. Annyi van ?

— Hááát... van — mondja nyámmogva az őrmester, és megpróbálja úgy forgatni a szalonnaszemét, hogy befelé forduljon neki az egész, befelé, a szalonnafejébe.

— No hálistennek — mondja a százados. — No hálistennek, hogy nemcsak az az egy Fint úr van, akihez nem szabad hozzányúlni, új parancs szerint, egy ujjal se. Igaz, őrmester ? Hálistennek ?

Ezzel kinyitja pisztolytáskáját, kiveszi fegyverét, kibiztosítja.

— Három percet adok, hogy Fint úr előírás szerinti állapotban itt legyen ! — szól, nyugodt figyelemmel rátekint karórája számlapjára. Ajka hangtalanul mozog.

Szalonnafejű őrmester ide-odainog, összetett kézzel .

— Házadosúr... — suttogja. — Fázadosúr... Sázadosúr...

— Pszt — mondja Tedra s int a kezével, hogy ne zavarják őt a másodperc-számolás közben.

— Jajdrágaszázadosúr — hadarja majdnem hang nélkül Szalonnafejű —, jajdrágaédes századosúr tessékcsakengem meghallgatnikérem...

— Pszt, pszt... — int nyugodalmasan, majdnem barátian a százados. Lassan egyre feljebb emeli a hatalmas felhúzott pisztolyt, míg szeme, akár egy orvosé, nyugodt figyelemmel a számlapra tapad, ajka hangtalanul számolgat. — Ötvennégy... ötvenöt... ötvenhét...

— Századosúr... — suttog Szalonna. — Édesdrága úr.

— Pszt, ötvennyolc, ötvenkilenc... és hatvan!

A pisztoly csövét nekitámasztja Szalonna szalonnahomlokának.

— No most, hunyd be a szemed — mondja.

— Jijjj! — ordít fel Szalonnafej és az égig ugrik, — jijj, ittvan a fintúr, megvanafintúr!

— Mi az ? Mi az ? — mondja ingerülten a százados. — Ne ugrálj. Minek ugrálsz. Majd félremegy benned a golyó.

— Jujjuj! Ittvanafintúr, megvanafintúr!

Pisztoly az őrmester homlokán, Tedra ujja a kakason.

— Jól vigyázz, mit mondasz. Megvan, azt mondtad?

Az őrmester hirtelen felébredt vad reménységgel kipillant szalonnafejéből, rá a századosra.

— Megvan, megvan, megvan, megvan, megvan! — hadarja. — Megvan, megvan, megvan, megvan, megvan.

— Jó — mondja Tedra. — Biztosan nem beszélsz marhaságokat. Hiszen tudod jól, mi a következménye. Biztosan az igazi, a megfelelő, a tegnapi napon Hozzányúlhatatlannak kinyilvánított Fintről beszélsz.

— Ittvanittvan! Esküszömnagyuram ittvanfintúr!

— Emlékszel ugyebár, hogy a tegnapelőtti napon Szögesládából Kiengedendőségi Főparancs érkezett eme Fint úr tárgyában? — kérdi, s a csővel nyomkodja Szalonna puha homlokát. — Végrehajtottátok ?

— Igenisdrágaúr, végrehajthatási főcselekményt foganatosítottunk jelentemalássan !

— Kivettétek a ládából ?

— Igenisdrágajó egyetlenszázadosúr ki.

— Brávó. Utána megérkezett a hatezres számú pótparancs, melyet szintén hallottál s amelynek értelmében Fint letörölheti magáról a vért, kinn állhat az udvar hátsó balsarkában s nem szabad keresztüllőni, végrehajtottátok ?

— Igennagyjó nagyságos tiszturam végre aztatat alássan.

— Hát az ezerhatos közlemény? "Fint hasát, mellét, rohamkéssel nem felhasítani." Végrehajtva?

— Végre nagyságos és drágalátos nagyjószázados pajtásunk, végre!

— Hát az életbenhagyási RB 118-as különrendelet ? Hogy nem üthetitek el autóval, nem gyújthatjátok meg benzinbe mártva Fintet?

— Mögvan, drágalátos édes főtisztecskénk — mondja Szalonna, egészen magához térve. — Mögvan az. Hejde mennyire mögvan.

— Nicsak — mondja Tedra százados. — Hiszen itt nagyszerű közegekkel van dolgunk. Hiszen itt végrehajtják a parancsokat. A rákövetkező, Klórsavval Meg Nem Itatni-parancs ?

— Tisztelettel végrehajtva ! — mondja most már ragyogva Szalonna.

— Dehát itt egy nagyszerű közeggel van dolgunk. Dehát itt egy elsőrangú végrehajtó-őrmesternyersanyag rémlik elő. Itten csak gratulálni lehet.

Szalonna szerényen cosolyog.

— Hálásan köszönöm nagyfenségű általános százados uramnak.

Tedra visszabiztosítja a pisztolyát, a tokjába csatolja, amikor hirtelen eszébe jut valami.

— Igazis, a ma korahajnali rendelet is biztosan végrehajtva? Csak a szokás kedvéért kérdem meg.

Szalonna meginog. Szerény mosolya leolvad ajkáról, mely remeg.

— A ma... hajnakorlani ?...

Tedra ránéz az őrmesterre.

— Hogyan ?

— A karja honnyali... illetve kornya-hallani...? — mondja emez. — Renhaji kornya... Korhaji renya...

Tedra néz, néz, aztán kinyitja lassan a pisztolytáskát, újra előhúzza a pisztolyt, kibiztosítja.

— Nem hajtottad végre a ma korahajnali 0001-es számú pótrendeletet ? — kérdi. — Nem tudod idehozni kimosdatva, kiborotválva, Postai Adóvevő díszegyenruhába öltöztetve, hatdioptriás szemüveggel az orrán, negyvenezer forintos jóvátételi vigaszpénzzel a zsebében, heliotrop illatú borotvaszesszel kikenve, kissé becsípve, kacagva - anekdotázó állapotban, nyolc másodpercen belül Fint urat?!

Szalonnafejű csak reszket, nem felel.

Tedra százados hosszan, mélyen a szemébe néz az őrmesternek.

— Nincs kiborotválva, mi — kérdi lassan a százados.

Szalonna szomorúan megrázza a fejét.

A százados tovább firtatja :

— Díszruha ?... Látom már, az sincs rajta. Hát a pénz ? Ott a zsebében ?... Az sincs ott. Hát a szesz a haján ? Sehol semmi. Ivott ? Nem. Nohát. Szépen vagyunk.

Játszik a revolverével. Int az őrmesternek, hogy hajoljon közelébb.

— Hol van — kérdi bizalmasan.

Szalonnafejű ekkor reszketve — és bizalmasan — igy felel, félrehúzott szájjal, tagoltan :

— *Kenyőcsbe.*

Tedra százados nézi Szalonnafejűt, s lassan olyan magasra húzza szemöldökét, aminél magasabbra szemöldök már nem mehet. Ott van az a fejbőre közepén, a legtetején már. Megnyitja száját, szinte fájdalmasan, s megkérdi, halkan :

— *Ke — nyőcs — be ?...*

Szalonnafej most már egész testében határozottan izzad. Most már határozottan fröcsköl róla, de minden szabadon álló porcikájáról, a víz.

— Igenyis... alázatosan jelentem századosuramnak, igönyis.

— Jó — mondja Tedra. — Jó. Jó. Jó. Kenyőcsben.

— Kenyőcsben, igönyis, századosurammalássany.

— S... osztég... micsodalade... könyőcsböny ? — mondja óvatosan a százados. — Micsoda ? — ismétli óvatosan, mintha hímestojás lenne a nyelve előtt, félne, hogy kilöki a szájából.

Szalonnafej kissé meghökken. Kissé meghökkenten nézi Tedra százados ügyetlenül, halálos-óvatosan illegő szájsarkát.

— Micsodalé ?... — ismétli óvatosan. — Hoccsola-micsodaléba ?...

— Szószerint — mondja Tedra százados. — Hoccsola, kicsola-pacsula-micsodaléba.

— Micsodának a... szögje ? — mondja óvatosan Szalonna.

— Micsodának a szige-bogja, a szíve-öve-szögje, pontosan, de pontosan — ismétli Tedra. — Micsoda.

— Micsoda *könyőcs* — böki ki Szalonna.

— Az. Az. Micsoda *könyőcs*, ponytossany — mondja jóakaratúan Tedra.

Az őrmester megkavarja egy kicsit, zavarában könyékig felemelt kezével, azt a nagy zsíros hajerdőt, mely minden oldalról körülveszi nagy szalonnafejét. Megkaparja és megforgatja kissé a tövét.

— Hát százados uram — kezdi akadozva — hát az a kényőcs... Buta nevet ad annak a legénység.

— Butát ? — mondja Tedra félrehajtott fejjel.

— Tisztesség ne essék szólván drága százados uram, butát-a — mondja az őrmester. — Butát.

— Ejnye mán az a fránya legénység — mondja Tedra. — Ejnye mán az a semmire-se-jó, az az utolsó, reves, büdös, perverz, buta, emberkínzó legénység. Oszt... milyen nevet ad neki, ha szabadna tudnom.

— Egy nevet — leheli Szalonna.

— Mely nevet ? — kérdi csöndesen Tedra. — Melyet ?

— Mást... — nyögi Szalonna. — Más helyről valót...

— Hogyan hangzik ? — kérdi tapintatosan Tedra.

— Úgy hangzik... — mondja Szalonna — amilyen... helyről... Aszerint. Khm, khm.

— Aszerint ?

— Aszerint, édes századosuram. Aszerint, drága századosuram.

Tedra százados megköszörüli a torkát.

— Más helyről való kenyőcs, kis galambom ?

— Más helyről... — nyögi vékony hangon Szalonna.

— Onnan a neve is ?

— Onnan, jelentem — nyögi még cérnább hangon az őrmester.

— Halljuk a hely nevét — mondja most nyomatékkal Tedra. — Mondd csak ki.

Szalonna vörös mint a láng.

— Ö... ö...

— Mondd csak ki szépen, de izibe.

— Buta nevet ad neki a legénység.

— Annak a helynek ?

— Annak.

— Butát ?

— Butát, századosuram.

— No. Milyet mégis.

Szalonna két kézzel belekapaszkodik a saját szalonnafejébe és azt mondja :

— Azt a helyet... ahonnan a kenyőcs gyün... a buta legénység... úgy mondja az a marha... De igazán, százados uram, tisztesség ne essék szólván...

— Ki vele ! — ordít Tedra.

— Árnyék-hely ! — ordítja el magát Szalonna.

— Árnyék-hely — ismétli összehúzott szemmel Tedra. — Úgy hívják, igazán ?

— Igenis, százados uram, úgy ! — ordít Szalonna.

— Így nevezi az a buta legénység ?

— Igenis századosuram, alássan jelentem, így nevezi !

— Vagy inkább... árnyékszéknek ? — kérdi hirtelen a tiszt.

Szalonna két malomkő között őrlődik, szinte húsdarabok röpülnek le kínjában az ábrázatáról.

— H... hhh... ő...

— Halljuk, halljuk!!

— Igenis, úgy — böki ki végül Szalonna. — Igenis, úgy.

— Úgy, hát, úgy — mormogja halkan Tedra. — Gondoltam én azt. Árnyékszék. Onnan rekkentett kenyőcs. Avval van Érinthetetlen Fint úr bekönyve. Kitűnő. No és... édes fiam. Milyen nevű is a "könyőcs".

— Eztet a könyőcs... — nyögi kislányhangon az őrmester. — Aztat a micsoda-könyőcsnek ő neve...

— Várok, kedves őrmester uram — mondja csípőre tett kézzel Tedra. — Nyugodalmasan várok.

— Az a kenyőcs századosuram... az a bizonyos könyeőcs...

— Halljuk. Kivele édes gyermekem. Bizalommal.

Szalonna lehajtja nagy, szakállas, busa, vörös fejét s egészen halkan azt mondja :

— Azt a kenyőcsöt százados uram, sz...nak nevezik.

A százados szeme meg se rebben.

— Sz...-nak ?

— Annak százados uram.

— Melyben nyakig bekenve Érinthetetlen Fint úr ül ?

— Melyben nyakig bekenve Érinthetetlen Fint úr ül.

— Jelenleg ?

— Jelenleg.

— Füle, szája, orra dúsan szintén bepamacsolva e minden bajra jó univerzális panaceával ?

— Füle, orra, minden része testének gondosan, több óra óta bepamacsolva, igenis, e minden nyavalyára hős legénységünk által szabadalmazottan jónak tartott ezerjó-gyógyszerrel dúsan bekönyve.

— Bekönyve.

— Igenis, drága százados-fellebbségünk, bekönyve.

— No ha bekönyve, akkor vigyétek — mondja Tedra.

Int, maga mögé, a fal kiszögellésébe húzódott három Lifteskatonának.

Azok előrohannak, megragadják a kapálódzó Szalonna őrmestert, percek alatt hurkává kötözik s már rohannak is vele. Messziről hallatszik, szájpecken, rázkódó vállravetett futásban, a sikoltó jajveszékelése. Aztán felvonóajtó csapódik.

Tedra százados hátra simítja hajfürtjeit, int a legénységnek, halkan vezényel :

— Lábakat szájba, kezeket orrba-fülbe, orrot a szomszéd szemébe !

Csapódó, rázó katonatest-puffanások. Tedra százados odamegy, itt is, ott is igazít a tartáson.

— Igazán nem tehetek róla, a fene egye meg — morog magában. — Az a buta Szalonna őrmesterük a két fülén alszik. Amért tegnapelőtt Fint úr még Alávaló Préda volt, tegnap már nyugodtan átminősíthették, ma reggel meg, lám, Postai Általános Felvevőkiadó Bekenhetetlenségnek hivatalosan kinevezték. Bekenhetetlenség ! Oszt... kenyőcsbe tönni !

Valahol messze mintha Szalonna fojtott vég-ordítása rivallna.

De nem, nem !... Fint úr üvölt, a kinevezett Bekenhetetlenség, akit négy markos Rohamkefés óriás vödör vizekkel nyakon-nyakonönt, métermagasra habzó drótkefékkel dörzsöl, s rohanvást hurcol elé, literszám locsolva szeme közé a kölnivizet.

Irodalmi Ujság

AZ IRODALMI ÚJSÁg következő száma, a forradalom kilencedik évfordulójára, bővített terjedelemben jelenik meg.

*

A NEMZETKÖZI Sibelius-díjat, 25.000 dollárt, az idén Benjamin Britten angol zeneszerzőnek ítélték oda. A nemzetközi díj előbbi nyertesei között van Paul Hindemith, Dmitrij Sosztakovics és Igor Sztravinszkij.

*

MIROSLAV KRLEZA "Glembay Ltd." ciklusának első drámáját bemutatták Grácban is. A ciklus második darabját a "Lédá"-t a Burgtheater, a harmadikat, az "Agóniá"-t, a Theater in der Josefstadt adja elő. Ez a ciklus első német nyelvű bemutatása.

*

MARIA CALLAS első filmszerepét Puccini "Toscá"-jának filmváltozatában alakítja. A filmet október hónapban kezdik forgatni Rómában.

*

FÉNYKÉPMÚZEUM nyilt meg Arles-ban. Az állandó kiállításon e kifejezési forma legismertebb művelőinek alkotásai láthatók, nevezetesen Avedon, Brassai, Bischof, Carjat, Cartier-Bresson, Doisneau, Thérèse Le Prat, Dora Maar, Man Ray, Moulinier, stb. legszebb fényképei díszítik a termek falait. Jérome Hill, az ismert amerikai filmes, a Múzeumnak ajándékozta Weston eredeti kópiáinak egy sorozatát. A Lumière-család is nagyértékű dokumentumokat bocsátott rendelkezésre. Az állandó anyag mellett időszerű kiállításokat is rendez az arles-i Fényképmúzeum. Az első, Daguerre emlékét hivatott idézni és az 1839-1850 között készült daguerrotípiákat mutatja be.

*

ROLF THIELE, a "Rosemarie", a "Moral 63" rendezője ismét erkölcsszatírán dolgozik. Új filmjének címe "Az urak", melyben a felső társadalmi körök és a félvilág kapcsolatait állítja pellengérre. A film főszerepét Peter van Eyck alakítja.

*

ÜLDÖZÖTTEK címen a "Politikai fogoly" negyedéves folyóirat füzetet bocsátott ki, melyben az 1944-es magyar eseményekre, különösképpen az Ellenállási Mozgalomra vonatkozó dokumentumok foglaltatnak. A gyűjteményt, mely a közelmúlt magyar történetírásának hasznára lehet, Széchenyi György állította össze.

*

DANTE születésének 700. évfordulója alkalmából 3 film készül Rómában. Giuseppe De Santis az "Isteni színjáték" Pokol-részét filmesíti meg, Giorgio Marzelli és Pietro Franceschi pedig Dante életéről forgat egy-egy filmet.

*

MESSIAH Productions néven új filmvállalatot alapítottak Hollywoodban. A filmgyártó társaság elsősorban négerek által írt, rendezett és játszott filmeket készít. Első filmjüket, egy fehér pap és egy fiatal néger történetét, "St. Rose papja" címmel készítik el. Tervbevették a Svejk néger filmváltozatát és az Ezeregyéjszaka alapján, egy gyermekfilmet.

*

VÁSÁRY TAMÁS zongoraművész Melbourne-i hangversenyét a közönség és a kritika nagy elismeréssel fogadta. A kritikusok megállapították, hogy ragyogó technikája Liszt előadásmódjára emlékeztet.

*

A VÉRTESSZŐLŐSI ŐSEMBERI települések feltárásánál rendkívül értékes leletre bukkantak. Egy többmázsás kötömb kimozdításakor a legalsó rétegből egy ősemberi koponya-darab került elő. Az antropológusokból és régészekből álló bizottság megállapította, hogy a koponyadarab félmillió éves. Ebből a korból Európában eddig csak a mauerni emberi állkapocs ismeretes, de ehhez hiányzott minden kísérő lelet. Vértesszőlősön az ősember egész tanyáját, kőeszközeit, táplálékának maradványait, tűzhelyét sikerült megtalálni. Ehhez hasonló lelőhelyre ebből az időből eddig csak a közép-afrikai Olduvaiban, a kínai Csu-Kutienben és az észak-afrikai Termifinében bukkantak.

EIZENSTEIN "Rettenetes Iván" című filmje három részből álló forgatókönyvének teljes szövege megjelent a párizsi Avant-Scène kiadásában. A harmadik rész forgatását Eizenstein nem fejezte be s annak rendezői elgondolása eddig ismeretlen maradt a nyilvánosság előtt.

*

TŐKÉS ANNÁT negyvenéves színészi pályafutásának jubileumán ünnepséggel köszöntötte a Nemzeti Színház igazgatósága és társulata.

*

EDINBURGHBAN még ebben az évben megkezdik egy nagyszabású kulturális központ építését. Az új épületben 1600 személyes operaház, 800 személyt befogadó színház, előadóterem és szálloda lesz.

*

DÉL-AMERIKA legnagyobb művészeti kiállításának, a Sao Pauló-i VIII. Bienalnak nemzetközi nagydíját Vasareli (Vásárhelyi) Viktor nyerte el. A pécsi születésű művész, a "Műhely" és "Bauhaus" egykori tagja, 1930 óta él Párizsban és számos külföldi sikere után méltán éri e legmagasabb kitüntetés.

*

ORSZÁGOS Népművelési Tanács alakult Budapesten, amely mint tanácsadó és javaslattevő testület működik a művelődésügyi miniszter mellett. A Tanács elnöke: Dr. Törő Imre akadémikus, titkára: Molnár János, művelődésügyi miniszterhelyettes.

*

ALAIN RAISNER, a "Szerelmem, Hirosima", a "Tavaly Mariennbadban" rendezője új filmre készül, "A háború végetért" címmel, melynek főszerepét Yves Montand alakítja.

*

MAUPASSANT "A nyakék" című novellája alapján készít filmet Gustaf Molander svéd rendező. A film főszereplője Ingrid Bergman lesz.

*

EZERÉVES TELEPÜLÉSRE bukkantak a Szabolcs-Szatmár megyei Gergelyiugornya határában. Az ásatásoknál eddig négy koraközépkori lakást sikerült feltárni a Makócsapatak partján.

*

BERTHOLD BRECHT "Galilei" című színművének megfilmesítésével foglalkozik Joseph Losey amerikai filmrendező.

*

GRETA GARBO, a háború előtti évek legnépszerűbb filmszínésznője, egy görög tengereken bolygó yachton, teljes magányban ünnepelte 60. születésnapját. Garbo 36 éves korában — sikerei teljében — vonult vissza a szerepléstől és elhatározását semmiféle szerződési ajánlat nem tudta megváltoztatni.

*

FRANZ THEODOR CSOKOR író, az osztrák PEN Club elnöke szeptember 6-án ünnepelte 80. születésnapját.

*

KATONA JÓZSEF műveinek kritikai kiadását készítik elő Kecskeméten.

*

A DÉL-AFRIKAI KÖZTÁRSASÁGBAN az újabb tilalmi listára került könyvek között szerepelnek Tolsztoj, Maupassant, Defoe, Hemingway, Steinbeck, Sartre, Kässner művei is.

*

PUSKIN elveszettnek hitt, "A népnevelésről" címen 1826-ban írt sajátkezű feljegyzéseit találták meg Leningrádban.

*

A SVÁJCI KÖNYVBEHOZATAL összege 1964-ben 81 millió frank, vagyis 1963-hoz viszonyítva, 17 %-kal magasabb. Ezzel szemben az 1964-es könyvkivitel összege 67 millió frank volt. Svájcban évenként kb. 5000 kiadvány jelenik meg, tehát az amerikai könyvkiadásnak egy ötöde, a német s franciának pedig egy negyede. Ez a szám természetesen csak a svájci könyvkiadás változatosságáról tanúskodik, mivel a példányszám változatlanul elég alacsony. Külföldön legnagyobb sikerük a svájci művészi könyveknek van, elsősorban a genfi Albert Skira-cég kiadványainak.

A VIEUX COLOMBIER, az egyik leghíresebb párizsi színház november 2-án (Illyés Gyula 63. születésnapján) bemutatja *A kegyenc*-et. Ez lesz az Illyés-darab ősbemutatója, mivel hazai színház ez ideig nem vállalkozott előadására, annak ellenére, hogy könyvalakban már megjelent. A darabot *Anne-Marie de Becker* és *Gara László* francia fordítása alapján *Jean Rousselot* adaptálta, a színpadi verziót pedig *Georges Charaire*, a darab rendezője készítette. A női főszereplő *Véronique Kovács-Charaire* lesz, aki az egyetlen kétnyelvű francia-magyar színésznő, mivel tanulmányait először a budapesti Színművészeti Főiskolán, majd a párizsi Konzervatóriumban végezte.

*

A NORVÉG STATISZTIKAI HIVATAL komputorának megfellebbezhetetlen adatai szerint az emberiség írott történelmének 5,560 éve alatt 14,531 háború volt, azaz, évente 26.135, ami annyit jelent, hogy 185 történelmi generáció közül csak mindössze 10-nek adatott meg, hogy teljes békében élhesse le az életét. A Második Világháború, pontosabban 1945 óta,már 40 háború tanúi lehettünk, ami élénken bizonyítja az emberi faj békés természetét.

*

A BUDAPESTI OPERAHÁZ balettegyüttese a Monte-Carló-i Operaház meghívására december 24 és a jövő és január 3-a között vendégszerepel Monte-Carlóban.

*

LONDONBAN, a Brit Nemzetközösség Kulturális Fesztiváljának keretén belül megrendezik a "Vers és a Hang" ünnepségeit. 15 estén át a Royal Court Theatre színpadán felhangzanak a nemzetközösség nemzeteinek versei és dalai. Az első hét műsorainak alaptémája: hogyan változott a Birodalom — Nemzetközösséggé.

AZ UNESCO Teheránban ülésező világkongresszusa záróhatározatában felhívással fordult a világ valamennyi országához, hogy fokozzák az írástudatlanság elleni küzdelmet. A Kongresszus egyhangúlag magáévá tette a perzsa sah javaslatát, melynek értelmében minden nemzet kötelezi magát, hogy a következő év katonai büdzséjéből egy részt félretesz, s az összeget egy "írástudatlanság ellen küzdő alap" megalkotására fordítja.

*

A TOKIÓI OLIMPIÁSZRÓL készült filmet bemutatták az angliai Corki Filmfesztiválon. A film 165 operatőr munkája, akik az 1964. évi Játékok során 70 órányi filmet forgattak s ebből készült a kétórás dokumentumfilm. A londoni "Times" szerint a rendező, Kon Icsikawa munkája, nagyszerűen adja vissza a játékok és versenyek emberi erőfeszítéseinek megrendítő hangulatát.

*

AZ ANGOL NEMZETI SZÍNHÁZ társulata. Sir Laurence Olivier vezetésével hatalmas sikerrel szerepel a Szovjetunióban. A moszkvai "Othello"-előadás után a közönség 10 percig tartó tapssal köszöntötte a művészeket. A tapsban Mikoján járt élen, akinek — néhány nyugati lap megállapítása szerint — e műfajban komoly gyakorlata van.

*

MAGYAR KABARÉ LONDONBAN. London első magyar nyelvű kabaréja a: "Mini Kabaré" október 8-án nyitja meg kapuit. Vezetője: Vajda Albert.

A "Mini Kabaré" kezdetben egyszer egy héten, pénteken este tart előadást a "Le Rendezvous" (12, Gt. Castle St., London, W.I.) helyiségében és havonta új műsort mutat be. A megnyitó műsor címe: "Kinek mije fáj?"

SZIGETI JÓZSEFET a római Accademia di Santa Cecilia, Olaszország legtekintélyesebb zenei intézménye tiszteleti tagjává választotta. A nagy magyar hegedűművész önéletrajza, amelyet a német és a magyar kiadás alkalmával ismertettünk, rövidesen újból megjelenik azon a nyelven, amelyben a szerző eredetileg írta — angolul. Szigeti könyve első ízben 1947-ben jelent meg New Yorkban angolul, ahol két évvel később, majd 1953-ban újból napvilágot látott. Mindhárom kiadás teljesen elfogyott. Ugyancsak elfogyott a londoni angol nyelvű kiadás is. Az amerikai kiadó most a könyvet a Bartókról szóló fejezettel kibővítve adja ki, amely eddig csak a német és a magyar kiadásban jelent meg.

*

INGRID BERGMAN, a híres svéd színésznő, aki hosszabb ideje csak filmszerepeket alakított, most visszatér a színpadra. Londonban próbálja egy Turgenyev-színmű főszerepét.

*

IGNAZIO SILONE "Vészkijárat" című művével elnyerte a három millió lírás olasz Marzotto irodalmi díjat.

*

A LOS ANGELES-I Pszichológusok legújabb vizsgálatai szerint az emberi agy 15 trillió benyomást raktároz, messze túlszárnyalva az elektronikus agyak teljesítőképességét.

*

BABITS MIHÁLY szekszárdi szülőházát rendbehozzák és a földszinten, ahol a költő lakott, emlékszobát rendeznek be. Később az egész házat irodalmi és művészeti múzeummá alakítják.

*

TÁBORI PÁLT 1966. első felére meghívta a New Jersey-i Fairleigh Dickinson egyetem, hogy négy hónapon át világirodalomtörténeti előadásokat tartson; ugyanakkor írói szemináriumot is vezet elsőéves hallgatók számára.

NÓI ÉS FÉRFI DIVATÁRUK!
Mindenféle használati cikkek!
Minden beszerezhető
cégemnél, ami az Ön magyarországi hozzátartozójának vagy barátainak szükséges
MEGLEPŐEN OLCSÓ ÁRAK
ALEXANDER NOVEMBER
WIEN I. Fleischmarkt 10.
(Rotenturm Strasse sarok)
Telefon: 63-08-67

THE DANUBIA BOOK CO.
B.I. Iványi
ÚJ CÍME
78, Shaftesbury Avenue
LONDON W. 1.
MAGYAR KÖNYVEK
ÉS
HANGLEMEZEK

BUKAREST - ÉTTEREM
Bácskai konyha
Magyar konyha
Magyar kiszolgálás
Magyar muzsika
WIEN. I.
Bräuner Str. 7.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra?

Angliában: "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Argentínában: Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában: Dr. Baksa, Wien XX. Strom Str. 20. VII. 4/15. és Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia: Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban: Gödör István, 7000 Stuttgart-13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tűntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0,90 frank, Hollandia: 0,80 forint, Izrael: 60 agora, Kanada: 0,25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0,80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0,80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentina: 25 peso, Brazilia: 250 Cr. $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

OKVETLEN KERESSE FEL A MEXICO BAZÁRT!
WIEN, II. Mexico Platz 15.
Tel.: 55-73-316
Ahol rendkívül olcsón mindent egy helyen vásárolhat!
Női és férfi divat.
Tulajdonos: LÁSZLÓ Gyula

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie: Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication: Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVI. évfolyam 18. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1965. október 15-23.

KÉTHLY ANNA

BOLDOGTALAN ORSZÁG

(A forradalom kilencedik évfordulójára)

KÉT ESEMÉNYBŐL merített a magyar nép történelmünk legutolsó korszakában reménységet ahhoz, hogy földünkön végre valódi demokratikus államrend alakulhat ki.

Az *első esemény* a náci-hadsereg és szolganépe kiüzetése volt. De túlzás volna azt állítani, hogy az éledő reménység hosszú ideig tartott. Csak a legelső hetekben hittük, hogy végre olyan alkotmányt és olyan intézményeket teremthetünk, melyek a magyar nép érdekeit szolgálják. Az első lelkesedés elmúltával már éledezni kezdett a gyanú, hogy az egyik zsarnokságból a másikba jutottunk. Nagyon nehéz volt elhinni ezt! A Moszkvából érkezett kommunisták egyre türelmetlenebbül erőszakolták keresztül akaratukat, egyre türelmetlenebbül hengereltek le minden ellenvéleményt, amely a magyar nép jellemének ismeretén, természeti kincseink és gazdasági teljesítőképességünk számbavételén alapult. Mégis, még ekkor is bíztunk bennük, azt hittük, hogy a rombadőlt múlt szemétdombjának eltakarítására, sztálini módra, csak a Moszkvából visszajöttek drasztikus eszközei alkalmasak. Talán — így töprengtünk —, akik messzebbről szemlélték az eseményeket, élesebben látták, hogy mit kell kiseperni vagy gyökerestől kiirtani, mint mi, akik a háborút és a megelőző kort otthon éltük át.

A demokratikus pártok engedményekre kényszerültek. Az ÁVO kínzókamrájából kiszivárgó hírek egyre több rettegést okoztak és egyre több bizonyosságot teremtettek arról, hogy mi van készülőben. A demokratikus pártokba beépített bomlasztók, kémek és aljasságokra kényszerített megzsaroltak ellen egyre kilátástalanabbá vált a védekezés. 1947-ben megindultak, hamis vádakkal, a perek az ellenállók elhallgattatására. Az egyre szaporodó elhurcolások is meggyőzték a demokratikus átalakulásban bízókat arról, hogy minden jószándék elbukott. Aki a demokratikus pártokban még a helyén tudott maradni, már csak úgy harcolt, mint a süllyedő hajó kapitánya, aki az utolsó percig a kormányhídon áll. A patkányok pedig idejében átsétáltak a győztesek hajójára!

A MÁSODIK ESEMÉNY az 1956-os forradalom volt, amely tiszta helyzetet teremtett a demokratikus átalakulás előkészítésére. A diktatúra vezető triumvirátusának és eltartottjainak tehetetlensége, a nép és az ország érdekeinek semmibevevése végül is politikai és gazdasági csődöt eredményezett. Ez a szomorú eredmény elkerülhetetlen volt és logikusan a forradalomhoz vezetett. Az 1956-os októberi forradalom újból felélesztette a reményt, hogy egy szabad, független és demokratikus államrendet építhetünk fel.

Minden okunk megvolt arra, hogy ujjongjunk. A legértékesebb, legjobb emberek sereglettek Nagy Imre mellé, akinek személye, múltja, a forradalmi eseményekben való jelenléte önmagában megcáfolta az "ellenforradalomról" terjesztett — hónapokkal később kiagyalt — legendákat. Most, az októberi forradalom évfordulóján ez a hazugság egyre jobban elhalkul. A mai vezetők úgy vélik, hogy a legenda már megtette kötelességét és ezért már csak ritkán ismételgetik. Legfeljebb azért fütyülnek a sötétben, hogy az októberi forradalom kísértetétől ne rettegjenek!

A bukott szovjet diktátor amerikai útján a kellemetlen kérdéseket feltevő nyugati újságírók felé azt süvítette, hogy a magyar "ellenforradalom" döglött patkány, amit Nyugaton nem bírnak lenyelni. Ennek a durvaságnak és általában az egész "ellenforradalmi" legendának legjobb cáfolata az, hogy a mai magyar diktatúra is ebből az "ellenforradalomból" él. Ha az októberi forradalom követelései valóban a szocializmus építését akarták volna megakadályozni, miért dicsekszenek most azzal, hogy ezeket a követeléseket megvalósították? Miért szédítik a szabad világot ezzel a legújabb hazugsággal?

MILLIÓKAT KÖLT a Magyar Kormány nyugati propagandára. E propaganda legfőbb igyekezete, hogy elhitessék a szabad világgal a megváltozott állapotokat. A szocializmus építéséről szóló üres dicsekvéseiknek ellene mond, hogy rászorulnak a Nyugat gazdasági és technikai segítségére. De ugyanakkor, amikor ezért a segítségért "sorba állnak", megharapják azokat a kezeket, amelyek — igaz, hogy csak a jó üzlet reményében — az adományt szállítják. Önkénteseket toboroznak Vietnam részére, lapjaikban és pártszervezeti értekezleteken pedig buzgón magyarázzák, hogy más az ideológia és más a politika.

Kinyitották a határokat — legalábbis a "kemény valutával" érkezők előtt. A látogatókat elkápráztatják a felületre mázolt hamis képekkel. A propaganda egyik feladata, riportok elhelyezése nyugati lapokban. E riportok célja a nyugati szabad közvélemény "fellazítása" a magyar rendszer iránt, hogy az októberi forradalomra emlékezők tiltakozása ne zavarja az üzletfelek tárgyalásait.

De ki tekint a színes riportok írói és olvasói közül a felület mögé? Ki látja meg, hogy a három nagy társadalmi csoport — munkások, parasztok és értelmiségiek — ma sem él jobban és *nyugodtabban*, mint az októberi forradalmat megelőző néhány évben? Jelentéktelen kisebbség az, amely ma otthon a többséget megillető és a termelés mai modern eszközeivel meg is teremthető jólétet élvezi.

AZ EGYIK "IDEOLÓGUS" SZERINT a Párt a nép igazi érdekeinek következetes képviselője, ezen a címen követeli magának a vezető szerepet. Ha ennek a jogcímnek valami alapja volna, hogyan tűrhetik azokat az állapotokat, amelyek miatt csak azért nem törhet ki új forradalom, mert a magyar nép 1956. novemberében és a következő hónapokban borzalmas leckét kapott a megszállóktól és "Quisling"-jeiktől.

De lássuk csak: hogyan, milyen következetességgel képviseli a Párt a magyar nép érdekeit?

A nyugati technikai segítség ellentételeként meg kellett változtatni a Munka Törvénykönyvét. Olyan rendszabályokkal kötik ma a munkást munkahelyéhez, olyan szigorúan büntetik az állítólagos fegyelmezetlenséget, amit Nyugaton a szabad szakszervezetek által védett munkás már régen nem hajlandó tűrni. A nyugati kapitalista a saját működési területén már nem kizárólagos úr, szabad szakszervezetek kényszerítik őt engedékenységre.

Szó szerint idézünk a *magyar* Szakszervezetek Országos Tanácsa egyik jelentéséből: "A (szakszervezeti) vezetők nagy többsége nagyon elfoglalt, nem tudja úgy megszervezni munkáját, hogy megfelelően foglalkozzék a dolgozók problémáival". ("Népszabadság", 1965. junius 5.) "A magyar szakszervezetek tevékenységének homlokterében" — így folytatódik tovább — "munkára való nevelés, a munka termelékenységének növelése áll." És, persze, "homloktérben" áll a normafeszítés és a munkaversenyek rendezése is. Ezért nem csodálkozhatunk, ha ugyanebből a jelentésből megtudjuk, hogy "a szakszervezeti vezetők ... legtöbbször akkor fordulnak a dolgozókhoz, ha valami konkrét segítséget, vagy nagyobb dolgot kérnek tőlük, vagy pedig ha *panasz van a dolgozók munkájára, azok fegyelmezetlenséget követnek el.*"

Nem a szakszervezetek foglalkoznak azokkal a sérelmekkel, amelyek az üzemekben észlelhetők, az "Élet és Irodalom" indított vitát a munka kérdésében. Talán azt hitték, hogy ezen a semleges területen könnyebben törik le a panaszok élét. A vita során megállapították, hogy "a dolgozók túlnyomó többsége *szeretne* jól és rendesen dolgozni, de ezt a szándékot sok körülmény nehezíti, sőt sokszor akadályozza is..." Ha a szakszervezeti vezetők ráérnének "megfelelően foglalkozni a dolgozók problémáival", akkor már észrevehették volna, hogy a *munkás szereti a munkáját* és szívesen dolgozik, ha hagyják ... De az elburjánzott bürokrácia, a szervezési hibák, a különféle állami üzemek kooperációjának elégtelensége (valamennyi csak a *saját* tervteljesítésével törődik), a szerszám- és anyaghiány következtében előálló idő- és bérveszteség természetesen elkedvetleníti a legjobb munkaerőt is. A vita során minden hozzászóló az *anyagi ösztönzés* szükségességét is emlegette.

A ROSSZUL FIZETETT MUNKÁST joggal keseríti el, hogy béréből, fizetéséből nem tud megélni. Ha egy családban ketten vagy többen keresnek, akkor is 50-60 %-ot kell élelemre költeniök. "A munkásosztály vezető szerepe" — ez a sokat hangoztatott frázis — anyagiakban nem mutatkozik meg. A sokat emlegetett, de legtöbbször csak papíron létező szociális juttatások nem egyenlítik ki a nyugati munkás és a "szocialista építés" dolgozói életszínvonala közötti különbséget.

A munkaképes dolgozó tehát joggal panaszkodik, még jogosabb azok panasza, akik már nem munkaképesek. Budapest utcáin öreg asszonyok seprik a szemetet, rongyos ruhában, cipőben. Csak a karszalagjuk jelzi, hogy "hivatalos személyek", akiknek vagy nincs nyugdíjuk vagy megengedik nekik, hogy havi 500 forintot hozzákeressenek a szégyenletesen alacsony nyugdíjukhoz. Úgy, mint sok ezren mások, akik az 500 forintos pótlék nélkül éhenhalnának.

És még ilyen helyzetben is irigylik őket a fiatalok. "Nekik már jó, akkor hagyhatják abba a munkát, amikor nekik tetszik!" Szívszaggató gondolat ez, vágyódni az öregség után, siettetni az évek múlását, hogy minél előbb abbahagyhassák az értelmetlen, céltalan kényszermunkát. Érzik azt, hogy a "szocializmus építése" címén rájuk rótt robot a valóságban nem a szocializmust készíti elő. És senki sem védi meg őket azoktól a kisebb-nagyobb basáktól, akiket nem lelkesít a jövő, érdeklődésük a jelen kellemetességei felé fordul. Ennek megszerzése során kiszolgálnak minden követelést, amely a munkás jogait és anyagi igényeit megrövidíti.

AZ OKTÓBERI FORRADALOM UTÁN a parasztokat visszakényszerítették az elhagyott kolhozokba. A fiatalok most menekülnek a falvakból, az öregek munkája pedig főleg ott eredményes, ahol saját kis földjeiken dolgoznak. A falusi öregek ellátása még silányabb, mint a városi munkásoké. Szinte elképzelhetetlen, hogy a havi 3.000-5.000 forintos fizetésű kolhozelnökök, agronómusok, vidéki párttitkárok nem sütik le a szemüket, mikor a saját fizetésük tizedrészét el nem érő nyugdíjakat számolják az öreg parasztok kezébe!

Az értelmiségiek azon csoportjának sorsa, akik nem ülhetnek a jól buzgó kereseti források mellé, szintén nem irigylésre méltó. A múltban nem lelünk példát arra a klikk-gazdálkodásra, amely ma minden értelmiségi és művészi foglalkozásban, hivatásban egy-egy kis csoport érdekeit védelmezi.

Vannak orvosok, akik tízezreket keresnek havonta, a többségnek meg kell elégednie azzal, amit hivatalosan engedélyeznek neki. Vonatkozik ez főleg a falun élő orvosokra, akiket pedig — meggyőződésünk szerint — külön juttatásban kellene részesíteni, mert a legrosszabb viszonyok között vállalják hivatásukat.

A Képzőművészeti Alap 60-70 %-ig betársul a művészek honoráriumába anélkül, hogy ezért a jövedelemért mecenási szerepet vállalna. Főleg a fiatal művészek sínylik meg ezt a tényt, akik egyedül, az Alap segítsége nélkül kénytelenek vásárlót keresni. Az Alap egyes szakcsoportjai zsürizik a fiatalok munkáját, ezen a szűrőn alig jut át valaki, aki új felfogásban látja a világot. Az Alap egyforma hévvel hadakozik a giccs és a meg nem értett vagy *konkurrens* új alkotás ellen.

A Szerzői Jogvédő Hivatal számlálatlan ezreket fizet ki ostoba táncslágerekért. Ugyanakkor: dollárok, márkák, fontok és frankok százezreit fölözi le magyar írók nyugaton megjelenő műveiből, mielőtt maga az író egy fillért is látna belőle. A bürokrácia ráadásul nehezíti, lassítja, nem egyszer meg is akadályozza, hogy a magyar szellem alkotásai nyugati országokban napvilágot lássanak.

A Rádió, a Televízió műsorán jóformán sohasem jelentkezik új név. Bejutni csak kihalás után lehet. A filmgyártásnál is alig tud érvényesülni az, aki nem tartozik a "belső kör"-be. Még akkor sem, ha külföldi szakemberek elragadtatva dicsérik munkáját, még akkor sem, ha a mai viszonyok között az új kép, az új hang jó üzlet volna Nyugaton.

A MAGYAR DIKTATÚRA VEZETŐIHEZ nem jutnak el ezek a sérelmek. Mással vannak elfoglalva. Részben azzal, hogy a minisztériumokba "beépített" idegen szakértők és ellenőrök kívánságait lessék, részben azzal, hogy ezek között olyan barátokat szerezzenek, akikre minden moszkvai változás esetén támaszkodhatnak. Milyen megriadás jelentkezett akkor, amikor Hruscsov megbukott! Lesz-e tisztogatás nálunk is, kit tűrnek meg továbbra is a helyén: ezek a kérdések lógtak a levegőben.

Meg lehettek elégedve az aggodalmaskodók: *a magyar közvéleményen* is keresztülvonult a rettegés. De ez a rettegés nem a kiselejtezendőt sajnálta, nem az eljövendőnek szurkolt. A magyar nép úgy él a forradalom leverése óta, mint aki egy szál deszkán ül a szakadék fölött. Minden megingás azzal a következménnyel járhat, hogy a deszka alól kiszalad a hegy!

(Folytatás a 2. oldalon)

OKTÓBER 15-23-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

A FORRADALOM 9. ÉVFORDULÓJÁRA

Kéthly Anna: Boldogtalan ország (1. old.)
Így történt. Külföldi kommunista újságírók tanúságtétele (8-9. old.)
*
Kodály Zoltán Párizsban (3. old.)
Illyés Gyula "A kegyenc" című drámájának párizsi bemutatója előtt (3. old.)
Váradi József: Gazdasági változások Kelet-Európában (4. old.)
Badics István: Egy hazalátogató tűnődéseiből (5. old.)
Nagy Kázmér: Egypártrendszer vagy többpártrendszer (6. old.)
Szabó József: A Magyar Tudományos Akadémia (7. old.)
Határ Győző: John Osborne és a K.u.K. hadsereg (10. old.)
Kerényi Károly: Thomas Mann Észak és Dél között (11. old.)
Rezek Román: "Az isteni miliő" fordításáról (12. old.)
Fenyő Miksa: Emlékezés Bajcsy-Zsilinszky Endrére (13. old.)
Vajda Albert: Mariska néni (15. old.)
Fáy Ferenc, Thinsz Géza és **Tüz Tamás** versei
Az Idő Sodrában, Könyvkritikák, Glosszák, Hírek

Az IDŐ Sodrában

Előlegezett bizalom

Akárcsak XXIII. János pápának, VI. Pálnak is a béke megvédése volt mindig a legfőbb gondja. A fogadására gyűlt tömegeknek erről beszélt már első, betlehemi és jeruzsálemi utazásán, 1963-ban, s erről szólt Bombay-ban is 1965-ben.

Az elmúlt hónapok során Vietnamban elmérgesedett a helyzet, újabb konfliktusok támadtak Ázsiában s a Föld más pontjain is. Várható volt, hogy a fenyegető események láttán a pápa nem marad szótlan. Ezúttal azonban nem egyszerű nyilatkozathoz folyamodott, amely gyakran nem talált kellő visszhangra, hanem ünnepélyes keretek között az ENSZ szószékére lépett, hogy innen igyekezzék lebeszélni a különböző országok kormányait a fegyveres erő alkalmazásáról. VI. Pál New York-i utazása nemcsak az egész világ gigantikus hírszolgálatának megmozdítására volt hivatott, s még csak nem is egyedül arra szolgált, hogy a pápa újra, s minden eddigi alkalomnál világosabban hívja fel a figyelmet az emberi jogokra és az államfők feladatára : célja valójában az volt, hogy az ENSZ-et biztosítsa az Egyház támogatásáról.

Az Egyesült Nemzetek gyülekezetéhez intézett beszédében VI. Pál elődje, XXIII. János pápa *"Pacem in terris"* kezdetű enciklikájának tanulságát ismételte meg, amikor egy "univerzális hivatású tekintélyszerv" szükségességét emlegette. VI. Pál most erkölcsi és spirituális kezességet vállalt az ENSZ-ért, s megjelölte ennek feladatát is. Az Egyesült Nemzetek Szövetségének szerinte "olyan nemzetközi tekintéllyé kell magát kinőnie, amely jogi és politikai téren eredményes munkát végezhet". Meglehet, hogy a Biztonsági Tanácsra gondolt, amikor felhívásához még hozzáfűzte, hogy az ENSZ szervezetének valamennyi tagállam egyenjogúságára kell épülnie. "Az Önök államai nem egyenlő erejűek, jogaik azonban egyformák", mondotta VI. Pál. A pápa végül az ENSZ egyetemes jellegéről beszélt : "Kövessenek el mindent, hogy azok, akik még nem tagjai a Szövetségnek, kívánják és meg is érdemeljék a közös bizalmat, amelyet, ha ennek eljön az ideje, nagylelkűen szavazzanak is meg nekik."

A katolikus egyház feje méltón válaszolt azoknak, akik mindeddig szemére hányták, hogy a békéről csak elvont általánosságokban beszél, s nem ítéli el eléggé határozottan azokat, akik az erőszak eszközével élnek. A pápa valójában már eddig is több ízben helytelenítette a vitás kérdések fegyveres rendezését, egyházi szerepe viszont nem arra rendelte, hogy az egyre bonyolultabb politikai kérdésekbe közvetlenül is beavatkozzék. Az ő feladata csak az lehet, hogy a nemzetek vezetőit erkölcsi tekintélye magaslatáról figyelmeztesse, hogy a konfliktusok megoldásának a módja nem lehet a háború. Ezt tette most is az ENSZ szószékéről. Vannak, akik úgy vélik : hangja lehetett volna szigorúbb is s túlságosan hízelgőnek találják az ENSZ tagjait méltató részeket, gondolván hogy ez a húsz év alatt annyi zavaros vagy elhamarkodott határozatot hozó szerv talán mégsem érdemli meg egészen a korlátlan bizalmat. Az előlegezett bizalomra csak a jövő adhat majd választ.

L. M.

Politikai foglyok Romániában

Egy hónappal ezelőtt beszámoltunk olvasóinknak arról a tényről, hogy Magyarországon még mindig százával tartják börtönben azokat a foglyokat, akiknek egyetlen vétségük, hogy politikai nézeteik nem egyeznek meg az uralkodó osztály politikai véleményével. Magyarország, sajnos, nem az egyetlen ország Kelet-Európában, ahol politikai foglyok sínylődnek. Tanú erre a londoni "Amnesty International" szervezetének legújabban kiadott jelentése, mely részletesen beszámol a szomszédos Románia politikai foglyainak sorsáról, helyzetéről vagy helyzetük változásáról. Mert igaz ugyan, hogy Románia külpolitikájában igyekszik egyfajta fordulatot végrehajtani (s ebben különbözik Kádár Magyarországától), de az is igaz, hogy ami ellenfeleik bebörtönzését és elnyomását illeti, ott kezet szoríthatnak egymással a két ország vezetői.

Románia is követte a többi népi demokrácia példáját és amnesztiát adott több mint 12 ezer politikai fogolynak az elmúlt esztendőkben. A jelentés azonban rámutat arra, hogy a szabadon engedett foglyok élete sokszor nehezebb, mint amikor még börtönben tartották őket. Noha a kormány többször hivatalosan kijelentette, hogy "joguk van a munkához és a kenyérhez", a Romániából érkező jelentések szerint megtudjuk, hogy e jog jobbára csak papíron létezik, s nem a valóságban. A foglyok legnagyobb része nem kapott munkát, akik kaptak, csupán fizikai munkához juthattak (noha a letartóztatottak legnagyobb része szellemi foglalkozású) s keresetük, ilyen esetben, nem haladja meg a havi 10-12 angol fontnak megfelelő összeget. A lakáshelyzetük sem rózsás ; a jelentés elmondja, hogy a volt foglyok csakis olyan szobához juthatnak, amit senki más már nem vesz igénybe, s hogy a "munkaadók vonakodnak munkához juttatni őket, mert senki sem tudja, hogy egy hirtelen bekövetkező változás után, egy volt fogoly alkalmaztatása miatt, kit fognak perbe majd."

A jelentés foglalkozik a börtönévek korával is ; olyanok életével, akik 10-15 esztendőt töltöttek a különböző fegyházakban, munkatáborokban, sokan pedig a Duna deltájának vidékén, a mocsarakban, nádat vágva, derékig vízben, piócákkal teleaggatva, ahol nyáron ötven fokos meleg volt s télen a hőmérséklet mínusz húsz fok alá is lesüllyedt. A foglyok fémbárkákban vagy fémkunyhókban laktak, ahol fűtés nem volt s a tavaszi áradások elöntötték a "lakhelyeket." A jelentés megállapítja, hogy "elméletben a foglyok életkora limitált volt — vagyis hatvan évnél idősebbet nem küldtek efajta munkára —, a valóság azonban rácáfolt az efajta tételekre. A foglyok jelentős része idősebb volt a fenti korhatárnál, sokan közülük súlyosan betegek voltak, orvosi ellátást nem kaptak, s százával haltak meg dizentériában, tüdőgyulladásban, tuberkulózisban és reumában.

Különösen rossz volt a foglyok helyzete, állapítja meg a jelentés, a magyar forradalom után, amikor ezrével érkeztek a letartóztatottak főként Erdélyből ; ebben az időszakban súlyosbodott az általános helyzet, a cellák zsúfolásig megteltek, az élelem és az orvosi ellátás vagy a gyógyszerellátás majdnem teljesen megszűnt, s még a napi sétára sem engedték ki a foglyokat. 1962-ig teljesen megszokott dolog volt, hogy egy ágyon két fogoly aludt, még a Vacaresti Börtönkórházban is. Egyes volt foglyok tanúságtétele szerint 1957 és 60 között egyetlen egyszer sem láttak orvost és felcsert is gyakran csak hathónapos időközökben. A halálozási arányszám átlagban 5-7 százalék között mozgott. Orvosság, ez idő tájt, nem létezett, s a foglyokat, ha orvosi vizsgálatra jelentkeztek, előbb "társadalmi hovatartozásukról és osztályszármazásukról" kérdezték ki s csak ha ezt megfelelőnek ítélték, engedték meg, hogy orvoshoz menjenek.

1960. után a helyzet némiképp javult ; a foglyok fokozatos szabadonbocsátása és az országos politikai hangulat liberalizálódása következtében, a börtönállapotokat is felülvizsgálták. A foglyok akik 1963-ig nem kaphattak élelmiszercsomagot és semmiféle érintkezést nem tarthattak fenn családtagjaikkal, most kaphattak csomagot és levelet is válthattak velük. 1962 után a foglyok bizonyos újságokhoz juthattak, könyveket olvashattak, de kötelező volt részvételük a kormány és a párt megbízottai által tartott politikai vitákon. 1964-ben, az általános amnesztia idején, a foglyok döntő többsége kiszabadult, de amint a jelentés befejezésül megállapítja, még mindig sokan vannak börtönben Romániában politikai meggyőződésük miatt.

d. k.

A 80 éves Mauriac

Október 11-én ünnepelte nyolcvanadik születésnapját François Mauriac, az alighanem legismertebb és külföldön is legtekintélyesebb francia katolikus regényíró. A nyolcvanéves aggastyán friss szellemmel, ritka harci kedvvel, meghatott emlékezéssel vagy csípős malíciával ma is ír, s a "Figaro Littéraire" utolsó oldalán minden héten ott találhatjuk *"bloc-notes"*-jait, feljegyzéseit, politikai vagy irodalmi kommentárjait. S ha a regényíró immár egy évtizede hallgat is, a vallomások és tanulmányok szerzője nem némult el : szinte a minap olvashattuk (és vitathattuk) De Gaulle tábornokról írt könyvét, kiadója, a "Flammarion" pedig már ígéri is *"Mémoires intérieurs"*-jének újabb kötetét. Hányadik lesz ez a kötet a Mauriac-művek sorában ? — csak az életrajzíró vagy az irodalomtörténész tudna rá válaszolni. Ha csak hozzávetőlegesen számítjuk is : az első, 1909-es *"Les mains jointes"* ("Összekulcsolt kezek") című versfüzet óta Mauriac mintegy húsz regényt, négy színdarabot, Proustról, Pascalról, Racineról, szülővárosáról, Bordeaux-ról, a francia vidékről, a regénytechnikáról, a keresztény ember vívódásairól, hitéről s már a földi életre előlegezett örömeiről többtucatnyi tanulmányt írt. S ki győzné sorolni a publicista fegyvertényeit, a nagy polémiákat, amelyek mármár irodalomtörténeti s olykor akár politikai dátumnak számítanak : Gide védelmében vagy Cocteau és Sartre ellen, Franco leleplezését, a hitlerizmus elutasítását vagy De Gaulle tábornok dicséretét? Mauriac pályája mindvégig nyílt színen vezetett, s nem hiányoztak a támadások sem : a hívők túlságosan megértőnek találták a bűnnel szemben, a hitetlenek szerint kéretlenül is osztotta a kegyelmet ; finnyás esztéták olykor figyelmeztették, hogy az irodalmi Parnasszusra nem a gyóntatószéken át vezet az út, viszont egyszer az Egyház is majdnem kiközösítette mindvégig hűséges fiát ; a szélsőjobb szemében balos társutas volt, a szélsőbalében pedig reakciós nagypolgár. De Mauriac nemhiába mondogatja magáról szívesen : "nem a kudarcra születtem" ; ha a hat évtized során szerzett is sebeket, a siker soha nem szegődött el mellőle. Első kötetét a kor legnagyobb tekintélye, Maurice Barrès köszöntötte lelkes szavakkal : "Uram, nagy költő ön, s én csak csodálhatom magát". Alig volt negyvennyolc éves, amikor az "Académie Française" a negyven "halhatatlan" közé beválasztotta, 1952-ben pedig Martin du Gard és Gide után a Nobel-díj bizottsága az ő személyében tisztelte meg Franciaországot. A sikert lehet számmal is mérni : legjobb regényét, a *"Viperafészket"* százhúsz nyelvre fordították le, s csak hazájában félmillió példányban adták ki, s még gyengébb vagy kevésbé széleskörű érdeklődésre igényt tartó művei is legalább ötven-hatvanezres példányszámban jelentek meg.

Regényei, ahol minden egyes mondat lüktetése, *tempója*, — ahogy a jószemű kortárs, Charles du Bos mondotta —, félreérthetetlenül vall a szerzőre, olyanok, mint a kút : mélységük nagyobb, mint kávájuk átmérője. A társadalom egészét átfogó regényfolyamok, a földrészeket átölelő művek korában, Martin du Gard vagy Malraux szomszédságában a mauriac-i alkotások szűk világra, sajátos mikrokozmoszra korlátozódnak. Mauriac mintha csak Thibaudet, a nagy francia irodalomtörténész mondását igazolná : "a regény : a vidék". Minden könyvének színhelye a bordeaux-i borvidék, a Gironde-folyó felé ereszkedő szőlődombok, a landes-i fenyőerdők, sőt nem egyszer, mint a *"Sorsok"*-ban vagy a *"Viperafészek"*-ben, maga a malagari családi birtok. Prousti író Mauriac : a gyanta illatát, a kénes egek színét, a tücsök cirpelését, az ízeket, a forró nyári délutánok hangulatát nála is az emlékezés varázsolja a papírra. Maga mondja egyhelyütt : "Soha nem tudtam közvetlenül leírni a jelenségeket. Mindazt, amit papírra vetek, hosszú idő óta hordom magamban. Mintha csak húszesztendős koromban örökre bezárult volna bennem a kapu műveim anyaga fölött." Sajátosan szűk a kor, a környezet is : keresztényi, polgári és vidéki. A francia író a 19. századi polgárság hanyatlását ábrázolja, s ebben akaratlanul is rokona a büszke pusztulás lübecki és protestáns krónikásának : Thomas Mann-nak.

A regényíró műveinek maradandó épületét a negyvenes évek elejére befejezte ; az egy-két megkésett, fáradtabb kísérlet — az 1951-es *"Szàguin"*, az 1952-es *"Galigaï"* — már csak epilógusnak számít. Az írástudó felismerte, hogy elérkezett a váltás ideje : a regény helyett a publicisztika kora. Mauriac kemény önismeretének köszönheti, hogy nem lett élő klasszikus létére sem bebalzsamozott akadémikus, hogy intő és szenvedélyes szavára még ma is nemzedékek figyelnek.

G. R.

Boldogtalan ország

(*Folytatás az 1. oldalról*)

A Magyar Kormányt nem érdekli a nép idegessége, éppen úgy, mint a romániai magyar kisebbség sorsa sem. Annyi joga sincs neki, a "baráti államok közösségében", hogy a magyar forradalmat követő büntető hadjárat során a Duna-delta szönyűségei közé deportált magyar asszonyok és gyermekek érdekében közbejárhasson. Annyi bátorsága sincs, hogy Leninre hivatkozzék és a nemzeti kisebbségekkel való bánásmódról szóló intelmeit idézze. Ötven évvel ezelőtt, a zimmerwaldi konferencián, a *Lenin-csoport közreműködésével* jött létre az a manifesztum, amelyben a többi között ez áll : "A népek önrendelkezési joga a nemzeti együtt élés rendjének megingathatatlan alapja". A többmilliós erdélyi magyar kisebbség sorsa erre az igazságra figyelmezteti a Magyar Kormányt !

De joga vagy bátorsága ahhoz sincs a Magyar Kormánynak, hogy a forradalom után elhurcolt magyar fiatalok sorsa után érdeklődjék, visszaküldésüket kieszközölje. Még azokat a fiatal lányokat sem kéri viszsza, akik *már kilenc éve* szibériai táborokban várják a szabadulást.

A forradalom fenyegető árnyéka ráborul a magyar diktatúra vezetőire. Az emberségesség legelemibb szabályait megvetve, nem kegyelmeznek meg azoknak a fiataloknak sem, akik elkerülték 1956-57-ben a halálos ítélet végrehajtását. Nem engedi szabadon azt a politikai foglyot, akinek egyetlen bűne az, hogy a bebörtönzöttek érdekében az Egyesült Nemzetek közgyűlésének közbenjárását kérte. Szabadonbocsátásának feltételéül azt szabják, hogy tagadja meg beadványát, hazugsággal vádolja meg magát az Egyesült Nemzetek fóruma előtt !

KESERŰEN GONDOLUNK VISSZA a forradalmat megelőző hónapok alatt fellobbanó lángokra. A magyar írók akkor már nem rajzoltak "pozitív hősöket". Prózájuk, költeményeik, jelentéseik a magyar nép sérelmeiről mint "Recrudescunt..." hatottak a diktatúra gonosz varázslatából feléledő magyar népre. Hol vannak ma a magyar írók ? Idézzük-e Babits vádját : "Vétkesek közt cinkos, aki néma" ? Nem, nem — nem vádolhatunk senkit. Sőt, különös elismerésünket és megbecsülésünket fejezzük ki azoknak — nincsenek is kevesen —, akik a magyar irodalom legnemesebb tradícióit életben tartva döngetik a falakat. Betöltik bátran hivatásukat annak ellenére, hogy ma nem lehet a közvéleményhez eljuttatni "egy mondatot a zsarnokságról". Pasztternák, Mihajlo Mihajlov sorsa szigorú figyelmeztetés még annak is, aki csak íróasztalába rakja műveit. Nincs papír, nyomda, kiadó, a felségsértő írások számára, nincs színpad, ahol a dráma őszinte nyelven megszólalhatna. Nincs kiállítóterem a művésznek, ha nem marad a korlátok mellett.

De olvassuk csak az "ideológust", mit lát a hazai állapotokat figyelve : "Közéletünkben két, de egymáshoz közelálló és a világnézetünkből és világszemléletünkből fakadó optimizmusunkkal *ellentétes életérzés* jelentkezik : *a kiábrándultság és a pesszimizmus.*" Egy lélegzet alatt azt is állítja, hogy "a szocialista országok dolgozó népe megszabadult a kizsákmányolástól". Mégis kénytelen konstatálni a tehetetlenség és rothadás jelenségeit azok között, akiknek okuk van az optimizmusra és akik hatalmi helyzetüknél fogva valóban megszabadultak a kizsákmányolástól, bár a "dolgozó nép"-hez kevés közük van. Ezek, az ideológussal együtt, félnek a Párt vezető szerepének elvesztésétől és sokan követelik már megint a "kemény kéz" politikájához való visszatérést. Az "ideológus" visszautasítja ezt, megjegyzi, hogy a "tőkés fegyelmező eszközök eltűntek társadalmunkból" és elveti az "adminisztratív eszközökhöz való visszatérés" gondolatát.

A tőkés fegyelmező eszközöknek és a Rákosi-diktatúra módszereinek, a "kemény kéz politikájának" elvetése éppen úgy, mint a párt félelme a közvélemény kiábrándultságában és pesszimizmusában, az októberi forradalom meg nem semmisíthető hatása. Leverték a magyar nép talpraállási kísérletét, de — hátuk mögött az idegen beavatkozóval — ma sem képesek megbírkózni a forradalom kísértetével. Akárhogyan igyekeznek meggyőzni — állítólag adminisztratív eszközök *nélkül* — a magyar népet politikájuk, gazdasági elgondolásaik helyességéről, igyekezetük eredménytelen.

ÉS A FORRADALOM ÉVFORDULÓJÁN megint megerősített őrjáratok cirkálnak az utcákon. Lehet, hogy nem valamennyien rendőrök. A civilruhába bujtatott, állítólag megszelidített ÁVÓ-sok erre a napra más álruhát öltenek. A diktatúra fél, legjobb támaszait küldi ki az utca hangulatát ellenőrizni.

A magyar nép *hite és bizalma* a demokratikus átalakulásban töretlenül megmaradt. Addig, míg ennek ideje elérkezik, csak hiábavaló, érdekeikkel ellentétes áldozatokat préselhetnek ki belőlük. *Hitet és bizalmat* nem — sem a munkásból, sem a parasztból, sem a néphez hű értelmiségből.

Boldogtalan ország !

KODÁLY PÁRIZSBAN

A GARE SAINT-LAZARE oldalvágánya mellett várja a tömeg a világ legmodernebb hajójának, a "France"-nak utasait. Az utasok között lehetetlenség lesz szem elől téveszteni Kodály Zoltánt, hosszú ősz hajával, szakállával. Félórás késéssel végül befut a vonat. Nyugodtan várok az egyedülinek vélt kijárat mellett. A tömeg egyre fogy, a kétség egyre nő : elkerültem, s azt sem tudom, hova száll meg. Reménytelenül járom körbe a két bejáratot : Kodály nincs ... de van Milhaud ! Ismeretlenül megszólítom ; együtt utaztak a hajón, tudja a címét.

— *"Közel hatvan éve, hogy először jártam Párizsban"* — mondja Kodály Zoltán mosolyogva. Olyan könnyedén beszél, mintha ez a hatvan év egy ember életének csak kis töredéke lenne... Nehéz elhinni, hogy itt ül velem szemben a párizsi Nemzeti Lemeztár — a *Phonothèque Nationale* — stúdiójában. Beszélgetésünket a "híres emberek hangja" című gyűjtemény részére örökítjük meg, természetesen franciául, — kecskeméti és budapesti tájszólásban.

Már a gimnáziumban tanult franciául, az Eötvös Kollégiumban pedig kötelező tárgy volt a francia ; a később akadémikussá lett Tharaud volt az intézet lektora Kodály idejében. A budapesti Bölcsészkar nyelvészeti és irodalmi diplomájának megszerzése után 1906-ban jött először Párizsba, egy évvel Bartók után, aki akkoriban a Rubinstein-díjra pályázott — eredménytelenül. Az 1905-ös Bartók-leveleket böngészve sehol sem találunk megemlítést Debussyről, sem a "Pelléas"-ról, míg Kodály így emlékezik elsô útjára : *"Ez volt a Belle Époque. Párizs volt a magyar írók és festők Mekkája. A zenészeké kevésbé, pedig Liszt útját folytatni kellett. Mary Garden énekelte akkor Melisande-ot." ... "Alaposan tanulmányoztam a "Pelléas" partitúráját a 'Bibliothèque Nationale'-ban; Debussy zenéje döntő esemény volt számomra."*

EBBEN AZ IDŐBEN Widor óráira is bejárt a párizsi Konzervatóriumba. Az 1910-es években Kodály kamarazenéje már ismert Párizsban, annyira, hogy — mint Gergely János írja — összetévesztik Raveléval. A Független Zenészek Egyesületében bemutatták Ravel *Valses nobles et sentimentales* című művét, a jelenlévő francia zenészekre bízva a szerző nevének felismerését, s többen Kodályra gondoltak... Láthatóan meglepi a Mestert ez a történet, de kész a határozott és lesújtó válasszal : *"Nehéz lehet összetéveszteni zenémet Raveléval ! Különben se írtam soha olyan művet, ami valcerre hasonlítana, vagy szentimentális lenne."* Viszont egy emlékezetes eseményről ő maga számol be : *"Théodor Szántó adott egy hangversenyt Párizsban 1910-ben, amelyen az én szerzeményeim Ravel "Lúdanyó"-jával kerültek bemutatásra. A lejátszott művek nagy vitát s végül botrányt váltottak ki a közönségből, ahogy ez az avangard-bemutatókon abban az időben szokásos volt."* A "Comédia" c. lapból, az ott megjelent kritikákból értesült erről, személyesen nem volt jelen. *"Viszont* — folytatja — *azóta igyekeztem elkerülni minden botrányt, művészi hitvallásomat legjobban Shakespeare 76-ik szonettjében látom kifejezve. Shakespeare élő személyhez szól, én a szépségre vonatkoztatom szavait, ennek kifejezését kerestem mindig."*

AZTÁN A NÉPZENEKUTATÁSRÓL esik szó. Az ő és Bartók neve világszerte fogalommá vált ezen a téren, eredményeik szervesen épülnek korunk zenei életébe. Kicsit úgy érzem magam, mintha Edisont faggatnám a villanykörte felfedezéséről.

Mi vezette Kodályt a népdal felé, hogyan zajlott le első gyüjtőútja ?

"Két út volt — emlékezik — *az 1900-as évek elején egy magyar zenész előtt : az emigráció, vagy a hazai zene alapjainak felkutatása. A népdal kevéssé volt ismert, először csak zenei szempontból érdekelt, csak később kerültek más tudományos szempontok is előtérbe. Az első időben egyszerű lejegyzéssel gyűjtöttünk, később Edison hengerével."* (Meg is mutatja mindjárt az általa használt típust a "Phonothèque" múzeumi tárgyai között.) *"Eleinte a parasztok nagyon féltek a fölvételektől, ma már semmi eseményt nem jelent nekik, ha hangjukat szalagra veszik."* (Sőt újabban elvárják, hogy a felvételt a rádió műsorára tűzze...)

A TUDOMÁNYOS AKADÉMIA népdal-kiadványaira térünk : *"Ötven évig kellett várni az első kiadásra. Most már az ötödik nagy kötetnél tartunk, ez a sirató énekeket foglalja magában."* Ezeket a köteteket, népes kutatócsoport szerkeszti Kodály vezetése alatt. A kiadványok egyedülállóak a világon teljességük révén. A dallamok legismertebb formáiktól a kevésbé ismert variánsokig áttekinthetők, az egyes dalokat nemcsak zenei, de egyéb — így például a szöveg szempontjából is vizsgálat alá veszik ; a kötetek végén részletes táblázat található a különféle szempontok szerint. Kodály meggyőződése, hogy a gyűjtésnek folytatódnia kell ma is, hiszen még mindig vannak — Magyarországon is ! — olyan helyek, ahol nem volt gyűjtés, és ahol újabb változatok találhatók. *"És ez így is lesz mindaddig míg a parasztság létezik."*

A NÉPZENÉRŐL könnyen siklunk át a zenepedagógia területére, hiszen a népdal igen lényeges alapját képezi Kodály énektanítási módszerének. Tizenöt évvel ezelőtt, amikor utoljára Párizsban tartózkodott, az UNESCO zenepedagógiai kongresszusán, valaki megkérdezte tőle : mikor kell egy gyerek zenei nevelését elkezdeni. Kodály így válaszolt : *"Kilenc hónoppal a születése előtt"*. Azóta megszigorította a dátumot : *"Kilenc hónappal az anya születése előtt..."* — Ismeretes az az elve is, hogy nincs botfülű gyerek, csak rossz zenei nevelés. Miért tartotta olyan fontosnak az énektanítás reformját ? *"Nagyon sok magyar zenész kényszerült külföldre. Az oh : nem volt otthon zeneértő publikum. A zenészképző szakiskolákban nem volt hiba, de fel kellett nevelni egy új zeneértő közönséget, s a munkát az iskolákban kellett kezdeni. Ma már elértük, hogy több mint száz iskolában minden nap van énekóra, és hogy akármelyik* 14-15 *éves diák jól tud kottáról énekelni."* akadt. Utána a 15-ik oldalon kellett kinyitniok a könyvet. Senki sem mozdult. A számok ismeretében még nem jutottak el odáig...)

A kottáról éneklésben és a dallam lejegyzésében nagy szerepe van az úgynevezett *relatív szolmizálásnak*. A franciák és olaszok nem ismerik, az ő szolmizációs szótagaik kötött hangmagassághoz kapcsolódnak. Viszont Angliában használják, az Egyesült Államokban pedig kimondottan közkedvelt a relatív módszer. *"Tavaly, a pesti zenepedagógiai kongresszusra* — folytatja Kodály — *nagy számban jöttek zenetanárok, és mind el voltak bűvölve az eredményektől. Amerikából sok látogató érkezett, akik azóta könyveket is adtak ki erről a módszerről ; természetesen az ő zenei anyagukra alkalmazva. Jövő évben Amerikában lesz a következő kongresszus. Jelenleg egy francia tanár tartózkodik huzamosabb ideje Magyarországon, szintén az iskolai énekoktatást tanulmányozza."*

Módszertani szerzeményeiről ezt mondja : *"Nem írtam szisztematikus módszertani műveket, csak pár száz gyakorlatot. A szolfézs-tanítást igyekszünk állandóan tökéletesíteni."*

És ennyi minden mellett hogy jut ideje a zeneszerzésre ? *"Sajnos, az idő hiányzik, ennyiféle elfoglaltság mellett, még akkor sem lenne elég, ha matuzsálemi kort érnék el..."*

A GARE DE L'EST PERRONJÁN, hazautazása estéjén ő tart minket szóval. Frissen, vidáman beszél feleségével tett amerikai útjáról. Interlockenben, az amerikai diákok nyári táborokban ezrével tanulnak zenét. Remek zenekarokat, kórusokat hallottak. Párizsban szerették volna Messiaen orgonajátékát hallani a Trinitében, de nem sikerült. Az impresszionistákhoz többször is visszamentek. A régi Párizs is szóba kerül, a midinettek kisvendéglői... Az elválás pillanatában még rengeteg kérdés tolul fel bennem, amire csak ő tudna válaszolni. Talán majd legközelebb...

NY. KÖRÖSY MÁRIA

SHAKESPEARE

LXXVI szonettje

Uj disztől dalom mért oly tar ? Dicső
hangszerelés mért nincs, s gyors csere, benne?
Mért nem sanditok, ahogy az idő,
uj módszerekre, ritka ötvözetre?
S ötletem mindig a tegnapival
födve miért ismétlek egyre csak,
hisz minden szó szinte nevemre vall,
mutatva, honnan s hogy jött, az utat?
Óh, drágám, én mindig rólad irok,
versem ti vagytok, te s a szerelem;
még jó, ha vén szókra uj mezt huzok,
a már adottat adva szüntelen:
mert ahogy a nap régi s uj naponta,
szerelmem, amit mondott, ujra mondja.

Magyar Kultúrközpont M.T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar
kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat !

ABSZOLÚT URALKODÓ ABSZOLÚT SZOLGA

ILLYÉS GYULA : "A KEGYENC" CÍMŰ DRÁMÁJÁNAK BEMUTATÓJA ELŐTT

Szeptember utolsó napján tartották meg "A kegyenc" párizsi előadására készülő művészek a darab olvasópróbáját. A színészek még nem a Vieux Colombier, Párizs egyik legpatinásabb színházának színpadán gyűltek össze, ahol a darabot — mint már jeleztük — november 2-án mutatják be, hanem Gauguin egykori műtermében, a rue de la Grande-Chaumière-ben a Montparnasse-on. E műteremben, mely ma Georges Charaire színigazgató, "A kegyenc" rendezőjének tulajdona, lakik jelenleg Illyés Gyula.

Az olvasópróbán a szerző és a rendező meghívására, mint a darab társfordítója, magam is részt vettem. A próba kezdete előtt, a színészek tanulmányozták azt a szöveget, amelyet Illyés Gyula útmutatásképpen külön az ő számukra írt és amely természetesen nem szerepel a darab magyar nyelvü kiadásában.

Íme, a szerző magyarázata, amelyet furcsa érzés volt ez alkalommal franciából magyarra átültetni.

Figyelmeztetés a rendezőhöz és a színészekhez

A tógák és a római köszöntések ellenére "A kegyenc" — tudatos anachronizmusaival — nem történelmi dráma. Ha csak ebből a szemszögből vizsgálnánk, a darab céljától térnénk el. Célom — egyszerűen megfogalmazva — az volt, hogy megmutassam a kapcsolatokat a parancsolás és az engedelmesség között a társadalomban. Ez minden író örök feladata és e feladat mind bonyolultabbá válik. A tézis már az első jelenettől kezdve nyilvánvalóan megmutatkozik : aki elismeri az abszolút uralkodó létezését, annak ugyanolyan törvényesnek kell elismernie — egy bizonyos helyzetben — az abszolút szolga szerepét is.

De voltaképpen miről van szó? Mikor álltunk ilyen probléma előtt? XIV. Lajos nem volt abszolút uralkodó, sem Attila, sőt még Sardanapal sem. Mindezek a fejedelmek egy istenre hivatkoztak, tehát tudomásul vették egy fölöttük álló hatalom létezését. Abszolút uralkodó akkor lesz valaki, amikor minden — akár alulról, akár felülről jövő — ellenőrzés alól kivonja magát és egyedülálló emberként emberfölötti vállalkozásba kezd, amikor ezen a földön Isten szerepét akarja játszani.

Az olyan ember, aki feladatát emberfölöttinek tekinti, elkerülhetetlenül annak tekinti majd saját személyét is. A megistenülésnek erről a fajtájáról ma már pontos leírásokat ismerünk, nem annyira a történelemkönyvekben, mint inkább a pszichológiai munkákban. Az isten ember bőrében csak szörnyeteg lehet. Jupiter természetesen felvehette Amphitryon földi képét, de mindig nyitva állt előtte a lehetőség, hogy visszavonuljon az Olymposzra. Jézus is — az égi díszlet kulisszái előtt — atyjának küldötteként vándorolt e földön.

Az egyház logikája szerint az abszolút hatalom, ha megfosztják isteni köntösétől, csak ördögi lehet. De mi a helyzet egy isten nélküli világban? Ez esetben az előre elrendelt bukás még végzetesebb. E színdarab "ördöge", a császár, mint ember, intelligens, kedves, tehetséges, sőt talán ártatlan is. Caligulával ellentétben, aki már őrültként kezdi uralkodói pályáját, őt a körülmények taszítják szörnyű őrületbe.

Ez darabom tárgya. Főszereplője azonban nem annyira maga a császár, az abszolút uralkodó, mint inkább az abszolút szolga, aki tisztában van saját természetével. Még intelligensebb, még rokonszenvesebb és még ártatlanabb, mint az uralkodó. Éppen ezért szenvedése és lealjasulása még tragikusabb. Nemcsak sajátmaga és ura bukása sújtja, hanem az a legnemesebb eszmény is végveszélybe kerül, amelyért mindent feláldozott : Róma. Ugyanakkor elveszíti csendes és segítőkész élettársát, aki mindvégig oldala mellett állt, legfőbb vigaszát, szerelmét, Júliát.

Júlia, a színdarab egyik legemberibb teremtménye, ugyancsak ezen isten nélküli megistenülés tragédiájának áldozatává lesz, talán még jobban, mint a többiek. Egyszerre kell prostituálttá és szentté változnia, — minden haszon nélkül. Örök törvény ugyanis, hogy ott, ahol egyetlen egy emberi lényt kell imádni mindig és mindenek felett, a szerelmesek még az ágyban is csak e lényért gyúlhatnak lángra.

Más írókkal egyetértésben a tragédiákat optimista műveknek tekintem. Lehetővé teszik számunkra, hogy megszabaduljunk egy rögeszmétől. Bár e mű témája nem a hagyományos ellentét szenvedély és kötelesség között, bizonyos mértékben mégis hozzájárulhatna ahhoz, hogy megszabadítson bennünket korunk egyik legkínosabb ellentététől.

Parancsolás nélkül, szolgaság nélkül, tehát fegyelem nélkül nem lehetséges társadalmi élet és nem lehetséges civilizáció. De a civilizáció megszűnik, amikor a parancsolás nem a társadalmat szolgálja, amikor az istenség határán nem áll földi ellenőrzés.

A szerző feladata az, hogy a darab végére az olvasóval, vagy a nézővel mindezt természetesen megértesse. A színdarab azonban nem filozófiai tézis. A nézőnek elsőrendű és legjogosabb igénye — és öröme is ebben telik — hogy hús-vér emberi lényeket lásson a cselekmény során.

Darabom sémájának bemutatásával meg akartam könnyíteni a rendező és a szereplők feladatát. De egy kitűnő magyar színész egyszer megtanított arra az igazságra, amely csak az első pillanatban meglepő, hogy a színészek nem szeretik a túlságosan részletes útmutatásokat, nem szeretik, ha szerepüket úgyszólván a szájukba rágják, mert ez esetben csak az élő szó útján fejezhetik ki magukat. De ezenkívül ott van még a tekintet, a gesztus és a szellem. Mindezzel szeretnének játszani. Önálló részt kérnek a vállalt kollektív munkából, hogy testükben-lelkükben érezhessék a darab alakulását, a cselekmény előrehaladását, a dráma kibontakozását.

*

A rendező és a színészek nagy érdeklődéssel tanulmányozták az író szavait és különös gonddal, szeretettel készülnek a bemutatóra.

GARA LÁSZLÓ.

VÁRADI JÓZSEF

Gazdasági változások Kelet-Európában

KELET-EURÓPA gazdasági szakértői közt már régóta nincs kétség afelől, hogy az a tervgazdasági rendszer, amely a háborút követő években a Szovjetunió vezetésével egész Kelet-Európában kialakult, radikális átszervezésre szorul. A háború hatalmas pusztításai után az újjáépítés éveiben a sztálini korszak központosított tervgazdasága bizonyos sikereket mutathatott fel. A beruházások irányát megszabta a régi üzemek helyreállítása, később a fejlett ipari országok beruházási struktúrájának a kommunista párt szempontjai által módosított formája. A politikai terror gondoskodott arról, hogy a lakosság igényeinek kielégítése ne okozzon túlságos fejtörést a tervgazdaság vezetőinek. A leszorított keresetek egyben azt is biztosították, hogy a nemzeti jövedelemnek rendkívül nagy része került a központi hatalom kezébe, a beruházásokkal (és általában az állami kiadásokkal) tehát nem kellett takarékoskodni és még a hibás beruházások is, amelyekből használhatatlan, vagy csak újabb hibás beruházásokat lehetővé tevő áruk születtek, alapjában véve nem jelentettek komoly bajt a rendszer számára, mivel a statisztika a termelésnek ezt a részét is mint a gazdaság növekedését tartotta számon. A lakosság életszínvonala, mint a beruházások sikerességének legfőbb ellenőrzője, úgyszólván semmi szerepet sem játszott. Kétségtelen, hogy ezekben az években az akkumuláció igen jelentékeny volt, az újjáépítés rendkívül gyorsan megvalósult és a statisztika még ezen felül is kedvező képet mutatott a gazdasági fejlődésről.

Ez a korszak Sztálin halálakor mindenképp már lezártnak volt tekinthető. Amikor aztán a politikai olvadás következtében a lakosság fogyasztási igényei is erősebben kezdték éreztetni hatásukat, a tervgazdálkodás problémái, amelyekkel előbb-utóbb egyébként is foglalkozni kellett volna, egyszerre teljes élességükben jelentkeztek. A vita a tervgazdaság reformjáról már 1955-56-ban megindult, elsősorban Lengyelországban és Magyarországon, akkor még aránylag óvatos formában. Amikor néhány évvel később a Liebermann professzor nevéhez fűződő reformista irányzat a Szovjetunióban is széles publicitáshoz jutott, a vita mindenütt megélénkült és a javaslatok kisebb-nagyobb mértékben a gyakorlatban is megvalósultak. Az időnkint élesedő gazdasági zavarok olyan országokat is rákényszerítettek a reformokra, amelyek korábban a legmerevebben ragaszkodtak a sztálini korszak tervgazdasági rendszeréhez. Az 1962-63. évi krízis óta Csehszlovákiában és Kelet-Németországban is megindult a vita és megtörténtek a kezdeti lépések a rendszer fellazítására.

☆

A VITA minden országban ugyanazon néhány központi kérdés körül forgott. Centralizáció — decentralizáció : milyen mértékben lehet a termelési program és a beruházások, esetleg az árak és bérek kialakításának jogát az egyes vállalatoknak átengedni, illetve milyen jogokat kell a központi szervek részére fenntartani. A munkateljesítmény emelése érdekében az anyagi ösztönzés szélesebb körű alkalmazása (szemben a régi sztálini elvvel, amely szerint "a munka nálunk becsület és dicsőség dolga") ; a vállalati nyereség (profit), mint az anyagi ösztönzés legfontosabb alapja. Az árrendszer reformja : rögzített árrendszer, vagy a kereslet-kínálat viszonya szerint kialakuló árak ; az áraknak mindenképpen helyesen kell tükrözniük a költségek arányát. A rentábilitási elv, mint a beruházások legfontosabb irányítója ; ezen belül a kamat szerepe.

Az évek során a reformok szükségessége mellett felhozott érvek egyre szaporodnak, de a javaslatok megvalósítására csak szerény mértékben kerül sor. A Szovjetunióban különösen a decentralizáció problémája mutatott erős cikcakk vonalat. Komoly decentralizációs kísérletet csak két konfekcióipari üzemnél, a "Bolsevicská"-nál és a "Majak"-nál hajtottak végre. Ez a két üzem termelési tervét a fogyasztás igényeihez alkalmazkodva a kereskedelmi vállalatok rendelései alapján állapíthatja meg, áraik nincsenek rögzítve, ezek a vevőkkel kötött szerződések szerint alakulnak ki. A kísérlet eddig sikeresnek bizonyult, különösen abból a szempontból, hogy a kereskedelem eladhatatlan árukészletei lényegesen csökkentek. Ennek ellenére még bizonytalan, hogy mennyire fogják ezt a kísérletet, akár csak a könnyűipar területén, szélesebb körre kiterjeszteni. A párt központi bizottságának legutóbbi (szeptember végi) határozata ismét kiterjesztette a vállalati jogokat és erősítette az anyagi ösztönzés rendszerét, de a központi ellenőrzést minden lényeges kérdésben fenntartotta és ismét felállított kilenc gazdasági minisztériumot, amelyet Hruscsov reformja néhány év előtt megszüntetett. Egyes országokban, így Lengyelországban, Kelet-Németországban, vagy Csehszlovákiában, úgy akarják a decentralizáció kérdését megoldani, hogy az ún. középirányító szerveknek, tehát a trösztöknek, vagy ipari egyesüléseknek, adnak nagyobb hatáskört, így különösen a beruházások és az iparági termelési tervek lebontása terén. Kétségtelen, hogy a döntések így közelebb kerülnek az egyes vállalatokhoz és ennyiben a kísérlet valószínűleg hasznos lesz. De a lényeges döntések joga változatlanul a központi szerveknél van és az az ígéret, hogy a központi tervutasítások számát csökkenteni fogják, többnyire csak ígéret maradt.

☆

HASONLÓ NEHÉZSÉGEK állnak fenn az árrendszer átalakításánál. Szabad áralakulást, mint az említett két Szovjetunió-beli konfekciós üzemnél, csak szórványosan engedélyeznek. Egyes meghatározott területeken limitált árak bevezetését tervezik, vagyis azt, hogy meghatározott maximális és minimális árak közt a vállalatok szabadon alakíthassák ki áraikat, de ezt a rendszert még a tervek szerint is csak igen szűk körben alkalmaznák. A tervgazdaság alapja továbbra is a rögzített árrendszer marad, amely szükségszerűen káros hatású a gazdálkodás eredményessége szempontjából. Magyarországon például 1959. elején új árrendszert vezettek be, amely ugyan már akkor sem tükrözte tökéletesen a költségarányokat, de az előző árarányok hibáihoz képest lényeges javulást hozott. Azóta a technikai változások, importárhullámzások, stb. következtében az árarányok egyre jobban eltávolodnak a költségarányoktól és egyre torzítóbban hatnak. A rögzített árrendszereknek már bevezetésük időpontjában rendszerint az a hibájuk, hogy egyes alapárakat (szén, elektromos energia, stb.) indokolatlanul alacsonyan állapítanak meg, ami aztán eltorzítja a többi ár kalkulációját is. Csehszlovákiában a múlt év áprilisában bevezetett árrendszer máris átalakításra szorul. A hibás árrendszer nemcsak közvetlenül okoz kárt a gazdaságnak, de megnehezíti a gazdasági rendszer reformját is. A legfőbb hibája az, hogy a helytelen árarányok következtében az egyes vállalatoknál nyereség mutatkozhatik olyan termelés alapján, amely a gazdaság egésze számára veszteséget jelent. Ez a közvetlen veszteségen túlmenően lehetetlenné teszi a rentabilitási elv helyes alkalmazását. A vállalati profitra alapított anyagi ösztönzés esetleg éppen népgazdasági kártevésre serkent.

☆

AZ TELJESEN ÉRTHETŐ, hogy a kelet-európai országok felelős vezetői csak óvatosan, apró lépésekben hajlandók a javasolt reformokat bevezetni. A tervgazdasági rendszer, éppen mivel *rendszer*, amely a gazdaság egészére kiterjed, nehézzé teszi a reformot, mert egy-egy részletelem megváltoztatása néha egész váratlan helyen, egész váratlan hatásokat válthat ki. Átfogó reform viszont még nehezebb a probléma bonyolultsága és a következmények kiszámíthatatlansága miatt. Nem vitás azonban, hogy ezen jogos gazdasági érvek mellett számos politikai meggondolás is a gazdasági reformok ellen szól. Már maga az a tény, hogy a feltétlen prioritás, melyet korábban a politikai szempontok a gazdasági szempontokkal szemben élveztek, a reformok révén legalábbis csökken, eléggé indokolja a reformokkal szemben megnyilvánuló politikai ellenállást. Nyilvánvaló továbbá, hogy mindenfajta decentralizáció, amely pedig elengedhetetlen része a reformnak, gyengíti a központi hatalom birtokosainak uralmi helyzetét. Ide tartozik egy másik szempont is, amely világosan kitűnik Friss Istvánnak a "Társadalmi Szemle" legutóbbi (1965. augusztus-szeptemberi) számában megjelent cikkéből "(Pártunk és a közgazdaságtudomány fontos és időszerű feladata. Gazdasági mechanizmusunk kérdéseiről-"). A cikk szerint a szükséges változtatások során a gazdasági vezetés színvonalát magasabbra kell emelni és lehet, hogy néhány mai gazdasági vezetőt, aki erre nem alkalmas, le kell majd váltani. Kik ezek az alkalmatlan emberek, akik az elmúlt években a gazdasági vezetőállásokat elfoglalták ? Nyilvánvalóan azok a marxista-leninista gyorsforraló kurzusokat elvégzett káderek, akik a Gyilász által leírt "új osztály" magvát képezik és egyben a kommunista pártvezetőség legfőbb társadalmi támaszát alkotják. Ezek a körök a gazdasági rend racionálisabb megszervezésében hatalmi és gazdasági pozíciójuk súlyos veszélyeztetését látják. A tornyosuló gazdasági gondokra való tekintettel ma defenzívába szorultak, de ellenállásukat a reformokkal szemben valószínűleg az a remény is tompítja, hogy a reform zűrzavarra és ezáltal végső fokon a merev, központosított tervrendszerhez való visszakanyarodásra fog vezetni. Egyébként a defenzívába került konzervatív (sztálinista) kommunisták mai taktikáját jól mutatja Friss István említett cikke is. A hosszú cikk első felében tömören és világosan írja le a tervgazdaságban tapasztalt hibákat. Amikor aztán a megoldási lehetőségekre kerülne sor, egyszerre bőbeszédű és ködös lesz : egyelőre várjunk a párt által kiküldött bizottság megállapításaira, azután a "tudomány" majd megmondja, mit és hogyan kell tennünk. Hiányosságainkat tehát nem tagadjuk, de megoldásukat ködös távolságba toljuk ki.

☆

A SOK óvatos intézkedés mellett külön figyelmet érdemel az az új gazdaságpolitika, amelyet július végén indítottak el Jugoszláviában. Ez az első igazán radikális kísérlet a tervgazdálkodás megreformálására. Célja nem kevesebb, mint hogy néhány éven belül az üzemek köztulajdonban tartása mellett visszavezesse Jugoszlávia gazdaságát a szabad piaci mechanizmus útjára. Jugoszláviában már az 50-es évek elején hozzáfogtak a tervgazdaság megreformálásához és különösen az üzemi tanácsok hatáskörének kiépítésével lényeges decentralizációt hajtottak végre. Az elért eredmény azonban nem volt kielégítő. A beruházások nagy része továbbra is hibás volt és helytelen irányban fejlesztette az ország gazdasági struktúráját. Az emelkedő pénzjövedelmek és hibás beruházások együttes hatásaként állandó inflációs áremelkedésre került sor, amely elmosta a jövedelememelkedés reális értékének javarészét és a dinár ismételt leértékelésére vezetett. Az idén július 24-én kiadott rendeletek mindenekelőtt árreformot hajtottak végre. A mezőgazdasági árakat, továbbá az iparcikkek mintegy lo százalékának árát teljesen felszabadították. Más ármegállapításokat egy bizonyos körben, főleg élelmiszereknél és szolgáltatásoknál, a helyi szervek hatáskörébe utaltak, míg a többi cikkre új, az eddiginél reálisabban kalkulált árakat vezettek be, azzal azonban, hogy ezeknél is egy-két éven belül megengedik a szabad árképződést. Egyidejűleg a dinárt ismét leértékelték, az új árfolyamot (1 dollár = 1250 dinár) egységesen fogják alkalmazni nemcsak a külkereskedelemben, de minden egyéb devizaüzletnél is. A legfontosabb júliusi rendelet kimondja, hogy a vállalatoknak csak netto jövedelmük 29 százalékát kell az állami vagy helyi költségvetésbe befizetniük, 71 százalék felett tehát szabadon rendelkeznek, azt felhasználhatják bérfizetésre, beruházásra, vagy bármilyen más saját üzemi alap részére.

Már a rendeletek kibocsátásakor számoltak azzal, hogy a létfenntartási költségek emelkedni fognak. A várható emelkedést, országos átlagban, mintegy 22 százalékra becsülték. Ezzel szemben mindjárt az első hetekben ennél jóval nagyobb emelkedésre került sor, különösen a nagyobb városokban, ahol az emelkedés 70-80 százalékot is elért. Ez súlyosan érintette a lakosságot, különösen a kis jövedelmű rétegeket, annál is inkább, mivel a vállalatok egyelőre még nem tudják áttekinteni, hogy milyen jövedelemkiegészítést tudnak majd munkásaiknak és alkalmazottaiknak kifizetni. A hatóságok több ízben, nyíltan vagy burkoltan, beavatkoztak az áralakulásba és sikerült is az árszintet némileg visszaszorítani, ami enyhítette a politikai feszültséget, de ellentétben állt a reform szellemével, amely a hatósági beavatkozás kiküszöbölésére törekszik. A reform szószólói azt hangsúlyozzák, hogy húsz év hibás gazdaságpolitikájának hatását nem lehet máról holnapra néhány rendelettel helyrehozni és az egészségesebb gazdasági struktúra kialakításának egyetlen módszere a júliusban elindított reform maradéktalan végrehajtása. Ez nyilvánvalóan igaz, de semmit sem von le abból a tényből, hogy az átmeneti korszak súlyos terheket fog róni a jugoszláv lakosságra. Számolni kell azzal, hogy a reálbérek átmenetileg széles körben csökkenni fognak, továbbá, hogy a nem gazdaságos üzemek fokozatos átállítása során nagyobb munkanélküliségre fog sor kerülni. Ma még nem lehet látni, hogy milyen mértékű lesz a bércsökkenés és a munkanélküliség, sem azt, hogy meddig fog az átmenet tartani, tehát mikorra lehet számolni a munkanélküliség felszívásával és a bérek és árak közti elfogadható egyensúly helyreállításával. Kétségtelen, hogy az átmeneti időszakot inkább években, mint hónapokban kell kalkulálni és ezért kérdéses, hogy a jugoszláv lakosságban meglesz-e a szükséges fegyelem ahhoz, hogy a távoli jobb jövő reményében elviselje a reformmal járó súlyos terheket.

☆

ERRE A KÉRDÉSRE ma még nem lehet határozott választ adni, de annyi valószínű, hogy a többi kelet-európai országban a jugoszláv példa fokozott óvatosságot fog kiváltani. Másrészt a jugoszláv tapasztalat azt is bizonyítja, hogy félmegoldásokkal nem igen lehet kielégíteni a lakosság fokozódó fogyasztási igényét. A helyzetet súlyosbítja az agrárkérdés megoldatlansága. A Szovjetunióban a búzatermés az idén három éven belül másodszor bizonyult elégtelennek és az ország ismét hatalmas búzaimportra szorult Kanadából és más búzafelesleggel rendelkező nyugati országokból. Előre nem megtervezett behozatalról lévén szó, a szállításokért aranyban kell majd fizetni és nyugati becslések szerint a szovjet aranykészlet az idén 500 millió dollárral, évtizedek óta legalacsonyabb szintjére, fog esni. A "Komszomolszkaja Pravda" egy nemrég megjelent vezércikkében nyíltan ír a falu kríziséről és legfőbb okként a parasztság teljes érdektelenségét jelöli meg. Míg néhány évvel ezelőtt a kolhozok összevonásával mezőgazdasági óriásüzemeket, agrogorodokat akartak szervezni, amelyek még személytelenebbé tették volna a falusi munkát, ma már ismét biztosították a parasztságot, hogy a háztáji gazdálkodást nem fogják csökkenteni és az említett vezércikk azzal a javaslattal áll elő, hogy a föld tulajdonjogát adják át 5-6 parasztból álló csoportoknak. A döntő lépést ahhoz, hogy a parasztságot érdekeltté tegyék a termelésben, ti. hogy egyénileg adják át a földet a parasztoknak, ma még javasolni sem lehet. A kollektívába kényszerített szovjet parasztság munkájának alacsony teljesítményét legvilágosabban az mutatja, hogy a Szovjetunióban a lakosság több mint 30 százaléka a mezőgazdaságban dolgozik, míg az Egyesült Államokban a megfelelő arányszám 7-8 százalék. A Szovjetunió behozatalra szorul, az amerikaiaknak agrárfeleslegeik okoznak gondot.

☆

MINDEBBŐL KITŰNIK, milyen nehéz feladat a központosított tervgazdaságot olyan racionálisabb gazdasági rendszerré átalakítani, amely a munka termelékenysége tekintetében sikerrel vehetné fel a versenyt a fejlettebb nyugati országokkal. Radikális reform gazdaságilag és politikailag egyaránt veszélyes és a hatalom birtokosainak ellenállásába ütközik. Másrészt a visszakanyarodása a régi merev rendszerhez, vagy akár csak az egyhelybenállás szintén veszélyes. Ez csak a lakosság igényeinek visszaszorításával, tehát a politikai terror növelésével volna lehetséges, ami viszont újból csökkentené a munka termelékenységét és a lakosság életszínvonalát és fokozott politikai nyomást tenne szükségessé. Ez az út — reméljük — ma már járhatatlan. Marad tehát az óvatos reformok útja, amely ugyan csak szerény eredményekkel kecsegtet, de némi előrehaladást mégis jelent és talán egy későbbi radikális átszervezés reményét is. Egy lassú átmenetnek megvolna az az előnye, hogy fokozatosan csökkentené az "új osztály" hatalmi pozícióit, ami valamikor — talán egy generáció múlva — lehetővé tenné egy új gazdasági, társadalmi és politikai képlet kialakulását. Az átmeneti időben valószínűleg a szovjet külpolitika óvatossága is fokozódni fog. Erre utal a haditartaléknak tekintett aranykészletek csökkenése is. Az az időszak, amikor állami és pártcélokra, ezeken belül különösen fegyverkezésre és a belső terrorszervezetek részére szinte korlátlan eszközök álltak rendelkezésre, ma már lezártnak tekinthető. A kínai probléma mellett ma mindenekelőtt ezek a gazdasági szempontok szólnak a koegzisztenciás külpolitika folytatása mellett.

Vendégek és vendéglátók

(EGY HAZALÁTOGATÓ TŰNŐDÉSEIBŐL)

A GYANÚTLAN HAZALÁTOGATÓ megkavarja kellemesen illatozó kávéját, kényelmesen hátradől a dunaparti szálloda teraszának puhán-ruganyos karszékében, rágyújt egy cigarettára és határozottan jól érzi magát. A Duna felől már-már kissé ősziesen-csípős vízillatot sodor a szél, az Erzsébethíd új, a Gellérthegy régi, a Vár új is, meg régi is, szimbolizálva mintegy a világ általános állapotát, az ellentétek összecsapásából született dialektikus szintézist, miért ne érezné jól magát ? Kilenc esztendeje nem volt *itthon*, noha álmaiban és éberen gyakran kalandozta be képzeletében ezt a tájat, gyerekkorának és ifjúságának ha nem is éppen virághímes, de mindenképp szívet-lelket facsaró vidékét, s amikor elment, úgy búcsúzott tőle — egy utolsó, mindent egybefogó pillantással —, hogy soha többé nem látja majd viszont. S íme, itt van újból. A világ, gondolja a gyanútlan hazalátogató, ismét rácáfolt az elméletekre, aminthogy az elméletek is mindig rácáfolnak a világra, dehát ez már így van, ezen nem lehet változtatni, s mi több, nem is érdemes tűnődni rajta. Igaz, kissé szorongott, amikor a vonat Hegyeshalomnál átgördült a határon. Nem — nem az államvédelmi szervek hirtelen-váratlan bosszújától tartott, erre nem is gondolt, hiszen hirdetések, brossúrák, követségi tisztviselők egyforma lelkesedéssel biztosították arról, hogy Magyarországon ma már minden látogató, ide értve őt is, az ötvenhatos "disszidenst", tárt karokkal várt és fogadott vendég, olyannyira, hogy a *disszidens* szó, — ezt igazán könnyen ellenőrizheti, uram, mondotta a konzul és cinkosan kacsintott hozzá, — manapság már nem is található a lapok hasábjain, (hogy a külföldre küldött kiadványok elegyes áradatáról ne is beszéljünk, gondolta a gyanútlan hazalátogató) s helyét elfoglalta az "idegenbe szakadt honfitárs" kissé talán a nyelvújítás korára emlékeztető, de korántsem sértő *epiteton ornáns*-a. De az ideológiai szemantika e mulatságos bűvészmutatványára igazán nem kell sok időt vesztegetnünk, gondolta a gyanútlan hazalátogató, miközben kitöltötte a kötelező kérdőívet, bevallotta, hogy ötvenhatban "elmenekült" hazulról, és befizette a megszabott összeget, külföldi valutában, inkább derűt keltő ez, mintsem bántó, inkább azokat jellemzi, akik kieszelték, semmint azokat, akikre vonatkozik. Idegenbe szakadt honfitárs lettem, s ha mást nem is értem el, ez mégiscsak valami. A határmenti szorongás tehát semmiképp nem volt összefüggésbe hozható a félelemmel a hatalomtól, a gyanútlan hazalátogató sokkal inkább önmagától félt, mint a dialektikus és történelmi materializmus lassan, de ellenállhatatlanul őrlő malmaitól, a találkozástól önmagával és egykori barátaival a Szigeten, a Dunaparton, a Fedettben vagy a Városligetben. De semmi különös baj nem történt.

FELÜLTEM a hatosra a volt Nemzetinél, remek tortát ettem a Vörösmartyban, ebédeltem a Szigeten és kimentem a Rómaira is, egyszóval, úgy elvegyültem a bennszülött fehérek között, hogy fajgyűlölő legyen a talpán, aki meg tudott volna különböztetni a honiaktól, gondolja a gyanútlan hazalátogató s érzi, hogy vasárnapreggeli, kellemes nyugalmának ez az egyik alapja. Nézzük tehát, hogy érzi magát a világ e napsütötte szeptemberi napon, s fél kézzel maga elé helyezi a "Népszabadság" legfrissebb számát, amit — kíváncsi ember lévén — fél órával előbb vásárolt a szálloda halljában. A világ, mint az első oldalról kiderül, 1965. szeptember 12-én egyáltalán nem érzi jól magát, s a gyanútlan látogatót, ha ez nem lepi is meg igazán, kissé mégiscsak leveri.

A gyanútlan hazalátogató sóhajt és lapozgat : A *"Szovjet-román közös közlemény"*, mely szerint *"a szovjet és román nép testvéri barátsága, valamint a Szovjetunió és a Román Szocialista Köztársaság kapcsolatai erősödnek és sikeresen fejlődnek"*, nem köti le túlságosan a figyelmét, ilyesmit — rémlik — olvasott már s abból is milyen nagy kalamajka lett, nincsenek e földön örök barátságok, ezzel a gyanútlan hazalátogató már réges-régen tisztában van. Ám a harmadik oldalon nagy, fekete betűk hívják fel figyelmét arra, hogy itt olyasmiről lehet szó, ami őt közvetlenül érinti vagy érdekelheti. *Itthon — de távol* — mondja a cikk címe, s a gyanútlan hazalátogató ösztönösen érzi, hogy Várkonyi Mihály, (akiről ugyan sohasem hallott, de akinek gondolkodás nélkül megadja, előlegképp, a szellem emberének kijáró teljes tiszteletet) közvetlenül hozzá kívánja intézni szavait, hozzá, pontosabban, meg a hasonló gyanútlan hazalátogatókhoz, akik ábrándokat kergetni tértek vissza a Duna partjára. Nézzük csak, gondolja a gyanútlan hazalátogató, mit üzen nekünk a párt hivatalos lapja ? S hozzáfog az olvasáshoz, a vasárnap reggel csendes derűjének kellemes zsongásával szívében. Ám csakhamar meglepetten kapja fel a fejét. Azzal ugyan még teljesen egyetért, hogy a cikk írójának *"nincs szándékában megbántani azokat, akik sok-sok töprengés után elhatározták, hogy hazalátogatnak"*, de azt már kissé furcsának tartja, hogy ezek után a cikk írója nekilát és az ország (bár nem a világ) színe előtt alaposan elhúzza a nótáját azoknak, akik *"ahelyett, hogy tisztelettel és szerényen, a nehéz körülmények között végzett alkotó- és építőmunka iránti tisztelettel, a vendégek kötelező szerénységével lépnék át a határt, majdhogy nem pökhendiségnek is nevezhető magatartást tanúsítanak itthon"*. Ejnye, ejnye, gondolja a gyanútlan hazalátogató, kissé pirosan a vád csattanó ostorának csapásától, mely szigorúan és megfellebbezhetetlen határozottsággal jelzi annak a pártnak ítéletét, mely mint a történelem példája eddig is bebizonyította, mindig tisztelettel és szerényen, a nehéz körülmények között végzett alkotómunka iránti tisztelettel és kötelező szerénységgel állta az idők viharát, folt becsületén sohasem esett s ilyként jogában áll, hogy ítélkezzék elevenek és holtak felett, ejnye, ejnye. Talán valóban ludas vagyok magam is a dologban ? Talán nem kellett volna két új ruhát vennem utazás előtt, s a régi ingek is megfeleltek volna ? Azután meg, tűnődik tovább a gyanútlan hazalátogató, ki tagadná, hogy biztosan sokan vannak (rajtam kívül is), akik többet mutatnak, mint amennyit érnek, rázzák a rongyot, ahogy mondani szokás, felvágnak, ahogy mondani szokás, arra is, amijük nincs, de persze arra is, amit nehéz "alkotó- és építőmunkával" szereztek idegen földön, idegen körülmények között, s amire legalább olyan büszkék — most jut eszembe — mint a magyarok, átlépvén Nyugat felé a határt, tulajdon szerzeményeikre. Mert, gondolja a gyanútlan hazalátogató, miután első meglepetéséből kissé magához tért, (s még nem sejti, hogy sokkalta csipősebb ostorcsapásokat rejt a közeljövő), azt még sohasem olvastam, hogy a párt hivatalos lapja kitanította avagy netán megleckéztette volna azokat a külföldre látogató magyarokat, akik hálistennek egyre nagyobb számban tódítva, dicsekedve, kissé a rongyot rázva, felvágva, Istenem, de mindenképp nagyon is emberi és nagyon is érthető örömmel számoltak be az új televízióról, az új magnetofonról, az új elektromos hűtőszekrényről vagy akár az új autóról, noha az is igaz, hogy én ritkán olvasom a "Népszabadság"-ot. De arról sem tudok, elmélkedik tovább a gyanútlan hazalátogató, hogy bármelyik külföldi sajtóorgánum felelősségre vonta volna az efajta rongyrázásért a hazulról érkező látogatót, ellenkezőleg, mindig arról olvastam, hogy a fejlődésnek ez az útja milyen örömöket, lehetőségeket és adottságokat rejteget az olyan emberek számára, akik szeretik életüket emberi körülmények között leélni, még akkor is, ha Európának egy földrajzilag szerencsétlenebb fekvésű pontján van lakóhelyük.

DE ÚGY LÁTSZIK, tévedtem, gondolja a gyanútlan hazalátogató. Úgy látszik, másról van itt szó. Arról, hogy *"vannak, akik éppen csak ki nem mondják, de sokszor ki is mondják, filmekkel és életmódjuk fitogtatásával igazolni próbálják, hogy ők viselkedtek helyesen és okosan ; ők, akik mellet döngetni, magyar voltukról beszélni Ausztriától Ausztráliáig, Londontól Los Angelesig szaladtak — és azok az élhetetlenek, akik itt maradtak... Vannak, akik azt magyarázzák nekünk, hogy nem vagyunk életrevalók, mert nem szaladgáltunk halomtól-halomig riadt nyulakként, amikor kissé beborult az ég."* Ahá, gondolja a gyanútlan hazalátogató, hát itt lenne a kutya elásva? Eddig még nem tudtam, hogy ha valaki Londontól Los Angelesig azzal kérkedik, hogy *magyar*, akkor ez egyet jelent a *hazaárulással*, de az ember holtig tanul. Biztosan vannak ilyenek is, egészen biztosan. Miért ne lennének ? Várkonyi Mihálynak tudnia kell, különben nem írna vezető cikket egy vezető lapban. Igaz persze, tűnődik tovább a most már kissé gyanakodni kezdő hazalátogató, voltak mások is, akik ugyan nem halomtól-halomig szaladgáltak, (ami egészen eredeti kifejezés, sohasem hallottam), hanem egyik búvóhelytől a másikig, sőt egyik szovjet tanktól a másikig és még az is előfordult, hogy akadtak, akik bele is ültek e vas-szörnyetegekbe s a péncélzatuk védelme mögött jöttek haza, nem Nyugatról, nem is vízummal, de sőt még csak kérdőívet sem töltöttek ki, hogy egyáltalán megengedik-e nekik a hazatérést. Dehát minek megint felhánytorgatni a múltat, gondolja a gyanútlan hazalátogató és kissé szégyenkezik is gyengeségén, mert azon túl, hogy a rongyot rázza, megtanult már egyetsmást e világból. Ha már úgy esett, nem lenne jobb békésen egymás mellett élni, én tiszteletben tartom az új jégszekrényedet, te is tartsd tiszteletben az én új autómat. Ám sajnos, amint hamar rá kell ébrednie, az efajta békés egymás mellett élést nem a békés egymás mellett élés hivatalos képviselőjének, az "elhagyott, de vendéglátó haza" hivatásos patriótájának találták ki, aki — ha törik, ha szakad — tudtára adja a gyanútlan látogatónak, hogy *"vegye észre : megbocsátottunk neki és eszerint cselekedjék."*

MICSODA, horkan fel most már a gyanút fogó hazalátogató, micsoda ? Ki bocsátott meg nekem és miért ? Miféle bűnt követtem én el, hogy a "Népszabadság" bűnbocsánatára van szükségem ahhoz, hogy a Balaton mellett nyaraljak, kemény valutámért, amit elfogadtak tőlem, gyónás nélkül is ? És egyébként is, vízumot kértem és nem feloldozást, a kutyafáját neki ! Ám, sajnos, a gyanútlan hazalátogatónak szembe kell néznie a valósággal mely ekként villantja szemébe szigorú, de igazságos dörgedelmét : *"Mert mi megbocsátottunk : és tévedés ne essék volt és van mit megbocsátanunk, még akkor is, ha minduntalan nem emlegetjük ezt."* Volt és van ? — gondolja a magyar, aki most már hirtelenjében nem tudja, hogy hazalátogatott-e vagy külföldre érkezett, s még egyszer a szerző *dőlt betűkkel* megerősített kitörésére pillant, melynek kemény és hajthatatlan királyi többese mögött feltűnő közelségben húzódnak meg a hatalom fegyveres erőszakszervezetei, s tüzelőállásba helyezkedve várják, hogy a fenti igazság szavának puskadörrenését a helyeslés általános és ünneplésbe csapó tapsvihara fogadja, — *volt és van* ? Érdekes, erre nem is gondoltam, főként azért nem, mert nem követtem el semmiféle bűnt, ami megbocsátásra szorulna. Milyen érdekes, egyébként, hogy azok bocsátanak meg *nekem*, akik kilenc esztendő óta állandóan vétkeznek *ellenem*. És milyen érdekes, hogy mégis megbocsátanak nekem, pedig nem is én végeztettem ki Nagy Imrét, vagy Gimes Miklóst, vagy Szilágyi Józsefet vagy Maléter Pált, hiszen ha úgy vesszük a dolgot, akkor mindezért most nekem kellene megbocsátani nekik és nem megfordítva. Vagy talán ahhoz, hogy maguknak megbocsássanak, először az kell, hogy engem elítéljenek ? Milyen érdekes, hogy egyetlen nyugatra küldött brossúrában sem olvastam arról, hogy én *"hazafiból gépkocsi- és életmódügynökké"* vedlettem át *odakint*, míg ők *idebent* eldöntötték, hogy megbocsátanak nekem, sőt nem is vetik ezt minden nap a szememre, csupán az ilyesféle kivételes és ünnepélyes alkalmakkor. Ezt igazán méltányolnia kell az embernek, még akkor is, ha tudtára adják, hogy *"öntudatlanul vagy csak félig-meddig tudatosan, de szálláscsinálója volt a kor legreakciósabb gondolatainak"*, sőt továbbmenőleg, hogy *"saját kis pecsenyéjét próbálta megsütögetni rombadőlt házak árnyékában, felgyújtott tankok tüzén"*, de még ezen túl is, hogy *"amikor rájött, hogy elszámította magát, nagy hangon emlegetett hazafiságát gátlás nélkül cserélte el anyagi javakra."*

ITT valami óriási félreértésről lehet csak szó, gondolja a gyanútlan hazalátogató, miközben — felsóhajtva — félreteszi az újságot és zsebrevágja a leckét. Ha jól értelmezem, ez a magvas és gondolatgazdag figyelmeztetés, amit alaposan megszívlelni hazafias kötelességem, nekem szól, a *külföldön élő magyarnak*, annak, akinek az a feladata, hogy *"bűnbánattal és bűntudattal eltelve"* jöjjön haza, s nem annak, aki *itthon* él *"s a szíves vendéglátás jogán, a nagylelkű megbocsátás jogán"* megköveteli a tiszteletet *"mindazoktól, akik szeretni nem voltak képesek ezt a hazát"*, igen, mindez nekem szól, hogy majd ha jövőre ismét hazalátogatok, lélekben kellőképp felkészülve léphessem át a határt, dehát akkor miért a *"Népszabadság"*-ban jelenik meg ez a cikk, amit sohasem látok, miért nem a "Magyar Hírek"-ben, például, amit ingyen és bérmentve hoz a posta s ami oly sok szépet és jót mond el e megbocsátó hazáról, csak éppen elfelejti felkészíteni a jövendő hazalátogatót arra, ne higyje, hogy *"a Citroen gépkocsicsoda, svájci vagy riviérai nyaralás, vagy bármilyen más, sokszor utcahosszat hangzatosan emlegetett javak megszerzéséért minden árat érdemes megfizetni"*, de igenis tudja meg, hogy *"amit ezek a messze futott emberek elvesztettek, azt nem tudják már visszaszerezni soha."* Miféle szerkesztői gondatlanság ez, miféle tapintatlanság azokkal szemben, akik otthon maradtak és tudják, hogy "ez a hazájuk, hogy nekik itt kell élniük", gondolja a gyanútlan hazalátogató s még az is megfordul elméjében, hogy esetleg levelet intéz a szerkesztőséghez, melyben megmagyarázza a valódi helyzetet s felkéri a szerkesztőbizottságot, hogy — ha már ilyen nagylelkűen megbocsátottak neki, meg a hozzá hasonló életmódügynököknek — bocsássanak meg az olvasóknak is és kíméljék meg őket attól, hogy egy másnak címzett levelet legyenek kénytelenek elolvasni. De néhány pillanattal később elveti ezt az ötletet. Késő van, meg különben is nincs kedve levelet írni. Furcsa dolog, de így van : még sohasem érezte magát olyan bűnösnek, mint éppen most, amikor megbocsátottak neki.

BADICS ISTVÁN

FÁY FERENC

Külváros

József Attila emlékének

I.

Kiülünk esténként a ház elé
s a féltenyérnyi kert leheletével
szédítgetjük kopár-szép életünk.
S virágcserépbe ültetett mezők
borulnak ránk a kormos, távol éggel.

Csupasz mellünkön legurul a nyár
harmatfehér, nehéz szomorúsága.
A Traktor-gyár kéményén száll a füst
— egünkön nyíló, satnya csillagok
szelekkel hajló, vézna, barna szára. —

És várunk, mint a drót közé szorult
— a láthatatlan fegyverek közt, némán. —
Esti-zsoltárként szánkon felböfög
az ócska sör ; s megülünk, mint a légy
karélynyi sorsunk morzsás maradékán.

Foltos az ég. Izzadt és rossz szagú!
Kilóg alóla Isten barna lába.
És száll a füst és repül a korom...
Nincs itt virág és nem fon szalagot
az esti szél a lányaink hajába.

II.

Felborzolt szőrű csillagok
élesfogú szájukban visznek.
Nem futnak utánam papok
s nincs gondja rám az isteneknek.

Hittem az emberben! S ki hisz,
elveszti hitét önmagába.
Nincs széke és nincs asztala
s bolhák hátán ugrál az ágya.

Hittem az Istenben! Nagyon
szerettem volna, hogy megértsen.
Szenvedtem, — vártam, hogy segít,
s Ő énrám várt, hogy én segítsem.

Bíztam anyámban! Becsapott.
Hogy súlyomtól erős lett karja,
térdére vette a Halált
s a porban itt hagyott magamra.

Pártok, halottak és hitek
közül azért vállig kilátszom.
S akad még Isten, — én tudom —
hogy mindezért majd megbocsájtson.

NAGY KÁZMÉR

MIRE ? MI ELLEN ?

VANNAK DOLGOK, amikről ma otthon nem lehet beszélni, külföldön pedig értelmetlennek tűnik. Ezek közé tartozik a pártrendszer.

Megszüntetése a magyar népi demokrácia eredendő bűne volt, melynek árnyéka és átka azóta sem múlt el a rendszer fölött.

Húsz esztendeje, október 7-én Budapesten, majd november 4-én az országos képviselőválasztásokon Magyarország népe *választott*. Igaz, 300.000 ember nem járulhatott az urnák elé, mert különböző okokból ennyit fosztott meg a törvény választójogának gyakorlásától : a választók 8 %-át, ami lényegesen kevesebb volt, mint az 1945 előtt nem szavazó magyarok aránya. A 300.000 nem szavazónak is a fele a magyarországi sváboknak 1941-ben Németországhoz csatlakozó rétegét és másik fele az 1945 előtti szélsőjobboldali pártok tisztségviselőit foglalta magában. Más mindenki választhatott és választott is.

Az Országos Közvéleménykutató Intézet előzetes jelentése szerint a két munkáspárt 60 %-os többségre számíthatott.

A közvélemény azonban másképpen alakult, aminek egyik magyarázata az új kutatóintézet tapasztalatlanságában rejlett ... Közvetlen előzményeit a Kommunista Párt "egymillió propagandistájának", a Vörös Hadsereg magyarországi alakulatai által sugárzott hatásnak és az 1945. augusztus 20-a után feltámadt nemzeti önérzetnek lehet tulajdonítani.

A váratlanul és kalandos utakon Budapestre érkezett Szent Jobb, amit az ideiglenes államfővel az ország új hercegprímása kísért végig Pest utcáin ; az első tömegtüntetés a háború befejezése óta — az Amerikai Követség előtt ; a politikai pártok között élessé vált polarizáció és két nappal az István-napi körmenet után Bevin angol külügyminiszter beszéde voltak a fő tényezők, amelyek a választások eredményét befolyásolták.

Bevin kijelentette, hogy az Angol Kormány nem fogja tűrni, hogy Kelet-Európában az egyik totális rendszert egy másik váltsa fel és hangoztatta a mielőbbi titkos választások fontosságát.

A munkáspárti Bevin beszédének egyik mellékhatásaképpen a Szociáldemokrata Párt ellentállt Rákosi követelésének, hogy a két munkáspárt közös listán induljon. A polgári pártok pedig úgy érezték, hogy Angliát komolyan érdekli, mi történik a messzi dunai térségben. A hetek alatt ismertté és népszerűvé vált hercegprímás néhány nyilatkozata és mondata, anélkül, hogy neveket mondott volna, irányt mutatott. Anélkül, hogy bármelyik párt mellé állt volna, az a párt száíthatott a győzelemre, amelyik az ő szavai mögé állva ugyanazokat az értékeket, vádakat és ígéreteket írta ki a plakátokra, mint a prímás, akit október 7-én, vasárnap iktattak be esztergomi székébe. Aznap, amikor Budapest választott.

A "legnemzetibb" párt győzelmét segítette elő a választások előtt megindult magyarellenes szlovákiai hajsza is. A Kommunista Pártnak a magyarüldözésekből arra következtető logikája, hogy — "fokozni kell a harcot a belső reakció ellen, mert ha megszűnik a magyar reakció, akkor a demokratikus Csehszlovákiával meg lehet találni a közös platformot", s ehhez hasonló fejetetejére állított "politikai" megnyilatkozások azok között is erősítették a döntést, hogy mi *ellen* fognak majd szavazni, akik még bizonytalanok voltak.

EZZEL a kül- és belpolitikai háttérrel ültek le a pártok képviselői a választások előkészítésére.

A köztudomás szerint tévedhetetlen Kommunista Párt rögtön azt az alapvető tévedést követte el, hogy ragaszkodott a budapesti törvényhatósági választások előzetes megtartásához. Arra számítottak, hogy az ipari munkásság Nagy-Budapesten döntően fogja befolyásolni az országos hangulatot, miután a főváros politikai állásfoglalása mindig döntő volt — mint ahogy később is mindig fontosnak bizonyult. Vorosilov marsall közvetlen beavatkozásának hatására a Szociáldemokrata Párt hozzájárult a közös munkáspárti listához.

A budapesti Nemzeti Bizottság adta ki a végleges pártengedélyeket : a kommunista, szociáldemokrata, kisgazda, polgári demokrata, radikális és paraszt pártnak. A Barankovics-féle Néppárt anyagiak hiányában, de valójában a Kisgazda Párttal való megegyezés alapján, nem indult. Ezenkívül számos más jelentkező pártnak nem adták meg az indulási lehetőséget.

Az öt párt egymást teljesen szabadon bírálva és a szokásos harci eszközöket latbavetve kezdett a közvélemény meghódításához. A "Magyar Nemzet"-ben Balogh István államtitkár nagy cikkben temette el az ideiglenes kormányt, melyről már hónapok óta senki sem beszélt. A kommunisták a hadifoglyok részleges hazaszállításával és a kis magántulajdon védelmével érveltek, amikor maguk felé akarták terelni a szavazókat és mellesleg a politikai rendőrség néhány Kisgazda- és Szociáldemokrata párti képviselőt — az ideiglenes nemzetgyűlésből — arra kényszerített, hogy mandátumáról mondjon le. Néhány pesti tömeggyűlés után a felajzottak összezúzták több belvárosi és körúti eszpresszó berendezését. A Kisgazda Párt pedig felvetette a javaslatot, hogy a munkásság szakszervezetei mellett a parasztság szakszervezetét is meg kell valósítani, mégpedig — sztrájkjoggal.

Ilyen és ehhez hasonló jelszavak, ígéretek, fogások között érkezett el október 7-e, amikor a mellékes jelentőségű kérdések alig, a cikkem elején vázoltak, pedig döntően befolyásolták a szavazókat.

A 646.000 választóból 572.000 szavazott és a Fővárosi Törvényhatósági Bizottság 240 mandátumából 122 a Kisgazda, 9 a Polgári Demokrata, 2 a Radikális, 5 a Parasztpárt és 51-51 a Kommunista és a Szociáldemokrata párté lett.

A közvélemény lelkesedéssel, a győztes párt szorongva, a munkáspártok elkeseredve reagáltak a mindenkinek meglepetést hozó eredményre.

A magyar közvélemény azt várta — legalábbis a közvéleménynek az a hányada, amelyik a polgári pártokra szavazott, hogy most végre "az asztalra ütnek".

A kisgazdák tudták, hogy a győzelem nem a pártnak, hanem jobb híján a legpolgáribb lehetőségnek szólt.

A szociáldemokraták meg voltak róla győződve, hogyha nem indulnak közös listán, akkor a 102 munkáspárti mandátumból 80 az övék lett volna. A kommunisták, mint "a legjobb demokraták", azonnali tömegtüntetéssel úgy válaszoltak a szavazásra, hogy végigdörögték a fővárost : "Vesztettünk a szavazáson, győzünk majd a barikádon" jelszóval.

A NOVEMBER 4-i oországgyűlési választások nagyjából azonos erdeményt hoztak : a Kisgazda Párt 243, a Kommunista 70, a külön indult Szociáldemokrata 69, a Parasztpárt 23 és a töredék-pártok 4 mandátumhoz jutottak.

Tildy Zoltán akkora többséggel alakított kormányt, mint bármelyik háború előtti miniszterelnök.Kisgazda párti kormány azonban nem alakulhatott, csak koalíciós, melyben a kulcspozíciókban nem a 243 képviselővel rendelkező többségi, hanem a 70 képviselővel rendelkező kisebbségi Kommunista Párt delegálta a minisztereket.

A választásnak semmiféle hatása sem volt az ország jövőjére, miután a győztes párt képtelen volt vállalni a reá ruházott közbizalmat a kisebbségben maradt, de polgárháborúval és a termelés megbénításával fenyegetődző párt nyomása alatt. Egyszerűen arról volt szó, hogy a 243 Kisgazda párti képviselő mögött — is feltehetőleg még 60-70 más pártbeli képviselő mögött is, a 10 milliós ország 7 millió embere állott, a 70 kommunista képviselő mögött pedig az ország területén belül is jelenlévő 150 milliós Oroszország.

Ez az állandó pszichológiai nyomás, valamint a Kommunista Párt kitűnő szervezettsége, pártfegyelme és szinte korlátlan anyagi lehetőségei a valóságban az MKP-t avatták az ország legszámottevőbb pártjává, melynek közreműködése nélkül kormányozni — legalábbis úgy látszott — lehetetlenség lett volna. Viszont vele egy kormányban lenni és a többségi párt programját végrehajtani, szintén lehetetlen volt. S ez nemcsak látszat volt. Ma már közhely, hogy az oroszok a szövetségesekkel való megegyezés miatt proletárdiktatúrát nem vezettek be a legyőzött országokban, de lényegében nem mondtak le arról, hogy "parlamentáris" úton előbb-utóbb oda ne érjenek. Ez az állandó törekvés a többségi pártot állandó védekezésre szorította és l é n y e g é b e n semmi sem történt úgy, ahogy a nemzet szerette volna vagy a Kisgazda Párt akarta.

A győzelem után derült ki, hogy menynyire igazuk volt azoknak, akiket a jelszavak el nem bódítottak és a választások előtt elvi okokra hivatkozva nem öt, hanem lehetőleg minden jelentkező párt indulását tartották kívánatosnak. A két kis polgári-radikális pártot nem számítva, valójában három marxista színezetű párt ellenében egyetlen nem marxista párt indulása ugyanis azt eredményezte, hogy a Kisgazda Párt is egy koalíció lett, melyben az eredeti kisgazdapárti vonalat : Tildy-Nagy Ferenc-Varga Béla-Kovács Béla magyar és demokratikus politikáját — ami talán csak 24-30 képviselőt jelentett volna — elnyomta 200, java részben új képviselő, akiket lényegében ugyanazok a választók küldtek a Parlamentbe, mint akik legutoljára 1939-ben a hasonló méretű kormánypártot és a nemzeti-szociális-radikális pártokat juttatták szóhoz. A közvélemény nem állandó természetű tényező a politikában, tehát feltételezhető, hogy 1939-45 között sokan és sok mindenben változtattak véleményükön. De az is valószínű, hogy a háború vége alatt tapasztaltak sokakban éppen hogy korábbi meggyőződésüket erősítették meg.

Emiatt a győztes Kisgazda Párt képtelen volt a maga választóit és képviselőit pártfegyelem alatt tartani, ami olyan helyzetben, mint amilyen a magyar belpolitikára jellemző volt, mindig hátrányt jelent egy sokkal kisebb, de teljesen egységes mozgalom mellett. Jellemző, hogy két évvel később, amikor az 1947-es választásokon több nem marxista jellegű párt indulhatott, a Kisgazda Párt majdnem a valóságos jelentőségére zsugorodott és az új egységes programokkal jelentkező utódpártok, mint a Néppárt, a Szabadságpárt, a Függetlenségi Párt, a Schlachta Margit-féle Keresztény Párt minden crőfeszítés nélkül megkapta a Kisgazda Párt szavazóinak többségét.

A VALÓSÁGHOZ közelebb áll tehát az a magyarázat, hogy a váratlanul nagyra nőtt Kisgazda Párt természete és tehetetlensége is lehetővé tette a Kommunista Párt három év alatt elért teljes belpolitikai sikerét, melynek végén magára vállalta mindazoknak a nemzeti és országos feladatoknak az ellátását, amire saját maga szerint is — 1945. elején — csak az egész nemzet lett volna képes.

Aligha túlzás azt állítani, hogy az elmúlt húsz évben nem egy olyan lehetőség és alkalom talán azért maradt kihasználatlanul, vagy torkollott tragédiába, mert az ilyenkor szükséges keretek, eszközök — s köztük a többpártrendszer — nem volt már kéznél. Érdemes lenne elemezni, hogy mi történt volna 1956. őszén, ha nem egy párt, hanem több párt legálisan működött volna.

A népi-nemzeti egység és a többpártrendszeres parlament csak a tájékozatlan és elvakult dogmatizmus szemében lehet ellentétes fogalom. Valójában éppen az egypártrendszer az, amely meghamisítja a nemzeti egység gondolatát és lehetetlenné teszi annak pozitív tartalmú kialakulását.

Az olyan választás, mint az 1945-ös volt, amikor az ország lakosságának többsége elsősorban *valami ellen* és *nem valamire* szavaz, negatív egységet jelent és tagadásból tovább haladni nem lehet. A háború utáni, s éppen a vesztes, megszállt nyugati országok esete bizonyítja — olyan országoké, ahol az angolszász jellegű demokráciának nem volt több alapja és hagyománya, mint nálunk, hogy az első "elutasító" és "ez nem kell" választások után heves, de természetes belpolitikai lázban égve a negatív programú pártok lemorzsolódtak. Működésük ideje alatt viszont a belpolitikai helyzetet tisztává tették. Az olasz Keresztény Néppártnak semmiféle veszteséget nem jelentett, hogy az újfasiszták külön indultak és az olasz Szocialista Pártot sem érte károsodás abból, hogy nem fuzionált a kommunistákkal.

Magyarországon sok minden mással együtt ez az alapvetően fontos forrongási-tisztulási folyamat akadt el és a Kommunista Párt ez esetben sem tudta "elemezni és megmondani", milyen törvényszerűségeket kell felfedezni a magyar belpolitika fejlődésében. Ha valóban tévedhetetlenek lettek volna, a maguk érdekében is meg kellett volna tartaniok a többpártrendszert. De, mint tudjuk, *egyebet sem* tettek, mint tévedtek és — milyen finom, ártatlan kis szó ez : "hibáztak" ...

AZT HISZEM MA otthon is, külföldön is két nagy csoportba lehet osztani az egypárt-többpárt felfogás képviselőit. Vannak, akik talán őszintén úgy gondolják, hogy a magyar viszonyok között már alig lehet életképes parlamentarizmusra gondolni. Még ha több párt indulhatna is. Nem lehet ilyen rendszernek alapja ott, ahol — mint mondják — nincsenek meg a demokrácia gazdasági és társadalmi alapjai. Vagy — és ez egyes kommunisták véleménye — kár volt elhamarkodni a dolgot, de ma már késő bánat, mert van gazdasági és társadalmi demokrácia, tehát mi szükség van még pártokra.

Véleményem szerint a kérdés az, hogy milyen alapokról beszélünk ? Ha a mintára, Angliára gondolunk, természetes, hogy nálunk angol "alapok" nem voltak, nem is lesznek, mert nem vagyunk Anglia. De a magyar adottságok és körülmények között is nemcsak elengedhetetlen, hanem lehetséges is olyan állam- és kormányrendszer kialakítása, amely lényegében demokratikus, azaz nemcsak a nép érdekében, hanem a nép által jön létre és amennyiben rosszul működik, akkor a nép által megváltoztatható. Ennek a mechanizmusnak semmi köze sincsen ahhoz, hogy milyenek a gazdasági és társadalmi viszonyok. Amennyiben igaz az, hogy ma már majdnem teljes a nemzeti egység, a többpártrendszer, mint ellenőrző, egyensúlyozó és a közönségesen bűnnek nevezett "hibákat" csökkentő jelentősége egyáltalán nem szűnt meg. Természetesen amikor a Kommunista Párt szóvívői pártokról beszélnek — osztályokra gondolnak és a többpártban az osztálytársadalom felújulását vélik látni, holott ez sem nem szükségszerű, sem nem igaz.

Olyan országban, mint Magyarország, ahol húsz év után a nagyipar és közlekedés állami kezelésben működik (és működhetnék kitűnően is), ahol az állami nagybirtokokat kell csak visszaosztani a parasztságnak és ahol két évtized alatt valóban kialakult egyfajta egység. csak nem "pártos" egység, *ezekben a kérdésekben* nincsen már "programja" a Kommunista Pártnak sem. Nem lehetne a jövőben akárhány új pártnak sem. Mint ahogy 1860 után a megelevenedett magyar belpolitikai életben sem lehetett egyik pártprogramba sem felvenni a jobbágykérdést, a Tisza szabályozását, a köztehervisélést. Ezek a kérdések eldőltek, mint ahogy eldőlt a nagyipar államosítása és az államkapitalizmus létesülése.

ENNEK ELLENÉRE, ha ezek az események és társadalmi következményeik uniformizálták is a társadalmat — mint ahogy ugyanez a folyamat ment végbe más módon néhány nyugati országban is —, rengeteg olyan részletkérdés volt és van, amiben egyetlen egy társadalom sem volt és nem lesz egységes, miután ilyen egység egyszerűen lehetetlen. Erőltetése rengeteg gondolatot, ötletet, módszert tesz gyanússá, bűnné, tehát állandóan ellenőrizni és büntetni kell, ami visszaható erővel a társadalomban nem az egységesülést, hanem a szétaprózódást fokozza csak. Az egyetlenegy párt ellenőrzését pedig lehetetlenné teszi, tehát a minimális politikai-társadalmi biztonság és biztosíték hiányának tudatát mélyíti el a társadalomban, ami emiatt is nem az egység, hanem az atomizálódás és elidegenedés felé halad.

Ha nem az egész nemzet inná a levét, kárörömmel azt mondhatnánk hogy az egypártrendszer az, amelyik elsősorban érzi létezésének ellentmondásait és jobb-bal-közép vonalakat váltogatva, ingadozva mozog, mert légüres térben és biztos támaszpontok nélkül egyenesen nem haladhat. Ha pedig rá tér arra az útra, amire a valóság kényszeríti és felemás megoldásokhoz folyamodik, mint amilyen az egypárt jelöltjeinek előzetes és "demokratikus" kiválasztása, vagy amit már felvetettek : több jelölt állítása az egységes listán ugyanabban a kerületben, a többpártrendszer előnyeinek elismerésével találkozunk. Csak felemás módon. Tehát siker nélkül.

Ebből az önmagába visszatérő vonalból kilépni : a minden lényeges véleménynek teret, szót és befolyást engedő belpolitikai élet felszabadítása, tehát legalább két párt elfogadása után lehetséges.

HA PEDIG a népi-nemzeti egység, amiről nemrég az új miniszterelnök is beszélt, valójában több, mint szóbeszéd, vajon mitől kell tartania eme egység építőjének, a mai egységes pártnak? Többpártrendszerben is 99.5 % szavazatot kapna ! Attól tartok azonban, hogy Kállai Gyula közlése csak vágyálom és miután tudják, hogy — 99.5 %-nál mondjuk valamivel kevesebbet kapnának a választásokon, addig ragaszkodnak a más véleményt képviselő konkurrencia kizárásához, amíg lehet. Hogy meddig a meddig, az azonban nemcsak rajtuk múlik, nemcsak tőlük függ. S akkor majd ők csodálkoznak azon, hogy 99.5 %-ban leszavazták őket.

HALANDÓK ÉS HALHATATLANOK

A DUNAPARTI TUDÓS TÁRSASÁGRÓL

TÉVEDÉS NE ESSÉK : nincs olyan ember Magyarországon, aki visszasírná a márvány homlokú Berzeviczy Albert vagy Habsburg József főherceg akadémiai elnökségét, illetőleg a dunaparti palota áporodott levegőjét, irányítóinak tehetetlenségét. Kérdés csak az, hogy a három-, öt- és hétéves "távlati tervek" kidolgoztatói és számontartói oly eredményesen gazdálkodnak-e egy nemzet szellemi (és anyagi) javaival, mint a gyanútlan olvasó az öntudatos beszámolókból vélhetné.

Mert tervekben, kimutatásokban és beszámolókban nincs hiány. Mindenki értekezik, egyik bizottsági ülésről a másikra szalad, hozzászól, nagyokat bólint (hol, hogy lássák rajta a lelkes egyetértést, hol meg az álmosságtól), — majd szűkebb társaságban a véleményét is elmondja. A kettő persze ritkán egyezik.

Ez a bizottságosdi és tervgyártás a Magyar Tudományos Akadémia elnökségétől kezdve a rakamazi általános iskola tantestületi üléseiig mindenütt permanens jelleggel folyik. Az Akadémia a 49-es átszervezés óta külön költségvetéssel rendelkező, a Művelődésügyi Minisztérium mellé-, csak a miniszterelnökség alá rendelt szerv. Működésének *volumen*-e (divatos szó) a statisztikai adatok tükrében — a márvány homlok mögötti "akadémikus" ürességhez és Balogh Jenő hiábavaló puritánságához, nem különben az ország állapotához képest — hellyel-közzel tagadhatatlanul imponáló, és a szemlélő részleges megnyugvással veszi tudomásul, hogy némely területen (a természettudományokra itt nem térek ki) valóban évtizedek mulasztásaiból sikerült egyet-mást törlesztenünk. Gondolunk itt például az Értelmező Szótár tető alá hozására, vagy az akadémiai folyóiratok terebélyes családjára (a Magyar Nyelvtől az idegen nyelveken megjelenő és külföldön is számon tartott Actákig), amelyekhez nem kell esetenként összekoldulni a pénzt : ha az illető tudományszak képviselőinek sikerül biztosítaniuk a megfelelő ívterjedelem "betervezését", akkor kellőképpen "lektorált" kéziratik könyv vagy folyóiratcikk formájában előbb-utóbb napvilágot is láthatnak.

MÁS PERSZE a sorsa egy közömbös — mondjuk : — finnugor nyelvészeti, és egy "rázósabb" : világnézeti vagy politikai vonatkozásokat nem nélkülöző írásnak. Mert a nyelvészek csak a mulatságos Marr-vitáig kényszerültek bizonyos "új tanítások" tudomásulvételére, illetőleg holmi idealista-pozitivista csökevények körültáncolására ; azóta legfeljebb azon vitatkoznak alkalmilag, hogy a strukturalista kezdeményezések haladónak minősítendők-e vagy sem, de világnézetünk tisztaságára úgy kell vigyáznunk, mint a szemünk fényére : ott szó sem lehet "elhajlásról", idealizmusról, revizionizmusról, burzsoá mételyről, liberalizmusról, ott csakis a "vonal" érvényesülhet. Már mint az a nyílegyenesnek a legjobb akarattal sem mondható, a pártközponttól időnként hivatalosan kinyilvánított irányvonal, melyet aztán — ki mennyire éber (vagy stréber) — mindenki igyekszik nyomon követni. Csak éppen nem mindig olyan könnyű megállapítani, hogy a "cikben" vagy a "cakkban" vagyunk-e, és ez kevéssé épületes bonyodalmakra, rekriminációkra vagy retorziókra adhat alkalmat.

Ismétlem : épeszű ember nem kívánja vissza a "régi" sóhivatalt, az unalom és tehetetlenség fellegvárát. (Arany János titoknokságának *arany*korát igen. Az újjászervezők mindenesetre a "tudósklub" kedvéért nem éppen nemzeti hagyományaink ápolásának jegyében irgalmatlanul felforgatták Arany akadémiai otthonát.) Az átalakításra szükség lett volna normális körülmények között is, hogy új bor áradhasson a régi tömlőkbe. Az újjászervezés jelszavai (melyeket a kihalásra ítélt testület mellé 48-49-ben szervezett Tudományos Tanács — vagyis Gerő Ernő —, majd az "új" vezetőség azóta is hangoztat : szabadság, haladás, sőt élenjárás, népünkhöz való hűség, a szovjet tudomány példáulvétele, a rothadt polgári tudomány előtt való hajbókolás felszámolása) már annak idején is csak kis részben hangzottak jól, a gyakorlatban pedig nem egyszer gyászos eredményekre vezettek és vezetnek. Kodály Zoltán átmeneti elnökösködése csak arra volt jó, mint Petőfi, Dózsa György vagy Kossuth képe a bankjegyeken, vagy a "szabadság"-gal való köszönés, ami 1956-tól diszkréten "elcsökevényesedett". Többé-kevésbé közömbös tény, hogy az Akadémia elnökét Rusznyák Istvánnak vagy másnak hívják, de az már nem közömbös, hogy a központi apparátus milyen utasítások alapján, milyen eszmények (illetőleg érdekek) szolgálatában, milyen személyek bevonásával (illetőleg távoltartásával) működik.

AZ UTASÍTÁSOK nem vitásak : a Lánchíd melletti épületbe közvetlen vonalon érkeznek a Margithíd mellől, a Jászai Mari térről. (Pedig közben ott volna az ország akaratának képviseletére hivatott Országház is.) És a közvetlen vonal merre fut tovább ? Fölösleges kérdés, de a felelet válasz egyben az eszményekre, érdekekre és a mozgósított személyekre is. Hogy mindezek ellenére az Akadémia I. és II. (nyelv- és irodalom-, illetőleg társadalomtudományi) osztályának pozitív teljesítményeiről is beszélhetünk, az részben *mindezek ellenére* — szinte partizán módra — kifejtett tevékenység eredménye.

Mert a régi — tiszteletbeli — akadémiai tagok közül a többség megmaradt ugyan (a rostálás persze nem éppen tudományos szempontok szerint történt), de az új — már komoly pénzekkel és külön juttatásokkal járó — halhatatlanság birtokosai mentális rezervációkkal is alig őrizhették meg szűzességüket. Valamit valamiért ! Tudományos közéletünk kiemelt nagyságai nemigen kerülhették el a harcias békenyilatkozatokat, az "ellenség" megbélyegzését, a díszpáholyokban és az elnökségi dobogón való tündöklést. Legszerencsébbek voltak az összetartó nagy szakok művelői (például a nyelvészek), akik egymás érdekeinek okos tiszteletben tartásával nemcsak a magukéit, hanem — tagadhatatlanul — a nemzeti tudományosság munkalehetőségeit, jövőjét és becsületét is úgy-ahogy megvédték. Egészen másképp alakult a helyzet a világnézeti szempontból kényes területeken (filozófia, irodalom- és történelemtudomány), ahol hiába lett volna meg a személyek közti egyetértés, a tudománynak bizony gyakorta meg kell hátrálnia a központból előírt szempontok előtt. És ha valaki elmarasztalja néhai Pauler Ákos lagymatag idealizmusát, Kornis Gyula kenetteljes ajakgimnasztikáját, vagy Brandenstein Béla rendszerfabrikálását, mit gondoljon a Filozófiai Intézet jelenlegi igazgatójának Szigeti Józsefnek (Lukács György Judás-tanítványának) ideológusi működéséről ? Az egyetlen értelmes, de nem éppen harcratermett filozófus (Mátrai László) "Világosság"-teremtő ténykedése külön lapra tartozik.

DISZTINGVÁLNUNK KELL a másik nagy szak : a történészek táborán belül is. Molnár Erik európaiságát senki sem vitatja ; vannak érdemes, de megalkuvó öregek, vannak érdemtelen, még megalkuvóbb fiatalok ; az ember csak azt nem érti, hogy miért és kinek *jó* történész például Lederer Emma vagy Arató Endre, akikhez képest Andics Erzsébet tiszteletre méltó jelenség, viszont miért és kinek *nem jó* például a nyugdíjba vonulásra kényszerített (pontosabban : kedvetlenített) Szabó István? A központi utasítások előírják ugyan, hogy a kutatásra méltó történelem csak 1917-ben, vagy még inkább 1945-ben kezdődik, és az "úgynevezett honfoglalással" meg miegyébbel nem érdemes foglalkozni, a Kossuth-díjhoz forrástanulmányként elégséges a "Szabad Nép" átlapozása is, — mégsem panaszkodhatnánk különösképpen a történelmi stúdiumok helyzete miatt. Nem tehetünk mást : örülünk annak, ami közben-közben — megtűrt melléktermékként — napvilágot láthat és kutatóink józan erőfeszítéseiről bizonykodik. (A sok közül egy : Györffy György monumentális Árpád-kori történeti összefoglalása.)

Nagyjából ezt tapasztalhatjuk az irodalomtudomány területén is. Mivel örvendetesen sokan dolgozhatnak, egyesek diktátori allürjei hamarosan bezápultak: Waldapfel Józsefet csak maga tekinti a magyar irodalomtörténet marxista pápájának, a "nélkülözhetetlen" Sőtér helyett irányító Klaniczay mindenkit hagy dolgozni, Szabolcsi Miklós pedig súg (persze szónokol is rengeteget), liheg, de néha még segít is. Az Irodalomtörténeti Intézet együttese végre produkált valami érdemlegeset : a hatkötetes nagy irodalomtörténet — leszámítva a leszámítandókat — komoly teljesítmény. Nagyon hiányzik a népes és változatos társaságból szegény Bóka László.

MOSZKOVITÁINK és a csatlakozott elemek jóvoltából csak a merev vonal érvényesülhet a jogi és közgazdasági kiadványokban. Nagyobb rugalmasság észlelhető néprajzi kutatásainkban, bár Ortutay Gyula, a főetnográfus, rátelepszik azokra, akik gyanúsan termékenyek. Zenetudományunk teljesítményei miatt nincs okunk szégyenkezésre, művészettörténészeinkre sincs panasz, bár a szocialista realizmus mibenlétét nekik sem sikerült a tömegek számára érthetővé tenniük. Régészeink is ásogatnak szorgalmasan, de Fülep Ferenc mégsem pótolhatja Alföldi András. Örül az ember, ha a magyar múlt emlékeinek feltárását és — végre ! — korszerű konzerválás vagy újjáépítés formájában való megbecsülését, ilyen vagy olyan célokra való hasznosítását látja — a szívfacsarító visegrádi romoktól elkezdve a Budai Várig, Diósgyőrig, Fertődig vagy Gyuláig —, csak azt nem érti, hogy a mostanában csakugyan nagy áldozatok árán helyreállított és közcélokra igénybevett műemlékek tekintélyes hányadát miért kellett előbb rombadönteni vagy csendben pusztulni hagyni ? Akár a csehek, akár a lengyelek értelmesebben jártak el ebben is az első perctől kezdve.

Láthatjuk, hogy a liberalizálódás (vagy nevezzük bárminek) — ha lassan, nagyon lassan, megtorpanások közepette is — szükségképpen egyre több helyen jelentkezik. Hovatovább lazulás észlelhető olyan részterületeken is, amelyek fölött még a "hatalomátvétel" idejében egy-egy megbízható sztálinista sajátította ki az ellenőrzést, és ellenvéleményt, józanságot, emberi méltóságot nem tűrve diktátorkodott hosszú éveken át. Hogy egy ilyen fiók-Sztálin, mit ártott kutatótársainak, az egész országnak, a józan gondolkodású emberek mindig tudták, tiltakozásuk azonban csak gesztusokra korlátozódhatott, a haladás és demokrácia nevében elkövetett bűnök jóvátehetetlenek.

AZ AKADÉMIA TAGJAI általában oktatói valamelyik egyetemnek is. Más kérdés, hogy oktatói és nevelői kötelességeiknek hogyan tesznek eleget. Szerencse, hogy például tudományos életünk egyik "oszlopa", Tolnai Gábor, a tudományos minősítések legfőbb intézője, közismerten hanyag és népszerűtlen professzor. (Horváth János utóda!) Így legalább nem fertőz, még a naiv gólyákat sem, akik hamarosan *őt* minősítik. Ugyanakkor az egyetemi oktatók nagyobb része sem nem "rendes", sem nem "levelező" tagja az Akadémiának. Ez nemcsak pénzügyi kérdés : az akadémiai tagság nem az évenkénti nagygyűlés műsorán szereplő "választástól", hanem a jelölés központi engedélyezésétől függ. Ugyanez vonatkozik az alacsonyabb kategóriákra : a "tudományok kandidátusainak", illetőleg "doktorainak" büszke (havi 472. ill. 1200 Ft-tal járó) címeire is. A "Tudományos Minősítő Bizottság" minősítése korántsem mindig *tudományos* érdemek elismerése, fordítva pedig: akárhány érdemes tudós hiába kopogtat az Akadémia előszobájának ajtaján. Megint jellemző, hogy a lengyelek, de még a kelet-németek sem kértek ebből a szovjet viszonyokra szabott minősítési rendszerből.

A tudományos utánpótlásról szervezetszerűleg szintén a TMB volna hivatva gondoskodni. A hivatalos jelentések e téren óriási eredményekről számolnak be, csak éppen a lényegről, a kutatás állítólagos tervszerűsége mellett bizonvos alapvető pedagógiai tényezőkről feledkeznek meg. Egy "aspiráns" szárnyrabocsátása hozzávetőleg 120-150.000 Ft-jába kerül az országnak, amíg az illető beül valahova. És ha használhatatlannak bizonyul ? Mert káderpolitikánk jó-, illetőleg rossz-voltából ilyen is megesik. Mindegy : az egyedül üdvözítő recept szerint tölcsérezték bele a tudományt, tehát csak jó lehet.

Messzire vezetne, ha ezt az egyszerű tényt (*ex Oriente lux*) egyéb vonatkozásaiban (könyvbeszerzés, nyelvismeretek, ösztöndíjak, kiküldetések) is tovább firtatnánk. Csak az ösztöndíjakra térünk még ki. Az Akadémia többségének pályakezdése elválaszthatatlan Klebelsberg valamelyik intézetétől, tehát logikus : felszámolták mind. (Mostanában próbálnak életet lehelni a bécsi *Collegium Hungaricum*-ba, de a római Magyar Akadémia még mindig kihasználatlan. Bezzeg a lengyelek, csehek, románok...)

NEM ÉPPEN VIGASZTALÓ, de azért nem is vigasztalan kép. Miben reménykedhetünk ? A tiszta emberek helytállásában, az ország élniakarásában és bizonyos természeti törvények megakadályozhatatlan érvényesülésében.

SZABÓ JÓZSEF
Budapest

TŰZ TAMÁS

Exodus

Mindenki más ligetből hozta hangszerét
hogy összeterelje a gazdátlan patakokat
volt aki harangot cipelt más csak fűzfasípot
ránk esteledett
az éj ledobta sziklaköpenyét s közénk lopakodott
egymásra meredtünk mint a légtornászok
örültem körmeimnek miket a vihar még meghagyott
hálából kicsi keresztet véstem velük egy nyírfaágra
a többiek holdfényben áztatták zilált hajukat
valaki már pengette citeráját
s egy meztelen hab álmosan loccsant a partra
fáradtan ültem egy vakondtúráson
halott szavam ajkam medrében nyúlt el
nem tudom merre néztem talán a fák közé
honnét nyughatatlan csöndet sodort felém a szél
belétemettem arcomat
s éreztem reszketését a nárciszoknak
megláttam azt is
hogyan hordoz egy csillagot csőrében az éji madár
amint kezem ölemből fölcsúszott oda
ahol a vállgödör kiszáradt tava ásít
ujjaim egyenkint kerestek menedéket
enyhe szögbe fordult arcom kibúvót nem talált
de hallottam korsóm fenekén a dűlőutak csobogását
s a gabonaföldek zizegése
állam alatt terült el szomjasan
fürjek aludtak a vetés folyosóin
ki a fészkén ki a rög vánkosain
begyük melegén emelkedett a határ
sarjadt a teremtés
éhségem asztalára szentjánosbogarak fénye hullott
csak ez kötött bennünket össze már és az ítélet
egy lány virágkosarat lóbált a kezében
s belérejtette bánata gyöngyét
arcát nem is láttam csak nyaka szirmát
háta hegedűjét

Az elhagyatott táj tompán szisszent
mintha valaki belefú a homályba
néha meg-megzörrentek
ismeretlen sorsunk pergamenlapjai
azt hittük száraz levelek
de csakhamar mindenki olvasott a jelekben
a lábak mozdulatlan vonala
rajzolta ki legjobban a jövendölést
már derengett a pecsét
mégsem volt különösebben szomorú senki
mert a szél tenyerében ott pihegett a reménység
s valahol a venyigék
titkos betűket írtak a zsarnokság kapujára
földre lapított dobhártyáinkon
távoli lódobogás zakatolt már láttuk a port is
elsikkasztott nyugalmunk gesztenyepiros tetőit
mik lángoló levegőt lélegzenek a nyárba
nem azért voltak hangszereink
hogy derekunk köré temessük őket
maguktól szólaltak meg
húrjaikon szitálva át a beteljesedés szerenádját

Még mindig szigetek voltunk sziget én is
citrombelű örvény tarajára dobott sárga levél
de a lódobogás a levegő a húr zizegése
a keresés közös aklába sodort minket
letaroltuk a vértanúság mezeit is
gondolatainktól terhes az ősz
balladáinkat diófadobozba zárjuk
ne ködösítsék el előttünk
a holnap szellőjárta barázdáit

IGY TÖ

Külföldi kommunista szem

Lengyel, jugoszláv, angol, olasz újságírók beszámolóiból közlünk az alábbiakban részleteket. Valamennyien szemtanúi voltak a magyar forradalom eseményeinek. S valamennyien tagjai a kommunista pártnak. Vannak közöttük, akik ma is párttagok ; vannak, akik éppen a magyar események hatása alatt szakítottak pártjukkal.

A budapesti vezetők és sajtójuk ma, kilenc évvel az események után is "ellenforradalom"-nak nevezi azt, ami 1956. október 23-a és november 4-e között Magyarországon történt. Csattanósabb választ erre az állításra aligha lehet adni, mint a külföldi kommunista újságírók tanúságtételeit.

Budapest soha nem volt ilyen boldog

Október 23.

A felvonulás élén egy vörös virágkoszorút vittek, azért, hogy Bem tábornok szobra alá tegyék le. A tüntetők 48-as dalokat énekeltek, elöl egy csoport a "Marseillaise"-t, mások meg a népi kollégiumok dalait. "Le a Sztálin-szoborral" — kiáltották egyesek. Egy ház erkélyén az emberek két honvédtisztet vettek észre, akik barátságosan integettek nekik. "Éljen a Néphadsereg" — válaszolták kórusban a felvonulók.

Rendőrt, a szokásosnál nagyobb számban nem lehetett látni ; azok, akik szolgálatban voltak, nem avatkoztak bele az eseményekbe. Egy ízben egy rendőrautó suhant el mellettünk, — a benne ülők ugyancsak barátian integettek a tüntetők felé. A járdán egyre több ember zsúfolódott össze. Az üzletek, a kisiparosok műhelyei kiürültek, az utca dolgozókkal telt meg : szerelőkkel, suszterokkal, mosodáslányokkal, fodrászokkal, dohányárusokkal. A tömeg összetétele a lehető legtarkább volt: munkások és polgárok, akik arrafelé laktak, bámészkodók, véletlenül arravetődöttek. A tüntetők kivételével semmiféle szervezett csoportnak nem volt nyoma. Mindenki boldognak és megindultnak látszott. Mindenki mosolygott, "Éljen"-ek zúgtak a levegőben, s a széthúzás egyetlen szavát nem lehetett hallani, egyetlen kellemetlen összetűzést sem lehetett észlelni. Sem azelőtt, sem azután, Budapestet ilyen boldognak még nem láttam.

Egy öreg nénike, a járda szélén állt, soványan és törékenyen, mint egy kis veréb, az orra és az álla hegyes volt, az arca megviselt. Egy másodpercig arra gondoltam, hogy talán át akar menni az utca másik oldalára és segítségre van szüksége. Eppen meg akartam szólítani, hogy felajánljam neki a karomat, amikor a nénike hirtelen kihúzta magát és magasba emelve a karját, egy "Éljen"-t sikoltott, olyan éles hangon, hogy a kiáltása elvált a többiek lármájától. Halványkék, az öregség-megtörte szeme felcsillant az örömtől. Egy pillanat s a tömeg már tovább is sodort engem, de ennek az arcnak tiszta és változhatatlan képét máig is őrzöm és olykor aggódva kérdem magamtól, vajon mi történt vele ? Életben maradt-e, siratja-e fiát vagy unokáját, aki talán elesett a harcokban, magára maradt-e, mert a családja Nyugatra menekült ? Számomra ez az öregasszony valamiképpen Budapest egész népének jelképe lett, annak a népnek, amelynek — miután magával ragadta az ifjúság szenvedélye és reménye — olyannyi szenvedést kellett elviselnie...

...A Parlamenttől, Nagy Imre beszéde után a Vörösmarty tér felé mentem. Egyedül voltam. Egy telefonfülkéből megpróbáltam felhívni munkahelyemet, a Rádiót. Lehetetlen volt. Elhatároztam, hogy gyalog megyek oda. Alighogy kiléptem a fülkéből, lövéseket hallottam, egy rövid éles sortüzet. Végigmentem a Váci utcán és újabb sortűz zaja érkezett hozzám. Az volt az érzésem, hogy a lövések hangja a Rádió felől jön.

A Múzeum körút feketéllett a tömegtől. Teherautók száguldoztak fel-alá, tömve kiáltozó fiatalokkal. A Bródy Sándor utca bejáratánál egy feldöntött, lángokban álló tankot láttam. Megkérdeztem egy járókelőt. "Ávós-tank" — világosított fel. Kissé odább két másik tank égett. Az utca tele volt emberekkel, főleg fiatalokkal, de idősebbek is keveredtek közéjük. Senkinél sem láttam fegyvert.

A Múzeum-kert rácsainál több katonai teherautó állt. Az emberek körülvették őket, beszélgettek, olykor hevesen vitatkoztak a katonákkal, de erőszaknak, vagy ellenségességnek nyoma sem volt. A kocsiút és a járda nedvesen csillogott. Világos, hogy tűzoltófecskendőkkel árasztották el a tömeget és amikor odaértem, még akkor is annyi könnygáz szállongott a levegőben, hogy marta a szemet. A Rádió főbejárata előtt két magyar tank állt. Az egyikre felkapaszkodtak a tüntetők, a másikon egy őrt láttam, géppisztollyal. A főkapu fölötti kis erkélyen néhány fiatal beszélt, mikrofonon keresztül, a tömeghez, de szavaikat az általános lármában nem lehetett megérteni...

...Az a hír járta, hogy az ÁVH golyói 16 fiatalt megöltek. Ott, abban a pillanatban nem tudtam ellenőrizni a hír pontosságát, de valamivel később találkoztam egy barátommal, aki egy negyed órával korábban ment végig a Múzeum körúton és tanúja volt a sebesültszállításnak. Budapesten mindenesetre villámgyorsan elterjedt, hogy az ÁVH először a levegőbe lőtt, aztán a tömegre. Ez megfelelt annak a két sortűznek, amit az imént magam is hallottam. Később, a Kádár-féle "Népszabadság"-ban azt olvastam, hogy először a tüntetők lőttek a Rádió védőire és a védők csak éjjel 1 órakor nyitottak tüzet. Az igazság ezzel szemben az, hogy az első sortüzek este lo és fél 11 között dördültek el anélkül, hogy éjfél előtt bárki is látott volna fegyvert a tüntetők kezében.

Dora Scarlett, a Budapesti Rádió angol nyelvű részlegének munkatársa, "Window onto Hungary" című könyvéből. (London, 1957.)

A vérontást elkerülhettük volna

Október 24.

Délután 4 órakor léptük át a határt. Egy asszony jött velünk. Megkérdeztük, mit gondol a történtekről. Azt válaszolta : "Jó, hogy Nagy Imre visszajött. Benne bízunk. De a vérontást elkerülhettük volna. Ennek nem lett volna szabad megtörténnie. Miért volt rá szükség ?"

Néhány kilométerrel odébb elérjük Szegedet. Az emberek izgatottak. A kapukban állnak, beszélgetnek. Szembetalálkoztunk, — először, — fegyveres csapatokkal is, de egyébként a rend teljes. Tegnap voltak tüntetések, — diákok leginkább, — de minden nyugodtan folyt.

Szeged után — az első tankok ; magunk is nyugtalanok lettünk ennyi tank láttán. A vezetés veszélyessé vált, alig tudtunk előrejutni. Úgy képzeltük, hogy három óra alatt elérjük Budapestet, de az út tovább tartott. Így jutottunk el Kecskemétig. Egy vendéglőben, legnagyobb meglepetésünkre, zenekar játszott. Vagy húsz pár táncolt. Ez azt jelenti, hogy megmozdulások csak Budapesten vannak.

Megértvén, hogy Budapestre nem érhetünk el, egy faluba mentünk. Itt viszont képtelenek voltunk szállást szerezni. Az emberek féltek a dübörgő tankoktól... A falvak utcái üresek voltak. A nép bezárkózott a házakba. Mindenfelé tankok...

Vlado Teslic,
Borba, Belgrád, október 26.

A Parlament-téri provokáció

Október 25.

Voltak, akik még mindig reménykedtek abban, hogy egy csapással legyőzhetik a népet s ily módon visszahozhatják a hatalomba a Rákosi-Gerő csoportot, s e mesterkedések eredménye volt a Parlament épülete előtti provokáció, csütörtökön, október 25-én.

Charles Coutts (*angol kommunista újságíró*) szerint, akivel egy héttel később találkoztam, amikor az egész zűrzavar, minden részletével egyetemben, még igen élénken élt bennem, egy hatalmas és teljesen fegyvertelen tüntetés indult el a Rákóczi úton, nemzeti zászlókkal és — a halottak tiszteletére — fekete lobogókkal. Nem sokkal a Parlament előtt a menet egy szovjet tankkal került szembe. A tank megállt, egy katona hajolt ki belőle, s a tömeg elején menetelők magyarázni kezdték, hogy fegyvertelenek s csupán békés tüntetésre indulnak. A katona azt mondta nekik, ugorjanak fel a tankra ; néhányan meg is tették ezt s a tank elindult a tüntetőkkel együtt. "Erről még fényképem is van" — mondta Coutts.

Elérvén a Parlament előtti teret, egy másik szovjet tankkal találkoztak, amelynek az lett volna a feladata, hogy lőjjön rájuk. De ez a tank is megfordult és csatlakozott a tüntetőkhöz. A téren még három másik szovjet tank állt meg két páncélautó. A tömeg egyenesen feléjük tartott és beszélgetni kezdett a katonákkal. A szovjet parancsnok ezt mondotta : "A Szovjetunióban vár rám a feleségem meg a gyermekeim. Én egyáltalán nem akarok Magyarországon maradni." Ebben a pillanatban a szemközti háztetőkről három géppuska-sorozat dördült el. Voltak, akik a tér másik oldalán kerestek menedéket. Másoknak az oroszok azt mondták, rejtőzzenek a tankok mögé. A téren vagy harminc ember hevert, halott meg sebesült, közöttük egy szovjet tiszt. A tankok meg a páncélautók tüzet nyitottak a háztetőkre.

"Még mindig nem világos számomra", tette hozzá Coutts, "ki kezdte el a lövöldözést. Több mint valószínű, hogy az ávósok voltak". Több, mint valószínű. És a provokáció elérte a célját : megakadályozta a barátkozást a szovjet katonákkal s elindította útjára a hírt, hogy szovjet csapatok tüzeltek fegyvertelen tüntetőkre. Ha a szovjet visszavonulás október 24-én kezdődött volna s nem egy héttel később, vagy ha a szovjet hadsereg egyáltalán nem avatkozott volna be a harcokba, s ha az ÁVH-t lefegyverezték és feloszlatták volna október 24-én, rengeteg szenvedés és keserűség lett volna megelőzhető...

Peter Fryer,
Hungarian Tragedy, (London, 1956.)

Szó sincs ellenforradalomról

Noha a felkelésben részt vettek fasiszta elemek is, szó sincs ellenforradalomról. A megmozdulás inkább tiltakozó jellegű, azok ellen szól, akik a munkásosztály útját a szocialista demokrácia felé eltorlaszolták. Minél kevesebb engedményre volt hajlandó a vezetés, annál jobban elkeseredett a nép, s végül is ez érte el csúcspontját a budapesti eseményekben. Az ellenforradalom veszélye fennállt, mert egyes fasiszta elemek megpróbálkoztak bajkeveréssel. De ez a veszély, alapjában véve, ma már elmúlt...

Djuka Julius,
Politika, Belgrád, október 26.

Bennünket nem szervezett meg senki

Október 26.
Magyaróvár.

"Mi nem kegyetlenkedünk", mondotta nekem valaki, angolul, "de az asszonyokat és gyermekeket, akiket a bombák megöltek, meg kell bosszulnunk." ...

A bizottság elnöke kifejtette a felkelők álláspontját : "Ha Gerő, rádióbeszédében, nem nevezett volna bennünket 'terroristáknak' meg 'fasisztáknak', ha a kormány megértette volna követeléseinket, a forradalom azonnal végetért volna. Sajnos, a kormány csak egy nappal később értette meg, hogy mi nem vagyunk sem fasiszták, sem terroristák. Az oroszok tüzelni kezdtek. A polgárháború a magyarok szabadságharcává változott az oroszok ellen. Nem akarunk oroszokat a hazánkban. Elviszik bányáinkból az urániumot és kizsákmányolják ásványi kincseinket. Az egész hadsereg hozzánk csatlakozott, s még a kommunisták is mellettünk harcoltak. Az első nap a demokraták küzdöttek a sztálinistákkal. Ezután, miután az oroszok tüzelni kezdtek, az egész hadsereg, az egész nép, pártállásra való tekintet nélkül, spontánul válaszolt az idegen csapatok kihívására. Bennünket nem szervezett meg senki. Nincs főnökünk. Nincsenek fegyvereink. A forradalom önmagától tört ki, mindenféle előkészítés nélkül."

Ezt mondották nekem a magyaróvári felkelők. Szabad választásokat akarnak, demokráciát, képviseleti kormányt és többpártrendszert, általános amnesztiát, s a sztálinista vezetők bíróság elé állítását. A felkelők ellenőrzése alatt lévő albizottságok (Győrött, Komáromban és másutt) vagy tucatnyi követelést dolgoztak ki, melyek gyakran ellentmondásosak. De a politikai struktúra megváltoztatásáról sehol sem esik szó ; a gazdasági reformokat s a társadalmi eredményeket senki sem támadja...

Giorgio Bontempia,
Il Paese, Róma, október 28.

Mit szólnál ehhez, Maxim elvtárs ?

Budapest.

Pilótánk a repülőtér főépülete elé hozza a gépet. Egy kék autóbusz mellett egy csoport álldogál, vöröskeresztes fehér zászlóval. Orvosságot hoztunk és vérplazmát... A távolból gépfegyverropogás. Egy nehéz tank fordul felénk, a másik oldalon páncélautó, katonák veszik körül gépünket, vöröscsillagos páncélsisakkal. Egy könnyűgépfegyver csöve irányul felénk. A katonák arca piszkos. Borotválatlanok és izzadnak. A szívem ver. Miért fordítják felém a fegyvereiket ? A tankból egy bőrkabátos tiszt ugrik ki s elmondja, hogy biztosításként jöttek elénk ... Nézem a szovjet katonákat. Nemcsak a fáradtságot látom arcukon, nemcsak a harcokban töltött napok terhét, de szemükben a bizonytalanságot is, valami kényelmetlenséget, ami arról beszé milyen rosszul érzik magukat jelenlegi sze repükben. Nemcsak az én benyomásom ez barátom, R. ugyanezt érzi : az orosz bizony talanságot s a magyar csoport merev, csön des gyűlöletét...

Azzal a meggyőződéssel hagytuk el Varsót hogy Magyarországon nyugalom van, s itt mielőtt elértük volna Budapestet, háborúró hallunk, "frontvonalakról". Halljuk a lövése ket is. E. oldalra von, egy fiatal nő felé visz aki fehér ápolónői egyenruhája felett sötét kék kabátot visel. A nő halkan beszél, de nyilvánvalóan indulatokkal küzdve. : "Ön új ságíró, — Önnek egyszerűen nincs joga hazudni. Hazugság, hogy fasiszták és ellen forradalmárok harcolnak a városban. A nemzet — mi — a **valódi** demokráciáért har colunk, a **valódi** szocializmusért, szabadságér és függetlenségért. Meggyőződhet erről önma ga. Céljaink azonosak az Ön nemzetének cél jaival..." A nő, (mint később megtudtam sebészorvos) a vöröskeresztes autóbusz fel indul. A Lengyel Követség hatalmas, fekete kocsija vár ránk ; követjük a buszt. A kocsi ban halotti csend.

Előttünk az út Budapest felé. A szovje harcállásokon nehéz fegyverek, gépfegyverfész kek. A katonák figyelő helyzetben, ujjal a ra vaszon. Egy tiszt jön felénk, könnyűgép puskával, katonák kíséretében. "A lengye követségről ?" Gyors pillantást vet az utasok ra. Mehetünk tovább. Két kilométerrel odébb újabb ellenőrzés, fegyverek. "Lengyelek ?" Baráti, mosolygó arcok. "A lengyelek a ba rátaink. A testvéreink." Ez történik jóné hányszor, amíg kocsink eléri az egyik mun káskülvárost.

Üres gyárak hosszú falai. Apró házak körü emberek lézengenek, azonnali fedezékr készen. Valami hátborzongató van a levegő ben. Valami fojtottság, amit nem tudok meg határozni. Rémület, félelem, gyűlölet vag kétségbeesés ? ... Az egyik gyár vaskapuj mögött felfegyverzett csoport. Munkások mondják, forradalmárok, akik üzemeiket vé delmezik ... A nemzeti zászló közepén hatal mas lyukak. Néhány nappal ezelőtt egy címe volt ott. Miért ? ... A válasz kegyetlen, de szembe kell néznem vele. A kiszabdalt címe annak a rendszernek volt szimbóluma, am — noha születésekor e célokat tűzte maga elé — nem az emberi szabadság és boldog ság rendszere volt. Nem ismerem a részlete ket ; nem tudom részletesen elemezni Ma gyarország elmúlt tíz-tizenkét esztendejének történetét, de tudom, hogy kegyetlen korszak volt. Tudom, hogy a sztálinista terror meg gyötörte az agyakat és a szíveket. Tudom hogy a szabadságot rabszolgasággá változtat ták, képmutatássá és hamissággá. Tudom hogy a legnemesebb eszmét sárral szennyez ték be meg vérrel s a bűnöket üres frázisok mögé rejtették. A rendszernek, amit büszkén "népi demokráciának" neveztek, határtalanu kevesebb köze volt a néphez vagy a demok ráciához, mint bármely más országban. Tu dom ezt személyes kapcsolatokból, mélysége sen megrázó levelekből, Rajk László özvegyé nek könnyeiből. Érzem a kilyuggatott zászlók ból áradó borzalmas hideget ... Nem köny nyű erről írni.. Hosszú esztendőkön át abban a jóban hittem, ami nem létezett, abban a nemességben, amiről kiderült, hogy csupán aljasság, abban a nagyságban, ami nem vol más, mint gonoszság. Annál nagyobb a fáj dalom, a kín, a düh ... A nép aztán szétzúzta a szobrot, összetörte a rabszolgaság szimbólu mát ... A bronzfigura ledőlt ... Ez az ú Bastille ostroma. A romjain itt látjuk a sza badság lobogóját, mely utat nyit a jövendő bűnöktől és hazugságoktól mentes szocializ musa felé, egy rendszerből, mely magát hami san szocialistának hazudta. Csak egyetlen gon dolatunk van : a tankoknak, amilyen gyor san csak lehet, el kell tűnniök az utakról Ezeknek a tankoknak végül is az a feladatuk hogy a szabadságot védelmezzék s nem az hogy ágyútűzzel eltiporják.

Újabb forduló, egy utca bukkan fel, tel őszi levelekkel, a neve Gorkij utca. Mit szól nál ehhez, Maxim elvtárs ? "Ember — milyen **büszke szó !"**

A hírek kaotikus sűrűjéből egyetlen tény emelkedik ki világosan : az egész nemzet a felkelők oldalán áll. A választóvonal könnyen meghúzható : a nemzet az egyik oldalon, a másikon a kormány sztálinista frakciója, meg az ÁVH. A felkelők között ezrével vannak kommunisták. A hadsereg vagy semleges vagy a forradalom pártján van. A munkások megszállták üzemeiket. A munkásfiatalság meg a diákok a barikádokon harcolnak. A szovjet hadsereget Gerő hívta be.

"Egyszerűen gazság bennünket fasisztáknak vagy ellenforradalmároknak nevezni" kiáltja T. a telefonba. T. kommunista intellektuel nagyszívű, éleselméjű ember. R. hangjában fájdalom van, harag és szomorúság. "Harcol tam Spanyolországban, harcoltam az illegali tásban Hitler ellen, s most ellenforradalmár nak neveznek. Ítéld meg magad..."

ÉRTÉNT

úk a magyar forradalomról

Több részletre van szükségem. De egyvalami bizonyos : az ember nem beszélhet tulajdon nemzetével az ágyúk nyelvén, méghozzá idegen ágyúk nyelvén, amikor a nemzet elidegeníthetetlen jogait követeli a szabadsághoz meg az igazsághoz...

Marian Bielicki,
Po Prostu, Varsó, november 25.

Szabad és független Magyarországot akarunk

Október 28.
Budapest.

Kis csoportosulás egy trafik előtt. Senki sem akar többet egy vagy két csomag cigarettánál. Kérdem, miért nem ? "Egyszerű", magyarázza meg egy idősebb asszony. "Nemsokára vége lesz az egésznek. Még egy-két nap harc, azután a szovjet csapatok visszavonulnak. Nagy Imre megígérte. Hírek vannak arról is, hogy az ÁVÓ-t feloszlatják."

Egy fiatalember félbeszakítja. "Ki hisz neki ? Be akar csapni bennünket."

Pillanatok alatt heves vita keletkezik. Számukra a főkérdés ez : "Higyjünk-e Nagynak, vagy nem ?" A vélemények különbözőek voltak, de a legtöbben azt vallották, hogy Nagyban bízni kell.

Képes lesz-e Nagy visszaszerezni a nemzet bizalmát, mely múlt kedden még vezérének vallotta ?

A. mondta nekem, hogy Nagy eldöntötte; szakít a sztálinistákkal... Elhatároztuk, hogy együtt megyünk a Központi Vezetőség épületébe... Nem engedtek be, de egy fiatal lány, valószínűleg valamiféle titkárnő, kijött s beszélt velünk : a Központi Vezetőség ülésezik, de döntése minden bizonnyal kedvező lesz. Úgy látszik, Nagy eldöntötte, hogy energikusan cselekszik. "S éppen ideje!', tette hozzá, sóhajtva. "Máskülönben minden káoszba fullad." Kérdeztük, milyen hírei vannak a vidékről. Pontosat senki sem tudott, de egy dolog biztosnak tűnt : a forradalmárok az ország nagy részét ellenőrzésük alatt tartják. A forradalmi vezetők egy része támogatást ígért Nagynak, ha teljesíti lényeges követeléseiket : a szovjet csapatok visszavonását, az ÁVH lefegyverzését és feloszlatását, s ha a kormányból kiebrudalja a kompromittált sztálinistákat...

Az éjszakát magyar barátaimmal töltöttem. A kis szobában több mint harminc ember szorongott, hirtelenjében, összetákolt ágyakon. Néhányat ismertem közülük. Az alacsony ember, közvetlenül mellettem, acélmunkás volt, a másik képzett hajógyári munkás. Volt még egy bádogos, egy könyvelő meg egy orvostanhallgató. Azt kérdeztem tőlük : "Dehát mit is akartok valójában ? Miért harcoltok ?" Körülbelül tizenöten válaszoltak a kérdésemre ; a válaszok különböztek, de a lényeges pontokon megegyeztek : szabad és független Magyarországot akarunk, olyan országot, ahol senki sem kerül börtönbe, ha egy bürokratának nem tetszik, amit mond ; olyan országot, mely megszabadult 75 ezer felfegyverzett és felelőtlen ávós ügynöktől, ahol nyugodtan beszélhetnek a szomszédjukkal anélkül, hogy rendőrügynököt gyanítanának benne, olyan országot, ahol a hatalom a népé s nem egy kis klikké, amely gúnyt űz a szocializmus jelszavaiból.

Szocializmust akarnak ?

Az acélmunkás hevesen válaszolt : "Jogot, szabadságot és igazságot akarunk. Ha a szocializmus ezt nem adja meg, akkor nem kell a szocializmus."

Minden szó szemrehányás. Ezek az emberek itt mellettem azonosították a szocializmust a rendszerrel, melyben éltek. Végül megszólalt a hajógyári munkás : "Mi majd felépítjük a magunk szocializmusát." De a könyvelő szkeptikus volt. "Az eszmék gyönyörűek, de az emberek mindent elrontanak."

"De most majd nem engedjük meg senkinek, hogy elrontsa, amit csinálunk", tiltakozott az orvostanhallgató.

"És a fasizmus?", kérdeztem. "Nem féltek a fasizmustól?"

Mindenki egyszerre kiabált, de megértettem a diák szavait : "Senki sem akar fasizmust... Nem engedjük meg"...

Marian Bielicki,
Po Prostu, Varsó, december 9.

Szabadságharcosok

Október 30.
Budapest.

Budapest ma enyhe októberi napfényre ébredt. Az emberek sétáltak a hatalmas Hősök terén. A gépkocsik magyar zászókat tűztek ki. Néhány szovjet páncélautó dübörgött a közelben. Sehol sem hallatszott lövöldözés. Az utcán egy férfi újságot osztogatott, az emberek elkapkodták. Az egyik sarkon egy rendőr körül gyülekeztek. Elénk vita folyt. Mindenki visz magával egy-két újságot. Az utolsó kiadások ezek, követelik az orosz csapatok visszavonását és a szabad választásokat...

Néhány kirakatüveget betörtek a golyók, de a cipők, a cukorka ott van, érintetlenül. Egyetlen gyár sem dolgozik ; s mégsincs élelemhiány. "Ilyen ez a forradalom, ilyen ez a nép", mondotta nekem egy diák. "S különben sem vagyunk tolvajok." Megkérdeztem, azokra is vonatkozik-e ez, akik fegyveresen tartanak néhány kerületet. "Természetesen", válaszolta, s mindjárt példával is szolgált. Ma reggel, ezek az úgynevezett fosztogatók elcsíptek egy lopkodó csoportot, de mielőtt átadták volna őket a rendőrségnek, táblákat akasztottak a nyakukba : "Tolvajok, csibészek vagyunk" felirattal.

Meglátogattuk a város rendőrségének parancsnokát. Hírek érkeztek arról, hogy a felkelők megtámadták a Budapesti Pártbizottság épületét. Az ezredes rezignáltan vállát vonta...

Továbbmentünk a Dunaparton, az Eötvös Lóránt Egyetem irányában. Itt van a diákok főhadiszállása. A bejárat előtt háromszínű örbódé. Felfegyverzett fiatalok szaladgálnak fel s alá. Beléptünk a nyomdászszobába. Fiatalok dolgoznak itt, sokszorosítógépekkel, s Nagy Imréhez intéznek kérdést : "Ki hívta be a szovjet csapatokat ?"

A bizottság Elnökségének egyik tagja fogad. Elmondja, hogy elég erősek ahhoz, hogy — ha az oroszok visszavonulnak — fenntartsák a törvényes rendet. Ő is kommunista. Biztosít engem arról, hogy a szocializmus vívmányait senki és semmi nem fenyegeti.

Egy másik szobában egy idősebb férfi, egy százados meg egy középkorú civil fogad. A civil, az egykori Horthy-tisztek képviselőjeként, azzal a javaslattal jött, hogy a nemzetőrség az ő szervezetüket is olvassza magába. Az idősebb férfi, az Írószövetség képviselője, határozottan visszautasítja a volt horthysta tiszt javaslatát. "Nem akarjuk visszaállítani Horthy Magyarországát, pontosan úgy, ahogy Sztálinét sem akarjuk."

A felkelőkről érdeklődöm. A százados kigazít. "Nem felkelők — szabadságharcosok."

Vlado Teslic,
Borba, Belgrád, október 31.

Egységesen Nagy Imre mellett

Budapest.

Egész délutánunk azzal telt, hogy Nagy Imrére vártunk, irodája előszobájában. Hatalmas izgalom uralkodott mindenfelé. Egyik értekezlet követte a másikat, ülésezett a kormány, a párt központi bizottsága, a különböző politikai pártok képviselői...

Nagy Imre barátai elmondották nekünk, hogy a kormány komoly bajban van, mert — egyebek között — a nép jó része azt hiszi, hogy Nagy hívta be az oroszokat és ő rendelte el a statáriumot. Nagy Imre mai nyilatkozata azonban világosan mutatja, hogy mindez még kormányra lépése előtt történt... Nagy és a "belső kabinet" tagjai egy hatalmas terembe mentek, ahol az ország különböző részeiről érkezett küldöttek várták őket. Rendkívül élénk vita fejlődött ki. Egész sereg kérdésben nem volt egyetértés. Itt voltak ama országrészek képviselői is, melyek mindeddig a Nagy-kormány ellen foglaltak állást, vagy amelyek bizalmatlanok voltak vele szemben, mint például Győr megye. Végül is, hosszas vita után, melynek során újból elhangzottak a követelések a szovjet csapatok visszavonását illetően, először Budapestről, majd az egész országból, a megyék képviselői egyhangú határozatot hoztak, melynek értelmében támogatják Nagy Imre kormányát, s ígéretet tettek feladataik végrehajtására.

Djuka Julius,
Politika, Belgrád, október 31.

Miért gyilkolni a népet ?

Budapest.

Elmondjuk, hogy lengyel újságírók vagyunk, s azért jöttünk ide a Parlamentbe, mert beszélni szeretnénk a kormány egyik tagjával. "Például, velem ?" Vendéglátónk neve Losonczy Géza, jól ismert, illegális kommunista, aki éveken keresztül börtönben volt. Ma lett államminiszter, s a belső kabinet tagja. Némi iróniával mondja, hogy egyelőre még nincs megfelelő irodája, sem titkára, sőt az épületet sem ismeri túlságosan jól. Együtt vándorlunk tovább a sötét, arannyal-bársonnyal díszített folyosókon. Van valami különös és groteszk ebben az elhagyott királyi pompázatosságban. Halványan világító kandeláberekből kísérteties fény árad. A szőnyegek eltompítják lépteink zaját. Az az érzésem, hogyha hirtelen megfordulnék, észrevenném, követ valaki. **Egy ember ? A történelem ?**

Nagy szobákba érünk, teli dohányfüsttel. A kormány tagjai dolgoznak itt, írókkal, újságírókkal. Emberek érkeznek egymás után. Munkások, jegyzőfüzetekbe firkált követelésekkel. Rosszul borotvált diákok. Nincsenek feszülten figyelő ajtónállók. Senki sem vizsgálja a belépési engedélyeket. Senki sem mondja : "Pillanat türelmet, azonnal bejelentem." Mindenki egyenest ahhoz fordul, akivel éppen beszélni akar. Mindenütt folyik a beszélgetés, a szoba közepén, minden sarokban. Valaki telefonál, valaki egy íróasztalra hajol s egy füzetbe ír, gyors, ideges betűket. A küldöttségek egymást érik. Az elvtársak fáradt szemmel fogadják őket, de erőteljesen rázznak kezet a delegátusokkal, elbúcsúznak tőlük s máris előttük van a következő...

Interjúnk kaotikus. Mindenről beszélünk : a magyar forradalom jellegéről, a kikristályosodó programról, a nemzeti egység kormányáról, a forradalmi bizottságok követeléseiről, az előttünk lévő órák és napok perspektívájáról.

Szántó Zoltán elvtárs, a néhány nappal ezelőtt megalakult új kommunista párt vezetőségének tagja, volt varsói követ, ezt mondja : "Hatalmas tragédiát élünk át... A nép ellen bűnöket követtek el. A kommunisták maguk hozták az ítéletet önmagukra. A népnek igaza van. Együtt kell haladnunk a néppel. Ami a pártot illeti, amúgy is túl késő már..." Szörnyűséges ennek az idős embernek a bánata, aki egész életét az ügynek szentelte s most fel kell fedeznie, hogy bűnözők bűntársává lett...

Újból az utcán. "Állj ! Ki vagy ?" Előttünk egy napbarnította fiú, fekete szempárral. Miután ellenőrizte iratainkat, beszélgetni akar velünk. Azzal a karakterisztikus kaukázusi akcentussal beszél, mely nem ismeri a melodikus, orosz lágyságot. "Miért gyilkolni a népet ? Az embernek fogalma sincs, kinek van igaza és ki téved. Csak egyszer kerüljek vissza élve Örményországba..."

Victor Woroszylski,
Nowa Kultura, Varsó, november 25
és France Observateur, Párizs, 1957. január 3.

Halhatatlan Budapest

Budapest.

Semmi kétség, hogy ki volt hatalmon Budapesten. A felfegyverzett nép !

S kinek kezében volt a fegyver ? A fasisztákéban ? Nem, a harcoló nép kezében, a szabadságharcosok kezében, Csepel és Újpest munkásai kezében, a diákok, a tizenötévesek kezében, puska a vállukon, kézigránát az övükben, géppisztoly — "gitár", ahogy nevezték — a kezükben. A hatalom a katonáké volt, akik a szolgaság vörös csillagát felcserélték a szabadság piros-fehér-zöld szalagjára. Dicsőséges csatát nyertek s egy ideig (milyen rettenetesen rövid ideig!) örülhettek a győzelemnek, mialatt pedig gyászolták halottaikat és gyertyákat gyújtottak a frissen ásott sírok felett... Egy felfegyverzett város, egy felfegyverzett nép emelkedett magasba s egyetlen hatalmas erőfeszítéssel letépte magáról a szolgaság láncait, s válaszként a harcos városok hívására — Párizs, Petrográd, Madrid, Kanton, Varsó után — halhatatlanná tette nevét. Budapest! Épületeidet összerombolhatták, villamosaidat szétlőhették, telefondrótjaidat letéphették, járdáidat törött üvegcserepekkel boríthatták, vérrel festhették be, de polgáraid akaratát nem törhették meg...

Peter Fryer,
Hungarian Tragedy, (London, 1956.)

Kádár eltűnik

November 1.

A követség felé menet (ahonnan Varsóba akartunk telefonálni) találkoztunk Krzyszloffal.

"Hallottátok?"

"Mit?"

"Kádár elmenekült."

Megtudjuk, hogy az új párt vezetőségének üléséről ment el, ahol a szervezőbizottság nevében beszélt. Beült egy kocsiba s egy bizonyos követség felé indult. Ennek szomszédságában, útitársával együtt, kiszállt a kocsiból s egy másikba ült, mely már ott várt rájuk, s azonnal elindult velük, teljes sebességgel. Ettől a pillanattól kezdve nyoma veszett Kádárnak és Münnichnek.

Néhány nappal ezelőtt, Münnich Ferenc, egykori moszkvai nagykövet ezt mondotta : "Nem maradt más hátra, mint becsülettel meghalni." Nyilvánvalóan megváltozott a véleménye. De mit mondjunk Kádárról, aki — szó szerint — néhány pillanattal beszéde után menekült el, melyben nyilvánosan elkötelezte magát a forradalom mellett? Lehetséges ilyen csapást mérni a pártra öntudatlanul ?

Rendben van, egy jó harcos kiszállt a játékból. Elege volt belőle. De mi történik akkor, ha csak most kezdi el a játszmát ?...

Viktor Woroszylski,
Nowa Kultura, Varsó, december 9,

Szószegés

Budapest.

Ha Nagy Imre kormánya nem deklarálta volna a semlegességet és nem mondta volna, fel a Varsói Szerződést, miközben Ukrajnából és Romániából egyre érkeztek a szovjet csapatok, akkor — szóvívői szerint — elszigetelte volna magát az egész országtól, mely újabb harcokba és partizánháborúba került volna a szovjet hadsereggel. Nagy Imre kormányához közelálló körök hangsúlyozzák, hogy semmi mást nem lehet tenni, csupán ily módon megelőzni a még komolyabb s már holnap bekövetkezhető eseményeket. Azt várják, hogy ilyképp még békés eszközökkel befolyásolhatják a helyzet alakulását.

Mint megbízható forrásokból tudjuk, a Szovjet Kormány határozott ígéretet tett arra, hogy nem küld újabb egységeket Magyarországra, semmiképp sem a Magyar Kormány beleegyezése nélkül... Mikoján és Szuszlov újból Magyarországon volt ... Tegnap, mielőtt visszatértek volna a Szovjetunióba, megígérték, hogy semmiféle csapaterősítést nem küldenek, továbbá, hogy — a Szovjet Kormány két nappal ezelőtt tett nyilatkozatának megfelelően — megindulnak a tárgyalások Budapest, Moszkva és más érdekelt országok között, Magyarországnak a Varsói Szerződésből való kilépését, s a szovjet csapatok visszavonását illetően.

Jólértesült forrásokból tudjuk, hogy a Magyar Kormány csak most szánta el magát a Varsói Szerződés felmondására, főképp azért, mert Andropov nagykövet kijelentette, hogy "csupán normális csapatmozdulatokról van szó." Mindennek ellenére, közölték velünk, hogy a Nagy Imre kormánynak megbízható értesülése van arról, hogy a határon történő események jóval túllépik a "normális csapatmozdulatokat" s hogy a kormány jóváhagyása nélkül nagyszámú tank, tüzérségi és gépesített alakulatok lépik át a határt...

Diuka Julius,
Politika, Belgrád, november 2.

Az agresszorok tankokkal jöttek

November 4.
Budapest.

A város védőinek nincs parancsnokuk. Nincs védelmi tervük, nincsenek fegyvereik, kivéve néhány géppuskát, kézigránátot, benzines palackot. Lehetséges egy várost tartani ilyen erőkkel ? Az agresszorok tankokkal jönnek, nehéztüzérséggel, páncélos alakulatokkal. Egységeik felett léglökéses gépek cikáznak. De tűzérségük nincs Budapesten; talán nincs rá okuk, hogy bevessék a tűzérségüket...

A szovjet oldalon, kizárólag csak a kontinens túlsó oldaláról ideszállított, új csapatok vesznek részt a hadmozdulatokban. E tényt újból és újból igazolhatjuk személyes tapasztalatból csakúgy, mint információink alapján. Nagyon fiatal fiúk, sötétszürke köpenyben, (legtöbbnyire az 1937-es évjáratból valók), akik még mindig nem sejtik, hová hozták őket, akik rosszul beszélnek oroszul, de akik egy dologról mélységesen meg vannak győződve : ebben a városban aljas fasiszta árulókkal kell megküzdeniök.

És a másik oldalon ? Mindent egybevetve, ugyanazok ők, akik a Parlament előtt tüntettek október 23-án, akik visszaverték az első intervenciót és megszervezték a nemzetőrséget. De most már többen vannak, mint ezelőtt. A munkás- és diákfiatalsághoz már csatlakoztak az idősebb munkások, akik ennek előtte csupán passzívan támogatták a forradalmat. Most, fegyverrel a kézben, ott vár a barikádokon Csepel meg Kőbánya.

Franciszka és Marian ma lement a védők pincéibe. Az egyik alakulat vezetőjével beszéltek, egy bányásszal, akinek súlyos lábsérülése volt, azután más katonákkal. Azzal a meggyőződéssel jöttek vissza, hogy a magyarok mindvégig harcolni fognak...

Viktor Woroszylski,
France Observateur, 1957. jan. 2.

HATÁR GYŐZŐ

John Osborne és a K.u. K. hadsereg

— **SZENT HABAKUK**, hát már olyan öreg vagyok, hogy egy színdarabról, amelynek a cselekménye az én lánykoromban játszódik, azt mondjátok, hogy "történelmi dráma" ? ! — kiáltott fel az idős matróna, aki társaságunkban nézte végig John Osborne "A Patriot for me" című legújabb alkotását.

A londoni Royal Court Színház vasfüggönyére tömérdek Kétfejű Sast vetítenek és a hangszórókból szordinós cigánymuzsika szűrődik — ennyi fény- és hangkulisszát elegendőnek vélvén ahhoz, hogy felidézze annak az "aranykorszaknak" a hangulatát, ami a Monarchia volt. Az "A Patriot for me" cselekménye ugyanis az Osztrák-Magyar Monarchiában játszódik s annak közel három évtizedét öleli fel ; a cím maga egy kissé beporosodott anekdotából származik, amelyet Osborne, merész fantáziával, Angliában tudottnak vesz. Egy fiatal tisztet melegen beajánlottak az Agg Uralkodónak, mondván, hogy amilyen deli legény, olyan állhatatos-hű hazafi. Az Agg Uralkodó — szúrós tekintetet vetve a tisztecske magas pártfogójára, megkérdezte : "Igen ám : de császárhű hazafi?!". (Nyilván matatott valami emlékezetében, hogy mennyi borsot törtek az orra alá, másképpen értelmezett hazafiságukkal, azok a pernahajder magyarok.) Innen a darab címe — A császárhű hazafi.

— Szent Habakuk ! — jajdult fel az idős matróna, és megrőkönyödése éppoly őszinte volt, mint amilyen indokolt. Mert ha már senki sincs az élők sorában azokból, akik tiltakozhatnának, felkiáltva a színpadra, hogy "Sapperlott! Az én koromban nem így járták a minétet !" — akkor bele kell nyugodnunk, hogy történelmi drámával állunk szemben. Nem jelent ez egyebet, mint hogy az egész mű enyhébb megítélés alá esik ; enyhébben kell kezelnünk az apró lapszusokat, az anakronizmusokat, elhanyagolhatónak kell tekintenünk a tárgyi tévedéseket, ha egyébiránt a lényeg megállja a helyét. A világ örökké fiatal marad ; csak a homokórát fordítják meg. A fiatalok lefényképezték a Holdat, a Marsot, maholnap megpiszkálják a Jupitert, a fiatalok bevezették a lármaimádat kultuszát, világukat betölti a "Beatles"-szek dörejzenéje ; vagyis : a hangrobbanás mámorában és az atombomba-őrjárat árnyékában le kell mondanunk arról, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiát a jelenhez számítsuk. Arra a kötetre rácsukták a borjubőr-kötést ; s a drámaíró — bizonyos határok között — azt teszi a korral, amit akar, mindenesetre nehezebb rajtakapni, mintha a jelennel kapcsolatos értesületlenségét árulja el.

OSBORNE ezúttal többszörös "handicap"-pel indul ; mert nemcsak hogy személyes élménye a Habsburg-birodalomról nem volt és nem lehetett még szilánkjaiban, közvetve sem, de még az idős matrónát sem ismerte, aki végiglapozta volna vele a családi albumot a nagybácsik K.u.K. hadseregbeli fényképeivel, vagy később felvilágosította volna, hogy voltaképp "hogyan is járták a minétet". Az igazat megvallva, drámával és drámaíróval még oly zavarban nem voltam, mint John Osborne "A császárhű hazafi" című színpadi bravúrjával. Előző darabjaihoz képest a hang, a témakör gyökerében megváltozott. A "Luther"-ben, bárhogyan próbálta is, nem tudta teljesen megtagadni a dühöngő ifjúság hangvételét. "A császárhű hazafi" már egészen más. Új állomása fejlődésének — vagy tán elkalandozásának ; impozáns deltája tehetségének — vagy tán nyugtalan keresésének ; új technika : a kipróbált, a konzervatív, a régi színdarabírás. Párbeszédei gördülékenyek, bármi talmi csengése van is olykor a szavaknak ; jelenetezése remek, bármennyire állóképpé merevül egy-egy jelenet ; felépítése is eléggé kiegyensúlyozott bár a súlypont áttolódik a harmadik felvonás elejére, túlságosan hosszadalmas a főhős lelki, szexuális fejlődésének bemutatása s már a tragikus végkifejletre nem marad idő : oly hirtelen pereg, mint a semmibe zuhogó vízesés. Minden mesterségbeli érdemei ellenére egy méla sóhajjal hozzá kell tennem, hogy még csak nem is fogadom vegyes érzelmekkel : érzelmeim egyszerűen nem vegyülnek e problémakörrel. Ha bámulom merészségéért, nem szabad, hogy sokkal mögötte maradjak és szemforgató mellébeszéléssel kerülgessem a forró kását, mert ő sem kerülgeti. Darabja a homoszexualitás énekes-táncos revütragédiája, retrospektív színpadi tálalásban, bordélyjelenetekkel, fiúszerelmi nászéjszakákkal, ferdehajlamú tisztek és arisztokraták nyíltszíni "kicsapongásával" jócskán megfűszerezve.

ANGLIÁBAN VAGYUNK, ahol egy irodalmi mű érdeméül róják fel, hogy nem "kitalálás", és a színlap is arról biztosít, hogy Alfred Redl ezredes történelmi figura. Hogy valóban élt és így hívták ; hogy fiatal, tehetséges tiszt volt az osztrák-magyar hadseregben s tüneményes pályafutása során oly magasra kapaszkodott, hogy igazán ő lett a titkosszolgálat főnöke. A cári kémszolgálat azonban kiszimatolta homoszexuális hajlamait, megzsarolta és zsoldjába fogadta ; hogy a tisztes külső mögött akkora csirkefogó volt, amekkora kétkulacsos kémet még nem látott a világ — amíg le nem bukott egy "poste restante" pénzeslevélen és kezébe nem nyomták a töltött revolvert, hogy végezzen magával : nem csalás, nem ámítás. Nekem azonban mindez semmit sem tesz hozzá a színpadi történet hiteléhez, sem el nem vesz belőle. Shakespeare — nem értesületlenségből, hanem képségből — a "Téli regé"-ben a tenger partjára helyezi Bohémiát. Osborne — nem képségből, hanem értesületlenségből — úgy állítja be, mintha a homoszexualitás a K.u.K. hadsereg rákfenéje lett volna. S ez ellen történelmi ösztönöm és minden ízem-porcikám tiltakozik.

Meglehet, hogy akadtak ferdehajlamú arisztokraták, — mint a darabban Epp báró, aki palotájában évről évre megrendezi a homoszexuálisok nagy álarcosbálját dorbézolással egybekötve, — de azt már kötve hiszem, hogy ezen a tivornyán a hadsereg fél tisztikara ferdehajlamúnak mutatkozott be. Az én emlékezetem ugyan nem megy vissza olyan messzire, mint idős szomszédnőmé, aki — elnézve a női gúnyában ellejtő szépfiúkat — tudni vélte, hogy az ő lánykorában "nem így járták a minétet" ; de ahhoz eleget szippantottam a Monarchia levegőjéből, hogy tudjam — a K.u.K. hadsereg tisztjeinek döntő többsége nem fiatal pincérek és ledér kabinosfiúk után szaladgált, hanem szoknyák után. Mondjuk ki kertelés nélkül, a homoszexualitás az angolszász világ problémája, nem pedig a Monarchiáé ; és Osborne nem választott szerencsésen, amikor parabolájához színtérül a Monarchiát választotta.

A MEGHÖKKENTŐ a dologban az, hogy valahányszor közép-európai író angolokat szerepeltet, nem találja őket egzotikus lényeknek (bár az igaz, kerülje mégoly gondosan, hogy a krikettről írjon, óhatatlanul elárulja, hogy a krikettpályákon túli angol életről sincs fogalma — és itt közbevetőleg eszembe jut Herczeg Ferenc egy harcos-provinciális elbeszélése, a "Békák", amelyben állítólagos angolok oly bődületes nem angol módra locsognak-viselkednek, hogy attól minden angol olvasó a falra másznék). Viszont ha angol író — minden szökőévben egyszer — közép-európai figurákat szerepeltet, olyan egzotikus lényeknek látja őket, mintha patagónokról írna vagy hottentották érzésvilágára próbálna következtetni logarléccel vagy geometriai szerkesztéssel. Hiba volna eltúlozni a dolgokat, de a szigetország kétségtelenül távolabb van Európától, mint Európa a szigetországtól. A darabban például Hötzendorfi Konrád a bécsi Burg fogadásán társalogva, hivatlan "raisonneur" módjára, úgy próbálja történelmi és bölcseleti távlatba állítani a Monarchia szerepét és "küldetését", hogy minden szava hamis : észjárása nem osztrák, nem bécsi, nem közép-európai, s amit mond, az tartalmilag nem megy túl egy középiskolás tankönyv közhelyein.

Így hát Osborne — a színpadi "staffázzsal" — törököt fogott. Kétszeresen kívülálló : az "outsider" tétova szemével keresgéli-találgatja az Osztrák-Magyar Monarchia történelmi világát ; és az "outsider" bizonytalanságával próbálja elképzelni egy homoszexuális érzésvilágát. Alfred Redl ezredes ráadásul a szerelemben nagyétkű s olyan túlzásokra ragadtatja magát, hogy a nézőnek már-már az az érzése, hogy falánksága s nem ferde hajlama okozza vesztét. A valóságban sem ez, sem az, hanem eszeveszett költekezése, ami megint nem igazolja Osborne tételét ; hiszen a maniákus pazarláson már nem egy kém rajtavesztett, akár ferdehajlamú volt, akár sem. A darab játékideje közel négy óra, 23 képből áll s 90 szereplője van. Már ebből is látnivaló, hogy műfaját tekintve inkább afféle színpadi album, az Élet Vásárát bemutató Theatrum Universalis : "A Csirkefogó Életútja" à la Hogbart, állóképekben elbeszélve. Valóban, e krónika egyik-másik rövid jelenete oly anekdotikusan poentírozott, mint egy-egy zsánerkép ; s ha a metszet megelevenedik, akkor sem derül ki, hogy a krónika merre tart : tragédia vagy komédia lesz belőle. Persze a kóríték oly bőséges és a cselekmény oly szerteágazó, hogy alig fér el a parányi Royal Court színpadán. Már maga a függöny óriás kétfejű sast ábrázol a gyengébbek kedvéért s a változások közt a függönyre vetített szöveg tájékoztatja a közönséget, hogy a Csirkefogó Életútjának mely — s minő Állomásánál tartunk : "1882 Lemberg", "1895 Prága", "1898 Varsó", "Négy évvel később" — olyan, mint a némafilm, feliratokkal.

MEG KELL HAGYNI, e krónika bővelkedik meglepő fordulatokban. Például igazi "coup de théâtre", amikor kiderül, hogy Deljanoff grófnő — az őzike szemű Sophia, aki egy hofburgi fogadáson belebolondul Redlbe és a kedvese lesz — voltaképpen számító kalandornő, a cári titkosszolgálat ügynöke. Majdnem megrázónak hat Redl letörése, amikor megtudja, hogy Sophia az ő fiú-szeretőjéhez akar feleségül menni és a fiatalember szakítani akar vele ; de csak majdnem megrázó, mert bennem semmi visszhangot nem kelt a sebzett szívű szerelmes homoszexuális tirádája — dühkitörése az "undok" női nem ellen, amely a férfiaktól elorozza a férfiakat : "Mit tudjátok, ti nők, milyen a szeretett férfi formás bokája, szőkepihés rüsztje, finom térdekalácsa, parányi májfoltja az orra sarkában: számontartjátok-e úgy, mint én az édest, személdökének minden szőreszálát?!" Egyes kritikusok szerint Osborne, mesteri intuíciójával, itt közelítette meg legjobban a szerelmes homoszexuális érzésvilágát. Meglehet. Én nem tudom semmin lemérni, hogy intuíciója mennyire mesteri — s ez az, amire az elején céloztam : még csak vegyes érzelmekkel sem tudom követni, érzelmeim egyszerűen nem "vegyülnek". Angliában mostanság sokat beszélnek arról, hogy társadalmilag és törvényhozásilag rehabilitálni kell a homoszexualitást, mivel túlságosan nagy támadásfelületet ad minden esetleges ellenfél kémszolgálatának. Osborne darabját egyenesen azzal a szándékkal írta, hogy lendületet és nyomatékot adjon ennek a kampánynak. Természetesen az ilyenkor szokványos érvek légióit vonultatja fel ; és Epp bárónál, a "melegek" bécsi álarcosbálján, a nőnek öltözött színészek szájából sorra-rendre a fejünkre olvassák Arisztotelészt, Szókratészt, a tébai Győzhetetleneket, az ókor teljes és kétnemű szerelmi szabadságát. Rajongásom a klasszikus ókorért nem ismer határt, de az vesse rám az első követ, akiről az ilyen érvek nem peregnek le úgy, mint rólam. Szerencsére lejárt az az idő, amikor a Rómaság-béliek hanyatlásáért és bukásáért egyes-egyedül a kereszténységet okolták. Reméljük, ezzel az új divattal nem fogjuk megkapni ugyanerről a világnézeti oldalról, hogy a Nyugat megmentésére a homoszexualitás minél szélesebb körben való elterjesztését ajánlgassák, mint remediumot.

HA OSBORNE "A császárhű hazafi" című színpadi krónikájában felcsapott a homoszexualitás rehabilitációs bajnokának, akkor drámájával baj van a kréta körül. Hiányzik belőle az a lényeges ingrediens, amit Goethe — éppen a klasszikus ókor nyomán — általános emberinek nevez. A társadalmi kisebbség drámája senkit sem fog hidegen hagyni mindaddig, amíg ez az ingrediens nem hiányzik belőle. Egy aggmenház lakóinak problémáit (John Arden, "The Happy Haven") érdeklődéssel kísérem, mert még belőlem is lehet aggmenház lakója. Ha közbűntényes kóbor cigányokat telepítenek be a vadonatúj városi település egyik ikerházába, akik pokollá teszik a szomszédok életét (John Arden, "Live like pigs"), izgalommal figyelem, mert még az én szomszédságomba is telepíthetnek közbűntényes kóbor cigányokat. Ha vakokról, testi fogyatkozásúakról, talidomid-csecsemőkről szól a darab, lélegzetfojtva lesem, mert még én is megvakulhatok, lesántulhatok, az én családomban is születhetett volna talidomid-csecsemő. De ha a pederasztia szenvedélye és lírája van a színpadi krónika középpontjában, minduntalan kiesem a történetből és bejelentem érdektelenségemet. Nem zavar, ha férfitársam szőke-pihés rüsztjére valaki sóvár pillantásokat vet, de magam nem vetek. A homoszexualitás emberi, de nem általános ; becslések szerint Angliában a nyilvántartott és lappangó homoszexuálisok száma nem haladja meg az egymilliót, ami a lakosság nem egész két százaléka ; olyan zárt kisebbség, amelyet elkerül az élet főárama.

De még ennél is nagyobb baj Osborne darabjával az állásfoglalás hiánya. Példázat, amelynek sem erkölcsi, sem politikai — sem orvosélettani tanulsága nincs. Redl — hatalma tetőpontján, mint a Monarchia hírszerző szolgálatának főnöke — Varsóban találkozik Oblenszkivel, a cári titkosszolgálat főnökével. Barátságosan leisszák egymást az asztal alá, miközben megalkudnak, hogy kinek a feje hulljon le egymás kémszolgálatában és úgy csereberélik a harmadrangú titkosügynököket, mint a diót. Tulajdonképpen magasabb erkölcsi szinten van-e Oblenszki, mint Redl, ha egyszer ugyanúgy kétkulacsos kém — noha megbízói vagy nem tartják szükségesnek leleplezését, vagy tudtukkal és beleegyezésükkel kétszínűsködik ? A részeges Oblenszki naponta más hazahurcolt utcanővel csalja feleségét s Tiberiusz módjára csak a perverzióinak él, mégis, kevésbé hitvány fráter, mert nem homoszexuális ? Kevésbé hazaáruló — mert igaz ugyan (noha erről a darab már nem beszél), hogy Redl kiszolgáltatta a Monarchia felvonulási terveit Szerbia megszállására, de csak bizonyos cári katonai titkok ellenében ?

MÁRPEDIG az állásfoglalás hiánya annak a jele, hogy a különben látványos, ragyogó mutatvány — kiérleletlen s igazi mondanivalója nincs. A fél tucat homoszexuális szerelmi jelenet a színpadon viszont újfajta pikantéria csupán s nem egy világ felfedezése. Es a visszás pikantéria késztette az angol erkölcsrendészeti cenzúrát arra, hogy a darabot ne engedélyezze ; előadása csak úgy vált lehetségessé, hogy addig, amíg játssza, a Royal Court Színház klubszínházzá alakult s zártkörű előadásokat tart. Ha viszont Osborne-nak csak az volt a célja, hogy angol közönségét jóltartsa az elsüllyedt Monarchia "egzotikus" világával, akkor ez tökéletesen sikerült. S ugyan mi lehet egzotikusabb, mint egy olyan világ, ahol — horribile dictu — kezetcsókolnak a hölgyeknek ; ahol "kávéháznak" nevezett borzasztó intézményekben hízlaló — hízlaló ! — haboskávét isznak ; s ahol a morva népi lajbiba bújtatott magyar cigány Varsóban, Bécsben és Prágában, 1890-ben olyan román rapszódiát játszik, amelyet Enesco 1920 táján komponált ?

GÖMÖRI GYÖRGY VERSEI

Újmódi nomádok

Egy törzs ez, Kelettől Nyugatig. Lúdtollhegyező, eszméken karikázó, nyughatatlan nomádok, lesátorfázunk a világ minden keresztúján. Ott vagyunk mindenütt Thulétől Attikáig. Görbén néz ránk az írnok és az üstfoltozó — nekik van foglalkozásuk. Mi meg csak a valóság repedéseit foltozgatjuk. Mi is kenyérrel élünk, mint bárki más, de még inkább igével : torkunkban libeg a pünkösdi örökláng. A hivatalnok szimatol : megérzi rajtunk az elégetett kérdőívek szagát. Nem a miénk a családi tűzhely, s a békés bankbetét ; nem fog rajtunk szeretőnk kérlelése, s az aggódó anyák intelme sem. Ritka vadat kergetünk világemlékezet óta, nevét ugyan ki tudja? Országról országra üzzük : nem mintha bíznánk a hajsza sikerében — de így kívánja ezt törzsünk becsülete. Vajon s mikor lészen valahol is lakásunk ?

Keleti idill

Miután az összes csalogány nyakát kitekerték, a császár verset ír. Arany festékkel írja, ezüst ecsettel. A miniszterek és a riksakulik betéve tudják minden sorát. Mormolják magukban a nép bizalmára érdemtelen értelmiségiek is — megédesíti az a trágyahordás óráit. A szemantika behatolt a tömegek tudatába és ott anyagi erővé vált. A bordélyházakat becsukták és a rizsfejadag lett a végső szakramentum. A csalogányok után jöttek a verebek ; az óvatos baglyok önként távoztak. Megjelennek a császár versei, a klasszikusok felállnak sírjukban, kidörzsölik szemükből a homokot és finoman tapsolni kezdenek. A papírtigris ásít, körmeit nézegeti és arra gondol : milyen jóízűt lakmározik majd a megboldogult összes műveiből.

A Világválság elé

(Szerénytelen javaslat)

Vajúdó nő — rettenetes görcsök rázzák a testét. Szakállas, pápaszemes orvosok állják körül — mit szül? Nem gyereket, dehogyis : jégszekrényt. Kicsi, de takaros népautót. Háztartási cikkeket. A gyereket útközben elgázolta az új társadalom mentőkocsija. Szirénázva hozta a jó hírt : kaparj kurta, neked is lesz ! Mialatt a földteke minden táján sárgabarnafeketefehér valamint rézbőrű magzatok milliói nyivákolnak világra. Indonézia mindent kibír, még egy emberevéssel egybekötött világforradalmat is ! Jöjjön a döghalál ! A gépek gyermektelen urai a gépéhes gyermeteg túlszaporák világtömegei ellen. Dobják le ! dobják le végre ! nem a Bombát, hanem a Tökéletes Tablettát !

KERÉNYI KÁROLY

Thomas Mann Észak és Dél között [1]

NEM KÖNNYŰ akárcsak hat évtizednyire visszamenni műveltségünk történetében — még olyan helyen sem, ahol ez a történelem törhetetlen ugyan, de különös izgalmak sem jellemzik. Mégis meg kell kísérelnünk ezt a lépést visszafelé megtenni, hogy elérjük azt a nézőpontot, amelyről olyan világosan látható lesz Thomas Mann szerepe Európa szellemi formálódásának egyik mozgalmas korszakában, mint sehonnan másunnan.

Ugorjuk át először is azt a tíz évet, amely elválaszt minket a vele való utolsó találkozástól éppen itt. Olvasom följegyzéseimet arról a napról : *"Húsz és után ismét, mint a Belvárosi Színházban Budapesten — a zürichi Schauspielhausban! Bruno Walter Mozart 'Kis éji zenéjének végtelensége előtt ... Dirigáló sziluett : öreg háta meghajlik a varázs előtt, amelyet felidéz. A Másik, az Igazi, azután jelenik meg, észrevehetően nehezen beszél és olvas, fáradtan annyi ünneplés után, azt mondja egyszer — megrázó történelmi mélységből — müncheni közönség — zürichi helyett. De amit fölolvasásra választott ! Krull védelmezi a szerelmet. A parodikus parodizálva dicsér. De — h o g y a n dicsér ! És a szerelmesek pártját fogja..."*

A "parodikus" szót gondolatban ily röviden "az arany paródiá"-ra értettem, a meghittségnek és distanciának, a sugárzani-engedésnek és nem-vele-elégésnek arra az egyedülálló ötvözetére, arra a nagyon emberbaráti találmányra, amely a valódi régi mitológiai tréfákban már "Az elcserélt fejek" előtt régen megvolt. Mennyire igazolódott ez az arany emberbarátság ebben a felolvasásban ! S mennyire bevált a régi mondás : "Aliter pueri Terentium legunt, aliter Grotius — másként olvassák Terentiust a gyermekek, másként egy nagy tudós!" Most ennek így kellene hangzania : "Másként olvassák Thomas Mannt az irodalom-teoretikusok, másként ő maga !" Ki volt az, aki nem sejtett — vagy legmélyebben mégis sejtett? — *utolsó* elolvasásul Krull szerelem-apológiáját választotta? Talán az az ironikus, akinek őt az irodalom-teoretikusok tartják ? Nem sokkal inkább egy félelmetes elbeszélő, egy apolloni epikus, túl éles szellemének azzal az önfegyelmével, melynek *kíméletes* formája éppen az irónia volt? Végül is léte értelmét tárta fel nekünk!

NYÍLT DEKLARÁCIÓ volt ez és egyidejűleg önkéntelen értelmezése saját életének, a szerelemnek ez a megvédelmezése, amely most megkönnyíti nekünk, hogy visszapillantva jobban megértsük a korai Thomas Mannt is és a koraiból az egészet. Mégis úgy tűnik, hogy az a majdnem elfeledett állomás, amelyről azt hiszem, hogy onnan sokkal inkább lesz látható Thomas Mann szerepe műveltségünk történetében, mint másunnan, rendellenes dolog volt : rendellenes formája és tartalma, — drámai formája és szigorúan történelmi tartalma miatt egyaránt. Egyetlen drámájának, a "Fiorenzá"-nak formáját maga Thomas Mann magyarázta a tartalomban rejlő dialektikával és az irodalom-teoretikusok számára könnyű játék adódik itt : visszavezethetik a tartalmat a szellem és az érzéki szépség, a szellem és az élet dialektikájára, vagy még egyszerűbben : a szellem és természet örök ellentétére, "minden ellentétek ellentétére" Thomas Mann saját szava szerint. Ez az ellentét őt, mint ismeretes, egész életén át foglalkoztatta. A történelmi öltözetnek ezzel szemben csak nagyon alárendelt jelentősége volna.

De milyen különös volna akkor — majdnem megdöbbentő —, hogy Thomas Mann jelmezek útján, reneszánsz-figurák révén, akiknek maguknak is csak egy sovány és Thomas Manntól később olyan egészen más alkotásokban variált dialektika öltözékéül kellett szolgálniok — mintegy hamis zászló alatt tartotta volna bevonulását európai műveltségünkbe, abban az időben, amelyben a "Buddenbrooks" és "Tonio Kröger" Németországon kívül még alig volt ismeretes. Emlékszem, hogy Thomas Mann nevét először, — és ez is csak 1915-ben volt, — egy nyers zsákvászon kötésű, "Fiorenza" című vékony könyvecskén olvastam. Hova illett besorolnom a szerzőt ? Az írók, akik éppen akkor, pesti diák koromban műveltségemet az olasz reneszánsz irányában szélesítették, Jacob Burckhardt és Conrad Ferdinand Meyer voltak. Látszólag ezekkel alkotott Thomas Mann hármas csillagzatot, amikor szellemi látókörömben feltűnt : hármasság, melynek összetétele innen, a pontról Észak és Dél között, egyáltalán nem látszik véletlennek. Jacob Burckhardt azt a művét, amelynek szerzőjeként most gondolok rá, a "Reneszánsz Kultúráját", a zürichi Wasserkirche egykori könyvállványai között készítette elő; a másik kettő a végső kikötőt, a nyugalmat, Kilchbergben találta meg.

NEM VOLT EGÉSZEN HELYTELEN ezt a hármasságot konstruálni ! Ifjúkori tévedés is volt természetesen, — de csak annyiban, amennyiben Thomas Mann drámai kísérletének valódi történelmi jelentősége akkor még nem volt fölismerhető. A drámai kritika nemcsak a távoli múltra vonatkozott, hanem az izgalmas jelenre is ; bizonyos értelemben a jelmezre magára is s mindenekfölött arra a nyugtalanító állapotra, amely az öltözet mögött rejtőzött. Egészen izgalmak és belső nyugtalanságok nélkül nem tud meglenni a műveltség, ha életben akar maradni. A műveltség — nagy és kedves fogalom Thomas Mann számára, — volt a 19. század európai emberének az a középponti életformája, amelytől s amelynek, mint ideálnak a hatásától várták valamennyi életforma emelkedését. De a századfordulón Európa műveltségének elemei, amelyekről a 19. században még azt hitték, hogy elhatároltan kell egymás mellett megállniok, forrongásba kerültek és forrongásba s egy mindent összekeverő erjedés folyamatába jutottak ezeknek az elemeknek északi és déli alkatrészei is. A művészi elemben a déli uralkodott. A vallásosban, amennyire ez az elem akkoriban egyáltalán tudatos volt, inkább az északi : a protestáns komolyság, sőt még a katolicizmusban is valami rokon, egy inkább északias, mint délies árnyalat. Ami azonban egy harmadik elemet illet, a történelmi tudatot, az Jacob Burckhardt óta határozottan dél felé orientálódott. Burckhardt a reneszánszot ezzel a szándékkal ábrázolta : "amennyiben a modern ember anyja és hazája lett." Ezek voltak II. Miksa bajor királyhoz intézett szavai, aki őt müncheni építkezései érdekében írásra ösztönözte.

De *mennyire* értette Burckhardt, vagy még inkább — milyen természetes volt még az ő számára, hogy megőrizze a határokat! Egyfelől állt az odaadás a művészettel és szépséggel szemben, — másfelől a megvesztegethetetlen történelmi tudás és önmagában, mindettől függetlenül a protestáns lelkiismeret, a vallás dolgaiban való saját ítélet. Itáliától Burckhardt olyan benyomásokat fogadott be, amelyek — így írta egyszer — "több, mint természetes erővel" szóltak hozzá : *"ilyen alkalmakkor erős szívdobogást éreztem, — megilletődés volt ez és lenyűgözöttség ? Vagy ... szépérzékem sejtette rokonságát a széppel a külső világban?"* Műalkotások és déli tájak szépségének ily erős élményével szemben, amelylyel Thomas Mann-nál a zene élményét lehetne hasonlítani, északon minden utánzat a hamisítás jellegét kellett hogy fölvegye. Conrad Ferdinand Meyer elképzelt magának egy ilyen utánzatot és mi volt az ő még tisztán választó, művészi, vallásos és történelmi érzéke számára az eredmény ?

Olvasható a tervnek maradt "Der Dynast" vagy "Der letzte Graf von Toggenburg" című novella töredékében. Egy szüretet mond el az "ifjú Rajná"-nál, ahol a folyó elhagyja Churt. Túláradó jókedvből megpróbálnak 'all'antica, alla Romana, alla Napoletana" szüretelni. *"Lányok és fiúk ujjongó körtáncban taposták a nedvüket lövellő bogyókat ; de nemsokára megcsöndesedtek a mozdulatok és megbénultak a lábak, lehet, mert a mezítlábas fiúk és lányok maguk érezték, mint válik a déli szokás szemérmetlenné az északi ég alatt, vagy mert a szemlélő parasztok gúnyos és megvető arckifejezéssel vették körül ezt az antik-utánzást s ez zavarta a féktelen jókedvet. Abbahagyták."*

EZZEL Thomas Mann álláspontját is előrevetítettük, amelyet akkor már a két svájci természetességével nem lehetett képviselni. Azok — mindegyik a maga módján — megindítottak valamit, ami a századfordulón a műveltség elemeinek említett forrongásában, csak *valamivel* északabbra a svájci határtól, utánzó törekvéssé lett, egybekötve a reneszánszkori "Gewaltmensch" típusának — (ez volt Burckhardt kifejezése) — felidézésével. 1900 óta foglalkozott Thomas Mann egy dráma tervével. A fiatal író nagyobb hatást várt egy színdarabtól, mint a még a kiadónál fekvő, túl hosszú családregénytől. Címe : "König von Florenz" lett volna. A címet a szerző szándékos kétértelműséggel választotta : *"Krisztus és Fra Girolamo egyek"* — így áll ez egyik, a fivérének, Heinrichnek szóló levélben —, *"személyükben a lángelmévé lett gyengeség kényszeríti uralma alá az életet"*. Nem a reneszánszkori "Gewaltmensch" dicsőítését akarta, habár a formulázás Nietzschére támaszkodik. A drámához Burckhardt "Cultur der Renaissance"-át olvasta és Villarit, Savonarola Burckhardt mellett említhető, vele egyidejű életrajzíróját. Thomas Mann fia volt és fia maradt a letelt, szilárd műveltségű évszázadnak. Róma és Palestrina, melyek akkor már mögötte voltak, nem ébresztettek mértéken felüli szimpátiát benne a szépség iránt, inkább az ellenkezőjét : közeledést a "rettenetes keresztény"-hez, a szép ellenségéhez. Majdnem úgy lépett a századfordulón a müncheni erjedésbe, mint egy Rómából visszatért második, időszerűbb, Nietzschét olvasó Luther.

A DRÁMA hosszú érésfolyamaton ment át, mielőtt megjelent a "Neue Rundschau" 2. évfolyamában, 1905-ben "Fiorenza' címmel. Ugyanabban a füzetben ábrázolta megelőzően, mintegy bevezetésképp a darabhoz, egy tudós irodalomkritikus "a modern reneszánsz-érzést". Biztosan azt gondolták a szerkesztőségben, hogy ismét csak arról az érzésről van szó, amelynek az európai irodalomban már nevezetes képviselői voltak. A tisztán irodalmi felfogás kiegészítését, amely szerzőjének tudatában is a drámához tapad, maga Thomas Mann szolgáltatta nyomtatott formában, korábban, mint ahogyan "Fiorenza" és az említett esszé megjelent.

"Pillants magad köré," — ez irányulhatott volna az esszéista felé is, — *"nézz a könyvesboltok kirakatába ! Ilyen címek akadnak szemedbe : 'Lakásművészet a reneszánsz óta', 'A színérzék nevelése', 'A reneszánsz a modern iparművészetben', 'A könyv, mint műalkotás', 'A díszítő művészet', 'Éhség a művészetre' és tudnod kell, hogy ezeket az ébresztő írásokat ezerszámra vásárolják és olvassák, és hogy esténként ugyanezen tárgyakról telt házak előtt beszélnek...*

Ha szerencséd van, személyesen találkozol a híres nők egyikével, akit a művészet közegén át szokott látni az ember, eggyel ama gazdag és szép hölgyek közül, mesterséges Tizian-szőkeségben és gyémánt ékszerekkel, akiknek bódító vonásai egy zseniális portrétista kezén át az örökkévalóságba mentek át és akiknek szerelmi életéről beszél a város — farsangkor művész-ünnepélyek királynői, kicsit kendőzve, kicsit kifestve, nemes pikantériát sugározva, tetszelegve és imádandóan. És nézd, ott jön kocsijában kedvesével egy nagy festő fölfelé a Ludwigstrassen. Az emberek mutogatják egymásnak a fogatot, állva maradnak és utánanéznak a párnak. Sokan köszönnek és nem sok hiányzik, hogy a rendőrök sorfalat álljanak.

A művészet virágzik, a művészet uralkodik, a művészet rózsákkal körülfont jogarát tartja a város fölé és mosolyog. Általános a tisztelettudó érdeklődés a fennmaradása iránt, sokoldalú, szorgalmas és odaadással teli gyakorlat áll a szolgálatában, a vonal, a dísz, a forma, az érzékek, a szépség nyíltszívű kultusza uralkodik... München sugárzott."

MÉG EGY IDÉZETET iktatok be, nem Thomas Manntól, hanem egy nem irodalmár feljegyzéséből, egy álarcos felvonulásról 1904. farsang keddjén, amelyet egy városszerte ismert költő görög ruhában vezetett : *"Mindenki az utcára özönölve, kék az ég a déli nap alatt, kék-fehérek a zászlók, mámor minden emberen, ami talán soha nem volt még így, mint azon a feledhetetlen napon".*

Így hangzik ez naivan, irónia nélkül és a valódi földrajzi helyzet félreismerésével. De hallottuk, hogyan írta le Thomas Mann az Újfirenzét, amelynek egyik építője II. Miksa volt ! "Glaudius dei" című novellájában festette le, nem minden túlzás és irónia nélkül, de éppen azért igazabban, a várost, amelyben bizonyos időkben "Fiorenza" a jelmez-darab jellegét egyszerűen elvesztheti! Egy második Savonarolát léptet föl a Schellingstrassén, mint a novella hősét, "a város jelmez-szabadságában" kámzsában és fekete köpenyben és az Odeonsplatz egy ismert műkereskedésében egy túl érzéki Madonna-kép miatt, amely a kirakatban állt, egy kis botrányt rendeztet vele.

Ez mind a régi Európa műveltségének keretében játszódott le, amelyben Észak és Dél együttműködött. De csak azért lehetett, hogy ez megtörténjék, vagy hogy kitalált formájában hihető legyen, mert határok omlottak le és korábban szétválasztott elemek keveredtek össze. Nemcsak a művészet és vallás között dőlt le a határ, hanem a múlt és jelen közt is. Az antikizáló költő-ünnepeken, a "Gewaltmensch" típusát teljes komolysággal idézték föl. Nemcsak a "condottieri"-t nevezte így Burckhardt, hanem egy soktehetségű ezermester művészt is. A fölidézőkhöz tartozott Dante és Julius Caesar jelmezében egy költő, akit inkább tiszteletből nem említek meg. De elhallgatom két, kezdettől fogva ambivalens figura nevét is, akik közül az egyik a hitlerizmus őrült tanítómesterévé, a másik intellektuális segítőjévé lett. Északi komolyság keveredett észrevétlenül és végzetesen a déli játékba.

ÉSZAKI HATÁRÁTHÁGÁS jelentkezett abban is, amit a déli ízlés nem engedett volna meg : egy titkosabb szférában. Nem tudom, hogy a költő, aki a "Fiorenzá"-n dolgozott, erről öccsétől hallott-e. Viktor Mann meséli nekünk, amit egy zárt társaságban látott és amit emlékezetében a "kozmikusok" nevével köt össze :

"Egy lila bársonyruhába öltözött hölgyet kértek esdekelve hegyesszakállú, gérokkos urak, hogy a 'szent cselekményt' hajtsa végre. A hölgy a szomszéd szobából nyöszörgő csecsemőt hozott ki és egy hirtelen odaállított, trónszerű székre ülve, mellét nyújtotta neki ... Rajongó társaság vette körül a fiatal anyát, mint a jászolt a pásztorok. Valaki mintegy csak lehelve mondott valamit 'Madonná'-ról és 'Botticelli'-ről és egy gérokkos kezét áldozati kehelyként emelve föl, féltérdre ereszkedett."

Az öltözet bizonyítja, hogy ebben a "szobatiszta bohém társaságban" — így nevezi őket Viktor Mann, — semmiképpen sem farsangi tréfáról volt szó. "Fiorenza" sem volt farsangi játék. A Savonarola-témát, a müncheni jelenre alkalmazva, Thomas Mann a "Glaudius dei" című novellájában használta fel. Drámájában magas művészi és irodalmi célt tűzött maga elé — tudatosan nem is az irodalom megszentelő hatását, amelyről a "Tonio Kröger"-ben van szó, hanem artisztikus hatást. A reneszánszfestmények után ábrázolt öltözékek hajszálpontossága szinte már a csendes irónia benyomását kelti és ezzel distanciát is hoz létre. Tudatosan, vagy öntudatlanul konkurrenciába került a költő a legfinomabb irodalmi művészet síkján a Müncheni Egyetem egyháztörténészével, Joseph Schnitzerrel, aki a "Historisches Jahrbuch" 1900-as évfolyamában ugyancsak Münchenben közölt e címen tanulmányt : "Savonarola Lorenzo Medici halálos ágyánál" és azt nagyon is irodalmi módon vezette be :

"1492. *áprilisának első napjaiban történt. Ismét bevonult a tavasz az országba, egész Toscanát mintegy tündérkezek egyetlen kertté változtatták, tele illattal és virágzással és színpompával, alig tud a szem betelni mind e gyönyörűség látásával, fűszeres lehelet emeli a könnyedén lélegző keblet, életöröm és életerő hatja át a megifjuló tagokat. És e szép ország uralkodója, Lorenzo Medici, nyugágyán fekszik, elragadó villájában Careggiben, bár évei teljében, mégis menthetetlenül a halál zsákmányaként, heves fájdalmaktól gyötörten, lázborzongástól reszketve, csontvázzá lefogyva, utolsó órájával nézve szembe. Ágyánál áll egy törékeny alkatú dominikánus, élesen hajló sasorral és lángoló szemmel : Girolamo Savonarola. Két világnézet képviselői ők, akik szemben állanak : Lorenzo, a finoman képzett műértő, a világ élvezeteinek örvendő, gyönyörre vágyó, uralkodáshoz szokott államférfi és Girolamo, a szigorú szerzetes, a bűnbánat prédikátora, a bátor reformátor, aki az emberektől való félelem nélkül és személyekre való tekintet nélkül ostorozza a bűnt, ahol csak éri. Hogyan fog ez a két ember egymástól elválni?"*

(*Folytatás a 12. oldalon*)

(1) A zürichi Schauspielhausban az író halálának 10. évfordulóján tartott német nyelvű előadás magyar szövege.

REZEK ROMÁN

Vallomás « Az isteni miliő » fordításáról

VÉLETLENNEK KÖSZÖNHETEM, hogy találkoztam Teilhard fordításának izgalmas problémájával. Bolgár László adta kezembe a *Gondolatok a boldogságról* című híres szöveg fordítás-kísérletét. Jó fordítás volt, de persze küszködött Teilhard sajátos kulcsszavainak tolmácsolásával. Elővettem a francia eredetit. Elámultam. Megéreztem, hogy zseni szíve lüktet a fegyelmezett francia szövegben. Elkezdődött az a titkos viszony, amely Teilhard lelkével mindmáig elválaszthatatlanul összeforraszt.

Ez 1961. telén történt. Bolgár fordítását az "Ahogy Lehet" 1962. január-februári száma közölte. Akiknek füle van hallásra (— például az Auszträliában élő Nagy Kázmér —) azonnal fölismerték, hogy itt rendkívüli szellem tolmácsolásáról van szó. Közölte is lapjában az egész fordítást.

Lázas feszültséggel olvastam végig Teilhard könyveit s a róla akkoriban megjelent, még eléggé tapogatódzó tanulmányokat.Amint a *Le Milieu Divin* 158. lapjához értem, a Nagy Egyesülésről szóló fejezethez, odaírtam a lap szélére : "Ezt a könyvet magyarra fordítom!" — Ez 1962. november 27. éjszakáján történt. December 2-án kezdtem a fordítást. Két munkaeszközöm volt : Quillet háromkötetes francia-francia magyarázó szótára és a Magyar Nyelv Értelmező Szótárának hét kötete. Ma is szerencsének tartom, hogy nem használtam francia-magyar szótárt.

1962. karácsonyán pontot tettem az írógépszalagra és a hangszalagra is, amelyre fölvésztem az egész magyar szöveget. Ez a hangszalag volt sokak veszte. Mert aki csak utamba vagy szobámba került, nem menekült előlem : ha nem is mindig az egész ötórás szöveget, de részleteket meg kellett hallgatnia fordításomból. Hallgatóznia kellett, hogy egy-egy jelző vagy ige tetszik-e neki, mással helyettesítené-e ...

KÉT ÉVEN ÁT FOLYT ez a kísérletezés. Fordítói munkám a szó teljes értelmében "teilhardi csoport-munka" volt. Figyeltem, miért tetszik a "Citroën"-nél dolgozó magyar munkásnak az a szó, amely zavarja Cs. Szabó fülét. Gonoszul mosolyogtam magamban, amikor Gara László egy-egy javaslatára legyintett Keszei István. A magyar nyelv mélylélektanának hetedik bugyrában kalandoztam, amikor sejtettem, hogy két fiatal költő jelzői miért találkoznak. Pilinszky János együttében olvasta végig a 70 gépelt oldalt. Mikszáth Antallal (a Kálmán unokájával) két órát töltöttem egy tízsoros részlet végleges rögzítésén. Kibédi Varga Áront "összeugrasztottam" Gara Lászlóval és Cs. Szabó Lászlóval a "balzsam"-szó fölötti vitában. A Mikes Kör fiatal esztétáinak a 63-as találkozón olvastam fel részleteket : Karátson Endre fél órát töprengett a könyvet záró öt sor miatt, egy másik viszont egy párizsi estén folytatta a szinonímák áradatának fékentartását. A fiatal írók közül ketten azonnal reagáltak a teilhardi szöveg magasfeszültségére. Dékány Károly csak ámulva integetett : még a stílus is ökuménikus... Teilhard és a protestáns költészet között. A Pax Romana találkozókon lejátszottam hangszalagról az egész (— immár harmadszor átdolgozott —) szöveget ; figyeltem, hogy mennyire zavarja az idősebb papok fülét, de mennyire összevág a fiatalok képvilágával. A párizsi csütörtök-estéken a törzstagokkal vitatkoztam két hónapon át, és első alkalommal Csécsy Magda dicsért meg azért, hogy minden harmadik mondatban magyar szóképekkel fejeztem ki a francia analitikus formulákat. Aggódva lestem, melyik szón akadnak fenn a hazulról Párizsba látogatók. Rónay György még mindig fölöslegesnek érzett néhány határozott névelőt, s azt találta kicsit erőtlennek, amire — Szabó Ferenccel ellentétben — legbüszkébb voltam: az igék feszültségét és helyét a mondatokban. Amit Vajay Szabolcs szépnek talált, azt Korondi András elvontnak ítélte. Nyéki Lajos vakációjának felét töltötte azzal, hogy sorról sorra összehasonlította a francia eredetivel. Ugyanígy, Szabó Ferenc az első, aki hitt a hihetetlennek : készen áll *Az isteni miliő* magyar fordítása. Juhász Mária (a volt Síknövendék) a Magyar Alföld nyelvét csempészte ajánlatába, amikor még magyarosabbnak kívánta a fordítást. Madame Charmet legalább húsz helyen figyelmeztetett, hogy a francia eredetiben több az értelmi teltség, mint a magyar megfelelőkben. Gara László a "közeg" szót ajánlotta a *"milieu"* fordítására, mert még nem ismerte Teilhard lelki atmoszféráját. Egy fiatal protestáns lelkész a "megigazulás" meg a "lelkivé-válás" kegyelemtani összefüggésére hívta fel figyelmemet. Eszterházy Lujza csak hallgatott s ezt mondogatta : "A magyar szebb, mint a francia". — Igazi alázatossági gyakorlat volt számomra a régi Kalot-vezető hangos kifakadása is.

ÍGY JÁRTAM egyik lélek ajtajától a másikéig. Kicsit már cinikussá fajult benső kuncogásom, amikor hatodszor-hetedszer húztam át egy-egy jelzőt, mert minden második "páciensem" éppen az előző átírást találta rossznak. Csakhogy a magyar szöveget nem lehet szinonímákat elsoroló zárójelekkel teletűzdelni. Egyetlen szó maradhat a végleges változatban. A változatok új változatait majd fölfedezik a kritikusaim.

Aki már kísérletezett Teilhard-fordítással, az elhiszi, hogy csak két szó jellemezheti ezt a feszültséget : "travail passionnant", vagy ahogy ma mondom Brazíliában : "apaixonado". Izgalmas és boldogító szerelmi viszony. És ha ma valaki fennakad a kis könyvben található 40-50 szokatlan jelzőn vagy kötőjel-használaton, úgy fáj ez nekem, mintha nagynénik szólnának bele diákszerelembe.

Végleges meggyőződésem, hogy *Az isteni miliő* magyar szövege végnélkül alakítható. Mint ahogy Teilhard is "hidegítette" érzelmi tónusát, amikor élete alkonyán végigtekintett ellenfelei gáncsvetésein és saját lelkének higgadásán. De valamit sosem változtatott : *"Ma, negyvenéves szünet nélküli elmélkedés után is azt érzem, hogy pontosan ugyanazt az alapvető látomást kell bemutatnom, ugyanolyan szenvedélyességgel".*

TUDOM, hogy hűtlenséget jelentene Teilhard iránt, ha valaki hidegebb, tompítottabb hangszerelésű fordítást készítene, — mert a szó szoros értelmében megölné Teilhard forrongó és feszült lelkét. Ezért vagyok képtelen elfogadni azok szemrehányását, akik azt állítják, hogy "egy fokkal följebb hangoltam" érzelmi feszültségét. Aki alaposan olvasta leveleit, elmélkedéseit is, nem hiszem, hogy meghazudtolna. Nyakas meggyőződésemet újabb és újabb Teilhard-kötetek igazolják. Ha leszürkítenénk stílusát, olyanok lennénk, mint az a bencés rendtársam, aki — ez esetben jogosan — piros és kék ceruzával vágta oda Prohászka szövege margójára : "Ez német fordítás!" Azt is tudom, hogy Teilhard *Az isteni miliő*-t nem Vigny stílusában akarta írni, mint például *Az anyag lelki hatalma* című 1919-es látomását. Nagyon érzem, hogy *Az isteni miliő* fordításának egyik problémája a lángoló imák és a magyarázó részletek összhangba szervezése. Fordításom elkerülhető és elkerülhetetlen hibáit jól ismerem. Olvastam *Az emberi jelenség* hazai fordításának teljes szövegét. Láttam Márkus György és Tordai Zádor tanulmányának lapos fordítás-kísérleteit. S ha mindenütt szabad volna a magyar sajtó, elképzelhetném azt a stílus-vitát, amely a régi "Nyugat" fordítói versengéséhez lenne hasonló, de most már Teilhard tíz sora felett.

MOST CSAK EGYET a sok probléma közül, éppen a "miliő" szó kérdését. Dienes Valériával két éve folyik a vitám, mert ő a címben — és mindenütt — "erőtér"-rel fordítaná. Készít is egy kis tanulmányt — a saját véleménye igazolására. Csak közlöm az én érveimet :

A "miliő" szóba főleg az idősebbek ütköznek, akik valamikor otthon megszokták a "mi miliőnkben" (az elegáns világban) a "rossz miliőből származik", stb. kifejezéseket. Én ilyenkor valami úri kaszinó ajtajában érzem magam, ahová nem engednek be ... de utánam kiabálnak, hogy *"vous n'êtes pas de notre milieu!"* ... A magyar "miliő" szónak ilyen leszűkítése tökéletesen ellenkezik Teilhard humanizmusával és "divinizmus"-ával is. Mert hát mi is számára a *Milieu Divin*? Több, mint a *"Race, Moment, Milieu"* utolsó szava. Több, mint a Magyar Értelmező Szótár "környezet"-e. (S persze nem "asztalfutó", ami a magyar miliő szó második jelentése.)

Eddig teljesen egyetértünk Dienes Valériával. Viszont számára a francia *milieu* föltétlenül — és csakis — "erőtér" lehet Teilhard magyar fordításában. Számomra ennél is sokkal több. Igaz, az "erőtér" már jól megközelíti Teilhard szavának tartalmi teltségét. Használni is kell a fordításban több helyen. Még az sem volna nagy baj, hogy az "erőtér" helyett olyan magyar szó *kellene*, amelyben a "tér" mellé az "idő" képzete is társul. Az igazi nehézség akkor kezdődik, amikor a Teilhard-féle *isteni* miliő óriási gazdagságával találkozunk, és teljességét egyetlen szóval kell érzékeltetnünk. Mert Teilhard számára a *milieu divin* : isteni forrás, amely valójában "pontszerű" (tehát nem "tér"), de amely mégis kiárad (tehát erőtér is), atmoszféra (tehát környezet is), közepe mindennek, végtelen sugárzása a dolgokat belülről világítja át (diafánia), talaj is (tehát valamiképp közeg is), gyújtópont, amely felé összpontosul minden létező ; mindent beburkoló, mindenüvé kiáradó és mégis mindent túl is szárnyaló, azaz transzcendens Valóság, Forrás és Végpont egyszerre (tehát nemcsak erőtér), a világmindenség végső pontja, cselekvő és átalakító erő (tehát megint erőtér is), amelyben élünk, mozgunk és vagyunk... Egyszóval : a mindenség isteni központja, amely az öröktől fogva létező Igének földön megjelent megtestesülése, Jézus Krisztus, aki az Oltáriszentségben még valóságosabban hat, mint a kozmikus erőkön át, de akinek Misztikus Teste valamiképp az egész világ színeiből áll...

A FORDÍTÓ SZÁMÁRA tehát két lehetőség marad : *erőtér* szóval fordítani a francia *milieu*-t, de ekkor a tetszetős modern szóval panteizmus felé szűkíti le a szó tartalmát. Avagy pedig : használni a magyar miliő szót, de akkor elvárja olvasóitól, hogy ezt a francia eredetű kifejezést végtelenre tágított értelemben használják.

Dienes Valéria követelése : az "erőtér" szó foglalja magába a francia *milieu* szó teilhardi gazdagságát.

Az én ajánlatom : a magyar "miliő" szó Teilhard olvasásakor öltse magára az isteni miliő teljes tartalmi végtelenségét.

Ezért választottam a magyar kötet címéül ezt a Szent Pál-i két szót : *Benne élünk*. Ez pontosan kifejezi Teilhard egész misztikáját.

---

* *"Az isteni miliő", Az "Ahogy Lehet" kiadása, Párizs-Bécs, 1965. 164 lap.*

Thomas Mann Észak és Dél között

(*Folytatás a 11. oldalról.*)

ÍGY ÁLLT A KÉRDÉS a historikus előtt és így hangzott végül a drámaíró számára is. A tudósnak a történeti igazság volt fontos, de a következtetés is, amelyet le kellett belőle vonni. Ő a maga útján "modernista" lett, el kellett hagynia a katolikus egyházat és fakultást kellett változtatnia. Thomas Mann-nak ugyanazzal a témával kapcsolatban valóban csak a művészi teljesítmény, — a szépség-teljesítmény lett volna fontos ? Lehetséges lett volna ez a századforduló utáni műveltségi helyzetben egyáltalán ? Csodálkozott, amikor a müncheni "Fiorenza"-előadás után katolikus oldalról erősen megtámadták, mint az olasz reneszánsz dicsőítőjét. 1912-ben fogalmazta meg álláspontját, amelyre már 1900-ban helyezkedett "a legmélyebb békében, a dolgok látszólagos stabilitása mellett", amint 1955-ben hozzáfűzte. Hallgassuk meg ezt a formulázást : *"A költő maga a szintézis. Mindig és mindenütt a szintézist képviseli : a szellem és művészet, a megismerés és alkotás, az intellektualizmus és az egyszerűség, az értelem és a démonizmus, az aszkézis és a szépség békességét egymással — a Harmadik Birodalmat"*. Azóta a "Harmadik Birodalom" kifejezés más értelmet kapott. De ez a jellemzés a műveltség síkján nem ugyanazt mondja-e ki, ami egy 1934-ből való levél gyakran idézett mondataiban nem csupán szellemi mozgalmakra vonatkozóan áll? *"Én az egyensúly embere vagyok. Ösztönösen balra dőlök, ha a csónak jobbra akar kiborulni — és megfordítva."*

1900-ban Thomas Mann Savonarola oldala felé dőlt, de akkor sem hagyta a mérleg egyik serpenyőjét a másik kárára olyan döntően alásüllyedni, hogy a darab elvesztette volna intelem-értékét — hadd mondom ki : morális műveltség-értékét — későbbi idők, egy ellentétes történelmi helyzet számára. 1955-ben már leszögezte, hogy ebben a "szinte-drámában" — így mondta igen óvatosan, — *"volt valami előrevetített, ami a drámát az 1919-es, vagy 1920-as szellemi helyzettel rokonabbá teszi, mint az 1904-essel"*. És így folytatta, tekintettel már a mi éveinkre : *"nem élünk-e még izgatottabban és feszültebben, mint annak idején, mikor Ferdinand Onno Bécsben a kifejezés feledhetetlen intenzitásával alakította San Marco priorját, a krízisnek, ideológiai hatalmi harcoknak korában, amikor egy politikai dominikánus lelkiség aszkétikus-diktátori szelleme, melynek vonzóerejét egészen nem tagadhatjuk le, fenyegetve emeli föl öklét a 'szabadság', a 'szépség', az esztétikai magas kultúra s az érzékek boldogsága ellen is ? Lorenzo Magnifico halálos ágyánál nem hiányzanak az erre való hasonlatszerű vonatkozások."* A bécsi "Fiorenza"-előadás alkalmával találta meg a modellt második Savonarola-változatához is, Leo Naphtához, a kommunista jezsuitizmus képviselőjéhez. A "Varázshegy"-ben végül is pisztolyt adott a kezébe, hogy a humanistával vívott párbajban dühből és impotens becsvágyból öngyilkos legyen.

DE KIT ÁLLÍT a pártok fölé ? Ki tartja "Fiorenzá"-ban a mérleget ? Fiore az, Lorenzo királyian szeretett asszonya, aki után *majdnem* nevét kapta a dráma, mivel ő egyben a várost is megtestesíti, Firenzét, szebb néven Fiorenzát, akinek kegyéért versenyez az uralkodó és a szerzetes. A Fiore nevet a költő merészen Fiorenzával rokonnak fogja föl. Fiore a birtokosa a szerelem hatalmának, amelyet testi megjelenése sugároz, "drága és csodálatos mesterműszépsége", amint a költő utasításul adja, — egyáltalán nem hetéraszerűnek, hanem egy szembetűnő anyai vonás kiemelésével. Arcképét a költő egy előkelő florenzi hölgy Ghirlandaio portréjáról másolta pontosan. A szemöldök hiányát lehetne még leginkább hetéraszerűnek tekinteni. Ami Thomas Mannt nyilvánvalóan sokkal inkább megragadta, az a kéz nyugodt tartása volt "az előredomborodó testen". Így jelenik meg Fiore, utoljára "csodálatosan, a gyertyák fényében, a legfelső lépcsőfokon". Lorenzo, akiben szellem és szépérzék egyesült, kielégítette, míg Savonarola föl nem merült, egy még erősebb és föltétlenebb szellem igényével. A durva kéjencet, Piero Medicit visszautasítja. De San Marco priorja sem fogja semmi formában sem Fioret örökölni, mert a szerzetes hatalomvágyán átlátott. Parancsa számára : *"Vissza! Szűnj meg akarni, ahelyett, hogy a semmit akarnád! Hagyd a hatalmat! Mondj le! Légy szerzetes!"* A tanács Schopenhauertől származik. De ezt a magasabbrendű, majdnem isteni szót az mondja ki, aki a szerelem hatalmát birtokolja. A költő kezébe adja a koronát. A legfelsőbb bölcsesség birtokában ő van és a prédikátor sorsát előre látja. Az aszkéta ábrázolása dicséret is — de akit a költő igazán dicsőít, az a szerelem nagy istennője, flórenci öltözetében.

Ez már akkor történt, amikor a drámaíró Thomas Mann az európai műveltség önkéntelen védelmezőjének szerepét ösztönösen átvette — átvette az egyensúly embere, az Észak és Dél közötti egyensúlyé is, egy szilárd és biztos szellemi szintézisbe, amelynek napjainkban sem szabad feledésbe menni. Ebben a veleszületett szerepében akartam itt ünnepelni a Feledhetetlent, egy még fél évszázad után sem betelt olvasója hálájával.

FENYŐ MIKSA

NÉHÁNY EMLÉKEZŐ SZÓ BAJCSY-ZSILINSZKY ENDRÉRŐL

A MÚLT ESZTENDŐ az évfordulók esztendeje volt. Ötven év múlt el azóta, hogy az első világháború kitört. "A fények kialudtak Európában" s azóta sem gyúltak ki újra. Aztán a második világháború gyászos évfordulói : húsz esztendő múlt el azóta, hogy a nácik világhódító körútjukon súlyosan megveretvén, maradék erejükkel még végzetes csapást mértek Magyarországra. A Yaltai összeesküvést is — gondolom — húsz év előtt szőtték, erről is meg kellett emlékeznünk ; attól tartok, még soká nem is feledkezhetünk meg róla. S hány gyászos hírt hozott el húsz év előtt az Angol Rádió búvóhelyemre s ezek között számomra egy igen gyászosat : Szálasi bírósága Vitéz Bajcsy-Zsilinszky Endrét halálra ítélte s az ítéletet 1944. december 28-án végrehajtotta.

Az idén áprilisban jeleztem is egy Irodalmi Újság-beli cikkemben, hogy majd írok róla, Zsilinszky Bandiról, akihez igaz barátság fűzött, — aztán valahányszor megpróbáltam, a toll megmerevedett kezemben. Az igaz ember portréját akartam volna mintázni róla, ahogy ez két évtized folyamán számomra és még sokak számára revelálódott. Kezdeni közírói tevékenységével a reakciós "Szózat"-ban az első világháború után. És folytatni drámai eseményekben gazdag élete során a Pestvidéki Törvényszék börtönéig, ahová a nácik juttatták, kikkel fegyveresen szembeszállt, — az egyetlen fegyveres ellenállás akkor Budapesten.

Érdemes feladat : úgy mélyíteni egy gazdag életet, hogy az korrajzzá szélesedjék, mellyel az iskolakönyvek "tragikum" fogalmát példázni lehetne. Erőmet túlhaladó munka, nem mertem vállalni ; hiszem, hogy otthon hivatott történetírók, esszéisták, megrajzolták ebből az alkalomból Zsilinszky Endre igaz képét, *az igaz ember* képét. Ő nyilván szivesebben hallaná : az igaz magyar képét. Az én tollamból csak személyes emlékezésekre telik, de ezek is bizonyító erejűek, — megkísérlem. Nem mintha úgy ítélném meg, hogy ezekben a sötét időkben, mikor az egész "világ szőttje kibomlott", nem akadtak volna emberek, kik erényeiknél fogva, vagy mondjuk igazabban : erényeik és fogyatkozásaik különös amalgamjánál fogva nem érdemelték volna meg, hogy az igaz emberek becsületrendjébe soroztassanak. Voltak ilyenek, a butaság és gonoszság elleni lázadásnak neves és névtelen emberei s ha mégis Bajcsy-Zsilinszky Endréről szól írásom, ennek oka, hogy akik figyeltük, nagyon valakinek ismertük meg : férfiembernek, cselekvő embernek, érdekes egyéniségnek. S még egy ok : nekem jóbarátom, ami ugyan semmi rangot nem jelent, de nekem szerencsésen módot adott megismerésére.

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁN az úgynevezett jobboldali publicisztikában három közíró tűnt ki : Milotay István, Zsilinszky Endre, s tán valamivel később Kádár Lehel. Milotay Istvánról annyit, hogy közírói működése a dzsentri kaszinó korlátolt eszmekörének szolgálatában állt, az átlagosnál több, de erősen túlbecsült tehetséggel. Kádár Lehelről pedig annyit, hogy briliáns vezércikkíró volt, Milotayénál jobb tollal, a gúnynak és malíciának mestere. De hát nem róluk kívánok szólani, hanem Zsilinszky Endréről, akit abban az időben, mikor vezércikkeket írt a "Szózat"-ba, személyesen még nem ismertem. Figyelmes olvasója voltam cikkeinek ; reakciós cikkek voltak, aminthogy akkor, Kun Béla rezsimjének bukása után, a hangos politikai megnyilatkozások általában reakciósak voltak.

Csörtettek bátran a senkik
És meglapult az igaz ember
(Ady)

S mégis Zsilinszky Endre írásaiban közkeletű és többnyire igazságtalanul támadó megállapítások mögül egy értékesebb íróember képe nézett rám, akivel — úgy éreztem — érdemes foglalkozni, vele vitatkozni, őt meggyőzni akarni. Befolyásolhatott ebben az is, hogy Schöpflin Aladár, ki személyesen ismerte, megértéssel beszélt róla s a "Nyugat" egy tehetséges publicistája, Zsadányi Henrik, elismerőn méltatta Zsilinszky Endre könyvét : "Nemzeti újjászületés és sajtó." Nem a könyv tételeinek szólr elismerése, mert hiszen Zsilinszky szerint az országra szakadt katasztrófának a zsidó sajtó volt az oka : *"döntő része volt a magyar állam szétdarabolásában..."*, stb. Ahogy ezt vele egy időben Szekfü Gyula hirdette, nagyobb tudományos fölkészültséggel, — "more sophisticated", ahogy itten mondanák — és rontóbb hatással. És mégis voltunk néhányan, — nem kaszinótagok — kik úgy éreztük, hogy itt valaki szól, akit nem szabad egyszerűen az uszítók csoportjába sorozni : erkölcsileg fölöttük áll, törekvésein, még a károsakban is, erősebb meggyőződés, nagyobb felelősségvállalás érződik meg, érdemes vele vitatkozni s hasonlók, mikkel az ember önmagát szédíti, mikor a gondolkozás helyén az emóció lidércfénye imbolyog.

ISMERETSÉGEM Zsilinszky Endrével egy részéről barátságtalan, úgy is mondhatnám : ellenséges aktussal kezdődött, — még ugyanabban a minden megfontolást kirekesztő, szenvedélyekkel telített atmoszférában, mint a zsidó sajtóról írt tanulmánya. Mégis azzal az én szememben sokat jelentő enyhítő körülménnyel, hogy írásával Ady géniuszának vélt hódolni. Ilyen nem sok jót ígérő körülmények között kezdődött ismeretségünk s erősödött tizenhét esztendő folyamán igaz barátsággá. Az utolsó mozzanata : 1944. március 18-án szólt a telefonom. Zsilinszky Bandi volt. "Miksám, gyere hozzám amilyen hamar csak tudsz ; nagy dolgok vannak készülőben !" — "Ágyban vagyok, 39 a lázam, holnap délelőtt megyek hozzád". "Hát jó, gyere holnap!" mondotta lemondón. A *holnap* a náci-megszállás napja volt ; izgatott telefonüzenetek barátoktól, fiamtól, — láttam, egyhamar nem fogunk találkozni, talán sohasem.

Vitéz Bajcsy-Zsilinszky cikkét 1926. végén vagy 1926. elején hozta a "Magyarság". Vezércikk volt *A magyar Ady*, — abból az alkalomból írta, hogy Makkai Sándor erdélyi püspök cikkét, az Adyt melegen méltányolót, az Ady-ellenségek kompakt tábora, élükön Szász Károllyal, nemzetrontással vádolta meg. Zsilinszky Endre szokott szenvedélyességgel igazságot szolgáltat a megtámadott püspöknek a ugyanekkor úgy mellékesen velem is foglalkozik, úgy sommásan, megállapítván, hogy *"az Ady-kérdést sem Szász Károly, sem Fenyő Miksa, sem a köréjük csoportosuló ádáz imádók és ádáz kárhoztatók kis serege nem döntheti el." "Fenyő Miksáék* — mondja — *azért nem, mert az ő Ady-imádatuk főleg két összetevőnek eredője ; egyik a beléjük idegződött évezredes tehetségtisztelet, a másik annak ösztönös és gyors megérzése, hogy az Adyban forrongó ős hajlam lelki anarchiára fejleszthető benne és alaposan kihasználható a történelmi Magyarország elgyöngült nemzeti társadalmának további szétmálasztásához"*. És később : *"a szakadék köztünk és Fenyő Miksáék között nagyobb és áthidalhatatlanabb, mint Szász Károlyék és a radikálisok között ; a mi nemzedékünk élesebben és elszántabban áll szemben az októberi forradalom szellemével, stb., stb."*

Válaszoltam rá a "Nyugat"-ban, — néhány mondatát ideírom az emlékezés folyamatossága kedvéért, — nem hiszem, hogy akadnának emberek, kik ebben az Ady-vita felújítását látnák. Azt válaszoltam : *"Hogy az Ady-problémát nem oldom meg, ebben igaza lehet vitéz Bajcsy-Zsilinszky Endrének. Valahogy az alatt a negyed század alatt, hogy Ady Endre költészetével foglalkoztam (nyugodtan mondhatnám : véremmé vált), a magam számára ezt a problémát megoldottam, hogy mások számára, az egész magyarság számára megoldassék, nyugodtan hagyom hivatottabb elmékre s az utókorra, mely íme Makkai Sándor írásában máris imponálón jelentkezik. Ezen tehát nem veszem össze cikkíróval, de amit a 'lelki anarchiáról', az 'oktoberi forradalom szelleméről' mond, arra egyszerűen azt felelem : nem áll. Bevallom, nem is egészen értem vádját; vajon ő is ugyanazt akarja mondani, amit az Akadémia elnöke mondott... hogy ez az Ady Endre egészen rendes verseket írt volna, olyanokat, amilyeneket az Akadémia elnöke és az irodalmi társaságok egy magyar költőtől joggal elvárnak, ha melléje nem szegődik néhány ember, — köztük én is —, kik fajától elidegenítették, a maguk eszméi számára megnyerték. Gondolom, Zsilinszky Endre nem ezt akarta mondani, mert hiszen ő éppen azt vitatja, nagyon helyesen, hogy nemcsak hogy nem idegenedett el fajától, sőt éppen, erényeivel, hibáival, e fajtának egy mesébe illő, pompásan kitenyésztett példánya volt. Ha pedig ez így van és bizony így van, akkor miben állott 'a lelki anarchia fejlesztése' és mért gondolja, hogy éppen én voltam ez ördögi machináció egyik szerzője. Adyban sok mindenfajta gyöngeség volt s hajnali órákban a Három Hollóból hazafelé menet bizonnyal nem volt nehéz őt rávenni arra, hogy egy másik kocsmában keresse azt a három pohárnyi bort stb. stb. De hogy a magyarságról, fajáról való felfogását megmásítsák, denaturálni próbálják, azzal bárki is hiába próbálkozott volna. A maga felfogásában a magyarságról, a magyarság európai hivatásáról, a történelmi osztály erényeiről és vétkeiről, grófokról és parasztokról, gácsról, svábról és zsidóról, a nemzetiségekről, Erdélyről, Ady valósággal intoleráns volt és szuggesztív ember létére (mert nemcsak az írásai szuggesztívek, ő maga is olyan ember volt, aki ahol megjelent, ott minden őérte, az ő akarata szerint igazodott!) inkább ő zavarta meg környezete lelkét, mint megfordítva". "Bizonnyal sem nekem, sem másoknak semmi részünk abban, hogy a magyar égboltozaton ez a nagyszerű szivárvány megjelent, jött volna és lett volna nélkülünk is, a mi megértésünk, barátságunk, hódolatunk nélkül és nevetséges volna, ha mi ezért bármi elismerést is igényelnénk... De ha már úgy volt, hogy akadt itt néhány ember, aki szemben azokkal, kik tehetségét hivatottságát, magyarságát tagadták, szemben ezekkel vallották, hogy zseni, vatesz, minden sejtjében legősibb magyar, hogy mért kell ezektől elvitatni megértésüket, önzetlenségüket, szempontjaiknak emelkedettségét, mért kell őket egy fazékba dobni azokkal, kik Ady Endrében a testi, szellemi vérbajt látják és mint a bélpoklosoknak csöngetyűt adnának mindenki kezébe, aki az ő nevét ajkára veszi... Mi szükség van erre, mennyivel lesz ezáltal igazabb, emelkedettebb, magyarabb Zsilinszky Endre Ady-szeretete, ezt sehogy sem tudom megérteni"*.

Elég az idézetből, — a fontos az, hogy Zsilinszky Endre nem érte be azzal, hogy nem válaszolt, vagyis nem vitatta tételeinek igazát, hanem kereste ismeretségemet s ez ismeretségből barátság lett, melyre ha életem mérlegét megvonom — s ezt mostanában érthetően többször megteszem — mint értékes aktívára örömmel gondolok.

HAMIS PÉNZVERÉS VOLNA, ha megkockáztatnám az állítást, hogy a barátság hatása alatt Zsilinszky Endre jellemében bármi változás is következett volna be. Voltak meggyőződéseinek alaptételei, melyek cselekedeteit szinte fizikai erővel determinálták. A magyarság nagyrahivatottságáról való hitét — úgyis mondhatnók dogmáját, semmi sem ingathatta meg s ha a történelem sorozatos katasztrófáival erre rácáfolni látszott, Zsilinszky mindig talált valamely magyarázatot, mellyel dogmája szilárdságát indokolni tudta. Volt úgy, hogy idegen fajták gonoszságában s a magyarságnak velük szemben tanúsított toleranciájában találta meg a bajok okát s hirdette ezt szenvedélyes meggyőződéssel. Aztán mikor az igazságra való törekvésében, mely jellemének principális vonása volt, vádjának üresség ét belátta, akkor magában a magyarságban kereste a bajok okát, de mindig úgy, hogy a megállapított fogyatékosságok valami módon díszére váljanak a magyarságnak. Bűne csak egy volt, az erény, — mondhatta Arany Jánossal.

Az erények között, melyeket a magyarságra jellemzőnek tartott, a legnagyobbra a katonai erényeket értékelte. Tudjuk, gyakorolta is passzióval. Corvin Mátyás volt az, kinek egyéniségében szerinte a magyar erények a legszerencsésebben fejeződtek ki, — ahogy ezt egy kitűnően megírt tanulmányában kifejtette. De Zsilinszky Endre nem rekedt meg ebben az erősen nacionalista hitvallásában ; igazságszeretete, gondolkozási tisztaságra való törekvése, korán eszmevilágának korrekcióját, kiteljesítését hozták meg. Tanult, gondolkozott, szétnézett szegény paraszti kerületében s kerülete határain túl, s megtanulta, hogy mit jelent a magyar életben a parasztság. A magyarság ügyének szolgálatát a leghathatósabban a parasztság megerősödése, politikai érvényesülése művelheti meg. Innen számára már csak egy lépés volt, a munkásság politikai hivatottságának felismerése. E két osztály együttműködése, a magyar középosztály politikai vezetése mellett — mert ezt alahúzottan hangoztatta — biztosíthatja hazájának azt a szerepet, melyre Európa keleten hivatva van. Az egyéni, a népi, a nemzeti szabadság eszméjéért való munka volt számára a nemzeti politika legfőbb parancsa s a magyarság külpolitikai célkitűzését abban a törekvésben látta, hogy ezektől az eszméktől vezéreltetve megfelelő helyet szorítson magának a világdemokráciában. (Szó szerint nem tudom idézni.)

Voltak, akik meggyanúsították Zsilinszky Endre radikális kiállását a parasztság mellett. Egyik politikai ellenfele úgy vélte, hogy az expiációja akar lenni az Achim András elleni tragikus merényletnek. Nem hiszem. Nem lehetetlen, hogy ez a fiatalkori eset is közrejátszott abban, hogy mélyére nézzen a parasztság problémájának — valóban itt találkozott először a parasztság véres összeütközésével a nagybirtokkal, — de az Achim-ügy indokait ne itt keressük. Elmondotta nekem anélkül, hogy erre kértem volna s anélkül, hogy történetének magyarázkodás jellege lett volna. Achim Andrásnak, a szenvedélyes parasztvezérnek, lapja volt Szarvason, ugyanott ahol Zsilinszky apjának nagybirtoka volt. Achim állandóan támadta Zsilinszky apját, talán meggyőződéssel, de brutalisan s olyan vádakat hangoztatott ellene, melyek becsületébe vágtak s a két Zsilinszky-fiút gyermeki érzelmeikben mélyen sértették. Elmentek Achim lakására, hogy Achimtól vádjai visszavonását követeljék. Achim meg sem hallgatta őket, rájuk támadt, botot ragadott, — az egyik Zsilinszky-fiú — nem Endre — lőtt, Achim holtan esett össze. Zsilinszky Endre hangoztatta, hogy tiszta véletlen, hogy fivére használta fegyverét, ő éppúgy megtette volna. Elmondom ezt, túlságosan egyszerűsítve egy complex folyamatot, mert igaznak vélem s mert olvastam életrajzot, mely ezt elhallgatta, nyilván gyöngédségből, vagy mert nem illett az általa rajzolt Zsilinszky portréba, — holott az elhallgatással vált igazán váddá.

SOK MINDENFAJTA magyarázata van közéleti tevékenysége kezdetein tett reakciós megnyilatkozásainak. Hosszabb időt töltött német egyetemen s közvetlen közelből láthatta II. Vilmos Németországát, a katonai erő, a polgári önérzet, vagy tán helyesebben a porosz polgári önérzet és önhittség egész Európának imponáló megnyilatkozását. Egy jókora adagot az antiszemitizmusból is. Nem kétséges, hogy a magyar jövőről gondolkozva, — s folyton ezen gondolkozott, — Zsilinszky Endrét a maga reformterveiben a német példa befolyásolta. De nem sokáig tartotta bűvöletében ; állhatatos igazságkeresése s gondolkodásának a lényegre irányuló ereje új utakat jelölt ki számára. Erről tesz tanúságot könyve, a *Nemzeti Radikalizmus*, mellyel — anélkül, hogy ezt akkor sejthette volna — kardját keresztezte azokkal, kik néhány év múlva Magyarországot Hitler szolgálatába állították. Egy időben, mikor a politikai elmefuttatások rendszerint valamely közkeletű jelszó jegyében fogantattak, — "újjáépítés" "konszolidáció" "téglahordás" vagy akár "keresztény" mint pld. " keresztény malmok szövetsége" s hasonlók, — Zsilinszky Endre jelszavak varázsától mentesen sorravette a magyarság problémáit és elgondolkozott megoldásukon, pozitív irányban. Átgondolt, ha nem is mindig végiggondolt "terveket ad a becstelen halálbasorvadás ellen", komoly politikai programot, hogy mit tegyünk, kiket válogassunk ki törekvéseink megvalósítására és milyen utakon, micsoda eszközökkel végezzük munkánkat. Írtam könyvéről, miután előzetesen megvitattam vele tételeit, sok mindent kifogásoltam benne.Nevezetesen túlzottnak mondottam tanulmányának azt a tételét, hogy *"egyetlen európai nemzetnek nincs olyan ősi rendeltetéssel vérében az alkotmányosság és önkormányzat, mint a magyarnak"*. Néhány év s ijesztő példákon tanultuk meg, hogy külföldi nyomásra, de fiainak gyöngeségéből is, hogy tántorodott el "ősi rendeltetésétől". Időszerű hitvallás volt ez Zsilinszky és néhány hasonlóan gondolkozó magyar részéről, de gyakorlatilag lényege az volt könyvének, s ezt cikkemben nagyon helyeseltem, hogy az alkotmányosság és szabadság levegőjének előfeltétele egy egészséges radikális birtokpolitika, — ez ad módot arra, hogy az országot

(Folytatás a 14. oldalon)

Néhány emlékező szó Bajcsy-Zsilinszky Endréről

(*Folytatás a 13. oldalról*)

nyomorúságos helyzetéből kiemelhessük. Néhány kitűnően megírt mondatot is olvashattunk a "tudomány, irodalom, művészet"-ről szóló fejezetben s ugyanakkor, mikor Adynak és Móricznak igazságot próbál szolgáltatni, ugyanakkor fölülemelkedve a napipolitika vakondok-horizontján, senkit sem hajlandó *"a magyar írók közösségéből kizárni, aki magyarnak vallja magát"*, nem kényszerít rájuk akadémiai kódexeket s nem kívánja, hogy cigány módjára a megrendelt nótákat húzzák fülünkbe.

ÉS ZSILINSZKY ENDRE, aki 1920-ban közzétett tanulmányában Trianonért nagyrészt a sajtót — s ebben kimondatlanul a "Nyugat"-ot is — tette felelőssé, 1933-ban cikket ír a "Nyugat"-ban Móricz Zsigmond regényéről, a *Rokonok*-ról, melyben megállapítja Móriczról, hogy *"az ő biztoskezű, röntgenszemű, csodálatos embertermtő és emberábrázoló művészete — benne finom szociográfiája — forró élmény és tisztán hangzó útjelzés mindazoknak, akik bátran keresik a nagy Logoszt az Európába ágyazott kicsi magyar világban"*. Ha nemrégiben még a középosztály vezető politikai hivatottságát vallotta, Móricz Zsigmond regénye nem egy kérdőjellel akaszkodik lelkébe. *"Van valami a levegőben* — mondja — *még ha Gömbös Gyula ki is doboltatta hivatalos tekintéllyel a magyar reneszánsz megindulását"*. Hol volt ő akkor már Gömböstől, akivel együtt alapították a Movet! Egyszer a Képviselőház folyosóján odajött hozzánk, kik ott beszélgettünk, Gömbös Gyula s valami benn tárgyalt ügy kapcsán arról beszélt, hogy elgondolásaiban mennyi közösség van a napoléoni koncepciókkal. *"De Gyulám* — mondotta Zsilinszky Endre —, *Napóleonnak néha Austerlitzje is volt"*. Alighanem ez került kerületébe Zsilinszkynek.

Nem volt ez Zsilinszky Endrének damaszkuszi útja, ő mindvégig megülte lovát, — a végzetesen alakuló helyzet szorította gondolkozását és ezzel együtt lelkiismeretét logikusabb és emberibb irányba s ha ez addig nem is volt teljes, ezt megművelte 1933 után Hitler trónrajutása s ennek kárhozatos következménye a magyarságra. Mert ha rémítették is őt a nácipolitika tételei, melyeket a Führer olyan brutális őszintességgel tárt a süket világ elé, mégis leginkább az döbbentette meg, hogy egyre több jelét látta annak, hogy a magyarság egy részében megvan a hajlam a náci-beléndek befogadására. És nemcsak a mobban, hanem a kormányzatban is és a parlamenti többségben, a középosztály jelentős részében, melynek ő még nemrégiben vezető szerepet szánt. Eleinte még próbálta megnyugtatni magát és barátait, hogy a magyarság, ha egy pillanatra meg is tántorodik, igazán soha, s lelke mélyén ellenáll a náci-eszméknek, melyeknek bacillushordozói a magyarságba soha be nem olvadó svábok. *"Ha valakiről azt hallod,* — mondotta, — *hogy a Führerért lelkesedik, akkor kapard meg egy kicsit és kibújik a sváb"*. Próbáltam ellentmondani, kifogástalan hangzású neveket soroltam fel, — legyintett : akkor az apja vagy az anyja, vagy nagyszülei voltak svábok ! Sajnos, ezzel nem sok ideig vigasztalhatta magát. Mikor a Magyar Társaskör tagja lett — ez a szolid név egy összeesküvő társaságot rejtett —, akkor a fiataloknak, kik körülülték, a magyar középosztály rothadtságáról beszélt. Politikai eszméinek vonala ekkor már nyílegyenes volt : óvni és megóvni a magyarságot a hitleri kontaminációtól és Magyarország függetlenségének megvédését minden társadalmi és politikai törekvés központjába állítani. Erről beszélt az Országházban, ezt hirdette lapjában, tanulmányaiban s mikor Eckhardt Tibor emigrációja után a Kisgazdapárt őt állította a párt élére, ebben is egy tekintélyes pódiumot látott a náci-szolgaság elleni küzdelmében.

A POLITIKA a lehetőségek tudománya — ennek a megalkuvó bölcsességnek nem volt helye az ő gondolkozásában. Amikor valamelyik beszédében azt mondotta : *"a magyar alkotmányosságot megsemmisíteni csak a mi holttestünken keresztül lehet"* — ez nála nem szónoki floszkulus volt, ez Zsilinszky Endrénél golyót és barikádot jelentett. Ezekben az esztendőkben alakult ki végleges formában koncepciója a Dunavölgy önállóságáról s ebben Magyarország hivatásáról. Tudta, hogy Magyarország e hivatását igazán csak úgy teljesítheti, ha Erdély vajúdó kérdését megoldja. Nem tudom, közreadta-e tanulmányát Erdély három nemzetségének — magyar, román, szász — egyenrangú szövetkezéséről, — nekem felolvasta, szívügye volt és elgondolását nemcsak a politikai okosság diktálta, hanem emberiessége is. Kétségbe volt esve, mikor Hitler Magyarországot maga után vonszolta Jugoszlávia elleni hadjáratában. S az újvidéki szörnyűségeket a legszégyenletesebb cselekedetnek érezte, előrelátta tragikus következményeit, — nem írok erről, nagy irodalma van ennek, — ha valaki képet akar süllyedésünkről, olvassa el a képviselőházi naplót Zsilinszky Endre interpellációjáról az újvidéki ügyben s azt a bömbölő felháborodást, mellyel Hitler csatlósai elhallgattatni próbálták.

AZ ANTISZEMITIZMUSBAN a náci-ideológia terjesztésének legembertelenebb eszközét látta s igen szégyellette, hogy a magyarság engedte szoríttatni magát a nürnbergi törvények vállalására. Beszélt erről a Házban, — az állampolgárok jogegyenlőségének elvéről. *"Fájdalom ez az elv, — ne kutassuk e pillanatban minő nyomás és minő valóságos vagy képzelt kényszer hatása alatt, — megtört az első és a második zsidótörvényben, valamint az új honvédelmi törvény szakaszaiban. Szeretném meggyőzni tisztelt képviselőtársaimat arról, hogy alkotmányunk jogegyenlőségi alapelve szempontjából, enyhén szólva korrekcióra szorulnak zsidótörvényeink, éppúgy az új honvédelmi törvény, valamint az úgynevezett fajvédő törvény... Ezt követeli meg a magyar történelmi alkotmány egész szelleme, államunk hagyományai, nemzetünk jogalkotó szelleme és a magyar nép tiszta és magasrangú emberiessége is"*. Mondotta egy Házban, melynek kormányzata, parlamenti többsége legalább olyan nyilas volt, mint az ellenzéki oldalon a nyilaspárt.

És ezt Zsilinszky Endre nemcsak elvileg vallotta, hanem gyakorolta is. Akik zsidó-ügyben hozzá fordultak — egyesek vagy intézmények —, azok számíthattak segítő közbenjárására, mint ahogy egyébként minden ügyben, melyben embertelenül jártak el. Sok ilyen esetet tudok, egynek közvetlen tanúja voltam Attila körúti lakásán. Beszélgetésünk közben bejött szimpatikus titkárnője, későbbi felesége s jelentette, hogy egy kétségbeesett nő kíván képviselő úrral beszélni. Két detektív jelent meg lakásán, akik férjét el akarják vinni. De hát ez nem lehet — mondotta Zsilinszky — neki X. főtanácsos (a neve nem jut eszembe) megígérte, hogy ebben az ügyben semmi sem fog történni, mielőtt Zsilinszkyvel nem beszéltek volna. Az illető zsidó származású osztrák tiszt volt, kinek Budapesten tartózkodása ügyében Zsilinszky Endre járt el. Bandi azonnal fölhívta a főkapitányt, ismerteti vele az ügyet s hogy néki X. főtanácsos megígérte stb. Várj, mondja a főkapitány s nemsokára jön a válasszal, hogy X. főtanácsos azt állítja, hogy ő ezt nem ígérte. *"Azt állítja, hogy ő ezt nem ígérte"* ismételte Bandi. *"Hát akkor már megyek is oda!"* A főkapitány valami vésztjóslót érezhetett Bandi hangjában, — én legalább ilyesmit éreztem, mert azt mondotta "várj még egy kicsit!" s néhány perc múlva jelentette, hogy a két detektívet visszahívták és a menekült maradhat.

NAGY FÁJDALMAM volt nekem, hogy két jóbarátom, Rassay Károly és Zsilinszky Endre értetlenül álltak egymással szemben, nem az aktuális fő-elvi kérdésben, mert ebben egyek voltak, hanem a mikéntben, a teendőkben. Két erős egyéniség, kiket nem elveik, hanem nagyon különböző lelkialkatuk állított szembe egymással. Rassay Károly Zsilinszky Endre szenvedélyes cselekvési akarásában felelőtlenséget látott ; Zsilinszky pedig Rassay meggondoltságában, a végső következményekig menő felelősségérzetében, a cselekvő ellenzékiség hiányát vélte felismerni. Mindketten gyakran voltak vendégeink ; együtt csak egyetlen alkalommal, néhány nappal a nácik bevonulása előtt. Mondom Rassaynak : *"szerdán este Zsilinszky Bandi nálunk vacsorázik ; téged nem hívlak, mit keseritsétek egymást!" "De én szívesen megyek ; itt ülünk egy lélekvesztőn a háborgó tengeren, minek taszigálnók egymást"*, válaszolta Rassay. Elmondtam Bandinak, láthatóan szívesen hallotta, de azért megjegyezte : *"de hiszen ő taszigál engem". "Majd nálam abbahagyjátok"*, mondottam kissé bizonytalanul.

S akkor este a két ember csodálatosan megértette egymást. Bandi vitte a szót. Arról beszélt, hogy kitűnő katona barátai vannak, akik bátor cselekvő embereket tudnak maguk mellé állítani, magvát egy jól megszervezhető fölkelésnek. Neveket mondott, tervrészleteket, — Rassay rendkívüli érdeklődéssel hallgatta és helyeselte. *"Csináld meg! csináld meg!"*, mondotta. *"Most már nincs helye óvatos ellenvetéseknek, a kockázatok mérlegelésének, — a fantáziát is segítségül kell hívni, csináld meg!"* A két ember barátként távozott.

A TÖBBIT TUDJUK : néhány nap múlva Rassayt Mauthausenbe vitték, Zsilinszky Endrét sebesülten a Pestvidéki Törvényszékre, melyről akkor a németek rendelkeztek, én pedig eltűntem. Csak egyszer bújtam elő búvóhelyemről huszonnégy órára, a Lakatos-kormány némi reményt csillogtató napjaiban, hogy meglátogassam Rassay Károlynét és Zsilinszky Endrénét. Naplómat lapozgatom, 1944. július 1. dátummal, látom, a magyarság megpróbáltatásairól elmélkedve azt írom : *"Végtelenül sajnálom, hogy a magyarság erre a szerepre lett kárhoztatva ; milyen nehéz lesz majd a derék, szimpatikus Zsilinszky Bandinak — ha ugyan megéri — a külföld előtt megmagyarázni, hogy a magyarságnak ebben semmi része, svábok és svábivadékok hitványsága bűnös ebben"*.

ÖNKRITIKA

(*NEMES GYÖRGY : EGYETLEN PILLANAT*)

AZ "EGYETLEN PILLANAT" a neoszocialista realizmus egyik enyhített kádárista változata. Ha a régi terminológiát akarjuk használni, azt mondhatjuk, hogy két "negatív" és egy "pozitív" hős szerepel a könyvben. A "negatív" hősök : Kun Zoltán újságíró, a korlátolt, a horthyzmusban gyökerező átlagember és Pap Péter, a kommunista újságíró, az idealista, aki a sztálinista rendszer alatt beszennyezte magát. Mindkét férfi pozitív tulajdonságokkal is rendelkezik.

A "pozitív" hős, aki a kiutat jelenti a Kun Zoltánok és Pap Péterek által megszemélyesített zsákutcából, nem egy ember, hanem egy egész generáció, Kun Zoltán és Pap Péter gyerekei, a fiatalok, akiket nem fertőzött meg a fasizmus és akiknek nem volt alkalmuk bemocskolódni Rákosiék mocsarában sem.

NEM JÓ KÖNYV az "Egyetlen pillanat". Mégsem tudtam letenni.

A könyv tanúvallomás akar lenni, "fájdalmas vallomás" arról : mit tett és miért tette azt, amit tett, a mai felnőtt magyar nemzedék. Nemes Györgynél jobb tollú, mélyebben szántó írók megírták már mindezt előtte, szabad földön, gátlás- és kockázatmentesen. Tudományosan, regény formájában, mindenhogyan.

Miért érdekes olvasmány mégis ez a közepes, művészet, írói bravúr és valódi finomság nélkül megírt könyvecske, amely — különösen a második, egyébként eredetibb részében — túlzott magyarázkodásával, vastagon feltálalt mondanivalójával sokszor bántóan üti meg vaskosságtól immár elszokott fülünket. Csak a könyv élményanyaga indokolná az érdeklődést, mindannak elbeszélése, amit mi is végigéltünk ? Mert hát az ember szereti hallani, olvasni, újból és újból, amit már tud, jól ismer ...

Nem hinném, hogy csak ez.

NEM TUDOK SEMMIT Nemes Györgyről, az íróról, az emberről. Nem tudom, melyik érában milyen szerepet vitt, vagy visz ; annyit tudok róla, hogy művét nem megírta, hanem elsírta. A mai politikus magyar irodalomban szokatlanul őszinte lehelet csapott meg az első rész olvasásánál. Egy sokat szenvedett férfi átéltnek tűnő kínjait véli felfedezni benne az ember. 1945. áprilisában teljes hittel csatlakozik a kommunistákhoz : "Egyszerre azt hitte, még a sántasága is elmúlik a múlttal, szárnyai nőnek és nemhogy bicegni nem fog, inkább repül majd, előre és felfelé. Nem alázza és nem szégyeníti meg többé senki, a fasizmus halálával örökre eltűnik életéből és mindenki életéből a szenvedés és az elnyomás. Mindenki egyforma lesz, nem kell többé félni semmitől és senkitől."

Így kerül Pap a közélet forgatagába s lesz a "Szabad Ország" szerkesztője.

Nagyon sokáig megtartja ezt a hitét, iparkodik magából kiirtani a kritika, az önálló véleményformálás szellemét. Ha feltör benne a kétkedés, legyűri, mert azt hiszi, az okoskodó, egyénieskedő kispolgár szólalt meg benne. Nem engedi, hogy a tények a tudatáig jussanak és kikezdjék a hitét. Nem a saját javát keresi, nem az érvényesülést, nem pénzt, nem dicsőséget. Egészségét sem kíméli.

Élete Rákosiék alatt olyan, mint sok más kommunista "káder"-é : 1950-ben mondvacsinált ürüggyel kidobják a laptól és vidékre helyezik. Nem érti, mi történik vele, miért távolítják el ilyen embertelenül 5 év áldozatos munkája után : "Igaz, nem követett el semmi bűnt, de a párt érdeke az, hogy őt feláldozza. Hogy miért éppen őt, az nem világos, de valami értelme bizonyára van, csak éppen ehhez az értelmet rejtő ládikához mások őrzik a kulcsot. Akkor már nagyon sokan tűntek el, kerültek börtönbe ismerősei közül. Igen, de azok nyilván mind bűnösök voltak s ha netán akad közöttük olyan, akit ártatlanul tartóztattak le, arról hamarosan kiderül az igazság — a Rákosi-titkárságon minden igazságtalanságot felfednek".

SZERDAHELYEN AZTÁN, ahol Pap Péter a megyei pártlap főszerkesztője, az író jóvoltából, részt veszünk taggyűléseken, ahol mindenki eszelős éberséggel figyeli a másikat és fél tőle, megismerjük a rettegett Márton Mihály káderest, akiről később kiderül, hogy nyilas borbélysegéd volt. Egy életszagú jelenetben megtudjuk — ha eddig nem tudjuk —, miként tör be a "Hatóság" a párttagok mindennapjába. Pap Péter először nem akarja megérteni, hogy ha a "Hatóság" jelentkezik, okoskodás nélkül rendelkezésére kell állnia. Aztán megérti. Vonakodva bár, de részt vesz a hajszában a letartóztatás előtt álló Kun Zoltán újságíró ellen.

1952-ben Pap Péter visszakerül Pestre. Sztálin halálakor még keservesen sír Pirivel, feleségével együtt.

Pár hónappal ezután, megtudja, hogy Pirit, aki rajztanár egy budai gimnáziumban és az iskolai pártvezetőség tagja, ugyancsak beszervezte a "Hatóság", megzsarolva őt disszidált rokonságával. Két tanártársát kellett négy éven át figyelnie. Mindezek ellenére Pap Péter csak 1956-ban ébred fel. 56. nyarán hirtelen minden zavarossá válik előtte. Ő is ott van a Petőfi-kör sajtóvitáján, mikor már magasra csapnak a szenvedélyek. Felszólalása felveti a kommunista újságírók felelősségét : hogyan ócsárolták készségesen azoknak a becsületét, akiket ugyanők népszerűsítettek mindaddig, amíg az illetők jelentős politikai funkciókat töltöttek be. Elmarasztalja azokat, akik írásaikkal segítettek megteremteni a bizalmatlanság és gyanúsítás légkörét. Nem hallgatja el önnön felelősségét sem.

Ezután jön a kiengesztelő, "kádárista" kibontakozás. Pap Péter nem vesz részt a forradalomban, és néhány hónapos habozás után Pirivel együtt belép az újjászervezett kommunista pártba.

AZ "EGYETLEN PILLANAT" újdonsága és érdekessége, hogy Magyarországon jelent meg, hangja őszinte és a happy-end ellenére konklúziója, amelyet az író Pirivel mondat el így hangzik : Pap Péter nemzedéke bemocskolta magát és soha többé nem lehet már teljesen makulátlan. Talán majd Dani, a fiúk, s általában a fiatalság már tisztán élheti le életét. Új és eredeti az is, hogy miután Papék ismét visszatértek a párt kebelébe, az író elfordítja róluk fényszóróját és egy második, rövidebb fejezetben egy másik férfit állít annak csóvájába — "hogy jobban meg lehessen érteni, hol és kik közt élt Pap Péter" —, valakit, aki az ő nemzedékének tagja, de a barikád másik oldalán állt, valakit, aki az író szavaival "nem lett sáros, mint ő, aki nemcsak szűzen maradt ebben az időben, de fintorogva és undorodva nézte a Pap Péter-féle beszennyezetteket". Ez a valaki, Kun Zoltán újságíró, az áldozat, akit a szerdahelyi hajsza után börtönbe vetettek. Nemes, korlátolt dzsentrinek ábrázolja őt, nem rokonszenvesnek, de végső soron "rendes"-nek, derék embernek, aki gyűlölte a nyilasokat, zsidókat mentett, a kommunistákat sem szerette, de igyekezett objektív maradni velük szemben és semmilyen formában nem fordult ellenük. A végén azt is megtudjuk, hogy Kun Zoltán lánya, Csilla és a fiatal Pap Dani megszeretik egymást...

Nemes György végeredményben vonalhű maradt, ugyanolyan vonalhű, mint annak idején a Kun Zoltánékat denunciáló irodalom volt. Csak a vonal változott némiképpen. Opportunizmusnak hat az is, hogy elkeni a főproblémát, azt, hogy a kádárista kísérlet kezdete a szovjet szuronyokon nyugszik ; nem veti fel a kérdést, lehet-e ilyen körülmények között a kádárizmust, amely a szovjet politika függvénye és amelynek folytatása és kimenetele éppen ezért bizonytalan, kiútnak elfogadni.

TÉVEDTEM VOLNA beszámolóm elején ? Lehet, hogy Nemes György nem az a megrendült, lelkileg megkínzott férfi, akinek először láttuk, hanem csak egyszerűen ügyes, vonalhű regényírásba is belekostoló újságíró ? Nem tudom eldönteni. Ha a könyv vonalhű is és megfelel is a kádárista irodalom követelményeinek, az író szokásosnál (otthon szokásosnál) keményebb "önkritikáját" bizonyosan nem felülről diktálták.

BERKI ERZSÉBET.

VAJDA ALBERT

MARISKA NÉNI

Nem hiszen, hogy tévedek, amikor azt mondom : a legtöbb külföldön élő magyar családnak van egy Mariska nénije.

Mi sem vagyunk kivételek. A mi Mariska nénénk a konyhaszekrényben lakik, az egyik polcon, hogy mindig kéznél legyen. Ha vendégeket várunk, a megelőző estén, feleségem ezt szokta kérdezni :

— Mit főzzek holnap vacsorára ?

— Ha rám hallgatsz... — felelem és ő, minden alkalommal, közbevág :

— Tudom ! Ha rád hallgatok, azt főzöm, amit akarok ! Igazán annyi segítséget elvárhat az ember a férjétől, hogy...

Eddig mondja és legyint. Gyakorló feleség, tudja, hogy felesleges folytatnia a mondatot. Sóhajt hát egyet és azt mondja :

— Nézzük, mit tanácsol Mariska néni !

És kimegy a konyhába, leemeli Mariska nénit a polcról, behozza a hálószobába, lefekszik és ahogy halk zizzenéssel lapoz, hallom, amint mormogja magában: "Lucskos káposzta... Gombás szűzsült hálóban... Párolt marhafartő menyecske módra..."

Az esti étlap-mormolás eredményeképpen azután másnap a vendégek általában remek vacsorát kapnak és feleségem, bár illő büszkeséggel vágja zsebre a dicséreteket, minden alkalommal, lojális alaptermészetének megfelelően, megjegyzi, hogy a jó vacsoráért nem őt illeti a dicséret, hanem Mariska nénit.

Mariska néni, amint azt a jóltáplált olvasó azonnal kitalálta, nem élő személy, hanem több annál : könyv. *Vízvári Mariska szakácskönyve*. Röviden : Mariska néni.

●

Lehetséges, hogy vannak, akik a *Gundel*-féle szakácskönyvre esküsznek, mások az *Ínyesmester* ételreceptjeire állították be gyomornedveiket. Az otthoni rendszerrel rokonszenvezők, — "azért ez a Kádár mégiscsak egész jól csinálja" felkiáltással a *Veneszféle* népi demokratikus szakácskönyv útmutatásai alapján keverik össze az alapanyagokat a szocializmus felé haladó lábasok mélyén.

Mi, a magunk részéről, Mariska néni töretlen hívei vagyunk és maradunk. Nem hiszem, hogy ebben a hűségben sok szerepe van annak, hogy jó barátom volt Tapolczai Gyula, aki tudvalevően Mariska néni fia volt. Egyszer-egyszer ettem Mariska néni főztjéből, bár akkor már öreg asszony volt és betegeskedett, de elomló örömmel nézte, hogyan esszük tele szájjal és gyönyörtől eltorzult arccal a főztjét. Az alkotó büszkeségével könyvelte el dicsérő jelzőinket, de azért mégis másképp, mint a háziasszony, akinek dicsérik a főztjét. Mert Mariska néni tudta, hogy a szájba rakott étel mulandó, de a leírt recept örök. A "vörös borban párolt nyúlgerinc" bekerül a gyomor taposómalmába és néhány óra múlva elindul azon az úton, amelyen nincs megállás. De örök emléket állított neki akkor, amikor beleírta a készítés módját könyvébe. Szállhatnak tova az évek, a szájak és gyomrok elporladhatnak, de a könyv örök időkig hirdetni fogja, hogy a nyúlgerincet *"sűrűn megspékeljük füstölt szalonnával, leöntjük sistergő forró zsírral..."*

●

Van-e író, aki ennél tömörebben, elevenebben írná le a helyzetet, amelybe hőse belekeveredett ? Ha Mariska néni nem lenne író, csak szakácsnő, azt írta volna : *"megspékeljük szalonnával és leöntjük forró zsírral"*. De ő az ízek és a szavak mestere volt. Tudta, hogy ezzel a két kis beszúrt jelzővel, a *"füstölt"* és a *"sistergő"* szavakkal egyszeriben valósággá, élővé tette az egész receptet. Az olvasó szájában összegyűlnek az ízek és máris legszívesebben rohanna ki a konyhába, hogy spékeljen és szalonnázzon és átadja magát a forró zsír sistergő áhítatának.

Mariska néni receptjei olyanok, mint megannyi izgalmas, érdekes történet. Van köztük romantikus ; mint például a *"Körített hering"* című, amely egy tejes és egy ikrás hering találkozásáról szól. Az író ugyan levágja fejüket és farkukat, de végül is, két ujjnyi darabokban bár, de mégis találkoznak egy *"nem lapos üvegtál közepén, kúpalakban."*

Van a recept formájában megírt történetek sorában izgalmas detektívkaland, mint például a *"Tűzdelt ürücomb"* esete, ahol a főhős, a derék Ürücomb különböző kínzási módszereken megy át : forró vízben forgatják, hideg vízzel leöblítik, fedő nélkül pirosra sütik, egyszóval végigszenvedi a legszebb boszorkányperekre emlékeztető kínzásokat. De mindezt eltűri, abban a reményben, hogy a tetejébe helyezett hagymával a végén sikerül egyesülnie. De a piruló Ürücomb nagy megdöbbenésére, mire leveszik a tűzről, a *"hagyma teljesen eltűnt"*... akárcsak egy Agatha Christie regényben a lekvárkirály leánya.

●

Kedvenc szórakozásom az is, hogy fellapozom a tartalomjegyzéket és az elnevezésekből megpróbálok következtetni arra : milyen ételköltemény rejtőzik mögöttük. Persze, legtöbbször, nyomába sem járok az igazságnak. Olvasom, például, hogy *"Tojás, angol királynő módon"*. Azonnal elképzelem Viktória királynőt, amint kötényben és bekötött fejjel rántottát süt kedvenec Albertjének. Erről azonban szó sincs, mert az angol királynő, Mariska néni szerint, a rántottát úgy csinálta, hogy *"4 tojássárgáját 10 deka vajjal habosra vert"*, aztán keverés közben beleöntött *"4 csapott evőkanál lisztet és két deci jó bort, de nem savanyút"*. Ezzel szemben, amikor azt olvasom : *"Tojás, hercegnő módra"*, akkor az elmondottak alapján arra gondolok, hogy ez ugyanaz, mint a királynő módra készült tojás, csak 2 deci savanyú bor helyett 1 deci murcit lottyant bele a hercegnő.

Micsoda földhözragadt fantázia! A hercegnői tojás így kezdődik : *"24 szép szóló rákot tisztítva, mosva megfőzök..."*

●

Mélyen hatott rám a *"Bujtatott pörkölt"* elnevezésű ételkülönlegesség is. Erről azt hittem, hogy közönséges pörkölt, amelyet a háziasszony a család számára főzött és éppen feltálalt, amikor csengettek, mire gyorsan odaadta a tálat a legkisebb gyereknek, mondván : "Itt vannak ezek a ronda Zebegényiék, gyorsan dugd el a pörköltet, majd azt mondjuk, hogy vajaskenyér van vacsorára."

Mariska néni könyvéből tudom, hogy a csiperke gomba és a bolond gomba mellett van *"Táncos gomba"* is, amelyet nyilván úgy rak a szájába az ember, hogy közben eljárja a Kállai kettőst.

A *"Velő, albán módra"* nem valami politikai állásfoglalás. Bár Mariska néni, mint a zsenik általában, jövőbelátó főzőkanállal, többi között olyanokat ír a receptben, hogy az albán velőt előbb *"habosra verem"*, majd pedig *"könnyedén rászórok kanállal."* Az ízek nagymesternője tehát, már a második világháború előtt tudta, hogy az albánok Kína mellé állnak és emiatt megérdemlik a habosra verést és a könnyedén rászórást.

Micsoda távlatokat nyitott meg előttem Mariska néni ! Fantáziám nyomban szárnyra kell, ha meglátom a *"Hidegvízben kelt kullogó tésztát"*... A jéghideg medencében búsan ül szegény metélt, várja, hogy a vizet melegíteni kezdik, de hiába, egyre hidegebb. Erre megdühödik, kikel a hideg vízből és lassan átkullog a gőzbe, hogy megmaszíroztassa magát és hagyja, hogy durván megtört cukorral és dióval szórják meg a tetejét.

●

Feleségem egyre növekvő megdöbbenéssel figyeli, hogyan bújok ágyba, estéről-estére és viszem magammal Mariska nénit. Nem féltékeny, annak ellenére, hogy tudja : a manapság annyira divatos "sex" sem hiányzik a könyv lapjairól. Kezdve az enyhe csókolózással — *datolyás csók, habcsók, kókuszcsók, tündércsók*, — a már kissé messzebb menő *huszárcsókon* át egészen a *pikáns mártásban tartott fogolyig*, az erotika is helyet kapott Mariska néni kelléktárában.

De engem, bevallom, nem hoznak lázba holmi *"linzi csókocskák."* Nekem akkor dobban meg a szivem, ha ilyeneket olvasok : *"Majorannás vetrece."* Olyan ez, mint valami népmese : a szép Major Anna a patakban mossa, mossa vetrencéjét. Arra jön egy szegény vándorlegény, halálos szerelemre gyullad Anna iránt, aki viszontszereti, mert nem tudja, hogy gonosz mostohája már elígérte vetrecéjét az öreg kalmárnak, aki azt akarja, hogy Anna legyen a metressze. A derék vándorlegényt várja a börtön ketrece, a zokogó Major Annát pedig a matraca, de megjelenik a tündérszakács és mindent rendbehoz. A kéjenc öreg kalmárt kisütik pirított vajasmorzsában, Major Anna és a vándorlegény pedig az esküvőn eszi a szűzérméket rántva, spárgafejekkel, míg meg nem halnak, vetrecefice haj !

Ha valaki fellapozza Mariska néni szakácskönyvének 117. oldalán a *"Majorannás vetrece"* receptet, nem ezt fogja ott találni. Helyette nagy fej vöröshagymáról van ott szó, meg ujjnyi vastag vesepecsenye szeletekről, törött borsról és szegény, finomra morzsolt majorannáról. Vetrecéről szó sem esik.

●

De ezt csak azok veszik észre, akik nem mérik fel Mariska néni írói nagyságát, amellyel valamennyi kortársa fölé emelkedett. Ő rájött a nagy titokra, amelyet oly sokan keresnek e földön : az örökkévalóságnak kell írni úgy, hogy közben azért a jelenkor is tudja értékelni a művet. Ezért Mariska néni könyvének témáját nem az életből, hanem az ételből merítette. Tudta, hogy remekművet alkot, ha hősei nem érdektelen emberek, hanem érdekes ennivalók lesznek.

Mert hogyan hasonlítható össze, például, egy szerelmi háromszögbe sodródott asszony történetének leírása azzal a lélegzetelállítóan izgalmas pillanattal, amikor a húsdarálón kétszer átdarált füstölt szalonna és sertéslapocka, tojással, rizzsel, hagymával, sóval, borssal, paprikával keverve belesodródik egy gondosan lemosott káposztalevélbe, hogy mint kolozsvári töltött káposzta vonuljon be a gyomorba és a világirodalomba.

LIDÉRCŰZŐ

(JÉKELY ZOLTÁN VERSEI, MAGVETŐ, BUDAPEST, 1964.)

A HAZAI KÖNYVKIADÁS egyik jellemző vonása, hogy egyes költők, akik soha semmilyen hivatalos protokoll-listára nem kerültek föl, nyolc-tíz évenkint azért megjelenhetnek kötetben is ; ez az úgynevezett liberalizálódás, a viszonylagos szabadság jele : íme, mindenkinek van lehetősége a publikálásra, ha van ideje és ereje kivárni a megjelenést, ha nem megy el a kedve az írástól, ha nem veszi a szívére Csokonai rég elhangzott intelmét, ami valahogyan így hangzik : "Az is bolond, aki poétának megy Magyarországon" Mert ez a keserű mondat változatlanul érvényes a magyar költők sorsára — hosszú névsort tudnánk ide sorolni Csokonai igazolására. A Hivatal mindig tudta, hogyan kell üldözni a Szellemet — ez az üldöző-reflex olyan örökség a Hivatalban, mint a költőkben az elődöktől átvett hagyomány.

Jékely Zoltán új kötetének borítóján azt közli a kiadó, hogy nyolc év után ez a költő első kötete. Persze Weöres Sándor, Pilinszky János, Juhász Ferenc és Nagy László is ilyen nyolcévenkinti szabadságot *élvez*, teret hagyván a Váci Mihályoknak, Garai Gáboroknak, Somlyó Györgyöknek, s mint más jelentős élő költő, Jékely is megelégedhet a szerény kétezres példányszámmal, s nyilván azt is sokallja a Hivatal, hiszen így is kétezer olvasó könyvespolcára kerül, miközben a kedvelt protokoll költőket szinte évenkinti megjelenésre és nyolcezres példányszámú kiadásokra találja méltóknak a Hivatal. A propaganda harsonái is a Hivatalosaknak szólnak, elég jelentős nívóromboló sikerrel, ha valóban hihetők például a könyvnapi mérlegek, melyek szerint Váci Mihály versei voltak az Ünnepi Könyvhét fő attrakciói !

JÉKELY nem attrakciókra kiszemelt költő — hála Isten ! —, "csak" egyszerűen költő. Nemzedékének legjobbjai közt a helye, Weöres Sándor, Hajnal Anna, Zelk Zoltán és Benjámin László mellett ; a szakmán belül mindenki tudja ezt, azok is, akik a protokollt állítgatják össze, azok is, akik az üdvözítő listára fölkerülnek. De, persze, a szélesebb irodalmi tudatban nem áradhat szét : nyolcévenkinti megjelenés magas falat rak költő és közönség közé.

A mesterségesen rakott falak azonban — láttunk már hasonló példákat — leomlanak előbb-utóbb. Jékely versei túlélik az ügyesnek és kérlelhetetlennek látszó Hivatalt.

Hatvan verset, és az *Angalit és a remeték* című verses drámát foglalja egybe a *Lidércűző*. A költő közel harminc éve első kötetével, az *Éjszakák*-kal méltán hívta föl magára a figyelmet — akkor sem a Hivatalét, hanem Babitsét, Kosztolányiét, Illyését — a valóban értő mesterekét. Új kötetében a régi fényében ragyog : igazolja az első elismeréseket.

SALVE ET VALE című nyitó verse, mely 1944-ben íródott, de csak most jelenik meg először, éppen az előbbi tételt igazolja, azt, hogy a mű fölött az idő dönt :

"perceink véres szárnyakon repülnek,
a jelenből hanyatt-homlok kimenekülnek...

. . . . . .

Síri szobrok példája, gótirású padlat
jelmondata, üvegen szűrt sugár,
világot, port megszűrő templomablak!
Veletek győzetett meg a halál,
s én tudtam már huszonnégyesztendős koromban,
hogy véglegesség csak mosolygó márvány-arcokon van."

A kövek, a kövekbe és a kövek alá szorított emberi életek népesítik be a kötet lapjait, a reális öröklétről szólva, nem az elvontság kategóriáiban (*A budai Kapisztrán-toronyhoz, Zsámbék romjai*), de a magányból feltörő életöröm is fölcseng itt (például a *Köszöntő rigmusok Tersánszky J. Jenő 70. születésnapjára* című versében), az öregedő férfi kétségbeesett kiáltása, szerelmes verseiben. Jékely hangja, a mai, a húszéves Jékely hangjára cseng vissza, messziről küldött visszhangként. Cs. Szabó László szellemes megállapítása telitalálatként ül itt : azt írta régebben róla, hogy költészete mintha a Koponyák Hegyén született volna — mostani kötetének sok darabja ezt a szuggeráló hasonlatot dobja elénk.

VAN A KÖTETNEK (sok között) egy szívszorító verse, az *Elégia egy rabhoz* című. Kelte: 1952. A megjelenésé : 1964. Akik ébren élték át ezt az időt, jól tudják, miről szól :

"Milyen érzése lehet a madárnak,
ha mind kitépték szárnyatollait,
ember fejében mily rémei járnak
a gondnak, ha nem alkot, gyarapít?

2x2 méteres sötét zugában
min tépelődik az államfogoly,
ha már négy éve őrjöng ott magában,
vergődve, mint láncon vadász-bagoly.

. . . . . .

Vállalván sorsod így percekre néha,
véltem, kurtábbra rántom az időt,
mit Ádám égbevágyó ivadéka
éltében sírszerű homályba tölt.

Így már érthetőbb a nyolcéves szilencium. De tudjuk : a költő lelkiismerete a hallgatásban is működik, s a Mű áttör az elhallgattatáson, az időn.

Sz. P.

THINSZ GÉZA

A költő álma

Egyszer kellene már
egy rossz verset is írni !
Nemcsak
félig-silány-rosszat,
ejnye-te-szócsavarintó-rosszat,
lám-a-hazátlan-rosszat,
hogy-maga-mily-tehetséges-rosszat,
nem-modern-jaj-de-modern-rosszat,
kellene már egyszer
egy rossz verset is írni.
Jól.
Egy megváltó-rosszat,
sorsunk-sír-benne-rosszat,
lelkemből-lelkedbe-szakadó-rosszat,
gombóc-van-a-torkomban-rosszat,
gyökértelenül-is-gyökeresen-rosszat.
Rosszat.
Hogy felmutathassák
és leköphessék,
hogy szétboncolhassák
és átfesthessék,
olykor meg is
filmesíthessék,
hogy egyértelműen
félreérthessék —
mondom, kellene már
írni
egy
verset !

Bartók a zongoránál

Meghatódottsággal vegyes izgalommal vártuk a Francia Rádió szeptember 29-i Bartók-hangversenyét : Bartóknak, a zongoraművésznek játékát. Hangja úgyszólvan nincs is megrögzítve, játékáról is csak kevés felvétel készült, még kevesebb kapható. Ezek közé tartozik az 1940. április 13-án a washingtoni Cooledge Festivalban megtartott hangverseny műsora. A felvétel — a francia adás mindenkit meggyőzhetett róla — nemcsak megrázó történelmi dokumentum, hanem igaz élvezetet nyújtó alkotás. Csak növeli értékét, hogy Bartók mellett olyan avatott művész is hallható, mint Szigeti József.

Bartók 1940. április 2-án Müller Widmann asszonyhoz címzett levele bepillantást enged akkori nehéz sorsába. Nápolyban írta, egy nappal a hajóraszállás előtt, három és fél hónappal édesanyja halála után : "A hajónak 11-én kell New Yorkba érni, 13-án van az első és legfontosabb hangversenyem Szigetivel, ha a hajónak késése lesz, akkor rosszul fog állni a hangverseny-ügy." Betegsége miatt nem tudott korábban elindulni. Ha elgondoljuk, hogy ez alatt az amerikai hangversenykörút alatt kellett előkészítenie a pár hónappal későbbi végleges emigrációt, teljes képünk lehet lelkiállapotáról.

A hangverseny első száma Beethoven "Kreutzer" szonátája. Az apróbb technikai hiányosságok ellenére is érezhető, hogy két rendkívüli művész egészen egyéni felfogásában halljuk a művet. Debussy hegedű-zongora szonátája a következő. A művészi összeforrottság iskolapéldája. Aztán Bartók saját műve : a második hegedű-zongora szonáta következik. Bartók két évig dolgozott első és második szonátáján, az utóbbit különösen kedvelte. A két hangszer szinte teljesen egymásba fonódik, hol a hegedű hat zongoraszerűen, hol a zongora szól a hegedű bársonyos meghittségével... Mennyire hihetetlen, hogy az akkori kritika — mint Serge Moreux is megjegyzi — nem volt kedvező. Bartók utolsó pesti nyilatkozatának (Magyar Nemzet, 1940.) egy mondata jut eszembe: "Újat mondó zeneszerző még csak kivárhat 20-25 esztendőt, míg kiderül, hogy művei értékesek és meghallgatásra méltók. De újat adó hangversenyrendező vállalat ennyi idő alatt tönkremegy..." — Bartók nem tudhatta, hogy 25 év helyett egy-két év is elég volt az ő teljes megbecsüléséig... S a technika, íme lehetővé teszi, hogy kritikusok kiköszörülhetik a huszonöt év előtti tévedéseik ejtette csorbákat... És milyen jó, hogy húsz évvel halála után is hallani lehet öt : Bartókot, Szigetivel.

A varázslat folytatódik : a "Kontrasztok" hangzanak fel a Mester, és azoknak, akiknek művét ajánlotta : Benny Goodman és Szigeti József előadásában... Majd a "Zene" első tétele Fricsay vezényletével... Az élők mellett a holtak hirdetik az igazi művészet örök életét.

M. L.

BARTÓK BÉLA halálának 20. évfordulójáról Svájc francia nyelvű rádiója, a sottensi adás több mint egyórás műsorban emlékezett meg. A lausanne-i studió zenei vezetőjén, J. François Zbindenen kívül, Szigeti József és Szilágyi József méltatta Bartók életművét. Több nagy svájci napilap Halász Ernő, cikkeit közölte a nagy magyar zeneszerző művészetéről és jelentőségéről.

*

ÚJ-ZÉLANDNAK nincs hivatásos színészekből álló drámai szintársulata. A háború után egyszer próbálkoztak már e hiány pótlásával, de a kísérlet igen rövidéletűnek bizonyult. Most szilárdabb alapokra akarják helyezni a színházalapítást, avatott szakemberek közreműködésével.

*

A NEW YORK-I Metropolitan Opera most kezdte meg 81. és egyben utolsó évadját régi épületében. Az 1966/67-es évad színhelye már a Lincoln-Centerben épülő új modern operaház lesz. Az idei megnyitó műsoron Gounod "Faust"-ja szerepelt, teljesen új beállításban, Jean-Louis Barrault nagy elismeréssel fogadott rendezésében. Nyolcvanegy évvel ezelőtt ugyancsak a "Faust"-tal nyitott a Metropolitan.

Irodalmi Ujság

DR. RUBINYI MÓZES író, nyelvész és irodalomtörténész, a magyar PEN Club alelnöke szeptember 26-án 84 éves korában elhunyt. Jelentős tudományos működést fejtett ki. Közzétette Révai Miklós kéziratos hagyatékának egy részét és foglalkozott Révai, Verseghy Ferenc, Szarvas Gábor, Simonyi Zsigmond, Balassa József munkásságának jelentőségével. Tudományos alapossággal írta meg Mikszáth Kálmán életét, tanulmányokat írt Bajza József, Kiss József, Móra Ferenc, Sebök, Zsigmond, Zempléni Árpád, Radó Antal, Gyulai Pál és Riedl Frigyes munkásságáról. "Emlékezések és tanulmányok" című kötete 1962-ben jelent meg.

*

VAJDA LIVIA festőművésznő kiállítása október 16-án nyílt meg a La Palette Bleue (30, rue de Seine, Párizs VIe) helyiségében. Eddigi kiállításait, — 1963-ban Párizsban és 1964-ben Brüsszelben — a sajtó nagy elismeréssel fogadta.

*

AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK lakosságának száma augusztus végén túlhaladta a 195 milliót. Ha a népesség szaporodása megtartja eddigi ütemét, akkor kb. 1966 végére eléri a 200 milliót.

*

A LISZT FERENC Zeneművészeti Főiskola november 16-án ünnepli alapításának 90. évfordulóját. Liszt Ferenc nemcsak alapítója, hanem haláláig, 1886-ig elnöke és vezető tanára volt a főiskolának.

*

TERESCSÉNYI GYÖRGY író, a század első negyedének sikeres regényirója 75 esztendős korában elhunyt.

*

GEORGE RAFT, hetven éves hollywoodi filmszíneszt adócsalásért 2.500 dollár pénzbüntetésre ítélte a Los Angeles-i bíróság. A színész örömkönnyekkel szemében fogadta az ítéletet, mert attól tartott, hogy börtönbe fogják zárni. A perben mentőtanúként szerepelt Frank Sinatra, Bing Crosby és Jimmy Durante, de a vádlott nem bízott eléggé a filmcsillagok segítségének hatásosságában, s mint utóbb elmondotta, az egész tárgyalás alatt egy több mint százéves olvasót morzsolgatott a kezében.

*

GERTRUDE LAWRENCE híres énekesnő életéről musicalt készít Robert Wise rendező. A főszerepet Julie Andrews, a "Mary Poppins" címszerepének kitűnő alakítója játssza.

*

A "MISANTHROPE" most kerül 1.800-adszor előadásra a Comédie Française-ben. Alceste alakítója, Jean Marchat ez alkalommal kétszázadszor és utoljára játssza el a nagyszerű Molière-figurát.

*

DÜRRENMATT új darabja, "A meteor" Zürichben kerül bemutatásra.

*

A "CHOTÁM" című izraeli hetilap részletes, illusztrált ismertetést közölt Vajda Lajos festőművészről és Mándy Stefánia Vajda-monográfiájáról, Beregi Éva tollából.

*

A TORONTÓI Szimfonikus Zenekar londoni vendégjátéka, amelyen már az új zenei vezető, a japán Seiji Ozawa vezényelt, komoly sikert aratott. A zenekar idei szezonjának egyik vendégkarmestere Solti György lesz.

*

KOPONYÁK, kísértetek, koporsók díszítik a párizsi Napoléon-mozi bejáratát, ahol most sorozatosan démoni borzalmakkal teli filmeket mutatnak be. A megnyitón Fritz Lang "Mabuse, a játékos" című filmjét vetítették. Az idős rendező részt vett és rövid beszédet is mondott a megnyitó ünnepségen, de filmjét nem nézte meg. "Harmincnyolc évvel ezelőtt forgattam ezt a filmet — mondotta — s azóta sem láttam. Most mégis elmenekülök a vetítés elől, mert a film valamennyi résztvevője közül egyedül én vagyok életben, s úgy érzem magam, mintha a filmművészet egy történelem előtti szörnyetege lennék".

A PÁRIZSI Lambert-galéria kiállítást rendezett kelet- és közép-európai nem figuratív festők alkotásaiból. A kiállításon a Szovjetuniót Ely Bjeljutin, Lengyelországot Narzynski, Csehszlovákiát Valenta, Jugoszláviát Jordan, Magyarországot Csernus Tibor festményei képviselték.

*

MICHAEL CHAPLIN, a "nagy" Charlie kisfia (mindössze 19 éves) könyvet írt, pontosabban diktált, apjához való viszonyáról s e viszony kalandosságáról, *I Couldn't Smoke the Grass on My Father's Lawn* címmel, melynek a jövő hónapban kellene megjelennie. A nagy Charlie azonban, mint hírlik, nem túlságosan van elragadtatva "beatnik" fiának elmeművétől, de úgy látszik a fiúnak is hátsógondolatai támadtak az "emlékiratok" megjelenésével kapcsolatban mert kérelmet nyújtott be az angol Felső Bírósághoz, hogy akadályozza meg a kötet piacra kerülését, mert az "kihasználja annak a szituációnak pikantériáját, melyben egy világhírű apát sérteget a fia és káros megjegyzéseket tesz a családi állapotokról." Minthogy az angol jog szerint Michael még "kiskorú", a bírósághoz a kérelmet Michael nagykorú, — 25 éves — felesége, Patricia nyújtotta be. A kérelem sorsáról még mit sem lehet tudni. De akaratlanul is felvetődik a kérdés : egyáltalán, miért írta meg a könyvet a világhírű apa kevésbé világhírű fia ?

*

KÖLCSEY FERENC születésének 175. évfordulója alkalmából a költő születési helyén, Szatmárcsekén október 3-án nyitották meg a Kölcsey-emlékszobát.

*

ALBERT FINNEY, a fiatal angol színész, aki a "Tom Jones" címszerepében egy csapásra világhírt szerzett, most önálló filmvállalatot alapított. A vállalat első filmjének, a "Charlie Dubbles"-nek rendezője is, főszereplője is ő lesz.

KASSOWITZ PÉTER Venezuelából szóló rövidfilmjét bemutatta a párizsi televízió. A fiatal rendezőnek, aki 1956-ban hagyta el Magyarországot, ez már a második alkotása, amelyet a francia televízió a műsorára tűzött.

*

RÓNAI SÁNDOR, a Magyar Szocialista Munkáspárt politikai bizottságának tagja, az Elnöki Tanács tagja szeptember 28-án 73 éves korában elhunyt. Rónai kora fiatalságától kezdve részt vett a munkásmozgalomban és mint a Szociáldemokrata Párt egyik vezetője, egyike volt azoknak, akik jelentős segítséget adtak pártja beolvasztásához a Kommunista Pártba.

*

A HÁBORÚS BŰNPEREK anyaga szolgál alapul Wolfgang Staudte nyugat-berlini filmművész új filmjéhez. A film címe : "Párbeszéd egy gyilkossal".

*

Az 1944-ES magyar ellenállási mozgalomról az "Allgemeine Schweizerische Militaerzeitschrift közli Dr. Gosztonyi Péter tanulmányát.

*

RÉV LIVIA zongoraművésznő nagy sikerrel hangversenyezett Párizsban. A "Figaro" kritikusa különösen Olivier Messian "Chrononomies" című szerzeményének előadását méltatta melegen.

*

VERESS SÁNDORT a baltimore-i Zenei Főiskola tanárául hívta meg. A kiváló magyar zeneszerző a meghívást egyelőre csak ideiglenesen fogadta el a most kezdődő tanévre.

*

BUDAPESTRŐL ÉRKEZETT : Mint ismeretes, az elmúlt hetekben nagyszerű kalapácsvető világrekordot állított fel a Debreceni Stadionban híres dobóatlétánk, Zsivótzky. A verseny után odament a boldog atlétához egy öreg debreceni polgár és megkérdezte tőle :

— Tessék mondani, a sarlót nem tudná eldobni ?

*

AZ EURÓPAI ÍRÓSZÖVETSÉG (Comes) az októberben Rómában tartott közgyűlésén megválasztotta új végrehajtó bizottságát. Az elnök ismét Giuseppe Ungaretti, a főtitkár továbbra is Giancarlo Vigorelli lett. Új alelnökök : Aranguren (Spanyolország), Déry Tibor (Magyarország), Laxness (Izland), Sartre (Franciaország), Lehman (Anglia), Tvardovszkij (Szovjetunió) és Iwaszkiewicz (Lengyelország).

Rendelje meg
MÉRAY TIBOR
BÚCSÚLEVÉL
című regényét
19 idegen nyelvű kiadás után magyarul is kapható !
Ára (postaköltséggel együtt) fűzve : 12 frank
kötve (már csak néhány példány !) : 20 frank
Megrendelhető a vételár előzetes beküldésével az Irodalmi Újság párizsi kiadóhivatalánál és lapunk terjesztőinél.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Argentinában : Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Dr. Baksa, Wien XX. Strom Str. 20. VII. 4/15. és Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Irországban : L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 3.50 Schilling, Belgium : 9 frank, Dánia : 1 korona, Finnország : 50 márka, Franciaország : 0,90 frank, Hollandia : 0,80 forint, Izrael : 60 agora, Kanada : 0,25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 0,80 márka, Norvégia : 1.20 korona, Olaszország : 90 lira, Svédország : 0.80 korona, Svájc : 0,80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentina: 25 peso, Brazilia : 250 Cr. $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

OKVETLEN KERESSE FEL A MEXICO BAZÁRT !
WIEN, II. Mexico Platz 15.
Tel. : 55-73-316
Ahol rendkívül olcsón mindent egy helyen vásárolhat !
Női és férfi divat.
Tulajdonos : LÁSZLÓ Gyula

NÓI ÉS FÉRFI DIVATÁRUK !
Mindenféle használati cikkek !
Minden beszerezhető
cégemnél, ami az Ön magyarországi hozzátartozójának vagy barátainak szükséges
MEGLEPŐEN OLCSÓ ÁRAK
ALEXANDER NOVEMBER
WIEN I. Fleischmarkt 10.
(Rotenturm Strasse sarok)
Telefon : 63-08-67

IRODALMI ÚJSÁG
ELŐFIZETÉS ÉS HIRDETÉS AUSZTRIÁBAN
LÓRÁNT LÁSZLÓ MAGYAR KÖNYVKERESKEDÉSE
Wien, I. Bräuner Str. 2.

THE DANUBIA BOOK CO.
B.I. Iványi
ÚJ CÍME
78, Shaftesbury Avenue
LONDON W. 1.
MAGYAR KÖNYVEK ÉS HANGLEMEZEK

Megjelent
MEGYER JÓZSEF :
SPANYOLORSZÁGI NAPLÓ
596 oldal — Ára ktv. 5.50 dollár (vagy annak megfelelő összeg)
Megrendelhető a pénz előzetes beküldésével a szerző címén :
Via G. Leopardi, 101, Napoli, Italia

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVI. évfolyam 19. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1965. november 1.

A CSŐDBE JUTOTT BIZOTTSÁG

NOBEL ALFRED a szabadság barátja volt. Akárhogyan tekintjük is dinamit-feltaláló-kalandjait (úgy kell tekintenünk, ahogy alapítványával maga is tekintette : helyrehozandó akaratlan kárnak, mint amilyen az atombomba feltalálása volt), személyes ízlése a szabadság irodalmi bajnokaihoz kapcsolta. Ez a tudós, akinek a neve annyira élő, hogy néha hajlandók vagyunk kortársunknak tekinteni, nem a mienk, hanem Victor Hugo kortársa — és személyes jóbarátja — volt, Maupassant ismerőse és gyakori vendéglátója, Voltaire tisztelője, és tanítványa. Tizenöt országban hányódott — köztük a cári Oroszországban és a kiegyezés-korabeli Magyarországon! — végül is, mint annyi nemzetközi szellem, Párizsban kötött ki. Háza ma is áll, az Avenue Malakoff 59. szám alatt. A kis termetű, határozott, gondolkodású, hegyes szakállas barna svéd itt szerette Kingsky grófnőt előbb, majd Berthe de Suffnert, a német suffrazsettet, aki ebben a tájban könyvet írt *Die Waffen nieder* címmel. Akkor már felhőmagasságra vetette fel a hegyeket a dinamit. Nobel kétségbeesetten nézte a föld-esőt. "Ha a jelenlegi rendszer uralma tovább folytatódik — írta —, harminc év se telik bele, s az emberiség visszakanyarodik a barbár-világba".

TÖBB KELLETT HOZZÁ harminc évnél, s a rendszernek változás-álruhát kellett öltenie, — de a jóslat valóra vált. Az első világháború még csak előkészítette az utat. Nobel Alfréd első csattanós találkozása a barbárságba vetett emberiséggel negyven évvel halála után, 1935-ben történt. Alapítványának békedíját ebben az évben Carl von Ossietzky német humanistának ítélte oda a norvég Parlament (a végrendelet szerint a Békedíjat az oslói Képviselőház osztja). Carl von Ossietzky felvilágosult századunk első olyan szabadgondolkodója volt, akit — börtönben ért a tisztesség. Hitler Adolf ugyanis, gondolható, hogy milyen bűnökért (írás és szólásszabadság hirdetése, diktatúraellenes szellem) rács mögött tartotta. Szó sem lehetett, természetesen, arról, hogy a szerencsétlen Nobel-díjas átvehesse kitüntetését (talán meg se tudta, milyen jutalom érte, három évvel később derült ki, hogy a rácsok mögött elpusztult).

Itt dörrent először a nemzetközi Nobel-díj, hogy úgy mondjuk, diktátor-bőrön. Itt nyilvánult meg először az a bűvös hatása, hogy átrepül pokolig — aknásított határokon s reflektorfényt vet a megszeppent zsarnokra.

Hitler, ahogyan a diktátorok az ókori barbár világtól kezdve a legújabbkori barbár világig azt tenni szokták, őrjöngő dührohamot kapott. Kijelentései, amelyeket az akkori nyugati sajtó közölt, kísértetiesen ismerősek. A Nobel-díj nem volt más, mint a "nemzetközi judeo-plutokrácia ördögi machinációja", melyet "orvul a hazáját szerető német dolgozó nép ellen irányítottak", ésatöbbi, ésatöbbi. Szörnyű felháborodásában hivatalosan megtiltotta minden német nemzetiségű tudósnak, művésznek, állampolgárnak, hogy valaha is Nobel-díjat fogadhasson el. A Nobel-díj osztó Bizottság nem sokáig váratott magára a felelettel. Három évre rá Richard Kuhn német kémikus kapta meg a díjat. A rákövetkező évben két másik társa : Adolf Butenandt vegyész és Gerhardt Domangk orvostudor. A három tudós közül egyik sem mert ujjat húzni a diktátorral. Mindhárman szomorúan ismert udvarias sürgönyt intéztek a Svéd Tudományos Akadémiához (ezt a díjat a svédek ítélik oda), mi szerint "körülményeik nem engedik meg..." "nem méltók rá" stb.

ITT KAPCSOLÓDIK a Nobel-díj Bizottság problémája a mai világ legerősebb diktatúrájának kérdéséhez.

Mindjárt meg kell jegyezni, hogy ami az irodalmi díjakat illeti, a Svéd Királyi Akadémia magatartása a hatalmas orosz irodalom megítélésében mindig egészen különös volt. Tolsztoj, aki életben volt még az első díjkiosztások idején s nyilvánvalóan a világ legnagyobb prózaírója volt, Gorkij, aki szabadságvágyó, forrongó prózájával jelentős figurája a világirodalomnak, Csehov, Turgenyev, Majakovszkij, ezek az irodalom- és erkölcsreformátor hatalmasságok, sosem kaptak Nobel-díjat ; igaz, a kiváló Iván Bunyin, Gorkij emigrációba került kortársa, megkapta (irodalmi értékein felül talán azért, mert a szovjethatalom elől elmenekült?)

Nemcsak Oroszországgal, hanem magával a szovjethatalommal is eléggé bajban volt a Nobel-díjról rendelkező Svéd Akadémia egymást követő minden garnitúrája. Valóságos hagyománnyá vált, (akárcsak az egyértelmű, éles antifasizmusnak a bizonytalankodás, sőt ügyetlenkedés ezzel a más színű diktatúrával szemben. A most végre Nobel-díjjal jutalmazott Solohov művészete például már a második világháború előtti években kibontakozott, sőt elérte teljességét. Némi kegyetlen stilizálással azt lehet mondani, hogy Solohov csakis akkor volt *élő író*, és a bizottság ez évi döntése *élő-holtat* jutalmaz ... hiszen csaknem harminc éve már, ez a művész megszűnt érdemeset alkotni ... A második világháború idején egy *Hitler-ellenes hatalom* legnagyobb *nem konformista művészének* alkotását jutalmazták volna vele ... Most ?

Sajnos, a mai Solohov-jutalmazásnak már más az íze. Azóta ugyanis ez a nagy keleti politikai hatalom a Nobel-díjjal kapcsolatban is számos tanújelét adta annak, hogy nemcsak nem híve a művészeti és általában az emberi szabadságnak, hanem annak ma egyik legkövetkezetesebb ellenzője. És az irodalmi alkotással felhagyó Solohov ennek a hazájában keményen dúló irányzatnak, nemcsak nem ellenlábasa hanem igen tevékeny előmozdítója is.Sok megnyilvánulását lehetett ennek látni az elmúlt években. Némelyiket el lehetne felejteni. A halálba üldözött, a maga Nobel-díját át nem vehető Paszternák esetében tanúsított magatartását nem.

HÉT ÉVVEL EZELŐTT, 1958. október 23-án, amikor a sürgöny megérkezett Peregyelkinóba, Paszternák *dácsájába*, hogy a "Doktor Zsivagó" Nobel-díjat kapott, már egy éve megjelent Nyugaton a mű. Az olasz szélsőbaloldali Feltrinelli kiadó szabályos úton vette meg a szovjet államtól, amely szerződés és kiadás-előkészítés alatt tartotta a munka orosz nyelvű változatát. A Nobel-Bizottság *legális művet* jutalmazott, nem valami "kiçsempészett szovjetellenes förmedvényt." A rákövetkező egyhetes pokolban, amely ekkor a negyven éve mellőzött Paszternák nyakába zúdult, Solohov nem vitt dicsőséges szerepet. Tudjuk, hogy a szovjet Írószövetség azonnal kizárta Paszternákot tagjai közül. Ünneprontás nélkül kell megjegyezni, hogy Solohov, aki ott nemcsak befolyásos, de talán a legbefolyásosabb személyiség, a kizárási javaslat egyik első aláírója volt. Egy nyilatkozatában Paszternákot "a vénlányok költőjének" nevezte s magába a Nobel-díj intézményébe is belémart, kijelentvén : lám Iván Bunyin is megkapta a Nobel-díjat, a neve mégis feledésbe merült. Azt is tudjuk, hogy Paszternáknak vissza kellett utasítania a Nobel-díjat ; a hruscsovi kormányzat a legsúlyosabb fenyegetésekkel kényszerítette erre. A fenyegetés akkor sem oszlott el a gyakorlatilag éhhalálra ítélt — mestersége céhéből kizárt — nagy író fölül, amikor lemondott díjáról. Megindult a hadjárat állampolgársága élvevésére! Mihail Solohov — sosem emelte fel a szavát az író-társát hamarosan halálba taszító hajsza ellen. S az ellen sem, hogy az akkori diktátor börtönbe, koncentrációs táborba vesse az elhalt Nobel-díjas író élettársát és annak leányát is.

ELLENKEZŐLEG, a sajtóban megjelent híradások szerint, a politikai és irodalompolitikai, no meg írókat érintő személyi vitákban, Solohov a konzervatív-soviniszta vonalat képviseli, hatalmas tekintélyét azon az oldalon veti latba, amely az irodalmi és emberi szabadság ellen, az irányított, diktatorikus művészet mellett tör lándzsát. S legtöbbször durván, személyeskedő, veszélyes hatékonysággal.

Mindezek után és mindezt tudva, Stockholmban, 18 aranyozott fotelben, kék bársony terítővel letakart asztal körül, egy-egy hagyományosan égő nagy faggyúgyertyával s egy-egy kitöltött pohár víz mögött a Svéd Akadémia 18 permanens tagja a díjakról határozott. (A díszlet leírása pontos, az ünnepi üléseken kötelező ; a gyertyát a kihalt akadémiai tag üres fotelje előtt kioltják, míg új tagot nem választottak).

Nos, az elnök gyertyáját negyed százada nem oltották el. Anders Osterling 1940 óta titkára a testületnek, s másik veterán-társával, Bo Bergmannal, aki 94 éves korában írja első drámáját, a legnagyobb tekintély a díj-odaítélésben. Két másik honi aggastyán, Siwertz regényíró és az 1951-ben Nobel-díjat kapott Lagerkvist : íme a svéd "négyesfogat". Nem csodálható, felfogásuk némiképpen elaggott, ítélkezésmódjuk revízióra vár. Az adományozó Nobel kétségtelenül plebejus-demokrata politikai ízlését mindig csak *félig* respektálták : művészeti aspirációit néha tökéletlenül, néha egyáltalán nem. Sully-Prudhomme-ra szavazni, Tolsztoj ellenében : első, gyötrő, egész sor akciójukon azóta is végigvonuló tévedés. Solohovot *nem* jutalmazni, amikor műve csúcsán áll, és megjutalmazni, amidőn maga alá tiport ártatlan és védtelen tehetségeket : épp ilyen, sőt talán nagyobb tévedés.

AZT MONDJÁK a kommentárok : a kitüntetés nem egyszerűen az írónak, hanem a "mellőzött" orosz irodalomnak szólt. De ha már mellőzött nemzeti irodalomról van szó, nem gondolhattak volna-e a stockholmi nagyságok — egyszer, egyetlen egyszer Magyarországra is ?

Nobel Alfréd még Jókai, Mikszáth műveit látta a kirakatokban, Munkácsy festményeit a falakon, Blaha Lujzát a színpadon, amikor Budapesten járt. Szabadságra vágyó nagy művész-utódaikat a stockholmi tizennyolcak pillantásra sem méltatták, sem Móricz Zsigmondot, sem Adyt, sem Babitsot, sem József Attilát. Később, amint a század, Nobel jóslatához híven, barbár kalandokba hatolt, Szentgyörgyi professzor mellett, akinek Nobel-díjas dicsősége még ma is megdobogtatja a szíveket, más hazai kiválóság is akadt volna tán, aki a díjra érdemes lett volna. A francia "La Presse" 1957. november 5-i számában azt olvashatjuk : "Hasonló dicsőségben akarták részesíteni (ti. a Nobel-Bizottság) a nagy magyar regényírót, Déry Tibort, akit Kádár betegsége ellenére börtönbe zárt s akinek bírósági ítéletét októberre vártuk. A Svéd Akadémia azonban megtorpant eme gesztus előtt, mely — hatástalannak bizonyult Ossietzky esetében, 1935-ben ; Hitler nemcsak nem helyezte szabadlábra, hanem három évre rá elsorvasztotta Ossietzkyt a szögesdrót mögött."

Az 1957-es megtorpanást humánus taktikának, Solohov jelenlegi díját végső, megbékélő lépésnek szánták ?

HA ÍGY VAN, a stockholmi tizennyolcak ismét tévedtek. A Szovjetunió, a szovjet hatóságok, a szovjet irodalmi vezetők elfogadják, mint nekik járó sarcot, a nagy jutalmat. De szellemi megbékülést nem akarnak. A díj odaítélését követő napokban, október 19-én jelenti Moszkvából az AFP, hogy három szovjet írót, nézeteik hangoztatása és megírása miatt, letartóztattak. Közülük kettőt igen jól ismer a Nyugat. Az egyik Andrej Szinyavszkij, akiről azt állítják, hogy azonos a Nyugaton több regényt publikált Abram Tertzcel ; ami biztos : Borisz Paszternák régi barátja, életrajzírója, méltatója, a "Novy Mir" moszkvai irodalmi folyóirat híres kritikusa, a Gorkij Intézet munkatársa, Picasso méltatója, a nagy festőről megjelent első szovjet könyv szerzője. A hivatalos vonallal ellenkező, liberális, újításokat elismerő irodalmi és kritikai tevékenységéért kellett börtönbe kerülnie. A másik szerző neve Danielo, akit már egy alkalommal hosszú időre internáltak. A harmadik szerző neve ismeretlen. Nemes válasz ez a letartóztatási hullám Solohov nagy nyugati kitüntetésére! Vajon felemeli-e Solohov a szavát azokért a társaiért, akik szögesdrót vagy börtönrács mögött ülnek annak a meggyőződésüknek büntetéseképpen, amely nem más, mint a díjalapító Nobel Alfred ideálja volt. Amíg ilyen kérdések állhatnak fenn, — csődben van a Nobel-Bizottság. Amit tesz — és amit nem tesz meg — csupa fájdalmas hiba.

KOLLÁNYI ANDRÁS

NOVEMBER 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Levél Erdélyből (3. old.)

A "Figaro" vezércikke a magyar forradalom 9. évfordulóján (3. old.)

Gara László : A 60 éves Cs. Szabó László üdvözlése (4-5. old.)

Cs. Szabó László : Önéletrajz (4-5. old.)

Albert Pál : Madre Mediterranea (7. old.)

Korondi András verse

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

Illyés — ősbemutató Párizsban

Párizsban lesz Illyés Gyula "Kegyenc" című színdarabjának ősbemutatója.

A dráma, melynek francia címe "Le Favori", a zsarnokság problémáját tárgyalja. Vádbeszéd azok ellen, akik az abszolút hatalmat gyakorolják, de egyszersmind azok ellen is, akik ennek aktív vagy passzív támogatói.

A darabot a Vieux Colombier színházban (21, rue du Vieux-Colombier, Párizs-6.) minden kedden este, tehát november 2, 9, 16, 23 és 30-án adják elő Georges Charaire rendezésében, valamint Alexis Nitzer, Véronique Kovács, Olivier Lebeaut és több kitűnő francia művész közreműködésével.

Háy — bemutató Oxfordban

Az Oxford University Experimental Theatre Club együttese 1965. november 9-én mutatja be az Oxford Playhouse-ban Háy Gyula "Ló" című szatirikus színművét, Háy Péternek, az író fiának fordításában. Az ünnepi megnyitó előadás után a darab két hétig szerepel az Egyetemi Színház műsorán. A "Ló" ősbemutatója 1964-ben volt a Salzburgi Ünnepi Játékokon.

A Budapesti Gyermek Énekkar sikere Amerikában

A Budapesti Gyermek Énekkar október 10-én a New York-i Carnegie Hallban szerepelt. A lapok fenntartás nélküli elismeréssel, a legnagyobb elragadtatás hangján írtak a hangversenyről. A "World Telegram" zenekritikusa így írt : *"A gyermek énekkar lépcsőzetes sorokban ott állt a dobogón és úgy énekelt, mint az angyalok. Csengettyűs hangjuk és elképesztő technikájuk nagy élvezetet nyújtott. Valamennyiök istenáldotta tehetség, hangban, előadásban."*

A "New York Times" még lelkesebb hangot használt kritikájában : *"A Budapesti Gyermek Énekkar hangversenyt adott a Carnegie Hallban* — írta — *és ez a hangverseny sok felnőtt kórust a sárga irigységgel kell hogy eltöltsön. Katonai pontossággal és szabadon gördülő szellemmel énekeltek. Minden, amit csináltak, nemcsak puszta szórakoztatás volt, hanem megalkuvás nélküli művészi érték."* Az énekkar Amerika más nagyvárosaiban folytatta körútját és október 31-én este a híres *Ed Sullivan-Show*-ban a televízióban is szerepelt.

Indonézia

A távol-keleti viharok, úgy tűnik, sokáig nem ülnek el ; a legújabb példa erre Indonézia, ahol az elmúlt hetek elvetélt államcsínyje után megkezdődött a leghevesebb kommunistaellenes hajsza, szimbolizálván mintegy az érdekek, ideológiák, személyi ambíciók, nacionalista érzelmi fellángolások kiegyensúlyozatlan összecsapását, pontosabban annak hatóerejét. Dzsakarta, mely az elmúlt években a legélesebb Amerika-ellenes tüntetések színtere volt, egyszerre a Peking-ellenes tüntetések színterévé változott. A jelszó, ezúttal, nem az volt, hogy "Akasszátok fel Uncle Sam-et", hanem az, hogy "Akasszátok fel Aidit-ot", vagyis az Indonéziai Kommunista Párt főtitkárát. A feldühödött tömeg, mely az elvetélt puccskísérletben Kína kezét látta felemelkedni szeretett (és ravasz) vezére, Szukarno testvér ellen, állítólag fékezhetetlen haraggal kezdett bele a Kommunista Párt látható és láthatatlan szervezeteinek szétzúzásába. Mindenekelőtt darabokra törték Andit párttitkár négy dzsakartai házát, bútorostól és iratostól, majd a kommunista ifjúsági mozgalom székházának ostromára indultak. Van költői igazságszolgáltatás? Ez esetben úgy látszik, volt. Arról a térről, ahonnan a vad Amerika-ellenes tüntetések indultak el, most a kommunista ifjúsági szövetség székháza felé vette útját a tömeg ; pillanatok alatt lángokban állt a székház. Dzsakartában, minden bizonnyal, szeretik a tűzijátékokat, főként ha veszélyesek. Az érzelmek mindenképp Kína ellen fordultak. Egy 800 főből álló diákcsoport megtámadta a kínai Köztársasági Egyetemet, leégette kétemeletes épületét, majd a kínai lakótelepeket rohamozta meg, késekkel és gépfegyverekkel. Kelet-Jávában lángra lobbantak a kínai üzletek s az egyik újság vezércikke vad kirohanással fenyegette meg a CIÁ-t, mely ezúttal nem az amerikai kémszervezetet, hanem a kínait jelentette (Chinese Intelligence Agency).

Az indonézek számára, akik idő közben hozzászokhattak Szukarno testvér forró Kína-barátságához, mindez talán némiképp különösnek tűnhetett. Noha valójában semmi különös nem volt e fellángolásban: a Kína-ellenes kampány csupán a Nasution tábornok vezette hadsereg elszántságát mutatta, mely az egyre erősödő s egyre ellenállhatatlanabbá váló kínai befolyásnak akart véget vetni. Nasution minden valószínűség szerint megnyeri ezt a csatát, mivel úgy tűnik, hogy ő meg tábornokai határozottan tartják kezükben a hatalmat.

Mindez persze nem jelenti azt, hogy az egész hadsereg egyszerre antikommunista álláspontot foglalt el, s ekként jelezte hirtelen feltámadt Nyugat-barátságát. Indonéziában a marxizmus és a kommunizmus még mindig jelentős hatóerő, a hadsereget is beleértve. Olyannyira, hogy az elmúlt napokban Szukarno, Nasution nyilvánvaló jóváhagyásával, megindította legújabb kampányát, melynek célja, hogy mentse, ami menthető "ideológiai koncepciójából", az úgynevezett "Nasakom"-ból, mely egyfajta speciálisan indonéz fűszerekkel előállított keveréke a nacionalizmusnak, vallásnak és kommunizmusnak, s amelyen Indonézia politikai egyensúlya nyugodott, legalábbis az utolsó években. A kampány egyik alkotórésze, Szukarno szerint, egy "új" kommunista párt megalakítása, mely Indonézia nemzeti érdekeit képviselné, Peking érdekei helyett. Innen az Aidit elleni hajsza, aki — köztudomásúlag — Peking embere volt Dzsakartában : innen az az elnök köreiből kiszivárgó bejelentés, hogy az új párt inkább moszkvai orientáció lesz, semmint pekingi. Ki tudja megmondani, ezek után, hogy az orosz titkosszolgálatnak milyen része volt az állítólagosan pekingi-eredetű államcsíny "előállításában"? A szenvedélyek mindenesetre magasra csaptak. Jelentik, hogy Nasution tábornok a napokban, Szukarno jelenlétében, az elnöki Merdeka Palotában felelősségre vonta az indonéz légierők parancsnokát, a kommunistabarát Omar Dani tábornokot, részvételéért a puccsban. Omar Dani biztosította ártatlanságáról Nasutiont. Nasution azonban, úgy látszik, jobban volt értesülve a történtekről, mert egyfelől pofonverte a csodálkozó pilóta-generálist, másfelől — az elnök jelenlétében — letépte egyenruhájáról a rangjelzéseit. Omar Daniról azóta nincs híre a világnak.

Az IDŐ Sodrában

Híre van azonban Untung alezredesről, Szukarno testőrségének parancsnokáról, aki — rövid időre — kinevezte magát Indonézia vezérének, hogy — rövid idővel később — menekülés közben elfogja őt a hadsereg, s Dzsakartába vigye kihallgatásra, melynek utolsó felvonása, minden valószínűség szerint a kivégzőosztag előtt fog lejátszódni. "Untung", indonéz nyelven, "szerencsés fickót" jelent, de a név ezúttal nem hozott szerencsét viselőjének. Hogy valójában mi történt Indonéziában, senki sem tudja, s valószínű, hogy soha nem is fogja megtudni, annál kevésbé, mert Dzsakartában az elmúlt héten bejelentették, hogy az események magyarázatát a híres történész, ideológus és kutató, maga Szukarno testvér fogja megadni a közeljövőben. Most még dolgozik a munkán, így szól a jelentés, igénybe véve az "összes rendelkezésre álló forrásokat, beleértve a kommunista pártot is." Kár, hogy a három és fél milliós nagy párt vezére e vizsgálatnál nem áll rendelkezésre: alighanem már Pekingben üdül s onnan figyeli, bolsevik éberséggel, hogyan zúzzák szét pártját, melynek (jegyezzük meg zárójelben) a hírek szerint egyetlenegy tagja sem akadt, aki forradalmi meggyőződését, világnézetét, archívumát, székházait, fegyverrel, élete kockáztatása árán védte volna meg, ahogy egy valódi forradalmárhoz, sőt kommunistához illik, veszély esetén. A nagy párt, mint felfújt hólyag, abban a pillanatban pukkadt ki, amikor éppen a legnagyobb szükség lett volna arra, hogy — saját érdekében — felvegye a harcot a rohamozó, feldühödött tömeggel szemben. A helyzet kísértetiesen emlékezteti a megfigyelőt egy kilenc évvel ezelőtti történetre, ahol — így szól a legenda — egy nagy párt, egy országot vezető, hatalmon lévő kommunista párt semmisült meg, egyetlen tűszúrásra, este nyolc órától kilenc óráig, 1956. október 23-án, Budapesten.

A.

A nagy nap

Nemsokkal azután, hogy lezajlottak a nyugat-német választások, amelyeket a szocialista tábor sajtója, beleértve a "Neues Deutschland"-ot minden különösebb teketóriázás nélkül "antidemokratikusnak" minősített, sor került a kelet-német választásokra is, (noha csupán a megyei és városi tanácsok tagjainak megválasztására), melyeket a fenntnevezett sajtó minden teketóriázás nélkül a világ leghaladóbb választásainak nevezett. Volt is a dologban valami. Walter Ulbricht, akinek pártja — Fal ide vagy oda — eddig még sohasem kapott kevesebb szavazatot 99.8%-nál, elérkezettnek látta az időt, hogy — amint beszédében mondotta — "a választóknak alkalmuk legyen választani egyes jelöltek között." A demokráciának ez nem éppen a legfejletteb változata, de mégiscsak valami fejlődésféleségnek volt tekinthető, hogy 204.000 tanácstag helyére 246.000 jelöltet állítottak, s aligha kétséges, hogy a kelet-német polgár a lehetőséget többre tartotta a semminél. Tartotta volna, pontosabban, mert a lehetőség, hogy legalább egy jelöltet kihúzzon a hivatalos listából — mire elérkezett a választások várva várt pillanata — meg is maradt a hivatalos lehetőségek széles birodalmában. A kelet-német paradicsom szabad ország: minden szabad, ami szabad. Szabad volt ugyan kihúzni egy-egy jelölt nevét, de "tanácsválasztásokról" lévén szó — nem volt "tanácsos". Ulbricht, feltehetően, az utolsó pillanatban visszariadt attól a lehetőségtől, hogy egyes választók — élvén a szabadsággal — néhány ismert vezető pártfunkcionárius nevét is kihúzzák és ez túl sok lett volna a demokráciából. Újabb beszéddel lépett hát a kelet-német nagyközönség elé, s ismert, kedves mosolyával figyelmeztette a választókat, igaz ugyan, hogy kihúzni szabad, "de az egyetlen hazafias megoldás mindenki számára csak az lehet, ha egyetlen nevet sem húz ki a listából."

Kelet-Németország tapasztalt választói megértették az ulbrichti üzenet lényegét. A pártfunkcionáriusok figyelő pillantásainak kíséretében lelkesen járultak az urnák elé, már a kora hajnali órákban, mert ezzel is nyilvánosságra akarták hozni mérhetetlen patriotizmusukat. Az eredmény : mindent elsöprő győzelem volt Ulbricht pártja számára. A hazafiak mindössze két nevet húztak ki csaknem negyedmillió név közül s e tettükkel 246.998 tanácstagot adtak a hazának, noha csupán 204.000 üres szék várta a közügyek intézésére tóduló jelölteket. Hogy mi történik a megválasztott, de tulajdonképpen állás nélkül maradó csaknem 40.000 tanácstaggal, a "Neues Deutschland"-ból mindeddig még nem derült ki.

B.

Kémek és vonatrablók

Vagy két évvel ezelőtt világszerte nagy feltűnést keltett az a merész és katonai pontossággal megszervezett angliai vonatrablás, melynek során több mint három millió fontot "kapcsoltak le" egy lekapcsolt vonatszerelvényről, az éjszaka "leple alatt", oly ügyesen, hogy a híres Scotland Yard hosszú nyomozás után sem tudta kézrekeríteni a főtetteseket, hogy a pénzről ne is beszéljünk. A vonatrablókat azóta is keresik, s akiket elfogtak, azok is megszöktek a jól őrzött börtönökből, az igazságszolgáltatás bosszúságára s az angol televízió humoristáinak nagy örömére, akik sok vidám percet szereztek ez okból nézőiknek. A Scotland Yard bizonyára nem nevetett, s nem nevet ma sem, ellenkezőleg, nyilván mindent elkövet, hogy kézrekerítse az ügyes bandát s megoldja a rejtélyt. De a Scotland Yardnak nem kell tovább "törnie a fejét". A Moszkvai Rádió kommentátora, egy ügyes pillanatában, fél kézzel megoldotta a rejtvényt, megadta a legszükségesebb információkat, kijelölte a feladatokat, sőt mi több — pellengérre állította — ki tudja hányadszor — az imperializmus bűnszövetkezetét, mely az alvilággal karonfogva igyekszik alávaló terveinek megvalósítására. Lehet-e kétségünk afelől, hogy Borisz Belickij és a Moszkvai Rádió ezúttal is "jobban tudja"? Mindig, mindent jobban tudott, akár Angliában történt, akár Magyarországon, — éppen ez esetben tévedne ? Kizárt dolog.

De ne feszítsük tovább a húrt, adjuk olvasóink tudomására a Moszkvai Rádió megoldását. A vonatrablás, állapítja meg Borisz Belickij, nem volt egyéb, mint "hatalmas átejtési művelet, amit az angol Titkosszolgálat hajtott végre". Borisz Belickijnek "megcáfolhatatlan bizonyítékok" vannak birtokában, melyek egy angol állami tisztviselő fecsegése nyomán kerültek "napvilágra", s akinek nevét a kommentátor "jobbnak látja nem nyilvánosságra hozni". A bizonyítékok megszerzéséhez hozzájárult még "néhány különös véletlen is", értesülünk a dologról, de hogy a véletlenek miként jelezték a szükségszerűségek megvalósulását, erről a dialektikus kommentátor nem tájékoztat bennünket. Elég az hozzá, hogy az angol Titkosszolgálat azért szervezte meg a vonatrablást, mert attól tartott, hogy — ha a munkáspárti kormány kerül majd uralomra — csökkenteni fogja a Szolgálat költségvetését, s ha másként nem, hát legalább így akarta biztosítani további, zavartalan működését. Az már csak természetes, mondja Belickij, hogy "a Scotland Yard és a fegyházi hatóságok is benne voltak a dologban, együttműködtek a rablókkal." Mi erre a megcáfolhatatlan bizonyíték? A kommentátor emlékeztet bennünket arra, hogy "a rablás után a banda egy farmházban rejtőzött el, s noha erről értesítették a rendőrséget, a Scotland Yard egyszerűen nem lépett akcióba 24 órán keresztül, megvárván, hogy a szép kis társaságnak ideje maradjon a szökésre. Az a tény, hogy a rablók eleve tudják, hogy a Scotland Yardtól nem kell tartaniok, teljességgel nyilvánvaló." Látszik ez abból is, folytatja a jól informált kommentátor, hogy "a rendőrség megelégedett néhány letartóztatással, de kísérletet sem tett a pénz visszaszerzésére."

Az olvasónak, akarva-akaratlan, az a korszak jut eszébe, amikor Borisz Belickij pártja, időleges financiális nehézségeit megoldandó, a postarablás eszközeihez folyamodott, (hogy az azóta elkövetett és ideológiailag jól megalapozott rablások egész soráról ne is szóljunk) s ez az emlék kitörölhetetlenül belevésődött a kései utódok agyába, olyannyira, hogy más kategóriában csaknem képtelenek gondolkozni.

Madarat tolláról, embert az emlékeiről ? Lehetséges. De Borisz Belickij története oly jóízűen-humoros, oly ötletesen-mulatságos, hogy ne csodálkozzunk, ha egy napon valamelyik szemfüles angol filmgyártóvállalat szatirát készít belőle, (tisztességgel kifizetvén a szovjet szerzőnek járó honoráriumot) s a világ elé tárja az angol "Secret Service" viselt dolgait, legalábbis úgy, ahogy ezt Moszkvában látják. Lelki szemünk előtt már ott lebeg a "Pravda" cikke, mely — Leninre hivatkozva — rámutat majd a "film progresszív és pozitív" tulajdonságaira, melyek leleplezik a burzsoá társadalmak rothadtságát és, ha nem is vonják le "a megfelelő ideológiai következtetéseket", mégis komoly szolgálatot tesznek a béke és a demokrácia nagy ügyének. Megjósoljuk, hogy a filmnek díszbemutatója lesz, a színészek és a rendező részvételével, a tömegek tódulni fognak az előadásra, aminek következtében egy héttel később leveszik a műsorról, mert — amint a "Pravda" megírja majd — "a csillogó felszín alatt olyan korrupt erők feszülnek, melyek alkalmasak arra, hogy kozmopolita befolyásuk alá vonják a szovjet nézőket" s figyelmezteti olvasóit, hogy "a békés együtt élés nem jelenti az ideológiák békés együtt élését." Ezek után Borisz Belickij felolvassa kommentárját a Moszkvai Rádióban, melyben kifejti, hogy "a film szatirikus formája csupán ürügy arra, hogy elfedje a burzsoá társadalom lényegét, s elterelje a nézők figyelmét az angol gazdasági válság valódi problémáiról."
És megint elölről. -r -n

Egy hihetetlen eset

A londoni "Times" 1965. október 18-án jelentette, hogy a londoni Magyar Követség másodtitkára, Szabó László hirtelen eltűnt. A követség egyik alkalmazottja, Dr. Szabó Károly közölte az esetet a Scotland Yarddal s megállapítást nyert az is, hogy — a másodtitkárral együtt — eltűnt a követség *MG Magnet* gépkocsija, valamint az illető másodtitkár néhány ruhája. Szabó László négy héttel ezelőtt érkezett Angliába, családjával együtt. Dr. Szabó Károly szerint "a legmegbízhatóbb emberek közé tartozott".

Két nappal később a "Times" hírt adott arról, hogy Szabó László menedékjogot kért az Amerikai Követségnél s már elhagyta az ország területét. Az angol Belügyminisztérium szóvívőjének jelentése szerint, Szabó László kapcsolatba lépett az Amerikai Követséggel ; az angol Külügyminisztérium értesítette a Magyar Követséget az esetről, miután meggyőződött arról, hogy Szabó László szabad akaratából hagyta el Angliát. (Felesége és lánya viszont Magyarországra tért vissza.) Ezek után a Magyar Követség első titkára nyilatkozatot adott, melyben, a "Times" szerint, kijelentette, hogy *"nem hisz a történetben, mert jól ismeri Szabó Lászlót, aki mindig kitűnő magyar honpolgár volt s ekként az egész helyzet percről percre rejtélyesebbnek látszik."* Az újságírók kérdéseire az első titkár nem volt hajlandó válaszolni. A gépkocsit megtalálták. Hiányzik Szabó László, néhány ruhája és a borotvafelszerelése. Az eset valóban rendkívül rejtélyes.

d.

"ILONA"
Somlainé kis magyar étterme
WIEN, 1. Bräunerstrasse 2.
A Graben 14. számú házban
Nyitva délben 12-3-ig, este 7-11-ig.
Telefon : 52-61-91

... Mindhalálig ...

Vaszary Piri ... Ki ne ismerné ? Színdarabokból, filmekből, nevettető kabarészámokból ... felénk integet jellegzetes figurája, egyedülálló művészete.

Tegnap még itt járt közöttünk. Nevető arca mögött éreztük a groteszk tréfát, a csintalan bájt, fintorában az elmés fölényt. Nagy művésznő volt, akit a Sors olyan rendkívüli kifejezőerővel áldott meg, ami párját ritkítja. Olyan szuggesztív ereje volt, ha színpadra lépett — elhitette velünk, hogy szende lány, vagy fogatlan vén banya. A magyar parasztasszony figuráját ő alakította a legmeggyőzőbben.

A húszas években az egész országot valósággal lázba hozta mikor eljátszotta Móricz Zsigmond színdarabjában a kis debreceni diákot. A "Légy jó mindhalálig" Nyilas Misije volt életének főalakítása. Ezt a szerepét szerette a legjobban. Akik látták ebben a darabban, azok életük végéig nem tudják elfelejteni.

Az írók és a színészek olyan keveset kapnak azért a sokért, amit adnak. Vaszary Pirinek még az sem adatott meg a menekültsorsban, hogy utoljára még eljátssza Nyilas Misit ...

1961 óta élt Torontóban. Szép könyvesboltja volt a város magyar negyedében, a Spadinán. Hátul, az üzlet kis szalonjában otthonra talált a didergő magyar lélek. Főleg írók, művészek, szellemi emberek látogatták. A feketekávé mellett mindenki kiboríthatta a szívét. Elmondhatta azt, ami fájt ... és Vaszary Piri együtt érzett a panaszkodóval ... egy-két vigasztaló szó, egy grimasszal kísért tréfa ... és máris helyreállt a lelki egyensúly...

Idén tavasszal Gábor fivérével végigvendégszerepelték Kanadát és Amerikát. Pirit már csak ez a szereplés, a színpad és a közönség tartotta életben. Utoljára még mulattatni akart, pedig már súlyos beteg volt. Agydaganat keserítette az életét. Augusztus 4-én nagy betegen elutazott Spanyolországba az édesanyjához.

— Anyámnak szüksége van rám — és elbúcsúzott Torontótól.

A Palma de Mallorca szépséges kis spanyol szigetén, október 2-án, kilencvenéves édesanyja házában halt meg. Az utolsó életjel pár nappal ezelőtt érkezett tőle. Levelezőlapon panaszkodott legjobb barátnőjének :

— Nagyon hiányzol. Irtó rosszul érzem magam. Mindenem fáj, főleg a fejem ...

A levelezőlapot nem írta alá, erre már nem futotta az erejéből...

(Székely-Molnár)

Dr. Bálint Sándor

szegedi egyetemi tanárt — magyarországi jelentés szerint — egyrendbeli folytatólagosan elkövetett izgatásért hathónapi szabadságvesztésre ítélte a szegedi járásbíróság. Az ítélet végrehajtását háromévi próbaidőre felfüggesztették. Az ítélet nem jogerős. A jelentés nem számol be arról, hogy miféle "folytatólagos izgatást" követett el a kiváló tudós. Hazai értesülés szerint Bálint professzor egy Nagy Imréről szóló könyvet, miután elolvasta, kölcsönadta három barátjának. A háromból az egyik feljelentette : ezért ítélték most — nem jogerősen — hathónapi szabadságvesztésre.

Magyar Kultúrközpont M.T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar
kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat !

LEVÉL ERDÉLYBŐL

Az Irodalmi Újság Szerkesztőségének, Párizs

ERDÉLYBŐL ÍROK, Erdélyben élek. Veszélyes vállalkozás egy erdélyi magyarnak levelet írni, de még csak beszélni is a romániai kisebbségi helyzetről. Mégis megpróbálom.

Folyóiratok, könyvek nem jutnak el hozzánk nyugatról, Magyarországról is csak nagyon szűkösen. A pártsajtóból még annyit, amennyit meg lehet rendelni, de azt is csak korlátozott számban. A román-magyar kultúregyezmény mindent megszab és határok közé szorít, — természetesen úgy, ahogy Románia kívánja.

A kulturális egyezmény csak tetszetős és megtévesztő külsőség a két ország kapcsolatában, valójában a magyarság szellemi és nyelvi elszigetelése a cél. Igaz ugyan, hogy Románia bizonyos korlátozott számú könyvet, folyóiratot és napilapot átvesz Magyarországtól s azokat nyilvános eladóhelyeken árusítja, — csak míg magyarlakta területeken versenyfutás folyik az egyes példányokért, ugyanakkor a Regatban, a tengerparton, ahol magyarok még szórványban se laknak, kivéve Bukarestet, halomban állnak és porosodnak az eladatlan példányok. Így Románia a következő évben már arra hivatkozhat, hogy a megrendelt mennyiség nem fogyott el — s ezt dokumentálni is tudja. És követelheti, hogy lejjebb szorítsák a példányszámot. Ugyanígy — országos viszonylatban — csak megszabott számban lehet előfizetni magyar lapokra, folyóiratokra. Ezt az engedélyezett keretet azonban — nem kis részben — a magyarul is tudó román intellektuelek használják fel, s a jelentkező magyarok már csak a következő évi "valuta-keretben" reménykedhetnek.

A MAGYARSÁG szellemi elzártsága, könyv és betű éhsége a saját kultúráján belül így egyre fokozódik. A régi, százszor kiolvasott könyvek lassan elkopnak, az élő magyar irodalommal pedig nem tudunk megismerkedni. (Csak egy példa : Weöres Sándor Tűzkút c. kötetéből alig egy-két példány került forgalomba Erdélyben.) De még a magyar nyelvű könyvek nagy része is inkább fordítás, ideológiai szempontból szigorúan megszűrt népi demokratikus (vagy ritkábban nyugati) szerzők műve.

A Magyarországon élő rokonok és barátok igyekeznek segíteni ezen a nyomorúságon, folyóiratokat küldeni postán, de ezeknek csak egyes példányai jutnak át a határon. A reklamációra minden esetben azt feleli a magyar posta, hogy a küldeményekért csupán a határig tud felelősséget vállalni. Ugyanez a helyzet a könyvküldemények esetében is. Ha valakinek mégis olyan szerencséje van, hogy gyakrabban érkezik a címére könyv, folyóirat — joggal félhet, hogy előbb-utóbb gyanússá válik.

A rádió az egyetlen, ami megmaradt nekünk. Ezt hivatalosan eltiltani nem lehet, hiszen "szocialista" államról van szó. Mégse nézik jó szemmel, ha a magyar rádiót hallgatjuk, — s adott esetben ezt is vádként használják fel, bizonyítékul, hogy megbízhatatlanok vagyunk.

AZ IGAZSÁG AZ, hogy belpolitikában, elsősorban az állampolgárok szabadságjogait illetően Románia még ma is sztálinista módszereket használ, amit azonban jól össze tud egyeztetni a nyugati tárgyalásokkal. S mindkettőt még rafináltabban hangolja össze a kisebbségek elnyomásával és üldözésével. Ez a politika ugyanis nemcsak a magyarokat sújtja, hanem a szászokat és a zsidókat is. A szászságot már úgy-ahogy sikerült felszámolni a románoknak (nagy részük kivándorolt vagy közvetlenül a háború után elhurcolták őket) — a zsidóság tűrhetetlen állapota, félelme és üldözése csak most kezd alább hagyni (miután pénzért s főképp külső politikai nyomásra egyre több kivándorlási engedélyt adnak) — a magyarság beolvasztása és szellemi-kulturális eljellegtelenítése azonban olyan program, aminek a végrehajtása változatlanul "központi kérdés" Romániában, s egyre fokozottabban az. Ellenség vagyunk, ha ki akarunk vándorolni, ellenség, ha itt akarunk megmaradni magyarnak. Gyanúsak vagyunk, ha rokonaink élnek Magyarországon, s még gyanúsabbak, ha magyarországi rokonaink nyugatra utaznak. S állásunkat, személyes szabadságunkat veszélyeztetjük, ha a kisebbségi politikát érintő legkisebb kérdésben is kritikát merünk gyakorolni. S mindezt egy olyan országban, amelyik Európa legnagyobb kisebbségtartó állama.

A PÁRT állandóan felszínen tartja a nacionalizmus és sovinizmus elleni küzdelmet, — s számunkra ez a legidegőrlőbb taktika, ez tesz bennünket a legkiszolgáltatottabbá. Ugyanis ha bármilyen jogorvoslást kérünk, azonnal sovinizmussal vádolnak. Még csak szóba hozni is bűn a sérelmeinket. Ha külföldről vendég érkezik, senki se mer nyíltan beszélni előtte a problémáinkról, mert ha kitudódik, soviniszta provokáció vádjával letartóztatják vagy állásától fosztják meg azonnal.

Tudom, hogy többször írtak már nyugati lapokban az erdélyi magyarság helyzetéről, s tudom azt is, hogy minden panasznak csak akkor van hitele, ha pontos adatokkal igazolni lehet, vagy — ahogy ma mondják —, dokumentálni. Csakhogy ezt a román vezetők is tudják, és mindent elkövetnek újabban, hogy a magyarság szabadságjogainak visszafejlesztését, elnyomását olyan formában valósítsák meg, ami kevésbé szúr szemet, s amit egy külföldi látogató sokszor észre sem vesz.

Vajon tudják-e nyugaton, hogy mit jelent gyakorlatban a mi utazási "szabadságunk"? Az eszünkbe se jut, hogy nyugati államba kérjünk útlevelet, úgyse kapnánk meg. De még Magyarországra is csak egy évben egyszer utazhatunk s Magyarországról is csak évenként egyszer jöhetnek hozzánk. Ezen az egy engedélyezett utazáson kívül csak akkor, ha hatósági orvosi bizonyítvánnyal igazolni tudjuk, hogy valamelyik közeli hozzátartozónk súlyos beteg vagy meghalt. Temetésre, szomorúságra utazhatunk csak kétszer, de örömre nem. És sokszor még az egyszeri utazás jogát is megvonják tőlünk, minden indok nélkül.

Tudják-e azt, hogy az erdélyi ősi magyar városokban csak románoknak adnak letelepedési engedélyt, magyaroknak nem ? Hogy az egyetemet végzett fiataloknak egyre nehezebb lesz Erdély területén elhelyezkedniök s módszeresen Ó-Romániába nevezik ki őket — ha kinevezik? S ugyanígy a magyar munkásokat is arra kényszerítik, hogy a Kárpátokon túl keressenek munkát, miközben Ó-Romániából nagy tömegekben telepítik át a román munkásokat Erdélybe, legújabban Nagyváradra és Marosvásárhelyre ?

Tudják-e azt, hogy az általános iskola bármelyik osztályát meg kell indítani, ha hat román gyermek jelentkezik, de húsz magyar gyermek kell, hogy egy magyar osztály megindulhasson ? — s hogyha hat román gyermek van és 19 magyar, akkor kizárólag román nyelven folyik az oktatás ?

Vajon tudják-e, hogy a magyar önképzőköröket, kórusokat, színjátszócsoportokat még azokban az iskolákban is megszüntették az utolsó időkben, ahol magyar nyelvű tanítás is folyik — azon a címen, hogy ezekből fölösleges kettő, s csak a román nyelvűt hagyták meg ?

Tudják-e, hogy a 80 %-os román többség biztosítása az elv minden üzemnél, hivatalnál, intézménynél, s hogy ezt elérjék, a titkos "numerus clausus" mindenütt működik, — hogy a faji hovátartozás döntőbb, mint a szakértelem vagy akár a "pártszerűség"?

Tudnak-e arról, hogy klasszikus magyar művek — száz, kétszáz, háromszáz éve írottak — nem kiadhatók és nem árusíthatók a mai Erdélyben, pusztán azért, mert olyan korról írnak, amikor Erdély és történelme elválaszthatatlan volt Magyarországtól?

EZ A PÁR ADAT csak ízelítő a nyomorúságunkból. S nem is az volt a célom ezzel a levéllel, hogy adatokat halmozzak benne. Inkább csak kérés és figyelmeztetés azoknak, akik hozzánk utaznak Nyugatról, hogy ne tévessze meg őket a hivatalos kalauzok tájékoztatása. S hogy gondolják meg : nincs fórum, ahol a panaszainkat meghallgatnák, s csak azoknak a tárgyilagos felvilágosító munkájában bízhatunk, akik a vasfüggönyön túlról jönnek hozzánk. Mert a Kádár-kormány vagy nem akar vagy nem mer valamilyen okból a magyarüldözéssel foglalkozni. Szellemi, lelki elszigeteltségünk nagyobb, mint bármikor azelőtt. Az örökös félelem is nyomorítja az embert, de az érzelmi elszigeteltség talán még rosszabb. Ha a négereket üldözik, a fél világ felzúdul, Korea, Vietnam, Ciprus ügyében fölemeljük szavunkat, — de azzal, hogy Európában két millió magyart módszeresen és tudatosan elnyomnak s erőszakkal beolvasztani akarnak, azzal senki sem törődik.

Ezért próbálom kijuttatni ezt a levelet. Hangot adni a föld alól.

ÖVÉK A JÖVŐ

A "FIGARO" VEZÉRCIKKE A MAGYAR FORRADALOM KILENCEDIK ÉVFORDULÓJÁN

A párizsi "Figaro" október 23-i számában Dominique Auclères tollából a következő vezércikk jelent meg :

Hol tart Magyarország 9 évvel a forradalom után, amelynek évfordulóját ma ünneplik a szabad világ minden országában. Gyászos évforduló ez, diadal nélküli évforduló. Újságunkban évről évre felidézzük ezt a dicsőséges tragédiát, emlékeztetünk legkegyetlenebb epizódjaira, síkra szállunk ennek a népnek a felszabadulásáért, amelynek mérhetetlen a szabadságvágya. Manapság, hála a számos turistának, hála Sacha Simon barátunknak (a "Figaro" kelet-európai tudósítója) tudjuk, hogy a csavarok meglazultak. Budapest már nem mártír-város, a rendőrség, amely valaha mindenütt jelenvaló volt, most a kulisszák mögött tevékenykedik ... és az oroszok diszkréten és "védnökként" viselkednek.

Tény az, hogy ha egy romániai magyarnak, aki ahhoz a kisebbséghez tartozik, amely Erdélyben ma is többség, az a szerencse jut osztályrészéül, hogy átlépheti a határt, feltűnő, mennyire szabadok a testvérei. Egészen elvakul a fénytől, mint azok a magyarországi magyarok, akik Nyugatra látogathatnak. Erdélyben, amely románná lett, ugyancsak megpróbálkoztak fellázadni a magyarok: felkelésüket csírájában elfojtották s következménye a terror felújulása lett, az elmagyartalanítási folyamat meggyorsítása, amely a másodosztályú állampolgárokat a legkülönfélébb bántalmaknak tette ki.

De ha mindez relatív is, ha ebben a mi világunkban a koldus irigyli is a szegényembert, akinek tető van a feje fölött, ettől még a szegény nem érzi magát kevésbé szerencsétlennek, amikor szomszédaira néz, akik szerényen bár, számára mégis irigylésre méltó módon élnek. Magyarország szegény — szegény, mert határán ott van a virágzó és szabad Ausztria —, valójában pedig azért szegény, mert örökségét elherdálták.

Virágzó mezőgazdaságát tönkretették a szövetkezetekkel, amelyektől, saját szememmel láttam, hogyan viszolyognak a parasztok. A gazdag Bánátot elvették tőle ; bauxit és uránium bányáiban az oroszok a kizárólagos urak.

A fizetések rosszak, olyan rosszak, hogy a szövetkezetekből a parasztok inkább elmennek negyven vagy akár százhúsz kilométerre üzemi munkásoknak, mert nincs kedvük havi 700 forintért (120 frankért) dolgozniok. Az aszszonyokból, akik egész héten egyedül maradnak, mezőgazdasági munkásokat csináltak. Örömtelenül dolgoznak — nincs sok kedvük csárdást járni.

Ez csak egy példa, de nem elszigetelt példa. Elég jobban megfigyelni a falvakat, a házakat, a városi lakásokat, amelyek gyakran csak egy szobából állnak, hogy az ember meglássa, milyen lehangoltság lett úrrá azon a népen, amely valaha olyan túláradó és vidám volt.

Egy Nyugaton élő magyar, aki nemrégiben látogatott haza, ezeket mondotta nekem :

— Nyomát sem találtam a lelkességnek, s a lázadozó szellemnek is alig. A forradalomról nem beszélnek. Mindszenty hercegprímásra, aki még mindig a budapesti Amerikai Nagykövetség önkéntes foglya, mintha nem is emlékeznének. A fiatalok talán nem is ismerik már a nevét. Az, hogy Kádár János átadta egyik hívének, Kállai Gyulának a miniszterelnöki tisztet, hogy többet foglalkozhasson a pártvezetéssel, semmiféle komoly hatással nem volt. Az emberek mindenről vitatkoznak, de a legsürgősebb intézkedéseket is csak igen-igen ritkán foganatosítják.

Félbeszakítottam :

— 1956 előtt — mondottam — senki se mert vitatkozni, váratlan és fellebbezést nem tűrő döntések terrorizáltak mindenkit ; az embereket börtönbe vetették. Gondolja-e, hogy olyan ember, mint ön, akkor hazalátogathatott volna és szabadon vissza is jöhetett volna, felemelt fejjel és mosolyogva? Az oroszok már két ízben eltiporták a felkelt magyar népet : az igazi cárok idején és a vörös cárok idején. 1848-ban a veszélybe került osztrákok I. Miklóst hívták segítségül, aki ráncbaszedte a magyarokat, de 19 évre rá a magyarok a Monarchia keretében mégis megvalósítottak egyet-mást elképzeléseikből. 1956-ban Hruscsov minden kérés nélkül avatkozott be. A bosszú szörnyű volt és mégis, mindennek ellenére, a kommunizmus vereséget szenvedett Magyarországon. Azóta Moszkva képtelen úgy megvalósítani az akaratát, mint annak előtte —, az utolsó szó még nem hangzott el.

Rám nézett s mintha remény és büszkeség töltötte volna el :

— Igaz — mondta —, a jövő a miénk.

Az avignoni PEN-konferencia

Dél-Franciaország egyik legszebb városában, *Avignon*-ban, amely a XIV. században Róma helyett a pápaság székhelye volt, tartotta meg a nemzetközi PEN Club legutóbbi konferenciáját. Az ülössorozatnak, melyet az UNESCO védnöksége alatt a languedoc-i PEN Club rendezett két fő témája volt : *Dante és a Provence* : valamint *Az író és a kétnyelvűség*.

A rendkívül érdekes Dante-vita során a résztvevők megtárgyalták azokat a merőben különböző hatásokat, amelyek Dante életművében észlelhetők : a francia trubadurokét, az izlám, a héber, sőt az albigensi befolyásokat.

Más felszólalók Dante aktualitására mutattak rá. Beszéltek a nagy olasz költő elkötelezettségéről és megvizsgálták a számüzetésével kapcsolatos, még ma is gyakran oly időszerű kérdéseket. Egyesek párhuzamot vontak *Dante* és a dél-franciaországi *Mistral* életműve között.

A tárgysorozat másik nagy kérdése az írók kétnyelvűségének problémája volt. Ez egyrészt a dél-franciaországi, tájnyelven alkotó írókat és költőket érdekelte szenvedélyesen, másrészt több számüzött szerzőt, akik kénytelenek anyanyelvükön kívül más nyelven is elmondani mondanivalójukat.

A konferencián mintegy 200 író vett részt, köztük Artur *Miller*, a nemzetközi PEN Club elnöke, *Carver* főtitkár, Pierre *Roquette*, a langue d'oc-i PEN főtitkára, Pablo *Neruda*, Jean *Follain*, Jean *Bloch-Michel* és sokan mások. A hivatalos orosz megfigyelők jelenléte arra mutatott, hogy a *Szovjetunió* be kíván kapcsolódni a PEN világszervezetébe.

A megbeszélések során többször is szó esett a magyar irodalomról. Artur *Miller* elnöki beszédében megemlítette, hogy éppen most olvasta *Karinthy* Frigyes *Utazás Faremidoba* és *Capillária* című műveit *Tábori* Pál fordításában és végtelenül megdöbbentette ezeknek aktualitása.

Gara László az idegen nyelvű írók párizsi csoportjának nevében azt a kérdést intézte a román delegáció tagjaihoz : hogyan lehetséges, hogy amikor Franciaország semmi kifogást nem emel egy külön languedoc-i (tájnyelvi) PEN Club működése ellen, *Erdélyben* még mindig nem állították helyre a háború előtt működött magyar nyelvű PEN központot, annak ellenére, hogy Románia magyar nyelvű lakossága megközelíti a három milliót. Annak a reményének adott kifejezést, hogy rövidesen megszüntetik ezt a rendellenességet és a romániai PEN Club képviseletében nemcsak román, hanem magyar nyelvű írók is megjelenhetnek majd az üléseken.

A román delegáció nevében Radu *Popesco* válaszolt, mondván : "semmi ok nincs arra, hogy romániai, illetve erdélyi magyar PEN Club létesüljön, hiszen a magyar írók tagjai a romániai Irószövetségnek és hasonló kérelmet közülük eddig még senki sem terjesztett elő."

— Próbálta volna csak meg! — jegyezte meg hangosan a román delegátus válaszára egy dél-franciaországi író.

M. K.

Megjelent

MEGYER JÓZSEF :

SPANYOLORSZÁGI NAPLÓ

596 oldal — Ára ktv. 5.50 dollár (vagy annak megfelelő összeg) Megrendelhető a pénz előzetes beküldésével a szerző címén : Via G. Leopardi, 101, Napoli, Italia

If nature did not take delight in blood
She would have made more easy ways to good.
FULKE GREVILLE, 1609

APÁM családja egyik ágán református, másikon katolikus székely Udvarhely székből, egy ágacskája olasz törzsön fogant tovább, anyámé Küküllő-vidéki lutheránus szász. Katonát, ügyvédet, közhivatalnokot adott az első, tanárt, papot, kereskedőt, patikust a második. Amíg szüleimnél össze nem ért, külön szokás és hagyomány körben élt a két család. S amikor összeért a század elején, már belülről is bomlott a kör. Kottázni lehetett volna édesanyám s fiútestvérei, "a fiúk" ódon zamatú magyar beszédét. Az anyjuk még csak Sátoraljaújhely közepéig tudott eljutni. Már tudniillik a szónak.

1905. november 11-én születtem Budapesten, az Izabella utcában. Pár hónap múlva lekerültem Kolozsvárra, anyai nagyszüleimhez, mert édesanyám gyermekágyi lázból eredő búskomorságba esett és betegségét csak egy éves kórházi kezeléssel heverte ki. 1918-ig éltem Kolozsváron, napközt nagyapám földszintes házában, a R... utca ... szám alatt; az utcát azóta átkeresztelték s átszámozták, másképp címzem a borítékon. Mert édesanyám ma is e vadszőlős ház egyetlen meghagyott szobájának a lakója és évek óta önkéntes foglya, csorbítatlan testi, szellemi épségben. Első házasságom megkötése után visszaköltözött Pestről Erdélybe, nyolcvanhét esztendős s félszázad óta egy hajszálat se változott a kézírása. *Indomitable* : legyűrhetetlen, ahogy egy angol látogatója írta nemrégen. Éppen ezt a szót kerestem addig. O szigorral, három testvéröccse pajtáskodva nevelt, elvittek horgászni, eprészni, botanizálni, egyikük versekre tanított. Rendszerint a hátukon kerültem meg az erdei forrásoktól.

Az elemit a Kossuth Lajos utcai evangélikusoknál végeztem, dühöngő betegségekkel megszakítva. Egyszer a halál is környékezett, egy fiatal román orvos rántott vissza. Sok-sok esztendő múltán fölfedeztem kisfia sírját a házsongárdi temetőben ; halála idején körülbelül olyan idős volt, mint én, amikor megmentett az apja. Gimnáziumi tanulmányaimat a legendás Kovács Dezső igazgatása alatt a Farkas utcai református kollégiumban kezdtem el, a tornácos ősiben, mert az érdektelen új épületet lefoglalták hadikórháznak. Kelemen Lajos, az unitárius történész nekem is, mint ezernyi más erdélyi ifjúnak sétálgató atyai mentorom volt, még fiamat is ő kalauzolta kolozsvári útján 1956-ban. Unokahúgomat az irodalomtörténész Jancsó Elemér vette feleségül ; Jancsó a kolozsvári egyetem tanára s velem egyidős. Párizsi diákoskodásomat szobatársaként kezdtem el 1925-ben.

Apám anyai ágán a Ferenczieк, szelíd óriások, részt vettek az erdélyi országgyűléseken, "a legbecsületesebb ellenzéki tagok egyike", írta Józsefről követtársa, Pálffy János az emlékezéseiben. (1) Anyai ősöm, Hann Sebestyén ötvösmester volt a 17. században, barokk serlegét a budapesti Iparművészeti Múzeum őrzi, egy másik anyai elődöm, Scheint Lajos (remélem, jól emlékszem a keresztnévre, a medgyesi temetőben fekszik, ha ki nem lakoltatták) megírta az első székely néprajzot : "Das Land der Szekler", Trattner könyvárus adta ki Pest-Budán az 1830-as években, egy példánya odaveszett hazai könyvtárammal. Apám, Kálmán, a századforduló körüli Zola és Bródy Sándor hatása alatt öt-hat kelendő regényt és novelláskötetet írt s bekerült Szinnyei József lexikonába, édesanyám egyik fordítását Gyulai Pál közölte az Olcsó Könyvtárban, titokzatos P. betűre kurtítván a keresztnevét, mert *Pepi*, úgymond, csak egyszer fordulhatott elő a magyar irodalomban : Eötvös József hordta becenévnek. De apám rájött, hogy nem elég tehetséges s egyik napról a másikra szakított a regényirással (és a kártyával). Élete második, naposabb felében a Nemzeti Lovarda igazgatója volt, igen jól értett a lovakhoz, lovasok neveléséhez s a lóvásárhoz. Székely életrevalóságát nem örököltem. Sohasem ivott, sohase dohányzott, a nőket nagyon szerette s azok is őt. Szüleim házasságára ma is nehéz szívvel gondolok. Egyetlen gyermek voltam.

1918-BAN ÉDESANYÁMMAL kiköltöztem Magyarországra. A középiskolát a budapesti Lónyay utcai református gimnáziumban fejeztem be, végig osztálytársam volt Farkas Ferenc, a zeneszerző és Samu János, aki később egy ideig a Ludas Mátyás füzetek költségeit vállalta. Egyszerre ismerkedtünk meg Szabó Dezsővel, 1920-ban vagy 21-ben, körülötte buzgolkodtam a Szirtes úti lakásban, mikor megvált roppant könyvtárától, hogy külföldre "bujdossék". Rajongásom pár év alatt elpárolgott, de mai hivatalos elnyomását az országban aljas gyávaságnak tartom.

A felső osztályokban nekem ítélték a latin díjat, görögül is folyékonyan olvastam. Görög tudásom elpusztult s megromlott a latin is, napról napra jobban bánom és sínylem. Zongorára Bartók Béla első felesége, Ziegler Márta tanított, közvetítésével kértük meg az urát, hogy lépjen föl önképzőköri ünnepünkön, játsszék akármit, de a Medvetáncot okvetlenül s ő somolyogva engedett a felszólításnak. Nem tudom, miért gyötörtek, sohase tanultam meg zongorázni. Taníttatásom mégse volt kidobott pénz ; apám jól keresett lovakon s Bartókék akkor nagy gondokkal küszködtek.

1920-ban jártam először — édesanyámmal — Münchenben, amely szeparatista háborúra készült a szocialista Berlinnel (a kabarékban már dúlt is) ; 1923-ban láttam először s mindjárt Velencétől Nápolyig Olaszországot, ahol garázda feketeinges legények — nevükre, jelszavukra nem figyeltem — állítólag ricinusolajat itattak politikai ellenfeleikkel ; 1925-ben mentem ki először Párizsba s rögtön olyan volt, mintha visszatalálnék Kolozsvárra ; 1927-ben jutottam el Londonig és Oxfordig, ahonnan harangozó flanell nadrággal tértem haza, a ruhadarab megtévesztő hatása alatt molesztálni kezdett egy középkorú úr a József körút egyik sötét mellékutcájában, de fölpofoztam s eltakarodott. Folyton utazom a húszas évek óta, öt ország kivételével számtalanszor megfordultam Európa minden táján, kétszer jártam Közép-Keleten. A tengerért elpártoltam a hegyektől s a sivatagért még a tengertől is. Vannak idegen városok, egy féltucat, ahol egész negyedeket jóformán házanként s boltról boltra ismerek, mint szenvedélyes városlakó. Világot látni persze nem érdem, némi szénsavat vegyít belső erőforrásunkba a bolyongás, azt se mindig. Kant nem mozdult ki Königsbergből és valószínűleg Shakespeare is csak a London-Stratford közti utat látta a világból. Tolsztoj sem utazott.

Beiratkoztam az orvosi karra, egy félév múlva otthagytam s elvégeztem a Közgazdaságtudományi Egyetemet. Valaki nemrégen rábukkant egy pesti pincében doktori értekezésemre s kijuttatta. "A középkori háziipar kérdéséhez, különös tekintettel a flandriai és firenzei gyapjúszövésre" a hátborzongtató címe. Pontatlan cím, otthon-munka lett volna a szabatos szó. 1931-ben avattak föl egyhangú kitüntetéssel, gróf Teleki Pál volt egyik bírálóm. Őt egyébként ismertem a magánéletből, rokonai, a két Eötvös bárónő révén. Józsefnek, azaz Pepinek voltak az unokái, Lórándnak a lányai s édesanyámnak, Pepinek hűséges barátnői.

Párizs ma ragyog a tisztaságtól, de a húszas évek derekán vidámabb, ráérőbb s — talán éppen ezért — jelentőségteljesebb város volt. 1925-ben ismerkedtem meg ott Hevesi Andrással, hazatérésünk után bemutatott mostohaapja, Sándor tisztviselőtelepi villájában Halász Gábornak, Ignotus Pálnak, Kerecsényi Dezsőnek és Szerb Antalnak. Hétfő esténként találkoztunk valamelyik belvárosi kávéházban vagy sörözőben, leggyakrabban a Mátyás-pincében az Erzsébet-hídnál, magunkat ezért *hétfőiek*-nek hívtuk, de irodalmi fejfánkon, tudom, az áll, hogy "esszéíró nemzedék". Fontatlan címke. Igyekeztünk eltalálni kedvenc tizennyolcadik századunk hangját, a tónus csípős, fanyar és ironizáló volt, csak Halász Gábor vált néha bíborszínűre a csukló nevetéstől. Azt hiszem, Pál apostol úgy érezte volna magát körünkben, mint ama híres piaci jelenetben a gúnyorosan kíváncsi athéniek közt. Megtárgyaltuk az új nagyságokat, akikről ma már a kutya se tud, ha az 1960-as fiataloknál puhatolódzom felőlük ; e fiatalok — helyesen — szintén mulandó világnagyságokról vitáznak. Nem tanácsos túl korán kikötni a klasszikusoknál. Az irodalom egyik paradoxonja, hogy csak negyven éven felül kezdik fiatalítani az olvasót, húsz évesekben érelmeszesedést okozhatnak. Hétfői asztalunknál egy lélegzetnyi aranykor önfeledt szüretelői voltunk ; csak visszanézve derül ki, hogy a század legtermékenyebb s máig termékenyítő évtizedében telt el ifjúságunk. Akkor bukkantak föl a költészet látóhatárán, modern jelentéssel telítve, új mitológikus alakok, akkor kezdődött el az utolsó nagy regényfigurák öntörvényű halhatatlansága. *Bliss was it in that dawn to be alive, But to be young was very heaven!* — ránk is illett a visszapillantó Wordsworth verses szállóigéje saját fiatalságáról.

TÍZ ÉVES koromban írtam egyetlen regényemet; Gróf Volovszky Pál volt a címe. Az a kéz, amely rátalált doktori értekezésemre, kiküldte az elsárgult kéziratot is. Boldogtalan szerelemről, cári elnyomásról és Szibériáról szól, alighanem "Anyegin" s a "Szabadság a hó alatt" sugallatára. Legénnyé serdülve erdélyi rokonom, Kuncz Aladár, a "Fekete kolostor" szerzője volt első irodalmi bíztatóm, ma is süt rám meleg dióbarna szeme a halálos ágyról. Ne vigyél magaddal zsebtükröt, figyelmeztettek, mert elkéri — mástól is kéri — s megtudja, hogy menthetetlen. Jó néhány esztendő múlva ugyanazt a színt láttam Hunyady Sándor arcán. De ő nem kért tükröt, tudta tükör nélkül is.

Zolnai Béla volt első szerkesztőm, eszes, fürge, mulatságos ember, a szegedi "Széphalom"-ban közölte írásaimat, esszéket és novellákat, 1928 óta. Lehet, hogy tévedek az évben, de legföljebb egyet föl vagy le. Szerettem dolgozni "A Toll"-nak, "tessék nekem valami gyönyörűt írni", mondta Kaczér bácsi, három lépés távolságra a kávéházi asztaltól, olyan tartással, mintha a feltámadt Lázárt alakítaná egy misztériumjátékban ; több cikkem jelent meg a "Közgazdasági Szemlé"-ben, egyet közösen írtam Balogh Tamással, aki később Oxfordba került egyetemi tanárnak.

Aztán üzent Babits Mihály, hogy meg akar ismerni. Messziről bámultam, próbáltam kivetni magamból e bámulatot, tüskésen, szurkolva állítottam be a Múzeum kávéházba. Ott helyben mélységesen megszerettem. Halotti maszkja Pátzay Pál öntésében pesti lakásom falán függött, a haldokló ember fényképei itt állnak előttem Londonban, *Memento Mori*-nak, a Jó Halál tudományára tanítanak. Mikor ébrednek rá a magyarok, hogy személyében a század egyik költő óriásával tisztelte meg őket a jósors? Babits a "Nyugat" vers és tanulmány rovatát szerkesztette s rendszeresen közölt, Móricz Zsigmond, a szépprózai rész szerkesztője visszaadta novelláimat. Az volt a tanácsa, hogy mellel menjek az életnek. A világért se nehezteltem érte, első házasságomnak ő

(*) Nincs följegyzésem, csak emlékezetem segít; lehet, hogy egy-két évszámban tévedek valami keveset.

(1) Magyarországi és erdélyi urak. Erdélyi Szépmíves Céh, 1939.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

"HŰLŐ ÁR

Curricu

A LÓNYAY

CS. SZABÓ LÁSZLÓ HATV

— MÁR MEGINT kilenc helyesírási hibát szúrtak ki a magyar dolgozatomban!

A keserű kifakadás a Lónyay utcai Református Főgimnázium első emeleti folyosóján hangzott el ; a panaszkodó — egy magas, dús hajú fiatalember, mint annyi menekült iskolatársunk, frissen érkezett Erdélyből Budapestre.

A történelmi kijelentésnek sok, még ma is élő tanúja volt : Farkas Ferenc zeneszerző, Samu János, a magyar tanárunk fia (később, mint költő jelentkezett), a ma Svájcban élő Padányi-Gulyás Béla, aki felettünk járt és önképzőköri elnökünk lett, "Edmondo" Fischer professzor, ma a Buenos-Airesi Egyetem nyilvános rendes tanára — aki nemrégiben írt az "Irodalmi Újság" számára egy nagyon érdekes tudományos cikket — és jómagam. Samu János, aki tanár fiához illően, félek, nem volt mentes egy parányi stréberségtől, valami kötekedő megjegyzéssel válaszolt, hogy bosszantsa panaszkodó osztálytársát, mire az új fiú kihívóan odavágta, hogy hasonló dolog soha életében nem fog megismétlődni.

Cs. Szabó László, — mert ő volt a nyúlánk heveskedő — megtartotta szavát. Következő dolgozatában (nem tudom egész pontosan, mert nem jártunk egy osztályba) már csak négy, köztük két vitatható hiba éktelenkedett és a tanév vége előtt már nagyítóval sem lehetett pirostintás javítást találni feladataiban. De nemcsak iskolai dolgozatokat írt. Amikor egyik prózaversszerű alkotását a személyes bizalom jeléül megmutatta, rögtön megéreztem, hogy igazi tehetség szunnyad benne. (Az ilyesmiben nem túl sokszor tévedek, bár, persze, ez is előfordul.)

Ez a tehetség, amely nem sokáig szunnyadt, később az önképzőkörben is megmutatkozott. Cs. Szabó László felolvasta novelláit, tanulmányait, részt vett a vitákban. Helyesírási hibák helyett gyönyörű, kissé erdélyies magyar nyelvezetével tűnt ki. A magyar nyelvben nem ismert tréfát. Még ma is emlékszem vérfagyasztó közbekiáltására, melyet Wagnerről szóló felolvasásom egy mondata csalt ki belőle. "... Akkor még nem lehetett tudni *nem-e* lesz Wagnerből nagy muzsikus ..." — csúszott meg a nyelvem, s Cs. Szabó máris könyörtelenül süvöltötte a "nem lesz-e" helyes formuláját.

A felolvasásnak egyébként nem volt valami nagy sikere. Ebben az időben teljesen Wagner hatása alatt álltam, míg Cs. Szabó és barátai, elsősorban Farkas Ferenc már Debussyben, Bartókban és Kodályban fedezték fel zeneszerzői eszményképüket. Az előadás után Farkas Ferenc emelkedett szólásra és pozdorjává zúzta Wagner-tanulmányomat.

ELLENTÉTEINK az önképzőkörben nem szorítkoztak a zene területére. A kisebbségi csoport, melynek az akkor még Ödi névre hallgató Edmondo Fischer professzor, Sátor György és én voltunk a főkolomposai, a "Nyugat" irodalmi hitvallása mellett kardoskodott, — *Babitsért, Móriczért, Füst Milánért, Kosztolányiért* és az éppen akkor feltűnt *Földi Mihályért* rajongtunk. A többségben lévő ellentábor Cs. Szabó László, Samu János, Farkas Ferenc, Padányi-Gulyás, stb. viszont a mi "Nyugat" eszményünkkel szemben a *modern Kelet* zászlaját lobogtatta és e zászlón fényes betűkkel *Szabó Dezső* neve tündökölt.

Azért volt mégis közös plattformunk. Természetesen *Ady Endre*. Az *Eltévedt lovas* költőjét mindkét "modern" szárny feltétel nélkül elismerte és undorral tekintett azokra a konzervatív ízlésű "úri" fiúkra, akik az akkori úgynevezett művelt magyar közönség nagy részéhez hasonlóan hallani sem akartak az "új idők új dalai"-ról, sőt kinevették az "adystákat".

Csak jóval később tudtam meg, hogy igazgatónk és filozófia tanárunk, Ravasz Árpad, Ravasz László püspök öccse, éppen Cs. Szabóéknál puhatolózott óvatosan — óvatosan és tapintatosan —, vajon véleményük szerint a néhány éve halott Ady lehet-e már érettségi tétel. Határozottan igenlő válaszuknak, sajnos, én lettem az áldozata : idősb Samu János magyar tanárunk nekem osztotta ki a kényes témát. A baj az volt, hogy az érettségin az Adyt sírján túl is üldöző Pintér főigazgató úr jelenlétében kellett felelnem. Tudtam, ha Adyt dicsérni merem, szó sem lehet jelesről, s így az én esetemben nem juthatok be az egyetemre. Ha viszont "fenntartásaimat" hangoztatom, ezzel sajátmagamat és az egész önképzőköri múltamat tagadom meg. Magyarból végül is csak kettest kaptam — azt is nehezen — és az Alma Mater kapui bezárultak előttem. Azonmód ki-
tam. Csak az vigaszta
Lászlótól kérdezték v
körülbelül így felelt v

SZABÓ DEZSŐT, a
vitáink során csak a le
te élesen bírálni. "Tú
konstruálni" — hango
volt, mert ő regényíró
lotta. És remekül forc
kat, Baudelaire-t a töb
versenyezhetett ezen a
Rám — őszintén m
Cs. Szabóra, Szabó De
is valósággal hipnotiku
minden kincséért sem
utcai régi Képviselőhá
Vagy egy tucatot tarto
kalommal találkoztam
Adyról, Petőfiről — e
a francia költőkről szó
futtatásaival lenyűgözt
tóságát. Bár nem érth
különösen azokkal ner
Németh László előtt
nológiával — lényegéb
magyar-hígmagyar" el
raccsoló hangon feltett
ki ma Európa legnag
Anatole France-e, vagy
azt feleltem magamban
Babits Mihály, Móricz
neve fel sem merült, E
lott, az előadó sem. A
pelte a szónokot.

Ami engem illet, S
néhány hónap alatt ki
is félelmetes polemistá
listának tartom. Nem
téri szomszédomat, at
mondot tekintettem, ha

NYÉKBAN

vitae *

volt egyik tanúja. De epigonjait harminc éve unom és sokallom.

1932 és 1935 közt a budapesti Kereskedelmi és Iparkamarában dolgoztam Éber Antal elnök mellett, külföldi lapokat böngésztem neki s előkészítettem a parlamenti beszédek nyersanyagát. Szardonikus, nagyeszű kapitalista volt, aki türelmetlenül hitt a szabadverseny elavult tételeiben, de a szabadelvűség szent nevében tűrte, hogy én meg F.D. Rooseveltért lelkesülök. A Kamarában vagy ennek a szolgálatnak az idején ismerkedtem meg Jászi Oszkár baráti körének néhány megmaradt veteránjával. S ide tartozik egy történet József Attiláról is. Az Istennek se volt hajlandó beírni *nevemet* a "Döntsd a tőkét" ajánlásába ; félt, hogy meggyűlik a bajom, ha elkallódna a példány. Hiába próbáltam meggyőzni, hogy Éber nem fél a forradalmi versektől, sem a Kamara gárdája Marxtól. Igaz, hogy helytelen okból : azt hitték róla, hogy lezárt tudománytörténeti fejezet.

KOZMA MIKLÓS 1935 derekán meghívott a Magyar Rádió irodalmi vezetőjének. Németh László helyére kerültem ; ő kilenc-tíz hónap után beleunt a reménytelennek tetsző küzdelembe. Az is volt, meg nem is. Rám szabadult a jobboldali sajtó, mi keresnivalója van egy ilyen, olyan, amolyan bérenc, ismeretlen közgazdásznak a Rádió irodalmi osztályának az élén? (Ha ismeretlen, — honnan tudták, hány úr szolgája?) Oláh György szerkesztő és képviselő a Parlamentben firtatta az aggasztó meghívást.

Furcsa helyzet állt elő. Amikor Kozma vállalta a belügyminiszteri tárcát, lemondott elnöki tisztéről a Távirati Irodában s a Rádióban. Nyíltan már nem állhatott ki mellettem. De mégis ő fedezett ; e nagyhatalmú ember miatt nem küldtek el, pedig a vezetőség nagyobbik fele egyetértett a hajtóvadászattal. Szótlanul álltam, a támadók merültek ki, nem én. A műsort szerdánként miniszterközi ellenőrző bizottság böngészte át. Az a jómodorú, amikális rovancsolás több gondot szerzett, mint a hőbörgő sajtó. Néhány becsült barátomat, Radnóti Miklóst és Vas Istvánt például a végén már csak névtelen műfordításokkal tudtam szerény tiszteletdíjhoz segíteni. Mikor a háború után mentő anyagot gyűjtött a Külügyminisztérium a béketárgyalásra, nagyrészt az én műsoromból válogatták a kedvező bizonyítékot. Naiv igyekezet volt ; Párizsban nyomósabb igazoló érvekre is fütyültek a hatalmak. Magam, mint író sohase szerepeltem a Rádióban. Halász Gyula (a nyelvőr és földrajzi író, Stein Aurél barátja), Ortutay Gyula és Örley István volt a munkatársam, Ortutay állandó helyettesem is. Gyorsan s ésszel dolgozott, de másfajta becsvágyak fűtötték. Örleyről Illés Endre is, én is tanulmányban emlékeztünk meg ; lefejezte egy bomba az ostrom végnapjaiban.

1940-ben, az erdélyi bevonuláskor én vezettem a Kolozsvár-Marosvásárhely vonalára rendelt rádiós osztagot, kis csoportunk igazi lelke azonban Pluhár István, a remek helyszíni közvetítő volt. A katonák előtt értem be Kolozsvárra, önkívületben volt a város, kocsimmal egyenest a gyermekkori háznak fordultam, édesanyámhoz. Mit akarsz ebédre ? — kérdezte. (Abban a házban köszöntem is el tőle utoljára, 1944 elején, egy futó búcsúlátogatással, Anyeginbe illő éjszakán, mielőtt a nyitott szán kiszáguldott holdfényes, kihalt városomon keresztül a pályaudvarra.)

A szívfacsaró, szép napokat megmérgezte hadosztályunk vezérkari főnöke ; akkor kerültem először halló közelbe egy vérbeli nyilassal. Mocskos nyelvét s becsmérlő viselkedését a "megrendszabályozni való, rózsaszínű" erdélyiekkel szemben a kormány is megsokallta — Keresztes Fischer Ferenc belügyminisztert *a Fischer gyereknek* emlegette katonái előtt —, vizsgálat indult ellene, az ügyet eltussolták. Hallgat erről a keserves tapasztalatról s az erdélyiek gyors kiábrándulásáról "Erdélyben" című könyvem ; nem akartam ünneprontó lenni.

Hetenként két-három műsorban telt örömem, néha büszkeségem. Délután szundítottam egy rövidet, zuhanyoztam s négy fal közt elkezdődött az asztalnál életem másik, kalandosabb, ha nem is könnyebbik fele. Kozma Miklós magával vitt, illetve kiküldött néhány bizalmas útra, okultam belőlük a lázbeteg Fegyveres Európáról. Halála után azt gondolták, hogy eltávolít az utódja, kezdetben talán ő is azt gondolta, később fölterjesztett kormányzói kitüntetésre.

HARMINCADIK születésnapomon vettem feleségül Nagy Endre lányát, Katót ; egyetlen gyermekünk, András 1936-ban született. Abban az esztendőben osztották rám az egyik Baumgarten-díjat is. S karácsonykor megjelent első könyvem : "Egy gondolat bánt engemet." Követte 1937 elején a "Doveri átkelés", a sor azóta se szakadt meg. Házasságunk négy év múlva felbomlott, harag, vádaskodás, jóvátehetetlen szavak nélkül. De nem áltatom magamat ; kíméletlenül viselkedtem a lovagiasság maszkjában. Ha gyöngyházzal van is kirakva a japán tőr, éppen úgy elevenbe hatol, mint egy konyhakés.

Hivatalomban nagyon sok történésszel és természetbúvárral, muzsikussal, íróval és színésszel volt dolgom. Beleborzadok, hogy mennyien pusztultak el vagy szóródtak világgá külső munkatársaimból ; a történelem megharmadolta azt a tekintélyes elitet. Milyen jogon tehetnénk szemrehányást, akár titkon, magunkban, némán is a szerencsétlen országnak, ha — rugaszkodjék bárhogy — ebben vagy abban visszamarad?

Irodalmi barátságaimat a falka törvénye szerint kávéházakban szőttem. Hányat számlálhattunk az Oktogontól a Lánc-hídig, a Vígszínháztól az Üllői útig, az Egyetemi Könyvtártól az Országházig s Budán ! Közép-Európa a kettős ablakkal s a kávéházzal járult a közboldogsághoz. Csináltam pár jegyzetet ehhez a Curriculumhoz ; kiderült, hogy közelebbről vagy felszínesen ismertem jóformán minden magyar írót, aki 1880 és 1920 között született. Semmire se lenne jó az epikus számbavétel : "És ki Pülosz mezejét mívelte s a bájos Arénát, és ki Thrüoszt, Alpheiosz gátját, s jófalu Aipüt, és ki Heloszt s Peteleoszt, s Dóriont..." Hamarosan így fog kongani legtöbbünk neve is. Nem gondoltam, hogy évek múltán néhányuk mellett szó, köszönés és visszaköszönés nélkül mennék el. Talán igazságtalanul ; tehetségpróba helyett a század embertelen jellempróbának vetette alá őket, holott írónak születtek, nem a Kerek Asztal lovagjainak. Elbukott volna azon a próbán jó néhány francia és olasz is, talán még az angolok közül is többen, mint hinnők. De magamtól megkövetelem a maximalizmust ; édesanyám neveltje vagyok s ő papok ivadéka.

Farkas Gyula, a berlini Magyar Intézet igazgatója 1943-ban megkért, tartsak egy irodalmi előadást a Humboldt Egyetemen. "Te még nem vetted észre, hogy a németek elvesztették a háborút?" — kérdezte gúnyos szemrehányással pár barátom. Kezdettől fogva sejtettem, hogy elvesztik, de nem értettem s máig sem értem a kérdés logikáját. Szabadságos diák katonáknak az erazmusi és lutheri alkat örök ellentétéről beszéltem az aulában ; nem volt nehéz elérteni. Pár nap múlva megismételtem az előadást a müncheni Preysing-palotában. Alig értem haza, a palota is, berlini szállodám is elpusztult. Az eredeti szöveg megjelent a Magyar Csillagban ; egyetlen olvasó tetszésére emlékszem : Sőtér István lelkesült érte. Az elragadó rokokó palota megint áll Münchenben.

EGY NAPON a németekre ébredtünk Budapesten, Bajcsy-Zsilinszky Endre revolverrel a kezében. *Volksbund* katonák szállták meg a Rádió Sándor utcai székházát, reggel a kapuban igazoltattak. Bementem a vezérigazgatóhoz s megmondtam, hogy gondoskodjék az utódomról. Egy-két heti tétovázás után Ortutay is követett. Még a fiókjaimat sem ürítettem ki, úgy fordultam sarkon. Eképpen cselekedtem más nagy válságban is ; fogom a kalapomat s megyek.

Hideg, száraz, szép tavaszi napon vitt le a motoros vonat Balatonföldvárra. Bajor Gizi villájának az oldalszárnyába húzódtam be, egy kis vaskályhához, angol költőkkel a kezemben. Illyés Gyula Tihanyban ült. Régóta ismertem, kezdettől munkatársa voltam a "Nyugat" örökében általa szerkesztett "Magyar Csillag"-nak s a szívéhez közelálló "Válasz"-nak. De máig tartó, benső barátság csak akkor kezdett szövődni köztünk. Három karácsonyt töltöttem vele életemben s még anyámtól tudom, hogy a karácsonyest más, mint az esztendő többi napja.

Október 15. után Budán bujkáltam ; az ostrom a Garas utcában ért, a Széna tér és János Kórház között, gyalázatosan döngetett frontszakaszon. Ismét tapasztalhattam, hogy az élet fegyvertelen dolgaiban mennyivel nagyobb hősök az asszonyok, mint a férfiak. Kerülgetett a halál, felbukkant egy tenyérjós, megmondta az aknazáporban, hogy ne tartsak nagy szerencsétlenségtől, de mindhalálig mindenért keservesen meg kell verekednem, egy futó mosolyra sé méltat a szerencse. Amióta a kereszténység belénk nevelte, hogy a munka nemesít, kisebb szégyen Fortuna megvetése, mint az Ókorban.

Rögtön az ostrom után elfogott az orosz járőr egy hullákkal borított budai utcán. Gyanús volt az óvóhelyen eresztett ősz szakállam, — hátha valami kelepcébe szorult politikus nagykutya lappang alatta ? Másnap szélnek eresztettek. Hajnaltájt, nem tudom hányadik vallatásnál apám foglalkozását firtatva a Nemzeti Lovardát Hippodromnak fordította a ruszin tolmács s az őrnagy nem vette lelkére, hogy fogságba tartsa egy cirkuszigazgató szakállas csemetéjét.

Múzeum utca 9. alatti lakásomat lefoglalta az orosz parancsnokság, pár hónapig apámnál háltam, aztán kiutalták az elhunyt Petrovics Elek lakását a Belgrád rakpart 3.-ban. Az volt utolsó pesti lakásom. Éjjelenként egy szellem, mintha csak Hamlet apja kísértene, József Attilát hívta hangtölcsérrel a Dunán. Akkor dolgoztak a felrobbantott Szabadság-híd szerelésén ; az éjjeli szellem-szózatot egy átkeresztelt uszályhajóhoz intézték.

Ortutay Gyulát nevezték ki a Távirati Iroda és Rádió elnökének ; tapogatódzott, hogy vállalnám-e, *ha a pártok is úgy akarják*, a Rádió igazgatását. Elég volt kilenc év a jobboldal deresén, minek feküdjem most a baloldal pálcája alá? Elhárítottam. Átszervezték a Képzőművészeti Főiskolát, engem szemeltek ki egy új tanszék, a művelődéstörténelem tanárának. Kinevezésemet a parasztpárti Keresztury Dezső terjesztette a koalíciós minisztertanács elé, a kisgazdák s a polgári demokraták támogatták, a kommunisták, cserében valamelyik jelöltjük elhelyezéséért, vállat vontak, csak a szociáldemokrata párt ellenkezett körömszakadtáig. Ebben az időben a párt balszárnya, a későbbi árulók — s kezdettől fogva övék volt a hangosabb szó, ha nem is a hatalom — némely "főideológus" tanácsára úgynevezett fasiszta népi írókkal akarták díszíteni az Andrássy úti lámpákat. Csudálkozásomra engem is közéjük soroltak, holott a népiek becsmérlő mezei hadától mindig azt hallottam, hogy urbánus vagyok, nem jobb Márainál ! (Kell-e mondani, hogy kezdettől idiotikusnak tartottam a mondvacsinált származástani elválasztást ?) Besorolásomat a bélyeges társaságba igazán nem bántam, egy-két nagyszerű íróval együrt pellengéreztek ki. A kinevezés átment.

(*Folytatás a 6. oldalon*)

TCAI SRÁC

DIK SZÜLETÉSNAPJÁRA

lásra, Párizsra gondolt, hogy ha Cs. Szabó gyanezt a tételt, ő is

t" bálványát egyébként Fischer professzor merlyos, nem tud regényt ami annál érthetőbb ncének Flaubert-t vala "dekadens" franciáött. A legnagyobbakkal

m — éppen úgy, mint yugatosságom" ellenére ást gyakorolt. A világ tam volna el a Sándor valamely előadásáról. oriban. Itt minden alabóékkal. Szabó Dezső remekelt — Aranyról, Pekárékat lesújtó elmeségében fiatal hallgaegyet minden tételével, elyekben sok-sok évvel mészetesen más termiegfogalmazta a "mélyt, de amikor kissé nóki kérdést : vajon rója, az a "vánnyadt" ürke" Knut Hamsun? ighanem Szabó Dezső! ond, sőt Thomas Mann ól még senki sem halatóság őrjöngve ünne-

Dezsőből, a váteszből ultam — bár még ma sokszor remek novelmár későbbi Fővárm rátomat, Móricz Zsignem is egész Európa, de Magyarország legnagyobb élő prózaírójának. Cs. Szabó — mint aztán elmondotta — Szabó Dezsőből voltaképpen csak Párizsban ábrándult ki, a második világháborúban elesett Hevesi Bandi és Charles Maurras (!) gondolatainak keresztтüzében. Hangsúlyoznom kell, hogy Maurras-ban nem a királypárti "Action Française" főszerkesztőjét, hanem a hellenisztikus költészet és filozófia alázatos francia képviselőjét tisztelte.

NEGYVENÖT ESZTENDŐS BARÁTSÁGUNK a legkülönfélébb próbákat állta ki. Ha jól emlékszem, hetedikes korunkban — Fischer Ödönt és engem azzal vádoltak meg, hogy "cionista-szabadkőműves-kommunista" tanokkal akarjuk tudatosan "megmételyezni" az osztályt. Nagy bűnnek számított, hogy Fischer Ödön nyilvánosan dicsérni merte az akkor még erősen baloldali Szabó Lőrincet, (akinek valami kis kellemetlensége is támadt, mert az *Internacionálét* énekelte az utcán). Engem óra közben a "vánnyadt" Anatole France *Lúdláb királynő* című regényének olvasásán értek tetten. Szörnyű volt! Valóságos (igaz, hogy elég kezdetleges) műpert akartak egyesek lefolytatni ellenünk és a kicsapás veszélye a levegőben lógott. Cs. Szabó, aki az ellenünk emelt vádakat nem volt hajlandó komolyan venni, úgy viselkedett, hogy számomra nem maradt kétség : velünk és nem a vádlóinkkal szolidáris. Akkori magatartásában felismerni vélem azt a tapintatos, de kiállásra és áldozatra kész humanizmust, amely Csét később is mindig a gyengébbek, a bajban lévők, a segítségre szorulók mellé állította.

MÚLTAK AZ ÉVEK. 1924-től Párizsban éltem. Azért úgyszólván minden esztendőben összejöttünk, hol Budapesten, hol Párizsban. Cs. Szabó a német megszállás előtti időszakban egy darabig — sok bátorsággal ! — a Magyar Rádió irodalmi osztályát vezette. Legszomorúbb találkozásunk a háború után, azt hiszem 1948. őszén, könyvtárra és múzeumra emlékeztető Belgrád rakparti lakásán zajlott le. Itt hozta tudomásomra, hogy az akkor már kibontakozó népi demokráciában nincsen számára hely. Néhány hét múlva, — mindenét Budapesten hagyva — nem tért vissza római útjáról.

Évekig nehezen, nélkülözések között élt. *Horribile dictu* könyvet is alig vásárolhatott! Rómában és Firenzében — mesélték — sokszor idegenvezetéssel kereste kenyerét, míg jómagamat, olyan tragikomikus fejlemények után, melyeket hosszú lenne itt elbeszélni, egy szép napon a Magyar Távirati Iroda párizsi tudósítói tisztségében találtam.

1951. tavaszán, (ha jól emlékszem) amikor Cs. Szabó zsebében még össze sem gyűrődött a londoni BBC londoni munkatársává való kinevezéséről szóló levélke, én pedig egy elég sok veszélyt ígérő otthoni út előtt álltam, — amit még egy évig sikerült elhúznom — véletlenül összefutottunk az utcán a párizsi "Deux Magots" kávéház előtt. Mintha mi sem történt volna az elmúlt évek során, egymás karjába estünk, holott ez a testhelyzet egyikünk számára sem volt a hidegháború közepén teljesen kockázatmentes. Másnap hármasban találkoztunk — Cs. feleségét is elhozta — és a régi barátságban döntöttük el az irodalom és a világ sorsát.

Ma már nem vagyok sem az MTI, sem a párizsi Magyar Intézet munkatársa, de közben, nagy örömömre, Cs. Szabónak jó néhány kitűnő írását fordíthattam franciára, köztük a Magyar Költészet Antológiájának mesteri előszavát.

LEGUTÓBB a hollandiai Enkhuisenben hozott össze a sors bennünket. Cs. Szabó László magyar száműzöttek előtt a száműzött Dantéról beszélt. Arról, hogy Dantéban a költő — hála mélységes humanizmusának — a politikus, sőt az emigráns fölé emelkedett. Szavait hallgatva, a magyar esszé szerintem legnagyobb élő képviselőjében, aki páratlan előadói művészettel a legsúlyosabb gondolatokat is fölényes könnyedséggel, ragyogó stílusban hozta közel hallgatóságához — úgyszólván rögtönözve, hiszen csak néhány jegyzet feküdt előtte — egy pillanatig a tizenötéves kisdiákot láttam magam előtt. Azt a Cs. Szabó Lászlót, aki nemrégiben egy külföldön megjelent kötetét így dedikálta nekem :

"Gara Lacinak, a Lónyay utcai srácnak, szeretettel Csé, a másik srác."

GARA LÁSZLÓ

HŰLŐ ÁRNYÉKBAN

(*Folytatás az 5. oldalról*)

Volt néhány szeretetre méltó művész tanártársam a Főiskolán. A diákok a tanteremben érdekeltek, nem a vizsgáztató szobában, tudtam, hogy még fogékony hallgatóban is csak öt-tíz év alatt ülepszik le az anyag, két titkos szövetségesem, az idő és élettapasztalat segítségével. "Te minek töröd magad úgy? Nem érdemlik meg." "Nem-e? Száz lélekből legalább tíz a kiválasztott. Értük." Tévedtem. Az volt a fele. Rövid ideig hallgatóm volt Hantay Simon, aki immár nemzetközi hírű művész Párizsban s Nagy László, a költő.

1946-ban a Genfben buzgolkodó, fiatal Hubay Miklós keresztülvitte valamilyen nemzetközi segélyszervezetnél — ő bizonyosan emlékszik a nevére —, hogy meghívjanak egy tucat magyar írót és művészt svájci pihenésre. Üdülésünk Illyés Gyulával átalakult kulturális megbízatássá. Körülbelül három hónapot töltöttünk nyugaton, főleg Párizsban ; útunkat ő a "Franciaországi változatok"-ban jegyezte föl, én jóval később az "Új Látóhatár" Illyés-számában.

1948. karácsony másodnapján Jugoszláviára és Itáliára érvényes útlevéllel kimentem a római Magyar Akadémiára. Három hónapos tanulmányútra készültem. Az *én* habozott még, de *énke* — a szó Karinthyé —, aki veszi a kalapját s megy, már tudta, mi az egyetlen kiút. Legádázabb ellenségemnek se kívánom akkori cudar lelkiállapotomat. Tanszékem még megvolt, de előadásaimat már jegyezték beépített pártmunkások, tudtam is, kicsodák, csak azt nem, hogy miféle ferdítésekkel, írásaim közlésétől nyomatékosan eltanácsolták a szerkesztőket és kiadókat. Kardos Tibor igazgató kérésére tartottam Rómában egy vezetéses előadást egy antik vallásos szekta földalatti bazilikájáról. Úgy látszik, nincsenek véletlenek : föld alá készültem magam is. 1949. februárban Bóka László (mint államtitkár, nem mint író) sürgönyparanccsal visszarendelt, tanszékemről lemondtam egy válaszsürgönyben. Megkezdődött második életem. Beköltöztem egy albérleti szobába a vatikáni pályaudvar mögött, de Michelangelo kupolájának az árnyékában. Néhány nap múlva összeakadtam az utcán az Akadémia egyik lakójával, egy kiváló Bizánc-kutatóval. "Igaz, hogy...?" "Igaz". "Nekem is így kellene tennem", — szólt és elszáguldott. Én a sötétbe ugrottam, őt tudományos állással kecsegtették Nyugat-Németországban. De szülei visszahívták Pestre. Hazament s nemsokára megölte magát.

A tanszék megszűnt, gazdátlan lakásomat Hubay Miklós igényelte ki. Borzalmas, hogy mi veszett oda. Nem a nyolcezer kötet könyvre gondolok, bár a dedikáltakért sajog a szívem, sem a bútorokra vagy a gellérthegyi kilátásra, azok így-úgy mind pótolhatók. Még csak nem is pótolhatatlan kéziratimra, — írtam eleget. Azokra a civilizáló családi emlékekre célzok, amelyek lelkünkben a kóbor nomádot lassan földművessé teszik. Dédapám berlini egyetemi indexe és Úrvacsora osztó kelyhe, nagyapám huszárkardja, Szőnyi István akvarellje Marosvásárhelyről, Toulouse-Lautrec három kőrajza, amit Nagy Endre hozott magával Párizsból a század elején... minek bolygassam!

RÁM SZAKADT a nyomor. Szegény voltam örökké, az vagyok ma is, tisztes szegény, de addig nem tudtam, mi a nélkülözés. Összel áttelepedtem Rómából Firenzébe. Gecső Sándorné, a Rádió egykori műsorközlője, 1940 óta élettársam, augusztusban Kőszeg fölött, az Irottkőnél átkelt az aknazáron s útlevél nélkül, női leleménnyel az osztrák-olasz határon is ; a történet "Irgalom" című novellámban olvasható. Megesküdtünk a Signoriában; a hátsó szárny egyik része: anyakönyvi hivatal. Egy *valdens* pap végezte utána az egyházi szertartást. Világraszóló műemlékben adtak össze s aztán egy teherpályaudvarhoz költöztünk, ezúttal sajnos nem a Brunelleschi-kupola árnyékában.

Zaklatott a rendőrség, sok bajom volt a Nemzetközi Menekültügyi Hivatallal, az I.R.O.-val. Nem tudták, miből élek, nem értették, miért ragaszkodom Európához, mikor e nagyvilágon Kanadában is, Pakisztánban is van számomra hely, ők találtak. Jött az 1950-es Szentév, tódult a sok zarándok, munkaengedély nélkül, feketén egy Universalturismo nevű firenzei utazási és pénzváltó irodában dolgoztam. Egy napon ráköszöntem az utcán egy jókötésű, ősz férfira, megállt, gondolkozott, kesernyés mosollyal nyújtotta a kezét. "Úgy látszik, hiába utaltam ki nektek dupla papírt a Magyar Csilllagra, ide jutottunk mind a ketten." Kállay Miklós volt ; száműzetését a Pitti-palotával szemközt, egy kedves kis lakásban kezdte el. A palotától a Signoriáig át lehetett látni fél Firenzén, úgy letarolták robbantásaikkal a kitakarodó németek. Ma már el se hiszi, aki először fordul meg a városban. S az olaszok letagadják, jólesik nekik a márka.

1950. vége felé, nem emlékszem pontosan, mikor, összemosódnak azok a nehéz hónapok, majdnem egyszerre hívott meg Washingtonból az Amerika Hangja, Londonból az Angol Rádió. Utóbbié volt a szerényebb ajánlat. Mivel Európában akartam maradni, feleségemmel egyetértőn azt fogadtam el. Ma már tudom, hogy Anglia nem Európa (az angolok nem is mondják), de választásomat sohase bántam meg. Szabó Zoltán várt a pályaudvaron. Első londoni esténket francia bor mellett a magyar irodalom területenkívüliségében töltöttük.

1951. július 1. óta vagyok a B.B.C. belső munkatársa. Fordítok, átdolgozok, beolvasok, rovatom van. Körülbelül hatszáz esszét írtam eddig; nyomasztó szám, mondhatom. Témaválasztásomba sohase szóltak bele s több mint tizennégy év alatt mindössze kétszer támadt udvarias meggondolásuk a mondandóm körül. Az se utolsó öröm, hogy legtöbb kollégám jól tud magyarul s tudását gonddal ápolja, szeretőbb érzékkel, mint Lukács György "meg kell vitatnunk" sleppje az egyetemeken. Amelyik esszéről úgy vélem, hogy megáll nyomtatásban, hol csekély változtatással, hol teljesen átgyúrva, kétszeresére, háromszorosára bővítve külföldi magyar lapokban s könyvekben publikálom.

1954. tavaszán idegösszeroppanást kaptam, orvosom szerint a túlhajtott munkától. Dehát lehet attól?! Háromhónapos lefolyást jósolt, talán óvatosságból, hat hét alatt kiláboltam s úgy látszik, közömbössé váltam e förtelmes nyavalyával szemben. Összeroppantam, mert nem tudtam rendezni a belső káoszt. Mindig csodálkozom, hogy van, aki fél egy sötét erdőben; miért nem fél inkább önmagától négy fal biztonságában?

1956. DECEMBER 24-ÉN kaptam vissza, immár felnőttként a fiamat. Vas megyében kelt át a határon s amikor meghallották, hol él az apja, Bécsből egyenest Angliába röpítették. Magyarországon "osztályidegen" s egy "hazátlan bitang" fia volt, menekülése után elvégezte a bristoli egyetemet, Yeatsről, a Nobel-díjas ír költőről doktorált. Együtt dolgozunk az Angol Rádió magyar osztályán. Jobb az angolja az enyémnél, olyan jó, amilyen a franciám volt az ő korában. Öregedő író már csak az anyanyelvén tud idegen földön. 1958 óta angol állampolgár vagyok s Londont nagyon szeretem; lompos, öreg, végtelenül jámbor komondorra emlékeztet. Olyan városban lakom, ahol egy jegyvétel az autóbuszon átlag öt köszönet-váltással jár. Időjárásától szenvedek, mint a kutya.

Kint folytatódott s elmélyült pár régi barátság, újak szövődtek a megszakadtak helyén, így Fricsay Ferenccel, a ragaszkodó szívű, tüneményes zenésszel; korai s gyötrelmes halála nagyon megviselt. Összemelegedtem néhány protestáns és katolikus pappal is, akikből valószínűleg író vagy tudós lett volna, ha nem szólítja őket másfajta szolgálatra az Isten. Képes Géza volt az első fecske hazulról még az Olvadás idején, látogatása óta nagyrészt viszontláttam legbecsültebb fegyvertársaimat. De igazán jól a fiatalok közt érzem magamat; korra a fiaim lehetnének. Különösen a hollandiai Mikes Kelemen Körben s a Külföldi Magyar Evangéliumi Ifjúságban leltem egy tisztult, spirituális hazára, olyasfélére, amilyet honfitársaimnak s magamnak mindig kívántam a — Kárpátoktól le az Aldunáig. Magyarázatra szorul ez a mondatvég. Mint hajdan az ártatlanul honárulónak kikiáltott Jászi Oszkár, a dunai monarchia és Magyarország felszabdalását nacionalista államokra végzetes őrültségnek tartom. Azért utánozzák most Afrikában olyan buzgalommal.

A Szabad Európa strasbourgi Szabad Egyetemének meghívására 1954-ben néhány előadást tartottam kint élő magyar diákoknak és fiatal diplomásoknak. Azt hittem, nincs folytatása. Nem számolhattam a Forradalommal. 1956 után kilenc ország húsz városában körülbelül félszáz találkozásom volt kiszakadt fiatalokkal. A repülő tanszéknek, ahogy — elvesztett tanszékemre gondolva — magamat elneveztem. Ilyen útamon történt egyszer, hogy hazafelé, a párizsi légi pályaudvaron Gara László előráncigált aktatáskájából egy ölnyi papírsalátát. Visszahőköltem az össze-vissza firkált írásoktól, — mi ez, bukott diákok dolgozatai? "Csak nézz bele." Guillevic átköltése volt az első, amit láttam: A walesi bárdok. Egyik ámulatból a másikba estem. A tervezett *Anthologie de la Poésie hongroise* dagadt az aktatáskában, amely vándortarisznyának is rongyos volt.

Nem vagyok visszanéző ember, nem tud legyűrni s megőrölni a múlt, mint szegény Attilát. Múltamból csak a katedrát nélkülözöm, ahonnan hírt adhatnék száz közül ama tíznek (vagy ötvennek) egy nomád élet kincslelő útjairól. Nélkülözöm olykor a Duna néptelen füzeseit is; vízi emberek szerint még itt-ott megvannak. De kétszer jártam 1960 óta Jeruzsálemben; Jézus mennyeien szép földön élt. Ennyit adat és anyagként az életemről.

MAGAMRÓL. Kevés a hajam, de csak a halántéknál őszül. Atlétikusnak mondanák s a ház körül végzett "nehéz testi munkák"-ból ítélve csakugyan nagy az erőm. Ferenczi örökség. Jó tereplovas voltam s két kézre vívtam; harminc éve csak a gyaloglás a sportom, utazáson rövid pihenővel ma is elgyaloglok hat-hét órát, főleg kánikulában. Kompenzálok, — mondhatnák a lélekbúvárok. Lúdtalpam van. Szokatlan finomkodással bokasüllyedésnek hívták a katonaságnál. Ha több pénzem volna, nevetségesen sokat költenék ruhákra. Megilletődve fedeztem föl egy életrajzban, hogy Gogol épp olyan szenvedéllyel pucolta a cipőit, mint én.

Rossz a szemem és egyre romlik. Mintha egy asztalos keze bénulna fokozatosan. Kákabélű voltam mindig, ideges gyomrom nem bírja a nehéz ételt, magyaros főzet leterít, szerb vagy indokínai konyha megölne. Könnyű ételekből sokat és mohón eszem, borokhoz értek, ha százhúsz éves kínai bölcs lennék, háromezer év kultúráján átszűrt tapasztalat birtokában se tudnék okosabb tanácsot adni a tisztelgő zarándoknak, mint hogy igyék naponta egy fél liter száraz fehér bort és öt-hat csésze teát; szopogatva, francia hőmérsékleten amazt, kortyolgatva s nem túl forrón emezt. Diákkorom óta kínlódva alszom el s éber az álmom, Angliában rákaptam az altatóra. Nem múlik el hét émelyítő fejgörcs nélkül, — szokjék össze vele, tanácsolták sztoikusan az orvosok. "Corpore et statura fuit grandi, acquilo colore... nam plerumque a stomacho et a faucibus ac dolore capiti laborabat." A folytatás, hála Istennek, már nem talál rám. Vergilius, akiről szó van, vért hányt.

Munkabírásomat nem tudta kikezdeni a hitvány közérzet. Változatlanul hat a protestáns oltás: Isten napszámosa! számolj el naponta a kapott tálentumokkal. Azért is szoktam felvidulni latinok közt, mert természetük tökéletesen elüt az enyémtől, nem riasztja őket a puritanizmus állandó parancsosztása. Amitől persze még igazán nem számíthatom magamat a választottak közé : visszaborzadok bensőm vulkánjaitól és mocsaraitól. E mocsarak nyilvános lecsapolása újabban féltucat nemzetközi irodalmi díjat s ugyanannyi kiadói szerződést biztosít exhibicionista íróknak. Sose ittam, sose kártyáztam, sose dohányoztam, mégse vagyok mértéktartó és kiegyensúlyozott ember.

Folyton hajt az íráskényszer s furdal a lelkiismeret, ha egyetlen napot kihagyok. De az írásban kevés örömem telt és telik s ma nagyobb, sokkal nagyobb a lámpalázam, ha asztalhoz ülök, mint huszonöt-harminc év előtt. Gyorsan fogalmazok, alig tud követni a ceruza (csak a tisztázatokat gépelem), de legalább háromszor, újabban négyszer átdolgozok mindent, még egy lábjegyzetet is s ötödször javítok bele, amikor átkerül könyvbe, pedig tudom, hogy üres szó az "édition définitive".

Haragtartó vagyok azzal, aki ok nélkül belém köt, de jól bírom a kritikát, akármilyen kemény, ha lovagias. Pályámon súlyos csalódást szereztem magamnak, nem váltottam be magamhoz fűzött reményeimet. Nem voltam hozzá sem elég merész, sem elég megszállott, sem elég eredeti. Csak magamra vethetek. Azt szoktam mondani, hogy talán vittem annyira, mint Bajza József s ez nem csekélység, de csak Vörösmartynak érdemes lenni. Kudarc a legtöbb élet, az enyém csődtömeg; kezdetben meghökkentett a fölismerés, most már évről évre komikusabbnak tűnik. Nem lehet mindenki olyan elégedett magával, mint Julius Caesar (akinek a tömörségét ebben a számadásban követni igyekszem), viszont üldözési mániám sincs, mint a magyar írók tekintélyes hányadának. Védekező betegség ez : tehetségpótló önpumpálás, rég átláttam rajta. Lángelmék, epigonok, locsogók és idegbajosok egyetlen irodalomban se keveredtek úgy össze, mint a mennyiségre túltengő magyarban.

HISZEK Istenben, az eredendő bűnben s a kegyelemben. De indulatos a természetem, gőgös vagyok és türelmetlen az emberi butasággal szemben, amely vérszomjukon is túltesz, ha tudnak is már a világűrből a tengerméllyel beszélgetni. Óh, de miről! Pedig anatomus szemmel csodálatos szerkezet az ember, millió esztendő kellett a beszereléséhez. Negyvenöt éve olvasok történelemkönyveket és tizenöt éve fordítom a földgömb legfrissebb híreit, — Ádám ivadékai, magamat beleértve, alig jobbak fákon ugráló, ingerült majmoknál. Miért kellett erre a sorsra és látványra születni, ki kérte? Ez volt Isten nagy világtervében? Hiába hiszek, rossz keresztény vagyok, megfertőzött a tagadás szelleme. Akárhogy futnék, nem tudok szabadulni egy mozgó árnyékból; a teológia szerint a köröző Lucifer szárnya vetíti rám. Az istentagadó, pedáns, vérszegény, önsajnálkozva makogó, taplóízű mai irodalmi divatokkal azonban nem tudok mit kezdeni. Utóvégre az irodalom két éltető gyökere a szeretet és a harag, nem a szkizofrénia, paranoia és szexuálmánia. Dante is *belül* a szeretetre és haragra bízta magát útján a sötét erdőtől a mennyei rózsáig, miközben *kívül* Vergilius és Beatrice volt jelképes vezére. Lehet tragikus a mű, már Homéroszé az volt, nem lehet nihilista. Akárhogy borzadjunk magunktól s másoktól, mégis igyekezni kell, hogy az utolsó szó ne az átkozódó Athéni Timoné legyen, hanem a megbékélt Lear királyé. Azt hiszem, Shakespeare is így tartaná jónak s ma már tudom, hogy ő az emberséges érzés legnagyobb példája. Bezárult a kör : Homérosz, Dante és Shakespeare nevére áll magától a szám, mint fiatal éveimben, a "hétfőiek" idején Giraudoux, Aldous Huxley, Scott Fitzgerald és Pirandello nevére. Érettségi után a huszadik század hullámjátéka elszakított a klasszikusoktól ; ma ők a normatív erejű kortársaim.

Fáradt vagyok s nincs kilátás pihenésre, ha meg akarok élni. A pihenés persze alighanem megölne. Kedves emlékű, öreg barátom, Kandó László ezt a sírfeliratot költötte rólam egy boldog balatoni nyáron : "Itt nyugszik Szarvas Szív, aki művelt hulla akart lenni."

Van benne igazság, remélem mégse fog a síromon állni. Mivel ki vagyok rekesztve a házsongárdi temetőből, a Földközi-tengerben szeretnék nyugodni.

London, 1965. Kisasszony napján.

KORONDI ANDRÁS

Keleti szél

Itt jobbra, ötszáz háznyira, az óceán.

Repül kelet felől sziksószag tengersószagán.

Homok szaga, futóhomok szaga sziszeg,
napverte kvarc keményded kőszaga, mit partra vet.

S vet partra holt ökörnyomot, talicskanyom szagát,
örökmozgó süppedt kerék kocsikenőcsszagát,
nyikorgás jajszagát, súrlódás zsurlófűszagát,
a napsugár megperzselődve összekunkorult szagát,
holt kun tók permetét, szitakötőt, holt vadlibát —

holt kun tavakból permetet, szitakötőt, holt vadlibát
süvöltve hord, vijjogva rak

e szagból-délibáb.

ALBERT PÁL

MADRE MEDITERRANEA

AZ UNESCO-könyvstatisztikákat kellene tanulmányozni, hogy pontosan megtudjuk, hány színesen illusztrált útikönyvet, fényképalbumot, hangulatos útleírást, nyári vakációjának pittoreszk színhelyét idéző regényt fogyaszt a nyugati — s egy idő óta a keleti — olvasó. A szerencsésebbje beéri talán a pontos és száraz útikalauzokkal, "Guide Bleu"-kkel és társaival : a Piazza Navonához, a Canal Grande palotáihoz, Pienza teréhez a helyszínen csak az adatokat üti fel, s az élménvhez nem hívja segítségül a turista-líra előregyártott szövegeit. A sztereotíp ömlengések korában Baedecker Károlyt nyugodtan rehabilitálhatjuk : hasznosabb szolgálatot tesz, s mindenesetre kevésbé ártalmas, mint az Axel Munthék és Alexis Curversek nyomán gombamódra szaporodó finom tollú vagy kedélyeskedő, könnyesen meghatott vagy szánakozóan felvilágosult irodalmi idegenvezetők, akik — bár lehet, hogy ez csak optikai csalódás — a földrajzi távolsággal fordított arányban zúdítják az olvasóra a közhelyeket. Japánról vagy Brazíliáról franciául is születik egy-két szerencsés beszámoló, a szomszéd országról, Itáliáról azonban alig jelenik meg olyan mű, amelyet, több-kevesebb jóindulattal, a műfaj mesterei, Montesquieu, Charles de Brosses vagy Stendhal útikönyvei szomszédságába helyezhetnénk. Az elmúlt években Olaszország egyetlen francia szerzőt ihletett csak eredeti műre, Jean-François Revelt, a *"Pour l'Italie"* indulatos pamfletistáját, de az ő könyvében is több volt a közhelyromboló hetykeség, a megbotránkoztató szándék, mint az árnyalatos ítélet, a józan megértés, a bíráló gyengédség. Ilyen régen várt mű azonban egy fiatal, alig harmincötéves íróé, az "École Normale Supérieure" hajdani növendékéé, Dominique Fernandezé, akinek a modern olasz regényről írt könyve, Moraviáról és Paveséről szóló tanulmányai már eddig is felhívták magukra a figyelmet. Fernandez, akinek új, *"Mère Méditerranée"* című kötete (1) az idei termés egyik legérdekesebb, témájában és stílusában egyaránt kiváló munkája, az utazók legjobb csoportjába tartozik : kitűnően ismeri az ország nyelvét és szokásait, nemcsak az irodalomban és a képzőművészetben, hanem a politikában, társadalomtudományban is járatos ; mindent tud a múltról, amit csak illik, de az utca nyüzsgése, az időszerű események még a múzeumlátogatásnál is jobban érdeklik ; nem érzéketlen a táj szépségeire, de az egyszerű halászember vagy pásztor életét legalább olyan szemérmes lírával idézi, mint a tengerpart fövenyét ; előzetes ismereteit a helyszínen ellenőrzi, de futó impresszióit is, ha a szükség úgy kívánja, könyvtárra rugó irodalommal igazolja ; merész teóriákat épít, de mindvégig szellemesen, könnyedén, a pedantéria árnya nélkül ; politikai véleményét, — amelyet, *grosso modo*, radikálisnak nevezhetnénk —, nem rejti véka alá, ám csepnet sem dogmatikus : tárgvilagos és mégis minden mondatában személyes, s ha bírál, majdnem mindig azt, ami éppen szívéhez legközelebb áll. Egyszóval : szabad szellem, akit magáért is, nemcsak tárgyáért olvashatunk, s aki még azt is megengedheti magának, hogy ne legyen "szabados".

☆

DOMINIQUE FERNANDEZ közeli, de az átlagturistának ma még viszonylag egzotikus táj felfedezésére indul : utazásának, pontosabban, útjainak célja Dél-Olaszország, a *"Mezzogiorno"*. Az annyit emlegetett, de oly kiismerhetetlen földrész határa valahol Nápolytól északra húzodik : bejárata pedig — a misztériumba beavató szentély — a cumaei Szibilla barlangja. Az utazó megáll Nápolyban, a legnagyobb déli városban, de elkerüli a festői szépségű fürdőhelveket s Paestum görög templomait is, amelvek a *"Mezzogiorno"* világában idegenül hírdetik a hellén szellemet és esztétikai kánont ; végigjárja viszont Kalábriát az Aspromonte fordulójáig, a ión tengerparton, a tarantói öbölben pedig szomorúan tapasztalja, hogy a hajdan fényes *Magna Grecia* ma sivár, kiégett táj, s az antik városoknak, Metapontnak, Sybarisnak, Crotonnak úgyszólván nyoma sem maradt. Az "olasz csizma" sarkában, Apuliában barokk városok fogadják : a "barokk Firenzéje", Lecce (Gregorovius dixit) meg a szerénvebb, de nem kevésbé vonzó Gallipoli ; északabbra a humanista költő-uralkodó, II. Frigyes pompás kastélya, Castel del Monte és román katedrálisok sorával Bari, Bitonto, Trani, Barletta, — hogy a csillogó múlt után Materában az ellentmondásos jelennel találkozzék : barlanglakások szomszédságában épült modern lakóteleppel. A másik út nem is történelmi, hanem történelem előtti vagy akár történelmen kívüli földre, Szardíniába vezet, ahol a Giara di Serri kút-templomai, Barumini *"nuragh"*-i, kúp alakú kőépítményei prehisztorikus kor emlékét őrzik. A harmadik, a legtanulságosabb, Szicíliába : a nyüzsgő, omladozó, szinte elevenen szétesző Palermóba, a maffia fellegvárába, Agrigentóba, a híres bandita, Salvatore Giuliano szülőfalujába, Monteleprébe, a színpadias, váratlan perspektívákat nyitó, zsúfolt és mégis megtervezett barokk városokba, a "fehér" Acirealéba, a "fekete" Cataniába, a "poétikus" Siracusába, Notóba, Antonioni *"Avventurá"*-jának Notójába, és a barokk különcség, a meghökkentő groteszk Bomarzo szörnyeinél is borzongatóbb szentélyébe, Palagonia herceg bagheriai villájába, ahová a 18. századi utazók és Goethe óta a fantasztikum minden hívének kötelessége elzarándokolnia.

☆

ÁM NE HIGYJE AZ OLVASÓ, hogy Dominique Fernandez könyvében csak ihletett művészettörténeti fejtegetéseket találhat : a szerző, józan aránvérzékkel, csak akkor idézi a műemlékeket, ha ezzel mondandóját szemléletesebben igazolhatja. A *"Mère Méditerranée"*-ben a legváltozatosabb témák kerülnek elő ; olyan gazdagsággal, olyan ötletesen, hogy bőségük szinte meghazudtolja az alig két és fél százas oldalszámot. Szó van itt, részletesen, körültekintően, az elmaradottságot és az elért eredményeket tárgyilagosan mérlegelően, a "déli kérdésről", a társadalmi reformok szükségességéről, de a *"Cassa del Mezzogiorno"* és az iparosítás egy-egy ígéretes sikeréről is. Hosszú történeti és társadalmi magyarázatot hallhatunk a *"maffia"* szerepéről, az egyes csoportok, a *"cosca"*-k tevékenységéről. Elzarándokolunk a szerzővel Pirandello vagy Pavese házába, találkozunk "déli" írókkal, Domenico Reával és Leonardo Sciasciával ; megtudjuk elismerő véleményét De Seta és Francesco Rosi filmjeiről, a *"Banditi a Orgolosó"*-ról vagy a *"Mani sulla Città"*-ról, s a kevésbé hízelgőt Vergáról, Giuseppe Tomasi di Lampedusáról és a figyelemre méltó tevékenységét öntömjénezésével lejáratók Danilo Dolciról. Felfedezünk vele egy 16. századi olasz költőnőt, a favalei oligarcha lányát, Isabella Morrát, akinek szenvedélves versei már-már a lvoni "szép kötélverőnét", Louise Labét idézik. Fernandez könvvét olvasva gazdagíthatjuk ismereteinket a népszokásokat illetően is, elmélkedhetünk a *"jettatore"* intézménvén, mosolvoghatunk egy régi olasz család hitvesi ágyának feliratán (*"Non lo fo pel piacer mio, ma per dar dei figli a Dio"* — "Nem a magam örömére teszem, hanem hogy Istennek gvereket szüljek") — vagy a troneai asszonyok elmésségén, akik körmeneti énekükben patrónusukat, Szent Józsefet kimentik az olasz férfi legnagvobb szégvenéből : *"Non è vero che sei stato cornuto, poichè è stato lo Spirito Santo"* ("Nem igaz, hogy felszarvaztak, hiszen a Szentlélek volt maga").

☆

A KÖNYV AZONBAN nemcsak szórakoztató vagy többé-kevésbé tanulságos anekdoták gyűjteménve, hanem etnológiai-pszichológia, divatos szóval : "kultúr-antropológiai" tanulmány is ; s az már a szerző érdeme, hogy nem kérkedik fontoskodó alcímmel, s szándékairól is csak annvit mond, hogy a "déli ember" portréját, egy népcsoport viselkedését, szellemi karakterét akarta megrajzolni. A *"Mère Méditerranée"* célja mégis akár tudományos is lehetne, hiszen írója nemcsak leírásra, hanem magyarázatra is törekszik, s a kollektív lélektan, a modern etnológia fogalmait — Margaret Mead és Kardiner "alap-személyiség"-ét és "alap-nevelés"-ét — tájékozottan, bár feltűnés nélkül használja. A tézis pedáns megfogalmazása így az olvasóra vagy éppen a kritikusra vár : Itália, de főleg Dél-Itália vonzóereje és bajainak társadalmi körülménvektől független vagy azokkal együtt érvényes magyarázata : az *"anya-civilizáció"*. Vonzó ez az "anva-civilizáció", mert bensőséges, védelmet nyújtó, mint az olasz terek — a *Piazza Ducale* Vigevanóban, a *Piazza San Carlo* Torinóban, a *Piazza del Popolo* Todiban —, de ártalmas is, mert gyengédségével tehetetlenségre nevel, felnőni nem tudó fiait magához köti, szeretetével fojtogat. Fernandez az olasz ember pszichológiáját (mert a dél-olasz csak kulcs az ország többi lakójához : múlt és forrás, mint ahogy munkaerő-forrás Torino és Milánó gyáraihoz), férfi és nő kapcsolatában, az *"alap-nevelés"* és a házasságban megmutatkozó *"alap-személyiség"* szempontjából vizsgálja. *"Mamma"* és *"bambino"* kölcsönös rapongó szeretete megindító, a nevelés eredménye mégis káros : *"Az olasz gyereket már a bölcsőben istenként tisztelik ; nők serege veszi körül, hogy legkisebb szeszélyét is teljesítsék ; soha nem hagyják egyedül, soha nem mondanak neki ellent, soha nem kényszerítik napirend tiszteletben tartására, nem büntetik vagy jutalmazzák valamilyen elv szerint ; a más országokban nélkülözhetetlen tankötelezettséget itt csak károsnak és sanyargatónak tekintik, s amennyire csak lehet, ki is vonják a gyereket alóla. Mindennek az eredménye az, hogy az olasz ember védetlenül érkezik a felnőttkorba, akárcsak egy újszülött. Húszhuszonötéves korában, amikor először kerül szembe a valósággal, amely találkozásra más országban a szülők előkészítették vagy előkészíteni vélték gyermeküket, az olasz fiatalember szörnyű katasztrófát él meg, olyan végzetes traumát, amelyből általában soha nem gyógyul ki teljesen. A világról hirtelen kiderül, hogy nem körülötte forog többé, a rázúduló feladatok, a felelősség brutális támadásnak tűnik, s az illúziókkal együtt egyszeriben odalesz a lelkesedés és az életbe vetett bizalom is. Az olasz ember ettől a pillanattól kezdve meg van győződve arról, hogy ő maga egy fabatkát sem ér, s hiábavaló minden fáradozás ; a hirtelen kijózanodottak gyógyíthatatlan sebétől szenved, úgy érzi, neki végképp befellegzett, már csak arra jó, hogy kártyázzék, magán tréfálkozzék s kinevesse az egész világot. S még erről a népről mondják, hogy optimista!"*

A gyermekimádat infantilis felnőtteket nevel, akik józan érvek helyett színházi fogásokhoz folyamodnak, komédiáznak, s céljaik elérésére a hátsó ajtót, a ravaszkodó, az érzelmekre apelláló s akár nagyobb energiát kívánó *"combinazioné"*-t választják. Akik a lényeg helyett a látszatra törnek, a "fenn az ernyő, nincsen kas" komédiáját játszva önmagukat is hitegetik, s akik tehetségük, szellemi rugalmasságuk ellenére is állandóan a kudarc félelmében élnek. A déli ember legnagyobb problémája az *én*, a *személyiség*, amelv csak a külvilággal vívott harcban alakulhat ki. *"Ki vagyok én? — teszi fel magának a kérdést minden reggel a szicíliai ember. — A világ legnagyobb hódítója vagy anyámasszony katonája?"* S ezt a kérdést ismétlik a legjobb déli írók, akik a modern irodalom metafizikai kételveinek legtermészetesebb táplálói. Pirandello így kérdezett : én vagyok-e én, vagy valaki más? Brancati : az vagvok-e, ami vagyok vagy az, amit rólam mondanak? Vittorini : ember vagyok-e még vagy már elveszett ember ? Sciascia, az "utolsó szicíliai pyrrhonista" pedig így : ártatlan vagyok-e vagy bűnös? A déli ember én-je bizonytalan : nem menekülni kell tőle, hanem ragaszkodni hozzá. *"Gyakran találgattam,* íria Fernandez, *hogy a Régészeti Múzeum faunián kívül miért nem lehet részeg emberrel találkozni Nápolyban. Ez a nép annyi különcségével együtt is józan. Ugyanezek a körülmények másutt kedveznének az alkoholizmusnak, itt viszont éppen mintha megakadályoznák. Vajon miért? Talán azért, mert az iszákosságba, a látszat ellenére is, nem a nyomor, hanem énjük elől menekülnek az emberek. A nyugati ember azért iszik, hogy feleitsen, vagy hogy túllépjen határain. De a nápolyi nem ismeri a határokat, neki nincsen énje. Számára korántsem börtön az élet. Sajátmagáról oly kevéssé van tudata, hogy a menekülésre nem is gondol. Ki tudja vajon itt magáról, hogy ki is ő?"*

☆

A DÉL-OLASZ EMBER portréját másodszori nekifutással férfi és nő kapcsolata szempontjából rajzolja meg Fernandez. Megállapításai lehetnek itt is váratlanok — a közhelyszerűen szenvedélyes olaszokról kiderül, hogy nem szeretik a nőket, s félnek az őszinte szerelemtől, a híres *erosz*ról, hogy lelki sivárságot, szorongást, exhibicionizmust vagy homoszexualitást takar —, ám aki figyelmesen olvasta legjobb íróikat, vagy akár látott néhány újabb, leleplező filmet — a *"Válás olasz módrá"*-t, az *"Ape Reginá"*-t, az *"Elcsábítva és elhagyatvá"*-t —, kevésbé lepődik meg. Fernandez első észrevétele : Olaszországban nagyon kevés *párral* lehet találkozni : *"A pár olyan fogalom, amely az olaszok ízlésének nemigen felel meg. A házasságkötés igen-je nem valami újnak a kezdete, amelyből mindkét fél kiveszi részét, hanem egyszerű életbiztosítás a jövőt illetően és egy életszakasz lezárása, amikor még tetszeni kellett és fáradozni, hogy valamit el lehessen érni."* Hivatkozni lehetne szinte az egész olasz irodalomra és festészetre : Mazzoni "jegyesei" szűziesen élnek egymástól elválasztva, Cassola Bubéja és Marája tizennégy évig várják, hogy végre összekelhessenek, Dante Beatricéje az égi szerelem, Paolója és Francescája pedig a csak egy pillanatig tartó, lopott boldogság jelképe. S a ferrarai ezoterikusokat vagy Piero di Cosimót nem számítva az olasz festészetben sincs egyetlenegy Arnolfini-házaspár sem : Giorgione "Vihar"-járól is kiderítette az alaposabb vizsgálat, hogy eredetileg nem párt, hanem mitológiai jelenetet ábrázolt. De miért is lennének igazi párok? Az olasz nő házassága után hamar megcsúful, elhanyagolja magát, szellemét sem ápolja, férjének sem akar tetszeni : egyetlen gondja, hogy a "bambinók" seregét dédelgesse ; s ha még ez sem elég, a spaghetti megteszi a magáét, a karcsú "ragazzá"-ból néhány év alatt terebélyes matróna lesz. A férfi részéről sem sokkal fényesebb a helyzet. A dél-olasz ember érzelmi-nemi élete két, különálló részre oszlik : fáradt, szenvtelen, unalmas a családban vagy pánikszerűen riadt — mint Brancati *"Bel Antonió"*-ja —, ha érdemes társsal négyszemközt, a karzat buzdítása nélkül magára marad ; frenetikus, legalábbis látszatra, a virilitás hírnevének megfelelően, ha futó, semmi többre, emberségre nem kötelező kalandról van csak szó, ahol a tettnek serkentője, hogy *beszélni* lehet róla : ha a nyilvánosház ablaka a férfinyilvánosságra nyílik. Az *erosz* mitológiájában nincs is csalókább, félrevezetőbb fogalom, mint a *"delitto d'onoré"*-é, a szerelmi bosszúé : az évszázadok óta normandoknak, spanyoloknak, Bourbonoknak, a *maffiá*-nak kiszolgáltatott, mindig passzív férfi nem a felesége becsületén esett folt miatt ragad fegyvert : minden elfojtott indulat sistereg akkor a lényegében nőgyűlölő szokás társadalmilag szentesített szelepén. A megoldás — hogy a házasság ne csak a testi-lelki tespedés életre szóló kötelezettsége legyen, hanem valóban két ember dialógusa is — a kényelmes vagy beletörődő felek közül egyiket sem érdekli, sem az Ape Reginából lett *"mammá"*-t, sem az otthon papucsférj, utcán Don Juan férfit. Jellemző tény, hogy a nyilvánosházak bezárása ellen jobbára a feleségek tiltakoztak : a percre mért szerelem biztosíték volt a tartósabb viszony ellen ; s jellemző az is, hogy az új, gazdagabb emberi kapcsolatot lehetővé tevő választ még az olasz baloldal is mindig ellenezte. Az eredményről a statisztikák beszélnek : Olaszországban ma mintegy egymillió "illegális" pár él, a csúfos N.N.-t, a "Nescio Nomen"-t, a "Niente Nomé"-t hordó törvénytelen gyerekek száma pedig kétmillióra tehető.

☆

DE AZ ORSZÁG SZÜLŐANYJA, hogy most a szerzővel együtt mitologikus nyelven szóljunk, a *"Mère Méditerranée"*, a Mediterrán Tengeranya csak a *"mamma"* lehet? Vagy van másik arculata is : a szardíniai Cagliari Régészeti Múzeumában őrzött archaikus márványszobor, a Picasso vagy Giacometti vésőjére méltó *"Madre Mediterranea"* : ez az egyszerre gyengéd és szigorú anya, aki gyermekét nemcsak dajkálni, de próbára küldeni is tudja. Dominique Fernandez szerint Szardínia puritán konárságában, évezredes elmaradottságában is az olasz civilizáció másik arculatát, másik lehetőségét mutatja : a férfiast, a szemérmest, a tartózkodót, a megpróbáltatásokra edzőt. A buja spaghettit itt a tömör gnochetti helyettesíti, az ívet, az árkádot, a domború-homorú homlokzatot az egyenes vonal, a firenzei és siennai lágy Madonnákat bizánci szigorú Istenanyák, a szelíd védőszenteket Péter, a Kőszikla. A jellemzés, az ellenpróba tetszetős. De leíró szociológiáról van-e még szó, vagy valami másról : mitológiáról, ahol a cumaei Szibilla barlangjának a szárd istennő válaszol? S hol húzódik a határ : Nápoly felett, Cagliaritól, Sassaritól keletre és délre : a térképen? Vagy csupán két embertípus között, s akár egyben is? A kérdés itt, a lírai, mitologikus szinten kap személyes és majdhogy nem egzisztenciális élt : az útirajz nemcsak távolságot ölel fel, szerzője a mélvbe is száll, önmagába, hogy mint a pszichoanalitikus, felmérie tartományait : északját és déljét, Szicíliáját és Szardíniáját. A társadalom orvosa bírálhat és adhat hasznos tanácsokat ; önnön lelke utazójának tanulsága azonban nem értékítélet, csak felismerés : vonzásainak és választásainak tudatosítása.

(1) Dominique Fernandez : *"Mère Méditerranée"* ; Grasset, Paris, 1965 ; 268 o.

Üzenet az utókornak

A New-York-i világkiállítás kétévi működés után bezárta kapuit. Természetesen minden tekintetben világrekordot javított. Például azzal, hogy 51 és fél millió látogatója volt és 22 millió dollár ráfizetéssel zárult.

A legtöbben — 29 millió ember — a "General Motors" pavilonját keresték fel, ahol egy barlangvasút elszállította utasait az ember által meghódított Holdba, az elkövetkező korok tengeralatti lakótelepeire és a jövő évezred elektronikus városába. Közvetlen utána a Vatikán kiállítása következett a sorban, ahol viszont 27 millió ember a múltra volt kíváncsi és Michelangelo kísértetiesen megvilágított 500 esztendős "Pietà"-ját utazta körül egy méltóságteljes lassúsággal haladó mozgó pallón.

A záró napon délben került sor az amerikai világkiállításokon immár hagyománnyá vált ünnepi aktusra : a több mint 2 mázsás "Idő Tartály" elhantolására. Ez a torpedó alakú acélhüvely egy 117.000 oldalas mikrofilm művet rejt magában, 1965 üzenetét a 6965-ben élő emberekhez, akiknek áttekintést kíván adni az utolsó negyed század nevezetesebb alkotásairól.

A filmek magukban foglalják olyan kortársak munkáit, mint Camus, Churchill, Hammerskjöld, Pauling, John F. Kennedy, Adlai Stevenson. Mellettük található O'Neill "Long Day's Journey Into Night" című drámája, egy Beatle-hanglemez, egy alkatrész az Aurora 7 nevű űrhajóból és néhány jellemző kisebb tárgy, pl. egy amerikai "Credit Card" és egy komputer "emlékezet-egysége".

A korunkról szóló beszámoló anyagát egy 14 tagú bizottság válogatta össze, amelynek tagjai között szerepelt Ralph Bunche, a Nemzetek Szövetségének főtitkárhelyettese és Dr. James B. Conant, a Harvard Egyetem volt elnöke.

Az "Idő Tartály" elföldelése után még néhány órán át folyt a kiállítás látogatása. Ez idő alatt ifjabb és idősebb — ahogy itt nevezik őket — "vandálok" megkezdték a kiállítás "lebontását", kitépték a virágok jó részét és sokezer kisebb-nagyobb "emléktárgyat" emeltek el a pavilonokból, a többi között egy értékes újtípusú Kodak-gépet.

De ez már nem szerepelhetett az 5000 évvel utánunk következő nemzedéknek korunk kimagasló teljesítményeiről küldött üzenetben. Minthogy éz már az elföldelés után történt.

M. Gy.

KERTÉSZ DEZSŐ, a budapesti József Attila Színház nyugalmazott színművésze 75 éves korában elhunyt. Népszerű operett-bonviván volt és Molnár-darabokban is sikerrel szerepelt.

*

A BIBLIA TÖRTÉNETEIBŐL rajzfilm-paródiát készít Pino Sac karikaturista Olaszországban. A négyrészes film részcímei: Ádám és Éva, Kain és Ábel, Dávid és Góliát, Sámson és Delila.

*

A SALZBURGI EURÓPA STÚDIÓ bemutatta Eugene O'Neill "A világ minden gazdagsága" című, hátrahagyott színdarabját. A megtalált kéziraton ez az utasítás olvasható: "Befejezetlen munka. Halálom esetén a kézirat megsemmisítendő." A darabot egyébként Svédországban mutatták be először, 1962-ben.

*

A KÁBÍTÓSZEREK veszélyeiről forgatnak filmet Nizzában az UNESCO megbízásából. A forgatókönyvet az elhunyt Ian Fleming írta. A szereplők, közöttük Yul Brynner, Rita Hayworth, Marcello Mastroianni, Frank Sinatra csak 1-1 dollár jelképes honoráriumra tartanak igényt.

*

CSAJKOVSZKIJ ÉLETÉT amerikai-szovjet koprodukcióban filmesítik meg. Rendezője az amerikai Tomkin, szereplői amerikai, szovjet és angol színészek.

*

A NEW YORK-I METROPOLITAN új épületét 1966. őszén nyitják meg Samuel Barber "Antonius és Cleopatra" című új operájával. Az előadás rendezője Franco Zeffirelli, a zenekart Thomas Schippers vezényli.

Irodalmi Újság

BEREGI OSZKÁR, a Nemzeti Színház örökös tagja 89 éves korában Hollywoodban elhunyt. Mielőtt színész lett, négy évet hallgatott a filozófiai fakultáson, majd Kolozsvárra, később a budapesti Vígszínházhoz szerződött. A Nemzeti Színházban 1899-ben mutatkozott be Szigligeti "II. Rákóczi Ferenc fogsága" című színművében. Nagy sikerrel alakította a "Tragédia" Ádámját és nagy alakításai közé sorolják a Hamlet címszerepét is. Szerepelt Reinhardt német színházában is, majd visszatérve Magyarországra, a klasszikus drámák hős szerepeit játszotta. Politikai nyomásra 1920-ban eltávolították a Nemzeti Színházból, majd tíz évig erdélyi, felvidéki, bécsi, berlini színházakban lépett fel és szerepet vállalt hollywoodi filmekben is. Hazatérése után a Magyar Szinház szerződtette és mindaddig szerepelt ott, amíg az akkori politikai rendszer nem fosztotta meg működési lehetőségétől. A Nemzeti Színházban 1945 után csak egy szerepet játszott még el, Warwick grófot Shaw "Szent Johannájá"-ban. Ezután Amerikába vándorolt ki és ott élt haláláig. Emlékiratain dolgozott és azokat be is fejezte. Korának nagy művésze volt.

*

A BERGENI SZIMFONIKUS zenekar fennállásának 200. évfordulója alkalmából rendezett Grieg Nemzetközi Zeneszerzői Versenyen Károlyi Pál fiatal magyar komponista "Introduzione ad allegro" című nagyzenekari művével harmadik díjat nyert. Az első díjat egy lengyel, a másodikat egy holland zeneszerzőnek ítélték oda.

*

DORÁTI ANTAL, a londoni B.B.C. Szinfonikus Zenekarának karmestere elfogadta a Stockholmi Filharmonikusok meghívását és a jövő év őszétől kezdve a svéd fővárosban kezdi meg működését, mint főkarmester. Ugyanakkor továbbra is fellép majd Londonban, az Egyesült Államokban és európai zenei központokban. A londoni "Times" zenekritikusa ebből az alkalomból írt cikkében megállapítja, hogy Doráti működése a B.B.C.-nél a lehető legsikeresebb eredményeket hozta s vezetésével a zenekar valóban a legnagyobb művészi színvonalra emelkedett.

*

NYUGAT-NÉMETORSZÁGBAN, az új színházi szezonban 60 új darab kerül bemutatásra, közöttük Peter Weiss új műve, "Die Ermittlung", Rolf Hochhuth "A munkaadó" című darabja, Kipphardt dokumentum-drámája, "Joel Brand", mely a magyar származású zsidó-tanácstag tárgyalásait mutatja be Eichmann-nál. valamint Günther Grass Brechtet parodizáló szatírája, mely az 1953. június 17-i kelet-berlini felkeléssel foglalkozik s címe "A köznép próbát tart a felkelésből".

*

FRANZ WERFEL "Jakobowsky és az ezredes" című drámájából operát írt Giselher Klebe német zeneszerző. Az új opera bemutatója november elején lesz Hamburgban.

*

AZ OSCAR-DÍJ történetéből forgatókönyvet írtak. Az ebből készülő "Oscar" című filmet rövidesen forgatni kezdik Hollywoodban.

*

A NEW YORK TIMES, a 25 napig tartó sztrájk után újból megjelent. Első vasárnapi kiadása 946 oldal, súlya több, mint 3 kiló. A hirdetések, a színes mellékletek, a vállalatok évi jelentései, különböző pamfletok mellett az olvasó a 39. oldalon bukkan rá a három részből álló, összesen 136 oldalas híranyagra.

*

MARIA CALLAS azzal a feltétellel vállalta el a "Tosca" film-alakítását, hogy a hangját egy tíz év előtti lemezfelvételről szinkronizálják majd a filmben. A férfi főszerepet Tito Gobbi játssza.

A KEHELY, Hasek "Svejk"-regényeiből ismert vendéglő újra megnyílt Prágában. A korszerűsített belső teret Lada cseh festő, a "Svejk"-regények illusztrátorának rajzai díszítik.

*

PARISCOPE címmel új, szórakoztató jellegű hetilap jelent meg Párizsban. Az újság formájában és stílusában is a világhírű "New Yorker"-t követi. Az 1. szám munkatársai között ott található a Goncourt-díjas Jean Cau, Bertrand Poirot-Delpech, az egyik legismertebb párizsi színikritikus és Claude Roy, a kitűnő publicista és regényíró.

*

SAARY-LARROUDE ÉVA képzőművészeti kiállítása október 15-én nyílt meg Locarnóban.

*

A NAGYKÖVETEK DÍJÁT, amelyet minden esztendőben a Párizsban élő diplomaták ítélnek oda egy-egy írónak, idén André Maurois kapta, egész életművéért, különös tekintettel az 1965-ben megjelent Balzac-életrajzára.

*

JAMES JOYCE Odisszeusza, amelynek filmesítésével eddig is több ízben próbálkoztak, ismét foglalkoztatja a filmvilágot. Joseph Stirck amerikai rendező megvásárolta a mű filmjogát és rövidesen megkezdi forgatását.

*

NELLY SACHS, a 74 esztendős zsidó származású német költőnő, akinek családját különböző német koncentrációs táborokban végezték ki, megkapta a német kiadók "Békedíját". A díjat, a frankfurti "Paulskirché"-ben a Szövetségi Köztársaság elnöke adta át a költőnőnek, aki a nácik elől 1940-ben Svédországba menekült és most is ott él. Lübke elnök beszédében köszönetet mondott az idős költőnőnek a németség és a zsidóság "új egymásratalálását" előmozdító munkájáért.

DR. ERIKA HANEL, az Osztrák PEN Club titkára elhunyt. Ő volt Bécs az írók számára. Éjjel-nappal szüntelenül írt, fordított, mások ügyét intézte és sok nehézségen segítette át az írókat s nem utolsósorban az emigrációba kényszerülteket. Arra már nem maradt ereje, hogy saját betegségét legyőzze. A magyar írók szeretettel őrzik emlékét.

*

KÍSÉRLETI SZÍNHÁZ működik a "France" óceánjárón. Két négynégytagú társulat mutat be francia és angol nyelvű darabokat.

*

GAUGUIN MÚZEUM nyílt meg Tahitiban Papeetéétől 50 kilométernyire a tengerparttól. A múzeumban a festő számos műve, valamint használati tárgyai, könyvei, bútorai, irodalmi munkái és a róla szóló művek láthatók.

*

LISZT FERENC egyik portréja 105.000 márkáért kelt el egy müncheni képaukción. Az arckép Jean Dominique francia festő 1838-ban készült tollrajza.

*

SZERGEJ EJZENSTEIN, a világhírű filmrendező özvegye Moszkvában meghalt. Ő maga is asszisztensként dolgozott férje filmjeinek forgatásában, több filmszakkönyvet írt, köztük Charlie Chaplinről is.

*

A VILÁG LEGKISEBB KÖNYVE egy milliméter vastag, háromszor négy milliméter nagyságú. Huszonnégy oldalán a száz ősi japán vers természetesen csak erős nagyítóval olvasható. Eddig a mainzi Gutenberg Múzeumban őrzött ötször öt milliméteres Biblia volt a világ legkisebb könyve.

*

OKTOBER 21-én nyitotta meg kapuit New York egyetlen állandó társulattal dolgozó repertoár színháza, a Lincoln-Centerben épült Vivian Beaumont Theatre. A megnyitó műsoron a "Danton halála" szerepelt.

BUDAPESTRŐL ÉRKEZETT .
— Hogy hívják a könnyelmű, léha anyát ?
— Maeterlinck.

*

ELLENÁLLÁSI FILMEK Nemzetközi Fesztiválja lesz november végén az olaszországi Cuneo városban. Anglia, Franciaország, Lengyelország, Csehszlovákia és a Német Demokratikus Köztársaság eddig még be nem mutatott filmeket küld a fesztiválra.

*

KELEMEN LÁSZLÓ vezetésével 175 évvel ezelőtt mutatkozott be a budai Várszínházban az első magyar színjátszó társaság. Az évforduló alkalmából október 22-én ünnepséget rendeztek a Csongrád megyei Csanádpalotán, ahol az első magyar színházigazgatót eltemették.

*

A RÓMAI FILMFESZTIVÁLON, amelyen díjnyertes filmeket mutattak be, az első díjat a Sántha Ferenc "Húsz óra" című regényéből Fábri Zoltán rendezésében készült film nyerte.

*

A PÁRIZSI GRAND PALAIS "Ezer Picasso" jelszóval akarja megnyitni újjáépített termeit, ahová Picassónak ezer festményét, rajzát és vázlatát gyűjtik össze a világ minden részéből.

NŐI ÉS FÉRFI DIVATÁRUK !
Mindenféle használati cikkek !
Minden beszerezhető
cégemnél, ami az Ön magyarországi hozzátartozójának vagy barátainak szükséges
MEGLEPŐEN OLCSÓ ÁRAK
ALEXANDER NOVEMBER
WIEN I. Fleischmarkt 10.
(Rotenturm Strasse sarok)
Telefon : 63-08-67

Rendelje meg
MÉRAY TIBOR
BÚCSÚLEVÉL
című regényét
19 idegen nyelvű kiadás után magyarul is kapható !
Ára (postaköltséggel együtt)
fűzve : 12 frank
kötve (már csak néhány példány !) : 20 frank
Megrendelhető a vételár előzetes beküldésével az Irodalmi Újság párizsi kiadóhivatalánál és lapunk terjesztőinél.

BUKAREST - ÉTTEREM
Bácskai konyha
Magyar konyha
Magyar kiszolgálás
Magyar muzsika
WIEN. I.
Bräuner Str. 7.

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Argentínában : Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Dr. Baksa, Wien XX. Strom Str. 20. VII. 4/15. és Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Irországban : L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street. Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 3.50 Schilling, Belgium : 9 frank, Dánia : 1 korona, Finnország : 50 márka, Franciaország : 0,90 frank, Hollandia : 0,80 forint, Izrael : 60 agora, Kanada : 0,25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 0,80 márka, Norvégia : 1.20 korona, Olaszország : 90 lira, Svédország : 0.80 korona, Svájc : 0,80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Argentina: 25 peso, Brazilia : 250 Cr. $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

OKVETLEN KERESSE FEL A MEXICO BAZÁRT !
WIEN, II. Mexico Platz 15.
Tel. : 55-73-316
Ahol rendkívül olcsón mindent egy helyen vásárolhat !
Női és férfi divat.
Tulajdonos : LÁSZLÓ Gyula

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVI. évfolyam 20. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1965. november 15.

POLITIKAI FOGLYOK

AMINT EZT VÁRHATTUK, a politikai foglyokról szóló cikkeink sorozatának — hivatalos magyar részről — nem volt visszhangja. A felsorolt tényeket a Magyar Kormány nem cáfolta, amint ez szokása, de nem is erősítette meg, amint ugyancsak szokása, legjobbnak látta hallgatni a dologról, ama régi, sztálinista aranyszabály alapján, hogy amiről nem beszélünk, az nem létezik. Miért is felelnének ? Hiszen *magyar* politikai foglyokról van szó és nem perzsákról, görögökről vagy rodéziaiakról. Miért is nyilatkoznának a saját foglyaikról, hiszen jelenleg éppen azokért a kommunistákért fáj főleg a szívük, akik ama Szukarno ellen kíséreltek meg államcsínyt, aki egyik dédelgetett kedvence volt a magyar rendszernek, mert noha uovan teljességgel tönkretette országát, de nagylelkűen megengedte, hogy befurakodjanak a hatalom birtokába azok, akik — pár héttel ezelőtt — ki akarták ebrudalni e hatalomból pártfogójukat. Ám, hogy kiért fáj a Magyar Kormány meg a "Népszabadság" szíve, nem a mi dolgunk ; a mi dolgunk az, hogy ország és világ tudja : nem feledkezünk meg azokról, akikről megfeledkezni *kommunista kötelesség*.

VÁLOGASSUNK a nevek között, találomra.

Mi történt a 21 éves *Cserbakői Károllyal*, akit 1961-ben tartóztattak le a forradalomban való részvétele miatt s akinek halálos ítéletét életfogytiglani fegyházra változtatták meg ; mi történt *Dobay Istvánnal*, akit "visszaeső bűnösként" tartóztattak le "államellenes szervezkedés" címén, s aki éhségsztrájkot kezdett a börtönben ; mi történt *Hatvani Viktorral*, a Kisgazdapárt egykori képviselőjével, aki 1956-ban az edelényi járás Forradalmi Tanácsának tagja volt, s akit életfogytiglani börtönnel sújtottak : mi lett a sorsa *Kalmár Józsefnek*, az egyik budapesti technikum tanárának, akit négy társával együtt "a kapitalista rendszer visszaállítására irányuló kísérlet" címén tartóztattak le és 5 évre ítéltek ; hol van *Keleti István Péter*, 60 esztendős ügyvéd, a Demokrata Néppárt egykori képviselője, akit 3 évre ítéltek 1964. decemberében ; miért nincs hírünk *Kiszely Jánosnak*, a Borsod megyei szakszervezeti vezetőnek kiszabadulásáról ; mi történt *Dr. Mateovics Ferenc* 51 éves közgazdásszal, egykori országgyűlési képviselővel, akit "illegális politikai tevékenység" címén 10 esztendei börtönnel sújtottak ; miért nem hirdetheti nézeteit szabadon *Nagy Sándor*, Sztálin- és Kossuth-díjas író, akit "államellenes nézetek terjesztése" miatt 1964. júniusában 3 évi börtönre ítéltek ; mi a bűne *Nyugati László* költőnek, akiről a Magyar Irodalmi Lexikon megírja, hogy munkásból lett üzemi lapszerkesztő s jelenleg "Budapesten él" és akit "visszaeső bűnösnek" kezelnek a börtönben írt költeményei miatt ; mi történt *Péterfy Miklós* egyetemi előadóval, az Újpesti Forradalmi Tanács egykori tagjával ; ki látta 1957 óta *Soltész Kálmán* bányamérnököt, akit az egyik forradalmi bányászsztrájk következtében tartóztattak le ; mi történt *Szentmártoni Sándorral*, a Kisgazdapárt egykori tagjával, aki a Szabolcs megyei Forradalmi Tanács tagja volt 1956-ban és 1956 előtt már kulák-váddal vetették börtönbe Rákosiék ; hol gyógyítja a betegeket. *Dr. Teszár Zoltán* 58 éves orvos, akit Kalmárral, Mateoviccsal együtt tartóztattak le és négy és fél éves börtönre ítéltek ; milyen rendszernek létét fenyegette az 1957-ben letartóztatott és akkor 19 éves *Uvacsek Béla*, akinek halálos ítéletét 12 éves fegyházra változtatták át ; mi a sorsa *Üveges Sándor* győri heggesztőnek, akit 1964. januárjában 4 évi börtönre ítéltek, mint "a rendszer meggyőződéses ellenségét" ; hol található ma *Vaskó Lajos* vasmunkás, a Csongrád megyei Forradalmi Tanács egykori tagja, akit egy szegedi katonai bíróság ítélt el sokéves börtönre; mi a sorsa az immár másodszor letartóztatott *Földes Péter* újságírónak, aki a francia Ellenállási Mozgalom egyik aktív tagja volt a háború alatt s akit 1964-ben azért tartóztattak le újból, mert állítólag egy Memorandumot nyújtott át a budapesti Francia Nagykövetségnek a magyar helyzetről, ami alapot adott arra, hogy "kémkedés" címén ítéljék el ; s mi van *Puzsa Sándorral*, *Pákh Tiborral*, az ENSZ-nek szánt emlékirat haragos-fiatal szerzőjével, *Nagy Endrével* vagy *Csonka Ferenccel* ?

S MI VAN, a Vatikánnal való viszony "rendezésének" idején, azokkal a római katolikus papokkal, akikről — idézzük Kádár Jánost — a rendszer csak mint "egykori papokról" beszél, mert jelenlegi foglalkozásuk (mondjuk) — földmunkás ? Mi történt *Cserepes Péter* jezsuita páterrel, akit 1964. decemberében tartóztattak le s még az ítélete is ismeretlen ; *Emődi Lászlóval*, az úgynevezett "Regnum Marianum csoport" vezetőjével, akit 1965. április-májusában ítéltek "illegális vallásoktatásért" (immár másodszor!) 5 évi börtönre ; hová lett *Galambos Ferenc József*, akinek az volt a bűne, hogy egyházközsége számára Nyugat-Németországban pénzt fogadott el s ez elegendő ok volt arra, hogy 1965. áprilisában 4 évi börtönre ítéljék "hazafiatlanság" címén, (a nyugati "imperialistáktól" pénzt csak a hivatalos kommunista köröknek szabad elfogadniok) ; mi történt *Geray Tamással*, akinek bűne szintén az volt, hogy "illegálisan próbálta vallásra oktatni" a magyar fiatalokat, s akit ezért 1964. tavaszán három és fél évi börtönre ítéltek ; hol van *Halász Piusz* ciszterci páter, akit 1965. elején tartóztattak le, de még csak a bűnét sem tudjuk; *Helm György*, aki paptársához hasonlóan ugyancsak pénzt fogadott el Nyugat-Németországban egyházközsége számára s akit 1965. áprilisában tartóztattak le ; *Keglevich István*, a "Regnum Marianum csoport" tagja, akinek büntetése 5 esztendő ; *Mócsy Imre*, *Morlin Imre*, *Rózsa György*, *Rózsavölgyi László*, *Somogyi Sándor*, *Szabó József* jezsuita, *Tabódy István*, *Takács Sándor*, *Thiry István*, *Váczi Jenő*, *Vas Péter*, állami gimnáziumi paptanár, a *magyar* és *orosz* irodalom előadója, *Werner Alajos*, *Mór József*, *Szigeti József*, a teológia egyetemi tanára, akit 1965-ben ért utol a népi demokrácia igazságos haragja, minden bizonnyal azért, mert nem értett egyet a dialektikus és történelmi materializmus megdönthetetlen igazságaival. Mi van velük? S mi történt — folytassuk ? — *Magdics Kálmánnal*, a néphadsereg egykori főtörzsőrmesterével, akit — mivelhogy tagja volt a Csongrád megyei Forradalmi Tanácsnak — egy szegedi katonai bíróság 10 esztendőre ítélt ; mi történt a 24 éves *Kasánszky Zsomborral*, akinek ugyan "megbocsájtottak" 1963-ban, ám egy évvel később újból letartóztatták "államellenes izgatás" címén, a népi demokrácia nagyobb dicsőségére. S vajon ki tudja, mikor tartóztatják le újból *Bálint Sándor* egyetemi tanárt, akit egy szegedi bíróság 1965. október 22-én "államellenes izgatás" címén bűnösnek talált, hat hónapos börtönre ítélt, noha az ítéletet — próbaidőre — felfüggesztette.

NOVEMBER 15-i LAPUNK TARTALMÁBÓL

Tardos Tibor Illyés Kegyencének ősbemutatójáról (3. old.)
Ignotus Pál : Koestler (3. old.)
Gara László : Öt világrész magyar írói (5. old.)
Fenyő Miksa : Egy viktoriánus Róma-tudós (6-7. old.)
Luigi Barzini nyilatkozik az Irodalmi Újságnak (6-7. old.)
Vita Bartók Concertójáról (8. old.)
Gergely János : Angol könyv Kodály Zoltánról (9. old.)
Szente Imre : Idegen szavak áradata (10. old.)
Láng László novellája : Útitárs (11. old.)
Forrai Eszter és **Kristóf Ágota** versei
Az Idő Sodrában, Glosszál Hírek

A NEVEK, a vádak, az ítéletek, a sorsok — önmagukért szólnak, kommentár aligha kell hozzájuk. Magyarázatra sincs szükség. Amire szükség volna, az a *Magyar Kormány nyilatkozata*, amelyben kijelenti, hogy értesüléseink egytől egyik hibásak és alaptalanok, mert az idézett nevek viselői kivétel nélkül szabadon vannak, jó egészségnek örvendenek, sétálnak a Margitszigeten vagy a Tisza partján, foglalkozásukat gyakorolják, hivatásuknak élnek s mindennek következtében az Irodalmi Újság valamennyi értesülése valótlan. Tegyük-e hozzá, hogy ez esetben *helyreigazításunk* egy napot sem fog késni ?

B. I.

Emlékirat a magyar protestánsok üldözéséről

A magyar protestánsok üldözése ellen s a szabad vallásgyakorlat érdekében emel szót annak az Emlékiratnak az írója, amelyet nemrégen juttattak ki Magyarországról. A szerző valószínűleg protestáns lelkész, vagy a protestáns egyházak helyzetét tüzetesen ismerő személy ; bár dokumentuma kevés nevet és adatot tartalmaz, állításai hitelesen csengenek, s úgy érezzük, képe az otthoni protestáns vallásgyakorlat korlátozásáról szavahihetőnek fogadható el.

Köztudomású, hogy Magyarországon az utóbbi év folyamán megerősödött a katolikusokra nehezedő nyomás — bizonyíték rá, milyen ítéleteket kaptak az Európa-szerte méltatlankodást kiváltó ún. *papi perek* vádlottjai. A protestánsok, legalábbis így látszott ez külföldről, előnyösebb helyzetben vannak, szabad vallásgyakorlásuk kevesebb akadályba ütközik, mint a római katolikusoké.

Az Emlékirat szerint csak látszólag van így. A protestáns egyházak is az Állami Egyházügyi Hivatal ellenőrzése alatt állanak, s az mindent megtesz annak érdekében, hogy a vallásukat gyakorlók száma, s ezzel együtt a protestáns egyházak súlya, évről évre csökkenjen. A Hivatal, s ezen keresztül az állam magának tartja fenn az egyes egyházi állásokba kinevezett személyek *megerősítésének* a jogát, ami a gyakorlatban annyit jelent, hogy a gyülekezeteknek vajmi kevés beleszólásuk van abba, ki lesz a lelkészük : csak a hivatalosan "ajánlott" (politikailag megbízható) jelöltet *fogadhatják el*. Amikor egy református gyülekezet megpróbált ellenállni az állami beavatkozásnak, a Hivatal vezetője feloszlatással fenyegette meg ezt (a Reformáció kora óta fennálló) gyülekezetet. Az állam nemcsak kinevezhet, de a gyülekezet kívánsága ellenére át is helyezhet lelkészeket ; így mi sem könnyebb, mint a jól működő, hivatásához, és nem a cikcakkos pártvonalhoz hű lelkipásztor és hívei között kialakult kapcsolatot megszakítani.

Az állami szervek a prédikáció anyagába is beleszólnak, azt is érdekeiknek, ideológiájuknak megfelelően szabályozzák. Tilos például a szentbeszédben bármely állami rendeletet — még oly óvatos szavakkal is — bírálni ; azokat a papokat, akik a hivatalosan engedélyezett abortusz-rendelet túlzásai ellen szóltak, testi-lelki meghurcoltatással, enyhébb esetben azonnali áthelyezéssel büntették. Nyilvánvaló az ellentmondás egyes "állami támogatással" kinevezett protestáns püspökök és a lelkészek többségének nézetei között. Az egyik ilyen "béke-püspök" egy lelkészi összejövetelen kijelentette, hogy ő a történelmi materializmust tartja az egyetlen helyes világszemléletnek. Aki ez ellen a Szentírásra való hivatkozással szólni mert (akadt ilyen), azt a püspök kisebb gyülekezetbe való áthelyezéssel "leckéztette meg". Az ilyen marxista, azt is mondhatnók: ateista egyházi vezetőknek (s itt utalhatunk a püspökből lett dilettáns politikus, Péter János példájára) lélekben már semmi közük sincs a kereszténységhez, állásukat csupán ugródeszkának tekintik más, állami pozíciók felé.

Az 1961. III. törvény XXVII., első paragrafusa kimondja, hogy oktatási intézményekben csak olyan oktató működhet, aki "világnézeti, erkölcsi, politikai, stb. szempontból alkalmas az ifjúság szocialista szellemű nevelésére". A "szocialista szellem" itt dialektikus materializmust és párthűséget jelent. Az Emlékirat ezzel kapcsolatban rámutat, hogy hívő, s vallásos hitét megvalló fiatal csak a legritkább esetben kerülhet be ma Magyarországon tanári vagy tanítói képesítést nyújtó egyetemre, illetve főiskolára. Sorozatosan megtörtént, hogy amennyiben az egyetemi felvételi vizsgán feltett "Hisz Ön Istenben?" kérdésre a jelölt igenlő választ adott, minősítésétől függetlenül kiselejtezték. 1963-ban Szegeden történt meg a következő eset. Az idézett kérdésre a jelölt "igen"-nel felelt, mire az egyik vizsgáztató ráförmedt : "Ezek szerint Ön helyesli a gázkamrákat, tehát nem való pedagógusnak." (!) Ehhez aligha szükséges kommentár.

A protestánsok sérelmei közé tartozik az is, hogy biblia vagy énekeskönyv kiadására csak nagyritkán kapnak engedélyt ; az állam papírhiányra hivatkozik. (Az ateizmust propagáló lapra, amit senki sem olvas, van papír.) A hitbuzgalmi kiadványok esetében, minél több a "szocializmus" mellett síkraszálló szöveg, annál valószínűbb, hogy a könyv, vagy tanulmány megjelenhet. Ennél is súlyosabb, a protestáns vallások jövőjét fenyegető veszélyt lát az Emlékirat az iskolai vallásoktatás elszabotálásában. Magyarországon papíron fakultatív vallásoktatás van, az járatja a gyerekét hittanra, aki akarja. A gyakorlatban ez nem olyan egyszerű. Egy községben megtörtént, hogy a beíratásra kitűzött napon az iskolát bezárták, s az illetékes pedagógusnak nyoma veszett. A tanároknak azt "tanácsolják", hogy "tanácsolják el" a szülőket gyerekeik hittanra járatásától. Bár egyes esetekben a helyi protestánsok erélyes fellépése meghátrálásra kényszerítette a hatóságokat, azok csak immel-ámmal tartják be a vallásoktatásra vonatkozó rendeletet. Bibliaórákat, ájtatosságokat például lehet szervezni iskolán kívül is ; de az 1956 óta meggyöngült besúgórendszer még mindig elég eredményes ahhoz, hogy az illetékesek pontosan tudják, mi történik, ki miért imádkozik egy bibliaórán. Ha a lelkész, vagy hitoktató eredményesen tanít, rövidesen meggyűlik a baja a hatóságokkal.

Az Emlékirat, amelynek summáját közöltük, a kommunista ateizmus bírálatával, a protestánsok vallási szabadságára nehezedő korlátozások szenvedélyes elítélésével zárul. Igazat kell adnunk annak az Emlékiratban is szereplő érvnek, amelyet egyre több nyugati kommunista is hangoztat, hogy tudniillik a primitív vallásellenes propagandával, s a vallásszabadság megcsorbításával, korlátozásával, nem lehet a tömegeket megnyerni Marx eszméinek. Magyarországon a párt ideológusai és képviselői, úgy látszik, még nem jutottak el a fejlődésnek erre a (minden kétséget kizáróan magasabb) fokára.

—igy—

Az IDŐ Sodrában

Mi történt Szabó Lászlóval ?

Az "Irodalmi Újság" legutolsó számában hírt adtunk Szabó László, londoni magyar követségi másodtitkár "rejtélyes eltűnésének" ügyéről ; igaz, a rejtély számunkra nem volt annyira megoldhatatlan, mint a Magyar Követség — és Külügyminisztérium — illetékesei számára (noha érzésünk szerint az említett illetékesek többet tudnak a dologról, mint amennyit mutatnak), s "eltűnésről" is csak annyiban volt szó, hogy a volt magyar diplomata *nem ment vissza* londoni lakására, hanem az Amerikai Követséghez fordult, menedékjogért. Miért ? Ennek magyarázatára a Magyar Külügyminisztérium sokkalta "illetékesebb" nálunk, de annyi bizonoys, hogy e magyarázattal nem hajlandó szolgálni. Ellenkezőleg. A "Népszabadság" 1965. október 26-i száma hosszú riportban számol be a diplomata (idő közben hazatért) családjának döbbent meglepetéséről, nem is titkolván ama "meggyőződését", hogy az eltűnés hátterében sötét és ismeretlen erők állnak. Szükségtelen lenne gúnyt űzni a feleség és a 16 éves leány minden kétséget kizáróan őszinte megrázkódtatásából, mint ahogy teljesen szükségtelen politikai okokból kihasználni e megrázkódtatást, ahogy a "Népszabadság" ezt nem mulasztja el megtenni. Mert ez a *"látogatás a Londonban eltűnt magyar diplomata családjánál"* nem szolgál más célt, csak azt, hogy bizonyítsa ; Szabó László eltűnése mögött olyan erők állnak, melyeknek leleplezése a Magyar Népköztársaság elemi érdeke. A cikk nem mondja ki, de annál jobban érzékelteti, hogy Szabó Lászlót Londonban elrabolták vagy valamilyen eszközzel arra kényszerítették, hogy "disszidáljon", hogy "elárulja hazáját" és elhagyja családját. "Marika mondja : Másnap észrevettük, hogy eltűnt a magnetofonom is. Nem lehet, hogy apu vitte volna el." Vagy : "Szabóné keserűen beszél a londoni rendőrség felületességéről. Igaz, körülbelül 20 perccel az után, hogy bejelentették Szabó és holmija gyanús eltűnését, megjelent két rendőr a lakáson. De csak futólag néztek körül. Egyetlen lényegbevágó kérdésük volt : voltak-e feszítési nyomok a zárakon? Amikor tagadó választ kaptak, megnyugodva távoztak."

Ne említsük azt a csekélységet, hogy amikor Magyarországon eltűntek az emberek, sem húsz perccel, sem húsz órával később nem jelent meg a rendőrség a tett színhelyén, ami ugyancsak komoly "felületességről" tett tanúbizonyságot ; arról se szóljunk, hogy a londoni rendőrség első feladata nem az volt, hogy ellenőrizze, miért tűnt el egy diplomata a lakásáról, hanem az, hogy nem történt-e "erőszak" az eltűnést megelőzően, amire a "Népszabadság" oly szívesen hivatkozik, s miután megállapították, hogy ilyesminek nyoma sincs, "megnyugodva eltávoztak", de tegyük hozzá, hogy egy család sorsának ilyesfajta kiszínezése, ízléstelenebb, s mi több, fájdalmasabb az egyszerű tényközlésnél. Valami bűzlik Londonban — jelzi a "Népszabadság" s ehhez — mit várhatnánk tőle? — felhasználja azokat, akiknek az eset legjobban fáj. Annál kegyetlenebb ez a módszer, mert Londonban — legalábbis, ami Szabó Lászlót illeti — semmi sem bűzlik. Mert arról beszámol a lap, hogy a diplomata eltűnt, de arról már nem ad hírt, hogy *Washingtonban találkozott a Magyar Követség hivatalos megbízottjaival, nyilatkozatot adott, hogy szabad akaratából kért menedékjogot, hogy Anglia elhagyására senki sem kényszerítette, s hogy nincs szándékában visszatérni Magyarországra.* Ám ennek a hírnek közlése feleslegessé tenné a könnyesen-szánakozó (de valójában aljasul-kegyetlen) riportot, a politikai mendemondák szentimentális továbbfűzését és a család megalázását. "Az én apám nem áruló! — tör ki a kislány" a "Népszabadság" szerint. Nyugtassuk meg Szabó Marikát, hogy valóban nem az ? S közöljük vele, hogy azok tartják árulónak, akik nagy riportot készítenek a lányával, kizárólag azért, hogy bebizonyítsák neki ; az apja igenis áruló ? Reménykedjünk inkább abban, hogy hamarosan ő maga is megérti, mi rejlik a pártlap szánakozásai mögött s megtudja, amit joggal kérdez : "Mi történhetett apuval?".

n. d.

Portugál diákok

A portugál diktatúrát ellenző diákok tiltakozó mozgalma 1962-ben kezdődött s azóta is tart, kisebb-nagyobb megszakításokkal.Az elmúlt héten az ország demokratizálásáért folyó küzdelemben a diktatúra visszavágásának pillanata következett be. Amint a Nevelésügyi Minisztérium közli, a "renitens diákok" ellen újabb intézkedéseket hoztak, melyek megkísérlik — ismerős szó! — "adminisztratív eszközökkel" lecsendesíteni a nem is túlságosan zajongó diákokat. Az intézkedés szerint 205 egyetemi hallgatót "függesztettek fel", azaz tiltottak el az egyetemi előadások hallgatásától államellenes propagandatevékenység miatt öt naptól nyolc évig terjedő időre. Hogy az adminisztratív intézkedéseknek milyen nyugtató hatásuk lesz, egyelőre nem tudhatjuk. Annyi bizonyos, hogy a portugál diktatúra egyre nyugtalanabbul figyeli azokat a törekvéseket, melyek — csodálkozzunk ? — az antidemokratikus rendszertől szeretnék megszabadítani az országot. Dr. Santos Junior, a belügyminiszter például, hosszú nyilatkozatban ítélte el a szociáldemokraták választási kiáltványát, amit az elmúlt hét végén hoztak nyilvánosságra, sőt mi több "megcáfolta" a benne található "valótlanságokat", mondván, hogy *"a portugál munkások kivándorlása az országból nem az alacsony életszínvonalnak tulajdonítható, amint az ellenzék megállapítja,* (mert, legyünk őszinték, ebben a diktatúrában azért mégis van valamiféle ellenzék), *hanem bonyolult és sokoldalú folyamatoknak"*, melyeket azonban Dr. Santos Junior nem elemzett részletesen.

A miniszter gyors beavatkozása az Ellenzéki Kiáltvány körül kialakult vitába érthető. A Kiáltványnak komoly visszhangja volt az országban, s különösen a munkás és értelmiségi körökben, legfőként azért, mert nyíltan, világosan és kertelés nélkül tárja az ország elé a legégetőbb problémákat, megállapítván egyebek közt, hogy *"Portugália gyarmati problémái nem oldhatók meg katonai eszközökkel, csakis az önrendelkezés útján."*

R. G.

Akiket nem lehet megvesztegetni

Hogyan álljon ellen a szegény, kiéhezett és rosszul öltözött kínai katona a kapitalista világ kísértésének, legfőképp akkor, ha ez a kísértés — szó szerint — az utca túlsó oldalán ölt formát, kellemes, csinos ruhákkal, jó falatokkal, színekkelízekkel megtetézve ? Hogyan őrizze meg forradalmi lendületét, gyűlöletét és indulatát a kapitalistákkal szemben, amikor csak egy lépést kell tennie, hogy ölébe hulljon a papírtigrisek világának egyáltalán nem papírból készült gyümölcse ? A kérdés korántsem szónoki. A Kínai Felszabadító Néphadsereg katonái ezzel a kísértéssel állnak szemben az anyaország és Hongkong határán, pontosan Sataukok falu utcáin, Dél-Kínának ama részén, amit az angolok — jó előrelátással és biztos üzleti érzékkel — 1898-ban 99 esztendő tartamára bérbe vettek Kínától, következésképp még néhány esztendeig birtokukban is tartják. E faluban ugyanis a határ a főutca közepén húzódik s a falu lakói szabadon közlekednek a paradicsom és a pokol szélsőségei között, egy Dantét megszégyenítő biztonsággal tájékozódván a leselkedő veszélyek útvesztőiben.

A kínai paradicsom birtokosai azonban nem sokáig hagyhatták szótlanul az ilyen észbontó állapotokat. Az egyik dél-kínai napilap most megfújta a riadót: "Vexilla prodeunt regis inferni!" (Persze, kínaiul...) Igaz, a pokoli király zászlói helyett csupán a rothadó kapitalizmus bámulatosan eleven élete, nyüzsgése, ha így tetszik : árubősége közeledik, de ez még nem változtatja meg alapvetően az ideológiai helyzetmagyarázatot. A paradicsom képviseletében fellépő lap ekként írja le a hetedik bugyrot, pontosabban az ellentétet a hetedik bugyor meg a mennyország között : "Éjszakánként az egyik oldalon buzgón tanulmányozzák Mao elnök munkáit, forradalmi dalokat énekelnek, forradalmi történeteket mesélnek a lelkesedéstől lobogó szellemű katonák és polgárok, míg viszont a másik oldalon az emberek ide-oda lézengenek, céltalanul, egyik étteremből ki, a másikba be, lerészegednek és bordélyházakat látogatnak." A kísértés — Isten segedelmével — nem hoz bennünket kísértésbe, különben még összehasonlítást tennénk a két világ között s mi történnék, ha arra a következtetésre jutnánk, hogy akkor már inkább... De hagyjuk az olcsó gúnyolódást. Olvassuk inkább — amiként az újság idézi — annak a katonának a naplóját, aki nálunk oly mérhetetlenül biztosabban állt ellen a kísértésnek : "Még akkor is, ha ruháitok szebbek a mienknél, még akkor is, ha látszólag jobban éltek nálunk, még akkor is világos, hogy lelketek mélyéig fertőzöttek vagytok. A mi szemünkben a szépséget nem a ruha teszi, mi abban látjuk a szépet, hogy megőrzi a dolgozó nép munkájának gyümölcseit, s egy eszmének ajánlja életét, lelkiismeretét. Viseltes és foltozott ruhám, ócska csizmám szebben fénylik a ti elegáns cipőiteknél."

Semmi kétség, Szent Antal keveseb kísértésnek tétetett ki. De a kínai határőrség keményen olvassa Mao elnök munkáit. Amikor egyiküket — tegyük gyorsan hozzá — sikertelenül megkínálták borral és cigarettával, gúnyosan rúgta félre a felajánlott ördögi ajándékokat, s amikor másikukat "egy nő próbálta megkörnyékezni", aki "egy sötét sarokból búját elő s karórát meg töltőtollat kínált" e modern szentnek, az "félreérthetetlen szavakkal üzte el magától" a rosszhírű nőszemélyt. Nem, semmi sem foghat a kommunizmus ez öntudatos bajnokain. A teli kirakatok, a színes hirdetések "csupán a népámító kapitalizmus mérgező kigőzölgései és a katonák ügyet sem vetve rájuk, folytatják őrjáratukat a nép államának védelmében." Ajánlatos, fejezi be az újság, hogy a határőrség továbbra is a népi Kína gyártotta levélpapírt használja, gyékénycipőben járjon a cifra bőrholmi helyett s az ugyancsak honi eredetű fogkefével mossa fogát, mert (valószínűleg) ellenkező esetben hamarosan tapasztalhatni fogja a jellegzetesen kapitalista eredetű fogszuvasodás jeleit.

G. M.

James Bond meg a "Pravda"

007 ezúttal nem menekült meg ; hiába nézett körül, hiába eszelte ki a legnagyszerűbb ötleteket, hiába volt ügyes, hiába volt erős, hiába volt megfélemlíthetetlen és hiába volt simamodorú. Jurij Zsukovnak, a "Pravda" legfőbb politikai hírmagyarázójának éles pengéje szisszenve vágódott mellének, s befúródott bordái közé. 007 szeme elhomályosult. Nézte, nézte Jurij Zsukovot, de az már nem valószínű, hogy hallotta is a hangját, amint diadalittasan melléje telepedve, felolvasta neki a "Pravdá"-ban megjelent cikkét. Talán jó is, hogy nem hallott már semmit ; talán csak növelte volna agóniájának elviselhetetlen kínját, ha megtudja, hogy ő, James Bond, a világszerte közismert angol ügynök, a titkosszolgálat szemefénye, a nők kedvence voltaképp nem egyéb, mint "a náci háborús bünösök utóda", akinek "filozófiája tökéletesen megegyezik az auschwitzi koncentrációs tábor parancsokának filozófiájával" s hogy tulajdonképpen 007 nem más, "mint annak a civilizációnak szimbóluma, amely napalmmal bombázza Vietnamot és elfojtja a nép lelkiismeretének hangját." Igen, a sors még halála pillanatában is kedvezett 007-nek, mert — ilyeténképp — azt sem tudhatta meg Jurij Zsukovtól, hogy "azért nem halhatott meg alkotójával együtt, mert azoknak, akiket ölni küldenek a Kongóba meg a Dominikai Köztársaságba, kalandjait tankönyvként kell tanulmányozniok". Nem tudta meg továbbá azt a világot rengető megállapítást sem, mi szerint "minden civilizációnak olyan hősei vannak, amilyeneket megérdemel" s hogy ő maga "gondolkodásra képtelen, nőgyalázó, fajgyűlölő, egyfajta fehér arkangyal, akinek feladata a tisztátalan fajok megsemmisítése." Nem tudta meg, hogy abban a "rémvilágban, amelyben élt", (és milyen jól élt, gondolhatta volna magában), "a törvényt pisztollyal írják az uralkodó osztályok védelmében", (nem úgy, mint Jurij Zsukov világában, ahol a a törvény meg a revolver összefüggéseit nem is ismerik), nem tudta meg, hogy "ebben a világban a nőtiprást értéknek könyvelik el s a gyilkosságot szórakoztató játéknak fogják fel (ellentétben Jurij Zsukov világával, ahol nőt sohasem gyaláztak meg és az ember a legfőbb érték, a munka becsület és dicsőség dolga és soha senkit nem gyilkoltak le sem szórakozásból, sem egyébként), s nem tudta meg, hogy tulajdonképpen azért "találták ki", hogy "ellenállás nélkül a vágóhídra menjenek az amerikai tengerészgyalogság sorkatonái a Mekong-delta mentén vagy az angol titkosszolgálat ügynökei Adenban és Honkongban." Mindezt James Bond nem tudhatta meg, mert kiszenvedett Jurij Zsukov félelmet nem ismerő, rettentő csapásai alatt, amelyeket a törszúrás után még azért alkalmazott, hogy egészen biztos legyen a dolgában.

Gyászoljuk meg James Bondot "Pravda"-béli nekrológja után? Eszünkbe se jusson ilyesmi. Már hirdetik legújabb kalandját, mely az előzetes jelentések szerint még fantasztikusabb lesz minden eddigi kalandjánál, még lehetetlenebb helyzetekből fog mgmenekülni, s még több ember fog elszórakozni a "farce"-on, mely önmagában is sokkalta erősebben, vidámabban és szellemesebben gúnyolódik majd az angol (és mindenféle) titkosszolgálat "kinövésein", mint Jurij Zsukov mérges tördöfése a "Pravdá"-ban. A szovjet és a népi demokratikus "pozitív hősök" egyébként sem ismerik "burzsoá ellenpárjukat" a szélesvászonról, mert igaz ugyan hogy Jurij Zsukov kivégzi őt a "Pravda" hasábjain, de az is igaz, hogy a kivégzés előtt s e n k i s e m l á t t a és s e n k i s e m o l v a s t a mulatságos kalandjait s ilyenformán mindenki köteles elhinni Jurij Zsukov becsületszavára, hogy valóban nagy csirkefogó volt. Amiben van is némi igazság, csak éppen nem úgy, ahogy Jurij Zsukov velünk elhitetni szeretné.

A.

Menekültek

A londoni "Observer" 1965. október 31-i száma, bonni tudósítójának jelentése alapján, beszámol annak az öt magyar menekültnek esetéről, akiknek a nyugat-német hatóságok nem adták meg a "politikai menedékjogot s visszaküldték őket Magyarországra." Az eset, írja a lap, aggodalommal töltötte el az ENSZ Menekültügyi Bizottságának genfi megbízottját, majd így folytatja : "Ezen a héten a Bajor Belügyminisztérium visszautasította a megbízott bírálatát és kijelentette, hogy 'mindenki, aki valóban politikai üldözött, megkapja a politikai menedékjogot'." Az "Observer" beszámol arról, hogy a Nürnberg melletti Zirndorfban lévő menekülttáborban már hetek óta beszélnek a menekültek sorsának ilyen fordulatáról. Az öt magyart, aki hivatalos magyar útlevéllel érkezett Németországba s ott politikai menedékjogot kért, Münchenből Zirndorfba szállították, majd ott felrakták őket egy Budapestre induló repülőgépre. A magyarok, akik nem beszéltek németül, nyilvánvalóan elmulasztották kitölteni a hivatalos menedékjogot kérő formulát, mindazonáltal aláírták azt a nyilatkozatot, amely megállapítja, hogy "nem vagyok hajlandó önszántamból visszatérni hazámba" s ez, a magyar törvények szerint, büntetőjogilag felelőssé teszi őket "disszidálás kísérlete" miatt, amelyért a büntetés öt évig terjedhető fegyház lehet. A lap szerint "a zirndorfi táborban élő többszáz magyar menekültet mélyen felháborította az eset", annál is inkább, mert a hivatalos német magyarázatban szó sem esett arról, hogy "bárki a visszaküldöttek közül a nemkívánatos vagy éppen bűnöző elemek" kategóriájába tartozott volna. Minthogy politikai menedékjogot mostanában csak annak adnak, aki "igazolni tudja, hogy valóban politikai üldözött", a zirndorfi táborból szerzett értesülése alapján a tudósító megjegyzi, hogy az ott tartózkodó menekültek eleve felhívják erre a tényre honfitársaik figyelmét.

Hogy mi történt azóta az öt magyar menekülttel, nem tudjuk. De osztjuk az ENSZ genfi Menekültügyi Bizottságának mély aggodalmát és reméljük, hogy a Német Kormány felülvizsgálja a magyar és más kelet-európai menekültek ügyét és megadja nekik a szabad választásnak azt a lehetőségét, aminek hiánya saját hazájukban a menekülés egyáltalán nem könnyű lépésének megtételére késztette őket.

V.

A haladás országútján

1965. október 22-én a TASSZ, vagyis a Szovjet Távirati Iroda, jelentette, hogy Üzbegisztán Legfelső Tanácsa "a Szovjetunió Érdemes Feltalálója címével tüntette ki Iván Bjeljanszkij és Borisz Brabovszkij feltalálókat", akik, mint a TASSZ büszkén hozzátette, "a világ első televíziós adóját és vevőjét építették meg." Példaképünk a szovjet televízió ? Popov újra munkábalépett ? A repülőgép, a rádió, a tengeralattjáró, az atombomba és az ivóvíz feltalálása után ismét kiderül, hogy a televíziót is oroszok találták fel — Üzbegisztánban 1928-ban ? A perspektíva nem ígért sokat. De milyen nagy volt megkönnyebbülésünk, amikor két nappal később, október 24-én olvashattuk a TASSZ helyesbítését, mely — kellő szerénységgel — állapította meg, hogy a fentemlített férfiak "először alkották meg a világ első katódcsöves televíziós adó-vevő készülékét", de nem a televíziót magát. Nem hisszük, hogy tévednénk, amikor megállapítjuk, hogy a TASSZ helyesbítése — történelmi cselekedet, mely beláthatatlan következményeket rejt magában a jövő szovjet hírszolgálatát illetően. Ki tudja, mi mindent fog ezután helyesbíteni a TASSZ, mely mindeddig — legalábbis tudomásunk szerint — sohasem helyesbített semmit, hiszen csalhatatlan volt a világ minden kérdésében ? Nem kétséges, hogy a Szovjet Távirati Iroda rálépett a haladás göröngyös útjára s csak reméljük, hogy erősödve-virágozva fog majd tovább haladni ezen az úton, mely ugyan kissé eltér Lenin-Sztálin pártjának útjától, de mindenképp egyfajta különös hagyomány irányába esik. Talán az a nap sincs már messze, amikor közleményt olvashatunk majd a TASSZ-ban, mely tudtunkra adja, hogy a Szovjetunió Legfelső Tanácsa "a Szovjetunió Érdemes Helyesbítője" címével tüntette ki a szerkesztőt, aki "a világon először helyesbített egy közleményt".

d. m.

NEM TÖRTÉNELMI DRÁMA

ILLYÉS GYULA KEGYENCÉNEK ŐSBEMUTATÓJA A PÁRIZSI VIEUX COLOMBIER-BAN

KÁR, hogy az Irodalmi Újság nem közöl fotográfiákat. Illyés mostani arcképének mindenütt ott kéne lennie, ahol róla valami megjelenik. Sőt, ott is, ahol nem jelenik meg róla semmi. Fizikuma, arca, vidám, hamis szeme, szinte stilizáltan széles orra, ehhez fiatal, derűs hangja, mely bíztat, kételkedik, pártol, végül is nagyot nevet — mindez mintegy harminc-harmincöt éve mélyen hozzátartozik a magyar kultúrközösséghez.

Nemcsak a magyarhoz. Ahogy Illyés nem úszta meg büntetlenül ifjúkori nyugati kalandozásait, (a francia kultúra híve maradt), úgy a Nyugat sem vonhatja ki magát időszaki hun leigázójának varázsa alól. Akarva-akaratlan be kell törnie. Nem szívesen teszi. Lorcának behódolt. Ahhoz is kellett egy emberöltő. Keletről jött barbárnak talán egynek sem, legalábbis ebben a mostani világban nem. Gorkij, Panait Istrati volt az utolsó. Magyar költőt jószerivel egyet se lát meg. Adyról tudta a műveltebbje, hogy afféle Baudelaire-t tisztelhet benne. Babits már nem létezett. Kosztolányi : teljesen ismeretlen. József Attila : a legutobbi évekig, amíg rendkívüli erőfeszítések nem történtek Párizsban érdekében, csaknem ismeretlen volt (ma is inkább úgy szerepel, mint afféle húszas évekbeli résztvevője a nagy általános európai költő-küzdelemnek). Szabó Lőrinc : teljesen ismeretlen. Fiatal nagy költőink, Weöres, Nagy László, és a többiek kuriózumként bukkannak fel csupán. Kassák mellett, aki berlini és párizsi hadakozásával, csöppentett tiszta lírájával, a húszas évekből maradt nagy respektusával legalábbis a nyugati élgárda emlékezetében fennmaradt, egyedül Illyés Gyula tört utat magának.

Ilyen csörtető-kifejezés bizonyosan nem bántja meg, hiszen haladása, feltűnése, fennmaradása negyven év óta jelenléttel, mozgással, lélegzettel, kacagással, sírással, jajjal, zajjal teljes. Nincs olyan kétsoros verse, mely ne váltana ki kisebb botrányt az olvasójában. Nemcsak mint lantos, hanem főleg mint erkölcsbíró ítélkezett (s nyilván haláláig azt teszi) nemzedéke viselt dolgai felett.

Kellemetlen! Hát még, amikor nem bozót mélyén nyílik virágja az Illyés-epigrammának, hanem színpadról harsog elő a félre nem érthető, alig félreérthető, a félreértésből az egyértelműségbe atyai mozdulattal visszaterelt erkölcsi ítélet a köröttünk zajló, annyira vitatott társadalomról.

☆

KÉTSÉGBEEJTŐ, majdnem a komikumig, hogy a szerencsétlen magyar talaj mekkora szívósággal termi meg a maga művész-bíráit, akikre — és ez már nevetséges, ez már eltűrhetetlenül bosszantó — mindig jobban, szinte kísérteties odaadással figyel a Nép, valóban a nép, a legmagasabb intellektuel köröktől a legmélyebb pusztáig, mint azokra, akik felváltva kérlelik és fenyegetik, hogy inkább őrájuk figyeljen.

Teleki László gróf, akinek Kegyenc című darabja Illyés Kegyencének a témáját nyújtotta, például ilyen volt. Kossuth követe, szellemi követe volt Párizsban. Majdnem az csúszott ki a tollamból : "mint Illyés Gyula". Miért is ne ? Teleki gróf Victor Hugo, Lamartine barátja lett. Illyés a kor legnagyobb franciáinak a legjobb barátja. Körülbelül ez a kicsit húzós, kicsit dunatáji "accent" festette meg amannak nyilván ugyancsak nagyon korrekt és rendkívül szuggesztív francia mondatait is, amikor az akkori nyugati világnak mondta el franciául a magyar igazságot.

Aki a párizsi Vieux-Colombier színházban ott volt, amikor elsőnek hangzott fel az Illyés-darab párbeszéde, tudta, hogy nemcsak nagy költői mű, hanem újabb nagy magyar tanúságtétel is született a világ előtt. A szerző maga így szűri le a Francia Rádióban felolvasott előszavában darabjáról a véleményét : Korabeli kosztümjei, felemelt kezű római üdvözlése, akart anakronizmusai ellenére, "A kegyenc" nem történelmi dráma. Témája : a parancs és az engedelmesség viszonya a társadalmi életben. Annak, aki törvényesnek elfogadja az abszolút uralkodó létét, bizonyos helyzetben az abszolút szolga létét is el kell fogadnia".

☆

SZAVAIT franciából fordítom, ahogyan elmondta ; de nem hiszem, hogy meghazudtolnám a tartalmát. Hiszen erről szól a darab. Harmadik Valentinus római császár, Attila legyőzője a katalaunumi csatában, abszolút szolgájává alakítja Maximust, alattvalóját, elveszi tőle, hű beleegyezésével, Júliát, a feleségét, minden barátját, minden ideálját. "Megfellebbezhetetlen törvény az — mondja Illyés —, hogy ahol egy embert kell mindig és mindenek felett imádni, ott még a szeretőknek is, az ágyban, érte kell lángot vetniök."

Nem is a császár, hanem a tönkretett kegyenc a főszereplő. Intelligensebb, rokonszenvesebb, mint a császára, s még nála is naivabb. Így aztán még tragikusabb a megromlása, mint az uráé. Saját bukásán felül magával rántja császárát a mélybe, s ami törvényszerű ugyan, de a legfájdalmasabb kimondani : hazája vesztét is okozza, amelyért pedig tudatlan buzgalmában sorban minden mást feláldozott volna. A feleség, fizikailag, a darab utolsó pillanataiban hal meg, méregtől. De a kanti kategorikus imperativusz már rég végzett vele. Hiába lett szentté, hiába afféle papnő-prostituálttá. Emberfeletti célt, a földi istenség eszményét akarta szolgálni végső soron, el kellett buknia.

Illyés Gyula, korunk poéta-bölcselője, nem tragikusabb, mint Madách. Amint amaz talál motívumot a bízva bízásra, úgy Illyés is, még többet. Van is. Ilyen derűs pannon kedély előtt, mint az övé, a történelem nemcsak hatalmas emberi tragédiákból, hanem megmosolyogtató gyengékből, örök balfogásokból, elemezhető, felmutatható, harsogva kinevethető félrerúgásokból is áll. "A nevetés : diadalordítás", írja egy helyen Illyés, hozzátévén hogy olvasmányai során ezt a meghatározást fogadta el leginkább. Nos, a tragikus történelmi és társadalmi ellentéteket oly szívesen boncoló Illyés (s akinek oly sok keserű szava van szorongó nemzet-tragédiák felérzésére), igen nagy diadalt érezhet, igen gyakran, az eléje toluló rémek fölött. Mert igen szeret, igen tud nevetni.

Azt mondanám : mint Gogolnak, Shaw-nak, neki is a humora a legélesebb fegyvere. Tudom, vagy tudni vélem : maga is ezt a fegyvert tartja a legnagyobbra. Felismerni, két ujjal megcsípni a nyakabőrét, magasra tartva mindenkinek felmutatni a reflektorfénybe : talán nem a legkellemesebb feladat a rémek lakta hodályban. De, amint kapálózó, haszontalanná lett patáival a levegőben, ráncolódó, grimaszos pofájával, ki is csorbult fogával ott izeg a vastag Illyés-ujjak közt, az a rém mindjárt kedélyesebb. Nevet mindenki! (diadalordítást hallat). Elképzeltetik valóságos legyőzetése.

☆

AZ ÍRÓ régentől-vett, Magyarországon ismert, itt azonban mégiscsak új stílusát, nagy művészi megérzéssel reprodukálta a párizsi művészgárda. Legelsősorban Jean Rousselot és Georges Charaire, barátai, kollégái, s ahogyan a francia hívja : "adaptátorai". Felismerték minden mondatának minden zugát, kibányászták a humor aranyát a látszó s a titkos telérekből. Furcsa eljárás, zárójelben megjegyezve, ez a franciára fordítása Illyésnek. Hiszen szellemessége, fordulatainak egy része épp az általa mindig oly nagyra tartott francia szellemből fakad. Stílusának legnagyobb mestereit itteniek közt dicséri. Rousselot, a költő, ezt tudja, látja, megformálja szavakban. Charaire, a színházrendező, mozdulatokba, forgásokba, legyintésekbe, pillantásokba belesűríti, kosztümöt talál hozzá, díszlettervezőt, kiváló színészeket.

Jacques Copeau színháza, a híres párizsi Vieux Colombier parádés szereposztásban mutatta be a darabot. Olivier Lebeaut, a Császár, villámmal átszőtt szellemű alakítása, halállal játszó elkényeztetett-úrigyerek-figurája minden nézőben maradandó emléket hagy. Alexis Nitzer a kegyenc megtört gerincű, fájdalmas szerepében, s a magyar származású Véronique Kovács a feleség alakításában mély, átérzett, árnyalt élményt nyújt. Héraclius, a Herélt (Henry Czarniak) félelmetes "sportember" : fasiszta hóhér. A Maximus fiát alakító üde és tehetséges Gerard Berner, Marie-Ange Dutheil, a kitűnő művésznő, Euxodia császárnő szerepében, Serge Lhorca, Gérard Hernandez, Rémy Oppert mind kiváló alakítást nyújtott. Paul Chaulot, nagynevű francia költő, magyar költők ismert fordítója azzal tisztelgett Illyés Gyula előtt, hogy néhányszavas szerepet vállalt.

Az első előadás rovására mindig írható egy és más hiba. Itt a darab tagoltsága tűnik fel hibásnak (túl hosszú első rész a túl rövid másodikhoz képest). A további előadások során elkerülik talán a színészek a néha túlságosan erős hangvételt. Pici a színház, s a szöveg sem mindig alkalmas a hagyományos francia deklamálásra.

☆

A PÁRIZSI ŐSBEMUTATÓ közönsége, felerészt itteni magyar intellektuel és művészközönség, felerészt francia barátai, tisztelői a nagy magyar költőnek — s néhány otthoni barát, tisztelő és kolléga, aki Párizsba jött el, hogy a Kegyencet megnézze (minthogy a darabot Budapesten máig sem mutatták be) — diadalmas fogadtatásban részesítették a művet. Az előadások folytatódnak.

TARDOS TIBOR

Koestler Artur

az idén múlt hatvan éves, s ez alkalommal, angol kiadójával egyetértésben, egy nagyon rávalló kitüntetésben részesítette önmagát : új köntösben, külön sorozatban, megkezdődött műveinek új kiadása. Eddig a *Tolvajok éjszaka* című palesztinai tárgyú regénye, *Gladiátorok* című, a Spartacus-zendülésről írt regénye, és a *Yogi és a komisszárius* című tanulmánygyűjteménye került sorra ebben az új kiadásban, de sorra kerül majd föltehetően mind a többi is. A sorozat címe : *Danube edition*, vagyis *Duna kiadás* : nyilvánvaló utalással arra, hogy a szerzője, ha angol író is, ha élete művének dandárjával az angol nyelvű mai irodalomnak vált is alkotóelemévé, sőt mondhatnám : ha angol irodalomtörténeti fejezet is, — mégis a Duna-menti világ hangulatának és gondolkozásmódjának hordozója az Atlanti-óceán partjain, Magyarország szülötte, Ausztria neveltje, Pest, Bécs és Tirol élményeinek tolmácsa.

Ez a Duna-mentiség talán intellektuálitásának rendkívüli izgékonyságában nyilvánul meg. Sok tekintetben angol immár Koestler, szokásaiban és kedveteléseiben is, de ebben az izgékonyságban elüt honfitársaitól. A néhai John Strachey egyszer azt írta : ami Közép-Európa a világhoz képest, az Koestler Artur Közép-Európához képest. Ez így van, legföljebb, hogy mi — és maga Koestler is — ezt a közép-európaiságot inkább Duna-mentinek érezzük, semmint németnek, noha Koestler Berlinben is sokáig dolgozott. Az osztrák-magyar hátteret és jelleget ő hol orrfintorgatva, hol megadó sóhajjal, hol pedig büszkén, de mindig tudatosan vállalta. Tanú rá elsősorban önéletrajza, melyben sugallatosan eleveníti fel a Ferenc József-i Budapest polgári életének és a két háború közti Budapest intellektuális társadalmának légkörét, szép emléket állítva a magyar íróknak, akiknek hatását magán érezte, s akik közül többhöz személyi barátság fűzte, Karinthy Frigyestől Németh Andoron át József Attiláig.

A világhírt Koestler Artur a *Sötétség délben* című regényével szerezte, amelyet a harmincas években írt, a trockista-zinovjevista boszorkányperekről. Ennek a regénynek olvastára annak idején elszörnyedtek, akik hittek neki ; és elszörnyedtek, akik nem hittek. Koestler neve úgy vésődött a köztudatba, mint vagdalkozó, vagy leleplező, antikommunista íróé. Érthető, hogy így történt — érthető, de nem jogosult. Teljesen elferdítve látja Koestlert és írói munkáját, aki benne ezt tekinti a lényegesnek. A *Sötétség délben* ma is lenyűgöző olvasmány ugyan, de — hadd idézzem megint a néhai John Stracheyt : ő állapította meg, hogy ahhoz képest, amit később Hruscsovtól tudott meg a világ a sztálini idők igazságszolgáltatásáról, a Koestler regényében föllelhető szörnyűségek bizony nagyon enyhéknek hatnak. De ettől függetlenül is. Koestler maga állta útját, hogy a regényéből és tárgyköréből ne szervezzenek politikai gyűlölethadjáratot : több súrlódása is támadt amiatt, hogy tiltakozott ilyen irányú kísérletek ellen. S kivált Sztálin halála óta munkásságának csak csekély töredéke kapcsolódott ebbe vagy ezzel rokon tárgykörbe. Regényíró lett, más alaptémájú regények írója ; majd a természettudományok tanulmányozásába vetette magát, mint ifjú korában, a csillagászattól a lélektanig terjedő stúdiumokba. Írt pszichológiai, tudománytörténeti, bölcseleti munkákat, amelyeknek visszhangjaként tomboltak a viharos viták — így a *Teremtés folyamata* című legutóbbi hatalmas kötetének megjelenése alkalmából a biológusok, vegyészek, pszichológusok jó része melléje állt, de többen elvitatták tőle a természettudományos szakszerűséget. Egyet azonban nem vont immár kétségbe senki : hogy remekül ír. Mint angol regényírónak gyakran kifogásolták a stílusát angol kritikusok ; de mióta tudományt ír, leborulnak a stílusa előtt. Joseph Conrad mellett emlegetik és csodájára járnak — a csoda az, hogy aki már meglett ember korában tanult bele az angolba, fordulatosabban és szemléletesebben fejezi ki magát rajta, mint a legtöbben, akik beleszülettek. De talán ennek a csodának is az adja a varázsát — legalábbis számomra és többünk számára —, hogy ez az angol nyelvművész, aki ilyen diadalmasan futott be a "szent nagy Óceánba", ha nem az Értől is, de a Dunától, a magyar Dunától indult el.

(IGNOTUS PÁL)

Örvös Lajos

költő és műfordító, Móricz Zsigmond egykori fiatal barátja és tanítványa, összetört tagokkal, félönkívületben fekszik a párizsi Salpetrière kórházban. Véget akart vetni életének, levetette magát anyósa harmadik emeleti lakásának ablakából az utcára.

Nem a nyomor vitte erre a szomorú kísérletre. Örvös Lajos, akinek francia felesége mintegy két évvel ezelőtt Párizsban elhunyt, szabályos magyar útlevelének birtokában azóta annak szentelte életét, hogy francia állami megbízásból kapott Balzac-kutatására és az École Alsacienne gimnáziumban vállalt felügyelői állására támaszkodva, öreg, súlyosan beteg, kreol anyósát segítse. Egyetlen szomorú emlék uralta kedélyét : feleségének fiatalon való eltűnte az életből. S egyetlen mélységes aggodalom ülte meg állandóan a lelkét : hogy akármilyen szabályos kulturális megbízatással, akármilyen nehéz sorban küzd anyósa mellett, a magyar hatóságok végül is nem fogják meghosszabbítani az útlevelét s így hontalanná válik.

Amitől annyira rettegett, az az elmúlt napokban be is következett. Hónapok óta lejárt útlevelének újra meg újra kérte a meghosszabítását. Felhozta kulturális kutatásának értékét, érvelt magatehetetlen anyósának nehéz sorsával, aki egyébként aktív résztvevője volt a francia Ellenállási Mozgalomnak s itthagyni nem lehet, mert nélküle elpusztul. Elmondta, hogy semmiképpen sem akar állampolgárságáról lemondani, s hozzátette : éppen hazájának válik majd javára a tudományos kutatás. Mindhiába. A magyar hatóságok hajthatatlannak bizonyultak. Szokásuk szerint húzták-halasztották a választ. Majd amikor már a teljesen kétségbeesett helyzetbe sodort (mert francia tartózkodását hónapok óta meghosszabítani nem tudó) író utoljára felment hozzájuk, közölték vele, hogy kérését elutasították.

Felzaklatott állapotban eltávozott; anyósával közölte a hírt ; majd amikor az néhány percre magára hagyta, kivetette magát az ablakon.

A "liberalizálódott" budapesti kormánynak sikerült a halál szélére sodornia egy olyan embert, aki semmiféle politikai tevékenységgel nem foglalkozott, egy magyar írót, aki meg akarta őrizni állampolgárságát, de írói feladatának, emberi kötelezettségeinek is eleget akart tenni.

Az orosz fogyasztó jelentkezik (1)

SZAKMUNKÁKBAN, sőt újságcikkekben is egyaránt sok szó esik manapság arról, hogy a Szovjetunióban mindinkább háttérbe szorulnak a közgazdasági dogmák meg babonák és kivált a gyakorlatban — noha tétovázva — de tudomásul veszik már a valóságot. Elképzelhető, hogy a távolabbi jövőben ez a folyamat hitbuzgalmi szólamokká zsugorítja majd a marxista szólamokat, amiknek a gazdasági életben csupán liturgikus vagy ornamentális jellegük lesz. Margaret Miller, angol közgazdász ezt a következtetést nem kockáztatja ugyan meg "Az orosz fogyasztó jelentkezik" című könyvében, de lelkiismeretes vizsgálódással összegyűjtött adatai megerősíteni látszanak feltételezésünket.

Valaha az orosz közgazdászok, Marxot betű szerint értelmezve, arra az álláspontra helyezkedtek, hogy csak a munka termelhet értéket és ebből kiindulva teljességgel tagadták a rentabilitás jelentőségét; tagadták, hogy egy üzembe befektetett tőkének meg kell hoznia a maga "profitját". Jevsei Libermann, a Karkovi Egyetem professzora volt 1962-ben az első, aki ezzel a szemponttal, valószínűleg hivatalos helyeslésel, szembehelyezkedett és azt javasolta, hogy az egyes üzemeket ne mennyiségi termelésük, hanem a beléjük fektetett tőke profitja arányában bírálják el. Ezt követően más közgazdászok is — mint például Nemcsinov — kifogásolták a tervezés elavult és megkövesedett módszereit. Nemcsinov egyebek között azt ajánlotta, hogy az egyes üzemek fizessenek az államnak kamatot a befektetett tőkéért.

Amikor azonban ilyen és hasonló javaslatok elhangzottak, Hruscsov gazdaségi reformtörekvései részben szakítottak már a szent könyvek ortodoxiájával. Margaret Miller rámutat arra, hogy Oroszországot a 14-ik század óta, amikor felszabadult a tatárok elnyomatása alól, kísértetként üldözte gazdasági elmaradottsága. Lenin Nagy Péter tradícióját folytatta, amikor az iparosítást helyezte előtérbe és ezt az utat járta Sztálin is, amidőn az ország minden erőforrását a nehézipar megteremtésére összpontosította. Miller szerint Oroszország, forradalom nélkül is, hasonló irányban haladt volna — bár természetszerűleg sokkal kevesebb véráldozattal.

SZTÁLIN központosított tervgazdálkodásának gyengéi a második világháború után mindinkább szembeszökővé váltak. A tervezés bürokratikus merevsége, a mennyiségi tervezés érvényesülése a minőség rovására, számos bírálatra adott okot, annál inkább mert az üzemek 20-25 százaléka képtelennek mutatkozott az előírt tervek teljesítésére. Hruscsov gazdasági reformtörekvései — amiket utódai fokozott ütemben folytatnak — mégsem merőben a vezetők belátásának és hirtelen elhatározásának következményei, hanem Margaret Miller vizsgálódása szerint, tartós, "alulról jövő nyomás" fokozatos eredményei.

Az "alulról jövő nyomást" egyrészt a középrétegekhez tartozó gyárvezetők fejtették ki, másrészt viszont maga az orosz fogyasztóközönség vagy miképp Nyugaton mondják: az utca embere. Margaret Miller nyolc alkalommal járt a Szovjetunióban, beszél oroszul és így lehetősége nyílt nemcsak a közlemények, hanem a mindennapi élet tanulmányozására is.

A GYÁRVEZETŐK "alulról jövő nyomása" nem átfogó nemzetgazdasági megfontolások eredményeképpen jött létre, hanem merőben önvédelmi szempontokból. Az üzemvezetők folyvást attól tarthattak ugyanis, hogy a kiszabott terv nem teljesítéséért súlyos anyagi büntetések, sőt szabotázsvádak érik őket és ezért fokozatosan, még Sztálin uralma idején, kölcsönös segélynyújtási és önvédelmi rendszert alakítottak ki. Ezt "blat"-nak nevezték. A "blat" lényege az volt, hogy megkerülje a nehézkes bürokratikus utakat és a gyárak nyersanyag- vagy alkatrész ellátását személyes kapcsolatok, kölcsönösen nyújtott szívességek révén biztosítsa, gyakorta olyan módszerekkel, amik ellenkeztek a fennálló törvények rendelkezéseivel és meglepő hasonlatosságot mutattak a magánkezdeményezés eszközeivel.

A "blat" létezése Oroszországban köztudott volt. Ilyen szólások járták: "A blat hatalmasabb Sztálinnál is", "A blat erősebb a Minisztertanácsnál."

Céljai megvalósítására a "blat" úgynevezett "tolkacs"-okat alkalmazott. Ezeket rendszerint nem foglalkoztatták magában a termelésben, feladatuk az volt, hogy más vállalatoktól kisürgessék a megbízóik számára szükséges nyersanyagot, alkatrészeket, árut. Ilyen ügynököket alkalmilag maguk a pártszervezetek is igénybevettek. Működésükről a szovjet lapok nem egy alkalommal beszámoltak. A "Pravda" például — miként Margaret Miller idézi — leírta, hogy a szibériai Jakuck városában és más környező helységekben, amikor a Lena folyó éppen hajózható, "tolkacsok" ezrei lebzselnek, elfoglalják az összes rendelkezésre álló szállodaszobákat. Feladatuk az, hogy megbízóik áruinak elszállíttatásáról gondoskodjanak. Az "Izvesztija" munkatársa arról számolt be, hogy az Uraltól keletre fekvő Tiumenben Leningrádból és a Fekete-tenger partjáról, Nikolajevből érkezett "tolkacsok"-kal találkozott. Ezek valamennyien azért tették meg hosszú útjukat, hogy biztosítsák bizonyos fajta csörlők leszállítását, amik hiányában jelentős költséggel épített utasszállító hajók, jégtörők és olajszállítók építése maradt félben.

Az üzemek megbízatásából dolgozók mellett akadnak afféle szabadúszó "tolkacsok" is. A "Literaturnája Gazeta" például leírt egy esetet, amikor egy magánvállalkozó "tolkacs" 400 vagon épületfát vásárolt Moszkvában, hogy aztán öt állami gazdaságnak adja el, természetesen busás nyereséggel. Az állami gazdaságok ugyanis a bürokratikus eljárások útján képtelenek voltak a számukra nélkülözhetetlen épületfát a hivatalos úton beszerezni.

A MÁSODIK "alulról jövő nyomást" a fogyasztóközönség változott magatartása okozta és ez teszi Margaret Miller könyvének címét indokolttá. Sztálin idejében még a központosított tervezés alig vette figyelembe a fogyasztók kívánságait és ízlését. Amíg állandó áruhiány uralkodott, az orosz közönség kénytelen-kelletlen bármiféle szabású ruhát, cipőt, bármi közszükségleti cikket menten megvásárolt. De azóta nem csupán nagyobb mennyiségű áru került forgalomba, hanem a vásárlóközönség is változott. Igényesebb lett és nem éri be akármivel, amit a tervhivatal a fogyasztónak szán. Így aztán a silány minőségű áru nem talál felvevőre, felhalmozódik a raktárakban, ami nagyarányú károkat okoz az államnak. Az ilyen veszteségek elkerülésére mind a gyárak, mind a közgazdászok szorgalmazták, hogy az üzemek közvetlenebb kapcsolatba kerülhessenek áruik vásárlóival. Esetleg sajátmaguk nyithassanak üzleteket, üzlet-láncolatokat, sőt, a régebben kapitalista módszernek bélyegzett piackutatáshoz is folyamodhassanak. Az első ilyen kísérletek fölötté kedvező eredménnyel jártak, úgyhogy folytatásuk és kiterjesztésük várható.

Eképpen azonban csökken, sőt máris fokozatosan csökkent a tervhivatal hatalma. Egyrészt a gyárvezető szabadult fel — legalább részben — a központosítás vakfegyelme alól, másrészt pedig a fogyasztó — noha korlátolt mértékben és közvetve — bizonyos fokig érvényesíthette a maga kívánságait.

A KÖZPONTOSITOTT TERVEZÉS leginkább szembeszökő vereségét a mezőgazdaságban szenvedte el. A kommunista Oroszországban, majdnem 50 évvel a forradalom után, az elfogyasztott hús és tej fele, csaknem valamennyi tojás, a zöldség és gyümölcs zöme ma is a földmívesek magánparcelláiról kerül a piacokra és a hajdan exportképes ország ma jelentős gabonabevitelre szorul. Mivel nemcsak az elosztás, hanem a lakásépítés területén is nyilvánvaló a központi tervezés tehetetlensége, a hatóságok mindinkább megtűrik a magánkezdeményezést, (az állami gazdaságokon csaknem valamennyi lakás magánpénzből épül), holott a Szovjetunióban — eltérőleg számos népi demokráciától — hivatalosan nincs magánszektor, az úgynevezett "maszek" a törvény betűje szerint "spekulánsnak" minősül és voltaképpen minden vonatkozásban üldözendő volna.

A tényeket csoportosítva, Margaret Miller arra a következtetésre jut, hogy hirtelen látványos fordulat nélkül a központosított szovjet gazdasági rendszer megingott. A realitások erősebbeknek mutatkoztak a dogmáknál és a szovjet vezetők legfőbb gondja pillanatnyilag az, hogy a realitásokat számításba véve, lazítottabb formában megtartsák a központi tervezést és ezzel együtt a központi ellenőrzést is.

A könyv visszapillantó áttekintése az olvasó számára önkéntelenül felveti a kérdést, vajon a jövőben mennyire lesznek képesek a szovjet vezetők megszabadulni a múlt és a dogmák nyűgeitől? Ennek két gátló akadálya van. Az egyik a tervbürokrácia és a pártbürokrácia ellenállása, amely minden újítástól a maga létét félti, a másik pedig, hogy a modernizálásnak nem egy előfeltétele még hiányzik a Szovjetunióban. Így például a Szovjetunió évente csak mintegy 30 ezer számológépet és komputert állít elő ugyanakkor, amikor az Egyesült Államok több mint fél milliót. Gluskov, szovjet közgazdász ki is számította, hogy ha a komputerek hiányán hamarost nem segítenek, 1980-ban a Szovjetunió egész lakosságát igénybe venné a tervkészítés és tervelemzés, magára a termelőmunkára nem maradna emberanyag.

EZEK MELLETT még egy politikai szempontot is számba kell vennünk. A gazdasági lazítás és többrétű — pluralista — gondolkodás aligha korlátozható merőben a termelésre és elosztásra, hanem máris nyilvánvaló tendenciát mutat arra, hogy átterjedjen politikai, társadalmi intellektuális területekre is. Ilyképpen, hogy marxista kifejezéssel éljünk, a Szovjetunió "legélesebb belső ellentmondásává" a termelés fejlesztésének szükségessége — ami lazításokat követel — és a hatalom megtartása — ami ideológiai monopóliumot követelne — között mutatkozik. Hiszen, ha a pluralista gondolkodás politikai térre is átterjed és az orosz fogyasztó nem csupán a silány minőségű vagy ízléstelen nyakkendő megvásárlásától tartózkodhatik, hanem lehetősége nyílik a politikai nagykorúsodásra is, ez esetleg éppoly fokozatosan, mint a központi termelés megingása, aláaknázhatja a központosított vezetést: tehát a párt és a pártvezetők abszolút hatalmát is.

V. S.

(1) Margaret Miller: Rise of the Russian Consumer; Institute of Economic Affairs, London, 1965.

KÉT SZOVJET EPIZÓD

Tatjána nem vall apja ellen

A NÉPBÍRÓSÁGAN tekintélyes számú hallgatóság gyűlt egybe. Az érdeklődők — nem mindnyájan érdek nélkül — tanúi kívántak lenni Tatjána N. vallomásának. A bírák előtt a lány apja állt, akit mint baptistát, azzal súlyosbítva fogtak perbe, hogy "szellemi és fizikai erőszakkal" a maga hitére akarta téríteni gyerekeit; verte Tatjánát, két teljes napra a pincébe zárta, sőt megfenyegette, hogy engedetlenségéért megöli.

A 14 esztendős lány azonban visszavonta korábbi vallomását és kijelentette, hogy mit sem tud a baptizmus gyakorlatáról, apja pedig sose verte meg.

Noha ilyképpen a koronatanúnak szánt gyerek vallomása halomra döntötte az apja ellen emelt vádakat, a baptistát, a gyülekezet többi tagjával egyetemben, ötévi börtönre ítélték. "Tatjána hiába hazudott" — irta elégtétellel az "Izvesztija" felháborodott riportere.

Ám a lány és kilenc kistestvére nem maradt sokáig apa nélkül. A baptistát, minden magyarázat vagy indokolás nélkül hamarosan elbocsátották a börtönből. A váratlan fordulatot az "Izvesztija" eképp kommentálta: "Nem a mi feladatunk annak elbírálása, vajon igazságosan vagy igazságtalanul ítélték-e el Tatjána apját, sem az, hogy szabadlábra helyeztetése helyes avagy helytelen volt-e. Ez a jogászok dolga. De általános szempontokat tekintve nem értjük, miképp lehetséges, hogy valaki szellemi nyomorékokká tehesse gyerekeit, erőszakkal a vallás sötétjének birodalmába taszitsa őket és ugyanekkor büntetlen maradjon?"

AZ "IZVESZTIJA" fellengzősen megfogalmazott aggodalma, enyhén szólva, alaptalannak tűnik. A különböző egyházak üldöztetése, a vallásellenes hadjárat sikeréről nemrég nyilvánosságra hozott jelentések után a lap cikkírójának nem kell attól tartania, hogy a kormányzat lágyabb és barátságosabb magatartást fog tanúsítani a vallásokkal szemben. Hiszen a baptisták és más "szekták" ellen az elmúlt esztendőben — csupán Ukrajnában — 70 ezer hivatásos ateistát és "felvilágositót" mozgósítottak.

A viszonylag csekély számú baptista fokozódó üldöztetésére a hatóságoknak kivált az szolgáltat ürügyet, hogy a baptisták igyekeznek gyerekeiket távoltartani a kommunista ifjúsági szervezetektől, viszont egy szovjet törvény "védelmet nyújt a gyermekeknek szüleikkel szemben, ha a szülők őket vallási gyakorlatra kényszerítik". Tatjána N. esetében bizony aligha marad sok orosz újságolvasó számára rejtély, vajon ki alkalmazott kényszert: az apa-e vagy a hatósági személyek-e, akik a kislány jegyzőkönyvét előkészítették? Ám egyben az "Izvesztijá"-nak minden bizonnyal igaza van: Tatjána hazudott. Csak az a kérdés, mikor? Vajon akkor-e, amikor a jegyzőkönyvet aláírta, hogy vallásos apja nemcsak verte és a pincébe zárta, hanem élete kioltásával is megfenyegette, avagy akkor-e, amikor ezt a vallomást visszavonta?

Bolond-e a diák?

NÉgy ANGOL egyetemi hallgató kétszer ellátogatott a Szovjetunióba. Először tavaly, másodszor idén.

Tavalyi kirándulásukon találkoztak Zenya Belovval, akit a hivatalos szovjet turistaszervezet, a "Szputnyik", osztott be melléjük idegenvezetőnek és tolmácsnak. Zenya szintén diák volt, az idegen nyelvek főiskoláján tanult angolt és spanyolt. Lelkes kommunistának bizonyult és Marx meg Lenin érveivel igyekezett a gondjaira bízott idegeneket a maga felfogása egyedül üdvözítő voltáról meggyőzni. Vitatkozás közben barátságot kötöttek és Belov még Angliába írt leveiben is a marxizmus-leninizmus tanulmányozására buzdította brit kollégáit.

Amikor idén augusztusban az angol diákok ismét találkoztak Zenyával, még mindig kommunistának vallotta magát, de hozzátette: hosszas töprengés után rájött, hogy a kommunista párt bürokratikus szervezet; a pártban túlteng a centralizmus és kevés a demokrácia. Úgy vélte, a pártnak a népesség kívánságait kell képviselni, módot kell nyújtania a különböző felfogások érvényesülésére, a szakszervezeteknek pedig önállóan kell cselekedniök és a munkásság érdekei valódi szószólóiként fellépniök. Gondolatainak — mesélte — a főiskola pártszervezetében is hangot adott, mire a szervezet menten felfüggesztette tagságát.

Nagyjában ennyit tudtak meg az angolok múlt évi idegenvezetőjüktől, mielőtt Japánba utaztak volna. Amikor néhány nap múlva Tokióból visszatértek Moszkvába, Zenya nem várta őket a repülőtéren, miként megígérte. Erre az angolok taxiba ültek és a fiatalember lakására hajtattak. Itt tudták meg a szomszédoktól, hogy barátjuk szüleit és testvérét a rendőrség vitte el, később pedig arról értesültek, hogy Zenyát elmegyógyintézetbe zárták.

HAZATÉRVE a négy angol diák nyílt levelet intézett Brezsnyevhez és Koszigihhoz. Leírták a tudomásukra jutott tényeket, kifejtették, hogy barátjukat teljesen épelméjűnek ismerték és kérték a szovjet vezetőket, érvényesítsék befolyásukat, hogy Zenyát elbocsássák az őrültekházából. A diákok nyílt levelét a "Guardian" közölte, az "Amnesty International" nevü szervezet pedig — amely kommunista és antikommunista országokban sínylődő politikai foglyoknak egyaránt segíteni igyekszik — kurta felhívást tett közzé a "Guardian"-ben az orosz diák érdekében. Erre az angol közvélemény csaknem valamennyi rétege megmozdult. Még számos kommunista is. Diákoktól munkásokig, háziasszonyoktól egyetemi tanárokig, szinte elöntötték az "Amnesty"-t tiltakozó leveleikkel, amikben Zenya szabadonbocsáttatását követelték.

A következő fordulat meglehetősen szokatlan volt. A "Komszomolszkája Pravda" londoni tudósítója megjelent a "Guardian" szerkesztőségében és átnyújtotta Zenya apjának levelét. Ez csupán négy nappal volt későbbi keltezésü, mint a diákok nyílt levele meg az "Amnesty" felhívása és a "Komszomolszkája Pravda" londoni tudósítójának felefonon diktálták le Moszkvából. Konsztantin Ivánovics Belov, Zenya apja — ha ugyan valóban ő írta a Moszkvából telefonon tollbamondott szöveget — "szovjetellenes kampánynak" minősíti a fiáról megjelent közleményeket, tagadja, hogy családját őrizetbe vették és hogy Zenyát erőszakkal zárták a bolondokházába. Szerinte, fia túldolgozta magát, ezért került elmegyógyintézetbe. Itt is diagramokat rajzol és úgy képzeli, hogy megfelelően elrendezett grafikonokkal újjá lehetne szervezni a világot. De nem reménytelen eset. Szülei az elmegyógyintézetben hetenkint kétszer meglátogathatják és a kezelés hatására máris javulást tapasztalnak állapotában.

ERRE az "Amnesty International" elnöke, Peter Benenson válaszlevelet küldött a "Komszomolszkája Pravdá"-nak. Megemlíti, hogy Valerij Tarsziszon kívül, aki élményeit a "7-es kórterem" című önéletrajzi munkájában írta meg, (lásd: Irodalmi Újság, 1965. szept. 1-15.), a Kascsenko elmegyógyintézetbe zárták Mikhail Narica írót, Jeszenyin Volopin filozófust és nemrég két művészt: Titovot meg Arszangelszkijt is. Aztán felteszi a kérdést, vajon adna-e a Szovjet Kormány vízumot az angol diákok egyikének, hogy Zenyát meglátogathassa az intézetben? Még jobb lenne, teszi hozzá, ha egy nyugati pszichiáter vizsgálhatná meg az orosz diákot. Szívesen ajánl ismert elmegyógyászokat, akik közül a fiú apja választhatna. Hiszen — ugye — súlyos esetekben helyes több orvos véleményét meghallgatni?

Kétséges, vajon a "Komszomolszkája Pravda" követi-e a "Guardian" példáját és közli-e Peter Benenson levelét. De még valószínütlenebb, hogy a hírhedt elmegyógyintézetbe nyugati látogató betehesse a lábát. Ám ha mégis megvalósulna a valószínűtlen és egy nyugati orvosszakértő nem minősítené bolondnak a kommunista pártal elégedetlen orosz diákot, vajon nem fognák-e ott őt magát is az elmeklinikán, mert véleménye eltér a hivatalos álláspontól?

-t. s.-

Öt világrész magyar írói...

Az "Élet és Irodalom" szeptember 11-i számában Hegedüs Géza "Öt világrész magyar írói" címmel a bledi PEN-kongresszusról írott beszámolójában felvetette a külföldön élő magyar írók helyzetét. Miután a cikkben felsorolta vagy egy tucat Nyugaton élő magyar költő és író nevét, s megemlítette részben működésüket is, leszögezte: "Sokan élnek és írnak az öt világrészben magyarul, akik maguk is szívesen vennék, ha az itthoni olvasókhoz eljuthatna a szavuk."

A cikkre válaszolva Gara László nyílt levelet intézett az "Élet és Irodalom" szerkesztőségéhez, melynek nevében. Nemes György főszerkesztő válaszolt és sajnálattal közölte, hogy a Hegedüs Géza cikkéhez beérkezett hozzászólások közlését nem tartja időszerűeknek, mivel a szerkesztőség más témáról, az etika problémájáról indított éppen most ankétot.

Az "Élet és Irodalom" visszautasítása után Gara László levelét az "Irodalmi Újság" közli:

HEGEDÜS GÉZA BARÁTOMNAK az "Élet és Irodalom" múltkori számában megjelent írását nagy érdeklődéssel olvastuk a Mikes Kelemen Kör tanulmányi összejövetelén Hollandiában. A jelenlévő fiatalok — a külföldön élő magyar egyetemisták és egyetemi kutatók elitje — a cikkben említett írók közül azok, akik éppen jelen voltak, egyetértenek legalábbis a konklúzióval:

"Ha elvárjuk, hogy ők, a távoliak ismerjenek és tudomásul vegyenek bennünket, akkor azt hiszem, ők is méltán elvárhatják, hogy mi is tudjunk felőlük és legjelesebb műveik is otthonra leljenek."

Ezért bátorkodom felelni a cikkre, sőt hozzáteszem azt is, hogy válaszom nagyobb részében nemcsak a magam nevében beszélek.

Mi, magyar írók, literátorok, irodalmi kutatók vagyunk. Természetesen szeretnénk odahaza is "otthonra lelni", szeretnénk, hogy könyveink, kiadványaink eljussanak a hazai olvasóhoz. Ha nem is feltétlenül a "legjelesebbek" — ez külön vita tárgya lehetne —, de legalább olyanfajta, kétségtelenül rendkívül komoly fajsúlyú írások, mint például Cs. Szabó László tanulmánykötete (amelynek erről vagy arról a hazai kiadványról szóló bírálatával természetesen perbe szállhatna az otthoni kritika, ha a magyar olvasók látták volna a könyvet), vagy mint akár éppen a Mikes Kelemen Kör most megjelent gyűjteményes kötete, amelyből szintén hasznosan ismerhetnék meg a magyar olvasók Kibédi Varga Áronnak a barokk irodalomról és a barokk világnézetről elmondott remek expozéját, vagy Nyéki Lajosnak Németh Lászlóról írt, az otthoni értékeléstől sokszor eltérő tanulmányát, hogy a többi kitűnő cikket ne is említsem.

A KÉRDÉS VELEJE nyilván az, hogy a "jelesség" határait ki és hol fogja megvonni és az otthon már kiadott Hans Habe vagy Dormándy László jeles művein felül *milyen színvonal* üti majd meg a mértéket.

Az is természetes, hogy "mi távoliak" ismerjük és tudomásul vesszük az élő magyar irodalmat és még ha Hegedüs Géza nem várná el tőlünk, akkor is, ezután is ezt tennénk; legalább tőlünk telhetően erre törekednénk. Valamennyien hiszünk abban, hogy a magyar irodalom egy és oszthatatlan, hiszünk földrajzi szempontoktól független egységében. A kérdés egyedül az, hogy ez a "bennünket", akiknek ismerését és tudomásulvételét helyesen elvárja tőlünk a cikkíró, a magyar irodalomnak *mekkora* és *milyen* részét öleli fel. E kérdés távolról sem szónoki, hiszen mi, akik külföldön élünk, magunk sem ismerjük mindig azokat a sokszor jelentős könyveket, amelyek itt születnek. Másrészről, gondolom, a hazai olvasók nem ismerik mindig azokat a kitűnő műveket, amelyek jelenleg még íróasztalfiókokban vagy a kiadók dossziéiban hevernek, vagy esetleg csak olyan kis példányszámban jelentek meg, mint például Pilinszky János "Harmadnapon" című verskötete, (amely, úgy emlékszem csak 1000 példányban látott napvilágot), vagy akár Weöres Sándornak a "Hallgatás tornya" című monumentális versgyűjteménye, melyhez képtelenség akár odahaza, akár külföldön — devizáért! — hozzájutni. Előfordul az is néha, hogy egyes műveket, mint például Mészöly Miklósnak "Az atléta halála" című regényét a francia közönség (egyébként a Szerzői Jogvédő Iroda jóváhagyásával) előbb ismerhette meg a "Seuil" kiadásában, mint a magyar. Nem akarok több példát felsorolni, mert ezzel a feleletet még jobban elnyújtanám.

NAGY ÖRÖMMEL olvastuk a külföldi magyar írók listáját, melyet Hegedüs Géza barátom természetesen csak kapásból sorol fel és amelyet ő még csak mint "kezdetet" említ. Persze az általa idézett Cs. Szabón, Márain, Zilahyn stb. kívül a névsort jó néhány magyar íróval egészítenénk ki, mint például — hogy neveket ne említsünk — egy, a párizsi Julliard kiadásában publikált és a francia kritika által egyhangú tetszéssel fogadott nem szemléleti, hanem tisztára csak *irodalmi* természetű regény; egy regényes életrajz, amelyet Morvan Lebesque (a legszigorúbb francia kritikus) a "Canard enchainé"-ben, (a legkönyörtelenebb francia hetilapban) oly megrázónak mondott, mint (a később rossz útra tévedt) Céline "Utazás az éjszaka mélvén" című művét, egy Svájcban élő mítoszkutató könyve, egy Párizsban élő író József Attila tanulmánya, amely eddig csak Jugoszláviában jelent meg és amely szerintem élesebb és pontosabb fényt vet a költőre, mint az a kissé giccses kép, amelyet egyesek igyekeznek róla a köztudatba bevinni. Beszélhetnék még több külföldön élő író verseiről, szatirikus vagy komoly regényeiről, melyek egy már letűnt korszakról szólnak és melyeket a külföldi lektorok vagy már a kritika lelkesen fogadott — a lapkivágások nálam vannak — és amelyeknek témája ma már otthon sem "tabu". Ezeket persze csak a magam nevében és én is kapásból sorolom fel.

NYILVÁNVALÓ, hogy véleményünk sokban eltér mind a hazai, mind a külföldi írók értékelésében, de nyilvánvaló az is, hogy egészséges volna legalább kicserélni a *magyar olvasók előtt* ezeket az eltérő véleményeket. Örömmel üdvözölnénk tehát, ha az említett cikknek valóban lenne foganatja és kezdetnek azt a szerény kérésünket hangoztatjuk, hogy olyan *irodalmi kiadványok*, amelyeknek mondanivalója nem ütközik a magyar büntetőkönyv paragrafusaiba (pornográfia, háborús uszítás, fajgyűlöletre való nevelés, stb.) és amelyekben *semmi napipolitika nincs*, otthon terjeszthetők, illetve árusíthatók legyenek. Ez, tudjuk, devizaproblémákat vethet esetleg fel, de nem lehetne-e a könyvek, illetve folyóiratok ellenértéke gyanánt tudományos vagy egyéb közhasznú kiadványokat — Magyarországon készült angol, francia, német, orosz szótár, értelmező szótár, irodalmi enciklopédia stb. — küldeni, hiszen ezek a kinti értelmiség elitjét és végső fokon az egyetemes magyarság érdekeit szolgálnák.

Ami személy szerint engem illet, szívesen írnék szakmámat többé-kevésbé érdeklő kérdésekről vitacikkeket, természetesen *nem* olyan publikációba, mint a csak külföldi olvasók számára készülő *Magyar Hírek* vagy a *Látóhatár* (amely, úgy hallom, megszűnik) és amelyeket nagyjában nem a hazai, hanem a külföldi olvasók részére szerkesztenek. Tenném ezt annál is inkább, mivel jómagam ezen a síkon nem sokat panaszkodhatom, hiszen az "Élet és Irodalom" tavaly leközölte egy vitámat Hubay Miklóssal, a "Kritika" pedig a kitűnő Dobossy László professzornak verstani elképzeléseiről írott cikkéhez fűzött megjegyzéseimet. Viszont, amikor a magyar irodalom külföldi terjesztésének akadályairól *pesti felkérésre* írtam, akkor cikkem már megméretett és túl könnyűnek találtatva, csak külföldi magyar folyóiratban jelenhetett meg. Ezt annál is inkább sajnálom, mivel véleményem szerint, minden mellékes szempontot félretéve, csak az igazságot írtam meg és kritikámat ma is jogosnak, sőt szükségesnek érzem akkor is, ha túl hízelgő legendákat rombol le.

Amennyiben az előző javaslatok megvalósítása elvi vagy adminisztrációs akadályba ütköznének, nem lehetne-e Magyarországon egy olyan most készülő kiadványt terjeszteni, mint éppen a Mikes Kelemen Kör legújabb tanulmánykötete volt és amely ugyancsak minden napipolitikai szempontot félretéve (elvi és erkölcsi elgondolásokat természetesen *nem* megtagadva) a külföldön élő magyarság termelésének egy részét — vers, novella, esszé — foglalná magában, valamint tanulmányokat arról, hogyan látjuk *mi* külföldön a jelenlegi magyar költészet, képzőművészet, zene fejlődését, a nyugaton élő magyar fiatalság jövőjét, stb. Mindezt természetesen a legkomolyabb kinti szakértők tollából.

SZERETNÉM, ha megértenék, hogy *nem* pontosan olyan írásokra gondolok, mint a szerintem becsületes szándékú Parancs Jánosnak az "Új Írás"-ban megjelent élménymérlege, melyben azt feitegeti, hogy végső fokon milyen káros hatással volt rá a külföldi barangolás, amikor is nem sokkal jutott előbbre tanulmányaiban, hanem az olyan fiatalokéra is, akik remek vizsgaeredményeket mutattak fel, egyetemi adjunktusi, kutatói, sőt tanári állásokhoz jutottak és ma teljesen egyenrangú pozíciókban vannak a "bennszülött" társaikkal! *Audeatur et altera pars.*

Úgy vélem, mindezzel az egyetemes magyar kultúrának tennénk szolgálatot. Mindezt, ismétlem, hátsógondolat nélkül. Egyetlen rendszert sem akarunk dicsőíteni az otthoni kárára és bátran megírhatnánk fenntartásainkat is, amint ezt például a hollandiai Németh Sándor a Mikes Kelemen Kör éppen most kiadott tanulmánykötetében tette. *"Olyan könyörtelenek akarunk lenni,* (természetesen tudományos vagy irodalmi síkon), *amilyen könyörtelen viszonyok között felnőttünk."*

GARA LÁSZLÓ.

Prágai levél

Az alábbi levél a "Forum" című bécsi folyóirat 1965. októberi számában jelent meg. A "Forum" szerkesztősége bevezetőül megjegyezte, hogy a levél címzettje Csehszlovákia egyik magasrangú kommunista funkcionáriusa, írója pedig egy Nyugaton is ismert, nagytehetségű fiatal marxista. A szerkesztőség hozzáfűzte, hogy — érthető módon — azt nem közölheti, hogyan érkezett hozzá a levél. A levéliró sorsáról s a levélben formált kérése teljesítéséről vagy elutasításáról semmiféle információ nem áll rendelkezésünkre.

*

Prága, 1965. június 20-án

Tisztelt elvtárs,

MINT CSEH FILOZÓFUS, főiskolai tanár és tudós, aki az utolsó húsz évben Csehszlovákiában marxista filozófiát tanult és tanított, Önhöz fordulok. Egy évvel ezelőtt még tagja voltam a Csehszlovák Tudományos Akadémia Filozófiai Intézetének. Ebből az Intézetből egy éve, a Párt Központi Bizottságának és az Akadémia Elnökségének határozata alapján elbocsátottak. A határozat büntető és adminisztratív jellegű válasz volt a cseh filozófiát és kultúrát érintő kritikai nézeteimre. A határozatot végrehajtották, tekintet nélkül arra, hogy munkatársaim elbocsátásomat és megbüntetésemet három ízben mint alaptalant visszautasították. A határozatot végül is az ideológiai bizottság volt vezetőjének (Vladimir Kouckynak) különleges intézkedései után foganatosították. A Filozófiai Intézet Pártbizottsága feloszlatásának elrendelése, különleges vizsgálóbizottság kiküldése, az egész Intézet feloszlatásával való nyílt fenvegetődzés és a személyes létbizonytalanság légköre — mindez végül elbocsátásomhoz vezetett.

Ilyen szigorú adminisztratív módszerek alkalmazása egy filozófiai vitában még csehszlovák körülmények között is szokatlan volt. A kiadóhivatalokban összes írásaimat lefoglalták, a kulturális lapok szerkesztőségeiben tíz tanulmányomat elkobozták, valamennyi főiskolai előadásomat leriltották. Útlevelemet elvették, személyemet pedig egy meg nem jelent levélben foglalt hét mondatom miatt nyilvánosan megtámadták. Most már egy éve állok itt munka nélkül, minden elhelyezkedési kísérletem csődöt mondott. Egyértelmű tilalom van arra, hogy engem semminemű cseh kultúrintézetben alkalmazni nem szabad. Az Akadémia Elnökségének egyetlen — sértő és szándékosan provokáló — ajánlata számomra valamiféle pontosan meg nem határozott munka volt — a Charitában, egy katolikus intézménynél, amely kegyszerek készítésével foglalkozik és a filozófiához semmi köze nincs.

Ön jobban meg fogja érteni ezeket az abszurd intézkedéseket, ha visszagondol 1964. tavaszára, amikor Prágában, a szocialista országok történetében először, a májusi ünnepségeken rendőrkutyákat uszítottak tömegesen a munkásifiúságra. Először történt az is, hogy nyugodtan felvonuló, nem tüntető embereket nvilvános parkokból furkósbottal kergettek el. Ugyanakkor egy karikaturistát egyik rajza miatt, amelyik pedig átment a cenzúrán, egy évi börtönre ítéltek. Olyan időben történt ez, amikor az 1950-52-es, büntetlenül maradt politikai gyilkosságok felelősségének a kérdése még mindig tisztázatlan volt. Az én elbocsátásom tehát az értelmiség üldözésének egész hullámához kapcsolódott.

EZ A HULLÁM egyébként a cseh kulturális életben négyévenként rendszeresen visszatér. 1948-ban az értelmiségieket szénbányákba küldték, 1952-ben kivégezték őket, 1960-ban némelyeket csak állásukból bocsátották el, most a becsületükbe is belegázolnak. Ez, nemde, mindenképpen vitathatatlan liberalizálódás, amelyért azonban én, mint marxista és humanista szocialista, sajnos nem tudok lelkesedni.

Elbocsátásom okai ellentmondásban állnak a joggal, a tudományos élet normáival és a cseh filozófia elvi vitáiban kizárólag adminisztratív megoldást jelentettek. Mindenfajta tárgyi védekezés lehetetlenné vált; a fenvegetések és a különböző mesterkedések mindenkit, aki engem megvédeni vagy az adminisztratív módszereket elítélni próbálta, végül is hallgatásra kenyszerítettek. Elbocsátásom a "revizionista irányzat" mintaszerű megbüntetésének akart példája lenni és egyes kultúrpolitikusok, Vladimir Kouckyval az élükön, sztálinista, még le nem győzött dogmatikus gyakorlatának volt kifejezője. A marxisták közötti elvi viták természetellenes levezetésének okát a cseh politikai élet mai feszültségében kell keresni. Saját esetemet nem akarom a kommunista párt ellen kihasználni és cseh állampolgárságomat nem óhajtom esetleges előnyös külföldi tudományos lehetőségekre felcserélni. Minden várakozásom ellenére azonban a személyem elleni nyomás változatlanul fennáll. Ezért Önről próbálok meg valamelyes segítséget kérni.

. . . . . .

EGY HÉTTEL EZELŐTT az ideológiai bizottság új vezetője, a Politikai Bizottság tagja, Jiri Hendrych, kijelentette, hogy a parazitákról szóló törvény alapján el fognak járni ellenem, noha önálló tudós, fordító és a "World Federation of Scientific Workers" tagja vagyok. Lehetséges tehát, hogy közvetlenül letartóztatás előtt állok. Az állam egyik leghatalmasabb funkcionáriusa megengedheti magának, hogy egy filozófust parazitának tartson és ha úgy tetszik neki, börtönbe vettessen. Az összes dokumentumot az Ön rendelkezésére bocsátom, hogy lássa, milyen módszerekkel dolgoznak még mindig, nyíltan és gátlástalanul a kultúra dogmatikusai, mégpedig 1965-ben. Közép-Európában, egy szocialista államban, amely a személyi kultusz módszereit egyértelműen visszautasította. Igen hálás lennék Önnek, ha útlevélkérelmemet támogatni szíves volna, mert filozófiai tanulmányaimat külföldön vagyok kénytelen folytatni. Jelenleg ez itt nem lehetséges, mivel mindennemű tudományos munkától, minden filozófiai vagy irodalmi közlés lehetőségétől megfosztottak. Nem gondolok azonban arra, hogy Csehszlovákiából végleg kivándoroljak, mert meg vagyok róla győződve, hogy a szocialista humanizmus gyakorlati megvédése Csehszlovákiában sokkal fontosabb és nehezebb, mint a puszta elvi filozofálás.

Szíves üdvözlettel

IVAN SVITÁK

Magyar Kultúrközpont M.T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

FENYŐ MIKSA

EGY VIKTORIÁN

H. Taine írja Rómáról :

"...mais presque tous les objets sont dignes d'être peints et vous tirent de la petite vie régulière et bourgeoise."

HOL MINDENÜTT jártam már Európában, Hamburgtól Genfig, Párizstól Veneziáig s Róma még mindig csak álmaimban élt. Pedig könyvtáramban egyre gyűlt a Rómára vonatkozó irodalom. Azt olvastam, hogy a kitűnő Montaigne jól ismerte Rómát, még mielőtt ott járt volna ; jobban ismerte mint Párizst és a Teverét mint a Szajnát. Ilyen becsvággyal gyűjtöttem a Róma-könyveket s mikor első római utamra indultam, négy útikönyvet raktam bőröndömbe : Goethe "Italienische Reise"-jét, Stendhal "Promenades dans Rome"-ját, Rodolfo Lanciani könyvét ; "Ancient Rome" s végül Gsell Fels útikönyvét. "Rom und die Campagna", melyet egy Itália-szerető barátom a legjobb Róma-vezetőnek mondott. Az is volt *akkor*, mikor én a Rómával való találkozáshoz — több mint egy fél évszázad előtt — az első boldog lépéseket tettem.

Róma nagyot változott azóta s a radikális átalakulások tempójával a régi guidák már nem tudtak lépést tartani : az én kedvelt Gsell Felsem is elavult. Új Róma-könyvek jöttek, kialakult az útikönyvek Baedecker-típusa, minden náció megteremtette a maga megfelelő vezető-könyvét · a legteljesebbet — ami természetes is — az olasz Touring Club, kitűnő Róma-guidájával. A gazdag anyag, melvet a múlt század végén és a huszadik folyamán tudósok, írók, művészek fölfedtek, szükségszerűen idézte elő ezt a folvamatot. Talán nem fölösleges az a megjegyzésem, hogy ebben a kutatómunkában differenciálnunk kell a külföldiek és az olaszok munkáia között, ahogy ez századunk folvamán alakult. Az olaszoknak nem kellett megközelíteniök Rómát, ők ott voltak. Az, amit egy német tudós "Ruinen-Sentimentalität"-nak nevez, az nem élt bennük ; ami Rómában régi volt és új volt, azt ők egy feilődő modern város keretében egységben látták s nem volt számukra az a szenzáció, mint a külföldiek számára, kik rövidebb-hosszabb tartózkodásra jöttek északi honukból Rómába s ott tartózkodásuk alatt a szenzációk sűrített levegőjét szívták be... Az olaszok ma és már jó néhány évtizede a tudományos értékű részletmunkában, ténvmegállapításokban látiák főfeladatukat s aki hiteleset akar megtudni Róma palotáiról, templomairól, falairól, tornyairól, kútjairól, utcáiról, s így tovább, — az olasz művekhez fordul.

KÉT KÖNYVET vettem meg egy könvvesbódéban a S. Andrea della Valle szomszédságában első római utamon : az egvik Benedetto Blasi : "Vie — Piazze — Ville di Roma" : a másik Augustus J.C. Hare : "Séták Rómában". A Blasit szívesen lapoztam, mint ahogy utódját is, P. Romano tökéletesebb művét, — szinte restellem ideírni, úgy olvastam, mint egy regényt, vagy hogy merészebbet mondjak, mint Róma történetét. Mi mindent találtam benne, amivel régebben aztán kápráztatni is próbáltam Róma dolgaiban kevésbé jártas ismerőseimet, kiket én kalauzoltam Róma utcáin. Pld. hogy a Largo Argentina semmiféle vonatkozásban nincs a dél-amerikai állammal, hanem Monsignore Burcarduszszal, öt pápa ceremóniamesterével — köztük a Borgia-pápával VI. Sándorral — aki, már ti. Burcardus, Strassbourg püspöke volt, latinul Argentoratus, — ott épített magának egy finom kis palotát. Ma is megvan, jól restaurálva, a Via del Sudarión. Vagy egy másik hasonló jellegű értesülés : hogy a Via del Burro nem a vajtól kapta nevét, hanem mert a francia uralom idején, a múlt század elején, ott működtek a francia hivatalok — "bureaux".

Komolvabb tudást köszönhettem Hare római sétáinak. Ez az angol nvelvű guida teliesen elütött az addigi típustól, — a maiaktól is — rendszerét, stílusát, sőt tudományos értékét tekintve a legrangosabbak közül való. Első kiadása 1871-ben jelent meg, szerzője 1902-ben halt meg ; kiadója még néhány évig foltozgatta, tán 22 kiadást ért el, az angol Róma-járók kedvenc útikönvve volt. Annyira egyéni munka, annyira magán viselte a viktoriánus korszak bélvegét, hogy Augustus Hare halála után senki ezt a munkát sikerrel nem is folytathatta. Pedig egy ízben magam is gondoltam Hare könvvének modernizálására. Akkor szántam el magamat erre, mikor Sir Harold Nicholson kitűnő író igen méltató tanulmánvát olvastam Augustus Hare-ról. Írtam egykori kiadóiának, hogy szívesen vállalnám ezt a modernizálási munkát, rendszerén nem változtatnék, csak az antikvált részeket újítanám fel s az idézeteket frissíteném föl korunkbeli írók római reflexióival. A kiadó azt válaszolta, hogy amikor cége a hetvenes években Hare könyvét kiadta, akkor jómódú angolok ezrével mentek Rómába és nem néhány heti tartózkodásra, hanem hónapokra, sokan évekre. Az angol utas akkor szívesen vitte magával Hare instruktív könyvét. De mit kezdjen az ilyen elmélyedést igénylő könyvvel a mai angol utas, ki ötven fonttal a zsebében indul útjára ! Ezt beláttam, — annál is inkább, mert a mai dinamikus időkben az utas gyors és konkrét információt akar. Márpedig Hare, távol ettől a hűvös tárgyilagosságtól egyéni felfogásával vezeti utasait, nem éri be a lexikális adatokkal, hanem színezi azokat a maga meglátásaival. De ezzel sem éri be ; a maga felfogásának alátámasztására segítségül hívja a világirodalom kiválóságait, — homeroszi névsor, melyet így Róma ügyének szolgálatába állít. A "Walks in Rome", ha idegenvezetői jelentősége meg is szűnt, mint szép gyűjteménye előkelő szellemek nyilatkozatainak Róma varázsáról : örök érték. Egy gazdagon hangszerelt művet tár elénk, melyben a szerkesztő virtuóz vezénylete mellett a világirodalom orkesztrumát hallgatjuk Rómáról. Vergiliustól Dickensig a szellem minden kiválósága segíti Hare-t munkájában.

Goethe írja első itáliai útja alkalmával, mikor Rómába ért : *"Végre megérkeztem a világ fővárosába! Ha ide tizenöt év előtt, kellemes társaságban, egy okos, művelt ember által irányítva, jutottam volna el, milyen boldognak éreztem volna magamat. De most, hogy így magányosan, a magam szemével kell néznem és látnom a dolgokat, akkor már jobb, ha ez az öröm ily későn lett osztályrészem"*. Goethe ekkor 37 esztendős volt, vagyis 22 éves korában kívánta volna magának ezt az okos kísérőt. Semmi kétség, Goethe egy Augustus Hare-féle emberre gondolt.

HADD PRÓBÁLOM néhány példával illusztrálni Hare szerkesztési módját, bár tartok attól, hogy az ilyen részlet, kiragadva a koncepció egészéből, nem eléggé instruktív. Hare kitűnően mondja el a Colosseo történetét — tudós esszé ez, lebilincselő olvasmány. És olvan előkelő írótársakat állít maga mellé — a régiekről nem is szólva, mint az angol Hemans, aki Róma emlékeiről írt egy jó könyvet, aztán Dickenst, Byront, Goethét és másokat, élő neveket, elfelejtett neveket. Vagy a Via Tuscusról ír, a Palatino alján, melyet most az ott levő kis templomról Via di S. Teodorónak hívnak. Sokat jártam arra, de azt, hogy ezen a csendes útvonalon, melv a Foro Romanóról vitt a Circo Massimóig, valaha selyemkereskedők boltiai és szabók műhelvei voltak, ezt Hare könyvéből tudtam meg. És még régebben — ezt Hare már Ovídiustól tanulta — az egész vidék pocsolvás terület volt ; a Velabrum vizei vitték Romulus és Remus bölcsőjét az emlékezetes fügefa alá, ahol Acca Laurentia rájuk akadt. Méltóztatnak ezt tudni.

Nevezetes templom ezen az útvonalon a S. Giorgio in Velabro. Nemrég látogattam meg ; Hare ideje óta gondosan, stílszerűen restaurálták. A fehér virágokba dúsan öltöztetett templomban gyönyörű esküvőt láttam, gyönyörű menvasszonnyal. — ezt meg kell említenem, még ha nem is tartozik Augustus Hare történetéhez. De az tán igen, hogy azóta az Egyház detronizálta Szent Györgyöt, aki tudvalevően Anglia védőszentje. Hare rossz néven vette volna. Meg Carpaccio is, Mantegna is.

Sors bons nihil aliud. — Augustus Hare éltében a véletleneknek, melvek útiát Róma felé irányították, nagy szerepük volt. Meg is rajzolta ezek vonalát később önéletrajzában — "The Story of my Life" — ; ebben számára és számunkra a legfontosabbak azok a fejezetek, melvekben megvőzően tária az olvasó elé a soha el nem múló igazságot : minden út Rómába visz. És ha Hare önéletrajzában sok mindent talál is följegyzésre méltóaknak, — neves ősöket, érdemes és vagyonos rokonságot, értékes ismeretségeket, mégis megérzik az egész művön, hogy életének legnagyobb eseménye, legszebb szellemi kalandja : Róma.

AUGUSTUS J.C. HARE, régi angol család ivadéka, a Sors különös rendelkezéséből Rómában született. Romantikus háttere van ennek : ő maga a 18-dik század elejéig megy vissza geneológiai jelentésével, de mi a helvkímélés okából csak a nagyszülőkig megyünk vissza. Akikről az unokától megtudjuk, hogy a nagyapa milven kedvelt tagja volt az előkelő angol társaságnak, a devonshire-i hercegnő is kegveibe fogadta, de hát juventus ventus — fiatalság bolondság —, beleszeretett a hercegnő egy szegény rokonába s minthogy egy gazdag nagybácsi ezt a viszonyt helytelenítette, megszökött a lánnyal és egybekelt vele. Hát persze most nagy gondjuk volt, hogy azzal a csekély vagyonnal, ami rendelkezésükre állt — ez cca. 200 fontot jelentett évenként — holhogyan élhetnének megfelelő kulturális életet? Nagy számítgatások után úgy döntöttek, hogy ezt a legalkalmasabban Itáliában művelhetik.

Ott éltek éveken át, részben Rómában, részben Bolognában ; négy fiúk született ott, amikor jött Angliából a hír, hogy a gazdag rokon meghalt s számukra jelentékeny örökség nyílt meg. Visszaköltöztek Angliába, Hurstmonceaux-ba, Sussex tartományba, ahol egy régi kastély várt rájuk s ahol életüket olasz módra rendezték be, mint ezt az unoka megelégedéssel jegyzi föl önéletrajzában. Legkisebb fiúkat magukkal vitték, a másik hármat egy barátnőjük, Clotilde Tambroni gondjaira bízták, aki a Bolognai Egvetemen a görög nyelv tanára volt. A rábízott három gyermek egyike Francis Hare volt, kiről fia, a mi Hare-ünk büszkén jegyzi föl, hogy nyelvtehetségét Mezzofanti kardinális is megcsodálta.

Ettől kezdve a Hare-család életében mindig történt valamely esemény, melvnek színhelye egy olasz város, leginkább Róma, olvkor Firenze, Pisa, Siena, Lucca, Napoli, Palermo. Francis Hare élete —olvassuk fia önéletrajzában — különösen érdekes volt : bohémségével, műveltségével, vendégszeretetével a római társaságban népszerű volt. Rómában jó helyeken volt szállása : pld. a Villa Strozziban, a Viminale lejtőjén, szemben a Villa Negronival, mely egykor a kiváló Peretti pápa, V. Sixtus pazar lakóhelve volt, — területét ma Róma vasúti állomása foglalja el. Itt született — a Villa Strozziban — 1834. márciusában J.C. Hare, a Róma-tudós, kiről írásom szól.

ITT ÚJ TÖRTÉNET kezdődik, mely szintén nem nélkülözi a romantikus elemeket. Francis Hare-nek volt egy fivére, Augustus Hare, ki 1829-ben megnősült, vagyonos papleányt vett feleségül, kedves teremtést, a 31 esztendős Maria Leycestert. A férj négyévi boldog házasélet után meghal, gyermek nem maradt utána, özvegye azzal a kéréssel fordul Franciskhoz, hogy nekik már van három fiúk, engedjék át neki az újszülöttet. Szívesen átengedték. A gyerek egyéves koráig szüleinél maradt Rómában ; 1835. nyarán viszi dajkája Angliába adoptáló anyjához, ki aztán egész életén át igazi anyaként törődött Augustusszal, ki nevét az elhunyt férje után kapta.

A tipikus angol nevelés esztendei következtek, Harrow és Oxford, a vakációban utazások, — Augustust papnak szánták, de nem érzett magában papi hivatást, írónak készült. S e törekvésében döntő jelentőségű volt, hogy egyetemi tanulmányainak elvégzése után egy befolyásos rokona ajánlására Murray neves angol kiadó megbízta, hogy írja meg kis útikönyvekben Anglia egyes "country"-jait. Szűkszavú munkát kívánt a fiatal írótól, nyers tényeket : *"Csak semmi érzelem a leírásokban* — mondotta —, *ne is legyenek azok egyebek, mint meztelen csontvázak"*. Ez volt az utasítása, pont az ellenkezője annak, minek szellemében később Augustus J.C. Hare a maga útikönyveit megírta.

Az egyetemi esztendők után szép utazások, rendszerint adoptív anyjával, kit ezentúl mi is anyának fogunk nevezni, fia is így hívta, — Franciaországba, Németországba, Svájcba, Ausztriába s végül Itáliába, — tudjuk, hogy egy olaszországi út kötelező fejezete volt a jómódú angolok nevelésének, emellett a Hare-családban szinte kötelező tradíció volt. Rómát hazájuknak tekintették.

1857. TAVASZÁN ért Augustus Rómába, ahonnan 22 év előtt elvitték. A Campagnán keresztül, melyről leírást olvashatunk önéletrajzában, egy szegényes külvároson át "lépett a világ legszebb előszobájába, a Piazza del Popolóra". *"Soha nem felejtem el* — mondja — *az extázist, amit reggel, fölébredve a 'Hotel Angleterre'-ben éreztem : íme hosszú, esztendők vágyai beteljesedve"*. Hadd mondjam el, hogy számomra milven kedves véletlen, hogy az ifjú Hare Rómába érve a "Hotel Inghilterrá"-ban, az egykori Torlonia palotában, szállt meg, mert hatvan évvel ő utána, első római utamon én is ott vettem szállást.

LUIGI BARZINI ma Olaszország legvitatottabb írója. "The Italians" (Az olaszok) című könvve, amely 48 héten át volt a best-seller-listán, általános feltűnést keltett és parázs vitákat váltott ki. A könyvet minden olasz — aki nem olvasta — szidja. A kevés, aki olvasta, dicséri. De beszélni mindenki beszél róla. Érthető módon, hiszen róluk szól, az olaszokról. Minden hibájukkal, minden jó tulajdonságukkal, érthetetlen *charme*-jukkal és ugvancsak érthetetlen aljasságaikkal úgy ábrázolja őket Barzini, mint még soha senki előtte. Mert kívülről és belülről látja őket, szeretettel és keserűséggel.

Az olaszok erősen szubjektívek és mindig bizalmatlanul nézik azt a honfitársukat, aki politikailag tisztességes vagy karrierjében szerencsés. Luigi Barzini tisztességes is, szerencsés is. Talán ezért sem bocsájtják meg neki a könyvét.

Az író ma 56 éves. Anja, az idősebb Luigi Barzini egyfajta újságíró-feiedelem volt Itáliában. Öt világrészről tudósított olasz lapokat, éveken át szerkesztett Amerikában egy ismert olasz újságot, a "Corriere d'Americá"-t. Scipione Borghese herceggel együtt részt vett a híres peking-párizsi autóversenven, rengeteget keresett és köztiszteletnek örvendett.

Fia az Egyesült Államokban, a Columbia Egyetemen tanult újságírást és 22 éves korában belső munkatársa lett a "Corriere della Será"-nak, a legtekintélyesebb olasz napilapnak.

Mindig antifasiszta volt és ezért majdnem az életével fizetett. A fasiszták börtönbe vetették és csak anja személyes közbenjárása Mussolininál mentette meg a kivégzéstől. A fiatal újságírót internálták és a háború egész idejét kényszerű lakhelvén töltötte.

BARZINI ma Róma környékén, a Via Cassián, óriási park közepén épített villában lakik. Dolgozószobájának mind a négy falán könyvespolcok. Íróasztalát irigykedve nézem, mert olyan nagy, hogy akármennyi könyvet és kéziratot rak rá, nem látszik a rendetlenség. A szobának egyik ajtaja a kertre nyílik, ahonnan virágillat és őszi napsütés árad.

Pulloverben, nyitott ingben ül az íróasztal előtt. Modora hideg, kimért, de mindaz, amit mond és ahogy mondja, szórakoztató.

Politikáról kezdünk beszélgetni, mert Barzini képviselő is. A Liberális Párt mandátumával ül a Parlamentben. Arról kérdezem, hogyan és miért lett képviselő ?

— Teljesen véletlenül kerültem a Parlamentbe — mondja — az olasz választási törvény furcsasága következtében. Amikor Liberális párti barátaim kérésére vállaltam a jelöltséget, egy pillanatig sem gondoltam arra, hogy meg fognak választani. S meg kell mondanom, nagvon szomorú dolog ilyen közelről látni, milyen tragikusan rossz a kormányzási rendszer.

— *Milyen megoldást lát, milyen változtatásokat ajánl ?*

— Újjá kell alakítani az országot. Olyan rendszert teremteni, amelvben nem a protekcionizmus, hanem a törvény uralkodik. Olvasféle módon, mint a Giolitti-kormány idején volt. A baj az, hogy az olaszok nem akarnak jó törvényeket és nem akarják, hogy a törvények működjenek ; ajándékokkal, ajánlásokkal szeretnek mindent megoldani. Egyfajta kétségbeejtő önpusztítás van ebben a népben. Olyan az egész helyzet, mint a gombák dolga. Az újságok naponta írnak gombamérgezéses halálesetekről. És az emberek továbbra is gyűjtik és eszik a bolondgombát ... A szituáció annál tragiku-

A BEST-SE

LUIGI BARZIN
AZ IRODAL

...S RÓMA-TUDÓS

(Későbbi szállására, a Palazzo Lovatiba már nem követhettem.) Siet édesanyja látására, akit leveleiben, önéletrajzában *Italima* néven nevez, mert hogy ő is és leánya, Augustus testvérhúga, Esmeralda, állandóan Rómában éltek.

Az ifjú Hare Rómában mindent elragadónak talált ; szédülten jár a szépségek és nevezetességek között. Az ebéd, melyre húga meghívja, még angolos volt, de festőien fölaggatott szőlőfürtjeivel, félig nyitott gránátalmáival s néhány "finocchi"-val, Esmeralda olaszossá varázsolta. Meghatottan jegyzi fel, milyen boldog volt lefekvés előtt hallani a háziaktól "felicissima notte!" *"Olyan igazán mondották, hogy utána csak édes álom következhetett".*

Az ifju Hare leghamarabb azt tanulta meg, hogy hiába készült ő könyvekből alaposan Rómára, mindent újra kell megtanulnia. *"Látni, tanulni"* ez a legfontosabb, — — megtanulta azt, amit Goethe óta Róma minden hű utasa tud, hogy Rómára fölkészülni igazán csak Rómában lehet. De tudott arra is vigyázni, hogy a könyvek ne barikadirozzák el előle az életet. Ismerkedni igyekezett Róma népével, de szívesen volt abban az előkelő társaságban is, melyben Italima és Esmeralda élt. A nevezetességek között, kikről önéletrajzában olyan szívesen, némi sznobsággal, emlékszik meg, ilyen neveket olvashatunk : Marc-Antonio Borghese, Principe Aldobrandini, Filippo Gaetani, Duka di Sora, Principessa Pallavicini s hasonlók. Az olasz gothai almanach elevenedik meg önéletrajzában.

EGY KEDVES RÓMAI EMLÉKEMET juttatja eszembe ez az ő előkelő ismeretsége. Párizsból utaztam Rómába, még burzsoa koromban, tehát hálókocsiban. A hálókocsi ellenőre egy figyelmes, udvarias, jó megjelenésű olasz volt, úgy túl az ötvenen, akivel az út folyamán jól elbeszélgettem, meg is barátkoztunk. Nevezetes utasairól, politikusokról, írókról, színészekről mondott el érdekes történeteket. Meg apjáról, ki őr volt valamelyik etruszk ásatásnál : fiairól, az egyik pap volt, tán Sutriban, a másik orvosnak készül. Szíves viszony alakult ki köztünk, úgyhogy meghívtam, vacsorázzon velem egy jó vendéglőben. Ő válassza meg a vendéglőt, de nagyon a lelkére kötöttem, hogy igazán jó vendéglő legyen. Az is volt s igen jól éreztem magam hálókocsi-ellenőr barátommal s még az sem zavarta nagyon együttlétünket, hogy valahányszor új vendég érkezett, Alberto — mert így hívták — felállt s udvarias meghajlással köszöntötte s "kedves utasom" súgta felém. Ez a jelenet jó egynéhányszor megismétlődött ; nekem pedig mindannyiszor halkan jelentette : Principe Odescalchi, Duca d'Orsini, Duca Massimo di Rignano, Del Drago és így tovább. Hangja moduláción, ahogy nevüket felém súgta, megérzett, hogy kinek-kinek milyen régi a családja. Mindenesetre szép volt tőle, hogy az egész római arisztokráciát elvonultatta előttem tiszteletemre...

...A Fórum kövén ül anvjával Hare (ha anyát mondok, ez mindig adoptív anyját jelenti) : *"Elysium volt* — írja — *órákig ültünk a fórumon, ahogy a nap sütötte s oszlopait aranyba borította. Sétáltunk az Aventino miszteriozus templomai során, kutatva köveiken a múltak történetét és örülve a virágoknak, melyek tövükben tarkán virítottak. A Teatro Marcello környékén jártunk, fritturát és gesztenyét ettünk és valahonnan kihallatszott Liszt Ferenc zenéje".* Rómát rendszerint anyjával élvezte s meg volt hatva, hogy mikor egyszer anyja nélkül érkezett, *"Lei sta solo adesso, il poverino"* Szegénykém, most egyedül van — fogadják a házbeliek. Csupa gyöngédség, mely feléje sugárzik s nőttön-nő a varázs, mellyel Róma bűvöletében tartja. Mindez preludiuma a római sétáknak, *"Walks in Rome"* — tíz évig készült könyvére.

MINT MINDEN KÜLFÖLDINEK, de számos olasznak is, aki Rómát a múlt század hetvenes éveiben ismerte meg és látta a pápai hatalom hirtelen összeomlását, a fiatal királyság dinamikus berendezkedését, Hare-nak is van erről néhány melankolikus szava. A kardinálisok bíborszínei, a szertezesrendek szürkeségei — mondja —, eltűntek. Cori, Arpino, Subiaco parasztjai, kik máskor Róma utcáit tarkították, megfogyatkoztak, a Borghesek száműzve, a Pápa és kardinálisai számára Róma megszűnt, — így szomorkodik. De hamar megvigasztalja a szép római tavasz, a séták a Pinción, a reggeli ébredések, színek, hangok, az emberek jókedvű élénksége, tiszta euphoria.

Abban a korszakban, melynek folyamán Hare Róma-könyvét megírta — száz éve van most ennek s ez teszi aktuálissá írásomat, — Rómát világszerte csak múltjában tudták nézni és értékelni. Elbúsultan figyelték azokat a gyökeres változásokat, melyekkel akkor a város egy-egy szépsége, nevezetessége fölött gyöngédtelenül napirendre tértek. A világlapok is erősen kritizálták ezt a tevékenységet s a londoni "Times" azzal fejezte be erről szóló cikkét : *"pedig Róma lehetne a világ legszebb városa és kell is hogy az legyen".* Hare is sajnálkozással említi a "Séták" előszavában, hogy *"a Villa Negroni, Villa Corsini, a Villa Ludovisi remek parkjai, ciprusai, tölgyei megsemmisültek",* templomok modernizáltattak, nevezetes épületek elpusztultak stb. stb. Igaz, mindezt vele együtt sajnálni lehet, de jött egy korszak — talán e század húszas éveitől kell számítanunk — amikor e téren gyökeres változás állt be s ha ambíciózus építészek olyan urbanisztikai tervekkel álltak elő, melyek csak nagyértékű műemlékek megsemmisítésével voltak megvalósíthatók, ez megtört a tudósok, művészek, írók ellenállásán s a modern Róma emberei arra törekszenek, hogy szinkronizálják a szükség diktálta problémákat a Róma jelentőségéből adódó problémákkal — *"i problemi della necessità e i problemi della grandezza".* Augustus Hare ezt nyilván megértette volna ; s ha már ezt föltételezem róla, hadd tételezzem föl azt is, hogy alighanem hevesen tiltakozott volna az ellen, hogy a *"suono e luce"*-vállalkozás kedvéért eltűrik, hogy a Vesták szomszédságában padsorokkal éktelenítik el a Fórumot.

IGEN KEDVELTE a római anekdotákat, szívesen mondotta el azokat barátainak vagy jegyezte föl önéletrajzában. A modell-vásár a spanyol-lépcső alján igen érdekelte és művész-barátainál érdeklődött dolgaik iránt. Egy festőnő beszélt neki modelljeiről s többek között elmondotta, hogy egy nap azt mondja az egyiknek : *"Marietta, azt szeretném, ha ma nagyon szomorú volnál — 'tutta dolorosa'." "Sírjak signora?" "Nem, az nem szükséges, — de ha könnyeket kívánnék, azt is megkaphatnám?" "Bizonnyal signora ! Elég ha arra a susztere gondolok, aki hét lírát fizettetett velem cipőfoltozásért öt helyett, azonnal könnyeket hullatok".*

Különös passzióval adta elő egy szerzetes jóízű prédikációját, ahogy azt egy angol barátjától tanulta, ki épp olyan feltétlen hódolója volt Rómának és jól beszélte a nép nyelvét. Kapucinus prédikáció volt a Colosseóban, egy nagyon gazdag, előkelő római úr halála alkalmából, aki — tudni kell — ellensége volt a papoknak. (Nevét nem írom ide, mert utódai éppoly gazdagok és előkelőek s emellett nekem mindig szívesen adtak engedélyt gazdag gyűjteményeik megtekintésére. Ezt ilyen diszkrécióval próbálom meghálálni. — ("Duca di Lonato"-nak nevezem a továbbiakban.)

A prédikátor szíves jónapot mond hallgatóinak, hogylétük iránt érdeklődik, örül hogy jól vannak : *"mi fa molto piacere"* s aztán azt kérdi tőlük, tudják-e mi nevezetes dolog történt a városban? Mert biz csodálatos dolog történt, muszáj is erről beszélni. Ma reggel ebben a városban meghalt egy ember. De milyen ember, el sem hiszitek. Egy gazdag ember, hatalmas ember, nagyszerű ember — *"grandissimo, potentissimo, magnificentissimo".* És mégis meghalt, egy ilyen gazdag ember, hatalmas ember, meghalt. Egy Duca, igen Duca és meghalt. És mit gondoltok, mi volt első teendője? Ment nyílegyenesen fölfelé és meg sem állt a Mennyország kapujáig, ahol Szent Péter állt szent kulcsaival. *"Ki van itt?"* kérdezte. *"Duca di Lonato!" "Olyan ismerős név",* mondotta Szent Péter s az őrangyalhoz fordult, ki az élet könyveinek őrzője volt. *"Nézd csak meg, angyalom, mi van fölírva a Duca di Lonato neve mellett?"* Az angyal lapoz, lapoz, keresi a Lonato nevet, nem találja. *"Caro signor San Pietro, hiába keresem, nem találom". "Hát talán egy szerényebb név mellett, mert volt neki több méltósága, talán Principe di Trevi mellett?" "Ott sincs!" "Nagyon sajnálom signor Duca, valamivel lejjebb kell bocsátkoznia!"* A Duca mit tehetett, nagy sóhajtozással alább szállt, egyenest az Infernóba, ahol már várta az Ördög. *"Oh, il Duca di Lonato! Légy üdvözölve s maradj örökre vendégem!"*

DE NEM KELL AZT HINNI, hogy Augustus Hare cinikus ember volt. Ellenkezőleg, hívő ember, kinek hite Róma atmoszférájában még megerősödött s megértette a katolicizmus szellemét anélkül, hogy anglikánus vallásához, hűtlen lett volna. Anyja, Italima katolizált, nemsokára Esmeralda is s többen a római angol társaságból ; ő maga, bár megértéssel volt az áttérések iránt, nem katolizált. S mégis, mikor egyszer anyja nagybeteg volt, sietett a San Pietróba és IV. Sixtus pápa sírjánál kérte Istent, hogy vegyen el az ő életéből két évet s adja ezt anyjának. Kissé kikalkulált ima volt s ő önéletrajzában meg is jegyezte : *"ha van ereje az imának, ezt az Istennek meg kellett hallgatnia!"*

De mint hívő ember és esztéta szívesen jegyzi fel a szép legendákat önéletrajzában és a hitbeli csodákat, melvek vele és a hozzátartozókkal estek meg, — soha nem próbál ezekről valami racionális magyarázatot adni, de nem is látszik kételkedni megtörténtükben. Így volt a katolikus ceremóniákkal is : érdeklik őt, különösségük megragadja figyelmét. Följegyzi Cecchi kardinális temetése körülményeit. Palotájában díszesen fölravatalozták s vitték fáklyás menetben templomába, a S. Carlo ai Catinariba. Mikor sírjába fektetik, régi szakácsa a koporsó mellé áll és megkérdi : *"Eminenciád mikor kíván ebédelni?"* Egy percnyi csend s akkor a majordomus válaszol : *"Ő Eminenciája többet nem ebédel!"*

A Mastai-Peretti pápa, IX. Pius fogadja a Hare-családot : Italimát, Esmeraldát és Augustust. Szíves kérdéseket intéz hozzájuk, angoljaink hódolatosan, de elfogultság nélkül válaszolnak, amikor Esmeralda váratlanul, protokolon kívül elmondja : *"Szentatyám, fivérem protestáns!"* A pápa Augustushoz fordul, lelkére beszél, igen szelíden és mikor elbocsátja őket, még azt mondja a férfinak : *"un piccolo, piccolino promessino"* — csak egy kis, kicsinyke ígéretet!" *"Szívesen megtenném,* — mondja Augustus —, *de mire kötelez ez engem, Szentatyám? Mert én komolyan akarom venni ígéretemet! " "Ígérd meg nekem,* — mondotta a Pápa —, *hogy mindennapi imádban benne lesz : 'Legyen meg a te akaratod, oh Istenem, itt a földön s azonképpen a mennyekben!' "* Megígérte.

TÚL VOLT A HATVANON, amikor végleg visszavonult holmhursti kastélyába. Meditált, emlékezéseit írta és útikönyveinek egy-egy új kiadását javítgatta, — de az évenkénti római útról nem mond le. A "Walks in Rome" volt élete főműve : erkölcsi és anyagi sikert jelentett számára, angol utazók kedvelt könyve volt. De nemcsak az angoloké, általában az északról jövő utasoké. A svéd királynő kedves levélben kéri meg, hogy vállalja a Rómába készülő fiának, a svéd trón örökösének kalauzolását. Szívesen vállalta és néhány esztendő múlva éppígy a trónörökös nejének kalauzolását is. Általában Rómában időzésekor mindig akadt előkelő angol csoport, amelyik ragaszkodott Hare vezetéséhez. Egyszer a Palatión, mikor egy ilyen csoportnak magyarázta a császárpaloták történetét, egy ott settenkedő ember, ki nem tartozott a csoporthoz, támadón közbeszólt : *"Nem kell ilyen figyelemmel hallgatni ezekre a magyarázatokra, az egészet Augustus J.C. Hare 'Walks in Rome'-jából magolta be, de persze ezt elhallgatja."*

Somerset Maugham, a híres angol író, fiatal korában meglátogatta az öreg Augustus Hare-t s megírta, hogy milyen kellemes órákat töltött vele. A reggelinek megvolt a maga ünnepélyes rendje, ami a házigazda imájával kezdődött. Somerset Maugham csodálkozva vette észre, hogy vendéglátó gazdája imájánál eltér minden konvenciótól ; meg is mondta ezt neki. Hare elismerte, hogy így van : *"Kedves barátom* — mondotta —, *az Úristen gentleman és egy gentleman nem kedveli, ha szemtől szembe dicsérik".* Szóba került Hare nőtlensége, aki egy anekdotával magyarázta meg agglegénységét. Lanciani panaszkodott egy hölgyismerősének, hogy nagyon egyedül érzi magát : *"Úgy látszik, meg kell nősülnöm, vagy egy macskát szereznem". "De hát melyiket inkább, signor Lanciani?",* kérdezte a hölgy. *"Oh, az nekem teljesen mindegy". "De hát mégis, édesanyja melyiket részesítené előnyben?" "'Oh, la madre, il gatto' — bizonnyal a macskát".*

AUGUSTUS J.C. HARE 1903-ban halt meg, két esztendővel Viktoria királynő elhunyta után. Végigélte az egész viktoriánus korszakot s ennek igazi gyermeke volt, erényeivel és fogyatkozásaival. Erényeinek legszebbike őszinte ragaszkodása Rómához és törekvése megértésére. Ha otthon gyöngélkedett. *"Menjen Rómába! Az a maga levegője!"* rendelte orvosa... Boldog ember volt, mindig szépségek között élt, s angliai magánvát be tudta népesíteni azokkal a kiváló szellemekkel, kik hívén vele voltak e szépségek meglátásában s az előttük való hódolásban.

...ER TITKAI

...NYILATKOZIK ...ÚJSÁGNAK

sabb, mert kevés olaszban van meg igazán a szabadság vágya.

— *Azért haragszanak magára az olaszok, mert megírta róluk az igazságot ?*

— Feltétlenül. Pedig egyetlen jó tulajdonságukról sem feledkeztem meg. Ha hazugságokat írtam, de hízelegtem volna, ma népszerű lennék. De én nem ezt akartam. Évek óta hiába vártam, hogy valaki más írja meg ezt a könyvet. Évtizedekkel ezelőtt olvastam Lin You-tangnak egy Kínáról szóló könyvét, az angol címe "My country and my people". Valószínűleg a kínaiaknak sem tetszhetett nagyon, mert igaz volt. Vártam, hogy valaki hasonló könyvet írjon az olaszokról. Aztán 1960-ban egy szívroham arra kényszerített, hogy évekig abbahagyjam rendszeres újságírói munkámat. Akkor határoztam el, hogy megírom ezt a könyvet, amely egyfajta tanúvallomás. Három és fél évig dolgoztam rajta. Angolul írtam és amikor átadtam amerikai kiadómnak, az "Athenaeum"-nak, az elhatározta, hogy kihozza, mert — amint mondta — "it's a prestige book". Talán csak én csodálkoztam jobban önála, amikor best-seller lett... A keménykötésű kiadásból eddig százezer példány fogyott el. Most jelent meg a "Bantam Books" kiadásában papírkötésben. Őszszel adja ki Franciaországban Gallimard és Olaszországban Mondadori. Nem én fordítottam olaszra, mert féltem, hogy változtatnék rajta, és ezt semmiképpen sem akartam.

MIKÖZBEN még jegyzek, Barzini megszólal :

— Tudom, most meg fogja kérdezni, nehéz-e angolul írni, mert ...

Szavába vágok és megmagyarázom, hogy emigráns újságíró lévén, magam is kénytelen vagyok idegen nyelveken is írni.

— Szóval érti — válaszol —, hogy a probléma nem az, amilyen nyelven ír az ember, a probléma, az írás maga. Nehezen és kínlódva írok olaszul is, angolul is, hússzor újra gépelve ugyanazt az oldalt. Sokszorosát vetem papírra annak, ami végül is nyomdafestéket lát.

BEST-SELLER írójával beszélgetve, szeretném megtudni : véleménye szerint mi minden író — bevallott vagy be nem vallott — álmának, a best-sellernek a titka ?

— Nem hiszem, hogy bármiféle titka vagy formulája volna. Két körülmény szerencsés találkozásáról van szó. Az egyik az, hogy az íróban mélyen élien a mondanivaló. A másik az, hogy a közönség éppen akkor és azt akarja olvasni ... Ha én például holnap elhatározom, hogy könyvet írok a második keresztes hadjáratról, mert tudom, hogy ez a téma ma jól adható el, ebből nem lehet best-seller. Meg tudom írni a könyvet, hiszen ismerem a mesterséget, de ez nem elég. Talán így is fogalmazhatnám meg : a best-sellernek burokban kell születnie.

Befejezésül terveiről kérdezem.

— Amerikai fiatalságomról írok most könyvet, ugyancsak angolul, de még nem alakult ki bennem pontosan az egész mű terve. Folytatom szokásos munkámat a "Corriere della Será"-nál, remélve, hogy tudósítóként kevesebbet kell a jövőben utaznom, mint eddig. Amikor a magamfajta íróember elért egy bizonyos kort és a fél világot bejárta, jobban szeret egy helyben ülni és — hogy úgy mondjam — befelé utazni. Mint ember, mint író, — s ha a kényviselőséget annak akarja nevezni — mint politikus két dolgot tartok lényegesnek az életben. Az ember ne hagyja el azt az ösvényt, amit választott s újra meg újra adjon tanúbizonyságot a szabadság mindenekfölötti szeretetéről.

VADNAI ZSUZSA

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Ünneprontó cikk

Az Irodalmi Újság október 1-én megjelent számában N.L. "Bartók példája" címen írt cikkéhez szeretnék pár megjegyzést tenni.

Bartókról már nagyon sokat írtak : könyveket, cikkeket, tanulmányokat, emlékezéseket. Sajnos ezeknek nagy része felületesen íródott és a Bartókhoz annyira méltó és szinte nélkülözhetetlen objektivitás nélkül.

Annál jobban örültem N.L. cikkének, mert úgy indult megemlékezése Bartók halálának huszadik évfordulója alkalmából, mint egy lelkes, kicsit felületes, de eléggé koncentrált és objektív írás.

Úgy indult, mondom, de hogyan végződött ! Hadd idézzem cikkének befejező sorait : " ... csak még annyit : a Concerto honvágy-zene, a szerző az univerzális nyelvbe magyar szavakat kever, a 'Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország' dallamát idézi — megtisztítva, megnemesítve. Példázza, hogy az igazi művésznek közömbös a nyersanyag ; érzelgős, hazaffyas giccsből is remeket tud alakítani." Az idézett utolsó sorokban csak egy igazság van, az, hogy a "Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország" melódiája és szövege érzelgős giccs.

De N.L. úr logikája legalább ugyanilyen szörnyű. Megmutatja, hogy N.L. úrban valami homályos és bizonytalan elképzelés van Bartók művészetének jelentőségéről, de megmutatja azt is, hogy végeredményben teljesen félreismeri Bartókot, a művészt, az embert, a zsenit. Bartók műveinek jelentékeny részében, a magyar népdal volt a *"nem* közömbös anyag". A magyar népdal, amiért annyit küzdött és dolgozott. Egész élete az "érzelgős, hazaffyas giccs" ellen irányult. Hát hogyan képzeli N.L. úr naivságában, vagy tudatlanságában, hogy Bartók az általa említett szörnyűséget használta volna fel "megtisztítva, megnemesítve"?

A Concerto említett motívuma valóban emlékeztet az "érzelgős, hazaffyas giccs"-re. De ez csak azt bizonyítja, hogy Bartók soha életében nem hallotta ezt a tákolmányt, mert ha hallotta volna, akkor a kevés emlékeztető is elmaradt volna. A Budapesten teljes visszavonultságban élő Bartók, vajon hol hallhatta az említett giccset? Talán elment cigányzenekarokat hallgatni, vagy rádión — amellyel nem rendelkezett — hallhatta volna?

Felesleges erről beszélni. Az a kevés ember, aki Bartókhoz valamelyest közel jutott, jól tudja az egész dolog képtelenségét. Kár is lenne rá szót vesztegetni, ha e mögött a jámbor és jóindulatú ostobaság mögött nem rejtőznék egy szomorú valóság, hogy Bartókot, húsz évvel halála után, egy lelkes honfitársa sikeresen — és mint annyiszor életében is — újra meggyalázza. N.L. urat mégsem szeretném megbántani. Nálánál zeneileg képzettebb emberek is sokszor lőttek bakot, mikor Bartókról volt szó. Lelkesedése megható, őszinte, de teljesen hamis és végeredményében ártalmas.

Azonban szerintem az Irodalmi Újság szerkesztősége is felelős azért, hogy ez az ünneprontó cikk megjelenhetett. Ha a szerkesztőség tagjai között nincs egy zeneileg művelt ember sem, aki az ilyen és ehez hasonló cikk megjelenését megakadályozná, akkor sürgősen keressenek egyet.

Engel Iván
a bazeli Zeneakadémia tanára

Véletlen

Ha a szólásmondás igaz, akkor orkán dühöng a New York-i temetőben : szegény Bartók Béla szélsebesen, meg nem állva forog sírjában, mióta az Irodalmi Újság névtelen levélírója (okt. 1.) "felfedezte", hogy zenekari Concertójában a Mester a "Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország" dallamát használta fel honvágyának szimbólumaként...

Ennél épületesebb sületlenség régen nem látott nyomdafestéket. Elképzelhető-e, hogy az a Bartók Béla, aki Kodállyal együtt egy élet munkásságát szentelte annak, hogy a népi muzsika segítségével új, autentikusan magyar zenei nyelvet alkosson, aki megtisztította a komoly magyar zenét a Liszt, Brahms és mások által magyarrá kanonizált cigányos-műdalos elemektől, az most egyszerre, élete utolsó nagy művében, egy népszerű pesti operettsláger érzelgős-patetikus hangjaihoz fordul ? Az a tény, hogy a "Concerto" és a "SzVGyM" első taktusaiban ugyanazok a hangjegyek szerepelnek, puszta véletlen. Ilyen véletlenek eléggé gyakoriak a zeneirodalomban s azokat csak egy hozzá nem értő dilettáns láthatja szándékosnak. Ami egy zenei frázis igazi lényege : forma, ritmus, harmónia, ütembeosztás, a hangok egymáshoz való viszonya, a melódia hangulata, háttere, frazírozása, karaktere, stb. — abban Bartók Béla és Vincze Zsigmond zenei mondanivalóit egy világ választja el egymástól. Közöttük olyan mélységes szakadék tátong, amely fölé hidat verni nemcsak lehetetlen, de egyszerűen nevetséges.

George Feyer
New York

Bartók és a SzVGyVM

NEM VAGYOK mazochista, önkínzó és saját szánalmas voltában nyilvánossag előtt tetszelgő természet. Nem azért *ragaszkodtam* tehát ahhoz, hogy az Irodalmi Újság szerkesztősége Fever György és Engel Iván levelét leközölje, mintha a két írás tartalma s főleg *stílusa* (!) révén különösebb örömet szerezne.

Ha csak saját nézeteimet érték volna támadások, véleményem megvédését magánlevelekre bíztam volna. De levélírók — különösen Engel Iván — szerény személyemet a jámbor, dilettánsok csoportjába sorolván — fővádjukat lap szerkesztői ellen szegzik. A legkevesebb, amit az Irodalmi Újság olvasótábora megérdemel : legalább utólag be kell vallani előtte, ha a zeneileg műveletlen szerkesztők egy óvatlan pillanatban ostobasággal traktálták.

Itt persze mindjárt felhívom azok figyelmét, akik érvelésben csak a *tekintélyit* ismerik el helvesnek : hagyják abba válaszom olvasását. Valóban dilettáns vagyok, ha a szó azt jelenti, hogy nem végeztem rendszeres zenei tanulmányokat, nem rendelkezem hitelt ébresztő, hétpecsétes papírokkal...

Általában nekem is az a véleményem : a zenész zenéljen, a hallgató hallgasson. De talán elrebeghet néhány szót, kellő tisztelettel — a hangverseny után. S szavait talán magabiztosabbra is szófolhatja akkor, ha *tényekről* s nem értékítéletekről van szó. Hisz a SzVGyVM-hez — egyelőre mondjuk úgy : "megtévesztően hasonlító" motívum jelenléte Bartók művének IV. tételében *tény*, amelyet levélírók sem cáfolnak ; a két dallam hasonlóságát Feyer kottamelléklettel maga is igazolja.

Mi sem természetesebb annál, hogy erre a ténvre valaki ésszerű magyarázatot keres. Három lehetőség közt lehet választani: a) a megegyezés puszta véletlen (ez Engel-Feyer álláspontja) ; b) a mélylélektant hívjuk segítségül : olyan körülményekre, asszociatív kapcsolatokra utalunk, amelvek kielégítően magyarázzák : miért került fel egy adott pillanatban a dallam Bartók tudata alól ; c) a hasonlóságban valamiféle tudatos művészi szándék jelenlétét véljük felfedezni.

CSAK VÉLETLEN ? Évekig én is inkább így gondoltam. Mert hiszen előttem sem titok Bartók és Kodály egész munkásságának lényege. Hogy a két zenész népdalgyűjtő, zenepedagógiai tevékenységének szinte legfőbb célja a zenei giccs kiűzése volt, olvan igazság, amely nem szorul hosszadalmas bizonvgatásra. Hogy Bartóknál és Kodálvnál *általában* nem közömbös a zenei nyersanvag : a felfedezett igazi magyar népdal, ezt ma már minden általános iskolás tudja Magvarországon, s külföldön sem felejtették el művelt magyar emberek, tehát azok, akiket az I. Ú. olvasói közé számít. Ha írásomban erre célzást sem tettem, ennek oka egyszerűen az, hogy — ha lehet — még néhánysoros megemlékezésekben sem szeretek nyitott kapukon dörömbölni. És itt elismerem, hogy kifogásolt mondatom egy természeténél fogva rövid szövegben talán a kelleténél nagyobb jelentőséget kapott, — túl nagyot csattant egy megemlékezés akusztikájában...

Elismerem, hogy a SzVGyVM jelenléte Bartóknál meglepő. De ha figyelembe vesszük azokat a körülményeket, amelvek között Bartók Amerikában élt, már meglepetésünk némileg csökken. A külföldön élés törvénvszerűen átrendezi némileg azoknak az elemeknek a viszonvát, amelvek a haza fogalmát alkotják egy személy tudatában. Elképzelhető, hogy Bartókban bizonvos rezignált tolerancia alakult ki az iránt, amit otthon esetleg határozottan elvetett. A hazához a szemét is hozzátartozik ; s a Concerto megírása idején, amikor az egész magyar kloáka felszakadt.a SzVGyVM igazán csak ártalmatlan szalmaszálnak számított. Ezt az alaphangulatváltozást, fel kell tételeznünk, mert Bartók és Vincze dallama közt csupán formailag is túl nagy a hasonlóság, hogy erre a puszta véletlen kielégítő magyarázatot adna ! Mert nemcsak arról van szó, hogy hangok bizonvos rendben egvmás mellé kerültek ; a két frázisnak struktúrája is megegyezik. Az emelkedő rész ugyanazon a hangon állapodik meg s lényegében azonos is ; a második (ereszkedő) rész három első hangja is megegyezik ; és a két dallam csak ezen a ponton különül el egymástól, jellemzően épp ott, ahol Vincze fordulata egyértelműen sablonossá válik. (A szövegben ennek megfelelő szavak : "mint a nagyvilág".) Éppen ezért, kizárólag formai alapon is nehéz elhessenteni a gondolatot, hogy tudós kéz, a lehető legtudatosabban, metszette át Vincze melódiáját. De tegyük fel, hogy mégis véletlen az egész megegyezés ; egy merőben esztétikai érv még nem lehet döntő ... Annyit a szegény dilettáns hallgató is tud, hogy ilyen véletlenek vannak a zeneirodalomban ; ha másból nem, csekély matematikai tudása alapján sejdíti ezt, hisz hallott harangozni variációról, permutációról... Így elismeri : a klasszikus értelemben vett zenei hangok száma véges, egy meghatározott hangnemen belül még le is szűkül, önkéntelenül is keletkezhetnek tehát dallammegegyezések.

99,99 %-ban véletlen is lenne egy SzVGyVM-hez hsaonló fordulat jelenléte, mondjuk, egy, a második világháború idején fiatalon elhalt svéd zeneszerző művében, aki sosem érintkezett magyarokkal, meg sem fordult hazánkban ... De Bartóknál ? Itt érkeztünk el ahhoz a ponthoz, ahol Feyer és Engel érvelését, főleg az utóbbiét, a leghatározottabban visszautasítom. *Csak nagyfokú naivitással lehet azt állítani, hogy Bartók nem ismerte Vincze dallamát !* Az utca, a strand, a sportpálya, a liget : 20 éven át tele volt vele. "Teljes visszavonultságban" élt, "nem volt rádiója" ? Jó, de azért nem volt rab. A SzVGyVM nyomtalanul pergett volna le róla ? Tegyük fel, hogy életében sosem *hallgatta*, de egész biztosan *hallotta*, — ha másképp nem, hát úgy, hogy egy nap Szilágyi Dezső téri lakásában elromlott a vízvezeték, és a szerelő munka közben fütyörészett...

ANNYIT TEHÁT *minimálisan* is fel kell tételeznünk, hogy a dallam Bartók tudatalattijából tört fel a Concertóba, s ha a frázis sóvárgó, szomorkás természetére gondolunk, a honvágy érzelmét társítani hozzá : lehet merész hipotézis, de szavait felelősséggel fogalmazó ember nem nevezheti ezt a műveletet ostobaságnak. Megemlékezésem helytelenített részlete tehát még ez esetben sem vethető el fölényeskedő vehemenciával. Különösképpen : ha figyelembe vesszük, hogy a *honvágyzene* kifejezéssel nem akartam mindent megmagyarázó bűvös kulcsot adni Bartók bonyolult és igen problematikus művéhez — magam jegyeztem meg, hogy minden értelmezés *"szükségképp töredékes"*... Csupán annyit kockáztattam meg, hogy a Mester "az univerzális nyelvbe magyar szavakat" kevert — egyelőre mondjuk így : "kicsit félrebeszélve", "önkéntelenül"...

De nem! Épp ezt nem tudom elfogadni! Mindent feltételezek Bartókról, csak a félrebeszélést nem. Elképzelhetetlennek tartom, hogy alkotásába egy lényeges témát érintően önkéntelen mozzanatok keveredjenek... Mert a szóban lévő frázist nem lehet Engel Iván módján "kevés emlékeztetőnek" tekinteni ; nem lehet úgy felfogni, mint valamiféle kottalapra hullt tintapecsétet. Ha valaki ki akarná operálni Bartók művéből, az egész konstrukció beleremegne. Éppen mivel Bartókról az emberről, a művészről, a zseniről rendkívül magas elképzeléseim vannak, nem tudom elhinni, hogy élete vége felé írt egyik legjelentősebb művében elszólta volna magát... Épp ezért : ha mi, szerény külső szemlélők ellentmondást vélünk felfedezni Bartók *giccs-utálata* és alkotói *tudatossága* között, *véleményünket nem alakíthatjuk ki az utóbbi kárára.* Annál is inkább, hisz a dallam Concertó-beli formája a legtávolabb áll mindattól, amit giccsnek nevezünk, hiszen —. Fever Györgyöt idézve — "a melódia hangulata, háttere, frazírozása, karaktere" világosan mutatják, hogy "Bartók Béla és Vincze Zsigmond zenei mondavalóit egy világ választja el egymástól." És épp ezért szerintem ez a dallam-hasonlóság valóban szimbolikus jelleget ölt, alapvető esztétikai elv bizonyítására szolgál : arra, ugyanis, hogy a művészetben minden az árnyalatokon múlik. És ilyen összefüggésben gondoltam és tartom fenn továbbra is azt az állításomat, hogy "az igazi művésznek közömbös a nyersanyag". Meggyőződésem, hogy Bartók zsenije akkor is kibontakozott volna, ha történetesen nem fedezi fel az igazi magyar népdalok képviselte nemes és felbecsülhetetlen értékű nyersanyagot.

DE EZ még nem minden. A Concertóban nemcsak a SzVGyVM *első két sorára* emlékeztető frázis található. A mű harmadik "Elégia" c. tételének 45-48 ütemében (f / f gesz f / a b cesz / b b cesz b / d esz fesz), úgy érzem, nem túlzás némi — igaz, sokkal halványabb — utalást felfedezni a SzVGyVM második dallam-mondatának kezdetére : "ha szól a hegedű..." (f / gesz f a b c / gesz f b c desz ...). De a legfőbb érv, amely a SzVGyVM *tudatos* használata mellett szól a következő : Bartók a dallamot egy Lehár-idézettel állítja szembe, ez a szembeállítás képezi a Concerto IV. tételének alapszerkezetét. Elképzelhetetlen, hogy ebben a kontextusban a Vincze-idézet véletlen legyen ! Egyébként a "Víg özvegy"-ből vett részlet Bartóknál félreérthetetlenül ironikus ; ha a tréfát folytatva, az operett-szöveget a bartóki frázishoz akarnánk idomítani, körülbelül ez jönne ki: " Az orfeum ta-nvám-nvámnvám...". (Erre a részletre gondoltam, amikor megemlékezésemben "vurstli-zenére" tettem célzást...)

Mi volt Bartók célja mindezzel? Eredetileg kétoldalú iróniát akart a IV. tételben kifejezni : az SzVGyVM a búsmagyarkodást jelképezte volna, szemben a másik dallam léhaságával ? Aztán munka közben a Vincze-dallammal valahogy megbarátkozott, ahogy alakítgatta, megnemesítette, méltóvá tette egy érzelem kifejezésére, amelvet a hallgató — zenész vagy dilettáns — nemigen foghat fel egvébnek sóvárgó szomorúságnál ? Nem folytatom : nem szeretek a művészi szándékok fogadatlan prókátorává szegődni...

Csak még annyit : mielőtt válaszom tisztázásába fogtam, kezembe került egy könvv : Pierre Citron : "Bartók" (Editions du Seuil, 1963). A Concerto IV. tételével kapcsolatban a 163-164. lapokon a szerző Bartók Péterre hivatkozva leírja, hogy az Orfeum-nóta felhasználásának ötlete onnan ered, hogy apja a rádiót hallgatva Sosztakovics VII. szimfóniájának első tételében is felfedezte ezt a "szánalmasan banális" témát. Citron hozzáteszi, hogy a téma felhasználásával Bartók nvilvánvalóan borsot akart törni a mű megrendelője : Kusszevickij orra alá, aki túlzott hódolattal viseltetett Sosztakovics munkássága iránt.

EZ AZ ADAT IS bizonvítja, hogy a Concertóban meglepő zenei utalásokat, célzásokat keresni nem tekinthető Bartók "meggvalázásának". Sokkal jobban sérti Bartók emlékét azoknak a szakmabelieknek (itt elsősorban francia kritikusokra gondolok) tapintata, szépítgető jámborkodása, akik a Concertót öregkori vételnek minősítve úgy gondolják, hogy az védelemre, — mentőkörülményre szorul. Operettmotívumokat használt föl benne? És aztán? Ő ezt is megtehette. Élete végén, megrendelésre, egvedülálló, stílusparódiákkal tűzdelt tragikomikus remekművet alkotott. Még grimaszaiban is hű maradt önmagához.

Nyéki Lajos

Angol könyv Kodály Zoltánról

(PERCY M. YOUNG, "ZOLTÁN KODÁLY A HUNGARIAN MUSICIAN", ERNEST BENN KIADÓ, LONDON, 1964)

YOUNG PROFESSZOR könyvének elsősorban az ad kivételes jelentőséget, hogy nem magyar vagy magyar származású szerzőtől ez az első önálló és teljességre törekvő munka Kodályról. Kodályt Bartók emlékezetes, 1928-ban tett kijelentése óta a magyar géniusz zenei megtestesítőjének tartja a nemzetközi közvélemény (Lásd Sir Arthur Bliss mottóként a könyv elejére tett kijelentését) és vele szemben magyar muzsikustól, bárhol legyen is lakhelye vagy bármi légyen a nyelve, melyen kifejezi magát, senki sem várhat tárgyilagosságot, még kevésbé közömbösséget. Kodály útja elválaszthatatlanul egybeforrt a magyar zene egyetemes- és létkérdéseivel, és nemcsak a múlt vagy a jelen, még a jövő szempontjából is. Ezekre a kérdésekre Kodály teljes feleletet adott 50 évvel ezelőtt, most legföljebb csak azt lehet vitatni, hogy az általa adott felelet mennyiben helytálló ma, de még inkább holnap. Itt rejtőzik az egyetlen Kodállyal kapcsolatos probléma és a magam részéről, a "Jelenkor" múlt évi zenei vitáján okulva, jobb szeretem, ha arra nem magyar ember keres megoldást, hanem egy olyan külföldi szaktekintély, mint Percy M. Young. Talán nem véletlen, hogy a kezdeményezés érdeme itt angol szakemberé, hisz Kodályt, főleg a pedagógust, legalább annyi szál fűzi az angolokhoz, mint művészileg a latin nyelvű kultúrákhoz. Minden jel arra vall, hogy maga a főérdekelt is nagyra értékeli Young professzor vállalkozását, hiszen először írt hozzá (levélformában), melyet eddig egyetlen róla szóló munkával sem tett meg. Az igaz, hogy a többiek magyar szerzőtől, magyar nyelven jelentek meg és a magyar olvasóhoz szóltak, mint, egyebek között Molnár Antal monográfiája a 30-as, Szöllősy Andrásé a 40-es és Eösze Lászlóé az 50-es években. Vannak ugyan idegen nyelven írt Kodály-tanulmányok is, részletes és pontos elemzések, de a legjava itt is magyar szerző tollából került ki, (Weissmann Jánosra gondolok).

PERCY M. YOUNG KÖNYVE nemcsak becsületes munka, hanem lelkiismeretes is. Szervesen és céltudatosan kapcsolódik bele a három említett szerző alkotta folyamatba és, bár általános esztétikai és művészi szempontból tekintve, nem éri el magyar elődeinek színvonalát, azokat új elemekkel egészíti ki az utolsó 10 év eseményeire és alkotásaira vonatkozó adatokon túlmenően is. Ettől eltekintve a könyv — anélkül, hogy másolná őket, — szinte kizárólag magyar forrásokra támaszkodik, ami annál is inkább figyelemre méltó, mert Young nem tud magyarul. Erre vall legalábbis néhány szépséghiba a magyar szövegekben (szótagelválasztás, családi- és keresztnevek összecserélése), bár, el kell ismerni, az angol szövegbe ékelt magyar szórványok ortográfiája általában kifogástalan..

Megvallom, főfoglalkozásommal kapcsolatban régóta foglalkoztat az a kérdés, hogy vajon alkothat-e magának helyes képet a magyarság sajátságos műveltségének tényleges erőviszonyairól olyan ember, aki nem ismeri nyelvünket ? Elvben talán igen, a gyakorlatban aligha. A kérdés nincs eldöntve és Young könyve egyik irányban sem nyújt végleges bizonyítékokat. Tény, hogy tájékozottsága néhol egészen meglepő : a magyar képzőművészetre tett utalásai mindenhol helytálló(k és becsületére válnának akármelyik magyar szakembernek is. Állításai, adatai közt sok az eredeti és az új. De tévedések és elírások is vannak köztük jócskán. Csak találomra ragadok ki néhányat. Kusser János Zsigmondot, az 1700 körüli idők nagy magyar származású mesterét hol Jánosnak nevezi (4.l.), hol Zsigmondnak (18.l.), mintha csak két külön személyről volna szó, márpedig neve közismert és nemzetközi jelentőségű, elég bármelyik ismert zenei lexikont fellapozni, hogy fogalmat nyerjünk róla. (Volt egy K. János is, az igaz, az előbbi apja, rusztiszületésű pozsonyi, majd stuttgarti evangélikus kántor, akinek azonban nincs zenetörténeti jelentősége). A 112. lapon azt olvassuk, hogy a magyar és cseremisz (mari) nép mintegy 1500 éve él külön egymástól. Nos, az időszámításunk szerinti V. században a magyarok legfeljebb csak az obi-ugorokkal élhettek közösségben, de több mint valószínű, hogy akkorra már azoktól is régen elszakadtak. Magyar-cseremisz közösség a jelek szerint sohasem létezett a legáltalánosabb értelemben vett finnugor közösség felbomlása óta, annak pedig vagy 4000 esztendeje. A magyar-cseremisz népdalok közti szerkezeti hasonlóságok más okra vezethetők vissza, hiszen éppen ebben áll tudományos jelentőségük. A 138. lapon *"Zrínyi szózatá"*-ról beszélve, szerző Sardist, Kroisos líd király székvárosát, Perzsiába helyezi. A 154. lapon Fricsay Ferencet Kodály személyes tanítványának nevezi, aminek ellenkezőjét személyesen tanúsíthatom. (Persze, ez nem kisebbíti Fricsay érdemeit a Kodály-művek nemzetközi propagálásában.)

Kérem az olvasót, ne lásson oktalan szőrszálhasogatást ezekben a megjegyzésekben ; csupa apró dolog, az igaz, de olyan műtől, mely nemzetközi tekintélyre tart igényt, joggal várhatunk minden részletre kiterjedő alaposságot, nehogy hibás adataival tévedésbe vigye azokat, akik forrásmunkának fogják tekinteni.

ÚGY VÉLEM, Young professzor könyvét ismeretterjesztő munkának szánta : az angol zenekedvelőket akarta tájékoztatni Kodály tevékenységének három főirányáról (zeneszerzés, népdalgyűjtés, zenei nevelés) és azokat szervesen beleilleszteni a XX. századi magyar szellemi élet egészébe. Ha így áll a dolog, akkor vállalkozása sikerültnek mondható, de nem száz százalékig. Különösen sikerült a 15. fejezet ("The Composer"), melyet a könyv esztétikai konklúziójának tekintek és melynek állításaival mindenben egyetértek. Csak kiegészítésül mondanék annyit, hogy Kodály zeneszerzői értéke és patriotizmusa, bár szorosan összefüggenek egymással, nem egymás függvényei (ebben bizonyára Young professzor is egyetért velem). Mindenki tudja és vallja, hogy Kodály nagy zeneszerző, de sokszor eltérőek a vélemények, hogy miért. Véleményem szerint azért, mert *tiszta* eszközökkel dolgozik, bár más-más talajból fakadnak forrásai, nem elegyíti azokat, hanem átszűri egyéniségének gyűjtőlencséjén. Ez az egyéniség pedig puritán, mértékletes, kiegyensúlyozott és főleg: utat mutató. Hogy aztán egyéni stílusa iskolaszerűvé vált egyikmásik követőjénél, azért nem Kodály a felelős, művészete e vitatható negatívumnál lényegesen több pozitívumot ad. Őáltala hatolt be a magyar zenébe a klasszikus vokálpolifónia, az impresszionizmus és még sok más, egyebek közt egy új, archaizáló költői önszemléletre épülő szintézis, és általa jutott be véglegesen a magyar zene a nyugati művészetek vérkeringésébe. Az előbbire nézve Young professzor hasznos felvilágosításokat ad angol olvasóinak, az utóbbi folyamat elemzésével azonban adósunk marad. Pedig a jószándék itt is fellelhető. Gyakran von párhuzamot Kodály és angol kortársai — elsősorban Vaugham Williams — között, ami nagyon célravezető módszernek látszik, főleg ha zenei szövegegybevetésekre épül. Őszintén kívánjuk Young professzornak, hogy ezen az úton haladjon tovább, bizonyára sok újat tud mondani a mi számunkra is. De ugyanakkor azt is kívánjuk, hogy ezeket az összehasonlító vizsgálatokat mások más irányban is folytassák. Kodály helyét századunk zenei áramlataiban akkor fogjuk tudni pontosan meghatározni, ha zenei nyelvezetének elemeire és szerkezeteire nézve több összehasonlító adatunk lesz közte és a vele némileg hasonló utat járó nem magyar kortársak között (Debussyre, Séveracra, d'Indyre, Coplandra, Sztravinszkijre, Villa-Lobosra, E. Blochra gondolok).

ÁM KODÁLY nemzetközi helyének meghatározásával a tárgykör nincs kimerítve. Két fontos szempont vizsgálata még hátra van : 1. hogyan reagál Kodály zenéjére ma a nála 40-60 évvel fiatalabb zenei nemzedék Magyarországon? 2. van-e nemzetközi kisugárzása a Kodály-iskolának és ha igen, amit szentül hiszek, mik annak ismérvei?

Az első kérdésre Young professzor megpróbál határozott választ adni, hozzá illő lelkiismeretességgel. Felsorolja a Magyarországon élő nevesebb Kodály-tanítványokat, ismerteti tevékenységüket, néhol még műveiket is. Figyelme azokra a nem Kodály-tanítványokra is kiterjed, akik — mint Farkas, Szabó, Szervánszky, Székely — a Kodály-iskolával részben azonos utakon haladnak. Névsora nagyon hasznos a magyar zene angol barátainak, sajnos azonban nem teljes és kissé talán önkényes is. Olyan neveket mellőz — egyebek közt — mint Gaál Jenő, Ottó Ferenc, Szöllősy András, (akinek csak egy angolra fordított elméleti írásából idéz), Szőnyi Erzsébet. De sokszor az idézett nevekhez fűzött jellemzések sem a legszerencsésebbek. Áll ez a kortársakra. Lajtha Lászlót például egy olyan mondattal intézi el, mely elhamarkodott általánosításnak tűnik és visszatetszést kelthet a francia zenei körök nagy részében. Azt sem szabad elfelejteni, hogy egy iskola időtállóságát és hatását nemcsak a követőin és epigonjain lehet felmérni, hanem azokon is, és elsősorban azokon, akik látszólag más utat járnak, mint a mai magyar fiatalok tekintélyes része, élükön Kurtág Györggyel. Hogyan viszonylanak ők a Kodály-iskolához, ez volna itt a főkérdés.

A MÁSODIK KÉRDÉS gyakorlatban egyet jelent a külföldre származott magyar zenészek tevékenységével. P.M. Young könyve e pontban érthetetlenül szűkszavú, éppen itt, ahol külföldi szakember többet mondhatna, mint a magyar. Nyilván akarata ellenére, a hivatalos magyar *extra Hungariam non est vita* elvének malmára hajtja a vizet. Serlyt, Fridet, Seibert, Veresst megemlíti, de tényleges jelentőségükről nem sok szó esik. Harsányi Tibor meg sincs említve.

Sajnos nem ez az egyetlen érthetetlen mellőzés. A magyar zenetudósok seregszemléjéből (106. és (köv. l.) éppen Molnár Antal neve hiányzik, azé a Molnár Antalé, aki Kodálynak az indulástól kezdve leghűségesebb híve és munkatársa, aki nemcsak a mai magyar zenetudomány leglelkesebb úttörője, hanem az első, elemző módszerével ma is útmutató Kodály-monográfia szerzője is. A könyv csak mint a Waldbauer-Kerpely vonósnégyes egykori brácsásáról emlékezik meg róla. Tóth Aladár, a másik harcos útitárs sorsa sem sokkal szerencsésebb. Szerző kétszer idézi egyik franciául megjelent cikkét, legfontosabb írásáról, a *Kodály költői világá*-ról azonban nem látszik tudomást venni, pedig összehasonlító módszerénél fogva ez volna a Kodály-irodalomnak mindmáig egyik legjelentősebb fejezete.

AZ ÖSSZEHASONLÍTÓ MÓDSZER hiánya nagyon érezhető Youngnál. Kodály műveinek ismertetésénél a *Karádi nóták*-at meg sem említi, pedig milyen kézenfekvő volna ennek felépítését egybevetni az öt évvel korábbi *Mátrai képek*-évei : e két kórusműben jut legtisztábban kifejezésre Kodálynak az a törekvése, hogy a magyar népi dallamok és feldolgozásmódjuk tervszerű csoportosításával lappangó epikai és drámai hatásokat érjen el. Egy lépéssel kell csak tovább mennünk, hogy eljussunk a *Székelyfonó* sajátos világába, mely formai szempontból talán nem egyéb, mint egy régi zenetörténeti kísérletnek, Orazio Vecchi madrigál-operájának felújítása más síkon.

Másik észrevételünk : a *Jézus és a kufárok* elemzése szépen indul és sajnálatosan elakad (100-101 l.), csak az elejét tárgyalja. Miért? Ennek a műnek ugyancsak kulcsszerepe van Kodály *oeuvre*-jében, amire már Tóth Aladár is rámutat.

Dátumelírások : az 1923-ban keletkezett *Hegyi éjszakák*-at szerző a 30-as évek kórusművei közé sorozza (95. l.), az 1934-ben írt *Katonadal*-t pedig 1951-be helyezi (137. l.), ami még akkor sem látszik indokoltnak, ha ez az évszám történetesen egybeesik az angol kiadás megjelenésének időpontjával.

A KÖTET VÉGÉBEN közölt bibliográfiában is találunk kifogásolnivalót. Az 1942-es, 1952-es és 1957-es tanulmánykötéteket csak gyűjtőnéven említi, holott nem sokkal több fáradságot jelentett volna a benne foglalt fontosabb tanulmányok külön kiemelése, így az olvasó valódibb képet nyerne a Kodály-irodalom egészéről. Másik megjegyzés : Vargyas Lajos 1942-ben megjelent *német nyelvű* Kodály-tanulmányát a *magyar nyelvű* anyagba sorozza, (igaz, Magyarországon jelent meg). De ugyanakkor a szintén Magyarországon megjelenő "New Hungarian Quarterly" *angol nyelvű* cikkeit az *angol* anyagnál említi, bizonytalanságban hagyván az olvasót, hogy mit is tart mérvadónak a bibliográfiai utalásoknál : a szerző származását, a kiadvány nyelvét, vagy megjelenési helyét.

BEFEJEZÉSÜL csak annyit, hogy ha észrevételeimben a negatív elemek dominálnak, ez már az effajta cikkek természetéből következik és semmiképpen sem jelenti azt, hogy nem értékelem a könyv pozitívumait. Úttörőnek lenni mindig nehezebb és hálátlanabb, mint epigonnak. Kétségtelen, hogy Young professzor a nehezebb utat választotta és, már csak ezért is, rokonszenvet érdemel. Kívánom, hogy megjegyzéseim gyümölcsözőek legyenek további munkásságában.

GERGELY JÁNOS.

Hajdu István kiállítása

KNOEDLER GALERIA, 81 BIS, RUE DU FAUBOURG SAINT-HONORÉ, PÁRIZS

HAJDU ISTVÁN a közelmúltban megnyílt kiállítása megérdemelten nagy feltűnést keltett a francia sajtóban. Egy hosszú és aggodalommal teli fejlődés eredményeként ma már az eddig is neves művész, kifejező erejének teljességében mutatkozik meg. Korai indulásakor az új plasztikai törekvések már abban az élcsoportban találják őt, amely a természet új meglátását, formáinak az új valóságba való átültetését tűzte ki első céljául.

Az új út keresői szembehelyezkedtek az olasz reneszánsz szépségideáljával, az ember formailag tökéletes ábrázolásával, amely századunk elejéig az egyedüli járható útnak látszott. Rövid kezdet után, amelyet a kubistákkal együtt tett meg, Hajdu felfedezi a síkban rejlő virtuális erőket : a síkot, amelyet az alkotó érintett és átsuhanva rajta életet lehelt belé. Miként az ős homoksivatag vagy a tenger holt felülete az érintéstől mozgásba jön, úgy kezdtek domborodni és mélyülni hullámzásaikban reliefekké művei : a vajúdásban lévő ősanyag keresi bennük kifejezését.

ÚJ TÜNEMÉNY jelenik meg ezzel a szobrászatban : a mozgás, amely nem az emberből indul ki, hanem az anyagban rejlő erőkből és ritmusokból. Az anyag nem végleges forma, hanem energiák folytatólagos átváltozása. Az élet és a látható valóság eme dinamikus felfogása merő ellentétben áll a görög-olasz szobrászat statikus koncepciójával és a nyugat múltjából jön, mint a rég elfelejtett, de alapvető ősi plasztikai törekvés feltámadása.

Múltunk e csodálatos felújhodása engem annál közelebbről érintett, mert egybeesett a kelta művészet eredetéről kiadott tanulmányommal. E két keresés között tagadhatatlan rokonság áll fenn, amit Hajdu nem ismerhetett álláspontalásakor. Hangsúlyozva az ő elsőbbségi tényét, domborművein egy adott pillanatban, 1953 körül, dinamikus kalligráfia kezd belejátszódni alkotásába, amely mindinkább erősödik, míg mostani kiállításának művein tudatosan átveszi a vezető szerepet. Kétségtelen párhuzam áll itt fenn a Kr. előtti II. és I. századok éremművészetével, amely a görög formából kiindulva az ellentétes lineáris absztrakcióhoz érkezett. Ugyanez utat Hajdu ösztönösen tette meg, újjáteremtve és végigélve a nyugat ősi eredetében szunnyadó plasztikai törekvéseket. A tény hordereje elsőrangúan fontos, mert visszahelyezi az egyéninek látszó modern szobrászatot olyan szerves folyamatosságba, amelyet a klaszszikus befolyások megszakítottak.

Röviden összefoglalva, az, ami itt történt, az anyag tehetetlenségének dinamizálása. Hajdu kalligráfiája nem íródik többé a felületbe, mint stilizáló gazdagítás, hanem önállóvá válik, maga is anyag lesz, a kifejező erők és ellenerők térbeli megjelenése. Szalagok, erőkötegek szenvedélyes ölelkezése ez, összefonódásuk, vonzásuk és taszításuk mesterien vezetett összhatásaiban.

BRONZ, réz, alumínium, vas, ólom, kő vetélkednek anyagszerűségük tökéletes kifejezésében. De mindezen túl, merített papíron mélynyomással készült milliméter mélységű reliefek hallatlanul finom fény-árnyék játékot teremtenek, kiegészítve a szobrászati élmény lehetőségeit. Ezt a pazarul odavetett skálát végül beteljesíti mindaz, ami anyagban már nem talált helyet, a szobrászatnak álomban folytatódó kifejezése, amely vadul odavetett szénrajzokban vagy akvarellekben veti előre árnyékát annak, ami Hajdu keze alatt holnap fog kikristályosodni.

LENGYEL LÁSZLÓ

SZENTE IMRE

IDEGEN SZAVAK

IDEGEN SZAVAK ÁRADATA észlelhető a magyar értekező-vitatkozó próza nyelvében, az igényesebb sajtótermékek nyelvében, a finomabb társalgási nyelvben. De melyik sajtótermék nem tartja magát igényesnek, melyik társalgás nem törekszik nagyobb finomságra? Ezért a ragály hihetetlenül gyorsan, ellenállás nélkül terjed. A magyar nyelv s a nyelvet használó magyarság, úgy látszik, könnyen és szívesen befogadja az idegen szavakat, hangtestüket megemészti, sajátos — az eredetivel nem mindig teljesen azonos — jelentéskört és stílusértéket ad nekik. ("Asszimilálja" őket — mint mondani szokás.)

Az idegen szó valósággal nyomakodik az ember tollára, ha ír, nyelvére, ha beszél. Megvallom, én sem vagyok kivétel. Sokszor rajtakaptam már magamat, különösen ha társalgás közben gyorsan s nyomatékkal akarok mondani valamit, már ki is mondtam az idegen szót. A megfelelő magyar szó csak némi keresgélés, mérlegelés, válogatás után illik bele mondatomba, gyakran csak úgy, hogy változtatnom kell a mondat szerkezetén is valamit, pl egy igevonzaton. Írásban természetesen könnyebb az idegen szót elkerülni : a gondolkodás előtte járhat a lassú tollnak. De figyelemre és elhatározásra ekkor is szükség van.

Nem az élő idegen nyelvek hatásáról beszélek. Természetesen ez is nagyon erős lehet, különösen olyan magyaroknál, akik idegenekkel dolgoznak együtt, akiknek munkája megköveteli, hogy folyton ugyanazon az idegen nyelven beszéljenek, olvassanak, írjanak. Én nem vagyok ebben a helyzetben. Bár Svédországban élek, a svéd nyelv aligalig hatolt be agyamnak azokba a fiókjaiba, amelyekben anyanyelvem szavai, fordulatai vannak elraktározva. Ellenben, úgy látszik, ugyanezekben a fiókokban, elsősorban persze azokban, amelyekben az értekezésekhez, szellemi társalgáshoz való elvontabb szavak készleteit tartom, nemcsak magyar szavak lapulnak, hanem meglehetősen össze vannak keverve idegen, elsősorban latin eredetű "nemzetközi" szavakkal.

PANASZOM TEHÁT nem a külföldi magyar különös helyzetéből fakad, hanem a mai magyar értelmiségével azonos, bárhol él is, Magyarországon vagy Amerikában. Ha valaki Pesten tollat vesz a kezébe ugyanazért az ügyért, amelyért én most tettem, az ő tollhegyére ugyanaz a szó tolakodik makacs szemtelenséggel, amelyik az enyémre : "akció". Igen, akciót kellene indítanunk az idegen szavak ellen. Természetesen az "akció" ellen is : mozgalmat. No, nem valami harcikürtfúvásos, kardcsörtető, ellenfél-átkozó mozgalmat, nem boszorkányüldözést. Nem a piacnak, hanem a cellának ; nem másokra kényszerítve az eszmét, hanem magunkon kipróbálva s példánkkal hatva.

Kedvet kellene ébresztenünk magunkban és másokban a feladathoz ; nem a harcos, hanem a mindenkiben lappangó játékos ösztönhöz szólni. Hívjuk ki önmagunkat és egymást versenyre : ki tudjuk-e okosan, világosan és tömören fejezni gondolatainkat idegen szavak nélkül is? Már csak a próba kedvéért is : csonkul-e nyelvünk, ha kiiktatjuk belőle az idegen szavakat? ("Próba" már nem idegen, meghonosodott, akár a "cella".)

Megvallom : a terv kissé megijeszt, felelősséget érzek. Nem kell-e nagyon mélyre vágnia a műtőkésnek, kiheveri-e a nyelv ezt a beavatkozást? ("Operáció" helyett mondtam.) Az idegen szavaknak, ha egyébként nélkülözhetők volnának is, stílusértékük van, helyesebben : lett, mert adtunk nekik. Hiszen csak volt rá okunk, mikor először alkalmaztuk őket, s ha ma is a nyelvünkre-tollunkra szaladnak, tiszta lelkiismerettel mondhatom, legalább magamért jótállhatok : nem a "műveltség" szenvelgése, fitogtatása vezet.

Lapozgatom egy régebbi írásomat, melyben sajátos külföldi-magyar nehézségeink ("problémáink") foglalkoztatnak. Ilyen szavakat találok benne : diagnózis, terápia. Kiiktatnám-e őket? Olyan szépen ülnek a helyükön, olyan jó összhangban vannak a környezetükkel, olyan találóak, olyan "pótolhatatlanok". De ha annak idején "látlelet"-et és "gyógymód"-ot írtam volna helyettük, eszembe se jutnának, nem hiányoznának. Így hát nélkülözhetetlenségük csak látszólagos, merő káprázat ("optikai csalódás").

S így vagyunk majdnem minden idegen szóval, mely nem érzékelhető dolgot, tárgyat ("konkrét" dolgot) jelöl. Nem mindegyikkel azonban : "tragikus hős", "katarzis", "tragédia", "dráma" — ezeket nemigen tudnám helyettesíteni. Itt már újrafogalmazásra lenne szükség; ez azonban csak m o s t többletmunka, a k k o r nem lett volna az.

DE NEM AKAROK TÚLOZNI : ez már valóban sok volna, s valóban a játék-fejtörő határait súrolná. Ilyesféle szavak nélkül emelkedett prózát írni körülbelül olyan vállalkozás, mint hosszú mondatokat írni csupa e magánhangzóval. Meg lehet tenni, nyelvünk sok mindenre alkalmas. De magam is azt mondom : ne tegyük.

Hanem ami sok, az sok. Miután sepertem egy kicsit a magam házatáján, feljogosítva érzem magamat arra, hogy átsandítsak a szomszédaiméra s megdöbbenjek azon, amit ott látok. Meg kell állapítanom hogy méltatlankodásom még akkor is jogosult, ha felbosszantott szomszédaim az én portámon is ki tudnak pécézni néhány idegen szót. De nagy különbség ám, hogy oldalankint kettőthármat vagy mondatonkint ugyanennyit !

Példáimat vehetném most, természetesen, a külföldi magyar újságokból, folyóiratokból is, közelebb maradva így a magam portájához. Hogy mégsem ezt teszem, annak az az egyszerű magyarázata, hogy éppen egy hazai lap, az "Élet és Irodalom" egy cikkét olvasva találtam szemben magamat az idegen szavaknak azzal a hatalmas áradatával, amelyről első mondatom szól s amely ezt az egész gondolatsort, valamint egy védekező-mozgalom ötletét sugallta (nem "inspirálta").

Eljutnak-e ezek a sorok haza, elolvassák-e azok, akiknek e gondolatokat szelíd figyelmeztetésül szánom, akiket itt mintegy a "párbeszéd" (dialógus) jegyében versenyre hívok. Nem tudom. Azt sem tudom, milyen lenne cikkem fogadtatása ("reakciója"), ha elolvasnák. De még ha — a legrosszabbat feltételezve — megharagudnának is az illetékesek, és ellenérvül gyorsan böngészni kezdenék a külföldi magyar sajtót idegen szavakért, ezt se bánnám. Sőt. Közös ügyünk, közös eszközünk, közös kincsünk : a magyar nyelv csak hasznot húzna minden ilyen szóváltásból.

Persze, olyanok is lennének s bizonyára külföldi magyar olvasóim között is lesz olyan, aki csak legyint s közbevet egy kérdést ; Miért olyan nagy baj az idegen szavak, főleg az ún. nemzetközi szavak használása? Hisz ezek már széltében-hosszában ismertek, megvannak nemcsak a magyar nyelvben, hanem szinte minden európai nyelvben, ezért az európai műveltség közösségébe kapcsolnak be minket és nyelvünket. (Nem "kultúrközösség"-be !) Azonkívül összekötik a mai magyar prózát a tegnapival : Jókai, Mikszáth nyelve, de még Móra zamatos magyarsága sem szenvedett különösebb kárt azáltal, hogy elég sűrűn használtak idegen szavakat, s mennyire jellemzőknek találjuk ma ezeket stílusukra, valamint az ábrázolt korra, emberekre.

NEM AKAROK MOST mélyebb vitába bocsátkozni ezzel a nézettel. Sok igazság van benne : a szépírónak különben is, akár a költőnek, sok minden meg van engedve, amit az értekező-próza írójának illik elkerülnie, így pl. idegen szavak alkalmazása párbeszédekben jellemzésképpen, sőt olykor talán a közvetlen előadásmódban is a stílus színezésére. Azonban még a szépíró is megfontolhatja a régi, jólismert ellenérveket : hogy az idegen szó legtöbbször magyart szorít ki vagy szegényít azáltal, hogy jelentését vagy alkalmazását korlátozza ; továbbá hogy a stílusérték — mint már említettem — legtöbbször csak képzelet dolga.

A legnyomósabb érvül azonban újra csak ezt ismétlem : minden a számon, az alkalmazás gyakoriságán múlik. Alkalmazza csak a mai író is, akár a régiek közül sokan, az idegen szavakat mintegy változatosság kedvéért, fűszernek, mazsolaszemek gyanánt, csak ne fojtsa azok tengerébe a magyar szavakat. Sok függ aztán attól is, milyen idegen szavakat alkalmaz az író.

Vegyük például az "Élet és Irodalom" aug. 14-i számából Urbán Ernő algériai jegyzeteit. Használ ő is idegen szavakat közel újságlapnyi beszámolójában, azonban nem bántóan sokat. Ilyeneket : garantál, terror, zóna, pavilon, mentőakció, hisztéria, pánik, monumentális, modern, technológia, séma, államkassza, kulturális, taktika, bázis, kartell és még néhány ; természetesen csak a szándéktól függ, hogy ezek száma is megcsappanjon.

Veres Péter jugoszláviai útijegyzeteiben sincs számra sokkal több idegen szó, mégis jobban szembe tűnnek : több köztük a könnyen helyettesíthető s talán a kissé fellengzős is : tudományos képű szavak egy csevegő stílusú beszámolóban : vegetatív, profil, anakronisztikus, kuriózum, zsurnalisztikai, szituáció, kollektivizmus, misztifikál, realitás, reális, migráció, probléma, humanizmus, nosztalgia, turisztikai parazitahad, reflex, nihil. Vannak továbbá pestiesen népies szavai is : giccskék, rumli, presszó, büfé.

IGAZIBB MEGDÖBBENÉST vált ki azonban némely könyvismertető, bíráló, vitatkozó cikk.

Koroknai Zsuzsa fél oldalnál alig valamivel hosszabb írásában (aug. 21.) mintegy nyolcvan idegen szót számláltam meg. Így kezdi például : "Régóta vallom, hogy az esztétika, mint a humán tudományok egyik ága, maga is nagy szakértelmet, speciális képzettséget igénylő konkrét tudomány." Ezt az értelmetlenségig semmitmondó nyilatkozatot természetesen az idegen szavak lennének hivatva megszépíteni. Vagy ezt az önmaga körül keringő meghatározást : "A jó vita természetéhez hozzátartozik a polémia..." A továbbiakban csak úgy nyüzsög a sok információ, reflexió, koncepció, interpretál, korrekció, politikai deklaráció, szektás-szubjektivista kritikai gyakorlat, publikáció, kritérium, burzsoá ideológia, konzervatív giccs, bulvár-művészet, szentimentalizmus, apológia, lakáskultúránk, pesszimisztikus, a polgári ideológia konzervatív-apologéta áramlatai, idill, tézis, dimenzió, konkretizál, statikus, reprodukál, a művészet ismeretelméleti specifikuma ; egzisztencialista, misztifikáló, irracionalista irányzatok stb.

Egy kis vizsgálat meggyőzött arról, hogy az idegen szavak felbukkanása, sőt halmozása bizonyossággal várható minden esetben, valahányszor a mondanivaló zavaros, a fogalmazás homályos, a hang kioktató, elítélő.

Faragó Vilmos kb. másfél hasábos könyvismertetése (aug. 21.) mintegy 45-50 idegen szót tartalmaz. Ebből sok esik az ismételgetett "arisztokrata, szocializmus, kapitalista, politika", stb. szavakra, de böven jut ilyesmire is : kultusz, memoár, korrigál, reflex, reprezentál, realitás-érzék, familiáris, kritérium, konszolidáció, norma, etap-érzék, sikk, legradikálisabb bírálat (miért nem "legszigorúbb" ?), szociális demagógia, brutális nyíltság, antidemokratikus stb.

Ugyan ő egy másik hasonló terjedelmű könyvismertetésben "csak" kb. 35 idegen szót használ. Ilyeneket : szolid jóízlés, illúzió, illusztrál, direktben való kommentálás (magyarul : az író saját megjegyzései, közvetlen gondolatközlés), "a visszaidéző szerkesztéstechnika vonzóerejét a technika primitív alkalmazása gyengíti" (magyarul : a visszaidéző szerkesztésmód vonzóerejét e módszer — vagy fogás — ügyetlen — vagy : esetlen, balkezes, kezdetleges — alkalmazása gyengíti) ; "az ízlésnormák hosszú ideig aszinkronban lesznek még a társadalmi fejlődéssel" (magyarul : a közönség ízlése még sokáig a t. f. mögött marad vagy kullog) ; "a sznob-igények gáláns szolgálata" kell a bíráló szerint ahhoz, hogy egy könyv "best-seller" (közönségsiker?) legyen ; szuverén világ, valóságidéző atmoszféra, rusztikus, motivál, intonál stb.

Bor Ambrus a "Mai svéd elbeszélők" c. új gyűjteményt ismerteti egy keskeny teljes hasábon (aug. 14.) Jó az ismertetés, kellemes az előadásmód, de miért az a sok idegen szó? Flóra, fauna, egzotikus, kultúrtárs, klíma, kontúrtalanság, kipreparáltság, sterilitás, sterilizál, krízis, kontrasztalanság, szubjektív, poén, produktum, hogy csak az "öregjét" említsük.

Simon István költőnek jobb, mint prózaírónak : prózájában nehézkesen, csikorgóan, kényszeredetten fejezi ki magát. (Bizonyára a múzsa bosszúja ez : büntetés a jópont-szerző szorgalmi feladatok elvállalásáért). Darálójában a homok roszogása mellett sűrűn hallatszik az idegen szavak kavicsainak reccsenése : tipográfus, tükörformátum, vizuális, habitus, kulturális forradalmunk, propagáltuk, a kiadás kultúráltsága, sznobizmus, szecesszió, vitrin, kultusz, fórum, kultúránk, tipográfiánk, ruhánk ízléses fazonja stb. (Figyelmet érdemelnek a pöffeszkedő birtokosnévmások is).

HOGY EGY IRODALMI LAP cikkíróli, munkatársai ilyen gátlástalanul tömik teli írásaikat idegen szavakkal anélkül, hogy valaki is szót emelne ez ellen, bizonyság arra, hogy a dolog divatban van, hozzátartozik az újságírás levegőjéhez, műhelyfogásaihoz. Továbbá arra, hogy a nyelvtisztasági törekvések viszont nincsenek divatban, az avíttság láthatatlan bélyegét hordják magukon, tegnapízűek egy folyvást és erőltetetten a holnapért lelkendező világban. Maga az Értelmező Szótár is csak óvatosan kifogásol : a felvett idegen szavaknak csak kb. nyolcad részét látja el a megbélyegző csillaggal, főleg a köznapibbakat és a helytelen értelemben használtakat. Koroknai cikkének föntebb felsorolt idegen szavai pl. a szótárban csupán stílusminősítéseket és szakjelzéseket kapnak. Ezért egyébként a szótárt alig érheti gáncs : az ő dolga nem a bírálás és kifogásolás, hanem a nyelvi tények számbavétele. Ahhoz meg éppenséggel, hogy az idegen szavaknak egy cikkbe zsúfolását kifogásolhassa, nincsenek is eszközei a szótárnak.

Nagyobb baj azonban, hogy a nyelvtisztasági törekvések — úgy látszik — megrekednek a "hivatásos" nyelvészkörökben, a szótárakban s a pár nyelvészeti folyóiratban. Nem hatják át a népszerű-tudományos irodalmat, a szélesebb közönségnek szánt folyóiratokat, lapokat, a napi sajtót, az iskolát, a továbbképzés közegeit.

Sőt. Divatról beszéltem az előbb, most megismétlem : szinte dicséretes, hogy ne mondjam "vonalas" dolog az idegen szavak használata. Jó pontnak számít, ha valaki egy felszólalásban "komplexen" látja a dolgokat. Ez a szó csodálatos varázsú lehet arra is, aki mondja, arra is, aki hallja. Csak ez magyarázhatja népszerűségét. Az "Élet és Irodalom" egyik cikkírója is a "művészetek komplex-tanításáért" emel szót, majd a tudományok, művészetek "komplex adagolá"-sáról beszél néhány sorral lejjebb. A pártsajtó olyan sűrűn emlegette — 1956 után — a "huligánok"-at, hogy végül valóban lettek igazi huligánok is, s ma már — úgy látszik — széles ama hazában nincs több csibész, csirkefogó, gazember, himpellér, akasztófáravaló, betyár, vagány — csupán huligán van. Az "Élet és Irodalom" egy riportjában egy falusi lány mondja : "Minden férfi huligán."

Hanem a pálmát egy másik riport falusi asszonya viszi el, aki folyton a labdát rúgó kisfiát szidalmazva így dohog : "Egészen eldeformálódott a cipője." A fültanú író somolyogva megy tovább, alig bírva titkolni örömét a nép ilyetén "emelkedésén", s töprengve kérdi magától : "Honnan tanulta? Istenem, honnan tanulhatta ?"

NEM HISZEM, hogy ok lenne az örömre, s hogy azoknak, akiktől tanulta, okuk lenne a büszkeségre.

KRISTÓF ÁGOTA

Őszi fényben

Itt az emberek már olyan boldogok
hogy nem is szeretnek
beteljesültek nincs szükségük
egymásra istenre se
reggel kiülnek fényverte házaik elé
s estig várják a halált

Senki sem jön
vissza a megalázott barátok közül
tedd homlokomra csillagát
könyörtelen szemednek
még nem akarok kihűlni vár a széltépte város
és rám vársz te is a fáradt őszi fényben

Ez a fény megsápasztja az arcod
ez a fény hasonlít a halálra
téged is ez a fény hozott ide
s az októberi esték fekélyes szomorúsága

Vársz a ferde fényben
egymásra dőlnek a házak
a szél az ősz tépi a várost
zárt ajtók mögött a halálra várók
alszanak már boldogan türelmesen.

FORRAI ESZTER VERSEI

Ősz

Sistereg a csend
Dalba kezd, halad
És megfog a csend
Már előttem az ősz,
A kupacokban sárgán és pirosan
virít a levél,
Sistereg a csend,
A fa megrázza testét,
Csupaszon vár
Míg ráadja köntösét
A közeledő tél.....

Faágak tánca

Megtörten hajladozó
faágak tánca
esőzene altatta levelek.
Olvashatatlan kusza erezet,
Gyökértelen törzsre
kés faragott betűt —
Nézik nem értik szomorú arcod
Sorod levélerezet,
Faágak tánca volt.

Kendőzötten

Kendőzötten ért utol a reggel
Kilincsemről levertem a harmatot
Virágos takarómról a virágokat
Etetni akartalak
Gyermekem voltál
Ébredéskor homlokoncsókoltalak
Zilált hajad szertehullott
Könnyű sietős léptekkel körültáncoltalak

LÁNG LÁSZLÓ

ÚTITÁRS

Walter rosszkedvűen, álmosan ébredt. Legszívesebben a fal felé fordult volna, hogy még néhány órát aludjon. Néhány órát? Inkább éveket. Átaludni a változások, a bizonytalanság, a szorongás időszakát. Meddig fog tartani, amíg világosan lehet látni ? Hetekig, hónapokig, évekig ?

Az altatót, amelyet hajnali fél négykor vett be, most kezdte érezni. Jobb lett volna átvirrasztani az éjszakát. Ez a néhány óra kierőszakolt álom nem éri meg a mázsányi követ, amely a fejét nyomja.

A forró fürdő és a méregerős kávé sem oldott meg semmit. Valamivel világosabban látott, de pokoli rosszkedve, idegessége még csak fokozódott.

— Ki nem lenne ideges a helyemben — gondolta, amikor beszállt a kocsiba. A sofőr, aki megszokta, hogy ura barátságosan üdvözli, meglepett oldalpillantást vetett rá, miközben kinyitotta a "Mercedes 300" ajtaját. Az államtitkár még csak egy fejbiccentéssel sem válaszolt mély meghajlására.

A gépkocsivezető sejtette, hogy utasa nem indokolatlanul rosszkedvű. Ő is látta már az újságokat és bár nem tudta — senki sem tudhatta — mit jelentenek az újabb változások, mégis, mint a Reich legtöbb polgára ezen a napon, úgy vélte, sok jót nem jelenthetnek.

Grunewald felett felhők gyülekeztek.

— Esik a városban ? — kérdezte a sofőrtől Walter, aki már megbánta, hogy barátságtalan volt és hirtelen szükségét érezte, hogy a saját hangját hallja és egy másikat, amely válaszol rá. Mintha bizonyítékot keresett volna, hogy létezik, még kérdezhet és még válaszolnak neki.

A gépkocsivezető, aki minden reggel Berlinből jött ki érte a szolgálati kocsival, biztosította róla, hogy a belvárosban süt a nap.

Walter belelapozott az ülésre készített újságokba. Csak a hivatalos kommünikét közölték, amelyet már az előző este sugárzott a rádio és a televízió :

"Hermann Göring, vezér és kancellár, a Német Nemzeti Szocialista Munkás Párt tegnapi vezetőségi ülésén közölte, hogy lemond a párt vezetéséről. Az este 18 órakor összehívott kormányértekezleten bejelentette, hogy mint kancellár és hadügyminiszter is benyújtja lemondását. Hermann Göring visszavonulását a párt és a kormány éléről magas korával és megromlott egészségi állapotával indokolta."

Ettől persze senki sem lett okosabb. Walter sokkal többet tudott, hiszen meghívottként, útitársként jelen volt a pártvezetőség drámai ülésén, ahol leszavazták és lemondásra kényszerítették a Führert. Tudta, hogy külpolitikai vonalvezetését és merész, de balsikerű gazdasági reformjait egyaránt a szemére vetették. Tudta azt is, hogy a Reichswehr és a Sicherheitspolizei vezetőinek nem kis szerepük volt a lemondás kikényszerítésében.

Rendes körülmények között az utódok személyéből lehetett volna következtetni arra, hogy mit hoz a jövő. De ezek az utódok!

Próbálja meg valaki kitalálni, mit jelent az, hogy a párt vezetését Schmidt, egy alig ismert funkcionárius, a hamburgi pártszervezet eddigi főnöke vette át, a kormányét Ahlers, aki közgazdasági szaktekintélynek számított, de politikai múltja alig volt, a hadügyminiszteri tárcát pedig Speidel, akiről soha senki sem tudta, hogy mit forgat a fejében. Ha egyáltalán forgatott valamit.

Ahogyan a város központjához közeledtek, a forgalom egyre sűrűbb lett és a sofőr félénken néhány megjegyzést tett a közlekedésre. Az államtitkár nem válaszolt. Nem hallotta, nem látta, mi történik körülötte. Túlfeszült idegei lázas sebességre kapcsolták át fáradt agyát, amelyben feltevések, következtetések, rémképek és remények kergették egymást.

Abban biztos volt, hogy a Schmidt-Ahlers kettős szereplése rövidéletű lesz. De ki jön utánuk? A mérsékeltek ? Minden marad a régiben és a göringi vonalat fogják követni Göring nélkül ? Globke, Hess, Dönitz, vagy az örökös Schacht, aki eddig minden változást átvészelt?

Vagy előbújnak azok, akik a dehitlerizáció elől az árnyékba kényszerültek ? Himmler ? Goebbels ? Müller ?

Lehet, hogy a Sicherheitspolizeit megint Gestapónak fogják hívni ? Hogy Göring hiába lőtte le saját kezével Eichmannt, volt munkatársai folytatják véres munkáját ? A bujkálások és hajnali csengetések kora tér vissza, a hitleri tisztogatásoké, a kirakatpereké?

Az mindenesetre rossz jel, hogy a pártvezetőségi ülésen, egyebek között a japánokkal való viszony megromlását vetették Göring szemére. És bár több szó esett a gazdasági kérdésekről, mint a külpolitikáról, kétségtelen, hogy nem a nehézipar válsága, vagy a mezőgazdaság problémái okozták Göring vesztét.

Hogyan reagál vajon a külföld ? — jutott hirtelen eszébe. A semlegesek, a barátok és az ellenfelek ? Rászólt a sofőrre, hogy álljon meg egy utcakereszteződésnél. Kiszállt és átült előre.

Először a luxemburgi adóra kapcsolt. Ez fontos volt. A japánok egyetlen európai csatlósállama csak a Tokióból kapott jelszavakat szajkózza. Az ő reakciójuk, a japánok reakciója.

A luxemburgi kommentár tartózkodó volt : "Hermann Göring, az amerikai imperialisták barátja, a nemzeti szocializmus árulója, Franco reformideológiájának követője, eltűnt a politikai porondról. A német nép dühe elsöpörte. Ez még azonban korántsem jelenti azt, hogy az új német vezetők visszatérnek a harcos faji politikához, a nagy Hitler eszméihez. Mielőtt a két nagy nép s a német és a japán testvérpárt között ismét helyreáll a régi barátság és együttműködés korszaka, a német vezetőknek be kell bizonyítaniuk, hogy nem göringizmust kívánnak csinálni Göring nélkül."

A csatlósállamok adói — Walter egymás után kapcsolt az oslói, a brüsszeli, a budapesti és a londoni állomásokra — csak a hivatalos német jelentést közölték.

Csupán Párizs, igen, megint egyszer Párizs mert önálló véleményt nyilvánítani. Tixier-Vignancour miniszterelnök és pártvezér ezen a reggelen nyolc órakor bocsátott vízre Toulonban egy új hadihajót és felhasználta az alkalmat, hogy beszédében két mondatot szóljon Göringről, "a francia nép nagy barátjáról, a népek közötti békés együtt élés úttörőjéről".

A hivatalos Washington hallgatott, de a svájci adók ismertették néhány amerikai lap vezércikkét.

"Minden valószínűség szerint — írta a "New York Times" — Schmidt és Ahlers éppen úgy átmeneti megoldást jelentenek csak, mint ahogyan Hitler halála és Göring uralomrajutása között Bormann, Jodl és Rosenberg csak rövidéletű epizódszereplők voltak. Egy biztos : a kitűnő egészségi állapotban lévő, egészségtől viruló, jovíális Hermann éppen olyan kevéssé magas kora miatt mondott le, mint ahogyan nem véletlen, hogy a változások a küszöbön álló berlini nemzetközi pártkonferencia, a nemzeti szocialista testvérpártok kongresszusa előtt következtek be. A német-japán ideológiai konfliktus és az ezzel összefüggő békés együtt élés maradnak a nagy kérdőjelek."

A "New York Herald Tribune" különkiadásából ezt idézte a zürichi rádió :

"A háború befejezése, a német-amerikai különbéke, Oroszország felosztása és megszállása óta a világpolitika egyik legélesebb válságát élhetjük meg a közeljövőben. Ha Németország visszatér a hitleri vonalhoz, a hidegháborús politikához, a békés együtt élés jelszavát rövid pillanatok alatt visszadobják abba a lomtárba, ahol jól megférnek egymás mellett a nácik gyakran váltakozó és egymásnak ellentmondó jelszavai."

"Ne feledjük — írja a lap borúlátó berlinológusa —, hogy amiként a japánok a megszállt Kína hatalmas területeit egyfajta biztosítéknak tekintik az atomveszély ellen, a németeknek is módjukban van a volt Szovjetunió hatalmas sztyeppéit egyre inkább németekkel népesíteni be és ilyen módon csökkenteni a germán fajta teljes kipusztulásának veszélyét. Ezt a megoldást nem mi találtuk ki : Hitler mondta 1953-ban, közvetlenül a halála előtt."

Walter kikapcsolta a rádiót és karórájára nézett. Még tizenegy óra sem volt és csak délre idézték be a pártközpontba. Eredetileg még be akart menni hivatalába, de hirtelen rádöbbent, hogy semmi kedve sincs találkozni munkatársaival, mielőtt az új pártvezér fogadta volna. A Külügyminisztérium nyilván éppen olyan lázas szorongásban él, mint minden más közhivatal. Talán kérdeznek is tőle és ő nem tud válaszolni.

Amikor elhajtottak a — post mortem rehabilitált — Röhm szobra mellett, hirtelen megálltak.

Walter ideges mozdulatot tett a sofőr felé, de az csak tehetetlenül maga elé mutatott.

Nagy tömeg zárta el az utat. Néhány rendőr tartotta fenn a rendet a bámészkodók között, akik egyébként eléggé fegyelmezetten viselkedtek és némán figyelték az eléjük táruló színjátékot.

A Brandenburger Tor felől, zárt rendben katonák közeledtek. Midőn közelebb értek, Walter döbbenten állapította meg, hogy a csattanó lépésekkel közeledő egység tagjai nem német egyenruhát hordanak, még csak nem is németszabásút, amilyen a csatlós államok hadseregében szokásos.

A "pufajka", amelyet az egyik, a menet élén haladó katona viselt, azután megerősítette feltevését.

1965. koraőszén, több mint húsz évvel a háború befejezése után, a Szovjetunió veresége, megszállása, megszűnte és feldarabolása után, a Vörös Hadsereg egy osztaga halad a Brandenburger Tor alatt. És a német főváros lakói minden különösebb megilletődöttség nélkül, nyugodt kíváncsisággal szemlélik a jelenetet, miközben a Sicherheitspolizei ügyel a rendre.

Az előző esti események, a félig álmatlan éjszaka és a félelem a jövőtől...

— Megőrültem ? — kérdezte félhangon az államtitkár. Egy középkorú, kövér, józan-szürke kosztümbe öltözött asszony, aki mellette állt, meghallhatta a megjegyzést, mert feléje fordult, elmosolyodott, azután kinyújtott karral egy az utcát szegélyező ház elsőemeleti ablaka felé mutatott.

Walter felnézett. Két, egymástól néhány méterre eső ablakban két filmfelvevő gépet látott és észrevette a részben az ablakokban, részben a ház előtt kék munkaruhában, vagy ingujjban sürgölődő filmeseket is.

Visszament a kocsijához.

— Mi ez ? — kérdezte sofőrjétől.

— Nem olvasta az újságban, államtitkár úr ? — csodálkozott az és szolgálatkészen magyarázni kezdte : — Már hetek óta írnak erről a TV-sorozatról. Azt hiszem az a címe, hogy "Ha elveszítettük volna a háborút", vagy valami ilyesmi. — Szemmelláthatólag habozott egy pillanatig, kell-e véleményt nyilvánítania, végül is hozzátette : — Elég hülye ötletnek tartom. Ezek a filmesek már nem tudnak mit kitalálni. Mire jó ijesztgetni az embereket ? Azt írja az újság, azért kell az ilyen film, mert a fiatalok nem tudják, mi volt az orosz terror és ha nem világosítjuk fel őket, egy napon megint felütheti a fejét... Az én fiam huszonkét éves, de nagyon jól tudja, kik voltak a ruszkik, mennyi szenvedést okoztak, hány embert gyilkoltak le a táboraikban... Nem vártam a televízióra, hogy megmagyarázzam neki.

Walter nem felelt. Megint hátul ült, behúzódva a kocsi egyik sarkába és éppen olyan kevéssé figyelt a sofőr mondókájára, mint ügyeskedésére, amellyel végül is sikerült a kocsit kihátráltatnia és egy kerülő utat találnia a pártközpont irányába.

Félfüllel azért elkapott egy-egy szófoszlányt és keserűen ismételgette magában : — Gyilkosságok, táborok, szenvedés ... Mit tudsz te, barátom, minderről ? Mintha csak Sztálinnak lettek volna táborai ! És Hitler talán humanista volt ? Auschwitz, Majdanek, Mauthausen ... mit tudtok ti erről ? Igaz, a göringi "politikai tavasz" korszakában megjelent néhány óvatos vallomás. Egyesek, a rehabilitáltak, saját szenvedéseikről is beszéltek és még a táborokról is szó esett egy-egy regényben. De mit tudnak azok, akik maguk is nem szenvedtek ? !

A barátaira gondolt, akik sohasem jöttek vissza a táborokból és börtönökből, a bujkálás és emigráció éveire. Azokra, akiket egyénileg vagy tömegesen, vagy kollektíven rehabilitáltak ugyan, de a meszesgödörben már nem sok hasznát látták ennek.

A saját sorsára gondolt, a saját mellőztetésére. És arra, hogy holnap minden újrakezdődhet.

— Megállhatok itt ? — riasztotta fel gondolataiból a gépkocsivezető kérdése. Még nem voltak egészen a pártközpont bejáratánál, de a tapintatos sofőr, aki tudta, hogy az államtitkár szereti kerülni a feltűnést, észrevette, hogy beszélgető csoportok veszik körül az épületet és a hivatalos rendszámú kocsi, az újságokból jól ismert szakállas fej, nyilván nem maradhat észrevétlen, ha a bejáratig hajt.

Az államtitkár bólintott és kiszállt. Gyalog közeledett a pártközponthoz, de így sem kerülhette el, hogy néhányan felismerjék. Amint elhaladt az izgatott vitatkozók mellett, hallotta, hogy összesúgnak mögötte : "Walter Ulbricht, a külügyi államtitkár." Még egy másik megjegyzés is utolérte : "Amíg a vörösök a kormányban vannak, nagy baj nem lehet."

A pártközpont kapujában álló katona tisztelgett. Walter is a magasba lendítette a jobb karját és nem nézve sem balra, sem jobbra, belépett az épületbe.

Ízléstelen regény

A CÍMET nem a kritikusok találták ki, felhördülés közben, hanem az írónő : Pamela Hansford Johnson saját maga. Talán azért, mert a *Dugó utca a kalaposok szomszédságában* című írásmű (1) alaposan eltér a tradicionális angol fikció óvatos, se hideg, se meleg vonalától, de lehet, hogy azért is, mert a szerző előre látta a kritikusok várható felhördülését.

Hogy az "ízléstelen regény"-ben hogyan bonyolódik a cselekmény, két okból nem szabad elmesélni. Először is azért nem, mert minden recenzió-író, aki a szóban forgó történetet elmondja, becsapja az olvasót — megfosztja az izgalomtól, ami a könyvben a váratlan fordulatokat, sőt, sokszor a cselekményt is jelenti ; másodszor pedig azért nem, mert az igazán bonyolult történeteket nem is az író találja ki, hanem az élet. A kritika igazi célja tehát, hogy a könyv fontosságára, a valósággal való összefüggésére, s az író mondanivalójára hívja fel a figyelmet, elsősorban. A jobb angol kritikusok — "Observer", "Telegraph", "Times Literary Supplement" — munkatársai is ezt tették, de közben azt kiabálták (magyarra fordítva az angol vérmérsékletnek megfelelő szövegeket) *"Nem igaz"*, *"Nem így van"*, *"Csal"* ésígytovább.

MI TÖRTÉNT tulajdonképpen a Dugó utcában ? A Dugó utcában emberek éltek és élnek, akik részt szeretnének venni az *Élet*-ben (ahogy ezt Ady mondta volna nagybetűvel), ha hagynák őket. Nevük : Miss Martin, Pringle Milton, Tom Hariot, Doncan Moss, Cosmo. Foglalkozásuk, hogy régi pesti zsargonnal éljünk : "sóherek". Ez persze nem elég a boldogsághoz ; pénz is kellene, meg posztó. Pénzt szerezni nehéz, mert a pénz a hatalmasok, az *érdekeltségek*, a *szórakoztató ügynökségek*, a *gyárosok*, stb. kezében van. Marad az egyéb : vagyis élni kell úgy, ahogy lehet, szeretkezni, inni, lerészegedni, *verseket szavalni* (hallatlan merészség!), jól enni és ha lehet, valamilyen áron mégiscsak pénzhez jutni. A "csórók" egyike elhatározza, hogy — mert a dolgok csaláson épülnek — csalni fog, vagyis olyan borzalmasan rossz darabot ír, amit ha előadnak, a közönség kivonulna a színházból, tehát botrány lesz. A darab címe : *"Egy pöttyös rákocska"* s minden történik benne, aminek az ízlés szabályai szerint nem lenne szabad megtörténnie. Vagyis : a szereplők egymást a legilletlenebb helyeken rugdossák összevissza, a színpad közepén egy W.C. áll, a szereplők összefüggéstelenül ordítoznak, vagy a rendezői utasítások szerint nyíltan kegyetlenkednek.

A darab (természetesen) óriási siker lesz (kasszasiker), mert a rendezőtől a díszlettervezőkön keresztül a kritikusokig mindenki benne van a buliban, s mert a közönség mindent bevesz, amit elétálalnak. A premieren az író azt várja, hogy a csalást — vagyis az ízléstelenséget — leleplezik, s miután ennek az ellenkezője következik be, mániákusan ordítozni kezd, hogy *A király meztelen!* Vagyis, a darab rossz, és akarattal az. Lehurrogják és kivezetik. A *Pöttyös rákocska* mindenkinek tetszik (négy hétig), kivéve "két személyt, akik előadás közben kisétálnak a nézőtérről. Az egyikük egy Jolantha nevű lány, a másik egy orosz kereskedelmi delegáció vezetője, akit valamelyik *szervező ügynökség* tévedésből vitt be az előadásra."

NEM CSALTUNK, valóban csak a bonyolult történet egyik — de legjellemzőbb epizódját mondtuk el. A neves angol kritikusok viszont kórusban kiabálják még ma is (négy hét elteltével) a *"Nem igaz"*-at, s erről csupán annyi jut az ember eszébe, hogy : *az kiabál, akinek a háza ég.*

K. T.

(1) Pamela Hansford Johnson : Cork Street, next to the Hatters — a novel in bad taste. London, Macmillan, 1965.

Ó, a szép állás !

HA DRÁMAÍRÓ LENNÉK, nem tudnék ellenállni a kisértésnek, hogy — mint Beckett, Ionesco s a legifjabb amerikai szerzők iskolájának követője — színpadra ne dolgozzam nemrég átélt, nem éppen szalonképes élményemet. A párizsi Porte Dauphine metroállomás folyosóján lévő toalettfülkék előcsarnokában történt. Amikor beléptem, legnagyobb meglepetésemre a felügyelőnőt zokogva találtam. Nem törődve a vendégekkel, csak sírt és sírt. Időnként fel- feljajdult : "Oh, la belle place!" "Une si bonne situation!" (Ó, a szép állás! Micsoda jó egzisztencia!) Mikor kissé magához tért, megérezve, milyen rokonszenvvel figyelem kétségbeesését, némán felém nyújtotta a kezében szorongatott irást. Az okmányból kitünt, hogy a párizsi születésű, hatvannyolcéves, Butillon Jozefint, a tizenhatodik kerületi, 37-es számú "Mosdó és öltöző" kezelőjét, jövő év január elsejétől áthelyezték — azonos minőségben és anyagi feltételekkel — a Belleville-i kerület 74-es számú helyiségébe. Mielőtt vigasztalni kezdtem volna, szavaim elé vágott.

— Igen, tudom mit akar mondani. Hogy semmit sem vesztek, hisz a fizetés ugyanaz. A nyugdíj és a betegsegélyző jogosultság is. De nem a borravaló! És nem a közönség! Mert az itteni — nemcsak a törzsvendég, de még az átjáró turista is — egytől egyig finom úri kliens, öröm kiszolgálni. Elbeszélget velem, beavat a magánügyeibe. Tizenöt éve vagyok itt, a meghitt érintkezés barátságot teremt. A régiek között egy exminiszter is van, szegény nagybeteg volt, és mielőtt átesett a prosztata operáción, naponta ötször-hatszor is beszaladt hozzám; amióta rendbe jött, előfordul, hogy csak üdvözölni jön be. Nagyot fog nézni, ha meghallja, hogy kitettek ; talán ő még segithet rajtam. Tudja, hogy mit érek. Gyakran tréfálkozott, hogy megérdemlem az idegenforgalmi hivtal "mosolydíját". Mert, tetszik tudni, hogy rendes körülmények között engem csak mosolygós arccal lát a vendég, ez is hozzájárul, hogy itt, úgy is mondhatnám, lelkileg is megkönnyebbül. Erre egyébként egy angol hölgy tanitott meg. Sok angol kliensem van, hisz annyi teát isznak ... Nem győznek dicsérni. Mert nemcsak a tisztaságra ügyelek, de a kényelemre is, a luxusra. Hamutálca, rózsaszín papir, fenyőillatositó. Valóságos paradicsom. Belleville : pokol. Tudom, ott voltam gyerek. Halálra dolgoztam magam, hogy kikerüljek onnan és most, hogy révbe értem, öregségemre vissza akarnak taszitani.

TALÁN már csak az idős angol arisztokrata nemzedék ragaszkodik úgy osztályhelyzetének kiváltságaihoz, mint Jozefin néni. Kigyótbékát kiáltott még a "belleville"-i "söpredék"-re : tolvajok, csalók, gazemberek ; nemcsak a jó nevelésről, illemről, modorról nincs fogalmuk, de el fogják lopni azt, ami a kezük ügyébe akad, szőnyeget, villanykörtét, takarítószerszámot, mindent ; trükkjeik vannak a fülkék automata rendszerű ajtóinak a kinyitására, hogy megússzák a fizetést ... Észrevétlenül távoztam. Szégyelltem magam : én eddig abban a tévhitben éltem, hogy a W.C.-felügyelőnői állás az utolsó szalmaszálba kapaszkodás válfajai közé tartozik. Revidiálnom kell ! Belleville-ben talán igen, de a Porte Dauphinenál semmiképpen!

MEGYERY SÁRI

SEMMELWEISS IGNÁC halálának 100. évfordulójáról emlékezett meg november 3-án a londoni Royal Society. Semmelweiss munkásságáról Elek Iván a londoni Szent György Kórház magyar származású professzora tartott előadást.

Irodalmi Ujság

LEHEL FERENC művészettörténész, filozófus, Csontváry Tivadar felfedezője, méltatója, 80. születésnapját ünnepli Londonban. Magyarországról 1939. elején távozott és ott azóta nemcsak teljesen elfeledték, de az Irodalmi Lexikon már 1956-ban el is temette. Legutóbb 1942-ben Londonban a Style kiadónál jelent meg kétkötetes könyve a "Philosophy of Instinct".

*

MAGYAR NÉPDALOK albuma jelent meg Bartók Béla, Kodály Zoltán és Horvath József Mária feldolgozásában, a washingtoni Occidental Press kiadásában. Az album az "Ady Records" hanglemezein szereplő 23 népdal szövegét közli magyar és angol nyelven és a lemezvásárlók díjmentesen kapják. Összehasonlító adatokat is ad az egyes népdalok gyűjtőjéről, feldolgozójáról, lelőhelyéről, hangneméről és jellegéről. Az album bevezetőjét, szintén két nyelven, Csicsery Rónay István irta. Fedőlapja Domján József alkotása.

*

A MAGYAR SZABADSÁGHARCOS SZÖVETSÉG felkérésére Richard Nixon, az Egyesült Államok volt alelnöke elvállalta az amerikai "Citizens' Committee" tiszteletbeli elnökségét, mely a magyar szabadságharc 10. évfordulójának méltó megünneplését készíti elő. Thomas Dodd connecticuti szenátor ugyanakkor elfogadta a "Citizens' Committee" elnöki tisztségét.

*

AZ ÚJ NEMZETI SZINHÁZ tervpályázatának határideje 1965. október 31-én járt le. A Magyar Építőművészek Szövetségéhez 91 pályamű érkezett, mégpedig 36 magyar, 16 szovjet, 11 lengyel, 11 kelet-német, 10 csehszlovák, 6 jugoszláv és 1 bolgár tervezőtől. A bíráló bizottság az eredmény kihirdetéséig, január 31-ig, a pályázattal kapcsolatosan semmiféle nyilatkozatot, felvilágosítást nem ad.

*

A SZEKSZÁRDI Béri-Balogh Ádám Múzeum anyagát újjárendezve, a gyűjteménytárban olyan római kori téglára bukkantak, amelyen az eretnekké nyilvánított Arius ókeresztény bizánci püspök alakjának és nevének karcolt rajza látható.

*

ÚJHÁZI EDE korának egyik legnagyobb színművésze 50 esztendeje halt meg. Nagy szerepeiről, a Crampton mesterről, Tiborcról, Pál apostolról, Shylockról, a Vízkereszt Malvoliójáról Móricz Zsigmond, Ambrus Zoltán, Hevesi Sándor írt méltatást és Alexander Bernát, a filozófus elemezte színjátszó művészetét. Sikerei, sorozatos ünneplése nem változtatta meg igazi művészi magatartását. Néhányszavas szerepeket is szívesen vállalt és olyan műgonddal, alapossággal készült ezekre a fellépésekre is, mint főszerepeire.

*

NYIKOLAJ CSUKOVSZKIJ szovjet költő és műfordító 60 éves korában elhunyt. Petőfit, Aranyt, József Attilát, Radnótit fordította orosz nyelvre.

*

LE AKARJÁK BONTATNI a tulajdonosok Párizs egyik leghíresebb színházának, az Ambigu-nek az épületét. A hírre az egész francia színházi világ megmozdult és bizottság alakult a színház megmentésére. Elnöke : Thierry Maulnier író, az Akadémia tagja, alelnöke Jean Vilar, a világhírű rendező A bizottság azt szeretné elérni, hogy az épületet műemléknek nyilvánítsák. Ezügyben André Malraux-nak, a kulturális ügyek miniszterének a támogatását kérték.

JUHASZ FERENC műveiből két oratóriumot mutatott be az Egyetemi Színpad november 13-án: A szarvassá változott fiút és Az éjszaka képeit.

*

HAMINGWAY emlékére hatalmas méretű szobrot állítanak fel a Karib-tenger partján. Az emlékművet Leicester Hamingway, az író testvére készítette.

*

MAGYAR GRAFIKAI, ipar- és népművészeti kiállítás nyílt Yokkaichiban, Japán egyik legnagyobb ipari központjában. A kiállításon Barcsay Jenő, Feledy Gyula, Hincz Gyula, Raszler Károly és Reich Károly grafikái szerepelnek. Ugyanezt a kiállítási anyagot mutatták be nyáron Tokióban is.

*

BESSENYEI GYÖRGYNEK, a magyar felvilágosodás vezető alakjának emlékére múzeumot rendeztek be Pusztakovácsiban, a mai Bakonszegen, ahol az író 1787-től élete végéig, 1811-ig gazdálkodott.

*

A MOSZKVAI CIRKUSZ, egyébként nagysikerű párizsi vendégszereplését, félbe kellett szakitani ; a lovak lázas influenzában megbetegedtek.

ASCHER OSZKÁR színművész, az Állami Déryné Színház igazgatója 68 éves korában, október 25-én Budapesten elhunyt. Színész volt, rendező, de mint versmondó alkotott maradandót. Arany, Petőfi, Babits, Karinthy, József Attila került közelebb az ő tolmácsolásában a legszélesebb néptömegekhez is. Mérnöknek készült, de már fiatal korában a magyar nyelv szolgálatába szegődött és annak egyik leghivebb és legművészibb terjesztője lett.

*

VERNE Múzeum nyílt az író szülővárosában, a franciaországi Nantes-ban.

*

A ZÖLDSZEMŰ LÁNY című angol film nyerte el a San Franciscó-i Nemzetközi Filmfesztivál nagydíját. A legjobb színészi alakításért Jean Gabint, a legjobb rendezésért Roberto Rossellinit tüntették ki.

*

PERCEPTRON a neve annak a gépnek, amelynek a tökéletesítésén lengyel tudósok dolgoznak s amelynek az a tulajdonsága, hogy olvasni tud. A varsói távirati iroda, a PAP jelentése szerint a Perceptron már ott tart, hogy a nyomtatott szövegekkel megbirkózik, de hamarosan kéziratok elolvasására is képes lesz.

MARTA WASSERMANN, Jacob Wassermann író özvegye 77 éves kofában Luganóban meghalt. Pszichoanalitikus volt, Jung tanitványa. Férjéről több visszaemlékezése jelent meg.

*

EDMOND APPIA zenetörténeti könyve "Palestrinától Bartókig" címmel a párizsi Flammarion kiadónál jelent meg.

*

A FILMPRODUCEREK nemzetközi egyesülete Stockholmban tartotta legutóbbi közgyűlését. A résztvevők tiltakoztak az egyre nagyobb számú filmfesztiválok ellen. Tiltakozásukat azzal indokolták, hogy nem tudnak annyi jó filmet gyártani, amennyivel kielégithetnék a fesztiválok igényét.

*

KISS ISTVÁN gyulai népművész 500 alakos faragásos képen dolgozik, amely a gyulai vár történetét örökiti meg.

*

FRANÇOIS TRUFFAUT, a kitűnő francia filmrendező könyvet irt ; a címe: "Beszélgetések Alfred Hitchcock-kal". A detektívfilmek koronázatlan királya most adta meg fiatal francia kollégájának az engedélyt, hogy magánbeszélgetéseiket nyilvánosságra hozza.

VÁMMENTES AJÁNDÉKCSOMAG

Küldessen svájci cégünkkel **vámmentes** ajándékcsomagot Magyarországra.

3 kg. **Dixan Univ.** mosópor, S. Fr. 18,90
3 kg. **Dash Univ.** mosópor S. Fr. 19,40
3 kg. **"Kei" spec. mosópor** (nylon, dralon, Helenca) S. Fr. 25.—
4,25 kg. **tésztaáru** S. Fr. 20.—
70 centiméter magas **alvó díszbaba**, fésülhető S. Fr. 28,50

Árak szállítási költségekkel együtt értendők. Tengeren túliaknak külön megtakarítás !

A megbizás elintézéséről minden megrendelő értesitést kap. Kérjen részletes tájékoztatót. Befizetéseket svájci franknak megfelelő bármilyen pénzegységben, nemzetközi postautalványon kérjük a következő címre :

RABA HELENE DIAMAND
Imp.-Exp.
Kehrgasse 65, 3018 BERN, Schweiz.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W. 1. Argentinában : Editorial Kárpát, Lavalle 361, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Dr. Baksa, Wien XX. Strom Str. 20. VII. 4/15. és Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hirlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Irországban : L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26 Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 3.50 Schilling, Belgium : 9 frank, Dánia : 1 korona, Finnország : 50 márka, Franciaország : 0,90 frank, Hollandia : 0,80 forint, Izrael : 60 agora, Kanada : 0,25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 0,80 márka, Norvégia : 1.20 korona, Olaszország : 90 lira, Svédország : 0.80 korona, Svájc : 0,80 frank, USA : 0.25 USA dollár, Argentina: 25 peso, Brazilia : 250 Cr. $. Minden más országban: 0.25 USA dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tizszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számitandó az előfizetéshez.

OKVETLEN KERESSE FEL A MEXICO BAZÁRT !
WIEN, II. Mexico Platz 15.
Tel. : 55-73-316
Ahol rendkívül olcsón mindent egy helyen vásárolhat !
Női és férfi divat.
Tulajdonos : LÁSZLÓ Gyula

NÓI ÉS FÉRFI DIVATÁRUK !
Mindenféle használati cikkek !
Minden beszerezhető
cégemnél, ami az Ön magyarországi hozzátartozójának vagy barátainak szükséges
MEGLEPŐEN OLCSÓ ÁRAK
ALEXANDER NOVEMBER
WIEN I. Fleischmarkt 10.
(Rotenturm Strasse sarok)
Telefon : 63-03-67

Rendelje meg
MÉRAY TIBOR
BÚCSÚLEVÉL
című regényét
19 idegen nyelvű kiadás után magyarul is kapható !
Ára (postaköltséggel együtt)
fűzve : 12 frank
kötve (már csak néhány példány !) : 20 frank
Megrendelhető a vételár előzetes beküldésével az Irodalmi Újság párizsi kiadóhivatalánál és lapunk terjesztőinél.

THE DANUBIA BOOK CO.
B.I. Iványi
ÚJ CÍME
78, Shaftesbury Avenue
LONDON W. 1.
MAGYAR KÖNYVEK
ÉS
HANGLEMEZEK

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbizhatóan. Írjon árjegyzékért és dijmentes felvilágositásért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek irójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVI. évfolyam 21. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1965. december 1.

OSZTÁLYHARC A PÁRTON BELÜL

EGYEDÜLÁLLÓ ESET : ezekkel a szavakkal jellemezte a legtöbb nyugati újság azt a sztrájkot, amely több mint két héten át megakadályozta a belga kommunista párt lapjának, a "Drapeau rouge"-nak a megjelenését. Az újságírók léptek sztrájkba, a nyomdászok szolidaritást vállaltak velük és a nem kommunista újságírók együttérzésükről biztosították őket. A munkabeszüntetésnek több oka is volt, de ott szerepelt köztük, előkelő helyen, a legklasszikusabb : a fizetésemelés követelése. Krisztus sírját sem őrzik ingyen, s úgy látszik, kommunista pártlapba sem szeretnek túlságosan olcsón írni a munkatársak. Annál kevésbé, ha a pártvezetők lényegesen jobban élnek náluk. A belga párt nem valami jelentős, néhány évvel ezelőtt ráadásul még ketté is szakadt, orosz és kínai frakcióra. A szakadás azzal járt, hogy a két pártocska még jelentéktelenebbé vált, másrészt viszont azzal, hogy vezetőiket — hűségük, illetve hűtlenségük jutalmaként — Moszkva és Peking a legkülönbözőbb kegyekben s nem utolsó sorban : anyagi juttatásokban részesíti. Röviden : a pártok kisebbek lettek, a vezetők jóléte megnövekedett. A húsosfazekak mellett azonban, úgy látszik, csak számozott helyek voltak, s az újságírók már nem kerültek a közelükbe. Mindenképpen érthető tehát a lázadásuk.

Az üggyel, hol komolyan, hol gúnyorosan, az egész világsajtó foglalkozott. Nyilván azért, mert Nyugaton játszódott le, mindenki szemeláttára. Amire a világsajtó sokkal kevésbé figyel fel, — nyilván azért, mert az úgynevezett Keleten zajlik és burkoltabb formák közepette, — az, hogy a párton belüli osztályharcnak bizonyos megnyilvánulási formái, · mutatis mutandis, a Szovjetunióban és a népi demokratikus országokban is mind erőteljesebbekké válnak. Az osztályharc fogalma Marx és Engels óta jóformán mindent elvesztett eredeti jelentéséből, s itt sem pontos meghatározásként, hanem a leegyszerűsítés kedvéért használjuk. *Egyszerűen arról van szó, hogy a párt legfelső vezetése és a párttagság között ma már nem csupán szakadék tátong, (ez egymagában nem volna új jelenség), hanem a szakadék két szélén álló két csoport, a kisszámú vezetőréteg és a viszonylag nagyszámú tagság, egyre nyíltabb bizalmatlansággal, egyre ellenségesebb érzelmekkel viseltetik egymás irányában.*

●

HADD FOGLALKOZZUNK — a sok közül — a magyar példával.

A magyarországi párt, amelyet a szovjet tankok helyeztek vissza korábbi egyeduralkodó helyzetébe, ma Moszkva legmegbízhatóbb fiókintézményének számít. Ez annyiban megegyezik a lakosság óhajaival, hogy a szovjet-kínai vitában a Kreml enyhébb vonalának a támogatását jelenti s annyiban nem, hogy a románoktól eltérően a budapesti kommunisták mindeddig a leghalványabb jelét sem mutatták annak, hogy a két óriás konfliktusát megpróbálják bizonyos függetlenedésre felhasználni. Túl azonban ezeken a külpolitikai jellegű megfontolásokon, a szovjet pártvonal hű követése óhatatlanul az ország belső életének bizonyos liberalizálódásával jár együtt. Ennek a folyamatnak a párttagság szempontjából különösen egy vetülete a fontos : az a tény, hogy a pártvezetés a múltnál fokozottabban igyekszik szakembereket bevonni főleg a gazdasági irányításba, az egykor mellőzött, félreállított és nem egyszer üldözött szakértőket igyekszik felhasználni, dolgoztatni, s odáig is elmegy, hogy vezető állásokba helyezi őket. Az ország számára ez a folyamat hasznos, — hasznosabb csak akkor lenne, ha bizonyos határokon túl a politikai dogmák nem kötnék meg a szakemberek kezét. Akkor aligha kerülne sor arra, hogy most Kállai Gyula miniszterelnöknek be kelljen jelentenie az ötéves terv kudarcát, azt, hogy sem a mezőgazdaságban, sem az életszínvonal emelésében nem tudták a nagy hangon beharangozott tervet teljesíteni. Ilyen ideális, a dogmákkal gyökeresen szakító helyzetről azonban ma még álmodni sem lehet, — a szakemberek korlátok közötti meghallgatása is eredménynek számít.

A legfőbb pártvezetők számára a folyamat nem jár pillanatnyi veszéllyel : ők hatalmi pozícióikat az oroszoktól kapták s ezekből ma csak az oroszok mozdíthatnák ki őket. Akárhány dilettáns legyen is közöttük, — s az Ég a tanúja, no meg tízmillió magyar, hogy a legtöbbjük az, — az ő állásaikat, ezeket a bizalmi beosztásokat a legjobb szakemberek sem veszélyeztethetik.

●

MÁS AZONBAN A HELYZET alacsonyabb szinten. Az a politika, amelyik azt hirdeti, hogy a szakembert akkor is meg kell becsülni, ha nem párttag, aláássa a párttagok biztonságát és tekintélyét, s talán nem követünk el súlyos hibát, ha azt mondjuk : hosszabb távon halálos csapással fenyegeti a pártot. Nem egyes állásokról van itt szó, hiszen az üzemi főmérnök vagy a vegyészeti laboratórium tudósvezetője nem fogja elvenni a párttitkár vagy propagandista állását, hanem a betöltött szerepről, a tényleges befolyásról, a helyi hatalomról. Márpedig a párton belüli osztályharcban, akármilyen paradoxnak tűnjék is ez, a legfelső vezetés egyre sűrűbben a pártonkívüliekkel igyekszik összefogni a saját, tudatlannak és műveletlennek minősített tagságával szemben. Mintha, tudat alatt és nem nyíltan megvallva, azt gondolná magában : műveletlennek és hozzá-nemértőnek itt vagyunk mi, politikai bizottsági tagok és miniszterek, — egyre kevesebb szükségünk van a hozzánk túlságosan is hasonló, de kevésbé szerencsés közkatonákra. Nem jelenti ez azt, hogy a párttagoknak ne lennének továbbra is bizonyos kiváltságaik, de hatalmuk és tekintélyük csökkenését napról napra jobban érzik és a jövőtől való aggodalom egészen pánikba ejti, vezetőikkel szemben az ellenzékiségig sodorja őket.

●

A HAZAI SAJTÓ tele van erre vonatkozó leírásokkal és panaszokkal.

"Gyakran hallani párttaggyűléseken, — írja a 'Vas Népe', (1964. december 13.) — *a komunistákkal való beszélgetéseken türelmetlen véleményeket. 'Mellőznek bennünket a tisztségek betöltésénél' — mondja egyikük. 'Véleményünk ellenére is beállították a főmérnököt, a főkönyvelőt' — hallani mástól..."*

"Megyénk jónéhány pártszervezetében éppen az kelt aggodalmat, — panaszolja a 'Csongrádmegyei Hírlap', (1965. január 22.) — *hogy az utóbbi időben mintha a gazdasági vezetők, a pártonkívüliek itt-ott kezdenék lebecsülni a pártszervezetet. A gazdasági vezetők egy része kevésbé veszi figyelembe a kommunisták tanácsait, bírálatait. A nemrégen megtartott párttitkári tanfolyamon néhányan arról beszélnek : a dolgozók körében olyan vélemények is elhangzanak, hogy 'nem sok van már a pártszervezetre bízva, nem sokat számít már a kommunisták szava'..."*

Ugyanebben a cikkben, valamivel odébb : *"Nemrégiben történt Makón, hogy a minisztériumi kiküldött jelentős átszervezést javasolt az egyik intézmény munkájában. A javaslat egyáltalán nem nyerte meg az ott dolgozók tetszését, a kiküldött azonban ezt nem vette figyelembe, sőt még a párttitkárral sem tárgyalt, mert tudta, hogy az határozottan szembeszállna elképzeléseivel. Mikor mégis szóba került, hogy jó lett volna a párttitkárral beszélnie, azt válaszolta : 'Annyit ér nekem a párttitkár, mint elefántnak a bolhacsípés'..."*

Talán felesleges is megjegyeznünk : a mi szempontunkból teljesen mellékes, kinek volt igaza az utolsó esetnél, a minisztériumi kiküldöttnek-e, avagy a párttitkárnak ; a lényeges : hogyan beszélhet ma valaki, büntetlenül, egy párttitkárról, miféle sirámokkal van tele a párttagság. Ha az előnyök fogyatkoznak, ha a hatalom csökken, ha a beleszólás joga és súlya egyre gyakrabban a zéróval egyenlő, — mire lesz akkor jó a párthoz való tartozás, a tagsági könyv : vetődik fel a párt-közlegényekben a kérdés. Óhatatlanul a sztálini idők vicce jut az eszünkbe. Az egyik üzemben sztahanovistákat tüntetnek ki. Kovács Péter vaseszstergályosnak átnyújtják a díszoklevelet ; az vár egy kicsit, aztán megkérdezi : "És a pénzjutalom?" "Ezzel a kitüntetéssel nem jár pénz" — feleli neki az üzem igazgatója. Mire Kovács Péter : "Csak a szégyen?"

●

A LIBERALIZÁLÓDÁSI folyamat, megindítóinak és végrehajtóinak eredeti elképzelései ellenére is, elég gyorsan odavezet, hogy a "párttag büszke címének" (Sztálin) legfelismerhetőbb velejárója a pártonkívüliek hol lenéző, hol sajnálkozó ajkbiggyesztése lesz. A helyzet természetesen a pártvezetőknek sem kellemes : érzik, hogy a tagok elárultaknak, sőt elárultaknak tekintik magukat és ami ettől elválaszthatatlan, lényegében hűtleneknek, a pártonkívüliekkel kacérkodóknak, árulóknak tekintik őket. Október 17-én a párt központi lapjának, a "Népszabadság"-nak is foglalkoznia kellett a kérdéssel, megjegyezve, hogy a jelenség *"már nem is elszigetelt"* és *"különböző pártrendezvényeken, taggyűléseken mind gyakrabban és szenvedélyesebben kerül szóba"*. A cikkből kiderül, hogy, igenis, *párton belüli* osztályharcról van szó : *"A nézeteltérések a kommunisták között vannak, —* írja a lap. — *Az esetek többségében ugyanis* (az egyszerű párttagok) *nem pártonkívüli vezetőket bírálnak azért, mert fenntartásaik vannak a kommunistákkal szemben, hanem fontos állami és gazdasági funkciókat betöltő párttagokat marasztalnak el azért, mert helytelenül értelmezik és hajtják végre a párt politikáját, mert elvtelen módon járnak el a kommunisták rovására..."*

A párt politikájának "helyes értelmezésével" a cikk adós marad és panacea helyett csak frázisokat ad tanácsként : jobban meg kell becsülni a kommunistákat, az állások betöltésénél jobban kell ügyelni a "megbízhatóságra". Nem tud megoldást javasolni s ugyancsak általános szólamokat puffogtat Szirmai István, a Politikai Bizottság tagja is, aki a "Társadalmi Szemle" novemberi számában vezércikkben foglalkozik ezekkel a kérdésekkel. Ebben a cikkben is inkább a helyzet felmérése az érdekes. *"Rendszeresen felmerül az a panasz, —* írja Szirmai —, *hogy a pártmunkások nem kapnak elég megbecsülést. 'Sokszor egy pártonkívüli nagyobb tiszteletben és megbecsülésben részesül, mint a pártmunkások' — mondják. Azt hiszem, hogy ez jogos panasz. Nem általános, de elég gyakori jelenség"*. S a válasz rá ? *"Nem biztosíthatunk anyagi előnyöket — más előnyöket sem — valakinek azért, mert kommunista, de jogos követelmény, hogy a közélet minden területén övezzük tisztelettel, megbecsüléssel elvtársainkat, harcostársainkat, a kommunistákat"* Nesze semmi, fogd meg jól — az egyszerű párttagok szempontjából, akik a belga "Drapeau rouge" újságíróihoz hasonlóan, bizony, anyagi és más előnyökről ábrándoznak, annál is inkább, mert akárcsak brüsszeli elvtársaik, ők is nap mint nap látják, hogy Kádár Jánosnak, Kállai Gyulának, Szirmai Istvánnak és a többi vezetőnek nem lebecsülhető anyagi és más előnyei vannak abból, hogy kommunisták.

DECEMBER 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Aczél Tamás : Háy-bemutató Londonban (3. old.)

Albert Pál : Kései bemutatók (5. old.)

Marjay Mihály Schönberg "Mózes és Áron"-járól (6. old.)

Halász Péter : Felhőkarcolók sötétben (7. old.)

Márer György : Egy negatív hős (7. old.)

Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Kritikák, Glosszák, Hírek

AZ, hogy a pártvezetés csak a szó legszorosabb értelmében vett olcsó, azaz semmibe sem kerülő tanácsokkal tud szolgálni, nem véletlen. Két út áll előtte. Az egyik a sztálinizmushoz való visszakanyarodás, amikor a párttitkárral senki sem mert feleselni, amikor igazán nem kellett szónokolni arról, hogy a pártonkívüliek "becsüljék meg jobban" a kommunistákat. Világos, hogy a párttagság mostani panaszai mögött ott lapul a nosztalgia ezek után a "régi szép idők" után. *"Vannak olyan hangok, —* írja imént idézett cikkében a "Népszabadság", — *amelyek szerint a fentebb említett torzulások nem véletlenek, hanem következményei a párt politikájának. Példaként hozzák fel az ellenforradalom előtti éveket, amikor — mint mondják — a dolog másképp volt, nem volt 'liberalizmus' a pártban..."*

A sztálinizmushoz azonban nem lehet visszatérni, egyszerűen azért nem, mert Moszkva is egyre távolodik tőle. Marad a másik út : a jelenlegi. (Ahhoz, hogy a "harmadik utat", a nemzeti függetlenség és a valódi demokrácia útját válasszák, át kellene ugraniok a saját árnyékukat.) A mostani úton viszont, bármennyit toldozgassanak-foltozgassanak is, bármilyen cikcakkokat írjanak is le a vezetők, (és cikcakkok alighanem még lesznek a szakemberek kisebb és a párttagok nagyobb megbecsülése irányában is), újra meg újra szembe fogják találni magukat ugyanazzal az akadállyal : saját tagságukkal.

●

S EBBEN, a maga könyörtelen törvényszerűségével, az az igazság mutatkozik meg, hogy az európai kommunista országok fejlődése túlhaladt a lenini-sztálini szerkezeten, túlhaladt magán a kommunista párton. E pártok kezdeti szerepéről, "történelmi szükségszerűségéről" még lehet vitatkozni, de arról már csak vitatkozni sem lehet, hogy ma Európában a fejlődés gátjaivá váltak, összeütközésbe kerültek a társadalmi haladás erőivel és ebben a konfliktusban, (marxista terminológiával : ebben a kibékíthetetlen ellentmondásban), fel kell morzsolódniok. Mikor ? A pontos dátumot csak jósok tudják megmondani. De talán érdemes a perspektívákkal kapcsolatban idézni a magyar párt egyik vezetőjének, a Politikai Bizottság tagjának, Gáspár Sándornak egy sokat elárulló megállapítását ("Társadalmi Szemle", 1964. október) : *"A pártszervezetek életében a legnagyobb gondot az okozza, hogy a mai viszonyok között nem mindig látják, milyen módon végezzék munkájukat..."* Hogyan is látnák ? Hiszen éppen "a mai viszonyok között" valójában már semmi munkájuk sincsen, felesleges kölöncöt jelentenek az ország, a nemzet életében !

A "Csongrádmegyei Hírlap" 1964. október 30-i számában a következő esetet meséli el : *"Egyik makói üzemben fordult elő, hogy egy jól dolgozó, tekintélyes munkásnak ajánlották : kérje felvételét a pártba s erre ő azt válaszolta a kommunistáknak : Nem megyek én hozzátok, hiszen úgyis felosztóban vagytok..."*

A makói munkás nemcsak jól dolgozó és tekintélyes. Előrelátó és bölcs ember is.

MÉRAY TIBOR

Az IDŐ Sodrában

A fehér lázadók

1965. november 11-én Rodézia kormánya, Ian Smith miniszterelnök vezetésével bejelentette az ország "egyoldalú függetlenségének" kikiáltását s ezzel a tettével elkövette, mint az Angol Kormány nyilatkozata is kimondja, azt az "árulást" mely példa nélkül áll az Angol Birodalom történetében. "A legtöbb nemzet életében elérkezik egy pillanat — mondotta a függetlenséget bejelentő beszédében a miniszterelnök —, amikor állást kell foglalnia az elvek mellett. Mi rodéziaiak, visszautasítottuk a békítgetés politikáját. Úgy hiszem, bátor nemzet vagyunk s a történelem hősi szerepet szánt nekünk." A valóságban aligha volt ez a helyzet, mert Rodézia volt az első ország a világ történelmében, melynek "függetlenségét" a világ csaknem egyhangú ellenszenvvel fogadta. Az ENSZ szokásos, és az újonnan függetlenné vált nemzeteket köszöntő éljenzése helyett, a Közgyűlés 102 szavazattal 2 ellenében, emelte fel szavát az "új" ország ellen. A Biztonsági Tanács felszólította tagjait, hogy diplomáciailag "bojkottálják ezt a törvénytelen, fajüldöző, kisebbségi rendszert", s Londonban Harold Wilson, angol miniszterelnök, a feszülten figyelő Képviselőház elé terjesztette kormányának szankcióit, melyeknek célja az volt, hogy az "illegális rendszer" életét olyan nehézzé tegyék, amilyenné csak lehet. Noha az angol kormányelnök nem hagyott kétséget afelől, hogy "fegyveres beavatkozásra" csak akkor kerülhet sor, ha erre az Angol Kormányt felszólítják azok, akiknek védelme szükségessé tenné e beavatkozást, azt sem mulasztotta el bejelenteni, hogy kormánya minden szükséges intézkedést megtesz, mely a törvénytelen rendszer (és nem az ország) megszüntetésére irányul.

Wilson számára nyilvánvaló volt, hogy egy "fegyveres beavatkozás" (amit egyes afrikai és ázsiai nemzetek követeltek) csupán megnehezítené a kibontakozást s ahelyett, hogy a Smith-rendszer ellenzékét segítené, inkább mögötte szilárdítaná meg azokat, akik "megosztott lojalitással" szemlélik az eseményeket. Az életbeléptetett gazdasági szankciók elég erősek ahhoz, hogy Rodézia gazdasági és kereskedelmi élete hamar megérezze hatásukat, anélkül azonban, hogy az ország többségének elviselhetetlen nehézségeket okoznának. Az angol miniszterelnök egyébként tovább is ment a gazdasági szankciók életbeléptetésénél. Mindenféle kapcsolatot megszakított a rendszerrel, kizárta a Brit Nemzetközösségből, felhívást intézett a rendőrséghez és az állami tisztviselőkhöz, hogy tagadják meg az engedelmességet annak az "illegális kormánynak", mely halállal büntetendő árulást követett el Anglia és a Korona ellen.

E várható intézkedések, mindeddig legalábbis, nem okoztak nagyobb nehézséget a fehér lázadóknak, noha kétségtelen, hogy napról napra jobban érzik majd bőrükön hatásukat. De ezen túlmenőleg, amint az ENSZ-ben, világszerte is megvetés, ellenszenv, gyanakvás és elítélés fogadta e maroknyi csoport törvénytelen lépését, melynek egyetlen célja, hogy meghosszabbítsa — sőt véglegessé tegye — a fehérek uralmát egy afrikai országban; hogy 200 ezer fehér egykori gyarmatosítót mindörökre a 4 millió afrikai fölé rendeljen. Másutt sem sikerült, Rodéziában sem fog sikerülni.

B. I.

Nem mind arany, ami fénylik

Nyugati szakértők szerint a Szovjetunió aranytartaléka az elmúlt esztendőkben fokozatosan csökkenő tendenciát mutat: az ország több aranyat ad el, mint amennyit termel. A Szovjetunió évi aranytermelése pedig Dél-Afrika után második helyen áll a világon: az Egyesült Államok évi 50 millió dolláros aranytermelésével szemben mintegy 175 millió dollár értékű, ami azt jelenti, hogy az ország belső szükségletének kielégítése után évente körülbelül 135-145 millió dollárnyi arany áll a Szovjet Kormány rendelkezésére nemesvaluta vásárlására. De a Szovjetunió ennél lényegesen több aranyat ad el évente. Az 1963-as katasztrofális mezőgazdasági évben több mint 1 milliárd dollár értékű arany került nyugati piacokra. Gabona és más fogyasztási cikkek vásárlásának következtében a szovjet aranytartalék tehát csökkenőfélben van. A szakértők becslése szerint e tartalék ma 1 milliárd 500 millió dollár alá esett, ami kevesebb Belgium aranytartalékánál. Noha a szovjet sajtó általában hallgat e problémáról, sok jel mutat arra, hogy a kormány komoly erőfeszítéseket tesz aranykészletének fedezésére és növelésére. Az elmúlt év szeptemberében például az "Izvesztija" bejelentette, hogy a kormány felemeli az aranygyűrűk és más ékszerek felvásárlási árát; azért a gyűrűért, amiért eddig 7 rubel 42 kopeket fizetett az állam, ezután 10 rubel 25 kopeket hajlandó fizetni annak, aki áruba bocsájtja családi emlékeit. Valutaszerzés céljából Moszkvában új üzletek nyíltak, kizárólag a külföldi vendégek vagy diplomaták számára, ahol különleges élelmiszerek, cigaretták, italok, ajándékok kaphatók, persze kizárólag nemes valutáért. Kiterjesztették az úgynevezett "Berjozka" ajándékbolt-hálózatot is, mely eddig csak a moszkvai repülőtéren és néhány, a külföldi vendégek számára fenntartott szállodában működött; e boltokban a legfinomabb ékszerek, szőnyegek, televíziós készülékek, fényképezőgépek és lemezjátszók kaphatók, igen gyakran importált áruk, melyeknek viszonteladása meghozza a kellő valutáris profitot. A legutóbbi időkben szovjet megbízottak orosz műkincsek eladását ajánlották fel a világ egyik legnagyobb árverési cégének a londoni "Sotheby"-nek. Ugyanakkor megnyílt Moszkvában a kizárólag orosz antikvitások eladásával foglalkozó áruház, melynek ajtaján a tábla — "Eladás nincs" — csak azokra vonatkozik, akik nem rendelkeznek megfelelő dollár, font vagy nyugatnémet márka készletekkel. Akinek azonban ilyen valutája van, a vásárlást egy telefonbeszélgetéssel is lebonyolíthatja. Amint a "Zürcher Zeitung" jelenti, az ősi ikonok ára gyakran eléri a 80 ezer svájci frankot is.

Walter Ulbricht tízparancsolata

Mindazoknak a fiatal házasulandóknak, akik átlépik az anyakönyvvezetői hivatal küszöbét, a keletnémet állam meglepő figyelmességgel kedveskedik. E figyelem egy kicsinyke, arannyal-fehérrel nyomtatott füzet formáját ölti, melynek szövegét maga Walter Ulbricht szerkesztette, üres óráiban, s amelyek fedőlapján szépen cirkalmazott betűk hívják fel a figyelmet a tartalomra: "Az új szocialista férfi és nő tízparancsolata". Walter Ulbricht, aki a régi Tízparancsolatot már régen kispolgári csökevénynek tekinti, így hozza a fiatal házasulandók tudomására, hogy változnak az idők, változnak a parancsolatok, csupán ő nem változik, egyáltalán. Mert a biblikus stílust idéző szóképektől eltekintve, ebben az új tízparancsolatban semmi sincs, ami ne figyelmeztetné az olvasót arra, hogy Walter Ulbricht a régi. Ki más beszélhet arról "az új erkölcsiségről", melynek "át kell hatnia az új házasságot", ha nem ő. "Tisztán és egyenesen élj, hogy gondoskodni tudj a te családodról" — így az új parancsolatok kezdete. "Neveld fel a te gyermekeidet a szabadság és a szocializmus jegyében, erősítsd meg testüket és szellemüket egyaránt." Avagy "Őrizd meg és növeld a nép vagyonát!" Avagy "Cselekedeteidet mindig a szocializmus érdeke vezérelje, mert a szocializmus minden dolgozó számára megteremti majd a jobb és szabadabb életet." Mikor? A parancsolatok erről az egyről bölcsen hallgatnak.

g.

Ki kit győz meg?

SZOVJET-KINAI LEVÉLVÁLTÁS

HA VALAKINEK még kétségei lettek volna a szovjet-kínai viszony alakulásának irányáról (és Hruscsov bukása után sokan voltak ilyenek), azok most, a vietnámi problémát vitató szovjet-kínai levélváltás nyilvánosságra kerülése után, meggyőződhettek arról, hogy e viszony újból kritikus stádiumba került s hogy a nyílt szakítás, amit Hruscsov utódai megpróbáltak elkerülni, majdhogy nem elkerülhetetlen. E történelmi érdekességű levélváltás a londoni "Observer" 1965. november 14-i számában látott napvilágot, s amint a lap szakértője, Edward Crankshaw hozzáteszi, kelet-európai kommunista forrásból került a lap szerkesztőségéhez, hitelességéhez semmi kétség sem férhet.

A szovjet párt központi bizottságának levele 1965. április 17-én kelt. Elsősorban azért korholja a kínai pártot, hogy nem hajlandó részt venni egy hármas értekezleten, Észak-Vietnámmal és a Szovjetunióval együtt. A helyzet háttere az, hogy Koszigin, pekingi látogatása alkalmából, ez év februárjában javaslatot tett a kínai vezetőknek, hogy hívjának össze egy csúcsértekezletet, melyen megvitatnák, mint a levél mondja, "az Észak-Vietnám biztonságát illető módszereket és lépéseket". A levél így folytatódik: "Az a tény, hogy Önök a jelenlegi helyzetben visszautasították e javaslatot, sőt továbbmenőleg nyíltan demonstrálták az imperialisták előtt különállásukat e kérdésben, s hogy továbbra is a szovjet párttal és más testvérpártokkal való viszonylatok rosszabbodását idézték elő, objektíve az agresszorokat segíti... Ugyanakkor, amikor javaslatunkat egy hármas csúcsértekezletre vonatkozóan visszautasították, alaptalan vádak egész sorát zúdították a szovjet népre azzal, hogy kijelentették: A Szovjetunió Vietnámnak nyújtott segítsége 'teljességgel jelentéktelen' ... Ha valakinek, Önöknek módjában áll meggyőződniök a Vietnámnak nyújtott szovjet segítség formáiról és mértékéről."

A kínai párt nem tartotta sürgősnek a választ, de amikor elszánta magát a feleletre — 1965. július 14-én — összeszedte minden erejét, hogy alaposan "odamondogasson" szovjet testvérpártjának. A levél, miután elismeri a szovjet vezetők levelének vételét, azonnal a tárgyra tér: "A Kínai Kommunista Párt Központi Bizottsága és a Kínai Kormány nem értett egyet az önök javaslatával a csúcsértekezletet illetően. Teljesen normális dolog ez a testvéri pártok közötti viszonylatban. S mégis, az Önök április 17-i levele megvádol bennünket, sőt odáig megy, hogy rágalmakat hajt felénk, mondván, hogy mi vagyunk azok, akik bátorítjuk az agresszorokat. Hol van itt egyetlen jele annak, hogy Önök tiszteletben tartják a testvérpártok egyenlőségét és függetlenségét? Mi más ez, mint egy 'vezető párt' uralkodó és atyáskodó magatartása? Amikor az amerikai imperialisták vadul bombázzák a Vietnámi Népköztársaságot, a szocialista országoknak nem lehet más céljuk, mint kiábrándítani az agresszort. Az Önök magatartása a vietnámi kérdésben diametrikusan szembenáll a marxista-leninista pártok elvi álláspontjával, amit pedig követnie kellene. Ez év januárjában az amerikai hatóságok azt a reményüket fejezték ki, hogy a Szovjet Kormány vesse latba befolyását a Vietnámi Kormánynál, hogy 1) ez utóbbi hagyjon fel Dél-Vietnám támogatásával, főként szüntesse be a fegyverszállításokat és 2) szüntesse be a déli városok elleni támadásait. Önök távolról sem ellenezték az amerikai hatóságok e felháborító követeléseit, sőt továbbították azokat a vietnámi elvtársaknak. Ez azt bizonyítja, hogy Önök az amerikai imperialisták érdekeinek megfelelően cselekedtek."

A levél ezek után éles támadást intéz Koszigin miniszterelnök ellen, kijelentvén, hogy minden igyekezete arra irányult, hogy az amerikaiakat segítse Vietnámban "kiszabadulni a hurokból". A kínai levél megállapítja, hogy Koszigin, pekingi látogatása idején, hangsúlyozta: segítenünk kell az Egyesült Államoknak abban, hogy "kiutat találjon a vietnámi válságból. Mi kijelentettük, hogy mivel az amerikai imperialisták fokozzák vietnámi elkötelezettségüket, a tárgyalásoknak nem jött el az ideje ... Koszigin elvtárs kifejezte egyetértését nézeteinkkel s megállapította, hogy 'az új szovjet vezetés e kérdésben senkivel sem lesz hajlandó üzletelni' ... De Moszkvába érkezte után Koszigin elvtárs azonnal megszegte ígéretét, s Vietnám valamint Kína háta mögött, nemzetközi manővereket hajtott végre a 'béketárgyalások' érdekében."

A LEVÉl ezek után részletes kronológiát adva, azzal vádolja az oroszokat, hogy "együttműködnek az amerikaiakkal a világ közös leigázására törekedve." Mert "beszüntetni a bombázásokat és tárgyalásokat kezdeni, ez pontosan az amerikai imperialisták célja s ezt akarták Önök velünk is végrehajtatni. Nem világos-e mindenki számára, hogy az Önök elképzelése és az amerikaiak háborús zsarolása egy koordinált politika megjelenési formája?"

A levél a továbbiakban "nagyhatalmi sovinizmussal" vádolja az oroszokat: "Őszintén szólva mi egyáltalán nem bízunk Önökben. Mi és más testvérpártok jól megtanultuk a keserű leckét Hruscsov aljas gyakorlatából, mely arra irányult, hogy segélynyújtás címén ellenőrzése alá vonjon bennünket. Ugyanezeket a régi, olcsó trükköket próbálják meg most Önök is, de ez nem fog sikerülni. Kína nem az Önök gyarmata. Nem fogadjuk el az Önök ellenőrzését. S nem fogjuk Önöket segíteni abban, hogy másokat leigázzanak. A jelenlegi szovjet vezetők még Hruscsovnál is aljasabbak és ördögibbek. Demagógiájuk, cinizmusuk, hazudozásaik, kaméleonmagatartásuk az alapja szemérmetlen és áruló cselekedeteiknek." Az a céljuk, folytatja a levél "hogy csapdába csaljanak bennünket egy 'csúcsértekezlet' ürügyén s ezáltal lehetővé tegyék, hogy Vietnám nevében léphessenek fel nemzetközi fórumokon, saját helyzetük megerősítése érdekében, és üzletet köthessenek az amerikai imperialistákkal. Önök 'egyesült. közös akcióról' fecsegnek. Miért folytatják akkor továbbra is ellenséges politikájukat a testvéri Albánia ellen? Miért folytatják tovább szubverzív tevékenységüket a Japán Kommunista Párt ellen, együttműködve a japán reakcióval és az amerikai imperialistákkal? Miért terjesztik akkor szünet nélkül hazugságaikat a kínai párt és más testvérpártok ellen s miért folytatnak titkos diplomáciai manővereket Kína ellen a kapitalista országokban? Nyilvánvaló, hogy 'a közös akció' az Önök szótárában nem jelent egyebet, minthogy a testvértpártoknak kötelessége szó nélkül elfogadni a 'vezérpárt' parancsait és utasításait."

MI TEHÁT a szovjet párt feladata? "Önöknek azonnal meg kell szüntetniök nyílt és titkos cinkostársi viszonyukat az amerikai imperialistákkal, azonnal meg kell szüntetniök politikai üzleteiket az Egyesült Államokkal, melyeknek célja a vietnámi nép alapvető érdekeinek elárulása. Valódi segítséget kell nyújtaniok a vietnámi népnek. Több és gyakorlatibb segítséget kell küldeniök, mind katonai, mind polgári vonatkozásban s nemcsak a régi, elavult, feleslegessé vált ócskaságokat, melyeknek egyetlen célja, hogy megmutassák milyen nagy segítséget nyújtanak."

"Reméljük", — fejeződik be a levél, — "hogy Önök alapos önkritikát gyakorolva, visszatérnek majd a helyes marxista-leninista útra, a proletár internacionalizmus útjára. Testvéri üdvözlettel a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottsága és a Kínai Népköztársaság Államtanácsa."

Kolos-Vary kiállítása

KATJA GRANOFF GALÉRIA, PÁRIZS

A KOLOS-VARY művésznév alatt ismert Kolozsvári Zsigmond, a modern párizsi iskola egyik kiváló képviselője. Állandó meghívottja a Francia Kultúrtanács rendezte szűkkörű külföldi kiállításoknak, amelyeken a francia piktúra legjobbjai szerepelnek. Washingtontól Tokióig a neve a mai művészet elismert értékei közé tartozik; művei a nagy állami képtárakban is megtalálhatók.

Mostani kiállítása nem pusztán a szívós sokévi munka eredménye. A tökéletes technika elszürkült mondanivalója mögött, amelynek őszintesége az első pillantásra megkapja a nézőt, Kolozsvári egyénisége teli van belső melegséggel, amely fiatalsága óta egyre nemesíti festményeit. Hol egy füstös petróleumlámpa pislogása, a szerény gyermekszoba emléke, hol egy átsuhanó saskeselyű szárnycsattogása maradt a felriadt gyermek képzelete mélyén. Ezek az emlékek most belefonódnak a mai élményekbe. Az emlékek lassan jelekké válnak, szimbólumokká és így a képek a szó legfestőibb értelmében nem egy perc, hanem egy egész élet személyes élményei. Összességük alkotja Kolozsvári nyelvét, kapcsolataik a grammatikáját, leszűrődésük a bölcsességét.

A kiállítás valójában egyetlen tájképet mutat be: hajnalhasadtakor tavasszal, nyári harmattal a fűben, esőben, szélben, őszi alkonyat leszálltakor, fázós téli éjjelen. Végül is nem ihletről tanúskodnak művei, hanem az örökkévalóságról.

A NÉZŐ még megkérdezhetné: absztrakciók-e ezek? Nem: összevonásai a természet egy rebbenésben átérzett lényegének. A nagy vallásalapítók rendülhettek meg így, az emberiség egy-egy ünnepélyes pillanatában, megérezve az Alkotás művét. Megértetni a világot úgy, hogy egy kézmozdulatban minden tudást magában foglaljon, a magasságot és a mélységet, csak nagy művészi alkotásoknak adatott meg. Kolozsvárinál van azonban még egy titokzatos többlet: nemcsak az alkotás csodája, az élet teljessége foglaltatik monumentális gesztussal odavetett tájaiban, hanem egy bizonyos moll-tonalitású rezgés jelzi azt is, hogy talán az elmúlás is belekapcsolódik. Ha ez így értelmezendő — és egy határozott melankolikus vonás erre mutat —, akkor az élet és a halál elválaszthatatlan egysége a természetbe visszavetítve keze alatt megszépül, kiegyenlítődik és megnyugvást hoz. Van-e ennél tökéletesebb beteljesedés? A művész és az ember eggyé lett.

A KIÁLLÍTÁS nézője nyugodtan átsiethet a tárlaton, és ha nem hozott magával belső felkészültséget, hogy a közvetlenül érzékelhetőből kiindulva a lelke vezesse mélyebbre, akkor a képek csak festmények maradnak. De ha a párbeszéd a képekkel az Én és a Világ között elmélyül, ha a beszéd halkabbá válik, akkor a színek elvesztik anyagi értelmüket és fénnyé válnak, a fény hangulattá és ezen keresztül megértéssé, — gondolaton túli megértéssé.

Mély értelemmel sok mindenki fest, tudással is, de szívvel csak nagyon kevesen.

LENGYEL LÁSZLÓ

Magyar Kultúrközpont M.T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar
kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

A LÓ

HÁY-BEMUTATÓ OXFORDBAN

HÁY-BEMUTATÓRA utoljára kilenc évvel ezelőtt készültem a Nemzeti Színházba, 1956. október 26-án. Nem az én hibám volt, hogy nem jutottam el s hogy az előadás elmaradt ; a történelemé. A premier vibráló izgalma helyett a forradalom félelmetes izgalmában volt részünk. A rivaldafény helyett egy ország tüzei gyulladtak ki s *Varró Gáspár igazságát,* Háy Gyula szavait túlkiáltva, az utcákon gyülekező tömegek hirdették, hátborzongató hitelességgel, félreérthetetlenül. A bemutató elmaradásában rejlő szimbólumot a fegyverropogás valósága emelte történelmi rangra.

Kilenc évvel később, Oxfordban, a bemutató nem maradt el, nem hallatszott sehonnan fegyverropogás s a felgyulladó tüzek helyett csupán a lassan ereszkedő köd mögül felbukkanó autók reflektorainak fényei világították meg a színház előtt gyülekező közönséget. A premier szokásos, vibráló izgalma mögött mégis ott zsongott a szokatlanság. A szimbólum, ha így tetszik, melynek valóságát nem a puskalövések adták meg, hanem a száraz, egyszerű tények. Az például, hogy egy magyar író hangja szólalt meg a színpadon, kifogástalan angolsággal ; az például, hogy az eredeti szöveget hallották már németül, de még nem hallották magyarul ; az például, hogy a darabot bemutatta az oxfordi diákok Kísérleti Színháza, de még nem mutatta be a budapesti Nemzeti Színház. Szimbólumnak, gondolom, ez is elegendő. A kor jellemzésére sem kell keresnünk kifejezőbben-pontosabb adalékot ; megvetőbbet is aligha.

MAGYARÁZATÉRT nem kell messzire mennünk ; a magyarázatra itt van a darab, *A ló,* melyben az író szókimondó *bátorsága* kelti fel, nyilván, a magyar nép és kultúra hivatásos és kizárólagos őrzőinek nyúlszívű *félelmét.* Attól tartanak, hogy az író elébük-tartotta tükörből egy ló feje helyett a tulajdon ábrázatuk pillant viszsza rájuk ? Feltételezhető. Ám akinek nem inge, ne vegye magára, tegyük hozzá — közhelyként — az igazságot, s kérdésünkre ne várjunk feleletet. Mulassunk inkább (hahotázva, ahogy az oxfordi közönség) Caligula konzullá emelt lovának bolondos és gyakran kísérteties történetén, annál is inkább, mert az író is e szándékkal tárja elénk : *"Nagy zsarnokokat kétféleképp lehet megölni* — írja Háy Gyula, mintegy a darab bevezetőjeként, a bemutatóra kiadott műsorfüzet második oldalán —, *vagy fegyveresen vagy nevetéssel. A zsarnoknak, aki nem tudja tovább fenntartani az uralmát körülvevő vadállati komolyságot, régen befellegzett."*

A történet egyszerű, — ez a titka. A legenda szerint Caligula — zsarnoki mámorában — konzullá nevezett ki egy egyszerű lovacskát s "isteni létének" ez volt legnagyobb tette s egyszersmind bukásának oka. Háy Svetonius egy elejtett mondatából alkotott maradandót, olyan komédiát, mely beillik tragédiának is. Mert ha Caligula maga alá teperte Rómát, a lovacska maga alá teperi Caligulát ; a ló — ló marad, de a zsarnok elbukik, bár ideig-óráig sikerül elhitetnie magával és alattvalóival, hogy az őrültek között a józan a legőrültebb, minthogy kihullik az általánosan elfogadott játékszabályok keretei közül. Caligula csak addig józan, ameddig mindenki őrült, s kijózanodásának pillanatában válik igazán őrültté. A darab legnagyobb érdeme, hogy a zsarnokság eme kifordított kesztyűhöz hasonlatos dialektikáját állítja a nézők elé, mulatságosnál-mulatságosabb jelenetek sorában. Érdekes, hogy a londoni "Times" a bemutatót követő napon írt beszámolójának címéül ezt választotta : *"Hűvös tanulmány a zsarnokságról"*. Lehetetlen nem egyetértenünk ezzel a megfogalmazással. Mert a darab felszínének minden komédiája mögött ez feszül, ez a hűvösen-analitikus madártávlatú képlet, mely a zsarnokság — minden rendű és rangú zsarnokság — tébolyából, hideg fővel csaknem, de izzó szenvedéllyel, azt a tragédiát bányássza ki, amivel a tirannusok népüket és az emberiséget fenyegetik. Az őrültséget s az őrültségben felbomló, majd ismét magára találó emberi rendet.

MIT ADOTT VISSZA az oxfordi Kísérleti Színház előadása ebből a komplex szintézisből ? A komédiát elsősorban. A rendező, *Andreas Teuber,* aligha véletlenül, az őrültségből a mulatságosat hangsúlyozta : tanú erre a gátlástalanul felhangzó nevetések sora, mely mindenképp arra vallott, hogy a közönség remekül szórakozik a képtelenségek megvalósulása láttán. Caligula (*David Rittenhouse*) bohóckodása is ezt az elemet fejlesztette ki ; sikerrel, a maga módján. De ahogy az embert egyre inkább elsodorta a darab s ahogy figyelte maga körül a gondtalanul és kitűnően szórakozó oxfordi fiatalokat, óhatatlanul is előtérbe tolakodott a gondolat : hogyan játszanák ezt a darabot — ha lehetne — a Nemzeti Színház színpadán ? Hogyan játszanák ott, ahol a zsarnokság eleven húsba vágó *élmény,* ahol a komédia felszíne mögött ugrásra készen lapul a *tragédia,* ahol a kettő elválaszthatatlan egységet alkot s szintézisükből élet születik, nem színpadi előadás. Mert teljesen igaz, amit a "Times" ír a darabról, hogy tudniillik nem más ez, mint *"briliáns történelmi fantázia, melyben összevegyül a hatalom ravaszul-dialektikus analízise az ihletett komikus képzeletvilággal"*, s pontosan itt értették félre (vagy talán nem is értették meg egészében) a szatírát az oxfordi színjátszók, akiknek hivatásosságában nincs okunk kételkedni. De ami a darabban "benne van", az hiányzott az előadásból ; a tragikomédia kettőssége, a zsarnokság mulatságos pojácatánca mögött meghúzódó halálosanvalóságos, dermedt döbbenet. Komédiázásban nem is volt hiány ; de sem a szereplők, sem a nézőtér nem sejtette meg (vagy ha meg is sejtette, nem tudta visszaadni sikerrel) a konzullá avatott Ló nyerítésének hátterében remegő halálsikoltást. Caligula kitűnő bohócnak bizonyult, de rossz zsarnoknak. Mindenki gyanús volt mindenki előtt, (ami a zsarnokság legbiztosabb jele), de senki sem volt gyanús önmaga előtt, (ami a zsarnokság leghalálosabb jellegzetessége). A magamfajta néző — s ebben nem voltam egyedül a nézőtéren — csakhamar azt figyelte meg önmagán, hogy azon nevet, ami a színpadon történik, de azon borzong, ami a valóságban történt. Ezért írta Penelope Gilliat, a londoni "Observer" színházi kritikusa az előadásról : *"az a tény, hogy a produkció teljességgel elhanyagolja a darabban rejlő félelmetességet, csupán azt bizonyítja, milyen távol esik minden politikai összefüggés bemutatásától az angol kísérleti színpad."* Penelope Gilliatt ezt megrovólag mondja, én inkább vágyakozó hangsúllyal mondanám. A minduntalan felhangzó nevetés ébresztett rá, talán az első felvonás után mindjárt. Amiben mi, magyar nézők, azonnal és óhatatlanul megláttuk a félelmetes, tragikomikus kettősséget, az számukra csak egy felszabadult kacgásra adott alkalmat ; pojácatáncot láttak a haláltáncban. Szerencsés ország, szerencsés nemzedék.

ELTŰNŐDHETTEM ezen London felé menet a ködben, mely helyenként tíz méterrel előttem lezárta az utat, de nem akadályozhatta meg, hogy újból meg újból fel ne idézzem ennek a különös bemutatónak színeit-ízeit. Miért szólt hozzánk angolul Háy Gyula, fordításban (mely egyébként fiának, Péternek kitűnő, eleven munkája) s miért nem magyarul, olyan környezetben, mely a darab kettősségéből erőteljes egységet kovácsolva, valóban azt mondaná ki, ami az író mondandója volt? A feleletet mindenki tudja, nem érdemes szót vesztegetni rá ; a feleletet megadta Caligula konzuli lovának tréfásan-félelmetes nyerítése. Legyünk hálásak az oxfordi Kísérleti Színháznak, hogy színvallásra bírta a zsarnokságot akkor, amikor az legjobban hallgatni szeretne.

ACZÉL TAMÁS.

Suzanne Demarquez emlékére

HÁNYSZOR van úgy életünkben, hogy valakinek — legyen az közeli, távoli ismerős vagy akár jóbarát — igazi emberi nagyságára csak akkor döbbenünk rá, amikor eltávozott az élők sorából ! Suzanne Demarquez élete és halála pontosan ezt igazolja. Hirtelen távozott el, munkássága tetőpontján, váratlanul és diszkréten, mintha csak szokott jóságos, szelíd, kissé félénk mosolyával elnézést kérne tőlünk, amiért halálával fájdalmat okozott, amiért az elmúlás küszöbét nem léphette át észrevétlenül.

Ki volt Suzanne Demarquez ? kérdezik joggal a zenében kevéssé járatos olvasóim. Vérbeli muzsikus volt és vérbeli francia. Két lényeges kvalitás, melyhez még sok egyéb is járult : lelkiismeretesség, önzetlenség, megértés, hivatástudat. Hitvalló volt, korunk sokrétű, ellentmondásokkal tele életében a művészet egyetemessége, a zene léleknemesítő hatása mellett tett hitet szüntelenül és fáradhatatlanul. Nem véletlen, hogy fiatalon eljutott Bartók Béla jelentőségének felismeréséhez, ahová akkoriban kevesen jutottak el Franciaországban. A felismerést tett követte, harcos kiállás a szellem embereinek fegyverével, a tollal. A harmincas évekből való első Bartók-írásai — többnyire kritikák — ma is a legbecsesebb franciaországi Bartók-dokumentumok közé tartoznak. Az új zene ügyét szolgálta velük, nem várva értük se jutalmat, sem elismerést. Nyilván akarata ellenére történt, hogy ez utóbbit mégis megkapta, közvetve, tíz évvel később. 1948-ban a Bartók-verseny és zenei ünnepségek vezetősége őt hívta meg a francia sajtó képviselőjeként Budapestre. Örömmel ment el, jóbarátja volt Madame Gauquiénak, az akkor budapesti francia követ feleségének, náluk lakott. A verseny alatt naponta egymás mellett ültünk a Zeneakadémia nagytermében, akkor csodáltam meg igazán gyors, határozott és biztos ítéleteit. Ideális zenekritikus volt, nemcsak ítélőképességénél, hanem pártatlanságánál és jóindulatánál fogva is. Volt úgy, hogy őt magát támadták, többnyire orvul és mindig igazságtalanul. Mindez lepergett róla, vagy észre se vette, vagy abból csinált lelkiismereti kérdést, hogy a rosszat jóval viszonozza ; egy nap talán majd erről is többet mondhatok.

BARTÓK-HÍVŐKÉNT ment Budapestre és úgy tért vissza Párizsba, mint a magyar zene legjobb barátja ; ezt a barátságot mindhalálig vallotta és ápolta, bár Magyarországra, alkalom híján, nem ment többé. Itt, Párizsban azonban mindig jelen volt, amikor magyar szerző művét mutatták be. A Magyar Intézetnek 1949-től 59-ig, egy évtizeden át alkalmi munkatársa is volt, gyakran írt bevezetőt házi hangversenyeihez. Ezt is a tőle megszokott lelkiismeretességgel végezte. Soha sem beszélt vaktában, minden állítást tényekkel igazolt, nem volt olyan felolvasott szövege, melyet ne a legnagyobb gonddal készített volna elő, sohasem beszélt olyan műről, melynek ne ismerte volna partitúráját. Egy szót se tudott magyarul, de megérezte és megértette a magyar zene valamennyi problémáját. Nagyra értékelte Kodályt, Lajthát, Szervánszkyt és általában mindenkit, akiben felismerte a nem mindennapi zenei egyéniséget.

A saját egyéniségét szemérmesen rejtette, de nem volt híjával. Mert zeneszerző is volt, sőt talán elsősorban az. Nem tudom hány művet hagyott maga után, alighanem keveset. De az a néhány, melyet alkalmam volt hallani tőle közel két évtizedes barátsággá fejlődő ismeretségünk során, meglepett tömörségével, választékosságával, mondanivalójának határozottságával és tisztaságával. Sokan hangoztatják, hogy olyanok mennek zenekritikusnak, akikből vagy a tehetség, vagy más lényeges vonás hiányzik ahhoz, hogy jó muzsikusok legyenek. Nos, Suzanne Demarquez ennek éppen az ellenkezője. Muzsikus volt a szó legteljesebb értelmében és a kritika volt művészi hivatásának (és hitvallásának) beteljesedése. Fél évszázadon át művelte, olyan szenvedélyes komolysággal, mint kevesen.

Elmúlt, hetven esztendős. (Az új magyar Zenei Lexikon róla közölt adatai tévesek és hiányosak.) Erre sohasem gondoltam, az én szememben semmit sem változott 1948 óta, vagy ha igen, hát fejlődött. Bizonyság rá három kitűnő monográfiája Purcellről, de Falláról és Jolivet-ról mindhárom egyéni megfigyelésekkel és zenei életbölcsességgel tele. De bizonyítják zenekritikái is, melyekben oly csodálatosan tudott haladni a korral, hódolni a legújabb, legmerészebb törekvéseknek és mentes maradni minden előítélettől, minden szektárianizmustól. Sok mindenfelé írt, az utolsó években szinte kizárólag csak a "Les Lettres Françaises"-ba, melynek Hélène Jourdan-Morhange halála óta ő volt zenei rovatvezetője. Meg kell mondanom, hogy a lap politikai iránya nem nagyon érdekelte, mindig a lelkiismerete szerint írt, olyan emberként, aki csak egy politikát ismer : a jó zene politikáját, mely felülemelkedik koron, ideológiai és országhatárokon.

SUZANNE DEMARQUEZ a *Conservatoire National*-ban is tanított, de — mint egyebütt — itt is mentes tudott maradni minden egyéni ambíciótól ; összhangzattant oktatott csupán, sohasem vágyott többre. De önként meghosszabította óráit, ha kellett, ha nem, életét áldozta arra, hogy beavassa tanítványait a harmónia rejtelmeibe és arra,hogy megtanítsa őket : legyenek becsületes muzsikusok és szeressék mesterségüket.

Néhány hónapja láttam utoljára. A *Bibliothèque Nationale* zenei osztályának olvasótermében ült, egyedül, partitúra fölé hajolva. Holtomig sajnálni fogom, hogy — munkája iránti tiszteletadásból (vagy talán egyszerűen csak félénkségből ?) — nem mentem oda hozzá, utolsó baráti kézszorításra.

GERGELY JÁNOS

TŰZ TAMÁS

Hazárdjáték

Ó 66
mondta a kikiáltó
BINGÓ
sikoltott egy nő
s beül a vadonatúj chevroletbe
mely két dollár ötven centért
jutott tulajdonába

ebben a halmazállapotban
a vesék máról holnapra
ultimátumszerűen jelzik
a homokóra árapályát
légnemű átvonulások
változó felhőzettel
festő ecsetjére illő
színgomolyagban
a fájdalom felcsapó hőforrásai
kitárt lelkiségünkre hullanak vissza
IKARUS és TSA
minduntalan találkozik
a folyékony langy közönnyel
természetesen szép az is
a kékeszöld víz csipkéjén ringó
rozsdás őszi lombok
imádkozó
nyártvedlő nyírfaágak
vagy szenvedni vagy meghalni
csak a sugár játszhatja tokkátáit
a kaktuszfák orgonáin
a háttérben mindig
egy remete hegyfok
egy teherszállító termetes árnya
Vietnámban
egy buddhista bonc máglyafüstje
Washingtonban
a fehér ház misztikus csöndje

Ó 66
mondja a kikiáltó
BINGÓ
sikolt egy nő
s beül a nyereménybe

A herceg és a zsiványok

"HELDEN UND HALUNKEN" — Hősök és zsiványok — címen jelent meg Bécsben (Frick Verlag) Windischgraetz herceg emlékirata, amely nem kevesebb, mint 65 esztendő világtörténetéről szól úgy, ahogy azt a szerző megélte. Alig van ebben a könyvben olyan eseményről szó, amelynél a herceg ne lett volna jelen. Királyok, uralkodók, hercegek, főurak, tábornagyok, tábornokok és egyéb katonák, miniszterek, diktátorok és diplomaták elevenednek meg ezeken az élvezetesen, humorral megírt oldalakon.

A herceg azonos azzal a főúrral, akinek nevét a világ a frankhamisítási perrel kapcsolatban ismerte meg. Ma 83 esztendős és az osztrák fővárosban él, utolsó tanúja egy érdekes, eseményekben gazdag múltnak.

*

A NAGYATYJÁRÓL, Alfréd hercegről, a tábornagyról meghatódottan emlékszik a szerző. Nagy ember volt, az Isten nyugosztalja. Az ő "kemény kezének köszönhető" az 1848-as prágai, bécsi és budapesti "lázongás" leverése. A nagyatya fojtotta annak idején vérbe azt a "lázongást", amelyet mi úgy tanultunk az iskolában, mint a magyar nép szabadságharcát, amelynek során egy Petőfi nevű költő, egy Kossuth nevű fiskális és egy Bem nevű lengyel tábornok némi szerepet játszott.

A nagyatya energikus közbenjárásának köszönhető, hogy a Dunatérség népei 1914-ig békében és hatalmas gazdasági fellendülés közepette éltek. Még ma is ilyen harmonikus boldogságban élnének, ha nem lett volna II. Vilmos és később Hitler, akik , világhatalmi törekvéseikkel széjjelrombolták mindazt, amit a Habsburg Monarchia olyan bölcsen és szelíden felépített.

Ludwig Alfred Fürst zu Windischgraetz, az elbeszélő, 1882-ben született Krakkóban, Galíciában, amely akkor az Osztrák Magyar Monarchia része volt. Apja, a K.u.K. hadsereg tábornoka és legfelsőbb inspektora volt, aki úgy vélte, hogy fiát nemcsak a katonai szakmára kell kiképeztetnie, hanem kétkezi munkára is kell taníttatnia. Az érettségi vizsga után Lajos herceg az esseni "Krupp" üzemben dolgozott, ahol alkalma volt Bebel, a nagy munkásvezér előadásait hallgatni. Marx és Engels teóriái nagy hatást gyakoroltak a fiatal arisztokratára, aki állítólag még ma is viseli a "der rote Prinz" csúfnevet. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a szerző Károly királyról is azt állítja, hogy "meggyőződéses szocialista" volt, nem csodálkozunk azon, hogy a Habsburg-ház ilyen szomorúan végezte.

IV. Károly ugyanis olyan szocialista volt, hogy nem volt hajlandó lemondásakor elfogadni azt a hatalmas összeget, amelyet kártérítésként felajánlottak neki. Az összeg nagysága kissé pontatlannak látszik, mert a könyv 145. oldalán Lajos herceg a summát 184 millió svájci frankban jelöli meg, viszont ugyan e könyv 293. oldalán 87 millió svájci frankban. Akármennyi legyen is, az ex-császár önérzetes szocialista lévén, nem fogadta el az összeget. A szegénységet választotta.

Az utolsó osztrák császár politikai elveinek tulajdonítható, hogy fia Ottó, ma kénytelen politikai előadások tiszteletdíjaiból családját eltartani. "Érthetetlen", írja a szerző, hogy a konzervatívak és szocialisták által kormányzott Ausztria mindmáig nem volt hajlandó visszajuttatni Ottónak a Habsburgok "mérhetetlen kincseit". Nyugodt lelkiismerettel nézik, hogy a trónkövetelő dolgozzék, mint más közönséges halandó, veti a bécsi hatalmasok szemére.

*

GYAKRAN ESIK SZÓ az emlékiratokban a zsidókról, akikről mindig rokonszenvvel, sőt együttérzéssel, ír. Krakkóban a kaftánosok biztosították az osztrák katonatisztek számára a gondtalan "úri" életet. Hálából, mert a tisztek megóvták őket a pogromoktól, amelyek időről időre fellángoltak a határ másik oldalán, az oroszok által megszállott lengyel földön. 1943-ban, amikor a herceg, hála Himmler személyes engedélyének, visszatért szülővárosába, már egyetlen zsidót sem talált. A közeli erdőkben géppfegyverrel lemészároltak 40.000 férfit, asszonyt, gyereket.

1944-ben Budapesten, a téglagyárban saját szemével látta a szerencsétlenek százait, a brutálisan összeterelt és állati kegyetlenséggel megkínzott tömegeket. Windischgraetz herceg félreérthetetlen nyíltsággal ítéli el a náci és nyilas kannibalizmust, de nem elégszik meg ezzel. Az okokat keresi. Nem védeni akarja Hitlert és cinkosait, magyarázni szeretné tetteik rugóit. Így érkezünk el a könyv legfurcsább részéhez. (234. old.)

1939-ben a II. világháború kitörésekor, a véletlen összehozza egy meg nem nevezett csinos, fehér hajú hölggyel, aki az egyik nagy amerikai távirati iroda vezető egyénisége. A hölgy elmondja neki, hogy 1937-ben az "Alliance Israélite" New York-i központjában elhatározták a késhegyig menő harcot Hitler ellen. Előzőleg a Führer fogadta a "világzsidóság egyik vezető egyéniségét", aki felajánlotta neki a gazdasági együttműködést, amit azonban a III. Birodalom ura a rosenbergi fajelméletek hangoztatásával kategorikusan elutasított és kijelentette, hogy mindenkit, aki a "német fejlődés útjában áll", ki fog irtani. A mondat utáni három pont mindennél ékesszólóbban beszél. Hitlert a zsidók kényszerítették...

A pályája kezdetén lévő Hitlerről viszont sok rokonszenvvel ír a herceg. 1922. őszén találkozott vele, amikor is Windischgraetz a német nacionalista körökkel lépett kapcsolatba és Ludendorff tábornaggyal "német, magyar és osztrák nacionalisták közös akciójáról" tárgyalt. Hitlert a herceg "nagyon szeretetre méltó, szerény egyéniségnek" ismerte meg. Bezzeg később már nem volt olyan szeretetre méltó, sem olyan szerény, mert nem fogadta a herceget, aki a III. Birodalom urával a németek keleti politikájáról akart tárgyalni. Göring, akivel a herceg úgy látszik többször találkozott, azzal vigasztalta meg, hogy a Führer úgy sem hagyta volna szóhoz jutni, órákig beszélt volna anélkül, hogy a legcsekélyebb érdeklődést mutatta volna az illusztris látogató véleménye iránt.

*

A KÖNYV leghosszabb fejezete, természetesen a frankhamisítási üggyel foglalkozik. A világbotrányba fulladt esetről nem sok újat tudunk meg. Windischgraetz megerősíti, hogy a francia frankokra azért volt szüksége a Horthy-rezsimnek, hogy a megszállott területeken lévő titkos egységeket, osztagokat, különítményeket pénzelje vele. Ezek a csoportok addig postarablásokból tartották fenn magukat. A herceg Andrássy Gyula ellenzésére ügyet sem vetve, elvállalta a frankhamisítás vezetését, anyagi támogatását. Társa Nádossy főkapitány volt.

Tudjuk, hogy a frankhamisítás milyen nevetséges módon lepleződött le, az egyik résztvevő mohósága miatt, aki — több más "zsivány"-hoz hasonlóan — saját zsebére dolgozott. Ami Windischgraetz leleplezésében új, az az, hogy a francia hatóságok elejétől kezdve mindent tudtak az ügyről, mivel Horthy, akinek parancsára a "zseniális manőver" megindult, mindent elfecsegett "bizalmasainak", akik azon melegében besúgták a dolgot a franciáknak. A magyar fővárosba küldött titkosrendőreik azután megvették a magyar rendőrség számos vezető emberét, akik napról napra jelentettek.

Amikor 1936-ban, Horthy akarata ellenére a herceg Párizsba látogatott, elébe tették az ügy iratait. A miniszternek, aki a frankhamisítás minden mozzanatáról beszámoló aktákat felnyitotta a herceg előtt, Windischgraetz feltette a kérdést : miért nem robbantották ki az ügyet idejekorán ? A miniszter mosolyogva azt válaszolta, hogy az ügy idején, 1926-ban, "egy olyan abszolút nulla, mint Horthy, megfelelt a francia politika követelményeinek, másrészt Prága kívánsága volt az, hogy az erdélyi gróf (értsd: Bethlen) uralmon maradjon, mivel távozásával egy élesebb nacionalista irány jutott volna kormányra."

Börtönből való szabadulása után Windischgraetz találkozott Andrássy Gyulával, aki keserű szemrehányásokkal illette, amiért a herceg a perben teljes mértékben fedezte a rezsimet, Horthyt és társait.

"Ez volt az utolsó alkalom", mondta Andrássy, "hogy Magyarországot ettől a gengszterbandától megszabadítsuk."

A Kormányzóra Windischgraetz már régebben haragudott, főleg azért, mert lövetett a törvényes királyra. Horthy, (aki nem tudott és nem akart magyarul beszélni) sírva mondta az őt felelősségre vonó Windischgraetznek : "Én, az öreg katona, megszegtem eskümet !"

(A herceg könyvében egyébként azt állítja, hogy Briand, a vele való beszélgetéskor nem ellenezte Károly király visszatérését. Ezt persze Horthy : "Ein Leben für Ungarn" című emlékirataiban tagadja. Szerinte a restauráció Magyarország végét jelentette volna.'

*

WINDISCHGRAETZ HERCEG pályafutását Argentínában végezte, dokkmunkásként, mielőtt Bécsben nyugalomra tért volna. Beszámol az argentin pénzarisztokrácia "Tertullias"-nak nevezett orgiáiról, a perronista vezető körök mérhetetlen korruptságáról, Evita, a "szent asszony" montevideói közéleti, — vagy inkább : közleányi — szerepéről, a "félindián" diktátorról, a kommunista szakszervezetről, amelynek kénytelen-kelletlen tagja volt. Bohózatba illő az a rész, amelyben leírja, hogy a diktatúra milyen módon bolondította az egyszerű köznépet. Hadd idézzem itt, kivonatosan ezt a részt :

"Így, egy napon, Állami Rendelettel a Szent Szüzet a hadsereg tábornokává nevezték ki és az Isteni Anya szobrait vállpántokkal és kitüntetésekkel díszítették. Ugyanakkor egyházi ünnepségeket rendeltek el, amelyeken Evita arcképeit kellett a templomokban körülvinni.

... Valahányszor Magyarországon Horthy valamilyen intézkedést vagy üzleti akciót tervezett, amelynek célja az uralkodó klikk zsebeinek megtöltése volt — fűzi hozzá —, elhíresztelte a sajtó útján, hogy ez Szent István szellemében történik."

SZOMBATI SÁNDOR.

DÉLI POSTA

KELLÉR ANDOR ÍRÁSAI
(GONDOLAT KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST 1964)

LÁTHATÓ VOLT a Fészekben, a New-Yorkban (később Hungária) s más kávéházakban, az Ügetőn, a Galoppon, utcán, szerkesztőségben ; lehajtott fejjel ment, vagy bölcsen nézett maga elé ; ha harminc évvel fiatalabb voltál is, a köszönésben meg nem előzhetted őt, ha fogad fájt, a zsebébe nyúlt csillapítóért : "Gyorsan vedd be!", ha pénzed nem volt : "Mennyi kell ?" s már kéretlenül nyúlt a tárcájáért, mert megérezte anyagi bajodat ; ha a lány otthagyott : "Visszajön!" ; ha Orth Gyuriról kérdezted, akit sose láthattál, beszédesen mosolygott, ha Pethes Imréről vagy Ódryról, ugyanúgy, rég-meghalt zsokékről minden fontosat tudott, harminc évvel ezelőtti galopp-sztárok legjobb idejét szezonokra bontva tudta, biztos tippekkel hadsereget tájékoztatott, mert az istállófiúk súgtak neki ; ha megkérdezted : "Hős vértől pirosult gyásztér, sóhajtva köszöntlek" — hány betű, kapásból vágta rá : "Negyvenhárom" — tele volt ilyen megmagyarázhatatlan rejtélyes tudással, tele utánozhatatlan emberszeretettel ; az az ember volt, akit veszett ellenségei is (ha egyáltalán voltak ilyenek) tisztelőn szerettek. "Író a toronyban" című könyve — több sikeres munkája közt — a portréirodalom remeke. Szomory-portréja felülmúlhatatlan. Utolsó szívrohamát a csatatéren, a *pályán* kapta. Öccse, Kellér Dezső egy évig nem lépett színpadra bátyja halála után, s barátai emlékei közül egy mozaikkocka nem esik ki, ami az ő emlékét őrzi. Akármilyen közhely is ez : Kellér Andor ma is él.

A SÍRBÓL nyújtotta fel "Déli posta" című kötetét, a remekebbnél remekebb karcolatokat. Nem újságíró mutatkozik ebben az újságíró műfajban sem, hanem a célratörően jellemző Suetonius-alkatú történész : gesztusokból következtet jellemre, morgásból hallja ki alanya világnézetét, kés-villa tartásból hőse gyerekkorát ismerte fel — csalhatatlanul. Ruttkay Éva, Csortos, Salamon Béla, Sándor Csikar, Kármán Tódor, Szántó Piroska, a Gundel-dinasztia, Rózsahegyi Kálmán, Psota Irén, Lajtai Lajos, József Attila, Hatvany Lajos, Csontváry, Honthy Hanna, Csathó Kálmán (és mások) két-három oldalas Kellér-Suetonius életrajzokkal szerepelnek itt, noha csak alkalmi beszélgetésekből áll össze a képük. De Kellérnél a jelentéktelen is hirtelen jellemző lesz, talán beszélgetés nélkül is, talán csak ránézésből.

A kötetben található útijegyzetek Párizsról vagy Londonról nem maradnak el a portrék színvonala mögött. Ismert dolgokat, például a "croissant", a párizsi kifli leírását, vagy azt, hogy hogyan számozzák a londoni utcákat, hogy milyen rendszer alapján kell fizetni a párizsi autóbuszon, akkor is az újdonság hirtelen élvezetével olvas az ember, ha esetleg jobban tudja, mint Kellér, mert ő úgy mondja el, hogy elfelejted, ha tudtad, de most fölfedezi valaki. Tudatosítja benned az ismert világot, apró dolgaiban, pontosan, mint Kepler. Sajnálja az olvasó, hogy a kötet végére ér — mennyi maradt az íróban megíratlanul!

S a kötet utolsó — leghosszabb lélegzetű — darabja, "A főispán"! Egy letűnt világ prototípusáról szól, a hajdani hírhedt Szemző Gyuláról (akiről Mikszáth Noszthy Feri alakját mintázta), a gátlástalan zsarolóról, a csempészről, a "magyar úrról", aki nem vert, hanem veretett, a pribékjeivel ! Nem az új rendszerhez való törleszkedés íratta vele, hanem a történész igazságérzete : nem talált ki semmit, csak *összeállított* : pontos, hiánytalan, remek képet. Kezdő és nem kezdő íróknak tanítani kellene ezt a *lényeg-igényt*.

SAJNÁLHATJUK jóvátehetetlen hibáját, azt, hogy olyan keveset írt. Túlzott szerénységből. Sem magának, sem másoknak nem akarta elhinni, hogy tud írni, méghozzá abban a műfajban, ami csak a legjobbak műfaja. Ezért maradt utána olyan kevés. Későn kezdte, nem volt már ideje többre. De ami megvan, a legmagasabbrendű irodalomba emelődik át.

-a-y-

Magyar költészet Amerikában

(ENCYCLOPEDIA OF POETRY AND POETICS, SZERKESZTETTE ALEX PREMINGER, (MÁSOKKAL), PRINCETON, UNIVERSITY OF PRINCETON PRESS, 1965.)

AZ AMERIKAI OLVASÓ, ha felüti a fenti "Költői és Költészeti Enciklopédia" 354-356 oldalát, a "Magyar költészet" címszó alatt egy idegen, de minden bizonnyal izgalmas világgal találja szembe magát ; a magyar olvasó önmagával. Mit mondhat el négy és fél rövid hasáb önmagunkról — arról a páratlan gazdagságról és szépségről, amit idestova 900 esztendő költészete halmozott fel — olyan olvasónak, aki Vörösmarty nevét még kibetűzni is alig tudja, hát még kimondani ? Lehet-e "címszóba" foglalni, sűríteni, tömöríteni — Balassitól Juhász Ferencig — egy nemzet világlátását, életfelfogását, küzdelmeit, lelkiismeretét, szívdobbanását ? Valószínűleg lehetetlen. De éppen e lehetetlenség megkísérlése emeli e négy és fél hasábos *címszó* összefoglalóját sikerré, valóban egyedülálló teljesítménnyé. A nemrég elhunyt kitűnő tudós, *Reményi József* (aki az összefoglalást írta) és *Csicsery-Rónay István* (aki 1964-ig egészítette ki) olyan munkát végzett, amiért nem egyszerűen elismerés vagy dicséret jár, hanem elsősorban köszönet. Az amerikai olvasó előtt, szűkszavúan, tömören s mégis a lényegre tapintva, feltárul a magyar költészet különös panorámája, a Középkortól napjainkig s közben még arra is helyet találnak a szerzők, hogy Petőfi *Szabadság, szerelem*!-ét magyarul és angolul mutassák be, mintegy illusztrálva e költészet egészének elválaszthatatlanul egybefonódó személyi és politikai jellegét. Hiszen "Balassi emberi és költői sorsa összefüggött nemzetével", Zrínyi Miklós a fenyegető nemzethalál idején "bizalmat öntött nemzetébe", Vörösmarty "a nemzet és az emberiség sorsát idéző apokaliptikus vízióival" kereste a nagy kérdések megoldását, Ady "fénylő, de aggódó szeretettel fordult pusztuló népe felé" és a sztálinizmus tetszhalálából magukhoz térő költők egész sora, "a mindeddig hallgatásra ítélt nem kommunista költőkkel együtt" — "intellektuálisan készítette elő a forradalmat." De a szerzőknek gondja van arra is, hogy — a politikai vonatkozásokon túl — foglalkozzanak e költészet nyelvi, formai, tartalmi-tárgyi problémáival, a görög metrum felhasználásának kérdéseivel csakúgy, mint a népi hatások felszívódásának, a szürrealista megoldások keresésének, a "vallásos, morális, intellektuális, esztetizáló, ironikus, hedonisztikus vagy akár forradalmi" irányzatoknak kérdéseivel is, a maguk helyén és idején. Ez az "esztétikai" és "politikai" egység e rövid, de rövidségében is meggyőző, kitűnő esszének egyik legnagyobb ereje s egyúttal eredménye.

Minden bizonnyal éppen az elkerülhetetlen tömörségre való törekvésből fakadnak fogyatékosságai is, melyek — tegyük hozzá sietve — korántsem homályosíthatják el érdemeit. Nyilvánvaló persze, hogy a terjedelem korlátozottsága határt szab az egyes költők vagy akár eszmei áramlatok megnevezésének, mégis kár, hogy a 19. század költészetének ismertetésekor kimaradt, például, *Madách*, noha bekerült, például, *Kozma Andor*, kimaradt *Bajza József*, noha említést nyer *Thaly Kálmán*, s nem találkozunk *Batsányi* vagy a *Kisfaludyak* nevével sem, akik pedig mind költői, mind politikai vonatkozásban mélyebben hatottak a magyar költészet fejlődésére, mint azok, akiknek hely jut a felsorolásban. Hasonló a helyzet a 20. század közepének (vagy inkább a húszas-harmincas évek) költészetének ismertetésekor. Az amerikai olvasó megismerkedhet *Mécs László* nevével, de *Füst Milán* már kimaradt a sorból ; hallunk *Sinka Istvánról*, de *Somlyó Zoltánról* már nem, s az emigrációban élő költők közül mintha csak találomra húzna elő néhány nevet, ami annál inkább sajnálatos, mert — akarva-akaratlan — egyfajta szubjektivitást kölcsönöz annak az esszének, mely éppen tudományos objektivitásával, pártatlan körültekintésével vonzza az olvasót.

(T. K.)

ALBERT PÁL

KÉSEI BEMUTATÓK

KÉSEI, bár korántsem méltatlan bemutatókkal kezdődött az idei párizsi színházi évad : olyan művek kerültek végre színre, amelyek már több évtizede vártak nyomtatásban rendezőjükre. Claudel 1896-ban írt, *"Repos du septième jour"* — "A hetedik nap pihenője" — című művének több, mint fél évszázadra volt szüksége, hogy ne csupán "könyvdrámának" tekintsék. Színháztörténeti érdekesség, hogy bemutatójára most éppen ott, a *"Théâtre de l'Œuvre"*-ben került sor, ahonnan Paul Claudel színházi pályafutása elindult, hiszen 1912-ben Lugné-Poë, a nagyhírű rendező itt vitte színre először a szerző *"Angyali üdvözlet"* című darabját. A hosszú színpadi mellőzésnek az oka persze valamelyest érthető is. A *"Repos du septième jour"* Claudelnek talán legelvontabb műve, amelynek látványos, külső cselekménye úgyszólván nincs is, s amelynek teológiai vitái még a hittételekben és a keresztény szimbolikában járatos néző figyelmét is alaposan próbára teszik. Hiába tudjuk, hogy ez a túlvilágról, a Jóról, a Rosszról, a teremtésről, a megváltásról olykor kissé retorikusan értekező dráma nagyon is valóságos elemekből, a sanghaji és Fu-Ceu-i francia követ megfigyeléseiből épült, s mélyen személyes problémákból, a *"fides quaerens intellectum"*, a hit illuminációját követő vívódásokból táplálkozott ; hiába szolgálják kitűnő színészek, Fernand Ledoux és Maria Casarès az előadást, az alvilágba lelátogató mesés kínai császár, a Fekete Démonnal és a Fehér Angyallal társalgó, népéért önmagát feláldozó főpap, a "hetedik nap pihenőjét" meghirdető s a Nyugati Hegység monostorába elvonuló vezeklő története a színpad deszkáin is az marad, ami nyomtatásban : nemes nyelvezetű, költői képekben gazdag, de túlságosan elvont és emelkedett oratórium-szöveg. Claudel bemutatója inkább irodalomtörténeti eseménynek számít : nézője mintha csak lábujjhegyen szentélyt vagy múzeumot látogatna.

●

S A SZÖVEG aktualizálása ellenére van valami muzeális jelleg a Gramont Színház előadásában is, ahol a három évvel ezelőtt elhunyt flamand drámaírónak és költőnek, Michel de Ghelderodenak *"Pantagleize"* című "szomorú bohózata" került színre. Ghelderode-ot a kis nemzetek színpadi szerzőinek korántsem irigylésre méltó sorsa érte utól : mire hazája börtönéből kitört a nemzetközi nyilvánosságra, eredeti mondandója, formai újdonsága már közkincs volt, s be kellett érnie az "előfutár" megtisztelő, de egyben bebalzsamozó szerepével. A brüsszeli író franciául írt ugyan, akárcsak elődei, Verhaeren, Rodenbach, Maeterlinck vagy Crommelynck, mégis évtizedekre volt szüksége, hogy a belga fővárost Párizstól elválasztó háromszáz kilométert megtegye. Első darabját még 1911-ben írta, s a két háború között a Flamand Népszínház megannyi művét játszotta sikerrel, a franciák (s velük együtt az európai közönség) azonban csak 1947 körül fedezték fel. Akkor viszont néhány év leforgása alatt bemutatásra kerültek legérdekesebb művei : a *"Hop Signor!"*, az *"Escurial"*, a *"Barabbas"*, a középkori ének nyomán írt *"Sire Halewyn"*. Michel de Ghelderode helyét a felfedezés lázában, egyszeriben a nagy újítók, Pirandello, Jarry és a főleg teoretikusnak jelentős Antonin Artaud szomszédságában jelölték ki. A lelkesedés többé-kevésbé jogos is volt : Ghelderode-ot csak időnkénti modorossága és bőbeszédűsége választja el attól, hogy valóban a mesterek közé tartozzék. Látomásos világa így is lenyűgözi a nézőt vagy az olvasót. Műveiben a gótikus székesegyházak, az ördög alakú vízköpők, a harsány vendégfogadók, a rakott asztalok és vidám körtáncok Flandriája adott találkozót a démonokkal társalgó és önostorozó, istenkísértő és misztikus Hispániának : a karnevál a böjti vezeklésnek. Legjobb lapjain mintha csak nagy mesterek képei elevenedtek volna meg: Brueghel vaskos és groteszk alakjai, Hieronymus Bosch szörnyetegei, Goya boszorkányszombatjai, James Ensor vigyorgó maszkjai. Gúny és áhítat, látomás és sárba rántó valóság párosítása valóban előfutárrá avatják Ghelderode-ot, de azzá teszik őt formai megoldásai is : a belga szerző a cirkusz, a vásári mutatványok, a bábszínház, a film, sőt a passió-játékok technikájával bontotta meg az egyre mesterkéltebbnek érzett klasszikus dramaturgiát. Mindezt jó tudni Michel de Ghelderode-ról, hiszen európai "reneszánszának" idején, a 40-es évek végén, az 50-esek elején sem rendező, sem fordító nem mutathatta be a magyar közönségnek ; a most felfedezett *"Pantagleize"*-e pedig — noha az ember magányáról, szorongásairól, politikai aggodalmairól hitelesen vall is — sem az író témáiról, sem stílusáról nem ad teljes képet.

A *"Pantagleize"*-nek, Ghelderode egyetlen modern tárgyú darabjának megírása óta harminchat év telt el. A párizsi ősbemutató kései tisztelgés, bár nem teljesen időszerűtlen : a rendezőnek csak a jelmezeket kellett modernizálnia, hogy a néző szomorúan groteszk mai történetet láthasson a színen. A darab alaphelyzete Chaplin *"Modern Idők"* című filmjének egy jelenetét idézi : Charlot az utcán fölvesz a földről egy eldobott zászlót, s egy pillanat múlva akaratlanul a tüntető tömeg élén találja magát. Ghelderode Charlot-ja, ártatlan, alvajáró, minden világok legjobbikában élő Candide-ja : Pantagleize, az esernyős és szalmakalapos széplélek, valamelyik dél-amerikai város divatlapjának finom tollú munkatársa. A városban május 1-re forradalom készül, s a verőfényes tavaszi napon Pantagleize úgy jár, mint Charlot : elég, hogy az utcán, a sarki bárban, a sétatéren néhányszor elégedetten megállapítsa : "micsoda szép napunk van ma", hogy egyszeriben mindenki, a szervezkedők és a rendőrség egyaránt, a forradalom irányítójának higyje. Az anarchista álmodozó, a politikában tájékozatlan férfi a váratlan szereptől szinte megrészegül: a hosszú magány után belekostol a testvériség örömébe, s tiszta szívvel szónokol az elesettek érdekében. De a után előkészített forradalom csak fél napig tart, s Pantagleize-t, a megható naívsággal szónokló humanista kispolgárt haditanács elé állítják és kivégzik. *"Vaudeville attristant"*, szomorú bohózat, mondja a darab alcíme : a hiszékeny, de tiszta lelkesedés mindenütt csak butaságba ütközik : a forradalom magától is szócsépléssé, civakodásba, hatalmi tervekbe posványosodik el, ami pedig megmarad belőle, azt az erőszak tapossa el a legbrutálisabb eszközökkel. Ghelderode talán nem is sejtette, némely jelenete mennyire valós lesz még két-három évtized múlva is : önmagát felmentő hadbírója, kétszínű védőügyvédje, a futószalagon gyártott, előre meghozott ítéletek a mai nézőnek csak még ismerősebbek lehetnek.

●

HALOTT SZERZŐ ősbemutatójának volt színhelye a Gaité-Montparnasse Színház is ahol a hat éve elhunyt Boris Vian *"Le Goûter des Généraux"* — "A tábornokok uzsonnája" — című, ellenállhatatlan humorú, csípős, anarchista kedélyű bohózata került előadásra. A vígjátékot még 1957 körül írta a szerző, de a nyomtatott szöveg is csak halála után látott napvilágot ; színrevitelére pedig az algériai háború éveiben nyilván gondolni sem lehetett volna. A körülmények azóta alaposan megváltoztak, Boris Vian szatírája is vesztett valamit időszerű erejéből, de vitriolából azért maradt még annyi, hogy az örök militarista ostobaságon ma is felszabadultan nevethessen a néző. A bohózat alapötlete szellemes meglátás : a marcona hadfiak, a parolijukon négy csillagot viselő vezérkari tisztek — James-Audubon-Wilson-de-la-Pétardière-Frenouillou, Dupont-D'Isigny, L'Envers-de-la-Veste és Juillet tábornokok — gondolkodásukat, viselkedésüket tekintve semmiben sem különböznek a rózsásképű, hátulgombolós óvodásoktól, s a hadviselés mestersége sem kíván nagyobb értelmet, mint a homokvár építése. A tábornokpajtások a mama süteménye mellett uzsonnára jönnek össze, előadják hadászati bölcsességeiket ("Veszélyes dolog a háború, még a tábornokok élete sincs ott biztonságban" ; "Semmi nem bolygatja meg úgy a hadsereg rendjét, mint a hadviselés" stb.), háborút indítanak a nemlétező ellenség ellen, majd a fronton a "Marseillaise"" dallamára sorban vidáman öngyilkosságot követnek el... A diáktréfákat, kabaréjeleneteket, szürrealista ötleteket idéző antimilitarista bohózat persze nem halhatatlan remekmű, s nem ér fel a szerző mélyebb, egyszerre személyesebb és általánosabb érvényű darabjával, a *"Birodalomépítők"*-kel sem, de Boris Vian kettős arcát így is jól láthatjuk benne : az ironikus lázadóét és a megbocsájtó emberét is, aki marionettfigurái sorsán nemcsak nevettetni, hanem egy-egy pillanatra megindítani is tudja a nézőt.

●

HARMINC ÉVET kellett várnia Witold Gombrowicznak, az emigrációban élő lengyel írónak, korunk egyik legérdekesebb tehetségének is, hogy első színdarabja, az 1935-ben írt *"Yvonne, burgund hercegnő"* végre először Párizsban színre kerüljön. S majdnem három évtizedre volt szükség ahhoz is, hogy Gombrowicznak a nevéről tudomást szerezzen a nyugati olvasóközönség. Az ugródeszka ehhez is Párizs volt : itt jelentek meg néhány évvel ezelőtt regényei és naplói a jó szimatjáról híres felfedező, Maurice Nadeau könyvsorozatában, a *"Lettres nouvelles"* gyűjteményében. Műveit azóta több nyugati nyelven is kiadták, s az európai kiadók évi találkozóján többször is felvetődött az ötlet, hogy a nemzetközi nagydíjat neki adják. Szülőhazájában, Lengyelországban Gombrowicz neve tabu. A "lengyel október" másnapján, 1957. elején Gomulka kormánya engedélyezte hazai kiadását, de a nagy siker, a néhány nap alatt elkelt tízezer példány úgy megrémítette a hivatalos köröket, hogy azóta megint csak titokban lehet olvasni. Érthető tehát, hogy Magyarországon nyomtatásban talán még nevét sem írták le soha, hiszen a lengyel író kétszeresen is gyanús lehet a szocialista realizmus vaskalapos őrei előtt : nemcsak szókimondó, minden diktatúrát, nacionalista ködevést megvető emigráns, hanem "avantgárdista" író is, akinek példája, éppen mert lengyelül s gyakran lengyel emlékeket feldolgozva ír, talán még "veszélyesebb", mint Nyugat-Európában született társaié.

A ma hatvanegy éves író, — régi földbirtokos család leszármazottja, — alkotói pályáját egyébként Lengyelországban kezdte s éppúgy részt vett a harmincas évek avantgárdista törekvéseiben, mint a Nyugaton szintén méltón elismert Bruno Schulz vagy Stanislas Witkiewicz. Még Varsóban jelent meg a háború előtt egy novellás-kötete, 1937-ben pedig első, *"Ferdydurke"* című regénye. 1939-ben meghívták egy új lengyel tengerjáró hajó első útjára. Az utazás közben kitört a háború, s Gombrowicz jobbnak látta, ha nem tér vissza hazájába, hanem Argentínában, Buenos-Airesben marad. Itt is élt szerényen, szinte ismeretlenül egészen az utóbbi évekig, s csak nemrégiben, a párizsi elismerés után telepedett le Dél-Franciaországban. Újabb művei először a lengyel emigráció jónevű folyóiratában, a *"Kultura"*-ban jelentek meg ; itt közli ma is indulatos, csípős, markáns egyéniségre, szellemi függetlenségre való naplórészleteit, melyeknek a lengyel provincializmust ostorozó sorai, *mutatis mutandis*, nemegyszer a magyar közállapotokra is találóak lehetnének. Witold Gombrowicz nyugaton elsősorban regényíróként ismert, főleg a *"Ferdydurke"* és a másik, hol *"Pornográfia"*, hol *"Csábítás"* címmel fordított, 1960-as műve alapján. Mindkét könyvben önálló, bár az egzisztencialista filozófiával rokonítható témát fogalmaz meg. Két kulcsfogalma : az "éretlenség" és az "érettség". A gyermek és a serdülő "éretlen". de természetesen az : meggondolatlan, felelőtlen, szeszélyes, ám gazdag, változatos lehetőségeket hord magában. A felnőtt viszont jobbára csak látszatra "érett" : a világ felé fordított, arcára ráfagyott maszkja, nem egyénisége természetes kibontakozásának eredménye. Mindezt Sartre nyelvén is meg lehetne fogalmazni, s Gombrowicz műveiről szólva beszélhetnénk "szabadságról", "választásról", "autentikus magatartásról", "szorongásról", "hamis tudatról", bár a *"Ferdydurke"* 1937-es dátuma minden közvetlen hatást kizárttá tesz.

●

EZT az egzisztencialista légkört lehet megtalálni most bemutatott darabjában, az *"Yvonne, burgund hercegnő"*-ben is, amelyet a Jean-Louis Barrault színházában, a *"Théâtre de France"*-ban vendégszereplő *"Burgundiai Színház"* vitt színre Jorge Lavelli rendezésében. Gombrowicz darabja azonban nemcsak az első és bizonyára nem is tudatosan "egzisztencialista" művek közé tartozik, hanem stílusában, formai építkezésében a mai, joggal vagy jog nélkül "abszurd-színháznak" nevezett drámairodalom előhírnöke is. Gombrowicz előtt 1935-ben legfeljebb csak a francia Jarry vagy esetleg a belga Ghelderode példája állhatott, s nem az ő hibája, ha darabja láttán a mai néző Jonescóra, Beckettre, Boris Vianra vagy Arrabalra is gondol. A lengyel író tragikomédiája — már amennyiben lehet műfajról beszélni formabontó műről szólva — shakespeare-i elemeket emel át szorongásos, groteszk, parodikus környezetbe, akárcsak Ionesco ismert, *"A király halódik"* című darabja. A cím szerint történelmi korban, valójában meghatározhatatlan, képzelt tartományban vagyunk. A trón várományosa, Fülöp herceg, a felnőni nem tudó, súlytalan, kissé hamleti alkatú, lelki gyengeségét könynyed szellemességgel leplező királyfi, hogy apjával szemben függetlenségét bizonyítsa, a kamarások, udvarhölgyek és szolgák gúnyos mosolya közepette eljegyzi a riasztóan rút, együgyű és ráadásul néma Yvonne-t. Ignác király és Margit királynő félnek a még nagyobb botránytól, s kínos-kelletlen áldásukat adják a furcsa párra. A néma Yvonne azonban őszintén szerelmes lesz Fülöpbe, s jelenléte egyre kínosabb helyzetbe hozza az egész udvart. A szótlan lány mintha csak tükör lenne: rejtélyes, nyugtalanító mosolyában mindenki saját rútságát, bűneit látja viszont. Ignác királyban felébred a rossz lelkiismeret, ifjúkori léhasága, régi gyilkosságok emléke. A kissé kékharisnya királynő kénytelen maga előtt beismerni, hogy titokban írt versei csapnivalóak, fennkölt gondolatai pedig szörnyű közhelyek. Yvonne előtt Fülöp is értelmetlennek, abszurdnak érzi magát ; tehetetlensége megnyitja benne az űrt, a megsemmisülés örvényét. A király, a főudvarmester, a királyné és Fülöp sorra meg akarják gyilkolni Yvonne-t, hogy vádló tekintetétől szabaduljanak, de a magányos tetthez egyiknek sincs elég ereje. A "bűnbakot", az alázatos méltóságában egyetlen tragikus alakot végül az egész udvar jelenlétében liturgikus vacsorán, különös szertartású "fekete misén" áldozzák fel, hogy az ünnepélyes ceremónia után a királyi család békében folytathassa hazug életét...

Az *"Yvonne, burgund hercegnő"* talán nem ér fel Gombrowicz másik, 1947-ben írt, *"A menyegző"* című darabjával, amelyet tavaly előtt láthattunk egy-két estén a Fiatal Szintársulatok versenyén."A menyegző" bonyolultabb, líraibb volt, múlt, jelen és képzelet szinte elválaszthatatlanul fonódott egymásba benne, s politikai témájával, a tiszta elvek és az elkerülhetetlen megalkuvás konfliktusával, a tett és a tettel járó démonikusság felmutatásával talán közvetlenebbül szólt korunkhoz. De az első mű, az *"Yvonne"* is híven tükrözi Gombrowicz világát : a lengyel író itt is kínos őszinteséggel tárja fel a felnőttek hazugságba merevedett, szennyes kis titkokat, rút bűnöket, tévelygéseket takargató lelkét s az életbe belépni készülő, "éretlen" fiatalok akár céltalan lázadásra, kíméletlen tettre is kész felelőtlenségét. Gombrowicz naplójában többször panaszkodott, hogy aligha akad majd rendező, aki szeszélyes jelenetezésű, drámaian feszült és vásárian harsány, komoly és parodikus, komikus és liturgikus, pszichoanalízissel bizonyára könnyen megfejthető, de egyben metafizikai értelmezésre vágyó darabját méltón színre viszi. Jorge Lavelli, a fiatal, argentín származású rendező, aki tehetségét már *"A menyegző"* előadásán is bizonyította, most másodszor szolgált kellemes meglepetéssel a szerzőnek. Faliórákkal, bútorokkal, ajtóul szolgáló szekrényekkel zsúfolt színpada, maszkos és maszk nélkül is lárva arcú színészei, az egy-egy naturalista mozdulattal leleplező, másutt meg távolságot tartó, szinte operai játék tökéletesen megteremtették azt a bizonytalan, lázálomba illő légkört, amely Gombrowicz minden művétől elválaszthatatlan.

AZ IDEI GONCOURT-DÍJAT Jacques Borel kapta "Az imádat" című önéletrajzi motíválású regényéért. A negyven éves írónak ez az első regénye. Eddig verseket és irodalmi tanulmányokat írt s a Rodin Liceum angol tanáraként tevékenykedett. A másik nagy francia irodalmi díj, a Renaudot nyertese, a 29 éves Georges Perec, aki ugyancsak első regényével, "A dolgok"-kal nyerte el a díjat.

*

FRIEDRICH DÜRRENMATT legújabb drámáját, "A meteor"-t 1966. január végén mutatja be a zürichi Schauspielhaus.

Gondolat és Megjelenítés

SCHÖNBERG : "MÓZES ÉS ÁRON"-JA LONDONBAN

BÁR JOGGAL sorozzuk századunk kimagásló alkotó muzsikusai közé, Schönberg Arnold élete tragikus volt, művészete népszerűtlen maradt. Ellentmondást nem tűrő fanatikusa volt zenéjének ; hihetetlen bizonyossággal jelölte ki művészetének történeti elhivatottságát. Küzdelmes pályafutásában szókimondó nyersessége és rendkívüli egocentrizmusa nem sok segítséget jelentett, — híveinek is fanatikusoknak kellett lenniök, hogy mesterük műveit elfogadtathassák s emberi fogyatékosságait elfeledtethessék. Csupán elismerést tűrt, — de a hódolatot meg is követelte. Erről újabban kiadott levelezése tanúskodik, s műveinek közrebocsátott katalógusában is találunk erre számos adatot. Kiválóbb kortársaival állandóan hadilábon állt : ismeretes Sztravinszkyról szóló gúnyversikéje, amiben ennek akkori stílusfejlődését figurázta ki ; Bartókot agyonhallgatással igyekezett elintézni, s ha már szó esett róla, a magyar mester nemzeti stíluselemeket felhasználó törekvéséről nyilatkozott lekicsinylően. Ez azonban nem tartotta vissza attól, hogy Bartók segítségét fel ne használja az első világháborúban támadt személyi nehézségei leküzdésére. Ismeretes ellenszenves vitája Thomas Mannal, kinek "Doktor Faustus"-át magára nézve jogsérelmesnek tartotta ; Thomas Mannt egyszerüen plágiummal vádolta.

Agresszivitásának kihívóan antiszociális élét csupán annak szellemi megnyilatkozásával menthetjük : művészetében nem ismert megalkuvást. A közönség elismerésével vagy annak megtagadásával szemben látszólag érzéketlen maradt. Anyagi javakért, még ha ezen az áron rendezettebb körülmények között is tudott volna alkotni, nem tett engedményt. (Élete utolsó szakaszát az Egyesült Államokban töltötte, ahol tanításból élt). Magnum opusának, "Mózes és Áron" című operájának befejezése is hasonló körülmények miatt hiúsult meg. A mű, amely művészi és szellemi hitvallásának végső kikristályosítása lett volna, ha elkészül, kezdeti vázlatokban már a 30-as évekre vezethető vissza. A szövegkönyvvel teljesen elkészült, bár valószínű, hogy közrebocsátása előtt kisebb-nagyobb javításokat végzett volna rajta. Zenéje azonban, szinte jellemző sorsszerűséggel, torzó maradt — a "dalmű"-nek csak két felvonása teljesen kész. A második felvonás utolsó hangjai Mózes tehetetlensége feletti kétségbeesését tolmácsolják. Képtelen megtalálni a Szót, ami az Isteni Ideának lényegét közölhetné, — az Isteni Ideáét, amely megjeleníthetetlen, elképzelhetetlen és ábrázolhatatlan. Létezését a Gondolat maradandósága bizonyítja.

Az opera keletkezésének időpontja egybeesik az Európai Sötétség jelentkezésével. A háború előtti évek viszontagságai, nem voltak alkalmasak arra, hogy a földönfutóvá tett zeneszerző komolyabb és huzamosabb munkát igénylő vállalkozást, különösen pedig a "Mózes és Áron" méreteihez hasonló vállalkozást, megfelelő odaadással folytathasson. Amerikai évei alatt számos kísérletet tett Schönberg a kompozíció folytatására. Szándékának komolyságát levelei és feljegyzései tanúsítják — de a napi gondok, egyéb, sokszor kényszerű vállalkozások állandóan eltérítették figyelmét erről.

MILYEN VOLT hát ez a művészet, amely előtt a közönség még ma is értetlenül áll ? Azt kell mondanunk, zeneművészetének esztétikája spekulatív eredetű volt. A Gondolat állt zenéjének előterében, mint torzóban maradt főművében is.

A századforduló zenéjének csődjét ő is felismerte éppúgy, mint valamennyi kortársa Bartók, Sztravinszky, Hindemith, stb. akik épp annyira tudták, hogy a Richard Strauss-Reger-Mahler-féle vonalat tovább folytatni nem lehet. A különbség köztük és közte csupán az volt, hogy Bartókék a történeti fejlődés, a hagyományok maradandó értékű és szinte szerves folyamatú adottságát fogadták el ösztönző példának és követendő esztétikai meggondolásnak. Bartók és Sztravinszky a népzene lappangó hagyományát (utóbbi különösen) egy korábbi műveltségeszmény zenei vetületét, Hindemith pedig a nemzeti szokásokból táplálkozó hangszerjátszás szakmai gyakorlatát (emlékét) tekintette iránymutató inspirációnak. Tehát a túlhaladott esztétikumot, eltérő eredetű, frissebb esztétikummal igyekezték orvosolni. Schönberg azonban a dekadencia esztétikumával technikai újításokat állított szembe. A dallamszerkezet, a tonalitás rendjének megreformálásától várta az új művészi szemlélet kialakulását, s ezt a reformot spekulatív jellegű elméleti meggondolás alapján dolgozta ki. Zenéje tagadhatatlanul forradalmi. Ez a forradalmiság azonban szerkezeti, szakmai részletekre szorítkozik, de nem alkalmas egy új élménytartalom visszaadására. Igaz ugyan, hogy forradalmiságát aztán ő maga is tagadta, és a későbbi írástudók is igyekeztek ezt a mozzanatot a történeti fejlődés dialektikájára hivatkozva értelmezni. Az bizonyos, hogy az akkori Bécs zenei (és egyéb) dekadenciája nélkül nincs schönbergi alkotás s ha Schönberg művészetét ilyen szempontokból vizsgáljuk, fejlődését nyilván az evolúció, és nem a revolúció folyamatába helyezhetjük.

A mesterségbeli forradalom tulajdonképpeni probléma-megoldását csupán elkerülte, más síkra tolta. Bibliai hasonlattal élve, (mely egész életére kiható élmény marad Schönberg számára), megadatott neki az Ígéret Földjének megpillantása, de oda már nem léphetett, vagy ha jobban tetszik, az új pohárba továbbra is csak régi italt töltött. Az új rendszert gyakorlatilag is igazolta. A tizenkéthangos, dodekafon szerkesztési elv az első háború utáni szerzeményeinek kizárólagos alapja lett. Ez a gyakorlat a zenemű egységét legmesszebbmenő részletekig biztosítja, az egész kompozíció szerkezetében egyetlen magból, hangsorból vezethető le : az eleve meghatározott sor akkordcsoportokat, dallamvonalakat, témákat és motívumokat határoz meg, s ezeknek az elemeknek különféle kombinációja adja a zenemű teljességét. A schönbergi diszciplina elsősorban kontrapunktikus rátermettséget igényel ; a többszólamú kezelésnek tökéletes fölénye pedig, különösen túlhajtottságában, a kiagyaltság, a spontaneitásnélküliség érzetét kelti a hallgatóságban. Ezért Schönberg zenéje sohasem találta meg a hallgatósághoz vezető közvetlen utat. S hogy nem a rendszerben van a hiba, mások, főként az utána következő fiatalabb nemzedék muzsikusainak zenéje bizonyítja. Britten egyik kiemelkedő mesterműve a Henry James novellájából írt "The Turning of the Screw" átveszi a schönbergi szerkesztésmód jellemző fogásait anélkül, hogy invenciójának frissessége csökkenne.

A "MÓZES ÉS ÁRON" minden részlete visszavezethető ilyen tizenkét hangból álló alapsorra, s az opera, pusztán a muzsika, kétségtelenül jelentős ; elsősorban intellektuális, esztétikai igényű műalkotás, amely Schönberg életművében egyedülállóan kimagasló helyet foglal el, befejezetlensége ellenére is. Zenéje drámai és lírai indokoltságú érzelmeket egyaránt kifejező, az érzelmeknek absztrakt tisztaságú, konkrétabb meghatározástól mentes bonyolultsága állandó figyelmet igényel, s így minden egyéb mozzanatot a hallgató mellőzni kénytelen. Az ilyen stílusú zenének az operában, — ahol a dráma, a szín és a játék is helyet kap —, nehéz előfeltételekkel kell megbírkóznia. De amíg a zenedrámában a dráma látványos elemét a zenében visszaadott gondolati-érzelmi elemmel bizonyos összhangba lehet hozni, a "Mózes és Áron"-ban ez az egyensúly nem jöhet létre. Azt kell mondanunk, hogy ha a "Mózes és Áron"-ban a két címszereplővel jelképezett dialektikát a drámai színpad számára elfogadhatónak találjuk, akkor semmi akadálya sincs annak sem, hogy "A tiszta ész kritikáját" a zenedráma színpadán láthassuk.

Az opera cselekménye a zsidók szabadulása az egyiptomi rabságból, vándorlásuk az Ígéret Földjére. Az Ószövetség megfelelő epizódját maga Schönberg formálta át operalibrettónak. Mózes, aki az Úr parancsát közvetíti népének, Schönbergnél mint a tiszta Gondolat kérlelhetetlen végrehajtója szerepel. Áron pedig az Alakot Öltött Gondolat, az Érzékelhető Megjelenítés, a Képmás szószólója. Kettőjük metafilozofikus vitája az opera tulajdonképpeni lényege. Az első rész Mózes elhivatásáról tudósít. Az Úr parancsát halljuk az Égő Csipkebokorból majd Mózes és Áron találkozását látjuk a pusztában. A következőkben Mózes és Áron az Úr parancsát hirdeti : Izrael népe kiszabadul az egyiptomi rabságból. A bizalmatlanságot a pásztorbot és a vizeskorsó csodája oszlatja el. A szabadság ígéretére a Kiválasztott Nép örömujjongásba tör ki. Míg azonban Mózes a Kinyilatkoztatás Hegyén késlekedik, a nép nyugtalankodik, csüggedni kezd. Követelésükre Áron vállalja az Aranyborjú készítését, amelyet őrjöngő, véres bacchanáliával üdvözölnek. Mózes visszatér a Hegyről, haragjában megsemmisíti az Aranyborjút, majd Árontól számon kéri hűtlenségét. A következő jelenet, mellyel az előadott opera befejeződik, Mózes és Áron dialógusa a Gondolat tisztaságának parancsáról és a körülmények kényszerítette Megalkuvás szükségességéről. A zárófelvonás, melynek zenéje már nem készült el, a rabul ejtett Áron szabadulásával, és szabadulásának pillanatában bekövetkezett halálával, az emancipált Képmás, az Eszmétől megfosztott Jelenség, a Gondolattól elszakított Közvélemény meddőségét és mulandóságát példázza.

EZ AZONBAN a kritika leszűkítése lenne. A Schönberg-opera előadásával, paradoxonszerűen, a Covent Garden Társulat fennállásának egyik legjelentősebb sikerét ünnepelhette. Peter Hall rendezése valóban "bibliai" csodákat művelt ; különösen az orgia megelevenítésében. A szabadjára eresztett nyílt erotika azt a gyanút keltette, hogy a siker inkább a "voyeurizmus"-ban keresendő. Mindenki eljött, aki az operaelőadás ürügyén nem éppen zenei kíváncsiságát akarta kielégíteni. A szenzációt az előzetes közlemények már jó előre beígérték ; s hogy a Covent Garden nézőterét több ízben is zsúfolásig megtöltő közönséget nem, vagy legalábbis nem elsősorban a zene lelkesítette, azt az operának hangversenyszerű megismétlése bizonyította. Amikor a "Mózes és Áron" színpad nélküli előadásban volt hallható s az orgiából is "csak" a zene maradt. a koncertterem ezen az estén csupán félig telt meg.

A kimagasló operaelőadás zenei megvalósítása Solti Györgyöt dicséri, aki ebben az előadásban pályája delelőjére érkezett. A zenemű vezérkönyvében rendkívüli nehézségekkel találkozik a muzsikus. Ezeknek hihetetlen virtuozitású megelevenítése nemcsak biztos tárgyi, mesterségbeli zene- és énekkarvezetői készséget kíván, hanem ezenfelül igen magas színvonalú zenei intelligenciát, ezzel a sajátosan egyéni elképzelésű muzsikával rokonszenvező megérzést is igényel. Ezeknek a követelményeknek Solti a legteljesebb mértékben megfelel és páratlan lelkesedése csodálatos magaslatokra emelkedett. Az operaház általában közepes-gyengének ismert zenekarából érzékeny és muzikálisan alkalmazkodó pontos instrumentumot varázsolt, a kórusból pedig drámai mozgalmú, eleven, ihletett együttest. Mózest, kinek beszédszerepe van, Forbes Robinson igyekezett megjeleníteni, de kiváló hangjának semmi lehetősége sem volt arra, hogy művészetét kibontsa. Célszerűbb lett volna prózai színészre bízni ezt a kényes feladatot. Áron szerepét Richard Lewis, ez a kitűnő adottságú és biztos felkészültségű tenorista a schönbergi elképzeléshez híven alakította. Kétségtelen azonban, hogy Schönberg operájában a muzsika a lényeges elem ; s ezt az úgynevezett Promenade-hangverseny sokkal áttekinthetőbben, meggyőzőbben tolmácsolta (ugyanazokkal a szereplőkkel, — Solti, stb.) s a Schönberg-zenének minden bizonnyal több új hívet szerzett, mint a látványos színpadi előadás.

MARJAY MIHÁLY.

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

A Concerto-vita

HOSSZÚ-HOSSZÚ ÉVEK ÓTA nagy tisztelője vagyok Engel Iván művészetének és impozáns zenetudományi ismereteinek. Bár zongoratanárnőm, Paul Ivánné, Csuka Etelka még a húszas évek elején belém csöpögtette Bartók muzsikájának mélységes szeretetét, és jóllehet az inkriminált Concertót talán ötvenszer hallottam hangversenyteremben és főleg lemezről, dilettáns lévén eszembe se jutna, hogy Engel Iván leveléhez megjegyzéseket fűzzek, ha nem érezném azt — mint Pesten mondják — némileg "ledorongolónak". Méghozzá ez a dorong egyszerre sújtott le a cikkíró Nyéki Lajosra és az "Irodalmi Újság" szerkesztőségére.

A szerkesztőségnek nem vagyok belső munkatársa, de annyit tudok, hogy *szakcikket* (zenei, képzőművészeti, építészeti stb. tanulmányt) kizárólag hozzáértőkkel iratnak. Zenei szakértőjük éppen a Párizsban élő kitűnő muzikológus, Gergely János. Nyéki Lajos írása azonban, mely Engel Iván szerint "ünneprontó"... "teljesen hamis és végeredményben ártalmas", nem tekinthető szakcikknek.

Azt természetesen nem tudom eldönteni, hogy Bartók zenekari Concertójában "honvágyának szimbólumaként" használta-e fel a "Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország" dallamát ; azt azonban vitathatatlannak érzem, hogy a Mester az említett dallamtöredéket *felhasználta* a Concertóban, ha talán nem is honvágyának jelképéül.

ELŐSZÖR IS nem igen tudom elhinni, hogy Bartók, bármennyire elzártan élt is Budapesten, nem hallotta volna a Vince-melódiát. Hiszen ezt mindenki ismerte, természetesen azok is, akik mint jómagam, nem voltak búsmagyarok, "revizionisták" és még hozzá viszolyogtak is az efféle muzsikától.

Az sem valószínű, hogy — amint ezt a másik levélíró, George Feyer írja — a *véletlenek* egyszerű találkozásáról volna szó.

De miért is lenne Nyéki Lajos feltevése Bartók művének meggyalázása ? Engel Iványnak, aki nálam sokkal jobban ismeri a zeneirodalmat, tudnia kell : Bach, Beethoven és Mozart —, hogy csak a zenei Szentháromságot említsük —, akárcsak Schumann és Sztravinszkij, sok esetben egy egyszerű szó betűiből (pl. B-a-c-h) vagy egy "dilettáns" motívumból, esetleg valamely tingli-tangli dallamból *remekműveket* alkotott. Hadd utaljak itt Bachnak a porosz király által megadott témára írt műveire, Beethoven Diabelli-variációira vagy arra a közismert tényre, hogy Mozartnak a Köchel-jegyzékben nyilvántartott 626 alkotása közül legalább egy tucat népdal, "dilettáns" motívum, sőt "vurslimelódia" felhasználásával született. Mindez igazolja, hogy — Brahmstól eltérőleg — nemcsak Haydntémára lehet variációt írni.

PERSZIFLÁZST, sőt paródiát a legnagyobbak is írtak. Néha csak utalás formájában, néha teljes műben. Természetesen nem akarom összevetni Bartók Concertóját az egészen más természetű *Ein musikalischer Spass* (K. 522.) című Mozart-művel, melyről G. de Saint-Foix, korunk talán legnagyobb Mozart-szakértője ezeket jegyzi meg : "Világosnak tűnik számunkra, hogy Mozart kortársai közül a leggyengébb muzsikusokat, vagy talán *egyiküket* akarta leutánozni".

Miért ne tehette volna meg Bartók is, hogy *egészen más kontextusban* felhasználjon akár egy slágerdal-részletet, hiszen — mint ezt George Feyer oly helyesen írja — a "zenei frázis igazi lényege: forma, ritmus, harmónia, ütembeosztás, a hangok egymáshoz való viszonya, a melódia hangulata, háttere, frazírozása, karaktere". Nem vonatkozhatik-e mindez a Concerto IV. tételében felbukkanó dallamra is? Hogy mi van mögötte? Nehéz lenne kutatni. Székely Julia, volt Bartók tanítvány, a Mesterről népszerűen megírt "Elindultam szép hazámból" című életrajzírója szerint nyilvánvalóan persziflázsról van szó.

TUDOMÁSOM SZERINT a jelenleg Párizsban tartózkodó Bartóknét is megkérdezték ez ügyben. Ő egyáltalán nem volt olyan kategorikus, mint az "Irodalmi Újság" jeles levélírói . Egyszerűen azt mondta : nem tud válaszolni a kérdésre. Mi sem. De akár többékevésbé melankolikus iróniát, persziflázst, akár bármi mást sejtsünk a "rejtély" hátterében, a szándékosságot alig vitathatónak gondoljuk.

GARA LÁSZLÓ
Párizs

SZÉTHULLT HANGULATOK ÁBRÁZOLÓJA

AZ UTÓBBI HETEKBEN beszélgettem párizsi festővel, londoni műbírálóval és müncheni galériatulajdonossal. Mindhárman megegyeztek abban, hogy a hét szűk esztendő időszaka kezdődött el a kiállítóhelyiségek táján.

Ebben a válságidőszakban jó tapasztalni, hogy vannak még idealisták. Ilyen idealista a müncheni Leonhart Galéria fiatal tulajdonosa, aki a nehéz helyzetben a fiatalok felfedezését tartja legfőbb feladatának és azt is vállalja, hogy többé-kevésbé eltartsa azt, akit tehetségesnek talál.

A Leonhart Galéria gárdájának új tagja egy magyar fiatalember : Kocsis Imre, aki 1937-ben született Karcagon és 1956 legvégén került Nyugatra. 1958-tól Hamburg Képzőművészeti Főiskoláján tanult, többek közt Georg Gresko növendékeként. Egy évet Dél-Franciaországban töltött, majd 1964-ban München választotta lakóhelyéül.

Kocsis Imrének ez az első kiállítása. A Leonhart Galéria tágas, elegáns helyiségeiben három műfajban mérhetjük fel tehetségét. Rajzokat, collage-okat és olajfestményeket mutat be. A festmények nem meggyőzőek, nem érezzük rajtuk Kocsis egyéniségének nyomát és technikailag is nehézkesek. A collage-ok között már több a jó és van néhány kitűnő. Bizonyos, hogy a szemétről összeszedett fémdarabok, parafatörmelékek, ódon deszkák felületességre csábítanak és ha akad egy rozsdás merőkanál, kész a kompozíció, csak el kell nevezni "Hold tájképnek". De az ilyen hálás anyagokat is lehet persze igaz művészettel kezelni. Értékes munka, szinte költemény például Kocsisnak az a collage-a, amelynek alapja nem más, mint a darazsak furcsa, kihalt fészkei egy korhadt fán s további kifejezőeszköze egy kócmadzag csupán, amely erőtlenül szösz-szálaira bomlik a lyukacsos viaszfészkek közelében.

Amilyen hálás médium a szemétdomb savai által érdekessé mart limlom, olyan hálátlanul makacs dolog a színesceruza, amellyel Kocsis Imre leginkább tud bánni. A nagyformátumú, jóféle művész-papíron finom, halvány nyomot hagy az irón, a formák leheletszerűen alakulnak, a vékonyka vonalak letargikusan konyulnak, kanyarodnak, mint a hervadó virágok szára. A művész elengedi magát és a formák átveszik szemérmetlenül kitáruló érzéseit. Itt-ott felsütnek a színek, de olcsó tetszenivágyásról szó sincs. Burjánzó költeményeket látunk, kíméletleneket. Finoman megrajzolt sátánkarmok, pompás rajztudást tanúsító félalakok köré gomolyognak a látomások. Rajzaiban maradéktalanul eredeti Kocsis Imre. Olyan értéket tár fel, amely valóban ígéretes.

SÁRKÖZI MÁTYÁS

HALÁSZ PÉTER

FELHŐKARCOLÓK - SÖTÉTBEN

A felhőkarcolókat csodálhatja az ember, hiszen közöttük még a legkevésbé impozáns is elismerésre méltó mérnöki teljesítmény, de szeretni a felhőkarcolókat nem nagyon lehet. Nem is igénylik. Az a fajta gőg és fölény árad belőlük, amely azt mondja, hogy : "fütyülök a szeretetedre, az én homlokom a felhők fölé magasodik." És csakugyan, az Empire State Building csúcsát igen gyakran nem látja az ember, mert elvész a felhők között. De éppen azért, mert ilyen gőgösek ezek a felhőkarcolók, az embernek valamiféle személyes kapcsolata alakul ki velük. Olyanok, mint a hegyek. Ugyanúgy változnak, függően fény és árny játékaitól, borongók, szelídek, vagy indulatosak. Ha rosszkedvű vagyok, akkor haragszom a felhőkarcolókra, vad vitába szállok velük, feleselek, nyelvet öltök rájuk. Szelídebb kedvben megbékélten poroszkálok lábaik tövében, fölnézek, hunyorgok, zavartan motyogok, beismerem gyöngeségemet. Bizonyos, hogy minden New York-i lelki- és idegállapotára hatnak ezek az égbe nyúló épületek. Az is valami titkos bosszúérzetből fakadhat, hogy nem ügyelnek a város tisztaságára, papírgombóccá gyűrik a kiürült cigarettazacskót, odavágják a felhőkarcoló tövébe. Mintha azt mondanák : — Jó, rendben van, uralkodsz fölöttem, én meg ideszemetelek alád. Kvittek vagyunk. Tégy valamit ellene, ha tudsz.

Minden este fél hatkor, kilépve az irodaház forgóajtaján, balfelé fordulok a Park Avenuen és pillantásom a Pan American-épületre esik, amely úgy terpeszkedik a sugárút közepén, mint egy szétvetett lábú óriás. Ezzel a felhőkarcolóval nem valami jó a kapcsolatom. Szép épület pedig, azt lehetne rá mondani, hogy lélegzetállító. Helikopter-pályaudvar van a tetején. Ötvenkilenc emelete van és 250 méter magas. És ha már számokat idézek : hatvanöt liftje van, tizennyolc mozgólépcsője és nyolcezer ablaka. És negyvenkétezer fényforrása. Azért haragszom egy kicsit erre a Pan American-felhőkarcolóra, mert oly erőszakosan és ellentmondást nem tűrően — föléje épült a Grand Central-pályaudvarnak. És most a pályaudvar épülete ijedt meghunyászkodással tapad a felhőkarcoló aljához. Ezért valahányszor rápillantok, föltámad bennem az ellenkezés és azt mondom magamban a Grand Central-pályaudvarnak : — Azért is téged szeretlek, te szegény !

De fütyül rám a Pan American-felhőkarcoló. És a Grand Central sem adja jelét, hogy méltányolná szolidaritásomat.

A közelmúlt egyik estéjén kialudtak New York fényei : áramszünet hat államban, a gigászi generátorok belegörnyedtek a reájuk nehezedő terhelésbe. És ekkor sötét lett a Pan American-felhőkarcolónak mind a nyolcezer ablaka, kialudt mind a negyvenkétezer fényforrás, megállt a hatvanöt lift és a tizennyolc mozgólépcső. Ennek a Pan American-felhőkarcolónak a negyvenhatodik emeletén van Juan Trippenek, a Pan American légitársaság elnökének az irodája. Az ilyen negyvenhatodik emeleti dolgozószobákból pazar kilátás nyílik New Yorkra. Nem látszanak az elhajított cigarettacsomagok, nem, semmi szemét nem látható, csak a város fényözöne, a Hudson, a Keleti folyó, ellátni a Verrazano-hídig, ki a tengeröbölig, tán még a Szabadságszobor is látható az ilyen negyvenhatodik emeleti ablakból, én nem tudom. A tíz- és tízezer gépkocsi reflektorszeme fentről olyan, mintha sápadt igazgyöngyszemek peregnének lassan-lassan ezüstös telihold-fényben. Fentről nem látni, hogy a kocsik torlódnak és nem hallani a dühödt, ingerült duda-harsonákat, mert a negyvenhatodik emeletre nem ér fel az utca zajából semmi. Az emberek pedig, akik odalent lótnak-futnak, szakasztott olyanok, mint a parányi hangyák. Ez régi, nem új felfedezés. De az ilyen negyvenhatodik emeleti ablaknak az a természete, hogy időről időre magához vonzza a szoba tulajdonosát, oda kell állni és lenézni, mert a látvány, ami alant tárulkozik, nem mindennapi.

Lehet, hogy azért érzek ellenállást az ilyen felhőkarcolókkal szemben, mert homályosan mindig arra gondolok, hogy Trippe úr, meg más elnökigazgatók ott állnak ablakaikban, a negyvenhatodik emeleten, meg a hetvenediken, meg a kilencvenediken és lenéznek az utcára, ahol én is loholok és hangyának látszom. Nem szeretek hangyának látszani.

Trippe úr, a Pan American elnöke, a hirtelen támadt sötétség estéjén már éppen hazafelé készülődött. A titkára leszólt telefonon a garázsba, hogy a kocsi álljon elő, az elnök úr rövidesen indul. A sofőr azt mondta, hogy "igenis" és begyújtotta a motort. Abban a pillanatban kialudtak a villanyok.

Trippe elnök úr négy órán keresztül várakozott az íróasztala mellett, remélve, hogy véget ér az áramszünet. Amikor bizonyossá vált, hogy hajnal előtt már nem lesz villanyáram, akkor elindult lefelé a lépcsőkön. Negyvenötödik emelet... negyvennegyedik... negyvenharmadik... negyvenkettedik... Az expresszliftek legfeljebb harminc másodperc alatt suhannak le, vagy föl ilyen emelet-távokat, sokat mondok, ha azt állítom, hogy egy emelet egy másodperc. Inkább annyi sem. Most azonban rettenetesen sokáig tartott Trippe úr útja. Harmincnyolcadik emelet... harminchetedik... harminchatodik... Hát sohasem lesz vége ?

De az elnök úrnak még szerencséje volt. Mert másokat a liftekben ejtett rabul a hosszúra nyúlt rövidzárlat. A legtöbb felvonót úgy oldják meg műszakilag, hogy áramszünet esetén is ki lehet mozdítani az emelet-közi állapotból, legalábbis a legközelebbi emelet színvonalára, ahol aztán ki lehet szállni. De az expresszlift, amelynek huszonötharminc emeletnyi távon nincs megállója, ajtó nélküli aknában futja meg ezt az utat. Azt tehát nem lehet mozdítani se le, se föl, tízemeletnyi fal alatta, fölötte. Falba szorult acélkamra. A tetején azonban mindnek van szellőző nyilása.

A sötétség éjszakáján sok száz New-York-i szorult ilyen megrekedt liftekbe. Ezeket csak úgy lehetett kiszabadítani, hogy a tűzoltók elindultak az épületben, a liftakna mentén, végigkopogtatták a falat és ahonnan visszakopogtak, ott volt a lift. Áttörték a tűzoltók a falat a liftajtóhoz és kisegítették az embereket. De ez hosszadalmas eljárás volt, sok-sok óráig tartott és voltak, akik az egész éjszakát a liftben töltötték. Egyes csoportok énekeltek, mások tréfákat meséltek. Nekem az a csoport a legrokonszenvesebb, amelynek tagjai megállapodtak, hogy egyenként elmesélik legszebb utazásuk történetét. Elmondják azt, melyik az a táj a világon, amelyik nekik a legjobban tetszett. Éppen tízen voltak, férfiak, nők, a sötét liftben nem látták egymást. De a történetek érdekesek voltak. Egy férfi az Alpokról mesélt, Garmisch Partenkirchenben síelt az elmúlt télen, micsoda csúcsok, micsoda kék ég, Szent Isten... Egy másik Rio de Janeiróra emlékezett. Egy asszony Hawaii szépségeit idézte, évekig élt Honoluluban, hogyan került oda, azt nem mondta, de regényt lehetett szimatolni. Aztán az utazások története is érdekes volt, persze. Egy férfi elmesélte különös kalandját a nemzetközi expressz étkezőkocsijában. Karcsú, titokzatos hölgy a szemközti asztalnál. A tekintetek egymásba kapcsolódnak. A pincér pezsgőt bont. A többit képzelhetik. A titkárnők halkan kacarásztak. Igen, képzelik.

De egyszerre csak kényszeredett kis csend lett. Rájöttek arra, hogy van valaki közöttük, aki hallgat. Az egyik női hang megkockáztatta :

— Mi itt tízen vagyunk... de eddig csak kilenc hangot hallottunk. Kilenc történetet. Valaki hallgat ?

Csöndesen megszólalt egy férfihang :

— Igen... Én még nem beszéltem.

— Ahá... — mondták erre nevetve. — Bizonyára éppen azért sok titka van. Ez mindig így van az életben. Aki néma marad, annak volna a legtöbb mesélnivalója. Halljuk, halljuk ! Maga nem utazott semerre a világban ?

A férfihang csöndes derűvel közölte :

— Igen is... meg nem is...

Hát ez meg miféle válasz, ámuldoztak kilencen, úgy látszik jól sejtették, ennek az úrnak titkolnivalója van, mi az, hogy igen is, meg nem is ? Utazott, vagy nem ? De ha nem, akkor is bizonyára meg tudja mondani, merre van az a táj, amelyik neki a legjobban tetszett eddig az életben ? Talán Brooklyn, vagy Bronx... ? Nevettek. Hiszen éppenséggel az is meglehet. De ha igen, akkor azt is mondja el. Ez a játékszabály. Így telik az idő.

— Nem sokat utaztam — mondta a férfihang végül —, de azt hiszem, hogy a táj igazi szépsége végül is nem magában a tájban rejlik. A szépséget mi vetítjük a tájra. Belülről jön. A világ egy kicsit olyan, mint az üres mozivászon. Ami igazán szép benne, azt mi adjuk a tájnak. És az aztán csudálatosan szépen visszasugározza ránk és boldoggá tesz bennünket.

— Ejha... — mondta egy nevető női hang —, talán még ez a fekete felvonó is szép táj, ha valaki nagy boldogsággal nézi... ?

— Éppen ezt akartam mondani — felelte gyorsan a férfihang —, arra gondoltam, amikor feltették nekem a kérdést, hogy azt felelem : ez a megdermedt lift nekem talán csaknem annyira tetszik, ahogyan az Alpok tetszenének, vagy Honolulu, vagy Rio de Janeiró... ki tudja ? Jóindulatot érzek a hangokban, türelmet és készséget... tízen vagyunk itt együtt. Ez tíz vadidegen ember között általában nagyon ritka. De aztán mégis vonakodtam attól, hogy kimondjam. Kinevettek volna. Egy fekete lift. Egy fekete lift... ugyanolyan szép, mint az Alpok, mint Rio de Janeiró, mint Honolulu... ? Nekem igen.

A tűzoltók eljutottak a fal mentén a lifthez. Hamar áttörték a válaszfalat, erősfényű kézilámpákkal bevilágítottak. És ekkor felszabadultan kapaszkodni kezdtek az emberek kifelé. A lift kiürült. De az a férfi, aki utóljára beszélt, még ott állt a liftben és maga elé nyújtotta a kezét :

— Egy kis segítséget kérnék... — mondta halkan —, ugyanis világtalan vagyok...

EGY NEGATIV HŐS

A KÖZELMÚLTBAN került megrendezésre az idei *New York*-i *Filmfesztivál*. Az intézmény fiatal, ez volt a harmadik megnyilvánulása. A New York-i Filmfesztivál abban különbözik a többi ilyen nemzetközi művészeti eseménytől, hogy nem díjaz és nem is véleményez. A vélemény joga a kritikáé és a díjazás a közönségé. 26 hosszabb és 25 rövidebb film szerepelt a műsoron.

A hosszú filmek között a franciák vezettek 6 bemutatóval, őket az amerikaiak követték néggyel, majd az olaszok hárommal. Nevezetes azonban, hogy a négy amerikai film közül hármat a filmmúzeumokból vettek elő, ahol mint ritkaságokat őrizték azokat.

Egyébként a fesztiválon olyan filmeket mutattak be, mint a francia *Godard "Alphaville"*-je és *"Le petit soldat"*-ja, 6 modern francia rendező 6 epizódból álló *"Paris vu par"*-ja, a kanadai *Laurence L. Kent*, a francia *Franju*, az olasz *Antonioni*, *Visconti* és a fiatal *Marco Bellocchio* egy-egy filmje, azonkívül dán, svéd, japán, angol, nyugat-német, hindu és vasfüggöny mögötti filmek.

EZ UTÓBBIAKAT a lengyel *Skolimowski* képviselte 2 művel, a cseh Forman egy filmmel és az ugyancsak csehszlovákiai *Kádár* és *Klos* egy filmmel. Az amerikai sajtó egyértelmű véleménye szerint *ez utóbbiaké volt a legkiemelkedőbb alkotás* és ebben a véleményben osztozott a közönség is, amely, amikor az egyik rendezőre, Kádárra esett a reflektor fénye az egyik páholyban, egy emberként felugrott helyéről és percekig ünnepelte őt. *Kádár János*, (aki nem rokona a magyarországi Kádárnak) *felvidéki magyar*. A Nógrád megyei Kékkőből származik és ma is tökéletesen beszél magyarul. Egy csehszlovákiai kisvárosban játszódik a cselekmény, ahol egy főutcai ún. zsidó bolt élére kineveznek egy árja üzletvezetőt, aki rájön arra, hogy a bolt tulajdonosa, egy kedves öreg matróna, úgyszólván egy lyukas krajcárt sem keres "világuralomra törő", nagykapitalista, kiszipolyozó üzletével. Megesik rajta a szíve, összebarátkozik vele s ez sodorja a tragikus válaszútra. Amikor jönnek a deportálások, az üzletvezető szeretné megmenteni az öreg asszonyt és ekkor válik a komédia tragédiává, az emberi gyarlóság, gyávaság és önzés okozta szívfacsaró kilátástalanság tragédiájává.

A fesztiválon bemutatott új filmtermés azonban általában nem ezt az irányt követi. A visszatérő téma : *a mai dühös ifjúság* és e tekintetben nincs eltérés a vasfüggöny mögötti vagy nyugati filmek között. Az amerikai kritika általában elég nyitott keblűnek bizonyult az ilyen korszerű témájú filmek iránt, de kissé értelmetlenül állt a művészi kifejezés szempontjából is modern, ún. *"abszolút"* filmtörekvésekkel szemben, amelyek illusztrációi kívántak lenni annak a tételnek, hogy a film klasszikus értelemben vett önálló művészi kifejező eszköz.

ILYEN ALKOTÁSNAK számított egy kis, 24 perces film is.

Mint a hal felvágott húsa, fénylő, réteges, barázdás, kocsonyás valami az, amit először látunk. Később az élő lebernyeg felemelkedik és alóla felismerhetően egy fél szem bukkan elénk. Majd egy szürke, bibircsókos réteget látunk : egy fal, házak fala, amelyek mellett, szorosan mellettük egy elnyűtt alak oson. Nem látjuk csak a hátát, fényes viseltes kabátját, kendőt a fején, tetején benyomott kalapot, a lötyögő nadrágját, elcsámpált cipőjét. Szorosan a fal mellett somfordál, mintha csukott szemmel haladna előre, lépcsőkön fel, lépcsőkön le, pallókon, akadályokon át, beszélgető embereket sodorva. Nem néz semmire, kalauza a bibircsókos fal, ennek vonalát követi vakon, engedelmesen egy kopott kültelki házig. Belép a kapun. A lépcsőn mosolygós néni lépked lefelé, karján virágokkal, egyet kiszakít a bokrétából és odaveti az ismeretlennek, aki ekkor megtorpan. A nénike visszanéz rá és mintha felismerné, elszörnyed és ott a lépcsőn összeesik.

Mi köze ennek a jóságot és mindennel megbékéltséget sugárzó mosolygó nénikének a mi kopott reménytelen alakunkhoz? Talán a régen elhagyott édesanyja? Erre nincs semmi utalás, hacsak az nem, hogy a férfi most már felszalad a lépcsőn, kulcscsomót húz elő zsebéből és kinyitja az ismerős ajtót, talán éppen azt, ahonnan a nénike az imént kijött. Talán gyermekkorának otthona az a gyéren bútorozott, nagyon, nagyon szegényes, majdnem üres szoba, ahol nincs más, mint egy rendetlenül hagyott priccs, egy karosszék, egy asztal, egy fakult kép és egy vak tükör. Egy kosárban a földön kis kutya és kis macska, a kalitkában papagály és egy üvegbúrában aranyhal. Ez minden, élő és holt. Azonkívül a nap, amely besüt az ablakon.

A FÉRFI odamegy a rongyokban lógó vászonredőnyhöz és lehúzza, hogy kizárja az éltető napfényt és sorra kirakja a szobából a kutyát és a macskát, letakarja a kalitkát és az üvegbúrát, majd a tükröt a falon, a képet is leveszi és darabokra tépi, hogy ne legyen látó tanúja annak, ami miatt ide kellett jönnie, vissza az elveszett múltba az ismeretlen jelenből. Hogy elővehesse végre zsebéből a nagy borítékot és még egyszer igazán szembenézhessen a múlttal. Fényképek és fényképek : kis meztelen csecsemő, az első családi kép ismert pózában, majd kisfiú, akit anyja vezet, ugyanaz a fiú iskolatáskával, azután már felnőtten karján egy nővel, az esküvői kép, végül egy kopott alak, ugyanaz, akit eddig csak hátulról láttunk, fél szemét nyilván elvesztette a háborúban, fekete bőrmonokli borítja, áll egy fal előtt az úton, amely már nem vezet nagy célok felé, értelmetlenül, fölöslegesen, talán éppen az utolsó út előtt, amely ide vezetett.

A képeket sorra eltépi és elszórja a padlón. El kell tüntetni a múlt minden tanúját, mint ahogy előbb el kellett tüntetnie e tisztogatási művelet minden élő és élettelen tanúját is, az állatokat, a napfényt, a tükröt, a képet. Egyet azonban nem lehet : az egyik falnál, szemben alakunkkal ott áll önmaga, a félszemű elhasznált figura. Ez elől nincs menekvés. Önmagunk elől nincs.

Most, hogy szemben áll velünk is, felismerjük, *Buster Keaton* ő, gyermekkorunk félszeg filmkomikusa, Chaplin kétségtelen rokona, az utóbbi szemléletének bizakodó kicsengése nélkül. Az amerikai kritika azonban mindenkor úgy könyvelte el Buster Keatont, mint a nagy nevettetőt és most szinte sértődötten utasítja vissza a produkciót, amelynek központi figurája, hogy *zsdanovi* terminológiával éljünk, *"negatív hős"*, aki nem nyújt semmi reményt (majd azt mondtam, a szocialista kiteljesedés felé). A kritikusi kórus ez esetben félelmetesen hasonlóan intonált, mint a keleti félteke műítészei : *"a pesszimista alkotás nem művészet"*.

A DOLOG ÉRDEMÉHEZ még hozzátartozik, hogy a szöveget *Samuel Becket* írta, a filmet *Alan Schneider* amerikai rendező rendezte és *Boris Kaufman* fényképezte. Kétségtelenül remekművet alkottak és bebizonyították, hogy van olyan művészet is, amelynek *anyaga a kép és formája a mozgás* és ezzel mindent el tud mondani, amit akar, ha olyanok beszélnek általa, akiknek mondanivalójuk van.

MÁRER GYÖRGY

Irodalmi Ujság

AZ IRODALMI ÚJSÁG karácsonyi-újévi összevont száma bővebb terjedelemben december 15-én jelenik meg.

*

A FORD ALAPÍTVÁNY 85 millió dollárt szavazott meg 58 nagy amerikai szimfonikus zenekar támogatására. Ebből az összegből 21 milliót most közvetlenül utalnak ki, a többit 5 éven át alapítványszerűen kezelik és a zenekarok addig csak az évi kamatot kapják, öt év múlva azonban az egész összeg birtokába jutnak. Egy-egy zenekar 600.000-től 2.5 millió dollárig terjedő támogatást kap. Ez lehetővé teszi majd hosszabb hangversenyévadok rendezését és a muzsikusok fizetésjavítását.

*

LATABAR KÁLMÁN hetek óta nagysikerű előadó körúton van az Egyesült Államok magyarlakta városaiban. Tavasszal Honthy Hanna fog Amerikában hangversenyezni.

*

KERENSZKY SÁNDOR, a cári uralmat követő első forradalmi kormány miniszterelnöke most adta ki Amerikában legújabb könyvét "Russia and History's Turning Point" címmel. A mű az 1917-es orosz forradalmat elemzi. Kerenszky, aki 84 éves, még ma is tanít a kaliforniai Stanford Egyetemen.

*

A LISZT FERENC Zeneművészeti Főiskola november 13-án ünnepelte fennállásának 90. évfordulóját. Kodály Zoltán betegsége miatt levélben küldte el díszelnöki megnyitóját. A főiskola tanárainak javaslatára Fischer Anniet és Ferencsik Jánost tiszteletbeli tanárrá választották.

*

A SZABADKAI NÉPSZÍNHÁZ fennállásának 20. évfordulóját ünnepli. A szerb-horvát és magyar nyelvű színház évenként 200 előadást tart Szabadkán és Jugoszlávia különböző vidékein.

*

A KUBÁBÓL Amerikába heteken át csónakokon érkező menekültek között van Anselmo Hernandez, egy 92 éves öreg halász, aki nem más, mint Hemingway Nobel-díjas regényének, "The Old Man and the Sea"-nek egyik főhőse, illetve modellje.

*

KÖNNYŰ LÁSZLÓ angol nyelvű tanulmánya : "John Xantus, Hungarian geographer in America, (1851-64)" most jelent meg Kölnben az Amerikai Magyar Kiadónál.

*

VLADIMIR JERMILOV szovjet irodalomkritikus 61 éves korában Moszkvában elhunyt. Nevét már egészen fiatalon azzal tette ismertté, hogy korának egyik legnagyobb költőjét, Majakovszkijt trockizmussal vádolta. A költő nem sokkal utóbb öngyilkos lett. Jermilov egyik alapítója volt a Proletárírók Szövetségének, amelyet még Sztálin is túl baloldalinak ítélt és feloszlatott. A harmincas években Jermilov Dosztojevszkijt támadta meg és minősítette reakciósnak, nemrégiben pedig Borisz Paszternákot és a fiatal Jevtusenkót. Utolsó irodalmi vitáját Ilja Ehrenburggal vívta. Ehrenburg emlékirataiban, a sztálini időket felidézve, azt írta, hogy sokan voltak, akik már akkor tudták, hogy a kivégzettek és a börtönbe vetettek nagy többsége ártatlan. Jermilov visszautasította és a szovjet emberek "megrágalmazásának" minősítette ezt az állítást.

*

LIONEL BART "Oliver" című zenés komédiája a saját műfaján belül megdöntött minden rekordot Angliában: eddig 2284-szer adták elő.

*

A MAGYAR NÉPI GYÓGYÍTÁS történetéről írt könyvet Dr. Bencze József szombathelyi főorvos, orvostörténész. A fényképekkel illusztrált könyv az Akadémiai Kiadónál jelenik meg.

KAFKA PRÁGA SZEMÉVEL címmel jelenteti meg a nyugatberlini Voltaire Kiadó a két évvel ezelőtt Prágában tartott Kafka-konferencia anyagát.

*

A MAYERLINGI TRAGÉDIÁRÓL Gottfried Reinhardt forgatókönyve alapján és rendezésében új filmet forgatnak. Erzsébet királynét Vivien Leigh, Rudolf trónörököst Marcello Mastroianni alakítja.

*

FEDERICO FELLINI "La Strada" című filmjének meséjéből balettet írt. Zenéjét Nino Rota szerezte és a Milánói Scala mutatja be jövő májusban.

*

HANGVERSENYFILMET készít elő Herbert von Karajan és Henri Clouzot rendező. Az első filmen a Bécsi Filharmonikusok játsszák Schumann IV. Szimfoniáját Karajan vezényletével. Az ezt követő koncertfilmen Yehudi Menuhin adja elő Mozart egyik hegedűversenyét ugyancsak a Bécsi Filharmonikusokkal.

*

A MOSZKVAI NAGYSZÍNHÁZ november hónapban játszotta ezredszer Csajkovszkij "Hattyuk tava" című balettjét.

*

SAJTÓSZEMLE címen magyar nyelvű folyóirat jelenik meg havonként Hamburgban. A folyóirat a Német Szövetségi Köztársaság vezető lapjaiból válogatott írások teljes fordítását közli.

*

DÉNES TIBOR "Dante vagy a számüzetés" című tanulmányát, amely először az Irodalmi Újságban jelent meg, 1965. októberi számában közölte a "Bulletin de l'Association Guillaume Budé" című francia folyóirat.

*

KÁVÉKONGRESSZUST tartottak Triesztben. Megállapították, hogy Olaszországban naponta 70 millió csésze kávét fogyasztanak. Világviszonylatban az újságírók a legnagyobb kávéfogyasztók.

*

EGY NYOLCÉVES KISLÁNY, Victoria Bourne írta egy gyermekdarab kritikáját a londoni "Guardian"-be. Tizenhét sort írt a "Filarszky professzor csodálatos masinája" című darabról és bár sok kifogásolni valót talált benne, azért megállapítja, hogy a darab egészben véve jó volt és azt hiszi, hogy más gyerekeknek is tetszene.

*

BERTIL LINDBLAD professzor, a Nobel-alapítvány elhunyt elnökének utóda Ulf von Euler-Chelpin fiziológus professzor lett.

*

SZÁZHETVENHÁROM millió televíziókészülék volt használatban — a legújabb becslések szerint — 1965 közepén a világon.

*

GÁRDONYI GÉZA életnagyságú bronzszobrát november 13-án avatták fel Egerben. A szobor Somogyi Árpád alkotása.

*

CHARLIE CHAPLIN kilenc évi szünet után ismét filmet készít, — közölték azon a londoni sajtóértekezleten, amelyen a 76 éves művész az új film főszereplőjével, Sophia Lorennel együtt vett részt. A forgatókönyv írója és rendezője Chaplin. Ő maga, mint ahogy mondotta, már nem vállal nagyobb szerepet a filmben. Az ő korában már át kell adni a helyet a fiataloknak. Legfeljebb egy szobapincért alakít majd ebben a filmjében.

IRODALMI ÚJSÁG
ELŐFIZETÉS ÉS HIRDETÉS AUSZTRIÁBAN
LÓRÁNT LÁSZLÓ MAGYAR KÖNYVKERESKEDÉSE
Wien, I. Bräuner Str. 2.

ÚJ FILMMŰVÉSZETI KITÜNTETÉST alapítottak Angliában Sir Alexander Korda-Csillag néven. A kitüntetéssel a kiváló nemzetközi jellegű filmeket és azok főszereplőit jutalmazzák meg évenként. Az alapító okmány szerint Sir Alexander Korda mindenkinél jobban képviselte Angliában azt a nemzetközi szellemet, amely összekapcsolja a különböző országok kiemelkedő tehetségeit.

*

A BUKARESTI OPERA balettegyüttesének két művésze, párizsi vendégszereplésük alkalmával menedékjogot kért Franciaországban.

*

AZ AMERIKAI-SZOVJET kultúrcsereakció veszedelemben forog. Az oroszok megtagadták a *"Hallo, Dolly"* című nagysikerű amerikai operett előadását, nem mintha a darabnak bármiféle politikai célzata lenne, hanem egyelőre ismeretlen okból. A cserészerződés a két ország között december 31-én jár le.

*

BERNARD SHAW "John Bull szigete" című szatirikus darabjának eredeti kézirata 29 ezer dollárért kelt el egy árverésen.

KABDEBÓ TAMÁS "Fortified Princecriptions on Poetry" című versszatíra könyve, amely Londonban jelent meg 100 példányban, az Institut of Contemporary Art galériában, október 22 és november 27-e között, mint *versfestmény* szerepel a "Between Poetry and Painting" című nemzetközi kiállításon. A könyvből alkotott kép, Jámbor László oxfordi stúdiójában készült.

*

EMMA GRAMATICA, a világhírű olasz színművésznő, aki különösen Shaw darabjaiban aratott nagy sikert, 87 éves korában meghalt. A művésznő még ebben az évben is szerepelt az Olasz Televízióban.

*

A WINNIPEGI Magyar Irodalmi Kör pályázatot hirdet szabadon választott magyar témájú elbeszélésekre. A pályázaton még eddig meg nem jelent írásokat vesznek csak figyelembe. Beküldési határidő : 1966. március 31. I. díj : 50, II. díj 30, a III. díj 20 Kanadai Dollár.

VÁMMENTES AJÁNDÉKCSOMAG

Küldessen svájci cégünkkel **vámmentes** ajándékcsomagot Magyarországra.

3 kg. **Dixan Univ.** mosópor, S. Fr. 18,90
3 kg. **Dash Univ.** mosópor S. Fr. 19,40
3 kg. **"Kej" spec. mosópor** (nylon, dralon, Helenca) S. Fr. 25.—
4,25 kg. **tésztaáru** S. Fr. 20.—
70 centiméter magas **alvó díszbaba**, fésülhető S. Fr. 28,50

Árak szállítási költségekkel együtt értendők. Tengeren túliaknak külön megtakarítás !

A megbízás elintézéséről minden megrendelő értesítést kap. Kérjen részletes tájékoztatót. Befizetéseket svájci franknak megfelelő bármilyen pénzegységben, nemzetközi postautalványon kérjük a következő címre :

RABA HELENE DIAMAND
Imp.-Exp.
Kehrgasse 65, 3018 BERN, Schweiz.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Dr. Baksa, Wien XX. Strom Str. 20. VII. 4/15. és Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Irországban : L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 3.50 Schilling, Belgium : 9 frank, Dánia : 1 korona, Finnország : 50 márka, Franciaország : 0,90 frank, Hollandia : 0,80 forint, Izrael : 60 agora, Kanada : 0,25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 0,80 márka, Norvégia : 1.20 korona, Olaszország : 90 lira, Svédország : 0.80 korona, Svájc : 0,80 frank, USA : 0.25 USA dollár, Brazilia : 250 Cr. $. Minden más országban : 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

OKVETLEN KERESSE FEL A MEXICO BAZÁRT !
WIEN, II. Mexico Platz 15.
Tel. : 55-73-316
Ahol rendkívül olcsón mindent egy helyen vásárolhat !
Női és férfi divat.
Tulajdonos : LÁSZLÓ Gyula

NEY LÁSZLÓ, a párizsi festészet egyik kiváló magyar származásu mestere, akit Franciaországban Lancelot Ney néven ismertek, november 22-én 66 éves korában elhunyt. A budapesti Képzőművészeti Akadémián végzett tanulmányai után részt vett a legtöbb párizsi kiállításon, főleg a Májusi Szalonban. Egyik alapítója volt a modern "Réalités Nouvelles" szalonjának és számos egyéni kiállítását a kritika állandó elismerése kísérte, mind Franciaországban, mind az Egyesült Államokban. Halála a külföldön alkotó magyar festészet nagy vesztesége.

*

ISMERETLEN MÓRICZ LEVELEKET talált Kölcsey-dokumentumok kutatása közben Csorba Sándor nyiregyházi gimnáziumi tanár. A három levél személyes jellegű és az 1900-as évek elejéről származnak.

NÓI ÉS FÉRFI DIVATÁRUK !
Mindenféle használati cikkek !
Minden beszerezhető
cégemnél, ami az Ön magyarországi hozzátartozójának vagy barátainak szükséges
MEGLEPŐEN OLCSÓ ÁRAK
ALEXANDER NOVEMBER
WIEN I. Fleischmarkt 10.
(Rotenturm Strasse sarok)
Telefon : 63-08-67

Rendelje meg
MÉRAY TIBOR
BÚCSÚLEVÉL
című regényét
19 idegen nyelvű kiadás után magyarul is kapható !
Ára (postaköltséggel együtt)
füzve : 12 frank
kötve (már csak néhány példány !) : 20 frank
Megrendelhető a vételár előzetes beküldésével az Irodalmi Újság párizsi kiadóhivatalánál és lapunk terjesztőinél.

THE DANUBIA BOOK CO.
B.I. Iványi
ÚJ CÍME
78, Shaftesbury Avenue
LONDON W. 1.
MAGYAR KÖNYVEK
ÉS
HANGLEMEZEK

BUKAREST - ÉTTEREM
Bácskai konyha
Magyar konyha
Magyar kiszolgálás
Magyar muzsika
WIEN. I.
Bräuner Str. 7.

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix